mtatkki
Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az Europeana felhasználói szabályzatát.

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK TÖRTÉNETÉNEK LEVÉLTÁRI FORRÁSAI

1670-1950

A MAGYARORSZÁGI NÉMETEK TÖRTÉNETÉNEK LEVÉLTÁRI FORRÁSAI

1670–1950

Budapest – München, 2010

Készült az:

Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas an der Ludwig-Maximilians-Universität München

és a

MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet,
Budapest

valamint az alábbiakban felsorolt **önkormányzati levéltárak** együttműködésével.

A projekt vezetője:
Tóth Ágnes

Szerkesztő:
Apró Erzsébet
Tóth Ágnes

Nyelvi lektor:
Kovács Eleonóra

Tördelés és tipográfia:
Mudri Andor

Szerzők:
Budapest Főváros Levéltára: Czaga Viktória, Jancsó Éva
Baranya Megyei Levéltár, Pécs: Márfi Attila, Nagy Imre Gábor, Vörös Huba
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét: Apró Erzsébet
Békés Megyei Levéltár, Gyula: Kereskényiné Cseh Edit
Fejér Megyei Levéltár, Székesfehérvár: Gulyás Anita, Pál Edit
Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr: Bana József, Csík Tamás
Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára, Győr: Hegedűs Zoltán
Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára, Sopron: Dominkovits Péter, Szakács Anita, Krisch András
Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára, Esztergom: Balogh Béni, Csombor Erzsébet, Kántor Klára
Pest Megyei Levéltár, Budapest: Balázs Gábor
Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár: Nagy-Tóth Mária
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár: Kovács Eleonóra
Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára, Szekszárd: Cserna Anna, Dobos Gyula, Rúzsa Éva
Vas Megyei Levéltár, Szombathely: Söptei Imre
Veszprém Megyei Levéltár, Veszprém: Márkusné Vörös Hajnalka

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETŐ 10

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 15

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA 17
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK 20
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK 48
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI 62
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI 67
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK 80
IX. TESTÜLETEK 88
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK 102
XI. GAZDASÁGI SZERVEK 107
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK 118
XIII. CSALÁDOK 119
XIV. SZEMÉLYEK 122
XV. GYŰJTEMÉNYEK 124
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK 126
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK 129

BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA 132
IV. ÉS XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK 136
V. (ÉS XXII.) MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK 174
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI 188
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI 196
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK 201
IX. TESTÜLETEK 213
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK 215
XI. GAZDASÁGI SZERVEK 228
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK 237
XIII. CSALÁDOK 239
XIV. SZEMÉLYEK 240
XV. GYŰJTEMÉNYEK 241
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK 243
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI 251
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI 263
XXVI. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK 267
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK 268
XXXV. MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA, MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT 269

BARANYA MEGYEI LEVÉLTÁR 273
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK 276
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK 302

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 333
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 334
IX. TESTÜLETEK ... 336
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 338
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 339
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 342
XIII. CSALÁDOK ... 343
XIV. SZEMÉLYEK ... 345
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 347
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 350
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 351
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 353
XXXII. GYŰJTEMÉNYEK ... 354

BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁR ... 355
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 357
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 385
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 408
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 409
VIII–XXVI. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 411
IX. TESTÜLETEK ... 414
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 416
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 418
XIII. CSALÁDOK ... 420
XIV. SZEMÉLYEK ... 420
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 422
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 423
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 426
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 428
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK ... 429

FEJÉR MEGYEI LEVÉLTÁR ... 430
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 433
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 444
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 448
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 449
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 450
IX. TESTÜLETEK ... 451
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 453
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 454
XIII. CSALÁDOK ... 454
XIV. SZEMÉLYEK ... 455
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 456
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 457
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 459
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 461
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK ... 461

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE GYŐRI LEVÉLTÁRA ... 464
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 471
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 500
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 506
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 507

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 508
IX. TESTÜLETEK ... 511
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 512
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 513
XIII. CSALÁDOK ... 513
XIV. SZEMÉLYEK ... 513
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 514
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 514
XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 515
XXII. MEGYEI VÁROSOK ÉS KÖZSÉGEK ... 517
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 518
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 520
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK ... 521

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE SOPRONI LEVÉLTÁRA ... 523
IV. (ÉS XXI.) MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 527
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 587
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 590
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 592
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 593
IX. TESTÜLETEK ... 603
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 604
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 611
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 618
XIII. CSALÁDOK ... 619
XIV. SZEMÉLYEK ... 622
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 638
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 640
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 646
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 648
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK ... 649

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA ... 650
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 652
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 665
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 673
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 675
IX. TESTÜLETEK ... 679
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 681
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 681
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 682
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 682
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK ... 683

PEST MEGYEI LEVÉLTÁR ... 685
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 689
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 727
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 733
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 738
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 742
IX. TESTÜLETEK ... 747
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 750
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 751

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 754
XIII. CSALÁDOK ... 754
XIV. SZEMÉLYEK ... 755
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 755
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 756
XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 761
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 766
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 773
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK ... 775
XXXV. MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA, MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ... 776

SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁR ... 779
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 782
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 792
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 796
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 797
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 798
IX. TESTÜLETEK ... 802
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 803
XIII. CSALÁDOK ... 804
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 804
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 805
XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 807
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 808
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 808

TOLNA MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA ... 812
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 814
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 836
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 849
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 851
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 855
IX. TESTÜLETEK ... 859
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 861
XI. GAZDASÁGI SZERVEK IRATAI ... 864
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 867
XIII. CSALÁDOK ... 867
XIV. SZEMÉLYEK ... 868
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 869
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 869
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 875

VAS MEGYEI LEVÉLTÁR ... 880
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 882
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 905
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 915
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 915
VIII. INTÉZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK ... 917
IX. TESTÜLETEK ... 919
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 922
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 922
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 924

XIII. CSALÁDOK ... 924
XIV. SZEMÉLYEK ... 927
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 928
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 928
XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 929
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 929

VESZPRÉM MEGYEI LEVÉLTÁR ... 931
IV. ÉS XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 934
V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI VÁROSOK, KÖZSÉGEK ... 941
VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 985
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 987
VIII. INTÉZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK ... 993
IX. TESTÜLETEK ... 997
X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK ... 1001
XI. GAZDASÁGI SZERVEK ... 1001
XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 1008
XIII. CSALÁDOK ... 1018
XIV. SZEMÉLYEK ... 1022
XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 1023
XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 1024

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA ... 1026
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 1028
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 1037
X. EGYESÜLETEK ... 1038
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 1039
XXI. TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 1041

SZÉKESFEHÉRVÁR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA ... 1043
IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK, TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK ... 1046
VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI ... 1073
VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK ... 1073
IX. TESTÜLETEK ... 1076
XIII. CSALÁDOK ... 1078
XIV. SZEMÉLYEK ... 1078
XV. GYŰJTEMÉNYEK ... 1079
XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK ... 1079
XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK ... 1079

BEVEZETŐ

A magyarországi németek történetének levéltári forrásai (1670-1950)

A kutatás célja

A mai magyarországi önkormányzati levéltárakban található azon fondok és állagok mutatójának és rövid ismertetésének összeállítása, amelyek relevánsnak tekinthetők a magyarországi németek története szempontjából. Ebből kiindulva a kutatási koncepció kidolgozásakor azt vettük figyelembe, hogy a XVII. század második felétől – ekkor kerültek nagyobb számban a különböző telepítési akciók eredményeként németek az ország területére – a mai Magyarország mely területein éltek/élnek németek.

A magyarországi levéltárak rövid bemutatása, az ott őrzött anyagról általában

Az Országgyűlés a történelmi múlt megismerésének elsődleges forrásául szolgáló, és a közfeladatok folyamatos ellátásához, valamint az állampolgári jogok érvényesítéséhez nélkülözhetetlen, a nemzet kulturális örökségének részét képező levéltári anyag védelmének, folytonos gyarapításának és használatának alapvető szabályairól alkotta A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. törvény-t. E szerint a közlevéltárak kizárólagos joggal átveszik és megőrzik az illetékességi körükbe tartozó szervek nem selejtezhető köziratait. A levéltárral nem rendelkező közfeladatot ellátó szervek levéltári anyaga az általános levéltárak illetékességi körébe tartoznak. Általános levéltárat törvény létesíthet, illetve szüntethet meg. Általános levéltárak: a Magyar Országos Levéltár, valamint a megye és a főváros önkormányzata által fenntartott közlevéltár.

A Magyar Országos Levéltár központi általános levéltár. Illetékességi körébe tartoznak a köztársasági elnöknek és hivatalának, az Országgyűlésnek és hivatalának, az Alkotmánybíróságnak, a miniszterelnöknek és hivatalának, a minisztériumoknak és az országos hatáskörű szerveknek, valamint az ezek közvetlen felügyelete és irányítása alá tartozó intézményeknek és külképviseleti szerveknek és ezek jogelődeinek, országos köztestületek és közalapítványok levéltári anyaga.

A megyei (fővárosi) közlevéltár területi általános levéltárként a megye (főváros) önkormányzatának közvetlen felügyelete és irányítása alatt működik. Illetékességi körébe tartozik a fenntartó önkormányzat testületének, hivatalainak és intézményeinek, valamint ezek jogelődeinek levéltári anyaga, továbbá a megye (főváros) területén keletkezett minden olyan levéltári anyag, amely nem tartozik más levéltár illetékességi körébe.

A települési önkormányzat létesíthet települési önkormányzati levéltárat, mely intézmény, a fenntartó önkormányzat közvetlen felügyelete és irányítása alatt működik. Illetékessége kiterjed az önkormányzat hivatalai és intézményei, valamint ezek jogelődei levéltári anyagára.

A közlevéltárak további levéltárai az állami szaklevéltárak; a köztestület, közalapítvány és egyéb közfeladatot ellátó szerv levéltárai. A magyarországi levéltári hálózat másik csoportja a nyilvános magánlevéltárak.

A magyarországi levéltárak munkáját átfogóan szabályozza a nemzeti kulturális örökség miniszterének Rendelete a közlevéltárak és nyilvános magánlevéltárak tevékenységével összefüggő szakmai követelményekről és az ezt kiegészítő Ajánlás alapján a levéltárak fondjaikat országosan egységes követelmény szerint rendszerezték, sorolták őket fond-főcsoportokba, és

bontották a fondokat állagokra (10/2002. NKÖM rendelet és a NKÖM Levéltári Kollégiuma 2002. évi 2. számú Ajánlása a területi általános és települési önkormányzati levéltárak új fond(jegyzék-)szerkezetéhez).

A levéltárak kiválasztásának indoklása

A megyék illetve a területi levéltárak kijelölésénél figyelembe vettük azt a tényt, hogy Magyarországon a német kisebbség nem egy tömbben élt, valamint különböző nagyságú és nemzetiségi összetételű megyékről van szó. Ezért a kutatás területi hatályát úgy határoztuk meg, hogy az lefedje mindazon régiókat, ahol jelentős számú német kisebbség élt. Bevontuk a kutatásba mindazon megyéket, ahol a német anyanyelvűek száma az 1941. évi népszámláláskor elérte a megye lakosságának 2%-át. Kivételt Budapest esetében tettünk, ahol ekkor már a német anyanyelvűek száma nem érte el a főváros összlakosságának 2%-át, de – megítélésünk szerint – fontos volt, hogy e népességet is bevonjuk a kutatásba.

A fentiek alapján a következő közlevéltárakban őrzött anyagok kerültek föltárásra

Általános levéltárak

Budapest Főváros Levéltára
Baranya Megyei Levéltár
Bács-Kiskun Megyei Levéltár
Békés Megyei Levéltár
Fejér Megyei Levéltár
Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Győri Levéltára
Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltár Soproni Levéltára
Komárom-Esztergom Megyei Levéltár
Pest Megyei Levéltár
Somogy Megyei Levéltár
Tolna Megyei Levéltár
Vas Megyei Levéltár
Veszprém Megyei Levéltár
Települési önkormányzatok levéltárai:
Győr Megyei Jogú Város Levéltára
Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára

A feltárt irategyüttesek

Tekintettel arra, hogy a hazai németek szórványban élnek, kimondottan ’németekre vonatkozó fondnak’ viszonylag kevés fond tekinthető. Ugyanakkor szinte valamennyi közigazgatási anyagban találhatók a területen élő németekre vonatkozó adatok, dokumentumok. Ezért a feltárandó fondok körét meglehetősen szélesre kellett nyitnunk, ha az eredeti elképzelésnek eleget kívántunk tenni.

Budapest Főváros Levéltára anyagának struktúrája részben eltér a megyei levéltárakban őrzött levéltári anyag struktúrájától, ezért ebben a levéltárban külön kellett meghatározni a feltárandó fondok körét.

A feltárás csak az 1670. utáni időszakra terjedt ki. Az ezt megelőzően keletkezett iratokat tartalmazó fondok esetében a teljes adatot és fondterjedelmet megadtuk, és az ismertető is a teljes fondról készült.

Bizonyos fondcsoportok esetében az egyes fondokat csak fölsoroltuk, és csak a fondcsoportról készült bevezető, pl. az iskolák, a községi nemzeti bizottságok, vagy a községi földigénylő bizottságok esetében.

Természetesen a fondok felsorolása elvi jellegű, az egyes levéltárakban meglévő irategyüttesek struktúrája nem fedi le egymást pontosan. Így az egyes levéltáraknál található fond-szerkezet a kötetben nem lett teljesen azonos, mert míg az egyik helyen az adott területre vonatkozó adott iratanyag megmaradt, a másikon nem. Továbbá előfordult az is, hogy egyes levéltárakban olyan fondokat is őriznek, amelyeket a másikban nem. Ezeket, a kutatás szempontjából releváns fondokat természetesen a föltárásba felvettük.

Lényegében 1950-ig az alábbi fondokat vontuk be a kutatásba, melyek intézményenként – a helyi levéltári forrást ismerő kollégák javaslata alapján – kisebb eltérésekkel módosulhatott:

Az 1848-ig terjedő időszakból

Vármegyei iratok

1. Főispáni iratok
2. Nemesi közgyűlési iratok
3. Alispáni iratok
4. Vármegyei Számvevőszéki iratok
5. Vármegyei Törvényszéki iratok
6. Úrbéri iratok
7. Nemességi iratok
8. Nemesi felkelési iratok
9. Vármegyei községek szabályrendeleteinek gyűjteménye
10. Vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye
11. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok
12. A vármegye adószedőjének iratai (országos, megyei összeírások, egyéb jövedelmekről...)
13. Vármegyei tisztségviselők iratai
14. Végrendeletek és alapítványok levéltári gyűjteménye

Városok, települések

1. Tanácsülési, bizottmányi jegyzőkönyvek
2. Közigazgatási iratok
3. Szabályrendeletek gyűjteménye
4. Összeírások (vagyonösszeírások, népösszeírások, egyéb)
5. Egyesületi alapszabályok gyűjteménye
6. Telekkönyvi iratok
7. Birtokbevallási jegyzőkönyvek
8. Törvényszéki iratok
9. Végrendeletek
10. Adólajstromok
11. Számadási iratok

Az 1848–1872; 1872–1950-ig terjedő időszakból

Vármegyei iratok

1. Bizottmányi iratok
2. Megyehatóság iratai
3. Választmányok iratai
4. Árvaszék
5. Törvényszék iratai
6. Úrbéri Törvényszék iratai
7. Járásbírósági iratok és vegyes szolgabírósági iratok
8. Főispáni iratok
9. Törvényhatósági Bizottság Közgyűlésének iratai
10. Alispáni iratok

11. Járási főszolgabírói iratok/ járási főjegyzők iratai
12. Felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye
13. Községi szabályrendeletek gyűjteménye
14. Egyesületi alapszabályok gyűjteménye

Városok, községek iratai

Csak azok, amelyekben az 1910. évi népszámláláskor az összlakossághoz viszonyítva legalább 10% volt a németek száma.

Az 1945–1950 közötti időszak esetében, ahol az 1941. évi népszámláláskor a lakossághoz viszonyítva 5%-ot elérte a német anyanyelvűek száma.

Az államigazgatás területi szerveinek, illetve néphatalmi és különleges feladatokra létrejött bizottságok iratai

1. Pénzügyigazgatóság
2. Adóhivatal
3. Vármegyei gazdasági felügyelőségek iratai
4. Tanfelügyelőség iratai
5. Vármegyei és járási nemzeti bizottságok iratai
6. Községi nemzeti bizottságok iratai

Az érintett községek anyagát csak fölsoroltuk, a fondcsoport elé egy közös ismertető került.

7. Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai
8. Megyei Földhivatal iratai
9. Községi földigénylő bizottságok iratai

Az érintett községek anyagát csak fölsoroltuk, a fondcsoport elé egy közös ismertető került.

10. Megyei és járási rendőrkapitányságok iratai
11. Népgondozó Hivatal Megyei Kirendeltségének iratai
12. Áttelepítési Kormánybiztosság megyei kirendeltségének iratai

A jogszolgáltatás területi szervei 1869–1950

1. Törvényszékek
2. Ügyészségek
3. Közjegyzők
4. Népügyészségek
5. Népbíróságok

Oktatási, egészségügyi és szociális intézetek, intézmények iratai

Fondcsoportonként készült ismertető. Az adott megyei felsőfokú és középiskolákat fondonként fölsoroltuk. Az alapfokú és egyéb iskolákat pedig azokon a településeken melyeket a kutatásba bevontunk.

Testületek iratai

Céhek, ipartársulatok, ipartestületek és egyéb érdekképviseleti szervek.

Egyesületek iratai

Megyénként került meghatározásra a téma szempontjából relevánsnak tekinthető egyesületek köre.

1945 után: a pártok megyei szerveinek (MDP, FKGP, NPP) iratai

Gazdasági szervek iratai

Megyénként került meghatározásra a téma szempontjából relevánsnak tekinthető gazdasági szervek köre.

Családok és személyek iratai

Megyénként került meghatározásra a téma szempontjából relevánsnak tekinthető családok és személyek köre.

Gyűjtemények

Megyénként került meghatározásra a téma szempontjából relevánsnak tekinthető fondok köre.

A kötet felépítésének ismertetése

Az egyes levéltárak betűrendben következnek a kötetben, és a róluk összeállított információk a következők:

a./ név, rövidítés; levélcím; központi épület címe; ha a kutatóterem külön van, akkor azt külön föltüntetve; telefonszám: központi; kutatóterem, bejelentkezés; e-mail; internet elérhetőség; nyitva tartás;

b./ a levéltár rövid története; a fondokról, illetve az adott levéltárban őrzött levéltári anyag rövid áttekintése; az ehhez kapcsolódó irodalom fölsorolása. A megyei levéltárak részlegeinek fondjai nem külön, hanem azon belül jelennek meg.

c./ az egyes fondok fondfőcsoportonkénti (IV. – XXXV.) ismertetése; az egyes fondokról minden esetben közöljük címét, évkörét, terjedelmét, majd az adott fondképző rövid történetét, illetve kitér a benne lévő források ismertetésére, megadja a hozzá kapcsolódó irodalmat.

Az egyes fondokhoz kapcsolódó hivataltörténetek néhány kivételtől eltekintve, az iratképző szerv első előfordulásánál szerepelnek, az ezt követő levéltárak esetében csak utalunk a hivataltörténetre. Az állagokról nem minden esetben készült ismertetés, de a fond címe alatt nevét, évkörét és terjedelmét feltüntettük.

A fondok és az állagok nevét nem egységesítettük, vagy ha fondfőcsoportba sorolása eltért az érvényes utasítástól, nem változtattuk meg, hanem úgy hagytuk ahogyan az adott levéltárban elnevezték, illetve ahogy az intézmény fondjegyzékében szerepelt (2008. december 31-ei állapot).

Az információk nagy részét az egyes levéltárakban rendelkezésre álló segédletekből, elektronikus nyilvántartásokból állítottuk össze, ezért az egyes fondismertetők terjedelme annak rendezettségi szintjétől és a rendelkezésre álló információk mélységétől függően változó. Azokban az esetekben, amelyekben nem, vagy nagyon csekély információ állt rendelkezésre minden levéltár esetében külön kutatást végeztünk, illetve a forrásfeltárást elvégeztük.

Végül, de nem utolsó sorban köszönetet mondunk valamennyi a projektbe bekapcsolódott levéltár igazgatójának, és valamennyi munkatársának, hogy a szerzők, és a mi munkánkat is segítették. Nélkülük ez a kötet nem készülhetett volna el.

Budapest, 2010. február 25.

A szerkesztők

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

a. ny. = anyanyelvű
ÁFTH = Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal
ág. ev. = ágostai evangélikus
Ákb. = Áttelepítési Kormánybiztos
áll. = állami
ÁVH = Államvédelmi Hatóság
br. = báró
c. = című
Co. = Company
cs. és kir. = császári és királyi
é. n. = év nélkül
EJK = Elhagyott Javak Kormánybiztossága
ev. = evangélikus
Fbl. = Fiatalkorúak Bírósága
FFB = Földbérlő Fellebbezési Bizottság
Ft = forint
GmbH. = Gesellschaft mit beschränkter Haftung (Kft.)
gr. = gróf
h. = helyettes
hg. = herceg
hl = hektoliter
ifm. = iratfolyóméter
IFR = Ingatlanforgalmi Bizottság
ill.= illetve
izr. = izraelita
K = korona
k. e. e. vm. = közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye
Kft. = korlátolt felelősségű társaság
kgy. sz. = közgyűlési szám
kh = kat. h., katasztrális hold
kig. = közigazgatási
köt. = kötet
m. kir. = magyar királyi
mb. = megbízott
mbH. = mit beschränkter Haftung (korlátolt felelősséggel)
MIR = Ingatlanfelajánlás
MNB = Magyar Nemzeti Bank
MOL = Magyar Országos Levéltár
MTA = Magyar Tudományos Akadémia
N.V. = Nemzeti Vállalat
naz. = nazarénus
NOT = Népbíróságok Országos Tanácsa
OÉK = Országos Építésügyi Kormánybiztosság
OFB = Országos Földbirtokrendező Bíróság
OFT = Országos Földbirtokrendező Tanács
OGYL = Országos Gyermekvédő Liga
OKH = Országos Központi Hitelszövetkezet
OSZH = Országos Szövetkezeti Hitelintézet
OTI = Országos Társadalombiztosítási Intézet
ő. e. = őrzési egység
öá. = összeállította
P = pengő
p. = pagina
PPS = Pest-Pilis-Solt
PPSK = Pest-Pilis-Solt-Kiskun (vármegye)
Prot. = protocollum
Püig. = Pénzügyigazgatóság(i)
r. = rendelet
r. k. = római katolikus
r. t. = rendezett tanácsú
ref. = református
Rt. = részvénytársaság
sz. = számú
sz. = század
szerk. = szerkesztette
szf. = székesfőváros
szkv. = szabad királyi város
szkv. = szabad királyi város
t. sz. = tételszám
tb. = tiszteletbeli
tc. = törvénycikk
th. = törvényhatóság
thb. = törvényhatósági bizottság
thj. = törvényhatósági jogú
thjv. = törvényhatósági jogú város
tv. = törvény
tvr. = törvényerejű rendelet
UFOSZ = Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetsége
ún. = úgynevezett
v. b. = végrehajtó bizottság
VKM = Vallás és Közoktásügyi Minisztérium
vm. = vármegye

1. rész

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **BFL**)

Cím:	1139 Budapest, Teve utca 3-5.
Telefon:	(+36) 1/298-7500
Fax:	(+36) 1/298-7555
E-mail:	bfl@bparchiv.hu
Honlap:	www.bparchiv.hu

Kutatóterem

Telefon:	(+36) 1/298-7503, (+36) 1/298-7504
Nyitvatartási rend:	a/ (normál munkarend) hétfő–csütörtök: 9.00–16.00; péntek: 9.00–13.00 b/ (ügyeleti munkarend) szerda: 16.00–19.00; péntek: 13.00–16.00

Ügyfélszolgálat

Telefon:	(+36) 1/298-7501, (+36) 1/298-7502
Nyitvatartási rend:	hétfő: 13.00–16.00; szerda: 9.00–16.00; péntek: 9.00–13.00

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Buda, Pest és Óbuda középkori városi iratainak őrzési körülményeiről nem rendelkezünk adatokkal, mivel azok Buda 1541-es török megszállását követően döntően megsemmisültek. A török uralom alóli felszabadulás, az 1686 előtti időszakból mára csupán néhány irat, oklevél maradt fenn, s a levéltár őrizetében lévő legrégibb oklevél 1300-ból származik. A három város korábbi történetére csak másodlagos források utalnak. Az a rendszeres iratanyag, amelyből tanulmányozható Buda, Pest és Óbuda közigazgatásának, igazságszolgáltatásának, gazdálkodásának, polgárainak ill. lakosainak élete, csak 1686-tól áll rendelkezésünkre.

A török uralom alól felszabadított városokban újraszerveződő városigazgatás első irategyütteseit a Kancellárián őrizték. Az archívum nem különült el a város irattárától, amit kezdetben a polgármester, később az írásbeli ügyintézés legfőbb letéteményese, a Kancellária vezetője, a jegyző felügyelt. A városi jogokat biztosító iratokat, okleveleket, továbbá a polgárok végrendeleteit, hagyatéki iratait, valamint minden tanácsi, bírósági ügyiratot szekrényekben tároltak, miután mind a három település romokban hevert, s városháza nem állt egyiknek sem a rendelkezésére.

A szabad királyi városok, így Buda és Pest iratkezelésének szabályozására, az egységes ügyvitelre, iratkezelésre és irattározásra a 18. század folyamán a magyar kormányszékek – Helytartótanács, Kamara – adtak ki utasításokat, s ezzel megvetették a városi levéltár, mint hivatal kialakulásának lehetőségét, feltételeit. A 18. század közepétől az egyik pesti kancellista már megkapta a Stadtregistrator címet, míg Budán a század második felében neveztek ki hivatalból önálló levéltárost. A kormányfőhatóságoknak, de a városvezetésnek is, a levéltárral szemben megfogalmazott legfőbb követelménye az volt, hogy az iratok hosszabb keresés nélkül megtalálhatók legyenek, a levéltárnok feladata pedig, hogy ellássa a folyó nyilvántartási és irattári feladatokat, rendezze és nyilvántartsa az archívum, azaz a levéltár anyagát.

Az élet normalizálódása, a lakosság számának növekedése, Pesten és Budán is együtt járt az iratanyag mennyiségének növekedésével. A városigazgatás feladatai, az igazságszolgáltatási, jogbiztosítási, a városi vagyonnal összefüggő, egyre differenciáltabb tevékenység a század folyamán csakhamar megkövetelte az iratanyag szakszerű nyilvántartását, biztonságos őrzését. A két város II. József uralkodása idején tett kísérletet új iratkezelési és nyilvántartási rendszer kialakítására, valamint rendezték iratanyagaikat. 1813-tól szétválasztották a közigazgatási és bírósági levéltárat, majd az 1850-60-as években a kor követelményeinek megfelelő iratkezelési rendszert vezettek be.

Az 1850-es években az igazságszolgáltatási, árvaszéki és telekkönyvi hivatalokat államosították, majd 1860-ban visszakapták a városok ezeket, tíz évvel később, 1870-ben pedig a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztásával a bíráskodást végleg kivették a hatóságuk alól. Ezek az intézkedések nyomot hagytak a három város levéltárának szerkezetén is.

A levéltár számára kiadott utasítások, az iratkezelési rendszer módosításai nem enyhítettek sem Budán, sem Pesten, sem Óbudán az iratanyag elhelyezésének gondján, sőt azt a városok egyesítése sem oldotta meg. 1901-ben azonban a főváros vezetése megvásárolta városháza céljaira a belvárosi Károly-kaszárnyát. A hatalmas épületben már elfért a külön-külön egységet képező Buda, Pest és Óbuda mezőváros, valamint a székesfőváros levéltára.

Budapest főváros levéltári ügyviteli rendszere az 1873-at megelőző időszakban lefektetett elveken nyugodott. A levéltár fő tevékenysége változatlanul a napi irattári jellegű munkában merült ki. A városegyesítés után kiadott levéltári szervezési szabályrendelet 1901-ig volt érvényben, s előírta, hogy a levéltár a 25 évnél régebbi iratokat őrizze. Az 1901-ben kiadott Szolgálati Utasítás már csak 15 évben jelölte meg ezt az időhatárt, s a levéltárat szakhivatalnak minősítette.

A 19. század utolsó két évtizedében, miután a városvezetők ráébredtek arra, hogy a levéltár a főváros történetére vonatkozó felbecsülhetetlen értékű forrásbázis, lehetővé vált a levéltár kiadványi tevékenysége. 1883-ban indult a fővárosi alapítványok okleveleinek kiadása; 1905-ig hét kötet jelent meg. Az 1885-ös évtől a levéltár munkatársai rendezték sajtó alá a közgyűlési jegyzőkönyveket, s ugyancsak a levéltár összeállításában adták ki 1888–1907 között kilenc kötetben a törvényhatóság által alkotott szabályrendeletek, szabályzatok és utasítások gyűjteményét.

A két háború közötti időszakban a levéltári munka az iratanyag szakszerű selejtezésére, a kutatóforgalom kiszolgálására és az iratanyag rendezésére koncentrált. A II. világháború éveiben pedig a legfontosabb teendő az iratanyag biztonságba helyezése lett. A városvezetés a lipótvárosi Szent István-bazilika altemplomát jelölte ki erre a célra. 1943-ban kiépítették, azaz alkalmassá tették az altemplomot az iratanyag befogadására. 1943 májusától 1944 májusáig tartott a költözés. Ezután polgármesteri rendelet intézményesítette az iratanyag elhelyezését, s előírta a „Városháza Légoltalmi Letétgyűjteményének, mint a levéltár külszolgálatának igazgatási rendjé”-t. A kényszerelhelyezés szükségességét, bár az erősen korlátozta a levéltár mindennapi működését, a későbbi háborús események igazolták: a pesti harcok során a Központi Városháza épülete 1945. január 16–17-én hatalmas gránáttűz alá került, s az épület a 18-ra virradó éjszaka – ott, ahol a levéltári iratanyag el nem költöztetett részét őrizték – kiégett. A levéltári páncélszobában, a tűzbiztos helyen – miután a szoba falai felizzottak – pedig elhamvadtak az ott őrzött jogbiztosító okmányok, az egyesületi alapszabályok, az alapítványi okiratok. Budapest ostroma alatt a levéltári iratanyag 20–25%-a pusztult el. A háború után, a romeltakarítást követően nem nyílt lehetőség arra, hogy a bazilikai altemplomból a Városházára visszaszállítsák az iratanyagot. A levéltár vezetői kénytelenek voltak megbarátkozni a mostoha körülményekkel.

1948–1950 között több lépcsőben államosították a levéltárakat, hivatali önállóságuk megszűnt, s az 1950. évi 29. sz. tvr. pedig területi alapon működő iratgyűjtő szervvé fokozta le a levéltárakat. Míg korábban a főváros levéltára számára a városi hatóság közigazgatási anyagainak átvételét írták elő, e rendelet tanácsi, állami, szövetkezeti és egyéb, a főváros területén működő szerv iratainak átvételére is kötelezte.

A háború után a levéltár belső felépítésében új szervezeti rendet alakítottak ki. Az első csoportba kerültek azok az osztályok, amelyeknek iratanyagai a város történeti fejlődése során elkülönült levéltári egységet alkottak: Buda, Pest, Óbuda, Budapest iratanyaga. A második csoportot a gyűjtemények alkották: anyakönyvi, térképtári gyűjtemény, oklevéltár, könyvtár. A harmadik csoport az ún. kiszolgáló részlegek lettek: kutató, belső adminisztráció, gazdasági osztály. Ez az osztályrendszer változott némileg 1964-ben: az I. osztályhoz tartozott a városegyesítés előtti iratanyag, valamint a bíróságok, a II. osztályhoz az egyesített főváros iratanyaga, az államigazgatási és iskolai iratok, a III. osztályhoz pedig a vállalati és a közüzemi szervek iratai tartoztak.

1959-ben a közegészség és járványügyi hatóság az állandósult bazilikai jelenlét felszámolását írta elő, mert az mind az iratanyag, mind a munkatársak egészségére károsnak bizonyult. Az előírás teljesíthetetlen volt, helyette a munkatársak számára csak két órás altemplomi tartózkodást engedélyeztek. A bazilikai raktár zsúfoltságán csak némileg enyhített, hogy 1960–1961-ben, majd 1967-ben egyes városházi helyiségeket visszakapott a levéltár, s lehetővé vált Buda, Pest és Óbuda levéltárának visszaköltöztetése a Városházára, és az anyakönyvi másodpéldányok biztonságos őrzése. A súlyos elhelyezési gondokon enyhített még, hogy 1968-ban, a budai Várban, az egykori Pénzügyminisztérium épületében kapott raktárakban a gazdasági iratanyagot helyezhette el a levéltár. 1976-ban Budapest II. kerületében, a Heinrich István u. 3–5. sz. alatti, a szentföldi kegyhelyek másolatát magába foglaló csonkán maradt templomépületet, majd a VIII. kerületben a Leonardo da Vinci utcai egykori gyárépületet alakították át levéltár céljaira, s így sikerült 46 év után 1991-ben megszüntetni a bazilikai jelenlétet. Utóbbi következményeit, az iratanyag

károsodását, gombás fertőzését a levéltár mind a mai napig komoly anyagi áldozat árán, fertőtlenítéssel és restaurálással igyekszik felszámolni.

A háború utáni kiadványi tevékenység eredménye 1959–1970 között hét segédlet: öt alapleltár, egy repertórium és egy fondjegyzék. Az ez idő alatt készült alapleltárak máig a levélár legnélkülözhetetlenebb és leghasználhatóbb segédletei.

A közvetlen állami irányítás megszűnésével, 1968 után nagyarányú fejlődés következett be Budapest főváros tanácsának főhatósága alatt a levéltár működésében, ami leginkább a létszámgyarapodásban, a technikai felszereltségben, az iratanyag feltárását, a főváros történetének jobb megismerését, népszerűsítését segítő kiadványi tevékenységben mutatkozott meg.

2004-ben a levéltár új épületbe költözött, s fennállásának történetében először vált lehetővé széttagoltságának megszüntetése egyrészt, az, hogy a korábban öt telephelyen őrzött iratanyag egyesüljön, másrészt hogy végre eleget tehessen iratanyag-begyűjtési kötelezettségének is. Az új épület új lendületet adott a sokoldalú fejlődésnek: a technikai felszereltség birtokában jelentős állományvédelmi munkára, a kiadványi tevékenység és a számítógépes adatfeldolgozás megújítására. Ez utóbbi leginkább a kutatószolgálat munkáját segíti.

A modern kor követelményeinek minden szinten eleget tévő korszerű épület tágas belső tereivel – kutatótermek, könyvtár, kiállítóterem, előadóterem, átriumos fogadótér – a levéltár lehetőséget kapott további, a szűkebb levéltáros és tágabb történész szakmát érintő rendezvényeken, városstörténeti konferenciákon is túlmutató kiállítások és egyéb közművelődési feladatok felvállalására. Végre igazán szélesre tárhatta valós, sőt a számítógéppark felfejlesztése révén virtuális kapuit is a laikus kutatóközönség, a család- és helytörténet iránt érdeklődők, sőt az egyetemi hallgatók mellett a középiskolás diákság előtt is, akik ún. levéltári órák keretében ízelítőt és kedvet kaphatnak Budapest múltjának megismeréséhez.

A BFL által őrzött iratanyagban kutatásra jogosult minden természetes személy, aki kötelezi magát a levéltári anyag kutatására vonatkozó szabályok betartására. Az általános ismeretek átadásában, az adminisztráció intézésében – beiratkozás, tájékoztatás – a kutatóterem munkatársai, a kutatómunkában pedig az adott témára vonatkozó iratanyagért felelős levéltáros munkatársak állnak a levéltárhoz fordulók rendelkezésére, a levéltári kutatásra és a személyi adatok védelmére vonatkozó 1992. évi LXIII. (ún. adatvédelmi) és az 1995. évi LXVI. (ún. levéltári) törvények és a Kutatótermi Szabályzat adta kereteken belül. További információk, fontos tudnivalók és az iratanyag egészét áttekintő kutatási segédletek a kutatóteremben, ill. a levéltár honlapján állnak az intézmény múltja, jelene és tevékenysége iránt érdeklődők rendelkezésére.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Budapest Főváros Levéltára fondjainak jegyzéke. A magyar állami levéltárak fondjegyzékei. III. köt. Budapest, 1970.
Horváth J. András: Budapest Főváros Levéltára ideiglenes fond- és állagjegyzéke. Budapest. 2003.
Budapest Főváros Levéltára. Szerk.: Kenyeres István – Sipos András. Budapest, 1997.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Budapest Főváros Levéltára a IV. fondfőcsoportban Buda és Pest szabad királyi városok, Budapest (székes)főváros, továbbá a Pest megyei Levéltárból átvett Kispesti járás főszolgabírájának, Központi járás főszolgabírájának és a Központi Járás Csepeli Szolgabírói Kirendeltségének iratait helyezte el. Továbbá az 1945–1950 közötti városi közigazgatási iratanyagot tartalmazza.

A korszakhatár a városok török alóli visszavívásától, 1686-tól 1950-ig tart. Az első sorozatot Buda és Pest feudális kori iratainak ismertetése alkotja, majd a két város, az egyesített Budapest, végül a járási iratanyagok polgári kori fondsorozatai következnek. A korszakon belül megkülönböztetjük a forradalom és szabadságharc 1848–1849, az abszolutizmus 1849–1860, alkotmányos időszak

1860–1861, a provizórium 1861–1867, majd a kiegyezéstől a városegyesítésig 1867–1873-ig tartó időszakokat, végül az egyesített főváros 1873-tól 1950-ig, Nagy-Budapest megalakításáig tartó időszakát.

BUDA ÉS PEST SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK LEVÉLTÁRA

A török uralom alól felszabadított Buda és Pest hosszú évekre a bécsi Udvari Kamara irányítása alatt működő Budai Kamarai Adminisztráció közvetlen felügyelete alá tartozott. Budán a Kamarai Adminisztráció elsősorban a német telepesek érkezését szervezte és engedélyezte, Pesten ellenben megtűrte, hogy a németek és – a török uralom után mind a két városban itt maradó – szerb lakosság mellett jelentős számú magyar lakosság is letelepedjék. Budát és Pestet az 1703-ban, Lipót császár által kibocsátott, majd az 1711-ben megerősített kiváltságlevelük helyezte vissza maradéktalanul szabad királyi városi jogaikba, s ennek köszönhetően belső igazgatásukban, a közigazgatás, bíráskodás és gazdálkodás területén széleskörű önkormányzattal rendelkeztek, mindemellett Buda a fővárosi cím birtokába is visszajutott. A 18. században uralkodói intézkedésekkel Buda országos igazgatási, Pest országos jogszolgáltatási központ lett. Mint szabad királyi városok, az uralkodó tulajdonát képezték, aki a kormányfőhatóságokon – Helytartótanács, Magyar Kamara – keresztül gyakorolt hatósági jogkört felettük. E kormányszékek alá tartozott a város 1848-ig, kivéve, hogy II. József császár uralkodása alatt a kerületi főispán és alispán volt felettes hatósága. 1848–1849-ben az első felelős magyar kormány belügyminisztériuma, az abszolutizmus idején, 1850–1860 között, a császári kerületi főispán volt felettes hatóságuk, majd a kiegyezés után, 1867-től ismét a magyar kormány belügyminisztériuma.

Mind a két város közigazgatását a városi tanács – változó létszámban, 6, 8, időnként 12 taggal – vezette, amelynek feje Budán kezdetektől fogva a polgármester, Pesten 1773-ig bíró, utána a polgármester volt. Egyaránt hatáskörükbe tartozott a városi közigazgatás és az igazságszolgáltatás. Az írásbeli ügyintézés a városi kancellárián folyt.

A városi önkormányzat letéteményese a külső tanács, a 18. század közepétől a választott polgárság (electa communitas) testülete, amely a tisztújításokon választotta meg a városi tanácsot, ellenőrizte a városi gazdálkodást, közvetített a tanács és a polgárság között. A választott polgárság testületét 1848-ban – bár cenzussal előírt, de – a népképviselet alapján választott törvényhatósági bizottság váltotta fel rövid időre, az abszolutizmus korában a császári hatóság által kinevezett községtanács működött, majd 1860 után ismét a választott törvényhatósági bizottság, ill. 1861-től a központi polgári választmány.

A budai és pesti levéltár szerkezetét számos – olykor történelmi – tényező alakította, mint pl. a már említett kamarai igazgatási időszak. Az ekkor keletkezett iratok jelentős részét a később létesült hivatalok vették át, mint előzményt (pl. telekhivatali iratok). Ezen kívül 1849-től 1860-ig Óbuda mezőváros vonatkozó iratait is a budai levéltár őrzi. A 18. század végén a városokat felügyelő kamarai és helytartótanácsi utasítások a városi adminisztráció rendbetételét vették célba – sorszámos iktatás bevezetése, ügyiratok kialakítása – s ezzel a levéltár kialakulását is segítették mind a két városban. Az iratanyag nyelve latin, német, magyar, de találunk szerb nyelvűeket is. A polgárság és városi lakosság ügyeire vonatkozó, jelentős mennyiségű tanácsi iratsorozat nyelvezete elsősorban német és magyar, ill. a városi hatósághoz fordulók anyanyelve. Az 1840. évi VI. tc. – A magyar nyelvről – értelmében a városi adminisztráció fokozatosan tért át a magyar nyelv használatára. Az abszolutizmus éveiben, 1850–1860 között, ismét német az ügyintézés nyelvezete, majd újra magyar, a nélkül azonban, hogy teljesen kiszorította volna a németet. Pesten, miután a város lakosságának jelentős száma volt magyar, a magyar nyelv jóval korábban tért nyert a városigazgatásban.

A városegyesítés után a Duna jobb parti Budát a főváros I–III. kerületére, a bal parti Pestet a IV–X. kerületére osztották fel, figyelembe véve a korábbi városrészek határait.

Feudális kor

Buda szabad királyi város levéltára

A király földesúri joghatósága alá tartozó, nagyobb gazdasági és igazgatási jelentőségre szert tett falvak a 11–12. században kaptak kiváltságokat, melyek a 13–14. század fordulóján szabad és királyi várossá fejlődésükhöz vezettek. A folyamat lényeges mozzanata az volt, hogy ezek a városok kikerültek a nemesi vármegyék joghatósága alól, és ettől kezdve csak a királynak voltak alárendelve. Saját bírói fórumot alakíthattak. A ***szabad királyi városok*** jogának igen fontos eleme volt az önkormányzat, a 15. századtól követküldési joguk is volt a rendi országgyűlésre. Lakosaiknak polgárjogot adhattak, plébánosaikat maguk választhatták, vásártartási joguk, valamint árumegállító joguk volt. Területükön földesúri jogokat élveztek: jobbágyaik lehettek, malomtartási, hús- és italmérési, vámszedési joguk volt. Polgárai szabadon végrendelkezhettek. Adóterheket ingatlanuk után a városi tanács rótta ki az egyes polgárokra, és az is szedte be. A polgárok viselték a városi önkormányzat terheit is, így a király hadseregébe meghatározott számú katonát kellett állítaniuk, valamint lőszer, fegyver, posztó szállítására voltak kötelezve.

A 15. században szabad királyi városok voltak: Buda, Pest, Pozsony, Sopron, Nagyszombat, Kassa, Eperjes, Bártfa, Esztergom, Székesfehérvár, Lőcse, a 17. században Debrecen. A 17. század végére a szkv. száma már 32-re nőtt, és a követek száma is nőtt az országgyűlésben. 1687-től törvénybe iktatták, hogy rendi országgyűlés határozata nélkül nem adományozható szabad királyi városi rang – XVII. tc. –, és a 18. század végére a nemesség elérte, hogy az országgyűlésen az összes szkv. szavazatát egynek vették.

A szabad királyi városok intézménye az 1870. évi XLII. tc.-kel szűnt meg, amely törvényhatósági jogú városokká nyilvánította őket, a kisebb szkv.-at pedig rendezett tanácsú városokká minősítette az 1871. évi XVIII. tc.

A városi kormányzatnak, mint önkormányzati szervnek szabályalkotási, igazgatási és jogszolgáltatási jogköre volt a város területén. Ezt elsősorban testületi szervei útján gyakorolta. Legfontosabb, mindhárom feladatkört ellátó testülete a belső tanács, a magisztrátus volt, élén a bíróval. A külső tanács – élén a szószólóval – szintén 12 tanácsosból állt. A belső tanács tanácsadó szerveként működött, és elsősorban a városi kormányzat szabályalkotó tevékenységében vett részt, de szerepe volt az adó kivetésében és behajtásában, a kamarási számadások felülvizsgálatában, egyes gazdasági ágak felügyeletében és a tanácsi utasítások végrehajtásában. A tanács sokrétű igazgatási és jogszolgáltatási feladatkörének ellátását a már említett testületi szervek alárendeltségében működő egyedi szervek segítették, azaz a város tisztviselői és alkalmazottai, és az egyre gyakrabban jelentkező városi bizottságok.

A szabad királyi városokban a polgármesteri tisztség első jeleit Sopronban – ahol rangban megelőzte a bírót is – már a 14. században, Pozsonyban a 15. században megtaláljuk. Hatásköre csupán a városi pénztár és számadások ellenőrzésére terjedt ki. Pozsony hatására a 18. század végétől a környező kisebb városok gazdasági ügyeik intézésére szervezték meg a polgármesteri állást. Budán a török hódoltság után került a város élére polgármester, Székesfehérvárott a 18. század végén lép hivatalába a város első polgármestere.

A városi tanács igazgatási és bíráskodási hatásköre a város minden polgárára és lakójára kiterjedt, kivéve a nemeseket, akik városi házaik után csak a királyi adót tartoztak fizetni, – a városi adó és közmunka nem terhelte őket. A tanács határozatai ellen a város lakosai közvetlenül a királyhoz, ill. az országos főhatóságokhoz fellebbezhettek, így örökösödési és jelentősebb adóssági pereikben a személynöki székhez. Házassági és büntetőügyekben fellebbezést csak az 1791. évi XLIII. tc. enged meg nekik, de már a királyi táblához.

A városi privilégiumlevelek a szabad királyi városok számára biztosítják az igazgatási jogkör mellett az önálló bíráskodás jogát is. A városi törvényszék ülésein ugyanaz a városbíró elnökölt, és ugyanazok a szenátorok bíráskodtak, akik a tanácsülések testületét alkották.

Irodalom:

Bácskai Vera – Gyáni Gábor – Kubinyi András: Budapest története a kezdetektől 1945-ig. Budapest, 2000.
Kállay István: Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Székesfehérvár, 1988. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 18.)
Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.
Szabadka igazgatástörténetéből 1428–1918. (Polgármesterek névjegyzékével 1796–1996). Tanulmányok, dokumentumok. Szerk.: Magyar László – Szabó József. Szabadka, 1996.

BFL IV. 1001. Buda város választópolgárságának iratai 1789–1848. 1,49 ifm.

A választópolgárság a város leggazdagabb, legbefolyásosabb polgárainak testülete volt 1848-ig. Tagjai halálukig viselték tisztségüket. Élén a polgárság szószólója (Vormund) állott.

A 18. században Budán előfordult, hogy két szószólót, egy magyart és egy németet választottak. Egy-egy ügyben hozott határozatait a tanács hajtotta végre. A választópolgárság testületének kialakulása a 18. sz. elejétől tartott, de jegyzőkönyvei csak a II. József császár által bevezetett reformokat követően maradtak fenn. A tárgyalt ügyek és az azokban hozott döntések évenként egy-egy kötetbe foglalva, időrendben, folyamatos sorszámmal ellátva követik egymást. A kötetek többségét a kötet végén található betűrendes mutatóval, ennek hiányában a kötet átnézésével lehet kutatni.

BFL IV. 1002. Buda Város Tanácsának iratai 1686–1901. 256,39 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (Magistrats Protocoll) 1687–1873. 49,15 ifm.
b) Budai Kamarai Inspektorátus, ill. Adminisztráció (Acta administrationis cameralis) 1686–1705. 0,96 ifm.
c) Közös mutatók (Registrum magistratuale) 1786 –1800. 1 ifm.
d) Királyi rendeletek (Mandata regia) 1703–1848. 4,14 ifm.
e) Helytartótanácsi rendeletek (Locumtenentialia) 1710–1848. 41,86 ifm.
f) Helytartótanácsi körlevelek 1790–1848. 1,32 ifm.
g) Kamarai rendeletek (Cameralia) 1703–1848. 7,2 ifm.
h) A pesti kerületi főispán rendeletei (Ordinationes supremi comitis) 1786–1790. 0,42 ifm.
i) A pesti kerületi alispán rendeletei (Ordinationes vicecomitis) 1787–1790. 0,56 ifm.
j) Tanácsi levelezések (Correspondentiae magistratuales) 1687–1854. 36,59 ifm.
k) Ágensi levelezés (Correspondentiae agentiales) 1690–1785. 2,64 ifm.
l) Biztosi és bizottsági jelentések (Relationes magistratuales) 1787–1799. 0,98 ifm.
m) Hivatali utasítások (Instructiones) 1703–1848. 0,28 ifm.
n) Városi szerződések (Contractus civitatis) 1780–1873. 1,68 ifm.
o) Céhügyi iratok (Acta Cehalia) 1699–1873. 0,56 ifm.
r) Különféle népesség- és ingatlanösszeírások 1696–1843. 0,28 ifm.
s) Nem nemesek összeírása (Conscriptio animarum ignobilium) 1803–1830. 4,5 ifm.
t) 1828. évi összeírás (Conscriptio regnicolaris) 1828. 0,45 ifm.
u) Polgárkönyvek (Matricula civium) 1686–1873. 0,5 ifm.
y) Végrendeletek (Testamenta) 1696–1873. 6,27 ifm.
z) Hagyatéki leltárak (Inventaria) 1708–1873. 21,38 ifm.
ee) Tisztújítással kapcsolatos iratok (Acta restaurationum magistratualium) 1705–1843. 0,56 ifm.
ff) Országgyűlési iratok (Acta diaetalia) 1705–1848. 3,08 ifm.
gg) Hajóhídra vonatkozó iratok (Acta pontis navalis) 1721–1852. 3,22 ifm.
hh) Színházügyi iratok (Acta theatralia) 1788–1873. 1,12 ifm.

ii) Árvízügyi iratok (Acta exundationalia) 1838–1842. 0,33 ifm.
jj) Árvízi és bombázási kölcsön iratai 1838–1857. 1,68 ifm.
nn) Városi tisztviselők lajstroma (Elenchus officialium) 1686–1870. 0,52 ifm.
uu) Vegyes iratok (Miscellanea antiqua) 1687–1873. 12 ifm.

A tanács képviselte a várost az egyenrangú hatóságok, a megyék, más városok, földesurak vagy külföldi hatóságok előtt. Tagjait a külső tanácsból választották, s élethossziglan töltötték be tisztüket. Változás csak az abszolutizmus ideje hozott, amikor a kormány nevezte ki tagjait. Működése a városon belül a közigazgatás egészét felölelte: az árvák gyám- és gazdasági ügyei, hagyatékok, végrendeletek intézése, adó-, telek-, ipar és céhügyek, kereskedelmi, oktatási, közegészségügyi, katonai beszállásolási ügyek, polgárfelvétel, közterhek megállapítása, városrendezési és magánépítési ügyek, városgazdálkodás, városi törvényszéki ügyek. A tanács felügyelete alá tartoztak a külvárosi bírák is, akik egy-egy külváros (Víziváros, Tabán, Krisztinaváros, Országút, Újlak) élén intézték a közigazgatás és bíráskodás apróbb ügyeit. A fond 48 állagból áll, két nagy részre osztható, a felsőbb hatóságok, országos szervek és a tanácsi ügyek irategyüttesére.

a) A tanács működésének legfőbb fóruma a tanácsülés volt, ahol a város ügyeit tárgyalták és szavazással döntöttek. A tanácsülésekről jegyzőkönyvet vezettek, amely a városi főjegyző vezetése alatt álló városi kancellária feladata volt. A tanácsülési jegyzőkönyvek a tárgyalt ügyek referátumait és az azokra hozott határozatokat tartalmazzák. Egy-egy év egy vagy több kötetben, időrendi sorrendben követi egymást, tételszámok szerint. A tanácsülési jegyzőkönyvekhez 1720-tól egykorú mutatók készültek, amelyek az adott év kötetének végén találhatók. 1855–1860 között a tárgyalt ügyekre vonatkozóan a jegyzőkönyvek csak folyószámot, a benyújtás dátumát, a kijelölt referens nevét, a tárgy rövid megnevezését tartalmazzák, utalnak a megtett intézkedésekre és az eredményre, a végleges elintézés dátumára, és rövid megjegyzésekre, ezért a korszak kutatásához a tanácsi iratsorozatot kell használni.

b) Az irategyüttesben nemcsak az Adminisztráció városhoz intézett rendeletei, és az arra adott válasziratok, jelentések fogalmazványai kutathatók, hanem a városnak a bécsi kamarához, a haditanácshoz intézett felirati, emlékirati, kérelmi fogalmazványai. Az iratanyag dátum szerint egykorúan rendezett, külön mutató nem áll a kutatás rendelkezésére.

c) A felsőbb hatóságok, országos szervek irategyüttesének mutatói külön állagot képeznek. A mutatókban minden egyes hatóság külön fons és tételszámot kapott, ezek teszik lehetővé a kutatást az iratanyagban. A korábban keletkezett, tehát 1786 előtti és a később, azaz 1801-től létrejött irategyüttesekhez már saját mutatók tartoznak.

d) A tanácshoz küldött királyi kancelláriai rendeletek, leiratok, a kancelláriához küldött városi kérelmek, panaszok, és az azokra hozott végzések, többek között adózási, katona beszállásolási, hagyatéki, országgyűlési ügyek. 1786-ig az iratok rendje mesterséges, nem egykorú, a feltüntetett sorszám szerint lehet kutatni, 1786-tól az irategyüttes eredeti rendben letett ügyiratokból áll, mutatója 1800-ig a c) állag, 1. fons, ill. quelle száma, 1801-től saját mutatóval kutatható.

e) Az iratanyag a Helytartótanácsnak a városhoz intézett rendeleteit, s a város jelentéseit, felterjesztéseit és az ezekkel kapcsolatos iratokat tartalmazza. A legfontosabbak: céh- és iparügyek, szegénygondozás, katonai ügyek, stb. 1786-ig az iratok rendje mesterséges, nem egykorú, a feltüntetett sorszám szerint lehet kutatni, az 1786–1800 közötti iratok mutatója a c) állag 3. fons, ill. quelle száma. 1800-tól az iratanyag saját mutatókkal kutatható. A Helytartótanácsot az 1848. évi III. tc. szüntette meg. 1860. október 20-a után I. Ferenc József rendeletével visszaállították, majd 1867. február 17-vel ugyancsak uralkodói rendelettel megszüntették.

f) A városi tanácsnak küldött, a megyéket és a városokat illető, nagyrészt nyomtatott rendeletek, körözvények. Az időrendben letett iratokhoz mutató nincs.

g) A városi tanácsnak a Magyar Kamara felügyelete alá tartozó igazgatási ügyekben létrejött iratai: a Kamarának a városhoz intézett rendeletei, ill. a város jelentései, felterjesztései általában a város- és pénzgazdálkodás, a városi haszonvételekkel kapcsolatos ügyekben. A Helytartótanács felállításáig, azaz 1724-ig, városi igazgatási ügyek is a Cameráliában találhatók. Az iratsorozat 1875-ig az abc betűi szerint letett, egy-egy betűn belül 1-gyel kezdődő sorszám szerint rendezett, az 1786–1800 közötti iratok mutatója a c) állag 5. és 17. fons, ill. quelle száma. 1800 után az iratanyag saját mutatókkal kutatható.

h) A II. József császár által végrehajtott közigazgatási reform értelmében Budát és Pestet igazgatási ügyekben egy közös felügyelet alá helyezték. A pesti kerületi főispán rendeletei az adózással, a katonai ellátással, a városi közigazgatás szervezetével kapcsolatosak. Az iratanyag egykorú, és eredeti rendben rendezett, az iratok évenként egytől kezdődő levéltári számok szerint sorakoznak, és mutatóval kutathatók. A császár halála után a hivatal megszűnt. Az iratanyag mutatója a c) állag 4. fons, ill. quelle száma.

i) Az alispáni rendeletek céh- és iparügyekre, a kereskedelmi és közellátási ügyekre vonatkoznak. Az iratok egykorú, és eredeti rendben rendezettek, és évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint sorakoznak, mutatóval kutathatók. A császár halála után a hivatal megszűnt. Az iratanyag mutatója a c) állag 6. fons, ill. quelle száma.

j) Az egyenrangú hatóságokkal – megyék, városok – és magánosoktól érkezett levelek és az azokra adott válaszok, a tanácsnak az alárendelt szerveihez intézett rendelet-fogalmazványai, s az alárendelt szervek tanácshoz intézett jelentései kutathatók. A 19. század folyamán a sorozatba olyan ügyek iratait is elhelyezték, amelyek intézéséhez felsőbb hatóság jóváhagyására nem volt szükség. 1849 és 1854 között az iratanyag a város igazgatási iratsorozata is egyben. Az iratanyag két részre oszlik, az első rész, 1785-ig, az iratokra vezetett tanácsülési dátum alapján kutatható, a második rész mutatója a c) állag 7. fons, ill. quelle száma. Az 1801-től 1854. évi iratok külön mutatókkal rendelkeznek.

k) Buda város tanácsa ún. ágenseket tartott Bécsben és Pozsonyban, akik a városi ügyek szorgalmazói, kijárói voltak. Az irategyüttes a tanács és az ágensek közötti levelezést foglalja magába, segédlet az iratokhoz nincs, azok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

l) Lásd: Pest IV. 1202. h). Bizonyos szakfeladatok elintézésére a tanács bizottságokat állított fel, a legfontosabbak ezek közül az árva- és gyámügyek, adó-, telek- és pénzügyek stb. voltak. A fond elsősorban árva-, telek- és pénzügyi vonatkozású iratokat őriz, évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint, és mutatóval kutathatóak. Az 1787 előtti és az 1799 utáni jelentések a főbb igazgatási iratsorozatokban, ill. a szakhivatalok anyagában kerületek elhelyezésre.

m) Lásd: Pest IV. 1202. j). Az iratanyag mutató segítségével kutatható.

o) Lásd: Pest IV. 1202. k).

r) Az állag a különböző időben, egy-egy városrészre terjedő összeírások iratanyagából áll.

s) Előre nyomtatott rovatokkal ellátott ívekre felvitt összeírás városrészenként.

t) Az összeírás feltünteti az adózók nevét, társadalmi helyzetüket, családi állapotukat, telektulajdonukat, a vetésterületet, a rét, szőlő, gyümölcsös, erdő nagyságát, az állatállományt. A városrészenként kiállított összeírásokhoz összesítések, Summariumok is tartoznak. Az állag iratanyaga a társadalomtörténet számára igen becses forrás.

u) Lásd: Pest IV. 1202. v).

y) Lásd: Pest IV. 1202 cc). Az iratok egy-egy tágabb évkör szerint kaptak római számot: I. 1696–1800; II. a) 1801–1822; II. b) 1823–1830; II. c) 1831–1851; III. 1851–1873. Az irategyüttes mutatóval kutatható.

z) Lásd: Pest IV. 1202. cc). Az egykorú és eredeti rendben letett iratanyag két nagy részre oszlik, az inventaria antiqua és az inventaria nova sorozatra, mindkettő mutatóval kutatható.

ff) Buda szabad királyi főváros tanácsának a város országgyűlési követeivel folytatott levelezése, a követeknek adott utasítások, országgyűlési naplók. Az iratok között nem csupán az országgyűlési követekkel, hanem más, fontos ügyekben kiküldött városi megbízottakkal folytatott levelezés, ill. más városok, megyék országgyűlési ügyekben Buda városához intézett levelek is találhatók. Az 1825–1827. évi iratokhoz mutató készült.

gg) A Buda és Pest közötti összeköttetést biztosító hajóhídra vonatkozó iratok 1813-tól Glückswerth Mihály és Okenfuss Jakab hajóhíd-bérlők és a város közötti ügyek iratait foglalják magukba, továbbá a hídvámból befolyó jövedelmek kezelésére vonatkozó iratokat. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

hh) A német nyelvű budai várszínház építésére, működésére, valamint a magyar nyelven játszó budai népszínházra vonatkozó iratok számadásokat, leltárakat, és a színházi bizottság jegyzőkönyveit tartalmazza. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

ii) Az 1838. évi árvízre vonatkozó iratok a károkról és a helyreállítási költségekről készült összeírásokat tartalmazzák, valamint a tanács 1841. január 14-i felkérésére Biringer Mátyás budai kerületi postamester által megküldött jelentéseket a Duna vízállásáról. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

jj) Az 1838. évi árvíz alatt és a budai vár 1849. évi májusi ostromakor károsult lakosság segélyezési iratai. Az Osztrák Nemzeti Banktól folyósított kölcsönök felhasználásáról, elosztásáról a tanács döntött. Mutató hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

nn) A tisztviselői névsorok mellett fizetési jegyzékek is kutathatók.

uu) Különféle közigazgatási és bírósági iratok, amelyeket tárgyuk szerint külön kezeltek. Mutatóval kutatható.

BFL IV. 1003. Buda Város Gazdasági Bizottmányának iratai 1787–1872. 2,64 ifm.

Az állandó bizottmányként a város gazdasági ügyeivel – pl. városi földek, telkek, ill. egyéb városi javak bérbeadása – foglalkozott, különös tekintettel a katonai beszállásolásra. Üléseiről jegyzőkönyvet vezetett, egy-egy jegyzőkönyv általában egy év anyagát tartalmazza. A jegyzőkönyvi tételek időrendben évenként egytől kezdődő sorszámok szerint követik egymást, és mutatókkal, az iratok az időrend alapján, átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1004. Buda Város Árvabizottmányának iratai 1826–1853. 0,56 ifm.

A tanács által felállított állandó bizottmány élén egy tanácsnok állott, tagjai az árvaatya és a számtartó voltak. Az árvaügyekre vonatkozó beadványokat tárgyalta és véleményezte. Az iratok segédlet hiányában az időrend figyelembevételével, egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1005. Buda Város Adóhivatalának iratai 1693–1872. 25,52 ifm.
a) Porció kivetés (Portions Anschlag) 1693–1766. 0,3 ifm.
b) Adókivetési könyvek (Steuer Amts Repartitionsbuch) 1737–1816. 7 ifm.
i) Ipari és kereseti adókivetési és összeírási könyvek (Gewerbgelder) 1730–1846. 0,28 ifm.
l) Budai adózók betűrendes mutatója (Alphabetischer Index der Contribuenten) 1826–1835. 0,28 ifm.

Az állami és városi adók háztartásonkénti beszedése az adóbeszedőre tartozott. Az adóbeszedő a 18. sz. elejétől a hadiadót kezelte. Az évek folyamán hivatal alakult ki tevékenysége folyamán, s hozzá tartoztak egyéb adójövedelmek is, mint pl. telekadó. A 19. sz. folyamán az adóhivatal egy adószedőből, egy ellenőrből, két segédből és egy pénztári írnokból állt. Az adóhivatal által beszedett adók közül a legfontosabb a hadiadó, a városi háziadó, a rendkívüli adó voltak. Az abszolutizmus alatt bevezetett adók között a kereseti adó, a föld- és házbéradó is szerepeltek. Az

adóhivatali iratanyagban összeírások, kivetési és adóbeszedési könyvek, nyilvántartások maradtak fenn, amelyek a város gazdaságtörténetének alapvető forrásai. A fond 15 állagból áll.

a) A katonaság ellátására kivetett adó, amelyet a városi tanács osztott szét az adóhivatal által készített összeírások alapján. A füzetek sorszámok, később házszámok szerint közlik az adózó nevét és a kivetett adó összegét.

b) Városrészenként tartalmazzák az adózó nevét a házszámot, az adó összegét, az adópótlékokat és a befizetéseket. Az adót házak, föld és foglalkozás szerint részletezték. Kutatás az anyagban városrészek és házszámok szerint végezhető.

i) Kivetési és összeírási könyvek az ipari adóról és a nem céhes foglalkozások után fizetendő kereseti adóról. A kötetek városrészenként az adózó nevét, az adó összegét és a foglalkozást tüntetik fel, városrész és házszám, ill. a betűrendbe szedett foglalkozások szerint kutathatóak.

BFL IV. 1006. Buda Város Kamarási Hivatalának iratai 1687–1873. 100,86 ifm.

A városi vagyon- és pénzkezelésre, a pénztári teendők ellátására szolgáló kamarai hivatal a városi főkamarás (Oberkämmerer) vezetésével. A kamarai hivatal személyzete egy pénztáros, egy ellenőr és a segédszemélyzet voltak. Számadásaikat felülvizsgálták, ellenőrizte a választópolgárság, majd egy külön hivatalt, a számvevőséget szervezték erre a célra. A legfelsőbb ellenőrzés joga a Magyar Kamaráé, ill. az általa kiküldött királyi biztosoké volt. A városi kamara által kezelt jövedelmek igen széles kört ölelnek fel: polgárdíjak, városi fürdők, boltok bére, malomkaró-díjak, engedélyek díjai, stb. Kezelte továbbá a szakhivatalokon keresztül befolyt adó, telek-, vám- sör-, borfogyasztási, tizedjövedelmeket. Kiadásai közé a tisztviselők fizetése, az állami adó, a szegényház-, kórház fenntartása, a városi építkezések, a városi épületek javítása, stb. tartoztak. A fond 12 állagból áll.

BFL IV. 1007. Buda Város Alkamarási Hivatalának iratai 1696–1873. 40,93 ifm.

A hivatal hatáskörébe tartozott a városi gazdaságok, gazdasági intézmények gondnoksága, gazdálkodásuk vezetése. A városi szőlők, pincék, a sörház, a fürdők, a városi tulajdonú vendéglő működtetése, városi házak, kaszárnyák, a színház, a lövölde gazdasági ügyeinek intézése, tűzoltópénztár, a temetkezési alap pénzének kezelése, továbbá a közvilágítás, a vízvezeték, az utak karbantartása, a foglyok ellátásának ügye. Buda városa továbbá, mint a városban működő plébániák kegyura, gondoskodott a plébániák anyagi fenntartásáról is. A templomi számadások iratai között az elszámolások mellett a templomok építésére, tatarozására, felszerelésére, berendezésére, hangszerek beszerzésére vonatkozó iratok is kutathatók. A városrészenként plébániák szerint őrzött iratanyaghoz kutatási segédlet nincs, plébániák, és időrend szerint lehet kutatni. A fond őrzi a város által kezelt szegényügyi, kórházi, árvaügyi, iskolai alapítványok elszámolásai iratait is, többek között a Plattschläger- és Mükkenhuber-féle iskolai és kórházi alapítványét, amelyben szintén az időrend figyelembevételével lehet kutatni. A fond 15 állagból áll.

BFL IV. 1008. Buda Város Árvahivatalának iratai 1732–1861. 24,16 ifm.

Az árvák vagyonát kezelő hivatal, amelynek tagjai az árvaatya, a számtartó, az ellenőr és az írnok voltak. A jegyzőkönyvek az árvák vagyonáról készült számadásokra, nyilvántartásokra vonatkoznak, míg a számadási iratok az egyes ügyekben kiküldött városi tisztviselők jelentései.

BFL IV. 1009. Buda Város Telekhivatalának iratai 1686–1873. 69,53 ifm.
a) Telekösszeírások 1709–1834. 0,8 ifm.
b) A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek (Urbarium)1696–1702. 1,2 ifm.

c) Teleklevelek jegyzőkönyvei (Gewöhr Protocoll) 1705–1851. 9,4 ifm.
d) Telekátírási jegyzőkönyvek (Fassions Protocoll) 1772–1855. 7,02 ifm.
e) Telekfelmérési könyvek (Figurenbuch, Ausmass-Buch) 1738–1812. 0,6 ifm.
f) Telekkönyvek (Grundbuch Conscription) 1739–1852. 15,4 ifm.
m) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek (Protocollum in- et extabulationum) 1770–1856. 6,18 ifm.
n) Jelzáloghitel könyvek (Hypothec Buch) 1696–1770. 0,9 ifm.

A városi tanács alá rendelt hivatalok közül a legfontosabbak közé tartozó hivatal. A város első telekkönyveit a török uralom után nem is a város, hanem a Kamarai Adminisztráció tisztviselői készítették. 1705-től a szabad királyi városi jogok egyik legfontosabbjaként a város vette kezelésbe a telekkönyvek kiállítását és a telekjövedelmek kezelését, s e feladatokra külön hivatalt állítottak fel. A telekhivatal teendői közé tartozott: az ingatlan – ház, szőlő, rét, legelő – tulajdonjogát biztosító teleklevél kiállítása, s a tulajdonosváltozások vezetése; adókivetés céljából ingatlan összeírások készítése; jelzálogkönyvek vezetése; telekfelmérések, telekfelosztások készítése, a vitás ügyek rendezése a telekkönyvi jövedelmek kivetése és behajtása, városi telkek értékesítése, stb. a hivatal személyzete a telekhivatali igazgatóból, segédjéből és az írnokból állott, de foglalkoztatott csőszöket, földmérőket is. A hivatali funkcióknak megfelelően alakultak ki az iratsorozatok is a három legnagyobb: telekkönyvi iratok, telekkönyvek, telekkönyvi számadások és mellékletek. A városi telekhivatal az abszolutizmus korában megszűnt, munkáját a járásbíróság vette át. A fond tizennyolc állagból áll.

c) Az ingatlanok tulajdonjogát igazoló tulajdonlevelekről városrészenként és ingatlanfajták – ház, szőlő, szántó, erdő, rét – szerint vezetett jegyzőkönyvek. A bejegyzések időrendben követik egymást, tartalmazzák a ház-, ill. a telekszámot, a régi és az új tulajdonos nevét, az adásvétel vagy az öröklés időpontját, valamint az átírásért fizetett összeget. A kötetek végén a kutatást segítő egykorú mutatót találunk.

d) A jegyzőkönyvekbe a telekeladással, -vétellel, örökléssel kapcsolatos szerződéseket vezették be. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, egy-egy kötet több évet is magába foglal. A kötetek végén mutató segíti az eligazodást a kutatás alkalmával.

e) A városi telekhivatal által szerkesztett telekfelmérési könyvek, tartalmazzák a telkek, házak, szőlők, szántók alaprajzait és felmérési adatait. Egy-egy rajz mellett feltüntették a tulajdonos nevét is. A kötetek végén mutatók találhatók.

f) Telek- és házösszeírás, amelyet az adózás céljából állított össze a városi hivatal.

BFL IV. 1010. Buda Város Számvevőhivatalának iratai 1693–1873. 10,67 ifm.

A városi számvevői hivatal iratanyaga a tanácshoz intézett jelentésekből áll, amelyet a különféle pénzügyletek számviteléről, kimutatásokról és egyéb levelezésekről tett a hivatal.

BFL IV. 1011. Buda Város Tizedhivatalának iratai 1778–1849. 1,8 ifm.

A város által bérelt helybeli bor- és gyümölcs-tized beszedésére és kezelésére létesített hivatal, amely a befizetett hegyvámot is nyilvántartotta.

BFL IV. 1012. Buda Város Kapitányi Hivatalának iratai 1786–1873. 2,8 ifm.

A város rendészeti ügyeinek intézésére alakult hivatal, amely a hivatalhoz intézett leveleket, beadványokat, idegen hatóságok megkereséseit, a tanácshoz intézett kapitányi jelentések fogalmazványait tartalmazza. Az iratanyaghoz mutató nincs, azok egyenkénti átnézésével lehet kutatni.

BFL IV. 1013. Buda Város Ügyészi Hivatalának iratai 1792–1873. 4,9 ifm.

A feudális kori igazságszolgáltatásban a vármegyei és a városi tiszti ügyészek a törvényszékek tagjaiként vádlók és vizsgálóbírók voltak egyszerre. Gyakran ügyvédként is feltűntek a büntetőperekben. Az 1850-es évek elején osztrák mintára minden kerületi törvényszék mellett egy-egy álladalmi főügyész, és minden területi, ill. megyei törvényszék mellett egy-egy ügyész látta el a közvádló szerepét. Az 1860-as években ismét az ideiglenes törvénykezési szabályok érvényesültek, vagyis a közigazgatás és a bíráskodás egybeolvadt. A dualista kori államberendezkedéshez kötődött az államügyészség kialakítása, amelynek lehetőségét az 1871. évi XXXIII. tv. meghozatala teremtette meg. A királyi ügyészségek mint alsófokú hatóságok a törvényszékek mellett működtek. Az ítélőtáblák mellett megszervezték a királyi főügyészségeket. Az ügyészi szervezet legfelső fokán a koronaügyész állott, aki a Kúrián képviselte a vádat.

A városi ügyész képviselte többek között a várost jogviták esetén; az árvákkal, az árvalappal kapcsolatos jogvitában is a várost képviselte, ellátta továbbá a városi szegények jogi képviseletét. A peres ügyekben vizsgálóbírói feladatot is ellátott, a városi rabok felügyelete, nyilvántartásuk hozzá tartozott. Az iratanyag két sorozatra osztható, az egyik a főügyészhez intézett városi rendeletek, különféle megkeresések kérelmek, ügyészi jelentések, vizsgálati iratok, a másik sorozatot a különféle ügyészi kimutatások a bűnözőkről és a perekről. Az iratanyaghoz mutató nincs, egyenkénti átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1014. Buda Város Törvényszékének iratai 1688–1870. 119,77 ifm.

A szkv.-ok egyik legfontosabb kiváltsága az elsőfokú bíráskodás joga volt. A Budai Kamarai Adminisztráció alatt Budán a polgármester nemcsak a közigazgatás, hanem a bíráskodás feje is volt, azaz az igazságszolgáltatási teendőket is ellátta. 1711 után az igazságszolgáltatás vezetője a főbíró lett. Külön irodai személyzet – ülnökök, jegyző – állt rendelkezésére.

A városi törvényszék működése során keletkezett iratsorozatok legfontosabbikát a jegyzőkönyvek (Protocolla iudicialia) alkotják, külön sorozatot képeznek a polgári perek (Processus civiles) és külön sorozatot a büntető perek (Processus criminales). A bírósághoz küldött vizsgálati jelentések (Relationes iudiciales) és más hatóságokkal folytatott levelezések iratai, továbbá a felsőbb hatóságok rendeletei (Correspondentia iudiciales) is egy-egy sorozatot képeznek a törvényszéki levéltár anyagán belül. A fond tizennégy állagból áll, és mutatóval kutatható.

A városi törvényszék 1850-ben megszűnt, helyét a császári bíróságok vették át 1861-ig, amikor is a városi törvényszéket ismét visszaállították.

BFL IV. 1015. Buda Város II. József-féle Törvényszékének iratai 1786–1790 (1839). 22,02 ifm.

A fondban helyezték el a városi törvényszékhez intézett felsőbb hatósági rendeleteket, végzéseket, általában a hagyatéki, örökségi, adóssági ügyekben tett felterjesztésekre adott válaszokat, leiratokat: a Hétszemélyes Táblától, 1790-től a magyar királyi kancelláriától, a királyi táblától. Az iratanyag mutatókkal kutatható.

Pest szabad királyi város levéltára

BFL IV. 1201. Pest város választott polgárságának iratai 1717–1848. 2,29 ifm.

A hivataltörténetet lásd (a továbbiakban: Lásd): BFL, Buda IV. 1001. A választópolgárság üléséiről felvett jegyzőkönyvek sorozata nem teljes. A testület 1813 előtt is tartott üléseket, néhány az iratok között megtalálható, az 1840. és az 1844–1846. évi jegyzőkönyvek pedig hiányoznak. A

fondban a városhoz érkezett helytartótanácsi és kamarai rendeletek is kutathatók, továbbá a városi bérletek, kölcsönügyletek iratai is. Az iratanyagot a 19. századi rendezés során egységes, eggyel kezdődő (és 2224-ig terjedő) levéltári számokkal látták el, amelynek alapja az időrend volt. Kutatásához mutatókönyv rendelkezésre. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, általában évenként kötve, azonban mutató hiányában átlapozással kutathatók.

BFL IV. 1202. Pest Város Tanácsának iratai 1687–1885 380,73 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (Prothocollum Magustratuale, Magistratuals) 1688–1873. 74 ifm.
c) Rendeletek és felterjesztések (Intimata, Mandata et Representationes) 1687–1847. 129,02 ifm.
g) Levelezések (Missiles, Attestata et Protestationes) 1688–1847. 48,96 ifm.
h) Jelentések.(Relationes) 1746–1847. 50,83 ifm.
i) Szabályrendeletek gyűjteménye 1790–1885. 0,5 ifm.
j) Hivatali utasítások (Instructiones) 1703–1861. 0,28 ifm.
k) Vegyes céh- és iparügyek 1742–1870. 1,26 ifm.
m) Telekkönyvi iratok 1802–1851. 4,06 ifm.
q) Az 1696. évi pesti összeírás 1696. 0,02 ifm.
s) Pesti háztulajdonosok összeírása 1830–1840. 0,03 ifm.
v) Polgárkönyv (Matricula Civium Pesthiensium) 1687–1848. 0,17 ifm.
bb) Házassági szerződések könyve 1840–1851. 0,22 ifm.
cc) Végrendeletek és hagyatéki leltárak (Testamenta et inventaria) 1695–1873. 55,66 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. A városi tanács élén 1773-tól polgármester állott, akit kétévenként a választópolgárság választott. A 18. században általában három, a 19. században már 5-6 tanácsülést tartottak hetenként. Az ülések meghatározott rendje szerint először a felsőbb hatósági – királyi, helytartótanácsi, kamarai – leiratokat olvasták fel, s ezután került sor a város ügyeinek tárgyalására. 1813-ig a közigazgatási és bírósági ügyeket együtt tárgyalták, 1813-tól azonban külön, a főbíró elnöklete alatt tartott üléseken intézték. Pest város területileg öt városrészből, azaz külvárosból állott: Belváros, Lipótváros, Terézváros, Józsefváros és Ferencváros. A tanács felettes hatósága a városrészekben a külvárosi bírákon keresztül érvényesült. A tanácsi irategyüttes legfontosabb iratsorozatai már a 18. század elején kialakultak, s a század végére végleges formájukban állandósultak: Intimata, Missiles, Relationes Testamenta et Inventaria, Processus Civiles, Processus Kriminales. A tanácsi iratanyag szerkezetében a következő változás 1814-ben következett be, amikor megalakult az önálló városi törvényszék és sor került sor a közigazgatási és jogszolgáltatási iratok szétválasztására és külön törvényszéki levéltár szervezésére. A tanácsi iratsorozatot 1848-ban öt tárgyi sorozatra osztották fel, majd megszüntették, s egy, közös iratsorozatot alakítottak ki, amit 1856-ban 12 kútfőre tagoltak. A fond 43 állagból áll, a tanácsülési jegyzőkönyvekből, a tanács működése során keletkezett iratsorozatokból, ügyviteli iratokból, különféle nyilvántartásokból, összeírásokból és segédkönyvekből tevődik össze.

a) A jegyzőkönyvek csak 1786-tól tartalmazzák az összes, tanácsülés elé került ügyet elintézésükkel együtt, korábban feljegyzés csak a fontosabb ügyekről készült. Az ülések 1786-ig tételszámok nélkül, csak a dátum szerint tagozódnak. A tanácsülési tárgyak számozása 1786. május 1-től kezdődik, iktatásuk 1814-től. Ettől kezdve az ügyek sürgősségük és fajtájuk szerint csoportosítva, iktatószámok alatt, de a sorrendtől függetlenül kerültek tárgyalásra, ami a kutatást rendkívül nehezíti, ezért az 1814–1830, 1853–1860 közötti jegyzőkönyvekhez folyamatosan készülnek ún. konkordancia-jegyzékek. Egyes 18. századi kötetek végén név- és tárgymutatók találhatók, 1800 után viszont külön mutatókönyvek állnak rendelkezésre, amelyek utalnak a jegyzőkönyvi tételszámra, 1821–1852 és 1861–1873 között pedig megadják a tanácsülés időpontját is.

c) A Budai Kamarai Adminisztrációtól, a budai várparancsnoktól, a főhadbiztosságtól, a tábori hadbiztostól, a Kamarától, a Kancelláriától, a Helytartótanácstól, a tárnokmestertől, Pest megyétől és Buda városától, továbbá egyéb városoktól és megyéktől, néha magánszemélyektől a városhoz

érkezett iratok, s az ezekre adott válaszok fogalmazványai, iratmellékletekkel. Az iratok tárgya elvi jelentőségű ügyektől a legapróbb magánjogi követelésekig terjed. Az iratanyagot az 1780-as években rendezték, s két nagy időszakra tagolták: 1687–1785, 1814–1847. Az egyes időszakokon belül az iratok újonnan kezdődő, s az egész időszakon végigfutó levéltári számok egykorú sorrendjében vannak elhelyezve, és az adott ügyre vonatkozó iratokat őrzik együtt.

g) Lásd: Buda IV. 1002. j). Az iratanyag a c) állag mutatókönyvével egybekötött Missiles-mutató segítségével kutatható 1688–1747 között, 1748-tól külön mutatókönyvek állnak rendelkezésre.

h) A városi hatóság belső ügyvitelében létrejött iratok: a tanács által kiküldött tisztviselők vagy bizottságok jelentései különféle ügyek kivizsgálásakor: polgárok iparűzési kérelmei, mesterfelvételi kérelmek, városi intézetek működése, számadásai, céhes ügyek, tisztviselők hagyatékában talált elintézetlen ügyek, stb. A 18. században a telekkönyvi és bírósági ügyekben tett jelentések is ebben a sorozatban vannak elhelyezve. Az iratanyag mutatókönyv segítségével kutatható.

i) Az állag köteteibe a különféle városi hivatalok (jegyzői, telekhivatali, levéltár), tisztségek (választópolgárság, szószóló, tanodák igazgatója), bizottságok (Ferencvárosi templombizottság, Gyámbizottság, Gazdasági bizottság) és biztosok (sebésztestület, könyvkereskedői testület, telekbiztosság, különféle céhek biztosai) működésére vonatkozó szabályrendeleteket, és az ezek működését szabályozó felsőbb hatósági rendeletek és tanácsi határozatok teljes szövegét másolták. A másolati könyvekben időrendben követik egymást az egyes hivatalokra, tisztségekre vonatkozó szabályrendeletek. A kutatást csak néhány kötetben segíti betűrendes mutató, a többi átlapozással kutatható.

j) A hivatali utasítások egy testület, hivatal vagy hivatalnok munkakörének részletes leírását tartalmazzák. Az állag 76 utasítás, hivatali eskü, szabályzat dokumentumát őrzi. Két nagy csoportra oszthatók: a budai kamarai adminisztrációtól, a kiküldött királyi biztostól kapott utasítások, ezek a decretum-ok vagy statutum-ok, és az adott időpontban a város egész igazgatását szabályozták, módosították. Másik csoportjuk azok, amelyeket maga a város, a magisztrátus adott ki a különféle hivatalok és azok beosztottjai részére. Ezeket egy-egy tisztségviselő kinevezésekor állították össze, a kinevezettnek felolvasták, ő pedig esküt tett a megtartására. A város a polgármesternek, a bírónak, a tanácsnokoknak nem adott utasítást, hanem csak esküben, melyet megválasztásuk után ünnepélyes formában kellett tenniük, rögzítette kötelességeiket. 18. századi utasítások – nem egykorú – számozás alapján, a 19. századiak pedig betűrend szerint kerültek levéltárba. Az egyes tisztségek különböző időben kiadott utasításai dátum szerint követik egymást.

k) A városi tanácshoz különféle céh- és iparügyekben benyújtott kérelmek, többek között árusítási, letelepedési engedélyek, vándorkönyvek, mesterfelvételi ügyek. Nemcsak a céhek, hanem a céhen kívüli mesterségekre vonatkozó iratok is, abc szerint kerültek levéltárba, s mivel korabeli segédlet nincs az anyaghoz, csak darabonkénti átnézéssel kutatható.

m) Az állagban elintézett telekkönyvi ügyek iratai kerültek elhelyezésre: telekátírási kérelmek, árverési, telekszabályozási ügyek, ki- és betáblázások alapjául szolgáló kötelezvények. Az 1802 előtti telekkönyvi iratok a tanácsi iratok a h) állag „Relationes” sorozatában találhatók. 1802-től 1838-ig az iratokon feltüntetett levéltári számok sorrendje folyamatos, s az időrendet követi. Az 1842–1850 közötti időszak iratai levéltári számok nélkül, csupán időrendben kerültek elhelyezésre. Az iratanyag kutatását segíti, hogy az egy ügyre vonatkozó összes iratok együtt, egy szám alatt kerültek levéltárba, nehezíti, hogy mutatók nem állnak rendelkezésre, s csak darabonkénti átnézéssel kutathatók. A sorozat nem teljes, az 1811 és 1820, valamint az 1839–1841 közötti évek iratanyaga hiányzik.

q)A budai városi tanács kiküldöttei által készített összeírás 230 polgár nevét, foglalkozását, vagyoni viszonyait – ház és egyéb ingatlanok: kert, szőlő, szántó, rét, malom, majorság leírását – tünteti fel. Miután az összeírás a török uralom alóli felszabadulást követően az első, igen értékes

adatokat szolgáltat a csekély számú polgárság anyagi helyzetére vonatkozóan. Mutató az összeíráshoz nincs, kutatásra csak fénymásolat adható ki.

s) Az utca- és tulajdonosok neve alapján az 1830 és 1840 közötti években készült összeírás, és a pesti Belvárosban, Teréz- és Józsefvárosban található ingatlanok tulajdonosairól közöl adatokat: városrészenként az utca és házszámot (Haus Nummer, Gasse), a tulajdonos nevét, családi viszonyait (pl. özvegy, magánzó), társadalmi helyzetét (ügyész, választópolgár stb).

Mutatókönyv hiányában átlapozással kutatható.

v) A polgárjogot elnyert pesti lakosok névsora. A polgárjog elnyerését a 18. században már írásban kellett kérelmezni a tanácstól, de szükség volt a szószóló ajánlására is. Elnyerésének feltétele a tisztes szülőktől való törvényes származás, katolikus vallás, városi ingatlan, többnyire városi ház birtoklása, vagy valamilyen kézműves mesterség, kereskedelmi tevékenység űzése, ill. szellemi foglalkozás, esetleg polgár özveggyel kötött házasság volt. Az újdonsült polgárnak polgárdíjat kellett fizetnie, polgárok fiainak a mindenkori összeg felét, külföldieknek viszont a dupláját. A tanács meg is tagadhatta az adományozást személyi és vallási okokból, vagy akár azon a címen, mert a folyamodó mesterségét túl sokan gyakorolták már a városban. Az elutasítottak a királyhoz fordulhattak, s a kancellária vagy a helytartótanács helyt adhatott a kérésnek. A polgár le is mondhatott polgárjogáról, ha másutt kívánt szerencsét próbálni, de visszatérése esetén a polgárdíjat ismét meg kellett fizetnie. A polgárkönyv a felvétel időrendjében tartalmazza a polgárok nevét, a felvétel időpontját, elvétve a származás helyét, a nemzetiséget, foglalkozást, házszámot, 1771-től a fizetett taxa összegét, 1793-tól pedig a vallást és a családi állapotot. A kutatás a kötetek végén található regiszter segíti.

bb) Az állag a városi hatóságnál bejegyzett kereskedők házassági szerződéseinek az 1840. évi XV. tc. váltótörvény alapján készített másolati könyvéből áll. A kereskedők ugyanis a váltótörvény értelmében a városi tanácsnál kötelesek voltak feleségük hozományának, hitbérének és jegyajándékának bejegyzéséért folyamodni. A jegyzőkönyvbe az egyes házassági szerződéseket teljes szövegükben, a bejelentések időrendjében vezették be, tanácsi iktatószám alatt. A kötet lapjai számozva vannak. A kötet 1851. október 17-én betelt. Az 1851. október 20. és december 17. közötti bejegyzések betétlapokon találhatók, amelyek valószínűleg egy elkezdett, de 1852-ben már nem folytatott könyv kitépett lapjai. A jegyzőkönyv névmutató segítségével kutatható.

cc) A városi polgároknak a tanácsnál publikált, s a tanács határozata nyomán a levéltárban elhelyezett végrendelete, valamint a hagyatékok felosztására a tanács által kiküldött bizottságok jelentései (relationes), a bizottságok által készített leltárak (inventáriumok), az ezzel és általában a vagyonfelosztással kapcsolatos különféle mellékletek. A végrendelet lehetett szóbeli vagy írásbeli. Az írásbeli végrendelethez öt tanú együttes és folytonos jelenléte volt szükséges, akik az előttük felolvasott és megértett végrendeletet aláírták, és saját pecsétjükkel lepecsételték. Ha a végrendelkező nem tudott írni, egy hatodik tanú írta alá helyette. Szóbeli végrendeletnél öt tanú előtti végakarati kijelentésre volt szükség.

BFL IV. 1203. Pest Város Gazdasági Bizottmányának jegyzőkönyvei 1802–1873. 8,18 ifm.

A bizottmány a Bécsi Udvari (és nem a Magyar Királyi) Kamara 1777-ben kiadott rendelete szerint működött 1848-ig, tagjai a városi tanács, a választott polgárság közül kerültek ki, a szakhivatalnokok közül pedig a kamarás, a számvevő, a városi mérnök és a városgazda voltak. 1848 után a szakhivatalnokok mellett kinevezett tagokkal működött a polgármester, később az alpolgármester elnöklete alatt. Hatáskörébe a városi ingatlanok bérbeadása, a városi épületek, utak, utcák javítása, tisztántartása, számlák jóváhagyása, házipénztári utalványozások engedélyezése.

A jegyzőkönyvekben időrend szerint követik egymást a tárgyalt ügyek, évenként újrakezdődő folyószámmal. Mutatók (regiszterek) csak 1824-től segítik a kutatást, az 1856–1859. év jegyzőkönyvei pedig hiányoznak.

BFL IV. 1204. Pest Város Árvabizottmányának jegyzőkönyvei 1822–1851. 0,83 ifm.

Lásd BFL, Buda IV. 1004 és IV. 1008. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, és évenként újrakezdődő folyószámmal látták el. A kutatás az 1822–1830-as évek anyagában a Register der Waisen-Commissions-Protocolle alapján lehetséges, amely betűrendben és évenként tagolva közli a neveket és a tárgyat. 1831-től kezdve, segédkönyvek hiányában, az anyag átlapozással kutatható.

BFL IV. 1207. Pest Város Szépítőbizottmányának iratai – Szépítő Bizottmány, Szépítési Bizottmány (Verschönerungs Commission zu Pest, Commissio Decoratoria, 1854-től Verschönerungs Bau Commission) 1804–1861. 5,6 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1818–1856. 3,3 ifm.
b) Iratok, tervek 1804–1861. 18,04 ifm.

A Szépítő Bizottmány életre hívását József nádor, miután már az 1790-es években felismerte a városrendezés szükségességét, kezdeményezte. Célja volt, hogy Pest városa előnyös földrajzi adottságai és növekvő gazdasági ereje révén Magyarország első és legszebb városa legyen. A nádor a pesti Hild János építőmestert bízta meg a rendezési terv elkészítésével, amely terv szolgált azután alapjául a nádor Szépítési Tervének, és amely terv Pest város „szépítési alapokmánya” lett. A városi szabályozás teendőit 342 pontban foglalta össze, célkitűzéseinek megvalósításához a szükséges pénzalapot az eladott és eladandó városi telkek vételárából és a városi pénztár hozzájárulásából, valamint a város vámjövedelméből biztosították. Működése során a Bizottmány irányított minden magán- és középítkezést, átalakítási munkát a városban és szorított – építésrendőri hatáskörénél fogva – szabályozási vonal mögé minden rendellenességet. 1808–1848 között a nádornak volt alárendelve, 1848 után a bizottmány jegyzőkönyveit tanácsi határozatra a tanácsülés elé terjesztették. Az anyag mellett őrzött közép- és nagyalakú terveket kiemelték, s az eredeti levéltári számok szerinti sorrendben külön tervsorozatban helyezték el. (XV. 17. b. 311. Budapesti Tervek Gyűjteménye Pest sz. kir. város tervei. Szépítő Bizottmány – 12193 db)

a) A jegyzőkönyvek mutatókönyvek segítségével kutathatók. A mutatókönyvek betűrendben, egyes betűkön belül pedig időrendben adják az üléseken tárgyalt ügyek rövid tartalmát és a jegyzőkönyvi tételszámot.

b) Az iratanyag az egykorú irattári rendszer alapján az 1940-es években kialakított rendben van elhelyezve. Az iratokat az egész sorozaton végigfutó (1–19 827.) levéltári számokkal látták el. A Bizottmány működése 1808. november 21-től dokumentált, előtörténetére csak szórványosan maradtak fenn iratok.

BFL IV. 1208. Pest Város Vásári Bizottmányának jegyzőkönyvei 1768–1813. 0,42 ifm.

A tanács a Pest városi országos – József-napi, Medárd-napi, Szent János-napi és Lipót-napi – vásárokra vásári bíróságot küldött ki, amelynek hatáskörébe a helyszíni büntetések tartoztak, továbbá 1795-től az eladott állatokról nyilvántartást vezetett. A Bizottság jegyzőkönyvei időrendben, vásárokra tagolva tartalmazzák a kihágást elkövető személyek nevét, korát, vallását, foglalkozását, lakóhelyét, a kihágás tárgyát, valamint a kiszabott büntetést, ami általában botbüntetés volt. Az eladott állatokról vezetett jegyzékek pedig az eladó nevét, lakóhelyét, az állat leírását, jelét, igazoló papírját (passuales), a vevő nevét és lakóhelyét tüntetik fel. A jegyzőkönyvek 1785-ig névmutatók segítségével, utána pedig csak átlapozással kutathatóak, mint ahogy az állatokról vezetett jegyzékek is.

BFL IV. 1213. Pest Város Kamarási Hivatalának iratai 1703–1873. 13,08 ifm.

Lásd: BFL, Buda IV. 1006. A három állagból álló fond a Kamarási Hivatal a város évi bevételeiről és kiadásairól készített számadások sorozata: a) házipénztári naplók, b) számadások (Kammeramtsrechnungen), c) vegyes házipénztári könyvek. Az a) állag a kötetek átnézésével kutatható, a b) állag az egyes követek végén található összesítéssel, ahol feltüntették a számadáskönyv oldalszámait is. A c) állagban időrend szerint lehet kutatni.

Polgári kor

Buda város levéltára

BFL IV. 1101. Buda Város Bizottmányi Közgyűlésének iratai 1848–1849. 0,29 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1848. 0,1 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1848–1849. 0,19 ifm.

Legfontosabb teendője a tisztújítás levezetése volt. A közgyűlésekről felvett jegyzőkönyvekben a tárgyalt ügyeket és az azokban hozott határozatokat tüntették fel. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, az ülésen tárgyalt ügyeket iktatószámmal látták el, de az 1848-as kötet betűrendes mutatóval kutatható. Az 1849. évi jegyzőkönyvek hiányoznak, s az iktatókönyv is csak a május 24–július 11. közötti időszakot öleli fel. Az 1848–1849-ben keletkezett iratok 1-től kezdődő sorszámmal vannak ellátva, 1848: 1–293. sz., 1849: 294–462. sz.-ig, s ennek figyelembe vételével kutathatók.

BFL IV. 1102. Buda Város Községtanácsának iratai 1850–1854 (1860). 1,48 ifm.
a) Községtanácsi jegyzőkönyvek 1850–1854 (1858). 1,28 ifm.
b) Községtanácsi iratok 1851–1854 (1860). 0,2 ifm.

A községtanács az 1848–1849. évi törvényhatósági bizottság helyébe lépett, a város abszolutizmuskori testülete volt, tagjait a cs. kir. kerületi főispán nevezte ki. A városi tanács működését ellenőrizte, közvetített a tanács és a főispán között.

Az ülések jegyzőkönyvei a tárgyalt ügyeket és az azokban hozott határozatot tartalmazzák, évenként egy-egy kötetbe foglalva. Az ügyek időrendben követik egymást, folyamatosan sorszámozva. A sorozat nem teljes, az 1855–1857, 1859–1860-as évek kötetei hiányoznak, hiányosan maradtak fenn a mutató- és iktatókönyvek is. Az iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók, miután időhatáruk 1854, iktatókönyv azonban csak az 1860. évből maradt fenn.

BFL IV. 1103. Buda Város Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési iratai 1861. 0,22 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1861. 0,08 ifm.
b) Közgyűlési iratok1861. 0,14 ifm.

Az 1860. évi Októberi Diploma kiadása után rövid időre helyreállott az 1848-as alapon a város alkotmányos szervezete, s az év végén, december 31-én megalakult a közgyűlés, 1861. szeptemberéig ülésezett, ezután feloszlatták. Hatásköre megegyezett az 1848-ban megalakult törvényhatósági bizottságéval: a városigazgatás irányítása és ellenőrzése, a tisztújítás levezénylése. A közgyűlési jegyzőkönyvek a tárgyalt ügyeket és az ügyekben hozott határozatokat tartalmazzák, időrendi sorrendben követve egymást.

BFL IV. 1104. Buda Város Polgári Választmányának iratai 1862–1867. 0,1 ifm.

A központi polgári választmány a közgyűlés feloszlatása utáni években ülésezett és a közgyűlés feladatait látta el 1867. március 31-ig. A jegyzőkönyvek időrendben követik egymást, a tárgyalt ügyeket az időrend alapján lehet kutatni.

BFL IV. 1105. Buda Város Városhatósági Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1861, 1863–1873. 0,65 ifm.

Az 1860. évi Októberi Diploma kibocsátása után rövid időre helyreállott mind a két város alkotmányos szervezete, megalakultak a közgyűlések, amelyet azonban néhány hónap múlva, 1861. szeptemberében feloszlattak. A kiegyezés után alakulhattak újra és folytathatták működésüket a városegyesítésig, 1873-ig. A jegyzőkönyvekben a tárgyalt ügyek időrendben követik egymást. Az 1861. évi jegyzőkönyv a mutató, az 1863–1873. éviek időrend alapján kutathatók.

BFL IV. 1106. Buda Város Tanácsának iratai 1848–1873. 79,97 ifm.
a) 1848–1849. évi iratok 1848–1849. 0,89 ifm.
b) Tanácsi iratok 1854–1873. 72,18 ifm.
c) Országgyűlési és választási névjegyzékek (1848) 1861–1865 (1869). 0,5 ifm.
d) Különféle népesség, ingatlan- és állatösszeírások 1848–1873. 0,6 ifm.
e) Népösszeírási felvételi ívek 1857. 2,8 ifm.
f) Újoncozási iratok 1850–1868. 0,78 ifm.
g) Lajstromozatlan iratok 1848–1873. 1,82 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Az a) állag iratanyaga tárgyi egységekre oszlik, s ezen belül időrendet tart. A miniszteri rendeletek 1-től kezdődően folyamatosan vannak számozva 1848–1949-ben, a 215. számig, kutatásukhoz az 1848. évre mutató áll rendelkezésre. Az elnöki és sajtó iratok az időrend alapján, az iktatott iratok pedig az iktatószámok sorrendjében kerültek az állagban elhelyezésre.

b) Az iratok levéltári számmal ellátva kerültek levéltárba, kutatásukhoz tanácsi és levéltári mutatók egyaránt rendelkezésre állnak. Az egy-egy ügyben létrejött nagyobb, és több évet felölelő ügyiratot az utolsó évben, az iratsorozat végén helyezték el, függetlenül a levéltári szám sorrendjétől.

f) Az állag egyik kötete az 1585–1863-ig kiállított, a budai katonaállítási lajstromot és az 1859–1868 között felvett mentesítési kérelmek jegyzőkönyveit foglalja magában. Az állítási lajstrom a hadköteles kort elért és a bizottság előtt megjelent férfiak személyi adatait tartalmazza (név, születési év, hely, vallás, családi állapot, műveltség, foglalkozás, apja neve, lakcím, testmagasság), valamint a bizottság döntését. A mentesítési jegyzőkönyvek városrészek szerint tagolódnak és a felmentendő személyes adatait, továbbá a bizottság döntését és indoklását tartalmazzák. A kötetek a bennük található betűrendes névmutató alapján kutathatók.

g) Az iktatott és iktatatlan iratok mellett tárgyi csoport szerint letett iratokat is őriz az állag, pl. a budai gázvilágításra, álláskérelmekre, államkölcsönjegyzésre, a szabadságharc leverése után elvett fegyverek visszaadási kérelmeire vonatkozókat, amelyeket az időrend segítségével lehet kutatni.

BFL IV. 1107. Buda Város Építő- és Szépítő Bizottmányának iratai 1863–1873. 1,02 ifm.

Az építési és városrendezési, szépítési feladatokkal foglalkozó, a városi tanács alá rendelt állandó bizottmány egyik fontos feladata az építési tervek műszaki és szépítési szempontból való véleményezése. Az engedélyeket a bizottmány véleménye alapján a tanács adta ki. A fond a bizottmány jegyzőkönyveit, iktatókönyveit és a kutatást lehetővé tévő, mutatókat foglalja magába.

BFL IV. 1108. Buda Város Árvabizottmányának iratai (Waisen Commisions Acten) 1853–1860. 8,08 ifm.
a) Árvabizottmányi iratok 1853–1860. 7,56 ifm.
b) Mutatók 1853–1860. 0,32 ifm.

BFL IV. 1109. Buda Város Árva- és Gyámhatósági Bizottmányának iratai 1860–1873 2,60 ifm.

BFL IV. 1111. Buda Város Adóhivatalának iratai 1849–1867. 2,74 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005.

BFL IV. 1115. Buda Város Mérnöki Hivatalának iratai 1855–1874. 6,46 ifm.

A városi tanács szakhivatalaként működött, s a tevékenysége során keletkezett iratokat 1855 előtt a városigazgatási iratsorozatokban helyezték el. A hivatal hatáskörébe az út-, híd- és csatornaépítés, a városi építési felügyelet, műszaki vélemények adása, építési engedélyek véleményezése tartoztak.

BFL IV. 1117. Buda Város Elemi Iskolák Igazgatóságának iratai 1850–1873. 1,12 ifm.

A fond Buda és Óbuda elemi iskoláinak működési iratait foglalja magában, s nemcsak a katolikus, hanem a más vallásúakét is: a szerb görög-keleti, az evangélikus és az izraelita felekezeti iskolákéit is. 1850-ben felső utasításra hozták létre a hivatalt, élén kinevezett igazgató állt, aki a császári oktatási minisztérium határozatainak végrehajtatásáért felelt. Felügyelte az iskolákban a tanítási rendet, az oktatási anyagot, a tanulók létszámát és a tankötelezettség betartását. Tájékoztatatta az iskolákat a birodalom területén megjelent, elsősorban német nyelvű tankönyvekről, szigorúan fellépett a zugiskolák ellen. Az iskolaigazgatók iskolájuk felszereltségi állapotáról neki tettek jelentést. Bekérette és véleményezte a tantestületi jegyzőkönyveket, foglalkozott a tanítók szociális helyzetével, lakásügyeivel, bérproblémáival. Tanítók kinevezéséhez a tanácsi jóváhagyás mellett az ő beleegyezése is szükséges volt. A lakosság létszámának növekedésével új iskolák létrehozását felügyelte. Az abszolutizmus legsötétebb éveiben a tanítók uralkodó iránti hűségét, ruházatát, megjelenését ellenőrizte (tiltotta pl. a Kossuth-szakáll viselését). A német nyelvű oktatás legfőbb ellenőrzője volt. Az iratanyag történeti értékét emeli az is, hogy a Thun-féle oktatási rendelet bevezetésével együtt statisztikai felmérést készítettek a budai és óbudai iskolák állapotáról, felszereléséről, tanulói és tanítói létszámáról, s ezzel átfogó képet kap a kutató a két város oktatási helyzetéről. Buda város elemi Iskolák Igazgatóságának tevékenysége az 1868. évi XXXVIII. tc. 116. és 121. §-a, valamint Buda képviselőtestületének 1870. január 10-én tartott 19. sz. közgyűlési határozatával szűnt meg. Az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1118. Pest Megyei Császári Királyi Törvényszék III. (Budai) Osztálya 1851–1854. 17,5 ifm.

Az iratok kútfő rendszerben kerültek irattározásra, majd levéltárba, amelyet a kutatáskor figyelembe kell venni. A kútfők a következők: A) elvi ügyek és felsőbb hatósági rendeletek, B) testületi, személyzeti és szolgálati ügyek, C) polgári perek, főleg keresetek, D) csődügyek, E) örökösödési perek, F) telekkönyvi és betáblázási ügyek, G) büntetőperek, H) más bíróságokkal folytatott levelezés. Az irategyüttes mutatóval kutatható.

BFL IV. 1119. A Budai Cs. Kir. Járásbíróság (Bezirks Collegialgericht) iratai 1851–1854. 28,48 ifm.

Az abszolutizmus korában a bécsi kormányzat megszüntette a városi törvényszéket, helyébe elsőfokú bíróságként a Budai Cs. Kir. Járásbíróságot szervezte meg. A járásbíróság kisebb polgári

és büntetőperekkel, a város telekügyeivel és hagyatéki ügyekkel foglalkozott. Fellebbviteli fóruma a Pest Megyei Cs. Kir. Törvényszék III. (budai) osztálya, ill. a Pesti Kerületi Főtörvényszék volt. 1854-ben megszűnt, helyette a városi kiküldött bíróságot állították fel.

BFL IV. 1120. A Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék (K. K. Ofner Landesgericht) iratai 1854–1861. 34,5 ifm.

A törvényszék polgári pereket, telekkönyvi ügyeket és büntető pereket intézett, a Pest Megyei Cs. Kir. Törvényszék III. (Budai) Osztálya helyébe állították fel, azonos hatáskörrel. Fellebbviteli fóruma a pesti Oberlandesgericht volt. Az a) állag polgári peres iratait hat kútfőbe osztották, a kútfőkön belül évenként 1-től kezdődő levéltári számmal látták el. A kútfők: I. felsőbb rendeletek, II. szolgálati ügyek, III. keresetek, IV. hagyatéki ügyek, V. csődügyek, VI. telekkönyvi ügyek. A b) állag büntető peres iratait szintén hat kútfőbe osztották: A–C-ig bűnügyek, D) társintézmények és a rendőrség átiratai, E) börtönök felülvizsgálata, F) levelezés más bíróságokkal és egyéb hatóságokkal. Mindkét állagban mutatók segítségével lehet kutatni.

BFL IV. 1121. A Budai Városi Kiküldött Bíróság (Städtisch- Delegiertes Bezirksgericht) iratai 1854–1861. 30,91 ifm.

1854-ben állították fel, a megszüntetett Budai Cs. Kir. Járásbíróság helyébe. Illetékessége kisebb adósságperekre, bérleti, szolgálati és bérviszonyokkal kapcsolatos ügyekre terjedt ki. Fellebbviteli fóruma a Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék, ill. a pesti Oberlandesgericht volt.

A fond két állagból a polgári és a büntető perek állagából áll. A polgári peres iratokat (a) állag) egyes években kútfőkre, azokat alkútfőkre osztották, ezen belül pedig 1-től kezdődő levéltári számokkal látták el. Kutatáskor az évet, a kútfőt, alkútfőt és a levéltári számot is ki kell írni a mutatóból, amely rendelkezésre áll. A büntető peres iratokat (b) állag) évenként 1-től kezdődő levéltári számok szerint rendezték, a peranyag mutatóval kutatható.

BFL IV. 1122. Buda Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871. 47,32 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122. Az 1850-ben megszüntetett városi törvényszék visszaállítása és 1871-ig a bíráskodás állami kezelésbe vételéig állott fenn. Első fokon intézte a városi polgári – adósság- és csődügyek, hagyatéki- és váltóügyek – és büntetőpereket.

Az a) állag a polgári perek, a b) állag a büntető perek iratait, a c) állag pedig a váltótörvényszéki iratokat foglalja magába. Mindhárom állag iratanyaga mutatókkal kutatható.

Pest város levéltára

BFL IV. 1301. Pest Város Községtanácsának jegyzőkönyvei 1850–1860. 0,52 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. A községtanács az abszolutizmus éveiben a választott polgárság testületének utódaként működött. Ügykörébe főleg városgazdálkodási ügyek tartoztak, üléseiről jegyzőkönyvet vezetett. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, a tárgyak pedig tanácsi iktatószámokat viselnek. Mutató hiányában a kötetek átlapozással kutathatók.

BFL IV. 1302. Pest Város Törvényhatósági Bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei 1867–1873. 0,8. ifm.

Lásd: BFL, Buda IV. 1105. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát, a tárgyak tanácsi iktatószámokat viselnek. A jegyzőkönyvekhez tartozó iratok a tanácsi iratokban, a tanácsi számsorkönyvek segítségével kutathatók, a jegyzőkönyvek mutató hiányában, átlapozással.

BFL IV. 1303. Pest Város Tanácsának iratai 1847–1874. 345,82 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1848–1849. 2,74 ifm.
c) Rendőri iratok 1848–1849. 1,12 ifm.
e) Vegyes iratok 1848–1849. 3,5 ifm.
f) Tanácsi iratok 1850–1873. 332,96 ifm.
k) Iparjogi nyilvántartások 1851–1874. 0,43 ifm.
m) Pesti iskolakötelesek összeírása 1850. 0,04 ifm.

Lásd: BFL IV. 1202. Az iparjogi nyilvántartás kötetei többek között a város céheinél beiktatott inasok névjegyzékét (1851), a reáljogok 1855–1874 között vezetett könyvét (Vormerkbuch über Real-Gewerbe), iparengedélyek nyilvántartását, az iparjogok betűrendes mutatóját foglalja magába. Kutatni lehet továbbá a pesti gyógyszerészek, pékek, serfőzők, építők, kőfaragók, pálinkások, sebészek, mészárosok, hentesek, kávések, molnárok, szíjgyártók, kéményseprők és ácsok 1858-ban készített, a hentesmesterek 1859-ben felvett jegyzékére, a házalók mutatókönyvére, amely az 1863–1873 közötti időszakból származik.

BFL IV. 1308. Pest Város Illetőségi Bizottmányának jegyzőkönyvei 1851–1873. 0,32 ifm.

A tanács által kiküldött Incolats Commission (lakhatási bizottmány) az 1861. év második felében a lakhatási, letelepedési és honossági bizottmány, 1868 végétől 1873 végéig az illetőségi bizottmány nevet viselte. A bizottmány tett javaslatot a tanácsnak a honosítási, állandó lakhatási, letelepedési jogi engedélyezési ügyekben. A fond a bizottmány üléseiről felvett jegyzőkönyveket és a lakhatási (illetőségi) jogért folyamodók névjegyzékét (Aufnahmsbuch der Incolatsverber) foglalja magába. A jegyzőkönyvek időrendben tartalmazzák az egyes ülések anyagát és egy utólag készült mutató segítségével kutathatók. Az Aufnahmsbuch évente újra kezdődő folyószámok sorrendjében adja meg a tanácsi számot, a folyamodó nevét, foglalkozását, a kérelem elintézését (elfogadás vagy elutasítás).

BFL IV. 1314. Pest, Buda, Óbuda egyesítésére vonatkozó bizottsági iratok 1870–1873. 0,14 ifm.

BFL IV. 1317. Pest Város Árvabizottmányának iratai 1852–1861. 15,72 ifm.

BFL IV. 1319. Pest város polgármesterének (1867-től főpolgármesterének) elnöki iratai 1850–1873. 8,38 ifm.

BFL IV. 1324. Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteménye 1852–1878. 38,48 ifm.
a) Telek- és betáblázási könyvek1852–1878. 5,7 ifm.
b) Telekkönyvi betéttervezetek 1870–1872. 0,76 ifm.
c) Telekhivatal iratai 1855–1871. 31,8 ifm.

Lásd: BFL IV. 1009.

BFL IV. 1326. Pest Város Mérnöki Hivatalának iratai 1857–1873. 11,14 ifm.
a) Mérnöki Hivatal iratai 1858–1873. 10,54 ifm.
b) Vegyes könyvek 1857–1872. 0,6 ifm.

BFL IV. 1327. Pest Város Városkapitányi Hivatalának iratai 1850–1873. 4,28 ifm.
a) Rendőrségi iratok (1824) 1841–1874. 3,98 ifm.
c) Munkásmozgalmi vonatkozású főkapitánysági iratok gyűjteménye 1863–1873. 0,14 ifm.

Lásd: BFL IV. 1012.

BFL IV. 1335. Pest város fő- és elemi iskolák igazgatójának iratai 1851–1869. 0,3 ifm.

Lásd: Buda IV. 1117. A két állagból álló fond a) állaga az igazgatóhoz érkezetek iratok iktatókönyveiből áll, amelyben a megkereső személy vagy hivatal nevét és a megkeresés tárgyát, idejét, az eljárás módját tüntették fel. A b) állag a város fő és elemi iskolák tanítóinak időszakonként tartott tanácskozmányairól készített jegyzőkövei, amelyen leginkább módszertani kérdéseket tárgyaltak meg. A jegyzőkönyveket időrendben vezették, számozás nélkül. A fond mutató hiányában átlapozással kutatható.

BFL IV. 1336. Pest-megyei Cs. és Kir. Törvényszék Pest városra vonatkozó iratai 1850–1854. 3,48 ifm.

BFL IV. 1337. Pesti Telekkönyvi Járásbíróság iratai 1851–1854. 9,64 ifm.

A Pesti Cs. és Kir. Telekkönyvi Járásbíróság működése során azokban a telekkönyvi ügyekben intézkedett, amelyek a feudális korban a városi tanács hatáskörébe tartoztak: végrehajtások, telekátírások, be- és kitáblázások, megbecsültetések, árverések.

Az iratanyag 1851–1853 között évente újrakezdődő levéltári számok növekvő sorrendjében van letéve. Egy szám alatt az ügy összes irata megtalálható. 1854-ben a levéltári számozás megszűnt, s az iratanyag egy része a jegyzőkönyvi számok rendjében, a másik része hét tárgyi csoport szerint lett elhelyezve: I. Rendeletek, II. Szervezési iratok, III. Végrehajtási ügyek, IV. Telekátírások, V. Be- és kitáblázások, VI. Megbecsültetések, VIII. Árverések. Az iratanyag mutatókönyvek segítségével kutatható.

BFL IV. 1342. Pesti Országos Törvényszék iratai 1850–1861. 30,96 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1861. 0,3 ifm.
b) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1854–1861. 0,9 ifm.
c) Benyújtványi jegyzőkönyv és mutatók 1854–1861. 3,3 ifm.
d) Polgári perek 1854–1861. 4,09 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1854–1861. 5,41 ifm.
f) Csődiratok (1828)1854–1860. 16,55 ifm.
g) Válóperek 1854–1861. 0,57 ifm.

BFL IV. 1343. Visszaállított Városi Törvényszék iratai 1861–1871. 168,38 ifm.
a) Elnöki iratok (1808) 1866. 0,14 ifm.
b) Rendeletek 1866–1869. 0,14 ifm.
c) Jegyzőkönyvek 1861–1871. 4,5 ifm.
e) Polgári perek 1861–1871. 20,44 ifm.
f) Válóperek 1866–1872. 0,42 ifm.
h) Telekkönyvi perek 1866–1871. 13,58 ifm.
i) Hagyatéki iratok 1861–1871. 74,9 ifm.
j) Csődiratok 1861–1871. 45,55 ifm.

Lásd: Buda IV. 1122. A fond 12 állagból áll, és az egyes állagok erős selejtezésen mentek keresztül, kivétel az f) és a h) állag.

BUDAPEST (SZÉKES)FŐVÁROS LEVÉLTÁRA

A kiegyezés (1867) után kiépült polgári közigazgatás rendszerében Budapest a vármegyékkel azonos jogállású, széles körű önkormányzattal rendelkező, önálló törvényhatóság lett. A kormányok azonban erőteljes felügyeletet gyakoroltak a főváros önkormányzati önállósága felett, jóllehet az ország fővárosának különleges helyzetét, adottságait a törvényalkotásban elismerték. Budapest főváros törvényhatóságát az 1872. évi XXXVI. tc. hívta életre, egy törvényhatósággá egyesítve Buda és Pest szabad királyi városokat, Óbuda mezővárost és a Margitszigetet, s egyben az ország legnagyobb városi önkormányzatának jogait foglalta össze. A további törvények, így az 1893. évi XXXIII. tc. (Budapest székesfőváros kerületi elöljáróságairól), ismételten rendelkezett a főváros kerületi elöljáróságairól. Az 1919. évi VII. tc. (néptörvény), a 1920. évi VIII. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásában szükségessé vált egyes átmeneti rendelkezésekről), a 1920. évi IX. tc. (A székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról), a 1924. évi XXVI. tc. (A székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről), a 1930. évi XVIII. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásáról) és a 1934. évi XII. tc. (A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról) szóló törvények az egyesítési törvényt módosították, ill. egészítették ki. A főváros 1873-ban megállapított területén először az 1930. évi XVIII. tc. módosított, Csepel és Budakeszi községek határából egyes részeket, majd az 1937. évi III. tc. (Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. újabb kiegészítéséről és módosításáról), amely Budaörs község határából a repülőteret, végül az 1949. évi XXVI. tc. egyesítette Budapesttel a szomszédos megyei városokat és nagyközségeket. A főváros élén a főpolgármester állt, aki a kormányfőhatóságoknál a törvényhatóság érdekeit képviselte. Az önkormányzat szerve, a fővárosi törvényhatósági bizottság, széleskörű politikai és gazdasági hatáskörrel rendelkezett. A mási központi hatóság, a Közigazgatási Bizottság, az 1876. évi VI. tc. – A közigazgatási bizottságról – által jött létre az állami és önkormányzati szervekből alakított vegyes bizottságként. A közigazgatás feje a polgármester, az önkormányzat legfőbb egyedi hatósága, a főváros adminisztrációjának irányítója, vezetője. Helyettesei az alpolgármesterek voltak. A tanács a főváros törvényhatóságának végrehajtó közege mindazon ügyekben, amelyeket a törvények, szabályrendeletek a hatáskörébe utaltak. A tanács az ügyeket ügyosztályokon keresztül intézte, ezek feladata volt a tanács, ill. a törvényhatóság bizottság elé kerülő ügyek előkészítése. A főváros törvényhatósága az önkormányzat és a közigazgatás külön ágainak vitelére központi tisztviselőket választott, ill. hivatalokat hozott létre, mint pl. az árvaszék, tiszti ügyészség, tiszti főorvosi hivatal, stb. A kerületi elöljáróságok a főváros közigazgatásának kerületi hatóságai a tanács alá rendelt közegei voltak. Budapest főváros elnevezését az 1872. évi XXXVI. tc. határozta meg, 1893-tól királyi elhatározásból lett a neve Budapest székesfőváros, 1945 után pedig ismét Budapest főváros.

BFL IV. 1401. Buda, Pest és Óbuda Városok Közös Közgyűlésének jegyzőkönyvei 1873. 0,03 ifm.

Az egyesítendő fővárosi törvényhatóság szervezési munkálatainak előkészítésére alakult küldöttség a törvény értelmében tervet dolgozott ki: a választókerületek kialakításáról; a főváros közigazgatási kerületekre osztásáról; a tiszti kar, a szak-, segédkezelő- és szolgaszemélyzet létszámáról, hatásköréről és a fizetésükről; a tanács által választandó tisztviselők választási módjáról. A 34 tagú küldöttség Pest (20 tag) és Buda (10 tag) városok képviselő testületéből, valamint Óbuda (4 tag) községi képviseletéből állott. A közös közgyűléseken kiküldött belügyminiszteri biztos elnökölt. A jegyzőkönyv időrendben tartalmazza az ülési tárgyak

feljegyzését, és a tárgyalt ügyek egytől kezdődő folyószámozást kaptak. A kötet átnézéssel kutatható.

BFL IV. 1402. Budapest székesfőváros főpolgármesterének iratai 1873–1944. 68,99 ifm.
a) Bizalmas iratok 1883–1944. 5,21 ifm.
b) Általános iratok 1873–1944. 63,28 ifm.
c) Tisztújítási iratok 1898–1937. 0,48 ifm.

A főpolgármester hatáskörébe a törvényhatóság működésének ellenőrzése, a törvények, jogszabályok végrehajtásának felügyelete, a gazdálkodás felügyelete tartozott. Főpolgármestert három jelölt közül a közgyűlés választott hat évre. A tisztség 1919-ben és 1945-ben megszűnt, hatásköre 1945-től egyes közgyűlési igazgatási teendők tekintetében a törvényhatósági elnöki hivatalra szállott át.

a) A főpolgármester külön kezelt ügyiratai. Kitüntetések, személyzeti ügyek, politikai vonatkozású ügyek, melyeket az általános irattártól elkülönítve külön kezeltek és külön iktattak. Az iratanyag már levéltárba kerülése előtt jelentős selejtezésen esett át, ui. a folyamatosan fennmaradt évsorozatok iratai is hiányosak. A hiányzó iratokról Hiányjegyzék készült, mely azonban nem tartalmazza valamennyi hiányzó iratot. Az 1930 előtti töredékes, ill. hiányos iratok valószínűleg iratpusztulás következményei. Az 1925-ig terjedő iratok iktatatlanok és nagyrészt rendezetlenek. Az iratok 1926-tól iktatottak és 1941-ig az iktatószámok folyószámrendjében, attól fogva levéltári számok rendjében vannak elhelyezve.

A kutatás részint az egykorú segédkönyvek használatával, részint mutatókartonok útján lehetséges.

b) Az iratanyag állami, fővárosi és más önkormányzati szervekkel, magánosokkal, valamint egyesületekkel, társaságokkal és intézményekkel folytatott levelezés. Az állag dualizmus-kori része főként személyes jellegű adatokat tartalmaz. A két háború közötti időszakban pedig főként a városházi viszonyokra és a különféle fővárosi intézmények belső ügyeire vonatkozólag találhatók adatok. Az iratok ügyköre kiterjed a nemesítésekkel, kitüntetésekkel kapcsolatos ügyekre, magánszemélyek és egyesületek véleményezésére, névváltoztatás, honosítás, alapszabályügyek, lapalapítási ügyekre, állami szervek magánosokhoz intézett megkereséseire. Uralkodói segélyosztási ügyek; felségfolyamodványok, udvari protokoll ügyek; kormányszervekkel folytatott levelezés, információs és egyéb jelentések; miniszteri körrendeletek; pályázati és állásfolyamodások, kinevezések, kegydíjak, alapítványi ügyek; fegyelmi ügyek; külföldi kapcsolatokra vonatkozó ügyek; panaszügyek iratai is kutathatók az állagban. Az iratanyag kisebb hiányoktól eltekintve teljesnek tekinthető. A kutatás az egykorú segédkönyvek használatával történik.

c) Külön iktatott, ill. kezelt tisztújítási és pályázati iratsorozatok töredékeit, valamint külön iktatott személyzeti, kinevezési ügyiratok fennmaradt iktatókönyveit őrzi az állag. A tisztújítási iratok rendezetlennek tekinthetők. A személyzeti iratok iktatókönyvei az irat beküldőjére, tárgyára és az intézkedés adataira vonatkozólag tartalmaznak feljegyzéseket. A tisztujítási iratok a csomó átvizsgálásával, az iktatók kötetenként vizsgálhatók.

BFL IV. 1403. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai 1873–1949. 22,17 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1873–1949. 7,8 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1873–1950. 6,48 ifm.
d) Közrendészeti Bizottmány iratanyaga 1884–1898. 0,09 ifm
e) Tanügyi-közoktatásügyi Bizottmány jegyzőkönyvei 1873–1882. 0,06 ifm.
k) Iparügyi Bizottmány jegyzőkönyvei 1886–1911. 0,04 ifm.
m) Képzőművészeti Bizottmány iratai 1874–1902. 0,54 ifm.

o) Központi Járványbizottság iratai 1886–1893. 0,3 ifm.
aa) Elnöki Szakbizottság jegyzőkönyvei 1936–1944. 0,03 ifm.
ee) Közjótékonysági és Szociálpolitikai Szakbizottság jegyzőkönyvei 1931–1943. 0,05 ifm.
hh) Városrendezési és Közlekedési Szakbizottság jegyzőkönyvei 1936–1944. 0,11 ifm.
pp) és Magánépítési Szakbizottság jegyzőkönyvei 1946–1948. 0,12 ifm.

Az 1872. évi XXXVI. tc. értelmében a törvényhatóság egyetemét a fővárosi bizottság képviseli. A bizottság alakuló közgyűlését 1873. október 25-én tartotta, és 400 tagból állt. A bizottsági tagok felét az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők sorából, másik felét az összes választók sorából választották. Az 1920. évi IX. tc. (A székesfővárosi törvényhatósági bizottság újjáalakításáról) csökkentette a létszámot 240-re míg az 1924. évi XXVI. tc. (A székesfőváros törvényhatósági bizottságának újjászervezéséről) szerint a törvényhatósági bizottság 250 választott tagból állott. Az 1930. évi XVIII. tc. értelmében pedig meghatározott számú választott, érdekképviseleti tagok, küldöttek, örökös, hivatali és szakképviseleti tagok alkották a törvényhatósági bizottság tagjait. A fond 38 állagból áll.

a) A közgyűlés hatáskörébe utalt fontosabb ügyek: a fővárosi törvényhatóságának képviseleti ügyei, a kormány és országgyűlés felé a felirati jogkör ügyei, a főváros gazdaságának irányítása, intézmények létesítése, a fővárosi alkalmazottak választására és fegyelmi eljárására vonatkozó ügyek, szabályrendeletek alkotása és más a törvényekben és szabályrendeletekben közgyűlési hatáskörbe utalt ügyek. Az iratanyag a főváros fejlődésére, a képviselőtestület és a közigazgatás működésére, a városi társadalom és közélet történetére nézve elsőrendű forrás. Az ülésjegyzőkönyvek ülések szerint tagolódnak, s nagyobbrészt évi egy kötetre terjednek. A jegyzőkönyvön belül az ügyek évente újrakezdődő folyószámozással vannak megjelölve. A jegyzőkönyvekben az időrend, vagy a kötetben található tárgymutató alapján kutathatunk.

b) A közgyűlés hatáskörébe utalt fontosabb ügyek: a fővárosi törvényhatóságának képviseleti ügyei, a kormány és országgyűlés felé a felirati jogkör ügyei, a főváros gazdaságának irányítása, intézmények létesítése, a fővárosi alkalmazottak választására és fegyelmi eljárására vonatkozó ügyek, szabályrendeletek alkotása és más a törvényekben és szabályrendeletekben közgyűlési hatáskörbe utalt ügyek. Az irategyüttes a főváros fejlődésére, a képviselőtestület és a közigazgatás működésére, a városi társadalom és közélet történetére nézve elsőrendű forrás.

A közgyűlési iratok egykorú rendben a közgyűlések ülésjegyzőkönyveinek évente újrakezdődő ügysorszámai szerint kerültek irattárba, majd levéltárba. Az iktatókönyveket évente újrakezdődő ügysorszámok alapján vezették, segítségével az irat is kiemelhető. Az iktatókönyv nélküli évek anyaga csak az iratsorozat átkutatásával használható eredményesen.

A törvényhatósági bizottság a közgyűlés határozatainak előkészítésére a közgyűlés elé tartozó ügyek ágazatai szerint több állandó szak-, ill. különbizottságot alakított. A bizottságok elé szabályrendeletben meghatározott vagy a közgyűlés, a tanács által hozzájuk utasított ügyek tartoztak. Hatáskörük csak véleményadásra terjedt ki, amelyet írásban a tanácsnak küldtek meg, innen került a közgyűlés elé.

A d) állagban őrzött a különböző rendőri, rendészeti szabályok betartásáról tett intézkedések során keletkezett, az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben következnek egymás után. Megjelölik az ülésen jelenlévők neveit, a tárgyalt ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és esetlegesen a vonatkozó tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát. A kötetek időrend alapján átnézéssel kutathatók.

e) A bizottmány véleményezési és indítványozási joggal bírt a főváros összes oktatási és nevelési ügyeire nézve, javaslatokat és előterjesztéseket terjesztett fel az intézkedő hatóságok elé. Felügyeletet gyakorolt a főváros tanügyeire és a tanszemélyzet tagjainak kiválasztásánál a kijelölés jogát gyakorolta. A polgári iskolai iskolaszék a közoktatási bizottmány egyik albizottmánya volt. Az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben követi egymást. Megadják az ülésen jelenlévők nevét, a tárgyalt ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és a vonatkozó

tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát is. A jegyzőkönyvek az időrend alapján, a kötetek átnézésével kutathatók.

A k) állag az Iparügyi Bizottmány jegyzőkönyveit tartalmazza. Ennek a bizottságnak az ügykörébe az iparügyek általában, az ipartársulatok és egyleti ügyek, szabadalmak, házalási és az áruvédjegy-oltalom ügyei tartoztak. Az egyes ülések jegyzőkönyvei időrendben következnek egymás után. Megadják az ülésen jelenlévők nevét, a tárgyalt ügyet, a bizottsági javaslat és esetleges hozzászólások rövid feljegyzését, és esetlegesen a vonatkozó tanácsi ügyosztályi ügyirat iktatószámát. A kötetek átnézéssel kutathatók.

Az m) állagban a Képzőművészeti Bizottmány iratai kerültek lehelyezésre. A bizottság feladata a hazai képzőművészetek ügyét figyelemmel kísérni, a szükséges intézkedésekre a törvényhatóság figyelmét felhívni, továbbá a képzőművészetek finanszírozására megszavazott összeg legcélszerűbb felhasználása iránt a tanáccsal egyetértőleg intézkedni. A bizottságnak jogában állt esetenként vagy állandóan tagjait szakértőkkel kiegészíteni. Iratai 1902 után a közgyűlési iratok között keresendők. Az iratokat időrendben rendezték, ezen belül nevek szerint csoportosították az ügyeket.

Az o) állag a Központi Járványbizottság iratait őrzi. Szakbizottmány volt, nem működött folyamatosan, járvány esetén rendszerint a közegészségügyi bizottság alakult át járványbizottsággá. A járvány megszűnésével, a bizottság működése is megszűnt. Az állag jegyzőkönyvekből (1886, 1892–1893), iktatókönyvekből (1886–1887, 1892–1893), tárgymutatókból (1886–1887, 1892–1893), utcák mutatójából, kolera-naplóból áll. A jegyzőkönyvekben és a koleranaplóban a bejegyzések időrendben találhatók meg. A Bizottság iratanyaga nem maradt fenn.

Az aa) állagban az Elnöki Szakbizottság jegyzőkönyvei találhatók. E bizottság a polgármesteri I. (Elnöki) ügyosztály mellett működő szakbizottság volt. A fővárosi hivatalok működésével kapcsolatos ügyekben (szervezési, személyzeti, fegyelmi ügyekben), továbbá egyes kulturális tárgyat érintő ügyekben vélemény- és javaslattevő jogosítvánnyal rendelkezett. A jegyzőkönyvek időrendben folyó ülésjegyzőkönyvek, átnézéssel kutathatók.

Az ee) állag a Közjótékonysági és Szociálpolitikai Szakbizottság jegyzőkönyveit őrzi. A Szakbizottság a IX. tanácsi ügyosztály mellett működött, szociálpolitikát érintő ügyekben vélemény és javaslattevő jogosítványokkal rendelkezett. Az időrend szerint vezetett ülésjegyzőkönyvek. A kötetek átnézésével kutathatók.

A hh) állag a Városrendezési és Közlekedési Szakbizottság jegyzőkönyveinek sorozatából áll. A Szakbizottság a tanácsi V. ügyosztály mellett működött és a főváros ingó vagyonának kezelése, hasznosítása, biztosítása, ingóságok szerzése, elidegenítése és nyilvántartása; a fővárosi telkek hasznosítása és bérbeadása; épületek gondozása volt a feladata, továbbá díjszabásokkal kapcsolatos ügyekben vélemény és javaslattevő jogosítvánnyal rendelkezett. Az állag két részből áll: a városrendezési és magánépítési szakbizottság 1936–1937-ben vezetett jegyzőkönyveiből, és a közlekedési szakbizottság 1938–1944 közötti jegyzőkönyveiből. Mind a két esetben az időrend figyelembevételével lehet kutatni az állag anyagában.

A pp) állag a Városrendezési és Magánépítési Szakbizottság jegyzőkönyveit tartalmazza, a Szakbizottság Budapest II. világháború utáni újjáépítésével, fejlesztésével, rendezésével kapcsolatos kérdéseket tárgyalta 1946. január 9. és 1948. október 1. között. A jegyzőkönyvekben az ülések időrendben követik egymást.

BFL IV. 1406. Budapest Székesfőváros Néptanácsának iratai 1919. 0,15 ifm.

A Tanácsköztársaság hatalomra kerülésével, annak 1919. évi VII. néptörvényével, a főváros eddigi törvényhatósági bizottságát és annak összes bizottságát megszüntette, a törvényhatósági bizottság jogkörét a fővárosi néptanácsra ruházta. Elnöke a polgármester. A fővárosi tanács 20 tisztviselő

tagjából, valamint abból a 24 tagból állott, akiket a belügyminiszter az 1918. évi I. néptörvény alapján a fővárosi törvényhatósági választói joggal felruházott lakosok közül kiküldött. A Tanácsköztársaság leverésével, a Néptanács helyét az addig szünetelő törvényhatósági bizottság vette át ismét. A fond két állagból áll. Az a) állag jegyzőkönyvei és a b) állag iratai átnézéssel kutathatók.

BFL IV. 1407. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai 1873–1930. 1350,06 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1873–1930. 8,02 ifm.
b) Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára 1873–1929. 1341,64 ifm.

Az önkormányzat legfőbb végrehajtó szerve 1930-ig a tanács volt, amely a polgármester elnöklete alatt működött, rajta kívül az alpolgármesterekből és a tanácsi ügyosztályok vezetőiből, a tanácsnokokból állt. A tanács egyrészt végrehajtotta a közgyűlés határozatait, másrészt minden, a közgyűlés elé kerülő előterjesztést megtárgyalt és előkészítette a döntéseket. Önálló hatáskörben intézkedett a költségvetés keretein belül elvégzendő beszerzésekről, jóváhagyta az árlejtéseket, a szerződéseket, döntött a főváros ingó és ingatlan vagyonának elidegenítése ügyében, utalványozta a kifizetéseket a vállalkozóknak. Az iratanyaghoz eredeti irattári segédletek tartoznak, amelyek alapján kutatható.

a) A fővárosi tanács városigazgatást intéző tanácsüléseinek jegyzőkönyvei, egykorúak és hitelesek. Az ülések időrendje szerint tagolódnak. Egy-egy ülésjegyzőkönyv adja az elnöklő polgármester és az ülésen részvevő tanácsnokok, jegyzők neveit, felsorolja a tárgyalt ügyeket ügyosztályok, ill. igazgatási ágazat szerint csoportosítva. Mutatók hiányában az időrend alapján lehet kutatni.

b) A központi irattárban kezelt iratok az ügyosztályok működése során keletkezett iratgyűjtemények. Az 1872. évi XXXVI. tc. által előírt tanácsi ügyosztályok ügykörét a főváros 1873. évi szervezési szabályzata írta elő. Az ügykörök később kiadott rendeletekkel módosultak, változtak. Az ügyosztályok száma 1873–1884 között tíz volt, 1885-ben átszervezésre került sor, de számuk nem változott. 1912-ben 16 ügyosztályt állítottak fel, átszervezéssel számuk 1925-ben 12-re csökkent, majd 1931-től számuk 15-re emelkedett. A II. világháború alatti iratpusztulás során csak az I–III. ügyosztály iratanyaga maradt fenn teljes egészében, a többi vagy egyáltalán nem vagy csak töredékesen. Az iratanyag tárgymutatók segítségével kutatható.

I. ügyosztály – 1873–1947 (1873-tól Jogügyi és személyzeti, 1885-től jog-, ipar és rendészeti, 1912-től Elnöki ügyosztály). II. ügyosztály (1873-tól Középítési, 1912-től Út és csatornaépítési (műszaki), 1925-től Középítési ügyosztály). A víz-, gáz- és áramszolgáltatást ellátó vállalatok ügyei tartoztak az ügyosztály feladatkörébe 1911-ig. III. ügyosztály (1873-tól Magánépítési, felmérési és szabályozási, 1900-tól Magánépítési és városrendezési, 1912-től városépítési, 1925-től Városrendezési és magánépítési ügyosztály). Az építési engedélyek kiadása a főváros egész területére a tanács, majd a polgármester hatáskörébe tartozott, amit a III. ügyosztály útján gyakoroltak. Építési engedély kellett az új épületen kívül a régi szerkezeti átalakításakor, gép-motorfelállítás, fűtőberendezések, felvonok létesítése esetén is. Az építkezéssel kapcsolatos iratok az ügyosztály irattárában maradtak fenn, és a mutatókönyvekben az építtetők neve szerint kutathatók. A kutatás első lépése tehát mindig a ház-, ill. az ingatlantulajdonos kilétének megállapítása. Egy-egy ügyirat tartalmazza az építési engedély-kérelmet (többek között az építtető, a tervező építész, az építőmester és a szomszédok nevével), a telek tulajdonviszonyait ismertető telekkönyvi kivonatot, a helyszínrajzot, az építési terveket (homlokzati tervrajzok, szerkezeti rajzok, statikai számítások is). A benyújtott terveket a Mérnöki Hivatal véleményezte, 1912-től a III. ügyosztály véleményével került a Középítési Bizottság elé. A Bizottság javaslata alapján fogadta le a tanács és adta ki a kész épületre a használatbavételi, ill. a lakhatási engedélyt. A használatba vételi engedélyt 1894-től már az elöljáróságok adták ki.

BFL IV. 1409. Budapest székesfőváros polgármesterének iratai 1873–1950. 524,47 ifm.

a) Elnöki bizalmas iratok 1902–1950. 9,42 ifm.
b) Elnöki és elnöki ügyosztályi iratok 1873–1911. 204,8 ifm.
c) Polgármesteri Ügyosztályok Központi Irattára 1930–1950. 508,4 ifm.

A polgármester a tanács elnöke, jogállását és hatáskörét a fővárosi törvények és szabályrendeletek határozzák meg. Intézkedik mindazon ügyekben, amelyek hatáskörébe tartoznak, és végrehajtja a kormány rendeleteit, rendelkezik a törvényhatóság tisztviselőivel. A város első tisztviselője.

a) A minisztériumok bizalmas rendelkezései, a fővárosi intézmények, hivatalok, alkalmazottai elleni panaszok, fegyelmi ügyek, egyesületek elleni vizsgálatok stb., továbbá az elnöki személyzeti ügyosztálynak különkezelt iratai kutathatók az állagban.

b) A polgármesteri elnöki iroda iratai a más ügyosztályok hatáskörébe nem utalt ügyek anyagát tartalmazza: személyzeti, jogi ügyeké elsősorban.

c) Lásd: IV. 1407 b. Az 1930. évi XVIII. tc. által polgármesteri ügyosztályok megnevezéssel.

BFL IV. 1416. Budapest Székesfőváros Közigazgatási Bizottságának iratai 1877–1949. 52,84 ifm.

A Bizottság feladata az állami és a törvényhatósági közigazgatás összehangolása, elnöke a főpolgármester volt, tagjai a fővárosi főtisztviselők (alpolgármesterek, tiszti ügyész, tiszti főorvos, árvaszéki elnök, stb.). Havonta tartott üléseket. A Bizottság elé terjesztett polgármesteri jelentések, ügyosztályi beszámolók, munkaanyagok 1924-ig a Fővárosi Közlönyben kutathatók, ez után azonban folyamatosan megvannak az anyagban is. A fennmaradt, erős selejtezésen átesett iratanyag 1904–1944-ig mutatóval kutatható, 1945–1949 között csak iktatókönyvek maradtak fenn. Korábbi, 1904 előtti dokumentumoknak csak töredéke került levéltári megőrzésre.

BFL IV. 1419. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának iratai 1873–1950. 106,17 ifm.
h) Budapesti részvénytársasági, vállalati zárszámadások gyűjteménye 1917–1939. 2,66 ifm.
j) Az 1941. évi budapesti népszámlálás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye 1941. 81,62 ifm.

Az 1941. évi népszámlálás adatgazdagságát a vizsgálati szempontok részletessége és sokrétűsége biztosítja. A főváros sajátos viszonyainak figyelembe vételével az országosnál jóval részletesebb adatokat vettek fel. A főbérlőket pl. foglalkozás alapján, 16 társadalmi csoportba sorolták. A lakásívek kerület, utca, házszám szerint rendezettek és kutathatók

BFL XXI. 517. Budapest Székesfőváros (1949. szeptember–Főváros) Statisztikai Hivatalának iratai 1944–1953. 106,22 ifm.
d) Budapesti kereskedők statisztika felvételi iratai 1946. 1,68 ifm.
g) Az 1945. évi budapesti népösszeírás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye 1945. 84,44 ifm.

1945 tavaszán polgármesteri rendelet nyomán végzett népösszeírás. A felvételi íven már nem szerepelt a nemzetiségre, cégre és a fővárosi illetőségre vonatkozó adat, de felvételre került az iskolai végzettség, a lakásívek azonban a korábbi 28 rovat helyett csak 13-t tartalmaznak.

BFL IV. 1420. Budapest székesfőváros tanácsi majd polgármesteri ügyosztályainak gyűjteményes iratai 1872–1950 (1953). 128,55 ifm.
c) Színházi és közművelődési iratok gyűjteménye 1874–1950 (1951). 8,04 ifm.
f) Ipartestületi felügyeleti iratok gyűjteménye 1922–1950. 7,8 ifm.

m) Székesfővárosi tisztviselők és alkalmazottak nyilvántartásainak gyűjteménye 1873–1968. 76,84 ifm.

c) Az állagban a fővárosi színházak működései engedélyezésének, támogatásának, rendészeti ellenőrzésének iratai kutathatók

f) Az állag az ipartestületek felügyeletére vonatkozó, ipartestületenként megbízott ügyosztályi előadók által intézett ügyek iratsorozata, ipartestületek szerint abc-ben rendezett.

BFL IV. 1501. Budapest Székesfőváros Idegenforgalmi Hivatalának iratai 1914–1949. 36,4 ifm.
a) Általános iratok 1916–1949. 31,94 ifm.
b) Igazgatói bizalmas iratok 1937–1944. 0,12 ifm.
c) Bécsi iroda iratai 1933–1944. 1,43 ifm.

a) Az iratokhoz név- és tárgymutató is tartozik.

c) Az iratanyag 1833-tól 1942-ig került a levéltár őrizetébe, kutathatóságát 1936-től segítik mutatókönyvek.

BFL IV. 1504. Budapest Székesfővárosi Közkórházak Központi Igazgatóságának iratai 1887–1949. 7,44 ifm.
a) Általános iratok 1907–1949. 8,83 ifm.
c) Igazgató főorvosi értekezletek jegyzőkönyve 1917–1945. 0,19 ifm.
e) Orvosi személyzeti nyilvántartások 1887–1949. 0,67 ifm.

a) A folyamatos számsorrendben letett iratok mutatókönyvek segítségével kutathatók. a tárgyi sorozatok egy-egy kórház – Zita, István, László, János, Rókus kórházak, ill. a Rádium Kórház – iratait (rendeletek, jegyzőkönyvek, köriratok) foglalják magukba. Az állag őrzi továbbá az al- és segédorvosi kinevezések 1945–1946-os, továbbá a Közegészségügyi Szakbizottság 1931–1935 között vezetett ülésjegyzőkönyveit.

c) Az 1917 és 1924 között vezetett jegyzőkönyvek mutatók segítségével kutathatók.

e) Az állag két részből áll. Az egyik a közkórházak orvosi személyzetének nyilvántartója az (1908) 1917–1949 közötti évekből, a másik az orvosok – alorvosok, adjunktusok, segédorvosok, megbízott orvosok, főorvosok, rendelőorvosok, kórházi orvosok anyakönyvei az 1887–1949 közötti időszakból.

Kerületi elöljáróságok

A kerületi elöljáróságok kezdetben kis létszámú, szűk hatáskörű testületi szervek voltak, amelyeket az 1893. évi XXXIII. tc. – Budapest székes főváros kerületi elöljáróságairól – szervezett hivatallá. Illetékességük a kerületben minden ott lakó vagy ott tartózkodó személyre, a kerületben létező minden vagyonra kiterjedt. Hatáskörükbe tartozott az elsőfokú iparhatósági jogkör mellett az alsó fokú közegészségügyi igazgatás, közélelmezés, a kihágási bíráskodás, az építésrendőri teendők, az útburkolatok és csatornák fenntartása, szegénygondozás, gyermekgondozás, közjótékonyság, a tankötelesek nyilvántartása, hagyatéki eljárások, lakásügy, vásárrendészet, hatósági bizonyítványok kiadása. Az elöljáróságok határozatai, intézkedései ellen a fővárosi tanácshoz, ill. a polgármesterhez lehetett fellebbezni. A kerületi elöljáró hatáskörét az 1893. évi XXXIII. tc. után a 20. században az 1937. évi III. tc. – A Budapest székesfőváros közigazgatásáról szóló 1930. évi XVIII. tc. újabb kiegészítéséről és módosításáról – határozta meg újból. 1930-ig 10 kerülete volt a fővárosnak, az 1930. évi XVIII. tc., az új fővárosi törvény 14-re emelte számukat. Az I. kerületi elöljáróság 1945 előtti iratai teljesen elpusztultak, a többi

elöljáróság 1945 előtti anyaga igen töredékesen maradt fenn, ezek általános közigazgatási iratokra és különféle nyilvántartásokra – lakás-, ipar-, munkaügyi – ill. kihágási, egyesületi, építési, hadigondozási, tisztiorvosi iratokra oszlanak. Az egyes elöljáróságok levéltárban őrzött iratanyagának időköre rendkívül változó, némelyiké az 1873. évi egyesítéstől Nagy-Budapest kialakításáig terjed, sőt a folyamatos iratbeszállításoknak köszönhetően azon is túl, amelyet zárójelben adunk meg.

BFL IV. 1470. (XXI. 571.) Budapest Székesfőváros I. Kerületi Elöljáróságának iratai 1945–1949. 10,96 ifm.

BFL IV. 1471. (XXI. 572.) Budapest Székesfőváros II. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1953 (1975). 53,09 ifm.

BFL IV. 1472. (XXI. 573.) Budapest Székesfőváros III. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1949 (1977). 82,67 ifm.

BFL IV. 1473. (XXI. 574.) Budapest Székesfőváros IV. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1949 (1952). 99,41 ifm.

BFL IV. 1474. (XXI. 575.) Budapest Székesfőváros V. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1950 (1957). 106,78 ifm.

BFL IV. 1475. (XXI. 576.) Budapest Székesfőváros VI. Kerületi Elöljáróságának iratai 1874–1949 (1959). 213,04 ifm.

BFL IV. 1476. (XXI. 577.) Budapest Székesfőváros VII. Kerületi Elöljáróságának iratai 1889–1949 (1990). 201,3 ifm.

BFL IV. 1477. (XXI. 578.) Budapest Székesfőváros VIII. Kerületi Elöljáróságának iratai 1893–1949 (1976). 160,52 ifm.

BFL IV. 1478. (XXI. 579.) Budapest Székesfőváros IX. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1950. 82,25 ifm.

BFL IV. 1479. (XXI. 580.) Budapest Székesfőváros X. Kerületi Elöljáróságának iratai 1873–1949 (1959). 121,48 ifm.

BFL IV. 1480. (XXI. 581.) Budapest Székesfőváros XI. Kerületi Elöljáróságának iratai 1934–1949 (1958). 49,34 ifm.

BFL IV. 1481. (XXI. 582.) Budapest Székesfőváros XII. Kerületi Elöljáróságának iratai 1940–1949 (1958). 27,05 ifm.

BFL IV. 1482. (XXI. 583.) Budapest Székesfőváros XIII. Kerületi Elöljáróságának iratai 1925–1951 (1970). 38,77 ifm.

BFL IV. 1483. (XXI. 584.) Budapest Székesfőváros XIV. Kerületi Elöljáróságának iratai 1935–1952 (1978). 46,21 ifm.

JÁRÁSI IRATOK

A járás területén működő mezőgazdasági intéző bizottság iratai, a telekmegosztások általános és egyedi ügyei, a telekjuttatások telekkönyvezése, földhaszonbérleti ügyek, építési engedélyek, közellátási ügyek, közegészségi, telekkönyvi, tűzrendészet, adó, segélyezés, szegényügy, stb. árva- és gyámügyek oktatás, iparrendészet, iparengedélyezés általános ügyei, iparengedélyezés,

Ipartestületek működése, alapszabályok, bányászati ügyek, ármegállapítások, munkaközvetítés, munkásvédelmi rendszabályok.

BFL IV. 401. Kispesti járás főszolgabírójának iratai 1885–1922. 25,91 ifm.
a) Elnöki iratok 1911–1921. 0,36 ifm.
b) Általános közigazgatási iratok 1911–1922. 24,96 ifm.

BFL IV. 402. Központi járás főszolgabírójának iratai 1885–1950. 222,84 ifm.
a) Általános közigazgatási iratok 1922–1949. 170,52 ifm.
e) Ipari nyilvántartások gyűjteménye 1885–1949. 11,04 ifm.
f) Elnöki iratok 1925–1949. 1,56 ifm.
g) Vegyes iratok 1923–1944. 4,03 ifm.

BFL IV. 403. Központi Járás Csepeli Szolgabírói Kirendeltségének iratai 1943–1946. 8,6 ifm.
a) Általános közigazgatási iratok 1943–1944. 7,88 ifm.
b) Vegyes nyilvántartások 1943–1944. 0,16 ifm.
c) Munkakönyvek 1944–1944. 0,32 ifm.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Budapest Főváros Levéltára az V. fondfőcsoportban Óbuda mezőváros (1720–1874) levéltára mellett az 1949. évi XXXVI. tc. által Nagy-Budapesthez csatolt települések levéltárait helyezte el, miután a Kulturális Miniszter 101/1975. KM sz. utasítása a BFL gyűjtőkörébe utalta ezeknek a csatolt helységeknek egyesítés előtti, s korábban a PML-ban őrzött iratanyagát. A fővárost szinte összefüggően körülvevő települések: Budafok 1869–1949, Kispest (1888) 1893–1949, Erzsébetfalva, Pest(szent)erzsébet 1899–1949, Pest(szent)lőrinc 1910–1949, Rákospalota 1804–1949, Újpest (1836) 1870–1949 városok, továbbá Albertfalva 1917–1949, Békásmegyer (1898) 1930–1946, Budatétény 1929–1949, Cinkota 1894–1949, Mátyásföld 1932–1949, Nagytétény 1885–1949, Pesthidegkút 1875–1949, Pestszentimre 1930–1949, Pestújhely 1911–1949, Rákoscsaba (1836) 1913–1949, Rákoshegy 1922–1949, Rákoskeresztúr 1900–1949, Rákosliget 1908–1949, Rákosszentmihály 1903–1949, Sashalom 1923–1949 és Soroksár 1890–1949 nagyközségek és Csepel nagyközség, majd város 1897–1949 (1950). A fondfőcsoport 52 fondból áll, az iratanyag összterjedelme 750,35 ifm.-t tesz ki.

Megjegyzendő, hogy a 20. században erősen lecsökkent a német nemzetiségiek száma ezeken a településeken a II. világháborút követő kitelepítést megelőzően is. Éppen ezért a fondismertető csak azokra a 18. század folyamán német telepesek által újratelepített városokra és községekre terjed ki, amelyekben német kulturális vagy érdekvédelmi egyesület alakult a 19. és a 20. században (lásd: IV. fondfőcsoport). Iránymutató forrás továbbá az 1941. évi népszámlálás vonatkozó adata, amelyet az egyes településeknél közölünk.

ÓBUDA MEZŐVÁROS LEVÉLTÁRA

Az 1873-ban egyesített Budapestet alkotó három város közül Óbuda, vészelte át a legmostohább körülmények között a török uralmat. A középkorban virágzó város faluvá süllyedt, majd a 17. század utolsó éveire pusztává vált. A még török uralom alatt álló települést az uralkodó 1659-ben a Zichy grófoknak adományozta, s a család a török kiűzését követően a magyar lakosság mellé nagy számban telepített németeket, akik a gyors ütemben népesedő és fejlődő községben átvették a közigazgatás irányítását. Miután a kincstár Óbudát sikerrel elperelte a Zichyektől, a település 1766-tól kamarai mezővárosi rangban az óbudai-visegrádi koronauradalom része lett a Magyar Kamara fennhatósága alatt 1848-ig. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől 1840-ben megkapta a „rendezett tanácsú mezőváros" címet. A földesúri függés 1848-ban formailag megszűnt, ugyan, de a lakosság bizonyos földesúri szolgáltatásai 1866-ig érvényben maradtak.

Az 1848. évi áprilisi törvények értelmében átalakult a község igazgatási szervezete, a forradalom és szabadságharc leverése után azonban Óbuda elveszítette önállóságát, Buda külvárosa lett. Az ötvenes évek közepétől a mezőváros tanácsa gyakorlatilag nem ülésezett, minden fontos ügyben Budán döntöttek. Az autonómia az 1848-as alapon csak 1861-ben állt vissza ismét. Ez időben a város igazgatását az önkormányzati jogokat gyakorló képviselőtestület közgyűlése intézte, s a tanács végrehajtotta a közgyűlés határozatait.

1861-től a városegyesítésig Óbuda Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye fennhatósága alá tartozott, az 1872. évi XXXVI. tc.-el (Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről) pedig Budapest III. kerületének részévé vált.

Óbuda mezőváros levéltára kialakulásának idejéről, a levéltár kezelésének kezdeteiről nem rendelkezünk adatokkal. Az első adat, ami a levéltárra vonatkozik, 1842-ből származik: a tanács határozott a levéltárban tapasztalt hiányok felméréséről. A városházán, a jegyzői hivatalban elhelyezett levéltár ekkor került a főjegyző irányítása alá. Miután a mezőváros adminisztrációja kevéssé differenciálódott, az iratkezelés viszonylag egyszerű volt – ügyiratszerű kezeléssel csak az 1850-es évektől találkozunk – így a fennmaradt iratanyag egységes és egyöntetű. Két fondsorozatra oszlik: közigazgatási és jogszolgáltatási fondokra. A jogszolgáltatási fondok anyaga tükrözi, hogy 1850-ben a mezőváros hatósága alól kivették az igazságszolgáltatási, árvaszéki és telekkönyvi hivatalokat, majd 1860-ben visszaadták a város kezelésébe. Tíz évvel később, de még az egyesítés előtt, a bíráskodást végleg kivonták a városi hatóság feladatköréből. A három város egyesítése az óbudai levéltár elhelyezésén nem változtatott, az iratanyag az óbudai városházán maradt, s csak 1887-ben szállították át a Központi Városháza épületébe, s őrizték Buda és Pest szabad királyi városok levéltárával együtt. Miután Óbuda mezőváros Buda szabad királyi főváros vonzáskörzetébe is tartozott, az óbudai közigazgatásra, a mezőváros lakosaira vonatkozóan Buda levéltárában, az 1873-tól kezdődő időszakra vonatkozóan pedig Budapest főváros III. kerületi elöljárósági iratanyagában kutathatunk óbudai vonatkozású iratokat.

A mezőváros levéltáráról készült alapleltár felöleli a mezőváros teljes anyagát a kezdetektől 1873-ig, s a Budapest Főváros Levéltárában őrzött mezővárosi anyag első összefoglaló ismertetése: Wellmann Imre: Óbuda mezőváros levéltára. In: Budapesti 1. sz. Állami Levéltár. 1. Buda sz. kir. főváros, Pest sz. kir. város, Óbuda mezőváros levéltárai. Készítette: Nagy István, Nagy Lajos, Wellmann Imre. Budapest, 1959. 309–386. p.

BFL V. 1. Óbuda Mezőváros Tanácsának iratai 1720–1874. 40,1 ifm.

A fond Óbuda mezőváros történetére vonatkozóan a legfontosabb irategyüttes, amelyből kiemelkedő jelentőségű az

a) Tanácsülési jegyzőkönyveinek ***(Gerichts und Geschäftsprotokoll)*** sorozata, amely 65 kötetből áll. Az 1774-től folyamatosan fennmaradt jegyzőkönyvek a belső tanács ülésein kívül 1761-től tartalmazzák a külső tanáccsal 1848–1849-ig, 1849-től a Gazdasági Bizottmánnyal együtt tartott tárgyalásokat. A közgyűlési jegyzőkönyveket – az 1848–1849-es, ill. az 1861–1873-as esztendőkből – szintén a tanácsülési jegyzőkönyvekben találjuk. A közös üléseken általában a vármegyei, földesúri rendelkezések végrehajtását, adóügyeket, községi kiadások és bevételek

kezelését, számadások vizsgálatát és jóváhagyását, községi alkalmazottak felvételét tárgyalták, többek között. Az állag teljes, bár néhány évből hiányoznak a kötetek (1816–1817), s mutatók csak 1840-től állnak a kutatók rendelkezésére.

b) Tanácsi iratok 1723-tól 1873-ig tartó ***21,66 ifm***.-nyi anyaga gazdag forrást képez. Az iratok folyamatosan, a kezdetektől az iktatószámok szoros rendjében kerültek irattározásra az évszámok figyelembevétele nélkül, s mutató segítségével kutathatóak.

c) Vegyes tanácsi iratok 1740–1873 közötti, ***1,26 ifm***.-nyi irategyüttese. A tárgyak lényegében megegyeznek a tanácsülési jegyzőkönyvekéivel, de előfordulnak szorosabban vett közigazgatási ügyek is, pl. királyi és földesúri rendeletek másolatai, községi építkezések számadásai, a földesúrhoz intézett kérvények, tanácsi beadványok, stb.

A mezőváros felettes hatóságainak iratait két külön állag: a 10 kötetből álló, ***g) Vármegyei körlevelek 1775–1863***. és az egy kötetből álló

h) Óbudai-visegrádi uradalmi körlevelek 1819–1844 másolati könyveit őrzi, ***0,54*** ill. ***0,03 ifm***. terjedelemben.

A lakosságot a II. József-féle népszámlálás elrendelésekor 1787–1788-ban írták össze, amelynek anyagát egy kötetben az ***i) Népösszeírások***, őrzi. A nevek mellett feltüntették a foglalkozást, az életkort és a származási helyet is. Ez az állag őrzi négy füzetben és egy kötetben az 1848–1849-ben készült összeírásokat is, amelyekben a lakosok nevét, vallását, életkorát, a családfő foglalkozását, a mesterlegények, inasok, cselédek nevét, foglalkozását tüntették fel, s őrzi még az 1848-ban az iskoláskorú gyermekekről is készült egy füzetnyi kimutatást is. Az 1852–1855 között vezetett új polgárok 1 kötetnyi jegyzékét, az 1860-as évek végén összeírt háztulajdonosok egy kötetre és egy füzetre kiterjedő, de befejezetlenül maradt jegyzékét is itt helyezték el. Az összeírások között külön csoportot képez a választói névjegyzékek 6 füzete, amelyek 1861-ből, 1867-ből és 1872-ből maradtak fenn. A házszámok rendjében haladva adják meg a választásra jogosult nevét, a felvétel jogalapját. 1861-ben és 1872-ben az életkort is feltüntetik.

A 36 kötetből és egy füzetből álló ***j) állagban az állami adó összeírások (Conscriptio dicationalis, Dical-Conscription)***, a 18. századból csak részleges, a 19. századiból már jóval átfogóbb képet adnak a lakosságról, jóllehet az 1813–1818 közötti időszak hiányzik. Egy-egy katonai évre vonatkozóan (novembertől a következő év októberéig), tartalmazzák a házbirtokosok és a házatlan zsellérek nevét, foglalkozását, a 15-16 évesnél idősebb fiúk és lányok, legények és szolgák számát. Feljegyzik az állatállományt, a szántók, rétek, szőlők, legelők nagyságát és az egyéb – pl. valamilyen mesterségből, pálinkafőzésből származó – jövedelmeket is. Két füzet az óbudai zsidók dicalis összeírását (Israelitische Dical-Conscription) tartalmazza, egy pedig az 1842-ben összeírt háziállat-állományt.

Fennmaradt, s két kötetből áll az 1844. évi IX. tc. (A közmunkák szabályozásáról) alapján a vármegye által elrendelt közmunkák összeírása ***k) (Roboths-Rechnung)*** az 1845–1847-ből, s az ***m) (Abstattung an die Herrschaft)***, egy kötete őrzi azt az 1829-ből származó összeírást amely az úrbéri terheket sorolja fel.

Az ***n), o) Adó- és szőlődézsma összeírásai*** – 69, ill. 74 kötet terjedelemben – tájékoztatást adnak az adóíven szereplők vagyoni helyzetéről és jövedelméről.

A ***q) Teleknyilvántartási iratai*** (***1784–1873***) az egyik legjelentősebb irategyüttest képezik a mezőváros levéltárában. 1848-ig a község területén fekvő ingatlanok – házak, szőlők – átruházása a földesúri telekkönyvekben történt, s a földesúr által kinevezett Grundverwalter állította ki az egyes birtokosok részére a birtokjogot igazoló teleklevelet, de hogy erről a fontos jogbiztosító iratról a községben is maradjon dokumentum, ezért a tanács a község jegyzőjét bízta meg az ingatlanátruházási szerződések, azaz a teleklevelek nyilvántartásával. A 17 kötetből álló iratanyagot az 1850-es évekig mutatóval, utána a kötetek átnézésével lehet kutatni.

Az ***r)*** állag 103 kötete a ***községi*** (***1751–1852***), az ***s)*** állag 4 kötete a ***szegényházi (ill. kórházi)*** (***1777–1874***) és a ***t)*** állag 2 kötete a ***szegényintézeti*** (***1829–1871***) ***Armenhaus-Rechnung,***

Rechnung des Kranken-Spitals, Spital-Rechnung, ill. (Armen Instituts Rechnung, Journal für die Armen-Cassa, Journal für das Armen-Haus) számadási iratokat foglalják magukba. Az r) állag kötetei évenkénti adókimutatások, ill. több évet is felölelő községi számadások. Az s) állag első kötete vagyonnyilvántartás, az utolsó, a 4. kötete pedig receptkönyv az 1873–1874. évből. Az ***u)*** állag 2 nagydoboznyi ***Kötelezvények***et tartalmaz az ***1773–1866*** közötti időből, s nem más, mint a községbeliek által a község kezelésében lévő pénzalapokból felvett kölcsönök fejében adott kötelezvények. A nagyjából időrendben letett iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók. A ***v)*** állagban szintén 2 nagydoboznyi anyaga, a ***Szerződések***, az ***1765–1857*** között a földesúrral, a községbeliekkel és idegenekkel kötött szerződéseket őrzi, amelyeket a község hasznot hajtó jogaira, mint pl. kocsma, mészárszék, boltok stb. kötöttek. Az iratok időrendben követik egymást, egyenkénti átnézéssel kutathatók. Az ***x)*** állag iratai – ***Házassági szerződések***, 2 nagydoboz – a házasulandó felekre és az utódokra nézve vagyonjogi következményekkel járó ügyekre vonatkoznak, az ***1742–1856*** közötti anyag a férjek neve szerint összeállított mutatóval kutatható, az iratokat azonban az évszám figyelembe vétele nélkül folyamatos sorszámmal látták el és tették levéltárba. Ez az irattípus fellelhető még a tanácsi iratok b) és c) állagaiban is. Az ***y)*** állag ***Vegyes hagyatéki iratai*** (***1793–1845***, 7 nagydoboz, 1 kisdoboz) hagyatéki becsléseket, árverési jegyzőkönyveket, osztályleveleket, vagyonkimutatásokat is tartalmaznak. Az ügyiratokat folyamatos sorszámmal látták el, s tették levéltárba, évtől függetlenül. Az ***aa)*** állag a ***Szóbeli perek jegyzőkönyvei***t őrzi ***1844–1847***-ből, s mindössze egy füzetből áll. Ülésenként készült, időrendben halad, mutató hiányában ezt kell figyelembe venni a kutatásnál. A fond utolsó állaga, a ***cc)*** állag őrzi egy tékában ***Óbuda kiváltságlevelé***t. A kiváltságlevéllel a mezőváros 1823-ban országos vásár tartására kapott jogot az uralkodótól, I. Ferenc császártól.

BFL V. 2. Óbuda mezőváros bírájának iratai (számadások) 1751–1848. 0,28 ifm.

A bíró a közigazgatás fejeként elnökölt a tanácsüléseken, az ott felvett jegyzőkönyveket aláírásával hitelesítette. Tekintélyénél fogva a várost érintő gazdasági ügyekben döntő szava volt. A jogszolgáltatást illetően a szóbeli perekben a tanáccsal, majd az 1836. évi XX. tc. (A szóbeli perek bíróságairól) és az 1840. évi XI. tc. (Az 1836. évi XX. tc.-ben elrendezett szóbeli perek bíróságának hatósága kiterjesztetik) rendelkezése szerint két tanácsokkal együtt a 200 forintot meg nem haladó perekben ítélkezett. Az 1836. évi IX. tc. (A községeknek belső igazgatásáról) értelmében a bírót – és az elöljáróság valamennyi tagját – évenként választották, vagy megerősítették tisztségében. 1848–1849 után a felső hatóság által kinevezett bíró a helyi ügyeket intéző Gazdasági Bizottság ülésein elnökölt. 1861-ben pedig újra az 1848. évi városi szervezet lépett életbe, azaz a bíró vezetésével tizenegy tanácstagból és a városkapitányból álló belső tanács intézte a város ügyeit. Addig, míg a 1871. évi XXXI. tc. (Az első folyamodású bíróságok rendezéséről) ketté nem választotta a közigazgatást a bíráskodástól, a bíró elnökölt az újonnan létesült mezővárosi törvényszék ülésein, majd 1869-től az ún. egyes bíróság ülésein. Óbuda történetében egy, azaz egy polgármester működött, midőn a városegyesítést megelőzően, az 1871. évi XVIII. tc. (A községek rendezéséről) értelmében rendezett tanácsú várossá lett.

Az állag nélküli fond a mindenkor hivatalban lévő óbudai bíró számadásait, a bevételi és kiadási naplókat őrzi. A bíró bevételeit az adószedő által rendelkezésére bocsátott összegek teszik ki: az átvonuló katonaságnak kiszolgáltatott, eladott széna és zab ellenértéke, a község fogatával végzett fuvarozások jövedelme, a községi széna eladása. Kiadásainak főbb tételei a bíró hatáskörébe tartozó kiadások – a katonaság részére történő széna- és zabvásárlások, katonai biztosok, vármegyei és földesúri alkalmazottak megvendégelése, egyházi ünnepeken a községi ministrálók díjazása, a közigazgatásban szükséges írószerek beszerzése, kiszállási napidíjak, községi szolgák díjazása – tartoztak. A két nagydoboz füzeteket tartalmaz, minden év számadását külön füzetben vezették, előbb a bevételeket, majd a kiadásokat tüntették fel. Az iratanyag tehát lényegében pénztári naplónak felel meg. A füzetekben esetenként mellékletek is találhatók. A kutatás az adott

évben a füzet áttanulmányozását jelenti. Az iratanyagból az 1735, 1766, 177, 1786, 1812, 1814, 1816, 1817 és az 1842. évi számadásfüzet hiányzik.

BFL V. 3. Óbuda mezőváros közgyámjának (árvaszékének) iratai (számadások az árvák vagyonáról) (Waisenprotokoll, Waisenbuch) (1754) 1805–1854. 2,2 ifm.

A tanács egyik fő feladata a községbeli árvákra maradt vagyon nyilvántartása, a hagyatékok kezelése. A közgyámok (árvaatyák) szoros elszámolással tartoztak az egyes árvák vagyonáról, a vagyonból kihelyezett kölcsönökről, a befolyt törlesztésekről, hátralékokról. Számadásaikat a tanács évenként megvizsgálta, a bíró és a tanács tagjai aláírásukkal hitelesítették.

A fond 27 kötetből (1805–1854) 4 nagydoboz iratból áll. A kötetek az árvák vagyonáról és az árvák javára fennálló tartozásokról készült nyilvántartások, pénztári naplók. Nem szoros abc-ben készültek, feltüntetik a vagyon összegét, az abban beállott változásokat. Az egyes árvák helyzetéről és az adósokról névmutató készült. A számadási iratok (1754–1807, 1812–1854) az árvák vagyonának kezeléséről adnak átfogó képet, kutatni az év megjelölésével és az árva, ill. adós neve alapján lehet.

BFL V. 4. Óbuda mezőváros gazdájának számadásai (Oeconomsrechnung, Wirtschaftsrechnung) 1802–1854. 0,16 ifm.

A község saját jövedelmeinek és kiadásainak kezelője a városgazda (Cammerer Oeconom) volt. 1803-tól önálló tisztség, a bíró feladatköréből választották le. A városgazda kezelte a községi földek bérbe-, ill. eladásából, a községi széna és trágya eladásából, a községi épületek, helyiségek bérbeadásából, a községi kocsmák és pálinkafőző bérbeadásából származó jövedelmeket, amihez egyéb bevételek (pl. a halottaskocsi használata, 1828-tól a vásárvám-jövedelem) is járultak. Kiadásait többek között a községi épületek karbantartása, berendezési tárgyaik pótlása, kutak és árokmetszések létesítése, a község által felvett kölcsönök tőke- és kamattörlesztése jelentették. Évente elkészített számadásait a bíró és a jelenlévő tanácstagok hitelesítették. Hivatali teendőit 1853-tól 1861-ig a Gazdasági Bizottmány vette át, bevételeit 1861-ig a Gazdasági Pénztár kezelte. A mezőváros a városgazda tisztségét 1861-ben töltötte be ismét, hivatala 1873-ig állott fenn. A feladatok szerteágazó volta miatt, időnként két városgazda működött.

A számadások (1822–1853) egy kötet és hét füzet, évenként készültek, bevételi része főbb címekre tagolódik, ezen belül időrendben halad. A kiadási rész valójában időrendben haladó pénztári napló. A községi ingatlanok átruházásának egy kötete (Verkaufte Gründe) 1802-től 1854-ig évek szerint, a vevők nevének nem szoros betűrendjében szolgáltat adatokat. A községi halottaskocsi használatának kimutatása (Protokoll über die Geld-Empfänge von den Leichenwägen) 1849–1853 között időrendben tájékoztat a temetésről, a kifizetett összegekről, a fuvarokról (Vorsponts Buch) készült kimutatás egy kötete és három füzete 1846 és 1851 között sorolja fel azon gazdák nevét, akik a vármegye, katonaság, a község részére teljesítettek fuvart. A kutatáshoz az anyagot évenként kell átnézni.

BFL V. 5. Óbuda mezőváros adószedőjének iratai 1786–1872. 4,57 ifm.
a) Számadások a dézsma és a földesúri haszonvételek fejében fizetett összegekről
b) Kimutatások a földesúri taksáról (Grundgeld)
c) A földesúri terhek befizetési könyve (Abstattung an die Herrschaft)
d) Számadások a vármegyei közmunkaváltságról (Robots-Rechnung)
e)Kimutatások az állami adóról és a községi hozzájárulásról

Óbuda mezőváros földesúrnak fizetett adóját csak a 18–19. sz. fordulója körüli években szedte önálló adóbeszedő (Contracts Cassa Einehmer), aki évenkénti számadásait a szőlődézsmáról, a mészárszékekre vásárolt marhákról, juhokról, a város területén lévő malmokban őrölt lisztről, a

malomvámról, a téglavető forgalmáról vezetette. 1848-ban a földesúri függést eltörölték ugyan, de bizonyos tartozások a három város egyesítéséig megmaradtak (földteher-mentesítés, hátralékos jobbágytartozások). Ezek egy részét egy összegben váltották meg a lakosok, s erről az adószedő vezetett elszámolást, valamint ő vezette a vármegyei közmunkára kirendelt lakosok által teljesített és pénzre átszámolt szekeres- és kézi robot teljesítését is.

A községi állami adót az állami adóbeszedő (Contributions-Einnehmer) szedte, s elkészítette az adó kivetéséhez és beszedéséhez szükséges összeírást is. Ezen túlmenően egyéb összegeket is kezelt, így pl. a szőlőbirtokosokra kivetett ún. Lesegeld-t, ami a szőlőbirtok nagyságának arányában kivetett községi hozzájárulás volt. A Contributions Cassa Einnehmer számadásai feltüntetik a befizetett adót, a hátralékokat és a tartozásokat. A Contributions Cassa Einnehmer feladatkörét 1853-tól a községi gazdasági pénztár vette át.

Itt a földesúrnak fizetett adófajtákról készített számadások, kimutatások. Az a) állagban a tárgy megjelölésével, a kötetek évenkénti átnézésével kell kutatni; a b) állagban az év megjelölésével a házszámok, a c) állag egy kötetében időrend, a d) állag 3 füzetében időrendben és a házszámok, az e) állagban pedig a tárgy megjelölésével időrendben lehet kutatni.

BFL V. 7. Lindmayer Keresztély óbudai bíró után maradt iratok 1799–1848. 0,14 ifm.

Lindmayer Keresztélyt három alkalommal választották Óbuda mezőváros bírójává, először 1822-ben, majd 1827-ben, végül 1839-ben először helyettes bíró volt, majd rendes bíróvá választották meg. Hivatalát 1840-ig töltötte be. Bírói számadásainak több évig húzódó vizsgálatát tartalmazza a fond.

BFL V. 42. Az Óbudai Gazdasági Bizottmány ülésjegyzőkönyvei (Wirtschafts-Commissions Protokoll) 1849–1873. 0,08 ifm.

Lásd: BFL V. 4. 1848–1849 után a külső tanács feladatkörét a Gazdasági Bizottmány (Wirtschaftscomission) vette át. 1853–1854-től korlátozott hatáskörrel vett részt a község ügyeinek intézésében, s ez a hatáskör 1861-től sem bővült. Kisebb gazdasági ügyekről tárgyalt, a fontosabbakat a tanács elé utalta. 1871-től jelentősége tovább csökkent, s 1873-ig csak azokat az ügyeket tárgyalta és véleményezte, amelyeket a közgyűlés utalt a Bizottmányhoz. A tanáccsal közös üléseken felvett jegyzőkönyvek a tanácsülési jegyzőkönyvekben, a külön tartott bizottsági ülésekről felvett jegyzőkönyvek pedig a fondban találhatók.

A fond az 1849–1853, 1854–1868, 1869–1870 éveket öleli fel. A jegyzőkönyvek ülésenként és időrendben haladnak, feltüntetik a dátumot, az ülésen megjelenteket, a tárgyalt ügyet és az ügyben hozott határozatot. A jegyzőkönyveket mutató hiányában év szerint, az időrend segítségével lehet kutatni.

BFL V. 43. Az Óbudai Árvabizottmány iratai (Waisencommission) 1854–1873. 5,32 ifm.
a) Az Árvabizottmány ülésjegyzőkönyvei (Protocoll über die Waisencommissions-Sitzung) 1855–1860.
b) Az Árvabizottmány ügyviteli iratai 1854–1861.
c) Árvapénztári iratok
d) Árvapénztári számadások

A cs. kir. igazságügyminisztérium 1853. május 17-i rendelete az árvák vagyonának kezelésére árvabizottmányok felállítását írta elő. Az Óbudán alakult árvabizottmány a Buda városi körzetben illetékes k. k. Städtisch Delegiertes Bezirksgericht fennhatósága alá tartozott és 1854-től vette át az árvaügyek intézését a tanácstól. Az elnök mellett egy jogban, egy számvitelben jártas ülnök és további ülnökök és jegyző vettek részt a bizottság munkájában. Az Árvabizottmány ülésein az

árvavagyon kezelésével kapcsolatos ügyekben határoztak, pl. hagyatékok kezelésbe vételéről, árverezésekről, gyámok kirendeléséről, az árvavagyon terhére kölcsönök folyósításáról, az árvák részére tőke és kamat utalványozásáról, gyámok honorálásáról, megtárgyalták a gyámok és a pénztár jelentéseit, nekik utasításokat adtak. A jegyzőkönyvek időrendben, ülésenként haladnak, minden év külön kötetet alkot. Az ügyviteli iratok tárgya lényegében azonos a jegyzőkönyvekével. Az árvavagyon kezelésének technikai lebonyolítását az Árvabizottmány alá rendelt pénztár végezte: tőkék kezelése, kölcsönök nyújtása, ezzel kapcsolatos betáblázások, elszámolások, nyilvántartást vezetett a pénztár helyzetéről. 1861-ben Óbuda közigazgatási és bíráskodási autonómiájának visszanyerésével az Árvabizottmány működése megszűnt.

Az a) állag hat kötet jegyzőkönyvéhez mutató nincs, az időrend alapján lehet kutatni. A b) állag ügyviteli iratai 14 kötetből, nyolc füzetből és 18 nagydoboz iratból állanak, kutatásához irattári és szabályrendeleti mutató áll rendelkezésre. A c) állag 3 nagydoboz iratból, egy iktatókönyvből 1856–1873, és két füzetből áll, amely közül az egyik ügyviteli jegyzőkönyv 1860-ból, a másik az árvabizottmány rendeleteinek és a neki tett jelentések másolati könyve az 1857–1861 közötti időkből. A d) állag kilenc kötete, egy füzete nyilvántartásokat, pénztári naplókat, főkönyvet, számadásokat foglal magába, s az ehhez tartozó számadásmellékletek 1 kisdoboz iratanyagot tesznek ki. Az állagban a keresett árva neve alapján lehet kutatni.

BFL V. 44. Óbuda Mezőváros Árvaszékének iratai 1861–1873. 1,47 ifm.
a) Árvák nyilvántartása 1869. 0,03 ifm.
b) Tanácsi gyámhatósági iratok 1873. 0,07 ifm.
c) Árvaszéki számadások 1861–1873. 1,9 ifm.

Az árvaügyek intézése 1861-től a tanács szerveként működő Árvaszékhez került vissza, amely felett a mezőváros törvényszéke gyakorolt felügyeletet. Az Árvaszék ülésein a polgármester elnökölt, tanácsnokok, a tiszti ügyész, a közgyám és a főjegyző vettek részt. A tárgyalt ügyek nagyrészt haláleset-felvételre, hagyatékokra, hagyatéki eljárás megindítására, gyámok kirendelésére, azok jelentéseire, az árvák részére történő pénzkiutalásokra, a gyámság alóli feloldásokra vonatkoznak. Az Árvaszék az árvák vagyonát elsősorban kölcsönnyújtás révén gyümölcsöztette, s erről a kezeléséről részletes kimutatást, számadást készítettek.

a) A vármegye rendeletére készült kimutatás egy kötetét a keresett árva adatainak kutatásához végig kell nézni; a b) állag 3 kötete közül az első jegyzőkönyv, kettő pedig iktatókönyv; a c) állag nyolc kötetből és 10 nagydoboznyi iratból áll, külön kötetben szerepelnek a tartozások, és külön kötetben a követelések. Az iratanyag a kötetekhez tartozó, havonként átkötött, sorszámrendszerben letett számadásmellékletek. A kutatás a megfelelő évben mindkét kötetnek az árvák neve szerinti átnézésével, a számadásmellékleteké név szerint az évszám figyelembevételével lehet eredményes.

BFL V. 45. Óbuda Mezőváros Adóhivatalának adópénztári számadásai (Steuerkassa-Journal, Steuerprotokoll) 1849–1868. 0,5 ifm.

Az 1848–1849 után életbe lépett új adórendszer az állami adóbevételekről új rendszerű elszámolást tett szükségessé: a ház-, föld-, kereseti és jövedelemadó számadások pénztári naplóit, főkönyveit a budai számvevőség állította össze (1851–1854). Időrendben tartalmazzák a házszámot, az adózó nevét és az általa fizetett adó összegét, a jövedelemadóról főkönyvet állítottak össze, amelyek az egyes adózók tartozását és törlesztését is feltüntetik.

A fond hiányosan fennmaradt iratanyagának egy kötete az 1850–1851 közötti ház-, föld- és kereseti adó pénztári naplója. Két kötet a jövedelmi adó pénztári naplója és egy dosszié a pénztári főkönyve ugyanebből az időből. A két nagydoboznyi iratanyag adószámadási mellékletekből áll, ezek 1868-ig fennmaradtak. A füzeteket a kutatás során, mutató hiányában egyenként végig kell nézni.

BFL V. 46. Az Óbudai Építési Bizottság iratai 1861–1873. 0,02 ifm.

Az Építési Bizottság a tanács szerveként jött létre a városkapitány elnöklete alatt és a városegyesítésig tevékenykedett. A bemutatott tervek, és helyszíni szemle alapján hagyta jóvá új épületek emelését, a meglévők átalakítását. A jegyzőkönyvek, amelyek csak 1868 és 1869-es évből maradtak fenn, sorszámozás nélkül tüntetik fel a dátumot, a tárgyat és a határozatot, az elnök és jelen volt tagok aláírásával, de előfordul benne – bekötve – a tanács által visszaküldött bizottsági jelentés is. (1861 előtt a községi építkezésekre a tanácsülési jegyzőkönyvek jelentek forrást.)

A fond töredékesen fennmaradt iratanyaga mindössze két év, 1868 és 1869 ívekre írt, sorszámnélküli jegyzőkönyvei, amelyek feltüntetik a dátumot, a tárgyat és az ügyben hozott határozatot. A jegyzőkönyvek ívei között előfordul a tanács jóváhagyó záradékával visszaküldött építési bizottsági jelentés is. A jegyzőkönyvekhez mutató nincs, a kötetek átnézésével lehet kutatni. Az építési tervek külön gyűjteményben, a Tervtárban nyertek elhelyezést.

BFL V. 47. Óbuda mezőváros kapitányának iratai 1849–1851. 0,46 ifm.

Óbuda mezőváros az 1840. december 27-én tartott közgyűlésen választott először városkapitányt a tanácsnokok közül. A tisztség létrehozását az 1836. évi IX. tc. – A községeknek belső igazgatásáról – nyomán megalkotott vármegyei rendelet tette kötelezővé, amely Óbudát rendezett tanácsú mezővárossá nyilvánította. A városkapitány hatáskörébe tartozott kihágási ügyek, a kisebb bűncselekmények, becsületsértések, testi sértések, kisebb értékű anyagi keresetek intézése, és ezekről jelentést kellett tennie a tanácsnak. Intézkedései 1848–1849-ig a tanácsülési jegyzőkönyvekben és a tanácsi iratokban lelhetők fel. 1849 után a rendészeti feladatokra, kihágások és kisebb értékű keresetek ügyében történő bíráskodásra óbudai városkapitányt rendszeresítettek, aki a budai központi városkapitányság fennhatósága alá tartozott. Ülésenként készült, időrendet követő tárgyalási jegyzőkönyvek, sorszámmal ellátott ügyviteli iratok, a jelentésekről és a kiadmányokról készült másolati könyvek dokumentálják 1849-től 1851-ig tartó működését. Önálló városkapitányság 1861-től a városegyesítésig működött ismét Óbudán.

A fondot négy kötet és 2 nagydoboz irat alkotja. Egy kötet jegyzőkönyv, kutatásához mutató áll rendelkezésre. Az ügyviteli iratok, főképp beérkezett iratok, a jegyzőkönyvben feltüntetett sorszám szerint kutathatóak. A jelentések másolati könyve, egy kötet, a budai központi városkapitánynak megküldött napi összefoglaló jelentéseket tartalmazza időrendben, a kiadmányok másolati könyve pedig az egyes, időrendbe szedett sorszámozott ügyekben készült kiadmányok másolataiból áll.

BFL V. 48. Óbuda Mezőváros Törvényszékének iratai 1861–1871. 0,64 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1861–1867.
b) Törvényszéki iratok 1861–1871.

Az 1861-es országgyűlés visszaállította az 1848–1849-ig működött bíróságokat, s ennek megfelelően Óbuda is visszanyerte bíráskodási autonómiáját. A felállított mezővárosi törvényszék első fokú bírósági fórumként működött. A törvényszék tagjai a városbíró, s legalább három törvénytudó törvényszéki, valamint közigazgatási tanácsosokból állott. A tárgyalt ügyek legnagyobb része anyagi természetű polgári keresetekre, ezekkel kapcsolatos végrehajtásra, árverésre vonatkozik. A jegyzőkönyvek ülésenként készültek, időrendben haladnak, de csak 1867-ig maradtak fenn. Az iratok a törvényszéki ügyviteli és peres iratokon kívül beadványokat, mellékleteket, jegyzőkönyvi kivonatokat és fogalmazványokat is tartalmaz.

A fondot két állag alkotja. Az a) állag 11 törvényszéki jegyzőkönyvből áll, a b) állag 16 kötetből és 41 nagydoboz iratanyagból. Az iratokon feltüntetett iktatószámok megegyeznek a törvényszéki jegyzőkönyvekben feltüntetett tételszámokkal, így a b) állagban a törvényszéki iktató mutatóinak

négy kötete az a) állag jegyzőkönyveiben való kutatáshoz is használhatóak az 1861–1871 közötti időszakban.

BFL V. 49. Óbuda Egyesbíróságának iratai 1869–1871. 0,7 ifm.

Óbuda 1861-től működő törvényszéke mellett az 1868. évi LIV. tc. – A polgári törvénykezési rendtartás tárgyában – értelmében 1869-től egyesbíróság is működött a 300 Ft értéket meg nem haladó keresetek, a polgári eljárás alá tartozó mezei rendőrségi ügyek, a szolgálati, fuvarozási, szállítási és munkabérek iránti keresetek, két évnél nem régibb kamat, járadék, bér és haszonbér iránti keresetek esetén. A szóbeli eljárás során a bíró vagy a helyettese ítélt első fokon. Az egyesbíróság működését az 1871. évi XXXI. tc. – Az első folyamodású bíróságok rendezéséről – szüntette meg, a be nem fejezett ügyeket az óbudai kir. járásbíróság vette át.

A fondot 5 nagydoboz tárgyalási és ügyviteli irat alkotja, mutató nem áll rendelkezésre, csak az 1870. éviek kutathatók iratjegyzék alapján.

BFL V. 50. A Budai Járásbíróság óbudai telekkönyve 1854–1856. 0,8 ifm.

Lásd: BFL IV. 1337. A Budai Járásbíróság által kiállított telek- és betáblázási könyv kötetei közül az első három a házak sorszámának rendjében a házingatlanok, a többi kötet a szőlőbirtokok adatait tartalmazza. Tájékoztat az ingatlan jellegéről, a birtokos nevéről, a birtoklás jogcíméről, a tulajdonjog ellen történt felszólalásokról.

A fond hét kötetből áll, az első három a kötet végén található jegyzék alapján, a többi laponkénti átnézéssel kutatható.

PEREMKERÜLETEK LEVÉLTÁRA

A települési övezet, amely a fővárost övezte, két, egymástól alapvetően eltérő státuszú településeket foglalt magába: várost és nagyközséget. A megye területén működő rendezett tanácsú – 1929-től megyei – városok belügyeikben szabályrendeletet alkothattak, önállóan határozhattak és intézkedhettek. Elláthatták a piaci, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendészeti teendőket, dönthettek iparügyekben és a gazda és cselédei közti vitákban, továbbá gyámhatósági joggal is rendelkeztek. A városokban az önkormányzati jogokat a képviselőtestület gyakorolta, amelynek létszáma 48-nál kevesebb és 200-nál több (1929-től 60-nál kevesebb és 120-nál több) nem lehetett, felerészben a legtöbb adót fizetőkből (virilistákból) állt. A közgyűlésen a polgármester elnökölt. A képviselőtestület végrehajtó szerve a testület által választott városi tanács volt. A tanács a polgármesterből, a rendőrkapitányból, a tanácsnokokból, a főjegyzőből, a főügyészből, az ügyészekből, az árvaszéki ülnökből, a pénztárnokból, a levéltárnokból, a orvosból és a mérnökből állt. Nagyközségek azok a települések, amelyek képesek voltak a törvény által a községre ruházott teendőket saját erejükből ellátni (szemben a kisközségekkel, amelyek egyes feladatok ellátására, pl. a jegyzői hivatal fenntartása, más községekkel voltak kénytelenek szövetkezni). A nagyközségek az önkormányzat jogát képviselőtestületük útján gyakorolták. A képviselőtestület felerészben választott tagokból, felerészben a legtöbb adót fizetőkből állt. A testület létszámát a népesség határozta meg, minden 100 lakos után egy képviselőt kellett számítani. A képviselők száma e nagyközségekben 20-nál kevesebb, de 40-nél több nem lehetett. A képviselőtestület ülésein a bíró elnökölt. A képviselőtestület végrehajtó szerve az elöljáróság volt, amely a bíróból és helyetteséből, legalább négy tanácsbéliből, a pénztárnokból, a községi jegyzőből, a közgyámból és a községi orvosból állt. A városok felettes hatósága a megyei alispán, a nagyközségeké a járási főszolgabíró volt. Miután Pest megye járási beosztását többször módosították, a később Budapesthez csatolt községek is egyes időszakokban más-más járáshoz tartoztak. A kutatónak tehát ezen városok és községek iratanyagát mind a két levéltárban

párhuzamosan kell kutatnia és ehhez tudnia kell, hogy az adott település mikor, melyik főszolgabírói hivatalhoz tartozott.

A BFL csupán a Kispesti (1911–1922), a Központi (1922–1949) járások iratait őrzi, a többi járásé a PML-ban lelhető fel. A peremkerületi községek, és városok iratanyaga a helytörténeti kutatás számára gazdag forrásértékkel bír, ám a helyi, sokszor gondatlan őrzés, a szakszerűtlen kezelés, selejtezés következtében igen hiányos. A legfontosabb dokumentumok azonban, a képviselőtestületi jegyzőkönyvek, szerencsére majdnem minden város, ill. nagyközség esetében fennmaradtak. A település múltjára vonatkozóan ezek tartalmazzák a legtöbb adatot, hiszen minden lényeges ügy a testület elé került. Forrásértékben elmarad ezektől az esetlegesen fennmaradt tanácsülési jegyzőkönyvek, amelyek a saját hatáskörben eljáró városi tanács, ill. községi elöljáróság határozataira vonatkozóan tartalmaz bejegyzéseket. A közigazgatási iratok többnyire töredékesen maradtak fenn, és kerültek levéltárunk őrizetébe. A legtöbb esetben két iratsorozatot különítettek el, az egyik az általános közigazgatási, a másik az elnöki iratok. Ezen kívül egyes települések iratanyagában hiányosan, de fennmaradtak építési iratok, ipar-, sorozási lajstromok, népmozgalmi nyilvántartások. Miután mind a községek, mind a városok Buda, Pest, Óbuda, majd Budapest vonzáskörzetébe tartoztak, 18–19. századi történetükre vonatkozó adatokat találunk Buda és Pest szabad királyi városok, Óbuda mezőváros levéltárának, ill. Budapest székesfőváros levéltárának fondjaiban is.

BFL V. 171. Budafok Nagyközség iratai 1869–1926. 8,44 ifm.
a) Képviselőtestületi iratok 1893–1926. 0,5 ifm.
b) Tanácsülési jegyzőkönyv 1869–1905. 0,04 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1914–1917. 1,08 ifm.
d) Vegyes nyilvántartások 1877–1926. 0,12 ifm.

BFL V. 173. Budafok Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1927–1944. 0,18 ifm. 5 kötet

BFL V. 174. Budafok Megyei Város iratai 1927–1949. 35,88 ifm.
a) Általános közigazgatási iratok 1927–1949. 34,98 ifm.
b) Adónyilvántartások 1928–1947.
c) Vegyes iratok 1931–1942.

A község 1739-ben jött létre, Promontor néven. Közigazgatásilag a Biai járáshoz (PML) tartozott, majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) csatolták. 1927-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei város lett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 6,1 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: Budafok nagyközség fondja négy állagból áll: a) Képviselőtestületi iratok, valójában kötetek, az 5. kötettől mutatózva b) Tanácsülési jegyzőkönyv, mindössze egy kötet öleli fel az 1869-től 1905-ig tartó időszakot; c) Általános közigazgatási iratok év és sorszám szerint egyenkénti átnézéssel kutatható; d) Vegyes nyilvántartások. Külön fondot képez a megyei jogú város képviselőtestületének iratanyaga, mindössze öt kötet, ezek közül az első két kötet, 1927-1937 között, mutatózva. A megyei város iratainak fondja három állagot tartalmaz: a) Általános közigazgatási iratok c. állag terjedelmes iratanyaga mutatókönyvek segítségével, míg a b) és a c) állag – Adónyilvántartások és Vegyes iratok – az iratok egyenkénti átnézésével.

BFL V. 271. Kispest Nagyközség iratai 1882–1922 21,85 ifm.
a) Képviselőtestületi iratok 1891–1922. 0,67 ifm.
b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1894–1922. 0,2 ifm.

c) Elnöki iratok 1904–1921. 0,21 ifm.
d) Általános közigazgatási iratok 1902–1921. 16,72 ifm.
e) Katonai iratok 1892–1922. 1,44 ifm.
f) Egyéb, vegyes iratok 1882–1922 ifm.

BFL V. 273. Kispest Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1922–1948. 2,49 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek és iratok 1923–1948. 2,39 ifm.
b) Bizottsági ülések jegyzőkönyvei 1922–1929. 0,1 ifm.

BFL V. 274. Kispest Megyei Város iratai (1884) 1922–1949 (1957). 145,34 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (mutatók) 1922–1948. 2,24 ifm.
b) Elnöki iratok 1930–1946. 0,12 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1922–1949. 133,37 ifm.
d) Katonai iratok 1923–1949 (1951). 1,42 ifm.
e) Kihágási iratok 1933–1948. 0,23 ifm.
f) Iparügyi nyilvántartások 1884–1957. 0,64 ifm.
g) Vegyes iratok 1922–1949. 7,32 ifm.

1874-től nagyközség, közigazgatásilag a Monori járáshoz tartozott (PML), 1911–1922 között a Kispesti járás székhelye, 1922-től rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,0 % volt német származású lakóinak aránya.

BFL V. 371. Erzsébetfalva Nagyközség Képviselőtestületének iratai 1899–1923. 0,3 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899–1923. 0,1 ifm.
b) Tanácsülési jegyzőkönyv 1908–1914. 0,04 ifm.
c) Építési iratok 1904–1915. 5 kötet 0,13 ifm.

BFL V. 373. Pesterzsébet Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1924–1947. 0,7 ifm. 19 kötet

BFL V. 374. Pesterzsébet Megyei Város iratai (1882) 1926–1949 (1965). 35,89 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1949. 0,24 ifm.
b) Általános közigazgatási iratok (1931) 1945–1949. 28,07 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1948. 0,84 ifm.
d) Munka- és iparügyi nyilvántartások 1908–1957. 0,8 ifm.
e) Építési iratok 1926–1990. 5,42 ifm.
f) Vegyes iratok (1882) 1924–1949 (1965). 0,52 ifm.

A települést 1870-ben Ferenc József király feleségéről nevezték el Erzsébetfalvának, 1897-ben Kossuthfalva település csatlakozott hozzá. Neve 1924-ben Pesterzsébetre, 1932-ben Árpádházi Szent Erzsébetről elnevezve Pestszenterzsébetre változott.

1911-ig a Ráckevei, utána a Kispesti járáshoz (PML) tartozott. 1922-től a Központi járás (BFL) települése, 1923-tól rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,1 % volt német származású lakóinak aránya.

Kossuthfalva településnek iratanyaga nem maradt fenn.

BFL V. 471. Pestlőrinc nagyközség általános közigazgatási iratai 1916–1935. 9,38 ifm.

BFL V. 472. Pestszentlőrinc Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1945–1949. 0,37 ifm.

BFL V. 473. Pestszentlőrinc Megyei Város iratai 1910–1949. 74,77 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945–1949. 0,15 ifm.
b) Elnöki iratok 1945–1949. 0,48 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1936–1949. 73,85 ifm.
d) Iparlajstromok 1910–1973. 0,15 ifm.
e) Vegyes iratok 1936–1938. 0,03 ifm.

A település 1908-ban vált ki Kispestből és egy év múlva, 1909-ben önálló községgé alakult. Neve 1932-től Pestszentlőrinc, 1945-től azonban Pestlőrincre változott**.** 1911-ig a Monori, utána a Kispesti járáshoz (PML) tartozott, 1922-től a Központi járásba (BFL) sorolták át. 1936-ban megyei jogú város lett. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: A település iratanyagát három fond alkotja. A nagyközség iratai az 1917-től kezdődő mutatókkal jól kutathatók. A megyei város képviselőtestülete iratainak kötetei közül a 7. és a 8. valójában az 1945–1946. és az 1947–1949. évi kötetek másodpéldánya. A közigazgatási iratainak fondja hat állagból áll: az a) állagban Tanácsülési jegyzőkönyvek három kötete, a b) állagban az Elnöki iratok négy kisdoboza, a c) állag Általános közigazgatási irataiban név és tárgymutató segítségével lehet kutatni. A d) állagban őrzött Iparlajstromok kötetei közül az utolsó, a 8. mutató, az e) állag Vegyes iratok címen őrzött kötete árvaszéki mutató.

BFL V. 572. Rákospalota Nagyközség iratai 1804–1937 (1946). 3,21 ifm.
a) Képviselőtestületi iratok 1895–1932. 0,8 ifm.
b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1894–1932. 0,06 ifm.
c) Elnöki iratok 1903–1919. 0,12 ifm.
d) Általános közigazgatási iratok (1857) 1872–1937 (1946). 1,91 ifm.
e) Vegyes iratok 1804–1912. 0,32 ifm.

BFL V. 573. Rákospalota Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1887–1949. 1,55 ifm.

BFL V. 574. Rákospalota Megyei Város iratai 1875–1952. 17,42. ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvi mutató 1947. 0,02 ifm.
b) Elnöki iratok 1924–1945. 0,24 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1875–1952. 16,68 ifm.
d) Vegyes iratok (1895) 1921–1949. 0,48 ifm.

Az egyik legrégibb pestkörnyéki település. Közigazgatásilag a Váci járáshoz (PML) tartozott. 1923-tól rendezett tanácsú város. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9 % volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: az iratanyag folyamatosan csak a 19. század végétől maradt fenn. Rákospalota nagyközség fondja két állagból áll: az a) állag, a Képviselőtestületi iratok utolsó két kötete mutató; a b) állag két kötete közül az első az 1894–1902 közötti időből, a 2. kötet az 1919-től 1932-ig terjedő időszak közgyűlési és tanácsülési tárgyainak jegyzéke. A c) állag elnöki iratairól raktárjegyzék ad részletes útmutatót; a d) állagban a 3. doboz a nagyközség 22 szabályrendeletét rejti magában. A városi képviselőtestület iratanyaga egy, állagok nélküli fond. A város közigazgatási iratanyaga

pedig öt állagból áll: az a) állagban a tanácsülési jegyzőkönyvek közül mindössze egy évből egy kötet maradt fenn, az is mutatókönyv; a b) állagban az Elnöki iratok húsz évet ölelnek fel 0,24 ifm.-nyi anyaggal. A c) állag: Általános közigazgatási iratokat 1938-tól lehet mutatókönyv segítségével kutatni, a d) állag Vegyes iratokat tartalmaz.

BFL V. 672. Újpest Nagyközség iratai 1838–1906. 5,19 ifm.
a) Képviselőtestületi iratok 1840–1907. 0,6 ifm.
b) Elöljárósági gyűlések jegyzőkönyve 1898–1900. 0,03 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1880–1906. 4,1 ifm.
d) Építési iratok 1890–1893 (1896). 0,24 ifm.
e) Újpest Nagyközség Jegyzői Hivatalának iktatókönyvei és letelepedési napló 1838–1850 (1858). 0,1 ifm.

BFL V. 674. Újpest Megyei Város Képviselőtestületének iratai 1907–1948. 2,78 ifm.

BFL V. 675. Újpest Megyei Város iratai (1884) 1907–1949 (1974). 140,37 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1908–1949. 0,52 ifm.
b) Elnöki iratok (1890) 1909–1919 (1949). 3,72 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1907–1949. 131,54 ifm.
d) Városi alkalmazottak vegyes nyilvántartása 1905–1971. 3,08 ifm.
e) Iparlajstromok 1884–1968. 1,2 ifm.
f) Vegyes iratok 1893–1949. 0,36 ifm.

1840-ben Új-Megyer község, 1844-től Új-Pest. Közigazgatásilag a Váci járáshoz (PML) tartozott, 1907-től rendezett tanácsú város, 1931-ben hozzácsatolták Káposztásmegyer külterületet. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,0% volt német származású lakóinak aránya.

BFL V. 701. Albertfalva Nagyközség iratai 1917–1949. 8,13 ifm.
a) Elnöki iratok 1917–1946.
b) Általános közigazgatási iratok 1918–1949.
c) Vegyes iratok 1930–1949.

Albertfalva nagyközség, korábbi nevét a betelepül szászokról kapta: Sachsenfeld, majd földbirtokosáról Albert szász-tescheni hercegről nevezték Albertfalvának. 1828-ban vált ki Promontorból (Budafok) és alakult önálló községgé. 1922-ig a Biai járáshoz (PML) tartozott, majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) került át. 1934-től a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 1,9% volt német származású lakóinak aránya. A község iratanyaga 1917-től maradt fenn, a korábbi időszakra vonatkozóan az adott járási anyagban kell kutatni.

BFL V. 702. Békásmegyer Nagyközség iratai (1898) 1930–1946. 4,13 ifm.
a) Általános közigazgatási iratok (1915) 1930–1946. 4,01 ifm.
b) Vegyes iratok (1898) 1934–1941. 0,12 ifm.

A török alól felszabadult terület a Zichy grófok birtokaként az 1740-es években német telepesekkel népesült be. A 18. század második felétől 1848-ig az óbudai koronauradalom része, s a század végén alakult önálló községgé. 1872 után nagyközség a Pomázi járásban (PML). Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 19,7% német származású lakóinak aránya. A község fennmaradt iratanyaga csak 1930-tól kezdődik, s tart 1946-ig; a megelőző időszakból (1898) csak

néhány irat maradt fenn. A korábbi időszakra vonatkozóan, miután a település Buda vonzáskörzetébe tartozott, Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagban találhatók adatok, ill. a vonatkozó járási anyagban kell kutatni a településre.

BFL V. 703. Budatétény Nagyközség iratai 1929–1949. 2,06 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1934–1945. 0,12 ifm.
b) Elnöki iratok 1929–1940. 0,24 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok (1932) 1941–1949. 1,7 ifm.

A török uralom után az 1720-as években német telepesek által újraéledt település csak a 19. században lett önálló község, 1873-tól Kistétény néven. 1915-ben neve Budatétényre változott. A Biai járáshoz (PML), majd 1922-ben a Központi járáshoz (BFL) tartozott, 1934-től a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 6,8% volt német származású lakóinak aránya. A község fennmaradt iratanyaga mindössze húsz évet ölel át: 1929-től 1949-ig. A korábbi időszakra vonatkozó adatokat, miután a település Buda vonzáskörzetébe tartozott, Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, ill. a vonatkozó járási anyagban lehet feltalálni.

BFL V. 705. Csepel Nagyközség iratai 1897–1949 (1950). 20,04 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1905–1949. 0,93 ifm.
b) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1903–1924. 0,06 ifm.
c) Elnöki iratok 1945–1950. 0,12 ifm.

A 18. század első évtizedeiben népesült be újra a település, 1742-ben Csepel-Ófalu néven alakult községgé. 1872 után nagyközség a Ráckevei járásban (PML). 1911-től a Kispesti járásba (BFL) sorolták át, majd 1922-ben a Központi járásba (BFL) került. 1943–1945 között itt működött a Központi járás csepeli szolgabírói kirendeltsége, kizárólag Csepel községre kiterjedő illetékességgel. A fővároshoz csatolás előtt négy hónappal, 1949. szeptember 11-én alakult várossá. A község iratanyaga 1897-től maradt fenn 1949 (1950)-ig, a korábbi időszakra vonatkozóan elszórtan Pest szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, Budapest székesfőváros, ill. a vonatkozó járási anyagban is találhatók adatok. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 2,6% volt német származású lakóinak aránya.

Iratok: Csepel nagyközség iratainak fondja három állagból áll. Az a) állagban őrzött jegyzőkönyvek a mutatók segítségével jól kutathatók, a b) állag jegyzőkönyveihez azonban csak egy mutatókötet áll rendelkezésre az 1903–1914 közötti időre vonatkozóan. Csekély mennyiségben került a levéltár őrizetébe a c) állag anyaga, amely az iratok egyenkénti átnézésével kutatható.

BFL V. 707. Nagytétény Nagyközség iratai 1880–1950. 15,4 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1885–1949. 0,62 ifm.
b) Elnöki iratok 1936–1940. 0,12 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1890–1949. 11,48 ifm.
d) Vegyes iratok 1880–1950. 3,18 ifm.

A török kiűzése után néptelen területre nagyrészt német ajkú telepeseket telepítettek. A község 1881-ben alakult önálló nagyközséggé Tétény néven, 1892-ben elnevezése Nagytétényre változott. Előbb a Biai járáshoz (PML), majd 1922-től a Központi járáshoz (BFL) tartozott, 1934-ben pedig a Budakörnyéki járásba (PML) sorolták át. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 3,9% volt német származású lakóinak aránya. A község iratanyaga a 19. század utolsó harmadától, 1885-től maradt fenn 1949-ig, de Buda szabad királyi város levéltárában a tanácsi közigazgatási

iratanyagában és Budafok nagyközség, ill. város levéltárában is kutatható a község korábbi története, ill. a vonatkozó járási anyagot kell átnézni.

BFL V. 708. Pesthidegkút Nagyközség iratai 1875–1949. 15,8 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1881–1944. 0,55 ifm.
b) Elnöki iratok 1925–1940. 0,24 ifm.
c) Általános közigazgatási iratok 1875–1949. 12,02 ifm.
d) Számviteli iratok 1917–1949. 1,31 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1938–1949. 0,6 ifm.
f) Vegyes iratok 1898–1949. 1,08 ifm.

A török uralom és a felszabadító háborúk alatt pusztává vált területre az 1740-es években német telepesek érkeztek. A falu 1872-től nagyközség lett Hidegkút, majd Pesthidegkút néven. Előbb a Pomázi járásba (PML) tartozott, majd 1924-ben a Központi járásba (BFL) került át, 1934-től a Budakörnyéki járás (PML) települése. A 20. századra is magas maradt a németajkúak száma a településen, az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 23,7% . A község iratanyaga 1875-től maradt fenn 1949-ig, de a korábbi időszakra vonatkozóan elszórtan Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, ill. a vonatkozó járási anyagban is találhatók adatok.

BFL V. 717. Soroksár Nagyközség iratai 1890–1949 (1958) 7,88 ifm.
a) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1943. 0,32 ifm.
b) Általános közigazgatási iratok 1906–1949. 6 ifm.
c) Telepítési iratok 1945–1948. 1,32 ifm.
d) Vegyes iratok 1902–1943 (1958). 0,24 ifm.

Az 1720-as években német telepesek által újjáéledt falu 1749-től önálló község, 1755 után vásárjoggal rendelkező mezőváros. Előbb a Pesti, majd a Ráckevei járáshoz (PML) tartozott. 1911-ben a Kispesti (PML), 1922-ben a Központi járásba (BFL) került át. 1887-ben kivált belőle Kispest, 1919-ben pedig először ideiglenesen, 1930-ban véglegesen Pestszentimre. A 20. században is magas maradt a németajkúak száma a településen, az 1941. évi népszámlálás adatai szerint 36,2% . A község iratanyaga 1890-től maradt fenn 1949-ig, a korábbi időszakra vonatkozóan elszórtan Buda szabad királyi város levéltárában, a tanácsi közigazgatási iratanyagában, Budapest székesfőváros, ill. a vonatkozó járási anyagban is találhatók adatok.

A mintegy 3898 németajkú lakos kitelepítésére vonatkozóan mind a közigazgatási iratokban, mind a telepítési iratokban találunk adatokat.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

A fondfőcsoportba tartozó irategyüttes 282,06 ifm.-t tesz ki, időhatára – egy-két fond állagától eltekintve – a városegyesítéstől 1949-ig terjed.

Rendészeti szervek

A Magyar Királyi Államrendőrség

A rendőrség államosításának gondolata az 1872. évi XXXVI. tc.-ben jelent meg először. Az 1881. évi XXI. tc. „fővárosi rendőrség” név alatt felállította az első magyar állami rendőrséget. Az 1886. évi XXI. és XXII. tc.-ek alapján a városi rendőrkapitányokat a főispánok élethossziglan nevezték ki. A városok fejlesztéséről szóló 1912. évi LVIII. tc. egyéb, a rendőrségre vonatkozó rendelkezéseken, így a rendezett tanácsú városok rendőrkapitányi állásainak jogvégzettséghez való kötésén felül, 30. §-ában utasította a belügyminisztert, hogy a törvény életbelépésétől számított két éven belül a városi rendőrségek országos rendezéséről is nyújtson be javaslatot. A háború kitörése félbeszakította a szervezési munkát. A háború vége felé azonban még égetőbbé vált az államosítás szükségessége.

Az 1920. évi I. tc.-kel a városi rendőrségek államosítása megtörtént. Magyarországot először 7, majd 5 rendőrkerületre osztották. A rendőrkerületi főkapitányságok városi és nagyközségi rendőrkapitányságokból és kirendeltségekből állottak. Majd 1931. december 31-i hatállyal megszűnt az 5 kerületi rendőrkapitányság – 6500/1931. ME –, és azok helyébe 1932-től Budapest székhellyel a M. Kir. Államrendőrség Vidéki Főkapitányságát állították fel, amelynek alá volt rendelve 53 városi rendőrkapitányság és 14 határ menti rendőrkirendeltség. Budapesten (1873) 1881–1945 között Fővárosi Rendőrfőkapitányság működött. A belügyminiszter a rendőrségi szervek felett a felügyeletet a rendőrség budapesti és vidéki főkapitánysága útján gyakorolta. A belügyminiszter a megyei városok és községek területén működő rendőrkapitányságok, ill. rendőri kirendeltségek felett a közvetlen felügyelettel és ellenőrzéssel a thj. városok rendőrkapitányságának a vezetőjét is megbízhatta. A rendőrség így működött 1945-ig, amikor átszervezték.

A Magyar Államrendőrség

Az államrendőrséget az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945. ME sz. rendeletekkel az ország közbiztonságának megszervezése és egységes irányítás alá helyezése céljából hozták létre. Ezzel egyidejűleg megszűnt jogelődje, az 1920. évi I. tc.-kel államosított Magyar Királyi Állami Rendőrség és a Magyar Királyi Csendőrség.

Főhatósága a Belügyminisztérium. Gyakorolta a rendőrhatósági jogokat és rendőrközegei útján ellátta a rendőrszolgálatot. A belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt létesült a Budapesti Főkapitányság és a Vidéki Főkapitányság. A Vidéki Főkapitányság alá rendelve törvényhatóságonként főkapitányságok – vármegyei főkapitányság, városi főkapitányság –, ezek alá rendelve pedig – városi, járási – kapitányságok, és a járási kapitányságok alá a rendőrbiztosságok és a körzeti őrsök voltak rendelve. Minden kapitányságon bűnügyi, politikai, igazgatásrendészeti és rendőrbírói osztályt kellett létesíteni.

Az ország területe rendőri szempontból kilenc kerületre tagolódott. A 274 000/1949. BM sz. rendelet mondta ki a Magyar Államrendőrség Kerületi Főkapitányságainak létesítését.

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága

Felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet megszüntette a Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztályát, és a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya néven önállósult.

Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága

Felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. A belügyminiszter közvetlen felügyelete alatt működött. Hatásköre kiterjedt az egész ország területére, kivéve Nagy-Budapestet. A 225 000/1946. BM sz. körrendelet szerint feladata volt saját hatósága területén ellátni a másodfokú hatósági teendőket, ezenkívül felügyelő és ellenőrző hatósága volt a területén működő államrendőrségi hatóságoknak és szerveknek. Központi hivatala belszervezetileg ügyosztályokra, segédhivatalokra és szükség szerint szakhivatalokra tagozódott. Országos gépjármű osztályt állítottak fel – 199 000/1947. BM sz. rendelet –, Államrendőrség Gépjármű Osztálya elnevezéssel. A Vidéki Főkapitányság szervezetében 1948-ban – 281

000/1948. BM sz. rendelet – Közlekedésrendészeti alosztályt hoztak létre azonnali hatállyal. A 275 430/1949. BM sz. rendelet értelmében szűnt meg.

Irodalom:
Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937
Budapest, 1937.
A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1872. évi XXXVI. tc., azaz a városegyesítési törvény úgy rendelkezett, hogy a fővárosi rendőrség közvetlenül a belügyminiszter hatósága alá tartozzon, s mint állami rendőrség köteles végrehajtani a fővárosnak a helyi rendészeti ügyekre vonatkozó szabályait és határozatait.

A Budapesti Magyar Királyi Államrendőrség élén a főkapitány állt, a szervezet pedig a központi hivatalra (főkapitányság), kerületi kapitányságokra és kirendeltségekre tagolódott. A fővárosi rendőrség hatáskörét idővel kiterjesztették Újpestre és Rákospalotára (1889), Pestszenterzsébetre, Kispestre, Pestszentlőrincre (1912), valamint Csepel (1916) területére is. Egységes szervezettel bíró állami rendőrséget 1919-ben hoztak létre, és ebbe osztották be a budapesti rendőrséget is.

A fennmaradt iratanyag rendkívül töredékes, nagy részét azok az iratok alkotják, amelyeket 1919-ben a megszálló román csapatok magukkal vittek és csak 1956-ban adtak vissza. A két háború között keletkezett iratanyag 1945-ben csaknem teljesen megsemmisült, csak néhány nyilvántartókönyv és a kerületi kapitányságok fegyelmi iratai maradtak fenn.

BFL VI. 1. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának iratai 1868–1950. 26,86 ifm.

a) Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának elnöki rezervált iratai (1877) 1883–1916. 16,31 ifm.

b) Általános iratok 1868–1933. 5,46 ifm.

c) Főkapitányi napiparancsok 1919–1950. 3,7 ifm.

a) Az állagban elsősorban a korabeli titkosrendőröknek a fővárosi politikai mozgalmakról, a munkásság és a nemzetiségek szervezkedéseiről írt jelentéseit, a belügyminiszter számára készített jelentéseket és a rendőrfőkapitányság hasonló tárgyú kül- és belföldi levelezését helyezték el. Az iratanyag név- és tárgymutató cédulákkal kutatható.

b) Az állag az alábbi sorozatokat őrzi: napi jelentések (1874–1887), büntetési iratok, jegyzékek (1877–1882), leánykereskedelem, bordélyügyek (1874–1897), vegyes iratok (1873–1917), nyomtatványok (1873–1910), őrszemélyzeti napiparancsok (1916). A tárgyi sorozatokon belül az időrendben letett iratok átnézéssel kutathatók.

c) Ügyeletekre, szabadságolásra és szolgálati felmentésekről tartalmaznak adatokat az iratok.

BFL VI. 2. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrőrsége Főparancsnokságának iratai 1916–1950. 29,18 ifm.

d) Főparancsnoki napiparancsok 1916–1950. 0,05 ifm.

A központi felügyelet ellátásáról, a nyilvános szórakozóhelyek rendőri felügyeletéről, szolgálati ügyekről, a fővárosi törvényhatósági rendelkezések végrehajtására adott utasításokról tartalmaz adatokat az iratanyag, amelyben csak az időrend figyelembe vételével lehet kutatni.

BFL VI. 3. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrőrsége VI. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1935–1950. 0,05 ifm.

BFL VI. 4. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrőrsége VII. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1932–1946. 0,25 ifm.

BFL VI. 5. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti VI. és XIII. Kerületi Kapitányságának iratai 1931–1945. 0,47 ifm.

BFL VI. 6. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrőrsége IX. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1907–1946. 1,98 ifm.

BFL VI. 8. Magyar Királyi Államrendőrség Budapesti Rendőrőrsége XIV. Kerületi Osztályparancsnokságának iratai 1930–1949. 0,36 ifm.

A töredékesen fennmaradt kerületi osztályparancsnokságok iratait különféle – benzinkutakról, autógarázsokról, kéjnőtelepekről készített – nyilvántartások, előállítási- és eseménykönyvek, szolgálati törzskönyvek, sajtótermékek engedélyezésére vonatkozó iratanyagok teszik ki.

Pénzügyi szakszervek

BFL VI. 101. Budapest Székesfőváros és az 1950-ben Budapesttel egyesített peremvárosok és községek (Budapest I–XXII. kerülete) földadó, földmérési és kataszteri iratainak gyűjteménye 1907–1954. 28,96 ifm.

Magyarországon a földadó-katasztert az 1875. évi VII. tc. – A földadó szabályozásáról – állította fel, az 1909. évi V. tc. – A földadókataszter kiigazításáról és a földadó százalékának megállapításáról – pedig az elkészült kataszter adóügyi kiigazítását írta elő. A földadó kivetésének alapjául a föld kataszteri tiszta hozadéka szolgált. Művelési ágak és minőségi osztályok szerint számították ki, amihez az országot 7 kerületre osztották, 248 becslőjárást és 524 osztályozási vidéket állapítva meg. A földadó nyilvántartásba a birtokos személyében vagy a földbirtokban bekövetkezett változásokat jegyezték fel, hogy mindig a valódi tulajdonos adózzék a tényleges adótárgy után. A változásokat (tulajdonos, művelési ág, határrendezés, parcellázás, stb.) a birtokos bejelentése alapján jegyezték fel, ill., ha telekmegosztásról volt szó, a telekkönyvi hatóság küldött értesítést az adóhatóságnak.

A levéltárban található birtokívek Budapestre, ill. a peremtelepülésekre vonatkoznak, s a bejegyzések összességükben az 1890-es évektől az 1960-ig terjedő időszakot ölelik fel. A kataszteri birtokív tartalmazza a kataszteri helyrajzi számot, a földbirtokos nevét, tulajdoni arányát, lakhelyét, a tiszta jövedelmet, a nyilvántartási jegyzeteket, a birtok telekkönyvi betét- és helyrajzi számát, a művelési ágat, a földrészlet fekvését, osztályát, a földadó alá nem eső terület jelzését, a teleknyilvántartás szerinti területet, valamint a tiszta jövedelmeket folyó értékben. Az iratanyag kutatásához ismerni kell a kataszteri birtokívek számait vagy helyrajzi számokat. A kutatást segítik a telekkönyvi nyilvántartások, a pesti oldalról fennmaradt jegyzékek.

BFL VI. 106. Budapest Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság iratai (1910) 1933–1949 (1950). 11,12 ifm.

a) Házadó-fellebbezésekkel kapcsolatos iratok 1945–1949 (1950). 4,32 ifm.

b) Vagyonelkobzási iratok 1945–1949 (1950). 0,4 ifm.

c) Vegyes ügyviteli könyvek és nyilvántartások (1910) 1933–1949. 6,4 ifm.

Magyarországon 1850-től az osztrák adórendszer vezették be, mellyel egyidejűleg komoly pénzügyizgatási szervezet is kiépült. Ennek élén a négy országos pénzügyigazgatóság (Buda,

Temesvár, Nagyszeben, Zágráb) állt. Az egyenes adók, illetékek beszedését az országos pénzügyigazgatóságok felügyelete alatt a kerületi, megyei hatóságok (szolgabírói hivatalok és adóhivatalok) végezték a melléjük rendelt adófelügyelőkkel. A fogyasztási adókat, egyedárúságokat, vám- és bélyegjövedéket stb. a kerületi pénzügyigazgatóságok szedték, kezelték. A járási szolgabírói hivataloknak alárendelt cs. kir. adóhivatalok elsődleges feladata az egyenes adók és az illetékek kivetése, beszedése és beszolgáltatása mellett az árvavagyon és a bírói letétek őrzése, ellenőrzése volt, míg az adófizetési kihágásokkal szembeni intézkedések, adómentességek, adóhátralékok, adóelengedések tárgyában a kerületi és országos pénzügyigazgatóságok döntöttek. Budapesten továbbra is adófelügyelő állt a pénzügyigazgatás élén. Szervezetileg felügyeletük alá tartoztak a kir. adóhivatalokon kívül a sóhivatalok, vámhivatalok, pénzügyőri biztosságok és a kataszteri térképtárak is.

A kiegyezést követően az országgyűlés 1868-ban alkotta meg az adótörvényeket. Az 1868. évi XXII, XXIV–XXVI. törvényekkel — kevés módosítással — az osztrák egyenes adónemeket illesztették a magyar jogrendbe: a házadót, a személyes kereseti adót, a földadót és a jövedelemadót. A büdzsé növekvő hiánya 1875-ben az addigi adórendszer kiszélesítését vonta maga után. A személyes kereseti adót és jövedelemadót felváltó I–IV. osztályú kereseti adó és általános jövedelmi pótadó mellett bevezették a nyilvános számadásra kötelezett vállalatok és egyletek adóját, a tőkekamat- és járadékadót, a bányaadót és a fegyveradót. Az előbbiek a földadóval, házadóval, továbbá az 1883-ban, ill. 1898-ban bevezetett hadmentességi díjjal, valamint országos betegápolási pótadóval alkották 1909-ig a községek kezelésébe tartozó egyenes állami adók körét. Az adótörvények megszületésével együtt jelentős mértékben átalakult a magyar pénzügyi szakigazgatás is. Először a pénzügyigazgatás vált el az államvagyon kezelésétől: utóbbi célra jószágigazgatóságok és bányaigazgatóságok jöttek létre. A pénzügyi szakigazgatás a külön országos, ill. kerületi pénzügyigazgatóságok megszűntével, négyfokúról háromfokúra – pénzügyminiszter, pénzügyigazgatóságok, kir. adóhivatalok – egyszerűsödött. A szaporodó jogszabályok egységesítésének igényével alkották a közadók kezeléséről szóló 1876. évi XV. törvényt, amellyel a kir. adóhivatalok egyenes adók kivetésével kapcsolatos feladatait is elvonták, és a pénzügyi szakigazgatás megyei csúcsszervévé a kir. adófelügyelők váltak. Emellett jelentősen növelték az adóigazgatásban a helyi és a törvényhatósági szervek, így pl. az abban az évben életre hívott közigazgatási bizottság szerepét is. A községek, városok ekkor váltak az adóigazgatás nélkülözhetetlen helyi szerveivé. A pénzügyi szakigazgatás végső felépítését az 1889. évi XXVIII. törvénnyel nyerte el. Ezzel létrejött a polgári magyar pénzügyigazgatásnak az a formája, amely az 1948. évi államosításáig kis módosulásokkal fenn is maradt.

a) Intézmények, üzemek, lakások háborús kárainak helyreállítása utáni házadó kedvezmény és mentesség kérelmek, továbbá kölcsönkérelmek.

b) A népbíróság ítéletei alapján a háborús bűnösökkel szemben elrendelt vagyonelkobzási ügyeket tartalmazzák.

Oktatásügyi szakszervek

BFL VI. 502. Budapesti Királyi Tankerületi Főigazgatóság iratai 1883–1944. 67,56 ifm.

A Főigazgatóság a középiskolákról szóló 1883. évi XXX. tc. – A középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről – nyomán 1884-ben kezdte meg működését, s az állami középiskolákat első fokú hatóságként irányította és ellenőrizte, a nem állami iskolák felett pedig főfelügyeletet gyakorolt. 1935. évi VI. tc. – A közoktatásügyi igazgatásról – értelmében hatásköre a fővárosi szakirányú iskolákra, népiskolákra, óvodákra, gyermekmenhelyekre, internátusokra és a tanfolyamokra is kiterjedt.

A fond négy állagból áll, s az 1883–1950 közötti időszakot öleli át. A d) állag, a Beküldött középiskolai jegyzőkönyvek (1883–1944 26,88 ifm.) anyagában a 100. nagydoboz őrzi a

Budapesti Németbirodalmi Iskola (VII. ker. Damjanich u. 4–6.) iratait. Az iskolai anyaga az 1926–1944 közötti érettségi anyakönyvekből, 1934–1938 között kiadott honosító érettségi anyakönyvekből, az 1934–1944 között kelt, az érettségihez csatolt mellékletekből, továbbá anyakönyvekből és anyakönyvi naplókból áll 1941–42-ből, továbbá hat kötetből, amelyből négy mutatókönyv.

BFL VI. 503. Budapesti Kerület Polgári Iskolai Királyi Főigazgatóság 1931–1936. 1,84 ifm.

A Főigazgatóság az 1927. évi XII. tc. – A polgári iskoláról – nyomán 1931-től kezdte meg működését és 1936-ben megszűnt. Mint nevében is jelzi, hatásköre csak a polgári iskolákra terjedt ki. Segédletek nélküli iratanyagát a dobozok egyenkénti átnézésével lehet kutatni.

BFL VI. 504. Budapesti Székesfővárosi Királyi Tanfelügyelőség iratai 1890–1949. 22,8 ifm.

Az 1876. évi XXVIII. tc.-kel – A népiskolai hatóságokról – életre hívott Tanfelügyelőség valamennyi népiskola fölött felügyeletet gyakorolt, és köteles volt a népoktatási intézményeket rendszeresen, de évente legalább egyszer meglátogatni.

A fond négy állagból áll, a c) állagban elhelyezett Minősítési lapok (1916–1949) a főváros 14 kerületében alkalmazott pedagógusok minősítési kartonjait őrzi.

BFL VI. 506. Budapesti iparostanonc-iskolai tanulmányi felügyelők iratai 1911–1948. 0,44 ifm.

A két állagból álló fond b) állagának négy kötete az iparos tanonciskolák tanári testületeinek beosztását tartalmazza az 1945–1948 közötti időszakból.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

A VII. fondfőcsoportban a bíróságok és ügyészségek, a büntető- és javítóintézetek, s a közjegyzők a működése során (1765) 1841–1956 (1972) között keletkezett iratanyag található 3894,92 ifm. terjedelemben.

Bíróságok és ügyészségek

Ellentétben a szabad királyi városok korábbi gyakorlatával, amikor is az igazságszolgáltatás a városi közigazgatás részét képezte, az 1869. évi IV. tc. – A bírói hatalom gyakorlásáról – elfogadásával lehetővé vált a polgári jogszolgáltatási rendszernek, melyben a jogszolgáltatás már teljesen elkülönült a közigazgatás szerveitől, és független bíróságok álltak fel. Ez az állami bírósági szervezet rendes vagy általános és különös bíróságokból állt. A rendes bíróságok polgári és büntetőügyekben egyaránt ítélkeztek. A bírósági szervezet négyfokú volt. A járásbíróságok hatáskörébe első fokon a kisebb súlyú polgári és büntetőügyek tartoztak. A következő szintet a törvényszékek jelentették mint általános hatáskörű első folyamodású bíróságok, területi illetőségük egy-egy törvényhatóságra terjedt ki. Felettük az ítélőtáblák álltak, a legfőbb bírói fórum szerepét pedig a Magyar Királyi Kúria töltötte be. Budapesten 1895-től külön járásbíróságot, ill. törvényszéket szerveztek a polgári és a büntetőügyekre. A járásbíróságok mindig elsőfokú, a törvényszékek általános bíróságként első vagy fellebbviteli, az ítélőtáblák és a Kúria néhány sajátos esetet kivéve mindig fellebbviteli bíróságok voltak. Ehhez a szervezethez kapcsolódtak az

ügyészségek, főügyészségek és a Koronaügyészség. A járásbíróságok szintjén ügyészi szervezet nem épült ki, itt a vádképviseletet ügyészi megbízottak látták el.

Az iratkezelési rendszert – felügyeleti és irányítói feladatai részeként – az Igazságügyminisztérium alakította ki, melynek érvényessége az egész ország területére kiterjedt. Külön sorozatokat alakítottak ki a szervezet irányításával, működésével kapcsolatos ügyekre (elnöki iratok). A felügyeleti-ellenőrző feladatokkal kapcsolatban keletkezett iratokat általában külön sorozatban kezelték (fegyelmi iratok), de előfordult az is, hogy ezeket az elnöki ügyek közé sorolták. A peres- és/vagy peren kívüli ügyek általánosan elkülönített sorozataihoz járultak még olyan más sorozatok, melyek akkor keletkeztek, ha egy újabb törvény, törvény-kiegészítés vagy rendelet a bíróságra (ügyészségre) más, esetleg újabb feladatokat ruházott. A jogszolgáltatási szervek iratanyagánál a kutatás alapja a perben, eljárásban szereplő személyek neve. Az iktatásnál használt lajstrom- ill. főlajstromkönyvekbe nemcsak az ügy számát és a perben szereplő személyek nevét vezették be, de röviden azt is feljegyezték, hogy milyen vádban, ill. polgári per esetében milyen pertárgyban folytatták le a tárgyalást vagy védeljárást. Tematikus kutatás esetében tehát a „Per tárgya” rovat bejegyzései is felhasználhatók kiindulópontként. A bírósági perek lezárása után a teljes peranyagot az elsőfokú eljárást lefolytató bíróságnál kellett irattározni. A felsőbb bíróságok, az általuk hozott ítéletek kiadmányaival együtt ide küldték vissza az anyagot. Az ítéletpéldányokat a perben szereplő valamennyi szervnek megküldték, tehát előfordulhat, hogy egy-egy bírósági fórum ítélete esetleg csak valamelyik ügyészségen található meg.

BFL VII. 1. Budapesti Királyi Ítélőtábla (1946– Budapesti Itélőtábla, 1949– Budapesti Felsőbíróság) iratai 1891–1950. 732,48 ifm.
a) Elnöki iratok (1869) 1891–1950. 124,7 ifm.
b) Fegyelmi iratok 1890–1950. 12,54 ifm.
d) Peres iratok (1891–1915) 1916–1950. 544,54 ifm.

A fővárosi központtal működő ítélőtábla az országos hatáskörű Királyi Kúriából 1869. június 1-jén vált ki, és Pesti, majd Budapesti Királyi Ítélőtábla néven kezdte meg működését. Az 1890. évi XXV. tc. – A kir. ítélőtáblák és a kir. főügyészségek szervezéséről – életbe lépésével átalakult a felsőbíróságok és a főügyészségek szervezete és területi elhelyezkedése, így országos jellege megszűnt, és egyike lett az ekkor szervezett 11 ítélőtáblának. Neve 1946-tól Budapesti Ítélőtábla, 1949–1950-ben Budapesti Felsőbíróság volt. Megalakulásakor illetékessége az egész szűkebb értelemben vett Magyarországra kiterjedt, 1890 előtt keletkezett iratanyagát ezért Magyar Országos Levéltár őrzi.

A Budapesti Királyi Ítélőtábla vegyes-folyamodású bíróság volt, amely első fokon csak fegyelmi hatósága alá tartozó ügyekben és különleges esetekben, pl. a táblán lezajló főtárgyaláson, a tárgyalóteremben elkövetett bűncselekmények esetében járt el. Másodfokon a fellebbezéssel megtámadott elsőfokú törvényszéki ítélet után rendes polgári, úrbéri, váltó, kereskedelmi, csőd- és bánya- és telekkönyvi ügyekben, büntetőügyekben, ideértve pénzügyi kihágásokat, továbbá első fokon már tárgyalt fegyelmi ügyekben stb. hozott ítéletet. Harmadfokon pedig a törvényszékektől – mint másodfokú bíróságoktól – fellebbezett, ezer korona átutalásán aluli sommás perekben, büntetőügyekben pedig felülvizsgálta a vádtanács végzéseit.

a) Az elnöki iratokban tükröződnek a szervezet, a személyzet, a működés és a felügyelet kérdései. Az elnöki ügyeket tárgyi összetartozásuk szerint állandó főcsoportokra osztották fel és irattározták. A főcsoportok közül a legfontosabbak a szervezési, személyzeti és alapítványi ügyek. (Azoknak az alapítványoknak a kezelése került az Ítélőtáblához, amelyek a bíróságokon vagy más igazságszolgáltatási szervnél alkalmazott személyek anyagi megsegítésére jöttek létre, és az alapító okiratukban az Ítélőtáblát jelölték ki kezelőnek.

b) A fegyelmi ügyek között kutathatóak az Ítélőtábla fegyelmi hatósága alá tartozó bíróságok alkalmazottainak fegyelmi ügyei. A fegyelmi iratokból külön sorozatot alakítottak ki, amelyeket az

Elnöki iroda kezelt. Ebben nyomon követhetőek a bírósági alkalmazottak különböző politikai rendszerváltásokat, pl. Tanácsköztársaságot vagy 1945-öt követő politikai indítékú felelősségre vonásának esetei.

d) Az iratsorozat egységes, azon belül polgári- büntető-, váltó-, kereskedelmi és csődügyek találhatók. Az anyag 1891–1915 között erős selejtezésen esett át, ezért a büntetőügyek tekintetében királysértési, izgatási, vallási sérelmi és párbaj perek, a polgári-, váltó stb. ügyek tekintetében pedig vagyonjogi és a pénzügyi perek túlsúlya jellemző. 1916 után az iratok majdnem hiánytalanul megmaradtak. Mivel az Ítélőtábla másod-, harmadfokú ítélkezési fórum volt, az ügy befejezése után az elsőfokú eljárás alapiratai visszakerültek az alsóbb fokú bírósághoz, ezért általában csak az eljárás különböző fázisaiban hozott ítéleteket találhatjuk meg az Ítélőtábla eljárását dokumentáló iratok mellett.

BFL VII. 2. Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék (1946-tól Budapesti Törvényszék) iratai (1765) 1872–1950. 1118,28 ifm.
a) Elnöki iratok 1896–1950. 22,72 ifm.
b) Fegyelmi iratok 1898–1943. 5,24 ifm.
c) Polgári peres iratok 1872–1950. 199,84 ifm.
e) Cégbírósági iratok 1876–1948. 881,92 ifm.
f) Letéti ügyek iratai 1872–1949. 0,71 ifm.

A kiegyezés után kialakított bírósági szervezet általános hatáskörű elsőfolyamodású bíróságai a törvényszékek voltak. Létrehozásukat az 1871. évi XXXI. tc. – Az első folyamodású bíróságok rendezéséről – mondta ki. Buda, Óbuda és Szentendre területére a Budai-, Pest területére a Pesti Királyi Törvényszéket állítottak fel. Ezek az állami bíróságok vették át az 1871-ig fennállt budai és pesti városi törvényszékek ügykörét. A 2722/1875. IM sz. rendelet megszüntette a Budai Királyi Törvényszéket, illetőségi területét a Pesti Királyi Törvényszékhez csatolta. Az új bíróság neve Budapesti Királyi Törvényszék lett. A törvényszékek első fokon azokban a polgári és büntetőperes, valamint peren kívüli ügyekben jártak el, melyeket korábban a budai és pesti városi törvényszékek láttak el. A II. világháborút követően a IV. tc.-kel felszámolták.

a) A Budapesti Királyi Ítélőtábla Elnöki irataihoz hasonlóan személyi, szervezeti, működési és felügyeleti ügyeket tartalmaz.

b) A törvényszék fegyelmi hatásköre a területén lévő járásbíróságok hivatalnokaira, szakértőire, valamint a budapesti közjegyzőkre, helyetteseikre és közjegyzőjelöltekre terjedt ki.

c) Az állag a törvényszék iratanyagában található legteljesebben fennmaradt polgári peres iratsorozat.

e) Mivel a gazdasági szervek, ipari és kereskedelmi vállalatok, városi közművek, bankok, takarékpénztárak, termelő, értékesítő és szolgáltató szövetkezetek iratanyaga nem szisztematikus iratbegyűjtés eredményeként került a levéltárba, hiányoznak jelentős szerepet játszó gazdasági egységek, pl. egyéni cégek iratai. A hiányok áthidalására az ún. tükröződő iratok révén van némi lehetőség. A tükröződő iratok sorában elsőként kell megemlíteni a cégbírósági iratokat, melyeknek többségét társasági szerződések, tulajdonviszonyokra vonatkozó bejegyzések, jegyzőkönyvek, mérlegek alkotják. Az 1875. évi XXXVII. sz. kereskedelmi törvény nemcsak a szorosan vett kereskedelemre vonatkozott, hanem valamennyi olyan vállalkozásra, amelynek működése meghaladta a kisipar körét. E törvény értelmében minden hatálya alá tartozó vállalkozó üzlete megkezdésekor köteles volt cégét bejelenteni annál a törvényszéknél, melynek illetékességi területén telephelyét felállította. Az ún. cégjegyzékek vezetését a törvény 7. §-a a törvényszékek – a kir. törvényszékek mint cégbíróságok – feladatává tette. A fővárosban ezt a feladatot 1914-ig a Budapesti Kereskedelmi és Váltótörvényszék, ettől kezdve a Budapesti Királyi Törvényszék látta el. A kereskedelmi törvény kimondta a cégszabadság elvét, hogy ti. kereskedelmi céget bárki

előzetes engedély nélkül alakíthat, de felügyeletüket és ellenőrzésüket az állam az 1876. január 1-jével felállított cégbíróságok feladatává tette. A cégbejegyzés nyilvános volt, a közönség minden bejegyzésről tudomást szerezhetett anélkül, hogy érdeklődésének célját és okát közölni tartozott volna. A kereskedelmi törvény alapvetően két cégformát határozott meg: egyéni és társas céget, de megkülönböztettek további fajtákat is: névbeli, tárgyi és vegyes cégeket, ill. az alapítást figyelembe véve léteztek eredeti, azaz elsőalapítású vagy átruházott cégek is. A törvény a társas cégek négy formáját – közkereseti, betéti, részvénytársasági és szövetkezeti – határozta meg. Az ipar, a kereskedelem szabatos menete, az üzleti életben nélkülözhetetlen és megkívánt bizalom megkövetelte a cégjegyzékek pontos vezetését, ezért a törvényt egy miniszteri rendelettel is kiegészítették 1875-ben. Eszerint a bejegyzést csak bírói határozat rendelhette el, mivel a cégjegyzék közokiratnak számított. A cégjegyzékek a cégbíróságon, a céghivatalban őrzött, bekötött, lapszámozott könyvek, melyeket használatba vétel előtt a cégbíróság hitelesít, záradékkal lát el. A cégjegyzékbe történt bejegyzések megjelentek a Központi Értesítő c. közlönyben, amelyet a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium adott ki. Míg az egyes törvényszékeknél vezetett cégjegyzékek csak a törvényszék területén működő cégek adatait tartalmazták, addig a Központi Értesítő az összes magyarországi bejegyzett cégét, sőt 1918-ig az erdélyieket, az I. világháború kezdetéig pedig a horvát-szlavónországi cégekét is. 1918 után csak a trianoni Magyarország területén működő és bejegyzett cégekre közölt adatokat egészen az 1948-ban bekövetkezett államosításokig.

A három városból egyesült főváros fejlődését jól illusztrálja, hogy míg az 1875. évi XXXVII. tc. megjelenése előtt Pesten, Budán és Óbudán az összes cégbejegyzések száma nem érte el a 2000-et, ez a szám 1876–1895 között már 6901-re emelkedett. Az I. világháborúig az ipari cégjegyzések száma már elérte a 18 453-at, a kereskedelmi cégeké pedig a 10 988-at. A pontosság kedvéért azért megemlítendő, hogy a bejegyzett és ténylegesen működő vállalkozások száma nem fedte egymást: egyrészt a cégek nem mindig tettek eleget bejelentési kötelezettségüknek, másrészt a törvény sem biztosított jogot a cégbíróságnak, hogy a megszűnt cégeket saját hatáskörben törölhesse. Ezt a visszás helyzetet csak az 1927. évi III. tc. szüntette meg. Ezzel együtt 1948 decemberéig a fővárosi cégbíróságon kb. 45 000 egyéni és 32 000 társas cég bejegyzése történt meg, megszűnésüket pedig 1950-ig vezették. Az iratanyag külön az egyéni és külön a társas cégekre vonatkozó névmutatók segítségével kutatható.

f) Az állag anyagát végrendeletek, örökbefogadási szerződések, váltók és egyéb értékpapírok, főlajstromszámok szerint rendezett letétek, és letétekkel kapcsolatos ügyviteli feljegyzés-töredékek alkotják.

BFL VII. 3. A Pesti Első Bíróságú Királyi Váltótörvényszék (1854–1861 között Pesti Császári és Királyi Kereskedelmi Törvényszék) iratai (1819) 1841–1876. 2,77 ifm.

a) Elnöki iratok 1841–1854. 0,14 ifm.

b) Peres iratok 1841–1864. 0,56 ifm.

c) Cégjegyzékek 1864–1876. 2,07 ifm.

1841. január 1-jén kezdte meg működését, a szabadságharc leverése után pedig Pesti Első Bírósági Császári és Királyi Váltótörvényszék néven folytatta munkáját. Minthogy az 1851-ben felállított megyei bíróságok hatásköre váltóügyekre is kiterjedt, hatáskörét Pest megyére szűkítették. 1854-ben újabb átszervezés következett, a pesti váltótörvényszék országos hatáskört kapott, és Pesti Császári és Királyi Kereskedelmi Törvényszék néven működött 1861-ig. Ekkor az Országbírói Értekezlet visszaállította régi nevét – Pesti Első Bíróságú Királyi Váltótörvényszék – és illetékességi területét, amit 1871-ig tartott meg. 1841-től Magyarországon csak az számított rendes kereskedőnek, aki üzletét bejegyeztette és tevékenységéről könyvet vezetett. A társas cégek cégbejegyzéséről vezetett könyvek 1864-1867 és 1870–1872 között, az egyéni cégek

cégbejegyzései pedig 1864-től maradtak fenn. A cégekkel kapcsolatos bírósági bejegyzéseket későbbi időszakból is találhatunk a cégbejegyzések mellett.

a) A váltótörvényszék szervezeti működésére vonatkozóan tartalmaznak adatokat. A levéltár egyetlen abszolutizmuskori bírósági elnöki anyaga, s bár csekély mennyiségű, de igen becses forrás a kor jogtörténetét kutatók számára.

b) Töredékes váltó- és csődper iratokból áll, azonban pl. Tauscher József és ifj. Höffler Ferenc csődjének teljes peranyagát is magában foglalja.

c) Egyéni és társas cégek címpéldányai (a lakhely szerinti törvényszékek igazolása - Baja, Balassagyarmat, Besztercebánya, Eger, Esztergom, Gyöngyös, Hódmezővásárhely, Ipolyság, Jászberény, Kalocsa, Kaposvár, Karczag, Kecskemét, Komárom, Liptószentmiklós, Miskolc, Nagy-Becskerek, Nagykikinda, Pécs, Rimaszombat, Szeged, Szekszárd, Székesfehérvár, Szolnok, Temesvár, Túróczszentmárton, Újvidék, Versetz, Veszprém, Zombor városokból), ill. egyéni cégek névmutatói és egyéni cégek jegyzékei.

BFL VII. 4. Budapesti Királyi Kereskedelmi és Váltótörvényszék iratai 1869–1914. 0,78 ifm.

Szintén első folyamodású törvényszékként működtek. Az ügyek tárgyalásakor kereskedői ülnököket alkalmaztak; ahol a törvényszék székhelyén volt kamara ott közösen üléseztek, fele részben kereskedői, fele részben iparos tagokból, más helyeken a kereskedői testület tagjai, vagy a helybeli bejegyzett kereskedők közül választottak. Számukat és bírói ténykedésüket a kereskedelmi ülnökökre vonatkozó törvények szabályozták. Hatáskör: a) az eddig fennállott váltótörvényszékekhez utasított ügyek; b) kereskedők, gyárosok, közkereseti társaságok, részvénytársaságok, iparvállalatok csődje, amennyiben azok telepei, igazgatóságuk, ügyvezetésük a kereskedelmi- és váltótörvényszék területén volt és bejegyeztettek; c) magyarországi földtehermentesítési kötvények, hitelpapírok megsemmisítése iránti eljárás; d) magyar földhitelintézetnek ügyei. A fővárosban a kereskedelmi és váltóügyekben 1915-ig ez a törvényszék volt illetékes, megszűnése után a cégbírósági ügyek intézését a Pesti (1875-től Budapesti) Királyi Törvényszék vette át.

Iratanyaga sokkal töredékesebb elődje iratainál. Egy doboznyi fegyelmi irat mellett peres iratokat tartalmaz, de csak töredékesen. Értékesebb része néhány, a váltótörvényszéknél elhelyezett letétekről vezetett bírói letéti bevételi és kiadási napló, amelyekből a letétek tárgyára és a letevő személyekre szerezhetőek adatok. Az 1875. évi XXXVII. tc., a kereskedelmi törvény alapján vezetett cégjegyzékek és cégbírósági iratok egységesen a Budapesti Királyi Törvényszék fondjába nyertek besorolást.

BFL VII. 6. Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1871–1950. 34,33 ifm.

a) Polgári peres és peren kívüli iratok 1928–1950. 7,68 ifm.

c) Budai (dunajobbparti) telekkönyvi iratok 1871–1949. 19,16 ifm.

d) Óbudai (dunajobbparti) telekkönyvi iratok 1875–1921. 4,81 ifm.

e) Kihirdetett végrendeletek 1896–1950. 1,6 ifm.

f) Elnöki iratok 1945–1949. 1,08 ifm.

A járásbíróságok létrehozásáról szintén az 1871. évi XXXI. tc. rendelkezett. A járásbíróságok a korábbi egyesbíróságok helyébe léptek, hatáskörükbe pedig a vonatkozó jogszabályok által pontosan meghatározott – csekélyebb súlyú – polgári és büntetőügyek tartoztak. Budapest egyesítése után az alsó fokú bíróságokat a kerületekre utaló névvel jelölték meg: I–II., III., IV., V., VI–VII. és VIII–X. Kerületi Járásbíróság. 1877-ben a budai oldal két különálló bíróságát I–III. Kerületi Járásbíróság néven egyesítették. Az 1913. évi XXV. tc. – A budapesti központi kir. járásbíróság felállításáról és más egyéb szervezeti szabályokról – megszüntette az időközben

kisebb átszervezéseken keresztülment kerületi bíróságokat, s helyettük felállította a Budapesti Központi Királyi Járásbíróságot, melynek illetékességi területébe a fővárosnak a Duna bal partján (Pest) fekvő része tartozott. A jobb part (Buda) alsó fokú fóruma továbbra is a Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság maradt.

A járásbíróságok előtt lefolytatott perek főként sommás perek voltak, amelyeket a rendes eljárással szemben az egyszerűség, a rövidség és szóbeliség jellemzett. Az 1893. évi XVIII. tc. (A sommás eljárásról) a járásbíróságok hatáskörében folytatandó sommás eljárás alá vonta a személyes kereseteket, ha a perérték 500 forint alatt volt, továbbá a 200 forintnál kisebb perértékű ügyeket (birtok- és telekkönyvi bírósághoz utalt perek, örökösödési perek, jogviszony létezésének vagy nem létezésének, okirat valódiságának vagy valótlanságának megállapítására indított perek), a köziratokban vagy hitelesített magánokiratokban biztosított pénz- és ingóköveteléseket, a házasságon kívül született utódok igényeit, a három évnél nem régebbi kamatok, életjáradék, tartási és élelmezési kötelezettségek iránti igényeket, a bérleti és haszonbérleti viszonyból származó vagy azzal összefüggő kereseteket, a határjárási és visszahelyezési pereket, s végül a kereskedelmi, védjegy és szabadalmi perek bizonyos fajtáit.

A járásbíróságok 1914-ig terjedő, csekély mennyiségben fennmaradt peres iratanyagai kizárólag sommás pereket, ezt követően a polgári eljárás alá tartozó kisebb értékű gazdasági, ill. más (pl. sajtó-) ügyeket tartalmaznak. Peren kívül a járásbíróságok főként hagyatéki ügyekben jártak el. Anyaguk selejtezésekor a magasabb értékű, ill. a jelentősebb személyiségek hagyatéki ügyeit tartották meg. Az örökösödési eljárást az 1894. évi XVI. tc. – Az örökösödési eljárásról – szabályozta. Eszerint az ilyen ügyek a hagyatékfelvétel és a hagyaték közjegyzői tárgyalása után az illetékes járásbíróság hagyatékátadó végzésével zárultak. Ha az érdekeltek az örökséggel kapcsolatban hatósági eljárás nélkül állapodtak meg, és az örökségben ingatlan javak is voltak, a járásbíróság a feleknek örökösödési bizonyítványokat adott. A peren kívüli iratok közé ezenkívül még végrehajtási, anyakönyvi, hitelesítési és okirat-megsemmisítési jellegű ügyek tartoznak.

Fennmaradtak még a Budapesti Központi Királyi Járásbíróságnál, ill. jogelődeinél kihirdetett végrendeletek az 1890-es évektől 1950-ig.

A Budapesti I–III. Kerületi Királyi Járásbíróság és a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság fondjába tartoznak még a telekkönyvi iratok (VII. 6. c., d.; VII. 12. d). A modern telekkönyvi nyilvántartás kezdetei Magyarországon a neoabszolutiznus korára nyúlnak vissza, az igazságügyminiszter 1855. december 15-i rendeletében telekjegyzőkönyvek készítésére adott utasítást. A formátumuk mellett központi rendtartásban szabták meg azt is, hogy az országosan egységes telekjegyzőkönyveknek mit kell tartalmazniuk. Eszerint a telekjegyzőkönyveknek A, B és C lapokra tagozódnak. Az „A” vagy birtokállási lap az ingatlan azonosító adatait tünteti fel: a község megnevezése, a telekjegyzőkönyv száma és a birtokos neve a helyszíneléskor. További rovatai: 1.) sorszám, 2.) helyrajzi szám (a parcella térképen megjelölt száma), 3.) az ingatlan művelési ága, 4.) területe, 5.) jegyzet. A „B” lap a tulajdonosokról ad tájékoztatást: ide jegyezték fel, ha a tulajdonos kiskorú volt, vagy gondnokság alatt állt, ha az ingatlant eladták, vagy az eladást megszorították, ha az ingatlan terhelési tilalom alatt állt, ha valakinek elő- vagy visszavásárlási joga volt. A „C” lap az ingatlanra betáblázott terheket, pl. jelzálogot, a szolgalmakat, a telki terheket tünteti fel. Az 1867. évi kiegyezést követően a telekjegyzőkönyveket újraszerkesztették, ami a gyakorlatban a korábban vezetett lapok átvételével, hozzáfűzésével történt. A telekkönyvi nyilvántartások megújításáról az 1886. évi XXIX. tc. – A telekkönyvi betétek szerkesztéséről – rendelkezett, amely a telekjegyzőkönyveket telekkönyvi betétek formájában szerkesztette újjá. A lap adatai változtak, kiegészültek az időközben elvégzett kataszteri felmérés adataival.

A fővárosban a telekkönyvi nyilvántartások alapjául szolgáló iratok nem maradtak fenn, csupán maguk a telekjegyzőkönyvek, ill. a telekkönyvi betétek kerültek a levéltárba. Ezeket az anyagokat a jegyzőkönyvek vagy telekkönyvi betétszámok sorrendjében vannak elhelyezve. Buda város és Óbuda mezőváros telekjegyzőkönyvei hiányosan maradtak fenn a Budapest I–III. kerületi Királyi

Járásbíróság telekkönyvi iratai között. Az 1871-től 1895-ig vezetett sorozatban találhatók meg a Budai Cs. Kir. Járásbíróság, ill. a Budai Országos Törvényszék telekjegyzőkönyveinek korábbi adatai és becsatolt lapjai, amelyek a 19. század közepéig visszamenőleg tartalmaznak az ingatlanokra vonatkozó bejegyzéseket. Budán az 1895-ben újjászerkesztett telekkönyvi betétek vezetése az 1921-ben végrehajtott harmadik átszerkesztéssel zárult le, ezután már csak azok az 1944-ig terjedő telekkönyvi betétek kerültek be a levéltárba, melyeket valamilyen okból időközben megszüntettek. Az óbudai anyag az 1855 és 1894 közötti időszakból töredékes, csak telekjegyzőkönyvek formájában maradt fenn. A telekkönyvi betéteket 1894-ben szerkesztették meg, és 1921-ig a budaitól továbbra is elkülönülten kezelték, amikor is egyesítették a két sorozatot. Az anyagot csak a telekjegyzőkönyvi vagy telekkönyvi betétszámok ismeretében lehet kutatni, mivel az egykorú irattári segédletek hiányoznak, ill. igen töredékesek. A tájékoztatásban segítséget adhatnak a Budapest Székesfőváros Mérnöki Hivatala által nyomtatásban kiadott azonosítási jegyzékek, amelyekben a régi és új helyrajzi számok mellett az ingatlanok címe és telekkönyvi betétszáma szerepel.

A pesti oldal teleknyilvántartásait a Pesti (1875-től) Budapesti Királyi Törvényszék, majd 1915-től a Budapesti Központi Királyi Járásbíróság mellett működő Telekhivatal vezette. A Duna bal partján a telekkönyveket 1878-ban fektették fel, átvéve a városi telekkönyvi hatóság 1870-1878 közötti érvényes bejegyzéseit. A korábbiakra vonatkozóan Pest város telekkönyvi iratainak gyűjteményében a telek- és betáblázási könyvek szolgálnak forrásul. A nyomtatott ívekre felvett telekjegyzőkönyveket 1893 után az Igazságügyminisztérium rendeletére telekkönyvi betétként vezették tovább 1926-ig, amikor újjászerkesztették őket. A pesti oldal nyilvántartásaihoz készített egykorú segédletek fennmaradtak, ami jelentősen megkönnyíti a kutatást. A helyrajzi számok ismeretében a részletlajstromok adják meg a keresett ingatlanok betétszámát, és szintén lajstrom segítségével lehet kutatni a kataszteri helyrajzi szám alapján, de a pesti oldalon 1926-ban felvett házszámjegyzék felhasználásával az utca és házszám ismeretében is elvégezhető a kutatás. A telekkönyvi névjegyzékek segítségével 1878–1900 között a tulajdonosok neve szerint is megállapítható a keresett ingatlan betétszáma. A névjegyzékek második sorozata az 1926–1944 közötti időszakra vonatkozik, és szintén a tulajdonosok neve szerint tartalmazza az ingatlanok betétszámát. Ebből az időszakból azonban csak a megszüntetett betétek töredéknyi anyaga került hozzánk. Az ezután következő időszak anyagait mindkét városrész esetében a jelenleg is működő telekkönyvi hatóság kezeli.

BFL VII. 7. Budapesti IV. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1913. 0,24 ifm.
b) Sommás perek iratai 1894–1914. 0,36 ifm.
c) Hagyatéki ügyek iratai 1908–1911. 0,12 ifm.
d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,58 ifm.

BFL VII. 8. Budapesti V. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1896–1914. 2,28 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1913. 0,68 ifm.
b) Sommás perek iratai 1910–1914. 0,12 ifm.
c) Hagyatéki és végrehajtási ügyek iratai 1906–1909. 0,62 ifm.
d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,86 ifm.

BFL VII. 9. Budapesti VI. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,67 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1914. 0,27 ifm.
b) Sommás perek iratai 1894–1913. 0,24 ifm.
c) Hagyatéki ügyek iratai 1902–1909. 0,62 ifm.

d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,54 ifm.

BFL VII. 10. Budapesti VII. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1894–1914. 1,13 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1906. 0,15 ifm.
b) Sommás perek iratai 1894–1913. 0,24 ifm.
c) Hagyatéki ügyek iratai 1989–1909. 0,38 ifm.
d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 0,36 ifm

BFL VII. 11. Budapesti VIII–X. Kerületi Királyi Járásbíróság iratai 1896–1914. 2,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1902–1914. 0,32 ifm.
b) Sommás perek iratai 1899–1913. 0,32 ifm.
c) Hagyatéki ügyek iratai 1898–1913. 0,24 ifm.
d) Kihirdetett végrendeletek 1896–1914. 1,42 ifm.

BFL VII. 12. Budapesti Központi Királyi Járásbíróság iratai 1878) 1913–1950 (1952). 273,32 ifm.
a) Elnöki iratok 1914–1950. 25 ifm.
b) Peres és peren kívüli iratok 1913–1950. 157,88 ifm.
d) Pesti (dunabalparti telekkönyvi iratok) (1878) 1914–1949. 49,14 ifm.
e) Kihirdetett végrendeletek 1914–1950 (1952). 4,1 ifm.

BFL VII. 19. Újpesti Királyi Járásbíróság iratai 1883–1950. 6,81 ifm.
a) Rákospalotai telekkönyvi betétek 1885–1934. 3,96 ifm.
b) Újpesti telekkönyvi iratok 1883–1950. 2,28 ifm.
c) Elnöki iratok 1941–1950. 0,39 ifm.
d) Peres iratok 1945–1949. 0,18 ifm.

BFL VII. 20. Budafoki Királyi Járásbíróság iratai 1929–1956. 0,13 ifm.

A fond egy doboznyi kihirdetett végrendeletből és egy hozzá tartozó jegyzékből áll.

BFL VII. 17. Budapesti Királyi Főügyészség (1946– Budapesti Főállamügyészség) iratai 1891–1950. 95,7 ifm.
a) Elnöki iratok 1895–1950. 7,38 ifm.
b) Általános iratok 1891–1950. 88,32 ifm.

Az állami ügyészi szervezetet az 1871. évi XXXIII. tc. – A királyi ügyészségről – hozta létre Magyarországon. A jogszabály 2. §-ának értelmében ennek keretébe tartoztak a koronaügyész, aki a Királyi Kúria; a királyi főügyészek, akik a Királyi Tábla, a királyi ügyészek, akik az elsőfolyamodású törvényszékek mellett dolgoztak, a koronaügyészi és királyi főügyészi helyettesek és a királyi alügyészek. A járásbíróságok mellett ügyészi megbízottak látták el a vádképviseletet. Ők az ügyvédek vagy a bírósági fogalmazók közül kerültek ki.

Az ügyészség legfőbb feladata az állam közérdekeinek képviselete a törvényben meghatározott módon. A király a miniszter ellenjegyzésével az ügyészeket, a miniszter a segédszemélyzetet, a főügyész a kerületében a kezelő személyzetet nevezte ki. Az ügyészség a bíróságtól független és közvetlenül az igazságügyi miniszternek volt alárendelve.

Az ügyész hatásköre az első folyamodású bíróságoknál bűnvádi esetekben a következő volt: hivatalgyakorlás közben elkövetett bűncselekmények esetén vizsgálat indítása; a bűnvizsgálatban a szükséges indítványok megtétele; az eljárás megszüntetése, vagy perbefogás iránti indítvány megtétele; közvádlóként járt el a büntető perekben; perorvoslattal élt, ha az a vádlott javát szolgálta; a kiszabott büntetés végrehajtását eszközölte, és felügyelte.

Az ügyészségnek joga volt betekinteni a vizsgált iratokba. Kapcsolatba léphetett a vizsgálóbíróval, akinek kötelessége volt 24 órán belül jelenteni felé minden feljelentést. Ugyanakkor lehetett jelen a vádlott kihallgatásán, ettől eltekintve a bűnvizsgálati eljárás minden cselekményében részt vehetett. A börtönök feletti felügyelet is a tennivalóit gyarapította, havonként látogatta a fogházakat.

A főügyész hatásköre kiterjedt: a kerületében lévő ügyészségi tagokra, segéd- és kezelőszemélyzetre; az alárendelt ügyészségek számára utasítások kiadására; fegyelmi eljárásokban a közvádlói teendőkre; a törvényszéki fogházak fölötti főfelügyelet gyakorlására; beszámolási kötelezettségre az igazságügyi miniszternek a törvényhozás és a fogházak állapotáról.

1890-ig a bírósági szervezet felépítésének megfelelően a pesti, ill. budapesti ítélőtábla országos jelentőségű szervezete mellett működött a Budapesti Királyi Főügyészség. Az 1890. évi XXV. tc. – A kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről – az újonnan szervezett 11 ítélőtábla mellett létrehozta a királyi főügyészségeket is. Ezek illetékességi köre megegyezett a táblákéval. 1891. május 5-én kezdték meg működésüket. A Budapesti Királyi Főügyészség körzete meghaladta a Budapesti Királyi Ítélőtábláét, ugyanis az 1890. évi XXV. tc. felhatalmazta az igazságügyminisztert, hogy a bűnvádi eljárásról megalkotandó törvény hatálybalépéséig, ideiglenesen több királyi ítélőtábla körzetét egy főügyészségi kerületté kapcsolhassa össze. Ez az állapot 1900. január 1-ig állt fenn. A királyi főügyészek, majd 1920-tól a főügyészségek elnökei felügyelték a kerületükhöz tartozó ügyészségeket. Az ügyészi szervezet szintén az igazságügyminiszter alárendeltségébe tartozott, akinek utasítási joga is volt. A főügyészségek az ügyészek feletti felügyelet keretében ügyeltek az ügyvitel szabályozására, megvizsgálták a panaszokat. 1899-től a királyi főügyész a kerületében működő ügyészségektől időszakonként jelentést kérhetett a fontosabb, avagy kiemelten kezelt ügyekről (pl. sajtóvétségek, nemzetiségi ügyek, politikai ügyek és mozgalmak).

A Főügyészség iratkezelésében 1899-től a következő tárgyi sorozatokat állították fel: I. szabály- és körrendeletek, általános utasítások, II. gazdasági ügyek, III. fegyelmi- felügyeleti ügyek, IV. bűnügyek és hozzájuk tartozó végrehajtási ügyek, V. fogház ügyek, VI. ügyforgalmi kimutatások, VII. sajtó ügyek és vegyes iratok.

BFL VII. 18. Budapesti Királyi Ügyészség (1946– Budapesti Államügyészség) iratai 1907–1950 (1952). 173,88 ifm.

a) Elnöki iratok 1908–1950 (1952). 57,12 ifm.

c) Házassági bontóperek iratai 1917–1947. 15,44 ifm.

1871-ben a Pesti, majd Budapesti Királyi Törvényszék mellett létesült. Az volt a feladata, hogy a törvényszék mellett képviselje a vádat, irányítsa a nyomozást és felügyelje a büntetés végrehajtást. Az ügyészek 1894-től beavatkozási jogot kaptak a házassági bontóperekbe, majd 1911-ben a kivételes felhatalmazási törvények révén háború esetén sajtócenzúrát is gyakorolhattak. Az 1913. évi VII. tc. – A fiatalkorúak bíróságáról – életbelépésével az ügyészség vezetője rendelte ki a fiatalkorúak ügyészét.

a) Az 1910-től külön kezelt elnöki ügyek iratai az ügyészség irányítására és felügyeletére vonatkoznak.

c) Külön sorozatban maradtak fenn a törvényszékek házassági bontóperekben hozott ítéletei, amelyeket azért küldtek át az ügyészségre, hogy a per során esetleg felmerülő bűncselekmények, törvénysértések kapcsán a vádhatóság elláthassa feladatát.

Közjegyzők

A közjegyzők számát és székhelyét az illetékes közjegyzői kamara meghallgatása után az igazságügyminiszter határozta meg. Hatáskörük annak a törvényszéknek a területére terjedt ki, melyben a részükre kijelölt székhely feküdt. A közjegyzői törvény a Budapesten működő közjegyzők illetékességét a pesti, a budai és a pestvidéki törvényszékek területére állapította meg. A felek a törvény értelmében egyébként bármelyik közjegyzőhöz fordulhattak, függetlenül lakhelyüktől. A főváros területén, a pesti és a budai törvényszék egyesítése után összesen 12 közjegyzőséget állítottak fel: Budán kettőt, Pesten, a Belvárosban kettőt, a Lipótvárosban hármat, a Terézvárosban hármat, a Józsefvárosban egyet, valamint a Ferencvárosban szintén egyet. Ettől kezdve folyamatosan újabb és újabb közjegyzőségeket állítottak fel. Amikor a budapesti kerületek számát 1930-ban 14-re emelték, újra kellett szabályozni a közjegyzők számát és működési körét. 1939-ben már 27 közjegyzői állás létezett a fővárosban, s rendeletben szabályozták, hogy az egyes közjegyzők irodáinak melyik városrészben kell lennie. 1945 után a közjegyzők az addigi jogszabályok alapján folytatták működésüket. Változást csak a 4090/1949. IM sz. rendelet hozott. Az addigi magánközjegyzői intézmény megszűnt, s a közjegyzői és közjegyző-helyettesi állások állami közszolgálati állásoknak minősültek.

A budapesti közjegyzők 1875–1949-ig terjedő iratanyaga szinte egyedülállóan teljes más budapesti jogszolgáltatási anyaghoz képest. A közjegyzőknek az iratokat év- és ügyszám szerint kialakított iratcsomókban kellett őrizniük, ennek megfelelően a levéltárba került közjegyzői anyag év- és ügyszámok sorrendjében tárolt eredeti köziratokból áll. Az ügykönyvön kívül még többfajta könyvet is vezetett a közjegyző: a felek nevéről betűsoros jegyzékeket, külön azokról, akik nála végrendelkeztek vagy végrendeletet tettek le; óvási könyveket a váltóóvásokról; külön könyvet a letétbe helyezett készpénzről és értéktárgyakról; hagyatéki tárgyalások, bírói megbízások könyvét, ezek a segédkönyvek azonban csak szórványosan maradtak fenn az iratanyaghoz kapcsolódóan.

A magánközjegyzői iratok forrásértéke sok tekintetben más és egyedülálló az egyéb jogszolgáltatási iratanyagéhoz képest. Ennek oka egyfelől, hogy igen sokféle, egyedi típusú irat található benne, másfelől pedig egyetlen más, a Fővárosi Levéltárban őrzött fondegyüttes sem tartalmaz ilyen nagy mennyiségű magánjogi természetű iratanyagot.

A kutatást az okiratokhoz, hagyatéki és örökösödési ügyekhez, végrendeletekhez készült jegyzékek, lajstromok, ügyköri mutatók és letéti naplók stb. segítik.

BFL VII. 152. Zimányi Alajos közjegyző iratai 1875–1909 (1953). 2,24 ifm.

A polgári jogszolgáltatási rendszer kiépítése elengedhetetlenné tette a közhitelességi szervezet átalakítását, modernizálását is. A magánközjegyzői irodák feladatairól, működéséről és a közjegyzői kamarák felállításáról szóló 1874. évi XXXV. tc. – A királyi közjegyzőkről – az osztrák közjegyzői törvényt vette alapul.

E törvényen és az ezt módosító 1886. évi VII. tc., a közjegyzői díjakat szabályozó 1880. évi LI. tc., valamint az 1925. évi VIII. tc. 41–42.§-ain alapult a magyar közjegyzői rendszer.

A közjegyzők jogcselekmények és jogi jelentőségű tények közhiteles tanúsítására, köziratok készítésére, a hatáskörükbe utalt nem peres eljárások lefolytatására, pénz, értéktárgy és értékpapír megőrzésére, jogi tanácsadásra, valamint a felek korlátozott körű képviseletére feljogosított, államilag kinevezett, jogi végzettséggel, szakvizsgával és meghatározott gyakorlati idővel rendelkező személyek. A tevékenységük során keletkező közokiratok a bennük foglalt tényeket teljes mértékben bizonyítják, tehát hatályuk megegyezik a bíróság ítéletével. Kötelező a közokirat

a következő esetekben: házasfelek közötti vagyoni viszonyokat szabályozó szerződések (házassági szerződés), ajándékozás, hozomány átvételének elismerése, vakok, süketnémák jogügyletei. Hatáskörük kiterjedt továbbá tanúsítványok kiállítására: okiratok másolatainak, kereskedelmi és üzleti könyvek kivonatainak, fordítások, névaláírások, kézjegyek vagy keresztvonások hitelesítése. Felvehettek végrendeleteket, valamint halálesetre szóló más rendelkezéseket is. A közjegyzőknek minden általuk felvett közokirat eredetijét meg kellett őrizniük, s ezt csak a törvény szabta esetekben vagy bírói meghagyás alapján adhatták ki, de előbb hű és hiteles másolatot készítettek róla.

BFL VII. 153. Rónay Károly közjegyző iratai 1898–1929 (1951). 5,91 ifm.

BFL VII. 154. Sümeghi László közjegyző iratai 1918–1933 (1953). 5,2 ifm.

BFL VII. 155. Rónay Tibor közjegyző iratai 1929–1949 (1955). 3,15 ifm.

BFL VII. 156. Kaprinay Endre közjegyző iratai 1933–1950. 3,85 ifm.

BFL VII. 157. Báthor Gábor közjegyző iratai 1909–1922 (1953). 2,34 ifm.

BFL VII. 158. Fodor Antal közjegyző iratai 1921–1946 (1946). 2,72 ifm.

BFL VII. 159. Déchy Aladár közjegyző iratai 1922–1926 (1953). 0,6 ifm.

BFL VII. 160. Fekete László közjegyző iratai 1926–1950. 4,84 ifm.

BFL VII. 161. Deszkáss Gusztáv közjegyző iratai 1898–1913 (1930). 0,74 ifm.

BFL VII. 162. Stern József közjegyző iratai (1905) 1913–1928 (1930). 2,56 ifm.

BFL VII. 163. Lénárt Dezső közjegyző iratai 1930–1949 (1955). 2,04 ifm.

BFL VII. 164. Sárközi Sándor közjegyző iratai 1929–1943 (1946). 1,5 ifm.

BFL VII. 165. Kozma György közjegyző iratai 1939–1941 (1953). 0,26 ifm.

BFL VII. 166. Szilléry Péter közjegyző iratai 1941–1949. 0,44 ifm.

BFL VII. 167. Haviár Gyula közjegyző iratai 1943–1944 (1952). 0,29 ifm.

BFL VII. 168. Görgei István közjegyző iratai 1875–1911 (1952). 3,3 ifm.

BFL VII. 169. Máday Sándor közjegyző iratai 1875–1878. 0,62 ifm.

BFL VII. 170. Jeszenszky Dániel/Danó közjegyző iratai 1879–1900. 4,62 ifm.

BFL VII. 171. Hedry Aladár közjegyző iratai (1900) 1911–1947. 9,04 ifm.

BFL VII. 172. Cholnoky Imre közjegyző iratai 1925–1947 (1950). 5,24 ifm.

BFL VII. 173. Gászner Béla közjegyző iratai 1875–1919 (1955). 20,35 ifm.

BFL VII. 174. Gorove Antal közjegyző iratai 1875–1881. 1,01 ifm.

BFL VII. 175. Steinbach István közjegyző iratai 1875–1897. 6,07 ifm.

BFL VII. 176. Stamberger Ferenc közjegyző iratai 1896–1935 (1949). 29,62 ifm.

BFL VII. 177. Hajós Béla Ödön közjegyző iratai 1918–1926 (1955). 2,74 ifm.

BFL VII. 178. Barcs Béla közjegyző iratai 1918–1939. 3,31 ifm.

BFL VII. 179. Lázár Ferenc közjegyző iratai 1919–1949 (1956). 11,14 ifm.

BFL VII. 180. Barcs Ernő közjegyző iratai 1926–1952 (1956). 13,34 ifm.

BFL VII. 181. Pálmai Lajos közjegyző iratai 1926–1937. 2,78 ifm.

BFL VII. 182. Somogyi Béla közjegyző iratai 1935–1949. 3,16 ifm.

BFL VII. 183. Tokaji Nagy Lajos közjegyző iratai 1875–1900 (1949). 3,76 ifm.

BFL VII. 184. Weinmann Fülöp közjegyző iratai 1875–1912 (1949). 11,28 ifm.

BFL VII. 185. Weiser Károly közjegyző iratai 1875–1895 (1931). 11,32 ifm.

BFL VII. 186. Schilling Rudolf közjegyző iratai 1895–1913 (1964). 4,92 ifm.

BFL VII. 187. Holitscher Szigfrid közjegyző iratai 1912–1946 (1956). 9,02 ifm.

BFL VII. 188. Róth Zsigmond közjegyző iratai 1912–1923 (1956). 1,72 ifm.

BFL VII. 189. Králik Árpád közjegyző iratai 1923–1942 (1950). 2,72 ifm.

BFL VII. 190. Meixner László közjegyző iratai 1939–1951 (1953). 3,25 ifm.

BFL VII. 191. Antalffy Zsiros Aladár közjegyző iratai 1942–1950 (1954). 2,08 ifm.

BFL VII. 192. Rhorer Géza közjegyző iratai 1896–1926 (1955). 11,64 ifm.

BFL VII. 193. Charmant Oszkár közjegyző iratai 1900–1926 (1949). 5,11 ifm.

BFL VII. 194. Nádossy Gábor közjegyző iratai 1918–1926 (1952). 0,74 ifm.

BFL VII. 195. Joannovits Jenő közjegyző iratai 1922–1946 (1966). 2,1 ifm.

BFL VII. 196. Richter Richárd közjegyző iratai 1926–1945 (1950). 1,48 ifm.

BFL VII. 197. Horváth Kamilló közjegyző iratai 1926–1949 (1955). 4,78 ifm.

BFL VII. 198. Lukács Izsó közjegyző iratai 1926–1946 (1953). 8,14 ifm.

BFL VII. 199. Szemerjay Petrán Tibor közjegyző iratai 1926–1950 (1955). 2,96 ifm.

BFL VII. 200. Ökröss Bálint közjegyző iratai 1875–1889 (1955). 4,5 ifm.

BFL VII. 201. Zarka Dénes közjegyző iratai 1889–1896. 1,1 ifm.

BFL VII. 202. Kormos Béla közjegyző iratai 1896–1902. 2,06 ifm.

BFL VII. 203. Cottely Géza közjegyző iratai 1896–1926 (1954). 8,64 ifm.

BFL VII. 204. Szabó Albert közjegyző iratai 1902–1924 (1955). 4 ifm.

BFL VII. 205. Kőrössy Bertalan közjegyző iratai 1921–1950 (1952). 3,44 ifm.

BFL VII. 206. Petró Béla közjegyző iratai 1926–1929 (1954). 0,5 ifm.

BFL VII. 207. Haller Károly közjegyző iratai 1926–1950 (1954). 7,14 ifm.

BFL VII. 208. Tóth (Tóthfaludy) Aladár közjegyző iratai 1929–1941 (1952). 2,1 ifm.

BFL VII. 209. Krenner Zoltán közjegyző iratai 1941–1949. 2,06 ifm.

BFL VII. 210. Krajner Emil közjegyző iratai 1875–1878 (1932). 0,38 ifm.

BFL VII. 211. Mannheimer Ignác közjegyző iratai 1879–1896. 4,62 ifm.

BFL VII. 212. Grubicy László közjegyző iratai 1882–1884. 0,38 ifm.

BFL VII. 213. Kiss Aladár közjegyző iratai 1885–1914 (1915). 8,44 ifm.

BFL VII. 214. Janits Imre közjegyző iratai 1914–1933 (1939). 2,94 ifm.

BFL VII. 215. Markó István közjegyző iratai 1921–1950 (1956). 5,38 ifm.

BFL VII. 216. Jeszenszky István közjegyző iratai 1897–1925 (1955). 7,7 ifm.

BFL VII. 217. Kiss József közjegyző iratai 1900–1939 (1966). 8,24 ifm.

BFL VII. 218. Kálmán Antal közjegyző iratai 1913–1915 (1951). 0,24 ifm.

BFL VII. 219. Teöke Béla közjegyző iratai 1915–1946 (1954). 3,8 ifm.

BFL VII. 220. Matheovits Ferenc közjegyző iratai 1939–1949 (1960). 1,38 ifm.

BFL VII. 221. Plihál Viktor közjegyző (Újpest) iratai 1897–1902 (1952). 0,86 ifm.

BFL VII. 222. Jakab Géza közjegyző (Újpest) iratai 1903–1919 (1956). 3,64 ifm.

BFL VII. 223. Zámor Rezső közjegyző (Újpest) iratai 1919–1937 (1955). 3,38 ifm.

BFL VII. 224. Velsz Emil közjegyző (1912–1916 között Pesterzsébet) iratai 1900–1916 (1953). 0,95 ifm.

BFL VII. 225. Szécsi Ferenc közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1916–1944 (1948). 1,91 ifm.

BFL VII. 226. Bathó Kálmán közjegyző (Budafok) iratai 1931–1950 (1956). 1,44 ifm.

BFL VII. 227. Reviczky Jenő közjegyző (1912–1916 között Pesterzsébet) iratai 1928–1930. 0,14 ifm.

BFL VII: 229. Keszthelyi Zoltán közjegyző iratai 1946–1952 (1955). 1,34 ifm.

BFL VII. 231. Csengery István közjegyző iratai 1946–1946. 0,12 ifm.

BFL VII. 233. Hajdú János közjegyző iratai 1947–1953. 28,1 ifm.

BFL VII. 234. Hedry László közjegyző iratai 1947–1956 (1961). 2,54 ifm.

BFL VII. 236. Füredy Jenő közjegyző iratai 1948–1952 (1954). 0,74 ifm.

BFL VII. 237. Katona József közjegyző iratai 1948–1956 (1966). 0,64 ifm.

BFL VII. 240. Feri Sándor közjegyző iratai 1946–1950. 2,42 ifm.

BFL VII. 242. Kozányi Pál közjegyző iratai 1944–1950 (1954). 0,74 ifm.

BFL VII. 243. Tóth Endre közjegyző iratai 1946–1950 (1955). 1,22 ifm.

BFL VII. 246. Kiss Dezső közjegyző iratai 1946–1953. 1,7 ifm.

BFL VII. 247. Werner Elemér közjegyző iratai 1946–1950. 0,98 ifm.

BFL VII. 250. Timár Miklós közjegyző (1947–1948. Pesterzsébet, 1948–1949 Újpest) iratai 1948–1951(1955). 1,1 ifm.

BFL VII. 258. Horváth István közjegyző iratai (1945) 1946–1949 (1952). 0,5 ifm.

BFL VII. 262. Némethy Vilmos közjegyző (1941–1946. Kispest, 1946–1949. Pesterzsébet) iratai 1941–1949 (1954). 0,74 ifm.

BFL VII. 264. Susich Ervin közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1939–1948 (1958). 2,22 ifm.

BFL VII. 266. Zakariás János közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1941–1946. 0,48 ifm.

BFL VII. 267. Török Béla közjegyző (Pesterzsébet) iratai 1948–1951 (1952). 0,74 ifm.

BFL VII. 268. Konkoly Thege Sándor közjegyző iratai 1939–1944. 0,12 ifm.

BFL VII. 269. Band Lajos közjegyző iratai 1918–1930 (1950). 0,25 ifm.

BFL VII. 270. Kovácsy Zoltán közjegyző (Kispest) iratai 1929–1949 (1950). 1,58 ifm.

BFL VII. 271. Klein Andor közjegyző (Kispest) iratai 1946–1950 (1951). 0,28 ifm.

BFL VII. 277. Héderváry Lehel közjegyző (Újpest) iratai 1929–1932 (1952). 0,38 ifm.

BFL VII. 278. Morvay Zsigmond közjegyző (Újpest) iratai 1932–1946 (1953). 2,8 ifm.

BFL VII. 279. Tárczay Rezső közjegyző (Újpest) iratai 1937–1948 (1956). 1,94 ifm.

BFL VII. 280. Varga Béla közjegyző (Újpest) iratai 1946–1949 (1956). 2,3 ifm.

BFL VII. 284. Közjegyzői letétek (1875) 1882–1956 (1972). 1,44 ifm.

BFL VII. 295. Különböző közjegyzők iratai 1948–1955. 0,12 ifm.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Tanintézetek

Budapest Főváros Levéltárának VIII. fondfőcsoportja mintegy 644 alsó-, közép és felsőfokú iskolának levéltárba került iratait őrzi. Az időhatár 1742-től napjainkig terjed, s a 830,3 ifm. terjedelmű. Az iratok begyűjtését az 1950-es években kezdte meg a levéltár, s nemcsak a főváros által fenntartott, ún. községi iskolákét, hanem a felekezeti, társulati és magániskolák, valamint az 1949-ben Budapesthez csatolt nagyközségekben és városokban működött iskolák anyagát is beszállította.

A fondfőcsoporton belüli egyes fondok, azaz egyes iskolák iratanyagának terjedelmét a háborús károk, a gondatlan kezelés, majd a közoktatásügyi miniszter egy, 1952-ben kiadott rendeletével előírt és végrehajtott selejtezés rendkívül lecsökkentette. Néhány igen jelentős fővárosi iskola iratanyaga pedig nem is került levéltárba, mert vagy teljesen elpusztult vagy mind a mai napig lappang. A hiányosságok ellenére az iskolák története a budai, pesti óbudai levéltárak közigazgatási, ill. a főváros tanácsi, majd polgármesteri közoktatási ügyosztályos iratanyagából is kiegészíthető. Budapest Székesfővárosi Statisztika Hivatalának irataiban (IV. 1419. 1873–1950 106,17 ifm.) az 1930-1940-es évek fővárosi iskoláira vonatkozó tanügyi statisztika áll rendelkezésre.

Az 1961-es Alapleltár az iskolákat iskolatípusok szerint tíz csoportba osztotta, s ezt a felosztást a későbbi levéltári segédletek, a fondjegyzékek is megtartották. Ezek közül a legfontosabbak: 1. elemi népiskolák, ismétlő (háztartási, háziipari és gazdasági), 2. vasárnapi, iparos- és kereskedőtanonc-iskolák, 3. polgári, 5. általános, 7. szakközép- (kereskedelemi, ipari, speciális), 9. általános közép (gimnáziumok, és azok különböző válfajai) iskolák.

Fondismertetőnkben csak a 19. századi alapítású iskolák fondjait soroljuk fel, miután a főváros lakossága fokozatos, majd a századforduló után felgyorsuló elmagyarosodásának központjai az iskolák voltak. A főváros, Budapest egyesítése (1873) körül már működő vagy akkor alakuló iskolák azonban mind történetükben, mind fennmaradt iratanyagukban még őrzik a lakosság nemzetiségi összetételét, ezen belül a német származásúak jelenlétét. Terjedelmi okokból csak az iskolák első nevét adjuk meg, a fennállásuk ideje alatti névváltozatok nem, továbbá nem közöljük a címüket sem, ugyanis a fondfőcsoport és a fondszám közlése elegendő eligazítást ad a kutatás során, amelyhez a levéltár kutatótermében mind nyomtatott, mind naprakészen tájékoztatást adó elektronikus segédlet áll a kutató rendelkezésére.

Az iratanyag összetétele az egyes iskolák, iskolatípusok tekintetében azonosságot mutat:

- tantestületi ülések jegyzőkönyvei: a kötetek általában havonta rendszeresen vagy rendkívüli esetekben tartott tantestületi ülések jegyzőkönyvei, időrendben

- ügyviteli iratok iktató- és mutatókönyvekkel

- anyakönyvek: három fajta, érettségi, osztály- és magántanulók anyakönyve

1.) érettségi anyakönyv – fő adatai: törzskönyvi szám, tanuló neve, vallása, születési helye és ideje, hol végezte középiskolai tanulmányait, nyilvános vagy magántanuló volt-e, magaviselet, érdemjegyek

2. a) középiskolai osztály anyakönyv – többek között: sorszám, név, vallás, születési hely, idő, szülők vagy a gyám neve; polgári állásuk, lakásuk.

2. b) Polgári iskolák osztály anyakönyvei – fontosabb adatai: a fölvétel ideje, anyakönyvi sorszám, a tanuló neve, születési helye, ideje, vallása, anyanyelve, milyen nyelveket beszél még,; tandíjmentes-e, a szülők neve, foglalkozása, lakása stb.; ha nem magyar, megtanult-e magyarul, s milyen mértékben.

- számadási iratok, leltárak: nagyrészt az iskolai egyesületek, önképzőkörök, a könyvtár részére történt vásárlások elszámolásai, alapítványok számadásai – az iratok általában időrendben irattározták

- vegyes iratok: osztály-, felvételi és beíratási naplók. Általában az iskolák működése során keletkezett iratok, többnyire időrendben, vagy címük abc-rendjében tüntetik fel a témát/tételeket. (Az osztálynaplók a tanuló személyes adatainak és előmenetelének, tanulmányainak legbővebb dokumentuma).

Középiskolák: gimnáziumok, reáliskolák, líceumok

A polgári állam, miután nem ismerte el a nők egyenjogúságát, csupán a fiú középiskolákról rendelkezett az 1883. évi XXX. tc.-ben rendelkezett. Korábban, az abszolutizmus idején az 1849-ben életbe léptetett osztrák császári rendelet, az Organisationsentwurf alapján működtek a középiskolák. Az 1883. évi XXX. tc. szerint a középiskola célja, az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttatni, és a felsőbb tudományos képzésre előkészíteni. A törvény a középiskola két típusát határozta meg, a gimnáziumét és a reáliskoláét, továbbá lehetővé tette, hogy az államon kívül a hitfelekezetek, törvényhatóságok, községek, társulatok és magánszemélyek is szervezhetnek középiskolákat. Az 1924. évi XI. tc. – A középiskoláról – a két középiskola-típus mellé egy harmadikat is rendelt, a reálgimnáziumét. A leányok középiskolai képzésére az ún. felsőbb leányiskolák szolgáltak, az elsőt 1875-ben állították fel a fővárosban, majd egy év múlva, 1876-tól kisegítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak. Ezek 1902-től alakultak önálló leánygimnáziummá, de a felsőbb leányiskolák egyetemi tanulmányok végzésére nem képesítettek. A leányok középiskolai oktatásának reformjára csak az I. világháború alatt nyílt lehetőség, a 86 100/1916. VKM sz. rendelettel, amely a leánygimnáziumot és a felső kereskedelmi leányiskolát állította fel. Az 1926. évi XXIV. tv. a leányközépiskolák két fajtáját szervezte meg, a leánygimnáziumot és a leánylíceumot, ami a reáliskolának felelt meg. Az 1934. évi XI. tc.-kel került sor a fiú- és a leányközépiskolák egységes szervezetének kialakítására, s egységesen a gimnázium elnevezést írta elő számukra. A II. világháború után a nyolcosztályos gimnáziumok első négy osztályát az általános iskola felső tagozatává szervezték át, a gimnáziumok pedig szintén négyosztályosak lettek. 1948-ban néhány egyházi – református, evangélikus, izraelita, később a katolikus – iskola kivételével államosították a gimnáziumokat. 1951-től a négy évfolyamos gimnáziumok humán és reáltagozatos középiskolák lettek.

A leányok középiskolai képzésére az ún. felsőbb leányiskolák szolgáltak, az elsőt 1875-ben állították fel a fővárosban, majd egy év múlva, 1876-tól kisegítő gimnáziumi tanfolyamok nyíltak, s ezek 1902-től alakultak önálló leánygimnáziummá.

BFL VIII. 3. Erzsébet Nőiskola (1875-től Budapesti Magyar Királyi Állami VI. Kerületi Elemi és Polgári Népiskolai Tanítónőképezde) iratai 1875–1914. 0,03 ifm.

BFL VIII. 21. Budapesti I. Kerületi Magyar Királyi Állami Verbőczy István Gimnázium iratai 1892–1951. 4,02 ifm.

BFL VIII. 24. Budapesti II. Kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Gimnázium (1824–1834. Archi gimnasium regium Budense, 1927–1934. Budapesti II. Kerületi Királyi Egyetemi Katolikus Reálgimnázium) iratai 1824–1949. 1,23 ifm.

BFL VIII. 31. Angolkisasszonyok Budapesti Római Katolikus Sancta Maria Leánygimnáziumának iratai 1873–1949. 2,17 ifm.

BFL VIII. 32. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Községi Eötvös József Fiúgimnázium iratai 1877–1949. 0,12 ifm.

BFL VIII. 33. Országos Nőképző Egyesület Budapesti Veres Pálné Leánygimnázium (1877–1896. Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolája, 1896–1927. Országos Nőképző Egyesület Felsőbb Leányiskolája és Leánygimnáziuma) iratai 1877–1949. 5,95 ifm.

BFL VIII. 35. Budapesti V. Kerületi Magyar Királyi Állami Főgimnázium (1871–1873. Pesti Magyar Királyi Katholikus Gimnázium) iratai 1871–1919. 2,61 ifm.

BFL VIII. 36. Budapesti V. Kerületi Magyar Királyi Állami Főreáliskola iratai 1872–1941. 4,34 ifm.

BFL VIII. 38 Budapesti VI. Kerületi Magyar Királyi Állami Mária Terézia Leánygimnázium iratai 1875–1964. 8,90 ifm.

BFL VIII. 45. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Községi Vörösmarty Mihály Gimnázium (1871-1873. Pesti Józsefvárosi Alreáltanoda, 1874–1921. Budapest Fővárosi, 1892-től Székesfővárosi VIII. Községi Főreáltanoda) iratai 1871–1948. 2,94 ifm.

BFL VIII. 49. Budapesti VIII. Kerületi Állami Apáczai Csere János Fiúgimnázium (1870–1945. Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma) iratai 1870–1950. 0,12 ifm.

BFL VIII. 55. Budapesti Magyar Királyi Állami Erzsébet Nőiskola Leánygimnáziuma (1927–1934. Budapesti Magyar Királyi Állami Erzsébet Nőiskola Leánylíceuma) iratai (1875–1950. 8,16 ifm.

BFL VIII. 75. A Fővárosi Tanácshoz beküldött érettségi anyakönyvek gyűjteménye 1937–1959 2,16 ifm.

Gimnázium a fővároshoz csatolt városok és községek közül Budafokon (VIII. 56. 1943–1948), Pestszenterzsébeten (VIII. 57. 1920–1948), Pestszentlőrincen (VIII. 58. 1936–1946), Rákospalotán (VIII. 59. 1900–1946), Újpesten (VIII. 60., 61. 1918–1947) működött. Csepel nagyközség gimnáziumát nem a község, hanem a csepeli Weiss Manfréd Művek tartotta fenn (VIII. 68 1946–1947).

Középiskolák: ipari, kereskedelmi, tanítóképző

A szakközépiskolák egységes szervezetéről 1872-ben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 32 385/1872. sz. rendelete intézkedett, s előírta az alsó-, közép-, és felsőfokú iskola szervezését. A felső kereskedelmi iskola 1919-től négy évfolyamos, a felvétel alapjául pedig a polgári vagy a

középiskola elvégzését írták elő. 1940-től a felsőkereskedelmi iskolák egységesen középiskolák lettek, 1949-től pedig közgazdasági gimnáziumok, később közgazdasági technikumok. Az első felső ipariskola 1880-ban nyílt meg Budapesten. Célja olyan gyakorlati szakemberek képzése volt, akik az iskola elvégzése után iparukat önállóan és szakszerűen tudják folytatni. Az itt nyert végbizonyítványok 1922-től iparigazolvány kiváltására és a mesteri cím használatára is jogosított. 1941-től a felső ipariskolák ipari középiskolákká alakultak, a háború után pedig műszaki középiskolákká, elnevezésük pedig ipari gimnáziumok, illetve 1950 után ipari technikumok lettek. A főváros által fenntartott nőipariskolák csak 1946-ban szerveződtek középiskolává, majd az 1950-es évek elején rendeletileg megszűntek.

A tanítóképzés a magyar oktatásügynek meglehetősen elhanyagolt területe volt. A normál iskolákban és a tanítói tanfolyamokon a tanítás eleinte németül folyt. Ezt bizonyítja a szakképzett tanítók német származása. II. József 1784. június 14-én kelt rendelete, hogy a triviális iskolákban sem taníthatnak tanítók a német nyelv ismerete nélkül, a Ratio németesítő törekvései értelmében. Az első tanítói tanfolyamokat a normál iskola Bécsben végzett tanítói szervezték 1778-ban. Évente kétszer öt hónapig tartó tanfolyamot tartottak. 1797-i előírás nem szabályozta a tanítói tanfolyamokra való felvételt. Ettől kezdve csak azok az ifjak iratkozhattak be a tanfolyamokra, akik a gimnázium legalább egy osztályát eredményesen végezték el. 1827-ben beszüntették a tanítói tanfolyamokat, és áttértek a kétéves tanítóképzésre. Az első magyar önálló tanítóképző Egerben nyílt meg 1828-ban, ám kevés kétéves tanítóképző nyílt meg az 1840-es évekig. A korszerű tanítóképzés az 1868-ban meghozott népoktatási törvény alapján megszervezett állami tanítóképzőben kezdődött. A tervezett húsz állami tanítóképző közül kettőt a tanítónők kiképzésére nyitottak meg, az egyiket Budán 1869-ben, a másikat Szabadkán 1871-ben.

Az akkor mindössze két évfolyamos képzők a hatvanas években három, az 1880-as években négy évfolyamos intézmények lettek. Az első, a tanító- és tanítónőképzéssel foglalkozó törvény csak a 19. században készült el, az 1938. évi XIV. tc. A törvény a növendékeknek a magyar nemzeti művelődés szellemében való népnevelési elméleti és gyakorlati képzését írta elő. 1949-től ezek az intézmények az általános iskola alsó négy évfolyamára képeztek oktatókat, s a négyéves tanulmányi idő és a sikeres vizsga után gyakorlati időt is előírtak számukra a képesítés megszerzése előtt.

BFL VIII 101. Állami Felsőipariskola (1947–1949. Állami Gépészeti Műszaki Középiskola, 1949–1950. Általános Gépészeti Technikum) iratai 1858–1950. 5,27 ifm.

BFL VIII. 106. Fővárosi Községi Iparrajziskola (1877–1886. Pest Városi Központi Főrajztanoda) iratai 1877–1948. 7,26 ifm.

BFL VIII. 128. Budai Vári Elemi Főtanodával Kapcsolatos Tanítóképző iratai 1786–1822. 0,02 ifm.

BFL VIII. 129. Budapesti II. Kerületi Magyar Királyi Állami Leánylíceum és Tanítónőképző Intézet iratai 1869–1956. 4,24 ifm.

BFL VIII. 130. Budapesti XII. Kerületi Magyar Királyi Állami Fiúlíceum és Tanítóképző Intézet iratai (1949-től Budapesti Állami Pedagógiai Gimnázium, 1950-től Budapesti XII. Kerületi Állami Tanítóképző) 1869–1949. 2,72 ifm.

BFL VIII. 132. Magyar Királyi Állami Németnyelvű Tanítóképző Líceum iratai 1939–1944. 0,17 ifm.

BFL VIII. 137. Pesti Királyi Katolikus Férfitanítóképezde iratai 1867–1868. 0,02 ifm.

BFL VIII. 141. Budapesti Kereskedelmi Akadémia Alapítvány Felső Kereskedelmi Iskolája iratai 1857–1943. 10,5 ifm.

Kereskedelmi középiskola működött Pestszenterzsébeten (VIII. 124. 1940–1943), iparostanonc iskola Rákospalotán (VIII. 723. 1929–1947) és Csepelen (VIII. 716. 1913–1948). Ezeknek azonban szintén csekély mennyiségű iratanyaga kutatható a levéltárban.

Az egyes iskolák történetét a városi és községi, ill. a megyei járási közigazgatási iratanyagból (BFL és PML) ki lehet egészíteni.

Polgári iskolák

Az 1868. évi XXXVIII. tc.-kel életre hívott iskola a fiúk részére hat, a leányok részére négy évfolyamból állt. Az 5. és a 6. osztály azonban hamarosan elsorvadt, miután semmiféle képesítést nem adott. Az 1927. évi XII. tc. egységesítette a tanulmányi időt: mind a fiúk, mind a leányok számára négy évet írt elő, célját pedig abban határozta meg, hogy általános műveltséget adjon, s ezáltal előkészítse a diákokat a középfokú tanulmányok folytatására. A polgári iskola helyébe 1945-től fokozatosan a 8 osztályos általános iskola lépett.

BFL VIII. 204. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Koronaőr Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1893–1948. 1,88 ifm.

BFL VIII. 207. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Medve Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1872–1947. 2,79 ifm.

BFL VIII. 208. Budapest III. Kerületi Kiskorona Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1869–1946. 1,15 ifm.

BFL VIII. 210. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Lajos Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai (1890–1914. Budapest Fővárosi, 1892-től Székesfővárosi III. Kerületi Bécsi Úti Községi Polgári Leányiskola) 1890–1949. 3,05 ifm.

BFL VIII. 212. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Prohászka Ottokár Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1870–1948. 1,83 ifm.

BFL VIII. 215. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Felsőerdősori Községi Polgári Fiúiskola iratai 1870–1947. 3,22 ifm.

BFL VIII. 219. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Dohány Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1873–1947. 5,48 ifm.

BFL VIII. 222. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Nagyatádi Szabó Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1889–1947. 2,84 ifm.

BFL VIII. 227. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Német Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1895–1913. 1,44 ifm.

BFL VIII. 228. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Köztársaság Téri Községi Polgári Leányiskola iratai 1895–1948. 2,85 ifm.

BFL VIII. 230. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Práter Utcai Községi Polgári Leányiskola iratai 1881–1948. 3,56 ifm.

BFL VIII. 232. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Knézits Utcai Községi Polgári Fiúiskola iratai 1876–1947. 3,61 ifm.

BFL VIII. 243. Budapest Székesfővárosi X. Kerületi Szent László Téri Községi Polgári Leányiskola iratai 1891–1947. 1,33 ifm.

BFL VIII. 261. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Testvérek Szent Lujza Római Katolikus Polgári Leányiskolájának iratai 1896–1945. 0,24.

BFL VIII. 273. Szent Vince Szeretet-Leányai Budapesti Ranolder Intézete Polgári és Vele Kapcsolatos Általános Leányiskolájának iratai 1892–1947. 2,15 ifm.

BFL VIII. 279. Budapest Szfőv. V. Kerületi Polgári Leányiskola iratai 1877–1948. 3,43 ifm.

BFL VIII. 282. Budapesti Szent Orsolya Rendi Szent Angéla Polgári Leányiskola iratai 1857–1930. 0,12 ifm.

Polgári iskolai iratanyagot csak kis mennyiségben őriz a levéltár Kispestről (VIII. 258–260. 1918–1946), Pestszenterzsébetről (VIII. 267. 1919–1944), Rákospalotáról (VIII. 271. 1941–1944).

Elemei népiskolák (1941-től népiskolák), ismétlő (háztartási, háziipari és gazdasági) iskolák

Elsőként a Mária Terézia által 1777-ben kiadott Ratio Educationis biztosította az állam befolyását az alsó fokú népoktatásban. A magyar polgári állam a népoktatás szervezetét és működését az 1868. évi XXXVIII. tc.-ben szabályozta. Ez a törvény vezette be az általános tankötelezettséget 12, ill. 15 éves korig. A kötelező oktatás 6 év rendes elemi népiskola és utána 3 év ismétlőiskola elvégzésére terjedt ki. Az 1921. évi XXX. tc. megismételte a tankötelezettség elvét és kimondta a népoktatás ingyenességét. Az 1940. évi XX. tc. újjászervezte az elemi népiskolákat (nevükből az elemi elnevezés elmaradt). A törvény a gyermekek nemzeti művelődés szellemében való nevelését, oktatását írta elő. A népiskola 8 osztályát két tagozatra osztották, az alsó tagozat az 1–4., a felső az 5–8. osztályokat foglalta magába. A népiskola elnevezés helyett 1945 után a miniszteri rendeletek értelmében az általános iskola nevet alkalmazták az 1947-48-as tanévtől. Az általános iskolának, amely az elemi népiskola és a polgári iskola megszűnésével 8 osztályos iskola lett, az átszervezése két évig, 1946-tól 1948-ig tartott.

A levéltár 207 elemi és 120 általános iskola iratait őrzi. Az alsó fokú oktatást az újkortól kezdődően a kizárólagos egyházi befolyás jellemzi. A főváros a századfordulón a leányok számára háztartási, a fiúk számára gazdasági ismétlőiskolákat szervezett heti 10 óra tanítási órával. Budapesten mintegy 150 községi általános iskolát eredményezett az átszervezés, de csak 120 iskoláé került a levéltárba. Az elemi iskolák iratanyagának központi részét az iskolai anyakönyvek képezik.

A 19. századi alapítású elemi népiskolák a BFL-ben:

BFL VIII. 302. Angolkisasszonyok Sancta Maria Népiskolájának iratai 1858–1948. 1,07 ifm.

BFL VIII. 314. Budai Vári Elemi Leánynépiskola iratai 1831–1870. 0,11 ifm.

BFL VIII. 316. Budapesti Magyar Királyi Állami XII. Kerületi Tanítóképző Intézet Gyakorló Népiskolájának iratai 1870–1948. 0,15 ifm.

BFL VIII. 322. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Czakó Utcai Községi Elemi és Háztartási Irányú Ismétlő Népiskola iratai 1877–1912. 0,54 ifm.

BFL VIII. 324. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Hidegkúti Úti Községi Elemi Népiskola iratai 1861–1906. 0,07 ifm.

BFL VIII. 325. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Iskola Téri Községi Elemi Népiskola iratai (1774–1822. Budai Vári Elemi Főtanoda, 1822–1851. Budai Királyi Nemzeti Főoskola, 1851–1873. Normal- und Höhere Elementarschule) 1774–1919. 0,83 ifm.

BFL VIII. 326. Budapest Székesfővárosi I. Kerületi Krisztina Téri Községi Elemi Népiskola és Háztartási Irányú Ismétlő Iskola iratai 1801–1911. 0,38 ifm.

BFL VIII. 331. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Iskola Utcai Községi Elemi Leány Népiskola iratai 1860–1923. 0,45 ifm.

BFL VIII. 333. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Margit Körúti Községi Népiskola iratai 1852–1946. 0,81 ifm.

BFL VIII. 341. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Kórház Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1874–1934. 0,76 ifm.

BFL VIII. 342. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Lajos Utcai Községi Népiskola iratai 1860–1947. 1,75 ifm.

BFL VIII. 345. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Tanuló Utcai Községi Elemi és Háztartási Irányú Ismétlő Iskola iratai 1857–1935. 1,15 ifm.

BFL VIII. 346. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Tímár Utcai Községi Népiskola iratai 1876–1946. 1,38 ifm.

BFL VIII. 348. Budapest Székesfővárosi III. Kerületi Vörösvári Úti Községi Népiskola iratai 1869–1946. 0,88 ifm.

BFL VIII. 349. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Cukor Utcai Községi Népiskola iratai (1838-1870. Elementar Pfarrschule in Pest) 1838–1947. 1,73 ifm.

BFL VIII. 351. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Kötő Utcai Községi Elemi Népiskola iratai (1787–1806. Hauptnationalschule in Pesth) 1787–1892. 1,19 ifm.

BFL VIII. 353. Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Szemere Utcai Községi Népiskola iratai 1875–1947. 0,9 ifm.

BFL VIII. 354. Budapest Székesfővárosi V. Kerületi Szent István Téri Községi Népiskola iratai 1847–1947. 2,11 ifm.

BFL VIII. 362. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Érsek Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1836–1937. 2,08 ifm.

BFL VIII. 368. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Lovag Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1870–1917. 1,04 ifm.

BFL VIII. 371. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Szív Utcai Községi Népiskola iratai 1874–1948. 1,32 ifm.

BFL VIII. 372. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Váci Úti Községi Elemi Népiskola iratai 1871–1946. 1,77 ifm.

BFL VIII. 380. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Kazinczy Utcai Községi Népiskola iratai 1870–1947. 0,84 ifm.

BFL VIII. 382. Budapest Székesfővárosi VII. Kerületi Nagydiófa Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1875–1900. 0,3 ifm.

BFL VIII. 387. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Baross Utcai Községi Elemi Fiú Népiskola iratai 1847–1924. 1,48 ifm.

BFL VIII. 389. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Bezerédj Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1871–1910. 0,89 ifm.

BFL VIII. 392. Budapest Fővárosi VIII. Kerületi Bérkocsis Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1878–1888. 0,18 ifm.

BFL VIII. 399. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Madách Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1873–1945. 1,42 ifm.

BFL VIII. 404. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Práter Utcai Községi Népiskola iratai 1879–1946. 1,49 ifm.

BFL VIII. 408. Budapest Székesfővárosi VIII. Kerületi Szentkirályi Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1846–1934. 1,05 ifm.

BFL VIII. 410. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Bakáts Téri Községi Népiskola iratai 1855–1946. 1,62 ifm.

BFL VIII. 416. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Ipar Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1869–1912. 1,07 ifm.

BFL VIII. 418. Budapest Székesfővárosi IX. Kerületi Lónyay Utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1869–1941. 1,61 ifm.

BFL VIII. 430. Budapest Székesfővárosi X. Kerületi Kada Utcai Községi Népiskola iratai 1879–1947. 1,3 ifm.

BFL VIII. 440. Budapest Székesfővárosi XI. Kerületi Bartók Béla Úti Községi Népiskola iratai 1870–1948. 1,13 ifm.

BFL VIII. 448. Budapest Székesfővárosi XII. Kerületi Diana Úti Községi Népiskola iratai (1860–1873. Budai Svábhegyi Községi Elemi Iskola) 1860–1947. 0,75 ifm.

BFL VIII. 463. Budapest Székesfővárosi XIV. Kerületi Hungária Középkörúti Községi Népiskola iratai 1869–1947 1,35 ifm.

BFL VIII. 483. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Nővérek I. Kerületi Leány Népiskolájának iratai 1874–1947. 0,3 ifm.

BFL VIII. 485. Paulai Szent Vince Szeretet-Leányai Irgalmas Nővérek Vezetése Alatt Álló Szent Teréz Intézet Elemi Népiskolájának iratai 1866–1912. 0,32 ifm.

BFL VIII. 486. Pest-Belvárosi Ferenciek Terei Városi Főelemi Tanoda iratai (1838-1847. Elementar-Pfarrschule bei St. Franciscus) 1838–1870. 0,17 ifm.

BFL VIII. 490. Pesti Müller Utcai Plébánia Iskola iratai (1839–1858. Pest Szabad Királyi Belvárosa Nemzeti Iskolája, Pesti Molnár Utcai Elemi Főtanoda) 1839–1859. 0,17 ifm.

BFL VIII. 508. Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek Ranolder Intézetének Elemi és Ismétlő Népiskolája iratai 1875–1947. 0,75 ifm.

Elemi népiskolák működtek mind a peremvárosokban, mind a peremközségekben, de iratanyag csak a Kispesten (VIII. 476–478. 1914–1946), Pestszenterzsébeten (VIII. 491., 492. 1923–1948, VIII. 513. 1874–1883, VIII. 516. 1923–1929, VIII. 520 1923–1940), Pestszentlőrincen (VIII. 494., 495. 1945–1947), Rákospalotán (VIII. 500–502. 1919–1945), Újpesten (VIII. 510. 1902–1912) működő városi, s az Albertfalván (VIII. 301. 1880–1946), Csepelen (VIII. 470–472. 1945–1947), Nagytétényben fennállt községi elemi iskoláé (VIII. 482. 1915–1941.) került levéltárba.

Egyéb iskolák: iparos- és kereskedőtanonc-iskolák, -képzők, vasárnapi iskolák

Létrehozásukról az első intézkedést a Ratio Educationisban találjuk. Az ún. vasárnapi iskolák felállításával ezek az iskolák a tanoncoktatást szolgálták. 1848-ban a földművelés-, ipari és kereskedelemügyi miniszter rendelete kimondta, hogy a mesterek kötelesek tanoncaikat a vasárnapi iskolába járatni. Az 1868. évi XXXVIII. tc. szintén a tanoncok iskolakötelezettségét írta elő, végül az 1872. évi VIII. tc. – Az ipartörvény – is a kötelező tanoncoktatásról rendelkezett. Az iparostanonc-iskolák egy, a vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet szerint két részre oszthatók: általános és szakirányú iparostanonc-iskolákra. A tanítás három évből állt. A főváros 1866-tól tartott fenn ipariskolákat. Az iparostanonc-iskolákat 1948-ban átszervezték, s a három évfolyamos iskolák csak a 8 általános iskolát elvégzett tanulókat vehették fel. A kereskedőtanonc-iskolák fejlődése 1893-ig azonos az iparostanonc-iskoláéval, 1893-tól azonban a kereskedőtanonc-iskola nevet vették fel. Az iskola három évfolyamból állt, az iskolalátogatottsági kötelezettség megegyezett az iparostanonc-iskoláéval.

A levéltárban több, mint száz fond őrzi ezeknek az iskolatípusoknak iratanyagát.

BFL VIII. 606. Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet Államilag Segélyezett Óvónőképző Intézetének iratai 1873–1907. 0,1 ifm.

BFL VIII. 613. Budai Zeneakadémia és az e néven működő egyesület iratai 1867–1950. 1,14 ifm.

BFL VIII. 614. Pesti Belvárosi Ismétlő Vasárnapi Iskola iratai 1853–1873. 0,14 ifm.

BFL VIII. 615. Budapest Fővárosi IX. Kerületi Bakáts Téri Községi Vasárnapi (Esti Ismétlő) Iskola iratai 1853–1881. 0,16 ifm.

BFL VIII. 616. Pesti Józsefvárosi Ősz Utcai Vasárnapi Iskola iratai 1854–1871. 0,12 ifm.

BFL VIII. 617. Budapest Terézvárosi Ismétlő Vasárnapi Iskola iratai 1853–1874. 0,12 ifm.

BFL VIII. 629. Budapest Székesfővárosi II. Kerületi Margit Körúti Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1933. 1,04 ifm.

BFL VIII. 638. Budapest Székesfővárosi IV. Kerületi Cukor Utcai Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1936. 0,73 ifm.

BFL VIII. 650. Budapest Székesfővárosi VI. Kerületi Érsek Utcai Községi Iparostanonc Iskola iratai 1869–1940. 1,02 ifm.

BFL VIII. 687. Budapest Székesfővárosi VIII. kerületi Baross Utcai Községi Iparostanonciskola anyakönyvei 1871–1918. 0,78 ifm.

BFL VIII. 763. Budapest Fővárosi Lipót Téri Községi Vasárnapi Iskola anyakönyvei 1853–1881. 0,13 ifm.

Irodalom:

Az első szállítási időszakban levéltárba került iratanyag 1961-es mennyiségéről és állapotáról részletes tájékoztatást ad a Herczeg Etelka által összeállított Alapleltár: Levéltári Alapleltárak II. Fővárosi Levéltár (volt Budapest 1. sz. Állami Levéltár) 3. A budapesti iskolák.
Herczeg Etelka: A budapesti iskolák I–II. Budapest, 1961.
Magyar történelmi fogalomtár. I–III. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.
Budapest Főváros Levéltára. Szerk.: Kenyeres István – Sipos András. Budapest, 1997.

IX. TESTÜLETEK

A céhek és az ipartársulatok a kézművesek és kisiparosok szakmai érdekvédelmi, társadalmi, az ipartestületek pedig 1884 után az iparosok, kereskedők hatósági jogkörrel is felruházott érdekképviseleti szervezetei voltak.

Budapest Főváros Levéltára a IX. fondfőcsoportban a céhek és ipartársulatok, az ipartestületek, az adóközösségek és az egyéb testületek fondjait helyezte el. A budai, pesti és óbudai céhek, és ipartársulatok iratanyagát 48, a fővárosi és a fővároshoz csatolt települések ipartestületi iratait 70, az adóközösségekét három, az egyéb testületekét pedig négy fond őrzi. A fondfőcsoportba tartozó irategyüttes terjedelme 783,07 ifm.

Céhek és ipartársulatok

BFL IX. 1. Budai, pesti és óbudai céhek és társulások céhleveleinek és egyéb szabályzatainak gyűjteménye 1689–1847. 1,08 ifm.

A céhek az uralkodótól nyert kiváltságlevél szerint működtek, választott vezetőik voltak, maguk szabályozták a mesterfelvétel, a szegődtetés és a remeklés feltételeit, közös vagyonukkal önállóan gazdálkodtak. 1851-től új céhek nem alakultak, 1860-ban pedig új iparrendtartás lépett életbe, amely még nem törölte el a céheket, de ajánlotta, hogy alakuljanak át ipartársulatokká. Valódi változást azonban csak az 1872. évi VIII. tc. – Az ipartörvény – hozott, amely a szabad ipargyakorlást alanyi joggá tette, s felszámolta céheket. Az ipartársulatok ezután szakmai vagy területi alapon alakultak meg, alapszabályt kellett alkotniuk, s a tagság önkéntes volt. Az iparosok tanoncot tarthattak, de szerződésben kellett biztosítaniuk a tanonc kiképzését, iskoláztatását, a tanoncidő leteltével pedig a bizonyítvány kiadását. A rokon szakmák szerint szerveződő céhek, pl. a lakatosok-órások, arany- és ezüstművesek, német és magyar szabók stb. előbb-utóbb szakmai differenciálódással szétváltak. Előfordult az is, hogy Buda és Pest kézművesei közös céhet alkottak. (pl. a kövezők, a cserépfedők) és előfordult az is hogy az egyik város céhe ún. főcéh volt, s másik városé azon belül működött. Főcéh volt pl. a budai asztalos, a bábsütő-gyertyamártó, a pesti asztalos, bádogos, kádár céh. A levéltárban őrzött céhes és ipartársulati anyag egy irategyüttest képez, azaz, ha egy szakmának fennmaradtak céhes és ipartársulati iratai is, azok a folyamatos működés miatt együtt is maradtak, ilyen többek között a budai asztalos céh, majd ipartársulat, ill. a pesti aranyművesek céhe, majd ipartársulata. Vannak azonban olyan ipartársulati anyagok, amelyeknek céhes előzménye nem került a levéltár őrizetébe, mint pl. a fővárosi kéményseprő ipartársulat, a budapesti kocsigyártó ipartársulat.

A céhes és ipartársulati iratok az ipartestületek felszámolása után 1949 kerültek a fővárosi levéltár őrizetébe.

Az erősen töredékes, céhenként nem egyformán fennmaradt iratanyag az alábbi iratfajták szerint csoportosítható:

Céhlevelek és egyéb szabályzatok

Legényszabályzatok, ipartársulati alapszabályok

Céhgyűlési, közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek (Zunft Protocoll)

A testületi élet eseményeit rögzítik időrendben, néha tagnévsorok, számadási feljegyzések is találhatók bennük.

Nyilvántartások

Mesterkönyvek (Meistersbuch), legény és inas nyilvántartások (Gehülfenbuch), szegődtetési és felszabadítási könyvek (Aufding- und Freisagbuch,), tagdíjnyilvántartások. A mesterkönyvek általában a mesterfelvételre, a remeklésre, az illetékek befizetésére vonatkozó adatokat tartalmaznak, esetenként mesternévsorokat és feltüntetik a mester elhalálozásának időpontját is. A felszabadítási könyvekben pedig az inas személyi adataira kutathatunk, nevére, születési idejére,

helyére, a mester nevére, a felszabadulás idejére, a segédkönyv pedig a segéd személyes adatain kívül a belépés idejét, a mester nevét, a munkakönyv kiállításához alapul szolgáló okmányt és a távozásra, ill. a felszabadulásra vonatkozó adatokat.

Számadási könyvek, pénztárkönyvek (Empfang und Ausgabs Büchl, Cassa Buch, Journal)

A testületek kiadási és bevételi tételeit foglalják magukba, időrendben.

Egyéb iratok: kérvények, inasok keresztlevelei, bizonyítványok

A céhes iratok nagy része az ipartestületek előirataként került a levéltár őrizetébe, s egyes iratok, ill. követek pedig letét vagy ajándékozás útján. A rendkívül töredékes iratanyag, az egyes céhek történetének rekonstruálására nem elegendő, éppen ezért szükséges a levéltár egyéb fondjaiban (fondfőcsoportjaiban) is kutatni.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szervek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.
Bálint Ferenc – Szabó Ferenc: Ipartestületi iratok selejtezése. (A Gyulai Állami Levéltár tapasztalatai). In: Levéltári Szemle 1966. 3. sz. 639–651. p.
Magyar történelmi fogalomtár I. köt. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.
Bíró György: A Gyulai Általános Ipartestület. In: Tanulmányok a kézműipar történetéből. Szerk.: Csifféry Gergely – Dóka Klára. Veszprém, 1999. 241–264. p.
Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon (1686–1848). Budapest, 1967.
Horváth Zoltán: Egy mezőváros céhes ipara. A nagykőrösi céhek élete és története. Nagykőrös, 1943.

a) Budai céhlevelek (1696–1838), melyben a cipész, az ecet és szeszfőzők egyesült céhének, a fehérpékek, a festő, a szíjgyártó, a szűcs és a rác szabó céh céhlevele található; ***b) Pesti céhlevelek (1701–1847)***, bennük a cukrász, a fuvaros, a hangszerkészítő, a harisnyakötő, a molnár, a posztónyíró, a rác paplankészítő, a rézöntő, serfőző és a tímár céh céhlevelei; ***c) Óbudai céhlevelek (1831, 1839)***, mindössze kettő található, a kádár céh és a zsidó cipőkészítő céh statútumai; ***d) Egyéb szabályzatok (1689–1845)***, melyben szintén kettő, a budai aranyművesek és puskaművesek 1696. évi ideiglenes rendtartása és a pesti kőfaragó céh tanoncszabályai vannak elhelyezve.

BFL IX. 2. A Budai Asztalos Céh, 1872 után Ipartársulat iratai 1694–1884. 0,24 ifm.

Első ismert céhlevelüket I. Lipót adományozta 1695-ben. Mint főcéh, számos fiókcéh felett gyakorolt felügyeletet, nyilvántartásai értékes adatokkal szolgálnak a fiókcéhek tagságáról és tevékenységéről is. Az iratanyagot a legényszabályzat 1694-ből, a mesterkönyv két kötete (1786–1872), továbbá egy-egy kötet a vándorlegények nyilvántartásából (1836–1870) és a segődtetési és felszabadítási (1856–1875) nyilvántartás képviseli.

BFL IX. 3. A Budai Bábsütő és Gyertyamártó Céh 1719–1859. 0,08 ifm.

III. Károlytól kapta a céhlevelet 1719-ben. Kiváltságaikat Mária Terézia 1779-ben új céhlevéllel erősítette meg. Főcéh volt, több más fiókcéh mellett a pesti bábsütők és gyertyamártók is alája tartoztak, 1834-ben önállósultak. A céhiratokból a mesterkönyv 1 kötete (1719–1858) és a felszabadítókönyv az 1723–1859-ig terjedő időszakból került a fondba, megőrzésre.

BFL IX. 4. A Budai Fésűs Céh segédfelvételi könyve 1764–1872. 0,02 ifm.

Első céhlevelüket Mária Terézia adta 1758-ban. Irataiból mindössze egy kötet, a legényládába fizetett díjak nyilvántartása maradt fenn.

BFL IX. 5. A Budai Kéményseprő Céh iratai 1746–1877. 0,36 ifm.

A céh kiváltságlevelét Mária Teréziától kapta 1748-ban, felügyelete alá tartozott Pest és Óbuda is. Céhjegyzőkönyvüket 1748-tól 1872-ig vezették négy kötetben, két mesterkönyvük a 18. század derekától 1807-ig, ill. 1774-től 1830-ig, tart. Felszabadulási könyvük 1798-tól 1874-ig tartalmaz adatokat, az inasok alfabetikus kimutatása pedig 1864 előtt keltezett.

BFL IX. 6. A Budai Kőfaragó és Kőműves Céh iratai 1690–1787. 0,12 ifm.

Első kiváltságaikat 1644-ben kapták, 1695-ben és 1725-ben pedig újabb céhlevelet sikerült elnyerniük. A fond a céhlevélen kívül a szegődtetési és felszabadítási könyvet tartalmazza az 1690–1787-ig tartó időszakból.

BFL IX. 7. Az Egyesült Budai Kövező és Cserépfedő Céh, 1874-től Ipartársulat iratai 1839–1885. 0,09 ifm.

A budai és pesti kövezők és tetőfedők mint közös céh 1767-ben kapták céhlevelüket Mária Teréziától. A két város mesterei feltehetően 1817-ben váltak szét, ez évben kelt ugyanis a pesti kövezők és cserépfedők céhlevele. A fond iratanyagát az 1839-ből származó céhlevél és az 1874-től 1885-ig vezetett ipartársulati pénztárkönyv jelenti.

BFL IX. 8. A Budai Lakatos Céh könyvei 1836–1872. 0,08 ifm.

A budai lakatosok az órásokkal közös céhként kapták első céhlevelüket I. Lipóttól 1697-ben. Az önálló lakatoscéh kiválásának időpontja nem ismert. A beíró könyv tartalmazza a legények szegődtetésének idejét, nevét és születési helyét, és 1836–1872-ig vezették. Az adósok könyvét 1836–1866, a legények után a mesterek által fizetett adó nyilvántartását pedig 1847–1860 között vezették.

BFL IX. 10. A Budai Németszabó Céh, 1874-től Budai Szabó Ipartársulat 1800–1884. 0,35 ifm.

A céh 1716-ban alakult és III. Károlytól kapta céhlevelét, 1749-ben kivált belőle a magyar szabók testülete. A németszabók 1765-ben és 1825-ben újabb céhleveleket kaptak az uralkodóktól. Mesterkönyvük három kötete az 1822-től 1870-ig tartó időszakot öleli fel, szegődtetési és felszabadulási könyvük egy kötete 1837–1875-ig tart, pénztárkönyvük hat kötete az 1800–1884, és temetkezési egyletük egy kötete az 1851–1869 közötti időszakot öleli fel.

BFL IX. 11. A Budai Rézműves Céh iratai 1701–1856. 0,05 ifm.

A céh kiváltságlevelét I. Lipót adta ki 1701-ben, fennmaradt továbbá az 1815–1856-os időszakra vonatkozó céhjegyzőkönyvük egy kötete.

BFL IX. 12. A Budai Tímár Céh iratai 1695–1868. 0,22 ifm.

Két céhlevélből (1695, 1821), ill. a szegődtetési és felszabadulási könyv négy kötetéből (1707–1868) áll a fond.

BFL IX. 13. A Pesti Ács Céh iratai 1850–1872. 0,02 ifm.

Az iratanyagot segédlevelek, felszabadító levelek, szolgálati bizonyítványok, keresztlevelek teszik ki.

BFL IX. 14. A Pesti Arany-, Ezüstműves és Óratokkészítő Céh, 1873-tól Budapesti Aranyműves Testület iratai 1761–1892. 0,19 ifm.

Az aranyművesek első céhlevelet 1760-ban kapták Mária Teréziától. Nem ismeretes, hogy mikor egyesültek az ezüstművesekkel és óratokkészítőkkel. 1803-ig a céhbe tartoztak a kisórakészítők is, akik kiválásuk után külön céhet alakítottak. Az aranyműves testület 1872-ben jött létre. A fondot az ipartársulati jegyzőkönyvek (1872–1878) és egy mesterkönyv (1787–1865) mellett az arany és ezüstműves tanulók iskolai bizonyítványainak gyűjteménye alkotja.

BFL IX. 15. A Pesti Asztalos Céh, 1873-tól Ipartársulat iratai 1784–1889. 0,64 ifm.

A 24 kötetet magába foglaló fondban a céhjegyzőkönyv egy kötete (1840–1865), a mesterkönyv (1755–1867), a szegődtető és szabadító könyvek (1784–1858) három-három kötete tartalmaz adatokat.

BFL IX. 16. A Pesti Bádogos Céh, 1872-től Ipartársulat mesterkönyvei 1766–1880. 0,05 ifm.

Első céhlevelüket 1767-ben Mária Teréziától, a másodikat 1824-ben I. Ferenctől kapták. A pesti céh főcéh volt.

A fond mindössze két mesterkönyvből áll. A második kötetben (1868–1880) külön lapon vannak feltüntetve a mesterek által fizetett tagsági, és a legények után lerótt díjak. Mindkét kötet tartalmazza a fiókcéhek tagjaira vonatkozó adatokat is.

BFL IX. 18. A Pesti Esztergályos Céh bevételi és kiadási könyve 1843–1871. 0,02 ifm.

A céh a budai céhből vált ki a 18. században, működéséről azonban csak egy-egy kötet bevételi és kiadási napló marad fenn.

BFL IX. 19. A Pesti Fésűs Céh, 1873-tól Ipartársulat könyvei 1815–1889. 0,5 ifm.

Céhlevelet 1815-ben kaptak I. Ferenctől, miután kiváltak a budai fésűs céhből, iratanyagából azonban csak az 1818–1853 között vezetett tagdíjnyilvántartás és az 1853–1889 közötti pénztári napló maradt fenn.

BFL IX. 21. A Pesti Kádár Céh, 1872-től Ipartársulat iratai 1696–1883. 0,09 ifm.

Első céhlevelét 1695-ben kapta I. Lipóttól, kiváltságaikat 1766-ban Mária Terézia erősítette meg, majd I. Ferenc 1837-ben megújította. A céh ún. főcéh volt. Mindössze négykötetnyi anyagában egy kötet (1696) a legényszabályzat, egy a szegődtetési könyv (1839–1875), egy a szegődtetési és felszabadítási könyv (1857–1883) és egy a pénztári napló (1859–1869) kötete.

BFL IX. 27. Pesti Lakatos, Sarkantyús és Puskaműves Céh, 1872-től Budapesti Lakatos Iparegylet (Ipartársulat) iratai 1710–1888. 0,38 ifm.

A pesti német lakatosok a nagyórásokkal és a puskaművesekkel együtt 1701-ben kaptak céhlevelet. A magyar sarkantyúsokkal alkottak közös céhet 1768-ban. 1815-ben a két lakatos céh egyesült. 1835-ben kiváltak a nagyórások, a sarkantyús és puskaműves mesterek pedig az egyesült lakatos céhbe iratkoztak. A céh 1847-ben kapott kiváltságlevelet. 1872-ben alakult meg a pesti lakatos ipartársulat, amely 1873 után Budapesti Lakatos Iparegylet néven működött tovább.

Anyagát egy kötet 1842–1870 közötti céhjegyzőkönyv (Einprotocollungsbuch), ill. a Budapesti Lakatos Iparegylet közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvei (1 csomó) alkotják az 1873–1885

közötti időszakból évenkénti bontásban. Vannak még mesterkönyvek (1839–1871), továbbá szegődtetési és felszabadítási könyvek (1710–1874), egy ipartársulati segédnyilvántartás (1873–1884) és egy pénztári napló (1871–1872).

BFL IX. 28. Pesti Németszabó Céh, 1872-től Pesti Egyesült Férfi- és Nőruha-készítő Társulat iratai 1720–1887. 0,72 ifm.

A pesti németszabók eredetileg a magyar szabókkal és szűrszabókkal tömörültek közös céhbe. Céhlevelüket 1694-ben kapták I. Lipóttól. Az 1770-es években a két mesterség képviselői szétváltak, a magyarszabók 1775-ben, a németszabók 1778-ban kaptak új céhlevelet Mária Teréziától. Az utóbbiak céhlevelüket 1824-ben újra megerősítették. A németszabó céh utódja 1872-ben a Pest Egyesült Férfi- és Nőruha-készítő Ipartársulat lett. Fennmaradtak a Pesti Egyesült Férfi és Női Szabó Céh közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei (1851–1868), mesterkönyvek (1720–1872), egy mestervizsgakönyv (1852–1861), szegődtetési könyvek (1825–1872), egy ipartársulati névlajstrom (1872–1884, az utóbbi évhez mutatóval), továbbá a céh pénztárkönyvei (1843–1859), ill. segély- és házipénztári naplói (1843–1851, 1882–1887) és vegyes iratai (1850–1873).

BFL IX. 29. Pesti Óraműves Céh mesterkönyve 1761–1858. 0,02 ifm.

A pesti kisórások eredetileg az arany-ezüstműves céhbe tartoztak. 1803-ban önálló testületet hoztak létre, amely az ország kisórakészítőinek főcéhe volt. 1835-ben csatlakoztak hozzájuk az eredetileg lakatos, sarkantyús, puskaműves céh keretébe tartozó nagyórakészítők is, és 1835-ben az I. Ferdinándtól kapott céhlevelükkel önálló órás céhet alakítottak. A céh irataiból mindössze az 1761–1858 között vezetett mesterkönyv maradt fenn. Az egyesülés után a kötetbe átmásolták az 1750–1833 között felvett nagyórakészítők neveit is.

BFL IX. 30. Pesti Rézműves Céh, majd Ipartársulat iratai 1703–1885. 0,2 ifm.

Első kiváltságlevelüket 1780-ban kapták. Később a pesti rézművesek egy ideig a budai céhhez tartoztak, majd 1843-ban új céhlevelük alapján újból önállósultak. Az ipartársulat 1876-ban alakult meg, ismét egyesítve Pest-Buda mestereit. Mesterkönyvüket 1842–1867 között vezették. Fennmaradt egy beírókönyv, melynek első részébe írták a szegődéseket (1870–1872), második részébe pedig a felszabadított inasokat tüntették fel (1870–1876), egy tagdíjnyilvántartó könyv (1850–1869), egy pénztári napló (1840–1877). A vegyes iratokban a céhre vonatkozó rendeletek, átiratok, szabaduló levelek mellett megtalálhatók az ipartársulat 1877–1885 közötti jegyzőkönyvei, ill. az 1876-os megalakuláskor kiadott alapszabály két nyomtatott példánya.

BFL IX. 31. Pesti Sárgarézműves Céh mesterkönyve 1825–1865. 0,01 ifm.

Első ismert céhlevelüket 1815-ben kapták. A céh irataiból egyedül a mesterkönyv maradt fenn, melynek tanúsága szerint a céh főcéh volt.

BFL IX. 32. Pesti, majd Budapesti Szállodások, Vendéglősök és Korcsmárosok Ipartársulata iratai 1860–1928. 6,06 ifm.

1859-ben alakultak „Genossenschaft der Pester Hoteliers, Einkehrwirte, Gastgeber, Wein- und Bierschänker” néven, majd 1873-ban az ipartörvény értelmében újjáalakult, és mint ipartársulat működött tovább „Budapester Hoteliers-, Gast- und Schankwirte Genossenschaft” elnevezéssel. A társulat 1919 áprilisáig működött. 1920-ban a kereskedelmi miniszter képesítéshez kötötte a a vendéglős, szállodás és kávéipart, ennek folytán alakult meg a Budapesti Szállodások és

Vendéglősök Ipartestülete, melybe az ipartársulatot vagyonával együtt beolvasztották, de az ipartestület ügyvitelében még évekig fenntartották a ipartársulat külön működését.

Az ipartársulat 1860–1928 közötti időszakból fennmaradt irataiban alapszabályok (1859), közgyűlési és választmányi jegyzőkönyvek (1874–1919), tagnyilvántartások (1860–1920), ügyviteli és számadási iratok (1860–1928) találhatók Mivel megalakulásukkor fontos volt a nagyszámú pincér és egyéb alkalmazottak nyilvántartása és kiközvetítése, 1875-ben Helyközvetítő és békéltető Bizottságot állítottak fel. Ennek a társulaton belül működő intézménynek 1918-ig maradtak fenn iratai. Az itt fellelhető ún. elhelyezőkönyvekben jegyezték fel a munkavállalók részletes személyi adatait, a munkaadók nevét és a fizetett bért. A társulat 1883-ban alapította meg Temetkezési Egyletét, melyeknek egyrészt jegyző-, másrészt törzskönyvei és tagdíjbevételi naplói maradtak fenn (1883–1914).

BFL IX. 33. A Pesti Szappanos Céh szegődtetési és felszabadítási könyve 1845–1863. 0,03 ifm.

A céh első kiváltságlevelét még I. Lipóttól nyerte 1696-ban. Kiváltságaikat 1744-ben és 1825-ben is megerősítették. Irataiból mindössze egy kötet maradt fenn.

BFL IX. 34. Pesti Szűcs Céh, 1872-től Ipartársulat könyvei 1696–1888. 0,1 ifm.

Első kiváltságlevelüket 1696-ban kapták, majd 1778-ban és 1824-ben megújították. Ipartársulatuk 1873-ban alakult. Iratai legényszabályzatot (1732), mesterkönyvet (1696–1888), szegődtetési és felszabadítási könyvet (1851–1874), ill. a Legényláda számadáskönyvét (1732–1736) foglalják magukba.

BFL IX. 35. Pesti Üveges Céh iratai 1749–1868. 0,33 ifm.

Céhlevelüket Mária Teréziától kapták 1757-ben, melyet 1826-ban újítottak meg. Iratanyagát az 1749–1868 közötti időből származó általános iratok, továbbá pénztári naplók (1806–1855) alkotják. A céh további iratai a Budapesti Történeti Múzeumban találhatók.

BFL IX. 36. Óbudai Egyesült Tímár és Szűcs céh iratai 1833-1868. 0,09 ifm.

1833-ban kapták céhlevelüket I. Ferenctől. Csak mesterkönyvük és privilégiumuk maradt fenn.

BFL IX. 37. Budai és Pesti Késes Céh iratai 1754–1868. 0,08 ifm.

A késesek első kiváltságlevelüket Mária Teréziától nyerték. A céh főcéh volt. A Szegődtető és felszabadítási könyv (1787–1868) első felébe a tanoncfelvételeket, második részébe a felszabadításokat jegyezték fel. A pénztárkönyv (1789–1858) tartalmazza a céh bevételeit, a mesterek neve szerint részletezve a befizetéseket, az évi számadásokat. A nyilvántartások kiterjednek a fiókcéhek tagjaira is.

BFL IX. 39. Pesti Hentes Céh és a Budai Hentes Céh, 1876-tól Budapesti Duna-Jobbparti Hentes Ipartársulat iratai 1797–1878. 0,7 ifm.

A céh 1818-ban a várostól kapott artikulusok alapján kezdte meg működését. Céhlevelet 1830-ban kaptak I. Ferenc császártól. A pesti céh 1825-ben vált ki a mészárosok testületéből. 1872 után Pesten és Budán külön ipartársulat alakult. A pesti és budai hentes céh és ipartársulat iratait az 1880-as évek közepén a Budapesti Hentes Ipartestület egyesítette és rendezte időrendbe, mutatót is készítve hozzá. Az iratok jelenleg is ebben a rendben vannak elhelyezve.

BFL IX. 40. Pesti Mészáros Céh és a Budai Mészáros Céh, 1872-től a Budapest I–III. Kerület és Vidékének Mészáros Ipartársulata iratai 1481–1887. 1,6 ifm.

A budai mészárosmesterek már a 15. században céhkeretek között működtek. Első ismert kiváltságlevelük szövege a budai tanács által 1481-ben kiadott átiratban maradt fenn. Kiváltságaikat 1484-ben erősítette Mátyás király is megerősítette. A pesti mészáros céh középkori önálló létéről nem maradtak fenn adatok. Feltehetően a budai céh keretein belül működtek, ugyanis 1695-ben három pesti mészárosmester azért kereste fel az érsekújvári mészáros céh elöljáróit, hogy III. Ferdinándtól 1652-ben nyert céhlevelük másolatát onnan megszerezzék, s azt a budai céh ládájában elhelyezhessék. 1696 júliusában azután a pesti céh mint Pest-Pilis-Solt megyék főcéhe, a budaitól függetlenként nyert kiváltságlevelet I. Lipóttól. 1696 augusztusában viszont a budai céh kapott céhlevelet mint az az egész ország főcéhe. A pestiek céhlevelét I. Ferenc 1825-ben, a budaiakét 1827-ben újította meg. 1872-ben a budai és a pesti céh külön-külön alakult ipartársulattá, a levéltár őrizetébe azonban csak a „Budapesti I–III. Kerület és Vidéke Mészáros Ipartársulata” néven működő budai társulat iratai kerültek. A két céh gazdag forrásanyagát már említett céhlevél átiraton kívül további jogbiztosító iratok átírásai (1481–1519), céh- (1500–1806) és mesterkönyvek (1692–1862), szegődtetési és felszabadítási könyvek, legény- (1697–1750) és tagdíjnyilvántartások (1856–1860) alkotják.

BFL IX. 43. Pesti Polgári Kereskedelmi Testület könyvei 1717–1879. 0,54 ifm.

Az első kiváltságlevelet I. Lipóttól nyerték 1699-ben. 1845-ben a nagykereskedők kiváltak és külön testületet alakítottak. A céh anyagából jegyzőkönyvek (1785–1860), egy a testületbe felvett tagok nevét, üzletágát és a bejegyzett tőke összegét tartalmazó cégjegyzék (1859–1879), a testületi tagok névjegyzékének két kötete (1717–1852), kereskedelmi ágak szerinti bontásban vezetett jövedelemadó bevallások (1857–1858), pénztárkönyvek (1785–1842) és egy, a hatósági leiratok és jegyzőkönyvi kivonatok másolatait tartalmazó kötet maradt fenn.

BFL IX. 48. Budapesti I–III. Kerületi Szállodások, Vendéglősök, Bor- és Sörmérők Ipartársulatának iratai 1883–1920. 0,79 ifm.

A budai szállodások egyesületéből alakult 1883-ban, és 1920-ban olvadt be a budapesti szállodások, vendéglősök Ipartársulatába. Az iratanyag közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvekből (1900–1914), 1883–1918 között vezetett tagnyilvántartó-könyvekből (1900-ig a be- és kilépések évenkénti összesítésével), számadásokból, az ipartársulati alapok negyedévi kimutatásaiból, segélykérvényekből, pénztári mellékletekből, nyomtatványokból (1883–1919) tevődik össze.

Ipartestületek

BFL IX. 211. Budapesti Arany- és Ezüstművesek, Ékszerészek, Aranyverők és Ötvösök (1931-ig Budapesti Arany- és Ezüstműves, Ékszerész, Aranyverő és Óratokkészítő Ipartestület) Ipartestülete iratai 1887–1949. 4,66 ifm.

Az ipartestületek felállításáról és működéséről az 1884. évi XVII. tc. – Ipartörvény – intézkedett. A fővárosi ipartestületek, eltérően az országostól, nem területi, hanem iparágak szerint alakultak meg. A képesítéshez kötött ipart űzők számára a tagságot a törvény kötelezővé tette. Az ipartestületek fő célja az iparosok közötti rend és egyetértés fenntartása, érdekeik előmozdítása volt. Az 1932. évi VIII. tc. – Az ipartestületekről és az ipartestületek országos központjáról – az ipartestületre bízta a tagok szakmai, kulturális és szociális érdekeinek képviseletét is. Az

ipartestület kötötte a tanoncszerződéseket, bonyolította a tanoncvizsgát, kiállította a munkakönyveket a segédek számára. Működésüket a kötelezően fizetett tagdíjakból fedezték.

Feladatuk és céljuk az iparosok érdekeinek képviselete, az iparűzők közötti rend és egyetértés biztosítása, az iparhatóság támogatása volt. Az ipartestület szervei: a közgyűlés, a testületi elöljáróság – amelynek tagjait a közgyűlés választotta tagjai közül –, békéltető bizottság, iparhatósági biztos. A közgyűlés megalkotta a testületi alapszabályt, határozatokat hozott, kiállította a munkaügyi és a tanoncvizsgáztató bizottságot. Az ügyvitelt a választott elöljáróság, és a tisztviselők végezték.

Az 1884. évi ipartörvény 1922-ig volt érvényben, ekkor a XII. tc. (iparnovella) számos intézkedését – többek között a tanoncszerződésekkel, tanoncok nyilvántartásával, tanonciskolák felállításával kapcsolatos ügyeket – módosította. Az 1929. évi XXX. tc. jelentős változást hozott az ipari közigazgatás és az ipari kihágások ügyintézése területén. A II. világháborút megelőző évtizedben három törvényt alkottak az iparügyekkel kapcsolatban. Az 1931. évi XXI. tc. az iparfejlesztésről, az 1932. évi VII. tc. az ipartestületekről és az országos központról, az 1936. évi VII. tc. az ipari közigazgatás egyes kérdéseiről rendelkezett.

A II. világháború után végbement az ipartestületek szisztematikus felszámolása. A 7330/1946. ME sz. rendelet a belügyminisztérium felügyelete alá vonta őket. Ezt követte a teljes felszámolást előkészítő 12 410/1948. Korm. sz. rendelet, majd a 200/1949. Korm. sz. rendelet, amely az ipartestületek ingó- és ingatlan vagyonát zár alá helyezte. A végleges megszüntetés az 550 243/1949. BM sz. rendelet alapján ment végbe. A vagyoni felszámolást a pénzintézeti központ hajtotta végre a belügyminisztérium 4247/1949. ME sz. rendelete szerint. A továbbiakban a felszámolt ipartestületek szerepét a Kisiparosok Országos Szervezete (KIOSZ) vette át.

Irodalom:

Bálint Ferenc – Szabó Ferenc: Ipartestületi iratok selejtezése. (A Gyulai Állami Levéltár tapasztalatai). In: Levéltári Szemle 1966. 3. sz. 639–651. p.
Magyar történelmi fogalomtár I. köt. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.
Bíró György: A Gyulai Általános Ipartestület. In: Tanulmányok a kézműipar történetéből. Szerk.: Csifféry Gergely – Dóka Klára. Veszprém, 1999. 241–264. p.

Az egyes ipartestületek fondjai a következő állagokra tagolódnak:

Testületi jegyzőkönyvek

Az ipartestületek önkormányzati testületeinek (közgyűlés, elöljáróság) üléseiről készültek. A közgyűlés állapította meg az alapszabályokat, választotta az elöljáróságot, döntött a költségvetésről, a tagdíjakról, a vagyon felhasználásáról, szabályozta az iparosok és segédek között viszonyt, feladata volt a folyamatos ügyintézés.

Általános iktatott iratok

A napi ügyvitel iratainak állaga. A levelezés, az anyagbeszerzés és egyéb ügyek dokumentumai iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatóak.

Nyilvántartások

A mestervizsgákról, a kiadott mesterlevelekről, a segédekről, a tanoncokról vezetett nyilvántartások. Egyik legfontosabb sorozata az ún. mesterkartonok, amelynek adatai: a mester neve, születési éve, helye, lak- és műhelycím, az iparengedély száma, a foglalkoztatott segédek, tanoncok neve, hogy mettől-meddig álltak alkalmazásban. A segédekről lajstromkönyvet vagy segédkartont vezettek az érintett személyi adataival. A tanoncokról készült nyilvántartás egyike a tanoncszerződéseké a tanonc és az őt foglalkoztató mester adataival, a másik a tanonclajstrom. A nyilvántartások feltüntették, hogy a tanuló végig kitöltötte-e az idejét vagy megszakította, letette-e a vizsgát. Az ipartestület által kiadott munkakönyvekről is vezettek nyilvántartást, amelyek érdekessége, hogy a személyi és szakmai adatokon kívül személyleírást is ad. A nyilvántartások

kartonjai abc-rendben kerültek megőrzésre, ezért jól kutathatóak, a kötetekhez pedig névmutatók készültek.

Számadási iratok

Pénztárkönyvek, leltárak, kimutatások a befizetett tagdíjakról.

Az ipartestületek felügyeletét, mint elsőfokú iparhatóság, a kerületi elöljáróságok látták el, egyes, az egész fővárosra kiterjedő hatáskörrel rendelkezőkét pedig az illetékes tanácsi-polgármesteri ügyosztály.

a) Közgyűlési, elöljárósági és békéltető bizottsági jegyzőkönyvek (1891–1947) 8 kötet; ***b) Iktatott iratok (1888–1949)***, melyek az 1934–1940, 1941–1943 és az 1947–1949 közötti időszakban mutatókönyvek segítségével kutathatók; ***c) Mester, segéd- és tanoncnyilvántartások, munkakönyvi lajstromok (1887–1949)***, ez utóbbiakhoz mutató is rendelkezésre áll, igaz, csak az 1887–1910 közötti időszakra; ***d) Számadások (1907–1949)***, közöttük 1907–1946 közötti tagdíjnyilvántartási törzskönyvekkel és 1945–1949 közötti mestertagdíj-fizetési kartonokkal.

BFL IX. 212. Budapesti Asztalosok Ipartestülete iratai 1886–1950. 21,92 ifm.

a) Általános iratok (1941–1949), iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások (1886–1949)***, bennük 1923–1949 közötti tanoncszerződésekkel, és az 1915–1949 közötti letéti és bevont munkakönyvekkel; ***c) Számadási iratok (1925–1949)***, mindössze három pénztárkönyvet foglalnak magukban.

BFL IX. 213. Budapesti Ácsmesterek, Ácsiparosok és Hajóácsok (1921-ig Budapesti Építőmesterek, Kőműves-, Kőfaragó- és Ácsmesterek) Ipartestülete iratai 1872–1949. 7,92 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és szakosztályülési jegyzőkönyvek (1921–1946); ***b) Általános iratok (1921–1948)***, benne kiemelt iktatott iratokkal, miniszteri, polgármesteri és egyéb határozatokkal, melyekhez 1936–1949 között mutatókönyv is tartozik; ***c) Segéd- és tanoncnyilvántartások (1872–1949)***, azaz segédkartonok, mutatóval ellátott tanonclajstromok, tanoncszerződések és 1921–1949 közötti munkakönyvek jegyzéke; ***d) Számadási iratok (1931–1945)***, melyek két pénztári naplóból állnak.

BFL IX. 214. Budapesti Bádogosok, Gáz-, Vízvezeték- és Központifűtés-szerelők Ipartestülete iratai 1887–1949. 15,72 ifm.

a) Elöljárósági és Közgyűlési jegyzőkönyvek (1887–1944), továbbá a Békéltető Bizottság alapszabályai és jegyzőkönyvei 1887-ből; ***b) Általános iratok (1933–1949)***, bennük segédvizsga iratok és iparigazolványok. Az iratokhoz mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások (1887–1949)***; ***d) Számadási iratok (1903–1947)***, melyben a pénztárkönyvek mellett a tagdíjak pénztárkönyveinek 5 kötete is fennmaradt az 1925–1940 közötti évekből.

BFL IX. 215. Budapesti Bőröndösök, Bőrdíszművesek, Könyvkötők, Szíjgyártók, Nyergesek, Kesztyűsök, Kötszerészek, Orthopédkészítők, Tímárok és Rokonszakmák Ipartestülete iratai 1886–1949. 7,49 ifm.

a) Általános iratok (1924–1949), melyek kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak, de magukban foglalnak két doboznyi szám nélküli iratot is az 1930–1942 közötti időből.; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1886–1949)***, benne mesterlevél nyilvántartóval, segéd és

tanonclajstromokkal, mutató munkakönyvi alapokmányokkal, munkakönyvek nyilvántartásával. A kutatás szempontjából megemlítendő, hogy az állag részét képező, a munkaadókat és alkalmazottaikat tartalmazó lajstromkönyvekhez a munkaadó iparos nevét, mesterségét, címét, az adatok évkörét (1919–1947) és a lajstromkönyvi oldalszámot is feltüntető mutató készült 1997-ben.

BFL IX. 216. Budapesti Cipészek Ipartestülete iratai 1889–1949. 13,58 ifm.

a) Jegyzőkönyvek (1901–1949), a közgyűlésiek mellett az elnöki tanács és a pénzügyi bizottság ülésjegyzőkönyvei is; ***b) Általános iratok (1940–1949)***, bennük iparigazolvány kérelmek, iparáthelyezések, szüneteltetések, özvegyjog, névváltozások stb.; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1887–1949)***, 1893–1949 között mutatókönyvekkel is ellátva; ***d) Számadási iratok (1912–1950)***, melyben az 1912–1926 közötti pénztári napló mellett megtalálható az 1927 és 1950 között vezetett Rokkant és nyugdíj egyesületi tagok törzskönyve is.

BFL IX. 219. Budapesti Építőmesterek Ipartestülete iratai 1885–1949. 4,74 ifm.

a) Elöljárósági és szakosztályi ülések jegyzőkönyvei (1904–1909); ***b) Általános iratok (1941–1949)***, melyben az iratokat tárgykörök szerint csoportosították és római számmal jelölték (pl. I. általános érdekképviselet, szociális, sajtó ügyek, II. ipari közigazgatás, építésrendészet, III. kontárügyek, IV. ár- és kalkulációs ügyek stb.). Az anyag egy részéhez mutatókönyv is rendelkezésre áll (1947–1948); ***c) Segéd- és tanoncnyilvántartások (1885–1949)***; ***d) Számadási iratok (1932–1949)***, bennük a pénztári naplók mellett a Csempe-egyezmény pénztárkönyve és egyéb vegyes iratok, zárszámadások.

BFL IX. 224. Budapesti Férfiszabók és Fiúruha-készítők (1885–1904. Budapesti Férfi- és Nőiruha-készítők, 1904–1932. Budapesti Férfiszabók) Ipartestülete iratai 1885–1949. 40,79 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és békéltető Bizottsági jegyzőkönyvek (1897–1949); ***b) Általános iratok (1888–1948)***, melyekhez 1904–1948 között mutatókönyvek is tartoznak; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1885–1949)*** mestervizsga iratokkal, munkaviszonyt is tartalmazó segédnyilvántartókkal, 1886–1894 közötti időből ideiglenes munkakönyvvel dolgozók nyilvántartásával; ***d) Számadási iratok (1885–1949)***, a pénztárkönyvek és naplók mellett tagok törzskönyveivel, tagsági díjak előkönyveivel, a szeretetházra, a szakiskolára, a népruzázati üzem vonatkozó pénztári könyvekkel; ***e) Vegyes iratok (1890–1944)***, benne panaszkönyvek, a Békéltető bizottság iratai, munkásközvetítő nyilvántartója, szakiskola munkakönyve, mestertörzslapok stb.

BFL IX. 225. Budapesti Fodrászok Ipartestülete iratai 1884–1949. 19,23 ifm.

a) Általános iratok (1885–1949), 1926-tól 1948-ig mutatókkal is ellátva; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1884–1949)***, a tanoncszerződések kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak 1934–1940 között; ***c) Számadási iratok (1888–1949)***, melyekben a pénztárkönyvek mellett mesterek tagdíjbefizetési törzskönyvei, a segélyalap pénztárkönyvei, a segélyezettek nyilvántartókönyve, a nyugdíjintézetek, fodrásziskola, fodrászújság pénztárkönyve és a Budapesten működő fodrászüzletek névjegyzéke találhatók.

BFL IX. 226. Budapesti Fogtechnikusok Ipartestülete iratai 1887–1949. 4,67 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1908–1948); ***b) Általános iratok (1887–1949)***; ***c) Mester- segéd- és tanoncnyilvántartás (1908–1949)***, benne szakképesítésre vonatkozó

okmányokkal és munkakönyvek jegyzékeivel, ez utóbbihoz és a tanonclajstromokhoz mutató is rendelkezésre áll; ***d) Számadási iratok (1908–1949)***; ***e) Fényképgyűjtemény (1923–1940)***, melyben 57 db, az ipartestület különböző rendezvényeiről, pl. rendkívüli közgyűlés, kiállításairól készült fénykép található.

BFL IX. 229. Budapesti Járműgyártók (1886–1899. Budapesti Kovács és Bognár, 1899–1933. Budapesti Kovács és Kocsigyártó Ipartestület) Ipartestülete iratai 1886–1949. 15,61 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1886–1919); ***b) Általános ügyviteli iratok (1886–1949)***, melyben nem iktatott és végrehajtási iratok vannak, 1939–1949 között egy iparnyilvántartó, kutatásukhoz mutatókönyv áll rendelkezésre; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1886–1949)***; ***d) Számadási iratok (1886–1944)***, köztük mutatóval ellátott tagdíjnyilvántartók, beíratási és tagsági díjak, tanoncszabadítás és munkakönyvek pénztárkönyvei az 1887–1906 közötti időszakból; ***e) Bevont munkakönyvek (1886–1948)*** gyűjteménye.

BFL IX. 232. Budapesti Kárpitosok, Kárpitkészítők, Gombkötők, Paszományosok és Paplanosok Ipartestülete iratai 1887–1949. 14,01 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1887–1942); ***b) Általános iratok (1887–1949)***, 1911-től mutatókkal is ellátva; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1887–1949)***, bennük 1915–1930 közötti testületi tagkartonok, segéd- és tanonclajstromok, munkakönyvek jegyzékei, utóbbi kettő kutatásához mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; ***d) Számadási iratok (1887–1949)***; ***e) Vegyes iratok (1911–1948)***.

BFL IX. 234. Budapesti Kelme-, Fonalfestők és Vegytisztítók Ipartestülete iratai 1886–1949. 7,42 ifm.

a) Általános iratok (1931–1949), mutatókönyvekkel ellátva. Az ipartestület működésének első évtizedeire vonatkozó iratok sajnos nem kerültek a levéltár őrizetébe; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1932–1949)***; ***c) Bevont munkakönyvek (1886–1939)***.

BFL IX. 235. Budapesti Kéményseprők Ipartestülete iratai 1887–1949. 6,36 ifm.

a) Általános iratok (1921–1949), mutatókönyvekkel ellátva, a korábbi iratok nincsenek a levéltárban, arra az időszakra csak egy 1908–1913 közötti mutatókönyv áll a kutatók rendelkezésére; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1887–1949)***, köztük a kezdetektől fennmaradt segédekre vonatkozó törzslapokkal; ***c) Számadási iratok (1918–1949)***; ***d) Vegyes iratok (1939–1949)***.

BFL IX. 237. Budapesti Kőműves-, Kőfaragómesterek és Iparosok Ipartesülete iratai 1891–1949. 19,6 ifm.

a) Általános iratok (1928–1949), 1934-től mutatókönyvekkel együtt; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1891–1949)***, a tanonclajstromokhoz, és a munkakönyvek jegyzékéhez mutatók is vannak.

BFL IX. 240. Budapesti Lakatosok, Késesek, Köszörűsök, Mérlegkészítők, Puskaművesek, Reszelővágók, Vasesztergályosok és Vasöntők (1885–1931. Budapesti Egyesült Lakatos, Puskaműves, Késes, Reszelővágó, Lánckovács, Sarkantyús, Csatos, Szegkovács, Kardműves, Műszerész és Köszörűs Ipartestület) Ipartestülete iratai 1885–1949. 36,4 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és szakosztályi jegyzőkönyvek (1885–1949), mellettük 1931–1944 közötti Békéltető bizottsági jegyzőkönyvek; ***b) Általános iratok (1937–1949)***, bennük vegyes iratokkal: pénzforgalmi jegyzőkönyvek, adó-, munkás-, mérnöki kamarai, személyzeti, szövetkezeti, vaskartell, kontár ügyek, alapszabályok stb. A kutatást iktató- és mutatókönyvek segítik; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1885–1949)***, a munkakönyvek jegyzékeihez mutatók is rendelkezésre állnak; ***d) Számadási iratok (1918–1949)***, a pénztárkönyvek mellett mester tagdíj nyilvántartó kartonokkal.

BFL IX. 241 Budapesti Mészárosok és Hentesek Ipartestülete (1886–1938 között a Budapesti Mészárosok Ipartestülete és a Budapesti Hentesipartestület) iratai 1886–1949. 22,11 ifm.

a) Általános iratok (1938–1949), mutatókönyvekkel; ***b) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1886–1949)***, benne „régi", 1886–1938 közötti, és „új" 1914–1937 közötti, mutatózott hentes segédkartonok, hentes és mészáros tanonclajstromok; ***c) Számadási iratok (1886–1949)***, 1886–1937 között külön vezetett hentes és mészáros, 1938–1949 között pedig összevont tagdíjtörzskönyvekkel.; ***d) Bevont munkakönyvek (1938–1948)***.

BFL IX. 247. Budapesti Órások Ipartestülete iratai 1885–1949. 1,91 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági ülési jegyzőkönyvek (1885–1949); ***b) Általános iratok (1892–1949)***, bennük 1892–1946 között kiválasztott, 1936–1946 között ügyviteli, 1943-ban, 1946–1949 között pedig mestervizsga iratok; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1885–1949)***; ***d) Számadási iratok (1885–1949)***, a mester tagdíj törzslapok mellett a Matyéka Vilmos alapítvány irataival (1941–1949).

BFL IX. 248. Budapesti Tetőfedők-, Fazekasok- és Cserépkályhakészítők-, Kútcsinálók, Artézi és Műkútfúrók Ipartestülete (1886–1923. Budapesti Kéményseprő-, Pala- és Cserépfedő-, Kútcsináló és Kályhás Ipartestület; 1923–1935. Budapesti Tetőfedő-, Kályhás és Kútcsináló Mesterek Ipartestülete) iratai 1886–1949. 9,88 ifm.

a) Elöljárósági jegyzőkönyvek (1913–1949), csekély mennyiségű, töredékes; ***b) Általános iratok (1886–1949),*** az általános iratok után az egyes szakosztályok (tetőfedő, kályhás, kútcsináló) ügyviteli iratai következnek, a teljes anyaghoz 1900-tól mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1886–1949),*** szakosztályonként elkülönítetve; ***d) Számadási iratok (1925–1945)***, a pénztárkönyvek mellett tagdíjnyilvántartások és tagdíjvégrehajtások; ***e) Vegyes iratok (1925–1945)***, melyek kizárólag a tetőfedők név- és címjegyzékét tartalmazzák.

BFL IX. 249. Budapesti Szobafestő, Mázoló, Fényező, Cég- és Címfestő, Aranyozó Ipartestület (1886–1933. Budapest Székesfővárosi Szobafestő, Címfestő, Mázoló, Aranyozó és Fényező Ipartestület) iratai 1886–1949. 17,02 ifm.

a) Alapszabályok, jegyzőkönyvek, elöljárósági és közgyűlési iratok (1921–1949), a 4. kötet az elöljárósági határozatok regisztere; ***b) Általános ügyviteli iratok (1888–1949)***, mutatókönyvekkel ellátva; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1890–1949)***; ***d) Számadási iratok (1924–1949)***, bennük tagok törzskönyvei, tagdíjelszámolások, 1944-ből pedig egy pénztárkönyv a bombakárosultakról; ***e) Vegyes iratok (1903–1949)***, telekkönyvi kivonatok, biztosítási és egyéb kötvények, a székház építésére vonatkozó iratok, továbbá a Vigalmi bizottság jegyzőkönyvei.

BFL IX. 250. Budapesti Sütők Ipartestülete (1885–1892. Budapest Fővárosi Sütők, Cukrászok és Mézeskalácsosok Ipartestülete) iratai 1885–1949. 12,12 ifm.

a) Jegyzőkönyvek, Bizottságok, Ipartestületi szék iratai (1937–1948), a közgyűlési jegyzőkönyvek mellett békéltető, bérmegállapító bizottsági jegyzőkönyvek, a kollektív szerződés tárgyalási jegyzőkönyvei, Pékek parlamentjének jegyzőkönyvei; ***b) Általános ügyviteli iratok (1907–1949)***; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1885–1949)***; ***d) Számadási iratok (1907–1949)***, az 1941. évi pénztárkönyv az ipartestület gazdálkodásáról mindössze egy oldalt tartalmaz, további részét a szovjet katonai szerv saját felszerelési anyagának nyilvántartására használta 1945-ben.

BFL IX. 256. Budapesti Vegyes Ipartestület (1885–1925. Budapesti IV–X. Kerületi Vegyes Ipartestület) iratai 1889–1949. 40,37 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1923–1948); ***b) Általános iratok (1889–1949)***, bennük 1930–1948 közötti időből munkakönyvi adatok, szakosztályi iratok, kontár ügyek stb. A kutatáshoz mutatókönyvek is rendelkezésre állnak; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartás (1889–1949)***; ***d) Számadási iratok (1889–1949)***, bennük ernyőkészítők, fehérnemű-, hangszer-, sapka-, szita- fésűkészítők, szobrászok, vegyi- és szabadiparosok stb. nyilvántartói, tagdíjhátralék kimutatások, székházalap befizetések, a Budapesti IV–X. ker. Vegyes Ipartestületi Hitelszövetkezet tagsági törzskönyve; ***e) Munkakönyvek (1920–1949)***.

BFL IX. 258. A budapesti ipartestületek letéti munkakönyveinek gyűjteménye 1884–1949. 25,2 ifm.

Cipész, kelmefestő, kádár, aranyműves, ács, cukrász, építőmester, fehérnemű-készítő, fodrász, gépihurkoló, könyvkötő, kövező, kalapos, kozmetikus, lakatos, mészáros, női kalapos, női szabó, nyomdász, sütő, szűcs, szobafestő, tetőfedő, kéményseprő, villanyszerelő ipartestület letétbe helyezett munkakönyvei, ipartestületenként újrakezdődő folyószámok sorrendjében. A kutatáshoz mutató áll rendelkezésre.

BFL IX. 264. A Budafok-Albertfalvai Általános (1890–1938. Budafoki Általános, 1886–1938. Albertfalvai Általános) Ipartestület iratai 1889–1950. 5,28 ifm.

a) Közgyűlési, elöljárósági és bizottsági jegyzőkönyvek (1930–1943); ***b) Általános iratok (1913–1947)***; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások (1889–1950)***; ***d) Számadási iratok (1824–1949)***, benne munkakönyv jegyzékek, erősen töredékesen.

BFL IX. 267. A Kispesti Általános Ipartestület iratai 1880–1950. 8,76 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1927–1949), amelyek hiányosan maradtak fenn; ***b) Általános iratok (1920–1946)***; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások, amelyeknek teljes a sorozata***; ***d.) Számadási iratok (1923–1949)***, melyek szintén hiányosan maradtak fenn.

BFL IX. 269. A Pestszenterzsébeti Általános (1898–1924. Erzsébet-Kossuth-falvi Általános, 1924–1937. Pesterzsébeti Általános) Ipartestület iratai 1898–1949. 9,82 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek (1898–1848); ***b) Általános iratok (1898–1949)***; ***c) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások (1898–1949)***, ***d) Számadási iratok (1898–1949)***; ***e) Vegyes iratok (1900–1948)***. Az állag hiányosan maradt fenn.

BFL IX. 271. A Pestszentlőrinci Általános Ipartestület iratai 1910–1949. 3,04 ifm.

a) Közgyűlési és elöljárósági iratok (1920–1949); ***b) Általános iratok (1914–1949)***; ***c) Segéd- és tanoncnyilvántartások (1910–1949)***; ***d) Számadási iratok (1910)***, ***e) Vegyes iratok (1941)***.

BFL IX. 276. A Rákospalotai Ipartestület (1893–1904. Vegyes Ipartestület Rákospalota) iratai 1896–1950. 2,63 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (1896–1947), melyek igen hiányosan maradtak meg; ***b) Elnöki iratok (1948)***, egyetlen év anyaga került csak levéltárba; ***c) Általános iratok (1933–1949)***, szintén csekély mennyiséget képviselnek; ***d) Mester-, segéd- és tanoncnyilvántartások (1906–1950)***; ***e) Számadási iratok (1904–1943)***, melyek szintén nem teljesek.

BFL IX. 279. A Soroksári Általános Ipartestület iratai 1945–1949. 1,26 ifm.

Megtalálhatók benne a közgyűlési jegyzőkönyvek mellett az elnöki és ügyviteli iratok, hiányosan az önálló iparosok személyi kartonjai (betűrendben, L-Z), ill. segéd- és tanoncnyilvántartások, munkaviszony igazolások. A közgyűlési jegyzőkönyvek 1998-ban a peremkerületi közigazgatási referenciából kerültek a fond anyagába.

BFL IX. 280. Az Újpesti Általános Ipartestület iratai 1885–1950. 17,9 ifm.

Tartalmazza a Tanoncvizsgáló Bizottmány eredménylapjait az 1920–1949 közötti időből, tanoncszerződések lajstromait 1924-től, segédvizsga nyilvántartásokat, munkaadói kartonokat és munkakönyvek jegyzékeit 1888–1949.

BFL IX. 281. Ipartestületeknél leadott munkakönyvek gyűjteménye 1884–1950. 17,04 ifm.

A fondot peremkerületenként betűrendben lerakott cseléd-, vándorkönyvek és segédtartási könyvek alkotják.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

A polgári korban több százra tehető az országos jellegű egyesületek száma, a különböző településeken pedig sok-sok ezer működött, egy-egy közepes méretű városban közel száz is. Természetesen ezekre az egyesületekre a Magyar Országos Levéltárban, és az önkormányzatok levéltáraiban is találhatók adatok.

Az egyesület önkéntes társulás, meghatározott szellemi vagy anyagi célok előmozdítására. Az egyesületek, körök, társaságok, klubok céljai szerteágazók, formái sokszínűek voltak. Kiterjedtek a polgári, a nemzeti, a kulturális és a tudományos értékek védelmére és művelésére, a társadalmi érdekazonosság megfogalmazására és érvényesítésére, a jótékony és szórakoztató lehetőségek biztosítására. Összetételüket tekintve leginkább az érdekvédelem és a tudományos társaságok síkján tűnnek homogénnek, míg a nemzeti, a kulturális, a polgárjogi, a jótékonysági, valamint az egyházi, a sport és a lokálpatriotizmus körébe eső szerveződések terén már különböző társadalmi rétegeket fogtak át. Szervezeti formáik szerint elsősorban helyi jellegűek, jelentős részük azonban így is az általános nemzeti és társadalmi feladatok vállalását fogalmazta meg. A nemzeti ügy például mindvégig élő, központi kérdés maradt. Nem csak az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc hagyománya élt tovább az egymást váltó nemzedékekben, ehhez járult a neoabszolutizmus terhe, ami így együttesen közösségteremtő, hosszabb távon is összetartó erővé

vált. A századforduló után az 1848-as hagyomány halványulni látszott. Az Osztrák–Magyar Monarchia válsága, a széthullás, majd Trianon új elemekkel töltötte fel a nemzeti érzelemvilágot, és ez tükröződött az egyesületek életében. Különös súlya volt a társadalmi és a szociális kérdéseknek is. A sokszínű és kivételes erőt, vitalitást mutató civil társadalom így a gazdasági és a társadalmi fejlődéssel együtt alakult Magyarországon, főként a városokban. A falvak többségében azonban jószerivel csak az iparosok egyesületeit, segélypénztárait, a tűzoltó egyesületeket, az olvasó- és a gazdaköröket lelhetjük fel.

A városi polgári körök, a kaszinók, az irodalmi egyletek kisebb könyvtárral is rendelkeztek, több országos lapot is megrendeltek, alkotó-, színjátszó kört, szavaló- és előadócsoportokat, zenei, művészeti, irodalmi szakosztályokat hoztak létre. Kiemelkedő szerepet kaptak ebben a könyvtárak, a tudományos és művészeti gyűjtemények, a színházak. A sporttevékenység terén pedig – többek között – megalakultak a lövész-, a korcsolya-, a kerékpáros, a tekeegyletek, az atlétikai és a labdarúgókörök, klubok. Az öntevékeny szerveződési formációk köré illeszkednek az iskolai önképző – zene, cserkész, sakk, sport, gyorsíró és egyéb – körök.

A civil társadalom részének tekinthető az egyházi egyesületek és szervezetek jelentős része is, különösen azok, amelyekben kulturális, tudományos, karitatív tevékenység folyt. Végső soron azonban ide sorolhatóak a vasárnapi iskolák, a presbitériumok, az egyházkerületi és egyéb egyházközösségi testületek, a jótékonysági szervezetek, az ifjúsági és nőegyletek. Az egyházaknak történetileg is különös és jelentős szerepük volt az ország szellemi életének alakításában. Sajátos szervezeti rendjük, jellegük miatt évszázados hagyományokat is őriztek.

A települések biztonságának védelme jegyében alakultak meg országszerte a tűzoltó egyesületek, a vagyonbiztonság érdekében időközönként a polgár- és mezőőrségek. Egyes társadalmi rétegek pedig – túllépve a helyi kereteken – olyan országos jellegű szervezetekhez csatlakoztak, amelyeknek fő célkitűzéseit és kereteit állami jogszabályok határozták meg. A céhek felszámolását és az iparszabadságot deklaráló 1872. évi törvény ugyanis szinte szükségszerűen maga után vonta az ipartestületek megalapítását, amelyeket az önsegélyező egyesületek megalakítása kísért. Fő feladatuknak természetesen érdekeik védelmét, az adó- és vasúti, valamint a szállítási kedvezményeik biztosítását, jólétük előmozdítását tekintették.

Az 1891. évi XIV. tc. alapján megszervezték a betegsegélyző pénztárakat, a munkaadók és a tagok járulékaiból, adományaiból és kamataiból. Ebbe a körbe sorolhatók a különböző kamarák – ügyvédi, orvosi, mérnöki stb. –, valamint a tudományos és a kulturális – történelmi, jogi, művészeti stb. – társaságok is.

A háború, és különösképpen a nyilas uralom idején a szélsőjobboldali szervezetek kivételével nemcsak a pártok és politikai egyesületek tevékenységét tiltották be, hanem a „politikamentes” egyletek, körök, klubok puszta léte is kérdésessé vált.

Az egyesülési jog révén az állampolgárok létrehozzák a közös tevékenységet végző, önálló jogi személyiséggel rendelkező egyesületeiket, szervezeteiket. Az egyesülési jog viszonylag későn jelenik meg a szabadságjogok körében. Nem is törvények, hanem rendeletek szabályozták.

Az egyesületi jog 1867 után a jogszokásokon alapult, amely szerint Magyarországon egyesületi szabadság állott fenn. Csupán az egyesületek jogi személyiségének elismerését hagyták jóvá, így az alapszabályok láttamozását, jóváhagyását 1848-ig a Helytartótanács, majd az abszolutizmus alatt a Bécsben székelő cs. és kir. belügyminiszter végezte. 1867 után az egyesületek felügyelete – és ezzel az alapszabályozások láttamozása is – a m. kir. belügyminiszter hatáskörébe került. Ettől az általános elvtől más miniszterek csupán egyes külön rendeletekkel térhettek el, a szakirányú egyesületek felett gyakorolhattak a megállapított keretek között felügyeleti és jóváhagyási jogot. A gyülekezési és egyesülési szabadságot a dualizmus egész időszakában nem iktatták törvénybe, szabályozásukra azonban 1873-ban sor került, amely elvben kimondta az egyesületi szabadságot – 1394/1873. Eln. sz. BM körrendelet –, és az egyesületek elnevezéséről, emblémáiról, lehetséges céljairól rendelkezett. Az alapszabályok jóváhagyása a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, a

gyűlések engedélyezése a törvényhatóság vezetőjétől, városokban a rendőrkapitánytól függött. A választójoggal nem rendelkezők – a parasztok, a munkások, nemzetiségiek – egyesülési jogát korlátozták. A szocialista irányzatú munkásegyletek többségének nem volt jóváhagyott alapszabálya. Az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet újból és részletesebben szabályozta az egyleti ügyek intézésénél, ill. megalakulásuk engedélyezésénél és működésük ellenőrzésénél követendő eljárást. Így pl. lényegesen különböző célú egyletek egy cím alatt közös alapszabállyal nem alakulhattak, nemzetiségi egylet csak mint irodalmi és közművelődési egylet alakulhatott politikai és munkás egyleteknél fiókegyletek alakítását nem engedték.

Az 1912. évi LXIII. tc. (9. §.) a háború esetére szóló „kivételes" intézkedések között kitér az egyesületek ellenőrzésére. Az I. világháború alatt az egyesületekre vonatkozóan – 5479/1914. ME sz. rendelet, 1442/1916. ME sz. rendelet – korlátozásokat vezettek be. Új egyesület alakulását nem engedélyezték, 1916-tól kivételesen néhányat, amely hadi jótékonysággal foglalkozott. A háború alatt azonban sok egyesület szüneteltette tevékenységét.

Az I. világháború után az uralomra jutott polgári demokratikus forradalom kormánya legelső intézkedései között eltörölte az egyesületek alakítására vonatkozó háborús korlátozásokat. Az 1919 elején kibocsátott ún. III. néptörvény teljesen szabaddá tette az egyesületi életet. „Egyesület alakításához, vagy gyülekezéshez sem hatósági engedély, sem pedig bejelentés nem kell." A Tanácsköztársaság 1919. április 2-án közzétett alkotmányában a munkások gyülekezési és egyesülési jogát rögzítette. Viszont a polgári pártok és szervezetek önszántukból vagy rendeletre feloszlottak.

A tanácshatalom bukása után 5084/1919. ME sz. rendelet hatályon kívül helyezte a forradalmi időszak rendelkezéseit. Azok az egyesületek, amelyeknek voltak „kormányhatósági láttamozással ellátott alapszabályai" folytathatták működésüket, amelyeknek ilyen alapszabályuk nem volt, 30 napot kaptak alapszabályaik felterjesztésére, működésüket azonban addig fel kellett függeszteniük. Az egyesületek alapszabályainak általános kellékeit külön rendelet – 77 000/1922. BM sz. – rögzítette, amely megszabta az alapszabályok szerkezeti felépítését is. Külön fejezetekben kellett szólni az általános rendelkezéseken – cím, székhely, működési terület, hivatalos nyelv, pecsét, jelvény, cél, egyesületi vagyon – túl a tagokról, az egyesület intéző szerveiről. Az 1919. augusztus 1-jén uralomra került ellenforradalmi rezsim törekvése az volt, hogy a háború előtti kormányok liberális politikájához képest növelje befolyását, az állam beavatkozását az egyesületi életben, elsősorban azért, hogy kiküszöböljék a forradalmi eszmék terjedését. Több gondot fordítottak az ideológiai, kulturális tevékenység irányítására.

A két szélső pólus, az úri kaszinó, ill. a munkás- és szegényparaszti egyesületek között a különböző társadalmi rétegek, tevékenységek, vagy felekezetek szerint szerveződött egyesületek sokasága helyezkedett el. Rengeteg egyesület működött, a legtöbb tevékenysége azonban kimerült abban, hogy évente egyszer közgyűlést, vagy vezetőségi ülést tartott.

Az 1938. évi XVII. tc., az első magyar egyesületi törvény szerint tilos volt az egyesülethez, vagy párthoz való tartozás, vagy a vezetőség irányában való engedelmesség megerősítésére esküt, fogadalmat, ünnepélyes ígéretet, nyilatkozatot tenni. Az 1938. évi XVI., XVII., XVIII. tc.-k a felforgató tevékenységek és az egyesületi szabadsággal való visszaélés elleni rendelkezések és a sajtótermékek feletti ellenőrzés megszigorítását szolgálták. A zsidók közéleti és gazdasági mozgásterét korlátozó 1939. évi IV. tc. 19. §-a bár szűkítette az izraeliták egyesületi szerepét is, a saját egyleteiket megtarthatták, 1944-re azonban gyakorlatilag valamennyi egyesületük megszűnt.

A II. világháború alatt nagy nyomás nehezedett az egyesületekre, megszigorodott a hatósági ellenőrzés, több egylet az anyagi nehézségek miatt és a tagok behívása miatt nehezen működött, vagy passzivitásba kényszerült. A háború alatt egyletalakítási tilalom volt érvényben. A II. világháború után az egyesületek újjászervezése akadozva indult, ill. rövidesen elkezdődött elsorvasztásuk és feloszlatásuk.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. február 26-i rendelete intézkedett 25 „fasiszta” politikai és katonai jellegű szervezet – köztük pl. a Levente Egyesület, a Nemzeti Szocialista Párt, a MOVE, a MÉP, a Nemzeti Munkaközpont, és a Turul Szövetség – feloszlatásáról (az 525/1945. ME sz. rendelet a fegyverszüneti egyezmény 15. pontjának értelmében). Megkezdődött a többi egyesület felülvizsgálata is. A törvényhatóságoknak a nemzeti bizottságokkal egyetértésben kellett felterjeszteniük javaslataikat a Belügyminisztériumba. (20 165/1945. BM I. sz. rendelete.) 1945 októberéig további 154 egyesület feloszlatását rendelték el. (Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 529/1945. ME sz. rendelete a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlatásáról.) Szabályozták az új egyesületek megalakítása körüli eljárást is (250 538/1945. BM sz. körrendelet). Bizalmas nyomozással kellett megállapítani, hogy az egyesületet alakító egyének milyen politikai párthoz tartoztak. A jobb- és baloldal között kiéleződött politikai harcok során 1946 júliusában további 220 egyesület feloszlatását rendelték el, mint pl. KALOT, KALÁSZ, Americana, Cserkész Szövetség. Ezek az intézkedések az egyház és a Kisgazdapárt ellenkezését is kiváltották.

1948–1949 után átrendeződtek a művelődés és a társas élet intézményes keretei. Sok korábbi egyesület megszűnt, helyettük pártok, szakszervezetek, ifjúsági szervezetek vették át a volt egyesületek szerepkörét. Sok egyesület választotta az önfeloszlatást, más egyesületek az idők során valamelyik tömegszervezethez csatlakoztak. 1948-tól leszűkültek a társadalmi önszerveződés lehetőségei. Az irányítás centralizált és bürokratikus lett, nem engedtek teret helyi kezdeményezéseknek. Elsorvadt, elszürkült a társadalmi élet civil szervezeteire addig jellemző sajátos sokszínűség.

Irodalom:

Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve I–II. Budapest, 1931.
Péterné Fehér Mária – Mikolajcsik Lászlóné: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában, (1651) 1824–1950 (1979). A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2003. (Segédletek 7.)
Szigetváry Éva: Polgári kori egyesületek. [ww.mol.gov.hu/adatbázisok – 2009. május 7.]

Budapest Főváros Levéltára a 18. századtól napjainkig terjedő időszakból őriz egyesületi iratokat. Az anyag három nagy sorozatra osztható: kulturális és népművelő, szakmai és gazdasági jellegű, és egyéb egyesületek sorozatára. Egyházi, hitbuzgalmi, temetkezési egyletek már a 18. század elejétől alakultak Budán és Pesten, majd a 19. század folyamán sorra jöttek létre az irodalmi, politikai, művészeti, önsegélyező egyesületek. Pest majd később az egyesített főváros azért is töltött be jelentős szerepet az egyesületek életében, mert székhelyéül szolgált nemcsak a városi, ill. fővárosi, hanem országos egyesületeknek is. Az alapszabályt a fővárosban a polgármesterhez, a peremkerületeknél az alispánhoz terjesztették fel, aki véleményezte és továbbította a belügyminiszterhez.

Budapesten a 19. sz. utolsó harmadában 265 egyesület működött 122 000 taggal, az I. világháború évében már ezer egyesület volt kb. 500 000 taggal. A budapesti egyesületekről 1932-ben készült összeírás szerint a fővárosban 2236 egyesületet tartottak nyilván több mint egymillió taggal. 1945 után megkezdődött az egyesületek feloszlatása, először a szélsőjobboldali, katonai egyesületeket oszlatták fel, majd sor került a többire is. 1947–1949 között felszámolták az egyházi, polgári, szakmai, kulturális és gazdasági egyesületeket.

A budapesti egyesületek alapszabályainak gyűjteménye nem maradt fenn, a II. világháború alatti ostrom idején elpusztult, így csak az 1945–1950 között működött egyesületek alapszabályai maradtak fenn. A peremkerületekben működött egyesületek alapszabály-gyűjteménye viszont fennmaradt és a levéltár őrzésébe került. Az egyesületek saját iratanyaga csak igen töredékesen került levéltárba.

Egyesületekre vonatkozóan a tanácsi és polgármesteri ügyosztályi, a kerületi elöljárósági iratanyag szolgáltat még értékes adatokat. Feloszlatásukra vonatkozóan a Fővárosi Tanács VB Igazgatási Osztályának, ill. a kerületi tanácsok igazgatási osztályainak anyagában maradtak fenn dokumentumok, amelyekhez általában csatolták az előzményeket is.

Kulturális és népművelő egyesületek

BFL X. 52. Budai Könyvtáregyesület iratai 1875–1917. 0,84 ifm.

Általános ügyviteli iratai egy közkönyvtár szerzeményezési gyakorlatába, a választmányi jegyzőkönyvek pedig az egyesület személyi viszonyaiba, pénzügyi helyzetébe enged bepillantást.

BFL X. 53. Budai Zenekör iratai 1896–1908. 0,1 ifm.

Az iratokban ülésjegyzőkönyvek, jelentések, tagnévsorok és a tagnévsorok mutatója, pénztárkönyv, 1896-ban felvett zeneművek leltára, valamint hangszer és bútorleltár maradt fenn.

BFL X. 60. Acélhang Férfikórus iratai 1910–1987. 1,08 ifm.

A Ganz gyári dalkört Mechwart András gépészmérnök, feltaláló, a vállalat egykori igazgatója alapította. Az énekkar a főváros egyesítésének évében, 1873. június 23-án Stahlton, magyarul Acélhang néven alakult a Magyar Állami Vasutak Gépgyárának kebelén belül. Első irányítója a gyár művezetője, a zenei képzettséggel is rendelkező Bruckmüller Ágoston volt. A kórus eleinte németül énekelt, majd fokozatosan áttértek a magyar nyelvre. Sok önálló rendezvény mellett részt vettek az országos dalversenyeken, melyeken ezüst- és aranyérmeket szereztek. Fennmaradt anyagát zárszámadások, vagyonkimutatások, a pártoló tagok névsora, albumok, a szerepléseikkel kapcsolatos újságcikkek, 1945-től pedig az egyesület jegyzőkönyvei alkotják.

BFL X. 61. Budapesti Typográfia Dalkör iratai 1880–1943 0,22 ifm.

Jegyzőkönyvek teljes anyaga, alapszabály, fénykép, és egy pénztárkönyv maradt fenn.

BFL X. 62. Budafoki Ipartestületi Dalárda iratai 1929. 0,12 ifm.

A Dalárda működéséről egyetlenegy év dokumentumai maradtak fenn. Meghívások fellépésekre, zászlószentelésekre, országos dalversenyre, az Országos Magyar Dalszövetség közgyűlésére, levelezés más dalkörökkel.

Szakmai és gazdasági jellegű egyesületek

BFL X. 103. Budapesti Ácsmesterek Szövetségének iratai 1923–1932. 0,03 ifm.

A fond egy jegyzőkönyvet őriz a Szövetség működéséről.

BFL X. 106. Budapesti Kávéssegédek Egyletének iratai 1875–1923 0,06 ifm.

A mindössze két kötetből álló fond egyik kötete jegyzőkönyv, a másik letéti napló.

BFL X. 107. Budapesti Kávések Szövetségének iratai 1908–1922. 0,36 ifm.

Alapszabály, ügyviteli szabályzat, jegyzőkönyv az országos szövetség alakuló kongresszusáról 1912-ből, evvel kapcsolatos kérdőívek, működési iratok évenkénti bontásban, más egyesületekkel folytatott levelezések stb.

BFL X. 109. Fővárosi Tisztviselők Magánjellegű Takarék- és Előlegezési Szövetkezetének iratai 1887–1910. 0,24 ifm.

A fondban általános iratok és jegyzőkönyvek kerültek levéltári megőrzésre.

BFL X. 112. Budapesti Tabáni Kisdedóvó Egyesület iratai 1877–1904. 0,15 ifm.

Nyilvántartások, tagnévsorok, pénztárkönyvek kutathatók a fond iratai között.

BFL X. 118. Országos Védegylet Budavidéki Osztályának iratai 1845–1847. 0,03 ifm.

Az iratanyagban választmányi és közgyűlési jegyzőkönyvek, tagnévsorok, ügyviteli iratok maradt fenn.

Egyéb egyesületek

BFL X. 201. Budapesti Önkéntes Mentőegyesület iratai 1887–1946. 36 ifm.

A fennmaradt esetnaplók napról napra újra kezdődő folyószámok rendjében rögzítik az esetek bejelentésének idejét, az eset helyszínét, a beteg vagy sérült nevét, korát, lakását, állapotát, kórisméjét. Az iratanyagban egy-egy politikai tüntetés, fegyveres összetűzés sérültjeinek megállapítására is lehet kutatni.

BFL X. 212. Első Budai Betegsegélyző és Temetkezési Egylet iratai 1905–1928. 0,1 ifm.

A fond iratait választmányi jegyzőkönyvek, és számadási iratok teszik ki.

BFL X. 216. Pesti Első Betegsegélyző és Temetkezési Egylet iratai 1836–1845. 0,15 ifm.

A fondban egyleti ülésjegyzőkönyvek és pénztári napló maradt fenn.

BFL X. 217. Pesti Polgári Asztalosmesterek Özvegysegélyző Egyletének iratai 1861–1877. 0,05 ifm.

BFL X. 234. Pesti Polgári Lövészegyesület alapkövében 1892-ben talált okiratok (1824) 1838–1840 k. 0,03 ifm.

Az alapítólevél és a tagnévsor mellett egy rajz Pest városának az 1838. évi árvízzel kapcsolatos rendezéséről, egy Pestet és Budát a felépítendő Lánchíddal ábrázoló metszet, a Pesti Polgári Lövész Udvar rövid történetét bemutató írás, továbbá Pest város tisztviselőinek, a választott polgárságának, a lövészeinek és a lövészetet kedvelőknek a felsorolása 1840-ből.

BFL X. 235. Nemzeti Tornaegylet (1869-ig Nemzeti Torna- és Tűzoltóegylet) iratai 1851–1949. 4,43 ifm.

Jegyzőkönyvek, általános ügyviteli iratok, számadások, tagdíjnyilvántartások, szerződések, különböző versenyek iratai kutathatók a fondban.

BFL X. 245. Egyesületi alapszabályok és iratok gyűjteménye 1873–1940. 0,02 ifm.

Igen csekély mennyiségű vegyes egyesületi irat tartozik a fondba: a Pest-Ofner Viaticums, Kranken und Unterstützungs Verein für Typographen alapszabályai (1848); az Ausztriai Birodalom Első Általános Hivatalnok Egyletének Alapszabályai (1865); a Pester Branntwein-Liqueur und Essig Fabrikanten und Ausschänker Genossenschaft und Selbsthilfs-Verein Alapszabályai (1873); az Allgemeine Arbeiter-Kranken Unterstützungs Kasse alapszabályai (1893); I. kerületi Polgári kör iratai (1886–1896); a Petőfi Sándor Székesfővárosi Betegsegélyző és Jótékonysági Egylet alapszabályai (1904), ill. mérleg és évi jelentés (1905); a Magyarországi Gépészek Kazánfűtők Munkaközvetítő és Temetkező Egyletének számadó jelentése (1905); a Magántisztviselők Otthona Alapszabályai (1905); Magyar Nemzeti Szövetség alapszabályai (1921); a Magyar Pénzügyi Szindikátus alapszabályai (1922); a rákospalotai MÁV nyugdíjasok Kossuth Lajos körének iratai (1924–1934); az Orvosegylet közgyűlési iratai (1934); a Keresztény Iparosok Országos Szövetsége iratai (1934, 1940); Budapesti Torna Club alapszabályai (1938); Nőiruha készítők Országos Egyesületének alapszabályai (1943); Budai Olvasóegylet magyar könyveinek leltára é.n..

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Budapest Főváros Levéltárában a XI. fondfőcsoportban elhelyezett irategyüttes jelentős forrásértéket képvisel. Itt találhatók ugyanis a gazdasági szervek, vagyis az ipari, a kereskedelmi vállalatok, a városi közművek, a bankok és takarékpénztárak, valamint a termelő, értékesítő és szolgáltató szövetkezetek anyaga. A II. világháború után 1946-tól 1950-ig államosított gazdasági szervek elődszerveinek iratanyagát a 29/1950. sz. tvr. utalta levéltárba: 1953-ban jött létre a Központi Gazdasági Levéltár, s elsődleges feladata az iratmentés volt, aminek befejeződése után felszámolták a levéltárat, iratait pedig illetékességi kör szerint osztották szét. A Fővárosi Levéltárba a helyi jelentőségű vállalatok, továbbá a fővárosi központú vállalatok, hitel és biztosítási szervek, a fővárosi közüzemek iratanyaga került, sőt Budapest Főváros Levéltára őrzi a korábban önálló peremkerületekben működött vállalatok, és igen csekély mennyiségben a hitelintézetek anyagát is. Miután az iratanyag nem szabályozott iratbegyűjtés eredménye, többnyire széthullott, rendezetlen állapotban került levéltárba. Jelentős szerepet játszott gazdálkodó egységek iratai – főként az egyéni cégek köréből – hiányoznak, ugyanakkor egy-egy cég levéltárba került iratanyaga is hiányos. A kutatásnak éppen ezért támaszkodnia kell az ún. tükröződő iratokra (fővárosi tanácsi ügyosztályok), ill. más levéltárak, pl. a Magyar Országos Levéltár, anyagára. Az államosítás fordulópontot jelentett a korábbi tulajdonviszonyokban is. Ennek megfelelően a Fővárosi Levéltárban őrzött vállalati iratanyag két, kapitalista és szocialista korszakra válik szét. A kapitalista korszakban alakult gazdasági szervek iratanyaga az államosítással zárult.

A főváros gazdasági életében valamennyi vállalkozási forma – részvénytársaság, betéti, közkereseti társaság, szövetkezet, állami vállalat – jelen volt, s ennek megfelelően alakultak ki az irategyüttesek is, ezek általában közgyűlések iratai, okmánytár, igazgatósági, titkársági iratok – ezen belül a levelezés – a jogi osztály, a műszaki-termelési osztály dokumentumai, a személyzeti, munkaügyi és bérosztály iratai. A BFL ideiglenes fond- és állagjegyzéke a XI. fondfőcsoportban 743 fondot tartalmaz.

Kohó-, gép- és fémipari vállalatok

BFL XI. 115. Hirmann Ferenc Fémöntőde, Rézáru és Vagonfelszerelési Gyár iratai 1928–1950. 3,61 ifm.

a) Ügyvezetőségi iratok 1934–1949. 0,84 ifm.

b) Személyzeti és munkaügyi iratok 1939–1950. 2,2 ifm.

c) Kereskedelmi iratok 1928–1949. 0,6 ifm.

d) Pénzügyi és könyvelési iratok 1933–1949. 0,24 ifm.

Hirmann Ferenc 1880-ban hozta létre a vállalat magját képező műhelyt. Eredetileg különböző rézáru cikkek (gőz-, légszesz- és vízvezetéki csapok és szerelvények, bor- és sörcsapok és szivattyúk, kúthengerek és szelepek) gyártásával, horgany- és ércöntvény címtáblák és betűk előállításával, sárgaréz-, érc és horganyöntvény egyéb rendeltetésű megmunkálásával foglalkoztak, üzleti profiljuk a későbbiekben háztartási és kertészeti cikkek, telefonkészülékek, kovácsolt és öntöttvas csövek, zománcozott kádak, egészségügyi cikkek kis- és nagybani eladásával bővült. A cég exportpiacai sorában eleinte főleg Bulgária és Románia játszott jelentős szerepet, de a két világháború közötti időszakban több európai, valamint közel-keleti országgal növelte értékesítési területét, így jelentős német kereskedelmi kapcsolatokra is szert tett. A II. világháború idején elsősorban hadi megrendeléseknek tett eleget, a háború után pedig a polgári célok mellett jelentős jóvátételi munkái voltak. A gyárat 1948-ban államosították. 1949. június 1-én egyesítették az Ulrich B. J. Bádog- és Ólomgyár céggel, az így létrejött vállalat Ulrich Fémszerelvényárugyár néven működött 1964-ig.

BFL XI. 117. Hubert és Sigmund Acél- és Fémárugyár Kft. iratai 1927–1949. 12,47 ifm.

a) Ügyvezetőségi iratok 1930–1948. 0,05 ifm.

b) Személyzeti és munkaügyi iratok 1944–1948. 0,03 ifm.

c) Termelési és műszaki iratok 1932–1949. 0,02 ifm.

d) Kereskedelmi iratok 1927–1949. 12,36 ifm.

e) Pénzügyi és termelési iratok 1945–1948. 0,01 ifm.

A Hubert és Sigmund cég 1911-ben alakult közkereseti társaság formájában létrehozott műszaki kereskedésként. Ipari tevékenységgel 1929-ben kezdett foglalkozni, és a vas-, fém- és műöntő ipar profiljába tartozó termékek előállítására rendezkedett be. Exportja zömmel európai országokba irányult, így kiterjedt német kapcsolatokkal is rendelkezett, de termékei eljutottak a többi kontinensre is. Az eredményes üzletvitel szempontjából szükséges anyagi alap megteremtéséhez a vállalatot 1937-ben részvénytársasággá alakították át jelentős tőkeerő emeléssel. A cégszöveg Hubert és Sigmund Acél- és Fémárugyár Rt.-ra változott. 1943 elején pedig ismét módosult a társasági forma: korlátolt felelősségű társasággá alakult át. A második világháború idején jelentős részben a hadsereg szükségleteinek kielégítésére dolgozott a gyár. A Hubert és Sigmund-féle Kft.-t 1948-ban államosították, 1949–1951 között ugyanezen a néven, de nemzeti vállalatként, majd ezt követően Kőbányai Vas- és Acélöntöde cégszöveggel működött 1962-ig. 1963. január 1-i hatállyal elveszítette önállóságát: ettől az időtől kezdve ugyan változatlan névvel, de csak mint az Öntödei Vállalat egyik gyáregysége üzemelt.

BFL XI. 118. Koller Károly Gépész-kohómérnöki Iroda iratai 1903–1951. 1,48 ifm.

a) Vezetési iratok 1924–1941. 0,09 ifm.

b) Személyzeti s munkaügyi iratok 1925–1936. 0,01 ifm.

c) Termelési és műszaki iratok 1903–1951. 0,12 ifm.

d) Kereskedelmi iratok 1922–1937. 1,26 ifm.

Koller Károly okleveles gépész- és kohómérnök 1896-ban kezdte meg működését a Ganz és Társa Vasöntöde és Gépgyár Rt.-nél. Ezt követően a zólyomi Unió Cs. Kir. Szab. Vas- és Bádoggyár Társaság mérnöke lett, majd a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. Acélüzemének vezetője volt.

1908-ban a Nadrági Vasipari Társaságot alkalmazta műszaki tanácsosként. 1911-ben alapított Budapesten magánmérnöki irodát, amely tervezéssel és kivitelezéssel, továbbá szaktanácsadással foglalkozott. 1930 körül az iroda felhagyott a kivitelezéssel, és a szellemi termékek, így Koller a gáz ipari és háztartási felhasználásával kapcsolatos találmányait értékesítette szabadalomként Amerikában, Angliában és Németországban, illetve találmányai alapján és irányításával főleg kohókat és generátorokat tervezett különböző európai és argentin megrendelők részére. A tervezésen kívül az iroda a II. világháború kitörése előtt európai és amerikai cégeknél, így a Deutsche Kollergeneratoren- und Ofenbaugesellschaft mbH. látott el szaktanácsadói feladatokat. A céget 1949-ben államosították, majd 1950-ben beolvasztották a Vasöntöde és Gépgyár N. V.-ba.

BFL XI. 138. Oetl Antal Vasöntöde és Gépgyár Rt. iratai 1856–1948. 7,77 ifm.
a) Közgyűlési iratok 1921–1944. 0,05 ifm.
b) Igazgatósági iratok 1920–1947. 0,06 ifm.
d) Ügyvezetőségi iratok 1856–1948. 2,4 ifm.
e) Személyzeti és munkaügyi iratok 1893–1948. 1,2 ifm.
f) Termelési és műszaki iratok 1896–1948. 0,84 ifm.
g) Kereskedelmi iratok 1926–1948. 1,08 ifm.
h) Pénzügyi és könyvelési iratok 1910–1948. 2,12 ifm.

A budai születésű, német származású Oetl Antal (1837) vasöntő 14 éves korában kezdte tanulni a lakatos mesterséget, majd felszabadulása után hosszabb külföldi vándorútja utolsó állomásán, Párizsban sajátította el a vasöntést. 1862-ben tért haza, első, kézműves vasöntő üzemét gyárrá fejlesztette.

BFL XI. 150. Thiergärtner és Stöhr Rt. iratai 1912–1948. 5,96 ifm.
a) Közgyűlési iratok 1913–1946. 0,12 ifm.
b) Igazgatósági iratok 1921–1946. 0,05 ifm.
c) Felügyelőbizottsági iratok. 1922–1944. 0,01 ifm.
d) Ügyvezetőségi iratok 1912–1946. 1,68 ifm.
e) Személyzeti és munkaügyi iratok 1912–1945. 0,86 ifm.
f) Termelési és műszaki iratok 1912–1944. 0,48 ifm.
g) Kereskedelmi iratok 1913–1942. 1,2 ifm.
h) Pénzügyi és könyvelési iratok 1913–1948. 1,4 ifm.

A vállalat 1903-ban jött létre: két német cég egyesítette budapesti képviseletét. Néhány éven belül maga a két berlini vállalat is egyesült Thiergärtner Voltz és Wittmer vízvezeték és központi fűtésberendézési gyár cégszöveggel. 1913-ban – Stöhr Emilnek magyar főrészvényesként történt bevonásával – részvénytársasággá alakult át a Budapesten már 10 év óta működő közös képviselet. A vállalat üzletköre központi fűtő, szellőztető, hűtő, víz- és gázvezeték, továbbá mindenféle egészségügyi berendezés létesítésére, gyártására terjedt ki. A cég széleskörű testvérvállalati hálózattal rendelkezett Németországban, Ausztriában és Csehszlovákiában, de rendelőinek sorában belföldön is megtalálhatóak voltak a különböző állami és fővárosi hivatalok és intézmények, nagyszállók, nagybankok és ipartelepek stb. A II. világháború idején súlyos károkat szenvedett cég hamar talpra állt, termelése már 1945 tavaszán újra indult. A vállalatot – a korábbi német részvényérdekeltség arányában – a magyar állam átadta a Szovjetuniónak, s ettől kezdve 1950 elejéig vegyes szovjet-magyar részvénytársaságként működött tovább. Ekkor teljes magyar tulajdona került, s 1952 októberéig az ÉM. Kelenföldi Épületszerelő Vállalat néven dolgozott tovább. További sorsára nézve nincsenek adataink.

Finommechanikai vállalatok

BFL XI. 203. Fischer Precíziós Mechanikai Gyár iratai 1935–1949. 0,7 ifm.

Az állag nélküli fond őrzi a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségének körleveleit, a honvédelmi miniszter 1942–1944 közötti rendeleteit, üzemi bizottsági iratokat, 1948–1949-ben folytatott levelezését külföldi cégekkel. Személyzeti iratai személyi kartonok, rendezetlenek.

BFL XI. 204. Glück Béla Mérőműszer Üzem iratai 1938–1949. 0,36 ifm.

A fond a hadüzemmé nyilvánítás időszakából (1942–1944) őriz dokumentumokat, továbbá a kereskedelmi levelezés iratait is ebből a korszakból keltezettek. Bérkartonjai betűrendben.

Vegyipari vállalatok

BFL XI. 418. Krajer E. és Társa Lakk- és Festékgyár iratai 1910–1948. 2,88 ifm.

A gyár vezetése levelezésben állott a Kereskedelmi és Iparkamarával, minisztériumokkal, az ügyvédjével, a Vegyipari Igazgatósággal. Személyzeti iratai között bérjegyzékek is találhatók,

1943–1948 közötti időszakból maradt fenne kereskedelmi levelezése, továbbá adóügyek, mérlegek, leltárak dokumentumait őrzi az állag.

BFL XI. 425. Müller Testvérek Vegyészeti Gyár Rt. iratai 1904–1948. 0,1 ifm.

Az állag nélküli fondban az részvénytársaság közgyűlési, igazgatósági ülési jegyzőkönyvei, védjegyek és védjegy-ügyek iratai, az 1947–1948 közötti időből fennmaradt kereskedelmi levelezés dokumentumai kutathatók.

BFL XI. 439. Bayer dr. és Társa Vegyészeti Gyár iratai 1930–1950. 0,24 ifm.

A valószínűleg bajor eredetű családnak egykoron két tagja költözött Magyarországra: a gyógyszerész Bayer Arnold és Bayer József. Az előbbi gyógyszerész lett Budapesten, Bayer József viszont Kassán alapított sörgyárat. A gyógyszerész hivatás viszont nemcsak Bayer Arnold, hanem testvére ágán is tovább öröklődött, hiszen Bayer Józsefnek nemcsak gyermeke, Bayer Antal, hanem unokája, ifj. Bayer Antal is gyógyszerésznek tanult, s ő lett a Dr. Bayer és Társa Gyógyszerészeti Gyár műszaki igazgatója. A gyár tulajdonosa a nála jóval idősebb unokatestvére, Dr. Bayer Krucsay Dezső (Bayer Arnold fia) svéd konzul volt. A gyár számos terméke közül a „Purgo” márkanéven forgalomba hozott hashajtó volt a legismertebb, de ők forgalmazták az első fenolftalein-tartalmú gyógyszert is Magyarországon.

Elöljárósági, cégbírósági, honvédelmi miniszteri és egyéb hivatalos ügyek iratai (1930–1947), a Magyar Orvosok Szabad Szakszervezetére vonatkozó, 1946–1947 közötti iratok, dátum nélküli személyzeti névsor, gyári statisztika (1945–1946), kereskedelmi levelezés (1946–1947) került levéltárba a gyár fennállása alatti időszakból.

Textilipari vállalatok

BFL XI. 539. Kammer Testvérek Textilipari Rt. iratai 1925–1943. 0,48 ifm.

A cég jogelődjét, Kammer Testvérek Textilgyára elnevezéssel, közkereseti társasági formában, 1904-ben alapította a Kammer család. A gyárüzem tevékenysége textiláruk szövésére, fehérítésére, festésére és kikészítésére terjedt ki. 1906-ban a tulajdonosok a céget részvénytársasággá alakították át, a cégnevet Kammer Testvérek Textilipar Rt.-re változtatták. A fond iratanyaga a Központi Gazdasági Levéltár megszűnése után, 1963-ban került a BFL őrizetébe, középszinten rendezett. A kutatáshoz eredeti segédletek nincsenek, a fond a repertórium alapján kutatható.

Az iratanyagban közgyűlési iratok és jegyzőkönyvek (1939–1942), igazgatósági iratok és igazgatósági ülések jegyzőkönyvei (1933–1941) alapszabály és módosítása (1939, 1941), iparengedély (1925), a cég ügyvitelére és működésére vonatkozó javaslatok és jelentések, személyi dossziék (B–Zs), külföldi illetékességű alkalmazottak névjegyzékei (1934–1942), mérlegek, adóbevallások, adómérlegek, a Magyar Textilipar Rt.-vel történt fúziós mérleg és mellékletei, forgalom- és költségkimutatások, továbbá a Ramus S. A., berni székhelyű svájci bankkal folytatott levelezés dokumentumai kutathatók.

BFL XI. 565. Pestszentlőrinci Organtinszövő Kikészítőüzem és Kereskedelmi Kft. iratai 1942–1946. 0,08 ifm.

A merevített, ritka szövésű pamutszövetet előállító cég működését titkársági iratok, minisztériumokkal, hatóságokkal, hivatalokkal és érdekképviseletekkel folytatott titkársági levelezés, adóügyi iratok, illetményjegyzékek, munkaviszony igazolások reprezentálják.

BFL XI. 582. Újpesti Tarkánszövő- és Kikészítőgyár Rt. iratai 1932–1947. 0,2 ifm.

A fondban titkársági iratok, alapszabályok, iparengedélyek, igazgatósági levelezés felmondólevelek, bizonyítványok, mérlegek, adóügyi iratok, leltárak maradtak fenn a cég működéséből.

Bőripari vállalatok

BFL XI. 613. Ottenreiter Kesztyűs és Bőrárukészítő Cég iratai 1863–1958. 1,68 ifm.

A kiadás-bevételről, a rendelésekről, az illetményjegyzékekről, bőrszínmintákról, szabadalmakról, anyagkiadásokról, javításokról, kimutatások a fizetett vámokról, a munkakiadásról, az iparigazolványról, a munkakönyvről, leltárakról, előjegyzési naplókról, bérjegyzékről szóló dokumentumok mellett fennmaradt az üzlet kulcsa, továbbá kesztyűtartó zacskók, műszaki rajzok is.

Faipari vállalatok

BFL XI. 705. Flamm János és Fiai Faárugyár iratai 1938–1948. 0,38 ifm.

A cég tíz éves működését reprezentáló dokumentumok kerültek a fondba. Ezek között vannak titkársági iratok, közgyűlési jegyzőkönyvek, mérlegek, leltárak, az államosítással kapcsolatos iratok, eredmény-kimutatások, adóbevallások, kereskedelmi levelezés, bérjegyzékek.

BFL XI. 710. Lingel Károly és Fiai Első Magyar Faáru és Bútorgyár iratai 1897–1949. 2,5 ifm.

A vállalatot 1864-ben, mint egyéni céget hozták létre, majd közkereseti társasággá alakították át. A századforduló körül átlagosan 100-150 munkást és alkalmazottat, a két világháború között 200-300 főt foglalkoztatott. A vállalat tárgyköre: műbútorok, irodabútorok s egyéb lakberendezések, majd rádiószekrények és lőszerládák gyártására terjedt ki. Államosításának időpontja: 1948 év. A fond irattári rendszere mesterséges rend.

A gyár tulajdonosainak kereskedelmi partnerei között szerepel a Német–Magyar Kereskedelmi Kamara (1939–1941), továbbá Ausztriában, Bécsben Bosch, Robert cége, a Deutsche Wohnkultur GmbH, az „Eunig", Friedrich Kock, Emerick Lockner, Vereingnister Wiener Tischlermeister A.G.; Németországban: Erwin Behr (Wendlingen), B. Feder Möbelhaus (Berlin), Bökne & Sohn GmbH. (Gera), CarsJens-Uffrecht K.G. Haldensleben, Clausen & Petermann (Hagen-Haspe), Clausen, Carl & Co. (Berlin), Cyriacus & Nötzel (Leipzig), "Die Einrichtung" (München), Himmelwerk A.G. (Tübringen), Keller & Böhm (München), Landgraf, Walther (Bréma), Markstahler & Barth (Karlsruhe), Prasser, Theodor (Nürnberg), Rachner, Ferdinand Glatz und Werder, Rahnefeld & Co. (Nürnberg), Raumkunst. Jäger & Erdmann (Strassburg), Roeper C.E. (Hamburg), Rosau, Erick (Berlin), Scherer, F. (Freiburg), Schieldknecht A.G. (Stuttgart), Soennecken, F. (Bonn), Telkamphaus (Heidelberg), Thomsen, Emil (Hamburg), Thürlings & Elielin (Hamburg), Zeulenrodaer Kunstmöbelwerke Albin May (Zeulenrode), Zipperling Kessler & Co. (Hamburg), Zweikorn-Werk GmbH. (Köln).

BFL XI. 713. Neuschlosz Lichtig Repülőgépgyár és Faipari Rt. iratai 1906–1949. 1,32 ifm.

A fondban közgyűlési jegyzőkönyvekre és iratokra, alaptőke változásokra, alapszabályokra, cégjegyzésekre, szerződésekre, Albertfalva elöljáróságával folytatott levelezésre, igazgatói levelezésre, külföldi levelezésre, mérlegekre, leltárakra és velük kapcsolatos iratokra lehet kutatni.

Építő-, üveg- és porcelánipari vállalatok

BFL XI. 843. Wágner S. Építési Cég iratai 1836–1897. 0,8 ifm.

A cég nemcsak a fővárosban, hanem szerte az országban, jelentős építkezésekben vett részt. Az építtetőkre vonatkozó iratok abc-rendben vannak letéve.

Nyomda- és papíripari vállalatok

BFL XI. 916. Klösz György és Fia Cég iratai 1876–1945. 1,8 ifm.

Johann Justus Georg Kloess 1844. november 15-én született Darmstadtban. Gyógyszerészeti, vegyészeti és fényképészeti tanulmányok után Bécsben kezdte meg pályáját. 1866 körül érkezett Pestre, és fényírdát nyitott. Klösz György alapító tagja lett a Magyar Fényképészek Egyletének, 1873-ban egyike a bécsi világkiállítás fotózásának monopoljogával rendelkező hat fős csoportnak. 1877-ben rendezte be új, kétemeletes műtermét. 1879-ban kőnyomdát állított fel, és ettől kezdve a sokszorosítóipar felé fordult. 1885-ben az Országos Általános Kiállításon bemutatta Budapest sugárútjának, az Andrássy útnak 1:100 léptékben leképező panoráma-sorozatát. A Siemens és Halske cég megbízásából fényképezte az első pesti villamosokat. 1890 és 1894 között társtulajdonosa volt a Budapesti Látogatók Lapja című többnyelvű idegenforgalmi folyóiratnak. 1894-ben operatőrcsapatával fényképezte Kossuth Lajos temetési menetét. A kilencvenes évek második felétől sorozatokat készített a városrendezés miatt bontásra váró házakról. A millenniumi kiállításról, a kizárólagos jogú Fényképészeti Szövetkezés égisze alatt legalább hétszáz képet készített, önállóan is kiállított, fotóit számos pavilon szerepeltette anyagában. Felvételei sorra jelentek meg a kor sajtójában, kitüntetései szaporodtak. Az 1900-as párizsi világkiállításra

készülve közel száz vidéki kastélyról készített külső és belső felvételeket. Fiát, Klösz Pált Bécsben a grafikai főiskolán taníttatta, 1903-ban társtulajdonossá tette, a céget ettől kezdve Klösz György és fia udvari fényképészeti, térképészeti és kőnyomdai műintézet néven jegyezték. Az 1906-ban alakult Magyar Fényképészek Országos Szövetsége alelnökévé választotta. 1913. július 4-én hunyt el. A cég iratanyagában a kereskedelmi levelezés a betűrend alapján kutatható.

Élelmiszeripari vállalatok

BFL XI. 1032. Óbudai Kristályjéggyár Rt. iratai 1920–1947. 0,6 ifm.

A fondban kartell-megállapodások, fizetési jegyzékek, mérlegek, gépészeti előbecslések, és főkönyvi kartonok maradtak fen a részvénytársaság irataiból.

Kereskedelmi és közlekedési vállalatok

Kereskedelmi Vállalatok

BFL XI. 1107. Conserva Német–Magyar Terményforgalmi Rt. iratai 1938–1949. 0,1 ifm.

Közgyűlési és igazgatósági ülésjegyzőkönyvek, cégjegyzési, igazgatósági iratok, az I. és II. zsidótörvény iratai, valamint könyvelési iratok maradtak fenn.

BFL XI. 1118. Heinrich A. és Fiai Rt. iratai 1803–1949. 9,17 ifm.

A Heinrich család János nevű őse a 18. században érkezett Magyarországra. A vaskereskedést alapító Heinrich Alajos 1809-ben költözött Pestre, ahol egyidejűleg polgárjogot is nyert. Fivérével, Ferenccel 1827-ben Omoroviczai előnévvel kapott magyar nemességet Ferenc császártól. Üzletüket a század közepén nyitották a Belvárosban, Heinrich Alajos és Fiai cégjellel. Mivel a család tagjai a másik vaskereskedő család sarjaival, a Schopper család leányaival házasodtak össze, s a Schopper család őse, Károly nagy szántóterületeket vásárolt a Józsefvárosban, az 1900-as években a jómódú cég a Józsefvárosban folytatta működését. A nagy mennyiségű iratanyag jelentős forrásértékkel bír mind a család-, mind az ipartörténet kutatói számára. (Állagai egyelőre nincsenek, jelenleg rendezés alatt áll.)

BFL XI. 1148. Rédlich-féle Vaskereskedelmi Cég iratai 1818–1849. 3,44 ifm.

Az anyag betűrendben lerakott üzleti levelezésből, pénztári mellékletekből, hirdetményekből és hirdetés töredékekből, számla- és szállítási könyvekből áll.

BFL XI. 1165. Budafoki Hordókereskedelmi Kft. iratai 1945–1950. 0,01 ifm.

A rendkívül csekély mennyiségű iratanyagban csak az 1950. évi adóbevallás, valamint az 1945-1947 közötti leltár és taggyűlési jegyzőkönyvek maradtak fenn.

BFL XI. 1197. Renold Ipari és Motorláncok Kft. iratai 1929–1952. 0,9 ifm.

A vállalkozás iratanyagában őrzött kereskedelmi levelezés osztrák, holland, svájci, angol, amerikai, francia üzleti kapcsolatok dokumentumait őrzi.

Vendéglátóipari vállalatok

BFL XI. 1252. Császárfürdő Kegyes Alapítvány iratai 1895–1949. 2,8 ifm.

Betűrendes levelezés, alkalmazotti nyilvántartás, leltár, a Szállodás Ipartestület iratai kutathatók – többek között – az állag nélküli fondban.

BFL XI. 1253. Királyfürdő Rt. iratai 1910–1948. 0,2 ifm.

Cégjegyzések, határozatok, jegyzőkönyvek, adás-vételi szerződések, alapszabályok, költségkimutatások kerültek levéltári megőrzése a részvénytársaság működéséből.

BFL XI. 1254. Szent Lukács Gyógyfürdő Rt. iratai 1922–1946. 0,12 ifm.

Közgyűlési, igazgatósági, felügyelő bizottsági ülések jegyzőkönyvei kerültek elhelyezésre az állag nélküli 9 fondban.

Pénzintézetek

Magyarországon az első pénzintézet 1828-ban alakult, amikor az Első Osztrák Takarékpénztár Pesten fiókot nyitott. 1839-ben alakult meg az első magyar pénzintézet a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, mely 1845-ben részvénytársasággá szerveződött. Az első bank a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank pedig 1841-ben kezdte meg működését, melyet pesti kereskedők hívtak életre.

1848-ban már 37 pénzintézet működött az akkori Magyarországon. Az abszolutizmus idején kevesebb alakult, de a kiegyezést követően egymás után jöttek létre a bankok és takarékpénztárak. Ekkor, 1867-ben alakult a Magyar Általános Hitelbank. Az 1873-as válságot követően a bankok és takarékpénztárak fejlődése zökkenőmentes volt. 1915-ben a Magyar Királyság területén 2034 bank és takarékpénztár működött, a trianoni békeszerződés után számuk 607-re csökkent.

A bankok és takarékpénztárak csaknem kivétel nélkül részvénytársasági alapon működtek. Általánosan jellemző volt rájuk a budapesti bankok vezető szerepe, a hitelintézetek nagy száma, az átlagban gyenge tőkeerő és a jelentős tartalékképzés.

Kezdetben a bankok fő üzletköre idegen tőkék megszerzésével, felhasználásával kapcsolatos hitelnyújtás volt. A takarékpénztárak eleinte humanisztikus jellegű társulatok voltak, de hamarosan osztalékfizetésre törekvő üzleti vállalkozásokká váltak. A tiszta takarékpénztári és tiszta bankszerű jelleg az idők folyamán egybemosódott, és végül valamennyi vegyes takarék és bankintézetté vált. Az I. világháború kezdetétől a pénzintézetek áruüzleteket is bonyolítottak.

A pénzintézetek jelentős szerepet vállaltak gyárak, leányvállalatok alapításában, ezzel a hazai kereskedelmi, mezőgazdasági, ipari, közlekedési, biztosító cégeknek, vállalatoknak nemcsak tőkebeszerző forrásai lettek, hanem társtulajdonosként fejlődésük befolyásolóivá is váltak.

1916-ban létrejött a pénzintézetek autonóm ellenőrzésének szerve a Pénzintézeti Központ. 1919-ben megalakult a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE), amelynek célja a magyar pénzintézetek és bankárok együttes érdekeinek védelme lett.

A jegybank szerepét eleinte az 1816-ban létrejött Osztrák Nemzeti Bank, majd a kiegyezés után Osztrák Magyar Bankká bővült pénzintézet látta el. A trianoni szerződés értelmében az Osztrák Magyar Bankot felszámolták, és helyébe csak az 1924. évi V. tc.-kel szervezett Magyar Nemzeti Bank lépett.

1920-tól – 1920. évi XXX. tc. – hitelszövetkezet alakítását csak az OKH engedélyezhette, és csak ennek szervezetében működhetett. Magyarországon a 19. sz. 30-as éveitől a Triesztben alakult két nagy biztosítótársaság, a Trieszti Általános Biztosító-Társulat és az Adriai Biztosító Társulat jutott kizárólagos szerephez egészen 1857-ig. Ekkor alapították az Első Magyar Általános Biztosító-Társulatot, 1879 végén pedig létrejött a Fonciére Általános Biztosító Rt. Az 1857. évi kereskedelmi törvény szabályozta a biztosító jogot – biztosítási ügylet keretében a kárbiztosítást, életbiztosítást és viszontbiztosítást szabályozva – és megkönnyítette a biztosító intézetek alakítását. Sok biztosító társulat az I. világháború alatt és azt követően is szilárdan tartotta magát. 1919-ben létrejött a Biztosító Intézetek Országos Szövetsége. Az 1921–27 közötti időben felerősödött a verseny közöttük, amelyet a kereskedelmi törvény tett lehetővé azáltal, hogy a biztosítási ügy a biztosított fél részéről a díj egyszerű nem fizetésével bármikor megszüntethető volt. A tagok átcsábításának versenyét az 1927. évi X. tc. életbelépése szüntette meg. 1923-ban a VIII. tc.-kel megtörtént a biztosítási közigazgatási jog kodifikálása és felállították az állami felügyeleti szervet a Biztosító Magánvállalatok M. Kir. Állami Felügyelő-Hatóságát. Trianon után a biztosítótársaságok működési területe csökkent, a kisebb működési területhez mérten túlságosan nagynak bizonyult központi apparátusok csökkentésére volt szükség.

A bankok államosítása 1947-ben történt meg az 1947. évi XXX. tc. alapján. Az OKH működését a 8600/1947. Korm. sz. rendelet szüntette meg. Jogutódja a Hitelszövetkezet és az Országos Földhitelintézet összevonásával létrejött Országos Szövetkezeti Hitelintézet lett.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária – Tánczos Tiborné: A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814-1953. XI. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2000. (Segédletek 6.)

Bankok és takarékpénztárak

BFL XI. 1303. Csepeli Takarékpénztár iratai 1930–1950. 0,05 ifm.

BFL XI. 1305. Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár iratai 1877–1879. 0,02 ifm.

A takarékpénztár működéséről mindössze az igazgatóságtól és a felügyelő bizottságtól a közgyűléshez intézett jelentések maradtak fenn.

BFL XI. 1309. Óbudai Takarékpénztár Rt. iratai 1867–1871. 0,02 ifm.

BFL XI. 1310. Óbuda–Újlaki Takarékpénztár iratai 1947–1949. 0,02 ifm.

BFL XI. 1312. Újpesti Takarékpénztár iratai 1937–1949. 0,04 ifm.

BFL XI. 1313. Pesterzsébeti Takarékpénztár Rt. iratai 1928–1947. 0,28 ifm.

Hitelszövetkezetek

BFL XI. 1353. Fővárosi Tisztviselők Magánjellegű Takarék és Előlegezési Szövetkezetének iratai 1886–1906. 0,45 ifm.

Az irategyüttes a fővárosi tisztviselők szövetkezetbe belépett tagjairól és a szövetkezet működéséről őriz dokumentumokat: általános igazgatási iratok (alapszabályok, igazgatósági és felügyelőbizottsági jelentések, közgyűlési és vezetőségi ülések jegyzőkönyve, vagyonmérlegek, névjegyzékek), levelek, be- és kilépett tagok jegyzéke, igazgatósági üléseken hozott határozatok, kérvények, jegyzőkönyvek és az 1886–1911. közötti években vezetett takarékbetét főkönyv.

BFL XI. 1356. Albertfalvai Hitelintézet iratai 1948–1949. 0,04 ifm.

BFL XI. 1357. Békásmegyeri Hitelintézet iratai 1949–1950. 0,02 ifm.

BFL XI. 1358. Budafoki Hitelintézet iratai 1940–1950 (1951). 0,04 ifm.

BFL XI. 1361. Erzsébetfalvai Hitelintézet iratai 1911–1923. 0,2 ifm.

BFL XI. 1362. Kispesti Hitelintézet iratai 1943–1950. 0,71 ifm.

BFL XI. 1364. Nagytétényi Hitelintézet iratai 1943–1949. 1,54 ifm.

BFL XI. 1365. Pesterzsébeti Hitelintézet iratai 1943–1949. 1,54 ifm.

BFL XI. 1366. Pesthidegkúti Hitelintézet iratai 1943–1949. 0,18 ifm.

BFL XI. 1368. Pestlőrinci Hitelintézet iratai 1945–1950. 0,59 ifm.

BFL XI. 1373. Rákospalotai Hitelintézet iratai 1946–1948. 0,45 ifm.

BFL XI. 1376. Soroksári Hitelintézet iratai 1937–1952. 0,6 ifm.

BFL XI. 1377. Újpesti Hitelintézet iratai 1939–1949. 0,42 ifm.

Budapest főváros közüzemei, közlekedési vállalatai, pénz- és hitelintézetei, gazdasági intézményei és elődvállalatai

BFL XI. 1503. Csepel Község Vízművének iratai 1927–1949. 3,75 ifm.

BFL XI. 1504. Budafok Megyei Város Vízművének iratai 1902–1949. 0,6 ifm.

BFL XI. 1505. Pest Város, majd Budapest Székesfőváros Vízművének iratai 1868– (1975) 107,92 ifm.

A Székesfővárosi Vízművek iratanyaga a kommunális vezetékes vízszolgáltatás kezdetéig nyúlik vissza. Önálló vagyonkezelésű üzemmé 1930-ban alakult át, s működött községi, majd tanácsi vállalatként. Az irategyüttesben fennmaradtak a vezérigazgatói iratok (1935–1948), az üzemi választmányi jegyzőkönyvek (1934–1949), a vízvezetéki rekonstrukciók, vízvezeték építések iratai.

BFL XI. 1507. Budapest Székesfőváros Gázműveinek iratai 1879– (1960). 108,96 ifm.

Az Általános Osztrák-Magyar Légszesz Társulat megváltása után, 1910-ben alakult meg a fővárosi gázművek. Az iratanyagot az igazgatóság, a személyzeti és a műszaki osztály iratai teszik ki.

BFL XI. 1509. Budapest Székesfőváros Elektromos Műveinek iratai 1893–1959. 55,54 ifm.

A fővárosi áramszolgáltatás két magánvállalat kezében volt, a főváros ezek megváltásával és saját erőmű építésével alapította meg a Székesfőváros Elektromos Műveit. Az iratanyag gerincét az igazgatóságnak a polgármesteri és a tanácsi ügyosztályokkal folytatott levelezése teszi ki, ill. vezérigazgatói jelentések (1925–1947).

BFL XI. 1510. Budai Közúti Vaspálya Társaság iratai 1866–1881. 5,19 ifm.

BFL XI. 1511. Budapesti Közúti Vaspályatársaság iratai 1870–1933. 12,02 ifm.

A társaság iratanyagában az igazgatósági ülések jegyzőkönyvei (1894–1918), az okmánytár, műszaki és személyzeti iratok maradtak fenn. A társaság a Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt.-nak (BSZKRT) egyik elődvállalata volt.

BFL XI. 1512. Budapesti Villamos Városi Vasút iratai 1882–1931. 16,4 ifm.

A vállalat iratanyaga közgyűlési jegyzőkönyvekből (1905–1908), mérlegekből (1892–1918), igazgatósági és jogügyi iratokból áll. A vállalat a BSZKRT-nak egyik elődvállalata volt.

BFL XI. 1514. Budapest–Újpest–Rákospalotai Rt. iratai 1887–1950. 2,42 ifm.

BFL XI. 1517. Budapesti Egyesített Városi Vasutak iratai 1886–1933 (1950). 9,65 ifm.

BFL XI. 1519. Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt. iratai 1887–1950. 107,4 ifm.

Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt.-nak (BSZKRT) iratanyaga felöleli a közgyűlési jegyzőkönyveket (1924–1949), az elnöki bizalmas iratokat (1930–1949), az igazgatósági ülési jegyzőkönyveket (1922–1949), a végrehajtóbizottság és a felügyelőbizottság jegyzőkönyveit, az okmánytári iratokat, a polgármesternek a vállalathoz intézett rendeleteit, végzéseit, határozatait, vezérigazgatói, igazgatói, ügyvezetői levelezést, jogügyi, személyzeti, munkaügyi, műszaki iratokat. Az iratanyagot a villamosközlekedésre vonatkozó sajtócikk gyűjtemény egészíti ki (1898–1949).

BFL XI. 1520. Budapesti Helyiérdekű Vasutak Rt. iratai 1880–1952. 28,5 ifm.

BFL XI. 1521. Budapest–Szentlőrinci Helyiérdekű Villamos Vasúti Rt. iratai 1886–1947. 2,49 ifm.

BFL XI. 1523. Budapest-Budafoki Helyiérdekű Vasút Rt. iratai 1898–1923 (1925). 2,88 ifm.

BFL XI. 1700. Budafoki Villamossági Rt. iratai 1897–1947. 0,12 ifm.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

Az egyházi szervezetek és intézmények fondjainak időköre 1683-tól 1948-ig tart, terjedelme: 5,62 ifm. Az iratanyag általában ajándékozás, átadás útján került levéltári megőrzésre.

BFL XII. A-B 1. Budai Kapucinus Rendház és Plébánia iratai 1787–1946. 0,45 ifm.

A kapucinus rend Buda török alóli felszabadulása után települt a városba, a 18. század folyamán megépült templomuk és rendházuk. A töredékesen fennmaradt iratanyag a plébánia igazgatásának, gazdasági ügyvitelének dokumentumai. A latin és német nyelvű kötetekben a bejegyzések időrendben követik egymást, az iratok szintén időrendben vannak elhelyezve.

BFL XII. A-B 2. Budai Szent Erzsébet Apácák Női Kórházának iratai 1785–1797. 0,04 ifm.

A ferences rendi apácákat II. József telepítette Budán a Vízivárosba, azzal a céllal, hogy ott női kórházat rendezzenek be. A kórház 1785-ben megkezdte működését. A fond az apácák által a felvett betegekről vezetett nyilvántartás első kötete (Prothocol deren in dem Jahr 1785 von ihr keyserlich königlich apostolischen Mayestett neu erichteten Hospithal deren Elisabethinerinen in der Wasserstadt in Offen angenohmenen, entlassenen, und verstorbenen Kranckhen, welches den 29 November seinen Anfang genohmen).

BFL XII. A-B 3. Pesti Szervita Rendház és a Magyar Szervita Rendfőnökség iratai 1683–1948. 3,8 ifm.

A szervita rend I. Lipót 1688. évi engedélye alapján 1717-ben kezdte meg Pesten rendháza felépítését, templomát pedig a 18. század első felében építette fel. Az ausztriai-magyarországi rendtartomány főperjelének a pesti rendház volt székhelye. A rendháznak Pesten gazdasága, Budán szőlőbirtoka volt. A rend betegápolással is foglalkozott. Az iratanyag, bár nem teljes, képet ad a birtokok igazgatásáról, a vallási életről, a betegápoló tevékenységről. A rendet 1950-ben oszlatták fel.

A latin, német és magyar nyelvű iratanyagban, ill. kötetekben az időrend alapján lehet kutatni.

BFL XII. A-B 4. Pesti Belvárosi Ferences Rendház és Plébánia iratai 1887–1919. 0,05 ifm.

A ferences atyák Pestnek a törököktől való visszafoglalása után érkeztek a városba, akik lelkipásztori teendőket is elláttak. A rendház és a plébánia irataiból csak töredék maradt fenn, többek között az 1893–1894-ben bérmáltak anyakönyve.

XIII. CSALÁDOK

A családi levéltárak a korai középkorban alakultak ki. Fejlődésük alapját a jogbiztosító oklevelek jelentették. A családi levelestárban eleinte nem volt más, mint különféle birtokjogi oklevelek. Később az írástudás általánossá válásával többféle irattípus is megjelent a családi levéltárban, amelyek közül a birtokigazgatással és a gazdálkodással kapcsolatos iratokon túl a levelek (missilisek) jelentenek pótolhatatlan forrást a különböző korok hétköznapjainak megismeréséhez. Később a családi levéltár részei lettek a családtagok alapvető személyi adatait rögzítő anyakönyvi kivonatok mellett az iskolai végzettségre vonatkozó, és az életpálya egyes állomásait rögzítő iratok is.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szervek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.

Budapest Főváros Levéltára ebben a fondfőcsoportban a más irategyütesekből kiemelt, ill. a családtagok, leszármazottak ajándékozásából levéltárba került családi iratokat helyezte el. Az iratanyag időköre a 18. század közepétől napjainkig tart. A nagyrészt a 19. századból származó iratok egy része személyi-családi dokumentumok, levelezés, másik része az adott család kiemelkedő tagjainak hivatali működése során keletkezett iratok. A fondfőcsoportba jelenleg 40 fond tartozik, 12,02 ifm. terjedelemben, s a levéltár iratgyűjtő, iratmentő és -vásárló tevékenysége során folyamatosan gyarapodik.

BFL XIII. 1. Hinka család iratai 1761–1919. 0,42 ifm.

A fond négy jogász-generáció személyi és ügyvédi iratait tartalmazza. Hinka József, id. Hink Antal (1781–1847?) budai postahivatali tiszt és Plechner Rozália fia, 4 évesen árván maradt. Nagybátyja, Hinka János nevelte, tőle ered a családnév később használt alakja. Hinka József 1800-ban a pesti egyetemen szerzett jogi diplomát, 1810-ben a Magyar Kamaránál, 1812-ben a Helytartótanácsnál kapott ágensi kinevezést. Sommerer Annát vette feleségül, akinek családja (Thalherr) 1843-ban báróságot kapott. 1815-ben a telki apátság ügyésze lett, emellett hosszú ideig az óbudai uradalom úriszékén ülnökölt. 1847-ből van róla az utolsó emlék.

Iratai személyi és családi okmányokat, ügyvédi meghatalmazásokat, jelentősebb perekben készített elaborátumokat, levelezést és nyugtákat tartalmaz.

Hinka József, ifj. (1815–1882?), az előbbi fia, a pesti egyetemen végzett jogot, 1838-ban ügyvédi, 1841-ben váltóügyvédi diplomát szerzett. 1841-ben házasságra lépett Koller Eleonórával. Nem sikerült 1849-ben a pesti cs. kir. törvényszéken állást kapnia, mindössze az óbudai úriszék ülnöki tisztét vehette át apjától. 1851-ben kisegítő ügyésznek nevezték ki a kincstári ügyigazgatósághoz, az utódszerv (Finanzprokuratur) szolgálatában maradt 1856-ig. 1858-ban a Magyar Tudományos Akadémia rendes ügyészévé választotta.

Irataiban a személyi iratok dominálnak, de megtalálhatók benne az 1848-as választási és országgyűlési belépők, igazolványok, esküdtszéki meghívói (1868, 1870).

Hinka László (1845–1915), az előbbi fia, pesti jogi tanulmányok után 1868-ban a Finanzprokuratur ügyésze, 1870-ben a pozsonyi pénzügyi ügyészség főnöke, 1875-ben a budapesti kincstári jogügyigazgatóság előadója, ill. osztályvezetője, 1878-tól a pécsi püspöki uradalom főügyésze, egyházmegyei alapítványi ügyész, később még pécsi káptalani ügyész is lett. 1911-ben nyugdíjaztatta magát. 1872-ben Koller Adalbertát vette feleségül. 1882 elején vonult vissza az ügyvédi gyakorlattól. Iratai elsősorban személyi iratok, de igen becses anyag van bennük a pécsi püspöki és káptalani uradalmak vagyonkezelésére vonatkozólag is (pl. a régi iratjegyzékek).

Hinka Miklós (1877–?), H. László fia, jogi tanulmányai után 1905-ben tett ügyvédi vizsgát és Pécsett folytatta atyja ügyvédi gyakorlatát. 1913-ban Budapestre költözött, itt (előbb ideiglenes minőségben) a fővárosi árvaszék segédfogalmazójává nevezték ki. Ilyen természetű működésének 1919-ig van nyoma.

Iratai személyes természetűek, amelyek időrendben, a peres iratok a felek nevének betűrendjében vannak elhelyezve. A családi iratokat politikai és irodalomtörténeti szempontból jelentős nyomtatvány- és kézirat-gyűjtemény egészíti ki.

BFL XIII. 2. Dietrich család iratai 1770–1942. 0,68 ifm.

A család erdélyi szász eredetű, az ősnek tekinthető Dietrich János evangélikus lelkész (Pfarrer in Grosau), 1808 előtt halt meg. (Felesége: Johanna Regina von Scharfenbach). Hat gyermekük közül Sámuel posztókészítő vitte tovább a családot (felesége: Josepha Susanna Grau,? –1830).

Legidősebb fia, Carl Samuel 1846-ban teológiai kandidátus, a fiatalabb, Samuel Adolf (1829–?) 1882-ben tábornoki rangot viselt. Az utóbbinak és Schulte Júliának 1874-ben kötött házasságából származott három fiú közül a legkisebb, Dietrich Alfréd, akinek kezén az iratok fennmaradtak. Az iratok a család erdélyi birtokaira és idősebb tagjaira vonatkozó szórványos darabokon kívül elsősorban Dietrcih Alfréd pályájára és katonai-diplomáciai működésére vonatkoznak. Ő 1877-ben született, 1907-ben az adriai flottánál sorhajóhadnagy, 1917-ben korvettkapitány, 1918-ban a hadsereg-parancsnoksághoz beosztott admirális vezérkari főnöke, és mint ilyen, Horthy Miklós tiszttársa volt. 1921-ben a m. kir. folyamrendészeti hatóság vezetője, az 1930-as években pedig rendkívüli és meghatalmazott miniszter lett. 1942-ben még élt.

A levéltárnak átadott irategyüttesben néhány dossziényi irat tájékoztat a hadihajók gyakorlatairól, a Laudon–Zrínyi és a Nautilus összeütközéséről, az Árpád hadihajón kitört tengerész-zendülésről. A fegyverszünet, ill. a trianoni béke utáni időből keltezett iratok között a Szerb–Horvát–Szlavón Nemzeti Tanácsnak átadott hajók jegyzéke (1918. okt. 31.), a polai katonai felszámoló hivatal és az államközi hazaszállító hivatal, a Magyar Hadihajózás Műszaki Hivatala, a HM hadihajós csapatfelügyelő hivatali iratai (1919–1920) kutathatók. A magyar–jugoszláv és magyar-román határmegállapító bizottság töredékes iratait, a magyar-román vízügyi rendezésre vonatkozó iratokat, az 1923-i letenyei magyar-jugoszláv határincidens vizsgálati jegyzőkönyvét (1921–1923), továbbá az 1930-as évekből a Paraguay-i komphajózásra vonatkozó tanulmányt, a Vaskapu-bizottság jegyzőkönyvét (1934–1935) és a Kárpát-Dunamedence Vízügyi Bizottságának megalakítására vonatkozó iratokat (1939–1940) is őrzi a fond, amelyben fennmaradt az a levelezőkönyv és parancskönyv, amelyet az 1865–1866-ban Mexikóban harcoló osztrák és belga „önkéntesek” Pueblohoz (Brazília) tartozó orizabai helyőrségében vezettek. Dietrich Sámuel Adolf ugyanis itt I. o. kapitányi, majd őrnagyi rangban szolgált. Az anyagot a Nagyszebenben maradt alkalmazottal való levelezés, valamint újságkivágások, korabeli uralkodókról készített képek egészítik ki.

BFL XIII. 4. Lind család iratai 1814–1837. 0,01 ifm.

Lind Márton budafoki lakosnak (?–1809) és feleségének, Kleinpeter Anna Máriának Franciaországba és az USA-ba (New Orleans) szakadt örökösei 1837-ben szüleik hagyatékának megszerzésére meghatalmazást adtak Hinterhöltzl Lipót bécsi ügyvédnek. Az iratok eredeti okmányok, a külföldön meghalt gyermekeknek Wanzenauban (Strassburg kerület) kiállított halotti bizonyítványai, ill. családi bizonyítványok New Orleansból. A gyermekek: 1.) Antal (1797–1814., Wanzenau); 2.) Apollónia (1802-1820., Wanzenau); 3.) Mihály Strassburg kerületbeli kötélgyártó, ill. utászkatona (?–?); 4.) Ker. János (1805–?) New Orleans-i lakos; 5.) Susanna Gemella (1797–?).

BFL XIII. 5. Prückler család iratai 1830–1888. 0,03 ifm.

Az iratok egy pesti polgárcsalád három generációjától származnak. Prückler Józseftől (1778–1848. pékmester és választott polgár) vándoréveit töltő fiához intézett néhány levele, továbbá hagyatéki leltára és a hagyatékról tett elszámolás maradt fenn. Fiát, Prückler Jánost (1816–1897) nyomon követhetjük iskolai tanulmányaitól kezdve vándorévein, soproni és bécsi tartózkodásán át addig, míg kovácsmester és állatorvos, Pesten ferencvárosi esküdt és köz- egészségügyi felügyelő lesz. Prückler János fia, József (1845–1876) kereskedelmi iskolát végez, segédlevelet kap, majd fűszer- és gyarmatáru-kereskedést nyit Pesten. A személyi és családi iratok a polgári iparűzés és kereskedés történetéhez szolgáltatnak adatokat.

BFL XIII. 24. Házmán–Varásdy–Verderber–Tichtl–Dreher család iratai 18–20. sz. 0,48 ifm.

A 18. század elején a német fejedelemségek területéről Budára telepedett Házmán (Hassmann), Verderber család és családi kapcsolataik, a családtagok személyes pályafutására vonatkozó irategyüttes vásárlás útján került a levéltárba.

A Házmán (Hassmann) család kiemelkedő tagja, Házmán Ferenc Budán születet 1810-ben, már apja is jelentős tisztségeket töltött be Újlakon, a külváros albírójaként hunyt el, édesanyja az egyik leggazdagabb budai polgárcsaládból, a Holtzspach-családból származott. Házmán Ferenc jogi tanulmányai befejezése után szülővárosa Buda tisztviselője lett, főügyésze, majd főjegyzője. Az 1840-es években a város országgyűlési követe, majd 1848–49-ben országgyűlési képviselője. A forradalom és szabadságharc alatt belügy- majd külügyminisztériumi tisztviselő. 1849. augusztus végén a török birodalomba menekül Kossuth Lajos kíséretében, de előtt még Szemere Bertalannal elássa a magyar szent koronát a határ menti Orsova füzesében. Itthon távollétében halálra ítélik. 1867-ben tér csak haza, a száműzetés éveit először Törökországban, majd az Egyesült Államokban tölti. A kiegyezés után polgármesternek, majd országgyűlési képviselőnek is megválasztják. A három város, Buda, Pest és Óbuda egyesítésének legelkötelezettebb képviselője. 1873 után is jelentős közéleti személyiség marad, számos kitüntetés birtokosa. Közéleti tevékenységétől az 1880-as években vonul vissza.

Iratai a családi vagyonmegosztásra, saját tanulmányaira, pályafutására, képviselői működésére vonatkoznak, továbbá fia, Házmán Kornél taníttatására, pályafutására (vasúti mérnök) és családi kapcsolataira. Leánya, H. Franciska Meinig Artúr építész felesége, korán elhunyt, kisfia, Gábor, akinek gyámja H. Kornél, neveltetésére vonatkozó iratok is fennmaradtak. Házmán Ferenc levelezésének nagy része a Magyar Országos Levéltárba került, a BFL csak a budai működésére vonatkozóakat vette át: budai várospolitikusok hozzá intézett levelei, budai polgárok hazahívó levele stb., hivatali tevékenységének dokumentumai a városi levéltár iratanyagában kutatható.

Házmán Kornél felesége, Varásdy Ilka révén a Varásdy-család iratai is fennmaradtak. Varásdy Ilka apja Varásdy Lipót Buda város főmérnökeként 19 éven át fejtett ki jelentős hivatali tevékenységet, felesége Fischer Katalin Buda városának egyik leggazdagabb családjából származott.

A Verderber-család iratai a 18. sz. elejétől napjainkig mutatják be egy német származású, szőlőművelő, majd iparos mesterségre áttérő, a 3–4. generációtól értelmiségi pályát befutó budai polgárcsalád tagjainak boldogulását.

A Házmán, a Verderber és a Tichtl család a 20. sz. elején kerül egymással rokoni kapcsolatba, amikor Házmán Kornél és Varásdy Ilka két lánya közül Házmán Fanny Tichtl György (1908), Házmán Katalin Verderber Lajos felesége lesz (1909).

A családi iratok kereszt-, házassági és halotti anyakönyvi kivonatok, bizonyítványok, egyetemi diplomák, kitüntetési okmányok, személyes levelek, alkalmazásra, munkahelyi kinevezésekre, nyugdíjazásra vonatkozó személyes iratok gazdag tárháza.

Az iratanyag családonként időrendben rendezett, iratjegyzékkel kutatható.

XIV. SZEMÉLYEK

A magánlevéltárak tulajdonosainak rendelkezési jogát sohasem korlátozta törvény. Az első átfogó szabályozás, a levéltárügy rendezéséről szóló 1947. évi XXI. tv., amely megalkotta a közirat fogalmát és elrendelte a történeti értékű iratok ügyvitelben már nem használatos részének közlevéltárban történő megőrzését, biztosítani akarta a köziratnak nem minősülő, de történeti szempontból értékes magániratok védelmét is, mégpedig azok közérdekű magánlevéltárakká nyilvánításával. A törvény átmeneti időben született, a gyakorlatban sohasem valósult meg. A magánlevéltárakkal kapcsolatos elképzelései azonban mintául szolgáltak a későbbi levéltári

törvények számára. A levéltárakról szóló 29/1950. sz. tvr. a nem állami tulajdonban lévő levéltári iratanyag megmaradása érdekében lehetővé tette a magánlevéltárak – köztük a családi és személyi iratok – védetté nyilvánítását. A levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 27/1969. sz. tvr. szintén a védetté nyilvánításban látta a személyi tulajdonban lévő történeti értékkel bíró iratanyag megőrzésének lehetőségét. A köziratokról, közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló és máig többször módosított és kiegészített 1995. évi LXVI. törvény hasonlóképpen rendelkezik.

Valamennyi levéltári törvény biztosította az iratok közlevéltárakba kerülésének lehetőségét, és azt is, hogy ha az átadó nem akarja, hogy az átadott iratanyag a kutatók számára hozzáférhető legyen, akkor zárt letétként csak az átadó engedélyével vagy csak meghatározott idő elteltével legyen kutatható.

Irodalom:

Bácskai Vera – Felhő Ibolya – Bónis György: Testületek (Céhek és Ipartársulatok) Egyházi szervek. Családok. Személyek. Gyűjtemények. Budapest, 1969.
Pintér Ilona: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondfőcsoport repertóriuma. Kecskemét, 2000. (Segédletek 5.)

Budapest Főváros Levéltára ebben a fondfőcsoportban helyezte el a személyekhez kapcsolódó irategyüttesét. A jelenleg 122 fondot őrző fondfőcsoport terjedelme 89,94 ifm., időköre a 18. század közepétől napjainkig tart. Az egyes személyek iratai között főleg jogászok, mérnökök, kereskedők, polgárok, politikusok, jelentős történelmi személyiségek iratai találhatók. Az iratanyagok nagy része töredékes, ajándékozással, iratmentéssel kerültek levéltárba.

BFL XIV. 2. Holich Imre ügyvéd iratai 1756–1796. 0,15 ifm.

Holich Imre Nyitra megyei nemesi családból származott, a család 1790. decemberében II. Lipóttól kapott nemeslevelet. Holich Imre hét évig Bécsben folytatott állam- és jogtudományi tanulmányokat, majd egy gazdag szlavóniai özvegyet, Blask Czinét feleségül véve Varasdon kezdett ügyvédi gyakorlatot. 1776 tavaszán Pozsonyba ment, és a magyar kormányszékeknél ágensként működött. 1786-ban összetűzésbe került a hétszemélyes táblával, 1789-ben királyi rendelet fosztotta meg ágensi tisztétől. (Buda város levéltára: Mandata regia iudicialia 349/1789.) 1787–1791 között Bécsben élt. Az iratok kisebbik része a család nemességéért folytatott eljárásra vonatkozik, többsége pedig a pozsonyi, nyitrai, székesfehérvári alsófokú bíróságokon, a kúrián, sőt a bécsi Landsrecht előtt is folytatott ügyvédi, ill. ágensi működéséből származik. Az iratanyag nyelve latin–német–magyar.

BFL XIV. 5. Kresz Károly seborvos iratai 1829–1855. 0,01 ifm.

Kresz Károly Merseburgban született 1803-ban. 1829-ben kirurgusként Pesten állatorvosi oklevelet szerzett, majd felvették az itteni seborvosok testületébe. 1836-ban terézvárosi házat vásárolt, a következő évben Pest város polgára lett. Az iratok az ezekre vonatkozó dokumentumokat foglalják magukban.

BFL XIV. 6. Renz Frigyes mezőgazda iratai 1829–1860. 0,02 ifm.

Renz Frigyes Pfullingenben (Württemberg) 1809-ben született és a hohenheimi gazdasági akadémián szerzett kiképzés után gazdatiszti szolgálatot látott el hazájában; különösen a merinói juhok tenyésztése és a műtrágyázás terén tüntette ki magát. 1841-ben költözött Magyarországra, s itt is több nagybirtokon volt ispán és gazdatiszt. A hagyatékában maradt iratok (szolgálati bizonyítványok, útlevelek, levelek, számlák) érdekes fényt vetnek, hogy az ötvenes években miből

állt egy múlt századi magyarországi gazdálkodó ügyvitele, milyen volt a külfölddel (különösen Bilisauer bécsi kereskedővel) fennállott kapcsolata.

BFL XIV. 8. Frantz Xaver Ferenc kereskedő iratai 1842–1871. 0,01 ifm.

Frantz Xaver Ferenc 1813-ban született Münchenben. Utazásai során Pestre is eljutott, itt 1839-ben belépett Foster Vilmos üzletébe mint könyvelő és levelező. 1848-ban egy társával együtt megvásárolta az üzletet, 1871-ben már mint pesti nagykereskedő szerepelt. Az iratok főleg útleveleit, szolgálati bizonyítványait, az üzlet vásárlásakor kötött szerződését és a pest-budai részvénytársaságok 1869-i kimutatását (nyomtatvány) tartalmazzák.

BFL XIV. 14. Mendl Antal építész csődiratai 1856–1863. 0,02 ifm.

Mendl Antal az 1850-es években Budán több házat épített. Itt folyhatott az 1860-as évek elején csődpere, amelynek mellékletei (építési szerződések, számlák) kutathatók a fondban, de előkerültek az óbudai vegyes tanácsi iratokból is rá vonatkozó dokumentumok, amelyek művészettörténeti szempontból bírnak némi jelentőséggel. Az iratokat az eredeti, de hiányos 1–52. terjedő számsorrendben helyezték el, a végén a Mendl Antalnak különféle időpontokban benyújtott számlákkal együtt.

BFL XIV. 26. Würtzler Vilmos gyógyszerész iratai 1820–1885. 0,01 ifm.

Würtzler Vilmos 1807-ben született Pozsonyban, gimnáziumi tanulmányait Modorban végezte. Szülővárosában 1823–1826 között gyógyszerész-gyakornok, majd segéd lett. 1828–1829-ben a bécsi egyetemen kémiát tanult. Ezután két évig Sopronban, öt évig Bécsben dolgozott, mint gyógyszerészsegéd. Bécsi főnökének leányát, Jesovits Karolinát vette feleségül. 1831. július 14-én vette meg a pesti „városi gyógyszertárat” (=Szentháromság-patika), s azóta díjtalanul végezte a tanács és a megyei hatóság számára a vegytani vizsgálatokat. 1847-ben polgárjogot nyert és városi gyógyszerésszé nevezték ki. A szabadságharc alatt és után, mint a pesti gyógyszerész-testület elnöke nagy érdemeket szerzett a katonai kórházak gyógyszerellátása körül. 1868-ban érdemei elismeréseként nemességet kapott. Iratai pályájára vonatkozó, kis részben vagyoni természetű dokumentumok, időrendbe rendezve.

BFL XIV. 31. Harrer Ferenc iratai (1867) 1883–1967. 1,32 ifm.

Harrer Ferenc Budapesten született, 1874-ben, de óbudai hivatalnok családból származott, édesapja, Harrer Pál Óbuda jegyzője, majd 1872-ben polgármestere volt. Harrer Ferenc az állam és jogtudományi egyetemen szerzett diplomát. Várospolitikus, alpolgármester, törvényhatósági bizottsági tag, felsőházi tag, később országgyűlési képviselő, egyetemi tanár. 1896-tól a főváros szolgálatában állt. 1908-tól a Városi Szemle c. folyóirat alapítója és szerkesztője. 1912-től a Budapesti Tudományegyetemen a közigazgatási jog magántanára, 1917-ben a leégett Gyöngyös újjáépítési kormánybiztosa. 1918-ban alpolgármesterré választották a fővárosban, majd rövid ideig bécsi követ, majd külügyminiszter. 1919. augusztus 3–9. között polgármester, de nyugdíjazását kérte, de a közéleti szerepléssel nem hagyott fel. Személyes, szakmai és közéleti irathagyatékát őrzi a fond, amelyet ő maga rendezett tematikus-kronologikus dossziékba, ezt a rendet a levéltár messzemenően igyekezett megtartani. Az anyag nagy része Harrer Ferencnek a főváros építésügye, városrendezése és igazgatása tárgykörében kifejtett tevékenységével kapcsolatos. Előterjesztések, törvénytervezetek, kongresszusi és más vitaanyagok, szakcikkek, kisebb arányban levelezés, valamint gyűjtött sajtóanyag kutathatók még az iratanyagban. Harrer Ferenc önéletrajzának első része nyomtatásban is megjelent: Egy magyar polgár élete. (I. rész) Budapest, 1968.

BFL XIV. 18. Glück Frigyes szállodatulajdonos iratai 1881–1931. 0,6 ifm.

1858-ban Pesten született, atyja Glück Károly fogadós. 1884-ben örökölte meg a mai Rákóczi úti Pannónia Szállodát. Huszonnyolc évesen már fővárosi törvényhatósági bizottsági tagnak választották meg. Az első fővárosi pincériskola megalapítója, több szakkönyv kiadója, aki jelentős politikai, szakmai és társadalmi szerepet töltött be a főváros közéletében. 1902-ben a Budapesten rendezett nemzetközi szállodás kongresszus szervezője. A Magyar Vendéglősük Országos Szövetségének elnöke 1911-től. Jelentős szakmai és városi szolgálata mellett művészetpártoló, mecénási tevékenységet is kifejtett. 1931-ben, Budapesten hunyt el, koporsóját a művészek Munkácsy-lepellel borították tiszteletük jeléül.

Az iratanyag Glück Frigyes szakmai, közéleti és közjótékonysági működésének dokumentumai, amelyben a nagyszámú elismerő és dísztagsági oklevél mellett jelentős művelődéstörténeti emlékek is találhatók (ingyen ebédek tanítóárvák és színinövendékek számára, a Nemzeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum gyűjteményének gyarapítása, stb.) Igen jelentős irategyüttes mutatja be az 1926-ban Budapesten rendezett vendéglős-kongresszus megtartására, az ipartársulatra, szakirányú tanonciskolára, szakmai egyesületekre vonatkozó tevékenységét. Az iratok időrendben, a díszoklevelek tokokban, tárgyilag vannak rendezve.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

Budapest Főváros Levéltárának térkép- és tervanyaga külön gyűjteményt alkot. Az elkülönítést alapvetően állományvédelmi szempontok indokolták: az iratoktól eltérő méretű és anyagú dokumentumok sérülékenysége, ill. a megfelelő tárolás szükségessége. A térképtári állomány időköre 1705-től napjainkig terjed, és kb. 12 081 db-ot tesz ki, míg a tervtár 1786-tól napjainkig, azaz 1991-ig keletkezett térképeket őriz, 460,09 ifm. terjedelemben, ami 150 647 db térképet jelent. A térképtár elsősorban a fővárosi közigazgatás mindennapi működése során felhasznált, előállított és iratárba került térképeket őriz, elenyésző része került ajándékozás, ill. vásárlás útján a levéltár birtokába. Az önálló tervtár az 1970-es évek második felében alakult ki, a már korábban is külön kezelt dokumentumokat fogta össze egy egységes tervtári gyűjteményben. Az itt található tervek jelentős része szorosan kapcsolódik a levéltár más gyűjteményeihez, sok esetben az iratok mellől kiemelt tervekről van szó. Buda, Pest, Óbuda és Budapest ügyiratai közül kiemelt tervek, továbbá a fővárosi hivatalok, vállalatok, vállalkozók tervgyűjteményei, az egyes személyek – építészek – működése során keletkezett tervhagyatékok.

BFL XV. 16. Budapesti térképek gyűjteménye 1753–1991. 12 081 db
a) Buda szabad királyi főváros térképei 18. sz. vége–1872. 1115 db
b) Pest szabad királyi város térképei 1768–1880 1548 db
c) Óbuda mezőváros térképe 1821–1884. 199 db
d) Pest-Buda-Óbuda térképei 18. sz. vége–1872. 29 db
e) Budapest (székes)főváros térképei 1871–1968. 3917 db
f) A volt peremtelepülések térképei 1927–1952. 669 db

A jelenlegi levéltári térképanyag az 1911-ben felszámolt Mérnöki Hivataltól került levéltárba, hogy mikor, az pontosan nem ismert. Egy részét eredetileg is külön tárolták a mérete miatt, másik részét az iratanyag mellől emelték ki. A kiemelés elsősorban az 1873 előtti budai, pesti és óbudai, 1873 után a budapesti fondokból történt. A kiemelés nem teljes körű, tehát nyomtatott térképek, helyszínrajzok az iratok mellett elvétve még találhatók. A térképtár három nagy alapegységre tagolódik: 1873 előtti, 1873–1950 közötti és 1950 utáni térképek. A sorozaton belül további

csoportosítás szerint vannak áttekintő térképek, az egyes városrészek, kerületek, ill. peremkerületek térképei. Buda és Pest résztérképei, telekmegosztási, határmegállapítási és városrendezési céllal készültek, általában 1:360 és 1:3600 méretaránybban. Óbudáról leginkább a 19. sz. közepi topográfiai viszonyokat tükröző résztérképek maradtak fenn. Az egyesített főváros várostervezésének, igazgatásának alapfeltétele volt a megfelelő pontosságú térkép. A korszerű eszközökkel való térképezés az egyesítés előtt, már 1868-ban megindult a Duna mindkét partján. Ezek a felmérések szolgáltak alapul a későbbiekben a különböző típusú térképek előállításához. A munka értékét az is emeli, hogy az eredeti felmérési rajzokat, ma már muzeális értékű üvegszelvényekre kasírozták, és speciális szekrényekben őrizték, s őrzik ma is, a levéltárban. Az 1937. évi VI. tc. – A városrendezésről és az építésügyről – a főváros környékére is kiterjesztette a Fővárosi Közmunkák Tanácsa tevékenységét, ezért a Budapest környéki települések két világháború közötti térképei is megtalálhatók a levéltárban.

A levéltárban minden térképről készült részletes leírás, az ún. törzsadatlap, amelynek számítógépre vitele folyamatos.

b) A Pestet ábrázoló térképek közül a legrégebbiek kéziratos határtérképek. Legbecsesebbek azok, amelyeket Balla Antal készített, és amelyek alapul szolgáltak további kartográfiai munkáknak. 1805-ből származik Hild János Pest belterületéről készített városrendezési térképe

c) Óbuda mezőváros belterületéről az első (áttekintő topográfiai) térkép 1860 körül készült.

d) A Duna bal partján, Pesten Doletskó Ferenc és Halácsy Sándor, a Duna jobb partján Budán és Óbudán Halácsy Sándor, Marek János és Varásdy Lipót (Lásd: XIII. 24.) vezette a térképezési munkálatokat. A beltelkekről 1:720, a kültelkeről 1:1400 méretarányú térképek készültek.

e) A nyomtatott és sokszorosított térképek alapvetően két típusra oszthatók: kereskedelmi célokat szolgáló speciális várostérképek, és un. kataszteri térképek.

f) A térképek egy része városrendezési céllal készült a harmincas években, majd Nagy-Budapest kialakításakor, de a negyvenes években készültek térképvázlatok kulturális céllal is.

272. Budafok 1927–1950. 86 db; 275. Kispest 1938–1952. 20 db; 278. Pesterzsébet 1938–1950. 17 db; 281. Pestlőrinc 1938–1950. 49 db; 289. Újpest 1938–1950. 27 db; 271. Albertfalva 1938–1950. 10 db; 272. Békásmegyer 1938–1950. 15 db; 277. Nagytétény 1938–1950. 30 db; 279. Pesthidegkút 1938–1950. 16 db; 288. Soroksár 1938–1950. 30 db.

BFL XV. 17. Budapesti tervek gyűjteménye 1786–1990. 150 647 db.
a) Buda szabad királyi főváros tervei 1810–1873 (1874). 2266 db
a) Pest szabad királyi város tervei 1786–1873. 17 908 db
b) Óbuda mezőváros tervei 1861–1873. 263 db
c) Budapest (székes) főváros tervei (1867) 1870–1950 (1965). 69 206 db
f) Építészek, vállalkozók, vállalatok, beruházók tervei 1836–1982. 61 004 db

A három város 1873 előtti építési bizottmányainak tervanyagai kiemelkedő jelentőséggel bírnak a városok építészettörténetére vonatkozóan. A bizottmányok a városi tanács alá rendelt hatóságként működtek, s a benyújtott magánépítkezési terveket véleményezték. A jóváhagyott terv egyik példánya került azután a bizottmányok irattárába, majd a levéltári különgyűjteménybe.

a) 301. Baucomission 1810–1827, 1832–1834. 472 db

302. Szépítő és Építő Bizottmány 1850–1873. 1598 db

303. Tanácsi iratok közül kiemelt tervek 1853–1874. 196 db

a) 311. Szépítő Bizottmány 1804–1861. 12 193 db

312. Építő Bizottmány 1861–1873. 5630 db

314. Tanácsi iratok közül kiemelt tervek 1786–1873. 85 db

b) 321. Építési Bizottság 1861–1873. 263 db

c) 322. Fővárosi Közmunkák Tanácsa 1870–1948. 2424 db

323. Polgármesteri Tervtár (1869) 1886–1950. 10 929 db

324. Mérnöki Hivatal (1867) 1874–1911. 572 db

325. Tanácsi és polgármesteri iratokból kiemelt tervek 1873–1944. 34 db

328. Közületi Tervtár 1873–1965. 53 707 db

BFL XV. 20. Mikrofilmek 18–20. század.

Budapest Főváros Levéltárában a mikrofilmezés az állományvédelem szerves részét képezi, éppen ezért az iratanyag mikrofilmezése folyamatosan történik. 2008. december 31-i állapot szerint a mikrofilmtekercsek száma meghaladta a 22 ezret.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Budapest Főváros Levéltára a XVII. fondfőcsoportban az 1945-ban és 1946-ban néphatalmi és különleges feladatokra létrejött bizottságok iratanyagát helyezte el. A fondfőcsoport két nagy iratsorozata közül az egyik a nemzeti bizottságok 1949-ig, a másik pedig a több mint 600 fondot magába foglaló igazoló bizottságok 1948-ig tartó anyaga.

1945. január végén alakult meg a Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) a koalíciós pártok és a szakszervezetek képviselőiből, s meghatározó szerephez jutott a főváros vezetésében, többek között ez a testület választotta meg Budapest új polgármesterét. Mint a főváros közigazgatásának legfelső helyi fóruma működött, bár 1946 áprilisa után testületi működése megszűnt, a hivatali apparátus azonban 1949-ig fennmaradt. A fondfőcsoport nemcsak a Budapesti, hanem az Országos Nemzeti Bizottság (ONB) és a fővároshoz csatolt települések nemzeti bizottságainak iratait is őrzi.

BFL XVII. 1. Országos Nemzeti Bizottság 1945–1949. 1,8 ifm.

A fond az ONB 1945–1947 közötti ülésjegyzőkönyveit, a helyi nemzeti bizottságokhoz intézett körleveleit és iktatott iratait őrzi. Az évenként újra kezdődő számozású iktatott iratok végén tárgyi csoportokba rendezett iratokat is elhelyeztek. Az 1946. év végén a külön csomó a helyi bizottságoknak a területükön előfordult német és nyilas atrocitásokra, rombolásokra, a javak elhurcolására, az ellenállási cselekményekre, szabotázsra vonatkozó jelentéseit tartalmazza. Az ország egész területéről beérkezett jelentések és a hozzájuk csatolt dokumentumok vármegyénként rendezettek. Az 1947. év végi külön csomó az országgyűlési választásokon induló pártok indulási jogának elbírálása és az ezzel kapcsolatos iratok együttese. Az 1948. évet az 1848-as forradalom centenáriumi ünnepségének előkészítése, az iskolák államosításával kapcsolatban rendezett kampányok, rendezvények iratainak külön csomója zárja.

BFL XVII. 2. Budapesti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 2,57 ifm.

A BNB iktatott és iktatatlan iratait, jegyzőkönyveit helyezték el a fondban. Az iktatott iratok a nemzeti bizottságok működésére vonatkoznak: a nemzeti bizottságok elvi működését meghatározó rendeletek, a bizottságokhoz intézett levelek, panaszok, a bizottságok felterjesztései, a nyugdíjak felülvizsgálata, a bíróság, ügyészség újjászervezése, a népbíróság felállítása, ülésjegyzőkönyvek, állami és fővárosi szervekkel, pártokkal, nemzeti bizottságokkal folytatott levelezés, rendezvények, földosztás iratai, Rosta László és Stirling György NBN titkárok személyes anyaga, a kerületi nemzeti bizottságok tagjainak igazolványai. Az iktatatlan iratokban a kerületi nemzeti

bizottságok által kitelepítésre javasolt német lakosság névjegyzékei, továbbá a szovjet városparancsnoksággal folytatott levelezés dokumentumai kutathatóak. A főváros kerületei nemzeti bizottságainak működésére vonatkozó jegyzőkönyvek, iktatott és iktatatlan/vegyes iratok az 1945-1946 közötti, a háború utáni közigazgatás újjászervezésének dokumentumai. 1946 után főleg igazoló eljárásokkal, ezek fellebbezéseivel foglalkoztak, és a helyi politikai fórum egyeztető szerepét töltötte be.

BFL XVII. 3. I. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 4. II. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 5. III. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 6. IV. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,23 ifm.

BFL XVII. 7. VI. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 8. VII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 9. VIII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 10. IX. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 11. X. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 12. XI. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 13. XII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 14. XIII. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945-1949 0,12 ifm.

BFL XVII. 15. XIV. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949 0,12 ifm.

BFL XVII. 16. V. Kerületi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

BFL XVII. 21. Budafoki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

BFL XVII. 22. Kispesti Nemzeti Bizottságnak iratai 1945–1949 0,72 ifm.

BFL XVII. 23. Pestszenterzsébeti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948 0,24 ifm.

BFL XVII. 24. Pestszentlőrinci Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949 0,24 ifm.

BFL XVII. 25. Rákospalotai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,48 ifm.

BFL XVII. 26. Újpesti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

BFL XVII. 31. Albertfalvai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 32. Békásmegyeri Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

Az iratanyagban 575 német származású család kitelepítésére vonatkozó dokumentumokra lehet kutatni.

BFL XVII. 33. Budatétényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

A helyi német lakosság kitelepítésére vonatkozó adatokat is őriz a fond.

BFL XVII. 37. Nagytétényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

BFL XVII. 38. Pesthidegkúti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

Az iratanyag a község közigazgatásának 2. világháború utáni újjászervezésére, a német kitelepítésre vonatkozóan tartalmaz értékes adatokat.

BFL XVII. 47. Soroksári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

BFL XVII. 401–1030. Igazoló Bizottságok 1945–1948.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 15/1945. ME sz. rendeletének bevezetője fontos közérdekre hivatkozva rendelte el igazoló eljárás lefolytatását a közalkalmazottakkal szemben. A vizsgálat arra vonatkozott, hogy a közalkalmazott 1939. szeptember 1-je utáni magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit. Az igazoló bizottságok felállításával az volt az elsődleges cél, hogy a háború után az új politikai berendezkedést támogató tisztviselői kar jöjjön létre. Később azonban a lakosság egyre szélesebb rétegét vonták be az eljárásba: értelmiségieket, ügyvédeket, állami és magántisztviselőket, közjegyzőket, egyetemi oktatókat, tanárokat és tanítókat, vállalatok, üzemek vezető tisztviselőit, alkalmazottait.

A bizottságok megszervezésének részletes szabályait az 1080/1945. ME sz. rendelet tartalmazta: minden járásbíróság székhelyén legalább egy igazolóbizottságot kellett felállítani. Tagjait a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt párt és az Országos Szakszervezeti Tanács egy-egy kiküldöttje, továbbá két behívott tag alkotta. Elmarasztaló határozata ellen a népbírósági különtanácsokhoz lehetett fordulni. A Budapesti Nemzeti Bizottság ún. ötös bizottsága 1945. február 16-i ülésén hozott határozatot arról, hogy az igazoló eljárások lebonyolítására négytagú bizottságot hoz létre. Az adminisztratív irányítást az Igazoló Bizottságok Titkársága látta el. Az eljárásokat három fő szakaszban bonyolították le: 1.) közhivataloknál, 2.) ipartestületeknél, szak-, és érdekképviseleteknél, 3.) gyárak, bankok, részvénytársaságok körében. A bizottságok 1948-ig álltak fenn.

Az iratanyag a különböző intézményeknél eljáró bizottságok szerint tagolódik: egy-egy bizottság iratai egy-egy fondot alkotnak. A kutatáshoz fontos tudni, hogy az adott időszakban mely intézmény alkalmazásában állott a keresett személy. Az iratanyag főként a határozatokat, a népbírósági külön tanács másodfokú határozatát, és az adott személyre vonatkozó nyilatkozatokat tartalmazza. A kutatás szempontjából jelentős irategyüttest képez a főváros törvényhatóságainál, közigazgatásában és a fővárosi üzemeknél működő igazoló bizottsági iratok, a kutatást ugyanis az anyag végén elhelyezett kartonok segítik, amelyek feltüntetik az igazolás alá vont személy nevét, foglalkozását, lakcímét, az eljáró bizottság nevét, és a határozatot. A BFL őrzi továbbá a Miniszterelnökség, a Belügy-, az Igazságügy-, a Földművelésügy-, az Iparügy és a Pénzügyminisztérium és a fővároshoz csatolt települések igazoló bizottságainak iratanyagait.

BFL XVII. 1201. Budafok Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,96 ifm.

BFL XVII. 1202. Kispest Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 6 ifm.

BFL XVII. 1203. Pestszenterzsébet Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,8 ifm.

BFL XVII. 1204. Pestszentlőrinc Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,32 ifm.

BFL XVII. 1205. Rákospalota Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,8 ifm.

BFL XVII. 1206. Újpest Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 1,44 ifm.

BFL XVII. 1207. Albertfalva Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

BFL XVII. 1208. Békásmegyer-Csillaghegy és Vidéke Ipartestülete Igazoló Bizottságának iratai 1945–1946. 0,07 ifm.

BFL XVII. 1210. Csepel Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,72 ifm.

BFL XVII. 1212. Nagytétény Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,48 ifm.

BFL XVII. 1213. Pesthidegkút Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,36 ifm.

BFL XVII. 1214. Pestszentimre Igazoló Bizottságának iratai 1945. 0,12 ifm.

BFL XVII. 1216. Rákoscsaba-Rákosliget Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

BFL XVII. 1220. Soroksár Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

A külön intézkedéssel levéltárba utalt iratai között helyezte el a főváros és a fővároshoz csatolt települések állami anyakönyvi, valamint a csatolt települések felekezeti anyakönyvei másodpéldányainak gyűjteményét.

A legátfogóbb jellegű forrás, amelyben a kutatás időbeli korlátozás nélkül, főigazgatói engedéllyel lehetséges. Tudományos, ill. családfa-kutatáshoz a Belügyminisztérium engedélye szükséges. Az 1995. évi LXVI. tc. – A köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről – értelmében a kutatási a születési anyakönyvek esetében a születés évétől számított kilencven, a házassági anyakönyv a házasságkötéstől számított hatvan, a halotti anyakönyvek esetében pedig harminc év után lehetséges. Külföldi állampolgár nem kaphat közvetlenül engedélyt a kutatásra, az Anyakönyvi Felügyelőségtől kérheti az engedély megadását.

Buda és Pest szabad királyi városokban az államilag elismert vallásokhoz tartozókról az anyakönyveket a városrészek plébániáin, lelkészi hivataliban vezették. Budán a Vár, a Víziváros, a Tabán, az Országút, Újlak és a Krisztinaváros, Pesten a Belváros, a Lipótváros, a Teréz-, a József-, ill. a Ferencváros katolikus plébániáin, [ill. a református, evangélikus lelkészi hivatalok] vezettek anyakönyveket. Budapest Főváros Levéltára azonban nem az eredeti egyházi anyakönyveket, hanem a róluk készült mikrofilmeket őrzi és bocsátja a kutatók rendelkezésére.

Az anyakönyvet mindig az esemény megtörténte után állították és állítják ki ma is az illetékes hivatalban, amely esetenként független a lakóhelytől. A születés-házasságkötés-halálozás nyilvántartásának hitelessége érdekében tartalmaz egyéb, a személyazonosság megállapításához szükséges adatokat is (pl. a szülők neve).

BFL XXXIII. 1. Budapest Főváros és az 1951-ben Budapesttel egyesített peremvárosok és községek állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1895–2001. 280,04 ifm.
a) anyakönyvek másodpéldányai 1895–1980. 245 ifm.
b) anyakönyvekkel kapcsolatos egyéb iratok 1895–2001. 35,04 ifm.

Az állam és az egyház szétválasztása után az 1894. évi XXXIII. tc. – Az állami anyakönyvekről – 1895. október 1-től tette kötelezővé az állami anyakönyvezést, megteremtve az állami személyi nyilvántartás alapját. A törvény kibocsátása óta csak az állami anyakönyv közhitelű.

1950 előtt tizennégy fővárosi kerületben folyt az anyakönyvezés. A kerület határainak változása következtében változás állott be egyes anyakönyvi kirendeltség hatáskörében is, ill. az 1895 előtti iratanyag nem minden esetben került levéltárba, hanem maradt a kerületi elöljáróságokon. A levéltárban őrzött állami anyakönyvek utólag készült jegyzékek segítségével kutathatók.

I. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1919. május 1-jén alakult a korábbi, az 1895–1919 közötti anyag a II. kerületben található. A II. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-ben alakult, Pesthidegkúton működött 1956. augusztus 31-ig. A III. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1907. január 1-jén alakult az 1895–1906 közötti anyakönyvek a II. kerületnél találhatóak, a csillaghegyi kirendeltség 1895–1956 között működött. A IV. Kerületi (Újpest) Anyakönyvi Kirendeltség: 1950-ben alakult. Az 1895–1950 közötti anyakönyvezést a város, mint megyei jogú város vezette.

(A főváros IV. kerülete korábban a Belváros volt, amelynek anyakönyveit 1895-től 1919-ig a IX. kerületben, 1919 óta pedig a kerületben vezették.) Az V. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1910-ben alapították 1950-ig működött. A VI. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-től folyamatos. A VII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1898. állították fel, korábban a VI. kerületben történt az anyakönyvezés. A VIII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1898. állították fel, a korábbi időszakban a IX. kerületben folyt az anyakönyvezés. A IX. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1895-től folyamatosan működik. A X. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1907-ben állították fel, ugyanis a terület 1895 és 1906 között a IX. kerülethez tartozott. A XI. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1934. március 1-jén állították fel. A korábbi időszakra vonatkozóan a II. kerület az illetékes anyakönyvi hivatal. 1919–1934 között az I. kerület. A XII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1940-ben alakult. A korábbi anyakönyveket 1895–1919 között a II., 1919–1940 között az I. kerületben vezették. A XIII. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1938-ban alakult. 1895-tól 1938-ig a VI. kerületben állították ki az anyakönyveket. A XIV. Kerületi Anyakönyvi Kirendeltség: 1935-ban állították fel. A kerület a VII. és a X. kerület egy-egy részéből alakult. A VII. kerületi része 1895–1897 között a VI. kerülethez, 1898–1935-ig a VII. kerülethez tartozott. A X. kerületi rész pedig 1895–1906 között a IX. kerülethez, 1907-től 1935-ig a X. kerülethez tartozott, s az anyakönyveket is az ennek megfelelő kerületi hivatal vezette.

BFL XXXIII. 5. Az 1950-ben Budapesthez csatolt települések felekezeti anyakönyvei másodpéldányainak gyűjteménye 1828–1895. 5,88 ifm.

Az anyakönyvek vezetése a 19. század végéig az államilag elismert egyházak feladatai közé tartozott. Biztonságos őrzésükről először az 1827. évi XXIII. tc. – Az egyházi anyakönyveknek másod példányban a törvényhatóságok levéltárába helyezéséről s ott leendő őrzéséről – gondoskodott.

A fond Békásmegyer, Budafok, Budatétény, Cinkota, Csepel, Erzsébetfalva (Pestszenterzsébet, Pesterzsébet), Hidegkút, Kispest, Nagytétény, Pestszentimre, Rákoscsaba, Rákospalota, Sashalom, Soroksár, Tétény, Újpest települések felekezeti anyakönyveinek sorozatait őrzi.

A másodpéldányok nem alkotnak hiánytalan, teljes iratsorozatokat sem felekezeti, sem anyakönyvi tekintetben. Egyes településeken belül is eltérések mutatkoznak. Pl. a levéltárba került születési anyakönyvi másodpéldányok időköre nem egyezik a halotti vagy házassági anyakönyvi másodpéldányokéival.

2. rész

BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **BKMÖL**)

Központ és a Klapka utcai Csoport

Cím: 6000 Kecskemét, Klapka u. 13–15.
Levélcím: 6001 Kecskemét, Pf. 77.
Telefon: (+36) 76/495-951
Fax: (+36) 76/495-952
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu
Honlap: www.bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–15.45; péntek: 7.30–12.45
Szakkönyvtár
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–15.45; péntek: 7.30–12.45

Kossuth téri Csoport

Cím: 6000 Kecskemét, Kossuth tér 1. (a városháza épületében)
Telefon: (+36) 76/508-950
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Kiskunfélegyházi Részleg

Cím: 6100 Kiskunfélegyháza, Kossuth u 1. (a városháza épületében)
Telefon: (+36) 76/560-428
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Kiskunhalasi Részleg

Cím: 6400 Kiskunhalas, Paprika Antal u. 12–14.
Telefon: (+36) 30/630-499
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.30–12.00, 12.30–16.00; péntek: 7.30–13.30

Bajai Részleg

Cím: 6500 Baja, Bajcsy-Zsilinszky u. 12–14.
Telefon: (+36) 79/523-900 (307-es mellék)
E-mail: leveltar@bacs-kiskun-leveltar.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: kedd, szerda, csütörtök: 7.45–16.00; péntek: 7.45–13.00

BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Az intézmény Bács-Kiskun megye alakulásával párhuzamosan, 1950. február 1-jén alakult, és Bács-Kiskun Megye Levéltára néven kezdett működni. A levéltárak államosítása után Kecskemét Város Levéltárával 1950-ben Bács-Kiskun Megyei Közlevéltárrá alakult, majd 1952-től Kecskeméti Állami Levéltár lett. Bács-Kiskun Megyei Levéltár néven 1968-tól, mai nevén pedig 1992-től működik. Tevékenységét a megye székhelyén, Kecskeméten, a városháza épületében (Kossuth tér 1.) kezdte meg. 1964-ben újabb épülettel bővült az intézmény Kecskeméten, a Klapka u. 13–15. szám alatt. A földszintes régi épület helyén 30 évvel később, 1995-ben épült fel a levéltár mai központi épülete. Kecskeméten a városházi raktárak és a kutatóterem továbbra is megmaradt.

A Klapka utcai központban működő Csoport kezeli és gyűjti a (Bács-Bodrog, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Bács-Kiskun) megyei törvényhatóságok és a megyében lévő községek és Kalocsa város levéltárát, valamint az 1945-től működött néphatalmi, önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, jogszolgáltatási szervek, intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, egyházi szervek, családok, személyek iratait. Ellátja a külső raktárak felügyeletét és iratkezelését, a levéltári központ kutató- és ügyfélszolgálatát. Ellenőrzi a levéltár illetékességi körébe tartozó szervek iratkezelését és selejtezését.

A Kossuth téri Csoport – a Klapka utcai csoport és a részlegek gyűjtőkörébe tartozó területek kivételével – elsődlegesen Kecskemét város 1950-ig keletkezett iratait őrzi, valamint a községek, volt mezővárosok közül Dunapataj, Kunszentmiklós és Szabadszállás iratait. Ezenkívül az egykori Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegyének a mostani Bács-Kiskun megyébe került részére vonatkozóan őrzi a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, a közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok személyek, ill. a levéltárban kialakított tematikus gyűjtemények dokumentumait. A csoport kutató- és ügyfélszolgálati teendőket lát el. Itt nyert elhelyezést Bács-Kiskun megye települései anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye (mind a felekezetiek, mind az államiak). Az anyakönyvi másodpéldányokba évente rendszeresen bevezetik az anyakönyvi hivataloktól érkező változásokat, az ún. utólagos bejegyzéseket.

A Kiskunfélegyházi Részleg 1953-tól működik. Itt kezelik a Jászkun Kerület Kiskun Kapitányságának, Kiskunfélegyháza város és az egykori járás területén keletkezett (feudális-, polgári- és legújabb-kori) önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait. Ellátja a részleg kutató- és ügyfélszolgálatát, a kézikönyvtárral kapcsolatos teendőket.

A Kiskunhalasi részleg 1987-től működik. Itt kezelik Kiskunhalas város és az egykori járás területén keletkezett (feudális-, polgári- és legújabb kori) önkormányzati szervek, a közigazgatás területi szakszervei, intézetek, intézmények, a közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait.

Bajai részleg 2008. november 1-jétől működik. Kezeli a Baja város területén keletkezett önkormányzati, az 1945-től működött néphatalmi szervek, a közigazgatás területi szakszervei,

intézetek, intézmények, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, egyesületek, jogszolgáltatási szervek, egyházi szervek, családok, személyek iratait.

Az iratanyag terjedelme 2008. év végén 10 209,69 ifm.

A levéltár anyagának 1950 előtti gerincét az egykori törvényhatósági jogú városok Baja és Kecskemét, a megyei városok Kalocsa, Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas, valamint a volt mezővárosok és községek iratai alkotják. Bács-Bodrog vármegye 1945 előtti iratai töredékesen, az 1945–1950 közöttiek kisebb hiánnyal kerültek a levéltárba. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye anyagából pedig, az illetékességből a BKMÖL-hoz tartozó iratokat őrzi. A településeknek értékes feudális kori iratai is vannak: Kecskemét városként a 14. századtól ismert (1368). A levéltárban őrzött legrégibb irata a Szegedről Kecskemétre áttelepült ötvösök 1557-ből való latin nyelvű céhlevele. Magyar nyelvű közigazgatási irataiból csak 1633-tól maradt fenn töredékes iratanyaga. Fennmaradt hódoltság kori iratai rendkívül jelentősek. Összefüggő iratanyaga 1718-tól van. Teljes egészében ránk maradtak a II. József-kori kataszteri felmérés iratai, nagyon gazdag a II. Rákóczi Ferenc és az 1848–49-es szabadságharcokra vonatkozó iratok gyűjteménye. A II. világháború alatt az egykor jóval gazdagabb levéltári anyagot súlyos károk érték. Baja a középkortól jelentős dunai átkelőhely, 1696-tól kiváltságos mezőváros, 1873-tól törvényhatósági jogú város, 1950-től pedig járási jogú város volt. A városi tanács jegyzőkönyvei 1724-től, iratai 1850-től maradtak ránk. Irategyüttese 1840-ben tűz miatt károsodott, a II. világháború alatt pedig az anyag 40%-a ment tönkre. Baja város levéltára a levéltárak államosításakor Pécsre került, onnan 1967-ben Kecskemétre, ahonnan 2009-ben került vissza Bajára. Kalocsa már Szent István korában érseki székhely volt, de a hódoltság alatt teljesen elpusztult. Az 1686 után újjátelepült város iratai sem maradtak meg. 1872-től nagyközség, 1921 óta rendezett tanácsú, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Összefüggő iratai csak 1880-tól találhatók a levéltárban. Kiskunfélegyháza a hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett, csak 1743-ban települt újra. 1753-tól 1876-ig a kiskun kapitány székhelye volt. 1774-ben kapta mezővárosi rangját. 1872-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei, 1950-től járási jogú város volt. Levéltára az újratelepüléstől maradt ránk. Kiskunhalas város a török hódoltság alatt is jelentős település volt. 1753-ig a Kiskunság központja. 1872-től rendezett tanácsú város, 1950-től járási jogú város volt. Levéltárában kiemelkedő értéket képvisel a feudális kori tanácsi irategyüttes; legkorábbi irata 1636-ból való. Levéltára a II. világháború alatt súlyos károkat szenvedett, polgári kori közgyűlési jegyzőkönyvei megsemmisültek.

Az egykori mezővárosok, mai községek, városok közül, pl. Dunapataj iratai a 17. századig nyúlnak vissza (1661), úriszéki iratai 1752-ig. Szabadszállásnak 1691-től, Kunszentmiklósnak 1719-től maradt fenn összefüggő irategyüttese, Bátyának 1784-től, a megszűnt Bajaszentistvánnak 1770-től, Fülöpszállásnak 1749-től, Jánoshalmának pedig 1769-től. A közigazgatás területi szakszerveinek iratai közül a Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai 1899-től, a különböző intézetek, intézmények iratai az 1820-as évektől kerültek a levéltár őrizetébe. A jogszolgáltatás területi szervei közül egyedülállóan teljes a kalocsai törvényszék, a járásbíróság és az államügyészség 1870-től kezdődő iratanyaga. A testületek II. világháború előtti írott emlékei nagyobbrészt elpusztultak. Kivételt képez a Duna-Tisza közi Mezőgazdasági Kamara iratanyaga (1922-től), amely egy egész országrész mezőgazdasági fejlődéséről nyújt széles körű információt. Jelentős értéket képviselnek a különböző híres személyek (pl. Türr István, vagy a világhírű magyar drámaíró, Katona József iratai), valamint családok (pl. Bánó, Katona) iratai. Az egyházi iratokat tartalmazó fondok nemcsak az egyházra, hanem a város életére vonatkozóan is igen gazdag forrásanyagra bukkanhat a kutató. A gyűjtemények közül kiemelt értékkel bír a kéziratos térképek gyűjteménye (1747-től), a tervrajzok gyűjteménye (1741-től), a kecskeméti színház színlapjainak gyűjteménye, az oklevélgyűjtemény (1557–1836), a jelentős személyek kéziratainak gyűjteménye, amely 1794-től 1944-ig tartalmaz iratokat. A mikrofilmgyűjtemény kialakítása az 1970-es években kezdődött el, az itt és más levéltárban őrzött feudális és polgári kori megyei iratok legfontosabb együtteseiről. A gyűjteményben találhatók Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei (1638–1948), a Jászkun Kerület (1732–1876) közgyűlési jegyzőkönyvei,

Kecskemét város jegyzőkönyvei (1690–1944), stb. Ezenkívül a helyi újságokról és egyéb gyűjteményekről is áll mikrofilm a kutatók rendelkezésére.

A levéltári anyag a levéltár kutatótermeiben kutatható. A kutatási lehetőségekről a levéltár honlapján keresztül is tájékozódhatnak az érdeklődők.

A levéltár közművelődési tevékenysége keretében iskolai csoportoknak rendhagyó történelemórákat tart, ismeretterjesztő cikkeket közöl, önállóan vagy társintézményekkel közösen kiállításokat szervez, tudományos konferenciákat tart Levéltári Nap elnevezéssel.

Az intézményben tudományos munka és kutatás folyik, melyet tényszerűen bizonyít az elmúlt években kiadott kötetek száma, azok jó szakmai visszhangja. Első évkönyve 1975-ben jelent meg, Bács-Kiskun megye múltjából címmel, 2007-ben pedig az évkönyv XXII. kötete. Önálló sorozatai: a Levéltári füzetek, a Forrásközlemények és a Segédletek, de külön kötetben megjelent kiadványai is vannak. A levéltárnak 25 000 kötetből álló szakkönyvtára van, amely a levéltári központban működik, de minden kutatóhelyen van egy-egy kisebb kézikönyvtár.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárra vonatkozó folyóiratcikkek, könyvrészletek:

Bács-Kiskun Megyei Levéltár = Bács-Kiskun county Archives / Tibor Iványosi-Szabó. = Guide to the archives of Hungary / [edited by Péter Balázs]. – Budapest : Archival Board of the Ministry of Culture, 1976. – p. 69–73

Bács-Kiskun Megyei Levéltár / Iványosi-Szabó Tibor = Magyarország levéltárai / szerk. Balázs Péter. – Budapest : Új Magyar Központi Levéltár, 1983. – p. 82–91.

Bács-Kiskun Megyei Levéltár: [levéltárismertető] / Bálint Béláné Mikes Katalin = Buda expugnata 1686: Europa et Hungaria 1683–1718 : a török kiűzésének hazai levéltári forrásai. [szerk. Felhő Ibolya, Trócsányi Zsolt]. – Budapest : Budapest Főváros Levéltára, 1987. – p. 123–137.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára / Iványosi-Szabó Tibor = Magyarország levéltárai / szerk. Blazovich László, Müller Veronika. – Budapest : Magyar Levéltárosok Egyesülete, 1996. – p. 41–43.

Komitatsarchiv Bács-Kiskun = Die Archive in Ungarn / veröffentlicht von László Blazovich, Veronika Müller – Budapest : Verein der Ungarischen Archivare, 1996. – p. 45–47.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek:

A területi levéltárak fondjegyzékei 9. rész. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke. [Szerk. Bálintné Mikes Katalin]. Budapest, 1974. 1–118. p.

A magyar állami levéltárak fondjegyzéke; 3. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke / [szerk. Iványosi-Szabó Tibor]. –2. bőv., átd. kiad. – Kecskemét, 1991.

Fond- és állagjegyzékek: A Bács-Kiskun Megyei Levéltár (volt Kecskeméti Állami Levéltár) fondjainak és állagainak jegyzéke. Szerk. Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1991.; 3. bőv. és átdolg. kiad. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2002.

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiskun kerületi fondjai 1848–1876: repertórium / Bánkiné Molnár Erzsébet ; [az előszót írta Tóth Ágnes]. – Kecskemét, 1996. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 1.)

Bács-Kiskun Megyei Levéltár XIII. Családok fondfőcsoport fondjainak repertóriumai/ Pintér Ilona. – Kecskemét, 1997. – (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 2.)

Bács-Kiskun Megyei Tanács VB-ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950-1990/ Apró Erzsébet. – Kecskemét, 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Segédletek 3.)

Kecskemét Város Tanácsa VB-ülési jegyzőkönyveinek témakatalógusa 1950–1990 / Apró Erzsébet. – Kecskemét, 1999 [!2000]. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Segédletek 4.)

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondfőcsoport repertóriuma / Pintér Ilona. – Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 5.)

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814–1953: a XI. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma / Péterné Fehér Mária, Tánczos Tiborné. – Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 6.)

Mikolajcsik Lászlóné – Péterné Fehér Mária: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában (1651) 1824–1950 (1979). A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 7.)

Forrásközlemények:

A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. 1591–1711. 1. Kecskemét, 1996–1998. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor. 1996. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények. 1.)

A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei. 1712–1811. 2. Kecskemét, 1996–1998. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor. – 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 2.)

Tóth Ágnes: Nemzetiségi népiskolák Magyarországon az 1943–44-es tanévben. – Kecskemét, 1998. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 3.)

Kecskeméti testamentumok 1. 1655–1767. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Tóth Ágnes]. Kecskemét, 2002. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 4.)

Iványosi-Szabó Tibor (öá., jegyz., bev.): Kecskeméti testamentumok 2. 1768–1781. [Szerk. Szabó Attila]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 5.)
Pártállam és nemzetiségek (1950–1973). Öá., bev., jegyz.: Tóth Ágnes. [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 6.)
Kecskeméti testamentumok 3. 1784–1820. Öá., bev., jegy.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2004. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Forrásközlemények 7.)
Kecskeméti testamentumok 4. 1821–1848. Öá., bev., jegyz.: Iványosi-Szabó Tibor [Szerk. Apró Erzsébet]. Kecskemét, 2004. 367. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 8.)
Kemény János: Duna-Tisza közi mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét, 2005. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 9.)
Duna-Tisza közi mezővárosok feudális kori végrendeletei 1655–1848. Baja, Dunapataj, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Szabadszállás. Kecskemét, 2007. CD-ROM. Forrásközlemények 4–9.
1956 Bács-Kiskun megyében. Öá.: Orgoványi István – Tánczos-Szabó Ágota. Kecskemét, 2006. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 10.)
Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. Öá., bev., jegyz.: Kemény János. Kecskemét, 2008. 1–2. köt. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)
Írott emlékek Kecskemét XVII. századi nyilvántartásaiból (1633–1700). Öá., bev., jegyz. szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 2008. 1–2. köt. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 12.)

Levéltári füzetek:

A Jászkun kerület társadalma és önkormányzati igazgatása, 1745–1848: Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas feudális kori levéltára / Bánkiné Molnár Erzsébet. Gyula [!Kecskemét], 1991. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 1.)
A kecskeméti zsidók története/ Hornyik János; a szöveget gond., jegyz., bev. Ö. Kovács József. – Gyula [!Kecskemét], 1988 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 2.)
Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén (1944–1949) / Kisfaludy Katalin. – Gyula [!Kecskemét], 1989 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 3.)
[Adatok a kecskeméti Piarista Gimnázium színjátszásához / Holczer József. Szokolay Hártó János várostörténete / Orosz László. A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844–1852) / Iványosi-Szabó Tibor]. – Kecskemét, 1989. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 4.)
Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945–1948 / Tóth Ágnes. – Kecskemét, 1989 [!1990]. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 5.)
Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház háztörténetéből (1644–1950) / ford., a válogatást végezte és jegyzetekkel ell. Szabó Attila. – Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 6.)
[A Fölső-Kiskunság a XVI–XVII. sz.-ban ; Földvári Antal Naplója ; Tasnádi Székelyék családi iratai] / Illyés Bálint. Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, Levéltára Levéltári füzetek 7.)
Kecskemét önkormányzata: közigazgatás és bíráskodás 1686–1848 / Kisfaludy Katalin. Kecskemét, 1992. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Levéltári füzetek 8.)
Fejezetek Kecskemét építészetének történetéből / Juhász István. Kecskemét, 1993. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 9.)
Szélsőségek Kecskemét időjárásában / Szilágyi Tibor. Kecskemét, 1993. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 10.)
Oktatás, oktatáspolitika, iskolai élet a XX. század első felében. Kecskemét, 1994. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Levéltári füzetek 11.) (Székelyné Kőrösi Ilona: Tanyai iskolaépítési akció a Duna–Tisza közén (1926–1930); Molnár János: Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron az 1900-as évek első felében; Tóth Ágnes: Viták a hercegszántói állami délszláv népiskoláról 1947–48.).
A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája: 1919. december – 1923. augusztus: forráskőzlés és kísérőtanulmány/ Ónodi Márta. – Kecskemét, 1999 [!2000]. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára. Levéltári füzetek 12.)

Önálló kiadványok:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993 [!1994].

IV. ÉS XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

BÁCS-BODROG VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Bács-Bodrog megye 1945–1950 közötti iratait őrzi, valamint az 1945 előtti időszakból mindössze 10 ifm.-t, melynek felét a Bács-Bodrog vármegyei községek felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye teszi ki. A vármegye székhelye Baján, ill. Zomborban volt, így annak levéltára a világháborúk után Magyarország határain kívül maradt. Az 1688–1918 közötti iratait ma Szerbiában, Újvidéken a Vajdasági Levéltár (Arhiv Vojvodine, Novi Sad) őrzi, ill. egyes részeit más területi levéltárak. A Vajdasági Levéltárban őrzött vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvekről készült mikrofilmek 1848-ig a Magyar Országos Levéltárban is megtalálhatók.

Bács és Bodrog vármegyék Buda török elfoglalása után kerültek a hódoltság területéhez, a budai pasalik szegedi szandzsákjába. A hat náhije székhelye: Baja, Szabadka, Bács, Zombor, Titel és Pétervárad voltak. Ez a beosztás 1610-ig lényegében változatlan maradt. Az egykori Bács és Bodrog vármegyék területe a karlócai (1699), majd a pozsareváci (1718) békekötések következményeként felszabadult a hódoltság alól, de a török hódítás előtti vármegyéket csak az 1723. évi LXXXIII. tc. rendelkezései alapján állították vissza. Az újjáalakult Bács vármegye első tisztújító közgyűlését 1699. december 14-én tartották. A vármegyét három járásra osztották: a Bácsi, a Zombori és a Bajai járásokra. Az újjáalakult Bodrog vármegye főispánját 1699. december 2-án nevezte ki az uralkodó. Mária Terézia uralkodásától együttesen igazgatták Bács és Bodrog vármegyét, de törvényes egyesítésére nem került sor. II. József 1785-ös közigazgatási reformja során a tíz kerületre osztott országon belül Bács és Bodrog megyék Torontál, Temes és Krassó megyékkel együtt alkottak egy kerületet, amelynek székhelye Temesvár lett. A megyeegyesítésre az 1802. évi VIII. tc. alapján került sor, és neve Bács-Bodrog vármegye lett. Az egyesítés hatással volt a megyék belső igazgatására is. Bács vármegyében 1773-ban három járást tartottak nyilván: a Felső járást, az Alsó járást és a Tiszai járást. A Középső járást csak 1806-ban szervezték meg.

Az 1849. november 18-án kelt császári rendelet értelmében megszervezték a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság néven az új koronatartományt. A koronatartomány északi része képezte az 5. kerületet, amelynek központja Zombor, a korábbi vármegyeszékhely lett. A hat járásában négy vegyes szolgabíróság alakult (Apatin, Baja, Kula, Zenta). A tartomány déli részének központja Újvidék lett. Az Októberi Diploma értelmében 1860. december 27-én megszűnt a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság, és annak területét visszacsatolták az anyaországhoz. A megye 1861. március elején megválasztotta tisztviselőit, felszámolták a volt megyefőnöki és a Bach-korszakban kialakított szolgabírói hivatalokat. Visszaállították a megye területi egységét és a korábbi járási beosztást. 1863-ban öt járás volt a megyében. A kiegyezés után járási beosztását átalakították, ennek során 1873-ban a megye 11 járásra oszlott. Újabb változásra 1881-ben került sor, amikor 13 járást hoztak létre, köztük az Apatini, Bács-Almási, Bajait is. A megyében ekkor összesen 126 község és négy törvényhatósági joggal felruházott város – Baja, Szabadka, Újvidék, Zombor – volt. Az I. világháború után Bács-Bodrog vármegye területéből csak három község: Rém, Borota, Kisszállás nem került szerb megszállás alá. A megszállás idején Bács-Bodrog vármegye újjáalakult, és 1918–1919-ben területi illetékessége kiterjedt a Bácskára és a baranyai háromszög területére is. Pécs és Baja közös főispánt kapott. A csonka vármegye ideiglenes székhelye Jánoshalma község volt. Baját a vármegye székhelyéül 1921. július 30-án jelölte a közgyűlés. A megye területén 1921–1922-ben négy járást szerveztek: a Bajai, a Bácsalmási, a Hercegszántói és a Jánoshalmi járásokat. A továbbra is Bács-Bodrog megyének nevezett „csonka vármegye” 1923. évi XXXV. tc. alapján már csak három járásra oszlott, mert a hercegszántói megszűnt. Székhelye

Baja törvényhatósági joggal felruházott város lett. 1. Bácsalmási járás települései: Bácsalmás, Csikéria, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Tataháza és Tompa nagyközségek. 2. Bajai járás: Bácsbokod, Bácsborsod, Bátmonostor, Csátalja, Csávoly, Dávod, Érsekcsanád, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Sükösd, Szeremle és Vaskút nagyközségek. 3. Jánoshalmi járás: Borota, Jánoshalma, Kisszállás, Mélykút és Rém nagyközségek. A II. világháború alatt a vármegye székhelye ismét Zomborba került. A délvidéki bevonulás után „rekonstruált" Bács-Bodrog vármegye területe 14 járásból állt.

1944 őszén a kiürítések és a lakosság jelentős hányadának menekülése miatt a trianoni határok közötti Bács-Bodrog vármegyében a megyei szintű közigazgatás gyakorlatilag megszűnt. Az ország közigazgatási területi egységeinek módosítására 1945 júliusában került sor, de ez az intézkedés még nem érintette Bács-Bodrog megye területét. Az 1949. augusztus 20-án elfogadott Alkotmány életbelépése után Bács-Kiskun megye területe Bács-Bodrog megye akkori területét, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területéből a Dunavecsei, a Kalocsai, a Kiskőrösi, a Kiskunfélegyházi, a Kunszentmiklósi járásokat, továbbá Ladánybene és Lajosmizse nagyközségeket és a szervezés alatt álló Újbarcs községet foglalta magába. Bács-Bordog megye megszűnéséről a Baján, 1950. január 14-én megtartott megyei rendkívüli közgyűlésen határoztak.

Irodalom:

Apró Erzsébet: Bács-Bodrog vármegye levéltára. In: Levéltári Szemle 2006/1. 7–26. p.
Fodor István – Apró Erzsébet: A vajdasági levéltárak magyar provenienciájú fondjai és állagai 1918-ig. Budapest, 2008. (A Kárpát-medence levéltári forrásai I. Fond- és állagjegyzékek 3.)
Iványosi-Szabó Tibor: A mai Bács-Kiskun megye az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején. Kecskemét. 1988.
Iványosi-Szabó Tibor: Jelentősebb közigazgatási változások a mai Bács-Kiskun megye
területén 1848-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából 14. köt. Kecskemét, 1998. 71–167. p.
Iványosi-Szabó Tibor: A közigazgatás alakulása a mai Bács-Kiskun megye területén a polgári forradalom után. Bács-Kiskun megye múltjából 15. köt. Kecskemét, 1999. 5–93. p.
Iványosi-Szabó Tibor: Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 8. Bács-Kiskun
megye. Budapest, 1996.
Magyar Országos Levéltár (MOL). Mikrofilmtár. X. Budapest, 1996. 219–220. p.

BKMÖL IV. 1. Bács-Bodrog vármegye vegyes feudális kori iratai (1716) 1723-1837. 0,02 ifm.

a) Bács vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1716) 1723–1733. 0,01 ifm.
b) Bács-Bodrog Vármegye Törvényszékének iratai (1822) 1823–1837. 0,01 ifm.

a) A vármegye legfontosabb önkormányzati testülete a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatkört egyaránt ellátó **nemesi közgyűlés** (congregatio generalis) volt. Évente 3–4 alkalommal hívták össze, és minden megyebeli nemes részt vehetett rajta. Ha a szükség úgy kívánta, rész- vagy kisgyűlést (congregatio particularis) hívtak össze, ahol többnyire kevesebb résztvevő – elsősorban a tisztviselői kar – jelent meg. A vármegyéknek jogukban állt – az országos törvényekkel nem ellenkező, a nemesi privilégiumokat nem sértő – jogszabályokat (statutum) alkotni, amelyekben figyelembe vették a helyi sajátosságokat. A megyegyűléseken ismertették a Helytartótanács, a Kancellária, a Kamara és más központi kormányhatóságok rendeleteit, és intézkedtek végrehajtásukról. Itt tették közzé a nemesség adományozásáról vagy megerősítéséről szóló armálisokat, a megerősítéseket és igazolásokat. Az országos és a saját költségeik fedezésére szolgáló adókat kivetették és behajtották. Az adókivetés alapja a rovásos (dicalis) összeírás volt. Háborús időkben nemesi felkeléseket (insurrectio) szerveztek. A közrend fenntartásán, a betyárok, bűnözők üldözésén kívül a közmunkák megszervezése (utak, gátak, hidak rendben tartása) is rájuk hárult. A vármegye területén érvényes mértékek és árak kiszabása is a közgyűlés feladatai közé tartozott.

A nemesi vármegye élén a főispán (comes supremus) állt, aki többnyire főrangú nemes, tekintélyes nagybirtokos volt. A király nevezte ki, az ő bizalmát élvezte, a központi hatalom képviselője volt. Mivel a főispánok általában nem az adott vármegyében laktak, elég ritkán jelentek meg a közgyűléseken. A megyei közigazgatás tényleges vezetője az alispán (vicecomes) volt. Az 1723. évi LVI. tc. értelmében a nemesi közgyűlés a főispán négy jelöltje közül választott alispánt. A

vármegyei nemesség soraiból került ki és a főispán távollétében minden területen – közgyűlésen, törvényszéken – helyettesítette. Egyes megyékben kialakult a helyettes vagy másodalispán tisztsége is.

A megyék területe járásokra tagolódott, élükön a vármegye közönsége által választott szolgabírók (judex nobilium, rövidítve judlium) álltak és intézték a szolgabíróságok közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyeit. A szolgabírók munkáját segítették az esküdtek (juratus assessor), akiket járásonként választottak. Az adószedő (perceptor) és az ügyész mellett fontos feladatot látott el a jegyző.

b) A nemesi megye legfőbb jogszolgáltató szerve a **vármegyei törvényszék**, a sedria (sedes judiciaria) volt a 17–19. században. Szervezete és működése – a II. József uralkodása alatt életbe léptetett Novus Ordo, Judiciarius (Új Igazságszolgáltatási Rend) alkalmazásának időszakát kivéve – a 19. század közepéig folyamatos és állandó volt. A sedriának már a 17. század első felében külön tagozata tárgyalta a polgári és a büntetőügyeket. A bűnpereket tárgyaló törvényszék 1613-ban vált ki az egységes bírói szervezetből. A közbűntettek – a felségsértést és a hűtlenséget kivéve – a büntetőtörvényszék elé tartoztak. A fontos polgári perekben a polgári sedria ítélkezett. A hatásköröket a törvények nem határolták pontosan körül, nagy szerepük volt a vármegyei szabályrendeleteknek és a szokásjognak. A vármegyei törvényszék ezenkívül az úriszéket nem tartó nemesek jobbágyai számára szintén első fokú, ill. az úriszéktől fellebbezett ügyekben másodfokú bíróságként működött.

A sedriát az alispán hívta össze, és ő töltötte be az elnöki funkciót is. Tagjai a jegyző, az ügyész, a szolgabírák és az esküdtek voltak. A tárgyalásokon választás nélkül részt vehetett a vármegye bármely nemese. Az ülések lefolyását, tárgyát, a vallomásokat, és a hozott ítéletet eleinte a közgyűlési jegyzőkönyvben rögzítették. A 18. század első negyedétől kezdve alakult ki az a gyakorlat, hogy a sedriális ügyek jegyzőkönyveit már külön kezelték. A sedria általában évente négyszer ülésezett.

Irodalom:

Helytörténeti források 1848-ig a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3.)

Bács-Bodrog vármegye feudális kori irataiból csak néhány irat került a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. A gyűjteményes jellegű fond az iratok eltérő eredete alapján két állagra bomlik, és időrendben rendezett. A Bács vármegye Nemesi Közgyűlésének különböző tárgyú irataihoz jegyzék készült. Tartalma: Bács vármegye községeiből Szlavóniába és a Szerémségbe költözött lakosokról szóló kimutatás; folyamodvány, jelentés, felirat a Helytartótanácshoz; Bács vármegye adókivetése 1726–27-re, és egy irat 1733-ból, amellyel Bács vármegye megküldi Bodrog vármegye pecsétjét a Helytartótanácsnak. A vármegyei Törvényszék iratai a vármegyei Cséb (Dunacséb, a Palánkai járásban ma Čelarevo, Szerbia) községben lévő birtokért folyó Polimberger-féle per iratainak egy részét tartalmazza.

BKMÖL IV. 201. A Bajai Cs. Kir. Járásbíróság iratai (K. k. Collegialgericht in Baja; K. k. Selbststandigen Bezirksgericht in Baja) 1850–1853. 0,06 ifm.

Az olmützi alkotmány értelmében a közigazgatást és az igazságszolgáltatást Magyarországon is – az osztrák mintának megfelelően – különválasztották. A szétválasztás alapjául az I. Ferenc József császár által 1849. november 3-án jóváhagyott, és november 10-én közzétett, a „Magyarországra behozandó ideiglenes törvénykezési szerkezet és perrendtartás” címet viselő rendelet szolgált. Az országot öt törvénykezési kerületre osztották. Legalsó szinten járásbíróságokat, ezek fölé megyei törvényszékeket, kerületi főtörvényszékeket és legfőbb törvényszékeket állítottak.

A járásbíróságok hatásköre 500 pft-ig terjedő polgári peres ügyekre – amelyek nem tartoztak váltótörvény vagy bányajog alá –, birtokháborítási perekre, kártérítési ügyekre, haszonbérleti szerződések felmondására, szolgálati, munka, bér és gondviselési szerződésekből adódó perekre,

rokonok közötti osztályperekre, telekkönyvi ki- és betáblázási ügyekre terjedt ki. Büntető ügyekben 25 pft-ig más tulajdonának megkárosítása, orgazdaság, verekedés, garázdaság, mezőőri kihágás tekintetében hozhattak ítéletet. A járásbíróságok feladata volt még az ingatlanforgalomhoz kapcsolódó telekkönyvezés, valamint az árva-, gyám- és hagyatéki ügyek intézése. A járásbíróságok általában ún. II. osztályú bíróságok voltak, amelyek maximum három hónapi fogságot szabhattak ki. Személyzetük egy járásbíróból, egy helyettes járásbíróból és a segédszemélyzetből állt. Ezen járásbíróságok hatáskörét meghaladó ügyekben I. osztályú vagy társasbíróságok jártak el, amelyek három évig terjedő büntetést szabhattak ki. Élükön elnökök álltak, és legalább két bíró segítette tevékenységüket. Hatáskörük több II. osztályú bíróság fölé terjedt ki. A járásbíróságok szervezetében 1854 tavaszáig nem történt változás. Működésük idején vezették be Magyarországon az új polgári és büntető perrendtartást. Ténykedésüket 1854 áprilisában fejezték be, amikor újra egyesítették a közigazgatás alsó szintjén a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatköröket az újonnan létrehozott vegyes szolgabíróságok keretében.

A levéltárban őrzött anyag csak fondtöredék, az I. Osztályú Járásbíróság 1853-as évi, és a II. Osztályú Járásbíróság 1850-es és 1853-as évi irataiból. A Bajai Cs. Kir. Járásbíróság irata (Bezirksgericht in Baja) 1850–1861– az I. világháború után illetékességből, nemzetközi egyezmény alapján Újvidékre a Vajdasági Levéltárba került, ma pedig Zomborban (Szerbia) a Történelmi Levéltárban őrzik (0,75 ifm.).

BKMÖL IV. 202. A Bajai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (K. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Baja) 1854–1861. 3,15 ifm.

Az 1849. október 24-én közzétett rendelet szerint a járások élén álló szolgabírók alsó fokon látták el a közigazgatási és igazságszolgáltatási feladatokat: a törvények, rendeletek közhírré tételét, végrehajtását, a biztonság, a közrend helyreállítását és fenntartását, a hadsereg beszállásolásával, szállításával és élelmezésével kapcsolatos intézkedéseket. Részt kellett venniük a forradalom és szabadságharc mindennemű maradványának felszámolásában. A szolgabírók munkájának jelentős részét képezték a rendészeti ügyek: idegenek megfigyelése, útlevelek szigorú ellenőrzése, csoportosulások megakadályozása, utak biztonságának szavatolása. A nemzetiségek egyenjogúságának biztosítására különösen ügyelniük kellett a hatóságoknak. Az 1854. év jelentős változást hozott a Bach-korszakbeli szolgabíróságok életében. Az 1853 januárjában kiadott, „Legfelsőbb határozatok a szolgabírói hivataloknak szerkezete és hivatalos hatálya iránt Magyarországon” címet viselő rendelet alapján alsó fokon – négy évvel a polgári kor követelményeinek megfelelően történt szétválasztás után – újra egyesítették a közigazgatás és az igazságszolgáltatás hivatalait ún. vegyes szolgabíróságok létrehozásával. Az új szolgabírói hivatalok 1854. április 29-én kezdték meg működésüket. A korábbi járási hivatalok megszűntek. A vegyes szolgabíróságok a közigazgatás terén a következő feladatokat látták el: törvények, rendeletek végrehajtása, közbiztonság, rend fenntartása, népesség nyilvántartása, összeírások, anyakönyvek, nemességi ügyek vezetése feletti felügyelet, kivándorlás ellenőrzése, katonai szervek munkájának, újoncozásnak, hadsereg ellátásának támogatása, szabadságolt és hadirokkant katonák nyilvántartása, településhatárok kijelölése, megtartásuk ellenőrzése. A hatóságok munkájának legjelentősebb hányadát a rendészeti ügyek képezték. Adott esetben igénybe vehették a csendőrség és a katonaság segítségét. Ellátták az egészségügyi és építészeti feladatokat. A szolgabírók állásukból felfüggeszthették, és elbocsáthatták a községi elöljárókat. A megyei hatóságok a szolgabírók közvetítésével tartották a kapcsolatot a községekkel. Igazságszolgáltatási teendőik a következők voltak: kihágások vizsgálata, a perrendtartás szerint hozzájuk utasított esetek vizsgálata, tárgyalása, a határozatok meghozatala. A törvénykezés az osztrák polgári és büntető perrendtartás alapján zajlott. 1854–1860 között a vegyes szolgabíróságok mellett úgynevezett politikai szolgabíróságok is működtek. A politikai szolgabíróság közigazgatási feladatokat látott el, igazságszolgáltatási ügyek nem tartoztak a hatáskörébe. A szolgabíróság munkájának legjelentősebb hányadát a rendészeti ügyek képezték. Ezen feladatának ellátásához

igénybe vette a csendőrség és a katonaság segítségét. A közbiztonság és a rend fenntartása mellett végrehajtotta a törvények, rendeletek utasításait, felügyelte a népesség nyilvántartását, az összeírások, anyakönyvek, nemességi ügyek vezetését, ellenőrizte a kivándorlást. Katonai ügyek terén felügyelte az újoncozást, a hadsereg ellátását, a szabadságolt és hadirokkant katonák nyilvántartását. Ellenőrizte a településhatárok kijelölését és megtartását. A községi elöljárókat állásukból felfüggeszthette, ill. elbocsáthatta. A szolgabíróság egészségügyi és építészeti feladatokat is ellátott.

A fond polgári pereket és csődpereket tartalmaz 1854–1861-ből, telekkönyvi iratokat 1858–1863-ból.

BKMÖL IV. 203. A Bajai Cs. Kir. Újoncozási Választmány iratai (Rectifizirungs/Reclamirungs Commission) 1850–1853. 0,05 ifm.

A fond állítási lajstromot tartalmaz 1850-ből, iktatott iratokat 1850-ből és 1853-ból.

BKMÖL IV. 204. A Bajai Cs. Kir. Árvabizottmány iratai (Weisen Commision) 1850–1862. 1,1 ifm.

Lásd: BFL V. 43. Az Árvabizottmányhoz küldött iratokat, tárgyalási jegyzőkönyvet (Gestionsprotokoll) és annak sorszáma szerinti iratokat 1852–1861-ig, árvapénztári számadásokat 1854–1860-ig, ezek mellékleteit pedig, 1850–1862-ig tartalmazza a fond.

BKMÖL IV. 401. Bács-Bodrog vármegye és Baja város főispánjának iratai (1921) 1943–1950. 2,93 ifm.

a) Bizalmas iratok (1921) 1945–1950. 0,05 ifm.
b) Általános iratok (1921) 1945–1950. 1,68 ifm.
c) Közellátási kormánybiztos iratai 1943–1950. 1,15 ifm.
d) A Népi Bizottság iratai 1949–1950. 0,05 ifm.

A főispáni tisztség és viselője a mindenkori államhatalmi rendszer képviselője és politikájának exponense volt a megyei életben. Ez jellemezte a feudalizmus időszakát, de az 1848-as törvények sem változtattak a főispáni tisztség tartalmán. A főispáni státusz jogkörét rendezték az 1861. és 1865. évi hivatali utasítások, majd az 1867. évi kiegyezés után az 1870. évi XLII. tc., az 1886. évi XXI. tc., és az 1929. évi XXX. tc. A megyei önkormányzat első választott tisztviselője az alispán volt, de az államhatalmat a főispán képviselte, akit a belügyminiszter javaslata alapján az uralkodó, ill. a Horthy-korszakban a kormányzó nevezett ki, 1945 után pedig a kormány, ill. a köztársasági elnök. A mindenkori kormányzat a főispán útján ellenőrizte a megyei önkormányzat működését és a közigazgatást végző megyei tisztikar tevékenységét. Személye felette állt a megyei önkormányzat szervezetének, és mint a kormány helyi megbízottja, elsősorban az állam politikai programjának megvalósításán őrködött. Jogkörét az önkormányzat, valamint a kormányrendeletek végrehajtásának ellenőrzésében semmi sem korlátozta. Az államhatalom centralizációjának erősödésével 1886-tól, a közigazgatási bizottság megalakulását követően, valamennyi államigazgatási szervezetet ellenőrizhette, mivel ő volt az előbb említett bizottság elnöke. A bizottság ülésein valamennyi fontos állami hivatal beszámolt működéséről, és ennek alapján a főispán olyan kötelező rendelkezéseket adhatott ki a hivatalok számára, amelyeknek végrehajtása a kormány intencióit szolgálta. Ez alól egyedül az igazságügyi szervezet volt kivétel.

A főispán nem foglalkozott közigazgatási szak- és részletkérdésekkel, ez az alispán feladata volt, akit ilyen vonatkozásban beszámolási kötelezettség terhelt, de ha valamely ügyet érintett a politika, arról a főispánnak tudnia kellett. Az állami centralizmus akarata az I. világháború idején és az azt követő időszakban egyre erőteljesebben érvényesült. Az 1929. évi XXX. tc. a főispánt teljes mértékű felügyeleti joggal ruházta fel. Hatáskörének bővülését jelezte, hogy ő nevezte ki a

törvényhatósági főorvost, a járási orvosokat, a megyei levéltárost, a számvevőségek és a vármegyei kezelőszemélyzet tagjait. A főispáni befolyás súlyát növelte a megye területén található karhatalom – csendőrség, katonaság – feletti rendelkezési jog. Ennek különös jelentősége volt az egyesülési és gyülekezési jog, valamint a politikai és szociális jellegű mozgalmak ellenőrzése terén. A megyei közgyűlés előkészítő testületeként működő kisgyűlésnek is a főispán volt az elnöke. A kisgyűlés határozta meg a közgyűlések tárgysorozatát, így nagy befolyása volt a döntés előkészítésben. Közellátási kormánybiztosok kinevezését rendelte el az 510/1941. ME sz. rendelet, majd pedig a 43/1945. ME sz. rendelet a közellátásügyi igazgatás szabályozásáról elrendelte a főispánok mint közellátási kormánybiztosok újra kinevezését megyénként. Felügyeletet a közellátásügyi miniszter gyakorolt felettük. Ügykörükbe tartozott a közélelmezésre és általában a közszükségleti cikkekkel való ellátásra, valamint az árellenőrzésre vonatkozó jogszabályok és kormányhatósági intézkedések végrehajtásának irányítása és ellenőrzése. A főispán volt az elnöke a törvényhatósági közellátási bizottságnak. Az 1945. július 1-jén kiadott 3820/1945. ME sz. rendelettel a Népgondozó Hivatal hatáskörét kiterjesztették, és a német nemzetiségű lakosság nemzethűségi szempontból történő felülvizsgálatát is a főispánokra bízták. A népi bizottságok 1949–1950 között a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerveiként alakultak meg, és mint a közigazgatást támogató társadalmi szervezetek működtek. Létrehozásukban az MDP-n kívül más pártok is részt vettek. Közigazgatási kategóriáknak megfelelően községi, járási/városi, megyei népi bizottságok alakultak. Soraikban megtalálhatók voltak a pártok küldöttei mellett a területileg illetékes közigazgatási vezetők. Elnökük rendszerint a közigazgatás vezetője – községi jegyző, járási főjegyző, polgármester, főispán –, vagy annak megbízottja volt. A Megyei Népi Bizottság elnöke a főispán volt.

a) A bizalmas iratokon belül az ún. elnöki iratok 1921-ből származnak, és arra az időszakra tartalmaznak adatokat, amikor Bács-Bodrog vármegye Magyarországhoz tartozó része mindössze Jánoshalma, Borota és Rém községekre zsugorodott és székhelye Jánoshalma volt. Ekkor Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye és Kecskemét thj. város főispánja látta el a Bács-Bodrog vármegyei főispán feladatkörét is. A főispán tartózkodási helye Budapesten volt. Ezekhez az iratokhoz iktatófüzet-(töredék) tartozik. Az iratokat Pesten iktatták, és „B”-betűvel jelölték, hogy Bács-Bodrog vármegye főispáni iratai. Az iratok többsége minisztériumi, elsősorban belügyminisztériumi körrendeletekből tevődik össze, amelyeket külön intézkedés nélkül, vagy egyszerű továbbítás után irattárba helyezték. A megyei vonatkozású iratok között a legtöbb a vármegyei bizottságok, szervek létesítésével, kiegészítésével, működésével, tisztviselők kinevezésével, bérével, fegyelmi ügyeivel kapcsolatos, italmérési engedélyek felülvizsgálati iratai, a jánoshalmi izraeliták pénzadományainak felhasználásáról, a jánoshalmi zsidóellenes készülődésről, a főispán és a kormánybiztos hatáskörének elhatárolásáról, a visszakerült bácskai terület nemzetiségi lakosaival kapcsolatos magatartás, a Vitézi Szék megalakításával, a vitézi telkekkel kapcsolatos iratok, országgyűlési felszólalások, bérmálásról értesítés, tájékoztató a megyei közgyűlésről, számvevőségi hivatalvizsgálat, távirati jelentés Bács-Bodrog vármegye székhelyének Bajára helyezéséről találhatók. Az ügyiratok nagyobbrészt hiányosak. Az ún. főispáni bizalmas iratok között 1945–1948-ból, a bácskai magyar menekültek elhelyezéséről, a Dél-bácskai sváb menekültek ellátási és egészségügyi helyzetéről, a Jugoszláviából áttelepültek ideiglenesen Vaskúton, Garán, Csátalján történt elhelyezéséről, a hazai délszlávok helyzetéről, a délszláv nyelvhasználatról a közigazgatásban, stb. találhatók adatok.

b) Az általános iratok keretében az iktatott közigazgatási iratokból igen kevés, csak 1 csomó került levéltárba 1921-ből, és a többi 1945–1949-ből való, benne eskütételi jegyzőkönyvek is 1945–1946-ból. Az iratokhoz iktató- és mutatókönyvek is rendelkezésre állnak. A fond 1945–1948-os iratai a németek kitelepítésére, gyűjtőtáborba, munkatáborba kerültekre, a kitelepítettekkel szemben alkalmazott eljárásokra vonatkozó jelentéseket, statisztikai összesítéseket, a kormányzat által kezdeményezett eljárások leiratait tartalmazza. Találhatók adatok a Jugoszláviából kitelepítettekről, elmenekültekről, a sváb menekültekről, a kiutasított, de Jugoszláviába visszatelepülni szándékozó németekről szóló jelentéseket, kimutatásokat, sváb származású

mentesített személyek vagyonának elkobzásáról szóló határozatokat, stb. Áttekintést ad a hivatalok egymáshoz való viszonyáról, működéséről, a földosztás szervezeti kérdéseiről, a megyei és községi közállapotokról. Egyéni kérvények, panaszok, eljárások is találhatók a fondban.

A c) állag kormánybiztosi utasításokat, körrendeleteket, jelentéseket tartalmaz a vármegye községeiben ellátatlan lakosság számáról, összesítést beszolgáltatási kötelezettségből adódó a Szovjetunió részére jóvátétel céljaira igénybevett sertések és takarmánymennyiség összegyűjtéséről és szállításáról, valamint tüzelővel, élelemmel, gabonával, vetőmaggal stb. való ellátás szabályozására vonatkozó iratokat, árszabályozásokat, szállítási engedélyeket. A településen élő, és a településre érkezők, pl. nagycsaládosok élelemmel való ellátásáról, az orosz hadsereg részére leszállított élelemről.

d) Bács-Bodrog vármegye és Baja város Népi Bizottságának főispáni iktatószámmal (429/főisp. 1949/1–52., 1950/1–3.) ellátott iratai, benne a Népi Bizottság jegyzőkönyvei, és a mezőgazdasági munkák megszervezésével kapcsolatos iratok. A bizottság elnöke a főispán volt.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 66., 118–119. p.

BKMÖL IV. 417. Bács-Bodrog Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1936) 1945–1949. 0,24 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (1936)1945–1949. 0,09 ifm.

b) Kisgyűlési jegyzőkönyvek 1945–1947. 0,15 ifm.

A megyei törvényhatóság működésének alapelveit az 1870. évi XLII. tc. (A köztörvényhatóságok rendezéséről) állapította meg, amelynek 18. §-a értelmében „a törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli, s amennyiben a törvény kivételesen másként nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatósága nevében a bizottság gyakorolja”. A bizottság működését fennállása során többször szabályozták, 1886-ban a XXI. tc., 1929-ben a XXX. tc. megalkotásával. 1945-ben a 14. és a 1030. ME sz. rendelet alapján szervezték újjá. Megszüntetéséről a törvényhatóságot mint intézményt felszámoló 1949. évi alkotmány és az 1950. évi I. tanácstörvény rendelkezett.

A törvényhatósági bizottság a megye legtöbb adót fizető polgáraiból (virilisek), választott tagokból, vezető tisztviselőkből – alispán, főszolgabírók, polgármesterek és más, a törvényben megnevezett tisztségviselőkből – állt. 1945-től a bizottság tagjait az egyes pártok delegálták. A bizottság jogkörét és feladatait a fent említett törvények figyelembevételével alkotott vármegyei szabályrendelet írta elő. A bizottság részben közgyűlés, részben bizottság és választmány formában működött. A közgyűléseken a főispán elnökletével a bizottság hatáskörébe utalt ügyekben döntöttek, és erről jegyzőkönyvet vezettek. Minden jelentősebb városi és községi ügyben a bizottság jóváhagyására volt szükség. A megye és a városok vezető tisztviselőit is a közgyűlés választotta meg. A soron lévő feladatok operatív intézésére a közgyűlés bizottságokat – vasúti, épület és fogház, székházbővítési, kórházi, közegészségügyi, közművelődési – választott, amelyek időről időre számot adtak munkájukról a törvényhatóság közgyűlése előtt.

Irodalom:

A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848–1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 4.)
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1976. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)
Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)
BKMÖL IV. 401. Főisp. 467/1945.
Csanád megye levéltára 1710–1950. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1984. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai I.)
Csongrád megye levéltára 1723–1950. Szerk.: Blazovich László. Szentes, 1986. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai II.)
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. Gyula, 2002. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8.)
Magyar Közlöny, 1945, 1946, 1948, 1950.
Rendeletek Tára, 1941. 106. sz.

BKMÖL IV. 415. Bács-Bodrog Vármegye Központi Választmányának iratai (1939) 1945–1949. 0,47 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. A fond iktatott iratokat 1945–1949-ből tartalmaz, amelyekhez a segédkönyvek a Közigazgatási Bizottság irataínál találhatók (IV. 420. a). 1939-ből, a Bajai és a Jánoshalmi járás egyéni választókerület választási biztosának irataiban, az országgyűlési választási jegyzőkönyvek és szavazási jegyzőkönyvek találhatók meg.

BKMÖL IV. 402. Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai 1923–1937. 0,07 ifm.
b) Bács-Bodrog vármegye alispánjának iratai 1923–1937. 0,07 ifm.

Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma értelmében az újraéledő vármegyék megválasztották új tisztikarukat, élén az alispánnal. Az 1861. október 27-én kiadott uralkodói rendelet feloszlatta a törvényhatóságokat, a tisztikart lemondatta, és az alispánok helyét is a kormányzat számára megbízható elöljáró töltötte be. Egy 1862. évi helytartótanácsi ügykezelési utasítás értelmében a másodalispán feladatköre bizonyos közigazgatási ügyek elintézésének ellenőrzésén kívül árva- és bűnfenyítő ügyekre is kiterjedt. A kiegyezést követően a köztörvényhatóságok tárgyában hozott 1867. március 8-i, valamint március 11-i országgyűlési határozatok nyomán visszaállt az alkotmányos rend és a polgári intézményrendszer.

Az alispán feladatait és hatáskörét az 1870. évi XLII. tc., az 1874. évi XXXIV. tc., az 1886. évi XXI. tc., s az 1929. évi XXX. tc., valamint az ezek végrehajtási utasításai alapján készült vármegyei szabályrendelet határozta meg. Az 1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány 14/1945. ME sz., és az ezt kiegészítő 1030/1945. ME sz. rendelet meghagyta az alispán korábbi ügykörét. Az alispán a vármegyei törvényhatóság első választott tisztviselője volt. Az 1886. évi XXI. tc. 68. §-a értelmében „vezeti a vármegye nevében a közigazgatást, intézkedik minden ügyben, mely a közgyűlés, törvényhatósági kisgyűlés, közigazgatási bizottság és albizottságai, vagy az egyes községek hatásköréhez utasítva nincs”. Az alispán kettős feladatot látott el. Egyrészt intézte a megyei önkormányzat által ráruházott ügyeket, másrészt végrehajtotta a kormány rendeleteit. Teendőinek ellátásáról és a vármegye általános állapotáról a közigazgatási bizottságnak havonta, a vármegyei bizottságnak pedig közgyűlésenként tartozott jelentést tenni. Hatáskörét és feladatait részletesen a vármegyei szabályrendeletek tartalmazták. Népességi ügyekben gondoskodott 1895-ig az egyházi anyakönyvek, 1895-től az állami anyakönyvek másodpéldányainak a vármegyei levéltár részére történő beszolgáltatásáról, a törvényesen be nem vett szekták ügyeiről. Engedélyezte a névváltoztatási kérelmeket. Eljárt a honosítási, visszahonosítási és kivándorlási ügyekben. Közegészségügyi területen felügyelte az 1876. évi XIV. tc. rendelkezéseinek és a közegészségügyi szabályok pontos végrehajtását. Az állategészségügy területén az 1888. évi VII. tc. és az ugyanezen évi 40 000. FM sz. rendelet értelmében járt el. Halászati ügyekben az 1888. évi XIX. tc., valamint az annak végrehajtására vonatkozó 5000/1889. FM sz. rendelet értelmében rendelkezett. Községi ügyekben az 1886. évi XXII. tc. – községi törvény – szerint intézkedett. Rendészeti ügyekben az 1880. évi XXXVII. tc. értelmében kihágási ügyekben másodfokú hatóságként járt el. Véleményezte az útlevél ügyeket. Felügyelte a vármegye területén működő egyesületeket az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet szem előtt tartásával. Szükség esetén rendőri és katonai karhatalmat vehetett igénybe. Kiadta a házalókönyveket az 1875. évi XXIX. tc. alapján. Felügyelte a vásártartási jogokat. Vízrendészeti ügyekben az 1885. évi XXIII. tc. szerint járt el. Közlekedési ügyek területén az 1890. évi I. tc., az ez alapján kiadott miniszteri rendeletek, valamint a vármegyei szabályrendeletek értelmében intézkedett. Nyomdák alapítása és politikai tartalmú lapok kiadása ügyében az 1848. évi XVIII. tc. szerint rendelkezett. Katonai ügyekben az

1889. évi VI. tc. jelölte ki hatáskörét. Az alispán polgári elnöke volt az újoncállító és az állandó sorozó bizottságnak. Intézte a katona elszállásolási és a mozgósítási ügyeket. Vadászterületek ügyében az 1883. évi XX. tc. alapján járt el. Adóügyekben az 1883. évi XLIV. tc. által előírtak teljesítését felügyelte. Ipar- és cselédügyekben fellebbezés esetén másodfokú hatóságként működött. A vármegyei pénzkezelés alispáni ellenőrzése az 1886. évi XXI. tc. alapján történt. Feladatainak végrehajtásában a központi tisztviselők és a járási főszolgabírók segítették.

A fondban 1923–1937-ből megvannak a bizalmas és általános közigazgatási iratok iktató- és mutatókönyvei, a hozzá tartozó iratok azonban nem kerültek a Levéltárba.

BKMÖL XXI. 4. Bács-Bodrog megye alispánjának iratai 1944–1950. 23,16 ifm.
a) Bizalmas iratok 1945–1949. 0,05 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1944–1950. 21,84 ifm.
c) A II. Fokú Rendőri Büntetőbíróság iratai 1945–1949. 0,41 ifm.
d) Nyilvántartások 1945–1950. 0,04 ifm.
e) Költségvetések1944–1950. 0,82 ifm.

Az alispánnak fontos szerepe volt a vármegye átruházott hatáskörben ellátott igazgatási működésében is. Végrehajtotta a kormány rendeleteit, a főispán utasításait. Több vonatkozásban másodfokú hatóság. Akadályoztatása vagy széküresedés esetén törvényes helyettese a vármegyei főjegyző volt. 1945 után a közigazgatás működésének megindításáról intézkedő 14/1945. ME sz. rendelet, majd az 1030/1945. ME sz. rendelet az alispáni állás sürgős betöltését rendelte el, újraválasztással. Feladatköre ettől kezdve bővült: 1945-ben szakembereket állíthat – ideiglenes megbízással – a gazdasági felügyelői és gazdasági elöljárói állásokra, amíg a szervezet központi kiépítése meg nem történik; az alispán és a Vármegyei Gazdasági Felügyelőség volt köteles gondoskodni arról, hogy az elmaradt mezőgazdasági munkákat mielőbb elvégezzék; a nagy és kisközségek a nem választás útján betöltendő hivatali állásaira az alispánt kinevezési jog illeti meg. 1946-ban tűzrendészeti ügyekben másodfokon a törvényhatóság első tisztviselője jár el. 1948 után megnőtt az alispán gazdasági, politikai jellegű feladatköre, irányító, koordináló tevékenysége; a Közellátási Felügyelőség bizonyos hatásköri feladatokat szabályozó intézkedéseit az alispánnal egyetértésben adja ki; az alispán közellátási ügykörét részben a Közellátási Felügyelőség veszi át, de továbbra is ellenőrzi a vármegye területén működő önkormányzati hatóságoknak a közellátással kapcsolatos tevékenységét, és gondoskodik arról, hogy azok a közellátásra vonatkozó rendeleteket, szabályokat, intézkedéseket végrehajtsák. 1949-ben az országgyűlési képviselőválasztások előkészítése, lebonyolítása is az alispáni hivatal feladata lett. 1950 februárjában a Törvényhatósági Kisgyűlés hatáskörét a megyékben az alispán vette át, valamint a Közigazgatási Bizottság népoktatási, útügyi, közegészségügyi, kisajátítási albizottságainak, gyámügyi fellebbviteli küldöttségeinek feladatkörét is átvette. 1950-ben a tanácsrendszer életbelépésével az alispáni tisztség megszűnt.

Bács-Bodrog megye alispánjának iratai bizalmas és általános közigazgatási iratokat tartalmaznak. A vármegye levéltárának az 1945 utáni alispáni iratok a legteljesebben fennmaradt irategyüttese. Az iratokhoz csatlakoznak a korabeli iktató- mutatókönyvek, irattári sorkönyvek, idegen számmutatók. A bizalmas iratok között vannak jelentések a kitelepített, a betelepített, áttelepített lakosságról. A közigazgatási iratok között található a községi alkalmazottak összeírása és kimutatása, közalkalmazottak szolgálattételre való jelentkezése és igazolása (1945), egyesületek felülvizsgálata (1945, 1949), közmunka-nyilvántartás, menekültek és kiutasítottak jelentkezési lapjai (1946), elhagyott gyermekek elhelyezése, menekültek és kiutasítottak segélyezése, délszláv nemzetiségű magyar állampolgárok összeírása. Hadigondozási ügyek, üzemanyag átutalása, kenyérgabona, élelem, tetőcserép, cukor, só stb. igénylése és kiutalása, állatösszeírások, nemzetgyűlési képviselőválasztási névjegyzékek (1947), „B” listázott alkalmazottak kimutatása (1947), sajtótermékek jegyzéke, adóösszeírás, népszámlálási ügyek (1949), hivatalvizsgálati jelentések, stb. A községek helyzetjelentései, költségvetései és zárszámadásai. Adatokat

tartalmaznak az 1945-ös iratok az Alsó-Bácskából menekült székely telepesekről, földreform végrehajtásáról, a bajai internáló tábor felállításáról és élelemmel való ellátásáról, a „volksbundista és nyilas” ipari üzemekről, a menekültek és kiutasítottak elhelyezéséről, a dél-bácskai menekült németek bejelentéséről, német visszatérők ellátásáról és elhelyezéséről, a népgondozói hivatal felállításáról, a magyar kivándorlókat és visszavándorlókat védő iroda támogatásáról, a kiutasítottak országos érdekszövetségének megalakulásáról, a Jugoszláviából menekült nem magyar állampolgárságú németek összeírásáról és kitelepítéséről, a községek közjóléti állapotáról. 1946-ból jelentések találhatók az áttelepített németek helyzetéről és a visszaszivárgottakról (svábokról), a menekültek és kiutasítottak segélyezéséről, az ilyen közalkalmazottak elhelyezéséről, menekültek és kiutasítottakról községenkénti jelentések, stb. 1947–1948-ból vármegyei, járási és községi helyzetjelentések, a Csehszlovákiából érkezett értelmiségiek elhelyezéséről, a Délvidékről érkezett németek letelepedéséről, áttelepítésre kötelezett német lakosságról, összeköltöztetett németek lakóháza feletti bérlőkijelölési jogról, idegen állampolgárokról nyilvántartások, összeírások, stb. maradtak fenn. Hivatalvesztésre, politikai jogok gyakorlásától való felfüggesztésre, szakképzettséget igénylő foglalkozástól való eltiltásra ítéltek névjegyzéke található 1948-ból. Adatok találhatók a Bácsalmási járás községeibe Jugoszláviából kitelepített, elmenekült svábokról. A nem magyar állampolgárságú svábok elszállításának akadályozása miatt, rátelepítették őket Hajós, Nemesnádudvar, és Császártöltés községekre, amelyek maguk is kitelepítés előtt álltak. A garai német lakosság elszállítása előkészítésének 1946. augusztusi befejezéséről, novemberi bevagonírozásukról, majd az oda betelepítettekről is fellelhetők dokumentumok. A II. fokú Rendőri Büntetőbíróság iratai kihágási iktatott iratokat tartalmaznak, amelyekhez a segédkönyvek a Közigazgatási Bizottság iratainál találhatók (IV. 420.). A pénzügyi iratokon kívül fellelhetők a különböző nyilvántartások 1944–1949-ből, az 5022-12 330/1948. Korm. sz. rend. alapján vezetendő nyilvántartások és azok jegyzéke (büntetésekről, egyesületekről és a feloszlatott egyesületekről, időszaki lapokról, kompokról, hidakról, stb.).

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák-magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 119., 140., 144–145.p.

BKMÖL IV. 418. Bács-Bodrog Megye Árvaszékének iratai (1925) 1945–1949 (1952). 7,26 ifm.

Az árvák és a vagyonuk feletti felügyeletet már a középkorban szabályozták. Az 1514. évi Werbőczy-féle szokásjogi gyűjtemény, a Hármaskönyv is foglalkozott a magukról gondoskodni nem tudókkal, majd a 17–18. században több rendelet született ez ügyben. Az árvák és a gondnokoltak támogatása és hatósági felügyelete 1848-ig társadalmi helyzetük szerint történt. A nemesi árvák gyámságát a megyei közgyűlés, ill. az általa kinevezett bizottság, a polgári árvákét a városi tanács, a jobbágy árvákét a földesúr felügyelte. Az 1715. évi LXVIII. tc. előírta, hogy a nemes szülők elhalálozása esetén a hátrahagyott árvák vagyonát köteles az illetékes alispán, a szolgabíró és esküdtje azonnal számba venni, és gondoskodniuk kell a gyám kinevezéséről. 1763-ban a Helytartótanács, 1767-ben Mária Terézia úrbéri rendelete rendelkezett a jobbágyi árvákról és javaikról. Ez utóbbiak felügyelete az úriszék hatáskörébe tartozott. Az ügyintézés, valamint az árva javak kezelése a városi elöljáróság kötelessége volt. Az 1848. évi áprilisi törvények megszüntették a földesurak ellenőrző jogát, és az árvák felügyeletét, valamint az árvatömegek kezelését a vármegyék és a községek hatáskörébe utalták. Az abszolutizmus idején a birodalmi bürokrácia az árvák és gondnokoltak ügyét is szabályozta. Az árvabizottmányok mint elsőfokú gyámügyi hatóságok felállítását a Cs. Kir. Igazságügyi Minisztérium 1851. évi rendelete írta elő. Megalakításuk a királyi járásbíróság hatáskörébe tartozott, amely egy járásbíró személyében elnököt is delegált. A bizottmányok testületi formában intézték az árvák és gondnokoltak vagyoni ügyeit, és ellenőrizték a számadásokat. 1854-től a gyámügyeket a cs. kir. vegyes szolgabíróságok hatáskörébe utalták. Az 1867. évi kiegyezést követően az árvaügy újabb rendezésére került sor. Az

1868. évi LIV. tc. a vármegyei és a városi törvényszékekre bízta a gyámhatósági teendőket. A törvényszékek felügyelete rövid életű volt, mivel az 1870-ben kiadott XIII. és 1871-ben megalkotott XVIII. tc. a gyámügyek intézésének jogát visszaadta a törvényhatóságoknak. 1872-től az árvák és gondnokoltak hatósági felügyeletét a törvényhatóságoknak alárendelt, önkormányzati szervként működő vármegyei árvaszékek látták el. Az árvaszékek jogállását, szervezetét és működését véglegesen az 1877. évi XX. tc., valamint a 47 046/1877. BM sz. rendelet szabályozta, és kimondta, hogy azok az alispánoktól független önkormányzati szakhatóságok. Az alaptörvényt az 1885. évi VI. tc., az 1894. évi XVI. tc., valamint az 1902. évi 55 200., 128 000. és 129 000. BM sz. rendeletek egészítették ki. Az utóbbi két rendelet az árvaszékek ügyviteléről, ill. a közgyámok jogairól és kötelességeiről rendelkezett. Az árvaszékek kezdettől fogva önálló ügykezelést végeztek. 1922-ig a kiskorúak és gondnokoltak személyi és vagyoni ügyeit tanácsüléseken vitatták meg. A tanácsülési rendszert az 1923. évi XXXV. tc. és a 7740/1923. BM sz. rendelet megszüntette, és bevezette az előadói-ülnöki rendszert. A megyei törvényhatóságok kötelessége volt a megyei árvaszékek szervezési és működési szabályzatának elkészítése. A II. világháború után jelentős változást eredményeztek az 1946. évi XXIX. tc., valamint a 9900/1947. és a 144 700/1947. BM sz. rendeletek, amelyek megszüntették a gyermekek törvényes és törvénytelen származás alapján történő megkülönböztetését. Az árvák és gondnokoltak vagyonát az árvaszéki pénztár kezelte a vármegyei számvevőség felügyelete mellett. A 12 300/1902. BM sz. rendelet a megyei árvaszékek helyi pénzkezelését megszüntette, és a megyeszékhelyen működő állampénztárakat bízta meg a központi gyámpénztári feladatok ellátásával. A legfontosabb árvaszéki ügykörök a következők voltak: hagyatéki gondnokság alá helyezési, holttányilvánítási, elhagyatottsági, tartási, örökbefogadási, gondnokság alá helyezési, házasságon kívül született gyermekek atyasági, atyai hatalomtól való megfosztási, nagykorúsítási, kiskorúak házassági ügyei, kölcsönügyek, szerződések (adásvételi, haszonbérleti, vagyonátruházási) jóváhagyása. Az árvaszékeket 1950-ben szüntették meg, és a gyámügyek intézését az illetékes tanácsok igazgatási osztályai vették át.

Irodalom:

Csipes Antal: Az árvaszék szervezete, működése és iratai Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Levéltári Szemle 1973. 2. sz. 176–188. p.

A fondban a gyámügyi iratok a nevek betűrendjében A–Zs, közöttük az 1939-től távollét miatt gondnokság alá helyezettekről is. Továbbá nyilvántartások kiskorúakról, elhagyott kiskorúakról, gondnokoltakról, házasságon kívül született kiskorúakról.

BKMÖL IV. 404. Bács-Bodrog Megye Számvevőségének iratai 1942–1950. 1,08 ifm.

a) Főnöki iratok 1945–1950. 0,05 ifm.

b) Nyilvántartások 1942–1950. 1,03 ifm.

A vármegyék pénzgazdálkodását ellenőrző és felülvizsgáló intézmények a 19. század elejétől alakultak meg. A megyei pénzkezelést felülvizsgáló szakszolgálatot a kamara szorgalmazására építették ki. Egy 1847. évi helytartótanácsi rendelet szabályozta a megyei számvevő törvényszékek működését, az 1848. évi XI. tc. alapján megyei számvevőszék néven működtek tovább 1850. április 17-ig, a pénzügyigazgatás állami átszervezéséig.

1860-ban az Októberi Diploma meghirdetése után a megyék 1848–1849-es alapokon szerveződtek újjá. A megyei szervek sorában megkezdte működését az abszolutizmus korában megszüntetett számvevőség is. A testületi szerv az első alispán elnöklete alatt működött, és legfőbb feladata a megyei számvevő, valamint a pénztárnok munkájának ellenőrzése volt. A bizottságnak a közgyűlés előtt kellett beszámolnia felügyeleti munkájáról. A számadások felülvizsgálatán kívül beleszólása volt a megyei pénzek felhasználásába is. A megyei számvevőség az alispáni hivatal keretében működött. Élén a főszámvevő állt, és beosztott alszámvevők látták el a pénztári ellenőrzés, a bevételek és a kiadások nyilvántartása körüli feladatokat. A vármegyei pénzkezelés ellenőrzését, a számfejtés és számvitel körüli teendőket a 37 169/1883. BM sz. rendelet

szabályozta. A számvevőség egyik legfontosabb feladata a megyei költségvetés összeállítása volt. Felülvizsgálta a községi költségvetéseket, elosztotta az adók révén befolyt pénzeket, a közgyűlés döntése alapján meghatározta a pótadókulcsot, felülvizsgálta a községi pótadó mértékének jogosultságát. A számvevőség felügyelete alá tartoztak a következő, megyei kezelésben lévő pénztárak: vármegyei házipénztár, közúti, gyámi és közalapítványi, köz- és magán-árvavagyoni, gondnoki, községi iskolai, községi jegyzői-nyugdíjintézeti stb. A számvevőségek szervezetében az 1902. évi III. tc. hozott változást. A vármegyék központi pénztári teendőit a megyeszékhelyeken lévő állampénztárak – adóhivatalok – vették át, a központi számvevői teendőket pedig a királyi pénzügyigazgatóságok mellé rendelt számvevőségekre bízták. A számvevőségek megmaradtak az alispáni hivatalok keretében, de felügyeletüket a pénzügyminisztérium látta el. Az 160 224/1924. BM sz. rendelet intézkedett a vármegyék háztartásáról, és a vármegyei pénztárak kezelését a postatakarékpénztárakra bízta. A vármegyei értékletétek és értékek kezelését továbbra is az adóhivataloknál hagyta. A számvevőségi teendőket a pénzügyminisztériumtól belügyminisztérium vette át. A számvevőségek működését az 1950. évi I. törvény életbelépése szüntette meg.

A fond tartalma: háztartási alap számadási főkönyvei, nép- és családvédelmi ellátmányszámadás, egyesített nyugdíjalap főkönyv, községi alkalmazottak nyugdíj főkönyve, közúti alap számadási főkönyv, számvevőségi összesítő napló, anyagszámadási főkönyv, állattenyésztési alap főkönyv, stb.

BKMÖL IV. 420. Bács-Bodrog Megye Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1950. 1,78 ifm.

a) Általános iratok 1945–1950. 1,6 ifm.

b) A Gazdasági Albizottság iratai 1949–1950. 0,18 ifm.

A vármegyei közigazgatási bizottságokat az 1876. évi VI. tc. rendelkezései alapján állították fel. Jogkörük a vármegye területén meghatározott közigazgatási ügyek – közoktatás, közút- és vám, hajózás, malom, posta, katonai, fegyelmi és gazdasági – intézésére és a fegyelmi hatóság gyakorlására terjedt ki. A törvény által meghatározott önkormányzati ügyekben fellebbviteli fórumként működött. A közigazgatási bizottság szervezetileg a vármegyei önkormányzathoz kapcsolódott, de önálló állami szerv volt. Felállításával korlátozódott a megye önkormányzati önállósága, ugyanakkor biztosította a törvényhatóság beleszólását az állami szakszervek működésébe. A bizottságnak különféle – egészségügyi, erdészeti gazdasági, stb. – albizottságai voltak.

A közigazgatási bizottság hatásköre a következő területekre terjedt ki: általános közigazgatási ügyek – községi, közegészségügyi, betegápolási –, pénzügyek, közoktatási ügyek, közgazdasági és iparügyek, közúti, közmunka, vasúti, posta és távírda ügyek, vízépítészeti, vízszabályozási és malomügyek, mezőrendőrségi ügyek, cseléd- és munkásügyek, börtön- és igazságügyek, katonaügyek, fegyelmi ügyek, gyámhatósági ügyek, erdészeti ügyek, vegyes ügyek. Az 1929. évi XXX. tc. jelentősen megnyirbálta feladatkörét, érdemleges intézkedési jogát, fellebbviteli hatáskörét megvonta. Egyes al- és szakbizottságainak hatásköre azonban megmaradt. A II. világháború után a 14/1945. ME sz. rendelet kimondta újjáalakítását. Az 1030/1945. ME sz. rendelet meghatározta tagjainak számát és jogkörét. A közigazgatási bizottságokat 1950-ben, a tanácsrendszer életbelépésével szüntették meg.

a) A Közigazgatási Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei és iktatott iratok. Központi választmányi, kihágási és közigazgatási bizottsági iktató- és mutatókönyvek 1945–1949-ből vannak.

b) A fondban bizottsági jegyzőkönyvek, határozatok, iktatott iratok iktató- és mutatókönyvvel.

BKMÖL IV. 405. Rittinger Rezső vármegyei aljegyző által összegyűjtött Bács-Bodrog vármegyei iratok 1858–1926. 0,05 ifm.

Az aljegyző, főispáni titkárként működött 1914-ben, majd nyugdíjügyi előadó volt, és csak 1918-tól volt vármegyei aljegyző. A fond rendeletmásolatokat, közgyűlési meghívókat, a hivatali munkával kapcsolatos alispáni, közigazgatási bizottsági iratokat, az egyesületi alapszabályok készítéséhez útmutatót és a Bajai csónakázó egylet alapszabálya egy másolati példányát tartalmazza.

BKMÖL IV. 414. A Bajai járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai 1919–1954 (1956). 4,89 ifm.

a) A Bajai járás főszolgabírójának (főjegyzőjének) iratai 1934–1950. 4,54 ifm.

b) Iparügyi nyilvántartások 1919–1954 (1956). 0,12 ifm.

c) Katonai nyilvántartások 1934–1949 (1950). 0,23 ifm.

A főszolgabírónak mint a vármegye külső tisztviselőjének hatáskörét több törvénycikk szabályozta: 1870. XLII. tc., 1886. XXI. tc., 1929. XXX. tc. A törvények szerint a főszolgabíró a járás első tisztviselője volt. Az 1886. évi XXI. tc. 71. §-a értelmében „Felügyel a hatósága alá tartozó községekre, és gyakorolja azokat a jogokat és teljesíti azokat a kötelességeket, melyeket a törvény és a szabályrendeletek reá ruháznak.” Az utasításokat közvetlenül az alispántól kapta, és közvetlen érintkezésben volt vele. A községek is a főszolgabíró közvetítésével tartották a kapcsolatot a vármegye első tisztviselőjével. Hatáskörét a törvénycikkek közvetlen intenciói alapján a közgyűlés szabályrendeletben írta elő. A vármegyei felügyeleti és ellenőrző hatáskör döntő szerepet juttatott a főszolgabíróknak a községi képviselő-testületek megválasztásában, határozataik véleményezésében, az elöljárók választásában, a tisztviselők munkájának ellenőrzésében. Igazgatási téren is széles hatásköre volt. Anyakönyvi ügyekben elsőfokú hatósági jogkörrel bírt. Rendészeti téren a községek elsőfokú rendőrhatósága volt. Hatósága alá tartozott a csendőrség, rendeletei végrehajtásához ők adták a karhatalmat. A gyülekezési jog és az egyesületi ügyekben döntő szereppel rendelkezett. Engedélyével lehetett politikai gyűléseket tartani. A külföldiek letelepedésével kapcsolatos ügyek is a főszolgabíró hatáskörébe tartoztak, hasonlóképpen a rendőri felügyelet alá helyezés, internálás, sajtórendészeti ügyek, mozik játszási engedélyének megadása. Közlekedési – helyi járatú gépjármű vállalkozások engedélyezése, községi használatú utak felügyelete – és tűzrendészeti ügyekben is széles hatáskörrel rendelkezett. Hozzá tartozott a lőfegyver vásárlás ellenőrzése, színielőadások, táncmulatságok, záróra hosszabbítás engedélyezése. A közegészségügy terén az egészségügyi rendszabályok betartását ellenőrizte. Ellenőrzése alá tartozott a községi adókezelés. Hatáskörébe tartozott az iparengedélyek, iparigazolványok kiadása, a segéd- és tanoncügyek felügyelete, az ipartestületek, ipartelepek ellenőrzése, az ipari és kereskedelmi vonatkozású kihágások retorziója. A főszolgabírói ellenőrzés kiterjedt az állattenyésztés, állategészségügy, húsforgalmazás, erdők, vizek felügyeletének területére is. Mezei rendészeti hatóságként hozzá tartoztak a mezőőri ügyek. Döntési joga volt a munkaadók és a gazdasági cselédek vitás ügyeiben. A mezőgazdasági munkástoborzás, valamint a gazdasági cselédek lakásviszonyainak ellenőrzése is őt illette. A vallás és közoktatási ügyekben engedélyével zajlottak le a vallásfelekezetekből történő áttérések, a vegyes házasságoknál a reverzális megadása, a párbér behajtása, a tankötelesek nyilvántartása, az iskolai mulasztások megtorlása. Katonai ügyekben feladatai közé tartozott a sorozások előkészítése, az állítási lajstromok felfektetése, a felmentések elbírálása, a hadirokkantak ellátásának véleményezése. A járás vezetője látta el a kihágási bíráskodást is. Széleskörű hatáskörének ellátásában a főszolgabíró helyettese a szolgabíró volt, előadói a megyei fogalmazók, közigazgatási gyakornokok, akik a kezelőszemélyzettel együtt látták el feladataikat. A főszolgabírói hivatalhoz tartoztak szakközegként a járási tisztiorvos, az állatorvos, a gazdasági felügyelő, a szociális gondozó és a testnevelési felügyelő.

A járási főszolgabírói hatáskört vette át kissé megváltozott tartalommal a II. világháború után a járási főjegyző. Jogkörét és az elnevezés módosítását az 1030/1945. ME sz. rendelet tette közzé. Eszerint első fokon általános közigazgatási ügyekben, másodfokon építési, ipari, kihágási

ügyekben járt el. Az új körülményeknek megfelelően már nemcsak az alispánnak tartozott jelentéstétellel, hanem a megye politikai vezetőjével, a főispánnal is szorosabb kapcsolatban állt. Közvetlenül is kapott utasításokat tőle, és a végrehajtott intézkedésekkel kapcsolatos referátumokat közvetlenül a főispánnak tartozott eljuttatni. Politikai és pártszervezési ügyekben a belügyminisztériumnak közvetlenül is jelentett. A főjegyzői hivatal apparátusa is átesett bizonyos változásokon. A főjegyző helyettese és előadói a 8450/1947. sz. kormányrendelet alapján a járási jegyző, a fogalmazó és a gyakornokok voltak. A szakelőadók az illetékes szakhivatalt képviselték a járás apparátusában, és munkájukat a főjegyző intenciói alapján végezték. Megmaradt a tiszti orvosi és a szociális felügyelői poszt, a tűzrendészeti felügyelőség 1948-ig, a tűzoltóság államosításáig. A gazdasági felügyelőség vezetőjét a 3327/1945. FM sz. rendelet alapján a földművelésügyi miniszter nevezte ki. Új feladatkörként jelentkezett a járási termelési biztosság amelynek vezetője a mezőgazdasági munkák megszervezése terén volt a járási főjegyző szakközege, a 22 500/1945. FM sz. rendelet értelmében. Az ország közigazgatási szervezetében az 1949. évi XX. tc. nyomán jelentős változás következett be a tanácsrendszer bevezetésével. A járási főjegyzőségek 1950. augusztus 15-ig működtek, majd a 144/1950. MT sz. rendelet utasítása szerint átadták helyüket a járási tanácsoknak.

a) Az 1945–1946-os iratokban vannak alispáni utasításra készült jelentések a földreformnak a járás községeiben való végrehajtásáról, a sváb telepítésű községekben névváltoztatásról, a járási telepítési bizottság felállításáról, kimutatás a járás területén működő kereskedőkről és iparosokról, községek szerint, stb.

BKMÖL IV. 423. A Bajai járás tisztiorvosának iratai 1945–1950. 1,35 ifm.

Ügykörébe tartozó ügyek iktatott iratai, ezek mellett trachoma kimutatás, közegészségügyi jelentések községenként, halottvizsgálati jegyzőkönyvek, tisztiorvosi vizsgálatok, kimutatás csecsemőhalálozásról, szülésznők törzskönyvi lapjai, gyógyszer-elszámolások, nyilvántartás a magánfelek érdekében teljesített díjköteles tevékenységről.

BKMÖL IV. 425. A Bajai járás szociális titkárának (felügyelőjének) iratai 1945–1949. 0,07 ifm.

A szociális gondoskodásnak a II. világháború után különösen jelentős szerepe volt. Ezt a tevékenységet a 6300/1945. ME sz. – az állam szociálpolitikai feladatairól és a szociálpolitikai szervekről alkotott – rendelet szabályozta. A rendelet kimondta, hogy a társadalom szociális jellegű tevékenységét intézményesen kell támogatni. A népesség élethelyzetének javítása állami és önkormányzati jogszabályokkal érvényesített közfeladat. A népjóléti miniszter feladata volt a szociálpolitikai feladatok és célkitűzések megszervezése. Munkáját, mint véleményező és javaslattevő szerv, az Országos Szociálpolitikai Tanács segítette. A szociális gondozással kapcsolatos szakszolgálatot a népjóléti miniszter felügyelete alá tartozó állami tisztviselők, szociális főfelügyelők, felügyelők és szociális titkárok látták el. A szociális főfelügyelők az állami szociálpolitikai igazgatás központi szervei, a szociális felügyelők a törvényhatóság szervei voltak. A szociális titkárok a megyei jogú városok, a járások és a községek szociális feladatainak ügyintézői voltak. A 6300/1945. ME sz. rendelet végrehajtása tárgyában született 4700/1945. NM sz. rendelet részletesen szabályozta a szociálpolitika feladatait és hatóságait. E szerint a szociális felügyelő a törvényhatóság első tisztviselőjének, az alispánnak a szakközege volt. Feladatai közé tartozott a megye szociális viszonyainak figyelemmel kísérése, azok megjavítására javaslat tétele, a megye területén zajló szociális munka és hadigondozás irányítása, a megye szociális munkatervének elkészítése, a törvényhatóság területén működő szociális titkárok irányítása. Előadója volt a törvényhatósági szociálpolitikai tanácsnak, a közigazgatási bizottságnak pedig negyedévenként jelentéstétellel tartozott. A járási szociális titkár a népjóléti miniszter 4700/1945. sz. rendelete értelmében a járási főjegyző szakközege és a községi szociális titkárok felettese volt.

Feladatai közé tartozott a járás szociális viszonyainak, a szociális szervek, intézmények, támogatásra szoruló családok figyelemmel kísérése. Havonta jelentést tett a megyei szociális felügyelőnek. Szükség esetén kiszállt a járás községeibe és intézkedett. A népjóléti miniszter 29 000/1945. sz. rendelete, 41. §-a értelmében figyelemmel kísérte és elősegítette a hadigondozottak érdekeinek védelmét és szociális támogatását. Az előbbi rendelet 42. §-a alapján tagja volt a járási hadigondozó bizottságnak. 1950 nyarán, a tanácsrendszer megalakulásával feladatkörét a járási tanács igazgatási osztálya vette át.

A fondban ügykörébe tartozó iktatott iratok igen hiányosak.

BKMÖL IV. 421. A Bácsalmási járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai (lásd: XXI. 10)

BKMÖL XXI. 10. A Bácsalmási járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai (1901) 1945–1950 (1962). 7,31 ifm.
a) Közigazgatási iratok (1901) 1945–1950 (1962). 4,76 ifm.
b) Kihágási iratok 1946–1949 (1950). 2,55 ifm.

Iktatott iratai tartalmazzák a felsőbb szervektől érkezett rendeleteket, ezzel kapcsolatban vagy saját kezdeményezés alapján keletkezett rendelkezéseket az alája rendelt községek felé. A községektől érkezett felterjesztéseket és ezek ügyében foganatosított intézkedéseket. Szám nélküli iratok között van 1945-ből kimutatás a Bácsalmási járás politikai pártjairól, és Nemzeti Bizottságának vezetőiről. A Jugoszláviából kitelepítettekről, és elmenekültekről – akik száma a Bácsalmási járás községeiben 10-15 ezer fő volt – és a velük együtt kitelepített helyi német nemzetiségűekről (1786/1945. sz. irat). Az 1948–1949-ből adatok a népszámlálási munkálatokról, anyanyelvi és nemzetiségi hovatartozásról, a kitelepített, de visszaszökött svábokról. A közigazgatási általános és kihágási iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek is tartoznak 1947–1949-ből. Nyilvántartások közül a kihágási nyilvántartások 1946–1949-ig, az iparlajstromok pedig 1901–1962-ig vannak.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 119., 120. p.

BKMÖL IV. 406. A Bácsalmási járás tisztiorvosának iratai 1918–1936. 0,03 ifm.

A tisztiorvos a közegészségügyi szolgálat szakorvosa volt, aki a hatósági orvosi szolgálatot látta el, felettese a tiszti főorvos volt. Állami tisztviselőként tagja volt a megyei város képviselőtestületének. Tisztiorvosi állásra csak azt lehetett alkalmazni, aki a tisztiorvosi vizsgát sikerrel letette. Az 1900-as évek elején a főispán, később a belügyminiszter nevezte ki őket, aki a tisztiorvosi tennivalók ellátását ugyanabban a vármegyében több járás és több megyei város területén egy tisztiorvosra bízhatta. Feladata volt ügyelni járásában a közegészségügyi rendeletek betartására, felügyelt az ipari üzemek, gyárak berendezéseire, az ott előállított termékekre, intézményekre, iskolákra, gyógyszertárakra, kereskedésekre. Járványos és ragályos betegségeket a szabályok szerint ellenőrizte, szükség esetén intézkedett. Működéséről jelentést tett.

A Bácsalmási járási tisztiorvos irataiból csak kevés került be a levéltárba. A fond mégis értékes iratokat tartalmaz. Kimutatások találhatók községi ápoltakról, szegényekről, fertőző betegekről, egészségügyi alkalmazottakról, ellenőrzött üzemekről, kimutatás a községekben lévő menhelyi ápoltakról 1929–1930; szegények névjegyzéke (községenként) 1934; nyilvántartások a siketnémákról, vakokról, nyomorékokról és elmebetegekről 1936; az élelmiszerek és italok eladásával foglalkozókról, a vendégfogadókról és szállókról, borbélyműhelyekről stb. 1936; a gyárak, nagyobb műhelyek, malmok, szikvízgyárak, téglagyárak és cserépégetőkről 1936; a fertőtlenítő berendezésekről és hullaházakról 1936. Tuberkulózis kimutatás a Bácsalmási járásban

levő betegekről 1927–1934; trachoma kimutatás 1918–1934; jegyzék az 1933. évben elvetélt és halvaszületettekről (községenként) 1934; kimutatás szemvizsgálatokról 1935; jelentés egészségügyi viszonyokról 1936; törzskönyv és nyilvántartás az orvosokról és sebészekről 1923–1931; a bábákról 1922–1931; gyógyszerészekről és -segédekről 1923–1930; egészségügyi személyzetről.

BKMÖL IV. 407. A Jánoshalmi járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai 1915–1953. 7,33 ifm.

a) Szigorúan bizalmas és bizalmas iratok 1941–1951. 0,06 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1922–1951. 6,48 ifm.

c) Katonai nyilvántartások 1915–1950. 0,4 ifm.

d) Kihágási iratok 1919–1953. 0,39 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az 1945–1946-os bizalmas iratokban egyesületek alakításáról, a Jugoszláviából (sváb) német nemzetiségű külföldi állampolgárok áttelepítéséről is találunk adatokat. Közigazgatási irataiban kimutatások a közegészségügyi, mezőgazdasági helyzetről, havi helyzetjelentések, jelentések a földreform végrehajtásáról, egyesületek működéséről, feloszlatásáról.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 120. p.

BKMÖL IV. 410. Bács-Bodrog vármegyei és községi szabályrendeletek levéltári gyűjteménye 1872–1944 (1950) 0,17 ifm.

A megyei és községi szabályrendeletek megalkotását az 1870. évi XLII. tc., ill. az 1871. évi XVIII. tc. rendelte el. A szabályrendeletek érvényességéhez belügyminiszteri jóváhagyás volt szükséges. A vármegyei szabályrendeleteket a vármegyei közgyűlés, a községieket a községi képviselőtestület alkotta meg. A szervezési szabályrendelet fogalmazta meg az önkormányzat és a vármegyei tisztikar működésének alapelveit, hatáskörét és feladatait. A községi szabályrendeletek hasonlóképpen a helyi közigazgatási apparátus tevékenységét szabályozták. A szervezési szabályrendeletek mellett számos egyéb szabályrendeletet alkottak a megyei és községi önkormányzatok. A vármegyei törvényhatósági bizottságok többek között szabályrendeletet alkottak a közigazgatási bizottságok, a megyei kórházak működéséről, a tisztviselők nyugdíjazásáról, fegyelmi ügyeiről, napidíjairól, utazási költségeiről, a közegészségügyről, tűzrendészetről, kéményseprésről, házalásról, temetkezésről, bérkocsi iparról, lótenyésztésről, faiskolákról, ebtartásról, pásztorokról, cselédügyről, kéjelgésről, kihágásokról, húsvizsgálatról és még számtalan egyéb területről. A községek is hasonlóképpen megalkották szabályrendeleteiket a községi élet legkülönbözőbb területeiről.

Iratai töredékesen maradtak meg, melyek tárgyuk szerint betűrendben rendezettek (A–V): állattenyésztés, állatorvos, birtokhatár megjelölése, építés, gyámhatóság, közgyűlés, kompok, tűzrendészet, vásárok stb.

BKMÖL IV. 411. Bács-Bodrog vármegye alkalmazottainak törzslapjai 1941–1944. 0,43 ifm.

A vármegye községi alkalmazottainak törzskönyvi lapjai az Apatini, Bácsalmási, Jánoshalmi, Kúlai, Óbecsei, Palánkai, Titeli, Újvidéki, Zombori és a Zsablyai járásokon belül települések szerint rendezve.

BKMÖL IV. 412. Bács-Bodrog vármegyei községek felekezeti anyakönyvi másolatainak gyűjteménye 1856–1895 (1934). 3,58 ifm.

Az állami anyakönyvezést 1895-ben vezették be, addig csak az egyházak tartották nyilván az állampolgárok születési (keresztelési), házassági és halálozási adatait. Az egyházi anyakönyvek másodpéldányainak törvényhatósági levéltárba juttatását az 1827. évi XXIII. tc. rendelte el. Ennek értelmében a felekezeteknél vezetett anyakönyvek egyik hitelesített példányát át kellett adni a vármegyének. A megyei levéltárak 1828–1895 közötti időszakból őrzik ezeket a dokumentumokat.

Baja: R. k. Születési 1881. Naz. Születési és halotti 1875–1895.; Bácsalmás: R. k. Születési 1861–1895. Naz. Születési 1873–895. Izr. Házassági 1886–1934, halotti 1886–1891.; Bácsbokod (Bikity): R. k. születési 1861–1895, házassági 1876; Bácsborsód: R. k. Házassági 1861–1895, halotti 1890.; Bátmonostor: R. k. Születési, házassági, halotti 1861–1895.; Csávoly: R. k. Születési 1863, házassági 1861–1895, halotti 1879–1894.; Csátalja: R. k. Születési, halotti 1861–1895.; Dávod: R. k. Születési 1861–1895, halotti 1875–1893.; Felsőszentiván: R. k. Születési, házassági 1861–1895, halotti 1862–1895.; Gara: R. k. Házassági és halotti 1861–1895.; Hercegszántó: R. k. Születési 1861–1895, házassági 1862–1895, halotti 1870–1889.; Jánoshalma: R. k. Születési 1861–1893, házassági 1861–1880, halotti 1868–1895. Izr. Halotti 1886–1908.; Mélykút: R. k. Születési 1861–1891, házassági 1867–1895, halotti 1862–1891.; Madaras: R. k. Születési, házassági, halotti 1861–1895. Izr. halotti 1857–1881, házassági 1857–1883, születési 1856–1884.; Nagybaracska: R. k. Születési 1861–1887, házassági 1887, halotti 1861–1895.; Katymár: R. k. Születési és halotti 1861–1895.; Kunbaja: R. k. Születési, házassági 1861–1895, halotti 1861–1869.; Tataháza: R. k. Születési 1861–1895, házassági 1861–1895, halotti 1861–1895.; Vaskút: R. k. Születési és a házassági 1861–1895, halotti 1862–1895.

BKMÖL IV. 416. Bács-Bodrog vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye 1894–1951. 0,05 ifm.

Az egyesületek, egyletek működését rendeletekkel szabályozták. Az 1394/1873. BM számú rendelet az állampolgárok szabad egyesülési jogát nem korlátozta, az egyletek feletti törvényes felügyelet joga és kötelessége a törvényhatóságot illette. Az egyletek végleges megalakulását és működését csak akkor engedélyezhette a vármegye, ha a fennálláshoz szükséges alapszabály-tervezetet a kormány (belügyminisztérium) törvényes bemutatási záradékkal ellátta, vagyis engedélyezte. A vármegyéknek nyilván kellett tartani a területükön működő összes egyletet, társulatot, egyéb intézményt. A törvényhatóságok szervezési szabályrendeleteikben szabályozták a területükön működő egyesületeket. Az alispán feladata volt – az 1508/1875. Eln. sz. BM rendelet értelmében – a rendészeti ügyek keretében felügyelni és felügyeltetni működésüket. A járások területén az ellenőrző feladatot a főszolgabíró, majd főjegyző – mint a járás első tisztviselője – látta el. A civil szféra ezen fontos szervezetei a II. világháború után az ismert politikai viszonyok eredményeképpen felszámolódtak. A korabeli egyleti élet változatosságát bizonyítja az alapszabályok sokfélesége. A levéltárakban olvasókörök, dalegyletek, temetkezési egyletek, ipartestületek, nőegyletek, közművelődési körök, sportkörök, sportegyletek, levente egyesületek, önkéntes tűzoltó egyletek, polgári kaszinók, lövészegyletek, kulturális körök, önképző körök, méhészegyletek, vöröskeresztes egyletek és még számos más civil társulat dokumentumai kutathatók.

A gyűjteményben az alapszabályok települések szerint rendezettek, közöttük Bácsalmás, Bácsbokod, Csávoly, Felsőszentiván, Katymár, Madaras, Nemesnádudvar és Vaskút településekről. Bajai és a Bácsalmási járás területén a működő és a feloszlatott egyesületekről vezetett nyilvántartás 1950-ből van.

PEST-PILIS-SOLT-KISKUN VÁRMEGYE

1851-ig Pest vármegye és Jászkun Kerület, 1851–1860-ig Pest-Solt megye és Jászkun Kerület 1876-ig.

BKMÖL IV. 657. A Dunavecsei Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202.

BKMÖL IV. 902. A Dunavecsei járás főszolgabírájának iratai (1899) 1918–1944. 0,68 ifm.

BKMÖL XXI. 102. A Dunavecsei járás (főszolgabírájának) főjegyzőjének iratai (1934) 1945–1949 (1955). 5,17 ifm.

a) Közigazgatási iratok (1934) 1945–1949 (1955). 5,11 ifm .

b) Közellátási iratok 1947–1947. 0,01 ifm.

c) Pénzügyi nyilvántartások 1946–1947. 0,05 ifm.

Közigazgatási iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Külön kezelt iratok között a háborúban sérült lakóházak összeírása 1945-ből, névmagyarosítási ügyek 1946-ból, pénzügyi iratok, és a nyilvántartások: iparlajstromok iparosokról, kereskedőkről, orvosokról, gyógyszerészekről, szülésznőkről, óvónőkről, közkutakról, ipartelepekről, malmokról, stb., kihágási nyilvántartás, italmérési engedélyek, állítási lajstromok, hadisegélyekről pénztári naplók.

BKMÖL XXI. 115. A Dunavecsei járás szociális felügyelőjének (titkárának) iratai 1946–1950. 0,08 ifm.

BKMÖL XXI. 104. A Kalocsai járás főjegyzőjének iratai 1945–1949 (1959). 8,2 ifm.

a) Bizalmas iratok 1945–1949 (1952). 0,02 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1945–1949 (1959). 6,33 ifm.

c) Kihágási iratok 1945–1949. 1,85 ifm.

BKMÖL IV. 912. A Kalocsai járás tisztiorvosának iratai 1906–1946 1,5 ifm.

A járási tisztiorvos felé Kalocsa városnak és a községi orvosoknak különféle kimutatásokat kellett küldeni járványokról, védőoltásokról, fertőtlenítésekről, népmozgalmi – születési, halálozási – adatokról. A községi, városi bábák és óvodák valamint egyéb egészségvédelmi intézmények – Zöldkereszt, Tüdőbeteggondozó Intézet, Szegényházak – felügyeletével, ellenőrzésével kapcsolatos feladatokról is a tisztiorvosi hivatal gondoskodott, emellett a közegészségügyi személyek, intézmények, üzemek, kereskedések közegészségügyi felügyelete és ellenőrzése is feladata volt. Az egészségügyi kihágások ügyében a tisztiorvos a járási főszolgabíróval együtt járt el. A kihágásokat a tisztiorvos tárta fel, viszont az adott ügyben mint hatóság a járási főszolgabíró intézkedett.

A fond iratai két sorozatból állnak. Az első az iktatott iratok és segédkönyvei 1936-tól 1944-ig. Mutatókönyv nincs hozzájuk. A másodikban nyilvántartások találhatók, amelyek tételszámok szerint csoportosítottak: tisztiorvosi bizonyítványok 1937–1944, bizonyítványok nyilvántartása 1939–1944, közegészségügyi jelentések 1941–1943, kimutatások közegészségügyi személyekről, intézményekről üzemekről, kereskedésekről 1935, abortusz jelentések 1940, bábanaplók 1940–1943, kiszállási napló 1935–1940, halottvizsgálati jegyzőkönyvek 1940–1943, diftéria elleni védőoltások 1938–1942, tífusz elleni védőoltások 1938–1943, Kalocsai Tüdőbeteggondozó Intézet

kimutatásai 1941–1943, fertőzőbetegségekről kimutatások 1938–1943, fertőzőbetegségek törzskönyve 1931–1936, betegnyilvántartási könyv 1906–1929-ből.

BKMÖL XXI. 106. A Kiskőrösi járás (főszolgabírájának) főjegyzőjének iratai 1901–1949 (1955). 3,64 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1945. 0,01 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1901–1949 (1955). 3,52 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1948. 0,11 ifm.

BKMÖL XXI. 119. Kiskőrösi járási szociális titkár iratai 1948–1950. 0,2 ifm.

BKMÖL IV. 906. A Solti alsó járás szolgabírájának iratai 1882–1944 (1949). 1,15 ifm.

A Solti Alsó Járás Szolgabírói Hivatala Kiskőrösön működött. A hivatalhoz Akasztó, Csanád, Császártöltés, Hajós, Kecel, Kiskőrös, Nádudvar, Sükösd, Szentistván, Szeremle, Tázlár és Vadkert települések tartoztak. Ezen községek jelentést tettek a hivatalnak a hús és pékárú árának alakulásáról, kereskedések nyitásáról és bezárásáról, születésről és halálozásról, adóbehajtásról és hátralékról, katonai és honvéd változásokról stb. A jelentések között vannak köröztetések (személy, állat, tárgy), összeírások (állat, kocsi, szekér), pályázatok állásokra (jegyző, orvos), engedély kérése színielőadásra, táncestre, építési engedélyek, cselédkönyvek és bizonyítványok.

A fond anyaga nagyon hiányos, szinte csak az 1884. évi iratok alkotják. Az 1884 után időből alig van irat, segédkönyv mindössze 3 db található, ezért sem állag, sem sorozat kialakítása nem volt célszerű. Az iktatott iratok a számok sorrendjében vannak. A bizonyítványok kiadásával kapcsolatos iratokat valószínűleg külön kezelték, és azok is a rajtuk lévő számok szerint következnek. Iktatott iratok 1882–1884, 1940–1944, közigazgatási iktató 1942-ből. Szám nélküli iratok: Építési anyagigénylés 1943–1944; Bizonyítványok kiadásával kapcsolatos iratok 1882–1884; 7 éven aluli gyermek halálesetéről felvett jegyzőkönyvek községenként 1884–1885; Tanoncok törzslapjai szakmák szerint 1932–1949; Tanoncok nyilvántartása 1946; Tanoncok törzslapjai községek szerint 1932–1949; Munkakönyvek nyilvántartása 1908–1926; Nyilvántartás a segédek ki és bejelentéséről.

BKMÖL IV. 910. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei (dél-pestmegyei) községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1949 (1955). 1,29 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 410. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben vannak a különböző szabályrendeletek. Közöttük a német anyanyelvű lakosság számarányát tekintve az alább kiemelt településéké is: Császártöltés: 1893–1941; Hajós: 1894–1942; Harta: 1888–1944; Nemesnádudvar 1893–1943.

BKMÖL IV. 911. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei (dél-pestmegyei) községek felekezeti anyakönyvi másolatainak levéltári gyűjteménye 1826–1895. 18,75 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben vannak az anyakönyvi másolatok. Az egyes anyakönyvek évkörénél hiányokkal kell számolni, melyet most nem jelöltünk.

Császártöltés: R. k. születési (sz.) 1827–1895, házassági (h.) 1827–1895, halotti 1827–1895.; Hajós: R. k. sz-h-halotti 1827–1845, sz. 1846–1895, h. 1846–1895, halotti 1846–1895. Izr. halotti 1861–1864.; Harta: ev. sz. 1828–1845, h-halotti 1845–1846, sz. 1847–1895, h. 1828–1895. Ref.

sz-h-halotti 1831–1833, sz. 1835–1895, h. 1835–1895, halotti 1835–1895. Ev. halotti 1828–1895.; Nemesnádudvar: R. k. sz. 1827–1895, h. 1827–1895, halotti 1827–1895.

BKMÖL IV. 916. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye 1873–1951. 0,18 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Az alábbi irattípusok találhatók a gyűjteményben: alapszabályok, alakuló közgyűlésről, rendes közgyűlésről, tisztújító közgyűlésről készült jegyzőkönyvek, a megválasztott tisztikar és a tagok névjegyzéke, ügyrend, működési felülvizsgálat, egyes esetekben a feloszlás és a nyilvántartásból való törlés iratai. A vármegye (a mai Bács-Kiskun megyéhez tartozó) községeinek neve szerinti rendben, ill. járások szerint találhatók az egyesületi alapszabályok: Császártöltés a/ Első Temetkezési Egylet 1904–1931; Harta a/ Hajósok Temetkezési Biztosító Egyesülete 1942 b/ Temetkezési Társulat 1930–1942 c/ Temetkezési Biztosító Egyesület 1942, 1949 d/ Tűzkár Önsegélyző Egyesület 1934–1948 .

A Dunavecsei, Jánoshalmi, Kalocsai és a Kiskőrösi járásoknál megtalálhatók: a/ Nyilvántartás a járás területén működő egyesületekről 1950. máj.1-jei állapot b/ Nyilvántartás a járás területén feloszlatott egyesületekről.

BKMÖL XXI. 112. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye közellátási kormánybiztosának iratai 1947. 0,03 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401.

BÁCS-KISKUN MEGYE LEVÉLTÁRA

Bács-Kiskun megye 1950. február 1-jén alakult. Területe magában foglalta az 1950-ben megszűnt Bács-Bodrog megye területét, továbbá Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye területének öt járását (Dunavecse, Kalocsa, Kiskőrös, Kiskunfélegyháza, Kunszentmiklós) és három községet (Ladánybene, Lajosmizse, Újbaracs).

BKMÖL XXI. 201. Bács-Kiskun megye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok 1950. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 4.

BKMÖL XXI. 207. Bács-Kiskun megye területére vonatkozó 9. Sz. Kecskeméti Választókerület (Bács-Bodrog és Dél-Pest megye) összeíró és választási bizottságainak iratai 1945–1949. 10,7 ifm.

Az országgyűlési képviselők számát az 1938. évi XIX. tc. 260 főben állapította meg. 135 képviselő egyéni, 125 képviselő lajstromos választókerületből jutott be a parlamentbe. Minden törvényhatóság egymagában alkotott egy lajstromos választókerületet, emellett egyéni választókerületekkel is rendelkezett. A megválasztható országgyűlési képviselők számát az illetékes belügyminiszter rendelettel állapította meg. A választókerületeket szavazókörökre osztották fel. Egy-egy szavazókörbe maximum hatszáz választópolgárt lehetett felvenni. Rendszerint egy község alkotott egy szavazókört. A nagyobb választói létszámmal rendelkező települések szavazóköreit a belügyminiszter állapította meg. A választójogosultság feltételei a következők voltak: férfiak esetében a 26., nőknél a 30. életév betöltése, tízévi magyar állampolgárság, hatévi egy helyben lakás, és minimum az elemi iskola hat osztályának elvégzése. A fentebbi törvény vezette be a titkos szavazást. A II. világháborút követően a „Nemzetgyűlési választásokról” címet viselő 1945. évi VIII. tc. szerint Magyarország területén 16 választókerületet

alakítottak ki. A szavazóköröket a városokban a polgármesterek, a községekben a járási főjegyzők állapították meg. A szavazókörökben a választásra jogosultak számát négyszáz főben maximálták. Választójoggal rendelkezett minden 20. életévét betöltött magyar állampolgár.

Bács-Kiskun megye területén az 1945. évi VIII., 1947. évi XXII., 1949. évi IX. tc.-ek és 1950-ben a 31. tvr. értelmében összeállított választói névjegyzékek, választási kerületenként rendezve. Járásokon belül községek szerint az iratok.

Irodalom:

Eperjessy Kálmán: Bács-Kiskun, illetve a hajdani Bács-Bodrog megye a II. József-kori országleírásban. In: Bács-Kiskun megye múltjából II. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 585–670. p.
Bél Mátyás: Pest-Pilis-Solt vármegye. In: Bács-Kiskun megye múltjából. VI. (Helytörténeti források és szemelvények a XVIII–XIX. századból) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor, [ford. és jegyz. Szőts Rudolf]. Kecskemét, 1982. 9–67. p.
Bél Mátyás: Bács-Bodrog vármegye. In: Bács-Kiskun megye múltjából VI. (Helytörténeti források és szemelvények a XVIII–XIX. századból) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor, [ford. és jegyz. Szőts Rudolf]. Kecskemét, 1982. 69–92. p.
Kőhegyi Mihály – Merk Zsuzsa: A bajai születésűek névváltoztatásai (1895–1945). In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 218–296. P.
Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 330–382. p.
Tóth Ágnes: „A könyveknek is megvan a maguk sorsa": a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek, sajtótermékek összegyűjtése Magyarországon (1945–1947). In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1994 [!1995]. 124–150. p.
Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 143–151. p.
Tóth Ágnes: Telepítések Csonka Bács-Bodrog vármegyében 1945–1948. Kecskemét, 1989 [!1990]. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun megye, V.)
Mayer János: Az elűzött észak-bácskai svábok németországi beilleszkedésének néhány kérdése. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2001. 299–340. p.
Tóth Ágnes: Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsautausch. München. R. Oldenbourg Verlag, 2001. 248. (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte 12.)
Tóth Ágnes: Vermögensenteignung sowie zwangsweise. Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1948. = Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donauraum. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde vom 25. bis 27. Oktober 2000. Herausgegeben von Hans-Werner Retterath. Freiburg. Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, 2001. 47–61. (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts 5.)
Tóth Ágnes: Enteignung sowie zwangsweise Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1946. = Beiträge zum Geschichtsbild der Donauschwaben. Wissenschaftliches Symposion 22–23. Oktober 1999. [Gesamtredaktion Franz Roth]. Salzburg. Donauschwäbisches Kulturzentrum, 2001. 47–75. (Donauschwäbische Beiträge 108.)
Tóth Ágnes: A kollektív bűnösség elve és a német kisebbség. In: Kisebbségkutatás. 11. 2002. 3. 701–710. p.

BAJA VÁROS LEVÉLTÁRA

Iratai a levéltárak államosításakor Pécsre, onnan 1967-ben Kecskemétre, 2008-ban ismét Bajára került.

Irodalom:

Bélay Vilmos: A Bajai Levéltár Pécsre költöztetése (Levéltári Híradó, 1952. 2. sz. 76.)
Kopasz Gábor: Baja város levéltárának rendezése (Levéltári Híradó, 1954. 3–4. sz. 77–87).
Kopasz Gábor: Baja város levéltára. Baja, 1965. (A Bajai Türr István Múzeum kiadványai 11.).
Gyenesei József: Új levéltári részleg Baján. In: Levéltári Szemle 2009. 1. sz. 55–59.

BKMÖL IV. 1001. Baja Város Községtanácsának és Tanácsának jegyzőkönyvei és jegyzőkönyvi iratai 1724–1849. 1,36 ifm.

A mezőváros (oppidum) királyi privilégiumot nyert, földesúri és vármegyei hatóság alatt álló várostípus volt a 18. és a 19. századi közigazgatásban. A közigazgatás alsó fokát képviselő mezővárosoknak több típusa is ismert. A privilegizált mezővárosok a király által megerősített földesúri kiváltság, a vásártartási-, ill. akár a királyi adókedvezményre kiterjedő jog gyakorlása mellett saját hivatalukat maguk választották. A nem privilegizált, azaz kontraktuális mezővárosok alig különböztek a jobbágyközségektől. Ami mégis kiemelte ebből a körből a mezővárosokat az,

hogy a városlakók a szolgáltatásaikat együttesen teljesítették a földesúrral kötött urbárium, vagy a földesúr engedélye alapján. A földesúr által átengedett ügyeket saját választott tisztségviselőikkel intézhették. A városi magisztrátus – az úriszék hatáskörébe tartozó ügyek kivételével – bíráskodott is polgárai felett. A közelmúlt történetkutatása tovább gyarapította a mezővárosokkal kapcsolatos ismereteket. A pénzbeli szolgáltatási forma alapján cenzualista, kurialista mezővárosok létére is felhívta a figyelmet. A zömmel kézműves, kereskedő, bányász lakosoknak csupán allodiális beltelkeik, csak bérelt földjeik vagy irtásaik lehettek. Háztelkek pénzbeli cenzusán kívül más szolgáltatással nem tartoztak. Ez csupán magánjogi függést jelentett. Az 1767-es Urbárium bevezetése és a jobbágyterhek egységesítése után jó részük elvesztve kuriális jellegét, átminősült úrbéres adózó helységgé. Az úrbéres mezővárosi modellben a lakosok rendes úrbéri szolgáltatásokat teljesítettek. A nemesi mezőváros különleges színfoltot jelentett a magyar települések között, amelynek elöljárói voltak a városbíró, a város hadnagya és az esküdtek. Az elöljáróság irányította a mindennapi életet, megszabta a gazdálkodás rendjét, ügyelt a közbiztonságra, a kisebb bűnügyekben és polgári ügyekben igazságot szolgáltatott. Szokásjogon alapuló rendszer érvényesült a közigazgatásban is. Megjegyzendő, hogy a nemesek hadnagya külön tisztségnek számított. A 18–19. századi állami berendezkedésbe a mezővárosok, mint jobbágyközösségek illeszkedtek. Kiváltságaik birtoklása és gyakorlása azonban különleges lehetőség volt a számukra kedvezőbb életfeltételek megteremtésére. A városi hatóság, a hivatali struktúra élén lévő tanács (senatus, magistratus) irányította a városi közügyeket, és felügyelte az igazgatás minden területét. A tanács élén, legtöbbször díjazás nélkül a bíró állt. Az ügyek közvetlen intézői a tisztségviselők voltak. A mezőváros hatásköre elsősorban a rendészetre, az építészetre, az ingatlan-, az erkölcsi- és a tűz-ügyekre terjedt ki. A közigazgatási ügykör talán legfontosabb elemének a gazdálkodás tekinthető, amely a bevételek, a kiadások elszámolásából, a községi vagyon kezelésével kapcsolatos forrásokból jól dokumentálható. A mezővárosok jogállását 1848-ig nem határozta meg egységes törvény, viszont helyzetüket egyedivé a helyi szokások tették. Az 1767-es Urbárium ugyan elvileg nem tett különbséget a rendezés hatálya alá vont községek és mezővárosok között „belső rend-tartásuk”-ban, azonban gyakorlatilag az ősi szokásban levő jogok, szerződések tiszteletben tartását szorgalmazta. A 18. században különös jelentőségük volt a betelepítési szerződéseknek. A töröktől visszafoglalt vidékeken részben belső vándorlás, telepítés, részben az 1723. évi XVIII. tc. alapján külföldiekkel való benépesítés által sok elhagyott hely lett újra lakott mezővárosi település. A hatóságok elismerték e szerződések, urbáriumok, privilégiumok úrbérpótló jellegét és további érvényben maradását. Mégis, az 1767. évi úrbérrendezéstől az úrbéri perek lezárásáig tartó száz évben a hatóságok egységesen ítélték meg az egyébként változatos jogállású településeket. A mezőváros mint fogalom és közigazgatási egység, mint a feudális-kori Magyarország egyik jellegzetes településformája az 1871. évi községi törvénnyel szűnt meg.

Irodalom:

Cserna Anna: A város hivatala (1905–1929). In: Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2005. 138–143. p.
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.
Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995.
Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Budapest, 1971.
Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.
Mezőváros – kisváros: a Hajnal István Kör keszthelyi konferenciája, 1990. június 23–25. Szerk.: Mikó Zsuzsa. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – polgári társadalom. 4.)
Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom –Polgári társadalom 4.) 99–104. p.
Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadítás befejezéséig (1767–1870) Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 5–47. p.
Pallas Nagy Lexikon 11. köt. Budapest, 1895.
Glósz József: Községek, mezővárosok fondtörténete. (Tolna Megyei Levéltár, Kézirat). Szekszárd, 1980.

Baja város választott közönsége (községtanácsa, tanácsközsége) és tanácsa (generalis, magistratualis, senatorialis sessio) testületi üléseiről folyamatos jegyzőkönyvet vezetett az ülések időrendjében. Tisztújítások és tanácsi határozatok polgári, peres és gazdasági ügyekben. A

jegyzőkönyveket latin, ill. magyar nyelven vezették. A tanács vegyes iratai 1791–1848-ból; tanács-község ülési jegyzőkönyvek és iratok 1724–1849-ből. Baja város bevételeit és kiadásait illető rendeletek jegyzőkönyve 1834–1847-ből.

BKMÖL IV. 1002. Baja Város Tanácsának iratai 1696–1849 (1917). 3,09 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1786–1848. 0,74 ifm.
f) Gazdasági ügyek iratai 1786–1848. 0,14 ifm.
g) Összeírások 1772–1848. 0,18 ifm.
j) Ingatlanátírási jegyzőkönyvek 1806–1807. 0,03 ifm.
l) Úrbéri perek 1696–1821. 0,81 ifm.
m) Vásárbírósági jegyzőkönyvek 1764–1848 (1849). 0,1 ifm.
p) Főbírói iratok 1806–1849. 0,15 ifm.
r) Végrendeletek 1752–1848 (1917). 0,94 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. A b) a tanácshoz intézett szám nélküli iratok 1786–1847; tanácsi kiadványok másolati könyve 1837, 1845–1848; hirdetmények könyve, körlevelek jegyzőkönyve1827–1848.

f) Bajai vásárokon eladott állatok lajstromai1794–1802; piaci árak jegyzőkönyve 1786–1837; vásári bevételek jegyzőkönyve1798–1833.

g) Árenda kivetés és összeírás, úrbéri összeírások, rovatos összeírási jegyzőkönyvek.

l) Baja város szabadságjogaira vonatkozó okiratok, a város úrbéri viszonyának szabályozása, határjárások, úrbéri perek, úriszéki jegyzőkönyvek. Az urbariális könyvek időrendben követik egymást, latin, magyar kisebb részben német nyelvűek. A kötetek latin és magyar nyelvű jegyzéke segíti a kutatókat a tájékozódásban.

r) A végrendeletekből három számsorozatot találunk, tekintet nélkül azok évkörére. Vannak köztük házassági szerződések, testvérek közt kötött szerződések, örökösödési nyilatkozatok is. A testamentumok magyar, szerb, bunyevác és német nyelvűek, latin, német és magyar felzettel. A végrendeletekben történő kutatást mutatók, jegyzékek segítik. Akad közöttük leszármazási tábla és több nyugta is.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Forrásközlemények 11.)
Kemény János: Duna-Tisza közi mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét. BKMÖL, 2005. 445. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 9.)

BKMÖL IV. 1003. Baja Város Adóhivatalának iratai 1728–1848 (1857). 0,45 ifm.

Lásd: BFL V. 45. A fondban adóügyi iratok és adófőkönyvek vannak.

BKMÖL IV. 1005. Baja Város Árvahivatalának iratai 1796–1849. 2,04 ifm.

Számadások 1841–1842; árvapénztári adósok könyve, ill. jegyzőkönyve 1807–1848; árva letétnapló 1832–1850.

BKMÖL IV. 1006. Baja Város Telekhivatalának iratai 1783–1845. 0,17 ifm.

Iratait felmérési könyvek, földbirtok könyvek, puszták, dűlők, házhelyek, háztulajdonosok telekkönyvei és mutatók alkotják. Van köztük 1840-ből utca- és házhely szabályozás könyve, 1841-ből Rém-puszta kiosztási földkönyve.

BKMÖL IV. 1007. Baja Város Törvényszékének iratai 1766–1849. 6,14 ifm.

A városi tanács előtt folyó perek iratai, törvényszéki jegyzőkönyvek, és a szóbeli törvényszék jegyzőkönyvei.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1009. Baja Város Kapitányi Hivatalának iratai 1828–1849. 0,13 ifm.

Útlevelek jegyzőkönyve, előjegyzési könyv, vontatási nyugtatványok jegyzőkönyvét tartalmazza.

BKMÖL IV. 1101. Baja Város Közgyűlésének iratai 1794–1849. 0,11 ifm.

Vegyes közgyűlési iratai 1794–1849-ből 2 doboz és 10 kötete van: községi ülések jegyzőkönyve 1847–1849, Baja Város Központi Választmányának jegyzőkönyve 1848, tisztújításra jelöltek összeírása I–IV. kerület 1848, tisztválaszthatástól elmozdított egyének névsora I–IV. kerület 1848.

Irodalom:

A rendszerváltás folyamata az 1848–49-i forradalom és szabadságharc első hónapjaiban. Válogatott dokumentumok. … vál. és sajtó alá rend. Jároli József, [A kötet összeállításában közreműködtek Nyulásziné Straub Éva, Czaga Viktória, Kemény János et al.]. Budapest, 2001.

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1102. Baja Város Tanácsának iratai (1842) 1848–1849 (1851). 0,22 ifm.

Jegyzőkönyvek 1848-ból, körlevelek jegyzőkönyve 1848–1851-ből. Egy doboznyi irata 1842-ből, ill. 1848–1849-ből van.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1103. Baja Város Községtanácsának iratai 1850–1865 (1871). 1,9 ifm.

Tanácskozási jegyzőkönyvek 1852–1867 (1871), tanácsközség ülési jegyzőkönyvi iratok 1850–1865.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL IV. 1105. Baja Város Tanácsának iratai (1846) 1850–1871. 17,1 ifm.

a) Tanácsülési iratok1850–1871. 1,26 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1850–1871. 15,09 ifm.

f) Gazdasági ügyek iratai 1858–1861. 0,02 ifm.

g) Népszámlálási iratok 1857. 0,22 ifm.

h) Katonai ügyek iratai (1846) 1855–1871. 0,51 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Az a) állag: tanácsülési jegyzőkönyvek 1850–1871, a jegyzőkönyvi iratok 1850, mutató 1850–1851, rendezési lajstrom 1852–1853, hirdetési jegyzőkönyv (protocollum) 1867–1870.

b) A császári csapatok 1849. július 27-én foglalták el Baját, s ezzel a bajaiak számára lezárult az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc. A cs. kir. hatóságok azonnal megkezdték a polgári közigazgatás újjászervezését. Baja város irányítását a mindenkori főbíró végezte. Az első polgármestert 1851. március 12-i hatállyal nevezték ki, aki a város első számú tisztviselőjeként, a

város vezetőjeként felelős volt minden közigazgatási ügy és adózás alá eső tárgy kezeléséért, a városi javadalmak igazgatásáért, a hivatali ügyvitel zavartalan menetének biztosításáért, a felsőbb rendeletek és utasítások kihirdetéséért. A cs. kir. kormányzat 1851-ben kiadott utasítása értelmében a város közügyeiben a községi választmány és a tanács által képviseltetik. Baján a tanács mellett tanácsadó szervként a községtanács működött. Elnöke a polgármester lett, tagjait azonban nem választhatta a város, hanem a polgármester által javasolt személyeket a megyefőnök nevezte ki. A város vagyonát, és a város egészét érintő ügyekben kellett első fokú határozatot hoznia, de ezek a határozatok csak a felettes cs. kir. szervek jóváhagyásával válhattak jogerőssé.

A polgármester a tanács vezetőjeként felfüggeszthette állásukból a megbízhatatlannak ítélt városi tisztségviselőket, végleges elbocsátásukról a községtanács döntött. A közigazgatás nyelve a német lett, egészen 1861 elejéig, amikor az 1861. évi februári Pátenst követően a közigazgatás nyelve ismét magyar lett. Az iratanyagban magyar nyelvű jelentések, kérvények alig találhatók.

Az iratanyag tartalmazza felsőbb cs. kir. hatóságok rendeleteit, utasításait, a városi tisztviselők különböző tárgyakban tett jelentéseit, orvosi diplomák meghirdetését, városi hirdetményeket, hatósági árjegyzékeket, a város által kiállított bizonyítványokat (erkölcsi, vagyoni, képességi, stb.), út- és tolonclevelelket, cselédkönyveket, a városi lakosok kérvényeit, panaszügyeit, egyes esetekben lakóházak építési terveit, stb. Az iratanyag egyszerű sorszámos iktatású. Egy részéhez az iktatókönyvek hiányoznak, de a azokhoz is vannak mutatókönyvek.

h) Jegyzőkönyv (1855), sorozási lajstromok 1859–1871, állítási lajstrom 1867, szabadságra eleresztett katonák jegyzéke 1856–1858.

BKMÖL IV. 1106. Baja Város Központi Választmányának iratai 1861–1865. 0,04 ifm.

Lásd: SL IV. B. 254 és 255. Választók névsorkönyve I–IV. kerületenként, választási jegyzőkönyv 1861-ből, választók névsora és a választással kapcsolatos iratok 1864–1867, követválasztás iratai 1865-ből.

BKMÖL IV. 1108. Baja Város Házipénztárának iratai 1858–1871. 0,8 ifm.

Bevételi jegyzőkönyvek, kiadási főkönyvek, bevételi és kiadási naplók, pénztárkönyvek.

BKMÖL IV. 1109. Baja Város Árvahivatalának iratai 1849–1872. 1,44 ifm.

Árvapénztári jegyzőkönyvek, gyámosztály bevételi főkönyve, kiadási főkönyvek, árvapénztári kimutatások, árvaügyi és gyámügyi pénztárkönyvek, árvaügyi és gyámügyi iratok, kórházi és gyámtári bevételi és kiadási jegyzőkönyv.

BKMÖL IV. 1110. Baja Város Adóhivatalának iratai 1851–1872 (1887). 0,35 ifm.

Királyi adófizetési jegyzőkönyv 1851–1852, adószedői könyv 1861, adófőkönyvek, Baja-felsőaranyosi és Baja-alsóaranyosi kukoricaföldek telekkönyvei 1856, Baja város birtokainak földkönyve 1886, Baja város kataszteri birtokíveinek összesítése 1858–1887-ből.

BKMÖL IV. 1111. Baja Város Számvevőségének iratai 1849–1872 (1889). 1,32 ifm.

A hivatal részét alkotta a városi fizetőhivatal, a letéti pénztár, a törlesztési pénztár, a gyámtár, a kórházi pénztár, és a kasznári (képesített uradalmi alkalmazott) iratok. A fond iratai: pénztári naplók és vizsgálati jegyzőkönyvek, pénztári mellékletek.

BKMÖL IV. 1112. Baja Város Kapitányi Hivatalának iratai 1849–1871. 0,46 ifm.

Iktatott irataihoz iktatókönyvek találhatók, valamint útlevelek jegyzőkönyve, idegenek összeírása.

BKMÖL IV. 1113. Baja Város Szóbeli Bíróságának iratai (1836) 1849–1850. 0,12 ifm.

Szóbeli bírósági jegyzőkönyvi iratok 1839–1849, mutató 1849, jegyzőkönyv 1850-ből.

BKMÖL IV. 1115. Baja Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871 (1875). 8,57 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122. Törvényszéki jegyzőkönyvek, polgári perek iratai, törvényszéki iratok, iktató- és mutatókönyvek.

BKMÖL IV. 1116. Baja Város Sommás Bíróságának iratai (1850) 1862–1871. 1,71 ifm.

A városi törvénykezés idejéből származó sommás-, szóbeli- vagy egyesbírósági ülésjegyzőkönyvek, ügyiratok és segédkönyvei az iktató- és mutatókönyvek.

BKMÖL IV. 1401. Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1944. 1,41 ifm.

A polgári korszak egyik jogi városfogalma a törvényhatósági jogú város (thjv.). Az 1870. évi XLII. tc., az ún. köztörvényhatósági törvény a szabad királyi városok többségét a törvényhatósági városok sorába utalta. Olyan településeket, amelyek nem voltak szabad királyi városok, de gazdasági jelentőségük, lakosságuk számottevő volt – Hódmezővásárhely, Kecskemét, Baja, Miskolc – a thj. városok közé kerültek. Városi törvényhatóságokat csak törvény létesíthetett. A törvényhatóság törvényt, igazságot tevő, saját törvényszékkel, bírói fórummal rendelkező, és ezen az alapon területi igazgatási egységgé váló önkormányzatát a 19. századtól törvényhatóságnak nevezték. A törvény értelmében a törvényhatóság gyakorolta az önkormányzatot és közvetítette az állami közigazgatást is. A politikai jogokat is gyakorolhatták, amely azt jelentette, hogy közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglakozhattak, javaslataikat ezekkel kapcsolatban az országgyűlésnek is felterjeszthették. Saját belügyeikben az önkormányzatok önállóan intézkedhettek, szabályrendeleteket alkothattak, tisztviselőiket maguk választották, önálló költségvetésük volt, és a kormánnyal közvetlenül érintkezhettek. Feladatuk volt a törvények, rendeletek végrehajtása, de ha a rendelet a helyi viszonyokba ütközött, vagy azt célszerűtlennek tartották, a végrehajtás előtt felirattal fordulhattak vele szemben a kormányhoz. A thjv. első- és másodfokon intézte a közigazgatási ügyeket. A thjv. élén a főispán állt, ő volt a közgyűlés elnöke. Hatáskörét az 1870. évi XLII. és az 1886. évi XXI. tc. is szabályozta.

A város testületi szerve a törvényhatósági bizottság, amely 1870-től 1950-ig a törvényhatóság egyetemét képviselte. A törvény szerint városokban a számuk 48–400 fő között lehetett, tagjainak fele részben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető nagykorú honpolgárokból kerültek be, másik felük pedig vezető tisztviselőkből és műveltségi, vagyoni cenzussal szűkített választottakból került ki. A legnagyobb földbirtokosok, üzemtulajdonosok, szabadfoglalkozású értelmiségiek csak 1945-től kerültek a közgyűlésben kisebbségbe. A thjv.-k törvényben megállapított jogkörüket elsősorban a közgyűlésen gyakorolták, amelyet évente legalább kétszer összehívtak. Ezeken szavazták meg a helyi költségvetést, számoltatták be a tisztviselőket, és választottak új tisztviselőket. Ezen kívül rendkívüli közgyűlést bármikor össze lehetett hívni. A választott tagok mellett a közgyűlésnek a következő tisztviselők voltak a tagjai: a polgármester, főjegyző, tiszti főügyész, rendőrfőkapitány, tanácsnokok, árvaszéki ülnökök, pénztárosok, főorvos, főmérnök, közgyám, főszámvevő és levéltárnok. A közgyűlés mellett bizottságok és választmányok működtek: a választásokkal foglalkozó központi választmány, igazoló, bíráló választmány. A városi szabályrendeletben meghatározott további bizottságok is lehettek, amelyek városonként részben különböztek. A közigazgatási teendőket a tanács ügyosztályain és a

törvényhatóság egyéb, a végrehajtást közvetítő közegein (hivatalain) keresztül intézte, melyek hagyományaira, a helyi sajátosságokra épülve alakultak ki és a törvényi szabályozáshoz igazodva fejlődtek. Az önkormányzat szervezetén az 1929. évi XXX. tc. változtatott, és létrehozta a törvényhatósági bizottság kisgyűlését, amelynek hivatalból tagja volt a polgármester, a polgármester-helyettes, a főjegyző, a főügyész, a főorvos, a közgyűlés által választott két tanácsnok, a törvényhatósági bizottság közgyűlése által saját tagjai közül választott tagok, továbbá a főispán által a törvényhatósági bizottság tagjai közül kinevezett tagok. A törvényhatósági bizottság legtöbb adót fizető választott tagjai közül legalább 3, az összes választók választott tagjai közül legalább 5, az érdekképviselet tagjai közül legalább 1 kigyűlési tagot volt köteles választani. A törvényhatósági kisgyűlés felállításával a törvény a thj. városokat a megyei törvényhatóságokkal tette azonos jogállásúvá. A kisgyűlés hatásköre általában közérdekű ügyek intézésére terjedt ki. Határozott a vagyonszerzés, elidegenítés vagy megterhelés, terhes szerződés vagy egyezség kötésének kérdésében 50 000 pengő értékig, megszabta a visszatérő szolgáltatásokból álló kötelezettség értékét, határozott a közegészségügyi ügyekben, a községi kötelékbe való felvétel kérdésében. A törvényhatósági bizottság (thb.) feloszlatása esetén új thb. megalakulásáig, ill. a közigazgatási bíróság döntéséig a közgyűlés hatáskörébe tartozó halaszthatatlan ügyekben döntött, kivéve a tisztviselők választását és új adók kivetését. Eljárt a polgármester hatáskörébe tartozó közérdekű ügyekben, határozott tagjai érdekeltségének kérdésében, széksértés elkövetése esetén a kiszabandó pénzbírság mértékéről és kizárásról, utóbbi esetén az ügyet az Igazoló Választmány elé terjesztette. Fegyelmi eljárást rendelhetett el bármelyik törvényhatósági tisztviselővel szemben, a tisztviselőkre kivétel nélkül rendbüntetést róhatott ki. A fegyelmi eljárás elrendelésével vagy az eljárás során a tisztviselőt bármikor felfüggeszthette állásából. Másodfokon határozott azokban a közérdekű ügyekben, amelyekben első fokon a polgármesternél alacsonyabb rangú önkormányzati hatóság járt el. Előkészítette a thb. közgyűlésének hatáskörébe tartozó ügyeket, megállapította a közgyűlés tárgysorozatát, ha abban a főispán és a polgármester nem tudott megegyezni. Hatáskörébe tartozott a perindítás, perletétel, követelések elengedése, szerződések felbontása, jóváhagyása, bér-haszonbér felemelése, leszállítása, alapítványok, örökségek elfogadása, visszautasítása. A vagyonszerzés vagy elidegenítés értéke szerint tartozott a közgyűlés vagy a kisgyűlés hatáskörébe. Költségvetési ügyekben csak előkészítő hatáskörben járhatott el, vitás kérdés eldöntését ha a kisgyűlés 7 nem tisztviselő tagja kívánta, a közgyűlésre kellett bízni. Hatáskörébe tartozott versenytárgyalások elrendelése, s azok eredményének elbírálása, a munka vállalatba adása, zálogjog, jelzálogjog szerzése, időhaladék, részletfizetés engedélyezése, biztosíték érvényesítése. A kisgyűlés a végrehajtás eredményéről jelentést tenni tartozott a közgyűlésnek. Utalványozhatta a megszavazott és folyósítani rendelt összegeket, ha a számvevőség fedezetet jelölt ki és azzal a kisgyűlési határozat is teljesen megegyezett, de ebben az esetben a pénztárnak szóló kiadmányt a polgármester vagy helyettese köteles volt aláírni.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.
Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Baja 1696-tól kiváltságos mezőváros kamarai mezővárossá 1714-ben lett, a király 1858-ban önkormányzati joggal ruházta fel, az 1870. évi XIII., 1873. évi XI. és 1886. évi XXI. tc. pedig mint rendezett tanácsú várost, ill. törvényhatóságot iktatta törvénybe.

A városi törvényhatóság a közigazgatás különböző ágainak megszervezéséről, szervezkedési/szervezeti szabályrendeletében intézkedett, amely szerint a város hatósági jogait a törvényhatósági bizottság közgyűlése, közigazgatási bizottsága, polgármestere, a városi tanács, a rendőrkapitányság, árvaszéke és községi bírósága által gyakorolja és azokból folyó kötelességeit teljesíti. A városi törvényhatóságnak szak- és segédhivatalai voltak, amelyek változhattak. Az 1885. évi szervezési szabályrendelet szerint, volt jegyzői hivatala, ügyészsége, főorvosi hivatal, mérnökség, gazdasági szakhivatal, városi adóhivatal, számvevőség és pénztár, levéltár és iroda.

A fondban a törvényhatósági bizottság közgyűlési jegyzőkönyvei mellett, töredékesen fennmaradt iratok vannak: Türr István szoboralap gyűjtőívei, Hősi Szobor Bizottság gyűjtőívei és iratai 1928–

1930, Tóth Kálmán album gyűjtőívei 1893-ből és a Szoborbizottság iratai, a lengyel menekültekkel kapcsolatos iratok 1940-ből, árvizsgáló bizottság iratai.

BKMÖL XXI. 501. Baja Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1949. 0,11 ifm.

A fond törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyveket 1945–1949-ből, tanácsülési jegyzőkönyveket 1948–1950-ből tartalmaz. Többek között a bánáti és délvidéki menekülő svábok bajai átvonulásáról, majd a helyi hivatalok és a lakosság meneküléséről, a közmunka kérdéséről és szervezéséről is találhatók adatok.

Irodalom:

Tóth Ágnes, Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 67., 87–88. p.

BKMÖL IV. 1402. Baja Város Központi Választmányának iratai 1878–1944 (1949). 6,17 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1403. Iktatott iratok 1878–1900-ből vannak. Továbbá szavazási jegyzőkönyvek, választmányi névjegyzék, választói névjegyzék, országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek.

BKMÖL IV. 1403. Baja Város Igazoló Választmányának iratai 1880–1936. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1401 és BéML IV. 403. A fond az igazoló választmánynak a legtöbb adót fizetők névjegyzékével, valamint a törvényhatósági bizottsági tagok választói névjegyzékének összeállításával és a tagok választásával kapcsolatos iratait, továbbá az ezekben az ügyekben a bíráló választmányhoz mint fellebbviteli szervhez benyújtott fellebbezéseket tartalmazza.

Néhány irat került a levéltárba 1880, 1886, 1888, 1936-ból.

BKMÖL IV. 1404. Baja Város Bíráló Választmányának iratai 1874–1911. 0,01 ifm.

Lásd: BéML IV. 404.

BKMÖL IV. 1405. Baja Város Számonkérő Székének iratai 1905–1909. 0,02 ifm.

A főispán elnöklete alatt évenként legalább kétszer tartott számonkérőszéki hivatalvizsgálatokról készült jegyzőkönyvek.

BKMÖL IV. 1407. Baja Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratai 1786–1950. 94,45 ifm.

a) Testületi iratok 1872–1929. 1,01 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1944 (1949). 58,12 ifm.
h) Katonai ügyek iratai 1872–1945 (1949). 8,28 ifm.
i) A szerb megszállás alatt keletkezett közigazgatási iktatott iratok 1919–1921. 2,49 ifm.
j) A Budapesten működő Tanács iratai 1920–1921. 0,35 ifm.
k) Az Egyesített Főjegyzői, Gazdasági és Közjogi Ügyosztály iratai 1939. 0,94 ifm.
l) A Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai 1940–1944 (1946). 2,66 ifm.
m) A Gazdasági Ügyosztály iratai (1890) 1940–1944 (1949). 5,59 ifm.
o) A Pénzügyi Ügyosztály iratai 1939–1949. 4,57 ifm.
p) A Rendészeti Ügyosztály iratai 1939–1944. 2,43 ifm.
r) A Szociálpolitikai Ügyosztály iratai 1940–1948. 2,68 ifm.
s) Népszámlálási iratok 1941. 0,13 ifm.

t) A Nyilvántartói Hivatal iratai 1893–1943. 0,05 ifm.

A városi tanács az 1870. évi XLII. tc. értelmében a városi törvényhatóság végrehajtó szerve volt. Belső ügyeit a törvény keretein belül önállóan intézte, végrehajtotta a törvénynek az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit, hatósága kiterjedt a város területén lakó, vagy tartózkodó minden személyre és minden vagyonra. Tevékenységét a közgyűlésnek, az 1876. évi VI. tc. megjelenésétől pedig a közigazgatási bizottságnak is alárendelve végezte. A városi tanács szavazati joggal bíró tagjai a polgármester mint elnök, a rendőrkapitány, a tanácsnokok, a jegyzők, az ügyész és a főorvos voltak. Mellettük a tanács tagjai voltak még a szakfeladatokat ellátó, de szavazati joggal nem rendelkező levéltárnok, a főszámvevő, a pénztárnok, az ellenőrök, a mérnök, a közgyám, a kapitányi segéd és az alorvos. A segéd- és kezelőszemélyzetet az irodatiszt, az írnokok és a felfogadott díjnokok képezték. A városi tanács szervezetét az 1886. évi XXI. tc. állapította meg. A törvény kimondta, hogy a tanács vezeti a város gazdasági ügyeit, a közgyűlés utasítása szerint kezeli a város közvagyonát, jövedelmeit, alapjait, stb. Közigazgatási ügyekben a tanács határozatait közvetlenül az illetékes miniszterhez vagy a közigazgatási bizottsághoz, a város javadalmait, vagyonát és gazdálkodását érintő ügyekben a közgyűléshez, onnan a belügyminiszterhez lehetett fellebbezni. A városi tanács feladatait az említett törvények foglalták össze, konkrétan pedig a város által alkotott szervezeti (szervezési) szabályrendeletek részletezték. A thjv. közigazgatásában jelentős változást hozott az 1929. évi XXX. tc. A korábbi gyakorlat szerint – 1929. június 28-ig – a városi tanács bocsátotta ki a városi határozatokat és tette meg az egyéb intézkedéseket, ezt követően pedig a polgármester lett jogosult ezek megtételére. A megszűnt tanács szerepét és hatáskörét a polgármester vette át, ill. a körülötte kifejlődött polgármesteri hivatal. A törvény részben a tanács helyett állította fel, mint új szervet, a törvényhatósági kisgyűlést, és ezzel megnövekedett a polgármester és az előadó tisztviselők felelőssége.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.
Levéltárismertető és fondjegyzék. Székesfehérvár M. J. V. Levéltára, Székesfehérvár, 2002. Szerk.: Csurgai Horváth József – Kovács Eleonóra – Takács Péter. (Németül és angolul: Ein Führer zur Stadtgeschichte und zum Archiv. Székesfehérvár, 2003.; A Historical and Archival Guide to Székesfehérvár, 2003.)
Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek: 1872–1929, 1945–1948.

b) A Városi Tanács feladatait a törvényi kereteken (1876, 1886) belül az 1874-ben, 1886-ban, 1887-ben, 1926-ban kiadott városi szervezeti szabályrendeletekkel részletesen szabályozták. A város közigazgatásában jelentős változást hozott az 1929. évi XXX. tc. Ettől kezdve a polgármester bocsátotta ki a városi határozatokat és tette meg az egyéb intézkedéseket. A törvény részben a tanács helyett állította fel mint új szervet, a törvényhatósági kisgyűlést. A kisgyűlés tagjainak számát az 1929. évi XXX. tc. 34. §-a és a vonatkozó szabályrendelet 27 főben állapította meg.

Baja város tanácsának iratai 1923-ig sorszámos iktatásúak. Az egy ügyre vonatkozó iratok egymáshoz vannak kapcsolva, és az utolsó évben előforduló legkisebb iktatószám adja meg az ügydarab alapszámát. A város 1923-tól áttért a kútfős (osztályos) iratkezelésre és irattározásra. Az ügyiratok elhelyezésének ez a módja megkönnyíti a kutatást, mert az iratok az irattári irományjegyzéken belül tárgyi csoportok, témakörök szerint vannak kezelve. A római számmal jelölt tárgyi csoportok (osztályok): I. Általános közigazgatási ügyek, II. Közjogi, III. Pénzügyi, IV. Bérleti, V. Gazdasági, VI. Adó, VII. Forgalmi adó, VIII. Közoktatási, IX. Közművelődési, X. Vallási, XI. Kórházi, XII. Közegészségi, XIII. Testnevelési, XIV. Ipari, XV. Katonai, XVI. Peres, XVII. Kihágási, XVIII. Fegyelmi, XIX. Szociális, XX. Szegényházi, XXI. Alapítványi, XXII. Munkásbiztosítási, XXIII. Munkaközvetítési, XXIV. Építési, XXV. Közlekedési, XXVI. Városrendészeti, XXVII. Vízépítési, XXVIII. Vásár- és piacrendészeti, XXIX. Állategészségügyi, XXX. Javadalmi, XXXI. Községi bírósági, XXXII. Vegyes ügyek.

Az 1926. évi szabályrendelet szerint I–IX. ügyosztályt alakítottak ki. A közigazgatási iktatott iratok és iktató- és mutatókönyveik 1872–1949-ig vannak. Iratai között tisztviselők és iskolakötelesek nyilvántartásai is megtalálhatók.

A kihágási iratok külön sorozatot alkotnak az állagon belül a XVII. tárgyi csoportban. 1926 után az V., a Rendészeti Ügyosztály iratai között vannak a kihágási ügyek. 1946-tól Baja thj. felruházott városnak kihágási ügyosztálya volt, ill. az „I. fokú rendőri büntetőbírája" intézkedett. A rendőri büntetőbíráskodást az 1929. évi XXX. tc. értelmében a törvényhatósági jogú városokban első fokon a törvényhatósági bizottság közgyűlése által megbízott tisztviselő gyakorolta. A fellebbezett kihágási ügyeket másodfokon a polgármester intézte. Eljárt az ipar- és közegészségügyi ügyekben, az állategészségügyi szolgálatban, a közrendészeti és tűzrendészeti, továbbá a rendőri büntetőügyekben. Harmadfokon az olyan kihágási ügyeket, amelyek valamelyik szakminiszter ügykörébe tartoztak, a Belügyminisztériumban szervezett Kihágási Tanács intézte.

A kihágási iratok alacsony forrásértéket képviselnek, ezért levéltári selejtezés után mintaként meghagyott iratok egy-egy típusú ügyet reprezentálnak: iparűzési, köztisztasági, mezőrendőri, piacrendészeti, italmérési, építészeti, tűzrendészeti, iskolamulasztási, leventeoktatással kapcsolatos mulasztási, jövedéki, kövezet-vámfizetési, egészségügyi, adófizetési kihágási ügyek. A kihágási tárgyalási naplók, kihágási iratok és segédleteik 1923–1947-ig vannak.

h) Katonai ügyek iktatott iratai 1878–1948-ig; nyilvántartási jegyzőkönyvek; sorozási lajstromok, névjegyzékek, összeírások 1872–1946-ból; alkalmatlanok összeírása; idegen álláskötelesek összeírása; állítási lajstromok; katonai szemlék iratai (1913–1918); hadirokkantak összeírása; adatgyűjtő ívek az I. világháborúban elhalt, eltűnt, rokkanttá vált vagy hadifogságba esett katonákról és hozzátartozóikról és összeírási ívek hadbavonultnak hadisegélyre igényt tartó családjairól; mozgósítási utasítás, sorozási rendelet.

i) A tanácshoz érkezett és a tanács által tárgyalt ügyek iratai, iktató- és mutatókönyvekkel, sortári könyvekkel. Segédleteivel az anyag könnyen kutatható. Baja város 1918. november 13-tól, 1921. augusztus 21-ig volt szerb megszállás alatt, ennek megfelelően két iratsorozat alakult ki, és az iratok is magyar ill. szerb nyelvűek.

j) A szerb megszállás alatt szervezték meg ezt a területtel nem rendelkező „törvényhatóságot". Vezetője 1920–1921-ben Wunderlich József volt, aki korábban a városi számvevői tisztséget töltötte be. Budapesten, a Deák Ferenc u. 16–18. szám alatt működött. Működése során segélyeket utalt ki a szerbek által Bajáról kiutasított tisztviselők számára, kamatmentes kölcsönöket nyújtott az arra rászorulóknak, hatósági bizonyítványokat állított ki, vidéki városok felirati javaslatait támogatta és maga is önálló javaslatokkal fordult a magyar minisztériumokhoz, rendszeres jelentésekben számolt be ezeknek a hatóságoknak a szerb atrocitásokról, stb. 1920-ban alakult meg kebelén belül az árvaszék. 1921-ben a város érdekében 20 tagú sajtóbizottság alakult, azzal a céllal, hogy külföldi, főleg az amerikai magyar lapokat tájékoztassa a Baján kialakult helyzetről. A tanács 1920–1921-ben is Bács-Bodrog vármegye fenntartását, székhelyének Bajára helyezését kérte, és ez ügyben felirattal fordult a magyar kormányhoz és a nemzetgyűléshez. A Budapesten Működő Tanács 1921. augusztus 22-én Baja város (augusztus 21-i) szerb kiürítése után fejezte be működését.

Az iratanyag elnöki, közigazgatási ügyviteli, gazdasági, árvaszéki iratokat és számadáskönyveket, pénztári nyilvántartásokat és segédkönyveket tartalmaz.

k) Ez az I-es ügyosztály 1939-ben ügyosztályon belül iktatott 1–20 000 számkeretben, és közigazgatási, gazdasági, katonai és szociálpolitikai ügyeket intézett.

l) Ez volt a I. ügyosztály, számkerete (1–16 000-ig) a felállított 9 ügyosztály közül. Ez az ügyosztály intézte a közigazgatási, közjogi, állampolgársági, visszahonosítási, illetőségi, névmagyarosítási, részben a katonai, kórházi, közoktatási, iparügyi fellebbviteli, fegyelmi, kihágási segélyezési, egyesületi ügyeket, sőt a leszármazási igazolásokat is. Az iktatott iratokhoz iktató-mutatókönyvek is rendelkezésre állnak.

m) A gazdasági ügyek iktatott iratai iktató- és mutatókönyvekkel 1940–1949; a Gazdasági Hivatalnak kiadott határozatok 1890–1919; vegyes határozatok 1923–1930; katonai rendkívüli hadisegély iratai 1942–1947; hadiárvák nyilvántartása 1944; hadifoglyok nyilvántartása 1915–1919; a szeszgyár iratai 1943–1949; a Perczel birtok iratai 1948-ból.

o) Feladatkörében intézett ügyek iktatott iratai, napszámbér kifizetések, 1943-ból gazdalajstrom.

p) A rendészeti osztályon iktatott első fokon a polgármester hatáskörébe tartozott közigazgatási rendészeti ügyeket tartalmazza (vásár, üzleti zárórák, taxi engedélyek, mezőőrök felvétele, öregségi járadékok, községi bizonyítványok) valamint közellátási ügyeket. Az iktatott iratok kutatásához iktatókönyv, név- és számmutató áll a kutatók rendelkezésére.

r) Az önálló szociálpolitikai ügyosztályt Baja város polgármesteri hivatalánál 1940-ben állították fel. Külön számkeretet (16 000–20 000) kapott az ügyek iktatására. Ez az ügyosztály intézte a szegény- és gyermekgondozás, családvédelmi menekültügyi, hadisegélyezési, hadigondozási, szegényalapítványi ügyeket. Itt található a II. sz. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai is, a 16 266/1940. iktatószámon.

s) Népszámlálási iktatott iratokat, számlálókörzeti összesítő íveket, és kicsinyített kataszteri térképeket tartalmaz.

BKMÖL IV. 1410. Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1881–1944 (1950). 4,33 ifm.
a) Elnöki iratok 1881–1944 (1950). 2,82 ifm.
j) Anyakönyvi felügyelői iratok 1897–1939. 0,59 ifm.
s) Hegedűs Aladár polgármester iratai 1897–1913. 0,03 ifm.
t) Borbíró (Vojnics) Ferenc polgármester iratai 1915–1937. 0,45 ifm.
u) Bernhardt Sándor polgármester iratai 1937–1944. 0,15 ifm.

A polgármester az 1870. évi XLII. tc. értelmében a városi önkormányzat első tisztviselője. A polgári korszakban alapvetően megváltozott a polgármesteri hivatal szerepköre. A polgármester elnöke a városi tanácsnak. Intézkedik azon ügyekben, amelyek a törvény vagy a szabályrendeletek értelmében a polgármester hatásköréhez tartoznak. Átveszi a városhoz intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat, végrehajtja a kormány rendeleteit, azon jogok és kötelezettségek mellett, melyeket a törvény az alispánra ruház. Aláírja a város nevében kiállított okmányokat, leveleket, felterjesztéseket, őre a város pecsétjének. Jelentést tesz a közgyűlésnek, és a főispánnak saját intézkedéseiről és a város állapotáról. Az 1929. évi XXX. tc. miután megszüntette a városi tanácsokat, ügykörüket a polgármesteri hivatal vette át. A thjv.-ban a polgármester funkciója a vármegyei alispánéval lett azonos. Ő vezette a városi közigazgatást, irányítója volt a tisztviselői karnak, és intézkedett minden olyan ügyben, amely nem volt a testületi vagy más szervek hatáskörébe utalva. A helyettese a főjegyző volt. A tisztség 1950-ig fennállt.

Irodalom:
Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.
Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

BKMÖL XXI. 502. Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai (1943) 1945–1952. 4,7 ifm.
a) Elnöki iratok 1945. 0,07 ifm.
c) Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai (1943) 1945–1952. 4,49 ifm.
d) A szociálpolitikai ügyosztály iratai 1945–1948. 1,06 ifm.
m) Népszámlálási iratok 1948. 0,13 ifm.
n) Baja Város Utcamegbízott Szervezetének iratai 1946. 0,01 ifm.

a) Az anyag többek között jelentést tartalmaz a csonka Bácska községeinek lakosairól (névsorral) az orosz katonai parancsnokság részére, munkaszolgálatra küldöttekről. A városi tanácsülésen

foglalkoztak a svábok elszállításának kérdésével. A Bajai járás főjegyzője kimutatást készített azokról a községekről, ahol sváb lakosság élt, és vannak köztük jelentések a kialakult helyzetről.

Irodalom:

Tóth Ágnes, Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 23. p.

c) Ügykörébe tartozó feladatai során keletkezett iktatott iratok iktatókönyvek részben mutatók segítségével kutathatók. A hivatalos ügyek és események kihirdetéséről 1943-tól dobolási könyv tartalmaz még adatokat.

d) Ez az ügyosztály intézte a szegény- és gyermekgondozási, családvédelmi, menekültügyi, hadisegélyezési, hadigondozási és hagyatéki ügyeket. Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. város szociális felügyelője feladatait 1945 januárjától látta el; hivatali székhelye Baján volt. Irataiban a hivatali változásra vonatkozó iratokat, rendeleteket találhatjuk. Baján 1946. június 25-én Nemzeti Gondozó Bizottság alakult, amelynek tagjai a polgármester, a főügyész, a számvevőségi tanácsos, és a pártok képviselői voltak. 1946. június 30-án pedig Népgondozó Hivatal alakult. 1946. augusztus 13-án hadigondozó albizottságot alakítottak, amelynek tagjai a városi árvaszéki elnök, a tiszti főügyész, a tiszti főorvos, és az érdekképviseletek két tagja voltak. Ez a bizottság gyakorolta a másodfokú hadigondozási hatáskört a közigazgatási bizottság keretében.

Az iratokat osztályiktatós iratkezelési rendszerben kezelték, és a 16 001–20 000 számkeretet kapta. Betűsoros iktatót alkalmaztak, amelybe bevezették az iratkapcsolásokat is.

m) Számlálókörzeti gyűjtőívet, épületlajstromot, összesítéseket és a népszámlálási körzetekre vonatkozó városrészek kicsinyített kataszteri térképeit is tartalmazza. A népszámláláskor Baja lakossága 28 214 fő volt.

BKMÖL IV. 1411. Baja város tiszti főügyészének iratai 1874–1950 (1952). 2,41 ifm.

A városi tiszti főügyész jogait és kötelességeit általánosságban az 1877. évi XVIII. és XX., az 1886. évi XXI. XXIII. törvénycikkek, valamint az ezeket kiegészítő törvények határozták meg. A tiszti főügyész tagja volt a törvényhatósági közgyűlésnek, a városi tanácsnak, az árvaszéknek, a közigazgatási, pénzügyi, gazdasági és nyugdíjügyi bizottságnak, valamint előadója a jogügyi bizottságnak. A tiszti főügyész őre a törvénynek, a törvény erejével bíró szokásnak és a miniszteri rendeleteknek, a törvényhatóság szabályrendeleteinek, a város közgyűlési és tanácsi határozatainak. A városi törvényhatóságnak, mint ingó és ingatlan vagyon, továbbá közintézmények tulajdonosának, javak és javadalmak haszonélvezőjének, minden peres vagy vitás ügyben, a bíróságok és hatóságok előtt hivatalból jogi képviselője. A törvényhatóság jogtanácsosaként minden ügyben, amelyben a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt meg kellett őt hallgatni. A városi tanácsban és a jogügyi bizottságban előadója volt a város és a magánfelek, testületek és az államkincstár közt fennforgó magánjogi vitás kérdéseknek, mindazoknak az ügyeknek, amelyek a vezetése alatt álló jogügyi ügyosztályhoz tartoznak. A tiszti főügyész jogi véleményt adott a közgyűlés, a városi tanács, az árvaszék és a polgármester által e célból hozzá intézett ügyekben. A tiszti főügyész könyvet vezetett a város nevében a város ellen indított perekről, és azok állásáról félévenként jelentést tett a tanácsnak. Az árvaszék ügykörében a törvény által kijelölt ügyészi teendőket végezte, és per útján hajtotta be az árvapénztárt illető követeléseket. Ellátta az állami egyenes és közvetett adók, illetékek, valamint az azok módjára behajtandó városi adók és adótermészetű járulékok biztosítását és behajtását, azok végrehajtási ügyekbe való soroztatását, továbbá elsőbbségük megállapítása érdekében a kincstár és a város jogi képviseletét. A városi közkórházat vitás ügyeiben képviselte a hatóságok előtt, eljárt az ingatlanokból behajtandó követelések végrehajtás útján történő érvényesítésében. A rendőrhatóság előtt hivatalból megindított kihágási ügyekben ellátta a közvádló tisztét. A tiszti főügyész hosszabb ideig történő helyettesítésével a főispán valamelyik tiszteletbeli ügyészt bízhatta meg.

Irodalom:

Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.

Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Baján a polgármester 1891-ben arra utasította a városi tiszti ügyészt, hogy kéthavonta adjon számot hivatala működéséről. Az ügyészi hivatalban az iratkezelési teendőket 1913-ig csupán egy díjnok látta el. Az ügyészi hivatal munkaköre szerteágazó volt, ő képviselte a várost a közkórházi vitás ápolási ügyekben, a rendőrkapitányság előtti fontosabb kihágási ügyekben is. A városi közigazgatási feladatok ellátására az 1939-ben felállított 6 ügyosztályból a II. volt az ügyészi ügyosztály; 1940–1949 között pedig a III. ügyosztály. Az iktatott iratokhoz, amelyek igen hiányosak 1874–1926-ig csupán iktatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére, az is csak 1886–1916-ig, szintén hiányokkal. További iktatott iratok 1939-től 1949-ig vannak, hozzájuk az iktatókönyvek 1939–1941-ből. A nem iktatott iratok igen értékes ügyeket tartalmaznak 1855–1949 (1952)-ig, dobozonként egyedi jelölésű kék számok szerinti sorban, amely a részletes darabjegyzéken zárójelben vannak feltüntetve. Benne adásvételi jogügyletek, csere- és ajándékozási szerződések magánszemélyek és Baja város között, ingatlan csereszerződések magánszemélyek és Baja város között, alapítványi ügyek, egyesületek pere Baja város ellen, bérlethátraléki ügyek, fegyelmi ügyek, haszonbérleti szerződések, boltbérleti szerződések, különféle okiratok, a Kalocsai Érseki Uradalom ingatlan ügye, kisajátítási ügyek, gondnoksági perek, Csávoly, Felsőszentiván és a társközségek Országos Földbirtokrendező Bírósági ügye, hagyatéki ügyek, öregségi, rokkantsági ügyek, kislakások bérleti szerződései, bűnügyek, hagyatéki ügyek, telekkönyvi ügyek, ingatlanárverési ügyek, közüzemek cégjegyzési ügyei, közüzemek alapítása, bérleti szerződések, kölcsönügyek, lakásügyek, gyermektartási ügyek, a Ferenc-csatorna Rt. pere Baja város ellen, stb.

BKMÖL IV. 1412. Baja Város Árvaszékének iratai (1865) 1872–1945 (1949). 38,32 ifm.

A városi árvaszék közigazgatási hatóság, mely a kései feudális és a polgári korban egyaránt a törvényhatóságok keretei között működött. Feladata az árva kiskorúak, ill. gondnokság (tutoratus) alatt lévők érdekvédelme volt. A feudális kor városi árvaszékeinek feladatait a neoabszolutizmus 1860-ban a bíróságokhoz utalta, de 1877-ben, egészen 1950-ig az átszervezett polgári kori városok hatáskörébe kerültek.

Irodalom:

Csipes Antal: Az árvaszék szervezete, működése és iratai Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Levéltári Szemle 1973. 2. sz. 176–188. p.
Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története 895-1914. I–IV. 2. kiad., Székesfehérvár, 1998.
Magyar történelmi fogalomtár. Szerk.: Bán Péter. Budapest, 1989.

Árvaszéki ülések jegyzőkönyvei 1874-től, az árvaszéki iktatott iratok 1872-től, hozzájuk iktatókönyvek 1873-tól, mutatókönyvek 1865-től állnak a kutatók rendelkezésére. A fond anyagában van ezeken kívül tartozási főkönyv, bevételi és kiadási főkönyv, követelési főkönyv, árvaszéki letéti főkönyv, hadiárvák nyilvántartása, árvatári napló, nyilvántartási jegyzék, és tűzkár ellen biztosított ingatlanok nyilvántartása. Az ügyészi hivatalban az árvaszéki ügyészi iratokat külön kezelték, és az ügyeket külön iktatóba vezették. Ebben a fondban az iktatók 1897–1917 közötti évekből vannak, ám a hozzájuk tartozó iratok hiányoznak.

BKMÖL IV. 1414. Baja Város Adóhivatalának iratai (1792) 1872–1944 (1953). 31,43 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1409. A fond adóhivatali iktatott iratai 1936–1947-ig, az adóügyi iktatókönyvek 1947–1950-ből állnak rendelkezésre. Adófőkönyvek 1856-tól, adókönyvek 1879-től városrészenként, a belváros kerületenként, külterületenként; adókiszabási és befizetési lajstrom 1858-tól; hozamok könyve 1866-ból. Lakók névmutatója 1814–1816, 1875–1919; háztulajdonosok névmutatója 1884–1923; Baja város házjegyzéke 1939-ből. Temetési díjbevételek jegyzőkönyve 1792–1803-ból; óhitű papbér szedői könyv 1838-ból; papi adókönyvek 1860–1875;

papi illetékről szóló kimutatás 1884-ből. Kataszteri telekkönyvek 1860-tól, kataszteri birtokívek 1849-től tartalmaznak adatokat, birtokrészleti jegyzőkönyvek 1878-ból, ingatlan-nyilvántartó könyvek 1882-ből és é. n. is; nyilvántartó könyvek 1858-tól. Baja város beltelkeinek kiszámítási könyve 1851-ből. Vagyonváltság főkönyvek és megváltott földek könyve 1935–1941; OFB könyvek 1935–1941-ből, újjáépítési hozzájárulási főkönyvek 1945–1947-ből.

BKMÖL IV. 1415. Baja Város Számvevőségének iratai (1865) 1872–1947. 2,39 ifm.

A számvevőség működése során keletkezett iratok. Városi költségvetések és zárszámadások 1865–1948-ig; takarékpénztárak zárszámadásai 1863–1929-ig; számvevői főkönyvek, főnaplók, naplók és pénztári főnaplók 1873–1946; ingóságok nyilvántartása 1883-ból.

BKMÖL IV. 1416. Baja Város Mérnöki Hivatalának iratai 1894–1949 (1950). 15,43 ifm.

Az iktatott iratokhoz hiányosan, de iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. A hivatal saját levelezései 1928–1946-ig találhatók meg. Külön sorozatban vannak 1928–1948 között az építési engedélyek, egyes évekhez mutatókönyvek, építési engedélyek könyve is rendelkezésre áll. Több doboz tervrajz és építkezési ügyek iratai is fellelhetők (középületek és más ingatlanok, pl. vármegyeháza, városi székház, iskolák, Fiedler József építkezése, Zichy-házak, távvezeték, vasúti park rendezése, közkórház, OTI, plébánia épület, stb.). Vegyes évkörrel vízjogi iratok (Sárközi Ármentesítő Társulatra vonatkozó kig. iratok); 1929–1942 a Sárközi Ármentesítő Társulat közgyűlési jegyzőkönyvei, évszám nélkül névjegyzékek; 1930-ból szerződések, jegyzőkönyvek, határozatok; vegyes évkörből a távvezeték, tűzoltó laktanya, városgazdasági épület, közkórház, tűzbiztosítás, utász laktanya építési iratai, utca elnevezések iratai.

BKMÖL IV. 1417. Baja Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai (1871) 1872–1919 (1942). 9,88 ifm.

a) Rendőrkapitányi iratok 1872–1919. 8,02 ifm.

b) Rendőri Büntetőbíróság iratai 1900–1919. 0,89 ifm.

c) Kihágási iratok 1881–1909. 0,97 ifm.

a) Ügyviteli iratai 1872-től vannak. Szolgálatvezetői könyvek 1883–1889-ből. Tartalmaz iratokat a rendőrök kinevezésére, esküjére, ruházatára, helyenként fegyverzetére vonatkozó adatokkal. 1884-ből szolgálati szabályzat is fennmaradt. Találhatók még szolgálati bizonyítványok, szabályrendeletek pl. a zsibáruskodásról, az ipari üzemek munkarendjéről, a bérkocsis iparról, továbbá rendőrségi havi ügyforgalmi jelentések; cseléd-, szolgálati-, ill. munkakönyvek 1851–1942; bordélykönyvek 1888–1903; házalókönyvek 1869–1934-ből; jegyzék a bérkocsi tulajdonosokról és a kocsik számáról 1885, 1889-ből; igazolási jegyzéket 1871-től; marha- és lólevelek jegyzőkönyvei 1879-től, stb.

b) A kapitányi hivatal detektív osztályán intézett házkutatási, lopási, életveszélyes fenyegetési, rablási, becsület, és súlyos testi sértési, jogtalan elsajátítási és egyéb bűnügyek irataihoz tartozó iktató- és mutatókönyvek. Az iratok teljes egészében, de kötetekből is egyes évek hiányoznak.

c) Baja város rendőrkapitányi hivatala volt illetékes a város területén elkövetett kihágási ügyek első fokú elbírálására. Az innen fellebbezett kihágási ügyeket másodfokon a városi tanács, harmadfokon a belügyminiszter volt jogosult felülvizsgálni. Ezt a város 1895. évi közrendészeti szabályrendeletében rögzítették.

Az iratanyag csekély forrásértéket képvisel. Tűzrendőri, erdei kihágási, közegészségügyi, köztisztasági, iparűzési, iskolamulasztási, építési, cselédügyi, vámügyi, katonai kihágási, stb. ügyeket tartalmaz.

BKMÖL IV. 1418. Baja Város Közgyámi és Halálesetfelvételi Hivatalának iratai 1872–1950 (1951). 6,97 ifm.

Az iktatott árvaszéki, közgyámi, hagyatéki iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére; ezenkívül külön kötetekben hősi halottak jegyzéke 1915–1925; haláleset felvételek jegyzéke 1892–1949, iktatója és mutatója. A gyámság alatt állók névjegyzéke; gyámoltak B törzskönyvi lapja; 1886-ból ingatlanok nyilvántartási könyve; gyámság alatt állók névjegyzéke; 1887–1903 gyámság alól felszabadultak névjegyzéke; számvevői napló, árvaházi végzések, rendeletek nyilvántartása; mutató vagyonos, vagyontalan kiskorúakról.

BKMÖL IV. 1421. Baja Város I. Fokú Közrendészeti Hatóságának iratai 1931–1949 (1951). 9,62 ifm.

A városi rendőrség államosításakor a városi közigazgatás hatáskörében maradt némely rendészeti feladat ellátása, amelyre megszervezték a törvényhatósági jogú (thj.) városoknál az I. fokú közrendészeti hatóságot, és az I. fokú iparhatóságot is. A város I. fokú közrendészeti hatósága intézte a közegészségügyi, állategészségügyi, iparügyi, mezőrendőri, gazdasági cselédügyeket, tűzrendészeti, piac- és vásárrendészeti ügyeket.

Az iratanyag zömét az iparügyek, így az iparengedélyek kiadása, bevonása, iparigazolványokról való lemondás, ipartelepek, gyártelepek felülvizsgálata, munkakönyvek, iparhatósági telepengedélyek kiadása, stb. teszik ki. A bajai iparosok és kereskedők iparengedélyének a felülvizsgálatát a 7720/1939. ME sz. rendelet alapján látta el 1939-ben, és a származási gazolások iratait (kérdőív, anyakönyvi kivonat, és az I. fokú iparhatósági véghatározatot) tartalmazza, amelyeket külön kezeltek, nem iktatták a rendészeti iktatókönyvbe, hanem betűrend szerint csoportosították. Az iratanyag folyamatos 1931–1949-ig, hiány csak 1938-ban és 1940-ben tapasztalható. Mutató- és iktatókönyvek segítségével, vagy átlapozással kutatható. Külön kötetekben szerepelnek: 1949-ből gyárak és nagyobb üzemek kimutatása, 1948-ból háztartási alkalmazottak részére kiadott szolgálati – cseléd – könyvekről nyilvántartás, iparral kapcsolatos iratok, szesz-és dohánykereskedés nyilvántartása, 1948–1949-ből korlátolt italmérési engedélyek, 1947-től dohányárusok anyakönyve, 1905–1940-ből házaló könyvlajstrom, 1942–1949-ből kereskedelmi és biztosítási ügynökök be-és kijelentésének könyve.

BKMÖL IV. 1422. Baja Város Községi Bíróságának iratai (1878) 1879–1949 (1950). 1,46 ifm.

A községi bíráskodást az 1877. évi XXII. tc. szabályozta. A város területén a közgyűlés által élethosszíglan választott községi bíró gyakorolta a községi bíráskodást. Közigazgatásilag a közgyűlésnek, a polgármesternek és a rendőrkapitánynak, szolgálati és fegyelmi tekintetben a polgármesternek volt alárendelve. 1887-től a községi bíráskodást a másod-alkapitány gyakorolta. Hivatali körében előforduló jelentősebb eseményekről havi jelentést és ügyforgalmi kimutatást kellett előterjesztenie.

A fond többnyire havi ügyforgalmi kimutatásokat tartalmaz 1880–1947 között (1 doboz irat), iktató/panaszkönyveket 1879-től, mutatókönyveket 1878-tól.

BKMÖL IV. 1423. Baja Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1944 (1950). 7,10 ifm.

A közigazgatási bizottságokat az 1876. évi VI. tc. hívta életre. A jogkörük hármas volt: felügyeleti, fegyelmi és közigazgatási fellebbviteli. Működésük legfontosabb iránya a koordináció volt, a felügyeleti jogkörön belül a törvényhatóság területén működő önkormányzati és állami szervek tevékenységének összehangolására.

A fond anyagát az ülésjegyzőkönyvek és az ügyviteli iratok alkotják. Az ülésjegyzőkönyvek 1877-től 1882-ig részletesek, megtalálható bennük az ülés időpontja, a résztvevők neve, a tárgyalt ügyek jegyzőkönyvi és iktatószámai mellett a tárgy tartalmi kivonata és a határozatok szövege. 1883-tól elmarad a tárgykivonat és a határozat, ezek helyett csupán az előadók által referált ügyek iktatószámait rögzíti a jegyzőkönyv. Az iratok rendszere 1876-ban numerikus, 1877–1888 között tárgyi, közigazgatási szakok szerint osztályba sorolták: I. Irattári osztály, Adóügyek; II. Börtön és törvénykezési ügyek; III. Iparügy IV. Gyámsági és gondnoksági ügyek; V. Hadkötelesek ügyei; VI. Közegészségügy; VII. Közoktatásügy; VIII. Közmunkaügy; IX. Irattári osztály, Posta- és távirdaügy; X. fegyelmi ügyek; XI. Vegyes ügyek, jelentések; XII. Vegyes ügyek, miniszteri rendeletek, leiratok. Ismét sorszámos (numerikus) iktatás volt 1889-től 1902-ig, majd 1903–1939-ig kútfős: I. Általános igazgatási, közegészségügyi és betegápolási ügyek; II. Pénzügyek; III. Oktatási ügyek; IV. Közgazdasági és iparügyek; V. Út, útvám, vasút, posta- és távirdaügyek, ingatlan-elidegenítések; VI. Vízépítési, vízszabályozási és malomügyek; VII. Mezőrendőri ügyek; VIII. Cseléd- és munkásügyek; IX. Közrendészeti, börtön- és igazságszolgáltatási ügyek; X. Katonai ügyek; XI. fegyelmi ügyek; XII. Gyám- és gondnoksági ügyek; XIII. Erdészeti ügyek; XIV. Vegyes ügyek. 1940–1944-ig ismét numerikus, amelyekhez iktató- és mutatókönyvek állnak rendelkezésre 1876–1947. Ülésjegyzőkönyvek 1877–1900, töredékesen 1901–1943-i és 1948–1950-ig; ügyviteli iratok és segédkönyveik 1876–1947.

Irodalom:

Kemény János: A Baja Városi Közigazgatási Bizottság működése 1876–1914 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor/. Kecskemét, 1994 [!1995]. 77–108. p.
Kemény János: Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876–1890. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. / [Szerk.: Tóth Ágnes]. Kecskemét, 1999. 95–162. p.

BKMÖL IV. 1428. Baja Város Jéggyárának iratai 1906–1911. 0,01 ifm.

A városi jéggyár a városi közvágóhíd kebelén belül létesült. A közvágóhíd építésére vonatkoznak az 1906-os iratok, de már ekkor tervbe vették a jéggyár létesítését is. Csupán az iratok töredéke került levéltárba. Benne ajánlati költségvetés, vállalati általános és részletes feltételek a gépezeti és műszaki berendezéshez.

BKMÖL IV. 1429. Baja Város Kertészetének iratai 1914–1944 (1952). 0,07 ifm.

Működésére a városi tanács és a polgármesteri hivatal irataiban lehet kutatni. A városi kertészet 1945 után önálló vállalat lett.

BKMÖL IV. 1430. Baja Város Közmű Igazgatóságának iratai 1911–1948 (1950). 4,02 ifm.

Iratsorozatai a Baja Város Közművei Igazgatóságának iratai, majd az ennek államosításával létrejött Délmagyarországi Áramszolgáltató Vállalatnak és az ebbe beolvadt kisebb villamossági szerveknek az iratanyaga. A Baja Város Közmű Igazgatóságának jegyzőkönyvei 1923–1948-ból; 1925–1942-ből igazgatósági jelentések, és az 1946–1947. évi 24-ik üzemi évről jelentés. Szerződések 1925-ből, beruházási tőke nyilvántartása 1924–1941-ből, villamosítási tervek, műszaki rajzok 1900–1947-ig (benne a bácskai községeken kívül Baranya megyei községek is). Elküldött levelei 1946-ból, érkezett levelei 1947-ből, érkezett és elküldött levelek iktatói 1940–1946-ból vannak. Pénzügyi iratait képezik: főkönyvek 1923–1950, pénztárkönyv és pénztárnapló 1926–1950, leltárkönyv 1943, 1947-ből, folyószámlakönyv 1942–1948-ból, fogyasztási nyilvántartó könyv 1939–1949, koksz és kátrányadósok könyve 1936–1947, a koksz készpénz eladási és kiadási naplója 1937–1950, elszámolási könyv 1937-ből, 1945-ből gépháznaplók, 1947-ből a tengerentúli olajok könyvelése, zárszámadás 1949-ből. Személyi iratai: a munkabérek könyve 1937–1945, 1951-ből nyugdíjpénztári iratok, állományi nyilvántartó és a bérosztály iratai.

A Kalocsai Villamosművek iratai 1911–1943-ból: főkönyvek 1911–1933-ig, pénztárkönyv és pénztárnapló 1920–1943-ból, folyószámlakönyv 1930–1931-ből, költségrovancs-könyv 1923–1925-ből. A Bajai Városi Gáz és Villamos-üzemek Igazgatóságának jelentései 1926–1942-ből. Az Erőátviteli és Világítási Rt. Budapest Igazgatóságának jelentései 1947–1948-ból. A Magyar–Szovjet Hajózási Rt. üzemi iratai és rendeletek 1946–1948-ból.

Az iratok nyelve magyar. Kivétel az 1928–1934 közötti 5 db német nyelvű tárgyalási (jegyző)könyv a német egyesült gáz- és vízszakemberek éves gyűléséről = Verhandlungen der Jahresversammlung des Deutschen Vereins von Gas- und Wasswrfachmänner e. v.

BKMÖL IV. 1431. Baja Város Zálogházának iratai 1883–1920. 2,02 ifm.

Irataiban követelési főkönyvek 1883–1914-ig, zálogházi leltár és kimutatások találhatók 1895–1920 között a zálogház forgalmáról.

BKMÖL IV. 1432. Baja város szabályrendeleteinek gyűjteménye 1874–1944 (1951). 0,46 ifm.

Tartalmazza a város által alkotott szabályrendeleteket. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL IV. 1433. Baja város egyesületi alapszabályainak gyűjteménye 1856–1941. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Tartalmazza a város területén működött különböző egyesületeknek a levéltárban megőrzött alapszabályait. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL IV. 1435. Bajai vonatkozású oklevelek és okmányok gyűjteménye 1727–1944 (1945). 0,4 ifm.

Úrbéri szerződések 1727–1767 (gróf Czobor Márkkal és Grassalkovics Antallal); oklevelek, doktori diplomák, tanúsítványok 1796–1837 (Farkas István gyógyszerész, Lingsfeld Ignác, Perosovits Imre részére), Kotekinn Anna Mária szülésznő oklevele 1784-ből; Baja mezőváros részére úti és parti vám szedésére adományozott privilégium 1830-ból. Adományok jegyzéke 1836–1854; tanlevél 1868-ból; katonai irat 1873-ból; Vass József Pavilon emlékkönyve 1928-ból; jegyzőkönyvi töredékek 1940-ből és 1950-ből. Adásvételi szerződések, bérleti szerződések, biztosítási kötvények 1904–1945-ből, vegyes iratok évszám nélkül. Okmánytári segédkönyvek 1897-től 1945-ig: az okiratokból kiadott okmányok nyilvántartókönyve, a szerződések mutatókönyve, a biztosítási kötvényekhez készített betűrendes mutató.

BKMÖL IV. 1437. Baja Város Közellátási Hivatalának iratai 1942–1944. 0,03 ifm.

A anyagát tevékenységi körében keletkezett iktatott iratok, és kimutatások képezik.

BKMÖL IV. 1440. A Gazdasági Munkabizottság ügyeleti tisztjének (Baja) iratai 1916–1918. 0,08 ifm

BKMÖL XXI. 506. Baja Város Lakáshivatalának iratai 1945–1948. 1,14 ifm.

A 34/1945. ME sz. rendelet rendelettel állították fel. Főhatósága a Népjóléti Minisztérium volt. Feladatkörébe tartozott a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakások bérlet útján való hasznosítása, ideértve a politikai vagy faji okokból elhurcolt személyek elhagyott lakásait is; továbbá az elhagyottá vált lakások 15 napon belüli nyilvántartásba vétele, a benne levő ingóságok leltározása és a megőrzésükről való gondoskodás, a hozzá benyújtott kérelmek alapján a lakás

kiutalására vonatkozó döntés, a lakbér és az ingóságok használati díjának megállapítása. A rendelet csak a lakás céljára szolgáló helyiségekre vonatkozott és nem terjedt ki a demokratikus pártok és társadalmi szervezetek munkáját szolgáló bérleményekre. A lakáshivatalhoz be kellett jelenteni azokat az elhagyottá vált lakásokat is, amelyeket hatósági kiutalás nélkül használtak. A lakáshivatal ezeket köteles volt helyszíni szemlén felülvizsgálni. Amennyiben a lakót a Népbíróság jogerősen bűnösnek mondta ki, az köteles volt eltávozni és a bérleményt a lakáshivatal részére az ingóságokkal együtt visszaszolgáltatni. A hivatal indokolt esetben szükséglakást utalt ki. A 40 060/1945 NM sz. rendelet szerint a lakáshivatal az elhagyott lakások közül indokolt mennyiségű szükséglakást megtarthatott. A rendelet szerint lakás céljait szolgáló helyiségnek tekintették azt az üzlethelyiséget is, ahol kisiparos vagy kiskereskedő iparát és üzletét folytatta, ha ott is lakott. A lakáshivatal döntése ellen a népjóléti miniszterhez lehetett fellebbezni. A lakáshivatal vezetője városokban a polgármester által kijelölt tisztviselő, községekben a jegyző vagy körjegyző volt. A 8540/1945. ME sz. rendelet szerint, amennyiben a zsidó származás vagy baloldali magatartás miatt elhurcolt személyek tulajdonát képező ingóságokat, berendezési tárgyakat távollétük alatt a hatóság másnak utalta ki, a visszautalás iránti kérelmet a lakáshivatalhoz kellett benyújtani. Határozatát köteles volt indokolni. A népjóléti miniszter a határozatokat bármikor felülvizsgálhatta és a lakáshivatal által kiutalt tárgyakat az indokolt szükséglet mértékére korlátozhatta. A fenti rendelet értelmében a lakáshivatal ügykörébe tartozott az elhurcolt személyek lakbérhátralékainak törlesztésére vonatkozó beadványok elbírálása is. Határozatai ellen a népjóléti miniszterhez lehetett fellebbezni. Budapesten a kerületi lakáshivatal határozatai elleni fellebbezést a polgármesterhez kellett benyújtani.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Feladatkörébe tartozott a háborús viszonyok következtében elhagyottá vált lakások bérlet útján való hasznosítása, ideértve a politikai vagy faji okokból elhurcolt személyek elhagyott lakásait is. Az elhagyottá vált lakások nyilvántartásba vétele, a benne levő ingóságok leltározása és a megőrzésükről való gondoskodás, a hozzá benyújtott kérelmek alapján a lakás kiutalására vonatkozó döntés, a lakbér és az ingóságok használati díjának megállapítása.

A lakásigénylési és -kiutalási ügyiratokhoz, csupán az 1948-ban iktatott iratokhoz van mutató, tehát iktatókönyv segítségével vagy az anyag átlapozásával kutatható.

V. (ÉS XXII.) MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

A községek szervezetével, működésével kapcsolatos első törvények a reformkorban születtek. Addig magánjogi, azaz a földesúrral kötött szerződés határozta meg a jogállásukat, vagyis a község földesúri függésben, úrbéri viszonyban élő jobbágyközösséget jelentett, igen korlátozott önkormányzattal. A feudális községekben a földesúri hatalom közvetlenül érvényesült. A bírót, az elöljáróságot ugyan a község választotta, de a jogkört a földesúr szabta meg. Kisebb ügyekben hatásköre egy részét átengedte a községnek. A jogkör több esetben igen széleskörű is lehetett, akár a pallosjogot is magába foglalhat. A földesúr a hatalmát a terhek növelésére használta fel. Ez sértette az állami érdekeket. A földesúri kizsákmányolást korlátozta az 1767. évi úrbéri pátens, amely szabályozta a földesúri szolgáltatások mértékét, a földesúr és a község viszonyát. Ennek következtében a község a bírót a földesúr három jelöltje közül választotta. A községi elöljáróság az esküdtekből, a jegyzőből és a borbíróból tevődött össze. A község a gazdálkodásáról évente számot adott a földesurának. Ugyanakkor az állami adót a község közvetlenül a vármegyei pénztárba fizette be, és a kisebb kihágásokban 1 forintnál nagyobb büntetést nem róhatott ki. Az 1836. évi IX., XVIII. és XX. törvénycikkek a községek belső igazgatásáról, szervezeti, közigazgatási, gazdálkodási kérdéseiről szóltak, és háromféle községről tettek említést.

Rendezett tanáccsal nem rendelkező község esetében első fokon az úriszék, másodfokon a vármegye ítélkezett. A rendezett ítélő tanácsú község saját tanácsa igazgatása alatt állott, és kisebb polgári perekben elsőfokú bírói hatóságként funkcionált. A harmadik típust a nemesi község képviselte, amely közvetlenül a vármegyének volt alárendelve. Az 1848-i törvények eltörölték a földesúri fennhatóságot, és az úriszék hatáskörébe tartozó polgári és büntető bíráskodást, a gyámhatósági teendőket a városra, ill. a falusi települések esetében a vármegyére ruházta. Az 1848. évi XXIV. tc. viszont csak a különféle településtípusok választójogi szabályozásával foglalkozott.

Az abszolutizmus időszakát leszámítva gyakorlatilag nem történt változás az 1871. évi XVIII. tc. megjelenéséig, amely általánosságban rendelkezett a községekről.

A községi törvény a megye és a községek között kialakult viszonyt megerősítette, és az alábbiak szerint tipizálta a községeket: az első folyamodású bírósági hatósággal felruházott mezővárosokat a rendezett tanácsú városok kategóriájába, a külön községi jegyzőt tartó, ám rendezett tanáccsal nem rendelkező mezővárosokat nagyközségi, a közös jegyzővel működő falvakat a kisközségek csoportjába sorolta. Az 1876. évi V. tc. csupán részleges módosításokat tett. Mindkettő hatályon kívül került az 1886. évi XXII. tc. életbeléptetésével. Az előzőek bizonyos részeit is ötvöző, ún. II. községi törvény 1950-ig meghatározta a községi közigazgatást. A rendelet jelentősen megnyirbálta a községi autonómiát, és erőteljesebb beleszólási lehetőséget biztosított a vármegye számára. A nagyközség és kisközség fogalma továbbra is használatos maradt. A törvénycikk alapján tehát a nagyközség rendezett tanáccsal nem bíró, de a törvény szabta tennivalókat saját erejéből megoldani képes település. A kisközség viszont anyagi lehetőségeinek szűkössége miatt a teendők ellátására kénytelen másik kisközséggel szövetkezni, vagyis körjegyzőséget létrehozni.

A község közigazgatási ügyeiben első fokon a törvényhatóságnál fellebbezhetett, másodfokon a kormánynál. A polgári korban a község belső dolgaiban önállóságot élvezett, végrehajtotta a törvények, a kormány és a törvényhatóságnak az állami valamint a törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó előírásait. Kimondatott, hogy minden területnek valamely községhez kellett csatlakoznia, hogy a község feladata a képviselőtestület és az elöljáróság megszervezése.

A község jogköre, hatásköre: saját belügyeiben határoz, és szabályrendeletet alkot; határozatait és szabályrendeleteit saját választott elöljárói és közegei által hajtja végre; rendelkezik a község vagyona fölött; községi adót vet ki és hajt be; gondoskodik a községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről; gondoskodik a községi iskolákról és más rokon intézetekről; kezeli a tűz és közrendőrséget és a szegényügyet; gyakorolja mindazon jogokat és teljesíti mindazon kötelezettségeket, melyek a községeket a törvény szerint megilletik".

Minden 100 lakos után egy **képviselőtestületi** tag került a képviselőtestületbe. Kisközségben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségben 20-nál kevesebb, 40-nél több tag nem lehetett. A község az önkormányzat jogát képviselőtestülete által gyakorolta, amely felerészben választott, felerészben a legtöbb adót fizető polgárból állt. A testület közgyűlésein a bíró elnökölt.

Az **elöljáróságot** kisközségekben a bíró, a helyettese, legalább 2 tanácsbeli és a körjegyző, nagyközségben a bíró, a helyettese, legalább 4 tanácsbeli, a pénztárnok, a községi jegyző, ill. jegyzők, a közgyám, esetleg a községi orvos alkotta. A testület végrehajtotta a felsőbb közigazgatási hatóságok rendeleteit, a képviselőtestület határozatait, intézte a lakosság egyedi ügyeit.

Irodalom:

Cserna Anna: A város hivatala (1905–1929). In: Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2005. 138–143. p.
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.
Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995.
Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Budapest, 1971.
Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.
Mezőváros – kisváros: a Hajnal István Kör keszthelyi konferenciája, 1990. június 23–25. Szerk.: Mikó Zsuzsa. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – polgári társadalom. 4.)

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom –Polgári társadalom 4.) 99–104. p.
Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadítás befejezéséig (1767–1870) Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 5–47. p.
Pallas Nagy Lexikon 11. köt. Budapest, 1895.
Glósz József: Községek, mezővárosok fondtörténete. (Tolna Megyei Levéltár, Kézirat). Szekszárd, 1980.

BKMÖL V. 304. Bácsalmás Nagyközség (1808–1873 mezőváros) iratai 1878–1950 (1951). 11,1 ifm.

Bácsalmásról először 1432-ben történik említés. A Rákóczi-féle szabadságharc után 1711-ben újra betelepítik. 1714-ben már a Bajai járáshoz tartozik egy bíróval és két adófizető szerb gazdával. Az 1780-as években Rudics Máté, János és Antal szerezték meg a királyi kincstártól a falu birtokának egy részét, többi részeit a Siskovics, Kovacsics, Antunovics és Vermes családok kapták. Almás falu 1808-ban mezőváros lett, 1873-ban nagyközség, neve Bács-Almás-ra változott, 1898-tól pedig Bácsalmás. 1945 után is nagyközség volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 11 498 fő, a lakosság 54,6 %-a német, 1941-ben a 13 310-ből 59,6%. Mivel többnemzetiségű település az oktatást is megszervezték az egyes nemzetiségek anyanyelvén.

Önkormányzati iratok 1880–1950: Közgyűlési, tanácsülési és bizottsági jegyzőkönyvek és 1895-től mutatók. Közigazgatási iratok 1878–1949: Az 1878–1942 közötti közigazgatási iktatott iratokból csak egy doboznyi maradt meg, amelyek darabszinten rendezettek és lajstrom készült hozzájuk. 1943-tól már jelentősebb iratmennyiség került levéltárba és az ezekhez az iratokhoz tartozó segédkönyvek is jó állapotúak. Az 1945. év iktatott iratai végén találhatók szám nélküli iratok is, amelyek darabszinten, dátum szerint rendezettek. Az iktatott iratok között vannak községi bizonyítványok, amelyeket gyűjtőszámon kezeltek. Mutatókönyve a községnek csak 1937-től van. Az 1946–48-as kitelepítéssel kapcsolatban nagyon kevés irat van ebben az anyagban. A letelepített székelyekről az 1945. év irataiban találunk adatokat. Különkezelt közigazgatási iratok 1895–1951: Anyakönyvi iratok1945–1946, anyakönyvi iktatók 1895–1945, halottkémi jelentések 1945–1947. Nyilvántartások 1901–1949: Alkalmazottak törzslapjai; cselédkönyvek, elhagyott házak nyilvántartása; házszámjegyzék; iparigazolványt nyertek és lemondottak, iparukat szüneteltetők nyilvántartása; kereskedők és iparosok nyilvántartása; mezőgazdasági munkások szerződései; személyi lapok. Árva és gyámügyek iratai 1944–1945. A községi bíráskodás iratai 1923–1947. A pénzügyi gazdálkodás iratai 1940–1949: Benne a pénztári iratok között fizetési jegyzékek és napszámívek is találhatók. Napszámbérekkel kapcsolatos iratok más településeken nem maradtak meg.

BKMÖL V. 305. Bácsbokod Nagyközség iratai 1903–1949 (1950). 3,07 ifm.

Először Bükednek, majd a szerbek 1904-ig Bikitynek, később visszamagyarosodva Bikittyának nevezték. Első okleveles említése 1208-ban kelt. A török után kincstári föld, majd a Czoboroké, a 18. század közepétől a Grassalkovichoké a falu határa. Nagyközség Bács-Bodrog vármegyében, a Bajai járásban 1950-ig. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4077 fő, a lakosság 41,3 %-a német, 1941-ben a 4262-ből a 42,6%-a. A II. világháború után a német lakosság jelentős részét kitelepítették Németországba (1946–1947).

Iratsorozatai: 1. A község önkormányzatának iratai: 1907–1949 Közgyűlési jegyzőkönyvek. 2. A község közigazgatásának iratai: Iktatott iratok 1903–1949; Közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok 1903; Hagyatéki ügyek 1907–1909; Katonai és hadigondozási iratok 1930; Iktatott iratok 1945–1949; Segédletek (iktatókönyv, és mutatókönyv) 1946–1949. 3. Község különkezelt közigazgatásának iratai: Nyilvántartások 1946–1950; Nyilvántartás a mező- és hegyőrökről 1946–1948; Nyilvántartás a szabályrendeletekről 1946–1950; Jegyzék a községben vezetett nyilvántartásokról 1948–1950; A pénzügyi gazdálkodás iratai 1932–1950; Számadási főkönyv 1943–1949; Pénztárnapló 1932–1946; Községi költségvetés 1945; Fizetésjegyzékek 1946–1950;

Zárszámadási kimutatás 1949; Marhalevelek 1948. 4. Község adóügyi iratai: Tulajdonnyilvántartás és átruházás iratai 1948–1950; Marhalevél-nyilvántartó könyv 1948–1950.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 68. p.

BKMÖL V. 306. Bácsborsód Nagyközség iratai (1829) 1873–1949 (1951). 4,25 ifm.

Bácsborsód község nevét okiratban először 1330-ban említik, Károly Róbert király uralkodása idején, mégpedig Borsódszentlőrinc (Borsudzenthleurynch) néven. Később e helység neve csak Borsód alakban fordult elő. Egy 1572. évi összeírás szerint már Borsód puszta néven szerepel, amely területen ekkor már szerbek laktak. 1725-ben vásárlás révén a Latinovics család tulajdonába került, de csak 1781-ben telepítették be, községgé azonban csupán 1878-ban lett. Borsódon az 1900. évi népszámláláskor 1933 lélek volt 271 házban. Anyanyelv szerint 1332 magyar, 445 német, 12 szerb és 144 dalmát. Vallás szerint 1890 római katolikus, 9 görög keleti, 4 ágostai evangélikus, 12 református, 18 izraelita volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2717 fő, a lakosság 27,1%-a német, 1941-ben az 1875-ből 36,5%-a. A II. világháború után a német lakosság jelentős részét kitelepítették Németországba (1946–1947). 1902. augusztus 7-i közgyűlésen a képviselőtestület határozata alapján (a vármegyei alispáni hivatal rendelete és az országos községi törzskönyv bizottság javaslatának figyelembevételével) az anyaközség a Bácsborsód nevet vette fel, pusztái pedig a következők lettek: Kövesd major; Lajos puszta; Ó-Legyen, Madarász puszta; Sás puszta; Sándor Major, Uj-Major; Göböljárás, Válas-puszta. Bácsborsód község Bács-Bodrog vármegyében a Bajai járáshoz tartozott.

Önkormányzati iratok 1873–1949 (1950): Közgyűlési jegyzőkönyv 1895–1939; közgyűlési jegyzőkönyv és mutató 1939–1950; képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyv kivonatai 1940; 1946–1949; Bács-Bodrog Vármegye Kisgyűlési jegyzőkönyvének kivonatai 1940–1944; Bácsborsód Nagyközség Mezőgazdasági Bizottsági üléseinek jegyzőkönyvei és iratai 1928–1938. Külön kezelt iratok: szabályrendeletek é. n.; szerződések 1910–1941; képviselők választói névjegyzéke 1914, 1917, 1923, 1929; nemzetgyűlési választók névjegyzéke ill. a fel nem vettek névsora 1931. A Községi Háztartás iratai 1873–1949: Pénztári napló 1873–1874; községi vagyonleltárak 1874–1940; költségvetések, pótköltségvetések 1933–1943; községi alkalmazottak fizetési jegyzéke és nyugdíjjárulékának számfejtő főkönyve 1935–1943; zárszámadás 1949-ből. Közigazgatási iratok 1913–1949 (1951): Az iktatott iratoknál sorszámos (folyószámos) iktatást használtak, esetenként gyűjtőszámok és alszámok alkalmazásával. A fondban vannak a községre vonatkozó kitelepítési névjegyzékek, de azok nem mondhatók teljesnek. A bizalmas iktatott iratok 1946, általános iktatott iratok 1913–1949-ből vannak. Segédletek az általános iratokhoz: iktatókönyvek 1937–1949-ből, mutatókönyvek 1932–1949-ből. Külön kezelt közigazgatási iratok: A római katolikus egyházközséggel kapcsolatos iratok: 1938-ban készített jegyzőkönyv másolat az 1829. évi Kánoni Vizitációról, valamint 1907-ből. Népszámlálási iratok 1931; haszonállat összeírás 1934–1949; házösszeírás 1941–1944; Bácsborsódi Szeszfőzde alakulási közgyűlési jegyzőkönyve 1945; kimutatás a szovjet hadsereg által elvitt gazdasági felszerelés és terményekről 1945; beszolgáltatási lista (termény és állat) 1945; a Bácsborsódi Lőpálya építésével kapcsolatos levelezések 1945; számlálókörzeti összesítőív é. n.; nyilvántartás a kiadott cselédkönyvekről é. n.; községi bizonyítványok 1949; a Bácsborsódi Vörös László Vadásztársaság Nyilvántartó Lapja 1951; Katonai és Hadigondozási iratok; Bács-Bodrog vm. alispánjának levelezése népmozgalmi ügybkben é. n.; pénzügyi gazdálkodás iratai (számadási főkönyvek 1939–1940).

A község adóügyi jegyzőjének iratai 1874–1949: Tulajdonnyilvántartás és átruházás iratai, telekkönyvi betétlapok, kataszteri birtokívek. Adóügyi iratok: kimutatás az 1874. évre esendő községi adóról; adókötelezettek nyilvántartása 1875; bor- és húsfogyasztási főkönyv 1924; Bácsborsód község határabeli érdekeltség kivetési főkönyve 1925–1927; ellenőrzési könyv a közadók kezelése körül végzendő teendők foganatosításáról 1926–1944; leszámolási kimutatás

gróf Batthyány Pálné által leadott vagyonváltság föld ellenértékének 1929–1931 évi ideiglenes és végleges előírásáról 1929–1931; kimutatás Tomanovics György lakostól megváltott ingatlanból földhöz juttatottak által fizetendő ellenértékekről 1931; kimutatás a védett birtokok tulajdonosai terhére fizethető együttesen kezelt közadóhátralékokról 1931–1933; a védett birtokok tulajdonosait terhelő adóhátralékok főkönyve 1940–1942; borfogyasztási adófőkönyv 1940; árverési jegyzőkönyv a község tulajdonát képező Miklós-féle ingatlanon lévő épületromok eladásáról 1945; juttatottak főkönyve 1942-ből, együttesen kezelt adó főkönyve 1942-ből, búzaföldadó főkönyv 1947–1949-ből.

BKMÖL V. 307. Bajaszentistván Nagyközség iratai 1770–1930. 24,89 ifm.

Nagyközség volt Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegyében, Bajától északra. 1918–1921 között ideiglenesen szerb megszállás alatt volt, ez időre közigazgatásilag egyesítették Bajával, véglegesen 1930. október 30-án csatolták hozzá. Pandúr község 1782-ben (Baja) Szent-István községbe olvadt, 1805-ben pedig a Duna áradásai miatt Kákony község lakosai települtek át Bajaszentistván faluba, és ezek a községek megszűntek. A település lakosainak létszáma 1910-ben 3739 fő, a lakosság 5,2 %-a volt német.

Bajaszentistván feudális kori iratai 1770–1848: Tanácsülési jegyzőkönyvi töredékek 1810–1884, körlevelek jegyzőkönyve 1786–1808, panaszjegyzőkönyv 1794–1801, tanácsi iratok 1770–1848 (1871), földmérési iratok 1786–1787, katonai ügyek 1788–1875, idegen illetőségű lakosok szőlőjének összeírása 1786–1813, faizás, nádlás iránti úrbéri perek iratai 1811–1846, ingatlanok adásvétele 1797–1862, bírói számadások 1776–1811, pénzbevétele és kiadások, pénztári napló, költségvetés, vagyonleltár 1782–1848 (1912), árvatári mellékletek 1847–1904, körlevelek és hirdetmények jegyzőkönyve 1778–1835, szerződések könyve 1827, szóbeli bírósági jegyzőkönyv 1820. A fondban vannak: a községi közigazgatási iktatott iratok 1860–1930, az iktatókönyvek 1858–1930, mutatók 1901–1930-ból találhatók. Továbbá 1904–1930 hadigondozási iratok; 1914–1929 hadisegéllyel kapcsolatos iratok; 1918-ból hadisegély fizetési ívek; 1843–1929 összeírások; 1890 községi szabályrendeletek; 1914–1916 kolera járvány iratai; 1929-ből Bajához csatolás iratai; 1884–1934 nyilvántartási jegyzékek a földbirtokosok személyében beállt változásokról. Továbbá kataszteri birtokívek és összesítése 1886–1926 és birtokívek névmutatója; 1854–1913 katonai ügyek iratai; 1874–1922 közmunkával kapcsolatos iratok; 1861–1911 közgyámi és árvapénztári iratok; 1807–1850 árvapénztári és gyámpénztári könyvek; 1903–1909 közpénztári naplók, költségvetési előirányzatok, számadási főkönyvek; 1811–1812, 1875–1926 pénzügyi iratok (költségvetési, pénztárnapló, pénztári számadások); 1800–1870 hadi- és házadó jegyzékek, naplók; 1847–1922 adókivetéssel kapcsolatos iratok, lajstromok; 1912 jegyzék községi és papi adókról; 1916 adókivetési lajstromok; 1892 árvízkárosultak adóelengedése; 1904 szegénypénztári kiadási nyugták; 1928 házipénztári kiadási nyugták; 1851–1871 községi elöljárósághoz intézett iratok; 1894–1907 tanácsi iktatott iratok; 1820–1847 a szentistváni jegyzőhöz intézett iratok; 1857–1863 egyéb kimutatások; 1873–1930 a községi bíráskodás iratai; 1929–1930 erkölcsi bizonyítványok; 1872–1883 képviselőtestületi, bizottsági jegyzőkönyvi töredékek; 1888–1901 közgyűlési jegyzőkönyv; 1907–1930 képviselőtestületi jegyzőkönyvek; 1848–1850 Pest vármegye gyűléseiről felvett jegyzőkönyvek és rendeletek másolati könyve; 1783–1848 körlevelek jegyzőkönyve; 1853–1856 hirdetmények könyve; 1926 publikáció könyv; 1857 árvák öröklési könyve; 1893–1914 jelentkezési könyv a hadsereg és haditengerészet nem tényleges állománybeli legénységéről; 1893–1915 jelentkezési könyv a hadsereg és haditengerészet nem tényleges állománybeli legénységéről; 1902–1914 nyilvántartási jegyzék, névjegyzék a hadsereg nem tényleges állománybeli legénységéről. Vannak kataszteri telekkönyvek, 1926-ból névmutató a kataszteri birtokívekhez, 1883-ból kisegítő könyv a kataszteri tiszta jövedelem kiszámításához, 1899-ből kataszteri telekkönyv hitelesített másolata, 1873–1874 index, 1874 örökváltsági könyv, 1885 örökváltság adósok főkönyve, 1859 tagosítási főkönyv, 1858–1870 dézsmaváltsági főkönyv, 1911 marhalevél iktató, 1897 adókötelesek összeírása – kültelek, 1909 Bajaszentistván és a hozzá

tartozó községek egyéni földadó felosztási jegyzéke, 1914 házadó kivetési lajstrom, 1919–1921 egyéni földadó felosztási jegyzék, adófőkönyvek 1872–1930, 1899 községi és vármegyei pótadók, 1906–1908 megyei pótadó, 1922 községi és megyei pótadó, 1923 együttesen kezelt állami adók, vármegyei és községi pótadó, 1922–1924 földadó főkönyv, 1929–1930 földhöz juttatottak főkönyve, 1899 útadó főkönyv, 1905–1909 fogyasztási adófőkönyv és pénztári napló, 1924 házadó könyv.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL V. 312. Császártöltés Nagyközség iratai 1893–1944 (1947). 5,12 ifm.

A hagyomány szerint I. Lipót, de inkább Mária Terézia ideje alatt mecklenburgi munkások töltést emeltek a mocsarak fölé, erről maradt a neve Császártöltés, németül Tschasartet. A hivatalosan 1743-ban alapított község kalocsai érsektől kapott alapítólevele a község iratai között másolatban szerepel. 1832-ig a kalocsai érsek a helység földesura, azután a kalocsai káptalan birtokába ment át a település. 1900-ban 473 ház állott itt, 2664 lakossal, magyarok és németek vegyesen. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2859 fő, a lakosság 14,2%-a volt német, 1941-ben a 3670-ből 71,4%-a. A II. világháború után a kitelepített sváb családok helyére felvidéki magyarokat költöztettek. Ma Bács-Kiskun megyéhez tartozik, de 1950-ig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskőrösi járásához.

Az iratanyag közgyűlési jegyzőkönyvekből, számadási, közigazgatási, adóügyi iratokból áll. A képviselőtestület nem iktatott, külön kezelt iratai között az 1926–1944-es időszakból nemzetgyűlési, országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek, 1905–1931-ből vagyonleltárak, 1915–1944-ből költségvetési iratok maradtak fenn. Az elöljáróság külön kezelt iratai között dobolási könyvek 1929–1947, gyümölcsösök, haszonállat, népmozgalmi összeírások 1926–1944-ből vannak. Nyilvántartások egyletekről, bűnjelekről, lovakról, házadóról, végrendeletekről, stb. 1924–1947-ből vannak. Az adóügyi iratokban tulajdon- nyilvántartás és átruházás iratai 1913–1941-ig, amelyet kiegészítenek a birtoklapok, a kataszteri birtokívek, házadó kataszteri törzsívek, adófőkönyvek, védett birtokok adófőkönyve, házadó kivetési lajstromok, stb.

BKMÖL XXII. 312. Császártöltés Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,56 ifm.

Császártöltés 1945 után is Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Kiskőrösi járásának községe 1950-ig. Közgyűlési jegyzőkönyvei nem kerültek levéltárba, kevés közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből, a községi pénzügyi gazdálkodás iratai1945–1950-ből vannak. Köztük van kimutatás azon császártöltési lakosokról, akik a német fegyveres SS tagjai voltak (1945); valamint az itt lakó kitelepítésre kötelezett svábok ingatlanairól (1947) is.

BKMÖL V. 313. Csátalja Nagyközség iratai 1895–1944 (1950). 1,42 ifm.

Csátalja névvel először 1543-ban találkozunk, német neve Tschatali. Nagyközség Bács-Bodrog vármegye, Bajai járásában. A 18. században három nagyobb hullámban folyt a német telepesek letelepítése. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2420 fő, a lakosság 93,6%-a volt német, 1941-ben a 2750-ből 91,5%.

Az iratanyag töredékesen került levéltárba, tanácsülési jegyzőkönyvek 1895–1950, képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1895–1950, közigazgatási iktatott iratok 1941–1944-ből, a hozzájuk tartozó iktató- és mutatókönyvekkel. 1945. febr. második felében Jugoszlávia területéről érkező menekülteket – bukovinai székelyeket is – Bács-Bodrog vármegyében, németek által lakott községekben kellett elhelyezni. Az utasítás a németek összeköltöztetését, valamint a bútorok, és ágyneműk igénybevételét is lehetővé tette.

BKMÖL XXII. 313. Csátalja Község iratai (1887) 1945–1949 (1953). 2,47 ifm.

Csátalja a Bajai járás községe. 1945–1949 általános közigazgatási irataihoz csak 1948-ból áll mutató a kutatók rendelkezésére, a többi irat átlapozással kutatható. Köztük található többek között 1947-ből a Csátalján élő, áttelepítésre kötelezett németekről készített névjegyzék; a Hajósról Csátaljára telepítettek névsora; 1948-ból névjegyzékek, összeírások áttelepítésre kötelezettekről, utasítások a községi elöljáróság részére, községi bizonyítványok, kataszteri birtokíveken a kitelepítés dátumával, vagyoni nyilatkozatok. A németek kitelepítésével kapcsolatos iratok előfordulhatnak még a bajai járási főjegyzői, bácsalmási járási főjegyzői, vármegyei alispáni iratokban is. A község külön kezelt iratai között szabályrendeletek és jegyzőkönyvi kivonatok 1887–1947-ből, a munkaerő-nyilvántartó iratai 1946–1948-ból, a község pénzügyi gazdálkodásának iratai 1945-ből vannak.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 64–65. p.

BKMÖL V. 314. Csávoly Nagyközség iratai 1860–1944 (1947). 7,97 ifm.

A török defterek 1580-ban 27 házzal említik a bajai náhijében. 1665-ben a Bácsi Érsekség birtokai között szerepel. Csávolyt mint községet a török utáni idők után a legkorábban, 1734-ben említik a dokumentumok, amikor az érseki faluban 26 adófizető család lakott. A kalocsai érsek buzdítására 1782–84-ben 424 fő német személyt (kb. 100 családot) irányítottak a községbe Soroksárról és Hajósról. Neve szerbül Čavolj, németül Tschawal. A nagyközség Bács-Bodrog vármegyében, mérnökileg tervezett, sakktábla alakú település. A település lakosainak létszáma 1910-ben 3007 fő, a lakosság 69,1%-a volt német, 1941-ben a 3253-ból 68,8%. A település 1918–1921-ben szerb megszállás alatt volt. 1944 végén kb. 250 német elmenekült, 1947. augusztusában a német lakosság 30%-át (553 fő) kitelepítették; a Szovjetunióba 1945 elején kényszermunkára vitt németek száma 47 fő volt. Kb. 1200 Dél-bácskai menekültet, a környező községek lakosainak egy részét, ill. 1947-ben felvidéki magyarokat telepítettek a helyükre.

A levéltárban a 19. század végétől található iratanyagban az adóügyi iratok szinte teljesen a kutatók rendelkezésre állnak. Teljes a képviselőtestület jegyzőkönyvi anyaga 1883–1940-ig. Választók névjegyzékei 1914-ből és 1931-ből, vagyonleltárak pedig 1889–1938-ból, költségvetési iratok 1876–1943-ig vannak. Az elöljáróság iratai közül a tanácsülési jegyzőkönyvek 1895–1947-ből lelhetők fel. A közigazgatási iktatott iratok rendkívül hiányosak 1866–1944-ig. Külön kezelt irataik között szabályrendeletek 1886-tól, árverési jegyzőkönyvek és egyezség-szerződések 1860-tól, népszámlálási iratok 1939-ből, községi nyilvántartások 1895–1942-ig iparosokról, kereskedőkről, tanoncokról, cigányokról, gőzkazánokról, háborúban elesettekről, községben született ifjakról készültek. Vannak kataszteri birtokívek, telekkönyvi végzések mutatói 1886–1892-ből, adófőkönyvek 1872-től, adóbeszedési és kivetési lajstromok, stb.

BKMÖL XXII. 314. Csávoly Község iratai 1945–1949. 2,76 ifm.

Csávoly a Bajai járás községe. 1945–1949 közötti általános közigazgatási irataihoz csak 1949-ből áll mutató a kutatók rendelkezésére, a többi irat átlapozással kutatható. Bizalmas közigazgatási iratai 1949-ből, dobolási könyve 1948-ból, a község költségvetési és zárszámadási iratai 1946–1949-ből, községi hatósági, és illetőségi bizonyítványok 1946–1949-ből, árverési jegyzőkönyvek a községben megtartott földalap tulajdonát képező ingóságokról 1949-ből lelhetők fel. Pénztári iratok 1945–1949-ből, köztük segélyek és hadisegélyek kifizetéséről szóló kimutatások 1945-ből, adófőkönyvek 1945–1949-ből.

BKMÖL V. 316. Csikéria Nagyközség iratai 1923–1945. 2,57 ifm.

A község 1924-ben alakult. A település lakosainak létszáma 1941-ben 2050 fő, ebből 21,7% volt német.

Iratainak csak egy része – igen rossz állapotban – került levéltárba. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1928–1940-ig, tanácsülési jegyzőkönyvek 1924–1937-ig, közigazgatási iratai 1927–1944-ig, számadási főkönyvek pedig 1928–1944-ig, adóügyi iratok 1923–1945-ig találhatók meg.

BKMÖL XXII. 316. Csikéria Község iratai 1945–1949 (1950). 1,31 ifm.

Csikéria 1945–1950 között Bács-Bodrog vármegye, Jánoshalmi járásának községe volt. A község iratait képezik a képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1947–1950-ből, közigazgatási bizalmas és általános iratai 1945–1949-ből, amelyek között van pl. 1948-ból a csikériai német lakosok névjegyzéke és vagyoni viszonyai, a földhözjuttatottak és a kitelepítésre kötelezettek jegyzéke. Külön kezelt iratai között anyakönyvi iratok, hatósági vagyoni bizonyítványok, népszámlálási iratok, dobolási könyvek, munkaerő-nyilvántartó iratai 1946–1949-ből. A község pénztári és adóügyi iratai töredékesen 1945, 1948-ból vannak csupán.

BKMÖL V. 327. Felsőszentiván Nagyközség iratai 1895–1944 (1947). 0,48 ifm.

Első írásos említése 1198-ban kelt. Érseki birtok, majd a Becsei, Maróthy, a Czobor, 1770-től pedig a Grassalkovich család birtoka. A települést magyarok, horvátok és németek lakták. Neve szerbül Gornji Sentivan, németül: Ober-sankt Iwan. A település lakosainak száma 1910-ben 2536 fő, a lakosság 18,5%-a volt német, 1941-ben a 2849-ből 17,55%. 1950-ig Bács-Bodrog vármegye, Bajai járásának nagyközsége.

A község iratanyaga igen töredékesen került levéltárba. Képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1895–1947-ből, közigazgatási általános iratai 1938–1944-ből, bizalmas iratai 1942–1943-ból, választási névjegyzékek 1944-ből, hirdetési könyvek 1940–1944-ből, adófőkönyvek 1942–1944-ből vannak.

BKMÖL XXII. 328. Felsőszentiván Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,3 ifm.

A Bajai járás községe. Irataiból igen kevés került levéltárba, köztük bizalmas és általános iktatott iratok 1944–1949-ből, közöttük többek között 1945-ből való kimutatás idegen illetőségű német nemzetiségű menekültekről, a kiutasítottak alispáni utasítás alapján történő elhelyezéséről (Bajmokról, Ószivácról, Borócról, Sziléziából); kimutatás elkobzott, ill. megváltott házakról; honvédség részére föld és házhely juttatásról; összesítő kimutatás földbirtok számáról, területéről (6938 kh); kimutatás a község területén lakó jugoszláv állampolgárokról; főjegyzői jelentés és jugoszláviai polgári menekültek jelentkezési lapjai; német nemzetiségű jugoszláviai svábok összeírása; telepítési adatok: föld, ház – elkobzás – család telepítése; 1946-ból a szomszédos államok területéről átköltözöttek nyilvántartásba vétele (KSH-nak) gyűjtőív; ügyvédi levélben adat az 1944-es deportálás során elpusztult egyénekről; zárójelentés igazolt személyekről; a Nemesnádudvarról Felsőszentiványra összetelepítettek névjegyzéke 1947-ből való; 1948-ból községi jelentés, kimutatás a földreform végrehajtásáról 1945-ből; névjegyzékek a község német anyanyelvű és nemzetiségű népességéről az 1941. évi népszámlálás alapján; névjegyzékek a mentesítettekről (Áttelepítési III. Oszlop Mentesítő Bizottsága iratai 1945–1947-ből), áttelepítésre kötelezettekről, kivételezettekről, magyar nemzetiségű, de német anyanyelvet vallott lakosokról, névjegyzék a koruknál fogva visszatartott személyekről, kimutatás a német áttelepítés során hadifoglyok családtagjainak visszatartásáról.

A felsőszentiváni birtokrendezésről a végleges jegyzőkönyvek (benne felszólamlások, kérvények, kimutatások a község német lakosairól 1947–1948-ból), már a Felsőszentiváni Községi Tanács 1950-es bizalmas irataiban találhatók (BKMÖL XXIII. 726. c.). A község pénzügyi

gazdálkodásának iratai 1945–1948-ból, adóügyi iratai között tulajdonátruházási iratok 1949–1950-ből találhatók.

BKMÖL V. 331. Gara Nagyközség iratai 1861–1944 (1949). 4,52 ifm.

A falu történetének írásos emlékei a 13. századig vezethetők vissza. A jelenlegi település csak a török hódoltság megszűnése után alakult ki. A török elől délszlávok költöztek a helységbe. A falu birtoklása gyakran változott, a Várdai, a Milojhovics, a nádor, az érsek, Baja, Czobor Márk, 1741-ben báró Vajay tulajdonában, határa 1750-től a Grassalkovichoké. Templomot 1780-ban építettek, és ekkorra már németekkel is betelepítették a falut. Garán anyanyelv szerint 1890-ben német, bunyevác és magyar lakosság élt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4087 fő, a lakosság 67,2%-a volt német, 1941-ben a 2750-ből 91,5%.

A község iratanyaga 1900-tól viszonylag épen megmaradt. Közgyűlési jegyzőkönyvei 1861–1943-ból, községi szabályrendeletek 1888–1942-ből, vagyonleltár 1913-ból, költségvetési és zárszámadási iratok 1926–1943-ból, népszámlálási nyilvántartólapok 1941-ből, közigazgatási iktatott iratok 1899–1944-ig, dobolási könyvek 1942–1947-ből, különböző összeírások és községi nyilvántartások 1905–1944-ből, árva- és gyámügyi hagyatéki iratok 1905–19907-ből, számadási főkönyvek 1913–1944-ből. Az adóügyi iratok 1900–1944 között tulajdon-nyilvántartás és átruházás, kataszteri birtokívek, birtoklapok, adófőkönyvek, adókivetési lajstromok vannak.

BKMÖL XXII. 332. Gara Község iratai 1945–1949. 2,12 ifm.

A Bajai járás községe. A képviselőtestület iratai közül a közgyűlési jegyzőkönyvek 1945–1950-ből, költségvetések és zárszámadások 1945-ből, 1949-ből vannak. A községi elöljáróság közigazgatási iktatott iratainak 1945–1949 kutatásához iktató és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Külön kezelt anyakönyvi iratok 1948–1949-ből vannak.

BKMÖL V. 334. Hajós Nagyközség iratai (1784) 1890–1944 (1950). 0,33 ifm.

Legkorábbi adatok 1433-ból vannak a helységről, 1443-ban Hajósy és Hajós családokról tesznek említést az iratok. A község a török időkben elpusztult, és gróf Csáky Imre kalocsai érsek telepítette be újból 1715 táján Bussen és Tittelhoff sváb községek lakosaival. Az 1720. évi országos összeírásban még nem szerepel. A plébánia 1723-ban alakult, a r. k. templom 1728-ban épült. 1756-ban a helység országos vásárok tartására nyert szabadalmat. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4480 fő, a lakosság 79,3%-a volt német, 1941-ben az 5311-ből 84,9%.

Hajós község feudális kori irataiból csupán perceptori számadások vannak 1784–1847-ből. A polgári korból csak a képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1890–1925, ill. 1931–1945, 1949–1950-ből.

BKMÖL XXII. 335. Hajós Község iratai 1945–1949 (1951). 0,67 ifm.

A Kalocsai járás községe. Képviselőtestületi iratai hiányosak, közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ig ugyancsak töredékesen maradtak fenn. Katonai és hadigondozási iratai 1945-ből, a pénzügyi gazdálkodás iratai 1947–1949-ből vannak.

1945-ből a községi volksbundisták házairól és földbirtokairól készült hatósági vagyoni kimutatások, elkobzási ügyek, hagyatéki ügyek, valamint iparszüneteltetésről szóló iratok maradtak fenn.

BKMÖL V. 336. Harta Nagyközség iratai (1805) 1856–1944 (1946). 7,55 ifm.

A dunamenti nagyközség lakosságának többsége németajkú és ág. ev. vallású. A középkorban Fejér vármegye Solti járásához tartozott. 1455-ben Nagy-Harta néven említették az oklevelek. 1690-ben az elpusztult helységek között szerepelt. Az 1720–1724 közötti időszakban telepítette újra Ráday Pál, Würtenbergből behozott ág. ev. vallású németekkel. Az 1754. évi vármegyei nemesi összeírás szerint Ráday Gedeon volt a helység földesura. 1792-ben épült az ágostai hitvallásúak temploma. A reformátusok 1847-ben szerveződtek anyaegyházzá. A községet többször sújtotta árvíz, 1852-ben pedig majdnem teljesen leégett. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4967 fő, a lakosság 59,6%-a volt német, 1941-ben az 5815-ből 66,8%. 1943-ban az 5820 főből magyar 32 %, német 66 %, tót 2 % volt, az 1944-ből fennmaradt kimutatás szerint, amely a községben élő zsidó lakosok Kalocsára történő elköltöztetése kapcsán készült. A község lakosai gazdakört, takarékpénztárt és hitelszövetkezetet tartottak fenn. A községhez tartozott Hartaibojár és Hartaimikla valamint Dunatetétlen és Érsekiharta puszták. Bojár és Mikla a 16. sz.-ban még önálló helység volt, amelyeket 1596-ban Szegedy Márton és András nyertek királyi adományul. Az 1754. évi vármegyei nemesi összeírás szerint e két puszta Tersztyánszky László és József, továbbá Vigyázó Pál és Mihály birtoka volt. Ide tartozott még Szülleölle puszta, amelyről első ízben 1427-ben tettek említést, mikor az Kormói Péter neje, Katalin birtokába került. A 18. sz.-ban a Földváry családé, 1910-ben a hartaiak birtoka volt, akik a mintegy 500 hold erdőt 1865-ben kiirtották, és szántóföldde tették. A helység neve 1900-ig Kisharta volt. Kisharta község területe 1872-ben 2662 hold 384 négyszögöl volt. 1900-ban változott Hartára a helység neve. 1900-ban a községi elöljáróság Bojár, Tetétlen és Mikla pusztákon a vadászati jogot gróf Teleki Józsefnek adta bérbe. A vadászati jogot az elöljáróság jóváhagyásával 1944-ig mindig bérlők gyakorolták. Egy 1914-ben készült irat (47–48/1914.) szerint, a községi vezető funkcióira nemzetiségi és vallási megkülönböztetés nélkül bárki megválasztható volt. Az I. világháború éveiben az egyre fokozódó munkaerőhiány enyhítésére Harta községbe és a hozzá tartozó pusztákra összesen 249 hadifoglyot, (elsősorban oroszokat) küldtek. A hadifoglyok munkaerejének igénybevétele az I. világháború végéig folytatódott.

A község fondjában szervezeti ill. iratfajtai alapon 3 sorozat található, a hagyatéki iratok az elöljáróság közigazgatási iktatott irataiban lelhetők fel. 1. sorozat: A Képviselőtestület iratai: Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1881–1883, 1892; közgyűlési jegyzőkönyvek mutatóval 1909-1937; országgyűlési képviselőválasztás jegyzékei 1924–1944; Kis Harta község képviselőtestületének tisztújítási iratai 1892; Harta község képviselőtestületének tisztújítási iratai (névjegyzékek) 1939, 1940, 1943; községi költségvetések, zárszámadások, vagyonleltárak 1875–1943-ból. 2. sorozat: Az Elöljáróság iratai: Közigazgatási általános iktatott iratok (1860) 1872–1944, iktató- és mutatókönyvek 1929–1944-ből. Közigazgatási bizalmas iratok 1932–1944. Katonai iratok 1944-ből. A hartai birtokosság legeltetési társulatának iratai 1911–1942. Anyakönyvi iktatott iratok 1898-1932, házassági szerződések 1805–1872, hagyatéki iratok 1872–1918. Árverési jegyzőkönyvek 1860, 1910–1941; vetésterületi kimutatások 1943–1944; Kis Harta község közigazgatási hatósági vizsgálatának iratai 1890–1893. Árvaszéki határozatok 1872–1936; cselédügyek 1886–1943; oltandók és újraoltandók összeírása 1918–1930; állat-, kocsi- és ingatlan-összeírások 1942–1945. Számadási főkönyvek 1940–1944, pénztári számadások 1856–1943, alapok számadásai 1928–1942, pénztári naplók 1872–1944, illetményjegyzékek 1927–1940. 3. sorozat: Az adóügyi jegyző iratai: Telekkönyvi végzések 1913–1944, kataszteri birtokívek (Vejte), kataszteri birtokívek (Érsekiharta). Adófőkönyvek (földadó, bor(ital)adó, búzaföldadó, szükségadó, juttatottak beszedési naplója, községi pótadó megosztási kulcs) 1931–1944. Adóbeszedési naplók (húsfogyasztási adóbeszedési napló, borfogyasztási adóbeszedési napló, legeltetési adóbeszedési napló, adóbeszedési napló, adóbeszedési napló összesítése) 1882–1945. Földadókivetési lajstrom Harta 1917–1940; Vejte 1917–1943; Dunatetétlen 1917–1940; Érsekiharta 1917–1943; Pataji Bojár 1917–1943; Hartai Bojár 1917–1943; Hartai Mikla 1917–1943. Földadónak adóközségenkénti kimutatása 1917-ből, házadó kivetési lajstromok 1917, 1920–1944; névjegyzék a házadó kivetéséhez 1944–1946; kincstári házhaszon-részesedési főkönyv és lajstrom 1922–1925; kereseti adókivetési lajstrom 1913–1922; földhözjuttatottak vagyonváltság

főkönyve 1931–1932; Harta, Dunatetétlen és Dunapataj legelő törlesztési főkönyve 1939-ből; Dunatetétlen vagyonváltság legelő törlesztési részlet beszedési napló 1936–1940; Harta vagyonváltság legelő törlesztési nyilvántartás 1927–1936; vagyonváltságföld leszámolási jegyzék 1925–1931; haszonbérleti szerződések 1887–1944; haszonbérleti főkönyv 1929–1941; borfogyasztási haszonbérlők jegyzéke 1882; vadászati haszonbér illetmények 1933; közmunka főkönyv 1930; közmunka kivetési lajstrom 1930–1944; marhalevél iktatók 1939–1944.

BKMÖL XXII. 337. Harta Község iratai 1945–1949 (1952). 2,74 ifm.

A község a Dunavecsei járáshoz tartozott. Képviselőtestületi iratai hiányosak, közgyűlési jegyzőkönyvei 1948–1949-ből vannak. Közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ig, de csak 1945–1946-ból vannak hozzá iktatókönyvek, mutató nincs, tehát átlapozással kutatható. Közellátási iratok 1945–1949-ből, munkaerő-nyilvántartási iratok 1947–1949-ből vannak. A falu dobolási könyve 1945–1952-ből szolgáltat adatokat a községben történt és kihirdetett eseményekről. Többek között 1946-ból német anyanyelvűek névsora, 1947-ből kitelepítettek fellebbezései is vannak.

BKMÖL V. 339. Istvánmegye Község iratai 1794–1855 (1860). 0,63. ifm.

István-Megye helységet és határát az 1836. évi XXX. tc. alapján Pest Vármegyéből Bács Vármegyéhez csatolták, 1852-ben egyesítették Bajával. Iratai számadások, végrendeletek, egyességi, bérleti, adóssági, hagyatéki, bíróválasztási iratok, közpénztári, bírói és árvatári számadások, szóbeli bírósági iratok, katonaállítási kötelezvény, harangjövedelem kimutatás.

BKMÖL V. 345. Katymár Nagyközség iratai (1855) 1891–1944 (1949). 3,95 ifm.

A neve először egy 1388-as feljegyzésben fordult elő, Kachmár néven, amely Tőttös László birtoka volt. 1466-os és 1499-es írások Kathmár, ill. Kathymar néven említették. A Kisvárdai család – mint a Tőttösök jogutódai – birtokába került. 1590-ben 22 adózó házat írtak össze. 8 évvel később a szerb lakosság elköltözött. A későbbi években a birtokosok személye többször változott. Az 1700-as évek elején faluként szerepel az összeírásokban, de igen kevés lakossal. 1763 után a falut bunyevácokkal telepítették be. 1800-ban a Latinovics család vette meg a települést. Ekkor kezd a kezdetben szegényes falu fellendülni úgy, hogy 1846-ban Latinovics Sándor özvegye, Katymár mezővárossá nyilvánítását kérte. Az 1900-as években 4636 (368 magyar, 2562 német, 1689 bunyevác, és 17 szerb) lakost, 850 házzal írtak össze. A település lakosainak létszáma 1910-ben 4702 fő, a lakosság 57,1%-a volt német, 1941-ben a 4992-ből 59,8%.

1. sorozat: A község képviselőtestületének iratai: Képviselőtestületi és közgyűlési jegyzőkönyvek 1891–1944; járási tiszti értekezlet jegyzőkönyvi kivonata 1929–1943; építési engedélyek 1855; szabályrendelet 1939; szerződések 1923; országgyűlési választók névjegyzéke 1928; pótköltségvetés 1937; községi költségvetés 1938; vagyonleltár 1928-ból. 2. sorozat: Az elöljáróság iratai: Tanácsülési jegyzőkönyvek 1908–1933; közigazgatási iktatott iratok 1922–1943; közigazgatási iratokhoz iktató és mutatókönyvek 1892–1944; hivatalvizsgálati iratok 1928–1933. Összeírások (szőlő, vetésterület) 1931–1936; cselédek, mezőgazdasági munkások összeírása 1939–1940; gazdasági cselédek nyilvántartója 1942–1943. Hadigondozási iratok (é. n.), községi bíráskodás iratai 1928–1933, dobolási könyv 1938–1940, közellátással kapcsolatos kimutatások 1942–1945. 3. sorozat: Az adóügyi jegyző iratai: Földhözjuttatottak főkönyve 1928–1936; kataszteri birtokívek, birtoklapok (é. n.). Adófőkönyvek, adókimutatás (statisztika), adóhátralék, adóalany összeírás, vagyonváltság-haszonbér előírás, használati-díj lajstrom 1925–1942; adóbeszedési naplók 1933–1945, útadó főkönyv 1908, borfogyasztási adófőkönyv 1943. Tulajdonátruházási jegyzőkönyvek 1906–1946. Marhalevelek jegyzőkönyve/iktatója 1916–1949-ből.

Irodalom:
Kőhegyi Mihály: Katymár lakossága a XVIII. század első harmadában. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 97–104. p.

BKMÖL XXII. 344. Katymár Község iratai (1944) 1945–1949 (1950). 0,39 ifm.

A Bajai járás községe. A község irattára az 1956-os forradalom ideje alatt elpusztult. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1946–1950-ből, költségvetése, számadási főkönyve és pénztári naplója 1945-ből, a község dobolási könyve 1945–1949-ből, adóügyi iratai 1946-ból, gazdajegyzői iratok 1949-ből vannak.

BKMÖL V. 353. Kunbaja Nagyközség iratai 1903–1944 (1948). 3,09 ifm.

A falu a mohácsi vész után alakult. Első említése a Steltzer-féle török defterekben található, ahol a szabadkai náhijében 1560-ban 27 adózó házzal szerepel. Egy 1598-as feljegyzés szerint rác lakossága Esztergom vidékére költözött. Az 1699. évi első összeírásban Kunbaja 59 gazdával szerepel, tehát az akkori viszonyokat tekintve Bács vármegye egyik legnépesebb falvai egyike volt. A falu a Rákóczi-mozgalmak idején elpusztult. A puszta 1817-ben almási Rudics Máté birtokába került, majd Teleki Józsefné Szászy Julia birtoka lett. A 19. század elején e pusztát németekkel telepítették be. Új díszes temploma 1877-ben épült, melynek freskóit 1873–1877 között Lohr Ferenc készítette. Egyházi anyakönyv vezetése 1819, paróchia 1820 óta van. Kunbaján 1890-ben 2586 fő élt 398 házban, ebből 2417 német. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2769 fő, a lakosság 86,2%-a volt német, 1941-ben a 2920-ból 87,1%. 1946-ban a német lakosságot kitelepítették, helyükre a Délvidékről és a Felvidékről telepítettek családokat.

A község iratai töredékesen kerültek levéltárba. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1942-ből, hagyatéki iratok 1903–1944-ből, közigazgatási iktatott iratok 1941–1943-ból, iktatókönyvek hozzá tartozó iratok nélkül 1930-tól lelhetők fel. Számadási főkönyvek 1929–1940-ből, dobolási könyvek 1937–1950-ből, választói névjegyzékek 1928–1945-ből, állat- és gyümölcsfa-összeírások, adófőkönyvek 1936–1944-ből, körállatorvosi iratok 1927–1929-ből.

BKMÖL XXII. 352. Kunbaja Község iratai 1944–1949 (1951). 2,1 ifm.

A Bácsalmási járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei hiányoznak ebből az időszakból, csupán a község költségvetése van meg 1947–1948-ból. Közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak iktatókönyvekkel, de mutatókönyv csak 1946 és 1949-ből maradt fenn. A külön kezelt iratok között halottkémi jelentések 1945–1946-ból, katonai és hadigondozási iratok 1945–1946-ból, pénzügyi iratok 1944–1947-ből, adóügyi iratai között házadó kivetési naplók szerepelnek 1945–46-ból.

A községi közigazgatási iratokban található egy utasítás, amely a 84 350/1947. BM sz. rendeletben említett összeírólapok kitöltéséhez készült, benne kitelepítési névjegyzékek, de azok nem mondhatók teljesnek. (BKMÖL XXII. 352. Kunbaja község kig. iratai 328/1948.) A németek kitelepítésével kapcsolatos iratok előfordulhatnak, a bajai járási főjegyzői, bácsalmási járási főjegyzői, vármegyei alispáni, községi stb. közigazgatási iratokban.

BKMÖL V. 358. Madaras Nagyközség iratai (1937) 1940–1944 (1945). 0,25 ifm.

A község kun telep volt, 1377-ben Kumcheg fiainak birtoka. 1580–1582-ben a török iratokban 44 adózó házzal szerepelt, de a török kor végén elpusztult és 1697-ben csak pusztaként említik. A pusztát 1712-ben Osztroziczki Imre kapta meg, majd a Billard család vette meg 1733-ban. 1743-ban kezdődött meg a betelepítése vegyes ajkú telepesekkel, később németekkel. A betelepítés 1787-ben fejeződött be. A faluban 1820-ban 2000 magyar és 787 bunyevác lakott, 1900-ban 5653

főből 5148 magyar, 500 német, a többi szerb és tót nemzetiségű volt. A település lakosainak létszáma 1910-ben 5780 fő, a lakosság 7,3%-a volt német, 1941-ben a 6477-ből 5,9%. A település 1950-ig Bács-Bodrog vármegye községe.

A község iratai nagyon hiányosan kerültek levéltárba, köztük a község költségvetési és számadási iratai 1943–1945-ből és telekkönyvi betétlapok vannak.

BKMÖL XXII. 358. Madaras Község iratai 1945–1949. 3,26 ifm.

A Bácsalmási járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyve csak 1946-ból került levéltárba, valamint zárszámadási iratai 1945–1949-ből. Az elöljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből, melyekhez 1945–1946-ból van iktató- és mutatókönyv. Külön kezelt iratai között anyakönyvi iratai 1945–1951-ből, pénzügyi iratai 1945–1948-ból vannak.

BKMÖL V. 363. Nemesnádudvar Nagyközség iratai (1845) 1903–1944. 0,24 ifm.

A települést egy 1432-ből származó oklevél említi először. Neve 1900-ig Nádudvar, német neve Nadwar, majd 1900-tól a Nemesnádudvar nevet használja. A községet 1724-ben Németországból betelepült, jórészt földművesemberek alapították. A község 1945-ig Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéhez, 1945 és 1950 között Bács-Bodrog vármegyéhez tartozott. A település lakosainak létszáma 1910-ben 2637 fő, a lakosság 88,5%-a volt német, 1941-ben a 3097-ből 85,1%.

Irataiból a község képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1903–1942-ig.

BKMÖL XXII. 363. Nemesnádudvar Község iratai 1945–1949. 1,63 ifm.

A Bajai járás községe 1945-től. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei nem kerültek levéltárba. A községi elöljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak, mutatókönyvek 1947–1949-ből, dobolási könyv 1947-ből.

BKMÖL V. 371. Rém Nagyközség iratai 1895–1944. 0,18 ifm.

Bács-Bodrog vármegyében, a Jankovác és Baja közötti falut már a török defterek is említik 1580-ban (Rím, Rym). A török hódoltság alól 1687-ben szabadult fel a település, és ekkor délszláv telepesek érkeztek ide. A Rákóczi-féle szabadságharc során lezajlott pestisjárvány miatt a vidék újra elnéptelenedett. Rém pusztát Mária Terézia 1750-ben Grassalkovich Antalnak ajándékozta. Rém 1872-ben lett önálló község. Lakosainak száma 1910-ben 1367 fő, a lakosság 39,3%-a volt német, 1941-ben az 1820 lakosnak 38,1%-a.

Levéltárba került iratai közgyűlési jegyzőkönyvek 1895–1944-ig, amelyekhez mutató áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXII. 371. Rém Község iratai 1945–1950. 1,63 ifm.

A község 1949-ig a Jánoshalmi járáshoz, utána a Kiskunhalasi járáshoz tartozott. A község képviselőtestületének közgyűlési jegyzőkönyvei 1945–1950-ig, elöljáróságának közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből vannak, amelyekhez hiányosan, de iktató- és mutatókönyvek is tartoznak. Közöttük van pl. 1945-ből egy kimutatás azon egyénekről, akik a német hadseregben katonai szolgálatot teljesítettek. A pénzügyi gazdálkodás iratai 1945–1948-ig, köztük számadási főkönyvek, pénztári főnaplók, a sváb kitelepítéssel kapcsolatosan megürült ingatlanok pénztárnaplója, és egyéb pénztárnapló. Adóügyi iratai között kereseti adó, és borfogyasztási adóbeszedési naplók 1945-ből vannak.

BKMÖL V. 388. Vaskút Nagyközség iratai 1851–1944. 2,24 ifm.

A község nevével 1400-ban találkozunk először Bachuta formájában, majd Bachkuta, Batkuta, Baskút (1724), Bácsvaskút (1894) alakban. 1950-ig a Bajai járás nagyközsége Bács-Bodrog vármegyében. A 18. század közepén a Grassalkovich család tulajdonába került, akik külön bírót küldtek ide, és a települést önálló faluvá tették. 1756 és 1800 között a földesúr németeket telepített ide. Az új lakosok hamar ipart is fejlesztettek, a kovácsok, ácsok már 1848-ban céhszabadalmat kaptak. 1869-től postahivatala, iskolája és olvasóköre volt. A falu az I. világháború után 1919-ben szerb megszállás alá került, és 1921-ben került vissza Magyarországhoz. A település lakosainak létszáma 1910-ben 5196 fő, a lakosság 80,4%-a volt német, 1941-ben a 4705-ből 93,4%. A II. világháború után a vaskúti német lakosság 60%-át kitelepítették Németországba. A svábok helyére délvidéki menekültek, magyarországi nincstelen magyarok, bukovinai székelyek és moldvai csángók érkeztek.

A község iratai hiányosan kerültek levéltárba. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1885–1938-ig, szabályrendeletek 1887–1940-ből, költségvetések 1930–1939-ből, közigazgatási iktatott iratok 1868–1944-ig, a községi orvos iratai 1931–1943-ból, egyéb töredékes iratok 1851–1944-ig vannak. Az adóügyi iratok között tulajdonátruházási jegyzőkönyvek és kataszteri birtokívek, adófőkönyvek vannak 1894–1915-ig.

BKMÖL XXII. 387. Vaskút Község iratai (1943) 1945–1949 (1951). 1,66 ifm.

A Bajai járás községe. A képviselőtestület közgyűlési jegyzőkönyvei 1943–1950 közötti évekből, országgyűlési képviselőválasztási iratok és választói névjegyzékek 1949-ből vannak. Az elöljáróság közigazgatási iktatott iratai 1945–1949-ből hozzájuk tartozó iktató- és mutatókönyvekkel állnak rendelkezésre. Külön kezelt közigazgatási iratai között 1945-ből szerepelnek magyarul és oroszul kitöltött kérdőívek, politikai szempontú véleményezéssel a Vörös Hadsereg által elvitt személyekről; 1945–1949-ből katonai és hadigondozási iratok, köztük a hadiárvák és hadiözvegyek, hadirokkantak segélyezéséről. Továbbá községi nyilvántartás van a betelepülésekről és a községi kötelékbe való felvételről 1949-ből; nyilvántartás 1944–1951-ből a végrehajtás céljából átvett bűnügyi költségekről. Pénztári iratai 1945–1949-ből, adóügyi iratai 1943–1951-ből vannak, köztük tulajdonátruházási jegyzőkönyvek is. A fond többek között a Jugoszláviából 1944 októbere után menekült és kiutasított magyarokról is tartalmaz adatokat (1946: a községi elöljáróság kimutatása); 1948-ból az áttelepítésre kötelezettek vagyonának zár alá vételéről; sváb ingatlanok haszonbérbe adásáról; vagyonelkobzásról, kimérés és birtokba-helyezésről; német származású egyénekről, akiknek vagyonváltság fizetést vetettek ki; 1949–1950-ből van földhöz, házhoz juttatottak jegyzéke, végleges telekkönyvezése.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun megye 5.)

Novák László: Pest-Pilis-Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században: Bács-Kiskun megye helységeinek az úrbéri kérdőpontokra adott válaszai 1768–1769-ből. In: Bács-Kiskun megye múltjából II. (A késői feudalizmus kora). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979. 461–583. p.

Fekete Dezső: Egy bácskai nagyközség közegészségügye 1945-ig: [Bácsalmás]. In: Bács-Kiskun megye múltjából IV. (Egészségügy) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1982. 93–132. p.

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából X., (Gazdaság és társadalom.) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [!1990]. 325–389. p.

Tóth Ágnes: Bibó István memorandumai a magyarországi német lakosság kitelepítésével kapcsolatban. In: Bács-Kiskun megye múltjából XI. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1992. 330–382. p.

Kőhegyi Mihály – Merk Zsuzsa: Az 1939. évi népösszeírás Csávolyon. In: Bács-Kiskun megye múltjából XII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1993. 251–283. p.

Tóth Ágnes: „A könyveknek is megvan a maguk sorsa”: a fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek, sajtótermékek összegyűjtése Magyarországon (1945–1947). In: Bács-Kiskun megye múltjából XIII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1994 [!1995]. 124–150. p.
Tóth Ágnes: A magyarországi németek története a hazai történetírásban 1945 után. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 143–151. p.
Mayer János: Az elűzött észak-bácskai svábok németországi beilleszkedésének néhány kérdése. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVII. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2001. 299–340. p.
Tóth Ágnes: Enteignung sowie zwangsweise Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1946. = Beiträge zum Geschichtsbild der Donauschwaben. Wissenschaftliches Symposion 22–23. Oktober 1999. [Gesamtredaktion Franz Roth]. Salzburg. Donauschwäbisches Kulturzentrum, 2001. 47–75. (Donauschwäbische Beiträge 108.)
Tóth Ágnes: Migrationen in Ungarn 1945–1948. Vertreibung der Ungarndeutschen, Binnenwanderungen und slowakisch-ungarischer Bevölkerungsautausch. München. R. Oldenbourg Verlag, 2001. 248. (Schriften des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte 12.)
Tóth Ágnes: Vermögensenteignung sowie zwangsweise. Um- und Aussiedlung der Ungarndeutschen 1945–1948. = Ortsbezüge. Deutsche in und aus dem mittleren Donauraum. Referate der Tagung des Johannes-Künzig-Instituts für ostdeutsche Volkskunde vom 25. bis 27. Oktober 2000. Herausgegeben von Hans-Werner Retterath. Freiburg. Johannes-Künzig-Institut für ostdeutsche Volkskunde, 2001. 47–61. (Schriftenreihe des Johannes-Künzig-Instituts 5.)
Tóth Ágnes: A kollektív bűnösség elve és a német kisebbség. In: Kisebbségkutatás. 11. 2002. 3. 701–710. p.
Kemény János: Duna-Tisza közi mezővárosi végrendeletek 1738–1847. Kecskemét, 2005. (Forrásközlemények 9.) 445. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL VI. 1. A M. Kir. Államrendőrség Bajai Kapitányságának iratai (1891) 1921–1944 (1946). 7,72 ifm.

Lásd: BFL VI. Rendészeti szervek. Általános iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére. Bűnügyi és kihágási iktatókat és mutatókat, nyilvántartásokat (kéjnőkről, büntetett előéletűekről) is tartalmaz a fond.

BKMÖL VI. 2. A M. Kir. Államrendőrség Kalocsai Kapitányságának iratai 1930–1943. 0,24 ifm.

1931. december 31-i hatállyal az 5 kerületi rendőrkapitányság helyébe Budapest székhellyel a M. Kir. Rendőrség Vidéki Főkapitányságát állították fel, amely alá 53 városi rendőrkapitányság volt rendelve, köztük a kalocsai is. Kevés irata került levéltárba, összesen 5 kötet. A reggeli jelentéskönyvet (1930), az őrszemélyzeti parancsnokságon vezették, s a napi bejegyzéseket rendszeresen aláírta az őrszemélyzeti parancsnok. Bejegyezték a létszámmal kapcsolatos adatokat (rendszeresített létszám, szolgálatban lévők, szabadnapon lévők, egyéb távollét rovatokkal) és jelentéseket a különös eseményekről. A szolgálati előjegyzési könyv (1937–1943) és a szolgálati törzskönyv (1935–1938) ugyanazokat a rovatokat tartalmazta (őrt álló rendőrök és őrhelyek, tartalékszolgálat és őrjárat, felügyeleti szolgálatok, szabadnaposok, szabadságon lévők betegek száma), valójában a tervezett és leadott szolgálatok nyilvántartása volt. Az ellenőrzési főkönyv (1937–1941) az ellenőrzés időpontját, az őrszemek számát, a tapasztaltakat, és az ellenőrzést teljesítő személy aláírását rögzítette. A fogda-könyvbe (1931–1936) az őrizetbe vett neve és adatai, az ügyirat száma, a nála talált tárgyak és értékek, az őrizetben töltött napok, az elkövetett ügy milyensége (kihágás, bűnügy, stb.), a távozáskor visszaadott tárgyak, a „jegyzet” rovatba pedig az elbocsátás körülményeiről történtek bejegyzések.

BKMÖL VI. 6. Bács-Bodrog vármegyei községi rendőrállomások iratai 1911–1941. 0,08 ifm.

A fond anyaga rendkívül hiányos; a Bajai járáshoz tartozó községek rendőrségi állomásának 1-1 vezénylési és működési könyve Gara (1911–1912) és Bácsborsód (1938–1940) esetében, valamint Csátalja rendőreinek 7 db szolgálati füzete alkotja (Eifried Antal, Klemm János, Schaffer János és

Várhelyi János rendőröké). A vezénylési és működési könyvbe bejegyezték a szolgálat időpontját és helyét, a szolgálatot végző rendőrök nevét, és hogy a szolgálat ideje alatt történt-e valamilyen esemény. A bejegyzéseket naponta ellenőrizte a főjegyző, jegyző vagy a bíró. A rendőrök szolgálati füzete névre szóló volt, melyet rendszeresen magukkal vittek, és pontosan vezettek. A kivezénylést és ellenőrzést a rendőrállomás vezetője jegyezte be. A szolgálati helyre érkezést és onnan az elindulást megjelölve, aláírással igazoltatni kellett.

BKMÖL VI. 101. A Bajai Pénzügyigazgatóság iratai 1905–1950. 0,15 ifm.

A pénzügyigazgatóság élén az államfő által kinevezett pénzügyigazgató állt, aki a működési köréhez tartozó törvényhatóságok törvényhatósági bizottságának és közigazgatási bizottságának szavazattal bíró tagja és a pénzügyigazgatóság hatáskörébe tartozó összes ügyekben előadója. Általában minden megyének megvolt a maga pénzügyigazgatósága, csak néhány kisebb megyének volt a szomszédos megyével közös hivatala. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén külön pénzügyigazgatóságokat szerveztek egyfelől Budapest (Székesfővárosi M. Kir. Pénzügyigazgatóság), másfelől Pest-Pilis-Solt-Kiskun, továbbá Esztergom vármegye részére (Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság). Ekkor (1937) az ország egész területén 24 pénzügyigazgatóság működött. A budapestvidéki pénzügyigazgatóságnak külön kirendeltsége volt Kecskeméten, a fogyasztási adókra ki nem terjedő hatáskörrel. 1945 után is főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Ügykörükbe tartozott az igazgatási, felügyeleti, ellenőrzési teendők ellátása. Irányításuk, útmutatásuk mellett működött a pénzügyi közigazgatás egy-egy vármegyére kiterjedő szervezete. A pénzügyigazgatás általános hatáskörű középfokú szervei voltak. Mint állami szervek a II. világháború után a 14/1945. ME sz. rendelet szerint tovább folytatták működésüket. A városi, járási, községi adóhivatalok irányítása, ellenőrzése továbbra is fontos feladatuk volt. Az adóbehajtások segítése, az adókivetési kulcsok megállapítása, fogyasztási adók kezelése, részletfizetési kedvezmények és fizetési halasztások engedélyezése, jövedéki ellenőrzések végzése, jövedéki kihágások és adócsalások ügye a pénzügyigazgatóságok munkájának jelentős területe maradt. Ház-, föld-, illetményadó csökkentése, elengedése, mértéke tárgyában kiadott kérelmek, fellebbezések elbírálói voltak első, ill. másodfokon. A 401/1945. ME sz. rendelet a pénzügyigazgatóságok területi illetékessége tárgyában bizonyos átszervezésekről intézkedett. Létre kellett hozni pénzügyigazgatóságot Miskolcon, Nyíregyházán, Sátoraljaújhelyen, valamint a szikszói, bajai, berettyóújfalui, mátészalkai ideiglenes pénzügyigazgatósági kirendeltségeket. 1946-ban pénzügyigazgatóság alakult Esztergomban, Balassagyarmaton, a komáromi pénzügyigazgatóság pedig teljes jogkörű kirendeltséggé alakult át. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet és a 326 500/1948. PM sz. rendelet szerint a városi és községi adóhivataloknak állami adóhivatalokká történő átszervezése következtében módosult a pénzügyigazgatóságok ügyköre is. Az 5800/1949. Eln. A PM sz. rendelet intézkedett a pénzügyigazgatóság területén augusztus 15-étől az állami és forgalmi adóhivatalok megszüntetéséről, s helyette adófelügyelőségek szervezéséről. A 3050/1950. Eln. Fő PM sz. rendelet intézkedett a sátoraljaújhelyi és soproni pénzügyigazgatóság megszüntetéséről, ill. a debreceni, esztergomi, győri, gyulai, miskolci, nyíregyházi, szegedi, veszprémi és zalaegerszegi pénzügyigazgatóságok átszervezéséről. A rendelet rendelkezéseit 1950. március 16-ától kellett végrehajtani, és az átszervezés befejezését a pénzügyigazgatóságok vezetői haladéktalanul kötelesek voltak jelenteni a pénzügyminiszternek.

Irodalom:

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A Bajai Pénzügyigazgatóság anyagában hivatali alkalmazottak személyi lapjai találhatók betűrendben, a dolgozók törzslapjai, tárcafőkönyv a különböző jogcímen beszedett díjakról, illetékekről, stb.; szolgálati és minősítési táblázatok, személyi kartonok betűrendben (esküokirat és családfa is).

BKMÖL VI. 102. A Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai (1921) 1931– 1944 (1945). 2,2 ifm.
a) Általános iratok (1921)1931–1944. 1,36 ifm.
b) A Kecskeméti Pénzügyigazgatóság mellé rendelt Számvevőség iratai (1921) 1931–1944 (1945). 0,84 fm.

Lásd: BKMÖL VI. 101 és PML VI. 101. A Budapestvidéki Pénzügyigazgatóságnak külön kirendeltsége volt Kecskeméten, a fogyasztási adókra ki nem terjedő hatáskörrel. Illetékessége Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részére terjedt ki, kb. Ceglédtől a megyehatárig. Működését 1931-ben kezdte meg, és feladatkörét 1950-ig látta el, amikor azt a Megyei Tanács Pénzügyi Osztálya vette át. Ügyosztályai: I. Általános, II. Egyenes adó, III. Illeték, IV. Forgalmi adó, V. Dohány- és szeszjövedék, VII. Földadó. A hivatal iratanyaga csak töredékesen maradt meg, iktató- és mutatókönyvek; iktatott iratai csak az V. ügyosztálynak vannak.

A pénzügyigazgatóság mellé rendelt számvevőség iratait iratfajtai alapon két sorozat alkotja: a tárcafőkönyvek 1921–1944-ig (egyenesadók, földadó nyilvántartás, vagyonváltság alap, vagyonváltság- földek, beruházási hozzájárulás, forgalmi adók, illeték bevételi és kiadási 1945-ből is, és pénzügyőrségi); és adófőkönyvek (egyenesadó, jövedelem és vagyonadó, juttatottak adófőkönyve) 1921–1944 -ből.

BKMÖL VI. 106. Az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Bács-Bodrog és Délpest megyére vonatkozó iratai 1878–1950. 46,73 ifm.

A nem adózási célú kataszteri felmérést első ízben II. József rendelte el 1786-ban. Ez azonban még volt tényleges földmérés, mert az ország területét ábrázoló térkép katonai titkot képezett. A mai értelemben vett kataszteri felmérés 1856-ban kezdődött el. 1867-ig felmérték az egész Dunántúl területét, az I. világháború kezdetéig pedig az ország akkori területének 4/5-ét fejezték be. A földkataszter létesítése érdekében megindított földmérés igazgatása Bécsben a császári és királyi pénzügyminisztérium hatáskörébe tartozott. Itt szervezték meg a földmérési igazgatóságot és a háromszögellő hivatalt. A részletes felmérést földmérési felügyelőségek végezték. Ezek egyes csoportjai felett a földmérési aligazgatóságok álltak. Ez a szervezés fő vonásaiban megmaradt 1867-ben is, amikor az intézmény a magyar pénzügyminisztérium hatáskörébe került. Itt a földmérés ügyeinek intézésére egy külön ügyosztályt szerveztek, amelynek szervezetébe tartozott a Háromszögellő Hivatal, a felmérési felügyelőségek, a térképtárak és a térképnyomda. A kataszteri helyszínelési felügyelőségek feladatát a felmérési felügyelőségek által végzett részletes felmérés, mérnöki helyszínelés, birtokrendezés – főként tagosítás – stb. nyomán új földadó-kataszteri munkálatok készítése képezte. A földadó-nyilvántartási teendők ellátása a községekben a községi adóhivatalt vezető jegyző, városokban a városi adóhivatal feladata volt. A földadó-nyilvántartás szervezetének vezetése és ellenőrzése a pénzügyminiszter hatáskörébe tartozott. A 20. század kezdetén a szervezet a Háromszögellő Hivatalból, a földmérési felügyelőségekből és a földmérési térképtárakból állt. A felügyelőségek száma változó volt, a századfordulóig általában 12, 1913-ra 24-re emelkedett. Térképtárat Pozsonyba, Kassára, Zágrábba, Temesvárra és Budapestre telepítettek. A trianoni békediktátum után Magyarország területén a Háromszögellő Hivatal, 9 földmérési felügyelőség és a Budapesti Térképtár maradt.

A 600/1945. ME sz. rendelet alapján végrehajtott földreform, a tagosítások, földrendezések végrehajtására földhivatalok és azokon belül műszaki osztályok alakultak. 1946–1950 között az állami földmérés ágazati irányítását az Országos Tervhivatal látta el.

A térképtárak az 1950-ben létrehozott Országos Földméréstani Intézethez (OFI) kerültek, mely önálló hivatalként működött 1952-ig, amikor megalakult az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalt (ÁFTH).

Irodalom:

Horváth Gábor: A 150 éves magyar állami földmérés. Előadás az MFTTT gödöllői vándorgyűlésen 2007. július 6-án elhangzott előadás szerkesztett változata. [www. Geod-07-07.indd 14–17. 2007. augusztus 2.]

A fond gyűjtemény jellegű. Rendszere az ÁFTH kezelési rendszere; munkaszámok szerint, helységenként tagolódik. A munkaszámok rendjében 1–111-ig a különböző Bács-Kiskun megyei települések betűrendjében tartalmazza egy-egy helység munkarészeit, a 114. munkaszám alatt a hozzájuk tartozó segédkönyvek találhatók, amelyekkel az anyag jól kutatható. Községek szerint: Akasztó, Alpár, Baja, Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Bátmonostor, Bátya, Bócsa, Borota, Bugac, Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Csengőd, Csikéria, Csólyospálos, Dávod, Drágszél, Dunaegyháza, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dunatetétlen, Dunavecse, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Felsőszentiván, Foktő, Fülöpszállás, Gara, Gátér, Géderlak, Hajós, Harta, Hercegszántó, Homokmégy, Izsák, Jakabszállás, Jánoshalma, Jászszentlászló, Kalocsa, Katymár, Kecskemét, Kelebia, Kerekegyháza, Kéleshalom, Kiskőrös, Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kisszállás, Kömpöc, Kunadacs, Kunbaja, Kunbaracs, Kunpeszér, Kunszállás, Kunszentmiklós, Ladánybene, Lajosmizse, Lekitelek, Madaras, Mátételke, Mélykút, Miske, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Nyárlőrinc, Ordas, Orgovány, Öregcsertő, Páhi, Pálmonostora, Pirtó, Rém, Solt, Soltszentimre, Soltvadkert, Sükösd, Szabadszállás, Szakmár, Szalkszentmárton, Szank-Móricgát, Szeremle, Tass, Tataháza, Tázlár, Tiszakécske, Tiszaújfalu, Tompa, Uszód, Vaskút.

BKMÖL VI. 108. A m. kir. adóhivatalok iratai 1936-1937. 0,07 ifm.

Az abszolutizmus idején a pénzügyi igazgatásnak alsófokú, az adóhivataloknak megfelelő szervei a járási szolgabírói hivataloknak alárendelt cs. kir. adóhivatalok voltak. Feladatuk volt az egyenes adók és illetékek kivetése, beszedése és beszolgáltatása. Kezelték az egyéb kincstári jövedékeket és az „állami jószágok” jövedelmét, őrizték az árvavagyont és a bírói letéteket.

1867 után m. kir. adóhivatalokká alakultak át, de szervezetük, hatáskörük nagyjából a régi maradt, azzal az eltéréssel, hogy a szorosan vett pénzügyigazgatástól elválasztott állami jószágkezelés a jószágigazgatóságokra és a bányaigazgatóságokra szállott. Az illetékkiszabási jogkör 1875-ben átment az 1875. évi XXV. tc.-kel szervezett illetékkiszabási hivatalokra. Az 1876. évi XV. tc. pedig az egyenes adók körüli teendőket ruházta az e tc.-kel létesített adófelügyelőkre. Az 1889. évi XXVIII. tc. az illetékkiszabási hivatalokat – a budapestiek kivételével – megszüntette és hatáskörüket újra a kir. adóhivatalokra ruházta. Szorosan vett pénzügyigazgatási jogkörük mellett mint állami gyűjtőpénztárak is működtek és az 1909. évi XI. tc. 40. §-a alapján jogot nyertek a köztartozásoknak végrehajtás útján való behajtására is. Számukat így folyton szaporították, az I. világháború előtt 360 adóhivatal volt. Az 1918-as forradalmak utáni években „állampénztárak”-nak nevezték őket. A két világháború között a pénzügyi igazgatásnak általános alsófokú hatóságai. Minden pénzügyigazgatóság kerülete több m. kir. adóhivatali kerületre oszlik, melyek lehetőleg a járások területével esnek egybe, és az ország területén 138 adóhivatal működött, a pénzügyigazgatóságnak alárendelve. Élén a m. kir. adóhivatali főnök áll. Személyzete részben a m. kir. adóhivatalhoz beosztott fogalmazói, részben m. kir. adóhivatali és a kezelési szakhoz tartozó tisztviselőkből áll. Hatáskörük kiterjed az egyenes adók, forgalmi adók és illetékek kivetésére, ill. kiszabására, adómentességek engedélyezésére, adóelengedések megállapítására, az egyenes-, forgalmi- és fogyasztási adók, az illetékek, valamint a közadók módjára behajtandó kincstári követelések kezelésére, értékek és bírói letétek kezelésére. A végrehajtási eljárásnál előforduló törvény- vagy szabályellenesség, valamint az adóbehajtási illetékek felszámítása ellen benyújtott panaszok tárgyában mint elsőfokú fellebbviteli hatóság dönt. Az adóhivatalok szervezete és működése 1945 után változatlan maradt 1948, ill. 1949-ig. Az 1945 után működő adóhivatalok a – 600/1927. évi PM sz. a pénzügyi közigazgatást szabályozó összeállítás alapján tevékenykedtek.

Közvetlen feletteseik a területileg illetékes pénzügyigazgatóságok voltak. Főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Közadó, közszolgáltatások fogalmába, így az adóhivatalok ügykörébe tartoztak mindazon szolgáltatások, amelyek közadók módjára hajtandók be.

Szervezetük: Az együttes és külön kezelt adók kezelői: nagy- és kisközségekben a községi adóközegek, a községi adóhivatal, a községi elöljáróság, a megyei és thj. városokban a városi adóhivatal, a járásokban az állami adóhivatal voltak. Szinte minden járásnak külön adóhivatala volt. Ha a járási székhely valamely thj. városban vagy megyei városban volt, a járásnak és az illető városnak egy adóhivatala volt. A forgalmi adók kezelésére külön forgalmi adóhivatalok szolgáltak. Működésük 1945 után módosult a megváltozott követelményeknek megfelelően. Így pl. a 4300/1945. ME sz. rendelet szerint a községi adóhivatalok, elöljáróságok, városi adóhivatalok kötelesek voltak hetenként jelentést küldeni az állami adóhivatalnak a búzában befizetett földadóról és a közszolgáltatások címén terményből befolyt adóról. A 151 500/1945. PM sz. rendelet értelmében kötelesek voltak a földadót borban is elfogadni; a bort átszámítani búzára és ennek értelmében küldeni meg az átvételi elismervényt az állami adóhivatalnak. A szolgálati és munkabérviszonyból származó jövedelmek adóztatásával kapcsolatban a ráosztott kötelezettségeknek eleget kellett tenniük. Ugyanígy volt ez a lakásadóval, házadóval. Az adóhivatalok 1945-től a pénzügyi közigazgatás államosításáig, átszervezéséig (1948) szinte mindenféle adónemmel kapcsolatos ügyet intéztek mint kivető, véleményező szervek: pl. közmunkaváltsággal, jövedelemadóval, együttes kereseti és jövedelemadóval, valamint a vagyontöbblet-adóval, illetményadóval kapcsolatban. A 12 650/1948. Korm. sz. rendelet 1949. január 1-jei hatállyal megszüntette az állami adóhivatalok letétpénztári hatáskörét. Jogutódok az illetékes bíróságok, ill. a törvényhatóság első tisztviselője lettek. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet, mely a pénzügyi közigazgatás államosítása és átszervezése tárgyában intézkedett, kimondta, hogy a városi és községi adóhivatalokat – Budapesten a kerületi adószámviteli osztályokat és kerületi adófelügyelőségeket – állami adóhivatalokká kell átszervezni, valamint a pénzügyminiszter által kijelölt nagy- és kisközségekben állami adóhivatalokat kell felállítani. A jelenlegi adóhivatalokat és a forgalmi adóhivatalokat egyesítve adófelügyelőségekké kell átszervezni.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Meznerics Iván –Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Rendeletek Tára. 1867–1944. Pest/Budapest.

A Kunszentmiklósi M. Kir. Adóhivatal irataiban az 1933-ban alakult (16 200/1933. ME sz. rendelet), s a védett birtokok felett felügyeletet gyakorló helyi bizottság anyagai találhatók. A bizottság feladata volt a nagybirtokosok adókedvezményeinek elbírálása. Iratait az Állami Adóhivatal iratain belül külön kellett őrizni a 100/1934. PM sz. rendelet alapján. Iratanyagából csupán 4 jegyzőkönyv maradt meg 1936–1937-ből (0,07 ifm.), pedig elég intenzív tevékenységet folytatott; az 1936. febr. 25-i jegyzőkönyv szerint 1935-ben 60 ülés keretében 406 ügyet intéztek el. A helyi bizottságnak 4 tagja közül a jegyző tartozott az adóhivatal alkalmazottai közé. (Lásd még: A XXIV. 131. Az illetékkiszabási hivatalok iratait 1946–1950-ig.)

BKMÖL VI. 201. A Bács-Bodrog Vármegyei M. Kir. Gazdasági Felügyelőség iratai (1921) 1944–1949. 5,47 ifm.

Az állattenyésztési felügyelőségeket az 1908. évi XLVIII. tc. alapján szervezték át gazdasági felügyelőségekké. A gazdasági felügyelői szolgálatot, valamint a vármegyei gazdasági felügyelőségek szervezetét az 1921. évi XLII. tc., valamint az e törvény végrehajtása tárgyában kiadott 84 251/1923. FM sz. rendelet szabályozta. A gazdasági felügyelői szolgálatot – azoknak a gazdasági teendőknek hivatali ellátását, amelyek a mezőgazdaság fejlesztése körül az állam és a törvényhatósági mezőgazdasági igazgatás körében, felmerültek – a vármegyei és városi törvényhatóságokban a vármegyei gazdasági felügyelőségek végezték. E felügyelőségek az FM

fennhatósága alá tartoztak. Feladatkörük kettős volt, részben állami, részben törvényhatósági feladatokat oldottak meg. Egyrészt végezték a törvények, ill. a miniszteri rendeletek által rájuk bízott feladatokat, másrészt a megyei th. igazgatás keretén belül ellátták a mezőgazdasági szakszolgálatot, a vármegyei gazdasági felügyelőségek tagjai előadóként működtek a megyei mezőgazdasági bizottságban. A szervezetét tekintve a vármegyei gazdasági felügyelőségek a hivatal vezetőjéből, annak helyettéséből, a beosztott gazdasági felügyelőkből és segédszemélyzetből, valamint a járásokba, ill. megyei városokba kirendelt járási gazdasági felügyelőkből álltak. A gazdasági felügyelőket a földművelésügyi miniszter nevezte ki. A vármegyei gazdasági felügyelőségekbe beosztott gazdasági felügyelők, továbbá a járási gazdasági felügyelők közvetlen hivatali feljebbvalója a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetője volt, aki megszabta teendőiket és irányította működésüket. A miniszter a megyei gazdasági felügyelőségek feletti fennhatóságot a Budapesten székelő gazdasági főfelügyelő útján gyakorolta. A járási gazdasági felügyelők a megyei gazdasági felügyelőségeknél említett feladatok mellett ellátták a mezőrendőri tevékenységek végrehajtása körüli szolgálatot, a mezőőrök kioktatását, előadóként működtek közre járási mezőgazdasági bizottságokban, a közigazgatási szervek – főszolgabíró, polgármester – mellett szakelőadói munkakört töltöttek be, irányították a községi gazdasági elöljárók munkáját. 1937-ben 26 vármegyei gazdasági felügyelőség és 63 járási gazdasági felügyelő volt Magyarországon. 1945 után több rendelet szabályozta a járási gazdasági felügyelők feladatait. A 30 300/1945. FM sz. rendelet a járási gazdasági felügyelők feladatává tette, hogy a községi termelési és munkatervek elkészítésében segítsék a helyi szerveket. A rendelet értelmében ugyanis minden községben termelési és munkaterveket kellett készíteni a tavaszi mezőgazdasági munkák elvégzésének biztosítása céljából. A járási gazdasági felügyelők közreműködtek a rendelet által életre hívott községi termelési bizottságok megalakításában. A 21 956/1945. FM sz. rendelet értelmében minden városban, községben meg kellett alakítani a Mezőgazdasági Termelési Hiteligényeket Elbíráló Bizottságot. A bizottságnak tagja lett a járási gazdasági felügyelő. Az említetteken túl a gazdasági felügyelő feladata volt az üzemanyag igénylése, elosztása és elszámolása, a vetőmag és betakarítás biztosítása, a műtrágya elosztása, a tenyészállatok és mezőgazdasági gépek beszerzése, a természeti károk megállapítása. Télen tanfolyamokat szervezett, pl. gépkezelői, takarmányozási, szőlősgazdaképző stb. Részt vett mezőgazdasági kiállítás és vásár rendezésében, a felügyelői értekezleten, a Termelési Bizottságon túl tagja volt a Közigazgatási Bizottságnak is. A 2610/1949. Korm. sz. rendelet, valamint a végrehajtása tárgyában kiadott 10 427/1949. FM sz. rendelet értelmében a vármegyei gazdasági felügyelőségek megszűntek. Feladatkörüket a vármegyei mezőgazdasági igazgatóságok vették át. A járási gazdasági felügyelők ezen igazgatóságok irányítása alatt működtek tovább.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A gazdasági felügyelő bizalmas iratai 1944-ből, általános iktatott iratai 1946–1949-ből vannak. Ezen kívül leltári napló 1921–1944-ből, apaállatok nyilvántartása 1945–1947-ből, a tervgazdasági értekezletek jegyzőkönyvei 1947–1949-ből.

BKMÖL VI. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Központi Kerületi M. Kir. Gazdasági Felügyelőség iratai (1944) 1949–1950. 0,11 ifm.

BKMÖL VI. 209 Pest vármegye, Budapest székesfőváros és Kecskemét thj. város állami gazdasági felügyelőjének iratai 1949–1950. 0,1 ifm.

BKMÖL VI. 210. A Kalocsai járás gazdasági felügyelőjének iratai 1923–1942. 1,43 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201. Segédkönyvek hiányában az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL VI. 213. A Dunavecsei járás gazdasági felügyelőjének iratai 1947–1949. 0,08 ifm.

BKMÖL VI. 214. A Jánoshalmi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1946–1949 (1950). 0,36 ifm.

A fond anyaga iktatott iratokból és az azokhoz tartozó iktatókönyvekből áll. Az iktatott iratok tartalmuk szerint: tanfolyamok szervezése, mezőgazdasági helyzetjelentések, természeti károk jelentése, tenyészállatok összeírása, vetéstervek elkészítése, kártevők elleni védekezés megszervezése stb. Ezek évenként iktatószám szerint rendezettek 1946-tól 1949-ig. Mutatókönyv nem maradt meg.

BKMÖL VI. 502. A Kecskeméti Tanfelügyelőség iratai 1881–1949. 14,78 ifm.
a) Elnöki iratok 1899–1949. 0,25 ifm.
b) Iktatott iratok 1899–1949. 13,52 ifm.
c) Külön kezelt nyilvántartások 1881–1949. 1,01 ifm.

Az 1868-ban felállított tanfelügyelőségek hatáskörét az 1876. évi XXVIII. tc. szabályozta, amely szerint minden vármegye, valamint Budapest képezett külön tankerületet. Intézkedési joga az állami, községi, magán és társulati, alsó és felső népoktatási intézményekre terjedt ki. Az 1935. évi VI. tc. alapján 1936 februárjában a tanügyigazgatásban bekövetkezett változások eredményeként a tanfelügyelőségeket a tankerületi főigazgatóságoknak – mint irányító szerveknek – rendelték alá. Az ekkor létrehozott népoktatási kerületek általában egy vármegyét foglaltak magukba, de Pest vármegye egy része Kecskeméttel együtt külön népoktatási kerületet alkotott, amelynek élén a királyi tanfelügyelő állt, akinek az óvodák, népiskolák és az általános irányú tanonciskolák tartoztak a felügyelete alá. A törvény az országot közoktatásügyi igazgatás, nevelésügyi felügyelet szempontjából 8 tankerületre osztotta: a Budapesti, a Budapestvidéki, a Székesfehérvári, a Szombathelyi, a Pécsi, a Szegedi, a Debreceni és a Miskolci tankerületre. Egy tankerület több megyét, ill. thj. várost foglalt magában. A tankerület élén a tankerületi királyi főigazgató állt, akit a vallás-és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezett ki. A tankerület népoktatási kerületekre tagozódott. A népoktatási kerület pedig egy-egy vármegye és a vármegye határain belül eső törvényhatósági jogú városok területét foglalta magában. Élén a királyi tanfelügyelő állt, aki a törvényhatósági közigazgatási bizottságnak tagja és tanügyi előadója volt. A középiskolák, középfokú iskolák és szakiskolák tanulmányi felügyeletében tanulmányi felügyelők működtek közre, akiket az illető iskolatípus számára előírt képesítéssel és legalább tízévi szolgálattal bíró tanárok (igazgatók) közül a vallás-és közoktatásügyi miniszter bízta meg. A tanulmányi felügyelők működésének részletes szabályait a vallás és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapította meg. A népiskolák és óvodák tanulmányi felügyeletében körzeti iskolafelügyelők működtek közre.

Az 1945. január 19-én hozott 56 000/1945. VKM sz. rendelet értelmében a közoktatásügyi igazgatás továbbra is az 1935. évi VI. tc. alapján történt. Az 1949 júliusában megjelent 4155. sz. kormányrendelet az ország területét 27 tankerületre osztotta, 1-1 volt a megyeszékhelyeken, magában foglalva a vármegye és a területén lévő törvényhatósági jogú város területét. A székhelye: Szikszó, Pécs, Baja, Békéscsaba, Berettyóújfalu, Miskolc, Makó, Szeged, Székesfehérvár, Győr, Debrecen, Eger, Szolnok, Esztergom, Balassagyarmat, Sopron, Nyíregyháza, Mátészalka, Szekszárd, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg, Sátoraljaújhely. Budapesten működött a Budapesti tankerület, amely magában foglalta a székesfőváros és azon Pest megyei községek területét, amelyek nem tartoztak az Észak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerülethez. Az Észak Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerület székhelye szintén Budapesten volt, hozzá tartoztak az alsódabasi, aszódi, budapestkörnyéki, gödöllői, gyömrői, központi, monori, nagykátai, ráckevei, szentendrei és váci járások, valamint Szentendre és Vác

megyei városok területe. A Dél-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tankerület székhelye pedig Kecskeméten volt, magában foglalta a vármegye abonyi, dunavecsei, kalocsai, kiskőrösi, kiskunfélegyházai és kunszentmiklósi járásainak területét, továbbá Cegléd, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas és Nagykőrös megyei városoknak területét. A 4155/1949. Korm. sz. rendelet hatályba lépésével az ország területén lévő tanfelügyelői hivatalok megszűntek. Hatáskörüket az újonnan kialakított Tankerületi Főigazgatóságok vették át, melyek szintén megszűntek 1950 júliusában a tanácsok megalakulásával. Helyüket a Tanácsok Oktatási és Népművelési Osztályai vették át.

Irodalom:

Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937.
Budapest, 1937.
A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Szerk.: Gazdag István. Debrecen, 1976. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 9.)

Az önálló hatáskörű tanfelügyelőséget az I. világháború után hozták létre Kecskeméten, 1919-ig Kecskeméti Kir. Tanfelügyelői Kirendeltség működött.

a) Elnöki iratai felsőbb hatóságok rendeleteit és a személyi ügyek iratait tartalmazza.

b) Iktatott iratai 1919-től vannak iktató- és mutatókönyvekkel. Az 1899–1905 közötti időszakból csak mutató- és iktatókönyvek maradtak fenn. Általános iktatott iratok 1945–1949; iskolai statisztikák 1939–1948 (iskolai adatgyűjtőívek, leltárak, kimutatások); személyi kartonok (A–Zs) 1949-ből vannak, amelyek a Dél-Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tankerületéhez tartozó tanerők adatait tartalmazzák.

c) A külön kezelt iratok iskolai és óvodai törzskönyveket (1913–1937), iskolaépületi, iskolai alapvagyon nyilvántartást (1881–1943), nyugdíjintézeti nyilvántartást (1907–1916), leltári naplót (1948), tanügyi statisztikát (1937), tanítói törzslapokat és javadalmi jegyzőkönyveket (illetményföldek és szolgálati lakások nyilvántartásával 1897–1942 között), tanítói esküokmányokat és díjleveleket kinevezési és besorolási iratokkal (1907–1937), személyi kartonokat (1948–1949) tartalmaznak.

BKMÖL VI. 503. Bács-Bodrog vármegye és Baja thj. város tanfelügyelőjének iratai 1944–1950. 3,84 ifm.

A Pécsi tankerület magában foglalta Baranya, Bács-Bodrog, Somogy vármegyék, Baja és Pécs törvényhatósági jogú városok területét; székhelye Pécs volt. Az ország területét 1949-től 27 tankerületre osztották, köztük a 3., a Bács-Bodrog vármegyei tankerület illetékessége kiterjedt Bács-Bodrog vármegye és Baja törvényhatósági jogú város területére. Székhelye Baján volt.

Általános iktatott iratai 1944–1949-ig vannak, benne alkalmazottak eskütételi jegyzőkönyve 1944–1945-ből (719/1945); tanfelügyelői jelentések 1945–1949-ig (4/1949. sz. alatt). Az iratok iktató- és mutatókönyv segítségével kutathatók. Külön kötet 1948–1949-ből a felsőszentiváni Áll. Általános Iskola jegyzőkönyveit tartalmazza, és az 1949. évi rovatos elszámolás kötetében óvodákra vonatkozó törzslapok is vannak.

BKMÖL VI. 504. A Győri Kir. Tankerületi Főigazgatóság Kalocsai Körzeti Felügyelőségének iratai 1801–1848. 3,21 ifm.

A tankerületi királyi főigazgatóságok intézményét az 1777-ben kiadott Ratio Educationis szervezte meg az ország összes iskoláinak felügyeletére. Az országot 9 tankerületre osztották, majd számuk II. József idején 5, az 1806. évi Ratio Educationis után 6 lett. Egy-egy tankerület élén a főigazgató állt, akinek 1868-ig mindennemű iskolatípus a felügyelete alá tartozott, a protestáns iskolák kivételével. Az ő alárendeltjeiként a népművelést a nemzeti iskolák felügyelői irányították. A Ratio Educationis meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel külön igazgatókat állított az

iskolák élére és bevezette a kötelező iskolai adminisztrációt. Ilyen szervezéssel az iskola közvetlen kapcsolatba került a kormánnyal. Működési helyük szerint felosztotta az iskolákat falusiakra, mezővárosiakra, városiakra és székvárosiakra. Tantervük kidolgozására csak az 1778. május 1-jén kezdődő nemzeti iskolák tanfelügyelőinek budai tanácskozásán került sor. Itt született meg a budai Tanterv, amely részletesen foglalkozott az elemi oktatás kérdésével és kiegészítette a Ratio Educationist. Bács-Bodrog és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék települései a Győri, a Pécsi, a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóság területi illetékességébe tartoztak.

A kalocsai körzet tevékenységéről e korai időszak iratai kerültek a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba. Iktatószám szerint rendezettek, éveken belül a szám nélküliekhez a levéltárban mutató készült. Az iratok tanulmányozása gazdag forrást nyújt az egyes iskolák helyzetére vonatkozóan településenként, de van az anyagban összesített jelentés is az iskolákról, továbbá adatok a tanítókról, a tantervről, a tanulók számáról, kilétéről, előmeneteléről, a tanítói juttatásról, elvétve a tanítók életéről, adatok a kinevezések, fegyelmi ügyben folytatott levelezések, a főigazgatónak küldött negyedéves és éves jelentések, a városokban működő nemzeti iskolák jegyzékei, rendszabály-javaslatok, stb. Az iratokban Szabadka, Zombor és Újvidék szab. kir. városok, Baja kiváltságos mezőváros, valamint Almás, Csávoly, Gara, Dávod, Vaskut és a ma Vajdaságban (Szerbia) lévő községekre (Ada, Bács, Hódág, Becse, Bajmok, Apatin, Hegyes, Zenta, Doroszló, Kernyaja stb. találunk adatokat.

Irodalom:

Pálinkás József: Szabadka népoktatása 1687–1918. Szabadka, 1974. (Életjel könyvek 3.)

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL VII. 1. A Bajai Törvényszék iratai 1902–1952. 82,85 ifm.

a) Elnöki iratok 1929–1952. 4,95 ifm.

b) Peres iratok 1937–1952. 74,38 ifm.

c) Cégbírósági iratok 1902–1952. 3,52 ifm.

Lásd: BFL VII. A törvényszékek, mint első folyamodású bíróságok élén az elnök állt. Ahol alelnök nem volt, ott a törvényszék tagjai közül a legidősebb helyettesítette az elnököt. A bírói tagok számát az igazságügyi miniszter szabta meg. A vizsgálóbírákat a törvényszéki bírák sorából, csekélyebb fontosságú esetekben a jegyzők közül a törvényszéki elnök nevezte ki. A pertárnokot is az elnök jelölte ki a jegyzők közül. A személyzetet az ítélőbírák, az albírák és a segédszemélyzet – jegyzők, joggyakornokok –, az irodaigazgató, az irodatisztek, telekkönyvezetők, írnokok, díjnokok mint kezelőszemélyzet alkotta. A segéd- és kezelő hivatalokat kiegészítette a pertár, a cégjegyzésekre szánt iroda, a telekhivatal, a jegyzői iroda. A törvényszék polgári és büntető ügyekben ítélt, és mint egyes bíróság, vagy mint társas bíróság járt el. További szervei voltak a vizsgálóbíró, a vádtanács, a fiatalkorúak tanácsa, a rögtönítélő bíróság, a törvényszéki fegyelmi bíróság. A törvényszék mellett 1897-ben megszervezett és 1900-tól működő, büntető joghatósággal bíró esküdtszékek álltak fel időszaki jelleggel. Eredetileg 102, majd a két világháború között mindössze 24 királyi törvényszék volt az országban. Hatáskör: a) mindazon polgári peres és peren kívüli teendők, melyek a polgári törvénykezési rendtartás szerint fennállott első folyamodású társas bíróságokhoz – városi, megyei kerületi, széki és vidéki törvényszék – tartoztak; b) váltó- és kereskedelmi ügyek, melyekben korábban a pesti királyi ítélőtábla területén a királyi váltótörvényszékek jártak el; c) kártérítési ügyek; d) eddig a pénzügyi törvényszékekhez tartozó ügyek; e) úrbéri, tagosítási és arányosítási ügyek; f) bűnvádi ügyek, amelyek eddig a fennálló törvények és törvényes rendeletek szerint a fennállott társas bíróságokhoz tartoztak.

Az 1949. évi XX. tv., az Alkotmány, és a 9/1949. sz. tvr. alapján, a 88 000/1949. IM sz. rendelet a járásbíróság kivételével megváltoztatta a rendes bíróságok addigi elnevezését. A törvényszék

elnevezést megyei bíróságra változtatta, kivéve a Budapesti Törvényszéket, amely a Fővárosi Bíróság elnevezést kapta. Ezek a jogszabályok a törvényszékek funkcióját nem érintették. Az 12/1950. sz. tvr. megszüntette a megyei bírósági különtanácsot, feladatait a büntetőtanács és az államügyészség vette át.

A kereskedelmi cégjegyzékekre vonatkozó 11 230/1945. ME sz. rendelet alapján az igazságügyi miniszter a 36 000/1946. IM sz. rendelettel szabályozta a háborús események következtében elveszett, megsemmisült vagy használhatatlanná vált kereskedelmi cégjegyzékek pótlásának, a kereskedelmi cégjegyzékek újjászerkesztésének és az újjászerkesztett cégjegyzékek vezetésének módját és ezen belül a cégbíróságok szerepét.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Magyar Törvénytár - Corpus Juris Hungarici. Budapest.
Magyarországi Rendeletek Tára. Budapest.
Bodóczky László: A magyarországi ítélőtáblai rendszer története. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 257–263. p.
Bánkiné Molnár Erzsébet: A hagyatéki per, mint történettudományi forrás. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 1999. 321–365. p.

Az 1868. évi LIV. tc. értelmében, a polgári ügyekben való első folyamodású bíráskodást Baján a városi bíró vagy helyettese, ill. a városi törvényszék gyakorolta; felettes szerve a Pesti Királyi Ítélőtábla volt. A legfőbb bírói hatóságot a Magyar Királyi Kúria gyakorolta Pesten. A jogszolgáltatás területi szerveit az 1890. évi XXV. tc. átszervezte, és a két ítélőtábla helyett 11 jött létre, köztük a Szegedi Királyi Ítélőtábla. Hat törvényszék tartozott az illetékességi körébe, a nagybecskereki, a nagykikindai, a szabadkai, a szegedi, az újvidéki és a zombori, vagyis Torontál, Bács-Bodrog, Csanád és Csongrád megye peres ügyeiben bíráskodott. Az 1891–1918 közötti időszakban Baja a Szegedi Királyi Ítélőtábla kerületéhez tartozó Szabadkai Királyi Törvényszékhez tartozott (ma Szerbia), amelynek a mai Magyarország területén Baján és Bácsalmáson működött járásbírósága. A Bajai Járásbíróság területi illetékessége kiterjedt Baja, Bácsbokod, Bácsborsód, Bátmonostor, Béreg (ma Szerbia), Csátalja, Csávoly, Dávod, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Regőce és Vaskút községek területére. A Bácsalmási Járásbíróság területi illetékessége pedig Bácsalmás, Bajmok (ma Szerbia), Borota, Jánoshalma, Katymár, Kisszállás, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Mélykút, Rém és Tataháza községekére. A bajai cégügyek intézésére 1918-ig a Szabadkai Királyi Törvényszék volt illetékes.

Az I. világháborút követően jelentősen megváltozott a bírósági rendszer is. A trianoni egyezmény után Magyarország területén öt ítélőtábla maradt, közöttük a Szegedi Ítélőtábla is. Baján, az 1920–1940 közötti időszakban a Pécsi Királyi Ítélőtáblához tartozó Szekszárdi Királyi Törvényszék, Törvényszéki Kirendeltsége működött. Járásbíróságai Bácsalmáson és Baján voltak. A bécsi döntéseket követően ismét változott a Szegedi Ítélőtábla illetékességi területe, és 1940-től a bajai, majd 1941-től a szabadkai, a zombori és az újvidéki törvényszékről is kerültek ügyek a Szegedi Ítélőtáblára. Cégügyekben is a Bajai Királyi Törvényszék volt illetékes intézkedni. A törvényszék Bajai Törvényszék néven működött 1945-től, majd Bajai Megyei Bíróság néven szűnt meg 1950-ben. Illetékességi területén a 177 000/1950 IM sz. rendelet értelmében a Kecskeméti Megyei Bíróság lett illetékes, majd pedig 1952-től a Kecskeméti Megyei Bíróság Bajai Kirendeltsége néven működött a bíróság Baján.

a) A törvényszék élén az elnök állt. Akadályoztatása esetén feladatait az ítélőtáblai címmel és jelleggel felruházott törvényszéki bírák rangsor szerint láttak el, vagy az 1887. évi XXX. tc. 14. §-a szerint kijelölt törvényszéki bírák helyettesítettek.

b) Peres iratai között 1938–1944 között államellenes ügyek, kormányzó elleni vétség, becsületsértés, árudrágítás, lopás bűntette, fajvédelmi vétség, zsarolás és fajgyalázás vétsége, a magyar állam, a magyar nemzet ellen irányuló vétség, rémhír terjesztése, tiltott határátlépesek miatt ítélkeztek (mint pl., hogy a magyarországi lakosok Németországba mentek munkavállalás miatt 1940-ben, és az 1942-es ügyiratban van vádirat, törvényszéki végzés, személyleírás, családi

állapot adatai, stb.). Ebben az állagban a Fiatalkorúak Bíróságának iratait is – Fbl. jelzéssel – megtaláljuk.

c) A cégbírósági anyag a következő iratsorozatra tagolódik: Rekonstruált cégiratok és okmánytár 1922–1950-ig, esetenként 1883-ig visszanyúló adatokkal. Hozzájuk cégjegyzékek és névmutató 1922–1944-ből; az újraszerkesztett cégjegyzékek és cégiratok 1947–1953-ig, segédleteik a cégutóiratok könyve és ezek mutatója 1947–1950-ből. Lajstromkönyvek 1941–1952-ig és mutatóik 1948–1950-ig vannak. A bajai cégbíróság iratai töredékesen maradtak ránk. Az I. világháború után a csonka Bács-Bodrog vármegye egy része elszakadt a cégügyekben illetékes Szabadkai Királyi Törvényszéktől. Baján, 1922 után újból elkészítették a csonka vármegye területén működő egyéni és a társas cégek jegyzékét. Az egyéni cégjegyzék teljes, de a társas cégjegyzéknek mára csak a II. kötete maradt meg. A vármegye területéről a II. világháború idején és utána sok cég tulajdonosát elhurcolták/elhurcolhatták, kitelepíthették, és mivel hivatalos megkeresésre, és a megadott határidőre a tulajdonosok nem jelentkeztek, ill. nem nyújtották be a kért iratokat, cégeik megszűntek. Így 1947-ben sok céget töröltek a nyilvántartásból. Sok esetben erre utaló, megjegyzés van az iraton, vagy a községi bizonyítványban. A cégek alapítói sok esetben a családtagok voltak. Éppen ezért e töredékes anyag is gazdag forrás nemcsak a gazdaságtörténet, hanem a társadalomtörténet, s a családkutatás iránt érdeklődő kutatók részére. Az anyag áttekintő raktári jegyzék, a korabeli segédletek és a 2009-ben épített adatbázis segítségével kutatható.

BKMÖL VII. 2. A Kalocsai M. Kir Törvényszék iratai 1872–1950 (1951). 333,85 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1950 (1951). 6,58.
b) Peres iratok 1872–1950. 312,79 ifm.
c) Cégbírósági iratok 1896–1950. 13,17 ifm.

Az 1871. évi XXXI.-XXXII. tc. nyomán megalakult a Kalocsai Magyar Királyi Törvényszék. A törvényszék alá a Kalocsai, a Dunavecsei és a Kiskőrösi Járásbíróság tartozott. Később hozzácsatolták a Kiskunhalasi Járásbíróságot is. Az 1897-ben átadott új épületben kapott helyet a Magyar Királyi Törvényszék, a Járásbíróság, az Ügyészség és a Telekkönyvi Hatóság. Az épület középső udvari szárnyában a fogház volt. A magyar igazságszolgáltatási szervezet 1949. évi átszervezésével október végén a Kalocsai Törvényszék megyei bírósággá alakult át, amelyet 1950. április 30-án megszüntettek. Kalocsán csak járásbíróság maradt.

BKMÖL VII. 3. A Kecskeméti Törvényszék iratai (1877) 1919–1950 (1952). 57,45 ifm.

Polgári és büntető ügyek, „R” rehabilitáltak iratai 1947–1950; a fiatalkorúak bíróságának iratai 1945–1952-ből, 1877 és 1878-ből pedig csődügyek iratai vannak.

BKMÖL VII. 4. A Bácsalmási Járásbíróság iratai 1867–1957. 139,81 ifm.
a) Elnöki iratok 1922–1941. 0,05 ifm.
b) Peres iratok 1887–1949. 65,26 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1867–1957. 74,5 ifm.

Első folyamodású bíróságok, élükön a járásbíróval és egy vagy több aljárásbíróval, és egyes bíróságként ítélkeztek. A bírói létszámot még kiegészítette a segéd-, kezelői- szolgaszemélyzet, a bírósági végrehajtók és amennyiben a járásbíróság mint telekkönyvi hatóság is működött, a telekhivatal. Némely járásbíróságot társadalombiztosítási ügyekben történő ítélkezési joggal is felruháztak. Több tagból álló járásbíróság esetén az ügyvitelt a járásbíró vezette. Az aljárásbíró önállóan járt el a hozzá utalt ügyekben. Felügyeletük a törvényszéki elnököt illette évente. A járásbíróság a hatáskörébe tartozó bűnügyek és vizsgálatok állásáról a kir. ügyészség számára havi kimutatást készített. Segéd- és kezelőszemélyzete alkalmazásáról szintén az igazságügyi miniszter

rendelkezett. Hatáskörébe a polgári és a peren kívüli törvénykezési teendők tartoztak, amelyeket korábban – a fennálló törvények és törvényes rendeletek – az eddig fennállott egyes bíróságokhoz – szolgabíró, városi bíró, kerületi főbíró – és egyes bíróhoz utasítattak. A járásbíróság eljárt és ítélt mindazon büntetendő cselekmények esetében, amelyek fölött a törvények és a törvényes gyakorlat szerint az eddig fennállott egyes bíróságok ítélkeztek. Kötelességük között szerepelt elvégezni az illetékességi területükön belül azon bűnügyekben a büntetővizsgálatot, amelyek a törvényszék hatáskörébe tartoztak. A járásbírósági bűnvádi ügyekben a másodfok a királyi ítélőtábla volt.

Az 1849. évi osztrák igazságügyi rendelet 1850. március 1-től kezdődően az ingatlanforgalmat **telekkönyvi bejegyzéshez** kötötte, és az ezzel kapcsolatos eljárást a járásbíróságokra ruházta. Az 1855. december 15-én kelt császári pátensben bocsátották ki a telekkönyvi rendtartást az egész birodalomra nézve. Ez a rendszer a kiegyezés után is fennmaradt. A telekkönyveket előbb a törvényszékek és a járásbíróságok, 1915. január 1-től pedig a járásbíróságok mint telekkönyvi hatóságok vezették.

a) Az elnöki iratok a járásbíróság működésére vonatkozó adatokat tartalmaznak a felügyeleti vizsgálatok jegyzőkönyveiben, ügyforgalmi jelentésekben, ítélőtáblai elnök rendeleteiben és azokra tett intézkedésekben, panaszügyekben, külön kérelmekben. Vannak köztük járásbírósági alkalmazottak, ügyvédek névjegyzékei, gyűjtőív, névsor, kimutatás a köztisztviselők egyesületi tagságáról (1938-ból).

b) A peres iratok korai időszakából a töredékesen megmaradt iratok többsége telekkönyvi ügy, amelyekben örökösödési és hagyatéki iratok, adásvételi szerződések, közjegyzői okiratok vannak (1887-ből adás-vevési szerződések, 1898-ból Kamarás Imre közjegyző iratai).

c) Telekkönyvi iratok Bácsalmás, Borota, Csikéria, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Mélykút, Rém, Tataháza, Tompa, Mélykút községekre vannak.

BKMÖL VII. 5. A Bajai Járásbíróság iratai 1916–1942. 2,16 ifm.

A fondban az elnöki iratok mellett polgári perek, bűnügyek, végrehajtási és hagyatéki ügyek találhatók.

BKMÖL VII. 6. A Dunavecsei Járásbíróság iratai 1883–1947. 27,38 ifm.

Az iratanyag legnagyobb részét községenként rendezett telekkönyvi betétlapok (Apostag, Dunavecse, Harta (Kis és Nagyharta), Solt, Szalkszentmárton, Tass), földtulajdonosok névjegyzéke (Kisharta), birtoklapok, örökösödési iratok, hagyatéki leltárak, adásvételi szerződések, tulajdon átruházás iratai teszik ki.

BKMÖL VII. 7. A Kalocsai Járásbíróság iratai (1877) 1898–1948. 214,2 ifm.
a) Peres iratok (1877) 1906–1934 52,7 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1898–1948. 161,5 ifm.

Az 1871-ben alakult a Kalocsai Járásbíróság peres iratai 1920 előtt nagyon hiányosak, utána teljesnek mondhatók 1933-ig. Az anyagban a hatáskörébe tartozó polgári perek és hagyatéki ügyek vannak. Telekkönyvi iratai az illetékességi körébe tartozó községekre vonatkozóan vannak: Bátya, Bogyiszló, Csengőd, Drágszél, Dunapataj, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Foktő, Géderlak, Hajós, Harta, Homokmégy, Kalocsa, Miske, Nemesnádudvar, Ordas, Zádor, Imsós, Öregcsertő, Sükösd, Szakmár, Uszód. Az 1945-ös földreformmal kapcsolatban is tartalmaz kiosztási földkönyveket, telekkönyvi betétlapokat.

BKMÖL VII. 15. A Bajai Államügyészség iratai 1914–1946. 4,5 ifm.

Lásd: BFL VII. 18. Az ügyészség elé többek között lopás, árdrágítás, fajgyalázás, zsarolási, gyermekrablási ügyek mellett tiltott határátlépési ügy is került. Az 1942–1943-as évből igen sok tiltott határátlépési ügy iratai találhatók, ugyanis magyarországi lakosok érvényes iratok nélkül külföldre mentek. Pl. Csátaljáról Sopronon keresztül mentek Németországba dolgozni és jöttek onnan vissza 1938–1939-ben.

Irodalom:

Nánási László: Magyarország ügyészségének vázlatos története a kezdetektől 1953-ig. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 265–276. p.
Nánási László: Az állami igazságszolgáltatás kezdetei Kecskeméten (1851–1861). In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. Szerk.: Szabó Attila. Kecskemét, 2005. 301–314. p.

BKMÖL VII. 16. A Kalocsai Államügyészség iratai 1872–1944. 58,14 ifm.

A fondban elnöki és nyomozati (IV. jelű) iratok, bűnvizsgálatok és nyomozatok lajstroma található.

BKMÖL VII. 18. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság (OFB) Bajára vonatkozó iratai 1926–1933. 0,05 ifm.

Az 1920. évi XXXVI. tc. rendelkezései alapján 1921. június 20-án állították fel az OFB-ot, és az 1941. évi XVIII. tc. szüntette meg. Feladata a földreform végrehajtása során a nagybirtokosok érdekeinek képviselete volt, s őrködni afelett, hogy „földet csak ott és olyan mértékben” vegyenek igénybe, ahol és amennyiben az a nagybirtoknak előnyös, valamint az, hogy a földigénylési ügyekben, mint formális bíróság a „magyar állam nevében” ítéleteket hozzon.

A földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920. évi XXXVI. tc.-t a 1924. évi VII. tc. kiegészítette, célja volt, hogy a földreform végrehajtása szabatos és gyors legyen, hogy mielőbb földhöz jussanak azok, akiket a törvény földhöz juttatni kívánt. A cél mielőbbi elérésében köteles volt minden hatóság, hatósági közeg vagy bármely szerv soron kívül eljárni. A házhelyhez, földhöz, földhöz és házhelyhez is juttatottak körét részletesen szabályozták.

Iratai lehetnek: földigénylések, kimutatások a földigénylőkről, földbirtokrendezési ügyekben hozott ítéletek és ezek elleni fellebbezések, kiosztási birtokívek.

Irodalom:

Magyar Törvénytár - Corpus Juris Hungarici. Budapest.

A töredékesen megmaradt iratok a földbirtok ügyekre vonatkoznak.

Az Országos Földbirtokrendező Bíróság 1926–1933 közötti iratai Baja, Csávoly, Felsőszentiván és Tataháza településeken kiadott földbirtokok és az azokat terhelő adónyilvántartásokat tartalmazza.

BKMÖL VII. 155. Gáspár Lajos kecskeméti közjegyző iratai 1859–1877. 0,29 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Közjegyzői iktatott iratok mutatóval, hagyatéki ügyek, megbízások.

BKMÖL VII. 156. Mannheimer Ignác kecskeméti közjegyző iratai 1877–1879. 0,11 ifm.

BKMÖL VII. 159. Wagner Béla kecskeméti közjegyző iratai. 1913–1949. 5,74 ifm.

A közjegyzői fondok esetében előforduló irattípusok: a végrendeletek, szerződések, jegyzőkönyvek stb., ill. a hagyatéki tárgyalások során keletkezett iratok (hagyatéki ügyek). A közjegyzők működésével, ill. bizonyos okiratok kiállításával kapcsolatban is keletkezhettek iratok, amelyeket gyakran nem iktattak.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

BKMÖL VIII. 1. A Kecskeméti Egyetemes Református Jogakadémia iratai 1861–1949. 9,76 ifm.

Az egyházkerületi közgyűlés kerületi főiskola felállításáról már 1828-ban döntött, de az alapkő letételére csak 1830-ban került sor. A Kecskeméti Református Főiskola az 1831/32-es tanévvel kezdte meg működését, és az 1836. évre teljesen kiegészült a bölcsészeti, jogi és hittani szakból álló egész főiskolai tagozat. A főiskolán 1848–1860 között szünetelt a jogtanítás. Az 1862. októberi egyházkerületi közgyűlés az egyházkerületi teológiai intézetnek Pesten, az egyházkerületi jogakadémiának Kecskeméten, a tanító-képezdének Nagykőrösön való kizárólagos elhelyezését rendelte el. Az 1874. évi 12 917. sz. miniszteri rendelet négyévi tanfolyammal ellátott, teljes jog- és államtudományi karokká alakította át a miniszter közvetlen rendelkezése alatt álló jogakadémiákat, amelyeken nyolc tanszéket rendszeresített. Ez az intézkedés nehéz helyzetbe hozta a jogakadémiákat fenntartó felekezeteket. A kecskeméti jogakadémia megmentését nagyrészt Kecskemét város közönségének anyagi hozzájárulása tette lehetővé oly módon, hogy magára vállalta három, 1880-ban a negyedik, 1892-ben egy ötödik tanszék költségeit. Ebből következett, hogy öt tanszéket a város törvényhatósági bizottsága töltött be felekezeti különbség nélkül, kettőt a kecskeméti református egyházközség, egyet a Dunamelléki Ref. Egyházkerület. Az I. világháború után az Egyetemes Konvent egyetlen református jogakadémia fennállását nyilvánította fontos tanügyi és egyházi érdeknek, és a három jogakadémia (a sárospataki, a Hódmezővásárhelyre menekült máramarosszigeti, és a kecskeméti) közül 1924-ben egyetemes országos jogakadémiának a kecskemétit ismerte el. A II. világháború után a kultuszminiszter 85 837/1946. sz. rendeletével egy próbaévre engedélyezte a jogakadémia működését. A Kecskeméti Ref. Egyház presbitériuma 1947. febr. 28-i ülésén foglalkozott a Református Egyetem felállításának gondolatával, és ez ügyben kérelemmel fordult az Egyetemes Konvent Elnökségéhez, hogy a vállalt szempontok ismeretében folytasson tárgyalásokat a kormánnyal. Az államosítási törvény folytán az akadémia 1948. július 1-jétől mint állami jogakadémia működött, majd azt a 4105/1949. Korm. sz. rendelet 1949. augusztus 30-ával véglegesen megszűntette.

Az iratok nagyobb része a Református Egyház Levéltárában maradt, és csak töredéke került a BKMÖL-ba. A fond jelentős részét 9,6 ifm.-t a Kecskeméti Egyetemes Református Jogakadémia iratai képezik, amelyben a jegyzőkönyvek a tanári kar üléseiről 1946–1949, a dékáni iratok 1920–1949, a vizsgálati jegyzőkönyvek (alapvizsga, államvizsga) 1877–1949, a leckekönyvek név szerint rendezve, a felvett tanulók nyilvántartása (mint a felvételt nyertek jegyzéke, főnévjegyzékek, származási ívek) 1861–1949, a gazdasági iratok 1874–1948, és a vegyes iratok 1895–1949 közötti évekből találhatók. Az I. világháború előtti Magyarországon működött református jogakadémiák közül: a Máramarosszigeti Ev. Református Líceum kebelében fennálló Jog- és Államtudományi Kar iratai közül a tanári kar üléseiről készült jegyzőkönyvek 1898–1924-ből, és vizsgálati jegyzőkönyvek 1897–1900-ből kerültek ide (0,07 ifm.). A Kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának iratai közül a levelezés töredéke, szigorlatra jelentkezők jegyzéke és vizsgarend található az 1918/19-es iskolaévből, 1930/31-ből pedig alapvizsga, szigorlati díjak, stb. elszámolása található (0,09 ifm.).

BKMÖL VIII. 51. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti R. Kat. Leánygimnáziumának iratai 1917–1933. 0,12 ifm.

Az 1919/20-as iskolaévben neve még Angolkisasszonyok Kecskeméti R. k. Felső Népiskolája volt. A fondban csak osztályanyakönyvek vannak 1917/18–1924/1925-ös tanévekből, és érettségi vizsgálatok kimutatása 1925–1933-ból.

BKMÖL VIII. 52. A Baja Városi Főgimnázium iratai 1834–1868. 0,04 ifm.

A gimnázium anyagának csak töredéke került levéltárba. Benne a gimnázium igazgatójának a város tanácsához intézett átiratai, jelentéseik 1834–1861-ből, számadások 1858–1868-ból. Iskolai értesítők az 1866/67 és 1867/68-as iskolaévből vannak.

BKMÖL VIII. 53. A Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumának iratai 1813–1948. 0,33 ifm.

Iskolai ügyviteli iratok 1943–1948-ból, osztálynaplók 1938/1939-ből, beírt tanulók nyilvántartása 1946/47-ből. A fond tartalmaz a beírt és érettségi vizsgálatot tett tanulókról egy 1936-ban készült kimutatást, amely az 1813–1936 közötti adatokat dolgozza fel. A tanári testület minősítési, és igazolási adatai 1946–1948-ból találhatók. A fondban vannak még tanulmányi felügyelői, hivatalos iskolalátogatásról, osztályozói értekezletről, érettségi vizsgákról jegyzőkönyvek, osztályfőnöki jelentések, számadási könyvek.

BKMÖL VIII. 54. A Ferences Rend Bajai Gimnáziumának iratai 1815–1845. 0,07 ifm.

A 4 kötetben 1815/16–1818/19, 1825/26–1831/32, 1832/33–1834/35 és 1838/39–1844/45-ös tanévekre találhatók adatok a tanárokról, a tananyagról, a tanulók nevéről, előmeneteléről.

BKMÖL VIII. 55. A Jézustársaság Kalocsai Érseki Főgimnáziumának (Szent István Gimnázium) iratai 1853–1949. 2,86 ifm.

Tantestületi és más értekezletek jegyzőkönyvei 1853–1948-ból, igazgatói látogatások jegyzőkönyve, zárójelentések, tanítói tervezetek, tanmenetek, az iskola tanáraira vonatkozó iratok, magánvizsgálati iratok és bizonyítványok az 1853–1949 közötti időszakból, iktatott ügyviteli iratok 1882–1948, érettségi anyakönyvek 1865–1948, osztálynaplók 1871–1944, beíratási törzskönyvek 1928–1949-ből vannak a fond iratai között.

BKMÖL VIII. 56. A Kecskeméti Állami Főreáliskola iratai 1873–1938. 0,47 ifm.

A fond az iskola névkönyveit és érettségi anyakönyveit év szerinti rendben tartalmazza. Az 1873/74-es tanévből egy alreáltanodai névkönyv van. A főreáltanodai névkönyvek 1876-tól kisebb hiányokkal, az érettségi vizsgálatokról készült kimutatás 1884–1900, ill. 1921–1931 közötti évekből kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 57. A Kiskunfélegyházi Városi Algimnázium (1894-től R. Kat. Főgimnázium, 1923-tól Szent László Reálgimnázium) iratai 1820–1948. 1,78 ifm.

A félegyházi gimnázium levéltárban őrzött anyaga nem tartalmaz anyakönyveket. A levéltárban őrzött, az 1870-es évek végéről, az 1880-as évek elejéről származó iktatott iratok között van néhány beíratási napló, „lista a felvett tanulókról”, névkönyv. (Csak néhány tanév iratai között van ilyen, ezek főleg piszkozatok, másolatok.) A gimnázium jogutóda a Kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium. Ennek irattárában megvannak az anyakönyvek (névkönyvek) 1861/62-től kezdődően 1947/48-ig (és azt követően folyamatosan napjainkig). Szintén jól használható források a tanulók származását illetően a gimnázium nyomtatásban megjelent értesítői, amelyekben jó összefoglaló statisztikák vannak az ifjúság származásáról (vármegyénként), anyanyelvéről. A félegyházi gimnáziumba viszonylag sok német ajkú tanuló járt az 1870-es évek végétől kezdve, a

legtöbben az 1880-as, 1890-es években jártak ide, számuk az 1910-es évek elejére fokozatosan csökkent. Jellemzően ezek a diákok Torontál vármegyéből jöttek, Bács vármegyéből kevesebben.

BKMÖL VIII. 59. A Kecskeméti Városi Fiú Felsőkereskedelmi Iskola iratai 1910–1948. 0,71 ifm.

A város 1910-ben szervezte meg, háromosztályos iskolaként. Az iskolában fiúk és leányok külön osztályban tanultak, csak az 1918/19-es tanévben nem tanulhattak leányok az intézményben, és a neve is ennek megfelelően változott Kecskeméti Városi Fiú Felsőkereskedelmi Iskolára. Újabb átszervezésre 1940-ben került sor, amikor mint felsőkereskedelmi iskola megszűnt, és középiskolaként működött tovább.

Levéltárba az iskola 1910–1948 közötti iratai kerültek: érettségi főnévkönyvek 1912–1943, osztályanyakönyvek 1910–1948, osztálynaplók 1943–1948-ból. Az iskola ügyviteli iratai nem kerültek levéltárba, csupán egy iktatókönyv 1910–1918-ból. A tanulók önképzőköri összejövetelén készült jegyzőkönyvek 1924–1926-ból vannak.

BKMÖL VIII. 60. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti Római Katolikus Tanítónőképzőjének és Líceumának iratai 1939–1948. 0,26 ifm.

Kecskemétre az angolkisasszonyok szerzetesrendje 1917 augusztusában érkezett. A leendő kecskeméti főnöknő Mater Fittler Róza a Szent Erzsébet kistemplomot és az egyház tulajdonában álló épületeket alkalmasnak találta az intézet felállítására, és 21 tanulóval meg is kezdődött a képzés. Fenntartója a Kecskeméti R. k. Egyházközség volt, felügyeletét a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium látta el. A tanulók az első vizsgát 1918-ban még Budapesten, az Angolkisasszonyok Intézetében tették le. Kezdetben a gyakorlati tanítás a községi iskolák osztályaiban folyt, majd az 1920/21-es évben megnyílt a Gyakorló Iskola is. Az érettségi vizsga azonos értékű volt a leánygimnáziumi érettségivel. A kötelező idegen nyelv a német volt, emellett angolt, francia vagy olasz nyelvet is oktattak. Az Angolkisasszonyok kecskeméti intézetében a gyakorlati képzőiskoláról szóló 1938. évi XIII. tc. alapján az 1939. június 10-én kiadott 133 864/1939. sz. miniszteri rendelettel az 1938/39-es tanévtől létrehozták a Líceumot, de az osztályok kiépítését már 1941 szeptemberétől le is állították; leépítése 1945–1948 között fokozatosan történt, és 1948-ban az iskolák államosításával megszűnt.

A fond anyaga nagyon hiányos. Az iskolai ügyvitel irataiból néhány iktatott irat került levéltárba 1944–1948-ból, az iktatókönyv pedig 1938–1948-ból való, amelybe folyamatosan iktatták a tanítóképző és a líceum iratait. További iratait az érettségi és képesítő vizsgák anyakönyvei 1946–1948, felvételi naplók 1944–1947, a Leánylíceum és a Tanítónőképző anyakönyvei 1939–1948, a Leánylíceum osztály- és osztályozó naplói 1945–1948-ból teszik ki.

BKMÖL VIII. 61. A Kecskeméti Ref. Nőnevelő Intézet Leánylíceumának iratai 1926–1948. 0,13 ifm.

A fond anyagát a tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1926–1948, érettségi anyakönyvek 1944–1948, anyakönyvek 1944–1948, felvételi naplók 1945–1948, osztálykönyvek 1946–1948 és 1947–1948 közötti időszakból való osztályozónaplók teszik ki.

BKMÖL VIII. 62. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Róm. Kat. Tanítóképzője és Leánylíceuma Baja iratai (1911) 1929–1948. 0,47 ifm.

A tanítónőképző az 1929/30-as tanévben kezdte meg működését Baján. A 81 966/1923. VKM sz. rendelettel kiadott új tanterv lehetővé tette, hogy a tanítónőképző intézet ötödik évfolyamának végén jelentkezhettek a növendékek tanítónői képesítő vizsgára. 1934-re az iskola Baján is

ötosztályosra bővült. Ebben az évben volt az első tanítónőképesítő-vizsgálat. Az 1938. évi XIII. és a XIV. tc. elrendelte a hatesztendős tanítónőképzést, a négyéves líceumra épülő, két évfolyamos tanítónőképző akadémia keretei között. 1938 szeptemberében már új rend, az új líceumi tanterv szerint indult meg az oktatás a korábbi öt évfolyamos tanítónőképző intézet első évfolyamán, majd az ezt követő tanévekben a 2. és 3. osztály is a líceumi tananyagot tanulta, a 109 680/1938. VKM sz. rendelet alapján. A 14–18 éves lányoknak szánt líceum nem kifejezetten tanítónőképző intézmény volt. Gyakorlati irányú műveltséget nyújtott, főképpen a gyakorlati életpályákra. A leányokat háztartási ismeretekhez juttatta, továbbá a családi és iskolai gyermekneveléshez szükséges alapismeretek tanításával a magasabb nevelési szaktudományokra készítette elő őket. A reform elakadt, és az 1941/42-es, majd az azt követő tanévekben a háborús viszonyok miatt a 4. és 5. osztályok tanulóit a korábbi, öt évfolyamos tanítónőképző intézet 4. és 5. osztályának tanterve szerint oktatták. Ez a felemás ötéves tanítónőképzés, az 1–3. osztályok líceumi, a 4–5. osztályok tanítónőképző intézeti tanterv szerinti oktatása megmaradt egészen 1948 júniusáig. Az 1948. évi XXXIII. tc. államosította ezt az intézményt is. Az intézetben 1929/1930-ban 7, 1936/37-ben 16 oktató oktatott. A tanulói létszám 1929/1930-ban 47, az 1936/37-es tanévben 158 fő volt. A közös irányítású intézményben a bajai szerzetesház tanárai oktattak.

Az iratanyag zömét a bizalmas és az iktatott iratok, a tantestületi és vizsgajegyzőkönyvek, a vizsgákkal és az államsegéllyel kapcsolatos iratok, valamint a felvételi-, osztály- és osztályozónaplók stb. teszik ki. 1. Oktatási iratok (1912) 1929–1948: Bizalmas iratok és iktatókönyve 1945–1947-ből, általános iktatott iratok 1940–1948-ból vannak. Külön kezelt iratok: tantestületi értekezleti jegyzőkönyvek 1945–1948, érettségi vizsgálati jegyzőkönyvek 1946–1948, különbözeti vizsgák jegyzőkönyvei 1945–1947, képesítővizsgák jegyzőkönyvei 1945–1948, eskütételi jegyzőkönyv 1946-ból, alkalmazottak törzslapjai 1912–1948, minősítési lapjai 1937–1947, a Gyakorló Ált. Iskolában dolgozók személyi lapjai 1945, államsegélyről és igazolásról 1919–1947, törvényjavaslat 1938-ból a gyakorlati irányú középiskoláról, tankerületi kimutatás a bajai Tanítónőképzőről 1946/47-ből. Tanterv és utasítás 1925-ből, a tanítóképesítő vizsgálati szabályzata 1925-ből, tanmenetek 1940–1948-ból, jelentések az intézet működéséről 1944–1945-ből, érettségi vizsgákkal kapcsolatos iratok 1945–1948-ból, képesítővizsgákkal kapcsolatos iratok 1944–1948-ból, az Évkönyvvel kapcsolatos iratok 1944–1948-ból, államsegély kiutalások 1945–1947-ből, államsegéllyel kapcsolatos kimutatások 1947-ből, felszerelési segély kérése a VKM-től 1947-ből, pénzügyi iratok és fizetési jegyzékek 1936–1948-ból, iskolai orvosi vizsgálati napló 1943-ból, egyéni lapok a líceum I. osztályába beíratkozott tanulókról 1947-ből, felvételi naplók 1947/48-ból, helyettesítési naplók 1946–1948-ból, óralátogatási kimutatás 1946–1947-ből, osztályozónaplók/osztálynaplók 1944–1948-ból. 2. A Leánynevelőintézet Internátusának és Leányifjúsági Mária Kongregációja Baja iratai 1911–1948: Az internátus a katolikus iskolák mellett működő bentlakásos nevelőintézet elnevezése volt. A bajai leányinternátust feltehetően mind a polgári leányiskolába, mind pedig a tanítónőképző és leánylíceumba járó vidéki tanulók vették igénybe. Iratanyaga csak töredékesen maradt meg. Ebben az iratfajtai sorozatban vannak az 1930-as években keletkezett, a bajai tanítónőjelöltek Leányifjúsági Mária Kongregációja 1931–1939 évkörű iratai is, amelyek takarékbetétkönyvek. Van még itt kimutatás bevételekről és kiadásokról 1911–1943-ból, légoltalmi terv 1942-ből, leltári napló 1943–1948-ból, nyilvántartó könyv 1947-ből.

BKMÖL VIII. 63. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Érseki Leánylíceumának iratai (1925) 1938–1950. 0,21 ifm.

A Líceum gyakorlati középiskola volt, amely a tanítóképző elvégzésére is előkészített. Míg a gimnázium elméleti tudást adott, addig a líceum a gyakorlati életre nevelt. Líceumba a polgári iskola elvégzése után kerültek a tanulók. A leánylíceum az érseki tanítónőképzővel egy igazgatóság alá tartozott.

Levéltárba igen kevés irata került. Iskolai ügyviteli iktatott és szám nélküli iratai 1938–1950-ből, köztük iskolalátogatási, nevelési, osztályozó, záró értekezleti, tanári és érettségi elő-értekezleti jegyzőkönyvek és levelezések vannak. Néhány érettségi dolgozat 1925-ből és 1945–1948-ból, érettségi vizsgát tett jelöltek anyakönyve 1946–1948-ból való, anyakönyvek 1941–1948-ból, osztálynaplók 1943–1948-ból, osztályozónaplók pedig 1945–1947-ből kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 64. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Szabadkai R. Kat. Leánylíceumának iratai 1941–1944. 0,03 ifm.

A fond anyagát értekezletek jegyzőkönyvei képezik.

BKMÖL VIII. 65. A Kecskeméti Egyesített Leány és Fiú Gimnázium iratai 1945. 0,02 ifm.

Az egyesített gimnázium négy helybeli felekezeti gimnázium (az Angolkisasszonyok Római Katolikus, a Református Nőnevelő Intézet, a Kegyestanítórendi /Piarista Római Katolikus, és a Református Gróf Tisza István Gimnázium) összevonásával átmenetileg egyesült az 1944/45-ös tanévre. A Református Ókollégiumban kapott helyet, de a tanulók számának növekedése miatt 1945 januárjában az Angolkisasszonyok gimnáziumának épületébe költözött. Innen az épület hadikórházzá alakulása miatt 1945 februárjában ismét költözni kényszerült.

A fond kis terjedelmű anyagában tantestületi jegyzőkönyvek, rendeletek, hivatalos ügyiratok, a tanítás-nevelés rendjével foglalkozó iratok, tantestületi névjegyzékek, tanárok illetményügye, tanerők alkalmazására, átképzésére vonatkozó iratok találhatók.

BKMÖL VIII. 66. A Kecskeméti Női Felsőkereskedelmi Iskola iratai 1934. 0,01 ifm.

BKMÖL VIII. 81. Az Angolkisasszonyok Kecskeméti R. Kat. Tanítóképzőjének iratai 1921–1948. 0,23 ifm.

A fondot képesítővizsgálati anyakönyvek 1921–1932, anyakönyvek 1928–1932, felvételi naplók, tanulmányi előmeneteli naplók, osztálynaplók alkotják 1945–1948-ból. Itt van még a tanítónőképző gyakorlóiskolájának anyakönyve is 1945–1948-ból.

BKMÖL VIII. 82. A Bajai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1870–1945. 0,98 ifm.

A levéltár őrizetében lévő iratok az iskola iratanyagának csak egy töredéke. A többi része a jogutódnál, a Bajai Tanítóképző Főiskolán található. A fondban a tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1874–1945, iktatókönyvek 1875–1933-ból vannak. Anyakönyv és osztályozókönyv 1870–1911-ig, tanítóképesítő vizsgálati anyakönyv 1903–1910-ből, tanítók anyakönyve 1892–1900-ból. A tanítóképző mellett működő gyakorlóiskola anyakönyvei 1871–1898-ból, előmeneteli és mulasztási naplók 1898–1911-ből és haladási naplók 1933–1936-ból kerültek levéltárba. A gazdasági ismétlőiskola egy előmeneteli és mulasztási naplója 1910–1911-ből való.

BKMÖL VIII. 83. A Kecskeméti Ref. Tanítónőképző iratai 1918–1948. 1,7 ifm.

A fondban tanítói képesítővizsgálati anyakönyvek és jegyzőkönyvek 1936–1948, osztályanyakönyvek 1945–1947-ből vannak. A Tanítónőképző Gyakorló Elemi Iskolájának anyakönyvei, felvételi, haladási, mulasztási és osztályozó naplói 1944–1948-ból, a Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1946–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 84. A Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézet iratai (1944) 1945–1948. 0,29 ifm.

A fond az iskola ügyviteli iktatott iratait tartalmazza 1944–1948-ból, amely mutató segítségével kutatható.

BKMÖL VIII. 85. A Kalocsai Érseki Polgári Iskolai Tanítónőképző iratai 1877–1929. 0,28 ifm.

Kalocsán a Tanítónőképzőt Haynald Lajos kalocsai bíboros érsek alapította 1870-ben, és a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanénék Társulatának vezetésére bízta. A polgári iskolai tanítónőképzőt 1875-ben alapította. Főiskolává szervezését a minisztérium 204 064/1918. sz. felhívására kezdte meg az érseki hatóság és 1929-ben polgári iskolai tanárképző főiskolaként szűnt meg.

Levéltárba került iratai igen hiányosak. Levelei 1890–1929-ből az intézet átszervezéseivel, tantervvel, vizsgarenddel kapcsolatosak, tanítói állásokról, fizetésükről, az intézet felszereléséről szólnak. A vizsgával kapcsolatos iratokban 1877–1928-ból vizsgára jelentkezések, a vizsga rendje és bizottsági tagjai, tételek, vizsgáról készült jegyzőkönyvek, osztályozó ívek, és dolgozatok vannak.

BKMÖL VIII. 86. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai Róm. Kat. Tanítónőképzőjének (Érseki Tanítónőképzőjének) iratai 1869–1948. 1,61 ifm.

A tanítónőképzőt 1869/70-es tanévben nyitották meg, amely 1882-ben négy, 1923-tól ötosztályúvá lett. Az intézet államosítására 1948-ban került sor.

A tanítónőképző levéltárba került iratainak egy részét a tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei 1869–1948-ból, levelezések1874–1948-ból, a tanulókról készített statisztikai kimutatás, osztályozó ívek, vizsgarend, tantárgyfelosztás és órarend az 1869–1948 közötti időszakból, pénztári iratok 1947–1948-ból alkotják. Az anyag másik, nagyobb részét az 1870–1948-as időszakból az osztályanyakönyvek, felvételi naplók, osztálynaplók, előmeneteli naplók teszik ki. A tanítónőképző gyakorló iskolájának iratai 1925–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 88. A Kalocsai Érseki Tanítóképző iratai 1854–1947. 1,01 ifm.

BKMÖL VIII. 89. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-Intézete Tanítóképzőjének és Leánylíceumának iratai 1945–1948 (1949). 0,08 ifm.

A Constantinumban az 1909/10-es tanévtől kezdődően működött tanítónőképzés. A levéltárba iratanyag csak az 1945–1948/1949-es évekből kerül be. Ezek iktatott iratok, átlapozással kutathatók. A korábbi években biztosan jártak német nemzetiségiek is ide, erre bizonyítékul szolgálnak az iskola nyomtatásban megjelent értesítői. (Példa: 1909/10-es tanév: Összlétszám: 47 fő, ebből Bács-Bodrog vármegyei: 4 (összlétszám 8%-a), német anyanyelvű: 4 fő). Ezek az értesítők feltüntetik az egyes tanulók neve mellett a születési időt, helyet (község, megye). Igaz, hogy az értesítő könyvészeti anyag, de ebben az esetben az anyakönyvek helyett is használható. Később már nem tüntetik fel a diákok személyes adatait, csak az egyes tantárgyakból szerzett érdemjegyeket. Lehet, hogy az iskola utódintézményeinél még lappang valahol ebből az időszakból származó anyakönyv, de erről jelenleg nincs információ.

Irodalom:

Kőfalviné Ónodi Márta: A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek vezetése alatt álló kiskunfélegyházi Constantinum Római Katolikus Leánynevelő-intézet története, 1908–1948. Kiskunfélegyháza, 2001. 96. p.

BKMÖL VIII. 101. A Bajai Állami Polgári Leányiskola iratai 1931–1944. 0,14 ifm.

Az iskola iratanyagából csupán a tantestületi értekezletek jegyzőkönyvei kerültek levéltárba 1931–1944-ből.

BKMÖL VIII. 110. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Róm. Kat. Polgári Leányiskolája Baja iratai 1912–1948. 0,38 ifm.

Polgári iskola létesítéséről már az 1868. évi XXXVIII. tc. 67–79. §-ai rendelkeztek. A polgári leányiskola az elemi népiskolai tananyagot meghaladó „gyakorlati műveltséget" kívánt nyújtani tanulói számára. Első osztályába az elemi népiskola alsó négy osztályát elvégzett, 10 éves tanulók léphettek. Ezt az iskolatípust a fiúk számára hat-, a lányok részére négyosztályosnak tervezték. A polgári leányiskola az általánosan képző középfokú iskolák közé tartozott. Országos viszonylatban a városok lakosságának középrétege vette igénybe ezt az iskolatípust, de csupán a 10–14 éveseket befogadó alsó négy osztályt. Az V–VI. osztály általában sehol sem tudott benépesülni. A polgári leányiskolát az 1927. évi XII. tc. illesztette be a magyar közoktatási intézményrendszerbe. Eszerint a polgári leányiskola célja: „a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre vagy pedig a középfokú szakiskolára előkészítse". A fenti célok megvalósítását szolgálták a polgári leányiskolák számára kiadott tantervek. Közülük az elsőt még 1869-ben, a másodikat 1887-ben adták ki. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek vezetése alatt álló r. k. polgári leányiskola III. és IV. osztálya 1903-ban, az I. és II. osztály pedig 1904-ben nyílt meg Baján. Az iskola oktatói létszáma 1910-ben 6, 1920-ban 8, 1930-ban 12, 1936/37-ben 16 fő volt. Az iskolában a bajai szerzetesház tanárnői oktattak. Folyamatosan nőtt a tanulói létszám is, hiszen amíg 1910-ben 117, 1920-ban 286, 1930-ban 293, addig 1936/37-ben már 312 tanuló járt ide. Közülük a vidéki tanulók száma elég alacsonynak mondható, mert 1910-ben 19, 1920-ban 37, 1930-ban 25, 1936/37-ben 33 főt tett ki. A tanulók nagy száma miatt 1922-ben párhuzamossá vált a polgári leányiskola. A kevés tanterem váltakozó rendszerű tanítást tett szükségessé. A bajai polgári leányiskola még 1948-ban is működött, azt végleg az 1948. évi XXXIII. tc. szüntette meg.

Az iskola iratanyaga töredékesen maradt meg. Általános iratok, ügyvitelei iktatott iratai 1947–1949-ből vannak. A külön kezelt iratok között van néhány tantestületi jegyzőkönyv 1946–1948-ból, törzskönyvi lapok 1945-ből, minősítési lapok 1937–1947-ből, kinevezési, besorolási és igazolási feljegyzések 1917–1945-ből, tanmenetek 1946–1948-ból, Glasenhardt Valéria tanulmányi értesítője 1944–1946-ból, fizetési és pénzfeladási jegyzékek 1943–1948-ból, valamint előmeneteli és mulasztási naplók 1912–1924-ből. Megjegyezzük, hogy az elemi és polgári iskolák 1905–1912 közötti anyakönyvei egy fizikai egységbe vannak kötve és a VIII. 208 fondtörzsszámú fond anyagában találhatók! A bajai polgári leányiskola 1912/1913. évi előmeneteli és mulasztási naplójába bele van kötve az elemi iskola naplója is!

BKMÖL VIII. 113. A Bácsalmási Állami Polgári Fiú- és Leányiskola (1932-től Bácsalmási Állami Polgári Fiúiskola) iratai 1922–1946. 0,49 ifm.

A fondot rendes és magántanulók anyakönyvei alkotják

BKMÖL VIII. 114. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Bácsalmási R. Kat. Polgári Leányiskolájának iratai 1923–1948. 0,52 ifm.

A fond anyagát tantestületi jegyzőkönyvek 1935–1947, iskolalátogatási jegyzőkönyvek 1928–1946, levelezések iktatott és szám nélküli iratai 1928–1946, magántanulók iratai 1942–1947, rendes és magántanulók anyakönyvei az 1925–1940 közötti időszakból képezik.

BKMÖL VIII. 205. A Bácsbokodi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1891–1915. 0,17 ifm.

A fond anyagát anyakönyvek 1891–1915, előmeneteli és mulasztási naplók 1914–1915-ből képezik.

BKMÖL VIII. 206. A Bácsborsodi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1910–1916. 0,07 ifm.

Az iskola iratai közül csak 1910–1916 közötti osztálykönyvek kerültek levéltárba.

BKMÖL VIII. 208. A Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérei R. K. Elemi Népiskolájának Baja iratai 1870–1948. 0,7 ifm.

Baján, a Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérei 1870-ben I–IV. osztályú elemi népiskolában kezdték meg működésüket. 1870–1875 között megnyílt a felső népiskola V–VIII. osztálya is. Az elemi népiskola ettől kezdve folyamatosan működött, bár működéséről szórványos adatok mellett csak az anyakönyvek szólnak. Az iskola neve 1945-ben Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővéreinek Katolikus Általános Iskolája névre változott. Az iskola az 1947/48-as iskolaévben még működött, azt végleg az 1948. évi XXXIII. tc. szüntette meg.

Töredékesen levéltárba került iratait főként a nevelőtestületi jegyzőkönyvek 1946–1948, törzskönyvi lapok 1945–1947, minősítési lapok 1939–1946, nyilvántartási lapok 1941, személyi iratok 1926–1946, részletes tanmenet 1943, pénzügyi iratok 1944–1948, anyakönyvek 1870–1924, haladási és mulasztási-, osztály- és osztályozó naplók 1947–1948-ból alkotják.

BKMÖL VIII. 209. A Bajai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1851–1909. 0,03 ifm.

A fond anyagát csak két kötet alkotja. Az első anyakönyve (Schul-Protokoll) 1851/52–1896-ig terjed, amelyet 1885-ig német nyelven vezettek. A másik kötet az anyakönyv és osztályzati napló 1896–1909-ből. Az 1895/6. iskolai évig a német nyelvet, mint tantárgyat rendszeresen tanították. Az iskolát más vallású iskolakötelesek nagyobb számban látogatták, mint az evangélikusok.

BKMÖL VIII. 212. A Bajai Református Elemi Népiskola iratai 1894–1907. 0,01 ifm.

Levéltárba csak az iskola egy iskolai anyakönyve került 1894–1907-ből. Az anyakönyv iskolai évenként és osztályonként tartalmazza a tanulók anyakönyvi adatait és tantárgyanként az érdemjegyeket. Minden iskolai év lezárása alkalmával kimutatást készítettek a gyermekek vallási megoszlásáról. Ezekből a kimutatásokból látszik, hogy van olyan év, amikor ötször több volt a r. kat. tanulók száma, mint a reformátusoké. Az év végi lezárási szövegben összegezték az elmúlt iskolai év fontosabb eseményeit, feljegyezték a jutalomban részesült tanulók neveit, beszámoltak az iskola szociális segélyezési munkájáról.

BKMÖL VIII. 213. A Bajaszentistváni Elemi Népiskola iratai 1881–1882. 0,01 ifm.

A fondot csupán egy csomó kimutatás (mulasztási napló) képezi a mindennapi és ismétlő iskolába járó fiú és leány gyermekekről.

BKMÖL VIII. 216. A Császártöltési R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1889–1916. 0,6 ifm.

A fond anyagát csak előmeneteli és mulasztási naplók képezik.

BKMÖL VIII. 228. A Garai R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1886–1916. 0,27 ifm.

A fondot anyakönyvek 1897–1908-ig és osztálynaplók képezik (dalmát, német és bunyevác nyelvű osztályok) 1908–1916 közötti évekből.

BKMÖL VIII. 280. A Rémi R. Kat. Elemi Népiskola iratai 1894–1915. 0,13 ifm.

A fond anyagát, csak anyakönyvek képezik.

BKMÖL VIII. 307. A bácsalmási r. k. elemi népiskolák iratai 1922–1946. 0,18 ifm.

A fondban a dubokanagyjárási és az óalmási elemi iskolák, valamint a bácsalmási elemi fiú- és leányiskola anyakönyvei találhatók.

BKMÖL VIII. 601. A Kalocsai Állami Mezőgazdasági Iskola iratai 1925–943. 0,1 ifm.

Az iskolát 1925-ben alapította a város. Levéltárba főleg az iskola építésével kapcsolatos iratok kerültek (tervrajzok, a versenytárgyalás iratai, pályázatok, pénztári naplók és főkönyv, és pénztári mellékletek).

BKMÖL VIII. 603. A Kecskemét Városi Államilag Segélyezett Gazdasági Szakoktatással Egybekapcsolt Felső Népiskola iratai 1872–1895. 0,16 ifm.

Az iskolát 1872-ben alapították, de az iskola építését 1877 nyarán kezdték meg. 1878 tavaszán némi felszerelést is kapott, és megkezdte a gazdálkodást és a gyakorlati tanítást. A gazdálkodáshoz szükséges 200 hold jó minőségű földet a város biztosította. A képzés négy évre terjedt ki. Főfelügyeletét a községi iskolaszék látta el. A kevés tanulói létszám miatt a város 1882-ben határozott a felső népiskola beszüntetéséről, és a földműves iskola felállításáról. A város az e célra kijelölt földet a rajta lévő épületekkel és felszereléssel a használati jog megtartásával felajánlotta a közoktatás- és földművelésügyi minisztereknek, azzal, hogy az intézetet államköltségen rendezzék be és tartsák fenn. Az átadási szerződést 1894-ben megkötötték, az iskolát pedig 1895-ben adták át.

A levéltárba került iratok hiányosak. A megmaradt éves jelentések, költségelőirányzatok, elszámolások, iskolaszéki, városi tanácsi és közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok tükrözik az iskola működésének nehézségeit. Iktatott és szám nélküli ügyviteli iratai 1873–1895-ből, osztályozó naplók 1872–1895-ből, bútor- és taneszköz leltárak 1872–1878-ból, könyvtári leltár és könyvtári nyilvántartások 1879–1895-ből vannak.

BKMÖL VIII. 606. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Kalocsai Érseki Óvónőképzőjének iratai 1879–1948. 0,66 ifm.

Az óvónőképző 1877-ben kezdte meg működését két évfolyammal. Egy ideig működési helye Zomborban volt, és 1905-től működött ismét Kalocsán. 1927-től négy évfolyamú lett. Az iskolát 1948. szeptember 23-án államosították.

A fondban a képesített óvónők anyakönyvei 1879–1948, képesítővizsga jegyzőkönyvei 1906–1948, osztályozási ívek 1906–1948, osztályanyakönyvek 1891–1948-ból, tantestületi jegyzőkönyvek, iktatott és szám nélküli iskolai oktatási és pénzügyi iratok 1902–1948-ból vannak.

BKMÖL VIII. 607. A Kalocsai Iskolanővérek Érseki Kisdedóvónőképzője Dolgozók Óvónőképző Intézetének iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

A vallás- és közoktatási miniszter 1947-ben engedélyezte az iskola megnyitását. Az anyaiskola a Kalocsai Iskolanővérek Érseki Kisdedóvónőképzője volt Kalocsán.

Iratai két tanévből kerültek levéltárba. A fondban tantestületi értekezletekről felvett jegyzőkönyvek, iskolalátogatási jegyzőkönyvek, a levelezések iktatott és szám nélküli iratai, pénztárnapló, felvételi naplók és anyakönyvek találhatók.

BKMÖL VIII. 608. A Siketnémák és Vakok Államilag Segélyezett Kecskeméti Intézetének iratai 1900–1949. 0,16 ifm.

A fondot az intézet levelezéseinek iktatókönyve 1900–1912, a folyamodók nyilvántartása 1900–1949, anyakönyv 1928–1942, és egy pénztárnapló alkotja 1947–1948-ból.

BKMÖL VIII. 610. A Bajai Városi Szakirányú Iparos- és Általános Irányú Kereskedőtanonc-iskola iratai (1899) 1940–1950 (1951). 0,47 ifm.

Az iskola iratai közül csupán anyakönyvi törzslapok 1940–1944-ből, az iparostanoncok felvételi naplói 1944–1949-ből, a kereskedőtanoncok felvételi naplója 1949–1950-ből, előmeneteli és mulasztási naplók 1944–1950-ből kerültek levéltárba. Ezenkívül van egy kimutatás a kereskedő- és iparostanonc iskolába járó ifjúságról és a 13–15 éves tankötelesekről 1899/1900-ból, továbbá továbbképző tanfolyam anyakönyve 1908–1931-ből, építőipari tanfolyam előmeneteli és mulasztási naplója 1925–1930-ból.

Irodalom:

Kemény János: A bajai iparostanonc-oktatás története a felszabadulásig. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 359–408. p.

BKMÖL VIII. 611. A Jánoshalmi Iparostanonc Iskola iratai 1922–1950. 0,2 ifm.

A fond a tanulókról vezetett haladási, előmeneteli, mulasztási és osztálynaplókat tartalmaz.

BKMÖL VIII. 612. A Kecskeméti Iparos- és Kereskedő Tanonciskola iratai 1903–1949. 0,09 ifm.

Az iskola alapításáról Kecskemét város közgyűlése 1883 májusában döntött, és ez év őszén 3 osztállyal el is kezdődött a tanítás. Az iskola felügyeletét a törvényhatóság által választott ipariskolai bizottság látta el. Az 1913/14-es iskolaévben a kereskedő-tanonciskola különvált az iparos-tanonciskolától. 1925-ben megnyílt a leány-tanonciskola is a leány iparostanulók részére.

A fondban tantestületi jegyzőkönyvek 1903–1935, felügyelő bizottsági jegyzőkönyvek 1903–1915, bejegyzett tanulók nyilvántartása 1925–1949-ből találhatók.

BKMÖL VIII. 613. A Kecskeméti Ref. Ipartanoda iratai 1867–1877. 0,02 ifm.

BKMÖL VIII. 620. A Bajai Építőipari és Továbbképző Tanfolyamok iratai 1908–1931. 0,08 ifm.

Iratai között építőipari tanfolyami anyakönyvek, bizonyítványok, előmeneteli és mulasztási naplók vannak.

BKMÖL VIII. 621. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Gyors- és Gépíróiskolájának iratai 1921–1950. 0,03 ifm.

BKMÖL VIII. 624. A Kecskeméti Gazdasági Továbbképző Iskola iratai 1934–1939. 0,15 ifm.

Kecskeméten a gazdasági irányú továbbképzés 1926/27-es tanévben kezdődött meg. A fond anyaga nem teljes. Tartalmazza az iskola levelezését, tananyagbeosztást, üzemterveket, órarendeket és leltárakat.

BKMÖL VIII. 625. A Kecskeméti Jótékony Nőegylet Által Alapított és Fenntartott, Kecskemét Thj. Város Által Segélyezett Nőipariskola iratai 1885–1918. 0,08 ifm.

Az iskolát 1885-ben alapították. Saját épületébe 1891-ben költözött. A 3 tantermes iskolát 1905-ben új épületrésszel bővítették. Az oktatási év szeptembertől júniusig tartott. Voltak rendes és rendkívüli tandíjfizető és tandíjmentes növendékei is.

Az iskolának igen kevés irata került levéltárba. Az iskola szervezeti és fegyelmi rendje, néhány felügyelőbizottsági jegyzőkönyv, levelezés, a készített munkákról készült kimutatás mellett növendékek névsora, felvételi és mulasztási naplója található a fond iratai között.

BKMÖL VIII. 627. A Zombori Érseki Óvónőképző iratai 1896–1921. 0,09 ifm.

A fondot képesítővizsgálatok anyakönyvei és osztályvizsgálatok anyakönyvei képezik.

BKMÖL VIII. 628. A Kiskunfélegyházi Kereskedőtanonc Iskola iratai 1920–1949. 0,24 ifm.

A város 1886-ban alapította a kétosztályos alsófokú kereskedelmi iskolát. Az iskola működése 1944–1945-ben a háborús események miatt szünetelt, és 1945. szeptember 1-jén már három évfolyammal indult.

A levéltárba került iratok hiányosak, azok is csak átlapozással kutathatók. Tartalmaz iskolai jegyzőkönyveket 1902–1912, igazgatósági iratokat 1920–1949, anyakönyveket 1946–1948, előmeneteli és mulasztási naplókat 1925–1943-ból.

BKMÖL VIII. 629. A Bácsalmási R. Kat. Nőipariskola iratai 1937–1942. 0,03 ifm.

A fondot csak egy kötet anyakönyv képezi.

BKMÖL VIII. 630. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Mezőgazdasági Leányközépiskolájának iratai (1938–1948). 0,1 ifm.

A levéltár őrizetében lévő anyakönyvek az intézmény teljes működési idejét lefedik. Ezek alapján megállapítható, hogy 1938 és 1948 között Tolna és Baranya megyéből származók közül is sokan német nevűek, de magyar anyanyelvűnek vallották magukat. Az alábbi Bács-Bodrog vm.-i településekről jöttek ide tanulni diákok: Jánoshalma, Rém, Apatin, Bácsbokod, Nagybaracska, Baja, Mélykút, Szabadka, Vaskút, Csantavér, Felsőszentiván, Katymár, Temerin, Bácskossuthfalva, Zenta, Kunbaja.

BKMÖL VIII. 631. A Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek Kiskunfélegyházi Constantinum R. Kat. Leánynevelő-intézete Középfokú Gazdasági Leányiskolájának iratai 1924–1938. 0,02 ifm.

A levéltár őrizetében lévő egy anyakönyv lefedi az intézet teljes működési idejét. Ebből megállapítható, hogy 1924 és 1938 között Bács-Bodrog vármegyéből évente 1–2 tanuló volt, köztük német anyanyelvűek is (Bácsalmás, Jánoshalma, Katymár,Vaskút községekből).

BKMÖL VIII. 633. Baja Thj. Város Zeneiskolája iratai 1941–1954. 0,2 ifm.

Az iskola működéséről, tanárairól és diákjairól a felügyelői jegyzőkönyvekből, tagdíj naplókból és számfejtő-könyvekből tájékozódhatunk (benne a tanuló neve, lakcíme, a fizetett tagdíj összege, milyen hangszeren játszik, milyen tanszakra jár).

BKMÖL VIII. 702. Heltai Hugó Bajai Színtársulatának iratai 1920–1922. 0,02 ifm.

A fondot egy ún. gázsi (Gage) könyv képezi, amely a Heltai Hugó egri városi színházi igazgató társulatához tartozott színészek fizetésének és fizetési előlegének könyvelését tartalmazza színházi évadonként. A színtársulat Baján is játszott, valószínűleg a kötet akkor maradt a városban, onnan pedig a levéltárba került.

BKMÖL VIII. 801. Baja Város Közkórházának iratai 1835–1942. 7,56 ifm.

Ügyviteli elnöki és általános iratai iktató- és mutatókönyvvel kutathatók. További iratfajták: ápolási törzskönyvek 1903-tól, ápolási naplók 1915-től, családi ápolási főkönyvek 1937-től, betegfelvételi könyvek 1883-tól, orvosok nyilvántartó könyve (év nélkül), letéti főkönyvek és pénztárnaplók 1903-tól, osztályos főkönyvek, a kórosztály alapítóinak és jótevőinek könyve 1835–1856, kórházi betegek, gyámoltalanok jegyzőkönyve 1836–1844, kórházépítési iratok 1874–1942, kórházépítő bizottság jegyzőkönyvei 1901–1938-ból. A bajai kórház Bácsalmási Tüdőosztályának iratai 1939–1941-ből vannak.

BKMÖL VIII. 808. A Miasszonyunkról Elnevezett Kalocsai Iskolanővérek Hajósi Árvaházának iratai 1872–1948. 0,04 ifm.

BKMÖL VIII. 809. A Pécsi M. Kir. Áll. Gyermekmenhely Bajai Telepének (Bajai Állami Gyermekvédő Intézet) iratai 1930–1950 (1952). 0,85 ifm.

Az állami gyermekmenhelyekről, ill. a közsegélyre szoruló 7 éven felüli gyermekek gondozásáról az 1900. évi VIII. és XXI. tc. rendelkezett. A hatóságilag elhagyottá nyilvánított gyermekek állami gyermekmenhelybe való felvételre 15 éves korig – a háború utáni rendelkezések szerint 18 éves korig – állami gondozásra voltak jogosultak. A magyar állami gyermekvédelem 1919-ig a belügyminisztérium hatáskörébe tartozott, azután a népjóléti és munkaügyi minisztériumába, ennek megszüntetésével ismét a belügyminisztériumhoz került. Az I. világháború előtt Magyarországon 17 állami gyermekmenhely volt, Trianon után 8 maradt, amelyhez 1928-ban még egyet alapítottak. Az egészséges gyermekek a menhelyeken csak átmenetileg tartózkodtak, addig, amíg nevelőszülőknél, vagy nevelőintézetben elhelyezést nyertek. Egy-egy község, amelyben tömegesen voltak állami ellátásra szoruló gyermekek, telepet képezett. A pécsi gyermekmenhely 1904-ben kezdte meg működését, és egyik telepe Baján volt. Ide a pécsi menhelyről érkeztek a gyermekek, akiknek felügyeletét az alkalmazott telepfelügyelők látták el. Ők gondoskodtak örökbeadásukról, nevelőszülőknél vagy intézetben való elhelyezésükről. Eltartásukért az állam a gyerek életkora szerint megállapított összeget fizetett. A gyermekmenhely 1949. január 1-jétől Állami Gyermekvédő Intézet elnevezéssel működött.

A levéltárba került iratokból nem derült ki, hogy a bajai telep mikor kezdte meg működését, de képet adnak az intézmény munkájáról. Főleg a gyermekek elhelyezésével, tanszerrel és ruházattal

való ellátásukról találunk benne adatokat. A fond anyagában a telep működésével kapcsolatos általános iratok 1935–1948-ból vannak, gondozásba adott gyermekek telepenkénti nyilvántartása 1930–1934, ill. 1934–1949 között, levelezések, rendeletek, szerződések 1932–1941, de levelezések vannak még 1950–1952-ből is.

BKMÖL VIII. 811. A Kecskeméti Kurucz Téri Gyermekmenhely iratai 1915. 0,03 ifm.

BKMÖL VIII. 813. A Kecskeméti M. Kir. Állami Gyermekmenhely iratai 1908–1926. 0,05 ifm.

Irodalom:

Bodor Jenő: Bács-Kiskun megye oktatásügyének jellemzői a felszabadulás után (1945–1970). In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 7–60. p.
Zorn Antal: Adatok a katolikus népoktatás helyzetéhez a kalocsai érsekség területén 1848-ig. In.: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 97–138. p.
Sz. Kőrösi Ilona: Az elemi népiskolai oktatás Kecskeméten a dualizmus korában. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés.) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 139–182. p.
Kopasz Gábor: Az alsó fokú iskolai oktatás Bács-Bodrog megyében 1935–1950. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 183–211. p.
Bárth János – Bárthné Berhidai Ágnes: Fejezetek a kalocsai tanítóképző történetéből. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 215–256. p.
Krajcsovszki József – Krajnyák Nándor: A kecskeméti pedagógusképzés története. In: Bács-Kiskun megye múltjából V. (Oktatás-nevelés) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1983. 257–319. p.
Kemény János: Baja város közoktatásügye a tanfelügyelő közigazgatási bizottsághoz intézett jelentéseinek tükrében 1876–1890. In: Bács-Kiskun megye múltjából XV. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 1999. 95–162. p.
Molnár János: Baja város népoktatásáról az 1800-as évek utolsó évtizedeiben. In: Bács-Kiskun megye múltjából XVI. Szerk.: Tóth Ágnes. Kecskemét, 2000. 45–95. p.
Holczer József: [Adatok a kecskeméti Piarista Gimnázium színjátszásához / Holczer József. Szokolay Hártó János várostörténete / Orosz László. A kecskeméti Gazdasági Egyesület létrehozása (1844–1852) / Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 4.)
Molnár János: Az iskola és az iskolai élet Nemesnádudvaron az 1900-as évek első felében. In: Oktatás, oktatáspolitika, iskolai élet a XX. század első felében. Kecskemét, 1994. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 11.)
Kőfalviné Ónodi Márta: A kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő-intézet krónikája: 1919. december – 1923. augusztus: forrásközlés és kísérőtanulmány. Kecskemét, 1999 [!2000]. (Levéltári füzetek, Bács-Kiskun Megye, 12.)
Tóth Ágnes: Nemzetiségi népiskolák Magyarországon az 1943/44-es tanévben. Kecskemét, 1998. (Forrásközlemények, Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, 3.)

IX. TESTÜLETEK

BKMÖL IX. 1. A bajai céhek iratai 1700–1872. 0,02 ifm.

Lásd: BFL IX. 1. Benne a Szabó céh iratai 1700–1798, a Takács céh iratai 1763, vegyes céhiratok 1777–1864, a Csizmadia céh iratai 1830–1836, a Kereskedőtestület iratai 1857, a Kovács (Egyesült Bognár és Kovács) céh iratai 1861–1868, a Fazekas céh iratai 1870, Asztalos és Esztergályos céh iratai 1872.

Mesterlevelek és tanulólevelek. Itt található Baja szabad mezőváros bírája és tanácsa által 1798-ban kiadott tűzoltási rendszabály a német szabók részére (Feuer Löschordnung für die deutsche Schneider Meister).

BKMÖL IX. 101. A bajai ipartársulatok iratai 1882–1886. 0,01 ifm.

A fond a bajai ipartársulatokról tartalmaz töredékes anyagot. Ez 4 szabadulási bizonyítványt (2 cipész, 1 férfiszabó és 1 kádár), 2 iparjegyet (1 csizmadia és 1 hentes), 1 cipész iparigazolványt és

1 molnár tanulólevelet jelent. Emellett található itt még egy üres tanulólevél és egy a bajai iparosokat köszöntő beszéd (1921. aug. 7.) kézirata.

BKMÖL IX. 203. A Bácsalmási Járási Ipartestület iratai (1904) 1937–1949. 0,34 ifm.

BKMÖL IX. 204. A Baja és Vidéke Ipartestület iratai 1884–1949 (1979). 15,24 ifm.

Lásd: BFL VII. 211. Az ipartestület 1884-ben alakult, alapító tagjainak névsora külön kötetben található. Közgyűlési és szakosztályi jegyzőkönyvek 1892–1948-ig vannak. Az ipartestület ügyviteli iratai iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók 1888–1949 között. Gazdálkodásáról a főkönyvek, pénztárnaplók, iparkamarai díjak naplója, tagdíjhátralék nyilvántartása és egyéb pénzügyi iratokból tájékozódhatunk.

Nyilvántartások: 1884–1950 (1979): Iparosok nyilvántartása, ki- és bejelentések, iparlajstromok (A, B, C, D, E, F- jelűek). Mestervizsgák nyilvántartása, szakvizsgák naplója. Ipari névmutató, a kiadott revíziós iparjogosítványok névmutatója. Segédlajstromok, segédek ki- és bejelentésének nyilvántartása. Tanonclajstromok és mutatóik, tanoncok segédnaplója, ipari tanulók nyilvántartása.

Munkakönyv lajstromok 1884–1950. Gyári munkakönyv lajstromok 1884–1950. Gyári munkások be- és kijelentéseinek nyilvántartása 1939–1950.

BKMÖL IX. 208. A Dunavecse és Vidéke Ipartestület (1938-ig Dunavecsei Ipartestület) iratai 1899–1949. 0,6 ifm.

BKMÖL IX. 212. Jánoshalma és Vidéke Ipartestület (1938-ig Jánoshalmi Ipartestület) iratai 1889–1949. 0,45 ifm.

BKMÖL IX. 214. A Kecel-Császártöltési Ipartestület iratai 1921–1949 (1950). 1,14 ifm.

BKMÖL IX. 218. A Kiskőrös és Vidéke Ipartestület (1938-ig Kiskőrösi Ipartestület) iratai 1873–1949 (1950). 2,02 ifm.

BKMÖL IX. 290. A Bácsbokod és Vidéke Ipartestület iratai 1923–1949. 0,05 ifm.

BKMÖL IX. 297. Bács-Bodrog vármegyei községek hegyközségeinek iratai 1938–1949.
a) A Bácsborsodi Hegyközség iratai 1938–1940. 0,01 ifm.

BKMÖL IX. 298. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községek hegyközségeinek iratai 1938–1950.
e) A Császártöltési Hegyközség iratai 1940–1944. 0,02 ifm.
l) A Hajósi Hegyközség iratai (1942)1944–1949. 0,07 ifm.

BKMÖL IX. 303. A Bajai Halásztársaság (Ipartársulat) iratai (1882) 1884–1937. 0,01 ifm.

A fondban őrzött számla szerint a társaság jogelődje a Bajai Halásziparegylet 1882-ben Reitmann Mihály céhmester útján adományt adott a létesítendő Szentháromság szobor elkészítésre. A Bajai Halásztársaság elnöke 1910-ben Reitmann Ferenc volt.

A bajai halásztársaságnak és jogelődjeinek igen töredékes iratai kerültek levéltárba. Többségében magyar, de vannak köztük német és délszláv nyelvűek is. Köztük: a halászifjúság névsora 1887-ből, halásztársulati iratok 1909–1921-ig, bizonyítványok 1897–1905-ig, a Ferenc-csatorna Rt.-vel kötött szerződések 1884–1911, számlák és nyugták 1882–1888-ból. A fondban őrzött, 1937-ben készült nyilatkozat szerint négy bajai halász kötelezettséget vállal, hogy az általuk őrzött ősi céhládát, céh-szabadalomlevelet, céhjegyzőkönyveket, nyilvántartásokat, céhzászlót, stb. örök megőrzésre átadják Baja város múzeumának.

BKMÖL IX. 811. Az Országos Társadalombiztosítási Intézet (OTI) Bajai Kerületi Pénztárának iratai 1930–1956. 0,77 ifm.

Az 1927. évi XXI. tc. valamint az 1928. évi XL. tc.-kel létesítették az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztárat, amely 1919-től 1927-ig Országos Munkásbetegsegélyző Pénztár, 1927–1928-ig Országos Munkásbiztosító Intézet néven működött. Ennek jogutódja volt az Országos Társadalombiztosító Intézet.

Iratai között a pénztár választmányi üléseinek jegyzőkönyvei 1930–1947-ből, az intézet alkalmazottairól 1940–1949, a bejelentett munkásokról 1939–1943-ból. Egyéni be- és kijelentőlapok és egyéni nyilvántartó lapok vegyes évkörrel, vegyes iratok 1953–1955 között. Ipartelepek nyilvántartása 1941–1945-ből, gőzkazánok nyilvántartása 1941–1943-ból. Itt található a Kerületi Iparfelügyelőség iratai 1947–1949-ből. Az OTI keretein belül és annak működési területén belül foglalkozott a telepengedélyek kiadásával a Bácsalmási és a Kalocsai járás területén. Iratai között balesetvizsgálatok nyilvántartása 1947–1948-ből van.

Irodalom:

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából X. (Gazdaság és társadalom). Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [!1990]. 325–389. p.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X. A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára 158 egyesületi fond (1651) 1824–1950 (1979) 14,75 iratfolyóméternyi anyagát őrzi. Az egyes fondok leírása az egyesületek rövid történeti bemutatásával kezdődik. A történeti leírás tartalmazza a névváltozást, az esetleges fuzionálást. A fondok címe általában az egyesület legutóbb használatos neve. Ettől csak akkor van eltérés, ha a megmaradt iratok zöme az egyesület korábbi, vagy éppen alakuláskori időszakában keletkezett. A levéltárban őrzött egyesületek iratanyaga eléggé hiányos, sok esetben nem volt követhető belőlük az egylet tevékenységének egésze, szükség volt egyéb források kutatására is. Egy-egy település esetében sem maradt meg minden ott működött egyesület iratanyaga, ezek vonatkozásában is érdemes az országos nyilvántartások, belügyminisztériumi egyesületi alapszabályok gyűjteményének, a törvényhatósági, általában közigazgatási iratoknak, belügyminiszteri engedélyezéseknek és bírósági bejegyzéseknek a tanulmányozása. A levéltárban két gyűjteményes fondban találhatók még egyesületi alapszabályok: a BKMÖL IV. 416 Bács-Bodrog vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye és a IV. 916 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi egyesületek alapszabályainak gyűjteményében.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária – Mikolajcsik Lászlóné: Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában, (1651) 1824–1950 (1979) A X. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2003. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 7.)

BKMÖL X. 53. A Bajai Liszt Ferenc Kör iratai 1926–1949. 0,05 ifm.

A Bajai Liszt Ferenc Kör 1926. augusztus 1-jén alakult. A választmány a kör titkárául Karig Emil nyugalmazott tanítóintézeti tanárt jelölte. A Bajai Liszt Ferenc Kör alapszabályában rögzített célja a zenei oktatás és nevelés megszervezése volt. A taglétszám a megalakuláskor 200 fő volt, amely 1944-re 415 főre emelkedett. Működése során számos nívós hangversenyt rendezett. A kör zeneiskolája a Haynald u. 7. szám alatt kezdte meg a működését, az ún. Thury-féle házban. A hegedű és zongora tanszak mellé gordonka és a fúvós tanszak megszervezését is vállalták. Kamarazenekara is volt. A zenei ismeretterjesztést havi folyóiratán keresztül valósította meg, amelynek első száma „Filharmonia” címen jelent meg 1926-ban. A II. világháború utáni az első

rendkívüli közgyűlését 1945. október 15-én tartotta. A kör tevékenysége formálissá vált, így addigi elnöke 1948 októberében lemondott, és működését 1949-ben be is fejezte. A belügyminiszter 138/5/1950. BM sz. alatt mondta ki az egyesület feloszlatását.

Iratai: közgyűlési jegyzőkönyvek 1926–1948; egyéb jegyzőkönyvek 1943–1947; levelezés 1929–1949; tagnévsor 1942–1943; tagsági igazolványok 1947–949; meghívók 1929–1935; műsorismertető 1936; pénzügyi iratok 1941–1949; bajai újságok 1917–1940; rovatos pénztárkönyv 1941–1949-ből.

BKMÖL X. 60. A Bajaszentistváni (Baja-Szentistván városi) Olvasókör iratai 1923–1950. 0,09 ifm.

Az olvasókör 1923-ban alakult, alapszabályát az alakuló közgyűlésen elfogadták, amelyet a belügyminiszter 75 469/1923. BM sz. alatt hagyott jóvá. Az egyesület az alapszabályban megfogalmazott célok megvalósítására tagjainak kezdetben bérelt helyiségben nyújtott alkalmat a napi szórakozásra, társalgásra, társas-játékokra és időnként estélyek rendezésére. A rendes tagok tagsági és felvételi díjat tartoztak fizetni. A kör működése 1932–1934 között szünetelt. Az újjáalakulás első közgyűlésén, 1934. január 9-én, a köri közgyűlés döntése értelmében a régi Olvasókör, a Katolikus Olvasókör és az Iparos Olvasókör ingóságai a Bajaszentistváni Olvasókör tulajdonába kerültek. Az egyesület rendelkezett könyvtárral, italmérési joggal, tekepályáját tartott fenn, kosárfonási tanfolyamot szervezett, de még gyűjtést is rendezett mások megsegítésére. Az egyesületnek 1937 februárjában 205 tagja volt. A földművelésügyi miniszter 1940-ben államsegélyt engedélyezett a Gazdasági Népház céljait is szolgáló olvasóköri helyiség vásárlására. Az új intézmény vállalta, hogy központja legyen a községbeli gazdasági foglalkozású lakosság társadalmi, szellemi, gazdasági és szociális haladásának. A kör az engedélyezett államsegély és a tagok pénzbeli hozzájárulásának a felhasználásával megvásárolta a Göbl Antal, bajai lakos tulajdonát képező lakóházat Baján, a Szent István király út 104. sz. alatt. 1941-ben új tekepályát építettek és tekeversenyeket rendeztek, 1942-ben több művelődési előadást tartottak. A Bajaszentistváni Olvasókör feloszlatását a I. 802/1/1949. BM sz. rendelet mondta ki.

A fondban közgyűlési jegyzőkönyvek 1928–1949; alapszabály 1923; levelezés 1938–1949; a Gazdasági Népház kezelési szabályzata 1940; egyesületi nyilvántartás 1944; szerződések 1938–1949; tagsági igazolványok 1941–1949; tagsági füzetek 1947–1949; tagdíjbeszedési könyv, napló és mutató 1941–1948; ingóságok leltárai 1945–1946; zárszámadások és költség-előirányzatok 1945–1946; kötvények 1945–1946; adóívek 1934–1947; pénztári napló, elszámolások 1937–1949-ből vannak.

BKMÖL X. 72. A Bajai Dalegylet iratai 1865–1879 (1884). 0,03 ifm.

A dalegylet már 1865 előtt is működhetett, mert első elnöke az 1865. január 15-én tartott egyleti közgyűlésen mondott le tisztségéről. Az egylet fő célja az ifjúság és a gyermekek zenei művelése volt, 1865-től pedig az egyházi zene művelése is. Zeneiskolát létesített és működtetett. Saját karmestere volt, aki az egyleti zongora használatáért ideiglenesen saját lakását ajánlotta fel dalegyleti használatra. 1868-ban 24 működő és néhány pártoló tagja volt és 1000 forint értékű ingatlanvagyonnal rendelkezett. A vagyon zongorából, fúvós és vonós hangszerekből, továbbá nagy mennyiségű kottából állt. A kötelező beiratkozás miatt a tagok száma csökkent, így a dalegylet 1871 májusában eladta hangszereit, ill. átadta fúvós hangszereit a Bajai Önkéntes Tűzoltóegyletnek. Hangversenyeken kívül – belépődíj mellett – gyakran rendezett dalestélyeket, táncvigalmakat, főleg farsang alkalmával. Részletesen szabályozták a temetéseken való közreműködés díjait. Az egylet közös hangversenyt rendezett más dalárdákkal, kirándulást szervezett, de a humanitárius segítségnyújtás sem állt távol tőle. Az önálló helyiség hiánya rányomta bélyegét az egylet működésére. Kénytelenek voltak lakást bérelni. A tagok passzivitása, az egylet zilált anyagi helyzete miatt 1875-ben városi segélyért folyamodtak. 1876-ban és 1878-

ban több hónapig nem is működött. Az egylet utolsó közgyűlése 1879. január 5-én volt, és az elnök lemondását követően végleg megszűnt.

Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei 1865–1879, ill. 1884-ből kerültek levéltárba.

BKMÖL X. 79. A Bajai Páduai Szent Antal Társulat iratai 1902–1932. 0,01 ifm.

Ez a bajai társulat 1902. május 25-én alakult. Az ország egész területéről voltak tagjai, és alakulásakor taglétszáma 131 főt tett ki.

Az egyesület iratanyagából mindössze az egyesületi tagok nevét, lakhelyét és a felvétel időpontját tartalmazó könyv maradt fenn, amely 1902–1932 között 1037 bejegyzést tartalmaz.

BKMÖL X. 101. A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesületének iratai 1928–1935. 0,01 ifm.

Az egyesület 1923-ban alakult Baján, de különösebb egyesületi tevékenységet nem fejtett ki. Az egyesület újjáalakulásának megvoltak a gazdasági előfeltételei, és különösen a fajbaromfi-tenyésztés vált országos fontosságúvá. A taglétszám 1929-ben 145 fő volt, 1931-ben 214 főre emelkedett. Az egyesület előadásokat tartott a tenyésztők számára. Tagjai gazdasági kiállításokon szerepeltek, maguk 1929. december 1-jén tartották első kiállításukat, 1931 márciusában a másodikat. Az egyesület saját könyvtárral rendelkezett, folyóiratokat járattak. Saját kiadványa 1929-ben „Értesítő” címen, majd 1931-ben „Baromfigazdaság” címen jelent meg. Az egyesület 1931-ben már pénzügyi gondokkal küzdött. Feloszlását 1935. április 7-én tartott közgyűlésen mondták ki, a vagyonát képező készpénzt átadták az ugyanekkor alakult Baja Városi Gazdasági Egyesületnek.

A fond anyagát csak egy kötet közgyűlési jegyzőkönyv képezi 1928–1935-ből, és ebben a vezették az újonnan alakult Baja Városi Gazdasági Egyesület üléseiről készült jegyzőkönyveket is.

BKMÖL X. 104. A Tulipánszövetség Magyar Védőegyesület (Baja) iratai 1903–1908. 0,01 ifm.

A magyar ipar védelmére és termékeinek propagálására alakult Tulipánszövetség Magyar Védőegyesület országos egyesület volt. Budapesti székhellyel az ország minden részéből szervezett be tagokat. Az egyesület ügyvezető igazgatója 1903-ban Löherer Andor volt, akinek Ella nevű húga képviselte Baján az egyesület érdekeit. „Iparvédelem” című hivatalos közlönyében – amely 1905-től jelent meg – időnként közölte a fővárosi és a vidéki magyar érdekeltségű gyárak és magyar iparcikkeket árusító kereskedők névjegyzékét. Az igen csekély számú iratból nem derül ki, hogy a szövetségnek lett volna bajai fiókja, de 1908-ban 22 bajai kereskedő rendelkezett a városban az egyesület kirakati védőtáblájával.

A fond anyaga Löherer Andor húgának írt levelét tartalmazza 1903-ból, és ebből az évből a Magyar Védőegyesület nemzethez szóló szózatát, és az „Iparvédelem” c. lapot 1908-ból.

BKMÖL X. 122. A Magyar Országos Orvosszövetség Bács-Bodrog Vármegyei és Bajai Fiókszövetsége iratai 1922–1948. 0,05 ifm.

A Magyar Országos Orvosszövetség 1897-ben alakult, a bajai szövetségnek 1922-ben 36, 1945-ben már 80 tagja volt. 1930-ban az egyesületi tagok jelentős része a bajaiak mellett a közeli községekből: Bajaszentistvánról, Tataházáról, Katymárról, Felsőszentiványról, Bácsalmásról, Bácsbokodról, Nagybaracskáról, Garáról, Csávolyról, Mélykútról, Kisszállásról, Rémről, Csátaljáról, Hercegszántóról, Vaskútról, Jánoshalmáról, Madarasról, Borotáról, Dávodról, Kelebiáról, Kunbajáról, Csikériáról, Tompáról, Bátmonostorról került ki. A Bács-Bodrog

vármegyei Fiókszövetség 1922-ben 2800 korona segélyt fizetett az Országos Szövetségnek. Az egyesület elnöke hosszú ideig dr. Bernhart Jánost volt, akit 1927 májusában az orvosszövetség közgyűlése örökös tiszteletbeli elnöknek választott, és díszoklevéllel jutalmazott. Az 1945. október 7-i közgyűlésen a fiókegyesület működésének szüneteltetését határozták el, mindaddig, míg a központ ide vonatkozó állásfoglalását, ill. utasítását meg nem kapják.

Megszűnéséről nincsenek adatok abban a kevés anyagban, ami levéltárba került. A fiók-szövetség irataiból leginkább az egyesület taglétszámára és a tagdíjfizetésre vonatkozó adatok deríthetők ki. A fondban közgyűlési jegyzőkönyv 1945-ből van, a levelezés iratai 1923–1939-ből, tagnévsor 1922–1944-ből, tagdíjkimutatás 1922–1940 közötti időből, pénztári iratok 1922–1945-ből.

BKMÖL X. 125. A Baja Városi Gazdasági Egyesület és Hegyközség iratai 1935–1948. 0,1 ifm.

A Bács-Bodrog Vármegyei Fajbaromfi-, Galamb- és Nyúltenyésztők Egyesülete és a Bajai Szőlősgazdák Egyesülete 1935. április 7-én – a két egyesület megszűnése után – megalakította a Baja Városi Gazdasági Egyesületet, amellyel valamennyi gazdasági ágazat egy táborba tömörülését kívánták elérni. Az egyesületen belül 1935-ben Baromfi-, galamb- és nyúltenyésztő szakosztály; Szőlő- és gyümölcstermelő csoport, Méhészeti szakosztály alakult, majd sor került a hegyközség megalakítására. Alapszabályát a belügyminiszter a 172 291/1937. BM sz. alatt hagyta jóvá. Az egyesület működése 1937–1939 között szünetelt – oka az iratokból nem derült ki – de lényegében 1944-ig alapszabályszerűen működött. Az egyesület tevékenységét 1945 tavaszán, a megmaradt vezetőségi tagok folytatták. 1947. március 2-án a Baja Városi Gazdasági Egyesület és a Bács-Bodrog Vármegyei Gazdasági Egyesület egyesült, nevük Baja Bácskai Gazdasági Egyesület lett. Baja Városi Tanácsa egy vizsgálat lefolytatása után 1948. június 7-én felfüggesztette az egyesület működését. Az ingóságait ideiglenesen a Hegyközség gondozására bízta, majd pedig a belügyminiszter 505 167/1948. BM sz. határozatával feloszlatta. Az egyesületre vonatkozóan adatok találhatók még Baja Város Tanácsa VB. Igazgatási Osztálya 5631-16/1950. sz. iratában.

A fond anyaga hiányosan került be a levéltárba. Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyve 1935–1940 közötti időből maradt meg. Alapszabálya 1935-ből, a levelezés iratai 1936-tól, de főleg 1945–1947 évből valók. Az 1948-ban végzett vizsgálat során, tematikus egységekbe gyűjtötték az iratokat – pl. könyvtárátvétel, minisztériumokkal, rézfeldolgozó vállalatokkal folytatott levelezés –, a tematikus egységeket piros sorszámmal látták el, és a levelezés tematikus számairól jegyzéket is készítettek. A rendezés során megmaradt a levelezés ilyen rendszere. Ezeken túl csak a rézgálic hitellel és kiutalással kapcsolatos iratok vannak 1945–1947-ből, néhány takarékpénztári betétkönyv és pénztári naplólapok 1941–1946-ból. Az iratokhoz segédlet nem készült, átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 213. Az Országos Gyermekvédő Liga Bajai Helyi Irodájának (Bizottságának) iratai 1937–1948. 0,25 ifm.

Az Országos Gyermekvédő Liga (OGYL) Bajai Bizottsága 1936. december 18-án alakult. Legfontosabb feladatnak egy „iskolaüdülő” megvalósítását tartották. Az iskolai üdülőotthont a gyenge szervezetű gyermekek iskoláztatása és gondozása, valamint a tuberkulózis visszaszorítása céljából kívánták felállítani. A kórház főorvosa, a Bajai Bizottság ügyvezető alelnöke szorgalmazásával már december 18-án az OGYL helyi bizottsága mellett megalakult a Gyermekvédelmi Nagytanács és a Gyermekvédelmi Iroda is. Iskolaüdülő létesítését 1937-től Baja város th. bizottsága is támogatta, majd költségvetéséhez, 1938-tól a bajai Tüdőbeteg-gondozó Intézet is hozzájárult fenntartásához. Az egyesület megszűnésének időpontjára és körülményére vonatkozóan nincs adatunk.

A fond anyagát iktatott iratok, irattári segédkönyvek és tartásdíjkönyvek alkotják. Az iktatott iratok az erdei üdülőiskola létesítésével, az OGYL helyi bizottságának megalakulásával, az OGYL által szervezett nyaraltatási akciók, a gyermekvédelmi célokra szervezett gyűjtési akciók, az iskola személyzeti ügyeire, ellátmányok kiutalására, a gondozási díjak megállapítására, a Heim-nővérek alkalmazására, használati tárgyak (rádió, vasaló, jégszekrény stb.) beszerzésére vonatkoznak. Az 1945 utáni iratok inkább gyámsági, gondnoksági, elhelyezési, elhagyottsági, örökbefogadási stb. ügyek iratait tartalmazzák. A fondban az iktatott iratok 1937–1948-ig, a hozzájuk iktató- és mutatókönyvek, tartásdíjkönyv és a Tbc-Otthon tartásdíjkönyve 1943–1944-ből van.

BKMÖL X. 215. A Bajai I. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai 1905–1936. 0,07 ifm.

Az egylet 1905 novemberében alakult. Az egylet első alapszabálya nem maradt ránk, az alapszabályok módosítására azonban többször is sor került. Az egyesület életét a közgyűlés, a választmány és a tisztikar szervezte. Egyik feladatuk volt, havonta jegyzőkönyvbe bevezetni az elhalt egyleti tagok nevét, korát, lakcímét; egy idő után csak a neveket sorolták fel. Feltüntették a tagsági előjegyzésre jelentkezők névsorát, korát is. Döntöttek az egyleti zászló kiadásáról, használatáról, költségéről. Taglétszáma 1923 előtt évente 700–1200 fő között mozgott. Az egylet 1921-ig eredményesen és nyereségesen működött. 1922 végére azonban már sok volt a beszedetlenül maradt pénz. Bénítóan hatott az egylet életére az általános drágulás is, aminek következtében csökkent a taglétszám is. Feloszlatását az 1924. május 4-i rendkívüli közgyűlés mondta ki. Vagyonát a közgyűlés a Baján létesítendő árvaház javára kívánta fordítani. A belügyminiszter a döntést 126 836/1924. BM sz. alatt hagyta jóvá.

A fond anyagában közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyve 1918–1924, ellenőri napló (tagnyilvántartó könyv) 1905–1924, bevételi és kiadási napló és egyben főkönyv az 1905–1923 közötti időből, és egy ún. aktajegyzet van.

BKMÖL X. 216. A Bajai II. Szent Antal Temetkezési Egylet iratai 1846–1940. 0,28 ifm.

Az egyesületet Bayer Mihály bajai tímármester alapította 1846-ban „A Bajai Második Temetkezési Egyesület” néven. Neve az 1906-os alapszabály szerint „Bajai Városi Szent Antal II. Temetkezési Egylet”-re változott. Első elnöke maga az alapító volt, és a hasonló szociális gondolkodású embereket gyűjtötte egy társaságba. Az egyesület első alapszabálya 1846. március 15-én készült el, amelyet 16 144/1847. sz. alatt hagyott jóvá a Helytartótanács. Pecsétjén „A Bajai Második Temetési Egyesület pecsétje 1846” körirat állt. 1846. június 27-ére készült el az egyesületi zászló, amelyet a felszentelés után a Rókusi kápolnában helyeztek el. Tagok lehettek rendre, rangra, nemre és felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül mindazok, akik 10-80 év közötti, egészséges emberek voltak. 1911-ben már a tagok száma 600–1200 fő között mozgott, de a tisztségviselőket már csak három évre választották. Az igazgatóválasztmány 14 tagból állt. Az egyesület megszűnésének időpontjára és körülményeire vonatkozóan nincs adatunk.

Az egyesület iratanyaga hiányosan került a levéltárba. Főleg a 19. század második feléből maradtak fenn iratok. Az ún. „kormányzati ülésjegyzőkönyvek” 1846–1872 között a tagok elhunyta utáni tagsági viszonnyal, annak öröklésével, átruházásával kapcsolatos ügyek, halotti díj tartozásával kapcsolatos ügyek tárgyalásáról készültek. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1846–1870-ből vannak. A tagok pótdíjkönyvei 1912–1932-ből névre szóló kis könyvecskék, amelyekbe bevezették az elhaltak után a tag által fizetett díjakat. A nyomtatott könyvecskék elején az éppen érvényes alapszabályok is megtalálhatók. A szerződések, kötelezvények 1848–1855-ből a koporsókészítővel, szemfedélkészítővel kötött megállapodásokat tartalmazzák. A számadások 1846–1873-ból az egylet éves bevételeit és kiadásait tüntetik fel bizonylatokkal együtt. A „nyugták, számlák” tételben 1846–1870-ből a gödörásásért, valamint a papnak fizetett pénzek bizonylatait itt helyeztük el. Iratai között vannak továbbá az alapszabályok 1846–1929, a levelezés 1847–1867, a tagsági jog átruházásával kapcsolatos iratok 1850–1862, a halotti díjjal hátralékosok

jegyzéke 1864–1868, a végrendeletek és halotti bizonyítványok 1849–1855, a pénztárvizsgálattal és átadással kapcsolatos iratok 1852–1871, a kölcsön- és kamatnyilvántartások 1861–1867, a pénztárkönyv 1848–1860, a kórház támogatására szedett pénzek gyűjtőívei 1851–1853, kölcsönzők és jótállóik iktató-mutatókönyve 1846–1856-ból, és a halálesetek névmutatója az 1927–1940 közötti évekből.

BKMÖL X. 217. A Bajai III. Temetkezési Egyesület iratai 1853–1871. 0,04 ifm.

Az egyesület 1853-ban alakult. Első alapszabályát a Helytartótanács 3728/1856. sz. alatt hagyta jóvá. Az egyesület célja a tagjai közötti kölcsönös segélynyújtás, valamely tag halála esetén a temetési költségek fedezése, az egyesületi tagok által befizetett járulékokból. Tagok lehettek mindazok a 10–80 év közötti férfiak és nők, akik jó egészségi állapotnak örvendtek. Az egyesületnek rendre, rangra, nemre és vallási felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül 800 tagja volt. A temetkezési egyesületbe belépett személy más hasonló egyesületnek a tagja nem lehetett, a nyerészkedés az egyesület kitűzött céljával összeegyeztethetetlen volt. Az egyesületet 40 tagból álló választmány képviselte. Az alapszabály, amelyet a német mellett magyarra is lefordíttattak és kinyomtattak, rendelkezett az elnök, a pénztárnok és az ellenőr, az egyesületi jegyző és a pénzszedő jogairól és kötelességeiről is. Az egyesület 1871 végén, a tagok számának csökkenése miatt szűnt meg.

Az egyesületi iratanyag egy 1856-os alapszabályt, orvosi bizonyítványt 1855, néhány adóslevelet 1853–1867, valamint az 1854–1871 közötti időszakból való kötelezvényeket tartalmaz.

BKMÖL X. 219. A Császártöltési I. (Első) Temetkezési Biztosító Egyesület (Egylet) iratai 1904–1944. 0,08 ifm.

Az egylet 677 taggal 1904-ben alakult, alapszabályát is ebben az évben hagyták jóvá. Célja volt a tagokat elhalálozásuk esetén tisztességesen eltemetni, és örököseiknek segélypénzt nyújtani. A tagok felvételét és a fizetendő díjakat az alapszabály rögzítette. A létszámot 1907-ben 1000, 1938-ban 1500 főben határozták meg. Az I. világháború végétől szünetelt az egylet működése, és csak 1924. február 2-án alakult újjá. 1943-ban az egyesület – a biztosító egyesületekre vonatkozó rendelkezések alapján – nevét Császártöltési Első Temetkezési Biztosító Egyesületként használta. Feloszlatását az 546 257/1949. BM sz. rendelet alapján az 5635-6/1950. alispáni leirat közölte.

A fond anyagát képező kötetbe folyamatosan vezették a közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyveit 1904–1944 között. Ezekből tájékozódhat a kutató a választmány tagjairól, a pénzbeszedő, a kántor, a pap és a kegyszergondozó díjáról. A közgyűlésen fogadták el a zárszámadást, a pénztári jelentést, a leltárt, meghatározták az 1907-ben vásárolt gyászkocsi és a kellékek kölcsönzési díját, a segélyek összegét, a tagsági és a temetési díjat stb. A pénztárnapló tanúsága szerint az 1904–1940 közötti időből, az egylet bevételét a tagsági és temetési, valamint a kölcsönzési díjak, kamatok képezték. Kiadásai között a temetési költségek, a gyászkocsi megvétele és javítása, a temetési kellékek vásárlása, az adó, és az írószerek vásárlása stb. szerepeltek. Kutatási segédlet nem készült, az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 226. A Kunbajai Temetkezési Egylet iratai 1887–1945. 0,03 ifm.

A temetkezési egylet (Begrabniss Verein) 1887-ben alakult. Elnöke Freydinger András földműves lett. A közgyűlésen tárgyalták az éves számadást, tisztújítást, ahol elnököt, másodelnököt, pénztárnokot, ellenőrt, jegyzőt és választmányi tagokat választottak. 1890-ben a közgyűlésen halottas kocsi és a hozzá tartozó felszerelések vételét határozták el, és döntöttek használatuk mikéntjéről. 1895-ben elhatározták, majd 1899-ben a temető közelében vásárolt telken megépítették a kocsiszínt. Később a telek nagy részét bérbe adta, melynek bevétele az egylet vagyonát gyarapította. Az egylet tagjai felvételkor alapító összeget, s minden temetés után külön

díjat fizettek. Az alapszabályban elfogadott taglétszámot nem módosították 1913-ig, addig új tagokat csak az elhaltak helyébe vettek fel, amikor a lehetséges taglétszámot 800 főre emelték. Az egylet megszűnésének idejéről és körülményeiről nem sikerült adatot megtudnunk. Kutatást lehet folytatni Kunbaja községi anyagában (BKMÖL V. 353) is.

Az egylet megmaradt iratanyaga egy tagnévsorból, egy pénztári kimutatásból és egy jegyzőkönyvi kötetből áll. A jegyzőkönyvbe a közgyűlési és választmányi ülések 1887–1945 közötti jegyzőkönyveit vezették. Az 1913-as összejövetel után csak az 1945-ben tartott választmányi ülésről van jegyzőkönyv. Az utolsó bejegyzés július 15-én történt. Az 1887. április 3-án kelt tagnévsor a neveken kívül a tagok polgári foglalkozását és az egyletben betöltött tisztét is feltünteti. A pénztárkimutatás német nyelven készült 1937-ben.

BKMÖL X. 230. A Vaskúti II. Temetkezési Biztosító Egyesület (Egylet 1942-ig) iratai 1892–1945. 0,03 ifm.

Az egyesület alakulásáról és tényleges működéséről a fond nem őriz adatokat. A tagnyilvántartó kötetben szereplő körbélyegző szövege: „II. Vaskúti Temetkezési Egylet 1892”, alapján valószínűleg 1892-től működött. 1942-ben módosított alapszabálya szerint neve: II. Vaskúti Temetkezési Biztosító Egyesület lett, alapszabályát 1943. május 13-án 20 271/1943. szám alatt hagyta jóvá a pénzügyminiszter. A háború után 1947-ben a 443 890/1947. BM sz. rendelet felosztatta az egyesületet. Az 1 db iratszekrényét és 1 db halottszállító kocsiját Vaskút községnek adományozta. (A község iratait lásd: BKMÖL V. 388.)

A fondban egy német nyelvű kötet található a tagok 1892–1944 között vezetett nyilvántartásáról (II. Leichen Verein Mitglied Protokoll). Ez a tagok nevén túl a házszámot és a befizetett tagdíj összegét tartalmazza. Bejegyzések találhatók a tagok elhalálozására vonatkozóan is. A német nyelvű tagsági fizetési ívek (lapok) a tagok nevét és a befizetett összeget tartalmazzák 1945-ből.

BKMÖL X. 237. A Bácsalmási Katolikus Legényegylet iratai 1932–1946. 0,04 ifm.

A legényegylet 1932. június 1-jén alakult; alapszabályát 114 443/932. VIII. BM számon hagyták jóvá. Működésének célja volt, hogy tagjaiból művelt, határozott jellemű, becsületes polgárt neveljen. Főleg iparosok, de volt közöttük földműves és tanító is. Az egyletben pártpolitikát nem lehetett folytatni. Főleg a téli hónapok programjai ismertek, emlékestet tartottak, szavalatokkal, ének és színdarab előadásával. Dalárda alakult. Ismeretterjesztő előadást szerveztek jogi ismeretek, irodalom, történelem, földrajz, erkölcstan és egészségtan témákban. Versenyeken vettek részt: 1943-an a Budapesten megrendezett országos legényegyleti versenyen szerepeltek, az asztalitenisz szakosztály Zomborban versenyzett, labdarúgó mérkőzést is rendeztek. Valószínű, hogy a háború miatt1943–1945 között működése szünetelt. Az 1946. február 2-ai rendkívüli közgyűlésen választottak új elnököt. Az egylet bevételeit a tagdíjak, adományok, a vármegyei népművelési alapból juttatott összegek, rendezvények jövedelme, biliárd- és kártyapénzek jelentették. Kiadásai között a helyiség- és berendezési tárgyak javítási költségei, a működéssel kapcsolatos kifizetések, segélyezések szerepeltek. Az egylet feloszlatását a 480 052/1948. BM sz. határozat mondta ki, amelyet az alispán 3531/1948. sz. iratában közölt.

Az egyletnek csak kötetanyaga maradt meg. Az ülések 1942–1946 közötti jegyzőkönyveit tartalmazza, így működésének első tíz évéről nincs információ. Pénztárkönyvét 1932-től vezették és 1945. október 10-én zárták le. A fond anyaga átlapozással kutatható.

BKMÖL X. 243. A Bajai I. R. K. Nőegylet iratai 1854–1921. 0,19 ifm.

A nőegylet megalakulási időpontját nem ismerjük, ám az iratok tanúsága szerint 1854. július 20-án Latinovits Nina és több nőtársa Herold János plébános tiszteletbeli tag részvételével ülést tartott.

Az egylet alapszabályát 1885-ben módosították, amelyet a belügyminiszter 45 939/1886. VII. BM sz. alatt láttamozott. Az alapszabály „Bajai Első Nőegylet”-ként említi az egyesületet, de a körbélyegzőben a következő elnevezés szerepel: „I. Kath. Nőegylet Baján”. Az 1885. évi alapszabály szerint a nőegylet célja általában a minden irányú emberbaráti és közhasznú tevékenységre, különösen a Baján szegény szülőktől származó gyermekek anyagi és szellemi segélyezésére és támogatására irányult. Az egyletnek tagja lehetett minden tisztességes, Baján lakó nő, akit a választmány felvett. Az egylet saját helyiséggel nem rendelkezett, ezért az egyleti gyűléseket a római katolikus plébánián tartották. Itt helyezték el az egyleti irattárat is. Az egylet vagyona a tagdíjakból, ajándékokból, hangversenyek, táncvigalmak és egyéb mulatságok jövedelmeiből származott. A városi közgyűlés 1882-ben engedélyezte a Nőegyletnek, hogy a város felső és alsó részén egy-egy gyermekmenhelyet létesítsen. Ide a munkás szülők adták be felügyeletre és ápolásra 2–6 éves gyermekeiket. A helyiséget a város biztosította, míg a menhelyek berendezését, felszerelését és az ápolónők felfogadását az egylet vállalta magára. A városi tisztiorvosok, a gyermekmenhelyeket közegészségügyi szempontból ellenőrizzék, fertőző betegségek előfordulása esetén intézkedtek. A két gyermekmenhely magánházakban működött, a lakbért 1883-tól a város fizette. A városi közgyűlés menedék- és árvaházat állított fel, melynek felépítéséhez és felszereléséhez a nőegylet is hozzájárult. Erről 1884. január 12-i közgyűlésén döntött. A nőegylet 1885-ben a kiscsávolyi városrészben alakított menhelyet, és 1905-től már a szentjánosi városrészben is működött egy gyermekmenhely egy bérelt magánházban. Az egyletnek a város 1907-ben megengedte, hogy a polgári anyakönyvi hivatalban a házasságkötések alkalmával gyűjtőperselyt állítson fel, a részére szánt segély összegét megemelte, sőt ideiglenesen átengedte neki a Malom és Korsós utca sarkán lévő játszóteret is. A Kinizsi Pál utcában lévő menedékházat 1912-ben vette meg a város állami óvoda céljaira. Az egylet megszűnésének időpontjáról és körülményeiről nincs adatunk.

A fond anyagában az alapszabály 1885-ből, a jegyzőkönyvek 1854–1886-ig maradtak meg, az 1854 és 1869 közöttieket német nyelven vezették. A számvizsgáló bizottmányi jegyzőkönyvek 1871-1873-ből, számadás és mérleg 1869–1905-ből, biztosítási kötvények 1857-1891-ből vannak. A leveleket nem iktatták, 1856–1921-ből szoros időrendbe rendezettek. Az óvodai befizetések 1857–1914 között évenként, a gyermekek nevét feltüntetve tartalmazzák a gyerekek után befizetett összeget. A pénztári iratok, nyugták, bizonylatok 1854–1917-ig szintén időrendbe rendezettek. A fond anyaga átlapozással kutatható.

BKMÖL X. 254. A Bajai Iparoskör iratai 1900–1938. 0,24 ifm.

Az iparoskör 1900-ban alakult. Az ekkor elfogadott alapszabályában kitűzött céljait felolvasások, ipari kiállítások és szakelőadások tartásával, könyvtár fenntartásával, hírlapok járatásával kívánta elérni. Mindezeken felül tagjainak társas közhasznú előadások és mulatságok rendezésével kívánt szórakozást nyújtani saját helyiségében. Alapszabálya az 1936. február 21-i közgyűlésen módosult. Az egyesületnek tagja lehetett minden képesített, önálló iparos, aki egyben a Bajai Ipartestületnek is tagja volt, és mások. A kör anyagi segítséget nyújtott a polgári iskolának és az iparostanonc-iskolának ösztöndíj címén. Támogatta az idős iparosokat és a hadiárvákat, a szegény iparosokat, árvízkárosultakat, a hadiárva iparos-gyermekeket. Az egyesületet az 559 545/1949. BM sz. rendelet oszlatta fel.

Az egyesületnek főleg kötetes iratanyaga maradt meg. Közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei csak 1901–1932-ig adnak betekintést a kör működésébe. A levelezés tétel alatt 1921–1945 között az egyes évekből csak pár szál irat található, amelyeket nem iktattak, így éven belül szoros időrendbe volt célszerű rendezni. A szerződések között a kör által a vendéglője üzemeltetésére, a nagyterem bérbeadására vonatkozó megállapodások szerepelnek 1943-ból. A pénzügyi iratok vegyes tárgyúak: bevételek és kiadások kigyűjtése 1933-ból, pénztárzárlat 1934, 1937-re vonatkozóan, a vendéglős jutalékának kimutatása 1934–1935-ből, borelszámolások stb. A tagkönyvekből szinte a kör alakulásától 1948-ig teljes képet kaphatunk a tagságról. Költségvetések

1934–1945, zárszámadások 1932–1944 között, az 1923–1937 közötti évekből a pénzkezelés segédkönyvei szórványosan maradtak meg. Egy doboznyi iratában közgyűlési jegyzőkönyv 1948, alapszabályok 1900, 1936, névjegyzékek 1935–1948, a könyvtárnok éves jelentései 1930, 1931-ből is megtalálhatóak. Adatok találhatók az Iparoskörre vonatkozóan a Baja és Vidéke Ipartestület (BKMÖL IX. 204. fond) anyagában is. A fond anyaga átlapozással kutatható.

BKMÖL X. 258. A Bácsalmási Sport Club iratai 1923–1935 (1945). 0,02 ifm.

Bácsalmáson 1913. június 1-jétől működött a klub. Kezdetben csak a labdarúgással kapcsolatos szervező és irányító munkát végezte. A háborús években nem folytatott tevékenységet. 1922 tavaszán „Bácsalmási Sport Club” néven alakult újjá. 1935 nyarán megalakult az úszó szakosztály. A klubnak labdarúgócsapata és jól szereplő asztaliteniszezői is voltak. A sportklub a gazdasági válság éveiben eladósodott, és ezért az 1935. novemberi közgyűlésen kimondták a Magyar Országos Véderő Egylettel való egyesülést.

A fondot képező egyetlen pénztárkönyvben 1928–1945 közötti időpontban bevételei és kiadásai szerepelnek.

BKMÖL X. 259. A Bajai Céllövész Társaság (Társulat) iratai 1842–1921. 0,05 ifm.

A társaság 1803-ban alakult. A városi tanács a Kiscsávoly városrészben az ún. epreskertjét ajánlotta fel „lőkertnek”, ahol a társaság tagjainak adakozásából a lövészethez és a mulatságokhoz két faház, 1835-ben téglaépület épült. 1840 és 1842 között az egyesület nem működött, mert az 1840. május 1-jei tűzvész a lőkertben is károkat okozott. A tagsági élet újraindítása után a tagok és a vendégek által fizetett ún. „mulatozási díj” bevételéből állították helyre a lőkertet. A társaság fennállásának 50 éves jubileumát 1853. augusztus 18-án tartotta, mely alkalomból új egyesületi zászlót készíttettek. Az egyesület megszűnésére vonatkozóan nincs adat a társulat anyagában.

Iratai közt megtalálható az 1884-ben készült alapszabály, amelyet a belügyminiszter az 8811/1885. VII. BM sz. alatt hagyott jóvá. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1842–1854-ből, pénztárkönyv 1904–1921-ből van.

BKMÖL X. 260. A Bajai Csónakázó Egylet iratai 1930–1943. 0,04 ifm.

Az egylet 1923-ban alakult, bélyegzőjének körirata a következő volt: „Bajai Csónakázó Egyesület 1923”. Ez volt a hivatalos neve, de levelezésében használta az egylet kifejezést is. Az egylet nagy szerepet játszott az élénk bajai vízi és fürdőélet megalapozásában. Az egyesület alapszabálya nem maradt ránk. 1932-ben 32 rendes és 16 pártoló tagja volt az egyesületnek. Közülük a sportoló tagok száma 21 főt tett ki, ebből 20 férfi és 1 nő volt. Az egylet tagjainak 1934-ben 5 doublója, 1 egypárevezős és 1 skif hajója volt. Az egyleti hajók számának növekedése szükségessé tette egy új csónakhangár építését. Az egylet vezetőségének a célja a tagok kényelmének növelése, az egylet telepének szépítése és a sportolási lehetőség nyújtása mellett az volt, hogy bekapcsolódjon Baja fürdőváros programjába. Az egylet 1934-ben már új klubházzal és kibővített teleppel rendelkezett. A fejlődés súlyos eladósodással járt, ami mindvégig veszélyeztette az egylet fennmaradását. Az egyesület megszűnésére vonatkozóan nincsenek adatok a megmaradt iratokban.

A fond anyagában a közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei 1932–1943-ból, mérlegek, zárszámadások, költség-előirányzatok 1933–1940-ből vannak. A leveleket nem iktatták, így szoros időrendben rendezettek 1930–1943-ból. Nem teljes a tagnyilvántartás sem. Az iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 261. A Bajai Hajós Egylet iratai 1943–1950. 0,02 ifm.

Az egylet 1927-ben alakult. Alapszabálya nem maradt ránk, iratanyaga is csak roppant töredékesen. Saját bélyegzővel rendelkezett, ennek körirata: „Bajai Hajós Egylet 1927.” Az egyesület megszűnéséről ebben a fondban nincs adat, további adatok Baja Város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályának 5631-22/1950. sz. iratában találhatók.

Az egyesület iratainak csak töredéke került be a levéltárba. Választmányi ülés jegyzőkönyve 1943-ból, és egy pénztárkönyv 1948–1949-ből, melyből kitűnik, hogy az egyesület bevételét a tagdíjakon kívül a klubhelyiség bérbeadásából származó bérleti díjak, sorsjátékból származó jövedelem képezte, a kiadások között pedig, mentőcsónakért fizetett díj, OTI befizetés, telep gondnoki díj szerepelnek.

BKMÖL X. 262. A Bajai Korcsolyázó Egylet iratai 1899–1909. 0,01 ifm.

Az egylet 1876-ban alakult. Alapszabálya nem maradt ránk. Körbélyegzőjének körirata: „Bajai Korcsolyázó Egylet 1876”. Az egyletnek 1899–1900-ban 14 rendes és 1 pártoló tagja volt. Ekkor az egylet a Müller Antal-féle (volt Imrédy) kertben a Kenderesi árok vizének felhasználásával, 2000 m^2 területen, mesterséges jégpályát hozott létre. A városi tanácstól kaptak engedélyt egy 12 m hosszú, 6 m széles és 5,5 m magas „csarnok” építésére. Épületük 3 teleknyi távolságra volt a Kaszinó telkétől. A jégpálya látogatottságát jelzi, hogy az 1900/1901-es idényben 33 családi és 96 tanulójegyet vásárolt a nagyközönség. A pálya nyáron lawn-tennys, kerékpározás és más társasjátékok űzésére is alkalmas helyként szolgált. A megmaradt iratok tanúsága szerint az egyesület bálokat, mulatságokat is rendezett. Az egylet megszűnéséről nincs adatunk.

A fond anyagát képező iratok között az egy 1901-es elnöki jelentésen kívül levelezés is csak 1901-ből maradt fenn. A munkaszerződéseket 1899–1901-ből a jégpálya földmunkálataira költötték. A pénzügyi iratok 1899–1901-ből nyugtákat, báli elszámolást tartalmaznak.

BKMÖL X. 263. A Bajai Turul Sport Egylet iratai 1924–1925. 0,06 ifm.

A Bajai Turul Sportegylet (BTSE) 1924. március 25-én tartotta alakuló közgyűlését. Az egyesület programja a tömegsport népszerűsítése, a testnevelés kultuszának terjesztése és fejlesztése volt. Az egyleten belül labdarúgó, úszó és atlétikai szakosztály is működött, és még 1924-ben megalakították a vívószakosztályt is. Felvették az úszókerület tagjai közé, ugyanis a Magyar Úszó Szövetség 1924-ben 11 kerületre osztotta az országot, és az 5. Duna-Dél kerület székhelye Baja lett. A Magyar Atlétikai Szövetség (MASZ) 1924. augusztus 19-i ülésén visszamenőleges hatállyal január 1-jétől felvette a BTSE-t a tagjai sorába. A BTSE-nek 1925 januárjában 29 igazolt futballistája volt. Az egyesület 1925. augusztus 30-án házi úszóversenyt rendezett a Kamarás-Dunában 9 versenyszámban. A legerősebb, legjobban szervezett szakosztály az atlétikai szakosztály volt. Számos helyi versenyt rendeztek, atlétikait 12 versenyszámban, mezei futóversenyt, ifjúsági és senior atlétikai versenyt stb. 1925 márciusában az egyesületnek már 21 igazolt atlétája volt. Az egyesület tagdíjakból, műkedvelői előadásokból és adományokból származó bevételekből tartotta fent magát. A BTSE megszűnésére vonatkozóan nincs adatunk.

Az egyesületnek csak iktatott iratai maradtak meg az 1924–1925-ös évekből, ezeket iktatószámok rendszerében rendeztük. Iratai csak átlapozással kutathatók.

BKMÖL X. 264. A Császártöltési Levente Egylet iratai 1940–1941. 0,02 ifm.

A levente egyesületek 1921-ben alakultak, felállításukat a testnevelésről szóló 1921. évi LIII. tc., ill. az annak végrehajtására kiadott 9000/1924. VKM sz. utasítás rendelte el. A leventeköteles fiatalok kiképzésével a trianoni békeszerződésben eltörölt általános katonai szolgálatot akarták pótolni. A törvény értelmében minden 12. életévét betöltött ifjú 21 éves koráig, ill. amíg katonai szolgálatra be nem vonult, leventeköteles volt. Ennek alapján azokat, akik nem jártak rendszeres

testnevelést nyújtó iskolába, levente egyesületekbe szervezték. Kötelezték őket, hogy gyakorlatokon vegyenek részt, elöljáróik iránt engedelmességet tanúsítsanak, különben a szülőket pénzbírsággal, vagy elzárással büntették. A levente mozgalmat az 1939. évi II. tc. alapján átszervezték: a kiképzést egységesen kiterjesztették az egész ifjúságra. A leány levente törvény megjelenése előtt tagjai lehettek az egyesületnek a lányok is. A fentiek alapján az 1941-ben kelt központi alapszabály tartalmazza az egyesület célját. Vagyonát a községi alapból juttatott ellátmány, tagdíjak, rendezvények tiszta jövedelme, adományok képezték. Hazánk területén még folytak a harcok, amikor megjelent a Magyar Közlönyben az 529/1945. ME sz. rendelet a „fasiszta, politikai és katonai szervezetek feloszlatásáról". Ennek értelmében feloszlatták a levente egyesületeket is.

A Császártöltési Levente Egyletnek egyetlen kötet anyaga maradt meg, egy tagnévsor 1940–1941-ből, amelynek legelején egy töredék jegyzőkönyv található év nélkül. A többi lapon a nevek felsorolása, a mellettük egy-egy évszám olvasható. Így az egyesület működésére vonatkozóan nem sikerült konkrét adatokat találnunk sem ebben az anyagban, sem a szakirodalomban, de a község anyagában sem.

BKMÖL X. 267. A Garai Levente Egyesület iratai (1916) 1922–1944. 0,05 ifm.

Az egyesület 1922-ben alakult, bélyegzője erre utal, amelynek körirata: „Ifjúsági Levente Egyesület Gara 1922". Új alapszabálya 1925. október 11-én volt, neve „Garai Levente Egyesület" lett, pecsétje maradt a korábbi. 1943-ban a község nyilvántartott leventéinek a száma 250, az egyesület tagjainak száma 125 fő volt. A felügyeletet a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által megbízott szervek, mint az Országos Testnevelési Tanács és annak vidéki szervei, a törvényhatósági, s községi testnevelési bizottságok képviselői, nevezetesen a testnevelési felügyelő, vezető látták el. Tervükben ismeretterjesztő és műkedvelő előadások, tanfolyamok, ünnepélyek, mulatságok, sportversenyek rendezése szerepelt. Az egyesület könyvtárral is rendelkezett. A jegyzőkönyv utolsó bejegyzése az 1944. január 23-án tartott közgyűlésről készült. Megszűnésének időpontját a rendelkezésre álló iratokból nem sikerült kikutatnunk.

A megmaradt iratanyag igen szerény. A jegyzőkönyvben 1925–1944-ből alakuló és további közgyűlési és választmányi ülések jegyzőkönyvei találhatók, a 30-as évek második felében hiányosan. A levente kötelesek nyilvántartásában 1930-ból a személyi adatokon kívül az alkalmassági orvosi vélemény, a kapott emléklap és a bevonulás időpontja is szerepel. Az 1943–1944-ből megmaradt levelek terjedelme nem számottevő, közöttük meghívó, tisztségről való lemondás, orvosi vizsgálatra felhívás, sporttal, zárszámadással kapcsolatos átirat szerepel. Az egyesület 1944. évi költségvetésében, zárszámadásában az egyesület bevételeiről és kiadásairól találunk adatokat. Kutatást folytatni az egyesületre vonatkozóan a község iratanyagában (BKMÖL V. 331.) is lehet.

BKMÖL X. 294. A Bácsalmási Hadiárva Segítő Szervezet iratai 1943–1944 (1948). 0,01 ifm.

Az egyesület alakulásáról, működéséről iratok hiányában nem találtunk adatokat. A község iratai sem tartalmaznak adatokat az egyesülettel kapcsolatosan.

Egy pénztárnapló került a levéltár őrizetébe. Ebben 1943–1944, és 1948-ból az ajándékozó nevét és az összeget mindig feltüntették. Adományozott az egyesület javára a Gazdakör, a mezőgazdasági iskola tanári kara és maga Bácsalmás község is. A hadiárvákat főleg ruhaneműekkel segítették. Az egyesület megtakarított pénzét a Bácsalmási Takarékpénztárba fizette be. Ebben a kötetben szerepel az egylet könyvtárának jegyzéke is. A könyvtárban 76 mű volt 110 kötetben.

BKMÖL X. 304. A Jánoshalmi Gazdakör Gyümölcs- és Szőlőtermelők Egyesületének iratai 1939–1947. 0,02 ifm.

Az egyesület 1933-ban alakult. Kormánypárti politizálása mellett eredményesen szolgálta a szőlő- és gyümölcstermesztés ügyét. Népszerűségét mutatja, hogy az alakulás évében 500 tagot tudtak beszervezni. Az egyesületnek több fiókegyesülete volt, többek között Mélykúton, Borotán, Rémen és másutt. Az egyesületen belül gazdasági, méhészeti, gyümölcstermelő szakosztályok működtek, a részfeladatokat a termelési-, vigalmi- és borbizottság látta el. Az egyesület tevékenysége kiterjedt a közös beszerzésekre, a szőlő és gyümölcsértékesítés szervezésére; szakelőadásokat, tanfolyamokat, gazdanapot tartottak. Az egyesület működését 1949-ben az 544 856/1949. BM sz. rendelet szüntette meg.

A közgyűlési, vezetőségi és választmányi ülések jegyzőkönyvei maradtak ránk.

BKMÖL X. 311. A Bajai Kerékpározók Egyletének iratai 1906–1908. 0,02 ifm.

Az egylet 1906. április 1-jén alakult. Az egylet hivatalos helyisége előbb a Ziech Henrik-féle vendéglő, majd a Magyar András féle vendéglő volt. A taglétszám 1906 májusában 25 fő volt. Az egylet pecsétjének közepén egy kerékpár látható, körirata pedig: „Bajai Kerékpározók Egylete 1906”. Az egylet kerékpáros és atlétikai alosztállyal is rendelkezett. Az egylet tagjai a Szabadkán rendezett kerékpárversenyen 1906. június 15-én 2 első, 1 második és 1 harmadik díjat nyertek. Az atlétikai alosztály háziversenyeket rendezett.

A fond anyagát, egy közgyűlési jegyzőkönyv és a választmányi jegyzőkönyv 1906–1907-ből és egy tagdíj nyilvántartási könyv alkotja 1907–1908-ból.

BKMÖL X. 312. A Bajai Evezős Egyesület iratai 1906. 0,01 ifm.

Az egyesület 1906-ban alakult. Alapszabálya szerint az evezős- és vitorlázósport társas művelését, az egyesületi tagok testedzését, szórakoztatását, kirándulások és sportünnepségek rendezését, a helyi társas élet előmozdítását tűzték ki célul. Emellett feladatának tekintette az egyesület egyéb sportágak művelését, sőt veszély esetén az egyesületi csónakok felhasználásával az életmentést is. Az egyesület pecsétjén: „Bajai Evezős Egyesület 1906” felirat szerepelt. Tagok csak a 18. évüket betöltött, az evezőssporttal hivatásszerűen nem foglalkozó, és úszni tudó egyének lehettek. Az egyesület jövedelme a beíratási és a tagdíjakból, a versenyek, mulatságok jövedelmeiből, esetleg adományokból származott.

A fond anyagát csupán az egyesületi alapszabály és közgyűlési meghívó alkotja.

BKMÖL X. 313. A Bajai Sporthorgász Egyesület iratai 1946–1948. 0,01 ifm.

Az egyesület 1943-ban alakult. Alapszabályait az 1946. áprilisi közgyűlés fogadta el. Kitűzött célját haltenyésztésre alkalmas vízterületek bérlésével, ezek megfelelő halfajtákkal történő rendszeres betelepítésével és sportszerű gondozásával kívánta elérni.

A fondban az egyesületi alapszabály 1946-ból, közgyűlési jegyzőkönyv 1948-ból, a vezetőség névsora 1946–1948-ból maradt fenn. Megszűnésének időpontjáról és körülményeiről iratok hiányában nincs adatunk.

BKMÖL X. 314. A Bajai Tóth Kálmán Polgári Kaszinó iratai 1928–1944. 0,01 ifm.

A kaszinó alakulási évét nem ismerjük, de 1904-ben már működött, mert megvették a Deák F. u. 5. sz. alatti egyemeletes házat. Az egyesület alapszabálya 1928-ban készült, és azt a belügyminiszter 162 799/1929. szám alatt hagyta jóvá. Az egyesület a tagok műveltségének előmozdítását, a hazai kultúra terjesztését, stb. tűzte ki célul. Az egyesületet a 250 937/1945. BM sz. rendelet oszlatta fel.

Iratai szórványosan kerültek be a levéltárba. A fond anyagát az alapszabályon, az egy elnöki jelentésen, költségvetésen és zárszámadáson kívül néhány levél alkotja, amelyeket időrendben rendeztünk.

BKMÖL X. 315. A Nemzeti Kaszinó (Baja) iratai 1924–1944. 0,01 ifm.

Az egyesület alapítási éve nem derül ki az iratokból, pecsétjén „Nemzeti Kaszinó Baja" felirat olvasható. Az 1924-ben készült egyesületi alapszabályban meghatározott céljai megvalósítására a kaszinó saját berendezett helyiségeiben nyújtott alkalmat a napi társalgásra, társasjátékokra, időnként estélyek rendezésére, hírlapok olvasására, felolvasásokra, valamint az egyesület hatáskörében felmerülő egyes kérdések megvitatására. Vagyona az alapító tagok hozzájárulásából, a tagdíjakból és a rendezett mulatságok tiszta jövedelméből származott. Az egyesület 1944. januári közgyűlésén a nehéz viszonyokra hivatkozva a tagdíjakat felemelte, és a háborús viszonyok miatt a szokásos összejöveteleket beszüntette. Az egyesület további működésére, megszűnésére vonatkozóan iratok hiányában nincs adatunk.

Levéltárba csak alapszabálya 1924-ből, közgyűlési jegyzőkönyve 1944-ből, pénztári kimutatása és költségelőirányzata 1943–1944-ből került.

BKMÖL X. 316. A Bajai Daloskör iratai 1925–1948. 0,01 ifm.

A daloskör 1909. június 6-án alakult a dalkultúra ápolására, amely adat a levéltárban őrzött 1949-es iratából ismert. (BKMÖL XXI. 502/c Baja Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Főjegyzői és Közjogi Ügyosztály iratai. 1227/1949. sz.). Alapszabályát 223 036/1925. BM sz. alatt hagyták jóvá. Működési területe Baja város és Bács-Bodrog vármegye volt. Kör alakú bélyegzőjében egy lant látható és a körirat: „Bajai Daloskör". Jelvényén ezüst lant van, a város sárga-kék színeivel, nemzeti színű szalagcsokron. A daloskör kitűzött céljait ének- és zenekari gyakorlatok tartásával, hangversenyek, estélyek és előadások rendezésével, dalversenyeken való részvétellel kívánta elérni. Az egyesület vagyonát az alapítványok, a tagdíjak, a hangversenyek jövedelmei, a versenydíjak és az adományok képezték. Az egyesület mű- és népdalokat adott elő, több országos versenyen vett részt. Az egyesület a német megszállás után nem fejtett ki tevékenységet. 1946-ban a tagok száma még 120 fő volt, de 1949-ben már annyira kevés, hogy kénytelenek voltak működésüket beszüntetni.

A fond anyagát az 1925. évi alapszabályon kívül egy tagnévsor 1943–1948-ből, és meghívók 1927–1931-ből alkotják.

BKMÖL X. 317. A Bácskai Repülő Egyesület iratai 1938–1944. 0,01 ifm.

Az egyesület 1938. szeptember 15-én tartotta alakuló közgyűlését, az itt elfogadott alapszabályát a 295 292/1939. BM sz. alatt láttamozta a belügyminiszter. Működési területe Baja város, Bács-Bodrog, Baranya, Tolna és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyéknek a repülő kiképzés szempontjából érdekkörbe vonható részeire terjedt ki. Az egyesület jövedelmei a tagdíjakból, adományokból, repülős kiképzési díjakból, felolvasások, előadások, repülőbemutatók, kiállítások, mulatságok stb. rendezéséből, de állami és önkormányzati hatóságok, továbbá a Magyar Aero Szövetség anyagi támogatásából is származtak. Repülő-modellező, motor nélküli és motoros repülő szakosztályokat alakítottak. Az egyesület felügyeletét a M. Kir. Légügyi Hivatal és a Magyar Aero Szövetség látta el. A rendes tagok száma 1944-ben 64 fő, a működő tagoké 12 fő volt. Az egyesület tényleges működéséről, megszűnésének módjáról és időpontjáról iratok hiányában nincs ismeretünk.

Levéltárban őrzött iratait egy alapszabály 1938-ból, a tisztikar és a tagok névsora 1939-ből, és egyesületi nyilvántartólap képezi 1944-ből.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Az ismertető a mai Bács-Kiskun megye területén, főként a volt Bács-Bodrog vármegye 1950 előtt működött gazdasági szervek irategyütteseinek (fondjainak) leírását tartalmazza, terjedelme csupán 50 ifm.

Irodalom:

Péterné Fehér Mária–Tánczos Tiborné: A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban őrzött gazdasági szervek iratai 1814–1953. XI. fondfőcsoport fondjainak repertóriuma. Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 6.)

Az ipari üzemek, kereskedelmi és közlekedési vállalatok, termelő-, értékesítő- és fogyasztási szövetkezetek, pénz- és biztosító intézetek, mezőgazdasági üzemek iratai fondcsoportot képeznek, ezeken belül a fondok törzsszámuk emelkedő sorrendjében követik egymást. Egy-egy fond iratainak leírását az adott gazdasági szerv történetének rövid bemutatása és az iratok rendszerének ismertetése előzi meg. Levéltáron belül más fondfőcsoportban, vagy ha ismert, akkor más levéltárban őrzött iratokkal való kapcsolatokra, és egyes helyeken a cég jogutódjára is utalást lehet találni. A cég rövid története egyrészt a megmaradt iratok alapján, másrészt egyéb levéltári fondokban őrzött (pl. cégbírósági, közigazgatási stb.) iratok és a megjelent szakirodalom alapján készült.

Ipari üzemek

BKMÖL XI. 3. A Bajai Posztó és Takarógyár Rt. iratai 1921–1939. 0,01 ifm.

A részvénytársaságot 1921-ben, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár (MOKTÁR) budapesti cég alapította. Az üzem 1923-ban 36 szövőszékkel működött, 1925-re a szövőszékek száma 102-re növekedett. 1926-ban a Bácskai Gyapjúárugyár Rt. és a Bajai Posztó és Takarógyár Rt. egyesült. A fúzió után azonban nem sokáig üzemelt. 1929-ben leállt a termelés, pedig ekkor a munkáslétszám 400 fő volt. A gyár kb. 4 évig nem működött, majd 1934 nyarán a Mayer testvérek (Mayer Simon, Miklós, Ignác és Dávid), a Budapesti Mechanikai Szövőgyár tulajdonosai átvették, és újra üzembe helyezték a gyárat, amelynek 1936-ban 630 fős állandó létszáma volt. Az üzemet 1948-ban államosították, majd a Mechanikai Szövőgyár Bajai Leányvállalataként működött, 1950. január 1-jén Bajai Gyapjúszövetgyár néven lett önálló.

A levéltár őrizetében nagyon kevés, mindössze 0,01 ifm. irat maradt meg. Ezek elsősorban pénzintézetekkel, helyi vezetőkkel, cégekkel váltott levelek, végzések, szerződések 1921–1939-ből, és néhány újságcikk 1934–1937-ből. A Magyar Országos Központi Takarékpénztár – mint alapító – iratait 1872–1948 a Magyar Országos Levéltár őrzi. A pénzintézet közgyűlési (Z 85) és igazgatósági (Z 880) iratai között lehet adatokat találni a Bajai Posztó és Takarógyárra vonatkozóan. A kutatás során Baja város közigazgatási iratai is nyújthatnak segítséget.

BKMÖL XI. 5. A Schiffer Cipőgyár (Kecskemét) iratai 1914–1948. 0,07 ifm.

A cipőgyárat Schiffer Adolf bőrkereskedő alapította 1911-ben. Alapításkor 40-50 munkást foglalkoztatott. Az új üzemben cipőfelsőrészeket készítettek. Az I. világháború az üzem fejlődését meggyorsította. A gyárban, 1915-ben már állami megrendelésre készültek katonai bakancsok. 1926-tól kezdve folyamatosan bővülő, luxusigényeket is kielégítő termelés indult meg, termékei belföldön és külföldön egyaránt keresettek voltak. A harmincas években szezonidő alatt a dolgozói létszám 200-250 fő volt, a termelés pedig éves viszonylatban 30 000-40 000 pár cipő volt. A II. világháború után a nehezen meginduló termelést a szovjet hadsereg részére való megrendelés lendítette fel. 1948-ban államosították a gyárat és Kecskeméti Cipőgyár néven működött tovább.

A levéltár őrizetébe az államosítást megelőző időszakból csak egyetlen főkönyv került. Ez azonban lehetőséget ad a gyár nagyobb megrendeléseinek, pénzügyi tevékenységének nyomon követésére 1914 és 1948 között. A gyárra vonatkozóan érdemes kutatást folytatni Kecskemét város közigazgatási irataiban (IV. 1908/b és 1910/b), valamint a Kecskemét és Vidéke Ipartestület (IX. 216.) fondjában.

BKMÖL XI. 10. Spitzer (Somogyi) Károly és Fiainak Szeszgyára (A Somogyi-féle Szeszgyár Baja) iratai 1885–1948. 1,12 ifm.

Spitzer Károly és Fiainak Szeszgyára, jogelődje volt a Somogyi Elemérné Bajai Szeszgyár és Finomítónak. A gyárat Spitzer Károly alapította és 1864-ben kezdte meg működését. Különlegessége volt a filtrált ecetszesz készítése. A gyár 11 000 négyszögölnyi területen helyezkedett el és 14 épületből állt. A munkások száma a kezdeti időszakban 30 fő volt. A cég 1937-ben még Spitzer Károly és Fiai Bajai Szeszgyár néven szerepel az iratokon, 1939-ben már Somogyi és Társa Bajai Szeszgyárként. 1945-ben Baja Kölcsey F. u. 25. sz. alatt működött a gyár. A meglévő iratanyag szerint 1947-ben már Bajai Szeszgyár és Finomítóként szerepel. Ez év februárjában a gyárban a termelést beszüntették.

A fondban a működéssel kapcsolatos iratok: levelezés 1913, 1936–1948; alkalmazottak munkabér-kimutatásai 1945–1947-ből; a pénzügyi iratok 1912–1946; a termeléssel és forgalommal kapcsolatos iratok 1885–1943-ból vannak.

BKMÖL XI. 16. A Felsőbácskai Műmalom Rt. Jánoshalmi Telepének iratai 1923–1950. 0,26 ifm.

A Felsőbácskai Műmalom Rt. 1920-ban alakult Budapest székhellyel. Korábban Felsőbácskai Műmalom, Milkó Pál és Károly Rt. volt. Alakuláskor 5000 db törzsrészvénnyel rendelkezett. Egy részvény névleges ára 50 pengő volt. Jánoshalmán volt a Műmalom Rt.-nek telepe gabonaőrlési, terménydarálási üzletkörrel. 1942-ben a malom alkalmazottai 24-en voltak. 1949-ben állami ellenőrzés alá került, majd a szegedi központú Délmagyarországi Malmok Nemzeti Vállalat telepe lett.

Az iratanyag rendkívül hiányosan került a levéltár őrizetébe, ezért tételeken belül időrendben rendezettek 1934–1950 között és átlapozással kutathatók: malomvizsgálati jegyzőkönyvek, rendeletek, körlevelek különböző malomipari központoktól, levelezések, statisztikai kérdőívek, leltárak, eredményszámlák, tervek, üzleti kiadások, kimutatás az alkalmazottakról. A pénzügyi jellegű iratok 1923–1948 között a termelésre, őrlésre vonatkozó nyilvántartások, kimutatások. Ez utóbbiak főleg az 1945 utáni időből szolgálnak szórványos adatokkal.

BKMÖL XI. 19. Az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. iratai 1933–1951. 0,15 ifm.

Az első Kecskeméti Konzervgyár 1900-ban létesült osztrák kezdeményezésre, osztrák tőkével. A város 15 kh területet és 15 évig helyi adómentességet biztosított az üzem számára. Részvénytársaságként kezdett működni, mint a Bozeni Gyümölcs- és Főzelékkonzervipari Rt. kecskeméti telepe A gyár 1901-ben kezdte meg a termelést. Az üzem hivatalos címe: Gyümölcs- és Főzelékkonzerv Készítő Rt. Első Kecskeméti Konzervgyár lett. A vezetőség tagjai nagyrészt a bozeni gyár igazgatósági tagjai közül kerültek ki, többek között: Christanell Pál (Bozen) Oetll Pius (Bozen), Perathoner Viktor. A vezérigazgató Diffenbach József királyi tanácsos, az ügyvezető igazgató Oettl Vilmos, az igazgató: Femengel Sámuel (Kecskemét) lett. Az üzem a főzelék- és gyümölcskonzerveken kívül cukrozott gyümölcs, valamint aszalt főzelék- és gyümölcsféléket is gyártott. Főbb értékesítési területei 1908-1909-ben a következők voltak: főzelékkonzerv: Ausztria, Szerbia, Németország Románia, Egyesült Államok; cukrozott gyümölcs: Németország; aszalt

főzelék: Szerbia, Olaszország, Németország. A vállalkozás az 1910-es évek végére válságba került. 1913-ban a gyár gazdát cserélt. Az új tulajdonosok az Angol–Osztrák Bank Budapesti Fiókja, valamint Wetzler Bernát bécsi lakos lettek. A látványos fejlődés az I. világháború alatt kezdődött meg, amikor a katonaság részére különféle, főleg hús- és kávékonzerveket gyártottak, de jelentős mennyiségű szárított főzelékfélét is előállítottak. A gyárban dolgozók száma ekkor 200-300 fő között volt. 1919-ben a gyárat államosították, amely az I. világháború után egy időre leállt. 1927-ben vette meg az eddigi tulajdonostól a részvények döntő többségét a Labor Bizalmi Rt., a Weiss család pénzügyi vállalata. 1932-ben a gyár Weiss Manfred érdekeltsége lett. A 30-as években kezdték meg a paradicsom-feldolgozást. A különböző gyümölcs- és zöldségfeldolgozások mellett mustsűrítéssel is foglalkoztak. 1940-ben kezdte meg működését az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. fióktelepe Szegeden. 1942-ben állóeszközeinek értéke 4,7 millió pengő volt. A II. világháborúban a gyár tovább fejlődött. A különböző félkész termékek (pulpok) tartósításával ekkor kezdtek el foglalkozni. Ebben az időben a szezonmunkában foglalkoztatott dolgozók száma 1800-2000 fő volt. 1947-ben került sor az Első Kecskeméti Konzervgyár, valamint az 1921-ben alakult Platter János-féle konzervgyár államosítására. 1948-ban a Platter gyár Kinizsi Konzervgyár néven szovjet érdekeltség lett, az Első Kecskeméti Konzervgyár Rt. pedig Alföldi Kecskeméti Konzervgyár néven üzemelt tovább az Élelmiszeripari Minisztérium irányítása alatt.

A gyár iratai hiányosan kerültek be a levéltárba: illetményjegyzék 1935–1937, tisztviselői fizetések könyve 1942–1944, pénztárnaplók 1946, pénztári napi jelentések 1933–1947, a gyár teke-egyesületének pénztárkönyve 1947–1951-ből. A gyár tervrajzai a levéltár tervrajzgyűjteményében vannak (XV. 15.).

Kereskedelmi és közlekedési vállalatok

BKMÖL XI. 109. Pleyer Gergely bajai vaskereskedő iratai 1804-1809. 0,03 ifm.

A fond a bajai vaskereskedő bevételeinek, kiadásainak, üzleti forgalmának könyvelésére vonatkozó iratokat tartalmazza. Az üzleti könyv eredeti címe: Haubt Buch an Schultern, Gregor Pleyer Eisenhandler.

BKMÖL XI. 111. Wist Antal kecskeméti kereskedő iratai 1850–1864. 0,26 ifm.

Wist Antal fűszer- és vaskereskedő 1826. június 27-én született Kecskeméten. Tehetős családból származott, apja is vasáru-kereskedő volt. Üzlete a piactéren volt, amelynek fő cikkei közé tartozott a dohányáru és a kávé. Több segéddel dolgozott és boltja szép jövedelmet biztosított számára. Német, osztrák, és főleg pesti cégekkel tartott fenn kapcsolatot. A helyi társasági életbe is bekapcsolódott, tagja volt a kaszinónak és a kereskedő egyletnek. Nagyon fiatalon, 37 éves korában halt meg 1863-ban, és igen szép vagyont hagyott hátra, amelyről végrendeletében rendelkezett. Fűszerkereskedését Gyenes Mihály, a vaskereskedést pedig Adler Károly vette meg. Wist Antal levelezését jórészt németül folytatta. A levelezések könyvében az üzletfeleknek írt levelek fogalmazványai találhatók. A levelezések tétel az üzletfelek hozzáírt leveleit tartalmazza, többségük szintén német nyelven íródott, mivel jórészt német és osztrák cégekkel állt kapcsolatban, többek között a bécsi Scheibl és Neumann, a német Schürger és Schmotze céggel, a bécsi Chocoladen und Canditen-Fabrikkal. A számlák az egyes üzletfelek szerint csoportosítva találhatók. Wist Antal üzleti könyveit is németül vezette. Mindegyik tiszta írással pontosan, olvashatóan íródott. A pénztári főkönyv az üzleti bevételeit, kiadásait tartalmazza. A naplókönyv pedig a saját céljaira tett kiadásait tükrözi. Ebbe a könyvbe vezette be a segédeinek és szolgálóinak adott bérek összegét is, név szerint említve őket. A számlakönyvben évente tartotta nyilván az üzletfeleket és a velük lebonyolított adás-vételek értékét. Az előjegyzések könyvében tüntette fel vevőit név szerint, feljegyezve megrendeléseiket, a teljesítés dátumát és a számla keltét, összegét.

A kintlevőségek füzetben az adósok szerepelnek. A fond anyagához nem készült segédlet, átlapozással kutatható.

Levelezések könyve (Correspondens Büchl) 1860–1863; levelezés 1862–1864; számlák 1862–1863; főkönyv (Haupt Buch) 1851–1862; naplókönyv 1850–1863; pénztárkönyv (Cassa Busch) 1850–1863; számlakönyv (Factura) 1855–1863; előjegyzések könyve (Strazza Buch) 1850–1863; kintlévőségek (Schuld Büchl) 1862–1863.

BKMÖL XI. 114. A Ferenc-csatorna Rt. iratai 1907–1908. 0,01 ifm.

A fond az igazgatóság éves beszámolóját, és zárszámadását, valamint a vezetőség névsorát, és a felügyelőbizottság jelentését tartalmazza 1 füzetben. A fondban az 1908. május 21-én tartott közgyűlés anyagában megemlékezés található Türr Istvánról, a társulat alapítójáról, aki 1908. május 3-án halt meg.

BKMÖL XI. 202. A Bajai Kereskedelmi és Iparbank iratai 1927–1947. 0,25 ifm.

A bank 1868-ban alakult. Az alapító Angol–Magyar Bank mellett 28 tagot is találunk. Köztük volt 12 kereskedő, 6 gyáriparos, 4 földbirtokos. Az 1586/1948. Mt. sz. határozat alapján került állami kezelésbe.

A fond anyaga szinte csak kötetekből áll, amelyek elsősorban a mérleg-munkálatok adatait tartalmazzák 1927–1947-ből, valamint a hitelügyek lebonyolítását segítették. A megmaradt 0,01 ifm.-nyi szálas irat a hitelkérelmeket tartalmazza 1942-ből.

BKMÖL XI. 203. A Bajai Magyar Bank Rt. iratai (1905) 1935–1948. 0,33 ifm.

A bank 1927-ben alakult. A Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. Budapest leányintézete volt, az Angol–Magyar Bank érdekeltsége.

A banknak a levéltár őrizetében csak pénzügyi iratai maradtak meg. Elsősorban a mérleghez kapcsolódó iratok 1935–1948-ból; főkönyvek 1936–1948-ig; értékpapír tulajdonosok kartonjai 1946–948-ból; ügyvédi jelentések 1947–1948-ból; vegyes iratok 1905 és 1947-ből.

Irodalom:

Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompass 1940–41. Budapest. (Szerk.:Kallós János).

BKMÖL XI. 204. A Bajai Takarékpénztár iratai 1848–1950. 3,73 ifm

a) A bajai központ iratai 1848–1950. 1,56 ifm.

b) A Bácsalmási Fiók iratai 1921–1948. 1,19 ifm.

c) A Katymári Kirendeltség iratai 1892–1946. 0,75 ifm.

d) A Kunbajai Kirendeltség iratai 1936–1944. 0,08 ifm.

e) A Mélykúti Kirendeltség iratai 1938–1948. 0,05 ifm.

a) A Bajai Takarékpénztár 1847-ben alakult. 1928-ban magába olvasztotta a Katymári Takarékpénztár Rt.-t. 1930-ban érdekközösségébe vonta a Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt-t, 1938-ban a Kalocsai Takarékpénztárat. 1939-ben magába olvasztotta a Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt. és a Kalocsai Takarékpénztár pénzintézeteket. 1943-ban fiókja volt: Bácsalmáson (megszűnt 1948-ban), Jánoshalmán, Kalocsán (1939-től), Kiskőrösön és Zomborban. Fiókkirendeltségei voltak: Katymáron (1928), Kunbaján, Dunapatajon, Fajszon, Mélykúton, Őrszálláson (1943) és Hajóson. A pénzintézetet 1948-ban államosították.

Levéltárban őrzött anyagában: 1. A vezetőség iratai: választmányi ülések jegyzőkönyve, felügyelő bizottsági ülések jegyzőkönyve, levelezés, egyéni kölcsönügyek, zárszámadások, részvények nyilvántartása. 2. Pénzügyi iratok: részvény főkönyv, pénztárkönyv, betétekre és kölcsönökre

vonatkozó kiadási főkönyvek, részvénykönyvek, részvények nyilvántartása, saját tulajdonú értékpapírok nyilvántartása, saját tulajdonú ingatlanok törzskönyve és számlakönyve, zárszámadások, főkönyvi naplók, pénztárkönyvek. Fiókok gyűjtőnaplói: Bácsalmás, Kiskőrös, Katymár, Jánoshalma, Dunapataj, Hajós, Fajsz, Őrszállás, Kalocsa, Zombor, Kiskunhalas, Kunbaja, Mélykút, Katymár, Jánoshalma. Váltókönyvek, nyilvántartás az adósok biztosítékáról. 3. A vállalati nyugdíjpénztár iratai. A nyugdíjpénztár tulajdona volt a Somogy megyei Gige községhez tartozó Tücsökpusztai Gazdaság. Ennek megmaradt iratai 1929–1948-ból is itt kaptak helyet.

b) A Bácsalmási Fiók ügyviteli iratai: levélmásolatok könyve, ügyrend, bizalmas iratok, levelezés, körlevelek, utasítások, körözvények, alkalmazottak iratai, az intézet tulajdonát képező ingatlanok adatai, havi helyzetjelentések, takarékbetét-állomány jelentése, a fiók megszüntetésével kapcsolatos iratok, gazdasági jelentések, kimutatások. Továbbá hitelügyek és pénzügyekkel kapcsolatos iratok.

c) A Bajai Takarékpénztár1928-ban magába olvasztotta a Katymári Takarékpénztár Rt.- t és a pénzintézet mint a Bajai Takarékpénztár Katymári Kirendeltsége működött tovább. Ügyviteli irataiban levelezési másolókönyvek vannak. Pénzügyi iratok: részvénykönyvek, főkönyvek, pénztárkönyvek, forgalmi naplók, számlakönyvek.

d) A kirendeltség iratai: vegyes napló (betét, váltó, kamat).

e) A kirendeltség iratai: pénztárkönyv és számlakönyvek.

BKMÖL XI. 205. A Bajavidéki Közgazdasági Bank Rt. iratai 1933. 0,01 ifm.

A bank 1905-ben alakult. 1930-tól a Bajai Takarékpénztár érdekközösségébe tartozott. A bank 1939. november 20-án beolvadt a Bajai Takarékpénztárba.

A fond egyetlen kötetből áll, amelyben az 1933. év záró kimutatásai találhatók.

BKMÖL XI. 208. A Jánoshalmi Általános Takarékpénztár Rt. (1934-től Általános Takarékpénztár Rt. Jánoshalma) iratai 1906–1950. 0,43 ifm.

A takarékpénztár 1906-ban alakult. 1934-ben egyesült a Jánoshalmai Takarékpénztár Rt.-vel, és neve „Általános Takarékpénztár Rt. Jánoshalma” lett, majd piacrendezés miatt megszűnt és beolvadt a Bajai Takarékpénztárba 1948-ban.

A fond anyaga nagyon hiányos, ennek ellenére igen értékes iratokat találhatunk benne. 1. A takarékpénztár vezetésével kapcsolatos iratok: igazgatósági ülések jegyzőkönyvei, közgyűlési jegyzőkönyvek, alapszabályok, cégbírósági bejegyzések másolatai, cégbírósági végzések, levelezés, körlevelek, részvények, kötvények. 2. Pénzügyi iratok: főkönyvek, főkönyvi naplók, részvénykönyv, mérlegkönyvek.

BKMÖL XI. 210. A Kalocsai Takarékpénztár Rt. iratai 1898–1939. 0,12 ifm.

A pénzintézetet 1863-ban alapították, de működését csak 1866-ban kezdte meg. A takarékpénztár 1911-ben fiókot létesített Soltvadkerten, Fajszon (amelyek 1925-ig, ill. 1938-ig működtek.). A Takarékpénztárba 1924-ben beolvadt a Kalocsai Közgazdasági Bank Rt. A takarékpénztár érdekkörébe tartozott a Kalocsai Paprikatermelő-, Örlő-, és Kereskedelmi Rt., valamint a Margit Gőzmalom Rt. kalocsai és szabadkai telepei. 1939-ben fiókot nyitottak Dunapatajon. A pénzintézet 1938-ban a Bajai Takarékpénztár érdekközösségébe került, amely 1939-ben magába olvasztotta. A pénzintézet működésére vonatkozó korábbi adatokat a Kalocsai Törvényszék cégbírósági anyagából merítettük (BKMÖL VII. 2/c Ct. 5.)

A fond anyaga nagyon hiányos, mindössze 4 kötetből áll. A jegyzőkönyvek csak 1914-től maradtak meg, és az igazgatósági ülések jegyzőkönyvei folyamatosak 1939-ig. Az első kötetben vegyesen szerepelnek a közgyűlési és az igazgatósági ülésekről felvett jegyzőkönyvek, az ülések időrendjében. Egy kötetet az 1925-ben beolvasztott Kalocsai Közgazdasági Bank felügyelőbizottságának jegyzőkönyveként kezdték vezetni, de a beolvasztás után a takarékpénztár felügyelőbizottsági üléseinek jegyzőkönyvét is ebbe írták. Átlapozással kutatható.

BKMÖL XI. 221 A Magyar Általános Hitelbank Kecskeméti Fiókjának iratai 1930–1948. 0,26 ifm.

A Budapest székhelyű Magyar Általános Hitelbankot a kiegyezés évében, 1867-ben alapították. A bank a Rothschild bankcsoport tagja volt. Az alapításban a magyar nemesség, a főúri, politikai és kereskedelmi élet ismert személyiségei is közreműködtek. 1906 májusában Kecskeméten is alakult egy fiókintézet. A vidéki hálózat 1907-ben 9 fiókból és 4 érdekkörébe vont intézetből állt. Fiókokat létesítettek Brassóban, Győrött, Kassán, Kecskeméten, Nagyváradon, Pécsett, Pozsonyban, Szabadkán, Temesváron. Az érdekkörébe tartozó intézetek között volt többek között a Fiumei Hitelbank, a Szegedi Kereskedelmi és Iparbank, a Túróci Hitelbank és a Marosvásárhelyi Takarékpénztár. A bank üzleti hatásköre kiterjedt Pest, Szolnok és Csongrád megyékre.

A banknak csak néhány kötetanyaga maradt meg, amelyek az 1931–1948-ig terjedő időszakra vonatkozóak. A megmaradt szálas iratok kizárólag az egyéni hitelügyek lebonyolításával kapcsolatosak. Az iratok jellegéből adódóan iratsorozatai: 1. a hitelügyek iratai, a 2. a pénzügyi iratok.

BKMÖL XI. 226. A Császártöltési Hitelszövetkezet iratai 1935–1949. 0,16 ifm.

A hitelszövetkezet 1890-ben alakult, 15 évre. 1910-ben a szövetkezetnek 263 tagja volt. A Népgazdasági Tanács 196/10/1949. sz. határozata alapján beolvadt a Keceli Hitelszövetkezetbe.

Iratai: igazgatósági és felügyelőbizottsági jegyzőkönyvek 1935–1949-ből. Levelezés, leltárak, pénztárkönyv, váltókölcsön nyilvántartási könyv, tagsági törzskönyv, főkönyv, pénztárkönyv, kölcsönmegszavazási jegyzőkönyv 1935–1949-ből.

BKMÖL XI. 232. A Kiskőrösi Hitelszövetkezet iratai 1924–1953. 2,08 ifm.

A szövetkezet az 1898. évi XXIII. tc., valamint az ezt módosító és kiegészítő 1920. évi XXX. tc. alapján alakult. Alakuló közgyűlését 1924. március 2-án tartotta, ekkor 30 tagja volt. Székhelye: Kiskőrös, működése a Kiskőrösi járáshoz tartozó községekre terjedt ki. Kötelékébe tartozó községek: Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Prónayfalva, Soltszentimre, Soltvadkert. A pénzintézet cégszövege: Kiskőrösi Hitelszövetkezet mint az Országos Központi Hitelszövetkezet tagja, majd 1947 szeptemberétől: Kiskőrösi Hitelszövetkezet mint az Országos Szövetkezeti Hitelintézet tagja. Rendelet alapján az OSZH-nak jogai és kötelezettségei voltak a taghitelszövetkezetekkel szemben. 1949-ben az alábbi községi hitelszövetkezetek olvadtak be a Kiskőrösi Hitelszövetkezetbe: Akasztói Hitelszövetkezet 1949. július 16-án; a Csengődi Hitelszövetkezet 1949. december 19-én; a Keceli Hitelszövetkezet 1950 áprilisában; a Soltszentimrei Hitelszövetkezet 1949. december 16-án; a Tázlári Hitelszövetkezet 1950. február 8-án. Beolvadt még a Soltvadkert és Vidéke Hitelszövetkezet is (1947. augusztus 8.), amelynek iratanyaga nem maradt meg, valamint a Bajai Takarékpénztár Kiskőrösi fiókja (1948. november 15.), ennek is csak néhány szórványos irata található meg. 1953. január 1-jével a Magyar Nemzeti Bank átvette az OSZH-tól a szövetkezetek rövidlejáratú hitelügyeinek intézését. Ettől kezdve, mint az MNB Kiskőrösi fiókja szerepelt. A fondban: 1. Vezetéssel kapcsolatos iratok 1924–1953. 2. Hitelügyek iratai 1924–1953. 3. Pénzügyi iratok 1924–1953. 4. Tsz-ek, Ktsz-ek iratai 1950–1953. 5. Földművesszövetkezetek iratai 1948–1952 vannak.

BKMÖL XI. 244. A Kalocsajárási Takarék és Hitelszövetkezet (1940-től Sárközi Hitelszövetkezet Kalocsán) iratai 1938–1949. 0,65 ifm.

A szövetkezet alakuló közgyűlését 1938. november 14-én tartotta. Az l898. évi XXIII. tc. szerint alakult. Alakuláskor a cég elnevezése: Kalocsajárási Takarék- és Hitelszövetkezet, mint az OKH tagja. Székhelye: Kalocsa. Működése kiterjedt: Kalocsa, Bátya, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Géderlak, Hajós, Homokmégy, Öregcsertő, Szakmár, Uszód községekre. 1939-ben a tagok száma 216. 1940-től neve megváltozott: „Sárközi Hitelszövetkezet Kalocsán'' és működési területe kiterjedt Fajsz községre is. Az 1940. október 10-én tartott rendkívüli közgyűlésen kimondták, hogy a „Sárközi Hitelszövetkezet" átveszi a Sárközi Takarékpénztár üzletét, mely így beolvadt a Sárközi Hitelszövetkezet (Kalocsán) cégbe, amit a Kalocsai Kir. Törvényszék 1941. szeptember 4-én hagyott jóvá.

A fond iratai: 1. Működéssel kapcsolatos iratok 1938–1949. 2. Kölcsönügyek iratai 1940–1949. 3. Pénzkezeléssel kapcsolatos iratok 1938–1945. 4. A hitelszövetkezet földbérleteinek iratai 1941–1946.

BKMÖL XI. 265. A Bajaszentistváni Hitelszövetkezet iratai 1925–1949. 0,13 ifm.

BKMÖL XI. 267. A Csávolyi Hitelszövetkezet iratai 1940–1949. 0,02 ifm.

BKMÖL XI. 274. A Bajai Önsegélyző Hitelszövetkezet iratai 1925–1950. 1,8 ifm.

Anyagát igazgatósági jegyzőkönyvek, pénztári kimutatás képezi.

BKMÖL XI. 275. A Vaskúti Hitelszövetkezet iratai (1883) 1933–1949. 0,07 ifm.

Termelő-, értékesítő és fogyasztási szövetkezetek

Az első szövetkezet Magyarországon 1852-ben alakult, a Besztercei Takarék- és Előleg-Egylet. A szövetkezetek alakulása az 1875. évi XXXVII. tc., a kereskedelmi törvény megjelenése után indult nagyobb fejlődésnek. E törvény szerint szövetkezetnek a meg nem határozott számú tagból álló olyan társaságot tekintették, amely tagjai hitelének, keresetének, vagy gazdálkodásának, közös üzletkezelés mellett, ill. a kölcsönösség alapján való előmozdítására alakult. A szövetkezet keletkezése és célja szerint inkább személyi társulás, mint tőketársulás jellegű volt. A szövetkezeteknél a társulás alapja az önfenntartás volt. A szövetkezet alaptőkéje az ún. üzletrész befizetéséből jött létre, alaptőkeképzésre azonban törvény nem kötelezte őket. A szövetkezeteknek több fajtája alakult ki: a termelőszövetkezet, a fogyasztási szövetkezet és a hitelszövetkezet. A 19. sz. végétől egyes szövetkezeti fajtáknak országos központjai alakultak: Országos Központi Hitelszövetkezet (OKH), a Hangya Termelő-, Értékesítő- és Fogyasztási Szövetkezet, az Iparosok Országos Központi Szövetkezete. A szövetkezetek jogviszonyait az 1875. évi XXXVII. tc., 1898. évi XXIII. tc., 1920. évi XXXVII. tc., 1923. évi VIII., XL., XXVI., XXXIII., 1925. évi VIII. tc. szabályozták. A szövetkezetek között jogilag különbség lehetett aszerint, hogy valamely szövetkezeti központ kötelékébe tartoztak-e, vagy önállóak voltak. Az 1920. évi XXX. tc. pl. hitelszövetkezetek alakítását már csak az OKH tagjaként engedélyezte. 1920 előtt 2425 hitelszövetkezet volt Magyarországon, utána 1087 összesen 2677 községben.

A szövetkezeteket részben a cégbíróság ellenőrizte, részben a társaság felügyelőbizottsága, a központilag szervezett szövetkezeteket pedig az illető központ kiküldöttei, ill. a kormányhatóság ellenőrizte. Szövetkezetek alakításában a 19. században a falusi és városi kis- és középbirtokos

réteg vett részt a nehéz pénzügyi, gazdasági helyzetükön való javítás reményében. Központjaik azonban már nagy állami támogatással alakultak – többnyire az arisztokrácia révén – ennek fejében az állam a vezetésben és az ellenőrzésben aktívan részt vett. A II. világháborút követően a kommunista hatalom kiépülésével a Horthy-korszakban működött szövetkezeteket is feloszlatták. A 2330/1946. ME sz. rendelet intézkedett a fogyasztási szövetkezeti szervezet átalakításáról. A Hangya Szövetkezeti Központot megszüntette, és vagyona az 1947. évi XI. tc. értelmében a Mezőgazdasági Szövetkezeti Központ és a Fogyasztási Szövetkezetek Országos Központja között oszlott meg. A tejszövetkezetek országos központi szerve a 7240/1942. ME sz. rendelet szerint a Tejtermelők és Tejszövetkezetek Országos Szövetségévé alakult át, amelyet a 11 490/1948. Korm. sz. rendelettel szüntettek meg, feladatait pedig a Magyar Országos Szövetkezeti Központ vette át.

BKMÖL XI. 12. A Dunapataj–Ordas–Hartai Központi Szeszfőző Szövetkezet iratai 1917–1924. 0,03 ifm.

A magyar királyi pénzügyminiszter 1917. május 11-én 58 736. sz. alatt kelt rendeletével az 1916. évi XXIV. tc. 2. §-a alapján engedélyt adott arra, hogy a Dunapataj–Harta–Ordasi Központi Szeszfőző Szövetkezet Dunapatajon szeszfőzdét állíthasson fel. A központi szeszfőzde kerületéhez akkor a következő községek tartoztak: Dunapataj, Dunaegyháza, Solt, Harta, Ordas, Géderlak, Dunaszentbenedek, Uszód, Foktő és Kalocsa. A szövetkezet székhelye: Dunapataj; működése kiterjedt Dunapataj, Ordas és Harta községekre. 1918-ban tagjainak száma 106 fő volt. A szövetkezet felszámolására azonban már 1924-ben sor került.

A megmaradt anyagban található 1 kötet tagsági törzskönyv 1917–1924-ből való. A szálas iratok között a szövetkezet működésével kapcsolatban igen lényeges iratok 1917–1924-ből – alapszabály, működési engedély, stb. – maradtak meg az ún. lelet-jegyzőkönyvben lefűzve. A szerv történetére vonatkozóan kutatást lehet még folytatni a levéltár őrizetében lévő VII. 2. c) A Kalocsai Törvényszék cégbírósági iratai című állagban (Ct. 190/1924.).

BKMÖL XI. 27. Községi tejszövetkezetek iratainak gyűjteménye 1927–1939. 0,08 ifm.

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. miniszter még 1883-ban rendeletet adott ki (5831/1883. sz. alatt), tejszövetkezetek alakítására. Az első község, amely tejszövetkezetet alakított, 1899-ben Harta volt. A Császártöltési Tejszövetkezet mint az Országos Magyar Tejszövetkezeti Központ tagja, 1937. május 17-én alakult 26 taggal. A szövetkezet székhelye Császártöltés lett. A szövetkezet tagja lehetett Császártöltés községben és környékén gazdálkodással foglalkozó minden önálló, feddhetetlen egyén, gazdaság, egyesület és testület. A szövetkezet az első üzletévben összesen 82 854 l tejet forgalmazott. 1942-ben a taglétszám 128 fő volt. A tejszövetkezet 1942. májusától 1943. májusáig szüneteltetette működését. A szövetkezet végleges megszűnéséről nincs konkrét iratunk.

A levéltár őrizetében a Császártöltési Tejszövetkezetnek egyetlen kötete maradt meg, egy tagsági törzskönyv 1937–1939-ből, amelyben az üzletrészek jegyzésének időrendjében találhatók a tagok nevei. Csak átlapozással kutatható. A szövetkezetre vonatkozóan adatokat tartalmaz a levéltár őrizetében levő Kalocsai Törvényszék Cégbírósági iratanyagának (VII. 2/c) Ct. 367. számú ügyirata.

A Dunavecsei Tejszövetkezet 1927. február 28-án 63 taggal alakult meg. 1927. december 31-én a tagok száma már 140 főre nőtt. A szövetkezet az első évben 59 021 liter tejet gyűjtött be, melyet Budapesten értékesítettek. A szövetkezet kb. 1939-től nem működött. Végelszámoló közgyűlését 1942. november 15-én tartotta. Valamennyi iratát a Dunavecsei Hitelszövetkezetnek adta át 10 éves megőrzésre.

A Dunavecsei Tejszövetkezetnek csupán kétkötetnyi iratanyaga maradt meg egy tagsági törzskönyv 1927–1934-ből, és a Napló és főkönyv 1927–1938-ból, amelyből nagyon sok lap

hiányzik. Az iratok hiányos voltára való tekintettel, javasoljuk a kutatóknak a levéltár őrizetében levő Kalocsai Törvényszék Cégbírósága (VII. 2. c) iratai között a Ct. 312. számú ügyirat átnézését, amely a szövetkezetre vonatkozóan sok értékes adatot tartalmaz.

BKMÖL XI. 102. A Baja és környéke „HANGYA" Termelő, Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet iratai 1919–1920. 0,01 ifm .

A szövetkezet 1918. május 22-én alakult. A szövetkezet megszűnési körülményeiről nincsenek adataink.

A levéltár őrizetében egyetlen kötete maradt meg, amely az igazgatósági ülések jegyzőkönyveit tartalmazza. A kötet csak átlapozással kutatható.

Mezőgazdasági üzemek

BKMÖL XI. 607. A Jankováci (1875-től Kisszállási) Uradalom iratai 1814–1932. 6,15 ifm.

A Jankováci Uradalom abban a kb. 120 évben, amelyből iratai maradtak ránk, két család, az Orczy és a Mayer család tagjainak tulajdonában volt. Az Orczy családtagok közül Orczy Lőrinc vásárolt itt először földet; 1741-ben Ivánka, 1750-ben Kisszállás pusztát. Az uradalom többi része 1797-ben Orczy József és Orczy László révén került a családhoz a jankováci kamarai birtok megváltásával. Az ő örököseik Orczy Lajos és Orczy Lőrinc voltak. Orczy Lajos a tulajdonában lévő 1/4 részt 1846-ban eladta Orczy Lőrincnek, aki az uradalmat még ebben az évben eladta Mayer János bécsi lakosnak. Mayer János 1862-ben meghalt, az uradalmat a gyermekei, majd azok leszármazottai örökölték, mint gazdasági egység mindvégig egyben maradt. Az iratokból nem derül ki, hogy az Orczyak alatt mely birtokrészek tartoztak az uradalomhoz. Mayer János földesurasága idején az alábbiakból állt: Oberhof, Tompa, Unterhof, Johanishof, Tüskös, Ivánka, Dongókút, Theresienhügel, Eduardshof. A tulajdonosváltás időben kb. egybeesett a jobbágyfelszabadítással, a robot megszűnésével. Ez bizonyára meghatározó volt az új birtok- és termelési szerkezet kialakításában is. A változások 1852-től szembetűnőek, ekkortól vannak ugyanis iktatott birtokigazgatási és könyvelőségi iratok, amelyekből nyomon követhető a gazdálkodás folyamata és eredményessége. Az uradalom az 1850-es évektől modern, bérmunkán alapuló tőkés nagybirtok lett, amely hamarosan országos hírnevet szerzett. Közvetlen környezetére gyakorolt hatása is igen jelentős, hiszen több száz embert – 1854-ben pl. 400 főt – foglalkoztatott állandó jelleggel.

A birtokigazgatás az 1850-es évektől írásbeli és többszintű volt. A tulajdonosoktól ill. azok tejhatalmú megbízottaitól Bécsből iktatott levelek érkeztek a Kisszálláson lakó tiszttartóhoz, akit az idők folyamán a következőképpen neveztek: director, inspector, intéző, jószágfelügyelő, felügyelő, tiszttartó; hivatalának leggyakoribb megnevezései pedig: Herrschaft Direction, Gutsverwaltung, Rentamt, Hofrichteramt, uradalmi igazgatóság, tiszttartóság, jószágfelügyelőség voltak. A fond birtokigazgatási iratai a tiszttartó irattárával azonosak, de alatta volt még egy igazgatási szint, mégpedig birtoktestenként. A tiszttartó az ottani vezetőkkel, az ispánokkal is döntően írásban érintkezett, amit egyértelműen igazolnak a tőlük érkező, iktatószámokkal ellátott levelek és kimutatások, valamint a tiszttartói levelezőkönyvek.

Jankovác községnek a földesúri hatalom alól való felszabadulása után az uradalom egyre jobban elszakadt a községtől, egyre zártabb egységet alkotott. Addig amíg az Orczy család több tagja is a községben lakott, a Mayer-féle birtokot irányító apparátus nem Jankovácon, hanem Kisszálláson rendezkedett be. Nem vett részt az uradalom a község fenntartásában sem, bár a Jankováci Uradalom nevet megtartotta, és csak 1875-ben kezdte magát Kisszállási Uradalomnak nevezni. A névváltozás előnye az volt, hogy Jankovác község elöljárói rá akarták bírni az uradalmat a község fenntartásában való részvételre, mondván, hogy a községnek többletkiadásokat okoz az uradalom

léte. Az uradalom azonban a községtől való teljes elszakadás mellett döntött. Ez a névváltozás mellett azt jelentette, hogy tevőleges szerepet vállalt Kisszállás község fenntartásában és irányításában. Az uradalmi tiszttartó pl. sokáig községi bíró is volt egyszemélyben, más uradalmi tisztviselők az elöljáróság munkájában segédkeztek, szerepük volt a postaszolgálat ellátásában is. Iskolát is épített az uradalom.

Mivel az iratok a tulajdonlás szempontjából két jól elkülöníthető részre tagolhatók, két állagot alakítottunk ki a fondon belül. Az iratok nyelve 1846-ig, az Orczy család földesurasága idején magyar, azt követően kb. a 19–20. század fordulójáig szinte kizárólag német. A rendezés során az iratok eredeti rendjét állítottuk vissza. Az 1814–1846 közötti évekből megmaradt iratok döntő része polgári úriszéki és ügyészi iratanyag, amelyben a gazdálkodásról csak közvetett adatok találhatók. Az ügyészi iratok között lévő robotosokat elmarasztaló iratokból azonban egyértelmű, hogy feudális nagybirtok volt, ahol a jobbágytelkeiken gazdálkodó jobbágyok robotban művelték a földesúri majorsági földeket. Az úriszéki és az ügyészi jegyzőkönyvek időrendben, a hozzájuk tartozó iratok jegyzőkönyvi sorszám szerinti rendben találhatók. A jelzet nélküli iratok az adott éven belül a jelzetelt iratok után foglalnak helyet. 1839-től nincs jelzet az iratokon, ezeket a felperesek nevének betűrendjében helyeztük el. A birtokigazgatási és könyvelési iratokat a tulajdonváltás után, 1852-től iktatták, de a hozzájuk tartozó iktatókönyvek csak az 1850-es évekből maradtak meg. A birtokigazgatási iktatott iratok sorozatában 1888-ig csak a bejövő iratok vannak, a kimenő iratok fogalmazványai az ún. levelezőkönyvekben találhatók. A válaszlevelek fogalmazványait 1888-tól a bejövőkre írták rá.

a) Az Orczy család földesurasága alatt keletkezett iratok 1814–1848. 0,84 ifm.

1. Birtokigazgatási iratok: Úrbéri perek 1822–1846. A Jankováci Uradalomhoz intézett levelek, főként vármegyei leiratok 1816–1846. Kerekes József földmérnök szerződései a jankováci határ felméréséről 1829–1848. Egyéb tárgyú szerződések 1844–1846. Török Ignác prefectus rendelkezései 1822–1827. Petes Mihály számvevő/exactor levelei 1823–1835. Fizetési jegyzékek 1827–1831. Jankovich Márton jankováci plébánossal kapcsolatos iratok 1821–1847. A jankováci templom felújítása 1822. Dézsmaborok jegyzéke 1814–1835. 2. A Jankováci Uradalom Polgári Úriszékének 1817–1848-ből és a jankováci uradalmi ügyész/ügyvéd iratai 1816–1848.

b) Mayer János és örökösei földesurasága alatt keletkezett iratok 1846–1932. 5,31 ifm.

1. Az uradalom egészére vonatkozó iratok 1846–1930. 2. Birtokigazgatási iratok 1846–1925. 3. Könyvelőségi iratok (Buchhaltunk) 1846–1925-ből, és a szeszgyárral kapcsolatos iratok 1855–1932. 4. A fondban talált nem uradalmi iratok: Kisszállás községre vonatkozó iratok 1876–1905.

Orci községre vonatkozó iratok 1814–1875. Petrovoszelói lakosok kihallgatási jegyzőkönyvei az 1848. április 27-i ottani eseményekről 1848-ból. A Kalocsai Érseki Uradalomra vonatkozó iratok 1870–1874. Térképek: Almás község Skizze I., III–X., XII–XIV. 1857.; Katymár község Croquis i., Skizze II–X. 1857.; Kunbaja község Skizze I–VI. 1857.; Kunbajai közlegelő 1862.; Kunbajai uradalmi legelő 1876.; Mélykút község Skizze I–II., V–IX. 1857; Rudicsháza község 1822.; A Szabadka-bajai vasútvonal építésekor a bácsalmási szakasz kisajátítási tervrajza 1885-ből, és a Kunbaja pusztai szakasz 1885-ből.

Irodalom:

Pataky Imre: Iparvállalatok, iparegyesületek. (Kézirat) BKMÖL. XV. 7 Kecskemét városra vonatkozó történeti adatok gyűjteménye. 1910, 1922.

Kecskemét th. jogú város teljes polgári név és címtára 1940–41. Kecskemét.

Zorn Antal: Német betelepülések a mai Bács-Kiskun megye területére a XVIII. és a XIX. században. In: Bács-Kiskun megye múltjából 10. Gazdaság és társadalom. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1989 [!1990]. 325–389. p.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

BKMÖL XII. 2. A Bajai Ciszterci Rendház iratai 1874–1950. 0,24 ifm.

Szobaleltár, rendgyűlési jegyzőkönyvek, pénztári naplók, iktatókönyvek 1879–1950.

BKMÖL XII. 18. A Csátaljai Római Katolikus Iskolaszék iratai 1931–1948. 0,01 ifm.

BKMÖL XII. 22. Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Szerzetesháza (Zárdaépület) Baja iratai 1903–1950. 0,4 ifm.

a) Szerzetesház (Zárdaintézet) iratai 1903–1950. 0,39 ifm.

b) Római Katolikus Óvoda Baja iratai 1943–1948. 0,01 ifm.

a) A szerzetesház krónikájában (1945–1946-ban) leírást találunk a Bácskából, a határon áttett 2000 székely asszonyról, a Jugoszláviából kiutasított nővérekről, a bácskai német falvak kiutasítottjairól és elhurcoltjairól, a menekülés körülményeiről, személyi csomagjaikról.

BKMÖL XII. 23. A Római Katolikus Ferences Szent Antal Plébánia Baja iratai 1790–1950. 0,37 ifm.

A fond pénztári, alapítványi, alapítványi misék számadásait, leltárakat, egyházi látogatási jegyzőkönyveket (canonica visitatio), a bajai kápolnák számadásjegyzékeit, kegyes alapítványok nyilvántartásait stb. tartalmazza. Az iratanyaghoz tartozó könyvek latin nevének magyar fordítása zárójelben alább olvasható, hasonlóképpen az állagukra vonatkozó észrevétel is. Az iratok és kötetek nyelve latin, német és magyar.

Kötetei: Protocollum complectens omnia sacra fundata ab anno 1805 adornatum per P. Fortunatam Salay, Gvardianum Conventus anno 1894 (Mindenféle szent adományt magában foglaló jegyzőkönyv, készítettetett Szalay Fortunatus szerzetes házfőnök atya által 1805-től 1894-ig; Könyvjegyzékek 1833–1846; Protocollum casuum Provinciaeresolutorum ab anno 1854 (Szentszéki tartományi végzések jegyzőkönyve 1854. évtől 1884-ig; Cathalogus Librorum Bibliothecae Convent. S. Antonii Bajae (A Bajai Szent Antal Plébánia könyvtári könyveinek katalógusa) 1856–1876; bevételek könyve 1903–1913; Protocollum Sacrorum persolutorum a die 28a Martii 1858 (1858. március 28. napjától kiszolgáltatott szentségek jegyzőkönyve) 1858; Protocollum Missarum (... misék jegyzőkönyve) 1906–1919; a Szt. Antal Plébánia területén ellátott szegények adatgyűjtője az 1929–30-ik évre; hirdetési könyv 1930–1934; patikai receptkönyv (Dr. Makray László patikája) 1935–1945.

BKMÖL XII. 24. A Szent Ferenc-rendi Zárda, Baja iratai 1815–1946. 0,05 ifm.

A fond iratanyagából csak a Zárda, a Vodica és a Kálvária történetének feljegyzései a kezdetektől 1935-ig, a Magyar Törvénytár (Corpus Juris Hungarici) 1920. Pótlások az 1635–1920. évi törvényekhez (nyomtatvány), a r. k. templomalap földadóíve 1922–1923-ból, a Ferenc rendi Zárda boritaladó szemleívei 1932–1939, orgonaépítési iratok 1932–1937, borszemle-lapok, P. Rukavina József helyettes házfőnökhöz 1946. február 16-án intézett levél maradtak ránk. Az iratok és kötetek nyelve latin, német és magyar.

Kötetek: Protocollum in quo inscribuntur per Censuram Aulicam Viennensem prohibiti, a per Gymnasia Regia currentati Libri ab anno 1815 quo hoc Gymnasium installatum est. 1815–1824 (Jegyzőkönyv, amelybe a bécsi udvari cenzúra által a királyi gimnáziumok számára tiltott, körözött könyveket írták be, és amelyeket 1815-től ez a gimnázium beiktatott). Adnotatio (Feljegyzések könyve): a) Status obligatorialium (államkötvények), b) diversarum actiarum

(különféle perek) c) Variarum formularium (különféle rendeletek) d) Sacra fundata per menses disposita (havonta felosztott szent alapítvány) 1894–1912.

XIII. CSALÁDOK

A fondfőcsoport anyagának terjedelme 13,83 ifm. 16 család levéltára és egy vegyes fond alkotja. A fondfőcsoportban leggyakrabban előforduló irattípusok: anyakönyvi kivonat, bevételi-kiadási jegyzék, iskolai bizonyítvány, fénykép, gazdasági jegyzetek, feljegyzések, levelek, működési bizonyítvány, nemesi kiváltságlevél, peres iratok, szerződések.

A rendezés során a fondokon belül személyek szerinti sorozatokat alakítottak ki, ahol ez nem volt lehetséges, mert a családtagokra együttesen vonatkoznak az iratok, ott tárgyi sorozatokat találunk, amelyek személyek szerint további alsorozatokra tagolódhatnak. Egyes fondokban a családokhoz házasságkötés útján kapcsolódó más családok iratait is megtaláljuk. Az iratanyagban érintett személyek közti kapcsolatok szemléltetésére az iratokban található adatokból leszármazási táblákat közöl a fondfőcsoportról készült repertórium.

BKMÖL XIII. 5. A Gál család iratai (Baja) 1588–1952. 6,11 ifm.
a) A család egészére vonatkozó iratok 1588–1947 3,3 ifm.
b) A Gál családtagok iratai 1818–1913 1,3 ifm.
c) A Boda, Natti és Mészöly családtagok iratai 1826–1952 1,51 ifm.

Az iratok rendezését és levéltári feldolgozását 1954-ben Kopasz Gábor végezte, aki a munkáról és a fondban található fontos adatokról és iratokról részletesen beszámolt a Levéltári Híradó hasábjain (1956/2–3. sz. 39–49. p.). Az iratanyagot részben tárgyi, részben iratfajtai alapon iratsorozatokra tagolta: I. Személyi iratok, II. Ügyvédi iratok III. Országgyűlési képviselői anyag, IV. Családtagok levelei, V. Számadások, VI. Iskolai anyag, VII. Családi könyvanyag.

Újabb levéltári rendezéssel a családtagok iratainak elkülönítésére került sor, és ekkor alakultak ki állagai.

BKMÖL XIII. 9. A Mészáros család iratai 1790–1862. 0,02 ifm.

A fondot Mészáros János Bács megyei táblabíró és családtagjainak iratai alkotják. Mészáros János első felesége Hundt Franciska, második felesége Piukovits Katalin volt. A család legnevesebb tagja Mészáros Lázár (1796–1858), a szabadságharc egyik katonai vezetője és hadügyminisztere volt.

A fondban a család nemességét igazoló iratok, végrendeletek, iskolai bizonyítványok, Mészáros Lázár levelei és a hozzá írott levelek találhatók.

BKMÖL XIII. 15. A Türr család iratai (Baja) 1837–1931. 0,05 ifm.

Türr István (1825–1908) az 1848–49-es magyar szabadságharc honvédtisztje, majd az emigrációban Garibaldi vezérkari főnöke volt. 1867 után hazatérve csatorna- és vízépítő mérnökként tevékenykedett. Szülei Türr Jakab és Udvary Terézia bajai lakosok voltak; anyai nagyapja Udvary József a város sebésze, annak felesége Schmidt Karolina volt.

A fondban Türr Istvánné iratai mellett Udvary József, főként hagyatékával kapcsolatos iratai találhatók.

Irodalom:

XIV. SZEMÉLYEK

BKMÖL XIV. 1. Alföldi József bajai orvos iratai (1890) 1911–1941 (1959). 0,18 ifm.

Alföldy József (1894–1941) Baján született, apja és apai nagyapja is orvos volt. Apja Alföldy Lajos, anyja Weidinger Flóra. Orvosi diplomáját a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerezte, és magánorvosként Baján kezdett praktizálni; 1926-tól a városi közkórház tüdőosztályának főorvosa lett.

A fond nagyobb részét személyére vonatkozó, kisebb részét családtagjaival és rokonaival kapcsolatos iratok alkotják. A leveleken kívül díszoklevelek, iskolai bizonyítványok, gyászjelentések, képeslapok is fellelhetők. Alföldy József sokat fényképezett, ezért nagyszámú fénykép is tartozik a fondhoz, de azok többsége nincs feliratozva, így nem tudni, hogy kit ábrázol.

BKMÖL XIV. 17. Szentgáli (Kellner) Antal bajai mérnök iratai 1885–1938. 0,08 ifm.

Baján született 1868 körül, és Budapesten halt meg 1945-ben. Apja Kellner Mihály, anyja Mess Zsuzsanna. 1890-ben a Budapesti Műegyetemen végzett. 1901–1910 között a Távol-Keleten élt, a mandzsúriai vasút építésén dolgozott. Nevét kiutazása előtt változtatta Szentgálira. A családnak szatócsboltja és temetkezési vállalata volt Baján.

Utazásai és munkája során sokat fényképezett, a fondban található fényképek nagy részét ő készítette. Ezenkívül levéltárba kerültek még a hozzá írott és az általa írt levelek.

BKMÖL XIV. 24. Lingsfeld Ignác bajai gyógyszerész iratai 1813–1855. 0,01 ifm.

Az Abaúj vármegyei Szikszón született 1813-ban. Miskolcon járt gimnáziumba, 1837-ben Pesten szerzett gyógyszerészdiplomát. Az 1840–1850-es években Baján élt.

A fondot személyes iratai – anyakönyvi kivonat, bizonyítvány, diploma, útlevél, működési bizonyítvány és a hozzá írott levelek – alkotják.

BKMÖL XIV. 50. Hajósi (Schifferdecker) Dániel kecskeméti tanító iratai 1822–1845. 0,04 ifm.

A kecskeméti evangélikus egyház iskolájának tanítója volt. Egészségi állapota miatt a tanítói állásról lemondott. A kötetben található bejegyzések szerint gyapjúval és posztóval kereskedett. További adatok találhatók kiadásairól, bevételeiről, tartozásairól, jegyzék a könyveiről, különvéve a magyar, latin és a német nyelvűeket.

A fond egyetlen kötetből áll, amely címéhez – Notationes variae – híven vegyes tárgyú, 1822–1845 között keletkezett bejegyzéseket tartalmaz magyar, latin és német nyelven.

BKMÖL XIV. 52. Rittinger Rezső Bács-Bodrog vármegyei aljegyző iratai 1896–1976. 0,24 ifm.

Rittinger Rudolf Rezső 1885-ben Rumán született (Szerém vármegye), Zomborban érettségizett, majd a Budapesti Tudományegyetem hallgatója lett. 1910-ben a Bács-Bodrog vármegyei alispáni hivatalban kezdett dolgozni, irattári irodagyakornokként. 1918 márciusától vármegyei aljegyző volt, 1923 márciusában tiszteletbeli vármegyei főjegyző.

A fond nagyobb részét fényképei alkotják, amelyeket ő készített Budapestről és környékéről, de vannak családtagokról, barátokról, kirándulásokról készült felvételek is. A fondban személyes iratai, hivatalnoki működésével kapcsolatos iratok, levelek, de testvéréről Rittinger Aurélról is vannak iratok.

BKMÖL XIV. 71. Parragh Gedeon kecskeméti tanár iratai 1850–1942. 0,05 ifm.

Parragh Gedeon (1835–1901) a kecskeméti református gimnázium tanára volt, 1857–1897 között tanított. A tanítás mellett jelentős tudományos tevékenységet is folytatott. Ő szorgalmazta a Kecskemétvidéki Természettudományi Társulat létrehozását.

A fondot iskolai bizonyítványai, tanári és tudományos tevékenységével kapcsolatos iratok, hozzá és a családtagokhoz írt levelek, személyi iratok, gyászjelentések és egyéb iratok alkotják.

BKMÖL XIV. 81 Dorits Károly bajai tanácsnok iratai 1814–1848. 0,09 ifm.

A fond Dorits Károly volt bajai tanácsnoknak a belső és külső tanácsbeliek, valamint az úriszék elleni peres iratait tartalmazza, amelyeket különböző hatóságokhoz és személyekhez intézett. Emellett más jellegű iratai (pl. versek) is találhatók az iratanyagban.

Az iratok latin, magyar és német nyelvűek

Irodalom:

Pintér Ilona: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára XIV. Személyek fondfőcsoport repertóriuma. Kecskemét, 2000. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Segédletek 5.)

XV. GYŰJTEMÉNYEK

BKMÖL XV. 1. A Bács-Kiskun Megyei Levéltár térképgyűjteménye 1747–1985. 4,41 ifm.
a) Törzstérképek 1747–1985. 3,13 ifm.
b) Kataszteri térképek 1877–1942. 1,28 ifm.

A gyűjteményben 1747-től napjainkig keletkezett térképek találhatók. A gyűjtemény mintegy 2000 db térképből áll, ezen belül a 18. századi térképek száma 62, a 19. századi térképeké 600. Méretét, tárgyát és technikáját tekintve igen változatos képet mutat az anyag. (A színes festettől, az egyszerű vonalas rajzig. Vannak köztük közigazgatási, egyházigazgatási, domborzati, vízügyi, területrendezési térképek, gazdasági jellegűek, továbbá az úrbéri perekhez konkrét felmérési adatokat szolgáltató térképek.)

A törzstérképeken és a kataszteri térképeken belül Bács-Kiskun megye településeinek térképei településenként, azon belül évek szerint vannak rendezve. Lajstrom készült hozzájuk, bennük a települések mai nevén kereshetők, de a leírás tartalmazza annak korabeli elnevezését is. A térképek jelentős része digitális változatban is hozzáférhető a levéltár kutatótermében.

BKMÖL XV. 2. Bács-Kiskun megyei községek és városok kataszteri iratainak gyűjteménye (1821) 1876–1950. 25,39 ifm.

Az iratok döntő részét a megyei földmérési igazgatóságtól illetékességből vette át a levéltár 1951-ben. Anyaga a kataszteri iratok, kataszteri térképek és birtokívek iratsorozatára oszlik. A kataszteri iratok a mai Bács-Kiskun megye települései szerinti betűrendbe vannak rendezve (A–V), így közöttük van többek között Bácsalmás, Bácsborsód, Császártöltés, Csávoly, Csikéria, Katymár, Kunbaja, Nemesnádudvar, Rém, Vaskút, valamint Bács-Bodrog vármegye községeinek kataszteri felvétele 1876-ból; továbbá Hajós, Császártöltés, Gara, Harta község anyaga is. Az iratok

tartalmaznak házjegyzéket, mérnöki nyilvántartási jegyzéket, határleírási jegyzőkönyvet, föld- és házbirtokosok névjegyzékét, birtokív-összesítőt, telekkönyvet, felvételi birtokívet, kiosztási birtokívet, változási jegyzéket. A kataszteri térképek és birtokívek szintén a település neve szerint betűrendben vannak (A–V), közöttük vannak Borsod, Császártöltés, Hajós, Nemesnádudvar, Harta községek is.

BKMÖL XV. 5. Fotók és képeslapok gyűjteménye 1872–1991. 1,72 ifm.

A gyűjteményben személyekről, eseményekről, középületekről, utcákról találhatók fotók. A képeslapok települések neve szerint vannak rendezve. A gyűjteményről lajstrom és mutató áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XV. 6. Mikrofilmgyűjtemény 1970–2008. 1 196 837 felvétel.

A BKMÖL őrizetében lévő megyei, városi és községi önkormányzati testületi szervek anyagáról; az egyházi levéltáraknak illetékességből időközben átadott bajai és kecskeméti ferences rendházak iratairól és a Kalocsai Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltáráról. Ezenkívül a MOL-ban és a PML-ban őrzött, Bács-Kiskun megye mai területére vonatkozó Pest, ill. Pest-Pilis-Solt vármegye és a Jászkun Kerület testületi jegyzőkönyveiről, országos összeírásokról és a települések felekezeti anyakönyveiről és egyedi, egyéb mikrofilmfelvételeket tartalmaz 1334–1990 közötti időszakra vonatkozóan.

BKMÖL XV. 15. Tervrajzok gyűjteménye 1741–1999. 4,11 ifm.
a) Kecskeméti épületek tervrajzai 1741–1999. 4,1 ifm.
b) Különböző városok épületeinek tervrajzai 1886–1899. 0,01 ifm.

BKMÖL XV. 24. Hajók országos osztályozása 1848–1850. 0,01 ifm.

Az anyag két németnyelvű füzetből áll, amelyek folyóvízi uszályok országos kimutatásainak kinyomtatott példányai. Az egyik füzet 1848-ból, a másik 1850-ből való. Az 1848-as betűrendes, az utóbbi sorszám szerinti nyilvántartás. Tartalmazza a hajó nevét, sorszámát, a hajó tulajdonosának nevét, lakhelyét, továbbá a hajó adatait (hogy fedett-e, mekkora a teljes bemerülése, milyen fából készült, milyen osztályba sorolták, az osztályában beállott változás adatait) és esetleges megjegyzéseket is tartalmaz. Az anyag átlapozással kutatható.

BKMÖL XV. 33. Bajai múzeumi gyűjtemény (Borsay-gyűjtemény) XVIII–XX. 2,05 ifm.

Baja város történetére, eseményekre, személyek és családok történetére vonatkozó gyűjtések anyagát, s a Borsay Jenő múzeumigazgató által végzett családtörténeti kutatások kéziratos gyűjteményét tartalmazza, valamint Baja és Bács-Bodrog vármegye, az itt élő személyek és családok történetére vonatkozó eredeti iratokat és iratmásolatokat.

Irodalom:

Kemény János: Baja mezőváros szerepe az 1848–1849. évi szabadságharcban. 1–2. kötet. Kecskemét, 2008. (Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Forrásközlemények 11.)

BKMÖL XV. 34. Leidecker Jenő levéltáros által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteménye 1842–1948. 0,17 ifm.

Hézagpótlónak ítéljük a Leidecker Jenő Bács-Bodrog vármegye levéltárnoka által összegyűjtött iratok és nyomtatványok gyűjteményét, amelyet 1950–1953 között a Kecskeméti Állami Levéltár

(a mai Bács-Kiskun Megyei Levéltár) levéltárvezetői működése alatt gyűjtött össze, így iratait az 1991-ben összeállított fond- és állagjegyzékben a gyűjtemények közé sorolták. A községi iratokból elsősorban a megye szervezetére vonatkozókat, ill. a körrendeleteket emelte ki. Vannak köztük közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok 1893-tól, jegyzőkönyvek a Központi Választmány üléseiről, alispáni és más iratok.

BKMÖL XV. 40. Gyászjelentések gyűjteménye 1853–1993. 0,32 ifm.

A gyászjelentés a családtörténeti kutatás fontos forrása. A gyűjtemény több mint 1200 darabjáról lajstrom és mutató készült, legtöbb a kecskeméti gyászjelentés (808), de van 236 a Bács-Kiskun megyei településekről, és 219 a megyén kívüli településekről is.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti bizottságok

BKMÖL XVII. 4. A Bácsalmási Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,33 ifm.

A hagyományos közigazgatási szervek újjáalakulása mellett, néphatalmi szervek, nemzeti bizottságok alakultak a községekben és a városokban. Ezt megelőzően 1944. december 2-án a pártok – a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Földmunkás és Polgári Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt – létrehozták a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontot (MNFF). A december 3-án tartott nagygyűlésen közzétett program szerint alakultak a nemzeti bizottságok mint az MNFF helyi szervei, „a demokratikus, hazafias erők egyesítésére, a fasiszta és feudális reakció szétzúzására, a demokratikus népi Magyarországért”. Néhány nap múlva Debrecenben, majd egyre több településen alakultak meg a nemzeti bizottságok, amelyek hatásköre szinte az élet minden területére kiterjedt. Hivatalosan a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. ME sz. rendelet intézkedett a nemzeti bizottságok (NB) felállításáról, a közigazgatás újjászervezéséről. A kormány a rendeletben felszólított minden tisztviselőt, akiket akár a régi kormányok, akár a katonai parancsnokok állítottak posztjukra, esetleg választás útján kerültek pozícióba, hogy az ideiglenes hatalmi szerveket, tehát a nemzeti bizottságokat és a demokratikus pártokat működő szervezetnek ismerjék el, és munkájukat tudásukkal segítsék. Felhívta végül a kormány az elmenekült, vagy hivataluktól távolmaradt közalkalmazottakat, hogy vegyék fel a munkát. Az ország területén még folytak a felszabadító harcok, a helyi önkormányzatok testületi szervei helyett a közigazgatás irányítását is a nemzeti bizottságok látták el; tehát helyi hatalmi és közigazgatási szervekként működtek. A baloldali pártok – félve a kisgazdák ellenállásától – nem akarták, hogy a nemzeti bizottságok az állam szerves részévé váljanak. A későbbi hatásköri összeütközések megelőzése érdekében az 1030/1945. ME sz. rendelet kifejezetten megtiltotta, hogy a nemzeti bizottságok közigazgatási funkciókat gyakoroljanak.

Az 1030/1945. Korm. sz. rendelet kiadására már a harcok után került sor, de az nem vonatkozott a fővárosra. Ennek értelmében az önkormányzati testületeknek továbbra is tagjai maradtak azok a tisztviselők, akik már 1944-ben is tagjai voltak az egyes bizottságoknak. A törvényhatósági bizottság megalakulása után a megüresedett önkormányzati tisztviselői állásokat – alispán, polgármester, megyei és városi főjegyző, jegyző, városi tanácsnok, főügyész, ügyész, árvaszéki elnök, árvaszéki ülnök, közgyám, pénztáros, ellenőr, városi mérnök, községi jegyző – választás útján lehetett betölteni. A közigazgatási tisztségek betöltését a kormány a politikai

megbízhatóságtól tette függővé, az ennek bizonyítására szolgáló politikai igazolásokat a nemzeti bizottságok adták ki. A tisztviselőnek ahhoz a nemzeti bizottsághoz kellett igazolásért fordulnia, ahol legutolsó állandó lakhelye volt. A nemzeti bizottságok az igazolásokkal abban az esetben foglalkoztak, ha a tisztviselő politikai magatartását megfelelő okmánnyal vagy tanúval tudta igazolni. A nemzeti bizottságok működésének jelentős részét szervezési feladatok képezték. Részt vettek különböző demokratikus szervek megalapításában, így tagokat küldtek ki a megyei földbirtokrendező tanácsba – 600/1945. ME sz. r. 48. §. –, továbbá megalakították a községi földigénylő bizottságokat – 33 000/1945. FM sz. r. 4. §. –, a városi földrendező tanácsot – 75 000/1945. FM sz. r. 1. §. –, tagokat küldtek ki a termelési bizottságokba – 22 500/1945. FM sz. r. 6. §. –, a mezőgazdasági termelési hiteligényeket elbíráló bizottságokba – 21 906/1945. FM sz. r. 2. §. –, a terménybeszolgáltatás ellenőrzésére, a Nemzeti Gondozó Bizottságba – 25 400/1945. NM sz. r. 4. §. –, a helyi építési szaktanácsokba – 10 200/1945. OEK sz. r. 3. §. –, és végül az adófelszólamlási bizottságokba. Ezek a szervek küldték ki a kereskedelmi és iparkamarai választások előkészítésére is a háromtagú intézőbizottságokat. A nemzeti bizottságok ellenőrző szerepe nemcsak az állami és az önkormányzati tisztségviselők működésére terjedt ki, hanem mindazon szervekre is, amelyeknek összetételére, megalakítására a nemzeti bizottságoknak valamilyen beleszólása volt.

Főhatóságuk a belügyminisztérium volt. A NB feladata volt a közigazgatás szerveinek helyreállítása, ill. megújítása, az ideiglenes községi, városi képviselőtestületek, törvényhatósági bizottságok megalakítása, hogy abban minden demokratikus párt, ezek híján, a szakszervezeteken és egyéb társadalmi és érdekképviseleti szervezeteken keresztül a társadalom minden rétege is arányosan képviselve legyen. A NB-okat és az ezeken keresztül megalakított ideiglenes önkormányzati testületeket a közigazgatás minden tisztviselőjének el kellett ismerni, hivatali eljárásaikban ezek határozataihoz alkalmazkodniuk kellett. Először a községi, városi, majd ezeket követően a megyei NB-k alakultak meg. Két év múlva a 10 260/1948. Korm. sz. rendelet a nemzeti bizottságot a termelési és földigénylő bizottsággal együtt „helyi közigazgatási szervnek” tekintette, hiszen ez felelt meg a kialakult gyakorlatnak. Az államhatalom megszilárdításával, a koalíciós ellentétek erősödésével párhuzamosan, 1945 nyarától szerepük fokozatosan csökkent. 1949-ben pedig véglegesen beszüntették tevékenységüket. Megszűnésükről az 1100/1949. Korm. sz. rendelet intézkedett. Hatáskörüket a Magyar Függetlenségi Népfront megfelelő szervei vették át.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918-1975. Budapest, 1986.
Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.
Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.
Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)
Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.
Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.
Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

Bácsalmáson is 1945–1948-ban az élet megindításával, az egyesületek működésének felülvizsgálatával, hadiözvegyek és hadirokkantak igazolásával foglalkoztak, politikai magatartásokban foglaltak állást. A jegyzőkönyvek mellett lakossági kérelmeket és közjegyző előtt tett nyilatkozatokat, bizottsági levelezést találunk az anyagban. A bizottsághoz intézett beadványokat az üléseken pontokba szedve tárgyalták. A jegyzőkönyvek 1945 márciusától 1949 januárjáig megvannak.

BKMÖL XVII. 5. A Bácsbokodi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

Iratai igen hiányosak, a beadványok és a jegyzőkönyvek adatokat szolgáltatnak a kitelepítettekről, mentesítettekről, elhurcoltakról; az iparosok, hadifoglyok és a polgári lakosság politikai magatartásának igazolásáról. Névre szóló igazolványokat, községi bizottsági jelentéseket is tartalmaz, amelyeket a vármegyei Nemzeti Bizottsághoz terjesztettek fel.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 184. p.

BKMÖL XVII. 6. A Bácsborsodi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1948. 0,01 ifm.

Csak töredékesen maradt ránk irata, amelyben a politikai magatartások igazolására találunk adatokat.

BKMÖL XVII. 8. A Bajai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,6 ifm.

A bizottság működésére vonatkozó iratok szinte teljesen megmaradtak. A jegyzőkönyvek 1945–1948-ból, az iktatott iratok az iktató és mutatókönyvek segítségével kutathatók.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 84. p.
Gergely Ferenc: A bajai nemzeti bizottság. In: Levéltári Szemle 1970. 67. p.

BKMÖL XVII. 13. A Császártöltési Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,08 ifm.

A bizottság teljesen megőrzött iratai korabeli segédletekkel jól kutathatók, benne a bizottság működésére és feladatából fakadóan a település lakosságára található adatokkal.

BKMÖL XVII. 14. A Csátaljai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 15. A Csávolyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 17. A Csikériai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,06 ifm.

BKMÖL XVII. 28. A Felsőszentiváni Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 32. A Garai Nemzeti Bizottság iratai. 1946–1949. 0,01 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 35. A Hajósi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 36. A Hartai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,14 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezettek; benne mentesítési kérelmek és jegyzőkönyvek igazolásokról 1947-től.

BKMÖL XVII. 37. A Hercegszántói Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 44. A Katymári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

Kevés irata maradt meg, dátum szerint rendezett, főleg az igazolásokról felvett jegyzőkönyveket tartalmaz.

BKMÖL XVII. 54. A Kunbajai Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,04 ifm.

Kevés iratához iktató és mutatókönyv is található.

BKMÖL XVII. 59. A Madarasi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 64. A Nemesnádudvari Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,05 ifm.

Kevés iratához iktató és mutatókönyv is rendelkezésre áll. Szám nélküli iratai dátum szerint rendezettek.

BKMÖL XVII. 71. A Rémi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

Igen hiányosan maradtak meg iratai.

BKMÖL XVII. 88. A Vaskúti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1946 (1948). 0,03 ifm.

Igen hiányosan maradtak meg iratai.

BKMÖL XVII. 91. Bács-Bodrog Vármegye Nemzeti Bizottsága iratai 1945–1949. 0,08 ifm.

Iktatott iratai iktató- és mutatókönyv segítségével kutathatók. A megyei törvényhatósági bizottság 1945-ös megalakításától, saját és a községi bizottságok működéséről tartalmaz adatokat.

Irodalom:

Kisfaludy Katalin: Nemzeti bizottságok a mai Bács-Kiskun megye területén (1944–1949). Gyula, 1989. (Bács-Kiskun Megyei Levéltár Levéltári füzetek III.)

Igazoló bizottságok

A mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között 10 helységben működött igazoló bizottság.

BKMÖL XVII. 401. A Bács-Bodrog vármegyei és Baja városi igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 2,46 ifm.

a) Elnöki iratok 1945–1947. 0,05 ifm.

b) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1945. 0,05 ifm.

c) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1945. 0,06 ifm.

d) A Közalkalmazottak I–II–III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,81 ifm.

e) Az Iparosok és Kereskedők I–II–III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,80 ifm.
f) A Járásbírósági I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1947–1948. 0,69 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401. Az 1080/1945. ME sz. rendelet az igazolási eljárást kiterjesztette az állami vállalatok és üzemek személyzetére is, majd a 6320/1945. ME sz. rendeletben mindezeket kiterjesztette a vármegyei, a városi és a községi alkalmazottakra is. Az igazolóbizottsági eljárások eredményeinek egyik alapja volt az 1946. május 19-én kiadott 5000/1946. ME sz. rendelet, amely az államháztartás egyensúlyának helyreállítása érdekében előírta a közszolgálati alkalmazottak létszámának csökkentését az 1937–1938. költségvetési évben alkalmazottak száma 90%-ának arányában. A kormány foglalkozott a Nyugatra távozottak leigazolásával is (10/1946. ME sz. rendelet). 1946-tól szinte minden munkakörben dolgozót leigazoltak. A 10 000/1947. Korm. sz. rendelettel az igazolási eljárásokat az igazságügy-miniszter kezébe adták, amit a 78 255/1947. IM sz. rendelettel hajtottak végre. Ezután a járásbíróságok bonyolították le az igazoló eljárásokat. Az igazolóbizottságok a hozzájuk kerülő ügyeket végérvényesen lezárhatták, vagy népellenes személyek esetében a népbíróság elé továbbíthatták. A bizottságok munkája során a kérdések kitértek az igazolandók vagyoni viszonyainak alakulására 1937 és 1945. január 1-je között, az 1933 óta bekövetkezett előléptetésekre, az utolsó népszámláláskor vallott anyanyelvre, a név-visszanémetesítésekre, a Volksbund, Wehrmacht, SS-tagságra, a német katonai és rendőri hatóságokkal fenntartott kapcsolatokra, a Németországban eltöltött időszakok okaira és céljaira. Az igazolás alá vontnak le kellett írnia a zsidótörvények végrehajtásában viselt szerepét, abban az esetben is, ha csak a zsidók vagyontárgyainak megvételéről volt szó, 1920. január 1-je után a nyilaskeresztes mozgalomban, vagy bármely politikai pártban való részvételét, érdekképviseleti szervben kifejtett tevékenységét, de kitüntetésekről, tudományos érdeklődésről is kérdeztek. A több mint ötven kérdés az igazolandó teljes életét bemutatta, és ha a válaszok mindig a valóságnak megfelelően lettek volna megadva, akkor a döntést sem lett volna nehéz meghozni. A válaszok helyességét, bár azok ellenőrzésére törekedett a bizottság, nehéz volt bizonyítani, mivel az igazolandókkal szembeni bejelentések száma alacsony volt. A rendeletek nem világították meg pontosan azoknak a cselekedeteknek a körét, amelyeket az igazolásoknál figyelembe kellett venni. Nem foglaltak benne helyet a szakszervezeti küldöttek, az alakítás nem volt időhöz kötve. Az igazolóbizottság esetében a tagságból kizáró okok körét túl liberálisan határozták meg. Az első rendelet nem ismerte például büntetésként a vezető állásra való alkalmatlanságot, a nyugdíjazást, vagy az állásvesztést, a nem igazoltak számára is biztosított fellebbezési jogot, s a nem igazolt mindaddig, amíg az illetékes szakminiszter végső fokon nem döntött, helyén maradt.

Az 1945-ben meginduló választási küzdelem idején vita tört ki az igazolóbizottságok működésével kapcsolatban is. Végül elrendelték, hogy a bizottságok az év végéig szüntessék be munkájukat. Ekkor pedig a megszűnt bizottságok le nem zárt ügyeit a permanens bizottságok vették át, amelyek a Nyugatról hazatértek igazolását is végezték. Az igazolási eljárások eredményeként 1945 folyamán a régi tisztviselőknek 2-3%-át távolították el. A hivatalnokok közül viszonylag kevéssel szemben hoztak olyan ítéletet ekkor, amely alapvetően megpecsételte volna a karrierjüket. A nemzetgyűlési választások előtt 1945-ben a Függetlenségi Front pártjai közös nyilatkozatot fogadtak el az államapparátus demokratizálására, 1946 tavaszán pedig a belügyminisztérium meghirdette a B-listát. Az 1946 májusában megindított B-listázásnak voltak gazdasági okai is. A korábbi, revíziós területgyarapodással ugyanis megnőtt a tisztvelők létszáma, akik állományban maradtak. Ez pedig a jóvátétellel terhelt, nehéz helyzetben lévő gazdaságra elviselhetetlen terheket rótt. A B-listázásokkal az apparátus körülbelül 15% építették le, de a következő évben már mintegy kétszer annyi új állást létesítettek, mint amennyit 1946-ban megszüntettek. Nyilvánvaló volt, hogy nem lehetett az apparátus nagyarányú cseréjére törekedni. A listák összeállításának, a találgatásoknak, a bizottság előtti megjelenésnek, a kollégák elbocsátásának híre azok életébe is félelmet hozott, akiket végül nem bocsátottak el. A mértékadó, magas rangú hivatalnokok távozása általános bizonytalanságot eredményezett.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918-1975. Budapest, 1986.
Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.
Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.
Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)
Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.
Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.
Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

A Bács-Bodrog vármegyei és Baja városi igazoló bizottsági elnöki iratokat évenként újrakezdődően folyamatosan iktatták. Az I. sz. és a II. sz. bizottság jegyzőkönyvei dátum szerint találhatók. A Közalkalmazottak Igazoló Bizottságának iratait a különböző területen dolgozó közalkalmazottak szerinti keretszámon belül iktatták. Pl. Baja város alkalmazottainak leigazolását csak az 5000–5400-as iktatószámokon belül, a tisztiorvosi hivatal alkalmazottaiét az 500–571. számok között találhatjuk. Ehhez az iktatóhoz a levéltárban az iratok rendezése után mutató készült. Az 1947-es átszervezést követően az iratokat Járásbírósági I. Számú Igazoló Bizottság jelzéssel látták el, 1947 második felében.

BKMÖL XVII. 402. A bácsalmási igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 1,99 ifm.
a) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,68 ifm.
b) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,12 ifm.
c) A Bácsalmási Járás 1.Sz. (német) Nemzethűség Vizsgáló Bizottsága iratai 1945–1946. 0,19 ifm.

A Nemzethűség Vizsgáló Bizottság iratai között hirdetmények, jegyzőkönyvek, névjegyzékek találhatók (név, születési dátum, lakcím adatokkal, azokról a volksbundistákról, akiknek tagságuk kartotékkal igazolva van, a férjről, feleségről és 16 éven felüli gyermekekről).

BKMÖL XVII. 403. A Dunavecsei Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,4 ifm.
a) I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,05 ifm.
b) Általános Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,43 ifm.
c) Járási Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,02 ifm.

c) A Járási Igazoló Bizottság 1945-ös iratai között főleg Harta községre vonatkozó iratok vannak.

BKMÖL XVII. 404. A Jánoshalmi Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

Nagyon hiányosan maradtak meg iratai, segédkönyvek hiányában azok átlapozással kutathatók.

BKMÖL XVII. 405. A Kalocsai Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,92 ifm.

Az I–II–III–IV. Sz. Igazoló Bizottság iratait egyben kezelték. Csak 1945-ben iktatták, később éven belül dátum szerint rendezték, segédlet nincs hozzá, nehéz benne a kutatás. A Járási Igazoló Bizottság 1945-ből való 2 kötet tárgyalási naplója főleg Hajós községre vonatkozó adatokat tartalmaz.

BKMÖL XVII. 407. A kiskőrösi igazoló bizottságok iratai 1945–1948. 0,46 ifm.
a) Az I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,11 ifm.
b) A II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.
c) A Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,2 ifm.
d) A Járásbírósági Igazoló Bizottság iratai 1948–1948. 0,13 ifm.

d) A Járásbírósági Igazoló Bizottság Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Soltszentimre, Soltvadkert és Tázlár községekre tartalmaz adatokat.

A megyei földbirtokrendező tanácsok

BKMÖL XVII. 501. A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanács (Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945. júniusig) iratai 1945–1947. 2,98 ifm.

A földreformról szóló 600/1945. ME sz. rendelet kimondta, hogy a földreform végrehajtását az e feladatra létrehozott népi szervek, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a megyei földbirtokrendező tanácsok, és a községi földigénylő bizottságok végzik. A végrehajtási rendelet – 33 000/1945. FM rendelet – alapján minden megye székhelyén megalakították a földbirtokrendező tanácsot, melynek hatásköre kiterjedt a megye területén lévő törvényhatósági jogú városokra (thj.) is. A 71 800/1945. FM sz. rendelet értelmében Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén Budapest székesfőváros székhelyén működő földbirtokrendező tanácson felül második földbirtokrendező tanácsot hoztak létre Kecskemét thj. székhellyel. A megyei földbirtokrendező tanácsok látták el a községi földigénylő bizottságok felügyeletét. Feladatkörükbe tartozott minden gyakorlati kérdésben a döntés, az intézkedés, a rendelkezés, amely az elkobzásra, megváltásra és a juttatásra vonatkozott, és a földműves nép földhöz juttatását közvetlenül szolgálta. A községi földigénylő bizottságok javaslata alapján döntöttek az elkobzás kérdésében, a felhasználási terv jóváhagyásáról, elvégezték a kiosztási munkálatok műszaki hitelesítését, gondoskodtak az ingatlanoknak a juttatottak részére történő telekkönyvezéséről. Szükség esetén megállapították egy-egy ingatlan kataszteri tiszta jövedelmét, fizetési halasztást engedélyezhettek, és elbírálták a földigénylő bizottságok határozatai elleni fellebbezéseket. Gondoskodniuk kellett arról is, hogy az egyes községekben a műszaki és gazdasági kérdéseket a földreform végrehajtása folyamán minél kevesebb problémával meg lehessen oldani. Mérnök szakértő és gazdasági szakértő kiküldésével adtak útbaigazítást a gyakorlati kérdések megoldásához. Határozataik ellen az Országos Földbirtokrendező Tanácshoz lehetett fellebbezni. A megyei földbirtokrendező tanács hivatali működését a mellérendelt Megyei Földhivatal biztosította. A 2400/1945. FM sz. rendelet alapján a tanácsra az a feladat hárult, hogy a községi földigénylő bizottságok által elkészített közérdekű telek- és házhelykiosztási terveket felülbírálja és helyszíni szemle útján ellenőrizze, s a házhely- és telekrendezési ügyekben határozatot hozzon. A III. végrehajtási rendelet – 5600/1945. FM – értelmében a tanács döntött az új birtokosoknak ingatlanukból történő esetleges kimozdítása kérdésében, ha azok az ingatlan megművelését elhanyagolták. Közreműködött a csoportos telepítésre vonatkozó igények felmérésében és e telepítések lebonyolításában. Kötelessége volt a községi földigénylő bizottságokat szakértő kiküldésével segíteni. A 131 000/1945. FM sz. rendelet alapján a megalakuló földműves-szövetkezetek felügyeletével és ellenőrzésével a földművelésügyi miniszter ideiglenesen megbízhatta a földbirtokrendező tanácsot. A 185 000/1945. FM sz. rendelet a telepítésekkel kapcsolatban a tanács hatáskörébe csak a megyén belül történő telepítésre vonatkozó kérelmek elbírálását utalta. Részt vett ezen túl a kitelepített német lakosság által visszahagyott ingó és ingatlan vagyontárgyak átvételét és a magyar lakosok betelepítését intéző Telepítési Bizottság munkájában is. Köteles volt a földreform befejezését célzó rendelkezések végrehajtásaként a földreform során a községi földigénylő bizottságok által elkövetett túlkapások kijavításáról gondoskodni. A 132 000/1947. FM sz. rendelet elrendelte a megyei földbirtokrendező tanácsok megszüntetését. A megszűnt szerv munkáját a Megyei/Fővárosi Földhivatal végezte, mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság.

A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanácsot Kecskeméten 1945. június 15-ével hozták létre a 71 800/1945. FM sz. rendelet értelmében, a feladatok gyorsítása céljáról, a már korábban működő

Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanácsa Kecskeméti Tárgyaló Tanácsából. A 600/1945. ME, a 75 2001/1945. FM, a 2400/1945. FM, az 5600/1945 FM, a 171 700/1946 FM, a 191 000/1946 FM sz. rendeletekben szabályozott földbirtokrendezési ügyekben volt illetékes. 1947. február 1-jéig működött, majd feladatkörét a Délpestmegyei Földhivatal folytatta. Az iktatókönyvet és mutatókönyveit tovább vezette, sőt az irattári rendet is megtartotta.

Az anyag a földosztással kapcsolatos fellebbezéseket, földigénybevételek feletti döntéseket, földigénylők névsorát, felmérésekkel kapcsolatos adatokat, alkalmazottak javadalmazását, felsőbb rendeleteket, körleveleket, ingóságok kiadása iránti megkereséseket, a juttatottak kataszteri tisztajövedelmének helyesbítését, juttatottak zaklatás és egyebek miatti panaszait, ház- és házhelyjuttatási ügyek, épületek becsértékének megállapítását, juttatás alá került ingatlanok, épületek lebontására vonatkozó ügyek iratait tartalmazza. Az iratokat nem iktatószámuk szerint, hanem községenként (A–Ú) gyűjtötték egybe. Benne Császártöltés, Hajós, Harta, Nemesnádudvar is. A telepítések, ingatlanmegosztások iratai külön tételszám alatt találhatók. 1945-ben adatokat tartalmaz a csoportos telepítésre kijelölt területekről, telepfelügyelők jelentéseit, kimutatásokat egyik településről a másikba áttelepülőkről (pl. Kecskemétről, Újvidékről, Etyekről, Abonyból, Hartára, Császártöltésre, Hajósra, Nemesnádudvarra).

A községi földigénylő bizottságok

BKMÖL XVII. 505. A Bajai Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

A földreformról szóló 600/1945. ME sz. rendelet a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról kimondta, hogy a földreform végrehajtását az e feladatra létrehozott népi szervek, az Országos Földbirtokrendező Tanács, a megyei földbirtokrendező tanácsok, és a községi földigénylő bizottságok végzik. A végrehajtási rendelet – 33 000/1945. FM sz. – alapján minden helységben községi földigénylő bizottságot kellett alakítani, a földigénylők képviselőiből. Helységenként 1, de ahol a határ kiterjedése azt indokolta (pl. városokban) több tárgyaló albizottságot alakíthattak. Köztestületként működtek, elnököt és az ügyek intézésére választmányt is választottak. Közvetlen felügyeletet a Megyei Földbirtokrendező Tanács, közvetett felügyeletet pedig az Országos Földbirtokrendező Tanács, ill. a járási megbízottai útján a Földművelésügyi Minisztérium gyakorolt. Feladatköre: a község határában található valamennyi elkobzás vagy megváltás alá kerülő földbirtok összeírása, s egyben állásfoglalás az elkobzás vagy megváltás tekintetében; a birtokból a megváltásra kerülő és visszamaradó rész kijelölése; a földigénylők összeírása és az igényjogosultság elbírálása; az általános és a részletes felhasználási terv elkészítése; közreműködés az elkobzott és megváltott ingatlanok felosztásában; a földhözjuttatottak ideiglenes birtokba helyezése; a későbbiek során javaslat az esetleges kimozdításuk ügyében. A II. sz. végrehajtási rendelet – 2400/1945. FM sz. – feladata volt még a földreform végrehajtása során házhely- és közérdekű telekalakítási tervek készítése, valamint a házhelyigénylők összeírása. A III. végrehajtási rendelet – 5600/1945. FM sz. – értelmében a földosztás befejezése után a községi földigénylő bizottságoknak kellett megállapítania, hogy az igényjogosultak közül kik nem jutottak földhöz. Az újabb FM rendelet – 131 000/1945. – értelmében a bizottságoknak közre kellett működniük a nagybirtokok fel nem osztható vagyontárgyai hasznosítására, ill. a termelés, értékesítés és termékfeldolgozás előmozdítására hivatott helyi földműves-szövetkezet megalakításában. Ez a bizottság készítette elő a sváb községekből kitelepítettek helyére földjuttatásra alkalmas családok áttelepítését is. A földigénylő bizottságok megszüntetését a 132 000/1947. FM sz. rendelet rendelte el. Az Országos Földbirtokrendező Tanács kivételesen elrendelhette egyes bizottságok további fenntartását vagy újbóli felállítását azokban a községekben, ahol a földreform zavartalan végrehajtása, ill. a telepítés befejezése ezt megkövetelte. A megszűnt bizottságok feladatkörét a Megyei Földhivatal vette át, mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság.

A községi földigénylő bizottságoknak igen kevés irata került levéltárba. Ezek tárgyalási jegyzőkönyvek, házkiutalások, házi ingóságok kiadása iránti kérelmek, elkobzott ingóság és ingatlan visszaadása iránti kérelmek.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Balogh Sándor – Izsák Lajos – Gergely Jenő – Föglein Gizella: Magyarország története 1918-1975. Budapest, 1986.
Berényi Sándor: A magyar népi demokratikus állam közigazgatása. Budapest, 1987.
Csizmadia Andor: A nemzeti bizottságok állami tevékenysége (1944–1949). Budapest, 1968.
Farkas Gábor: A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945–1950. Budapest, 1992.
A helytörténetírás levéltári forrásai III. 1944–1971. Debrecen, 1976. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 9.)
Kovács M. Mária: Közalkalmazottak, 1938–1949. In: Valóság, 1982. 9. sz. 41–53. p.
Magyarország a XX. században. Főszerk.: Kollega Tarsoly István. I. köt. Szekszárd, 1996.
Zinner Tibor: Háborús bűnösök perei. Internálások, kitelepítések és igazoló eljárások 1945–1949. In: Történelmi Szemle 1985. 1. sz. 118–140. p.

BKMÖL XVII. 506. A Csátaljai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

BKMÖL XVII. 507. A Csikériai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1945. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 511. A Garai Földigénylő Bizottság iratai 1948–1948. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 512. A Hajósi Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

BKMÖL XVII. 514. A Nemesnádudvari Földigénylő Bizottság iratai 1946–1946. 0,01 ifm.

Itt csupán juttatottak jegyzéke található (név, életkor, párthoz való tartozás, vagy párton kívüliség jelzése).

BKMÖL XVII. 518. Katymári Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Belügyi igazgatás és rendészet szervei

BKMÖL XXIV. 1. Az Áttelepítési Kormánybiztosság kirendeltségeinek iratai 1945–1948. 1,49 ifm.

Az Áttelepítési Kormánybiztos (Ákb.) az 1946. évi XV. tc.-be foglalt magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezmény végrehajtása tárgyában kiadott 5300/1947. Korm. sz. rendelet az áttelepítési feladatok ellátására Ákb. kinevezését rendelte el. A kormánybiztos tevékenységét 1946 júliusában kezdte meg. Felügyeletét a földművelésügyi miniszter látta el. Ügykörébe tartozott: a lakosságcserére vonatkozó, az egyezmény keretébe tartozó összes teendők ellátása, ill. az áttelepítéssel kapcsolatos jogszabályok végrehajtása; rendeletek kibocsátása a hatáskörébe utalt ügyekre vonatkozóan; gondoskodás az áttelepítettek által hozzá benyújtott cseh vagy szlovák nyelvű személyi, vagyoni és egyéb okmányok magyar nyelvre való lefordításáról – a kormánybiztos záradékával és pecsétjével ellátott fordítást hitelesnek kellett tekinteni –; az ügykörét érintő ügyek tárgyalásánál részvétel a Minisztertanács ülésein; esetenként jelentéstétel a belügyminiszternek, hogy mely időpontban hány magyar családot és személyt telepítettek át Csehszlovákiából; a Magyar–Csehszlovák Vegyesbizottság tevékenységéhez a magyar tagozat tárgyalási anyagának elkészítése; a lakosságcsere előkészítése és lebonyolítása, az áttelepítettek elhelyezése a gazdasági élet megfelelő területein. Az áttelepülők megérkezésével egyidejűleg minden érdekelt községben telepítési bizottságot alakítottak. Ennek feladata a telepítés helyére érkezett személyek gondozásba vétele és elhelyezése. A telepítési bizottságok a letelepített

személyekről, a használatukba adott ingatlanukról és egyéb vagyontárgyakról két példányban részletes kimutatást készítettek, amelynek egy példányát megküldték a kormánybiztoshoz.

Szervezete: Az Ákb.-t és helyettesét a Minisztertanács jóváhagyásával a miniszterelnök nevezte ki. A reá ruházott feladatokat az alája rendelt hivatal – kormánybiztosság – útján látta el. A kormánybiztosság mellett a belügyi, közlekedésügyi és pénzügyi tárcák, valamint a kormánybiztosság egy-egy kiküldöttjéből álló ötösbizottság működött. Hivatali szervezete 1946 júliusától fokozatosan alakult ki. 1947. március elején a következő volt: elnöki osztály: személyzeti ügyosztály, pénzügyi osztály, gazdasági ügyosztály, közlekedési ügyosztály, jogi ügyosztály, sajtó ügyosztály, telepítési osztály; statisztikai ügyosztály, telepítési ügyosztály, elhelyezési ügyosztály, közlekedési kárügyi belföldi ügyosztály. A telepítési osztályhoz tartozott a kormánybiztosság pozsonyi kirendeltsége, amelynek élén teljhatalmú megbízott állt. A szociális osztály szervezési ügyosztály, segélyezési ügyosztály, fogadóállomási ügyosztályra oszlott. Az adminisztratív apparátus a számvevőséggel egészült ki, amelyet a pénzügyminiszter rendelt a kormánybiztosság mellé. A dologi kiadások fedezéséről a földművelődésügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértésben döntött. A 8104-773/1949. sz. Gazdasági Főtanács rendelete, valamint a 4066/1949. Korm. sz. rendelet július 1-i hatállyal megszüntette az Ákb. működését, valamint az Áttelepítési Kormánybiztosságot. A hatáskörébe utalt teendőket a földművelődésügyi miniszter az Országos Földhivatal mint jogutód útján látta el. A pozsonyi kirendeltség a Külügyminisztérium Pozsonyi Földhivatalába olvadt be.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Korom Mihály: Az atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: Századok. 1998/III. 553–583. p.
A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Dr. Pataky Ernő. Budapest, 1970.
Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.

Az Áttelepítési III. Oszlop Mentesítő Bizottsága Bács-Bodrog vármegyében Baján működött. Az iratok tartalmaznak leltárakat, névjegyzékeket a Németországba áttelepített és áttelepítendő, valamint a mentesített lakosságról az 1946–1948 közötti időszakból: Baja, Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Borota, Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Csikéria, Dávod, Gara, Hercegszántó, Jánoshalma, Katymár, Nagybaracska, Rém, Vaskút községekre vonatkozóan. Telepes törzskönyvek (3 kötet) Kunbaja, Felsőszentiván és Rém községekre 1945–1948: I. Személyei adatok (név, családi állapot, foglalkozás, születési év, hely, családfő anyja neve, családi viszony), II. Kitelepülési adatok (a telepes, áttelepült család mely községből, mikor jött), III. Vagyoni adatok, IV. Juttatási adatok (az áttelepült részére juttatott), V. Betelepülési adatokkal (a település helye, pontos címmel és a hivatkozási számmal). Tartalmaz szállítási tervezéseket 1947–1948 között, valamint a Magyar–Csehszlovák lakosságcserére vonatkozó 1947–1950 közötti iratokat.

BKMÖL XXIV. 2. A Népgondozási Hivatal Délmagyarországi Kirendeltségének iratai 1945–1948. 0,09 ifm.

A Népgondozó Hivatal felállításáról az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-i hatállyal életbe lépő 1710/1945. ME sz. rendelete intézkedett. Feladatát elsősorban az országban tartózkodó menekültek elhelyezésében, „továbbá a fasiszta németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók” ellátásában jelölték meg. A szükségletnek megfelelően jogában állt az ország területén kirendeltségeket felállítani, rendeleteket kiadni. A különböző hatóságok kötelesek voltak a hivatal tevékenységét támogatni, az általa kiadott rendeleteket végrehajtani. A Hivatal felügyeletét a minisztertanács a népjóléti, a földművelésügyi és a belügyminiszterre bízta. Hatáskörének kiterjesztésére 1945. július 1-jén a 3820/1945. ME sz. rendeletben meghatározottak szerint – amely a magyarországi német nemzetiségű lakosság nemzethűségét igazoló járási bizottságok létrehozását, irányítását és ellenőrzését, valamint az igazolások eredményének figyelembevételével a németek internálását és összeköltöztetését bízta rá – került sor. A járási bizottságokat azokban a

járásokban alakítottak, amelyek községeiben a lakosság számottevő része a II. világháború éveiben „hitlerista magatartást tanúsított”. Így alakultak ú. n. járási bizottságok a lakosság nemzethűségi szempontból való megvizsgálására. A hivatal felügyeleti szerve a Belügyminisztérium volt. Feladata volt végigjárni a hatáskörébe tartozó községeket, a helyi körülmények figyelembevételével, a vizsgálat alá vont személy egész magatartásának, egyéni helyzetének és az összes rendelkezésre álló adat lelkiismeretes mérlegelése alapján megállapítani, hogy a vizsgálat alá vont személy volt-e tagja hitlerista szervezetnek, ebben vezető szerepet vitt-e, vagy a szervezetnek bizonyíthatóan tagja nem volt, de célkitűzéseit támogatta, ill. nem volt hitlerista szervezet tagja. A járási bizottság elnökből és két tagból állt. A Népgondozó Hivatal belső telepítési jogkörének megszüntetését az 1946. IX. tc. mondta ki és a Földbirtokrendező Tanács az Országos Földhivatal Telepítési Főosztályaként működött tovább. Külső szerveit – kerületeit és körzeteit – a megyei földhivatalokba osztották be. Ezzel egyidejűleg a volt sváb vagyonok ellenőrzésére, valamint a telepesek gazdasági irányítására telepfelügyelőket kellett alkalmazni. Ezzel csaknem egy időben, 1945. június 22-én a Földművelésügyi Minisztérium egy elnöki rendelettel életre hívta az Országos Földbirtokrendező Tanács Telepítési Hivatalát. Irányítását és ellenőrzését az OFT a Földhivatal igazgatója révén végezte. Feladata azoknak az igényjogosultaknak a földhöz juttatása volt, akik saját lakóhelyükön már nem kaphattak földet, de vállalták, hogy az ország más területeire áttelepülnek, ily módon a Népgondozó Hivatal és az OFT Telepítési Hivatalának jogköre átfedte egymást. A kiegészítő rendelkezés – 1945. július 2-án – a telepítés szervezettsége, egységessé tétele érdekében a földreform végrehajtásával kapcsolatos belső áttelepítéseket is a Népgondozó Hivatal hatáskörébe utalta. Meghagyta viszont az OFT hatáskörében a nagyobb ingatlanok betelepítését. Ezzel egy időben a két hivatal szoros együttműködését, a két szervezet munkájának elvi síkon történő összehangolását írta elő.

A Népgondozó Hivatal Telepítési Főosztálya jogosítványainak tisztázását követően négy kirendeltséget hozott létre, amelyeket további kerületekre és körzetekre osztott. A kirendeltségek, a körzetek, a kerületek száma több ízben változott, átalakult. 1945. december második felében a kitelepítésekkel kapcsolatos törvénykezési folyamat felgyorsult. Gyakorlatilag csak napok választották el a rendeleti szabályozást, a hivatali apparátus kiépítését és a tényleges telepítéseket. A Népgondozó Hivatal1946 első napjaiban két kitelepítési kirendeltséget állított fel, 300-300 alkalmazottal, majd újabb kormánybiztosságokat is szerveztek. A Népgondozó Hivatal hatásköre tehát 1946. május elejétől a menekültek elhelyezésére és a németek kitelepítésére korlátozódott, és a 185 000/1946. FM sz. rendelet a kitelepített lakosság névjegyzékének megküldését már az OFT kötelességévé tette. A Népgondozó Hivatal 1946. június 30-án – 7310/1946. ME sz. rendelet – megszűnt. A magyarországi német lakosság Németországba történő áttelepítésének teendőit a Belügyminisztérium, míg a hatáskörébe tartozó egyéb szociális ügyek intézését a Népjóléti Minisztérium vette át.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye (iratmintákkal.) Budapest, 1947.

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.

A kirendeltség Kalocsai Körzetének iratai (Császártöltés) 1946 (0,01 ifm.), a Bajai Körzet iratai 1946–1947 (0,08 ifm.).

A Kalocsai Körzet székhelye Bácsalmás. A hozzá tartozó települések: Bátya, Drágszél, Dunaszentbenedek, Dusnok, Érsekcsanád, Fajsz, Foktő, Géderlak, Hajós, Homokmégy, Miske, Nemesnádudvar, Öregcserő, Sükösd, Szakmár, Uszod, Harta, Solt, Császártöltés, valamint a Kalocsai, a Dunavecsei, a Kiskőrösi járások további települései. Iratai között általános rendelkezések 1945–1946-ból vannak.

A Délpestmegyei Földhivatal Telepítési Csoportja Császártöltési Telepfelügyelőségének iktatott iratai 1947–1948-ból vannak. A telep működéséről, a telepítettekről tartalmaznak adatokat.

Vannak telepítésre vonatkozó körutasítások, áttelepítési táviratlapon körutasítás intézkedésekről a kitelepített/megszökött svábokkal kapcsolatban, rendelkezés a császártöltési határ megerősített őrzéséről, utasítás az egészségügyi kísérőszemélyzet részére a telepítettek ellátásáról, a kitelepített községekben megrendezendő „Áttelepülő Napja" a Felvidékről betelepülők és a régi telepesek részére 1948-ban, vannak továbbá egyéni kérelmek és meghallgatási jegyzőkönyvek ingó és ingatlan vagyon megtartásáról, ingatlan juttatásáért, birtokba helyezettek panaszai, élelem iránti kérelmek, kiürítési kérelmek ügyében levelezések, intézkedések.

BKMÖL XXIV. 3. A Bajai Rendőrkapitányság iratai 1944–1963. 3,82 ifm.

A Magyar Államrendőrség Városi Főkapitányságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Felettes szerve a Vidéki Főkapitányság volt. Az 533 900/1946. BM sz. rendelettel a Városi Főkapitányság elnevezés helyébe a Kapitányság elnevezés lépett. A Vidéki Főkapitányság felügyelete alatt működött. Feladatköre a thj. város területén elsőfokú rendőrhatóság, és egyben ellátta rendőrközegei útján a rendőri szolgálatot. Szervezete: a városi főkapitányság keretében a város külterületén körzeti őrs, járásonként Járási Kapitányság működött. Minden városi főkapitányságon bűnügyi, politikai, igazgatásrendészeti, rendőrbírói osztályt kellett létesíteni. A városi kapitányságok a Magyar Államrendőrség közbiztonsági és rendészeti feladatainak közvetlen megvalósítására, valamint az általános rendőri szolgálat ellátására hivatott szervei, amelyek mint elsőfokú hatóságok területükön a teljes rendőrhatósági jogkört gyakorolják. Működésük a vonatkozó törvények, rendeletek és egyéb hatósági rendelkezések végrehajtásával a közbiztonság és a közrend fenntartását és biztosítását célozza, és mindarra kiterjed, ami az állam biztonságát, a közrendet és a polgárok személyi és vagyoni biztonságát érinti.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1944 és 1949-es időszakra vonatkozóan csupán iktató-, mutató- és nyilvántartókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXIV. 5. A Magyar Államrendőrség Bácsalmási Járási Kapitányságának iratai 1945. 0,01 ifm.

A Magyar Államrendőrség Járási Kapitányságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és az 1700/1945 ME sz. rendeletek mondták ki. Felettes szerve a Vármegyei Főkapitányság volt. Az 1690/1945. ME sz. rendelet értelmében rendőri őrszolgálatot látott el különleges alakulataival. Általános feladatkörét és szervezetét lásd → a Városi Főkapitányság, ill. Városi Kapitányságnál. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet értelmében a thj. városban működő járási kapitányság beolvadt a thj. városban működő Városi Kapitányságba. A 274 000/1949. BM rendelet azokban a járásokban, amelyeknek székhelye valamely városi rendőrkapitányság székhelyével egybeesett, a kapitányság teendőit a Városi és Járási Kapitányság elnevezést kapta.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Csupán az 1947. november 7-ei ünnepi felvonulásról, tüntetésről szóló rendőrségi jelentéseket tartalmaz a fond.

BKMÖL XXIV. 6. A Magyar Államrendőrség Kiskőrösi Járási Kapitányságának iratai 1945–1962. 0,9 ifm.

Az I945–1947 közötti évekből kevés iktatott irat, valamint iktató- és mutatókönyv, szolgálati napló áll a kutatók rendelkezésére.

BKMÖL XXIV. 10. A Magyar Államrendőrség Dunavecsei Járási Kapitányságának iratai 1949–1969. 0,06 ifm.

Az 1949-ből való 0,03 ifm. irat között levelezést, egyesületekről szóló jelentést, környezettanulmányt találunk.

BKMÖL XXIV. 12. Községi rendőrbiztosságok iratai 1945–1947. 0,17 ifm.

Benne a császártöltési rendőrbiztosság iktatott iratai iktatóval 1945–1946-ból (0,04 ifm.).

BKMÖL XXIV. 13. A Magyar Államrendőrség Bács-Kiskun Megyei Kapitányságának iratai 1946–1967. 2,82 ifm.

A Magyar Államrendőrség Megyei Főkapitányságának felállítását az 1690/1945. ME sz. és a 6690/1945 ME sz. rendeletek mondták ki, a megyei törvényhatóságokban azok székhelyein, de PPSK vármegyében Budapesten és Kecskeméten hozták létre őket. A Vidéki Főkapitányság felügyelete alatt működtek. Feladatkörük: a főkapitányság vezetője a vármegye területén működő városi és járási kapitányságok felügyelő és ellenőrző hatósága volt. A főkapitányság vezetőjének ügykörébe tartozott az Államrendőrség ügykörébe vágó törvények, rendeletek és intézkedések végrehajtásának, valamint az alája rendelt hatóságok és szervek hivatásszerű működésének ellenőrzése, az alája rendelt hatóságok és szervek állapotáról, az alája rendelt hatóságoknál az osztályvezetők kijelölése, a rendőrségi őrszemélyzetnek esetleges karhatalmi célokat szolgáló összevonása, továbbá a katonai karhatalom kirendelése iránt intézkedés. Az 533 900/1946. BM sz. rendelet megszüntette a vármegyei kapitányságot, és a rendelet a vármegyék területét felügyeleti körzetekre osztotta be.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Az 1950 előtti iratok a Délpest megyei és Bács-Bodrog megyei kapitányságok bizalmas és általános iktató és mutatókönyveit tartalmazza. 1948-ból adatokat találunk az áttelepítés elől megszökött magyar és jugoszláv vagy egyéb külföldi állampolgárságú svábok őrizetbe vételéről, külföldi állampolgárokról, a Romániából és Jugoszláviából 1948. január 1-je után jogtalanul belépő személyekkel szemben követendő eljárásról.

BKMÖL XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Dél-Pest Megyei Kirendeltségének iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (a továbbiakban: EJK) az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 10-én állította fel 727/1945. ME sz. rendelettel. Az intézmény feladata a háború pusztítása és a német megszállás következtében otthonukat, vagyonukat és létfenntartási alapjukat vesztett egyének megsegítése, a háborús viszonyok közepette elhagyott javak biztosítása, üzembe helyezése, fenntartása, felügyelete, valamint a károsult személyek kárpótlása volt. A kormánybiztosság a miniszterelnök által kinevezett kormánybiztos vezetése alatt állt. A kormánybiztos a 10 490/1945. ME sz. rendelet értelmében megbízottakat nevezhetett ki az egyes vármegyék és thj. városok területére. Korábban a városok, községek kezelték az elhagyott javakat. A kormánybiztosi megbízottak hatáskörébe tartozott: az elhagyott javak felkutatása, rájuk vonatkozó bejelentési kötelezettség teljesítésének ellenőrzése, az elhagyott javak megóvása érdekében szükséges intézkedések megtétele, a háborús távollevők gondnokainak és az elhagyott ipari, kereskedelmi és egyéb vállalatokhoz kirendelt vagyonkezelők ellenőrzése, az elhagyott lakberendezési tárgyak használatba adása, az elhagyott javak tulajdonosaiként jelentkező személyek birtokba helyezése. Az EJK-nak és szerveinek felszámolását, a 8920/1948. évi Korm. sz. rendelet alapján az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága a Pénzintézeti Központ

közreműködésével végezte. A még meglévő megbízotti hivatalok is felszámoló bizottsági megbízotti hivatalokká alakultak.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond a kecskeméti és a kiskunfélegyházi (1945–1946), a nagykőrösi (1945–1948) és az abonyi megbízottak/kirendeltségek (1945–1948) iratait tartalmazza. Az iratok mennyisége és forrásértéke is csekély. A szervek működéséről keveset tudunk. A hivatalok – szinte folyamatos átszervezés alatt – néhány főnyi személyzettel, általában bérelt irodákban (vagy a kormánybiztos lakásának egyik helyiségében) működtek. A kecskeméti kirendeltség működéséről alig van adat, vezetője Meszner Adolf volt. A kiskunfélegyházi kirendeltséggel 1946 tavaszán vonták össze Cegléd–Nagykőrös körzetekkel, Nagykőrös központtal. Abonyban a főjegyző viselte a megbízotti tisztséget. 1946-ban működési körébe utalták a Gyömrői és a Nagykátai járásokat is, a titulus ettől kezdve 'Abony-Gyömrő-Nagykátai járások kormánybiztosi megbízottja' lett. 1948. január 16-án Bács-Bodrog és Dél-Pest vármegye Elhagyott Javak Kormánybiztosi mb. Hivatalát a miniszterelnöki államtitkár vette át. Május 10-én az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottsága bajai megbízottja átadta hivatalát a Pénzintézeti Központnak. Az elhagyott javak ügyeit a továbbiakban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek intézték. Kecskeméten valószínűleg a Pénzügyigazgatósági Kirendeltség III., illeték ügyosztálya.

A fondban található iktatott iratok főbb irattípusai: a működésre vonatkozó iratok (személyzeti ügyek, illetményügyek, segélyügyek, elszámolások, hivatali átszervezésekkel kapcsolatos átadás-átvételi jegyzőkönyvek); kérelmek (épület-, bútor-, zongora- vagy rádió-kiutalással kapcsolatosak); bérleti megállapodások; leltárak, listák, kimutatások (a kecskeméti, a nagykőrösi és a kiskunfélegyházi megbízotti hivatalok által kezelt ingatlanokról, ingóságokról, rádiókról, értékpapírokról, ékszerekről, adatok a ceglédi ingatlanokról és ingóságokról a nagykőrösi kirendeltség irataiban találhatók); körrendeletek, leiratok, jelentések (sok esetben csak a kísérőlevelek maradtak meg). Az iratanyag segédkönyvek hiánya miatt csak átlapozással kutatható. Elhagyott javakkal kapcsolatban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek (pl. BKMÖL XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai) anyagaiban is érdemes kutatni.

BKMÖL XXIV. 102. A Magyar Pénzügyigazgatóság Bajai Kirendeltségének iratai (1939) 1945–1950. 1 ifm.

A Zombori (1945) és a Bajai Pénzügyigazgatóság (1946 Bajai) irataiban a népbírósági ítélettel elkobzott vagyonokkal kapcsolatos adatokat találunk. Az általános és főnöki iktatott iratok kutatásához iktató és mutatókönyvek állnak rendelkezésre 1945–1949 között. Az 1946-1947. évi (7000–10000.), és az 1947. évi (150–3143.) iktatószámú iratokhoz külön iktató-mutató van. Az 1949-es iratok a II., a II/a, és a III. ügyosztályok névmutatói segítségével kutathatók. 1939-1946-ből OM iktatókönyv, 1950-ből csak iktató-mutatókönyv van. Egyéb kötetek: 1944–1946-ból jövedéki bírság nyilvántartásának névmutatója, 1946–1948-ból tárcafőkönyvek (egyenesadó, vámjövedék, fogyasztási adó).

BKMÖL XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1945–1950. 10,5 ifm.

Lásd: PML XXIV. 101. Az elhagyott javak ügyeit az Elhagyott Javak Kormánybiztossága megszűnése után a pénzügyi szervek intézték. Működését mint Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltsége néven kezdte meg 1931-ben. A kecskeméti székhellyel működő kirendeltség (1945–1950) illetékessége Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye déli részére (Ceglédtől a megyehatárig) terjedt ki. A feladatkörét 1950 májusától a Bács-Kiskun Megyei Tanács Pénzügyi Osztálya vette át. A hivatal 6 ügyosztályból állt (általános, egyenes adó,

illeték, forgalmi adó, dohány- és szeszjövedék). 1945-től az iratokat nem ügyosztályonként kezelték, hanem központi iktatást valósítottak meg. Az iktatókönyvben római számmal jelzik, hogy az iktatmány melyik ügyosztályhoz tartozik.

A kutatáshoz iktató- és mutatókönyv áll rendelkezésre. Szám nélküli iratok között iparigazolványok és iparengedélyek vannak. A Pénzügyigazgatóság mellé rendelt Számvevőség főnöki iratai mellett tárcafőkönyvek, adófőkönyvek, ingatlanfelajánlások iratai találhatók. Az iratanyag egy részéhez, az ún. „vagyonelkobzások népbírósági ítéletek alapján" (27 doboz irat 1948–1950-ből) és az elhagyott javak irataihoz segédkönyvek állnak rendelkezésre. Az iratoknak ez a sorozata valószínűleg a fond III. illeték ügyosztályához kerül majd, mivel legtöbbjükön megtalálható a „III. üo." jelölés.

BKMÖL XXIV. 111. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Bács-Bodrog Megyei Kirendeltségének iratai 1945–1948 (1949). 0,35 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. A fond a bajai, a kiskőrösi, a kiskunhalasi és a kalocsai megbízottak/kirendeltségek iratait tartalmazza. Az iratok mennyisége és forrásértéke is csekély. A hivatalok folyamatos átszervezés alatt voltak, néhány főnyi személyzettel működtek.

Az EJK Kiskőrösi Kirendeltsége 1945. október 12-én kezdte meg munkáját járási központi kirendeltségként. A kiskunhalasi kirendeltség valószínűleg 1946 elején vette át a központ szerepét. Hatáskörébe tartoztak: Kiskunhalas város, Kiskőrös nagyközség, Akasztó, Bócsa, Császártöltés, Csengőd, Kecel, Páhi, Prónayfalva, Soltszentimre és Soltvadkert községek. A kiskunhalasi kirendeltség önállóságát 1946 októberében megszüntették, ügyeit a kalocsai megbízott vette át. A kalocsai szervet 1947 folyamán számolták fel, s a nagykőrösi kirendeltség alá kívánták rendelni, a vasúti összeköttetés nehézségei miatt azonban végül a Bács-Bodrog vm. és Baja thj. város Elhagyott Javak kormánybiztosi megbízottja vette át.

1948-ban Bács-Bodrog és Dél-Pest vármegye Elhagyott Javak Kormánybiztosi mb. Hivatalát átadták a Pénzintézeti Központnak. Az elhagyott javak ügyeit a továbbiakban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek intézték.

A fondban iktatott és külön kezelt „általános iratok" címszó alatt találhatók: a működésre vonatkozó iratok (személyzeti ügyek, illetményügyek, segélyügyek, elszámolások, hivatali átszervezésekkel kapcsolatos átadás-átvételi jegyzőkönyvek); kérelmek (épület-, bútor-, zongora- vagy rádiókiutalással kapcsolatosak); bérleti megállapodások; leltárak; listák malmokról és darálókról a bajai hivatal irataiban; körrendeletek, leiratok, jelentések. Az iratanyag hiányos, a segédkönyvek hiánya miatt csak átlapozással kutatható. Elhagyott javakkal kapcsolatban a pénzügyigazgatósági kirendeltségek (pl. XXIV. 102. Magyar Pénzügyigazgatóság Bajai Kirendeltségének iratai, ill. a XXIV. 103. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai) anyagaiban is érdemes kutatni.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Kalicza Rezső: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Tolna megyei megbízottja irataina (1945–1948) rendezése. In: Levéltári Szemle 1978. 1. sz. 31–33. p.
Kardos Kálmán: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1945–1949. Levéltári Híradó 1960. 2. sz. 53–64. p.

BKMÖL XXIV. 114. A községi állami adóhivatalok iratai 1946–1951.
b) Bácsalmási Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,16 ifm.
c) Bácsbokodi Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,18 ifm.
d) Bácsborsodi Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,02 ifm.
f) Csátaljai Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,14 ifm.
h) Csikériai Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,09 ifm.
m) Hartai Adóhivatal iratai 1950–1950. 0,03 ifm.

p) Kunbajai Adóhivatal iratai 1949–1949. 0,06 ifm.
t) Rémi Adóhivatal iratai 1949–1949. 0,05 ifm.

A II. világháború után működő adóhivatalok, az egész pénzügyi közigazgatást szabályozó 600/1927. PM sz. összeállítás alapján tevékenykedtek. Közvetlen feletteseik a területileg illetékes pénzügyigazgatóságok voltak. Főhatóságuk a pénzügyminisztérium volt. Az adóhivatal ügykörébe tartozott mindazon szolgáltatás, amelyek közadók módjára hajtandók be: az állami egyenesadók, forgalmi fogyasztási adók, illetékek kivetése, behajtása, a közadók módjára behajtandó közszolgáltatások kezelése. Szervezeti felépítésük: az együttesen és külön kezelt adók kezelői: nagy- és kisközségekben a községi adóközegek, a községi adóhivatal, községi elöljáróság voltak. Működésük bizonyos fokig módosult a megváltozott követelményeknek megfelelően. Így pl. a 4300/1945. ME sz. rendelet szerint a községi adóhivatalok kötelesek voltak hetenként jelentést küldeni az állami adóhivatalnak a búzában befizetett földadóról és a közszolgáltatások címén terményben befolyt adóról. A 151 500/1945. PM sz. rendelet értelmében a községi adóhivatalok kötelesek voltak a földadót borban is elfogadni; a bort átszámítani búzára és ennek értelmében küldeni meg az átvételi elismervényt az állami adóhivatalnak. A községi elöljáróságoknak a lakásadóval, házadóval kapcsolatos teendőivel foglalkozott a 12 410/1945. ME sz. és a 8790/1946. ME sz. rendelet. A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet, amely a pénzügyi közigazgatás államosítása és átszervezése tárgyában intézkedett, kimondta, hogy a városi és községi adóhivatalokat állami adóhivatalokká kell átszervezni, valamint a pénzügyminisztérium által kijelölt nagy- és kisközségekben állami adóhivatalokat kell felállítani. A meglévő adóhivatalokat és forgalmi adóhivatalokat egyesítve adófelügyelőségekké kell átszervezni. A községi adóügyek állami kezelésbe vétele 1949 májusában történt. Ekkor nagyszámú községi alkalmazott került állami státusba. A Gazdasági Főtanács a költségvetési év kezdetét 1949. január 1-jétől rendelte el. A területi önkormányzatok költségvetése 1950-től az állami költségvetés szerves része lett. Tartalmazta a szorosan vett háztartási szükségleteken kívül a községi üzemek és intézmények előirányzatait is. Gondoskodnia kellett az adóhivatalok elhelyezési kiadásairól, a gazdajegyzők, a közellátási szervek, az általános iskolák, óvodák működési kiadásairól, az apaállatok fenntartásáról, a községi kórházakról, napközi otthonokról, bölcsődékről, szülőotthonokról, hegyőrökről. Az állami költségvetés jó néhány beszerzést, vásárlást elvállalt a községek számára. Így az apaállatok beszerzését, a dolgozók általános iskoláinak összes költségeit, az általános iskolák számára könyv és szemléltető eszközök beszerzését, a jegyzőgyakornokok segélyét, a hozzájárulásokat az állami és törvényhatósági útátkelési szakaszok fenntartásához. Községi bevételként megszűnt: a bor- és húsfogyasztási adó, a szesz-és sörfogyasztási adópótlék, a szeszesital forgalmi illeték, az okirati illeték, az anyakönyvi díj, a marhalevél-kezelői különdíj, a szikvíz és vigalmi adó, a községi- és újjáépítési közmunka részesedés. Községi bevétel maradt a dobolási díj, az építési szemledíj, a mázsadíj, a piaci és vásári helypénz, a hússzemle-díj, a vágóhídi díj, a komp- és révhasználati díj, a községi ingatlanok jövedelme, és az ebadó.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond adóhivatali főnöki, bizalmas és általános iktatott iratokat tartalmaz.

BKMÖL XXIV. 131 Az illetékkiszabási hivatalok iratai (1946) 1959–1963 (1967). 25,61 ifm.

Az 1946–1950 közötti illetékkiszabási iratok járásonként az alábbi sorozatokra oszlanak: I. Illetékkiszabási (iktatott) iratok, II. Segédletek (betűsoros nyilvántartások), III. Adókönyvek (adófőkönyvek, forgalmiadó főkönyvek, egyéb főkönyvek, számfejtőkönyvek), IV. Számlafőkönyvek. A bajai illetékkiszabási hivatal a város és a Bajai járás területén volt illetékes, iratai 1946–1950 közötti évekből vannak. Irataihoz nincsenek segédletek, az anyag átlapozással kutatható.

A kiskunhalasi iratanyag 1946–1949, a bácsalmási 1946–1949, a kalocsai 1946–1950, a dunavecsei iratanyag 1947–1948-ből van. Az anyagban előforduló iratfajták: szerződések

(adásvételi, vagyonközösség-megszüntetési, ajándékozási és birtok-elkülönítési, ajándékozási és eltartási, csere- és adás-vevési, ellátási és örökösödési, haszonbérleti, házassági öröklési szerződések, örökösödési, tartási- és ajándékozási, vagyonátruházási, vagyonmegosztási); adó- és értékbizonyítványok, adófőkönyvek, ajándékozási nyilatkozat, egyezségek, erkölcsi és vagyoni bizonyítványok, hagyatéki kimutatások, hagyatéki leltárak, hagyatéktárgyalási jegyzőkönyvek, haláleset-felvétel, házassági és születési anyakönyvi kivonatok, járásbírósági végzések hagyatéki ügyben, közjegyzői okiratok, személyek azonosítására kiadott községi bizonyítványok, ingatlanmegosztásról, közös ház tulajdonjogáról megállapodások, nagykorúsítási árvaszéki ügyek, közjegyzői tárgyalási jegyzőkönyvek, törvényszéki végítéletek, ingatlanvétel és ajándékozás jogcímén tulajdonjog bekebelezés, tulajdonközösség megszüntetési, végrendeletek.

Földművelésügyi szakszervek

BKMÖL XXIV. 201. A Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal iratai (1945) 1949–1950. 6,79 ifm.
a) Általános iratok (1945) 1946–1950. 4,95 ifm.
b) Ingatlanforgalmi Bizottság (IFR) iratai 1949–1950. 1,6 ifm.
c) Ingatlanfelajánlás (MIR) iratai 1949–1949. 0,24 ifm.

A földreformot elrendelő 600/1945. ME sz. rendelet I. végrehajtási utasítása, tehát a 33 000/1945. FM sz. rendelet 48. §-a a megyei földbirtokrendezési tanácsok mellé, azok hivatali működésének biztosítására földhivatalokat állított fel. A megyei földhivatal az Országos Földhivatal felügyelete alatt állt. A 13 2000/1947. FM sz. rendelet értelmében a Megyei Földbirtokrendező Tanács 1947. február 1-jei hatállyal vette át az 1947. évi V. törvénnyel megszüntetett megyei földbirtokrendező tanácsok és a községi földbirtokrendező tanácsok hatáskörét mint elsőfokú földbirtokrendező hatóság. Feladata a nagybirtokrendszer megszüntetését és a parasztság földhöz juttatását szabályozó 1945. évi VI. tc., a földosztásról szóló 600/1945. ME sz. és a 2400/1945 FM sz. rendelet szellemében a családi otthon létesítésére szükséges házhelyekről való gondoskodás, a gazdasági, közegészségügyi, kulturális és egyéb közérdekű intézmények létesítéséhez szükséges telkek biztosítása volt, a németek kitelepítése folytán üresen maradt gazdaságokba történt betelepítéssel. Feladatuk volt az 1946. évi IX. tc. és az ezeket kiegészítő és módosító törvényekben és rendeletekben szabályozott földbirtok rendezési ügyek befejezése is.

A megyei földhivatalok jelentősége akkor növekedett meg jelentősen, amikor 1947. február 1-jétől, az 1947. évi V. tc. és a 132 000/1947. FM sz. rendelet értelmében a községi földigénylő bizottságok megszűntek, feladatukat és hatáskörüket, továbbá a megyei földbirtokrendező tanács hatáskörét a megyei földhivatalok vették át. Feladatai közé tartozott többek között községi földigénylő bizottságok megváltási, elkobzási és felhasználási javaslatainak elbírálása, a fasiszta szervezetek tagjai birtokainak felosztása, a háborús szerzemények felhasználása, a kataszteri tiszta jövedelem megállapítása. A *Földbirtok-politikai Osztály* közvetítette az OFH által kiadott irányelveket a helyi földbérlő és földigénylő bizottságok felé. A földreform céljainak megvalósítása érdekében létrehozott *Földbirtokrendező Alapot Kezelő Osztály-Földalapi Osztály* vagyona egyrészt a megye területén elkobzott javakból, másrészt állami támogatásból állt. Az osztály az általa kezelt vagyonból fedezte a földreform munkálataihoz kapcsolódó mérnöki munkák költségeit, hozzájárult az Országos Földhivatal fejlesztési terveihez, és döntött az elkobzott ingatlanok haszonbérleti ügyeiben. Munkáját a földhivatal vezetője és a Földbirtokrendező Tanács gazdasági szakértője ellenőrizte. A *Műszaki Osztály*, a földhivatal felállításakor csak nagy nehézségek árán tudta feladatait ellátni, mert a hatalmas vármegyében rengeteg volt az elvégzendő feladat. Az ideiglenesen alkalmazott mérnökök birtokbaadási jegyzőkönyvvel számoltak el a végzett munkájukról. A *Telekkönyvi Osztály* a földosztás

helyszínén működött, és ellenőrizte a birtokbaadási jegyzőkönyvek alapján a kiosztott földek telekkönyvezését. Végezték a kitelepített svábok ingatlanainak telekkönyvezését.

A megyén belüli telepítéseket a megyei földbirtokrendező tanácsok végezték, a csoportos telepítéseket pedig, amelyek az ország más területeiről áttelepülőket érintették, az Országos Földbirtokrendező Tanács intézte. A jelentkezést azonban ezekben az esetekben is a községi földigénylő bizottságokhoz kellett beadni, amelyek ezekben az ügyekben elsőfokú döntési jogkörrel rendelkeztek. Ezek a telepítések szoros összefüggésben voltak a hazai német nemzetiségű lakosságot ért jogkorlátozó intézkedésekkel, majd kitelepítésükkel. Ezért az egyes telepítési formákat nehéz elkülöníteni egymástól, különösen a helyi, a megyén belüli telepítéseket. Az országon belüli telepítéseket sem lehetett azonban a németek kitelepítése, ill. a szlovák–magyar lakosságcsere befejezése előtt lezárni. Ezeknek a telepítéseknek a bázisát ugyanis a földreform-rendelet értelmében elkobozható földek és házak jelentették. Az 5300/1947. ME sz. rendelet – a Magyarország és Csehszlovákia közötti lakosságcsere tárgyában létrejött megállapodás (1946. évi XV. tc.) végrehajtásával kapcsolatos egyes kérdések ideiglenes rendezése – értelmében a Németországba áttelepítettek vagyonának leltározása és átvétele, ill. a Csehszlovákiából áttelepített magyarok gondozása és letelepítése a megyei földhivatalok *Telepítési Csoportjának* hatáskörébe került. E feladat ellátására a járási főjegyzőből (polgármesterből), a pénzügyigazgatóból és az államrendőrség egy-egy képviselőjéből telepítési bizottságok alakultak. A magyarországi németekre azonban már kitelepítésük előtt, a földosztás folyamán fokozottan figyelt a hatalom. A mezőgazdasági ingatlanok haszonbérbeadását 1945 és 1947 között a kishaszonbérlők érdekében több rendelet szabályozta. Maximálták a bérösszeget és előnyt élveztek a kishaszonbérlők. A bérlemény nagyságát viszont nem korlátozták. A 9000/1948. Korm. sz. rendelet döntött végül a kishaszonbérletek sorsáról. Az államot a rendelet szerint előhaszonbérlet illette meg. Az előhaszonbérlet kérdésében a községi földbérlő bizottság határozott. *A Haszonbérleti Ügyosztálynak és a Földbérlő Fellebbezési Bizottságnak (FFB)* elsősorban a községi földbérlő bizottságoktól fellebbezett ügyekben kellett döntenie, valamint a megyei Közigazgatási Bizottság gazdasági albizottságához korábban érkezett haszonbérleti ügyekben kellett határoznia. Feladata a haszonbérletek államosítása volt.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Nemes Nagy József: A földreform végrehajtása során igénybevett és kiosztott ingatlanok telekkönyvezése és a vonatkozó jogszabályok gyűjteménye (iratmintákkal.) Budapest, 1947.
Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993.
Jenei Károly: A földigénylő bizottságok (1945–1947). In: Levéltári Közlemények. Budapest. 1970. 133–166. p.
Korom Mihály: Az atlanti Chartától a potsdami kollektív büntetésig. A magyarországi német kitelepítés történetéhez. In: Századok. 1998/III. 553–583. p.
A földművelési szakigazgatás története 1867–1948. Szerk.: Dr. Pataky Ernő. Budapest, 1970.

Bács-Bodrog Vármegye Földbirtokrendező Tanácsát a 600/1945. ME sz. rendelet hozta létre. Iratanyagát az 1947. febr.1-jei 32 000/1947. FM sz. rendelettel alakított Bács-Bodrog Vármegyei Földhivatal vette át. A két szerv anyaga annyira összefonódott, hogy a rendezés folytán azt elkülöníteni nem lehetett. Iktatott irataihoz korabeli segédletek (iktató- és mutatókönyvek) vannak. A népbírósági ítélet után elkobzott mezőgazdasági és egyéb ingatlanokról leltározási könyv 1945–1949-ből van. Az iktatott iratok között a Bajára, a Bajai járás településeire (Bácsalmás, Bácsbokod, Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Bátmonostor, Csátalja, Csikéria, Kunbaja, Szeremle) vonatkozó házhelyrendezéssel kapcsolatos iratok (kiosztás, házhelyigénylők összeírása, birtoklapok, kiosztási birtokívek, vázrajzok, a kitelepített németek után visszamaradt házakban felvett leltárak), a volt és új tulajdonosok jegyzékei találhatók.

Irodalom:

Tóth Ágnes: Telepítések Magyarországon 1945–1948 között. A németek kitelepítése, a belső népmozgások és a szlovák–magyar lakosságcsere összefüggései. Kecskemét, 1993. 66., 93–95., 100. p.

BKMÖL XXIV. 202. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Földhivatal iratai 1949–1950. (1951). 4,47 ifm.
a) Általános iratok 1949–1950 (1951). 1,4 ifm.
b) Ingatlanforgalmi Bizottság /IFR/ iratai 1949–1949. 2,83 ifm.
c) Ingatlanfelajánlás /MIR/ iratai 1949–1949. 0,24 ifm.

Kecskemét város és környékbeli pusztáinak, közigazgatási kirendeltségeinek és az alább felsorolt községeknek a házhelyrendezéssel kapcsolatos iratai találhatók (leltár és juttatási tervezet az elkobzott vagy megváltott épületekről, gazdasági felszerelési tárgyakról, kiosztási földkönyvek, kiosztási birtokívek, vázrajzok, házhelykiosztás, házhelyigénylők összeírása, birtoklapok) Bátya, Drágszél, Dunaszentbenedek, Fajsz, Foktő, Fülöpháza, Géderlak, Hajós (Érsekhalom), Izsák, Jakabszállás, Kecskemét (Kadafalva, Szikra-Nyárlőrinc Kohárszentlőrinc, Köncsögpuszta, Külsőballószög, Helvécia, Matkópuszta, Szarkás, Városföld), Kerekegyháza, Ladánybene, Lajosmizse, Miske, Öregcsertő, Orgovány, Pirtó, Soltvadkert, Ókécske, Újkécske, Kunbaracs, Zagyvarékas településekre vonatkozóan. Kimutatást tartalmaz az 1945-ben végrehajtott földbirtokreformról Délpest vármegyében (66 község nevét, területét, igénybevett ingatlanok területét, mezőgazdasági igényjogosultak, juttatottak számát, házhely, legelő és állami mintagazdaság részére juttatott területeket).

Az iktatott iratokhoz iktatókönyv és mutatókönyv áll rendelkezésre.

BKMÖL XXIV. 203. Az Észak-Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megyei Földhivatal iratai 1947–1948. 0,06 ifm.

Az igen kevés iktatott irat Délpestmegye két településére Kunszentmiklós és Tass községekre vonatkozik.

BKMÖL XXIV. 204. A Dél-Pest Megyei Földhivatal iratai 1947–1948. 6,48 ifm.

A Délpestmegyei Földhivatal 1947. február 1-jén a 13 200/1947 FM sz. rendelet alapján alakult. A fondban körlevelek, utasítások, összeírások, házhelyigénylések és házhelyjuttatások, föld- és épületjuttatások, leltárak, földosztással kapcsolatos jelentések találhatók. Telepítésre vonatkozó adatokat tartalmaz a megye településeire, többek között Császártöltés, Hajós és Harta községekre vonatkozóan is. Harta és Hajós községek irataihoz levéltárban készült személynév-mutató segíti a kutatást. Az iktatott iratokhoz irattári segédletek, iktató- és mutatókönyv állnak rendelkezésre. Az iratok holléte a mutató segítségével állapítható meg, mert a csomószámot az adja. A Délpestmegyei Fördbirtokrendező Tanácstól átvett iratokhoz tartozó segédkönyveket folytatólagosan használták.

Irodalom:

Balanyi Béla: A Délpestmegyei Földbirtokrendező Tanács iratai a Kecskeméti Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó, 1960. 1. sz. 42–50. p.

BKMÖL XXIV. 205. A Bács-Kiskun Megyei Földhivatal iratai (1877) 1949–1978. 9,37 ifm.
a) Általános iratok (1877) 1950–1978. 7,63 ifm.
b) Ingatlanforgalmi Bizottság (IFR) iratai 1950–1950. 1,44 ifm.
c) Ingatlanfelajánlás (MIR) iratai 1949–1950. 0,3 ifm.

a) A Földhivatal általános iktatott iratokhoz iktató- és mutatókönyv áll rendelkezésre. Az 1950-es mutató tartalmazza a Bács-Bodrog Vármegyei és a Bács-Kiskun Megyei Földhivatal iratait is. Igen hiányosan kerültek a levéltárba a földhivatali térképek, helyszínelési vázlatok, határleírások, kiosztási földkönyvek és birtokívek, birtokváltozások, telekhatósági végzések 1877–1978-ig. Ezekhez települések szerinti jegyzék áll rendelkezésre.

Még az 1950-es iratokban található kimutatás a császártöltési ingatlan-hasznosításról, névjegyzék a csátaljai kitelepített német lakosságról, továbbá a Hartáról Németországba kitelepítettekről, a Hartára, Bácsalmásra, Csátaljára betelepített felvidékiekről,

b) Megszervezésére a 13 100/1948. Korm. sz. rendelet alapján, és a 284/1950. MT sz. rendelet 10. §-a alapján szűnt meg.

c) Az Ingatlanfelajánlás 1949–1950. évi mutatókönyve a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye 1949. évi MIR iratait is tartalmazza.

BKMÖL XXIV. 265. Községi termelési bizottságok iratai 1945–1949. 0,92 ifm.
b) A Bajai Termelési Bizottság iratai 1945–1945. 0,01 ifm.
c) A Bácsalmási Termelési Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.
d) A Csávolyi Termelési Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

A földművelésügyi miniszter 1945 tavaszán elrendelte a termelési bizottságok felállítását. Minden városban és községben termelési bizottságokat kellett alakítani, és voltak járási, ill. megyei termelési bizottságok. A termelés indulásához legszükségesebb eszközöket úgy kellett elosztani, hogy a termelés minél előbb megindulhasson. A termelési bizottságok megalakítását a 30 300/1945. FM és a helyébe lépő 22 500/1945. FM és a 22 681/1945. FM sz. rendeletekkel írták elő. A termelési bizottságok ügykörébe tartozott a termelési terv általános alapelveinek kidolgozása, s annak végrehajtásáról jóváhagyása után gondoskodniuk kellett. Az egyes járások szükségleteinek és feleslegeinek összehangolását is végezték. Az egész vármegye területén rendelkezési joguk volt. A kötelező termesztés alól felmentést adhattak, a járási és községi termesztési bizottságok pedig alá voltak nekik rendelve. Feladatai: a dohánytermelés szabályozása, a takarmánytermelés előmozdítása, tavaszi vetési munkák biztosítása, kishaszonbérleti ügyek, mezőgazdasági üzemanyag biztosítása, cséplőgépek karbantartása, szántási hitelek felhasználásának ellenőrzése, megműveletlen területek ellenőrzése és azok művelésének biztosítása, őszi betakarítási munka biztosítása, vetőmag és munkaerő, valamint a termelési eszközök biztosítása.

Irodalom:
A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

Oktatásügyi igazgatás szakszervei

BKMÖL XXIV. 504. A Bács-Bodrog Vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség iratai 1947–1949. 2,04 ifm.

Szabadművelődési tanácsok létrehozásáról a 720/1946. ME sz. rendelet intézkedett. Főhatóságuk a vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. Ügykörük helyi szinten alapjában véve azonos volt a kerületi tanácsok ügyköreivel. Az iskolánkívüli nevelés minden, az illető várost vagy községet érintő kérdésében a szabadművelődési ügyvezető tanácsadó szervei voltak az illetékesek. Nevét a – 10640/1948. Korm. sz., az iskolánkívüli nevelés szerveinek újjáalakítása tárgyában kiadott rendelettel – Bizottságra módosították. A járási bizottságnak tagjai voltak a járási főjegyző, a járási tisztiorvos és a járási szociális titkár. A 4320/1949. MT sz. rendelet értelmében szűntek meg. Jogutódaik a népnevelési bizottságok (megyei, helyi, községi, megyei városi) lettek.

A kerületi szabadművelődési tanácsok létrehozásáról is a 720/1946. ME sz. rendelet intézkedett. Ügykörükbe tartozott figyelemmel kísérni az iskolánkívüli nevelés állapotát kerületükben, s a felügyelő felkérésére vagy saját kezdeményezésükre az iskolánkívüli nevelésnek, a kerületet érintő minden kérdésében véleményt vagy javaslatot készíteni. A kerületi tanácsok az iskolánkívüli nevelés országos jelentőségű kérdéseiben tett javaslatait a felügyelő útján, az iskolánkívüli nevelés terén tapasztalt és a felügyelő által nem pótolt hiányokra, ill. nem orvosolt hibákra vonatkozó

észrevételeit pedig közvetlenül az Országos Szabadművelődési Tanács elé terjesztették. Tagjai voltak a pártok képviselői, a kerület székhelyén működő társadalmi szövetségek képviselői; az alispán, a thj. város polgármestere, a tiszti főorvos, a tankerületi főigazgató, a tanfelügyelő, a gazdasági felügyelő, az ipari felügyelő, a háziipari felügyelő, a kerületben jelentős kultúrmunkát végző társadalmi, tudományos, irodalmi, művészeti egyesületek és más szervezetek egy-egy képviselője. Háromévenként újjáalakultak. A 4320/1949. MT sz. rendelet értelmében szűntek meg.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.

A fond tartalmaz tájékoztatást az olvasás-írási mutatók felhasználására, a szabadművelődési felügyelő feljegyzéseit, jelentéseit, adatokat kiállítások rendezéséről, kultúrtanfolyamok szervezéséről, népkönyvtári, vándorkönyvtári programok szervezéséről. Továbbá Katymár községi alsófokú szabadiskola haladási naplóit, Baja, Bátmonostor, Jánoshalma, Vaskút, Bácsbokod, Bácsalmás, Hercegszántó, Katymár, Csávoly, Madaras, Sükösd, Tompa, Kelebia, és más megyei településről, adatokat a tanfolyam költségeiről.

BKMÖL XXIV. 506. Pest vármegye Kiskőrösi körzetének szabadművelődési felügyelője Kiskőrös iratai 1946–1948. 0,38 ifm.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BKMÖL XXV. 16. A Bajai Népbíróság iratai 1945–1947. 4,7 ifm.

A háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonását a győztes, szövetséges nagyhatalmak döntötték el a II. világháború után. Kezdeményezték egy nemzetközi törvényszék, s szerte Európában, a háborúban részt vett államokban népbíróságok felállítását. A népbíráskodás az európai történelem része. A magyarországi népbíróságok felállításáról az Ideiglenes Kormány 1945. febr. 5-én kibocsátott 81/1945. ME sz. rendelete határozott. A rendelet általános részének 1. §-a megállapítja a jogszabály visszaható erejét, vagyis, hogy a benne körülírt bűncselekmények büntethetőek annak ellenére, hogy elkövetésük idején esetleg még nem voltak törvénybe ütközők. Hatásköre polgári személyekre, a fegyveres erők tagjaira, külföldi állampolgárokra és fiatalkorúakra egyaránt kiterjedt. Az 1919-ben és utána elkövetett politikai gyilkosságok esetében, amelyek üldözhetőségét az előző rezsim akadályozta, az elévülés 1944. december 21-én vette kezdetét. A rendelet különös része a háborús és a népellenes bűncselekmény és bűnös pontos fogalommagyarázatát adja, majd a népügyészség, a népbíróság, valamint a Népbíróságok Országos Tanácsának felépítését és működését írja le. A magyarországi népbíróságok a rendes bíróságok mellett működő külön tanácsként álltak fel minden törvényszéki székhelyen. Az ítélkezési folyamatban részt vettek: a politikai pártok által delegált népbírák, a tanácsvezető bíró, a népügyész. A népbírósági tanácsokba delegált népbírákat a politikai pártok tagjaik sorából jelölték. Jelöléseiket a főispánhoz küldték, aki javaslattétel okán továbbította ezeket a helyi nemzeti bizottsághoz. A tanácsban az egyedüli jogi szakember a vezető bíró volt. Vezette a tárgyalást, szaktanácsokat adott, de a bűnösség megállapítására, az ítélet mértékére vonatkozó döntési folyamatban, a szavazásban nem, vagy csak különleges esetekben vehetett részt. Ha nem értett egyet a népbíróság döntésével, különvéleményt nyújthatott be a Népbíróságok Országos Tanácsához, amely a népbíróságok egyetlen fellebbezési fóruma volt. A népbíróságok a hozott ítéletekről rendszeresen jelentést tettek a felettes szervnek, az Igazságügyi Minisztériumnak.

Irodalom:

Lukács Tibor: A magyar népbírósági jog és a népbíróságok 1945–1950. Budapest, 1979.
Bernáth Zoltán: Justitia tudathasadása. Budapest, 1993.
Szakács Sándor – Zinner Tibor: A háború „megváltozott természete” 1944–1948. Budapest, 1977.

Népbíróságokra vonatkozó jogszabályok: 1440/1945. ME sz. r., 1945. évi VII. tc., 1946. évi VII. tc.

Az országban egykor működött 25 népbíróság közül három, a PPSK vm. területén tevékenykedő Kalocsai és Kecskeméti Népbíróság, valamint a csonka Bács-Bodrog vm.-ében működő Bajai Népbíróság iratai találhatók a levéltár őrizetében. E népbíróságok 1945 tavaszán kezdték meg munkájukat, és 1948 folyamán szűntek meg, a kalocsai és a bajai januárban (3800/1948. IM sz. r.), a kecskeméti pedig októberben (108 672/1948. IM sz. r.). A Kalocsai Népbíróság területére a megszűnés után a Kecskeméti, a Bajai Népbíróság területére a Szegedi Népbíróság terjesztette ki illetékességét. A Kecskeméti Népbíróság megszűnése után iratai és befejezetlen ügyei a Budapesti Népbíróséghoz kerültek. 1951. január 1-jétől a megyei bíróságok ítélkeztek a háborús és népellenes bűncselekményekben.

A Bajai Népbíróság 1948 januárjában megszűnt, befejezetlen ügyeit, bár a jogerős ítélet 1948–1949–1950–ből származik, ahhoz az évhez helyeztük, amelyben (a meglévő segédkönyvek szerint) a Bajai Népbíróság az ügyet tárgyalni kezdte. 1948-ból sem lajstrom, sem névmutató nem áll rendelkezésünkre. A peres iratok szürke dossziéin megtalálhatók az ügyszámok, a vádlottak nevei. Főbb irattípusok: rendőrségi iratok: feljelentések, nyomozati jegyzőkönyvek (gyanúsítottak, tanúk vallomásai); népügyészségi iratok: jegyzőkönyvek, vádiratok; népbírósági iratok: tárgyalási, főtárgyalási jegyzőkönyv, tanácskozási jegyzőkönyv, ítélet, különvélemény v. bírói észrevétel; szakvélemények: orvosi, írásszakértői; a NOT ítéletei, határozatai; ítélet végrehajtásra vonatkozó iratok: értesítések börtönintézetektől stb.; kérvények: kegyelmi kérvény, perújrafelvételi kérelem, letartóztatásban eltöltött időnek a büntetésbe történő beszámítására vonatkozó kérvények, szabadlábra helyezésre vonatkozó kérelmek; egyéb mellékletek: fényképek, tagsági könyvek, levelek, igazolások, igazolási bizottságok jegyzőkönyvei, anyakönyv-másolatok, újságok, publikációk stb.

A fond adatokat tartalmaz az igazságügyi szervek működéséről, a II. világháborús időszak eseményeiről, kitelepített személyekről, a negyvenes évek zsidóellenes intézkedéseiről, egyesület- és párttörténetekhez, a koalíciós évek pártharcairól, az államrendőrség tevékenységéről. A teljes anyag kutatható, a keresést egy kötet főlajstrom (1945–1947) és egy kötet névmutató (1945–1947) könnyíti meg. A Bajai Népbíróság történetéhez lásd még: a VII. 1. a) A Bajai Törvényszék iratai. Elnöki iratok és a XVII. 8. A Bajai Nemzeti Bizottság iratait is.

Irodalom:

Tánczos-Szabó Ágota: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In: Bács-Kiskun megye múltjából XX. [Szerk. Szabó Attila]. Kecskemét, 2005. 315–332. p.

BKMÖL XXV. 17. A Kalocsai Népbíróság iratai 1945–1947. 3 ifm.

Kalocsán a népbíróság 1948 januárjában megszűnt, befejezetlen ügyeit a Kecskeméti Népbíróság vette át. Ha az ítéletet még a Kalocsai Népbíróság hozta meg, a befejezett ügyek ebbe a fondba kerültek. Az áthelyezésre utaló jelzést a Kecskeméti Népbíróság lajstromkönyvében találjuk. A teljes anyag kutatható, a keresést mindössze egy ügykönyv (1945–1947) segíti. A Kalocsai Népbíróság történetéhez lásd. még: VII. 2. a) A Kalocsai Törvényszék iratai. Elnöki iratok és a XVII. 43. A Kalocsai Nemzeti Bizottság iratait is.

BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 1945–1948. 4,15 ifm.

Kecskeméten a népbíróság 1948 októberében megszűnt, befejezetlen ügyeit a Budapesti Népbíróság vette át. A Kecskeméti Népbíróság anyagában vannak elnöki iratok is, ezek a periratok között találhatók. A szerv működésére vonatkozó egyéb információk a Kecskeméti Törvényszék elnöki irataiból szerezhetők. A teljes anyag kutatható, a keresést segédkönyvek könnyítik meg. A Kecskeméti Népbíróság történetéhez lásd még: a XXV. 30. a) A Bács-Kiskun Megyei Bíróság (Kecskeméti Törvényszék 1950-ig) iratai. Elnöki iratok és a XVII. 46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratait is.

BKMÖL XXV. 23. A Bajai Népügyészség iratai 1945–1948. 1,15 ifm.

Minden népbíróság mellett 2 népügyésszel működő népügyészség működött. A népügyész feladata volt: a nyomozás lefolytatása az ügyben, a vádirat benyújtása, és fellebbezés minden esetben, ha az ítélet az 5 évet nem érte el. A népügyészségek a 81/1945. ME sz. r. alapján jöttek létre, felettes szervük a Népfőügyészség volt. A népügyészeket az igazságügyi miniszter nevezte ki bírói, ügyvédi vagy jogtudori vizsgával, oklevéllel rendelkező személyek közül a helyi nemzeti bizottságok ajánlása alapján. A népügyész feladata az előzetes letartóztatások elrendelése volt, a vádirat elkészítése, és a fellebbezés. A népügyészségeket az 1947. évi XXXIV. tc. szüntette meg.

A Bajai Népügyészség megalakulásának pontos dátumát nem ismerjük. A korabeli 1945. évi lajstrom első bejegyzésénél az április 23-ai dátum van feltüntetve. Az 1947–1948-as korabeli népügyészségi lajstromot februárban zárták le, az utolsó bejegyzésének dátuma: január 20-a. A Bajai Népügyészség feladatkörét a 40 500/ 1949. IM sz. r. alapján az illetékes államügyészség vette át.

A fond év és iktatószám szerinti sorrendbe rendezett (nevekkel ellátott) aktákat tartalmaz, amelyekben népügyészségi eljárások dokumentumai találhatók: feljelentések, rendőrségi és népügyészségi tanúvallomások, megkeresések, továbbküldő, megszüntető határozatok, vádiratok, esetenként népbírósági ítéletek. A fond iratanyagának állapota jó, kutatható. A kutatást korabeli segédkönyvek (3 kötet főlajstrom és 3 kötet mutatókönyv) könnyítik meg. Forrásértéke jelentős, de mivel a Bajai Népbíróság iratai szintén tartalmaznak bajai népügyészségi dokumentumokat, érdemes a két iratanyagot együttesen kutatni.

BKMÖL XXV. 24. A Kalocsai Népügyészség iratai 1945–1948. 0,83 ifm.

A Kalocsai Népügyészség megalakulásának és megszűnésének pontos időpontját nem ismerjük, de valószínű hogy itt is 1945 tavaszán. Az utolsó népügyészségek feladatkörét a 40 500/1949. IM sz. rendelet alapján vették át az illetékes államügyészségek. 1947 folyamán a Kalocsai Népbíróság megszűnt, a népügyészség azonban 1948-ban még működhetett, hiszen maradt (bár csak egyetlen egy) irata ebből az évből.

Az iktatott iratok eredeti rendje a segédletek hiányában és az iratborítókon feltüntetett sokféle szám miatt nem rekonstruálható, ezért a tájékozódás megkönnyítésére éveken belül az iratok a vádlottak nevei szerint szigorú betűrendbe kerültek. A fond iratanyagának fizikai állapota rossz. A dokumentumok – a levéltárban történt elhelyezést megelőző nem megfelelő tárolás következményeként – penésszel fertőzöttek, szennyezettek, lapjaik sérültek, töredezettek. A kutatás, korabeli segédkönyvek hiányában, csak átlapozással lehetséges. Az iratok forrásértéke jelentős, de mivel a Kalocsai Népbíróság iratai (lásd XXV. 17.) zömmel ugyanezen vádlottak aktáit, bennük az ügyekre vonatkozó népügyészségi dokumentumokat is tartalmazzák, érdemes a jobb állapotú népbírósági iratanyagot kutatni.

BKMÖL XXV. 25. A Kecskeméti Népügyészség iratai 1945–1948. 0,44 ifm.

Az iratok eredeti rendje a segédletek hiányában és az iratborítókon feltüntetett sokféle szám miatt nem rekonstruálható, ezért a tájékozódás megkönnyítésére a fondon belül a pertinencia elvét érvényesítettük, így az egyes éveken belül az iratok szigorú betűrendbe kerültek.

A fond év és iktatószám szerinti sorrendbe rendezett ügyiratokat tartalmaz, amelyekben népügyészségi eljárások dokumentumai találhatók: feljelentések, rendőrségi és népügyészségi tanúvallomások, megkeresések, továbbküldő, megszüntető határozatok, vádiratok, esetenként népbírósági ítéletek. A fond iratanyagának fizikai állapota rendkívül rossz. A dokumentumok – a levéltárban történt elhelyezést megelőző nem megfelelő tárolás következményeként – penésszel

erősen fertőzöttek és szennyezettek. Forrásértéke jelentős, de mivel a Kecskeméti Népbíróság iratai (lásd XXV. 18.) zömmel ugyanezen vádlottak aktáit, bennük az ügyekre vonatkozó népügyészségi dokumentumokat is tartalmazzák, érdemes inkább a jobb állapotú népbírósági iratanyagot kutatni.

BKMÖL XXV. 30. A Bács-Kiskun Megyei Bíróság (Kecskeméti Törvényszék 1950-ig) iratai (1945) 1950–1968 (1975). 64,7 ifm.
a) Elnöki iratok (1945) 1950–1968 (1975). 29,95 ifm.
b) Peres iratok 1950–1959. 27,31 ifm.
c) Cégbírósági iratok 1945–1952 (1953). 7,44 ifm.

Lásd BFL VII. és BKMÖL VII. 1. Az elnöki iratokban 1946-ban a népbíróságokra vonatkozó rendeletek találhatók: 1945–1954 igazságügy-miniszteri rendeletek, majd 1955-től utasítások, 1945–1949 között ítélőtáblai elnöki rendeletek, 1945-től törvényszéki/bírósági elnöki bizalmas és elnöki rendeletek, rendelkezések, levelezések, intézkedések, jelentések, polgári és büntető kollégiumi ülések, bírósági értekezletek jegyzőkönyvei, a bírósági munka megjavítására irányuló javaslatok, járásbíróságok ügybeosztása, járásbírósági felügyeleti vizsgálati jegyzőkönyvek, végrehajtók ügykezelésének vizsgálata, a törvényszék/bíróság, a járásbíróságok ellen tett panaszok, személyi ügyek iratai. A peres iratok „B” büntető iratai kerültek levéltárba. A cégbíróságok iratok 1947-ben újraszerkesztett cégbírósági jegyzékében egyéni és társas cégekre találunk 1945 előtti időszakra is utaló adatokat, amelyek gazdaság- és társadalomtörténeti értékkel bírnak.

BKMÖL XXV. 62. A Bajai Államügyészség (Városi és Járási Ügyészség) iratai 1945–1969. 26,18 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. Az 1947–1948-as elnöki iratokban népbírósági ítéletek lehetnek. Vádemelés különböző ügyekben: lopás, hatósági közeg elleni erőszak, vérfertőzés, sikkasztás, rablás, orgazdaság, emberölés, az orosz hadsereg által a lakosságtól összeszedett, majd kivonulásuk után visszamaradt ingóságok tárgyainak eltulajdonítása (1945), beszolgáltatási kötelezettségnek elmulasztása (1947–1948), tiltott határátlépés (Jugoszláviából Magyarországra jövők, és itt befogadottak egyedi ügyei pl. 1947-ből), stb.

BKMÖL XXV. 63. A Kalocsai Államügyészség (Városi és Járási Ügyészség) Általános iratai 1945–1969. 26,82 ifm.

Az 1947–1948-as elnöki iratokban népbírósági ítéletek vannak. Az általános iktatott iratok iktató és mutatókönyvek segítségével kutathatók. Vádemelés különböző ügyekben: lopás, hatósági közeg elleni erőszak, vérfertőzés, sikkasztás, rablás, orgazdaság, emberölés, az orosz hadsereg által a lakosságtól összeszedett, majd kivonulásuk után visszamaradt ingóságok tárgyainak eltulajdonítása (1945), beszolgáltatási kötelezettség elmulasztása (1947–1948), tiltott határátlépés (Jugoszláviából Magyarországra jövők, és itt befogadottak egyedi ügyei pl. 1947-ből), stb.

BKMÖL XXV. 64. A Kecskeméti Államügyészség iratai 1945–1960. 49,7 ifm.

1945–1951 közötti iktatott iratokhoz lajstrom- és mutatókönyvek vannak, vádkönyvek pedig 1945–1948-ból.

BKMÖL XXV. 151. A Bácsalmási Állami Közjegyző iratai (1936) 1953–1962. 6,31 ifm.

A Bácsalmási járás területén volt illetékes. Közjegyzői okiratok – 1936 és 1949 közötti időszakból – terjedelme 1,44 ifm., amelyek iktatott iratok. A hagyatéki iratokban a személyes adatokon, az ingó és ingatlan vagyon adatain túl, telepesekre és kitelepítettekre vonatkozó adatok is vannak.

BKMÖL XXV. 153. A Bajai Közjegyző (I–II. Számú) Iroda iratai (1947) 1953–1974 30,67 ifm.

Az 1950 előtti időszakra csupán 1 kötet 1947–1955-ös mutatókönyv került levéltárba, iratok nem.

XXVI. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

BKMÖL XXVI. 51 A Bajai III. Béla Gimnázium iratai 1949–1954. 0,55 ifm.

A fondban az iskola ügyviteli iratai vannak 1949-ből.

BKMÖL XXVI. 53. A Kiskunfélegyházi Állami I. László Gimnázium iratai 1948–1951. 0,17 ifm.

Levéltárba igen kevés irat került. Még jelenleg is a gimnázium őrizetében vannak az egészen korai időkből (1800-as évek második feléből) származó iskolai dokumentumok, anyakönyvek is, valamint az 1951 után keletkezett iratok. A fond a gimnázium államosítása utáni ügyviteli iktatott iratokat, és az azokhoz tartozó iktató- és mutatókönyveket tartalmazza.

BKMÖL XXVI. 56. A Bajai Állami Leánylíceum iratai 1947–1964. 1 ifm.

BKMÖL XXVI. 58. A Bajai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1947–1956. 1,08 ifm.

BKMÖL XXVI. 59. A Kecskeméti Állami Tanítóképző Intézet iratai 1948–1960. 4,15 ifm.

BKMÖL XXVI. 60. A Kecskeméti Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1946-1953. 0,02 ifm.

BKMÖL XXVI. 61. A Kecskeméti Tanítónőképző Intézet iratai 1948–1959. 2,96 ifm.

BKMÖL XXVI. 63. A Kecskeméti Állami Kereskedelmi Középiskola iratai 1948–1949. 0,05 ifm.

BKMÖL XXVI. 64. A Bajai Állami Kertészeti Középiskola iratai (1944) 1945–1947. 0,05 ifm.

BKMÖL XXVI. 65. A Kalocsai Állami Tanítóképző Intézet iratai 1948–1957. 1,73 ifm.

BKMÖL XXVI. 69. A Kecskeméti Bányai Júlia Gimnázium iratai 1945–1963. 0,33 ifm.

Iktatott iratok 1945-ből, 1948–1952, jegyzőkönyvek 1948–1960 vannak.

BKMÖL XXVI. 70. A Kecskeméti Állami Óvónőképző Intézet iratai 1948–1967. 5,69 ifm.

BKMÖL XXVI. 71. A Kalocsai Állami Óvónőképző Intézet iratai 1948–1955. 0,6 ifm.

BKMÖL XXVI. 72. A Kiskunfélegyházi Dolgozók Tanítóképzőjének iratai 1945–1947. 0,03 ifm.

Az önhibájukon kívül tehetségüknek megfelelő képzésben nem részesült felnőtt dolgozók iskolai képzésére hozták létre az ún. dolgozók iskoláit. A szorgalmi időszak 6 hónapos volt, a tanórák a délutáni és az esti órákban voltak. Naptári évenként két osztályt lehetett elvégezni, felvehetők

voltak a 18–45 év közötti dolgozó férfiak és nők. A Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter a 24 800/1946. rendeletével engedélyezte a Kiskunfélegyházi Magyar Állami Líceum és Tanítóképző-intézetben, mint anyaintézetben, a dolgozók tanítóképzője első osztályának megnyitását. 1946. március 5-én megnyílt az első osztály. A csekély érdeklődéssel kísért iskolatípus az 1948/49-es tanévben fejezte be működését, ekkor a dolgozók tanítóképzőjének csak az V. osztálya nyílt meg, 1949 júniusában 11 fő kapott tanítói oklevelet.

A fondban csak iktatott iratok találhatók az 1945/46-os és az 1946/47-es tanévekből. Az iratokhoz nincsen sem iktató, sem mutató. A középszinten rendezett iratok átlapozással kutathatók.

BKMÖL XXVI. 116. A Bácsalmási Vörösmarty Mihály Állami Általános Iskola iratai 1948–1963. 2,64 ifm.

BKMÖL XXVI. 601. A Bácsbokodi Állami Gazdaképző Intézet iratai 1948-1949 (1950). 0,03 ifm.

BKMÖL XXVI. 603. A Kecskeméti Óvónőképző Intézet iratai 1948–1967. 5,58 ifm.

Iratainak jelentős részét szakdolgozatok teszik ki. Osztályozónaplók 1948–1953-ból, vegyes tárgyú iskolai ügyviteli iratok 1950–1964-ből vannak.

BKMÖL XXVI. 606. A Kalocsai Állami Óvónőképző iratai 1948–1955. 0,6 ifm.

A Kalocsai Érseki Óvónőképző jogutódja. Az államosítást követően neve többször változott. 1948/49-ben a neve Állami Óvónőképző. 1949/50-ben Állami II. Sz. Pedagógiai Gimnázium óvónői és tanítónői tagozattal. 1950/51-ben Állami Óvónőképző – Tanítóképző, Kalocsa, 1952-től Állami Óvónőképző Kalocsa.

Iktatott iratai mellett, osztályanyakönyvek, felvételi naplók, képesítő vizsgák anyakönyvei és iratai (1948-tól) találhatók.

BKMÖL XXVI. 657. A Kecskeméti Faragó Béla Országos Tanítóárvaház iratai 1947–1949. 0,23 ifm.

BKMÖL XXVI. 720. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat (Gyermekvédő Intézet) iratai 1903–1998. 20,5 ifm.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK

BKMÖL XXXIII. 1. Az állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye 1895–2007. 153,47 ifm.

a) Bács-Kiskun megyei települések anyakönyvi másodpéldányai 1895–1980. 116,18 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 25,1 ifm.
c) Szabadka város anyakönyvi másodpéldányai 1895–1915. 12,09 ifm.
d) Bács- Bodrog vármegyei települések anyakönyvi másodpéldányai 1942–1944. 0,1 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. Az a) állagban a születési, házassági és a halotti anyakönyvek 1895–1980 között a települések neve szerint vannak a rendezve. Közöttük Bácsalmás, Bácsbokod,

Bácsborsód, Bácsszentgyörgy, Baja, Bajaszentistván (1895–1930), Császártöltés, Csátalja, Csávoly, Hajós, Harta, Katymár, Kunbaja, Madaras, Nemesnádudvar, Rém és Vaskút is.

A b) állagban az időközben megváltozott adatokat (névváltoztatásokat) utólagos bejegyzés címen tartják nyilván, és vezetik be az anyakönyvekbe. Az anyakönyvi másodpéldányokat 1980. december 31-ig kellett kötelezően vezetni.

d) Ezek az iratok töredékesen kerültek a levéltárba, közöttük található Bajmok (1944), Hadiknépe/Szőreg (1943), Piros (1944), Szond (1942–1944) és Torzsa (1944) községek anyakönyvi másodpéldányai.

XXXV. MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA, MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT

BKMÖL XXXV. 1. Az MKP-MDP-MSZMP iratok gyűjteménye 1945–1989.

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) a Magyar Kommunista Párt és a jobboldali szárnyától megtisztított Szociáldemokrata Párt egyesülésével 1948. június 12-én alakult meg. Az MDP vezetői fontos célul tűzték ki a többpártrendszer felszámolását, az egypártrendszer és a proletárdiktatúra kiépítését. Az 1949. május 15-én megtartott országgyűlési választások az újonnan alakult MDP sikerét hozták. Az MDP egyeduralkodó állampárttá vált, miközben a többi párt megszüntetéséről sem törvény, sem rendelet nem született.

A párt felépítése és működése a következő volt: a legfelsőbb szerv, a kongresszus határozta meg a párt politikai irányvonalát, és választotta meg a Központi Vezetőséget. A folyamatosságot ez a szerv biztosította, és kijelölte az országos vezető testületek, így a valójában igazi hatalommal rendelkező Politikai Bizottság (PB) és a Titkárság tagjait. A PB kéthetente, a Titkárság hetente ülésezett, és ez utóbbi hozta meg az állami és pártügyekben a legfontosabb döntéseket. Ezek formálisan a PB elé kerültek, és szinte minden esetben elfogadták őket. A két testület hatásköre 1953 júniusáig nem különült el egymástól, amikor is a Titkárság helyett létrehozták a Központi Vezetőség Titkárságát, amely alárendelt szerve lett a Politikai Bizottságnak. Az országos vezető szervek közé tartozott még a pártépítési és szervezési feladatokkal foglalkozó Szervező Bizottság. Az előbbi testületek mellett jelentős szerepet töltöttek be a Központi Vezetőség osztályai. Hatáskörük lefedte a teljes állam- és pártéletet, irányításuk pedig a Politikai Bizottság hat tagjának feladata volt.

Az MDP vezetésével 1949 decemberében befejeződött az 1945 végén megkezdett államosítási folyamat, amelynek keretében először a szénbányák, a legjelentősebb nagyipari vállalatok, ezt követően a nagybankok és az érdekképviseletükbe tartozó ipari és kereskedelmi vállalatok magyar tulajdonú részvényei, majd 1948 tavaszán a száz főnél több munkást foglalkoztató üzemek, végül a tíz főnél több alkalmazottal dolgozó kisüzemek kerültek az állam tulajdonába.

1948-ban megtörtént a mintegy 6500 egyházi iskola állami tulajdonba vétele, majd az egyházakat az államot támogató szerződés aláírására kényszerítették. Koncepciós perek sora kezdődött, amely végül elérte magát az MDP-t is (legnagyobb feltűnést a Rajk-per keltette). Budapestről és a vidéki városokból a „megbízhatatlannak” minősített családok ezreit űzték el otthonukból, telepítették ki. A mezőgazdaságban erőszakos termelőszövetkezet-szervezés kezdődött, a jómódú parasztságot kuláklisták felállításával, teljesíthetetlen beszolgáltatási kötelezettségek kirovásával, a „padláslesöpréssel” lehetetlenítették el. Munkatáborokat állítottak fel szovjet mintára, ahová az egyre szaporodó névtelen feljelentők juttathattak végeredményben bárkit.

Az 1950. évi I. törvény alapján sor került az önkormányzati rendszer teljes átszervezésére is. A szovjet mintára kiépülő tanácsrendszer nélkülözte a korábbi önkormányzati autonómiát. A helyi tanácsok az egységes és központosított államhatalom felső utasítás alapján működő szervei lettek.

Irodalom:
Az MDP Központi Vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek napirendi jegyzékei. I. köt., 1948–1953. Öá.: T. Varga György. Budapest, 2005. (Magyar Országos Levéltár Segédletei 18.)
Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005.
Fehérné Bozsics Mária – Rácz Attila – Koltai Gábor: A Magyar Dolgozók Pártja Budapesti Bizottsága vezető testületeinek napirendi jegyzékei 1948–1956. Budapest, 2007. (Budapest Főváros Levéltára kiadványai, Levéltári segédletek V.)
20. századi magyar történelem 1900–1994. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Budapest, 1997.
Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999.

BKMÖL XXXV. 20. A Magyar Kommunista Párt (MKP) Bács-Bodrog Megyei Bizottságának (Baja) iratai 1947–1948. 23 ő. e. 0,06 ifm.

A Magyar Kommunista Párt (MKP) jogelődje, a Kommunisták Magyarországi Pártja 1918. november 24-én alakult meg Budapesten. 1919. március 21-én, a kormány lemondásával hatalomra került a KMP, egyesülve a Magyar Szociáldemokrata Párttal, és megkezdték a munkás-, katona-és paraszttanácsokra épülő proletárdiktatúra kiépítését. Célul a szocializmus gyors gyakorlati megvalósítását tűzték ki. A Tanácsköztársaság leverését követően, 1919 augusztusában, a Kommunista Párt beszüntette tevékenységét, a vezetőség tagjai részben külföldre menekültek, részben börtönbe kerültek. A párt 1920-tól illegálisan működött, majd 1936. május 8-án a Komintern elrendelte feloszlatását. 1939–1940-ben újjászerveződött, és a népfrontpolitika szellemében részt vett az antifasiszta, függetlenségi mozgalomban. 1943 júniusától Békepárt néven tevékenykedett tovább, csatlakozott a Magyar Fronthoz. 1944. szeptember 12-én Kommunista Párt lett a hivatalos neve, amit 1945 februárjában Magyar Kommunista Pártra változtattak. A II. világháború után a párt vezetése a moszkvai magyar emigrációból hazatértek kezébe került, akiknek a szocializmus sztálini–lenini modelljének megvalósítása volt a célja. A nyugat-európai illegalitásból visszatért kommunisták kiszorultak a vezetésből. A polgári ellenzék felszámolása után, az 1947. évi augusztusi, megkérdőjelezett tisztaságú választásokat követően, 1948. június 12-én az MKP IV., valamint az SZDP XXXVII. kongresszusa kimondta a két párt egyesülését Magyar Dolgozók Pártja néven.

Irodalom:
Bihari Mihály: Magyar politika 1944–2004. Politikai és hatalmi viszonyok. Budapest, 2005.
20. századi magyar történelem 1900–1994. Szerk.: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. Budapest, 1997.
Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 1999.

A megyei bizottság alakuló ülését 1947. október 22-én tartotta. Területi illetékessége kiterjedt a Bajai (Bácsbokod, Bácsborsód, Bátmonostor, Csátalja, Csávoly, Dávod, Érsekcsanád, Gara, Hercegszántó, Nagybaracska, Nemesnádudvar, Sükösd, Szeremle, Vaskút), a Bácsalmási (Bácsalmás, Csikéria, Katymár, Kelebia, Kunbaja, Madaras, Mátételke, Tataháza, Tompa) és a Jánoshalmi járás (Borota, Kisszállás, Mélykút, Rém) községeire.

A fondban a bizottság üléseinek jegyzőkönyvei, közigazgatási ügyekkel kapcsolatos iratok, a pártpolitikai munkáról, a szervezeti helyzetről szóló havi jelentések, az 1947. évi nemzetgyűlési választások lebonyolításával kapcsolatos iratok találhatók. A svábok kitelepítésével, mentesítésével kapcsolatos névjegyzékek és levelezés, az áttelepülésre kötelezettekről és a feladat végrehajtására tett intézkedésekről, utasításokról, továbbá hadifoglyok megkeresése ügyében, B-listázottak ügyében folytatott levelezés, kádermunkára vonatkozó iratok és jelentések, gazdálkodással kapcsolatos iratok, személyi ügyek iratai is találhatók az anyagban.

BKMÖL XXXV. 20/A. Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága (Kecskemét) iratai 1946–1947. 15 ő. e. (0,03 ifm.)

BKMÖL XXXV. 21. MKP Baja Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 7 ő. e. 0,02 ifm. (1. dobozban)

Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, határozati javaslatai, havi jelentések, munkatervek, személyi ügyek, bejelentések.

BKMÖL XXXV. 22. MKP Bajai Járási Titkárságának iratai 1946–1948. 6 ő. e. 0,01 ifm.

A községben alakult Szociáldemokrata Párt, Magyar Kommunista Párt jegyzőkönyveit, levelezését tartalmazza az anyag. A helyi szervezetek alakulásáról, munkájáról, tisztújításról, tisztségviselők megválasztásáról, a svábok kitelepítéséről, községenként a kocsmárosok, a kereskedők, az iparosok iparengedélyének meghagyásáról találhatók benne adatok.

BKMÖL XXXV. 23. MKP Bácsalmási Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 1 ő.e. 0,01 ifm.

Vezetőségi ülések jegyzőkönyvei, határozati javaslatai, havi és heti jelentések, munkatervek, személyi ügyek.

BKMÖL XXXV. 24. MKP Jánoshalmi Járási Titkárságának iratai 1946–1948. 6 ő. e. 0,03 ifm.

Körlevelek, jelentések, havi jelentések a végzett munkáról, munkatervek, levelezés főleg személyi ügyekben.

BKMÖL XXXV. 25. MKP Dunavecsei Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 25 ő. e. 0,08 ifm.

Titkári értekezletek jegyzőkönyvei, jelentések a végzett munkáról, a párt helyzetéről, szervekkel és személyekkel folytatott levelezés.

BKMÖL XXXV. 26. MKP Kalocsai Járási-Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 16 ő. e. 0,04 ifm.

Titkári értekezletek jegyzőkönyvei, jelentések a végzett munkáról, a párt helyzetéről, szervekkel és személyekkel folytatott levelezés. A jelentésekben többek között adatok a hajósi svábok kitelepítésénél jelentkező problémákról, a tervezett kiskunhalasi és kalocsai internáló táborokról

BKMÖL XXXV. 28. MKP Kiskőrösi Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 9 ő. e. 0,02 ifm.

A városi szervezet jelentései és levelezése, értekezletek jegyzőkönyve, alakuló szervezetek jegyzőkönyvei. A járási bizottság havi jelentéseiben a pártszervezetek, a demokratikus szervek és más pártok helyzetéről, adatok a községekről; továbbá a B- és C-listára helyezendő közalkalmazottak ügyének tárgyalásáról vannak.

BKMÖL XXXV. 31. MKP Kiskunhalasi Városi Titkárságának iratai 1945–1948. 22 ő. e. 0,06 ifm.

A városi szervezet jegyzőkönyvei, jelentései és levelezése.

Adatok a kitelepítettek vagyonáról, a kiutalt bútorokról, zongoráról, kastélyról, üzlethelyiségről, vendéglőről, stb.

BKMÖL XXXV. 33. MKP Duna-Tisza Közi Területi Titkárságának (Kecskemét) iratai 1945. 2 ő. e. 0,01 ifm.

Jelentések pártszervezetek alakulásáról, a vezetőség és a párttagság összetételéről, a titkárság munkájáról. Adatok találhatók az államrendőrség megszervezéséről, a községi Földigénylő Bizottság munkájáról, a földbirtokok visszaadásáról, jelentés a Hajósra telepített kiskunhalasi és más községbeli lakosok hangulatáról, személyi ügyekről.

BKMÖL XXXV. 34. MDP Bács-Bodrog Megyei Bizottságának iratai 1948–1950. 9 ő. e. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL XXXV. 1. A fond a megyei bizottság, a megyei titkárság, a járási titkárok, a járási bizottságok üléseinek jegyzőkönyveit, munkaterveit, határozatait, jelentéseit és levelezéseit tartalmazza, továbbá körleveleket, tájékoztatókat, kimutatásokat. Adatok találhatók az iskolák államosításáról, a közoktatással és az egyházi ügyekkel kapcsolatos eseményekről, a lakosság hangulatáról, a mezőgazdasági munkák ellenőrzéséről, a gabonabeszolgáltatásról, szociálpolitikai tevékenységről, személyi ügyekről. A körzeti jelentések alapján készült megyei kimutatás az 1947-es választások eredményéről szolgáltat adatokat. Az alispáni, a polgármesteri és főjegyzői jelentésekből a közigazgatásról és a községek politikai, társadalmi és gazdasági helyzetéről kap képet a kutató. Itt találjuk a kitelepítendő svábok utolsó névjegyzékét, amely 1948. július 2-án érkezett Bácsalmásra, de a nemesnádudvari, szeremlei, garai és vaskúti kitelepítettekről; az összetelepítettekről, valamint az áttelepülésre kötelezett svábok helyére a Jugoszláviából érkezők letelepítéséről is vannak adatok.

3. rész

BARANYA MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **BaML**)

Központ és a Király utcai Részleg

Cím: 7621 Pécs, Király utca 11.
Levélcím: 7601 Pécs, Pf. 392.
Telefon: (+36) 72/518-680, (+36) 72/518-690
Fax: (+36) 72/310-152
E-mail: bml@bml.hu
Honlap: www.bml.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd–csütörtök: 8.00–16.00; péntek: 8.00–12.00

Rét utcai Részleg

Cím: 7623 Pécs, Rét utca 9.
Levélcím: 7601 Pécs, Pf. 392.
Telefon: (+36) 72/517-356
Fax: (+36) 72/517-358
E-mail: bml@bml.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd–csütörtök: 8.00–16.00; péntek: 8.00–12.00

Nyírfa utcai Részleg

Cím: 7622 Pécs, Nyírfa utca 3.
Levélcím: 7601 Pécs, Pf. 392.
Telefon: (+36) 72/324-280

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd–szerda: 9.00–14.00

A BARANYA MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA:

A Baranya Megyei Levéltár elődje, a Pécsi Állami Levéltár négy levéltári gyűjtemény (Baranya vármegye, Pécs város, Mohács város, ill. a Pécsi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltárának) egyesítésével jött létre 1950-ben. E gyűjtemények története egészen az Árpád-korig visszavezethető. A török hódítás azonban nem csupán a megyeszervezetet számolta fel, hanem a magyar írásbeliség középkori emlékeit is jórészt megsemmisítette. A hódoltságot követő katonai, ill. kamarai igazgatás időszakából is csak áttételesen maradtak fenn helyi adatok, mivel 1704-ben előbb a kuruc, majd a szerb csapatok Pécs jelentős részét feldúlták, s e pusztításnak áldozatul esett a városháza és a levéltár egyaránt. Így csak a 18. század első évtizedétől maradtak fenn folyamatosan a vármegye és Pécs város iratai; székházaiban – a vármegye 1731-től – őrizve azokat egészen az 1950-es államosításig. Az egyesített levéltár a Király utcai volt Pénzügyigazgatóság épületében nyert elhelyezést, s ekkor kerültek ide a Baranya megyei községek polgári kori iratai, a közigazgatás és a jogszolgáltatás területi szervei, a megyei és városi intézmények, testületek, és kisebb mértékben a családok és személyek iratai. Az állami levéltár 1968-ban a megyei tanács közvetlen irányítása alá került. A Baranya Megyei Levéltár – mint igazgatási feladatokat is ellátó tudományos intézmény – szakmai munkája jelentősen fejlődött, 1980-ban elnyerte a tudományos kutatóhely minősítést. 1983-ban új részleggel (Rét u. 9.) bővült. 1989–1992 között pedig – az időközben veszélyeztetetté vált – Király utcai raktárkomplexum rekonstrukciója valósult meg. 1993-ban újabb raktár (Nyírfa utca) került a levéltár kezelésébe. Az elmúlt évtized fejlesztései, s a tervszerű iratátvétel következtében – iratmennyiség tekintetében – az ország egyik legnagyobb vidéki levéltárává lett Baranya Megyei Levéltár őrizetében jelenleg mintegy 17 300 ifm. irat található.

A Baranya Megyei Levéltár alaptevékenységét az 1995. évi LXVI. törvény, ill. a 10/2002. sz. NKÖM rendelet alapján végzi. A Baranya Megyei Levéltár működését az 1988–1998 közötti évtizedben meghatározóan befolyásolták a raktár-rekonstrukciós munkálatok, továbbá az ún. kárpótlási törvény végrehajtásával kapcsolatos feladatok.

Az épület felújítása tekintélyes, közel kétszeres férőhelybővítést eredményezett; az újjávarázsolt, európai színvonalú raktárrendszer megközelítőleg 10 000 folyóméter irat befogadására alkalmas.

Az 1993-as évtől mód nyílt egy több mint 4 évtizedes restancia felszámolására is, nevezetesen a volt tanácsi, helyi igazságszolgáltatási, szövetkezeti és vállalati irattárak archiválásra érett iratainak átvételére. 1993 és 1996 között mintegy 8000 ifm.-nyi levéltári dokumentum beszállítására és elhelyezésére került sor a felújított raktárrendszerben. A levéltári rekonstrukció támogatása, ill. befejezése révén a megyei önkormányzat a közigazgatási dokumentáció őrzéséhez és feldolgozásához kedvező körülményeket teremtett. A kárpótlási és csődtörvényhez kapcsolódó feladatok, valamint az alaptevékenységhez gyakorta csak érintőlegesen kötődő elvárások ugyanakkor, az iratmegőrző tevékenységen túl a közvetlen szolgáltató funkciók előtérbe kerülését – időleges primátusát – hozták magukkal. E tevékenységi kör a mintegy 420 ezres Baranya megye szinte valamennyi települését érintette. A Nyírfa utcai raktár felállításával a dömpingszerűen duzzadó, illetékességi körbe tartozó dokumentumtömeg elhelyezése biztosítottnak látszik.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

A Baranya Megyei Levéltár évkönyve sorozat
(1970-ig szerk.: Szinkovich Márta, 1971-től Szita László.)

Baranyai Helytörténetírás 1968. Pécs, [1968.]; Baranyai Helytörténetírás 1969. , 1969.; Baranyai Helytörténetírás 1970. Pécs, 1971.; Baranyai Helytörténetírás 1971. Pécs, 1972.; Baranyai Helytörténetírás 1972. Pécs, 1973.; Baranyai Helytörténetírás 1973. Pécs, 1973.; Baranyai Helytörténetírás 1974–1975. Pécs, 1976.; Baranyai Helytörténetírás 1976. Pécs, 1976.; Baranyai Helytörténetírás 1977. Pécs, 1979.; Baranyai Helytörténetírás 1978. Pécs, 1979.; Baranyai Helytörténetírás 1979. Pécs, 1979.; Baranyai Helytörténetírás 1980. Pécs, 1981.; Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982.; Baranyai Helytörténetírás 1982. Pécs, 1983.; Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. Pécs, 1985.; Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. Pécs, 1986.; Baranyai Helytörténetírás 1987–1988. Pécs, 1988.; Baranyai Helytörténetírás 1989. Pécs, 1989.; Baranyai Történetírás 1990–1991. Pécs, 1992.; Baranyai Történetírás 1992–1995. Pécs, 1995.;

Baranyai krónikaírás sorozat

1. Baranyai krónikaírás (1974) Pécs, 1975.; 2. Baranyai krónikaírás (1975) Szerk.: Bezerédy Győző. Pécs, 1976.; 3. Baranyai krónikaírás (1977) Szerk.: Bezerédy Győző. Pécs, 1977.; 4. Baranyai krónikaírás 4. Szerk.: Sándor László. Pécs, 1979.; 5. Baranyai krónikaírás (1979) Szerk.: Sándor László. Pécs, 1980.; 6. Tanulmányok Pécs város történetéből. Pécs város szabad királyi rangra emelésének 200. évfordulója alkalmából rendezett II. várostörténeti konferencia előadásai 1980. november 14. Szerk.: Sándor László. Pécs, 1982.; 7. Barakonyiné Winiczai Klára: Baranya aprófalvas településhálózatának múltja és jelene. Pécs, 1984.

Baranya sorozat

(Szerk.: Ódor Imre, 1998–1999-ben társszerkesztő Lengvári István)

Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. I. évf. 1988/1–2.; Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. II. évf. 1989/1–2.; Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. III. évf. 1990/1.; Baranya. Történelmi és honismereti évfeles folyóirat. III. évf. 1990/2.; Baranya. Történelmi és honismereti folyóirat. Emlékszám őszentsége II. János Pál látogatásának tiszteletére. IV. évf. 1991/1–2.; Baranya. Történelmi közlemények. V–VI. évf. 1992–1993/1–2.; Baranya. Történelmi közlemények. VII–VIII. évf. 1994–1995.; Baranya. Történelmi közlemények. IX–X. évf. 1996–1997.; Baranya. Történelmi közlemények. Emlékszám az 1848-49-es forradalom és szabadságharc tiszteletére. XI–XII. évf. 1998–1999. Pécs, 1999.

Baranya monográfia sorozat

A népi demokrácia kezdeti időszakának dokumentumai Baranyában. Szerk.: Kopasz Gábor –Szinkovich Márta. Pécs, 1971.
Válogatott dokumentumok a baranyai–pécsi munkásmozgalom történetéhez. III. 1929–1944. Szerk.: Babics András – Szita László. Pécs, 1972.
Lovász György – Wein György: Délkelet-Dunántúl geológiája és felszínfejlődése. Pécs, 1974.
Baranya megye természeti földrajza. Szerk.: Lovász György. Pécs, 1977.
Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. Szerk.: Bándi Gábor. Pécs, 1979.
Baranya megye földrajzi nevei. I–II. köt. Szerk.: Pesti János. Pécs, 1982.
A baranyai–pécsi munkásmozgalom története. 1–2. köt. Szerk.: Szita László. Pécs, 1985.
Baranya megye testnevelés- és sporttörténete. 1. köt. 1867–1945. Szerk.: Bezerédy Győző. Pécs, 1987.

Török kori kötetek sorozat

Nagy Lajos – Szita László: Budától–Belgrádig. Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez. A nagyharsányi csata 300. évfordulójának emlékére. Pécs, 1987.
Timár György: Királyi Sziget. Szigetvár várgazdaságának iratai 1546–1565. Pécs, 1989. (Baranya török kori forrásai I.)
Előadások és tanulmányok a török elleni visszafoglaló háborúk történetéből (1686–1688). Szerk.: Szita László. Pécs, 1989.
Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. A szigetvári történész konferencia előadásai a város és vár felszabadításának 300. évfordulóján (1989). Szerk.: Szita László. Pécs, 1993.

Tanulmányok és források Baranya megye történetéből sorozat

(Sorozatszerkesztő: Ódor Imre)

1. Hernádi László Mihály: A Baranyai Helytörténetírás (1868–1989) és a Baranyai Történetírás (1990–1993) repertóriuma. Pécs, 1995.
2. Süle Tamás: Százötven év pécsi orvosi érmei 1845–1995. Pécs, 1996.
3. Nagy Imre Gábor – Márfi Attila – Ódor Imre: Baranya megye évszázadai (1000–1918). Pécs, 1996.
4. Nagy Imre Gábor – Ódor Imre – Radnóti Ilona: Pécs–Baranya 1848-1849-ben. Pécs, 1998.
5. Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1938–1944. Pécs, 2000.
6. Mérey Klára, T.: Baranya megye útjai és útmenti települései a 19. sz. elején. Pécs, 2000.
7. Hágen József – Raýman János – Süle Tamás: Pécs–Baranya numizmatikai bibliográfiája. Pécs, 2000.
8. Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1923–1938. Pécs, 2001.
9. Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1945–1950. Pécs, 2002.
10. Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1950–1990. Pécs, 2003.
11. Füzes Miklós: Dokumentumok a pécsi cigányság történetéből 1959–1990. Pécs, 2003.
12. Mérey Klára, T.: Baranya megye települései az első katonai felmérés idején. Pécs, 2004.
13. Dokumentumok a baranyai cigányság történetéből. Pécs, 2005.
14. Füzes Miklós: Dokumentumok gróf Batthyány Kázmér közéleti tevékenységéről. Pécs, 2006.

Baranya Megyei Levéltár segédletei sorozat

(Sorozatszerkesztő: Ódor Imre)

1. Lengvári István: Dombay János irathagyatéka. Repertórium. Pécs, 2001.
2. Rozs András: A Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Szociáldemokrata Párt (SZDP) Baranya megyei és pécsi iratainak (1944–1948) repertóriuma. Pécs, 2005.

3. Márfi Attila: Vörös Vince irathagyatéka a Baranya Megyei Levéltárban. Pécs, 2009.

Baranyai Történelmi Közlemények Évkönyv sorozat
(Sorozatszerkesztő: Ódor Imre)
1. Ódor Imre – Rozs András (szerk.): Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2005. Pécs, 2006.
2. Nagy Imre Gábor (szerk.): Baranyai Történelmi Közlemények 2. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2006–2007. Pécs, 2007.
3. Rozs András (szerk.): Pécs és Baranya 1956-ban. A Baranya Megyei Levéltár Évkönyve 2008. Pécs, 2008.

Sorozatba nem tartozó kiadványok
Bernics Ferenc: Közoktatás és tanügyigazgatás Baranya megyében 1945–1985. Pécs, 1989.
Füzes Miklós: Az alsó- és középfokú nemzetiségi oktatás története Délkelet-Dunántúlon 1945–1985. Pécs, 1990.
Füzes Miklós: Batthyány Kázmér. Budapest, 1990. (Magyar história. Életrajzok)
Füzes Miklós: Forgószél. Be- és kitelepítések Délkelet-Dunántúlon 1944–1948 között. Tanulmány és interjúkötet. Pécs, 1990.
Füzes Miklós: Embervásár Európában. Hadifogoly magyarok a második világháborúban. Pécs, 1994.
Füzes Miklós: Valami Magyarországon maradt. A kitelepített magyarországi németek beilleszkedése Németországban. Etwas blieb daheim in Ungarn. Eingliederung der vertriebenen Ungarndeutschen in Deutschland. Pécs, 1999.
Nagy Imre Gábor – Ódor Imre – Vörös Huba: Levéltárismertető. Archivführer. Pécs, 2005.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

BARANYA VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

BaML IV. 1. Baranya vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1657) 1696–1848. 96,01 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1698–1848. 16 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1708–1848. 59,64 ifm.
c) Királyi és helytartótanácsi rendeletek, átiratok, folyamodványok 1730–1848. 0,6 ifm.
d) Szabályrendeletek, árszabások, vámtarifák 1731–1855. 0,45 ifm.
e) Országgyűlési iratok 1723–1848. 3,08 ifm.
f) Peren kívüli eljárás iratai 1696–1849. 3,7 ifm.
g) Nemesi jellegű összeírások, számadások 1741–1847. 0,5 ifm.
h) Nemességi vizsgálatok, bizonyságlevelek 1657–1912. 1,7 ifm.
i) Úrbéri iratok 1735–1848. 4,9 ifm.
j) Összeírások 1725–1870. 0,98 ifm.
k) Népösszeírások 1831–1847. 0,14 ifm.
l) Katonaállítási iratok 1742–1857. 0,42 ifm.
m) Bizottságok iratai 1742–1869. 2,1 ifm.
n) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek 1756–1851. 1,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az a) állagot Baranya megye 1698 és 1848 között tartott nemesi közgyűléseiről, külön-, ill. részgyűléseiről vezetett jegyzőkönyvei alkotják. Az általában több példányban készült jegyzőkönyvek ügyeiről tárgy- és névmutatók készültek. A jegyzőkönyvekben a közgyűlések időrendben folyamatosan következnek, az egyes közgyűléseknél a hely és időpont megjelölése után a résztvevők neve, tisztsége következik. A közgyűlésen tárgyalt ügyek évente 1-től számozva a tárgyalás sorrendjében következnek egymás után. A tárgycsoportos iratkezelés idejében (1701–1759, 1769–1778) a jegyzőkönyvi sorszám mellé ezt a jelzetet is bevezették. A tárgyalt ügyek a közigazgatás valamennyi tárgyát felölelik. Az 1698 és 1750 közötti, legrégebbi jegyzőkönyvek egyedülállóan értékesek. 1750-ig a törvényszéknek nem volt külön vezetett jegyzőkönyve, így a közgyűlési jegyzőkönyvek tartalmazzák a törvényszék anyagát is. Bár a kötetek mutatózását 1752-től felsőbb rendeletekkel folyamatosan szorgalmazták, a segédletek sajnos a mai napig hiányosak. 1698 és 1754 között (az 1711–1716 jegyzőkönyvet leszámítva) nem

készültek korabeli mutatók, csak 1754-ben kezdték el a jegyzőkönyvek folyamatos mutatózását. 1746-tól teljes a mutatók sorozata, emellett a jegyzőkönyvek egy részénél, a kötet végén találhatunk még mutatókat. Az első két kötethez a későbbiekben több részletes segédlet is készült. A Szadlits-féle latin nyelvű mutató mellett Koncsek Nándor 1868-ban magyar nyelvű mutatót készített, amely témakörök szerint igen részletesen közli a megyére vonatkozó adatokat. A jegyzőkönyvek egy részét restaurálták ugyan, de sajnos éppen a legrégebbi, s kiemelkedően értékes kötetek vannak a legrosszabb állapotban. Az állagban való kutatás csak a jegyzőkönyvekről készült mikrofilmen lehetséges.

b) A közgyűlési jegyzőkönyvekben előforduló ügyekhez kapcsolódó iratok a korai korszakban csak szórványosan maradtak fenn (1708 és 1750 között összesen 18 kisdoboz, 1,98 ifm.), de a 18. század második felétől már jobb a helyzet. Az iratok a jegyzőkönyvi mutatók alapján kutathatók. A közgyűlési iratokból már egykorúan is képeztek tárgyi csoportokat, így az összes fennmaradt irat egynegyede a c) – n) állagokban található.

c) A folyamodványok jegyzőkönyvei (1730–1783) a lakosok különféle ügyekben beadott kérvényeinek másolatát tartalmazzák. A kérvények nagy része úrbéri ügyekre, ill. adóelengedésre vonatkozik, a kérvényezők között sok a frissen betelepült német lakos.

f) A peren kívüli eljárás iratai a járási főszolgabírák bírói cselekményének anyagából kerültek évente jegyzékkel a közgyűlés útján a levéltárba, az 1729. évi rendelet alapján. Ez a közgyűlési iratok egyik legrégebbi iratait tartalmazó állaga. Az egyes ügyekhez általában többféle irat kapcsolódott, egy-egy eseményhez tehát több sorozatból lehet az iratokat összeszedni. (Tiltakozás után bírói megintés, eltiltás, vagy vizsgálat következhetett, ill. határjárás, helyszíni szemle, az ügy természete szerint.) A határjárások és bírói vizsgálatok során készült tanúvallomások a 17–18. század egyedülálló forrásai. A visszatekintő vallomások, arról a korszakról szolgáltatnak adatokat, amelynek lényegében semmilyen írásos emléke nem maradt fenn a megyében. A vallomások természetesen nem tekinthetőek minden téren hitelesnek, ám kellő kritikával, sok értékes információt szűrhetünk ki belőlük. A tiltakozások, eltiltások, határjárások iratai a sokszor zavaros birtokviszonyok tisztázását szolgálták, s így gyakran egyedülálló bizonyítékokat tartalmaznak. Az iratok egy részének (tiltakozások, eltiltások) a közgyűlési jegyzőkönyvekben is nyoma van.

Az állag iratai két nagyobb részből tevődnek össze, az első 9 sorozat (1696–1786) iratfajták szerint rendezett, ill. ezek segédleteit tartalmazza. Ezt a részt Boda Imre rendezte és lajstromozta az 1780-as évek második felében, a II. József korában történt bírói és közigazgatási ügyek szétválasztásakor. Az egyes sorozatok iratai időrendben követezve egy római és egy arab számból álló jelzettel vannak ellátva. Ez alól csak a 3. Bírói vizsgálatok sorozat mintegy kétdoboznyi „non regestratae” iratai képeztek kivételt; ehhez utólagosan készült segédletet. A nyolc sorozat lajstroma (elenchusa) és mutatója (indexe) sorozatonként külön kötetben található.(1. Bírói intések 1703–1786, 2. Bírói eltiltások 1701–1785, 3. Bírói vizsgálatok 1715–1786, 4. Be- és kitáblázások 1732–1757, 5. Tiltakozások 1700–1785, 6. Helyszíni szemlék 1741–1786, 7. Határjárások 1696–1786, 8. Végrehajtások, becsük, osztálylevelek 1720–1786, 9. Tanúsítványok 1699–1787.) Az állag második fele a 10–15. sorozat iratai (1787–1846) levéltárba kerülésük eredeti rendjében maradtak és a járási szolgabírák 1785 utáni anyagát tartalmazzák. Ebben a sorozatban az egyes iratfajták vegyesen foglalnak helyet járásonként, s azon belül általában évenként vannak elkülönítve. Az iratok nagy részéhez voltak eredeti, évenkénti jegyzékek. A hiányzó segédleteket később pótolták. (10. Baranyavári járás vegyes iratai 1782–1829, 11. Siklósi járás vegyes iratai 1786–1848, 12. Mohácsi járás vegyes iratai 1780–1846, 13. Hegyháti járás vegyes iratai 1782–1843, 14. Szentlőrinci járás vegyes iratai 1786–1839, 15. Pécsi járás vegyes iratai 1786–1848, 16. Leltárak, kimutatások, jegyzékek 1749–1785.) Az iratanyagban való kutatást egyrészt az eredeti segédletek, ill. azok fénymásolatai biztosítják. A hiányzó segédletek számítógépes jegyzékkel, helység- és személynévmutatóval lettek pótolva. Az állag irataiból mintegy kétdoboznyit restauráltak, ezek az állag végén helyezkednek el. A restaurált iratok eredeti segédletükben „R” betűs jelölést kaptak, valamint külön jegyzékben is megtalálhatók.

g) Az állag a nemesek, uradalmi tisztviselők, bérlők, plébánosok stb. név szerinti összeírásait tartalmazza.

h) A nemesség megyében való kihirdetésével kapcsolatos iratok – nemesi bizonyságlevelek, nemesi oklevelek másolatai, leszármazási táblák – családok szerint betűrendben sorakoznak. Itt vannak elhelyezve még a különféle ösztöndíjra, Teréziánumba való felvételre vonatkozó kérvények, mivel a nemességi származásra hivatkozva gyakran tanúsítványokat is csatoltak.

i) Az úrbéri iratok állag tárgya a községek úrbérrendezéssel kapcsolatos iratai, időhatára 1766–1790. Kivételt képeznek az úrbéri tabellák, amelyek 1848-ig kerültek ide, ill. az úrbéri szerződések az 1766 előtti évekből. Az állag hat nagyobb sorozatra tagolható: *1. Urbáriumok*, 1–371. tétel. A rendezés uradalmanként, azon belül községenként csoportosítja az összeírásokat, kilenc kérdőpontokra adott vallomásokat, az urbáriumokat, úrbéri tabellákat, és a végrehajtó tisztviselők jelentéseit. Az 1735 és 1810 közötti úrbéri szerződéseket is idesorolták, valamint az úrbéri tabellákat 1848-ig. A több községre vonatkozó összeírásokat, kilenc pontokat, és a végrehajtásról szóló jelentéseket uradalmanként rendezték, az urbáriumokat és úrbéri tabellákat községenként. Minden uradalom és minden község külön tételszámot kapott. Az úrbéri tabellák tartalmazzák a községek telkes jobbágyainak és zselléreinek név szerinti összeírását. A német anyanyelvű lakosok betelepülésének igen értékes forrásai a velük kötött úrbéri szerződések. Egyetlen uradalom, a Bellyei Uradalom iratanyagában (17. t.) találhatók meg a betelepülő német anyanyelvűek útlevelei. Azon községek, amelyeknek német nyelvű urbáriuma, úrbéri tabellája, vagy úrbéri szerződése maradt fenn (az iratanyag sorrendjében) a következők: Hertelend (Horváthertelend), Gyód, Vörösmart, Bán, Lucs, Szentistván, Villány, Eugénfalu (Jenőfalva), Keskend, Udvar, Szentmárton, Németbóly, Nyomja, Kassa, Devecser, Rácpetre, Vókány, Virágos, Kisbudmér, Jakabfalu, Kövesd, Hidor, Gyula, Bükkösd, Németmárok, Lapáncsa, Mekényes, Tófű, Ráckozár, Gödre, Abaliget, Hetvehely, Maróc, Köblény, Szalatnak, Szentgyörgy, Németszék, Barátúr, Tekeres, Kishertelend, Ófalu, Szederkény, Szajk, Babarc, Kisnyárád, Liptód, Maráza, Véménd, Szűr, Feked, Boda (Fazekasboba), Rácmecske, Varasd, Hird, Pécsvárad, Pusztafalu, Árpád, Nagypall, Szellő, Szenterzsébet (Püspökszenterzsébet), Kátoly, Lancsuk (Lánycsók), Himesháza, Geresd, Lak, Nádasd, Szárász, Óbánya, Újbánya, Szentlászló, Szopok (Mecsekfalu), Jánosi, Somberek, Bár, Godisa, Monosokor, Mánfa, Hásság, Kiskozár, Nagykozár, Apatin. *2. Úrbéri rendeletek* (Intimata in re Urbariali), 372–376. tétel. Az anyag évek szerint, azon belül az érkezés dátumának sorrendjében rendezett, s ez megegyezik a korabeli renddel. *3. Úrbéri kérvények jegyzőkönyvei (Protocolla instantiarum urbariali)*, 377–379. tétel. A két kötet, a közgyűlésen tárgyalt úrbéri panaszok, kérvények jegyzőkönyve, 1768-tól 1772-ig, és 1776-től 1781-ig időrendben tartalmazza az úrbéri panaszok tárgyát. *4. Úrbéri vizsgálatok (Investigationes urbariales)*, 380–664. tétel. Az investigatiókat az 1768. január 26-i úrbéri rendelet következtében járásonként a szolgabírónak, ill. alszolgabírónak egy ülnökkel kellett végrehajtani a megye minden egyes helységében. Az eligazodás a névmutató alapján lehetséges. 1768-tól 1786-ig készültek investigatiók, mellékleteik egyrészt a községi bizonyságlevelek, (melyek értékes községi pecsétlenyomatokat, valamint a községi bírók, esküdtek neveit is tartalmazzák) másrészt a panaszok, kérvények. *5. Földosztályozás, földmérői jelentések, tabellahitelesítéssel kapcsolatos jelentések*, 665–677. tétel. Egy 1767-es rendeletre készült el a megye községeinek földosztályozása. A földmérői jelentések (1775–1784) és a tabellahitelesítéssel kapcsolatos jelentések (1784–1799) uradalmanként rendezettek, névmutató segít az eligazodásban. *6. Úrbéri ügyek (Urbariale)*, 668–676. tétel. Az 1785 és 1789 közötti, évenként rendezett, a közgyűlés irataitól külön iktatószámmal elkülönített, iratok tartalmaznak úrbéri tárgyú panaszokat, kérvényeket, azokról szóló vizsgálatokat, rendeleteket, földmérői jelentéseket, tabellahitelesítéseket. Az anyag kutatását a tételek szerinti segédlet, ill. az ehhez készült helységnévmutató biztosítja.

j) Az állag sorozatai közül főként a „Parókiák összeírása 1733–1786”, a „Malmok összeírása 1815–1870” és a „Klauzál-féle iparösszeírás (Mohács, Pécs) 1848” tartalmazhatnak német lakosokra vonatkozó adatokat.

k) A járások szerint végzett összeírás a németek lakta községek esetében lehet érdekes.

l) Az állítási lajstromok név szerinti anyaga különösen a Pécsi járás esetében értékes forrás.

m) A 19 különféle ügyben alakult bizottság iratai több szempontból világíthatják meg a megye német lakosainak életét. 1. A Bezdányi Duna szabályozására kiküldött bizottság iratai 1778–1839. 2. A Dráva szabályozására kiküldött bizottság iratai 1743–1847. 3. Fekete-víz szabályozására kiküldött bizottság iratai 1770–1851. 4. Kapos vize lecsapolására kirendelt központi választmány, majd Zichy-csatornai küldöttség iratai 1820–1847. 5. Kolera választmány iratai 1830–1832. 6. Marha dögvész választmány iratai 1768. 7. Baranya Megye Fiók Gazdasági Egyesület választmányának iratai 1845–1848. 8. Református lelkészek, tanítók járandósága vizsgálatára alakult választmány iratai 1812–1869. 9. Árvák vagyonát felügyelő választmányok iratai 1801–1840. 10. Újoncállítási választmány iratai 1841. 11. Számadásokat vizsgáló választmány jegyzőkönyvei 1841–1850. 12. Adamovics bizottság iratai 1802–1838. 13. Németürög határa, ill. adózása ügyében alakult választmány iratai 1790–1846. 14. Pécs város ügyében alakult választmány iratai 1742–1760. 15. Dombóvári Uradalom ügyében alakult választmány iratai 1780–1781. 16. Pálos kolostor épülete ügyében alakult választmány iratai 1817–1830. 17. Utak, hidak összeírására kiküldött választmány iratai 1763. 18. Posta- és országútra ügyelő választmány iratai 1831–1847. 19. Somssich Pongrác főispáni beiktatásának ünnepségére alakult választmány iratai 1835–1836.

BaML IV. 2. Baranya vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1784–1789. 7,5 ifm.
a) Iktató-jegyzőkönyvek 1787–1789. 0,36 ifm.
b) Iratok 1786–1789. 6,72 ifm.
c) Normalienbuch, rendeletek 1787–1788. 0,14 ifm.
d) Népszámlálási iratok 1784–1788. 0,28 ifm.

II. József reformintézkedéseinek egyike volt a vármegyei önállóság megszüntetése, és a kerületi igazgatási rendszer bevezetése. Az uralkodó így kísérelte meg ellehetetleníteni a központi kormányzattal szembenálló rendi ellenállást. Az 1785. június 1-jén életbe lépett rendelkezés értelmében felmentették tisztségükből a vármegyei főispánokat, és kerületi királyi biztosokat neveztek ki. A kerületi biztosok széles – a közigazgatást, az igazságszolgáltatást, és a kamarai igazgatást felölelő – hatáskörrel rendelkeztek. Az ország területét 10 kerületre osztották: I. Nyitrai, II. Besztercebányai, III. Kassai, IV. Munkácsi, V. Nagyváradi, VI. Temesvári, VII. Pesti, VIII. Győri, IX. Pécsi, X. Zágrábi.

Irodalom:

A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848–1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. (A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 4.)
Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)
BKMÖL IV. 401. Főisp. 467/1945.
Csanád megye levéltára 1710–1950. Szerk.: Blazovich László. Szeged, 1984. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai I.)
Csongrád megye levéltára 1723–1950. Szerk.: Blazovich László. Szentes, 1986. (A Csongrád Megyei Levéltár Kiadványai II.)
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

Az iktatószámos iratok tárgya éppoly változatos, mint a vármegye nemesi közgyűlési iratainak. Az iratok többsége és az összes jegyzőkönyv német nyelvű. A népszámlálás iratai sajnos csak két községben maradtak fenn.

BaML IV. 6. Baranya vármegye adószedőjének iratai (1579) 1705–1851. 8,78 ifm.
a) Országos összeírás (Conscriptio Regnicolaris) 1828. 3,6 ifm.
b) Kamarai összeírások másolatai 1579–1696. 0,1 ifm.
c) Háziadó összeírások 1711–1752. 1,44 ifm.

d) Adószedői számadások 1705–1850. 1,96 ifm.
e) Bevételi és kiadási naplók 1837–1851. 0,7 ifm.
f) Községi rovatos összeírás és adókivetés 1812–185. 0,14 ifm.
g) Adófizetési jegyzékek 1840–1841. 0,14 ifm.
h) Adószedői számadások mellékletei 1796–1851. 0,7 ifm.

A megyei adószedő (perceptor) feladata az állami és a vármegyei adók beszedése, kezelése volt (lásd! az 1715. évi LVII. tc.-t). Az országgyűlés által megszavazott, ill. az uralkodó által kivetett adók összegét minden évben megkapták a vármegyék, és azt a perceptor helységekre lebontotta a korábban készített rovásos összeírás alapján. Az adókivetés és beszedés a dicalis összeírások alapján zajlott le. Az adóösszeírást a szolgabírák és esküdtek végezték. Az összeíró biztosok számba vették a jobbágyokat, a velük egy kenyéren élő családtagjaikat, szolgálóikat, jószágállományukat, ingatlanjaikat – ház, föld, malom –, egyéb jövedelmeiket – kocsma, mészárszék, haszonbérlet, kézművesség, kereskedelem, pálinkafőző üst, méhkasok –, valamint a közös haszonvételeket – legeltetés, fuvarozás, nádvágás. Az adóösszeíráskor feltüntették azt is, ki milyen címen – papok, honoráciorok, obsitos katonák, inszurgensek, megyei bábák – nyert felmentést az adófizetés alól. Az adószedő évente hivatalos számadást készített, és azt a nemesi közgyűlésnek bemutatta. Az adószedő feladata volt ezenkívül a megyei közmunkák megszervezése, valamint a megyei nemesség katonai felajánlásokkal kapcsolatos összeírásainak elkészítése.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

a) Az országos összeírás állagában csak az 1828-as községenkénti összeírás lett elhelyezve, a korábbi országos összeírások a háziadó összeírások (IV. 6. c) kötetei között találhatók. Az összeírások tartalmazzák az adózók nevét, foglalkozását, valamint az ingatlanra, terményre, állatállományra, terméshozamra, jövedelmezőségre vonatkozó adatokat. A községek egykorú neve szerinti betűrendbe van rendezve, de névmutatój segíti az eligazodást. A hiányzó füzetek másodpéldányai a BaML mikrofilmtára I. 21 – I. 27. számú mikrofilmjein találhatók meg.

b) A kamarai összeírások másolatai három kötetből áll. Az 1. és a 2. köteteket Ungár László másolta, eredetijük a bécsi Hofkammer Archivban van. A 3. kötet másolását Szalai Béla végezte, ennek eredetije O.L. Dic. conscr. Tom. III. Téves olvasás következtében különösen a családnevek írása nem megbízható. A telkes jobbágyok nevén kívül az igavonó állatok, termények vannak feltüntetve, valamint minden egyes községnél részletes leírás található, amelyben szerepel a török és katolikus földesúr neve és az adó nagysága.

c) A háziadó összeírások állaga a megyei adószedő által 2-3 évente készített összeírásokból keletkezett. Az egyes községek a tulajdonos birtokosok szerint csoportosítva, szomszédságuk sorrendjében lettek összeírva. Az összeírások anyaga részben név szerinti részletes összeírások, részben falvankénti összesítő kötetekből áll. A megyei összeírások közül 3 kötet, az országos összeírás során keletkezett az 1715. évi 4. és 5. (összesítő) kötetek, valamint az 1720. évi kötet. Az 1711–12. évi a nádor rendeletére készült, és célja nemcsak a népesség és a vagyoni helyzet felmérése volt, de a Rákóczi szabadságharc során emberéletben és állatállományban esett károk feltérképezése is. A népesség státuszára vonatkozóan csak két kategóriát használ: a jobbágyok és a zsellérek számát tünteti föl, valamint a rabságba hurcoltak, a rácok vagy kurucok által megöltek és a pestisben meghaltak létszámát közli. Szerepel az is, hogy a falut felégették vagy kirabolták-e. Az adóösszeírások kötetei nem egységesek. A név szerinti összeírások tartalmazzák a jobbágyok (hospites) számát, ezek nős fiait és testvéreit, akik egy háztartásban éltek vele (filii et fratres uxorati), a nőtlen fiúkat (inuxorati), a zselléreket. 1728-tól külön a házas és házatlan zselléreket (inquilini, subinquilini). 1713-tól valamennyi özvegyet külön rubrikában írtak össze a vagyonukkal együtt egészen 1734-ig, utána a vagyon feltüntetése már nem szerepelt, mert adómentességet élveztek. Az 1737., 1741., 1742. és 1748. évi összeírásokban csak a nevük mellett szerepelt a „vidua” megjegyzés. Ez a német anyanyelvű lakosságra vonatkozó legértékesebb és

leginkább kutatott forrás, ami annak köszönhető, hogy a betelepülő (advena) lakosokat a falu adózóinak nevei után külön felsorolták, azt is feltüntetve, hogy melyik évben jöttek a településre, sőt némely esetben (sajnos nem mindig) az is szerepel, hogy honnan jöttek. Ugyancsak külön kiemelték a nemeseket, a molnárokat, a görög kereskedőket, s a cigányokat. Nem szerepelnek az összeírásokban a nők, (az özvegyek kivételével), a kiskorú gyermekek mindkét nemből, és az uradalmi alkalmazottak egy része, különösen azok, akik a majorságokban éltek. A házak számának feltüntetése csak három évnél szerepel (1742, 1748, 1752). Az összeírások köteteiről községnévmutató készült, amely biztosítja a gyors eligazodást.

e) A vármegye gazdálkodására, a tisztviselők alkalmazására, az egyes községek adózására vonatkozó adatokat találhatunk a számadási kötetekben. A megyei iratok között ez a legteljesebb sorozat, amelyet jól kiegészít a bevételi és kiadási naplók állaga.

f) A töredékes állag 3 sorozata: a járások, ill. községek adóösszeírása és a szegény adózók községenkénti összeírása. Az adóösszeírások községek szerint, ill. azon belül adózók szerint a házi- és hadiadó összegének megállapításához szükséges adatokat tartalmazza, kitérve az állatállományra, földbirtokra, malmok, kereskedők, mesterek számára. Kizárólag 1-1 évet érint, és csak mintegy 10 községre vonatkozik: Bogád, Csebény, Gyűrűfű, Kemse, Kishajmás, Nagyfalu, Nagykozár, Okorág, Oroszló, Ráckozár, Ráctöttös, Varjas. A Mohácsi járás összeírásai csak összesítő adatokat tartalmaznak, a Siklósi járás pedig hiányzik. A szegény adózókra vonatkozó összeírás (1846) szintén nagyon hiányos. A néven kívül tartalmazza polgári állapotukat, életkorukat, vallásukat, családi állapotukat. Szegény adózónak azok minősültek, akiknek vagyona 100 ezüst forintnál nem ért többet. Az alábbi 50 község többségében jelentős számú német anyanyelvű lakosság volt: Apátvarasd, Babarc, Bár, Berkesd, Cseledoboka, Cselegörcsöny, Ellend, Erdősmecske, Fazekasboda, Geresd, Hercegszabar, Hidas, Himesháza, Kátoly, Kisnyárád, Lánycsók, Lovászhetény, Maráza, Máriakéménd, Márok, Nyomja, Óbánya, Ófalu, Olasz, Pécsvárad, Pusztakisfalu, Püspöklak, Püspöknádasd, Püspökszenterzsébet, Somberek, Szajk, Szebény, Szederkény, Szellő, Szűr, Véménd, Versend, Zengővárkony, Zsibrik.

g) A járások szerint összeírt községek 1840–41. évi adózási adatait tartalmazza.

h) Az állagban a számadásokhoz csatolt különféle számlák, nyugták, orvosi receptek találhatók.

BaML IV. 8. Baranya Vármegye Törvényszékének iratai 1716–1850. 22,4 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1750–1850. 3,7 ifm.
b) Peres iratok 1754–1850. 7,16 ifm.
c) Befejezett perek 1716–1842. 9,72 ifm.
d) Feljebbvitt perek 1827–1848. 0,56 ifm.
e) Úriszéki jegyzőkönyvek 1753–1787. 1,26 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A jegyzőkönyvek a törvényszéki ülések szerint tartalmazzák röviden az egyes ügyeket. 1787 és 1790 között nincsenek jegyzőkönyvek. 1848-tól a polgári és büntető perek külön kötetekben szerepelnek. A jegyzőkönyvek nyelve 1806-ig latin, utána általában magyar. A kutatást mutatókönyvek segítik. A peres iratok 1842-ig igen csekély mennyiségűek, ugyanis a befejezett perek külön állagban vannak rendezve. Utóbbiak mutatójában személyekre és helynevekre lehet keresni, a jegyzékben az ügy tárgya is jelezve van. A mutató első fele (1789-ig) latin nyelvű és az ügyek részletesen leírtak. 1790-től a lajstrom magyar nyelven csak egy-egy szóval adja meg az ügy tárgyát. Az 1820-as évek végéig a polgári és büntető perek vegyesen sorakoznak, ezután külön- külön sorozatban találhatók. Külön állagban vannak a törvényszékre felterjesztett úriszéki jegyzőkönyvek. Az uradalmanként rendezett jegyzőkönyvek szinte kizárólag úrbéri tárgyúak, emiatt a betelepült német anyanyelvű lakosság úrbéri viszonyainak kutatásához elsőrendű forrás.

BaML IV. 9. Baranya Vármegye II. József-féle Törvényszékének iratai 1787–1790. 2 ifm.

II. József reformintézkedései nemcsak a vármegyei közigazgatás, hanem a bíráskodás területére is kiterjedtek. 1785. szeptember 25. és december 12. között kiadott rendeleteivel (Novus Ordo Judiciarius) átszervezte az igazságszolgáltatás intézményrendszerét. Megszüntette az alispáni és a főszolgabírói ítélőszéket, majd 1787. április 2-án kelt intézkedésével (Sanctio Criminalis Josephina) megvonta az úriszékektől a büntető hatalmat. Az új bíráskodási eljárásban a nemesek és nem nemesek egyforma elbírálás alá estek. Szervezetileg a következőképpen alakult át az igazságszolgáltatás: az ország új közigazgatási-területi beosztásának megfelelően 38 elsőfokú bíróságot (Judicium Subalternum) szerveztek. Ezek átvették az addigi vármegyei sedriák és úriszékek büntető joghatóságát. Az új rendszer 1787 szeptemberétől 1790 áprilisáig működött. A haldokló II. József 1790. január 26-án visszavonta Magyarországra vonatkozó rendeleteit.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A II. József korabeli elsőfokú bíráskodás iratai többsége német nyelvű, a kutatást többféle (iktatókönyvi, lajstromozási) mutató könnyíti meg.

BaML IV. 10. Baranya vármegye főszolgabíráinak bíráskodási iratai 1827–1849. 0,7 ifm.

A vármegyei közigazgatás működésében jelentős feladat hárult a szolgabírói hivatalokra. A szolgabírókat a megye nemesi küldöttei választották a közgyűlésen. Felettes hatóságaik az alispánok voltak. A szolgabírói tisztség alapját a nemesek bíráskodási joga képezte. Eleinte a jogszolgáltatás volt a legfontosabb tevékenységi területük, később a közigazgatás területén végzett munkájuk vált egyre jelentősebbé. A megyék területét a bíráskodási és a közigazgatási feladatok minél jobb ellátása érdekében járásokra (processus) osztották, és adott esetben még kisebb egységeket, kerületeket (circulus) is kialakítottak. A járások élén a főszolgabírók (judex nobilium – judlium) álltak, a kerületek élén a szolgabírók és alszolgabírók (vicejudlium). A főszolgabíró feladata volt a járás ügyeinek intézése, a feljebbvalók leiratainak ügyében történő intézkedés. Hatáskörébe tartozott a katonaállítás (statutio militum) ellenőrzése, a lakosság összeírásának (popularis conscriptio) felügyelete, a helységek különféle kötelezettségei végrehajtásának – előfogat, portio kiállítása, közmunkák végzése – lebonyolítása. Intézkedett az inszurrekciós ügyekben – nemesség összeírása háború idején –, felügyelte az utak, hidak, gátak rendben tartását. Végrehajtotta az alispán utasításait, meghallgatta a lakosság panaszait és intézkedett ügyeikben. A szolgabírói ítélőszék (forum judlium) intézménye a járásokban a 18. században alakult ki. A főszolgabíró (szolgabíró) egy esküdttel egyetemben 3000 Ft-ig terjedő polgári peres ügyekben, valamint 12 Ft-ig, – ill. nem nemesek esetében 12 botütésig – terjedő kihágási ügyekben ítélkezhetett. A szolgabírák segítőtársa a közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyekben egyaránt az esküdt (juratus assessores – jurassor) volt. A szolgabírák mellett egy rendes és több tiszteletbeli esküdt (honorarius jurassor) működött. A legfontosabb ügyekben a szolgabíró és az esküdt mint hiteles tanúbizonyság (testimonium legale) szerepelt.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A főszolgabírák szóbeli bíróságának iratai járásonként, azon belül időrendben rendezettek. A német anyanyelvű lakosok kutatásához különösen a Pécsi és a Mohácsi járás főszolgabíráinak iratai használhatók.

BaML IV. 18. Baranya Vármegye Levéltárára vonatkozó iratok 18–20. sz. 1,12 ifm.

A levéltári iratkezeléshez kapcsolódó iratokon kívül ebbe a fondba sorolták a levéltárosok által végzett kutatások iratait, a különféle iratátadási jegyzékeket, valamint a vármegye hivatali

működésével kapcsolatban keletkezett iratokat, s a vármegyei épületekkel kapcsolatos terveket, leírásokat.

BaML IV. 19. Vármegye tisztviselői után maradt iratok 1766–1857. 1,26 ifm.
a) Baranya vármegye főispánjainak, alispánjainak címzett iratok 1768–1849. 0,14 ifm.
b) Kajdacsy Antal siklósi esküdt, majd szentlőrinci szolgabíró iratai 1766–1839. 0,28 ifm.
c) Barthos Eduárd mohácsi szolgabíró után maradt iratok 1838–1847. 0,14 ifm.
d) Petrás Lajos ügyvéd után maradt peres iratok 1789–1833. 0,42 ifm.
e) Rihmer János tiszti főügyész után maradt peres iratok 1838–1849. 0,07 ifm.
f) Sauska Keresztély mohácsi szolgabíró, majd alispán után maradt iratok 1787–1857. 0,14 ifm.
g) Gyulai Gál Ferdinánd alispán után maradt iratok 1844–1847. 0,07 ifm.

A vármegye tisztviselői után maradt vegyes iratok között számos német anyanyelvű lakosra vonatkozót is találhatunk. Az állagok segédlettel való ellátottsága igen eltérő, vannak igen részletes jegyzékek (például Petrás Lajos ügyvéd iratairól), de vannak amelyek csak az iratok egyenkénti átnézésével kutathatók.

BaML IV. 20. Letétek levéltári gyűjteménye 1607–1966. 1,82 ifm.
a) Egyházlátogatási jegyzőkönyvek 1817–1946. 0,56 ifm.
b) Futólevelek jegyzőkönyvei 1815–1863. 0,42 ifm.
c) Szabadszentkirályra vonatkozó iratok 1607–1914. 0,28 ifm.
d) Egyéb forrásból származó (nem vármegyei) iratok 1743–1966. 0,56 ifm.

a) Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek a plébániák neve szerinti betűrendben sorakoznak, a gyors eligazodást névmutató segíti. A jegyzőkönyvek nagy többsége Szepesy Ignác püspök 1829–1830. évi látogatásakor készült.

d) Ebben az állagban különösen a pécsváradi párbérkönyv és a mágocsi plébánia története lehet érdekes, mivel mindkét mezőváros igen jelentős számú német anyanyelvű lakossággal rendelkezett.

BaML IV. 101. Baranya Vármegye Bizottmányának iratai 1848. 0,74 ifm.

Baranya vármegye bizottmányi jegyzőkönyve az utólag készült mutatókönyv segítségével kutatható. Mindössze 4 doboz iratanyag maradt meg. A történeti kutatások szerint a német anyanyelvű népesség a szabadságharcból (nemzetőrség stb.) éppúgy kivette részét, mint a magyar anyanyelvűek.

BaML IV. 103. Baranya vármegye alispánjának és cs. kir. kormánybiztosának iratai 1849–1850. 1,13 ifm.

Lásd: BéML IV. 104. 1848. január végén Baranya megyében az 1848-as megyebizottmány működése befejeződött, mert a megye a császári csapatok ellenőrzése alá került. A megye közigazgatását a királyi biztos, majd a kerületi főispánok (biztosok) és az alájuk rendelt alispánok, majd kormánybiztos-megyefőnökök irányították.

A fond három részből áll. Az 1849. évi egybekötött jegyzőkönyvekből és a hozzá tartozó iktatott iratanyagból, a nem iktatott alispáni (vegyes, regesztrálatlan) iratokból és az ugyancsak iktatás nélküli cs. kir. kormánybiztosi iratokból. A megyefőnök 1850. január 1-től iktatta az elnöki és általános iratait, bizonyos kormánybiztosi iratokat azonban mégis külön kezeltek. Az 1849. évi közigazgatási jegyzőkönyveket utólag kötötték egybe. Tartalmazza az 1849. január 4-i bizottmányi ülés jegyzőkönyvét (1–25. sz.), a bizottmányi üléseket pótló törvényszéki ülések jegyzőkönyvét (1849. január 4–április 6., 1–40. sz.) és az alispáni elnöki levelezési jegyzőkönyvet (1849. április

26–1849. december 29., 1–542. sz.) Az alispáni kiküldetési tárgyalási jegyzőkönyv elveszett, csak az iratok vannak meg. Az 1849. évi közigazgatási jegyzőkönyvet 1861-ben Koncsek Nándor levéltárnok mutatózta, mutatója a kiküldetési tárgyalási jegyzőkönyvet is felöleli. Az alispáni elnöki és tárgyalási iratok tulajdonképpen az alispáni iratkezelés két sorozatát jelentik: az elnöki iratok a kimenő leveleket, a kiküldetési tárgyalási iratok az érkező leveleket és az ügy elintézését tartalmazzák. Így érthető, hogy az alispáni tárgyalási iratokon is „eln." irattári jelzet található. Az elnöki kifejezés itt azt jelenti, hogy az alispán az ügyeket a maga hivatalában intézte és nem testületileg (bizottmányban). Az alispáni regesztrálatlan és az iktatás nélküli cs. kir. kormánybiztosi iratoknak nincs segédlete, kizárólag átnézéssel kutathatók. Az iratok egy része német nyelvű.

BaML IV. 152. Baranya Megyei Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1861 (1864). 51,17 ifm.
a) Megyefőnöki elnöki iratok 1851–1860. 6,24 ifm.
b) Megyefőnöki általános iratok 1850–1861. 42,08 ifm.
c) Katonai iratok 1853–1858 (1864). 2,29. ifm.
d) Útlevéljegyzőkönyvek 1849–1855. 0,14 ifm.
e) Népszámlálási iratok 1850–1857. 0,42 ifm.

Az 1848–1849. évi szabadságharc leverése után az ország igazgatásának történetében is új fejezet kezdődött. 1849. október 24-én közzétették a „Magyarország ideiglenes közigazgatási rendezése" c. rendeletet, amely az újonnan kiépített közigazgatási rendszert szabályozta. A rendelet rögzítette a már fennálló, katonai és polgári kormányzást egyesítő állapotot. A végrehajtó hatalmat Julius Jacob von Haynau, az osztrák hadsereg főparancsnoka gyakorolta, aki mellé polgári ügyekben meghatalmazott császári biztost neveztek ki, báró Geringer Károly belügyminiszteri tanácsos személyében.

Magyarországot öt katonai kerületre – soproni, pozsonyi, kassai, pest-budai, nagyváradi – osztották, amelyek a kiépülő polgári közigazgatásnak is alapjául szolgáltak. A kerületek élére főispánokat állítottak. A kerületeket alkotó megyék élén a megyefőnökök álltak. A korszak jellemzője az erős központosítás, a tisztviselők, a községek, a lakosság szigorú ellenőrzése. A megyefőnökök a politikai, az igazságszolgáltatási és az adóügyi közigazgatási teendőket egyaránt ellátták. Hatóságuk alá tartoztak a városok, a járások, élükön a cs. kir. szolgabírókkal. Feladataik közé tartozott a rendeletek, jogszabályok, felsőbb utasítások kihirdetése és végrehajtásuk ellenőrzése. Első fokon intézkedtek katonai – újoncozás, beszállásolás, előfogatolás –, közbiztonsági, földművelésügyi és összeírási ügyekben. Hatáskörük kiterjedt – többek között – az ipari, kereskedelmi, építészeti, egyházi, iskolai, telekkönyvi, árvákat érintő ügyekre. Felügyelték a különféle engedélyek – utazási, fegyvertartási engedélyek, vándorkönyvek, házaló könyvek – kiadását és ezek nyilvántartását. A közigazgatási adminisztráció területén 1854-től a német nyelv használata csaknem kizárólagos volt.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A neoabszolutizmus idején a megyei hatóságok nagyon sok felmérését készítettek a kormányzat utasítására. Sok adat található a nemzetiségekre vonatkozóan, hiszen gyakran rákérdeztek a használt nyelve. Különösen sok információ van az egyházakra és iskolákra, a céhekre (iparosokra, kereskedőkre), a közigazgatásra, zsidókra és cigányokra vonatkozóan is.

A megyefőnöki általános iratok 1854–1860 között kútfő rendszerben találhatók, ahol főként az V. Ország- és népismeret, X. Iskolaügyek, XI. Vallási ügyek, XX. Községek kútfők közölnek sok adatot a nemzetiségekről. A megyefőnöki elnöki és általános iratok mutatókönyvei elsősorban névmutatókönyvek, amelyekben személy és községnevekre lehet keresni. Az 1850. évi népszámlálás az első olyan népszámlálás, amelynek adatai nemcsak a népesség számát, hanem a nemzetiségét és vallását is tartalmazzák.

1850-től az ügyiratkezelés nyelve részben német, 1854–1860 között a megyei közigazgatás nyelve teljesen német, a járásoké pedig többségében német.

BaML IV. 154. A Baranyai (Pécsi) Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai 1850–1861. 39,01 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1852. 0,19 ifm.
b) Pécsi Cs. Kir. Megyetörvényszék polgári perei 1850–1861. 12,02 ifm
c) Pécsi Cs. Kir. Megyetörvényszék büntető perei 1850–1861. 19,47 ifm.
d) Pécs Cs. Kir. Megyetörvényszék Baranya megyére vonatkozó büntető perei 1854–1861. 5,25 ifm.
e) Pécsi Cs. Kir. Megyei Büntetőtörvényszék társasbírósági (collegialis) büntető perei 1850 1854. 1,48 ifm.
f) Betáblázási iratok 1853–1857. 0,6 ifm.

A polgári és büntetőügyek iratai elvileg a nemzetiségek együttélésének egyik legjobb forrásai. Átnézéssel kutathatók, mert a névmutatókönyvek az ilyen tárgyú kutatásokhoz nem használhatók. A d) állag IV. kútfője tartalmazza a hagyatéki ügyeket; az ebben található hagyatéki leltárak az egyes nemzetiségek eltérő tárgyi kultúrájának jó forrásai.

BaML IV. 155. Baranya Vármegye Cs. Kir. Úrbéri Törvényszéke iratai 18–20. sz. 23,77 ifm.
a) Iktatott iratok 1856–1874. 0,93 ifm.
b) Úrbéri (birtokrendezési) perek iratai Abaliget–Zsibrik 1781–1914. 20,44 ifm.
c) Úrbéri (birtokrendezési) földkönyvek és telekkönyvek Babarc–Zók. 2,4 ifm.

A községek lakóinak gazdasági helyzetét elsősorban az 1850-es évektől lezajlott úrbérrendezés döntötte el. A birtokrendezési perek a földbirtok megoszlását, s az eljárás menetét tartalmazzák. A hozzájuk tartozó földkönyvek, telekkönyvek névanyaga jól tükrözi a nemzetiségi megoszlást.

BaML IV. 156. A Pécsi Cs. Kir. Államügyészség iratai 1850–1861. 4,9 ifm.

BaML IV. 157. A Pécsmelléki Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai 1850–1854. 1,54 ifm.

BaML IV. 159. A Hegyháti Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1843) 1848–1861. 2,38 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202.

BaML IV. 160. A cs. kir. közjegyzők (dárdai, pécsi, mohácsi) iratai 1854–1861. 0,3 ifm.

BaML IV. 162. Cs. kir. járásbíróságok (siklósi, mágocsi) iratai 1850–1854. 0,28 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. A Pécsi Cs. Kir. Államügyész a megyetörvényszék mellé rendelt vádhatóság volt. Iratanyaga mutatókönyvek segítségével kutatható. A járások közül elsősorban a Pécsi, a Mohácsi, a Hegyháti és a Dárdai járás bírt jelentős német anyanyelvű lakossággal. Baranyában egyedül a hegyháti szolgabírónak maradt fenn neoabszolutizmus kori iratanyaga. A járásbírósági és közjegyzőségi iratok ugyancsak töredékesek.

BaML IV. 252. Baranya vármegye királyi biztosának (főispáni helytartójának) iratai 1861–1867. 3,34 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 2,92 ifm.
b) Általános iratok 1865–1866. 0,14 ifm.

c) Pécs városára vonatkozó iratok 1861–1867. 0,28 ifm.

A Schmerling nevével is fémjelzett ún. provizóriumot a neoabszolutizmus második (a mintegy tizenegy hónapig tartó alkotmányos kormányzást követő), 1861–1867-ig tartó időszakaként tartja számon a történelem. A vármegyék irányítását főispáni helytartók látták el. A provizórium a korábbi, Bach-korszakbeli erőszakrendszer enyhébb változata volt, politikája a kiegyezés előkészítését is szolgálta. A közigazgatási szervezet továbbra is erősen centralizált módon működött, az 1848–1849-es szabadságharc exponált személyiségeit állandó megfigyelés alatt tartották, esetenként körözték, korlátozták a sajtószabadságot és a gyülekezési jogot. Ugyanakkor a centralizált bürokrácia a polgárosodás meggyorsításának lehetőségeit teremtette meg.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A királyi biztos volt a legfőbb politikai hatalom a megyében, akinek iratai nemcsak a politikai, bizalmas, hanem az általános történeti iratokat is tartalmazzák. Különösen sok érdekes adat található az iskolákra, a közigazgatásra, az egyesületekre vonatkozóan. A mutatókönyvek való kutatás a személyek, a helységnevek és ritkábban a tárgyak vezérszavai alapján lehetséges.

BaML IV. 254. Baranya Vármegye Bizottmányának iratai 1861. 0,7 ifm.

Lásd: BéML IV. 101 előtt.

BaML IV. 255. Baranya Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 4,6 ifm.

Az 1861. évi és az 1867–1871. évi megyebizottmány közgyűlési jegyzőkönyvei, azok mutatói és iratai egyaránt a kutatás rendelkezésére állnak. A viszonylag nagy mennyiségű irat tematikája felöleli a közigazgatás szinte valamennyi ágát.

BaML IV. 260. Baranya vármegye első alispánjának elnöki iratai 1861. 0,32 ifm.

Lásd: BéML IV. 256.

BaML IV. 261. Baranya vármegye első alispánjának iratai (1857) 1861–1867. 14,15 ifm.
a) Elnöki (alispáni) iratok 1861–1867. 1,68 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 11,75 ifm.
c) Baranya vármegye községeinek határleírásai 1857–1865. 0,72 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. Az első alispáni elnöki iratok az 1861-es alkotmányos főispán viszonylag csekély mennyiségű iratanyagát tartalmazzák. Az iratok mutatóval ellátottak. A Schmerling-provizórium kinevezett első alispánjának elnöki iratai főként a megye közbiztonságára (fegyverengedélyek stb.) tartalmaznak adatokat. Mutatójuk nincs, ezért átnézéssel kutathatók. A közigazgatási iratokban különösen az iskolákra, az egyházakra és a közigazgatás nyelvére vonatkozó iratok érdemelnek figyelmet. A mutatókönyvek elsősorban név- és helységnév mutatókönyvek.

A községek határleírásait és térképeit 1858 és 1864 között készítették, számuk meghaladja a kétszázat. Német–magyar vagy csak német nyelvűek. A mérnökök segédeikkel bejárták egy-egy község határát, leírták, hogy pl. északnak tartva 100 lépésre találunk egy nagy körtefát, innen a határ halad tovább északkeletre, itt emeltek egy határhalmot stb. Bizonyos részenként a szomszédos község elöljárói (bíró, esküdtek) a falu pecsétjével és aláírásukkal (esetleg keresztvonással) hitelesítették a határleírást. A mérnökök igen pontos munkával mindegyikhez készítettek egy kis térképvázlatot 13 x 10 cm, 15 x 12 cm, ritkábban nagyobb méretben. A rajzok elsősorban a község határának vonalát, a határ leírásában szereplő, számmal megjelölt pontokat, a határjeleket (természetes vagy mesterséges határjeleket) ábrázolják. Ezeken a rajzokon látható még a falu központja, legtöbbször a temploma és a település szerkezete is; ám minden esetben

ábrázolják a főbb utakat, vízfolyásokat. Viszonylag sok térkép mutatja a művelési ágakat, de legalább az erdőket, szőlőket. A térképeken a 18. század óta következetes szín-jelöléseket használtak: a belterületet piros vagy sötétrózsaszín, a szántóföldet a sárga különböző árnyalatai vagy fehér, törtfehér, a rétet, kaszálót zöld, a legelőt ettől eltérő zöld, a szőlőt rózsaszín, az erdőt fekete vagy szürke jelzi.

BaML IV. 262. Baranya vármegye alispánjának iratai 1867–1871. 7,76 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 6,82 ifm.
b) Az 1869. évi népszámlálás iratai 1869–1870. 0,28 ifm.

Lásd: BéML IV. 258. Az alispáni iratanyag sok általános történeti adatot tartalmaz. A mutatókönyvek inkább név- és helységnév mutatókönyvek, és kevésbé tárgymutatók. Az 1869. évi népszámlálás az utolsó népszámlálás, amelynek iratanyaga a BaML-ban található. A községi áttekintések házanként – név nélkül – tartalmazzák a lakosság számát, vallását, életkorát stb., de nemzetiségét nem.

BaML IV. 269. Baranya Vármegye Központi Árvatörvényszékének iratai 1861–1871. 29,99 ifm.
a) Árvatörvényszéki jegyzőkönyvek 1864–1871. 0,15 ifm.
b) Árvaügyi iratok 1861–1871. 29,84 ifm.

Az árvaügyi iratok közül a legértékesebbek a hagyatéki leltárak, amelyek a nemzetiségek eltérő kultúráját szemléltetik. Csak névmutatókönyv készült hozzá, ezért inkább átnézéssel kutathatók.

BaML IV. 270. Baranya Vármegye Központi Törvényszékének iratai (1827) 1861–1871. 43,1 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1871. 0,19 ifm.
b) Polgári perek 1861–1871. 24,23 ifm.
c) Büntető perek 1861–1871. 12,8 ifm.
d) Csődperek 1845–1871. 4,88 ifm.
e) Rablajstromok 1827–1871. 1 ifm.

A bírósági iratok általában a nemzetiségek együttélésének jó forrásai. A probléma abban rejlik, hogy csak átnézéssel kutathatók, mert ehhez a névmutatókönyvek nem alkalmasak. A csődpereknek van nemzetiségi vonatkozása is (német, zsidó, szerb polgárok).

BaML IV. 274. A Hegyháti járás főszolgabírájának iratai 1862–1871. 0,7 ifm.

BaML IV. 275. A Mohácsi járás főszolgabírájának (Hatos Gusztáv) szóbeli bíráskodási iratai 1861. 0,24 ifm.

BaML IV. 276. A Pécsi járás főszolgabírájának iratai 1861–1871. 6,3 ifm.

Lásd: BéML IV. 261. Az 1860-es évekből Baranyában egyedül a Hegyháti járás főszolgabírájának maradt fenn közigazgatási iratanyaga. A Mohácsi és Pécsi járás főszolgabírósági iratanyaga a szolgabírói egyesbíróságok iratanyagát tartalmazza. Mindhárom járás jelentős német anyanyelvű lakossággal rendelkezett.

BaML IV. 401. Baranya vármegye főispánjának iratai (1867) 1872–1949. 44,41 ifm.

a) Bizalmas iratok 1892–1944. 8,25 ifm.
b) Általános iratok 1867–1949. 29,4 ifm.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1941–1949. 6,76 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Baranya vármegye főispánjai több időszakban Pécs szabad királyi város főispánjai is voltak (1875–1905, 1917–1918, 1921–1938, 1945, 1947–1949), ezért a fond 1875–1905 és 1921–1938 között a Pécs városára vonatkozó iratokat is tartalmazza. A fond főként a politikai élet és a személyi kutatások, I. és II. világháborús intézkedések – katonai mozgósítás, közellátás stb. – fontos forrása. Átnézéssel kutatható, mert nem maradtak fenn a mutatókönyvek. A dualizmus kori főispáni iratok elsősorban a nemzetiségi- és munkásmozgalmakra, s az iskolaügyre tartalmaznak fontos adatokat.

Az 1920-as évek közepétől kormányzati intézkedésre a főispánon keresztül jelenteni kellett a községekben, a városokban, a járásokban és a megyékben történt politikai eseményeket a belügyminisztérium, ill. a miniszterelnökség felé. Az iratok felölelik a nemzetiségi kérdés fontosabb tematikáját: az optálás az SHS (jugoszláv) állam javára, a szerbek és a horvátok, a német nemzetiségi mozgalom, az iskoláztatás és művelődés (egyesületek), a német propaganda, a németországi munkavállalás, a Magyarországi Németek Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn) helyi csoportjainak megalakulása, a Volksbund szervezeti felépítése és mozgalmai élete, atrocitásai, kulturális élete, az SS toborzás és sorozás.

A II. világháború utáni nemzetiségi tematikák: német jóvátételi közmunka („málenkij robot”), internálás, nemzethűségi vizsgálat, vagyonelkobzások a földreform alatt, kitelepítés Németországba, ill. áttelepítés, összetelepítés; horvát és szerb kulturális és politikai mozgalmak, cigánykérdés.

A főispáni iratokból készült forrásközlések:

Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1923–1944. Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 5. Pécs, 2000.
Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1938–1944. Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 5. Pécs, 2000.
Füzes Miklós: Nemzetiségi ügyek dokumentumai Baranyában 1945–1950. Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 9. Pécs, 2002.

BaML IV. 402. Baranya Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai (1870) 1872–1947. 20,72 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A Törvényhatósági Bizottság közgyűlésének a jegyzőkönyvei 1872–1945 között találhatók meg, az I. világháborús évek kivételével (1914–18) amikor nem vezettek jegyzőkönyvet. A dualizmus kori jegyzőkönyveknek nincs mutatójuk, csak átnézéssel kutathatók. A közgyűlés iratanyagát nem kezelték külön, ez az alispáni általános iratok között található. Segítséget jelenthet a kutatásban, hogy az 1876–1902 közötti évekről megvannak a közgyűlések napirendi jegyzékei. A két világháború közötti évekről gépelt cédulamutató készült.

BaML IV. 410. Baranya vármegye alispánjának iratai (1869) 1872–1950 (1952). 726,32 ifm.
a) Elnöki iratok 1896–1952. 7,4 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1950. 614,24 ifm.
c) A szerb megszállás (szerb impérium) alatt működött vármegyei közigazgatás iratai 1919–1921. 15,96 ifm.
d) Kihágási iratok 1881–1949. 17,14 ifm.
e) Útlevél iratok 1904–1942. 6,24 ifm.
f) Közellátási iratok 1916–1945. 10,04 ifm.
g) Kórházi ápoltak mutatókönyvei 1874–1898. 0,56 ifm.
h) Házalási engedélyek 1899–1933. 1,28 ifm.
i) Fegyverengedélyek 1875–1919. 0,56 ifm.

j) Alispáni, Közigazgatási Bizottsági és Igazoló Választmányi bírósági panaszok iktatókönyvei 1898–1949. 0,75 ifm.
k) Katonai iratok (1869) 1872–1950. 7,72 ifm.
l) Irodaigazgatói iratok 1909–1945. 0,76 ifm.
m) Villamosítási és gépészeti iratok. 1924–1949 12,74 ifm.
n) Délvidéki összeírások 1941. 0,48 ifm.
o) Személyi iratok 19–20. sz. 20,7 ifm.
p) A jegyzői szigorlatok és a Pécsi községi közigazgatási tanfolyam iratai 1872–1913. 1,71 ifm.
q) Községvizsgálati jegyzőkönyvek 1891–1899. 6,48 ifm.
r) Községi közigazgatási tájékoztatók 1925–1926. 0,72 ifm.
s) Községek szociális felmérésének iratai 1938–1939. 1,32 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. és XXI. 4. Az elnöki iratok átnézéssel kutatható, mert nincs mutatókönyve. Fontosabb tárgykörök, amelyekkel az iratok foglalkoznak: agrárszocialista mozgalmak, „B" lista, csendőrségre vonatkozó ügyek, egyházi ügyek, az egyke problémája, fegyelmi ügyek, határ megállapítás, jobboldali mozgalmak, karhatalom igénybevétele, katonasággal összefüggő ügyek, kitüntetési ügyek, kivándorlással kapcsolatos tennivalók, közigazgatási helyzetjelentés, köztisztviselők adatai, leventemozgalom, a munkásmozgalom figyelése, munkavédelmi hivatal működése, nemzetiségi mozgalmak, pángermán mozgalom, revíziós mozgalom, sztrájkmozgalmak, vitézek és telkeik kimutatása.

b) A közigazgatási iratok állag tartalmazza a szerb megszállás alatt Sásdon, ill. Pécsett működő vármegyei közigazgatás (1919–1921) iratait is. Kétségtelenül a nemzetiségi kutatások legnagyobb mennyiségű és legteljesebb forrása ez, igen széles körű iratanyagot tartalmaz, itt vannak a felülről érkező kormányrendeletek és a végrehajtásukkal kapcsolatos iratok, 1872 után a közgyűlési iratok, valamint a községektől, főszolgabíróktól felterjesztett iratok. Szinte hiánytalan, nagy mennyiségű és segédletekkel (mutatókönyv, iktatókönyv, sorkönyv, miniszteri számmutató) jól ellátott. Viszonylag egyszerűen kutatható, hiszen a mutatókönyveket 1892-ig az ABC betűi szerint vezették, 1892-től pedig azon belül is tovább részletezték.

A Baranyai háromszög elcsatolt községeinek iratait a trianoni békeszerződés előírása szerint kigyűjtötték az alispáni iratanyagból és átadták a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak (Jugoszláviának). Az 1941 és 1944 között visszacsatolt községek iratai viszont továbbra is megtalálhatók az alispáni iratanyagban. Ez annál is fontosabb, mert a községek és a főszolgabíróságok fondjai értelemszerűen a határon túlon maradtak. Azon elcsatolt községek ahol a németek aránya jelentősebb: Albertfalu, Baranyabán, Baranyakisfalud, Baranyaszentistván, Baranyavár, Bellye, Benge, Bolmány, Dárda, Jenőfalva, Kácsfalu, Karancs, Keskend, Kisdárda, Laskafalu, Lőcs, Pélmonostor. Kisebb számú német lakossággal bírt: Dályok, Hercegszőllős, Kiskőszeg, Nagybodolya, Petárda, Torjánc, Vörösmart.

c) A szerb megszállás alatt keletkezett alispáni iratok állag szerb nyelven cirill betűkkel íródott. Csak átnézéssel kutathatók, mert nincs mutatókönyvük. Az állag tartalmazza a szerbek által végrehajtott 1919. évi népszámlálás összeírási lapjait. Az összeírás községek és azon belül családok szerint történt, egy-két kivétellel szerb nyelven, cirill betűkkel. Az összeírólapok név szerint feltüntették a lakosok vallását és a nemzetiséget is. Az összeírók azonban erősen elfogultak voltak a szerbek, horvátok, sokácok javára.

Feldolgozta:
Gorjánác Rádojka: Az 1919. évi szerb népszámlálás a megszállt Baranyában. [1–3. rész.] In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Pécs, 1982. 463–513. p. Baranyai Helytörténetírás 1982. Pécs, 1983. 393–439. p. Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. Pécs, 1985. 513–547. p.

d) Az útlevél iratok állag a népmozgások és külföldi kapcsolatok jó forrása. Az útlevélkiadás jogát az 1904. aug. 1-jén életbe lépett 1903. évi VI. tc. 6. §-a a belügyminisztérium hatásköréből az alispán, ill. a törvényhatósági jogú városok rendőrkapitányi hivatala hatáskörébe utalta át. A mezőgazdasági népesség kivándorlása között megtalálható a baranyai németség is. Ugyancsak sokan vállaltak közülük mezőgazdasági munkát időlegesen (pl. télen) Németországban, ami a két

világháború között a politikai helyzet miatt felerősödött. A törzsöröklési rendszer miatt a baranyai németség közül sokan vállaltak bányamunkát, helyezkedtek el a kisiparban. A baranyai németség nemcsak a helyi, hanem külföldi (németországi, franciaországi, belgiumi, amerikai stb.) bányákban is előszeretettel dolgozott. Ugyancsak sokan kértek útlevelet munkavállalás, ill. szakmatanulás céljából. A tanulmányutak közül a Németországban való tanulás állt az első helyen, ami a politikával is összekapcsolódott.

Irodalom:

Fáncsi (Fáncsy!) József: Az útlevélügyi iratok történeti forrásértéke. Baranyai Helytörténetírás 1969. Pécs, 1969. 175–191. p.

n) A Délvidéki összeírások állag a Baranyai háromszög visszacsatolása utáni katonai közigazgatás alatt keletkezett. A 48/Elm. vkt. kat. közig. 1941. sz. rendelet alapján hajtották végre. A rendelet alapján össze kellett írni az 1918. okt. 31-e után bevándoroltakat, az optánsokat, az Osztrák–Magyar Monarchia egykori területéről származó dobrovoljácokat és az önként kivándorolni óhajtókat. A községenkénti és név szerinti összeírólapok feltüntették az összeírt egyének anyanyelvét, nemzetiségét és vallását is. Az összeírás hiányossága, hogy nem terjedt ki a népesség egészére.

q) r) s) állag a leggyakrabban kutatott iratok közé tartozik. Bizonyos időszakonként a megye több száz kérdőpont alapján – más-más célból – felmérte a községeket. A vizsgálatok előnye, hogy valamennyi községre kiterjedt, bár hiányosan maradt fenn, a hátránya, hogy az egyes kérdésekre szűkszavú válaszok születtek. A felmérések három időszaka: 1891–1899 községvizsgálati jegyzőkönyvek, 1925–1926 községi közigazgatási tájékoztatók, 1938–1939 községek szociális felmérése. A községvizsgálati jegyzőkönyvek többek között rákérdeztek az iskolaügyre, a kivándorlásra, az egyesületekre, a közigazgatási tájékoztatók a nemzetiségre, vallásra, intézményekre stb. A szociális felmérésben többek között szerepel a lakosság száma, a vallása, anyanyelve, szociális helyzete, a szöveges összefoglalókban gyakran jellemzik az egyes nemzetiségek életmódját.

BaML IV. 412. Baranya Vármegye Árvaszékének iratai (1848) 1872–1950. 151,15 ifm.
a) Elnöki iratok 1877–1903. 1,23 ifm.
b) Általános iratok 1872–1950. 120,06 ifm.
c) Árvatári számadások 1848–1889. 23,4 ifm.
d) Árvatári kölcsönügyi iratok 1879–1899. 0,56 ifm.
e) Gyámpénztári iratok 1879–1947. 5,9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A lakosság életmódjának leginkább a megyei árvaszéki iratok a legjobb forrásai. Ezeknek az iratkezelésből következően nincsenek községszintű mutatói, csak az ügyfelek neve alapján lehet keresni. A kutatás során azonban szerezhetünk olyan adatokat – ismertebb családok nevei – amelyek lehetővé teszik a név szerinti kutatást is. Az árvaszéki iratok legértékesebb részei a hagyatékok (leltárak, végrendeletek stb.), amelyekből megismerhető a nemzetiségek eltérő életmódja.

BaML IV. 415. b) Baranya Vármegye Számvevőségének iratai. Községi számadások, költségvetések 1837–1945. 28,54 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. A községi számadások a körjegyzőségek fondjaiban és Baranya vármegye alispánja közigazgatási iratai állagában is találhatók. Kivéve a Baranyai háromszög elcsatolt községének iratait, mert a községi iratanyag értelemszerűen ott maradt az elcsatolt területeken, az alispáni iratanyagból pedig a trianoni békeszerződés előírása szerint kigyűjtötték az elcsatolt községek iratanyagát és átadták a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak (Jugoszláviának). Az elcsatolt községek iratai közül kizárólag a számvevőségnél lévő községi számadások maradtak meg. Azon elcsatolt községek számadásai, ahol a németek aránya meghaladta a 10%-ot (1910):

Albertfalu, Baranyabán, Baranyakisfalud, Baranyaszentistván, Baranyavár, Bellye, Benge, Bolmány, Dárda, Jenőfalva, Kácsfalu, Karancs, Keskend, Kisdárda, Laskafalu, Lőcs, Pélmonostor. Kisebb számú német lakossággal bírt: Dályok, Hercegszőllős, Kiskőszeg, Nagybodolya, Petárda, Torjánc, Vörösmart.

BaML IV. 418. Baranya Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1949. 139,03 ifm.
b) Általános iratok 1876–1949. 117,12 ifm.
j) Tankötelesek összeírása 1892–1893. 0,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. A közigazgatási bizottság iratai elsősorban a nemzetiségek iskola- és vallási viszonyainak vizsgálatára alkalmasak. A közigazgatási bizottság mint az állami és az önkormányzati szervek felettes fóruma gyakran intézkedett vitás oktatási kérdésekben (különösen nemzetiségi területen): pl. tanítók választása, községi tanítók fizetése és járandóságai, iskoláztatási kötelezettség teljesítése, tanítók fegyelmi ügyei stb. A tanfelügyelő által készített havi és félévi jelentések ugyancsak a nemzetiségtörténet legjobban használható forrásai közé tartoznak. Az érdekelt személyek, tárgyak és helységnevek alapján készült mutatókönyvek segítségével az iratanyag jól kutatható. Megkönnyíti a kutatást, hogy 1903-tól az iratokat 14 római számos tárgycsoportba sorolták: I. Általános közigazgatási ügyek (ideértve a községi, közegészségi, betegápolási ügyeket). II. Pénzügyek (állami adók kivetése, adóhátralékok leírása). III. Közoktatási ügyek (tanfelügyelő havi jelentése, tanítói állás betöltése, iskolaszék megalakítása stb.). IV. Közgazdasági és iparügyek (ármegállapítások, kivitelre engedély, közgazdasági előadó jelentése, gazdasági albizottság megválasztása stb.). V. Közúti, közmunka, posta és távírda ügyek (utak törzskönyvei, útszakaszok költségének megállapítása, útügyi albizottság havi jegyzőkönyve, a vármegye közúti költségelőirányzata, munkanélküliek foglalkoztatása stb.) VI. Vízépítészeti, vízszabályozási és malomügyek. VII. Mezőrendőrségi ügyek. VIII. Cseléd és munkásügyek. IX. Börtön és igazságügyek. X. Katonaügyek. XI. Fegyelmi ügyek. XII. Gyámhatósági ügyek. XIII. Erdészeti ügyek (erdei érték és árszabályzat jóváhagyása, erdei másodfokú bíróság megválasztása stb.). XIV. Vegyes ügyek (beválasztás a közigazgatási bizottságba, puszta átcsatolása, tisztviselő felfüggesztése).

A tankötelesek összeírása iskolánként (egy községben több felekezeti iskola is működhetett), ezen belül házanként tartalmazza az iskolakötelesek nevét, azok vallását, nyelvtudását és fontosabb adatait.

Irodalom:

Tegzes Ferenc: Baranya vármegye Közigazgatási Bizottságának megalakulása és működésének kezdetei a dualizmus időszakában. In: Baranyai Helytörténetírás 1982. Pécs, 1983. 123–162. p.
Tegzes Ferenc: Baranya vármegye Közigazgatási Bizottságának „különleges alakulatai” a dualizmus időszakában. (I. rész.) In: Baranyai Helytörténetírás 1987/1988. Pécs, 1988. 225–250. p.

BaML IV. 419. A Baranyavári (1941-től Villányi) járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai 1921–1949. 6,62 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A baranyai németség egyik központi területe a Duna és Karasica, a Duna-Drávaszög területén volt a Baranyavári járásban. A járás dualizmus kori és 1941–44 közötti iratanyaga sajnos nem maradt meg, ezért a trianoni békeszerződéssel elcsatolt községeknek nincs iratanyaga. Folyamatosnak tekinthető az iratanyag 1923–1940 és 1945–1949 között, amely segédletek hiányában átnézéssel kutatható.

Azon falvak, ahol jelentősebb számú német lakosság élt: Bezedek, Hercegszentmárton, Illocska, Ivándárda, Kislippó, Lapáncsa, Lippó, Magyarbóly, Németmárok, Sárok, Villány, Virágos. A járások átszervezése után, 1932-től ide kerültek még az alábbi németek lakta községek:

Ivánbattyán, Kisbudmér, Kiskassa, Kisjakabfalva, Nagybudmér, Németpalkonya, Peterd, Pécsdevecser, Pócsa, Újpetre, Vókány és Villánykövesd.

BaML IV. 420. A Hegyháti (1949-től Sásdi) járás főszolgabírájának (1945. április 26-tól járási főjegyzőjének) iratai 1884–1950. 15,84 ifm.

A Hegyháti járásban lévő németek lakta falvakat a Mecsek szétszabdalta ugyan, de rendkívül erős gazdasági és társadalmi erővel rendelkeztek. Azon falvak, ahol jelentősebb számú német lakosság élt: Alsómocsolád, Ág, Baranyajenő, Baranyaszentgyörgy, Barátúr, Bikal, Császta, Csikóstőttős, Egyházaskozár, Felsőmindszent, Gerényes, Godisa, Gödre, Hegyhátmaróc, Hetvehely, Jágónak, Kaposszekcső, Kán, Kisbattyán, Kisvaszar, Komló, Köblény, Liget, Magyarhertelend, Magyarszék, Mágocs, Mecsekjánosi, Mecsekfalu, Mecsekpölöske, Mecsekrákos (1931-ig), Mekényes, Mező d, Nagyhajmás, Okorvölgy, Oroszló, Palé, Szalatnak, Szágy, Szárász, Szászvár, Szentkatalin, Tarrós, Tékes, Tófű, Tormás. Kisebb számú német lakosság élt: Bakóca, Gödreszentmárton, Magyaregregy, Sásd, Varga.

1931-ig a járáshoz tartozott még Abaliget, Mánfa, Orfű, Tekeres, ahol jelentős és Bános, Kovácsszénája, ahol kisebb számú német lakosság élt.

Baranya egyetlen járása, amelynek van dualizmus kori iratanyaga, csekély töredéktől eltekintve 1894-től. Az 1915–1930 közti iratanyag csekély töredék kivételével megsemmisült. Az iratok segédletek hiányában átnézéssel kutathatók.

BaML IV. 421. A Pécsi járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai 1882–1950. 37,49 ifm.

A Pécsi járás a baranyai németség által lakott járásnak számított. Azon falvak, ahol jelentős számú németség élt: Áta, Belvárdgyula, Birján, Egerág, Gyód, Hásság y, Hird, Kisbudmér (1931-ig), Kiskassa (1931-ig), Kisújbánya, Kozármisleny, Magyarsarlós, Mecsekszabolcs, Mecsekszentkút, Nagyárpád, Nagybudmér (1931-ig), Nagykozár, Pécsudvard, Peterd (1931-ig), Pécsdevecser (1931-ig), Pogány, Romonya, Somogy, Szőkéd, Újpetre (1931-ig) és Vasas. Kisebb számban éltek németek: Hoszúhetény (1931-ig), Keménygadány, Kővágótőttős, Szemely, 1932-től a járáshoz került Mecsekrákos, Abaliget, Mánfa, Orfű, Tekeres, Hidor, Olasz, ahol jelentős és Bános, Kovácsszénája, ahol kisebb számú német lakosság élt.

A közigazgatási iratanyag 1924-től maradt fenn, az előző évtizedekből csak csekély töredék található. Az iratanyaghoz készültek ugyan mutatókönyvek, de az ügyiratok csatolása miatt viszont nehezen, vagy egyáltalán nem követhető az ügyiratok sorsa.

BaML IV. 423. A Pécsváradi járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai 1912–1950. 23,38 ifm.

A Pécsváradi járás németsége a baranyai németség egyik jelentős, összefüggő tömbjét alkotta. Egy-két faluban nem éltek csak németek. Azon falvak, ahol jelentős számú német élt: Apátvarasd, Berkesd, Ellend, Erdősmecske, Fazekasboda, Feked, Geresd, Hidas, Kátoly, Lovászhetény, Maráza, Máriakéménd, Monyoród, Nagypall, Nyomja, Óbánya, Ófalu, Palotabozsok, Pécsvárad, Pusztakisfalu, Püspöklak, Püspöknádasd, Püspökszenterzsébet, Szebény, Szederkény, Szellő, Véménd, Zengővárkony, Zsibrik és Hidor (1931-ig), Himesháza (1931-ig), Olasz (1931-ig), Püspökmárok (1931-ig), Szűr (1931-ig).

Kevés német élt: Pereked, Szilágy, ill. Hosszúhetény (1932-től Pécsváradi járás) faluban.

Az iratanyag 1927-től maradt fenn, az előző évekből csak csekély töredék van. A hiányos segédletek (mutató- és iktatókönyvek) miatt átnézéssel kutatható. Az 1946-ban felvett községi szociális helyzetkép kérdőpontjai többek között tartalmazzák: a lakosság számát; nemzetiségi

megoszlását; a hadi helyezettel kapcsolatos változásokat: kiürítésben részt vett (távol van, visszaköltözött), hadifogságban van (nyugaton és keleten); az őslakosságból kitelepítésre került.

BaML IV. 426. A Siklósi járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai (1892) 1940–1949. 14,61 ifm.

A Siklósi járásban a baranyai németek viszonylag kevés községben éltek nagyobb számban. Jelentősebb számú német lakosság élt: Beremend, Egyházasharaszti, Siklós. Több volt azon községek száma, ahol szórványosan, kisebb számban élt a német nyelvű lakosság: Alsószentmárton, Bisse, Csarnóta, Kásád, Kistapolca, Kistótfalu, Márfa, Terehegy. A Baranyai háromszögnek két olyan községe van, amely 1941–44-ben a járáshoz tartozott és kisebb létszámú német lakossággal bírt: Petárda és Torjánc.

Csekély töredék kivételével kizárólag csak 1940-től maradt fenn az iratanyag. A kevés és hiányos segédlet miatt átnézéssel kutatható.

BaML IV. 427. A Szentlőrinci járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai 1921–1950. 12,91 ifm.

A Szentlőrinci járásban viszonylag kisebb létszámban élt német nyelvű lakosság. Jelentősebb számú német anyanyelvű lakott: Bükkösd, Gorica, Csebény, Gyűrűfű, Horváthertelend, Ibafa, Korpád községekben. Kisebb számban éltek németek: Cserdi, Királyegyháza, Megyefa, Nagyváty községekben.

Csekély töredéktől eltekintve csak 1932-től maradt fenn az iktatott iratanyag, amely segédletek hiányában csak átnézéssel kutatható. Az 1946-ban felvett községi szociális helyzetkép kérdőpontjai többek között tartalmazzák: a lakosság számát; nemzetiségi megoszlását; a hadi helyezettel kapcsolatos változásokat: kiürítésben részt vett (távol van, visszaköltözött), hadifogságban van (nyugaton és keleten); az őslakosságból kitelepítésre került.

BaML IV. 433. Baranya vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1949. 5,28 ifm.

Lásd: BKMÖL IV.. 410. Az első községi törvény, az 1871. évi XVIII. tc. 22. §-a kimondta, hogy a „község saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket (statútumokat) alkot”. Ennek értelmében a német ajkú baranyai községek első szabályrendeletei német nyelven készültek. A második községi törvény, az 1886. évi XXII. tc. végrehajtása során 1887-ben azonban már nem készült német nyelvű szabályrendelet. A községek szabályrendeletének nyelvét közli: Tegzes Ferenc: Adatok az alsófokú közigazgatás nyelvhasználatához Baranya megyében a dualizmus idején (1870–1899). In: Baranyai Helytörténetírás 1981. Szerk.: Szita László. Pécs, 1982. 445–462. p.

BaML IV. 434. Baranya vármegye egyesületi alapszabályainak és alapítványi alapítóleveleinek levéltári gyűjteménye 19–20. sz. 2,21 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. A dualizmus kori baranyai egyesületek a Szerb Földmívelők Szövetsége kivételével nem viselték nevükben a nemzetiségi jelleget. Ennek ellenére a német anyanyelvű falvak olvasóköreit, katolikus köreit, gazdaköreit stb. egyértelműen nemzetiségi egyesületeknek tekinthetjük. Az első évtizedek alapszabályai között még akadtak német anyanyelvűek is. Az 1880-1890-es évektől egyre inkább elvárás a magyar nyelvű alapszabály, amelytől még nem lettek magyar anyanyelvűvé az egyesületek. Jellemző a Németbólyi Német Casinó esete, amely német nyelvű alapszabályát 1895-ben magyar nyelvűre módosította.

A fond községek szerint tartalmazza a két világháború közti német nemzetiségi egyesületeket. Baranya megyében a Magyarországi Német Népművelési Egyesületnek (Ungarländischer

Deutscher Volksbindungs Verein) 70 helyi szervezete jelentette be működését. A Magyarországi Németek Szövetségének (Volksbund) 133 helyi szervezete alakult meg Baranyában. Természetesen minden helyi szervezetnek nem maradt fenn az alapszabálya. Az egyesületek alapszabályainak gyűjteménye az alapszabályokon kívül esetenként tartalmazza az alakulási jegyzőkönyvet, tagnévsorokat és egyéb iratokat is.

Irodalom:

Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei (1867–1914). In: Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Szerk.: Szita László. Pécs, 1986. 193–214. p.
Márfi Attila: Baranya megye egyesületeinek vizsgálata (1915–1950). Baranyai Helytörténetírás 1987/1988. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve. Szerk.: Szita László. Pécs, 1988. 251–288. p.

BaML IV. 439. Baranya vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye 1827–1895. 30,63 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Az anyakönyvi másodpéldányok mikrofilmen kutathatók. A római katolikus vallás hívei Baranyában magyar, horvát és német anyanyelvű lakosok voltak. Így a római katolikus vallás multietnikus volta megnehezíti a nemzetiségi kutatásokat. Az evangélikusok (ágostai evangélikusok) viszont a történeti Baranyában 1848 előtt kivétel nélkül német anyanyelvűek voltak. (Ezen a helyzeten a polgárosodás okozta népmozgások sem sokat változtattak.) A német anyanyelvű evangélikusok a történeti Baranya alábbi 21 községében éltek – egyházigazgatási és anyakönyvi beosztás szerint:

1. Ráckozár (ma Egyházaskozár) anyaegyház, filiái (fiókegyházai): Bikal, Csikóstöttös, Gerényes, Kaposszekcső, Nagyág, Tarrós, Tékes, Tófű.
2. Kácsfalu anyaegyház, filiái: Bolmány, Dárda, Hercegszőlős.
3. Magyarbóly anyaegyház, filiái: Ivándárda, Pécs.
4. Mekényes anyaegyház, filiája: Nagyhajmás.
5. Némethidas és Ráchidas a Tolna megyei Kismányok filiája.
6. Zsibrik a Tolna megye Apáti (ma Bélaapáti) filiája.

BaML IV. 440. A Mohácsi járás főszolgabírájának (1945-től főjegyzőjének) iratai 1942–1950. 2,2 ifm.

A baranyai németség egyik legjelentősebb tömje a Mohácsi járásban élt, központja Mohács város és Németbóly. Azon falvak ahol jelentősebb számú német lakosság élt: Babarc, Bár, Borjád, Cseledoboka, Cselegörcsöny, Dunaszekcső, Hercegszabar, Himesháza (1932-től) Hercegtöttös, Kisnyárád, Lánycsók, Liptód, Majs, Nagynyárád, Németbóly, Püspökmárok (1932-től), Somberek, Szajk, Szűr (1932-től), Udvar, Versend. Kisebb számú német lakosság élt Kölkeden.

A közigazgatási iratok csak 1945-től maradtak fenn, mert az előzmény megsemmisült a II. világháborúban. A csekély mennyiségű iratanyag segédletek hiányában átnézéssel kutatható.

BaML IV. 428. Keresztes-Fischer Ferenc főispán hátrahagyott iratai 1924–1931. 0,12 ifm.

BaML IV. 429. Szapáry Lajos főispán hátrahagyott iratai 1931–1935. 0,24 ifm.

BaML IV. 430. Horvát István főispán hátrahagyott iratai 1936–1938. 0,36 ifm.

BAML IV. 431. Blaskovich Iván főispán hátrahagyott iratai 1938–1939. 0,12 ifm.

BaML IV. 444. Benyovszky Móric főispán hátrahagyott iratai 1931–1935. 0,12 ifm.

BaML IV. 445. Fischer Béla alispán iratai 1918–1938. 0,72 ifm

A főispáni iratok mellett a főispánok és Fischer Béla alispán félhivatalos iratai a baranyai németség mozgalmának egyik legjobb forrásai. Közülük Keresztes-Fischer Ferenc, Fischer Béla, Horvát István volt különösen a birodalmi német törekvések ellenzője. Segédletek hiányában átnézéssel kutathatók.

PÉCS VÁROS LEVÉLTÁRA

(1780-ig püspöki mezőváros, 1780-tól szabad királyi város, 1872-től törvényhatósági jogú város)

BaML IV. 1003. Pécs Város Tanácsának iratai 1690–1848 (1869). 109,26 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1707–1848. 15,6 ifm.
b) Tanácsi iratok 1690–1848. 88,2 ifm.
c) Rendeletek, hivatali utasítások 1702–1846. 0,6 ifm.
d) A város hivatali működésével kapcsolatos iratok 1783–1850. 0,8 ifm.
e) Összeírások (Népösszeírások, polgárok, nemesek összeírásai, országos összeírások) 1695–1869. 1,26 ifm.
f) Végrendeletek 1704–1799. 0,42 ifm.
g) Betáblázások 1780–1857. 0,84 ifm.
h) Váltóóvások jegyzőkönyvei 1841–1868. 0,14 ifm.
i) Királyi táblához feljebbvitt perek másolatai 1755–1836. 0,9 ifm.
j) Kereskedők könyvei 18. sz. 0,5 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Pécs városa 1686-ban szabadult fel a török uralom alól. A felszabadulást követő évtizedek iratanyaga azonban az 1704. évi kuruc és rác dúlás alatt elpusztult.

a) A tanácsülési jegyzőkönyvek 1707-től maradtak fenn. A jegyzőkönyvek mutatóval ellátottak. Az 1730–1735, 1737–1739 közti jegyzőkönyvek hiányoznak. Az 1707–1739. közti évekhez mutató nem készült.

b) Az 1707. évi előtti iratanyag megsemmisült, csak csekély töredék maradt fenn. A tanácsülési jegyzőkönyvek számai és az iratanyag számozása között 1780-ig nincs összefüggés, ezért az iratok átnézéssel kutathatók. A szabad királyi város tanácsi iratanyaga 1780-tól követi a jegyzőkönyvek számozását, ezért a jegyzőkönyvek mutatójának segítségével kutatható. A közigazgatást nem különítették el a bíráskodástól, ezért a közigazgatási és bíráskodási iratok a jegyzőkönyvi számok sorrendjében találhatók. A város ügyviteli nyelve 1831-ig latin, utána magyar, de a lakosság folyamodványai, beadványai, a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek stb. az ügyfél anyanyelvén – magyarul, németül vagy horvátul – készültek.

c) A hivatali utasítások, hivatali eskük stb. vegyesen latin, magyar, német és horvát nyelvűek. Az állaghoz készült jegyzék feltünteti az iratok nyelvét is.

e) A török alóli felszabadulás első összeírása az 1695. évi házösszeírás telekkönyv jellegű összeírás, amely 335 házhelyet vett számba. Az 1698. évi összeírás tájékoztat a családfők nevéről, származási helyéről, nemzetiségéről, időköltözésük időpontjáról, gyermekeik számáról, vagyoni helyzetükről. Egyike azon ritka forrásoknak, amelyek közlik a nemzetiségi hovatartozást. A 637 családfőből 89 volt német anyanyelvű. A polgárkönyv (Bürgerbuch) az 1697–1746. között polgárjogot nyertek nevét, hazáját, mesterségét tünteti fel. A német polgárok nevét a 46–77. lap

tartalmazza. A város polgárainak név szerinti összeírása az 1780–1794. közti évekből származik. Az országos összeírások közül az 1828. évi Regnicolaris conscriptio található meg.

Irodalom:

A polgárkönyv 1697–1707 közti részét közli: Móró Mária Anna: Pécs város polgárai (1697–1707). In: Baranyai Helytörténetírás 1987/1988. Szerk.: Szita László. Pécs, 1988. 51–81. p.

f) A végrendeletek gyűjteményét 1779-ben állították fel a város levéltárában elhelyezett végrendeletekből, és 1785-ig folyamatosan gyűjtötték is őket. Utána ez abbamaradt és a végrendeletek is tanácsi iratok között lappangnak. A gyűjtemény a végrendelkezők betűrendjében számozva és mutatózva található. A latin, magyar, német és horvát nyelvű végrendeletekhez nyelvek szerinti mutató is készült.

BaML IV. 1004. Pécs Város Házipénztári Hivatalának iratai 1701–1872. 9,52 ifm.

A fond legértékesebb részei a házipénztári számadások, amelyek 1707–1872 között (néhány év kivételével) megtalálhatók. A rovatos beosztások az egész idő alatt változatlanok. Két részre oszlanak, első felében a bevétel, a második felében a kiadás részletei találhatók.

BaML IV. 1005. Pécs Város Adópénztárának iratai 1712–1861. 13,5 ifm.

A fond legértékesebb részei az adóösszeírások (conscriptiók), amelyek 1730–1861 között városrészenként – Belváros, Budai külváros, Szigeti külváros – tartalmazzák az adózók összeírását. A város épülésének és a lakosság (adózók) gyarapodásának egyik legjobb forrásai. Rovatai: adófizető házszáma (városrészenként), neve, foglalkozása, zsellér sorba sorolása (1-ső, 2-od , 3-ad rendi), állatállománya, a ház rangsorba sorolása, szántóföldek, rétek, szőlők, kazánok adatai, ipari és kereskedelmi osztályba sorolás (5 csoport), malmok adatai.

BaML IV. 1007. Pécs város telekkönyvi iratainak gyűjteménye 1695–1854. 2,24 ifm.

A város legrégebbi, 1722. évi telekkönyvének csak a neve telekkönyv, valójában inkább összeírásnak nevezhető, hiszen a változásokat csak elvétve, néhány évig tüntették fel benne. Az egyházi ingatlanok sajnos hiányoznak belőle, hiszen ez után nem kellett adózni. A telekváltsági jegyzőkönyvek, adásvételek jegyzőkönyvei 1780–1854 között találhatók meg.

BaML IV. 1008. Pécs város szabad királyi rangra emelésével kapcsolatos iratok gyűjteménye 18. sz. 2 ifm.

Pécs szabad királyi rangra emelésért közel 80 évig (1703–1780) küzdött a város. A küzdelem iratainak mesterséges gyűjteménye a fond.

BaML IV. 1102. Pécs Város Községtanácsának (Községválasztmányának) iratai 1853–1860. 0,24 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1853–1860. 0,1 ifm.

b) Iratok 1853–1857. 0,14 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. A Bach-rendszer önkormányzati szerve elsősorban a vagyonkezelés ellenőrzését és irányítását végezte. Évente igen kevés üggyel foglalkozott. A jegyzőkönyvek 1857-ig átnézéssel, 1857-től mutató segítéségével kutathatók.

BaML IV. 1105. Pécs Város Városhatósági Közgyűlésének iratai 1867–1871. 0,56 ifm.

Pécs város közigazgatásában a közgyűlési és tanácsi jegyzőkönyveket nem vezették külön. Az 1867–1871 közti években azonban a közgyűlés elé kerülő ügyeket külön kezelték, és a közgyűlési számok szerint rakták le. A kutatók számára ez az iratkezelési rendszer nehézséget okoz, mert se előtte, se utána nincsenek külön kezelt városi közgyűlési iratok.

BaML IV. 1106. Pécs Város Tanácsának iratai 1849–1871. 39,04 ifm.
a) Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek 1849–1871. 2,1 ifm.
b) Tanácsi iratok 1849–1871. 34,68 ifm.
c) Katonai iratok 1858–1871. 1,82 ifm.
d) Kihágási iratok 1858–1859. 0,3 ifm.
e) Nyilvántartások 1851–1860. 0,14 ifm.

Pécs város közigazgatásában a tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyveket együtt vezették. A közgyűlési ügyeket 1867–1871 kivételével a tanácsi közigazgatási iratok között helyezték el. Az iratanyag mutatóval ellátott, amelyet a tanácsi iratokhoz készítettek, a jegyzőkönyveket külön nem mutatózták. A Bach-rendszerben (1854–1860) előírt kútfős rendszer jelzeteit feltüntették az ügyiratokon, de az ügyiratokat változatlanul évenkénti sorszám szerinti rendben rakták le. A tanácsi iratokból gyűjtötték ki a katonai iratokat, azok ügyiratszámának megtartásával.

BaML IV. 1107. Pécs város polgármesterének iratai 1851–1871. 1,59 ifm.

A város közigazgatása élén álló polgármester külön kezelt iratanyaga lényegében a későbbi elnöki (bizalmas) ügykezelésnek felel meg. Hiányos segédletei miatt átnézéssel kutatható. Nem nagy mennyiségű, de a korszak politikatörténetének alapvetői forrása.

BaML IV. 1112. Pécs Város Törvényszékének iratai 1849-–1850. 1,74 ifm.

BaML IV. 1113. A Pécsi Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai (Bezirksgericht in Fünfkirchen) 1850–1854. 8,06 ifm.
a) Periratok 1850–1853. 5,74 ifm.
b) Be- és kitáblázási iratok 1850–1853. 0,92 ifm.
d) Ingatlanátírási iratok 1851–1853. 1,4 ifm.

BaML IV. 1114. A Pécsi Cs. Kir. Megyetörvényszék (Comitats Gericht zu Fünfkirchen) Pécs városára vonatkozó iratai 1850–1861. 12,66 ifm.

BaML IV. 1115. A Pécsi Városilag Kiküldött Bíróság (Fünfkirchner Städtisch Delegiertes Bezirksgericht) iratai 1854–1861. 26 ifm.

BaML IV. 1116. Pécs Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871. 31 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122.

BaML IV. 1117. Pécs Város Sommás Bíróságának iratai 1861–1872. 0,54 ifm.

1849-ig a pécsi városi tanácsnál sem személyileg, sem szervezetileg nem különült el egymástól a közigazgatás és a bíráskodás. Majláth György királyi biztos osztotta ketté 1849. február 27-én a tanácsot Beligazgatási és Törvénykezési Osztályra. Az utóbbi hatáskörébe tartoztak: a rendes, a sommás szóbeli, a csőd- és bűnperek; az osztályos ügyek, a bírói megintések, a letiltások, a

szemlék, a vásári bíróság, a váltótörvényszéki eljárás, a végrendeletek teljesítése, a vagyonkobzás és a bírói árverés. Elnöke Nagy József városbíró. 1850. július 17-től az önálló városi bíróságot megszüntették, feladatát az újonnan szervezett megyei és járási cs. kir. bíróságok vették át. 1861–1871 között ismét a város végezte a bíráskodást: a Pécs Városi Visszaállított Törvényszék és a Pécs Városi Sommás Bíróság. Az utóbbi az 1836. évi XX. tc. szerint a kisebb, 60 forintot meg nem haladó perekben ítélkezett.

Értékes és viszonylag nagy mennyiségű bírósági iratanyag található a levéltárban. Az iratanyag rendezetlensége miatt kevés információ áll a kutatók rendelkezésére. Segédletei hiányosak, ezért csak átnézéssel kutatható.

BaML IV. 1401. Pécs város főispánjának iratai 1906–1948. 8,97 ifm.
a) Bizalmas iratok 1906–1921, 1938–1948. 1,68 ifm.
b) Általános iratok 1906–1919, 1939–1948. 5,91 ifm.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1941–1945. 0,88 ifm.
d) Félhivatalos iratok 1938–1942. 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Pécs szabad királyi város főispánjának két időszakból (1906–1921, 1938–1948) van a megyeitől külön kezelt iratanyaga. Mutatókönyvek hiányában átnézéssel kutatható. Főként az 1930-as, 1940-es évek német mozgalmainak, ill. a németség II. világháború utáni üldözésének forrásai érdemelnek különösen figyelmet.

BaML IV. 1402. Pécs Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1950. 8,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1401. A város közgyűlésének jegyzőkönyvei 1872–1940 között mutatóval ellátottak, utána átnézéssel kutathatók. A közgyűlési iratok a közigazgatási iratok között találhatók, mert nem kezelték külön őket. A közgyűlési bizottságok többségének iratai szintén a közigazgatási iratokban vannak.

BaML IV. 1406. Pécs Város Tanácsának (1929-től Polgármesteri Hivatalának) iratai (18. sz.) 1872–1950. 453 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1874–1907. 0,4 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1901. 61,06 ifm.
c) Az „A” (1947-től VII.) Jogügyi Ügyosztály iratai 1902–1949. 46,6 ifm.
d) A „B” (1946-tól II.) Adó- és Pénzügyi Ügyosztály iratai 1902–1949. 44,9 ifm.
e) A „C” (1946-tól III. Gazdasági és Építési, 1926-tól Gazdasági, 1947-től Népjóléti és Kulturális Ügyosztály iratai 1902–1949. 71,3 ifm.
f) A „D” (1946-tól IV. Katonai és Illetőségi, 1925-től Közigazgatási, 1940-től Közigazgatási és Népjóléti, 1946-tól Rendészeti Ügyosztály iratai 1902–1949. 34,43 ifm.
g) Az „E” (1946-ban „EA”, 1947-től I. Főjegyzői (elnöki) Ügyosztály iratai 1902–1949. 77,42 ifm.
h) Az „F” (1946-tól V.) Műszaki Ügyosztály iratai 1926–1950. 75,65 ifm.
i) A „G” Tisztifőorvosi Ügyosztály iratai 1940–1945. 2,17 ifm.
j) A „H” (1946-tól VI.) Közellátási Ügyosztály iratai 1942–1949. 7,08 ifm.
k) Katonai és illetőségi iratok 1870–1950. 3,8 ifm.
l) Közellátási iratok 1914–1924. 7,08 ifm.
m) Kihágási iratok 1899–1944. 7,47 ifm.
n) Pécs szerb megszállásának iratai 1918–1921. 0,56 ifm.
o) Különkezelt iratok (különügyek) 18. sz–1941. 13 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1407. A város közigazgatási iratai – b–j) állagok – 1901-ig évenkénti ügyiratszámok szerinti rendben találhatók. 1902-től tértek rá az ügyosztályok szerinti iratkezelésre.

1902–1950 között az ügyiratok a betűrend szerinti ügyosztályok, azon belül évenkénti jelzeteik szerint találhatók: 1902–1940. március 31. között ügyiratszámok, 1940. április 1-től tételszámok és ezen belül ügyiratszámok szerinti sorrendben. Az ügyiratokat 1940. március 31-ig központilag iktatták, mutatózták és az iratcsatolásokat sortárkönyvben vezették, 1940. április 1-től pedig az ügyosztályok szerint iktatták és mutatóztak, de sortárkönyvet sajnos már nem vezettek. Az ügyiratok segédletekkel ellátottak, de sorsuk az ügyiratkezelés nehézkessége és pontatlansága miatt esetenként nehezen követhető. 1902-től segíti a kutatást az egyes ügyosztályok hatásköri megoszlása. A népmozgalmi, statisztikai, katonai ügyeket 1924-ig a „D", 1925-től az „A" ügyosztály intézte. Ide tartoztak pl. az illetőségi ügyek, a beköltözési engedélyekkel kapcsolatos ügyek, az állampolgársági ügyek (honosítások, visszahonosítások, optálások, a magyar állam kötelékéből való elbocsátás, állampolgársági bizonyítványok, állampolgárságra vonatkozó véleménynyilvánítás), a községi kötelékbe való felvétel, a lakhatási és letelepedési engedélyek, a hatósági bizonyítványok, az életben lét igazolása és a statisztikai munkálatok (összeírások, népszámlálás) felügyelete és ellenőrzése.

BaML IV. 1407. Pécs város polgármesterének iratai (1859) 1872–1951. 10,6 ifm.
a) Elnöki iratok 1876–1931 8,46 ifm.
b) Bizalmas iratok 1897–1951. 1,52 ifm.
c) Rendeletek 1873–1887. 0,12 ifm.
d) Polgármesteri jelentések (1859) 1872–1950. ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1410. A polgármesteri elnöki iratok a) állag hiányosan maradt fenn, az 1876-1877-es évek iratai töredékesek, az 1878–1885 közötti évek hiányoznak, az 1886–1931 közötti iratok folyamatosnak mondhatók. Az állagot a polgármester saját hatáskörében közvetlenül elintézett ügyek alkotják, ezek jelentős része személyi ügy. Az iratok mennyisége 1902-ig növekedett, majd fokozatosan a városi ügyosztályok vették át az elnöki jellegű ügyek intézését. 1931-ben, már csak mindössze két elnöki iratot iktattak be, ezután az elnöki iratkezelés meg is szűnt. Az 1876–1877-es évek iratainak nincs segédlete. Az 1886–1896 és az 1930–1931 közötti iratok az iktatókönyvek segítségével, vagy az iratok egyenkénti átnézésével kutathatók. 1897-től 1929-ig részletes mutatókönyv segíti a kutatást.

b) A polgármesteri bizalmas iratok állagot a polgármester hatáskörébe utalt bizalmas, főként politikai jellegű iratok alkotják. 1897-ig a polgármesteri elnöki és bizalmas ügyiratokat együtt kezelték, 1898-tól választották külön az elnöki ügyiratkezeléstől. Az 1945 utáni, 1946–1951 közti iratok hiányoznak, ezekről csak az iktatókönyv tájékoztat. Az iratokhoz csak iktatókönyv készült, mutatókönyv nem, ezért átnézéssel kutathatók.

c) A rendeletek állag a város polgármesterének másolatban kiadott miniszteri rendeleteket tartalmazza. Az iratokat évenként, azon belül a rendeleteket kiadó minisztériumok szerint rakták le. Átnézésével kutatható.

d) A polgármesteri jelentések állag a polgármesteri jelentések két iratsorozatát, az éves polgármesteri jelentéseket (1859–1879) és a polgármesteri időszaki jelentéseket (1899–1950) tartalmazza. Éves polgármesteri jelentésből csak néhány maradt fenn (1859, 1863, 1872, 1876–1879). 1899–1950 között 198 polgármesteri időszaki jelentés készült, amelyeket 1899–1903 és 1930–1950 között a városi közgyűlési jegyzőkönyvekbe is beírtak. A köztes időszakból nem sikerült hiánytalan iratsorozatot összegyűjteni, jelenleg 23 hiányzik, elsősorban az 1922 és 1927 közötti évekből. Az egyes jelentések szerkezete és információtartalma jelentősen eltér egymástól.

BaML IV. 1409. Pécs Város Árvaszékének iratai 1872–1950 (1953). 36,23 ifm.
a) Bizalmas iratok 1943–1946. ifm
b) Árvaszéki iratok 1872–1950. 32,43 ifm.
c) Árvaügyészi iratok 1896–1953. 3,15 ifm.

d) Elhagyottá nem nyilvánított szegény gyermekek segélyezése 1902–1940. 0,48 ifm.
e) Gyámpénztári iratok 1906–1940. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1412. A polgárság életmódjának egyik legjobb forrása az árvaszék iratanyaga. Az árvaszéki iratok iktatóval, mutatóval ellátottak, sajnos az iratcsatolásokat rögzítő sorkönyvek néha hiányoznak. A mutatókönyvek szinte kizárólag névmutatókönyvek, amelyekben az ügyfél neve alapján lehet keresni. Az árvaszéki iratok legértékesebb részei a hagyatékok (leltárak, végrendeletek stb.), amelyekből megismerhető a nemzetiségek eltérő életmódja.

BaML IV. 1413. Pécs Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai 1872–1921. 16,67 ifm.

A rendőrkapitányi hivatal iratanyaga töredékesen maradt fenn, amelyet az 1960-as években tárgyi csoportokba rendeztek át. Jegyzék nem készült hozzá, ezért a dobozfeliratok alapján kutatható.

Irodalom:

Kopasz Gábor: A városi rendőrség államosítása és a törvényhatósági jogú városok elsőfokú közigazgatási hatósága. In: Baranyai Helytörténetírás 1972. Szerk.: Szita László. Pécs, 1973. 335–376. p.
Ernyes Mihály: Fejezetek a rendőrség történetéből. Pécs–Baranya 1944-ig. Pécs, 1995.

BaML IV. 1416. Pécs Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1950. 20,28 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1876–1950. 0,9 ifm.
b) Iratok 1876–1949. 18,54 ifm.
c) Erdészeti albizottság iratai 1900–1902. 0,12 ifm.
d) Közigazgatási bizottsági jelentések 1876–1904. 0,72 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1416. A közigazgatási bizottság ügyiratai az egykorú rendben találhatók, Az ügyiratokhoz az 1885–1939 közötti évekből maradtak fenn mutatókönyvek, a többi év iratai átnézéssel kutathatók. A közigazgatási bizottsági féléves jelentések állaga azonban későbbi levéltári kigyűjtés eredménye, sajnos a jelentések egy része hiányzik.

BaML IV. 1418. Pécs város szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 19–20. sz. 1,45 ifm.

A gyűjtemény az egykorú ügyiratkezelés során jött létre 1881-ben. Ettől kezdve egyrészt külön könyvekbe másolták be a szabályrendeleteket, másrészt külön gyűjteménybe helyezték el azokat. Az úgynevezett szabályrendeletek és alapítólevelek könyvébe (másként a rendeletek könyvébe) nemcsak a szabályrendeleteket, hanem bizonyos rendeleteket és az alapítványok alapítóleveleit is bevezették. Négy kötete maradt fenn az 1881 és 1932 közötti évekből. A szabályrendeletek gyűjteményében őrzött iratokat 1881-től kezdve sorszámmal látták el, ehhez nyilvántartási jegyzéket, majd mutatókat készítettek. 1939 után a sorszámozással felhagytak. A gyűjtemény a későbbi levéltári kigyűjtésekkel kiegészült, és új jegyzék, mutató készült hozzá.

BaML IV. 1419. Pécs város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1686–1895. 2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Pécs város levéltárába utalt felekezeti anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye az alábbi anyakönyvi másodpéldányokat tartalmazza: R. k. belvárosi plébánia 1686–1895, r. k. székesegyházi plébánia 1827–1895, r. k. budai külváros plébánia 1790–1895, r. k. szigeti külvárosi plébánia 1790–1895, r. k. pécsbányatelepi plébánia 1861–1895. A r. k. felekezeti anyakönyvek mutatóval ellátottak. Református anyakönyvek 1892–1895, evangélikus anyakönyvek 1887–1895, izraelita anyakönyvek 1860–1895, mutatójuk nincs.

BaML IV. 1420. Pécs város okmánytára 1861–1952. 7 ifm.

A város jogbiztosító iratainak gyűjteménye. 1900-tól kezdték el a jogbiztosító iratok iktatását és számozását, de a gyűjtemény az azt megelőző évek jogbiztosító iratait is tartalmazza. Ide tartoztak: a szerződések (bérleti és adásvételi szerződések), alapító oklevelek, ajándékozási okmányok, jogi érvényű határozatok stb. A város egyik legértékesebb és legkutatottabb fondja. Utólagosan készült névmutatóval ellátott.

BaML IV. 1421. Pécs Város Idegenforgalmi Irodájának iratai 1932–1947. 1,56 ifm.

Csak az 1938 és 1940 közötti évek iratai mondhatók teljesnek, segédletek hiányában átnézéssel kutathatók. Számottevőbb töredékek még: az 1932. évi filléres gyorsvonatokra vonatkozó iratok és a Pécsi Ünnepi Játékok Rendező Bizottságának 1936. évi iratai. Az iroda a város idegenforgalmának két földrajzi területével foglakozott elsősorban: a Mecsekkel és magával a város nevezetességeivel (műemlékek, gyárak stb.). A város nevezetességeihez tartozott még a városra jellemző termékek propagálása (őszibarack, Mecseki Itóka, Littke pezsgő, pécsi sör, Zsolnay kerámia, Mecseki rablóhús stb.) is. A város környéki idegenforgalom pedig elsősorban a két baranyai fürdőhelyet, Harkányt és Sikondát érintette. A külföldi látogatók közül a német anyanyelvűek száma volt a legnagyobb, azért az idegenforgalmi propaganda is elsősorban nekik szólt.

BaML IV. 1422. Pécs Város Elsőfokú (I. fokú) Közigazgatási Hatóságának iratai (1877) 1921–1950 (1957). 50,74 ifm.

a) I. fokú közigazgatási hatósági iratok 1921–1950 (1957). 33 ifm.
b) Iparengedélyek 1877–1950. 3,44 ifm.
c) Iparlajstromok 1884–1954. 1,5 ifm.
d) Munkakönyv törzskönyvek 1891–1950. 1,45 ifm.
e) Gyári munkások nyilvántartásai 1888–1950. 9,32 ifm.
f) Cselédek nyilvántartásai 1881–1935. 2,03 ifm.

Az önkormányzati rendőrség államosítása után alakult szakhivatal iratai. Hatásköre kiterjedt az elsőfokú közigazgatási hatósági teendők ellátására és a közigazgatási hatóságok elé utalt kihágási ügyekben a rendőri büntető bíráskodásra. Többek között ide tartoztak az iparügyek, a vízjogi, a közegészségügyi, a köztisztasági, az állategészségügyi, a tűzrendészeti, a hegy- és mezőrendészet, a mezőrendőri, a zálogházi, a piacrendészeti, az iskolamulasztási ügyek. A sokrétű iratanyag elsősorban a kisipar kutatásának forrása. Az iratanyag segédletek hiányában átnézéssel kutatható. Az iparengedélyekhez ABC rendű névmutató készült.

Irodalom:

Kopasz Gábor: A városi rendőrség államosítása és a törvényhatósági jogú városok elsőfokú közigazgatási hatósága. In: Baranyai Helytörténetírás 1972. Szerk.: Szita László. Pécs, 1973. 335–376. p.

BaML IV. 1428. Pécs város egyesületi alapszabályainak gyűjteménye 19–20. sz. 4,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Pécs város egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye utólagos levéltári kigyűjtéssel keletkezett, és elsősorban a két világháború közötti egyesületek alapszabályait tartalmazza. Egyes tételeknél az alapszabályok és azok módosításai mellett találunk éves jelentést, ill. kimutatást az egylet működéséről, tagnévsorokat, pénztárkönyvet, ezért a tételek mennyisége egymáshoz képest aránytalan. A gyűjteményhez jegyzék, és név-, tárgy-, és helymutató készült.

Irodalom:

Rozs András: A Turul Szövetség szervezete Pécsett 1923–1945. In: Baranyai Helytörténetírás 1989. Szerk.: Szita László. Pécs, 1989. 171–189. p.
Rozs András: Középosztály-tudat és dzsentroid gondolkodás. A Turul Szövetség szellemisége az 1920-30-as években, különös tekintettel a pécsi bajtársi egyesületekre. In: Baranya, (IX–X. évf. 1996–1997.) 229–242. p.

Imre Mária, Lantosné: A katolikus németség népi hitélete a pécsi egyházmegyében. In: Baranya, (IV. évf.) 1991/1–2. 175–188. p.
Rozs András: A Foedaratio Emericana Pécsett. (A katolikus egyetemi és főiskolai hallgatók bajtársi egyesületének pécsi tevékenysége 1923-1944.) In: Baranya, (IV. évf.) 1991/1–2. 200–216. p.
Kerekes Imre: Az Actio Catholica Baranyában. In: Baranya, (VII–VIII. évf.) 1994–1995. 267–277. p.
Kerekes Imre: A Hivatásszervezet Baranyában. A keresztényszocialista mozgalom az 1930-as években. In: Baranya, (IX–X. évf.), 1996–1997.) 243–251. p.
Márfi Attila: Pécs szabad királyi város dualizmus kori egyesületeinek vizsgálata 1867–1918. 1. rész. In: Baranyai Helytörténetírás 1989. Szerk.: Szita László. Pécs, 1989. 133–161. p.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

MOHÁCS VÁROS LEVÉLTÁRA

Mohács püspöki mezőváros, 1841-től szabadalmas mezőváros, 1868-tól mezőváros, 1871-től nagyközség, 1914-től rendezett tanácsú város, 1929-től megyei város.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. és BKMÖL V.

BaML V. 1. Mohács város választott közönségének (hatvanosságának) jegyzőkönyvei 1836–1848. 0,04 ifm.

1769-ben a püspöki uradalom 38 német családot telepített le az uradalom területén, az ún. Külső-Mohácson, amely ekkor még elkülönült Mohács mezővárostól. A későbbi betelepülőkkel együtt 1784–1787-ben már 53 zsellércsalád lakott a Német utcának – mai Kossuth Lajos utca – nevezett településrészen. Külső-Mohács (Újmohács) 1796-ban egyesült közigazgatásilag Mohács mezővárossal. A mezőváros az állandó jellegű külső tanácsot az 1776. évi tisztújításon hozta létre. Minden tizedből 10-10 főt választottak be, létszámukról nevezték őket hatvanosságnak is. 1796-tól Külső-Mohács, mint a város hetedik tizede 4 személyt küldhetett a hatvanosságba. A hetedik, német tized lakossága gyarapodásával később szintén több, végül 10 képviselőt küldhetett. 1841-től a hatvanosság újból 60 fős lett, és választott községnek nevezték.

A hatvanosság 1825-ig együtt ülésezett a tanáccsal, ezért ülésjegyzőkönyvei a tanácsi jegyzőkönyvekben találhatók. 1825-től külön ülésezett, de jegyzőkönyvei csak 1836-tól maradtak fenn.

BaML V. 2. Mohács Város Tanácsának iratai 1742–1848. (1874) 2,67 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1742–1848; 0,94 ifm.
b) Tanácsi iratok 1743–1848. 0,65 ifm.
c) Közhirdetmények (Currensek) könyve 1785–1803. 0,06 ifm.
d) Népösszeírás (Tabella familiae) 1841. 0,02 ifm.
e) Vásári eladások jegyzőkönyve 1834–1839. 0,03 ifm.
f) Városi telkek eladásának jegyzőkönyve 1805–1843. 0,01 ifm.
g) Örökbevallási jegyzőkönyvek (Protocollum funduale, fassiók) 1773–1841. 0,67 ifm.
h) Úrbéri perek jegyzőkönyve 1747–1830. 0,12 ifm.
i) Szántóföld kiosztásának jegyzőkönyve 1799. 0,01 ifm.
j) Tölgyfaosztási kimutatás 1796–1874. 0,01 ifm.
k) Vásári bíróság jegyzőkönyvei 1841–1843. 0,02 ifm.
l) Szóbeli bíróság jegyzőkönyve 1842–1846. 0,02 ifm.
m) Vegyes iratok 1774–1848. 0,13 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. A tanács élén a bíró állt, s minden tizedből egy-egy esküdt. A hetedik, német tized 1800-tól delegálhatott esküdtet a tanácsba. Az a) tanácsülési jegyzőkönyvek 1763-tól folyamatosak, az előző időszakról csak néhány bejegyzés van. A jegyzőkönyvek magyar nyelvűek, és mutatóval ellátottak.

b) Csak az 1841., s az 1846–1847. évi tanácsi iratanyag maradt meg.

c) A közhirdetmények könyve a Mohácsi járás utasításait tartalmazza, II. József uralkodása alatt német, vagy magyar nyelvű.

d) A népösszeírás csonka, csak 207 családfő nevét, születési évét, nemét, foglakozását, családi állapotát, vallását tartalmazza.

g) Az örökbevallási jegyzőkönyvek az adásvételi szerződéseket (rét, szőlő, föld, malom stb.) és a házassági szerződéseket tartalmazza. Gyakorlatilag majdnem hiánytalanok, s kevés kivétellel névmutatóval ellátottak, ezért igen értékes források.

h) A 904 oldalas úrbéri perek jegyzőkönyve a mezőváros és a püspök úrbéri perének alapvető forrása. Megtalálható benne pl. a város jogait rögzítő 1747. évi resolutio és az 1796. évi transactio.

k–l) Az 1840. évi szabadalomlevél elsőfokú bíráskodási jogot biztosított a mezővárosnak. A két bírói szervnek, a vásári bíróságnak és a szóbeli bíróságnak maradt fenn néhány évi jegyzőkönyve.

BaML V. 6. Mohács város pénztárnokának (kamarásának) iratai 1751–1848. 2,09 ifm.
a) Számadások 1761–1848. 0,65 ifm.
b) Adókönyvek 1751–1847. 1,44 ifm.

A számadások 1841-től maradtak fenn, az azt megelőző évek hiányosak. A számadásokban is vannak adóösszeírások. Az adókönyvek a város történetének legbecsesebb forrásai, hiszen 1751-től maradtak fenn és név szerint tájékoztatnak a lakosság betelepüléséről. A 18. századi adókönyvek hiányosak, 1802-től viszont majdnem folyamatosak.

BaML V. 41. Mohács Város Képviselőtestületének (1849–1857-ben Gazdasági Választmányának) iratai 1849–1871. 0,26 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1849–1871. 0,14 ifm.
b) Iratok 1868–1871. 0,12 ifm.

1849–1857 között a képviselőtestület helyett egy 21 tagú Gazdasági Választmány működött. A testület a nevétől függetlenül mindenkor a város gazdálkodását irányította. Csak 1868–1871 között maradtak fenn az iratai.

BaML V. 42. Mohács Város Tanácsának iratai (1847) 1848–1872. 1,2 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1848–1871. 0,3 ifm.
b) Tanácsi iratok 1848–1871. 0,13 ifm.
c) Tiszti rendeletek jegyzőkönyve 1861–1871. 0,04 ifm.
d) Népszámlálási iratok 1857–1869. 0,28 ifm.
e) Telekkönyv 1850. 0,14 ifm.
f) Vándorlegények nyilvántartása 1857–1866. 0,02 ifm.
g) Bordézsmaváltság pénztárnapló 1857–1868. 0,12 ifm.
h) Marhalevélkönyv (1847) 1848–1872. 0,05 ifm.
i.) Jegyzőségi iktatókönyvek 1854–1860. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Az a–b) állagban a tanácsülési jegyzőkönyvek az 1855–1860, 1862. év kivételével maradtak fenn, a tanácsi és jegyzőségi iratanyag megsemmisült.

d) A népszámlálási iratok közül az idegenek nyilvántartási könyve (1857) a Mohácson tartózkodó idegenek (főként szolgálók és napszámosok) nevét, életkorát, vallását, lakhelyét, a felfogadó nevét és a felfogadás idejét tartalmazza házak szerint összeírva. Az 1869. évi népszámlálás felvételi ívei közül a mintegy 2000-ből csak 600 maradt meg, közte a Németek utcája városrész.

e) Az 1850. évi telekkönyv teljes, ezért jó forrás a birtokviszonyok kutatásához. A telekkönyvi betétszámokat később újraszámozták, ezért nem vethetők össze.

f) A vándorlegények nyilvántartása 1857–1860 között német, 1862–1866 között magyar nyelvű. Általában tartalmazza a vándorló mesterlegény megérkezésének idejét, nevét, foglalkozását, lakhelyét, születési évét, azt, hogy kinél állt munkába, s mikor, hová távozott.

BaML V. 45. Mohács Város Adópénztárának iratai 1851–1871. 1,71 ifm.
a) Adófőkönyvek 1851–1871. 1,56 ifm.
b) Adóösszeírások 1860–1871. 0,15 ifm.

Az adókönyvek – hiányuk ellenére – a város történetének értékes forrásai. Az állami (egyenes) és városi adókönyveket többségében együtt vezették, néhány évben azonban nem. Az adóösszeírások a személyes kereseti adó összeírásai.

BaML V. 46. Mohács város pénztárnokának iratai (1847) 1849–1872. 1,7 ifm.
a) Háztartási főkönyvek 1858–1872. 0,27 ifm.
b) Számadások (1847) 1849–1871. 1,43 ifm.

A pénztárnoki iratok közül a legértékesebbek az éves számadások. Az 1849–1866 közti számadások bevételi és kiadási mellékletei is megmaradtak, ezért nemcsak a város gazdálkodásának, hanem mindennapi életének is ragyogó forrásai.

BaML V. 47. Mohács Város Törvényszékének iratai 1863–1868. 2,32 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1863–1866. 0,05 ifm.
b) Iratok 1863–1868. 2,27 ifm.

A városi törvényszék az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szerint a büntető ügyek kivételével első fokon bíráskodott a lakosság peres ügyeiben. Az iratokból elsősorban az örökösödési, gyámsági, gondnoksági, rendőri, mezőrendőri, csődügyek emelhetők ki. Az iktató- és mutatókönyvek hiányosak, ezért átnézéssel kutatható.

BaML V. 61. Mohács Nagyközség Képviselőtestületének iratai 1872–1924. 3,1 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1872–1924. 0,76 ifm.
b) Iratok 1872–1924. 2,34 ifm.

A képviselőtestületi jegyzőkönyvek hiánytalanul megmaradtak. Használatukat mutató segíti. A képviselőtestületi iratok az 1904., 1914. és 1920. év kivételével teljesek.

BaML V. 62. Mohács Nagyközség Elöljáróságának iratai 1872–1922. 2,19 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1918. 0,63 ifm.
b) Iratok (1874) 1881–1922.1,44 ifm.
c) Községi bíróság jegyzőkönyvei 1876–1885. 0,1 ifm.
d) Község számára megrendelt árucikkek albírói jegyzőkönyve 1873–1894. 0,02 ifm.

A tanácsi jegyzőkönyvek magyar nyelvűek, és 1881-től nincs mutatójuk, ezért átnézéssel kutathatók. A tanácsi iratok értékét emeli, hogy a nagyközség jegyzőségének iratanyaga megsemmisült. A tanács a nagyközség gazdaságával foglalkozott elsősorban, ezért jó forrás a

lakosság életére. Az 1880-as, 1890-es években sok a német nyelvű irat, mert még engedték a német anyanyelvű iparos és kereskedő polgárság nyelvhasználatát. A századfordulóra azonban a magyar nyelv követelménye a közigazgatás e szintjén is kizárólagossá vált.

BaML V. 65. Mohács Nagyközség Pénztárának iratai 1872–1924. 2,05 ifm.
a) Háztartási főkönyvek 1872–1924. 0,84 ifm.
b) Számadások 1872–1924. 1,04 ifm.
c) Gőzkomp- és csavargőzös főkönyvek, pénztárnaplók 1895–1923. 0,17 ifm.

A pénztári iratok gerincét az éves községi számadások alkotják. Hiányzik az 1873, 1878, 1883, 1889, 1906, 1907. és az 1909–1924. évek számadása. A számadások terjedelmes bevételi és kiadási mellékletei általában már hiányoznak, kivétel az 1872, 1874, 1875, 1880. és 1919. év. Községi vagyonleltár található az 1888, 1907, 1908. és 1916. évből.

BaML V. 66. Mohács Nagyközség Adópénztárának iratai 1872–1924. 7,92 ifm.
a) Állami adófőkönyvek 1872–1918. 4 ifm.
b) Adóbeszedési naplók 1878–1921. 0,25 ifm.
c) Kereseti adóösszeírások 1872–1917. 1,4 ifm.
d) Egyéni földadó kivetési jegyzékek 1888–1914. 0,3 ifm.
e) Házadó összeírás 1874. 0,03 ifm.
f) Községi adófőkönyvek 1874–1918. 1,58 ifm.
g) Községi adóösszeírások 1877–1892. 0,24 ifm.
h) Fogyasztási adónaplók 1909. 0,12 ifm.

A nagyközségi adókönyvek a város levéltárának egyik legnagyobb mennyiségű és legértékesebb fondja. Az állami adófőkönyvek, kereseti adóösszeírások, egyéni földadó kivetési jegyzékek, községi adófőkönyvek hiányosak ugyan, de még így is jó források. Kiemelhető a házadó összeírás, amely a lakásviszonyok (helyiségek, bérletek stb.) tanulmányozásához nyújthat segítséget. Az adókönyvek közül talán legjobban használhatók a községi adóösszeírások, amelyek az adózó nevén és foglakozásán kívül a felekezetét is feltüntetik. Ez alapján elkülöníthető a német nevű zsidó polgárság.

BaML V. 71. Mohács Város Képviselőtestületének iratai 1924–1944. 1,33 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1924–1944. 1,08 ifm.
b) Közgyűlési feljegyzések, jegyzőkönyv töredékek 1926–1943. 0,13 ifm.
c) Bizottsági jegyzőkönyvek 1924–1941. 0,12 ifm.

A közgyűlési jegyzőkönyvek hiánytalanok és mutatóval ellátottak. A közgyűlési iratok a polgármesteri iratok között találhatók.

BaML V. 72. Mohács Város Tanácsának iratai 1924–1929. 0,17 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1924–1929. 0,05 ifm.
b) Tanácsi iratok 1924–1925. 0,12 ifm.

A városi tanács intézménye 1929-ben megszűnt, ezért a fond iratanyaga csekély mennyiségű.

BaML V. 73. Mohács város polgármesterének iratai 1924–1950. 31,03 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1924–1950. 23,1 ifm.
b) Kihágási iratok 1943–1946. 0,3 ifm.
c) Katonai iratok 1940–1941. 0,08 ifm.

d) Iparengedélyek 1924–1949. 3,96 ifm.
e) Földadókataszteri iratok 1924–1939. 0,13 ifm.
f) Marhalevélkönyvek 1924–1949. 1,5 ifm.
g) A rendezett tanácsú várossá átszervezés iratai 1924–1926. ifm. 0,12 ifm.
h) A szerb megszállás megszűnése 10. évfordulójának iratai 1931–1932. 0,12 ifm.
i) A II. mohácsi csata 250. évfordulójának iratai 1937. 0,12 ifm.
j) A Nép- és Családvédelmi Alap iratai 1941–1944. 0,12 ifm.
k) Építési engedélyek 1925–1949. 1,32 ifm.
l) Hadigondozási iratok 1945–1949. 0,16 ifm.

Lásd: BéML V. 173. A polgármesteri iratok 1937-ig töredékesek, 1938-tól viszont folyamatosnak tekinthetők. Mutatókönyvvel ellátottak, de iktatókönyvei hiányosak, ezért az iratcsatolások miatt az átnézéssel való kutatás ajánlott. A polgármesteri iratokból kiemelt külön kezelt iratokból sajnos csak néhány iratcsomó maradt meg. Ugyancsak a polgármesteri iratokból emelték ki az iparengedélyeket és az építési engedélyeket is, amelyek jó forrásnak bizonyulnak a kutatás számára.

BaML V. 79. Mohács Város Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatalának iratai 1940–1945. 5,16 ifm.
a) Iratok 1940–1945. 0,62 ifm.
b) Nyilvántartó kartonok 1940–1945. 4,56 ifm.

A népmozgalmi nyilvántartás katonai célokat szolgált, és az így felvett név szerinti nyilvántartó kartonok a kutatás jó forrásai. A kartonok közlik a nyilvántartott személyek nevét, születési helyét és idejét, a szülők nevét, a nyilvántartott személy vallását, anyanyelvét, iskolai végzettségét, foglalkozását, szakképzettségét és természetesen a katonai adatokat. (A rovatok kitöltése néhol hiányos.) A kartonok az eredeti rendtől eltérően betűrendben találhatók.

BaML V. 80. Mohács város szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1944. 0,13 ifm.

A szabályrendeletek gyűjteménye utólagos kigyűjtés eredménye, és a keletkezetthez képest kevesebb szabályrendeletet tartalmaz.

BaML V. 81. Mohács Város Munkaerő Nyilvántartó Hivatalának iratai 1946–1948. 3,24 ifm.

A közmunkára kötelezettek összeírása az 1946. január 31-i állapotot rögzíti. A fond egyrészt utcánkénti és személyenkénti összeíró lapokból és utcánkénti ellenőrző lapokból áll. Rendje az utcák betűrendje, ill. a Szőlőhegy és Sziget anyaga külön található. 1947–1948-ban az újonnan beköltözőket is folyamatosan összeírták, és nem osztották be utcák szerint, ezáltal a népmozgások is követhetők. A fond másik részét képezik a betűrendes név szerinti kartonok, amelyek szintén jó forrásai a népesség összetétele kutatásának.

KÖZSÉGEK

BaML V. 101. Az Abaligeti Körjegyzőség iratai 1848–1949. 27,8 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1876–1949. 6,5 ifm.
b) Abaliget Község iratai 1848–1949. 4,75 ifm.
c) Bános Község iratai 1860–1947. 2,2 ifm.
e) Kovácsszénája Község iratai 1875–1948. 3,15 ifm.
f) Mecsekrákos Község iratai 1875–1948. 2,18 ifm.
h) Orfű Község iratai 1849–1949. 2,21 ifm.

i) Tekeres Község iratai 1852–1948. 2,34 ifm.

a) Az Abaligeti Körjegyzőség iratanyaga a BaML egyik legnagyobb mennyiségű körjegyzőségi anyaga. Az elnöki iratok 1902–1944 között maradtak meg. A közigazgatási iratanyag 1888–1940 között erősen hiányos, csak 1941–1949 között tekinthető folyamatosnak. Iktató- és mutatókönyvvel rendelkezik, az etnikai kutatásokhoz mégis az iratanyag átnézése javasolt.

b) Az abaligeti képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1924 között találhatók meg. Különösen értékesek a dobolási könyvek (1932–1948) és a községi adófőkönyvek teljes sorozata (1876–1948), amelyek név szerint tartalmazzák a község adófizető lakosságát.

c) A bánosi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1925 között találhatók meg. A községi adófőkönyvek 1874–1910 között teljesek és 1914–1945 között hiányosak.

e) A kovácsszénájai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1925 között találhatók meg. A dobolási könyvek 1932–1936 között, a községi adófőkönyvek 1875–1910 között teljesek és 1919–1946 között hiányosak.

f) A mecsekrákosi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak meg. A községi adófőkönyvek 1875–1895 között teljesek és 1910–1941 között hiányosak.

h) Az orfűi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1922 között találhatók meg.

i) A tekeresi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1922 között találhatók meg. A községi adófőkönyvek 1875–1900 között teljesek és 1910–1948 között hiányosak.

Abaligeten 1910-ben 727 lakosból 551 (75,79%), 1941-ben 720 lakosból 497 fő (69,02%) német anyanyelvű. Bánoson 1910-ben 224 lakosból 6 (2,67%), 1941-ben 264 lakosból 21 fő (7,95%) német anyanyelvű. (A faluban a 20. század elejétől tűnt fel néhány német család.) Kovácsszénáján 1910-ben 271 lakosból 32 (11,8%), 1941-ben 221 lakosból 27 fő (12,21%) német anyanyelvű. (A 19. század közepétől élt itt néhány német család.) Mecsekrákoson 1910-ben 267 lakosból 177 (66,29%), 1941-ben 227 lakosból 202 fő (88,99) német anyanyelvű. Orfűn 1910-ben 243 lakosból 176 (72,42%), 1941-ben 230 lakosból 180 fő (78,26%) német anyanyelvű. Tekeresen 1910-ben 160 lakosból 136 (85%), 1941-ben 159 lakosból 119 fő (74,84%) német anyanyelvű.

BaML V. 102. A Babarci Körjegyzőség iratai 1848–1949. 21,62 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1862–1949. 6,63 ifm.
b) Babarc község iratai 1848–1945. 12,06 ifm.
c) Liptód község iratai 1890–1945. 2,93 ifm.

a) A Babarci Körjegyzőség iratanyaga a BaML egyik legnagyobb körjegyzőségi iratanyaga. Az elnöki iratok 1911–1931 között maradtak meg. A közigazgatási iratanyag 1912–1944 között hiányos, 1945–1949 között folyamatos. Az iktató- és mutatókönyvek hiányosak, ezért az iratanyag kutatása átnézéssel javasolt. A népesség kutatásának jó forrásai az 1940–1945 közti népmozgalmi nyilvántartólapok és az 1946-os munkaerő nyilvántartólapok.

b) A babarci képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1906–1935 között találhatók meg. Különösen értékesek a dobolási könyvek (1912–1926, 1929–1941). A községi adófőkönyvek hiányosak (1876–1903–1945), név szerint tartalmazzák a község adófizető lakosságát.

c) A liptódi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékesek a dobolási könyvek 1935–1939.

Babarcon 1910-ben 1496 lakosból 1334 (89,17%), 1941-ben 1449 lakosból 1342 fő (92,62%) német anyanyelvű. Liptódon 1910-ben 1003 lakosból 729 (72,68%), 1941-ben 855 lakosból 815 fő (95,32%) német anyanyelvű.

BaML V. 103. A Bakócai Körjegyzőség iratai 1858–1950. 11,78 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1887–1949. 6,35 ifm.

b) Bakóca Község iratai 1858–1948. 1,69 ifm.
d) Szágy Község iratai 1859-1949. 1,35 ifm.
e) Tormás Község iratai 1858–1949.1,48 ifm.

a) A körjegyzői iratanyag 1894–1934 között hiányos, 1935–1949 között folyamatosnak tekinthető. Az iktató- és mutatókönyvek erősen hiányosak, ezért csak az iratanyag átnézésével kutatható.

b) A bakócai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1911 és 1928–1931 között találhatók meg.

d) A szágyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1907 között találhatók meg. A német ajkúak kitelepítésének és vagyonuk szétosztásának iratai 1946–1948 közötti.

e) A tormási képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1908–1911 és 1934–1944 között találhatók meg. Értékes forrás a kimutatás a német lakosságról (év nélkül).

Bakócán 1910-ben 914 lakosból 81 (8,86%), 1941-ben 810 lakosból 41 fő (5,06%) német anyanyelvű. (A 20. század elejétől fokozatosan fogyott a német anyanyelvű lakosság.) Szágyon 1910-ben 462 lakosból 408 (88,31%), 1941-ben 478 lakosból 376 fő (78,66%) német anyanyelvű. Tormáson 1910-ben 687 lakosból 3 (0,43%), 1941-ben 556 lakosból 134 fő (24,1%) német anyanyelvű. (A 19. század húszas éveiben telepedtek le az első németek. Számuk 1890-re 168-ra nőtt, elérte a népesség 23%-át, és háromnegyed részük már magyarul is beszélt.)

BaML V. 105. A Baranyajenői Körjegyzőség iratai 1904–1950. 8,6 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1907–1949. 5,54 ifm.
b) Baranyajenő Község iratai 1904–1950. 0,85 ifm.
c) Baranyaszentgyörgy Község iratai 1918–1950. 0,69 ifm.
d) Gödre Község iratai 1918–1950. 0,57 ifm.
e) Gödreszentmárton Község iratai 1911–1949. 0,49 ifm.
f) Palé Község iratai 1918–1950. 0,46 ifm.

a) A körjegyzőség bizalmas iratai 1922–1949 között, a közigazgatási iratanyag csekély töredéktől (1920–1931) eltekintve 1932–1949 között található meg. A hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt az iratanyag átnézéssel kutatható. Különösen értékesek a népmozgalmi nyilvántartólapok (1940–1944).

b) A baranyajenői képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1923–1944 között és 1949-ből találhatók meg.

c) A baranyaszentgyörgyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1926–1930 között találhatók meg. Értékes források az áttelepítésre kötelezettek vagyonleltárai (1946–1948).

d) A gödrei képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1926–1940 között találhatók meg.

e) A gödreszentmártoni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1911–1918 és 1926–1942 között találhatók meg.

f) A paléi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1926–1930 és 1935–1950 között találhatók meg.

Baranyajenőn 1910-ben 844 lakosból 634 (75,11%), 1941-ben 800 lakosból 583 fő (72,87%) német anyanyelvű. Baranyaszentgyörgyön 1910-ben 463 lakosból 399 (86,17%), 1941-ben 483 lakosból 420 fő (86,96%) német anyanyelvű. Gödrén 1910-ben 176 lakosból 955 (81,2%), 1941-ben 1199 lakosból 861 fő (71,81%) német anyanyelvű. Gödreszentmártonon 1910-ben 497 lakosból 28 (5,63%), 1941-ben 600 lakosból 69 fő (11,5%) német anyanyelvű. (A 18. század közepén uradalmi majorság létesült itt vegyes magyar és német anyanyelvű lakossággal, cselédek és kisházasok lakták. 1911-ben alakult községgé.) Palén 1910-ben 206 lakosból 200 (97,08%), 1941-ben 190 lakosból 182 fő (95,79%) német anyanyelvű.

BaML V. 106. A Belvárdgyulai Körjegyzőség iratai 1848–1950. 15,11 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1880–1947. 5, 46 ifm.

b) Belvárdgyula Község iratai 1861–1949. 2,27 ifm.
c) Birján Község iratai 1848–1949. 2,53 ifm.
d) Hásságy Község iratai 1872–1950. 1,87 ifm.
e) Hidor Község iratai 1864–1947. 1,3 ifm.
f) Olasz Község iratai 1870–1947. 1,68 ifm.

a) A körjegyzői hivatal iratanyaga 1906–1947 között található meg. Iktató- és mutatókönyvek hiányában átnézéssel kutatható.

b) Belvárdgyula 1928. május 16-án Belvárd és Kisgyula község egyesítéséből keletkezett. A községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1892–1906 között találhatók meg.

Értékes forrásai többek között a népmozgalmi nyilvántartó lapok (1940–1945), munkaerő nyilvántartó lapok (1946), dobolási könyvek (1948–1950).

c) A birjáni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1921 között találhatók meg. Értékes forrásai pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1941–1944), a munkaerő nyilvántartó lapok (1948), a dobolási könyvek (1948–1950).

d) A hásságyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1872–1950 között találhatók meg. Értékes forrásai pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1941), népszámlálási nyilvántartólap (1941), dobolási könyv (1948–1950).

e) A hidori képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1901–1906 között találhatók meg. Értékes forrásai pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1944), a munkaerő nyilvántartó lapok (1948), a népszámlálási nyilvántartólap (1941), a dobolási könyvek (1948–1950).

f) Az olaszi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1922 között találhatók meg. Értékes forrásai pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1944), a munkaerő nyilvántartó lapok (1946), népszámlálási nyilvántartólapok (1941), kimutatás a volksbundos lakosok közmunka adójáról (1944), a dobolási könyvek (1948–1950).

Belvárdon 1910-ben 712 lakosból 32 fő (4,49%) német anyanyelvű. (A 20. század elejétől volt néhány német anyanyelvű család. Kisgyulán 1910-ben 252 lakosból 31 fő (12,3%) német anyanyelvű. (1741 körül telepedtek le itt német kisházasok.) Belvárdgyulán 1941-ben 796 lakosból 119 fő (14,95%) német anyanyelvű. Birjánon 1910-ben 625 lakosból 81 (12,96%), 1941-ben 479 lakosból 55 fő (11,48%) német anyanyelvű. Hásságyon 1910-ben 579 lakosból 565 (97,58%), 1941-ben 630 lakosból 580 fő (92,06%) német anyanyelvű. Hidoron 1910-ben 385 lakosból 314 (81,55%), 1941-ben 356 lakosból 352 fő (98,88%) német anyanyelvű. Olaszon 1910-ben 631 lakosból 388 fő (61,49%), 1941-ben 541 lakosból 363 fő (67,1%) német anyanyelvű.

BaML V. 107. A Beremendi Körjegyzőség iratai 1920–1949. 4,88 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1920–1949. 3,38 ifm.
b) Beremend Község iratai 1926–1950. 1,24 ifm.
c) Kásád Község iratai 1940–1946. 0,13 ifm.
d) Torjánc Község iratai 1871–1944. 0,13 ifm.

a) A körjegyzői hivatalnak csekély töredéktől (1928–1944) eltekintve 1945–1949 között van iratanyaga. Iktató- és mutatókönyvek hiányában az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A beremendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékesebb forrásai pl. a népszámlálási nyilvántartólapok (1941), az összeírási lapok (1945), a dobolási könyv (1945).

c) A kásádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékesebb forrásai pl. a közmunka összeírási lapok (1946).

d) Az 1941–1944 között visszacsatolt Torjánc községnek csekély irattöredéke van: állatösszeírások (1943, 1944), községi adófőkönyvek (1871, 1872), fogyasztási adófőkönyv (1942).

Beremenden 1910-ben 2575 lakosból 1122 (43,57%), 1941-ben 3022 lakosból 1134 fő (37,52%) német anyanyelvű. Kásádon 1910-ben 757 lakosból 70 (9,24%), 1941-ben 701 lakosból 65 fő (9,27%) német anyanyelvű. (A 19. század közepén kezdtek itt németek megtelepedni, a századfordulótól számuk megnövekedett.) Torjáncon 1910-ben 769 lakosából 76 (9,88%), 1941-ben 795 lakosból 42 fő (5,28%) német anyanyelvű.

BaML V. 108. A Berkesdi Körjegyzőség iratai 1848–1949. 13,17 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1877–1949. 5,63 ifm.
b) Berkesd Község iratai 1848–1949. 2,99 ifm.
c) Ellend Község iratai 1848–1949. 1,3 ifm.
d. Pereked Község iratai 1853–1949. 1,43 ifm.
e) Szilágy Község iratai 1848–1949. 1,82 ifm.

a) A körjegyzői hivatal elnöki iratai 1929–1944 között, közigazgatási iratai 1877–1950 között találhatók meg, ám csak 1945-től mondhatók folyamatosnak. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A berkesdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887, 1901–1905, 1907–1914, 1923–1929, 1935–1938, 1939, 1942 között maradtak fenn. Értékesebb forrásai pl. a kimutatás a német anyanyelvűekről és a VDU-tagnak minősítettekről (1945), kimutatás a német nemzetiségűekről és azokról a VDU-tagokról, akik méltányolva lettek (1945), a dobolási könyvek (1908–1927).

c) Az ellendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1941 között maradtak fenn.

d) A perekedi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1880-ból és 1938-ból maradtak fenn. Értékesebb forrásai pl. a kimutatás a Volksbund birtokokról (1945).

e) A szilágyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1939, 1941–1942 között és 1946-ból maradtak fenn.

Berkesden 1910-ben 1264 lakosból 235 (18,59%), 1941-ben 1263 lakosból 431 fő (34,12%) német anyanyelvű. Ellenden 1910-ben 504 lakosból 2 (0,39% !), 1941-ben 487 lakosból 96 fő (19,71%) német anyanyelvű. (A 19. század utolsó évtizedeiben kezdődött a nagyobb arányú német betelepülés, jobbára a külterületi lakott helyekre. A németek aránya 1890-ben tetőzött, arányuk elérte a 26%-ot (146 fő). Perekeden 1910-ben 399 lakosból 39 (9,77%), 1941-ben 348 lakosból 38 fő (10,92%) német anyanyelvű. (A német anyanyelvűek a 18. század második felében jelentek meg. A németség általában 10% alatt volt.) Szilágyon 1910-ben 720 lakosból 6 (0,83%), 1941-ben 656 lakosból 83 fő (12,66%) német anyanyelvű. (A német anyanyelvűek inkább a külterületen telepedtek meg.)

BaML V. 109. A Bezedeki Körjegyzőség iratai 1890–1949. 7,15 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1890–1949. 5,07 ifm.
b) Bezedek Község iratai 1894–1949. 0,78 ifm.
c) Ivándárda Község iratai 1918–1945. 0,13 ifm.
d) Kislippó Község iratai 1913–1946. 0,26 ifm.
e) Lippó Község iratai 1908–1948. 0,52 ifm.
f) Sárok Község iratai 1900–1944.0,39. ifm.

a) A körjegyzői hivatal iratanyaga 1890–1938 között töredékes, 1939–1949 között folyamatosnak tekinthető. Az iktató- és mutatókönyvek hiányosak, ezért átnézéssel kutatható az anyag.

b) A bezedeki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1916 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék a Németországba áttelepítendő személyekről (1946), a kimutatás a „felszabadulás” óta internáltakról, kimutatás az akkor jelenleg internáltakról, a kimutatás a rendőri felügyelet alatt állókról, a névjegyzék a távollévőkről, a névjegyzék a német anyanyelvű egyénekről (év nélkül), a leltárak az áttelepítésre kötelezettek vagyonáról (1948).

c) Az ivándárdai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921–1945 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék a német anyanyelvű egyénekről (év nélkül).

d) A kislippói képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1922–1941 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a kitelepítettek leltárai (1946), a földreform összeírások (év nélkül).

e) A lippói képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1911–1916 és 1921–1934 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék a Németországba áttelepítendő személyekről (1946, 1948), a névjegyzék a távol maradottakról (év nélkül).

f) A sároki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1900–1912 és 1921–1938 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék a német anyanyelvű egyénekről (év nélkül).

Bezedeken 1910-ben 650 lakosból 479 (73,69%), 1941-ben 599 lakosból 545 fő (90,98%) német anyanyelvű. Ivándárdán 1910-ben 1375 lakosból 829 (60,29%), 1941-ben 581 lakosból 539 fő (92,77%) német anyanyelvű. Kislippón 1910-ben 482 lakosból 279 (57,88%), 1941-ben 439 lakosból 81 fő (18,45%) német anyanyelvű. (A 19. század elején telepedtek itt le német kisházasok. 1920-ban még 239 német anyanyelvű élt itt.) Lippón 1910-ben 1074 lakosból 667 (62,1%), 1941-ben 877 lakosból 704 fő (80,27%) német anyanyelvű. Sárokon 1910-ben 491 lakosból 133 (27,08%), 1941-ben 303 lakosból 214 fő (70,63%) német anyanyelvű.

BaML V. 110. A Bikali Körjegyzőség iratai 1880–1950. 4,03 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1891–1941.1,56 ifm.
b) Bikal Község iratai 1885–1949 1,3 ifm.
c) Alsómocsolád Község iratai 1880–1949. 0,39 ifm.
d) Köblény Község iratai 1901–1949. 0,26 ifm.
e) Nagyhajmás Község iratai 1884–1950. 0,52 ifm.

a) A körjegyzőségnek viszonylag nem nagy mennyiségű közigazgatási iratanyaga maradt fenn 1891–1949 között. Iktató- és mutatókönyvek hiányában átnézéssel kutatható.

b) A bikali képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1943 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék az „SS” kötelékében harcoltakról (1946), a névjegyzék a Volksbund tagokról (1946), a névjegyzék az áttelepítendőkről (1946), a névjegyzék a távollévőkről (1946), a névjegyzék a kivételezettekről (1946), a névjegyzék a máshol népszámláltakról (1946).

c) Az alsómocsoládi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. A bikali képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1943 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a Volksbund névjegyzék (1946), az áttelepítendők névjegyzéke (1946), a tiszta anyanyelvűek névjegyzéke (1946), a német anyanyelvűek névjegyzéke (1946), a távollevők névjegyzéke (1946), a névjegyzék a máshol népszámláltakról (1946).

d) A köblényi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1917 között találhatók meg. Értékesebb források pl. az áttelepítendők névjegyzéke (1946), az összeírás a német lakosságról (1946), a névjegyzék a távollévőkről (1946), a névjegyzék a Volksbund tagokról (1946), a névjegyzék a máshol népszámláltakról (1946), a névjegyzék az elköltözöttekről (1946).

e) A nagyhajmási képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1892–1902 és 1919–1914 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a névjegyzék a Volksbund tagokról (1946), a névjegyzék a német lakosságról (1946), a kimutatás azokról a személyekről, akiknek a statisztikai adatai hiányosak (1946), a névjegyzék az áttelepítendőkről (1946), a névjegyzék az elhaltakról (1946).

Alsómocsoládon 1910-ben 812 lakosból 275 (33,86%), 1941-ben 724 lakosból 284 fő (39,23%) német anyanyelvű. Bikalon 1910-ben 1049 lakosból 877 (83,6%), 1941-ben 1035 lakosból 912 fő (88,12%) német anyanyelvű. Köblényen 1910-ben 527 lakosból 511 (96,96%), 1941-ben 510 lakosból 483 fő (94,71%) német anyanyelvű. Nagyhajmáson 1910-ben 1136 lakosból 860 (75,7%), 1941-ben 1028 lakosból 827 fő (80,45%) német anyanyelvű.

BaML V. 115. Dunaszekcső Nagyközség iratai 1891–1950. 8,79 ifm.

A községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1940 közöttiek. A jegyzőségi iratok 1914–1950 között maradtak fenn, de csak 1944-től nagyobb mennyiségűek, és iktató- és mutatókönyv hiányában átnézéssel kutathatók. Értékesebb források pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1939–1947), a dobolási könyvek (1947–1949).

Dunaszekcsőn 1910-ben 5881 lakosból 1543 (26,23%), 1941-ben 5552 lakosból 1429 fő (25,74%) német anyanyelvű.

BaML V. 116. Az Egerági Körjegyzőség iratai 1846–1950. 25,03 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1888–1950. 11,19 ifm.
b) Egerág Község iratai 1846–1950. 4,87 ifm.
e) Szemely Község iratai 1848–1950. 2,28 ifm.
f) Szőkéd Község iratai 1847–1950. 2,28 ifm.

a) Az Egerági Körjegyzőség iratanyaga a BaML nagyobb körjegyzőségi iratanyaga közé tartozik. A közigazgatási iratok 1908–1950 között folyamatosak, az iktató- és mutatókönyvek csekély hiánytól eltekintve megtalálhatók.

b) Az egerági képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910–1928 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1940), a dobolási könyvek (1939–1943, 1946–1948).

e) A szemelyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910–1921 és 1927–1936 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1944), a munkaerő nyilvántartó lapok (1946, 1947), a dobolási könyvek (1928–1936).

f) A szőkédi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1897–1926 között és 1931-ből találhatók meg. Értékesebb források pl. a népmozgalmi nyilvántartó lapok (1944), a munkaerő nyilvántartó lapok (1946), a dobolási könyvek (1927–1933, 1934–1936).

Egerágon 1910-ben 888 lakosból 286 (32,2%), 1941-ben 816 lakosból 184 fő (22,55%) német anyanyelvű. Szemelyen 1910-ben 544 lakosból 25 (4,59%), 1941-ben 546 lakosból 42 fő (7,69%) német anyanyelvű. (A 18. század közepétől éltek itt németek. A német anyanyelvűek inkább a külterületen telepedtek meg.) Szőkéden 1910-ben 627 lakosból 251 (40,03%), 1941-ben 576 lakosból 192 fő (33,33%) német anyanyelvű. Szemelyen és Szőkéden a németek a Pécs környéki bosnyákokkal és a magyarokkal éltek együtt.

BaML V. 117. Az Egyházasharaszti Körjegyzőség iratai 1900–1950. 3,62 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1900–1950. 1,68 ifm.
b) Egyházasharaszti Község iratai 1912–1947. 0,62 ifm.
c) Alsószentmárton Község iratai 1921–1946. 0,35 ifm.
d) Kistapolca Község iratai 1921–1947. 0,4 ifm.

a) A körjegyzői hivatal elnöki iratai 1900–1922, a közigazgatási iratai 1910–1950 között találhatók meg, de viszonylag csekély mennyiségűek. Iktató- és mutatókönyv hiányában átnézéssel kutathatók.

b–d) Az egyházasharaszti képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1937–1944 között, az alsószentmártoni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921–1943 között, a kistapolcai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921–1929 között és 1946-ból találhatók meg.

Alsószentmártonon 1910-ben 1015 lakosból 102 (10,05%), 1941-ben 1202 lakosból 99 fő (8,24%) német anyanyelvű. (A 19. században kezdődött meg a németek betelepülése).

Egyházasharasztin 1910-ben 427 lakosból 3 (0,7%), 1941-ben 554 lakosból 137 fő (24,72%) német anyanyelvű. (A 19. század legvégétől telepedett le néhány német anyanyelvű. A két

világháború között azonban a németség száma megnövekedett.) Kistapolcán 1910-ben 200 lakosból nincs, 1941-ben 219 lakosból 19 fő (8,68 %) német anyanyelvű. (Magyar falunak említik, csak elvétve lakta néhány nem magyar anyanyelvű család.)

BaML V. 118. Az Egyházaskozári Körjegyzőség iratai 1850–1950. 18,56 ifm
a) A körjegyzői hivatal iratai 1863–1946. 7,83 ifm
b) Egyházaskozár Község iratai 1853–1950. 4,35 ifm.
c) Hegyhátmaróc Község iratai 1850–1950. 2,61 ifm.
d) Szárász Község iratai 1850–1949. 1,95 ifm.
e) Tófű Község iratai 1859–1950.1,82 ifm.

a) A körjegyzőség közigazgatási iratai 1870–1946 közöttiek, iktató- és mutatókönyveik némileg hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

b) Az egyházaskozári képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910–1937 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a leltárak az áttelepülésre kötelezett személyek vagyonáról (1947), a dobolási könyv (1929–1936), a hiányos községi adófőkönyvek (1866–1935).

c) A hegyhátmaróci képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1897 és 1911–1942 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a nyilvántartás a kivándorlási célból útlevelet nyert egyénekről (1904–1930), a nyilvántartás a külföldről visszavándorlókról (1904–1927), a leltárak az áttelepülésre kötelezettek vagyonáról (1947), a munkaerő nyilvántartó lapok (1947), a hiányos községi adófőkönyvek (1864–1941).

d) A szárászi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1901 és 1903–1944 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a nyilvántartás a külföldről visszavándorló egyénekről (1908–1927), a kimutatás a hajléktalanok számára igénybe vett lakásokról (1944), a hiányos községi adófőkönyvek (1864–1933).

e) A tófűi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1902 és 1911–1941 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a munkaerő nyilvántartó lapok (1947), a népmozgalmi nyilvántartó könyv (1944), a nyilvántartás a kivándorlókról (1904–1926), a nyilvántartás a visszavándorlókról (1904–1930), a kimutatás a hajléktalanok számára igénybe vett lakásokról (1944), a hiányos községi adófőkönyvek (1859–1860–1941) (1946).

Egyházaskozáron (1934-ig Ráckozár) 1910-ben 1305 lakosból 1242 (95,17 %), 1941-ben 1159 lakosból 1117 fő (96,38%) német anyanyelvű. Hegyhátmarócon 1910-ben 501 lakosból 437 (87,22%), 1941-ben 476 lakosból 420 fő (88,24%) német anyanyelvű. Szárászon 1910-ben 294 lakosból 250 (85,03%), 1941-ben 285 lakosból 283 fő (99,3%) német anyanyelvű. Tófűn 1910-ben 295 lakosból 289 (97,96%), 1941-ben 283 lakosból 276 fő (97,53%) német anyanyelvű.

BaML V. 119. Az Erdősmecskei Körjegyzőség iratai 1849–1950. 13,62 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1878–1950. 8,5 ifm.
b) Erdősmecske Község iratai 1853–1950. 2,49 ifm.
c) Apátvarasd Község iratai 1853–1948. 1,1 ifm.
d) Lovászhetény Község iratai 1849–1947.1,08 ifm.
e) Pusztakisfalu Község iratai 1864–1944. 0,45 ifm.

a) A körjegyzőség iratai 1878–1949 között maradtak fenn, a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt csak átnézéssel kutathatók.

b) Az erdősmecskei képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1929 között találhatók meg. Értékesebb források pl. a dobolási könyv (1931), a hiányos községi adófőkönyvek (1881–1940).

c) Az apátvarasdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyv (1907–1931).

d) A lovászhetényi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1888–1899 és 1903–1931 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyv (1907–1931), a községi adófőkönyvek (1883–1921).

e) A pusztakisfalui képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn.

Apátvarasdon 1910-ben 398 lakosból 376 (94,47%), 1941-ben 389 lakosból 359 fő (92,29%) német anyanyelvű. Erdősmecske (1934-ig Rácmecske) 1910-ben 1110 lakosból 882 (79,46%), 1941-ben 1030 lakosból 940 fő (91,26%) német anyanyelvű. Lovászhetényen 1910-ben 490 lakosból 475 (96,94%), 1941-ben 427 lakosból 422 (98,83%) német anyanyelvű. Pusztakisfalun 1910-ben 166 lakosból 160 (96,39%), 1941-ben 165 lakosból 160 fő (96,97%) német anyanyelvű.

BaML V. 120. A Felsőmindszenti Körjegyzőség iratai 1849–1950. 18,89 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1905–1950. 9,69 ifm.
b) Felsőmindszent Község iratai 1849–1950. 2,48 ifm.
c) Godisa Község iratai 1853–1948. 1,58 ifm.
e) Kishajmás Község iratai 1852–1949. 1,84 ifm.

a) A körjegyzőség elnöki iratai 1917–1944 között, közigazgatási iratai 1907–1950 között találhatók meg. A hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A felsőmindszenti képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1940 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a német nevű egyénekről (1945), a munkaerő nyilvántartó lapok (1947), a népszámlálási nyilvántartó lapok (1941).

c) A godisai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1936 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a névjegyzékek a német ajkúakról (1947).

e) A kishajmási képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1891, 1912, 1924, 1927–1933 között maradtak fenn.

Felsőmindszenten 1910-ben 906 lakosból 425 (46,9%), 1941-ben 784 lakosból 422 fő (53,83%) német anyanyelvű. Godisán 1910-ben 450 lakosból 330 (73,33%), 1941-ben 469 lakosból 279 fő (59,49%) német anyanyelvű. Kishajmáson 1910-ben 486 lakosból 181 (37,24%), 1941-ben 419 lakosból 137 fő (32,7%) német anyanyelvű.

BaML V. 124. A Harkányi Körjegyzőség iratai 1882–1946. 3,48 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1922–1946. 2,88 ifm.
e) Márfa Község iratai 1894–1944. 0,12 ifm.
f) Terehegy Község iratai 1904–1945. 0,12 ifm.

a) A körjegyzőség közigazgatási iratai némi töredéktől (1922, 1924) eltekintve 1930–1946 között találhatók meg. Iktató- és mutatókönyvek hiányában az iratanyag átnézéssel kutatható. Összességében csekély mennyiségű iratanyaga van.

e–f) A márfai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1935–1941 között, a terehegyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1934–1942 között maradtak fenn.

A Harkányi Körjegyzőség területén csak szórványosan élt néhány német anyanyelvű család. Márfán 1910-ben 231 lakosból nem volt nem magyar anyanyelvű, 1941-ben 291 lakosból 24 fő (8,25%) német anyanyelvű. (Magyar falunak számított, kevés nem magyar etnikuma volt.) Terehegyen 1910-ben 452 lakosból nem volt nem magyar anyanyelvű, 1941-ben 471 lakosból 24 fő (5,1%) német anyanyelvű. (A 19. század utolsó harmadában néhány német anyanyelvű telepedett le itt, az I. világháború után a németség száma némileg megszaporodott.)

BaML V. 125. A Helesfai Körjegyzőség iratai 1895–1949. 2,73 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1937–1949. 1,96 ifm.

c) Bükkösd Község iratai 1895–1949. 0,26 ifm.
d) Cserdi Község iratai 1899–1949. 0,13 ifm.
g) Megyefa Község iratai 1895–1949. 0,26 ifm.

a) A körjegyzőség közigazgatási iratai 1943–1949 között találhatók meg. Iktató- és mutatókönyvek hiányában az iratanyag átnézéssel kutatható. Összességében csekély mennyiségű iratanyaga van. Értékes forrás a népmozgalmi nyilvántartólapok (1940–1945), a munkaerő nyilvántartólapok (1946–1948).

c) A bükkösdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1931–1939 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a német anyanyelvűekről (1947).

d) A cserdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn.

g) A megyefai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1925–1926 és 1931–1937 között maradtak fenn.

A körjegyzőségi székhelyére, Helesfára a 19. század közepén kezdett a németség betelepedni, a század végére az arányuk 10% fölé nőtt, majd számuk lecsökkent. Bükkösdön 1910-ben 809 lakosból 453 (56%), 1941-ben 848 lakosból 176 fő (20,75%) német anyanyelvű. Cserdin 1910-ben 346 lakosból 35 (10,11%), 1941-ben 423 lakosból 21 fő (4,96%) német anyanyelvű. (A 19. század elejétől kezdtek a németek betelepülni, a 20. század elejére érte el arányuk a 10%-ot. Ezt követően a németség mindinkább beolvadt a magyarságba.) Goricán 1910-ben 234 lakosból 186 (79,49%), 1941-ben 190 lakosból 157 fő (82,63%) német anyanyelvű. Megyefán 1910-ben 776 lakosból 92 (11,86%), 1941-ben 806 lakosból 12 fő (1,49%) német anyanyelvű. (A 19. század elején jelentek meg a németek, számuk lassan növekedett, a századfordulóra elérte 15%-ot. 1930-ban 59 német anyanyelvű lakosa volt.)

BaML V. 126. A Hercegtöttösi Körjegyzőség iratai 1900–1950. 5,13 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1906–1950. 3,18 ifm.
b) Hercegtöttös Község iratai 1900–1950. 1,04 ifm.
c) Borjád Község iratai 1900–1948. 0,91 ifm.

a) A körjegyzőség elnöki iratai 1906–1949 között, közigazgatási iratai 1904–1949 között találhatók meg. A hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes iratanyag a népmozgalmi nyilvántartó iratai (1938–1947).

b) A hercegtöttösi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népszámlálási nyilvántartó lapok (1941).

c) A borjádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népszámlálási nyilvántartó lapok (1941).

Borjádon 1910-ben 916 lakosból 581 (63,42%), 1941-ben 742 lakosból 627 fő (84,5%) német anyanyelvű. Hercegtöttösön (1933-ig Ráctöttös, 1950-től Töttös) 1910-ben 1236 lakosból 848 (68,6%), 1941-ben 1116 lakosból 949 fő (85,04%) német anyanyelvű.

BaML V. 127. A Hetvehelyi Körjegyzőség iratai 1852–1949. 26,72 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1907–1949. 11,01 ifm.
b) Hetvehely Község iratai 1854–1949. 3,83 ifm.
c) Kán Község iratai 1855–1949. 2,72 ifm.
e) Okorvölgy Község iratai 1852–1949. 2,91. ifm.
f) Szentkatalin Község iratai 1861–1949. 3,89 ifm.

a) A Hetvehelyi Körjegyzőség iratanyaga a BaML nagyobb mennyiségű körjegyzőségi iratanyagai közé tartozik. A közigazgatási iratanyag 1907–1949 között maradt meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó lapok (1940–1949).

b) A hetvehelyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1948 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1875–1950), a dobolási könyvek (1949–1951).

c) A káni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1949 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1880–1948).

e) Az okorvölgyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1949 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1875–1910).

f) A szentkatalini képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1941 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1875–1897, 1933–1946). Hetvehelyen 1910-ben 598 lakosból 499 (83,44%), 1941-ben 624 lakosból 510 fő (81,73%) német anyanyelvű. Kánon 1910-ben 422 lakosból 365 (86,49%), 1941-ben 354 lakosból 312 fő (88,14%) német anyanyelvű. Okorvölgyön 1910-ben 192 lakosból 177 (92,18%), 1941-ben 243 lakosból 232 (95,47%) német anyanyelvű. Szentkatalinon 1910-ben 417 lakosból 198 (47,48%), 1941-ben 341 lakosból 181 fő (53,08%) német anyanyelvű.

BaML V. 128. A Hidasi Körjegyzőség iratai 1849–1949. 28,35 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1885–1949. 21,76 ifm.
b) Hidas Község iratai 1858–1949. 3,13 ifm.
c) Ófalu Község iratai 1857–1950. 1,86 ifm.
d) Zsibrik Község iratai 1859–1949. 1,6 ifm.

a) A Hidasi Körjegyzőség iratanyaga a BaML nagyobb mennyiségű körjegyzőségi iratanyagai közé tartozik. A közigazgatási iratanyag 1885–1950 között maradt meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. az országmozgósítási iratok (1939–1943).

b) A hidasi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1875–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a távollévők névjegyzéke (1946), a német anyanyelvűek névjegyzéke (1946), a kitelepítettek névjegyzéke (1946), a Volksbund tagok névjegyzéke (1946), a kitelepítettek leltárai (1946), az összeírás a közmunkára kötelezettekről (1946), a nyilvántartási könyv a Hidas községben tartózkodó külföldiekről (1927–1931), a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyert községi lakosokról (1908–1914), a nyilvántartás a belföldi és külföldi árukról azok csoportosítása szerint (1936–1941), a népszámlálási nyilvántartó lapok (1941), dobolási könyv (1942–1948).

c) Az ófalui képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népszámlálási nyilvántartólapok (1941), a népmozgalmi nyilvántartás betűrendes névmutatója (1944).

d) A zsibriki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népszámlálási nyilvántartólapok (1941), a népmozgalmi nyilvántartás betűrendes névmutatója (1940–1945).

Hidason 1910-ben 2577 lakosból 2378 (92,27%), 1941-ben 2375 lakosból 2246 fő (94,57%) német anyanyelvű. Ófalun 1910-ben 800 lakosból 747 (93,37%), 1941-ben 889 lakosból 865 fő (97,3%) német anyanyelvű. Zsibriken 1910-ben 340 lakosból 312 (91,76%), 1941-ben 275 lakosból 274 fő (99,64%) német anyanyelvű.

BaML V. 129. A Himesházi (Himesházai) Körjegyzőség iratai 1848–1949. 21,11 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1890–1949. 6,98. ifm.
b) Himesháza Község iratai 1855–1949. 5,92 ifm.
c) Püspökmárok Község iratai 1854–1949. 4,21 ifm.
d) Szűr Község iratai 1849–1949. 4 ifm.

a) A Himesházi Körjegyzőség iratanyaga a BaML nagyobb mennyiségű körjegyzőségi iratanyagai közé tartozik. A közigazgatási iratanyag 1892–1950 között maradt meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A himesházi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1864–1879, 1887, 1907–1922, 1929–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1864–1947), a

népmozgalmi nyilvántartókönyv (1940–1944), a nyilvántartási jegyzék a Németországon át irányított állatokra kiállított származási bizonyítványokról (1940–1942).

c) A püspökmároki képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1864–1947), a népmozgalmi nyilvántartás betűrendes névmutatója (1944).

d) A szűri képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1914 és 1926–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hiányos községi adófőkönyvek (1870–1947).

Himesházán 1910-ben 1603 lakosból 1522 (94,94%), 1941-ben 1610 lakosból 1529 fő (94,97%) német anyanyelvű. Püspökmárokon 1910-ben 597 lakosból 390 (65,32%), 1941-ben 508 lakosból 409 (80,51%) német anyanyelvű. Szűrön 1910-ben 657 lakosból 640 (97,41%), 1941-ben 663 lakosból 653 fő (98,49%) német anyanyelvű.

BaML V. 130. A Hosszúhetényi Körjegyzőség iratai 1848–1949. 7,4 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1893–1949. 6,13 ifm.
b) Hosszúhetény Község iratai 1848–1949. 0,78 ifm.
c) Kisújbánya Község iratai 1848–1949. 0,13 ifm.
e) Püspökszentlászló Község iratai 1848–1949. 0,13 ifm.

a) A körjegyzőség bizalmas iratai 1926–1937 között, a közigazgatási iratanyag 1941–1950 között maradt meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. az országmozgósítási bizalmas iratok (1941–1944), a népmozgalmi nyilvántartó iktatott iratai (1943–1944).

b) A hosszúhetényi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1872–1884, 1899–1909 és 1924–1937 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyert községi lakosokról (1904–1939), a nyilvántartás az útlevél nélkül kivándoroltakról (1904–1933), a nyilvántartás a külföldről visszavándorlókról (1904–1933), a dobolási könyv (1941–1944).

c) A kisújbányai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1926 és 1929–1937 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyert községi lakosokról (1904–1933), a nyilvántartás az útlevél nélküli kivándorlókról (1904–1933), a nyilvántartás a külföldről visszavándoroltakról (1904–1933).

e) A püspökszentlászlói képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1928 és 1933–1937 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás az útlevél nélkül kivándoroltakról (1904–1933), a nyilvántartás a külföldről visszavándoroltakról (1904–1933).

Hosszúhetényhez 1941. augusztus 18-án csatolták hozzá Püspökszentlászlót. Hosszúhetényen 1914-ben 2717 lakosból 185 fő (6,8%) német anyanyelvű, 1941-ben – Püspökszentlászlóval együtt – 3212 lakosból 189 fő (5,88%) német anyanyelvű. (Hosszúheténybe a 19. század második felében mintegy 400 német ajkú költözött. A századfordulón már 449 (18 %) német anyanyelvű élt itt. A 20. században a németek egy része elhagyta Hosszúhetényt, ugyanekkor a megindult a németek elmagyarosodása is.) Püspökszentlászlón 1910-ben 107 lakosból 82 fő (76,63%) német anyanyelvű. (Püspökszentlászlót 1760 körül német családok telepítették be. A kicsiny falut 1930-ban 19 magyar, 78 német és 2 horvát anyanyelvű lakta.) Kisújbányán 1910-ben 314 lakosból 288 (91,71%), 1941-ben 317 lakosból 310 fő (97,79%) német anyanyelvű.

BaML V. 131. Az Ibafai Körjegyzőség iratai 1848–1949. 10,3 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1928–1949. 9,26 ifm.
b) Ibafa Község iratai 1868–1946. 0,26 ifm.
c) Csebény Község iratai 1869–1945. 0,13 ifm.
d) Gyűrűfű Község iratai 1848–1949. 0,26 ifm.
e) Horváthertelend Község iratai 1909–1945. 0,13 ifm.
f) Korpád Község iratai 1909–1946. 0,26 ifm.

a) A körjegyzőség közigazgatási iratai 1940–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó iratai (1942–1943).

b–f) Az ibafai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1908–1928 és 1932–1946 között, a csebényi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1928 és 1932–1942, a gyűrűfűi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1928 és 1932–1942 között, a horváthertelendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1928 és 1932–1942 között, a korpádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1909–1928 és 1932–1946 között maradtak fenn.

Csebényen 1910-ben 376 lakosból 342 (90,96%), 1941-ben 366 lakosból 347 fő (94,81%) német anyanyelvű. Gyűrűfűn 1910-ben 283 lakosból 99 (34,98%), 1941-ben 253 lakosból 21 fő (8,3%) német anyanyelvű. (1769-től érkeztek német családok. 1840 körül kétharmad magyar és egyharmad német a nemzetiségi arány. Az arány megmaradt ugyan, de a németek magyar nyelvre való áttérése már a 19. század második felében megindult.) Horváthertelenden 1910-ben 275 lakosból 200 (72,72%), 1941-ben 254 lakosból 189 fő (74,41%) német anyanyelvű. Ibafán 1910-ben 625 lakosból 450 (72%), 1941-ben 588 lakosból 351 fő (59,94 %) német anyanyelvű. Korpádon 1910-ben 204 lakosból 185 (90,69%), 1941-ben 220 lakosból 153 fő (69,55%) német anyanyelvű. Csikóstőttősön 1910-ben 1513 lakosból 808 (53,4%), 1941-ben 1540 lakosból 884 fő (57,4%) német anyanyelvű.

BaML V. 132. A Kaposszekcsői Körjegyzőség iratai 1875–1950. 18 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1880–1949. 13,17 ifm.
b) Kaposszekcső Község iratai 1886–1945 2,01 ifm.
c) Csikóstőttős Község iratai 1875–1950. 2,82 ifm.

a) A körjegyzőség bizalmas iratai 1916–1944, közigazgatási iratai 1880–1949 között maradt meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A kaposszekcsői képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1889–1905 és 1912–1942 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a népmozgalmi nyilvántartásban szereplő férfiakról és nőkről (1940), az áttelepítésre kötelezettek leltárai (1946, 1947).

c) A csikóstőttősi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912–1945 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó lapok (1940), a kimutatás az önként jelentkezett (Volksbundosok) SS katonák családtagjairól (1946), a kimutatás a Volksbundos kényszer SS katonák családtagjairól (1946), a kimutatás a nem Volksbundos SS katonák családtagjairól (1946), a kimutatás a nem Volksbundos kényszer SS katonákról (1946), a német nyelvű Volksbund nyilvántartó kartonok (1943), a kimutatás a német lakosságról (1945), a névjegyzék a távollevőkről (1946), a névjegyzék az áttelepítendőkről (1946), a leltárak az áttelepülésre kötelezett személyek vagyonáról, a telepítési kérdőívek (1946).

Csikóstőttősön 1910-ben 1513 lakosból 808 (53,4%), 1941-ben 1540 lakosból 884 fő (57,4%) német anyanyelvű. Kaposszekcsőn 1910-ben 1610 lakosból 881 (54,72%), 1941-ben 1669 lakosból 827 fő (49,55%) német anyanyelvű.

BaML V. 133. A Keszűi Körjegyzőség iratai 1887–1950. 12,7 ifm.

a) A körjegyzői hivatal iratai 1887–1950. 7,8 ifm.
c) Gyód Község iratai 1887–1948. 1,06 ifm.

a) A körjegyzőség bizalmas (elnöki) iratai 1935–1946, közigazgatási iratai 1940–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. az országmozgósítási iratok (1939–1944).

c) A gyódi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1927 és 1931–1949 között maradtak fenn.

A körjegyzőségen belül egyedül Gyódon élt jelentős számú német anyanyelvű lakosság. Gyódon 1910-ben 528 lakosból 507 (96,02%), 1941-ben 591 lakosból 86 fő (14,55%) német anyanyelvű. 1760 után kezdték a németeket betelepíteni. A 19. század végén kezdtek a magyarok beköltözni a faluba. 1930-ban 28 magyar, 546 német és 1 egyéb anyanyelvű lakosa volt.

BaML V. 135. A Királyegyházi (Királyegyházai) Körjegyzőség iratai. 1886–1950. 1,93 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1886–1950. 0,89 ifm.
b) Királyegyháza Község iratai 1937–1950. 0,26 ifm.
c) Magyarszentiván Község iratai 1929–1950. 0,26 ifm.
e) Vásárosszentgál Község iratai 1906–1940. 0,26 ifm.

A körjegyzőségnek csekély mennyiségű iratanyaga van. Körjegyzőségi iratok 1949–1950 között (0,24 ifm.) maradtak fenn, értékes forrás pl. a nyilvántartás a letelepedésekről (1886–1947), a nyilvántartás körjegyzőség községeiben letelepedett egyénekről (1932–1946). A magyarszentiváni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1929, 1931, 1933, 1934, 1936–1942 között, a vásárosszentgáli képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1906–1921, 1931–1933 és 1936–1940 között, a királyegyházi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1947–1950 között maradtak fenn.

Királyegyháza 1941. március 13-án Magyarszentiván és Vásárosszentgál községek egyesítésével keletkezett. Mindkét község magyar falunak számított, és kevés számú német lakott itt. Királyegyházán 1941-ben 1195 lakosból 61 fő (5,11%) német anyanyelvű. Magyarszentivánon 1910-ben 748 lakosból 6 fő (0,8%) német anyanyelvű, Vásárosszentgálon 1910-ben 599 lakosból nincs német anyanyelvű.

BaML V. 136. A Kisvaszari Körjegyzőség iratai 1846–1950. 3,26 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1878–1950. 2,48 ifm.
b) Kisvaszar Község iratai 1869–1950. 0,39 ifm.
c) Ág Község iratai 1846–1948. 0,13 ifm.
d) Szalatnak Község iratai 1922–1948. 0,13 ifm.
e) Tékes Község iratai 1849–1948. 0,13 ifm.

A körjegyzőségnek csekély mennyiségű iratanyaga van. Körjegyzőségi iratok csekély irattöredék (1878–1944) kivételével 1945–1950 között (0,24 ifm.) maradtak fenn, a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók. Értékes forrás pl. a körjegyzőségi népszámlálási összeírólapok (1946), a dobolási hirdetmények (1945–1949), a leltár és juttatási tervezet a községben elkobzott vagy megváltott ingatlanok és gazdasági felszerelésekről (1947), és a kisvaszari névjegyzék a kitelepítendőkről (1946). A kisvaszari képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1935–1944 között, az ági képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1935–1945 között maradtak fenn, a szalatnaki és a tékesi képviselőtestületi jegyzőkönyvek hiányoznak.

Ágon 1910-ben 597 lakosból 42 (70,68%), 1941-ben 501 lakosból 364 fő (72,65%) német anyanyelvű. Kisvaszaron 1910-ben 560 lakosból 427 (76,25%), 1941-ben 632 lakosból 380 fő (60,13%) német anyanyelvű. Szalatnakon 1910-ben 840 lakosból 751 (89,4%), 1941-ben 894 lakosból 820 (91,72%) német anyanyelvű. Tékesen 1910-ben 642 lakosból 394 (61,37%), 1941-ben 670 lakosból 398 fő (59,4%) német anyanyelvű.

BaML V. 137. A Komlói Körjegyzőség iratai 1882–1950. 9,55 ifm.
a) A Körjegyzői hivatal iratai 1927–1950. 4,21 ifm.
b) A volt Mecsekjánosi Körjegyzőség iratai 1947–1950. 0,87 ifm.
c) Komló Község iratai 1889–1949. 2,04 ifm.
d) Kisbattyán Község iratai. 1882–1950. 0,68 ifm.
e) Mecsekfalu Község iratai 1887–1950. 0,68 ifm.
f) Mecsekjánosi Község iratai 1888–1950. 1,07 ifm.

a–b) A Komlói Körjegyzőség közigazgatási iratai 1933–1949 között, a Mecsekjánosi Körjegyzőség iratai 1947–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

c) A komlói képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1947 között maradtak fenn.

d) A kisbattyáni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1937 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a német anyanyelvűekről (1944).

e) A mecsekfalui képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1944 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a munkaerő nyilvántartólapok (1946, 1948), a kimutatás a közmunkára elvitt német nemzetiségiekről (1944), a kimutatás a német anyanyelvűekről (1944).

f) A mecsekjánosi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1944 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1940), a kimutatás a közmunkára elvitt német nemzetiségiekről (1945), a kimutatás a Sásdra előállítottak közül mentesített német nemzetiségű egyénekről (1945).

Kisbattyánon 1910-ben 218 lakosból 213 (97,7%), 1941-ben 268 lakosból 2 fő (77,98 %) német anyanyelvű. Komlón 1910-ben 1513 lakosból 462 (30,53 %), 1941-ben 3512 lakosból 507 (14,44%), német anyanyelvű. Mecsekjánosin 1910-ben 550 lakosból 417 (75,81%), 1941-ben 562 lakosból 458 fő (81,49%) német anyanyelvű. Mecsekfalun (1928. január 6-ig Szopok) 1910-ben 250 lakosból 237 (94,8%), 1941-ben 271 lakosból 257 fő (94,83%) német anyanyelvű.

BaML V. 139. A Kozármislenyi Körjegyzőség iratai 1848–1950. 8,22 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1907–1949. 1,91 ifm.
b) Kozármisleny Község iratai 1880–1950. 1,7 ifm.
c) Kiskozár Község iratai 1862–1949. 0,39 ifm.
d) Misleny Község iratai 1858–1948. 0,39 ifm.
e) Nagyárpád Község iratai 1848–1950. 1,81 ifm.
f) Pécsudvard Község iratai 1849–1950. 1,06 ifm.

a) Körjegyzőségi iratok csekély irattöredék (1916–1942) kivételével 1943–1949 között maradtak fenn, a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók.

b–d) A kozármislenyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1934–1945 között, a kiskozári képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910–1933 között, a mislenyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1916–1926 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás az elmenekült németek ingatlanairól (1945), a névváltoztatók jegyzéke (év nélkül), a kimutatás a távollévőkről (1945), a munkaerő nyilvántartó lapok (1947), a nyilvántartás az utazási igazolványokról (1946), a nyilvántartás az elkobzott és gazdátlan jószágokról (1933–1946), a dobolási könyv (1947–1950).

e) A nagyárpádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1907, 1911–1933 és 1935–1946 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a tájékoztatási kimutatás a távollevőkről (1945).

f) A pécsudvardi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1896–1944 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a tájékoztató kimutatás a távollévőkről (1945), a dobolási könyv (1942–1945).

Kozármisleny 1928. szeptember 6-án Kiskozár és Misleny egyesítéséből keletkezett. Kiskozáron 1910-ben 1036 lakosból 387 fő (37,35 %) német anyanyelvű. Mislenyen 1910-ben 406 lakosból 24 fő (5,91%) német anyanyelvű. Kozármislenyen 1910-ben 1734 lakosból 352 fő (20,3%) német

anyanyelvű. Nagyárpádon 1910-ben 707 lakosból 547 fő (77,36%), 1941-ben 769 lakosból 588 fő (76,46%) német anyanyelvű. Pécsudvardon 1910-ben 686 lakosból 80 (11,66%), 1941-ben 709 lakosból 70 fő (9,87%) német anyanyelvű.

BaML V. 140. A Kölkedi Körjegyzőség iratai 1884–1950. 4,37 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1916–1950. 3,16. ifm.
b) Kölked Község iratai 1884–1949. 0,95 ifm.
c) Bár Község iratai 1903–1948. 0,13 ifm.
d) Hercegszabar Község iratai 1925–1945. 0,13 ifm.

a) A körjegyzőségi iratok csekély töredéktől (1916–1944) eltekintve 1945–1950 között maradtak fenn, a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók.

b–d) A kölkedi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1917–1935 és 1938–1948 között, a bári képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1945 között, a hercegszabari képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1925–1928 és 1933–1945 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a hercegszabari kimutatás a községben tartózkodó németekről (1944). Udvar községnek nincs külön kezelt iratanyaga.

Báron 1910-ben 769 lakosból 690 (89,72%), 1941-ben 750 lakosból 702 fő (93,6%) német anyanyelvű. Hercegszabaron (1949. november 9-től Székelyszabar) 1910-ben 1064 lakosból 997 (93,7%), 1941-ben 1193 lakosból 1149 fő (96,31%) német anyanyelvű. Kölkeden 1910-ben 938 lakosból 2 (0,21%), 1941-ben 1905 lakosból 112 fő (5,88%) német anyanyelvű. 1921-ben Kölked község külterületéhez csatolták a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (Jugoszláviához) került Izsép, Darázs és Dályok község magyar fennhatóság alatt maradt külterületeit. A németség száma ez által megnövekedett. E területeken 1930-ban 508 magyar, 45 német, 25 horvát és 24 sokác anyanyelvű lakott. Udvaron 1910-ben 408 lakosból 381 (93,38%), 1941-ben 426 lakosból 390 fő (91,55%) német anyanyelvű.

BaML V. 141. A Kővágószőlősi Körjegyzőség iratai 1886–1949. 10,28 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1907–1949. 6,51 ifm.
e) Kővágótőttős Község iratai 1904–1948. 0,52 ifm.

a) A körjegyzőségi elnöki (bizalmas) iratok 1928–1950, a közigazgatási iratai csekély irattöredéktől (1926–1937) eltekintve 1938–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei kissé hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. az országmozgósítási iratok (1939–1944), az anyakönyvi iratok (1907–1916).

e) A kővágótőttősi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912–1921 között maradtak fenn.

Kővágótőttősnek csekély számú nem magyar etnikuma volt. Kővágótőttősön 1910-ben 499 lakosból 25 (5,01%), 1941-ben 506 lakosból 34 fő (6,72%) német anyanyelvű.

BaML V. 142. A Lánycsóki Körjegyzőség iratai 1883–1949. 2,78 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1945–1949. 2,43 ifm.
b) Lánycsók Község iratai 1884–1948. 0,16 ifm.
c) Kisnyárád Község iratai 1883–1948. 0,19 ifm.

A körjegyzőségnek csekély mennyiségű iratanyaga van. A körjegyzőségi iratok kizárólag 1945–1950 közöttiek, s a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók. Értékes forrás pl. a földigénylési iratok (1947–1948). A lánycsóki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1939–1942 között maradtak fenn, a kisnyárádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek hiányoznak.

Kisnyárádon 1910-ben 621 lakosból 610 (98,22%), 1941-ben 596 lakosból 582 fő (97,65%) német anyanyelvű. Lánycsókon 1910-ben 2405 lakosból 1490 (61,95%), 1941-ben 2354 lakosból 1847 fő (78,4%) német anyanyelvű.

BaML V. 143. A Magyarbólyi Körjegyzőség iratai 1929–1950. 3,46 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1929–1950. 2,94 ifm.
b) Magyarbóly Község iratai 1898–1950. 0.13 ifm.
c) Illocska Község iratai 1898–1948 0,13 ifm.
d) Lapáncsa Község iratai 1928–1950. 0,13 ifm.
e) Németmárok Község iratai 1934–1949. 0,13 ifm.

a) A körjegyzőségi iratok csekély töredéktől (1929–1946) eltekintve 1947–1950 között maradtak fenn, a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók.

b) A magyarbólyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1947–1948 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a névjegyzék a Németországba elsősorban áttelepítendő személyekről (1946), a Vörös Hadsereg által elszállított egyének személyi adatai (1945), a dobolási könyv (1949–1950).

c) Az illocskai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1898–1927 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a névjegyzék a Németországba áttelepítettetekről (1946), a névjegyzék a Németországba áttelepített ingatlan tulajdonosokról (1946), a Vörös Hadsereg által elszállított egyének adatai (1945), a jegyzék a háborús események folytán gazdát cserélt állatokról (1945), az összeírás a közmunkára kötelezettekről (1946).

d) A lapáncsai képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a Vörös Hadsereg által elszállított egyének adatai (1945), az összeírás a közmunkára kötelezettekről (1946), a dobolási könyv (1950).

e) A németmároki képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a névjegyzék a német lakosságról (1948), a névjegyzék az áttelepítendőkről (1948), a Vörös Hadsereg által elszállított egyének adatai (1945), az összeírás a közmunkára kötelezettekről (1946).

Illocskán 1910-ben 591 lakosból 311 (52,62%), 1941-ben 532 lakosból 431 fő (81,02%) német anyanyelvű. Lapáncsán 1910-ben 479 lakosból 440 (91,85%), 1941-ben 441 lakosból 417 fő (94,56%) német anyanyelvű. Magyarbólyon 1910-ben 1497 lakosból 815 (54,44%), 1941-ben 1451 lakosból 858 fő (59,13%) német anyanyelvű. Németmárokon (1950-től Márok) 1910-ben 620 lakosból 580 (93,54%), 1941-ben 648 lakosból 578 fő (89,2%) német anyanyelvű.

BaML V. 144. A Magyaregregyi Körjegyzőség iratai 189–1950 7,09 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1895–1949. 3,27 ifm.
b) Magyaregregy Község iratai 1899–1950. 2,3 ifm.
c) Kárász Község iratai 1905–1950. 0,85 ifm.

a) A körjegyzői hivatal elnöki iratai 1932–1946 között, közigazgatási iratai 1936, 1939–1949 között találhatók meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. az országmozgósítási iratok (1940–1944).

b–c) A magyaregregyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1914–1942 között, a kárászi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910–1942 között maradtak fenn.

A körjegyzőség területén kevés német anyanyelvű élt. Kárászon 1910-ben 516 lakosból 26 (5,03%), 1941-ben 485 lakosból 18 fő (3,71%) a német anyanyelvű. A 19. század elején kezdtek a németek megtelepedni a faluban, a század közepén a lakosság 28%-a német. A 19. század végére a németség részben elköltözött, az itt maradtak pedig a magyar nyelvre tértek át. Magyaregregyen 1910-ben 1333 lakosból 86 (6,45%), 1941-ben 1292 lakosból 48 fő (3,72%) német anyanyelvű. A

18. század végén és a 19. század elején kezdtek a németek betelepülni. A 19. század közepére arányuk elérte a 30%-ot, ezt követően lassan és folyamatosan fogyatkoztak. Vékényen 1910-ben 281 lakosból 1 (0,35%), 1941-ben 276 lakosból 1 fő (0,36%) német anyanyelvű.

BaML V. 145. A Magyarhertelendi Körjegyzőség iratai 1852–1949. 13,78 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1907–1949. 10,79 ifm.
b) Magyarhertelend Község iratai 1876–1949. 1,01 ifm.
c) Barátúr Község iratai 1890–1948. 0,65 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1907–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1944–1945), a munkaerő nyilvántartólapok (1946).

b–c) A magyarhertelendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1913 és 1920–1938 között, a barátúri képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1907 és 1920–1937 között maradtak fenn.

Barátúron 1910-ben 241 lakosból 213 (88,38%), 1941-ben 207 lakosból 183 fő (88,41%) német anyanyelvű. Magyarhertelenden 1910-ben 623 lakosból 277 (44,46%), 1941-ben 567 lakosból 245 fő (43,21%).

BaML V. 147. A Magyarszéki Körjegyzőség iratai 1849–1949. 6,91 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1889–1949. 3,62 ifm.
b) Magyarszék Község iratai 1849–1949. 1,34 ifm.
c) Kishertelend Község iratai 1860–1944. 0,26 ifm.
d) Liget Község iratai 1853–1949. 0,78 ifm.
e) Mecsekpölöske Község iratai 1872–1949. 0,52 ifm.
f) Németszék Község iratai 1850–1944 0,39 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1906–1950 között maradtak meg. Iktató- és mutatókönyvei teljesen hiányoznak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a munkaerő nyilvántartó lapok (1946), a nyilvántartás a betelepültek községi kötelékbe vételéről (1907–1944), a nyilvántartás a külföldről visszavándorló egyénekről (1937–1947), a dobolási könyv (1934–1940).

b) A magyarszéki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1908–1922 és 1925–1940 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. az 1941 után beköltözöttek névjegyzéke (1947), a nyilvántartás a külföldiekről (1914), a távollevők és elköltözöttek névjegyzéke (1947), a kivételezettek névjegyzéke (1947), az elhaltak névjegyzékei (1947), a kitelepítendők névjegyzékei (1947), a kitelepítendők vagyonleltárai (1947, 1948), a külföldről visszavándorló egyének nyilvántartása (1904–1929), az útlevél nélkül kivándorlottak nyilvántartása (1904).

c) A kishertelendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1923–1925 között maradtak fenn.

d) A ligeti képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1922–1925 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kitelepítendők névjegyzéke (1947), az elhaltak névjegyzéke (1947). A távollévők és elköltözöttek névjegyzékei (1947), a kivételezettek névjegyzékei (1947).

e) A mecsekpölöskei képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1905–1925 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyv (1922–1934).

e) A németszéki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1908–1922 között maradtak fenn.

Ligeten 1910-ben 706 lakosból 312 (44,19%), 1941-ben 645 lakosból 326 fő (50,54%) német anyanyelvű. Magyarszékhez 1931. február 11-én csatolták hozzá Németszéket és Kishertelendet. Németszéken 1910-ben 375 lakosból 337 fő (89,86%) német anyanyelvű. Kishertelenden 1910-ben 106 lakosból 103 fő (97,16%) német anyanyelvű. Magyarszéken 1910-ban 687 lakosból 242 fő (35,22 %) , 1941-ben az egyesített község 1151 lakosából 609 fő (52,91%) német anyanyelvű.

Mecsekpölöskén 1910-ben 447 lakosból 170 (38,03%), 1941-ben 404 lakosból 161 fő (39,85%) német anyanyelvű.

BaML V. 148. A Majsi Körjegyzőség iratai 1888–1950. 6,65 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1888–1950. 5,09 ifm.
b) Majs Község iratai 1898–1949. 1,04 ifm.
c) Nagynyárád Község iratai 1895–1950. 0,52 ifm.

a) A körjegyzőségi elnöki iratok 1937–1947 között, a közigazgatási iratok töredékesen 1888–1943 között, folyamatosan pedig 1944–1950 között maradtak meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A majsi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1907, 1910–1912, 1914–1921, 1927–1928 és 1932–1943 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. az útlevél nélkül kivándoroltak nyilvántartása (1912–1947), a hadifoglyok kimutatása (1946), a kimutatás az áttelepülésre kötelezett hadifoglyokról (év nélkül), a névjegyzékek az áttelepülésre elsősorban kötelezett lakosokról (1945, 1946, 1947), a nyilvántartás a német anyanyelvűekről (1946), a névjegyzék a kivételezettekről (1946, 1947), a névjegyzék az eltávozottakról (1946), a kimutatás a Bajára elvonult magyar nemzetiségű lakosokról (1945), a kimutatás azon Volksbund tagokról akik a Mohácsi munkatáborba voltak irányítva (1945), a kimutatás a 18–60 éves Volksbund tagokról (1945), a kimutatás a felvidékiek által betelepített házakról (1947), a névjegyzék a helyben összetelepítettekről (1947), a jegyzék az áttelepítésre kötelezett, de az orvosi vizsgálat szerint ideiglenesen nem szállítható betegekről (1946), a névjegyzék az elhaltakról (1946), a leltárjegyzékek az áttelepítésre kötelezettek által kiszállított ingóságokról és élelmiszerekről (1946), a jelentkezési lapok a polgári menekültek részére (1945), a dobolási könyvek (1927–1935).

c) A nagynyárádi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1898-ből és 1929–1944 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a német nemzetiségi nőkről, akik mögöttes területen végzendő munkára mozgósítva voltak, a kimutatás a német nemzetiségi férfiakról, akiket mögöttes területen végzendő munkára mozgósítottak (év nélkül), a névjegyzék a mentesített személyekről (1946), a nyilvántartólap a szomszédos országokból átköltözött személyek részére (1947), a gyűjtőív a szomszédos országokból átköltözöttek nyilvántartó lapjairól (1947).

Majson 1910-ben 1951 lakosból 1492 (76,47%), 1941-ben 1854 lakosból 1645 fő (88,73%) német anyanyelvű. Nagynyárádon 1910-ben 2047 lakosból 1291 (63,06%), 1941-ben 2120 lakosból 1279 fő (60,33%) német anyanyelvű.

BaML V. 149. Mágocs Nagyközség iratai 1848–1949. 12,44 ifm.
a) A képviselőtestületi iratok 1891–1938 0,52 ifm.
b) A közigazgatási iratok 1896–1949. 7,97 ifm.

a) A mágocsi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1901 és 1906–1938 között maradtak fenn.

b) A nagyközségi jegyzőségi iratok 1938–1949 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

Mágocson 1910-ben 3625 lakosból 2834 (78,17%), 1941-ben 3703 lakosból 2837 fő (76,61%) német anyanyelvű.

BaML V. 150. A Mánfai Körjegyzőség iratai 1848–1949. 3,24 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1848–1949. 2,59 ifm.
b) Mánfa Község iratai 1848–1949. 0,39 ifm.

a) A körjegyzőségi bizalmas iratok 1927–1944 között, a közigazgatási iratok 1945–1950 között maradtak meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1944), a munkaerő nyilvántartólapok (1947, 1948).

b) A mánfai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1902, 1923–1931 és 1936–1950 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek (1945–1950).

Mánfán 1910-ben 648 lakosból 96 (14,81%), 1941-ben 710 lakosból 81 fő (11,41%) német anyanyelvű. A németség 1800 körül kezdett itt megtelepedni. 1880-ban a lakosság 34%-a német anyanyelvű volt.

BaML V. 151. A Máriagyűdi Körjegyzőség iratai 1867–1949. 4,75 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1920–1949. 3,45 ifm.
c) Bisse Község iratai 1902–1944. 0,26 ifm.
d) Csarnóta Község iratai 1908–1949. 0,26 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1920-tól töredékesen, 1945–1949 között folyamatosan maradtak fenn. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartólapok (1940–1944).

c–d) A bissei képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1939 között, a csarnótai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1913–1939 között maradtak fenn.

A Máriagyűdi Körjegyzőség területén Bissén és Csarnótán kevés számú német anyanyelvű lakott. Bissén 1910-ben 727 lakosból 19 (2,61%), 1941-ben 635 lakosból 57 fő (8,98%) német anyanyelvű. (A 19. század közepétől telepedtek le itt németek, elsősorban a falu külterületén.) Csarnótán 1910-ben 274 lakosból 14 (5,11%), 1941-ben 236 lakosból 22 fő (9,32%) német anyanyelvű. (Főleg a 20. században telepedett le néhány nem magyar család.)

BaML V. 152. Máriakéménd Nagyközség iratai 1893–1949. 0,97 ifm.

Máriakéménd nagyközségnek csekély mennyiségű iratanyaga van. Értékes forrás pl. körjegyzőségi közigazgatási iratok (1926–1949), képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1938–1941).

Máriakéménden 1910-ben 1260 lakosból 1196 (94,92%), 1941-ben 1248 lakosból 1168 fő (93,59%) német anyanyelvű.

BaML V. 153. Mecsekalja Nagyközség iratai 1887–1950. 12,31 ifm.
b) A közigazgatási iratok 1900–1950. 8,47 ifm.
f) Mecsekszentkút Község iratai 1887–1929. 0,13 ifm.

b) A nagyközségi jegyzőségi iratok 1934–1949 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

f) A mecsekszentkúti községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1929 között maradtak fenn.

Mecsekalja nagyközség 1930. január 1-jén Magyarürög, Mecsekszentkút, Patacs és Rácváros egyesüléséből jött létre. A községek közül Mecsekszentkúton élt néhány német anyanyelvű család, 1910-ben 171 lakosból 22 fő (12,86%) német anyanyelvű. Az egyesült községben 1941-ben 2895 lakosból 55 fő (1,9%) német anyanyelvű.

BaML V. 154. Mecsekszabolcs Nagyközség iratai 1847–1953. 7,99 ifm.
a) A képviselőtestületi iratok 1890–1946. 0,39 ifm.
b) A közigazgatási iratok 1890–1953. 5,63 ifm.

a) A mecsekszabolcsi községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1946 között maradtak fenn.

b) A nagyközség jegyzőségi bizalmas iratai 1905–1944 között, a közigazgatási iratai 1902–1947 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek (1933–1953).

Mecsekszabolcsot 1947. augusztus 1-jén Pécs városához csatolták. Mecsekszabolcson 1910-ben 4081 lakosból 767 (18,79%), 1941-ben 5612 lakosból 409 fő (7,29%) német anyanyelvű.

BaML V. 155. Mekényes Nagyközség iratai 1846–1950. 4,23 ifm.
a) A képviselőtestületi iratok 1887–1942. 0,26 ifm.
b) A közigazgatási iratok 1886–1950. 2,02 ifm.

a) A mekényesi községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1942 között maradtak fenn.

b) A nagyközség jegyzőségi közigazgatási iratai 1913–1950 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek 1948–1949.

Mekényesen 1910-ben 1230 lakosból 1116 (90,73%), 1941-ben 1038 lakosból 1003 fő (96,63%) német anyanyelvű.

BaML V. 158. A Nagykozári Körjegyzőség iratai 1868–1950. 16,32 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1894–1950. 10,5 ifm.
b) Nagykozár Község iratai 1868–1949. 2,08 ifm.
c) Magyarsarlós Község iratai 1892–1949. 1,29 ifm.
e) Romonya Község iratai 1872–1949. 1 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1902–1937 között töredékesen, 1937–1950 között folyamatosan maradtak fenn. Az iktató- és mutatókönyvek hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó iratai (1944–1945), a munkaerő nyilvántartólapok (1946–1947), az ideiglenesen távozók nyilvántartása (1944), a nyilvántartás a menekültekről (1944), az eltávozottak nyilvántartása (1944), a nyilvántartás a katonai szolgálatra bevonultakról (1941).

b) A nagykozári képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1926–1938 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek (1943–1944), az elkobzandó ingatlanok jegyzékei (1944–1945).

c) A magyarsarlósi képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek (1934–1940).

e) A romonyai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1878-ból és 1887–1908 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. az összeírási lajstrom a községi ifjakról (1944), a népmozgalmi nyilvántartás betűrendes névmutatója (1940–1945), a dobolási könyv (1943–1946).

Magyarsarlóson 1910-ben 660 lakosból 211 (31,96%), 1941-ben 572 lakosból 182 fő (31,82%) német anyanyelvű. Nagykozáron 1910-ben 1023 lakosból 423 (41,34%), 1941-ben 1060 lakosból 493 fő (46,51%) német anyanyelvű. Romonyán 1910-ben 450 lakosból 51 (11,33%), 1941-ben 448 lakosból 173 fő (38,62%) német anyanyelvű.

BaML V. 160. A Nagytótfalui Körjegyzőség iratai 1889–1950. 5,14 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1926–1949. 2,81 ifm.
e) Kistótfalu Község iratai 1908–1949. 0,26 ifm.

A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1926–1944 között töredékesen, 1945–1949 között folyamatosan maradtak fenn. Iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Sajnos az értékes forrásnak számító kistótfalui képviselőtestületi jegyzőkönyvek hiányoznak.

A körjegyzőség területén Kistótfalun lakott kevés számú német anyanyelvű lakosság. Kistótfalun 1910-ben 371 lakosból 42 (11,32%), 1941-ben 378 lakosból 11 fő (2,91%) német anyanyelvű. 1840 körül a magyar lakosság közé német anyanyelvűek telepedtek le. 1880-ban 76, 1890-ben 80, 1900-ban 67 német, 1920-ban 113 és 1930-ban 41 német anyanyelvű lakta.

BaML V. 161. Németbóly Nagyközség iratai 1847–1949. 6,95 ifm.
a) A képviselőtestületi iratok 1886–1937. 0,65 ifm.
b) A közigazgatási iratok 1893–1949. 4,15 ifm.

a) Értékes forrás a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1892–1908, 1910, 1911, 1913, 1916, 1917, 1921, 1923–1928, 1930–1935 között, a községi ipariskolai bizottság jegyzőkönyve (1886–1937).

b) A nagyközség jegyzőségi bizalmas iratai (1932) 1945–1950 között, a közigazgatási iratai 1904–1950 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a dobolási könyvek (1923–1930, 1933–1934, 1945–1946).

Németbólyon (1950. március 25-től Bóly) 1910-ben 3298 lakosból 2698 (81,8%), 1941-ben 3085 lakosból 2290 fő (74,23 %) német anyanyelvű.

BaML V. 162. A Palotabozsoki Körjegyzőség iratai 1887–1950. 9,7 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1895–1950. 5,32 ifm.
b) Palotabozsok Község iratai 1887–1949. 2,92 ifm.
c) Szebény Község iratai 1890–1950. 1,46 ifm.

a) A körjegyzőségi elnöki iratok 1908–1944 között, a közigazgatási iratok 1938–1947 között maradtak meg. Az iktató- és mutatókönyvek hiányoznak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b–c) A palotabozsoki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1906 és 1908–1949 között, a szebényi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1906 és 1908–1944 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a palotabozsoki dobolási könyv (1926–1935).

Palotabozsokon 1910-ben 1863 lakosból 1709 (91,73%), 1941-ben 1742 lakosból 1648 fő (94,6%) német anyanyelvű. Szebényen 1910-ben 1377 lakosból 238 (17,28%), 1941-ben 1158 lakosból 339 fő (29,27%) német anyanyelvű.

BaML V. 163. A Pellérdi Körjegyzőség iratai 1849–1950. 8,3 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1918–1950. 5,56 ifm.
e) Keménygadány Község iratai 1853–1941. 0,26 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1927–1939 között töredékesen, 1940–1950 között hiánytalanul maradtak meg. Az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható. Értékes forrás pl. a munkaerő nyilvántartólapok (1947).

e) A keménygadányi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1921–1925 között maradtak fenn.

A körjegyzőség területén Keménygadányon lakott néhány német anyanyelvű család. Aranyosgadány 1940. december 1-jén Pécsarányos és Keménygadány egyesüléséből keletkezett. Aranyosgadányon 1941-ben 654 lakosból 15 fő (2,29%) német anyanyelvű. Keménygadányon 1910-ben 196 lakosból 32 fő (16,32%) német anyanyelvű. (A falu német nyelvű lakosainak száma csökkent. 1930-ban 117 magyar, 12 német és 1 horvát nyelvű lakosa volt.) Pécsarányoson 1910-ben 487 lakosból 1 fő (0,2%) német anyanyelvű.

BaML V. 164. A Pécsváradi Körjegyzőség iratai 1848–1949. 21,66 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1901–1948. 8,96 ifm.
b) Pécsvárad Község iratai 1848–1949. 7,46 ifm.

c) Nagypall Község iratai 1848–1949. 2,38 ifm.
d) Zengővárkony Község iratai 1848–1949. 2,86 ifm.

a) A Pécsváradi Körjegyzőség a nagyobb terjedelmű iratanyaggal bíró körjegyzőségek közé tartozik. A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1938–1950 között találhatók meg, és iktató- és mutatókönyvvel ellátottak. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a külföldiekről (1921–1946).

b) A pécsváradi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1949 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó betűrendes névmutatója (1945), a községi gyűjtőívek az önálló iparosok összeírásáról (1931), a hiányos községi adófőkönyvek (1918–1948).

c) A nagypalli községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1941 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartó (1944), a dobolási könyvek (1938–1948).

d) A zengővárkonyi községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1903–1940 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. az összeíró jegyzékek a lakosságról (1935) a dobolási könyvek (1938–1945, 1949).

Nagypallon 1910-ben 621 lakosból 299 (48,15%), 1941-ben 596 lakosból 343 fő (57,55%) német anyanyelvű. Pécsváradon 1910-ben 2773 lakosból 1411 (50,88%), 1941-ben 2691 lakosból 1206 fő (44,82%) német anyanyelvű. Zengővárkonyon 1910-ben 662 lakosból 143 (21,6%), 1941-ben 620 lakosból 160 fő (25,81%) német anyanyelvű.

BaML V. 165. A Püspöklaki Körjegyzőség iratai 1898–1950. 4,68 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1928–1949. 4,08 ifm.
b) Püspöklak Község iratai 1898–1949. 0,24 ifm.
c) Fazekasboda Község iratai 1904–1944. 0,12 ifm.
d) Geresd Község iratai 1907–1950. 0,12 ifm.
e) Maráza Község iratai 1907–1950. 0,12 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1928–1949 között találhatók meg. Az iktató- és mutatókönyvek hiányoznak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b–d) A püspöklaki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1907–1933, 1935, 1937–1944 között, a fazekasbodai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912–1933 között, a geresdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1931–1933 között, a marázai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1924–1930 között maradtak fenn.

Fazekasbodán 1910-ben 509 lakosból 478 (93,9%), 1941-ben 470 lakosból 443 fő (94,26 %) német anyanyelvű. Geresden 1910ben 804 lakosból 669 (83,2%), 1941-ben 856 lakosból 696 fő (81,31%) német anyanyelvű. Marázán 1910-ben 731 lakosból 398 (54,45%), 1941-ben 622 lakosból 365 fő (58,68%) német anyanyelvű. Püspöklakon 1910-ben 976 lakosból 932 (95,49%), 1941-ben 963 lakosból 907 fő (94,18%) német anyanyelvű.

BaML V. 166. A Püspöknádasdi Körjegyzőség iratai 1861–1949. 20,58 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1895–1949. 13,04 ifm.
b) Püspöknádasd Község iratai 1872–1948. 5,73 ifm.
c) Óbánya Község iratai 1861–1947. 1,81 ifm.

a) A Püspöknádasdi Körjegyzőség a nagyobb terjedelmű iratanyaggal bíró körjegyzőségek közé tartozik. A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1919–1950 között találhatók meg; az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért az iratanyag átnézéssel kutatható.

b) A püspöknádasdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1872–1905 és 1912–1938 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a munkaerő nyilvántartó lapok (1946), a közellátási törzslapok (1941), a nyilvántartás a kiadott személyazonossági bizonyítványokról (1925–1942), a nyilvántartás a külföldiekről (1931–1941), a hiányos községi adófőkönyvek (1875–1948).

c) Az óbányai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912–1923 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a népmozgalmi nyilvántartás betűrendes névmutatója nők, férfiak (1943), a hiányos községi adófőkönyvek (1880–1947).

Óbányán 1910-ben 380 lakosból 370 (97,37%), 1941-ben 401 lakosból 383 fő (95,51%) német anyanyelvű. Püspöknádasdon (1950. április 25-től Mecseknádasd) 1910-ben 2620 lakosból 2306 (88,01%), 1941-ben 2480 lakosból 2310 fő (93,14%) német anyanyelvű.

BaML V. 167. A Püspökszenterzsébeti Körjegyzőség iratai 1875–1949. 5, 53 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1897–1949. 4,18 ifm.
b) Püspökszenterzsébet Község iratai 1848–1949. 0, 57 ifm.
c) Kátoly Község iratai 1895–1949. 0, 26 ifm.
e) Szellő Község iratai 1875–1949. 0, 26 ifm.

a) A körjegyzőségi közigazgatási iratok 1946–1949 között maradtak meg, iktató- és mutatókönyvvel ellátottak. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a külföldi állampolgárokról (1937–1949).

b) A püspökszenterzsébeti képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1934 és 1936–1949 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyert lakosokról (1904–1946), a nyilvántartás az útlevél nélkül kivándoroltakról (1908–1950), a nyilvántartás a külföldről visszavándorló egyénekről (1906–1950), a dobolási könyv (1946–1950).

c) A kátolyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1911–1928, 1936–1940 és 1945–1949 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás az elkobzott és gazdátlan jószágokról (1912–1949), a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyert egyénekről (1904–1949), a nyilvántartás az útlevél nélkül kivándoroltakról (1908–1949), a nyilvántartás a külföldről visszavándoroltakról (1908–1949.)

e) A szellői képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1901–1934, 1936, 1937–1940 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a nyilvántartás a kivándorlás céljából útlevelet nyertekről (1904–1949), a nyilvántartás az útlevél nélkül kivándoroltakról (1933–1949), a nyilvántartás a visszavándoroltakról (1906–1949), a földhöz juttatottak főkönyve (1946).

Kátolyon 1910-ben 808 lakosból 347 (42,94%), 1941-ben 741 lakosból 385 fő (51,95%) német anyanyelvű. Püspökszenterzsébeten (1950. április 25-től Erzsébet) 1910-ben 694 lakosból 210 (30,26%), 1941-ben 643 lakosból 192 (29,86%) német anyanyelvű. Szellőn 1910-ben 417 lakosból 171 (41,01%), 1941-ben 366 lakosból 222 fő (60,66%) német anyanyelvű.

BaML V. 169. A Sásdi Körjegyzőség iratai 1943–1954. 3, 95 ifm.
a) A körjegyzői hivatal iratai 1944–1954. 2, 42 ifm.
b) Sásd Község iratai 1945–1951. 0, 88 ifm.
d) Oroszló Község iratai 1943–1950. 0, 26 ifm.
e) Varga Község iratai 1944–1949. 0, 13 ifm.

a) A körjegyzőségnek viszonylag csekély mennyiségű iratanyaga van. A közigazgatási iratok 1944–1949 közöttiek, amelyek a mutatókönyvek hiányában átnézéssel kutathatók.

b) A sásdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1948–1950 között maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a Vörös Hadsereg által elhurcolt egyének személyi adatairól (1946), a népmozgalmi nyilvántartó lapok (1945), a munkaerő nyilvántartó lapok (1947).

d) Az oroszlói képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a Vörös Hadsereg által elhurcolt egyének személyi adatairól (1946), a kimutatás a még haza nem tért hadifoglyokról (1946), a munkaerő nyilvántartólapok (1947).

e) A vargai képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn. Értékes forrás pl. a kimutatás a Vörös Hadsereg által elhurcolt egyének személyi adatairól (1946), a kimutatás a még haza nem tért hadifoglyokról (1946), a munkaerő nyilvántartólapok (1947).

Oroszlón 1910-ben 464 lakosból 218 (46,98%), 1941-ben 423 lakosból 258 fő (60,99%) német anyanyelvű. Hörnyéken 1910-ben 573 lakosból 128 fő (22,33%) német anyanyelvű. Hörnyéket 1936. október 1-jén Sásdhoz csatolták. Sásdon 1910-ben 1145 lakosból 102 fő (8,9%) német anyanyelvű. (A 19. század utolsó negyedétől a németek is megtelepedtek itt. A nem magyar anyanyelvűek aránya az I. világháború előtti évtizedekben megnőtt, de a 10%-ot nem érte el.) 1941-ben Hörnyékkel együtt 2154 lakosból 156 fő (7,24%) német anyanyelvű. Vargán 1910-ben 476 lakosból nem volt német anyanyelvű, 1941-ben 387 lakosból 21 fő (5,43%) német anyanyelvű. (A 19. század második felétől kezdve éltek itt németek. 1880-ban 45, 1900-ban 64 és 1930-ban 23 német anyanyelvű lakosa volt.)

BaML V. 171. Siklós Nagyközség iratai 1848–1950. 6,98 ifm.

Siklós nagyközség iratai viszonylag csekély mennyiségűek: a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1897, 1902–1909, 1911–1912, 1925–1930, 1934, 1935, 1938, 1945–1949 közöttiek, a közigazgatási iratok 1945–1949 közöttiek, amelyek a hiányos iktató- és mutatókönyvek miatt átnézéssel kutathatók.

Siklóson 1910-ben 5791 lakosból 456 (7,87%), 1941-ben 5927 lakosból 363 fő (6,12%) német anyanyelvű. A németek 1800 körül tűntek fel. 1850-ben 665 német lakosa volt.

BaML V. 172. A Sombereki Körjegyzőség iratai 1848–1949. 23,34 ifm.

A Sombereki Körjegyzőség iratanyaga a nagyobb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A sombereki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899–1918 és 1925–1929 között, a cseledobokai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912-ből és 1921–1939 között, a cselegörcsönyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899–1917, 1919, 1921–1933 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1864–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvek 1903–1944 között hiánytalanok.

Cseledobokán 1911-ben 233 lakosból 227 (97,42%), 1941-ben 226 lakosból 216 (95,58%) német anyanyelvű. Cselegörcsönyön (1932. július 1-ig Rácgörcsöny) 1910-ben 783 lakosból 597 (76,24%), 1941-ben 676 lakosból 660 fő (97,63 %) német anyanyelvű. Cselegörcsöny és Cseledoboka községeket 1944. január 1-jén egyesítették Görcsönydoboka néven. Sombereken 1910-ben 2102 lakosból 1465 (69,69%), 1941-ben 1912 lakosból 1738 fő (90,9%) német anyanyelvű.

BaML V. 173. A Somogyi Körjegyzőség iratai 1839–1950. 27,16 ifm.

A Somogyi Körjegyzőség iratanyaga a nagyobb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A somogyi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1938 és 1941–1945 között, a hirdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1890–1918, 1920–1930 és 1939–1940 között, a vasasi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1872–1919, 1921–1930 és 1939–1942 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1901–1949 közöttiek, iktató- és mutatókönyvei némileg hiányosak.

Hirden 1910-ben 609 lakosból 341 (55,99%), 1941-ben 642 lakosból 346 fő (53,89%) német anyanyelvű. Somogyon 1910-ben 1735 lakosból 299 (19,47%), 1941-ben 2329 lakosból 125 fő (5,36%) német anyanyelvű. Vasason 1910-ben 1433 lakosból 248 (17,37%), 1941-ben 2735 lakosból 272 fő (9,95%) német anyanyelvű.

BaML V. 175. A Szalántai Körjegyzőség iratai 1896–1949. 6,97 ifm.

A Sombereki Körjegyzőség iratanyaga a kisebb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. Az átai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1897–1940 között, a pogányi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1896–1940 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1938–1949 közöttiek, iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

Átán 1910-ben 420 lakosból 149 (35,47%), 1941-ben 364 lakosból 124 fő (34,07%) német anyanyelvű. Pogányon 1910-ben 968 lakosból 295 (30,47%), 1941-ben 969 lakosból 337 fő (34,78%) német anyanyelvű.

BaML V. 176. A Szászvári Körjegyzőség iratai 1849–1949. 5,35 ifm.

A Szászvári Körjegyzőség iratanyaga a kisebb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A szászvári képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1887–1947 között, a császtai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1894–1946 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1945–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

Császtát 1947. április 1-jén csatolták Szászvárhoz, 1910-ben 535 lakosból 76 (14,2%), 1941-ben 511 lakosból 65 (12,72%) német anyanyelvű. (A 18. század végén kezdtek itt a németek letelepedni. A 19. század közepén a németek száma 200 felé közeledett, majd a század vége felé fogyni kezdett: 1880-ban 109, 1890-ben 176, 1900-ban 37 fő német anyanyelvű). Szászváron 1910-ben 1800 lakosból 306 (17%), 1941-ben 1798 lakosból 77 fő (4,28%) német anyanyelvű. (A 19. század elején kezdtek a németek megtelepedni, a század második felére az arányuk megközelítette a 40%-ot. Később a németség száma csökkent, 1930-ban 163 német anyanyelvű lakosa volt a falunak.)

BaML V. 177. A Szederkényi Körjegyzőség iratai 1894–1950. 6,48 ifm.

A Szederkényi Körjegyzőség iratanyaga a kisebb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem találhatók meg. A közigazgatási iratok 1890–1930 és 1945–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutatható.

Monyoródon 1910-ben 678 lakosból 416 (61,36%), 1941-ben 577 lakosból 442 fő (76,6%) német anyanyelvű. Nyomján 1910-ben 566 lakosból 542 (95,76%), 1941-ben 750 lakosból 707 fő (94,27%) német anyanyelvű. (Nyomját 1948. augusztus 1-jén Szederkényhez csatolták.) Szederkényen 1910-ben 802 lakosból 772 (96,26%), 1941-ben 921 lakosból 884 (95,98%) német anyanyelvű.

BaML V. 180. Az Újpetrei Körjegyzőség iratai 1873–1949. 4,74 ifm.

Az Újpetrei Körjegyzőség iratanyaga a kisebb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. Az újpetrei képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1888–1906, 1908–1912, 1915–1933 és 1935–1945 között, a kiskassai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1908–1912 között, a peterdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1945 között, a pécsdevecseri képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1891–1930 és 1931–1945 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1944–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

Kiskassán 1910-ben 851 lakosból 713 (83,78%), 1941-ben 732 lakosból 608 fő (83,06%) német anyanyelvű. Peterden 1910-ben 584 lakosból 27 (4,62%), 1941-ben 500 lakosból 79 fő (15,8%) német anyanyelvű. (Az első német családok a 18. század közepén jelentek meg, nagyobb arányú

betelepedésük a 19. század második felében kezdődött meg. 1930-ban 126 német anyanyelvű élt itt.) Pécsdevecseren 1910-ben 313 lakosból 298 (95,2%), 1941-ben 245 lakosból 232 fő (94,69%) német anyanyelvű. Újpetrén (1933. május 10-ig Rácpetre) 1910-ben 1317 lakosból 1240 (94,15%), 1941-ben 1225 lakosból 1159 fő (94,61%).

BaML V. 182. A Vásárosdombói Körjegyzőség iratai 1846–1950. 20,95 ifm.

A Vásárosdombói Körjegyzőség iratanyaga a nagyobb terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A jágónaki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1905-ből és 1943–1945 között, a gerényesi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1940–1945 között, a meződi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1941–1945 között, a tarrósi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1942–1945 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1900–1944 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányoznak, ezért átnézéssel kutatható.

Gerényesen 1910-ben 701 lakosból 333 (47,5%), 1941-ben 604 lakosból 331 fő (54,8%) német anyanyelvű. Jágónakon 1910-ben 1163 lakosból 56 (4,81%), 1941-ben 1023 lakosból 380 fő (37,15%) német anyanyelvű. (A 19. század első felében kezdődött meg a németek lassú, de folyamatos beáramlása. A 19. század végére a németek száma 300 fölé emelkedett. A külterületi lakosságot is figyelembe véve arányuk 28%-ot tett ki. 1930-ban a faluban 535 magyar és 299 német anyanyelvű élt.) Meződön 1910-ben 612 lakosból 145 (23,69%), 1941-ben 477 lakosból 189 fő (39,62%) német anyanyelvű. Tarróson 1910-ben 263 lakosból 50 (19,01%), 1941-ben 255 lakosból 63 fő (24,71%) német anyanyelvű.

BaML V. 183. A Versendi Körjegyzőség iratai 1911–1949. 3,64 ifm.

A Versendi Körjegyzőség iratanyaga a kis terjedelműek közé tartozik. Az iratanyag rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A versendi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1911–1912, 1916–1918, 1921–1925, 1927–1935, 1940 között, a szajki képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1912–1913, 1916–1919, 1927–1936, 1940–1941 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1929–1950 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei erősen hiányosak, ezért átnézéssel kutatható.

Szajkon 1910-ben 916 lakosból 856 (93,44%), 1941-ben 859 lakosból 836 fő (97,32%) német anyanyelvű. Versenden 1910-ben 1475 lakosból 700 (47,45%), 1941-ben 1315 lakosból 585 fő (44,49%) német anyanyelvű.

BaML V. 184. A Véméndi Körjegyzőség iratai. 1848–1950. 11,96 ifm.

A körjegyzőség iratanyaga rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem találhatók meg. A közigazgatási iratok 1904–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutatható.

Fekeden 1910-ben 901 lakosból 813 (90,23%), 1941-ben 774 lakosból 741 fő (95,74%) német anyanyelvű. Véménden 1910-ben 2388 lakosból 1816 (76,05%), 1941-ben 2479 lakosból 2280 fő (91,97%) német anyanyelvű.

BaML V. 185. A Villányi Körjegyzőség iratai 1870–1950. 8,16 ifm.

A körjegyzőség iratanyaga rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A villányi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1925–1945 között, a hercegszentmártoni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1925–1945 között, a kisbudméri képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1909 és 1932–1946 között, a nagybudméri képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1932–1937 között, a pócsai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1932–1945 között, a virágosi

képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1925–1945 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1945–1950 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

Hercegszentmártonon (1950. május 9-től Marótszentmárton) 1910-ben 331 lakosból 217 (65,56%), 1941-ben 421 lakosból 310 fő (73,63%) német anyanyelvű. Kisbudméren 1910-ben 375 lakosból 362 (96,53%), 1941-ben 337 lakosból 332 fő (98,51%) német anyanyelvű. Nagybudméren 1910-ben 549 lakosból 326 (59,38%), 1941-ben 490 lakosból 459 fő (93,67%) német anyanyelvű. Pócsán 1910-ben 413 lakosból 299 (72,39%), 1941-ben 381 lakosból 346 fő (90,81%) német anyanyelvű. Villányon 1910-ben 2552 lakosból 1918 (75,15%), 1941-ben 2507 lakosból 1876 fő (74,83%) német anyanyelvű. Virágoson 1910-ben 430 lakosból 381 (88,6%), 1941-ben 409 lakosból 343 fő (83,86 %) német anyanyelvű.

BaML V. 186. A Villánykövesdi Körjegyzőség iratai 1894–1945. 4,72 ifm.

A körjegyzőség iratanyaga rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A villánykövesdi képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1913–1945 között, az ivánbattyáni képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1914–1942 között, a kisjakabfalvai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1916–1943 között, a németpalkonyai képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1914–1940 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1908–1944 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányoznak, ezért átnézéssel kutathatók.

Ivánbattyánon 1910-ben 407 lakosból 324 (79,61%), 1941-ben 401 lakosból 358 (89,28%) német anyanyelvű. Kisjakabfalván 1910-ben 467 lakosból 461 (98,72%), 1941-ben 438 lakosból 419 fő (95,66%) német anyanyelvű. Németpalkonyán (1950. június 19-től Palkonya) 1910-ben 532 lakosból 488 (91,73%), 1941-ben 563 lakosból 494 fő (87,74%) német anyanyelvű. Villánykövesden 1910-ben 553 lakosból 471 (85,17%), 1941-ben 490 lakosból 485 fő (98,98%) német anyanyelvű.

BaML V. 187. Vókány Nagyközség iratai 1898–1949. 3,58 ifm.

A nagyközség iratanyaga rendezetlen, ezért pontos információk nem állnak rendelkezésre. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1946 között találhatók meg. A közigazgatási iratok 1945–1949 közöttiek, az iktató- és mutatókönyvei hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

Vókányon 1910-ben 1685 lakosból 1539 (91,34%), 1941-ben 1669 lakosból 1495 fő (89,57%) német anyanyelvű.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII. A jogszolgáltató szervek közel 2300 ifm. terjedelmű iratanyaga a 19. század derekától a 20. század közepéig országos szinten is egyedülállóan fedi le Baranya és Pécs ekkor kiépült és működő polgári kori jogi és igazságszolgáltatási rendszerét. A megyei levéltárak közül ugyanis csak a BaML-ban található meg a korabeli jogszolgáltató szervek teljes struktúrája. Ezt a jogszolgáltató hálózatot elsősorban a mintegy 200 ifm. terjedelmű Pécsi Királyi Ítélőtábla, a 850 ifm.-re tehető Pécsi Királyi Törvényszék és a Pécsi Királyi Ügyészség és Főügyészség (86,85 ifm.) jelentik, s még a megye járásai szerint szerveződött Királyi Járásbíróságok (1091,34 ifm.), a Fiatalkorúak Felügyeleti Hatósága (1,62 ifm.), a Pécsi Kerületi Munkásbiztosítási Választott Bíróság (1,37 ifm.), a Büntető Intézetek (Baranya vármegye fogháza, Járásbírósági fogházak) (11,42 ifm.), valamint a Közjegyzői iratok (2,35 ifm.) alkotják. Szinte mindegyik itt vázolt jogszolgáltatási fondban találhatók a régió kisebbségeivel, így a németséggel kapcsolatos források, ám elsősorban a Királyi Járásbíróságok (Mohácsi, Pécsi, Pécsváradi, Sásdi, Szentlőrinci és a

Dárdai) mint telekkönyvi hatóságok jogi iratait kell említeni. Ezekben a birtokviszonyokkal, a jelzálog és hitelügyletek, a telek-kisajátítási eljárások stb. során a német falvak és a német származású „ügyfelekre” vonatkozóan gazdag adatbázis található. Emellett a legfontosabb, a németséget is érintő állag, a Telekkönyvek sorozata, amely a község tulajdonviszonyaival kapcsolatos alapadatokat (tulajdon, birtokos neve, telek nagysága, helye, minősége, értéke, jelzáloga, terhelhetősége stb.) tartalmazza. Baranya egykor volt hét járásának Királyi Járásbírósági iratain kívül a Pécsi Királyi Törvényszék Cégbírósági iratai is idetartoznak. Ennek rövid ismertetésére külön kerül sor.

BaML VII. 2. c. Pécsi Királyi Törvényszék cégbírósági iratok 1876–1948. 50 ifm.

A jogszolgáltatás területi szervei közül az úgynevezett Cégbírósági iratok gyakorlatilag lefedik a 19. század utolsó évtizedeitől a 20. század derekáig működött pécsi és baranyai egyéni és társas cégeket. Többnyire gazdakörök, szövetkezetek, üzemek, gyárak, üzlethelyiségek, telephelyek, műhelyek, s egyéb gazdasági vállalkozások alapdokumentumait tartalmazza az alábbi állagokkal: egyéni cégek (ce), társas cégek (ct), cégügyek (cg) céglajstromok (mutatók és egyéb segédletek) és nyilvántartó kartotékok. A rendkívül részletes nyilvántartások cégjegyzékek és egyéb gazdasági dokumentumok nemcsak a régió gazdaságtörténetét, hanem a társadalom, egyesület és nemzetiségtörténeti kutatásokat is kivallóan szolgálják. Például az első dualizmus kori német egyesület, az Erste Fünfkirchner Consumverein (Első pécsi Konzumegylet) német nyelven írt alapszabályzata, tagnyilvántartása és szerződései is ebben az irategyüttesben találhatók, természetesen német nyelven. Baranya németek lakta települései gazdasági egyesületeinek tagnyilvántartásai, s a kapcsolati rendszerüket lefedő dokumentumok kiválóan alkalmasak a kisebbségkutatásra is.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

BaML VIII. 2. a. Pécsi Püspöki Líceum 1832–1850. 2,1 ifm.

Az 1828-ban beiktatott új megyéspüspök, Szepesy Ignác először új épületet emeltetett (1830) a püspöki könyvtár – a mai Egyetemi Könyvtár – számára, majd nagy összegű alapítvánnyal a felsőoktatás biztosítására 1831-ben létrehozta a püspöki tanítóképzőt, ismertebb nevén a Lyceumot. A bölcsészkarral megindult Lyceum 1833 szeptemberében egészült ki jogi fakultással, Kelemen József kanonok felügyeletével. Az első időszakban a tanfolyam 5 hónapig tartott, virágvasárnaptól szeptember végéig. A tanári kart mindkét fakultásnál a Ciszterci Rend Gimnáziumának tanárai, ill. helyi tudós papok alkották. A bölcsészek latint, pedagógiát, bölcseletet, szépírást, bibliaismeretet és zenét tanultak fő tárgyként, ami selyemtenyésztés ismertetésével is kiegészült. Míg a joghallgatók két tanfolyamon a bánya-, állam, nemzetközi-, büntető-, kereskedelmi és magánjog mellett a politikai és statisztikai tudományokból is képzést kaptak. Az 1830-as években 386-an nyertek tanítói képzést a Lyceumban. Szepessy halála után utódja, Scitovszky János püspök 1840 júniusában – mintául véve az egri és veszprémi intézeteket – a Lyceum fejlesztését, belső reformját határozta el. A változások 1841 őszén léptek életbe, s a tanítóképzést kétesztendős, két tanfolyamú kurzusokká bővítették 5-5 hónapos szakaszokra osztva. Bővült az elsajátítandó ismeretanyag is; az első évfolyam növendékei a liturgia, földismeret, módszertan, számvetés és az ének-orgona stúdiumokat vehették fel. A második évfolyamon gazdaságtan, törvényismeret, stílusgyakorlat, ének-orgona és evangélium-magyarázat ismeretekkel bővült a tanítóképzés. Az oktatás nyelve 1845-ig a latin volt, ettől kezdve magyarul zajlott az ismeretek átadása. A az 1840-es évek derekára a megyéspüspök magánvagyonából (!) fenntartott

tanintézet országosan is a kiemelkedők közé tartozott, s immár a pécsi Lyceum szolgált mintául a hazai oktatási reformok érvényesítésénél. Pedig a Lyceumban zajló tanítóképzés is folyamatos változásokon esett át. A tanári kar ugyanis következetesen szorgalmazta a felvételik szigorítását, az évi 10 hónapos tanfolyamok bevezetését és a jogi fakultástól való elkülönítést. E törekvések közül csak a felvételi rendszer módosítása (a négy és hat gimnáziumi osztályt végzetteket vették csak fel) valósulhatott meg. A reformok bevezetése az 1848-49-es forradalom és szabadságharc eseményei miatt elmaradt, sőt 1849-ben be is szüntették a Lyceum működését.

A kiemelt fontosságú iskolatörténeti fond az alábbi állagokat tartalmazza: tanodai ülések jegyzőkönyvei, tanfolyamok, a püspöki titkár iratai, értesítvények, tanodai bizonyítványok, számadások, a Könyvnyomtató Intézet számadásai. Főleg a közel 1 ifm. terjedelmű értesítvények és tanodai bizonyítványok állagokban találhatunk a németségre vonatkozó forrásokat. A Püspöki Lyceumba Baranyán és a szomszédos vármegyéken kívül elsősorban dunántúli városok és falvak diákjai tanultak. Ezen állagok forrásai bizonyítják illetőségüket, tanulmányi eredményeiket, személyes adataikat és esetleges kisebbségi (német, horvát, szerb) származásukat is.

BaML VIII. 2. b. Pécsi Líceális Főgimnázium (Pécsi Királyi Középtanoda) 1849–1859. 0,26 ifm.

A Püspöki Lyceum 1849-es beszüntetését (szüneteltetését) követően középiskolai, Girk György megyéspüspök támogatásával líceális keretek között folytak tovább a bölcsészeti tanfolyam előadásai az 1850-es évek végéig. A szórványosan fennmaradt iskolatörténeti fond az alábbi állagokra tagolódik: tanodai jegyzőkönyvek, tanulók névjegyzékei, iskolai bizonyítványok, számadások. A tanulók névjegyzékei és az iskolai bizonyítványok forrásokban a város és környéke német származású diákjainak személyes és családi adatai vizsgálhatók a tanulmányi iratok mellett.

BaML VIII. 2. c. Pécsi Püspöki Joglíceum iratai 1865–1923. 5,2 ifm.

1849-től tartó szünetelését követően, szintén Girk György megyéspüspök érdemeként 1865-ben kezdte meg működését a Magyar Királyi Helytartótanács jóváhagyásával a Pécsi Püspöki Joglíceum mint jogakadémia. 1874-ben az uralkodó belegyezésével négy évfolyamú teljes jog és államtudományi karrá alakították át, s ezzel a királyi jogakadémiákkal vált egyenjogúvá. Számos belső válság után az 1881-es püspöki szabályzat megkísérelte felzárkóztatását az országos jogászképzéshez, s pár év múlva történeti és bölcsészeti kollégiummal is bővítették, mégsem sikerült az országos elvárásoknak megfelelni. A korszakban mindenesetre a város tekintélyes intézménye maradt, regionális hatáskörrel és igen élénk társadalmi és civil kezdeményezésekkel. A patinás intézmény megszűnését az 1921. évi törvénnyel szentesítették, amely értelmében Pécsre telepítették a pozsonyi M. kir. Erzsébet Tudományegyetemet, amely intézmény az 1923/24-es tanévvel kezdte meg pécsi működését. Az egykori Jogakadémia bizonyos szakjai az 1924/25-ös tanévig működtek, s tanári karából több jogászprofesszort (Faluhelyi Ferenc, Vasváry Ferenc) vett át a jogutód intézmény a PETE. A kiemelt forrásértékű iskolatörténeti fondban az alábbi állagok kutathatók: a tanári kar értekezleti jegyzőkönyvei, joglíceumi igazgatósági iktatott iratok, nem iktatott általános iratok, személyi nyilvántartások (anyakönyvek, beiratkozási és származási ívek), bizonyítványok és vizsgairatok, alapvizsgálati jegyzőkönyvek, gazdasági iratok, Jogakadémiai Olvasókör, tanárok kinevezési okiratainak másolata, bérlők, postakönyvek, nyilvántartások, számadások, pénztárkönyv, bevétel-kiadás, mérlegkönyvek, adósok naplója a Könyvtár iratai, könyvtári járuléknapló, kölcsönzési napló. Ezek közül elsősorban a személyi nyilvántartások, bizonyítványok és vizsgairatok, s a tanárok kinevezési okiratai tartalmaznak a német származású diákokra és tanáraikra vonatkozó fontos személyi adatokat.

IX. TESTÜLETEK

Céhek

Lásd: BFL IX. 1.

BaML IX. 1. A Pécsi Asztalos Céh iratai 1748–1875. 0,4 ifm.

BaML IX. 2. A Pécsi Ács Céh iratai 1717–1876. 0,1 ifm.

BaML IX. 3. A Pécsi Borbély-sebész Céh iratai 1702–1888. 0,2 ifm.

BaML IX. 8. A Pécsi Kovács Céh iratai 1722–1873. 0,1 ifm.

BaML IX. 10. A Pécsi Mészáros Céh iratai 18. sz. 0,01 ifm.

BaML IX. 11. A Pécsi Mézeskalácsos és Viaszgyertyaöntő Céh iratai 1823–1878. 0,4 ifm.

BaML IX. 12. A Pécsi Magyar Kalapos (Süveges) Céh iratai 1754–1780. 0,08 ifm.

BaML IX. 14. A Pécsi Kádár Céh iratai 1713–1868. 0,02 ifm.

BaML IX. 15. A Pécsi Magyar Szabó Céh iratai 1741–1868 0,02 ifm.

BaML IX. 16. A Pécsi Nyerges és Szíjártó Céh iratai 1820. 0,01 ifm.

BaML IX. 17. A Pécsi Pék (Fehérpék) Céh iratai 1699–1857. 0,04 ifm.

BaML IX. 19. A Pécsi Cipész (Német Varga) céh iratai 1716–1875. 0,05 ifm.

BaML IX. 20. A Pécsi Szűcs Céh iratai 1819–1916. 0,02 ifm.

BaML IX. 51. A mágocsi céhek iratai 1830–1873. 0,04 ifm.

BaML IX. 52. A Pécsváradi Lakatos, Kádár, Bognár, Asztalos, Lakatos, Késes Céh iratai 1821–1822. 0,02 ifm.

BaML IX. 54. A Siklósi Kovács, Bognár, Asztalos, Lakatos, Késes Céh iratai 1776–1825. 0,1 ifm.

BaML IX. 55. A Siklósi Kőműves, Ács, Kádár Céh iratai 1815–1841. 0,03 ifm.

BaML IX. 57. A Mohácsi Korsós és Fazekas Ipartársulat iratai 1889–1949. 0,08 ifm.

A céhiratok gyűjteménye a pécsi múzeumból került át a levéltárba. Mesterséges gyűjtemény. Az alábbi iratok német nyelvűek, vagy részben német nyelvűek. Asztalos Céh céhartikulusainak másolata (1780 előtt), céhjegyzőkönyv (1852. nov. 28–1869. okt. 3.), mesterkönyv (1782) (1808–1867), inas-szegődtető és -elbocsátó jegyzőkönyv (1761–1811, ill. 1760–1827), inas-szegődtető jegyzőkönyv (1826–1874), inas-elbocsátó jegyzőkönyv (1826–1874), számadáskönyv (1748–1871, 1802–1867), Céh jegyzetek 20. sz., számadáskönyv (1807–1875, ill. 1807–1854), vegyes iratok (1865–18859, „Zeugnis" (1870. szept. 30. és 1871. jan. 4.), nyugta (1885. dec. 27.). Ács Céh inas-szegődtető és -elbocsátó jegyzőkönyv (1717–1810, 1818–1875, ill.1818–1876), számadáskönyv (1826–18619. Borbély-sebész Céh „Manual-buch deren incorporierten … Chyrurgen …" mesterkönyv (1708–1869), „Manual Buch deren Lehr jungen…" inas-szegődtető jegyzőkönyv (1711–18729, „Manual-buch deren vey allhiesigen Mittel frey gesprochenen gesellen …" inas-elbocsátó jegyzőkönyv (1702–1872), pénztárkönyv (1763–1859, 1886), tanulólevél Joseph Birtvits részére (1845. márc. 4.), tanulólevél Johan Kerner részére (1877. márc. 19.). Fésűs

Céh privilégiuma és céhartikulusok I. Ferenc aláírásával (1818. szept. 4., ill. 1819. okt. 15.), privilégium és céhartikulusok másolata (1818–1819), mesterkönyv (1818–1867), céhjegyzőkönyv (1820–1872). Kovács Céh mesterkönyve (1722–1872). Mészáros Céh privilégiuma és céhartikulusok másolata (18. sz.). Mézeskalácsos és Viaszgyertyaöntő Céh privilégiuma és céhartikulusok I. Ferenc aláírásával (1823. június 27.), jegyzőkönyv (1824. február 29.), mesterkönyv (1824–1870), „Aufdingens und Freysprechens Protocoll" – Inas-szegődtető és inas-elbocsátó jegyzőkönyv (1824–1876), „Ausweis aller Einnahmen und Ausgaben…" – pénztárkönyv (1824–1878), „Cassa der Lebzelter-Innung" – pénztárkönyv, számadáskönyv (1843–1874), vándorkönyv (1850–1855 és 1863–1868). Magyar Kalapos (Süveges) Céh artikulusai (1754), inas-szegődtető és inas-elbocsátó jegyzőkönyv (1756–1780). Kádár, Esztergályos és Fésűs Céh tanulólevél (1868 után). Szabó Céh a „A szabó céh misét mondat…" (1741). Nyerges és Szíjártó Céh privilégiuma és céhartikulusok I. Ferenc aláírásával (1820). Pék (Fehérpék, Zsemlyesütő) Céh „Prothocollum Aller in die Fünfkörcherische Viertl-Lad einverleibten Herren werckh mit genossenen Deren Bürgerlichen Weiß-Bäckhen" – jegyzőkönyv (1699–1855), vándorkönyv (1845–1849). Cipész (Német Varga) Céh céhartikulusai (1718), mesterkönyv (1774–1875). Szűcs Céh vándorkönyv (1847–1853, 1863–1878, 1916).

Ipartestületek

Lásd: BFL IX. 211.

BaML IX. 301. A Pécsi Ipartestület iratai 1885–1950. 46,55 ifm.

A Pécsi Ipartestület 1885. november 19-én 485 taggal tartotta meg alakuló közgyűlését. Első alapszabálya magyar és német nyelven készült. 1905-ben a Rákóczi és Szabadság utca sarkán önálló székházat vásároltak; itt működött az Iparosok Olvasóköre is. 1937-ben a Pécsi járás iparosai is csatlakoztak a Pécsi Ipartestülethez. Pécs ipara döntően kis- és középüzemekből állt, ezért az ipartestület iratanyaga nagyon fontos és értékes.

A levéltárban csak a Pécsi Ipartestület rendelkezik nagy mennyiségű és folyamatos iratanyaggal. Legjellemzőbb iratai közé tartoznak: a közgyűlési jegyzőkönyvek, az elöljárósági jegyzőkönyvek, az iktatott iratok és segédleteik, a költségvetések, a zárszámadások, a pénztári főkönyvek, az iparosok tagdíj-befizetési nyilvántartásai, az iparos-nyilvántartó kartonok (1937-től, iparáganként), a tanonclajstromok (tanoncszerződések) és mutatóik, a segédlevél nyilvántartások, a segédnyilvántartások és mutatóik, a munkakönyv nyilvántartások és mutatóik, a mestervizsgák jegyzőkönyv kivonatai, a Békéltető Bizottsági jegyzőkönyvek és iratok, a szakosztályok iratai, a Pécsi Iparosok Szövetségének iratai, az alapszabályok, az évi jelentések, más prospektusok és egyéb iratok. Az iktatott iratok 1885–1948 között gyakorlatilag hiánytalanok, segédleteik hiányosak, ezért átnézéssel kutathatók.

BaML IX. 302. A Dunaszekcsői Ipartestület iratai 1908–1950. 0,18 ifm.

BaML IX. 303. A Mágocs és Vidéke Ipartestület iratai 1880–1949. 0,33 ifm.

BaML IX. 304. A Mohács és Vidéke Ipartestület iratai 1889–1950. 0,81 ifm.

BaML IX. 305. A Pécsváradi Ipartestület iratai 1940–1949. 0,06 ifm.

BaML IX. 307. A Sellye és Vidéke Ipartestület iratai 1872–1949. 0,2 ifm.

A fenti ipartestületek iratanyaga szinte kizárólag a munkaviszony igazolásokhoz összegyűjtött tanonc- és segédnyilvántartásokat tartalmazza.

BaML IX. 306. A Sásdi Ipartestület iratai 1923–1949. 2,11 ifm.

BaML IX. 308. A Siklós és Vidéke Ipartestület iratai 1888–1948. 3,84 ifm.

BaML IX. 309. A Szászvár és Vidéke Ipartestület iratai 1929–1946. 1,57 ifm.

BaML IX. 310. A Szentlőrinc és Vidéke Ipartestület iratai 1895–1949. 1,8 ifm.

BaML IX. 312. A Villány és Vidéke Ipartestület iratai 1897–1949. 2,2 ifm.

A fenti ipartestületek az alábbi évekből rendelkeznek iktatott iratanyaggal: a sásdi 1939–1949 között, a siklósi 1888–1949 között, a szászvári 1932–1943 között, a szentlőrinci 1934–1949 között és a villányi 1922–1948 között. Az iratanyag rendezetlen és segédletek hiányában átnézéssel kutatható.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X.

BaML X. 1. A Nemzeti Egység Pártja (NEP) Baranyavármegyei Szervezetének iratai 1932–1942. 0,72 ifm.

A politikai pártok közül a BML-ban Nemzeti Egység Pártnak (NEP) van külön kezelt iratanyaga. A fond döntően a pártközpontból leküldött iratokat, sokszorosítványokat tartalmazza. Gömbös Gyula miniszterelnökként a nemzeti egység megteremtésére törekedett. Ebből a szempontból kiemelt cél volt a baranyai németség megnyerése, amely a megye lakosságának több mint egyharmadát alkotta, ám e törekvés a rossz eszközök miatt nem járhatott sikerrel.

Irodalom:

Vonyó József: A Nemzeti Egység Pártjának társadalmi bázisa Baranya megyében (1933–1936). In: Baranyai Helytörténetírás 1983–1984. Szerk.: Szita László. Pécs, 1985. 175–202. p.
Vonyó József: Politikai küzdelmek Baranya megyében és a NEP a Gömbös-kormány idején. In: Baranyai Helytörténetírás 1985–1986. Szerk.: Szita László. Pécs, 1986. 355–380. p.
Vonyó József: Ideológiai elemek a NEP Országos Központjának kiadványaiban. In: Baranyai Helytörténetírás 1987/1988. Szerk.: Szita László. Pécs, 1988. 289–314. p.
Vonyó József: Dokumentumok a Nemzeti Egység Pártja Baranya megyei megszervezéséhez és működéséhez. In: Baranyai Helytörténetírás 1989. Szerk.: Szita László. Pécs, 1989. 235–265. p.

BaML X. 56. A Pécsi Dalárda iratai 1861–1949. 8,96 ifm.

BaML X. 57. Az Országos Magyar Dalosszövetség Pécsi Kerületének iratai 1927–1936. 0,6 ifm.

BaML X. 58. A Rácvárosi Polgári Daloskör iratai 1923–1949. 0,13 ifm.

A dalos egyesületek mindegyike a magyar nyelvű énekkultúrát vallotta céljának az egyesületi alapszabályokban. Ettől függetlenül kottatáraikban nagyon sok a német nyelvű kotta, amely a német nyelvű énekkultúra továbbéléséről tanúskodik.

Irodalom:

Vargha Dezső: Adatok a Pécsi Dalárda történetéhez 1902–1949. In: Baranyai Helytörténetírás 1980. Szerk.: Szita László. Pécs, 1981. 153–183. p.

BaML X. 101. A Baranya Vármegyei Gazdasági Egyesület iratai 1870–1944. 20 ifm.

BaML X. 106. A Baranya Vármegyei Állattenyésztési Egyesület iratai 1926–1949. 0,4 ifm.

BaML X. 107. Az Alsódunántúli Szarvasmarhatenyésztő Egyesületek Szövetségének iratai 1928–1948. 3 ifm.

BaML X. 108. A Baranyavármegyei Tejtermelők Szövetségének iratai 1905–1932. 0,13 ifm.

BaML X. 109. A Pécsi Tejtermelők Szövetségének iratai 1932–1934. 0,05 ifm.

A megye egyik legfontosabb egyesülete a gazdasági egyesület, amely nagy mennyiségű iktatott iratanyagot tartalmaz. Segédletek hiányában csupán átnézéssel kutatható. A gazdasági egyesület feladata a megye mezőgazdaságának fejlesztése volt, amelyből két terület különösen kiemelhető: a filoxéravészt követően a szőlők újjátelepítése és a tejtermelő szarvasmarha-tenyésztés. Mindkét ágazatban nagy szerepe volt a baranyai németségnek. (A bortermelésben ma is kimutatható a jelenlétük.)

Az állattenyésztés átalakulása szemszögéből nagy jelentőségű a tejgazdaságok alapját adó jól tejelő bonyhádi tájfajta kitenyésztése és elterjesztése, amelyben a baranyai németség is úttörő szerepet játszott. Ennek hatására több ilyen típusú egyesület alakult, amelynek fennmaradt az iratanyaga. A szarvamarha-tenyésztő egyesület fondja szarvasmarha-törzskönyvi lapokból áll.

Irodalom:

Király István: A szarvasmarha-tenyésztés fejlődése Baranya megyében 1848 és 1944 között. In: Baranyai Helytörténetírás 1989. Szerk.: Szita László. Pécs, 1989. 289–298. p.

Király István: A dél-dunántúli nemzetiségek állattenyésztése. In: Baranyai Történetírás 1990/1991. Szerk.: Szita László. Pécs, 1992. 309–344. p.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Ebbe a fondfőcsoportba az Ipari üzemek, Kereskedelmi és közlekedési vállalatok, Hitel és biztosításügyi szervek és az úgynevezett Mezőgazdasági szervek tartoznak. Korszak és forrásérték szerint elsősorban az Ipari üzemek fondcsoportban találhatók németségre vonatkozó egyedi és közvetett források. Ide elsősorban az alábbi korabeli ipari vállalkozások tartoznak a jelenleg közel ötven ipari üzem közül: Pécsi Kőszénásó Társaság (1816–1858), Madarász-féle Csetnek–pécsi Vasgyár (1843–1887), Angster József és fia Orgona és Harmóniumgyár (1860–1948), Zsolnay Vilmos Kerámia Gyárak (Pécsi Porcelángyár) (1879–1961), Első Dunagőzhajózási Társaság (Erste Dunaugesselschaft) Pécsi Bányaművei (1889–1946), Szászvári Bánya (1888–1955), Pécs városi Villamos és Légszesztelep (Villamossági RT.) (1900–1946), Kárászi Első Magyar Fészekodúgyár (Kühnel Márton alapításával) (1904–1950), Hirschfeld Sámuel-féle Sörfőző (Pannonia Sörfőző, Pécsi Pannonia Sörgyár) (1907–1961). Ezekben az ipari fondokban elsősorban az igazgató ülések jegyzőkönyvei, a külföldi partnerek nyilvántartása, az üzleti levelezések, a bérlajstromok, s a személyi nyilvántartások forrásokban találhatók németségre vonatkozó adatok.

BaML XI. 10. Zsolnay Vilmos Kerámia Gyárak iratai 1879–1961. 26 ifm.

A 32 állagból álló ipartörténeti fond elsősorban a gazdasági, műszaki, fenntartási, munkásalkalmazási iratok mellett a dísztárgyak gyártásával, nyilvántartásával, értékesítésével

kapcsolatos dokumentációkat tartalmazza. Úgymint az igazgatótanácsi jegyzőkönyvek, üzleti levelezések, tervügyi és építési dokumentációk, főkönyvek, számla-, pénztár, terméknyilvántartások, műszaki adatok, termékjegyzékek, bérlajstromok, munkásnyilvántartások, biztosítási, tűzoltó és beruházási iratok. A közel százéves gyári működést lefedő források jelentős része, csaknem fele német nyelven készült, mint a főkönyvek (Hauptbuchok), a számla-, pénztár- és anyagbeszerzési könyvek, beruházási, fejlesztési, technológiai, műszaki dokumentációk, bérlajstromok, s a munkáslétszám-nyilvántartások. Utóbbi forrásoknál a még meglévő és nem asszimilálódott német származású férfi és női alkalmazottak személyes adatai is megtalálhatók, így a szociológiai jellegű kutatások mellett a nemzetiségi vizsgálatoknak is fontos forrásai. A terméknyilvántartások, anyagbeszerzési és piacfejlesztési dokumentációk pedig zömmel a német egyéni és társas vállalkozókkal, üzleti partnerekkel való eleven kapcsolatot rögzíti magyar és német levelezési és üzleti nyelven, gyakorlatilag csaknem 1945-ig. Ezeket elsősorban az 1880-as évektől folyamatosan vezetett üzleti levelezések, az üzleti partnerek nyilvántartási anyaga és a késztermék-, valamint az anyagbeszerzési naplók dokumentálják.

BaML XI. 601. Bólyi Batthyány-Montenuovo uradalom levéltára 1700–1944. 75 ifm.

A fond a Batthyány család birtokigazgatási iratait tartalmazza, de a család bécsi háztartásának iratai és a családi levelezés szintén itt található. A bólyi uradalom községeinek több mint 90%-a jelentős német lakossággal rendelkezett a 18. század óta. Ezek a községek a következők: Bólyi uradalom: Áta, Belvárd, Birján, Borjád, Hidor, Ivánbattyán, Kisbudmér, Kisgyula, Kisjakabfalva, Kiskassa, Kistótfalu, Lothárd, Misleny, Nagybudmér, Németbóly, Németpalkonya, Nyomja, Olasz, Pécsdevecser, Peterd, Rácpetre, Ráctőttős, Szőkéd, Villánykövesd, Virágos, Vókány. A sellyei uradalmi birtok irányítása a közös németbólyi központból történt, így az 1729 és 1849 közötti évekből találunk itt az uradalomra vonatkozó iratokat. A Sellyei uradalom német lakossággal rendelkező községei: Kistapolca, Komló, Mecsekjánosi, Szopok.

Mint az uradalmi iratokban általában, igen érdekes lakosságra vonatkozó adatokat találunk az összeírásokban, az árvaszámadásokban, a bérletek kimutatásaiban (pl. szerződések jegyzőkönyve 1756–1848), eredeti bérleti szerződésekben, úrbéri összeírásokban (1767–1836), amely sorozat az 1791 és 1836 között szinte hiánytalan. Az iratok nyelve gyakran német, minthogy az uradalmi tisztek között is sokan német anyanyelvűek voltak.

BaML XI. 602. Kisvaszari Eszterházy Hercegi Erdőgondnokság iratai 1896–1945. 1 ifm.

BaML XI. 603. Hetvehelyi Káptalani Erdőhivatal iratai 1887–1946. 1,1 ifm.

Erdészeti iratokat tartalmaznak a fenti fondok. Kisvaszar a dombóvári, Hetvehely a káptalani uradalom németek lakta községe.

BaML XI. 605. A Pécsváradi közalapítványi kerület levéltára 1749–1949. 256,9 ifm.

A közalapítvány a tanulmányi, vallás és egyetemi alap összefoglaló neve. Az összes közalapítványi uradalom szerzetesrendek birtokaiból keletkezett, azonban eredetüket tekintve három jól elkülöníthető csoportra oszlanak. Az első csoportba a tanulmányi alaphoz az 1773-ban megszüntetett jezsuita rend birtokai tartoznak. A második csoportba soroljuk a II. József által 1782 és 1787 között feloszlatott rendektől származó birtokokat, amelyek a vallásalapot képezték. A harmadik csoport a két előzőtől némiképp eltér, mivel nem feloszlatott rendek birtokairól, hanem üresedésbe került egyházi javadalmakról van szó. Ide tartoznak Baranya és Tolna megye bencés apátságai, amelyek az egyetemi alapé, ill. a Teréziánumé lettek.

Az 1793-ban létrejött Pécsváradi közalapítványi kerülethez két Tolna megyei uradalom (szekszárdi, földvári) és öt baranyai uradalom tartozott, közülük négyben jelentős számú német lakosság élt. Maguk a tisztviselők is gyakran német anyanyelvűek voltak, így az iratok nagy része német nyelvű. Az uradalmak német lakosú községei: Pécsváradi uradalom: Berkesd, Ellend, Hird, Pécsvárad, Pereked, Pusztakisfalu, Romonya, Szilágy, Vasas, Zengővárkony. Bozsoki uradalom: Apátvarasd, Fazekasboda, Feked, Lovászhetény, Palotabozsok, Rácmecske, Szebény, Szűr, Véménd. Versendi (Babarci) uradalom: Babarc, Kisnyárád, Liptód, Maráza, Máriakéménd, Monyoród, Szajk, Szederkény, Versend. Mágocsi uradalom Baranyajenő, Mágocs, Nagyhajmás, és a Tolna megyei Harc.

A központi irányítás 1809 és 1851 közötti, főtiszti iratait (XI. 605. a. 2. 1809–1851, 59,85 ifm.) egykorúan kútfős rendszerben kezelték. A kútfők tárgyi csoportokat jelölnek, mely rendkívül megkönnyíti a kutatást, és lényegében áthidalja a segédletek hiányát is. Az iratoknak a fontosságát talán nem kell különösen hangsúlyozni, elég, ha az uradalom szerepére utalunk. 1848-ig még biztosan igaz, hogy az uradalom az élet minden területére – gazdaság, vallás, kultúra, oktatás, bíráskodás, árvák ellátása, egészségügy, tűzrendészet, katonaság stb. – kiterjesztette gondoskodását. A gazdaságra vonatkozó iratokon kívül –terménykimutatások, számadások, bérleti szerződések – igen értékesek az építkezésekkel, javításokkal kapcsolatosak, amelyek a gazdászati épületeken kívül – a kegyúri jog alapján – iskolák, templomok, plébániaházak építésének iratait, előirányzatait, terveit is tartalmazzák. A különféle összeírások, ill. úrbéri járandóságok kimutatása, árvaszámadások nagyon sok névanyagot tartalmaznak, ami a község, ill. családkutatóknak értékes anyag. Az árvaszámadások kapcsán sok esetben azok mellékleteiként érdekes leltárak, végrendeletek házassági szerződések találhatók. Rendkívül sok szempontból elemezhető az uradalmi tisztek, alkalmazottak pályázatai, amelyek szerencsére szép számban fennmaradtak. Az állásra pályázók folyamodványai tartalmazzák azokat az érdemeket, értékeket, amelyek a kor tudatában fontosak voltak, egyben az is kiderül, hogy az egyes állások betöltéséhez mi volt az, amit feltétlenül elvártak. Úgy a pályázatok, amint az erről írt vélemények is jól tükrözik a kor értékrendjét, az elvárásokat, valamint számos családtörténeti, községtörténeti adatot is tartalmaznak. Kiderülnek azok a sajátos szempontok is, amelyek az emberek szándékait irányították.

A Pécsváradi közalapítványi kerület levéltára összességében az iratpusztulások ellenére is a történeti kutatások értékes forrása.

BaML XI. 606. Batthyány–Benyovszky-féle uradalmak iratai 1698–1939. 8 ifm.

Az iratok többsége a Batthyány család siklósi uradalmának kezelése során keletkezett, de mintegy 20 évig Siklósról irányították az üszögi, somodori, mozsgói uradalmakat is. A fond három állagra tagolódik: a) Siklósi uradalom iratai, b) Siklósi úriszék iratai, c) Gróf Batthyány Gusztáv (üszögi, mozsgói, somodori) uradalmaiból származó iratai. Igen csekély a családi irat: adománylevelek, Benyovszky számlák, Batthyány–Eszterházy kölcsön pere, családtagoknak szóló iratok. Az iratok tárgyukat tekintve az uradalmi gazdálkodás minden területét felölelik (birtok kimutatások, felmérések, termények kimutatásai, gazdászati jelentések, erdészetre vonatkozó iratok, bérleti szerződések, különféle számadások), és jelentős mennyiségűek a községekre vonatkozó iratok is (határjárások, térkimutatások, bordézsmák, községi bírók számadásai). Az árvaügyek, hagyatéki leltárak értékes adatokat tartalmaznak a családkutatók számára.

A német lakossággal rendelkező községek a Siklósi uradalomban: Siklós mezőváros, Márfa és Terehegy. Siklós mezőváros a többi községtől elkülönült, így az iratait külön tételekbe rendezték.

Az Üszögi uradalomnak csekély mennyiségben maradt fenn irata. Német lakosság az alábbi községekben élt nagyobb számban: Bisse, Csarnóta, Egerág, Hásságy, Kiskozár, Pécsudvard, Szemely.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

BaML XII. 3. A Pécsi Ciszterci Rendház iratai 1861–1950. 0,53 ifm.

A rendtagok eredetileg szemlélődő, gazdálkodó munkás életet éltek. A 19. század elejétől a földművelést felváltotta a lelkipásztori munka és a tanítás. A Zirci Apátság 1813-ban vette át a két ma is működő, jelentős – a székesfehérvári és pécsi – gimnázium és kollégium vezetését; a rendtagok képzése ettől fogva a bécsi és pesti egyetemeken folyt. A feloszlatott jezsuiták pécsi gimnáziumában a tanítás 1814. nov. 7-én kezdődött meg. A 13-14 ciszterci szerzetesből álló tanári kar jelentős szerepet játszott Pécs kulturális életében; a tudós-tanárok hatása messze túlnőtt a gimnázium falain. Közel 150 éves oktató munkájuk után 1948-ban a gimnáziumot államosították, 1950-ben betiltották a rend működését. 1989 után a rend visszakapta épületét.

A töredék rendi anyagban szentbeszéd gyűjtemény, számadások, rendeletek, valamint levelezés található.

BaML XII. 5. Az Irgalmas Rend Pécsi Rendháza iratai 1796–1950. 8,6 ifm.

Az Irgalmasok Istenes Szent János Betegápoló Rendje 1796-ban települt Pécsre Pozsonyból. A hat szerzetes a feloszlatott kapucinus rend kolostorába költözött, itt alakította ki a kórházat és a gyógyszertárat. A mintegy 150 év alatt – bár a kórházi ágyak száma a tízszeresére nőtt – a szerzetesek száma lényegében nem változott. A 8-10 szerzetes között orvosok, gyógyszerészek, ápolók és lelki atyák is voltak. A rend feloszlatása (1950. márc. 30.) és a szerzetesek elhurcolása, bebörtönzése, internálása megszakította a gyógyító munkát, csupán a templomi szolgálatot folytathatták az Irgalmasok templomában.

A rend több száz ifm.-nyi kórházi és rendi iratanyagának alig 10%-át sikerült az 1950-es betiltás után megmenteni. Talán legértékesebb és legteljesebb része a betegfelvételi jegyzőkönyvek sorozata (1796–1914). A kezdetben német nyelven vezetett kötetek minden felvett betegről tartalmaznak személyi és a betegségére vonatkozó adatot, ill. a gyógyulás vagy halál tényét. A későbbi évekből is vannak betegekre vonatkozó kimutatások: betegfelvételi jegyzőkönyv (1922–1925), ápolási törzskönyv (1946-1949), halottak jegyzőkönyve (1846–1872), katona betegek kimutatása (1918). Ezek a kötetek rendkívül értékes forrásai lehetnek a családkutatásnak, és a családban előforduló betegségek kimutatásához nyújtanak segítséget. A kórházban igen sok német anyanyelvűt ápolták, köztük bányászokat.

BaML XII. 6. A Pécsi Jezsuita Rendház iratai 1912–1948. 024 ifm.

Az első misszionáriusok 1612-ben érkeztek Pécsre, s a Mindenszentek templomában vezették a város plébániáját (1620–1704). Badeni Lajos fővezér Pécs felszabadulásakor rájuk bízta a főtéren lévő dzsámit, amelyet rendbe hoztak. A templom körüli telkek megszerzése után, Széchényi György esztergomi érsek alapítványa és görcsönyi birtokuk jövedelmének segítségével felépítették a rendházat és az iskolát (1732), amely jezsuita gimnáziumként működött a rend feloszlatásáig, 1773-ig. Feloszlatásuk után kis ideig mint egyházmegyés papok tanítottak még a gimnáziumban, amelyet 1813-ban a ciszterci rend vett át. 140 évvel később Zichy Gyula püspök az általa alapított Pius Gimnázium és Kollégium vezetésére visszahívta a jezsuitákat (1912). A 25-30 jezsuita szerzetesből álló tanári kar nevelési módszereivel, elveivel életre szóló hatást gyakorolt több száz itt tanuló gimnazistára 1950-ig, az iskola államosításáig.

Csak az 1912 utáni időszakból maradt fenn csekély mennyiségű irat. A rendi iratok között vannak az internátus és templomépítés tervei, számlái.

BaML XII. 8. A Pécsi Notre-Dame Zárda iratai 1847–1950. 1,12 ifm.

A Miasszonyunk Női Kanonokrend tagjai Scitovszky János püspök hívására jöttek Pozsonyból (1851). A rendház építését 1847. máj. 11-én kezdte el, 1851. júl. 6-án szentelte fel a püspök. A Zárdatemplom 1853-ra készült el. A rend százévnyi működése alatt a város és a megye leánynevelésében, oktatásában meghatározó szerepet töltött be, s a szerzetesnők száma az alig 30 főről közel 90-re nőtt. 1851-ben kezdték el az oktatást, majd fokozatosan épült ki az elemi, felső, polgári leányiskola, tanítónőképző intézet, végül a leánygimnázium. Az iskola államosítása után, a rend betiltásakor a rendtagokat Vácra internálták (1950. jún. 9).

Irattáruknak csupán töredéke maradt fenn. Minthogy a rendtagok és az iskolába járó leányok között egyaránt sok német származású volt, a családokra, személyekre vonatkozó kutatásokat jól szolgálják az itt fellelhető adatok. A konviktusi felvételi névsor (1851–1921) kötetében a növendékek kora, lakhelye és szüleik foglalkozása is szerepel. A fogadalmi vizsgák könyve (1851–1901), a fogadalomtételek könyve (1851–1923), a fogadalomtételek iratai (1879–1947), a meghalt, eltávozott rendtagok iratai (1911–1944) a rendbe felvételt kérő leányok korát, származási helyét, szüleik nevét, lakhelyét és foglalkozását tartalmazzák.

XIII. CSALÁDOK

BaML XIII. 1. Igmándy–Hegyessy család iratai 1712–1966. 1,12 ifm.

A család mintegy 150 éves története során keletkeztek az iratok. A német származású Gruber Péter a Bozsoki uradalom tiszttartója volt, s kizárólag német nyelven írt. Fia, Ádám a Pécsváradi uradalom ügyésze (fiskálisa) tudatos családalapítóként nemességet nyert, és nevét „Hegyessy”-re változtatta. 10 gyermeke között volt katona, pap, uradalmi tiszt, ügyvéd. Az iratok nagy része német, mivel a családtagok egy része németül levelezett egymással.

BaML XIII. 2. Jeszenszky család iratai 1735–1901. 1,62 ifm.

A család bükkösdi birtokára vonatkozó iratok – szerződések, kilenced összeírások, mesterek, kereskedők számlái, árvaügyek – értékes adatokat tartalmaznak a lakosságra nézve, az 1739 és 1898 közötti évekből. Az uradalom német lakossággal rendelkező községei: Bükkösd, Gyűrűfű, Ibafa, Megyefa.

BaML XIII. 3. Puchner család iratai 1767–1953. 0,27 ifm.

A család tagjainak többsége katonai pályát választott. A csekély mennyiségű gazdálkodással kapcsolatos irat a Bikali uradalomra vonatkozik, Bikal és Köblény jelentős német lakossággal rendelkezett.

BaML XIII. 9. Butz család hagyatéka 1876–1946. 0,12 ifm.

A Butz család darabszinten rendezett és 0,12 ifm. terjedelmű iratai egy rendhagyó házassági kapcsolatot dokumentálnak: Elisabeth Poth, egy a Baranya megyei Vajszlón élő német származású hölgy és Maximilian Peter Butz esseni lakos, gyógyszerész kapcsolatát. Az iratok zöme Németországban keletkezett német nyelvű forrás. A családi hagyaték az alábbi négy állagra tagolódik: 1. Maximilian Peter Butz személyes iratai; egyetemi tanulmányait és gyógyszerész gyakorló éveit bizonyító okiratok 1876–1916. 2. Elisabeth Butz (sz. Elisabeth Poth) személyes okiratai, és férje halála (1916) után, az örökösödés és az özvegyi pótlék révén német pénzintézetekkel való kapcsolatainak dokumentumai 1916–1940. 3. A Butz házaspár

gyermekének, Max Kurt Butznak a személyes iratai 1913–1926. 4. Elisabeth Butz postai küldeményeinek igazolásai és az Angol–Magyar Bank Rt. jegyzékei 1930–1946.

A források egy birodalmi és egy magyarországi német pár kapcsolatát, távházasságát mutatják be, számos egyedi, a Ruhr-vidéken keletkezett iskolai, egészségügyi, katonai és személyi irattal, s a feleség Magyarországon keletkezett, részben magyar nyelvű igazoló irataival.

BaML XIII. 13. A Hamerli család irathagyatéka 1861–1943. 0,2 ifm.
a) A Hamerli-család tulajdonviszonyaival kapcsolatos dokumentumok 1861–1930.
c) A Hamerli család hivatásbeli és magán levelezései, köziratai és egyéb családi jellegű forrásai 1886–1940.
d) Sey Gábor (Hamerli Imre unokája) által 2007. április 18-án átadott, fénymásolt családi iratok 1915–2004.
a) tétel: A Hamerliccsalád tagjainak személyes iratai (gyászjelentések, anyakönyvi iratok, végrendeletek) 1922–1928.

A családi fond összesen négy állagból, s azokon belül 17 tételből áll, amelyek 301 iratot tartalmaznak. A svájci és osztrák eredetű polgárcsalád megalapítója az a Hamerly Ferenc, aki az 1830-as években telepedett le Pécsett. Négy, felnőttkort is megélt gyermeke közül Hamerly János volt az, aki megalapozta a család anyagi jólétét és társadalmi elfogadottságát. A népes és rendkívül aktív család vállalkozói tevékenységei közül fontos említést tenni a pécsi gépgyár és vasöntöde, s a vaskereskedés terén történt tevékenységükről, de a vendéglátóiparban is jeleskedtek. Nekik köszönhető ugyanis a város mai napig is működő, legpatinásabb, impozáns, szecessziós stílusú szállodájának, a Pannonia Szállodának – ma Palatinus Szálló – 1915-ben történt átadása. E fő vállalkozások mellett a neves polgárcsaládból többen is jogi és közigazgatási hivatást választottak, de akadt köztük fényképész, gazdálkodó, politikus, sőt színésznő is. A jeles gyáralapítók több patinás egyesület és társaság vezetőjeként segítették a város társadalmi fejlődését. A Hamerli dinasztia mintegy három generációja lett aktív és értékteremtő részese a város gazdasági-társadalmi és kulturális életének a 19. század második felétől a 20. század derekáig. Figyelemreméltó, hogy kesztyűs-műhelyüknek kezdeti sikerei után 1865-ben a császárvárosban, Bécsben is nyitottak telephelyet és üzletet, ami közel egy évtizedig tudott fennmaradni. Ezekkel az ügyletekkel, ill. az ebből befolyt jövedelmekből alapozhatták meg a Hamerlik már említett nagyszabású ipari és kereskedelmi vállalkozásaikat. A család vagyona pár évtized alatt már tekintélyessé vált, amit elsősorban házasságok, örökösödések, telek és ingatlanvásárlások, valamint a családi vállalkozásokból befolyt jövedelmek gyarapítottak.

A források jelentős része tartalmaz a német–osztrák és svájci eredettel, ill. a vállalkozások megerősödésével kapcsolatos, s a helyiek és a szomszédos országokbeli németek közötti kapcsolatokra vonatkozó adatokat.

BaML XIII. 14. Sikabonyi Angyal család és más rokon családok iratai 1645–2004. 1,2 ifm.

A Sikabonyi Angyal család fennmaradt dokumentumai számos egyenes és oldalág családjainak forrásait is tartalmazzák az Angyal családon kívül. A família eléggé szerteágazó a források alapján. Valóságos családbokorról beszélhetünk, amelyek önálló egységei összesen 17 különálló, mégis összefüggő forrást tartalmaznak családok szerint. A családi hagyaték vázlatos ismertetése jelenleg az egyes családok forrásainak főbb típusait, évkörét és a dokumentumok számát tartalmazza. Olyan irat és forráscsoportokat sorolhatunk fel, mint címeres nemesei oklevelek, nemességet igazoló okiratok, származási táblák, életrajzi és önéletrajzi írások, családtörténetek, anyakönyvi okiratok, családi levelek, naplók, az iskolai végzettség és a hivatalviselés különböző színtű okmányai, egyéb családi dokumentumok, a 19. századi családi és I. világháborús, frontokon készített fényképek, újságok és egyéb aprónyomtatványok. Az Angyal családnak, de több más rokon családnak a német eredetre, ill. a német rokonságra vonatkozó forrásai is megtalálhatók. A

német nyelvterületen huzamosabb ideig tartózkodó családtagok forrásai is megtalálhatók itt: a tanulmányok és a hivatalviselés, valamint a családi és rokoni kapcsolatok levelezései. Elsősorban az alábbi családok iratai tartalmaznak ilyen típusú dokumentumokat: 1. Frank és Lintner családok dokumentumai 1816–1986: 22 darab dokumentum; anyakönyvi kivonatok, iratok, származási táblák, családi fénykép és metszetek. 2. Jobst és Visy család szórvány iratai 1915–2004: 13 darab dokumentum; anyakönyvi iratok, életrajzok, leszármazási táblák, fényképek. 3. Nendtvich, Kovacsics, Kemenesy, Szieberth-Vízkeleti, rétyi Székely családok szórvány iratai 1895–1976: 46 darab dokumentum; anyakönyvi kivonatok és iratok, hivatalviselés dokumentumai, származási táblák, családtörténeti írások.

BaML XIII. 15. Zsolnay család hagyatéka 1854-2006. 3,5 ifm.

A rendkívül értékes család-, ipar- és művészettörténeti fond 2007-ben került a BML őrizetébe. Az irategyüttes tíz állagra, azaz tematikai egységre tagolódik felölelve a Zsolnay család különböző generációinak a fő családi vállalkozás a Kerámia és Porcelángyár működésével és vezetésével, a családtagok egyéb más építészeti, művészi, mérnöki, műszaki, jogi stb. tevékenységével kapcsolatos iratait. A kiterjedt kapcsolatrendszer, egyéni érdeklődési kör és rokoni kapcsolatok okán is számos német eredettel összefüggő forrás található a családi iratok között. Ezek elsősorban a következők, állagok és tételek szintjén ismertetve:

II. A Zsolnay Gyár és a Zsolnay család szerteágazó produktumáról, művészetéről tematikus és összesített cikk és tanulmánygyűjtemények, kéziratok, a Zsolnay örökség megőrzését és ismertetését felvállaló szervezetek dokumentumai: 11. „A Zsolnay Gyárak budapesti képviselete” című német nyelvű kézírásos adatgyűjtemény, évszám nélkül. 15. „Anfänge der Kunst” című, német nyelvű művészettörténeti elemzést és ábrákat, vázlatrajzokat tartalmazó kézirat, évszám nélkül. 16. Wartha Vince és Petrik Lajos kerámikus iparművészek munkásságot méltató írások és azok mellékletei, 19. és 20. század. 25. A „Berichte der Deutschen Keramischen Gesellschaft e. V.” című kiadványból kimásolt kerámiatörténeti tanulmány, évszám nélkül.

III. A Mattyasovszky Zsolnay családra vonatkozó források, családi levelezések: 3. A családtagok elhalálozásáról szóló gyászjelentések, újságkivágások és egyéb mellékletek a 19. század végétől a 20. század végéig.

VII. Mattyasovszky Zsolnay László hagyatéka: 5. A „Vegyes jelentések” feliratú dossziéban német üzleti partnerekkel (Krause, Dettmer) való levelezések, jelentések anyaga, s ezek mellékletei, 1936 és 1939 között. 7. A „Berichte der Deutschen Keramischen Gesellschaft E. V.” 1929 és 1939 közötti kutatási, vizsgálati, kísérleti és alkalmazási eredményeiről tett német nyelvű jelentések, beszámolók, elemző dokumentumok, kiadványok és nyomtatványok, s ezek mellékletei.

VIII. Mattyasovszky Zsolnay Tamás gépészmérnök hagyatéka: 13. Az „Építészek” feliratú borítékban Steindl Imre, Hauszmann Alajos, Pártos Gyula, Schickedanz Albert és Schulek Frigyes építészekre, s alkotásaikra vonatkozó cikkgyűjtemények és ismertető brosúrák, 19–20. század.

XIV. SZEMÉLYEK

Mintegy 70 személyi fond alkotja a BaML XIV. fondfőcsoportjának állományát, közel 80 ifm. mennyiségben. Az egyes korszakokat tekintve mindössze három fond, Mátyás Flórián történész és akadémikus, dr. Zsolt Zsigmond történész és Mednyánszky Sándor honvéd alezredes hagyatéki anyaga érinti a reformkort. A gyűjteményből 40 fond fedi le többé-kevésbé a dualizmus korát, 19 a két világháború közti időszakot és 7 fond pedig az 1945 utáni érát. Természetesen nem lehet az egyes fondokat egyértelműen csak a fent jelzett korszakokhoz sorolni, hiszen számos olyan

található közöttük, amely több évtizedet ível át, s így több korszakot is érint. A fenti besorolás a dokumentumok jellemzőbb időhatárait tekintette mérvadónak. A személyi fondok zömének forrásai a 20. században keletkeztek: a hivatással, szakmai előmenetellel kapcsolatos források, az egyéb kötelezettséget, tevékenységet dokumentáló iratcsoportok, a levelezések, a személyi szférát érintő források, a gazdag fotómellékletek sorozata, a tulajdonviszonyt, anyagi helyzetet tükröző iratok, s végül a működés során keletkezett kéziratok, írásművek gyűjteménye. A hivatással, szakmai előmenetellel kapcsolatos források több esetben egy adott szakmai területen belül a hivatali előmenetelt is mutatják, de a többi más irányú elkötelezettségről is tanúskodnak. Az ún. egyéb tevékenységet dokumentáló iratok igen gyakran az adott személy bizonyos körű társadalmi elkötelezettségeire utalnak. Ide főleg a különböző egyesületek, érdekképviseletek, szövetségek, intézmények tagságára, ill. az itt végzett tevékenységre utaló források tartoznak, amelyeknek tipikus iratcsoportjai a következők: tagkönyvek, igazolványok, meghívók, rendezvények-programok mellékletei, beszámolók, alapszabályok, tervezetek, hozzászólások, számlák stb. Végül röviden említendők azok az anyagok is, amelyek önéletrajzi írásokra, a működés során létrejött, s a hivatással kapcsolatos kéziratokra, tanulmányokra, olykor irodalmi szintű írásokra és társadalmi, politikai rendezvényeken, előadásokon elhangzott kéziratokra tagolhatók. Bár kéziratjellegük indokolttá tenné, hogy a kézirattárba sorolják őket, ám a személyes életúthoz való kötődés, s a hozzájuk kapcsolható mellékletek, vázlatok, cédulaanyagok miatt nem célszerű ezt az egységet megbontani. A személyes jellegű írások közül érdekes módon, annak ellenére, hogy Baranyában is igen elterjedt a naplóírás gyakorlata, a személyi fondokban csak kevés ilyen típusú irat található. Gyakoribbak a visszaemlékezések és az önéletírások, amely utóbbi írástípust, a hivatalviseléshez szükséges szakmai önéletrajzok reprezentálják nagyobb számban. A fondok zöme középszinten rendezett és ilyen szintű segédlettel ellátott. Megfelelő rálátás adódik annak megállapítására, hogy ezen gyűjtemények is számos, a német kisebbséggel kapcsolatos eredeti, primer, vagy áttételesen tükröződő iratokat tartalmaznak. A fondfőcsoportból – a darabszintű rendezés függvényében – elsősorban az alábbi, a németséggel is kapcsolatos irathagyatékokat emelhetjük ki: Nikelszky Géza iparművész, dr. Rihmer László bányamérnök, Vogl Károly kőfaragómester, Vörös Vince kisgazda politikus, a Magyar Országgyűlés alelnöke és Werner (Monostory) Ferenc közjegyző, honvéd alezredes hagyatéka. Forrástípusait és forrásértékét is tekintve szoros rokonságot alkot ez a forráscsoport a családtörténeti fondfőcsoporttal.

BaML XIV. 51. Dr. Rihmer László bányamérnök, bányakapitány irathagyatéka 1885–1969. 0,3 ifm.

A neves német származású Rihmer (Rimmer, Renner) család Pécs legismertebb polgárcsaládja, akiknek a leszármazottai ma is itt élnek. Az első Rihmerek a 18. század végén települtek le az akkori Ferenciek utcájában. A család közismerten ápolja német eredetét és a családi hagyományokat. A Rihmer család férfi tagjai több nemzedéken keresztül a jogi pályát választották. Dr. Rihmer László is jogász végzettségű, de mellette bányamérnök, kutató geológus képesítést is szerzett. Így hat tételből, tematikai egységből álló irathagyatéka elsősorban az iskolai végzettség iratait, a bánya hivatali működését (technológiai tanulmányok és források, műszaknaplók), tanulmányai és egyéb írásai kéziratait, személyes és családi iratait és gazdag családi fényképeket tartalmaz. A szintén német eredetű rokonság (Koszter, Schultz, Rybach) iratai, levelezése és családi fotói ezeket a gyökereket is dokumentálják.

BaML XIV. 61. Vogl Károly kőfaragó irathagyatéka 1898–1963. 0,12 ifm.

A német eredetű polgár és kézműves család első ismert őse Konrad Vogl (Vogel) müncheni születésű kőfaragó, aki 1698-ban nyert polgárjogot Budán. Fia, Michael Vogl Radonay Mátyás pécsi püspök hívására települt le Pécsett, hogy részt vegyen a székesegyház restaurálási munkálataiban. Az 1703-ban a Siklósi Külvárosban alapított kőfaragóműhely azóta is fennáll és

működik ugyanazon a helyen, de már nem a Vogl család vezetésével. A négy tételből álló és 0,12 ifm. terjedelmű irathagyaték a német származású család, s elsősorban Vogl Károly személyes iratait, főleg anyakönyvi kivonatokat, az iskolai végzettség okiratait, a hivatás és a munkavégzés dokumentumait (megrendelések, szerződések, nyilvántartások, újságcikkek) és az ezekről készült 1922–1951 közötti fényképalbumot tartalmazza. A hagyatékban a népes és szintén német származású rokonokra (Piller, Pauerle, Hauke, Fuker és Rupert) való utalások és adatok is találhatók.

BaML XIV. 62. Werner (Monostory) Ferenc közjegyző, honvéd alezredes irathagyatéka 1884–1940. 0,13 ifm.

A német származású, eredetileg pélmonostori községi jegyző iratai öt fő tematikai egységet foglalnak össze 0,13 ifm. terjedelemben: mint pélmonostori községi jegyző, hivatali működésének iratai, a Pécs környéki szőlők számadásai, vagyonleltára 1903–1920 között, 1921 és 1938 közötti házbérleti szerződések, házfelújítási iratok, végül a Zrínyi Miklós Katonai Főreáliskola alkalmazottjaként megőrzött reáliskolai iratok, valamint a családi számlák gyűjteménye. Tulajdonképpen mindegyik tételben számos közvetett és áttételes adat található a pécsi és fokozatosan asszimilálódó német származású pécsi polgárokról.

BaML XIV. 66. Vörös Vince kisgazda politikus, a Magyar Országgyűlés alelnöke irathagyatéka 1867–2001. 2,5 ifm.

A közel másfél évszázadot felölelő hagyaték elsősorban a jeles politikus pályaképét fedi le. Ezért a korai publicisztikai működése, a Kalászos Gazdamozgalmak, a Magyar Paraszt Szövetség, a Független Kisgazdapártban, majd az Ideiglenes Nemzetgyűlésben vállalt szereplései, a kommunista terror alatti kitelepítése és háttérbe szorítása, az 1956-os nemzeti felkelés alatti rövid szerepvállalása, az 1970-es évek kádári konszolidálódása alatti helytörténeti és történész tevékenysége, majd az 1989-es rendszerváltást követő újbóli politikus fellépése (mint a parlament alelnöke) követhető nyomon elsősorban, kiterjedt levelezése mellett. Tény, hogy elsősorban politikusi tevékenységét követhetjük nyomon az egyedi források vizsgálata során. Több olyan állag és tétel is felsorolható viszont, amelyekben, a baranyai német kisebbséggel kapcsolatos források is tanulmányozhatók. Ezek közé sorolható az a) állag személyi és családi jellegű dokumentumai (1905–2001), ahol a rokonokkal való levelezést és kitelepítése okmányait is megtalálhatjuk. Ide tartozik a b) állag: a Sajgó és a Vörös család gazdálkodása, tulajdon- és birtokviszonyai, 1872–1960-as évekből származó dokumentumai, a c) állag: közéleti munkásságának kezdetei; az Arany és Ezüstkalászos Gazdamozgalom szervezésének 1937–1941 közti dokumentumai, amelyek ún. sváb településeket is érintenek. De érdemes megemlíteni az l) állagot is, amely emlékiratait, önéletrajzi és egyéb írásait, visszaemlékezéseit, naplórészleteket, „Politikai utam” c. kötetének kézirat-részleteit, feljegyzései és jegyzeteit tartalmazza 1911–2001 közötti időhatárokkal, számos német vonatkozással. Végül az utolsó, p) állag is ide tartozik, amely helytörténeti kutatásait és írásait, s az általa gyűjtött, a főleg Bakonya községre vonatkozó dokumentumokat, foglalja egybe 1867–2000 között. Szülőfaluja számos német lakosáról, s a sváb népszokásokról is bőven esik említés ezekben az írásokban.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

BaML XV. 3. Baranya megye térképeinek gyűjteménye 18–20. sz. 32,83 ifm.
a) Törzstérképek (BmT) 1780–1919. 2 ifm.
b) Úrbéri térképek (BiU) 1813–1929. 3,64 ifm.

c) Kataszteri térképek (BmK) 1854–1948. 14,97 ifm.
d) Bírósági térképek (BiK) 1857–1979. 12,32 ifm.

A BaML a megyei levéltárak között térképeinek számát tekintve előkelő helyet foglal el: jelenlegi számításaink szerint 3200-nál is több térképet őriz. A régen is aprófalvas vármegye egykori községeinek – több mint 350 község – mindegyikéről rendelkezésre áll legalább egy térkép, a legtöbbről azonban több fajta, több időszakból is. A térképek közül két csoport mellett még a kapcsolódó iratanyag is megtalálható, ami nagyban emeli kutatási értéküket. A megye térképgyűjteménye négy állagban csoportosított: az ún. törzsanyag, az úrbéri bírósági térképek és a kétféle – kataszteri felügyelőségi és bírósági – kataszteri térkép. A térképgyűjteménynek legnagyobb része (talán 75-80%-a) kéziratos térkép, a többi nyomtatott.

A törzsanyaghoz (BmT) tartoznak azok a vízrendezéssel kapcsolatos térképek, amelyek kisebb mértékben a Duna, nagyobb mértékben a Dráva és néhány más vízfolyás felmérésekor, szabályozásakor, a munkálatok tervezésekor készültek. Ide tartoznak az uradalmi térképek, főként a pécsváradi és bólyi uradalom térképei. Ugyanebbe a csoportba kerültek az 1858 és 1864 között készített határleírási térképek is. Kétszázon fölül van ezeknek a német–magyar vagy csak német nyelvű kézírásos határleírási füzeteknek a száma, amelyekhez egy kis térképvázlat készült.

Az úrbéri bírósági térképeket (BiU) az önkéntes örökváltságot, ill. a jobbágyfelszabadítást (1848–49) követő erdő- és legelő-elkülönítések céljából készítették. Felmérték, fel- és megrajzolták az erdőket, legelőket, tagosításokat. A legtöbb térkép az 1860-as évektől kezdve készült, az esetek többségében az egész határt ábrázolva, összes dűlőjével együtt. A térképekre ráírták a szomszédos községeknek és a főbb vízfolyásoknak, továbbá a dűlőknek, a határ kisebb-nagyobb egységeinek a nevét. A kéziratos térképeknél a 18. század óta következetes szín-jelöléseket tapasztalunk, amelyekből a művelési ágakra, a határhasználatra következtethetünk: a belterületet piros vagy sötétrózsaszín, a szántóföldet a sárga különböző árnyalatai vagy fehér, tojáshéjszín, a rétet, kaszálót zöld, a legelőt egy ettől eltérő, sárgásabb vagy világosabb zöld, a szőlőt rózsaszín, az erdőt fekete vagy szürke jelzi; a szőlőterületbe sokszor belerajzoltak stilizált szőlőtőkéket, az erdőbe, ritkábban a legelőkre ugyanilyen jelzésszerű fákat. Több községnél előfordult, hogy különböző időben készültek úrbéri térképek, így a változások is nyomon követhetők (pl. Hidor község 1858, 1860, 1882, 1903; Pócsa 1864, 1866, 1870, 1880, 1891).

A kataszteri térképek nagy értéket képviselnek a gyűjteményben. Ezek az 1850. márciusi császári nyílt parancs intézkedései – többek között a földadó bevezetése – nyomán, az 1850-es évek elejétől készültek. A kataszteri térképek első csoportjába tartoznak a földmérési felügyelőségtől átvett kataszteri térképek (BmK), amelyek három időszakból származnak: 1853–56 körül, az 1860-as évek közepén és az 1870-es években (és még esetleg az 1900-as évek elején); igen részletesek, különösen az 1860-as évekből származó térképek. A BmK térképek községek szerinti betűrendben foglalnak helyet. Nagyobb részük 33x27 cm-es lapokon található, legtöbb esetben 4 lap tesz ki egy szelvényt; méretarányuk nincs feltüntetve, de az 1865 körül készült, legrészletesebb térképek 1: 2880 arányúak. A harmadik csoport térképei vázlatokat jelentenek. A BmK-térképek is színezettek, a vázlatoknál nemcsak a színezés, hanem egy-egy táblázat is mutatja (dűlőnként) a művelési ágat.

A megyei törvényszéktől (azaz bíróságtól) mint telekkönyvi hatóságtól átvett kataszteri térképeket bírósági kataszteri térképnek nevezzük (BiK). Községek szerinti betűrendben vannak tárolva. Két időszakban készültek (1860-as évek, 1870, s ritkábban az 1880-as évek). Gyakran több egységre bontották a falu határát (pl. a község középső, északi, déli részét) és külön lapon ábrázolták. Gyakran részletezték külön a falu belterületét, és sok esetben készítettek áttekintő térképeket is. A térképek általában színezettek, és természetesen jelölték a fákat, szőlőket, vizeket, utakat, néha a hidakat, malmokat (esetleg a malom nevét); a belterületen az épületeket, utcákat (esetleg utcaneveket) is. Valamennyi térkép névanyaga rendkívül gazdag, és természetesen igen nagyarányúak a német földrajzi nevek.

BaML XV. 5. Krisztics-féle községtörténeti kartoték 1930-as évek. 10,36 ifm.

A községtörténeti kartoték összeállítása a Pécsi Erzsébet Tudományegyetem két világháború közötti tanára, Krisztics Sándor nevéhez fűződik. A kartotéklapokat szellemi ínségmunkások készítették. A cédulagyűjtemény főképp Baranya megye községeire vonatkozó 14–20. századi történeti-statisztikai adatokat tartalmaz. A gyűjtemény első részében a történeti Baranya megyei községek cédulái találhatók a községek szerinti betűrendben. A települések nevénél a történeti Baranya vármegye 1904. évi helységnévtára szerinti nevek az irányadók. Minden község adatai az önállóság időpontjáig terjednek, tehát az egyesített községek cédulái külön dobozba kerültek. Itt találhatóak tehát a ma már nem Magyarország területén lévő dél-baranyai községek, viszont a Szigetvári járás községei, amelyek 1950 előtt Somogy megyéhez tartoztak külön dobozba kerültek. A gyűjtemény második részében a másodpéldányok és Fejér, Győr, Komárom-Esztergom, Pozsony, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Zala megye községeinek cédulái találhatók.

BaML XV. 6. Németh Béla jegyzetei I–XXX. köt. 1894–1904. 1,5 ifm.

A megye első hivatásos történetírója jegyzetei közül a nemzetiségi kutatások számára a legértékesebb a „Baranya vármegye helynevei, történeti és nyelvészeti szempontból összeállítva” című 11 kötetes kézirat. A szerző történeti, földrajzi névgyűjtése 7326 számozott jegyzetet, ill. feljegyzést közöl a 15–19. századra vonatkozóan. A Pécsre vonatkozó hatodik kötet (2669–2971. sz. jegyzetek) jelenleg ismeretlen helyen lappang. Az első 3 kötetben (1–924. sz. jegyzet) még betűrendben A–ZS-ig sorakoznak Németh Béla Baranya megye községeire vonatkozó jegyzetei. Ez általában tartalmazza a község fekvésére, nevének előfordulására és legkorábbi említésére vonatkozó adatokat. Ezt követi a 7 kötetnyi kiegészítés, amelyben a különböző forrásokból a községek szerint kigyűjtött adatok kaptak folyamatosan egy-egy sorszámot. Ebben már nincs különösebb rendszer, és így egy község annyi sorszámnál szerepel, ahányszor előfordul a jegyzetekben, például az Orfűre vonatkozó adatok a 612., 1563., 1754., 612 folyt. és a 2685. sorszám alatt találhatók. A 11. kötet második felében található betűsoros községi mutatót Németh Béla készítette. Az 1896–1904 végzett kutatások nagy értéke (hiányosságai ellenére), hogy olyan forrásokat is tanulmányozott, amelyek ma már nem állnak a kutatók rendelkezésére. A további kötetekben a szerző jegyzetei találhatók.

BaML XV. 9. Pécs város térképeinek gyűjteménye 18–20. sz. 1,2 ifm.

Pécs városi térképei a 18. sz. végétől kezdve maradtak ránk, először kéziratosak, majd a 19. század második felétől több mint felük már nyomtatott. Az első kéziratos térképek a város egy-egy részéről (pl. a Mindenszentek temploma körül fekvő régi temetőről, a Tettye patakról, amely papírmalmot és más malmokat is hajtott), ill. a város és a káptalan közti határvita alkalmával készültek. Pécs egész határát ábrázolja az Anton Quits-féle térkép (1777), és a Duplatre-féle térkép. 1813-ban Peter Maria von Berks is készített egy színezett térképet. Az 1856. évi kéziratos várostérkép német nyelvű (utcákkal, terekkel). A nyomtatott várostérképek 1864-től az 1930-as évekig igen nagy gyakorisággal követik egymást: 1864, 1865, 1872, 1877, 1892, 1895, 1904, 1909, 1911, 1913, 1920, 1926, 1931.

BaML XV. 10. Baranya megye földrajzi neveinek adatgyűjteménye 1973–74. 10 ifm.

Baranya megye földrajzi neveinek adatgyűjteménye egyrészt a nyomtatásban megjelent kötet kéziratos gyűjtését tartalmazza, másrészt azokat az adatgyűjtéseket és térképeket is, amelyek nem kerültek be a kötetbe. A megye mindmáig legnagyobb földrajzi névgyűjtése 18–20. századi adatokat tartalmaz. Rendkívül gazdag német nyelvű földrajzi nevekben.

Irodalom:

Baranya megye földrajzi nevei. I–II. köt. Szerk.: Pesti János. Pécs, 1982.

BaML XV. 14. Községtörténeti lexikoncédulák 1970-80-as évek. 17,92 ifm.

A községtörténeti lexikoncédulák a BaML 1970-es években indult feltáró munkája révén keletkeztek. Községek szerinti betűrendben találhatók, és az akkori technikával, írógéppel készültek, s a 11–20. századi adatokat tartalmaznak. A cédulák nagy értéke, hogy nemcsak a Baranya Megyei Levéltár, hanem a Magyar Országos Levéltár, a püspöki és káptalani levéltár, a fontosabb kézikönyvek, népszámlálások stb. adatait is tartalmazzák. Ugyancsak nagy értéke, hogy a települések keletkezésétől napjainkig igyekezett feltárni valamennyi baranyai község fontosabb gazdasági, politikai, társadalmi, nemzetiségi, kulturális stb. adatait. A cél nagyságából következően adatai rendszertelenek, pl. a BaML alispáni iratainak feltárása idő hiányában az 1896-os évvel befejeződött. Ugyancsak hiányosság, hogy az adatok kizárólag csak a községek szerint kereshetők vissza.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

BaML XVII. 84. Pécs város és Baranya megye községi nemzeti bizottságainak iratai 1945–1949. 2,7 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. A bizottsági anyag öt állagra tagolódik: a) Pécs város és Baranya megye Nemzeti Bizottsága, b) a Hegyháti járás Nemzeti Bizottsága, c) Szigetvári járás Nemzeti Bizottsága, d) Mohács város Nemzeti Bizottsága, e) Közégi Nemzeti Bizottságok. Ez utóbbi forráscsoport alfabetikus sorrendben tartalmazza a baranyai községek, így a németek által lakott falvak 1945 utáni, de gyakorta az ezt megelőző időszakban keletkezett forrásait is. Ezek többnyire ülésjegyzőkönyvek, iktatott iratok, levelezések, igazolások, kimutatások, és statisztikai adatok.

BaML XVII. 408–423. Pécs város igazoló bizottságainak iratai 1945–1948. 15 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401. Ez a fondegyüttes az alábbi fondokat tartalmazza:

BaML XVII. 408. Pécs Város I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 409. Pécs Város II. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 410. Pécs Város III. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 411. IV. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 412. V. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 413. VII. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 414. VIII. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 415. IX. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945.

BaML XVII. 416. Pécs Város XXI. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946.

BaML XVII. 417. Pécs Város XXII. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946.

BaML XVII. 418. Pécs Város XXIII. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946.

BaML XVII. 419. Pécs Városi I. Fokú közigazgatóság Rostabizottsága iratai 1946.

BaML XVII. 420. Egyetemi Ifjúságot Igazoló Bizottság iratai 1946.

BaML XVII. 421. Nyugatra Távozottak Igazoló Bizottsága iratai 1946–1948.

BaML XVII. 422. II. és III. Sz. Nyugatra Távozottak Igazoló Bizottsága iratai 1946–1948.

BaML XVII. 423. Pécsi Járásbíróság Igazoló Bizottság iratai 1946–1948.

Az igazoló bizottságok fondjai az alábbi forrástípusokat tartalmazzák: nyomozati, vizsgálati dokumentumok, statisztikai kimutatások, nyilatkozatok, vizsgálati jegyzőkönyvek, eljárások lefelezése, ezek postakönyvei, tárgyalási jegyzőkönyvek és segédletek. Ezek a vizsgálati anyagok nagy forrásértékkel rendelkeznek, s mind 1945 előtti, valamilyen szintű tevékenység dokumentumai. Természetesen a hazai, baranyai németségre vonatkozóan is számos információ nyerhető belőlük.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

BaML XXIV. 1. Népgondozó Hivatal Délmagyarországi Kirendeltsége iratai 1945–1946. 0,7 ifm.

A népgondozó hivatalok felállításáról az 1710//1945. ME sz. rendelet intézkedett, hogy a magyar területekre menekült, vagy áttelepült személyek és a kitelepített németek ügyeivel foglalkozzon. A felügyeleti jogot a népjóléti miniszterrel egyetértve a belügyminiszter gyakorolta, telepítési ügyekben a földművelésügyi miniszter hozzájárulása is kellett. A népgondozási hivatalok feladatai a következők voltak: 1. A trianoni határokon kívül rekedt, de valamilyen okból ideérkező népesség ügyeinek ideiglenes intézése. 2. A trianoni határokon kívül rekedt, nem közszolgálatban álló magyar népesség elhelyezése és segélyezése. 3. A fegyverszüneti egyezményben említett személyek – szövetséges hadifoglyok, internáltak, áttelepítettek, menekültek, s egyéb átvonulók – elhelyezése, segélyezése és elszállítása. 4. A visszatérő magyar honos deportáltak segélyezése és gondozása. 5. A német („fasiszta németek”) kitelepítésének végrehajtása. 6. A feladatok kiterjedtek a volksbundistáktól elkobzott összes ingó és ingatlan vagyonra. E vagyon fölött nem a Földbirtokrendező Tanács, hanem a Népgondozó Kirendeltség rendelkezett.

Az országban öt kirendeltséget állítottak fel: Budapest, Győr, Pécs, Szekszárd és Sátoraljaújhely városokban. A pécsi, azaz a Délmagyarországi Kirendeltséghez Baranya és Bács megyei telepítési kerületek tartoztak. Mivel a kalocsai körzet is ide tartozott, tulajdonképpen három megyére terjedt ki a kirendeltség működése. Az irat-együttes iratsorozatokból és azok segédleteiből áll. A feladatkörből adódó és témakörű iratok mellett a segédletek iktató és mutatókönyvekre tagolódnak, ill. azon belül a menekültügyi kormánybiztos működésére vonatkozó forrásokat külön is feltűntették. A népgondozó hivatalokat 1946. június 30-án a 7310/1946. ME sz. rendelettel szüntették meg, folyamatban lévő, ill. fennmaradt feladataikat a megyei földhivatalokra ruházták át.

BaML XXIV. 2. A Népgondozó Hivatal Baranya Vármegyei Kerülete iratai 1945–1946. 0,03 ifm.

Ez a testület mint telepítési szerv elsősorban lebonyolította és nyilvántartotta a „volksbundista” ingatlanok elkobzását és juttatását, amit a Megyei Földbirtokrendező Tanáccsal közösen végzett. A földhivatali és népgondozó hivatali kiküldöttek a németek lakta községekben többször is felméréseket végeztek. Testületeik járási, körzeti és községi szervekre tagolódtak. Szintén 1946. június 30-án szűntek meg és hatáskörüket a Megyei Földhivatal vette át. Az itt keletkezett iratok elsősorban a kitelepített németekre vonatkozóan szolgálnak primer forrásokkal. Segédlettel nem rendelkezik.

BaML XXIV. 3–6. Népgondozó Hivatal Baranya vármegyei körzetei 1945–1946. 0,5 ifm.

A telepítési körzetek a Népgondozó Hivatal Baranya Vármegyei Kerületéhez alárendelt, alsó fokú szervek voltak, általában járási közigazgatási határokkal. A körzeteket elsősorban a németek által sűrűbben lakott járások területén szervezték, mivel a lakosok egy részét érintette a vagyonelkobzás, ill. a földreform.

A Népgondozó Hivatal Baranya Vármegyei Kerületének a következő körzetei találhatók meg ebben az irategyüttesben: 1. Hegyháti, 2. Mohácsi, 3. Pécsváradi és a 4. Villányi (Baranyavári) körzet. Ezek a körzetek a járás igazgatási területét fedték le. Az irategyüttes bizonyos része rendezetlen, ezért az iratok segédletei nem minden esetben segítik a kutatást.

BaML XXIV. 5. (XVII. 636. korábban) A Mohácsi járási községek volksbundista és telepítési iratai 1945–1950. 10 ifm.

Az újkori magyar történelem egyik legtragikusabb eseményeit, az 1945 utáni német kitelepítések és az 1947-ben megkezdődő felvidéki betelepítések egy részét dokumentálja ez az irategyüttes. A Mohácsi járás következő, németek lakta falvaira vonatkozó dokumentumokat tartalmaz ez a fond. Babarc, Bár, Bezedek, Bóly, Dunaszekcső, Görcsönydoboka, Hímesháza, Ivándárda, Kisbudmér, Kisnyárád, Kölked, Lánycsók, Lippó, Liptód, Majs, Márok, Mohács, Nagybudmér, Nagynyárád, Pócsa, Sárok, Somberek, Szajk, Székelyszabar, Szür, Töttös, Máriakéménd. A forráscsoport az alábbi fontosabb forrástípusokat foglalja magában: áttelepülők vagyonleltárai, telepítési kérdőívek, juttatások törzskönyve, ingóleltárak, helybeliek ingó és állat juttatásai, hiányjelentések, mezei leltárak, földműves szövetkezetek ingójuttatásai.

BaML XXIV. 35. Baranya megyei telepfelügyelők iratai (Országos Földbirtokrendező Tanács) 1945–1948. 1 ifm.

A Földbirtokrendező Tanácshoz tartozó telepfelügyelők alkalmazásáról a 185 000/1946. FM sz. rendelet intézkedett, a telepítések és földreform befejezését a telepfelügyelők hatáskörébe utalva: „a telepesek irányítására és ellenőrzésére az Országos Földbirtokrendező Tanács telepfelügyelőket alkalmazhat. Az országos Földbirtokrendező Tanács a telepfelügyelők feladatait, hatáskörét és működését a velük megkötött alkalmaztatási szerződésekben állapítja meg, ill. szabályozza”. A telepfelügyelők a telepesek gazdálkodását irányították, ezért gazdászokat, vagy agrármérnököket alkalmaztak e posztokra. Az irategyüttes a baranyai települések alfabetikus sorrendje szerint tartalmazza a telepfelügyelők működését dokumentáló iratokat, köztük nemcsak a Felvidékről betelepítettek, hanem az előző tulajdonosokról a német gazdákról és vagyonaikról is őriz információkat.

BaML XXIV. 103. Elhagyott Javak Kormánybiztossága Pécs Városi és Baranya Megyei Kirendeltségei 1945–1950. 3,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. A Pécs városi és Baranya megyei kirendeltségek iratai zömében 1949-től keletkeztek, főleg az iktatott iratok. A fond a következő forráscsoportokat tartalmazza: iktatott iratok, iktatókönyvek, pénztári napló, fizetési illetékek, pénztári utalványok, okmányok, nyilvántartások, személyi iratok, vegyes iratok, „Külön kezelt zsidó ügyek”. Az iktatott iratok a különböző okok miatt elhagyottá vált javak ügyeivel foglalkoznak, amely esetek közül több úgynevezett Volksbund per, vagyis „háborús bűnök elkövetése” miatt végrehajtott népbírósági per. Ezért a korabeli jogszolgáltatás mellett a Népgondozó Hivatal és a Földhivatal különböző szintű forrásait is tartalmazzák az egyes ügyiratok. A hazai (baranyai) németség ekkor megindult kálváriáját, tragédiáját is dokumentálják ezek a források.

BaML XXIV. 201. Baranya Megyei Földhivatal volksbundisták áttelepítési iratai 1945–1952. 49,6 ifm.

Négy állagból áll: a) Baranya Megyei Földhivatal 1947–1950, b) Baranya Megyei Földbérlő Fellebbezési Bizottság 1948–1949. c) Ingatlanforgalmi Bizottság 1948–1953 d) volksbundisták áttelepítési iratai 1946. Ez a forráscsoport elsősorban az 1945 előtti tulajdon- és birtokviszonyok községi és egyéni helyzetéről tartalmaz olyan alapvető forrásokat, mint a telekkönyvi iratok és segédletei, birtokívek, földkönyvek (szórványosak), tulajdoni lapok (szórványosan), betétlapok (szórványosan). A d) állag, azaz a volksbundisták áttelepítési iratai, bár 1946-ban keletkezett forrásegyüttes, de zömében az 1945 előtti tulajdon és személyi viszonyokat mutatja. Így elsősorban tartalmazza épületek, műhelyek gazdasági épületek, üzletek eszköz és tárgy (felszerelési) leltárát, a földtulajdon tulajdoni és betétlapjait, helyszínrajzi adatokat, és a tulajdonos és családtagjai személyes adatait. Ez a forráscsoport Baranya megye németek lakta községeit tünteti fel alfabetikus sorrendben, azon belül pedig az utcák és a gazdák felsorolása következik szintén betűsoros rendben.

BaML XXIV. 201. a. Baranya Megyei Földhivatal iratai 1947–1950. 37 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. Községi földigénylő bizottsági és megyei földbirtokrendező tanácsi hatáskörrel felruházva alakultak a földhivatalok. A Földbirtokrendező Tanács iratai a földreformok megyei és községi forrásai, mellettük a Népgondozó Hivataloktól átvett feladatkörökből fakadó dokumentumok találhatók ebben a fondban, a következő iratsorozatokkal: iktatott iratok, elnöki iratok, ezek iktató és mutatókönyvei, a műszaki és pénztári osztály iratai. A forráscsoport a baranyai németséget is érinti, a már ismertetett népgondozó hivatalok működése, de az utódszervezetek által is.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BaML XXV. 1. Pécsi Népügyészség iratai 1945–1948. 0,4 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23.

BaML XXV. 8. Pécsi Népbíróság iratai 1945–1950. 10,5 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A Pécsi Népbíróság 1945. április 27-én kezdte meg működését, majd 1946 májusában módosult egy öttagú külön tanács létrejöttével. Utóbbi elsősorban a „demokratikus államrend elleni és a köztársasági államforma elleni” bűncselekményeket vizsgálta. 1948-ban egy újabb strukturális változás keretében az A 3801/1948. IM sz. rendelet feloszlatta a Kaposvári, Nagykanizsai és a Szekszárdi Népbíróságokat, s azokat a Pécsi Népbírósághoz utalta ítélkezési jogköreikkel együtt. A népbíróságok 1950-ben szűntek meg. Ennek a regionális szerepkörnek köszönhetően a Pécsi Népbíróságon a szomszédos megyék falvainak, elsősorban a be(fel)jelentett Volksbund ügyeit is tárgyalták. Az esetek zömében koncepciós, politikai indíttatású perekről beszélhetünk, amelyek célja a példastatuálás és a megfélemlítés volt. Ezek a Volksbund-perek szinte kizárólag a baranyai és a régió Volksbund csoportjainak 1941-es megalakulása és az 1945-ös megszűnésük között történt eseteket vizsgálták. A politikai és koncepciós jelleget tükröző források mellett a hazai németség a korszakra vonatkozó gazdasági-, társadalmi-, kulturális és szociális állapotait is dokumentálják. Kisebb mértékben, de hasonló jellegű forrásokat tartalmaz a Pécsi Népügyészség (BaML XXV. 1.) irategyüttese is.

XXXII. GYŰJTEMÉNYEK

BaML XXXII. 13. Baranya megyei községi krónikák 1972–1989 (2008). 95 ifm.
a) 1972–1989 közti krónikák 86 ifm.
b) 1990–2008 közti krónikák 8 ifm.
c) Krónika értékelő lapok 1972–1989. 1 ifm.

Országosan is egyedülálló fond, ugyanis több próbálkozás ellenére is egyedül Baranya megyében vált kötelező jellegűvé a községi krónikák írása 1972 és 1989 között. (Mai napig is készülnek krónikák, de már csak pár községet érint.) A községi krónikák írásáról a Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága 44/1971. szám alatti határozata és az ezt kiegészítő 36 200/1971. sz. elnöki utasítás rendelkezett. Gyakorlatilag 1972-től kezdődött el a krónikaírói mozgalom, s a rendszerváltásig közel 90 ifm. dokumentációs anyag gyűlt össze az évenként összeállított krónikákból. A krónikák alfabetikus sorrendben helyezkednek el, azon belül pedig a kronológia a rendszerező elv. A krónikák három fő szerkezeti egységből állnak: a) évkönyv (napló) b) összefoglaló c) dokumentációs gyűjtemény. Az évkönyv naplószerűen az adott község, település fontos eseményeit (út-, járdaépítés, házépítés, iskolai, társadalmi sportrendezvények, beruházások, falugyűlések, társadalmi ünnepek stb.) rögzítette időrendi sorrendben. Az összefoglaló különböző témakörök (iskola-oktatás, kultúra, sport, népmozgalmi adatok, helyi gazdálkodás; TSZ, ÁFÉSZ, OTP stb., építkezések, egészség és szociális ügyek, történeti összefoglalók, visszaemlékezések stb.) összesítéseit tartalmazza. E két szerkezeti egységet egészítette ki a dokumentum gyűjtemény (plakát, meghívó, fénykép, képeslap, újságok, beszámolók, táblázat, rajz, térkép, tervrajz, eredeti dokumentumok stb.) anyaga. Már a kezdetekben számos kétnyelvű krónika született, a magyar mellett horvát és német nyelven. Hosszú évekig Bóly (Németbóly), Ófalu, Szederkény, Fazekasboda és Kiskassa német és magyar nyelven írta krónikáinak egy-egy szerkezeti elemét. A többi németek lakta településeken pedig kulturális rendezvényeikről, a hagyományos sváb kézművességi (háziipari) mesterségekről (klumpakészítő, kékfestő, fazekas, gyertyaöntő, hímző, mézeskalácsos stb.) ad leírásokat, de számos fényképpel, ábrákkal és rajzokkal is dokumentálják ezeket a ma már ritkaságnak számító foglakozásokat. A falu történetéről, a betelepülésekről, a népi és a vallási-egyházi hagyományokról, a sváb népi építészetről, a közelmúlt eseményeiről, a jelen életvitelről is több adat található ezekben a krónikákban. Az ekkor már létező hagyományőrző egyesületekről, sváb tájházakról, s a köréjük csoportosuló klubokról is történik említés, valamint az ekkor már elkezdődő, főleg az NDK-hoz tartozó testvérfalu kapcsolatokról is találhatók dokumentumok.

4. rész

BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **BéML**)

Cím: 5700 Gyula, Petőfi tér 2.
Levélcím: 5700 Gyula, Pf. 17.
Telefon: (+36) 66/362-173
Fax: (+36) 66/361-240
E-mail: leveltar@bekes-archiv.hu
Honlap: www.bekes-archiv.hu

Kutatóterem

Telefon: (+36) 20/289-8909
E-mail: leveltar@bekes-archiv.hu
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–16.30; péntek: 8.00–14.00

Békési Fióklevéltár

Cím: 5630 Békés, Szarvasi út 42–44.
Levélcím: 5631 Békés, Pf. 39. Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltára
Telefon: (+36) 66/634-542, (+36) 20/289-8884
Fax: (+36) 66/634-542
E-mail: fiokleveltarbekes@t-online.hu
Honlap: www.bekes-archiv.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–16.30; péntek: 8.00–12.00, 13.00–14.00

Békéscsabai Részleg

Cím: 5600 Békéscsaba, Szabadság tér 11–17.
Levélcím: 5700 Gyula, Pf. 17. Békés Megyei Levéltár
Telefon: (+36) 20/289-8909
E-mail: leveltar@bekes-archiv.hu
Honlap: www.bekes-archiv.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: szerda: 8.30–15.00

A BÉKÉS MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Az intézmény egy központi és egy fióklevéltárból, valamint egy részlegből áll. Az egykori megyeszékhelyen, Gyulán működő központi levéltár őrzi a történeti Békés megye iratainak legnagyobb részét. Itt nyertek elhelyezést – többek között – a megye 1950-ig működött központi közigazgatási és jogszolgáltató szerveinek iratai. A Békési Fióklevéltár őrzi az egykori Békési járásban működött intézmények iratait, az 1950 után keletkezett tanácsi iratokat, így a megyei tanács iratanyagát is. A Békéscsabai Részleg korábban pártarchívumként működött. A rendszerváltozás (1990) után az egykori pártarchívum az iratanyagok mozgatása nélkül tagolódott be a megyei levéltár szervezetébe. A békéscsabai részlegben őrzik a Magyar Dolgozók Pártja, ill. a Magyar Szocialista Munkáspárt Békés megyei szervezeteinek iratait. Ugyancsak itt találhatóak az egykori állampárthoz kapcsolódó szervezetek dokumentumai.

A levéltár jelenleg (2008. december 31-i adat) 8266 ifm. maradandó értékű iratot őriz. Az iratanyag struktúrája, kor szerinti megoszlása pontos tükre Békés megye történetének. A megye területe a 16. század közepén török uralom alá került, a korábban keletkezett oklevelek egy részét a terület földesura, Brandenburgi György utasítására elmenekítették, a források többi része elpusztult. Az elmenekített iratok nem kerültek vissza Békés megyébe, ezek az oklevelek a levéltár fényképmásolatok segítségével kutathatóak. A vármegyét az 1715. évi XCII. tc. állította helyre. Ettől az időponttól fogva működött Békés vármegye tisztikara és ekkortól folyamatos a megye levéltára is.

A megyei közgyűléseket az első évtizedekben váltakozó színhelyeken tartották. A főispáni tisztet 1732-től a gyulai uradalom birtokosa, báró Harruckern János György töltötte be. Ezzel a megyeszékhely kérdése Gyula javára dőlt el. A vármegye levéltára a várba költözött, majd 1744-től a megyeháza épületébe került. 1784-ben új megyeháza építését kezdték meg, a munka 1786-ban fejeződött be. Ugyanezen évben II. József elrendelte Békés, Csanád és Csongrád vármegyék egyesítését, s az egyesített vármegyék székhelyéül a Csongrád megyei Szegvárt jelölték ki. II. József halála után Békés vármegye újjáalakult, és visszaköltözött a gyulai épületbe. Ide szállították Szegvárról az egyesítés alatt keletkezett iratanyagot is, amelynek szétválasztásához és általában az iratok rendezéséhez 1797-től önálló megyei levéltárosi tisztség létrehozását engedélyezte a megyének a Helytartótanács.

A vármegye első levéltárosa, Kazay Mihály (1797–1818) és az őt e tisztségben követő Kállay Ignác (1818–1828) végezte el a rendezés alapvető munkáját, az akkor őrzött iratanyagot betűrendes mutatókkal látták el. A levéltár első rendezését követő évtizedekben a vármegye kevés figyelmet szentelt a gyarapodó iratanyagnak. A levéltáros még az 1800-as évek vége felé is elsősorban a megyei igazgatáshoz kapcsolódó irattárosi munkát végezte. Ebben az időszakban a szakszerűtlen elhelyezés miatt az őrzött iratok is sérültek. 1904-ben Antalóczy Nándor személyében képzett levéltáros állt a levéltár élére. Az ő nevéhez fűződik a levéltár megfelelő kiépítése és újjászervezése.

1950-ben a többi megyei levéltárhoz hasonlóan a BéML is állami közlevéltár lett. Gyűjtőköre jelentősen bővült, már nemcsak a vármegyei igazgatás szerveinek, hanem a megyebeli városok, községek vállalatok, termelőszövetkezetek és más intézmények maradandó értékű iratanyagát is gyűjtötte.

Kutatói szempontból különösen értékesek a megyei szervek, a jellegzetes alföldi mezővárosok és nagyközségek gazdag fondjai, a gimnáziumok iratai. A vállalati iratanyagok között is találunk olyan, széles érdeklődést kiváltó anyagot, mint a gyomai Kner-nyomda iratai. A léptékváltást jellemzi, hogy míg 1950-ben 600 ifm. anyagot őrzött a levéltár, addig az 1980-as évek elején ez a mennyiség meghaladta a 3000 ifm.-t. A centralizált levéltári hálózat intézményeiben a selejtezés, a rendezés, a segédletkészítés egységes irányelvek szerint folyt.

Egy idő után az iratanyag feltárása és rendezése mellett kibontakozhatott a levéltár tudományos és közművelődési tevékenysége is. A nagyobb arányú kutatási, könyvkiadási tevékenység 1965 és 1982 között indult meg. Jelenleg a levéltár a különálló kiadványok mellett öt sorozatot jelentet meg: a „Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból" című sorozat a 25., a „Közlemények Békés megye és környéke történetéből" a 10., a „Gyulai Füzetek" a 17., a „Körösök Vidéke" az 5., a „Segédletek a Békés Megyei Levéltárból" a 2. kötetnél jár. 2008-ban megjelent a levéltár első DVD-je az intézményben őrzött kéziratos és nyomtatott térképekről. A levéltár része egy egyszemélyes könyvkötő és restauráló műhely is.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek:

A Békés Megyei Levéltár leltára (fondok, állagok, sorozatok). Szerk.: Erdmann Gyula. Gyula, 1986. Kézirat.
A Békés Megyei Tanács, Végrehajtó Bizottsága és szakigazgatási szervei iratai 1950–1990. Ismertető leltár. Öá.: Jároli József Gyula, 2006. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 1.)
Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)
Kéziratos térképek a Gyulai Állami Levéltárban. In: Levéltári jegyzékek 1. Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban V. Öá.: Csákabonyi Kálmán – Bálint Ferenc. Budapest, 1965. 357–386. p. + IV p.
A Magyar Szocialista Munkáspárt Békés megyei Bizottsága Archívumának 3. sz. tájékoztatója. Öá.: Kovács Ferencné. Békéscsaba, 1988.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Megyei törvényhatósági iratok 1690–1950

BÉKÉS VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

BéML IV. 1. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1715–1848 (1860). 69,09 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1715–1848 (1849). 7,71 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1715–1847. 58,8 ifm.
c) Országgyűlési követutasítások- és jelentések. 1833–1848. 0,98 ifm
d) Nemesi felkelések iratai 1797–1839. 0,56 ifm.
e) Úrbéri iratok 1740–1848 (1860). 0,7 ifm.
f) Katonaállítási iratok 1812–1830. 0,14 ifm.
g) A katonatartással és bitang jószágok kezelésével megbízott küldöttség iratai 1841–1848 (1849). 0,06 ifm.
h) A kolerabizottság iratai 1831. 0,1 ifm.
i) Hirdetési jegyzőkönyvek. 1764–1794. 0,02 ifm.
j) Nemességi iratok 1731–1838. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A török hódoltság után újjászervezett Békés vármegye első főispánja Löwenburg János Jakab udvari kamarai tanácsos volt, akit az uralkodó, I. Lipót 1699-ben nevezett ki. Ebben az évben Nagyváradon tartottak egy újraalakuló közgyűlést, de az akkor még csekély népességű megye közigazgatási szervezete 1702-ben megszűnt, és csak 1715-ben (a XCII. tc. értelmében), történt meg a végleges restauráció. Az újjáalakuló közgyűlés július 23-án Békésen

kezdte meg munkáját, és helyi nemesség hiányában más megyék (főként Bihar) nemeseiből álló tisztikar alakult. A főispáni cím továbbra is Löwenburg birtokában maradt, aki több mint három évtizedes regnálása alatt egyszer járt Békés megyében. 1732-ben bekövetkezett halála után a főispáni címet báró Harruckern János György nyerte el, aki a megye területének jelentős részét birtokolta. A megyeszékhely kérdését is végeredményben ő döntötte el, amikor 1732-ben felajánlotta a gyulai vár használható helységeit a megyei szervezet – gyűlésterem, archívum – céljaira. 1744-ben már saját épületében tanácskozott a közgyűlés, majd 1786-ra felépült a ma is fennálló megyeháza. Mai formáját többszöri bővítés és átalakítás eredményeképpen nyerte el. A II. József-féle megyereform kezdetén, 1786-ban – amikor Békés megyét Csanád és Csongrád megyével egyesítették, és a székhelyet Szegvárra helyezték át – az épületet eladták, majd a reformok visszavonása és a megye ismételt helyreállítása után visszavásárolták. Az egyesített megyék főispáni helytartója gróf Haller József volt, az alispáni tisztséget Angyal József viselte. Ennek az időszaknak az iratanyaga a IV. A. 3. jelzetű fondban található. A megye demográfiai és gazdasági megerősödését mutatta, hogy 1748-ban az addig egy szolgabíróval működő közigazgatási egységet Békési és Csabai járásra osztották. A következő átszervezés 1840-ben zajlott le, amikor két főszolgabírói járást – Békési és Csabai – és további három szolgabírói kerületet – Gyulai központi, Orosházi és Szarvasi – alakítottak ki.

Az a) állag a közgyűlési jegyzőkönyvek sorozatát tartalmazza. Az 1790-es évek elejéig döntően latin, esetenként – kihallgatási jegyzőkönyvek, települések, egyes személyek folyamodványai – magyar nyelven vezették. A jegyzőkönyvekben a sorszámozás évente újrakezdődik, a kapcsolódó iratok iktatószáma az előbbiekkel megegyezik. A jegyzőkönyvek fogalmazványai 1792-től kezdődően a b) állagban, évente az iratok után találhatóak. A közgyűlési jegyzőkönyvek minden darabja jelentős értéket képvisel, ezért – különösen a veszélyeztetett kötetek esetében – a fénymásolatok kutathatók. Az eredeti kötetek egy részét már restauráltatta a levéltár. A jegyzőkönyvek sorozatát a segédletek követik: a nemesi közgyűlésen előfordult tárgyak rövid kivonata, lajstroma 1815–1846-ig, amely az évente újrakezdődő sorszámozás rendje szerint ismerteti az iratokat, valamint a név-, hely- és tárgymutatók (repertóriumok) sorozata 1715–1843-ig.

A b) állag közgyűlési iratai között felsőbb hatóságoktól érkezett leiratokat, vármegyék átiratait, szolgabírók, települések, egyének beadványait, az ezekkel kapcsolatban hozott határozatokat, a vármegyét érintő összeírásokat, kimutatásokat, nyilvántartásokat találunk. A 18. századi iratanyag kutatásához a latin nyelv ismerete szükséges. Az 1844–1847. évi iratanyaghoz regeszták készültek. Az anyag kutatását a fontosabb dokumentumokról készült tematikai feltáró cédulagyűjtemény is segíti.

A c) állag az országgyűlési követutasítások és követjelentések 1833–1848. évi irategyüttesét, más megyék követjelentéseit tartalmazza. Az 1833–1836. évi anyag kutatását mutató segíti.

A d) állagban a nemesi felkelések (insurrectio) dokumentumait találjuk. Az állag a háborús helyzetben (itt konkrétan a napóleoni háborúk idején) meghirdetett nemesi felkelések belső szervezési és gazdasági ügyeivel kapcsolatos iratokat tartalmazza. Segédkönyv nem maradt fenn, ezért az iratokban történő tájékozódás laponkénti átnézéssel lehetséges.

Az e) állag a Mária Terézia-féle úrbérrendezés, és a 19. századi úrbéri perek településenként összegyűjtött és rendezett iratait tartalmazza. Az úrbéri jegyzőkönyvek sorozata az 1825–1847-ig tartó időszakot öleli fel.

Az f) állagban az 1812–1815 közötti évek, valamint az 1821. és 1830. évi katonaállítási iratok találhatók. A jegyzékek a besorozott fiatalemberek vallásán, mesterségén, családi állapotán, születési- és lakhelyén kívül az egyházi és földesúri hovatartozását is feltüntetik.

A g) állagban találhatók a katonatartással kapcsolatos elszámolások és az elbitangolt jószágok kezelésével foglalkozó küldöttségek jegyzőkönyvei az 1841–1849 közötti időszakból.

A h) állagban három hirdetési jegyzőkönyvet (protocollum currentale) találunk az 1764–1794-es időből.

A j) állag nemességi iratgyűjteménye igen hiányos, a dokumentumok jó része elpusztult. A 16 dosszié az A és B betűvel kezdődő nevekhez tartozó anyagot őrzi.

BéML IV. 2. Békés Vármegye Kórházi Bizottságának iratai 1838–1848. 0,14 ifm.

A megyei kórház felállításának igénye az 1820-as években merült fel, majd az első konkrét indítványt 1828 januárjában Vidovich György alispán nyújtotta be a nemesi közgyűlésnek. Az intézmény létesítéséhez szükséges anyagi alap előteremtése nehéz feladat volt. Ennek elvégzésére és a befolyt pénzek kezelésére, a pénzügyek intézésére alakult meg 1838. augusztus 9-én a kórházi bizottság, amelyet „kórházi pénztári biztosság” elnevezéssel is illettek. A bizottság megalapítását a vármegyei közgyűlés 1099 és 1102/1838. sz. végzése írta elő. A bizottság munkáját az ülésekről vezetett jegyzőkönyvek dokumentálják. A kórház létesítéséhez szükséges tőkét a bizottság önkéntes adományokból, a gyulai céhek felajánlásaiból, az arisztokraták és honoráciorok alapítványi pénzeiből, adományaiból teremtette elő. Számosan – a bíróságok által be nem hajtott – követeléseiket ajánlották fel (vagy a teljes összeget, vagy felét, harmadát). A felajánlásokat a kórház ügyvédje peres úton igyekezett megszerezni. 1846. április 1-jén a megyei közgyűlés jóváhagyta a létesítendő kórház vezetésére és működésére vonatkozó szabályzatot. Az intézmény 1846. május 1-jén nyílt meg tíz ággyal.

A fennmaradt jegyzőkönyvek és iratok (peres iratok, adományozók névsorai, adománylisták, sorsjegylisták) forrásértékét az adja, hogy egy ma is működő, nagy egészségügyi intézmény születését dokumentálják. Az iratok kronológiai sorrendben vannak rendezve. Segédkönyvek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók. A bizottság működésének folytatása a IV. B. 254. és IV. B. 402. fondokban található.

BéML IV. 3. Békés-Csanád-Csongrád egyesített vármegyék II. József-féle közigazgatásának Békés vármegyére vonatkozó iratai 1786–1790. 9,04 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1787–1789. 0,64 ifm.
b) Iratok 1786–1790. 8,4 ifm.

Lásd: BaML IV. 2. Az egyesített Békés-Csanád-Csongrád megye a nagyváradi kerülethez tartozott, Bihar, Szabolcs vármegyékkel és a Hajdú Kerülettel egyetemben. A kerület élén 1786–1787-ben gróf Teleki Sámuel, 1787–1790-ben hallerkői Haller József állt. Békés megye 1786. május 27-én tartotta utolsó gyűlését. Az összevont vármegyék székhelyévé Szegvárt (Csongrád megye) jelölték ki; a legelső megyei méltóságot, az alispáni címet síkabonyi Angyal József viselte. Angyal József a posztot a Helytartótanács 1786. április 11-diki leirata értelmében nyerte el. Az egyesített vármegyék alakuló közgyűlésüket 1786. június 1-jén tartották. II. József halála előtt többek között ezt az intézkedését is visszavonta, így négy év után helyreállt az eredeti vármegyei állapot. Békés vármegye 1790. április 26-án tartotta restaurációs gyűlését.

Az egyesítéskor Békés megye levéltárát is Szegvárra szállították. A Helytartótanács 1790. március 2-án kiadott rendelkezése szerint az unió alatt keletkezett iratokat az adott megyének vissza kellett juttatni. A három megyét érintő iratanyagot (rendezetlen, lajstromozatlan állapotban) szállították 1790 tavaszán Gyulára. A szétválasztással 1799 decemberére készültek el. A későbbiek folyamán a Csanád megyei aktákat elszállították, de Csongrád megye nem jelentkezett értük, így azokat a 20. század elején reponálták a Békés megyei iratanyagba. Ezeket a Csongrád megyét illető dokumentumokat napjainkban is itt lehet kutatni.

Az a) állag ügyviteli jegyzőkönyvei iktatókönyvek is (1787–1788), így segédletként szolgálnak az adott időszakból származó iratanyaghoz. Az 1786. és 1790. évi iratokhoz a IV. A. 1. (Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai) fond a) állagában található, 1715–1786 és 1790–1800.

évekre vonatkozó, repertóriumok használhatók segédletként. Itt nyertek elhelyezést az 1788–1789. évekből megmaradt úrbéri jegyzőkönyvek is.

A b) állag a korabeli iratanyagot csaknem hiánytalanul tartalmazza. Itt találhatók a már említett Csongrád megyei vonatkozású iratok is. A fond iratanyagának kutatásához a német és a latin nyelv ismerete is szükséges.

BéML IV. 4. Békés vármegye első alispánjának iratai 1788–1847. 6,21 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1807–1847. 0,61 ifm.
b) Általános iratok 1788–1847. 5,46 ifm.

A vármegyei nemesi önkormányzat első tisztviselője már a 16. században az alispán (vicecomes) volt. Az 1548. évi LXX. tc. értelmében az alispánt a főispán a vármegyével történt megegyezés alapján választotta meg. Egyértelmű rendezésre 1723-ban került sor, amikor az LVI. tc. kimondta, hogy a főispán négy jelöltje közül a vármegyei közgyűlés választja ki a posztra legrátermettebb tisztviselőt. Feladatköre szerteágazó volt. Végrehajtotta a Helytartótanács és a megyei közgyűlés rendelkezéseit, irányította a tisztviselői kart. Elnökölt a vármegyei törvényszéken (sedria) és a nemesi közgyűlésen. Vezető szerepet játszott a megyei közigazgatás valamennyi ágában: igazságszolgáltatás, közigazgatás, adóigazgatás, hadi ügyek. Legfőbb segítői a másodalispán (substitutus vicecomes), a jegyzők, az adószedő, a pénztárnok és a levéltárnok voltak. A 18. század végétől a megyei főorvos, a mérnök és a bába is az adminisztráció alkalmazottjaiként tevékenykedtek. A megyéket járásokra (processus) osztották, élükön szolgabírók és segítőik, az alszolgabírók álltak. Eljártak – az alispán beosztottjaiként – a közigazgatási (popularis, dicalis conscriptio, forspont, nemesi felkelés, közmunka szervezése, utak, gátak, hidak rendben tartása) valamint az esküdt (juratus assessor) segítségével a jogi ügyekben. Az alispán, ill. a szolgabíró kisebb polgári peres ügyekben ítélkezett. Az ítélet ellen a megyei törvényszéken lehetett fellebbezni.

Irodalom:
Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A fond hét alispán működése alatt keletkezett iratokat tartalmazza. Az a) állagban találhatók az alispáni jegyzőkönyvek 1807–1847-ig. A repertóriumok az 1827–1830. évekből maradtak fenn. A b) állag 39 doboza az alispánok működése alatt keletkezett iratokat őrzi 1788–1847-ig. Az iratanyagban a jegyzőkönyvek – évenkénti újrakezdődő sorszámozása megegyezik az iratok sorszámaival – és a repertóriumok segítségével lehet kutatni. Az iratok részben latin nyelvűek.

BéML IV. 5. Békés vármegye másodalispánjának iratai 1825–1841. 0,14 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1826–1841. 0,04 ifm.
b) Iratok 1825–1841. 0,1 ifm.

Békés vármegyében a másodalispáni hivatalt a Helytartótanács 1818. október 20-án kiadott 29 361. sz. rendeletével állították fel. A másodalispáni posztot 1837–1840-ig báró Wenckheim Béla, 1840–1842-ig báró Wenckheim József töltötte be.

A másodalispánok elsősorban igazságszolgáltatási feladatokat láttak el. Az iratok kutatásához a jegyzőkönyvek segédletként használhatók.

BéML IV. 6. Békés vármegye adószedőjének iratai 1770–1845. 28,2 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. A fond az 1770-től keletkezett megyei dicalis (rovás) összeírások anyagát tartalmazza. A többi adónyilvántartás (regnicolaris, megyei adóösszeírások) a közgyűlési iratok között, valamint a kigyűjtött feudális kori összeírások fondjában találhatók.

Az adószedői iratok 1266 kötetet tartalmaznak. A községek alfabetikus sorrendjében rendezett összeírások egységes szempontok alapján készültek. A fejlécek rovatai helytartótanácsi utasítás alapján az egész országban azonosak voltak. A Békés Megyei Levéltárban őrzött dicalis összeírások jelentős forrásértéket képviselnek, mivel a megye minden korabeli településéről (közöttük Gyomáról, Mezőberényről és Németgyuláról) legalább fél évszázadnyi, adózással kapcsolatos adatot szolgáltatnak. Latin, majd 1833/34-től magyar nyelven készültek. A feudális kori összeírások nyilvántartásában Ö. 28. jelzet alatt szerepelnek.

BéML IV. 7. Békés Vármegye Számvevőszékének iratai 1807–1847. 0,42 ifm.

A vármegyék pénzgazdálkodását ellenőrző és felülvizsgáló számvevőségek a 19. század elejétől alakultak meg. A Kamara szorgalmazására építették ki a megyei pénzkezelést felülvizsgáló szakszolgálatot. Az első bizottságok – kötelező rendelet híján – még „ad hoc" jellegűek voltak, tagságuk nem volt állandó. Bár a Magyar Kamara kiadott 1824. július 4-én egy 42 pontot magában foglaló rendeletet az elszámolások rendjéről, de ezt a vármegyékre nézve nem tették kötelezővé. A megyei számvevő törvényszékek a Helytartótanács 1847. március 23-diki rendelete alapján jöttek létre. Az elnöki tisztet az alispánok töltötték be, a szék tagjai pedig a tiszti ügyész, a perceptor (adószedő), a notarius (jegyző) és négy megyei esküdt voltak. A megyei számvevő törvényszékek az 1848. XI. tc. 5. §-a alapján számvevőszék néven működtek 1850. április 17-ig, a pénzügyigazgatás állami átszervezéséig. A bizottság a közgyűlésnek tartozott felelősséggel, és a számadások felülvizsgálatán túl a megyei pénzek hovafordítására is volt befolyása. A számvevőszék üléseiről jegyzőkönyv készült. Az üléseken vizsgálták felül a benyújtott okmányokat és döntöttek arról, hogy melyiket terjesszék a megyei közgyűlés elé.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

Békés megyében a számvevőszék meglétére 1807-ből van először adat, számadásokat vizsgáló törvényszék néven. Tagjai voltak: a megye egyik táblabírája, aki az elnöki tisztet töltötte be, három táblabíró, egy alszolgabíró, két megyei esküdt, a megyei aljegyző és a megyei ügyész. 1830-ban censualis széknek nevezte magát a bizottság. Üléseit az első alispán elnöklete alatt tartotta, a megye hat táblabírájának, főjegyzőjének, számvevőjének, a csabai főszolgabírónak, egy megyei esküdtnek, a megyei főadószedőnek és a másod aljegyzőnek a részvételével. 1844-ben már számvevőszék néven működött. Elnöke az első alispán volt, de összetétele némileg megváltozott az 1830-as állapothoz képest. Az üléseken öt megyei táblabíró, a főpénztárnok, az alpénztárnok, a számvevő, a gyulai főszolgabíró, egy megyei esküdt, az alügyész és az aljegyző vettek részt. A bizottság előadója a számvevő és a főpénztárnok voltak.

Az ülésekre benyújtott iratokat a jegyzőkönyv sorszáma szerint évenként gyűjtötték össze. Ennek okán a jegyzőkönyvek segédletül szolgálnak az iratanyaghoz. A fondban jegyzőkönyvek, számadások, számvevői jelentések (a számvevői tisztséget 1790-től töltötték be Békés megyében) és az endrődi kórházzal kapcsolatos iratok találhatók. A számvevőszéknek benyújtott okmányokból fény derül az adószedésekből eredő jövedelmekre, a közmunkák költségeire, a megyei pénztárak és alapok elszámolásaira. A korabeli hiteléletbe adnak betekintést a különféle pénztárak és alapok (árva, kórházi-, árvíz- és tűzkárosultak segélyezése) tőkepénzeinek gyulai polgárok számára történő kihelyezését dokumentáló iratok. Az fond anyaga a jegyzőkönyvek segédletként való használatával kutatható.

BéML IV. 18. Békés vármegye tiszti főorvosának iratai 1810–1847. 0,28 ifm.

A Habsburg-kormányzatot elsősorban a birodalmon végigsöprő és nagy emberáldozatokkal járó járványok késztették a közegészségügyi hálózat kiépítésére és fejlesztésére. A vármegyei egészségügyi szervezetet Mária Terézia 1752. október 26-án kiadott rendelkezése szerint egy-egy

állandó orvosnak és sebésznek kellett alkotnia. A megyei orvosok fizetett vármegyei alkalmazottak voltak. 1770. október 4-én általános egészségügyi szabályzatot adott ki az uralkodó, és utódai is rendszeresen figyelmet szenteltek az orvoslás helyzetének.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A megyei egészségügyi szervezetet Mária Terézia uralkodása idején alakították ki. 1753-tól Ernst Károlyt, majd 1770-től Wizinger Károly töltötte be a megyei orvosi posztot. 1787-ben az egyesített vármegyék (Békés-Csanád-Csongrád) főorvosa Rigler Zsigmond volt (lásd IV. A. 8. fondot), akit 1790–1812-ig Békés megye tiszti főorvosi posztján találunk. Rigler Zsigmond egyik legnagyobb érdeme, hogy bevezette a megyében a nagy gyermekhalandóságot okozó himlő elleni védőoltást (1802-ben csaknem 3000 oltást végzett). 1812. július 21-én Tormássy Lajos lépett a helyére, aki 50 éven át volt tiszti főorvosa a megyének.

A fond iratanyaga jelenős forrásértéket képvisel, nemcsak orvostörténeti, hanem kultúrtörténeti szempontból is. Az időszaki főorvosi jelentéseken kívül járványokkal kapcsolatos jelentések, gyógyító személyzet névsorai, kuruzslói módszerek leírásai kutathatók; segédlet hiányában egyenkénti átnézéssel.

BéML IV. 8. Békés-Csanád-Csongrád egyesített vármegyék II. József-féle közigazgatásának tiszti főorvosi iratai 1787. 0, 03 ifm.

Az iratok a II. József által időszakosan keresztülvitt közigazgatási reform idején keletkeztek. Békés-Csanád-Csongrád egyesített vármegyék főorvosa Rigler Zsigmond volt. A fond a neki alárendelt orvosok összesítő jellegű, statisztikai adatokban bővelkedő, orvostörténeti vonatkozásban jelentős forrásanyagot képező jelentéseit tartalmazza. A dokumentumok 1–18-ig, eredeti számsorrendjükben nyertek elhelyezést. A kutatást a rövid tartalmi kivonatot feltüntető iratjegyzék segíti.

BéML IV. 9. Békés vármegye mérnökének iratai 1813–1847. 0,28 ifm.

A vármegyei mérnökök tevékenysége a megyében lévő hidak, megyei tulajdont képező épületek, katonai kvártélyok létesítésével és karbantartásával kapcsolatos feladatokra terjedt ki. A mérnök feladata volt az ezekkel kapcsolatos költségvetések, elszámolások elkészítése, továbbá a közmunkakivetések, a fogatos és a kézi munkaerő községenkénti adatainak nyilvántartása. Iratanyagában megtalálhatók a vizek és utak regulázásában munkálkodó állandó küldöttségek jelentései és jegyzőkönyvei, amelyek a megyék egykori földrajzi és vízrajzi helyzetéről tájékoztatják a kutatókat.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

Békés vármegye első önálló mérnöke, Bodoky Henter Mihály 1810-ben foglalta el posztját. Bodoky Mihályt 1838-ban fia, Bodoky Henter Károly követte, aki 1868-ig – haláláig – töltötte be Békés megye mérnöki tisztét.

Az iratanyag a megyében lévő hidak, megyei tulajdont képező épületek, katonai kvártélyok létesítési és karbantartási adatait, az ezekkel kapcsolatos költségvetések, elszámolások, valamint a közmunkakivetések, a fogatos és kézi munkaerő igénybe vételének községenkénti adatait tartalmazza. A dokumentumokban lévő helyszíni leírások egykorú határnevek, fokok, erek, vízfolyások neveinek gazdag forrásai. A vizek és utak regulázásában munkálkodó állandó küldöttség jelentései és jegyzőkönyvei a megye egykorú földrajzi és vízrajzi helyzetéről tájékoztatják a kutatót. Az iratokat ügyiratonként sorszámozták, évente újrakezdődően. Mivel segédkönyvek nincsenek, a dokumentumok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 10. Békés Vármegye Törvényszékének iratai 1715–1848. 13,6 ifm.
a) Polgári perek 1734–1848. 2,74 ifm.
b) Csődperek 1839–1848. 1,26 ifm.
c) Büntető perek 1715–1847. 9,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Békés vármegye törvényszékének működéséről csak a megye 1715-ben történt újjászervezése óta vannak hiteles iratok és adatok.

Az a) állagban a polgári peres iratok találhatók. Jegyzőkönyvi tisztázatok és fogalmazványok 1784–1847-ig terjedő sorozatával kezdődik az állag. A 18. században a polgári és büntető perek jegyzőkönyveit még nem különítették el egymástól, így a különböző perfajtákban hozott ítéleteket váltakozva foglalták a jegyzőkönyvekbe. Ennek következménye, hogy az első három jegyzőkönyv 1790–1820-ig mindkét fajta ügy iratainak írásba foglalását tartalmazza. Az iratok (kapcsolódva a jegyzőkönyvekhez) kártérítési-, határ-, árenda-, birtok-, hagyatéki-, örökösödési-, váló-, és még számos másféle pert tartalmaznak. A raktári jegyzékekben az al- és felperes nevét és az ügy mineműségét pertestenként tüntették fel, és ez megkönnyíti az anyagban történő tájékozódást az 1734–1805-ig terjedő időszakban. Ezt követően a vonatkozó jegyzőkönyv és az iratjegyzék segítségével lehet tájékozódni.

A b) állagba a csődpereket helyezték el. A csődtörvényszéket az 1840. évi XXII. tc. hozta létre. A csődügyek korábban polgári vagy büntetőbírósági perként folytak. A jegyzőkönyvek 1841–1847-ig maradtak fenn, az iratok 1839–1848-ig. A pertestek számozása az előbbi időszakra vonatkozóan 1–47-ig folyamatos. A raktári jegyzék név szerint feltünteti a csődeljárás alá vont személyeket.

A c) állag a büntetőperek jegyzőkönyveit és iratait foglalja magában.

BéML IV. 20. Békés-Csanád-Csongrád Vármegyék II. József-féle Törvényszékének Békés megyére vonatkozó iratai 1787–1790. 0,42 ifm
a) Jegyzőkönyvek 1787–1790. 0,03 ifm.
b) Iratok 1787–1790. 0,39 ifm.

Lásd: BaML IV. 9. A fond anyagát képező iratok a fenti időszakban keletkezett dokumentumoknak csak töredékét jelentik. A megyerendszer visszaállítása után nem történt meg az iratanyag visszaszállítása, de a megyék sem jelentkeztek értük. Az eredetileg Makón elhelyezett iratokat Szegedre vitték, és ma is ott őrzik nagy részét. A Békés Megyei Levéltár által őrzött fond büntetőügyeket tartalmaz. A jegyzőkönyveken és az iktatott iratokon kívül foglyok névjegyzékei is fennmaradtak. Az anyagban történt kutatást segíti, hogy az iratok a jegyzőkönyvek határozati sorszámával megegyező iratjegyzékekben vannak elhelyezve, s ezek feltüntetik a vádlottak nevét és a bűncselekmény fajtáját. Az iratok – kis mennyiségük ellenére – fontos forrását képezik a jozefinista időszak joggyakorlatának.

BéML IV. 11. Békés vármegye központi főszolgabírája előtt lefolytatott szóbeli perek iratai 1841–1847. 0,39 ifm.

A Békés megyei közgyűlés 1842-ben rendelte el, hogy a szolgabírák is rendes bírói széket tartsanak, és írásban is dokumentálják az előttük lefolyt pereket. A központi (Gyulai) szolgabírói kerületet 1840-ben hozták létre, és a Békési járáshoz tartozott. (A középponti szolgabíró főszolgabírói címmel rendelkezett.) Fennhatósága Magyar- és Németgyula mezővárosokra, Doboz és Vári falvakra terjedt ki.

Az iratanyagban található pertestek számozása évente újrakezdődik. A fennmaradt jegyzőkönyv iktatóként is használható.

BéML IV. 13. A Csabai járás főszolgabírája előtt folyt szóbeli perek iratai 1845–1846. 0,12 ifm.

A Csabai járás főszolgabírói kerületéhez tartozott Mezőberény is.

BéML IV. 17. A Csabai járás főszolgabírájának iratai 1815–1847. 0,42 ifm.

Békés megyének 1748-ig egy szolgabírája volt, ettől kezdve pedig kettő, a békési és a csabai, a kialakított két járásnak (processus) megfelelően. 1840-ben a Békési járást kettő, a Csabait három kerületre tagolták. A csabai főszolgabíró fennhatósága alá tartozott az Orosházi és a Szarvasi szolgabírói kerület is.

Segédlet nem maradt fenn az iratokhoz, nagy részük nem is lett iktatva, ezért a raktári jegyzékben évkörönként darabszámuk van feltüntetve. A levéltári rendezés során időrendi sorrendben lettek elhelyezve. Az iratanyagban történő kutatás a dokumentumok egyenkénti átnézésével lehetséges.

BéML IV. 16. A Békési járás esküdtjének iratai 1829–1834. 0,02 ifm.

Az 1829–34 közötti években keletkezett jegyzőkönyv napra szólóan rögzíti az esküdt minden eljárását, az általa hozott intézkedéseket, lényegében hivatali munkájáról nyújt teljes áttekintést. A négy füzetből álló anyag mutatókönyv és egyéb segédletek hiányában átnézéssel kutatható.

BéML IV. 15. Vegyes iratok 1719–1848 (1944). 0,56 ifm.

A fond 27 dossziét tartalmaz. A dossziék tartalma széles skálán mozog: a határkiigazítási, osztályos, visszahelyezési perek mellett táblabírák névsora, nemesek összeírása, útlevéljegyzék, birtokkönyv, katonai ügy egyaránt szerepel benne. Itt nyert elhelyezést a gyulai várkastély 1885. évi leltára is. Az iratanyag a raktári jegyzék segítségével jól kutatható.

Vármegyei bizottmányok

Az 1848. évi áprilisi törvények megalapozták a parlamentáris kormányzási rendet. Az V. tc. értelmében megszűnt a törvényhatóságok rendi jellegű országgyűlési követküldési joga. A nemesi közgyűlések népképviseleti közgyűléssé alakultak, új tisztikarokat és vármegyei bizottmányokat választottak. A bizottmányok a megszűnt nemesi közgyűlések feladatait gyakorolták, ideiglenes, központi, majd állandó bizottmány néven működtek. Az állandó bizottmány az 1848. évi XVI. tc. 2. §-a alapján jött létre. Elnöke a főispán, vagy a megye első (vagy másod-) alispánja volt, tagjait pedig a megyei tisztikar, valamint a megye községeinek küldöttei – a községek nagyságától függően 6–14 fő – alkották. Fontos feladatuk volt a népképviseleti alapon választott országgyűlés képviselőinek megválasztására, a választási ügyek lebonyolítására irányuló tevékenységük Az állandó bizottmányok hatásköre 1848–1849-ben a közigazgatási jellegű feladatoktól adott esetben a honvédelmi intézkedésekig terjedt. Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. december 18-i rendelete a főispánok feladatává tette az ún. mozgó nemzetőrségek vagy szabadcsapatok szervezését. A feladat végrehajtására az állandó bizottmányok védbizottmányokat állítottak fel. Az újonnan létrehozott testületi szervek elsődleges feladataként a honvédelem követelte intézkedések azonnali végrehajtását jelölték meg: toborzás, hadsereg ellátása, beszállásolás, hadifoglyok ügyei, népfelkelés megszervezése. Tagjai a főispánok mellett az első és másodalispánok, a megyei és városi vezető tisztviselők voltak. A védbizottmányok a világosi fegyverletétel után, látva a küzdelem reménytelenségét, kimondták feloszlásukat. A szabadságharc bukását követően a Habsburg-kormányzat a birodalmi centralizáció jegyében felszámolta a megyei önkormányzatokat, amelyek csak egy évtized múltán folytathatták tevékenységüket. Tízévi abszolutista kormányzás után a Habsburg uralkodót a megerősödött osztrák és magyar ellenzék centralizációs politikájának

feladására kényszerítette. Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma rendelkezései értelmében a vármegyékkel együtt a megyei bizottmányokat is újraszervezték, közgyűléseket hívtak össze, és újraválasztották a megyei tisztikart, amely a provizórium időszakában tisztiszék néven működött. Majd Budára 1861 áprilisában országgyűlést hívtak össze, de az alkotmányos időszak csak rövid egy évig tartott. Augusztus végén Ferenc József feloszlatta a magyarországi országgyűlést, és november 5-én uralkodói leiratban új kormányzási rendet, a provizóriumot vezette be. A vármegyei bizottmányok működését rendeletben függesztette fel, egészen az 1867. évi kiegyezésig. A kiegyezés az alkotmányos kormányzati rendszer bevezetését eredményezte. Az uralkodó februárban miniszterelnököt nevezett ki gróf Andrássy Gyula személyében, és kijelölte az új kormány tagjait. Márciusban a kormány elrendelte a törvényhatóságok újraszervezését. Újraalakultak a vármegyei bizottmányok is – az 1848. évi XVI. tc., valamint az 1861-es jogfolytonosság alapján – és 1871 végéig működtek. 1871-ben – az 1870. évi XLII. tc. alapján – ezek a testületek vármegyei törvényhatósági bizottságokká alakultak.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

BéML IV. 101. Békés Vármegye Ideiglenes Bizottmányának (1848. április 3-tól Békés Vármegye Központi Bizottmánya) iratai 1848. 0,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,04 ifm.
b) Általános iratok 1848. 0,28 ifm.

Békés Vármegye Ideiglenes Bizottmánya 1848. március 29-én alakult meg Gyulán. Az alakuláskor készült jegyzőkönyv nem nevezte meg sem a tagokat, sem a tisztségviselőket. Az 1848. április 3-án magát már központi bizottmánynak nevező testület jegyzőkönyve szerint az elnöki tisztet Szombathelyi Antal első alispán töltötte be. Mellette 12 tagot említenek név szerint, akiknek egyharmada nem megyei tisztviselő, hanem a társadalom különböző rétegeiből delegált küldött volt. Míg a rövid ideig működő ideiglenes bizottmány elsősorban a fontos közügyek intézését és a rend fenntartását tartotta feladatának, a központi bizottmány a volt megyei közgyűlés elé kerülő ügyekkel is foglalkozott, és határozatokat is hozott. A bizottmány 1848. április végéig működött. Helyét 1848. május 5-én a báró Wenckheim Béla főispán elnökletével megalakult állandó bizottmány vette át.

Az a) állag a jegyzőkönyveket tartalmazza (lásd még a IV. A. 1. a) 82. kötetet). A b) állag iratainak sorszámozása megegyezik a jegyzőkönyvi határozatok számozásával. A jelentős forrásértéket képviselő iratok között helytartótanácsi leiratok, megyék átiratai, főszolgabírói jelentések, egyéni kérelmek találhatók. A bizottmány határozatainak számsoros mutatója a IV. B. 102. fondban található.

BéML IV. 102. Békés Vármegye Állandó Bizottmányának iratai 1848–1849. 0,84 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,14 ifm.
b) Általános iratok 1848–1849. 0,7 ifm.

Békés Vármegye Állandó Bizottmánya 1848. május 5-én alakult meg báró Wenckheim Béla főispán elnökletével, és átvette mindazon teendőket, amelyeket addig Békés Vármegye Ideiglenes, majd Központi Bizottmánya végzett. Hatásköre kiterjedt mindazon ügyekre, amelyeket korábban a megyei közgyűlés intézett, de szorosan kapcsolódott az alispán által végzett feladatokhoz is. A bizottmány szervezetében 1849. június 11-én lényeges változás következett be, a helységek által beküldött tagokat választott küldöttek váltották fel. A járási szolgabírákat is újakkal váltották fel. Mivel a megyei védbizottmány 1849. június 9-től július 10-ig beszüntette működését, az állandó bizottmány hatásköre a közigazgatási jellegű feladatoktól egészen a honvédelmi célú intézkedésekig terjedt ki.

Az iratanyag jelentős forrásértéket képvisel, mivel teljes áttekintést nyújt az 1848–1849. évek megyei történéseiről, a főhatóságok és a megyék átiratai pedig számos jelentős országos eseménnyel kapcsolatban tartalmaznak adatokat.

BéML IV. 103. Békés Vármegye Védbizottmányának iratai 1849. 0,42 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1849. 0,14 ifm.
b) Általános iratok 1849. 0,28 ifm.

Békés Vármegye Védbizottmánya 1849. január 15-én alakult meg báró Wenckheim Béla főispán elnökletével. Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. december 18-i rendelete értelmében az ún. mozgó nemzetőrség, vagy szabadcsapatok szervezése a főispán feladata volt. A védbizottmányt az állandó bizottmány állította fel. Az újonnan létrehozott testületi szerv elsődleges feladataként a honvédelem követelte intézkedések azonnali végrehajtását jelölték meg (toborzás, hadsereg ellátása, beszállásolás, hadifoglyok ügyei, népfelkelés megszervezése). Tagjai voltak (a főispán mellett) az első és másodalispán, öt megyei vezető tisztviselő, Magyar- és Németgyula bírái és a megye főjegyzője. A bizottság üléseit rendszerint az első alispán elnökletével tartotta. A megyei tisztújítás miatt 1849. június 9-től július 10-ig szünetelt a testület működése, majd augusztus 16-ig ismét ellátta feladatait. A világosi fegyverletétel után (1949. augusztus 13.), látva a küzdelem reménytelenségét, kimondta feloszlását.

BéML IV. 111. Békés Vármegye Számvevőszéki Bizottmányának iratai 1848–1849. 0,07 ifm.

Lásd: BéML IV. 7. A Békés megyei számvevőszéki bizottmány az első alispán elnöklete alatt működött. Testületi szervként ellenőrizte a megye számvevőjének és pénztárnokának munkáját. A bizottmány a megyei közgyűlés bizottságaként működött a forradalmi időszak alatt is, jogelődje a IV. 7. fondszám alatti Békés Vármegye Számvevőszéke volt.

A csekély mennyiségű iratanyagot jegyzőkönyvek és iktatott iratok alkotják.

BéML IV. 104. Békés vármegye alispánjának iratai 1848–1849. 0,38 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1848–1849. 0,28 ifm.

A fond Szombathelyi Antal és Sipos Sándor első alispánok és Terényi Lajos másodalispán fennmaradt iratait tartalmazza. A forradalom és szabadságharc időszakában az alispánok feladatköre a közigazgatási teendőkön kívül kiterjedt a honvédelemhez kapcsolódó tennivalókra. Megszervezték a megye nemzetőrségét, felügyelték az újoncok állítását és a közrend biztosítását.

Az iratanyag jegyzőkönyvekből és iktatott iratokból áll. Az a) állag jegyzőkönyvei között hiánytalanul megtalálhatók az 1848. évből származók. 1849-ből csak a június 11-én lezajlott tisztújítást követően keletkezett két kötet maradt az utókorra.

A b) állagban az 1848. évi iratok jórészt fennmaradtak. Mivel a jegyzőkönyvek bejegyzéseinek sorszáma megegyezik a hozzájuk kapcsolódó iratok iktatószámával, az egyéb segédletek hiánya nem okoz nagyobb gondot. Az 1849. év iratanyaga jóval hiányosabb.

BéML IV. 105. Békés vármegye tiszti főorvosának iratai 1848–1849. 0,02 ifm.

Békés vármegye tiszti főorvosa ebben az időszakban Tormássy Lajos volt, aki 50 éven keresztül, 1812–1862-ig viselte ezt a posztot. A csekély mennyiségű iratanyag jelentéseket, orvosi bizonyítványokat tartalmaz. Adatok találhatók a korabeli kolerajárványról, valamint a megyébe szállított szerb hadifoglyok helyzetéről. A sorszámmal ellátott dokumentumok kutatása – segédletek hiányában – egyenkénti átnézéssel lehetséges.

BéML IV. 106. Békés vármegye mérnökének iratai 1849. 0,07 ifm.

Békés vármegye mérnöki tisztét Bodoky (Henter) Károly viselte 1838-tól 1868-ban bekövetkezett haláláig. A forradalom és szabadságharc eseményeiben sem ő maga, sem beosztott mérnökei nem vettek részt, így a megtorlás idején is álláshelyükön maradtak.

Az iratanyag egyes ügyirataiban az 1849-es esztendő nagyszabású eseményeire utal. Adatok találhatók a tervbe vett megyereformra, az ezzel kapcsolatban felmerülő helység-átcsatolásokra is. Az iratok legnagyobb része ún. „kiírt cikk", amelyet elintézésre küldtek meg a megyei mérnöknek. Az iratok 1-től 60-ig terjedő sorszámmal vannak ellátva, kutatásuk egyenkénti átnézéssel lehetséges.

BéML IV. 107. Békés Vármegye Törvényszékének iratai 1848–1849. 0,56 ifm.
a) Polgári perek 1848–1849. 0,14 ifm.
b) Büntető perek 1848–1849. 0,42 ifm.

A feudális törvényhozó szervet, az úriszéket az 1848. évi XI. tc. megszüntette, és feladatát a megyei törvényszéknek adta át.

Az iratanyag a) állagában polgári perek jegyzőkönyvei, jegyzékei és hat per dokumentumai maradtak fenn. Ebben az állagban található egy csődtörvényszéki jegyzőkönyv is.

A b) állag büntető perek iratait őrzi. Az 1848–1849. évekből a jegyzőkönyvek és a kapcsolódó iratok egyaránt megtalálhatók. A büntető perek anyaga értékes forráscsoportot szolgáltat a korszak jogviszonyai tekintetében. Itt lelhetők fel a gyomai, mezőberényi és orosházi paraszti megmozdulások dokumentumai. A büntető perek iratanyagához a jegyzőkönyvek segédletként használhatók.

BéML IV. 108. A Békési járás főszolgabírája előtt folyt szóbeli perek iratai 1848–1849. 0,02 ifm.

A fond iratanyagát ún. szóbeli perek képezik, amelyekben egyszerű jegyzőkönyvi meghallgatás és az írásbeli bizonyítékok bemutatása alapján azonnal határozatot hoztak. Az 1836. évi XX. tc. értelmében a 12 Ft érték alatti jogi vitákat a községi bíró és az elöljárók folytatták le, a 12–60 Ft érték közötti polgári peres ügyekben földesúr, vagy kijelölt törvénytudó megbízottja, ill. az illetékes szolgabíró ítélkezhetett. A 12 Ft alatti perek esetében az uradalmi törvényszéken vagy a szolgabírónál, a 12–60 Ft értéket képviselő ítéletek esetében a vármegyei törvényszékeknél lehetett fellebbezni.

A fond anyagát kisebb összegű követelések és tartozások jegyzőkönyvei és a hozzájuk csatolt periratok alkotják.

BéML IV. 110. Vegyes iratok 1848–1849. 0,14 ifm.

A fond anyagát a megye településeinek a világosi fegyverletételig keletkezett nemzetőr- és honvédnévsorai, a néhány község által beterjesztett 1849. évi költségvetési előirányzat, a katonaság számára felajánlott segélyek, valamint különféle leltárak alkotják. Forrásérték szempontjából a honvédnévsorok a legjelentősebbek.

BéML IV. 151. Békés vármegye cs. kir. biztosának iratai 1849–1850. 0,36 ifm.

1849 augusztusában, a világosi fegyverletételt követően, a megyei tisztikar lemondott. A nagyváradi kerületi főbiztos, Jósa Péter, Békés vármegye helyettes királyi biztosává Szűcs Sámuel

kincstári ügyvédet nevezte ki, aki tisztségét rövid ideig viselte. Ezt követően a megye elnökévé, császári és királyi kormánybiztossá Stachó Jánost nevezték ki (1849. augusztus 27). A szegedi kerületi főbiztos, Gyulai Gaál Ede, szeptember 7-én utasította Stachót a tisztikar megalakítására és az iratok átvételére. Stachó János egy évig viselte a hivatalt, 1850. július 29-én Zsitvay Józsefet bízták meg Békés megye vezetésével.

A jelentős forrásértéket képviselő iktatójegyzőkönyv és a kapcsolódó iratok híven tükrözik a szabadságharc bukását követő időszak közigazgatási fejetlenségét, a lakosságra háruló hadiszolgáltatások terheit (az orosz hadsereg részére tett élelmiszer- és takarmány beszolgáltatások, hadi fuvarozások), a bujkáló honvédtisztek, volt exponált közigazgatási vezetők körözését és a legkülönbözőbb korlátozó intézkedéseket. Számos dokumentum található a fegyverek, iratok, Kossuth-bankók beszolgáltatására, a nyomdák ellenőrzésére, katonaszökevények körözésére és lefogására, a lázítók javainak elkobzására vonatkozóan. A jegyzőkönyvek egyben iktatókönyvként is szolgálnak. A kapcsolódó iratanyag mintegy kétharmada került a levéltár őrizetébe.

BéML IV. 152. A Békési (Békés-Csanádi) Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1860. 57,42 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1860. 9,47 ifm.
b) Általános iratok 1850–1860. 47,95 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A szabadságharc bukása után a bécsi kormány központosító politikája érvényesült Magyarország egész területén. Békés megye kormánybiztosa Zsitvay József volt, aki egyben Csanád megyét is irányította. A kormánybiztos székhelyül Gyula városát választotta. 1851 február 21-én Zsitvayt helytartósági tanácsossá nevezték ki, hivatalát Békésben Bonyhády Gyula, Csanád megyében Nábráczky Antal vette át. Mindkettőjüket megyefőnöki címmel ruházták fel. 1853. január 10-én egyesítették Békés és Csanád megyét. A megyefőnök 1856 márciusáig Bonyhády Gyula maradt. Ezt követően Torkos Kálmánt nevezték ki, aki 1860. novemberéig intézte az egyesített megyék ügyeit. 1860. november 18-án az uralkodó, Ferenc József, báró Wenckheim Bélát nevezte ki főispánná, akinek beiktatására december 10-én került sor.

Az iratanyagban tömegével fordulnak elő a szabadságharc exponált vezetőinek és a volt honvédeknek a körözései, s a néphangulatra vonatkozó jelentések. Mivel az államhatalom helyi szervei az állampolgárok minden lépését, megnyilvánulását figyelték, számos engedély és nyilvántartás (utazási, fegyvertartási engedélyek, vándorkönyvek, házalókönyvek) maradt fenn az utókorra. A korszak iratai csaknem teljes épségben megmaradtak, mintegy 8-10 %-uk hiányzik az időközi selejtezések miatt. 1854-től kezdődően a német nyelv használata csaknem kizárólagos.

Az a) állagban az elnöki iratok találhatók, amelyek két sorozatot alkotnak. Az elnöki iratokból már a keletkezésük időszakában kiemelték a bizalmas jellegű, külön indexelt dokumentumokat (Normalien), amelyekhez saját mutató tartozik. A két doboz bizalmas iratot a 67 doboz terjedelmű egyéb elnöki irat követi. Kutatásukhoz iktató- és mutatókönyvek egyaránt rendelkezésre állnak.

A b) állagban 333 doboz őrzi a megyefőnöki hivatal általános közigazgatási dokumentumait. Az iratanyaghoz jól áttekinthető segédkönyvek (iktatók és mutatók) állnak rendelkezésre. Az iratok kezelési rendszere az adott időszakban többször változott. Először egyszerű sorszámos, majd tárgyi csoportosítás szerinti törzsszámos (Stammzahl), végül 1860-ban római számokkal és A–H betűjelekkel ellátott, kútfők szerinti irattározás szerint kezelték a dokumentumokat. Mivel az 1860. évből nem maradt fenn segédkönyv, amely az iktatószámok kútfőbe sorolását mutatja, a fondhoz készült raktári jegyzék közli a kútfők jelzetének feloldását.

BéML IV. 153. Békés-Csanád vármegye tiszti főorvosának iratai 1850–1860. 0,14 ifm.

A megye főorvosa 1812. július 21-e óta Tormássy Lajos volt, aki nagy szakmai és közigazgatási vezetői gyakorlattal rendelkezett. Munkája tükröződik az iratokban, amelyek a rendszeres

megyejárásokról készült jelentéseket, az egészségügyi szervezetben dolgozók időszakonként készített kimutatásait, kuruzslási esetekkel kapcsolatos szakvéleményeket és nem utolsó sorban a járványos betegségekkel kapcsolatos leírásokat tartalmazzák.

Az iratok archiválási módja a főorvos működésének kezdete óta kialakított kezelési rendet tükrözi. A dokumentumok folytatólagos sorszámozással vannak ellátva. Segédlet nincs az anyaghoz, de az iratjegyzékekben elhelyezett dokumentumok rövid tárgykivonata segíti a tájékozódást.

BéML IV. 154. Békés-Csanád vármegye mérnökének iratai 1850–1860. 1,26 ifm.

A megye mérnöke a Nagyváradi Kerületi Építési Főigazgatóság fennhatósága alá tartozott. A megyei mérnöki hivatal elnevezése 1852-től Békési Kerületi Építési Hivatal volt. A mérnöki tisztet 1851–1852-ben a korábbi főmérnök, Bodoky Károly viselte, majd utódjává Kosztka Károlyt választották meg. Utóbbi kizárólag a német nyelvet használta jelentései elkészítésénél. Mivel az abszolutista kormányzat nagy gondot fordított az utak, hidak, csatornák építésére és állandó karbantartására, valamint a katonai és csendőrlaktanyák és szállások építésére, az iratok nagy részét ezekkel kapcsolatos tervezetek, költségvetések, elszámolások teszik ki. Emellett fennmaradt számos vízszabályozással, csatornázással, Körös szabályozással kapcsolatos dokumentum is.

A fond csak iktatott iratokat tartalmaz, hiányosan. Segédkönyvek nem kerültek levéltári őrizetbe. Az iratok évenként iratjegyzékbe kerültek, kutatásuk egyenkénti átnézéssel lehetséges. Az iratanyag nagyobb hányada német nyelvű.

BéML IV. 155. A Békési Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 0,94 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1860. 0,88 ifm.
b) Büntető peres iratok 1854–1859. 0,06 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. A fond a korabeli vegyes szolgabírói ügyintézésnek csak közigazgatási és büntető peres dokumentumaiból őriz hiányosan iratanyagot. Iktatott iratok nem maradtak meg.

Az a) állag közigazgatási iratai beadványi jegyzőkönyvekből, iktató és mutatókönyvekből állnak.

A b) állag büntetető peres iratait iktató-és mutatókönyvek alkotják.

BéML IV. 157. A Gyulai Cs. Kir. Politikai Szolgabíróság iratai 1853–1859. 0,78 ifm.
a) Elnöki iratok 1856. 0,06 ifm.
b) Általános iratok 1853–1959. 0,72 ifm.

Az abszolutizmus kori, 1854–1860 között működő vegyes szolgabíróságoktól eltérően a gyulai úgynevezett politikai szolgabíróságként működött. Közigazgatási feladatokat látott el, igazságszolgáltatási ügyek nem tartoztak hatáskörébe. A szolgabíróság munkájának legjelentősebb hányadát a rendészeti ügyek képezték. Ezen feladatának ellátásához igénybe vette a csendőrség és a katonaság segítségét. A közbiztonság és a rend fenntartása mellett végrehajtotta a törvények, rendeletek utasításait, felügyelte a népesség nyilvántartását, az összeírások, anyakönyvek, nemességi ügyek vezetését, ellenőrizte a kivándorlást. Katonai ügyek terén felügyelte az újoncozást, a hadsereg ellátását, a szabadságolt és hadirokkant katonák nyilvántartását. Ellenőrizte a településhatárok kijelölését és megtartását. A községi elöljárókat állásukból felfüggeszthette, ill. elbocsáthatta. A szolgabíróság egészségügyi és építészeti feladatokat is ellátott.

A fond anyagát segédkönyvek képezik, egyéb iratanyag nem maradt fenn. Ennek ellenére az iktatókönyvként is funkcionáló beadványi jegyzőkönyvek részletes tárgybejegyzése és az ügyben tett intézkedést rögzítő bejegyzés számos információval szolgálhat a kutató számára. Tájékozódni lehet az elintézett ügykörökről, a korabeli társhatóságokról, székhelyükről, tisztviselőikről.

Az a) állaghoz egyetlen elnöki iktatókönyv tartozik, a b) állag beadványi jegyzőkönyveket (iktatókönyveket) és mutatókönyveket tartalmaz.

BéML IV. 166. Vegyes iratok 1849–1851. 0,14 ifm.

A fond anyagát eredeti helyükre vissza nem helyezhető iratok képezik. A vegyes összetételű dokumentumok között helységenkénti kimutatásokat találunk a szabadságharc bukása után beszedett Kossuth bankókról, névsorokat volt honvédekről és gerillákról, a császári hadsereg részére teljesített szolgáltatásokról, jegyzőkönyvet a korábban adómentes birtokosok által beszállított adókról.

BéML IV. 251. Békés vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1865. 11,11 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1865. 1,36 ifm.
b) Általános iratok 1861–1865. 9,75 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. Az uralkodó, Ferenc József, Békés megye császári-királyi biztosát 1861 novemberében nevezte ki. A posztot 1865–1867 között báró Wenckheim Béla töltötte be.

Az a) állag elnöki dokumentumainak iratkezelési rendszere évenként újrakezdődő sorszámos iktatású. Fennmaradtak a korabeli iktató- és mutatókönyvek, amelyek jelentősen megkönnyítik a kutatást.

A b) állag általános iratai is csaknem hiánytalanul megvannak. Az iratkezelési rendszerében 1864-ben történt jelentős változás, amikor bevezették az irattári tárgycsoportok szerinti, I–XX-ig terjedő „jelzőszámok” használatát. A „jelzőszámok” – az igényeknek megfelelően – az A, B, C stb. használatával tovább bővíthetők voltak. Az irattári rendszer jelzőszámait és a hozzájuk tartozó tárgyköröket az 1864–1865. évi iktatókönyvek első oldala tünteti fel. Az iktató- és mutatókönyvek hiánytalanul fennmaradtak.

BéML IV. 252. Békés vármegye főispánjának iratai 1866–1867. 2,32 ifm.
a) Elnöki iratok 1866–1867. 0,24 ifm.
b) Általános iratok 1866. 1,96 ifm.
c) Kolera iratok 1866. 0,06 ifm.
d) Marhavész iratok 1866. 0,06 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. Az iratanyag a kiegyezést közvetlenül megelőző időszakból származik. A megye főispánja ekkor báró Wenckheim Béla volt (harmadjára töltötte be ezt a tisztséget). 1867-ben Wenckheim Bélát belügyminiszternek nevezték ki.

Az a) állagban a királyi leiratok mellett, körözés alatt álló magyar és lengyel szabadságharcosok dokumentumai, valamint főispáni véleményezéshez kötött útlevélkérelmek találhatók. Segédkönyvek nem maradtak fenn, ezért a két doboz iratanyag darabonkénti átnézéssel kutatató.

b) A segédkönyvek (iktató- és mutatókönyvek) rendelkezésre állnak.

A c) állag a kolerajárvány kapcsán megalakult központi járványbizottmány iratait tartalmazza. A bizottmány a különféle ügyeket az alispán előterjesztése alapján végezte. A testület elnöke a főispán volt.

d) A bizottság ugyanolyan módon működött, mint a járványbizottmány. A kolera és marhavész iratok áttekintő képet adnak a járványok kitöréséről, lefolyásáról, a védekezés módozatairól, a veszteségekről. Ezekhez az iratokhoz is használhatók az 1866. évi, általános iratok állagában található segédkönyvek.

BéML IV. 253. Békés Vármegye Bizottmányának iratai 1860–1861. 0,75 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1860–1861. 0,1 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1861. 0,65 ifm.

Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma rendelkezései értelmében a vármegyékkel együtt a megyei bizottmányokat is újraszervezték; Békés Vármegye Bizottmányát 1860. december 10-én. A báró Wenckheim Béla főispán által összehívott községi megbízottak megalakították az állandó bizottságot, amely másnap megtartotta első közgyűlését. Ekkor került sor a tisztikar megválasztására (a megyei tisztikar a provizórium időszakában tisztiszék néven működött). Tagjai még decemberben elfoglalták hivatalaikat. Az alkotmányos időszak rövid egy évig tartott, a bizottmány 1861. október 21-re hívta össze utolsó közgyűlését, amelyen – többek között – a passzív ellenállás felvállalásáról is döntött. A vármegyei bizottmányok működését az uralkodó rendeletben függesztette fel, egészen az 1867. évi kiegyezésig.

a) A jegyzőkönyvben történő kutatást mutató segíti. A b) állag a közgyűlési iratokat, valamint a jegyzőkönyv fogalmazványát tartalmazza.

BéML IV. 254. Békés Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 2,45 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1868–1871. 0,4 ifm
b) Közgyűlési iratok 1868–1871. 1,93 ifm.
c) A Kórházi Bizottság iratai 1867–1871. 0,12 ifm.

1867. március 8–11-i intézkedéseivel a kormány elrendelte a törvényhatóságok újraszervezését. Újraalakultak a vármegyei bizottmányok is – az 1848. évi XVI. tc., valamint az 1861-es jogfolytonosság alapján – és 1871 végéig működtek. 1871-ben – az 1870. évi XLII. tc. alapján – ezek a testületek vármegyei törvényhatósági bizottságokká alakultak. A bizottmány elnöke a vármegye főispánja, Tomcsányi József volt. Tomcsányit 1867. március 31-én nevezték ki (elődje, báró Wenckheim Béla 1867. február 20-tól a belügyminisztériumot vezette), beiktatása április 11-én zajlott le. Április 13-án a vármegyei tisztújító közgyűlés megalakította a megyei tisztikart.

a) A közgyűlési jegyzőkönyvek, valamint az ezekhez kapcsolódó mutatókönyvek 1868–1871-ig tartó sorozatát foglalja magában. A b) állag 15 doboz terjedelmű iratanyagát az előző állag mutatókönyvei és a jegyzőkönyvek segítségével lehet kutatni. A jegyzőkönyvek és az iratok sorszámozása évenként újrakezdődik. A fond c) állagát a kórházi bizottság 1867–1871-ig terjedő iratanyaga alkotja.

BéML IV. 256. Békés vármegye első alispánjának iratai 1861. 0,3 ifm.
a) Beadványi jegyzőkönyvek 1861. 0,04 ifm.
b) Iratok 1861. 0,26 ifm.

Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma értelmében az újraéledő vármegyék megválasztották új tisztikarukat, élén az alispánnal. Így került sor 1860. december 11-én Trefort Ágoston (későbbi oktatás- és vallásügyi miniszter) első alispáni székbe emelésére. Tisztét 1861. március 18-ig viselte, ezután november 14-ig Omaszta Zsigmond töltötte be a tisztséget. Az 1861. október 27-én kiadott uralkodói rendelet feloszlatta a törvényhatóságokat, a tisztikart lemondatta, és az alispánok helyét is a kormányzat számára megbízható elöljáró töltötte be. Bár Omaszta 1861. november 14-én megvált az alispáni méltóságtól, de mint ideiglenes és helyettesített első alispán, december 10-ig folytatta működését. Távozását követően alispáni választás csak 1867-től (kiegyezés) történt újra.

Az a) állag beadványi jegyzőkönyve iktatókönyvként is szolgál a b) állag iratanyagához. A jegyzőkönyvben és az iratanyagban történő kutatást a beadványi jegyzőkönyv betűsoros jegyzéke, lényegében mutatója segíti.

BéML IV. 257. Békés vármegye másodalispánjának iratai 1860–1867. 0,69 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861. 0,02 ifm.
b) Iratok 1860–1867. 0,67 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A fond iratanyagának forrásértékét növeli, hogy az első alispáni dokumentumok az 1862–1866. évekből hiányoznak. Egy 1862. évi helytartótanácsi ügykezelési utasítás értelmében a másodalispán feladatköre bizonyos közigazgatási ügyek elintézésének ellenőrzésén kívül árva- és bűnfenyítő ügyekre is kiterjedt.

Az a) állagban az 1861. évi jegyzőkönyv található. A b) állag tartalmazza az iktatott iratokat, valamint a korabeli segédletek közül az 1862–1866. évi iktatókönyveket.

BéML IV. 258. Békés vármegye első alispánjának iratai 1867–1871 (1872). 4,5 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1871. 0,24 ifm.
b) Iratok 1867–1871. 0,96 ifm.
c) Alispán által elintézett vármegyei bizottmányi iratok 1867–1871 (1872). 3,3 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A kiegyezést követően visszaállt az alkotmányos rend és a polgári intézményrendszer. Békés megyében is megalakult a megyei közigazgatás legfőbb fóruma, a vármegyei bizottmány. 1867. április 13-án a tisztviselők megválasztására is sor került. A fond forrásértékét növeli, hogy az első alispáni jegyzőkönyveken és a hozzájuk kapcsolódó iratokon kívül a vármegyei bizottmányi ülések által alispáni elintézésre utalt ügyeket is tartalmazza.

Az a) állagban az első alispáni jegyzőkönyvek találhatók.

A b) állag közigazgatási irataihoz a jegyzőkönyvek iktatóként is használhatók. Mivel az 1869. évből nem maradt fenn az alispáni jegyzőkönyv, az iratokról ún. tematikai feltáró cédulák készültek.

A c) állag az alispán által intézett bizottmányi iratokat foglalja magában. Az itt elhelyezett 1867–1872. évi sortári könyv az 1872. évet tekintve Békés vármegye alispánjának (IV. B. 407.) 1872. évi iratanyagához tartozó segédkönyv is egyben.

BéML IV. 255. A Békés Vármegyei Ínségi Központi Bizottmány iratai 1863–1865. 0,48 ifm.

A Békés megyei ínségi bizottmány megalakítása ügyében a főispáni helytartó, Kis János 1863. június 28-án adta ki a rendeletet, amelyben intézkedett a városokban, községekben megalakítandó helyi ínségbizottmányok működéséről is. Az intézkedést az 1863 tavaszán és nyarán az Alföldet – így Békés megyét is – sújtó nagy szárazság tette szükségessé. A rendkívüli aszály a lakosság és az állatállomány létfeltételeit veszélyeztette, a munka nélkül maradt Békés megyei parasztság körében mozgolódást eredményezett. A helyi ínségbizottmányokban az elöljáróság tagjain kívül részt vettek a helység lelkészei, módosabb lakosai. A segélyezés alapja a kormány által nyújtott pénz-, gabona- és vetőmagsegély, valamint a helyből és az ország ínség nem sújtotta részéből beérkezett természetbeni és pénzadomány volt.

A Gyulán székelő központi ínségbizottmány jegyzőkönyvei az elnöki tisztet ellátó főispáni helytartó iratanyagában találhatók, az általa tett intézkedésekkel együtt. A helyi számadások felülvizsgálatát egy Gyulán működő, megyei főtisztviselőkből álló héttagú albizottság végezte. Az ínségbizottmányok 1864. augusztus végén szüntették meg működésüket, a számadásaik felülvizsgálata ugyanazon év decemberében történt meg. A bizottmányi iratok között elszámolások, segélyosztási és adománygyűjtő listák, valamint egyéb dokumentumok találhatók, amelyek bemutatják a megyét ért természeti csapás következményeit: a lakosságot sújtó különböző betegségeket (skorbut stb.), másrészt a takarmányhiány okozta állatállomány pusztulást. A megyében 24 helyi bizottság működött, ezek közül tíznek maradt meg az iratanyaga. Ezt római számmal jelölt dossziékban helyezték el a levéltárosok a rendezés során. Az állag nélküli fondban több település ínségbizottmányi iratai találhatók meg, többek között Gyula városáé.

BéML IV. 259. Békés vármegye tiszti főorvosának iratai 1861–1862. 0,05 ifm.

Békés Vármegye Bizottmánya 1861. január 22-én választotta meg megyei főorvosnak Galgóczi Gábor szeghalmi járási főorvost. Galgóczi tevékenyen részt vett az 1848–1849-es szabadságharcban, és ezért börtönbüntetést is szenvedett. Megyei főorvosi munkájának írásos dokumentumai közül történeti értékűek a járások és községek egészségügyi helyzetére vonatkozó havi jelentések, valamint a gyógyszertár-vizsgálati jegyzőkönyvek. Az iratokon nincs iktatószám, más kezelési rendnek sincs nyoma. Sok iratról a keltezés is hiányzik, a járásoktól, községektől beérkezett időszakos jelentések rendszertelenek. Segédletek hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 260. Békés vármegye mérnökének iratai 1861–1871. 0,6 ifm.

A fond iratanyagának nagyobbik fele a kiegyezést megelőző időszakból származik, amikor a megyei önkormányzat sok tekintetben korlátozottan működött. Ez tükröződik az iratanyagból is, mert a mérnöki hivatal elnevezése több alkalommal is változott. 1862-től Császári és Királyi Építészeti Hivatal, majd Állammérnöki, ill. Államépítészeti Hivatal a neve. 1867-től ismét megyei mérnöki hivatalnak nevezték. 1860-ban vezetőjének Bodoky Lajost (Bodoky Henter Mihály fiát, Bodoky Károly testvéröccsét) nevezték ki.

A fond anyaga értékes információkat tartalmaz az ebben az időszakban meginduló nagyszabású útépítési munkálatokról, amelyek során rendbe hozták a megyén áthaladó országos útvonalakat, és megindult az egyéb utak kikövezése is. Számos dokumentum foglalkozik a közmunkák végzésével. Adatok találhatók a megye tulajdonát képező épületek fenntartásáról, javításáról, hidak karbantartásáról, a vízszabályozás munkálatairól. Megtalálható az iratok között a megyei bizottmány számos „kiírt cikke”. Ezek a mérnöki intézkedést igénylő ügyekre vonatkoznak. Az iratok iratjegyzékbe vannak foglalva, évenként újrakezdődő iktatószámokkal. Az eredetileg képződött dokumentumok mintegy negyed része maradt csak fenn az utókorra. A segédletek az 1868–1871. évi iktatókat kivéve hiányoznak, így az iratok jó része egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 264. Békés Vármegye Számvevőszékének iratai 1861–1868. 0,14 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. A fond forrásértékű adatokat tartalmaz a megyei pénztárak és a községek pénzgazdálkodására vonatkozóan. Az iratanyagot az 1861. és 1868. évi számvevőszéki jegyzőkönyvek, az 1868. évi számvevői jelentések és 1864-ből fennmaradt csekély mennyiségű irat (községi költségvetések, különféle pénztárak elszámolásai) alkotják.

BéML IV. 266. Békés Vármegye Bűnfenyítő Törvényszékének iratai 1867–1868. 0,07 ifm.

A fond anyagát alkotó jegyzőkönyvtöredék az alispáni iratok rendezésekor bukkant elő. A törvényszék elnöke az alispán volt, a tanácsban ítélő szerv tagjait négy törvényszéki bíró, a megyei tiszti főügyész és a megyei aljegyző alkotta. A jegyzőkönyv a különböző bűnperekben lefolytatott eljárásokat tartalmazza.

BéML IV. 261. A Békési járás főszolgabírájának iratai 1862–1865. 0,22 ifm.

A rövid életű alkotmányos szolgabíróságok (1860–1861) időszakát a provizórium központilag irányított szolgabíróságai váltották fel. A járások kinevezett vezetői közigazgatási és bíráskodási ügyekben egyaránt eljártak. Ismét feladatuk lett az árva-, gyám- és hagyatéki ügyek intézése. A főszolgabírók tettek javaslatot az alispánnak a községi elöljárók személyére is.

A fond a beadványi jegyzőkönyvek segédleteit, az iktató- és mutatókönyveket tartalmazza.

BéML IV. 262. A Gyulai járás főszolgabírájának iratai 1862–1866. 0,1 ifm.

A gyulai járási szolgabíró működése során keletkezett iktatott iratanyag nem került a levéltár őrizetébe, csak az úgynevezett közigazgatási jegyzőkönyvek (iktatókönyvek) maradtak fenn. Iratanyag hiányában jól használhatók a jegyzőkönyvek tárgybejegyzései.

BéML IV. 272. A Gyulai járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 0,13 ifm.

BéML IV. 401. Békés vármegye főispánjának iratai 1880–1950. 23,2 ifm.
a) Bizalmas iratok 1890–1950. 2,82 ifm.
b) Általános iratok 1880–1950. 17,2 ifm.
c) Békés vármegye „megszállott területeinek főispánja" iratai 1919–1920. 0,14 ifm.
d) Békés vármegye főispánja mint árvízvédelmi kormánybiztos iratai 1925–1928. 0,88 ifm.
e) Békés vármegye főispánja mint közellátásügyi kormánybiztos iratai 1943–1949. 2,16 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Békés vármegye főispáni iratai az 1880–1890 és az 1934–1944 közötti évekből nagyon hiányosak, töredékesen maradt meg az iratanyag. Az utóbbi időszak dokumentumai a II. világháborús események és Gyula város mint megyeszékhely közigazgatási kiürítése következtében szinte teljesen megsemmisültek. Az 1934–1944. évek főispáni intézkedéseiről elsősorban Gyula és Békéscsaba városok polgármestereinek, valamint a főszolgabírók fennmaradt iratanyaga nyújthat tájékoztatást.

a) A fentebb említett iratpusztulás a bizalmas iratokat sem kerülte el. Az 1927–1944. évek dokumentumai hiányoznak. A fennmaradt iratok részben segédkönyvekkel, azok hiánya esetén egyenkénti átnézéssel kutathatók.

b) Az 1890 előtti és az 1934–1944 közötti időszak iratai szinte teljesen hiányoznak. A többi iktató- és mutatókönyvek segítségével kutatható. Ebben az állagban nyert elhelyezést az úgynevezett „kiemelt munkásmozgalmi iratok", valamint az 1945–1949 közötti, iktatószám nélküli vegyes iratok sorozata. Az előbbiek a segédkönyvek, az utóbbiak a részletes raktári jegyzék segítségével kutathatók.

c) Az I. világháborút követő román megszállás iratai vannak. Az iratokhoz iktatókönyv áll rendelkezésre.

d) Árvízvédelmi kormánybiztosi iratok, árvízkár-nyilvántartások találhatók az 1920-as évekből.

e) Közellátási kormánybiztosi iratok 1943-ból töredékesen, 1945–1948-ig folyamatosan maradtak meg. A kutatást iktatókönyvek, valamint 1946–1947-ből mutatókönyvek is segítik. Külön iktatója van a Vörös Hadsereg ellátásával kapcsolatos ügyeknek (1946–1947).

IV. 402. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1949. 13,39 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1949. 6,07 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1872–1897. 6,96 ifm.
c) A Vasúti Bizottság iratai 1899–1906. 0,02 ifm.
d) Az Épület- és Fogházbizottság iratai 1899. 0,02 ifm.
e) A Székházbővítési Bizottság iratai 1901. 0,02 ifm.
f) Az Építkezési Bizottság iratai 1902. 0,02 ifm.
g) A Kórházi Bizottság iratai 1886–1905. 0,14 ifm.
h) A Közegészségügyi Bizottság iratai 1903–1906. 0,02 ifm.
i) A Közművelődési Bizottság iratai 1898–1899. 0,02 ifm.
j) A Földmívesiskolai Bizottság iratai 1903. 0,02 ifm.
k) A Törvényhatósági Ipartanács iratai 1903. 0,04 ifm.
l) A Békés Vármegyei Közkórház-építkezési Bizottság iratai 1899–1906. 0,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. Az a) állagban találhatók a Békés megye történetének legértékesebb forrásai közé tartozó közgyűlési jegyzőkönyvek. A jegyzőkönyvekben történő tájékozódást (hiányoznak: 1894., 1916., 1919., 1925., 1933., 1938., 1939., 1942., 1943., 1944. évek jegyzőkönyvei) a kötetek végén található betűrendes mutatók, valamint az 1891–1896. és az 1898. évekhez készült mutatókönyvek segítik. A segédletek feltüntetik a közgyűlési határozatok számát és a hozzájuk tartozó ügyiratok iktatószámát.

b) A közgyűlési iratok 1898-tól az alispáni fondban találhatók. Így a jegyzőkönyvekben a közgyűlési sorszámok mellett az alispáni iktatószámokat tüntették fel.

A c-l) állagok a törvényhatósági bizottság által kiküldött, de nem állandó jelleggel működő bizottságok iratait őrzik.

BéML IV. 404. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Állandó Bíráló Választmányának iratai 1899–1907. 0,02 ifm.

Az állandó választmány feladatait az 1870. évi XLII. tc., valamint a vármegye szervezési szabályrendelete szabályozta. A 14. és 44. §. értelmében előkészítette a fontosabb megyei ügyeket (többek között a községek zárszámadásait és költségvetési előirányzatait) a közgyűlésekre, indítványozott és javaslatot tett mindazon kérdésekben, amelyeket a törvény előírt számára. Elnöke az alispán, akadályoztatása esetén a törvényhatóság egyik jegyzője volt. Tagjainak számát az elnökön kívül Békés megyében 26 főben állapították meg. Három szakosztályból állt: a közjogi és közigazgatási, a közlekedés és vízszabályozási, valamint a pénzügyi és közgazdasági. A szakosztályok elnökeit és helyettes elnökeit a választmány választotta meg, jegyzőjük a jegyzői tisztség egyik tagja volt. A hozzájuk utalt ügyekben adott véleményeiket először a teljes állandó választmány tárgyalta meg, aztán került a törvényhatósági bizottság elé. Üléseiken az adott témában illetékes vármegyei tisztviselőknek is részt kellett venni. Az állandó választmány javaslatait az illető ügy mellé csatolt jegyzőkönyvi kivonat kíséretében terjesztette a közgyűlés elé. A közjogi és közigazgatási szakosztály feladatát képezte a különféle indítványok, miniszteri rendeletek megtárgyalása, a szabályrendeletek alkotása, a közigazgatási és választó kerületek kijelölése, a községektől a községi törvény értelmében felterjesztett vagy megfellebbezett ügyek másodfokú ellátása, a rendőrségi, községi, közoktatási, árva és ínségi ügyek intézése. A közlekedési és vízszabályozási szakosztályhoz tartoztak a közlekedési és vízrendezési ügyek. A pénzügyi és közgazdasági szakosztály intézte a törzsvagyon szerzését és elidegenítését, a költségvetési előirányzat megállapítását és a zárszámadások vizsgálatát, a tisztviselők a segéd- és kezelőszemélyzet, valamint a vármegyei szolgák fizetésének szabályozását, előkészítette a községi költségvetések és a községi számadások felülvizsgálatát.

A fond anyagát jegyzőkönyvek alkotják, amelyek segédletek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 405. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1898–1939. 0,19 ifm.

A vármegyei központi választmányok az 1848. évi V. tc. értelmében létrehozott bizottságok voltak, amelyek feladatát a képviselő-választások előkészítése képezte. Elnöke az alispán volt, tagjainak száma a vármegye lakosainak számától függött. A választókerületeket az 1870. évi XLII. tc. 25. és 91. §-a alapján jelölték ki. Békés megyében 17 választókerületet alakítottak ki.

BéML IV. 403. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai 1898–1907. 0,04 ifm.

A vármegyei igazoló választmányt az 1870. évi XLII. tc. értelmében a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállítására és évenkénti kiigazítására (évente az adóhivatalok kimutatásai alapján) hozták létre. A legtöbb adót fizetők (virilisek) közül került ki a törvényhatósági bizottság tagságának fele. A másik felét a szavazásra jogosult lakosok a törvényhatósági képviselő választás során választották meg.

A fond anyagát a választmány üléseinek jegyzőkönyvei alkotják.

BéML IV. 406. Békés Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Számonkérő Székének iratai 1899–1904. 0,01 ifm.

A megyei számonkérő széknek mint a megyei közgyűlés által választott bizottságnak az volt a feladata, hogy kísérje figyelemmel a megyei igazgatás ügyvitelét. Ez a gyakorlatban azt jelentette, a bizottságnak kellett ellenőrizni, hogy a különböző megyei hivatalokhoz beérkezett ügyeket elintézték-e az előírt határidőn belül. A számonkérő szék öt tagból állt, elnöke a főispán volt, tagjai pedig a vármegyei főügyész, a vármegyei főjegyző és két számonkérő széki tag. A bizottság üléseit negyedévenként, a vármegyei közgyűlést megelőzően tartotta. A megyei hivatalok, a járási főszolgabírók és a polgármesterek három havonként számszerű kimutatást terjesztettek a számonkérő szék elé, feltüntetve a beérkezett elintézett és elintézetlen ügydarabok számát. Az utóbbi ügyek esetében intézkedtek a minél hamarabbi elintézésről, és erről jelentést kértek.

A fond igen csekély iratanyaga négy rövid jegyzőkönyvet tartalmaz.

BéML IV. 407. Békés vármegye alispánjának iratai 1872–1950 (1951). 163,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1935. 8,36 ifm.
b) Általános iratok 1872–1950. 154,02 ifm.
c) Kihágási iratok 1923–1950 (1951). 0,58 ifm
d) A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Békés vármegye 1898-ban jóváhagyott szabályrendelete értelmében az alispán hatásköre az egyes közigazgatási ágak szerint a következő volt: I. Népességi ügyekben gondoskodott 1895-ig az egyházi anyakönyvek, 1895-től az állami anyakönyvek másodpéldányainak a vármegyei levéltár részére történő beszolgáltatásáról, a törvényesen be nem vett szekták ügyeiről. Engedélyezte a névváltoztatási kérelmeket. Eljárt a honosítási, visszahonosítási és kivándorlási ügyekben; II. Közegészségügy terület felügyelte az 1876. évi XIV. tc. rendelkezéseinek és a közegészségügyi szabályoknak pontos végrehajtását. Állategészségügy területén az 1888. évi VII. tc. és az ugyanezen évi 40000. sz. földművelésügyi rendelet értelmében járt el; III. Halászati ügyekben az 1888. évi XIX. tc., valamint az annak végrehajtására vonatkozó 1889. évi 5000. sz. földművelésügyi rendelet értelmében rendelkezett; IV. Községi ügyekben az 1886. évi XXII. tc. – községi törvény – §-ai szerint intézkedett; V. Rendészeti ügyekben az 1880. évi XXXVII. tc. értelmében kihágási ügyekben másodfokú hatóságként járt el. Véleményezte az útlevél ügyeket. Felügyelte a vármegye területén működő egyesületeket az 1875. évi 1508. Eln. sz. BM rendelet szem előtt tartásával. Szükség esetén rendőri és katonai karhatalmat vehetett igénybe. Kiadta a házaló könyveket az 1875. évi XXIX. tc. alapján. Felügyelte a vásártartási jogokat; VI. Vízrendészeti ügyekben az 1885. évi XXIII. tc. szerint járt el; VII. Közlekedési ügyek területén az 1890. évi I. tc., az ez alapján kiadott miniszteri rendeletek, valamint a vármegyei szabályrendeletek értelmében intézkedett; VIII. Nyomdák alapítása és politikai tartalmú lapok kiadása ügyében az 1848. évi XVIII. tc. szerint intézkedett; IX. Katonai ügyekben az 1889. évi VI. tc. jelölte ki hatáskörét. Az alispán polgári elnöke volt az újoncállító és az állandó sorozó bizottságnak. Intézte a katona elszállásolási és a mozgósítási ügyeket; X. Vadászterületek ügyében az 1883. évi XX. tc. alapján járt el; XI. Adóügyekben az 1883. évi XLIV. tc. által előírtak teljesítését felügyelte; XII. Ipar-és cseléd ügyekben fellebbezés esetén

másodfokú hatóságként működött; XIII. A vármegyei pénzkezelés alispáni ellenőrzése az 1886. évi XXI. tc. alapján történt.

Teendőiről részletesen a vármegyei szabályrendeletek tájékoztatnak. Feladatainak végrehajtásában a központi tisztviselők és a járási főszolgabírók segítették.

Az 1872-től folyamatosan megmaradt iratanyag nagy hiányossága, hogy 1935–1944-ig néhány töredéket kivéve nem maradt fenn. A II. világháború végén a megye menekülő tisztikara magával vitte, és a feltételezések szerint a Dunántúlon megsemmisült. A segédkönyvek egy részét nem szállították el, így azokból tájékozódhat a kutató.

Az a) állag elnöki iratai nagyrészt bizalmas jellegű ügyeket (politikai mozgalmak, szociális intézkedések, személyügyi dokumentumok) tartalmaz. 1872–1895-ig elnöki jegyzőkönyveket vezettek, amelyek az iktatókönyvek szerepét töltötték be. 1881–1895-ig mutatóval is ellátták ezeket. 1896-tól a segédkönyvek hiányosan maradtak fenn, ezért az iratanyag egy része egyenkénti átnézéssel kutatható. A b) állagban a közigazgatósági iratok találhatók, 1872–1934-ig és 1945–1949-ig kevés hiánnyal. Iktató- mutató- és sortári könyvekkel kutathatók. A segédkönyveket kigyűjtött iratok alfabetikus sorba rendezett iratok sorozata követi. Ezeket a raktári jegyzék segítségével lehet áttekinteni.

BéML IV. 408. Békés Vármegye Árvaszékének iratai 1920–1950. 39,5 ifm.
a) A Békési járás árvaszéki iratai 1945–1950. 5,04 ifm.
c) A Gyulai járás árvaszéki iratai 1945–1950. 1,8 ifm.
i) Segédkönyvek és vegyes nyilvántartások 1920–1950. 5 ifm.
j) Vegyes iratok 1920–1950. 0,84 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. Békés vármegye 1896. évi gyámsági és gondnoksági ügyekről szóló szabályrendelete értelmében a megyei árvaszék személyzetét az elnök, három ülnök, egy-egy jegyző, ügyész, számvevő, pénztárnok, ellenőr, könyvvezető, nyilvántartó, iktató, kiadó, levéltárnok, két írnok és megfelelő számú díjnok alkotta. A három ülnököt a törvényhatósági bizottság saját tagjaiból választotta hat évre, az ügyészi teendőket a vármegyei tiszti főügyész látta el. Az árvaszék végrehajtó közegei a járásokban a főszolgabírók, a községekben az elöljáróság tagjai – községi jegyző, közgyám, pénztárnok, ellenőr, gyámügyi esküdt – voltak. Az árvaszéki tanácsüléseken – hetenként legalább kétszer – az elnökön kívül az ülnökök, a jegyzők és az ügyész vettek részt. A legfontosabb árvaszéki ügykörök a következők voltak: atyai hatalomtól történő megfosztás, elhagyatottsági ügyek, gondnokság alá helyezés, gyámi számadások, hagyatéki ügyek, házasságon kívül született gyermekek ügyei, holttányilvánítási ügyek, kiskorúak bűnügyei, kiskorúak házasságkötési ügyei, kölcsönügyek, nagykorúsítási ügyek, örökbefogadási ügyek, szerződések – adásvételi, haszonbérleti, vagyonátruházási – jóváhagyása, tartási ügyek.

A Békés megyei árvaszéki anyag sok hányattatáson ment keresztül, ennek eredményeként az 1944-ig keletkezett jelentős mennyiségű dokumentum jó része elpusztult a II. világháború idején. A maradékot az 1944 után keletkezett iratokhoz csatolták. Az 1945–1950 közötti iratokat az árvaszékek 1950. évi megszűnése után a megyei tanács v.b. igazgatási osztálya a területileg illetékes városi, ill. járási gyámügyi előadóknak adta át megőrzés, valamint az ügyek továbbvitele céljából. A vonatkozó segédkönyvekben az ügyek iktatószámai mellett színes ceruzával jegyezték fel, kinek adták át a kapcsolódó iratokat. A későbbiek folyamán ez az iratanyag levéltári őrizetbe került, és selejtezésen esett át. Az önkényesen szétválasztott iratokat utólag egy fondban egyesítettük, úgy, hogy az úgynevezett járási dokumentumok egy-egy állagot alkotnak. A kutatást az i) állagba sorolt iktató-, mutató- és számsorkönyvek segítik.

BéML IV. 443. Békés vármegye tiszti főorvosának iratai 1895–1950. 0,44 ifm.

A megye főorvosa a törvényhatóság területén a közegészségügy felelőse volt. Feladatkörét az 1870. évi XLII. tc., az 1876. évi XIV. tc. 154., 156. és 162. §-ai, és az ezek végrehajtása tárgyában kiadott miniszteri rendeletek szabályozták. Hatáskörét és feladatait részletesen a vármegyei szabályrendeletek állapították meg. Az 1886. évi XXI. tc. 67. §-a a vármegye központi tisztviselői közé sorolta, akit a főispán a 80. §. értelmében, a törvényhatóság egészségügyi bizottságának véleményét figyelembe véve élethosszíglan nevezett ki. A megyei tiszti főorvos az alispán – mint másodfokú közegészségügyi hatóság – szakközege volt. A későbbiekben az 1908. évi XXXVIII. tc. és az 1929. évi XXX. tc. szabályozta működését. Az 1936. évi IX. tc. kivonta az alispán fennhatósága alól a szakszolgálatot. A törvény szerint a kinevezés és a felügyelet a belügyminiszter jogköre lett. 1945-ben a 90. ME sz. rendelet értelmében a tiszti szolgálat a Népjóléti Minisztérium főhatósága alá került. A tiszti főorvos az 1960/1946. ME sz. rendelet alapján a közegészségügyi bizottság rendes tagja, a szociálpolitikai bizottságnak pedig a 6300/1945. ME sz. rendelet utasítása szerint rendkívüli tanácskozási joggal rendelkező tagja lett. 1948-tól a népjóléti bizottság tagjaként is tevékenykedett (a 3300.- és a 9140/1948. ME sz. rendeletek értelmében). A tiszti főorvos hatásköre kiterjedt a törvényhatóság egész területére. Alárendeltjei a járási tisztiorvosok voltak. Köteles volt évente kétszer, – tavasszal és ősszel –, a megye minden települését felkeresni és tapasztalatairól a főispánnak jelentést tenni. A közigazgatási bizottságnak havonkénti beszámolóval tartozott. Kötelessége volt a kórházak, gyógyintézetek és gyógyszertárak vizsgálata. A népmozgalmi és az egészségügyi viszonyokról adatokat regisztrált, és beterjesztette az alispánnak a himlőoltási kimutatásokkal együtt. Járványok esetén megtette a szükséges intézkedéseket. Szakügyekben utasításokat adott ki a járási orvosoknak. A tanácsrendszer megalakulásával a tiszti főorvosi elnevezést megyei főorvosira változtatták. A megyei főorvos a tanács egészségügyi és népjóléti osztálya keretében irányította az egészségügyi ellátást. A tiszti főorvos tennivalóinak átvételét a tanács által a 196/1950. MT sz. rendelet 1. §-a írta elő.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

Az iratanyag rendkívül hiányos. Jelentős forrásértéke a gyógyszerészekre és gyógyszertárakra vonatkozó iratoknak, valamint a havi egészségügyi jelentéseknek van, amelyek összefoglaló adatokat tartalmaznak a megye közegészségügyi viszonyairól. Az iratok között védőnőkkel és bábákkal kapcsolatos személyi ügyek dokumentumai is találhatók. A fond anyaga segédkönyvek hiányában az iratok egyenkénti átnézésével kutatható.

BéML IV. 409. Békés vármegye mérnökének iratai 1872–1877. 0,16 ifm.

A vármegye mérnökének – aki a megyei tisztikar központi tisztviselői közé tartozott –feladatait és hatáskörét, a megyei szabályrendeletek határozták meg. Felügyelte a megyei utakat, hidakat, átereszeket, a megye tulajdonában lévő épületeket. A karbantartásukhoz, felújításukhoz szükséges költségvetéseket elkészítette, majd az alispánhoz, ill. az építészeti és közmunka küldöttséghez benyújtotta. Állapotrajzokat készített az általa felügyelt műtárgyakról, és azokat folyamatosan kiegészítette. Az építményekről évente leltárt készített, amelyet a számvevőséghez terjesztett be. Árvizek alkalmával műszaki tanácsokat adott a veszélyeztetett településeknek. Folyamatosan figyelemmel kísérte az ármentesítő és szabályozó társulatok tevékenységét. Megvizsgálta a megye területén felállítani szándékozott gőzgépeket, és azokat véleményezte. A közgyűlés vagy az alispán utasítására minden, a megye hatáskörébe tartozó és mérnöki ismereteket igénylő ügyben intézkedett. Az 1877. évi XXV. tc. megszüntette a vármegyei mérnöki hivatalokat, és a megyei önkormányzattól független állami szakhivatalok – államépítészeti hivatalok – felállítását rendelte el.

Irodalom:

Békés vármegye levéltára 1715–1950. Öá.: Kereskényiné Cseh Edit. Gyula, 2008. (Segédletek a Békés Megyei Levéltárból 2.)

A vármegye mérnökének feladatait és hatáskörét, amely a korábbiakhoz képest nem sokat módosult, a megyei szabályrendelet határozta meg. A mérnök a vármegye tisztikarának központi tisztviselői közé tartozott. Békés vármegye 1872. évi szabályrendeletének 13. §-a részletesen taglalta teendőit. Eszerint felügyelte a megyei utakat, hidakat, átereszeket, a megye tulajdonában lévő épületeket. Elkészítette a karbantartásukhoz, felújításukhoz szükséges költségvetéseket, majd benyújtotta az alispánhoz, ill. az építészeti és közmunka küldöttséghez. Állapotrajzokat készített az általa felügyelt műtárgyakról, és azokat folyamatosan kiegészítette. Az építményekről évente leltárt készített, amelyet a számvevőséghez terjesztett be. Árvizek alkalmával műszaki tanácsokat adott a veszélyeztetett településeknek. Folyamatosan figyelemmel kísérte az ármentesítő és szabályozó társulatok tevékenységét. Adott esetben megvizsgálta a megye területén felállítani szándékozott gőzgépeket, és azokat véleményezte. A közgyűlés vagy az alispán utasítására minden, a megye hatáskörébe tartozó és mérnöki ismereteket igénylő ügyben intézkedett. Az 1877. évi XXV. tc. megszüntette a vármegyei mérnöki hivatalokat, és a megyei önkormányzattól független állami szakhivatalok felállítását rendelte el (lásd VI. 401. Gyulai Államépítészeti Hivatal iratai).

A fond Kis Kéry Mihály vármegyei mérnök működése alatt keletkezett iratokat tartalmazza, és sok a megyei közgyűlés jegyzőkönyvéből kiírt, mérnöki hatáskörbe tartozó ügyekkel kapcsolatos cikk. Az iratok jórészét közmunka alkalmazásának, valamint út-, híd- és megyei tulajdont képező községi épületek javításának dokumentumai képezik. Emellett néhány költségvetés és árlejtés is fellelhető közöttük. Az iktatott iratokhoz egy évenként újrakezdődő sorszámozású iktatókönyv kapcsolódik. Figyelmet érdemel Békés vármegye gyulai székházának (ma polgármesteri hivatal) 1876–1877. évi átépítési naplója.

BéML IV. 432. Békés Vármegye Számvevőségének iratai 1928–1942. 0,28 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. A levéltárba bekerült iratanyag szerény töredéke a fondképző egykori teljes anyagának. A rendezés során bizonyos típusú iratokból sorozatokat lehetett képezni: ménvizsgáló bizottság jegyzőkönyvei, békéscsabai gyámpénztári naplók, községi zárszámadási, valamint kölcsöntartozási kimutatások. A sorozatokba nem vonható iratokról darabszintű kimutatás készült. A korabeli segédletek hiánya miatt az iratanyag a részletes raktári jegyzék segítségével kutatható.

BéML IV. 455. Békés vármegye szociális felügyelőjének iratai. 1946–1948. 0,4 ifm.

A szociális felügyelő Békés megye első tisztviselőjének, az alispánnak a szakközege volt. Feladatai közé tartozott a megye szociális viszonyainak figyelemmel kísérése, javaslat tétele azok megjavítására, a megye területén zajló szociális munka és hadigondozás irányítása, a megye szociális munkatervének elkészítése, a törvényhatóság területén működő szociális titkárok irányítása. Előadója volt a törvényhatósági szociálpolitikai tanácsnak, a közigazgatási bizottságnak pedig negyedévenként jelentéstétellel tartozott.

A fond 1946. évi iktatott iratanyagát iktatókönyv segítségével lehet kutatni.

BéML IV. 410. Békés Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1950. 32,44 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1876–1934. 0,36 ifm.
b) Általános iratok 1876–1950. 30,18 ifm.
c) A Gazdasági Albizottság iratai 1918–1948. 1,76 ifm.
d) A Közigazgatási Választmány iratai 1889–1904. 0,14 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az a) állagban ülésjegyzőkönyvek találhatók.

b) Az iratokat 1876–1879, valamint 1903–1934 között kútfős rendszerben kezelték. Az alábbiakban közöljük a kútfőket, amelyek megnevezése tájékoztatást nyújt a bizottság által intézett ügyek tematikájáról. Kútfők 1876–1879: I. Miniszteri rendeletek, köriratok II. Közoktatási ügyek III. Vasútügyek IV. Közmunka ügyek V. Vízépítészeti és vízszabályozási ügyek VI. Vízépítészeti és vízszabályozási ügyek VII. Posta- és távírdai ügyek VIII. Börtön- és igazságügyek IX. Pénzügyek X. Katonaügyek XI. Közegészségügyek XII. Fegyelmi ügyek XIII. Rendőrségi ügyek XIV. Vegyes ügyek. Kútfők 1903–1934: I. Általános közigazgatási ügyek (községi, közegészségügyi, betegápolási) II. Pénzügyek III. Közoktatási ügyek IV. Közgazdasági és iparügyek V. Közúti, közmunka, vasúti, posta és távírda ügyek VI. Vízépítészeti, vízszabályozási és malomügyek VII. Mezőrendőrségi ügyek VIII. Cseléd- és munkásügyek IX. Börtön- és igazságügyek X. Katonaügyek XI. Fegyelmi ügyek XII. Gyámhatósági ügyek XIII. Erdészeti ügyek XIV. Vegyes ügyek. Az iratanyagban történő kutatást iktató-, mutató- és sortári könyvek segítik.

A c) állag a gazdasági albizottság (GALB) iratait tartalmazza, haszonbérletek, szerződések, OFB (Országos Földbirtokrendező Bíróság) működésének dokumentumai. A kutatást iktató- és mutatókönyvek segítik.

A d) állag a közigazgatási választmány iratait őrzi. Az iratok segédkönyvek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 412. A Békési járás főszolgabírájának, 1945-től főjegyzőjének iratai 1872–1950 (1956). 9,4 ifm.
a) Elnöki iratok 1912–1917. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1950 (1956). 7,92 ifm.
c) Iparügyi iratok 1924–1950 (1952). 0,47 ifm.
d) Kihágási iratok 1905–1949. 0,99 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A Békési járás főszolgabírójának fennhatósága alá tartozott Mezőberény nagyközség is.

Az a) állag elnöki iratai egyetlen iktatókönyvből áll.

b) Az iktatott iratanyag hiányosan, az 1912–1929 és az 1945–1949 közötti évekből maradtak fenn. A korábbi évek dokumentumainak témájáról az iktató- és mutatókönyvek (1872-től) tájékoztatnak. Ebben az állagban nyertek elhelyezést az 1877. évi XX. tc. értelmében főszolgabírói hatáskörbe utalt gyám- és gondnoki ügyek megmaradt iratai, gyámoltak nyilvántartásai és haláleset-felvételi jegyzőkönyvek.

A c) állag iparügyi iratai között töredékesen iparengedélyek, iparigazolványok, árusítások engedélyezései találhatók.

A d) állag kihágási irataiban csak iktató- és mutatókönyveket kutathatók.

BéML IV. 413. A Gyomai járás főszolgabírájának, 1945-től főjegyzőjének iratai 1873–1950 (1957). 16,67 ifm.
a) Elnöki és bizalmas iratok 1893–1950. 0,12 ifm.
b) Általános iratok 1873–1949. 11,21 ifm.
c) Kihágási iratok 1902–1947. 0,2 ifm.
d) Hadigondozási iratok 1945–1949. 0,36 ifm.
e) Iparügyek iratai 1945–1950 (1957). 0,34 ifm.
f) Országos választási névjegyzék 1945–1949. 4,44 ifm.

A Gyomai járást 1877-ben hozták létre az addig a Békéscsabai járáshoz tartozó Gyoma és Endrőd községekből és pusztáikból.

Az a) állag elnöki és bizalmas iratok töredékét tartalmazza. Segédkönyvek hiányában egyenkénti átnézéssel kutatható.

b) Az iktatott dokumentumok 1908-tól folyamatosan, de nagyon hiányosan maradtak fenn. A segédkönyvek 1878–1947-ig kutathatók, de az 1930-as évekből hiányosan állnak rendelkezésre.

A c) állagban található kihágási iratok csak segédkönyveket tartalmaznak.

Az d) állag 1945–1949. évi hadigondozási iratokat foglal magában, amelyek segédkönyvek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók.

A e) állag iparügyi irataiban 1945 utáni iparigazolványok és két iparlajstrom nyert elhelyezést.

Az f) állagban a járás többi települése mellett Gyoma országgyűlési választási névjegyzékei is megtalálhatók az 1945–1950 közötti évekből.

BéML IV. 416. A Gyulai járás főszolgabírájának, 1945-től főjegyzőjének iratai 1872–1950. 6,16 ifm.

b) Általános iratok 1872–1950. 5,67 ifm.

A Gyulai járás területéhez tartozott 1946-tól Elek község. Az iktatott iratanyagban történő kutatást iktató- és mutatókönyvek segíti

BéML IV. 457. A Békési járás tisztiorvosának iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 406. Az iratanyag tájékoztatást nyújt a járás egészségügyi helyzetéről és a hadifogságból visszatértek beilleszkedését elősegítő intézkedésekről. A kis terjedelmű fond iktatott iratokból és egy bábanaplóból áll. Segédkönyvek nem maradtak fenn, így a dokumentumok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 414. A Gyomai járás tisztiorvosának iratai 1934–1946. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 406. A Gyomai járás tisztiorvosának iratanyaga rendkívül hiányos, töredékes. Kutatása a korabeli segédletek hiánya miatt egyenkénti átnézéssel lehetséges.

BéML IV. 423. Békés vármegye megyei és községi szabályrendeleteinek gyűjteménye 1874–1948. 1,56 ifm.

A Békés megyei törvényhatósági bizottság többek között szabályrendeletet alkotott a közigazgatási bizottság, a megyei kórház működéséről, a vármegyei tisztviselők nyugdíjazásáról, fegyelmi ügyeiről, napidíjairól, utazási költségeiről, a közegészségügyről, a tűzrendészetről, a kéményseprésről, a házalásról, a temetkezésről, a bérkocsi iparról, a lótenyésztésről, a faiskolákról, az ebtartásról, a pásztorokról, a cselédügyről, a kéjelgésről, a kihágásokról, a húsvizsgálatról és még számos egyéb ügyről. A községek is hasonlóképpen megalkották szabályrendeleteiket a községi élet legkülönbözőbb területeiről.

A fond alfabetikus sorrendben tartalmazza a megye, valamint a községek által megalkotott szabályrendeleteket.

BéML IV. 424. Békés vármegyei egyesületi alapszabályok gyűjteménye (1869) 1872–1944 (1952). 1,92 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. A fond 1184 egyesületi alapszabályt és két egyesületi nyilvántartó könyvet tartalmaz. Az alapszabályok községenként, alfabetikus rendben vannak elhelyezve. A korabeli egyleti élet változatosságát bizonyítja az alapszabályok sokfélesége. Kutathatók az olvasókörök, dalegyletek, temetkezési egyletek, ipartestületek, nőegyletek, különféle izraelita

egyletek, közművelődési körök, sportkörök, sportegyletek, levente egyesületek, önkéntes tűzoltó egyletek, polgári kaszinók, lövészegyletek, kulturális körök, önképző körök, méhész egyletek vöröskereszt egyletek és még számos más civil társulat dokumentumai.

BéML IV. 431. Békés vármegyei országgyűlési képviselő-választói névjegyzékek levéltári gyűjteménye 1938–1950. 15,96 ifm.

Az országgyűlési képviselők számát az 1938. évi XIX. tc. 260 főben állapította meg. 135 képviselő egyéni, 125 képviselő lajstromos választókerületből jutott be a parlamentbe. Minden törvényhatóság – így Békés megye is – egymagában alkotott egy lajstromos választókerületet. Emellett egyéni választókerületekkel is rendelkeztek a megyék. Békés megye területén nyolc egyéni választókerületet alakítottak ki. A megválasztható országgyűlési képviselők számát az illetékes belügyminiszter rendelettel állapította meg. A választókerületeket szavazókörökre osztották fel. Egy-egy szavazókörbe maximum hatszáz választópolgárt lehetett felvenni. Rendszerint egy község alkotott egy szavazókört. A nagyobb választói létszámmal rendelkező települések szavazóköreit a belügyminiszter állapította meg. A második világháborút követően a „Nemzetgyűlési választásokról” címet viselő 1945. évi VIII. tc. szerint Magyarország 16 választókerületének egyike Békés megye, Békéscsaba székhellyel.

A 133 dobozt kitevő iratanyagban Gyula, Almáskamarás, Elek, Gyoma, Mezőberény választói névjegyzékei is szerepelnek. A választói névjegyzékek mellett külön jegyzékek és számlálólapok is kutathatók a fondban.

BéML IV. 426. Békés vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1827–1895. 20,86 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A levéltár őrizetében lévő lapok, füzetek, kötetek a római katolikus, a református, az evangélikus, a görögkeleti román és szerb, izraelita, unitárius, valamint nazarénus egyházaktól származnak. A magyaron kívül latin, német, szlovák, román, cirill betűs szerb nyelven írottak is találhatók köztük. Az anyakönyvi másodpéldányok községenként alfabetikus, azon belül a vallások sorrendjében vannak rendezve. Kutatásukat a részletes raktári jegyzék segíti.

BéML IV. 428. Békés vármegyei alapítványok iratai 1809–1944. 0,12 ifm.

A fond 129 Békés megyei alapítvány alapítási okiratát, ill. az alapítvánnyal kapcsolatos iratokat őrzi. A dokumentumok az alapítók neve szerint alfabetikus sorrendben és eszerint sorszámozottan vannak elhelyezve. A legkorábbi, Vida Imre 1809-ben a gyulai katolikus iskola és templom számára létrehozott alapítványa. Az alapítványt tevők között részben személyek (közöttük a Wenckheim család több tagja), részben a megye települései találhatók. Az iratanyagban történő kutatáshoz jól használható a részletes raktári jegyzék.

BéML IV. 429. A Békés Vármegyei Községi Jegyzői Nyugdíjalap Igazgatóválasztmányának iratai. 1876–1907. 0,28 ifm.

Békés vármegye az 1871. évi XVIII. tc. 67. §-ának értelmében a megyei és községi jegyzők, valamint özvegyeik és árváik számára 1876. január elsejével felállította a nyugdíj- és segélyalapot. A jegyzői nyugdíj- és segélyezési alap a belügyminiszter által jóváhagyott szabályrendelet alapján működött, és a megye törvényhatósági bizottságának fennhatósága alatt állt. Elnöke az alispán volt, rajta kívül nyolc tag alkotta az igazgató választmányt. A választmányt háromévente választották, felerészt törvényhatósági bizottsági tagok közül, felerészt a megye hivatalban lévő jegyzőiből. A nyugdíjalapot a megyei pénztár kezelte. A választmány minden év végén felülvizsgálta a számadásokat, és az eredményről jelentést tett a törvényhatósági bizottságnak.

Az iratanyagot az igazgatóválasztmány jegyzőkönyvei alkotják. Segédlet hiányában kutatásuk egyenkénti átnézéssel lehetséges.

BéML IV. 430. Békés Vármegye Tiszti Nyugdíjintézete Igazgatóválasztmányának iratai 1884–1909. 0,24 ifm.

A Békés vármegye által létesített nyugdíj- és segélyintézet működésének célja, hogy a megyei tisztviselőket, a kezelő- és szolgaszemélyzetet, valamint ezek özvegyeit és árváit meghatározott nyugdíjjárulék ellenében nyugdíjban, özvegyi, valamint árvaellátásban részesítse. Működését a belügyminiszter által 1884. február 13-án, a 9653. III. b. szám alatt jóváhagyott szabályrendelet szabályozta. Ezt később megújították, többek között a törvényhatósági bizottság 1891. február 3-án tartott közgyűlésén. A megyei nyugdíjintézet által kezelt nyugdíjalap felügyeletét a törvényhatósági bizottság nyolc tagból álló igazgató választmánya gyakorolta. Elnöke az alispán volt. A nyugdíjalapot a megyei pénztár kezelte, és a számvevőség ellenőrizte.

A fond a választmányi ülések jegyzőkönyveit tartalmazza. A beadott kérelmek, megkeresések és a határozatok alapján a megyei tisztviselők és alkalmazottak életkörülményeit és kereseti viszonyait lehet áttekinteni. Segédletek hiányában az iratanyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 437. Arad vármegye főispánjának iratai 1920–1923. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Az iratanyag a trianoni békeszerződés értelmében kettészakított Arad vármegye magyarországi területén fennálló, 1920–1923-ig működő törvényhatóság főispánjának dokumentumait tartalmazza. A csonka vármegyét, amelyhez Almáskamarás és Elek is tartozott, 1923-ban a XXV. tc. a Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyékhez csatolta. Az egyesített vármegyék iratanyaga a Csongrád Megyei Levéltárban található.

A fond a főispáni ügyintézés iktatott iratait és két év iktatókönyvét tartalmazza. A segédlet nélküli anyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 440. Arad Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1920–1923. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A fond csekély mennyiségű közgyűlési iratot tartalmaz, amely segédkönyvek hiányában egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 439. Arad Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1920–1923 (1924). 0,72 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. A fond a testület működése során keletkezett iktatott iratokat, ajánlási íveket és választói névjegyzékeket tartalmaz. Segédkönyvek hiányában a dokumentumok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 442. Arad vármegye alispánjának iratai 1919–1923. 3,08 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. A csonka Arad vármegye után maradt legterjedelmesebb irategyüttes elnöki bizalmas iratokat, általános közigazgatási és kihágási iratokat, ezek segédkönyveit, munkásközvetítéssel kapcsolatos iktatókönyvet, valamint útlevélkérelmeket tartalmaz.

BéML IV. 445. Arad Vármegye Árvaszékének iratai (1896) 1920–1923 (1926). 0,23 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A kis mennyiségű iratanyag jegyzőkönyveket, az árvák és a hadigondozottak ügyeinek intézésével kapcsolatos dokumentumokat tartalmaz.

BéML IV. 453. Arad Vármegye Számvevőségének iratai 1920–1923 (1924). 0,07 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. A fond csekély mennyiségű iratanyagát 14 kötet alkotja, mégpedig különböző vármegyei alapok főkönyvei, amelyek segédletek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML IV. 441. Arad Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1920–1923. 0,52 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. A fond a közigazgatási bizottság működése és ügyintézése során keletkezett iktatott iratokat és a kapcsolódó iktató- és mutatókönyveket tartalmazza.

BéML IV. 435. Az Eleki járás főszolgabírájának, 1945-től főjegyzőjének iratai 1922–1946. 1 ifm.

Az Eleki járás az egykori Arad vármegye trianoni békediktátumot követően Magyarországon maradt területét foglalta magában. Központja és egyben 1923-ig a csonka vármegye székhelye Elek nagyközség volt. Az Eleki járás 1945 végéig állt fenn. A következő települések tartoztak hozzá: Almáskamarás, Medgyesbodzás, Medgyesegyháza, Nagykamarás, Pusztaottlaka. 1946-ban Elek a Gyulai járáshoz, a többi település pedig az akkor Csanád megyei Mezőkovácsházi járáshoz került.

A fond iratanyaga hiányos, emellett egy része a korábbi helytelen tárolás következtében gyakorlatilag használhatatlanná vált (összeragadt). Forrásérték szempontjából a közigazgatás területi változásait, a pártviszonyokat és az egyesületek működését dokumentáló iratok jelentősek.

BéML IV. 454. Az Eleki járás tisztiorvosának iratai 1944–1945. 0,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 406. Az Eleki járás tisztiorvosa 1944 végéig Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegye, majd 1945 végéig az újra megszervezett Csanád megye tiszti főorvosának beosztottja volt. A járás egészségügyi felügyeletét ellátó tisztiorvos iratai csak töredékesen kerültek a levéltár őrizetébe. Az iktatott iratok között megyei tiszti főorvosi rendelkezések, orvosi igazolások és a korabeli egészségügyi-szociális állapotokat bemutató dokumentumok találhatók. Segédletek hiányában az anyag egyenkénti átnézéssel kutatható.

BéML IV. 446. Az Eleki járás tűzrendészeti felügyelőjének iratai 1942–1943. 0,12 ifm.

A fond két év iratanyagát tartalmazza. Az évi és negyedévi tűzrendészeti jelentések mellett – tekintettel a háborús körülményekre – légoltalmi tervek és légoltalmi felszerelések kimutatásai is találhatók a dokumentumok között. Iktató- és mutatókönyvek nem maradtak fenn, így az iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

Irodalom:

A Békés Megyei Levéltár leltára. Fondok-állagok-sorozatok. Szerk.: Erdmann Gyula. Gyula, 1986.
Kereskényiné Cseh Edit: Békés vármegye levéltára 1715–1950. Ismertető leltár. Gyula, 2008. (Segédletek 2.)
Egyéb irodalom:
Bálint Ferenc: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc megyei vezető szerveinek működése és irataik a Békés Megyei Levéltárban. In: Békési Élet 1973. 2. sz. 195–205. p.
Bálint Ferenc: Békés megye Védbizottmányának szervezete és működése 1848-ban. In: Levéltári Közlemények 1974. 47–60. p.
Bielek Gábor – Jároli József: Keresztnévadási szokások a gyulai katolikusok körében a XVIII–XIX. században. Gyula, 2004. (Gyulai Füzetek 13.)
Czeglédi Imre: Gyula város utcanevei. Közterületi nevek. 1851–2005. Gyula, 2008.

Csipes Antal: Az árvaszék szervezete, működése és iratai Magyarországon a kapitalizmus korában. In: Levéltári Szemle 1973. 2. sz. 176–188. p.
Erdész Ádám: Válogatás Kóhn Dávid írásaiból. Gyula, 2004. (Gyulai Füzetek 14.)
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Héjja Erika Julianna: Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. Gyula, 2002. (Közlemények Békés megye és környéke történetéből 8.)
Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694–1848). Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 4.)
Jároli József: Adatok a XVIII. századi protestáns anyakönyvek forrásértékéhez (Három Békés megyei község anyakönyvei alapján). In: Levéltári Közlemények 1974. 241–246. p.
Jároli József: Dokumentumok az 1848–49-i forradalom és szabadságharc történetéhez. Gyula, 1995. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 16.)
Jároli József: Olvasókönyv az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Békés megyei történetéhez. Gyula, 1998. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 20.)
Jároli József: A gyulai földész társulatok története (1858–1974). Gyula, 1998. (Gyulai Füzetek 9.)
Szabó Ferenc: Békés megye levéltára (1790 – 1848). In: Levéltári Közlemények 1974. 559–571. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 283–294. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei Levéltár 250 éves történetének fordulópontjai. In: Békési Élet 1982. 3. sz. 275–286. p.
Szabó Ferenc: Békés megyei Levéltár. In: Magyarország levéltárai. Szerk. Balázs Péter Budapest, 1983. 97–105. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és fél évszázad az Alföld történetéből. (Válogatott tanulmányok). (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szerényi Imre: Békés-Csanád-Csongrád egyesített vármegyék közigazgatása II. József korában. In: Békési Élet 1972. 1. sz. 133–143. p.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

GYULA VÁROS LEVÉLTÁRA

BéML V. 121. Németgyula Város Tanácsának iratai 1730–1848 (1854). 2,13 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1737–1848 (1850). 0,16 ifm.
b) Tanácsi iratok 1772–1848. 0,28 ifm.
c) Körrendeletek jegyzőkönyvei 1801–1848 (1849). 0,2 ifm.
d) Úrbéri iratok 1761–1844. 0,14 ifm.
e) Adóügyek iratai 1776–1831 0,14 ifm.
f) Bírói számadások 1753–1848. 0,84 ifm.
g) Ingatlanátírási jegyzőkönyvek 1837–1848 (1854). 0,05 ifm.
h) Szerződések és egyezségek jegyzőkönyve 1801–1848 (1854). 0,04 ifm.
i) Bíráskodási iratok és házassági szerződések 1730–1824. 0,14 ifm.
j) Hagyatéki leltárak és végrendeletek 1748–1837. 0,14 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Gyulára 1723–1725-ben költöztek az első németországi telepesek. Báró Harruckern János György földesúr telepítési akciója az 1723. évi CIII. tc. alapján zajlott le. A város nyugati részét, a Körös két ága által közrefogott szigetet benépesítő német családok háromévi adómentességet kaptak. A szabadalomlevelet 1723. november 14-én írta a földesúr. A német közösség megerősödött, és addig harcolt önállóságáért, mígnem 1734-ben engedélyt kapott az elszakadásra. Önálló közigazgatási szervezetet épített ki, külön bírával és tanáccsal. Megosztották a város határát is az ikerváros, Magyar- és Németgyula között. 1790-ben az addig a vár környékén lakó oláh katonákat Németgyula nyugati részén telepítették le, így kétnemzetiségűvé és vallásúvá vált a város.

A városi tanácsot a bíró, a törvénybíró, a jegyző és 12 esküdt alkotta. 1790 után két esküdtet a görögkeleti vallásúak közül választottak. Az esküdtek egy évig viselték hivatalukat és fizetést kaptak. 1841-től nyolc főre csökkentették számukat, majd ismét kilencre növelték. A város fizetett

tisztviselői voltak: egy-egy orvos, árvagyám és adószedő. Minden év november 1-jén összegyűltek a tekintélyesebb és tehetősebb gazdák és új bírót választottak, aki átvette a bírói pálcát és a pecsétet, és egy helyettest, más néven törvénybírót jelölt ki maga mellé. Az esküdtek közül kerültek ki a külső és belső gazdák, borbírák, malombírák és pusztabírák. Az elöljárók feladatait rendszabály írta elő. Két-két esküdt ügyelt a belső rendre, a tűzi rendszabályokra és az uradalmi parancsok teljesítésére, ill. a robotosok kiállítására. Egy-egy esküdt ellenőrizte az utakat, a mészárszékeket és a kocsmákat, a fuvarok és forspontok kiállítását. A városgazdálkodás felügyelete a bíró és a törvénybíró tiszte volt. Rajtuk kívül csőszök, kocsisok, kisbírók és éjjeliőrök álltak a város szolgálatában.

a) A fond legértékesebb iratanyaga a tanácsi jegyzőkönyvek, amelyeket 1814-ig német nyelven vezettek.

b) Többek között elöljáró-választások, városi gazdálkodás, bérleti szerződések, katonatartás, járványok, tűzrendészet, a két város vitáinak dokumentumai.

c) A főszolgabíró által küldött utasítások és felsőbb rendelkezések mellett a megyei közgyűlés végzései is megtalálhatók az iratanyagban.

d) Ebben úrbéri szerződéseket, összeírásokat, árendálásokat, földszabályozási ügyeket talál a kutató.

e) Az adóösszeírások kutatásához német nyelvismeret szükséges. A forspont jegyzőkönyv 1813-tól magyar nyelvű.

f) A városgazdálkodás legértékesebb dokumentumai.

g) A jegyzőkönyvek a lakosság közötti adás-vételek írásos bizonylatai.

A h) állag a bíró, a törvénybíró, az esküdtek előtt kötött osztályegyezségeket, házassági és egyéb szerződéseket tartalmazza.

Az i) állag jogszolgáltatási iratokat, a j) állag hagyatéki leltárakat és végrendeleteket tartalmaz. Mindkettő kutatásához német nyelvismeret szükséges.

BéML V. 142. Németgyula Város Tanácsának iratai 1848–1857 (1859). 0,43 ifm.
a) Tanácsi iratok 1848–1857. 0,14 ifm.
b) Körrendeletek jegyzőkönyvei 1850–1854 . 0,13 ifm.
c) Közhirdetmények jegyzőkönyve 1857 (–1859). 0,02 ifm.
d) Telekkönyvek 1857 (–1859). 0,06 ifm.
e) Szerződések és egyezségek jegyzőkönyve 1854–1857. 0,06 ifm.
f) Haláleset felvételi jegyzőkönyv 1853. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Németgyulát 1848. május 28-án egyesítették Magyargyulával, de csak néhány napig állt fenn a közös közigazgatás. Az egyesítési kísérlet után tisztújítást tartott a város. Az újonnan megalakult tanácsnak az 1848. évi törvények végrehajtása során számos akadállyal kellett megbirkóznia, mivel a kivitelezés végrehajtására nem születtek részletes szabályzatok. Az úrbéri szolgáltatások megszűntek, de nem intézkedtek pl. a királyi kisebb haszonvételek ügyében. A törvény értelmében a rendezett tanácsú városokban – így mindkét Gyulán – a vásári bíráskodás joga a földesúrtól átkerült a városhoz. Ennek a két város közti – jogok és teherviselés arányában történő – megosztása számos indulatot gerjesztett. A szabadságharc bukása után, az 1849. szeptember 19-i rendelet értelmében, újjászervezték a községi elöljáróságot. A forradalomhoz hű tanácsnak le kellett mondania, helyette az uralkodóhoz lojális városvezetés kapott hatalmat. Az osztrák abszolutizmus is kísérletet tett az ikerváros közigazgatási egyesítésére, de törekvése kudarcba fulladt. Gyula mint megyeszékhely terheit – katonatartás, levélhordás, rabkísérés, előfogatolás – a két város között arányosan szabályozták. Az egyesülés mindkét részről történő szorgalmazása és elfogadása azonban már csak idő kérdése volt. 1851-ben megalakult az első közös szervezet, Gyula Város Árvabizottmánya. Az önkényuralmi Bach-kormány működése

idején számos jelentős – későbbi értékelések szerint mindenképpen előremutató – változás zajlott le Németgyulán is. A közigazgatás és a jogszolgáltatás szétválasztása eredményeképpen megszűnt a város törvénykezési hatásköre. Osztrák mintára új adórendszert vezettek be, elrendelték az ingatlanok pontos telekkönyvezését, új tűzrendészeti, közbiztonsági rendszabályokat léptettek életbe. A városvezetésnek biztosítania kellett az utcák, utak, hidak, vízfolyások és a közvilágítás karbantartását. Ekkorra a két város egyesítését számos indok sürgette, így a közigazgatás működési költségeinek csökkentése, a községi vagyon célszerűbb kezelése, a Körös és egyéb vízfolyások szabályozása, az árvízvédelem, az árva- és iskolaügyek. Az 1850-es évek végére megérett a helyzet az egyesülésre, és egyik város sem emelt különösebb kifogást ellene. 1857 nyarán lezajlottak a tárgyalások, és a megyefőnök augusztus 20-án kinevezte az egyesített Gyula város polgármesterét és új tisztikarát.

Németgyula összlakossága 1852-ben 3558 lelket számlált. Ebből 2242 fő (63,01 %) német, 970 fő (27,26 %) román, 294 fő (8,26 %) magyar és 49 fő (1,38 %) zsidó volt.

Az a) állag tanácsi iratai között fontos dokumentumok találhatók az 1848–1849-es forradalommal és szabadságharccal kapcsolatban (újoncállítások, nemzetőrség ügyének, népfelkelések elrendelésének iratai).

A b) állag körrendeleteket tartalmazó jegyzőkönyveiben található szolgabírói rendeletek, utasítások a korabeli adminisztráció és bürokrácia hű lenyomatai.

A c) állag német nyelvű, gót betűs hirdetőkönyve a közhírré tett felhívásokat, közleményeket tartalmazza.

A d) állag telekkönyvei az 1850-es évek első felében lezajlott ingatlan-nyilvántartási munkálatok eredményeit rögzítik.

Az e) állagban a bíró és az esküdtek előtt megkötött szerződéseket, egyezségeket talál a kutató.

Az f) állagban haláleset-felvételi jegyzőkönyvek találhatók.

BéML V. 151. Gyula Város Képviselő-testületének iratai 1860–1861. 0,03 ifm.

1860. október 20-án I. Ferenc József császár az „Októberi Diplomával” lemondott az abszolutista kormányzásról és helyreállította az alkotmányosságot. Békés megye újonnan kinevezett főispánja, báró Wenckheim Béla, december 10-re népgyűlést hívott össze, amelyen megalakult a megye állandó bizottmánya. Másnap megtartották az első közgyűlést, és megválasztották a megyei tisztikart. December 12-én Gyulát, Békéscsabát, Békést és Szarvast – az 1848-as törvények értelmében – rendezett tanácsú városokká nyilvánították. Gyula városa 1860. december 15-én tartott „képviseleti értekezletén” – miután az 1857-ben kinevezett tanácsot nem ismerték el törvényes elöljáróságnak – a polgármester az elöljáróság tagjaival az 1848. évi népképviselet kezébe tette le hivatalát. Még aznap délután Magyar- és Németgyula 1848. évi tanácsának és képviselő-testületének tagjaival törvényes képviselő-testületi ülést tartottak. A gyűlésen mindkét testület lemondott. Rövid időn belül megtörtént az új elöljáróság és a képviselők megválasztása. A város 1800 választásra jogosult polgára száz tagból álló testületet választott, akiknek nevét 1861. január 30-án ismertették. 1861 őszén az alkotmányos korszak ismét lezárult, így az országgyűlés és a megyei bizottmányok mellett a városi képviselő-testületeket is feloszlatták. A gyulai képviselők szeptember 17-én tartották utolsó közgyűlésüket.

A fond anyaga egyetlen jegyzőkönyvből áll, amely segédletek hiányában átnézéssel kutatható. A kötet 1861. szeptember 23 – november 5-ig tanácsülési jegyzőkönyveket is tartalmaz.

BéML V. 152. Gyula Város Tanácsának iratai (1856) 1857–1872 (1884). 0,52 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyv 1857–1860. 0,04 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1857–1872 (1884). 0,16 ifm.

c) Tulajdon-nyilvántartások és telekkönyvek (1856) 1857–1870. 0,32 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Magyar- és Németgyula 1848-ban megkísérelt egyesítése az abszolutizmus idején zajlott le végérvényesen. 1857. június 15-én a két város tanácsa, néhány tekintélyes polgár, valamint a megyei hatóság képviselői jelenlétében megszületett a megállapodás a két város között. Két hónap múlva a megyefőnök kinevezte az új tisztikart – élén a polgármesterrel –, akik 1857. október 1-jén tették le az esküt. A képviselő-testület feladatkörét ellátó 12 tagú községi választmányt a felsőbb hatóság jelölte ki. 1860 októberében – az Októberi Diploma kiadásával – helyreállt az alkotmányosság. Gyulán december 15-én ült össze az 1848-ban választott képviselő-testület. Az 1857-ben kinevezett tanácsot nem ismerték el törvényes elöljáróságnak, így az letette hivatalát. Megkísérelték visszahívni az 1848. évi tanácsot, de az csak ideiglenesen vállalta a városvezetés feladatait. 1860. december 31-én megszavazták a rendezett tanácsot, és 1861. január 5-én tisztújítást tartottak. A főbíró Kiss Lajos lett, akit már 1848–1849-ben is megválasztottak a főbíró-polgármesteri posztra. A korábbi városvezetéstől átvették a levéltárat, a pénztárakat és a városi vagyont. A január 30-án tartott népgyűlésen száz tagból álló képviselő-testületet választott a város. Miután a Helytartótanács Gyula város rendezését – az 1861. július 10-én kelt rendeletével – a megye hatáskörébe utalta, a megyei bizottmány augusztus 5-én elrendelte a városi tanács tisztviselőinek – élén a polgármesterrel – újraválasztását. Az új tanács – Huszka József polgárnagy, Kiss Lajos főbíró és Knaifel János főjegyző vezetésével – október 5-én tartotta első ülését. A rövid ideig tartó alkotmányos korszak 1861 őszén véget ért, a városi képviselő-testületet – az országgyűléshez és a megyei bizottmányokhoz hasonlóan – feloszlatták. 1864-ben a felsőbb hatóságok megszüntették a rendezett tanácsot – amely ellen többször indult a város lakói részéről is támadás –, és április 1-től szolgabírói fennhatóság alatt álló községi elöljáróságot neveztek ki. A rendezett tanács megszüntetésével egy időben Németgyula sikertelen kísérletet tett a Magyargyulától történő elszakadásra. Az 1860-as évek második felében, az alkotmányosság ismételt helyreállítása után folytatódott a küzdelem a rendezett tanácsi státusz visszaszerzéséért, de végleges megoldást csak a kiegyezést követő időszak eseményei hoztak.

Az a) állag tanácsülési jegyzőkönyvei és a b) állag közigazgatási iratai az 1857-ben egyesült Magyar- és Németgyula újonnan kialakított, egységes tanácsa működésének dokumentumai. A c) állag tulajdon-nyilvántartási iratai elsősorban telekkönyveket jelentenek.

BéML V. 154. Gyula Város Árvabizottmányának iratai (1854) 1857–1859. 0,14 ifm.

Lásd: BFL V. 43. Az abszolutizmus időszakában működő árvabizottmányok megalakítását a Cs. Kir. Igazságügyi Minisztérium 1851. december 9-én kelt rendelete írta elő. Az árvabizottmány a városi közgyám jogutódja volt, és elsőfokú hatóságként működött. Megalakítása a királyi járásbíróság hatáskörébe tartozott, amely egy járásbíró személyében elnökét is delegálta. A bizottmány testületi formában intézte az árvák és gondnokoltak vagyoni ügyeit, és ellenőrizte a számadásokat.

Az iratanyag évenként újrakezdődő sorszámos határozatokat tartalmazó füzetekből áll. Segédlete nincs, ezért szálankénti átnézéssel kutatható.

BéML V. 153. Gyula Város Szépészeti és Építészeti Szakosztályának iratai 1868–187. 0,02 ifm.

1868. május 2-án tartotta meg első bizottsági ülését a 14 tagot számláló szépészeti és építkezési szakosztály, Bodoky Károly vármegyei mérnök elnökletével. A jegyzőkönyv vezetését és a vármegyének küldött jelentések összeállítását Ujfalussy Gyula városi mérnökre bízták. A szakosztály hetente ülésezett az elnök vagy a korelnök vezetésével. Feladatai közé tartozott a magán- és középítkezések, telekrendezések, járda- és útépítések, javítások, köztisztasági, vízelvezetési, Élővíz-csatorna ügyek felügyelete. Véleményt mondtak, ill. bizottsággal

vizsgáltatták meg a városképbe nem illő építészeti terveket. Már a második ülésen határozatot hoztak az utcanév-táblák ügyében. A házak falára felírt utcanevek jórészt lekoptak, olvashatatlanná váltak, ezért fa-, vagy pléhtáblák elhelyezését javasolták. A szakosztály megalakulása után nyolctagú szakosztálybizottságot jelöltek ki. A bizottság feladata a város már meglévő, de hiányos építészeti alapszabályának átdolgozása, a képviselő-testülethez és a felsőbb hatóságokhoz történő eljuttatása volt.

A fond egyetlen jegyzőkönyvből áll, amely két év üléseinek anyagát tartalmazza. A napirendi pontok számozását ülésenként újrakezdték. A jegyzőkönyv forrásértéke várostörténeti szempontból jelentős, mivel a település arculatának alakulása, a korabeli infrastruktúra állapota, fejlődése követhető nyomon a segítségével.

BéML V. 171. Gyula Város Képviselő-testületének iratai 1873–1950. 1,47 ifm.

A képviselőtestület az önkormányzatiságot képviselte a város életében, vagyis szabályrendeleteket alkotott, kérelmezési és levelezési joggal rendelkezett a felsőbb hatóságok felé, új hivatalokat létesített és szüntetett meg, adót állapított meg és törölt el, a városi vagyon adásában-vevésében határozott, a tisztviselők díjazásáról döntött, felügyelt az árvaügyekre, az árvapénzek kezelésére, az óvodákra, községi iskolákra, alapítványokra, a tisztikar munkájára. Munkájukat véleményező, javaslattevő szereppel bíró pénzügyi, építési, közművelődési, közegészségügyi szakosztályok, bizottságok segítették.

Az 1857-ben Gyula város néven egyesült Magyar- és Németgyula németajkú lakossága 1910-ben 1581 főt (6,61%), 1941-ben 303 főt (1,2%) tett ki.

Gyula rendezett tanácsú város új képviselő-testülete 1873. június 5-én alakult meg. Mivel az 1870-es népszámlálás szerint az összlakosság 18 495 főt tett ki, a város 184 képviselő megválasztására volt jogosult, de lehetőség adódott a 200 fős testület létrehozására, amellyel élt is 1929-ig. 1918–1919-ben a képviselő-testületek helyét átmenetileg nemzeti, majd néptanácsok vették át. Gyulán az 1918. november 3-án alakult nemzeti tanács az 1919. évi VIII. néptörvény értelmében február 27-én feloszlott, és március 4-én megalakult a Gyulai Néptanács. A proletárdiktatúra bukását a román megszállás követte, amely Gyulán 1920 áprilisáig tartott. A megszállás utáni első közgyűlés július 3-án zajlott le. Az 1929. évi XXX. – a közigazgatás rendezéséről szóló – tc. értelmében Gyula város szabályrendelete 120 főben állapította meg a testület létszámát, 60 virilis és 60 választott képviselő személyében. A megyei törvényhatóság ezt nem fogadta el, és 80 fős testületet javasolt. A belügyminiszter 87 825/1929. IV. sz. rendelete ezt jóvá is hagyta.

Az 1873. évi városi szabályrendelet értelmében a testület minden második hónap első hétfőjén tartotta nyilvános ülését a polgármester elnökletével. Sokrétű feladatának ellátására, valamint az ülések közti folyamatos munka biztosítására szakosztályokat – gazdasági, pénzügyi és háztartási, jogi, építészeti, közrendészeti, nevelésügyi – választott. Tagokat delegált a községi iskolaszékbe, az ipartanodai és a közegészségügyi bizottságba, valamint az árvaszékbe. Az 1910. évi városi szabályrendelet megszüntette a szakosztályokat. Az ügyek előkészítésével és testület elé vitelével az állandó választmányt és a bizottságokat – egészségügyi, faiskola felügyelői, iparostanonc-iskolai, mezőgazdasági – bízta meg. Rendes közgyűlést évente kétszer tartott a testület, április második és október első felében. Rendkívüli közgyűlést az 1886. évi XXII. tc. 56. §-a szerint akkor kellett tartani, ha azt a polgármester, a képviselő-testület vagy tagjainak legalább negyedrésze szükségesnek tartotta, vagy a felettes hatóság elrendelte. (Az 1891–1903-ig terjedő időszakban általában évi két rendes és tíz-húsz rendkívüli közgyűlést tartottak.)

A II. világháború végén, 1944 őszén – a szovjet hadsereg egységei október 6-án foglalták el a várost – a helyi közigazgatás vezetői és alkalmazottai közül sokan elmenekültek, így az itt maradt, megfelelő szakképzettséggel rendelkező tisztviselőkből kellett újjászervezni az ideiglenes városvezetést, amelyet a képviselő-testület hatáskörét átvevő, ún. közigazgatási tanács irányított. Az 1944. október 24-én megalakult 36 tagú testületbe – ezt a megye közigazgatási főnökének

403/1944. sz. rendelete hívta életre – a gyulai kommunista párt, a kisgazdapárt és a polgári párt egyaránt 12–12 tagot delegált. A kéthetente ülésező közigazgatási tanácsot a megbízott polgármester irányította. Az üléseken az ügyosztályok vezetői, valamint a városi főjegyző vettek részt. Állandó vitatéma volt a városi közellátás, a szovjet hadsereg részére végzett közmunka és a közigazgatás kérdése. Az 1945. január 14-én tartott rendkívüli közgyűlésen a közigazgatási tanács képviselő-testületté alakult. Határozat született, hogy a Nemzeti Parasztpárt 12 képviselőjének is helyet kell biztosítani a testületben. Döntöttek arról is, hogy a városi vezető tisztviselők választása csak az igazoltatások után történhet meg, mivel a politikai megbízhatóság alapvető követelmény volt a közigazgatásban dolgozóknál.

Békés megye 1944. december 8-án alkotott szabályrendeletet a közalkalmazottak igazolására. A központi, a városi és a járási igazoló bizottságokat ennek értelmében szervezték meg a megyében december 10. után. Az igazoló bizottságok tagjainak kiválasztásában a nemzeti bizottság játszott döntő szerepet.

Az 1945. január 26-án tartott rendkívüli gyűlésen az ideiglenes városi képviselő-testület létszámát 60 főben állapították meg, kiegészítve a 48 fős testületet a gyulai szakszervezetek 12 tagú delegációjával. A képviselő-testületnek hivatalból tagja volt és szavazati joggal rendelkezett a város polgármestere és főjegyzője. Csak megjelenési és hozzászólási joga volt a városi szakelőadóknak. Ezen az ülésen újjá-, ill. megszervezték a testület bizottságait, amelyek a következők voltak: állandó választmány, árvízvédelmi bizottság, földreform előkészítő bizottság, igazoló választmány, iskolafelügyelő bizottság, közellátási bizottság, legelők karbantartására felügyelő bizottság, munkásjóléti bizottság, nyugdíjbizottmány, óvodafelügyelő bizottság. A bizottságok elnöke a polgármester, távolmaradása esetén a főjegyző volt. Tagjait részben választották, részben hivatalból helyet foglalók tették ki, akik közül szavazati joggal csak az előbbiek bírtak. 1945. április 19-én megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1030/1945. ME sz. rendelete a közigazgatás rendezéséről, amely kapcsolódott a korábbi, 14/1945. ME sz. rendelethez. Az 1945. június 18-án tartott képviselő-testületi ülésen megállapították, hogy Gyulán már hatályba lépése előtt, ezen rendelet szellemében, megtörtént az átalakítás. A képviselő-testület 64 választott képviselőből állt – MKP, NPP, SZDP, FKGP, szabad szakszervezetek 11–11, Polgári Demokrata Párt kilenc fő –, valamint hivatalból tagjai voltak: polgármester, főjegyző, tanácsnok, I. o. aljegyző, II. o. aljegyző, I. o. fogalmazó, ügyész, adóhivatali főnök, műszaki tanácsos, számvevőségi főnök, városi orvosok, tűzoltóparancsnok. Az 1948. október 19-én tartott rendkívüli közgyűlésen döntés született a képviselő-testület átszervezéséről. Gyula Város Nemzeti Bizottsága a 148/1948. sz. határozatával (jogalapja a 1030/1945. ME sz. rendelet 2. §-a volt), elrendelte, hogy a Magyar Dolgozók Pártját 36, a szakszervezeteket 11, a Független Kisgazdapártot 10 és a Nemzeti Parasztpártot 8 képviselő-testületi hely illeti meg. A hivatal 23 főt delegált, akik közül a kinevezett tisztviselőket csak felszólalási és tanácskozási jog illette meg. A korábbi tíz bizottság helyett csak öt alakult meg: állandó választmány, igazoló választmány, legelő karbantartásra felügyelő bizottság, nyugdíjbizottság, tűzrendészeti bizottság. A képviselő-testület átalakítását azzal indokolták, hogy a két baloldali párt – MKP, SZDP – egyesüléséből keletkezett Magyar Dolgozók Pártja döntő szerephez jutott az ország gazdasági, kulturális és politikai életének irányításában, ezért helyileg is érvényesülnie kell irányító szerepének, és ezt a város képviselő-testületének összetételében kifejezésre kell juttatni. Az átszervezést követően lemondott Dallos Ferenc, az 1945 óta hivatalban lévő polgármester. A demokrácia sorvadásával egyre jelentéktelenebbé vált a képviselő-testület, fokozatosan csökkent az ülések és a tárgyalt ügyek száma is. A város szervezési szabályrendelete értelmében évente két rendes ülést tartottak, egyet tavasszal és egyet ősszel. A rendkívüli ülések száma az igényektől függött. Míg 1945-ben tíz rendkívüli ülést hívtak össze, 1946-ban nyolcat, 1949-ben csak négyet. 1945-ben megvitattak 131 ügyet, 1946-ban 113-at, 1948-ban 84-et, 1949-ben már csak 73-at. 1950-ben megtörtént a tanácsrendszer bevezetése. A gyulai képviselő-testület utolsó rendkívüli ülését 1950. július 28-án tartotta. Ezt követően augusztus 15-én lezajlott Gyula Város Tanácsa Végrehajtó Bizottságának

első ülése, amelyen ismertették a bizottság működését, határozatot hoztak a tanácsi munkaterv kidolgozására. Az augusztus 25-i ülésen megszervezték az egyes tanácsi osztályokat.

A fond anyaga a képviselő-testület jegyzőkönyveit tartalmazza 1873–1950-ig. Az 1949–1950 közötti évek kivételével valamennyihez készült név- és tárgymutató. A közgyűlés tárgyait évente újrakezdődő számozással látták el, és minden esetben feltüntették a kapcsolódó iratok iktatószámát.

BéML V. 172. Gyula Város Tanácsának iratai (1761) 1872–1928. 24,1 ifm.

A városok és a községek bármennyire is különböztek egymástól formailag, külsőben és adottságaikban, a polgári törvény mégis egyként kezelte a két alapvető településformát. Az 1871. évi XVIII. és az 1876. évi V. tc. helyébe lépő 1886. évi XXII. tc. szerint tehát községként értelmezendő a rendezett tanácsú város is. A rendezett tanácsú város mint a magyar közigazgatás egyik várostípusa a vármegye joghatósága alatt állt. A város jogosult belügyeiben önállóan határozni, statútumokat alkotni. A városi vagyon fölötti rendelkezési jog is megillette. A törvény értelmében gondoskodnia kellett az iskolákról, az utakról, a tűzrendőrségről, a közrendről, a szegényekről. A rendészeti hatáskör vonatkozott még a piaci, a vásári, a mezei, a hegyi, az építészeti és a közegészségi rendőrségre. Az adó kivetése és behajtása a város szervezett adóhivatala útján történt. A hatásköri teendőket, a kötelezettségeket gyarapította a községi bíráskodás, az anyakönyvek vezetése, a cselédügyekben való eljárás, vagyis a jogkör lefedte, érintette a városi élet szinte minden területét. A város a törvényben körülhatárolt közigazgatási teendőket szervezetén keresztül a tisztviselői kar révén gyakorolta, ennek módját a helyi szervezeti és működési szabályzatban is rögzítették. Ebben szabályozták a képviselőtestület, az elöljáróság, a tanács összetételét, a hivatalnokok és egyéb alkalmazottak létszámát, valamint tennivalóit. A tanács elsőfokú közigazgatási hatóságként intézkedett. Tagjai a polgármester, a főjegyző, a tanácsnokok, a rendőrkapitány, a főügyész, az orvos. A törvény a rendezett tanácsú város elöljáróinak a polgármestert, a rendőrkapitányt, a tanácsnokokat, a főjegyzőt, a rendes fizetéses jegyzőket és ügyészeket, a főügyészt, az árvaszéki ülnököket, a pénztárnokot, a számvevőt, az ellenőrt, a közgyámot, a levéltárnokot, az orvost, a mérnököt, a községi erdőtisztet nevezte meg, de a helyi igényekhez igazítva egyéb alkalmazottak alkalmazását is lehetővé tette.

A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. tc. 37. §-a szerint a rendezett tanácsú városok a továbbiakban a „megyei város” név viselésére lettek jogosultak. A névváltozás mellett egyéb módosításokat is előírt a törvény. Többek között a megyei jogú város önkormányzatának létszáma minimum 60 és maximum 120 fő lehetett. A város képviselőtestületének számát továbbra is a helyi szervezeti és működési szabályzat állapította meg úgy, hogy minden 400 lakosra esett egy képviselőtestületi tag. Az új státus elnyerését követően mindenütt újjá kellett alakítani a képviselőtestületet. Ők választották meg tíz évre a polgármestert, a többi tisztviselőt pedig életük végéig tartó hivatalviseléssel titkos szavazás útján. A legnagyobb változást a városi tanács megszüntetése jelentette. Ami a rendezett tanácsú városi tanács hatáskörébe tartozott, az mostantól a polgármester hatáskörébe ment át. A polgármester a hatáskörébe utalt ügyek intézését rábízhatta a főjegyzőre és az egyes tanácsnokokra. A városi hivatal szervezetének felépítésében, a hatáskör meghatározásában, az illetékesség körülírásában és a tisztviselők feladatkörében továbbra is az 1886. évi közigazgatási törvény – XXII. tc. – és a képviselőtestület által jóváhagyott szervezeti és működési szabályzat volt az irányadó.

Irodalom:

Cserna Anna: A város hivatala (1905–1929). In: Szekszárd a XX. század első évtizedeiben. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2005. 138–143. p.
Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.
Csizmadia Andor – Kovács Kálmán – Asztalos László: Magyar állam- és jogtörténet. Budapest, 1995.
Eperjessy Kálmán: Városaink múltja és jelene. Budapest, 1971.
Magyary Zoltán: Magyar közigazgatás. Budapest, 1942.

Mezőváros – kisváros: a Hajnal István Kör keszthelyi konferenciája, 1990. június 23–25. Szerk.: Mikó Zsuzsa. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – polgári társadalom. 4.)
Meznerics Iván – Torday Lajos: A magyar közigazgatás szervei 1867–1937. Budapest, 1937.
Ódor Imre: Nemesi mezővárosok a Dél-Dunántúlon. Debrecen, 1995. (Rendi társadalom –Polgári társadalom 4.) 99–104. p.
Pálmány Béla: Szempontok a magyarországi mezővárosok típusaihoz az úrbérrendezéstől a jobbágyfelszabadítás befejezéséig (1767–1870) Debrecen, 1995. (Rendi társadalom – Polgári társadalom 4.) 5–47. p.
Pallas Nagy Lexikon 11. köt. Budapest, 1895.
Glósz József: Községek, mezővárosok fondtörténete. (Tolna Megyei Levéltár, Kézirat). Szekszárd, 1980.

Gyula mezőváros az 1871. évi XVIII. tc. 135. §-a alapján, a belügyminiszter 11 352/1872. sz. engedélyével – véglegesen – rendezett tanácsot szervezett. Bár a város polgáraiban többször felvetődött a nagyobb költségekkel járó rendezett tanács megszüntetésének és az „olcsóbb" nagyközségi szervezet visszaállításának igénye – 1885-ben Gerlein Mihály és hat társa nyújtott be a törvényhatósághoz ez ügyben kérelmet –, a belügyminisztériumig eljutó csatározások az 1880-as évek végére elcsitultak, s a rendezett tanács ügye végleg nyugvópontra jutott. Gyula város 1873. évi szervezési szabályrendelete kimondta, hogy a tanácsnak minden héten legalább egyszer (1910-től kétszer) ülést kell tartania. A határozathozatalhoz az elnökön kívül legalább hat szavazatképes tag jelenléte szükséges. Az 1910. évi szabályrendelet szerint szavazati joga volt a következő tanácstagoknak: polgármester, főjegyző, főügyész, rendőrfőkapitány, közigazgatási, építészeti, adóügyi, községi, bírói, gazdasági, tizedbeli tanácsnokok és a városi orvosok. A tanács feladatkörébe tartozott: véleményezés minden olyan ügyben, amelyet a közgyűlés átutalt, a közgyűlés elé kerülő ügyek előkészítése, költségelőirányzatok átvizsgálása, határozathozatal minden olyan ügyben, amely nincs a polgármesterhez vagy egyes tisztviselőkhöz utalva, a befolyt jövedelmek és a pénztárak ellenőrzése, felsőbb rendeletek, képviselő-testületi és saját tanácsi határozatainak végrehajtása, eljárás – mint elsőfokú hatóság – iparügyekben, építészeti és letelepedési engedélyek kiadása.

Az iratanyagban a város fél évszázados történetének – a kiegyezéskori gazdasági fejlődés, a 19–20. század fordulójának városfejlesztése, az I. világháború, az 1918–1919-es időszak forradalmainak és a proletárdiktatúrának, az 1920-as évek konszolidációs időszakának – jelentős dokumentumai találhatók. Az 1893-tól iktató- és mutatókönyvek segítségével kutatható fond többek között a városi gimnázium, a városháza építésének iratait, erdélyi menekültek és hadigondozottak ügyeit, az Országos Földbirtokrendező Bíróság dokumentumait is őrzi. Építési engedély kérelmek mellé csatolt tervrajzok is szép számmal találhatók benne. Értékes az 1880. évből fennmaradt népszámlálási jegyzőkönyv két kötete, amely házszámozási sorrendben tartalmazza a teljes városi lakosságot (életkor, foglalkozás, vallás feltüntetésével). Hasonlóan becses dokumentum az a mutatókönyv, amely az 1761–1916-között keletkezett fontosabb iratokról készült.

BéML V. 173. Gyula város polgármesterének iratai 1882–1950. 33,5 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945–1950. 0,02 ifm.
b) Elnöki iratok 1888–1930. 1,36 ifm.
c) Elnöki és bizalmas iratok 1910–1950. 0,12 ifm.
d) Közigazgatási iratok 1929–1950. 27,88 ifm.
e) Hadigondozási iratok 1924–1947. 1,4 ifm.
f) Hagyatéki iratok 1934–1947. 0,36 ifm.
g) Vegyes nyilvántartások 1882–1949. 0,18 ifm.
h) Munkakönyvek 1900–1950. 2,18 ifm.

Az 1870. évi XLII. tc. a polgármestert a város első számú tisztviselőjévé tette. Gyula rendezett tanácsú város 1873. évi szabályrendelete – amelyet az 1871. évi községi törvény – XVIII. tc. – alapján állítottak össze – a következőképpen határozta meg hatáskörét: elnöke a városi tanácsnak, a képviselő-testületnek, az árvaszéknek, vezeti ezek tanácskozásait. Felügyel a törvények, a felsőbb – főispáni, alispáni – utasítások, valamint a városi szabályrendeletek betartására. Mint a

közigazgatás vezetője, eljár az adó-, ipar- és katonai ügyekben, újoncozás és általában minden olyan esetben, amelyet a törvény, a felsőbb hatóság, a városi közgyűlés vagy a tanács előír számára. Őrzi a város pecsétjét, azzal okmányokat hitelesít. Ellenőrzi a községi vagyont, a pénztárakat. Felügyel a községi rendre, a közbiztonságra, az iskola-, egészség- és szegényügyre, a községi utakra és közlekedési eszközökre. Peres és peren kívüli ügyekben a hatóságok előtt képviseli a várost. Ellenőrzi az állami, megyei és városi adók pontos behajtását. Elősegíti a himlőoltás elvégzését. Felfogadja és adott esetben elbocsátja a városi szolgaszemélyzetet. Mint az árvaszék elnöke, felügyel az árvaügyek lelkiismeretes kezelésére. A közigazgatási feladatok szaporodásával tovább bővült a feladatköre. A város 1910. évi szervezési szabályrendelete részletesen rögzítette ezeket: elnöki feladatot lát el az állandó és központi választmánynál, valamint a képviselő-testület által választott bizottságoknál. Kitűzi a rendes és rendkívüli, a választmányi és a tanácsülések határidejét. A városi pénztárakat a főügyész a számvevők és egy jegyző jelenlétében negyedévenként megvizsgálja. Adott esetben fegyelmi vizsgálatot indít és ítélkezik. Elrendeli a tan- és kisdedóvásra kötelezett gyermekek összeírását. Engedélyt ad – a színügyi bizottság véleményének meghallgatásával – színházi előadások tartására, kirendeli a beteg, vagy szabadságon lévő tisztviselők helyetteseit. Kijelöli – az 1883. évi XX. tc. 2. §-a alapján – az önálló vadászterületeket. Utalványozza és a számvevőség által nyilvántartja a közgyűlés vagy a tanács döntései értelmében jóváhagyott szerződések kiadásait. A költségvetésben megállapított tételek utalványozását engedélyezi. A polgármester minden év első közgyűlésére jelentést állított össze a város előző évi gazdasági- és pénzügyeiről, a különféle alapokról és alapítványokról, a hivatal ügymenetéről, az általa tett intézkedésekről és az előfordult jelentősebb eseményekről. Ezek a jelentések a polgármesteri, ill. tanácsi iratanyagban találhatók meg, egy részük pedig nyomtatásban is megjelent (1891–1903).

Az 1929. évi, a közigazgatás rendezéséről szóló XXX. tc. megszüntette a rendezett tanácsú városi szervezetet, helyette megyei városi szervezetet írt elő. A törvény 44. §-a kimondta, hogy azokban az ügyekben, amelyek addig a tanács hatáskörébe tartoztak, a polgármester egyéni hatóságként határoz és intézkedik. Feladatait a főjegyző és a városi tanácsnokok segítségével látja el. A II. világháborút követően a 14/1945. ME sz. rendelet intézkedett a közigazgatás újraszervezéséről. Eszerint a háború utáni rendkívüli helyzetben az ideiglenes kormány csak fokozatosan tudta az államszervezetet helyreállítani, így a helyi önkormányzatoknak önállóan és a maguk erejéből kellett gondoskodni az igazgatási szervek létrehozásáról és működésük biztosításáról. Az 1030/1945. ME sz. rendelet részletesen intézkedett a közigazgatás megszervezéséről. 1. §-a szerint minden megyei városban meg kell alakítani a képviselő-testületet, amely megválasztja az önkormányzati tisztviselőket az 1938. szeptember 1-jén fennállt rendelkezések szerint (az 1886. évi XXII. tc. és az 1929. évi XXX. tc. alapján). A rendelet kimondta, hogy a törvényhatósági és megyei jogú városokban újra fel kell állítani a tanácsokat. Ezek hatásköre minden olyan ügyben helyreáll, amelyet az 1929. évi XXX. tc. 44. §-a a polgármester hatáskörébe utalt. A városi tanács a polgármester tanácsadó testülete, a városi közigazgatás végrehajtó közege és egyben önálló közigazgatási hatóság is minden olyan ügyben, amit a törvények és szabályrendeletek első vagy másodfokon hatáskörébe utalnak. Gyulán 1945. november 10-én, a polgármester 15 722/1945. sz. határozatával alakult meg a városi tanács, amely hetente tartotta üléseit.

A polgármesteri hivatalhoz érkező iratok iktatása az 5500/1929. ME sz. rendelet 15–30. §-a alapján történt. A helyi ügykezelési szabályrendeletet 24 220/1929. sz. alatt adta ki Gyula városa. Az általános vagy városi iktatóhoz tartoztak az ipari, illetőségi, állampolgársági, kórházi, iskolai, városgazdálkodási, építési, pénz- és adóügyek. Az iktató hivatalnok vezette az elnöki iratok iktatókönyvét is. A bizalmas iratok iktatása a polgármester vagy helyettesének feladata volt. Külön iktatóval rendelkezett a városi árvaszék, a községi bíróság és a községi büntetőbíróság. 1929-től alapszámos iktatást vezettek be a közigazgatási iratok iktatására, így az iktató- és mutatókönyvek mellett sortárkönyveket is vezettek.

Az a) állag az 1945–1950 között keletkezett tanácsülési jegyzőkönyveket tartalmazza. A jegyzőkönyvek a jelenlévők névsorán kívül a tárgyalt ügyek iktatószámát tartalmazzák. Segédlete nincs.

A b) állag elnöki iratait iktatókönyvek segítségével lehet kutatni. Mutatókönyvből egy maradt meg.

A c) állag elnöki bizalmas iratai segédkönyvek hiányában átnézéssel kutathatók.

A d) állag közigazgatási iratai a város vezetésének, az ipari, a kereskedelmi, a kulturális, a sport, az oktatási, a szegénygondozási, a szociális és az egyesületi ügyek dokumentumait tartalmazzák. Itt nyertek elhelyezést a német származásúak munkaszolgálati (malenkij robot) és kitelepítési ügyeinek iratai is.

Az e) állagban az I. és a II. világháborúhoz kapcsolódó katonai családi segély és hadigondozási ügyek iratai találhatók. A segélytörzskönyv, segélykérelmek és segélyben részesültek mutatókönyvei is fennmaradtak.

Az f) állag hagyatéki iratai leltárakat és jegyzőkönyveket tartalmaznak.

A g) állag vegyes nyilvántartásai között a városba betelepültek (1882–1944) névsora, iparosokkal, kereskedőkkel, idegen állampolgárokkal, munkaidővel kapcsolatos ügyek iratai találhatók meg.

A h) állag cselédkönyveket, munkakönyveket, munkásigazolványokat őriz.

BéML V. 180. Gyula Város Árvaszékének iratai 1873–1950. 10,27 ifm.

Az árvaszék elnöke a polgármester, további tagok a szavazati jogot gyakorló tanácsnokok, a főjegyző és aljegyző mint ülnökök, a szavazati jog nélküliek pedig az árvaszéki jegyzők és a főügyész voltak. Az árvaszék feladata a kiskorú árvák, valamint a gondnokság alatt állók érdekvédelme volt. A gyámügyi tennivalókat mint elsőfokú hatóság intézte. Az 1871. évi XVIII. tc. 24. §-a kimondta, hogy a rendezett tanácsú városok árva- és gyámhatósági jogát az elnöki jogkörrel rendelkező polgármesterből, a városi ügyészből, a számvevőből, egy vagy több ülnökből és a jegyzőből álló árvaszék gyakorolja. Tagja volt még a testületnek a szavazati joggal nem rendelkező közgyám (aki Gyulán az árvapénztárnoki feladatot is ellátta). Az árvaszék a közgyűlésnek alárendelt önkormányzati szervként működött, ülnökeit a képviselők választották meg.

Gyula város 1873. évi szabályrendelete részletesen meghatározta az árvaszék tagjainak feladatait, és kimondta, hogy nem vállalhatnak magángyámi vagy gondnoki feladatot, nem vehetnek fel kölcsönt az árvatárból, és nem bírhatnak haszonbérben árvavagyont. A gyulai árvaszéki iratok között megtalálhatók a legfontosabb ügykörök dokumentumai: hagyatéki gondnokság alá helyezési, holttá nyilvánítási, elhagyatottsági, tartási, örökbefogadási, gondnokság alá helyezési, házasságon kívül született gyermekek atyasági, atyai hatalomtól való megfosztási, nagykorúsítási, kiskorúak házassági ügyei, gyámpénztári kölcsönök, gyámi számadások felülvizsgálatai, szerződések jóváhagyásai. Gyula város árvaszéke a hozzá tartozó ügyekben saját hatáskörében a városi képviselő-testülettől függetlenül intézkedett, de évente be kellett számolnia az árvák és gondnokoltak számáról, vagyoni, szellemi állapotáról, valamint az ügyforgalomról. A közgyám feladata volt a kimutatások beterjesztése. Negyedévente jelentést kellett tennie a megyei közigazgatási bizottság előtt. Az árvaszék ügyvitelének alapjául a belügyminisztérium által kiadott ügyrend szolgált. A II. világháború után az 1030/1945. ME sz. rendelet értelmében az árvaszékek feladatköre nem változott. Az 1945. évi decemberi gyulai polgármesteri beszámoló a városi árvaszék legfontosabb feladatának a gyermekvédelmet, a törvénytelen gyermekek ügyének rendezését, a tartási ügyek méltányos megoldását tartotta, valamint nagy hangsúlyt helyezett a deportáltak, elhurcoltak, általában a távollévők hozzátartozóinak gondozására, vagyonuk felleltározására és megőrzésére. 1950 nyarától az árvaszékek a szerveződő városi tanácsok igazgatási osztályaiba olvadtak be, helyüket a gyámhatóságok vették át.

Az árvaszéki eljárások során keletkezett irategyüttesek fontos társadalom- és mentalitástörténeti dokumentumok, a társadalmi mikrostruktúra-vizsgálatok elsődleges forrásai. Gyula Város Árvaszékének iratanyaga a nagyarányú selejtezés miatt eléggé hiányos. A fond anyagában történő kutatást iktató-, mutató- és sortári könyvek segítik. Nincs segédlete az 1910–1918 között, valamint 1945–1946 és az 1950-ben keletkezett iratoknak, ezek egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML V. 179. Gyula Város Házipénztári Hivatalának iratai 1925–1950. 1,8 ifm.

Az 1871. évi XVIII. tc. kimondta, hogy a községek pénzgazdálkodását a megyei törvényhatóság által jóváhagyott helyi szabályrendelet alapján kell végezni. Az 1886. évi XXII. tc. úgy intézkedett, hogy a pénztári kezelés és számvitel módját a belügyminiszter által megállapított irányelvek és a községek sajátos viszonyainak tekintetbe vételével a törvényhatósági szabályrendelet szögezi le. Gyula város 1873. évi szabályrendelete értelmében a pénztári tisztség két önálló hivatalra oszlott. Az egyik a város összes pénztárát kezelte, a másik az állami adót és a honvédlaktanya pénztárát. A pénztárnokoknak biztosíték gyanánt bizonyos nagyságú pénzösszeget kellett letétbe helyezniük. Az 1910-ben jóváhagyott szabályrendelet szerint a pénztárnok az ellenőrrel együtt beszedte az összes állami adót, a vármegyei és községi pótadókat, a vízszabályozási költségeket, a város közjövedelmeit képező bevételeket, illetékeket és egyéb közadók módjára behajtandó adósságokat, kezelte a városi hatóság felügyelete és rendelkezése alatt álló pénztárak, alapok, alapítványok vagyonához tartozó pénzeket, értékeket, valamint teljesítette a minden egyéb pénztárra vonatkozó bevételeket és kiadásokat. A pénztárnok kezelte a főnaplót, amelybe valamennyi bevételt és kiadást bejegyzett. A szaknaplókat és a napi jegyzéseket az ellenőr és a pénztári tiszt vezette. A pénztári ellenőr a bevételek és kiadások feletti ellenőrzést is gyakorolta. A pénztári tiszt vezette az ügykörébe utalt naplókat, minden pénztárhoz érkező utalvány jegyzékét, a postán érkező pénzek nyilvántartását, a város adósságterheinek törlesztését, a községi pótadó, a közmunka és a megyei útadó beszedési naplót. Havonta kiosztotta a város szegényei részére folyósított segélyeket.

A fond anyaga kötetekből áll. Jogutódja: XXIII. 4. Gyula Városi Tanács V. B. Pénzügyi Osztálya iratai.

BéML V. 177. Gyula Város Adóhivatalának iratai 1880–1950. 4,2 ifm.

A közadók kezelését törvények és rendeletek szabályozták, amelyeket a községi szabályrendeletek készítésénél figyelembe kellett venni. Az 1873. évi városi szabályrendelet adóügyi intézkedéseinek meghatározásánál az 1868. évi XXI., a közadókról, a XXII., a házadóról, a XXIV., a személyes kereseti adóról, a XXV., a földadóról és a XXVI., a jövedelemadóról szóló tc.-ket vették alapul. Az adóügyekben a polgármester mint a közigazgatás vezetője járt el, őrködött az állami, megyei és városi közadók pontos behajtása, az arra vonatkozó törvények és rendeletek betartása felett. Beosztottjai közül az első közigazgatási tanácsos – egyben helyettes polgármester – felügyelte az adók szabályrendeletnek megfelelő kivetését, két másik tanácsos pedig a behajtás törvényességét. A befolyt adókat a pénztárnokok kezelték.

1876-ban megszervezték a Gyulai Városi Adóhivatalt. Az adóhivatal szervezetére vonatkozó szabályrendeletet a jogi szakosztály véleményének figyelembe vételével alkották meg. Egy év múlva a jogi szakosztály javasolta az adóhivatal újjászervezését, olyan indokkal, hogy a meglévő apparátus nem felel meg az adótörvényeknek és a pénzkezelési szabályoknak, így tevékenysége a város és az egyes adózók megkárosításával jár. Új szabályrendeletet alkottak, és a hivatal létszámát hét főben állapították meg (egy főpénztárnok, két-két adótiszt, pénztárnok és végrehajtó). Az 1909. évi V–XII. tc.-kel újraszabályozták az adózás rendszerét. Az 1910. évi városi szabályrendelet ezeket figyelembe véve fogalmazta meg az adóhivatalra vonatkozó rendszabályokat. A hivatal személyzete megnövekedett, vezetője mint adóügyi tanácsnok, az első jegyző lett, beosztottjai: egy első osztályú adótiszt – helyettes adóhivatali főnök –, három

másodosztályú adótiszt, egy-egy birtoknyilvántartó, írnok, pénztárnok, ellenőr, pénztári tiszt – utóbbi három egyben a házipénztár tisztviselője is –, valamint négy adóvégrehajtó. Az adóhivatali főnök feladata volt az állami egyenes adók, a hadmentességi díjak, a közvetett és a közvetlen illetékek, egyéb kincstári követelések, valamint a közadók módjára behajtandó egyéb követelések összeírására, kivetésére, behajtására vonatkozó intézkedések megtétele, a beszedett összegek királyi adóhivatalba történő beszállítása (az 1883. évi XLIV. tc. alapján); a városi pótadók, a községi közmunkákkal kapcsolatos teendők, az ártéri kirovások, a várost érintő mindenféle adóügyek végrehajtásának felügyelete. Meghatározta az adóhivatali beosztottak munkakörét, ellenőrizte az adófőkönyvek, az adózók kiskönyveinek vezetését, az adóösszeírások, adókivetések, föld- és házadó nyilvántartások vezetését, ellenőrizte a fizetési felszólításokat. Intézkedett a behajthatatlan adók, árverések, késedelmi fizetések utáni kamatok végrehajtása ügyében. Az adótisztek a birtoknyilvántartóval minden év októberében a város bel- és külterületén házanként összeírták az adóköteleseket és az adótárgyakat. Az adóhivatali főnök utasítása alapján kivetették a házadót, házbért, kereseti, általános jövedelmi, fegyveradót, országos betegápolási, községi és törvényhatósági pótadót, községi közmunkát, ebadót, katona beszállásolási pótadót, vármegyei közúti és hadmentességi adót. A birtoknyilvántartó az 1885. évi XXII. tc. és a törvény végrehajtására vonatkozó 45 055/1885. PÜ sz. rendelet alapján vezette a földadó nyilvántartást, elkészítette az egyénenkénti földadó felosztási jegyzéket. Elemi kár esetén részt vett a helyszíni szemlén, és kimutatást készített. Meghatározott díjazás ellenében telekkönyvi és kataszteri azonosítási bizonyítványokat, árveréshez, kölcsönügyekhez értékbizonyítványokat, adóbizonyítványokat és birtokív-másolatokat adott ki. A pénztárnok az ellenőrrel beszedte az adókat, a város közjövedelmeit képező bevételekét, illetékeket, vízszabályozási költségeket. Kezelte a városi hatóság felügyelete és rendelkezése alatt álló pénztárak, alapok, alapítványok vagyonához tartozó pénzeket, értékeket. Vezette a pénztári főnaplót. Az ellenőr a városgazdálkodás összes bevételét és kiadását ellenőrizte, kezelte az alapok, alapítványok, pénztárak szaknaplóit. A pénztári tiszt vezette a fegyveradó nyilvántartást, a napi jegyzeteket, a községi pótadó, közmunka és vármegyei útadó beszedési naplót. Minden hónap végén – a közgyám jelenlétében – kiosztotta a házi szegények részére folyósított havi segélyeket. A pénztárnok, az ellenőr és a pénztári tiszt kötelesek voltak fizetésük egyévi összegének megfelelő óvadékot letenni. A négy végrehajtó – az adóhivatali főnök által kijelölt beosztás alapján – elvégezte a végrehajtást, a zálogolást és az árverést.

1945-ben az adóhivatal változatlan szervezeti felépítéssel folytatta a működését. A 4300/1945. ME sz. rendelet szerint hetenként jelentést tett az állami adóhivatalnak a földadó búzában történő lerovásáról és a közszolgáltatások címen egyéb terményben befolyt adókról. A hivatal ügyköréhez tartozott az épületjavítási hozzájárulás, a közmunkaadó és a kórházi robot kivetése is. 1948-ban Gyulán a négy adókerület tennivalóit 22 fős hivatal látta el. Az adóhivatalok szervezeti életében az 1940-es évek végén alapvető változás játszódott le. A 13 200/1948. sz. kormányrendelet értelmében a városi és községi adóhivatalokat államosították. A Gyula Városi Adóhivatal tevékenységét a Gyulai Állami Adóhivatal (XXIV. 103.) vette át. 1949. január 1-jétől az ország városaiban már az állami pénzügyi közigazgatás működött. (Az állami és forgalmi adóhivatalokat is megszüntette a pénzügyminiszter, helyettük adófelügyelőségeket szerveztek.)

A jórészt kötetekből álló fond anyaga hiányos. A kötetek többsége adókerületenként kiállított adófőkönyv és adóbeszedési napló.

BéML V. 190. Gyula Város Fogyasztási Adóhivatalának iratai 1942–1950. 0,25 ifm.

Az abszolutizmus időszakában a Bach-kormány az osztrák adórendszert Magyarországon is bevezette. Az egyenes adók különféle fajtái mellett a legfontosabb fogyasztási cikkekre (hús, cukor, só, dohány, bor, sör, égetett szeszek) közvetett adót vetettek ki. 1850. szeptember 29-én az uralkodó nyílt parancsot adott ki a fogyasztási adókról, amelyeket azután a pénzügyminiszter rendeleteivel részletesen szabályozott. (1850. október 19-én a sör- és égetett szeszes folyadékok

fogyasztási adóját, november 23-án a borra és húsra kivetett adózást.) Ekkor építették ki a közvetlenül pénzügyminiszteri fennhatóság alá rendelt, centralizált pénzügyigazgatást, 1850 őszén felállították a katonai jellegű pénzügyőrséget, amely többek között a fogyasztási adók és illetékek kezelésének ellenőrzését is ellátta. A fogyasztási adó kibérelhető állami monopólium volt. Az 1888. évi XXIV. tc. az állami italmérési jövedéket szabályozta. Az 1899-ben kibocsátott VI. tc. a magyarországi városok és községek fogyasztási adó természetű jövedelmeinek ideiglenes rendezéséről intézkedett. Az 1923. évi XXXIII. tc. megszüntette az állami borital és húsfogyasztási adókat, és engedélyezte, hogy a városok és községek maguk vessék ki ezeket. Az adók kirovásának és kezelésének módját a pénzügyminiszter rendelettel szabályozta. A települések a sör- és szeszfogyasztás után adópótlékot szedhettek. Az állami fogyasztási adó kibérlésére Gyula városa is lehetőséget kapott 1859-ben, de nem élt vele, így az egy magánbérlő kezelésébe került. 1890 őszén úgy döntött a városi képviselőtestület, hogy az eddig magánosok által bérelt fogyasztási adószedési jogot kibérli a város számára. 1891 februárjában a képviselők fogyasztási adóhivatal szervezéséről döntöttek. Az 7579/1895. sz. alatti városi szabályrendelet értelmében a fogyasztási adó kivetése és beszedése az adóhivatal ügykörébe tartozott. 1903-ban Gyula városa is csatlakozott Szentes rendezett tanácsú város kormányhoz intézett kérelméhez, amelyben azt szorgalmazták, hogy a bor- és húsfogyasztási adót az állam adja át a városoknak. Húsz év után teljesült a kérésük. Az 1923. évi XXXIII. tc., valamint a pénzügyminiszter 121 000/1923. sz. alatt kiadott rendelete alapján a városi képviselőtestület fogyasztási adó szabályrendeletet alkotott, és határozatot hozott az adóhivatali szervezet kiépítése ügyében. (A lehetőséget az adta, hogy az állam a városok államsegélyezését 1922. december 31-gyel megszüntette, és rekompenzálás gyanánt egyik jövedelmi forrásként a fogyasztási adót jelölte ki.) A szabályrendelet, amely 1923. október 1-jén lépett életbe, a következő címet viselte: Gyula r. t. város által szedhető városi bor- és húsfogyasztási adók, ill. sör- és szeszfogyasztási adópótlékok kivetése, beszedése, ellenőrzése és kezelése tárgyában. Eszerint a fogyasztási adók házilag fizetendők, és beszedésüket a város által kijelölt tisztviselő, vagy az erre a célra felfogadott személy végezte. A képviselőtestület felhatalmazta a városi tanácsot, hogy az adókezeléssel kapcsolatos előzetes intézkedéseket tegye meg, szerezze meg a szükséges nyomtatványokat, fogadja fel a tisztviselőket és azokat szerződéses alapon alkalmazza, állapítsa meg illetményeiket, vesse ki a hatályos rendeletek szerint megállapított összegeket és szedje be. 1947-ben a városi jövedéki számvevő jelentése szerint a fogyasztási adóhivatal hatáskörébe a következők tartoztak: hús- és italfogyasztási adók, ásványvíz- és szikvíz fogyasztási adók, vigalmi adók, italmérési illetékek, szeszfőzde díjak, vágóhídi díjak kezelése, számfejtése és beszedése. Ezek a jövedéki bevételek tették ki a város autonóm jövedelmeinek legjelentősebb hányadát. Nagyságuk a fogyasztási igényektől függött.

A fogyasztási adóhivatal iratanyaga igen hiányos. Iktatott iratok nem kerültek a levéltárba, csak kötetek (italméréssel kapcsolatos nyilvántartások, vágatási naplók, fogyasztási adónaplók

BéML V. 178. Gyula Város Számvevőhivatalának iratai 1909–1950 (1952). 3,8 ifm.

A számvevőség feladata – az 1871. évi XVIII. tc. értelmében – a város pénz- és vagyonkezelésének ellenőrzése volt. A számvevői teendőket a városi szabályrendelet határozta meg. Gyula város 1873. évi szabályrendelete szerint a városi mérnök egyúttal a számvevői feladatokat is ellátta, és ezek előadója volt a tanácsban. Elkészítette a költségvetési tervet, megvizsgálta és véleményezte az árvaházi, közpénztári, gazdasági, közmunka és a városnál előforduló minden egyéb számadást. Az 1899. évi városi szabályrendelet előírta egy önálló számvevői státus létrehozását. Feladatkörébe tartozott – a már felsoroltakon kívül – a nem állami adók kivetése, leltárkészítés a városi javakról, az utalványozott összegek, ki- és befizetések nyilvántartása. Az 1910. évi Gyula városi szervezési szabályrendelet önálló számvevői hivatal felállítását írta elő. A számvevőség egy fő- és egy alszámvevőből állt, és a tanácsnak, valamint a polgármesternek volt alárendelve. A számvevői hivatal kezelte az alapok és az alapítványok pénzeit és nyilvántartásait, az árvák vagyonával kapcsolatos számadásokat, ellenőrizte a város

számára végzett munkák számláit. Elvégezte a népszámlálások alkalmával begyűjtött adatok feldolgozását. A városi számvevőségeket – így a gyulait is – az 1938. évi II. tc. értelmében államosították, a számvevői tisztviselőket állami alkalmazásba vették. A hivatalok vezetőit – a polgármesterek véleményének figyelembe vételével – a belügyminiszter nevezte ki. 1945-ben a gyulai számvevőség négy fővel, az 1030/1945. ME sz. rendelet értelmében, tovább folytatta munkáját egészen 1950-ig, a tanácsrendszer életbe lépéséig.

A fond anyaga két csomó kivételével kötetekből áll. Jelentős forrásértékük van a város vagyonleltárainak: ingó és ingatlan vagyonok, a város tulajdonában lévő intézmények (városházi irodák, mérnöki hivatal, tűzoltóság, vágóhíd, városi kertészet, könyvtár, múzeum, Erkel színkör, Erzsébet szeretetház) leltárnaplói.

BéML V. 181. Gyula Város Mérnöki Hivatalának iratai (1860) 1872–1950. 6,13 ifm.

Az 1873. évi városi szervezési szabályrendelet a városi mérnök feladatait a következőképpen határozta meg: előkészíti és közgyűlés elé viszi a városi építkezések, utak, hidak, járdák, pallók terveit és költségvetését, felügyeli a védtöltések és csatornák állapotát. Két év múlva, 1875-ben, építkezési szabályrendeletet készített a város (1880-ban módosította, majd ez volt érvényben 1900-ig). Ez részletesen szabályozta az építkezésekhez szükséges hatósági engedélyek kiadásának rendjét, az építési tervek formai szempontjait, a helyszíni szemlét, az építkezések lefolytatását, az átalakításokkal, felújításokkal, lebontásokkal kapcsolatos rendszabályokat, az építkezések részleteit (falvastagság, épületek magassága, ajtók, ablakok magassága), a tűzbiztonsági előírásokat, a melléképületekkel, kutakkal, árnyékszékekkel kapcsolatos előírásokat, az utcák, mellékutcák, zsákutcák rendezését, a szépészeti alappal kapcsolatos tennivalókat. Az utcákat 1–5. osztályig rangsorolták a telkek nagysága szerint.

1900-ban megújították az építkezési szabályrendeletet, amelyben kimerítően intézkedtek a városi köz- és magánépítkezésekről, az utcák szabályozásáról, teleknagyságokról, kerítésekről, a városi szépészeti alap tevékenységéről. Az építési engedélyeket a tanács adta ki a szépészeti – később építészeti és közrendészeti – szakosztály véleménye alapján. A szakosztály segítette és ellenőrizte a városi mérnök munkáját. A javításokról és átalakításokról a szakosztály nevében az építkezési bizottság adott véleményt. A bizottságot a mérnök és néhány tanácsos alkotta. A városi mérnök építészeti tanácsnokként előadója és hatósági ellenőre volt az építészeti ügyeknek. A nagyobb városi építkezéseket kivéve elkészítette az építészeti és költségvetési terveket, vezette és ellenőrizte a városi építkezéseket. A mérnöktől elvárták, hogy határozott koncepciója legyen a városfejlesztésről. Hatáskörébe tartozott az infrastruktúra – utcák, járdák, közvilágítás – fejlesztésének ellenőrzése, kezelte a városról készült térképeket, a kataszteri lapokat, a hivatal műszereit. Törzskönyvezte a város szántó-és legelőbirtokait.

1912-ben megalakult Gyulán a városi mérnöki hivatal. A városi mérnök mellé egy műszaki tisztet választottak, aki a neki kiosztott ügyeket, tervezési, rajzolási és egyéb megbízásokat felettese utasítása szerint intézte. Egyszerűbb ügyekben önállóan is eljárhatott. A II. világháború után a hivatal az Országos Építésügyi Kormánybiztosság rendeletére elvégezte a gazdasági épületekben és a lakóházakban keletkezett háborús károk összeírását, és elkészítette az újjáépítési munkatervet. A munkálatok ellenőrzésére a képviselő-testület – a 10 200/1945. OÉK rendelet értelmében – építési tanácsot hívott életre. 1949-ben a hivatalban két okleveles mérnök, egy műszaki főtiszt és egy segédtiszt dolgozott.

A fond iratanyaga jelentős forrásértéket képvisel. Megtalálhatók benne a századforduló (19–20. század) és az azt követő évtizedek nagy építkezési hullámának dokumentumai, a Béke sugárút magán- és középületeinek tervrajzai, gátak, utcahálózat, csatornázások, hidak tervrajzai. A fond anyagához szorosan kapcsolódik Gyula Város Mérnöki Hivatala tervrajzainak gyűjteménye 1897–1959 (XV. 8.). A mérnöki hivatal iktatott iratanyagának segédletei a Gyula Város Tanácsának ill.

polgármesterének fondjában találhatók meg. Segíti a kutatómunkát a Tervrajzok mutatója című segédlet is.

BéML V. 186. Gyula Város Tisztiorvosi Hivatalának iratai 1937–1949. 0,53 ifm.

A tisztiorvosi szolgálatot az 1876. évi XIV., a közegészségügy rendezéséről alkotott törvény alapján szervezték meg. A tisztiorvos a polgármester szakközege volt, akinek teendőit és hatáskörét a városi szabályrendeletek részletesen meghatározták. Az 1883. évi I. – a köztisztviselők minősítéséről intézkedő – törvény 9.§-a rögzítette, milyen képesítés és gyakorlat szükséges a tisztiorvosi hivatal betöltéséhez. Az 1936. évi IX. tc. és a 900/1936. BM sz. – a hatósági orvosi szolgálatról szóló – rendelet szolgált alapul 1945 után is a tisztiorvosok feladatkörének meghatározásához. A tisztiorvos a polgármester utasításai szerint járt el a közegészségügyi kérdésekben. Hatáskörébe tartoztak a városi orvosok, az egészségvédelem, a közgyógyszer-ellátás, az egészségügyi rendészet, a gyermekintézmények, a bábák, a hadigondozás ügyei és a fertőző betegek törzskönyvi nyilvántartása. A 90/1945. ME sz. rendelet szerint a tisztiorvosi szolgálat a Népjóléti Minisztérium főhatósága alá került. A tisztiorvos a 6300/1945. évi miniszteri rendelet értelmében tanácskozási joggal tagja volt a szociálpolitikai bizottságnak. Az 1960/1946. IV. sz. miniszteri rendelet közegészségügyi bizottságok felállításáról intézkedett, amelyeknek a tisztiorvosok hozzászólási és előadói joggal rendelkező tagjai voltak. Gyulán – mint megyeszékhelyen – a megye és a város közös bizottságot hozott létre. A 9140/1948. Korm. sz. rendelet hatálybalépésével a népjóléti bizottságok vették át a közegészségügyi bizottságok szerepét. 1949 januárjában jelent meg a 200 200/1948. évi népjóléti miniszteri rendelet az állami egészségvédelemről. A rendelet szerint létrehozott egészségvédelmi szolgálat a betegségmegelőzés és a gyógyítás napi feladatainak teljesítéséről gondoskodott. A szolgálat felett közvetlen felügyeletet és ellenőrzést a tiszti főorvos gyakorolt. A tanácsrendszer megalakulásával, 1950-től, a tisztiorvosok hatáskörét a városi tanács egészségügyi és népjóléti osztályai vették át.

A város egészségügyi történetére vonatkozóan alapvető adatokat tartalmazó fond anyagának forrásértéke számottevő. Az iratanyagot dossziérendszerben iktatták

BéML V. 176. Gyulai járási és városi állatorvos iratai 1937–1942. 0,12 ifm.

A Gyula városában tartott állatállomány egészségi állapotának felügyeletére, a vágóhidak ellenőrzésére az 1851-ben közigazgatásilag különálló Magyar- és Németgyula közösen fogadott fel állatorvost. Az 1857-ben egyesült város 1875. évi szabályrendelete értelmében a tanács tagjai közé egy állatorvost is választottak. Az 1900. évi XVII. tc. államosította az állategészségügyi közszolgálatot, amelyet 1901. január 1-jétől a magyar királyi állatorvosok láttak el. A törvény 8. §-a szerint a járási és városi m. kir. állatorvosok az I. fokú állategészségügyi hatósághoz beosztott szakközegek voltak, akik a törvényhatósági állatorvosok felügyelete és ellenőrzése alá tartoztak. Gyulán a községi alkalmazásban álló közvágóhídi állatorvos mellett az egyéb helyhatósági állategészségügyi teendőket – amelyeket „Az állategészségügy rendezése” címet viselő, 1888. évi VII. tc. szabályozott – 1901-től az 56 227. FM sz. rendelet alapján a városi m. kir. állatorvos látta el tiszteletdíj fejében. Hatáskörébe tartozott még a Gyulai járás községeinek állategészségügyi szakszolgálata.

A fondképző iratanyagából csekély mennyiség maradt meg.

BéML V. 174. Gyula Város Népmozgalmi Nyilvántartó-hivatalának iratai 1939–1949. 7,36 ifm.

A népmozgalmi nyilvántartó az 1939. évi II. tc. szerint honvédelmi kötelezettség alá eső személyeket vette számba. A népesség nyilvántartásával és igénybevételével kapcsolatos teendőket a 380 000 és a 381 000/1941. BM sz. rendelet szabályozta. A nyilvántartás irányítója a

polgármester volt. Az adminisztrációs munkát Gyulán 1942-ig egy napidíjas tisztviselő végezte, majd az ügykör bővülésével – a 152 850/1941. BM sz. rendelet alapján – a képviselő-testület (26/1942. kgy. sz.) kimondta két díjnoki állás megszervezését. A nyilvántartók a népszámlálás és a személyesen szolgáltatott adatok alapján minden 12–70 év közötti férfiról és 16–50 év közötti nőről nyilvántartó lapokat állítottak ki. A II. világháború után a 20 140/1945. I. Eln. sz. HM rendelet kimondta a népmozgalmi nyilvántartás újraszervezését. Mivel Gyula város nyilvántartási iratai épségben átvészelték a háborút, a hivatal zökkenőmentesen folytatta működését 1945 őszéig. Szeptemberben jelent meg a 33 522/1945. Eln. sz. rendelet, amely megszüntette a népmozgalmi nyilvántartók alkalmazását. Ugyanakkor a 4000 és 9000/1945. ME sz. rendelet megszervezte a közmunkaügyi hivatalokat. A népmozgalmi nyilvántartók szerepét a közmunkaügyi nyilvántartók vették át. Gyulán 1947–1948-ban készült a lakosságról munkaerő-nyilvántartás.

A fond anyagában az iktatott iratokon és a segédleteken kívül a személyi nyilvántartó kartonok három sorozata is található.

BéML V. 189. Gyula Város Néphivatalának iratai 1949. 0,12 ifm.

A néphivatalok szervezését az UFOSZ (Újbirtokosok és Földhözjutottak Országos Szövetsége) javasolta 1948-ban. A lényegében panaszirodaként működő intézmények bevezetését az MDP elutasította azzal az indokkal, hogy a korrupció, protekció és egyéb visszaélések ellen más módon kell küzdeni. Bár felsőbb rendelkezés ez ügyben nem történt, 1949 februárjában a Békés Vármegyei Néphivatal és a Gyula Városi Néphivatal egyaránt megkezdte működését. A gyulai néphivatalban az első beadványt február 1-jén iktatták. A polgármester által szervezett intézmény élén hivatalvezető állt, aki munkáját egy kisegítő munkaerővel végezte. Hatáskörébe a közigazgatással kapcsolatos – munkaügyi, közmunkaügyi, lakásügyi, nyugdíjügyi, végrehajtással, büntetésekkel összefüggő – panaszok felvétele, felvilágosítások adása tartozott. A néphivatalok működését a belügyminiszter 1949 júniusában felülvizsgálta, majd az 5200/13/1949. III. 12. sz. leiratával, július 31-diki hatállyal megszüntette.

A gyulai néphivatal féléves működésének eredményeképpen 82 iktatott ügyirat maradt fenn.

BéML V. 175. Gyula Város Rendőri Büntetőbíróságának iratai 1927–1950 (1951). 2,76 ifm.

Az 1871. évi községi törvény értelmében a rendezett tanácsú városokban a rendőrség ügyelt a közrendre és a közbiztonságra. A rendőri szolgálati szabályzat előírásai alapján elsőfokú hatóságként eljárt a közigazgatási, kihágási vétségek és a bűnügyek elkövetőivel szemben. A városi rendőrségek fenntartása súlyos terhet jelentett az önkormányzatoknak, ezért a 19. század második felében megszületett a rendőrség államosításának gondolata A vidéki rendőrségeket az 5047/1919. ME sz. rendelettel – amelyet az 1920. évi I. tc. hagyott jóvá – államosították. A gyulai képviselőtestület az 1920. július 3-án tartott közgyűlésen vette tudomásul a helyi rendőrség államosítását. Az állami rendőrség és az önkormányzati közigazgatási hatóság hatáskörének szétválasztását 1920. szeptember 30-ig kellett végrehajtani. A szétválasztás fontos jogi dokumentuma a 65 000/1909. sz. rendelet, amely a közigazgatási hatóságok mint büntetőbíróságok hatáskörét szabályozta. A 8088/1920. sz. miniszteri leirat szerint a kormány a közbiztonsági rendészet minden feladatát a rendőrség jogkörébe utalta. A rendőri büntető bíróságok, így a gyulai hatáskörébe is, a következő kihágások tartoztak: közegészségügyi és testi épség elleni, piacrendészeti, mértékügyi, építkezési, üzletek nyitva tartásával kapcsolatos, erdei (100 pengőig, ha nem minősül lopásnak). A kihágásokra kiszabott pénzbüntetésekkel kapcsolatban a 193 906/1922. BM sz. körrendelet intézkedett (a pénzügyminiszter 134 098/1922. sz. hozzájárulásával), miszerint a kihágási büntetéspénzeket, az eljárási költségeket, a kártérítési összegeket és bírságpénzeket 1923. augusztus 1-jétől közadók módjára kell behajtani. A 105 000/1919. BM sz. „A rendőri büntető eljárásra vonatkozó ügyviteli szabályzat” kimondta, hogy a kihágási ügyeket kihágási iktatókönyvbe kell bevezetni. A kihágási nyilvántartás köteteibe évente

újrakezdődő tételszámozás alatt vezették be a büntetéspénzeket, a megállapított eljárási költségeket, a kártérítési összegeket és a pénzbírságokat.

Gyula város rendőri büntetőbíróságának iratanyaga az 1945 előtti időszakból töredékes, de 1945–1950-ig csaknem hiánytalanul fennmaradt, amelyet iktatókönyvek segítségével lehet kutatni.

BéML V. 185. Gyula Város Községi Bíróságának iratai 1936–1949. 0,4 ifm.

Gyula város 1911. évi szabályrendelete értelmében a községi bíróság élén a bírói tanácsnok állt – községi bíró –, aki hatáskörét a vonatkozó törvények és rendelkezések szerint gyakorolta. A községi bíróság saját pecséttel rendelkezett, kiadmányait a bírói tanácsnok írta alá. A bírói hivatalban egy írnok és egy végrehajtó dolgozott. A bírósági – egyben közigazgatási – végrehajtó feladata a közigazgatási úton, de nem közadók módjára behajtandó követelések beszedése, valamint a tanács, az árvaszék, a polgármester és a rendőrkapitány által kiadott végrehajtások elvégzése, ezekről nyilvántartás vezetése volt. A végrehajtó hat havi fizetésének megfelelő biztosítékot volt köteles hivatalba lépésekor letenni. 1922-ben a képviselő-testület határozata alapján a községi bíróság letéti pénztárát megszüntették, az abban található összeget átutalták az Erzsébet-ápolda számára. A községi bíráskodás szervezetét és hatáskörét 1945 után is a korábbi rendelkezések (1911. évi polgári perrendtartás) szabályozták. A bíráskodást a közgyűlés által kirendelt közigazgatási tisztviselők gyakorolták. Az ítéletek végrehajtása közadók módjára történt. A községi bíróság főként munkabér panaszok ügyében intézkedett.

A fond anyaga hiányos, a három doboz mennyiségű iratot (1945–1949 közötti időből) iktatókönyv segítségével lehet kutatni.

BéML V. 188. Gyula Város Közellátási Hivatalának iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

A közellátás ügye a II. világháborúban és azt követően az élelmiszergazdálkodás területén előállott válságos helyzet miatt került előtérbe. 1940 decemberében a 9200. ME sz. rendelet alapján tárca nélküli közellátási minisztert neveztek ki, és megszervezték az Országos Közellátási Hivatalt. A II. világháború után a közellátási igazgatás szabályozásáról a 3420/1946. ME sz. rendelet intézkedett, amelynek értelmében Gyulán közellátási bizottságot alakítottak. Elnöke a polgármester, tagjai a közellátási hivatal vezetője, a jegyző, a gazdasági elöljáró, a helyi termelési bizottság elnöke és a helyi rendőrség vezetője voltak. Helyet foglalt még a bizottságban a Nemzeti Függetlenségi Front pártjainak egy-egy tagja, valamint a lakosság részéről egy-egy felvásárló és elosztó kereskedő. A bizottság feladata a közellátással kapcsolatos kérdésekben véleménynyilvánítás és a jogszabályok által hatáskörükbe utalt feladatok ellátása volt. A bizottság előadójának a közellátási ügyek intézőjét nevezték ki.

1945-ben a gyulai közellátási hivatal felmérést készített az ellátatlanokról, és körzetekre osztotta a város lakosságát. Ez alapján történt a kenyérfejadagok kiosztása. A hivatal biztosította a lakosság zsiradék- és tejellátását is. Fontos feladata volt a szovjet hadsereg itt tartózkodó alakulatainak ellátása, a beszolgáltatások ellenőrzése és a tűzifaellátás megszervezése is. 1946-ban a gyulai közellátási hivatalt is újjászervezték és létszámát 19 főben állapították meg. Két osztálya volt a hivatalnak: a beszolgáltatási- és a jegyosztály. 1946. augusztus 1-től megszűntek a város által készített és kiadott kenyér-, liszt- és egyéb közellátási jegyek, és helyükbe az állam által kiadottak léptek.

A közellátási hivatal iratanyaga, hiányosan, 1945–1950-ig maradt fenn. A város háború utáni közellátási helyzetéről szemléletes tájékoztatást nyújtanak a közellátási tájékoztatók, központi utasítások, a kenyér-, liszt-, só-, cukor- és zsiradékellátás kimutatásai. A Jóvátételi Bizottság által a szovjet hadsereg részére igénybe vett haszonállatok kimutatásai a korabeli jóvátételi beszolgáltatások forrásai. A közellátási hivatalnak nem volt külön iktatása. A polgármesteri iratok

iktatói, mutatói és sortári könyvei segítségével, vagy az iratok egyenkénti átnézésével kutatható az iratanyag.

BéML V. 187. Gyula város szociális titkárának iratai 1947–1950. 0,24 ifm.

A második világháború után különösen jelentős szerepe volt a szociális gondoskodásnak, amelyet a 6300/1945. ME sz. – az állam szociálpolitikai feladatairól és a szociálpolitikai szervekről alkotott – rendelet szabályozott. Eszerint a társadalom szociális jellegű tevékenységét intézményesen kell támogatni. A népesség szociális helyzetének javítása közfeladat, amelyet állami és önkormányzati jogszabályokkal érvényesítettek.

A gyulai városi szociális titkár, aki a polgármester szakközege volt, 1945 szeptemberétől látta el feladatát, ellenőrizte a napközi otthonokat, az árvaházat, a gyógypedagógiai intézetet, részt vett a közgyógyellátás, a SAS-akciók, a gyermeknyaraltatások megszervezésében, figyelemmel kísérte az elhagyott és kihelyezett gyermekek sorsát, intézte a volt hadifoglyok segélykérelmeit, kölcsönügyeit. A megyei szociális felügyelőnek havonta írásbeli jelentést tett. Tevékenységének írásbeli dokumentumai 1947–1950-ből maradtak fenn. Az iratokat sorszámosan iktatták. A segédkönyvek hiányoznak.

BéML V. 183. Gyula Város Tűzoltóságának iratai 1930–1950. 0,05 ifm.

A tűzvészek elleni védekezés mindig fontos kötelessége volt a közösségeknek. A tűzrendészeti szabályok, büntetések és őrködések ellenére időről-időre nagy pusztítást végzett a „vörös kakas”. (Gyulán 1766, 1769, 1794, 1801, 1820, 1854 és 1882 bizonyult végzetes esztendőnek, amikor is a szétterjedő lángok hatalmas anyagi károkat okoztak.) Tűzoltáshoz szükséges eszközöket (fecskendőket, vízipuskákat, hordókat, vödröket, lándzsákat) már a 18. századtól kezdve tartottak az önkormányzatok – így Gyula városa is –, de a tűzoltószervezetek megalakítására csak a 19. század második felében került sor. A hivatásos tűzoltó testületek mellett számos önkéntes egylet alakult.

Gyulán az első tűzoltó (önkéntes) egyesületet 1870-ben szervezték meg, de rövid fennállás után – 1872-ben – megszűnt. A városvezetés ettől kezdve folyamatosan napirenden tartotta a tűzoltóság megszervezésének ügyét. 1875-ben a képviselő-testület hozott is egy határozatot a hivatásos városi tűzoltó testület létrehozására, de nem hajtották végre. A tűzoltórendészetet a városi rendőrkapitány felügyelte, a tűzvédelmi eszközök karbantartása, a tűzőrség biztosítása a rendőrség feladata volt. Az 1882. évi tűzvész végleges döntésre késztette a város vezetőit. A képviselő-testület bizottságot alakított a tűzoltás ügyének megvizsgálására és javaslattételre. A bizottság tevékenysége és jelentése alapján 1885-ben 12 fős hivatásos testületet hoztak létre, és szorgalmazták egy önkéntes tűzoltóegylet megalapítását, amely a következő évben létre is jött. A városháza udvarán tűzoltó őrhelyet létesítettek, és azt 1890-ben távbeszélő segítségével összekötötték a nagytemplom tornyával (mint tűzfigyelő hellyel). Az önkéntes tűzoltóegylet alap-, szolgálati és gyakorlati szabályzatát 1887-ben adta ki nyomtatásban a parancsnokság. A Gyulai Önkéntes Tűzoltóegylet iratai (1886–1943) a X. 201. fondban találhatók. A város 1894-ben tűzrendészeti szabályrendeletet alkotott, amely szerint a tűzoltóság ügyeit a városi tanács és a rendőrkapitány irányítja, a tűzoltásokat pedig a tűzoltóparancsnok. A hivatásos tűzoltókat a polgármester fogadja fel, a kiképzés és szolgálatvezetés a tűzoltóparancsnok feladata volt. 1900-ban tíz tűzoltót és négy toronyőrt fizetett a város. 1917-ben a városháza melletti telken felépült az új városi tűzoltólaktanya.

Békés megye 1938-ban szabályrendeletet adott ki a tűzrendészetről, amelyben kimondta, hogy ez alapján minden város és község új szabályzatot köteles alkotni. A gyulai képviselő-testület 1940-ben foglalta írásba a hivatásos tűzoltóság szervezéséről és szolgálatáról szóló rendelkezéseit. A tűzoltóság Gyulán 1928-tól a mentőszolgálatot is ellátta a városi tisztiorvos vezetésével.

A II. világháború után a tűzoltóság újjászervezésével kapcsolatban megjelent a 10 280/1945. ME sz. rendelet, majd annak végrehajtási utasítása. Gyulán 1946-ban a parancsnokon és egy tisztgyakornokon kívül 12 fős legénység állt készenlétben. A mentőszolgálatot továbbra is ők végezték a 4980/1948. Korm. sz. rendelet – országos mentőszolgálat megszervezése – végrehajtásáig. 1948-ban, a legénységi létszámot 16 főre emelték. Ebben az évben jelent meg az állami tűzoltóság megszervezéséről szóló, 5090/1948. Korm. sz. rendelet. A Gyulai Állami Tűzoltóság 1948 májusában alakult meg, júniusban nevezték ki parancsnokát, a legénység pedig decemberben tette le az esküt.

A fond anyagában iktatott iratanyag nem maradt fenn. Tűzeset nyilvántartások, tűzkárjelentések, valamint iktatókönyvek állnak a kutatók rendelkezésére.

BéML V. 184. A Gyulai Községi Polgári Fiúiskola Iskolaszékének iratai 1876–1939. 0,12 ifm.

Az 1868. évi XXXVIII. tc. elrendelte az általános tankötelezettséget, és részletesen intézkedett a népiskolai közoktatásról. A népoktatási intézmények közvetlenül a község hatósága alá tartoztak. A község e hatóságát az általa választott iskolaszék által gyakorolta. A községi iskolaszék szervezetét, működését és ügyrendjét a vallás- és közoktatásügyi miniszter szabályrendelettel állapította meg.

Gyulán 1874 júliusában alapították meg a községi polgári fiúiskolát, és augusztus 2-án alakították meg – Ambrus Lajos elnökletével – az iskolaszéket. Az akkor 31 tagú testület felügyelete alá tartoztak a város tanyai iskolái és az óvodák is. A községi iskolaszék – amelynek működéséről az évente kiadott polgármesteri zárjelentésekből is tájékozódhatunk – 1907-ig állt fenn. Megszűnésének oka az volt, hogy 1903-ban megnyílt a gyulai római katolikus gimnázium, amely – egy időre – szükségtelenné tette a polgári iskolát. Néhány év után azonban a város társadalma részéről igény jelentkezett a polgári újraindítására. Egy 1912-ben megindult kezdeményezést a világháború kitörése hiúsított meg. A háborút követően, 1920-ban a Gyulai Általános Ipartestület nyitott egy társulati fiú polgári iskolát, amely éveken át délutánonként, kölcsöntantermekben működött. 1928-ban a város átvette az intézményt az ipartestülettől, és elhatározta, hogy új iskolaépületet emeltet neki. Az alapkövet 1929. április 27-én tették le, az avatásra – gróf Klebersberg Kunó közoktatásügyi miniszter jelenlétében – 1930. február 24-én került sor. 1928. július 1-jével újraszervezték az iskolaszéket is.

A fond anyaga iskolaszéki jegyzőkönyvekből és jegyzőkönyvi kivonatokból, egy 1895. évi iskolai rendtartásból, valamint egy könyvtári leltárból áll.

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László – Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694–1848). Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 4.)
Karácsonyi János: Békésvármegye története 1–3. Gyula, 1896.
Scherer Ferenc: Gyula város története 1–2. Gyula, 1938.
Szabó Ferenc: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18–19. Jahrhundert. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen.(A magyarországi németek néprajzához 1.) Red.: Ivan balassa, Claus Klotz, Karl Manherz. Budapest, 1975. 37–65. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és félévszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2008. (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 282–294. p.

KÖZSÉGEK

Lásd: BKMÖL V.

BéML V. 341. Almáskamarás Nagyközség iratai 1893–1950. 3,45 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1893–1950. 0,22 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1930–1949. 2,65 ifm.
c) Adókezeléssel és tulajdon-nyilvántartással kapcsolatos iratok 1909–1950. 0,7 ifm.

A falu neve a középkorban Kamarás volt. 1403-ban a Maróthyak, 1452-től a Hunyadiak birtokaként Zaránd megyéhez tartozott. A török hódoltság után hosszú ideig kincstári puszta, majd 1844-ben nyolcvan eleki német család telepítette újjá. A lakosság döntő hányada szerződéses dohánytermelést folytatott. Almáskamarás kincstári kertész telepesközség egységesen német népessége 1847-ig az eleki plébániához tartozott. 1865-ben templomot, 1890-ben községházát építettek a lakosok. Arad megyéhez tartozott, majd 1850 és 1860 között Békés-Csanád, 1861–1919-ig ismét Arad megye része. Trianon után 1920–1923 között a csonka Arad megyéhez, majd Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegyékhez került. 1945–1950 között Csanád megyéhez (Mezőkovácsházi járás) csatolták, majd 1950-től Békés megyéhez. A II. világháború után óriási törést jelentett a község életében az 1946-os kitelepítés. A német ajkú lakosság több mint 90 %-ának kellett elhagynia szülőfaluját.

A község iratanyaga hiányosan került levéltári őrizetbe. Almáskamarás történetének megismeréséhez, elsődleges forrásértékük miatt, a képviselő-testületi ülések jegyzőkönyvei nyújtanak legtöbb információt.

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László, Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960. 19–20. p.
Szabó Ferenc: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18–19. Jahrhundert. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen.(A magyarországi németek néprajzához 1.) Red.: Ivan Balassa, Claus Klotz, Karl Manherz. Budapest, 1975. 37–65. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és félévszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2008. (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 282–294. p.

BéML V. B. 310. Elek Nagyközség iratai 1922–1950. 3,83 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1945–1950. 0,08 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1922–1949. 3,75 ifm.

Elek (1996. július 1-től város) a román határ mentén, Békéscsabától délkeletre fekszik. Első okleveles említése 1232-ből származik. A község az évszázadok folyamán tartozott Zaránd, Csanád, valamint Arad vármegyéhez, ez utóbbihoz 1744–1923-ig. 1924–1945-ig Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegye része volt, 1946. január 1-től Békés megyéhez (Gyulai járás) csatolták.

Gyula várának 1566. évi eleste után Elek is török fennhatóság alá került, majd a 16. század végén – mint a környék számos települése – elpusztult. A török uralom megszűnése után, a 18. század első felében két nagyarányú telepítési akció keretében népesült be ismét. Az első 1724-ben zajlott le, amikor Békés megye legnagyobb földesura (birtokai a szomszédos megyékre is kiterjedtek), báró Harruckern János György hívott ide katolikus német családokat, a bajorországi Würzburg és Bamberg környékéről. 1732-ben ötven, 1735-ben ötvenöt család lakott a községben. Elek egységesen német ajkú településként alakult újjá. Az 1730-as évek végén lezajló, komoly vérveszteséget okozó pestisjárvány Eleket sem kerülte el (148 lakos halt meg). Ennek következménye lett az 1744. évi második betelepülés, amelynek során hatvan német család talált itt új hazát. A letelepült jobbágyok, a már ott élőkhöz hasonlóan, szabadmenetelt, és taksás jogviszonyt élveztek. Elek 1854–1910-ig mezőváros, 1871-től Arad megye Eleki járásának székhelye 1945-ig. A trianoni békeszerződést követően, 1920–1923-ig a „csonka” Arad megye

székhelyeként funkcionált. Elek lakóinak száma 1850-ben 1759 fő (ebből 1640 fő, 93,23% német), 1910-ben 7268 fő (ebből 4839 fő, 65,58% német), 1941-ben 9327 fő (ebből 5714 fő, 61,30% német) volt. A népesség döntő hányada a II. világháborút követő lakosságcseréig (1946-ban az eleki németek jórészét, mintegy négyezer embert telepítettek ki Németországba) katolikus német volt. Az elüldözöttek helyére felvidéki magyarokat telepítettek, de érkeztek ide az ország minden részéről.

A község iratanyaga hiányos, feudalizmus kori dokumentumok nem kerültek a levéltár őrizetébe. Ugyancsak hiányzik a polgári kori iratanyag 1922-ig.

Az a) állagban közgyűlési jegyzőkönyvek (1945–1950) találhatók.

A b) állag közigazgatási iratokat, gyámügyi iratokat és népmozgalmi nyilvántartó lapokat tartalmaz. Az iratanyag döntő hányada darabonkénti átnézéssel kutatható, mivel korabeli segédletek csak 1947–1949-ből maradtak meg. Elek nagyközség 1924–1945-ig Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegyéhez tartozott, ennek iratait a Csongrád Megyei Levéltár őrzi.

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László, Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975. 483 p.
Csepregi Imre: Elek története. [é.n.] Kézirat. (A kézirat másolata: BéML Xeroxtár 171.)
Elek története. Szerk.: Csipes Antal. Elek, 1974.
Tanulmányok Elek történetéhez I. Szerk.:Havassy Péter. Elek, 2000. (Eleki évszázadok 1.)
Tanulmányok Elek történetéhez II. Szerk.:Havassy Péter. Elek, 2002. (Eleki évszázadok 2.)
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960. 153–156. p.
Szabó Ferenc: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18–19. Jahrhundert. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen.(A magyarországi németek néprajzához 1.) Red.: Ivan Balassa, Claus Klotz, Karl Manherz. Budapest, 1975. 37–65. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és félévszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2008. (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 282–294. p.

BéML V. 317. Gyoma Nagyközség (1872-ig mezőváros) iratai 1739–1950 (1956). 15,98 ifm.

A)

a) A községi elöljáróság iratai 1801–1804. 0,02 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1739–1848. 0,78 ifm.

c) Úrbéri iratok 1772–1848. 0,26 ifm.

d) Adóügyi iratok 1784–1848. 0,18 ifm.

e) Községi háztartással kapcsolatos iratok 1789–1848. 0,13 ifm.

f) Községi bíráskodási iratok 1769–1848 (1868). 0,43 ifm.

g) Tulajdon-nyilvántartással kapcsolatos iratok 1787–1848 (1852). 0,25 ifm.

h) Vegyes iratok 1796–1848. 0,26 ifm.

B)

a) Önkormányzati iratok 1848–1949. 1,17 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1849–1950. 8,26 ifm.

c) Községgazdálkodási iratok 1848–1950. 1,28 ifm.

d) Adóügyi és tulajdon-nyilvántartási iratok (1809) 1848–1950 (1956). 2,12 ifm.

e) A Gyomai Községi Iskolaszék iratai 1891–1937. 0,84 ifm.

Gyoma (Gyomaendrőd) Békés megye északnyugati peremén, Jász-Nagykun-Szolnok megye határán helyezkedik el. 1982-ben egyesítették Endrőddel, Gyomaendrőd néven. A nagyközséget 1989. március 1-jén várossá nyilvánították.

Gyoma nevének első említése 1332-ból maradt fenn. A középkorban a Bethlen és a Neczpáli családok birtokolták. A 16–17. századi török hódoltság idején gyakran változtak birtokosai. A 17. század végén, a török elleni felszabadító háborúk idején, Békés megye többi településéhez

hasonlóan elnéptelenedett. Újratelepülése az 1717. évhez köthető. Lakosságának döntő hányada református vallású és magyar ajkú volt. 1830-ban Mezőberényből evangélikus német családok települtek át és a század második felében templomot is építettek maguknak. A település földesura a 18. században a Harruckern, az 1798. évi osztozkodás után a Stockhammer család volt. A Wodianerek katolikus templomot és árvaházat építtettek a településnek, amelynek nevét a Kner család által alapított (1882) és működtetett nyomda tett országhírűvé. Gyoma 1830–1871-ig mezővárosi státuszt élvezett, majd – a komoly anyagi terhet jelentő fenntartás miatt – önként mondott le róla, és nagyközségként működött tovább. 1840-ig a Csabai járáshoz tartozott, majd 1849-ig a Szarvasi szolgabírói kerülethez, 1853-ig pedig a Békési járáshoz. Ettől az időponttól kezdve, önálló járási székhellyé válásáig, 1877-ig, ismét a Csabai járás települése. Gyoma német anyanyelvű lakossága 1852-ben 372 fő (4,77%), 1910-ben 596 fő (5,10%), 1941-ben 126 fő (1%) volt.

A viszonylag gazdag A) feudális kori iratanyag nyolc állagból áll. Az a) állag egyetlen kötete a községi bíró 1801–1804-ig terjedő feljegyzéseit tartalmazza. A b) állag közigazgatási iratai hiányosan, de több mint száz évről adnak képet. A községi currensek sorozata 1785–1843-ig terjed. A c) állagban Gyoma urbáriumát, úrbéri és egyéb szerződéseket, valamint úrbéri összeírások sorozatát (1772–1840) találja a kutató. A d) állagban az adózással, az e) állagban a községi háztartással kapcsolatos iratokat őrzi a levéltár. Az f) állag községi bíráskodási dokumentumait peres jegyzőkönyvek (1783–1848) és polgári peres iratok teszik ki. A g) állag tulajdonviszonnyal kapcsolatos iratai között végrendeleteket, egyezségeket, adásvételi jegyzőkönyveket, legelő-felosztási jegyzőkönyvet lehet kutatni. A h) állag egyebek között gyapjúértékesítési dokumentumokat, gazdák, béresek és szolgák bérjegyzékeit, katonaállítási lajstromokat tartalmaz.

A B) polgári kori iratanyag a) állaga, az önkormányzati iratok a közgyűlési jegyzőkönyvek teljes sorozatát tartalmazza 1856–1949-ig. A b) állagban tanácsülési jegyzőkönyvek, iktatott közigazgatási iratok, valamint egyéb, az elöljáróság működése során keletkezett dokumentumok kutathatók. A c) állag anyagát a községgazdálkodási iratok (számadások, főkönyvek, fizetési lajstromok), a d) állagét az adóügyi és tulajdon-nyilvántartási dokumentumok képezik.

A fond iratanyagában történő kutatást korabeli segédletek, részletes raktári jegyzék és tematikai feltáró cédulák segítik

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László, Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Gyomai tanulmányok. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyoma, 1977.
Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694–1848). Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 4.)
Karácsonyi János: Békésvármegye története. I–III. Gyula, 1896.
Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960. 183–189. p.
Szabó Ferenc: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18–19. Jahrhundert. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen.(A magyarországi németek néprajzához 1.) Red.: Ivan Balassa, Claus Klotz, Karl Manherz. Budapest, 1975. 37–65. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és félévszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2008. (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 282–294. p.

BéML V. 326. Mezőberény Nagyközség iratai 1737–1950 (1955). 41,68 ifm.

A)

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1845–1849 (1863). 0,02 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1756–1848 (1873). 1,4 ifm.

c) Úrbéri iratok 1739–1848 (1857). 0,56 ifm.

d) Adóügyek 1750–1848 (1853). 1,29 ifm.

e) Községgazdálkodási iratok 1737–1848 (1856). 1,75 ifm.
f) Bíráskodási iratok 1765–1847 (1861). 0,38 ifm.
g) Tulajdonviszonyok 1774–1848 (1866). 0,62 ifm.
B)
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1868–1950. 1,64 ifm.
b) A községi elöljáróság közigazgatási iratai 1848–1950 (1952). 10,28 ifm.
c) A községi háztartással kapcsolatos iratok 1851–1950. 3,56 ifm.
d) Külön kezelt iratok (1798) 1848–1949. 3,66 ifm.
e) Katonai, hadigondozási és népmozgalmi iratok 1850–1947. 2,26 ifm.
f) Gyámügyi iratok 1849–1948 (1953). 2,34 ifm.
g) Vegyes nyilvántartások (1832) 1852–1950. 0,44 ifm.
h) Adóigazgatással kapcsolatos iratok 1860–1950 (1955). 4,38 ifm.
i) Tulajdon-nyilvántartási- és átruházási iratok 1850–1950 (1951). 6,42 ifm.
j) Hagyatéki ügyek 1911–1937. 0,53 ifm.
k) A községi orvos iratai 1942. 0,01 ifm.
l) A községi üzemek iratai 1940–1943. 0,02 ifm.
m) A Mezőberényi Községi Iskolaszék iratai 1894–1910. 0,12 ifm.

Mezőberény egyike Békés megye legrégibb helységeinek, már az Árpád-korban lakott település volt. Később a gyulai váruradalom részévé vált. A török hódoltság korában többször elnéptelenedett, majd 1723-tól, akkori földesura, báró Harruckern János György telepítési akcióinak eredményeképpen újjáalakult. Evangélikus németek, evangélikus szlovákok és református magyarok kezdtek itt új életet. A legelső német család 1723-ban érkezett, a Gyulára érkezett telepesek közül. Két év múlva, szervezett csoportban 18 család települt be. A következő évtizedekben az első német telepesek nagyobb része (hat család kivételével) felkerekedett, és máshol próbált szerencsét. Az 1730-as évek végén pusztító pestisjárványt követően csaknem ötven család érkezett Mezőberénybe, részben Württemberg környékéről, Svábföldről, a Saar-vidékről, Hessenből, Westfáliából, másrészt a belső vándorlás eredményeképpen Baranya, Pest és Tolna megyékből. Mezőberény németajkú népessége 1852-ben 2245 fő (26,17%), 1910-ben 2977 fő (22,43%), 1941-ben 1691 fő (11,60%) volt. A háromnyelvű és nemzetiségű lakosság példamutató módon élt együtt a településen. A helyi elöljáróságot minden választás során a nemzetiségek arányának figyelembevételével alakították meg. A bírót évente más-más nemzetiség adta.

Mezőberény a 19. század második felére tipikus alföldi mezővárossá vált. Számottevő parasztpolgárságának gazdasági erejét az 1858-ban átadott Szolnok–Arad vasútvonal berényi megállóhelye, a mezőgazdasági termények – gabona, állatok – szállításának korszerű lebonyolítási lehetőségével, tovább erősítette. Kulturális téren az 1802–1834 között itt működő első Békés megyei gimnázium révén vált ismertté. A II. világháborút követően, 1945 januárjában több mint ötszáz német nemzetiségű lakost köteleztek munkaszolgálatra, és szállítottak el „malenkij robot”-ra a Szovjetunióba. 1946-ban csaknem ezer németajkú lakost telepítettek ki.

Mezőberény község gazdag iratanyagában kiemelkedő forrásértéket képviselnek a feudális kori iratok, amelyek részletes adatokat nyújtanak mind a községvezetési, mind pedig a jellegzetesen feudális kori úrbéri viszonyokat illetően. A polgári kor iratai sokrétűen tájékoztatnak a község gazdasági és társadalmi fejlődéséről. Ezen korszak legfőbb dokumentumai a tanácsülési és képviselő-testületi jegyzőkönyvek. Érdeklődésre tarthatnak számot a katonai, hadigondozási és népmozgalmi iratok.

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László – Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Erdmann Gyula: Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban 1945–1949. Gyula, 1990. (Gyulai Füzetek 4.)
Bonyhai Mihály: Mezőberény monográfiája. Mezőberény, 1934.
Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694–1848). Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 4.)
Karácsonyi János: Békésvármegye története. I–III. Gyula, 1896.

Mezőberény története I–II. Szerk.: Szabó Ferenc, Mezőberény 1973.
Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960. 296–300. p.
Szabó Ferenc: Ansiedlung und Geschichte der Deutschen des Komitates Békés im 18–19. Jahrhundert. In: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen.(A magyarországi németek néprajzához 1.) Red.: Ivan Balassa, Claus Klotz, Karl Manherz. Budapest, 1975. 37–65. p.
Szabó Ferenc: A Békés megyei németek betelepítése és XVIII–XIX. századi története. In: Két és félévszázad az Alföld történetéből. Válogatott tanulmányok. Szeged, 2008. (Dél-Alföldi Évszázadok 25.) 299–319. p.
Szabó Ferenc: Békés és Csanád megyék nemzetiségi statisztikája a XIX. század közepén. In: Békési Élet 1980. 3. sz. 282–294. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

BéML VI. 101. A Gyulai Pénzügyigazgatóság iratai 1905–1950. 2,74 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 101. A pénzügyigazgatóságokat az 1889. évi XXVIII. tc. hozta létre. Még ugyanabban az évben Gyulán is megszervezték az intézményt, és az egykori Korona vendéglő épületében helyezték el, majd 1905-ben beköltözött a megyeházával szemközti új székházba. Az I. világháború után állami építkezéssel kibővítették a második emelettel, amelyet 1923-ban vettek használatba. A közigazgatás 1950. évi átszervezésekor a 3050/1950. PM sz. rendelet intézkedett többek között a Gyulai Pénzügyigazgatóság átalakításáról is. A rendelet végrehajtását 1950. március 16-án kezdték meg.

A pénzügyigazgatóság iratanyagának töredéke került a levéltár őrizetébe. Érdeklődésre tarthatnak számot a népbírósági ítéletek végrehajtását követő vagyonelkobzások iratai (0,36 ifm.) 1947–1950-ből.

BéML VI. 103. A Békés Vármegyei Földmérési Igazgatóság (Békéscsaba) iratai 1852–1950. 3,7 ifm.

Az iratanyagban többek között Almáskamarás község telekkönyvi nyilvántartásai (1942–1946), elkobzott almáskamarási ingatlanok lajstromai (1948), valamint Gyoma, Gyula és Mezőberény földreformmal kapcsolatos iratai kutathatók.

BéML VI. 105. A Gyulai Állami Adóhivatal iratai 1946–1948. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 108. és XXIV. 114. A csekély mennyiségű fennmaradt iratanyag kutatása laponkénti átnézéssel lehetséges.

BéML VI. 108. A Gyulai Forgalmi Adóhivatal iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

BéML VI. 205. Az Eleki járás gazdasági felügyelőjének iratai 1924–1946. 0,36 ifm.

A Járási Gazdasági Felügyelőség a vármegyei szervezeten belül az egyes járások földművelésügyi irányító és ellenőrző szakhivatala volt. Az eleki gazdasági felügyelő felettes szerve a Csanád megyei Vármegyei Gazdasági Felügyelőség (Makó) volt. Feladatkörébe tartozott a gazdálkodással – földművelés és állattenyésztés – kapcsolatos ügyek ellenőrzése, és az ezzel kapcsolatos felsőbb rendeletek végrehajtása és felügyelete.

Az iratanyag érdekes adatokat tartalmaz a járás mezőgazdasági helyzetéről (vetésterület nagysága, termésjelentések, állatállomány nagysága és annak egészségügyi helyzete, a nagy és kisgazdaságok általános helyzete stb.). Kutathatók a fond anyagában az 1938–39. évben

Németországban mezőgazdasági munkát vállalók községenkénti névsorai is. Az iratokhoz iktató-mutatókönyv nincsen, így csak egyenkénti átnézéssel lehet tájékozódni.

BéML VI. 301. A Gyulai Kerületi Iparfelügyelőség iratai 1905–1949 (1950). 8,06 ifm.

Az iparfelügyelői kerületeket az 1893. évi XXVIII. tc. hozta létre, 1894. március 28-i hatállyal. Főhatóságuk a Kereskedelemügyi Minisztérium volt, majd az Iparügyi Minisztérium megalakulása után, 1935-től az Iparügyi Minisztérium lett. Az iparfelügyelőségek hatáskörébe tartozott a gyárak és a nagyobb ipartelepek ellenőrzése, az ipari ügyekre vonatkozó törvények és rendeletek betartatása, a balesetek megelőzését szolgáló intézkedések végrehajtásának ellenőrzése, a gőzkazánok vizsgálata. Eredetileg 17 iparkerületet szerveztek, később húszra módosították a beosztást. Békés megye Gyula székhellyel 1905. november 1-től alkotott önálló kerületet.

A fond forrásértéke a megye 20. századi ipartörténetét illetően jelentős. Az iratanyagban kutathatók ipar-nyilvántartási lapok (a munkaadókra és a foglalkoztatottak számára vonatkozó adatokat tartalmaznak), valamint Almáskamarás, Elek, Gyoma, Gyula és Mezőberény ipartelep-nyilvántartási törzslapjai is. Az iratanyagban történő keresést iktatók és mutatók segítik.

BéML VI. 501. A Békés Vármegyei Tanfelügyelőség iratai 1919–1950. 12,54 ifm.
a) Iktatott iratok és nyilvántartó könyvek 1919–1950. 1,38 ifm.
b) Személyi iratok 1945–1949. 11,16 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Békés megyének 1876-ig Csongrád megyével közös tanfelügyelője volt, majd ettől fogva önálló királyi tanfelügyelőt kapott. A tanfelügyelő állami tisztviselő volt, az illetékes miniszter nevezte ki.

A Békés megyei tanfelügyelőség 1919 előtti iratai megsemmisültek, nem kerültek levéltárba. A fennmaradt iratanyag forrásértéke oktatástörténeti szempontból kiemelkedő. Különösen értékesek az 1935-ben és 1941–1943-ban készült részletes iskolai statisztikák. Segédkönyvek nincsenek, a dokumentumok átnézéssel kutathatók.

BéML VI. 601. A Gyulai Hadigondozó Iroda iratai 1918–1922. 0,7 ifm.

A hadigondozó iroda az I. világháborúban részt vett katonákkal kapcsolatos dokumentumokat tartalmazza. Az iktatott iratanyagban történő kutatást névmutató segíti. Fennmaradt még az Egyszeri segélyek naplója az 1918–1922. évekből.

Irodalom:

Scherer Ferenc: Gyula város története 2. Gyula, 1938.
Szentkereszty Tivadar: Békés vármegye népoktatásának története. Békéscsaba, [1932].

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII.

BéML VII. 1. A Gyulai Kir. Törvényszék iratai 1876–1949. 18,24 ifm.
a) Elnöki iratok 1919–1939. 0,12 ifm.
b) Polgári peres iratok 1920–1949. 7,8 ifm.
c) Büntető peres iratok 1919–1949. 3,72 ifm.
d) Cégbírósági okmánytár 1876–1946. 5,76 ifm.
e) Kényszeregyezségi és csődügyek 1928–1930. 0,12 ifm.
f) Hitbizományi iratok 1915. 0,72 ifm.

A királyi törvényszékek felállítását az 1871. évi XXXI. tc. rendelte el. Ennek értelmében alakult meg a Békésgyulai (később Gyulai) Királyi Törvényszék. A következő hat királyi járásbíróság tartozott a fennhatósága alá: békési, békésgyulai, békéscsabai, orosházi, szarvasi és szeghalmi.

A fond gazdag iratanyagából különösen a d) állag cégbírósági okmánytára jelentős a német nemzetiség történetének kutatása szempontjából. Számos almáskamarási (4), eleki (12), gyulai (16) és mezőberényi (8) vállalat, cég fontos adatait tartalmazzák a dokumentumok.

BéML VII. 2. A Békési Kir. Járásbíróság iratai (1864) 1873–1950 (1969). 34,51 ifm.
a) Polgári peres iratok 1915–1949. 2,67 ifm.
b) Peren kívüli, hagyatéki iratok 1896–1942 (1969). 9,4 ifm.
c) Büntető peres iratok 1915–1942. 0,84 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1891–1940. 11,76 ifm.
e) Telekkönyvhöz érkezett beadványok (1864) 1873–1950 (1955). 9,84 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. A Békési Királyi Járásbíróság 1871-ben alakult, és a Békésgyulai (Gyulai) Királyi Törvényszék alá tartozott. Székhelye Békésen volt. A német nemzetiség történetének kutatása szempontjából a Mezőberény községhez kapcsolódó dokumentumok, különösen a b) állag peren kívüli és hagyatéki, valamint a d) és e) állagok telekkönyvi iratai jelentősek.

BéML VII. 4. A Gyulai Kir. Járásbíróság iratai 1925–1949 (1953). 3,68 ifm.
a) Elnöki iratok 1943–1949 (1953). 0,36 ifm.
b) Peren kívüli iratok 1947–1949. 0,62 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1925–1944. 2,7 ifm.

A Gyulai Királyi Járásbíróság 1871-ben alakult (eredetileg Békésgyulai Királyi Járásbíróság néven), és a Békésgyulai (Gyulai) Királyi Törvényszék alá tartozott. Székhelye Gyulán volt. A német nemzetiség történetének kutatása szempontjából a Gyula városhoz kapcsolódó dokumentumok, különösen a telekkönyvi iratok bírnak jelentőséggel.

BéML VII. 8. A Gyulai Kir. Ügyészség (1945-től Gyulai Államügyészség) iratai 1884–1953 (1954). 16,96 ifm.
a) Elnöki iratok 1913–1953 (1954). 2,44 ifm.
b) Általános bűnügyi iratok 1914–1953. 13,3 ifm.
e) Fogházügyi iratok 1884–1952. 0,28 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. Az államügyészségek mellett 1945–1950-ig a politikai perek lefolytatására népügyészségeket állítottak fel. Békés megyében a Gyulai Népügyészség 1945–1948 között működött.

BéML VII. 10. A Gyulai Kir. Törvényszéki Fogház iratai 1880–1944. 10,64 ifm.

A fondot iktatott iratok, törzskönyvek, törzskönyvi névmutatók és értesítő jegyzékek alkotják.

BéML VII. 154. Márki János gyulai közjegyző iratai 1892–1920. 1,92 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. A közjegyző jogkörét az 1886. évi VII. tc. tartalmazza. Hatáskörébe tartozott a különféle közokiratok (adás-vételi, szolgálati, házassági, ajándékozási, eltartási, életjáradéki, vagyonátruházási, bérleti stb. szerződések, adóssági nyilatkozatok, osztályos egyezségek stb.), végrendeletek felvétele és megőrzése. A közjegyzői iratok a polgári-parasztpolgári társadalom különböző rétegeinek életviszonyait, vagyoni állapotát, szokásait kutatók számára szolgáltatnak kitűnő adatbázist.

Márki János közjegyző iratanyaga a gyulai németek szempontjából érdekes.

BéML VII. 151. Miskolczy Barnabás gyulai közjegyző iratai 1875–1877. 0,12 ifm.

Miskolczy Barnabás közjegyzői iratanyagában a gyulai németek közjegyzői dokumentumai kutathatók.

BéML VII. 152. Pallay János gyulai közjegyző iratai 1877–1880. 0,12 ifm.

Pallay János közjegyző iratanyagában a gyulai németek közjegyzői dokumentumai kutathatók.

BéML VII. 153. Védel Károly gyulai közjegyző iratai 1880–1892. 0,36 ifm.

Védel Károly közjegyző iratanyagában a gyulai németek közjegyzői dokumentumai kutathatók.

VIII–XXVI. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

BéML VIII. 54. A Szarvasi Állami Vajda Péter Gimnázium (korábban Ág. Ev. Vajda Péter Gimnázium) iratai 1796–1950. 5,44 ifm.

A szarvasi Ág. Ev. Gimnázium jogelődje a Békés-bánáti Ág. Ev. Egyházmegye 1802-ben létesített mezőberényi gimnáziuma volt. Alapításában Boczkó Dániel szarvasi lelkész szerzett elévülhetetlen érdemeket, aki Tessedik Sámuel szarvasi gazdasági iskolájának sikerén felbuzdulva látott hozzá a humán gimnázium szervezéséhez. A megalapítást 1802. május 19-én a szarvasi ótemplom falai között mondták ki, és székhelyül a vegyes – magyar, német, szlovák – lakossággal rendelkező Mezőberényt jelölték ki, ahol a nagybirtokos Wenckheim család áldozatkészsége segítette át az iskolát a kezdő évek nehézségein. Szarvasra 1834-ben települt át, ekkorra nőtte ki a mezőberényi szűk kereteket. Tágasabb előadótermekre, nagyobb iskolai épületre, alkalmas tanári lakásokra volt szükség ahhoz, hogy a nyugodt oktatást biztosítani lehessen, továbbá, hogy a tanárok gyakori vándorlásának elejét vegyék.

A levéltári fond anyagában helyet kapott a jogelőd mezőberényi iskola fennmaradt iratanyaga is (esperességi és tanácsülési jegyzőkönyvek, bizonyítványkönyv, jövevények anyakönyve). Az esperességi és a tanácsülési jegyzőkönyvek általában latin nyelvűek.

BéML VIII. 102. A Gyomai Polgári Fiú-és Leányiskola iratai 1920–1947. 0,55 ifm.

Az iskola 1920. szeptember 12-én nyílt meg négy osztállyal. Ekkor még külön igazgatás alatt állt a fiú- és a leányiskola. Fenntartási költségüket az állam fedezte, az épületet és a berendezést a község adta. 1922-ben közös igazgatás alá került a két intézmény, de úgy, hogy mindkettő megtartotta önállóságát. 1929-ben a Szív utcából a jobb oktatási-nevelési lehetőséget nyújtó Wodianer-féle árvaházba költözött, és itt működött 1943-ig. Ekkorra készült el a mai gimnáziumépület. 1924-ben már három hold gazdasági területtel rendelkezett az intézmény, ahol a fiúk ősszel és tavasszal heti három alkalommal gyakorlati munkát végeztek, télen a gazdasági eszközöket javították. A leányok ugyanakkor háztartási gyakorlaton vettek részt, és kézimunkát tanultak.

Az iratanyagban tantestületi jegyzőkönyvek, iktatott iratok, önképzőköri jegyzőkönyvek, előmeneteli és mulasztási naplók, valamint iskolai anyakönyvek kutathatók.

BéML VIII. 103. A Gyulai Polgári Fiúiskola iratai 1920–1948. 1,15 ifm.

A Gyulai Polgári Fiúiskola 1874. november 3-án nyílt meg. Az 1877/78. tanévtől kezdve a vallás- és közoktatásügyi miniszter az iskola szervezésekor beígért államsegélyt is folyósította, és ettől kezdve megszűnéséig, ill. leányiskolává való átalakításáig az intézmény államsegélyes volt. Az 1881/82. tanévtől kezdődően rendkívüli tantárgyként francia nyelvet és gyorsírást is tanítottak.

1903. szeptember 1-jén megnyílt a gyulai római katolikus főgimnázium, és a vallás- és közoktatásügyi miniszter 52520/1903. sz. rendeletére a községi polgári fiúiskola 1903. szeptember 1-jétől fokozatosan megszűnt, s átadta helyét a községi polgári leányiskolának. 1907-től 1920-ig nem volt Gyulán polgári fiúiskola. 1920-ban a Gyulai Általános Ipartestület, Schreiber Ottó főgimnáziumi tanár kezdeményezésére és igazgatása alatt, társulati fiú polgári iskolát nyitott, amely éveken át kölcsöntermekben működött. 1928. július 1-jén Gyula város vette át az iskolát, és ettől kezdve községi jelleggel működött. Impozáns épülete 1928-ban épült fel, helyet adva az iparostanonc iskolának, a városi könyvtárnak és a múzeumnak is. Igazgatója Schreiber Ottó, a múzeumé és könyvtáré az iskola tanára, Implom József volt. Neves tanára volt még az intézménynek Istvánfalvy (Schrőder-Ewoldt) Miklós testnevelő, akinek külön személyi fondja van a levéltárban, iskolatörténeti dokumentumokkal.

A fond anyagában iktatott iratokat (1920–1947), főnévkönyveket (1923–1944), iskolai anyakönyveket (1921–1948), valamint magánvizsgázók törzskönyveit lehet kutatni.

BéML VIII. 104. A Mezőberényi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1895–1948. 3,64 ifm.

Az iskolát az 1895/96. tanév elején, községi jelleggel szervezték. 1898. szeptember 1-től államsegélyes községi polgári fiú- és leányiskolaként működött. 1904. évi szeptember 1-től fokozatosan átvette a tanerőket az állam, majd az 1907/1908. tanévtől teljesen állami fenntartásúvá vált. Az 1945–1946. tanévben megindult a polgári iskolai keretek között az általános iskolai oktatás. Ettől kezdve a polgári iskola első osztályai helyét az általános iskola ötödik osztályai vették át. 1947/1948. tanévben végzett az utolsó polgári IV. osztály, és az épületet, a felszerelést, a nevelőtestületet teljes egészében a Mezőberényi 2. Sz. Állami Általános Iskola vette át. Az iskolában önképzőkör és ifjúsági vöröskereszt mozgalom is működött.

Forrásérték szempontjából legjelentősebb a tantestületi és ellenőrző értekezletek jegyzőkönyve (1905–1947), valamint az iktatott iratok 1896–1945-ig terjedő sorozata. Utóbbi irategyüttes kutatását iktató- és mutatókönyvek segítik. Az iskola felszereléséről a szakleltárak tartalmaznak figyelemre méltó adatokat.

BéML VIII. 268. Az Almáskamarási Állami Elemi Népiskola iratai 1902–1947. 0,25 ifm.

A község első elemi iskolája – a fond egyik irata szerint – a betelepedést követő évben, 1843-ban létesült. Az egy tantermes (tanítói lakással is rendelkező) épületet a község tartotta fenn. A tanítók fizetését és az iskola egyéb fenntartási költségeit a római katolikus egyház biztosította. A gyorsan növekvő tanulói létszám miatt hamarosan újabb épület felállítására volt szükség. 1885-ben a község saját kezelésébe vette az iskolát, és újabb egy tantermes épületet emelt. 1900-ban államosították az intézményt. 1902-ben egy újabb épületben a harmadik tanítói állást is megszervezték. 1927 őszén egy újonnan épült, három tantermes iskolát adtak át.

A fond gondnoksági és tantestületi jegyzőkönyveket, valamint osztálykönyveket és törzskönyveket őriz.

BéML VIII. 147. Az Eleki Elemi Népiskola iratai 1878–1903. 0,17 ifm.

Az eleki községi fenntartású elemit 1948-ban államosították. Iratanyagából csekély mennyiség került a BéML-ba. Iskolai anyakönyveket, előmeneteli és mulasztási naplókat lehet kutatni az 1878–1903 közötti időszakból.

BéML VIII. 164. A Gyulai R. K. Elemi Népiskola iratai 1868–1948 (1949). 0,5 ifm.

A Gyulai Római Katolikus Iskolát kezdetben két iskola, a belvárosi és a józsefvárosi (németvárosi) alkotta. Anyakönyveiket is legtöbbször egy kötetben találjuk. A józsefvárosi iskola a németek betelepülése után, 1725-ben létesült. 1807-ig koedukáltan működött, ekkor különválasztották a fiúkat a leányoktól. Az iskola anyakönyvei kerültek a levéltár őrizetébe.

BéML VIII. 259. A Gyula-külterületi Állami Elemi Iskola iratai 1921–1943. 0,27 ifm.

A Gyula külterületi Állami Elemi Iskolát 1921-ben szervezték meg. A gyulai tanyai iskolák előrehaladási naplói találhatók a fond anyagában.

BéML VIII. 257. A Gyula–Szentbenedeki Állami Elemi és Általános Iskola iratai 1896–1948. 0,17 ifm.

Az intézmény eredetileg uradalmi iskolaként működött. Gróf Wenckheim Antal örökösei alapították, és tartották fenn az 1890-es évek második felétől. Abban az időben ez volt a legkisebb tanulói létszámú tanintézet Gyulán. 1900-ban 12 fiú és 13 leány tanult az iskola négy osztályában, egy tanító és egy hitoktató vezetésével. 1906. október 1-jén a város átvette az uradalomtól, Nickmann Rezső tanítóval együtt. A fond anyaga iskolai anyakönyveket, előmeneteli és mulasztási naplókat tartalmaz. Ez utóbbiak 1921-től a Gyula-külterületi Állami Elemi Iskola fondjában találhatók

BéML VIII. 287. A Mezőberényi Ág. Ev. Németajkú Leányiskola iratai 1842–1894. 0,06 ifm.

Az iskola 1745-ben alakult. Eleinte a kevés számú növendék miatt a fiú és leány növendékek egy tanodába jártak, és csak később (1800 körül) létesítettek külön-külön iskolát számukra. A német ajkúak iskolája később az I. kerületi evangélikus iskola lett. A fennmaradt jegyzőkönyveknek jelentős forrásértékük van (az első egyház- és iskolatörténetet is tartalmaz).

BéML VIII. 288. A Mezőberényi Ág. Ev. Németajkú Fiúiskola iratai 1842–1905. 0,08 ifm.

Az iskolát 1745-ben nyitották meg. Anyakönyvei maradtak fenn.

BéML VIII. 289. A Mezőberényi Ág. Ev. Németajkú Külső Vegyes Iskola iratai 1865–1884. 0,03 ifm.

Az iskola alapításának időpontja nem ismert. Iratanyagából egy kötet maradt fenn, ennek első részében az intézmény működésére vonatkozó német nyelvű bevezető olvasható, emellett anyakönyvi adatok kutathatók benne.

Irodalom:

Szentkereszty Tivadar: Békés vármegye népoktatásának története. Békéscsaba, [1932].
Scherer Ferenc: Gyula város története. Gyula, 1938.
Gyomai tanulmányok. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyoma, 1977.
Mezőberény története I–II. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény, 1973.

IX. TESTÜLETEK

Céhek és ipartársulatok

Lásd: BFL IX. 1.

BéML IX. 1. A Gyulai Asztaloscéh iratai 1840–1872. 0,01 ifm.

A céh 1818-ban alakult. A fondot egyetlen befizetési könyv alkotja.

BéML IX. 2. A Gyulai Cipészcéh iratai 1846–1871. 0,01 ifm.

A céh 1840-ben alakult. A fondban egy önkéntes kórházi befizetéseket tartalmazó nyugtakönyv és Lintenperger Ádám cipész 1866. évi mesterlevele található.

BéML IX. 3. A Gyulai Kosárfonócéh iratai 1833. 0,01 ifm.

A fond a céh 1833. évi céhlevelét őrzi.

BéML IX. 4. A Gyulai Kötélverőcéh iratai 1829–1871. 0,01 ifm.

A gyulai kötélverő mesterek 1828-ban alapították szervezetüket. A fond egy önkéntes kórházi befizetéseket tartalmazó nyugtakönyvből (1846–1871) és 16 attestamentumból (1829–1858) áll.

BéML IX. 5. A Gyulai Német Vargák Céhének iratai XIX. sz. első fele. 0,01 ifm.

A németgyulai céh 1837-ben alapult. A fond anyagát egy 19. század első feléből származó céhszabályzat alkotja.

BéML IX. 6. A Gyulai Pintércéh iratai 1833. 0,02 ifm.

A céh 1775-ben alakult, majd 1833-ban újjászerveződött. Irataiból az 1833. évi céhlevél és egy céhszabályzat maradt fenn.

BéML IX. 7. A Gyulai Szabócéh iratai 1818–1871. 0,06 ifm.

A szabócéh eredetileg 1781-ben alakult. 1818-ban újraszervezték. Ekkor kapott céhszabályzata, bevételek és kiadások jegyzőkönyve (1842–1871), valamint a „gyulai szabó ifjúság” 1829–1871. évi névsora kutatható a fondban.

BéML IX. 8. A Gyulai Szíjgyártócéh iratai 1818. 0,01 ifm.

A gyulai szíjgyártók 1776-ban alakították meg a céhet, majd 1818-ban új kiváltságlevelet kaptak. A fond anyagát az 1818. évi privilégiumlevél és céhszabályzat alkotja.

BéML IX. 13. A Mezőberényi Csizmadiacéh iratai 1805–1883. 0,05 ifm.

Az iratanyag két kötetből áll, az egyik tanoncok és legények, valamint mestereik jegyzéke (1805–1883), a másik egy pénztári napló (1821–1877). A céh 1819-ben kapott privilégiumlevelet.

BéML IX. 14. A Mezőberényi Asztalos-, Lakatos-, Esztergályoscéh iratai 1819–1884. 0,06 ifm.

A fondképző 1819-ben egyesült (vegyes) céhként jött létre. Szabadalomlevelét I. Ferenc királytól (1792–1835) kapta, kovács, kerékgyártó, asztalos, lakatos és esztergályos mesteremberek szervezeteként. A vegyes céh közös szervezeti keretben működött, majd különféle nézeteltérések miatt 1830-ban jegyzőkönyvbe foglalták a különválást. Ezen a néven 1875-ig működött céh, majd ipartársulattá alakult. 1884-ben, a helyi ipartestület megalakulásakor szűnt meg.

Az iratanyag a céh 1819. évi articulusainak másolatát, az 1819–1884 között vezetett jegyzőkönyveket, mesterek és legények 1835–1884 évek közötti jegyzékét, valamint az 1865–1884. években vezetett bevételi és kiadási naplóit tartalmazza.

Ipartestületek

Lásd: BFL IX. 211.

BéML IX. 266. Az Almáskamarási Ipartestület iratai 1902–1936 (1949). 0,11 ifm.

Az ipartestület iratai közgyűlési jegyzőkönyveket (1934–1949), 1926–1936. évi iparlajstromokat, kiadott munkakönyvek nyilvántartását (1926 –1949), segédek nyilvántartási főkönyvét (1926–1937), valamint pénztári főkönyvet tartalmaz (1930–1946).

BéML IX. 209. Az Eleki Ipartestület iratai 1884–1949. 0,17 ifm.

Az ipartestület anyagát egy 1884–1909. évi iparlajstrom, valamint tanoncszerződési lajstromok (1915–1949) alkotják.

BéML IX. 211. A Gyomai Ipartestület iratai 1914–1949 (1950). 0,49 ifm.

Az ipartestület (alakult 1897-ben) fondjában iktatott iratok (1944–1948), segédnyilvántartások (1914–1946), segédek munkakönyv kiadási nyilvántartásai (1938–1949), valamint munkakönyvek nyilvántartásai (1915–1950) találhatók.

BéML IX. 212. A Gyula és Vidéke Ipartestület (1936-ig Gyulai Általános Ipartestület) iratai (1869) 1914–1949 (1950). 5,79 ifm.

a) Jegyzőkönyvek, költségvetések, zárszámadások 1914–1948. 0,39 ifm.

b) Iktatott iratok 1917–1948. 2,71 ifm.

c) Szakképesítéssel, ipargyakorlással kapcsolatos iratok, nyilvántartások (1869) 1914–1949 (1950). 2,69 ifm.

Az 1872. évi első magyar ipartörvény hatására a gyulai iparosok 1874-ben három ipartársulatot alakítottak. A törvényhatóság felszólítására valamennyi céh (a kádárok kivételével) belépett valamelyik társulatba. Az 1884. évi XVII. tc. értelmében ipartestületeket alakíthattak azokban a városokban, ahol legalább száz fő iparos tevékenykedett, és kétharmad részük a megalakítás mellett foglalt állást. Gyulán évtizedekig elhúzódott az ipartestület létrehozásának ügye, az iparosok egy csoportja ragaszkodott a társulati formához. 1912-ben végre sikerült megegyezésre jutnia az iparos-társadalom tagjainak, és megalakították a gyulai intézményt. Még abban az évben megalkották az ipartestület alapszabályát is. A miniszteri jóváhagyás után, 1914 januárjában megalakult a közgyűlés és megválasztották a tisztikart. 1927-ben Pfaff Ferenc és Schneider Mátyás gyulai építészek tervei alapján, Titz Reinhardt építész- és Wiszt István ácsmester irányításával felépült a testület székháza. 1937-től Gyula és Vidéke Általános Ipartestületként működött, és három környező település is hozzá tartozott. A II. világháborút követően az 537

601/1949. BM sz. rendelet oszlatta fel az intézményt, és felszámolására a Pénzintézeti Központot jelölte ki.

Az iratanyagban iparlajstromok, tanoncnévsorok, segédnyilvántartások is kutathatók.

BéML IX. 215. A Mezőberényi Ipartestület (1937-től Mezőberényi és Köröstarcsai Ipartestület) iratai 1884–1949. 0,53 ifm.

Mezőberényben a megszűnő céhek helyett négy ipartársulat alakult (1872), majd 1884-ben, a XIV. tc. értelmében létrehozták az ipartestületet (hatósági engedélyezése 1888-ban történt meg). A testület csaknem minden iparűzőt tömörített. Felszámolása, a többi ipartestülethez hasonlóan, 1949-ben történt meg. A fond anyaga elsősorban segéd-és tanonclajstromokból áll.

BéML IX. 241. A Gyula Városi Hegyközség iratai. 1944–1949. 0,07 ifm.

A hegyközség iratanyagában jegyzőkönyvek (1947–1949), levelezések (1947–1949), névjegyzékek és kimutatások (1947–1949), valamint pénzgazdálkodással kapcsolatos dokumentumok (1944–1949) kutathatók.

BéML IX. 239. A Békés Vármegyei Vitézi Szék iratai 1922–1944. 0,12 ifm.

A fond anyagában vitézi széki iratok 1922-től 1944-ig terjedő sorozata tarthat számot érdeklődésre.

BéML IX. 273. Az Eleki Járás Vitézi Szakaszának iratai 1922–1943. 0,12 ifm.

A vitézi szakasz fondjában a szakasz hadnagyának iratai, körlevelek, valamint egyéb levelezések nyertek elhelyezést.

Irodalom:

Bálint Ferenc – Szabó Ferenc: Ipartestületi iratok selejtezése. (A Gyulai Állami Levéltár tapasztalatai). In: Levéltári Szemle 1966. 3. sz. 639–651. p.
Bíró György: A Gyulai Általános Ipartestület. In: Tanulmányok a kézműipar történetéből. Szerk.: Csiffáry Gergely – Dóka Klára. Veszprém, 1999. 241–264. p.
Magyar Néprajzi Lexikon II. Főszerk.: Ortutay Gyula. Budapest, 1979. 518–520. p.
Mezőberény története I–II. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény 1973.
Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend első évtizedének története. In: Hadtörténelmi Közlemények 1997. 1. sz. 49–81. p.
Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig. Hadtörténelmi Közlemények 2000. 1. sz. 35–78. p.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X.

BéML X. 3. A Mezőberényi „Hűség a Hazához” Mozgalom iratai 1942–1945. 0,04 ifm.

A II. világháború alatt a mezőberényi német ajkú lakosság körében megindult a Volksbund szervezet kiépítése. Végeredményben ezzel szemben bontakozott ki a „Hűség (hűséggel) a hazához” mozgalom. Szervezői és vezetői, Bartolf József és Monostori (Maász) Márton, az alakuló összejövetelen kinyilvánították, hogy vannak Magyarországon olyan németek, akik magyarnak érzik és vallják magukat. A mezőberényi hűség mozgalom tagjainak száma 1942-ben

392 fő volt. A következő évben további 186 személy csatlakozott a szervezethez. A tagság 1944-ben tovább bővült, de az újonnan belépett tagok száma nem ismert. A mozgalomhoz elsősorban a magukat magyar anyanyelvűnek valló németek csatlakoztak, de jelentős számban támogatták a szervezkedés célját a magukat németnek vallók is. Összejöveteleiket rendszeresen tartották, és mindvégig szemben álltak a Volksbund mozgalommal.

BéML X. 8. A Magyar Függetlenségi Népfront Eleki Bizottságának iratai 1949. 0,05 ifm.

A fond anyagát jórészt bizottsági ülésjegyzőkönyvek, politikai megbízhatósággal kapcsolatos ügyek iratai teszik ki, de kutathatók benne egy eleki „sváb kulák” elleni feljelentés aktái is.

BéML X. 9. A Magyar Függetlenségi Népfront Gyulai Bizottságának iratai 1949–1951. 0,06 ifm.

Az iratanyagot bizottsági ülésjegyzőkönyvek és politikai megbízhatóság igazolásával kapcsolatos iratok teszik ki. A dokumentumok kutatását megkönnyíti az 1949–1951. évi iktató.

BéML X. 24. A Magyar Függetlenségi Népfront Mezőberényi Bizottságának iratai 1949–1950. 0,07 ifm.

BéML X. 52. A Gyula–józsefvárosi Földművelő Olvasókör iratai 1930–1936. 0,02 ifm.

Az olvasókör 1884-ben alakult Scherer Benedek kezdeményezésére. A fond anyagában alapszabály módosítással kapcsolatos iratok és könyvtári katalóguskönyv található.

BéML X. 57. A Gyula–szentbenedeki Tanyai Földművelők Olvasókörének iratai 1930–1949. 0,02 ifm.

Az olvasókör anyagát általános iratok és egy pénztárkönyv alkotják.

BéML X. 101. A Gyulai Háztulajdonosok Egyesületének iratai 1925–1946. 0,32 ifm.

Az egyesület iratanyagából a tagnyilvántartó kartonok (1936–1943), valamint a tagdíjbeszedő-könyvek (1935–1943) tarthatnak számot érdeklődésre.

BéML X. 201. A Gyulai Önkéntes Tűzoltó Egylet iratai 1886–1943. 0,86 ifm.

A fond anyagát általános iratok, valamint szolgálati könyvek sorozata alkotja.

BéML X. 209. A Mezőberényi Önkéntes Tűzoltó Testület iratai 1874–1946. 0,1 ifm.

A fond közgyűlési, parancsnoksági ülési jegyzőkönyveket, alapszabályokat, szabályrendeleteket és vegyes iratokat tartalmaz.

Irodalom:

Gyula a fordulat évétől az 1970-es évtizedig. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyula 1987.
Három szabad évtized Gyulán 1944–1974. Szerk.: Marsi Gyula, Szabó Ferenc. Gyula, 1975.
Mezőberény története I–II. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény 1973.
Scherer Ferenc: Gyula város története 1–2. Gyula, 1938.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI.

BéML XI. 17. A Gyulai Földművelők Gőzmalma Rt. iratai 1912–1949. 0,8 ifm.

Az iratanyagban igazgatósági és felügyelőbizottsági jegyzőkönyvek, javadalmazási nyilvántartások, céglevelezés és egy részvénykönyv található.

BéML XI. 13. A Stéberl Húsüzem (Gyula) iratai 1928–1948. 6,22 ifm.

A fond anyaga a cég budapesti képviselőjének iratait, a céglevelezés, személyi-és bérügyek, pénz- és számviteli ügyek, valamint a hadseregellátás iratait tartalmazza.

BéML XI. 212. A Békés Vármegyei Takarékpénztári Egyesület Eleki Fiókjának iratai 1926–1948. 0,44 ifm.

A takarékpénztár iratait céglevelezések, OTI ügyek, mérlegek és számviteli nyilvántartások alkotják.

BéML XI. 215. A Békés Vármegyei Takarékpénztári Egyesület Gyomai Fiókjának iratai 1929–1949. 0,78 ifm.

A fond anyaga betét- és főkönyvekből, céglevelezésekből és kölcsönügyek irataiból áll.

BéML XI. 224. Az Első Gyulavárosi Takarékpénztár iratai 1927–1949. 1,41 ifm.

A takarékpénztár fondjában céglevelezések és takaréktőke könyvek találhatók.

BéML XI. 217. A Békés Vármegyei Takarékpénztári Egyesület Mezőberényi Fiókjának iratai 1926–1948. 0,13 ifm.

A mezőberényi takarékpénztári egyesület fiókjának iratanyaga fő-, váltó- és pénztárkönyvből áll.

BéML XI. 228. A Mezőberényi Gazdasági Takarékpénztár Rt. iratai 1917–1948. 0,3 ifm.

A fondban betétkönyvek és vegyes naplók kutathatók.

BéML XI. 243. Az Almáskamarási Hitelszövetkezet iratai 1928–1947 (1949). 0,04 ifm.

Az iratanyag előlegek könyvéből és pénztárkönyvből áll.

BéML XI. 275. Az Eleki Hitelszövetkezet iratai 1943–1947 (1950). 0,02 ifm.

A hitelszövetkezet irataiból a kölcsön-megszavazási jegyzőkönyvek kerültek a levéltár őrizetébe.

BéML XI. 274. A Gyomai Hitelszövetkezet iratai 1941–1944. 0,03 ifm.

A hitelszövetkezet anyaga kölcsön-megszavazási jegyzőkönyvekből áll.

BéML XI. 281. A Gyoma–endrődi Hitelszövetkezet iratai 1900–1943. 0,08 ifm.

A fondot közgyűlési jegyzőkönyvek, levelezések, mérleg- és nyereségszámlák, valamint a tagok nyilvántartása alkotja.

BéML XI. 273. A Mezőberényi Hitelszövetkezet iratai 1920–1947 (1950). 0,1 ifm.

A hitelszövetkezet anyagában közgyűlési, igazgatóbizottsági és felügyelőbizottsági jegyzőkönyvek, főkönyv, üzletrész-nyilvántartás, valamint kölcsön-megszavazási jegyzőkönyv kutatható.

BéML XI. 603. A Gyulai Uradalom iratai 1772–1827. 0,17 ifm.

Gyulát és a korabeli Békés megye csaknem egész területét 1720-ban Harruckern János György osztrák élelmezési alezredes kapta adományul. Harruckern János György halála után (1742) fia, Harruckern Ferenc és leánytestvérei örökölték az uradalmat. Harruckern Ferenc 1775-ben bekövetkezett halála után a birtokot 1798-ig egységesen kezelték, majd öt rátára – gyulai, békési, szarvasi, szentesi és csabai – osztották. A gyulai ráta gróf Károlyi Antalné Harruckern Jozefa révén a Károlyiak, majd a további öröklődés eredményeként 1801-től 1888-ig a Wenckheimek birtokába került. Az uradalom 1723-tól 1851-ig pallosjoggal (ius gladii) rendelkezett.

Az uradalom és a Harruckern–Károlyi család iratai a Magyar Országos Levéltárban találhatók (mikrofilmen a BéML-ban is kutatható az iratanyag.). A BéML a fondképző család iratainak csupán szerény töredékével rendelkezik. Az iratanyag forrásértéke töredékessége ellenére is jelentős.

Az uradalom irataiból úriszéki jegyzőkönyveket, rendkívüli gazdasági ülések jegyzőkönyvét, tanácskozási jegyzőkönyvet és különféle nyilvántartásokat őriz a levéltár. Az úriszéki jegyzőkönyvek jól használhatók gazdasági, társadalomtörténeti és néprajzi vizsgálódásokhoz. A kötetek latin és magyar nyelvűek. A jegyzőkönyvek 1792–1797. évi kötetéhez névmutatót készítettek (töredékesen maradt meg, G–Z-ig). A rendkívüli gazdasági ülések és a tanácskozások jegyzőkönyvei német nyelvűek. Az iratok átnézéssel kutathatók.

BéML XI. 601. Wenckheim József Antal és Örökösei Kígyósi Uradalmának iratai 1789–1945. 0,13 ifm.

A Harruckern család birtokait 1798. február 24-én felosztották a leányági örökösök között. Egyikük leszármazottja, gróf Wenckheim József Antal 1807-ben az általa örökölt uradalom központját Kígyóson rendezte be. Wenckheim József Antal 1852-ben halt meg. Birtokait leányára, Wenckheim Krisztinára hagyta (a fondban megtalálható a végrendelet), aki 1872-ben házasságot kötött unokatestvérével, gróf Wenckheim Frigyessel. 1924-ben, Wenckheim Krisztina halála után a kígyósi uradalmat fia, Wenckheim József örökölte.

Az iratanyag jelentős része Wenckheim József Antal idejéből való. Hiányossága ellenére is értékes forrásanyag. Az uradalmak gazdálkodására vonatkozó iratok elsősorban a 19. század első feléből maradtak meg (számadások készpénzről, terményekről, kilenced- és dézsmajegyzékek, összeírások). Közel két évtizedről megmaradtak a számadásokat jóváhagyó felmentvényi jegyzőkönyvek is. A jogszolgáltatás terén az úriszéki jegyzőkönyvek, a jobbágyok beadványai képviselnek sok szempontból használható forrásanyagot. Értékes adatokat szolgáltat az uradalom életéről a Wenckheim Krisztina kiskorúsága idején ülésező gyámi szék jegyzőkönyve (1855).

A fond többi része a családtagok személyi iratait, hitbizomány-alapítást, végrendeletet, osztályrész kimutatást tartalmaz. Az iratokhoz tartozó korabeli segédletek nem maradtak fenn. A dossziékba rendezett anyag átnézéssel kutatható.

BéML XI. 602. A Wenckheim örökösök uradalmainak iratai 1852–1944. 10,38 ifm.
a) Számadások 1854–1943. 5,16 ifm.
b) Békés és Arad vármegyei birtokokra vonatkozó iratok 1866–1886. 0,11 ifm.
c) A Gyulai Uradalom iratai 1869–1888. 0,4 ifm.
d) A sipeti birtok (Temes vármegye) iratai 1877–1885. 0,05 ifm.
e) A Gyulai és a Sipeti Uradalom iratai 1889–1893. 0,07 ifm.
f) A közös uradalmak iratai 1887–1924. 1 ifm.
g) Az Akasztói Uradalom iratai 1909–1928. 0,37 ifm.
h) A Vésztői Uradalom iratai 1912–1915. 0,13 ifm.
i) A Csorvási Uradalom iratai 1914–1920. 0,1 ifm.
j) A Dobozi Uradalom iratai 1852–1944. 2,95 ifm.
k) Wenckheim Rudolf dobozi és csorvási uradalmának iratai 1883–1889. 0,03 ifm.
l) A Sarkadi Uradalom iratai 1885. 0,01 ifm.

A fond a levéltár legteljesebben fennmaradt uradalmi fondja. Iratai gróf Wenckheim Antal (meghalt 1864-ben) utódainak birtokaira vonatkoznak. Az örökösök a birtokrészeket vásárlásokkal gyarapították, de a közös igazgatást fenntartották. 1909-ben az addigi vagyonközösséget családi egyezmény alapján megszüntették, de a közös igazgatást Doboz székhellyel változatlanul fenntartották. Az egyes gazdaságokat kasznárok, ispánok, intézők, főintézők irányították. A gazdaságokban önálló könyvelést és nyilvántartást vezettek, és azok felhasználásával a dobozi központi uradalmi igazgatás fogta össze a közös birtokok gazdálkodását. Pénztárkezelés és nyilvántartás külön–külön és együttesen is folyt. A fond gazdag anyagot tartalmaz az uradalmi gazdálkodásra, vadászatra. Külön értéke a dobozi időjárási feljegyzéseket tartalmazó kötet. A fond felépítése a birtokigazgatás szervezetét követi. Az iratanyag elején szerepelnek a közös igazgatás, azt követően pedig az egyes uradalmak dokumentumai. A dobozi uradalom állagában a Wenckheim család egészére vonatkozó iratok is találhatók.

Irodalom:
Implom József: Olvasókönyv Békés megye történetéhez II. (1694–1848). Békéscsaba, 1977. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 4.)
Karácsonyi János: Békésvármegye története 1–3. Gyula, 1896.
Kismarjai-Konrád Emil: Harruckern János György báró és telepítései. Gyula, 1935.
Oláh József: Az akasztó-vésztői uradalmak gazdálkodása a XIX–XX. század fordulóján. Budapest, 1975.

XIII. CSALÁDOK

BéML XIII. 2. Az Unger család iratai 1778–1856. 0,01 ifm.

A fond iratai egy gazdag pesti polgárcsalád, az Ungerek vagyonjogi megállapodásait tartalmazza. A gyulai vonatkozás oka az, hogy az Unger család két nőtagja, Karolina és Krisztina, Erkel Ferenc, a neves zeneszerző két testvérének, Erkel Rezsőnek (Rudolfnak), illetve Erkel Jánosnak a feleségei voltak. Erkel Rezső, aki Unger Karolinát vette feleségül, először a Nemzeti Színház orvosa volt, majd feleségével Gyulára költöztek, és 1847-ben a vármegye tiszteletbeli főorvosává választották. Ugyanebben az évben vette feleségül Erkel János Unger Krisztinát.

A német nyelvű iratok forrásértéke jelentős az Erkel-vonatkozás miatt.

Irodalom:
D. Nagy András–Márai György: Az Erkel család krónikája. Gyula, 1992.

XIV. SZEMÉLYEK

BéML XIV. 40. Hoffmann Pál gyulai ügyvéd iratai 1848–1949. 0,12 ifm.

Hoffmann Pál a gyulai jómódú polgárság és a Békés megyei nagybirtokosok közismert és jó nevű ügyvédje volt. Többek között az Almásy, Széchenyi és Wenckheim grófokkal kapcsolatos peres és egyéb iratok kutathatók a fondban.

BéML XIV. 21. Istvánfalvy (1921-ig Schrőder, 1921–1934-ig Schrőder-Ewoldt) Miklós (1888–1968) gyulai testnevelő tanár iratai 1913–1969. 0,24 ifm.

A fond személyi és sporttevékenységgel (a gyulai polgári fiúiskola sportköréről, az iskola testnevelés oktatásáról stb.) kapcsolatos iratokat, valamint fényképeket tartalmaz.

BéML XIV. 29. Japport Márton (1907–1974) gyulai ügyvéd iratai 1938–1953. 1,96 ifm.

Japport Márton a gyulai németvárosi polgárok és a 48-as körbe tömörült kisgazdák ügyvédje volt; az általuk fenntartott olvasókörökben mint vezetőségi tag is tevékenykedett. A Független Kisgazdapárt elveit és célkitűzéseit támogatta, s a helyi szervezet egyik vezetője volt. A gyulai ügyvéd iratai között ügyvédi kamarai ügyek, pártügyek (FKGP, PDP), egyesületi ügyek, népbírósági ügyek dokumentumai, olvasókörökre, szövetkezetekre vonatkozó és vegyes iratok kutathatók. Az iratanyagban történő tájékozódáshoz részletes raktári jegyzék nyújt segítséget.

BéML XIV. 45. Lovich Ödön (1876–1949) gyulai ügyvéd, polgármester iratai 1910–1950. 0,03 ifm.

A Selmecbányán született Lovich Ödön ügyvédként került Gyulára, és tevékenyen kapcsolódott be a város közéletébe. 1907-ben helyettes polgármesternek, majd egy év múlva polgármesternek választották meg. Tisztségét 1922-ig viselte, ezután 1944-ig ügyvédi gyakorlatot folytatott. Iratanyagában személyes dokumentumok találhatók.

BéML XIV. 41. Rettegi (1942-ig König) Margit (1902–1957) gyulai egészségügyi védőnő iratai 1938–1957. 0,07 ifm.

Az egykori védőnő iratai a Békés megyében és Gyulán működő egészségügyi körökkel kapcsolatos statisztikai adatokat, „zöldkeresztes” ügyviteli szabályzatot és Gyula város egészségügyi körzeteinek térképét tartalmazza.

BéML XIV. 6. Scherer Ferenc (1889–1987) gyulai tanár, történész iratai 1910–1940. 0,07 ifm.

A fond Scherer Ferenc, Gyula város monográfiája szerzőjéhez írt leveleket (közöttük Banner János leveleit) őrzi.

BéML XIV. 23. Schmidt Iván (1871–1944) gyulai vármegyei tisztviselő iratai 1889–1944. 0,03 ifm.

Schmidt Iván gyulai vármegyei tisztviselő, levéltárnok, majd árvaszéki ülnök volt. A fondban iskolai bizonyítványok, közszolgálatra vonatkozó és vegyes iratok találhatók.

BéML XIV. 25. Schrőder Istvánné Ewoldt Elíz (1859–1921) gyulai óvónő iratai 1875–1970. 0,12 ifm.

Schrőder Istvánné az első gyulai magánóvoda alapítója, községi óvónő volt. A hátrahagyott anyag személyi és óvodai iratokat (köztük növendékek névsorát és befizetőkönyveket az 1882–1892 közötti időszakból), valamint fényképeket tartalmaz. A kutatáshoz darabszintű raktári jegyzék áll rendelkezésre.

BéML XIV. 51. Strincz Antal orosházi lakos iratai 1908–1940. 0,02 ifm.

Az iratanyagban szerződések és pénztárkönyvek találhatók.

BéML XIV. 12. Tarpai (Schreiber) Ottó (1882–1950) gyulai polgári fiúiskolai igazgató, gimnáziumi tanár iratai 1924. 0,03 ifm.

A fond egy albumból áll, amely a polgári iskoláról készült képeket tartalmaz.

BéML XIV. 7. Tessedik Sámuel (1742–1820) szarvasi evangélikus lelkész iratai 1764–1817. 0,12 ifm.

Tessedik Sámuel korának egyik legjelentősebb alakja, az utolsó polihisztorok egyike volt. Jó nevű magyar iskolákban, majd német egyetemeken tanult. Hazatérve, 1767-től haláláig, szarvasi lelkész, író, iskolaszervező pedagógus, agrárreformer, társadalomtudós volt, aki nagyszabású reform-elképzeléseivel jóval megelőzte korát. Filantropista eszméket vallott, egyik legfontosabb feladatának az alföldi parasztság helyzetének javítását, a mezőgazdaság fejlesztésének, korszerűsítésének szorgalmazását tartotta. A fond többek között Tessedik Sámuel három német nyelvű kéziratát [Memorabilia Szarvasiensia oder oekonomische Chronik von Szarvas (1805), Das Leben eines evangelischen Landpfarrers zu Szarvas (1817), Vorschlage zur Verbesserung des Zustandes der Bauern in Ungarn] is tartalmazza.

Irodalom:

Implom József: A Békés Megyei Levéltár Tessedik-irataiból. In: Békési Élet 1970. 3. sz. 381–399. p.
Scherer Ferenc: Gyula város története 1–2. Gyula, 1938.
Tóth Lajos: Tessedik Sámuel 1742–1820. Szarvas, 1976.

XV. GYŐJTEMÉNYEK

BéML XV. 1. Békés megyei térképgyűjtemény 1782–2000. 455 db.

A térképtár kéziratos és nyomtatott térképek gyűjteménye. A belterületi, határtérképek, folyószabályozással, úrbérrendezéssel kapcsolatos térképek mellett 19. századi kataszteri szelvények, nyomtatott katonai térképek találhatók az anyagban. A térképtár anyagáról a Lazarus-térképfeldolgozó program segítségével széleskörű adatbázist alakított ki a levéltár, amely a kutatók munkáját jelentősen megkönnyíti. 2008-ban elkészült a BéML térképei címet viselő DVD-kiadvány, amely lehetővé teszi a térképek digitalizált formában történő kutatását.

Irodalom:

A Békés Megyei Levéltár térképei. Arcanum Adatbázis Kft. Budapest, [2008].
Kéziratos térképek a Gyulai Állami Levéltárban. Öá.: Csákabonyi Kálmán – Bálint Ferenc. Budapest, 1965. (Levéltári jegyzékek 1. Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban V.) 357–386. p.+IV p.

BéML XV. 8. Gyula Város Mérnöki Hivatalának tervrajzgyűjteménye 1897–1971. 599 db.

A tervrajzgyűjtemény a gyulai mérnöki hivatal (lásd V. B. 181.) tervtárának fennmaradt anyagát tartalmazza. A középületek, utak, utcák, terek terv-, helyszíni- és vázrajzain kívül magánszemélyek építkezésének tervrajzai is kutathatók az iratanyagban.

BéML XV. 9. Békés megyei vonatkozású fényképgyűjtemény 1890–2003. 1,3 ifm.

A fényképgyűjtemény anyagának egy része a levéltár honlapján is megtekinthető.

BéML XV. 13. Képes levelezőlapok gyűjteménye 1900–1968. 0,69 ifm.

A gyűjtemény Békés megye településeiről készült régi képeslapokat foglal magában. A képek a települések nevének alfabetikus sorrendjében vannak elhelyezve. A gyűjtemény anyaga a levéltár honlapján is megtekinthető.

BéML XV. 33. Xerox-tár. 4,43 ifm.

A Békés Megyei Levéltár 1978 óta gyűjti a megye történetéhez kapcsolódó kéziratok, publikációk, más levéltárak, gyűjtemények anyagának fénymásolatait. Ezek alkotják a gyűjteményes fondot. A xerox-tár anyagában találhatók feudális kori összeírások, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, Schriffert Mihály szovjetunióbeli munkaszolgálatról írt naplója, Skolka András, Tessedik Sámuel német nyelvű, megyei vonatkozású műveinek fénymásolatai stb.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

BéML XVII. 1. A Békés Megyei Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. A fond iratanyaga iktatókönyv segítségével kutatható.

BéML XVII. 2. Az Eleki Járás Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1946. 0,24 ifm.

A fond anyaga jegyzőkönyvekből, iktatott iratokból és segédletekből áll.

BéML XVII. 13. Az Eleki Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,24 ifm.

Az iratanyagban jegyzőkönyvek és iktatott iratok találhatók. Az iratok egy részéhez segédletek is rendelkezésre állnak.

BéML XVII. 18. A Gyomai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

A Gyomai Nemzeti Bizottság 1945. január 10-én alakult meg. A fond 1945–1948. évi jegyzőkönyveket és iktatószám nélküli iratokat tartalmaz.

BéML XVII. 19. A Gyulai Nemzeti Bizottság iratai 1944–1949. 0,48 ifm.

A Gyulai Nemzeti Bizottság 1944. december 17-én alakult meg az MKP, FKGP, PDP és a Szakszervezet delegáltjaiból. A fond jegyzőkönyveket, valamint szám nélküli vegyes iratokat tartalmaz. A levéltárba került iratok fontos dokumentumai az 1944–1949. évek helyi politikai eseményeinek. Segédletek hiányában egyenkénti átnézéssel kutathatók.

BéML XVII. 25. A Mezőberényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,04 ifm.

A fond anyaga jegyzőkönyvekből és annak mutatókönyveiből áll.

BéML XVII. 401. A Békési Járásbíróság mint Békés Megye III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1947–1948. 0,36 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401. és BKMÖL XVII. 401. A fond anyagát jegyzőkönyv, iktatott iratok, iktató- és mutatókönyv, tárgyalási napló, valamint átadókönyv alkotja.

BéML XVII. 402. A Gyulai Járásbíróság mint Békés Megye I. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1947–1948. 0,48 ifm.

A fondképző anyagát iktatott iratok, segédletek, egy ügykönyv és egy tárgyalási napló képezi.

BéML XVII. 427. Az Eleki Járás I. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

A fond anyagában a bizottság iktatott iratai és a hozzá kapcsolódó iktatókönyvek tekinthetők meg.

BéML XVII. 407. Az Eleki Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

A fond iktatott iratokat őriz.

BéML XVII. 410. A Gyomai Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Gyoma község igazolóbizottságának irataihoz – jegyzőkönyvek, iktatott iratok – részletes, névszerinti raktári jegyzék áll a kutatók rendelkezésére.

BéML XVII. 411. A Gyulai I. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,6 ifm.

Az igazolóbizottság iratai között a megyei kórház, a szanatórium egészségügyi alkalmazottainak, az igazságszolgáltatás alkalmazottainak, a pedagógusok, a pénzügyi tisztviselők, Gyula város magánalkalmazottainak, a város iparosainak és kereskedőinek igazolási dokumentumai kutathatók.

BéML XVII. 412. A Gyulai III. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,72 ifm.

A Gyulai III. Sz. Igazoló Bizottság iratai között az államépítészeti hivatal, az államrendőrség, Békés vármegye tisztviselői, a Gyulai Járás Főszolgabírói Hivatala alkalmazottai, a gazdasági felügyelőség hivatalnokai, a gyermekmenhely dolgozói, gyógyszerészek, orvosok, OTI, postahivatali dolgozók, vasúti alkalmazottak, iparosok, kereskedők stb. igazolási iratai kutathatók.

BéML XVII. 413. A Gyulai IV. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1946. 0,12 ifm.

Ez a bizottság a Nyugatra távozott személyek igazolására alakult. A fond jegyzőkönyveket és iktatott iratokat tartalmaz.

BéML XVII. 414. A Mezőberényi Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,36 ifm.

A fond iktatott iratokat őriz, amelyek iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók.

BéML XVII. 501. A Békés Megyei Földbirtokrendező Tanács iratai 1945–1947. 0,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 501. A földosztásról a 600/1945. ME sz. rendelet intézkedett. A földreform végrehajtását a megyei földbirtokrendező tanácsokra és az alájuk rendelt földigénylő bizottságokra bízta. Legfelsőbb fórum az Országos Földbirtokrendező Tanács volt.

A földbirtokrendező tanácsok ügykörét a 33 000/1945. FM sz. rendeletben határozták meg. A megyei tanácsok mellett megszervezték a megyei földhivatalokat is.

A Békés Megyei Földbirtokrendező Tanács 1945. március 22-én jött létre, és 1947-ig működött. Hét tagból állt: három szakemberből (bíró, mérnök, mezőgazdász) és a földigénylők négy delegáltjából.

Az iratanyag jegyzőkönyvekből és iktatott iratokból áll, ez utóbbiak segédletekkel kutathatók.

BéML XVII. 543. Az Almáskamarási Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,08 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 505. A községi földigénylő bizottság 1945–1947 között tevékenykedett az 1945. évi VI. tc. alapján, megszűnése az 1947. évi V. tc. értelmében történt. Feladata a földreform céljára igénybe vett ingatlanok és a földigénylők összeírása, a földreform végrehajtási tervezetének elkészítése, és a Megyei Földbirtokrendező Tanács jóváhagyása után a földosztás végrehajtása volt.

Az almáskamarási bizottság levéltárba került iratai között iktatott iratok, földigénylők névsora, véghatározatok, juttatott ingó- és ingatlanvagyonokról készült kimutatások találhatók.

BéML XVII. 532. Az Eleki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,08 ifm.

Az eleki bizottság fondja elnöki jelentést, jegyzőkönyveket, ügyviteli és vegyes iratokat tartalmaz.

BéML XVII. 510. A Gyomai Földigénylő Bizottság iratai 1945. 0,03 ifm.

A gyomai bizottság csekély mennyiségű anyaga vegyes iratokat és földigénylők összeírási ívét tartalmazza.

BéML XVII. 509. A Gyulai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

A gyulai bizottság fennmaradt iratai között jegyzőkönyvek, iktatott iratok, föld- és házhelyigénylők összeírási ívei kutathatók.

BéML XVII. 901. A Békés Megyei Beszolgáltatási Népi Bizottság iratai 1948–1949. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. d. A népi bizottság fondja iktatott iratokból áll, amelyeket iktató- és mutatókönyv segítségével lehet kutatni.

BéML XVII. 904. A Gyulai Beszolgáltatási Népi Bizottság iratai 1948–1950. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. d. A népi bizottság fondja jegyzőkönyvekből, valamint iktatott iratokból áll, amelyeket iktató- és mutatókönyv segítségével lehet kutatni.

Irodalom:

Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László – Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Gyomai tanulmányok. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyoma, 1977.
Gyula a fordulat évétől az 1970-es évtizedig. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyula 1987.
Három szabad évtized Gyulán 1944–1974. Szerk.: Marsi Gyula – Szabó Ferenc. Gyula, 1975.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

BéML XXIV. 4. A Népgondozó Hivatal Eleki Körzetének iratai 1945–1946. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 2. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. május 10-én hatályba lépő 1710/1945. ME sz. rendelete intézkedett a népgondozó hivatalok felállításáról. Feladatát elsősorban az országban tartózkodó menekültek elhelyezésének megszervezésében és a magyarországi németek kitelepítésével kapcsolatos tennivalók ellátásában jelölte meg a rendelet. A központi hivatal az ország területén kirendeltségeket állított fel. A hivatal hatáskörét 1945. július 1-től kiterjesztették (3820/1945. ME sz. rendelet) a német nemzetiségű lakosság nemzethűségét igazoló járási bizottságok létrehozására, irányítására, ellenőrzésére, valamint a németek összeköltöztetésére és internálására. Hasonlóképpen feladatai közé tartozott a belső áttelepítések lebonyolítása, a kitelepítettek névjegyzékének megküldése. Lényegében a népgondozó hivatalok és a földbirtokrendező tanács telepítési hivatalainak jogköre átfedte egymást. 1946-ban a népgondozó hivatal kerületeit és körzeteit a megyei földhivatalokba osztották be. A volt sváb vagyonok ellenőrzésére és a betelepülők gazdasági irányítására telepfelügyelőket választottak.

A hivatalokat 1946. június 30-án megszüntették. A magyarországi német lakosság Németországba történő áttelepítésének teendőit a belügyminisztérium vette át.

A fond anyagába kitelepítésre, földigénylésekre vonatkozó iratok mellett az eleki nagyvendéglő raktárkészletének leltára is bekerült. Az iktatott iratok segédlettel kutathatók.

BéML XXIV. 5. A Békés Megyei Rendőr-főkapitányság (1950 előtt a Magyar Államrendőrség Békés Megyei Főkapitánysága) iratai 1945–2003. 40,57 ifm.
b) Iratok 1945–2002. 24,13 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 13. A fond b) állagában az 1945 és 1946. évi, internálásokkal kapcsolatos iktatott iratok (kapcsolódó iktató és mutató) találhatók.

BéML XXIV. 7. Az Államrendőrség Békési Járási Kapitányságának iratai 1945–1948. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 5. A járási kapitányságok az 1690/1945. ME sz. és az azt kiegészítő 6690/1945. ME sz. rendelet alapján jöttek létre. A fondban a mezőberényi őrs iktatott iratai (1948), közigazgatási, büntetési és kihágási iktatókönyvei találhatók.

BéML XXIV. 9. Az Államrendőrség Eleki Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,16 ifm.

A fond az eleki kapitányság iratai mellett az almáskamarási őrs iktatott iratait is tartalmazza. A kereséshez iktatókönyvek állnak rendelkezésre.

BéML XXIV. 11. Az Államrendőrség Gyulai Járási és Városi Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,31 ifm.

A gyulai városi államrendőrség létesítése az 1690/1945. ME sz. és a kiegészítéseként kiadott 6690/1945 ME sz. rendeletek alapján történt meg. A városi kapitányság közvetlen felügyelő hatósága a vármegyei főkapitányság volt. Azokban a járásokban, amelyeknek székhelye megyei

város volt, a járási kapitányság teendőit is a városi kapitányság látta el. A közigazgatási és kihágási iratok segédkönyvekkel kutathatók.

BéML XXIV. 17. A Gyulai Tűzoltó Alosztály-parancsnokság iratai 1949–1952. 0,03 ifm.

A gyulai tűzoltó-parancsnokság a 271 000/1946. BM sz. rendelet alapján alakult meg, és a Békés Vármegyei Tűzoltóság alárendeltségében működött. Felügyeleti szerve a belügyminisztérium volt, az Országos Tűzoltó-főparancsnokság révén. A tűzoltóságot 1948-ban államosították.

A tűzoltók 1949–1952. évi törzskönyvi lapjai között német származásúak adatai is fellelhetők.

BéML XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Békés Megyei Kirendeltségének (Békéscsaba) iratai 1944–1948 . 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. Gyomai, gyulai, mezőberényi leltárak találhatók a fondban.

BéML XXIV. 103. A Gyulai Állami Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,15 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 114. 1949-ben megalakult a Gyulai Állami Adóhivatal. A fond anyagában iktatott iratok (segédlet hiányában egyenkénti átnézéssel) és egy egyenesadó napló kutatható.

BéML XXIV. 129. Az Almáskamarási Adóhivatal iratai 1949. 0,05 ifm.

A 13 200/1948. Korm. sz. rendelet értelmében a városi és községi adóhivatalokat állami adóhivatalokká szervezték. Az almáskamarási hivatal 1949-ben alakult meg. A fond anyagában csekély mennyiségű iktatott irat (segédlet hiányában egyenkénti átnézéssel) kutatható.

BéML XXIV. 201. A Békés Vármegyei Földhivatal (Gyula) iratai 1945–1950. 49 ifm.
a) Általános iratok 1946–1950. 3,7 ifm.
b) Községek szerinti alapszámos iratok 1945–1950. 11,6 ifm.
c) A Műszaki Osztály iratai 1947–1950. 2,44 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1946–1947. 2,75 ifm.
e) Az Ingatlanforgalmi Bizottság iratai 1949–1950. 2,85 ifm.
f) A Földbérlő Fellebbezési Bizottság iratai 1948–1950. 0,8 ifm.
g) Ingatlanfelajánlási iratok 1949–1950. 0,85 ifm.
h) A Telepítési Osztály iratai 1946–1950. 22,54 ifm.
i) A Telepítési Osztály Szarvasi Helyi Csoportjának iratai 1947–1948. 0,41 ifm.
j) A Telepítési Osztály Mezőberényi Csoportjának iratai 1947–1948. 0,12 ifm.
k) A Telepítési Osztály eleki felügyelőjének iratai 1946–1949. 0,14 ifm.
l) A Békés megyébe átkerült községek iratai 1947–1950. 0,8 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201.

BéML XXIV. 601. A Békés Megyei Közellátási Felügyelőség (Gyula) iratai 1945–1951. 4,14 ifm.

A Közellátási Felügyelőséget a 3420/1946. ME sz. rendelettel hozták létre. A rendelet szerint a felügyelőség a törvényhatóság első tisztviselőjének közellátási szaktanácsadója; felettes szerve a közellátásügyi miniszter volt. Vezetőjét hivatalból delegálták a törvényhatósági és a közigazgatási bizottságba. A Békés megyei felügyelőség két területen fejtette ki elsősorban tevékenységét, mégpedig a beszolgáltatások felügyelete és a készletek forgalmának szabályozása terén. Irányította

és ellenőrizte a gazdalajstromok (kuláklisták) összeállítását, a begyűjtés, beszolgáltatás megszervezését.

Az iratanyagban hangulatjelentések, helyzetjelentések, tervkölcsönök, kulák-elszámoltatások ügyei, terménybegyűjtési iratok, cséplőgép-tulajdonosok névjegyzékei kutathatók.

BéML XXIV. 652. A mezőberényi községi begyűjtési megbízott iratai 1946–1956. 4,2 ifm.

Az iratanyagban elsősorban az 1950-es évek kutathatók, de fennmaradt egy doboz 1946–1947. évi nyilvántartás is.

Irodalom:
Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László – Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Csákabonyi Kálmán: Békés megye Közellátási Felügyelőjének iratai a Gyulai Állami levéltárban. In: Levéltári Híradó 1960. 1. sz. 153–155. p.
Erdmann Gyula: Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon 1945–1956. [Gyula, 1992]
Gyula a fordulat évétől az 1970-es évtizedig. Szerk.: Szabó Ferenc. Gyula 1987.
Három szabad évtized Gyulán 1944–1974. Szerk.: Marsi Gyula – Szabó Ferenc. Gyula, 1975.
Mezőberény története I–II. Szerk.: Szabó Ferenc. Mezőberény 1973.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

BéML XXV. 4. A Gyulai Népügyészség iratai 1945–1949. 0,8 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23. A Gyulai Népügyészség az 1945-ben megszervezett Gyulai Népbíróság mellett vádhatóságként működött. Elsődleges feladatai közé tartozott eljárást indítani azok ellen, akik 1945 előtt ún. népellenes magatartást tanúsítottak, ill. háborús bűnöket követtek el a II. világháború alatt. Ezenkívül vád alá helyezte a demokratikus államrend védelme és a rendszer elleni ellenséges cselekmények elkövetőit. A Gyulai Népügyészség 1948. február 1-ig működött, ettől az időponttól kezdve a Gyulai Államügyészség a politikai ügyeket vádemelés céljából a Szegedi Népügyészséghez tette át.

A fond iratanyaga két részből áll. Egyik része a gyulai vádhatóság által 1945–1948. február 1. között lefolytatott eljárások, a másik része pedig a Szegedi Népügyészség előtt lefolyt, de területileg Békés megyei illetőségű eljárások dokumentumait tartalmazza. Ez utóbbi iratanyagot 1970 decemberében adta át – az akkori igazságügy miniszter rendeletére – a Csongrád Megyei Főügyészség (Szeged) a BéML-nak. Az iratanyag a levéltári rendezés során régi kezelési rendjében maradt. Az 1945–1947. évi iratokhoz betűsoros mutató áll rendelkezésre, az 1948. éviekhez – ennek hiányában – iktatószám és név szerinti darabszintű jegyzék készült. A főlajstrom könyvek minden évből fennmaradtak.

BéML XXV. 11. A Gyulai Járásbíróság iratai 1943–1964. 81,44 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1945–1973. 80 ifm.

A járásbíróság iratanyagában elsősorban a d) állag iktatott iratai tarthatnak számot érdeklődésre, mivel ezek között államosítási, földrendezési, tagosítási, telekkönyvi dokumentumok – eleki, gyulai telekkönyvi betétlapok, kataszteri telekkönyvek, kataszteri birtoklapok – kutathatók. Az iratanyagban történő tájékozódást mutatók segítik.

BéML XXV. 12. A Gyulai Népbíróság iratai 1945–1949. 4,52 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A népbíráskodást a magyar háborús és népellenes bűnökkel megvádolt személyek elleni büntetőeljárás lefolytatására, az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 21–22. napján hozott határozata értelmében, az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelettel vezette be. A népbíróságokra vonatkozó rendelkezések az 1945. évi VII. tc. alapján emelkedtek törvényerőre.

Az iratanyagot segédletek – többek között a peranyagok név szerinti listáját tartalmazó raktári jegyzék – használatával lehet kutatni. A megvádoltak és bíróság elé állítottak között számos német származású (nevű) személy szerepelt. Leggyakoribb vád velük kapcsolatban a volksbundos szervezkedés és a rémhírterjesztés volt.

Irodalom:

A Magyar Állam szervei 1944–1950. Szerk.: Alföldi Vilma – Berényi Ildikó. Budapest, 1985.
Békés megye 1944–1945-ben. Szerk.: Dér László, Szabó Ferenc. Békéscsaba 1975.
Scherer Ferenc: Gyula város története 1–2. Gyula, 1938.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK

XXXIII. 1. Békés megyei állami anyakönyvi kerületi anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye 1895–1980 120,00 ifm

Lásd: BFL XXXIII. 1. Békés megye településeinek állami anyakönyvi másod példányai Almáskamarástól Zsadányig betűrendben nyertek elhelyezést a levéltárban. Az anyakönyvi másodpéldányok a levéltári törvényben meghatározott, korlátozó határidőket figyelembe véve (a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított 90 év után, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított 60 év után kutatható) mikrofilmen tekinthetők meg.

5. rész

FEJÉR MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: FML)

Cím: 8000 Székesfehérvár, Kikindai u. 3.
Telefon: (+36) 22/313-052, (+36) 22/312-123
Fax: (+36) 22/310-701
E-mail: fmlev@mail.iif.hu
Honlap: www.leveltar.fejer.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–16.00; péntek: 8.00–13.00
Ügyfélszolgálat
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 9.00–15.00

Zámolyi úti részleg
Cím: 8000 Székesfehérvár, 20022/109. hrsz.
Telefon: (+36) 22/316-575
Fax: (+36) 22/316-575

Móri részleg
Cím: 8060 Mór, Major u. 3.
Telefon: (+36) 22/405-007
Fax: (+36) 22/405-007

2008 októberében megkezdődött a Fejér Megyei Levéltár (FML) Székesfehérvár, Szent István tér 2-3. szám alatti épületeinek felújítása és az intézmény bővítése. Várhatóan 2010 második felétől ismételten a központi épület ad otthont a levéltárnak.

A FEJÉR MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA:

Fejér vármegye az államalapítás korában, Szent István király uralkodásának első évtizedében alakult ki. A királyi vármegyerendszert felváltó nemesi vármegye a 13. század második felétől ismert, s három évszázadon át látta el a közigazgatással és igazságszolgáltatással összefüggő feladatokat. Székesfehérvár török megszállása – 1543 – utáni időszakban a megyei adminisztráció felbomlott. A magyar közigazgatás szervezetében a nyugati részeket Veszprém, az északi területeket Komárom megyéből igazgatták. A megyei közigazgatás és igazságszolgáltatás újjászervezésére 1692-ben került sor. Az uralkodó – I. Lipót – gróf Esterházy Ferencet nevezte ki főispánnak, alispánná Újvári Ferencet választották. Egy esztendő múltával Miskey István állt az alispáni hivatal élén, helyettese pedig Újvári István lett. A megyei adminisztráció vezetését a főjegyző, Szabady András látta el, akit a megyei levéltár újjászervezésével is megbíztak. A mindenkori főjegyző felügyelte a vármegyeháza emeletén, egy helyiségben elhelyezett jegyzőkönyveket, a szolgabírók jelentéseit, a megyei összeírásokat, a nemesi közgyűlés elé terjesztett ügyek iratait. Ez a szervezet II. József uralkodásának időszakában változott meg. 1787-ben Hrabovszky Gáspárt nevezték ki regisztrátornak, s a levéltárban elhelyezett iratok rendezésével, nyilvántartásával bízták meg. Fejér vármegye első levéltárnoka 1797-ben a jelentős közigazgatási tapasztalatokkal rendelkező Modrovich Ignác lett.

Az 1848 előtti vármegyei levéltár az iratok megőrzésével, a lajstromozással nagy szolgálatot tett a történetírásnak. Elismeréssel szólhatunk elődeinkről: Lokcsánszky Antalról, Somogyi Ábrahámról, Thaly Károlyról és Nagy Boldizsárról, akik Fejér vármegye levéltárát a 19. század első felében gondozták. Nagy Boldizsár egyik legfőbb érdeme, hogy az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc iratait összegyűjtötte, rendszerezte.

Elhanyagolt állapotban találta a levéltárat Rosty Zsigmond, amikor 1867-ben átvette a főlevéltárnoki feladatok ellátását. Nem voltak fellelhetők az abszolutizmus időszakában keletkezett irategyüttesek, ugyanis azokból a megyeháza előtti téren 1860 novemberében „örömtüzeket” raktak. Az 1848. évi törvények alapján újjászervezett megyei adminisztráció így is kifejezte tiltakozását az alkotmányellenes abszolutizmussal szemben. Az 1850 és 1860 között keletkezett megyei iratokból csupán néhány köteg megyefőnöki aktát és a segédkönyveket (iktatók és mutatók) őrzi az intézmény.

A kiegyezés időszakában (1867) 22 szekrényben és 34 kisebb fiókban őrizték az iratokat. Öt esztendőn át, 1867-től 1871-ig megfeszített munkát végzett Rosty Zsigmond. A rendezésen túl arra is maradt energiája, hogy 26 ív terjedelemben feldolgozza a megye históriáját, többek között a Rákóczi-szabadságharc történetét, a nemesi felkelő sereg részvételét az osztrák örökösödési és a hétéves háborúban. Jegyzetei kiterjedtek a nemzetiségi és felekezeti viszonyok alakulására is. Rosty Zsigmond kutatásai azonban nem hasznosultak; sem a történetírás, sem az őt követő főlevéltárnokok nem használhatták feljegyzéseit, mert a hagyatékát képező, könyvekkel és iratokkal megtöltött ládák átnézésének engedélyezésétől az örökösök elzárkóztak.

Hasonló sorsra jutott a Rosty Zsigmondot követő főlevéltárnok, Fekete János hagyatéka is, azzal a különbséggel, hogy amíg a Rosty-hagyaték utóéletét ma sem ismerjük egyértelműen, addig Fekete hagyatékáról, amelyben levéltári iratok is voltak, tudjuk, hogy az örökösök árverésen értékesítették.

A megyei levéltár első rendezője az 1877-ben főlevéltárnokká kinevezett Modrovich Ignác volt. Közel húsz esztendőn át látta el feladatát. Őt méltatta a vármegyei levéltárat ellenőrző Komáromy András: „a vármegyének Modrovich Ignác nevű érdemes levéltárnoka ... a történeti szempontból becses iratokról pontos és bőséges ... tartalomjegyzéket készített, amelyből a kutatás a levéltár tudományos becsét ... meg is határozhatja”.

A Mohács előtti gyűjtemény néhány darabból áll csupán. A város 1543. évi ostroma során a megyei nemesi közgyűlés iratai megsemmisültek. A török hódoltság 145 esztendeje alatt a megyei adminisztráció nem működött. Székesfehérvár visszafoglalása (1688), ill. a megyei közigazgatás újjászervezését (1692) követő időszaktól tekinthető teljesnek a feudalizmus időszakának iratanyaga. Jelentős forrásértékkel bírnak a nemesi közgyűlések jegyzőkönyvei (1692–1847), a közgyűlések iratai. Teljesnek mondhatók a törvényszék iratai, valamint az összeírások, annak ellenére, hogy a dicalis összeírásokat a 19. század második felében selejtezték.

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc időszakának alapvető forrásai fennmaradtak, ugyanakkor az abszolutizmus egy évtizedét csupán töredékek reprezentálják. Ezen időszak legteljesebb, forrásértékét tekintve legjelentősebb iratanyaga az úrbéri törvényszéké. A megye tőkés fejlődésének alapvető irategyüttesei elmélyült kutatómunkát tesznek lehetővé. Az önkormányzati iratok mellett az állami területi szakszervek (pénzügyigazgatóság, tankerületi főigazgatóság, kultúrmérnöki hivatal) iratai is jelentősek. Művelődéstörténeti feltáró munkák az alsó- és középfokú oktatási intézmények fondjaiban és az egyesületek irataiban folytathatók.

A rendszerváltozást követően felgyorsult a megszűnt tanácsi és egyéb közigazgatási szervek maradandó értékű iratainak átvétele. Az intézmény őrizetében, feldolgozott állapotban kutatható a Fejér Megyei Tanács V. B. szakigazgatási szerveinek iratai, ugyanez mondható el a járási tanácsok, járási hivatalok, községek dokumentumairól is. Korántsem teljes körűek a felszámolt, átalakult vállalatok és szövetkezetek fondfőcsoportjába tartozó iratképzők történeti múltjának dokumentumai.

1992-ben került a Fejér Megyei Levéltár őrizetébe közel 800 iratfolyóméter terjedelemben a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Magyar Dolgozók Pártja és a Magyar Szocialista Párt megyei szerveinek iratanyaga.

A gyűjtemények közül a fényképek, a plakátok és aprónyomtatványok érdemelnek figyelmet. A kutatómunkát segíti a terv- és térképtár, a 120 ezer darabból álló történeti cédulagyűjtemény, a könyvtár, a kéziratok, folyóiratok és napilapok tára.

A Fejér Megyei Levéltár 1975-től a Szent István tér 2. számú épületben működik. 1979-ben vette birtokba a szomszédos, Szent István tér 3. szám alatti épületet. Szervezeti változásra a rendszerváltozás után került sor, mert 1992-ben megalakult Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, amely intézményt 1950-ben a tanácsrendszer bevezetésekor vonták össze a megye levéltári intézményével. Újjászervezése után mintegy 1600 ifm. terjedelemben vette át a megyei levéltártól Székesfehérvár szabad királyi város, majd törvényhatósági jogú város testületeinek, hivatalainak, intézményeinek, vállalatainak maradandó értékű iratanyagát.

A Fejér Megyei Levéltár dolgozóinak száma 21 fő, iratanyaga közel 9000 iratfolyóméter. Az intézmény 2006-tól ideiglenes (részben önkormányzati tulajdonú, részben bérelt) épületekben működik. Az ideiglenes központ a kutató- és ügyfélszolgálattal Székesfehérváron a Kikindai utca 3. szám alatti épületben található.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

A Székesfehérvári Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. Budapest, 1967.
A Fejér Megyei Levéltár fondjainak jegyzéke. Székesfehérvár, 1982.
Kéziratos térképek a Székesfehérvári Állami Levéltárban. Budapest, 1968.
Kétszáz éves a Fejér Megyei Levéltár. Székesfehérvár, 1987.
Az intézmény periodikái:
Fejér Megyei Történeti Évkönyv
Fejér Megyei Levéltár Közleményei

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

A IV. fondfőcsoport Fejér vármegye törvényhatóságának iratait öleli fel, 1692-től 1950-ig. Fejér vármegye újraszervezésére a török hódoltság után, 1692-ben került sor. A nemesi vármegye iratai a török hódoltság első esztendeiben megsemmisültek. A fondfőcsoport iratanyaga öt korszakra tagolódik. Az 1848-ig terjedő időszak többek között nemesi közgyűlési, II. József-féle közigazgatási, főispáni, adószedői, törvényszéki, nemesség-igazolási iratokra terjed ki. Az 1848–1849. évi szabadságharc időszaka bizottmányi, választmányi, törvényszéki, fő- és alszolgabírói iratokat tartalmaz. A neoabszolutizmus egy évtizede megyehatósági, megyetörvényszéki iratokra, míg a provizórium és a kiegyezés korszaka királyi biztosi, vármegyei bizottmányi, középponti választmányi, első- és másodalispáni, vármegyei törvényszéki iratokra tagolódik. Megjegyezendő, hogy az 1860 előtti időszak iratai csak igen töredékesen maradtak fent. A Lipót-féle diplomának, címeres pecsétadománynak nyoma veszett. 1860 novemberében a Bach-korszak iratainak nagy részéből a megyeháza előtti téren örömtüzet raktak, jelezve az alkotmányellenes évtized végét. Az 1872-től 1950-ig terjedő korszakban a községi szabályrendeletek, egyesületi alapszabályok levéltári gyűjteménye, a felekezeti anyakönyvek levéltári gyűjteménye mellett helyett kaptak a Fejér vármegye és Székesfehérvár thj. város főispánjának, főispán-kormánybiztosának, alispánjának, Fejér Vármegye Közigazgatási Bizottságának, Törvényhatósági Bizottságának, számvevőségének, és a járási főszolgabíráknak az iratai.

A Fejér megyébe betelepített német ajkú lakosság szempontjából ezen iratokból kiemelkedő fontosságú a Fejér vármegye nemesi közgyűlésének irataiban található Bíráskodási és közokiratok gyűjtemény jellegű állaga, amely az 1768-ban végrehajtott úrbérrendezés munkálatainak dokumentumait ─ szerződéseket és összeírásokat ─ járásonkénti, azon belül községenkénti bontásban tartalmazza. Mindenképpen figyelmet érdemelnek továbbá a Fejér vármegye adószedőjének irataiban található 1693–1849 évkörű dicalis- és rovásadó összeírások és a nem nemesek összeírásai, amelyek egyedülálló névanyaggal segítik a témában kutatókat.

Fejér megye levéltárának IV. fondfőcsoportjában 87 fond található, 509,19 ifm. terjedelemben.

Irodalom:

Arany Magyar Zsuzsanna – Dr. Erdős Ferenc: Fejér vármegye levéltára 1692–1849. Székesfehérvár, 2005. (Fejér Megyei Történeti Évkönyv 26.)

FML IV. A. 1. Fejér vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1692–1787. (1848) 20,1 ifm.

a) Köz- és részgyűlési jegyzőkönyvek 1692–1786. 2,3 ifm.

b) Országgyűlési iratok és nyomtatványok 1723–1765. 1 ifm.

c) Közgyűlési iratok 1692–1786. 12,2 ifm.

d) Különféle folyamodványok 1692–(1823). 0,25 ifm.

e) Bíráskodási és köziratok 1673–1845. 3 ifm.

f) Nemesi felkelés iratai 1741–1744. 0,02 ifm.

g) Betáblázási jegyzőkönyvek 1740–1787. 0,1 ifm.

h) Egyházügyi iratok 1733–1786. 0,18 ifm.

j) Bírói vizsgálatok 1696–1752. 0,13 ifm.

k) Vármegyeháza építési iratok 1714–1813. 0,13 ifm.

l) Zsidókra vonatkozó iratok 1736–1848. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A megyei közgyűlés a nemesi vármegye legfőbb testületi szerve, ahol a megyében lakó vagy ott birtokos nemeseknek megjelenési és szavazati joguk volt. Székesfehérvár, mivel a megye területén birtoka volt, ugyancsak képviseltette magát az üléseken. A megyei közgyűlés hatásköre a 16. századra kialakult, kiterjedt a közigazgatásra, az igazság- és

jogszolgáltatásra. Elnöke a főispán, távollétében az alispán. A főispánt a király nevezte ki, a többi tisztviselőt a megyei közgyűlés választotta. A megye legfontosabb igazgatási szerve, a megyei nemesek gyűlései (congregatio) voltak. A többféle megyegyűlés közül a közgyűlésnek (generalis congregatio) volt döntő szerepe. Ez választotta az országgyűlésre küldött követeket, a megyei tisztviselőket, e fórumtól várták a kérelmezők sérelmeik orvoslását. A közgyűlés igazságszolgáltatási feladatokat is ellátott. A közgyűlés intézkedése alapján osztották fel és szedték be az állami adókat. A másik gyűlésformát, a részgyűlést (particularis congregatio) sürgős intézkedés céljából hívták össze. Fontos kérdésekről nem dönthetett, határozatait a következő közgyűlésnek jóvá kellett hagynia. A közgyűlések száma általában évente három-négy volt. A részgyűléseket havi vagy akár heti gyakorisággal is megtartották. A fondhatárig, 1786-ig a jegyzőkönyveket latinul vezették. A magyar nyelvű bejegyzés igen kevés. A Fejér megyébe betelepített németekre vonatkozóan a közgyűlési és kisgyűlési jegyzőkönyvek abból a szempontból bírnak történeti értékkel, hogy tartalmazzák a betelepülőknek adott adómentességet – ez rendszerint három esztendő –, ebből következtethetünk a betelepülés idejére, sok esetben a betelepülők létszámára, gazdasági teljesítőképességére. A közgyűlési jegyzőkönyvek a közgyűlési iratanyaggal közös betűrendes mutatók alapján kutathatók; ezek a közgyűlés időpontjára és a jegyzőkönyvi kötetek lapszámára is utalnak. A mutatókon kívül segítik a kutatást a lajstromkönyvek is, amelyek a közgyűlési jegyzőkönyveket és az iratanyagot időrendben dolgozzák fel.

A bíráskodási és közokiratok nevű állagban találhatók az 1768. évi úrbérrendezési iratok, amelyek latin, német és magyar nyelvűek. Járásonkénti bontásban tartalmazzák a községek nyomtatott urbáriumait, az ezekre adott válaszokat és tabellákat is. A Sármelléki járáson belül Bakonykúti és Isztimér rendelkezik német nyelvű nyomtatott urbáriummal és tabellával, Mór esetében az urbárium német, a tabella magyar nyelven íródott, míg Bakonysárkány községnél mindkét iratfajta magyar nyelvű. A Csákvári járásban (Vértes)Acsa, (Vértes)Boglár, (Vértes)Kozma és Nadap urbáriuma és tabellája is német nyelvű, míg Csákvár és Gánt esetében ezek magyar nyelvűek. A Bicskei járásban található Szár község nyomtatott urbáriuma és a tabellája szintén német nyelvű, de Érd, Etyek és Mány községek említett iratai magyar nyelven olvashatóak.

A Különféle folyamodványok állaga a megyei közgyűlésnek címzett kérelmeket tartalmazza. Ebben a németekre vonatkozó adatok legtöbb esetben a németek lakta települések helyzetét, adókönnyítését, gazdasági terheit csökkentő kérelmeket foglalják magukban.

Kiemelendőek továbbá az Egyházügyi iratok, ugyanis a Fejér megyébe betelepített németek zömében a római katolikus vallást követték. Evangélikus hitet követők nagyobb számban egyetlen településre, Pusztavámra érkeztek. Az egyházügyi iratok gyűjtemény jellegű állag, amely katolikus, protestáns és a görögkeleti egyházra vonatkozó iratokat, összeírásokat tartalmaz.

A zsidókra vonatkozó iratok azért említésre méltóak, mert a társadalmi érintkezés nyelve a német volt.

FML IV. A. 2. Fejér vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786–1790. 1,6 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1787–1789. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1786–1790. 1,3 ifm.
c) Felterjesztések jegyzőkönyvei 1786–1789. 0,19 ifm.
d) A II. József kori Földmérési Bizottság Fejér Megyei Albizottságának iratai 1786–1787. 0,01 ifm.

Lásd: BaML IV. 2. II. József célja Magyarországon is az állami és közigazgatási szervezet központosítása, egységesítése, az ügyintézés szakmai színvonalának emelése volt. Már ezt a célt szolgálta a nyelvrendelet 1784-ben: Magyarországon is a német lett a hivatalos nyelv a latin helyett. 1784 nyarán „a közigazgatás munkájának helyes irányítása érdekében” az uralkodó egységes elvek alapján olyan népszámlálást rendelt el, amely először terjedt ki a magyar

nemességre. Az udvari és országos központok működésének racionalizálása mellett figyelemmel kísérte a közép- és alsószintű igazgatás munkáját is. Új területi közigazgatási szervezet létrehozásával foglalkozott. II. József létrehozta a kerületi főispáni, más kifejezéssel, kerületi- vagy királyi biztosi intézményt. Az ország több megyéjét magában foglaló közigazgatási egységek szervezésével az országot – Erdély nélkül – tíz kerületre osztotta. A kerületek élére biztosokat nevezett ki. Így a megyei főispáni tisztség megszűnt. Fejér megye Pest, Heves, Nógrád, Borsod, a Nagykunság és a Jászság területével alkotta a pesti kerületet; biztosa gróf Mailáth József lett. Az igazgatási reformot elrendelő statútumot Fejér megyében 1785. április 28-án hirdették ki.

Az uralkodó a megyei közgyűlések szerepét, hatáskörét módosította. A közgyűlések működését arra korlátozta, hogy megválasszák és utasítsák követeiket, döntsenek az alaptörvényeket érintő ügyekben, válasszák meg azokat a megyei tisztviselőket, akiknek kijelölésére a nemesek jogosultak. II. József egyetértésével a királyi biztosok még a közgyűléseken mutatkoztak be megyéiknek. Mailáth József biztost 1785. augusztus l-jén iktatták be Fejér megyében. Az átszervezés után a megyék évi egy közgyűlést tarthattak, amelynek az utasítás megszabta a feladatkörét. Intézkedhettek az adópénztárral és az adószedői számadásokkal kapcsolatosan. Fel kellett olvasni az előző év részgyűléseinek jegyzőkönyveit, valamint ellenőrizni a polgári és büntetőperek táblázatos kimutatásait.

Az alispánt a megyei tisztújító szék választotta a kerületi biztos elnökletével. 1785-ben a kerületi biztosoknak a megyei tisztviselőkön kívül a területükön lévő szabad királyi városokat is alárendelték. A reform végrehajtása során biztosítani kellett, hogy a rendelkezések eljussanak azokhoz, akiknek érdekében születtek, vagy akiknek be kellett tartatni azokat. Előírták, hogy kurrenseket az alispán, a főjegyző vagy valamelyik megyei bizottság adhat ki a továbbra is részgyűlésnek nevezett tanácskozásokról. A megyei hivatal feladata 1785-től állandóan bővült. II. József az új igazságszolgáltatási rendet, szervezetet létrehozó Novus Ordo rendelettel a közigazgatást elválasztotta a jogszolgáltatástól. A megyék a rendelet visszavonásáig jogszolgáltatással nem foglalkozhattak.

Az uralkodó az 1786-ban kibocsátott új igazgatási „alaprendelet”-tel a megyei igazgatási szervezet hatáskörét növelte. A szkv.-okat, a kerületi biztosok helyett – csak igazgatási ügyekben – a megyék, az alispán hatáskörébe rendelte. A szabad királyi városok az alispán közvetítésével érintkezhettek a Helytartótanáccsal. Az alispán munkája nagy részben a járási szolgabírók munkáján alapult. A megnövekedett feladatkör ellátása szinte megoldhatatlanná vált. A rendelet minden külső jelét és formáját is megszüntette a nemesi önkormányzatnak. Betiltotta a részgyűlések tartását, a megyei iratok „Nos Universitas” szövegezését, s a régi címerek, pecsétek használatát is. Almássy Pál személyében 1787 elején új biztos került a pesti kerület élére. Az új megyei szervezet megszilárdítását terjedelmes jogszabállyal igyekezett elérni az uralkodó. A megyei szervezet testületi jellege megszűnt. A megyei hivatal élén dolgozó alispánt a királyi biztos jelölése alapján már a Helytartótanácsnak kellett kineveznie. Előírták a hivatal személyi összetételét. Az alispán, a királyi biztosnak felelt munkájukért. Sürgős ügyekben neki volt kizárólagos döntési joga, csak távollétében helyettesíthette a másodalispán. Az alispán felügyelte a jegyzői iroda működését. Ellenőrző és adminisztratív tevékenysége szorosan összefüggött a szolgabírói hivatalok munkájával. A szolgabírók széleskörű ellenőrzési kötelezettsége kiterjedt a megye társadalmi és gazdasági életének egészére, a községi elöljáróságokra. A megye és a községek között ők tartották a kapcsolatot.

II. József ügyviteli és iratkezeléssel kapcsolatos új intézkedései az ügyintézés meggyorsítását kívánták elérni. 1785-ben kötelezte a megyei adminisztrációt az iratok iktatására, szabályozta az iratok kezelését. (A protocollum kifejezés a jegyzőkönyv mellett iktatókönyvet és nyilvántartást is jelölhet.) A formailag szembetűnő változások utalnak a tartalomban bekövetkezettekre is. Az 1785. augusztus 9-i részgyűlésen tűnik fel először a jegyzőkönyvi lap bal oldalán az „Exhibita” (beadványok), jobb oldalán pedig a „Decisa” (határozatok) szövegeinek hasábos elkülönítése. Kezdetben alkalmanként újra kezdődő folyószámokkal jelölték az azonos gyűlésen tárgyalt

témákat. 1785 novemberétől az azonos évben tárgyalt ügyek folyamatos sorszámot kaptak. Az utolsó részgyűlést 1786. július 31-én tartották. A következő három évben – Almássy Pál kerületi biztos jelenlétében – az évi egy közgyűlést minden esetben megtartották.

b) A Közigazgatási iratok állaga nagyon töredékes. Az iratokat öt kútfőbe sorolták: I. házasság, II. vallás, III. adóügyek, IV. rendeletek, V. úrbéri vizsgálatok. A kútfő római száma mellett betűből és sorszámból képzett jelzeteket használtak. Ez a rendszer 1790-ben 15 kútfőre bővült; a minimális iratanyag ezeket ma már nem tükrözi. Az iratok egy részét az 1960-as években utólag lajstromozták. Az 1786 nyaráig még megtartott részgyűléseknek és az évi egy-egy közgyűlésnek külön jegyzőkönyvi állagot alakítottak ki. Az állagban megtalálható intimatumok (Normalienbuch) helytartótanácsi rendeleteket tartalmaznak. Ezek a bírósági eljárást, a pénzügyeket, az oktatásügyet, az úrbéri, katonai, egyházi kérdéseket és a gazdasági tevékenységet szabályozták. Segédletek: az iktatók teljesek, a mutatók csak részben.

c) A Felterjesztések jegyzőkönyvei állagában a Királyi Táblához, Helytartótanácshoz, kerületi biztoshoz, a városi tanácshoz, a földesurakhoz és a más megyékhez küldött iratok másolatai olvashatóak. Megtalálható benne az Almássy Pál királyi biztossal való levelezés is.

d) A II. József kori Földmérési Bizottság Fejér Megyei Albizottságának iratai a megye földjeinek kataszteri felmérése kapcsán keletkezett dokumentumokat öleli fel. II. József 1786-ban elrendelte a terület kataszteri felmérését. A munka központi irányítására Budán 1787-ben telekkönyvi főhivatalt állított fel (Ober Commission). Ennek Fejér Megyei Albizottsága (Unter Commission) végezte, ill. végeztette az érdemi munkát. Leveleskönyv tartalmazza ennek az albizottságnak Budára küldött jelentésein kívül a földesuraknak címzett leveleket is. Az albizottság vezetőjének meghagyták, hogy jelentse azokat a földbirtokosokat, akik gátolják a földmérők munkáját.

FML IV. A. 3. Fejér vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1770–1847 (1868). 70,07 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1790–1848. 15,7 ifm.
b) Országgyűlési iratok 1825–1867. 3,2 ifm.
c) Közgyűlési iratok 1790–1848. 50,5 ifm.
d) Betáblázási jegyzőkönyv 1790–1806. 0,07 ifm.
e) Kolerabizottsági iratok 1831–1832. 0,15 ifm.
f) Népiskolák iratainak gyűjteménye 1770–1848 (1868). 0,25 ifm.
g) Vízügyi iratok gyűjteménye 1771–1841. 0,2 ifm.

II. József halála után visszaállították a megyei önkormányzatokat, a rendi igazgatás szervezete a polgári forradalomig fennmaradt. A főkormányszékek leiratai, a társhatóságok átiratai, a magánfelek kérelmei egyre nagyobb számban érkeztek a megyéhez. A gyűléseken kiadott határozatok alapján a jegyző jegyzőkönyvi kivonatokban hozta ezeket a járási szolgabírók tudomására. A szolgabírók, közgyűlési bizottságok, szakközegek jelentéseinek összegyűjtése, a közgyűlések előkészítése egyre nagyobb adminisztratív feladatot jelentett.

a) A közgyűlési jegyzőkönyvek nyelve latin, 1805 novemberétől magyar. A mutatók 1799-től már nem a jegyzőkönyvi lapszámra, hanem az ügy jegyzőkönyvi számára utalnak, s a közigazgatási iratanyagra is vonatkoznak. A közgyűlési levelezések jegyzőkönyvei a királyhoz, az Udvari Kamarához, a főispánhoz, Helytartótanácshoz, Udvari Kancelláriához, más megyékhez és városokhoz, így pl. a székesfehérvári tanácshoz, s főurakhoz intézett felterjesztések és levelek. Értékesek az országgyűlési követekhez intézett utasítások. A jelentések, levelek kevés tényanyagot tartalmaznak, mert az ügy érdemi részét a központi kormányszerveknek továbbították. A levelezés gyakran csak a kísérőirat fogalmazványa; nyelvük latin, 1807-től magyar. A levelezések jegyzőkönyvei feltüntetik a tárgyhoz kapcsolódó közgyűlési jegyzőkönyvi számot, így a jegyzőkönyvi mutatók itt is használhatók.

b) Az országgyűlési iratok a megyei közgyűléseken az országgyűlési követeknek adott utasításokat tartalmazzák. Összegyűjtötték más megyék átiratait, sérelmeit is. Fejér megye országgyűlési

követei jelentéseiket a közgyűléseken felolvasták. Az iratanyagban megtalálhatók a követek működésével kapcsolatos felhatalmazó levelek, üzenetek, észrevételek és válaszok is. Az iratok nyelve magyar, segédletük nincs.

c) A közgyűlési iratokat 1790–1826 között kilenc kútfőbe sorolták: I. Parancsolatok: a központi szervek leiratai, más megyék és városok megkeresései különféle bűnügyekben; ide helyezték a kérelmeket is. A kútfőben őrzött iratok többsége az ügy elintézésével kapcsolatos intézkedést nem tartalmazza. II. Levelezések: a megye köz- és kisgyűlésein felolvasott körrendeletek és körözőlevelek. A helyi intézkedésekről ez a kútfő sem ad információkat. III. Jelentések: a tiszti vizsgálatokról készült jelentések a megyei köz- és kisgyűlésnek. A magánszemélyek folyamodványai igen sokoldalúan tárják fel a lakosság problémáit, életkörülményeit. IV. Ellentmondások: magánjogi ügyekben a közgyűlés előtt tett ellentmondások, viszont-ellentmondások, eltiltások. V. Árvák irományai: részben árvaügyi iratok, nagyrészt a gyámatyáknak az árvaügyi bizottsághoz beadott és onnan a megyei közgyűlés elé kerülő számadásai. A bizottsági jegyzőkönyvek másolatait is besorolták az iratok közé. VI. Adószedői iratok: a hadbiztos és az adószedő elszámolásai a katonaságnak igényelt előfogatokról és élelmiszerekről, valamint a megyei adóvevők elszámolásai. VII. Nemességi ügyek: megszűnt, lásd: FML IV. A. 72. Fejér vármegye nemességi iratainak levéltári gyűjteménye. VIII. Úrbéri iratok: úrbéres panaszok, kérelmek, a Helytartótanácshoz felülvizsgálatra felterjesztett úrbéri perek jegyzőkönyvei. IX. A nemesi felkeléssel kapcsolatos iratok, a nemesség felszerelésével, leszerelésével és az ún. insurrectionalis pénztárral kapcsolatos kútfő.

A közgyűlés 1827–1848 közötti irataiban visszaállították a korábbi irattári rendet, a megye köz- és részgyűlésein tárgyalt ügyek iratait a közgyűlési ügyszámok évenkénti sorrendjében regisztrálták. Az iratok többségének nyelve latin, kisebb része német, majd egyre gyakrabban magyar. A hiányzó aktákat más gyűjteményekbe helyezték át, pl. a nemesi iratokhoz, vagy a községek irataihoz. A kútfős iratkezelés időszakának iratai mutatók és lajstromkönyvek segítségével használhatók. A mutatók 1822-től, a lajstromok 1823-tól magyar nyelvűek. 1825-ig a lajstromok címe: „gyűlésbeli akták kivonása”, az 1826., 1843–1847. évi köteteké, „közgyűlési levelezés extractusa”. A lajstromok többi kötete hiányzik. Valamennyi elkészült kötet egységes szerkesztésű, tartalmazza a parancsolat számát, vagy a jelentő tisztviselő nevét, a gyűlés tárgyát (kivonatát), az iratok kötet- és lajstromszámát, a közgyűlési jegyzőkönyv számát. Az 1829–1843 közötti időszakról fennmaradt elnöki lajstromkönyvek a köz- és részgyűléseken felolvasott rendeleteknek, leveleknek a kihirdetési dátumát közlik.

d) A betáblázási jegyzőkönyv az 1807-ig betáblázott adósleveleket gyűjtötte össze. Név- és helymutatóját Thaly Antal levéltárnok készítette el 1829-ben.

e) Kolerabizottsági jegyzőkönyvek és iratok a járvány terjedésének megakadályozására hozott intézkedések. A megyei közgyűlés által kiküldött bizottság elnöke Jankovich József másodalispán volt; az üléseket az ő rácalmási birtokán tartották.

f) A népiskoláknak a közgyűlési iratokból kigyűjtött iratai, elsősorban a Ratio Educationis rendelet életbelépése után, közgyűlési rendeletre készített összeírások.

FML IV. A. 9. Fejér vármegye adószedőjének iratai 1693–1849. 4,56 ifm.
a) Dicalis- és rovásadó összeírások 1693–1849. 0,6 ifm.
b) Nem nemesek összeírásai 1715–1838. 2,4 ifm.
c) Birtokösszeírások 1702–1757. 0,13 ifm.
d) Hadi- és háziadó kivetési jegyzékek 1792–1847. 0,15 ifm.
e) Katonai iratok és adószedői számadások 1696–1794. 0,12 ifm.
f) Hadi- és háziadó bevételek 1819–1844. 0,26 ifm.
g) Számadások 1693–1847. 0,9 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. A Fejér megyére kivetett adót a megyei közgyűlés osztotta fel és hajtatta be. A megye újjászervezésének időszakában ez a feladat is a járási szolgabírákra hárult. A közgyűlés részletes utasítása alapján összeírták járásaik teherbíró képességét, ennek arányában vetették ki és hajtották be az adókat. Az első adószedő (perceptor) megválasztása 1694 végén történhetett, nyugtái alapján 1695-től dokumentálható működése. A falvakba beszállásolt császári katonaság ellátásának megszervezése és a már teljesített szolgáltatások nyugtáinak összegyűjtése komoly adminisztratív feladatnak bizonyult. Pontos adatokra volt szükség ahhoz, hogy a szolgáltatások pénzben kifejezett értékét a hadiadóba beszámíthassák. Az elszámolási időszakok a katonai évekhez igazodtak, novembertől kezdődtek és a következő év októberével záródtak.

A nemesi vármegye kiadásait a háziadóból fedezték. Előre megállapított adókulcs alapján ezt is a megyei közgyűlés vetette ki. A háziadó bevételek és az abból fedezett kiadások rendszeres vezetése is az adószedő feladata volt. A hadi- és háziadó számadásokban elkülönítve és tételesen vezették a bevételeket és kiadásokat. Különösen érdekesek a kiadási tételek: akár a hadiadóból fizettek német tiszteknek, hadbiztosoknak vagy a megye háziadójából megyei utak, hidak, épületek javítására, működési költségekre, fizetésekre, napidíjakra. Mellettük tételenként feltüntették a nyugta vagy rendelkezés számát is.

A megyei hadi- és háziadó-pénztár elkülönített kezelését 1731-től már a Helytartótanács is ellenőrizte. A két pénztár kezelését továbbra is egy főadószedő (generalis perceptor) látta el. A számadások felülvizsgálatát már külön díjazott bizottságra bízták. A főadószedő mellé 1752-ben particularis perceptort választottak. Feladatát a bérlők, idegenek, szerződött szolgák, taxalista nemesek, rácok, görögök, zsidók adóinak beszedésében határozták meg. Számadásait a főadószedőnek kellett bemutatnia. 1754-ben már a megye mindkét járásának volt adószedője. A megyét 1767-ben három járásra osztották, ennek ellenére csak 1778-tól működött három járási aladószedő. A 18. század végén csak kísérletnek bizonyult a helyettes főadószedő munkába állítása. Az adószámadások és pénztárak, a megyei pénzgazdálkodás ellenőrzésére 1777-től külön számvevőt (exactor) választottak, aki ettől kezdve felülvizsgálta a főadószedő számadásait, s észrevételeit a jegyző mutatta be a megyei közgyűlésnek, a megye ezután küldte fel azokat a Helytartótanácsnak. A különböző jogcímeken behajtott összegeket továbbra is a főadószedő kapta, de a számvevő tudtával. A számvevő munkája a már működő kvártélyházak, a katonai szállítások járási jegyzékeinek ellenőrzésén kívül kiterjedt a községi bírói, a gyámatyai számadások, taxák, könyöradomány-gyűjtések vizsgálatára is. Foglalkozott magánszemélyek ügyeivel is, pl. örökösök adósságaival, bérlők adójának elengedésével.

A számadásokat 1813-tól magyar nyelven vezették, így a perceptor helyett kezdetben az adóvevő, később az adószedő kifejezést használták. Az adószedői pénztárak kezelését úgy biztosították, hogy az aladószedőknek kezest kellett állítaniuk.

Az adószedők iratanyagát is a közgyűlési iratokkal együtt érdemes vizsgálni. Az összeírásokat, azok tervezeteit és utasításait, de számadásokat is soroltak a közgyűlési iratok közé, s ha az adószedői számadás melléklete tárgya miatt volt fontos, akkor azt helyezték a közgyűlési iratanyagba.

a) Dicalis- és rovásadó összeírások. Az 1692-ben újjászervezett Fejér megyében két szolgabírói járást alakítottak ki. Az 1693-ban készített, előző évi hadiadó-elszámolás még azt az állapotot mutatta, amikor e két járás falvai Komárom, ill. Veszprém megyéhez adóztak.

1774–1775-ből maradt meg a három járás dicalis összeírása. Egységes formula alapján készült mindkét adónemre. A helységek adatai után, a kötetek végén a puszták összeírása következik. A Csákvári járás összeírásain belül Csákvár, Gánt, Nadap, (Vértes) Acsa, (Vértes) Boglár települések német anyanyelvű lakosságára találunk kiemelkedő forrásértékkel bíró adatokat. Diósd, Érd, Etyek, Mány és Szár községek a Bicskei járáshoz tartoztak. (Bakony) Kúti, (Bakony)Sárkány, Balinka, Gút(tamási), Isztimér, Mór, Ondód (Pusztavám) német nemzetiségű lakosságára vonatkozóan a Sármelléki járás dicalis és rovásadó összeírásaiban kutathatunk. Az 1846–1847-es adóösszeírás, hadi- és házadó alapra is vonatkozó rovásadó-összeírás.

b) Nem nemesek összeírásai. Az anyag tartalmazza az 1715-ös országos összeírás Fejér megyei és székesfehérvári adatainak hiteles másolatát 1828-ból; az 1720. évi országos összeírás eredeti Fejér megyei kötetét és az összeírás hiteles másolatát 1828-ból; az adókivetés újjászervezése céljából az 1827. VII. tc. alapján elrendelt 1828. évi országos összeírást. Az egységes rovatokon kívül helyi vonatkozású adatokat is tartalmaz, (Vértes)Acsa, Balinka, (Vértes)Boglár, Csákvár, Diósd, Érd, Etyek, Gánt, Gút(tamási), Hercegfalva, Isztimér, Mány, Mór, Nadap, Ondód (Pusztavám), Szár, Újbarok települések német nemzetiségű lakosságát illetően. Az 1802-ben elrendelt nemtelenekre vonatkozó összeírást később rendszeresen megismételték. A helységek és puszták járási és megyei adatsorait a megyei közgyűlési iratok közül emelték ki.

d) Hadi- és háziadó kivetési jegyzékek állagában a megye helységeire és pusztáira kivetett adó jegyzékei, katonai éven belül járásonként, a helységek betűrendjében foglalnak helyet. A 18. század végéről és az 1833–1834-es katonai évtől folyamatosan megmaradt jegyzékeket formátumuk miatt külön kezelték, eredetileg a közgyűlési iratok mellékletei voltak. Az 1791–1793 közötti járási jegyzékek a községek és puszták adóján kívül az armalista nemesek taxáját is számba vették.

e) Katonai iratok és adószedői számadások. A megyei hadbiztosokat – az adószedőhöz hasonlóan – választották. A hadbiztosok az átvonuló, a falvakba beszállásolt katonaság ellátását a megye tisztviselőivel együtt szervezték. A hadbiztosok kísérték a katonai szállításokat, nyugtát adtak a természetben igénybe vett szolgáltatásokról, összeírásokat készítettek a veszteségekről, pl. a császári szekereket vontató ökrök elhullásáról.

A vármegye 1701-es szabályrendelete már arra kötelezte a járási hadbiztosokat, hogy tartsák szemmel a katonák kihágásait. A hadbiztosok tettek igazságot a túlzott katonai követelések esetében is. Az adószedő megválasztása után is az alispán és a szolgabírák számoltak el a hadbiztosokkal, főhadbiztosokkal. A katonai adóba elszámolható összegek és szolgáltatások az adószedői számadás tételei; az elismervények, nyugták annak mellékelt okmányai lettek.

FML IV. A. 72. Fejér vármegye nemességi iratai 1515–1906. 9,08 ifm.
a) Címeres levelek 1560–1841. 0,94 ifm.
b) Nemességi iratok 1515–1906. 7,2 ifm.
c) Nemesi összeírások 1703–1849. 0,8 ifm.
d) Nemességvizsgálati iratok 1725–1845. 0,14 ifm.

Az uralkodó a címereslevél elnyerőjét feljogosította az oklevélben adományozott, lerajzolt, leírt címer viselésére. A levéltárban elhelyezett eredeti címeresleveleket mindig külön kezelték, vasládában őrizték. A nemeslevelek hiteles másolatait nemességvizsgálatok és nemesi igazolások iratai közül emelték ki. Fejér vármegye közgyűlése foglalkozott a területen élő, oda visszatérő vagy letelepedni kívánó nemesek ügyeivel is. A nemesi rendhez tartozás alapfeltétele volt a nemesség igazolása. Ezt a folyamodók eredeti nemeslevelükkel vagy nemesi bizonyságlevelük bemutatásával kérelmezték. A korábbi lakóhely szerinti illetékes megye, az ottani alispán és szolgabíró vizsgálata alapján a bizonyságlevéllel igazolták, hogy ők a kérelmezők nemességét már elismerték, s hogy azok ott nemesi szabadságban éltek. A közgyűlés 1820-ban úgy döntött, hogy a publikált nemesekről nyilvántartást kell vezetni a nemesi összeírások közötti időszakokban is. A nemesi igazolások iránti igények a polgári korban is jelentős számban fordultak elő. A címereslevelekben, nemeslevelek másolataiban, valamint a nemességi iratokban betűrendben foglalnak helyet a személyek, családok nemességét igazoló dokumentumok, amelyek között számos esetben találkozunk német származásra utaló nevekkel. Ilyen esetekben a német nemzetiség tényének feltárása további kutatómunkát igényel.

1754-ben helytartótanácsi rendeletre készítették el a Fejér vármegyei nemesek névsorát. A megyei jegyző összesítette a járási szolgabírák jegyzékeit, amelyet 1754. november 22-én közgyűlés keretében mutattak be, s ezután felterjesztették a Helytartótanácsnak. A nemesi összeírások között

külön csoportba sorolták a főnemeseket, a birtokos nemeseket, az armalistákat, a székesfehérvári armalista nemeseket, végül a megyei tisztviselők tisztségét, birtokos vagy armalista kategóriák szerint. Az összeírás csak a családfőket vette számításba. Részletes nemesi összeírás ezután csupán az 1809. évi nemesi felkelés előtt készült, mindazokat felvették, akik nemesi jogaikat gyakorolták. 1809-et követően is fontos volt olyan nyilvántartás, amelyből össze lehetett állítani a megyegyűléseken szavazásra jogosultak jegyzékét. Az 1821-ben bemutatott jegyzék alapja az 1754-es összeírás volt, kiegészítve az azóta kihirdetett nemesek adataival. Fejér megyében még 1843-ban készült nemesi összeírás, 1846-ban pedig a jobbágytelken élő nemeseket írták össze.

A Magyar Királyi Helytartótanács már működésének kezdetétől ellenőrizte, hogy a nemesség jogosan él-e kiváltságaival. Irányelveik alapján a vármegyék folytatták le ezeket a nemességvizsgálatokat. Fejér megyében az első nemességvizsgálatra 1727. szeptember 1-jén került sor, amikor a megye területén élő nemesek egy részének személyesen kellett megjelennie a megyei közgyűlés előtt. Az ekkor készült nemességvizsgálati jegyzőkönyv megyei példánya nem teljes, de ennek ellenére értékes település- és családtörténeti adatokat tartalmaz. Hasonló nemességvizsgálatot 1733-ban, 1754-ben is végeztek az utóbbit csupán 1774-ben hagyta jóvá a Helytartótanács.

FML IV. A. 73. Fejér vármegye községeire vonatkozó iratok 1665–1876. 4,3 ifm.

A gyűjtemény az 1910-es években keletkezett. Már létrehozásakor is a helytörténet, községtörténet iránti érdeklődést tükrözte. Az iratok legnagyobb részét a lajstromozott közgyűlési anyagból emelték ki, majd sor került a bíráskodási és köziratok eleve gyűjtemény jellegű iratainak kigyűjtésére is.

Községi vonatkozás alapján a levéltár lajstromozatlan feudális kori iratait is ide sorolták, a II. világháború után pedig az olyan iratokat, pl. törvényszéki akták mellékleteit, amelyeknek eredeti helyét már nem tudták megállapítani. Ez a fond még az 1950-es évek iratbegyűjtései során is tovább gyarapodott községi iratokkal, bírói számadásokkal, leveles- és adókönyvekkel, uradalmi levéltárak töredékével, a Szent István Király Múzeumtól átvett iratanyaggal.

A német nemzetiségű lakosok szempontjából kiemelkedő fontosságú Fejér megyei települések helytörténetírásához jelentős forrásértékkel bír a gyűjtemény, amely Bakonykúti, Bakonysárkány, Csákvár, Diósd, Érd, Etyek, Gánt, Gúttamási, Hercegfalva, Isztimér, Mór, Nadap, Pusztavám, Szár, Vértesacsa és Vértesboglár vonatkozásában is kutatható.

FML IV. B. 101. Fejér Vármegye Ideiglenes Választmányának iratai 1848. 0,02 ifm.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök március 22-én kelt utasítása értelmében a megye kisgyűlése foglalkozott a választmány megalakításával, amelynek feladata a „rend, a béke és a bizalom” fenntartása volt. Figyelemmel kellett kísérnie a megye belpolitikai helyzetének alakulását, gondoskodnia kellett az esetleg fellángoló parasztmozgalmak megelőzéséről is. 1848. március 29-én tíz taggal alakult meg a megyei választmány, elnöke az első alispán lett, de még mielőtt működését megkezdhette volna, a forradalmi átalakulás híveinek követelésére március 30-án újjászervezték. Tagjainak számát 18 főre bővítették, az egy nappal korábban kinevezett tagok közül csupán ketten maradtak a választmány tagjai. Az első ülés – március 31-én – igen forró politikai légkörben zajlott. Szükségesnek tartották a megyei és a városi nemzetőrség gyors megszervezését. A választmány fő tevékenységét a márciusi forradalom hatására fellángoló parasztmozgalmak elfojtása határozta meg. Magyaralmás, Csákberény, Csór, Csabdi, Iszkaszentgyörgy, Gánt és Bicske települések parasztsága mozdult meg elsőként a megyében. A mozgalmak megfékezésével, lecsendesítésével párhuzamosan a nemzetőri „képességekkel” bíró egyének összeírását irányította és fogta össze a testület. A feladatok végrehajtását a járási tisztikar teljesítette, a szolgabírákkal állandó kapcsolatot tartottak fenn, akiknek jelentéséből értesültek a

helységek lakosságának hangulatáról, a megyében zajló eseményekről. A megyei bizottmány megalakulása (1848. május 1.) után feloszlatták az ideiglenes választmányt.

A fond anyaga egy dossziényi jegyzőkönyvet tartalmaz, amelyek nem hitelesített példányok; javítások, kiegészítések találhatók bennük. A kutatás a fogalmazványok és a tisztázati példányok összevetésével lehetséges. A választmány iratai a megyei parasztmozgalmak első időszakának fontos dokumentumai.

FML IV. B. 102. Fejér Vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. 1,7 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1848–1849. 1,61 ifm.

1848. május 1-jén alakult meg Fejér Vármegye Bizottmánya, az a testület, amely megyénkben az 1848. évi törvények végrehajtásának legfőbb letéteményese, végrehajtója és a végrehajtás biztosítója volt. Az 1848. évi XVI. tc. a megyei szervezetet az alkotmányosság védbástyájának tekintette, a megyei testületet pedig összhangba hozta a kivívott közszabadsággal. A középszintű közigazgatásból is törölte a születési előjogot, ugyanis a megye valamennyi társadalmi rétegéből álló testület, az állandó bizottmány váltotta fel a több évszázados múltra visszatekintő nemesi közgyűlést.

Fejér Vármegye Bizottmányának iratai településenként tartalmaznak adatokat, amelyek a családneveket illetően egyértelműen utalnak egy-egy nemzetőr német voltára. Ugyanezek mondhatók el a bizottság jegyzőkönyveiről, valamint az 1848 májusában megalakult megyei bizottságról is. Itt is a tagok családnevei nyújthatnak segítséget azok nemzetiségére vonatkozóan. A fond 1848. évi iratanyaga nem mondható teljesnek; az 1849. május 10-ét követően keletkezetteket a császáriak elől menekülő bizottmányi tagok magukkal vitték, s helyben, a levéltárban csupán egy töredék maradt fenn (feljegyzések, ülésjegyzőkönyvi kivonatok).

FML IV. B. 154. Fejér Vármegye Cs. és Kir. Úrbéri Törvényszékének iratai 1856–1861. 8,5 ifm.

Fejér Vármegye Császári és Királyi Úrbéri Törvényszéke az 1853-ban kiadott úrbéri pátenst követően 1856-ban alakult meg. Alapvető feladata az 1848. évi IX. tc. gyakorlati végrehajtása volt, azaz a szabad paraszti birtoktestek egyértelmű meghatározására került sor a törvényszéki eljárást befejező úrbéri egyezséggel. Az intézmény az 1860-ban kibocsátott Októberi Diplomát követően szűnt meg, feladatát az alispáni úrbéri bíróság vette át, majd a még be nem fejezett ügyeket a Székesfehérvári Királyi Törvényszék folytatta.

Az iratanyag 1942-ben került a FML őrizetébe. Azt követően községek rendjében találhatók a végrehajtásra vonatkozó iratok. Az alábbi, többségében németek lakta települések találhatók a dokumentumok között: Kúti (Bakonykúti), Csákvár, Érd, Isztimér, Mány, Mór, Nadap, Ondód (Pusztavám), Boglár (Vértesboglár).

FML IV. B. 401. Fejér vármegye és Székesfehérvár thj. város főispánjának iratai 1872–1950. 31,75 ifm.
a) Bizalmas iratok 1897–1941, 1948–1949. 7,56 ifm.
b) Általános iratok 1872–1942, 1945–1950. 21,05 ifm.
c) Főispáni magánlevelezés 1926–1938. 2,3 ifm.
d) Hivatalvizsgálati iratok 1926–1938. 2,3 ifm.
e) A II. Honvéd Hadtest Országmozgósítási Kormánybiztosának iratai 1941. 2,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A főispáni hivatal iratai az 1920-as évektől a Volksbildungsverein megalakulásától tartalmaznak a témára vonatkozóan iratokat. A nemzetiségi ügyek alatt

csoportosított iratok a jobboldali politikai mozgalom kiterebélyesedését igazolják. Az 1945 utáni dokumentumok a német nemzetiségű lakosságot ért törvényben, rendeletekben megfogalmazott kiközösítésnek majd elűzésüknek dokumentumai.

FML IV. B. 407. Fejér Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának majd Fejér, Esztergom és Komárom Megyék Központi Választási Bizottságának iratai 1872–1949. 29,1 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1878–1949. 1 ifm.
b) Iratok 1872–1949. 28 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. Fejér vármegye választmánya az országgyűlési választások megszervezésére, lebonyolítására létrejött testület. A jegyzőkönyvek az országgyűlési választások eredményeit rögzítik, míg a választójoggal rendelkező állampolgárok névjegyzéke adatokat tartalmaz a Fejér megyei településen élő németekre vonatkozóan. Mind a jegyzőkönyvek, mind az iratok az országgyűlési választókerületek rendjében rendezettek.

FML IV. B. 408. Fejér vármegye alispánjának iratai 1872–1950. 119,1 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1930. 484 ifm.
b) Bizalmas iratok 1925–1938, 1945–1949. 0,46 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1872–1950. 111,4 ifm.
d) Thaisz Andor alispán magánlevelezése 1939–1942. 0,24 ifm.
e) Fejér Vármegye Gazdasági Munkabizottságának iratai 1915–1921. 1,08 ifm.
f) Fejér Vármegyei Műszaki Felszámoló Bizottságának iratai 1919–1923. 0,12 ifm.
g) Községi monográfiák és közigazgatási tájékoztató lapok 1925–1930. 0,96 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Fejér vármegye alispánjának iratai között – a főispáni hivatal irataihoz hasonlóan – az 1945 utáni dokumentumok tartalmaznak adatokat a német nemzetiségű lakosság vagyonelkobzására, kitelepítésére vonatkozóan. Megjegyzendő, hogy az alispáni hivatal 1910 és 1944 között keletkezett iratainak túlnyomó többsége a II. világháború időszakában (1944–1945 telén) megsemmisült.

FML IV. B. 416. Sárbogárdi járás főszolgabírójának/főjegyzőjének iratai 1886–1950. 30,58 ifm.
a) Elnöki iratok 1894–1925. 0,34 ifm.
b) Bizalmas iratok 1948–1950. 0,1 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1886–1950. 22,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A főszolgabírói, főjegyzői hivatal fennmaradt irataiban a Hercegfalván élő német ajkúakra vonatkozóan találunk adatokat. A dokumentumok vagyonelkobzásról, a Volksbund-tagok bíróság elé állításáról, majd az 1946 májusában végrehajtott kitelepítésről tartalmaznak információkat.

FML IV. B. 417. Székesfehérvári járás főszolgabírójának/főjegyzőjének 1905–1950. 14,06 ifm.

A Székesfehérvári járásban egyetlen kisközségben, Nadapon éltek túlnyomó többségben németek. A főszolgabírói ill. főjegyzői hivatal irataiban az 1945 után kibontakozó németellenes üldözésre utaló dokumentumokat találhat a kutató.

FML IV. B. 418. Móri járás főszolgabírójának/főjegyzőjének iratai 1911–1950. 7,25 ifm.

a) Bizalmas iratok 1948–1950. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1911–1950. 7,15 ifm.

A két világháború közötti időszak közigazgatási iratanyaga igen töredékesen került a FML őrizetébe (0,1 ifm.). Az 1940–1950 közötti források a német ajkú lakosságot ért atrocitásokra vonatkozóan őriznek adatokat. Itt jegyezzük meg, hogy Bakonysárkány községet 1950-ben Komárom-Esztergom megyéhez csatolták.

A Móri járás német nemzetiségűek által lakott falvaiból – Mór, Pusztavám, Isztimér, Gúttamási, Balinka, Bakonykúti, Bakonysárkány, Gánt, Csákvár, Vértesboglár – a Németországba való áttelepítésre 1948 februárjában, márciusában került sor.

FML IV. B. 419. Váli majd Bicskei járás főszolgabírójának/főjegyzőjének iratai 1945–1949. 7,08 ifm.

Az 1945 előtti főszolgabírói hivatal iratai a II. világháború alatt megsemmisültek. Az 1945 utáni források között találunk – többek között – a német lakosság áttelepítésével kapcsolatos iratokat.

Ezen járás falvaiban – Etyek, Vértesacsa, Mány, Szár, Újbarok – 1946 februárjában kezdődött meg a kitelepítési eljárás. A legnagyobb számú kitelepítésre Etyeken került sor.

FML IV. B. 425. Fejér vármegyei egyesületek alapszabályainak levéltári gyűjteménye (1870) 1872–1944. 1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Az egyesületi törzskönyv és az egyesületek alapszabályainak gyűjteménye alapján kutatható a Volksbildungsverein és a Volksbund megalakulásának folyamata Fejér megyében. Az egyesületi törzskönyvhöz névmutató készült, az egyesületek alapszabályairól pedig községsoros névjegyzék található. Mind az egyesületi törzskönyv, mind az alapszabályok adatokat tartalmaznak a megalakulásra, a vezető személyekre, valamint a taglétszámra vonatkozóan is.

FML IV. B. 428. Fejér vármegye felekezeti anyakönyveinek levéltári gyűjteménye 1764–1895. 17,5 ifm.
a) Római katolikus anyakönyvek 1817–1895. 11 ifm.
b) Református anyakönyvek 1817–1895. 5,15 ifm.
c) Evangélikus anyakönyvek 1817–1895. 0,47 ifm.
d) Görögkeleti anyakönyvek 1817–1895. 0,16 ifm.
e) Unitárius anyakönyvek 1889–1895. 0,01 ifm.
f) Izraelita anyakönyvek 1764–1895. 0,67 ifm.
g) Görög katolikus anyakönyvek 1943. 0,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Családtörténeti kutatásoknál nélkülözhetetlen forrásegyüttes az anyakönyvek sorozata. A Fejér megyei Levéltár őrizetében zömében 1817-től kezdődően 1895. szeptember 30-ig találhatók anyakönyvi másodpéldányok településenként, felekezeti bontásban, de az 1817 és 1827 közötti időszakban a bejegyzések rendkívül hiányosak. Az ezt megelőző időszak matrikulái a helyi plébániákon, lelkészi hivatalokban, valamint egyházi levéltárakban eredetiben, vagy a Magyar Országos Levéltár X szekciójában mikrofilmmásolatban kutathatóak. A római katolikus és református felekezeteken kívül levéltárunkban rendkívül szórványosan megtalálhatók még evangélikus, görögkeleti, unitárius, izraelita és görög katolikus felekezeti anyakönyvek is. Az állami anyakönyvezést az 1894. évi XXXIII. tc. 1895. október 1-jei hatállyal vezette be.

A Fejér vármegyében élő német anyanyelvűek zömében katolikus felekezetűek voltak, Ondód (1903-tól Pusztavám) kivételével, ahol az evangélikus vallásúak voltak többségben. A Bakonykúti, Bakonysárkány, Balinka, Gánt, Hercegfalva, Isztimér, Gúttamási (Isztimérrel egy kötetben),

Nadap, Szár és Vértesboglár községekben élő német anyanyelvű lakosságra vonatkozóan római katolikus felekezetű anyakönyveket őriz a Fejér Megyei Levéltár. Etyek, Mány és Vértesacsa római katolikus és református anyakönyvek alapján is kutathatóak, Csákvár esetében római katolikus, református és evangélikus felekezeti anyakönyv áll rendelkezésre. Érd római katolikus és izraelita, Mór római katolikus, református és izraelita, Ondód (Pusztavám) pedig római katolikus és evangélikus felekezeti anyakönyvekben kutatható.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Községek

Lásd: BKMÖL V.

FML V. 121. Etyek Nagyközség iratai 1891–1950. 12,36 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1903–1949. 0,18 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1891–1950. 12 ifm.
c) Adóügyi iratok 1945–1949. 0,18 ifm.

Etyek Fejér megye északkeleti határán fekszik; 1927-ben csatolták hozzá Bot kisközséget. A 17–18. században a jezsuita rend komáromi rendházának birtoka, a birtokos 1723-tól telepít a református magyarok mellé jelentős számú német ajkú telepest. Az 1941. évi népszámláláskor a lakosság 78%-a volt német anyanyelvű. A település német ajkú lakosságának 80%-át (2300 főt) 1946 márciusában a németországi Stuttgart környékére telepítették ki.

Irodalom:
Erdős Ferenc: Etyek (Bot). In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 16. Székesfehérvár, 1985. 129–185. p.
Geng Antal: Etyek története. Etyek, 2005.

FML V. 124. Felcsút Nagyközség iratai 1855–1950. 4,23 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1907–1950. 4,23 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1855–1950. 7 ifm.

Újbarok kisközség közigazgatásilag Felcsúthoz tartozott.

Barok puszta (ma Ó- és Újbarok) Fejér megye északi részén fekszik, Felcsút, Szár és Bicske között. 1784 óta Újbarok a neve. A török hódoltság alatt a terület lakatlan volt, ezután települtek ide német anyanyelvű családok. A betelepülők többsége favágó volt. 1850-ben vált önálló településsé. 1941-ben a lakosság 63%-a volt német anyanyelvű. 1946. május 11-én 222 embert telepítettek ki, főként Bajorországba, ill. Baden-Württemberg tartományba.

FML V. 126. Gánt Nagyközség iratai 1888–1950. 2,17 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1946–1950. 0,04 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1888–1950. 2,1 ifm.
c) Adóügyi iratok 1949. 0,03 ifm.

Gánt Fejér megye északi részén fekszik. Csak a 17. században említik először mint pusztát. 1757-ben telepíti be a birtokos Lamberg Ferenc katolikus német és evangélikus szlovák lakosokkal. Fellendülést az I. világháború után megnyíló bauxitbánya hoz a településnek. 1941-ben a lakosság 76%-a volt német anyanyelvű.

Irodalom:
Záborszky Miklós: Gánt (Vérteskozma, Kőhányás). In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 17. Székesfehérvár, 1987. 7–33. p.

FML V. 130. Hercegfalva Nagyközség iratai 1938–1950. 1,29 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1938–1950. 1,29 ifm.

Hercegfalvát 1811-ben alapította a ciszter rend. A rend előszállási uradalmának községét zömében Fejér, Komárom és Veszprém megyei német családok népesítették be. Egykori külterületeiből több község szerveződött; 1928-ban Előszállás, 1947-ben Nagyvenyim. 1941-ben a lakosság 29%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. 1946 nyarán a német lakosság jelentős részét kitelepítették Németországba. A település neve 1951-től Mezőfalva.

Irodalom:

Erdős Ferenc – Farkas Gábor – Fülöp Gyula – Virág Ernő: Mezőfalva története. Mezőfalva, 1989.

FML V. 134. Isztiméri (mezőváros 1792–1872) Körjegyzőség iratai (Balinka, Gúttamási) 1925–1949. 0,41 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek
Isztimér 1945–1948. 0,01 ifm.
Balinka 1925–1938. 0,02 ifm.
Gúttamási 1928–1949. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 0,36 ifm.

Isztimér Székesfehérvártól északnyugatra, a Bakonyban található. Isztimér, Gút és a pusztaként nyilvántartott Mellár ősi települések voltak, de a török korban elpusztultak. A 18. században, 1751-től csak Isztimért és Gútot telepítették be német lakosokkal. Ebben az időszakban (1753–1760 között) épült Isztimér római katolikus temploma. A település 1792-ben mezővárosi címet kapott. 1941-ben lakóinak 80%-a volt német anyanyelvű. A község újkori történelmének egyik legnagyobb megrázkódtatása a német ajkú lakosság zömének kitelepítése volt. Helyükre szlovákiai magyarok érkeztek.

Gúttamási Fejér megye északi részén, Székesfehérvártól közel 20 km-re fekvő német nemzetiségű település. A korábban önálló falu ma 110 lakosával az Isztiméri Körjegyzőség közigazgatása alá tartozik. 1966-tól, a csatolás évétől Gúttamási Isztimér belterületeként szerepelt, akkor a lakosok száma 173 volt. Okleveles anyagban első ízben 1201-ben szerepelt. A török korban elpusztult, de 1762-ben német családokkal újratelepítették. A betelepülteknek 10 év adómentességet engedélyeztek. 1941-ben a település lakóinak 72%-a volt német anyanyelvű. 1948 februárjától április közepéig tartott a Móri járás falvait is érintő kitelepítés második szakasza. Gúttamásiból három családot, 9 főt telepítettek ki Németországba. Helyükre Isztimérhez hasonlóan a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény értelmében Szlovákiából telepítettek be telepeseket.

Bakonykúti a Bakony hegység lábánál fekszik. A falu középkori elődjét 1424-ben említik először írásos források (Kwthy). A török időkben lakatlan puszta volt. 1759-ben német ajkú telepesekkel jött létre az új falu. Az új telepesek a környékbeli, korábban betelepült sváb falvakból érkeztek. 1941-ben a falu lakóinak 74%-a vallotta magát német anyanyelvűnek.

Balinka mint birtok az Árpád-házi királyok korából származik. A török időkben elpusztult, majd a 17. században német lakosokkal települt újra. 1873-ban községgé alakult, az Isztiméri Körjegyzőség részeként. 1941-ben a település lakóinak 40%-a volt német anyanyelvű. 1948-ban 16 családot telepítettek ki Németországba.

Irodalom:

Erdős Ferenc: Isztimér. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 17. Székesfehérvár, 1987. 247–289. p.
Erdős Ferenc: Isztimér története 1193–1993. Isztimér, 1993.
Arany Magyar Zsuzsanna – Degré Alajos: Balinka. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 13. Székesfehérvár, 1979. 347–408. p.
Kurucz János: Gúttamási. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 17. Székesfehérvár, 1979. 35–64. p.
Degré Alajos: Bakonykúti. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 13. Székesfehérvár, 1979. 243–267. p.

FML V. 145. Mány Nagyközség iratai 1921–1949. 0,26 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1921–1949. 0,09 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1939–1946. 0,17 ifm.

Mány Bicske északi szomszédja; a Zsámbéki-medencében fekszik. A 18. században lakossága római katolikus német telepesekkel szaporodott. A település lakóinak 14%-a volt német anyanyelvű 1941-ben. 1946-ban kitelepítették a község német családjainak jelentős részét – 58 családot –, helyükbe a csehszlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény értelmében 26 felvidéki család települt.

Irodalom:
Farkas Gábor: Mány. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 21. Székesfehérvár, 1990. 125–175. p.

FML V. 147. Mór Nagyközség (mezőváros 1758-1870) iratai 1873–1949. 19,31 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1877–1946. 0,3 ifm.
b) Mezőváros feudális kori iratai 1759–1848. 1,25 ifm.
c) Mezőváros polgári kori iratai 1848–1871. 0,15 ifm.
d) Nagyközség polgári kori iratai 1873–1949. 17,61 ifm.

A Bakonyt a Vértestől elválasztó Móri-árokban fekszik Mór városa. A török hódoltság évtizedeit jelentős megpróbáltatások jellemezték. A megcsappant magyar népesség gazdasági erejének növelésére német betelepülők érkeztek Mórra. A németek betelepítésének következményeként Fejér megye legjelentősebb nemzetiségi települése lett. A 18. század az újjáépítés időszaka volt, megépült a kapucinus rendház és templom, a Lamberg család kastélya, majd a 19. század elején a Luzsénszky-kastély is. 1941-ben a lakosság 55%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. A település a II. világháborút követően jelentős megpróbáltatást élt át: 1948 tavaszán 1350 német nemzetiségű lakost telepítettek ki Németországba. Mórt 1984-ben nyilvánították várossá.

A németek lakta települések feudális kori iratanyaga közül Mór mezőváros fennmaradt iratai a leglényegesebbek (bírói számadások, adóösszeírások, árvaszámadási jegyzőkönyvek, hagyatéki leltárak, végrendeletek, úrbéri összeírások). A polgári korszakot illetően a képviselő-testületi jegyzőkönyvek jelentik az elsődleges forrásokat. Az 1945 utáni dokumentumok tematikai egységei: a német lakosság kitelepítésére vonatkozó iratok, a mentesítési kérelmek, a kitelepítettek nyilvántartó lapjai, az önkéntes kitelepülők nyilatkozatai, a hadifogságból hazaérkezett német nemzetiségűek kitelepítése, a német lakosság visszaszivárgása, a kitelepítettek ingóságainak értékesítése, a Volksbundra vonatkozó ügyek, a vagyonelkobzások iratai, a kitelepített német lakosság vagyonleltárai.

Irodalom:
Erdős Ferenc, dr.: Mór története. Mór, 2002.
Ivanicsné Szing Mária: A móri németek kalendáriuma. Mór, 2000.

FML V. 157. Pusztavám Nagyközség iratai 1887–1950. 2,99 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1887–1941. 0,11 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1888–1950. 2,88 ifm.

Pusztavám község Fejér megye északi részén található. A török hódoltság időszakában elnéptelenedett, erre utal mai elnevezése is. Benépesítésére az 1750-es években került sor. Az első telepesek túlnyomórészt magyarországi németek voltak Vas, Sopron és Moson megyékből. Származási helyként két egymáshoz közel fekvő falut említenek Moson megyéből: Rajkát és Miklósfalvát (Nickelsdorf). E két településről érkezett kezdetben a legtöbb telepes. Az első betelepítéskor jelentős szerepe volt az evangélikus vallásnak, s kevésbé volt meghatározó a betelepülők nemzeti hovatartozása. Lakói német és magyar anyanyelvűek voltak. A második, kizárólag német telepítési időszakban sok telepes érkezett Bajorországból. 1909-ig Ondódnak

nevezték a községet. 1941-ben a lakosság 93%-a volt német anyanyelvű. 1944 decemberében több német család a Vörös Hadsereg elől Németországba menekült, majd 1948-ban a német nemzetiségűek zömét kitelepítették.

FML V. 169. Sukorói Körjegyzőség iratai 1945–1950. 0,27 ifm.
a) Sukoró képviselő-testületi jegyzőkönyvei 1947–1950. 0,03 ifm.
Nadap képviselő-testületi jegyzőkönyvei 1947–1950. 0,04 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1896–1950. 4,01 ifm.

Nadap 1945 után a Sukorói Körjegyzőség része lett. 1945 előtt a Velencei Körjegyzőséghez tartozott. Nadap a Velencei-hegység délkeleti részén terül el. A 10–11. században a székesfehérvári váruradalom része, a török időkben puszta volt. Benépesítése 1720-tól kezdődik. Plébániát 1761-ben alapítottak, 1785-ben 92 német telepes család élt itt. 1941-ben a lakosság 87%-a volt német anyanyelvű.

FML V. 173. Szár Körjegyzőség iratai 1886–1950. 4,07 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1886–1943. 0,04 ifm.
Szár 1886–1943. 0,04 ifm.
Bodmér 1948–1950. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1896–1950. 4,01 ifm.

Szár település a török hódoltság időszakában elpusztult. 1729-ben német telepesek népesítették be. Az Esterházy család birtoka volt. A 18. században épült új temploma és plébániája. 1941-ben a település lakóinak 60%-a volt német anyanyelvű. A német lakosság egy részének kitelepítésére 1946-ban került sor.

FML V. 182. Vértesacsa Nagyközség iratai 1945–1950. 2,43 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 2,43 ifm.

Halmazfaluból kialakult többutcás szalagtelkes település. 1724-ben települtek német ajkú családok a községbe. Ezen időszaktól vegyes lakosságú – magyar és német – a település. Az 1941. évi népszámláláskor a lakosság 82%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. A II. világháború után, 1946-ban közel 1700 német nemzetiségű és anyanyelvű lakost telepítettek ki Németországba.

Irodalom:
Balázs László: Vértesacsa. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 23. Székesfehérvár, 1994. 153–223. p.

FML V. 183. Vértesboglár Nagyközség iratai 1927–1950. 1,34 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1927–1950. 0,07 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 1,27 ifm.

Vértesboglár a Vértes keleti előterében helyezkedik el. A török hódoltság időszakában elnéptelenedett falu benépesítésére 1760-ban került sor. A német ajkú telepesek és utódaik háborítatlanul gazdagították a falut. 1941-ben a település lakóinak 85%-a volt német anyanyelvű. A németek nagyszámú kitelepítésére 1946-ban került sor. Helyükre az ország különböző vidékeiről és Szlovákiából kitelepített magyarok érkeztek. Fejér megye többségében német anyanyelvű települései közül 1946-ban Érd, Diósd községeket Pest megyéhez, 1950-ben Bakonysárkány községet Komárom megyéhez csatolták.

Irodalom:
Vadász Géza: Bakonysárkány. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 13. Székesfehérvár, 1979. 269–345. p.
Lakatos Ernő: Diósd. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 15. Székesfehérvár, 1981. 305–336. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Pénzügyigazgatás szakszervei

FML VI. 101. Székesfehérvári Pénzügyigazgatóság iratai 1897–1950. 45,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 101. A fond irataiban községek szerinti bontásban találhatók bor- és gyümölcsszeszfőzde engedélyek (így szerepel Etyek, Isztimér, Mány, Mór, Pusztavám, Vértesacsa), birtokívek (Balinka, Bakonysárkány, Etyek, Gánt, Gúttamási, Hercegfalva, Isztimér, Mór, Mány, Nadap, Pusztavám, Szár, Vértesacsa, Vértesboglár).

Elhagyott vagyontárgyak értékesítése tétel alatt elsősorban a politikai okok miatt elítéltek vagyonának elkobzására vonatkozó iratok találhatók, s elvétve a német kitelepítettekre vonatkozó adatok is fellelhetők.

FML VI. 103. Bicskei Adóhivatal iratai 1908–1949. 3 ifm.

A Bicskei Adóhivatal iratai zömében ingatlan adásvételi ügyeket tartalmaznak Diósd, Etyek, Mány, Szár, Újbarok, Vértesacsa, Vértesboglár községekre vonatkozóan is. Az iratok évköre 1935–1944 év.

FML VI. 104. Székesfehérvári Forgalmi Adóhivatal iratai 1919–1950. 4,8 ifm.

A fond tartalmazza a forgalmi adót fizetők törzslapjai között Bakonykúti, Bakonysárkány, Etyek, Gánt, Gúttamási, Hercegfalva, Isztimér, Mór, Nadap, Pusztavám községek kimutatásait 1945-től 1949-ig. A törzslapokon feltüntették többek között az adófizető nevét, lakhelyét, tevékenységi körét, az üzlet székhelyét, telephelyeit, a tevékenység kezdő időpontját.

FML VI. 202. Fejér Vármegyei Gazdasági Felügyelőség iratai 1943–1949. 3,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201. A Fejér Vármegyei Gazdasági Felügyelőség 26 dobozának 106 tétele közül csupán egyetlen tartalmaz a német nemzetiségű lakosságra vonatkozó információkat: a német tulajdonban volt ingatlanok összeírása nevű tétel, amely néhány móri ingatlanról közöl adatokat, telekkönyvi betétszám, helyrajzi szám, lakcím tekintetében. Évköre 1946.

Oktatásügyi igazgatás szakszervei

FML VI. 501. Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság iratai (1891) 1936–1949 (1950). 13 ifm.

Lásd: BFL VI. 502. és BKMÖL VI. 504. A Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóságot az 1935. évi VI. tc. teremtette meg, megszabva hatáskörét és négy vármegyére terjedő illetékességét. A törvény értelmében a székesfehérvári tankerülethez tartozott Fejér megyén kívül Győr, Moson, Tolna és Veszprém vármegye és a két törvényhatósági jogú város, Győr és Székesfehérvár. A határköri változás akkor következett be, mikor a 4155/1949 Korm. sz. rendelet új középfokú tanügyigazgatási szervezetet hozott létre, s az új tankerületi főigazgatónak a 1210/57-1949. VKM sz. rendelet értelmében át kellett vennie mindazt a hatáskört, amelyet az addig fennálló jogszabályok a főigazgató, tanfelügyelő és a közigazgatási bizottság népoktatási albizottságának hatáskörébe utaltak. A Fejér Vármegyei Tankerületi Főigazgatóság illetékessége már csak Fejér vármegyére és Székesfehérvár városra terjedt ki.

1891-ben Székesfehérvár tankerületi székhely lett. (A Ratio Educationis még a budai, az 1883. XXX. tc. a pécsi tankerülethez sorolta Székesfehérvár középiskoláit.) Az itt működő főigazgató igazgatási és felügyeleti hatáskörébe azonban csak a gimnáziumok és a reáliskolák tartoztak, de ezek több megye: Baranya, Fejér, Somogy, Veszprém, Zala területéről. Ide tartozott a kaposvári állami, a keszthelyi, nagykanizsai, székesfehérvári, veszprémi kat. főgimnázium, a pécsi és székesfehérvári áll. főreáliskola és a sümegi községi alreáliskola.

Három iktatókönyv ad csak némi tájékoztatást a hivatal működéséről.

Az 1935. VI. tc. értelmében ez a hivatal megszűnt, átadva helyét egy új tanügyigazgatási szervnek, amelynek igazgatási és felügyeleti hatásköre minden közép- és középfokú iskolára, minden szakiskolára, tanulóotthonra és népiskolára kiterjedt négy megye és két város viszonylatában. A 4155/1949. Korm. sz. rendelettel létrehozott Fejér Vármegyei Tankerületi Főigazgatóság megnövekedett hatáskörrel, de egy megyére szűkült illetékességgel – mindössze egy évig működött, s iratanyagának terjedelme 0,5 ifm.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy az iratanyag (93–101. doboz) polgári iskolákra vonatkozó iratokat, elsősorban az egyes iskolák magánvizsgálati anyakönyveit tartalmazza, amelyeket a községek betűrendjében találhat a kutató. Az anyag mind a négy megye viszonylatában sok érdekes adatot foglal magában. A nevelők és egyéb alkalmazottak anyagait szintén betűrendben következnek, a nevek hangzása alapján következtethetünk az esetleges német nemzetiségűekre. Az utóbbi, 6 iratfolyóméternyi anyagról darabszintű segédlet készült. A fondképző iratanyaga raktári jegyzék alapján témakörök szerint kutatható.

FML VI. 502. Fejér Vármegyei Tanfelügyelőség iratai (1893) 1935–1950. 14,9 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az alispáni jelentésekben állandóan tükröződő oktatásügyi adatok bizonyítják a tanfelügyelői hivatal folyamatos működését, amely az 1935. évi VI. tc. életbelépéséig a VKM közvetlen felügyelete és irányítás alatt, majd a Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság alá rendelt tanügyi hatóságként működött.

Iratanyaga folyamatosan csak 1935-től van. Az anyag tárgyi rendezésen esett át, segédlet alapján, témakörök szerint kutatható. A német anyanyelvű lakosság szempontjából kiemelendő forrásanyaggal a személyi ügyek betűrendben elhelyezett iratai, valamint az egyes iskolák ügyei bírnak. Adatokat találunk Bakonykúti, Bakonysárkány, Balinka, Diósd, Érd, Etyek, Gánt, Gúttamási, Hercegfalva, Isztimér, Mór, Nadap, Pusztavám, Szár, Újbarok, Vértesacsa és Vértesboglár iskoláira vonatkozóan. Az oktatási intézmények gyűjtőívei statisztikai adatokkal szolgálnak a szintén községenként betűrendben elhelyezett oktatási intézmények működésével kapcsolatban, amelyek évköre 1947–1948.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Bíróságok és ügyészségek

FML VII. 2. Adonyi Járásbíróság iratai 1872–1968. 153,3 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1872–1968. 80,4 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. Az állag a telekkönyvi betétek, valamint a földrendezési iratok sorozatán belül az érintett német nemzetiségű települések közül egyedül Hercegfalva (Mezőfalva) község ingatlanaira vonatkozóan tartalmaz adatokat.

FML VII. 3. Móri Járásbíróság iratai 1872–1968. 37,2 ifm.
a) Büntetőperek 1926–1944. 2,4 ifm.
b) Polgári peres és nem peres ügyek 1919–1944. 9,6 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1872–1968. 25,2 ifm.

A büntetőperek állag (a) kizárólag móri büntetőügyeket tartalmaz. A polgári peres és nem peres ügyek állaga (b) zömében hagyatéki iratokat foglal magában, Bakonykúti, Bakonysárkány, Gánt, Gúttamási, Isztimér, Mór, Pusztavám, Vértesboglár tekintetében. A telekkönyvi iratokban (c) községek betűrendjében Bakonykúti, Gúttamási, Isztimér, Mór, Pusztavám telekkönyvi bejegyzései kutatható. Az iratanyag betűsoros névjegyzékeket, birtokrészlet lajstromokat is tartalmaz.

FML VII. 5. Bicskei Járásbíróság iratai 1942–1973. 31,1 ifm.
a) Telekkönyvi iratok 1942–1973. 31,1 ifm.

Az állagon belül telekkönyvi iratokat Etyek, Mány, Szár, Újbarok, Vértesacsa, Vértesboglár településekre vonatkozóan találunk. Ugyanezen községekben a sváb ingatlanok földkönyvei, a kitelepítettek, az áttelepítésre önként jelentkezők, az áttelepítésre kötelezettek, a visszamaradók névjegyzékei, a kitelepítettek adatlapjai, a visszahagyott ingatlanok jegyzékei is megtalálhatók.

FML VII. 6. Székesfehérvári Járásbíróság iratai 1872–1971. 108,25 ifm.
a) Telekkönyvi iratok 1872–1971. 108,25 ifm.

A fond a német anyanyelvű lakosság szempontjából csupán Nadap község vonatkozásában tartalmaz 7 doboznyi telekkönyvi betétet. Sem betűsoros névjegyzék, sem helyrajzi számmutató nem került a levéltár őrizetébe.

Közjegyzők

FML VII. 157. Szegheő Gyula móri közjegyző iratai 1912–1933. 1,6 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. A móri közjegyző iratai között elsősorban móri illetékességűekre vonatkozó közjegyzői okiratok, hagyatéki iratok, hagyatéki ügykönyv, óvás segédkönyv találhatóak.

FML VII. 159. Szőke Miklós móri közjegyző iratai 1882–1927. 1,45 ifm.

A fondban az ingó, ingatlan vagyonra, az öröklés rendjére irányuló kutatások folytathatóak a közjegyzői okiratok és hagyatéki ügykönyvek tanulmányozásával.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

Alapfokú iskolák

A FML őrizetében a fondfőcsoportba tartozó elemi népiskolák irataiból zömében osztálynaplók maradtak fenn.

Tekintettel arra, hogy a megyébe betelepülő német anyanyelvűek többségében római katolikusok voltak, a római katolikus egyház felügyelete alatt működött az iskolák nagy része. Itt utalunk arra,

hogy a Székesfehérvári Római Katolikus Egyházmegye Levéltára történeti forrásértéket tekintve igen jelentős iratanyagot őriz erre vonatkozóan.

Figyelmet érdemel, hogy az 1945 utáni anyakönyvekben több esetben a tanulók Németországba történt kitelepítésére utaló feljegyzések is találhatók pl. az Etyeki Római Katolikus Elemi Népiskola irataiban.

Irodalom:

Gulyás Antal: Fejér megye népoktatásának története 1944–1948. Székesfehérvár, 1999. (Fejér Megyei Levéltár Közleményei 27.)
Móra Magda: A népoktatás Fejér megyében 1945 tavaszán. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 4. Székesfehérvár, 1970. 443–459. p.

Polgári iskolák

FML VIII. 406. Móri Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1893–1948. 2,5 ifm.

A Móri Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai között tantestületi jegyzőkönyvek, kimutatások, jelentések, levelezések, igazgatói iratok, személyi ügyek találhatók. Ezenkívül 71 kötet anyakönyvi napló került a levéltár őrizetébe.

Egyéb iskolák

FML VIII. 605. Móri Római Katolikus Gazdasági Továbbképző Iskola iratai 1895–1948. 0,02 ifm.

A fond iratai között két kötet anyakönyvi napló maradt fenn.

Alapfokú szakiskolák

FML VIII. 3007. Móri Államilag Segélyezett Iparostanonc Iskola iratai 1885–1947. 0,55 ifm.

Az iskola irataiban a két kötet anyakönyvi naplón kívül haladási, mulasztási, minősítési és felvételi naplók, s iktatókönyvek is megtalálhatók.

IX. TESTÜLETEK

Céhek iratai

Lásd: BFL IX. 1.

FML IX. 35. Székesfehérvári Magyar és Német Szabó Céh iratai 1692–1872 (1884). 0,14 ifm.

A fondban a céhgyűlési jegyzőkönyvek 1728-tól 1767-ig német nyelvűek, 1768-tól magyar nyelvűek. A számadási könyvekben tisztviselők, elöljárók névsora található. Ezenkívül céhgyűlési jegyzőkönyvek, tagfelvételi nyilvántartás, bizonyságlevelek is szerepelnek az iratanyagban.

FML IX. 42. Székesfehérvári Magyar és Német Varga Céh iratai 1701–1872 (1884). 0,02 ifm.

A céh iratai között német nyelvűek a privilégiumok, és az esküformula-könyv. Ezenkívül számadások, inasnyilvántartás, bizonyítványok találhatók a fondban.

Ipartársulatok iratai

Lásd: BFL IX. 1.

FML IX. 201. Móri Általános Ipartársulat iratai 1873–1884 (1887). 0,02 ifm.

A fondban egy kötet jegyzőkönyv található, amelyben a móri iparosok különböző megkeresései, beadványok, valamint az ezekre hozott határozatok, ill. tagnévsorok szerepelnek.

FML IX. 202. Móri Takács Ipartársulat iratai 1875–1884 (1891). 0,02 ifm.

Az ipartársulat anyagában mindössze egy kötet számadáskönyv maradt fenn. A kötetben megtalálható a Mór és Vidéke Iparostestület iparos- és segédnyilvántartása is, szakma szerint elkülönítve az iparos és segédje nevével, a belépés, s a kilépés idejével.

Ipartestületek iratai

Lásd: BFL IX. 211.

FML IX. 252. Bicske és Vidéke Általános Ipartestület (Vál és Vidéke Általános Ipartestület) iratai 1915–1949 (1951). 0,6 ifm.

A fondképző iratanyagában a munkakönyv-nyilvántartóban – Szár, Mány, Vértesboglár településekre kiterjedően – kutatható az iparos neve, születési helye, foglalkozása, iskolai végzettsége, részletes személyleírása. A tanonc-segédnyilvántartó ugyancsak ezeket az adatokat közli, valamint feltünteti a legutolsó munkahelyet, és az iparos nevét, ahol a tanonc alkalmazásban állt. Az iparosokra vonatkozó iratok iparágak szerint vannak csoportosítva, megtalálhatók köztük különböző kérelmek, engedélyek, és az ezekhez csatolt okmányok (például születési anyakönyvi kivonat, keresztlevél).

FML IX. 257. Mór és Vidéke Ipartestület iratai (1874) 1887–1949 (1950). 5,7 ifm.

Az ipartestület 1887-ben alakult. A testülethez 16 község tartozott, ebből a német nemzetiségű települések a következők: Mór, Bakonysárkány, Gánt, Pusztavám, Bakonykúti, Gúttamási, Balinka, Isztimér. A székhely Mór volt. Az iratanyagban jegyzőkönyvek, általános iratok, iparosokra vonatkozó iratok, iktatókönyvek, tagnyilvántartások, iparengedélyek találhatók. Az iparosokra vonatkozó iratok itt is tevékenységi körök szerint vannak csoportosítva, és az engedélyek, kérelmek mellett a személyes adatokra vonatkozó részletes kutatás folytatható.

Mezőgazdasági testületek

FML IX. 521. Legeltetési társulatok 1896–1950. 1,38 ifm.

A fond iratanyagában települések rendjében kutathatók a szabályzatokon, jegyzőkönyveken kívül a legeltetési társulatok névjegyzékei, amelyben megtalálható a tulajdonosok neve, címe, s a tulajdonában lévő terület nagysága. A következő, többségében német nemzetiségű településeknek maradt fenn névjegyzéke: Bakonykúti (1929.), Balinka (1922), Etyek (1928, 1931), Gánt (1929), Hercegfalva (1925), Isztimér (1928), Mány, Nadap (1927), Pusztavám (1933), Szár (1926, 1927), Vértesacsa (1926, 1927, 1932, 1934, 1937), Vértesboglár (1929, 1931).

Hegyközségek iratai

FML IX. 503. Etyeki Hegyközség iratai 1947–1948. 0,02 ifm.

A hegyközség irataiban hegyközségi járulék beszedési napló és kivetési lajstrom található, amelyben a névanyag, házszám, s a földterület nagysága kutatható.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X.

Politikai pártok és politikai célú társulások

A pártiratokban egyebek mellett a kitelepítésre vonatkozó jelentések, helyzetjelentések, munkabeszámolók, a telepesek ügyei, s a földügyek kutathatóak.

FML X. 1. Magyar Kommunista Párt Fejér Megyei Bizottságának iratai 1945–1948. 0,9 ifm.

FML X. 3. Magyar Kommunista Párt Adonyi Járási Bizottságának iratai 1945–1948. 0,15 ifm.

FML X. 4. Magyar Kommunista Párt Móri Járási Bizottságának iratai 1945–1948. 0,1 ifm.

FML X. 5. Magyar Kommunista Párt Sárbogárdi Járási Bizottságának iratai 1945–1948. 0,18 ifm.

FML X. 7. Magyar Kommunista Párt Váli Járási Bizottságának iratai 1945–1948. 0,2 ifm.

FML X. 8. Szociáldemokrata Párt Fejér Megyei Titkárságának iratai 1946–1948. 0,09 ifm.

FML X. 10. Szociáldemokrata Párt Adonyi Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML X. 11. Szociáldemokrata Párt Móri Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML X. 12. Szociáldemokrata Párt Sárbogárdi Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML X. 14. Szociáldemokrata Párt Váli Járási Titkárságának iratai 1945–1948. 0,03 ifm.

Kulturális, népművelő és sportegyesületek

FML X. 59. Móri Polgári Olvasókör iratai 1890–1914. 0,08 ifm.

Az iratanyagban közgyűlési, ill. választmányi jegyzőkönyvek találhatók.

FML X. 821. Szári Katolikus Legényegylet iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

A fondképző tartalmaz alapszabályt, közgyűlési jegyzőkönyveket, tagsági nyilvántartást: név, születési dátum, foglalkozás, belépés dátumának feltüntetésével.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI.

Ipari üzemek és vállalatok

FML XI. 1. Zacskó és Társa Kőszénbánya Vállalat Rt. Igazgatóságának iratai 1927–1947. 0,48 ifm.

A móri szénbányát 1922-ben nyitották meg. A szénvagyon kitermelésére a jogot a Winter cég szerezte meg. A bányát 1928-ban lezárták, és csak 1932-ben nyitották meg újra. 1932 júniusában a bányát a Zacskó és Társa Rt. megvásárolta. A termelés 1944 elejéig folyt.

A fondban egyebek mellett priuszlapok, büntetési jegyzőkönyvek, bérjegyzékek és levelezés maradt fenn.

FML XI. 2. Felmayer István és Fiai Kékfestő és Kartonnyomó Rt. iratai 1849–1946. 3,08 ifm.

Felmayer István 1845-ben alapította a székesfehérvári kékfestő gyárat, amelyben később két fia is dolgozott. A gyár 1898-ban egyesült a Neunkirchenben lévő világhírű kékfestő gyárral, s a munka Székesfehérvárra összpontosult. A 20. század elején többek között Németországba, Ausztriába és Belgiumba is exportálták termékeiket. Az 1920-as évek elején nagyobb gépi beruházásokra került sor, az 1930-as évek végétől 1944-ig pedig minden viszonylatban fejlődés mutatkozott. Ezt jelezték az építkezések és a munkáslétszám növekedése. Az iratanyag 1945-ig német nyelvű.

A fondban egyebek mellett személyzeti iratok, az üzem dolgozóiról készült kimutatások, tervrajzok, a gyár történetére vonatkozó iratok, fényképek találhatók.

XIII. CSALÁDOK

FML XIII. 8. Felmayer család iratai 1836–1905. 0,02 ifm.
a) Családi iratok 1836–1905. 0,02 ifm.

Felmayer István 1845-ben alapította a székesfehérvári kékfestő gyárat, amelyben később két fia is dolgozott. A gyár 1898-ban egyesült a Neunkirchenben lévő világhírű kékfestő gyárral; a munka Székesfehérvárra összpontosult. A 20. század elején többek között Németországba, Ausztriába és Belgiumba is exportálták termékeiket.

A Felmayer család iratai között a család tagjaira vonatkozó iratok és fényképek találhatók.

FML XIII. 10. Habsburg család iratai 1860–1930. 0,08 ifm.

a) Családi iratok 1860–1930. 0,08 ifm.

Habsburg–Toscanai József Károly Lajos főherceg (József Károly főherceg vagy József Károly Lajos főherceg, németül: Erzherzog Joseph Karl Ludwig von Österreich; osztrák főherceg, magyar és cseh királyi herceg, lovassági tábornok, 1869-től haláláig a Magyar Királyi Honvédség főparancsnoka, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatósági tagja. 1864. május 12-én vette feleségül Klotild Mária Adelheid Amália szász-koburgi és gothai hercegnőt, Lajos Fülöp francia király unokáját. Házasságkötésük után telepedtek le a Fejér megyei Alcsúton. A házaspárnak hét gyermeke született, közülük hatan érték meg a felnőttkort.

A Habsburg család iratai zömében József főherceg és felesége, Klotild szász-koburgi főhercegnő német és magyar nyelvű levelezéseit tartalmazza.

FML XIII. 14. Lamberg család iratai 1674–1933. 0,08 ifm.
c) Birtokkormányzati iratok 1674–1933. 0,08 ifm.

A Lamberg család Karintiából származó főnemesi család volt. 1755. szeptember 23-án gróf Lamberg Ferenc Antal indigenatust nyert, ezt követően lett Mór első embere. A család fő vonala 1931-ben kihalt, mellékágai ma is élnek.

A Lamberg család irataiban a Mór-Csókakő uradalomra, az uradalmi tiszttartóságra, az uradalom és Mór mezőváros kapcsolatára vonatkozó dokumentumok kutathatóak. Az iratok latin és német nyelvűek. Megtalálhatók bennük az uradalmi területek térképvázlatai és terület-kimutatása is.

FML XIII. 17. Pappenheim család iratai 1871–1940. 1 ifm.
a) Családi iratok 1876–1933. 0,1 ifm.
b) Birtokjogi iratok 1871–1914. 0,02 ifm.
c) Birtokkormányzati iratok 1897–1940. 0,88 ifm.

Gróf Pappenheim Sándor Frigyes Haupt házassága révén került Iszkaszentgyörgy településre. Felesége Pészaki báró Bajzáth Valéria Eugénia, aki édesapja, Pészaki Bajzáth György halála (1869) után az iszkaszentgyörgyi kastély örököse lett.

A fond gróf Pappenheim Sándor, Pappenheim Sándorné valamint fiúk, gróf Pappenheim Siegfried levelein kívül zömében birtokkormányzati iratokat tartalmaz. Többek között uradalmi jelentések, bérjegyzékek, munkaszerződések, számadások, gazdasági helyzetjelentések kutathatóak a fondban.

FML XIII. 30. Wimpffen család iratai 1863–1948. 0,12 ifm.
a) Családi iratok 1863–1948. 0,12 ifm.

A Wimpffen család címereslevelét 1555-ben Augsburgban kapta, birodalmi és örökös osztrák lovagi nemességét 1658-ban Bécsben nyerte el. Wimpffen Eduárd birodalmi grófi rangban 1797-ben Bécsben részesült. Gróf Wimpffen Eduárd unokája, Viktor, feleségül vette báró Sina Simon Anasztázia nevű lányát, hozományul kapva az ercsi és érdi uradalmakat. Halála után fia gróf Wimpffen Szigfrid (1865–1929) lett Ercsi és a 21 ezer hold birtokosa, a Százhalombattától – Adonyig terjedő Duna-szakasszal együtt.

A fondban gróf Wimpffen Siegfried, felesége, Wimpffen Siegfriedné, valamint gyermekeik, Mária, György, Ferenc, Simon, Frigyes, Viktor, Evelin, Hedvig és János iratai találhatók. A dokumentumok túlnyomó többsége magyar nyelvű, német nyelven csupán néhány levél maradt fenn.

XIV. SZEMÉLYEK

FML XIV. 21. Wüstinger József mérnök iratai 1804–1826. 0,07 ifm.

Wüstinger József mérnök, földmérő irataiban a levelezéseken, kérvényeken és szerződéseken kívül mérnöki számítások, munkaleírások, tervek maradtak fenn. A dokumentumok teljes egészében német nyelven készített kéziratok. Wüstinger József, Székesfehérvár fő geodétája készítette el 1826-ban a Szabad királyi Székesfejérvár városának mappája című munkát. Wüstinger József kéziratos térképeit Székesfehérvár Megyei jogú Város Levéltára őrzi. (SZVL XV. 1.)

FML XIV. 32. Miehl Jakab kanonok iratai 1855–1898. 0,02 ifm.

Miehl Jakab, prépost-kanonok (szül. Sopronszentmárton, 1824. júl. 19.) pályája kezdetén a győri egyházmegyében szolgált, ahol 1847. július. 20-án szenteltetett föl miséspappá. 1847–1950 között segédlelkész volt, majd Kis-Boldogasszonyban lett plébános és alesperes. 1866-ban a német iskolák felügyelője és győri szentszéki ülnök, 1877-től győri tiszteletbeli kanonok és 1875–84-ig országgyűlési képviselő volt. 1879-től székesfehérvári kanonok, zsinati vizsgáló, 1882-től címzetes prépost, Fejér megyei bizottsági tag. Meghalt Székesfehérváron, 1895. febr. 1-jén.

A fond latin, német és magyar nyelvű levelezést és egyházzal kapcsolatos feljegyzéseket tartalmaz.

FML XIV. 67. Lauschmann Gyula iratai 1879–1916. 0,12 ifm.

Lauschmann Gyula (Szfvár, 1861. szept. 23 – Szfvár, 1918. okt. 8.) orvos, helytörténész. Családja osztrák származású. Doktori diplomáját 1884-ben szerezte a pesti egyetemen. Székesfehérvári letelepedését követően 1889-ben a megyei kórház alorvosa, 1891-ben tiszteletbeli főorvosként dolgozott, 1900-ban a Szent György Kórház osztályos főorvosa lett. Számos cikke, orvosi értekezése jelent meg a szaklapokban.

Lauschmann Gyula irataiban bizonyítványok, előadások és jegyzetek maradtak fenn. A dokumentumok között olvasható Fejér vármegye monográfiájának kéziratos példánya, valamint Fejér megyei községek adattára címen, rendszerint egy-két lapos községekről szóló feljegyzések találhatók.

FML XIV. 95. Gróf Széchényi Dénesné gróf Hoyos Mária iratai 1915–1917. 0,01 ifm.

Gróf Széchényi Dénes (Horpács, 1828. szept. 7. – Gutenstein, 1892. szept. 28.) 1857. ápr. 22-én Bécsben vette feleségül Hoyos Mária grófnőt. A Fejér megyei sárpentelei birtokot gróf Széchényi Lajostól örökölte meg fia, Dénes, aki 1890-ben feleségével Somogyvárról költözött át Pentelére. Négy gyermekük született. Géza 1860-ban Horpácson, Imre 1858-ban Horpácson, Lajos 1865-ben Budapesten született, míg Viktor (lovaskapitány, Fejér vármegye és Székesfehérvár szabad királyi város főispánja, az Országos Tűzoltó Szövetség elnöke) Pozsonyban, 1871-ben.

A fond a grófnő által német nyelven írt naplót tartalmaz, amelyben 1915. március 28-a és 1917. március 16-a közötti bejegyzések olvashatóak.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

FML XV. 4. Fejér vármegyei községek kataszteri és telekkönyvi iratainak levéltári gyűjteménye (1850) 1872–1944. 22,9 ifm.

Magyarország kataszteri felmérését az 1849. október 20-án kiadott pátens rendelte el. A földmérés elsődleges célja a földadó alapját képEző ingatlanok felmérése, a tulajdonosok személyében beállott változások folyamatos nyilvántartása volt. Fejér vármegyében a kataszteri nyilvántartást a Budai Adókerület irányította. 1850. március 4-ét – nyílt parancs a földadó bevezetéséről – követően a járások székhelyein – Mór, Adony, Székesfehérvár, Bicske, Hercegfalva, mely helyett 1853-tól Sárbogárd – a járási biztosságok rögzítették a földadó megállapítása szempontjából fontos határleírásokat, a dűlők, mezők leírását, a művelési ágak meghatározását, a földtermési táblázatokat és a kataszteri telekkönyveket. A kiegyezést követően a felméréseket a Budapesti Kataszteri Igazgatóság irányította, a megye területét a közigazgatási járások beosztásának megfelelően „becslő járásokba" sorolták, amelyek élén „becslő biztosok" álltak. Újabb változást az 1875. évi VII. tc. jelentett, amelynek alapján országos földadószabályozást hajtottak végre. Ekkor alakultak ki azok a kategóriák, amelyek a kataszteri tiszta jövedelmet aranykoronában rögzítették. A földadónyilvántartás rendszere az 1885. évi XXII. tc.-t követően szilárdult meg. Négy becslőjárást alakítottak ki, a mórit, a válit, a sárbogárdit és székesfehérvárit. E beosztás már nem követte a közigazgatási járások területét. Fejér megyében a kataszteri nyilvántartásokat, munkálatokat a Budapesti Kataszteri Igazgatóság és a Magyar Királyi III. Számú Helyszínelési Felügyelőség irányította.

A német anyanyelvű lakosság szempontjából leginkább a telekkönyvek, a betűsoros névjegyzékek, a birtokosok névjegyzékei, a birtokváltozások jegyzékei, lakóházak kivonatai és a dűlők, mezők leírásai bírnak kiemelkedő forrásértékkel. Mind a német hangzású családnevek, mind pedig a településeken belüli német utcanevek, dűlőnevek nyomon követhetőek a községenként betűrendben rendezett gyűjtemény jellegű fondban. Dokumentumokat Bakonykúti, Bakonysárkány, Balinka, Diósd, Etyek, Érd, Gánt, Gúttamási, Hercegfalva, Isztimér, Mány, Mór, Nadap, Pusztavám, Szár, Újbarok, Vértesacsa és Vértesboglár települések vonatkozásában őriz a FML.

Kataszteri térképek a következő németek lakta településekről maradtak fenn. (Bakony)kúti (1883), Bakonysárkány (1883), Gúttamási (1883), Mány (1898), Mór (1883), Pusztavám (1883). Községi kataszteri birtokvázlatok Bakony(kúti (1883), Balinka (1883), Gánt (1883–1965), Gúttamási (1883), Hercegfalva (1880), Isztimér (1883–1884) településekről találhatóak az intézményben.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 4. A községi nemzeti bizottságok irataiban volksbundisták névsora, elkobzásra ítélt ingatlanok, kitelepített svábok földterületeinek kimutatásai, németajkúak összeírásai, kitelepítés alóli mentességi kérelmek, igazolások találhatóak.

FML XVII. 11. Bakonysárkány Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML XVII. 17. Csákvár Község Nemzeti Bizottságának iratai 1946–1949. 0,01 ifm.

FML XVII. 21. Etyek Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML XVII. 26. Gánt Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

FML XVII. 28. Hercegfalva Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

FML XVII. 32. Isztimér Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

FML XVII. 42. Mány Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

FML XVII. 43. Mór Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

FML XVII. 54. Pusztavám Község Nemzeti Bizottságának iratai 1946–1948. 0,02 ifm.

FML XVII. 67. Szár Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

FML XVII. 75. Vértesacsa Község Nemzeti Bizottságának iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

FML XVII. 76. Vértesboglár Község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

Igazoló bizottságok

Lásd: BFL XVII. 401. és BKMÖL XVII. 401. Az igazoló bizottságok irataiban a községek betűrendjében a magánalkalmazottak, közalkalmazottak, rendőrök, iparosok, kereskedők politikai megbízhatóságának felülvizsgálatához kapcsolódó nyilatkozatok, jegyzőkönyvek kutathatók.

FML XVII. 407. Adonyi Járás Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,8 ifm.

FML XVII. 408. Móri Járás Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,48 ifm.

FML XVII. 409. Sárbogárdi Járás Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,48 ifm.

FML XVII. 410. Székesfehérvári Járás Igazoló Bizottságának iratai 1945–1946. 0,36 ifm.

FML XVII. 411. Váli Járás Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 0,36 ifm.

Földigénylő bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 505. A földigénylő bizottságok irataiban a svábok ingóságainak leltárai, a földigénylők összeírásai, birtokösszeírási ívek, jelentések a földreform végrehajtásáról, valamint elkobzási határozatok kutathatók.

FML XVII. 505. Bakonykúti Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

FML XVII. 514. Csákvár Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,14 ifm.

FML XVII. 517. Diósd Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,03 ifm.

FML XVII. 520. Etyek Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

FML XVII. 524. Hercegfalva Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

FML XVII. 525. Isztimér Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

FML XVII. 531. Mány Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,04 ifm.

FML XVII. 533. Nadap Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,05 ifm.

FML XVII. 545. Pusztavám Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,03 ifm.

FML XVII. 564. Szár Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

FML XVII. 570. Vértesacsa Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

FML XVII. 571. Vértesboglár Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,08 ifm.

FML XVII. 577. Gánt Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

FML XVII. 579. Gúttamási Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

FML XVII. 588. Mór Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

FML XVII. 591. Újbarok Földigénylő Bizottságának iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

A belügyi igazgatás és rendészet szervei

FML XXIV. 1. Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság Székesfehérvári Kirendeltségének iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 1. A fondképző iratanyagában a csehszlovák–magyar lakosságcseréhez kapcsolódó jelentések, rendeletek, ügyviteli szabályzat, névjegyzékek, vagyonleltárak találhatóak. A Csehszlovákiából érkezetteket az elhagyott sváb lakóházakba telepítették, így elsősorban a többségében német nemzetiségű falvakról maradtak fenn adatok.

Földművelésügyi szakszervek

FML XXIV. 201. Fejér Megyei Földhivatal iratai 1945–1950. 52 ifm.
c) Német lakosság ki- és áttelepítésére vonatkozó iratok 1945–1950. 8,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. A Fejér megyében élő németek Németországba történő áttelepítése az országos eseményekhez hasonlóan, alig több mint két esztendő alatt zajlott le. 1945 tavaszától Fejér megyében is németellenes közhangulat uralkodott. Különösen azon falvakban, ahol jelentős volt a német nemzetiségűek lélekszáma, s ahol a II. világháború esztendei alatt zászlót bontott a Volksbund. A Volksbund der Deutschen in Ungarn községi szervezeteinek létrejötte ugyanis erőteljesen szembeállította a magyar és német lakosságot, de a Volksbundba tömörült németség a szövetségen kívül maradt, annak ideológiájával, tevékenységével egyet nem értő német nemzetiségűekkel is konfrontálódott. Az 1938-ban megalakult Volksbund a Bakony és a Vértes falvaiban, Fejér megye gabona- és erdőövezetébe települt németségre terjesztette ki befolyását. Négy esztendő alatt – 1939-től 1942-ig – épültek ki a Volksbund Fejér megyei szervezetei. 1939-ben Vértesacsán, 1940-ben Móron és Pusztavámon, 1941-ben Bakonysárkányban, Bakonykútiban, Balinkán, Diósdon, Etyeken, Gánton, Hercegfalván, Isztiméren, Száron, Újbarokon, Nadapon és Vértesbogláron. A Volksbund befolyása nemcsak az említett községekben érvényesült, hanem még olyan településeken is, mint Martonvásár, ahol a német nemzetiségűek elenyésző kisebbségben voltak. Martonvásáron 1942-ben alakult meg a magyarországi németek szervezete.

A kitelepítés megkezdése előtt állandósultak az ellentétek. 1945 áprilisától folyamatosan érkeztek a telepesek. 240 Székelyföldről érkezett családot telepítettek be a Váli járás német falvaiba. 105 család települt Hercegfalvára, 54 Vas megyei család érkezett Isztimérre, Móron mindössze 40 telepes család tartózkodott. Mindez azt eredményezte, hogy a német családokat összeköltöztették. Többen nem vállalták az embertelen körülményeket, elsősorban a szőlőművelő vidékeken, a szőlőhegyekbe, présházakba menekültek. Hercegfalva belterületén, ahol a telepesek megérkezése előtt 91 német lakóházat ürítettek ki, a telepesek és németek között súlyos összetűzésre került sor. A kitelepítés végrehajtására a potsdami konferenciát követően került sor. 1945. december 29-én jelent meg a magyarországi német lakosságnak Németországba történő áttelepüléséről szóló kormányrendelet. A kormányrendelettel azonos időben készítette el a megyei adminisztráció a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak azt az adatszolgáltatást, amely a Fejér megyében élő nemzetiségeket, így a németeket is számba vette. Az 1941. évi adatsorral közel azonos összegzést

vetettek papírra, míg 1941-ben a német falvakban 25 850, 1945 végén 23 378 volt a németek létszáma. Ez a megyei összlakosság 10,86%-a.

A Váli járásban kezdődött meg a kitelepítés, de meghatározta a falvak kijelölését az is, hogy 1945-1946 fordulóján ebben a térségben már jelentős volt a telepesek száma, s vezetőik a gyors és radikális megoldást sürgették. Különösen Etyeken, ahol a telepesek létszáma megközelítette a 800 főt. Az áttelepítés gyakorlati végrehajtásában közvetlenül részt vevők száma megközelítően 450 volt. Az áttelepítési miniszteri biztos zárlatot rendelt el, ez azt jelentette, hogy a községbe vezető utakat lezáratta, s eltávozási engedélyt sem adott ki. A mentesítési bizottság az áttelepülésre kötelezett lakosságból mintegy 7%-ot mentesített. Etyekről 3 vasúti szerelvényen 2336 lakost telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe. A kitelepítés előtt, 1946. február elején 4361 volt a népesség száma, 3577 az őslakos és 784 az Erdélyből érkezett telepes. Az áttelepítés után mindössze 2025 lakos maradt a községben. Március közepétől felgyorsult az Országos Földbirtokrendező Tanács szorgalmazta betelepítés; május közepéig újabb 701 telepes érkezett Etyekre. A Váli járás németek lakta községeiből további 3353 személyt telepítettek ki: Vértesacsáról 1626, Szárról 654, Mányról 223, Vértesboglárról 806, Újbarokról 44 főt. Gántról, a hazai bauxitbányászat egyik központjából május közepén 996 főt, a Sárbogárdi járásban levő Hercegfalváról 1299 főt, Nadapról 241 főt telepítettek ki. Az 1946 nyaráig kitelepítettek száma 8225 fő volt.

A németség kitelepítéséről átterelődött a figyelem a belső telepítésre. Az 1946 őszén kelt tájékoztató korántsem teljes adatsora szerint – ugyanis a belső telepítés nem zárult le – több mint 2000 telepes család érkezett Erdélyből, Heves és Nógrád vármegyékből. Mórra 41, Pusztavámra 56, Hercegfalvára 196, Előszállásra 130, Nagylókra 128, Ercsibe 188, Szolgaegyházára (ma Szabadegyháza) 8, Nadapra 62, Isztimérre 79, Bakonykútiba 9, Balinkára 17, Bakonysárkányba 12, Gántra 17, Vérteskozmára 34, Újbarokra 32, Szárra 100, Vértesboglárra 141, Vértesacsára 308, Etyekre 507 család települt 1946 végéig. A német községekbe, szám szerint tizenkettőbe, 1092 család települt. A kimutatás ugyan nem szól a részükre biztosított házas ingatlanokról, de utalhatunk arra, hogy a családok számával azonos, korábban német nemzetiségűek tulajdonában volt lakóépületeket foglaltak el. Gánton és Vérteskozmán lefoglaltak 150 lakóházat; Etyeken 580 lakóházat és 2335 kat. hold földet; Hercegfalván 359 lakóházat és 2293 kat. holdat; Mányon 19 lakóházat és 900 kat. holdat; Száron 158 lakóházat és 1878 kat. holdat; Vértesacsán 390 lakóházat és 2160 kat. holdat; Vértesbogláron 149 lakóházat és 2000 kat. holdat; Újbarokon 25 lakóházat és 121 kat. holdat. Összesen 1830 házat és 11 687 kat. hold mezőgazdasági ingatlant.

Az áttelepítéssel korántsem oldódott meg a „svábkérdés". Egyrészt, mert a Mór és térségében élőket egyelőre elkerülte a kitelepítés első szakasza, másrészt, mert az 1947-ben kiadott kormányrendelet számba vétette az otthon maradott svábokat. Az összeírás végrehajtása ismét kitelepítéssel fenyegette őket. Etyeken 509, Hercegfalván 504, Mányon 127, Száron 689, Vértesacsán 443, Vértesbogláron 354 visszamaradt németet regisztráltak.

Közel egy esztendőn át szünetelt Fejér megyében a németek kitelepítése, s a belső telepítések hullámai is elcsendesedtek. Újabb külső tényező, a szlovákiai magyarok erőszakos áttelepítése vetette fel a németek, most már a Mór és környékén élők kitelepítését. A csehszlovák kormány, amely 1945 tavaszától a szlovákiai magyarságot kiáltotta ki bűnbaknak, az 1946-ban megkötött magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményre hivatkozva jelentős számú szlovákiai magyar áttelepítését készítette elő. Ennek előfeltétele volt a németek áttelepítésének újbóli megkezdése. Megyénkben a kitelepítés második szakasza a Móri járás falvait: Mórt, Bakonykútit, Bakonysárkányt, Balinkát, Gúttamásit, Isztimért és Pusztavámot érintette. 1948 februárjától április közepéig tartott a kitelepítés. Mórról 436 családot 1349 személyt, Isztimérről 66 családot 346 személyt, Pusztavámról 154 családot 611 személyt, Bakonykútiból 11 családot 31 főt, Gúttamásiból 3 családot 9 főt, Balinkáról 16 családot 57 személyt telepítettek át Németország nagyobbrészt szovjet, kisebb részt amerikai megszállási övezetébe.

Az 1948. évi áttelepítésnél már pártpolitikai és gazdasági szempontok is szerephez jutottak. Elsősorban a munkáspártokkal szimpatizálók mentesültek, s a Mór környéki szénbányákban dolgozók is felkerültek a mentesítettek névjegyzékébe. Egyébként ebben a térségben 1945 tavaszától megfigyelhető az a folyamat, hogy a volt volksbundosok az internálás, a népbírósági eljárás elől bányamunkásnak jelentkeztek. Ha számba vesszük a térségben visszamaradottakat, akkor az a szembetűnő, hogy lényegesen magasabb a számuk, mint a kitelepítetteké. Amíg a kitelepítettek száma 2403, a visszamaradottaké 5468. Bakonykútiban a németektől lefoglaltak 67 lakóépületet, 296 kat. hold földet; Bakonysárkányban 93 házat, 1145 kat. hold földet; Balinkán 33 házat, 781 kat. hold mezőgazdasági ingatlant; Pusztavámon 163 házat, 3112 kat. holdat; Móron 525 lakóépületet, 5397 kat. holdat; Gúttamásiban 234 kat. holdat; Isztiméren 170 lakóépületet és 1793 kat. hold mezőgazdasági ingatlant. Két esztendő alatt, 1946 tavaszától 1948 kora nyaráig, Fejér megyéből 10 628 németet telepítettek ki.

A fond állagában a ki- és áttelepítésre vonatkozó névjegyzékeken és iratokon, valamint a vagyonleltárakon belül az összes németek lakta településre vonatkozóan találhatók dokumentumok. A vagyonleltárak mezőgazdasági- és házas ingatlanok, továbbá ingóságok összeírásait, vagyonelkobzásokat tartalmaznak, több település esetében nevek szerint, betűrendben kutathatóak. A német lakosság igazolásának jegyzőkönyvei szintén településenként, nevek szerint rendezettek; s Balinkára, Etyekre, Hercegfalvára, Isztimérre, Mórra, Pusztavámra, Szárra, Újbarokra, Vértesacsára és Vértesboglárra vonatkozóan maradtak fenn adatok. A német lakosság épület- és ingatlan leltárai három község, Diósd, Nadap és Újbarok tekintetében szolgálnak információkkal.

Irodalom:

Nekem szülőhazám (volt)… Szerk.: dr. Erdős Ferenc. Mór–Székesfehérvár, 1998. (Fejér Megyei Levéltár Közleményei 24.)

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Bíróságok és ügyészségek

FML XXV. 1. Székesfehérvári Népbíróság iratai 1945–1949. 1,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A népbírósági iratok között többségében a németek lakta települések lakosainak háborús és népellenes büntetőperei maradtak fenn. A 18 doboznyi anyagban tételszinten, személyek és települések alapján lehet kutatni, ill. egy kötet névmutató is megtalálható a fondban.

FML XXV. 2. Székesfehérvári Népügyészség iratai 1945–1948. 1,08 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23. A népügyészség iratai között a többségében németek lakta települések lakosainak büntetőperei találhatóak. Névmutató segíti a kutatómunkát.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK

Állami anyakönyvi másodpéldányok és anyakönyvekkel kapcsolatos iratok

Lásd: BFL XXXIII. 1.

FML XXXIII. 7. Bakonykúti Anyakönyvi Kerület iratai 1951–1966. 0,06 ifm.
a) Anyakönyvek 1951–1966. 0,03 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1955–1966. 0,03 ifm.

Bakonykúti anyakönyvi bejegyzései 1951 előtt és 1967 után Isztimér település anyakönyvi irataiban találhatók.

FML XXXIII. 9. Balinkai Anyakönyvi Kerület iratai 1951–2007. 0,15 ifm.
a) Anyakönyvek 1951–1977. 0,12 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1955–1976, 1991–2007. 0,03 ifm.

Balinka 1951 előtti anyakönyvi bejegyzései Isztimérnél kutathatóak, 1977–1980-ig pedig Bodajk község anyakönyvében találhatóak.

FML XXXIII. 29. Etyeki Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 1,22 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 1 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,22 ifm.

FML XXXIII. 34. Gánti Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,72 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,56 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,16 ifm.

FML XXXIII. 36. Gúttamási Anyakönyvi Kerület iratai 1951–1965. 0,05 ifm.
a) Anyakönyvek 1951–1964. 0,04 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1955–1965. 0,01 ifm.

1951 előtt Isztimér község anyakönyvei tartalmazzák Gúttamási anyakönyvi adatait IS. Az 1965. évtől Gúttamási anyakönyvi bejegyzései Kincsesbányánál találhatóak.

FML XXXIII. 41. Isztiméri Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,74 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,64 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1941–2007. 0,1 ifm.

FML XXXIII. 56. Mányi Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,82 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,64 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,18 ifm.

FML XXXIII. 58. Mezőfalva (Hercegfalva) Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 2,02 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 1,8 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1955–2007. 0,22 ifm.

FML XXXIII. 63. Móri Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 4,38 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 4 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,38 ifm.

FML XXXIII. 64. Nadapi Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,44 ifm.

a) Anyakönyvek 1895–1970. 0,36 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–1971, 1992–2007. 0,08 ifm.

1971-től 1980-ig Velencénél találhatók a nadapi anyakönyvi bejegyzések.

FML XXXIII. 78. Pusztavámi Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,78 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,6 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,18 ifm.

FML XXXIII. 97. Szári Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,7 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,52 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,06 ifm.

Újbarok település anyakönyvi bejegyzései 1950-től Szár anyakönyveiben találhatóak, a korábbi időszakban Felcsút anyakönyvei tartalmazzák e népesség anyakönyvi adatait.

FML XXXIII. 107. Vértesacsai Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,81 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,64 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–2007. 0,17 ifm.

FML XXXIII. 108. Vértesboglári Anyakönyvi Kerület iratai 1895–2007. 0,62 ifm.
a) Anyakönyvek 1895–1980. 0,52 ifm.
b) Utólagos bejegyzések 1895–1977, 1991–2007. 0,1 ifm.

6. rész

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE GYŐRI LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **GYMSM GYL**)

Központ

Cím: 9022 Győr, Liszt Ferenc utca 13.
Telefon: (+36) 96/312-424, (+36) 96/326-286
Fax: (+36) 96/326-286
E-mail: info@gyormegy-arch.t-online.hu
Honlap: www.gyms-gyor.archivportal.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő, szerda, csütörtök: 8.00–16.00; péntek 8.00–13.00

Mosonmagyaróvári Részleg

Cím: 9200 Mosonmagyaróvár, Városház utca 4.
Telefon: (+36) 96/215-658
Fax: (+36) 96/215-658
E-mail: info@gyormegy-arch.t-online.hu
Honlap: www.gyms-gyor.archivportal.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő, szerda 8.00–12.00, 13.00–15.00

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE GYŐRI LEVÉLTÁRÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Az intézményben őrzött 1950 előtti iratanyag gerincét a történeti Győr és Moson vármegyék mellett Magyaróvár kiváltságolt mezőváros levéltárai alkotják. Mindhárom levéltár közös jellemzője, hogy – a hosszabb-rövidebb megszakításokkal közel másfél évszázadon keresztül folyó török–magyar háborúknak (különösen Győr 1594–1598 közötti török megszállásának és a Bécs elleni utolsó, 1683-as török hadjáratnak, ill. az azt követő felszabadító harcoknak) betudhatóan – folyamatosnak tekinthető iratanyaguk legkorábban a 16. század végétől kezdődik. Győr vármegye nemesi közgyűlése jegyzőkönyveinek sorozata 1580-tól, Moson vármegye hasonló jegyzőkönyvei 1668-tól kezdődően maradtak fenn, Magyaróvár kiváltságolt mezőváros tanácsának jegyzőkönyvei pedig (eltekintve az 1581–1582. éviektől) a 17. század közepétől állnak rendelkezésünkre.

A levéltárakban őrzött anyag jelentős mértékű gyarapodása a 19. század utolsó harmadától kezdődött meg, amikor a vármegyék igazgatására 1850-ben és azt követően létrehozott szervek iratai mellett a vármegye területén működő állami szervek iratait is át kellett venniük. A következő nagy ugrást a levéltárak 1950-ben bekövetkezett államosítása jelentette, amikor gyűjtőkörüket jelentős mértékben kiterjesztették: ekkortól kezdődött meg a községek, iskolák, különféle társadalmi szervezetek, bíróságok és ügyészségek, üzemek, bankok, gazdasági és értékesítő szövetkezetek, ipartestületek, jelentősebb családok és személyek, kórházak stb. megőrzésre érdemes iratanyagának átvétele. Ez az utólagos gyűjtés ad magyarázatot például arra, hogy csupán néhány település fondja tartalmaz feudális korból származó – s rendszerint csekély mennyiségű – iratanyagot.

Győr és Moson vármegyék levéltárai önállóan működtek egészen 1923 végéig, a két megcsonkult vármegye összevonásáig. Annak ellenére, hogy Magyaróvár ezzel megszűnt megyeszékhely lenni, célszerűségi okokból a volt Moson vármegye területéről származó iratokat továbbra is ide gyűjtötték. Magyaróvár város addig szintén önálló levéltára 1950-ben, a levéltárak államosításakor vált az akkor létrehozott Győri Közlevéltár részévé. Az új intézmény 1953–1967 között Győri Állami Levéltár néven működött, majd (a volt megyei és városi levéltárak állami tulajdonból a megyei tanácsok kezelésébe történt átadását követően) 1968-tól 1983-ig Győr-Sopron megyei 1. számú Levéltár (Győr), 1983–1992 között Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Győri Levéltára néven folytatta tevékenységét. Jelenlegi nevét 1992 óta viseli.

Győr város 1993. november elsejével önálló levéltárat hozott létre, amely működését a következő év márciusában kezdte meg, s májusig át is vette a megyei levéltártól az 1950 óta ott őrzött városi iratanyagot.

A levéltár gyűjtőkörébe a történeti Győr és Moson vármegyék területe tartozik. A gyűjtőterület a levéltár győri központja és mosonmagyaróvári részlege között a régi megyehatár mentén van felosztva, azzal az eltéréssel, hogy a megyei szintű szervek iratai 1924-től kezdve Győrött vannak elhelyezve.

A történeti Győr vármegye a Dunántúl északi részén, az Öreg-Duna, a Mosoni-Duna, a Rába és a Rábca összefolyásánál alakult ki. Területéhez tartozott még az Öreg-Dunától északra fekvő Csilizköz is. A vármegye területe alapvetően síkság, amelybe dél felől a Pannonhalmi-dombság nyúlik bele. A vármegye területe már a római korban lakott volt: későbbi székhelyén, Győrben

(Arrabona), római erőd és körülötte polgárváros létesült, az Árpásnál lévő forgalmas rábai átkelőnél pedig Mursella néven jelentős település alakult ki. A honfoglaló magyarok, akik a 10. század elején vették véglegesen birtokukba a Dunántúlt, ezen a területen avar és szláv lakosságot találtak.

A keresztény állam- és egyházszervezet kiépítése során I. István Győrött püspökséget alapított, s ugyanakkor kialakította a királyi vármegyét is. Győr lakosai 1271-ben nyertek városi kiváltságokat, ezeket azonban 1447-ben végleg elveszítették. A 15. században több mezőváros emelkedett ki a települések közül, név szerint Szentmárton, Hédervár és Gönyű.

A török–magyar háborúk másfél évszázada alatt a vármegye lakosságát jelentős veszteségek érték. Az első nagy pusztítást az 1529-es Bécs elleni hadjárat okozta. A 16. század második felére a fontos erődítménnyé kiépített Győrt 1594-ben elfoglalta a török, s csak négy évvel később sikerült visszahódítani. Az 1683-as hadjárat és az azt követő felszabadító harcok szintén nagy pusztítással jártak. A 18. század elején kezdődött meg az elnéptelenedett területek újratelepítése, amelynek során németeket hoztak Csanak, Gyarmat, Gyirmót, Győrszentmárton, Győrsövényház, Kisbarát, Öttevény, Pinnyéd, Győrsziget, Tét településekre. A telepesek leszármazottainak jelentős része később – ténylegesen vagy az állami nyomásnak engedve színleg – elmagyarosodott. Míg Vályi András 1796–1799 között megjelent, az ország településeinek korabeli adatait közlő műve Csanakot, Győrsövényházát és Öttevényt német, Gyarmatot, Gyirmótot, Kisbarátot, Pinnyédet és Győrszigetet vegyes, Koroncót és Tétet pedig magyar faluként említi, addig az 1880-as, az anyanyelvre is rákérdező népszámlálás adatai szerint Győrsövényházán 46,48%, Gyarmaton 28,96%, Csanakfaluban 2,5%, Öttevényen pedig csupán 1,55% a németek aránya. A későbbi népszámlálások szerint a felsorolt települések közül egyedül Győrsövényházán maradt viszonylag állandó (50–69% közötti) szinten a németek számaránya, a többi esetében alig kimutatható mértékűre (0–3,5% közé) esett vissza.

A 13. század végére királyiból nemesi vármegyévé átalakult terület közigazgatásilag két részre, egy északi (nevét a területét alkotó Tóköz, Csilizköz és Szigetköz nevű tájegységekről nyerő) és egy déli (a dombság Sokoró nevét őrző) járásra oszlott. A 17. században, amikor a vármegye déli része évtizedekig a törökök által megszállt országrészhez tartozott, a két járás közötti határ is ennek megfelelően alakult. A déli járást az 1770-es években – miután területe ismét megfelelő mértékben benépesült – két járásra, a Győrszentmárton központú Pusztaira és a Tét központú Sokoróaljaira osztották, s ez a beosztás élt tovább egészen az 1950-es évek elejéig.

Győr és Moson vármegyék akkori területét 1924. január elsejével Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye néven Győr székhellyel összevonták. 1945 tavaszán ez a név Győr-Moson vármegyére módosult, 1950-ben pedig ebből és Sopron vármegyéből létrehozták Győr-Sopron megyét.

A történeti Moson vármegye a Dunántúl északnyugati szögletében, a Kisalföld nyugati szélén helyezkedett el. 2000 négyzetkilométer körüli területével az ország legkisebb megyéi egyikének számított. Északkeletről az Öreg-Duna, délről a Rábca folyása mentén a Hanság, nyugat felől a Fertő-tó, észak-északnyugatról pedig a Lajta-hegység és a Lajta folyó képezte határát. 1043-ig nyugat felé egészen a Fischa folyóig, ill. a Bécs fölötti Kahlenbergig terjedt; a középkorban hozzá tartozott az egykori sárfenéki – Scharfenegg – végvár négy faluja is, amelyek azonban a Habsburg-házi uralkodók alatt osztrák területté váltak. Egy időben Moson megyéé volt a Lajta-hegység fele, Győr vármegye irányában pedig a Mosoni-Duna és a Rábca összefolyásánál volt a határ. Az Öreg-Duna szabályozását követően, 1884-ben, a közigazgatás ésszerűsítése érdekében, hozzá csatoltak hét Pozsony vármegyei községet (Dunakiliti, Dunaremete, Kisbodak, Püski, Mosondarnó, Zseli, Lipót). A trianoni békével a vármegye területének közel fele – az egész Nezsideri járás – Ausztriához került, néhány kisebb részt pedig Csehszlovákiához csatoltak. 1947-ben további területi veszteség érte az úgynevezett pozsonyi hídfő – Oroszvár, Horvátjárfalu és Dunacsúny községek – szintén Csehszlovákiának történő átadásával.

A római korban a vármegye későbbi területén is áthaladt a pannoniai limes, amelynek több táborát is megtalálták a régészek (Gerulata Oroszvárnál, Ad Flexum Mosonmagyaróvárnál, Quadrata Lébény közelében). A honfoglaló magyarok szláv és avar lakosságot találtak itt. Később a gyepű őrzésére besenyőket is telepítettek ide. A tatárjárás során nagy vérveszteséget szenvedett magyar lakosság helyére folyamatosan telepedtek be a szomszédos német területekről. A török–magyar háborúk másfél évszázada alatt – tekintettel arra, hogy a vármegye a dunai hadiútba esett – szinte minden Bécs elleni hadjárat jelentős veszteségeket okozott; az utolsó, 1683-as háború során a lakosság jelentős része is elpusztult. Pótlásukra nagyobb tömegben, szervezett keretek között érkeztek németek (itteni elnevezéssel heidebauerek) és horvátok. A német lakosság nagy részét a II. világháború után kitelepítették.

A vármegye 10%-nál nagyobb arányban németek lakta településeinek 1910-es és 1941-es (utóbbi évből csak az akkor Magyarországhoz tartozókénak) nemzetiségi összetétele: Barátudvar (1910: 92,81%), Bezenye (1910: 14,48%, 1941: 14,1%), Boldogasszony (1910: 72,11%), Császárkőbánya (1910: 82,31%), Dunacsúny (1910: 12,21%, 1941: 18,93%), Féltorony (1910: 85,85%), Gálos (1910: 91,87%), Hegyeshalom (1910: 67,52%, 1941:45,92%), Horvátjárfalu (1910: 16,7%, 1941: 17,66%), Illmic (1910: 95,66%), Királyhida (1910: 32,79%, 1941: 92,81%), Köpcsény (1910: 37,78%), Lajtafalu (1910: 41,96%), Lajtakáta (1910: 39,1%), Lajtakörtvélyes (1910: 20%), Levél (1910: 92%, 1941: 88,74%), Magyarkimle (1910: 53%, 1941: 46,32%), Magyaróvár (1910: 34,8%), Máriakálnok (1910: 89,6%,1941: 87,46%), Miklóshalma (1910: 92,25%), Moson (1910: 41,02%), Mosonbánfalva (1910: 84,61%), Mosonmagyaróvár (1910: 12,66%), Mosonszentandrás (1910: 92,89%), Mosonszentjános (1910: 75,02%, 1941: 68,81%), Mosonszentpéter (1910: 78,9%, 1941: 82,72%), Mosonszolnok (1910: 67,39%, 1941: 83,16%), Mosontarcsa (1910: 86,28%), Mosontétény (1910: 81,95%), Nemesvölgy (1910: 94,33%), Németjárfalu (1910: 85,81%), Nezsider (1910: 72,81%), Nyulas (1910: 91,38%), Oroszvár (1910: 70,37%, 1941: 73,59%), Pándorfalu (1910: 11,11%), Pátfalu (1910: 95,72%), Pomogy (1910: 73,26%), Rajka (1910: 82,59%, 1941: 76,76%), Sásony (1910: 92,94%), Valla (1910: 79,05%), Védeny (1910: 88,2%), Zurány (1910: 89,45%).

Moson vármegye eredeti székhelye a mosoni királyi vár volt, amelyet azonban 1271-ben II. Ottokár cseh király betörő csapatai teljesen feldúltak. Ezt követően Magyaróvár vált a központjává, amely 1354 óta kiváltságolt mezővárosi jogállással bírt. Kiváltságainak elismertetéséért gyakori harcokat kellett folytatnia a vár és a hozzá tartozó uradalom mindenkori birtokosai ellen, akik a 18. század elején még az úrbéri terheket is a városra erőszakolták. Magyaróvár jogállása 1871-től 1920-ig nagyközség, 1921–1929 között rendezett tanácsú város, azt követően pedig megyei város volt. 1939. július elsejével Mosonmagyaróvár néven egyesítették a délről szomszédos Moson nagyközséggel.

Moson vármegye kezdetben két (egy Lajtán inneni és egy Lajtán túli, más elnevezéssel Alsó és Felső) járásra oszlott, amelyekhez 1850-ben egy harmadik, az előző kettőből (akkori nevükön a Nezsideri és a Magyaróvári járásokból) kihasított rajkai járult. II. József uralkodása idején (1786–1790 között) Győr vármegyével volt egyesítve, 1924-ben pedig végleg elveszítette önállóságát, amikor megmaradt részeit Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyébe olvasztották.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Levéltártörténet:

Balázs Péter: A tanácsi levéltárak 1974-ben és 1975-ben. In: Levéltári Közlemények. 47. évf. (1976) 2. sz. 303–328. p.
Balázs Péter: A területi állami levéltárak 1957-ben. In: Levéltári Híradó 8. évf. (1958) 1–2. sz. 5–28. p.
Balázs Péter: Az állami levéltárak részvétele a Tanácsköztársaság 40. évfordulójának megünneplésében. In: Levéltári Híradó 9. évf. (1959) 3–4. sz. 141–150. p.
Balázs Péter: Az általános levéltárak 1972-ben és 1973-ban. In: Levéltári Közlemények. 46. évf. (1975) 2. sz. 353–379. p.
Gecsényi Lajos: A Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Győri Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk.: Balázs Péter. Budapest, 1983. 129–136. p.
Hegedüs Zoltán: Moson vármegye levéltárának története: I. A kezdetektől az államosításig. In: Levéltári Szemle LI. évf. 3. szám (2001) 56–76. p.

Kiss Ferenc – Darányi Kálmán – Vajda György: Dokumentumok Győr és Moson vármegye levéltárainak történetéből 1917–1926 között. [közread. és bev.] Kovács András. In: Levéltári Szemle. 47. 1997. 3. 26–34. p.
Látogatás a Győri Állami Levéltárban (Lengyel Alfréddal beszélget Benda Kálmán). In: Levéltári Szemle 16. évf. (1966) 3. sz. 678–683. p.
Lengyel Alfréd: A Győri Állami Levéltár a helyi rádió szolgálatában. In: Levéltári Szemle 15. évf. (1965) 3. sz. 129–135. p.
Lengyel Alfréd: A Győri Állami Levéltár részvétele az 1961/1962. évi helytörténeti kiállítás megrendezésében. In: Levéltári Szemle 12. évf. (1962) 1. sz. 69–73. p.
Lengyel Alfréd: A Győr-Sopron megyei 1. sz. levéltár ügye a megyei tanács végrehajtó bizottsága előtt. In: Levéltári Szemle 20. évf. (1970) 2. sz. 432–438. p.
Lengyel Alfréd: Győr vármegye levéltárának története. In: Levéltári Szemle 1962. 3–4. sz., 97–128. p.
Lengyel Alfréd: Győr város levéltárának története. In: Győri Tanulmányok. 13. 1993. 131–145. p.
Lengyel Alfréd: Győr város levéltárának története. In: Levéltári Közlemények 30. évf. (1959), 52–88. p.
Lengyel Alfréd: Levéltáraink műemléki jellegű berendezése: Győr: A városi levéltár régi bútorzata. In: Levéltári Szemle 21. évf. (1971) 1–3. sz. 131. p.
Lengyel Alfréd: Moson vármegye levéltárának története. In: Levéltári Szemle 1966. 2. sz., 340–374. p.
Sáry István: Dr. Lengyel Alfréd (1908–1993). In: Levéltári Szemle. 43. 1993. 2. 98–99. p.

Segédletek:

A Győri Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. Öá.: Lengyel Alfréd. Közrem. Kulcsár Imre. Budapest, 1963. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke III. kötet: A területi levéltárak fondjegyzékei 6. rész)
Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (volt Győri Állami Levéltár, volt Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár). Szerk. Gecsényi Lajos. 3. jav. és bőv. kiad. Győr, 1996. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke III. kötet. A területi levéltárak fondjegyzékei 6. rész)
Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár (volt Győri Állami Levéltár). Szerk. Gecsényi Lajos. Győr, 1980. (A magyar állami levéltárak fondjegyzéke III. kötet. A területi levéltárak fondjegyzékei 6. rész)
Kéziratos térképek a Győri Állami Levéltárban / Kiss Mária; Lengyel Alfréd + Moson megye levéltárának térképei / Turányi Kornél; Kulcsár Imre. – Győr, 1965. (Levéltári jegyzékek 1. : Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban 4.)

A megye történetére, valamint a levéltári anyagra vonatkozó egyéb kiadványok, dokumentumok:

A bécsi Österreichisches Staatsarchiv Archiv der Republik BKA/AA Pol. II. Ungarn 3F GZ 511.190-Pol/1956 és 3A GZ 511.190-Pol/1956 jelzetű dokumentumai
A budapesti osztrák képviselet jelentéseiből 1946–1947. [Közread., bev. jegyz. ell.] Gecsényi Lajos. In: Levéltári Szemle. 42. 1992. 1. 57–76. p.
A Győri Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára Okmánytárának lad. 14. fasc. 42. No. 1943. jelzetű dokumentuma
A londoni Public Record Office FO 371 124 087. R 1033/29. jelzetű dokumentuma.
A Magyar Országos Levéltár XIX-J-I-j Ausztria 006837/1955. és XIX-J-I-j 00800/13/1956. jelzetű dokumentuma.
A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Archiv Csáky Fasc. 103. No. 11. jelzetű dokumentuma.
Az Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik BKA /AA dokumentumai.
Az Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Wien – Bundeskanzleramt, Auswärtige Angelegenheiten fondjának dokumentumai.
Bana József: Győr polgármesterei a kiegyezéstől a tanácsrendszer bevezetéséig (1867–1950). In: Győri Tanulmányok. 11. 1991. 171–175. p.
Bedécs Gyula – Sáry István: Helytörténeti szemelvények a XX. századi történelem tanításához. Győr, 1970.
Bittmann Ernő visszaemlékezése a győri illegális kommunista mozgalomra. Közlik Gecsényi Lajos – Honvári János. In: Győri Tanulmányok. 7. 1986. 117–129. p.
Dokumentumok a népi demokratikus fejlődés történetéhez Győr-Sopron megyében 1945–1948. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1986.
Dominkovits Péter: Móringlevelek Győr megyéből: Válogatás a megyében lakók, megyei birtokosok móringleveleiből 1731–1837. Győr, 1992. (Források 1.)
Gecsényi Lajos – Horváth Zoltán – Sinay Jenő, szerk.: Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből: 1919–1928. Győr, 1979.
Gecsényi Lajos – Pernesz Gyula, szerk.: Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből: 1929–1945. Győr, 1982.
Gecsényi Lajos – Selmeczi László, szerk.: Értünk éltek: a forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő, elhunyt Szolnok megyei harcosainak életrajz-gyűjteménye. 2. bőv. és jav. kiad. Szolnok, 1974.
Gecsényi Lajos – Szabó József – Tóth Istvánné, szerk.: A munkáshatalomért! Komárom megye forradalmi munkásmozgalmának harcosai: Életrajzgyűjtemény. Tatabánya, 1980.
Gecsényi Lajos: A felszabadult Győr 40 éve: Oktatásügy; Közművelődés, tudomány, művészet; Sport; Irodalom. In: Győri Tanulmányok. 6. 1985. 63–94. p.
Gecsényi Lajos: A XVI–XVII. századi magyarországi városfejlődés kérdéséhez. In: Unger Mátyás emlékkönyv. Budapest, 1991. 145–158. p.
Gecsényi Lajos: Adatok a Győr környéki szőlőművelés történetéhez a XII–XVII. században. In: Győri Tanulmányok. 9. 1988. 19–38. p.
Gecsényi Lajos: Adatok tiszántúli és erdélyi kereskedők nürnbergi kapcsolataihoz a 16. század második felében. In: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 8. 1981. 99–112. p.

Gecsényi Lajos: Az Edlasperg-ügy: A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében. In: Történelmi Szemle. 35. 1993. 3–4. 279–295. p.
Gecsényi Lajos: Az osztrák követ Rákosinál 1955 júliusában. In: História. 17. 1995. 3. 31–34. p.
Gecsényi Lajos: Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században: Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez. In: Századok. 129. 1995. 4. 767–790. p.
Gecsényi Lajos: Bécs és Magyarország kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a 16–17. század fordulóján. In: Századok. 127. 1993. 34. 469–485. p.
Gecsényi Lajos: Eine Medikamentenrechnung von Győr (Raab) aus dem Jahre 1619. In: Orvostörténeti Közlemények. 125–132. 1989/1990. 177–181. p.
Gecsényi Lajos: Elképzelések a Rábaköz önvédelmének megszervezésére a XVII. század közepén. In: Soproni Szemle. 45. 1991. 4. 343–347. p.
Gecsényi Lajos: Gazdálkodás és társadalmi mobilitás a „győri pusztán" a XVII. században. In: Arrabona. 31–33. 1994. 78–94. p.
Gecsényi Lajos: Gazdasági és társadalmi változások Győrött a 16-17. század fordulóján. In: Tanulmányok Győr és vidéke történetéből. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1978. 5–22. p.
Gecsényi Lajos: Győr és vidékének munkásmozgalma a gazdasági világválság idején: 1929–1933. – Győr, 1981. (Győr-Sopron Megye Munkásmozgalma)
Gecsényi Lajos: Győr kereskedelmi kapcsolatainak történetéhez a XVII. században. In: Győri Tanulmányok. 13. 1993. 103–118. p.
Gecsényi Lajos: Győr kereskedelmi szerepének változásai a XVI. században. In: Arrabona. 26–30. 1991. 23–44. p.
Gecsényi Lajos: Győr középkori helyrajzáról: (adatok és kérdőjelek). In: Győri Tanulmányok. 5. 1983. 29–44. p.
Gecsényi Lajos: Kelet-magyarországi kereskedők a nyugati távolsági kereskedelemben 1546-ban. Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. 18. 1991. 25–36. p.
Gecsényi Lajos: Magyar diákok a bécsi tartományi iskolában a 16. század második felében. In: Történelmi Szemle. 34. 1992. 1–2. 95–106. p.
Gecsényi Lajos: Nyugat-Magyarország kereskedelmi viszonyai egy harmincadvizsgálat tükrében (1668). In: Győri Tanulmányok. 16. 1995. 53–68. p.
Gecsényi Lajos: Városi önkormányzat Győrött a XVII. században. In: Arrabona. 1987. 99–128. p.
Geoffrey Wallinger jelentése Selwyn Lloyd angol külügyminiszternek. Közread. és bev. Gecsényi Lajos. Vida István: Anglia és Ausztria 1956-ról. A bécsi angol nagykövet és az osztrák kancellár. In: História. 19. 1997. 2. 22. 24. p.
Győr 1847–1850-ben, ahogyan egy lokálpatrióta látta: szemelvények Ecker János kéziratos naplójából. Ford. Bay Ferenc; szerk., tájékoztató: Pernesz Gyula. Győr, 1973. (Kisfaludy Károly Könyvtár füzetei 2.)
Győr vármegye települései 18–19. századi kéziratos térképeken. Győr, 2003.
Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajz-gyűjteménye. Szerk.: Kovács Győzőné. Írták: Gecsényi Lajos, Sáry István et al. Győr, 1975.
Győr-Sopron megyei internacionalisták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomban és a polgárháborúban 1917–1922: Visszaemlékezések, életrajzok / [az életrajzokat írták, a visszaemlékezéseket szerkesztették Gecsényi Lajos, Kovács Győzőné, Környei Attila; bev. Környei Attila; szerk. Kovács Győzőné]. Győr, 1977.
Helytörténeti kalauz a Megyei Levéltár 1969. nov. 30-án rendezett kiállításához. Öá.: Lengyel Alfréd. Győr, 1969.
Jelentés a II. várostörténeti konferenciáról. Öá.: Fügedi Erik. In: Arrabona 6. évf. (1964). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1964. 249–308. p.
Komáromi és gútai polgárok áruszállítása az érsekújvári törököknek 1684/85-ben. [Közread., bev. és jegyz. ell.] Gecsényi Lajos. In: Limes. 23. 1996. 63–78. p.
Községi és városi pecsétek Győr-Moson-Sopron megyében a XVII-XVIII. században. Szerk.: Gecsényi Lajos; bev. tan. és a pecsétek leírása: Néma Sándor. Győr, 1996.
László Tamás – Váraljai Jenő, szerk.: Győr-Sopron megye anyakönyvi kerületei 1895–1978. Győr, 1979.
Lengyel Alfréd – Kulcsár Imre – Horváth Ottó: A Mosonmagyaróvári Fémszerelvénygyár története: 1900–1975. Mosonmagyaróvár, 1975.
Lengyel Alfréd: A Bach-korszakban. In: Győr: Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László. Győr, 1971. 301–322. p.
Lengyel Alfréd: A győri vár eleste és visszavétele a valóság tükrében. In: Hadtörténeti Közlemények. 6. (új folyam) 1959. 2. 167–221. p.
Lengyel Alfréd: A győri zeneoktatás száz éve 1862–1952–1962. Győr, 1962.
Lengyel Alfréd: A középkori Győr. In: Győr: Várostörténeti tanulmányok. Szerk. Dávid Lajos, Lengyel Alfréd, Z. Szabó László. Győr, 1971. 79–108. p.
Lengyel Alfréd: A reformkor eleji Győr megye a haladó szellemű köznevelés szolgálatában. In: Arrabona 4. évf. (1962). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1962. 136–155. p.
Lengyel Alfréd: A tanácsi végrehajtóbizottságok titkársági 1950–1955. In: Levéltári Szemle 21. évf. (1971) 1–3. sz. 79–87. p.
Lengyel Alfréd: A törvényhatósági jogú város igazgatása a kapitalizmus korában 1. In: Levéltári Közlemények 35. évf. (1964) 1. sz. 99–125. p.
Lengyel Alfréd: A törvényhatósági jogú város igazgatása a kapitalizmus korában 2. In: Levéltári Közlemények 35. évf. (1964) 2. sz. 233–252. p.

Lengyel Alfréd: Adalékok a győri munkásmozgalmak történetéhez 1. (1890–1899). In: Arrabona 12. évf. (1970). Főszerk.: Dávid Lajos. Győr, 1970. 287–306. p.
Lengyel Alfréd: Adalékok a győri munkásmozgalmak történetéhez 2. (1899–1906). In: Arrabona 13. évf. (1971). Főszerk.: Dávid Lajos. Győr, 1971. 393–416. p.
Lengyel Alfréd: Adalékok a győri munkásmozgalmak történetéhez 3. (1907–1908). In: Arrabona 14. évf. (1972). Főszerk. Dávid Lajos. Győr, 1972. 393–418. p.
Lengyel Alfréd: Adalékok a győri munkásmozgalmak történetéhez 4. (1908–1910). In: Arrabona 15. évf. (1973). Főszerk.: Dávid Lajos. Győr, 1973. 273–297. p.
Lengyel Alfréd: Adalékok a győri munkásmozgalmak történetéhez 5. In: Arrabona 16. évf. (1974). Főszerk.: Dávid Lajos. Győr, 1974. 305–328. p.
Lengyel Alfréd: Adatok a Győr megyei kivándorlási mozgalom történetéhez (1890–1910). In: Századok 1969. évi 4. sz. 717–730. p.
Lengyel Alfréd: Adatok a Győr-Sopron megyei földreform történetéhez. In: Történeti Statisztikai Évkönyv 1963–1964. Budapest, 1965. 192–216. p.
Lengyel Alfréd: Az egyházi nemesi község önkormányzata és igazgatása a feudalizmus alkonyán. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Szerk.: Bónis György – Degré Alajos. Budapest, 1971.
Lengyel Alfréd: Győr 1848-1849-es eseményei egy ismeretlen napló tükrében. In: Arrabona 3. évf. (1961). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1961. 125–141. p.
Lengyel Alfréd: Győr megye és város igazgatásának demokratikus továbbfejlesztése (1948–1954). In: Levéltári Közlemények 44–45. évf. (1974) 341–358. p.
Lengyel Alfréd: Győr megye történetének írásos emlékei (1001–1918). Győr, 1965.
Lengyel Alfréd: Győr megye történetének írásos emlékei (1919–1945). Győr, 1971.
Lengyel Alfréd: Győr megyei jobbágykeservek a XVII. század végén. In: Honismeret. 1987. 2. 17–18. p.
Lengyel Alfréd: Győr városa a középkorban. In: Levéltári Szemle 14. évf. (1964) 1–2. sz. 190–199. p.
Lengyel Alfréd: Így szabadult fel Győr. In: Honismeret. 1985. 2. 17–18. p.
Lengyel Alfréd: Jobbágysors Győr megyében a felszabadító hadjáratok idején. In: Arrabona 1. évf. (1959). Szerk.: Uzsoki András. Budapest, 1959. 138–150. p.
Lengyel Alfréd: Megemlékezés a Dunántúli Történetkedvelők példamutatásáról. In: Arrabona 10. évf. (1968). Főszerk.: Dávid Lajos. Győr, 1968. 163–176. p.
Lengyel Alfréd: Mozaikok Győr történetéből: Válogatott cikkek és tanulmányrészletek. Győr, 1983.
Lengyel Alfréd: Tapasztalatok egy középüzem iratainak rendezésénél. In: Levéltári Híradó 7. évf. (1957) 3–4. sz. 422–427. p.
Lengyel Alfréd: Önkormányzati élet belülről. [Riporter:] Néma Sándor. In: Győri Tanulmányok. 11. 1991. 143–148. p.
Magyar–osztrák kapcsolatok 1955–1956. [közread., bev. és jegyz. ell.] Gecsényi Lajos. In: Társadalmi Szemle. 50. 1995. 10. 78–90. p.
Mihály Ferenc: A Vöröskereszt Egylet alakulása és működése Moson megyében: 1881–1914. In: Százéves a Mosonmagyaróvári Múzeum. Mosonmagyaróvár, 1982. (Mosonmagyaróvári Helytörténeti Füzetek 1.)
Néma Sándor: A közösség jelképei a mai Győr-Moson-Sopron megye falvainak pecsétjein a XVIII. században. In: Honismeret. 25. 1997. 3. 58–61. p.
Néma Sándor: Adalékok a Győr megyei szőlőhegyi (hegybeli) települések kialakulásához az 1700-as évektől 1828-ig. In: Arrabona. 31. 33. 1994. 126–138. p.
Néma Sándor: Adatok a Győrvidéki Gazdasági Egylet történetéhez 1860–1884 (1901). In: Győri Tanulmányok. 16. 1995. 69–92. p.
Néma Sándor: Az 1876-os árvíz Tósziget-csilizközben. In: Kisalföldi kalendárium 1988. Győr, 1987. oldalszám
Néma Sándor: Csornai júniusok. In: Kisalföldi kalendárium 1987. Győr, 1987. 80–81. p.
Néma Sándor: Községek, pecsétek. In: Kisalföldi kalendárium 1995. Győr, 1994.
Néma Sándor: Községi pecsétek a volt Győr, Moson és Sopron vármegye területén. In: Honismeret. 1997. 3. sz. 58–61. p.
Osztrák diplomaták jelentései a magyar forradalom európai és ázsiai visszhangjáról. [közread., bev., jegyz. ell. és ford.] Gecsényi Lajos. In: Levéltári Szemle. 46. 1996. 4. 3–42. p.
Osztrák háttérdokumentumok az 1956-os magyar forradalom történetéhez. [Közread. és bev.] Gecsényi Lajos. In: Társadalmi Szemle. 51. 1996. 6. 84–94. p.
Osztrák külügyi iratok Magyarország történetéhez: 1956 október–november. [Közread., bev., jegyz. ell. és ford.] Gecsényi Lajos. In: Múltunk. 41. 1996. 2. 157–206. p.
Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A Győri Főkapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.
Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr, 1995.
Pártkonferenciák és pártértekezletek Győr-Sopron megyében 1946–1980: Dokumentumok. Öá.: Gecsényi Lajos. Győr, 1983.
Püspöki Nagy Péter: A Csallóköz neveiről: Nyelvészek és történészek feltevései a Sziget magyar, latin, német és szlovák neveinek eredetéről és jelentéséről (Adalék a névfejtések történetéhez). Győr, 1989.
Rákóczi Tibor: Adatok az 1831. évi kolerajárvány Moson megyei történetéhez. In: Tanulmányok Győr és vidéke történetéből. Győr, 1978. 71–78. p.
Ságvári Ágnes – Gecsényi Lajos – Varga Imréné: Dokumentumok a zsidóság üldöztetésének történetéhez: (iratok a Győr-Sopron megyei levéltárból). Budapest, 1994. (Holocaust Magyarországon)

Sáry Frigyes – Szögi László: Az Országos Meteorológiai Szolgálat levéltári anyaga (1864) 1870–1980. In: Levéltári Szemle. 43. 1993. 4. 34–41. p.
Sáry Frigyes: Az oklevél, címer, pecsét és azok használata. In: Győri Tanulmányok. 14–15. 1994. 73–85. p.
Sáry Frigyes: Győrasszonyfalva múltja dokumentumok tükrében. In: Levéltári Szemle. 1987. 4. 104. p.
Sáry Frigyes: Levéltári források az ELTE jubileumi kiállításán. In: Levéltári Szemle. 1985. 3. 100–101. p.
Sáry István: A győri városháza. Győr, 1985.
Sáry István: A felszabadulás és az élet megindulása Győr város közigazgatási ügymenetének tükrében. In: Levéltári Szemle 16. évf. (1966) 3. sz. 626–639. p.
Sáry István: A Győri Magyar Vagon- és Gépgyár 1945. évi iratai. (A kitelepítéstől a felszabadulás utáni termelés megindulásáig). In: Levéltári Szemle 20. évf. (1970) 1. sz. 99–110. p.
Sáry István: A Győrújfalui Önkéntes Tűzoltó Egyesület 100 éve. Győrújfalu, 1989.
Sáry István: A kapitalista Győr. In: Levéltári Szemle 14. évf. (1964) 1–2. sz. 232–245. p.
Sáry István: A Rákóczi-szabadságharc Győr-Sopron megyei eseményei. Győr, 1976.
Sáry István: Győr 250 éve lett szabad királyi város. In: Győri Tanulmányok. 13. 1993. 9–12. p.
Sáry István: Győr város polgármesteri hivatalának működése a Tanácsköztársaság idején. In: Levéltári Szemle 19. évf. (1969) 1. sz. 141–153. p.
Sáry István: Győr városa és az agg Kossuth. In: Arrabona 6. évf. (1964). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1964. 223–228. p.
Sáry István: Községi képviselőtestületek a dualizmus korában: Győrsziget község képviselőtestületének működése 1872–1904-ig. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. Szerk. Bónis György – Degré Alajos. Budapest, 1971. 395–424. p.
Sáry István: Szigetköz vasútépítési tervezetének története. In: Arrabona 5. évf. (1963). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1963. 321–335. p.
Sáry István: Tanácsok kommunális igazgatása 1950–1955. In: Levéltári Szemle 21. évf. (1971) 1–3. sz. 88–97. p.
Sáry István: Városi (kegyúri) római katolikus elemi iskolák igazgatása a dualizmus korában. In: Győri Tanulmányok. 11. 1991. 37–46. p.
Tanácsi levéltárak 1969. évi gyarapodásáról. In: Levéltári Szemle 20. évf. (1970) 3. sz. 771–780. p.
Tanulmányok Győr és vidéke történetéhez. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1978.
Tuba László, főszerk.: Győr-Moson-Sopron Megye kézikönyve. 1998. (Magyarország megyei kézikönyvei 7.)
Újváry Gábor: Tudományszervezés – történetkutatás – forráskritika: Klebelsberg Kuno és a Bécsi Magyar Történeti Intézet. Győr, 1996.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

GYMSM GYL IV. 1. Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1552–1849. 118,4 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (protocolla congregationum) 1580–1786, 1790–1848. 17,6 ifm.
b) Legrégibb közgyűlési és törvénykezési iratok (acta congregationalia et iudicionalia antiquissima) 1552–1699. 1,6 ifm.
c) Közgyűlési iratok (acta congregationalia) 1700–1785, 1790–1848. 35 ifm.
e) Nemességi iratok (acta nobilitaria) 1574–1848. 3,1 ifm.
f) Nemesi felkelésre vonatkozó iratok (acta insurrectionalia) 1797–1832. 1,3 ifm.
g) Árvaügyi iratok (acta orphanalia) 1723–1849. 4,2 ifm.
h) Úrbéri iratok (acta urbarialia) 1766–1768, 1820–1847. 0,3 ifm.
i) Határjárások (metalia) 1744–1840 (1860). 0,3 ifm.
j) Bírói intések (admonitiones) 1744–1827. 2 ifm.
k) Tiltakozások (protestationes) 1736–1825. 0,4 ifm.
l) Vizsgálatok (inquisitiones, investigationes) 1744–1829. 4,5 ifm.
m) Helyszíni szemlék (oculatae revisiones) 1744–1829. 0,15 ifm.
o) Birtokba való visszahelyezések (repositiones) 1803–1845. 0,9 ifm.
p) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek (protocolla in- et extabulationum) 1721–1849 (1850). 0,8 ifm.
s) Régi bírósági iratok gyűjteménye (acta protocolli actorum processualium antiquorum) 1711–1744. 0,9 ifm.
aa) Katonai túlkapások elleni panaszok 1692–1745. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A fond tartalmazza a Győr vármegye történetére vonatkozó egyrészt legkorábbi, másrészt legfontosabb forrásokat. Az a) állagban találhatóak a vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyvei, összesen 96 fogalmazati és 87 tisztázati kötet. Nyelvük 1805-ig döntően latin, azt követően pedig szinte egyöntetűen magyar. Az 1700 előtti időszakhoz mutató nem áll rendelkezésre, pótlására a levéltár munkatársai magyar nyelvű regesztákat készítenek, amelyek közül az 1580–1650 közötti időszakot feltáró 4 kötet már megjelent, az 1651–1675 közötti évekhez való pedig kéziratban hozzáférhető. Az 1676–1699 közötti jegyzőkönyvek jelenleg csak átlapozással kutathatók. 1700-tól kezdve a tisztázati kötetek végén latin, majd magyar nyelvű mutató található, emellett rendelkezésre áll 5 kötet egyéb mutató is, ám ezek kevésbé megbízhatók. A b) állag tartalmazza az 1552–1699 közötti közgyűlési és törvénykezési iratokat, amelyek fajtájuk szerint két sorozatra oszlanak és évenkénti bontásban foglalnak helyet. Kutatásukhoz rendelkezésre áll egy mutató, továbbá a törvénykezési iratokhoz jól használható a nemesi törvényszék peres iratainak – IV. 8. b) –mutatója, a közigazgatási iratok közötti eligazodást pedig a fentebb említett regeszták könnyítik meg. A c) állagban a nemesi közgyűlés 1700–1848 közötti iratai helyezkednek el, kutatásukhoz az egyes tisztázati jegyzőkönyvekben található mutatók használandók. Az e) állagban találhatók az egyes nemesi családokra vonatkozó iratgyűjtemények, eredeti és másolatban lévő nemesség-, ill. címeradományozó levelek, valamint a nemességvizsgálatok során keletkezett iratok. Az anyaghoz lajstromok állnak rendelkezésre. Az f) állagban az uralkodó által alkalomszerűen, a háborús helyzet kívánalmaihoz alkalmazkodva elrendelt nemesi felkelésekre vonatkozó iratok helyezkednek el, kutatásukat iratjegyzék könnyíti meg. A g) állag az árvák gondozására vonatkozó iratokat tartalmazza; az akták utólagosan folyószámmal vannak ellátva, kutatásukhoz egy mutatókönyv áll rendelkezésre. A h) állagban a Mária Terézia királynő által elrendelt úrbérrendezés, az akkoriban településenként elvégzett úgynevezett kilenc kérdőpontos vizsgálat jegyzőkönyveit, továbbá a 19. század második negyedében több helyen önkéntes alapon végbement úrbérrendezések iratait találjuk. Az i) állag az egyes birtoktestek határának megállapítása és kitűzése céljából elvégzett helyszíni bejárások jegyzőkönyveit tartalmazza. A j) és k) jelzetű állagokban egyes jogok biztosítása ill. egyes kötelezettségek teljesítése érdekében keletkezett iratokat lehet találni, kutatásuk a mutatók alapján lehetséges. Az l) állagot alkotó vizsgálati iratok közötti eligazodást szintén mutató segíti, ugyanígy az m) állagban lévő, helyszíni szemlékről felvett jegyzőkönyvek esetében is. Az o) állag a birtokba való visszahelyezés iránti perek iratait tartalmazza, kutatását jegyzék könnyíti meg. A p) állagot alkotó be- és kitáblázási jegyzőkönyvek az ingatlanfedezetre nyújtott kölcsönök felvételének ill. törlesztésének feljegyzésére szolgáltak, hasonlóan a ma is használatos telekkönyv úgynevezett teherlapjához. A kutatást névmutatók segítik. Az s) állagban elhelyezett régi bírósági iratok közötti eligazodásra jegyzék, valamint helynév- és családnévmutató szolgál. Az utolsó állagot alkotó, időrendbe szedett iratok vegyesen latin, német és magyar nyelvűek, kutatásukhoz lajstrom áll rendelkezésre.

Irodalom:

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1580–1616. Győr, 1990.

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1617–1626. Győr, 1995.

Gecsényi Lajos: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái III. 1627–1637. Győr, 2004.

Gecsényi Lajos: Győr megye közigazgatása és tisztikara a XVII. században. In: Levéltári Szemle. 1988. 3. 14–34. p.

Hegedüs Zoltán – Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái IV. 1638–1650. Győr, 2007.

Hegedüs Zoltán – Szabó Zoltán: Győr vármegye nemesi közgyűlési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái V. 1651–1675 Győr, 2009.

Néma Sándor: A győr-sokoróaljai szőlővidék hegyközségi törvényei 1672–1825. Győr, 1995.

Lengyel Alfréd: Az autonom nemesi Győr megye kialakulása és működése 1526-ig. In: Arrabona 7. évf. (1965). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1965. 211–236. p.

Lengyel Alfréd: A győri várispánság (királyi vármegye) kialakulása. In: Arrabona 5. évf. (1963). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1963. 101–120. p.

Lengyel Alfréd: A királyi (Győr) megye területi és társadalmi összetétele, szervezeti fejlődése. In: Arrabona 6. évf. (1964). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1964. 19–40. p.
Dominkovits Péter: Adatok a Győr megyei agilisek XIX. századi történetéhez 1800–1848. In: Arrabona. 26–30. 1991. 79–89. p.

GYMSM GYL IV. 3. Győr Vármegye Árvaválasztmányának iratai 1768–1848. 0,3 ifm.

A fond 30 kötetnyi ülésjegyzőkönyvet tartalmaz, valamint a választmány által felügyelt árvák 3 kötetre rúgó névjegyzékét.

GYMSM GYL IV. 4. Győr-Moson egyesített vármegye Győr vármegyére vonatkozó iratai 1786–1790. 10,2 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1788–1790. 0,05 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1786–1790. 10,1 ifm.
c) Úrbéri ügyek jegyzőkönyve 1786–1790. 0,05 ifm.

A magyarországi vármegyék önkormányzatának működését II. József 1786 nyarán felfüggesztette és az csak az ő halálát követően, 1790 tavaszán állt helyre. Erre az időszakra Győr vármegyét egyesítették a vele északnyugatról határos, hozzá hasonlóan kis kiterjedésű Moson vármegyével. A több vármegyére kiterjedő hatáskörrel működő kerületi főispán által kinevezett alispán irányításával a szintén felülről kinevezett tisztviselők alkotta vármegyei adminisztráció győri székhelyéről intézte az ügyeket. A két vármegye önállóságának 1790-ben történt helyreállítását követően az iratokat a lehetőségekhez mérten megosztották, a mindkét megyét érintő, de csak egy példányban meglévő iratokról pedig másolatokat készítettek. Az iratanyag döntően német nyelvű. A kutatás az egykorú jegyzőkönyvek és tárgymutatók, valamint a 19. század közepén készült magyar nyelvű tárgymutató segítségével lehetséges. Az egyesített vármegyék iratai közül a Moson vármegyére vonatkozók a IV. 503. jelzetű fondban találhatók. A kutatás során állandóan szem előtt kell tartani azt, hogy ebben az esetben tulajdonképpen egy szerves fondot választottak később ketté, következésképpen ha valamely irat az egyikben nem lelhető fel, ajánlatos a másikban is utánanézni.

Irodalom:
Lengyel Alfréd: II. József reformjai és a rendi Győr megye ellenállása. In: Arrabona 2. évf. (1960). Szerk. Uzsoki András. Győr, 1960. 73–86. p.

GYMSM GYL IV. 5. Győr vármegye alispánjának iratai 1790–1847. 2 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1790–1816. 0,5 ifm.
b) Bírósági iratok 1791–1847. 0,95 ifm.
c) Levelezés (missiles) 1790–1847. 0,5 ifm.
d) Elnöki iratok jegyzőkönyve 1846–1847. 0,05 ifm.

Lásd: BéML IV. 4. Az a) állag négy alispán után maradt iratokat tartalmaz, a b) állagban peres iratok találhatóak, a c) állag pedig az alispánok nagyobb részben közigazgatási, kisebb részben peres és magánügyekben folytatott levelezését öleli fel. Mindhárom állag iratai időrendi sorban rendezettek, de segédletük nincs. A d) állagot a bizalmas természetű iratok jegyzőkönyve alkotja.

GYMSM GYL IV. 6. Győr vármegye adószedőjének iratai 1636–1848. 40,8 ifm.
a) Adókivetési jegyzékek 1716–1848. 1,5 ifm.
b) Számadási iratok 1636–1848 (1849). 3,6 ifm.
d) Adóbevételi és kiadási pénztárnaplók (1703) 1790–1847. 7,2 ifm.
g) Katonai terhek elszámolásai 1703–1821. 0,25 ifm.
h) Háziadó-összeírások 1773–1846. 13 ifm.
j) Nemesi összeírások 1644–1845. 0,5 ifm.

m) Dézsmajegyzékek 1770–1800. 0,2 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. Az a) állagot alkotó kötetek egy-egy adóévre vonatkozóan tartalmazzák az adóalap összeírását, valamint az adó kivetését. A b) állagban a beszedett adóval kapcsolatos számadási iratok találhatók, szintén adóévenként csoportosítva. A d) állagban a bevételi és kiadási pénztárnaplók és pénztárkönyvek helyezkednek el. A g) állag szolgáltat adatokat az egyes településekre nehezedő, a katonaság eltartásával kapcsolatos terhekről. A h) állag tartalmazza a vármegye szükségleteire szedett háziadó kivetésének alapjául szolgáló összeírásokat, mégpedig településenkénti bontásban. A rovatos összeírások számos adatot nyújtanak az adóalanyok foglalkozásáról, családtagjairól, háztartási és vagyoni viszonyairól. A j) állagban a vármegye nemességéről időszakonként készült, könyv formájú összeírások helyezkednek el, amelyek általában járásonként és településenként sorolják fel az éppen ott élő nemeseket. Az m) állagban az egyháznak fizetendő tizedre vonatkozó jegyzékek találhatók.

GYMSM GYL IV. 7. Győr vármegye számvevőjének iratai 1820–1848. 0,4 ifm.
b) községi (bírói) számadások 1786, 1831–1832. 0,2 ifm.

A fond b) állagában az egyes falvak éves kiadásairól és bevételeiről készített és a vármegye számvevőjéhez felülvizsgálatra beterjesztett számadások találhatók.

GYMSM GYL IV. 8. Győr Vármegye Nemesi Törvényszékének iratai 1701–1849. 47,7 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1741–1848. 3,2 ifm.
b) Peres iratok 1701–1849. 44,5 ifm.

Az a) állagban 81 kötet részben fogalmazati, részben tisztázati jegyzőkönyv található. A b) állagot a peres iratok alkotják, amelyeket az utólagos rendezés során egy 1800 előtti és egy 1800 utáni sorozatra osztottak, majd sorozatonként megszámoztak. Később az 1701 előtti időszakra vonatkozó iratokat kiemelték, átrendezték és új jelzettel látták el: ezek jelenleg a IV. 1. fond b) állagában találhatók. Kutatásukhoz a peres felek nevét tartalmazó névmutatók állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 9. Győr-Moson egyesített vármegye Törvényszékének Győr megyére vonatkozó iratai 1786–1790. 2,5 ifm.
a) Tanácsjegyzőkönyvek 1786–1790. 0,35 ifm.
b) Peres iratok 1787–1790. 2,1 ifm.

A fond a vármegyei önkormányzat felfüggesztése alatt működött törvényszék anyagát tartalmazza. A jegyzőkönyvek és az évenként lajstromozott iratok kutatását az egykorú mutatók teszik lehetővé. Az iratanyag egy része német nyelvű.

GYMSM GYL IV. 10. A Nyúli (Pusztai) járás szolgabírájának iratai 1786–1789. 1,1 ifm.

Lásd: BaML IV. 10. A fondot a járási szolgabíró közigazgatási tárgyú iratai alkotják. Az iratok évenként számozottak, segédlet nem áll rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 11. A Pusztai járás szolgabírájának szóbeli bíráskodási jegyzőkönyve 1843–1846. 0,1 ifm.

A fond a járási szolgabíró által rövid úton, egyetlen tárgyaláson elintézett peres ügyekről felvett háromkötetnyi jegyzőkönyvet tartalmaz. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 12. Kovács Márton, a Tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának szóbeli bíráskodási jegyzőkönyve 1843–1847. 0,1 ifm.

A fond a járási szolgabíró által rövid úton, egyetlen tárgyaláson elintézett peres ügyekről felvett háromkötetnyi jegyzőkönyvet tartalmaz. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 13. Horváth Dániel tóközi szolgabíró után maradt iratok 1833–1845. 0,2 ifm.

A fondban a járási szolgabírótól származó, vegyes tárgyú iratok találhatók, évenként időrendbe szedve, segédlet nélkül.

GYMSM GYL IV. 21. Szolgabírák előtt folytatott perek iratai 1801–1847. 1,2 ifm.

A fond olyan, általában kisebb jelentőségű peres ügyek iratait tartalmazza, amelyeknek eldöntésére a járási szolgabírák illetékesek voltak. Az iratok időrendileg rendezettek, de segédlet csak egy kisebb részükhöz áll rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 22. Győr-Moson egyesített vármegye területén működő Földmérési Bizottság iratai 1786–1789. 2,1 ifm.

A fond a II. József uralkodása idején elrendelt és elvégzett földmérési munkálatok Győr és Moson vármegyékre vonatkozó iratanyagát tartalmazza. Találhatóak benne földmérési jegyzőkönyvi iratok, a bizottság levelezése, ellenőrzési jegyzőkönyvek és összesítő ívek. Fontos forrás, mivel ezt követően hasonló munkálatokra csak a polgári telekkönyvezés bevezetésekor, az 1850-es évek középső harmadában került sor.

GYMSM GYL IV. 23. Győr Vármegye Egészségügyi (Kolera) Választmányának iratai 1831–1832. 0,3 ifm.

A fondban az 1831 nyarától 1832 januárjáig tartó kolerajárvánnyal kapcsolatos teendők irányításával megbízott választmány iratait helyezték el. Az iratok évenként folyószámmal vannak ellátva és a választmány egykorú jegyzőkönyveinek segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 25. A kolerajárvány Győr, Komárom és Moson vármegyei felügyeletével megbízott királyi biztos iratai 1831. 0,3 ifm.

A fondban 266 számozott irat mellett a kolera elleni védekezés költségeivel és azok felosztásával kapcsolatos két kötet található.

GYMSM GYL IV. 26. Győr vármegye közgyűlésének a francia támadás ügyében kiküldött bizottmánya iratai (Acta permanentis deputationis) 1805–1809. 0,3 ifm.

A fondban megtalálható az 1805-ben, ill. 1809-ben létrehozott állandó bizottmányok két jegyzőkönyve, valamint a bizottmányok működése során keletkezett iratok. Utóbbiakat a jegyzőkönyvek segítségével lehet kutatni.

GYMSM GYL IV. 28. Győr-Moson egyesített vármegye alispánjának iratai 1786–1787. 0,1 ifm.

Lásd: BéML IV. 4. A fond az alispán tevékenysége során keletkezett, jórészt német nyelvű iratokat tartalmazza, segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 29. Győr-Moson egyesített vármegye adószedőjének iratai 1785–1790. 0,3 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. A fondban az évenként rendezett iratokon kívül füzet formájú, járásonként és településenként összeállított adókivetési jegyzékek találhatók.

GYMSM GYL IV. 30. Mészáros Sándor tószigetcsilizközi járási főszolgabíró és segédje szóbeli bíráskodási jegyzőkönyve 1842–1848. 0,15 ifm.

A fond a járási szolgabíró által rövid úton, egyetlen tárgyaláson elintézett peres ügyekről felvett hét kötetnyi jegyzőkönyvet tartalmaz. Segédlete nincs

GYMSM GYL IV. 101. Győr Vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. 3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,15 ifm.
b) Iratok 1848–1849. 2,85 ifm.

A fond az 1848 áprilisában szentesített törvényeknek megfelelően május folyamán megválasztott megyei bizottmány ülésjegyzőkönyveit és iktatott iratait tartalmazza. Az iratok kutatásához a jegyzőkönyvek ill. azok mutatói használandók. Megtalálható még itt a honvédsereg számára kiállított újoncok névsora, valamint a sorozással és toborzással kapcsolatos iratanyag is. (Ezzel kapcsolatban lásd még a IV. 105. jelzetű fondot is).

Irodalom:
Néma Sándor: Adalékok a polgári Győr vármegye közigazgatási szerveinek kialakulásához. In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Győr, 2000. 107–118. p.

GYMSM GYL IV. 102. Győr Vármegye Forradalmi Bizottmányának iratai 1849. V. 12–VI. 12. 0,01 ifm.

A fond az 1849 tavaszának végén egy hónapra ismét a forradalmi kormány kezére került Győr vármegye közigazgatását irányító forradalmi bizottmány egy kötetnyi jegyzőkönyvét tartalmazza, amely fizikailag egybe van kötve a IV. 153. fondban lévő igazgató választmányi jegyzőkönyvvel.

GYMSM GYL IV. 105. Győr Vármegye Újoncozási Bizottságának iratai 1848–1849. 0,15 ifm.

A fond a honvédsereg számára állítandó újoncok toborzásával ill. sorozásával kapcsolatos iratokat tartalmaz, továbbá egy úgynevezett beavatási jegyzőkönyvet. (Hasonló tárgyú iratok vannak még a IV. 101. jelzetű fond b) állagában is.)

Irodalom:
Hermann Róbert: Győr megye és város hadtörténete 1848–49-ben. Győr, 1998.

GYMSM GYL IV. 107. Győr Vármegye Törvényszékének iratai 1848. 0,3 ifm.

A fond 1848-ból és 1849-ből származó ügyviteli iratokat, továbbá négy kötet jegyzőkönyvet tartalmaz. Kutatni a jegyzőkönyvek segítségével lehet.

GYMSM GYL IV. 108. A Pusztai járás szolgabírájának szóbeli bíráskodási iratai 1848–1849. 0,2 ifm.

A fond a szolgabíró hatáskörébe tartozó, rövid úton eldönthető peres ügyek tárgyalásáról felvett egy kötet jegyzőkönyvet és a hozzá tartozó iratokat tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 109. A Sokoróaljai járás főszolgabírájának szóbeli bíráskodási és mezei rendőrségi iratai 1848–1849. 0,2 ifm.

A fond a szolgabíró hatáskörébe tartozó, rövid úton eldönthető peres ügyek tárgyalásáról felvett egy kötet jegyzőkönyvet tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 110. A Tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának szóbeli bíráskodási és mezei rendőrségi iratai 1848–1849. 0,2 ifm.

A fond a szolgabíró hatáskörébe tartozó, rövid úton eldönthető peres ügyek tárgyalásáról felvett egy kötet jegyzőkönyvet és a hozzá tartozó iratokat tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 111. Gyapay Dénes kormánybiztos iratai 1849. 0,02 ifm.

A fond a forradalmi magyar kormány által kinevezett kormánybiztos csekély mennyiségű iratanyagát tartalmazza. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 150. Győr vármegye alispánjának iratai 1848–1850. 0,2 ifm.

Lásd: BéML IV. 104. A fond nagyobb részben a vármegyei közigazgatás élén álló alispán iktatott bizalmas iratait tartalmazza az 1848. január–november és az 1849. július–1850. március közötti időszakból, valamint kisebb részben számozatlan, 1848–1850 között keletkezett iratokat. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 151. Zichy Bódog gr. kir. biztos iratai 1848. XII. 27–1849. XII. 31. 0,2 ifm.

Ebben a fondban a Győr vármegye közigazgatását az 1848 decemberében történt osztrák megszállást követően irányító királyi biztos iratait helyezték el. Kutatásuk darabszintű átnézéssel lehetséges.

GYMSM GYL IV. 152. Balogh Kornél cs. kir. kormánybiztos iratai 1849. VII. 1–1849. XII. 31. 0,45 ifm.

A fond az osztrák csapatok által megszállt vármegye közigazgatásának felügyeletére kinevezett kormánybiztos közel 1000 darab iktatott iratát tartalmazza. Kutatásuk az iratok mellett lévő jegyzőkönyv segítségével lehetséges.

GYMSM GYL IV. 153. Győr Vármegye Igazgató Választmányának iratai 1849. I. 1–1849. IV. 15. 0,15 ifm.

A fond az osztrák csapatok által megszállt Győr vármegye közigazgatását irányító igazgató választmány egy kötet jegyzőkönyvét ill. az ahhoz tartozó iratokat tartalmazza. Utóbbiakat kutatni a jegyzőkönyv segítségével lehet. Fontos információ, hogy a jegyzőkönyv második része már a IV. 102. fondot alkotja.

GYMSM GYL IV. 154. A Győri Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1860. 32 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1860. 18,8 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A szabadságharc bukását követően a vármegyék önkormányzatát megszüntették. A megyei szintű közigazgatás ekkortól többszörösére növelt feladatait a

megyehatóságok látták el. Az iratanyag sorszámos iktatású és tárgyi alapon kialakított kútfőkbe osztott. Kutatásához rendelkezésre állnak az egykorú iktató- és mutatókönyvek. Az iratanyag zöme német nyelvű.

Irodalom:

Lengyel Alfréd: Az abszolutizmuskori megyehatósági iratok selejtezhetősége. In: Levéltári Szemle 23. évf. (1973) 3. sz. 388–397. p.

GYMSM GYL IV. 155. A Győr Vármegyei Cs. Kir. Árvaválasztmány iratai (1840) 1849–1856. 5,4 ifm.

a) Választmányi jegyzőkönyvek 1849–1852. 0,2 ifm.

b) Árvaügyi és árvaszámadási iratok (1840) 1850–1856. 5,2 ifm.

A fondban a gyámhatósági feladatokat ellátó szervezet iratai találhatók. Az a) állag 4 kötet ülésjegyzőkönyvet tartalmaz, míg a b) állagban helyezkednek el egykorú segédleteikkel együtt az évenként iktatott árvaügyi iratok, valamint – településenként csoportosítva – az árvák vagyonának kezeléséről készített számadások.

GYMSM GYL IV. 156. A Győr Vármegyei Cs. Kir. Számvevőség iratai 1850–1860. 0,5 ifm.

b) községi háztartási számadások 1850–1860. 0,2 ifm.

Az állagban az egyes települések éves zárszámadásáról szóló, a megyei számvevőséghez felülvizsgálat és jóváhagyás céljából felterjesztett iratok találhatók.

GYMSM GYL IV. 158. A Győri Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai 1850–1860. 66,9 ifm.

b) Peren kívüli és polgári peres iratok 1850–1853. 12,1 ifm.

c) Büntetőosztály (társasbíróság) jegyzőkönyvei 1850–1853. 0,5 ifm.

d) Büntető peres iratok 1850–1853. 1,5 ifm.

e) Peren kívüli és polgári peres iratok 1853. VII–1854. X. 4,4 ifm.

f) Büntető peres iratok 1853. VII–1860. 14,7 ifm.

h) Peren kívüli és polgári peres iratok 1854. XI–1860. 12,3 ifm.

k) Betáblázási jegyzőkönyvek 1853–1855. 0,5 ifm.

l) A Telekkönyvi Osztály jegyzőkönyvei (1856) 1860–1861. 0,2 ifm.

m) Telekkönyvi iratok 1856–1860. 15,7 ifm.

n) Földtehermentesítési iratok 1854–1860. 1,3 ifm.

1850 után az igazságszolgáltatást alapvetően elválasztották a közigazgatástól. Az addigi vármegyei nemesi törvényszékek hatáskörét az újonnan szervezett, főállású bírókkal és tisztviselőkkel működő megyetörvényszékek vették át. Az új szervek több – büntető peres, peren kívüli és polgári peres, telekkönyvi – részlegre tagolódtak. Az 1850–1853 közötti büntető peres és polgári peres iratok fajtánként a négy éven át végigmenő folyamatos számozással vannak ellátva, azt követően pedig áttértek az évenként újrakezdődő iktatásra és a kútfő-rendszerre. A kutatáshoz szinte hiánytalanul rendelkezésre állnak az egykorú segédletek. A telekkönyvi tárgyú iratok 1856-tól, a polgári telekkönyvi nyilvántartás felállításától kezdődnek és szintén egykorú segédleteik segítségével kutathatók. Az iratanyag magyar és német nyelvű.

GYMSM GYL IV. 159. A Győri Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék iratai 1856–1860. 0,5 ifm.

a) Ülésjegyzőkönyvek 1856–1859. 0,2 ifm.

b) Ügyviteli iratok 1856–1860. 0,3 ifm.

Lásd: FML IV. B. 154. A fondot a volt jobbágyok és a volt földesurak közötti, a jobbágyföldek elkülönítése érdekében folytatott perek iratai alkották. Jelenleg – vélhetően a régebbi selejtezések

következtében – iratokat már nem tartalmaz, hiánytalanul megmaradtak viszont a törvényszék tanácsjegyzőkönyvei, valamint az iratokhoz készült egykorú iktató- és mutatókönyvek.

GYMSM GYL IV. 160. A Győri Cs. Kir. Államügyészség iratai 1850–1860. 2,3 ifm.

A fondot a megyetörvényszék mellett működő államügyészség anyaga alkotja. Az iratok évenként újrakezdődő számozással ellátottak, ezenfelül 1854-től kútfőkre osztottak. Az egykorú segédletek hiánytalanul rendelkezésre állnak. Az iratanyag egy része német nyelvű.

GYMSM GYL IV. 161. A Győri Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1861. 13,9 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1861. 1,2 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1860. 12,7 ifm.

Az a) állag a bizalmas iratokat és segédleteiket tartalmazza, míg a b) állagban a járási közigazgatás iratait találjuk. Az iratanyag sorszámos iktatású és az egykorú segédletek legnagyobb része is rendelkezésre áll.

GYMSM GYL IV. 163. A Győri Cs. Kir. II. Szakaszú Járásbíróság iratai 1850–1854. 3,5 ifm.

A fond a járásbíróság évenként újrakezdődően iktatott iratait tartalmazza., Segédletek nem állnak rendelkezésre, egyenkénti átnézéssel kutatható.

GYMSM GYL IV. 164. A Szentmártoni Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai 1850–1854. 3,2 ifm.
a) Polgári peres iratok 1850–1854. 2,4 ifm.
b) Büntető peres iratok 1850–1854. 0,8 ifm.

A fondban a Győrszentmárton (jelenleg Pannonhalma) székhellyel és a Pusztai járásra kiterjedő hatáskörrel működött járásbíróság iratanyaga található. Az a) állaghoz az évenként iktatott polgári peres iratok mellett az 1850–1854 közötti tárgyalási jegyzőkönyvek tartoznak, továbbá 1851-ből és 1852-ből egy-egy iktató, 1852-ből és 1853-ból pedig egy-egy mutató. A b) állag csupán iratokat tartalmaz, segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 165. A Szentmártoni Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1850–1861. 20,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1861. 0,9 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 6,9 ifm.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. 10,1 ifm.
d) Bűnügyi törvénykezési iratok 1854–1860. 1,1 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1850–1860. 0,8 ifm.
f) Úrbéri ügyek iratai 1856–1859. 0,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az 1854–1860 között működő vegyes szolgabíróságok – integrálva az addigi önálló járásbíróságokat – a járási közigazgatás mellett ellátták az alsó szintű igazságszolgáltatás feladatait is. Ennek megfelelően jelennek meg az addigi bizalmas és közigazgatási iratok mellett a polgári peres és a büntetőperes, valamint a hagyatékokkal és az úrbéri ügyekkel kapcsolatos iratok is. Az egyes állagokhoz évenként iktatott iratok tartoznak és legnagyobb részben rendelkezésre állnak a korabeli segédletek is.

GYMSM GYL IV. 166. A Téti Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1849–1854. 1 ifm.

Az évenként iktatott iratok 1852 közepétől kezdődnek, míg iktató- és mutatókönyveik 1850-től kezdve hézagmentesen fennmaradtak.

GYMSM GYL IV. 167. A Téti Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai 1850–1854. 3,5 ifm.

A fondban a Tét székhellyel és a Sokoróaljai járásra kiterjedő hatáskörrel működött járásbíróság iratanyaga található. Kutatni a rendelkezésre álló egykorú segédletek felhasználásával lehet.

GYMSM GYL IV. 168. A Téti Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 13,4 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1861. 6,5 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. 4,2 ifm.
c) Bűnügyi törvénykezési iratok 1857–1861. 0,2 ifm.
d) Hagyatéki iratok 1854–1861. 2,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az a), b) és d) állagokhoz évenként iktatott iratok tartoznak a hozzájuk való, korabeli segédletek tartoznak, míg a c) állagot csupán jegyzőkönyvek és névmutatók alkotják.

GYMSM GYL IV. 172. Kolosváry Kálmán szentmártoni járásbíró hátrahagyott iratai 1850–1854. 1 ifm.

A fondban az említett járásbíró után maradt, betűrendbe szedett peres iratok találhatók, valamint egy mutatókönyv.

GYMSM GYL IV. 174. Enessey Sándor segédszolgabíró bíráskodási naplója 1849–1851. 0,05 ifm.

A fond a megnevezett segédszolgabíró által 1849-1850 folyamán rövid úton elintézett peres ügyek egy kötetnyi szóbeli bíráskodási jegyzőkönyvéből és az 1850-1851 közötti peres ügyek naplójából áll.

GYMSM GYL IV. 175. A Szentmártoni Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1854. 1,5 ifm.

A fondban a járási közigazgatás 1852–1854 közötti irataít találjuk. Az iratanyag sorszámos iktatású és az egykorú segédletek is rendelkezésre állnak 1850-től.

GYMSM GYL IV. 251. Győr vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1867. 2,5 ifm.
a) Reservált iratok 1862–1867. 0,5 ifm.
b) Általános iratok 1861–1867. 2 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A fond az állam részéről a vármegye élére állított tisztviselő iratait tartalmazza. Az a) állagot a bizalmas iratok alkotják, míg a b) állagban az általános igazgatási iratokat helyezték el. Az iratok évenkénti iktatásúak, kutatásukhoz az eredeti segédletek állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 252. Győr vármegye főispánjának iratai 1868–1870. 0,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1868–1870. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1868–1870. 0,2 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. Mindkét állag irataihoz csak 1868-ból van iktató, a maradék két év anyaga darabonkénti átnézéssel kutatható.

GYMSM GYL IV. 253. Győr Vármegye Bizottmányának iratai 1861. 0,6 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861. 0,2 ifm.
b) Iratok 1861. 0,4 ifm.

A fond a) állaga az 1860-1861 fordulóján néhány hónapra visszaállított megyei bizottmány két kötet jegyzőkönyvét, valamint azok tárgymutatóját tartalmazza, míg a b) állagban a bizottmány iktatott iratai találhatók, amelyek a jegyzőkönyvek segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 254. Győr Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 1,5 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1871. 0,6 ifm.
b) Iratok 1867–1871. 0,9 ifm.

A fond a) állaga az 1867-ben ismét visszaállított megyei bizottmány jegyzőkönyveit valamint azok tárgymutatóit tartalmazza, míg a b) állagban a bizottmány évenként iktatott iratai találhatók, amelyek a jegyzőkönyvek ill. mutatóik segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 257. Győr Vármegye Árvaválasztmányának iratai 1861–1866. 0,6 ifm.

A fond az árvákra felügyelő választmány 1861–1866 közötti ülésjegyzőkönyvei mellett 1861-ből az árvák vagyonáról készített számadásokat tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 258. Győr vármegye alispánjának iratai 1861–1870. 7,5 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A fond az alispáni hivatal közigazgatási iratait tartalmazza. Kutatni az egykorú iktató- és mutatókönyvek segítségével lehet.

GYMSM GYL IV. 259. Győr Vármegye Tiszti Székének iratai 1862–1867. 2 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1862–1867. 0,7 ifm.
b) Iratok 1862–1867. 2 ifm.

1862 és 1867 között ismét felfüggesztették a vármegyék önkormányzatának működése. A közgyűlést bizonyos tekintetben pótolva a vármegye hatáskörébe tartozó ügyek intézését a fontosabb megyei tisztviselőkből álló és rendszeresen ülésező tiszti szék irányította, afféle kollektív vezető testületként.

Az a) állag az ülésekről vezetett jegyzőkönyveket és azok mutatóit tartalmazza, míg a b) állagban az évenként iktatott iratanyag helyezkedik el. Ez utóbbi a jegyzőkönyvek ill. azok tárgymutatói segítségével kutatható.

GYMSM GYL IV. 260. Győr Vármegye Számvevőségének iratai 1861–1871. 3,2 ifm.
e) Községi háztartási számadások 1861–1871. 0,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. Az állag az egyes települések költségvetésének végrehajtásáról készített, majd a vármegyei számvevőséghez ellenőrzés és jóváhagyás végett felterjesztett zárszámadásokat tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 261. Győr vármegye csendbiztosának iratai 1862–1879. 0,8 ifm.

A fond a csendbiztosi hivatal ügyviteli iratait tartalmazza, továbbá büntetőügyekhez készült 1862–1867, ill. a közigazgatási ügyekhez való 1864–1879 közötti iktatókönyveket.

GYMSM GYL IV. 262. Győr Vármegye Törvényszékének iratai 1861–1871. 53 ifm.
a) Polgári és büntetőtanács üléseinek együttes jegyzőkönyve és iratai 1861. 0,5 ifm.
b) Polgári tanács ülésjegyzőkönyvei 1862, 1867. 0,1 ifm.
c) Peren kívüli és polgári peres iratok 1861–1871. 24,5 ifm.
d) Büntető tanács ülésjegyzőkönyvei 1861–1871. 1,2 ifm.
e) Büntetőperes iratok 1861–1871. 6,7 ifm.
f) Telekkönyvi tanács ülésjegyzőkönyvei 1861–1871. 0,1 ifm.
g) Telekkönyvi iratok 1861–1871. 20 ifm.

Az a) állag egy kötet jegyzőkönyvből és az ahhoz tartozó félezer iratból áll, a b) állagot pedig egy 1862-es és egy 1867-es jegyzőkönyv alkotja. A c) állagban évenként iktatott és 1863-tól kútfőkre is bontott iratanyag található, amely egykorú iktatói és mutatói segítségével kutatható. A d) állagban csupán jegyzőkönyveket ill. azok tárgymutatóit találjuk, míg a büntetőperes iratok az e) állagban nyertek elhelyezést, eredeti segédleteikkel együtt. A kis terjedelmű f) állagot 9 kötet jegyzőkönyv alkotja, végül pedig a g) állag tartalmazza a szintén évenkénti iktatású és kútfőkre osztott telekkönyvi iratokat, valamint segédleteiket.

GYMSM GYL IV. 263. A Pusztai járás főszolgabírájának iratai 1861. 0,4 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861. 0,2 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1861. 0,1 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1861. 0,1 ifm.

Az a) állag iratokat és a hozzájuk tartozó iktatókat és mutatókat tartalmaz, míg a másik két állag csupán iratokat.

GYMSM GYL IV. 264. A Pusztai járás főszolgabírájának iratai 1861–1867. 7,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,7 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1862–1867. 3,8 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1862–1867. 0,8 ifm.

Lásd: BéML IV. 261. Az a) állagban találhatók az évenként iktatott ügyviteli iratok és segédleteik, a b) állagban csak iktatott iratok vannak, míg a c) állag irataihoz az iktató- és mutatókönyvek is rendelkezésre állnak.

GYMSM GYL IV. 265. A Pusztai (alsó és felső) járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 4,8 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868–1870. 2,8 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1868–1870. 1,5 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1867–1871. 0,5 ifm.

Mindhárom állag kutatásához az egykorú segédletek használata javasolt.

Az a) állagba tartozó 1869-es és 1870-es iratok két sorozatot alkotnak, mivel az alsó és a felső járás önálló iktatással bírt. Hasonló a helyzet a b) és a c) állag ugyanilyen évjáratú irataival is.

GYMSM GYL IV. 266. A Sokoróaljai járás főszolgabírájának iratai 1860–1861. 1 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1860–1861. 0,7 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1860–1861. 0,3 ifm.

Az iratok kutatásához a korabeli segédletek használata javasolt.

GYMSM GYL IV. 267. A Sokoróaljai járás főszolgabírájának iratai 1861–1867. 7,4 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 2,9 ifm.

b) Polgári törvénykezési iratok 1861–1867. 3,8 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1862–1867. 0,7 ifm.

Az a) és b) állagok egykorú iktató- és mutatókönyveik segítségével kutathatók, míg a segédletek nélküli c) állag iratai egyenkénti átnézéssel.

GYMSM GYL IV. 268. A Sokoróaljai (alsó és felső) járás főszolgabírájának iratai 1868–1871. 3,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868–1871. 0,7 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1868–1871. 2,6 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1868–1870. 0,6 ifm.

A b) és a c) állagok iratai az alsó és a felső járás önálló iktatásának következtében két sorozatra oszlanak. Mindhárom állag kutatásához az egykorú segédletek állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 269. A Tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának iratai 1860–1861. 0,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1860–1861. 0,2 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1860–1861. 0,1 ifm.

Az a) állagot közigazgatási iratok mellett szolgabírói közigazgatási naplók alkotják, a b) állagban pedig a peres iratokon kívül szolgabírói bűnügyi jegyzőkönyvet, mezei rendőrségi jegyzőkönyvet és szóbeli bíráskodási jegyzőkönyveket találunk.

GYMSM GYL IV. 270. A Tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának iratai 1861–1868. 9,2 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1868. 3,65 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1862–1868. 4,3 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1862–1867. 1,1 ifm.
d) Mezei rendőrségi jegyzőkönyv 1861–1864. 0,15 ifm.

Az a–c) állagokban évenként iktatott iratok és egykorú segédleteik találhatók, míg a d) állag egy kötet jegyzőkönyvet tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 273. A Tószigetcsilizközi járás Tóközi szolgabírói kerületének iratai 1868–1871. 2,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868–1871. 2,1 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok 1868–1870. 0,6 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok 1868–1871. 0,2 ifm.

Az a) és a b) állagban iktatott iratok és egykorú segédleteik találhatók, míg a c) állag csupán iktatott iratokat tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 274. A Győr Vármegyei Központi Telekkönyvi Hivatal iratai 1851–1855. 1,2 ifm.

A fond a telekkönyvek első ízben történő felvételéhez használt összeírási íveket tartalmaz, településenkénti bontásban, de csupán a települések szűk egyharmadára vonatkozóan (a többi nem maradt fenn). Kutatni egyenkénti átnézéssel lehet.

GYMSM GYL IV. 276. Győr Vármegye Központi Gyámi Hivatalának iratai 1862–1882. 4,2 ifm.

A fond a következőket tartalmazza: iktatott iratok 1862–1866, árvaszámadási iratok településenkénti csoportosításban, iktatókönyvek 1862–1882, mutatókönyvek 1862–1879.

GYMSM GYL IV. 278. Győr vármegye alispánja úrbéri bíróságának iratai 1862–1871. 0,2 ifm.

A fondban négy kötet 1862–1871 közötti tanácsjegyzőkönyv, egy kötet 1866–1869 közötti iktatókönyv és az úrbéri perek jegyzéke található.

GYMSM GYL IV. 401. Győr vármegye és Győr város főispánjának iratai 1871–1923. 10,8 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1875. 0,1 ifm.
b) Bizalmas iratok 1887–1917. 1,5 ifm.
c) Általános iratok 1871–1923. 9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A négy évre terjedő elnöki iratokhoz nincs segédlet, a bizalmas iratokhoz is csak 1893-tól áll rendelkezésre iktató. A c) állagot alkotó általános iratok 1872–1875 közötti része töredékesen maradt fenn, az 1893–1909 közöttiek pedig kútfőkre vannak osztva, az 1910. évi iratok pedig hiányoznak. Kutatásukat a 80%-ban rendelkezésre álló egykorú segédletek teszik lehetővé.

GYMSM GYL IV. 402. Győr Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1871–1923. 7,2 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1871–1923. 3,2 ifm.
b) Iratok 1872–1902. 4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A b) állagban lévő iratok kutatásához a jegyzőkönyveket, ill. az azok végében lévő mutatókat érdemes használni.

Irodalom:

Áldozó István: Győr vármegye közigazgatásának története (1882–1918). In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Szerk.: Horváth József. Győr, 2000. 119–132. p.

GYMSM GYL IV. 403. Győr Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1889–1923. 1,2 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. Az iktatott iratok közül néhány évfolyam (1890–1891, 1911. és 1919. évi) hiányzik. Az iktatókönyvek 1893–1924 között, az 1913–1915 és az 1919–1921. éviekre kiterjedő hiánnyal állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 404. Győr vármegye alispánjának iratai 1871–1923. 80 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1871–1923. 78,8 ifm.
b) Az alispáni útlevélkiállító hatóság iratai 1908–1923. 1,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Az a) állagban lévő iratanyag évenkénti iktatású és 1873-tól kútfőkbe osztott. Kutatni a fennmaradt iktatók, mutatók és sorkönyvek segítségével lehet. A b) állagban a külföldre szóló útlevélért az alispánhoz benyújtott kérelmek találhatók; a közöttük való eligazodást az 1913-tól meglévő egykorú névmutatók segítik.

GYMSM GYL IV. 406. Győr vármegye csendbiztosának iratai 1871–1879. 1,1 ifm.

A fond a vármegyei csendbiztos iktatott iratait és azok hiánytalanul fennmaradt egykorú iktatókönyveit tartalmazza, továbbá 1872-ből, 1876-ból és 1877-ből külön gyűjtött csendbiztosi jelentéseket is magában foglal.

GYMSM GYL IV. 407. Győr Vármegye Árvaszékének iratai 1872–1923. 30 ifm.
a) Elnöki iratok 1884–1914. 0,5 ifm.
b) Általános iratok 1872–1923. 29,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. Az elnöki iratokhoz nincs segédlet. Az általános iratok évenként iktatottak, ezenfelül 1878–1898 között kútfőkre osztottak. Kutatásukhoz rendelkezésre áll az összes egykorú iktató, mutató és sorkönyv. Az anyag természetéből adódóan – mivel a szerv tevékenysége leginkább az árvaságra jutott kiskorúak, továbbá a gondnokság alá helyezettek és az ismeretlen helyen távollévők érdekeinek védelmére irányult – egyes személyek vagy ritkább esetben családok sorsára vonatkozó adatokhoz lehet hozzájutni.

GYMSM GYL IV. 409. Győr Vármegye Számvevőségének iratai 1871–1923. 10,5 ifm.
d) Községi háztartási számadások 1881–1901. 3,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. Az állagban az egyes települések éves költségvetéséről készített zárszámadások találhatók, amelyeket az akkori szabályok szerint ellenőrzésre és jóváhagyásra fel kellett terjeszteni a vármegye számvevői hivatalához. Az iratanyag településenként van csoportosítva.

GYMSM GYL IV. 410. Győr Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1923. 2,3 ifm.
a) Általános iratok 1876–1923. 13 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az évenként iktatott általános iratok 1888-tól kútfőkre osztott, kutatásuk az egykorú segédletek használatával lehetséges.

GYMSM GYL IV. 411. Győr vármegye főispán-kormánybiztosának iratai 1918–1919. 0,2 ifm.

A fondot számozott ügyviteli iratok alkotják, segédletük nincs. Fontos forrás az I. világháború befejeződését követő, két forradalmat is magában foglaló egy esztendőnyi időszak kutatásához.

GYMSM GYL IV. 451. Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegye és Győr város főispánjának iratai 1924–1945. 9 ifm.
a) Bizalmas iratok 1931–1945. 0,5 ifm.
b) Általános iratok 1924–1945. 8,3 ifm.
e) Országos Hadigondozó Szövetséggel kapcsolatos iratok 1942–1944. 0,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A bizalmas iratok csak egyenkénti átnézéssel kutathatók, a közigazgatási iratok pedig az egykorú iktatók és mutatók segítségével. Az e) állag vegyesen I. és II. világháborús hadigondozottak – özvegyek, árvák, hadirokkantak – személyi adatait tartalmazó lapokból áll, kutatását a levéltárban elérhető elektronikus segédlet teszi lehetővé.

Irodalom:

Bana József: Személycserék a közigazgatásban Győrben és Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyében 1944. október 15. után. In: Győri Tanulmányok. 14–15. 1994. 9–20. p.

GYMSM GYL IV. 452. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék Törvényhatósági Bizottságának jegyzőkönyvei 1924–1945. 0,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A fond a törvényhatósági bizottság üléseiről vezetett jegyzőkönyveket tartalmazza. Kutatásukat mutatók segítik.

Irodalom:

Hartai Róbert: Moson vármegye felszámolása. In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Szerk.: Horváth József. Győr, 2000. 153–174. p.

GYMSM GYL IV. 453. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1924–1944. 1,9 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. A fondban lévő iktatott iratok közül az 1938–1939. éviek, míg az iktatókönyvek közül az 1929–1930. éviek hiányoznak.

GYMSM GYL IV. 454. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék alispánjának iratai 1924–1945. 89,5 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1924–1945. 85 ifm.

b) Az alispáni útlevélkiállító hatóság iratai 1924–1945. 2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Az a) állagban elhelyezett iratok sorszámos iktatásúak és kútfőkre osztottak. Kutatásuk az egykorú iktató-, mutató- és sorkönyvek segítségével lehetséges. A b) állag 1924–1935 közötti évenként iktatott iratokat, valamint egy kevés 1943–1944 közötti töredéket tartalmaz. Kutatásukra az 1927-től 1944-ig rendelkezésre álló korabeli segédletek szolgálnak.

Irodalom:

Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára, Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegye alispánjának iratai, 213-I/1926. jelzetű dokumentuma.

GYMSM GYL IV. 456. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék Árvaszékének iratai 1924–1945. 33,5 ifm.

a) Elnöki iratok 1924–1945. 0,8 ifm.

b) Általános iratok 1924–1945. 22,7 ifm.

Az elnöki iratokhoz nincs segédlet, az általános iratok kutatásához viszont rendelkezésre áll az összes egykorú iktató, mutató és sorkönyv. Az anyag természetéből adódóan – mivel a szerv tevékenysége leginkább az árvaságra jutott kiskorúak, továbbá a gondnokság alá helyezettek és az ismeretlen helyen távollévők érdekeinek védelmére irányult – egyes személyek vagy ritkább esetben családok sorsára vonatkozó adatokhoz lehet hozzájutni.

GYMSM GYL IV. 459. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyék Közigazgatási Bizottságának iratai 1924–1945. 13,5 ifm.

a) Általános iratok 1924–1945. 5,6 ifm.

b) Gazdasági albizottság iratai 1924–1944. 7,9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az általános iratok kútfőkre osztottak, kutatásukhoz az egykorú segédleteket lehet használni. A gazdasági albizottság irataihoz való segédletek közül néhány hiányzik, a kutatás során erre tekintettel kell lenni.

GYMSM GYL IV. 460. A Magyaróvári járás főszolgabírájának iratai 1924–1945. 35 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1924–1945. 33,2 ifm.

b) Kihágási iratok 1938–1945. 1,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A közigazgatási iratok kutatásához az egykorú mutatókat és iktatókat kell használni. Az állag tartalmaz tárgyilag csoportosított iratokat is, mint például községi szabályrendeleteket, 1928–1931 közötti községi költségvetéseket, 1920-as internálási ügyeket, a német népcsoportra vonatkozó iratokat. A másik állagot alkotó kihágási iratokhoz szintén a korabeli segédleteket lehet használni.

Irodalom:

Kulcsár Imre: A főszolgabírói hivatal iratainak rendezéséről (1933). In: Levéltári Szemle 13. évf. (1963) 4. sz. 75–77. p.

GYMSM GYL IV. 461. A Magyaróvári Járás Rajkai Szolgabírói Kirendeltségének iratai 1932–1943. 1,7 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1932–1941. 1,5 ifm.

b) Kihágási iratok 1932–1943. 0,2 ifm.

Az a) állagban iktatott közigazgatási iratok és egykorú segédleteik találhatók, a b) állagot pedig csupán kihágási iktatók alkotják.

GYMSM GYL IV. 462. A Pusztai járás főszolgabírájának iratai 1871–1944. 60,5 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1872–1944. 56,7 ifm.

b) Kihágási iratok 1876–1944. 3,8 ifm.

Az a) állagban lévő iratok a körülbelül 90%-os arányban fennmaradt egykorú segédletek felhasználásával kutathatók. A b) állag 1915–1944 közötti kihágási iratokat valamint 1876-1945 közötti iktatókat és mutatókat tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 463. A Sokoróaljai járás főszolgabírájának iratai 1871–1945. 51 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1871–1945. 49 ifm.

b) Kihágási iratok 1876–1945. 2 ifm.

A fondba tartozó iratok a döntő többségükben fennmaradt egykorú iktató- és mutatókönyvek alapján kutathatók.

GYMSM GYL IV. 464. A Tószigetcsilizközi járás főszolgabírájának iratai 1871–1945. 44,9 ifm.

a) Elnöki és bizalmas iratok 1906–1934. 1 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1871–1945. 41,7 ifm.

Az a) állag irataihoz nincs segédlet, csak egyenkénti átnézéssel kutathatók. A b) állagot alkotó közigazgatási iratokhoz viszont a legtöbb egykorú iktató- és mutatókönyv rendelkezésre áll.

GYMSM GYL IV. 466. Győr vármegyei népösszeírások levéltári gyűjteménye 1715–1870. 1,3 ifm.

Ebben a fondban különféle, leginkább az adóalap megállapítása céljából készült összeírást találunk, járásonkénti és településenkénti bontásban. Fontos források, mivel – egyéb vagyoni adatok mellett – tartalmazzák a családfők nevét is.

GYMSM GYL IV. 468. Győr (Győr-Moson-Pozsony k. e. e.) vármegyei községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1873–1944. 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 410. A gyűjteményes fond anyaga az alispáni hivatal anyagából származik és az egyes települések szerint van csoportosítva.

GYMSM GYL IV. 469. Győr (Győr-Moson-Pozsony k. e. e.) vármegyei egyesületek alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1874–1949. 0,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. A gyűjteményes fond székhelyük, ill. működési területük – az egész vármegye, Magyaróvár város vagy az egyes járások – szerint külön-külön csoportokra osztva tartalmazza az egyesületek Belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályait. Kutatásukat darabszintű jegyzék könnyíti meg.

GYMSM GYL IV. 471. Győr vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye 1827–1895. 9,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A fond az egyes felekezetek – római katolikus, evangélikus, református és izraelita – születési, házassági és halotti anyakönyveinek másodpéldányait tartalmazza a plébániák, lelkészségek és rabbinátusok korabeli elhelyezkedésének megfelelő bontásban. Kutatni az anyag átnézésével lehet, az anyakönyvekben szereplő személyekről névmutatók nem állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 472. „Mindenféle iratok és cumulusok" levéltári gyűjteménye 1640–1871. 3 ifm.

Ebbe a fondba olyan, rendkívül vegyes témájú iratok nyertek besorolást, amelyek eredeti helye nem állapítható meg. Az iratok folyószámmal vannak ellátva, kutatásukat tárgy-és névmutató segíti.

GYMSM GYL IV. 473. Végrendeletek levéltári gyűjteménye 1640–1870. 0,3 ifm.

A gyűjteményes fond a Győr vármegye levéltárában elhelyezett végrendeleteket tartalmazza, amelyekhez jegyzék és mutató áll rendelkezésre.

Irodalom:

Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból I. 1600–1630. Győr, 1995.
Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból II. 1631–1654. Győr, 1996.
Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból III. 1655–1699. Győr, 1997.

GYMSM GYL IV. 478. Győr (Győr-Moson-Pozsony k. e. e.) vármegyei községi költségvetések levéltári gyűjteménye 1907–1948. 4,5 ifm.

A fond az alispáni hivatalhoz ellenőrzésre és jóváhagyásra felterjesztett települési éves költségvetéseket tartalmazza, az egyes települések szerinti bontásban.

GYMSM GYL IV. 479. Győr-Moson-Pozsony k. e. e. vármegyei községi zárszámadások levéltári gyűjteménye 1924–1928. 0,3 ifm.

A fond az alispáni hivatalhoz ellenőrzésre és jóváhagyásra felterjesztett települési éves zárszámadásokat tartalmazza, az egyes települések szerinti bontásban.

GYMSM GYL IV. 501. Moson vármegye főispánjának iratai 1845–1847. 0,15 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. és BKMÖL IV. 401. A fond Moson vármegye főispánjának három évnyi iratanyagát tartalmazza. Az iratok időrendi sorrendben helyezkednek el, de segédlet nem áll rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 502. Moson vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1594–1848. 64,3 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (protocolla congregationum) 1668–1785, 1790–1848. 12 ifm.
b) Közgyűlési iratok (acta congregationalia) 1594–1785, 1790–1848. 46,9 ifm.
c) Nemességi iratok (acta nobilitaria) 1668–1847. 0,3 ifm.
d) Nemesi felkelésre vonatkozó iratok (acta insurrectionalia) 1742–1836. 0,5 ifm.
e) Árvaügyi iratok (acta orphanalia) 1666–1820. 0,4 ifm.
f) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek (protocolla in- et extabulationum) 1756–1848. 2,5 ifm.
g) Országos összeírási választmány iratai 1827–1829. 0,1 ifm.
h) Országgyűlési iratok (acta dietalia) 1645–1848. 1,5 ifm.
i) Tiltakozások (protestationes) 1657–1785. 0,1 ifm.
j) Tárgyilag külön kezelt iratok 1588–1848. 1,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Ez a fond tartalmazza a Moson vármegye feudális kori működésére vonatkozó legfontosabb forrásokat. Az a) állagban helyezkednek el a vármegye nemesi közgyűlésének jegyzőkönyvei, 1668-tól kezdődően összesen 120 eredeti és tisztázati kötet. A sorozatból a következő éviek hiányoznak: 1693, 1701–1703, 1730, 1783–1784, 1800–1801 és 1806 (az 1785–1790 közötti időszakban a vármegyék önkormányzatának működése szünetelt, ezért ekkor nem keletkeztek közgyűlési jegyzőkönyvek). Nyelvük 1805-ig latin, azt követően döntően már magyar. Az 1785-ig tartó, ill. az 1790–1796 közötti időszak kutatásához legcélszerűbb a 19. század közepén készült, magyar nyelvű tárgymutatók használata, azt követően pedig az egyes jegyzőkönyvek tisztázati példányainak végén található, kezdetben latin, később magyar nyelvű tárgymutatóké. Ebben az állagban helyezték el az 1805–1806, ill. 1809–1810 folyamán a háborús helyzetre való tekintettel szünetelő vármegyei közgyűlés helyett az ügyeket irányító állandó bizottmány (permanens deputatio) latin nyelvű jegyzőkönyveit is. A b) állag a nemesi közgyűlés 1594–1785, ill. 1790–1848 közötti, körülbelül 38 ifm. terjedelmű iratanyagát tartalmazza: folyamatosnak 1676-tól tekinthető, mivel az azt megelőző időszakból mindössze kétszáz irat maradt fenn. A rendezés során a közgyűlési jegyzőkönyvben feljegyzett ügyek számozásával megegyezően számozták meg az egyes ügyiratokat, ily módon a közgyűlési jegyzőkönyv egyúttal az iratok lajstromául is szolgál. Kutatásuk az a) állagnál említett tárgymutatók segítségével történik. A kis terjedelmű c) állagban négy eredeti és 37 másolatban lévő nemesi levél mellett a Moson vármegyében élő nemesek 1668–1847 közötti lajstroma és nemességvizsgálati jegyzőkönyvek találhatók, továbbá külön kötetben a nemes családok névmutatója a címeres pecsétek lenyomatának jegyzékével. A szintén rövid d) állag a Felkelési Bizottmány 1797–1801 közötti jegyzőkönyve mellett kétdoboznyi, a nemesi felkelések szervezésével és vezetésével kapcsolatos iratot, továbbá 1797-ből egy doboz számadási iratot foglal magában. A három doboz terjedelmű e) állagban az érintett 11 család (pl. Höltze, Holczer, Schreker, Grünsteidl, Weiss) szerint elkülönítve találhatók az egyes árvákra vonatkozó, időrendi sorba szedett iratok. Az f) állagot alkotó 31 kötetnyi be- és kitáblázási jegyzőkönyv az ingatlanfedezetre nyújtott kölcsönök felvételének, ill. törlesztésének feljegyzésére szolgált, hasonlóan a ma is használatos telekkönyv úgynevezett teherlapjához. A kutatást névmutató segíti. A g) állag az 1828-as országos népösszeírás Moson vármegyében történő elvégzésével megbízott választmány egy doboznyi iratanyagát tartalmazza (maga az elkészült összeírás a IV. 505. jelzetű fondban található, ismertetését lásd ott). A h) állag az egyes országgyűlések szerinti csoportosításban tartalmazza az eredetileg nagyrészt a b) állagból kikerült iratokat, összesen 13 doboznyit. Az iratok időrendben következnek, de külön segédlet nem áll rendelkezésre. A mindössze egy doboznyi iratot tartalmazó i) állagban a magánosok által a vármegye közgyűlésén vélt vagy valós jogaik biztosítása érdekében tett és jegyzőkönyvbe vetetett tiltakozások találhatók. A tárgyilag vegyes j) állagban találhatunk például Magyaróvárral és Bruckkal kapcsolatos iratokat, tanulmányozhatjuk az evangélikusok 18. század végén készült két összeírását, a vármegyei tisztviselők eskümintáit, de itt helyezték el négy uradalom 18–19. századi és a brucki vasútállomás 1846–1848 közötti iratait is.

Irodalom:

Andreas Grailich: Moson vármegye leírása. Ford. és a bev. tan.: Horváth Gergely Krisztián. Győr, 2004.
Bél Mátyás: Az újabbkori Magyarország földrajzi-történelmi ismertetése: Moson vármegye. Ford., bev.: Mihály Ferenc. Mosonmagyaróvár, 1985. (Moson-Magyaróvári Helytörténeti Füzetek IV.)

GYMSM GYL IV. 503. Győr-Moson egyesített vármegyék II. József-kori közigazgatásának Moson vármegyére vonatkozó iratai 1786–1790. 7,6 ifm.
a) Ügyviteli iratok 1786–1790. 7,5 ifm.
b) Úrbéri ügyek jegyzőkönyve 1787–1790. 0,1 ifm.

A magyarországi vármegyék önkormányzatának működését II. József 1786 nyarán felfüggesztette és az csak az ő halálát követően, 1790 tavaszán állt helyre. Erre az időszakra Moson vármegyét egyesítették a vele délről határos, hozzá hasonlóan kis kiterjedésű Győr vármegyével. A több vármegyére kiterjedő hatáskörrel működő kerületi főispán által kinevezett alispán irányításával a szintén felülről kinevezett tisztviselők alkotta vármegyei adminisztráció az új székhelyről, Győrből intézte az ügyeket. A két vármegye önállóságának 1790-ben történt helyreállítását követően az iratokat a lehetőségekhez mérten megosztották, a mindkét megyét érintő, de csak egy példányban meglévő iratokról pedig másolatokat készítettek. Az iratanyag döntően német nyelvű. A kutatás az egykorú jegyzőkönyvek és tárgymutatók, valamint a 19. század közepén készült magyar nyelvű tárgymutató segítségével lehetséges. Az egyesített vármegyék iratai közül a Győr vármegyére vonatkozók a IV. 4. jelzetű fondban találhatók. A kutatás során állandóan szem előtt kell tartani azt, hogy ebben az esetben tulajdonképpen egy szerves fondot választottak később ketté, következésképpen ha valamely irat az egyikben nem lelhető fel, ajánlatos a másikban is utánanézni.

GYMSM GYL IV. 504. Moson vármegye alispánjának iratai 1838–1847. 0,6 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1838–1842. 0,4 ifm.
b) Útlevél- és vándorkönyv-nyilvántartások 1838–1847. 0,2 ifm.

Lásd: BéML IV. 4. Az a) állag az alispán 1842–1846 közötti közigazgatási iratait és a hozzájuk tartozó 1838–1847 közötti iktatókönyveket tartalmazza. A b) állagban az első alispán, a másodalispán és a főjegyző, ill. 1841-től az alispáni hivatal által kiállított útlevelek nyilvántartására szolgáló 15 füzet található.

GYMSM GYL IV. 505. Moson vármegye adószedőjének iratai 1594–1848. 33 ifm.
a) Országos összeírások 1594–1848. 1,5 ifm.
b) Vármegyei adóösszeírások és adókezelési iratok 1773–1848. 18 ifm.
c) Házipénztári számadási okmányok 1682–1848. 13,5 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. Az a) állagban találhatók a vármegyére vonatkozó legrégebbi országos adóösszeírások (1594, 1647, 1696, 1698, 1700, 1702, 1713, 1715, 1720), amelyekben a 18. század elejétől kezdve már szerepel az adózó családfők névsora. Itt helyezték el az 1828. évi országos összeírás településenként felvett füzeteit is. A b) állag tartalmazza az egyes települések 1773–1848 közötti, rendkívül adatgazdag összeírásait, amelyek a vármegye szükségleteire szolgáló háziadó kivetésének alapjául szolgáltak. A c) állagban a vármegye házi pénztárának számadási iratait, továbbá bevételi és kiadási naplóit találjuk.

GYMSM GYL IV. 506. Moson Vármegye Számvevőszékének iratai 1736–1830. 0,6 ifm.

Lásd: BéML IV. 7. A fond nagyobbik része a Holczer családra vonatkozó, 1775–1799 közötti iratokat tartalmaz, szám szerint 78 darabot.

GYMSM GYL IV. 507. Moson Vármegye Nemesi Törvényszékének iratai 1690–1848. 6,5 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1838–1848. 1,2 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1838–1848. 1 ifm.
c) Büntetőperek 1690–1848. 1,3 ifm.
d) Polgári perek 1720–1848. 2,5 ifm.
e) Csődperek 1841–1848. 0,5 ifm.

Az a) állag a vármegyei törvényszéken folytatott tárgyalások fogalmazati és tisztázati jegyzőkönyveit tartalmazza, továbbá egy lajstromot. A b) állagban vannak a fenti jegyzőkönyvekhez való törvényszéki iratok. A c) állag a büntetőperek iratait tartalmazza, kutatásukat a peres felek neveit tartalmazó mutatókönyv teszi lehetővé. A közel kétszer akkora terjedelmű d) állagban helyezték el a polgári perek iratait, amelyekhez szintén rendelkezésre áll egy mutatókönyv. Az e) állagot alkotó 34 darab csődperes aktához nincsen segédlet.

GYMSM GYL IV. 508. A Mosoni járás főszolgabírájának iratai (útlevél- és vándorkönyv-nyilvántartás) 1837–1848. 0,05 ifm.

A fond a járási főszolgabíró által kiadott útlevelekről és vándorkönyvekről évenként vezetett, magyar nyelvű, füzet formájú nyilvántartásokat tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 509. A Nezsideri járás főszolgabírájának iratai (útlevél- és vándorkönyv-nyilvántartás) 1837–1848. 0,05 ifm.

A fond a járási főszolgabíró által kiadott útlevelek és vándorkönyvek évenként vezetett, magyar nyelvű, füzet formájú nyilvántartásokat tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 510. Moson vármegyei tisztviselők után maradt iratok levéltári gyűjteménye 1673–1848. 3 ifm.

A fond közel két tucat Moson vármegyei tisztviselő – közöttük 13 alispán – irathagyatékát tartalmazza, személyek szerinti csoportosításban. Jelentőségét az adja, hogy az iratoknak csak egy része magánjellegű, a többi hivatalos természetű, amelyek az illetők hivatali működését követően valamilyen okból nem kerültek vissza a rendeltetés szerinti helyükre. Az egyes személyek után maradt iratok időrendben helyezkednek el, segédletük nincs.

GYMSM GYL IV. 511. Győr-Moson egyesített vármegyék Törvényszékének Moson vármegyére vonatkozó iratai 1789. 0,1 ifm.

A fondban lévő iratanyag mennyiségét nézve töredéknek tekinthető, egy iratcsomóból és egy jegyzőkönyvből áll. Az 1786–1790 közötti megyei törvényszék Moson megyét érintő tevékenységét a IV. 9. fondban lévő egykorú segédletek alapján lehet legalább megközelítőleg rekonstruálni.

GYMSM GYL IV. 513. Moson vármegyei céhiratok levéltári gyűjteménye 1736–1848 (1883). 0,4 ifm.

A fond tartalmazza a vármegye két feudális kori járásában működött céhek alapszabályait, a kovács és kocsigyártó céh három kötetnyi mester-, segéd- és tanoncnyilvántartását, a magyaróvári szabócéh mestereinek és segédeinek 1862-es névjegyzékét, továbbá más adatokat is. Kutatni darabonkénti átnézéssel lehet.

GYMSM GYL IV. 514. Moson Vármegye Egészségügyi (Kolera) Választmányának iratai 1831–1834. 0,5 ifm.

A fond az akkoriban lefolyt kolerajárvány elleni védekezés céljából felállított vármegyei bizottság ezernél több sorszámozott iratát, a hozzájuk tartozó két kötet jegyzőkönyvet, valamint egy doboznyi számadási iratot tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 601. Moson Vármegye Bizottmányának (Állandó Választmányának) iratai 1848. 0,8 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,1 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1848. 0,3 ifm.
c) Állandó választmány iratai 1848. 0,1 ifm.
d) Nemzetőrök összeírása 1848. 0,1 ifm.
e) Önkéntes adakozások jegyzéke 1848. 0,1 ifm.
f) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek 1848. 0,1 ifm.

A fond az 1848 májusában megalakult, a vármegye addigi nemesi közgyűlését felváltó megyei bizottmány, ill. az annak tagjaiból alakult, kisebb létszámú, az ügyek két bizottmányi ülés közötti intézését végző állandó választmány iratanyagát tartalmazza.

A b) és a c) állagok iratait az a) állagot alkotó jegyzőkönyvek segítségével, a többi állagot pedig iratonkénti ill. kötetenkénti átnézéssel lehet kutatni.

Irodalom:

Rákóczi Tibor: Moson megye 1848/49-ben. In: Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Győr, 1979. 91–106. p.
Hegedüs Zoltán: 1848–1849 emlékezete Moson vármegyében. In: Emlékezet, kultusz, történelem: Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk.: Hudi József – Tóth G. Péter. Veszprém, 1999. 25–34. p.

GYMSM GYL IV. 602. Moson vármegye első alispánjának iratai 1849–1850. 0,1. ifm.

Lásd: BéML IV. 104. A fond az alispán évenként számozott iratait tartalmazza. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 604. Moson Vármegye Törvényszékének iratai 1848–1850. 0,9 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1848–1850. 0,2 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1848–1850. 0,7 ifm.

Az a) állag 2 kötet fogalmazványból és annak 3 kötetnyi tisztázatából áll. A b) állagot alkotó törvényszéki iratok évenként újrakezdődő számozással vannak ellátva és a jegyzőkönyvek segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 605. A Mosoni járás főszolgabírájának iratai 1848–1850. 0,07 ifm.

A fond mindössze időrendi sorba rendezett iratokat tartalmaz, segédlet nélkül.

GYMSM GYL IV. 606. Króner Lajos első alispán után maradt iratok 1848–1849. 0,6 ifm.

Ebben a fondban az első alispán évenként újrakezdődően számozott hivatalos iratait, valamint a hozzájuk tartozó két kötet iktatókönyvet találjuk. Megjegyzendő, hogy ezek az iratok tartalmilag kiegészítik a IV. 502. és a IV. 601. jelzetű fondokban lévő közgyűlési, ill. megyei bizottmányi iratsorozatokat.

GYMSM GYL IV. 607. Moson vármegyei szolgabírák után maradt iratok levéltári gyűjteménye 1848–1850. 0,05 ifm.

A fond három szolgabíró után maradt hivatali iratokat tartalmaz. Segédlete nincs.

GYMSM GYL IV. 651. Moson vármegye királyi biztosának (cs. kir. kormánybiztosának) iratai 1849–1850. 3,3 ifm.

A fond a Moson vármegye közigazgatását az 1848. december végén bekövetkezett osztrák megszállástól kezdődően irányító tisztviselő évenként újrakezdődően számozott iratait, valamint az 1850. éviekhez tartozó egykorú segédleteket tartalmazza. Fontos tudni, hogy az 1849. évi iratok segédlete a IV. 652. fondot alkotó egy kötet jegyzőkönyv és az annak végén lévő tárgymutató!

GYMSM GYL IV. 652. Moson Vármegye Közigazgatási Bizottmányának (Választmányának) jegyzőkönyvei 1849. 0,1 ifm.

A fondot a királyi biztos által 1849 februárjában megalakított közigazgatási bizottmány üléseiről vezetett egy kötetnyi, 696 napirendi pontot tartalmazó jegyzőkönyv alkotja. A hozzá tartozó iratok a IV. 651. fond elején találhatók!

GYMSM GYL IV. 653. A Magyaróvári Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1851–1861. 26 ifm.
a) Elnöki iratok 1852–1861. 3,6 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1851–1860. 22,4 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A szabadságharc bukását követően a vármegyék önkormányzatát megszüntették. A megyei szintű közigazgatás ekkortól többszörösére növelt feladatait a megyehatóságok látták el.

Az a) állagban lévő bizalmas iratanyag sorszámos iktatású, a b) állagot alkotó közigazgatási iratok úgyszintén, azzal a különbséggel, hogy 1853-tól tárgyi alapon kútfőkre osztott. Kutatásához rendelkezésre állnak az egykorú iktató- és mutatókönyvek. Az iratanyag nagy része német nyelvű.

Irodalom:

Lengyel Alfréd: Az abszolutizmuskori megyehatósági iratok selejtezhetősége. In: Levéltári Szemle 23. évf. (1973) 3. sz. 388–397. p.

GYMSM GYL IV. 655. A Soproni Cs. Kir. Országos Törvényszék Moson vármegyére vonatkozó iratai 1850–1860. 18,4 ifm.
a) Vegyes törvénykezési iratok 1850–1860. 0,1 ifm.
b) Büntetőperek 1850–1860. 2,7 ifm.
c) Polgári perek 1850–1860. 0,4 ifm.
d) Vegyes bűnügyi iratok 1854–1860. 0,2 ifm.
e) Csődperek 1850–1860. 0,9 ifm.
f) Telekkönyvi iratok 1851–1909. 14 ifm.
h) Hagyatéki iratok 1850–1860. 0,1 ifm.

Az a) állagban lévő iratokhoz nincs segédlet, a b) állagba tartozó, folyamatosan számozott iratokhoz mutatókönyv áll rendelkezésre. A c) állag szintén folyamatos számozású irataihoz nincs segédlet, ugyanígy a d), e) és h) állaghoz tartozókhoz sincs. Az f) állagban vannak elhelyezve a polgári értelemben vett ingatlan-nyilvántartás felfektetéséről, a kiinduló adatok felvételéről szóló, 1851–1853 között keletkezett úgynevezett telekkönyvi behozatali iratok – településenkénti csoportosításban – és a hozzájuk tartozó lajstromok, továbbá a szintén településenként csoportosított és számozott telekkönyvi birtoklapok, amelyeken az első felvételt követő fél évszázad folyamán bekövetkezett változásokat vezették. Fontos információ, hogy az állag nem

tartalmazza az 1920-ban Ausztriához, ill. az 1947-ben Csehszlovákiához átcsatolt települések birtoklapjait, mivel azokat ki kellett szolgáltatni a két utódállamnak. Nehezíti a kutatást, hogy a végül az állagban maradt 28 település birtoklapjaihoz csak 11 település esetében áll rendelkezésre az egykorú névmutató, a többi csak egyenkénti átnézéssel kutatható.

GYMSM GYL IV. 656. A Magyaróvári Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék iratai 1856–1860. 0,7 ifm.

Lásd: FML IV. B. 154. A fondban 3 kötet elnöki ügykönyv, 5 kötet tanácsülési jegyzőkönyv, 9 kötet iktató és mutató mellett csekély mennyiségű, földtehermentesítéssel és úrbéri kármentesítéssel foglalkozó irat található.

GYMSM GYL IV. 657. A Magyaróvári Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1854. 0,4 ifm.

A fondot évenként iktatott közigazgatási iratok, a hozzájuk tartozó iktatók és mutatók, továbbá 1850–1852 közötti népmozgalmi és népiskolai táblázatok alkotják.

GYMSM GYL IV. 658. A Magyaróvári Cs. Kir. I. Osztályú Járásbíróság iratai 1850–1854. 7,1 ifm.

a) Polgári és büntetőtanács jegyzőkönyvei 1850-1853. 0,6 ifm.
b) Polgári perek 1851–1853. 2,3 ifm.
c) Büntetőperek 1851–1854. 1,1 ifm.
d) Hagyatéki iratok 1852–1854. 1 ifm.
e) Általános ügyviteli iratok 1850–1853. 1,5 ifm.
f) Vegyes törvénykezési iratok 1852–1854. 0,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. A polgári peres iratokhoz 1852-ből és 1853-ból áll rendelkezésre mutató, a c–f) állagokban viszont csak iktatott iratok találhatók, segédlet nélkül.

GYMSM GYL IV. 659. A Magyaróvári Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854-1861 15 ifm.

a) Elnöki iratok 1854–1856. 0,2 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1861. 2,5 ifm.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1861. 3 ifm.
d) Büntető törvénykezési iratok 1854–1861. 4 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1854–1860. 3,2 ifm.
f) Vegyes törvénykezési iratok 1854–1861. 2,1 ifm.

Az a), e) és f) állagokban csak évenként iktatott iratok találhatók, segédletek nélkül. A b–d) állagok esetében rendelkezésre állnak az iratokhoz az egykorú iktatók és mutatók.

GYMSM GYL IV. 660. A Nezsideri Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1849–1854. 0,7 ifm.

A fondban – az évenként iktatott iratok, ill. a hozzájuk tartozó iktatók és mutatók mellett – 1851-es és 1852-es népmozgalmi kimutatások is találhatók.

GYMSM GYL IV. 661. A Nezsideri Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai 1850-1854. 2,1 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1850–1852. 0,4 ifm.
b) Polgári perek 1850–1854. 0,8 ifm.

c) Büntetőperek 1851–1854. 0,1 ifm.
d) Hagyatéki iratok 1852–1854. 0,2 ifm.
e) Vegyes törvénykezési iratok 1850–1854. 0,6 ifm.

A b) állaghoz csak az 1850–1853 közötti iktatók és az 1853-as mutató maradt fenn, a csekély terjedelmű c) állaghoz pedig csak az 1853–1854 közötti iktatók és mutatók. A d) és e) állagok iktatott irataihoz semmilyen segédlet nincs.

GYMSM GYL IV. 662. A Nezsideri Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1853) 1854–1860. 8,9 ifm.
a) Elnöki iratok (1853) 1854–1860. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 1,4 ifm.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. 3 ifm.
d) Büntető törvénykezési iratok 1854–1860. 1,4 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1854–1860. 2,4 ifm.
f) Vegyes törvénykezési iratok 1854–1860. 0,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az a) állagban mindössze két kötet iktatókönyv található. A b–d) állagok iktatott irataihoz rendelkezésre állnak az egykorú iktatók és mutatók. Az e) és f) állagok szintén évenként iktatott irataihoz ezzel szemben semmilyen segédlet nincs.

GYMSM GYL IV. 663. A Rajkai Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1854. 2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. A fondban az évenként iktatott iratok, ill. a hozzájuk tartozó iktatók és mutatók mellett 1851-es és 1852-es népmozgalmi kimutatások is találhatók.

GYMSM GYL IV. 664. A Rajkai Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1853. 0,1 ifm.

A fond csekély mennyiségű, segédlet nélküli iratot tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 665. A Rajkai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 8,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860. 0,4 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 2,3 ifm.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. 2,2 ifm.
d) Büntető törvénykezési iratok 1854–1860. 0,8 ifm.
e) Hagyatéki iratok 1854–1860. 1,6 ifm.
f) Vegyes törvénykezési iratok 1854–1860. 0,9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az a) állag csupán 7 kötet iktatókönyvet tartalmaz. A b) állaghoz rendelkezésre állnak az egykorú iktatók és mutatók, míg a c) állag csak évenként iktatott iratokat tartalmaz. A d–f) állagok irataihoz viszont megvannak a korabeli segédletek.

GYMSM GYL IV. 751. Moson vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1865. 1,4 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A fond a főispáni helytartó iktatott iratait és jegyzőkönyveit tartalmazza. Az iratok kutatásához a jegyzőkönyveket kell használni.

GYMSM GYL IV. 752. Moson vármegye főispánjának iratai (1861) 1865–1867. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A fond a vármegye főispánjának 1861-es, valamint 1865–1867 közötti iktatott iratait, ill. utóbbiak mutatókönyvét tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 753. Moson Vármegye Bizottmányának iratai 1861. 0,4 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861. 0,15 ifm.
b) Iratok 1861. 0,25 ifm.

A fond a) állaga az 1860–1861 fordulóján néhány hónapra visszaállított megyei bizottmány egy eredeti és egy tisztázati jegyzőkönyvét tartalmazza, míg a b) állagban a bizottmány iktatott iratai találhatók, amelyek a jegyzőkönyvek segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 754. Moson Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 1,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1871. 0,5 ifm.
b) Iratok 1867–1871. 0,8 ifm.

A fond a) állaga az 1867-ben ismét visszaállított megyei bizottmány fogalmazati, ill. tisztázati jegyzőkönyveit tartalmazza, míg a b) állagban a bizottmány évenként iktatott iratai találhatók, amelyek a jegyzőkönyvek segítségével kutathatók.

Irodalom:
Hegedüs Zoltán: Egy évtized Moson vármegye életéből (1861–1871). In: Fejezetek Győr, Moson és Sopron vármegyék közigazgatásának történetéből. Szerk.: Horváth József. Győr, 2000. 87–106. p.

GYMSM GYL IV. 755. Moson Vármegye Tiszti Székének iratai 1862–1865. 2,8 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1862–1865. 0,6 ifm.
b) Iratok 1862–1865. 2,2 ifm.

1862 és 1867 között ismét felfüggesztették a vármegyék önkormányzatának működését. A közgyűlést bizonyos tekintetben pótolva a vármegye hatáskörébe tartozó ügyek intézését a fontosabb megyei tisztviselőkből álló és rendszeresen ülésező tiszti szék irányította, afféle kollektív vezető testületként.

Az a) állag az ülésekről vezetett fogalmazati és tisztázati jegyzőkönyveket, míg a b) állag az évenként iktatott iratanyagot tartalmazza. Ez utóbbi a jegyzőkönyvek, ill. azok tárgymutatói segítségével kutatható.

GYMSM GYL IV. 756. Moson vármegye alispánjának iratai 1861–1865. 2,1 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A fondban található, évenként iktatott iratok egykorú iktató- és mutatókönyveik segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 757. Moson vármegye alispánjának iratai 1867–1871. 1,9 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A fondban található, évenként iktatott iratok egykorú iktató- és mutatókönyveik segítségével kutathatók.

GYMSM GYL IV. 759. Moson Vármegye Törvényszékének iratai 1861–1871 (1872). 19,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1863–1871. 0,3 ifm.
b) Polgári tanács jegyzőkönyvei 1861–1871. 0,3 ifm.
c) Polgári perek iratai 1862–1871. 13,3 ifm.
d) Büntetőtanács jegyzőkönyvei 1861–1871. 0,3 ifm.
e) Büntetőperek iratai 1861–1871 (1872). 5 ifm.

A c) állag négy sorozatra oszlik: árvaügyek (1,3 ifm.), polgári perek (6,1 ifm.), hagyatéki iratok (5,2 ifm.) és csődperek (0,7 ifm.). Az első három sorozatba tartozó iratok évenkénti iktatásúak,

míg a csődperek folyamatos számozással ellátottak. Kutatásukhoz az egykorú segédleteket érdemes használni.

GYMSM GYL IV. 761. A Magyaróvári járás főszolgabírájának iratai 1860–1861. 0,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1860–1861. 0,15 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1860–1861. 0,15 ifm.

A fond a szolgabírói hivatal 1860–1861 fordulóján keletkezett iktatott irataiból és azok korabeli segédleteiből áll. Fontos tudni, hogy az 1860-as évre vonatkozó iktatók és mutatók a IV. 659. fond b–d) állagaiban találhatók, mivel az év elején megkezdett köteteket az év végéig tovább vezették, nem kezdve új iktatást.

GYMSM GYL IV. 762. A Magyaróvári járás főszolgabírájának iratai 1862–1867. 5,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 2 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1862–1867. 3,5 ifm.

Lásd: BéML IV. 261. Az a) állagban található közigazgatási iratok kutatásánál szem előtt kell tartani, hogy az 1861-re vonatkozó iktató és mutató a IV. 761. fond a) állagában található, mivel – jóllehet 1861 tavaszán az iktatást és mutatózást újrakezdték – ehhez nem nyitottak új könyveket. Az 1862–1865 közötti időszak segédletei viszont már rendeltetés szerinti helyükön találhatók. A kútfőkre osztott iratokkal rendelkező b) állaghoz szintén megvannak a korabeli iktatók és mutatók.

GYMSM GYL IV. 763. A Magyaróvári járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 4,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 0,6 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871. 3,6 ifm.
d) Bűnügyi iratok 1868–1871. 0,2 ifm.

Az egyes állagokba tartozó iratok kutatásához a nagyrészt fennmaradt egykorú segédleteket érdemes használni.

GYMSM GYL IV. 764. A Nezsideri járás főszolgabírájának iratai 1860–1861. 0,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1860–1861. 0,2 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1860–1861. 0,1 ifm.

A közigazgatási iratokhoz iktatókönyv áll rendelkezésre, míg a törvénykezésiekhez nincs segédlet.

GYMSM GYL IV. 765. A Nezsideri járás főszolgabírájának iratai 1862–1867. 5,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 3,3 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1862–1867. 2 ifm.

A fond mindkét állagához rendelkezésre állnak az egykorú iktató- és mutatókönyvek.

GYMSM GYL IV. 766. A Nezsideri járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 6,1 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 2,6 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871. 3,5 ifm.

A fond mindkét állagának iratai a hiánytalanul fennmaradt egykorú iktatók és mutatók segítségével kutathatók. Fontos tudni, hogy az 1867-es évre vonatkozó segédletek a IV. 765. fond megfelelő állagaiban találhatók, tekintettel arra, hogy az iktatást év közben nem kezdték újra.

GYMSM GYL IV. 767. A Rajkai járás főszolgabírájának iratai 1860–1861. 0,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1860–1861. 0,15 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1860–1861. 0,15 ifm.

A fond két állagában található iktatott iratokhoz segédletek nem állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 768. A Rajkai járás főszolgabírájának iratai 1861–1867. 3,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,1 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1862–1867. 1 ifm.
c) Bűnügyi iratok 1868–1871. 0,2 ifm.

Az egyes állagokba tartozó iratok kutatásához a nagyrészt fennmaradt egykorú segédleteket érdemes használni.

GYMSM GYL IV. 769. A Rajkai járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 3,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1971. 1,9 ifm.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871. 1,1 ifm.
c) Bűnügyi iratok 1867–1871. 0,3 ifm.

Az egyes állagokba tartozó iratok kutatásához a nagyrészt fennmaradt egykorú segédleteket érdemes használni.

GYMSM GYL IV. 770. Moson Vármegye Közönségének iratai 1865–1867. 2,6 ifm.

A fond a vármegye központi igazgatásának iratait tartalmazza, ilyenformán a IV. 756. (alispáni iratok 1861–1865) és a IV. 757. (alispáni iratok 1867–1871) fondok közötti időszakot tölti ki. Kutatni az egykorú segédletek alapján lehet.

GYMSM GYL IV. 901. Moson vármegye főispánjának iratai 1872–1923. 9,5 ifm.
a) Általános iratok 1872–1919. 8,2 ifm.
b) Bizalmas iratok 1885–1922. 1,3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A két állaghoz tartozó egykorú segédletek nagyrészt rendelkezésre állnak, kutatni leginkább azok felhasználásával érdemes.

GYMSM GYL IV. 902. Moson Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1923. 8,7 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1872–1923. 3,1 ifm.
b) Iratok 1872–1902. 5,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. Az a) állagban a törvényhatósági bizottság ülésein készült jegyzőkönyvek 1872–1905 közötti fogalmazati és 1872–1923 közötti tisztázati példányai találhatóak. Utóbbiak végén tárgymutató is van. A b) állag a közgyűlési iratokat tartalmazza, kutatásukhoz a tisztázati jegyzőkönyvek, ill. tárgymutatóik használhatók.

GYMSM GYL IV. 903. Moson Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1896–1923. 0,8 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. A fond a központi választmány hézagosan fennmaradt iratait (1903–1910, 1912–1915, 1922–1923) és két kötet iktatót (1896–1923) tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 904. Moson Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Állandó Választmányának iratai 1872–1883. 0,15 ifm.

Lásd: PML IV. 404. A fond a két törvényhatósági bizottsági közgyűlés között az ügyintézést irányító, kisebb létszámú szerv 1872–1883 közötti jegyzőkönyveit tartalmazza.

GYMSM GYL IV. 905. Moson vármegye alispánjának iratai 1872–1923. 93 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1972–1923. 92,7 ifm.
b) Bizalmas iratok 1893–1918. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Az a) állagba tartozó iratok évenként iktatottak, az 1899–1902 közöttiek ezenfelül kútfőkre osztottak. Kutatásukhoz rendelkezésre állnak az egykorú iktató-, mutató- és sorkönyvek. Az állagban tárgyilag csoportosított iratok is találhatók, amelyek többek között az újoncállítással, a marhavész elleni védekezéssel, az új megyei székház építésével, községi hivatalvizsgálatokkal, a Lajta szabályozásával, az I. világháborús hadifoglyokkal kapcsolatosak.

GYMSM GYL IV. 907. Moson vármegye csendbiztosának iratai 1872–1883. 1,1 ifm.

A fond évenként iktatott iratokat, valamint egykorú segédleteik nagy részét tartalmazza. Iktatók 1880-ig, mutatók 1878-ig állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 908. Moson Vármegye Árvaszékének iratai 1872–1923. 29,7 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1872–1923. 2 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1872–1923. 27,7 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. Az a) állagot alkotó árvaszéki ülésjegyzőkönyvek közül az 1901. és az 1904. évi hiányzik. A b) állagban elhelyezett általános iratok évenként iktatottak, ezenfelül 1872–1902 között kútfőkre osztottak. Kutatásukhoz rendelkezésre áll az összes egykorú iktató, mutató és sorkönyv. Az anyag természetéből adódóan – mivel a szerv tevékenysége leginkább az árvaságra jutott kiskorúak, továbbá a gondnokság alá helyezettek és az ismeretlen helyen távollévők érdekeinek védelmére irányult – egyes személyek vagy ritkább esetben családok sorsára vonatkozó adatokat tartalmaz. A fond folytatásának a IV. 456. jelzetű fond tekinthető.

GYMSM GYL IV. 910. Moson Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1923. 17,5 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1876–1923. 0,6 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1876–1923. 13 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az ügyviteli iratok évenkénti iktatásúak, ezenfelül 1903-tól kútfőkre is fel vannak osztva. Kutatásukhoz az egykorú segédletek állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 911. A Magyaróvári járás főszolgabírájának iratai 1871–1923 (1949). 26,1 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1871–1923. 25,2 ifm.
b) Kihágási iratok 1881–1923. 0,9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az a) állagba tartozó iratok évenkénti iktatásúak, kutatásuk az egykorú iktató- és mutatókönyvek segítségével történik. Az állag tárgyilag csoportosított iratokat is tartalmaz, így például községi tisztújításokra, tűzkárok nyilvántartására, a kiadott iparengedélyekre vonatkozókat, továbbá megtalálhatók benne az iparossegédek 1884–1901 és 1914–1949 közötti lajstromai, az üzemi segédek és munkások 1915–1926 közötti nyilvántartása és az iparostanoncok

1884–1949 közötti jegyzékei is. A b) állagban iratok nem, csupán kihágási iktatókönyvek találhatók.

GYMSM GYL IV. 912. A Nezsideri járás főszolgabírájának iratai 1871–1892. 24,5 ifm.

A fondban található iktatott iratok kutatásához egykorú segédleteiket kell használni. A fondképző 1893–1920 közötti iratanyagát Moson vármegye levéltára már nem tudta átvenni, mert 1920-ban a békeszerződés értelmében a Nezsideri járást Ausztriához csatolták.

GYMSM GYL IV. 913. A Rajkai járás főszolgabírájának iratai 1872–1931. 14,4 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1931. 14 ifm.
b) Kihágási iratok 1895–1931. 0,4 ifm.

Az a) állag iktatott iratai a szinte hiánytalanul fennmaradt egykorú iktató- és mutatókönyvek segítségével kutathatók. A b) állag egyedül kihágási iktatókönyveket tartalmaz.

GYMSM GYL IV. 915. Moson vármegyei úrbéri iratok levéltári gyűjteménye 1647–1871. 3,5 ifm.

A fond települések szerinti csoportosításban tartalmazza az általában 1768-cal kezdődő és a 19. század középső harmadának elejéig vagy végéig tartó úrbéri iratokat. Fontos forrás, mivel sok adatot szolgáltat az egyes települések határával, a lakosság tulajdonviszonyaival és életkörülményeivel kapcsolatosan.

GYMSM GYL IV. 917. Moson vármegyei felekezeti anyakönyvi másodpéldányok levéltári gyűjteménye 1827–1895. 12,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A fond az egyes felekezetek – római katolikus, evangélikus és izraelita – születési, házassági és halotti anyakönyveinek másodpéldányait tartalmazza a plébániák, lelkészségek és rabbinátusok korabeli elhelyezkedésének megfelelő bontásban. Kutatni átnézéssel lehet, az anyakönyvekben szereplő személyekről névmutatók nem állnak rendelkezésre.

GYMSM GYL IV. 919. Moson Vármegye Nemzeti Tanácsának iratai 1918–1919. 0,2 ifm.

A fond a polgári demokratikus forradalom idején megalakult vármegyei irányító szerv csekély mennyiségű iratanyagát tartalmazza. Kutatása egyenkénti átnézéssel lehetséges.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

MAGYARÓVÁR VÁROS LEVÉLTÁRA

GYMSM GYL V. 1501. Magyaróvár Város Tanácsának iratai 1557–1849 (1861). 19 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1581–1849. 2,5 ifm.
b) Tanácsi iratok 1557–1848. 11,4 ifm.
e) Eskükönyv 1709, 1738, 1793. 0,1 ifm..
f) Telekkönyv 1788. 0,1 ifm.
g) Házösszeírások (Bürgerrollen) 1763–1846. 0,5 ifm.
h) Katonai beszállásolási könyv (Einquartirungs-protocoll) 1810–1849. 0,6 ifm.

j) Végrendeleti könyvek 1773–1849 (1861). 0,2 ifm.
k) Hagyatéki jegyzőkönyvek 1776–1849 (1852). 0,5 ifm.
l) Örökbevallások jegyzőkönyve 1846–1849 (1855). 0,1 ifm.
m) Tanácstörvényszéki jegyzőkönyvek 1670–1848. 0,5 ifm.
n) Tanácstörvényszéki iratok 1844–1848. 0,3 ifm.
o) Polgári menház iratai 1696–1873. 0,1 ifm.
u) Polgári Lövészegylet iratai 1820–1847. 0,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. A fondban található iratok döntő része német nyelvű. Az a) állagban 55 kötet (1581–1848 közötti) tisztázati és 7 kötet (1716–1849 közötti) fogalmazati jegyzőkönyv mellett egy tárgymutató található az 1581–1850 közötti időszakhoz. Hiányoznak az 1655–1662, 1685–1692 és az 1700–1702 közötti jegyzőkönyvek. A b) állag a jegyzőkönyvekhez tartozó iratokat tartalmazza, amelyek között több külön kezelt irategyüttes is van, így például az 1809-es francia megszállásra, az 1810–1843 közötti városbíró-választásokra, az 1831-es kolerajárványra vonatkozó iratok. Az e) állagot alkotó három kötetben a városi tisztviselők által leteendő hivatali eskük szövege szerepel. Az f) állagban lévő egy kötet telekkönyv 1788-ban, II. József uralkodása idején készült. A g) állagban egy-egy kötet 1763-ban, 1801-ben, 1827-ben, 1832-ben és 1846-ban készült házösszeírás található. A h) állagban lévő hat kötetben megtalálható, mikor, melyik házba hány katonát szállásoltak be, így áttételesen információkat közöl a lakosság vagyoni helyzetéről is. A j) állagban találhatók a város tanácsa előtt írásba foglaltatott végrendelkezések, a k) állagban a polgárok hagyatékáról a város által felvett jegyzőkönyvek, az l) állagban pedig a tanács előtt tett örökbevallások (perennalis fassio) jegyzőkönyve. Az m) állag a tanács mint törvényszék ötkötetnyi jegyzőkönyvét (1670–1679, 1845–1848), az n) állag pedig az ezekhez tartozó 1844–1848 közötti iratokat tartalmazza. Az o) állagban az elaggott vagy elszegényedett polgárok elhelyezésére fenntartott menház csekély mennyiségű irata található. Az u) állagot a Polgári Lövészegylet 1820–1840 közötti tagkönyve és 1837–1847 közötti számadási könyve alkotja.

Irodalom:

Hegedüs Zoltán: Válogatás Magyaróvár XIV–XVII. századi városi kiváltságleveleiből. In: Arrabona 39. évf. (2001) 415–434. p.
Mihály Ferenc: Magyaróvár kiváltságolt mezőváros harca kiváltságai megtartásáért a XVII–XVIII. században. In: Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Győr, 1979. 71–90. p.
Sáry István: Moson megye gazdasági fejlődése a reformkortól az 1867-es kiegyezésig – különös tekintettel Mosonra és Magyaróvárra. In: Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Győr, 1979. 117–140. p.
Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Szerk.: Gecsényi Lajos. Győr, 1979. (Helyismereti Füzetek)

GYMSM GYL V. 1502. Magyaróvári város közgyámjának iratai 1697–1848. 0,4 ifm.

A fond 3 kötet 1697–1817 közötti árvaszámadást és egy kötet 1740–1848 közötti számadási bizonylatot tartalmaz. Segédlete nincs, átnézéssel kutatható.

GYMSM GYL V. 1503. Magyaróvár Város Kamarási Hivatalának iratai 1674–1848. 11 ifm.
a) Adóslevelek 1762–1841. 0,1 ifm.
c) Háztartási főkönyvek 1682–1848. 3 ifm.
d) Kórházi számadások 1697–1848. 1 ifm.
e) Templomi számadások 1686–1848. 1,5 ifm.
k) A francia megszállás költségei 1809. 0,2 ifm.
l) Adósok nyilvántartása 1723–1840. 0,5 ifm.

A fond fenti állagaiban áttételes adatok találhatók az egyes személyekre vonatkozóan. A templomi számadások között találhatók a Rózsafüzér-társulat 1726–1782 közötti számadásai és különféle mise-alapítványok iratai is.

GYMSM GYL V. 1601. Magyaróvár Város Tanácsának iratai 1849–1871 (1874). 17 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1849–1871. 1,2 ifm.
b) Tanácsi iratok 1849–1871. 3 ifm.
d) Katonai iratok 1849–1869. 0,7 ifm.
e) Népszámlálási iratok 1850–1867. 0,5 ifm.
h) Tanácstörvényszéki jegyzőkönyvek 1849–1851. 0,1 ifm.
i) Tanácstörvényszéki iratok 1849–1851. 0,4 ifm.
j) Telekkönyvi és kataszteri iratok 1849–1860. 0,4 ifm.

A b) állagot alkotó iratokhoz segédletként az a) állagban lévő jegyzőkönyvek szolgálnak. A d) állag katonai iratai között több beszállásolási napló található, amelyekből következtethetünk az egyes ingatlanok nagyságára, ill. tulajdonosaik anyagi helyzetére. A h) állag három kötet tanácstörvényszéki jegyzőkönyvet tartalmaz, az i) állag pedig az ezekhez tartozó iratokat. A j) állag főként kataszteri birtokíveket és telekkönyvi kivonatokat foglal magában.

GYMSM GYL V. 1602. Magyaróvár város közgyámjának iratai 1848–1872 (1877). 0,5 ifm.

A fond 1864–1872 közötti árvahivatali iratokat és azok iktatóját, 1848–1852 közötti árvapénztári naplókat, 1849–1861 közötti árvaszámadásokat és 1860–1865 közötti gyámügyi naplót tartalmaz.

GYMSM GYL V. 1603. Magyaróvár Város Kamarási Hivatalának iratai 1849–1871 (1875). 3,6 ifm.
d) Kórházi számadások 1849–1871. 0,3 ifm.

A fond d) állagából remélhetőek egyes személyekkel kapcsolatos adatok.

GYMSM GYL V. 1604. Magyaróvár Város Adópénztárának iratai 1849–1871 (1874). 1,5 ifm.

A fondban megtalálható az adókötelesek jegyzéke az 1850–1854 közötti évekből, továbbá egyéni adóösszeírások, kivetési lajstromok, adóbeszedési naplók és egyebek. Kutatni átnézéssel lehet.

GYMSM GYL V. 1801. Magyaróvár Nagyközség Képviselőtestületének iratai 1872–1921. 4,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1872–1921. 4,2 ifm.
b) Iratok 1880–1919. 0,1 ifm.

A fondban gyakorlatilag csak jegyzőkönyvek találhatók, amelyek tartalmazzák az iratokhoz tartozó iktatókat és mutatókat is.

GYMSM GYL V. 1802. Magyaróvár nagyközség főjegyzőjének iratai 1872–1923. 6,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1920. 3,5 ifm.
d) Hadigondozási iratok 1914–1918. 0,2 ifm.

Az a) állag iratainak kutatásához az V. 1801. fond a) állagában található köteteket lehet használni.

GYMSM GYL V. 1803. Magyaróvár nagyközség közgyámjának iratai 1873–1921. 0,2 ifm.

A fond tartalmazza az árvák és gondnokoltak 1890–1920 közötti nyilvántartását, a törzslap formájú gyámügyi nyilvántartást, továbbá az 1873–1876 közötti gyámi iratokat és az 1878–1879. évi árvaszámadásokat.

GYMSM GYL V. 1804. Magyaróvár nagyközség pénztárnokának iratai (1729) 1872–1921. 7 ifm.
g) Sírhelyek nyilvántartása (1830) 1882–1921. 0,4 ifm.

A fond fenti állagában találhatók egyes személyekre és családokra vonatkozó adatok. Tartalmazza a kripták és váltott sírhelyek 1830–1914 közötti nyilvántartását és a sírhelyek nyilvántartását 1882-től 1921-ig. Kutatni a temetés időpontjának ismeretében, átnézéssel lehet.

GYMSM GYL V. 1805. Magyaróvár Nagyközség Adópénztárának iratai 1871–1921. 2 ifm.
a) Adókötelesek jegyzéke 1871–1877. 0,5 ifm.
b) Házadókivetések 1874–1917. 0,6 ifm.
c) Kereseti- és jövedelemadó-kivetés 1877–1918. 0,4 ifm.

Az a) állag évenkénti bontásban tartalmazza az adókötelesek jegyzékét. A b) állagban találhatók a házbérjövedelmek 1874–1877 közötti összeírásai mellett az 1872–1917 közötti évekre vonatkozó házbéradó-kivetések. A c) állagban helyezkednek el a kereseti adó 1877, 1896–1907, 1913–1919. évi és az általános jövedelmi adó 1872, 1875, 1893, 1908, 1913, 1915, 1917–1918. évi kivetései.

GYMSM GYL V. 1901. Magyaróvár Város Képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1921–1944. 0,65 ifm.

A jegyzőkönyvek évenként külön kötetben találhatók. Az 1939. évi jegyzőkönyv első fele még csak Magyaróváré, második fele viszont már a Mosonnal történt egyesülés után létrejött Mosonmagyaróváré.

Irodalom:

Hegedüs Zoltán: Az egyesítés előtörténete és lefolyása. In: Mosonmagyaróvár 60 éve (1939–1999): Emlékkönyv a város egyesítésének 60. évfordulója alkalmából. Szerk.: Szentkuti Károly. Mosonmagyaróvár, 1999. 6–11. p.

GYMSM GYL V. 1902. Magyaróvár Város Tanácsának jegyzőkönyvei 1921–1929. 0,25 ifm.

A fondot 9 kötet tanácsülési jegyzőkönyv alkotja.

GYMSM GYL V. 1903. Magyaróvár város polgármesterének iratai (1905) 1921–1944 (1947). 19 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1921–1944. 9 ifm.
b) Hadigondozási iratok 1921–1944. 0,3 ifm.
d) Népszámlálási iratok 1925–1940. 1 ifm.
i) Nyilvántartások (1905) 1922–1945 (1947). 0,7 ifm.

Lásd: BéML V. 173. Az a) állag iratai a fennmaradt iktatók és mutatók segítségével kutathatók. A b) állag tartalmazza az I. világháborús hadirokkantak és hadiözvegyek névjegyzékét, valamint nyilvántartási könyveket és az ellátások folyósításával kapcsolatos számlakönyveket. Az i) állagban vegyes tárgyú nyilvántartások találhatók, többek között a kerékpároké, a munkakönyveké, valamint a felnőtt- és gyermeksírhelyeké.

GYMSM GYL V. 1905. Magyaróvár Város Adópénztárának iratai 1921–1945. 3,2 ifm.
b) Házadó-kivetési lajstromok 1921–1944. 0,3 ifm.
d) Adófőkönyvek 1932–1944. 1,6 ifm.
l) R. kat. hitközségi adófőkönyvek 1936–1941. 0,1 ifm.

A fond állagaiban konkrét személyekre, ill. családokra érdemes kutatni.

GYMSM GYL V. 1906. Magyaróvár Város Gyámpénztárának iratai 1923–1944. 0,15 ifm.
a) Kiskorúak és gondnokoltak főkönyvei 1924–1943. 0,05 ifm.
b) Gyámpénztári naplók 1923–1935. 0,05 ifm.
c) Gyámpénztári adósok főkönyve 1941–1944. 0,05 ifm.

A fond leginkább egyes személyekre vonatkozóan adhat információkat.

GYMSM GYL V. 1907. Magyaróvár Város Tűzoltó-parancsnokságának iratai 1930–1945. 0,45 ifm.
a) Szolgálati naplók 1930–1945. 0,25 ifm.

A szolgálati naplók segítségével kutatható a tűzoltóság működési területén bekövetkezett tűzesetek története és a kárt szenvedettek személye.

Községek

Lásd: BKMÖL V. A községi fondok esetében mindenekelőtt tudomásul kell venni azt a tényt, hogy ezek az őket alkotó iratanyag évköre, mennyisége, minősége, egykorú segédletekkel való ellátottsága, hézagmentessége vagy éppen hézagossága tekintetében meglehetősen eltérőek. Ennek oka az, hogy az 1950-ig hatályos jogszabályok értelmében minden község maga kezelte és őrizte iratait, ilyenformán – jóllehet (a vármegyékkel és számos várossal ellentétben) de iure nem tartottak fenn levéltárat – irattáraik állományának egy része de facto levéltárinak minősülő anyagból állott. Ennek szakszerű rendezésére, őrzésére és kezelésére külön személyt alkalmazni nem tudtak, hanem ezeket a feladatokat is a jegyző, ill. a beosztott tisztviselők és a segédszemélyzet látták el, hozzáértésüktől, érdeklődésüktől, ügyszeretetüktől és a régi iratokra fordítható munkaidejüktől függően eltérő színvonalon. Az 1950-ben állami tulajdonba vett vármegyei, városi és más levéltárakból kialakított területi állami levéltárak illetékességi és gyűjtőköre csak ekkortól terjedt ki a községi iratokra, s azok begyűjtése többnyire az 1950-es évek közepén kezdődött meg. Alapvetően ez a magyarázata annak, hogy kevés fondban található 1848 előtti anyag – leginkább az egykori mezővárosok esetében fordul elő –, s általában az is csekély mennyiségű, főként kiváltságleveleket és néhány kötetet takar.

Az egyes fondok tipikusan három, külön-külön évkörrel rendelkező sorozatra vannak osztva. Az elsőbe a település (ill. körjegyzőség esetében az azt alkotó települések) képviselőtestületének (ill. – testületeinek) ülésjegyzőkönyvei kerültek (ezek általában hézagmentesek), a másodikba pedig a közigazgatási iratok. Utóbbiak évenként újrakezdődő sorszámos iktatásúak; kutatásuk vagy az egykorú iktató- és mutatókönyvek használatával lehetséges, vagy ilyenek hiányában (ami sajnos nem ritka eset) darabonkénti átnézéssel. Az egyes évekből fennmaradt iratok mennyisége erős, akár nagyságrendi eltéréseket is mutathat, sőt az adott évkörön belül számos olyan év is lehet, amelyből egyáltalán nem maradtak iratok. A harmadik sorozatot az adóügyi iratok – főként adófőkönyvek – alkotják, az esetleges negyedik sorozatot pedig az első háromba nem sorolható egyéb iratok.

GYMSM GYL V. 2004. Bezenye Nagyközség iratai 1864–1949. 2 ifm.

Önkormányzati 1897–1949; Közigazgatási 1864–1949; Egyéb 1935–1949.

GYMSM GYL V. 2007. Csanakhegyi Körjegyzőség iratai (1934 után lásd Ménfőcsanak nagyközség) 1886–1934. 4,3 ifm.

Körjegyzői iratok 1921–1929; Csanakfalu önkormányzati 1896–1934; Csanakhegy önkormányzati 1892–1934; Adóügyi 1886–1934.

GYMSM GYL V. 2015. Gyarmat Nagyközség iratai 1922–1949. 0,9 ifm.

Önkormányzati 1922–1933, 1941–1943; Közigazgatási 1927–1949.

GYMSM GYL V. 2019. Győrsövényházi Körjegyzőség iratai 1899–1949. 6,5 ifm.

Körjegyzői iratok 1918–1949; Győrsövényháza (önkormányzati) 1914–1949; Adóügyi 1899–1944; Egyéb 1924–1949.

GYMSM GYL V. 2026. Hegyeshalom Nagyközség iratai 1922–1949. 2,1 ifm.

Önkormányzati 1922–1947; Közigazgatási 1932–1949; Adóügyi 1936–1948; Egyéb 1941–1949.

Horvátjárfalu lásd Oroszvári Körjegyzőség.

GYMSM GYL V. 2032. Levél Nagyközség iratai (1869) 1912–1950. 3,8 ifm.

Önkormányzati 1912–1950; Közigazgatási 1929–1949; Adóügyi 1940–1942; Egyéb 1922–1944.

GYMSM GYL V. 2033. Lébény Nagyközség iratai 1827–1949 (1874). 5,3 ifm.

Feudális kori 1827–1848 (1874); Önkormányzati 1891–1949; Közigazgatási 1886–1949; Adóügyi 1934–1945; Egyéb 1914–1949.

GYMSM GYL V. 2034. Lucsony Község iratai 1710–1904. 1,1 ifm.

Feudális kori 1710–1848; Önkormányzati 1885–1904; Közigazgatási 1849–1904.

GYMSM GYL V. 2035. Magyarkimlei Körjegyzőség iratai 1932–1947. 1,3 ifm.

Körjegyzői iratok 1940–1946; Magyakimle önkormányzati 1932–1947.

GYMSM GYL V. 2036. Máriakálnoki Körjegyzőség iratai (1934–1939 kisközség, beosztva Mosonhoz, 1939–1950 kisközség, beosztva Halászihoz) 1895–1950. 0,6 ifm.

Máriakálnok önkormányzati 1898–1950; Adóügyi 1938–1943.

GYMSM GYL V. 2039. Ménfőcsanak Nagyközség iratai (1934-ig lásd Csanakhegyi Körjegyzőség) 1934–1948. 1 ifm.

Önkormányzati 1934–1939; Közigazgatási 1939–1948; Adóügyi 1936–1948.

GYMSM GYL V. 2041. Moson Nagyközség (1939. július 1-től egyesült Magyaróvár megyei várossal) iratai 1716–1939. 23 ifm.

Feudális kori 1716–1848; Önkormányzati 1873–1939; Közigazgatási 1849–1939; Adóügyi 1849–1939.

GYMSM GYL V. 2042. Mosonszentjános Nagyközség iratai 1811–1949. 5,5 ifm.

Feudális kori 1811; Önkormányzati 1927–1949; Közigazgatási 1924–1949; Adóügyi 1948–1949.

GYMSM GYL V. 2044. Mosonszentpéter Nagyközség iratai 1871–1949. 2,2 ifm.

Önkormányzati 1871–1949; Közig. 1902, 1920–1929, 1938–1949.

GYMSM GYL V. 2045. Mosonszolnok Nagyközség iratai 1873–1949. 3,1 ifm.

Önkormányzati 1873–1946; Közigazgatási 1879–1949; Adóügyi 1939–1947.

GYMSM GYL V. 2049. Oroszvári Körjegyzőség iratai 1932–1947. 0,6 ifm.

Körjegyzői iratok 1935, 1946–1947; Dunacsúny önkormányzati 1932–1947; Horvátjárfalu önkormányzati 1932–1947; Oroszvár önkormányzati 1932–1947; Adóügyi 1946–1947.

GYMSM GYL V. 2057. Rajka Nagyközség iratai 1687–1949. 8 ifm.

Feudális kori 1687–1848; Önkormányzati 1861–1889, 1932–1947; Közigazgatási 1886–1949; Adóügyi 1854–1945; Egyéb 1855–1949.

Irodalom:

Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején I. In: Levéltári Szemle. 1988. 3. 44–58. p.
Balázs Péter: A megyei városok iratanyaga a Horthy-korszak utolsó éveiben és a frontvonal áthaladása idején II. In: Levéltári Szemle. 1988. 4. 34–47. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

GYMSM GYL VI. 104. A Győri Kataszteri Felmérési Felügyelőség iratai 1856–1932. 6,5 ifm.

A fondot 120 kötet alkotja, amelyek településenkénti bontásban tartalmazzák a történeti Győr és Moson vármegyék területét – köztük Győr várost is – érintő kataszteri felmérés során felvett adatokat, ill. az azokban 1932-ig bekövetkezett változásokat. Fontos forrás, mivel az egyes családok, ill. személyek ingatlanvagyonára vonatkozóan számos adatot (a földek elhelyezkedése, nagysága, művelési ága, értéke, a birtokosok tulajdoni hányada stb.) tartalmaz.

GYMSM GYL VI. 501. A Győri Tankerületi Főigazgatóság iratai 1776–1849. 23 ifm.
a) Főigazgatósági iratok 1776–1849. 6,4 ifm.
b) Győri kerület iratai 1786–1849. 1,7 ifm.
c) Pécsi kerület iratai 1776–1849. 10,2 ifm.
d) Kalocsai kerület iratai 1801–1849. 3,9 ifm.
e) Könyvvizsgálati iratok 1776–1850. 0,8 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 504. és BFL VI. 502. A tankerületi főigazgatóságok 1776-ban az alsó fokú és a középfokú oktatás állami irányító és felügyeleti hatóságaiként jöttek létre. A győri tankerület hatásköre kezdetben kiterjedt az egész Dunántúlra, valamint a Bácskára, egészen Újvidékig. A tankerületen belül vármegyénként tanfelügyelőségek működtek az alsó fokú népiskolák felügyeletére, míg a középiskolákat a tankerület központjából irányították. Az a) állag többek között tartalmazza a latin iskolákkal kapcsolatos jegyzőkönyvek 1787–1848 és a nemzeti iskolákkal kapcsolatosak 1785–1848 közötti sorozatát, továbbá a tankerület felügyelete alá tartozó gimnáziumok (kivéve a protestáns egyházak által fenntartottak!) 1808–1848 közötti értesítőit. Ez

utóbbiak tanulmányi félévenként és évfolyamonként tartalmazzák az egyes gimnáziumokat látogató diákok névsorát – származási helyüket és társadalmi állásukat is megjelölve – és az egyes tantárgyakból elért eredményeiket, ily módon kitűnő forrásbázist biztosítva a személykutatáshoz.

A b) állagban időrendbe szedett iratanyag található, míg a c) és a d) állag a pécsi gimnáziumra, ill. a pécsi és a kalocsai körzetekhez tartozó elemi iskolákra vonatkozó iratokat tartalmaz.

GYMSM GYL VI. 502. A Győri Tanfelügyelőség iratai 1903–1945. 3,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. A fond 1921–1941 közötti iratanyaga csak töredék, a folyamatos iratanyag csak 1942-től kezdődik. A korabeli segédleteknek körülbelül kétharmad része áll rendelkezésre, az anyag ezek felhasználásával vagy egyenkénti átnézéssel kutatható. A fondképző hatáskörébe főként a vármegyében működő elemi iskolák tartoztak.

GYMSM GYL VI. 504. A Győri Tankerületi Főigazgatóság iratai 1862–1878. 5,9 ifm.

A fond kizárólag iktatott iratokat tartalmaz, segédlet nélkül. Kutatása egyenkénti átnézéssel lehetséges.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VIII.

GYMSM GYL VII. 1. A Győri Kir. Törvényszék iratai (1764) 1871–1945. 48 ifm.
b) Peres iratok 1920–1944. 12,2 ifm.
c) Cégbírósági iratok 1871–1944. 32 ifm.
e) Úrbéri elkülönözési és tagosítási periratok (1764) 1871–1930. 2 ifm.

A b) állagot alkotó, évenként lajstromozott iratokhoz nincs segédlet. A c) állagban a törvényszék illetékességi területén – Győr, Moson és Komárom vármegyék – működő cégek iratai találhatóak, cégenként külön kezelve. A keresést lajstrom teszi lehetővé. Az e) állag településenkénti bontásban tartalmazza a jobbágyság megszüntetését követően a volt jobbágyok birtokába kerülő, ill. a volt földesúr tulajdonában maradó területek kijelölése és elkülönítése érdekében folytatott perek iratait, köztük számos, a felek által bizonyítékként becsatolt feudális kori dokumentumot is. Kitűnő forrás az egyes falvak gazdasági és társadalmi összetételének, de akár egyes családok viszonyainak vizsgálatához is.

GYMSM GYL VII. 2. A Győri Kir. Járásbíróság iratai 1872–1945. 95,2 ifm.
a) Peres és perenkívüli iratok 1936–1945. 2,2 ifm.
b) Végrendeletek 1872–1922. 2,1 ifm.
c) Telekkönyvi iratok (1910) 1934–1945. 90,9 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. Az a) állaghoz nincsenek segédletek, a b) állag esetében viszont fennmaradt az eredeti segédletek nagyobb része (iktatók 1896–1922, mutatók 1885, 1890–1896, 1899–1922). A c) állagot alkotó, településenként külön irattári tételekbe rendezett telekkönyvi iratok egykorú segédleteik alapján kutathatók.

GYMSM GYL VII. 3. A Győrszentmártoni Kir. Járásbíróság iratai 1861–1912. 0,8 ifm.

A fondban csak végrendeletek találhatók, időrendi sorba téve, segédlet nélkül.

GYMSM GYL VII. 4. A Magyaróvári Kir. Járásbíróság iratai 1872–1945. 152,6 ifm.
a) Peres iratok 1872–1945. 60,3 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1872–1945. 92,3 ifm.

Az a) állagban a csekély mennyiségű, 1872–1928 közötti töredékes iratanyag után megtalálható a járásbíróság szinte valamennyi ezt követően keletkezett peres irata. Az anyag láthatóan soha nem esett át selejtezésen, az esetlegesen hiányzó akták az irattári tárolás évtizedei alatt kallódhattak csak el. Ennek köszönhetően azok a kis jelentőségű (például lopás, becsületsértés, garázdaság miatt folyt) perek is fennmaradtak, amelyeket a mindenkori előírások szerint már ki kellett volna selejtezni. Segédletek sajnos nem állnak rendelkezésre, kutatni az eredeti sorrendjükben tartott akták átnézésével lehet. A b) állagot alkotó telekkönyvi iratok az 1930-as évek elejétől vannak meg nagyjából sértetlenül és hézagmentesen, településenként külön irattári tételekbe rendezve. Csak néhány kötet segédlet maradt fenn hozzájuk, kutatni így a telekkönyvi betétek, továbbá a település és az év ismeretében darabszintű átnézéssel lehet.

GYMSM GYL VII. 5. A Győri Kir. Törvényszéki Fogház iratai 1919–1945. 11 ifm.

A fond nagy részben úgynevezett börtön-törzskönyvekből áll, amelyek az elítéltekre vonatkozó lényeges információkat tartalmazzák (személyi adatok, elkövetett bűncselekmény, a büntetés kitöltésének időszaka). A kutatást névmutatók segítik.

GYMSM GYL VII. 7. A Győri Kir. Ítélőtábla iratai 1915–1950. 6 ifm.
b) Peres iratok 1919–1944. 3,7 ifm.

Lásd: BFL VII. A fondképző szerv illetékességi területe a Dunántúl északi és nyugati vármegyéire – Győr, Moson, Sopron,Vas, Veszprém, Zala – terjedt ki. Az iratanyaghoz segédlet nincs, kutatni az évenként újrakezdődően lajstromozott akták egyenkénti átnézésével lehet.

GYMSM GYL VII. 8. A Téti Kir. Járásbíróság iratait 1937–1944. 0,5 ifm.

A fond csekély mennyiségű peres iratot tartalmaz, segédlete nincs.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

GYMSM GYL VIII. 1. A Győri Királyi Akadémia (Jogakadémia) iratai 1776–1893. 2,1 ifm.

A fond az akadémia tanári karának üléseiről vezetett jegyzőkönyvek (1792–1850) és a kisebb mennyiségű szálas iratanyag mellett tartalmazza a hallgatók névsorát és tanulmányi előmenetelét megörökítő jegyzőkönyveket (sajnos hézagosan), továbbá néhány államvizsga-jegyzőkönyvet. Kutatni a név és az évkör ismeretében átnézéssel lehet. Fontos információ: hallgatói névsorok találhatóak még a felügyeleti szerveként működő Győri Tankerületi Főigazgatóság fondjában (VI. 501.) is!

GYMSM GYL VIII. 55. A Győri R. K. Tanítóképző Intézet iratai 1778–1949. 3,8 ifm.
a) Tanítóképző intézet igazgatósága iratai 1778–1949. 3,4 ifm.

A fond a győri római katolikus püspökség által alapított és fenntartott tanítóképző intézet iratait tartalmazza. Az a) állagban az iktatott iratok mellett a jegyzőkönyvek és az anyakönyvek, továbbá az osztályanyakönyvek és a képesítő vizsgát tett hallgatókról vezetett képesítő anyakönyvek

nyertek elhelyezést. Kutatni a keresett személy neve és a körülbelüli időpont ismeretében a megfelelő évkörbe tartozó iratok vagy kötetek átnézésével lehet.

GYMSM GYL VIII. 56. A Magyaróvári Kegyesrendi (Piarista) Gimnázium iratai 1739–1950. 5,4 ifm.

A fond személykutatás szempontjából legfontosabb sorozatát a gimnáziumot látogató tanulók 1740–1828 és 1860–1948 közötti anyakönyvei alkotják (az 1829–1848 közöttiek másolata pedig megtalálható a VI. 501. fond a) állagában). Az iskola működésére, a tanári kar tevékenységére, az iskolát támogató alapítványokra vonatkozó iratokon kívül 1915-ig hézagosan, azt követően pedig folyamatosan rendelkezésre állnak az érettségi vizsgákról – az érettségi 1850-es években történt magyarországi bevezetése óta vezetett – jegyzőkönyvek is.

Irodalom:

Mihály Ferenc: A magyaróvári gimnázium első évtizedeinek történetéhez. In: Tanulmányok Győr és vidéke történetéből. Győr, 1978. 37–48. p.

GYMSM GYL VIII. 58. A Győri Állami Tanítóképző Intézet iratai 1875–1950 (1952). 1,8 ifm.

A fondképzőt tanítónőképzőként alapította az állam, de 1946 és 1947 folyamán óvónőket is képeztek itt. Az anyag legnagyobb részét a képesítő vizsgákról vezetett anyakönyvek, az osztályanyakönyvek és az érettségi anyakönyvek (1946–1950) teszik ki. Kutatni a keresett személy neve és a körülbelüli időpont ismeretében a megfelelő évkörbe tartozó kötetek átnézésével lehet.

GYMSM GYL VIII. 59. A Győri Orsolya-rendi Tanítónőképző Intézet és Líceum iratai 1926–1949. 2,2 ifm.

A fond a legnagyobb részét alkotó osztályanyakönyvek mellett 1931–1948 közötti képesítő anyakönyveket és 1946–1949 közötti érettségi anyakönyveket tartalmaz. Kutatni a keresett személy neve és a körülbelüli időpont ismeretében a megfelelő évkörbe tartozó kötetek átnézésével lehet.

GYMSM GYL VIII. 60. A Győri M. Kir. Fa- és Fémipari Szakiskola iratai 1892–1918. 0,8 ifm.

A fondot döntő részben iskolai anyakönyvek, előmeneteli naplók és az intézmény által szervezett különböző tanfolyamok anyakönyvei alkotják. Kutatni a név és az évkör ismeretében átnézéssel lehet.

Az elemi és a polgári iskolák szintén csak 1950-től kerültek a levéltárak illetékességi és gyűjtőkörébe, a megőrzésre érdemes iratanyag felderítése és begyűjtése így csak ezt követően kezdődhetett meg. Az egyes intézményekből – néhány kivételével – szálas iratanyagot nem, egyedül az anyakönyveket vette át a levéltár, amelyek tartalmazzák a tanulók személyi adatait, tanulmányi eredményeit, továbbá a szülők nevét, foglalkozását és lakcímét. Az iskolák egy részénél ezek az anyakönyvek hézagmentes sorozatot alkotnak, mások esetében viszont töredékesek. Kutatni a keresett személy adatainak ismeretében lehet.

GYMSM GYL VIII. 113. A Győrsövényházi R. K. Elemi Népiskola iratai 1912–1919. 0,2 ifm.

GYMSM GYL VIII. 115. A Hegyeshalmi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1893–1946. 0,7 ifm.

GYMSM GYL VIII. 119. A Magyarkimlei R. K. Elemi Népiskola iratai 1882–1888. 0,02 ifm.

GYMSM GYL VIII. 120. A Magyaróvári Állami Elemi Fiúiskola iratai 1894–1948. 3,1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 121. A Magyaróvári Állami Elemi Leányiskola iratai 1898–1913. 0,1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 124. A Mosoni Állami Elemi Népiskola iratai 1870–1948. 1,2 ifm.

GYMSM GYL VIII. 130. A Rajkai R. K. Elemi Népiskola iratai 1881–1898. 0,05 ifm.

GYMSM GYL VIII. 138. A Rajkai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1901–1917. 0,6 ifm.

GYMSM GYL VIII. 140. A Mosonszolnoki Állami Elemi Népiskola iratai 1856–1893. 0,05 ifm.

GYMSM GYL VIII. 141. A Lébényi R. K. Elemi Népiskola iratai 1878–1934. 0,4 ifm.

GYMSM GYL VIII. 143. A Lébényi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1910–1923. 0,1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 144. A Lébényi Állami Elemi Népiskola iratai 1910–1930. 0,05 ifm.

GYMSM GYL VIII. 152. A Mosoni Állami Elemi Fiúskola iratai 1897–1948. 0,5 ifm.

GYMSM GYL VIII. 179. A Császárréti Uradalmi Népiskola iratai 1907–1949. 0,15 ifm.

GYMSM GYL VIII. 181. A Mosonszentjánosi Elemi Népiskola iratai 1912–1924, 1948. 0,2 ifm.

GYMSM GYL VIII. 182. A Hegyeshalmi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1922–1946. 0,7 ifm.

GYMSM GYL VIII. 183 A Hegyeshalmi Állami Elemi Népiskola iratai 1924–1950. 0,2 ifm.

GYMSM GYL VIII. 188. Az Izabella-majori Uradalmi Népiskola iratai 1917–1928. 0,05 ifm.

GYMSM GYL VIII. 189. A Magyaróvári Községi Népiskola iratai 1875–1893. 0,1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 190. A Magyaróvár-kültelki Állami Elemi Népiskola iratai 1914–1917. 0,05 ifm.

Irodalom:

Sáry István: Győr megye népiskolai viszonyai a közigazgatás tükrében. In: Arrabona 7. évf. (1965). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1965. 499–516. p.
Sáry István: Győr város iskolaügye Vargyas Endre tanfelügyelő működése idején (1872–1888). In: Tanulmányok Győr és vidéke történetéből. Győr, 1978. 97–112. p.
Sáry István: Győr város közigazgatási hatóságának szerepe a népiskolai viszonyok rendezésében (1867–1873). In: Arrabona 6. évf. (1964). Szerk.: Uzsoki András. Győr, 1964. 183–204. p.

GYMSM GYL VIII. 301. A Magyaróvári Állami Polgári Leányiskola iratai 1897–1948. 1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 302. A Győri Orsolya-rendi Polgári Leányiskola iratai 1923–1945. 0,5 ifm.

GYMSM GYL VIII. 303. A Győri M. Kir. I. Sz. Polgári Fiúiskola iratai 1903–1948. 3,5 ifm.

GYMSM GYL VIII. 304. A Győri M. Kir. Polgári Leányiskola iratai 1882–1947. 1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 305. A Téti Polgári Iskola iratai 1927–1932. 0,15 ifm.

GYMSM GYL VIII. 306. A Győr-Nádorvárosi R. K. Polgári Leányiskola iratai 1926–1949. 0,2 ifm.

GYMSM GYL VIII. 307. A Győri M. Kir. (II. Sz.) Polgári Fiúiskola iratai 1921–1948. 0,7 ifm.

GYMSM GYL VIII. 308. A Hegyeshalmi Társulati Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1938–1946. 0,4 ifm.

GYMSM GYL VIII. 605. A Mosoni Önálló Gazdaképző Iskola iratai 1933–1944. 0,02 ifm.

GYMSM GYL VIII. 607. A Mosonmagyaróvári Női Kereskedelmi Szaktanfolyam iratai 1936–1941. 0,1 ifm.

GYMSM GYL VIII. 608. A Magyaróvári Iparostanonc-iskola iratai 1896–1934. 0,05 ifm.

GYMSM GYL VIII. 802. A Magyaróvári Moson Vármegyei Karolina Közkórház iratai 1865–1949. 10,3 ifm.

A fond anyagának zömét – egyben legértékesebb részét – az ápolási törzskönyvek 1865–1948 közötti, néhány évtől eltekintve hézagmentes sorozata alkotja. A törzskönyvek a kórházban kezelt betegek fontosabb adatait tartalmazzák. Az 1903–1940 közöttiek a rendelkezésre álló egykorú névmutatók alapján kutathatók, a többi pedig átnézéssel.

IX. TESTÜLETEK

Lásd: BFL IX. 211.

GYMSM GYL IX. 201. A Győri Kereskedelmi és Iparkamara iratai 1891–1948. 8,3 ifm.
b) Iratok 1937–1948. 5,8 ifm.
c) Nyilvántartások 1891–1949. 1,1 ifm.
d) Mestervizsgakönyvek 1937–1948. 1,3 ifm.

A fondképző illetékességi köre Győr, Komárom, Esztergom és Veszprém vármegyékre, valamint Győr városra terjedt ki. (Moson vármegye a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara illetékességéhez tartozott).

A b) állag az ügyviteli iratok mellett területi bontásban tartalmazza az 1945–1948 közötti iparbeszüntetések, -megvonások és -szüneteltetések nyilvántartását is. A c) állagban nagyrészt szakvizsgák nyilvántartó könyvei és cégnyilvántartó könyvek találhatók, míg a d) állag a mestervizsgákról vezetett nyilvántartó könyveket és azok mutatóit tartalmazza.

GYMSM GYL IX. 203. A Hegyeshalmi Ipartestület iratai 1927–1937. 0,6 ifm.

A fondképző 1925–1937 között működött Hegyeshalom, Oroszvár és Bezenye településekre kiterjedő hatáskörrel, majd beolvadt a Magyaróvár és Vidéke Ipartestületbe. A fond német nyelvű jegyzőkönyveket, továbbá 1927–1937 közötti iktatott iratokat, tanonclajstromokat és munkakönyv-nyilvántartókat tartalmaz. Kutatni átnézéssel lehet.

GYMSM GYL IX. 204. A Magyaróvári Ipartestület iratai 1907–1949. 3,5 ifm.

A fondképző illetékessége kiterjedt a Magyaróvári és a Rajkai járásokra (1925–1937 között kivéve a Hegyeshalmi Ipartestülethez tartozó három települést). A fond 1911–1944 közötti iktatott iratokat, valamint 1907–1949 közötti tanonclajstromokat és mutatóikat, az iparossegédek1926-tól kezdődő nyilvántartását, továbbá iparlajstromokat tartalmaz.

GYMSM GYL IX. 206. A Sokoróaljai Járási Ipartestület iratai 1922–1947. 3,5 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1937–1946. 0,3 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1922–1949. 2,5 ifm.
c) Nyilvántartások 1922–1946. 0,7 ifm.

A c) állagban helyezkednek el a személykutatásra alkalmas tanonclajstromok és a segéd-, ill. munkakönyv-nyilvántartások, valamint az iparlajstromok.

GYMSM GYL IX. 207. A Tószigetcsilizközi Járási Ipartestület iratai 1872–1950. 5,8 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1937–1948. 0,4 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1937–1949. 4,2 ifm.
c) Nyilvántartások 1872–1950. 1,2 ifm.

A c) állagban helyezkednek el a személykutatásra alkalmas tanonclajstromok és a segéd-, ill. munkakönyv-nyilvántartások, valamint az iparlajstromok.

GYMSM GYL IX. 209. A Mosoni Ipartestület iratai 1921–1950. 0,15 ifm.

A fondképző illetékességi területét a Mosoni járás képezte. A személykutatás szempontjából használható anyagokat a tanonclajstromok (1905–1913, 1927–1946) és a munkakönyv-nyilvántartások jelentik. Kutatni átnézéssel lehet.

Irodalom:

Andorka Zsolt – Néma Sándor: A magyar és a Győr-Moson-Sopron Megyei Kereskedelmi és Iparkamarák története. Győr, 1996.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI.

GYMSM GYL XI. 1. A KÜHNE Mezőgazdasági Gépgyár Rt. (Moson) iratai 1863–1948. 41 ifm.

A fondban személyzeti iratanyag található a gyárban dolgozó munkásokról és tisztviselőkről.

A községi hitelszövetkezetek fondjai leginkább könyv alakú dokumentumokat – éves mérlegek, főkönyvek, tartozás-nyilvántartások – tartalmaznak. Segítségükkel árnyaltabb képet lehet alkotni az egyes települések gazdasági életéről, a hiteleket felvevők helyzetéről.

GYMSM GYL XI. 205. A Bezenyei Hitelszövetkezet iratai 1905–1949. 0,1 ifm.

GYMSM GYL XI. 208. A Csanakfalui Hitelszövetkezet iratai 1911–1929. 0,04 ifm.

GYMSM GYL XI. 210. A Gyarmati Hitelszövetkezet iratai 1936–1949. 0,05 ifm.

GYMSM GYL XI. 217. A Hegyeshalmi Hitelszövetkezet iratai 1922–1949. 0,1 ifm.

GYMSM GYL XI. 219. A Miklósfalusi Hitelszövetkezet iratai 1905–1921. 0,05 ifm.

GYMSM GYL XI. 220. A Magyaróvár és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1935–1950. 0,2 ifm.

GYMSM GYL XI. 223. A Mosonszolnoki Hitelszövetkezet iratai 1940–1949. 0,05 ifm.

GYMSM GYL XI. 227. A Rajkai Hitelszövetkezet iratai 1933–1949. 0,05 ifm.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

GYMSM GYL XII. 3. A Kegyes Tanítórend (piaristák) magyaróvári rendházának iratai (1721) 1736–1950. 4,1 ifm.

A piarista szerzetesrend magyaróvári megtelepedése és gimnáziumának 1739-es létrehozása óta szoros kapcsolatban állt mind a város, mind Moson vármegye lakosságával. A fond fontosabb iratsorozatai a következők: rendtartományi gyűlések jegyzőkönyvei (1790–1937), rendtagok névjegyzéke (1798–1945), házi gyűlések jegyzőkönyvei (1864–1949), házfőnöki iratok (1721–1947), a rendbe belépettek névjegyzékei (1743–1913), az elhunyt rendtagok nyilvántartása (1739–1884), alapítványi misék iratai (1740–1927), misenaplók (1775–1911).

XIII. CSALÁDOK

A családi fondokról mindenekelőtt le kell szögezni, hogy nehezen lehet köztük két egyformát találni. Tartalmuk rendkívül változatos: eredeti vagy másolatban lévő oklevelek, birtokperek iratcsomói, családtagok levelezése, gyászjelentések vagy esküvői meghívók gyűjteménye, a birtokokon folytatott gazdálkodással vagy a család pénzügyeivel kapcsolatos iratok, épületek tervrajzai, esetleg naplók, emlékkönyvek, képes levelezőlapok, de ezeken kívül is még bármi előfordulhat. Az egyes fondokon belül általában tartalmuk szerint elkülönítve és időrendbe szedve helyezkednek el az iratsorozatok. Nyelvük a magyar mellett latin, német és francia lehet. Az alább felsorolt családok közül a Bezerédyek Győr, míg a többiek Moson vármegyéhez köthetők.

GYMSM GYL XIII. 2. A Bezerédy család ménfői levéltárának iratai 1527–1923. 1,2 ifm.

GYMSM GYL XIII. 10. A Modrovich család iratai 1635–1945. 1,5 ifm.

GYMSM GYL XIII. 17. A Panos család iratai 1843–1956 0,4 ifm.

GYMSM GYL XIII. 20. A Sándor család iratai 1554–1836. 0,3 ifm.

GYMSM GYL XIII. 21. A Diessl család iratai 1592–1790. 0,4 ifm.

GYMSM GYL XIII. 22. A báró Majthényi család iratai 1827–1939. 0,3 ifm.

GYMSM GYL XIII. 23. A Rakovszky család iratai 1638–1935. 0,7 ifm.

XIV. SZEMÉLYEK

Ebből a fondfőcsoportból leginkább azokat a személyeket – tipikusan ügyvédeket és közjegyzőket – érdemes kiemelni, akik után jelentősebb mennyiségű és hosszabb időszakra kiterjedő iratanyag maradt fenn. Ennek révén fel lehet térképezni ügyfélkörüket, s adatokat lehet szerezni az adott település, ill. környék számos olyan lakosáról, aki igénybe vette az általuk nyújtott jogi

szolgáltatásokat. Az egyes fondokat alkotó iratok időrendben helyezkednek el; a legtöbb esetben nincs segédletük, kutatásuk átnézéssel történik.

GYMSM GYL XIV. 2. Barcza Géza téti ügyvéd iratai 1840–1922. 7,2 ifm.

GYMSM GYL XIV. 7. Lackner Ádám brucki polgármester iratai 1697–1732. 0,05 ifm.

GYMSM GYL XIV. 22. Farkas Márton győri ügyvéd iratai 1720–1783. 0,4 ifm.

GYMSM GYL XIV. 23. Beke Farkas győri ügyvéd iratai 1818–1838. 1,8 ifm.

GYMSM GYL XIV. 26. Krikler József közjegyző iratai 1859–1862. 0,15 ifm.

GYMSM GYL XIV. 27. Tandler Ferenc közjegyző iratai 1859–1861. 0,12 ifm.

GYMSM GYL XIV. 28. Cselley János közjegyző iratai 1876–1907. 2,2 ifm.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

A gyűjtemények fondfőcsoportjában vannak elhelyezve a levéltár állományába tartozó térképek. Az úrbériek túlnyomó része az 1850 után folytatott úrbéri perek anyagából lett kiemelve, kisebb részük más forrásból származik. Közös ismertetőjegyük, hogy általában a 19. század középső harmadában készültek, abból a célból, hogy segítségükkel el lehessen különíteni a volt földesurak tulajdonában maradó területeket a volt jobbágyok birtokába kerülőktől. Kéziratosak, akvarellfestékkel színezettek, méretarányuk körülbelül M 1:7500. A kataszteri térképek a polgári telekkönyv magyarországi bevezetése óta készültek (először 1853–1856, majd 1910–1913 és 1958–1960 között került sor országos kataszteri felmérési és térképkészítési, ill. -helyesbítési munkálatokra) nyomdai úton, fekete-fehér színben, M 1:2880 méretarányban. Ezeken kívül vannak még katonai felmérési, ill. vízrendezési térképek is. A térképekről darabszintű elektronikus segédlet áll rendelkezésre.

GYMSM GYL XV. 1. Győr vármegyei úrbéri és kataszteri térképek 1760–1960. 2,5 ifm.

GYMSM GYL XV. 2. Moson vármegyei földmérési, úrbéri és kataszteri térképek gyűjteménye 1760–1960. 2,5 ifm.

Irodalom:

Kéziratos térképek a Győri Állami Levéltárban / Kiss Mária; Lengyel Alfréd + Moson megye levéltárának térképei / Turányi Kornél; Kulcsár Imre. – Győr, 1965. (Levéltári jegyzékek 1. : Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban 4.)

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Az alábbi fondok általános jellemzője, hogy iratanyagukhoz kevés segédlet áll rendelkezésre. A nemzeti bizottságok iratai időrendben helyezkednek el, a községi nemzeti bizottságok esetében településenként is megbontva. Az igazoló bizottságok iratanyaga döntően konkrét személyekkel kapcsolatos és a lehetőséghez mérten a nevek alapján rendezett. A községenként külön-külön működő földigénylő bizottságok iratanyaga szintén települések szerint csoportosítva helyezkedik el, de itt számítani kell arra, hogy messze nem minden község vonatkozásában maradtak fenn ezek az iratok.

Irodalom:

Lengyel Alfréd: A Győr-Moson megyei nemzeti bizottságok iratanyaga. In: Levéltári Szemle 18. évf. (1968) 1. sz., 76–93. p.
Lengyel Alfréd: A nemzeti bizottságok szerepe az élet megindulásában Győr-Moson megyében. In: Levéltári Közlemények 33. évf. (1962) 2. sz. 255–273. p.

GYMSM GYL XVII. 2. Mosonmagyaróvár Város Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1948. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4.

GYMSM GYL XVII. 3. A községi nemzeti bizottságok iratainak gyűjteménye 1945–1948. 0,32 ifm.

GYMSM GYL XVII. 408. A Mosonmagyaróvári III. Sz. (Járási) Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,6 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401. és BKMÖL XVII. 401.

GYMSM GYL XVII. 410. A Sokoróaljai Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,7 ifm.

GYMSM GYL XVII. 411. A Tószigetcsilizközi Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,3 ifm.

GYMSM GYL XVII. 412. A Mosonmagyaróvári I., II., IV., Sz. (városi) igazoló bizottságok iratai 1945–1946. 0,7 ifm.

GYMSM GYL XVII. 501. A községi földigénylő bizottságok iratainak gyűjteménye 1945–1947. 0,7 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 505.

XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

GYMSM GYL XXI. 1. Győr-Moson megye főispánjának iratai 1945–1950. 3,5 ifm.
a) Bizalmas iratok 1945–1947. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1945–1950. 2,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Az a) állaghoz nincsen segédlet, a b) állaghoz viszont rendelkezésre állnak az egykorú 1945–1950 közti iktatók és az 1946–1950 közötti mutatók.

GYMSM GYL XXI. 2. Győr-Moson Megye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1949. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A fond a törvényhatósági bizottság üléseiről vezetett jegyzőkönyveket tartalmazza. Kutatni a jegyzőkönyvekben található mutatók segítségével vagy átnézéssel lehet.

GYMSM GYL XXI. 3. Győr-Moson Megye Központi Választmányának iratai 1945–1950. 0,2 ifm.

Lásd: BéML IV. 405. és SL IV. B. 404. A fond a törvényhatósági bizottság kebeléből alakított kisebb létszámú operatív szerv iratanyagát tartalmazza. Kutatni a fennmaradt segédletek felhasználásával, ill. egyenkénti átnézéssel lehet.

GYMSM GYL XXI. 4. Győr-Moson megye alispánjának iratai 1945–1950. 51,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1950. 47,2 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 4. A fondban lévő iratok évenként újrakezdődő sorszámos iktatásúak és tárgyi alapon kialakított kútfőkbe osztottak. Kutatni az egykorú mutatókönyvek és sorkönyvek felhasználásával érdemes. Figyelni kell arra, hogy az 1945. január elsején megkezdett iktatást március közepén – amikor a front átvonult a vármegyén – abbahagyták, majd április elsejével az 1-es számmal új iktatást kezdtek!

GYMSM GYL XXI. 5. Győr-Moson Megye Árvaszékének iratai 1945–1950. 10,9 ifm.
b) Általános iratok 1945–1950. 10,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A fond iratait a meglévő korabeli segédletek alapján érdemes kutatni. 1949-ből és 1950-ből csak iktatók maradtak fenn, a többi évből a mutatók is rendelkezésre állnak.

GYMSM GYL XXI. 8. Győr-Moson megye szociális felügyelőjének iratai 1945–1950. 3,1 ifm.

A fond a sorszámos iktatású ügyviteli iratok és segédleteik mellett külön gyűjteményként tartalmazza az UNRRA-segélyekre vonatkozó iratanyagot is.

GYMSM GYL XXI. 9. Győr-Moson Megye Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1949. 2,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. A fond sorszámos iktatású és kútfőkbe osztott iratanyaga a korabeli segédletek alapján kutatható. 1949-ből csak iktató áll rendelkezésre, a mutató hiányzik.

GYMSM GYL XXI. 10. A Magyaróvári járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 11 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1950. 9,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A sorszámos iktatású iratanyag kutatására az egykorú iktatók és mutatók használata javasolt.

GYMSM GYL XXI. 12. A Sokoróaljai járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 7,2 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 6,5 ifm.

Az iratanyag kutatása vagy egyenkénti átnézéssel, vagy a részben fennmaradt iktatók és mutatók segítségével lehetséges. Hiányoznak az 1945-ös és az 1947–1950 közötti mutatók valamint az 1945. évi iktató.

GYMSM GYL XXI. 13. A Tószigetcsilizközi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 7,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1950. 6,9 ifm.

Az iratanyag kutatása vagy egyenkénti átnézéssel, vagy a részben fennmaradt iktatók és mutatók segítségével lehetséges. Hiányoznak az 1945. évi és az 1948–1949. évi iktatók és mutatók.

GYMSM GYL XXI. 15. A Tószigetcsilizközi járás szociális titkárának iratai 1946–1949. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 425. Az időrendbe szedett iratokhoz segédlet nem áll rendelkezésre, egyenkénti átnézéssel kutathatók.

GYMSM GYL XXI. 18. A Sokoróaljai járás szociális titkárának iratai 1946–1947. 0,5 ifm.

Az időrendbe szedett iratokhoz segédlet nem áll rendelkezésre, egyenkénti átnézéssel kutathatók.

GYMSM GYL XXI. 21. A Mosonmagyaróvári járás szociális titkárának iratai 1947–1950. 0,35 ifm.

A fond az 1947-re és 1948-ra vonatkozó iktató mellett 1948–1950 közötti iratanyagot tartalmaz. A kutatás részben az iktató felhasználásával, részben egyenkénti átnézéssel lehetséges.

Irodalom:

Lengyel Alfréd: A felszabadult Győr megye és város igazgatásának első évei. In: Levéltári Szemle 18. évf. (1968). 3. sz. 584–602. p.
Lengyel Alfréd: A felszabadult Győr megye és város igazgatásának új alapokra fektetése 1948–1954. In: Levéltári Szemle 20. évf. (1970) 1. sz. 111–132. p.
Lengyel Alfréd – Sáry István – Tirnitz József, szerk.: Az élet megindulása a felszabadulás után Győr-Sopron megyében. Győr, 1970.
Lengyel Alfréd: Az élet megindulása a felszabadulás után című kiadvány anyagfeltárási munkájának győri tapasztalatai. In: Levéltári Szemle 16. évf. (1966) 3. sz. 615–626. p.

XXII. MEGYEI VÁROSOK ÉS KÖZSÉGEK

GYMSM GYL XXII. 1. Mosonmagyaróvár Város Képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1945–1950. 0,15 ifm.

A fondot hét kötet jegyzőkönyv alkotja. Kutatásuk a bennük lévő mutatók alapján, ill. átnézéssel lehetséges.

GYMSM GYL XXII. 2. Mosonmagyaróvár Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1945–1950. 4,8 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1945–1949. 4 ifm.
b) Lakosok névjegyzékei 1946. 0,3 ifm.

Az a) állagba tartozó, évenként újrakezdődő sorszámos iktatású iratok kutatásához rendelkezésre állnak az egykorú iktató- és mutatókönyvek. A b) állagot alkotó névjegyzékek (amelyek elrendezése jórészt a város utcabeosztását követi) csak egyenkénti átnézéssel kutathatók.

GYMSM GYL XXII. 4. Mosonmagyaróvár Város Adópénztárának iratai 1945–1950. 1,15 ifm.

a) Földadókivetési lajstromok 1946–1950. 0,2 ifm.
b) Házadókivetési lajstromok 1945–1947. 0,1 ifm.
d) Adófőkönyvek 1945–1949. 0,6 ifm.

Az a) állagban a birtokosok személyében beállott változásokat nyilvántartó füzetek találhatók. A b) állag 1945-ös és 1949-es házadó-kivetési lajstromokat tartalmaz. A c) állagot alkotó adófőkönyvek 1945-től 1949-ig folyamatosak, s bennük az egyes adózók névvel, lakcímmel és évente újrakezdődő számozással találhatók meg. A lakosság vagyoni helyzetére vonatkozóan becses forrás. Mindhárom állag kutatása egyenkénti átnézéssel történik.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

GYMSM GYL XXIV. 2. A Népgondozó Hivatal Nyugat-Magyarországi Kirendeltségének iratai (Győr) 1945–1949. 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 2. A szerv feladatai közé tartozott a német nemzetiségű lakosság Magyarországról történő áttelepítésének lebonyolítása. A fondban lévő sorszámos iktatású ügyviteli iratok mellett külön sorozatot alkotnak a Mosonmagyaróvári Kerületi Vezetőség 1945–1946. évi iratai. Kutatásukat egyenkénti átnézéssel célszerű végezni.

Irodalom:

Lengyel Alfréd: A Népgondozó Hivatal Észak-Nyugat Magyarországi Kirendeltségének iratai a Győri Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó 10. évf. (1960) 1. sz. 57–61. p.

GYMSM GYL XXIV. 3. Az Államrendőrség Győr-Moson Megyei Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,7 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 13. A fond a szerv fennmaradt sorszámos iktatású ügyviteli iratait és azok segédleteit tartalmazza.

GYMSM GYL XXIV. 4. Az Államrendőrség Győri Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,15 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 5. A fond a szerv csekély számban fennmaradt sorszámos iktatású ügyviteli iratait és azok segédleteit tartalmazza.

GYMSM GYL XXIV. 5. Az Államrendőrség Magyaróvári Járási Kapitányságának iratai 1946. 0,9 ifm.

A fond a szerv csekély számban fennmaradt, elsősorban kihágási ügyekkel foglalkozó iratát és az 1946. évi iktatót tartalmazza.

GYMSM GYL XXIV. 7. Az Államrendőrség Sokoróaljai Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,3 ifm.

A fond a szerv csekély számban fennmaradt sorszámos iktatású ügyviteli iratát és azok segédleteit tartalmazza.

GYMSM GYL XXIV. 9. Az Államrendőrség Mosonmagyaróvári Városi Kapitányságának iratai 1946. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 3. A fond anyaga a szerv 1946-ból származó iratainak csak csekély és hiányos töredéke. Személyi ügyeket, kihágási feljelentéseket és a felsőbb szervek körleveleit tartalmazza.

GYMSM GYL XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága Területi Szervének iratai 1945–1948. 2,7 ifm.

b) Győr-Moson megyei megbízott iratai 1945–1948. 0,7 ifm.

d) Mosonmagyaróvári megbízott iratai 1945–1946. 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. A szerv hatáskörébe a háborús események során gazdátlanná vált javakról a tulajdonosok előkerüléséig vagy a tulajdonviszony egyéb módon történő rendezéséig való gondoskodás tartozott. Az iratok sorszámos iktatásúak, kutatásuk pedig a fennmaradt egykorú segédletek felhasználásával történik.

GYMSM GYL XXIV. 102. A Győri Pénzügyigazgatóság iratai 1945–1950. 4,8 ifm.

1947-ből és 1948-ból csak irattöredékek vannak, míg a többi évből nagyjából azonos arányban maradtak fenn iratok. Kutatásuk a megmaradt korabeli iktatók és mutatók segítségével, ill. egyenkénti átnézéssel lehetséges.

GYMSM GYL XXIV. 201. Győr-Moson Megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai 1945–1991. 79,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. A magyarországi németek sorsának kutatása szempontjából a fond 1945–1950 közötti iratanyagának felhasználása megkerülhetetlen. Az évenként újrakezdődő sorszámos iktatású iratanyagot a szerv hatáskörébe tartozó települések neveinek betűrendje szerint kialakított irattári tételekbe osztották, kutatásukhoz pedig hiánytalanul rendelkezésre állnak az egykorú segédletek. Az iratok között megtalálhatók a Németországba áttelepítendő magyarországi németek ingóságairól és ingatlanairól felvett, rendkívül részletes leltárak, továbbá a már áttelepített németek helyére hozott magyar telepeseknek kiosztott ingatlanok és ingóságok szintén részletes leltárai is.

GYMSM GYL XXIV. 211. A Győri Körzeti Földhivatal (és jogelődei) telekkönyvi betétei 1905–1975. 80 ifm.

Ebben a fondban vannak elhelyezve a volt Győr vármegye területén fekvő települések telekkönyvi betétei, amelyek a 20. század elejétől – egyes esetekben az 1870-es évekig lemenő előzményekre is hivatkozva – közhitelű ingatlan-nyilvántartásként tartalmazzák az egyes ingatlanok azonosító adatait, a tulajdonosok neveit, a tulajdonosváltozások időpontját és jogcímét, ill. az ingatlanokon fennálló terheket. Kutatásukhoz a néhány kivétellel hiánytalanul fennmaradt betűrendes névmutatók és helyrajziszám-mutatók használhatók.

GYMSM GYL XXIV. 212. A Csornai Körzeti Földhivatal (és jogelődei) iratai 1905–1991. 223 ifm.

A fondban elhelyezett iratanyag legfontosabb részét a volt csornai járás területén elhelyezkedő települések telekkönyvi betétei alkotják. Tartalma hasonló a XXIV. 211. jelzetű fondéhoz. Kutatásukhoz a néhány kivételtől eltekintve hiánytalanul fennmaradt betűrendes névmutatók és helyrajziszám-mutatók használhatók.

GYMSM GYL XXIV. 214. A Mosonmagyaróvári Körzeti Földhivatal (és jogelődei) iratai 1905–1993. 174,3 ifm.

A telekkönyvi iratok egy része mellett ebben a fondban vannak elhelyezve a volt Moson vármegye területén fekvő települések – az 1920-ban Ausztriához és az 1947-ben Csehszlovákiához kerültek kivételével – telekkönyvi betétei. Tartalma hasonló a XXIV. 211. és 212. jelzetű fondokéhoz. Kutatásukhoz a körülbelül kétharmados arányban fennmaradt betűrendes névmutatók és helyrajziszám-mutatók használhatók, ezek hiányában viszont a betétek egyenkénti átnézésére van szükség.

GYMSM GYL XXIV. 501. A Győr-Moson Megyei Tanfelügyelőség iratai 1945–1950. 7,8 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. A szerv hatáskörébe tartoztak a vármegyében működő elemi iskolák. Az évenként iktatott iratok és segédleteik mellett külön sorozatot alkotnak az iskolák ingatlanvagyonának kimutatásáról szóló összesítések.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

GYMSM GYL XXV. 1. A Győri Törvényszék iratai 1945–1950. 42,7 ifm.
b) Peres iratok 1945–1950. 24 ifm.
c) Rehabilitációs iratok 1946–1947. 0,3 ifm.
d) Tiltott határátlépési ügyek iratai 1945–1949. 10,9 ifm.
e) Cégbírósági iratok 1945–1950. 7,5 ifm.

Lásd: BFL VII. A fond b) állagában lévő iratokhoz lajstrom áll rendelkezésre, a c) állag anyagához viszont nincsen segédlet. A d) állagban szintén segédlet nélküli, eredeti rendjükben tárolt akták találhatók: az 1946. és 1947. éviek túlnyomó része fennmaradt, a többi évből csak töredékek. Az e) állagban elhelyezett cégbírósági iratanyag kutatásához több egykorú segédlet – lajstrom és mutató – áll rendelkezésre.

GYMSM GYL XXV. 2. A Győri Népbíróság iratai 1945–1950. 14,5 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. Az eredeti irattári rendjükben elhelyezett akták kutatásához az egyes perekben szereplő vádlottak nevét feltüntető lajstrom áll rendelkezésre.

GYMSM GYL XXV. 3. A Győri Államügyészség iratai 1945–1950. 2,7 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. A fondban az 1949. és 1950. évi iktatott iratok mellett külön gyűjteményként találhatók az 1945–1948 közötti különleges igazolások iratai 0,2 ifm. terjedelemben. Segédletük nincsen.

GYMSM GYL XXV. 4. A Győri Népügyészség iratai 1945–1950. 2,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23. A Népbíróság mellé rendelt vádhatóságként tevékenykedő Népügyészség fondja csekély mennyiségű 1945-ös irat mellett egyenletes eloszlásban tartalmazza az 1946–1949 közötti időszak nagyobb arányban fennmaradt iratait. Segédlete nincsen.

GYMSM GYL XXV. 6. A Győri Járásbíróság iratai 1945–1968. 88,55 ifm.
a) Peres iratok 1945–1956. 4,7 ifm.
a) Telekkönyvi iratok 1945–1968. 83,85 ifm.

Az a) állag összetételét az iratanyagban még annak levéltárba kerülése előtt elvégzett selejtezés határozza meg, amelynek eredményeképpen a fennmaradt akták körülbelül háromnegyed része tiltott határátlépés miatt indult büntetőper, a maradék között pedig a legnagyobb arányban a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények – árdrágítás, árurejtegetés, engedély nélküli árusítás „feketézés” – miatti perek fordulnak elő. Segédlete nincs, az iratanyag a vádlott nevének és a per időpontjának ismeretében kutatható. A b) állag a Járásbíróság mint telekkönyvi hatóság tevékenysége során keletkezett iratokat tartalmazza, az irattári tárolás során elszenvedett veszteségektől eltekintve hiánytalanul, és rendelkezésre állnak az egykorú segédletek is. Tanulmányozásukkal rekonstruálható egyes személyek, családok vagy közületek ingatlantulajdona, ill. annak változása.

GYMSM GYL XXV. 7. A Téti Járásbíróság iratai 1945–1953. 2,5 ifm.

A szerv anyaga erősen selejtezett állapotban maradt fenn (évenként átlag 0,2 ifm. terjedelemben), segédlete nincs.

GYMSM GYL XXV. 8. A Győri Főállamügyészség iratai 1945–1950. 0,4 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. Az Ítélőtábla (később Felsőbíróság) mellett működő Főállamügyészség fondja csekély mennyiségű, a selejtezés során levéltári átadás céljára kiválogatott iratokat tartalmaz, amelyek egyik fele a Volksbunddal és az igazolásokkal kapcsolatos. Segédlete nincs.

GYMSM GYL XXV. 9. A Győri Ítélőtábla (Felsőbíróság) iratai 1945–1950. 1,5 ifm.
b) Peres iratok 1945–1950. 1 ifm.

Az állag évenként egyenletes eloszlásban tartalmazza a szerv 1945–1950 között keletkezett irataiból fennmaradt csekély mennyiségű aktát. Segédlete nincs, kutatni az időpont és a peres felek nevének ismeretében lehet.

GYMSM GYL XXV. 13. A Mosonmagyaróvári Járásbíróság iratai 1945–1973. 150 ifm.
a) Peres iratok 1945–1970. 25 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1945–1968. 125 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. Az a) állagot alkotó büntetőperes és polgári peres akták egyedülálló módon selejtezés nélkül kerültek levéltárba, közülük legfeljebb azok hiányoznak, amelyek az irattári tárolás során elkallódtak. Segédlet csak 1960-tól áll rendelkezésre, a korábbi évek iratai a vádlott, ill. az al- és felperes nevének, valamint a körülbelüli időpontnak az ismeretében egyenkénti átnézéssel kutathatók. A b) állag a Járásbíróság mint telekkönyvi hatóság tevékenysége során keletkezett iratokat tartalmazza, az irattári tárolás során elszenvedett veszteségektől eltekintve hiánytalanul, és néhány kivételével rendelkezésre állnak az egykorú segédletek is. Tanulmányozásukkal rekonstruálható egyes személyek, családok vagy közületek ingatlantulajdona, ill. annak változása.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTAL IRATOK

GYMSM GYL XXXIII. 1. Győr és Moson vármegyék, valamint Győr-Sopron megye Győri, Mosonmagyaróvári járásai, Győr és Mosonmagyaróvár városok állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1895–1980. 79,55 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. Magyarországon 1895. október elsejével vette kezdetét a születések, halálozások és házasságkötések polgári anyakönyvezése. Ettől az időponttól kezdve a levéltárak a felekezeti anyakönyvek másodpéldányai helyett az állami anyakönyvek másodpéldányainak gyűjtésére tértek át. Az anyakönyvek anyakönyvi kerületek szerinti bontásban vannak csoportosítva. Az I. világháborút követő békeszerződés által Ausztriának juttatott volt Moson vármegyei települések hézagosan bár, de jórészt begyűjtött 1895–1920 közötti anyakönyvei Mosonmagyaróvárott, a többi pedig Győrött van elhelyezve. Az anyakönyvi kerületek területi elhelyezkedésének megállapításához nyomtatott segédlet áll rendelkezésre. A kutatás során be kell tartani a személyes adatok védelméről rendelkező jogszabályok előírásait, amelyek alapján az általános szabály az, hogy a 30 évnél fiatalabb halálozási, a 60 évnél fiatalabb házassági és a 90 évnél fiatalabb születési anyakönyvek nem adhatók ki a kutatóknak.

GYMSM GYL XXXIII. 2. Országgyűlési választási iratok gyűjteménye 1848–1949. 8,7 ifm.

A fond az 1848 tavaszán lebonyolított első népképviseleti országgyűlési választástól kezdve tartalmazza a későbbi országgyűlési választások iratait, tipikusan a szavazókörök jegyzőkönyveit, ill. a szavazatok különböző szintű összesítéseit. Rendezése az egyes választások időrendjét követi, azon belül pedig a vármegye közigazgatási beosztását.

A szociáldemokrata párttal 1948 júniusában történt egyesüléséig ezen a néven létezett Magyar Kommunista Párt által a volt Győr és Moson vármegyék területén kialakított pártszervezetek csekély mennyiségben fennmaradt iratanyagát tartalmazzák a következő fondok. Az iratok rendezése az időrendet követi, segédlet nem áll rendelkezésre. Az anyagot az önálló intézményként működő Pártarchívum gyűjtötte és rendezte, a megyei levéltárba a volt Magyar Szocialista Munkáspárt iratanyagának állami tulajdonba vételéről rendelkező 1991-es törvény alapján került.

GYMSM GYL XXXIII. 7. A MKP Győri Területi Bizottsága iratai 1945. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL XXXV. 1. és 20.

GYMSM GYL XXXIII. 8. A MKP Győr Megyei Titkársága (Bizottsága) iratai 1946–1948. 0,1 ifm.

GYMSM GYL XXXIII. 14. A MKP Mosonmagyaróvári Járási Bizottsága iratai 1945–1948. 0,1 ifm.

GYMSM GYL XXXIII. 15. A MKP Mosonmagyaróvári Városi Bizottsága iratai 1945–1948. 0,05 ifm.

GYMSM GYL XXXIII. 16. A MKP Sokoróaljai Járási Bizottsága iratai 1946. 0,01 ifm.

GYMSM GYL XXXIII. 20. A MKP Tószigetcsilizközi Járási Bizottságának iratai 1945–1948. 0,04 ifm.

7. rész

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE SOPRONI LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **GYMSM SL**)

Cím: 9400 Sopron, Fő tér 1.
Levélcím: 9401 Sopron, Pf.: 82.
Telefon: (+36) 99/312-198
Fax: (+36) 99/312-198
E-mail: archiv@sopron.hu, sopronlt@bparchiv.hu
Honlap: www.leveltar.sopron.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd–csütörtök: 8.00–15.30; péntek: 8.00–13.30

Raktárak

Cím: 9400 Sopron, Fő tér 5.
Telefon: (+36) 99/312-198
Fax: (+36) 99/312-198

Cím: 9400 Sopron, Csatkai Endre u. 9.
Telefon: (+36) 99/317-089
Fax: (+36) 99/317-089

GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYE SOPRONI LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A mai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 1950-ben, a két törvényhatósági levéltár, Sopron Thj. Város és Sopron Vármegye Levéltárainak összevonásával jött létre. Kezdeti elnevezése Soproni Közlevéltár, majd 1952-től Soproni Állami Levéltár volt. 1968-ban az állami szervezetből önkormányzati, tanácsi fenntartású intézménnyé válva a Győr-Sopron Megyei 2. Számú Levéltár néven működött. 1983. január 6-tól az újonnan létrehozott megyei Levéltári Igazgatóság taglevéltára lett Győr-Sopron Megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára néven. 1993. január 1-jétől Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (=Soproni Levéltár) néven, a megyei közgyűlés fenntartása alatt álló, önálló költségvetésű intézmény, amelynek gyűjtő- és illetékességi köre kiterjed az egykori Soproni, Kapuvári és Csornai járás – beleértve az e területen fekvő kisvárosokat is, így pl. Kapuvár, Csorna, Fertőd –, valamint Sopron Megyei Jogú Város területére. Ugyanakkor Győr-Moson-Sopron megye, ill. a megyei köziratok gyűjtőhelye Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára.

A Soproni Levéltár Sopron város és a történeti Sopron vármegye történeti iratait őrzi, abból kiszolgál, azokat feldolgozza. A történeti Sopron vármegyét a 20. században két jelentős területváltozás érintette. Az I. világháborút lezáró békeszerződések következtében, 1921-ben, a vármegye három járása, a Kismartoni, a Nagymartoni és a Felsőpulyai járás teljes egészében, valamint a Soproni járás részben, összesen 102 településsel Ausztriához került. E térségből szerveződött meg a mai Közép-Burgenland, ill. egyes Fertő menti települések Észak-Burgenlandhoz tartoznak. Az immáron négy járásból (Soproni, Kapuvári, Csornai, Csepregi járás) álló vármegyét 1950-ben, a tanácsi rendszer kiépítésével, Győr-Moson vármegyével, Győr-Sopron megye néven összevonták. Ekkor a két törvényhatósági (Sopron város és vármegye) levéltárát is összevonták, s az elkövetkező esztendőkben az intézmény és munkatársai nagymértékű iratbegyűjtést hajtottak végre. A tanácsi rendszer bevezetésével, a vármegye összevonással a közigazgatási egység megszüntetésével az egykori Csepregi járás 16 települését Vas megyéhez csatolták, a fennmaradó települések a Soproni járásba kerültek. Az elcsatolt járások iratanyaga döntően 1913-ig a Soproni Levéltárban található, de a Felsőpulyai járás iratanyagának egy jelentős része a Kismartoni Tartományi Levéltárba (Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt) került megőrzésre, miképpen ott találhatók az elcsatolt községek iratanyagai is. Az 1950. évi közigazgatási átszervezést megelőzően mind a Csepregi járásra vonatkozó közigazgatási egységek – szolgabírói, főjegyzői iratok –, mind pedig a községi iratanyagok a Soproni Levéltárban találhatók. 1950-ben Sopron várost – 1277-től szabad királyi várost – büntetésből járási jogú várossá minősítették vissza, megyei jogú várossá a rendszerváltással lett. A Soproni Levéltár jelenlegi gyűjtő- és illetékességi köre Sopron város és az 1950 utáni Soproni, Kapuvári, Csornai járás területe. Ez alól csupán egy speciális településcsoport jelent kivételt. Az 1950-ban a Csornai járáshoz csatolt azon 13 történeti Győr vármegyei község, amelyek 1950 utáni, korábban itt őrzött iratanyaga, 1995-ben Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltárába került. (Közülük a németség történetét vizsgálva Sövényháza emelkedett ki.) Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 2008. december 31-én 5754,94 ifm. iratanyagot őrzött.

SOPRON VÁROS LEVÉLTÁRA

Sopron város háborúkat, tűzvészeket szerencsésen átvészelt, oszmán megszállástól nem érintett archívumának közép- és kora újkori iratsorozatai egyedülállóak a mai Magyarországon. Az 1162. évtől kezdődő, közel 5000 db-os középkori oklevélanyagának döntő többségét 1921–1943 között Házi Jenő főlevéltáros (1896–1968) 13 kötetes okmánytárban publikálta, a közép- és kora újkori városi könyvek kiadása 1993-tól indult meg (Mollay Károly, Házi Jenő, Goda Károly, Németh János munkái.) Így mára döntően nyomtatásban is elérhető a 14. századtól német nyelvű, és szinte teljességgel fennmaradt késő középkori városi regisztratúra. A városi levéltár létrejöttét Házi Jenő főlevéltáros a városháza kialakításának időpontjához, 1422-höz kötötte. Korábban valószínűsíthetően az okleveleket a városban működő hiteleshelyi levéltárban (johannita konvent), ill. a későbbiekben a Szent Mihály-templom valamelyik tornyában, vagy sekrestyéjében őrizték. Az iratanyagok rendezéséről a 15. századból származik az első információ: a városi jegyző külön lajstromozta az ügyvitel és a jogbiztosítás szempontjából fontos, és az aktualitásukat vesztett okleveleket. E levéltárrendezésről csak felettébb töredékes információk állnak rendelkezésre. 1497-ben a városháza – és vele a levéltár is – a mai városháza helyén álló, a 19. század végéig e funkcióját megőrző, új épületbe költözött. A 17. századi soproni országgyűléseket (1622, 1625, 1634–1635) követően, a század derekán, újabb levéltár-rendezési munkák folyhattak. Erre utal az a regesztakötet, amelyben 1625-ig bezárólag a városnak adott kiváltságleveleket az uralkodók szerint 18 csomóba osztották és azokat sorszámmal ellátva kivonatolták, valamint ugyanezt megtették a város Fertő vidékén fekvő, nyolc úrbéres falvára vonatkozó oklevelekkel, iratokkal is. Valószínű, hogy a 17. századi rendezési munkálatoknak az 1676. évi, majdnem a teljes belvárost elhamvasztó tűzvész vetett véget. Ekkor a levéltárat az adóhivatal épületébe menekítették át; az iratanyag, aktuális része nagymértékben elpusztult, ugyanakkor a korábbi iratok jelentős részét sikerült megmenteni, ám azok összekeveredtek. A városi levéltár ügye közel egy évszázaddal később – jelentős részben a pozsonyi Magyar Kamara vizsgálatai nyomán – intéződött el. Bár az adóhivatalból már 1760-ban újra a városházára költöztették a levéltárat, ám annak rendezetlen állapotára az 1763. évi kamarai vizsgálat derített fényt, ami nyomán a fő- és aljegyző, ill. egy tanácsos irányításával megkezdődött az iratok lajstromozása. Az érdemi munka valójában 1768-ban kezdődött. Tematikai egységekbe rendezték és lajstromozták az iratanyagot. Rendezési munkájukat folyamatosan az irattári anyagra is kiterjesztették. Az újabb, 1782. évi kamarai ellenőrzés a közigazgatás részleges átszervezését, s az ügykezelés reformját követően újra elrendelte a levéltár rendezését, e munka befejezését. 1783-tól kezdődően átlajstromozták, kivonatolták, kútfőkbe (fasciculi) osztották a tárgyi rendbe elkülönített iratokat. Az ekkor készült darab- és ügyirat szintű lajstromokon alapul a kora újkori ún. „szálas” városi iratanyag kutatása. Később ugyancsak tárgyi alapon kútfőkbe rendezték (fasciculi) az 1786–1902 közötti városi iratokat, s azokhoz ügyiratszintű, tárgyszavas lajstromkönyveket készítettek, az egykorú jegyzőkönyvi bejegyzésekhez pedig konkordancia-jegyzékek készültek. Ez az iratanyag az ún. Acta Politica et Oeconomia (Fasc. I–XXX.). A 20. század első felében a városi iratanyag proveniencia alapú rendezését végezték el, kialakult a középkori ún. Diplomatikai Levéltár, a családi, személyi magánhagyatékok begyűjtése.

SOPRON VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

Sopron Vármegye Levéltárának sorsa a városénál jóval hányatottabb volt. A vármegyének viszonylag későn rögzült a székhelye: 1651-től a törvényhatóság déli része, az evangélikus rendek központja, Nemeskér került e funkcióba. Bár a vármegye 1652-ben határozatban mondta ki a fenti településen vármegyeház vásárlását, az ügy házbérlet megoldásokkal valószínűsíthetően hosszan elhúzódott, ahogy erre az 1669., 1715. évi megyeház építésről hozott határozatok is utalnak. A nemeskéri vármegyeház megépítésére 1716–1717 során kerülhetett sor. A vármegyei levéltár rendbetételére az első intézkedések már 1732-ben megtörténtek, de az érdemi munkák 1738-tól

indultak el (helyiség kialakítása), 1741-től pedig a lajstromozásnak lett nagyobb jelentősége. Ekkor, az 1736. évet bezáróan, az iratanyagot két nagy csoportra bontották: a 16 tárgykörre bontott politikai (azaz közigazgatási) és a személyek, települések alfabetikus rendjében, 117 fasciculusba sorolt jogi iratokra. Később betűsoros mutatókat készítettek az 1579–1775 közötti vármegyei jegyzőkönyvekhez, kialakították a megyei pertár alapjait, rendezési munkáival megteremtették az 1848 előtti megyei iratanyag későbbi fondtagolódását. II. József 1786. április 8-i rendeletével Sopron szabad királyi várost tette meg Sopron vármegye székhelyévé. Az iratanyag Nemeskérről Sopronba szállítása 1795-re fejeződött be. A 19. század elején Sopronban további levéltár költöztetésekre került sor. Az új vármegyeháza 1832-ben épült meg (ma: Sopron, Fő tér 5., részben levéltári épület). A 19. század elején folytatódott a nagyszabású rendezés, lajstromozás. Az 1804–1848 közötti iratanyagot rendezték, segédletelték.

Sopron város és a térség szempontjából nagy jelentőségű 1921. évi soproni népszavazás okozta bizonytalanság, a város és közvetlen környéke Ausztriához csatolása miatti félelem okán a vármegyei iratanyagot szakszerűtlen költöztetéssel, az iratanyag rendjét teljesen megbontva, Eszterházára (ma: Fertőd része) menekítették, ahol hosszabb ideig vasúti kocsikban állt. A sérült, teljességgel felbomlott rendű iratanyagot 1923–1938 között a proveniencia elvei alapján szakszerűen rendezték, s az 1526 előtti középkori okleveleket kiadták. A két világháború között a vármegye jelentős anyagi áldozattal reprezentatív kultúrintézménnyé fejlesztette a levéltárat. A vármegyei levéltár a II. világháború utolsó szakaszában is súlyos sérüléseket szenvedett; így pl. a középkori oklevelek jelentős része, a Csornai, Csepregi, Kapuvári és Soproni járás bírósági iratanyaga, Sopron Vármegye Törvényszékének 1870–1944 közötti, valamint a Soproni Kereskedelmi- és Iparkamara 1850–1944 közötti iratanyagának a döntő része elpusztult. Az 1944. decemberi bombázások során, a bíróság épületében pusztult el a Sopron Vármegye Úrbéri Törvényszékének teljes iratanyaga is. Az 1947. évi szakszerűtlen iratselejtezés következtében Sopron vármegye alispáni hivatalának iratanyaga nagyon jelentősen megcsonkult; az 1930 előtti iratanyag kb. 90%-át kiselejtezték. A fentiek miatt ugyancsak töredékesen maradtak fenn a főispáni iratok is.

Irodalom:

Dominkovits Péter – Németh Ildikó – Polgár Tamás: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 1848–1949-es iratanyaga. Tematikus repertórium. Szerk.: Németh Ildikó. Sopron, 1998.

Dominkovits Péter: Két törvényhatósági levéltáros a XX. század első feléből. Házi Jenő és Sümeghy Dezső. In: Magyar levéltáros életpályák a XIX–XX. században. Szerk.: Sipos András. Budapest, 2004. 121–148. p.

Föglein Antal: Sopron vármegye levéltára az 1921. évi kényszerköltöztetés után. In: Levéltári Közlemények. 5. (1927) 2. sz. 274–282. p.

Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára fond- és állagjegyzéke. Szerk.: Turbuly Éva – Németh Ildikó. Kézirat. Sopron, [2002].

Házi Jenő: Sopron szabad királyi város levéltára. In: Levéltári Közlemények, 1. (1923) 2. sz. 227–247. p.

Horváth Zoltán: A Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk.: Balázs Péter. Budapest, 1983. 136–142. p.

Sümeghy Dezső: Tíz év egy rombadőlt levéltár történetéből. In: Levéltári Közlemények. 11. (1933) 1. sz. 141–150. p.

Sümeghy Dezső: Sopron vármegye levéltárának történetéből. In: Levéltári Híradó 1. (1956) 1. sz. 59–112. p.

Tirnitz József: Das Komitat Ödenburg und sein Archiv. In: Burgenländisches Heimatblätter 52. (1984) 101–123. p.

Turbuly Éva: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk.: Blazovich László – Müller Veronika. Budapest – Szeged, 1996. 56–58. p.

Turbuly Éva: Takáts Endre a Soproni Levéltárban. In: Levéltári Szemle 57. (2007) 2. sz. 57–67. p.

Turbuly Éva: Tirnitz József 80 éves. In: Soproni Szemle 60. (2006) 1. sz. 91–98. p.

Turbuly Éva: Városszeretet és patriotizmus. Horváth Zoltán 75 éves. In: Soproni Szemle. 60. (2006) 2. sz. 198–208. p.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Forráskiadvány sorozat:

Mollay Károly: Első telekkönyv / Erstes Grundbuch 1480–1553. Sopron, 1993. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe A., Band 1.) S. 235.

Mollay Károly: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz / Moritz Pál kalmár üzleti könyve 1520–1529. Sopron, 1994. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe B., Band 1.) S. 99.

Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609–1633.) Sopron, 1994. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe B., Band 2.) S. 139.

Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein / Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616. Sopron – Eisenstadt, 1995. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C., Band 1. // Burgenländische Forschungen, Sonderband 17.) S. 175.
Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása / Descriptio Comitatus Semproniensis I. Szerk.: Kincses Katalin Mária. Sopron, 2001. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C., Band 2.) S. 350.
Házi Jenő – Németh János: Gerichtsbuch / Bírósági könyv 1423–1531. Sopron, 2005. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe A., Band 2.) S. 434.
Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása II. / Descriptio Comitatus Semproniensis II. Szerk.: Kincses Katalin Mária. Sopron, 2006. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C., Band 3.) S. 280.
Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása III. / Descriptio Comitatus Semproniensis III. Szerk.: Kincses Katalin Mária. Sopron, 2006. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C., Band 4.) S. 339.
Mollay Károly – Goda Károly: Gedenkbuch / Feljegyzési könyv 1492–1543. Sopron, 2006. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe A., Band 3.) S. 291.
Tóth Gergely: Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid életrajza / Vitae Christophori Lackhner I. U. D. Hominis, brevis consignatio. Sopron, 2008. (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg, Reihe C., Band 5.) S. 219.
Disszertáció sorozat:
Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. (Dissertationes Sopronienses 1.)
Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között. (Dissertationes Sopronienses 2.)

Segédletek:
Dominkovits Péter – Németh Ildikó – Polgár Tamás: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára 1848–1849-es iratanyaga. Tematikus repertórium. Szerk.: Németh Ildikó. Sopron, 1999.
Németh Ildikó: Sopron város és vármegye tanintézeteinek iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában 1707–1945 (1950). Repertórium. Sopron, 2007.

Sorozaton kívüli forráskiadványok, konferencia- és tanulmánykötetek:
Házi Jenő Emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk.: Dominkovits Péter – Turbuly Éva. Sopron, 1993.
Tóth Péter: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1579–1589. Szerk.: Turbuly Éva – Dominkovits Péter. Sopron, 1993.
Dominkovits Péter: XVI. századi magyar nyelvű iratok Sopron vármegye levéltárából. Sopron, 1996.
Tirnitz József – Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996.
Szakács Anita: Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái II. 1555–1569. Sopron, 1997.
Tóth Péter: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében I. Magyar és latin nyelvű vallomások (1767)/ Antworten auf die Neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbarialregulierung im Komitat Sopron/Ödenburg. I. Ungarische Bekentnisse. Sopron – Eisenstadt, 1998.
Tirnitz József: Antworten auf die Neun Fragepunkte der Maria Theresianischen Urbarialregulierung im Komitat Sopron/Ödenburg II. Deutsche Bekenntnisse (1767)./ A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron vármegyében. II. Német nyelvű vallomások (1767). Sopron – Eisenstadt, 1999.
Hermann Róbert: A csornai ütközet története és okmánytára 1849. június 13. Sopron, 1999.
Horváth József – Dominkovits Péter: 17. századi Sopron vármegyei végrendeletek. Szerk.: Dominkovits Péter. Sopron, 2001.
„Tisztemben csak a város érdeke és az igazság fog vezetni” A 120 éve született Thurner Mihály polgármester (1878–1952) emlékére. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, 1998.
A város térben és időben. Sopron kapcsolatrendszerének változásai. Konferencia Sopron szabad királyi város 725 évéről Sopron, 2002. szeptember 25. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, 2002.
Turbuly Éva: Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608. Szerk.: Turbuly Éva. Sopron, 2002.
Dominkovits Péter: Egy gazdag városvezető, Lackner Kristóf polgármester javai (Végrendeletek, hagyatéki- és vagyonleltárak, osztályok 1591–1532)/ Besitztümer eines reichen Stadtleiters, des Bürgermeisters Christoph Lackner (Testamente, Verlassenschafts- und Nachlassinventare, Vermögensteilungen 1591–1632). Sopron, 2007.
D. Szakács Anita: Medizingeschichtliche Testamente des 16–18. Jahrhunderts. Gesellschaftsgeschichtliche Quellen des Sanitätswesens der Stadt Ödenburg aus der Frühen Neuzeit./ 16–18. századi orvostörténeti vonatkozású végrendeletek. A kora újkori Sopron város egészségügyének társadalomtörténeti forrásai. Ödenburg/Sopron, 2008.
Dávid Ferenc – Goda Károly – Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008.

IV. (ÉS XXI.) MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

SOPRON VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

SL IV. A. 1. Sopron vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1578–1786, 1790–1848. 134,33 ifm.

a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocolla congregationum) 1578–1786, 1790–1848.
b) Közgyűlési iratok (Acta congregationum) 1579–1786, 1790–1848.
d) Vármegyei szabályrendeletek (Statuta) 1580–1848.
c–d) Királyi és helytartótanácsi szabályrendeletek (Normalia) 1749–1829.
e) Vármegyei árszabások (Limitationes) 1601–1818.
f) Országgyűlési iratok (Diaetalia) 1708–1848.
g) Egyházügyi iratok (Ecclesiastica) 1659–1827.
h) Nemességi iratok (Nobilitaria) 14. sz.–1848.
aa) Eredeti és másolt címeres nemes levelek 1579–1790.
bb) Nemesek lajstromai 1719–1845.
cc) Nemességvizsgálatok 14–17. sz.
dd) Nemesség kihirdetések jegyzékei 1579–1848.
i) Árvaügyi iratok (Acta Orphanalia familiarum) 16. sz.–1848.
k) Úrbéri iratok (Urbarialia) 1765–1848.
aa) Úrbéri ügyekben kiadott felsőbb rendeletek 1765–1793.
bb) Úrbáriumok és úrbéri táblázatok, Responsa ad 9 puncta 1767.
cc) Úrbéri felülvizsgálatok iratai1767–1786.
dd) Úrbéri jegyzőkönyvek1804–1848.
ee) Úriszéktől fellebbezett úrbéri perek (Acta urbarialia sedium dominalium)1750-es évek– 1810 körül.
l) Népösszeírások 1773–1843.
aa) Conscriptiones populares1804, 1811,1819–1836.
bb) Népességszám változási összeírások 1773–1843.
n) Zsidóösszeírások (Conscriptiones Judaeorum) 1725–1831.
o) Katonaügyi iratok 1778–1831.
aa) Katonaállítási iratok (Acta statutionis tyronum) 1778–1800, 1823–1831.
bb) Szabadságolt katonákra vonatkozó iratok 1779–1787.
p) Nemesek és főnemesek igazságszolgáltatási és jogi ügyeinek iratai (Acta iuridica magnatum et nobilium): Tomus I–V. és lajstromozatlan iratok 1526–1786.
q) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek 1804–1848.
s) Vámügyi iratok gyűjteménye (Vectigalia) 17–19. sz.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A 16. századi Sopron vármegye négy, egyenlőtlen nagyságú járásból állt. A törvényhatóság élén álló (fő)ispán (comes, 17. században: supremus comes) a század első felében Sopron városkapitánya, majd a század derekától 1604-ig a Nádasdy család tagjai voltak. Batthyány (II.) Ferenc 1605–1625. évi főispánságát követően 1626. január 1-jétől Esterházy Miklós nádor lett e törvényhatóság főispánja. A század során a gr., majd hg. (Fürst) Esterházy család Sopron vármegye főispáni tisztségét örökletessé tette. A bíráskodási, köz- és adóigazgatási, háborús időkben hadellátási feladatokat ellátó vármegyei tisztikart a 16–17. század során az alispán (vicecomes, ordinarius vicecomes), a négy szolgabíró (judices nobilium), az esküdti kar (jurati assessores), az adószedő (generalis perceptor), ill. a jegyző (notarius) alkotta. Utóbbi 1710-ig párhuzamosan gyakran más vármegyék jegyzői feladatait is ellátta, ill. valamelyik nagybíró – személynök, országbíró, nádor – mellett országos tisztséget, ítélőmesteri hivatalt is viselt. Az első alszolgabírói (vicejudex nobilium) hivatal a vármegye nyugati részén, 1645-ben jelent meg; specialitása, hogy a nemesi vármegyében azt a ruszti polgár, Lepold Natl töltötte be. A 18. század során a vármegye hivatali működésének szakszerűsödésével annak apparátusa is tovább differenciálódott. 1725-ben megjelent a vármegyei ügyész (fiscalis) tisztség, 1732-ben az aljegyző, 1730–1740 között az összes járásban rögzült az alszolgabírói státus, 1739-ben az alügyész (vicefiscalis), 1766-ban a másodalispán (substitutus vicecomes), 1777-ben az aladószedő (viceperceptor), a számvevő (exactor), 1778-ban a vármegyei mérnök (geometra) állása rögzült.

Az ilyen típusú differenciálódás a 18–19. század fordulóján, a 19. század első felében tovább folytatódott.

A vármegye nemesi közgyűlésének iratai a rendi korszakban a törvényhatóság történetének, működésének legfontosabb dokumentumai. A kisebb iratsorozatok közül a vármegyei szabályrendeleteket érdemes kiemelni; a királyi- és helytartótanácsi rendeletek darabszintű jegyzék alapján kutathatók. Az országgyűlési iratok állaga a rendi országgyűlésre küldött vármegyei követek részére adott instrukciókat, a követi jelentéseket, a hiteles törvényszövegeket, az országos és a vármegyei bizottságok tevékenységének iratanyagait, valamint az országgyűlési ügyekben kelt levelezéseket, tudósításokat tartalmazza. Az Egyházügyi iratok döntően az ágostai evangélikus felekezet helyzetére vonatkozó országos és helyi munkálatok iratanyagát, II. József korából plébániák felmérését, építési iratait, valamint a felekezeti felmérések, nyilvántartások, vármegyei konfliktusok válogatott dokumentumait tartalmazza. A vármegyei nemességi iratok gyűjteménye Nr. I–XXXVI. eredeti, Nr. 1–217. hiteles másolatban fennmaradt nemesi armálist, Sopron vármegye 1719–1771 közötti nemességvizsgálatainak füzeteit, valamint az igazolt nemesek jegyzékeit tartalmazza 1845-ig bezáróan. Sajnos Sopron vármegye esetében nem maradtak fenn a reformkori országgyűlések (pl. 1839–1840, 1842) által elrendelt nemesi vagyonösszeírások. A nemességvizsgálatok alfabetikus rendben (Nr. 1–393.) a nemesi jogviszonyra vonatkozó tanúkihallgatásokat, bizonyító okiratokokat – közöttük armálisokat – tartalmaznak. A Taxalia döntő részét az adó alá vont kisnemességgre vonatkozó 17–18. századi összeírások jelentik. Az árvaügyi iratok döntően 18. századi iratokat tartalmazó gyűjteménye az egyes családok alfabetikus rendjében van rendezve. Az úrbér iratok gyűjteménye Mária Terézia úrbérrendezésétől a rendi korszak végéig tartalmazza az úrbéri ügyekben kiadott, vármegyéhez intézett felsőbb rendeleteket, az ún. úrbéri kilenc kérdőpont és az urbáriumok, valamint az úrbéri tabellák településrendi sorozatait, továbbá a Mária Terézia kori alapsorozatok (1767) mellett azok 1804–1840 közötti kiigazított változatait, 1764–1786 között az úrbéri felülvizsgálati iratokat, valamint a vármegyei közgyűlés egy speciális témakörének, az ún. úrbéri tárgyaknak az 1771–1848 közötti jegyzőkönyveit. Az úrbéri ügyekben a földesúri úriszékektől a vármegyei törvényszékre fellebbezett úrbéri perek ügyiratait is itt őrzik (1734–1811). Sajnos az önállóan működő Úrbéri Törvényszék Bíróságon őrzött iratanyaga az 1944 decemberében Sopront ért bombázásban elpusztult. A népességösszeírások döntő része az 1804-től rovatos, nyomtatott táblázati formában készült, településenként eltérő mennyiségben megmaradt, ún. nem nemes népességről szóló összeírás, amelyek évenkénti összesítését a törvényhatóság a Magyar Királyi Helytartótanácshoz küldte fel. Sopron vármegye – döntően nyugati felét, a hg. Esterházy uradalmakat érintő – korai zsidó-összeírásai már megjelentek a Magyar Zsidó Oklevéltár VII. Az első országos zsidó conscriptiók 1725–1748. kötetben (Budapest, 1963.). Az itt őrzött források egyrészt ennek az iratanyagnak a megyei archívumban fennmaradt példányai, másrészt a 18–19. század fordulójáról, elsősorban a vármegye nyugati részén fekvő Esterházy uradalmakban található zsidó közösségek névjegyzékei (pl. Nagymarton/Mattersdorf, Kismarton/Eisenstadt, Kabold/Kobersdorf). A katonai iratok gyűjteménye – a korábbi sorozatoknak megfelelően – a vármegyei közgyűlés munkája során keletkezett, s a törvényhatóság katonaállításával, a kiállított katonaság ellátásával, szabadságolásával kapcsolatos. Az adósság- és hitelviszonyok regisztrálására szolgáló ki- és betáblázási jegyzőkönyvek vezetését 1723-ban törvény rendelte el. Sopron vármegyében a kis- és betáblázások jelentős részét máig is a közgyűlési jegyzőkönyvek alapján lehet rekonstruálni, ugyanis a külön vezetett jegyzőkönyvek – a szomszédos törvényhatóságokkal ellentétben – minimális mértékben maradtak fenn. Az öt sorozatra (Tom. I–V.) bomló Acta Juridica Nobilium et Magnatum valójában a vármegye 16–18. századi, a peres személyek, települések, intézmények alfabetikus rendjébe rendezett, nagyon gazdag pertára.

p) Az állag nem csak a perenkívüli, de a peres eljárosok iratait is tartalmazza családok szerint csoportosítva egészen a 18. század végéig menően, ideértve az illető családok úriszékeinek büntetőpereit is. Kivételt képeznek az egyes nemes személyek ellen, valamint úriszéken kívül vitt

büntetőperek és bűnügyi iratok, amelyek a Megyei Törvényszék Acta criminalia [IV. A. 17. g)], s az urbarialis perek, amelyek a Nemesi Közgyűlés Urbarialia állagban [IV. A. 1. k)] találhatók.

SL IV. A. 2. Sopron Vármegye Állandó Választmányának iratai 1805–1806. 0,24 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1805–1806.
b) Iratok 1805.

Sopron vármegye 1805. november 10-i rendkívüli közgyűlése határozott a francia sereg közeledése miatt egy, a közbátorság ügyében folyamatosan működő bizottság (permanens deputatio) létrehozásáról, amely a rendzavarás meggátlására, a katonai és polgári hatóságok közötti koordinációra, a katonaság ellátására törekedett.

SL IV. A. 3. Sopron Vármegye Gazdálkodó Választmányának iratai 1819–1848. 0,22 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1819–1848.
b) Iratok 1819–1848.

Sopron vármegye 1818. december 9-i közgyűlésén hozta létre a vármegyei házipénztár kifizetésének ellenőrzését, a községi számadások felülvizsgálatát elvégző Gazdálkodó Választmányt. A fennmaradt iratok a polgári- és katonai középületek, utak, hidak létesítésének, fenntartásának költségvetésével kapcsolatosak.

SL IV. A. 4. Sopron Vármegye Inszurrekciós Bizottmányának iratai 1808–1811. 0,24 ifm.

A törpefond az 1809. évi nemesi felkelés megszervezésével, a felkelő sereg felszerelésével, ellátásával és feloszlatásával kapcsolatos iratanyagokat tartalmazza. A témakör kutatásához érdemes Sopron vármegye adószedőjének (IV. A. 14.), és az 1809. évi Állandó Választmánynak (IV. A. 37.) az iratanyagait is átnézni.

SL IV. A. 5. Sopron Vármegye Francia Hadisarcot Felosztó Bizottságának iratai 1809. 0,04 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1809.
b) Iratok 1809.

Sopron vármegye nemesi közgyűlése 1809. szeptember 5-i közgyűlésén hozott létre egy bizottságot a francia hadsereg hadisarcának kivetésére és beszedésére. A hadisarc kivetésének alapját az 1796. évi hadisegély adás jelentette. Az adóalap változások miatt elfogadták és megvizsgálták az ezzel kapcsolatos kérelmeket, amelyek jelentős részét alkotják az iratanyagnak.

SL IV. A. 6. Sopron Vármegye Újonnan Kivetett Hadisegélyeket Felosztó Bizottságának (Deputatio Rectificatoria) iratai 1808–1812. 0,04 ifm.

A gyűjteményes törpefond az 1807. és 1812. évi országgyűléseken megajánlott hadisegélyek felosztására a vármegyei közgyűlés részéről kiküldött bizottság iratait tartalmazza.

SL IV. A. 7. Sopron Vármegye Újoncozási Bizottságának iratai 1814–1815. 0,05 ifm.

Sopron vármegye 1814. március 11-i közgyűlésén hozta létre a katonaállítás törvényszerűségeire, problémáinak felülvizsgálatára az első alispán vezetésével („elölülésével”) létrehozott bizottságot. Az iratanyag a tárgyidőszak megyei hadsorozásaival kapcsolatos.

Sl IV. A. 8. Sopron Vármegye Kolera Idejére Szervezett Állandó Választmányának iratai 1831–1832. 0,65 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1831–1832.
b) Iratok 1831–1832.

Sopron vármegye 1831. július 28-i közgyűlésén hozták létre a kolera járvány miatti speciális bizottságot, amelynek feladata a járvány elterjedésének meggátlása, az ez ügybeni hivatalos levelezés, közigazgatási tevékenység elvégzése, s az országos és helyi rendelkezések végrehajtatása. Az Állandó Bizottság 1831. július 30-án kezdte meg működést, és ugyanezen bizottság tevékenykedett az 1832. évi járvány idején is.

SL IV. A. 10. Sopron Vármegye a Sopron–Németújhely Közötti Vasút Tárgyában Kiküldött Bizottságának iratai 1845–1847. 0,24 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1845–1847.
b) Iratok 1845–1847.

A fölöttébb töredékesen fennmaradt iratanyag elsősorban a bizottság jegyzőkönyv-töredékeit és a földkisajátításokkal kapcsolatban fennmaradt iratokat tartalmazza.

SL IV. A. 11. Sopron vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786–1790. 9 ifm.
a) Ügyviteli jegyzőkönyvek 1786–1790.
b) Normalia et Intimata Concilii Locumtenent. Regii: Circularia; Edicta Josephi II; Steuerregulierungs Commission rendeletei 1786–1790.
c) Közigazgatási ügyiratok Vol. I–III. 1786–1790.
d) Árvaügyi iratok 1786–1790.

Lásd: BaML IV. 2. II. József uralkodásának a vármegyei közigazgatás radikális átszervezését hozó perióduságból fennmaradt iratanyagot 1824-ben rendezték, mesterséges, új jelzetekkel látták el. Itt találhatók a megye állapotáról szóló időszaki jelentések kérdőpontjai és a jelentések egy része, a központi kormányszervek, bíróságok leiratai és körlevelei, az uralkodói rendeletek, valamint az adóügyi rendeletek sora. Valójában az iratanyag 1824 óta rendezetlen.

SL IV. A. 12. Sopron vármegye alispánjának iratai 1779–1848. 3,15 ifm.
a) Alispáni személyek szerinti irattár (Felsőbüki Nagy Sándor, Eötvös Ferenc, Niczky József) 1779–1836.
b) Alispáni elnöki jegyzőkönyvek és iratok (Külön tárgyak) 1836–1848.
c) Alispáni „Váltótörvényszéki kézbesítések” 1840–1848.
d) Alispánhoz intézett „Folyamodások” jegyzőkönyvei és iratai 1836–1848.

Lásd: BéML IV. 4. Az iratanyag fasciculus-numerus rendben egyrészt Felsőbüki Nagy Sándor (1779–1799), Eötvös Ferenc (1799–1820), Niczky József (1820–1836) első alispánok hivatali iratait tartalmazza, másrészt időrendben az alispánok elé került különböző közigazgatási, bíráskodási ügyek, folyamodások, valamint a jelentős részben szintén az alispánok elé került csődügyekkel kapcsolatos váltótörvényszéki iratokat.

SL IV. A. 13. Sopron vármegye másodalispánjának iratai 1807–1826. 0,25 ifm.

Lásd: BéML IV. 5. Az iratanyag Barthodeiszky Mihály (1807–1811), Kramarits Ferenc (1811–1819), Káldy János (1820–1825), Simon László (1825–1826) másodalispánok hivatali iratait tartalmazza. Rendezetlen.

SL IV. A. 14. Sopron vármegye adószedőjének iratai (Perceptoralia) 1626–1848. 50,8 ifm.
a) Országos összeírások (Conscriptiones regnicolares) 1715–1720, 1728, 1754, 1828.
b) Adóösszeírások (Conscriptiones dicarum) 1695–1847.
c) Adókivetések (Repartitiones quanti contributionis) 1734–1847.
d) Károsszeírások és adóba beszámítható terhek összeírása 1724–1848.
aa) Fatalitates et bonificationes 1773–1847.
bb) Marhavész összeírások 1751–1778.
cc) Francia megszállás okozta károk 1809.
dd) Községi tartozások összeírása 1724–1778.
ee) Kártékony állatok irtásának összeírása 1751–1777.
e) Adókezelési iratok 1701–1848.
aa) A hadi- és háziadó pénztár bevételi naplói 1778–1848.
bb) A hadi- és háziadó pénztár községenkénti nyilvántartásai 1779–1848.
cc) A háziadó pénztár rovatos kiadási naplói 1791–1848.
dd) Adóbefizetések községi ellennyugtái 1701–1715, 1790–1798, 1846–1847.
f) Adószámadások 1626–1848.
aa) Házi- és hadiadó számadások és mellékleteik (1626), 1670–1848.
bb) Házi pénztári számadási okmányok 1702–1786, 1790–1848.
g) Katonai terhekkel kapcsolatos iratok 1712–1848.
aa) Számadások 1712–1848.
bb) Előfogat-nyugták 1771–1785.
cc) A francia megszállás okozta katonai szolgáltatások elszámolásai 1809–1810.
h) Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások, kezelési iratok és számadások 1734–1813.
aa) Subsidialis iratok 1734–1738, 1791–1813, (1830).
bb) Insurrectionalis iratok 1800–1813.
i) Vegyes számadások 18–19. sz.
j) Adószedői hivatal ügyviteli iratai 18–19. sz.

Lásd: BaML IV. 6. A településsoros országos adóösszeírások valójában az 1696. évi porta-összeírással kezdődnek, majd az 1715, 1720, 1728. évi országos összeírással folytatódnak. Mindegyik forrás, miképpen az immáron településenként kis füzetekben készült 1752–1754. évi adó-összeírások is kis szöveges leírást tartalmaznak az adott település földrajzi, gazdálkodási sajátosságairól. A legismertebb országos összeírás az 1828. évi conscriptio, amelynek 1830–1831. évi javítása a levéltárban nem maradt fenn. Az ún. dikális – azaz mesterséges adóegység alapján elkészített – adóösszeírások döntően az 1773–1847 közötti időszakból maradtak fenn. A gyűjtemény sajátossága: míg a Rábaköz (Raabau) településeiről nagyszámú adóösszeírási ív maradt fenn, a vármegye nyugati feléből, az elcsatolt településekről jóval kevesebb és hiányosabb ez az iratanyag. Az árvizek, tűz-, víz-, jégkárok összeírásai nagyon sok, a vármegye nyugati részére vonatkozó település-, társadalom- és tárgytörténeti anyagot tartalmazó összeírást rejtenek. Házi- és hadipénztár bevételi naplói, valamint mindkét pénztár községsoros nyilvántartásai, miképpen a háziadó rovatos kiadási naplói a vármegye egészének pénzgazdálkodását mutatják meg. Az adóbefizetések községi ellennyugtái, valamint a házi- és hadiadó számadások mellékletei nem csak a vármegye egészére, de az egyes településekre is adózástörténeti információkat nyújthatnak. Speciális katonaállítással kapcsolatos dokumentumok a települések katonai terheit is illusztráló előfogat (vorspont) nyugták, valamint az 1809. évi francia megszállás okozta katonai szolgáltatások elszámolásai. Ebben az iratanyagban Ágfalvától/Agendorf – Zsiráig, betűrendben az egyes községek számadásai is megtalálhatók. A nemesség megadóztatására vonatkozó iratanyag döntő részét a francia háborúk korának megajánlásai, kivetési lajstromai, összeírásai, valamint számadásai és számadás mellékletei, nyugtái jelentik. A vegyes számadások között találhatók a francia megszállás okozta költségek felosztásával, kivetésével, beszedésével kapcsolatos iratok, a speciális célokra felállított megyei pénztárak bevételi- és kiadási bizonylatai, az adószedők után maradt és beszolgáltatott iratok, de koronázási adók (II. Lipót, I. Ferenc) számadásai is.

SL IV. A. 15. Sopron Vármegye Számvevőszékének iratai 1655–1848. 1,9 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1802–1848.
b) Iratok 1655–1848.

Lásd: BéML IV. 7. A fond korai anyagában a vármegyei adószedők egyes számadásainak felülvizsgálatai találhatók, amelyek kutatását a tárgyidőszak közgyűlési iratanyagával (IV. A. 1. b) párhuzamosan érdemes végezni. 1702-től maradtak fenn a számvevőszék iratai, 1811-től a jegyzőkönyvei. 1676–1848 között számos, a hivatal működésére vonatkozó utasítás (instrucziones) is tanulmányozható.

SL IV. A. 16. Sopron Vármegye Árvaszékének iratai (1565), 1721–1848. 2,7 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1791–1848.
b) Árvaszéki ügyviteli iratok (1565–1617), 1721–1848.
c) Árvaszámadások 1801–1848.
d) Vegyes árvaügyi iratok 1810–1848.

Lásd: BKMÖL IV. 418. Míg a korábbi iratanyag (IV. A. 1. i) az illető felek nevének betűrendjében rendezett, a jelen fondban található, s időrendileg ezt folytató iratanyag a proveniencia elvei szerinti, s a vármegyei árvaszékek ülésjegyzőkönyveit és azok iratmellékleteit tartalmazza. Az iratanyag döntően a 19. század első fele vármegyei árvaszékének működése folytán, a szék elé került ügyiratokat tartalmazza, s a korábbi (pl. 18. századi) iratanyag valójában az ügyiratok melléklete.

SL IV. A. 17. Sopron Vármegye Törvényszékének (Sedriájának) iratai (1669) 1772–1849. 27,9 ifm.
a) Polgári törvényszék ülésjegyzőkönyvei és iratai 1802–1805, 1807–1808, 1810.
b) Polgári perek 1794–1849.
Egyes, még 1849 előtt megindított polgári perek az őket befejező Soproni Cs. Kir. Országos Törvényszék (IV. B. 159.) iratai között is találhatók.
c) Csődtörvényszék ülésjegyzőkönyve 1841–1842.
d) Csődperek 1841–1849.
e) Nemességi perek 1776–1846.
f) Tiszti perek a francia megszállás okozta károk megtérítéséhez hozzá nem járulók ellen 1810.
g) Fenyítő törvényszék ülésjegyzőkönyvei és iratai (Acta criminalia) (1772–1801), 1803, 1805–1848.
h) Fenyítő perek 1804–1849.
Egyes, még 1848 előtt megindított fenyítőperek az őket befejező Soproni Cs. Kir. Országos Törvényszék (IV. B. 159.) iratai között is találhatók. 1804 előtti egyes fenyítőperek pedig az Acta criminaliaban [IV. A. 17. g)].
i) Raboskodók kimutatásai 1810–1848.
j) Úriszék perek és törvénykezési iratok (Kismartoni Esterházy úriszék iratai) 1669–1847.
k) Vegyes törvényszéki iratok 19. sz.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az iratanyag valójában a korábbi Tom. I–V. sorozatokban található, s azokon belül alfabetikus névrendbe szedett megyei pertár szerves folytatása, ill. a büntetőperes iratok tekintetében annak egyben kiegészítése is. Sajnos a nagy fontosságú iratanyaghoz modern segédlet nem készült, az vagy szálankénti átnézéssel, vagy az egykori, töredékes lajstromok alapján kutatható. Teljesen speciális a hg. Esterházy család kismartoni úriszékének időrendi és községsoros iratanyaga, amely elsősorban a vármegye nyugati felében fekvő uradalmak településeire vonatkozóan maradt fenn. (Döntően a kismartoni uradalomra.)

SL IV. A. 18. Sopron Vármegye II. József-féle Törvényszékének iratai (Acta iudicii subalterni) 1786–1790. 2,35 ifm.

a) Törvényszéki polgári és fenyítő jegyzőkönyvek 1786–1790.

Lásd: BaML IV. 9. A polgári perek és perenkívüli eljárási iratok a Nemesi Közgyűlés Nemesek és főnemesek igazságszolgáltatási és jogi ügyeinek iratai c) állagába [IV. A. 1. p)], – a fenyítő perek a Megyei Törvényszék Acta criminalia c) állagába [IV. A. 17. g)] osztattak be.

b) Ügyviteli iratok 1787–1790.

aa) Házassági engedélyek kiskorúak részére 1787.

bb) Hivatalvizsgálati jegyzőkönyvek 1789.

cc) Ügyviteli és ülésen kívüli elintézett iratok 1787–1790.

Maguk az érdemi alapiratok a Nemesi Közgyűlés Árvaügyi iratok c) állagában [IV. A. 1. i)] találhatók.

dd) Formulárék 18. sz. vége

c) Betáblázási jegyzőkönyv (töredék) 1787.

d) Árvaügyi ügyviteli iratok 1787–1789.

Az iratanyagot 1824-ben rendezték át, azóta rendezés, segédletkészítés nem történt. Az iratok évenként időrendben, éveken belül csoportok (sectio) és sorszámok szerint következnek. Az eredeti segédletek (iktatók, mutatók) az 1824. évi átrendezés után nem használhatók, így a kutatás jelenleg nehézkes.

SL IV. A. 19. Sopron vármegye tiszti ügyészének iratai 1729–1849. 2,2 ifm.

a) Tiszti ügyészi iratok 1729–1799.

b) Tiszti ügyészi személyi irattárak (Szarka András, Molnár Lajos, Lamperth Imre, Bognár Lajos) 1804–1848.

A fond a vármegyei tiszti ügyész hivatali működése során keletkezett ügyiratokat tartalmazza. A kisebb részét alkotó 1729–1799 közötti, fasciculus-numerus rendbe rendezett tiszti ügyészi iratokhoz egykorú elenchus tartozik. Az iratanyag kisebb részét alkotó, személyenként tárolt tiszti ügyészi iratok Várallyay György (1772–18104), Szarka András (1804–1805), Molnár Lajos (1810–1832), Lamperth Imre (1833–1846), Bognár Lajos (1847–1849) tiszti ügyészek hivatali működésével kapcsolatban keletkeztek, s az egykorú lajstromok alapján kutatható jogszolgáltatási iratok.

SL IV. A. 20. Lukinits György aljegyző után maradt iratok 1802–1804. 0,02 ifm.

A töredékesen fennmaradt iratanyagban kismartoni szolgalegény lopási ügye, Fehéregyházi (Fertőfehéregyháza/Donnerskirchen, ma Ausztria) katonák által elkövetett kihágások dokumentumai találhatók.

SL IV. A. 21. Lukinits Pál alügyész után maradt iratok 1801–1802. 0,02 ifm.

A fondtöredékben Lukinits Pál vármegyei alügyész hivatali iratainak egy töredéke, döntően Sopron vármegye nyugati részére (Darázsfalva/Trausdorf, Keresztúr/Deutschkreutz, Meggyes/Mörbisch) vonatkozó akták találhatók.

SL IV. A. 33. Feketeváros község szegényházának vagyoni helyzetére vonatkozó iratok 1798–1848, (1849). 0,03ifm.

A hg. Esterházy család földesurasága alatt álló, Fertő mellett fekvő Feketeváros/Purbach (ma Ausztria) mezőváros szegényházának számadás-töredékeit és mellékleteit tartalmazza a rendezetlen törpefond.

SL IV. A. 34. Nagymarton község szegényházának vagyoni helyzetére vonatkozó iratok 1798–1848, (1849). 0,02 ifm.

A hg. Esterházy család földesurasága alatt álló Nagymarton/Mattersdorf (ma Mattersburg, Ausztria) mezőváros ispotályának töredékes iratait tartalmazza a rendezetlen törpefond.

SL IV. A. 35. Pecsenyéd község szegényházának vagyoni helyzetére vonatkozó iratok 1798–1848, (1849). 0,05 ifm.

A hg. Esterházy család földesurasága alatt álló, Sopron–Wiener Neustadt postaút mellett fekvő Pecsenyéd/Pöttsching (ma Ausztria) falu ispotályának irattöredékét (számadás mellékletek, nyugták) tartalmazza a rendezetlen törpefond.

SL IV. A. 36. Szentmargitbánya község szegényházának vagyoni helyzetére vonatkozó iratok 1827–1848, (1849). 0,05 ifm.

A hg. Esterházy család földesurasága alatt álló, Fertő közelében fekvő Szentmargitbánya/Sankt Margarethen (ma Ausztria) mezőváros szegényházának irattöredékét tartalmazza a rendezetlen törpefond.

SL IV. A. 37. Sopron Vármegye Állandó Választmányának iratai 1809. március 12–november 30. 0,9 ifm.

József nádor 1809. május 6-i leirata értelmében Sopron vármegye 1809. május 13-i közgyűlésén alakult meg az első alispán elnökletével működő Állandó Választmány (Permanens Deputatio), amelynek legfőbb feladata a katonai szervekkel közösen a külső- és belső rend fenntartása, s amennyiben a francia seregek a vármegye határát elérnék, a kincstári értékek biztos helyre szállítása volt.

SL IV. A. 38. Káldy József szolgabíró után maradt iratok 19. sz. első fele. 0,7 ifm.

Káldy József szolgabíró hivatali működése során keletkezett iratok találhatók ebben a fondban.

SL IV. A. 39. Sopron vármegye területén 1848 előtt érvényben volt vámszedési jogosultságra vonatkozó iratok gyűjteménye 16. sz.–1848. 0,15 ifm.

A vármegye területén található belső vámokra vonatkozó iratok gyűjteménye jelentős részben a megyehatóság által végzett vámvizsgálatok jelentéseit tartalmazza (vámtarifák, utak, hidak állapota), ritka az áruforgalomra vonatkozó adat. Ezzel a gyűjteménnyel párhuzamosan a 18. századi megyei belső vámokra vonatkozóan gazdag iratanyag található a közgyűlési jegyzőkönyvekbe bemásolva, ill. a közgyűlési iratsorozatban.

SL IV. B. 101. Sopron Vármegye Ideiglenes Állandó Választmányának iratai 1848. március 16 – április. 24. 0,01 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848. március 16– április 24.
b) Iratok 1848. március 16– április 24.

A választmány 1848. március 16-án, Rohonczy Ignác főispáni helytartó elnökletével jött létre. Célja a törvényes rend és a vagyonbiztonság fenntartása volt. E fond csekély mennyisége ellenére az átmeneti időszak kutatásának legfontosabb helyi közigazgatási forrása, amely információkat nyújt a szomszédos alsó-ausztriai események helyi recepciójáról, a megyei parasztmozgalmakról, a nemzetőrség felszereléséről, a statáriális bíróság felállításáról. Egyik fontos kérdésköre a Sopron–Bécsújhely vasútvonal telekkisajátítási ügyei. A közgyűléshez hasonló iratsorozatokra elkülönülő iratanyag szálankénti átnézéssel kutatható.

SL IV. B. 102. Sopron Vármegye Állandó Bizottmányának iratai 1848. május 2–december 17. 0,25 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848 május 2–december 17. (Itt találhatók a betáblázások is.)
b) Iratok 1848. május 2–december 17.

Az 1848. évi XVI. tc. előírásainak megfelelően Sopron vármegye 1848. április 29-i nemesi közgyűlése létrehozta jogutód szervét, Sopron Vármegye Állandó Bizottmányát, amely elődjéhez hasonlóan a törvényhatóság köz- és adóigazgatási, jogszolgáltatási feladatait tárgyalta, ill. a törvényhatóság hivatalos hazai és külföldi kapcsolatrendszerét látta el. Így ide érkeztek a miniszterek, ill. a kormánybiztosok leiratai, ez a szerv működtette a megyei hivatalokat, tartotta a kapcsolatot a szomszéd törvényhatóságokkal. A vármegye 1848–1849-es politikatörténete szempontjából alapvető fontosságú levéltári fond (pl. nemzetőrség szervezése, népképviseleti országgyűlési választások, úrbérrendezéssel kapcsolatos ügyiratok, parasztmozgalmak). A jegyzőkönyvek fizikailag is egy egységet alkotnak Sopron vármegye nemesi közgyűlésének korábbi jegyzőkönyvével (Tom. XCII.). Az Állandó Bizottmány iratsorozatában találhatók a kormánybiztosok (Csány László, Vidos József, Niczky Sándor, Lukinich Mihály) Simon Nepomuk János első alispánhoz, ill. a vármegye egyeteméhez a hadellátással, honvédelemmel kapcsolatban írt levelei.

SL IV. B. 103. Sopron Vármegye Középponti Választmányának iratai 1848. 0,52 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848.
b) Iratok 1848.
c) Választási jegyzőkönyvek 1848.
d) Képviselőválasztó névjegyzék 1848.

Az országgyűlési követek népképviselet lapján történő választását szabályozó 1848. évi V. tc. helyi végrehajtására jött létre e választmány. A törvény szerint Sopron vármegye Kismarton és Ruszt szabad királyi városokkal együtt 6 képviselőt küldhetett a népképviseleti országgyűlésbe. Sopron vármegye 1848. április 29-i közgyűlésén Simon Nepomuk János első-, Tóth Bálint másodalispán elnökletével a törvényhatóság 102 tagú Középponti Választmányt hozott létre a választások lebonyolítására. A vármegyében 6 választókerületet alkottak (I. Kismartoni, II. Nagymartoni, III. Nyéki, IV. Lövői, V. Kapuvári, VI. Csornai). A választásra jogosultak összeírását 1848. június 1–14. között végezték el, s a választásra június 27-én került sor. Egyedül a Kismartoni kerületben szakadt félbe a szavazás, de az augusztus 11-én szabályosan újra megtartották. A választmány működésének jelentős társadalomtörténeti értékű forrásai a minden választókerületből fennmaradt választói névjegyzékek.

SL IV. B. 104. Sopron Vármegye Újoncozási Bizottságának iratai 1848. 0,39 ifm.
a) Nemzetőrök összeírása 1848.
b) Honvéd beavatási lajstrom 1848.

A nemzetőrség létrehozása már a márciusi forradalom egyik alapdokumentumában, a 12 pontban is szerepelt, s arról vagyoni censuson alapuló törvény született (1848. évi XXII. tc.). A vármegyei

nemeztőrség szervezése az áprilisi törvények kihirdetése után – ez Sopron vármegyében 1848. április 29-én történt meg – kezdődött meg. Az Állandó Bizottmány a vármegye közigazgatási beosztásának megfelelően, a járási fő- és alszolgabírák feladatköreként rendelte el a nemzetőri összeírások elkészítését. Az összeírások május 12–14. között, ill. jóval utána (pontosan nem datáltan) készültek el. A szakirodalom Sopron vármegye nemzetőrségének összlétszámát 8210 főre teszi. A vármegyei archívumban fennmaradt összeírások nem teljesek, így hiányzik a Soproni felső járás szolgabírájának, Kutrovich Antal kerületének az összeírása, valamint hiányosnak tűnik a Soproni alsó járásból Kollár Ferenc főszolgabíró kerületének az összeírása.

Az 1848. szeptember 12-i országgyűlési határozatnak és a szeptember 14-i miniszterelnöki rendeletnek az értelmében Sopron vármegyében 1848. szeptember 16-tól kezdődött meg a vármegyére lakossága alapján kivetett 2920 fős újonclétszám kiállítása. A fennmaradt honvéd beavatási lajstrom 1848. szeptember 23-tól december 14-ig összesen 995 Sopron vármegyei honvéd adatait adja meg.

SL IV. B. 105. Sopron Vármegye Törvényszékének (Sedriájának) iratai 1848. 0,5 ifm.
a) Polgári törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyv 1848. április 25–december 18.
b) Polgári törvényszéki törvénykezési iratok 1848.
c) Fenyítő törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyv 1848.
d) Fenyítő törvényszéki törvénykezési iratok 1848.

A fond szerves folytatása Sopron Vármegye Törvényszéke iratainak (IV. A. 17.), s valójában ettől az iratanyagtól fizikálisan nincs is elkülönítve, csak külön fondszámon van nyilvántartásban. Az 1848–1849-es vármegyei törvényszék ügyviteli jegyzőkönyve a 9. fraktúrcsomóban található. A polgári törvényszék 1848. február 23, 28-i ülésein Rohonczy Ignác főispáni helytartó, a július, augusztusi üléseken Simon Nep. János első alispán elnökölt, a jegyzőkönyvet Ihász Rudolf törvényszéki jegyző vezette. A tárgyalt perek között bár található vagyonmegosztási eset, döntően kisebb ügyekben felvett, szóbeli (sommás) perekkel találkozhatunk itt. E jegyzőkönyv szerves tartozéka a törvényszék törvénykezési iratainak sorozata, amely a 10–78. sz. fraktúrcsomókban található. A fenyítő törvényszék ügyviteli jegyzőkönyve a 153–154. sz. fraktúrcsomóban van, míg az ügyviteli iratok a 187. fraktúrcsomótól kezdődnek. Az utóbbi forrás a „Bűnperek lajstroma 1800–1849” című egykorú segédlet alapján kutatható. Az 1848. évi fenyítő törvényszéki ügyek sorából kitűnik a szentmargitbányai (Sankt Margarethen) kőfaragó mesterek és mesterlegények közötti személyes és szociális konfliktusok miatt, 1848. április 25-én kitört véres verekedés ügye, amelyről fenmaradt a statáriális bíróság jegyzőkönyve. A fenyítő törvényszéki iratanyagban kitűnően tükröződnek az áprilisi törvények utáni tulajdonváltozások okozta konfliktusok, s azok helyi megjelenései (legelőhasználati problémák, a kisebb királyi haszonvételek kisajátításai).

b, d) Az 1848–49. évi perek Sopron Vármegye Törvényszékének (IV. B. 154.) megfelelő állagaiban, ill. a Soproni Cs. Kir. Országos Törvényszék (IV. B. 159.) iratai között találhatók; elkülönítésük a peres eljárás több perióduson át húzódó volta miatt nem volt lehetséges.

SL IV. B. 106. Sopron vármegye alispánjának iratai 1848. 0,04 ifm.
a) Alispáni elnöki iratok 1848.
b) Alispánhoz intézett „Folyamodások” 1848.

Lásd: BéML IV. 104. Míg a szomszéd vármegyékben (pl. Zala, Vas, Moson) az alispáni iratok a vármegye 1848-as politikatörténetének meghatározó forrásai, Sopron vármegyében ez az iratanyag alig tartalmaz a kor társadalmi feszültségeire, politikatörténetére vonatkozó dokumentumokat. Döntően az alispáni hivatal szokványos működésének dokumentumai (magánfelek, közösségek folyamodványa) találhatók a törpefondban.

SL IV. B. 107. Sopron vármegye adószedőjének iratai (Perceptoralia) 1848. 0,7 ifm.
a) Adóösszeírások 1848.
b) Zsidóösszeírások 1848.
c) Adókivetések 1848.
d) Adókezelési iratok: Háziadó pénztár rovatos kiadási naplója 1848.; A házi- és hadiadó pénztár bevételi naplója 1848–49.; Adóbefizetések községi ellennyugtái 1848. szeptember
e) Előfogat kiszolgáltatások jegyzéke [1846] 1848–1849.
f) Adóba beszámított tűzkárjegyzékek 1846–1849.

Lásd: BaML IV. 6. A fond szerves folytatása a Sopron Vármegye Adószedőjének iratai (IV. A. 14.) fondnak. Az iratanyag nem csak a vármegye adózástörténetének, de társadalom- és településtörténetének, s hadtörténete „civil" vonatkozásainak (előfogatok adása, katonai terhek, katonai kártételek jegyzékei) is fontos forrásbázisa. Ki kell emelni, hogy mind az 1847–1848. adóév tabelláit tartalmazó adóösszeírások, mind a főszolgabírói járásonként, szolgabírói kerületenként elkészített zsidóösszeírások, fej-, kereset- és földbirtokadó-kivetések, adókezelési iratok vegyes mellékletei, valamint az adóba beszámított tűzkárjegyzékek nagyon jelentős mennyiségű, a vármegye egészére szóló településsoros adatokat tartalmaznak, amelyek között nagyszámú a vármegye nyugati felére vonatkozó is.

SL IV. B. 108. Sopron Vármegye Árvaszékének iratai 1848. 0,15 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848. augusztus. 9.
b) Iratok 1848.

A csekély terjedelmű fond szerves folytatása a Sopron Vármegye Árvaszékének iratai (IV. A. 16.) fondnak. A vármegyei árvaszék számvevőszéki jegyzőkönyvére és annak szerves tartozékait alkotó iratokra tagolódó iratanyag Nr. 1–6. tételt tartalmaz az egykorú vármegyei árvaügyekből. Közülük Josef Zöchmeister nagyhöflányi (Grosshöflein) és Szita János árváinak vagyonáról készült 1847. évi számadásokat érdemes kiemelni (Sopron, Bécs vonatkozások).

SL IV. B. 151. Sopron vármegye cs. kir. biztosának iratai 1848. december 29–1849. október 31. 1 ifm.
a) Jegyzőkönyv („Sopron vármegye közigazgatásáról vezetett jegyzőkönyv") 1848. december 29–1849. október 31.
b) Iratok 1849.

1848 december végén, Windisch-Grätz tábornagy katonai megszállása nyomán, Sopron és Vas vármegyék, valamint Sopron, Kismarton, Ruszt és Kőszeg szabad királyi városok teljhatalmú kormánybiztosa Rohonczy Ignác lett, aki az Állandó Bizottmány működését azonnali hatállyal beszüntette, és legfőbb feladatának a megye lakosságának demilitarizálását, a rend – akár statáriális bíróság útján történő – fenntartását tartotta. Hivatalbalépése napján a megyei közigazgatást átszervezte, a közigazgatás, jogszolgáltatás szervezeti felépítését, az intézmények működését, hatáskörét, tisztségviselőinek személyi összetételét 1848. december 27-i 29. sz. rendeletében szabályozta. A közigazgatási feladatok élére az első-, a jogszolgáltatáséra a másodalispánt nevezte ki. Az iratanyag a megszállt vármegye közigazgatás-, politikatörténetének meghatározó forrásbázisa.

SL IV. B. 152. Sopron vármegye cs. kir. kormánybiztosának iratai 1849. november 1–1850. június. 140,5 ifm.
a) Jegyzőkönyv („Sopron vármegye cs. kir. kormánybiztosi intézkedésekről vezetett jegyzőkönyv", „Kormánybiztossági jegyzőkönyv") 1849. november 1–1850. június 14.
b) Iratok 1848–1850.

A kormánybiztosi iratok szerves folytatása a királyi biztosi iratoknak (IV. B. 151.), amit a folyamatos iktatószám használata is mutat. Ekkor a pozsonyi kerületbe betagolt Sopron vármegye cs. kir. kormánybiztosa gr. Cziráky János volt, aki a vármegye működésében a közigazgatás és jogszolgáltatás szétválasztását hangsúlyozta. A jegyzőkönyvek és az ahhoz szorosan kapcsolódó iratok az egykori megyei közigazgatás meghatározó forrásai. Jelentős részüket gr. Cziráky János Simon Nep. János megyebiztoshoz intézett leiratai, valamint a környező törvényhatóságok átiratai, körlevelei teszik ki.

SL IV. B. 153. Sopron Vármegye Gazdálkodó Választmányának iratai 1849. január 4–1850. február 4. 4,07 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1849. január 4–1850. február 4.
b) Iratok 1849. január 4–1850. február 4.

A vármegyei pénztárak felügyelete, a fizetési utalványozások kiadása az első alispán hatáskörébe tartozott, de e feladatkört a Gazdálkodó Választmánnyal közösen látta el. A Gazdálkodó Választmány az alispán elnökletével a számvevőből, a soproni központi biztosból és az egyik aljegyzőből állt és elsősorban a haladékot nem tűrő pénzügyi kiadások, utalványozások, elszámolások ügyében intézkedett. Az iratanyag jelentős részben nem is gazdaság, hanem inkább politika- és közigazgatástörténeti szempontból fontos folyamodásokat, ill. orvostörténeti szempontú jelentéseket tartalmaz.

SL IV. B. 154. Sopron Vármegye Törvényszékének iratai 1849–1850. 0,72 ifm.
a) Polgári törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyvek 1849–1850.
b) Polgári törvényszéki törvénykezési iratok 1849–1850. (Köztük találhatók a betáblázási jegyzőkönyvek is.)
c) Fenyítő törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyv 1849–1850.
d) Fenyítő törvényszéki törvénykezési iratok 1849–1850.
e) Raboskodók kimutatásai 1848–1850. február 1.

Sopron Vármegye Törvényszékének működését, hatáskörét Rohonczy Ignác királyi biztos 1848. december 29-i, 29. sz. rendelete határozta meg. Miképpen korábban is, a vármegyei polgári és csőd-, valamint a fenyítőperek vizsgálata és tárgyalása, valamint a be- és kitáblázások, tilalmazások, ellentmondások, s a különböző típusú meghatalmazások tartoztak még ide, azaz a korábbi feladatok még a hiteleshelyiek teljeskörű átvételével bővültek. A törvényszék a másodalispán elnökletével 8 fős, napidíjas testület volt. A polgári törvényszék iratai között jelentős számú az 1848 előtti pereset, ill. az 1848-as parasztmozgalmakkal kapcsolatos eset, a fenyítő törvényszéknél többek között szökött katonák ügyei, s a földesúri jogok csorbításával összefüggő károkozásokkal kapcsolatos ügyek találhatók.

SL IV. B. 155. Sopron vármegye alispánjának iratai 1849. 0,01ifm.

Lásd: BéML IV. 104. A törpefondban döntően vármegyei tisztségviselői jelentések, magánszemélyek vagyonjogi ügyeivel kapcsolatos tiltások, vagyonzárlatok iratai találhatók, de az osztrák örökös tartományokkal való kapcsolattartás egy-két dokumentuma is fellelhető itt.

SL IV. B. 156. Sopron vármegye adószedőjének iratai (Perceptoralia) 1848–1850, (1851). 1,1 ifm.
a) Adóösszeírások 1849.
b) Adókivetések 1849–1850.
c) Adókezelési iratok.

aa) Háziadó-pénztár rovatos kiadási naplói 1849–1850/51.
bb) A házi- és hadiadópénztár bevételi naplói 1849–1850.
cc) A volt jobbágyok és a volt kiváltságosok külön-külön vezetett adóbefizetési jegyzőkönyvei 1849/50/51.
dd) Adóbefizetések községi ellennyugtái 1849.
d) A házipénztár számadási mellékletei 1849–1850.
e) Házi- és hadiadó számadásai 1848–1849.
f) Katonaság által okozott károk összeírása 1849.
g) A cs. kir. hadsereg számára tett rekvirálások, fuvarok iratai 1849.
h) Vegyes jegyzékek 1848–1849.

Az iratanyag minden tekintetben szerves folytatása a Sopron vármegye adószedőjének rendi korszakban (IV. A. 14.) és a forradalom idején (IV. A. 107.) keletkezett iratanyagának. Az adókivetések iratanyaga – Sopron Vármegye Állandó Bizottmánya 1848. május 26-i határozatán alapul, s a minisztériumi körlevél szerint – az államsegély kivetés helyi lebontását tartalmazza. A korábbi adószedői iratoktól ugyancsak eltérőek a hadi eseményeknek köszönhető különböző típusú katonai károsszeírások, ill. a cs. kir. katonaság számára teljesített fuvarok, s rekvirálások. A katonasággal kapcsolatos nyilvántartások településsorosak.

SL IV. B. 157. Sopron vármegye számvevőjének (Számvevőszék) iratai 1847–1850 (1853). 0,48 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848–1849.
b) Iratok 1848–1853.
c) Községszámadások felülvizsgálatai 1847–1850.
d) Az equilis portiókról felülvizsgálatra beküldött biztosi számadások 1848–1849.

Az iratanyagot 1999-ben rendezték. A fond szervesen összekapcsolódik a tárgyidőszak adózástörténeti forrásaival. Az iratok hat sorozatra oszlanak: aa) A megyei pénztár bevétel-kiadási ügyiratai, bb) A megyei pénztár 1849. évi kiadásaival kapcsolatos ügyiratok, cc) A megyei pénztár 1849. évi bevételeivel kapcsolatos ügyiratok, dd) Adókivetések, adókivetésekkel kapcsolatos iratok, ee) Adózási rendeletek és adókulcsok, ff) Simonyi István számvevő vegyes iratai. A községszámadások felülvizsgálata évrendi, évenként pedig a települések alfabetikus sorozatában található, s döntően a törvényhatóság nyugati feléről (német nyelvű községekről) maradt fenn. A biztosi számadások biztosonként (Horváth Zsigmond, Czupy János, Nagy Zsigmond, Dőry László, Füzy László) rendezettek.

SL IV. B. 158. Soproni Cs. Kir. Megyehatóság (k. k. Komitatsbehörde in Oedenburg) iratai 1850–1860. 42,75 ifm.
a) Megyefőnöki elnöki iratok 1851–1860.
b) Megyefőnöki általános iratok 1851–1860.
c) Földtehermentesítési iratok 1854–1856.
d) Határmegállapító Bizottság iratai (1808), 1855, (1882).
e) Az 1857. évi népszámlálás iratai 1857.

Lásd: BaML IV. 152. A neoabszolutizmus kori Sopron vármegye történetének legfontosabb és sajnos máig alig ismert iratanyaga található e fondban. A megyehatóság a rendi korszak vármegyei közgyűlésének ható- és feladatkörét megreformálva vette át. A Simon Nepomuk János megyefőnöksége (1849–1860) alatti időszak közigazgatástörténete máig alig ismert.

c) Az Országos Földtehermentesítési Bizottság 1854. július 29-én 1813/CE számú leiratával a megyei földtehermentesítési ügyek vitelével a Soproni Megyehatóságot bízta meg, s a megyehatóságon e végett külön földtehermentesítési biztosi állást szerveztek.

d) Az időhatáron kívüli iratok kísérőiratok, ill. becsatolt későbbi iratok.

SL IV. B. 159. Soproni Cs. Kir. Megyei (1854. április 6-tól Országos) Törvényszék (k. k. Landesgericht in Oedenburg) iratai 1850–1861. 25,74 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyv 1850–1861.
b) Polgári törvénykezési iratok 1850–1861.
c) Büntető törvénykezési iratok 1854–1861.
d) Polgári perek 1850–1861.
e) Büntető perek 1850–1861.
f) Betáblázási jegyzőkönyv (töredék) 1850–1856.
g) Bevallási jegyzőkönyvek 1850–1853.
h) Közjegyzői iratok 1859–1860.

A Sopron székhelyű Cs. Kir. Megyei Törvényszéket 1850-ben hozták létre. Hatásköre kiterjedt a polgári peres és a peren kívüli eljárásokra, valamint a büntető peres ügyekre. A polgári peres iratanyagok 1850–1853. június 30. között iktatószámok szerint, 1853. július 1-jétől 1861-ig évenként az ügyszámok sorrendjében találhatók. Az alkalmazott peres eljárást alapvetően meghatározta az 1853. május 1-jétől 1861-ig Magyarországon is hatályba lépett osztrák polgári törvénykönyv. A büntető perek ügyiratai 1850–1855 között az iktatószámok rendjében, ezt követően A–F betűs osztályokban, ezen belül irattári jelek szerint találhatók. Az iratanyag az eredeti segédkönyvek – iktatók, mutatók – alapján kutatható.

SL IV. B. 160. Kapuvári Cs. Kir. Társasbíróság, I. Oszt. Járásbíróság (k. k. Collegialgericht, Bezirksgericht I. Klasse in Kapuvár) iratai 1849–1854. 0,9 ifm.
a) Törvénykezési iratok (töredék) és büntető iktató 1849–1854.
b) Szóbeli ítéletek jegyzőkönyve 1850–1853.
c) Telekkönyvi iratok 1850–1854.
d) Hivatalos jelentések és levelezések jegyzőkönyve 1850–1853.
e) Rablajstrom 1851–1854.

SL IV. B. 161. Soproni Cs. Kir. Társasbíróság, I. Oszt. Járásbíróság (k. k. Collegialgericht, Bezirksgericht I. Klasse in Oedenburg) iratai 1850–1854. 1,2 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyv 1850–1854.
b) Törvénykezési iratok 1850–1855.
c) Rablajstrom 1851–1853.

Lásd: BKMÖL IV. 201. A fond eredeti segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 162. Soproni Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság, 1854-től Városilag Kiküldött Bíróság (k. k. Bezirksgericht II. Klasse, Städtisch Delegiertes Gericht in Oedenburg) iratai 1850–1861. 22,1 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok 1850–1861.
b) Büntető törvénykezési iratok (töredék és iktató) 1850–1861.
c) Tárgyalási napló 1850–1853.
d) Hagyatéki jegyzőkönyvek 1850–1861.
e) Árvakönyv (Waisenbuch) 1854–1859.

Az iratanyag az egykori segédkönyvek (iktatók, mutatók) alapján kutatható.

SL IV. B. 163. Soproni cs. kir. államügyész (k. k. Staatsanwalt in Oedenburg) iratai 1850–1860. 1,25 ifm.

SL IV. B. 164. Kapuvári cs. kir. helyettes államügyész (k. k. Staatsanwalt-Substitut in Kapuvár) iratai 1850–1854. 0,25 ifm.

Az iratképző a Kapuvári Cs. Kir. I. Oszt. Járásbíróság mellett, a Soproni Ügyészségnek alárendelten működő szerv volt.

SL IV. B. 166. Felsőpulyai Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in Oberpullendorf) iratai 1850–1853. 0,65 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854.
b) Közigazgatási iratok 1850–1854.

Az elnöki és közigazgatási iratokra tagolódó fond az egykori segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 167. Fertőszentmiklósi Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in St. Nikolaus) iratai 1849–1854. 1,8 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854.

Az elnöki és közigazgatási iratokra tagolódó fond az egykori segédletek alapján kutatható. Az iratanyagon belül speciális gyűjteményt képeznek az 1852/1853. évi községi jelentések.

SL IV. B. 169. Kapuvári Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in Kapuvár) iratai 1850–1853. 0,35 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1850–1853.

Az erősen töredékes iratanyag valójában csak a tárgyidőszak közigazgatási irataiból áll.

SL IV. B. 170. Kismartoni Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in Eisenstadt) iratai 1849–1854. 0,42ifm.
a) Elnöki iratok 1853.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854.

A közigagatási iratok évenkénti sorozata nagyon hiányos, töredékes. Az elnöki iratokról csak a segédletek tájékoztatnak. Az iratanyag az egykori segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 171. Nagymartoni Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in Mattersdorf) iratai 1849–1854. 2,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854.

Az iratanyag az eredeti segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 172. Soproni Cs. Kir. Járási Biztosság (k. k. Bezirkscommissariat in Oedenburg) iratai 1849–1854. 0,75 ifm.
a) Elnöki iratok 1853–1854.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854.

Az elnöki iratok csak az iktatók alapján rekonstruálhatók. A közigazgatási iktatott iratok mellett megtalálható a járási főbiztosi hivatal cs. kir. kormánybiztosi meghagyásokról 1849. november 1 – 1850. január 20. között vezetett táblázatos jegyzőkönyve. Az iratanyag szálankénti átnézéssel, vagy az eredeti segédletek alapján kutatható. Az elnöki iratokról döntően csak a segédletek tájékoztatnak.

SL IV. B. 173. Felsőpulyai Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht II. Klasse in Oberpullendorf) iratai 1850–1860. 4,7 ifm.
a) Elnöki iratok (iktató) 1853.
b) Polgári törvénykezési iratok 1851–1860.
c) Büntető törvénykezési iratok 1850–1853.
d) Szóbeli bíráskodási iratok 1850.

Az elnöki iratanyag tartalmi köre csak az 1853. évi iktató alapján rekonstruálható. Az iktatott közigazgatási , büntetőperes iratok, szóbeli (sommás) ügyek jegyzőkönyve, azaz a teljes iratanyag szálankénti átnézéssel, vagy az eredeti segédletek – iktatók, mutatók – alapján kutatható.

SL IV. B. 174. Fertőszentmiklósi Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht II. Klasse in St. Nikolaus) iratai 1849–1854. 3,05 ifm.
a) Elnöki iratok (töredék és iktató) 1854.
b) Polgári törvénykezési iratok 1849–1854.
c) Büntető törvénykezési iratok 1850–1854.
d) Tárgyalási jegyzőkönyv 1850.
e) Árvaügyi iratok 1850–1853.
f) Rablajstrom 1850–1852.

Lásd még a jogutód Csepregi és Eszterházai Vegyes Szolgabírói Hivatalok (IV. B. 178., IV. B. 180.) iratai között is.

A töredékesen fennmaradt elnöki iratok, ill. a közigazgatási iktatott iratok mellett a szolgabírói járás fennmaradt iratanyagában jelentős árvaügyi, büntető- és fenyítőperes iratanyag található, valamint a hivatal működését és feladatkörét jobban rekonstruálni segítő tárgyalási jegyzőkönyv (1850), Szabálykönyvek (1850–1852), Levelezési könyvek (1851–1853), Illetékek jegyzőkönyve (1850–1851), a felettes hatóságoktól érkezett rendeletek iktatókönyve (Szabályok 1850–1851, Meghagyások könyve 1852–1853. Az irattípusait tekintve egyik leggazdagabb járásbírósági iratanyagot rablajstromok (1850–1852), idézési jegyzőkönyvek (1851–1853) egészítik ki. Az iratanyag kutatásához fennmaradtak az eredeti segédkönyvek is (iktatók, mutatók).

SL IV. B. 175. Kismartoni Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht II. Klasse in Eisenstadt) iratai [1846] 1849–1854. 6,1 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok 1850–1854.
b) Büntető törvénykezési iratok (töredék és a polgáriakkal egybekötött iktatók) 1850–1854.
c) Hagyatéki ügyek másolókönyve 1849–1850.
d) Telekkönyvi iratok (1846), 1851–1853.

A járásbíróság iktatott polgári és – sajnos nagyon töredékes – büntetőperes iratai mellett ennél az iratképzőnél kiemelkedően gazdag telekkönyvi iratanyag maradt fenn. A tárgyidőszakból származó telekkönyvek, telekkönyvi iratok, a betáblázás alapjául szolgáló okmányok mellett érdemes kiemelni Kismarton/Eisenstadt szabad királyi város 1846. évi telekkönyveit (1–3. kötet), és a kismartoni zsidó hitközség (Eisenstadt, Berg-Schlossgrund) 1851. évi telekkönyvét. A fondban a Kismartoni járás településeinek (Grosshöflein – Wimpassing) csak telekkönyvi mutatói

találhatók. Az iratanyag raktári jegyzék, a fennmaradt eredeti segédkönyvek, vagy szálankénti átnézéssel kutatható.

SL IV. B. 176. Nagymartoni Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht II. Klasse in Mattersdorf) iratai [1804] 1850–1853. 1,4 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok 1850–1853.
b) Büntető törvénykezési iratok (töredék és iktatók) 1850–1853.
c) Szóbeli (sommás) tárgyalási jegyzőkönyv 1850.
d) Telekkönyvi iratok 1851–1853.

A polgári- és büntetőperes iktatott iratokat, hirdetményeket (1851), telekkönyveket és telekkönyvi iratokat tartalmazó fondban a tárgyidőszakot megelőző, Sopron vármegye több ezen járáshoz tartozó településére vonatkozó, 1804–1851 közötti betáblázási jegyzőkönyveiknek telekkönyvi célú kivonatai is megtalálhatók.

SL IV. B. 177. Soproni Cs. Kir. Szolgabíróság (k. k. Politisches Stuhlrichteramt in Oedenburg) iratai 1854–1860. 4,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1860.

Az iktatott iratok raktári jegyzék, ill. egykorú segédletek alapján kutathatók. Segédkönyvekkel (iktatók, mutatók) ellátott közigazgatási iratok.

SL IV. B. 178. Csepregi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Csepreg) iratai 1854–1860. 8 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Törvénykezési elnök iratok (töredék és iktatók) 1854–1860.
d) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
e) Büntető törvénykezési iratok (iktatók) 1854–1860.
f) A Fertőszentmiklósi II. Oszt. Járásbíróságtól átvett iratok 1850–1853.

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az elnöki és közigazgatási iktatott iratok 1990. évi rendezését követően vegyes fondtöredékek felszámolásával 2000-ben került a fondhoz a törvénykezési elnöki iratok töredéke, amely 1857-ből csekély iktatott iratokat (Nr. 1–8.), 1854-ből és 1860-ból csupán iktatókat tartalmaz. A közigazgatási iratanyag a raktári jegyzék és az egykorú segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 180. Eszterházai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Eszterháza) iratai 1854–1860. 9,95 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
d) Büntető törvénykezési iratok 1854–1860.
e) A Fertőszentmiklósi II. Oszt. Járásbíróságtól átvett iratok 1851–1854.

A közigazgatási, polgári-, büntető- és fenyítőperes bíráskodási ügyekben eljáró „Vegyes Szolgabíróság” iratanyaga a raktári jegyzék és az egykorú segédletek alapján kutatható. A közigazgatási iratok végén található a szabadságolt katonák 1855–1861 közötti nyilvántartása.

SL IV. B. 181. Felsőpulyai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Oberpullendorf) iratai 1854–1860. 1,9 ifm.
a) Közigazgatási elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Törvénykezési elnöki iratok (iktató) 1857.
d) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
e) Büntető törvénykezési iratok (töredék és iktató) 1854–1860.
f) Állítási lajstrom 1858–1859.

Az elnöki iratokat követően a közigazgatási iratok között iskolabevallások (1858), közmunka összeírások (1855, 1858), ill. 1854–1856 közötti újoncozási iratok találhatók. Az iratanyag a raktári jegyzék és egykorú segédletei alapján kutatható. Ez utóbbit azért is érdemes hangsúlyozni, mert egy 2000. évi fondrevízió során az iratanyagot kiegészítették Siegendorf község 1858–1859. évi állítási lajstromaival.

SL IV. B. 182. Kapuvári Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Kapuvár) iratai 1853–1860. 3,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1859–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Polgári törvénykezési iratok 1856–1859.
d) Büntető törvénykezési iratok 1854–1860.
e) Hagyatéki iratok 1853–1860.
f) Állítási lajstrom 1859–1860.

A Vegyes Szolgabíróság töredékes elnöki, közigazgatási, polgári-, büntető- és fenyítőperes segédkönyvekkel ellátott iratanyaga 2000-ben fondrevízió révén további két, 1859–1860. évi állítási lajstrommal bővült.

SL IV. B. 183. Kismartoni Cs. Kir. Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in Eisenstadt) iratai 1852–1860. 9 ifm.
a) Elnöki iratok 1855–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
d) Büntető törvénykezési iratok (töredék) 1854–1860.
e) Hagyatéki ügyek nyilvántartása 1856–1860.
f) Árvakönyv (Waisenbuch) 1852–1860.
g) Állítási lajstrom 1859–1860.

Az iratanyagban az elnöki iratokat követő közigazgatási iratok utolsó, nem iktatott speciális tételét jelentik az 1853–1859. évi községi jelentések. A polgári- és büntetőperes iktatott iratok, segédkönyvek után a hagyatéki ügyeknek csak nyilvántartása, ill. 1852–1860 közötti árvakönyvek maradtak fenn. A 2000. évi raktár és fondrevízió nyomán a fond 1859–1860. évi kismartoni és kishöflányi állítási lajstromokkal bővült. Az iratanyag a raktári jegyzék és az egykorú segédletek (iktatók, mutatók) alapján kutatható.

SL IV. B. 184. Nagymarton Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Gemischtes Stuhlrichteramt in Mattersdorf) iratai 1851–1860. 7,9 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
d) Telekkönyvi iratok 1851–1860, (1862).

Az iratanyag raktári jegyzéke, ill. egykorú segédletei alapján kutatható.

SL IV. B. 186. Szeytz Tádé, Sopron vármegye tiszti alügyésze iratai 1849–1850. 0,02 ifm. ld.: IV. B. 320.
a) Szeytz Tádé Sopron vármegye tiszti alügyészének hivatali pályafutására vonatkozó iratok 1849–1850.
b) Szeytz Tádé Sopron vármegye tiszti alügyészének hivatali iratai 1849–1850.

Rohonczy Ignác Sopron és Vas vármegyék királyi biztosa 1848. december 27-i rendeletében hg. Esterházy Pál kismartoni uradalmának alügyészét, Szeytz (Szeitz) Tádét Sopron vármegye egyik közbátorsági biztosává, majd röviddel ezt követően alügyészévé nevezte ki. Szeytz hivatali irataiban azok a polgári- és büntetőperes iratok, ill. azoknak fogalmazványai találhatók, amelyekben ő folytatta le a vizsgálatokat. A szokványos vagyonjogi és fenyítő ügyek mellett speciális csoportot jelentenek a kegyúri jogok gyakorlásával kapcsolatos iratok (Veperd/Weppersdorf [ma Ausztria], Zárány/Czagersdorf [Ausztria]), ill. az 1849. évi répcekárolyi (ma Karl, Ausztria) paraszti elégedetlenség ügyében tett vizsgálat iratai.

SL IV. B. 250. Sopron vármegye főispáni helytartójának iratai 1861. november–1867. február. 3,75 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. Az eredeti segédletei alapján kutatható, Simon Nepomuk János főispáni helytartó időszakának, a főispáni hatáskörbe tartozó közigazgatási tartalmú iratanyaga, amely iktatott iratsorozatot, folyamodásokat (1861), a tárgyidőszak tisztviselői minősítési táblázatait, s katonai iratokat tartalmaz.

SL IV. B. 251. Sopron vármegye főispánjának iratai 1867–1871. 0,46 ifm.
a) Elnöki iratok 1867–1871.
b) Általános iratok 1867–1871.

Lásd: BaML IV. 252.

SL IV. B. 252. Sopron Vármegye Bizottmányának iratai 1860. december 20–1861. szeptember 15. 0,95 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1860–1861.
b) Közgyűlési iratok 1860–1861.

Az iratokban az ideiglenesen visszaállított megyei önkormányzat közgyűlésének hatáskörébe tartozó ügyek találhatók. A közgyűlési iratok egyrészt iktatott, másrészt helytartótanácsi rendeletekből, folyamodásokból, vegyes pénzügyi és katonai iratokból, valamint tisztviselők jelentéseiből állnak. A fond az egykorú segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 253. Sopron Vármegye Bizottmányának iratai 1867. április 19–1871. október. 1,3 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1867–1871.
b) Közgyűlési iratok 1867–1871.

A bizottmány iratanyaga a későbbi Törvényhatósági Bizottság iratanyagával szervesen összekapcsolódik. A fondban a közgyűlési jegyzőkönyvek és a közgyűlési iratok mellett – az utóbbiak között – 1867-ből külön kezelt vegyes folyamodások is találhatók.

SL IV. B. 254. Sopron Vármegye Középponti Választmányának iratai 1861. 0,23 ifm.
a) Képviselőválasztási névjegyzékek 1861.

A Középponti Választmány a választásra jogosultak nyilvántartásával, az országgyűlési választások megyei szintű lebonyolításával foglalkozott. Az 1861. évi országgyűlési választások lebonyolítása az 1848. évi V. tc. alapján történt, az 1848-as kerületi beosztást követve. A Kismartoni, Nagymartoni, Nyéki, Lövői, Kapuvári, Csornai Választókerületek képviselőválasztási névjegyzékei egy eredeti és egy másolati iratsorozatban maradtak fenn.

SL IV. B. 255. Sopron Vármegye Középponti Választmányának iratai 1865. 0,22 ifm.

Az alispán elnökletével működő Középponti Választmány tevékenységi köre az 1865. évi országgyűlési képviselőválasztások megyei szintű lebonyolítása, s a választásra jogosultak nyilvántartása volt. Az országgyűlési választások végrehajtását ekkor is az 1848. évi V. tc. szabályozta. A választmány működése a fennmaradt jegyzőkönyvek és iratok (Kismartoni és Nagymartoni Választókerületeket illetően) rekonstruálhatók. A Kismartoni, Nagymartoni, a korábbiakkal szemben Nyéki helyett Nagybaromi, Lövői, Kapuvári, Csornai Választókerületek választói névjegyzékei egy eredeti és egy másolati sorozatban maradtak fenn.

SL IV. B. 256. Sopron Vármegye Középponti Választmányának iratai 1867–1869. 0,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1869.
b) Iratok 1867–1869.
c) Képviselőválasztói névjegyzékek 1867–1869.

A Középponti Választmány az 1869. évi országgyűlési választás megyei szintű lebonyolításával, s a választásra jogosultak nyilvántartásával foglalkozott. A választások lebonyolítását ekkor is az 1848. évi V. tc. szabályozta. Sopron megyében ekkor is hat választókerületet hoztak létre, de a Kapuvári Választókerület központját Eszterházára helyezték át, ami ezzel együtt a választókerület átnevezését is jelentette. A választmány működése a fennmaradt jegyzőkönyvek alapján rekonstruálható, a Kismartoni, Nagymartoni, Nagybaromi, Lövői, Eszterházi, Csornai Választókerületek képviselőválasztási névjegyzékekeinek pedig egy eredeti és egy másolati sorozata maradt fenn.

SL IV. B. 258. Sopron vármegye alispánjának iratai 1861–1866. 8,38 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1866.

Lásd: BéML IV. 256. Az iratanyag az alispáni hatáskörbe utalt ügyek iktatott iratait tartalmazza, köztük jelentős számú útlevél kérelmet. Egykorú segédletei alapján – iktatók, mutatók – kutatható. Az iktatatlan iratokban pandúri állásfolyamodványok találhatók. A fond részét képezi egy 1866. évi újoncavatókönyv. A tárgyidőszakban Sopron vármegyének két alispánja volt, Gaál László az első-, Kollár Ferenc a másodalispáni hivatalt viselte.

SL IV. B. 259. Sopron vármegye alispánjának iratai 1867–1871. 1,45 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871.

Lásd: BéML IV. 256. Az iratanyag az alispáni hatáskörbe utalt ügyek iktatott iratait tartalmazza, a kutatás pedig az egykorú segédkönyvek – iktatók, mutatók, sorkönyvek – alapján történhet. Az iratanyagban található – 22. csomó – az 1870. évi törvényhatósági bizottsági tagok és az 1871. évi legtöbb adót fizetők (virilisek) névjegyzékei. A tárgyidőszakban a vármegyének még két alispánja volt, Ostffy Pál az első-, Kéry Péter a másodalispáni hivatalt viselte.

SL IV. B. 260. Sopron Vármegye Tisztiszékének iratai 1862. január 7–1867. március 30. 1,85 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1862–1867.
b) Iratok 1862–1867.

Az iratanyag a Megyei Törvényhatósági Bizottság közgyűlése helyett, egy közigazgatási tisztségviselőkből alakított testület (Tisztiszék) hatáskörébe utalt közigazgatási ügyek iratanyagát tartalmazza, amely jegyzőkönyvekből, jegyzőkönyvi fogalmazványokból, a jegyzőkönyvek szerves részét alkotó iktatott iratokból, ill. a jegyzőkönyvekhez, iktatott iratokhoz készített névmutatóból áll.

SL IV. B. 264. Sopron Vármegye Központi Árvatörvényszékének iratai 1857–1871. 9,5 ifm.

1861–1867 között az iratképző jegyzőkönyvei, 1862-ből az iratkéző működésének rekonstruálását segítő jegyzőkönyvi iratok, az 1857–1861 közötti időszakból pedig töredékes iktatott iratok maradtak fönn, ezt követően teljesebb az iratanyag. A kutatást segédkönyvek – iktatók, mutatók, sorkönyvek – segítik.

SL IV. B. 265. Sopron Vármegye (Másodalispáni) Fenyítő Törvényszékének iratai 1861–1866. 3,6 ifm.
a) Ülésjegyzőkönyvek 1861–1866.
b) Iratok 1861 (1868).

A fond kutatását megnehezíti, hogy az iratanyaghoz csak az 1863–1866. évekből maradtak fenn mutatókönyvek, az 1868. esztendőből pedig csupán egy töredékes iktatóköny található.

SL IV. B. 278. Répcemelléki járás III. ker. (Csepreg) szolgabírájának iratai 1861–1870. 0,4 ifm.

Lásd: BéML IV. 261. A közigazgatási iktatott iratok csak nagyon töredékesen maradtak fenn. A szerv működése az iktatókönyvek alapján csak 1863-tól rekonstruálható. Az iratanyag végén egy doboznyi, 1863–1871 [!] közötti vegyes iktatatlan (közöttük igazolási jegyek) irat található.

SL IV. B. 279. Soproni felső járási I. ker. (Sopron) szolgabírájának iratai 1861–1867. 1,9 ifm.
a) Elnöki iratok 1864–1867.
b) Közigazgatási iratok (1861), 1863–1867.
c) Polgári törvénykezési iratok 1861–1867.
d) Fenyítő törvénykezési iratok (töredék) 1862–1867.
e) Szóbeli tárgyalási jegyzőkönyv 1861–1862.
f) Állítási lajstrom 1863, 1866.

A szolgabírói járás elnöki iratai közé került besorolásra a tisztigyűlési rendeletek (1862–1865) sorozata. A közigazgatási iratok sorában iktatott iratok és igazolási jegyek találhatók. Az 1864, 1866. évekből az iktatott iratok fölöttébb töredékesen maradtak fenn. Az 1990-ben jegyzékelt iratanyagot a 2000. évi fondrevízió során egészítették ki az 1863., 1866. évi állítási lajstromokkal. A fond az eredeti segédletek alapján kutatható.

SL IV. B. 280. Soproni felső járási II. ker. (Kismarton) szolgabírájának iratai 1861–1867. 4,6 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867.
b) Törvénykezési iratok 1861–1867.
c) Állítási lajstrom 1862–1866.

A közigazgatási iktatott iratok és törvénykezési iratok az eredeti segédletek alapján kutathatók. A 2000. évi fondrevízió során az 1990-ben jegyzékelt iratanyag – és az abban található 1862–1867 közötti állítási lajstromok – még 15 db, 1862–1866 közötti állítási lajstrommal bővültek (Vimpác, Cinfalva, Kishöflány, Oszlop, Zárány, Darázsfalva, Lajtaszentgyörgy, Szentmargitbánya, Vulkapordány községeket érintően).

SL IV. B. 281. Soproni felső járási III. ker. (Lakompak) szolgabírájának iratai 1861–1867. 1,05 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok 1862–1866.
b) Fenyítő törvénykezési iratok 1861–1867.
c) Szóbeli eljárási jegyzőkönyv 1861–1863.

A szolgabírói hivatal iratanyaga nagyon töredékes állapotban maradt fenn. A polgári törvénykezési ügyek 1862–1866 közötti iratanyaga erősen töredékes, a fenyítő törvényszék esetében a fenyítő ügyek jegyzőkönyvei (1864–1867), valamint a postakönyv (1864), beadványi jegyzőkönyvek és iktatók (1861–1866) maradtak fenn.

SL IV. B. 282. Soproni felső járási IV. ker. (Nagymarton) szolgabírájának iratai 1861–1868. 0,06 ifm.
a) Közigazgatási iratok (töredék) 1861.
b) Állítási lajstrom 1867–1868.

A szolgabírói kerület közigazgatási iktatott irataiból csak egy nagyon csekély irattöredék (1861) maradt fenn, emellett csupán az egész kerületre vonatkozó állítási lajstromok (1867–1868) állnak a kutatás rendelkezésére.

SL IV. B. 283. Soproni felső járási V. ker. (Szarvkő) szolgabírájának iratai 1861–1867. 1,35 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867.
b) Törvénykezési iratok 1861–1864.
c) Szóbeli perek jegyzőkönyve 1861–1862.
d) Állítási lajstrom 1862, 1866.

A közigazgatási iktatott iratok között különösen sok útlevél, vándorkönyv található (1861). Ez az iratsorozat több évből (1864, 1866) erősen töredékes állapotban maradt fenn. A törvénykezési iratanyag sajnos még ennél is töredékesebb (1861, 1864). A 2000. évi raktárrevízió során Szarvkő, Neufeld, Stotzing települések állítási lajstromai kerültek elő és nyertek fondegyesítést.

SL IV. B. 284. Soproni alsó járási I. ker. (Eszterháza) szolgabírájának iratai 1861–1867. 0,65 ifm.
a) Közigazgatási iratok.
b) Törvénykezési iratok.
c) Állítási lajstrom 1862–1866.

A közigazgatási iratokkal szemben a törvénykezési iratok sorozatából több esztendő nagyon hiányos állapotban maradt fenn (1861, 1863–1864). Az iratanyag szálankénti átnézéssel, ill. az eredeti segédletek alapján kutaható. A 2000. évi raktárrevízió során több település (Fertőendréd, Kapuvár, Kiscenk, Petőháza, Sarród) és az egész járás 1862–1864 közötti állítási lajstromai is előkerültek és beosztást nyertek.

SL IV. B. 286. Soproni alsó járási IV. ker. (Felső-, Középpulya) szolgabírájának iratai 1861–1867. 0,7 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867.
b) Állítási lajstrom 1864–1866.

Míg 1861-ből iktatatlan közigazgatási iratok, 1862-től iktatott és iktatatlan közigazgatási iratok maradtak fenn, az 1866–1867. évekből az iratképző működésének rekonstruálását segítő iktatókkal. A település soros katonaállítási lajstromai (1864–1867) a 2000. évi raktárrevízióval a korábbiakhoz hasonlóan a teljes pulyai sorozójárásra tekintettel bővültek (1865–1866).

SL IV. B. 293. Répcemelléki járás III. ker. (Csepreg) szolgabírájának iratai 1867–1871.

Mennyiségi adatát (ifm) lásd a IV. B. 278. fond alatt.

A közigazgatási iratok töredékességét érzékelteti, hogy az 1861–1870 közötti évtized anyaga mindössze egydoboznyi. Valójában az intézmény működése a segédkönyvek alapján rekonstruálható (1863–1870), ezekn kívül csak iktatatlan igazolási jegyek (1863–) találhatók az iratanyagban. A katonai sorozások alkalmával keletkezett állítási lajstrom csak az 1868. évből maradt fenn, a 2000. évi raktárrevízió alkalmával került sor a fondegyesítésre.

SL IV. B. 294. Soproni felső járási I. ker. (Sopron) szolgabírájának iratai 1867–1871. 1,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871.
b) Polgári törvénykezési iratok 1867–1871.

A töredékesen fennmaradt közigazgatási iktatott és iktatatlan iratok, miképpen a polgári törvénykezési iratok is szálankénti átnézéssel, ill. az eredeti segédletek – döntően iktatókönyvek – alapján kutathatók.

SL IV. B. 295. Soproni felső járási II. ker. (Kismarton) szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,86 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871.
c) Állítási lajstrom 1867–1871.

A közigazgatási iratok szálankénti átnézéssel, vagy a fennmaradt segédkönyvek – iktatók – alapján kutathatók; az állítási lajstromok, törvénykezési iratok – segédkönyvek, segédletek hiányában – szálankénti átnézéssel kutathatók. A 2000. évi raktárrendezés során 12 db, 1867–1871. évkörű, vegyes településekre vonatkozó (Cinfalva, Darázsfalva, Kishöflány, Kismarton-várhegy, Lajtaszentgyörgy, Oszlop, Szentmargitbánya), ill. 3 db, 1867–1869 közötti, a teljes sorozójárást felölelő állítási lajstrom került elő.

SL IV. B. 296. Soproni felső járási III. ker. (Lakompak) szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,6 ifm.
a) Közigazgatási iratok (töredék) 1867–1871.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871.

A közigazgatási iratok igen töredékesen maradtak fenn, a törvénykezési iratsorozatból az 1870–1871. év hasonlóképpen erősen töredékes. Segédkönyvek csak a törvénykezési iratokhoz maradtak fenn (1868–1869).

SL IV. B. 297. Soproni felső járási V. ker. (Szarvkő) szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,83 ifm.

a) Közigazgatási iratok 1867–1871.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871.
c) Állítási lajstrom 1868–1870.

A közigazgatási iratok az 1869–1871 közötti esztendőkből erősen töredékesen maradtak meg. A közigazgatási és polgári törvénykezési iratok szálankénti átnézéssel, ill. egykorú segédkönyvek alapján – iktatók – kutathatók. A 2000. évi raktárrevízió során 6 db egyes településeket – Neufeld, Lajtapordány, Stotzing, Szarvkő – érintő 1868–1869-es, ill. 1 db, az egész járásra szóló állítási lajstrom került elő.

SL IV. B. 298. Soproni alsó járási I. ker. (Eszterháza) szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,31 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871.
b) Törvénykezési iratok 1867–1871.
c) Állítási lajstrom 1868.

Az egy-egy doboznyi közigazgatási- és törvénykezési iratanyag – az utóbbi iratanyagból az 1867–1868. esztendők nagymértékben töredékesek – mellett az iktatókönyvek alapján lehet rekonstruálni a hivatal működését. A 2000. évi raktárrevízió idején az 1868. évből az egész járásra vonatkozó avatási jegyzék került elő.

SL IV. B. 300. Soproni alsó járási III. ker. (Udvard, Szőkeföld) szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,25 ifm.
a) Közigazgatási iratok
b) Állítási lajstrom 1868.

A szolgabírói iratanyag erősen töredékes állapotban maradt fenn, döntő részét segédkönyvek – iktatókönyvek – alkotják. A 2000. évi raktárrevízió során került elő a teljes járásra kiterjedő 1868. évi állítási lajstrom.

SL IV. B. 301. Soproni alsó járási VI. ker. (Felső-, Középpulya) szolgabírájának iratai 1868–1871. 0,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868–1871.

A töredékesen fennmaradt közigazgatási iratok között iktatott iratok (1868–1871), falvankénti kimutatásokat tartalmazó állítási lajstromok (1868–1871), településenként a lovakról készült kimutatások (1871), ill. segédkönyvek – iktatók – találhatók.

SL IV. B. 304. Soproni alsó járási III. ker. (Udvard, Szőkeföld) szolgabírájának iratai 1861–1867. 0,05 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867.

SL IV. B. 306. Sopron Vármegye Újoncozási (Újoncozó és Felszólamlási) Bizottmányának iratai 1862–1871. 0,1 ifm.

SL IV. B. 309. Sopron Vármegye Árvapénztárának iratai 1862–1871. 0,13ifm.

A fennmaradt iratanyag döntően az árvaszéki elnök pénzkezeléssel kapcsolatos utasításait tartalmazza. E tematika mentén az iratok döntően az árvaszéki ülések ülésjegyzőkönyveinek kivonataiból állnak.

SL IV. B. 401. Sopron vármegye főispánjának iratai 1872–1944. 30,5 ifm.
a) Elnöki iratok 1872, 1925–1945.
b) Általános iratok 1872–1944.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1941–1944.
d) Országmozgósítási iratok 1940–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Sopron vármegye és város főispánjai, úgymint hg. Esterházy Pál (1872–1894, Simon Ödön (1894–1901), gr. Széchenyi Emil (1901–1905), Baditz Endre (1906–1917), gr. Cziráky József (1917–1918), Fertsák Jenő (1919–1920), Zsembery István (1920–1922), Fertsák Jenő (1922), Simon Elemér 1922–1935), Ostffy Lajos (1935–1937), Hőgyészy Pál (1937–1944), ill. a tárgyidőszak főispáni hatáskörrel tevékenykedő kormánybiztosai, úgymint Baditz Zoltán (1905–1906), Mesterházy Ernő (1918–1919) hivatali iratanyagából az 1945 utáni szakszerűtlen iratselejtezés miatt az elnöki iratok csak nagyon töredékesen maradtak fenn. Az 1872. évet követően csupán 1943–1945 között maradt fenn ugyancsak töredékes iratanyag. Az ennél jóval teljesebb iktatott iratanyag az egykori segédkönyvek – iktatók, mutatók – alapján kutathatók. A közellátási kormánybiztos iratai 1941–1944 között inkább a lisztellátás, az árpaigénylés, a malmok és az őrletés problémáival, ill. a kihágásokkal, 1943-ban a beszolgáltatásokkal, 1945-től a sertésvásárlásokkal, a gabonabeszolgáltatásokkal, a Vörös Hadsereg számára történt beszolgáltatásokkal, az önkéntes felajánlásokkal kapcsolatos iratanyagot tartalmazzák. Az állagban egykorú segédletek – iktatók, mutatók – alapján lehet kutatni.

Sopron megye és Sopron város főispánjának iratai 1945–1949. 4,85 ifm. [régi fondszám: XXI. 1.]
a) Elnöki iratok 1945–1949.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1945–1949.
d) Bizalmas iratok 1949.

A főispáni elnöki iratok (1945–1949) között, elnöki, elnöki bizalmas iratok (1949), egyházi személyekről készült jelentések (1949), a főispáni iktatatlan iratanyagban pedig a Sopronkőhidai Fegyházban őrzött, kihallgatott személyekre vonatkozó ügyiratok találhatók. Mind az elnöki, mind a közigazgatási iratok a segédkönyvek révén – iktatók, mutatók – kutathatók. A közellátási kormánybiztosra vonatkozóan ld.: az 1944. évig terjedő előzményét a SL IV. B. 401. fond c) állagában.

SL IV. B. 402. Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1949. 4 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1943.
b) Közgyűlési iratok 1872–1881.
c) Adóügyi Bizottság iratai 1884–1918.
d) Egészségügyi Bizottság iratai 1883–1918.
e) Óvoda (gyermekmenhely) Bizottság iratai 1887–1916.
f) Gazdálkodó Választmány iratai 1872–1875.
g) Statisztikai Bizottság iratai 1874–1895.
h) Tiszti Nyugdíj Választmány iratai 1886–1918.
j) Jegyzői Nyugdíj Választmány iratai 1886–1918.
k) Erdészeti Bizottság iratai 1881–1914.
l) Gyámügyi Fellebbviteli Küldöttség iratai 1880–1949.
m) Vegyes bizottsági iratok 1878–1884.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A rendi korszak közgyűléseinek funkciórendszerét átvevő Törvényhatósági Bizottság összetételének, működésének története máig alig kutatott.

SL IV. B. 404. Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1944. 17,76 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1872–1943.
b) Képviselőválasztási iratok 1872–1939.
c) Képviselőválasztói névjegyzék 1872–1944.
d) „Sorozatos iratok" 1872–1943.

A Központi Választmány munkáján és iratain keresztül tanulmányozhatók a dualizmus kora és a két világháború időszaka országgyűlési választásainak Sopron vármegyei lecsapódásai. A Központi Választmány elnöke a főispán volt. A Választmány évente kiigazította a választói névjegyzékeket, amelyekből két példányt a levéltárnak adtak át. Az általuk összeállított választói névjegyzékek a választási törvények, rendeletek tükrében a társadalom- és politikatörténet fontos forrásai. A választói jegyzőkönyvek és iratok, ajánlási ívek az adott szerv működését, ill. a választások helyi lebonyolításának rekonstrukcióját segítik. A dualizmus korában a választójog alapjait az 1874. évi XXXIII. tc. szabályozta. A korban 13 országgyűlési választást tartottak, kettőt még az 1848. V. tc. (1869, 1872), míg a többit már az említett törvény szerint (1875, 1878, 1881, 1887, 1892, 1896, 1901, 1905, 1906, 1910). Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően az első országgyűlési választásokat az 5985/1919. ME sz. rendelet alapján, titkos választással, 1920-ban tartották. Az 1922. évi választások idején Sopron vármegyében már csak öt választási kerület volt (Sopronkörnyéki, Csepregi, Lövői, Kapuvári, Csornai). A megyei választás az egyéni jelöltekre nyíltan történt. Ez jellemezte az 1926., 1931., 1935. évi országgyűlési képviselőválasztásokat is. Az 1939-es választások titkosan folytak. Ekkor Sopron város és Sopron vármegye egy lajstromos kerületet alkotott, a vármegyében pedig három egyéni választókerület (Sopron–Csepregi, Kapuvári, Csornai) volt, amelyekben a választás titkos szavazással folyt. A választói névjegyzékeket 1944-ig folyamatosan tovább vezették. Az iratanyag első rendezése 1970-ben történt meg, 1998 során ellenőrző- és finomító rendezés történt. A Központi Választmány jegyzőkönyvei szálankénti átnézéssel, ill. az 1884–1901 közötti anyag index segítségével kutatható, az iktatott iratok a jegyzőkönyvi iktatószámok sorrendjében rendezettek. A választói névjegyzékek évenként, választókerületeken belül településsoros rendben követik egymást. A választókerületek alakulásáról a Polgár Tamás által elkészített raktári jegyzék tájékoztat.

Forrás:
Polgár Tamás: raktári jegyzéke, Kézirat, Sopron, 1999.

Sopron Megye Központi Választmányának iratai 1945–1950. 3,34 ifm. [régi fondszám: XXI. 2.]

Az iratanyag szerves folytatása az 1872–1944 közötti Központi Választmányi iratoknak.

SL IV. B. 409. Sopron vármegye alispánjának iratai 1872–1945. 170,75 ifm.
a) Elnöki iratok [1890] 1895–1917.
b) Közigazgatási iratok 1872–1945.
c) Kihágási iratok 1884–1943.
d) Útlevél iratok 1904–1942.
e) Alispáni hivatal nyilvántartásai (th. bizottsági tagok nyilvántartásai, állampolgári kötelékből elbocsátottak nyilvántartásai, házadókönyvek nyilvántartásai) (1861), 1870–1944.
f) Közélelmezési iratok 1915–1919.
g) Lelencügyek iratai 1879–1900.
h) Községi számadások 1889–1943.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Sopron vármegye alispánjai, úgymint Ferenczy István (1871–1876), Simon Ödön (1876–1894), Baán Endre (1894–1906), Hajas Antal (1906–1919), Gévay-Wolff

Lajos (1920–1938), Czillinger József (1938–1944) működése során keletkezett hivatali iratok közül az iktatott elnöki iratok az 1890. évből, majd 1895-től 1917-ig évente, de töredékésen maradtak fenn. A közigazgatási iktatott iratok 1872-től a modern kori vármegyei iratok egyik legjelentősebb iratanyagát alkotják. Sajnos az 1945 utáni szakszerűtlen iratselejtezés az alispáni iratokat is súlyosan érintette. Az alispáni hivatal nyilvántartásai között található a Törvényhatósági Bizottság tagjainak 1929–1944, a vármegyei tisztviselők mellékfoglalkozásainak 1930–1940, a tiszteletbeli vármegyei tisztviselőknek 1929–1937, a gazdatiszteknek 1939–1940, a honosítottaknak 1890–1950, a nyomdáknak 1902–1929 közötti nyilvántartásai, házaló könyvek 1899–1908, valamint mértékhitelesítési, kéményseprési, vadászati, vasúti , ill. a lovassági laktanya létrehozására vonatkozó iratok. A 2000. évi raktárrevízió idején került elő és zajlott le a rendezése az 1889–1921 közötti, elcsatolt települések községi számadásainak, amelyek mellett gyakran egy-egy képviselőtestületi jegyzőkönyv (pl. 1921: Cinfalva, Dérföld, Felsőlászló, Mészverem, Oka stb.), vagy községi vagyonleltár (pl. Cinfalva, Darázsfalu, Dérföld, Felsőlászló, FelsőpéterfaFertőszéleskú, Füles, Gyirót stb.) is található. Az 1968. évi rendezést követően ugyancsak ekkor (2000-ben) zajlott a rendezése a különböző típusú községi számadásoknak, ill. községi alapok (pl. háztartási, letéti, munkássegélyi, körorvosi, ipartestületi, óvodai, hadisegélyi stb. alapok) számadásainak. Ez az összesen 7,18 ifm. terjedelmű községi számadási anyag településsoros jegyzék alapján kutatható.

Sopron megye alispánjának iratai 1945–1950. 21,3 ifm. [régi fondszám: XXI. 7.]
a) Közigazgatási iratok1945–1950.

Lásd: BKMÖL XXI. 4. Az alapszinten rendezett iratanyag szerves folytatása az 1944. évvel záródó alispáni iratoknak.

SL IV. B. 410. Sopron vármegye tiszti főügyésze iratai 1901–1945. 8,2 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1903–1945.
b) Árvaszéki iratok 1903–1945.
c) Kincstári ügyek iratai 1901–1929.
d) Magánmunkálatok 1901–1929.

Sopron vármegye tiszti főügyészének hivatalos tevékenysége során közigazgatási, gyámügyi – árvaszéki –, kincstári és kihágási ügyekben keletkezett iratok, valamint a vármegye alispánjától, Közigazgatási Bizottságától, a járási főszolgabíráktól, a vármegye Árvaszékétől hozzá intézett átiratok, továbbá magánfelek folyamodványai, magánfelekkel folytatott levelezés, ügyészi vélemények fogalmazványai találhatók a fondban, de a hivatali működés során keletkezett iratok mellett a tiszti főügyészek magántevékenysége – ügyvédi munkái – során létrejött iratok is bekerültek. Az iratok az egyes ügykörökön (pl. közigazgatás, gyámügy, kincstári, kihágási stb.) belül időrendben találhatók. A II. világháború helyi eseményei miatt az iratanyag rendje teljesen felbomlott, első rendezése 1950-ben, második 1969-ben, ellenőrző rendezése, s az új raktári jegyzék elkészítése 1990-ben történt meg.

Sopron megye tiszti főügyészének iratai 1945–1948. 1,08 ifm. [régi fondszám: XXI. 26.]
a) Iktatott iratok 1945–1948.

Az iratanyag szerves folytatása az 1945 előtti főügyészi fondnak; 1997-ben raktárrevízió során került elő.

SL IV. B. 411. Sopron Vármegye Árvaszékének iratai 1872–1944. 106,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. Az iratanyag 1874-től tartalmazza az iratképző hivatali működését is mutató tanácsülési jegyzőkönyveket, amelyek 1911-től a korábbi időszaknál hiányosabban maradtak fenn. Az 1874–1922 közötti esztendőkből vannak elnöki iratok, amelyekhez csak az 1878–1883 esztendőkre vonatkozóan áll iktató a kutatás rendelkezésére. Az iktatott árvaszéki iratok 1872-től kezdődnek. Minden bizonnyal az árvaszéki iratokat ért 1949. évi selejtezésnek köszönhető az, hogy míg az irattári sorkönyvek 1872-től folyamatosan fennmaradtak, betűrendes mutatók csupán az 1936–1944 közötti évekre vonatkozóan találhatók. Ugyanakkor 1900-tól folyamatosan fennmaradtak a kiskorúak születési év szerinti, évente vezetett nyilvántartásai. Nem folyamatos, speciális nyilvántartások sorában találhatók az 1926-ban osztrák gyámhatóság alá került személyek egyéni iratairól, értékeiről vezetett átadási könyvjegyek, valamint a gondnoki számadások gyűjteménye (1909–1934).

Sopron Megye Árvaszékének iratai 1945–1950. 11,6 ifm. [régi fondszám: XXI. 8.]

Az iratanyag selejtezése, dobozolása 1982–1983 során történt meg. Az 1945–1949 közötti általános iktatott, az 1950-ből őrzött rendszámos iratanyaghoz fennmaradtak az alfabetikus árvaszéki mutatók, 1950-ből az iratnyilvántartó lapok, az irattári sorkönyvek, és a nyilvántartási naplók.

SL IV. B. 412. Sopron vármegye tiszti főorvosának iratai 1930–1944. 1,6 ifm.

Lásd: BéML IV. 443. A vármegyei tiszti főorvos hivatali működése során keletkezett iratanyag az orvos- és társadalomtörténet szempontjából is fontos. 1941-ből bizalmas iratok töredékesen, 1941-től az általános iktatott iratok, 1936-tól pedig a segédkönyvek – iktatók, mutatók – maradtak fenn. Az iratanyagban kimutatások találhatók Sopron vármegye szociális alapon gyógyászati segédeszközökben részesített betegeiről, nyilvántartás Sopron város egészségügyi személyzetéről, valamint a Szombathelyi Magyar Királyi Állami Gyermekmenhely által gondozásba adott gyermekekről (1930–1940).

Sopron megye tiszti főorvosának iratai 1945–1949. 2,95 ifm. [régi fondszám: XXI. 9.]

Az iratanyag szerves folytatása az 1944 előtti megyei tiszti főorvosi iratoknak. A tárgyidőszak általános iktatott iratai és az azokhoz tartozó segédkönyvek – iktatók, mutatók – mellett orvosok, bábák, gyógyszerészek nyilvántartó könyveit tartalmazza. Az iratanyagban egészségügyi havi jelentések, hatósági orvosi bizonyítványok (1945–1946), fertőző betegségekre vonatkozó jelentések és bejelentőlapok is találhatók.

Sopron megye és Sopron város tiszti főorvosának iratai 1949. 0,3 ifm. [régi fondszám: XXI. 24.]

Sopron város és Sopron vármegye tiszti főorvosi szakszolgálatának 1949. évi egyesítésével keletkezett iratanyag, amely a tárgyév általános iktatott iratait, a havi jelentéseket és az iktatót, mutatót tartalmazza. Az iratanyagot 1954-ben szállították levéltárba.

SL IV. B. 414. Sopron Vármegye Számvevőségének iratai 1872–1944. 31,45 ifm.
a) Főnöki iratok 1921–1944.
b) Általános iratok 1872–1944.
c) Alapok főkönyvei és naplói 1878–1944.
d) A vármegyei alapok zárszámadásai 1914–1929.
e) Havi számadások a hadirokkantak, árvák részére kifizetett ellátási díjakról 1925–1926.

Lásd: BKMÖL IV. 404. Az iktatott iratok 1921-től maradtak fenn, a segédkönyvek 1872-től. Az alapok főkönyvei között anyakönyvi tiszteletdíj alap (1896–1921), automobil alap (1912–1931), állategészségüggyel kapcsolatos alapok (1896–1929), árvízkárosultak alapja (1941-), különböző magánszemélyek alapjai (Baán Ede, Hackstock Mátyás), intézményi alapok pl. Ferenc József Árvaházi Alap (1917–1919) iratanyagai, számadásai, számfejtőkönyvei találhatók. A 20. század eleji vármegyei alapok gazdag tematikáját az 1914–1929 közötti, 2000-ben darabszinten rendezett, 0,26 ifm. terjedelmű, raktári jegyzéke alapján kutatható, vármegyei alapok zárszámadásainak gyűjteménye illusztrálhatja. A hadirokkantak és hadiárvák részére folyósított ellátási díjak számadásainak rendezése ugyancsak a 2000. évi raktárrevízió során zajlott le. Az iratanyag jelenleg kevésbé feltárt részéhez tartoznak a vármegye költségelőirányzatai, amelyek az 1908–1922 közötti évekből maradtak fenn, az útügyi költségelőirányzatok az 1899–1900. évtől 1927-ig, amelyeket több esztendőből számfejtések, utalványozási jegyzékek egészítenek ki. A fentieken kívül jelentős mennyiséget alkotnak a teljes vármegye településhálózatát felölelő községsoros költségvetési előirányzatok, községi leltárak és számadások.

Sopron Megye Számvevőségének iratai 1945–1950. 1,7 ifm. [régi fondszám: XXI. 10.]

Az iratanyag szerves folytatása az 1944 előtti számvevőségi iratoknak. A főnöki iratok (1945–1950), iktatott iratok (1945–1949), a hozzájuk tartozó segédkönyvek – iktatók, mutatók – mellett az 1946–1947 és 1949. évekből költségvetések, 1948-ból járásonkénti szegénykataszter, az 1946–1948 közötti időszakból az alispáni hivatal, s a főjegyzői hivatalok illetményjegyzékei, valamint 1946–1947-ből a számvevőségi alkalmazottak nyilvántartásai maradtak fenn. Több vármegyei alap főkönyve (pl. vármegyei háztartási alap, árvízkárosultak támogatási alapja, 1945-ből közellátási alap, laktanya és zöldkeresztes alap) maradt fenn a tárgyidőszakból.

SL IV. B. 415. Sopron Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1944. 23,35 ifm.
a) Ülésjegyzőkönyvek 1876–1919.
b) Általános iratok 1878–1945.
c) Gazdasági Albizottság ülésjegyzőkönyve (töredék) Lásd a IV. A. 415. a) állagnál.
d) Gazdasági Albizottság ingatlanforgalmi iratai 1919–1944.
e) Erdészeti Albizottság iratai 1882–1945.

Sopron Megye Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1949. 2 ifm. [régi fondszám: XXI. 11.]

Lásd: BKMÖL IV. 420. A alapszinten rendezett iratanyag szerves folytatása az 1874–1944 közötti Közigazgatási Bizottság anyagának. A fond iktatott iratokat tartalmaz, amelyek raktárjegyzék alapján, szálankénti átnézéssel kutathatók. Az 1949. év végén a tárgyévre vonatkozóan kisajátítási, tanügyi, útügyi, gyámügyi és fegyelmi iratok találhatók.

SL IV. B. 417. Csepregi járás főszolgabírájának iratai 1872–1944. 27,6 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1944.
b) Kihágási iratok 1892–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A Csepregi járás területén felügyeletet gyakorló szolgabíró iratanyagában megtalálhatók mind a vármegye központi tisztségviselőinek és szerveinek, mind a kormányhatóságoknak a leiratai és rendeletei, mind az ezekre válaszoló felterjesztések, a társhatóságok átiratai, a járásban található települések felterjesztései, a magánszemélyek beadványai, valamint az ezekre adott hivatalos válaszok is. (Ez a többi szolgabírói fondra is vonatkozik.) Az általános iratanyag vándorkönyveket, cselédkönyvek és munkakönyvek jegyzékeit, a települések lakosságára, gazdálkodására vonatkozó különféle nyilvántartásokat is

tartalmaz. A két állagra, közigazgatási iktatott (és iktatatlan) iratokra, és kihágási iratokra szétváló iratanyag az egykorú segédlkönyvek – iktatók, mutatók – alapján kutatható.

Csepregi járás főjegyzőjének iratai 1945–1949. 6,6 ifm. [régi fondszám: XXI. 12.]
a) Közigazgatási iratok 1945–1950.
b) Kihágási iratok 1945–1949.

Az 1030/1945. ME sz. rendelet 12. §. 2. bekezdése értelmében a járási főszolgabírói állás megszűnt, a hatáskört a járási főjegyző vette át. Az 1945. évi iratanyag végén találhatók a Vörös Hadsereg számára teljesített beszolgáltatások, az 1945–1946. évi iktatott iratok végén pedig a két esztendő igazolási iratai találhatók. Az iratanyag a segédkönyvek – iktatók, mutatók –, ill. a fennmaradt iktatókartonok alapján kutatható.

SL IV. B. 422. Felsőpulyai járás főszolgabírájának iratai 1872–1892. 6,15 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1892.
b) Kihágási iratok 1881–1892.

A közigazgatási iratok az iktatott iratok mellett tartalmaznak községi képviselőtestületek és elöljáróságok választásával kapcsolatos iratokat az 1872., 1876–1878. évből, valamint munkakönyv nyilvántartásokat (1885–1892) és cselédkönyv-nyilvántartásokat (1876, 1883–1902). Az fondképző működése az 1872-től fennmaradt segédkönyvek – iktatók, mutatók – alapján is rekonstruálható. A kihágási esetek az iktatókönyvek alapján rekonstruálhatók.

SL IV. B. 423. Kapuvári járás főszolgabírájának iratai 1872–1945 (1950, 1956). 28,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1935–1943.
b) Közigazgatási iratok 1872–1944.
c) Kihágási iratok 1931–1944.
d) Katonai iratok 1890–1944.
e) Iparlajstromok 1884–1950 (1956)

Az elnöki iktatott – és 1938-ból iktatatlan – iratok az 1935–1943 közötti időszakból maradtak fenn. Az általános közigazgatási iratok sorozata mellett érdemes kiemelni a cselédkönyvek nyilvántartását (1881–1942), a munkakönyvek jegyzékeit (1884–1942), a gyári munkások ki- és bejelentkezéséről vezetett nyilvántartásokat (1913–1929), az építési engedélyeket (1924–1944), népmozgalmi adatokat (1940–1945), a politikai vonatkozású nyilvántartásokat [tiltott sajtótermékekről 1936–1945, népgyűlésekről 1936], amelyek a raktári jegyzék alapján külön kutathatók. A szolgabírói járásban nagyszámú katonai vonatkozású iratanyag maradt fenn, 1901-től állítási lajstromok, 1913-tól összeírási névjegyzékek, 1929–1930-ból sorozási lajstromok. Az iratanyag egyrészt az eredeti segédkönyvek – iktatók, mutatók –, másrészt a raktári jegyzék alapján kutatható.

Kapuvári járás főjegyzőjének iratai 1945–1949. 10,3 ifm. [régi fondszám: XXI. 18.]
a) Elnöki iratok 1949.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950.
c) Kihágási iratok 1945–1950.

Az elnöki iratok csupán az 1949. esztendőből, töredékesen maradtak fenn (Nr. 1–33.); a közigazgatási iktatott iratok és a kihágási iratok a fennmaradt egykorú segédletek – iktatók, mutatók – alapján kutathatók.

SL IV. B. 424. Kapuvári járás tisztiorvosának iratai 1931–1950. 1,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 406. Az iratanyag 1937–1950 közötti iktatott iratokat, 1945–1946 közötti járási és községi egészségügyi jelentéseket, valamint bábanaplók alapján községi orvosok szülési jelentéseit (1934–1945), a közgyógyászatra szorulók községenkénti névjegyzékét (1945), s a fertőző-betegségek kimutatásait tartalmazza, ill. 1944–1945-ből hadigondozási, 1937–1946. évből népmozgalmi adatokat foglalmagában. Az iratanyag az iktatókönyv, ill. raktári jegyzék alapján kutatható.

SL IV. B. 426. Kismartoni járás főszolgabírájának iratai 1872–1904. 8,3 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1904.
b) Kihágási iratok 1884–1904.
c) Iparügyi iratok 1877–1902.
d) Állítási lajtrom 1872–1895.

A közigazgatási iktatott iratok részben cselédkönyvek, munkakönyvek, igazolási jegyek kiadásával kapcsolatban keletkeztek. A kihágási iratok jelentős része erdei kihágásokkal kapcsolatban keletkezett. Az 1903. évből szinte az egész járás területéről községenkénti bíróválasztási iratanyag maradt fenn. Az iparügyi iratokban elsősorban munkakönyv-lajstromokat, igazolási jegyek jegyzékeit lehet találni.

SL IV. B. 427. Soproni járás főszolgabírájának iratai 1872–1944. 25,45 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1908.
b) Közigazgatási iratok 1872–1944.
c) Kihágási iratok 1881–1940.
d) Iparügyi iratok 1873–1909 [1944].

Az elnöki iratok erősen töredékes állapotban maradtak fenn (1898, 1904, 1908). Az iratanyag gerincét alkotó közigazgatási iktatott iratokban találhatók a tanoncszerződések is. A kihágási iratok jelentős része erdei kihágással kapcsolatos. Az iparügyi iratok tartalmazzák az iparlajstromokat, az iparjegyekről vezetett nyilvántartásokat (1873–1876), a munka- (1884–1909) és cselédkönyv nyilvántartásokat (1876–1886), az igazolási jegyeket. Az iratanyag az egykorú segédkönyvek – iktatók, mutatók – alapján kutatható.

Soproni járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 3,84 ifm. [régi fondszám: XXI. 21.]
a) Közigazgatási iratok 1945–1949.
b) Kihágási iratok 1945–1950.

Az iratanyag kutatása egykorú segédkönyvei – iktatók, mutatók – alapján lehetséges.

SL IV. B. 431. Sopron vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 19–20. sz. 2,4 ifm.

Az iratanyagban – amely valójában gyűjteményes fond – a települések döntően alfabetikus rendjében találhatók az egyes községek szabályrendeletei. Az Ausztriához csatolt települések anyagát kiemelték és betűrendben új sorozatot alkottak belőlük. Az iratanyag végén a községi házszámozásokat szabályozó rendeletek találhatók.

SL IV. B. 432. Sopron vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1873–1949. 1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 432. Az iratanyagban – amely valójában gyűjteményes fond – a Sopron vármegye településein egykor működő egyleletek, társulatok, intézmények hatóságilag

jóváhagyott alapszabályai találhatók, egyes esetekben tagnyilvántartásokkal, vagy egyesületi ülésjegyzőkönyvekkel, ill. azok töredékeivel. A települések betűrendjében találhatók az alapszabályok. Az 1921-ben Ausztriához csatolt települések alapszabály-gyűjteménye ez esetben is egy külön, a településlek alfabetikus sorrendjében álló sorozatot képez. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható.

SL IV. B. 433. Sopron vármegye erdőgazdasági üzemterveinek levéltári gyűjteménye 1884–1934. 2,5 ifm.

Az államerdészeti kezelés alá tartozó erdők erdőgazdasági üzemtervei, üzemátvizsgálási dokumentumai, erdőkezeléssel összefüggő hatósági rendelkezések és nyilvántartások találhatók ebben a fondban. Az iratanyag döntő részét az erdőgazdasági üzemtervek folyószámos anyaga jelenti, amely szálankénti átnézéssel, vagy az 1884–1934 közötti időszakot átfogó betűsoros mutató alapján kutatható. Az iratanyagot az erdőgazdasági ügyviteli szabályzatok és a szavazásra jogosultak névjegyzékei (1903–1927) egészítik ki.

SL IV. B. 435. Sopron vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1827–1895. 26,04 ifm.
a) Magyar terület evangélikus és római katolikus anyakönyvei 1827–1895.
b) 1921-ben Ausztriához csatolt terület evangélikus és római katolikus anyakönyvei 1827–1895.
c) Néhány település izraelita anyakönyvei és vegyes anyakönyvi iratok 1827–1895.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A törvény rendelkezése nyomán jött létre e gyűjteményes fond, amely 3 állagra bontva, raktári jegyzék alapján kutatható.

SL IV. B. 445. Soproni Járási Központi Összeíró és Választási Bizottság iratai 1947. 0,12 ifm. ld.: XXI. 6.

Lásd: BKMÖL XXI. 207. Az 1945–1949 közötti választások a magyarországi választási rendszerek között átmeneti jellegűek voltak. A Választási Bizottságnak járási hatáskörű szervként a választás lebonyolításában, a választásra jogosultak összeírásában kellett eljárni. A bizottságba a politikai pártok, az érdekvédelmi és társadalmi szervezetek tagokat delegáltak. Sopron megyéből jelenleg csupán ez a töredékes törpefond ismert, amelynek rendezése 2003-ban történt meg. Kutatása darabszintű átnézéssel, vagy a raktári jegyzék alapján lehetséges.

SL IV. B. 448. Soproni járás szociális titkárának iratai 1948–1949. 0,12 ifm. ld.: XXI. 25.

Lásd: BKMÖL IV. 425. A törpefond iktatott iratokat tartalmaz és szálankénti átnézéssel kutatható.

SL IV. B. 449. Magyar–Osztrák Határmegállapító Bizottság iratai 1902–1922. 0,8 ifm. ld.: XV. 17.

1996 során alakították ki e gyűjteményes törpefondot, amelynek I–II. tétele az Osztrák–Magyar Monarchián belüli (Sopron vármegye – Alsó-Ausztria közötti) államhatár-megállapításokkal kapcsolatos, míg III. tétele az 1922. évi Magyar–Osztrák Határmegállapító Bizottság Moson, Sopron, Vas vármegyékre vonatkozó iratait tartalmazza. Az iratanyag szálankénti átnézéssel, vagy darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SOPRON VÁROS LEVÉLTÁRA

Lásd: BFL IV. Szabad királyi városok

SL IV. A. 1001. Sopron város királyi biztosainak iratai 1692–1783. 0,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1765–1783.
b) Iratok (Oe III. 1–3., 5.; XI. et L. 3.; LXII–LXIII.) 1692–1782.

A latin nyelvű jegyzőkönyvek végén mutató segíti a tájékozódást. Az iratok a IV. A. 1003. Sopron Város Tanácsa iratainak Oertel-féle rendezett iratainak a III, XI. et L., ill. a LXII–LXIII. kútfőjében találhatók.

SL IV. A. 1002. Sopron város választott polgárságának iratai 1535–1847. 1,9 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1542–1847.
aa) Antiquae reflexionis Communitatis Soproniensis (Oe XXX. et EE.) 1542–1777.
bb) Gemeinbetrachtungen, Gemeinprotocoll, Gemeindeprotocoll (APOe XV.) 1697–1848. Hiányos állag, részben a tanácsülési jegyzőkönyvekkel egybekötve, 1787-től 1848. ápr. 18-ig az APOe XV. kútfője is ide sorolva. [V. ö. még a IV. A. 1019. b) állaggal.]
b) Tisztújítási iratok 1539–1744.
aa) Actus restauratorii (Oe XI. et L. 1–2.) 1539–1740.
bb) Mandata circa actus restauratorios (Oe XXXVIII. et NN.) 1680–1744.
c) Országgyűlési iratok. Acta diaetalia varia (Oe X. et K.; APOe XVIII.) 1535–1848.
d) Hivatali utasítások 1725–1830.

Lásd: BFL IV. 1001. A választott polgárság, azaz másnéven külső tanács a városi önkormányzat egyik vezető testülete volt. Hatásköre a középkorban fontos szerepet betöltő ősi közgyűlés hatáskörével egyezett meg. Ámbár választott polgárságnak nevezték, de a tanács tagjait nem a polgárság választotta, hanem önmaga választott az elhalt tanácstagok helyére újakat a polgárság tagjai közül. A választott polgárság elnökét szószólónak (tribün, Stadvormund) nevezték. Feladata a közvetítés volt a belső és a külső tanács között.

A Gemeinbetrachtung-ok a polgárság (Gemein) évenként Szent Márk napján megtartott gyűléseiről készült jegyzőkönyveket tartalmazzák, amelyekben a szószóló (Vormund) közbenjárásával előadták kívánságaikat és követeléseiket, ill. bírálataikat a tanácsnak (Rath). A külső tanács csak véleményező fórum volt.

SL IV. A. 1003. Sopron Város Tanácsának iratai 1526–1848. 289,72 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (Rathsprotocoll, Protocollum Senatorium) 1551–1848.
b) Rendeletek és felterjesztések 1542–1848 (1853).
aa) Mandata Regia (Oe XXI.) 1706–1737.
bb) Mandata regia et excelsorum dicasteriorum intimata sub saeculo XVIII. (Oe Rep. I.) 1713–1785.
cc) Mandata regia et excelsorum dicasteriorum intimata in negotiis privatorum sub saeculo XVIII. (Oe Rep. II.) 1700–1782.
dd) Protocollum (Liber) Normalium Intimatorum (Mandatorum, Resolutionum) 1725–1848 (1853).
ee) Fogalmazványok könyvei (Conceptbuch, Liber Conceptuum, Liber Conceptuum Latinorum et Germanicorum, Protocollum Conceptuum Germanicorum et Testimonialium, Liber Omnium, Copiae Intercessionum) 1542–1782.
c) Tanácsi iratok. Acta in Archivio L. et R. Civ. Soproniensis reperibilia (1162) 1526–1786.

(Az 1526. előtti iratok mindegyik tárgyi egységből kiemelve a „Diplomatarium”-ban foglalnak helyet; a Lad. XIX., XXIII. és IV. et D. teljes egészében.)
aa) Levelezések és folyamodások (Oe XXXVII., XLIV., XLV., LV., LVII., VI. et F., VIII. et H., XIX. et T., XXIV. et Y., XXV. et Z., XXXI. et FF., XXXV. et KK., XXXIX. et OO., IX., XIII., XXV., XXVII., XXIX., LIII., V. et E., XIII. et N., XIV. et Q., VII. et R., XVIII. et S., XXVIII. et CC., XXIX. et DD., XL. et PP., Rep. IV.) 1532–1785.

(Ebbe az állagba az Oertel-féle rendezésnek részint általános tartalmú tárgyi egységeit, részint azokat a tárgyi egységeket osztottuk be, amelyek egy-egy konkrét tárgykörre vonatkoznak (nem egyszer terjedelmük is igen csekély), így külön tárgyi csoportként való kimutatásuk nem volt indokolt. Ilyennek tekinthető a Repositorium IV. is: Privatorum Correspondentiae diversis instantiis et aliis actis mixtae de anno 1740–1785.)

bb) A város szőlőbirtokaira vonatkozó tanácsi iratok (Oe IV., VII., XII., XXXIII.) 1536–1774.

cc) A város úrbéres falvaira és cenzuális földjeire vonatkozó tanácsi iratok (Oe VI., VII., VIII., XIV. et O.) 1566–1782.

dd) A város határaira és erdeire vonatkozó tanácsi iratok (Oe XXVIII., XXXVII. et MM.) 1561–1779.

ee) Nemesek városba költözésére és ingatlanszerzésére vonatkozó tanácsi iratok (Oe LII., XXVI. et AA., XXVII. et BB., XXXVI. et LL.) 1535–1785.

ff) A városi vámokra vonatkozó tanácsi iratok (Oe XVIII., XXI. et V., XXII. et W., XXIII. et X.) 1533–1785.

gg) A város kegyúri jogaira és egyházi természetű ügyekre vonatkozó tanácsi iratok (Oe V., XVII., L., LI., I. et A., II. et B., III. et C., XII. et M., XLIX. et ZZ.) 1533–1780.

hh) A város fiscalis jogaira vonatkozó tanácsi iratok (Oe XI., XXIV.) 1532–1771.

ii) A város által kezelt tőkékre, alapítványokra és kezelésükre vonatkozó tanácsi iratok (Oe I., II., XV., XXVI., XXXIV., LXI. b, LXIV.) 1543–1786, 1835.

jj) A város katonai terheire vonatkozó tanácsi iratok: királyi és kamarai rendeletek és levelezés (Oe VII. et G., XLV. et VV.) 1527–1741.

kk) A városi polgárőrségre vonatkozó tanácsi iratok (Oe XXXIV. et JJ.) 1532–1740.

ll) A városi céhekre vonatkozó tanácsi iratok (Oe X., XXXVI.) 1505–1740.

mm) Zsidókra vonatkozó tanácsi iratok (Oe XLVIII. et YY.) 1527–1783.

nn) A városi kórházra vonatkozó iratok (Oe LIV.) 1527–1776.

oo) Hivatali utasítások (Instructiones) (Oe XX. et U.) 1553–1770.

pp) A városi jegyző iratai: Diarium notariale atque variarum repraesentationum et instantiarum conceptus (Oe III.4.) 1732–1740.

Conceptus notariales Saileriani (Oe XLI., XLII.) 1557–1697, 1712–1741.

qq) Árszabások (Oe XXXI.) 1527–1773.

d) Sopron város II. József alatti igazgatásának iratai 1785–1790.

(Az itt fel nem sorolt iratcsoportokon kívüli, II. József alatt keletkezett iratokat a következő állagban – Acta Politica et Oeconomica 1787–1848. – találhatjuk meg.)

aa) Kerületi főispáni rendeletek 1785–1787.

bb) Kerületi főispáni rendeletek magánszemélyek ügyeiben 1785–1787.

cc) Kerületi főispáni rendeletek a földmérés és adószabályozás tárgyában 1785–1787.

dd) Kerületi kamarai adminisztráció rendeletei 1785–1787.

ee) Sibrik Antal kir. biztos átiratai 1786.

ff) Sopron megye rendelkezései 1786–1787.

gg) Városi hatóságokhoz érkezett magántermészetű beadványok 1786–1787.

hh) Közigazgatási vonatkozású ügyiratok (Fasc. I–XVI.) 1785–1787.

ii) Gazdasági vonatkozású ügyiratok (Fasc. I–VIII.) 1785–1787.

jj) Sopron város és úrbéri községei telekfelméréseinek iratai 1786.

e) Tanácsi iratok: Acta Politica et Oeconomica 1787–1848.

(Az ebből a felsorolásból hiányzó öt (XIV., XV., XVII., XVIII., XXVIII.) kútfő tárgyilag más fondokba tartozván [XIV: IV. A. 1015. c)bb); XV: IV. A. 1002. a)bb); XVII: IV. A. 1015. d)bb); XVIII: IV. A. 1002. c); XXVIII: IV. A. 1015. i)], a fondjegyzékben az adott helyen van feltüntetve, irattárilag azonban továbbra is itt van elhelyezve.)

aa) I. Egyházügyi iratok (Acta Ecclesiastica) 1787–1848.

bb) II. Vallásügyi iratok (Acta Religionaria) 1787–1848.

cc) III. Adóügyi és a felmérésekre vonatkozó iratok (Acta Contributionalia et Dimensuratica – 1791-től Acta Contributionalia) 1787–1848.
dd) IV. Katonaellátási és hadügyi iratok (Acta Comissariatica et Bellica) 1787–1848.
ee) V. Közigazgatási iratok (Acta Publico Politica) 1787–1848.
ff) VI. Egészségügyi iratok (Negotia Sanitatis) 1787–1848.
gg) VII. Árvaügyi iratok (Acta Pupillaria) 1787–1848.
hh) VIII. Világi alapítványi iratok (Acta Fundantionalia Saecularia) 1787–1848.
ii) IX. Oktatásügyi iratok (Litteralia) 1787–1848.
jj) X. Kereskedelemügyi iratok (Acta Commercialia) 1787–1848.
kk) XI. Köz- és magángazdasági iratok (Acta Oeconomica Publica et Privata – 1786-tól Acta Oeconomica Publica) 1787–1848.
ll) XII. Úrbéri iratok (Acta Urbarialia) 1787–1848.
mm) XIII. Összeírásokra vonatkozó iratok (Acta Conscriptionalia) 1787–1790.
nn) XVI. Gyűjtések iratai és nyugtái (Collectae et earum Quietantiae – 1818-tól Tűzvédelmi iratok) Acta Incendiaria is) 1787–1848.
oo) XIX. Betáblázások és örökbevallások (Intabulationes et Fassiones – 1813-tól Oppignorationes is) 1791–1848.
pp) XX. Végrendeletek és Codicillusok (Testamenta et Codicilli) 1791–1848.
qq) XXI. Árszabások (Limitationis Objectum) 1796–1848.
rr) XXII. Tizeddel kapcsolatos iratok (Acta Decimalia) 1796–1848.
ss) XXIII. Határokra vonatkozó iratok (Acta Metalia) 1796–1848.
tt) XXIV. Közrendészeti iratok (Res Politiae Publicae) 1787–1848.
uu) XXV. A városi haszonvételekre, allodiumokra és a város magángazdálkodására vonatkozó iratok (Acta Regalia et Allodialia seu Oeconomica Civitatis Privata) 1796–1848.
vv) XXVI. A ki- és bevándorlásra vonatkozó iratok (Negotia Impopulationis et Emigrationis) 1796–1848.
xx) XXVII. Vagyon háramlások (Caducitates et ius detractus) 1787–1848.
yy) XXIX. Szőlő és szőlőhegyi csőszök jegyzékei (Regesta Vinearum Custodum et Promontoriorum) 1827–1848.
zz) Terményárak (Frugum Praetia) 1787–1795.
aaa) Élelmiszerárak táblázatai (Victualium et Naturalium Praetii Tabellae) 1787–1790.
bbb) Bor- és terménytized jegyzékei (Regesta Decimarum Vini et Frugum) 1791–1795.
f) A nemzeti iskolákra vonatkozó tanácsi levelezés (Correspondentiae Nationales Scholas Tangentia) 1778–1825.
g) Polgárkönyvek (Bürger-Register, Bürgerbuch) 1535–1848.
h) Bizonyítványok jegyzőkönyve (Protocollum Testimonialum et Valvalium) 1771–1782.
i) Örökbevallási jegyzőkönyvek 1529–1848.
aa) Fassions Protocollum (ld. még APOe XIX.) 1742–1848.
bb) Protocollum iudiciarium (Oe IX. et I.), Gerichtsbücher, Diarium Iudicarium, Acta Dicasterialia 1437–1590, 1699–1786.
cc) Sopron úrbéres községeinek felvallási könyvei jobbágyi telkek adásvételéről 1837–1848.
j) Végrendeletek 1505–1848.
aa) Végrendeletek jegyzőkönyvei (Testamentsprotocoll) 1761–1848.
bb) Végrendeletek (Oe Testamenta Lad. A–Z) (ld. még APOe XX.) 1505–1787.
k) Hagyatéki leltárak (Inventaria) 1617–1650.
l) Betáblázási jegyzőkönyvek (Intabulationes) (ld. még APOe XIX.) 1761–1848.
m) Végrehajtási iratok 1774–1848, 1850.
aa) Végrehajtások, becsük és helyszíni szemlék jegyzőkönyve (Protocollum executionum, aestimationum et oculatorum) 1774–1841.
bb) Végrehajtási és árverési jelentések (Executions- und Versteigerungsberichte) (Oe Jud. B. XI.). 1791–1848, 1850.

n) Perenkívüli eljárási iratok 1688–1766.
aa) Állagon kívüli osztálylevelek és összeírások (Divisiones et conscriptiones extra series repertae) (Oe Jud.) 1688–1766.
bb) Felszámolásokra és végkielégítésekre vonatkozó iratok (Liquidationes et contentationes) (Oe Jud.) 1723–1766.
o) Zálogszerződések jegyzőkönyve (Versatz-Protocoll) 1818–1848, 1849.
p) Forma- és példagyűjtemény (Stylarbuch) 1833–1849.
q) Instrukciók és esküszövegek könyve (Instructiones et formulae juramentorum) 1780–1820.
r) Csőszök könyve (Hütter Buch) 1729–1742.

Lásd: BFL IV. 1002. A város tulajdonképpeni kormányzója a 12 tagú belső tanács (szenátus). A szenátorok megbizatása élethosszig tartott. Soraikból választották a polgármestert, a városbírót és városkapitányt. Ha a polgármester katolikus volt, akkor evangélikus városbírót választottak és fordítva. Választásuk egy-, két- vagy hároméves ciklusra szólt, ennek elteltével az illető ismét tanácsnok lett.

A tanácsülési jegyzőkönyvek állaga szinte 1533-tól folyamatos. Minden jel arra mutat, hogy a jegyzőkönyvek ívenként készültek a 15–18. században és csak később kötötték össze őket. Sokat az üléseken tárgyalt iratokkal együtt, vagy azok nélkül az irodában tartottak, majd az Oertel-féle 1783–1786-os rendezés során az iratokkal együtt ezeket is lajstromozták, így a jegyzőkönyvek hiányzó évei valószínűleg még mindig az iratok között lappangnak. A középkori okleveleket Házi Jenő főlevéltáros 1541-ig kiemelte a sorozatból és a DL gyűjteménybe sorolta be őket. Oertel János Károly az 1783–1786-os levéltárrendezés során a városi levéltárban megtalálható összes iratot különböző jelzetű mesterséges tárgyi csoportokba rendezte. Az így rendezett iratok esetében a ladulák fasciculusokra oszlanak, amelyben egy-egy folyószám alatt találhatók az iratok. Az Oertel-féle rendezést követően az 1787 és 1902 közötti tanácsi iratok állaga az „Acta Politica et Oeconomia” („e”) állagban található. Az iratok itt is az Oertel-féle rendezéshez hasonlóan mesterséges tárgyi csoportokba lettek besorolva, amelyekhez az évente készült tárgy-, ill. tulajdonnév mutató szolgál segédletként. Az iratok a római számmal jelzett tárgycsoporton belül folyamatos sorszámozással vannak ellátva. A polgárkönyvek a Sopronban polgárjogot szerzett egyének felsorolását tartalmazzák. 1535-től kezdve 1862-ig bezárólag vezették a polgárkönyveket. A gyűjteményből 13 kötetet őriz a városi levéltár. A polgárkönyvek sorozata két helyen törik meg, mégpedig 1581–1611 között, amikor a polgárkönyv írását abbahagyták, majd pedig az 1655–1676. évek között, amikor a polgárkönyv a tűzvésznek esett martalékul. A kötetek bejegyzései tartalmazzák a felvétel és az eskütétel napját, a felvett polgár nevét, származási helyét, foglalkozását és a felvételi díj összegét. Többnyire a kezesek nevét is feltüntették. A kutatást a kötetek végén található névmutató segíti. Az 1746–1850 között vezetett ún. „Fassionsprotokoll”-ok azaz örökbevallási jegyzőkönyvek a tulajdonjog-változásokról szóló rendszeres örökbevallási jegyzőkönyvek. Ezeket latinul, németül vagy ritkábban magyarul vezették. 1734-től Grundbuch-nak, 1747-től pedig Vermögungsbuch-nak hívták őket. A tulajdonjog-változás bejelentése Sopronban kötelező volt; a felek a város jegyzője előtt tették meg felvallásaikat. Ezt a városi tanács ellenőrizte és erről jegyzőkönyvet is vett fel. Ha az ellenőrzés során mindent helyesnek találtak, a tényállásról okmányt állítottak ki. Ezekben az okmányokba ugyancsak igen értékes adatokat vezettek be, így beírták az ingatlan fekvését, a terület nagyságát, a szomszédokat és a házszámot. Sopron város úrbéres községeinek felvallási jegyzőkönyvei Sopron város nyolc úrbéres községének – Ágfalva, Kelénpatak, Meggyes, Harka, Lépesfalva, Balf, Bábfalva és Kópháza – jobbágytelkeiről vezetett adásvételeket rögzíti. A kutatást a jegyzőkönyvek végén található betűrendes mutató segíti. A végrendelkezést az 1715. évi XXVII. tc. szabályozta először törvényileg. 1761-től minden Sopronban készült végrendeletet jegyzőkönyveztek, a kutatást a kötetek végén található betűrendes mutató segíti. A hagyatéki leltárak külön állaga („k”) a következő évekből maradt fenn: 1615–1635 és 1650. A hagyatéki leltárak vizsgálatához kitűnő kiegészítésül szolgálnak a IV. A. 1015. fondszám alatt található Sopron Város Törvényszékének jegyzőkönyvei, amelyeknek 1627-től vezetett állagába ugyancsak bemásoltak inventáriumokat. A

betáblázási jegyzőkönyvek állaga („l”) az 1761–1848-ig terjedő ún. betáblázási könyveket (Intabulationes) tartalmazza, amelyekbe az ingatlant megterhelő adósságokat vezették be, ill. az adósság kiegyenlítése után kitáblázással törölték az adósságot. A betáblázási jegyzőkönyvek állagát a végrehajtási iratok állagának („m”) két sorozata a végrehajtási jegyzőkönyvek (1736–1847.) és az árverések jegyzőkönyve (1773–1776) egészíti ki. A zálogszerződések jegyzőkönyvébe („o” állag) a városi jegyző előtt megkötött zálogszerződéseket jegyezték be. A tájékozódást a kötetek végén megtalálható betűrendes mutató segíti. A forma és példagyűjtemény („p”) egy 1833–1849 között felfektetett Stylar-Buch-ot tartalmaz, betűrendes mutatóval a végén, az Instrukciók és esküszövegek könyve („q”) a városi tisztviselők részére kiadott hivatali utasításokat tartalmazza 1780 és 1820 között, a csőszök könyve („r”) pedig a csőszök esküjének a szövegét, ill. a csőszök felsorolását 1729 és 1742 között.

SL IV. A. 1004. Sopron Város Tanácsa Részgyűlésének (Particular Consess) iratai 1812–1848. 2,5 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1812–1847.
b) Iratok 1812–1848.

Az iratanyag a kihágási és a kisebb polgári peres ügyekben ítélkező kisebb (polgármesterből és 2 tanácsosból álló) tanács vagy részgyűlés iratait és jegyzőkönyveit tartalmazza. A kutatást a jegyzőkönyvek végén található névmutató könnyíti meg.

SL IV. A. 1005. Sopron Város Gazdasági Bizottságának iratai (Wirtschaftscomission) 1785–1819. 0,09 ifm.

A gazdasági ügyek véleményezésére és elintézésére meghozott bizottság iratait tartalmazza a fond. Feladatai közé tartozott többek között az is, hogy a város ingó és ingatlan vagyonára felügyeljen. 1788 és 1848 között a jegyzőkönyvek teljes szövege a tanácsülési jegyzőkönyvekbe lett bemásolva, a kutatást a jegyzőkönyvek végén található mutatók segítik.

SL IV. 1006. Sopron Város Építészeti és Szépítészeti Bizottmányának iratai (Bau- und Verschönerungs-Commission) 1836–1848. 0,34 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1836–1848.
b) Iratok 1836–1848.

A Bau- und Verschönerungs Commission az 1836. május 23-án kelt Bau-Statut (építészeti rendszabály) rendelkezése alapján létrehozott bizottság. 1837-től az építési kérelmeket, ill. az emelet-ráépítési és átalakítási terveket ehhez a bizottsághoz kellett benyújtani. A bizottság hatáskörébe tartozott az elkészült építkezések és átalakítások ellenőrzése is. Az iratokról darabszintű jegyzék készült, ill. Excel programban időrend, tulajdonos, utca, ill. tervező alapján is kutatható.

SL IV. A. 1007. Sopron Város Árvaválasztmányának (Commission Pupillaris, Pupillar Commission, Waisen Commission) iratai. 1626–1848. 5,8 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1783–1789, 1790–1848 (1851).
b) Árvakimutatások 1775–1831.
c) Variae Litterae expeditoriae Pupillorum (Oe XL.) 1695–1765.
d) Sopron város úrbéres községeinek (Ágfalva, Balf, Bánfalva, Harka, Kelénpatak, Kópháza, Lépesfalva, Fertőmeggyes) árvaügyi nyilvántartásai 1626–1848.

Az árvaválasztmány feladata az árvák vagyonának a kezelése, az árvavagyon összeírása, a nyilvántartások, valamint az árvaszámadások vezetése volt. A bizottmány hatáskörébe tartozott az

árvapénztári kifizetések engedélyezése, az árvák birtokában található ingatlanok bérbeadása, ill. eladásának a jóváhagyása. A fond három állagából a jegyzőkönyvek 1783-tól 1851-ig tartalmazzák az árvaválasztmány üléseinek a jegyzőkönyveit.

SL IV. A. 1008. Sopron Város Adópénztárának iratai 1527–1848. 12,6 ifm.
a) Adóösszeírások 1527–1770.
aa) Extractus steuerales (Oe XLIII.) 1761–1770.
bb) Contributiones saeculi XVI–XVIII. (Oe XLII. et RR., XLIII. et SS., LVI.) 1527–1726.
cc) Grundbuch, Haus- und Vermögensbuch 1730–1848 (1852).
b) Katonatartási elszámolások (Computus Hybernales Oe LXI.) 1717–1786.
c) Adókivetési lajstromok (Steueranschlag).
d) Adópénztári naplók (1730.) 1833–1848 (1850).
e) Adópénztári számadások 1816–1848 (1853).
aa) Hadiadó számadások 1816–1848 (1850).
bb) Háziadó számadások 1818–1821.

A fond az országos és a háziadó kivetésére és beszedésére létesített hivatal iratait, azaz adókivetéssel kapcsolatos könyveket (Steuer-Anschlag, Grundbuch, Haus und Grundstück Beschreibung, Vermögensbuch), adóbeszedéssel kapcsolatos könyveket (Contra-Quittungen, kivetési-beszedési jegyzék, Steuer-Eintragungs Protocoll, Steuer-Amts Protocoll, 1730–1848), adónaplókat (1827–1848), adóhivatali számadásokat (1816–1848), adóösszeírásokat (1749, 1766–67, 1776–77) tartalmaz. Adó vonatkozású összeírások még az Oertel-féle rendezés megfelelő sorozataiban, ill. az Acta Politica et Oeconomica III. kútfőjében is találhatók.

SL IV. A. 1009. Sopron Város Kamarási Hivatalának (Kammer-Amt) iratai 1527–1848. 20,2 ifm.
a) Házipénztári naplók (Complura antiqua regesta perceptionum et erogationum) (Oe VIII. et H.) 1540–1660.
b) Számadások (Variae rationes antiquiores) (Oe XXII.) 1531–1570.
c) Kamarási számadások (Cammer Amts Rechnung, Raitt Register, Cammer Register, Cammer Raittung, Cammer Rechnung, Rubriquen Buch) 1527–1848.
d) Kamarási naplók (Cammer Amts Journal) 1785–1848.
e) Alkamarási számadások (Cammerdieners Raittung, Unterkammeramts Rechnung, Rubriquen Buch) 1620–1848.
f) Alkamarási naplók (Unterkammerers Journal, Unterkammeramts Journal) 1798–1848.
g) Sopron Város Téglaégetőjének naplói (Zeigel-Rechnungs Journal) 1836–1848.
h) Sopron Város Téglaégetőjének számadásai (Ziegel-Rechnung).
i) Sopron Város Kórházának (Krankenhaus, Lazaret, Versorgungshaus) számadásai 1533–1846.
j) A Lackner-féle Fogolykiváltó-, később Árvaalapítvány számadásai 1743–1848.
k) A Pritz Xav. Ferenc-féle Ösztöndíj Alapítvány számadásai 1840–1848.
l) A Voss-féle Árvaalapítvány számadásai 1783–1848.
m) Templomi számadások 1528–1827.
aa) Rationes antiquae variae Beneficia concernentes (Oe XXX.) 1549–1656.
bb) A Szt. György templom számadásai (Rationes Antiquae Ecclesiae Sancti Georgii) (Oe XXV.) 1528–1662.
cc) A Szt. Mihály-templom számadásai 1539–1828.
dd) A Szentlélek-templom számadásai 1822–23.
n) Hagyatékok kifizetéséről készített nyugták (Quietantiae variae antiquae, Oe XXXII.) 1527–1699.

o) Vegyes pénztári és számadási könyvek (Cammer Rechnungs Übergab Rechnungs Rumination, Zeug-Warths Rechnung, Contra-Quittungen, Beylagen zur Cammer Rechnung, Praenotationsbuch für das Stadt Cammer Amt stb.) 1593–1845.

Lásd: BFL IV. 1006. Sopron város levéltárának gazdag kora újkori iratsorozataiból kiemelkedik a számadáskönyvek sorozata, amelyek az egykori kamarási hivatal (Kammeramt) működése során keletkeztek. Évszázadokra visszamenőleg tükrözik a város gazdálkodását, s múltjának számos eseményét. Sopron Város Kamarási Hivatala (Kammeramt) még a középkorból származik; élén a kamarás állt, aki a város összes bevételeit és kiadásait kezelte. Beosztottja, s egyben ellenőre a Cammerdiener, majd az alkamarás (Unter-Kämmerer). A Kamarási Hivatal működését a tanács kiküldöttei ellenőrizték. A számadáskönyvek rendszerét tekintve bevételi és kiadási rovatokat különíthetünk el egymástól. A városi bevételeket a következők tették ki: A) Városi regálé jövedelmek; B) Városi tőkéből, ingatlan vagyonból származó bevételek; C) Városi földbirtokból, birtokgazdálkodásból eredő bevételek; D) A városok hivatali működésével kapcsolatos bevételek; E) Rendkívüli bevételek. A városi kiadások oldalán a következő tételek szerepelnek: A) Haszonvételekkel, azok fenntartásával kapcsolatos kiadások; B) Városi ingatlan- és pénzvagyonnal kapcsolatos kiadások: C) Városi birtokgazdálkodás költségei; D) Városok hivatali működésével kapcsolatos kiadások; E) Rendkívüli kiadások.

A fond a kamarási számadások 1527-től kezdődő állaga mellett alkamarási naplókat, számadásokat (1620–1848.), ill. a városi hatóság kezelésében vagy felügyelete alatt álló alapok és alapítványok számadásait tartalmazza, így többek között az Armen Institut számadásait, amelyet 1787-ben alapítottak a koldulás megszüntetésére (számadásainak évköre: 1788–1796), vagy a Lacknerische Waisenfundation számadásait (1743–1848). Ezt az alapot Lackner Kristóf, Sopron egykori polgármestere alapította 1629-ben a török fogságba jutott soproniak kiváltására, ill. árvák neveltetésére. Ugyancsak a Kamarási Hivatal felügyelete alá tartozott a Voss-féle árvaházi alap (számadásai 1783–1895 közöttiek), a Pritz-féle 1829-ben alapított ösztöndíj alapítvány (1840–1848), valamint a kórház alap (1535–1848).

A város plébánosának és a templomatyának éves elszámolási kötelezettsége volt a város mint kegyúr felé. Ezeket a számadásokat a mindenkori templomszámadó a városi tanácshoz nyújtotta be, amelyet a tanács egy kiküldött bizottsággal ellenőriztetett. A Szent György-templom számadásai 1564-től 1665-ig, a Szent Mihály-templom számadásai 1539–1848 között találhatók meg a fond külön állagában.

SL IV. A. 1010. Sopron Város Árvapénztárának iratai 1533–1854. 15,61 ifm.
a) Árvakönyvek1687, 1838–1845.
b) „Régi" árvaszámadások 1533–1578, 1772–1853.
c) Árvapénztári naplók és kézikönyvek 1804–1848.
d) Árvapénztári számadások 1804–1847.
e) Letéti naplók 1804–1810.
f) Letéti előjegyzési főkönyvek 1828–1848.
g) Adósok könyve 1796–1844.
h) Vegyes nyilvántartások.

A városi árvapénztár kezelte az árvák vagyonát és felügyelte a kirendelt gyámok tevékenységét. Az árvapénztár az árvagondnok vezetése alatt állt, s az árvagyonról készült számadásokat az árvabizottmány ellenőrizte. A fond árvakönyveket, árvapénztári naplókat és kézikönyveket, számadásokat, letéti naplókat, adósság nyilvántartásokat és egyéb vegyes nyilvántartásokat tartalmaz. A régi árvaszámdásokról (1772–1851) darabszintű jegzék áll rendelkezésre.

SL IV. A. 1011. Sopron város perceptorának iratai. Számadások (Perceptorats-Rechnung) 1721–1780. 0,09 ifm.

Sopron város bizonyos haszonvételeit, kölcsöneit és ezek kamatait az erre a célra kiküldött perceptor (számadó) kezelte. Ez irányú tevékenységéről éves elszámolást vezetett. A számadások csak hiányosan maradtak fenn, laponkénti átnézéssel kutathatók.

SL IV. A. 1012. Sopron város provizorának iratai. Számadások (Provisorats-Rechnung, Provisorat-Amts Rechnung) (1779) 1833–1848. 0,3 ifm.

A provizor Sopron város külső gazdálkodásának a felügyeletével megbízott városi tisztségviselő, akinek a feladatkörébe a városi szőlők, szántók, rétek, erdők és legelők kezelésének, ill. fenntartásának az ügyei tartoztak, valamint a nyolc úrbéres község kötelezettségeinek – ld. robotnak – a behajtása, nyilvántartása és elszámolása. A fennmaradt provizori számadások és robot elszámolások a városi kamarási hivatal iratanyagából lettek kigyűjtve. Laponkénti átnézéssel kutathatók.

SL IV. A. 1013. Sopron Város Erdőhivatalának (Waldamt) iratai 1793–1848. 2,6 ifm.
a) Számadások (Waldamts-Rechnung, Waldmeisters Rechnung) 1793–1848.
b) Vegyes erdőhivatali könyvek 1804–1848.

A fond az erdőmester vezetése alatt álló hivatal ügyiratait tartalmazza. Sopron város és volt úrbéres községeinek erdőgazdálkodását a 19. század 70-es éveinek a végéig általában a város polgárainak és az úrbéres községek lakosságának az épület- és tűzifa szükséglete határozta meg. Az iratanyag darabszintű jegyzék segítségével kutatható, a különböző számadások (Waldamts-Rechnungen, Waldmeister Rechnungen, Holzrechnungen), ill. erdőhivatali könyvek (Waldbuch Holzbuch, Holz Repartition stb.) tárgyi csoportosításban találhatók.

SL IV. A. 1014. Sopron Város Számvevő Bizottságának iratai (Difficultates et reflexiones super positis rationibus) (Oe LX.) 1733–1775. 0,1 ifm.

A számvevő bizottsági megjegyzéseket és felmentéseket általában a számadáskötetek végére írták be, ezért nincs a bizottság működésének, önállóan megmaradt iratanyaga. A fond szorosan kötődik a IV. A. 1003. Sopron Város Tanácsának iratai elnevezésű fond c) állagához.

SL IV. A. 1015. Sopron Város Törvényszékének iratai 1532–1848 (1850). 36,8 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek (Protocollum sententiarum) 1627–1847.
b) Törvényszéki iratok 1532–1782.
aa) Literalia ad iurisdictionem criminalem spectantia (Oe XVI.) 1772–1782.
bb) Varii processus et alia (Oe XXXVIII.) 1543–1776.
cc) Varii processus et miscellanea (Oe XXXIX.) 1542–1725.
dd) Varia acta iuridica (Oe LVIII–LIX.) 1532–1703.
ee) Processus et mandata iuridica atque alia diversa iuris remedia (Oe XXXII. et GG.) 1535–1718.
ff) Acta criminalia antique (Oe XLVI. et VV.) 1532–1767.
gg) Acta criminalia recentiora (Oe XLVII. et XX.) 1722–1765.
c) Polgári perek 1723–1848 (1850).
aa) Causae civiles (Oe Ladulákon kívül) 1723–1793.
bb) Polgári perek és polgári törvénykezési iratok (Acta iudicialia, APOe XIV.) 1784–1848 (1850).
d) Büntetőperek 1748–1848.
aa) Causae Criminales (Oe Ladulákon kívül) 1748–1787.

bb) Büntetőperek és büntető törvénykezési iratok (Acta politico-criminalia – 1813-tól Acta criminalia APOe XVII.) 1787–1848 (1850).
e) Vizsgálati iratok 1663–1787.
aa) Protocollum inquisitionum 1663–1787.
bb) Inquisitiones criminales (Oe XLVII. et XX. 4–7.) 1756–1765.
cc) Inquisitiones iudiciariae in criminalibus (Oe Jud.) 1782–1787.
dd) Inquisitiones iudiciariae in civilibus (Oe Jud.) 1782–1787.
f) Tárnokszéki iratok 1536–1830.
aa) Acta Tavernicalia 1741–1830.
bb) Acta Tavernicalia (Oe XV. et P.) 1536–1766.
g) Árvaügyek iratai 1791–1848.
aa) Waisengeschäft (Oe Jud. B. IX.) 1791–1848 (1850).
bb) Verlassenschaft und Schuldensachen (Oe Jud. B. VIII.) 1790–1848 (1850).
h) Vegyes törvényszéki iratok.
aa) Expeditionsconcepte und Correspondezen (Oe Jud. B. XXII.) 1791–1848 (1850).
bb) Beweise von jeder Gattung (Oe Jud. B. XVIII.) 1791–1848 (1850).
cc) Vermischte Schriften (Oe Jud.) 1762–1785.
dd) Das Justizfach betreffende Schriften (Oe Jud.) 1771–1782.
ee) Perkimutatások (Tabellae processuum) 1805–1850.
i) Sopron Város Úriszékének jegyzőkönyvei és iratai (APOe XXVIII.) 1788, 1789, 1791–1845.

Lásd: BFL IV. 1014. A fond Sopron Város Bírósága által tárgyalt polgári és büntető peres ügyek iratait és jegyzőkönyveit tartalmazza. A soproni bíróság a kihágási és rendészeti ügyek kivételével első fokú hatóságként működött, innen a Budai Tárnokszékhez lehetett fellebbezni, ill. 1791-től büntető ügyekben a Királyi Táblához. A tárnokszéki iratok a tárnokszékhez megfellebbezett ügyekben hozott ítéleteket vagy felülvizsgálati határozatokat tartalmazza. A polgári perek és polgári törvénykezési iratok az Acta Politica et Oeconomica XIV. kútfőjében találhatóak a IV. A. 1003. e) állagban. A büntető perek és büntető törvénykezési iratok az Acta Politica et Oeconomica XVII. kútfőjében találhatóak a IV. A. 1003. fond e) állagában. A fond i) állaga tartalmazza Sopron Város Úriszékének iratait 1788, 1789, 1791–1845 között. Az úriszék a földesúr jogszolgáltató törvényszéke, Sopron város úrbéres falvainak jobbágyai felett ítélkezett polgári és büntető ügyekben. 1729 után a polgári, a 18. század vége óta az úrbéri és büntető ügyekben hozott ítéletét másodfokon a megyei törvényszéknél lehetett megfellebbezni. A sedria ítéletét pedig a Helytartótanácshoz lehetett felterjeszteni. Az úriszék működését az 1848. évi IX. tc. törölte el.

SL IV. A. 1016. Sopron Város II. József-féle Törvényszékének (Judicium Subalternum) iratai 1783–1790. 6,33 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek (Diarium iudiciarium) 1768–1790.
b) Törvényszéki iratok 1786–1780.
aa) Oe Jud. I–XVI. kútfő 1786–1790.
bb) Oe Jud. I–XXII. kútfő 1788–1790.
cc) Nachtrag vermischter Gerichtsakten (Oe Jud.) 1783–1787.
dd) Segédkönyvek (iktatók, mutatók) 1787–1790.
c) A szóbeli eljárás iratai 1785–1790.
aa) Jegyzőkönyvek 1787–1789.
bb) Mündliche Nothdurftshandlungen (Oe Jud. NB.) 1786–1787.
cc) Mündliche Verfahren in Rechtssachen (Oe Jud. B. XV.) 1788–1790.
dd) Nachtrag deren mündlichen Nothdurftshandlungen (Oe Jud.) 1786–1790.
d) Árvavagyon összeírások (Oe Jud.) 1786–1790.

Lásd: BaML IV. 9. Az Oertel-féle Juridica 1788-cal kezdődő I–XXIII. kútfőre (fasciculusra) osztott anyagából (B) a VIII. (Verlassenschaft und Schuldensachen), IX. (Waisengeschäfte), XI.

(Executions- und Versteigerungsberichte), XVIII. (Beweise von jeder Gattung) és XXII. (Expeditionsconcepte und Correspondenz Acten) kútfők 1790. után is folytatódtak; ekkori anyagukat ld.: Sopron Város Törvényszékének [IV. A. 1015. g); h)aa), bb)], ill. (a XI. fasc.-t) Sopron Város Tanácsának fondjában [IV. A. 1003. m)].

SL IV. A. 1017. Sopron Város Levéltárának iratai 1705–1848. 0,2 ifm.

A fond a levéltár ügyintézése során keletkezett iratokat tartalmazza, többek között a tanácsi iratok lajstromozási munkálatairól készült kimutatásokat 1783–1790., ill. 1842–1852 között, vagy a levéltár bővítésével kapcsolatos iratokat 1810–1829 között.

SL IV. A. 1018. Fadtiga Boldizsár feljegyzési könyve (Baltaser Fadtiga Schreib Buech, hierin verzeuchnet alle meine Parttey Sachen denen ich vor E. E. Rath, vor Herrn Burgermaister, Herrn Stattrichter, und Commission sachen diendt hab durch mich beschrieben worden, pro Memoria) 1596–1608. 0,07 ifm.

Fadtiga Boldizsár 1594. augusztus 9-én nyeri el a polgárjogot, majd 1596-ban beválasztják a belső tanácsba. Az iratanyag Fadtiga Boldizsár feljegyzéseit tartalmazza 1596 és 1608 között.

SL IV. A. 1019. Dobner Ferdinánd polgármester és városbíró feljegyzései 1429–1730 (1739). 0,2 ifm.

a) Fasti consulares primi consulatus Ferdinandi Dobneri Reg. Lib. Civitatis Patriae Soproniensis Consulis 1700–1704.

b) Negotia Publica Anni 1700 et sequent. sub Consulatu Ferdinandi Dobner pro tenuitate virium exantlata (hozzákötve: Gemeinbetrachtungen) 1700–1705.

c) Colligatum 1429–1719.

d) Diarium Senatorium et Oeconomicum 1725–1730 (1739).

Dobner Ferdinánd jelentős szerepet töltött be Sopron közéletében, 1689-től a haláláig belső tanácsos, 1698–1699, 1710–1711 és 1718–1719 között városbíró, 1700–1701, 1704–1705, 1712–1713 és 1720–1721 között polgármester. Feljegyzései között találjuk a város különböző szabályrendeleteit, ld.: Fleisch-Accis Ordnung 1700; különböző instrukciókat; a városi magisztrátus újjáválasztásával kapcsolatos másolatokat 1700–1702 között.

SL IV. A. 1020. Johann Wohlmut feljegyzési könyve 1717–1737. 0,05 ifm.

Johann Wohlmuth ügyvéd 1712. december 9-én nyerte el a polgárjogot. 1714-ben belső tanácsossá választják, majd 1730–1731 között városbíró, 1725-ben és 1732–1733 között polgármester. A fond az ő feljegyzéseit tartalmazza.

SL IV. A. 1021. Lochner János Bernát ügyvéd és belső tanácsos feljegyzési könyve 1656–1659. 0,03 ifm.

Lochner János Bernát ügyvéd 1648. január 8-án nyeri el a polgárjogot. 1650-ben Vormund, 1653-tól pedig a belső tanács tagja. A fond az ő feljegyzéseit tartalmazza.

SL IV. A. 1022. Reis und Relations Protocoll 1704–1706, 1734–1736. 0,05 ifm.

A fond a városi tisztviselők kiküldetésével kapcsolatos beszámoló jelentéseket tartalmazza.

SL IV. A. 1023. A városi lakosság szervezetének kimutatása 1569. 0,02 ifm.

A fond tulajdonképpen Muster-Register az 1569. évből.

SL IV. A. 1024. Sopron Város Titkos Levéltára 1199–1846. 2,4 ifm.

a) Városi birtokokra vonatkozó iratok (Ágfalva, Kelénpatak, Harka, Meggyes, Lépesfalva, Balf, Bánfalva, Kópháza) (Oe A–H.) 1199–1789.

b) A városi tizedjogra vonatkozó iratok (Acta decimalia Oe I.) 1283–1836.

c) Városi privilégiumok és királyi parancslevelek (Privilegia antiqua et mandata regum Hungariae civitatem Soproniensem speciatim respicientia – Oe K–N.) 1260–1848.

d) A soproni társaskáptalanra vonatkozó iratok (Acta neo erectum Collegiatum Capitulum Soproniense respicientia – Oe O.) 1778–1785.

Az iratanyag a IV. A. 1003. fondhoz tartozik.

SL IV. A. 1025. Soproni nemesekre vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye 1416–1790. 1,2 ifm.

a) Literalia Armalistarum (Oe XIV.) 1587–1734.

b) Variae Litterae Armales et diversa Testimonia (Oe XLIV. et TT.) 1416–1790.

Az iratanyag a IV. A. 1003. fond c) állagának ee) sorozatába tartozik, ld.: Oe. XIV, XLIV et TT.

SL IV. A. 1026. Sopron város újonnan lajstromozott iratainak levéltári gyűjteménye (Neoregestrata Acta) 1543–1896. 4,75 ifm.

A rendezési munkák során előkerült lajstromozatlan iratok Házi Jenő főlevéltáros által létesített gyűjteménye. Az iratok tárgyi és időrendi csoportosításban 45 kútfőbe kerültek. Az iratanyag darabszintű jegyzék segítségével kutatható.

SL IV. A. 1028. Sopron Város Számvevői Hivatalának (Exactoratus Officium) iratai 1779–1848 (1853). 0,2 ifm.

a) Rendeletek gyűjteménye 1779–1853.

b) Iratok 1779–1848.

A számvevőséget 1782-ben a Kamarási Hivatal működésének központi szabályozásakor állították fel. Élén a számvevő állt, az ő feladata volt a városi könyvek vezetése, valamint a város pénzügyeinek ellenőrzése; tulajdonképpen a kamarási hivatal tevékenységét ellenőrizte. Az iratanyag hiányosan maradt fenn, az iratok szállankénti átnézéssel kutathatók.

SL IV. A. 1029. Sopron Város Hegymesteri Hivatalának iratai (1619) 1626–1847 (1879). 0,45 ifm.

Az iratanyag hegykönyveket, helyszíni szemlék feljegyzéseit, különböző becsléseket tartalmaz az adott évkörből.

SL IV. A. 1030. Mezger Johann Ehrenreich városi belső tanácsos feljegyzései 1667–18. sz. eleje. 0,03 ifm.

Mezger Johann Ehrenreich 1667. január 21-én szerzi meg a pogárjogot, 1667-től a belső tanács tagja. A fond az ő feljegyzéseit tartalmazza.

SL IV. A. 1031. Sopron város főorvosának iratai 1827–1850. 0,31 ifm.

A fond oltási, ill. halotti jegyzőkönyveket tartalmaz.

SL IV. A. 1032. Városi végrendeletek gyűjteménye (töredék) 1750–1875. 0,48 ifm.

A fond a 18–19. századi városi lepecsételt, bontatlan végrendeletek gyűjteménye. A fond betűrendben, azon belül évsorrendben kialakított tárgyi csoportok szerint kialakított rendszerben rendezett, laponkénti átnézéssel kutatható.

SL IV. B. 1101. Sopron Város Közgyűlésének iratai. Jegyzőkönyvek 1848. március 16–1848. december 30.

A jegyzőkönyvek egybe vannak kötve az 1848. március 15-ét megelőző időszak választott polgársági üléseinek jegyzőkönyveivel. Ld.: a IV. A. 1003. a).

SL IV. B. 1102. Sopron Város Középponti Választmányának iratai. Képviselőválasztói névjegyzékek. 1848. 0,2 ifm.

Az országgyűlési képviselők megválasztásáról az 1848. évi V. tc. rendelkezett. A képviselőválasztás megszervezése és lebonyolítása a Középponti Választmány feladata volt. Az iratanyag a képviselőválasztási névjegyzékeket tartalmazza választókerületenként.

SL IV. B. 1103. Sopron Város Községtanácsának iratai. Jegyzőkönyvek (Gemeinderaths-Protocoll) (APOe XV.) 1851–1861. 0,7 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. Az 1851. október 18–1853. október 9. közötti jegyzőkönyvek az APOe XV. kútfőjében találhatók, az 1854–1861 között Gemeinderaths-Protokoll-ok a fondon belül nyertek elhelyezést, mutatók segítségével kutathatók.

SL IV. B. 1104. Sopron Város Tanácsának iratai 1849–1860. 2,6 ifm.
a) Jegyzőkönyvek (Raths-Protocoll) 1849–1852.
b) Gazdasági tanácsjegyzőkönyvek (Oeconom. Raths-Protocoll) 1853.
c) Elnöki iratok1853–1860.

A fond szerves folytatása a IV. A. 1003. fondnak. Az elnöki iratok a tanácson kívül elnökileg elintézett ügyek iratait tartalmazza.

SL IV. B. 1105. Sopron Város Közgyűlésének iratai 1861. 0,1 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861.
b) Országgyűlési iratok (APOe XVIII.) 1861.

A közgyűlési jegyzőkönyvek a tanácsülési jegyzőkönyvekkel (ld.: IV. B. 1106.) vannak egybekötve, az országgyűlési iratok az APOe XVIII. kútfő alatt találhatók.

SL IV. B. 1106. Sopron Város Tanácsának iratai (1848) 1861–1872. 54,8 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1872.
b) Elnöki iratok 1861–1872.
c) Tanácsi iratok: Acta Politica et Oeconomica 1848–1782.
aa) I. Egyházügyi iratok (Acta Ecclesiastica) 1848–1872.
bb) II. Vallásügyi iratok (Acta Religionalia) 1848–1867.

cc) III. Adóügyi iratok (Acta Contributionalia) 1848–1872.
dd) IV. Katonaellátási és hadügyi iratok (Acta Comissariatica et Bellica) 1848–1872.
ee) V. Közigazgatási iratok (Acta Publico-Politica) 1848–1872.
ff) VI. Egészségügyi iratok (Negotia Sanitatis) 1848–1872.
gg) VII. Árvaügyi iratok (Acta Pupillaria) 1848–1872.
hh) VIII. Világi alapítványi iratok (Acta Fundationalia Saecularia) 1848–1872.
ii) IX. Oktatásügyi iratok (Litteralia) 1848–1872.
jj) X. Kereskedelmügyi iratok (Acta Commercionalia) 1848–1869.
kk) XI. Közgazdasági iratok (Acta Oeconomica Publica) 1848–1872.
ll) XII. Úrbéri iratok (Acta Urbarialia) 1848–1872.
mm) XIV. Igazságügyi iratok (Acta Iudicalia) 1848–1872.
nn) XVI. Tűzvédelmi iratok (Acta Incendiaria) 1848–1870.
oo) XVII. Büntetőtörvénykezési iratok (Acta Criminalia) 1848–1852.
pp) XIX. Betáblázások, örökbevallások, zálogolások (Intabulationes, Fassiones, Oppignorationes) 1848–1872.
qq) XX. Végrendeletek és codicillusok (Testamenta et Codicilli) 1848–1872.
rr) XXI. Árszabások (Limitationis objectum) 1848–1872.
ss) XXII. Tizeddel kapcsolatos iratok (Acta Decimalia) 1848–1851.
tt) XXIII. Határokra vonatkozó iratok (Metalia) 1848–1872.
uu) XXIV. Közrendészeti iratok (Res Politiae Publicae) 1848–1872.
vv) XXV. A városi haszonvételekre, allodiumokra és a város magángazdálkodására vonatkozó iratok (Acta Regalia et Allodialia seu Oeconomica Civitatis Privata) 1848–1872.
xx) XXVI. A ki- és bevándorlásra vonatkozó iratok (Negotia Impopulationis et Emigrationis) 1848–1872.
yy) XXVII. Magszakadások és háramlások iratai (Caducitates et Jus Detractus) 1848–1854.
zz) XXIX. Szőlő- és szőlőhegyi csőszök jegyzékei (Regesta Vinearum Custodium et Promontorium) 1848–1866.
d) Polgárkönyvek 1851, 1861–1862.

(Az 1851., 1861–1862. évi bejegyzések a még 1848. előtt megkezdett és a feudális kori fondok között kimutatott kötetben.)

e) Örökbevallási jegyzőkönyvek (Fassions-Protocoll) 1848–1850.
f) Végrendeletek jegyzőkönyvei (Testaments-Protocoll) 1849–1853, 1861–1867.
(A jegyzőkönyvet 1861. május 13 – október 29. között a városi tanács vezeti, majd ettől kezdve a visszaállított Városi Törvényszék. (Lásd még APOe XX.)
g) Betáblázási jegyzőkönyvek (Intabulationes) 1849–1850.
h) Zálogszerződések jegyzőkönyve 1849.
i) Rendeletek (Normalien, Buch-Amts Schimmel) 1855–1869.
j) Instrukciók és eskü-szövegek (Instructions- und Fidesformal-Buch) 1848, 1851–1875.

A fond szerves előzménye a IV. A. 1003., ill. a IV. B. 1104. számú fond. A tanácsi iratok állaga a IV. A. 1003. e fond tárgyi csoportosításait követve kútfőkbe sorolja a város politikai és gazdasági jellegű iratait. Az ebből a felsorolásból hiányzó négy kútfő (XIII., XV., XVIII., XXVIII.) közül kettő (a XIII. és a XXVIII.) már 1848 előtt megszűnt, a XV. és XVIII. kútfő pedig tárgyilag más fondokba tartozik [XV: IV. B.1103., XVIII: IV. B.1105. b)], a fondjegyzékben ott van feltüntetve, irattárilag azonban továbbra is itt van elhelyezve. Az 1848 előtt a városi törvényszék anyagához sorolt XIV. és XVII. kútfők a külön állami igazságszolgáltatási szervezet felállításával jellegükben megváltozva, valóban tanácsi iratokká váltak: a XIV. kútfőbe (Iudicialia) ettől kezdve bíróságokkal folytatott tanácsi levelezés, bírósági kézbesítések, büntetéspénz beszedések, házassági engedélyek iratai kerültek. 1861 után néhány, a megszűnt soproni törvényszék által átadott befejezetlen per iratai is találhatók itt. A kútfő egyre nagyobb részét 1872-től, ill. 1886-tól pedig már csaknem az egészét, rendészeti és kihágási fellebviteli ügyek teszik ki. A XVIII. kútfőbe (Criminalia) 1849 után már csak büntető ügyekben bíróságokkal folytatott tanácsi levelezést stb.

helyeztek el. 1852-re pedig ezt a kútfőt meg is szüntették. Az iratanyag középszintű jegyzék, ill. segédletek alapján kutatható.

SL IV. 1107. Sopron Város Rész-Bizottságának (Particular-Consess) iratai 1850–1852. 0,08 ifm.

Az iratanyag középszintű jegyzék alapján kutatható.

SL IV. B. 1108. Sopron Város Pénzügyi és Ellenőrző Szakosztályának (Finanz- und Controllsection) iratai 1865–1866. 0,09 ifm.

Az iratanyaghoz tartozó jegyzőkönyvek betűrendes mutató alapján kutathatók.

SL IV. B. 1109. Sopron Város Gazdasági Bizottságának (Wirtschafts-Commission) iratai. Jegyzőkönyvek 1858–1872. 0,5 ifm.

A fond a város igazgatási és gazdasági ügyeinek gyors és szakszerű elintézésére létrehozott bizottmányok egyike. A jegyzőkönyvek betűrendes mutatók alapján kutathatók.

SL IV. B. 1110. Sopron Város Építészeti és Szépítészeti Bizottmányának (Bau- und Verschönerungs-Commission) iratai 1849–1853. 0,34 ifm.

A fond szervesen kapcsolódik a IV. A. 1006. fondhoz. A város igazgatási és gazdasági ügyeinek gyors és szakszerű elintézésére létrehozott bizottmányok egyike.

SL IV. 1111. Sopron Város Iskola-Bizottmányának (Tanodai Bizottmány, Schul-Commission) iratai 1867–1872. 0,13 ifm.

Az iratanyag a különböző városi iskolák és a Schulcommission iratait tartalmazza.

SL IV. 1112. Sopron Város Árvaválasztmányának (Waisen-Commission) iratai 1857–1872. 2,5 ifm.
a) Jegyzőkönvek 1857–1872.
b) Iratok 1857–1872.

Az iratanyag középszintű jegyzék alapján, ill. segédletek segítségével kutatható.

SL IV. 1113. Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai 1848–1872. 5,7 ifm.
a) Számadások (Oberkammeramts-Rechnung, Hauptbuch, Richtiggestellte Cammeramts Rechnung) 1848–1872.
b) Naplók (Cammeramts Journal, Controlls Journal) 1848–1872.
c) Rubriquenbuch zur Obercammeramts Rechnung 1848–1865.
d) Alkamarási számadások (Unterkammerers Rechnung) 1848–1872.
e) Alkamarási naplók (Unterkammerers Journal) 1848–1872.
f) Sopron Város Téglaégetőjének naplói (Ziegel-Rechnungs Journal) 1848–1864.
g) Sopron Város Téglaégetőjének számadásai (Ziegel-Rechnung) 1848–1865.
h) Sopron Város Kórházának (Krankenhaus, Lazaret, Versorgungshaus) iratai 1849–1872.
aa) Számadások 1849–1872.
bb) Naplók 1860–1868.
i) Kager-féle Alapítvány számadásai 1864–1871.

j) Lackner-féle Árvaalapítvány számadásai 1848–1872.
k) Pritz Xav. Ferenc-féle Ösztöndíjalapítvány számadásai 1848–1872.
l) Voss-féle Árvaalapítvány számadásai 1848–1872.
m) Soproni Szt. Mihály-templom.
aa) számadásai 1849–1872.
bb) pénztárnaplói 1866–1871.
n) Soproni Szentlélek-templom.
aa) számadásai 1849–1872.
bb) pénztárnaplói 1866–1871.
o) Vegyes könyvek 1859–1863.

Lásd: BFL IV. 1006. Sopron Város Kamarási Hivatala a városnak a középkortól működő hivatala. Élén a kamarás állt, aki a város bevételeit és kiadásait kezelte. A kamarás mellett működött a számvevőség, amely ellenőrizte a kamarást és vezette a Rubriquenbuch-ot, amely a háztartási főkönyv elődjét jelentette.

SL IV. 1113/A. Sopron Város Árvapénztárának iratai 1848–1872. 4,45 ifm.
a) Árvapénztári naplók, naplómellékletek és kézikönyvek 1848–1859.
b) Árvapénztári számadások 1848–1859.
c) Árvapénztári főkönyvek 1860–1869.
d) Árvapénztári naplók1861–1872.
e) Cselekvő és szenvedő árvavagyon kimutatásai 1855–1872.
f) Amts Liquidierungs Operat 1866.

Az iratanyag középszintű jegyzék alapján segédletek segítségével kutatható.

SL IV. 1114. Sopron Város Adópénztárának (Steuer Cassa) iratai 1848–1872. 15,4 ifm.
a) Egyenes adók (és pótlékaik) kivetési, beszedési stb. könyvei 1853–1871.
b) Földadó (és pótlékai) kivetési, beszedési stb. könyvei.
aa) Grundsteuer Protocoll 1857–1867.
bb) Grundsteuer Repartition 1857–1867.
c) Házbéradó kivetési, beszédési stb. könyvei 1850–1867.
d) Jövedelem kivetési, beszedési stb. könyvei.
e) Személyes kereseti adó kivetési és beszedési stb. könyvei 1850–1870.
f) Fogyasztási adó naplók 1850–1854.
g) Inségi naplók1851–1853.
h) Közmunkaváltság kivetési, beszedési stb. könyvei 1852–1863.
i) Községi adó kivetési, beszedési stb. könyvei 1850–1871.

Az iratanyag a különféle állami egyenes- és pótadók, valamint a községi adók kivetésére, beszedésére létesített hivatal könyveit tartalmazza. Az állagok adónemenként vannak elkülönítve.

SL IV. 1115. Sopron város provizorának iratai 1848–1852. 0,07 ifm.

Az iratanyag Sopron város külső gazdaságának ügyeit intéző provizor számadásait és naplóit tartalmazza. A német nyelvű kötetek, laponkénti átnézéssel kutathatók. A fond szerves folytatása a IV. B. 1115. fondnak.

SL IV. 1116. Sopron Város Erdőhivatalának iratai 1849–1872. 2,36 ifm.
a) Iktatott iratok 1870 –1872.
b) Számadások (Wald- und Forstamts Rechnungen) 1849–1872.

c) Vegyes könyvek 1849–1872.

Sopron város 1945-ig, amikor is a tulajdonát képező erdők a hozzájuk tartozó kőfejtőkkel, fűrészüzemekkel és faraktárakkal együtt állami kezelésbe kerültek, mintegy 5700 hektár erdővel rendelkezett. Sopron város és volt úrbéres községeinek erdőgazdálkodását a 19. század 70-es éveinek végéig általában a város polgárainak és az úrbéres községek lakosságának épület- és tüzifa szükséglete határozta meg. Az 1870-es év fordulópont az erdőgazdálkodásban, ekkor készült el az első ideiglenes soproni üzemterv, s az adott év egyben a fenyvesítés kezdetét is jelentette Sopronban. Fanemek tekintetében mai viszonyainkkal sok megegyezést találunk.

SL IV. 1117. Sopron Város Kapitányi Hivatalának (Stadthauptmannschaft) iratai 1861–1872. 7,45 ifm.

a) Közigazgatási iratok1861–1872.

b) Katonai iratok1861–1872.

c) Vegyes nyilvántartások1861–1872.

Lásd: BFL IV. 1012. Az iratanyag vegyes nyilvántartásai tartalmazzák többek között a házalók, cselédek nyilvántartását, s az útlevél kérelmeket. A fond középszintű raktári jegyzék alapján kutatható, segédletek segítségével.

SL IV. 1118. Sopron Város Levéltárának iratai 1849–1872. 0,1 ifm.

Az iratanyag tartalmazza a tanácsi iratok lajstromozási munkálatairól készült kimutatásokat (1849–1866), a levéltárból kiadott akták jegyzékét (1849–1888), szobaleltár (1851).

SL IV. 1119. Sopron Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1830, 1861–1871. 31,55 ifm.

a) Polgári jegyzőkönyvek és iratok 1861–1871.

b) Büntető jegyzőkönyvek és iratok 1861–1871.

c) Végrendeletek, végrendeletek jegyzőkönyvei 1861–1871.

d) Telekkönyvek és telekkönyvi iratok (1830–1854) 1861–1871.

aa) Satzbücher I–II. állag.

bb) Controllbücher.

cc) Häuser Grundbücher, Zulehens Grundbücher.

dd) Telekkönyvi okiratok (Grundbuchs Akten, Urkunden Sammlung).

Lásd: BFL IV. 1122. Az 1861. év elején ült össze az ún. országbírói értekezlet, majd az április 17-én kelt országbírói körirat értelmében az eddig fennállott cs. kir. bírói hatóságokat megszüntették, s elrendelték a hazai törvények és törvénykezési eljárás visszaállítását. Sopron szabad királyi város újjáalakított városi bírósága 1861. május 1-jén kezdte meg működését.

SL IV. 1120. Sopron Város Sommás Bíróságának iratai 1864–1869. 0,2 ifm.

A sommás jegyzőkönyveket tartalmazó fond középszintű jegyzék és mutatók alapján kutatható.

SL IV. 1121. Sopron Város Törvényszékének iratai 1848–1850. 0,35 ifm.

A törvényszéki jegyzőkönyvek magyar és német nyelvűek. A kötetek végén mutató segíti a tájékozódást.

SL IV. 1122. Sopron Város Szegényintézeti Bizottmányának iratai 1860–1871. 0,12 ifm.

Sopron város tanácsa mellett működött a szegényügyeket intéző Szegényügyi Bizottmány. Az iratanyag töredékes, raktári jegyzék alapján tárgyi csoportosításban kutatható. Az iratanyag a Szegényügyi Bizottmány jegyzőkönyveit tartalmazza az 1867, 1869 és 1870-es évekből, valamint Sopron Város Szegényápoldájának alapszabály-tervezetét 1871-ből, továbbá a bizottmány levelezését és számadását.

SL IV. 1123. Sopron Város Gazdasági Nagybizottmányának iratai 1864–1865. 0,1 ifm.

Az iratanyag Sopron Város Gazdasági Nagybizottmányának a jegyzőkönyvét tartalmazza 1864–1865-ből. A jegyzőkönyv mutató segítségével kutatható.

SL IV. 1124. Sopron Város Szervezési Szabályrendelet Alkotására Kiküldött Bizottmányának iratai 1870–1871. 0,05 ifm.

Az iratanyag a bizottság 1871-es jegyzőkönyvét, valamint az albizottság jegyzőkönyvét és jegyzőkönyvi kivonatokat tartalmaz töredékesen az 1871-es évből.

SL IV. 1125. Sopron Város Kisebb Tanácsülésének (Particular Concess) iratai 1861–1863. 0,05 ifm.

Az iratanyag Sopron Város Kisebb Tanácsülésének jegyzőkönyveit tartalmazza töredékesen az 1861-es és az 1863-a évekből. A jegyzőkönyvek végén mutató segíti a kutatót.

SL IV. 1126. Sopron Város Erdészeti Bizottságának jegyzőkönyvei 1861–1863. 0,05 ifm.

Az iratanyag Sopron Város Erdészeti Bizottságának jegyzőkönyveit tartalmazza töredékesen az 1870-es, 1871-es, 1872-es és az 1873-as évekből.

SL IV. 1127. Sopron Város Hatóságának (Állandó Bizottmányának) iratai 1848. november 17 – december 9. 0,03 ifm.

Az Állandó Bizottmány felállításáról Sopron városa 1848. október 11-én hozott határozatot. Feladata volt, hogy a rendkívüli időkben rendelkezéseket hozzon, a város közösségét pedig tájékoztassa az eseményekről. A bizottság elnöke a polgármester volt. Tagja volt két városi tanácsos, nyolc városi képviselő és egy jegyző. A bizottság 1848 decemberével a december 13-i közgyűlés határozata alapján szűnt meg. A bizottmány a Kapuváron működő kormánybiztossal tartotta a kapcsolatot, többnyire a magyar hadsereg ellátását és felszerelését illetően. A fond egy jegyzőkönyvből és a hozzá tartozó iratokból áll.

SL IV. 1128. Sopron Város Úrbéri Bizottmányának iratai 1862–1867 (1877). 0,45 ifm.

A fond Sopron város egykori nyolc úrbéres községe – Ágfalva, Balf, Harka, Kelénpatak, Kópháza, Lépesfalva, Meggyes, Sopronbánfalva – úrbéri elkülönítésének lebonyolítására létrehozott bizottmány iratait tartalmazza töredékesen, jegyzőkönyvek és iratok formájában, községenkénti csoportosításban.

SL IV. 1129. Sopron Város Középponti Választmányának iratai 1869. 0,06 ifm.

Az iratanyag a képviselő-választási ülés jegyzőkönyvét, valamint a választók névsorát tartalmazza 1869-ből.

SL IV. 1401. Sopron Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1944, 1945–1950. 7,3 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1944.
b) Kisgyűlési jegyzőkönyvek 1929–1950.
aa) Jegyzőkönyvek 1929–1944.
bb) Kisgyűlés mint állandó választmány jegyzőkönyvei 1929–1950.
c) Tanügyi Szakosztály (Unterrichtssection) iratai 1873–1875.
aa) Tanügyi Szakosztály 1873–1875.
bb) Reáltanodai Bizottság 1873–1874.
cc) Népiskolai Bizottság 1873–1874.
d) Pénzügyi és Ellenőrző Szakosztály (Finanz- und Controllsection) iratai: jegyzőkönyvek és iktatók 1873–1912.
e) Építési Szakosztály (Bausection) 1873–1887.
f) Gazdasági (Wirtschafts-Commission) Bizottság iratai: jegyzőkönyvek 1872–1881.
g) Gazdasági Ellenőrző Albizottság iratai: jegyzőkönyvek 1898–1902.
h) Erdészeti Albizottság iratai: jegyzőkönyvek 1874–1902.
i) Köz- és Jogügyi Bizottság iratai: jegyzőkönyvek 1879–1903.
j) Középítési Bizottság iratai: jegyzőkönyvek 1902–1920.
k) Park-Bizottság iratai: jegyzőkönyvek 1874–1882.
l) Szervezési Szabályrendelet Alkotására Kiküldött Bizottság iratai 1871–1880.
m) A Városi Színház Felújítására Alakított Bizottság iratai 1872–1873.

Lásd: BKMÖL IV. 1401. A hivatali munka a közgyűlésben, a bizottságokban és választmányokban történt. A város gazdasági bizottságának feladata volt a város ingó és ingatlan vagyonának a felügyelete. A gazdasági ellenőrző albizottság egy további mezőgazdasági albizottságból és egy gazdasági ellenőrző albizottságból állt. A szervezési szabályrendelet alkotására kiküldött bizottság iratai a szervezési szabályrendelet alkotásával kapcsolatos irtatokat és jegyzőkönyveket tartalmazza.

SL IV. 1402. Sopron Város Központi Választmányának iratai 1872–1944. 5 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1403. A törvényhatósági bizottság egyik szervezete volt a központi választmány. Az iratanyag a képviselőválasztások lebonyolítására alakított választmány iratait és a választói névjegyzékeket tartalmazza.

SL IV. 1403. Sopron Város Tanácsának iratai 1872–1929. 180,1 ifm.
a) Tanácsi és közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1929.
b) Elnöki iratok 1873–1912.
c) Tanácsi iratok: Acta Politica et Oeconomica 1872–1902.
aa) I. Egyházügyi iratok (Acta Ecclesiastica) 1872–1887.
bb) III. Adóügyi iratok (Acta Contributionalia) 1872–1902.
cc) IV. Katonaellátási és hadügyi iratok (Acta Comissariatica et Bellica) 1872–1902.
dd) V. Közigazgatási iratok (Acta Publico-Politica) 1872–1901.
ee) VI. Egészségügyi iratok (Negotia Sanitatis) 1872–1887.
ff) VII. Árvaügyi iratok (Acta Pupillaria) 1872–1887.
gg) VIII. Világi alapítványi iratok (Acta Fundationalia Saecularia) 1872–1902.
hh) IX. Oktatásügyi iratok (Litteralia) 1872–1887.
ii) XI. Közgazdasági iratok (Acta Oeconomica Publica) 1872–1881.
jj) XII. Úrbéri iratok (Acta Urbarialia) 1872–1882.
kk) XIX. Betáblázások, örökbevallások, zálogolások (Intabulationes, Fassiones, Oppignorationes) 1872–1873.

mm) XX. Végrendeletek és codicillusok (Testamenta et Codicilli) 1872–1886.
nn) XXI. Árszabások (Limitationis Objectum) 1872–1874.
oo) XXIII. Határokra vonatkozó iratok (Acta Metalia) 1872–1902.
pp) XXIV. Közrendészeti iratok (Res Politiae Publicae)
qq) XXV. A városi haszonvételekre, allodiumokra, és a város magángazdálkodására vonatkozó iratok (Acta Reglia et Allodialia seu Oeconomica Civitatis Privata) 1872–1902.
rr) XXVI. Ki- és bevándorlásra vonatkozó iratok (Negotia Impopulationis et Emigrationis) 1872–1902.
ss) XXX. Házassági anyakönyvi ügyek 1896–1901.
d) Tanácsi iratok 1903–1929.
aa) I. Miniszteri rendeletek és városi szabályrendeletek (utóbbi 1919-ig) 1903–1929.
bb) II. Szolgálati, személyi és fegyelmi ügyek 1903–1929.
cc) III. Gazdasági és bérleti ügyek (városi vagyonkezelés) 1903–1929.
dd) IV. Közművelődési ügyek (Iskolai, kegyúri alapítványi, tudományos, irodalmi, művészeti) 1903–1929.
ee) V. Kövezési, útépítési és közmunka ügyek 1903–1929.
ff) VI. Laktanyai és katonai elszállásolási ügyek 1903–1929.
gg) VII. Jövedéki ügyek (regale, fogyasztási adó, vám, helypénz) 1903–1929.
hh) VIII. Honosítási, elbocsátási és községi illetőségi ügyek 1903–1929.
ii) IX. Népmozgalmi, statisztikai és közgazdasági, földreform, idegenforgalmi ügyek 1903–1929.
jj) X. Építészeti ügyek 1903–1929.
kk) XI. Közrendészeti, II. fokú iparhatósági, II. fokú büntetőbírósági és kihágási ügyek, állategészségügy 1903–1929.
ll) XII. Egyleti és szegényügyek, elhagyott gyermekek védelme és gondozási díjai 1903–1929.
mm) XIII. Egészségi, betegápolási, kórházi szegényápoldai és menház-ügyek 1903–1929.
nn) XIV. Adó- és illeték ügyek 1903–1929.
oo) XV. Vegyes ügyek 1903–1929.
pp) XVI. Helyhatósági és vagyoni bizonyítványok, különféle ügyek 1903–1929.
qq) XVII. Anyakönyvi ügyek 1903–1929.

Lásd: BKMÖL IV. 1407. A városi törvényhatósági bizottság mellett tovább működik a városi tanács mint a városi törvényhatóság végrehajtó szerve. A tanács intézi és vezeti a város gazdasági ügyeit. A városi tanács szervezeti felépítése a városi igazgatásra jellemző ügyosztályrendszert tükrözi. Az ügyosztályok a tanács nevében ténykedtek.

Sopron Város Tanácsának iratai. Jegyzőkönyvek 1945–1950. 0,03 ifm.

A kormány 1030/1945. ME sz. rendelete szabályozta a közigazgatási rendszert az 1950. évi tanácstörvény hatálybalépéséig.

SL IV. 1404. Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1902–1945. 75,5 ifm.
a) Bizalmas iratok 1942–1945.
b) Közigazgatási iratok 1929–1944.
aa) I. Miniszteri rendeletek 1929–1944.
bb) II. Szolgálati, személyi és fegyelmi ügyek 1929–1944.
cc) III. Gazdasági és bérleti ügyek 1929–1944.
dd) IV. Közművelődési ügyek (Iskolai, kegyúri alapítványi, tudományos, irodalmi, művészeti) 1929–1944.
ee) V. Kövezési, útépítési és közmunka ügyek 1929–1944.
ff) VI. Laktanyai és katonai elszállásolási ügyek 1929–1944.
gg) VII. Jövedéki ügyek (regale, fogyasztási adó, vám, helypénz) 1929–1944.

hh) VIII. Honosítási, elbocsátási és községi illetőségi ügyek 1929–1944.
ii) IX. Népmozgalmi, statisztikai és közgazdasági, földreform, idegenforgalmi ügyek 1929–1944.
jj) X. Építészeti ügyek 1929–1944.
kk) XI. Közrendészeti, II. fokú iparhatósági, II. fokú büntetőbírósági és kihágási ügyek, állategészségügy 1929–1944.
ll) XII. Egyleti és szegényügyek, elhagyott gyermekek védelme és gondozási díjai 1929–1944.
mm) XIII. Egészségi, betegápolási, kórházi szegényápoldai és menház-ügyek 1929–1944.
nn) XIV. Adó- és illeték ügyek. 1929–1944.
oo) XV. Vegyes ügyek 1929–1944.
pp) XVI. Helyhatósági és vagyoni bizonyítványok, szabályrendeletek, sajtó ügyek 1929–1944.
qq) XVII. Anyakönyvi ügyek 1929–1944.

Sopron Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1945–1949. 22,44 ifm.
a) I. Miniszteri rendeletek 1945–1949.
b) II. Személyi, szolgálati ügyek 1945–1949.
c) III. Gazdasági, pénzügyi, bérleti ügyek 1945–1949.
d) IV. Közművelődési, oktatási, alapítványi, kegyúri ügyek: A Városi Hordójelző Hivatal, a Városi Marhalevélkezelő Hivatal, a Városi Polgárotthon, a Városi Vegyvizsgáló Állomás személyi és dologi ügyei 1945–1949.
e) V. Útépítési, csatornázási, árvízvédelmi ügyek: Az Erzsébet Kórház, a Járvány Kórház, a Lőver Szálló, a Tűzoltó és Mentő Szolgálat, a Vágóhíd, a Villamosmű, a Vízmű és a Városi Mozi személyi és dologi ügyei 1945–1949.
f) VI. Laktanya- és katonai, hadigondozási ügyek 1945–1949.
g) VII. Közellátási, közmunka- és árellenőrzési ügyek 1945–1949.
h) VIII. Illetőségi, állampolgársági ügyek: lakhatási engedélyek 1945–1949.
i) IX. Statisztikai, állategészségügyi, földbirtokrendezési, ipari, növényvédelmi ügyek: halászati, vadászati, házalási engedélyek, lakáshivatali iratok 1945–1949.
j) X. Építési ügyek 1945–1949.
k) XI. Szabályrendeletek, helyhatósági és vagyoni bizonyítványok, idegenforgalmi, kihágási, telekkönyvi, szemétkihordási ügyek 1945–1949.
l) XII. Szociális és népjóléti ügyek, segélyezések, ötévesterv ügyek 1945–1949.
m) XIII. Egészségi, betegápolási ügyek, Nemibeteggondozó Intézet, Tüdőbeteggondozó Intézet, elhagyott gyermekek ügyei 1945–1949.
n) XIV. Adó- és illetékügyek 1945–1949.
o) XV. Vegyes ügyek 1945–1949.
p) XVI. Egyesületi, sajtó ügyek, Szabad Szakszervezetek, Vöröskereszt és elhagyott javak ügyei 1945–1949.
q) XVII. Anyakönyvi ügyek, a köztársaság védelmével, a reakció elleni harccal kapcsolatos ügyek, a Nemzeti Bizottság és Népi Bizottság ügyei 1945–1949.
r) Főjegyzői Hivatal (I.) Ügyosztály iratai 1949.
s) Pénzügyi és Gazdasági (II.) Ügyosztály iratai 1949.
t) Népjóléti (III.) Ügyosztály iratai 1949.
u) Közigazgatási és Ipari (IV.) Ügyosztály iratai 1949.

Lásd: BKMÖL IV. 410.

SL IV. 1405. Sopron Város Árvaszékének iratai 1873–1947. 24,16 ifm.
a) Ülésjegyzőkönyvek 1873–1913.
b) Iratok 1873–1944.
c) Sopronbánfalvi árvaszéki iratok 1930–1944.

d) Különféle nyilvántartások 1873–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 1412. Sopronban 1872-ben alakult meg a városi árvaszék; munkáját külön városi szabályrendelet szabályozta. Az árvaszékek ügyvitelét az 1877. évi XXX. tc. szabályozta a gyámügyi törvényben. A haláleset felvételéről és az elhunyt vagyonának a leltározásáról az 1894. évi XVI. tc. rendelkezett. Az iratanyag a haláleset felvételi lapok, hagyatéki leltárak mellett a gyámság alatt levő kiskorúak, gondnokoltak jegyzékét, s az árvaszámadási naplókat tartalmazza.

Sopron Város Árvaszékének iratai 1945–1950. 2,6 ifm.

Az árvaszék feladatköre 1945 után sem változott; mint intézmény a törvényhatóság megszűnésével együtt szűnt meg.

SL IV. 1406. Sopron Város Tiszti Főorvosi Hivatalának iratai (1877–1879) 1925–1944. 2,1 ifm.

A fond a városi orvos (Stadtchirurg), majd az 1876. évi XIV. tc. hatályával megalakult városi orvosi hivatal, valamint az 1936. évi IX. tc. alapján újjászervezett tiszti főorvosi hivatal iratanyagát tartalmazza. A hivatal az 1886. évi XXI. tc. alapján a polgármester fennhatósága alá tartozott, 1936 után a kinevezés és a felügyelet a belügyminiszter jogköre lett. Feladatai közé tartozott többek között a polgármester tájékoztatása a város közegészségügyi helyzetéről.

Az iratanyag tartalmazza többek között a főorvos éves, ill. havi jelentéseit, statisztikai kimutatásokat az elhalálozattakról, kimutatást Sopron sz. kir. város egészségügyi személyzetéről, hatósági orvosi bizonyítványokat, fertőző betegségek törzskönyvét, a népjóléti intézmények beruházásainak táblázatait az Erzsébet Közkórház újjáépítésére vonatkozó iratokat.

Sopron Város Tiszti Főorvosi Hivatalának iratai 1945–1949. 0,4 ifm.

Az iratanyag egy része a háború folyamán elkallódott. A bizalmas és az iktatott iratokon kívül évi és havi jelentéseket, miniszteri és polgármesteri rendeleteket, különféle kimutatásokat tartalmaz, ill. táblázatos kimutatásban a népjóléti intézmények beruházásainak a fejlődését mutatja be 1945 és 1948 között.

SL IV. 1407. Sopron város városi orvosának iratai 1936–1949. 0,3 ifm.

Az iratanyag az 1945. év háborús eseményei miatt jelentős részben elpusztult. A városi orvos feladata a város közegészségügyi szervei munkájának az összehangolása volt. Kisebb mértékben iktatott iratokat tartalmaz az 1947 és 1949 közötti időszakból, ill. nagyobb részt iktatókat foglal magában.

SL IV. 1408. Sopron Város Házipénztárának iratai 1872–1937. 7 ifm.

a) Kamarási számadások (Kammeramts Rechnung, Hauptbuch, Házipénztári főkönyv 1873–1910.

b) Kamarási naplók (Kammeramts Journal, Controlls-Buch, Controlls Journal, Stadt Kammer Amts Cassa Journal, Házipénztár ellenőrzési napló 1873–1937.

c) Alkamarási számadások (Unterkammerer Amts Rechnung) 1873–1884.

d) Vegyes könyvek 1875–1883.

SL IV. 1409. Sopron Város Adópénztárának iratai 1872–1945. 56,4 ifm.

a) Állami egyenes és községi pótadók kivetési és beszedési főkönyvei: naplói és számadásai 1872–1944.
b) Földadó iratai 1872–1943.
aa) Kivetési főkönyvek 1876–1943.
bb) Kataszteri nyilvántartás 1898/99–1919.
cc) Kataszteri telekkönyv 1872.
dd) Kataszteri birtokívek 1883–1910.
c) Házbéradó összeírások és kivetési főkönyvek 1884–1916, 1943.
d) Kereseti adó iratai 1872–1945.
aa) I–II. oszt. kivetései 1872–1920.
bb) III. oszt. kivetései 1905–1920.
cc) IV. oszt. kivetései 1905–1919.
dd) Ált. kereseti adó kivetései 1923–1933.
ee) Alkalmazottak nyilvántartása 1935–1945.
ff) Munkások és segédek nyilvántartása 1898–1905.,1934.
e) Jövedelmi adó iratai 1872–1933.
aa) Ált. jöv. pótadó kivetései 1876/77, 1903–1919.
bb) Tőkekamat adó kivetései 1903–1919.
cc) Jövedelmi és vagyonadó kivetései 1921–1933.
dd) Hadi nyereség adó 1917–1921.
f) Útadó főkönyvei 1891–1921.
g) Egyházi adók főkönyvei 1887–1898.
h) Hadmentességi díj főkönyvei 1880–1898.
i) Közmunkaváltság főkönyvei 1872–1877.
j) Illetékek (vagyonátruházási, iparkamarai) főkönyvei 1875–1939.
k) Vegyes adófőkönyvek 1875–1943.
l) Adóvégrehajtási nyilvántartások 1909–1910, 1935–1943.
m) Ügyviteli iratok segédkönyvei 1905–1944.

A fond az állami, városi és egyéb adók kivetésére és beszerzésére létesített hivatal iratait és könyveit tartalmazza, azaz összesített adókivetési lajstromokat, adóbeszedési naplókat, földadó, házbéradó, kereseti adó, vagyonadó kivetési lajstromokat, valamint adóvégrehajtással kapcsolatos könyveket.

Sopron Város Adóhivatalának iratai 1945–1949. 3,6 ifm.
a) Iratok 1945–1949.
b) Adófőkönyvek 1945–1950.

Az adóhivatalok szervezete 1945 után is változatlan maradt egészen 1949-ig. Működésük 1949. január 1-jei hatállyal szűnt meg, s az adóhivatalokat adófelügyelőségekké szervezték át. A városi adóhivatalt 1949. január 1-jével államosították, ám nem olvadt bele a Soproni Állami Adóhivatalba, hanem továbbra is kizárólag a várost érintő adóügyek tartoztak a hatáskörébe.

SL IV. 1410. Sopron Város Fogyasztási Adóhivatalának iratai 1896–1944. 9,2 ifm.
a) Főkönyvek 1896–1944.
b) Nyilvántartások 1896–1944.

Az iratanyag az állami fogyasztási adó (1875. évi XXVIII. tc.) és az utána kivetett városi adópótlék, helypénz, útvám, kövezetvám és vágatási díjak kivetésével, ill. beszedésével kapcsolatos teendők ellátására létesített hivatal nyilvántartásait tartalmazza.

Sopron Város Javadalmi (Fogyasztási adó-) Hivatalának iratai 1944, 1945–1950. 1,2 ifm.
a) Iratok 1945–1950.
b) Borfogyasztási adónyilvántartások 1946–1950.
c) Bor-, sör-, szeszadó nyilvántartások 1945–1949.
d) Borkiviteli nyilvántartások 1946–1949.
e) Húsfogyasztási adónyilvántartások 1944–1949.
f) Szikvízadó nyilvántartások 1944–1949.
g) Vegyes főkönyvek, nyilvántartások 1944–1949.

Az iratanyag az 1884-ben szervezett Sopron Városi Fogyasztási Adóhivatal 1945 utáni iratanyagát tartalmazza, azaz ügyviteli iratokat, bor-, sör- és szeszfogyasztási adóval, húsfogyasztási adóval, szikvízadóval kapcsolatos könyveket, ill. vegyes főkönyveket és nyilvántartásokat.

SL IV. 1411. Sopron Város Számvevői Hivatalának iratai 1872–1944. 63 ifm.
a) Háztartási (alap) főkönyvek.
b) Előirányzaton kívüli összegek főkönyvei 1900–1925.
c) Háztartási (alap) naplók 1930–1944.
d) Előirányzaton kívüli összegek naplói 1900–1927.
e) Sopron Város Kórházának számadásai 1872–1890.
f) Sopron Város Alfás-intézetének számadásai 1881–1908.
g) Sopron Város Törvényhatósági Útalapjának iratai 1891–1936.
aa) Számadások 1891–1936.
bb) Naplók 1892–1933.
h) Sopron Város Siketnéma Intézeti Alapjainak iratai 1891–1936.
i) Sopron Város Szegényrendelkezési alapjának iratai 1891–1936.
aa) Számadási főkönyvek 1899–1936.
bb) Naplók 1891–1933.
j) Sopron Város Közkórházi alapjának iratai 1898–1931.
aa) Főkönyvek 1898–1930.
bb) Naplók 1899–1931.
k) Sopron Város Nyugdíjalapjának főkönyvei 1891–1920.
l) Groneisz Pál Alapítványának számadásai 1898–1909.
m) Berghofer Mihály-féle Alap számadásai 1898–1908.
n) Kager-féle Alapítvány számadásai 1890.
o) Lackner-féle Árvaalapítvány iratai 1872–1909.
aa) Számadások (főkönyvek).
bb) Naplók.
p) Müller Paulin-féle Alapítvány iratai 1901–1932.
aa) Főkönyvek 1901–1907.
bb) Naplók 1927–1932.
q) Patzerhofer Konrád Ösztöndíj Alapítványának számadásai 1892–1908.
r) Pritz Xav. Ferenc Ösztöndíj Alapítványának számadásai 1872–1891.
s) Rosenfeld J. Katalin és Hirschler L. Ösztöndíj- és Szegényalapjának számadásai 1898–1908.
t) Széchenyi János Szegényalapítványának számadásai 1891–1908.
u) Vághy Xav. Ferenc Ösztöndíj Alapjának számadásai 1891–1908.
v) Voss-féle Árvaalapítvány számadásai 1872–1895.
w) Wagner Klementina Alapítványának számadásai 1898–1908.
x) Soproni Szentlélek templom 1873–1890.
aa) Számadásai 1873–1890.
bb) pénztárnaplói 1875–1890.
y) Soproni Szt. Mihály-templom 1873–1890.

aa) számadásai 1875–1890.
bb) Borszámadásai 1875–1890.
cc) Pénztárnaplói 1875–1890.
z) Vegyes könyvek 1927–1944.
a1) Árvapénztár cselekvő és szenvedő állagainak kimutatásai 1872–1944.
b1) Árvapénztári naplók és számlakönyvek 1873–1939.
c1) Árvaszámadási naplómellékletek (1861) 1872–1908.
d1) Árvapénztári főkönyvek 1884–1888.
e1) Letéti naplók és számadások 1881–1931.
f1) Gyámpénztári számfejtési jegyzékek 1914–1935.

Lásd: BKMÖL IV. 1111 és 1415.

Sopron Város Számvevőségének iratai 1945–1950. 2,5 ifm.
a) Alapok főkönyvei 1945–1949.
b) Alapok naplói 1945–1950.
c) Vegyes könyvek 1945–1950.

SL IV. 1412. Sopron Város Építészeti (Mérnöki) Hivatalának iratai 1873–1944. 12,4 ifm.
a) Iratok 1873–1944.
b) Nyilvántartások, kimutatások 1912–1943.

Sopron Város Építészeti (Mérnöki) Hivatala 1873-ban kezdte meg a működését.

A hivatal iratait képezik az iktatott iratokon és a segédleteken kívül a városrendezéssel, városfejlesztéssel kapcsolatos iratok, közművek, statikai számítások, ill. kimutatás a kitelepítés ill. vagyonelkobzás során az Államkincstár tulajdonába került házakról és házhelyekről, valamint a soproni házhelyigénylők névjegyzéke. 1949. február 4-én Sopron thj. város polgármestere új ügybeosztást léptetett életbe. Ennek alapján a mérnöki hivatal a szakhivatalok sorában fejtette ki további tevékenységét, majd 1950-ben megszűnt. Az iratanyag részét képezik bombakárok felméréséről szóló kimutatások.

Sopron Város Mérnöki Hivatalának iratai 1945–1950. 0,68 ifm.

SL IV. 1413. Sopron Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai 1872–1919. 55,5 ifm.
a) Bizalmas iratok 1896–1918.
b) Közigazgatási iratok 1872–1919.
c) Kihágási iratok 1894–1919.
d) Bűnügyi iratok 1881–1918.
e) Iparcsomók 1881–1918.
f) Iparkihágási iratok 1886–1909.
g) Katonai iratok 1872–1896.
h) Bejelentő hivatal iratai 1882–1914.
i) Vegyes nyilvántartások 1872–1919.

A fond a rendőrkapitányság 1873 és 1919 közötti működése során keletkezett iratanyagokat tartalmazza. A városkapitányság 1861. április 3-án kezdte meg működését, majd a közgyűlés 51/1869. sz. határozatában a városi rendőrség újjászervezéséről határozott. Sopron szabad királyi város 1889-es szervezeti szabályrendelete értelmében a rendőrkapitányság hatáskörébe tartozik a közbiztonság és a közrend fenntartása, kiállítja a menet és útleveleket, igazolványokat, honossági leveleket, erkölcsi, vagyoni és szegénységi bizonyítványokat, eljár az állategészségügyi törvény, a

cselédtörvény, s az erdő, mezőrendőri, vadászati törvények végrehajtása ügyében. Hatáskörébe tartoznak a katonai ügyek (állítás, hadmentesség, mozgosítás), az útrendőri, közlekedési, forgalmi, tűzrendőri, kéjelgési, zálogkölcsön ügyek. Eljár az iskolamulasztók ügyében, valamint a honossági és népességi ügyekben. A katonai ügyek a rendőrkapitányság hatásköréből 1897. január 5-vel a tanácshoz kerültek, ahol a katonai ügyosztály foglalkozott velük. Az iratanyagban munkásmozgalmi, ipari, üzemi, egyesületi adatok, ill. a századfordulóról a kivándorlásra vonatkozó adatok is találhatók.

SL IV. 1415. Sopron Város Lakáshivatalának iratai 1919–1921. 1,5 ifm.

Lásd: SZVL IV. B. 1413. Az iratanyag az 1914–1918-as világháború utáni lakásínség enyhítésére létesített hivatal iratait tartalmazza, azaz az iktatott iratokon kívül a lakásügyi hatóság jegyzőkönyveit (1919–1921), a lakásigénylők nyilvántartásait (1921), a lakhatási engedélyben részesült idegen állampolgárok névjegyzékét (1919), a kiadott lakásigazolványok névsorát (1921), s az üresedő lakások nyilvántartását.

Sopron Thj. Város Lakáshivatalának iratai 1944–1949. 2,56 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 506. Az iktatott iratokon kívül a soproni IKV kezelésében található közületi tulajdonban lévő házingatlanokról található kimutatás (1948), ill. a beszállásolásokról (1949) és az üres lakásokról (1949–1950), valamint fellelhetők a Lakásügyi Miniszteri biztos véghatározatai (1949).

SL IV. 1416. Sopron Város Leltárbiztosi Hivatalának („közgyámi”) iratai (1864) 1880–1945. 4,5 ifm.

Az iratanyag az örökösödési eljárások megindítása ügyében elrendelt hivatalos közeg iratait tartalmazza, azaz haláleset felvételi jegyzőkönyveket, halottvizsgálati bizonyítványokat és közgyámi iratokat.

Sopron Város Leltárbiztosi Hivatalának („közgyámi”) iratai 1945–1950. 0,96 ifm.

SL IV. 1417. Sopron Város I. fokú Közigazgatási Hatóságának iratai 1919–1945. 20,28 ifm.
a) Iparhatósági iratok 1919–1944.
b) Kihágási iratok 1922–1944.
c) Soproni iparosoknál dolgozó segédek nyilvántartási lapjai 1919–1945.
d) Soproni gyárakban dolgozó segédek nyilvántartási lapjai 1919–1945.

Az I. fokú Közigazgatási Hatóság az átszervezett rendőrség ügykörének bizonyos rendészeti feladatait vállalta át, ill. ipari szakigazgatási szervként is működött. Nyilvántartotta és felügyelte a városban dolgozó iparosokat és segédeket, ill. az Iparkamarát. A fond iktatott iratokat, ill. különböző nyilvántartásokat és lajstromokat tartalmaz (többek között munkakönyv lajstromokat, cselédkönyv lajstromokat, visszamondási lajstromokat, házalók nyilvántartását, tűzesetek nyilvántartását, Sopron város területén levő iparosok és kereskedők nyilvántartását, telepengedélyek nyilvántartását, ill. iparlajstromokat, a soproni iparosoknál és a soproni gyárakban dolgozó segédek nyilvántartásait).

Sopron Város I. Fokú Közigazgatási Hatóságának iratai 1945–1949. 3,15 ifm.

A fond szervesen kapcsolódik a IV. B. 1417. jelzetű fondhoz, s az iktatott iratokon kívül „ipar” elnevezésű csomókat és iparreviziós iratokat, valamint gyári munkakönyv lajstromokat (1948–1950) tartalmaz.

SL IV. 1418. Sopron Város Községi Bíróságának iratai 1872–1942 (1952). 2,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1422. Sopron Város Községi Bírósága az 1877. évi XXII. tc. alapján létesült. Hatáskörébe tartozott a kisebb polgári ügyekben való ítélkezés. Az 1894-es esztendőben a hivatal ügykörébe tartozott a mezőrendőri kihágási ügyek intézése is.

Az iratanyag az iktatott iratokon és segédleteken kívül letéti naplókat, erdei kihágási iktatott iratokat, miniszteri és tanácsi iratokat, valamint mezőrendőri kihágási kitatott iratokat tartalmaz.

Sopron Város Községi Bíróságának iratai 1945–1950. 0,06 ifm.

Az iratanyag szorosan kapcsolódik a IV. 1418. jelzetű fondhoz. Iktatott iratokat (1946–1948) és iktatókat tartalmaz.

SL IV. 1419. Sopron Város Katonai Hivatalának iratai (1887) 1897–1944. 7,2 ifm.

A városi katonaügyi hivatal iratanyagát és lajstromait (többek között népfelkelők, felmentettek, távollévők, tartalékosok, póttartalékosok, ismeretlenek, idegen helyre költözöttek, előfogatok, beszállásolások nyilvántartásait) tartalmazza.

Sopron Város Polgármesteri Hivatala Katonai Ügyosztályának iratai 1910–1950. 5,68 ifm.

A katonai ügyosztály feladatai közé tartozott a háborús sebesültek és rokkantak, ill. hozzátartozóiknak a segélyezése és nyilvántartása, a hadigondozási segélyek felülvizsgálata valamint a háborús menekültek ellátása.

SL IV. 1420. Sopron Város Erdőhivatalának iratai 1873–1903, 1931–1945. 1,25 ifm.

Sopron város a 600/1945. ME és az 5600/1945. FM sz. rendeletek hatályba lépésének az időpontjáig – amikor a tulajdonát képező erdők a hozzájuk tartozó kőfejtőkkel, fűrészüzemekkel és faraktárakkal együtt állami kezelésbe kerültek – mintegy 5700 hektár, 1884 óta üzemtervezett erdőbirtokkal rendelkezett. Az első üzemtervet 1871-ben az erdőterületek arányosításásról és a tagosításról szóló országos érvényű LV. tc., majd az 1879. évi XXXI. tc., vagyis az új erdőtörvény követte. Az új erdőtörvény következményeként született meg az úrbéri rendezés is, amely Sopronban 1879-ben ért véget, s amely az úrbéres erdők ügykezelését az úrbéres erdőbirtokosságokra bízta. Ezáltal a város tulajdonában maradt erdőkben még az eddigi úrbéres jelleg is megszűnt. 1945-ben az említett erdőterületek a községi, termelőszövetkezeti és közbirtokossági társulatok erdeinek a kivételével a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság kezelésébe kerültek. Az iratanyag az iktatott iratokon kívül számadásokat (Forstamtsrechnungen, Holzrechnungen) és nyilvántartásokat (Holzvorschreibungen, Waldschaden), valamint üzemterveket tartalmaz.

SL IV. 1422. Sopron Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1944. 9,6 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1876–1944.
b) Iratok1876–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 420.

Sopron Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1949. 0,74.ifm.

A bizottság mint intézmény a tanácsrendszer életbelépésével szűnt meg.

SL IV. 1423. Sopron Város Levéltárának ügyviteli iratai 1872–1944. 0,55 ifm.

A fond a levéltár ügykezelése során keletkezett iratokat tartalmazza, azaz iktatott és iktatatlan iratokat, a városi iratanyag átvételének jegyzékét, levéltárból kikölcsönzött iratok jegyzékét, könyvtári növedéki naplót, vegyes iratokat (ld. Házi Jenő oklevélgyűjteményéhez az alapmunkálatok feltűntetését) és különféle gyűjteseket (ld. Sopron történetére, ill. levéltártörténetére vonakozó adatok).

Sopron Város Levéltárának iratai 1945–1950. 0,04 ifm.

Az iratanyag iktatott és iktatatlan iratokat tartalmaz.

SL IV. 1424. Sopron város szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1940. 1,55 ifm.

A fond Sopron város által alkotott szabályrendeleteket tartalmaz, így többek között építési szabályrendeleteket (1875–1940, iparrendészeti szabályrendeleteket 1887–1918, színházi rendszabályt (1874–1886), ügyrendi szabályrendeletet 1887–1931).

SL IV. 1425. Sopron város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1827–1895. 2,01 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412.

SL IV. 1426. Sopron Város Felszólamlási Bizottságának iratai 1872–1928. 0,05 ifm.

SL IV. 1427. Sopron Város Igazoló Választmányának iratai. 1929–1942. 0,05 ifm.

Lásd: BéML IV. 403 és SZVL IV. 1404.

SL IV. 1428. Sopron Város Tűzoltóparancsnokságának iratai 1940–1946. 0,3 ifm.

A fond a városi tűzoltóparancsnokság iratanyagát tartalmazza iktatott iratok (1940–1946), ill. napi működési naplók formájában (1941, 1944).

SL IV. 1430. Sopron város levéltárában elhelyezett letétek levéltári gyűjteménye 19–20. sz. 0,3 ifm.

A fond a város által külön kezelésre átadott irományokat, vagy letétbe helyezett iratanyagokat tartalmaz.

SL IV. 1431. Sopron város levéltári kezelésbe adott iratai 19–20. sz. 0,64 ifm.

SL IV. 1432. Sopron város szociális titkárának iratai 1939, 1945–1950, 1953. 0,53 ifm.

A szociális titkár feladata volt, hogy a város szociális helyzetéről helyzetjelentést készítsen, ill. ellenőrizze a szociális intézmények működését. Az iratanyag az iktatott iratokon kívül vegyes

iratokat tartalmaz, többek között Sopron városában működő intézmények és internátusok névjegyzékét (1951), kimutatást a szociális intézmények vezetőiről, beosztottakról, segélyek nyilvántartását, környezettanulmányokat (1947–1949).

SL IV. 1433. Sopron város tiszti főügyészének iratai 1948–1949. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1411. Hivatala a tanácsrendszer létrejöttével szünt meg. Az iratanyag gyámügyi része apasági pereket, gyermektartásra vonatkozó iratokat tartalmaz. A fegyelmi ügyeken kívül az iratanyag a városra vonatkozó bérleti, csere és adásvételi szerződéseket foglalja még magában.

SL IV. 1434. Sopron városi illetőségi lapok (töredék) 1909–1911. 3 ifm.

SL IV. 1435. Megszűnt egyesületek okmánytára 1919–1949. 1,2 ifm.

A fond anyagát a polgármesteri hivatal irataiból kigyűjtött egyesületek működésére, ill. megszűnésére vonatkozó iratok alkotják.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Lásd: BKMÖL V.

SL V. 1. Ágfalva Nagyközség iratai 1850–1950. 5,55 ifm.

Ágfalva (Agendorf) a rendi korszakban, 1848-ig Sopron város jobbágyközsége. Az 1920. évi népszámlálás szerint a falu 2006 lakosából 1936 német nemzetiségű, 1692 evangélikus felekezetű. 1946. április 16–24. között érintette a települést a német lakosság kitelepítése; 1954 összeírtból 1185-öt telepítettek ki. A 20. századra vonatkozó községi iratanyag kifejezetten gazdag. Az iktatott iratok és segédleteik a 20. század legelejétől töredékesen, 1930-tól folyamatosan fennmaradtak. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek az 1912. évvel kezdődnek. A község gazdálkodásával, adózásával kapcsolatos iratok – számadások, számadási főkönyvek, adófőkönyvek – 1850-től állnak a kutatók rendelkezésére. A község ingatlan- és lakásviszonyait korai földkönyv (1867), ingatlanvagyon leltárak (1932–1948), építkezésekről vezetett nyilvántartások (1930–1944) regisztrálják. A közösség gazdálkodásának tanulmányozását a különféle bérleti szerződések (1922–1949, halászati, kocsma, stb.) segítik. Állatösszeírások (1908-tól). A község köztörténetének a tanulmányozásához jó forrás a kurrens könyv (1854, 1856–1857) és dobolási könyv (1931–1947), s az egyesületekkel kapcsolatos iratok. Kifejezetten gazdag iratanyag található a községet érintő népmozgásokkal, a népmozgalommal (1917-től), az I. és a II. világháború hadirokkantjaival, hadigondozásával kapcsolatosan, valamint a kitelepítés helyi történéseiről is (1946, kimutatás a kitelepítettek ház- és földingatlanairól, felmentési kérelmek, kivételezettek jegyzéke, a földigénylő bizottság ingatlan kiosztása). Az iratanyag az 1950-es évek iratbegyűjtése során került a levéltárba.

Irodalom:

Győr-Moson-Sopron megye kézikönyve (Magyarország kézikönyvei; 7.) CEBA–Fekete Mátyás, [Győr] 1998. (Továbbiakban: GyMSM KK 1998.) 520. p.
Raktári jegyzék. Kézirat, Sopron. 1993.

SL V. 20. Fertőrákos Nagyközség iratai 1750–1950. 2,8 ifm.

A rendi korszakban a Győri Püspökség jobbágyfalva, 1582-től vásártartási joggal mezővárosa, határában kőfejtő működött, amelyben 1944 végén zsidó munkatábor volt. 1920-ban a nagyközség 3025 lakosából 2923 fő német anyanyelvű, róm. kat. felekezetű. 1921-ben az itt élő lakosság 61%-a Ausztria mellett voksolt. 1946-ban a községben élő németek döntő többségét kitelepítették (kb. 10%-uk maradhatott.) A nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei nagyon hiányosan, az 1927–1939 közötti évekből maradtak fenn, az iktatott iratok 1874-től – sajnos az 1930-as évtized teljes hiányával – kutathatóak. A rendi és korai polgári iratanyagok közül kiemelésre érdemes az árva-anyag: Waisenbuch 1750–1786; Waisen Tabellen (valójában Rechnungen): 1828–1860. A községi számadással (1878–), adózással (1876–1950) kapcsolatos iratanyag mellett az 1873–1917 közötti időszakból maradtak fenn a katonaállítással, hadigondozással, népmozgalommal kapcsolatos iratok, s 1917, 1948–1949-ből az állatösszeírások. Hangsúlyosan ki kell emelni a köz- és társadalomtörténeti fontosságú dobolási iratokat (1947. okt. 31. – dec. 30.), gazdalajstromokat (1946–1949), a német lakosság kitelepítésére vonatkozó gazdag községi iratanyagot (1946, összeírási lajstrom, Mentesítő Bizottsághoz beadott felmentési kérelmek, áttelepülésre kötelezett személyek vagyonáról felvett leltárak). Az iratanyag az 1950-es évek iratbegyűjtése során került a levéltárba.

Irodalom:
GyMSM KK 1998. 604–606. p.
Raktári jegyzék, Kézirat, Sopron, 1999.

SL V. 23. Hidegségi Körjegyzőség iratai 1887–1951. 6,68 ifm.

A körjegyzőség három településből jött létre: Fertőboz (1898–1950), Fertőhomok (1887–1950), Hidegség (1889–1951). A 20. század elején Hidegség magyar, Fertőhomok horvát, Fertőboz (Holling) német anyanyelvi többségű lakossággal rendelkezett. Fertőboz község a 14–15. században a Kanizsai, a 16–17. században a Nádasdy család birtoka volt, a 18. században a gr. Széchényi család szerezte meg. 1920-ban a falu 590 lakosából 557 vallotta magát német anyanyelvűnek, ők róm. kat. felekezetűek voltak. 1946-ban az 545 német lakosból 440-et kitelepítettek. Fertőboz község 1,09 ifm. terjedelmű iratanyagában a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1899-től folyamatosan fennmaradtak, ugyanakkor az iktatott iratok és segédleteik – iktatók, mutatók – elpusztultak. A község gazdálkodásával kapcsolatban 1903–1936 között több adásvételi- és haszonbérleti szerződés maradt fenn; a községi gazdálkodás, pénzforgalom meghatározó forrásai a pénztárnaplók 1924–1938, a számadási főkönyvek az 1924–1950 közötti időszakból, az adózással kapcsolatos iratok 1923-tól maradtak fenn. Mind a község mezőgazdaság-történetére, mind pedig a községet érintő I. és II. világháborús katonai ügyekre, hadigondozásra (1900–1947) vonatkozó iratanyag található itt. A politikatörténet szempontjából is speciális a Volksbund vezetők, tagok 1945. évi jegyzéke. Az 1943–1950 közötti gazdalajstromok mellett viszonylag gazdag a német lakosság kitelepítésével kapcsolatos községi iratanyag, különböző névjegyzékek: 1946, kitelepítendők névjegyzéke, kivételezettek névjegyzéke, elköltözöttek és távollevők névjegyzéke, mentesített személyek névjegyzéke, 1941 óta elhalt személyek névjegyzéke, leltár az áttelepülésre kötelezett személyek vagyonáról. Ugyancsak fennmaradtak az 1940–1945 közötti időszak népmozgalmi mutatói is.

Irodalom:
GyMSM KK 1998. 597–598. p.
Raktári jegyzék, Kézirat, Sopron, 2000.

SL V. 25. Horvátzsidányi Körjegyzőség iratai 1921–1952. 3,13 ifm.

A Csepregi járáshoz tartozó körjegyzőséget négy, döntően horvát nemzeti kisebbség lakta község jelentette: Horvátzsidány (1924–1952), Németzsidány (Roggendorf) 1925–1949, Olmód (Bleigraben) 1925–1949), Peresznye (1925–1951). E települések közül Németzsidány (Roggendorf) rendelkezett túlnyomó német anyanyelvű lakossággal. 1920-ban a 270 lakosból 235

volt német anyanyelvű, felerészben róm. kat., felerészben ágostai evang. felekezetű. A 0,15 ifm. terjedelmű iratanyag legfolyamatosabb iratsorozatát a költségvetések alkotják (1925–1947), az adókezeléssel kapcsolatos iratok (adófőkönyvek, közmunka összeírások, stb.) leginkább az 1945–1947 közötti esztendőkből maradtak fenn. A település képviselőtestületi jegyzőkönyve az 1945–1946-os esztendőkből ismert, az 1946–1950 között létrejött Kiszsidány község anyagában. Az iratanyag az 1950-es évek iratbegyűjtése során a Szombathelyi Állami Levéltárból került át a Soproni Állami Levéltárba.

Irodalom:

Raktári jegyzék, Kézirat, Sopron, 2000.

SL V. 29. Kópházi Körjegyzőség iratai [1744], 1783–1950. 3,75 ifm.

A körjegyzőség egy horvát és két német nemzeti kisebbségű községből szerveződött: Kópháza (1906–1950) mellett Balf (Wolfs) (1905–1949). 1920-ban Balf 1282 lakosából 1229 német anyanyelvű volt, nagyobbrészt ág. ev., kisebb részben róm. kat felekezetű volt. A községi iratanyagban a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1910-től maradtak fenn, az önkormányzat szabályrendeletei, haszonbérleti szerződései 1930-tól, vagyonleltárai 1913-tól, költségvetési iratai 1932-től. Az adókezelési iratok az 1869., 1879. évi töredékek után az 1930-as évek második felétől maradtak fönn, súlypontjuk az 1940-es évek. Katonasággal, hadigondozással kapcsolatos iratok 1926-tól találhatók. A németség kitelepítésére vonatkozó helyi iratanyag töredékesen maradt fenn (1946, lakosok összeírása, feltüntetve a Volksbund-tagságot, kitelepítésre kötelezettek vagyonösszeírása, mentesítési kérelmek). Az 1945–1948 közötti telekkönyvi nyilvántartások is segíthetik e kutatást. Balf esetében a hagyományos községi köz- és adóigazgatási iratanyag mellett nem csupán a községi népszámlálás összesítő ívei (1931, 1941) maradtak fenn, de a vegyes iratok között lakáskataszter, a róm. kat. és ág. ev. elemi népiskola leltárai (1948), tűzoltó felszerelések nyilvántartása (1946), a cigány lakosság nyilvántartó lapjai (é. n.), a községi alkalmazottak kimutatása (1946) is fennmaradtak. A 0,7 ifm. terjedelmű községi iratanyag 1956-ban, iratbegyűjtés során került levéltári őrizetbe. Harka (Harkau) ([1744], 1783–1949). Harka 1429-től a rendi korszakban (1848-ig) Sopron város jobbágyfaluja volt. 1920-ban a község 1075 lakosából 1065 német anyanyelvű, nagyrészt ág. ev. felekezetű volt. 1921-ben a község döntően az Ausztriához csatlakozásra szavazott. 1946-ban szinte a falu teljességét kitelepítették, helyükre a Rábaközből, az Alföldről és Erdélyből telepedtek be. 1947-ben a falu nevét Magyarfalvára változtatták, ami csak 1991. április 1-jével állt vissza. A 0,42 ifm.-nyi községi iratanyag legkorábbi része az egykori bíróláda töredéke (gazdálkodással kapcsolatos iratok), 1910-től képviselőtestületi jegyzőkönyvek, 1925-től a községi háztartással kapcsolatos iratok (költségvetések, pótköltségvetések) maradtak fenn. E község esetében az 1943–1946 közötti esztendőkből maradtak fenn a katonaállítási és hadigondozási iratok. A helyi németség kitelepítésének kutatását, a falu társadalomszerkezetének átalakulását a kitelepítési iratok csekély számú gyűjteménye (1946, mentesítési kérelem, hirdetmény, átirat), valamint gazdalajstrom (1947–1948), településen tartózkodók jegyzéke (1945) segíti. Az adókezeléssel kapcsolatos iratok súlypontját az 1936–1947 közötti időszak jelenti. Az iratanyag az 1950-es években került levéltári őrizetbe.

Irodalom:

GyMSM KK 1998. 645–646. p.
Raktári jegyzék, Kézirat, Sopron, 2002.

SL V. 33. Nagycenki Körjegyzőség iratai 1882–1950. 3,28 ifm.

Nagycenk (Grosszinkerndorf) nagyközség Kiscenk (Dávidcen) és Nagycenk községek 1892. évi egyesülésével jött létre, a 14–15. században a Kanizsai, a 16–17. században a Nádasdy család birtoka, a 18. században a gr. Széchényi család szerezte meg. Nagycenk 1797-ben mezőváros, Kiscenken pedig 1750-től a gr. Széchényi Antal építtet kastélyt. Nagycenk jelentős kézműiparral

rendelkező iparosodott község, 1858–1929 között cukorgyár működött a településen, amelynek megmaradt épületeiben 1939–1943 között lengyel katonai menekülttábor létesült. 1920-ban az iparosodott község 2004 lakosából 164 német anyanyelvű volt. A 2,34 ifm. terjedelmű nagycenki községi iratanyag 1951-ben iratbegyűjtés, majd 1953-ban „papírgyűjtés" révén került levéltári őrizetbe. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek sorozata az 1881. évvel, az iktatott és iktatatlan iratok sorozatai az 1934. évvel kezdődnek. A katonai, hadigondozási ügyiratok mellett (1943–1948) jelentős az iparosokkal, egyéb munkavállalókkal (cselédek) kapcsolatos nyilvántartások száma (1888–1950). A községi pénzgazdálkodással, adókezeléssel kapcsolatban fennmaradt iratok – csekély korábbit (1928, 1936) leszámítva – döntően az 1941–1948 közötti időszakból származnak. A tulajdon nyilvántartással kapcsolatos iratanyagban 1923–1939 és 1946–1947 közötti földreformokkal kapcsolatos iratok találhatók (pl. kiosztási földkönyvek, változási jegyzékek.) Az ezen tematikájú iratanyagban található egy speciális nyilvántartás, az 1941–1943 során Németországba vitt, ill. az országon áthajtott állatok jegyzéke.

Irodalom:

Raktári jegyzék. Kézirat, Sopron, 2003.

SL V. 48. Sopronbánfalva Nagyközség iratai 1830–1950. 8,81 ifm.

A község 1291-től, a rendi korszakban (1848-ig) Sopron város jobbágyközsége volt. 1920-ban a község 2995 lakosából 2640 német anyanyelvű volt, döntő többségük ág. ev., kisebbségük róm. kat. A 19. század végén, a 20. század elején a településen sok egyesület működött, amelyek irattöredékei szintén itt találhatók (1867–1944). A község régi iratanyagai az 1830-as évektől folyamatosak (Gemeinderechnungen, Zechmeisterrechnungen), az úrbéri szolgáltatások nyilvántartása 1847–1848-ból, míg a községi adókezelési iratok 1858-tól maradtak fenn. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1875-től, az iktatott iratok 1903-tól 1950-ig kutathatók, a segédkönyvek közül a mutatók 1909-től, az iktatók 1917-től maradtak fenn. A községi költségvetések 1873-tól, az adófőkönyvek 1872-től találhatók meg, míg a községi pénzgazdálkodással kapcsolatos iratok 1888-tól szinte folyamatos sort alkotnak. Az 1901–1949 közötti időszakból más településekhez képest gazdagon fennmaradtak az országgyűlési képviselőválasztások helyi iratai. Speciális gyűjteményt képez a községet és lakosságát érintő váz- és helyszínrajzok gyűjteménye (1910–1946). A kitelepítési iratok gyűjteménye (1946, pl. névjegyzékek az összeíró lapokról, mentesítési kérelmek) viszonylag szerény mennyiségű, szemben a katonaállítási, hadigondozási, népmozgalmi iratokkal (1866–1946). Az előző tétellel szoros összefüggésben, a különböző típusú községi nyilvántartások gyűjteményében (1905–1948, é. n.) betegségek, fogyatékosságok, kivándorlások, határátlépések, különböző migrációk, bűnesetek, statisztikailag használható kimutatásai találhatóak. Az iratanyag 1951-ben és 1954-ben került levéltári őrizetbe.

Irodalom:

Raktári jegyzék, Kézirat, Sopron, 2007.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

SL VI. 1. M. Kir. Állami Rendőrség Soproni Rendőrkapitánysága iratai 1919–1950. 8,34 ifm.

Lásd: BFL VI. Rendészeti szervek. Az 1919-ben államosított rendőrség szombathelyi rendőrkerületéhez tartozott a Soproni Rendőrkapitányság. A szombathelyi kerület és a soproni kapitányság is 1919. december 1-jén kezdte meg működését. A soproni kapitányság a főkapitányon kívül négy fogalmazókarbeli, egy felügyelőkarbeli, három segédhivatali tisztviselőt, két detektívet, négy díjnokot és 120 rendőrt alkalmazott. Az általános ügyforgalom kb. 14 000 közigazgatási, 1200 kihágási, 2600 bűnügyi ügyből állt, továbbá 2300 útlevélügyből, 23 000

határszéli útigazolvány kiállítási ügyből, valamint 45 000 bel- és külföldi be- és kijelentés volt évente.

SL VI. 101. A Soproni Pénzügyigazgatóság iratai 1914–1950. 0,44 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 101. Az iratok között elsősorban szeszfőzéssel és árusítással kapcsolatos, valamint ásványolaj ügyek, dohányeladási kérelmek találhatók.

SL VI. 102. A Soproni Állami Adóhivatal iratai 1927–1950. 2,03 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 108 és XXIV. 114. A hivatal működési köre a kereseti- és jövedelemadóra, vagyonadóra, házadóra, és az illetékadó fizetések nyilvántartására terjedt ki.

SL VI. 106. Soproni Forgalmiadó Hivatal iratai 1945–1950. 2,5 ifm.

A Soproni Pénzügyigazgatóságon belül működő Forgalmiadó Hivatal iratai.

SL VI. 161. A Soproni Pénzügyőrség iratai 1936–1950. 0,15 ifm.

A Soproni Pénzügyőrség hatóköre a soproni és csepregi közigazgatási kerületre terjedt ki.

SL VI. 162. A Soproni Pénzügyőri Szakasz iratai 1945–1948. 0,1 ifm.

A fondban csak a segédkönyvek találhatóak.

SL VI. 208. Sopron Vármegyei Gazdasági Felügyelőség iratai 1945–1949. 2,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201.

SL VI. 209. Sopron város gazdasági felügyelőjének iratai 1947–1949. 0,05 ifm.

SL VI. 301. Soproni Kerületi Iparfelügyelőség iratai 1884–1945. 4,92 ifm.

A fondban a szerv működése során keletkezett iktatott iratok, ipartelep jegyzékek, telepengedély nyilvántartások, s a gépjármű vizsgáztató bizottság iratai találhatóak.

SL VI. 421. Sopron Vármegye Államépítészeti Hivatalának iratai 1878–1943. 2,45 ifm.

A hivatal működése során keletkezett iktatott iratok és tervrajzok találhatóak a fondban.

SL VI. 435. A Győr–Sopron–Ebenfurti Vasúttársaság Soproni Igazgatóságának iratai 1872–1948. 14,38 ifm.

Viktor Erlanger frankfurti iparbáró 1872-ben kapott engedélyt a Győr–Sopron közti vonal megépítésére. Az építkezések megindulását az 1873-as bécsi tőzsdekrach hátráltatta. Erlanger a határidők betartása érdekében kénytelen volt az építkezést saját költsége terhére fedezni. Az alapító közgyűlés végül 1875-en hagyta jóvá az alapszabályokat. Ettől kezdve a társaság neve „Győr Sopron Ebenfurti Vasút”. A vonalat 1876 elején adták át a forgalomnak. Már az első évben nagy hasznot hozott a társaság a részvényeseknek, így elhatározták az építési munkák folytatását az országhatárig Lajtaújfaluig, ill. Ebenfurtig. Itt a forgalom 1879-ben indult meg. Az I.

világháború után bekövetkezett területi változások miatt a GySEV vonalainak egy része Ausztriához került, a vasút egységes üzemvitelét viszont azóta is fenntartotta.

SL VI. 501. Sopron vármegye tanfelügyelőjének iratai 1945–1951. 6,9 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatott iratok, tanerőkkel kapcsolatos iratok, kimutatások és nyilvántartások, továbbá az állami iskolai ingatlan vagyon megyei okmánytára található a fondban.

SL VI. 603. Sopron Város Közélelmezési Hivatalának iratai 1941–1945. 1,55 ifm.

A fondban a hivatalvezetéssel, beszolgáltatással, közellátással kapcsolatos iratok találhatóak.

SL VI. 604. Sopron Város Közellátási Hivatalának iratai 1945–1950. 0,72 ifm.

Lásd: BéML V. 188. A fondban a hivatalvezetéssel, közellátással kapcsolatos iratok, továbbá élelmiszer előállítással kapcsolatos nyilvántartások találhatóak.

SL VI. 606. Sopron Város Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatalának iratai 1939–1946. 0,36 ifm.

A szerv működése során keletkezett nyilvántartólapok találhatók a fondban.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

SL VII. 1. a) Kapuvári M. Kir. Járásbíróság iratai 1872–1932. 8,02 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. A Kapuvári Járásbíróság, mint a járásbíróságok általában az 1871. évi XXXI. és XXXII. tc. alapján jöttek létre. Ebben az állagban a polgári perek mellett népfelkelési iratok, hagyatéki ügyek, elnöki iratok és büntető perek találhatók. A Kapuvári járás területén főleg magyar falvak fekszenek, de egyes településeken németek is éltek a fenti időszakban.

SL VII. 1. b) Kapuvári M. Kir. Járásbíróság telekkönyvi iratai (1850)–1882–1944. 36,08 ifm.

A járásbíróságokat 1872-től folyamatosan ruházták fel telekkönyvi hatósági feladatokkal, s 1915-től ez a funkciójuk kizárólagossá vált. Az állagban településenkénti felosztásban telekjegyzőkönyvek találhatók, birtokbetét tervek, betétszerkesztési jegyzőkönyvek és egyéb földhivatali iratok. Külön említést érdemelnek az Osztrák–Magyar Határmegállapító Bizottság térképei. Az állagban találhatóak az elcsatolt Moson megyei Pomogy (Pamhagen) és Valla (Wallern) községek birtoklajstromai.

SL VII. 2. Soproni Királyi Járásbíróság iratai 1924–1948. 0,48 ifm.

A Soproni Járásbíróság iratai között polgári ügyek, végrehajtási ügyek, telekkönyvi ügyek és hitelbiztosítási okiratok találhatók. Az iratokon túlnyomórészt német nevű polgárok nevei szerepelnek, gyakran a használt nyelv is német.

SL VII. 4. Soproni Királyi Törvényszék iratai (1862–1865) 1919–1947. 1,08 ifm.

A törvényszék bűnügyi és polgári aktái mellett a két világháború közti munkásmozgalmi perek érdemelnek említést, továbbá az 1860-as évekből néhány németek által lakott falu (Bánfalva, Feketeváros/Purbach, Szárazvám/Müllendorf stb.) telekkönyvi iratai.

SL VII. 51. Soproni Királyi Ügyészség iratai 1872–1919. 0,12 ifm.

Az ügyészség működése során fennmaradt töredékes iratanyagban „nemzetiség elleni izgatás", „állam ellenes nyomtatvány elkobzása", „állam ellenes izgatás" tárgyában találhatók akták, így az I. világháború előtti időszak megyei és sokszor határon átnyúló nemzetiségi mozgalmaihoz lelhetők fel értékes források.

SL VII. 152. Soproni királyi közjegyzők iratai 1875–1934. 7,28 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. A fondban a Sopron városában működött közjegyzők iratai nyertek elhelyezést. A törvény kiadása után, 1875-től Gallus Sándor és Posfai Sándor kezdte meg közjegyzői tevékenységét. A későbbiekben Geiszler József, Lénárt Dezső, Östör József és Téri Ödön által hátrahagyott iratokat is tartalmazza a fond. A végrendeletekről külön mutatókat készítettek a közjegyzők, a későbbiekben pedig elődjük iktatását folytatták, nem kezdtek új sorszámot.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

SL VIII. 52. Pannonhalmi Szent Benedek Rend Soproni Szent Asztrik Gimnáziumának iratai 1707–1948. 6,75 ifm.

Draskovich (II.) György győri püspök 1636-ban jezsuita kisgimnáziumot alapított Sopronban, amely 1650-ben konviktussal kibővült nagygimnázium lett. 1773-ig a jezsuita rend vezette, majd a rend feloszlatását követően domonkosok, később világi tanárok tanítottak ott. A középiskolát az 1802-ben tanító rendként visszaállított bencés rend kapta meg, amely az 1948. évi államosításig vezette az intézményt. 1806-tól hat-, 1850-től nyolcosztályos gimnázium; az 1850/1851-es tanévben tartották az első érettségit. Az 1840-es évek után 1861-től két tannyelvű (német, magyar) oktatás, 1863-tól magyar nyelvű oktatás folyt az intézményben. Az 1900/1901-es tanévben érettségizett magántanulóként az első leánynövendék. 1919 tavaszán, a Tanácsköztársaság alatt államosították, de augusztusban már bencés tulajdonú a gimnázium. Az intézmény 1922-ben vette fel a Szent Asztrik nevet. 1945-ben négyosztályos gimnáziummá alakult, 1950-ben megszűnt. A Sopron belvárosi épületben ma a Roth Gyula Erdészeti Szakközépiskola működik.

Irodalom:

Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron, 2005. (Dissertationes Sopronienses; 1.) (Továbbiakban: Németh 2005.) 118–123. p.

Németh Ildikó: Sopron város és vármegye tanintézetének iratai Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában 1707–1945 (1950). Repertórium. Sopron, 2007. (Továbbiakban: Németh 2007.) 23–33. p.

SL VIII. 53. Soproni Állami Széchenyi István Gimnázium iratai 1875–1954. 3,73 ifm.

1868. október 1-jén háromosztályos, felekezeti jelleg nélküli, alreáliskolaként nyílt meg; az 1871/1872-es tanévben vált hatosztályos, majd 1875/1876-ra fokozatosan nyolcosztályos főreáliskolává, ekkor tartották az első érettségit. 1876. január 1-jétől fenntartási nehézségek miatt Sopron városától az állam vette át. Az I. világháború idején az épületben tartalékkórház működött. 1921-től folyamatos a tanítás, az 1923/1924-es tanévtől Soproni Állami Széchenyi István

Reáliskola, majd 1935-től e néven gimnáziumként működött. 1948-ban alakult át négyosztályos gimnáziummá.

Irodalom:
Németh 2005. 130–133. p., Németh 2007. 33–38. p.

SL VIII. 54. Soproni M. Kir. Állami Leánygimnázium iratai 1920–1950. 1,41 ifm.

Jogelődje (VIII. 69.) a Soproni M. Kir. Felsőbb Leányiskola, amely az 1918/1919-es tanévtől leánygimnáziummá alakult át. Az első érettségi vizsgát 1922-ben tartották. 1927/1928-tól VKM rendelet értelmében leánylíceumként működött, majd az 1932/1933-as tanévtől újra leánygimnázium volt. 1935-től ún. egységes gimnázium, 1948-tól négyosztályos gimnázium, amely 1950-ben József Attila nevét vette fel.

Irodalom:
Németh 2005. 123–126. p., Németh 2007. 38–41. p.

SL VIII. 55. Soproni Szent Orsolya Rend R. K. Immaculata Leánygimnáziumának iratai 1913–1948. 2,83 ifm.

Az 1907/1908-as tanévben nyílt meg Sopronban leányok számára az első orsolyita leányiskola, ám rövidesen megszűnt. 1910/1911-ben újabb, nyilvánossági joggal nem rendelkező gimnáziumi osztály indult, de csak az 1913/1914-es tanévtől nyílt meg leánygimnáziumként, 1925-ben megkapta a nyilvánossági jogot, 1935-től egységes gimnázium, amely 1939-től a Szent Orsolya Rend Római Katolikus Immaculata Leánygimnáziumaként működött. 1948-ban Liszt Ferenc Állami Leányiskolaként államosították, 1949-ben jogutód nélkül megszűnt.

Irodalom:
Németh 2005. 126–127. p., Németh 2007. 42–46. p.

SL VIII. 56. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Nőipariskola iratai 1928–1944. 0,07 ifm.

A női ipariskolát az iskola- és zárdaépületben 1923-ban nyitotta meg a rend. Az oktatás a polgári iskolához kapcsolódó női kézimunka tanfolyam keretei között indult, 1927-től három évfolyamos női ipariskolává alakult.

Irodalom:
Németh 2007. 94. p.

SL VIII. 57. Soproni Szent Orsolya Rend Nőipariskola iratai 1924–1948. 0,1 ifm.

1923-ban indult, három évfolyamos szakiskola volt a polgárit, vagy a gimnázium négy osztályát végzett, 14. életévüket betöltött lányoknak, szabás-varrás, ruhakészítés profillal. 1927-től a mű- és aranyhímző képzéssel négy évfolyamossá vált, 1948-ban Állami Nőipariskola néven államosították, 1949-ben megszűnt.

Irodalom:
Németh 2005. 135–136. p., Németh 2007. 95–96. p.

SL VIII. 58. Soproni Állami Fáy András Kereskedelmi Középiskola iratai 1940–1949. 1,1 ifm.

A jogelőd (VIII. 71.) négy évfolyamos fiú felsőkereskedelmi iskola 1941-től zajló fokozatos kereskedelmi középiskolává történt átszervezésével jött létre. 1949-ben Közgazdasági Gimnáziummá, 1952-ben Közgazdasági Technikummá alakult.

Irodalom:
Németh 2005. 138–139. p., Németh 2007. 54–55. p.

SL VIII. 59. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Kereskedelmi Leányközépiskola iratai 1929–1948. 0,41 ifm.

A szerzetesrend 1922-ben kapott VKM engedélyt négy évfolyamos női kereskedelmi iskola indítására. Az iskola 1940-től kereskedelmi leány középiskolaként működött. 1942-től a tanítás megtartásával hadikórházat rendeztek be az épületben. 1948-ban az iskolát államosították.

Irodalom:
Németh 2007. 55–57. p.

SL VIII. 60. Soproni Szent Orsolya Rend Vincentianum Mezőgazdasági Leányiskola iratai 1940–1948. 0,9 ifm.

Ezt az intézményt a Szt. Orsolya rend 1940-ben a 18. életévüket be nem töltött, gimnázium első négy osztályát, vagy polgárit végzett leányok számára alapította, akik egy újabb négy évfolyamos képzéssel érettségit tehettek. 1948-tól az iskola Állami Mezőgazdasági Leányközépiskola, 1949-től Állami Mezőgazdasági Gimnáziumként működött tovább 1951-ig.

Irodalom:
Németh 2007. 58–60. p.

SL VIII. 61. Dunántúli Evangélikus Egyházkerület Soproni Líceuma iratai 1860–1948. 0,85 ifm.

Az intézményt 1557-ben alapították, fenntartója 1673-ig Sopron város volt, majd 1853-ig a helyi evangélikus gyülekezet, míg 1948-ig a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület. Az 1777. évi Ratio Educationist 1785-ben vezették be, s 1790-ben Magyar Társaság néven megalakult az első hazai önképzőkör. 1790-ben a protestáns vallási autonómia alapján új tantervet dolgozhattak ki; 1829-ben a líceum keretei között az evangélikus tanítóképző elődjeként Mesterképző Intézet kezdte meg működését. A líceum diákságából sokan részt vettek az 1848-as forradalomban. 1851-ben az intézménytől megvonták a nyilvánossági jogot. Az 1853/1854-es tanévben az Entwurf kívánalmai szerint átszervezett nyolcosztályos gimnázium különvált a teológiai akadémiától és a tanítóképzőtől. Az 1883-as középiskolai törvénynek köszönhetően az intézmény államsegélyt vett igénybe, így a tanulmányi felügyeletet világi hatóság, a kerületi tanfelügyelő gyakorolta. 1894/1895-től állami tantervet vezettek be. 1908-tól a főgimnázium líceum nevet viselt, és az 1924. évi középiskolai törvény értelmében reálgimnáziummá, majd 1935-ben egységes gimnáziummá alakult át. Az 1948. évi államosításkor vette fel a Berzsenyi Dániel nevet és négyosztályos fiúgimnáziumként működött. Az iskola irattárának döntő része 1945-ben elpusztult, az intézmény működésével kapcsolatos egyéb iratanyagokat az egyházkerület pénztári hivatala, ill. levéltára kezelte, ez az iratcsoport az intézmény 1948. évi államosítását követően is egyházi kezelésben maradt.

Irodalom:
Németh 2005. 114–118. p., Németh 2007. 61–64. p.

SL VIII. 62. Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet iratai 1853–1948. 3,32 ifm.

Az Evangélikus Líceum keretein belül 1829-től Mesterképző Intézet alakult. Az 1853/1854-es tanévben az Entwurf alapján átszervezték az oktatást; a harmadik osztálytól négy esztendeig a gimnáziumi képzéssel párhuzamosan folyt a tanítóképzés. Az átszervezések nyomán az 1862/1863-as tanévtől csak a négy gimnáziumi osztályt végzettek jelentkezhettek a tanítóképzőbe. 1883-ig három, ezt követően négyéves volt a képzés. Ekkor (1883-ban) létesítették az intézmény gyakorlóiskoláját. A Tanácsköztársaság idején (1919-ben) az intézmény átmenetileg világi főhatóság alá került. Bár az 1921-es népszavazást megelőzően az intézmény értékesebb

felszerelését Győrbe (Győr vm.) szállították, működési helyeként Bonyhádot (Tolna vm.) jelölték ki, az iskola valójában Sopronból nem költözött el, az folyamatosan továbbra is e városban működött. 1923/1924-től az 1938/1939-es tanévig ötosztályos képzés működött. Az utolsó évfolyam az 1948/1949-es tanévben tett képesítővizsgát, az államosított intézmény jogutóda a Soproni Állami Líceum és Tanítóképző Intézet lett, amelyben 1957. évi megszüntetéséig folyt tanítóképzés.

Irodalom:
Németh 2005. 145–147. p., Németh 2007. 64–76. p.

SL VIII. 63. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Leánylíceum és Tanítóképző iratai 1899–1948. 1,39 ifm.

A szerzetesrend az 1899/1900-as tanévben, négy évfolyamos intézményben indította el a tanítóképzést. Az iskolát 1948-ban államosították és összevonták az orsolyita rend tanítóképzőjével.

Irodalom:
Németh 2005. 150–151. p., Németh 2007. 78–82. p.

SL VIII. 64. Soproni Szent Orsolya Rend Tanítóképző Intézet iratai 1865–1948. 2,57 ifm.

Az orsolyita rend 1864-ben nyitotta meg a gyakorlóiskolával összekötött tanítóképzőt, 1870-től három, 1892-től négyéves képzési idővel. Az iskolát 1948-ban államosították és összevonták az Isteni Megváltó Leányai tanítóképzőjével.

Irodalom:
Németh 2005. 148–149., 152–153. p., Németh 2007. 83–89. p.

SL VIII. 65. Sopron Szabad Királyi Város Főreáliskolájának iratai 1867–1875 (1877). 0,25 ifm.

1868. október 1-jén nyílt meg a felekezeti jelleg nélküli, háromosztályos alreáliskola, amelynek az előírás szerinti negyedik osztályát később szervezték meg. Az 1871/1872-es tanévtől az intézmény hatosztályos főreáliskolává alakult át. Minthogy fenntartása Sopron városnak folyamatos anyagi gondokat okozott, 1876. január 1-jétől állami kezelésbe került. Az iskola napjainkban is működő jogutód intézménye a (VIII. 53.) Széchenyi István Gimnázium.

Irodalom:
Németh 2005. 130–133. p., Németh 2007. 49–50. p.

SL VIII. 66. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Ipari Leánykozépiskola iratai 1942–1948. 0,47 ifm.

A szerzetesrend női iparisköláját 1942-ben érettségit adó, négy évfolyamos intézménnyé szervezték, amely a szabás-varrás mellett könyvvitelt, jogi ismereteket is oktatott. 1948-ban Állami Ipari Leánykozépiskola néven államosították, 1949-ben jogutód nélkül megszűnt.

Irodalom:
Németh 2007. 96–97. p.

SL VIII. 68. Soproni Katolikus Tanítóképző iratai 1873–1877. 0,6 ifm.

Az intézmény 1856-ban kezdte meg működését két évfolyammal, 1868-tól három, 1881-től négy évfolyamosra bővítették. 1894-ben Zalka János győri püspök összevonta a győri tanítóképzővel.

Irodalom:
Németh 2005. 147–148. p., Németh 2007. 76–77. p.

SL VIII. 69. Soproni M. Kir. Felsőbb Leányiskola iratai 1884–1916. 0,14 ifm.

1871. október 3-án nyílt meg az iskola óraadó tanárokkal, s az 1874/1875-ös tanévtől már főállású tanárokkal működött. 1881-ben állami kezelésbe került, s négyosztályos lett. Az 1918/1919-es tanévtől leánygimnáziumként működött. Jogutódja (VIII. 54.) a Soproni M. Kir. Állami Leánygimnázium.

Irodalom:
Németh 2007. 38., 47–48. p.

SL VIII. 65. Sopron Szabad Királyi Város Főreáliskolájának iratai 1867–1875 (1877). 0,25 ifm.

Az 1868. október 1-jén, felekezeti jelleg nélkül megnyílt intézményt a két felekezeti alreáliskola összevonásával létesítette Sopron városa. Az intézmény az 1871/1872-es tanévben alakult át hatosztályos főreáliskolává, majd a város anyagi gondjai miatt 1876. január 1-jétől állami kezelésbe került.

Irodalom:
Németh 2007. 49–51. p.

SL VIII. 70. Soproni M. Kir. Honvéd Főreáliskola iratai 1898–1927. 0,04 ifm.

Az intézményt az 1897. évi XXIII. tc. nyomán a M. Kir. Honvédség Katonai Főreáliskolájaként alapították, az 1904/1905-ös tanévtől a Ludovika Akadémia tantárgyait oktatták. 1919-ben négy évfolyamos főreáliskolává bővült, 1921 augusztusában átmenetileg Jutasra (Veszprém vm.) költözött, 1922-ben katonai alreáliskolaként, Rákóczi Ferenc nevét felvéve költözött vissza Sopronba, majd fokozatos fejlesztés során 1932-re újra főreáliskolává fejlesztették. Az első érettségit is ekkor tartották. 1941–1944 között átszervezték honvéd gyalogsági hadapród iskolává, 1944 decemberében Németországba telepítették. Az iratanyagban csak egy emlékkönyvi kötet található.

Irodalom:
Németh 2005. 156–157. p., Németh 2007. 51. p.

SL VIII. 71. Soproni Állami Felsőkereskedelmi Fiúiskola (1925-től Fáy András Négyévfolyamú Fiú Felsőkereskedelmi Iskola) iratai 1884–1940. 0,74 ifm.

1884-ben háromosztályos állami középkereskedelmi iskolaként indult, 1886-tól Kereskedelmi Akadémia, 1895-től felső kereskedelmi iskola, 1919-ben négyosztályos négy évfolyamú felsőkereskedelmi iskolává szervezték át, amely 1925-ben vette fel Fáy András nevét. Jogutóda a (VIII. 58.) Soproni Állami Fáy András Kereskedelmi Középiskola.

Irodalom:
Németh 2005. 138–139. p., Németh 2007. 52–53. p.

SL VIII. 72. Soproni Szent Orsolya Rend Felső Nép- és Polgári Iskolai Tanítóképző Intézet iratai 1892–1926. 0,65 ifm.

A Szt. Orsolya rend 1893-ban, elsősorban a rendtagok számára nyitotta meg a felső népiskolai és polgári iskolai tanítóképzőjét. Az intézmény 1926-ban szűnt meg.

Irodalom:
Németh 2005. 142–143. p., Németh 2007. 89–91. p.

SL VIII. 73. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Kisdedóvónőképző Intézet iratai 1900–1948. 0,84 ifm.

A női szerzetesrend az 1900/1901-es tanévben két évfolyammal hozta létre, 1927-től három, 1931-től négy évfolyammal működtette a kisdedóvónő képző intézetet, amelyet 1948-ban államosítottak. Ebből fejlődött ki a soproni felsőfokú óvónőképző főiskola.

Irodalom:
Németh 2007. 91–94. p.

SL VIII. 103. Soproni Állami Petőfi Sándor Polgári Fiúiskola iratai 1904–1948. 1,37 ifm.

Az 1904-ben létrejött intézmény 1916-tól a városi tanonciskolának is helyet biztosított. A hatosztályos képzés első négy évét követően a diákok különbözeti vizsgával gimnáziumban, reáliskolában, vagy polgárira épülő szakiskolában folytathatták tanulmányaikat.

Irodalom:
Németh 2005. 140–141. p., Németh 2007. 101–103. p.

SL VIII. 104. Soproni Állami Polgári Leányiskola iratai 1918–1953. 0,83 ifm.

1918-ban Sopron város hozta létre, 1922-ben a VKM kezelésbe került, 1947-ben jogutóddal megszűnt.

Irodalom:
Németh 2005. 141–142. p., Németh 2007. 104–106. p.

SL VIII. 105. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Polgári Leányiskola iratai 1896–1948. 1,42 ifm.

1896-ban, még ez évben a nyilvánossági jogot is megkapva, négy évfolyamos iskolaként nyílt meg. Az 1947/1948-as tanévet követően, a rend iskoláinak államosításával megszűnt.

Irodalom:
Németh 2005. 143–144. p., Németh 2007. 106–109. p.

SL VIII. 106. Soproni Szent Orsolya Rend Polgári Leányiskola iratai (1869) 1882–1948. 1,9 ifm.

A belső elemi iskola átszervezésével a női rend az 1882/1883-as tanévben nyitotta meg polgári leányiskoláját, amely az 1947/1948-as tanévvel, az államosítással megszűnt.

Irodalom:
Németh 2005. 142–143. p., Németh 2007. 109–112. p.

SL VIII. 110. Balfi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1916–1917. 0,01 ifm.

Az iratanyag egy osztálykönyvet tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 118. p.

SL VIII. 114. Brennbergbányai Községi Elemi Népiskola iratai 1903–1919. 0,26 ifm.

SL VIII. 115. Brennbergbányai Bányatelepi Népiskola iratai 1897–1916. 0,91 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:

Németh 2007. 123–125. p.

SL VIII. 122. Fertőbozi R. K. Elemi Népiskola iratai 1901–1915. 0,13 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 136. p.

SL VIII. 123. Fertőendrédi R. K. Elemi Népiskola iratai 1913–1918. 0,13 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 136–137. p.

SL VIII. 124. Fertőhomoki R. K. Elemi Népiskola iratai 1903–1918. 0,26 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 137–138. p.

SL VIII. 125. Fertőrákosi R. K. Elemi Népiskola iratai 1888–1918. 0,7 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 138–140. p.

SL VIII. 126. Fertőszentmiklósi R. K. Elemi Népiskola iratai 1904–1919. 1,04 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 140–143. p.

SL VIII. 129. Harkai Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1891–1921. 0,26 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 144–145. p.

SL VIII. 130. Hegykői R. K. Elemi Népiskola iratai 1898–1920. 0,13 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 145–146. p.

SL VIII. 135. Nagycenki R. K. Elemi Népiskola iratai 1906–1915. 0,26 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 153. p.

SL VIII. 146. Sopron Város Nemzeti Iskolájának (Schola Nationalis), később Fiúelemi Iskolájának (Schola Capitalis, Hauptschule), Elemi Iskolájának (Normalschule) és Rajziskolájának iratai 1778–1872. 1,3 ifm.

A Mária Terézia-féle, 1777. évi Ratio Educationis nyomán, 1778-ban a belvárosi népiskolából háromosztályos normaiskolát szerveztek. 1787-ben immáron mind ezt az intézményt, mind az akkor már működő külvárosi normaiskolát négy osztályossá alakították át. 1806-tól visszaállt a háromosztályos normaiskola, amely 1845-ben újra négyosztályossá bővült. Az iskola működési iratain, a tanulói nyilvántartásokon kívül az iratanyag mintarajzokat, rajzvázlatokat is tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 169–174. p.

SL VIII. 147. Soproni Isteni Megváltó Leányai Rend Gyakorló Elemi Népiskolájának iratai 1928–1943. 0,01 ifm.

Az 1866-ban magyar tannyelvűként bejelentett elemi iskolában 1884-ig két tannyelvű (magyar, német) oktatás folyt. Az iskolát 1948-ban államosították. Iratanyaga mindössze egy anyakönyvi napló.

Irodalom:
Németh 2007. 175. p.

SL VIII. 148. Prückler Szerafina Nyilvánossági Joggal Ellátott Soproni Leány Tan- és Nevelőintézetének iratai 1908–1922. 0,13 ifm.

A Wagner Klementin által 1874-ben alapított magán elemi iskolát 1908-ban Prückler Szerafina vette át és vezette. Az intézmény 1922-ig működött.

Irodalom:
Németh 2007. 176. p.

SL VIII. 149. Soproni Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1872–1947. 1 ifm.

Az intézmény a 16. század óta a városban működő evangélikus iskolából fejlődött ki. Az Evangélikus Egyházközség által fenntartott alsó fokú iskola az 1860-as évekig német tannyelvű volt, ekkor vált kettős (magyar, német), majd 1891-től az Evangélikus Konvent határozata nyomán magyar tannyelvűvé. Az 1932-ben megújított, korszerű épülettel rendelkező iskolát 1948-ban államosították.

Irodalom:
Németh 2007. 177–179. p.

SL VIII. 150. Soproni Evangélikus Tanítóképző Intézet Gyakorló Elemi Népiskolájának iratai 1883–1949. 0,14 ifm.

Az 1884-ben megnyílt intézmény az evangélikus tanítóképző belvárosban működő gyakorló iskolája volt, iratanyaga különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 180. p.

SL VIII. 151. Soproni R. K. Elemi Fiúiskola iratai 1852–1948. 0,4 ifm.

1876-tól a Katolikus Konvent felügyelete alá tartozó külvárosi háromosztályos, belvárosi hatosztályos r. k. elemi fiúiskolákat 1945-ben összevonták, 1948 szeptemberében államosították.

Irodalom:
Németh 2007. 181–182. p.

SL VIII. 152. Soproni Szent Orsolya Rend R. K. Elemi Leányiskolájának iratai 1855–1948. 1,13 ifm.

A bentlakó leányok számára a rend már 1747-ben „belső” elemi iskolát hozott létre. 1813-tól jobb módú városi „bejáró” leányokat is felvették. Az ún. „külső” elemi iskola 1864-ben négy, 1875-ben hatosztályos lett. 1848/1849-et kivéve a tanítás nyelve a német volt. 1881-től fokozatosan, 1886-tól minden tantárgyra kiterjesztve általánosan vezették be a magyar nyelvet. A női szerzetesrend 1864-ben tanítóképzőjéhez kapcsolva gyakorlóiskolát hozott létre. A rend két elemi iskoláját 1945-ben összevonták, s az egyesített intézmény a zárdaépületben kezdte meg működését az 1948-as államosításig.

Irodalom:
Németh 2007. 182–185. p.

SL VIII. 153. Wagner Klementin Nyilvánossági Joggal Ellátott Soproni Leány Tan- és Nevelőintézetének iratai 1874–1908. 0,13 ifm.

Wagner Klementin 1874-ben alapított hatosztályos, német tannyelvű, magán elemi iskolát, amely 1882-ben nyilvánossági jogot kapott, s vegyes (magyar, német) tannyelvűvé vált. 1890-től 1908-as átvételéig négyosztályos elemiként működött.

Irodalom:
Német 2007. 176–177. p.

SL VIII. 154. Sopronbánfalvi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1894–1943. 0,91 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 186–188. p.

SL VIII. 155. Sopronbánfalvi R. K. Elemi Népiskola iratai 1903–1928. 0,26 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 189. p.

SL VIII. 157. Süttöri R. K. Elemi Népiskola iratai 1914–1921. 0,13 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 190.

SL VIII. 166. Soproni Ág. Ev. Alreáliskola iratai 1854–1868. 0,06 ifm.

Bár a Soproni Evangélikus Gyülekezetben már 1834-ben felmerült egy reáliskola megindítása, 1836-ban pedig a felnőttképzés terén indult meg a reáloktatás, egy kétosztályos intézmény csak 1853-ban – a katolikus alreáliskola megalapítását követően – jött létre, amely 1868-ban hatosztályossá alakult.

Irodalom:
Németh 2007. 113–114. p.

SL VIII. 167. Soproni R. K. Alreáliskola iratai 1851–1855. 0,01 ifm.

Az intézmény Stephan Freiherr von Haurer soproni kerületi biztos 1850. január 30-i, az 1849. évi Entwurfon alapuló felszólítása nyomán jött létre, s 1868-ig, a felekezeti jelleg nélkül működő főreáliskola létrehozásáig működött.

Irodalom:
Németh 2007. 114–115. p.

SL VIII. 168. Soproni Erdei Iskola Manninger-ház iratai 1937–1948. 0,26 ifm.

Manninger Vilmos soproni születésű sebészprofesszor jóvoltából – aki a brennbergi erdőben fekvő telkét 1917-ben a városnak adományozta – 1918-ban indult meg itt a város és a vármegye beteg (tüdőgümőkóros) gyerekeinek gyógyítása, oktatása. Az internátusban orvosi felügyelettel folyt az oktatás. Az intézmény 1948-tól Állami Erdei Gyógyiskola néven folytatta működését.

Irodalom:
Németh 2007. 185–186. p.

SL VIII. 175. Csepregi Elemi Népiskola iratai 1891–1919. 0,26 ifm.

Az iratanyag különböző típusú tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 129–130. p.

SL VIII. 178. Németzsidányi R. K. Elemi Népiskola iratai 1900–1924. 0,13 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 156. p.

SL VIII. 188. Balfi R. K. Elemi Népiskola iratai 1942–1947. 0,02 ifm.

Az iratanyag tanulói nyilvántartásokat tartalmaz.

Irodalom:
Németh 2007. 118–119. p.

SL VIII. 3003. [régi fondszám: VIII. 601.] Soproni Állami Kereskedelmi Iskolával Kapcsolatos Női Kereskedelmi Szaktanfolyam iratai 1902–1924. 0,1 ifm.

Az 59 258/1890. VKM sz. rendelet tette lehetővé az alapfokú képzést biztosító, női kereskedelmi tanfolyamok indítását. Sopronban 1902–1924 között a Soproni Állami Kereskedelmi Iskola intézményi keretein belül működött egy könyvvivő, pénztárnok, üzleti alkalmazott elhelyezkedést biztosító szaktanfolyam.

Irodalom:
Németh 2007. 202. p.

SL VIII. 3004. [régi fondszám: VIII. 606.] Soproni Kereskedelmi Testület Kereskedőtanonciskolájának iratai 1872–1950. 1,22 ifm.

A Soproni Kereskedelmi Testület az 1840. évi XIV. tc. nyomán, 1846-ban hároméves, közismereti tárgyakat, könyvelést és számvitelt oktató Kereskedelmi Tanonciskolát hozott létre. A Kereskedelmi Testület 1877-ben újjászervezte alsó fokú kereskedelmi szakiskoláját és az intézményt a főreáliskola igazgatójának hatáskörébe tette, szervezetileg is a főreáliskolához csatolta. 1890-ig három évfolyamos képzés alakult ki, ettől kezdve az intézményt az állami kereskedelmi középiskolához csatolták.

Irodalom:
Németh 2005. 137–138. p., Németh 2007. 205–208. p.

SL VIII. 3005. [régi fondszámok: VIII. 607., XXVI. 606.] Soproni Szakirányú Fiú- és Leány Iparostanonciskola iratai 1875–1950. 8,68 ifm.

Az iparoktatás rendezéséről szóló 1872-es ipartörvényt követően az Iparoktatást Terjesztő Egyesület 1874-ben szervezte meg Sopronban az iparoktatást, amelynek költségeihez az ipari és kereskedelmi kamarák is hozzájárultak. 1884-ben városi fenntartásba került az intézmény, ami ezt követően Alsófokú Ipariskolaként, 1916-tól pedig Szakirányú Fiú és Leány Iparos Tanonciskolaként működött. Az iskolát 1948-ban államosították.

Irodalom:
Németh 2005. 133–134. p., Németh 2007. 208–213. p.

SL VIII. 3006. [régi fondszám: VIII. 609.] Soproni Szőlészeti és Borászati Szakiskola iratai 1930–1949. 0,08 ifm.

A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium 1922-ben alapított Sopronban Szőlészeti és Borászati Szakiskolát, mely e formában 1949-ig működött.

Irodalom:
Németh 2007. 215. p.

SL VIII. 651. Convictus Nobilium Soproniensis (Soproni Nemesi Kollégium) iratai 1777. 0,02 ifm.

A soproni jezsuita rend 1661-ben a katolikus megújulás előretörése idején az elszegényedett nemesi ifjak részére konviktust létesített. Az intézménybe csak magyarokat, lehetőleg dunántúli elszegényedett nemesek gyermekeit igyekeztek felvenni. Nem katolikus szülők gyermekei akkor lehettek a konviktus tagjai, ha remény volt arra, hogy áttérnek a katolikus hitre. A fond csupán a Convictus Nobilium Soproniensis 1777-ből fennmaradt iktatott iratait tartalmazza.

SL VIII. 652. A Soproni Evangélikus Diákotthon iratai 1937–1944. 0,15 ifm.

Az Evangélikus Líceum Diákotthona 1934-ben épült fel, az építtető a Líceumi Diákszövetség volt. A fond nagyon hiányos, csak az 1937. április – 1941. december közötti iktatólapok és az 1942. január–1944. november közötti iktatókönyv maradt fenn.

SL VIII. 653. A Soproni Katolikus Diákasztal iratai 1914–1926. 0,02 ifm.

A fond a szegény sorsú katolikus diákok étkeztetését szolgáló alapítvány egyetlen fennmaradt pénztárkönyvét (1914–1926) tartalmazza. Az intézmény fenntartója a soproni Szt. Benedek rend volt. A diákasztal még 1936 előtt egyesült a Katolikus Internátussal.

SL VIII. 654. A Soproni Szent Orsolya Rendi Internátus iratai 1898–1948. 0,1 ifm.

Az internátus az orsolyita rend iskoláival párhuzamosan működött az 1948-as államosításig. A fondban az internátus növendékeinek anyakönyve (1898–1922), pénzügyi, iktatatlan és iktatott iratok találhatóak.

IX. TESTÜLETEK

SL IX. 1. Sopron vármegyei céhek iratainak levéltári gyűjteménye 1602–1900. 2,36 ifm.

Lásd: BFL IX. 1. A fond a vármegyei községek betűrendjében, tárgyi csoportosításban tartalmazza a céhek anyagát. A céhszabályzatok nyelve jól tükrözi az adott település nemzetiségi összetételét. E szerint a vármegye nyugati részén jellemzően német, addig keleten elsősorban magyar az iratok nyelve, természetesen elszórtan a latin is felfedezhető.

SL IX. 2. A Soproni Kereskedelmi Testület iratai 1630–1876. 1,66 ifm.

A fondban a városi kereskedő céhből alakult testület iratai találhatóak. A kereskedő céh 1478. május 8-án alakult meg Sopron város tanácsa szabadalomlevelével, amelyet 1690-ben újabb megerősítő céhlevél követett. A céh elnevezést a 18. századtól fokozatosan váltotta fel a Kereskedelmi Testület elnevezés. Célja, hogy a testületi tagok és a város kereskedelmi érdekeit előmozdítsa, a tagok közötti esetleges súrlódásokat elsimítsa, a nehéz helyzetbe jutott tagokat támogassa. Az iratok között elsősorban jegyzőkönyveket és számadásokat találhatunk.

SL IX. 3. Sopron városi céhek levéltári gyűjteménye 1541–1867. 3,8 ifm.

A céhek Sopron ipari életében már a 16. századtól kezdve jelentős szerepet játszottak. A városban 1798-ban 35 céh működött. A német nyelvű céhszabályzatok, mesterkönyvek, levelezés, számadáskönyvek, névjegyzékek kiváló segítséget nyújtanak a városi céh élet kutatásához.

SL IX. 202. Soproni Kereskedelmi Testület iratai 1922–1949. 0,24 ifm.

A fondban találhatóak a testület működése során keletkezett jegyzőkönyvek, pénztárkönyvek és a tagnévsor, továbbá kiemelendők Kastner Ferenc testületi pénztáros iratai.

SL IX. 211. A Soproni Csizmadia Ipartársulat iratai 1890–1916. 0,12 ifm.

Az ipartársulat a régi csizmadia céh megszűnése után 1890-ben alakult meg. Célja volt a tagok közös érdekeinek képviselete. Feladatai voltak többek között az érdekképviselet, a szakmai képzés megszervezése, jogsegélyezés stb.

SL IX. 259. Sopron Város és Vidéke Ipartestület iratai 1892–1950. 7,35 ifm.

Lásd: BFL IX. 211. Az ipartestület 1892-ben alakult meg és 1949-ben oszlott fel. Az iratok között találhatjuk több német többségű község (Balf, Fertőrákos, Harka, Sopronbánfalva) iparosainak névjegyzékét, ezenkívül a 20. század első feléből a Sopron és környékén alkalmazott tanoncok szerződéseit és lajstromait. Az 1938–1948 közti időszakból a segédek nyilvántartási és mutató lapjai érdemelnek említést.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X.

Politikai pártok és ilyen célú társulások

SL X. 1. Soproni és Sopronvidéki Keresztényszocialista Egyesület iratai 1906–1937. 0,05 ifm.

Az 1906-ban alapított egyesület célja a munkásság keresztény, hazafias szellemben történő nevelése. A szociális biztonságot a betegsegélyezés révén kívánták megteremteni. 1930-ban kb. 300 taggal működött. Az 1906. évi alapszabályon kívül fennmaradt az egyesület 1927–1934 közötti jegyzőkönyve és 1927–1930 közötti tagnyilvántartása.

SL X. 3. Nyugat-Magyarországi Liga és Területvédő Liga iratai 1919–1922, 1947. 0,1 ifm.

Az 1919. december 10-én Budapesten, a jeles statisztikus, demográfus, Thirring Gusztáv elnökletével megalakult Nyugat-Magyarországi Liga célja az elcsatolásra ítélt nyugat-magyarországi területek mindenáron Magyarországnál tartása volt. Az iratanyag a Liga üléseinek, választmányának iratait – az utóbbiak között sok a térségről szóló helyzetjelentés –, továbbá levelezését, beszédeket, propaganda anyagokat, a korszak tankönyveit, verseket, és az 1921-ben elhunytak gyászjelentéseiből készült gyűjteményt tartalmaz.

Irodalom:

Sarkady Sándor, ifj.: Nyugat-Magyarországi Liga. Soproni Szemle, (2001) 1. sz., 34–58. p.

Kulturális, népművelő és sportegyesületek

SL X. 51. Soproni Történészeti és Művészeti Egylet iratai 1868–1881. 0,03 ifm.

Az 1867-ben alakult egyesület hozta létre a város múzeumát.

SL X. 52. Soproni Frankenburg Irodalmi Kör iratai 1897–1949. 0,04 ifm.

Az Irodalmi és Művészeti Kört 1877-ben Frankenburg Adolf alapította, ennek a körnek a jogutóda, a Frankenburg Irodalmi Kör sokat tett a magyar irodalom és kultúra integrálása, ápolása, terjesztése ügyében. Ld.: X. 53.

Irodalom:

Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede (1877–1949). Soproni Szemle, 36. (1982) 289–301. p.
Berecz Dezső: A Frankenburg Irodalmi Kör története. Sopron, 1927. (Soproni Helikon)

SL X. 53. Soproni Irodalmi és Művészeti Kör iratai 1879–1880. 0,04 ifm.

Az egyesületet 1877-ben Frankenburg Adolf alapította. A kör később nevét alapítójáról nyerte el. Ld.: X. 52.

SL X. 56. Soproni Dalfüzér Férfidalegylet iratai 1859–1959. 0,08 ifm.

1859-ben, Magyarország első önálló férfidalegyleteként alapította Altdörfer Keresztély a Dalfűzért (Lieder-Kran), amelynek legismertebb karnagya Klafszky Henrik volt.

SL X. 57. Soproni Képzőművészeti Kör iratai 1897–1970. 0,26 ifm.

A Képzőművészeti Kör 1897-ben alakult, a város műkedvelő, majd professzionális művészeit, elsősorban festőit fogta össze.

SL X. 59. Soproni Munkás Olvasókör iratai 1943–1944. 0,01 ifm.

SL X. 61. Sopron Vármegye és Sopron Város Régészeti Társulatának iratai 1887–1912. 0,05 ifm.

A szakmai egyesületet 1886-ban Paur Iván alapította.

SL X. 62. Soproni Munkások Testvériség Dalárdájának iratai 1913–1950. 0,12 ifm.

SL X. 63. Soproni Zeneegyesület iratai 1821–1875. 0,05 ifm.

A Soproni Zeneegyesületet (Ödenburger Musikverein) hivatalosan 1829-ben Kurzweil Ferenc alapította. Kezdetben 53 taggal, évi négy koncert megrendezését vállalva működött. Hamarosan hegedűiskolával egészült ki, s meghatározó szerepet vitt a korszak zenei életének, műveltségének fejlesztésében; a város zeneiskoláját hozta létre.

Irodalom:

Csatkai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848–1948. Sopron, 1962. 41–50. p.

SL X. 66. Soproni Zenetársaság iratai 1844–1847. 0,01 ifm.

Szakmai és gazdasági jellegű egyesületek

SL X. 67. Sopron Városi és Vármegyei Gyógyszerész Egylet iratai 1884–1900. 0,02 ifm.

Az egyesület jegyzőkönyvét tartalmazza a „törpefond”. Vö.: X. 114.

SL X. 104. Soproni Evangélikus Líceumi Diákszövetség iratai 1941–1950. 0,05 ifm.

Az Evangélikus Líceumban 1918-tól működött a Líceumi Diákszövetség.

SL X. 110. Soproni Szőlőbirtokosok Egyesületének iratai 1926–1947. 0,04 ifm.

SL X. 111. Soproni Cipészek és Csizmadiák Szakegyletének iratai 1893–1922. 0,04 ifm.

SL X. 112. Soproni Háziipari Egylet iratai 1878–1908. 0,05 ifm.

SL X. 113. Oedenburger Kaufmännischer Verein iratai 1872–1885. 0,98 ifm.

A soproni kereskedőszervezet 15. századi (1478. évi céhalakulás) gyökerekre megy vissza. A polgári kor gazdasági, társadalmi viszonyai között e tevékenységi kört vette át a máig feldolgozatlan történettel rendelkező „Kaufmännischer Verein”.

SL X. 114. Országos Gyógyszerész Egyesület Soproni Csoportjának iratai 1884–1950. 0,02 ifm.

A „törpefond” a Soproni Csoport jegyzőkönyvét tartalmazza. Vö.: X. 67.

SL X. 115. Magyar Amatőrfényképezők Országos Szövetsége Soproni Csoportjának iratai 1906–1965. 0,14 ifm.

A Képzőművészeti Kört (X. 57.) követően a kortársak Sopron második amatőr-művész egyesületeként tartották számon ezt az egyesületet.

SL X. 116. Soproni Állami Széchenyi István Fiúgimnázium Ifjúsági Segélyegyletének iratai 1890–1943. 0,05 ifm.

SL X. 117. Soproni Laehne-féle Nyilvános Gimnázium Petőfi Önképzőkörének iratai 1892–1899. 0,03 ifm.

Az 1853-ban megnyílt intézményben 1890 körül Ifjúsági Kör alakult, amely 1892-től Petőfi Kör néven tevékenykedett.

Irodalom:

Németh Ildikó: Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron, 2005. (Dissertationes Sopronienses; 1.) 161. p.

SL X. 118. Soproni Szent Benedek-rendi Szent Asztrik Gimnázium Önképzőkörének iratai 1863–1910. 0,38 ifm.

Az 1863-tól magyar tannyelvű iskolában ettől az évtől maradtak fenn az Önképzőkör iratai. Az Önképzőkör működéséről az 1870–1877 közötti évek és az 1888. év főgimnáziumi értesítői is tudósítanak.

SL X. 123. Soproni Szent Orsolya-rendi Immaculata Leánygimnázium Önképzőkörének iratai 1939–1946. 0,02 ifm.

Az önképzőkör 1920-ban alakult.

SL X. 125. Soproni Szent Orsolya-rendi Tanítóképző Intézet Önképzőkörének iratai 1928–1948. 0,03 ifm.

SL X. 126. Szent Orsolya-rendi Polgári Leányiskola Árpádházi Szent Erzsébet Önképzőkörének iratai 1925–1939. 0,02 ifm.

SL X. 127. Soproni Csöndes-féle Tanintézet Olvasókörének iratai 1870–1872. 0,01 ifm.

Egyéb egyesületek

SL X. 204. Soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesület iratai 1914–1950. 0,04 ifm.

A Soproni Tűzoltó- és Torna Egyesületet 1866-ban Rösch Frigyes alapította, aki 1886-ban a vármegyei tűzoltó egyesületek szövetségét is létrehozta. Tevékenységükről éves, nyomtatott jelentésben is beszámoltak.

SL X. 205. Sopronbánfalvi Önkéntes Tűzoltó Egyesület iratai 1914–1950. 0,04 ifm.

SL X. 206. Brennbergbányai Havidíjasok és Munkások Segélyező Egyletének iratai 1930–1944. 0,05 ifm.

SL X. 206. Brennbergi Bányatárspénztár iratai 1820–1951. 4,3 ifm.

SL X. 210. Első Soproni Családi Betegsegélyző és Temetkezési Biztosító Egyesület iratai 1913, 1942–1947. 0,12 ifm.

SL X. 211. Első Soproni Hadastyán Segélyező Egylet iratai 1876–1945. 0,84 ifm.

SL X. 212. Nyugállományú Katonatisztek és Katonai Tisztviselők, Katonatiszti és Katonatisztviselői Özvegyek és Árvák Országos Szövetsége Soproni Főcsoportjának iratai 1928–1949. 0,12 ifm.

SL X. 213. Oedenburger Patriotischer Local-Hilfsverein iratai 1866. 0,08 ifm.

SL X. 214. Soproni Evangélikus Egyházközség Hivatásos Tisztviselői Segélyegyesületének iratai 1906–1944. 0,03 ifm.

SL X. 215. Soproni Kereskedelmi Betegápoló-, Segélyező- és Nyugdíjegyesület iratai 1924–1943. 1,46 ifm.

A szakirodalom az 1806-ban alapított Soproni Kereskedők és Segédek Egyletét tartja jogelődnek, amely e foglalkozáscsoport számára beteg- és temetkezési segélyezés biztosítását célozta meg.

Irodalom:

Hünner László: A Soproni Kereskedelmi Betegápoló Segélyező és Nyugdíjegyesület története (1806–1948). Soproni Szemle, 27. (1973) 353–359. p.

SL X. 216. Soproni Patronázs Egyesület iratai 1914–1918. 0,01 ifm.

SL X. 217. Soproni Pincérek Betegsegélyező Egyesületének iratai 1842–1881, 1935–1942. 0,08 ifm.

X. 218. Sopron Vármegye és Sopron Város Tuberkulózis Ellen Védekező Egyesületének iratai 1912–1950. 0,14 ifm.

SL X. 221. Magyar Országos Vöröskereszt Egylet Sopron Városi Választmányának iratai 1934–1944. 0,36 ifm.

SL X. 222. Soproni Anya- és Csecsemővédő Szövetség mint az Országos Egészségvédelmi Szövetség Sopron Városi Fiókszövetségének iratai 1917–1948. 0,14 ifm.

SL X. 223. Brennbergbányai Temetkezési Pénztár iratai 1928–1947. 0,01 ifm.

SL X. 225. Soproni Polgári Temetkezési, Árva- és Özvegysegélyző Egylet iratai 1858–1944. 0,05 ifm.

SL X. 226. Soproni Városszépítő Egyesület iratai 1909–1946. 0,13 ifm.

A soproni polgárok városszépítő tevékenységére a 19. század derekáról már sok adat ismert. A város és a környékének szépítését az egyesület létrejötte előtt a Löverbizottság (Löwerkomission) kezdte meg, amelynek munkássága 1862-től biztosan adatolható. E bizottság működésével közel azonos időben – 1864-ben – alapította Flandorffer Ignác a Városszépítő Egyesületet, aki egyben ennek első elnöke is volt. Őt követte e tisztben Printz Ferenc városi tanácsnok, majd Heimler Károly. A fond az utóbbi két személy elnöksége alatti iratanyag töredékét tartalmazza.

Irodalom:
Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története 1869–1984. Sopron, 1984.

SL X. 227. Soproni Kaszinó Egyesület iratai 1871–1910. 0,13 ifm.

A Soproni Kaszinó Egyesület 1843. március 12-én, Rohonczy Ignác, Sopron vármegye első alispánjának elnöklete alatt tartotta meg alakuló ülését. Gr. Széchenyi István eszméi nyomán a műveltség elmélyítésére és kiterjesztésére olvasó- és társalkodó egyletet alakítottak, amelynek tagságában a vármegye és a város elitje foglalt helyet.

Irodalom:
Deszkássy Boldizsár: A soproni Kaszinó 100 éve. Sopron egy évszázad tükrében 1843–1943. Sopron, 1944.

SL X. 232. Dunántúli Turista Egyesület iratai 1939–1947. 0,02 ifm.

Az egyesületet 1903-ban Hatvan Ferenc alapította, virágzása Thirring Gusztáv időszakában történt. A menedékházat, szánkópályát hozott létre.

Irodalom:
Hatvan Ferenc: A Dunántúli Turista Egyesület emlékkönyve 1903–1928. Sopron, 1928.

SL X. 234. Fertői Csónakázó Társaság iratai 1885–1944. 0,04 ifm.

SL X. 235. Soproni Lovas Egyesület iratai 1936–1942. 0,01 ifm.

SL X. 236. Soproni Polgári Lövészegyesület iratai 1933–1938. 0,1 ifm.

SL X. Soproni Rádió Egylet iratai 1932–1944. 0,02 ifm.

SL X. 238. Soproni Selyemipar Sport Egyesületének iratai 1940–1946. 0,01 ifm.

SL X. 239. Soproni Sempronia Kerékpár Egyesület iratai 1897–1950. 0,01 ifm.

Az egyesületet 1897-ben Schiller Konrád alapította.

SL X. 240. Soproni SOTEX Sport- és Kultúregyesület iratai 1943–1955. 0,12 ifm.

SL X. 241. Soproni Testgyakorlók Körének iratai 1928–1929. 0,02 ifm.

SL X. 242. Soproni Torna Egyesület iratai 1935–1948. 0,12 ifm.

SL X. 246. Soproni Katolikus Kör iratai 1906–1950. 0,72 ifm.

A kulturális, művelődési és politikai feladatköröket ellátó Soproni Katolikus Kört 1865-ben Hummel Viktor alapította.

SL X. 247. Soproni Katolikus Olvasóegylet iratai 1887–1912. 0,14 ifm.

SL X. 248. Soproni Széchenyi Szoborbizottság iratai 1897–1898. 0,08 ifm.

SL X. 255. Soproni Pamutipari Rt. Kiegészítő Nyugdíjpénztárának iratai 1943–1947. 0,02 ifm.

SL X. 264. Fertőrákosi Önkéntes Tűzoltó Egyesület iratai 1891–1893. 0,01 ifm.

SL X. 271. Katolikus Bencés Diákegyesület Soproni Osztályának iratai 1930. 0,01 ifm.

SL X. 272. Brennbergbányai Sportegyesület iratai 1926–1949. 0,01 ifm.

SL X. 273. Sopronvidéki Kőszénbánya Rt. Tisztviselőinek Kaszinója Lawn-Tennis Osztályának iratai 1925. 0,01 ifm.

SL X. 276. Soproni Természetbarátok Turistaegyesületének iratai 1913–1951. 0,5 ifm.

SL X. 277. Soproni Kereskedősegédek Egyesületének iratai 1806–1919. 0,06 ifm.

SL X. 278. Soproni Férfiak Mária Kongregációjának iratai 1907–1944. 0,1 ifm.

SL X. 279. Fűszerkereskedők Országos Egyesülete Soproni Körzetének iratai 1932–1933. 0,2 ifm.

SL X. 280. Soproni Testvériség Szabadkőműves Páholy iratai 1871–1882. 0,24 ifm.

SL X. 293. Volt Soproni Tüzérek Bajtársi Körének iratai 1933–1944. 0,36 ifm.

SL X. 294. Soproni Gyermekekért Egyesület (Ödenburger Kleinkinder Bewahr Anstalt) iratai 1838–1915. 0,32 ifm.

SL X. 295. Soproni Öregek Turista Egyesületének iratai 1941–1949. 0,01 ifm.

SL X. 299. Szent Orsolya-rend Mária Kongregációjának iratai 1908–1948. 0,37 ifm.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI.

SL XI. 1. Az Urikány–Zsilvölgyi Magyar Kőszénbányák Rt. Brennbergi Bányaigazgatósága iratai 1825–1951. 8,75 ifm.

Brennbergbányán 1765-ban találtak szenet. 1793-ból származik az első feljegyzés Brennbergről (korábban Brennender Bergként vagy csak soproni erdőként említették). A 18. század közepén a város veszteségesen termelte a szenet, ezért egy időre beszüntették a kitermelést, majd Mária Terézia rendeletére ismét megindult a bányászat; magánszemélyek és egy osztrák bányatársaság, majd 1800-ban az osztrák kincstár vette bérbe. A 19. század második felében több társaság bérelte a bányát, míg 1912-ben az Urikány–Zsilvölgyi Kőszénbánya érdekkörébe került, amely egy évvel később Sopronvidéki Kőszénbánya Rt. néven alakított társaságot. A bánya az I. világháborút követően is Magyarországnál maradt. Brennberg az ország egyik legnehezebben művelhető bányája volt, ugyanakkor minőségileg az egyik legjobb. A bányát 1946-ban államosították, s a termelést 1951-ben beszüntették.

Az 1945 előtti iratok a háborús események, a szakszerűtlen selejtezések és a helytelen tárolás miatt sokat sérült. A fondban többek között igazgatósági iratok, levelezés, könyveléssel kapcsolatos iratok, termelési iratok találhatóak. Ebben a fondban találhatóak Brennbergbánya Üzemi Bizottsága iratai (1945–1951) is.

SL XI. 2. Vasárugyár Rt. Sopron – Graz iratai 1912–1944. 2,2 ifm.

A gyár első tulajdonosa Johann Weitzer osztrák gyáros volt, aki 1901-ben eladta veszteségesen működő üzemét a Soproni Vasárugyár Rt.-nek. Az új vállalat bővítések és átépítések után kezdte meg a működését. Nagyobb gyárbővítésre 1922-ben került sor. Két évvel később meghalt Baumann József igazgató, utóda Ohren Alfonz lett. A Graz központú irányítás 1930-ban megszűnt, a részvények 95%-a a bécsi Creditanstalt birtokába került. A II. világháború után a gyárat jóvátételként szovjet tulajdonba vették, a magyar állam 1952-ben kapta vissza, ekkor államosították. A selejtezések, háborús pusztítások és egy gyári tűzeset miatt az iratok hiányosak.

SL XI. 3. Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt. Soproni Telepe iratai (1939) 1940–1948. 0,36 ifm.

A Weiss Manfréd Acél- és Fémművek Rt. Budapesti cég 1940-ben telepet létesített Sopronban acél- és fémáruk (gombostű, ruhakapocs, nyomógomb, biztosítótű stb.) gyártására. A fond a telep működése során keletkezett iratokat hiányosan tartalmazza.

SL XI. 4. Dunántúli Selyemszövőgyár Rt. Sopron iratai 1925–1950. 2,25 ifm.

A vállalat 1924-ben osztrák érdekeltségként alakult meg. Az üzem központja 1935-ig Bécsben volt, majd ebben az évben a vállalat Budapesten egy irodát állított fel a nagybani eladásokhoz, így ez lett az új központ. A fondban töredékesen találhatóak a gyár iratai (igazgatósági, könyvelőségi, személyzeti, pénztári iratok, stb.) és az üzemi bizottsági iratok (1945–1948).

SL XI. 5. Első Magyar Cipőrugany- Szalag és Huzógyár Wellesz, Schwitzer és Tsai Rt. Sopron iratai 1928–1949. 0,44 ifm.

A gyár működését mint társas cég kezdte meg 1901-ben, részvénytársasággá 1928. június 28-án alakult át. A gyár és így az iratok is, az 1944. december 6-i bombatámadáskor súlyos károkat szenvedett, a termelés csak 1947-ben indult meg szerény keretek között, két évvel később az Országos Tervhivatal leirata alapján megszűnt.

SL XI. 6. Krausz Károly Posztógyárának iratai 1906–1951. 0,72 ifm.

Krausz Lajos Károly régi soproni posztóiparos családból származott. Iparának gyakorlására 1927. május 10-én kapott engedélyt. Működését 1951-ben szüntette meg. A fondban levelezése, könyvelési iratok és az államosítással kapcsolatos iratok találhatóak.

SL XI. 7. A Magyar Textilipari Rt. Sopronkőhidai Szövőgyárának iratai 1923–1948. 0,12 ifm.

A sopronkőhidai gyártelep 1924-ben mint a „Preis és Társa Vácon és Szövőipari Rt.” kezdte meg működését. A telepen fegyencek dolgoztak kézi hajtású szövőgépeken. A társaságot 1931-ben felszámolták, ill. az Országos Hitelvédő Egyesület likvidálási árverésen eladta. Működését 1931-től Sopronkőhidai Szövőgyár Rt. néven folytatta.

SL XI. 8. A Soproni Pamutipar Rt. iratai 1928–1948. 3,4 ifm.

A Preiss et Co. csehországi cég által 1922-ben alapított gyárat 1929-ben Eismann Gyula vásárolta meg, aki azt részvénytársasággá alakította. Ettől kezdve a vállalat jelentős fejlődésen és bővítéseken ment keresztül. A vállalatot 1941-ben Finály Ernő, az Óbudai Fehérítőgyár tulajdonosa vette meg. Az államosításra 1948-ban került sor. A fondban megtalálhatóak mind a soproni gyártelep, mind a budapesti központ iratai.

SL XI. 9. A Soproni Selyemipar Rt. iratai 1928–1948. 3,8 ifm.

A Soproni Selyemipar Rt.-ét Madarász Imre alapította 1929-ben. Selyem, műselyem és nyakkendőszövetek gyártásával foglalkozott. A gyártelep Sopronban működött, az igazgatóság székhelye pedig Budapesten volt, itt végezték az adminisztrációt is. A cég volt a Mohácsi Selyemipar Rt. részvényeinek 100%-os tulajdonosa, így a fondban ezzel a céggel kapcsolatos iratok (tűzbiztosítás, „Tisztviselő segélyalap”, statisztika kérdőív, termelési adatok) is találhatóak. Az rt.-t 1948. március 26-án államosították.

SL XI. 10. A Soproni és Újpesti Posztó és Szőnyeggyárak Rt. iratai 1911–1945. 0,2 ifm.

A gyárat Haas Fülöp és fiai alapították 1909-ben. Működését 1921–1924 között szüneteltette, ezt követően a Soproni Szőnyeg és Textilművek Rt. nevet vette fel. A cég rendkívüli közgyűlésének határozata alapján 1940-ben magába olvasztotta az Újpesti Posztógyár Rt.-t, s ekkor vette fel a fenti elnevezést.

SL XI. 11. A Vöslaui Fésüsfonalgyár Rt. Soproni Fióktelepének iratai 1933–1945. 7,8 ifm.

A vöslaui anyavállalatot 1846-ban alapították Bad Vöslau-ban, a soproni fiókot pedig 1934-ben. A gyárat egészen 1945-ig a Bad Vöslau-ban lévő központból irányították. Ezzel magyarázható, hogy az igazgatósági iratok csak töredékesen maradtak fenn.

SL XI. 12. Hacker Lipót és Fiai Soproni Téglagyárának iratai 1926–1927. 0,1 ifm.

Ifj. Hacker Lipót és Fiai Téglagyára közkereseti társasság iratanyagának töredéke.

SL XI. 13. Schwarz Viktor Ipartelepek iratai 1928. 0,1 ifm.

A Schwarz Viktor Ipartelepek Rt. iratanyagának a töredéke, csupán egy segédkönyv maradt fenn. A telepre 1906. szeptember 1-jén Schiller János építőmester kapott telepengedélyt, 1927. november 12-től 1934. március 14-ig pedig Schwarz Viktor üzemeltette.

SL XI. 14. Steiner József gőztéglagyára iratai 1919–1949. 1,1 ifm.

A gyártelep 1913-ig Zepkó Ferenc tulajdona volt, ezt követően lényegesen kibővítették. Az iratok hiányosan maradtak fenn.

SL XI. 15. Goldschmied Sándor könyvnyomdájának iratai 1942–1950. 0,1 ifm.

A nyomda 1919-ben kapott iparengedélyt, az iratok hiányosan kerültek a levéltárba.

SL XI. 16. Vargyasi Máté Ernő könyvnyomdájának iratai 1925–1949. 1,1 ifm.

A nyomdát mint Rábaközi Nyomda- és Lapkiadó Vállalatot 1925-ben alapította Frankl Samu és Pál, majd az 1940-es években került Máté Ernő tulajdonába.

SL XI. 17. Röttig–Romwalter Nyomda Rt. iratai 1920–1950. 1,05 ifm.

A fond az 1918-ban alakult részvénytársaság iratait tartalmazza.

SL XI. 18. A Székely és Társa Könyvnyomdai Műintézet iratai 1942–1950. 0,05 ifm.

A nyomda 1922-ben kapott iparengedélyt. A levéltárba csak egy munkabér nyilvántartókönyv került.

SL XI. 19. Hg. Esterházy Pál Rábaközi Húsgyára Kapuvár iratai 1924–1937. 1,4 ifm.

Az 1924-ben alapított gyár iratanyaga található a fondban. Az üzem hosszabb-rövidebb megszakításokkal működött. Elsősorban könyvelői iratok maradtak fenn.

SL XI. 20. Nagycenki Malom iratai 1937–1950. 0,15 ifm.

A fondban a malom iratai töredékesen találhatóak.

SL XI. 21. A Petőházi Cukorgyár Rt. iratai (1879) 1901–1949. 11,8 ifm.

Az 1912-ben alapított Schoeller et Co. Zuckerfabrik AG. (Bécs) cukorgyár iratanyaga, amelyben az 1936. augusztus 8-án beolvadt Nagycenki Cukorgyár Rt. (alapítva 1896) anyaga is benne foglaltatik. A fondban a jegyzőkönyveket és a levelezést – ahol lehetséges volt –kettéválasztották nagycenkire és petőházira. A két gyár már a fúzió előtt is bizonyos ügyeket közösen intézett, ilyen esetekben az iratok elkülönítése nem volt lehetséges.

SL XI. 22. Schneeberger Adolf Soproni Húsárugyárának iratai 1922–1947. 3,75 ifm.

Schneeberger Adolf húsárugyárának üzleti könyvei találhatóak a fondban.

SL XI. 23. A Soproni és Kőszegi Polgári Serfőzdék Rt. Soproni Telepének iratai 1895–1949. 5,65 ifm.

Az Rt. 1934. január 1-jén alakult az 1895-ben létrejött Kőszegi Serfőzde és Malátagyár Rt. és a Nyugatmagyarországi Serfőzde és Malátagyár Rt. (ennek jogelődje az 1895-ben alapított Első Soproni Serfőzde és Malátagyár Rt.) egyesítéséből. A cég központja Budapesten volt, 1949-ben felszámolták.

SL XI. 24. A Soproni Malomipar iratai 1936–1949. 0,64 ifm.

A volt Gosztola Samu-féle gőzmalom, majd Soproni Malomipar Jerkó Sándor tulajdona volt, bérlője Rácz János volt. Az iratok nagy része háborús pusztítások következtében megsemmisültek.

SL XI. 25. A Sopron Városi Világítási és Erőátviteli Vállalat iratai 1898–1945. 4,9 ifm.

Az 1866-ban alapított „Gasbeleuchtungs Aktien Gesellschaft in Oedenburg” részvényeinek többségét 1897-ben gr. Batthyányi Gyula szerezte meg, aki még ebben az évben gáz előállítására és elektromos áram fejlesztésére megalakította a „Soproni Világítási és Erőátviteli Rt.”-ét. A részvényeket 1910-ben egy augsburgi cég szerezte meg, majd innen 1918-ban Sopron város tulajdonába kerültek.

SL XI. 26. Sopron Városi Világítási és Erőátviteli Vállalat iratai 1866–1945. 0,88 ifm.

Flandorffer Ignác soproni polgár kezdeményezésére alapították a Soproni Légszeszgyár Rt.-ét. A cég neve 1910-től Soproni Világítási és Erőátviteli Rt. lett, városi tulajdonba 1918-ben került.

SL XI. 27. Soproni Víz- és Csatornaművek iratai 1892–1954. 0,16 ifm.

Az 1892-ben alapított „Sopron Városi Vízvezeték Rt.” iratai. A cég 1905-ben kapta fenti nevét és került Sopron tulajdonába.

SL XI. 28. Fraszt család kékfestőgyára Csorna 1874–1952. 0,7 ifm.

A festőcsalád ősét mint lorettói mestert 1777-ben vették fel a pozsonyi céhbe. Leszármazottai a 19. század folyamán és a 20. század elején Kőszegen, Csepregen, Csornán, Kaposvárott alapítottak műhelyeket. Csornán egy megszűnt műhelyre telepedett Fraszt Sebestyén 1829-ben.

SL XI. 29. Zettl József rum és likőrgyárának iratai 1882–1950. 1,45 ifm.

A „Zettl József szesznagykereskedő, szeszfőző, likőr, rum és ecetgyár” nevű céget Zettl József 1844-ben alapította. A céget fia Zettl Gusztáv, majd halála után Zettl Gusztávné Bauer Irma örökölte. Az ő halála (1933) után a céget örökség útján dr. Langer Herbert vette át.

SL XI. 30. Csornai Tejüzem iratai 1937. 0,05 ifm.

A fond csupán egy községenkénti kimutatást tartalmaz a beszállított tejekről.

SL XI. 31. Csornai Gőztéglagyár Kakas Ferenc és Társai iratai 1898–1947. 0,05 ifm.

Az 1884-ben alapított gőztéglagyár már 1904-ben szállított falitéglát és egyéb cserépárut az ország különböző területeire. A gyár termelése 1930-ra elérte a 4 millió téglát és cserépárut. A téglagyárat a II. világháborúban nagyobb károsodás nem érte. Az üzemet 1948-ban államosították.

SL XI. 32. Jacobi Adolf és Sándor cége iratai 1942–1945. 0,03 ifm.

Az eredetileg szállodának épült épületben 1898-ban kezdte meg működését a Jacobi Testvérek Szivarkahüvelygyára. A gyár 1904-ben leégett, majd 1944-ben súlyos bombatámadás érte.

SL XI. 33. A soproni Greilinger-malom iratai 1796–1934. 0,03 ifm.

A Greilingerek Bajorországból érkeztek Magyarországra. Közülük Greilinger András Kristóf Sopronba költözött és az Ikva patakon létesített vízimalmot. 1739. október 9-én lépett a soproni polgárok sorába, utána Sopronban még hat Greilinger folytatta a molnármesterséget.

SL XI. 34. A Soproni Uszoda Rt. iratai 1894–1899. 0,05 ifm.

Az rt. alapszabályait a Földművelés- Ipari- és Közlekedésügyi minisztérium 1868. március 30-án hagyta jóvá. A részvénytársaság célja egy forrásvízfürdő- és egy uszoda létesítése volt.

Pénzintézetek

Lásd: BFL XI. Pénzintézetek

SL XI. 110. Lenk Samu és Utóda Varga Ferenc Soproni Nagykereskedelmi Cég iratai 1926–1942. 0,05 ifm.

A fondban a nagykereskedelmi cég töredékes iratai találhatók.

Pénzintézetek

Lásd: BFL XI.

SL XI. 201. A Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (Angol–Magyar Bank Rt.) Soproni Fiókjának iratai 1927–1948. 0,55 ifm

A pénz- és hitelintézet 1890-ben alakult Magyar Kereskedelmi Rt. néven. 1910 és 1920 között Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. lett a neve, majd 1920 után Angol–Magyar Bank Rt. 1940-től ismét felvette az 1910 utáni nevét és 1945 májusában változtatta vissza az Angol–Magyar Bank Rt.-re. A bank levelezése és a könyvelésével kapcsolatos iratok kerültek a levéltárba.

SL XI. 202. Magyar Nemzeti Bank Soproni Fiókjának iratai 1920–1947. 1,42 ifm.

A fond a banki könyvelés kartonjait tartalmazza, amelyeken a soproni és megyei üzemek, vállalatok, nagyobb iparosok giro-ügyleteit tartották nyilván, továbbá házipénztári jelentéseket, amelyek az üzemek, vállalatok pénztári forgalmát rögzítették.

SL XI. 203. A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Soproni Fiókjának iratai 1921–1948. 6,38 ifm.

A fondban a bank 1902-ben alapított fiókjának iratai találhatóak hiányosan.

SL XI. 204. Szil Község Takarékpénztár iratai 1891–1945. 1,7 ifm.

Az 1911-ben alapított és a község tulajdonában lévő takarékpénztár iratai tartalmazza a fond.

SL XI. 205. Bágyogszovát és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1920–1949. 1,23 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Bágyogszováti Fiókja.

SL XI. 206. Beled és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1923–1951. 1 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Beledi Fiókja.

SL XI. 207. A Bogyoszló–Potyond–Sopronnémeti Hitelszövetkezet iratai 1929–1949. 0,53 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Bogyoszló–Potyond–Sopronnémeti Fiókja.

SL XI. 208. Bősárkány és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1938–1949. 0,39 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Bősárkányi Fiókja.

SL XI. 209. Csapodi Hitelszövetkezet iratai 1924–1949. 0,13 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Csapodi Fiókja.

SL XI. 210. Csornai Hitelszövetkezet iratai 1912–1952. 1,46 ifm.

Tevékenységének kezdete 1913. november 12-ére tehető. A hitelszövetkezet székhelye Csorna volt, működése kiterjedt Acsalag, Barbacs, Bősárkány, Csorna, Jobaháza és maglóca községekre. Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Csornai Fiókja.

SL XI. 211. Dőri Hitelszövetkezet iratai 1930–1949. 0,46 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Dőri Fiókja.

SL XI. 212. Az Egyed és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1923–1949. 0,56 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Egyedi Fiókja.

SL XI. 213. A Fertőszentmiklósi Hitelszövetkezet iratai 1927–1951. 1,49 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Fertőszentmiklósi Fiókja.

SL XI. 214. A Himod és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1930–1949. 0,38 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Himodi Fiókja.

SL XI. 215. Az Iváni és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1941–1952. 0,5 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Iváni Fiókja.

SL XI. 216. A Kapuvár és Környéke Hitelszövetkezet iratai 1935–1952. 1,28 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Kapuvári Fiókja.

SL XI. 218. A Lövő és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1931–1950. 0,76 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Kapuvári Fiókja.

SL XI. 220. A Mihályi és Kisfaludi Hitelszövetkezet iratai 1926–1950. 0,71 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Mihályi és Kisfaludi Fiókja.

SL XI. 221. A Nagycenk és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1930–1950. 0,96 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Nagycenki Fiókja.

SL XI. 222. A Rábapordányi Hitelszövetkezet iratai 1921–1949. 0,38 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Rábapordányi Fiókja.

SL XI. 223. A Rábatamási Hitelszövetkezet iratai 1920–1949. 0,58 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Rábatamási Fiókja.

SL XI. 224. A Répceszemere és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1923–1949. 0,58 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Répceszemerei Fiókja.

SL XI. 225. A Sopron Kerületi Hitelszövetkezet iratai 1931–1951. 5,24 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Soproni Fiókja. Illetékessége Sopronon kívül kiterjedt Ágfalva, Balf, Fertőrákos, Harka, Kópháza és Bánfalva községekre.

SL XI. 226. A Szanyi Hitelszövetkezet iratai 1931–1951. 0,38 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Szanyi Fiókja.

SL XI. 227. A Szili Hitelszövetkezet iratai 1939–1949. 0,92 ifm.
Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Szili Fiókja.

SL XI. 228. A Szilsárkányi Hitelszövetkezet iratai 1923–1949. 0,99 ifm.

Jogutódja az Országos Szövetkezeti Hitelintézet Szilsárkányi Fiókja.

SL XI. 229. A Szilipusztai Földbérlők Szövetkezetének iratai 1910–1926. 0,05 ifm.

SL XI. 230. Az Első Magyar Általános Biztosító Soproni Főügynökségének iratai 1927–1947. 0,26 ifm.

SL XI. 231. Az Angol–Magyar Bank Rt. Soproni Fiókjának iratai 1923–1948. 0,4 ifm.

SL XI. 232. A Magyar Általános Hitelbank Soproni Fiókjának iratai (1926) 1945–1948 (1950). 0,45 ifm.

A Soproni Fiók töredékes iratait tartalmazza. A hitelbank 1948. augusztus 1-jén beolvadt a Soproni Takarékpénztárba.

SL XI. 233. Soproni Takarékpénztár iratai 1842–1948. 1,55 ifm.

A takarékpénztár 1842-ben alakult meg, 1947-ben egyesült a Sopronmegyei Első Takarékpénztárral. Egy évvel később beleolvadt a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Általános Hitelbank és az Angol–Magyar Bank. A Soproni Takarékpénztár 1949. január 1-től a Nyugatmagyarországi Takarékpénztár Rt. Szombathely soproni fiókjaként folytatta működését.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

SL XII. 3. A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Székházának iratai 1792–1950. 1,89 ifm.

A II. József által 1787-ben feloszlatott ferences székházba, az 1802-ben újraalakult bencés rendiek költöztek be és működtek az 1950-es államosításig. A magyar bencés rend ekkor vált tanító renddé. Az iratok között rendházi jegyzőkönyveket, pénztárkönyveket találhatunk, külön érdekesség Ruth Jeremiás rendtag fotóalbuma.

SL XII. 4. A Szent Domonkos Rend Soproni Rendházának iratai 1858–1947. 1,82 ifm.

A domonkosok 1674-ben telepedtek le Sopronban, a mai templom és kolostor helyét 1700-ban vásárolták meg. Itt épült fel templomuk 1719–1725 között, még tornyok nélkül. A két torony 1775-ben épült fel teljesen, két évvel később pedig Köchel György soproni mestertől harangot is vásároltak. A fond iratai közül említést érdemelnek az 1871 és 1943 között vezetett miserendi naplók, levelezés, pénzügyi kimutatások és egy kétnyelvű (német–magyar) krónika a soproni domonkosok 1908–1920 közötti történetéről.

SL XII. 6. A soproni Szent Orsolya rend iratai 1746–1950. 4,02 ifm.

Az orsolyiták soproni rendházukat, a mai Orsolya téren 1747-ben nyitották meg. Az épületet Schram Lukács festőtől özv. Miggelné Gangel Mária Anna vette meg, majd hagyta végrendeletében a rendre. A zárda első főnöknője Mater Ignatia volt. A soproni rendház szervezése idején az apácák nagy része Győrből érkezett, ennek köszönhetően a 18. század végén

már közel 30 apáca lakott a rendházban. Ezt követően az Orsolya rend Sopron egyik meghatározó apácarendjévé vált. A fond tartalmazza az alapítólevelet, több kötetben a házi krónikát, iskolai iratokat és egy nagyon gazdag fényképgyűjteményt: apácákról, tanulókról.

SL XII. 7. A Sopronbánfalvi Karmelita Rendház iratai 1918–1935. 0,12 ifm.

Az ausztriai Mayerlingből 1892-ben Bánfalvára telepített karmelita rendi apácák világi gondnokának, Maurer Nándornak a tevékenysége során keletkezett iratok.

SL XII. 9. A Brennbergbányai R. K. Egyházközség iratai 1925–1935. 0,02 ifm.

A fond iratai között találhatóak töredékesen a templom- és paplaképítéssel kapcsolatos iratok, az egyházközség névsora és jegyzőkönyvei.

SL XII. 10. A Brennbergbányai Evangélikus Egyházközség iratai 1936. 0,01 ifm.

A fond csupán egy, a brennbergi evangélikus templom harangjával kapcsolatos adományt tartalmaz.

XIII. CSALÁDOK

SL XIII. 1. Az Artner család iratai (1579) 1602–1890. 1,56 ifm.

Az iratanyag törzsét a Sopron város közéletében jelentős szerepet betöltött Artner család két, a 18. század végén és a 19. század első felében Kőszegen ügyvédeskedő tagjának, id. és ifj. Artner Jánosnak ügyvédi működése során keletkezett iratok alkotják.

Nevezettek hivatali működésén kívül a családra és az egyes családtagokra vonatkozó iratokat, okmányokat tartalmaz az iratanyag. Az ügyvédi és kis részben a családi iratok darabszintű nyilvántartásba vétele 1935-ben készült el. Revideálásra, a pótlások eszközlésére és a családi iratok nagyobb részének darabszintű felvételére 1970-ben került sor. Az iratanyaghoz darabszintű áttekintő raktári jegyzék áll rendelkezésre, a peranyagban az eligazodást betűrendes névjegyzék segíti, a jogügylet szereplőinek neve alapján. A családi vonatkozású iratok családtagonként, azon belül időrendben kerültek nyilvántartásba.

SL XIII. 4. A Conrad Hauer család iratai (1368) 1644–1947. 1,02 ifm.

A családi levéltár az 1732. augusztus 26-án a római birodalmi lovagi címmel felruházott Hauer család egyik ágának családi vonatkozású iratait, azaz adományleveleket, okleveleket, anyakönyveket, végrendeleteket, levelezést és családtörténeti feljegyzéseket tartalmaz. Az iratanyagban darabszintű áttekintő raktári jegyzék alapján lehet kutatni; az iratok br. Hauer István Ágost (1811–1877) egyenes ági őseinek, ill. leszármazottainak családonkénti, azon belül időrendbeli rendjében kerültek nyilvántartásba. Az oldalági rokonság szintén családonként és időrendben található meg a jegyzéken. A rokonsági fokok megállapításához az iratanyagban található családfák, nemzetségtáblázatok nyújtanak segítséget. A darabszintű leltár kiegészítéseként az iratanyagról egy betűrendes és egy időrendi mutató is készült.

SL XIII. 7. A hilibi Haller család iratai 1849–1950. 0,24 ifm.

Az iratanyag hilibi Haller József udvari tanácsos, a hg. Esterházy család kismartoni uradalma jószágkormányzójának és családtagjainak iratanyagát tartalmazza. Az erdélyi eredetű család neve eredetileg Hilibi volt, a kettős név felvételére házasság révén, 1762-ben került sor. Az iratanyag elsősorban a századforduló és az I. világháború előtti politikai-, társadalmi élet eseményeiről, azok hátteréről tartalmaz adatokat, különös tekintettel Sopron vármegye és Sopron város, valamint Kismarton/Eisenstadt (ma Ausztria) és Kapuvár vonatkozásában. A személyes iratokon, azaz anyakönyveken, levelezéseken, nemesség-igazoló iratokon, iskolai bizonyítványok kívül az iratanyag a családtagok nevéhez köthető társadalmi tevékenységekre is utalásokat ad. Megemlítésre érdemes hilibi Haller Berta emlékkönyve, ill. naplója, amely az 1895-től 1927-ig, ill. 1908-tól 1950-ig terjedő időszak helyi eseményeire reflektál. Az iratanyag középszintű raktári jegyzék alapján kutatható tárgyi, azon belül időrendi sorrendben, ill. a levelezés esetében a címzettek névsorrendjében.

SL XIII. 12. A Pfeiffer család iratai 1831–1948. 1 ifm.

A család a csehországi Waidhofenből származott. Pfeiffer Mátyás római katolikus sertéskereskedő 1805. április 10-én nyerte el a polgárjogot. Pfeiffer Mátyás 1823-ban már a külső tanács tagja. Anna Máriával kötött házasságából Péter, Lipót, Mátyás, Lujza (férjezett Rach Józsefné) és Anna Mária (férjezett Prettenhofer Antalné) származott. Lipót és Mátyás állatkereskedőként apjuk nyomdokába lépett, Péter ügyvédként 1835-ben belső tanácsos lett, majd 1848-ban polgármesterré választották.

Az iratanyag öt tárgyi csoportot alkot, az elsőt a családtagok levelezése, a másodikat az üzletfelek, megbízottak, alkalmazottak levelei képezik. A harmadik csoport a gazdasági vonatkozású iratokat tartalmazza, míg a negyedik a katonai vonatkozású iratokat foglalja magában. Az utolsó egység családi fényképeket tartalmaz. A rendezés során készült darabszintű áttekintő raktári jegyzék alapján kutatható. A levelezés a feladó szerinti alfabetikus sorrendben, azon belül időrendben nyert rendezést.

SL XIII. 13. A Pilcz család iratai (1337) 1672–1811. 0,6 ifm.

Pilcz Frigyes, a 18. század második felében Sopronban működött ügyvéd iratanyagát, a személyi, vagyoni és az ügyvédi működésekkel kapcsolatos iratokat, leveleket tartalmazza ez a családi levéltár. Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, a levelek a küldő fél szerinti alfabetikus sorrendben kerültek felvételezésre.

SL XIII. 15. A Schmiliár család iratai 1790–1833. 0,12 ifm.

Az iratanyag a kismartoni/Eisenstadt Schmiliár család iratait tartalmazza. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, végrendeleteket, osztályos egyezségeket tartalmaz.

SL XIII. 26. A Hofer család iratai 1749–1847. 0,01 ifm.

Hofer János soproni polgár és szüleinek személyi okmányai. Hofer János szülei, néhai Hofer János és felesége, Mária hársfalvi jobbágyok voltak. Ifj. Hofer János 1802. március 17-én nyerte el a polgárjogot. Az iratanyag keresztelési és házassági anyakönyveket, valamint egy töredékes feljegyzési könyvet tartalmaz. Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIII. 28. A Noss család iratai 1757–1768. 0,02 ifm.

Az iratanyag Nossné, későbbi Lamnerthné, született Tributh Mária hagyatékával kapcsolatos iratokat tartalmazza, amely Sopron város tanácsának 1771. március 1-i rendelete alapján került be

a levéltárba. A fond anyagát a soproni javak kezelésével kapcsolatos számadások, számlák, szerződések és levelek alkotják, amely darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIII. 31. A Renner család iratai 1910–1945. 0,01 ifm.

Sopronban a 18. század végén letelepedett bognáriparos családnak a rézművességet művészi fokon művelő utódainak házi kiállításait megtekintő látogatók vendégkönyve.

SL XIII. 33. A Schönherr család iratai 1785–1891. 0,06 ifm.

Sopron város 19. századi társadalmi és gazdasági életében jelentős tevékenységet kifejtett molnár család tagjainak és leszármazottainak a családi vagyont és öröklését érintő iratai, valamint hiteléletével és pénzgazdálkodásával kapcsolatos iratok alkotják ezt az iratgyűjteményt. Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható tárgycsoportok keretében, azon belül időrendi sorrendben.

SL XIII. 34. A Stotz család iratai 1628–1911. 0,03 ifm.

Stotz Károly társaskáptalani őrkanonok több évig tartó munkával egybegyűjtött szülei és rokonsága történetére vonatkozó adatokat tartalmazó krónikája.

SL XIII. 37. A Thirring család iratai 1680–1982. 2,7 ifm.

A Thirring név 1623-ban tűnik fel először Sopronban, amikor Thirring Mátyás varga polgárjogot nyert. A család közvetlen őse, akire a Thirring nemzetség visszavezethető, Thirring György János szabómester volt, aki 1637-ben szerzett polgárjogot Sopronban. A régi soproni polgárcsalád tagjai iparosokként, kereskedőkként, majd nagykereskedőkként jelentős szerepet játszottak a 19–20. századi soproni közéletben. A Thirring család egyik neves leszármazottja Thirring Gusztáv (1861–1941), aki a Fővárosi Statisztikai Hivatal igazgatója, a MTA tagja, egyetemi címzetes rendkívüli tanár, több külföldi (hágai, New York-i, frankfurti, prágai stb.) statisztikai társaság tiszteletbeli tagja volt.

A családi levéltár a család és a beházasodások révén velük rokonságba került családok iratainak gyűjteménye. Az iratanyag darabszintű jegyzék segítségével, tárgyi csoportokban kutatható. A személyes iratok (anyakönyvek, hagyatékok), többek között Thirring Gusztávra vonatkozó személyes dokumentációk, ill. kéziratai mellett a kereskedelmi üzletvezetéssel kapcsolatos iratok is megtalálhatók.

SL XIII. 40. A Voss család iratai 1667–1770. 0,27 ifm.

Az iratanyag Voss von Ehrenfels Károly János cs. kir. hadbiztosnak (?–1761) a hivatalos működése során keletkezett iratait, személyi okmányait, gazdasági vonatkozású iratait, leveleit és feleségének, Lanius Anna Dorottyának családi vagyonával kapcsolatos iratait tartalmazza. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, amely tárgyi besorolást nyert.

SL XIII. 41. A Zutrum család iratai 1843–1924. 0,12 ifm.

A Zutrum család iratait tartalmazó iratanyag a család ingatlanaival kapcsolatos iratokat, valamint az ipar (bábsütő és mészáros) működésével kapcsolatos feljegyzéseket és levelezést tartalmazza. Az iratanyaghoz középszintű raktári jegyzék ad útmutatást.

SL XIII. 43. A Storno család iratai 1806–1968. 1,18 ifm.

A Locarno melletti Soldunóból származó család a 19. század első felében telepedett le Sopronban. A család tagjai nemzedéken át három területen munkálkodtak: Sopron városában és Sopron vármegyében kéményseprő kerületek birtokosai voltak; világi és egyházi épületek, berendezések renoválásával, restaurálásával foglalkoztak; prehisztórikus emlékek feltárása, ismertetése, festmények, antik berendezési tárgyak gyűjtése terén tevékenykedtek.

Az iratanyag öt állagra bomlik, az első állag a családtagok iratait tartalmazza. A második állag a kéményseprő iparral kapcsolatos iratokat, a harmadik a család archeológiai, műemlékvédelmi, kulturális, műgyűjtő tevékenységével kapcsolatos iratokat foglalja magába. A negyedik állag Storno Miksa építési vállalkozó tevékenységével kapcsolatos iratokat, az ötödik pedig vegyes iratokat tartalmaz. A családtagok levelei és az ügyfelek levelezése a család belső életére, valamint a művészet terén végzett munkálkodására vetnek fényt. A kéményseprő iparral kapcsolatos anyag a család tulajdonában levő kerületekben végzett seprési munkákról ad felvilágosítást. Régmúltat feltáró, műemlékvédelmi, kulturális, műgyűjtő aktivitásukat cikkek, feljegyzések, jegyzetek örökítik meg.

SL XIII. 44. A Ruhmann család iratai 19. sz. 0,14 ifm.

SL XIII. 49. A Brzobohaty család iratai 19–20. sz. 0,45 ifm.

SL XIII. 50. A Töpler család iratai 1793–1946. 0,36 ifm.

SL XIII. 51. A Netter család iratai 1858–1869. 0,25 ifm.

SL XIII. 52. AZ Otocska család iratai 1733–1932. 0,01 ifm.

Az Otocska család családfája 1997-ben került a levéltár őrizetébe.

SL XIII. 53. A Matis család iratai 1731–1913. 0,06 ifm.

SL XIII. 54. A Zergényi család iratai 1926–1944. 0,12 ifm.

SL XIII. 55. A Káspár család iratai 1903–1944. 0,12 ifm.

XIV. SZEMÉLYEK

SL XIV. 2. Beck József (1887– ?) soproni ügyvéd iratai 1854–1955. 6 ifm.

Beck József 1887. december 5-én született Sopronban. 1913. június 1-jén betársult dr. Schwartz Miklós ügyvédi irodájába, majd dr. Kamenszky Árpád ügyvéddel társult. 1941-től önállóan folytatott ügyvédi tevékenységet. Tagja volt több soproni egyesületnek, többek között a Városszépítő Egyesületnek, a Frankenburg Irodalmi Körnek, a Dunántúli Turista Egyesületnek. 1937-ben az evangélikus egyházközség elnöke lett. 1945-ben Sopron város tb. városi tiszti főügyészének a posztját is betöltötte.

A tájékozódást az iratanyagban darabszintű jegyzék segíti. A fondon belül sorozatok kerültek kialakításra: a I. sorozatba a Beck József ügyvédi gyakorlata során keletkezett iratok, azaz nagyobb perek, vegyes ügyek és ügyszám nélküli iratok lettek besorolva. A II. sorozat anyagát vállalati ügyészi iratok képezik: a Petőházi és Nagycenki Rt., valamint az Ácsi és az Ercsi Cukorgyár iratai; többek között alapszabályok, közgyűlési és igazgatósági jegyzőkönyvek, telekkönyvi iratok, építési ügyek. A III. sorozatba a Petőházi, a Nagycenki és az Ácsi Cukorgyár gazdasági iratai tartoznak, azaz haszonbérleti szerződések, adásvételi szerződések, vagyonváltság, kataszteri birtokívek. A IV. sorozat a Patzenhofer családra vonatkozó anyagot foglalja magában, többek között jövedelem és vagyonadó bevallási iratokat, hagyatéki ügyeket, vagyonjogi iratokat és a levelezést. Az V. sorozat Beck József magánügyeinek az anyagát tartalmazza személyes adatok, kölcsön ügyletek, haszonbérleti szerződések formájában. A VI. sorozat az ügyvédi irodával kapcsolatos iratokat öleli fel főkönyvek és pénztárkönyv formájában.

SL XIV. 6. Fischmann Bernát (?–?) soproni ügyvéd iratai 1927–1944. 1,9 ifm.

Dr. Fischmann Bernát soproni ügyvéd 1925 februárjában került dr. Stricker Jakab soproni ügyvéd ügyvédi irodájába ügyvédjelöltként. 1927. augusztus 28-án nyitotta meg önálló ügyvédi irodáját. 1944 áprilisában a rendőrség letartóztatta majd internálótáborba került, s megjárta Auschwitzot. Saját elmondása szerint többedmagával azért vitték Budapestre a Mosonyi utcai rendőri fogdába, mert egy városi választáson a szociáldemokrata párt listáján póttagjelölt volt.

Az iratanyag Fischmann Bernát ügyvédi működése során keletkezett peres iratokat tartalmazza, azaz büntető és polgári peres ügyeket, többek között végrehajtásokat, gyermektartási pereket. Az iratanyaghoz darabszintű jegyzék ad áttekintést.

SL XIV. 7. Füredi Oszkár (1890–1978) soproni építész iratai 1918–1968. 4,4 ifm.

Füredi Oszkár 1890. november 3-án született Sopronban. A modern kori Sopron arculatának egyik alakítója. A budapesti Műegyetemen eltöltött évek után a müncheni Építészeti Akadémián 1912-ben szerzett diplomát. Iparát 1918-ban váltotta ki mint építőmester, majd 1921-től okleveles építészmérnökként dolgozott. Házak, villák, gyárak (pl. Trebits-féle selyemgyár, Preiss-féle szövőtermek) tervezése, építése és átalakítása mellett bútorokat, lakberendezési tárgyakat és üzletportálokat is tervezett. Állandó munkatársa volt a Vállalkozók Lapjának, a Tér és Forma, valamint a Wasmuth Monatshefteknek. Füredi Oszkár a Bauhaus szelleméhez kötődő, radikális architektúra egyik kiváló hazai képviselője volt. 1978. január 21-én hunyt el Sopronban.

Az iratanyag a műszaki iroda működése során keletkezett tervrajzokat tartalmazza, darabszintű jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 8. Gruber József (1828–1878) soproni tanító iratai 1844–1865. 0,12 ifm.

Gruber József 1828. február 8-án született Sárvárott, egy többgenerációs tímárcsaládba. 1839-ben a Soproni Líceum növendéke lett, majd tanulmányait a bécsi K. K. Protestantische Theologische Lehranstaltban folytatta. Bécs után Gruber a jénai egyetemre végzett tanulmányokat, majd hazatérve tanítóként helyezkedett el. Ezt az állást töltötte be 1878. december 30-án bekövetkezett haláláig. Hivatása mellett irodalmi és néprajzi tevékenységet is folytatott. Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így csupán szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 9. Gruber Tóbiás (?–?) soproni pék iratai 1831–1887. 0,08 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 11. Havas Endre (?–?) soproni ügyvéd iratai 1949–1950. 0,24 ifm.

Az iratanyag dr. Havas Endre ügyvéd ügyvédi működése során keletkezett iratokat tartalmazza; az iratok darabszintű raktári jegyzék alapján kutathatók.

SL XIV. 12. Hering Zsigmond (?–?) és Hertay Zoltán (?–?) soproni ügyvédek iratai 1861–1959. 2 ifm.

Az iratanyag Hering Zsigmond és fia, Hertay (Hering) Zoltán ügyvédi tevékenysége során keletkezett iratokat, valamint családi vonatkozású iratokat tartalmaz. Míg a családi vonatkozású iratok személyi okmányokat és levelezést foglalnak magukban, az ügyvédi gyakorlattal kapcsolatos iratok között külön tételben szerepelnek a Zichy és a Solymosy családra vonatkozó ügyiratok, azaz hagyatékok, adásvételi szerződések, földreformmal kapcsolatos ügyiratok, levelezések. Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 17. Kár Károly (?–?) szentszéki tanácsos iratai 1853–1896. 0,12 ifm.

Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, s a családra vonatkozó hagyatéki, árvaszéki végzéseket, adásvételi szerződéseket, levelezést tartalmaz.

SL XIV. 18. Kár Mátyás (?–?) budapesti ügyvéd iratai 1811–1870. 0,52 ifm.

Az iratanyag Kár Mátyás soproni származású budapesti ügyvéd iratait tartalmazza, azaz családi és vagyoni vonatkozású iratokat – bizonyítványok, kérelmek, szerződések, számlák –, levelezést, valamint a gr. Pálffy családdal (1836–1867.), a gr. Szécsen családdal (1770–1870.), a br. Redl családdal (1864–1867.), a br. Orczy családdal (1836–1869.), a Szentgyörgyi Horváth családdal (1851–1868.), a Szirmay családdal (1864–1866.) és a gr. Esterházy családdal kapcsolatos iratokat (1801–1869.), valamint az ezekkel a családokkal folytatott levelezést. Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 19. Kastner Ferenc (?–?) soproni kereskedő iratai 1888–1948. 0,96 ifm.

A Kastner cég iratanyaga középszintű raktári jegyzék alapján kutatható. Az iratanyag folyószámlakönyvből, Hauptbuch-ból, Kassa Buch-ból, nyugtákból és levelezésből áll.

SL XIV. 20. Lähne Miksa (1856–1918) ezredes iratai 1877–1921. 0,12 ifm.

Lähne Miksa 1856. június 18-án született Sopronban. Felsőfokú tanulmányait Párizsban, majd Bécsben végezte. Filozófiai tanulmányainak elvégzését követően 1881-ben édesapja korai halálát követően átvette a Lähne-féle nevelőintézet vezetését. 1885-ben Budapestre került a Ludovika Akadémiára, ahol franciát oktatott. 1887-ben főhadnaggyá, 1892-ben II. oszt. századossá, 1910-ben őrnaggyá, majd 1913-ban alezredessé nevezték ki. Az I. világháború során a 15. honvéd gyalogezred parancsnoka volt, majd 1916-ban dandárparancsnokká léptették elő. Szolgálatai elismeréséül megkapta a harmadosztályú Vaskeresztet, valamint Lipót-renddel tűntették ki. 1918-ban hunyt el. Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 21. Lobenwein Oszkár (?–?) soproni kereskedő iratai 1922–1950. 0,48 ifm.

Az iratanyag Lobenwein Oszkár üveg- és porcelánkereskedő Várkerület 71. sz. alatti üzleti iratait tartalmazza, főkönyvek, pénztárnaplók, számlák, árujegyzékek, adósok jegyzéke és levelezések formájában. Az iratanyagban a tájékozódást középszintű raktári jegyzék segíti.

SL XIV. 22. Máhr Árpád (?–?) soproni könyvkereskedő iratai 1905–1923. 0,18 ifm.

Az iratanyag Máhr Árpád könyvkereskedő üzleti könyveit tartalmazza. A kutatást középszintű raktári jegyzék segíti.

SL XIV. 23. Óváry Ferenc (?–1831) gimnáziumi tanár iratai 1791–1808. 0,24 ifm.

A katolikus gimnázium – amely 1773-ig a jezsuiták, majd ezt követően a domonkosok kezén volt – első magyar tanára, miután a domonkosok bevezették a magyar nyelv tanítását iskolájukban. A gimnáziumot 1802-ben a bencések vették át, ekkor Óváry állását vesztette. Ezt követően ügyvédi állást vállalt. 1831. május 8-án hunyt el. Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 27. Zadjeli Slachta Etelka (1821–1876) naplói és levelei 1820–1850. 0,48 ifm.

Zadjeli Slachta Etelka a felvidéki családból származó, jogot végzett, kamarai hivatalnokként dolgozó Slachta Ferenc (1777–1837) és báró Hauer Terézia (1781–1841) gyermekeként Temesvárott született. A fiatal lány – anyai, apai írói vénáját örökölve – terjedelmében egyedülálló, kora vidéki társaséletét (pl. Sopron, Balatonfüred) részletesen adatoló reformkori naplót hagyott maga után. Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így szálankénti átnézéssel kutatható.

Irodalom:

Csatkai Endre: Zadjeli Slachta Etelka soproni naplója. Sopron, 1943.
Katona Csaba: „…kacérkodni fogok vele” Slachta Etelka soproni úrilány naplója 1. köt. 1838–1840. Győr, 2004., 2. köt. 1840. március – december. Győr, 2005. 3. köt. 1840. december – 1841. augusztus. Győr, 2006., 4. köt. 1842–1843. Győr, 2007.
Katona Csaba: „Azért én önnek sem igent, sem nemet nem mondtam.” Válogatás Slachta Etelka és Szekrényessy József leveleiből. Győr, 2008.

SL XIV. 28. Soproni Thurner Mihály (1878–1952) polgármester iratai 1897–1999. 0,84 ifm.

1878. december 12-én született Márcfalván (Marz). Felsőfokú tanulmányokat Kecskeméten és Budapesten folytatott, ahol jogot hallgatott, majd Kolozsváron szerzett államtudományi doktorátust. 1912-től a város főszámvevője, 1918-ban Sopron város polgármesterévé választották. Az I. világháborút lezáró trianoni békediktátum utáni 1921-es soproni népszavazásban elévülhetetlen érdemei voltak a selmeci bányamérnöki és erdőmérnöki főiskolának és a pécsi egyetem theológiai fakutásának Sopronba telepítésében, nagyarányú köz- és magánépítkezések beindításában, új gyártelepek telepítésében, a városi villany- és gázművek jelentős, korszerű rekonstrukciójában. Nagy hangsúlyt fektetett az idegenforgalom fejlesztésére. Soproni polgármestersége idején számos iparkiállításnak, dalosversenynek és országos konferenciának adott otthont. Személyesen részt vett a város legjelentősebb egyesületeiben. 10 esztendeig állt a Soproni Frankenburg Irodalmi Kör élén. Tevékenységének elismeréséül 1928. december 14-én a Hűségkapu leleplezésekor gróf Bethlen István Magyar Érdemkereszttel tüntette ki. 1941. július 31-én a város díszpolgárává választották. 1945-ben a bíróság előtt volt kénytelen igazát megvédeni, állásától és díszpolgárságától megfosztották. 1998-ban születésének 120. évfordulóján a város rehabilitálta és visszaadta díszpolgári elismerését. Az iratanyag tárgyi csoportokba osztva kutatható a darabszintű raktári jegyzék segítségével. Többek között személyi iratok (kinevezések),

a munkásságával kapcsolatos iratok (beszédek, köszöntők), levelezések, cikkei és feljegyzései, valamint fényképek találhatók az iratanyagban.

Thurner életéről ld.: „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról Sopron, 1996. december 12. Sopron, 1997, szerk.: Turbuly Éva.

SL XIV. 29. Strampfl János (?–?) soproni kereskedő iratai 1852–1869. 0,12 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék nem áll rendelkezésre, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 31. Szvoboda János (1756–1822) sopronnyéki plébános iratai 1751–1829. 0,12 ifm.

Johann Anton Svoboda 1756. május 29-én született Kismartonban. 1779-ben avatták pappá. Az elkövetkezendő éveket Okkán (Oggau) és Kismartonban (Eisenstadt) töltötte káplánként, majd 1790-ben került Köpcsénybe (Kittsee) a plébánosi tisztbe. A sopronnyéki (Neckenmarkt) plébániát 1806–1822 között vezette. 1822. augusztus 25- én halt meg Sopronnyéken.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján tárgyi csoportokba osztva – személyi anyag, bírósági perek, szerződések, számlák, levelezés – kutatható.

SL XIV. 32. Thirring Gyula (?–?) soproni könyvkereskedő iratai 1901–1935. 0,15 ifm.

Az iratanyag a könyvkereskedő üzleti könyveit tartalmazza. Laponkénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 33. Thirring Jenő (?–?) soproni vaskereskedő iratai 1771–1948. 2,1 ifm.

Az iratanyag a vaskereskedő cég iratait tartalmazza. Középszintű raktári jegyzék alapján a kereskedelmi könyvek csoportosításában kutatható.

SL XIV. 34. Töpfel Antal (?–?) soproni festőmester iratai 1918–1925. 0,12 ifm.

Az iratanyag a szoba- és díszletfestő üzleti költségvetését, számláit és leveleit tartalmazza. Laponkénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 38. Zergényi Pál (1899–?) soproni ügyvéd iratai 1931–1941. 0,1 ifm.

Sopronban született 1899-ben előkelő soproni polgárcsalád sarjaként. A budapesti tudományegyetemen hallgatott jogot. 1922-ben letette a jogi doktorátust, majd 1926-ban, miután megszerezte az ügyvédi diplomát belépett édesapja dr. Zergényi Jenő városi tiszti főügyész irodájába. Ügyésze a Soproni Autó Egyesületnek és a Soproni Felső Evangélikus Egyházmegyének, jegyzője a Soproni Evangélikus Egyházközség Jogügyi Bizottságának. 1929-ben beválasztották a városi törvényhatósági bizottságba is.

Az iratanyag a dr. Zergényi Pál soproni ügyvéd ügyvédi működése során gróf Széchenyi János megbízásából keletkezett töredék iratanyagot tartalmazza. Szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 45. Vajk Artúr (?–?) bányaigazgató iratai 1924–1946. 0,01 ifm.

Vajk Artúr bányamérnök 1893-tól 1926-ig a brennbergi bányavállalat pénztárosa volt, 1923-tól vezette a bányát. 1951 elején döntés született a brennbergi szénbánya végleges bezárására, s Vajk Artúr volt az államosítás előtti utolsó bányaigazgató. Az iratanyag Vajk Artúr magánjellegű töredék iratait tartalmazza. Szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 47. Mende Gusztáv (1899–1963) festőművész iratai 1930–1963. 0,36 ifm.

1899. május 15-én Sopronban született, Mühl Nándor pékmester és Zethner Zsuzsanna második gyermekeként. A tanítóképző után a budapesti Iparművészeti Iskolán, majd a Képzőművészeti Főiskolán tanult. Az ipari tanuló iskolában tanár. A Képzőművészeti Kör tagja, majd titkára lett, 1923-ban önálló kiállítással lépett a nagyközönség elé. A 30-as években felvették az Országos Képzőművészeti Egyesület tagjai közé. Rajztanfolyamok, művészettörténeti előadások, művészettörténeti tanulmányok sora fűződik a nevéhez. Mende Gusztáv a nyugat-dunántúli impresszionista tájfestés mestereként indult, majd élete végén a konstruktivizmus volt jellemző rá. 1963. december 12-én hunyt el, képei jelentős részét szülővárosára hagyta.

Mende Gusztáv iratanyaga középszintű raktári jegyzék alapján kutatható. Az iratanyag személyi iratokat (ld. útlevél, iskolai bizonyítványok), levelezést (1960–1963), fényképalbumot és Weinberger A., valamint Lederer Géza vázlatkönyveit tartalmazza.

SL XIV. 48. Winkler Oszkár (1907–1984) építészmérnök, egyetemi tanár iratai 1931–1977. 6,6 ifm.

Winkler Oszkár 1907. január 19-én született Sopronban. Felsőfokú tanulmányait a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen végezte, majd 1930-ban szerzett építészmérnöki diplomát. Németországi tanulmányútját követően 1934-ben Sopronban nyitott magánirodát. Munkásságával, amelyet Ybl Miklós- és Alpár-díjjal is jutalmaztak, nagyban hozzájárult a 20. századi Sopron arculatának kialakításához. Lakóépületek és ipari létesítmények tervezése mellett a nevéhez fűződik a 60-as években Sopron rendezési tervének az elkészítése is. 1947–1975 között a Soproni Egyetem Építési Tanszékének vezetője volt. 1984. december 19-én hunyt el.

Az iratanyag az építészmérnök tervdokumentációit, előadásait és cikkeit, valamint soproni és Sopronon kívüli létesítmények fotóit tartalmazza. Darabszintű jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 49. Löffler György (?–?) soproni textilkereskedő iratai 1928–1938. 0,28 ifm.

Az iratanyag Löffler György textilkereskedésére vonatkozó üzleti könyveit tartalmazza, középszintű jegyzék alapján szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 50. Roth Gyula (?–?) és Gusztáv (?–?) soproni cukrász- és sütőmesterek iratai 1888–1943. 0,48 ifm.

Az iratanyag Roth Gyula és Roth Gusztáv üzleti tevékenységével kapcsolatos üzleti könyveket tartalmazza, középszintű raktári jegyzék alapján szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 52. Boór Gusztáv (1882–1934) soproni építőmester iratai 1929–1932. 0,05 ifm.

Boór Gusztáv és testvére, Boór Nándor a 20. századi Sopron közismert építési vállalkozói voltak. Boór Gusztáv maga is képesített ács- és építőmester volt, aki egyben tervezett és kivitelezett is. Nevéhez fűződik a város több családi háza mellett a Torna utcai „Elite” mozi újszerű födémszerkezetével. A Boór testvérek halálát követően unokaöccsük vezette tovább a vállalkozást, amelyet 1948-ban államosítottak és a Soproni Magasépítési Nemzeti Vállalat, majd később az ún. GYÁÉV soproni telephelyeként működött tovább.

A töredékes iratanyag a mester tervrajzgyűjteményét tartalmazza, darabszintű jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 53. Schwarz Miklós (?–?) soproni ügyvéd iratai 1909–1952. 0,12 ifm.

Az iratanyag Schwartz Miklósné ingatlanainak kezelésével, ill. adásvételével kapcsolatos iratokat tartalmazza. Darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 54. Megyesi Schwartz Antal (1878–?) pápai kamarás iratai 1901–1958. 0,72 ifm.

Megyesi Schwartz Antal 1878. november 2-án született Sopronban. Édesapja Megyesi Schwartz Miklós ügyvéd. Jogi tanulmányokat folytatott Bécsben, Pozsonyban és Budapesten, jogtudományi tanulmányai után beiratkozott a teológiára. 1903-ban pappá szentelték, majd Purbachban (Feketeváros, Ausztria) káplánként szolgált. Ezt követően Zsigmondházán Hohenlohe herceg udvari káplánja. 1914–1920 között Vámosderecskén (Draßmarkt, Ausztria) lelkipásztor. 1930 és 1936, valamint 1939 és 1941 között a sopronbánfalvi karmelita templom lelki igazgatója. 1942-ben nyugdíjazzák. Nevéhez köthető több teológiai irányú irodalmi mű.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján tárgyi csoportok szerint kutatható. Az iratanyag úgy a személyére, mind az egyházi, teológiai irodalmi működésére vonatkozóan tartalmaz iratokat (ld. kéziratok, beszédek, elmélkedések, kritikák).

SL XIV. 55. Dr. Schmidt Ferenc (1883–?) soproni városi tanácsos iratai 1907–1946. 0,24 ifm.

Dr. Schmidt Ferenc városi tanácsos Sopronban született 1883-ban. Felsőfokú tanulmányait a pozsonyi jogakadémián és a kolozsvári egyetemen folytatta. 1907-ben a városi rendőrségnél helyezkedett el. 1918-ban a városhoz került mint aljegyző, 1922-ben városi tanácsosnak választotta meg a közgyűlés. Számos jótékonysági és kulturális egyesület tagjaként tevékenykedett, többek között a Városszépítő Egyesület tagja volt. 1940. szeptember 1-jén nyugdíjazták.

Az iratanyag hivatali működése során összegyűjtött iratokat tartalmazza, többek között rendeleteket, szabályrendeleteket, iparvizsgálati jegyzőkönyveket, iparjogosítványokkal kapcsolatos engedélyeket. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 57. Tremmel Teofil (?–?) hites könyvvizsgáló iratai 1913–1955. 0,84 ifm.

Dr. Tremmel Teofil 1913 és 1915 között a Zettl cégnél dolgozott könyvelőként, majd 1944 és 1953 között hites könyvvizsgálóként tevékenykedett.

Az iratanyag az utóbbi tevékenysége során keletkezett iratokat tartalmazza tárgyi csoportosításban. Darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, megbízási szerződéseket, ill. személyi iratokat (igazolványok, levelezés) tartalmaz.

SL XIV. 58. Pekovits Artúr (1896–?) soproni városi tanácsos iratai 1895–1948. 0,36 ifm.

Felsőfokú tanulmányait a budapesti tudományegyetem jogi fakultásán végezte, ahol 1919-ben államtudományi államvizsgát, majd 1922-ben államtudományi doktorátust és 1924-ben jogtudományi doktorátust szerzett. 1922-től a város aljegyzője, majd 1940–1948 között főjegyzője volt. Árvaszéki ülnökként, rendőri büntető bíróként, községi bíróként is tevékenykedett. Számos egyesület tagjának vallhatta magát; többek között titkára volt a Soproni Kaszinó Egyesületnek, a Soproni Önkéntes Tűzoltó Egyesületnek.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján tárgyi csoportokba sorolva kutatható. Tanácsi határozatokat, szabályrendeleteket, városi alkalmazottak besorolásával, nyugdíjazásával kapcsolatos határozatokat, alapítványi és kegyúri ügyiratokat, ill. az országgyűlési választásokkal kapcsolatos választókerületi jegyzékeket (1929) tartalmaz.

SL XIV. 59. Jehn Antal (1913–2002) gyógyszerész iratai 1868–1985. 1,32 ifm.

Jehn Antal okleveles gyógyszerész 1913-ban született. Édesapja, Jehn Vilmos is patikus volt. 1878-tól 15 éven át volt beosztott az Oroszlán gyógyszertárban, majd 1893-ban megnyitotta az akkori Sopron ötödik patikáját, a Vörös Keresztet, későbbi nevén Arany Keresztet. Jehn Vilmos Tolna vármegyéből, Dunaföldvárról került Sopronba. Feltételezhető, hogy a Tolna és Baranya vármegyéket jelentős mértékben érintő katolikus sváb betelepítéskor költözött valamelyik ősük Tolnára. Jéhn Antal a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett 1935-ben gyógyszerészi oklevelet. A gyógyszertárat 1950-ben államosították, s Jehn Antal a soproni Oroszlán gyógyszertárba került vezetőnek, ahonnan 1973-ban ment nyugdíjba.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján tárgyi csoportokba sorolva kutatható. A családi személyi anyagon kívül (anyakönyvi kivonatok, iskolai bizonyítványok, végrendeletek) a gyógyszertárra vonatkozó adatokat (pénztári napló, számlák, rendelések, árszabályzat, gyógyszertártörténet), kliséket, bélyegzőket is tartalmaz az iratanyag.

SL XIV. 60. May Rezső (1906–?) soproni nyomdász iratai 20. sz. 0,12 ifm.

May Rezső német ajkú családból származik. Betűszedőként dolgozott a Röttig–Romwalter Nyomdában. A soproni nyomdatörténet egyik jellegzetes alakja. Tagja volt annak a társaságnak, akik a Röttig–Romwalter nyomdát 1932-ben kibérelték, majd 1938-tól részvénytársasági formában vezették tovább. A nyomda munkásságuk alatt országos hírt ért el. May Rudolf sokoldalú egyéniség volt, mind a zene, mind a helytörténet érdekelte. Tagja volt a szimfonikus zenekarnak és a város fúvószenekarának is. Igen gazdag könyvtárának díszei az 1470-es években Nürnbergben nyomtatott Schedel-féle Világkrónika, valamint más krónikák és biblia-kiadások ebből az időből, a soproni Szent Mihály-templom 15. századi misekönyve, vagy a Magyar Társaság kézzel írott naplója. 1982. május 15-én hunyt el.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 61. Pum Géza (?–?) soproni vegyeskereskedő iratai 1922–1948. 2 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 64. Tompos Ernő (1907–1989) soproni mérnök iratai 19–20. sz. 0,36 ifm.

Tompos Ernő 1907. március 2-án született Sopronban. Építészként és elméleti munkássága helytörténészként összefonódott. A polgári heraldika kutatásában egyedülálló és úttörő munkát végzett – 1981-ben a Nemzetközi Heraldikai Akadémia Arvid Berghman díját kapta.

Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 68. Finck János (?–?) soproni polgármester iratai 19–20. sz. 0,12 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 69. Starzer Mihály (?–?) követ iratai 1602–1629. 0,1 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 71. Unger Sámuel (?–?) (Sopronbánfalva) versei 20. sz. 0,02 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 72. Richly Rezső (1886–?) levéltáros, író levelei 1886–1916. 0,02 ifm.

Richly Rezső vármegyei levéltáros, újságíró 1886. január 9-én született Sopronban. Richly baloldali érzületű írásaival tűnt ki. 1919-ben sajtófőnök is lett, a Soproni Vörös Újság szerkesztője. Elítélték, a fehérterror idején többévi börtönbüntetést róttak ki rá. Emigrált, Bécsben festőművészként élt. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, rendkívül töredékes.

SL XIV. 73. Müller Ferenc (1800–?) alkamarás iratai 1800–1864. 0,02 ifm.

1800. március 17-én született Sopronban. 1838-ban kapott polgárjogot, 1831-ben már városi alkamarás. Végrendelete 1857-ből származik, halálának pontos időpontja ismeretlen.

Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, személyi, ill. családi vonatkozású iratokat (keresztlevelek, házassági szerződések, végrendelet), valamint levelezést tartalmaz.

SL XIV. 74. Mankhoff Frigyes (?–?) ezüstműves segéd iratai 1680–1808. 0,03 ifm.

Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, levelezést, verseket és fényképeket tartalmaz.

SL XIV. 75. Mayr Mihály (1796–1870) kismartoni városi tanácsos iratai 1849–1859. 0,01 ifm.

Mayr Mihály 1796. július 6-án született Bécsben. Mayr kádárnak tanult, majd a színházhoz került, ahol díszletfestőként tevékenykedett. Bécs valamennyi színháza számára dolgozott. 1847-ben letelepedett Kismartonban. 1853-ban városi tanácsossá választották, az árva- és gyámügyi hivatalt töltötte be, később tanfelügyelő is volt. Többek között Mayrnak köszönhette Kismarton a katonai főreáliskola alapítását. 1870. október 4-én halt meg Kismartonban.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, levelezést tartalmaz.

SL XIV. 76. Hahnenkamp József (?–?) soproni tanító iratai 1859–1868. 0,01 ifm.

Életútja ismeretlen, az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, levelezést tartalmaz.

SL XIV. 81. Töpler Kálmán (1861–1939) polgármester levelei 1914–1916. 0,1 ifm.

Töpler Kálmán 1861. július 5-én született Sopronban. Bécsben és Budapesten folytatott jogi tanulmányokat. Sopronban majd a Budapesti Kir. Ítélőtáblánál volt gyakornok, egészen az aljárásbírói rangig vitte. 1902-ben Sopron város polgármesterévé választották, 16 éven keresztül töltötte be ezt a posztot. 1918-ban a város országgyűlési képviselője volt, majd 1926-tól 1930-ig a magyar országgyűlés felsőházában képviselte Sopront. 1929-ben a megreformált városparlament örökös tagjává választották. Számos társadalmi és karitatív egyesületnek volt a tagja, miképpen több felügyelő bizottságnak és igazgatóságnak is, így a Győr–Sopron–Ebenfurti vasút, vagy a Nyugatmagyarországi Serfőzde felügyelő bizottságának. Polgármestersége alatt létesült a vízvezeték, a villamosmű, a vasöntöde, a Haas-gyár; ekkor épült a tűzoltó laktanya, a postapalota, az Erzsébet-kórház, a múzeum, a polgári fiúiskola vagy a siketnéma intézet. Számos kitüntetésben is részesítették. 1939. október 11-én halt meg.

Az iratanyag középszintű jegyzék alapján kutatható szálankénti átnézéssel; levelezést, harctéri jelentéseket tartalmaz az I. világháborúból.

SL XIV. 84. Nagelreiter Boldizsár (?–?) színházfelügyelő (Theater Inspektor) feljegyzési könyvei 20. sz. 0,06 ifm.

A fond a színházi világosító mester színházfelügyelői jelentéseit, iratait tartalmazza. Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 85. Karner Lajos (?–?) soproni kereskedő iratai 20. sz. 0,04 ifm.

Karner Lajos ruszti születésű vászon, fehérnemű, és divatáru kereskedő. Iratanyaga rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 86. Czillinger József (?–?) iratai 1910–1919. 0,07 ifm.

Czillinger József a Sopron megyei Süttőrön született. Budapesten jogot hallgatott, majd doktorrá avatták. 1908-ban lépett a vármegyei közigazgatás szolgálatába, 1911-ben aljegyzővé választották. Az I. világháborúban orosz fogságba esett, 1922-ben tért haza. Hazatérése után másodfőjegyzővé nevezték ki, majd 1927-ben elnyerte a Soproni járás főszolgabírájának a posztját. 1939. december 13-án Sopron vármegye alispánjává választották.

Iratanyaga darabszintű jegyzék alapján kutatható, diplomáját, kitűntetéseit és kinevezését tartalmazza.

SL XIV. 87. Langer Hermanné (?–?) iratai. 17–19. sz. 0,02 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 88. Stelzer Pál (1859–1926) soproni kereskedelmi ügynökhöz írt I. világháborús lapok 1914–1918. 0,02 ifm.

Az iratanyag a kereskedelmi ügynök hátramaradt iratait tartalmazza, I. világháborús levelezés formájában. A fond darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

SL XIV. 89. Viola Ferdinánd (?–?) kalaposmester feljegyzési könyve (Mihályi) 1851. 0,03 ifm.

A kalaposmester életútja ismeretlen, feljegyzési könyvét 1851. június 10-től vezette. Feljegyzési könyvében megrendelőinek a nevét, árajánlatait, ill. a kalaposmesterséggel kapcsolatos megjegyzéseit tüntette fel. Az iratanyag szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 90. Benedek Lajos (1804–1881) tábornok iratai 1846–1881. 0,14 ifm.

1804. július 14-én született. A bécsújhelyi (Wiener Neustadt, Ausztria) Katonai Akadémián végzett, majd iskolái elvégzése után Radetzky vette maga mellé Észak-Olaszországban, s ezt követően Ferdinánd főherceg mellé került. Az olasz hadjárat befejezte után a győri csatában és a Komárom körül vívott harcokban vett részt. 1860-ban teljhatalmú kormányzóként küldte Ferenc József Magyarországra. Ausztria újabb háború küszöbén állt, s Benedeket visszahívták Olaszországra. Benedek Lajos lett a parancsnoka az olaszországi hadseregnek, s ezredtulajdonosa a 28. cs. kir. gyalogezrednek. A königgrätzi csata elvesztése miatt igen mostohán bántak vele kortársai, haditörvényszék elé állították, de a császár rendeletére ítéletre nem került sor. Grazban telepedett le, 1881-ben halt meg.

SL XIV. 91. Kugler Alajos (1859–1916) városi levéltáros iratai 1845–1916. 0,12 ifm.

Kugler Alajos Nagycenken született 1859. március 23-án. A budapesti kir. magyar tudományegyetem bölcsészeti karán végzett. Az egyetem elvégzését követően 1880-ban nevelői

állást vállalt előkelő családoknál. 1888-ban a Magyar Királyi Országos Levéltár bizottsága előtt tette le a levéltárosi szakvizsgát. Ugyanebben az évben hg. Esterházy Pál főispán Sopron szab. kir. város levéltárnokává nevezte ki, majd 1898-ban Sopron vármegye és Sopron város egyesített múzeumának főőrévé választották. Részt vett a város kulturális mozgalmaiban, többek között a Soproni Irodalmi és Művészeti Körben, de tagja volt a Széchenyi emlékére rendezett ünnepségek megszervezésével megbízott bizottságnak is. Szakmai munkáját számos elismeréssel méltatták, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének örökös tagjává választották, 1815-ben pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Műemlékek Országos Bizottságának levelező tagjává nevezte ki. 1916-ban halt meg.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján tárgyi csoportok szerint kutatható. Személyes iratain kívül – bizonyítványok, munkaviszonyával kapcsolatos iratok –, családi és hivatali levelezését, kéziratait, a soproni városi múzeummal kapcsolatos ügyiratokat, ill. Sopron város különböző bizottságainak a jegyzőkönyveit (1885–1899) tartalmazza.

SL XIV. 92. Gévay-Wolff Lajos (1870–?) Sopron vármegye alispánjának iratai 1891–1948. 0,12 ifm.

Gévay-Wolff Lajos 1870. szeptember 25-én született Rábapordányban, ahol édesapja az Esterházy hercegi uradalmi bérletnek volt a tiszttartója. Felsőfokú tanulmányait a Győri Kir. Jogakadémián és a budapesti egyetemen végezte. 1891-ben lépett a vármegye szolgálatába. 1892-ben Kismartonban (Eisenstadt) szolgabírónak választották, 1897-ben a járás élére a főszolgabírói posztra nevezték ki, majd 1920-ban elnyerte az alispáni hivatalt. Utak, hidak, járási székházak, kultúrházak építése fűződik a vármegyében a nevéhez. A soproni népszavazás bizonytalan időszakában Sopron vármegye levéltárának a megmentése érdekében támogatásával a levéltár iratanyagát Eszterházára menekítették. Támogatta az iskolán kívüli népművelés ügyét és a levente mozgalmat. Tevékenységének köszönhetően a Kismartoni járás több községében is díszpolgárrá választották.

Az iratanyag darabszintű jegyzéke a Wolff családra vonatkozó iratokat, Géway-Wolf Lajos kinevezéseit, kitűntetéseit, díszpolgárrá választásának iratait, levelezését, elismeréseit tartalmazza.

SL XIV. 93. Haich Károly (1867–1946) GYSEV vezérigazgató iratai 20. sz. 0,12 ifm.

Haich Károly m. kir. udvari tanácsos, vezérigazgató Aradon született 1867. szeptember 23-án. 1946. december 1-jén halt meg. Több mint három és fél évtizeden keresztül állt a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút élén. Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 94. Spiess Vince (1809–?) gyógyszerész iratai 1804–1873. 0,03 ifm.

Spiess Vince patikus 1809-ben született Sopronban. 1824-ben és 1828-ban a bécsi egyetem hallgatói között tartották számon. 1834. december 31-én nyerte el a polgárjogot, 1835-től külső tanácsos, 1848-ban a közgyűlés tagjának választották.

Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, tárgyi csoportjai között személyi iratok, számadások, versek és levelek találhatók.

SL XIV. 95. Schneller András (1755–1840) tábornok iratai 1801–1835. 0,03 ifm.

Schneller András lovassági tábornok 1755-ben született, 1775-ben kezdte meg katonai pályafutását, 1801-ben már ezredesként szerepel. 1808-ban vezérőrnagy, 1813-tól altábornagy, 1821-től főparancsnok, 1822-ben ezredtulajdonossá, egy évvel később titkos tanácsossá nevezik ki. 1830-tól lovassági tábornok. 1840-ben halt meg.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, pályafutásával kapcsolatos iratokat tartalmaz.

SL XIV. 96. Báró Berger János (1768–1864) tábornagy iratai 1814–1861. 0,1 ifm.

Báró Berger János 1768-ban született Nagymartonban. 1786-ban hadapródként lépett be a hadseregbe. Részt vett az 1787–89-i török hadjáratban, valamint a francia háborúkban 1793 és 1815 között. Érdemei elismeréseként az ezredesi rangot kapta, valamint 1824-ben a Mária Teréziarend lovagkeresztjét a pleissei bárói címmel. 1831-ben vezérőrnaggyá nevezték ki, majd nem sokkal később altábornaggyá lépett elő. 1837-ben Temesvár (Timisora), 1844-ben Arad várparancsnoka lett. A magyar szabadságharc idején védte Arad várát a magyar hadsereggel szemben. A táborszernagyi méltóságot és a Lipót-rend nagykeresztjét kapta érdemei elismeréséül. 1850-ben vonult nyugalomba, 1864-ben halt meg Sopronban.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, báró Berger János nemesi levelét, díszoklevelét, kitűntetését, kinevezését tartalmazza.

SL XIV. 97. Hartner Teréz (?–?) és testvérei iratai 1885–1941. 0,12 ifm.

A kéményseprőjog 1748-ban került a Hartner család tulajdonába. Az engedély 1773-ban leányágon Necsy Péterre, majd 1825-ben Hartner Józsefre szállt.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, s a családra és a kéményseprő iparra vonatkozó iratokat – kéményseprőipar adóíve, kéményseprési díjak nyilvántartása, feljegyzés a kéményseprő kerület házairól és kéményeiről – tartalmaz.

SL XIV. 98. Házi Jenő (1892–1986) főlevéltáros iratai 1892–1985. 7,5 ifm.

Dr. Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa 1892. április 16-án Vásárúton született. Felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte történelem-földrajz szakon, s 1917-ben doktorált történelemből. Ezt követően Sopron város levéltárosa, 1918-tól 1950-ig volt a levéltár főlevéltárosa. Munkássága kivívta a hazai és az európai tudóstársadalom elismerését. Fő műve, a 13 kötetes soproni oklevéltár egyben a magyar várostörténet és Magyarország középkori történetének egyik legfontosabb forrása is. Érdemei elismeréséül 1938. május 6-án az MTA levelező tagjává választják, de választmányi tagja lesz a Magyar Történelmi Társulatnak is. Szakmai munkássága mellett társadalmi tevékenysége is kiemelkedett, a 40-es években kiállt az üldözött zsidók mellett, 1946-ban pedig fellépett a soproni németek kitelepítése ellen. 1950-ben kényszernyugdíjba küldték. Mindez azonban nem törte meg munkakedvét, 1961 és 1971 között közreműködött a Magyar–zsidó Oklevéltár c. nyolckötetes forráskiadvány előkészítésében, 1982-ben jelent meg a Soproni polgárcsaládok 1535–1848 c. kétkötetes kiadványa. 1986. február 10-én hunyt el. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, családi ill. személyes adatokon kívül – anyakönyvi kivonatok, iskolai bizonyítványok, önéletrajz, kinevezések, munkaviszony, kitűntetések, katonai iratok, családi ingatlanokkal kapcsolatos iratok – kiterjedt levelezést tartalmaz, amelyeket a családtagokkal, rokonokkal, kortársakkal folytatott. Ezenkívül az iratanyagban találhatók még Házi Jenő kéziratai, előadásai, beszédvázlatai, ismertetései is.

SL XIV. 99. Stubenvoll Nándor (1877–1938) iratai 1901–1955. 0,12 ifm.

Stubenvoll Nándor 1877. szeptember 3-án született Sopronban. A német anyanyelvű család Sopronban a Rákóczi utca 21. szám alatti házban lakott, s gazdálkodásból tartotta fenn magát. A családfő halálát követően 1938. június 9-én a szőlőgazdálkodással összefüggő teendőket Stubenvoll Nándor özvegye, Zügn Zsuzsanna veszi át. Az özvegy a 12 200/1947. Korm. sz. rendelet 1. §-ára hivatkozva felkerült 1948-ban a kitelepítési listára. A helybenhagyott fellebbezésnek köszönhetően a család megmenekült a kitelepítéstől. Az iratanyag családtörténeti

szempontokon túl egyéb kortörténeti sajátosságokat is tükröz, valamint forrása a szőlőműveléssel foglalkozó kisbirtokos réteg társadalomtörténetének is. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, a tárgyi csoportosítás tételei között személyi dokumentáció, hagyatéki ügyek, adásvételi szerződések, adóiratok és számlák is találhatók.

SL XIV. 100. Boháti Róbert (1899–1974) költő, író, műfordító iratai 20. sz. 0,12 ifm.

Boháti Róbert költő, író, műfordító 1899. január 8-án született Nagykanizsán (Grosskanischa). 1917-ben érettségizett a Soproni Állami Főreáliskolában. Írói pályafutása az 1920-as években indult, kétnyelvű íróként magyarul és németül is egyforma tökéletességgel írt. A fővárosba költözve a legrangosabb magyarországi német újságnak, a Keresztury Dezső szerkesztése alatt álló Pester Lloydnak lett a munkatársa. 1943-ban jelent meg első regénye az „In Dur und Moll". 1958-ban látott napvilágot „Paszulyszirmok" címmel az az anekdotaszerű versgyűjtemény, amely a századforduló Sopronában és környékén élt németség emlékét idézi fel. Számos műfordítás is köthető a nevéhez, többek között Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényének német fordítása 1950-ben. 1974. február 17-én hunyt el.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 103. Becht Rezső (1893–1976) író iratai 1914–1976. 0,8 ifm.

Sopronban született, a soproni evangélikus líceumban [ma: Berzsenyi Dániel Evangélikus (Lyceum) Gimnázium] érettségizett, Lipcsében járt főiskolára, majd Bécsben helyezkedett el; 1914 májusában ott írta első versét. 1915-ben orosz hadifogságba esett, a Bajkál-tó melletti berezovkai, majd a nikolszk–usszurijszki fogolytáborban raboskodott. 1920 szeptemberében megszökött. 1926 áprilisáig a Wiener Bankverein soproni fiókjának, majd a Vasárugyár Rt.-nek a cégvezetőjeként tevékenykedett. Anyanyelve magyar volt, de két nyelven írt. Regényei, novellái, versei, tanulmányai, műfordításai olyan lapokban jeletnek meg, mint a Pester Lloyd, a Neues Wiener Tagblatt, Innsbrucker Nachrichten, a Neue Freie Presse, a Prager Tagblatt. Írásai szerepelnek antológiákban, mint a «Deutsche Eichenés» az «Ungarn», de közli verseit az «Österreichische Monatshefte». Első novelláskötete, a «Szomeya szán nevetett», országosan elismerő kritikát kap, megjelenik első verskötete, a «Komische Legende», amely a nagyobb lapokban megjelent költeményei javát gyűjti kötetbe. Munkássága elismeréseként 1941-ben neki ítélték meg a soproni népszavazás emlékére alapított irodalmi arany Hűség díjat, 1972-ben Sopron Pro Urbe díjasa lett.

Az iratanyag 1994. augusztus 18-án került a SL őrizetébe. Darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható, Becht Rezső önéletrajzán kívül nyomtatásban és kéziratban megmaradt verseit, novelláit, műveit, beszédeit, előadásait, visszaemlékezéseit, fordításait és levelezését, valamint fényképeket tartalmaz.

SL XIV. 104. Hoffmann Pál (1830–1907) egyetemi tanár iratai 1873–1885. 0,12 ifm.

Dr. Hoffmann Pál egyetemi tanár, királyi tanácsos és országgyűlési képviselő 1830. február 25-én született Nagymartonban (Mattersdorf; ma: Mattersburg). Felsőfokú tanulmányait Bécsben, majd Pesten végezte. Előbb a bécsi statisztikai hivatal munkatársa, majd a jogakadémia tanára. 1865–1893 között Pesten tölt be egyetemi tanári posztot. A budapesti tudományegyetemen a római jog nyilvános rendes tanára, országgyűlési képviselő, a MTA tagja. 1865-től szabadelvű párti országgyűlési képviselő. 1868-tól 3 cikluson át a nagymartoni kerületet, 1878-tól pedig két cikluson át a budapesti VII. kerületet képviselte. Nyugdíjaztatása után került Sopronba.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, kitűntetéseit, elismeréseit tartalmazza.

SL XIV. 105. Kup Gyula (1903–1972) orvos, egyetemi magántanár iratai 1903–1972. 0,98 ifm.

1903. augusztus 13-án született Szegeden. 1926-ban avatták orvos-doktorrá. 1929. szeptember 1-jén nevezték ki a Soproni Kórház kórbonctani osztályára kórboncnok főorvosnak. 20 évig vezette a központi labort és a körzeti bakterológiai állomást. 1946-ban, magántanári képesítést nyert. Magyar és külföldi szaklapokban jelentek meg tudományos írásai. 1972-ben halt meg Sopronban. Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható. Kup Gyula személyi anyagán kívül a tudományos munkásságára vonatkozó adatokat, kéziratokat, nyomtatásban megjelent cikkeit tartalmazza a fond.

SL XIV. 109. Forster Gusztáv (?–?) kereskedő iratai 20. sz. 0,05 ifm.

Forster Gusztáv gyarmatáru-kereskedése a Magyar utca elején fekvő sarokházban volt, amely Schiller János építőmester műve. Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 110. Renner Gyula (?–?) rézműves iratai 19. sz. 0,05 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 116. Szabó Jenő (1910–1993) iratai 1910–1994. 0,72 ifm.

Szabó Jenő író és műfordító a soproni helytörténetírás jeles alakja. 1910. február 25-én született Sopronban. 1929-től 1945-ig városi tisztviselőként dolgozott Sopronban, Kamenszky Árpád polgármester személyi titkáraként. A II. világháború során frontszolgálatra hívták, majd orosz hadifogságba esett. Hazatérve ismét a városházán helyezkedett el, s 1947-ben doktori vizsgát tett a pécsi tudományegyetemen. 1970-ben ment nyugdíjba a Fémtömegcikk KTSZ főkönyvelőjeként. 23 éves volt, amikor első kisregénye „Gránitasszony” (1933) címmel megjelent. Novelláit helyi és országos lapok is közölték. Szépírói tevékenysége mellett helytörténeti írásokkal is jelentkezett. Legkiemelkedőbb munkái között tartják számon a Soproni Városszépítő Egyesület történetét (1984) és a Soproni Pitavalt (1987). Figyelemreméltóak műfordításai is; az ő műfordításában jelent meg több osztrák és német lírai mű is. A szombathelyi Életünk folyóiratnál ő volt a német nyelvterület irodalmi figyelője. 1993. december 10-én helyezték örök nyugalomra.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, személyi iratanyagán kívül gyűjtéseit, folyóiratokban megjelent írásait is tartalmazza a fond.

SL XIV. 118. Auer Vilmos (1919–1979) iratai 1886–1956. 0,12 ifm.

Auer Vilmos 1919-ben született Sopronban. Felsőfokú tanulmányait a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem bányamérnöki karán végezte, 1942-ben kapta meg diplomáját. Ezt követően állást vállalt a Magyar–Német Ásványolaj Művek tótkomlósi és alsólendvai fúróüzemeinél, majd 1945-ben felvételt nyert a Soproni Vízművekhez vízmű mérnöki állásra. 1949-ben a Magyar Állami Szénbányák Igazgatósága állományba vette. Dr. Tárczi-Hornoch Antal egyetemi tanár, akadémikus karsztvíz kutatásaiban segédkezett. 1950. január 1-jén ugyanebben a munkakörben a Műszaki Egyetem alkalmazta. 1955-ben a MTA Geofizikai Kutató Laboratóriumának osztályvezető főmérnöke lett. 1956-ben külföldre távozott, Ausztriában telepedett le, 1979-ben hunyt el.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, a tárgyi csoportosítás a saját és családtagjai személyi okmányain kívül levelezést, s gazdag fényképanyagot tartalmaz.

SL XIV. 119. Binder Károly (?–?) gyógyszerész iratai 1914–1915. 0,01 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 120. Scholz János (1903–1993) iratai 20. sz. 0,03 ifm.

Zeneszerző, régi muzikális soproni család sarja, akinek apja, anyja, nővére, nagybátyja, nagyapja mind zenekarban, vagy énekkarban tevékenykedett. Scholz János 1903. december 20-án született Sopronban. A Magyar Királyi Agráregyetemre járt, majd a diploma megszerzését követően a Királyi Magyar Zeneakadémia hallgatója lett. Művészdiplomája megszerzése után, az 1927-től 1932-ig terjedő időszakban, a Budapesti Szimfonikus Zenekar vezető csellistája volt, később játszott az Operaház, s a Városi Színház zenekaraiban, különféle kamaraegyüttesekben; fellépett Magyarországon, Ausztriában, Olaszországban, Franciaországban, Angliában is. Tagja volt a híres Melles-vonósnégyesnek, majd 1932-ben szerződött a világhírű Róth-kvartetthez. A fasizmus elől a Róth-kvartett másik három zsidó tagjával Amerikában telepedett le. Scholz János egyszerre volt zenész, csellista, viola da gamba művész, műgyűjtő, professzor, zenekutató, és művészettörténész, 1993. június 3-án halt meg Amerikában.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 121. Lederer Sándor (?–?) iratai 1915–1925. 0,12 ifm.

Lederer Sándor európai hírű műgyűjtő volt. Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 124. Thier László (1898–1960) iratai 1898–1960. 0,65 ifm.

Thier László 1898. május 12-én született Sopronban. A Soproni Állami Főreáliskolában tanult, az 1920-as évek közepétől rendszeresen publikált a helyi lapokban, a soproni helytörténet jeles művelője és műgyűjtő. Az 1930-as évektől az Oedenburger Zeitung szerkesztője és a Röttig-Romwalter Nyomda korrektora. 1938-tól a Scarbantia című helytörténeti lap szerkesztője. 1944-ben az Oedenburger Zeitung megszűnésekor elvesztette az állását, az Idegenforgalmi Hivatalhoz került. 1960. május 12-én halt meg Sopronban.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható, Thier László újságcikk gyűjteményét tartalmazza.

SL XIV. 126. Verbényi Ferenc (?–?) iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 127. Vághy Ferenc (1776–1862) iratai 19. sz. 0,1 ifm.

Vághy Ferenc a kor híres jogtudósa, Sopron város országgyűlési követe 1776-ban született Darázsfalván (Trausdorf, Ausztria). Az MTA igazgatósági tagja (1831), számos váltó-, csőd- és hitelügyi törvény rendszerezése fűződik az ő nevéhez. 1842 és 1848 között a Hétszemélyes Tábla bírája, majd a bécsi legfelső törvényszék tanácsosa. Nemességet kapott I. Ferenctől. Sopron élén 1835 és 1838 között töltötte be a polgármesteri, majd 1838 és 1842 között a városbírói posztot. Az országgyűlésben Sopron érdekeit képviselte. Neki köszönhető, hogy Sopron váltótörvényszéket kapott, s az ő javaslatára hozták létre a mai Városszépítő Egyesület elődjét. Bevezettette a közvilágítást, kialakíttatta a soproni Promenádot, nevéhez fűződik az első soproni kisdedóvó megépítése is (1838). 1862-ben hunyt el Matzleinsdorfban.

Az iratanyag rendezetlen, szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 129. Friedrich Károly (1906–1995) iratai 1929–1991. 0,48 ifm.

1906. augusztus 4-én született Sopronban. A jog elvégzése után a mozigépkezelői képesítést is megszerezte. 1930-ban a Városi Mozi élére került, de emellett kiváló fotóművész, filmoperatőr és népszerű idegenvezető is volt. Reklámfilmjeivel háromszor egymás után elnyerte a Metro-Goldwin Mayer filmstúdió fődíját, az ezüst serleget. Saját készítésű soproni híradóit rendszeresen vetítette a moziban, megörökítve a 30-40-es évek legfontosabb eseményeit, de emellett kétnyelvű mozi újságot is szerkesztett. A mozi államosítását követően mellőzték, az idegenforgalom területén sikerült elhelyezkednie. 1970-ben szülővárosától Pro Urbe díjat kapott, 1986-ban Sopron díszpolgárává választották. 1995. január 30-án hunyt el.

Az iratanyag darabszintű jegyzék lapján kutatható, s Friedrich Károly fotóalbum gyűjteményeit tartalmazza.

SL XIV. 130. Id. Becht Rezső (?–?) az Általános Hitelbank soproni irodafőnökének iratai 1885–1925. 0,02 ifm.

Id. Becht Rezső az ismert soproni költő, ifj. Becht Rezső édesapja.

Az iratanyag darabszintű jegyzék alapján kutatható a családra és személyére vonatkozó iratokat – bizonyítványok, kinevezések – tartalmaz.

SL XIV. 137. Augusztinovicz Elemér (1904–1984) iratai 20. sz. 1 ifm.

1904. augusztus 5-én született a Zala megyei Pákán; 1926-ban szerzett magyar–latin szakos bölcsészdoktori címet. 1933 őszén helyezték a soproni Széchenyi István Gimnáziumba. 1946 és 1949 között a leánygimnázium igazgatója, majd nyugdíjazásáig a Berzsenyi Dániel Gimnázium igazgatóhelyettese. Számos tudományos cikk fűződik a nevéhez, amelyeket különböző nyelvművelő, pedagógiai és ókortudományi folyóiratban jelentetett meg. Tagja volt a Soproni Szemle szerkesztőbizottságának. Vezetése alatt teljesedett ki a TIT Soproni szervezete és a Soproni Szabadegyetem, valamint a Soproni Nyári Egyetem. 1971-ben Lackner Kristóf emlékéremmel, 1972-ben Pro Urbe díjjal tűntették ki.

Az iratanyag rendezetlen, így szálankénti átnézéssel kutatható.

SL XIV. 149. Mollay Károly (1913–1997) iratai 1913–1997. 1,08 ifm.

Mollay Károly az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanszékvezető professzora, a kitűnő germanista és helytörténetíró 1913. november 14-én született Sopronban. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen német–francia művészettörténet szakon végzett. 1938-ban a „Középkori soproni családnevek”című disszertációjával bölcsészdoktori oklevelet kapott. 1942-ben az Eötvös Kollégium főiskolai tanára lett. 1944-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett. 1944-ben frontszolgálatra hívták be, Ausztriában szovjet fogságba esett. 1948-ban tért haza, s újra az Eötvös Kollégiumban helyezkedett el. 1954-től az ELTE német tanszékén dolgozott docensként, majd tanszékvezető egyetemi tanárként. 1975-ben szerezte meg az akadémiai doktori fokozatot. A Soproni Szemlének alapításától (1937) munkatársa volt, 1942-től pedig szerkesztőbizottsági tagja. 1971-ben Lackner Kristóf emlékéremmel, 1987-ben Pro Urbe díjjal, majd 1996-ban a díszpolgári címmel tüntették ki. 80. születésnapján megkapta a Köztársaság Érdemrend középkeresztjét. Számos önálló kötet és publikáció fűződik a nevéhez, amelyek egy része helytörténeti, másik része német nyelvtörténeti tárgyú.

Az iratanyag darabszintű raktári jegyzék segítségével kutatható, Mollay Károly kutatásaira, ill. gyűjtéseire vonatkozó iratokat, fénymásolatokat tartalmaz.

SL XIV. 155. Liebhardt Lujza (?–1899) operaénekesnő iratai. 19. sz. 0,24 ifm.

Liebhardt Lujza soproni születésű operaénekesnő, a bécsi opera énekesnője, Bécs majd London ünnepelt művésznője volt, akit a korabeli sajtó a világ legjobb Mozart-énekesnőjének nevezett. 1899. febr. 21-én Londonban halt meg.

Az iratanyag rendezetlen, raktári jegyzék hiányában szálankénti átnézéssel kutatható.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

SL XV. 1. Térképek levéltári gyűjteménye 1717–1990, é. n. 1753 db.
a) Sopron megye térképei
aa) Törzsanyag (SmT)
bb) Kataszteri térképek (SmK)
b) Sopron város térképei
aa) Törzsanyag (SvT)
bb) Kataszteri térképek (SvK)
d) Katonai térképek Nr. 1–817.

A gyűjteményes fond három nagyobb állagra, azon belül sorozatokra tagolódik. Sopron megyei és városi térképek gyűjteménye: a) Sopron megye térképei, amely egy, az 1939. évvel záródó megyei „Törzsanyagból" (SmT) és döntően a megye községeinek 1856–1857., ill. az 1905–1906. évi – de 1959-ig, ill. 1969-ig folyamatosan módosított – településsoros kataszteri térképgyűjteményéből (SmK) áll. A b) Sopron város kataszteri térképei állag szintén az ún. „Törzsanyagból" (SvK), amely 1750–1944 közötti, döntően 19. századi várostérképekből, és a várost érintő, 1856–1936., ill. é. n. kataszteri térképek (SvK) gyűjteményéből áll.

Az a–b) állagokhoz régi, de a törzsanyagokhoz kitűnően használható darabszintű segédlet áll a kutatás rendelkezésére: Kecskeméti Károly – Radó József: Kéziratos térképek a Soproni Állami Levéltárból. Budapest, Kézirat, 1968. 1451–1535. (Levéltári jegyzékek. I. Kéziratos térképek a területi állami levéltárakban. XIII.)

SL XV. 7. Sopron megyei községek kataszteri iratainak gyűjteménye 1811–1968. 86,55 ifm.
a) Kataszteri nyilvántartások
b) Kataszteri birtokívek-, birtoklapok
c) Kataszteri birtokvázlatok

A fondban a fenti állagonkénti bontásban találhatóak a Sopron megyei községek kataszteri iratai, az a) és c) állagban pedig az Ausztriához elcsatolt falvak kataszteri nyilvántartási és birtokvázlatai.

SL XV. 8. Sopron város kataszteri iratainak gyűjteménye 1850–1945 (1950). 7,36 ifm.

A fondban nyertek elhelyezést Sopron város telekkönyvei (1850–51, 1857–58, 1875, 1886, 1908, 1914, 1916, 1918, 1919), határleírási jegyzőkönyvek, kataszteri nyilvántartások. Ugyancsak ide kerültek Sopronbánfalva és Görbehalom 1909. évi birtokívei, a későbbi átvezetésekkel és kiegészítésekkel.

SL XV. 31. Fényképgyűjtemény [1879] 1880–1980. 2,5 ifm.

Döntően Sopron városi épületeket, ingatlanokat, a városkörnyéket (Fertő), személyeket (pl. Thirring Gusztáv), kulturális és közéleti eseményeket (pl.: 1921: ágfalvi hősi halottak temetése, a nyugat-magyarországi felkelés képei), örökítenek meg a fényképek. A gyűjteményben található

egy nagysága miatt speciális, „AA” sorozat (300 db), amely Sopron város szisztematikus fotózása révén keletkezett. A fotók alkotóinak jelentős része nem ismert.

SL XV. 32. Diagyűjtemény [1920] 1930–1950-es évek. 1 ifm.

A gyűjtemény technikai, fizikai szempontból két részből áll, az 1930-as években, a Soproni Városszépítő Egyesület szisztematikus városdokumentációja nyomán készült üveg diapozitívekből és az 1940-es, 1950-es évek során filmalapra készített hagyományos diákból. A régi diasorozatok városi épületeket, köz-, oktatási- és kulturális intézményeket, templomokat, köztereket, szobrokat és emlékműveket, turisztikai nevezetességeket, ill. Sopron környéki településeket (pl. Balf, Brennberg, Nagycenk, Sopronbánfalva) ábrázolnak. Az újabb diagyűjtemény a személyek (országos- és helyi közszereplők), kulturális- és politikai események, ill. várostörténeti tárgy-dokumentumfotók képanyagával bővül ki.

SL XV. 33. Képeslap gyűjtemény 1893–1992. 0,1 ifm.

A 359 db-os képeslapgyűjtemény 208 db Sopron városi („S”) épületeket, intézményeket, lát- és életképet ábrázoló, ill. 151 db, hasonló tárgyú megyei („M”) képeslapot tartalmaz.

SL XV. 46. A Soproni Levéltárba elhelyezett kéziratok gyűjteménye 1967–2007. 242 db.

A gyűjteményes fondban publikálatlan, vagy nem teljes szövegében publikált város- és megyetörténeti, iskolatörténeti kéziratok, ill. főiskolai, egyetemi szakdolgozatok, doktori disszertációk kéziratai találhatók. Nem szerzői kézirat, hanem maga is forrás Ferenci Sándor visszaemlékezése (Nr. 11.), Geizbühl Mátyás naplója (Nr. 198.), ill. a Stráner krónika (Nr. 225.).

SL XV. 80. Plakát- és hirdetménygyűjtemény 1700–2006. 9,32 ifm.

Döntően Sopron város kulturális, társadalmi életéhez, mindennapjaihoz kapcsolódó, közérdeklődésre számot tartó információkat tartalmazó plakátok, hirdetmények gyűjteménye. (Csekély számban Baden bei Wien, Wiener Neustadt-i színházi dokumentumok is találhatók itt.) Tematikai megoszlása: zene (1845–2006), filmszínház, film (1920–1988), sport (1902–1999), cirkusz (1892–1961), színház (1700–2002), Sopron város hirdetményei (1848–2006).

SL XV. 81. Aprónyomtatványok gyűjteménye 1845–2007. 3,06 ifm.

Főként különböző típusú aprónyomtatványokat (pl. utcajegyzékek, cégregiszterek), meghívókat, programajánlókat tartalmaz.

SL XV. 82. Gyászjelentések gyűjteménye 1830–2002. 0,84 ifm.

Az alfabetikus rendben rendezett iratanyag döntően Sopron városi és vármegyei gyászjelentéseket tartalmaz. A fond kutatására az 1995. évi LXVI. tv. 2. §-a 1–4. bek., és a 24. §. vonatkozik.

SL XV. 83. Soproni krónikák gyűjteménye (794) 1526–1913. 0,51 ifm.

A soproni város- és családtörténet speciális forrástípusát jelentik a különböző iskolázottságú, érdeklődésű polgárok városuk történetéről, az őket körülvevő természeti, gazdasági viszonyokról, korszakuk eseményeiről írott német nyelvű krónikái. A várostörténeti krónikák, krónikatöredékek gyűjteményes fondját az 1960-as években alakították ki; ma darabszintű jegyzék alapján kutatható. A Soproni Levéltár csak egyik őrzőhelye a helybéli krónikáknak, így e dokumentumtípus található

még a Soproni Múzeumban, az Országos Széchenyi Könyvtárban, az Evangélikus Országos Levéltárban. A soproni krónikák közül 1874–1995 között több – döntően eredetiben nem a Soproni Levéltárban őrzött – dokumentum nyomtatásban is megjelent, közülük e sorozat utolsó darabja, az intézmény kiadásában: Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein / Faut Márk és Klein Menyhért krónikája 1526–1616. Sopron–Eisenstadt, 1995. (Sopron Város Történeti Forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg; C/1. – Burgenländische Forschungen, Sdbd.; 17.)

SL XV. 86. Az I. és II. világháború áldozatainak nyilvántartása 1914–1948. 0,39 ifm.

A ruszti katonai kórházat az 1840-es években az üres sopronbánfalvi volt pálos kolostorba helyezték át, s ennek a szomszédságában hozták létre az 1850-es évek végén a katonai temetőt. Miután a kolostor épülete ismét visszakerült az egyházhoz, 1889-ben a városhoz közelebb felépült a csapatkórház. Az I. világháború idején a Monarchia frontjairól kerültek ide sebesült és beteg katonák. A meghaltak nagy részét szintén a bánfalvi temetőbe helyezték végső nyugalomra. A II. világháború polgári és katonai áldozatait a római katolikus és evangélikus temetőben, a bánfalvi hősi temetőben, ill. a város területén megnyitott szükségtemetőkben temették el. Utóbbiakat exhumálták és a városi temetőbe szállították át.

SL XV. 87. Az 1921. évi soproni népszavazás iratainak gyűjteménye 1919–1922. 1,86 ifm.

Nyugat-Dunántúl többségében németek által lakott területeit az I. világháborút követően a győztes hatalmak Ausztriának ígérték. A terület átadására 1921 augusztusában került volna sor, ezt azonban a magyar kormány hallgatólagos támogatásában részesített szabadcsapatok felkelése megakadályozta. Végül is olasz közvetítéssel sikerült elérni a Velencei egyezményben, hogy a terület hovatartozásáról Sopronban és nyolc környező faluban népszavazást tartsanak. A szavazást kiélezett propagandaháború előzte meg. Az osztrák kormány kevesellte a felkészülésre rendelkezésre álló időt és követelte a voksolás elhalasztását, amit a városba érkezett Tábornoki Bizottság nem hagyott jóvá. A népszavazást így az eredeti terveknek megfelelően 1921. december 14–16-án tartották meg. Bár a terület német többségű volt, a teljes népszavazási területen a szavazók 65,8%-ban Magyarországra szavaztak. A falvakban összességében Ausztria győzött, Sopronban viszont 72,5%-os magyar győzelem született.

A fondban szavazási lajstromok és jegyzékek, újságcikkek, beszédek, táviratok és különféle propagandaanyagok vannak.

SL XV. 89. Kéziratos könyvek gyűjteménye 1609–1964. 1,96 ifm.

A darabszinten jegyzékelt gyűjteményes fond mind a dokumentumtípusok, mind a tematika szempontjából nagyon vegyes. Keverednek benne az egykorú hivatalos nyomtatványok (országgyűlési iratok), különböző vallásfelekezetekkel, a felekezeti élettel kapcsolatos vegyes nyomtatványok, kéziratok, ill. a tudománytörténeti érdeklődésre számot tartó (orvostörténeti, művészettörténeti) kéziratok, valamint egykori kuriozitások többpéldányos 18–19. századi másolatai.

Kiadásban megjelent: Mollay Károly: Hausarznei- und Essigbüchlein von Hans Seyfridt / Hans Seyfridt házipatikája és eceteskönyvecskéje (1609–1633). Sopron, 1995. (Sopron Város Történeti Forrásai / Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg; B/2.)

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

SL XVII. 1. A Sopron Megyei és Sopron Városi Nemzeti Bizottság (1946. március 1-ig Sopron Város Nemzeti Bizottsága) iratai 1945–1949. 0,84 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. A Soproni Nemzeti Bizottság 1945. április 21-én tartotta első ülését. Az alakuló ülésen az MKP, a Nemzeti Parasztpárt, a Szociáldemokrata Párt küldöttei, valamint a három soproni – katolikus, evangélikus, zsidó – felekezet egy-egy küldöttje volt jelen. A Kisgazdapárt képviselője csak később kapcsolódott be a bizottság munkájába. A Soproni Nemzeti Bizottság a hivatalos közigazgatási szervekkel párhuzamosan közigazgatási funkciókat is végzett. Ez konfliktust okozott Hám Tibor főispánnal, ezért ő igyekezett a bizottság tevékenységét minél szűkebb területre korlátozni. Az MKP erőteljesen támogatta a Soproni Nemzeti Bizottságot és arra törekedett, hogy a közigazgatásban súlyponti szerepet kapjon. A Nemzeti Bizottság közigazgatási funkciói 1945 nyarára megszűntek és a soproni is átalakult ellenőrző szervé, 1949-ben pedig teljesen megszűnt.

SL XVII. 2. Ágfalva Község Nemzeti Bizottsága iratai 1946–1948. 0,01 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok. A helyi elnök részt vett az 1946-os német kitelepítés mentesítési bizottsági ülésein.

SL XVII. 3. Az Árpási Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok.

SL XVII. 4. A Babóti Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

Csak az iratanyag elkallódásáról szóló jegyzőkönyv maradt fenn.

SL XVII. 5. A Balfi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok.

SL XVII. 21. A Fertőbozi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,005 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok.

SL XVII. 22. A Fertőrákosi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok.

SL XVII. 34. A Magyarfalvi (Harka) Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

A szerv működése során keletkezett iktatatlan iratok.

SL XVII. 54. A Sopronbánfalvi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,005 ifm.

A fondban iktatott és iktatatlan iratok, továbbá az 1946-os és 1948-as jegyzőkönyvek találhatóak.

SL XVII. 404. A Sopron Városi 1. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,72 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401. Lukács László elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet nemzeti bizottsági tagok, törvényszéki, járásbírósági, ügyészségi, fegyintézeti, Sopronba menekült igazságügyi alkalmazottak, majd a helyi iparosok és kereskedők igazolására alakítottak.

SL XVII. 405. A Sopron Városi 2. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,48 ifm.

Karner Gusztáv elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet rendőrök, orvosok, gyógyszerészek, magántisztviselők igazolására alakítottak.

SL XVII. 406. A Sopron Városi 3. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,84 ifm.

Feller Viktor elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet a Sopron vármegyei alkalmazottak igazolására alakítottak.

SL XVII. 407. A Sopron Városi 4. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,36 ifm.

Noéh Zoltán, majd Török Mihály elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amely a Sopron városi alkalmazottak igazolására alakult.

SL XVII. 408. A Sopron Városi 5. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,36 ifm.

Lakatos Vendel, majd Schármár Károly, végül Kondor Ernő elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amely a közalkalmazottak – Pénzügyigazgatóság, Pénzügyőrség, Forgalmi Adóhivatal, Magyar Adóhivatal, Fővámhivatal, Sóhivatal, Hittudományi Egyetem, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Hercegi Hitbizomány, Magyar Országos Tejértékesítő Központ, Paraszt Szövetkezet – igazolására alakult.

SL XVII. 409. A Sopron Városi 6. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,24 ifm.

Dr. Weiss Sándor elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amely a soproni Postaigazgatóság létszámába tartozó alkalmazottak igazolására alakult.

SL XVII. 410. A Sopron Városi 7. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,36 ifm.

Esztó Péter elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amely a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút alkalmazottai igazolására alakult.

SL XVII. 411. A Sopron Városi 8. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

Füredi Oszkár elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet a Magyar Államvasutak Déli Pályaudvaron beosztott törzsalkalmazottai igazolására hoztak létre.

SL XVII. 412. A Sopron Városi 9. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Móricz István, majd Sáthory Vilmos elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet a tanárok, tanítók igazolására hoztak létre.

SL XVII. 413. A Sopron Városi 10. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,36 ifm.

Sólyom János, majd Gömbös Ferenc elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet a József Nádor Műegyetem tanárai, alkalmazottai, orvosok, ügyvédek, mértékhitelesítők, Kereskedelmi és Iparkamara, Szent Orsolya Rend tagjainak igazolására hoztak létre.

SL XVII. 414. A Sopron Városi 11. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

Marton János elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet Brennbergbánya, Vasárugyár, Fésüsfonalgyár, Selyemgyár, Soproni Pamutipar, Sörgyár, Weiss Manfréd Gyár, Schneeberger Húsüzem, Kőhidai Szövőgyár, Nemzeti Bank Soproni Fiókja, Magyar általános Hitelbank Soproni Fiókja, Első Magyar Általános Biztosító Társaság Soproni Főügynöksége, Seltenhofer Gyár, Magyar Bank Soproni Fiókja, Draskóczy Gyár, Zettl- és Hillebrandt Gyárak, Seyring Gyár, Wellen-Schwitzer Gumigyár, Sopron Kerületi Hitelszövetkezet, Ivánkay állami mérnök, Fonciére Általános Biztosító, Staufen Gyár, Dermata Gyár és a Malomipar alkalmazottainak igazolására hoztak létre.

SL XVII. 415. A Sopron Városi 12. Sz. Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Csaba József, majd Ijjas Antal, végül Dr. Kausitz Gyula elnöklete alatt működött igazoló bizottság, amelyet az Állami Polgári Fiúiskola, az Állami Fiúgimnázium, Állami Kereskedelmi Középiskola, Tanfelügyelőség, Városi Iparostanonciskola, Állami Polgári Leányiskola, Állami leánygimnázium tanári karának és alkalmazottainak igazolására hoztak létre.

SL XVII. 416. A Sopron Városi Különleges I. Sz. (Nyugatos) Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

Kondor Ernő elnöklete alatt működött bizottság, amelyet a Nyugatról visszatértek igazolására alakítottak.

SL XVII. 417. A Sopron Városi Különleges II. Sz. (Nyugatos) Igazoló Bizottság iratai 1946–1947. 0,24 ifm.

Sólyomvári Mihály elnöklete alatt működött bizottság, amelyet a Nyugatról visszatértek igazolására alakítottak.

SL XVII. 418. A Sopron Városi Különleges III. Sz. (Nyugatos) Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

Domján László elnöklete alatt működött bizottság, amelyet a Nyugatról visszatértek igazolására alakítottak.

SL XVII. 501. A Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács iratai 1945–1946. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 501. Sopron megyében a földbirtokrendező tanács 1945. április 18-án kezdte meg működését. Ekkor már a községek legnagyobb részében a földigénylő bizottságok a földosztás végrehajtásán dolgoztak. A tanács részt vett a hátrahagyott német ingatlanok kiosztásában is.

A fondban a juttatottak megváltási és műszaki költségbefizetéseinek kimutatásai találhatóak községenként.

Földigénylő bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 505. A bizottságok irataiban juttatási névsor és betelepülők, illetve házhelyigénylők névsora található.

SL XVII. 502. Az Agyagosszergényi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 503. A Babóti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 504. A Barbacsi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 505. A Beledi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 506. A Ciráki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 507. A Csapodi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 508. A Csepregi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.
A fond birtok-összeírási íveket, ill. a föld- és házhelyigénylők összeírási íveit tartalmazza.

SL XVII. 509. A Csornai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

SL XVII. 510. A Dénesfai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL. XVII. 511. A Dőri Földigénylő Bizottság iratai 1945. 0,01 ifm.

SL XVII. 512. Az Egyedi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 513. A Farádi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 514. A Fertőendrédi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

SL XVII. 515. A Fertőrákosi Földigénylő Bizottság iratai 1946–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 516. A Fertőszentmiklósi Földigénylő Bizottság iratai 1946–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 517. A Hidegségi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 518. A Kapuvári Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 519. A Kisfaludi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 520. A Kópházi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 521. Az Osli Földigénylő Bizottság iratai 1946. 0,02 ifm.
Irataiból kiemelendő a juttatási névsor.

SL. XVII. 522. A Páli Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,03 ifm.
Irataiból kiemelendő a települők névsora.

SL XVII. 523. A Pásztori Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,03 ifm.

SL XVII. 524. A Peresznyei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 525. A Pinnyei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

SL XVII. 526. A Rábakecöli Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

SL XVII. 527. A Rábasebesi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 528. A Sarródi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,04 ifm.

SL XVII. 529. A Sobori Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,04 ifm.

SL XVII. 530. A Soproni Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,86 ifm.

A Soproni Földigénylő Bizottság gyors megalakítását az MKP és a Soproni Nemzeti Bizottság is feladatának tekintette. 1945. április 22-én már megalakult a 24 tagból álló Sopron Városi Földigénylő Bizottság és megkezdte munkáját. (Sopront a Földigénylő Bizottság megalakításában megelőzte Petőháza, Sopronbánfalva és Fertőrákos, ahol már április 15-én megkezdték működésüket.) Mint népi szervnek a nincstelen és szegény földműves rétegek földhöz juttatása volt a szerepe. A bizottság a hátrahagyott német ingó és ingatlan vagyon kisajátítását, kiosztását szervezte. Munkájukra a megbízhatatlanság, pontatlanság és hatásköri túllépés volt jellemző. Mivel a rábízott feladatokkal a soproni bizottság nem tudott megbirkózni, ezért tagjai 1946. május 15-én lemondtak. A másnap új tagokkal megalakult bizottságban már erősen képviselve voltak a telepesek. A kiutalások ennek ellenére sem zajlottak zökkenőmentesen, hiszen sem a német kitelepítettekről, sem a helyükre érkezett telepesekről nem léteztek listák. A soproni Földigénylő Bizottság 1947. június 23-ig működött.

SL XVII. 531. A Sopronbánfalvi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,04 ifm.

SL XVII. 532. A Sopronnémeti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 533. A Sobori Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 534. A Szili Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

SL XVII. 535. A Sobori Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 536. Az Undi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 537. A Vadosfai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 538. A Vásárosfalui Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 539. A Veszkényi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 540. A Vitnyédi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

SL XVII. 541. A Zsebeházi Földigénylő Bizottság iratai 1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 542. A Himodi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 543. A Nemeskéri Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 545. Az Eszterházi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 546. A Jobaházi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 547. A Maglócai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 548. A Rábatamási Földigénylő Bizottság iratai 1946. 0,01 ifm.

SL XVII. 549. A Völcseji Földigénylő Bizottság iratai 1945. 0,01 ifm.

SL XVII. 550. A Nagycenki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

SL XVII. 551. A Süttöri Földigénylő Bizottság iratai 1947. 0,01 ifm.

SL XVII. 552. A Fertőszéplaki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SL XVII. 544. Győr-Sopron Megyei Tanács Földbirtokrendezési Csoport iratai 1945–1956. 4,94 ifm.

A fondban járásonként – Csepreg, Csorna, Kapuvár, Sopron – és községenként földkönyvek, vázrajzok, kiosztási birtokívek, kataszteri birtokívek, és egyéb nyilvántartások találhatóak.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

SL XXIV. 1. Soproni Kitelepítési és Telepítési Bizottság iratai 1945–1948. 3,53 ifm.

A 12 330/1945. ME sz. rendelet alapján megkezdődött Magyarországon a német nemzetiségű és anyanyelvű személyek kitelepítése. A kitelepítés a Népgondozó Hivatal hatáskörébe tartozott, a gyakorlati végrehajtást pedig miniszteri biztosságok végezték. Sopronból 1946. április 20. és május 16. között telepítettek ki németeket.

A fond tartalmazza a bizottság (biztosság) működése során keletkezett iratokat, így a soproni és brennbergbányai kitelepítési összeírásokat utcák, ill. név szerinti csoportosításban. Szintén itt találhatók a vagonlisták, több kitelepítési lista, mentesítési kérelmek és a kitelepítési listák összeállításához szükséges jegyzékek (elköltözöttek, elhaltak stb.). A fondba kerültek besorolásra (28. d.) Házi Jenő főlevéltáros, Katolikus Konvent elnök és a Kisgazdapárt soproni vezetőségi tagjának kitelepítéssel kapcsolatos feljegyzései.

SL XXIV. 2. Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság Soproni Kirendeltségének iratai 1947. 0,18 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 1. A kormánybiztos Sopronban 1947. március 22-én kezdte meg működését a Szent György utca 3. szám alatt, majd az iroda szűk volta miatt átköltözött a Kossuth u. 3. alá. A biztosság feladata volt a szlovák–magyar lakosságcsere keretébe tartozó teendők ellátása, ill. az áttelepítéssel kapcsolatos jogszabályok végrehajtása. A kormánybiztosság illetékességi területe Sopron és Vas vármegye volt, tisztviselői létszáma 1947. április 3-án négy főből állt. A Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság átszervezésével a soproni kirendeltség megszűnt, ill. a győribe olvasztották.

SL XXIV. 3. A Népgondozó Hivatal iratai 1945–1946. 0,36 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 2. A fondban a kitelepítésre kötelezett németek vagyonáról, utca és név szerinti nem teljes jegyzékek találhatóak. Kiemelendő azon községek települési kérvénye ahonnan telepesek jelentkeztek a kitelepített németek helyére.

SL XXIV. 14. A Magyar Államrendőrség Sopron Vármegyei Főkapitányságának iratai 1945–1946. 0,22 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 13. A fond iratanyaga csak töredékesen maradt fenn, így a napiparancsok (1945. augusztus 6 –december 12.) és a segédkönyvek is. Sok adatot kaphatunk viszont a főkapitányság állományi összetételéről és fizetéséről.

SL XXIV. 15. A Magyar Államrendőrség Sopron Városi és Járási Kapitányságának iratai 1945–1950 (1971). 1,45 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 3 és 5. Sopronban a kormányrendeletnek megfelelően a járási kapitányság teendőit a városi kapitányság látta el. A Soproni Járási Kapitányság 1946-ban beolvadt a Soproni Városi Kapitányságba. A fond a járási és városi kapitányság iratait szétválogatva tartalmazza.

SL XXIV. 101. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának soproni megbízottja iratai 1945. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. A II. világháborút követően Sopronban nagyon sok helyi és az ország egyéb részeiből nyugatra menekült ingó és ingatlan vagyon maradt. A város területén 1946 januárjában nyolc raktárt használtak az elhagyott javak tárolására. Nagy feladatot rótt a városra ezek leltározása, őrzése. A biztosság soproni vezetője Bársony István volt, majd őt 1945. szeptemberétől Prokopiusz Ernő követte.

SL XXIV. 106. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Sopron városi és megyei megbízottjának iratai 1945–1949. 0,72 ifm.

A hivatal 1948 januárjától városi és megyei hivatal lett, élén Nagy Ernő állt. A kormány 1948-ban felszámolta a kormánybiztosságot. A felszámolásban az elhagyottként bejelentett, nyilvántartott és kezelt javakról részletes leltárt készítettek, hogy a később jelentkező igényeknél a javak átadhatóak legyenek.

SL XXIV. 107. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Sopron megyei megbízottjának iratai 1946–1948. 0,12 ifm.

A városi és vármegyei kormánybiztosság 1945. augusztus 1-től különvált. A megyei megbízott Kőszegi Gyula volt, aki 1946. március 8-ig viselte ezt a hivatalt, ezt követően mindkét hivatal élére Somlyai Zoltán városi előadót nevezték ki, majd ez év március 27-én Tóth János lett a megbízott.

SL XXIV. 108. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának soproni városi és járási megbízottjának iratai 1946–1947. 0,26 ifm.

Nagy Ernő Sopron városi megbízott 1946. december 13-án vette át a járásra vonatkozó ügyeket. A két hivatal (megyei és városi-járási) között az iratok átadás-átvétele csak hosszas huzavona után valósult meg. Szentmiklóssy László kormánybiztos-helyettes utasítása alapján az eddig önállóan és egymástól függetlenül működő városi és megyei szerveket összevonták, a vezetéssel Nagy Ernőt bízták meg. Az összeolvadás 1947. szeptember 1-jén történt meg.

SL XXIV. 109. Elhagyott Javak Kormánybiztosságának Sopron városi megbízottjának iratai 1945–1946. 0,48 ifm.

Az 1945. augusztus 1-jén önállóvá vált városi kormánybiztosság élére Körmendy Miklós került. A következő év március 8-án mindkét hivatalt (városi és megyei) Somlyai Zoltán vette át.

SL XXIV. 201. Sopron Megyei Földhivatal iratai 1945–1950. 19,39 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. A földhivatalt 1945 májusában szervezték meg a Megyei Földbirtokrendező Tanács ügyvitelének biztosítására. Működését 1945. június 1-jén kezdte meg,

1947. február 1-től átvette a Megyei Földbirtokrendező Tanács hatáskörét is. A földhivatal 1947. február 1-től beolvadt a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság Soproni Kirendeltségébe.

SL XXIV. 202. Sopron Megyei Földhivatal Balfi(*)1946–1949. 0,36 ifm.

A német lakosság kitelepítése után a telepes községek fölé három telep-felügyelőséget szerveztek, ezek közül a balfi Balf, Fertőboz és Fertőrákos községekben volt illetékes. Az iratanyag nagyon hiányos.

SL XXIV. 203. Sopron Megyei Földhivatal Soproni(*)1946–1947. 0,12 ifm.

A német lakosság kitelepítése után a telepes községek fölé három telep-felügyelőséget szerveztek, ezek közül a soproni Sopron város területén volt illetékes. Az iratanyag nagyon hiányos.

SL XXIV. 204. Sopron Megyei Földhivatal Sopronbánfalvi(*)1946–1949. 0,48 ifm.

A német lakosság kitelepítése után a telepes községek fölé három telep-felügyelőséget szerveztek, ezek közül a sopronbánfalvi Ágfalva, Magyarfalva (Harka) és Sopronbánfalva települések területén volt illetékes. Az iratanyag nagyon hiányos.

SL. XXIV. 213. A Volt Soproni Földigénylő Bizottság Munkakörét Ellátó Hivatal iratai 1947–1950. 0,6 ifm.

A soproni németek kitelepítése után felállított hivatal működése során keletkezett iratok.

SL XXIV. 218. Soproni Földhivatal iratai 1919–1990. 5,65 ifm.

A földhivatal iratanyaga főleg az 1945 utáni soproni, balfi, sopronbánfalvi birtokviszony változásokhoz ad adalékokat.

SL XXIV. 1001. Sopron Megye és Sopron Városi Szociális Felügyelőség iratai 1945–1950. 3,5 ifm.

A szociális felügyelőség 1945-ben jött létre, feladata volt a szegénység elleni küzdelem. Ennek során a Svéd Vöröskereszttől kapott ruhákat osztott ki a rászorulóknak, közreműködött a Berzsenyi Dániel Népi Kollégium létrehozásában és az országba visszatért hadifoglyok ügyeit intézte.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII.

SL XXV. 1. a) Soproni Járásbíróság mint telekkönyvi hatóság különgyűjtött ún. kitelepítési iratai 1945–1950. 3,36 ifm.

A fondban Ágfalva, Balf, Fertőboz, Fertőrákos, Harka, Sopronbánfalva, Sopronhorpács községekből és Sopronból kitelepítésre kötelezett magyarországi német lakosság személyi és vagyoni kimutatásai találhatók, továbbá kitelepítési-, mentesítési névjegyzékek, vagonlisták, az elkobzott vagyonból részesülők listája, csehszlovákiai áttelepültek jegyzéke és birtokrendezési

iratok. A fond a Sopronmegyei Földhivatal anyagával együtt az 1946-os kitelepítés utáni új tulajdonviszonyokról is ad adatokat.

SL XXV. 2. Soproni Törvényszék iratai 1945–1950. 13,47 ifm.

A törvényszékek látták el 1945–1950 között megyei szinten a bíróságok szerepét és a járásbíróságok felügyeletét. A fondban peres iratok, cégbírósági iratok, elnöki iratok és segédletek találhatók.

SL XXV. 3. Soproni Népbíróság iratai 1945–1949. 3,39 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A Soproni Népbíróság hivatalosan 1945. május 12-én alakult meg, tanácsvezetője dr. Pittner Árpád volt. Az ítélkezést május 14-én kezdte meg. A fondban bűnügyi- és elnöki iratok vannak, külön kiemelendők a Volksbund tagok elleni perek.

SL XXV. 10. Soproni Népügyészség iratai 1945–1949. 0,72 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23. A fondban elsősorban szélsőjobboldali magatartással gyanúsítottak (Nyilaskeresztes Párt tagjai vagy helyi vezetői; Volksbund tagok-vezetők) iratai találhatók.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

SL XXXIII. 2. Népszámlálási nyilvántartólapok 1941. 1,44 ifm.

A fondban betűrendben találhatóak az 1941. évi népszámlálás nyilvántartólapjai. Külön íveken szerepelnek a külföldi állampolgárok.

8. rész

KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **KEMÖL**)

Központ

Cím: 2500 Esztergom, Vörösmarty u. 7
Levélcím: 2501 Esztergom, Pf. 51.
Telefon: (+36) 33/500-405, (+36) 33/500-406
Fax: (+36) 33/500-405, (+36) 33/500-406
E-mail: kemarchiv@mail.iif.hu
Honlap: www.kemarchiv.iif.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő, kedd, csütörtök: 8.00–15.30; szerda: 8.00–16.30; péntek: 8.00–12.30

Raktárépületek

Cím: 2500 Esztergom, Deák Ferenc u. 2. (A városháza mellett.)
Telefon: (+36) 33/411-113

Cím: 2500 Esztergom, Vörösmarty u. 14.

Fióklevéltár

Cím: 2900 Komárom, Szabadság tér 1.
Telefon: (+36) 34/541-341
E-mail: annakom47@freemail.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő, kedd, csütörtök: 8.00–15.30; szerda: 8.00–16.30; péntek: 8.00–12.30

A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára az általános közlevéltárak közé tartozik. Illetékességi területe megegyezik Komárom-Esztergom megye területével, illetékességébe az állami és önkormányzati szervek, intézmények tartoznak.

A levéltár 1950-ben Esztergom megye és Esztergom szabad királyi megyei jogú város levéltárainak összevonásával, Komárom Megyei Közlevéltár néven jött létre. 1952-től Esztergomi Állami Levéltár néven működött. Elnevezése 1968-ban Komárom Megyei Levéltárra változott, majd 1990-től Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára lett. Kezdetben egyetlen épületben – az Esztergom, Deák Ferenc u. 2. szám alatt – működött, majd 1983-ban a központ átköltözött a Vörösmarty utcai, átépített régi rendőrségi épületbe. A levéltár az 1980-as évek végén a Vörösmarty utcában, egy volt óvodai épületben jutott újabb raktárhelyiségekhez. 1995. január 1-jétől az addig fióklevéltárként működő tatabányai részleg önálló városi levéltárként folytatja tevékenységét. A megyei levéltárnak jelenleg egy fióklevéltára van, a komáromi, mely Komáromban a főtéri városháza épületében, annak alagsorában nyert elhelyezést.

Esztergomban a levéltár régebbi, 1950 előtt keletkezett anyaga a Deák Ferenc utcai épületben, míg a későbbi, főleg tanácsi korszakbeli iratok a levéltár két Vörösmarty utcai épületében kaptak helyet.

A levéltárban őrzött mintegy 9500 ifm. iratanyag legjelentősebb részét az egykori Esztergom, majd Komárom-Esztergom, 1950-től Komárom megye, valamint Esztergom szabad királyi, 1876-tól rendezett tanácsú, 1930-tól megyei város iratai alkotják. Jelentős irategyütteseket képeznek ezenkívül Komárom és Esztergom megyéknek a – trianoni határok meghúzásával – megmaradt három (Esztergomi, Tatai, Gesztesi) járásába tartozó községek iratanyagai.

A közigazgatás területi szakszervei közül ki kell emelnünk a Komárom-Esztergom Megyei Földhivatal (1946–1950) iratanyagát, melynek feltárása nélkülözhetetlen a megyében élő németek 1944 utáni vagyonelkobzását és kitelepítését kutatók számára. A jogszolgáltatási szervek iratai közül megemlítjük a Komáromi Törvényszéktől a Győri Ítélőtáblához fellebbezett úrbéri és tagosítási iratokat, s az ezek mellékleteit képező kéziratos térképek kiemelkedő jelentőségű községtörténeti forrásértékét. A K-EMÖL a két megye tanintézményeinek iratai között olyan nagy múlttal bíró iskolák fondját őrzi, mint az esztergomi bencés, valamint a tatai kegyesrendi gimnáziumok 18–19. századi anyaga. A családok iratai között található a Hont megyei eredetű Palásthy család fondja, amely más családokra és a környező vármegyék községeire vonatkozóan is gazdag forrásbázist képez. E családi levéltár összesen 224 darab Mohács előtti oklevelet tartalmaz, melyek közül a legrégibb 1256-ból származik.

A kutatás számára sajnos örökre elvesztek a polgári kori főispáni, valamint a járási főszolgabírói iktatott iratok. A II. világháború következtében igen jelentős károkat szenvedett Esztergom szabad királyi város feudális kori irategyüttese is: eredeti anyagának mintegy harmada maradt csak fenn. A trianoni határok meghúzása következtében a történeti Komárom város és vármegye iratanyaga az egykori Csehszlovákiában maradt, ami jelentős veszteség a helytörténeti kutatás számára. A Komárom városi anyagot a Belügyminisztérium Nyitrai Kerületi Levéltárának Komáromi

Részlegében (Ministerstvo vnútra SR Státny archív v Nitre pobocka Komarno), a megyeit Nyitraivánkán, a Nyitrai Kerületi Levéltárban lehet kutatni.

A K-EMÖL őrizetében lévő iratok kutatására a központi, Vörösmarty utca 7. számú épületben, ill. a Komáromi Fióklevéltárban van lehetőség. A kutatóterem mellett egy több mint tízezer kötetes könyvtár, továbbá mikrofilm-leolvasó, fénymásoló segíti a kutatást.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Az Esztergomi Állami Levéltár fondjainak jegyzéke. szerk.: Balázs Péter et al. Budapest, 1962.

Kéziratos térképek az Esztergomi Állami Levéltárban. Szerk.: Vitál József. Budapest, 1965.

Csombor Erzsébet: Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára. In: Magyarország levéltárai. Szerk.: Blazovich László – Müller Veronika. Budapest–Szeged, 1996. 65–66. p.

Fond- és állagjegyzék. Szerk.: Csombor Erzsébet – Erdélyi Szabolcs. (Második, bővített és átdolgozott kiadás.) Esztergom, 2002.

Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába. 1/3. kötet. Főszerk.: Kosáry Domokos. Budapest, MOL, 2008.

A levéltár az 1990-es évek elejétől kötet formájában is kiadja az általa rendezett tudományos konferenciák anyagát, ezenkívül folyamatosan jelennek meg a levéltár legrégebbi, feudális kori városi és vármegyei jegyzőkönyveinek regesztáit tartalmazó kötetek. Tóth Krisztina kötete (Tóth Krisztina: A Palásthy család levéltára 1256–1847. Esztergom, 2001. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei, 7. kötet. Sorozatszerkesztő: Csombor Erzsébet.) a levéltár egyik jelentős családi levéltárának 1256 és 1847 között keletkezett iratait teszi hozzáférhetővé. Az itt őrzött 224 oklevelet regeszta formában is feldolgozza a kiadvány.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Megyék

ESZTERGOM MEGYE LEVÉLTÁRA

K-EMÖL IV. A. 1. Esztergom vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1618–1786. 1790–1848. 57,44 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek és fogalmazványaik 1638–1786, 1790–1848. 16,19 ifm.
b) Általános közigazgatási iratok 1691–1786, 1790–1848. 22 ifm.
c) Királyi dekrétumok, kancelláriai leiratok 1698–1786, 1790–1848. 1,04 ifm.
d) Helytartótanácsi rendeletek 1724–1786, 1790–1848. 12,22 ifm.
e) Más vármegyék, városok átiratai 1692–1786, 1790–1848. 0,26 ifm.
f) Nemességi iratok 1618–1786, 1790–1848. 0,91 ifm.
g) Vallás- és iskolaügyi iratok 1698–1786, 1790–1848. 0,52 ifm.
h) Úrbéri iratok 1692–1786, 1790–1848. 0,91 ifm.
i) Népesség- és vallási összeírások 1775–1786, 1790–1848. 0,52 ifm.
j) Jobbágy- és úrbéri összeírások 1700–1786, 1790–1848. 0,26 ifm.
k) Tiltakozások, ellentmondások 1698–1786, 1790–1848. 0,26 ifm.
l) Meghatalmazások, ügyvédvallások 1727–1786, 1790–1848. 1,05 ifm.
m) Nemesi felkelés iratai 1705–1786, 1790–1848. 0,52 ifm.
n) Nemesi árvák ügyei 1739–1786, 1790–1848. 0,78 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A vármegyei közgyűlési iratok – forrásérték és mennyiség (92 ifm.) tekintetében egyaránt – a Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára legjelentősebb feudális kori iratanyagát alkotják.

A nemesi vármegye működése során keletkezett korábbi, középkori iratok a török hódoltság idején megsemmisültek. 1543 után a vármegye nemessége a főispán, a mindenkori esztergomi érsek védelme alatt állva, az Oláh Miklós érsek által építtetett érsekújvári várban tartotta üléseit.

Jelenleg a legkorábbi iratként tartjuk számon az 1618-ban kihirdetett nemesek lajstromát, amelynek egy eredeti és egy későbbi, 1820-as évekből származó másolati példánya is fennmaradt. Ugyanígy mind eredetiben, mind másolatban őrzi a levéltár az első közgyűlési jegyzőkönyvet (1638–1659), amely töredékesen maradt fenn. 1663-ban Érsekújvár elestével Esztergom megye nemessége Komáromban talált menedéket, és Esztergom 1683-as felszabadításáig itt ülésezett. Ebből az időszakból a levéltár nem őriz iratot. A török után újjászerveződött vármegye a kezdeti években üléseit változó helyszíneken tartotta, majd a székhely az érseki tulajdonban lévő, ún. Belsővárosban, későbbi nevén Érseki városban állandósult. A vármegyeház – sok más megyét megelőzve – 1713-ban már bizonyíthatóan állt. Az Érseki városban maradt a megyeszékhely 1805-ig, amikor a vármegye, gróf Zerdahelyi Pál házát megvásárolva, a szabad királyi város területére költözött át.

A levéltár első rendezéséről 1722-ből, Tyszó János jegyzősége idejéből van híradás. Mária Terézia, majd II. József idejében több alkalommal sort került a levéltári iratok rendbetételére, a legátfogóbb rendezés az 1770-es években, Brunsvik Antal főispáni helytartó időszakában folyt. Az ekkor általa kialakított és az iratok tematikus-időrendi beosztásán alapuló rendszert II. József idején a Helytartótanácsnál is bevezették, ahonnan Pest vármegye is átvette. Az 1820-as években Esztergom vármegye levéltárának újabb rendezéséhez a Pest vármegye szisztémát alkalmazták. Az 1820-as években kialakított rend 14 kútfőre, azaz tematikai csoportba osztotta az iratokat, kútfőn belül évsorrendben. Mivel az 1786 előtt keletkezett iratok éven belül eredetileg időrendi sorrendben jelzet nélkül voltak elhelyezve, a rend idővel teljesen felborult. A közgyűlési iratok fondját a fenti okok miatt újra kell rendezni; e munka folyamatban van. Az iratanyag 1790 után keletkezett része a kútfőn belül év–közgyűlési szám szerinti sorrendben van. Az 1790 és 1848 közti közgyűlési iratokhoz többnyire eredeti mutatókkal és elenchusokkal rendelkezünk.

Jelentősebb iratvesztést szenvedett a vármegye levéltára 1786 és 1790 között, amikor a közigazgatási szervezet változásával a két megye jobb parti részeit egyesítették és a székhely Tatára került. A szétválást követően az iratok nagyobb részben Komárom vármegyében maradtak, az ügyviteli jegyzőkönyvek másolati példányai kerültek Esztergomba.

a) Hiányzik az 1660–1695, 1702–1710, 1721–1727 közti, valamint az 1816. évi közgyűlési jegyzőkönyvi kötet. Segédletként a jegyzőkönyvek regesztái állnak rendelkezésre, jelenleg az 1638 és 1741 közötti időszakra vonatkozólag, 1790–1848 között eredeti indexek és/vagy elenchusok segítik a kutatást.

b) Tartalmazza a közgyűlési kiadványok fogalmazványait, katonai ügyekben folytatott levelezést. Önálló segédlete nincs, de 1790-től eredeti mutatói vannak.

c) A formai jegyek alapján kialakított állag szoros időrendet követ.

d) Formai jegyek alapján kialakított állag, segédlete 1790 előtt nincs.

e) A levelezéseket tartalmazó állag iratait a keltezés szerinti sorrendben helyezték el, segédlete csak 1790 után van.

f) Nemesség-kihirdetéseket, nemességvizsgálatokat, bizonyságleveleket, eredeti armálisokat tartalmaz az állag. Önálló sorozatot képeznek az esztergomi nemes családokra vonatkozó, az 1800-as évek elején más fondokból kigyűjtött és a családok kezdőbetűje szerint rendezett iratok, amelyekhez egy későbbi nemesi mutató is tartozik.

g) A tárgyban folytatott levelezések mellett itt kaptak helyet például egyes vizsgálatok iratai, amit a vármegye eszközölt kálvinista tanítók, jegyzők vagy egyes hitehagyottak ellen.

h) Az e tárgyban keletkezett levelezésen kívül az 1767-es úrbérrendezési rendelet végrehajtásával kapcsolatos iratok, továbbá az egyes községek 1768. évi urbáriuma található az állagban. Önálló segédlete jelenleg nincs.

i) Az állagon belül többféle összeírást találunk, például a koldusokét, a pipázókét, a cigányokét, külön sorozatot alkotnak az egyes vallásfelekezetek összeírásai: zsidók, kálvinisták, rácok összeírásai.

j) Szórványosan előforduló összeírások, egyes uradalmakhoz tartozó falvak jobbágynépességének számbavétele.

k) A közgyűlésen tárgyalt ügyekben, például birtokhatár megsértése, területi jellegű vagy örökösödéssel kapcsolatos viták alkalmával beterjesztett és felolvasott tiltakozások, ellentmondások iratai. Segédlet ugyanaz, mint a jegyzőkönyveké.

l) Ugyancsak a jegyzőkönyvbe bevezetett iratok, segédletük ugyanaz, mint a jegyzőkönyveké.

m) Az állagban a felkelések alkalmával kiállított sereg lustralajstromait, a szervezéssel kapcsolatos iratokat, levelezéseket találjuk. Az állag főleg az 1797-es és 1809-es felkelésekre vonatkozóan tartalmaz jelentősebb mennyiségű iratot. Ezekhez eredeti mutatók állnak a kutatás rendelkezésére.

n) Esztergom vármegye nemes családjainak név szerint rendezett árva- és gyámügyi iratai. Értékes családtörténeti adatokat is tartalmaz, ezenkívül az árvavagyonra vonatkozó elszámolásokat is megtaláljuk benne.

K-EMÖL IV. A. 3. Esztergom vármegye adószedőjének iratai 1638–1848. 18,85 ifm.
a) Országos összeírások 1715–1828. 0,5 ifm.
b) Dicalis összeírások 1770–1848. 4 ifm.
c) Katonai terhekkel kapcsolatos összeírások 1691–1848. 0,39 ifm.
d) Nemesi hozzájárulás kivetési iratai 1698–1848. 0,39 ifm.
e) Adószedői számadáskönyvek 1700–1848. 13,57 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. Az adószedő hivataláról már viszonylag korán, a 17. század közepén utalást találunk a megye jegyzőkönyveiben. Iratanyaga sokféle irattípusból tevődik össze: a különféle községi lajstromok, ezek összesítései, nyugták, átvételi elismervények csakúgy helyet kaptak benne, mint a katonai terhek felosztása, a katonasággal való pénzügyi elszámolások, vagy a nemesi adómegajánlások iratanyaga.

K-EMÖL IV. A. 4. Esztergom Vármegye Törvényszékének iratai 1638–1848. 9,37 ifm.
a) Törvényszéki tárgyalási jegyzőkönyvek (1638) 1819–1848 (1850). 2 ifm.
b) Polgári peres iratok 1702–1848. 1,69 ifm.
c) Büntető peres iratok 1693–1848. 1,82 ifm.
d) Csődperek iratai 1786–1848. 0,13 ifm.
e) Törvényszéki ügyviteli iratok 1745–1839. 0,13 ifm.
f) Vegyes törvényszéki ügyek iratai (vizsgálatok, vallatások stb.) 1740–1845. 3,25 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. b. A sedria iratanyagának meghatározó tematikája a becsületsértés, különféle birtok- és határviták, gyámsági, zálog- és hitelügyletek, örökségi perek, valamint a büntető ügyeket illetően lopás, gyilkosság, házasságtörés, boszorkányság, hatalmaskodás. A jegyzőkönyvek és egyéb iratok nyelve a 18. században főleg latin, a 19. században magyar.

a) Önálló jegyzőkönyvi sorozatot csak az 1819–1848 (1850) közti 25 kötet képez, amelyből néhány év hiányzik (1821, 1823, 1829, 1840, 1843). A jegyzőkönyvek – amelyek kutatását 3 kötet hely-, személynév- és tárgymutató segíti – vegyesen tartalmazzák a sedria által első- és másodfokon tágyalt polgári és büntető peres ügyeket. A korábbi időszakra vonatkozóan, a törvényszéki ügyek anyaga a közgyűlési jegyzőkönyvekkel azonos kötetben található. Így

segédletük is azonos a közgyűlési jegyzőkönyvekével, azaz 1790 előtt csak egyenkénti átnézéssel, vagy 1638 és 1741 között regeszták alapján kutatható. 1790 és 1818 között eredeti mutatók állnak rendelkezésre. 1847-ből külön-külön kötetbe kerültek a polgári-, a büntető- és csődperek. Az 1849–1850 közötti évekből csak ítéleti jegyzőkönyvek maradtak fenn. Idetartozik még egy 1790 és 1854 közötti, a ki- és betáblázásokról vezetett mutató is.

b) A vármegyei iratok 1820-as évekbeli rendezésekor a VII. kútfőbe sorolták a polgári pereket. 1790 előtt az iratok egyenkénti átnézésével lehet kutatni az anyagot, ezt követően eredeti mutatók alapján.

c) Korábbi rendszerben a XIII. kútfő anyagát képezte. Kutatni ugyancsak egyenként, vagy 1790 után mutatók alapján lehet.

d) Eredetileg a XVI. kútfő.

e) A régi rendszerben a XV. kútfő; segédlete nincs, egyenkénti átnézéssel kutatható.

f) Korábban a XIV. kútfő volt; segédlete nincs, az iratokat évek szerint, egyenkénti átnézéssel lehet kutatni.

K-EMÖL IV. B. 101. Esztergom Vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. 0,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,06 ifm.
b) Iratok 1848. május 1–1849. augusztus 19. 0,26 ifm.

A forradalmi események nyomán a megyei közgyűlés 1848. május 1-jén átalakult ideiglenes megyebizottmánnyá, és megválasztotta – a népképviseleti választások előkészítésére – központi választmányát. A megyebizottmány 250 tagból állott, élén Andrássy Mihály, korábbi első alispánnal, de tagjai között találunk községi jegyzőket, bírókat, ügyvédeket, plébánosokat, lelkészeket, stb. A Bizottmány első rendeletei között a választási kerületek kialakítása, a megyei hivatalnoki kar kibővítése és törvények, rendeletek kihirdetése szerepelt. A Bizottmány 1849. január 28-án rendelkezett a megyeszékhely Esztergomból – a komáromi vár közelsége miatt biztonságosabb – Bátorkeszire, majd február 5-én Komáromba történő áthelyezéséről. A sikeres tavaszi hadjárat következtében a megyebizottmány április 30-i ülését ismét Esztergomban tarthatta. A Bizottmány július 9-én ülésezett utoljára.

Az iratanyagot a kortárs levéltárnok a korábbi vármegyei iratokhoz hasonlóan kútfőkbe osztotta és közgyűlési számok szerinti sorrendbe rendezte. Így segédlete is azokéhoz hasonló: korabeli elenchus és index tartozik hozzá. Az iratok az 1848. május 2–1849. július 9. között tartott ülések anyagát tartalmazzák. A fond – egyebek között – értékes névsorokat őriz Esztergom megye és város nemzetőrsége szervezésével kapcsolatban és a megyebeli községek eseménydús másfél esztendejéről.

K-EMÖL IV. B. 102. Esztergom vármegye első alispánjának és kormánybiztosának iratai 1848–1849. 0,22 ifm.
a) Andrássy Mihály első alispánnak és mint a megyebizottmány elnökének iratai 1848. március 19. és december 18-a között keletkezett, számozatlan iratai.
b) Andrássy József cs. kir. kormánybiztos iratai 1849. február 15–április 25.
c) Palkovics Károly kormánybiztos 1849. április 30–július 7. között keletkezett iratai.

Lásd: BéML IV. 104. A szabadságharc időszakában Esztergom megye élén állott bizottmányi elnök és a cs. kir., ill. a forradalmi kormánybiztosok tevékenysége során keletkezett iratokat egy későbbi levéltári rendezés külön fondba sorolta.

a) Segédlete nincs, időrendi sorrendben elhelyezve. 0,12 ifm.

c) Segédlete nincs, időrendi sorrendben elhelyezve. 0,1 ifm.

K-EMÖL IV. B. 103. Esztergom Vármegye Törvényszékének iratai 1848–1849. 0,39 ifm

Az iratanyag a szabadságharc időszakában – 1848. május 2-tól – keletkezett megyei törvényszéki ügyeket tartalmazza. Mivel ebben az időszakban a törvénykezési szervezet nem változott az előzőekhez képest, az iratanyag nem különül el a korábbi megyei törvényszék anyagától, így segédleteik is közösek.

K-EMÖL IV. B. 151. Esztergom vármegye cs. kir. biztosának iratai 1849. 0,52 ifm.

Esztergom megye 1849. július második felében átmenetileg ismét, majd augusztus 19-et követően végleg a cs. kir. csapatok kezére került. 1849. augusztus 20-án már ki is nevezték az új királyi biztost Esztergom megye élére Jagasics Sándor személyében, aki ezzel az elnevezéssel az év végéig, majd 1850-től több mint egy évtizeden át – hasonló feladatkörrel – a megyefőnöki tisztet is viselte. Korábban Kopácsy József érsek titkára, káptalani főügyész és a vármegye egyik országgyűlési követe volt. Konzervatív, udvarhű beállítottsága ellenére a szabadságharcban való részvétel miatt a hatóságok által üldözött városi és megyei személyiségek érdekében közbenjárt, többüket tisztázta, gondoskodott a sebesült honvédek ellátásáról. Királyi biztosi működése során a megyei és – a megye alá rendelt – Esztergom város közigazgatásának megszervezése, annak folytatólagos működésének biztosítása volt a feladata.

Önálló fondként kezelt, négy doboznyi iratanyaga folyamatos sorszámozással van ellátva, mutató könnyíti meg a keresést. Az iratok nyelve magyar, néhány esetben német.

K-EMÖL IV. B. 153. Esztergomi Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1860. 34,63 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1860. 3,38 ifm.
b) Közigazgatási iratok IV–XX. kútfők 1850–1860. 31,25 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A szabadságharc bukását követően – az átmeneti katonai közigazgatás bevezetése során – a pesti kerületi főhadbiztos Esztergom megyét négy járásra osztotta a korábbi kettő helyett: Esztergomi, Nyergesújfalui, Muzslai és Kéméndi járásokra. Az 1854-ben véglegesített, polgári közigazgatási beosztás pedig Komárom és Esztergom megye jobb parti járásait Esztergom néven, a bal partiakat Komárom néven egyesítette. Az új rendszerben megszüntették Esztergom város önállóságát és az Esztergomi járás községei közé sorolták. Az új megyei alakulat élén mindvégig Jagasics Sándor állt. A megyei közigazgatás az 1860. október 20-án kibocsátott rendelet nyomán állt vissza a korábbi keretek és határok közé.

Az esztergomi megyehatóság iratanyagából több kútfő teljesen hiányzik (I–III., XVII., XIX., XXII–XXV.) és a segédletek egy részének, főként a sorkönyveknek és bizonyos évekbeli mutatóknak a hiánya jelentősen nehezíti a visszakeresést a kútfőn belül alapszámos rendszerű iratanyagban. Egyszerűbb az elnöki iratok rendszere: sorszámos iktatás, így a kutatás a mutatók alapján lehetséges. A megyefőnöki iratanyag kiemelkedő forrásértékkel bír a korabeli megyealakulat történetére: az összeírásoknak szinte minden típusa megtalálható, iparosok, kereskedők kimutatásai, a lakosság egészségügyi állapotának felmérései, községi számadások stb. Az iratok nyelve 1853-tól csaknem kizárólagosan német, azt megelőzően vegyesen magyar és német.

K-EMÖL IV. B. 154. Esztergomi Cs. Kir. Megyei Törvényszék iratai 1851–1854. 3,46 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854. 1,1 ifm.
b) Általános iratok 1851–1854. 0,8 ifm.
c) Rendeletek 1851–1854. 1,04 ifm.
d) Peres iratok 1851–1854. 0,52 ifm.

1850 végére megszűnt a katonai-polgári kettős közigazgatás, és ezzel párhuzamosan kiépült a polgári törvénykezés új, egyelőre ideiglenesnek szánt szervezete is. A megyefőnök 1626/1851. sz. leiratával kinevezte az esztergomi törvényszék bírói karát. A cs. kir. törvényszék lényegében a korábbi vármegyei törvényszékek feladat- és hatáskörét vette át, állami tisztviselőkből álló személyzettel. Hatáskörébe első- és másodfokú polgári ügyek tartoztak, míg a súlyosabb büntetőügyekben a három másodosztályú járásbíróság mellett társasbíróságként járt el. A törvényszék illetékessége ekkor ui. az újonnan kialakított Esztergom megyére, azaz az Esztergomi, a Tatai és Nagyigmándi (Gesztesi) járások másodosztályú járásbíróságaira terjedt ki. 1854-ben a közigazgatás és törvénykezési szervezet átalakításával megszűnt a megyei törvényszék, s az Esztergomi Járásbíróságot első osztályúvá minősítették.

K-EMÖL IV. B. 155. Esztergomi Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék iratai, 1856–1860 (1907). 4,9 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek és segédleteik 1856–1860 (1871). 0,5 ifm.
b) Rendeletek és levelezés 1856–1860. 0,39 ifm.
c) Úrbéri peres iratok községenként (1251) 1856–1860 (1907). 4,29 ifm.
d) Komárom megyétől ideiglenesen átcsatolt községek (Dunaalmás, Ete, Kocs, Oroszlány, Szomód, Szomor és Szőlős) iratai, töredék 1856–1860. 0,13 ifm.
e) Párkányi járás községei (csak a Nánai Uradalom és a karvai Botka család) iratai, töredék 1856–1860. 0,26 ifm.
f) Kéziratos úrbéri térképek 1856–1860. 0,4 ifm.

Lásd: FML IV. B. 154. Az Esztergomi Úrbéri Törvényszék az Esztergomi járásba tartozó községekre vonatkozóan keletkezett perek anyagát tartalmazza. A rendkívül értékes anyagban szép számmal található 18. századi, úrbéri vonatkozású irat is, így pl. urbáriumok, különféle, a földesúr és a jobbágyközség között létesült egyezségek, szerződések, a szerződő lakosság névsora stb. Az úrbéri iratok emiatt igen hasznos forrásanyag lehet az egyes községek német lakosságának betelepítése, s általában történetéhez. Az 1860-ban megszűnt úrbéri törvényszéken be nem fejezett pereket az 1861-ben visszaállított vármegyei polgári törvényszéken, majd 1872-től az Esztergomi Kir. Törvényszéken, ill. ennek 1875-ös megszűntével a jogutód Komáromi Kir. Törvényszéken folytatták, valamint a továbbvitt perek esetében a Győri Kir. Ítélőtábla járt el végső fokon. A sokféle fórumot megjárt iratanyag jelzetrendszere emiatt nem egységes. Az iratanyag községenként időrendben nyert elhelyezést, emiatt az eredeti törvényszéki segédletek nem használhatók, egyenkénti átnézéssel kell kutatni. Az iratok nyelve: latin, magyar, német.

A jelenlegi Komárom-Esztergom megye két másik volt járása, a Tatai és a Gesztesi járások községeire vonatkozó úrbéri peres iratanyag eredetileg – mivel e két járás 1850–1860 között is Esztergomhoz tartozott – az Esztergomi Cs. Kir. Úrbéri Törvényszéknél keletkezett. Az esztergomi iratanyagban azonban mindössze egy doboznyi töredék lelhető fel. Ugyanakkor az 1980-as években iratátadás révén került a K-EMÖL őrizetébe a tatai és gesztesi járásokbeli községeket illető, nagyobb mennyiségű, de valószínűleg nem a teljes úrbéri iratanyag. Ez a Komáromi Kir. Törvényszéktől a Győri Kir. Ítélőtáblához fellebbezett úrbéri pereket tartalmazza. (Jelenleg a K-EMÖL-ban a VII. 4. jelzet alatt található.)

K-EMÖL IV. B. 159. Esztergomi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1850–1860. 26,81 ifm.
a) Polgári perek iratai 1850–1860. 15,21 ifm.
b) Büntető perek iratai 1850–1860. 7,8 ifm.
c) Tatai Járásbíróságtól átvett, 1854 előtti iratok 0,13 ifm.
d) Végrendeletek és vegyes iratok 1850–1860. 0,39 ifm.
e) Segédkönyvek 1850–1860. 3,28 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. A járásbíróság történetének első szakasza 1850-től 1854 májusáig tartott, amikor másodosztályú járásbíróságként hatáskörébe a kisebb súlyú polgári – csekély összegű tartozás, hagyaték, betáblázások stb. – és büntető ügyekben a kihágási ügyek – testi sértés, lopás stb. – tartoztak. Illetékessége az Esztergomi járásra és Esztergom városra terjedt ki. Az 1854 májusától bekövetkezett szervezeti változásoknak megfelelően és a törvényszék megszűntével első osztályú járásbíróságggá lépett elő és hatáskörében, valamint területében is növekedés következett be, így átvette az ugyancsak megszűnt nagyigmándi és tatai járásbíróságok területét. Ekkor a járásbíróság illetékességi és hatásköre is nagy mértékben megváltozott ill. kibővült, részben átvéve a korábbi törvényszék feladatait, továbbá illetékességébe kapcsolták az ugyancsak megszüntetett nagyigmándi és tatai másodosztályú járásbíróságok területét is. 1854-től a járásbíróság fellebbviteli fóruma a megyei törvényszék helyett a Budai Országos Törvényszék lett. A három járásra terjedő iratanyag kiemelkedő forrásértékkel bír a lakosság életviszonyai, társadalmi-rokoni kapcsolatai stb. kutatásához. Az első néhány év anyaga erősen hiányos. Az iratok többségében magyar, kisebb részben német nyelvűek. A kutatást iktatók, mutatók segítik.

a) Az állag I–VIII. kútfőre oszlik az egyes ügycsoportok szerint: I. levelezés a főtörvényszékkel; II. jelentések, kimutatások; III. vagyonjogi ügyek; IV. árvavagyon kezelése; V. hagyaték és holttányilvánítás; VI. telekkönyvi ügyek; VII. házassági engedélyek, uzsora; VIII. vegyes ügyek.

A b) állag kútfői: A) bűnvizsgálatok; B) erőszakos cselekmények; C) gyilkosság; D) kisebb jelentőségű bűncselekmények.

K-EMÖL IV. B. 160. Esztergomi Cs. Kir. Kerületi Árvabizottmány iratai 1857–1860. 3,5 ifm.

A járásbíróság mellett 1857-től működött az árvabizottmány, azzal együtt szüntették meg 1860-ban. Felügyeleti szerve 1857 után is a járásbíróság maradt. A községektől 1857-ben begyűjtött nyilvántartókönyveket attól kezdve a Bizottmány kezelte, amelynek feladata – a korábban községi hatáskörbe tartozott – árvaügy kezelése volt, mindenekelőtt az árvák, az árvavagyon nyilvántartása, felügyelete, a gyámok kijelölése és ellenőrzése, a letétek kezelése stb.

Az iratanyag csak az Esztergomi járás községeire terjed ki. A kötetek a községek betűrendjében helyezkednek el, nyelvük magyar. A Bizottmány különféle döntéseiről, a benyújtott kérelmekről tanácsülési jegyzőkönyv és iratok állnak rendelkezésre. A kutatást iktatók és mutatók könnyítik meg.

K-EMÖL IV. B. 301. Esztergom Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1923. 1,64 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. Az 1870. évi XLII. tc. a vármegyét és a szkv.-t a törvényhatóság fogalma alá vonta, és egységes szabályozásnak vetette alá. Esztergom vármegye Törvényhatósági Bizottságának alakuló ülésére 1872. december 28-án került sor, a jegyzőkönyvet tartalmazó kötet azonban nem maradt fenn.

A fond anyaga 45 kötetből áll. Az alábbi jegyzőkönyvek hiányoznak: 1872, 1883, 1887, 1890, 1892, 1897, 1902. A jegyzőkönyvek szövege 1901-ig kézírásos, 1903-tól gépelt. (Az 1902-es jegyzőkönyv nem maradt fenn.) 1901-ig minden kötet elején – a jegyzőkönyvi számok sorrendjében – megtalálható az „ügyek rövid kivonata”, 1903-tól ezt betűsoros névmutató váltja.

Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvi adatai szerint Esztergom vármegye 90 857 lakosából 9455 személy, azaz 10,4% vallotta magát németnek.

(Komárom vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratait a szlovákiai, nyitraivánkai székhelyű Nyitrai Állami Területi Levéltár, a továbbiakban: NyÁTL őrzi.)

K-EMÖL IV. B. 303. Esztergom vármegye alispánjának iratai 1872–1923. 13,42 ifm.
a) Elnöki jegyzőkönyvek 1872–1878. 1,7 ifm.
b) Általános iratok 1874–1923. 11,52 ifm.
c) Kihágási iratok 1904–1918. 0,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Az a) állagot képező 1872–1878 közötti elnöki jegyzőkönyvek hiánytalanul megvannak. A b) állagba tartozó általános iratok ezzel szemben igen hiányosak és nehezen kutathatók. Az 1872-es év például teljesen hiányzik, az 1873-as és 1874-es pedig összesen egy doboznyi, az 1875-ös szintén. A későbbi évek iratanyaga sem sokkal teljesebb. Az iratokat 1903-ig római számmal jelölt, I-től XII-ig terjedő kútfők alapján csoportosították, 1903-tól pedig iktatószám (alapszám) szerint rakták le. A kutatást nagyon megnehezíti, hogy mindössze 18 kötet iktató (1875–1917), 12 kötet mutató (1873–1901) és 22 kötet sorkönyv (1895–1923) maradt fenn, különböző évekből. A c) állaghoz 5 kötet kihágási iktató és 14 kötet kihágási mutató tartozik, az iktatott kihágási iratok nem maradtak fenn. Az alispáni iratanyag hiányosságain túl, a kutatók feladatát az is megnehezíti, hogy ebből a korszakból nem maradtak fenn Esztergom vármegye főispáni iratai, de a járási főszolgabírók iktatott iratai sem.

(Komárom vármegye alispáni iratait a szlovákiai, nyitraivánkai székhelyű NyÁTL őrzi.)

K-EMÖL IV. B. 351. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék Törvényhatósági Bizottságának iratai 1924–1938. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. Komárom és Esztergom vármegyék Dunától északra eső részei 1918 végén, 1919 elején cseh katonai megszállás alá kerültek, majd az 1920-as trianoni békeszerződés e területeket formailag is Csehszlovákiának ítélte. Az 1923. évi XXXV. tc. alapján a két csonkán maradt vármegyét „Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék” néven, Esztergom székhellyel egyesítették. A korabeli névjegyzék szerint az egyesített vármegyék törvényhatósági bizottsága 130 választott tagból és 130 virilisből állt, közülük 170 az egykori Komárom, míg 90 Esztergom vármegyéből volt. Az alakuló közgyűlésre 1923. december 29-én került sor.

Az iratanyagból a következő évek jegyzőkönyvei hiányoznak: 1924, 1925, 1927, 1934, 1936, 1938. Az 1929. évből két kötet maradt fenn, az egyik másolati példány. A jegyzőkönyvek szövege részben kéz-, részben gépírásos. A kötetek végén névmutató található.

K-EMÖL IV. B. 353. Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék alispánjának iratai (1923) 1924–1938. 26,2 ifm.
a) Általános iratok 1924–1938. 25,97 ifm.
b) Vegyes nyilvántartások (1923) 1924–1938. 0,23 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. A vármegyét illető közigazgatási változásokról a IV. 351. fond bemutatása során tettünk említést.

Az a) állagba a jól kutatható általános iratok tartoznak. Az eredeti segédkönyvek – iktatók, mutatók, sorkönyvek – csak szórványosan maradtak fenn, de az elmúlt évek során az egész iktatott iratanyaghoz mutató készült, amelynek használata nélkülözhetetlen a kutatás során. A b) állag kihágási iktatókat, ill. vegyes nyilvántartókönyveket – katonai nyilvántartás, büntetett előéletűek, közgyógyellátás, útlevél-nyilvántartás – tartalmaz. Ebből a korszakból sem maradtak fenn a főispáni iratok, továbbá a járási főszolgabírók iktatott iratai sem.

K-EMÖL IV. B. 401. Esztergom Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1939–1944. 0,03 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében visszakerült Magyarországhoz az 1920-ban Csehszlovákiához csatolt területek egy része, így az egykori Komárom és Esztergom vármegyék Dunától északra eső járásai is. Az 1938. évi XXXIV. tc. 4. §-a alapján kiadott 9330/1938. ME sz. rendelet ismét létrehozta Esztergom vármegyét az 1920 előtti területén, akárcsak a lényegesen megnövelt területű Komárom vármegyét.

A fondból mindössze az 1942. évi törvényhatósági bizottsági jegyzőkönyveket tartalmazó kötet maradt fenn. A szöveg kézírásos, a kötet végén névmutató található. (Komárom vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratait a szlovákiai, nyitraivánkai székhelyű NyÁTL őrzi.)

K-EMÖL IV. B. 403. Esztergom vármegye alispánjának iratai 1939–1944. 2,68 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. A vármegyét illető közigazgatási változásokról a IV. 401. fond bemutatása során tettünk említést.

A fond iratanyaga igen hiányos: mindössze az 1939. és 1940. év iktatott iratai, valamint az 1944-es iktatókönyv és mutatókönyv maradtak fenn. Az iktatott iratokat három, utólag készült mutató segítségével lehet kutatni. Ebből a korszakból sem maradtak fenn Esztergom vármegye főispáni iratai, továbbá a járási főszolgabírók iktatott iratai sem. (Komárom vármegye alispáni iratait a szlovákiai, nyitraivánkai székhelyű NyÁTL őrzi.)

K-EMÖL IV. B. 951. Komárom-Esztergom vármegye főispánjának iratai 1945–1949. 3,94 ifm.
a) Elnöki bizalmas iratok 1945–1947. 0,14 ifm.
b) Általános iratok 1945–1949. 2,32 ifm.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1945–1949. 1,48 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Az 1945. januári fegyverszüneti egyezmény visszaállította Magyarország trianoni államhatárait. 1945. március 21-én Esztergomba, április elején Komáromba is bevonult a szovjet hadsereg, amelynek parancsnokai mindkét városban kinevezték a Duna jobb partján fekvő két, csonkán maradt megye főispánjait. A „csonka” megyék területi átszervezéséről a 4330/1945. ME sz. rendelet intézkedett, ideiglenes jelleggel. Eszerint Komárom és Esztergom megyetöredékei (két, ill. egy járással) ismét egyesültek, Esztergom székhellyel. Ezt Komárom megye főispánja is tudomásul vette, és 1945. május elején lemondott tisztségéről. Az egyesített Komárom-Esztergom vármegye főispánja az Esztergom megyei főispán lett.

Az iratanyag rendezett, nincs megselejtezve, és a korabeli iktató- és mutatókönyvek alapján kutatható. A megyében élő németek történetének feltárása szempontjából különösen az első két állag tartalmaz fontos dokumentumokat. Ezek között megemlítjük az internálással, vagyonelkobzással, kitelepítéssel, összeköltöztetéssel kapcsolatos, vagy az újonnan érkezett telepesek és a „visszamaradt” németek közötti ellentéteket dokumentáló iratokat. Külön kiemeljük a főispánhoz beérkezett helyzetjelentések, ill. az általa készített összefoglaló jelentések történeti forrásértékét.

Az 1923–1938 közötti Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék főispánjának, ill. az 1939–1944 közötti, továbbá az 1923 előtti Esztergom vármegye főispáni iratai nem maradtak fenn, leszámítva egy 1873-as irattöredéket. (Az egykori Komárom vármegye főispáni iratait a szlovákiai, nyitraivánkai székhelyű NyÁTL őrzi.)

K-EMÖL IV. B. 952. Komárom-Esztergom Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1950. 0,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. Az 1945. januári, Moszkvában kötött fegyverszüneti egyezmény visszaállította Magyarország 1938 előtti határait. Az ennek következtében ismét csonkán maradt

két vármegyét, Komáromot és Esztergomot az 526/1945. ME sz. rendelet alapján közigazgatásilag újra egyesítették „Komárom-Esztergom vármegye” néven, Esztergom székhellyel. Komárom-Esztergom vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1945. augusztus 28-án alakult meg Esztergomban. Ebben az évben Tatán és Komáromban is tartott közgyűlést. A helyi tanácsok megalakítását előíró 1950. évi I. tc. végrehajtási rendelete felszámolta a megyei önkormányzat összes szervét, így a törvényhatósági bizottságot is. A helyébe lépő Komárom Megyei Tanács 1950. június 15-én, Esztergomban tartotta meg alakuló ülését.

A fond iratanyagából hiányzik az 1950. évet tartalmazó kötet. A jegyzőkönyvek szövege kézírásos, a kötetek végén névmutató található.

A megyében élő németek történetének feltárása szempontjából fontos megemlíteni a kötetekben fellelhető negyedéves alispáni jelentéseket, amelyek számos adatot tartalmaznak a németek jogfosztásáról, így például internálásukról, összeköltöztetésükről, vagyonuk elkobzásáról. Forrásértékűek egyes napirend előtti felszólalások is, amelyek a „svábkérdés” igazságos és emberséges rendezését, a visszaélések megszüntetését szorgalmazták.

Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint, a mai Komárom-Esztergom megye területére kivetítve, a 212 ezer lakos 11%-a vallotta magát német anyanyelvűnek, míg 7%-a német nemzetiségűnek. Az 1949. évi népszámlálás 0,6%-nyi német anyanyelvű lakost regisztrált a megye területén.

K-EMÖL IV. B. 954. Komárom-Esztergom megye alispánjának iratai 1945–1950. 24,58 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 4. Az iktatott iratanyag hiánytalanul megvan, a korabeli segédkönyvek azonban csak részben maradtak fenn: hiányzik az 1946. évi iktatókönyv I. része, akárcsak az 1945-ös és 1949-es mutató, továbbá az 1946, 1947. és az 1949. évi sorkönyv. Az 1945. év iratait utólag készült mutatók segítségével lehet kutatni.

A megyében élő németek történetének feltárása szempontjából kiemeljük az alispáni hivatalba érkezett, a negyedéves jelentések összeállításánál felhasznált különböző részjelentéseket, amelyek sok esetben a németek ellen foganatosított intézkedésekről is beszámolnak. A leányvári németek egy részének 1946. március 24-i kitelepítéséről a 901/1948. alispáni alapszámon maradt fenn egy korabeli jegyzőkönyv.

K-EMÖL IV. B. 960. A Tatai járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 15,45 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1949. 11,7 ifm.
b) Számvevőségi iratok 1946–1949. 0,48 ifm
c) Munkaügyi iratok 1945–1949. 0,24 ifm.
d) Iparügyi iratok 1949. 0,12 ifm.
e) Hadigondozási iratok 1949. 0,12 ifm.
f) Szociális titkári iratok 4 doboz, 0,48 ifm.
g) Kihágási iratok 1945–1950. 2,31 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A járási főjegyző a járás első tisztviselője volt, elsőfokú közigazgatási és rendőrhatósági jogkört gyakorolt. A Tatai járáshoz ebben az időszakban 26 község tartozott, közülük ötben körjegyzőség működött. A járás székhelye Tata nagyközség volt. Az 1941. népszámlálás során a német anyanyelvűek száma a járás 1945–1950 közötti területén 12 községben haladta meg az 5%-ot: Agostyán (93,7%), Alsógalla (45,3%), Felsőgalla (13,2%), Baj (86,7%), Dunaszentmiklós (98%), Kecskéd (85,7%), Környe (51,8%), Szomor (73,6%), Tarján (84,1%), Várgesztes (91%), Vértestolna (87,1%), Vértessomló (91%).

Tatabánya megyei város 1947-ben jött létre Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya községek egyesítésével. Az 1941-es népszámlálás kivetített adatai szerint a német anyanyelvűek aránya a városban 9,3% volt. Az elődközségek és Tatabánya megyei jogú város iratanyagát a Tatabányai Városi Levéltár őrzi.

Az a) állagot kitevő közigazgatási iktatott iratanyag hiánytalanul bekerült a levéltárba. Segédkönyvei közül az 1945-ös mutató hiányzik. A többi állag számvevőségi, munkaügyi, külön gyűjtött iparügyi, külön gyűjtött hadigondozási, szociális titkári és kihágási iratokból áll.

K-EMÖL IV. B. 961. Az Esztergomi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1951). 14,91 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az Esztergomi járáshoz ebben az időszakban 23 község tartozott, közülük ötben körjegyzőség működött. A járás székhelye Esztergom megyei város volt. Az 1941. népszámlálás során a német anyanyelvűek száma 8 községben haladta meg az 5%-ot: Csolnok (72,6%), Dág (43,9%), Dorog (22,2%), Leányvár (85,0%), Máriahalom (95,1%), Nyergesújfalu (7,9%), Süttő (47,6%), Tát (51,6%).

A fondjegyzék szerint a fond nincs külön állagokra tagolva. A fondon belül a közigazgatási iktatott iratok évköre 1945–1950. Közigazgatási iktatókönyvek 1947–1948-ból, mutatók 1945–1947-ből vannak. Az esztergomi járási főjegyző mint rendőri büntetőbíró (kihágási) iratai 1946–1950-ből, az Esztergom városi és járási állatorvos iratai 1947–1948-ból, míg a számvevőségi iratok 1945–1949-ből maradtak fenn. Az 1990-es évek elején a közigazgatási iktatott iratokból ki lettek válogatva az 1945–1950 közötti hadigondozási iratok (1,2 ifm.), külön mutató is készült hozzájuk.

Városok

ESZTERGOM VÁROS LEVÉLTÁRA

Lásd: BFL IV. Szabad királyi városok.

K-EMÖL IV. A. 1001. Esztergom Szab. Kir. Város Tanácsának iratai 1700–1848. 63 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1700–1848. 6,25 ifm.
b) Gazdasági tanácsülési jegyzőkönyvek 1787–1806. 0,52 ifm.
c) Népösszeírások 1720–1828. 0,39 ifm.
d) Vagyonösszeírások 1803–1847. 0,91 ifm.
e) Polgárkönyv 1700–1848. 0,05 ifm.
f) Felvallások 1720–1848 (1854). 0,91 ifm.
g) Tanácsi iratok 1700–1849. 52,26 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Esztergom a korai középkorban a királyi udvartartás egyik központja volt. Jelentőségét emelte az érsekség és a székesfőkáptalan jelenléte is. Kiemelkedő kereskedelmi központ is volt, a távolsági kereskedéssel foglalkozó ún. latinok külön negyeddel rendelkeztek. A város jelentősége a tatárjárás okozta pusztulás következtében megrendült, majd IV. Béla idején a királyi székhely Budára került. A város az 1543-as török ostrom következtében elpusztult, elnéptelenedett, majd a későbbiekben jelentős számú török és rác katonaság telepedett itt le. A török uralom alóli felszabadulást követően nagyobb számban német lakosság költözött be és települt le a későbbi Esztergom területén állott elődközségek (különösen az Érseki másképp Víziváros) és a szabad királyi város területén. A 18. század folyamán döntően e családokból kerültek ki a két város tanácsának tagjai, főbb tisztviselői. A 18. század folyamán, az 1760-as évek elején újabb jelentős számú német telepes érkezett a szabad királyi város területére, részükre új városrészt, a Teréziánumot jelölték ki lakhelyül. Esztergom 1708-ban szerezte vissza több évszázaddal korábbról eredeztethető privilegizált státuszát, kiváltságlevelét, s az általa biztosított jogokkal – II. József korát és a Bach-korszakbeli néhány évet leszámítva – 1876-ig élhetett.

A város iratait 1787-ben és a következő években rendezték és lajstromozták. Ekkor készültek a mutatók a jegyzőkönyvekhez, valamint egy kétkötetes általános mutató a korábbi időszak anyagához. Ezután évente mutatózták az iratokat. Magának az iratanyagnak az irattári rendszere mechanikus, az egy évnyi anyagot – időrendben – több csomóba (fasciculusba) rendezték úgy, hogy az első csomók a közigazgatási iratokat, a továbbiak a törvényszékieket tartalmazták. Sajnos

azonban a II. világháború alatt – a bombázás elől – menekített iratok visszaszállítására csak évek múltán került sor, így a pincében jelentősen károsodtak; kb. fele-kétharmad részét ki kellett selejtezni. Az egyes csomókon belül az iratok sorszámot kaptak, tehát a jelzet: év-fasciculus-numerus.

a) Az 1701–1705 közti évekből csak néhány, rossz állapotú latin nyelvű lap maradt fenn. Az 1706–1711 közti 2 kötet német nyelvű, 1712–1718 közt latin, 1719–1743 között vegyes, latin-magyar, kevés német betoldással, 1744–1787 közt latin, az 1788–1789. évek ügyviteli jegyzőkönyvei német, 1790–1806 között ismét latin, majd ezt követően magyar nyelvűek a jegyzőkönyvek. A kutatást 1787 előtt a jegyzőkönyvek végén található latin nyelvű mutató, 1787-től évenként külön kötet hely-, név- és tárgymutató (összesen 59 kötet) szolgál nemcsak a jegyzőkönyvekhez, de az iratokhoz is. Ezenkívül regesztakötetek is a kutatók rendelkezésére állnak, 1741. évvel bezárólag.

b) A városnak a bevételi forrásait képező tevékenységekkel (kocsmatartás, sörfőzés, kőfejtés, stb.) kapcsolatos döntéseit, intézkedéseit tartalmazza. Latin és magyar nyelvű, segédlete nincs.

c) A város lakosságának fertályonkénti összeírásai, latin és magyar nyelvű, az alábbi évekből: 1720, 1721, 1762, 1764, 1772, 1793, 1794, 1795, 1800, 1801, 1806, 1807, 1811, 1812, 1814, 1828.

d) Fertályonként, a házszámozást követve veszi számba az adózó lakosság teljes vagyonát, ideértve az iparból származó jövedelmet is. Latin és magyar nyelvű.

e) Névmutató tartozik hozzá. A jelzett időszakban Esztergomban polgárjogot nyert személyek neveit tartalmazza, esetenként ezek származási helyét is megjelölve.

f) Latin és magyar nyelvű kötetek. Az állag öt sorozatot tartalmaz: házak felvallása (1740–1829); szőlők felvallása (1720–1854) hiányos; földek felvallása (1770–1829); kertek felvallása (vegyes betáblázások 1774–1784 és 1845–1849).

g) Az iratok többsége általános igazgatási, kisebb részben törvényszéki üggyel kapcsolatos. Segédlete 61 kötet latin és magyar nyelvű mutató.

K-EMÖL IV. A. 1002. Esztergom Szab. Kir. Város Kamarási Hivatalának iratai 1719–1849. 9,81 ifm.
a) Kamarási naplók 1777–1848. 3,35 ifm.
b) Kamarási számadások 1719–1849. 4,64 ifm.
c) Főkamarási negyedéves naplók 1776–1782. 0,13 ifm.
d) Alkamarási terménszámadás 1776–1800. 0,26 ifm.
e) Gazdasági számadások 1737–1824. 0,26 ifm.
f) Templomszámadások 1719–1847. 0,78 ifm.
g) Szegényházi számadások 1757–1848. 0,39 ifm.

Lásd: BFL IV. 1006. A kamarás tisztségét évente újították, kezdetben a belső tanács tagjai közül, majd 1714-től a polgárok közül választották. A városi pénzekkel – akár saját vagyona terhére is – el kellett számolnia. 1712-ben Esztergomban szabályrendelettel kötelezték a kamarást, hogy számlával igazoljon minden bevételt és kiadást. A kamarási és adószedői tisztség a 18. század folyamán a városnál nem vált el egymástól. A kamarás dolgozta ki az adókivetési kulcsokat, amit a tanács, valamint a közgyűlés hagyott jóvá. Ő készítette el a vagyonösszeírást, és felügyelte mind a házi, mind a hadiadók beszedését, majd minderről számadást is készített. A kamarás számvevői és adószedői minőségében keletkezett iratanyagának két fondra osztása korábbi iratrendezés eredménye. (Lásd még a IV. 1003. fondot.) Számadáskönyvei a 18. század első évtizedeiben gyakran német nyelvűek, később latin és magyar nyelven szerkesztették meg.

Az a) latin és magyar nyelvű. A legtöbb kamarási naplónak másod- ill. harmadik példánya is fennmaradt. Segédlete nincs, keresni a bejegyzések – bevételek-kiadások – időrendi sorrendjében

lehet. A b) német, latin és magyar nyelvű, önálló segédlete nincs, keresni az éven belül a bevétel és a kiadás tárgya szerint lehet. A c) latin és magyar nyelvű. A d) német nyelvű. Különféle városi termesztvények, valamint favágás és erdőbér beszedési naplók, ill. ezek elszámolásai. Segédlete nincs. Az e) állagnak segédlete nincs. Az f) magyar, latin és német nyelvű Kápolnák, kegyes alapok stb. és a plébániatemplom számadásai. A g) állag latin nyelvű. Segédlete nincs.

K-EMÖL IV. A. 1003. Esztergom Szab. Kir. Város Adóhivatalának iratai 1739–1848. 5, 25 ifm.

a) Hadiadó kivetési lajstrom 1741–1846. 2,95 ifm.
b) Háziadó kivetési lajstrom 1747–1848. 1,35 ifm.
c) Hadi- és háziadó kivetési lajstrom 1739–1840. 2,25 ifm.
d) Hadiadó beszedési napló 1828–1847. 0,48 ifm.
e) Háziadó beszedési napló 1729–1844. 0,8 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005. Az a) latin és magyar nyelvű. A kivetés fertályonként halad, a házszámozás miatt azonban 1-től végig folytatólagos. Önálló segédlete nincs. A b) latin és magyar nyelvű. Önálló segédlete nincs, rendszere ugyanaz, mint az előzőé. A c) segédlete nincs, rendszere ugyanaz, mint a többi lajstromé. A d) magyar nyelvű. Az adóbefizetéseket tartalmazza, időrendi sorrendben. Az e) latin és magyar nyelvű. A háziadó befizetéseket tartalmazza időrendben.

K-EMÖL IV. A. 1004. Esztergom Szab. Kir. Város Árvahivatalának iratai 1753–1848 (1850). 1,56 ifm.

Lásd: BFL IV. 1008. Az árvagondnokot vagy „árvák atyját” a városi tanács tagjai közül választották. Feladata az árván maradt kiskorúak megfelelő elhelyezése, vagyonuk kezelése, gyarapítása volt. Az első városi árvaház a Piac téren (ma Széchenyi tér) állott, az első ismert „árvák atyja” Nagyszeghy Ferenc volt. Az árvagondnok évente köteles volt részletes számadást tenni a rábízott kiskorúak vagyonával, a pénzösszegek hovafordításával kapcsolatban.

Az árvaszámadások latin és magyar nyelvűek. Segédlete nincs. Néhány év számadásához kivonat is készült.

K-EMÖL IV. A. 1007. Esztergom Szab. Kir. Város Törvényszékének iratai 1701–1849. 13,5 ifm.

a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1787–1849. 5,07 ifm.
b) Törvényszéki iratok 1701–1849. 8, 43 ifm.

Lásd: BFL IV. 1014. Esztergomban az igazságszolgáltatási feladatokat – hasonlóan az egyéb, igazgatási feladatokhoz – a város tanácsa, közelebbről belső tanácsa látta el. A 18. század folyamán e testületnek 12 tagja volt, amelynek élén a bíró állott. Mind a bíró személye, mind a tanács tagjainak választásakor figyelembe vették, hogy a város lakosságának jelentős része német származású, ezért már az 1710-es években felváltva állítottak a tanács élére magyar és német bírót, ill. a tanács összetételében is tükröződött e törekvés. A polgári és büntető perekben egyaránt a tanács ítélkezett a területén lakó polgárok ügyeiben. Esztergom városa rendelkezett pallosjoggal. Az a) állag anyaga latin és magyar nyelvű. Önálló jegyzőkönyvi sorozatot csak az 1787 utáni kötetek képeznek. Az ennél korábbi időszak törvényszéki jegyzőkönyvei a tanácsülésivel egy kötetben találhatók, tehát segédlete is ugyanaz, mint a tanácsülési jegyzőkönyveké 1787 előtt és után. A b) latin és magyar nyelvű. Segédlete közös a tanácsi iratokéval. A törvényszéki iratok erősen hiányosak.

K-EMÖL IV. A. 1008. Esztergom Szab. Kir. Város Titkos Levéltára 1292–1848. 0,1 ifm.

Latin nyelvű oklevélmásolatok. A város kiváltságaira, határaira vonatkozó iratok másolatai. A 18. század végi állapotokhoz képest erősen hiányos.

K-EMÖL IV. B. 1402. Esztergom Thj. Sz. Kir. Város Tanácsának iratai 1872–1876. 4,54 ifm.
a) Közigazgatási jegyzőkönyvek 1872–1876. 0,42 ifm.
b) Tanácsi iratok 1872–1876. 4,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1407. Az 1870. évi XLII. tc. értelmében a Víziváros, Szentgyörgymező, Szenttamás mezővárosok nélkül értendő, egykori szabad királyi város a vármegyékkel egyenlő törvényhatósági jogot nyert. A törvényhatósági bizottság alakuló közgyűlését 1872. április 15-én, utolsó közgyűlését 1876. szeptember 15-én tartotta Esztergomban. A város élén a városi főispán állt. A város első tisztviselője a polgármester volt, aki a közigazgatást vezette, és minden olyan ügyben rendelkezhetett, amely nem tartozott más szerv hatáskörébe.

A közigazgatási jegyzőkönyvek a) állaga a törvényhatósági bizottság közgyűléseinek jegyzőkönyveit és a tanácsülések jegyzőkönyveit tartalmazza vegyesen egybekötve, időrendi sorrendben, a napirendi pontok kötetenkénti folyamatos számozásával. Minden év jegyzőkönyvei külön kötetet alkotnak. A tanácsi iratok b) állaga a törvényhatósági bizottság közgyűlésein és a tanácsüléseken tárgyalt ügyek iratait tartalmazza vegyesen, úgy, hogy nem különülnek el egymástól. Az iratokon általában három jelzet olvasható: a közigazgatási iktatószám, a jegyzőkönyvi szám és a három tagból álló, ún. kútfős jelzet (pl. 1872 – I –125.); az iratok e szerint rendezettek. Az iratanyagban a mutatókönyvek alapján lehet keresni. A mutatók a kútfős jelzet mellett feltüntetik az irat jegyzőkönyvi számát is, így ez alapján a közigazgatási jegyzőkönyvben is könnyen megtalálhatjuk a keresett tárgyat. Az 1872–1874 közötti iratanyag szinte hiánytalanul megmaradt, az 1875–1876-os viszont – egy korábbi selejtezés következményeként – töredékes. A kutatók e két utóbbi évről így csak a közigazgatási jegyzőkönyvek alapján nyerhetnek teljes körű tájékoztatást.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Városok

ESZTERGOM VÁROS LEVÉLTÁRA

K-EMÖL V. 1. Esztergom Rendezett Tanácsú Sz. Kir. Város (1930-tól Sz. Kir. Megyei Város) Képviselő-testületének iratai 1879–1950. 4,65 ifm.
a) Képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1879–1950. 2,49 ifm.
b) Képviselő-testületi közgyűlés iratai 1879–1898. 2,16 ifm.

Az 1876. évi XX. tc. értelmében, mivel lakossága nem érte el a törvény által megszabott alsó határt, Esztergom elveszítette törvényhatósági jellegét. Rendezett tanácsú várossá minősült vissza, és így az 1871. évi XVIII. tc., majd az 1886. évi XXII. tc. – községi törvény – előírásai vonatkoztak rá. (Az 1929. évi XXX. tc. értelmében 1930-tól sz. kir. megyei várossá lett.) Esztergom tehát a vármegye alárendeltségébe került, azonban – a többi rendezett tanácsú, majd megyei városhoz hasonlóan – bizonyos fokig megmaradt az önkormányzati joga is. Önkormányzati jogát a város a képviselő-testület által gyakorolta. A négy elődközség egyesítése után megalkotott, 1895. évi városi szervezeti szabályrendelet (64/1895. kgy. és 5452/1895. tan. sz.) meghatározta, hogy Esztergomban a képviselő-testület 79 választott és ugyanannyi legtöbb

adót fizető, tehát virilis képviselőből áll. Rajtuk kívül a testület tagjai voltak még a polgármester (a testület elnöke), a rendőrkapitány, a tanácsnokok, a főjegyző, a jegyzők, ill. más városi tisztviselők. A szabályrendelet részletesen körülhatárolta a testület hatáskörét, valamint felsorolta az állandó szakbizottságokat, összesen tízet.

Az a) állag kezdő éve azért 1879, mivel az 1877. és 1878. évi képviselő-testületi jegyzőkönyvek a tanácsülési jegyzőkönyvekkel vannak vegyesen egybekötve, időrendi sorrendben, a napirendi pontok kötetenkénti folyamatos számozásával, ezért e két kötet az „Esztergom rendezett tanácsú sz. kir. város Tanácsának iratai" nevű fondban (V. 3.) található. A képviselő-testületi jegyzőkönyveknek 1879-től 1890-ig külön mutatókönyvük van, az 1913. évivel együtt összesen 13 kötet. 1891-től kezdődően a tárgymutató (az 1913. év kivételével) a képviselő-testületi jegyzőkönyvekbe van bekötve. A b) képviselő-testületi közgyűlés iratainak 1879-től 1892-ig – a korszak tanácsi iratanyagához hasonlóan – három tagból álló, ún. kútfős jelzetük van, a kútfő azonban mindig I. (pl. 1879 – I – 19. sz.). A közgyűlési iratokban a közgyűlési jegyzőkönyvek alapján lehet keresni, ez utóbbiak ugyanis a közgyűlési határozat száma mellett feltüntetik a kútfős számot is. 1892-től 1898-ig az iratok a közgyűlési határozat száma szerint vannak összerakva, és eltűnik a kútfős jelzet. 1898-at követően (és 1877–1878-ban) a képviselő-testületi közgyűlés iratai nem alkotnak külön állagot, hanem az „Esztergom rendezett. tanácsú sz. kir. város Tanácsának iratai" nevű fond (V. 3.) részét képezik. Az 1895-ös év közgyűlési iratai a városegyesítés előtti (1895. I.) és a városegyesítési utáni (1895. II.) iratokra vannak szétválasztva.

K-EMÖL V. 2. Esztergom sz. kir. megyei város polgármesterének iratai (1890) 1930–1950. 75,96 ifm.

a) Polgármesteri iratok 1930–1950. 58,93 ifm.

b) Vegyes polgármesteri iratok gyűjteménye (1890) 1930–1950. 17,03 ifm.

Az 1929. évi XXX. törvény révén Esztergom 1930-tól rendezett tanácsú szkv.-ból szabad királyi megyei várossá lett. A törvény megszüntette a városi tanácsot (amelyet majd az 1030/1945. ME sz. rendelet állít vissza), szerepkörét a polgármester vette át. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a város lakossága 22 171 főt számlált, közülük 400 (1,8%) német anyanyelvű. 1923-tól 1938-ig Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék, 1938–1945 között Esztergom vármegye, ezt követően 1950-ig Komárom-Esztergom vármegye székhelye Esztergom.

Az iratanyag jelenleg rendezés alatt áll. Az a) állag („Polgármesteri iratok") lényegében az V. 3. fond b) állagának („Tanácsi iratok") folytatását képezi. A polgármesteri iratok iktatószám (alapszám) szerint következnek. Az eredeti iktatók, mutatók és a sorkönyvek segítségével lehet keresni a viszonylag hiánytalanul fennmaradt iratanyagban. A b) „Vegyes polgármesteri iratok gyűjteménye" különböző (pl. szervezési és működési szabályrendeletek, katonai laktanya építése, vízvezeték- és csatornaépítés, anyakönyvi, katonai, idegenforgalmi, stb.) tárgykörök szerint dobozolt iratokat tartalmaz. Egyenkénti átnézéssel lehet keresni bennük.

K-EMÖL V. 3. Esztergom Rendezett Tanácsú Sz. Kir. Város Tanácsának iratai 1877–1929. 31,38 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1877–1915. 0,85 ifm.

b) Tanácsi iratok 1877–1929. 30,53 ifm.

Lásd: BéML V. 172. 1895-ben Esztergom rendezett tanácsú szkv. egyesült Víziváros, Szentgyörgymező és Szenttamás mezővárosokkal. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a város lakossága 17 881 fő volt, közülük 719 (4%) német anyanyelvű. 1923-ig Esztergom vármegye, ezt követően Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyék székhelye volt a város.

A tanácsülési jegyzőkönyvek a) állaga 1910-től 1915-ig hiányos, 1916-tól 1929-ig pedig egy kötet sem található. Az 1877. és az 1878. évi kötetekbe a képviselő-testületi jegyzőkönyvek is be vannak

kötve vegyesen, időrendi sorrendben, a napirendi pontok kötetenkénti folyamatos számozásával. A b) tanácsi iratok az 1920-as évek elejéig – néhány év (pl. 1901, 1911) anyagától eltekintve – csak igen hiányosan maradtak meg. Nagyobb részük, 1921-ig bezárólag, három tagból álló (pl. 1917 – IV – 15.) kútfős jelzet – az eredeti irattári rend – szerint rendezett. Keresni a hiánytalanul meglévő mutatókönyvek alapján lehet, mivel ezek feltüntetik a kútfős jelzetet is. Az iktatók e szempontból használhatatlanok, mert a keresett irat iktatószáma mellett nem szerepel a kútfős jelzet. Az iratok egy része nem kapott római számos kútfős jelzetet, csak iktatószámot. E szórványos iratok – az 1899. évvel kezdődően – a megfelelő év végén vannak elhelyezve, az iktatószámok növekvő sorrendjében. 1922-től megszűnt a „kútfős rendszer", és az iratokat iktatószám (alapszám) szerint rakták le. Az eredeti iktatók, mutatók és az 1923-tól meglévő sorkönyvek segítségével lehet keresni az iratanyagnak ebben a részében, amely viszonylag hiánytalanul fennmaradt.

Községek

Lásd: BKMÖL V.

K-EMÖL V. 202. Ácsteszéri Körjegyzőség iratai 1867–1950 (1957). 4,78 ifm.
a) Ácsteszér község iratai 1867–1950 (1957). 3,45 ifm.
b) Aka község iratai 1885–1946. 0,65 ifm.
c) Csatka község iratai 1898–1950 (1952). 0,68 ifm.

Mindhárom községet 1950-ben csatolták Veszprém megye Zirci járásából Komárom megye Komáromi (korábban: Gesztesi) járásához. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Ácsteszér község 1073 lakosából 624, azaz 58,1% vallotta magát német anyanyelvűnek, míg az 1941-es népszámlálás során 1031-ből 191, tehát 18,5%. Aka község esetében a fenti adatok a következőképpen alakultak. 1910-ben 843 összlakosból 545 személy, azaz 64,6%, míg 1941-ben 762-ből 415, tehát 54,4% volt német anyanyelvű. Csatka községben mindkét népszámlálás során elenyésző volt a németek száma.

A körjegyzőség iktatott iratai az a) állagban 1924-től maradtak fenn, 1944-ig csupán szórványosan. Segédkönyvei nincsenek. Ácsteszér képviselő-testületi jegyzőkönyvei az 1898–1945 közötti periódust fogják át, míg Aka esetében az 1916–1944 közötti időszakot. Ácsteszér község iratai közül külön említésre méltó az 1927–1944 között keletkezett, a Gazdaközönség közgyűlési jegyzőkönyveit tartalmazó kötet. Megemlítjük még az 1900–1948 közötti adófőkönyveket, az 1932–1950 közötti számadásokat, vagyonleltárakat, pénztári naplókat, továbbá a katonai, valamint a hadigondozási iratokat. Aka község iratai között a már említett képviselő-testületi jegyzőkönyveken kívül, csupán adófőkönyvek (1885–1938), költségvetések, számadások (1938–1945) és pénztári naplók (1938–1946) maradtak fenn. Az Ácsteszér és Aka község története iránt érdeklődők számára nélkülözhetetlen a VeML-ban őrzött egyes fondok kutatása.

K-EMÖL V. 203. Agostyán Község iratai 1828–1950. 0,65 ifm.

Agostyán az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekszik, a Baji Körjegyzőséghez tartozott. A török hódoltság alatt elnéptelenedett falu 1727-ben került az Esterházy család tulajdonába. Gróf Esterházy József az 1730-as években a würzburgi püspökség területéről és Bamberg vidékéről katolikus német családokat telepített le itt. Az 1910-es népszámlálás szerint az összesen 580 lakosból 546 személy, azaz 94,1%, míg 1941-ben 594-ből 557-en, tehát 93,7% vallotta magát német anyanyelvűnek.

Szórványos 1950 előtti iratanyaga önálló levéltári fondot képez. Képviselő-testületi jegyzőkönyvei nem kerültek be a levéltárba. Legkorábbi irata egy 1881-es adóösszeírás. Az iratok zömét a 19–20. századi adónyilvántartások teszik ki, ezenkívül pénztári számadások és közmunka-főkönyvek is találhatók ugyanebből a korszakból. A község történetének kutatása során a fentieken kívül a Baji

Körjegyzőség (V. 205.) iratai is nélkülözhetetlenek. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozólag pedig érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 205. Baji Körjegyzőség iratai 1760–1949. 3,23 ifm.

Baj község az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekszik, Agostyánnal alkotott körjegyzőséget. A török hódoltság idején elpusztult, majd a 17. században református vallású magyarok népesítették be, akik azonban a 18. sz. első felében elköltöztek. 1730 körül gróf Esterházy József Moson megyei németeket telepített a községbe. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Baj összesen 973 lakosából 882-en (90,6%), míg 1941-ben 1183-ból 1026-on (86,7%) vallották magukat német anyanyelvűnek.

Baj képviselő-testületi jegyzőkönyvei 1899–1920 között maradtak fenn. Legkorábbi irata egy 1760-as adójegyzék. Kiemelkedő értékűek az 1769–1785, ill. az 1869–1896 között vezetett ún. „Currens könyvek” és az 1826–1854 közötti időszakot felölelő „Leveleskönyv”. A körjegyzőség szórványos iktatott iratai 1904–1949 között maradtak fenn. Birtokösszeírásai 1819-től 1884-ig vannak. A körjegyzőséghez tartozott Agostyán község iratai önálló fondot képeznek. (V. 203.) Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 208. Bakonysárkány Község iratai 1886–1950. 1,04 ifm.

A községet 1950-ben csatolták Fejér megye Móri járásából Komárom megye Komáromi (korábban: Gesztesi) járásához. A német ajkú lakosság betelepülése a 18. sz. közepén kezdődött el. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint az összesen 1001 lakosból 525-en (52,4%), míg 1941-ben 1106-ból 608-an (54,9%) vallották magukat német anyanyelvűnek.

Képviselő-testületi jegyzőkönyvei az 1886–1914, ill. az 1939–1944 közötti időszakokból maradtak fenn. Közigazgatási iktatott iratanyag csak az 1944–1946-os évekből került be a levéltárba, korábbról mindössze néhány szórványos irat található. Az iratokhoz nincs segédlet. A fentieken kívül hadigondozási iratok (1925–1948), kataszteri birtokívek, adólajstromok, pénztári naplók, anyakönyvi iratok és különféle vegyes nyilvántartások tartoznak a fondhoz. A község története iránt érdeklődők számára nélkülözhetetlen a FML-ban őrzött egyes fondok kutatása.

K-EMÖL V. 215. Csolnoki Körjegyzőség iratai 1844–1950. 7,95 ifm.

Csolnok a dorogi szénmedence területén fekszik, a szénkitermelés a 19. század elején kezdődött el. A község az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott, és Dággal alkotott körjegyzőséget. A török alóli felszabadító háborúk során elnéptelenedett, a németek a 18. század során települtek be. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint az 1983 lakosból 1731-en (87,2%), míg 1941-ben 3845-ből 2795-en (72,6%) vallották magukat német anyanyelvűnek. A körjegyzőséghez tartozott Dág község iratai önálló fondot képeznek. (V. 217.)

Képviselő-testületi jegyzőkönyvei a következő évekből vannak meg: 1894–1902, 1911–1913, 1929–1943, 1945–1950. Ami a közigazgatási iratokat illeti, hiába maradt fenn az iktatók és mutatók viszonylag teljes sorozata 1901 és 1949 között, az iktatott iratok (1921–1950) csak szórványosan kerültek be a levéltárba. A legkorábbi irat az 1844–1847 közötti árvaszámadás. A pénzügyi, adóügyi iratok és a különféle tulajdon-nyilvántartások többnyire a 20. század első feléből valók. Fennmaradtak a tervezett (de végül Csolnokon elmaradt) német kitelepítés névjegyzékei is, ill. néhány irat az 1944-es SS-sorozásról.

K-EMÖL V. 217. Dág Község iratai (1768, 1841) 1873–1950. 1,7 ifm.

A község az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott, és Csolnokkal alkotott körjegyzőséget. A 20. sz. első felében a felnőtt lakosság nagy része a közeli szénbányákban dolgozott. A németek feltehetően a 18. század derekán települtek Dágra. Háromnyelvű község volt, 1910-ben a szlovák, 1941-ben a német anyanyelvű lakosság alkotott relatív többséget. A német anyanyelvűek száma és aránya a következő volt e két népszámlálás adatai szerint. 1910-ben 317 személy a 859 lakosból (36,9%), 1941-ben 544 az 1237-ből (43,9%).

Habár a község a Csolnoki Körjegyzőség része volt, 1950 előtti iratanyaga önálló levéltári fondot képez. Képviselő-testületi jegyzőkönyvei a következő évekből vannak meg: 1894–1917, 1926–1949. Az 1902 és 1917 közötti évekhez mutató is készült. A legrégebbi irat az 1768-as úrbéri összeírás egyik községi példánya. Kiemeljük még az 1841-es telekkönyvet, az 1873–1917 közötti állítási lajstromokat és az 1922–1944 közötti dobolási könyvet. Az adófőkönyvek évköre 1913-tól 1943-ig terjed. A körjegyzőség iktatott iratai (1921–1950) csak szórványosan maradtak fenn az V. 215. fondban.

K-EMÖL V. 218. Dorog Község iratai 1897–1950. 1,77 ifm.

Dorog az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott, és a 19. sz. közepétől a környékbeli szénbányászat központja lett. A 17. sz. végétől több hullámban is telepítettek a községbe németeket, 1720-ban már csak német ajkú lakosai voltak. 1910-ben az 1949 lakosból 1202 személy vallotta magát német anyanyelvűnek (61,6%), míg 1941-ben 8182-ből 1824 (22,2%). 1947. augusztus 27-én és 30-án, két hullámban, összesen mintegy 150–200 németet telepítettek ki Németország szovjet megszállási övezetébe.

Képviselő-testületi jegyzőkönyvei az 1915–1950 közötti időszakból hiánytalanul fennmaradtak, ellentétben a közigazgatási iktatott iratokkal (1924–1948), amelyek csak szórványosan kerültek be a levéltárba. A viszonylag szegényes iratanyagból megemlítjük a II. világháborús hadifoglyok és az 1945 utáni munkaszolgálatosok nyilvántartásait, továbbá a dorogi vásártér rendezési tervdokumentációját az 1930-as évekből.

K-EMÖL V. 223. Gyermelyi Körjegyzőség iratai 1945–1950. 1,74 ifm.

Az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekvő Gyermelyi Körjegyzőséghez Gyermely és Szomor tartoztak. Míg Gyermely szinte teljesen magyar jellegű település, addig az 1910-es népszámlálás adatai szerint Szomor 868 lakosából 629-en (72,4%), 1941-ben 885-ből 652-en (73,6%) vallották magukat német anyanyelvűnek. Szomorra valószínűleg az 1750-es években érkeztek katolikus vallású német telepesek a pestisjárvány által megtizedelt, nagyrészt református helyi lakosok mellé. 1946. április 13-án – az áttelepülésre kötelezettek névjegyzéke szerint – 314 német lakost telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe.

A körjegyzőség iratai nincsenek külön állagokra osztva, és Szomornak nincs külön levéltári fondja sem. A körjegyzőség 1945–1949 közötti iktatott iratai kerültek be a levéltárba, szálankénti átnézéssel kutathatók. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 228. Kecskédi Körjegyzőség iratai 1903–1950. 1,04 ifm.

Kecskéd az egykori Komárom vármegye Tatai járásához tartozott, és Várgesztessel alkotott körjegyzőséget. A falu a török uralom idején, a 16. sz. első felében elpusztult. Gróf Esterházy József az 1930-as években würtenbergi németekkel telepítette be. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Kecskéd 925 lakosából 576, azaz 62,2% vallotta magát német anyanyelvűnek, míg 1941-ben 1134-ből 972, tehát 85,7%.

A fond nincs állagokra bontva, a körjegyzőség iratanyaga egybeesik Kecskéd község iratanyagával. (Várgesztes iratanyaga egy külön, töredékes fondot alkot.) A körjegyzőség iktatott iratai (1930–1950) szórványosak. A kecskédi képviselő-testületi jegyzőkönyvek közül csak az 1903–1939 közötti kötet maradt fenn. Megemlítjük még az 1929–1944 közötti árvák névjegyzékét, az 1944-es közellátási nyilvántartást és az 1937–1949 közötti adó- és pénzügyi nyilvántartásokat. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 229. Környe Község iratai 1852–1950. 1,77 ifm.

Környe az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekszik. A falu a mohácsi vész után elpusztult, majd a 17. sz. közepén feltehetően Bars megyei református magyarok költöztek oda. Az 1740-es években Moson megyei katolikus németeket telepítettek be. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a kereken 2000 lakosból 361-en (18,0%), míg 1941-ben 2819-ből 1461-en (51,8%) vallották magukat német anyanyelvűnek. 1947. augusztus 30-án (más adatok szerint 27-én) mintegy 460–500 németet telepítettek ki Németország szovjet megszállási övezetébe.

A képviselő-testületi jegyzőkönyveket az 1922–1949 közötti közötti időszakból őrzi a levéltár. A legrégebbi dokumentum az 1852 és 1856 között vezetett „Körlevelek könyve”. A közigazgatási iktatott iratok 1937–1949, az iktatókönyvek 1879–1949, míg a mutatókönyvek (kisebb-nagyobb hiányokkal) 1899–1949 között maradtak fenn. Adófőkönyvek 1855-től 1946-ig, pénzügyi nyilvántartások pedig 1896-tól 1948-ig vannak. A tulajdon-nyilvántartások közül a legrégebbi egy 1858-as földbirtokkönyv. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 233. Leányvár Község iratai 1856–1949 (1963). 3,25 ifm.

A község az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott, a középkorban Pilis vármegye része volt. A török hódítás idején lakatlan pusztává vált. Feltehetően a 18. század közepén telepítették be katolikus vallású németekkel. Az 1910-es népszámlálás szerint az összesen 866 lakosból 816-on (94,2%), míg 1941-ben 1422-ből 1210-en (85%) vallották magukat német anyanyelvűnek. 1946. március 24-én a Népgondozó Hivatal adatai szerint 868 németet telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe. A kitelepítésről a Komárom-Esztergom megye alispánjának 1945–1950 közötti iratait tartalmazó fondban (IV. 954.) maradt fenn egy korabeli jegyzőkönyv a 901/1948-as alispáni alapszámon.

A községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek az 1873–1911, az 1926–1944, valamint az 1949–1950-es évekből kerültek be a levéltárba. A legrégebbi irat egy 1856-os kataszteri telekkönyv. Közigazgatási iktatott iratok és elnöki iratok csak 1947–1949-ből vannak. Számadási főkönyvek, pénztári naplók és adófőkönyvek 1878-tól maradtak fenn. A német lakosság 1945–1949 közötti kollektív büntetésének időszakából fennmaradtak a kitelepítésre ítéltek vagyonleltárai, kitelepítési névjegyzékek, mentesítő kérvények, továbbá telepítési kérdőívek, vagy a telepeseknek juttatott ingóságok leltárai.

K-EMÖL V. 238. Nyergesújfalu Község iratai 1831–1950 (1959). 9,6 ifm.

Nyergesújfalu az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásához tartozott. A török elleni harcok során a település elpusztult. A 17. sz. végétől több hullámban telepítettek be németeket. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 2736 lakosból 1129-en (41,2%), míg 1941-ben 2719-ből 216-on (7,9%) vallották magukat német anyanyelvűnek.

A községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek az 1905–1907 és az 1912–1950 közötti időszakból maradtak fenn. Közigazgatási iktatott iratok 1938–1949, bizalmas elnöki iratok 1936–1943 között vannak. Az iktatók és a mutatók hiányosan maradtak fönn ezekből az évekből. A legrégebbi dokumentum az 1831 és 1857 között vezetett „Árvák nyilvántartása". Szintén viszonylag korai keltezésűek az 1834-es évvel kezdődő községi számadások (a sorozat hiánytalanul megvan 1949-ig), az 1847 és 1860 közötti hirdetmények jegyzőkönyvei, vagy az 1857–1860 közötti adófőkönyv. A viszonylag gazdag iratanyagból kiemelhetjük még a Legeltetési Társulat jegyzőkönyveit (1930–1948), az 1923–1950 (1959) közötti iparlajstromot, vagy az 1872–1948 közötti szabályrendeletek gyűjteményét.

K-EMÖL V. 246. Süttő Község iratai 1850–1950 (1959). 9,1 ifm.

Süttő az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásának területén fekszik. A 17. század végén német telepesek érkeztek ide, a Rákóczi-szabadságharc idején azonban a község elnéptelenedett. Az esztergomi érsek kezdeményezése nyomán feltehetően 1712-ben jelentek meg az újabb német telepesek. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint az 1915 lakosból 1219 (63,6%), míg 1941-ben az 1434-ből 683 (47,6%) volt német anyanyelvű. A 19. század második és a 20. század első felében foglalkozását tekintve a lakosság jelentős része kőfaragó volt.

A községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek az 1884–1914 és az 1924–1943 közötti időszakból maradtak fenn. A közigazgatási iktatott iratok az 1920, 1945 és az 1947–1949 közötti évekből kerültek be a levéltárba. Az 1944 utáni iktatott iratokat szálankénti átnézéssel lehet kutatni. Az iratanyag jelentős részét az adó- és pénzügyi nyilvántartások teszik ki. A községi számadások sorozata 1850-től 1934-ig terjed, míg az adófőkönyveké 1862-től 1949-ig. Megemlíthetjük még az 1880–1937 közötti különböző katonai nyilvántartásokat vagy a tulajdon-nyilvántartásokat.

K-EMÖL V. 248. Szomódi Körjegyzőség iratai 1833–1950. 2,25 ifm.
a) Szomód község iratai 1871–1950. 1,5 ifm.
b) Dunaszentmiklós község iratai 1833–1950. 0,75 ifm.

Az egykori Komárom vármegye Tatai járásához tartozott körjegyzőség két községe közül Dunaszentmiklóson éltek viszonylag nagyobb számban németek. Az első német lakosokat gróf Esterházy József telepítette be Dunaszentmiklósra a würzburgi püspökség területéről és Bamberg vidékéről az 1730-as években. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Dunaszentmiklós 577 lakosából csak 118-an (20,4%), míg 1941-ben 607-ből már 595-en (98%) vallották magukat német anyanyelvűnek.

A fond b) állaga, azaz Dunaszentmiklós 1950 előtti iratanyaga szórványosan került be a levéltárba. A képviselő-testületi jegyzőkönyvek két kötete az 1899-től 1922-ig terjedő időszakot fogja át. A legrégebbi irat egy 1833–1851 közötti adójegyzék. Birtokkönyvek 1892-ből és 1900-ból maradtak fenn, a 20. század első feléből pedig többnyire adó- és pénzügyi nyilvántartások vannak. A körjegyzőség iktatott iratai az a) állagban csak szórványosan maradtak fenn az 1929–1950 közötti évekből. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 250. Tardosi Körjegyzőség iratai 1887–1950. 0,75 ifm.
a) Tardos község iratai 1887–1950. 0,55 ifm.
b) Vértestolna község iratai 1889–1949. 0,2 ifm.

Az egykori Komárom vármegye Tatai járásához tartozott körjegyzőség két községe közül Vértestolnán éltek nagy számban németek, a lakosság túlnyomó többségét képezve. Az első német lakosokat gróf Esterházy József telepítette be Tolnára a würzburgi püspökség területéről az 1730-as években. (1909-től Vértestolna, előtte Tolna volt a település neve.) Az 1910-es népszámlálás

adatai szerint Vértestolna 574 lakosából 500-an (87,1%), míg 1941-ben 608-ból 557-en (91,6%) vallották magukat német anyanyelvűnek.

A b) állag, Vértestolna község iratanyaga szegényes. A képviselő-testületi jegyzőkönyvek közül csak az 1945–1949 közötti kötet került be a levéltárba. Kataszteri földkönyve 1889-ből, adófőkönyve 1947–1948-ból maradt fönn, gazdalajstromai pedig 1943–1949-ből. A tatai gróf Esterházy hitbizományi uradalom megváltásának iratai 1925–1926-ból valók. A körjegyzőség iktatott iratai nem maradtak fenn. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 253. Táti Körjegyzőség iratai 1878–1950 (1951). 2,92 ifm.

Az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásának területén fekvő Táti Körjegyzőséghez Tát és Mogyorósbánya tartoztak. Mindkét községbe a 18. sz. első felében telepítettek németeket, akik Táton a lakosság többségét alkották. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Tát 1198 lakosából 802, azaz 66,9% vallotta magát német anyanyelvűnek, míg az 1941-es népszámlálás során 1598-ból 826, tehát 51,6%. Mogyorósbánya esetében a fenti adatok a következőképpen alakultak. 1910-ben 623 összlakosból 102 személy, azaz 16,3%, míg 1941-ben 707-ből 32, azaz mindössze 4,5% volt német anyanyelvű.

A körjegyzőség iratai nincsenek külön állagokra osztva, és Mogyorósbányának nincs külön levéltári fondja sem. Tát képviselő-testületi jegyzőkönyvei az 1902–1944 közötti időszakból kerültek be a levéltárba. Szórványos iktatott iratai az 1895–1909 közötti időszakból maradtak fenn. 1918-tól 1949-ig hiányosan ugyan, de szinte minden évből vannak iktatott iratai. (Hiányzó évek: 1919, 1923, 1929, 1930, 1931, 1934, 1939.) Az iktatókönyvek csak az 1946–1948-as, a mutatókönyvek az 1933-as és az 1948-as évekből maradtak fenn. Tát község adóügyi nyilvántartásai 1898-tól kerültek be a levéltárba, számadási főkönyvei 1907-től, pénztári naplói 1900-tól. Külön megemlítjük a táti birtokosság legeltetési társulatának jegyzőkönyveit és névsorait az 1921–1941közötti évekből, a polgári lövészegyesület táti alosztályának alapiratait 1929-ből, a község szervezési szabályrendeletét 1920-ból, vagy az 1943-tól vezetett hadisegély-főkönyvet.

K-EMÖL V. 255. Únyi Körjegyzőség iratai 1931–1950 (1951). 1,1 ifm.

Az egykori Esztergom vármegye Esztergomi járásának területén fekvő Únyi Körjegyzőséghez Úny és Máriahalom tartoztak. Máriahalom eredeti neve Kirva volt, 1936-ban, a hozzá tartozó Máriahalom pusztáról nyerte mai elnevezését. Míg Úny szinte teljesen magyar jellegű település, addig Máriahalom községben az 1910-es népszámlálás adatai szerint a 725 lakosból 682-an (94%), 1941-ben 860-ból 818-an (95,1%) vallották magukat német anyanyelvűnek. (Elődeiket, mintegy 100 német családot, a mai Baden-Württemberg tartományból telepítették az egykori Kirvára II. József uralkodása idején.) 1946. április 2-án 620, egy másik adat szerint 641 németet telepítettek ki Németország amerikai megszállási övezetébe.

A körjegyzőség iratai nincsenek külön állagokra osztva, és Máriahalomnak nincs külön levéltári fondja sem. A körjegyzőségnek nem maradtak fenn iktatott iratai, mindössze 3 iktatókönyve (1931, 1938, 1948). Máriahalom és Úny adófőkönyvei 1946–1948-ból, adókivetési lajstromai és beszedési naplói 1946–1950-ből maradtak fenn. A körorvos működési naplója 1946–1950 (1951) közötti bejegyzéseket tartalmaz.

K-EMÖL V. 257. Vértessomló Község iratai 1862–1950. 2,95 ifm.

Vértessomló az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekszik. A középkorban Somolya, majd Bakonysomló volt a neve, ezt követően Zsemlye, 1890-től Vértestolna. Gróf Esterházy József az 1730-as években a würzburgi püspökség területéről és Bamberg vidékéről

katolikus német családokat telepített le. Az 1910-es népszámlálás szerint az 1217 lakosból 1107 személy, azaz 90,9%, míg 1941-ben 954-ből 869-en, tehát 91% vallotta magát német anyanyelvűnek.

Legrégebbi irata az 1862–1876 közötti birtokösszeírás. Képviselő-testületi jegyzőkönyvei az 1930–1944, valamint az 1947–1950-es időszakból maradtak fenn. Közigazgatási iktatott iratai az alábbi évekből kerültek be a levéltárba: 1927, 1930, 1937, 1939–1945, 1947–1949. Mutatókönyvek egyáltalán nem maradtak fenn, iktatókönyvek pedig csak az 1945–1947-es évekből. Az adónyilvántartások 1920-tól, a községi számadások 1917-től vannak meg. A földhözjuttatottak főkönyvét 1937–1943 között vezették. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 259. Tarján Község iratai 1858–1950. 2,39 ifm.

Tarján az egykori Komárom vármegye Tatai járásának területén fekszik. Első német lakóit az Esterházyak telepítették be az 1730-as években. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint az 1922 lakosból 1583 (82,3%), míg 1941-ben a 2162-ből 1819 (84,1%) volt német anyanyelvű.

A levéltár 2002-es fondjegyzékében még nem szerepel az iratanyag. A legkorábbi dokumentum 1858-as keltezésű, és a volt telkesgazdák erdőbirtokosságának iratai között található. Közigazgatási iktatott iratok csak 1946-ból maradtak fenn, szórványosan. Külön megemlítjük az 1861-es tagosítási birtokkönyvet, az 1888-as és 1909-es kataszteri telekkönyveket, a házbirtokosok 1885-ös névjegyzékét, az 1881–1900 közötti tűzrendészeti iratokat, vagy az 1891-es községi szervezési szabályrendeletet. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

K-EMÖL V. 260. Várgesztes Község iratai 1928–1930. 0,07 ifm.

Várgesztes az egykori Komárom vármegye Tatai járásához tartozott, és Kecskéddel alkotott körjegyzőséget. 1914-ig Pusztagesztes néven Vértessomlóhoz tartozott, 1914-ben alakult önálló községgé. Mai nevét 1917-ben kapta. A török hódítás idején elpusztult egykori Gesztes falu helyére gróf Esterházy József a 18. sz. első felében római katolikus vallású németeket telepített. Várgesztesről, mivel csak később alakult önálló községgé, az 1910-es népszámlálás nem közölhetett adatokat. 1941-ben a község 379 lakosából 345 volt német anyanyelvű, azaz 91%.

A levéltár 2002-es fondjegyzékében még nem szerepel az iratanyag, amely egy külön, töredékes fondot alkot. (A Kecskédi Körjegyzőség fondját lásd az V. 228. sz. alatt.) A fond mindössze az 1928. évi adófökönyvből és az 1930-as kataszteri térképszelvényekből áll. Az 1923 előtti, ill. az 1939–1944 közötti időszakokra vonatkozóan érdemes a szlovákiai NyÁTL fondjait is kutatni.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Az oktatásügyi igazgatás szakszervei

K-EMÖL VI. 501. Esztergom vármegye királyi tanfelügyelőjének iratai (1861) 1877–1927 (1940). 1,8 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az 1868. évi XXXVIII. tc. előírta, hogy a vármegyék szerint megállapított tankerületek községi népoktatási intézeteinek ügyeit az oktatásügyi miniszter által kinevezett tanfelügyelő és az elnöklete alatt álló iskolai tanács kezelje. Esztergom vármegye tanfelügyelőjének hatásköre az 1918 végén, 1919 elején a Duna bal partján bekövetkezett cseh

katonai megszállásig, ill. az új országhatárokat szentesítő trianoni békeszerződésig az Esztergomi és a Párkányi járások területére terjedt ki, ezt követően csak az esztergomira. Annak ellenére, hogy az 1923. évi XXXV. tc. alapján a csonkán maradt két vármegyét, Esztergomot és Komáromot „Komárom és Esztergom közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék” néven, Esztergom székhellyel egyesítették, a két egykori vármegye tanfelügyelősége csak 1927 szeptemberében olvadt egybe.

A fond iratai igen hiányosan maradtak fenn: az iktatott iratok nagy része megsemmisült, és a segédkönyvek – iktatók, mutatók – sorozata is hiányos. Az 1900-as évek elején a hivatal az egyszerű iktatószámos rendszerről fokozatosan áttért az alapszámos iktatásra, a sorkönyvek azonban hiányoznak. A 2000-ben elvégzett rendezés eredményeként részben sikerült visszaállítani az időközben megbontott, eredeti alapszámos rendszert, és az 1877–1908 közötti évek iktatott irataihoz mutató is készült. Hiányosan ugyan, de az iratanyagban fennmaradtak a tanítók működési bizonyítványai (1861–1915), és levéltárba került az iskolák törzskönyve, akárcsak a költségvetések törzskönyve (1903–1940). Ez utóbbiban a tatai és gesztesi járási iskolák is szerepelnek 1927–1940 között.

K-EMÖL VI. 502. Komárom és Esztegom k. e. e. vármegyék királyi tanfelügyelőjének iratai 1927–1938 (1948). 4,05 ifm.

1927 szeptemberében a tata-tóvárosi székhelyű Komárom vármegyei királyi tanfelügyelőséget egyesítették az Esztergom vármegyei királyi tanfelügyelőséggel, létrehozva a Komárom és Esztergom k. e. e. vármegyei királyi tanfelügyelői hivatalt, Esztergom székhellyel. Hatásköre az Esztergomi, a Tatai és a Gesztesi járások területére terjedt ki.

A fond nagy részét iktatott iratok képezik. Keresni a korabeli segédkönyvek, ill. az utólag készült mutatók segítségével lehet bennük. Az iktatott iratokon kívül kiemeljük még a Gesztesi és Tatai járás egyes iskoláinak tanítói törzslapjait (1931), valamint a költségvetések, számadások törzskönyvét 1936–1948-ból.

K-EMÖL VI. 503. Komárom vármegye királyi tanfelügyelőjének (Komárom, 1919-től Tata-Tóváros) iratai 1884–1927. 2,44 ifm.

Komárom vármegye királyi tanfelügyelőjének hatásköre az 1918 végén, 1919 elején bekövetkezett cseh katonai megszállásig, ill. az új országhatárokat szentesítő trianoni békeszerződésig a Duna mindkét partján fekvő járások területére kiterjedt, székhelye Komárom thj. sz. kir. város volt. 1919-ben a székhelyét Tata-Tóvárosba tette át, hatásköre pedig a Tatai és Gesztesi járásokra szűkült le.

Az 1920 előtti iratok közül mindössze 0,04 ifm. egy 1884–1919 (1925) közötti töredék-anyag került be a levéltárba, a többi irat feltehetően a szlovákiai nyitraivánkai levéltár őrizetében van. A fond törzsanyagát a tata-tóvárosi székhelyű hivatal iratai teszik ki. Az iktatott iratok alapszámok szerint vannak összerakva, a sorkönyvek azonban nem maradtak fenn. Az 1922–1927-es évek irataiban az utólag készített mutatók segítségével lehet keresni. Fellelhetők még a tanítói jövedelmek községenkénti kimutatásai (1921), tanítók, óvónők törzskönyvi okmányai, valamint tanítói törzslapok 1927-ből.

K-EMÖL VI. 504. Esztergom vármegye királyi tanfelügyelőjének iratai 1939–1944. 3,05 ifm.

Az első bécsi döntéssel (1938. november 2.) Magyarországnak ítélt felvidéki területek közigazgatását szabályozó 9330/1938. ME sz. rendelet többek között előírta: az 1923-ban létrehozott Komárom és Esztergom k. e. e. vármegye helyébe vissza kell állítani Komárom vármegyét Komárom, ill. Esztergom vármegyét Esztergom székhellyel. Bár az új közoktatásügyi

igazgatásról, s így az új népoktatásügyi kerületekről csak 1939. június 19-én határozott a 6070. ME sz. rendelet, a két újjáalakult vármegye tanfelügyelősége a gyakorlatban már 1939 januárjától működött.

A fond iktatott iratokból és azok segédkönyveiből (1939–1942) áll. Sorkönyvek nem maradtak fenn. Az 1943–1944-es évek kutatásához utólag készült mutatók állnak a kutatók rendelkezésére. Jelentős történeti forrásértékük van a félévente készített körzeti iskolafelügyelői jelentéseknek, amelyek, a többi iktatott irathoz hasonlóan, alapszám szerint vannak lerakva.

K-EMÖL VI. 505. Komárom vármegye tanfelügyelőjének iratai 1945. 0,27 ifm.

Az 1939–1945 között Észak-Komáromban székelő Komárom vármegyei tanfelügyelőség 1945 áprilisában Dél-Komáromba került át, és ott 1945. augusztus végéig működött. Hatáskörébe a Tatai és a Gesztesi járások tartoztak. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 7860/1945. Eln. sz. rendelete megszüntette a hivatalt, és Csonka-Komárom vármegye tanügyigazgatását az esztergomi tanfelügyelő hatáskörébe utalta.

A fond iktatott és iktatott elnöki iratokból, valamint egy utólag készült mutatókönyvből áll.

K-EMÖL VI. 507. Komárom-Esztergom vármegye tanfelügyelőjének iratai (1938) 1945–1950. 7,95 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az 1945. januári, Moszkvában kötött fegyverszüneti egyezmény visszaállította Magyarország 1938 előtti határait. Az ennek következtében ismét csonkán maradt két vármegyét, Komáromot és Esztergomot az 526/1945. ME sz. rendelet alapján közigazgatásilag újra egyesítették „Komárom-Esztergom vármegye” néven, Esztergom székhellyel. A tanfelügyelő hatásköre néhány hónapig, 1945 áprilisától augusztus végéig csak az Esztergomi járás területére terjedt ki, a dél-komáromi székhelyű tanfelügyelői hivatal (lásd VI. 505.) beolvadása után viszont már a Tatai és a Gesztesi járások területére is.

A fond iratanyaga viszonylag épen megmaradt. Az alapszámos rendszerű iktatott iratok sorkönyvei azonban hiányoznak, ezért az iktatókönyvek alapján kell levezetni az alapszámokat. Fontos történeti forrás az iskolák törzskönyve, vagy az iskolák állami ingatlanvagyonának okmánytára, de megemlíthetjük a megyei oktatási intézmények telkeinek és épületeinek nyilvántartási lapjait, akárcsak a Veszprém megyéből 1950-ben átcsatolt községek iskoláinak tanítói törzslapjait (Aka – Súr, 1950) is.

Egyéb szakigazgatási szervek

K-EMÖL VI. 605. Környei telepfelügyelő iratai 1947–1949. 0,36 ifm.

Lásd: BaML XXIV. 35. A környei telepfelügyelő háromdoboznyi iratanyaga évenként csoportosított iktatott iratokból áll, nincs állagokra tagolva. Kutatása az iratok egyenkénti átnézésével lehetséges.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

Felsőfokú tanintézetek

K-EMÖL VIII. 1. Az Esztergomi Tanítóképző Főiskola iratai (1777) 1842–1966. 12,2 ifm.

A mai Tanítóképző Főiskola egyik elődjét, az esztergomi Mesterképző Intézetet 1842-ben alapította az esztergomi érsek. Az Intézet működéséről csak néhány szórványos irat maradt fenn (IV. 1. doboz), azonban fennállásának százéves jubileumi iratai között (IV. 28. doboz) másolatban olvashatók az 1842–1849 között végzett növendékek névsorai és osztályzatai. 1856-ban az érsekújvári tanítóképzőt összevonták az esztergomival, az előbbi növendékei Esztergomban folytatták tanulmányaikat. Az érsekújvári tanítóképző 1856 előtti működéséről csak szórványos irataink vannak, az anyakönyvek azonban 1844-től 1856-ig fennmaradtak. A tanítóképzőnek 1856-tól 1948-ig, az államosításig tartó korszaka viszonylag jól dokumentálható az iratanyag alapján. A tanári értekezletek jegyzőkönyvei szinte hiánytalanul megtalálhatók (IV. 18–21. dobozok), a képesítővizsgálati jegyzőkönyvek viszont csak 1894/1895-től kerültek be a levéltárba (IV. 22 – 26. dobozok).

1894-ben az esztergomi érsek elrendelte a pesti és a nagyszombati tanítóképző fokozatos megszüntetését, ill. az esztergomival történő összevonását. Ezért az előbbi két intézmény viszonylag gazdag iratanyaga, akárcsak az érsekújvári – külön állagként – ennek a fondnak az iratanyagában kutatható.

Az 1948/1949-es tanévet az addig érseki, római katolikus tanítóképző már állami intézményként kezdte el, Állami Líceum és Tanítóképző Intézet néven. 1949-ben egyesítették az 1922-ben alapított tanítónőképzővel. Új elnevezése: Esztergomi állami Tanító- és Tanítónőképző. 1956-ban Balassi Bálint Állami Tanítóképzővé változtatták az iskola nevét. 1959-ben az addig csak középfokú képzést biztosító tanítóképzőt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa – Esztergomi Felsőfokú Tanítóképző Intézet néven – felsőfokú intézménnyé nyilvánította. Az 1948-as államosítástól számított időszak iratai 1959/1960-ig vannak összefüggően benn a levéltárban. A levelezés viszonylag épen megmaradt, viszont hiányos a képesítési és érettségi anyakönyvek vagy az értekezletek jegyzőkönyvi sorozata. A Felsőfokú Tanítóképző Intézetnek csupán kétdoboznyi, szórványos iratanyaga került be a levéltárba. (VIII. 1–2. doboz.)

Kutathatóak a már említett, 1922-ben alapított, Esztergom-Vízivárosi (szatmári) irgalmas nővérek érseki leánylíceumának és tanítónőképzőjének iratai. Igen értékesek az értekezletek bekötött jegyzőkönyvei az 1940-es évekből. (IX. 3. doboz.) Az 1949-es egyesítés előtt, a fiúképzőhöz hasonlóan, az érseki tanítónőképzőt is államosították. Új neve 1949-ig: Esztergomi állami Tanítónőképző. (X. 1. doboz)

A kutatás számára hozzáférhetőek még az Esztergomi állami ipari leányközépiskola (XI. 1. doboz), ill. az Esztergomi Állami Óvónőképző Intézet (XII. 1–3. doboz) iratai is, amelyek ugyancsak itt, az Esztergomi Tanítóképző Főiskola levéltári fondjában találhatóak meg.

Összefoglalva, az Esztergomi Tanítóképző Főiskola fondja az alábbi oktatási intézmények iratanyagát tartalmazza: I. Pesti kir. Tanítóképző II. Érsekújvári kir. Tanítóképző III. Nagyszombati kir. kath. Tanítóképző IV. Esztergomi kir. érseki Tanítóképző V. Esztergomi állami Líceum és Tanítóképző Intézet VI. Esztergomi állami Tanító-és Tanítónőképző (1949/1950-től) VII. Balassi Bálint Állami Tanítóképző (1956-tól) VIII. Esztergomi Felsőfokú Tanítóképző Intézet (1959-től) IX. Esztergomi érseki leánylíceum és tanítónőképző X. Esztergomi állami Tanítónőképző XI. Esztergomi állami ipari leányközépiskola XII. Esztergomi Állami Óvónőképző Intézet.

Középfokú tanintézetek

A levéltár őrizetében lévő középiskolai iratanyagokat – az Esztergomi Dobó Katalin Gimnázium (1950–1979) kivételével – egytől egyig szerepeltetjük felsorolásunkban. A 10 iskola közül 7 esztergomi, 1 tatai és 2 nyergesújfalui. Annak ellenére, hogy a három település közül egyedül Nyergesújfalun élt arányaiban is számottevő német lakosság (1910-ben 41,2%, 1941-ben 7,9%), úgy véljük, nem érdektelen az esztergomi és tatai középiskolák felsorolása sem. Ezek között

ugyanis olyan országos hírű tanintézetek is voltak, mint például az 1687-ben alapított, de előzményeiben a Szent István idejében létrehozott káptalani iskoláig visszanyúló Szent Benedek rendi római katolikus főgimnázium, vagy az 1765-ös alapítású Tatai Piarista Gimnázium. Mindkét tanintézet az egész ország területéről vonzotta a növendékeket, akik közül később többen a korabeli tudományosság és a hazai közélet neves személyiségeivé váltak. Megemlítjük még az 1931-től működő esztergomi Szent Ferenc rendi (Temesvári Pelbárt) gimnáziumot, az 1854-ben alreáliskolaként létrehozott, szintén esztergomi Szent Imre Reáliskolát, vagy az 1865-ben alapított Esztergom-Vízivárosi Érseki Felsőbb Nőnevelő Intézetet. A legteljesebb iratanyaggal az esztergomi Szent Benedek rendi főgimnázium rendelkezik, több mint 15 ifm.-el, de a szintén esztergomi Szent Imre Reáliskola és a Tatai Piarista Gimnázium iratanyagai is viszonylag gazdagok.

K-EMÖL VIII. 51. Az Esztergomi Szent Benedek Rendi Főgimnázium iratai 1828–1948. 15,74 ifm.

K-EMÖL VIII. 52. A Temesvári Pelbárt Gimnázium (Esztergom) iratai 1949. 0,13 ifm.

K-EMÖL VIII. 53. Az Esztergomi Szent Margit Leánygimnázium iratai 1931–1948. 2,16 ifm.

K-EMÖL VIII. 54. A Nyergesújfalui Don Bosco Szalézi Gimnázium iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

K-EMÖL VIII. 58. A Tatai Piarista Gimnázium iratai 1764–1947. 4,27 ifm.

K-EMÖL VIII. 56. Az Esztergomi Szent Imre Reáliskola iratai 1857–1950. 4,03 ifm.

K-EMÖL VIII. 57. Az Esztegom-Vízivárosi Érseki Felsőbb Nőnevelő Intézet iratai 1885–1930. 0,4 ifm.

K-EMÖL VIII. 103. Az Esztergom-Vízivárosi Érseki Polgári Leányiskola iratai 1885–1949. 2,93 ifm.

K-EMÖL VIII. 104. Az Esztergomi Állami Segélyezésű Községi Polgári Fiúiskola iratai 1943–1948. 0,04 ifm.

K-EMÖL VIII. 105. A Nyergesújfalui Római Katolikus Polgári Leányiskola iratai 1934–1947. 0,2 ifm.

Alapfokú iskolák

A levéltár őrizetében lévő 46 megyei elemi iskolai fondból 11-et szerepeltetünk a felsorolásunkban, azon települések elemi iskoláinak iratanyagát, amely községekben az 1910. évi népszámláláskor az összlakossághoz viszonyítva legalább 10%-os, az 1941. évi népszámláláskor pedig legalább 5%-os volt a német anyanyelvűek aránya. Így az alábbi községek elemi iskoláinak iratanyagairól teszünk említést: Aka, Ácsteszér, Baj, Bakonysárkány, Csolnok, Dág, Dorog, Máriahalom, Nyergesújfalu, Tarján, Várgesztes.

K-EMÖL VIII. 106. Az akai alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1908–1968. 0,56 ifm.
a) Az Akai Római Katolikus Elemi Népiskola iratai 1908–1948 (1951). 0,49 ifm.
b) Az Akai Általános Iskola iratai 1948–1968. 0,07 ifm.

K-EMÖL VIII. 108. Az ácsteszéri alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1935–1955. 0,08 ifm.

a) Az Ácsteszéri Római Katolikus Iskola iratai 1935–1946. 0,03 ifm.
b) Az Ácsteszéri Általános Iskola iratai 1949–1955. 0,05 ifm.

K-EMÖL VIII. 109. A baji alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1945–1952. 0,04 ifm.
a) A Baji Római Katolikus Elemi Népiskola iratai 1945–1948. 0,02 ifm.
b) A Baji Általános Iskola iratai 1948–1952. 0,02 ifm.

K-EMÖL VIII. 111. A bakonysárkányi alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1911–1952. 0,17 ifm.
a) A Bakonysárkányi Római Katolikus Elemi Iskola iratai 1911–1948. 0,14 ifm.
b) A Bakonysárkányi Általános Iskola iratai 1948–1952. 0,03 ifm.

K-EMÖL VIII. 115. A csolnoki alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1888–1960. 1,73 ifm.
a) A Csolnoki Római Katolikus Elemi Népiskola iratai 1888–1948. 1,31 ifm.
b) A Csolnoki Auguszta Bányatelepi Társulati Népiskola iratai 1922–1948. 0,03 ifm.
c) A Csolnoki Általános Iskola iratai 1948–1958. 0,36 ifm.
d) A Csolnok-Auguszta Bányatelepi Általános Iskola iratai 1948–1950. 0,02 ifm.
e) A Csolnok IX. Aknai Általános Iskola iratai 1959–1960. 0,01 ifm.

K-EMÖL VIII. 116. A dági alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1908–1955. 0,24 ifm.
a) A Dági Római Katolikus Elemi Népiskola iratai 1908–1948. 0,15 ifm.
b) A Dági Általános Iskola iratai 1948–1955. 0,09 ifm.

K-EMÖL VIII. 117. A dorogi alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1891–1952. 0,25 ifm.
a) A Dorogi Községi Elemi Iskola iratai 1891–1916. 0,01 ifm.
b) A Dorogi Római Katolikus Iskola iratai 1943–1948. 0,02 ifm.
c) A Dorogi Újtelepi Római Katolikus Népiskola iratai 1894–1898. 0,01 ifm.
d) A Dorogi Petőfi Sándor Általános Iskola iratai 1947–1952. 0,14 ifm.
e) A Dorogi Zrínyi Ilona Általános Iskola iratai 1948–1952. 0,07 ifm.

K-EMÖL VIII. 137. A máriahalmi alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1937–1952. 0,06 ifm.
a) A Máriahalmi Római Katolikus Népiskola iratai 1937–1948 (1950). 0,04 ifm.
b) A Máriahalmi Általános Iskola iratai 1948–1952. 0,02 ifm.

K-EMÖL VIII. 140. A nyergesújfalui alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye 1877–1952. 0,84 ifm.
a) A Nyergesújfalui Római Katolikus Népiskola iratai 1877–1899. 0,25 ifm.
b) A Nyergesújfalui Községi Állami Elemi Népiskola iratai 1922–1948. 0,44 ifm.
c) A Nyergesújfalui Római Katolikus Általános Iskola iratai 1946–1948. 0,04 ifm.
d) A Nyergesújfalui Általános Iskola iratai 1948–1952. 0,11 ifm.

K-EMÖL VIII. 147. A tarjáni alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye (1896) 1928–1955. 0,25 ifm.
a) A Tarjáni Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1896) 1928–1948. 0,09 ifm.

b) A Tarjáni Református Elemi Népiskola iratai 1931–1948. 0,02 ifm.
c) A Tarjáni Általános Iskola iratai 1948–1955. 0,14 ifm.

K-EMÖL VIII. 150. A várgesztesi alsófokú iskolák levéltári gyűjteménye (1920–1922) 1930–1956. 0,06 ifm.
a) A Várgesztesi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1920–1922) 1930–1956. 0,05 ifm.
b) A Várgesztesi Általános Iskola iratai 1948–1956. 0,01 ifm.

IX. TESTÜLETEK

Ipari és kereskedelmi testületek

Céhek

Lásd: BFL IX. 1. A levéltárban mintegy 15 Esztergom városi és megyei, valamint kisebb, részben Komárom megyei céh iratanyaga található. Az egyes céhek fondja azonban távolról sem teljes, a fellelhető irattípusok alapján nem lehetséges teljes körűen rekonstruálni működésüket, történetüket. Erre vonatkozóan jelentős mértékben kiegészítésül szolgálhatnak az esztergomi Balassi Múzeum őrizetében lévő céhes iratok. Emellett azonban, bizonyos céhek esetében, több vonatkozásban nyomon követhetők a céh életének fontosabb eseményei, a szegődők vagy szabadulók nevei, más céheknek az eredeti vagy másolati kiváltságlevele, szabályzata maradt fenn. Esztergom szabad királyi városban és Esztergom-Vízivárosban, valamint a megye több községében jelentős számú németség élt, köztük sok iparos, kézműves személyt találunk, maguk a céhes iratok, jegyzőkönyvek is gyakran német nyelvűek. Az iratanyag segédlettel nem rendelkezik, egyenkénti átnézéssel kutatható.

K-EMÖL IX. 1. Csizmadia Céh iratai 1710–1873. 0,13 ifm.

K-EMÖL IX. 2. Kalapos Céh iratai 1724. 0,02 ifm.

K-EMÖL IX. 3. Kereskedő Céh iratai 1710. 0,02 ifm.

K-EMÖL IX. 4. Molnár Céh iratai 1702–1798. 0,05 ifm.

K-EMÖL IX. 5. Asztalos Céh iratai 1743–1881. 0,08 ifm.

K-EMÖL IX. 6. Bognár és Kocsigyártó Céh iratai 1779–1884. 0,06 ifm.

K-EMÖL IX. 7. Fazekas Céh iratai 1777–1870. 0,06 ifm.

K-EMÖL IX. 8. Kádár Céh iratai 1799–1874. 0,05 ifm.

K-EMÖL IX. 9. Kesztyűs Céh iratai 1856. 0,01 ifm.

K-EMÖL IX. 10. Kötélverő (Nyerges, Kötélverő) Céh 1832–1870. 0,05 ifm.

K-EMÖL IX. 11. Kőműves (Kőfaragó, Cserepes és Ács) Céh iratai 1865–1877. 0,05 ifm.

K-EMÖL IX. 12. Lakatos Céh iratai 1782–1867. 0,06 ifm.

K-EMÖL IX. 13. Sütő Céh iratai 1794–1874. 0,06 ifm.

K-EMÖL IX. 14. Szabó Céh iratai 1726–1852. 0,06 ifm.

K-EMÖL IX. 15. Szűcs Céh iratai 1694–1863. 0,08 ifm.

Ipartestületek

Lásd: BFL IX. 211.

K-EMÖL IX. 202. Az Esztergomi Ipartestület iratai (1841) 1884–1950. 13,65 ifm.

Az esztergomi első egyesült ipartársulat a céhrendszert felszámoló, 1872. ún. első ipartörvény elfogadását követően alakult meg. Az 1884. évi XVII. tc. rendelkezései nyomán Esztergomban is létrejött az ipartársulatot felváltó ipartestület, amely a képesítéshez kötött iparágakban dolgozó helyi iparosok kötelező tagságon alapuló, hatósági jogkörrel is felruházott érdekképviseleti szerv volt. Alakuló közgyűlését 1886. április 11-én tartotta. Az ipartestület keretében különböző szakosztályok működtek, ezenkívül tanoncvizsgázó bizottságokkal és mestervizsgázó bizottsággal rendelkezett. 1891-ben létrehozták az ipartestület betegsegélyezési pénztárát. Az 1930-as években az ipartestület tagjainak száma 600 fölött volt.

Az Esztergomi Ipartestület jegyzőkönyvei hiánytalanul megvannak. A fond iratanyagában megtalálható az 1841–1872 közötti céhgyűlések jegyzőkönyveit, valamint az esztergomi első egyesült ipartársulat 1872–1884 közötti jegyzőkönyveit tartalmazó kötet is. Az iktatott iratok 1893–1897 között szórványosan, 1898–1949 között szinte hiánytalanul megvannak. Az iktató- és mutatókönyvek segítségével lehet keresni. A gazdag iratanyagban ezenkívül fellelhetőek még a segédek törzskönyvei 1886-tól 1948-ig, iparlajstromok, munkakönyvek és azok nyilvántartása, tanoncszerződések, tagnyilvántartó könyvek, pénztári főkönyvek és a betegsegélyző pénztári főkönyvei.

K-EMÖL IX. 209. A Felsőgallai Ipartestület iratai 1938–1946. 0,49 ifm.

A Tatai járáshoz tartozott Felsőgalla az 1947-ben alakult Tatabánya megyei jogú város egyik elődközsége. (Az elődközségek és Tatabánya megyei jogú város iratanyagát a Tatabányai Városi Levéltár őrzi.) Az 1910-es népszámlálás adatai szerint 9563 lakosából 2217 (23,1%), míg 1941-ben az 17 110-ből 2269 (13,2%) volt német anyanyelvű.

A Felsőgalla és Vidéke Ipartestület 1931-ben alakult, az 1911-től működő Felsőgallai Iparosok és Kereskedők Köréből kivált iparosok hozták létre. Tagjainak száma az 1930-as években több mint 200 volt.

A fond iratanyaga hiányos: a testületi jegyzőkönyvek nem maradtak fenn, és az iktatott iratanyag is csak az 1944. és az 1946. évből, segédkönyvek nélkül. Tanoncokkal kapcsolatos iratanyag az 1941–1944-es évekből, míg a munkakönyv-nyilvántartás az 1938–1941-es időszakból került be a levéltárba.

K-EMÖL IX. 211. A Tata-Tóvárosi és Tatai Járási Ipartestület iratai (1868) 1886–1949. 0,49 ifm.

A Tata-Tóvárosi és Tatai Járási Ipartestület 1886-ban alakult meg, és több mint 20, köztük jelentős számú német lakossággal is rendelkező község tartozott hozzá. (A túlnyomórészt magyar többségű Tata és Tóváros nagyközségek egyesítését a belügyminiszter 104 041/1936. III./b. sz. rendelete mondta ki. A község neve ideiglenesen Tatatóváros, később Tata lett.) Jogelődje az 1868-ban alakult Tatai Ipartársulat volt, amelybe a Tatán és környékén élő kőműves, ács, kőfaragó és cserepes mesterek társultak. Az Ipartársulat iratai csak szórványosan maradtak fenn az Ipartestület anyagában.

Az Ipartestület jegyzőkönyvei nem kerültek be a levéltárba. Az iratanyag jelentős részét a segédnyilvántartó kartonok teszik ki, amelyek betűrendben szerepelnek. A segédnyilvántartó könyvek 1897-től maradtak fenn, a tanonclajstromok 1889-től, az ipardíj-nyilvántartás pedig az 1922–1936-os időszakot fogja át. A tanoncszerződések és iparengedélyek 1921-től 1949-ig

találhatók meg, évek szerint rendezve. A szórványos ügyviteli iratok (1921–1947) egyenkénti átnézéssel kutathatók. Fellelhetőek még az 1894–1902 közötti számadások, továbbá iparlajstromok, munkakönyvek, értesítési könyvek.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

K-EMÖL XV. 8. Komárom és Esztergom megyei egyesületek iratainak levéltári gyűjteménye 1865–1974. 3,22 ifm.

Az „egyesületi" iratokként számontartott irategyüttes valójában több – különböző fondfőcsoporthoz tartozó – levéltári fond anyagát egyesíti. Így például az irategyüttes „gerincét" alkotó, 7 dobozból és 2 kötetből álló „Községi szabályrendeletek, egyesületi alapszabályok, állampolgári eskütételi jegyzőkönyvek levéltári gyűjteménye" a Fond- és állagjegyzék szerint a IV. 964. sz. fondot képezi, gyakorlatilag azonban a XV. 8. fond része, akárcsak az Esztergomi MOVE (X. 1.), a FÉKOSZ (X. 106.), az Esztergomi Önkéntes Tűzoltóegyesület (X. 201.), vagy a Komárom Megyei Ökölvívó Szövetség (X. 205.) iratanyaga.

Az irategyüttes értékes részeit képezik az Esztergomi Polgári Egyesület jegyzőkönyvei (1899–1948), akárcsak az Esztergomi Dalárda 1865–1889 közötti, vagy a Komáromújvárosi Társaskör (1926–1949) jegyzőkönyvi kötetei. A fondon belül az alábbi, a rendezés során mutatókkal is ellátott iratokat emeljük még ki: Esztergom városi egyesületek ellenőrzése, kimutatása, 1919–1925. Esztergom városi egyesületek ellenőrzése, feloszlatása, 1943–1949. Komárom-Esztergom vármegyei egyesületek feloszlatása, vagyonuk felhasználása, 1947–1949. A Tatai járás területén lévő egyesületek nyilvántartása, ellenőrzése, 1950–1952.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti Bizottságok

K-EMÖL XVII. 1. Az Esztergomi Járási Nemzeti Bizottság iratai, 1945–1949. 0,6 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. A fond nemcsak az Esztergomi Járási Nemzeti Bizottság a szórványos, 1945–1946-os anyagát (0,02 ifm.) tartalmazza, hanem az Esztergomi járásban található községek nemzeti bizottságainak fennmaradt iratait is. A fondjegyzékben ezek nem alkotnak külön állagot. Az alábbiakban azon községek nemzeti bizottságainak iratanyagait soroljuk föl, ahol az 1941. évi népszámlálás szerint legalább 5%-os volt a német anyanyelvűek aránya.

Csolnok Község Nemzeti Bizottsága 1945–1949. 0,06 ifm.; Dorog Község Nemzeti Bizottsága 1945–1949. 0,1 ifm.; Nyergesújfalu Község Nemzeti Bizottsága 1945–1948. 0,12 ifm.; Süttő Község Nemzeti Bizottsága 1945–1949. 0,02 ifm.; Tát Község Nemzeti Bizottsága 1947–1948. 0,02 ifm.

K-EMÖL XVII. 3. A Tatai Járási Nemzeti Bizottság iratai, 1945–1949. 0,24 ifm.

A fond nemcsak a Tatai Járási Nemzeti Bizottság 1945–1948 közötti anyagát (0,09 ifm.) tartalmazza, hanem a Tatai járásban található községek nemzeti bizottságainak többnyire szórványosan fennmaradt iratait is. A fondjegyzékben ezek nem alkotnak külön állagot. Az alábbiakban azon községek nemzeti bizottságainak szórványos iratanyagait soroljuk föl, ahol az

1941. évi népszámlálás szerint legalább 5%-os volt a német anyanyelvűek aránya: Baj (1947), Kecskéd (1947), Tarján (1946), Vértessomló (1946–1948). Környe község Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1948 között maradtak fenn, és 0,12 ifm.-t tesznek ki.

Földigénylő bizottságok

K-EMÖL XVII. 501. Az Esztergomi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,13 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 505. Az Esztergomi Földigénylő Bizottság 1945. április 9-én alakult meg.

Az iratanyagban fellelhetők a földigénylő bizottság 1945-ös üléseiről felvett jegyzőkönyvek, ezenkívül különböző vegyes iratok, mint például a bizottsághoz intézett kérelmek, 1945-ös birtoklevelek, vagy a földigénylők összeírási íve. Az iratokat egyenkénti átnézéssel lehet kutatni. A fond nincs külön állagokra tagolva.

K-EMÖL XVII. 504. A Komárom-Esztergom Vármegyei Földbirtokrendező Tanács iratai 1945–1947 (1952). 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 501. A Komárom-Esztergom vármegyei Földbirtokrendező Tanács 1945. április 13-án alakult meg.

A fond nincs külön állagokra tagolva. Az iktatott iratanyag évek, ezen belül tételszámok szerint van összerakva, ahol minden tétel egy-egy települést jelöl. Az iratokat egyenkénti átnézéssel lehet kutatni.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Földművelésügyi szakszervek

K-EMÖL XXIV. 201. A Komárom-Esztergom Megyei Földhivatal iratai 1946–1950 (1967). 20,17 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. A földreform végrehajtása az Országos Földbirtokrendező Tanács és a községi földigénylő bizottságok mellett a Komárom-Esztergom Megyei Földhivatalra hárult.

A fond nincs külön állagokra tagolva. Az iktatott iratanyag évek, ezen belül tételszámok szerint rendezett; minden tétel egy-egy települést jelöl (pl. az Esztergomi járásból Csolnok: 4., Dág: 5., Dorog: 6., vagy a Tatai járásból Agostyán: 43., Alsógalla: 44., Baj: 45.). Az iktatókönyvek, valamint a tárgy- és számmutatók fennmaradtak ugyan, de mivel az eredeti irattári rend sok esetben felbomlott, az egy-egy településre vonatkozó iratokat érdemes szálanként átnézni. Bakonysárkány, Csév, Csolnok, Dág, Dorog Kesztölc, Leányvár, Máriahalom, Nyergesújfalu, Sárisáp, Süttő, Tát és Tokod községek birtokösszeírási ívei, földkönyvei, vagyonleltárai, azonosítási jegyzékei külön ki vannak gyűjtve, a Tatai és az Esztergomi járás községeinek német kitelepítési névjegyzékeivel együtt (összesen 31 doboz, 3,72 ifm.). A fond iratanyagának feltárása nélkülözhetetlen a megyében élő németek 1944 utáni vagyonelkobzását és kitelepítését kutatók számára.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

K-EMÖL XXV. 2. A Budapesti Népbíróság (Esztergomi Népbíróság) Komárom-Esztergom megye területére vonatkozó iratai 1945–1948. 0,62 ifm.
a) Esztergomi Népbíróság iratai 1945–1946. 0,25 ifm
b) Budapesti Népbíróság iratai 1946–1948. 0,37 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A II. világháborút követően kialakított különbírósági szervezetet a rendelkező jogszabály – 81/1945. ME sz. r. – a törvényszéki székhelyeken szervezte. Esztergomban – mivel ekkor itt nem működött törvényszék – a népbíróságot a járásbíróság mellett, annak épületével, személyzetével valósították meg, így illetékessége is a járásra terjedt ki. Működését 1945. május 2-án kezdte meg. Az Esztergomi Népbíróság 1946. október 9-i hatállyal szűnt meg, feltehetően viszonylag csekély ügyforgalma miatt. Illetékességi területét a Budapesti Népbírósághoz csatolták. A perek vádlottjai gyakran német származású személyek, ezért az iratanyag kitűnő forrás lehet korabeli életviszonyaik kutatásához. Névmutató áll a kutatók rendelkezésére.

K-EMÖL XXV. 3. Győri Népbíróság Komárom-Esztergom megye területére vonatkozó iratai 1946–1948. 0,12 ifm.

Komárom-Esztergom megye Tatai és Gesztesi járásai területe illetékességi szempontból a Győri Népbíróséghoz tartozott. A fond anyaga, amely csupán töredék, ismeretlen körülmények között került a levéltárba. Mindössze néhány ügyet tartalmaz, kutatása névmutató segítségével lehetséges.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

K-EMÖL XXXIII. 1. Felekezeti anyakönyvek másodpéldányai 1828–1895 (1943). 21 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A felekezeti anyakönyvi másodpéldányokat a törvény előírása szerint az egyházfelekezetek lelkészeinek évente az illetékes szolgabírói hivatalnak kellett leadni, ahonnan a vármegye levéltárába kerültek. A levéltár őrizetében a két egykori vármegye, Komárom és Esztergom, országhatáron belül maradt 3 járásába – Esztergomi, Gesztesi, Tatai – tartozó községek római katolikus, református, evangélikus, izraelita és görögkeleti (ortodox) vallásfelekezeti anyakönyvi másodpéldányai találhatók. Ezenfelül a levéltár őrizetében van néhány, a volt Párkányi járásba tartozott község – Bart, Bátorkeszi, Búcs, Ebed, Farnad, Mocs, Muzsla, Nagyölved, Párkány, Szőgyén, valamint Kicsind mint a Hont vármegyei Garamkövesd filiája – római katolikus felekezeti másodpéldányainak gyűjteménye is. Ezzel szemben hiányzik Tatabánya és elődközségei – Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya – felekezeti anyakönyveinek gyűjteménye; ez az 1994-ben önállósult Tatabánya Városi Levéltárban található. Ugyancsak hiányzik az 1950-ben Komárom megyéhez csatolt 11 Veszprém, ill. Fejér megyei község – Aka, Ácsteszér, Bakonybánk, Bakonyszombathely, Bársonyos, Csatka, Hánta, Kerékteleki, Súr, Réde, valamint Bakonysárkány – 1895 előtti felekezeti anyakönyve.

A három, Duna jobb parti járás felekezeti anyakönyveinek terjedelme 18 ifm., a Párkányi járásé 3 ifm. Az iratanyag rendszere: a községek betűrendjében, ezen belül felekezetenként időrendben halad, tekintet nélkül az anyakönyv típusára (kereszteltek, házassági, halotti). A visszakeresés – Ács, Ászár, Bajna-Epöl-Nagysáp kivételével – az iratok évenkénti átnézésével lehetséges. A felsorolt községekhez mutató készült, s az anyag további mutatózása folyamatban van. A visszakeresést megkönnyíti, ha ismerjük az egyházi közigazgatási beosztást, mert a filiák anyaga az egyházközségi központ anyakönyveiben található.Az anyakönyvek nyelve általában latin, de a

19. század harmadik harmadától inkább magyar. Felekezetek szerint legterjedelmesebb anyag a római katolikus, ezt követi a református, az izraelita, az evangélikus és végül az ortodox, mely utóbbi az Esztergom szabad királyi város területén élt kis létszámú „rác” közösség anyakönyveit tartalmazza. Az izraelita anyakönyvi iratanyag záró dátuma 1943. A községek mintegy harmadának 1828–1829-től megtalálhatók az anyakönyvei, míg többségüknek csak 1868-tól folyamatos. Az 1894. évi XXXIII. tc. 1895. október 1-jei hatállyal megszüntette a felekezeti anyakönyvezést és állami feladattá tette. Az anyakönyvek a család- és egyéb társadalomtörténeti vonatkozású kutatások elsőrangú forrásanyagát biztosítják.

K-EMÖL XXXIII. 2. Állami anyakönyvi másodpéldányok 1895. október 1–1980. 63 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. A fond az 1895. október 1-től hatályos, állami anyakönyvvezetést elrendelő törvény nyomán az Esztergomi, Gesztesi és Tatai járás községei által vezetett anyakönyvek másodpéldányait tartalmazza.

Hiányoznak Tatabánya és elődközségei, valamint Komárom-Újszőny 1895 és 1945 közötti állami anyakönyvi másodpéldányai. Újszőny 1895-ben Révkomárom városrésze lett, ezért állami anyakönyvezése ott történt 1896 és 1920, ill. 1939 és 1945 között. A közbeeső időszak anyakönyveit feltehetőleg az 1939. évi újbóli összekapcsolást követően szállították át Révkomáromba, s a háború végeztével is ott maradt. Az iratanyag rendszere: a községek betűrendjében, ezen belül az anyakönyvek típusát követve (születési-, házassági-, halotti), évsorrendben halad.

Az anyakönyvek nyelve magyar. Kutatásuk a kötetek egyenkénti átnézésével lehetséges, mutatójuk nincs.

9. rész

PEST MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **PML**)

Központ

Cím: 1097 Budapest, IX., Vágóhíd utca 7.
Telefon: (+36) 1/215-6948, (+36) 1/455-9054
Fax: (+36) 1/215-6948
E-mail: pestmlev@t-online.hu
Honlap: www.pestmlev.hu

Kutatóterem

Telefon: (+36) 1/455-9057
E-mail: pestmlev@t-online.hu
Nyitvatartási rend: hétfő, kedd, csütörtök: 8.00–15.00; szerda: 8.00–17.00; péntek: 8.00–13.00

Ügyfélszolgálat

Telefon: (+36) 1/455-9056
Nyitvatartási rend: hétfő, péntek: 8.00–13.00; szerda: 13.00–15.30

Nagykőrösi Osztály

Cím: 2750 Nagykőrös, Hősök tere 4–5.

Kutatóterem

Telefon: (+36) 53/350-492
E-mail: postmaster@nagykorosileveltar.axelero.net
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–15.45

Ügyfélszolgálat

Telefon: (+36) 53/350-492
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–15.45; péntek: 8.00–12.00

A PEST MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA:

A vármegye középkori iratai a hagyományok szerint a török korban, Fülek várának 1682. évi ostromakor pusztultak el. Megmenteni és mindmáig megőrizni csak az 1638-tól kezdődő jegyzőkönyveket sikerült. Az ezt megelőző évekből csak néhány, esetlegesen fennmaradt ügyirat található a levéltárban. A török kiűzése után a megyei rendek előbb Budán, majd Pesten szereztek székházat a vármegyei elöljáróságnak, és itt helyezték el az iratokat is. A vármegye a központi utasításokat megelőzően már 1717-ben rendeztette régi iratait. A 18. századi jegyzőkönyvekben már folyamatosan találunk adatokat a levéltár megfelelő gondozására, az abban őrzött iratok rendszeres használatára. Ezzel kapcsolatban 1769-ben büszkén írta a vármegye a Helytartótanácsnak, hogy levéltára szabályos és pontos rendben van, s benne mind a korábbi, mind pedig az újabb időkben keletkezett iratanyag lajstromozott és megfelelő mutatókkal ellátott. II. Józsefnek a levéltárak rendezése és védelme érdekében kiadott leiratait Pest-Pilis-Solt vármegye a legelsők között hajtotta végre. Kiemelkedő jelentőségű volt az is, amikor a megye 1785. november 29-én kelt határozatával − az országban másodikként − Balla Gábor személyében önálló levéltárost nevezett ki. E nap ma a Pest Megyei Levéltár „születésnapja”.

A megyei vezetés később is megkülönböztetett figyelemmel bánt levéltárával. A vármegye ugyanis 1838 és 1841 között az újonnan épült székházának legbiztonságosabbnak ítélt részében helyezte el az iratokat, és az országban egyedüliként allevéltárnokot is alkalmazott. Pest megye vezérkara a 19. század reformmozgalmainak élenjáró szervezete volt, így a magyarországi reformmozgalom kutatásának felbecsülhetetlen értékű forrásbázisát őrzi ma a Pest Megyei Levéltár. A levéltár iratait 1944-ig két levéltáros gondozta. Sajnos, a szakszerűtlen selejtezés miatt a neoabszolutizmus korának, tehát az 1851–1861 közötti évek iratainak jelentős része megsemmisült.

Az 1920-as években a levéltár megkapta a Pestvidéki Törvényszék megyeházi hivatalos helyiségeinek egy részét, valamint a fogház celláit. A látványos fejlesztések mellett 1941-ben alakították át díszteremmé a volt rabkápolnát, és adták át használatra a levéltárnak.

A II. világháborút követően jelentősen megváltozott a megyei levéltár szerepe. Az 1950. évi 29. sz. tvr. a korábbi törvényhatósági levéltárakat közlevéltárakká nyilvánította. Feladatuk a továbbiakban nemcsak a volt megyei hatóság levéltári iratainak gondozása lett, hanem át kellett venniük az illetékességi területükön működő valamennyi közhatóság, közhivatal, közintézmény, család és vállalat történeti értékű iratait. Megváltozott a levéltár elnevezése is: 1950-től Pest megyei Állami Levéltár, 1952-től Budapesti 2. sz. Állami Levéltár, 1960-tól, miután a megyei levéltár átvette Nógrád megye veszélyeztetett levéltárát, Pest és Nógrád megyei Állami Levéltár lett az intézmény hivatalos neve.

Az 1968-ig tartó „megyei állami levéltár” jelentős fejlődésen ment át. Dolgozóinak létszáma ezen időszak alatt 9-ről 19-re nőtt, az őrzött iratanyag terjedelme 4725 ifm.-ről csaknem két és félszeresére, 11 044 ifm.-re emelkedett. A levéltár vezetése a tetemes gyarapodás miatt újabb, a megyeházán kívüli pinceraktárakat volt kénytelen igénybe venni. Ezek közül a jelentősebbek az Üllői úti, a Tanács körúti és a Gorkij fasori pinceraktárak voltak.

A hazai levéltári hálózat újabb átszervezésére 1968. január 1-jével került sor. Ekkor a központosított állami levéltárak a megyei tanácsok felügyelete és irányítása alá kerültek. Ezzel

egyidejűleg az elnevezés is megváltozott; az intézmény neve ettől kezdődően mind a mai napig Pest Megyei Levéltár. A megyei levéltárak megszervezése következtében Kecskemétről át kellett venni Nagykőrös városának terjedelmes levéltári anyagát. Ennek elhelyezésére az 1973-ban létesített Nagykőrösi Osztályon került sor.

A Nagykőrösi Osztály alapítását a Váci Osztály megnyitása követte 1979-ben. Rövid ideig − 1981 és 2001 között − átmeneti, ideiglenes raktár működött Aszódon is. Ma – 2009 elején – a budapesti központon kívül már csak a Nagykőrösi Osztály működik. A levéltár Váci Osztálya 2004. október 1-jétől megszűnt, mivel a város önálló levéltárat alapított. A Pest Megyei Levéltár ezért átadta az új intézménynek Vác gazdag levéltári iratanyagát.

Pest Megye Önkormányzata 1997-ben határozatot hozott új, megyei levéltár építésére. A korszerű, modern épület 2001-re készült el Budapest IX. kerületében, a Mester utca 76/a. szám alatt. A 2000–2001 során végrehajtott költözködés során ebbe az épületbe került a volt aszódi raktárban és a Budapesten őrzött teljes iratanyag.

A Pest Megyei Levéltár jelenleg kevés híján 20 000 ifm. iratot őriz, amely a Magyar Országos Levéltár és Budapest Főváros Levéltára után a harmadik legnagyobb levéltári gyűjtemény az országban. A levéltári anyag használatát, a kutatók tájékoztatását az 1998-ban nyomtatásban megjelent, és a költözködés után is naprakész állapotban tartott fondjegyzék, valamint a kutatótermekben elhelyezett áttekintő raktári jegyzékek segítik.

A levéltári anyag jelentős része a megyei közigazgatási iratanyag, amely a következő levéltári testekből áll össze: 1. Pest-Pilis-Solt vármegye Levéltára 1229–1876. 2. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Levéltára 1876–1949. 3. Bars-Hont vármegyék Levéltárának a volt Szobi járás községeire vonatkozó iratanyaga 1939–1944. 4. Pest Megyei Tanács Levéltára 1950–1990.

A Pest Megyei Levéltárban őrzött legrégebbi eredeti irat II. András egyik, 1229-ben kelt oklevele. A Mohács előtti iratok száma összesen 124 db.

A megyei központi iratanyag mellett ki kell emelni a jelentősebb települések – Nagykőrös, Cegléd, Szentendre – iratait. Említést érdemelnek továbbá az egykori mezővárosok is, így többek között Ráckeve és Kiskunlacháza, amelyek levéltári anyaga szintén kiemelkedő jelentőségű. Sajnos, a községek iratai − mint az országban mindenhol – Pest megyében is töredékesen kerültek levéltári őrizetbe. Ezek közül Tök községnek a feudális korba is visszanyúló irataira érdemes a figyelmet felhívni.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Pest Megye Múltjából sorozat
(sorozatszerk.: Lakatos Ernő, Egey Tibor, Héjjas Pál)
Pest megye múltjából. Tanulmányok. Szerk.: Keleti Ferenc – Lakatos Ernő – Makkai László. Budapest, 1965. (1.)
Iratok Pest megye történetéhez, 1918–1919. (Okmányközlés). Budapest, 1969. (2.)
Káldy–Nagy Gyula: A budai szandzsák 1559. évi összeírása. Budapest, 1977. (3.)
Vígh Károly: Vörös Pest megye Budapest, 1979. (4.)
Bakács István: Iratok Pest megye történetéhez. Oklevélregeszták, 1002–1437. Budapest, 1982. (5.)
Káldy–Nagy Gyula: A budai szandzsák 1546–1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok, Budapest, 1985. (6.)
Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Szerk.: Egey Tibor. Budapest, 1990. (7.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása. I–II. Szerk.: Horváth M. Ferenc. Budapest, 1997. (8.)
Horváth–Szabó: Pest-Solt-megye 1860. évi település-statisztikai leírása. Budapest, 2000. (9.)
1956 Pest megyében. I–II. Szerk.: Balázs Gábor – Borbély Rita Katalin – Halász Csilla – Kiss Anita – Schramek László Péter – Tóth Judit. Budapest, 2006. (10.)
Tanulmányok Pest megye múltjából. Szerk.: Halász Csilla – Tóth Judit. Budapest, 2006. (11.)
Mohács előtti oklevelek a Pest Megyei Levéltárban. Átiratok és regeszták. Szerk.: Balázs Gábor – Kiss Anita – Schramek László Péter. Budapest, 2007. (12.)
Tanulmányok Pest megye múltjából II. Szerk.: Halász Csilla – Tóth Judit. Budapest, 2007. (13.)
Pest Megyei Levéltári Füzetek sorozat
(sorozatszerk.: Lakatos Ernő, Egey Tibor, Héjjas Pál)
A modern krónikaírás Pest megyében. Szerk.: Lakatos Ernő. Budapest, 1967. (1.)
A Pest Megyei Levéltár tanácsköztársasági iratai. (Levéltári leltár). Szerk.: Lakatos Ernő. Budapest, 1969. (2.)

Útmutató a Pest Megyei Levéltár nagykőrösi osztálya irataihoz. Öá.: Dr. Böőr László. Szerk.: Lakatos Ernő. Budapest, 1981. (3.)
Horváth Lajos: Pest megye városi, községi és megyei pecsétjei, 1381–1876. Budapest, 1982. (4.)
Lakos János: Hogyan írjam meg falum történetét? Útmutató. Budapest, 1983. (5.)
Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. I. 1638–1644, 1656–1665. Budapest, 1983. (6.)
Borosy András: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. II. 1666–1680. Budapest, 1984. (7.)
Pásztor Mihály: A fehérterror néhány jelensége. Pest megye 1919–1920. Budapest, 1985. (8.)
Szabó Attila: Hogyan írjam meg termelőszövetkezetem történetét? Útmutató. Budapest, 1985. (9.)
Borosy András: Pest–Pilis–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. III. 1681–1697. Budapest, 1985. (10.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. IV. 1698–1702. Budapest, 1986. (11.)
Kisfaludy Katalin: Hogyan írjam meg iskolám történetét? Útmutató. Budapest, 1987. (12.)
Horváth M. Ferenc: Hogyan írjam meg üzemem történetét? Útmutató. Budapest, 1987. (13.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1638–1711. V. 1703–1710. (1632, 1664, 1691–1692, 1698, 1702). Budapest, 1987. (14.)
Horváth Lajos: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye pecsétjei 1918–1919. Budapest, 1989. (15.)
Szabó Imre: Az iskolák államosítása Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Budapest, 1988. (16.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat I. 1712, 1715–1718. Budapest, 1989. (17.)
Lakos János: Hogyan írjam meg falum történetét? Útmutató. 2. átdolgozott kiadás. Budapest, 1989. (18.)
Héjjas Pál. Az a híres Bogár Imre... (A Bogár betyárbanda története). Budapest, [1990.] (19.)
Borosy András – Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat II. 1718–1720. Budapest, 1991. (20.)
Borosy András– Kisfaludy Katalin – Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat III. 1721–1725. Budapest, 1992. (21.)
Borosy András – Kisfaludy Katalin: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat IV. 1726–1730. Budapest, 1993. (22.)
Borosy András: Pest–Pilis–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyző– könyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat V. 1731–1734. Budapest, 1994. (23.)
Horváth Lajos: Pest-Pilis-Solt vármegye kialakulása és működése 1659–ig. Budapest, 1995. (24.)
Borosy András: Pest–Pili–Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat VI. 1735–1737. Budapest, 1995. (25.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt Kiskun vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. Új sorozat VII. 1737–1740. Budapest, 1996. (26.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. I. 1589–1660. Budapest, 1998. (27.)
Magyar Eszter: Visegrád története, 1684–1756. Budapest, 1998. (28.)
Krizsán László: A szabadság balladája. Ács Károly élettörténete. Budapest, 1999. (29.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. II. 1661–1720. Budapest, 1999. (30.)
Lakos Ágnes: Térképek a Pest Megyei Levéltárban. Budapest, 1999. (31.)
Borosy András – Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Igazságszolgáltatási iratok. III. 1721–1740. Budapest, 2000. (32.)
Borosy András: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgazgatási és politikai iratok I. 1618–1670. Budapest, 2001. (33.)
Borosy András – Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái Közigazgatási és politikai iratok II. 1671–1716. Budapest, 2002. (34.)
Borosy András – Kiss Anita Szabó Attila: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok III. 1717–1730. Budapest, 2003. (35.)
Borosy András–Kiss Anita–Szabó Attila: Pest–Pilis–Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Közigazgatási és politikai iratok IV. 1731–1740. Budapest, 2004. (36.)
Kiss Anita – Schramek László Péter: Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. Kiegészítő kötet (1625–1715; 1728). Budapest, 2006. (37.)

Egyedi kiadványok:

A Pest Megyei Levéltár fond- és állagjegyzéke. Öá.: Lakos Ágnes. Budapest, 1998.
Emlékkönyv Borosy András nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Egey Tibor – Horváth M. Ferenc. Budapest, 2002.
A Pest Megyei Levéltár. Levéltárismertető. Szerk.: Héjjas Pál – Egey Tibor – Horváth M. Ferenc – Böőr László. Budapest, 2004.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

A IV. fondfőcsoport a megyei törvényhatóságok iratait tartalmazza. A Pest Megyei Levéltár esetében ez Pest-Pilis-Solt (PPS) vármegye iratait (1229–1876) és Pest-Pilis-Solt-Kiskun (PPSK) vármegye iratait (1876–1949) jelenti. A PML törzsanyagát a régi megyei levéltár alkotja. Ennek feudális kori része mintegy 600 ifm. terjedelemben az egykori Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi önkormányzata működésének történetét őrzi.

PML IV. 1. Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1244) 1446–1789 (1848). 34,93 ifm.
a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1632) 1638–1789. 4,89 ifm.
b) Országgyűlési iratok 1634–1765. 0,68 ifm.
c) Királyi és helytartótanácsi rendeletek 1625–1785. 13,43 ifm.
d) Közigazgatási iratok 1446–1783. 3,8 ifm.
e) Közgyűlési iratok 1784–1786. 3,36 ifm.
f) Beérkezett levelek 1643–1758. 0,12 ifm.
g) Folyamodványok 1632–1785. 0,79 ifm.
h) Úrbéri iratok 1768–1783. 1,57 ifm.
i) Bírói parancsok 1616–1786. 1,58 ifm.
j) Igazságszolgáltatási iratok (1244) 1589–1786 (1848). 2,58 ifm.
k) Igazságszolgáltatási beadványok 1656–1784. 0,7 ifm.
l) Tiltakozások 1630–1787 (1848). 1,23 ifm.
m) Nemességvizsgáló Bizottság jegyzőkönyve 1724–1765. 0,09 ifm.
n) Nemesi közgyűlési vegyes iratok 1617–1788 (1842). 0,06 ifm.
o) Körözvények jegyzőkönyve 1785–1787. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. PPS vármegye négy középkori ispánság (Pilis, Pest, Solt, Csepel) egyesítésével jött létre. A megyei szervezet az egész török korszak alatt főleg a szomszédos Nógrád megyében, Füleken székelt, ezt követően székhelye Buda, majd Pest lett. A kuruc korban párhuzamosan kuruc és labanc vármegye működött. II. József a vármegye önkormányzatát felfüggesztette. Illetékessége az egyesült megyére, ill. bizonyos vonatkozásban a két, ezen a területen található szabad királyi városra, Budára és Pestre terjedt ki. A kiskunsági részek nem tartoztak a vármegyéhez, de délen Baja alatt Szeremle igen. A vármegyéhez tartozott a Dunától körülvett Bogyiszló, a teljes Csepel-sziget, keleten pedig Tószeg, Rékas és Újszász.

PPS vármegye nemesi közgyűlésének iratai közül kiemelendőek a közgyűlési jegyzőkönyvek. Közülük a következő évkörök maradtak meg: 1638–1644, 1656–170., 1705–1720, 1712. (hiányos), 1715–1725 (hiányos), 1725–1848.

A Rákóczi-szabadságharc alatt a megye kettészakadt. A Pilisi járás, Pest és Buda a császáriak kezén maradt; s itt új megyei tisztikar alakult. A labanc megye által továbbvezetett jegyzőkönyv 1703 végén lezárult. A kuruc megye jegyzőkönyveinek egy része maradt csak fent 1705-től 1710-ig. Ezt követően 1715–1787-ig szinte folyamatos a jegyzőkönyvek sorozata, csak az 1783–1784. évi hiányzik, majd 1790–1848-ig újból hiánytalan.

A köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek esetében tárgy- és névmutató, s helynévmutató segíti a kutatást. A mutatók a jegyzőkönyv lapszámára és 1785-ben a tárgyszámra is utalnak. 1784 és 1786, 1790 és 1848 között a közgyűlési iratok mutatókönyveit kell használni (index generalis). Ezek évenként tagozódnak, és névre, tárgyi címszóra, valamint részben helynevekre utalnak.

PML IV. 2. Pest-Pilis-Solt vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai (Germanica) (1779) 1786–1790. 16,6 ifm.

Lásd: BaML IV. 2. A II. József által 1786-ban életbe léptetett új irattározási rendszerben kezelt megyei közigazgatási iratok találhatók e fondban. Az iratokat tárgyi csoportosítású kútfőkben kezelték. A közgyűlésen 1780 és 1788 között tárgyalt, közérdekű egyházi és vallási ügyekről külön könyvet vezettek. Általában felsőbb rendeletek kerültek a könyvbe, és a rájuk vonatkozó közgyűlési határozatokat is bemásolták.

PML IV. 3. Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai (1725) 1790–1848 (1876). 177,73 ifm.

a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1787) 1790–1848. 36,08 ifm.
b) Országgyűlési iratok (1765) 1790–1848. 5,93 ifm.
c) Köz- és kisgyűlési iratok (1725) 1790–1848 (1876). 133,52 ifm.
d) Váci Küldöttbizottmány jegyzőkönyvei 1820–1840. 0,32 ifm.
e) Kolerabizottmány jegyzőkönyvei 1831. 0,12 ifm.
f) Vasúti Kisajátítási Bizottmány iratai (1841) 1844–1848 (1852). 0,48 ifm.
g) Élelmezési Bizottmány iratai 1847. 0,32 ifm.
h) Vegyes iratok 1796–1846. 0,06 ifm.
i) Be- és kitáblázási iratok (1772) 1790–1848 (1854). 0,9 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az a) állag PPS vm. köz- és kisgyűlési jegyzőkönyveit tartalmazza. 1790-től csak közigazgatási jellegű iratok tartoznak ebbe az állagba. Minden típusú ülésen az alispán elnökölt, azok időrendben egymást követték. A b) állag az egyes országgyűlésekről szóló leírások, naplók és a megyéhez hivatalosan megküldött törvények, és a regnicolaris deputatiók különböző (úrbéri, adó, kereskedelmi, jogi stb.) kérdésekben kidolgozott véleményei és tervezetei találhatóak itt. Itt őrizzük Pest vm. deputatiójának véleményét a kereskedésről és az adózásról (1831–1832). A c) állagot a megyei köz- és kisgyűléseken tárgyalt általános közigazgatási ügyek iratai képezik.

PML IV. 4. Pest-Pilis-Solt Vármegye Insurrectionalis Bizottmányának iratai 1797–1810. 2,01 ifm.

a) 1797. évi Insurrectionalis Deputatio iratai 1797–1809. 0,37 ifm.
b) 1800. évi Insurrectionalis Deputatio iratai 1800–1809. 0,16 ifm.
c) 1805. évi Insurrectionalis Deputatio iratai 1805–1809. 0,16 ifm.
d) 1807. évi Subsidionalis Deputatio iratai 1807–1808. 0,14 ifm.
e) 1809. évi Permanens Deputatio iratai 1809–1810. 0,86 ifm.
f) Insurrectios Pénztár iratai 1802–1809. 0,16 ifm.
g) Pest-Pilis-Solt Vármegye Insurrectios Lovasezredének számadásai 1797–1809. 0,16 ifm.

A nemesi insurrectio körül előforduló ügyek elintézése végett kinevezett deputatiók iratai. A deputatio tagjai voltak az alispán mint elnök, az inszurgens sereg óbestere, a főszolgabírák, a főnemesség, a főpapság, a nemesség, Buda és Pest bírái.

Mind a négy nemesi felkelésnek külön jegyzőkönyvei voltak. A kötetek az ülések időrendjében tartalmazzák az előadott tárgyakat. Az ügyek számozása minden kötetben eggyel kezdődik, és megszakítás nélkül növekszik a kötet végéig.

PML IV. 5. Pest-Pilis-Solt Vármegye Árvaküldöttségének iratai (1794) 1803–1848 (1850). 8,52 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1803–1848 (1849). 0,93 ifm.
b) Iratok és számadások (1794) 1803–1848 (1850). 7,57 ifm.
c) Árvaszéki pénztár iratok 1834–1836. 0,02 ifm.

A „Megyebeli árvákra ügyelő küldöttség” az árvák neveléséről és javairól gondoskodott. Elnöke rendszerint a másodalispán, tagjai 8–10 táblabíró, egy jegyző, a középponti főszolgabíró esküdtjével és egy ügyész voltak.

Mind a jegyzőkönyvben, mind az iratokban a mutatókönyvek alapján lehet kutatásokat végezni.

PML IV. 6. Pest-Pilis-Solt Vármegye Újoncozási Bizottmányának iratai 1794–1846. 0,25 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1841. 0,03 ifm.
b) Iratok 1794–1846. 0,22 ifm.

A jegyzőkönyvek az 1. dobozban találhatók. A 2–6. füzet a Solti járás újoncozási listáit tartalmazza. A 9–11. doboz a katonaságtól első, másod és harmadízben történő kibocsátásokat foglalja magában.

PML IV. 7. Pest-Pilis-Solt Vármegye Színészeti Választmányának iratai 1837–1842. 0,8 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1837–1839. 0,06 ifm.
b) Iratok 1837–1842. 0,74 ifm.

PML IV. 9. Pest-Pilis-Solt Vármegye Számvevőszéke jegyzőkönyvei 1804–1848. 0,7 ifm.

Lásd: BéML IV. 7. Az iratok tárgya a tiszti számvevőszék elé utalt ügyekben vezetett jegyzőkönyv a különböző számadásokról, számvevői tudósításokról és észrevételekről, amelyek a megye pénz- és terménygazdálkodásával (megyei magtárak, hidak, kvártélyház építése és karbantartása, egyéb megyei kiadások), a megyei hatóság elé utalt számadásokkal (gyámatyai számadások, az insurrectionalis cassa számadásai, annak felülvizsgálata) kapcsolatosak. Mutatókönyvek nincsenek, laponkénti átnézéssel kutatható a fond anyaga.

PML IV. 10. Pest-Pilis-Solt Vármegye Adókönyvecskéket Összeillesztő Székének iratai 1839–1848. 0,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1841–1848. 0,04 ifm.
b) Iratok 1839–1847. 0,28 ifm.

PML IV. 11. Pest-Pilis-Solt Vármegye Rovásigazgató Székének iratai 1841–1846. 0,16 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1841–1846. 0,05 ifm.
b) Iratok 1841–1846. 0,11 ifm.

PML IV. 21. Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának iratai 1801–1847. 3,31 ifm.
a) Elnöki jegyzőkönyvek 1815–1847. 2,7 ifm.
b) Elnöki iratok 1801–1847. 0,45 ifm.
c) „Közbejött irományok” 1832–1835. 0,12 ifm.
d) Benyújtott folyamodványok 1833–1835. 0,04 ifm.

Lásd: BéML IV. 4. Az a) állag tárgya az alispánnak mint a törvényhatóság elnökének saját hatáskörben elintézett ügyeiről vezetett jegyzőkönyve. Általában kisebb jelentőségű ügyek tartoztak az alispán közvetlen hatáskörébe. Ilyen volt például a szolgabírák utasítása különböző ügyekben, vizsgálatok elrendelése, az átvonuló katonaság élelmezésére vonatkozó ügyek, a bírói végrehajtások kiadása, a határozatok kézbesítése, a currentálások elrendelése, a panaszok kiadatása a szolgabíróknak. Különösen 1848-ban sok úrbéri és munkásügy fordult elő, amelyeknek csak egy része került a kis- és a közgyűlés elé. Az elnöki jegyzőkönyvekhez mutatókönyvek tartoznak (1826–1835).

PML IV. 22. A Pilisi járás szolgabírájának megküldött időszaki községi jelentések 1836–1837. 0,16 ifm.

A fond tartalma az év első hat hónapjáról készített községi jelentések az árvák állapotáról, az utakról és a hidakról, a vetésről, az adófizetésről.

PML IV. 23. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai 1622–1847. 11,22 ifm.
a) Adószedői összeírások 1635–1847. 2,52 ifm.
b) Adószedői számadások 1622–1847. 8,7 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. Az a) állag Pest megye községeinek 1715–1828. évi országos összeírásait tartalmazza. Megtalálható a Bereg megyei hatóság által készített összeírás (1715. évi), s a különböző években végrehajtott dicalis összeírások, amelyek az adókivetés alapjául szolgáltak. Az összeírások felsorolják a háztartások fajtáit név szerint, részletezve feltüntetik állatállományát és a termőterületet, valamint a mesterségeket is. Az összeírások kb. 20-22 rovatban mutatják ki a fentieket. A b) állagban található iratok tárgya a megyei perceptoroknak a megye bevételeiről és kiadásairól vezetett számadásai és azok mellékletei. Itt találhatjuk a megyei és járási perceptorok házi és hadiadókönyveit, amelyek községi összegzésben tüntetik fel az adóösszegeket.

PML IV. 24. Pest-Pilis-Solt Vármegye Házipénztárának iratai 1770–1845. 0,71 ifm.
a) Házi pénztári számadások és naplók 1770–1845. 0,64 ifm.
b) Státusok pénztárának iratai 1833–1835. 0,04 ifm.
c) Vegyes számadások 1839–1840. 0,03 ifm.

PML IV. 31. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Törvényszékének iratai 1627–1848 (1872). 86,26 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1774–1845. 4,6 ifm.
b) Törvényszéki iratok 1783–1845. 5,56 ifm.
c) Polgári törvényszéki iratok 1846–1848 (1850). 0,87 ifm.
d) Fenyítő törvényszéki iratok 1846–1848 (1850). 1,36 ifm.
e) Bevégzett polgári perek 1627–1848 (1872). 58,7 ifm.
f) Bevégzett büntető perek 1667–1848 (1861). 13 ifm.
g) Nemességi perek 1774–1848. 0,65 ifm.
h) Urbariális jegyzőkönyvek 1814–1842. 0,52 ifm.
i) Vegyes bírósági iratok 1669–1848 (1849). 0,32 ifm.
j) Vegyes bírósági és pertári segédkönyvek 1769–1848 (1853). 0,68 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az a) állagban a Megyei Törvényszék jegyzőkönyve; ítéleteket és törvényszéki határozatokat tartalmaz, mutatókönyvek az 1786–1787, 1790–1819. és 1830–1845. évekre vannak, és a jegyzőkönyveken kívül az acta sedrialia sorozatra is utalnak. Az b) állagban található iratsorozat tárgya azonos a sedrialis jegyzőkönyvek tárgyaival. A d) állag az 1846-ban felállított megyei fenyítő törvényszék jegyzőkönyveit és iratait tartalmazza. Tehát ítéletek, fellebbezések következtében történt felterjesztések, tanúvallomások hitelesítése, fogságidő beszámítása, szabadlábra helyezések stb. is megtalálhatóak benne. Az e) állagban PPS vm. törvényszéke előtt lefolytatott és bevégzett polgári perek találhatók, beleértve a csődpereket is. A sedrián kívül a judicium subalternum és részben a cs. kir. Pest megyei állami Törvényszék polgári perei is egészen 1854-ig ebbe a sorozatba kerültek, sőt a törvényszékek második államosítása idejéből is (1872) néhány régebben megkezdett per is ide nyert besorolást. A befejezett pereknek ebbe a sorozatba való rendszeres besorolása egészen 1854-ig tartott. Külön név- és külön helynévmutató szolgál az egész anyagban való tájékozódásra. A névmutatóban mind a felperes,

mind az alperes neve szerepel, és évszámra, kötetszámra, levéltári számra utal. A helynévmutató a helynevek betűrendjében közli az előbbi adatokat. A h) állagban a megyei köz- ill. kisgyűlés által úrbéri ügyekben hozott összes határozatok és intézkedések találhatók, továbbá a megyei törvényszék úrbéri perekben hozott ítéletei. Külön segédletek nincsenek. A közgyűlési és a sedrialis jegyzőkönyvek mutatói alapján igazodhatunk el.

Irodalom:

Kéringer Mária: Pest megye büntetőbíráskodása a XVII–XVIII. században. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 199–231. p.

PML IV. 32. A Dunáninneni Kerületi Főtörvényszék alá rendelt Pest megyei Törvényszék iratai 1787–1790. 12,16 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1787–1790. 1,2 ifm.
b) Iratok 1787–1790. 10,8 ifm.
c) Protocollum invotulationis actorum 1789. 0,16 ifm.

a) Pest vm. alárendelt bíróságának ülésjegyzőkönyvei. Tárgya azonos a Iudicium Subalternum irataival. Mutatókönyvek 1787–1790-ig segítik a kutatást. b) A II. József által 1787. aug. 7-én felállított „alárendelt törvényszék” működése nyomán keletkezett iratok kerültek ide, amelyeket 16 kútfőbe soroltak, és amelyek címe egyben az iratok tárgyát is jelölte. Iktatókönyvek, lajstromkönyvek, mutatókönyvek (1787–1790), rendeletek másolati könyve, pénztári napló segítségével használható az anyag.

PML IV. 33. Kecskeméti Fenyítő Törvényszék iratai 1835–1850. 0,15 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1835–1850. 0,15 ifm.

Pest vármegyének szabados Kecskemét városában tartott fenyítő törvényszéke iratai. A törvényszék általában havonként ült össze.

PML IV. 34. Pest-Pilis-Solt Vármegye Rendkívüli Fenyítő Törvényszékének iratai 1715–1847. 1,6 ifm.

A megyei kistörvényszék (sedes revisoria) előtt rövid úton hozott fenyítő ítéletek jegyzőkönyve. A 19. századi kötetekben mind a pesti, mind a kecskeméti fenyítő törvényszék ítéletei vegyesen szerepelnek. A kötetek felerészben eredetiek, felerészben másolatok (tisztázatok). A kutatást mutatókönyvek segítik 1715–1796-ig (1746–1766-ig és 1773–1790-ig hiányoznak a mutatókönyvek).

PML IV. 35. Pest-Pilis-Solt Vármegye Alispáni és Szolgabírói Bíróságának iratai 1794–1848 (1853). 4,28 ifm.
a) Régi perek XVIII. század–XIX. század. 0,32 ifm.
b) Elhagyott perek 1794–1848 (1853). 3,96 ifm.

PML IV. 36. Váci járás szolgabírájának iratai 1841–1848 (1849). 0,15 ifm.
a) Törvénykezési iratok 1841–1848 (1849). 0,15 ifm.

Lásd: BaML IV. 10.

PML IV. 37. Pest-Pilis-Solt vármegye főügyészének iratai 1715–1848 (1849). 0,16 ifm.

Különböző lajstromok és a Főügyészi Hivatal által kezelt hivatalos irományok kivonatos jegyzőkönyve található ebben a fondban.

PML IV. 38. Kecskeméti Kir. Vizsgálóbizottság iratai 1822–1845. 1 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1822–1843. 0,25 ifm.
b) Iratok 1822–1845. 0,75 ifm.

A kecskeméti városi igazgatás visszaéléseinek kivizsgálására kiküldött, a megyei alispán elnöklete alatt működött királyi bizottság jegyzőkönyvei és iratai. A bizottságnak átnyújtott panaszok, a városi tanács részletes igazoló jelentései élénk fényt vetnek a város gazdasági és társadalmi életére. A panaszok a városi vagyon kezelésére és a legkülönbözőbb magánjogi kérdésekre vonatkoznak.

PML IV. 39. Solti járás szolgabírájának iratai 1846. 0,01 ifm.
a) Törvénykezési iratok 1846. 0,01 ifm.

PML IV. 51. Hangyás Dávid pesti járási főszolgabíró hátrahagyott iratai 1810–1828. 0,16 ifm.

PML IV. 52. Schaetzel György kecskeméti járási útbiztos iratai 1804–1805. 0,03 ifm.

PML IV. 53. Szőgyéni Zsigmond Pest megyei főispáni helytartó után maradt iratok 1821–1823. 0,01 ifm.

PML IV. 71. Oklevelek levéltári gyűjteménye (Ante Mohacsiana) 1229–1525. 0,5 ifm.

PML IV. 72. Régi okmányok levéltári gyűjteménye (A kuruc és labanc megye közgyűlési, alispáni és egyéb iratai) 1527–1699. 0,3 ifm.

A Post advocatos és más sorozatokból, főleg családi levéltárakból kiemelt oklevelek, zálogleveleket találhatók a fondban. A kiállítók között szerepel a váci káptalan, Nádasdy Tamás, Heves, Vas és Zala vármegye. A sorozat iratai többnyire nemes családok vagy városi polgárok birtokát, pénzét vagy egyéb jogait biztosító okmányok. Igen sok magyar nyelvű levél található a fondban.

PML IV. 73. II. Rákóczi Ferenc korából való levelek (1653) 1703–1711 (1720). 0,15 ifm.

A szabadságharccal kapcsolatos levelek találhatók az anyagban; megyei felterjesztések a fejedelmi udvarhoz, a megyéhez küldött rendeletek, parancsok, utasítások Rákóczi Ferenctől, Bercsényi Miklóstól, Károlyi Sándortól, Eszterházy Antaltól. Laczkovich és Darvas alispánhoz küldött levelek, elismervények, számadások.

PML IV. 74. Közgyűlési összeírások levéltári gyűjteménye (Conscriptiones congregationales) (1699) 1702–1848. 1,97 ifm.

Különböző összeírásokat találhatók itt 7 sorozatba összegyűjtve. Az iratok tárgya többek között portalis, dicalis, taxalis, zsidó-összeírások, portionalis repartitiók, úrbéri összeírások, zsellér és majorsági, cseléd-, cigány, katonai és a helyi lelkészek által készített lélekszám-összeírások. A CC. IV. 3. és 4. jelzet alatt található a „summás táblázat a Tekintetes Nemes Pest vm.-ben keletkezett Nemtelenek öszveírásáról”. A katonaállítás céljára foganatosított népösszeírás községenként

összegezett adatai 1812–1843. között úgyszólván minden évről megtalálható az anyagban. Főbb rovatok: helységek és puszták nevei, a házak és háznépek száma, a férfiak osztályozatja, továbbá tisztviselők, polgárok, kézművesek, nemesek szolgái, parasztok, zsellérek, fiúgyermekek, asszonyi nembeliek összes száma. A rovatok tájékoztatnak még a nős, a nőtlen és az özvegy férfiak számáról, a férfiak vallás szerinti megoszlásáról, a kiszolgált kapitulánsokról, a vidékiek gyarapodásáról, csökkenéséről és a különböző észrevételekről.

PML IV. 75. Pest-Pilis-Solt vármegye nemességi iratainak levéltári gyűjteménye (1344) 1557–1924. 2,39 ifm.
a) Nemességi iratok (1344) 1567–1924. 1,54 ifm.
b) Nemesek nyilvántartása 1557–1920. 0,43 ifm.
c) Nemesi pecsétlenyomatok 1597–1870. 0,42 ifm.

Az iratok nyelve legtöbbször latin, magyar, német, de ritkán szlovák is. A raktári jegyzék tartalmazza a levéltári jelzetet, az irat keletkezésének dátumát, a pecséttulajdonos nevét, s utal a pecsétek alapján, – elsősorban állományvédelmi okokból – a levéltár dolgozói által a közelmúltban épített adatbázisra is. Az iratok tárgya nemességadományozások, nemesi inquisitiók, armálisok, testimoniálisok, genealógiák, különböző nyilvántartások és a Pest megyei családok pecsétlenyomatai. A nemességi iratok alfabetikus rendben találhatóak az állagban.

PML IV. 76. Színházi iratok levéltári gyűjteménye 1792–1837 (1876). 0,32 ifm.

PML IV. 77. Végrendeletek és alapítványok levéltári gyűjteménye 1710–1944. 1,26 ifm.
a) Végrendeletek és alapítványok 1710–1920. 1,1 ifm.
b) A nagykátai közjegyző végrendelet-gyűjteménye 1764–1944. 0,16 ifm.

A végrendeletek levéltári gyűjteménye gazdag társadalomtörténeti anyagot jelent. A megyei közgyűlésen kihirdetett, vagy a megyei tisztviselők hivatalos közreműködésével létrejött, vagy a rendelkező által közvetlenül a levéltárba helyezett, esetleg a bíróságtól átvett végrendeletek gyűjteménye. Sorszám szerint, mutatóval kutatható. Külön állag a „Nagykátai közjegyző végrendelet-gyűjteménye”, amely nem korabeli, hanem a levéltárban készített névmutatóval kutatható.

PML IV. 78. Céhlevelek levéltári gyűjteménye 1694–1817. 0,3 ifm.

A Céhlevelek gyűjteménye a megye által kihirdetett céhek magyar nyelvű szabályzatait őrzi. A nemzetiségi települések esetén az adott lakosság anyanyelvén íródott. A megye által kihirdetett, a megye egyes városait (Vác, Óbuda, Cegléd, Kecskemét), sőt községeit (Tass, Alberti, stb.) illető legkülönfélébb (szabó, tímár, molnár, kovács, szűcs, kőműves, takács, szíjgyártó, csizmadia, asztalos, ács, kerékgyártó, lakatos, pincér, órás, puskakészítő) céhek szabályzatai magyar, német és néhány szláv (szlovák) nyelven. Mutató segítségével (1712–1920) a végrendelkező és az alapítványtevő neve alapján kutatható.

PML IV. 80. Mohács utáni oklevelek levéltári gyűjteménye 1536–1804. 1,35 ifm.

PML IV. 86. Ügyvédek után maradt iratok levéltári gyűjteménye 1627–1835. 14,8 ifm.

A Pesten lakott és az 1785–1835 között elhalálozott ügyvédek és egyes megyei tisztviselők hátrahagyott iratai találhatóak ebben a fondban. Az iratok részben a hozzátartozók vagy az

ügyfelek kérésére, a megyei köz- vagy kisgyűlés határozata alapján kerültek levéltárba. Mintegy ezer család ügyvédekre bízott iratait őrzi a levéltár ebben a fondban (a 14–19. századig).

PML IV. 87. Úriszéki iratok levéltári gyűjteménye 1730–1848 (1852). 1,6 ifm.
a) Fóti Uradalom 1835–1848 (1852). 0,16 ifm.
b) Gödöllői Grassalkovich Uradalom 1837–1848. 0,64 ifm.
c) Kalocsai Érseki Uradalom 1787–1848. 0,16 ifm.
d) Óbudai és Visegrádi Korona Uradalom 1774–1848. 0,32 ifm.
e) Bujáki Uradalom Turán tartott úriszékének iratai 1838–1848. 0,16 ifm.
f) Megyéhez felterjesztett vegyes úriszéki iratok 1730–1848. 0,16 ifm.

A megye területén működött úriszékeknek a sedriához felterjesztett iratai és jegyzőkönyvei polgári és fenyítő ügyekben. Kiemelkedik terjedelménél fogva a gödöllői, a fóti, a ráckevei, a turai, a váci püspöki és az óbudai úriszék peres anyaga.

PML IV. 88. Szóbeli perek levéltári gyűjteménye 1840–1848 (1849). 1,15 ifm.

Az alispáni és a középponti főszolgabírói és egyéb szolgabírói ítélőszéken rövid úton sommásan hozott ítéletek polgári ügyekben. A kutatást mutatókönyv segíti, amelyet szolgabírák szerint készítettek el.

PML IV. 91. Közrendszabályok levéltári gyűjteménye (1723) 1777–1872. 0,67 ifm.

PML IV. 92. Pest-Pilis-Solt vármegye szabályrendeleteinek és árszabásainak levéltári gyűjteménye 1718–1874. 0,66 ifm.

A megyei közgyűlésen elfogadott szabályrendeletek a tisztviselők választásáról, a generális és particularis congregatio hatásköréről, a gonosztevők üldözéséről a sedriát és az adózást illető kérdésekről. Találunk az anyagban még tisztviselői és bíróság előtti esküintákat tanúk részére (különböző felekezetűekét), állampolgári esküket, valamint az 1842. évi büntető törvényszolgáltatási eljárás szabályait (IV. 92. 2. kötet). A megyei kis- és közgyűléseken megszabott különböző fogyasztói árakat, többek között húsárak (marha, ürü, juhhús), gabona, csirke, tojás, lúd, liszt, tej, vaj, túró, dara, kenyér, faggyú, gyertya, szappan árát városokban, községekben és pusztákon, mezei munkák árszabását járások szerint, beleértve a szőlőmunkák limitatióját az arató- és cséplőrészek árát, a majorsági cselédség fizetését, a takácsok szövők bérét, ácsok, kőművesek, cserepezők bérét, az őrlések bérét is megismerhetjük ebből az anyagból.

PML IV. 93. Pest-Pilis-Solt vármegye és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tisztviselőinek levéltári nyilvántartása 1638–1931. 0,15 ifm.

A megye tisztviselőinek, táblabíróinak és alkalmazottainak különböző időrendes és betűrendes nyilvántartása a hivatalba lépés időpontja szerint, és az 1914–1918. évi háborúban felmentett tisztviselők jegyzéke.

PML IV. 95. Pest-Pilis-Solt vármegye és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye községi pecsétlenyomatainak levéltári gyűjteménye 1510–1926. 0,63 ifm.

Miniszteri rendeletre PPSK vm. községei és a Solti járás lelkészi hivatalai 1873-ban a régi, feudális kori viaszpecsétnyomóikat külön íven a feliratok közlésével átadták a megyei levéltárnak.

Később az alispán utasítására a gumibélyegzők nyomait is beküldték a levéltárba. A település neve szerinti alfabetikus rendben rendezték, így könnyen kutatható.

PML IV. 101. Pest-Pilis-Solt Vármegye Közbátorságra Ügyelő Választmányának iratai 1848. 0,05 ifm.

PML IV. 102. Pest-Pilis-Solt Vármegye Bizottmányának iratai (1826) 1848. 3,07 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,3 ifm.
b) Iratok (1826) 1848. 2,77 ifm.

Az 1848-as törvény kimondta a népképviseleti elvet. A vármegyében közgyűlést kellett összehívni és megyebizottmányt alkotni, ahol a nemeseken kívül a községek képviselői is részt vettek. Ezt megelőzően Pest megye Nyáry Pállal az élen a március 21-i közgyűlésen határozatot hozott, hogy a megye termében a megye minden lakosa „tanácskozási és szavazati joggal bír". Az új testület hatáskörét a régi közgyűléstől örökölte. Megszűnt a nemesi insurrectio, helyette nemzetőrség alakult. Megszűnt a földesúri bíráskodás is, a megye maga választotta és szervezte bíróságait. A megye átvette a földesúr joghatóságát az árvaügy terén is. Az első polgári megyei közgyűlést ősgyűlésnek nevezték. Fő feladata a megye joghatóságát gyakorló önkormányzati testületnek, a megyebizottmánynak a megválasztása volt. Pest megyében ennek tagja volt Vasvári Pál és Vörösmarty Mihály.

Irodalom:
Simon V. Péter: Pest megye népképviseleti átalakulása 1848-ban. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 263–295. p.

PML IV. 103. Pest-Pilis-Solt Vármegye Forradalmi Bizottmányának iratai 1849. 0,28 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1849. 0,08 ifm.
b) Iratok 1849. 0,2 ifm.

Az 1848-ban alakult megyebizottmány 1849. évi közigazgatási iratai. Az 1848-as iratok a régi közgyűlési iratok különféle köteteihez kapcsolódnak. Pesten, Kecskeméten és Cegléden tartott bizottmányi ülések anyagai találhatók ebben a fondban. Az 1849-i tisztújításoknak politikai oka volt, mert a szabadságharc eszméjéhez hű megyei apparátusra volt szükség. Az 1849-ben újjászervezett bizottmányok és általuk vagy a kormánybiztosok által kinevezett tisztikarok már megfeleltek az új helyzet szülte követelményeknek. A hatalom azonban mind az 1848-as, mind az 1849-es bizottmányokat az egyik fő ellenségnek tartotta, működésüket mindenütt berekesztette. Világos hírére a megyebizottmányok azonnal beszüntették működésüket.

Irodalom:
Lakatos Ernő: Az első megyebizottmány. In: Levéltári Közlemények. 28. évf., 1958. 103–128. p.

PML IV. 104. Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának iratai 1848–1849. 0,28 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,12 ifm.
b) Iratok 1848–1849. 0,16 ifm.

Lásd: BéML IV. 104.

PML IV. 105. „Windischgrätz-féle" megyei elnöki közigazgatási iratok 1849. 0,3 ifm.

A Windischgrätz herceg által kinevezett megyei hatóság iratai. A császári hadsereg élelmezésével és ellátásával kapcsolatos intézkedések, előfogatok kirendelése, a császári katonaság által okozott károk megtérítése és egyéb közigazgatási jellegű iratok találhatóak ebben a fondban; mindenekelőtt panaszok.

PML IV. 106. „Haynau-féle” megyei elnöki közigazgatási iratok 1849–1850. 0,95 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1849–1850. 0,2 ifm.
b) Iratok 1849–1850. 0,75 ifm.

PML IV. 107. Pest-Pilis-Solt Vármegye Árvaszékének iratai 1848–1849. 0,16 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,16 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 418.

PML IV. 108. Pest-Pilis-Solt Vármegye Újoncozási Bizottmányának iratai 1848–1849. 0,26 ifm.

PML IV. 109. Pest-Pilis-Solt Vármegye Számvevőszékének iratai 1848–1849. 0,01 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,01 ifm.
Lásd: BéML IV. 7.

PML IV. 110. Pest-Pilis-Solt Vármegye Összeillesztő Székének iratai 1849. 0,02 ifm.

PML IV. 121. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Törvényszékének iratai (1827–) 1848–1850 (1853). 0,13 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1850. 0,01 ifm.
b) Polgári törvényszéki iratok Ld. IV. 31. c) alatt 1848–1850.
c) Fenyítő törvényszéki iratok Ld. IV. 31. d) alatt 1848–1850.
d) Bevégzett polgári perek Ld. IV. 31. e) alatt 1848.
e) Bevégzett büntető perek Ld. IV. 31. f) alatt 1848–1849.
f) Be- és kitáblázási iratok (1827) 1848–1849 (1850). 0,12 ifm.
g) Vegyes pertári segédkönyvek Ld. IV. 31-j. alatt 1848–1850 (1853).

PML IV. 122. Pest-Pilis-Solt Vármegye Rendkívüli Fenyítő Törvényszékének jegyzőkönyvei 1848–1850. 0,14 ifm.

PML IV. 123. Gödöllői Kerületi Megyei Törvényszék jegyzőkönyvei 1848. 0,01 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848. 0,01 ifm.

PML IV. 124. Dunavecsei Kerületi Megyei Törvényszék iratai 1848. 0,07 ifm.

PML IV. 151. Pesti Megyefőnökség és Pest-Pilis Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1860 (1861). 10,11 ifm.
a) Megyefőnöki elnöki iratok 1850–1860. 0,93 ifm.
b) Megyefőnöki közigazgatási iratok 1850–1860 (1861). 9,18 ifm.
Lásd: BaML IV. 152. A saját és az alárendelt hivatalok személyi ügyei, kinevezések, szabadságolások, elbocsátások, áthelyezések, hivatalnokok elleni panaszok megvizsgálása, emigránsok, politikai ágensek szemmel tartása, színházi engedélyek találhatóak az a) állagban. A

b) állagban az 1850-ben alakított Pest-Pilisi Megyefőnökség közigazgatási iratai a bizalmas jellegű elnökieken és számvevőségi iratokon kívül. Az 1860-as években erősen átselejtezett iratok csak olyan ügyfajtákat tartalmaznak, amelyeknek jogbiztosító erejük volt, így végrendeleteket és az alapítványok ügyeit, konkrétan és általánosságban, különböző községi számadások számvevőségi észrevételeit és árvapénztári vizsgálatokat, jogosítványokat (malomjog, építési engedélyek, révjog), tisztviselői kinevezéseket, a megye pénzkezelésére vonatkozó iratokat, rabtartási költségeket, valamint vízrendezési és árvízvédelmi ügyeket. Jóllehet a teljes anyagnak csupán a segédkönyvei vannak meg, mivel az iktatókban az elintézés is benne van, ezért az eredeti anyag tárgyfelosztását és kútfőbeosztását is közli a raktári jegyzék, amelynek segítségével az anyag kutatható.

PML IV. 152. Pest-Pilis Vármegyei Cs. Kir. Számvevőség iratai (1836) 1850–1860 (1871). 1,11 ifm.

PML IV. 153. Pesti K. K. „Finanz-Procuratura" iratai 1854–1861. 0,16 ifm.

PML IV. 154. Pest-Pilis Vármegyei Cs. Kir. Építészeti Hivatal iratai 1850–1861. 0,91 ifm.

PML IV. 155. Kalocsai Megyefőnökség iratai 1850. 0,91 ifm.
a) Megyefőnöki jegyzőkönyvek 1850. 0,08 ifm.
b) Megyefőnöki iratok 1850. 0,83 ifm.

A Kalocsai Megyefőnökséget 1850. március 4-én hozták létre. A megyefőnök hatáskörébe utalt valamennyi ügy iratai itt találhatók, a sorozatból kiemelt elnöki iratok kivételével. Felettes hatósága a kerületi főispán volt, alárendelt végrehajtó közegei pedig a járási főszolgabírák. Az iratok között általános közigazgatási, rendőri vonatkozású iratok találhatók, de vannak körözések is katonaszökevények és bűntettesek ügyében. Találhatunk piaci árjegyzékek limitálásait, építési ügyeket, közbiztonsági ügyeket, hivatalvizsgálatokat is. Az iratokat mutató segítségével lehet kutatni tárgyi címszavak, hely- és személynevek alapján. A mutató számrovatában a legkisebb szám jelzi az irat őrzőhelyét.

PML IV. 156. Kecskeméti Megyefőnökség és Pest-Solt Cs. Kir. Megyehatóság iratai 1850–1861. 22,8 ifm.
a) Megyefőnöki elnöki iratok 1850–1861. 3,6 ifm.
b) Megyefőnöki közigazgatási iratok 1850–1861. 18,9 ifm.
c) Újoncozási iratok 1850–1860. 0,3 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A Pest-Solti (Kecskeméti) Megyehatóság közigazgatási iratai. Felettes hatósága a pesti kerületi főispán, később a pesti helytartósági osztály volt. Alárendelt hatóságai a ceglédi, a kecskeméti, a nagykátai kerületi és 1850 októberétől a kalocsai, a kiskőrösi, a hajósi és a solti kerületi szolgabíró, ill. a kecskeméti, nagykőrösi és ceglédi kerületi szolgabíró.

PML IV. 157. Pest-Solt Vármegyei Cs. Kir. Számvevőség iratai 1851–1854. 0,32 ifm.

PML IV. 158. Pesti Cs. Kir. Megyetörvényszék és a Pesti Országos Törvényszék egyesített iratai (1772) 1850–1861 (1862). 59,4 ifm.
a) Polgári perek (1772) 1850–1861 (1862). 32,69 ifm.

b) Büntető perek 1850–1861. 22,65 ifm.
c) Fenyítő perek 1850–1861. 0,35 ifm.
d) Földtehermentesítési iratok 1854–1860. 1,85 ifm.
e) Pesti Telekkönyvi Tanács iratai 1856–1861. 1,7 ifm.
f) Vegyes iratok 1850–1861. 0,16 ifm.

a) Az 1860-as években utólagos rendezés keretében egyesített megyei és országos törvényszéki polgári peres iratok. A Pesti Országos Törvényszék illetékességi köre Pest megyében a Váci, a Gödöllői, a Nagykátai, az Ócsai és a Monori járás területére terjedt ki. Ide sorolták az alispáni és szolgabírói bíróság előtt még 1848 előtt indított és addig levéltárba nem tett befejezett és befejezetlen pereket. Az állag jelenleg hét kútfőből áll. Az I. számmal jelzett a rendeleteket (csak sortár és segédkönyv maradt meg), a II-vel jelzett a letéteket és szolgálati ügyeket (csak 1 db letétkönyv maradt meg), a III. számmal jelzett az általános polgári pereket, a IV-gyel jelzett az árvagondnoksági és hagyatéki pereket, az V-tel jelzett a számadásokat, a VI-tal jelzett a csődpereket és végül a VII. számú a válópereket tartalmazza. A csődperek közül a Grassalkovich-per emelkedik ki.

b) Büntetőperek: A Pesti Cs. Kir. Megyetörvényszék I. osztályán, valamint a Pesti Országos Törvényszék fenyítő osztályán befejezett büntető perek iratai, amennyiben a vádlottak Pest-Pilis-Solt megyei illetőségűek. Az említett törvényszékek Pest városára vonatkozó iratai a Pesti Levéltárba kerültek. A sorozatban néhány 1850 előtt befejezett büntetőper is található. A perek nagy többsége a tulajdon elleni (tolvajlás, rablás, csalás), kisebb részben életbiztonság elleni vétek (testi sértés, erőszakoskodás, emberölés és gyilkosság).

c) Fenyítő perek: A Pesti Cs. Kir. Megyetörvényszék és a Pesti Országos Törvényszék egyesített fenyítő, peren kívüli iratanyaga. A Pesti Országos Törvényszék főleg A, B és D kútfőiből összegyűjtött, Pest megye területére vonatkozó anyagát tartalmazza az iratsorozat. Kisebb tolvajlások, sajtóvétségek, felségsértés, pénzhamisítások ügyét találjuk itt, de főleg átiratokat a szolgabírósághoz a kihallgatások foganatosítása tárgyában stb. Előfordulnak még ügyek illetékességből történő áttételei az alsóbb bíróságokhoz.

d) Földtehermentesítési iratok: A Pesti Országos Törvényszék iratai a volt földesurak úrbéri kárpótlásával kapcsolatban. Az Országos Földtehermentesítési Bizottság (Grundentlassungs Landes-Komission) által az 1854. jan. 16-i pátens 24. §-a alapján az Országos Törvényszék elé utalt ügyek. Minden akta tartalmazza a kárpótlás összegének megállapítását és a tulajdonos értesítésével kapcsolatos ügyviteli iratokat. Illetékességi köre Pest-Pilis-Solt megye 1848. évi területe.

e) A Pesti Telekkönyvi Tanács iratai: A Pesti Országos Törvényszék Telekkönyvi Tanácsa működése során létrejött iratok. Tulajdonjog átruházása, adósságok bekebelezése és törlése iránti kérelmek és határozatok találhatóak itt. Illetékességi kör a törvényszék területe. A III. kútfő a régi telekkönyvből az új telekkönyvbe történő zálogjogi átkebeleztetéseket tartalmazza.

f) Vegyes iratok: Az egész fondra vonatkozó ügyiratoktól elszakadt, jelzet nélküli permellékletek, tanúvallomások, nyugtatványok, stb.

PML IV. 159. Pesti Cs. Kir. Államügyészség iratai 1851–1861. 11,55 ifm.

PML IV. 161. A Budai Cs. Kir. Megyetörvényszék és a Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék egyesített iratai (1847) 1851–1861. 16,54 ifm.
a) Polgári perek 1851–1861. 5,72 ifm.
b) Büntető perek 1851–1861. 8,56 ifm.
c) Budai Telekkönyvi Tanács iratai (1847) 1854–1861. 2,09 ifm.
d) Budai Cs. Kir. Országos Törvényszék elnöki iratai 1851–1861. 0,17 ifm.

A volt Budai Orsz. Törvényszék Pest megye területére vonatkozó polgári peres és peren kívüli iratai vannak ebben a fondban. A perek a legkülönbözőbb polgári ügyeket foglalják magukban: hagyatéki, adósságbeli, betáblázási ügyeket, váltópereket, árvaügyi iratokat. Az alárendelt hatóságai közül az Óbudai, a Budakülvidéki és a Ráckevei Járásbíróság illetésessége esett Pest megye területére; e pereket tartalmazza az anyag.

PML IV. 162. Kecskeméti Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai 1854–1861 (1875). 42,6 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1854–1860. 1 ifm.
b) Polgári perek 1854–1861 (1875). 7,6 ifm.
c) Fenyítő perek 1854–1861. 34 ifm.

A Kecskeméti és a Szolnoki később a Pest-Solt Megyei Törvényszéknek 1854–1858-ig vegyesen vezetett, majd 1859-1860-as években külön-külön vezetett polgári és büntető tanácsülési jegyzőkönyvei. A Kecskeméti Megyetörvényszékhez lényegében Pest-Solt megye területe tartozott, Abony, Cegléd, Nagykőrös városok, a Kecskeméti, a Kalocsai, a Dunavecsei és a Solti járás területe. Fellebbviteli bírósága volt ezeknek a járásbíróságoknak. Felettes bírósága pedig a Pesti Országos Főtörvényszék volt. A jegyzőkönyvek a peren kívüli ügyek elintézésére összeült törvényszéki tanács határozatait tartalmazták kezdetben. A későbbi években csak a tanácsülés napját, résztvevőit és az előadott ügyek rövid, egysoros megjelölését találjuk meg.

PML IV. 163. Kecskeméti Cs. Kir. Államügyészség iratai 1851–1861. 4,18 ifm.

A kecskeméti megyei ügyésznél majd 1851. május 30-tól 1854. okt. 27-ig a Kecskeméti Cs. Kir. Járási Társasbíróságnál, aztán 1854. okt. 28-tól 1861-ig a Kecskeméti Cs. Kir. Megyetörvényszék mellett működő Cs. Kir. Államügyészségnél keletkezett iratokat találjuk meg ebben a fondban. Az iratok többsége vizsgálatokkal kapcsolatos irat, kisebb része hivatalos levelezés, továbbá rabok nyilvántartása és személyleírása.

PML IV. 164. Pesti Kereskedelmi Törvényszék iratai (1844) 1853–1861. 0,8 ifm.

K. K. Handelsgericht in Pesth. Benyújtott beadványok az adósok börtönében letöltendő fogházbüntetés (Schuldenhaft, Schuldenarrest) elengedése tárgyában. Illetékessége kiterjedt a Budai és Pesti Országos Törvényszék területére.

PML IV. 165. Pest-Pilis Vármegye Cs. Kir. Úrbéri Törvényszékének és Pest-Solt Vármegye Cs. Kir. Úrbéri Törvényszékének egyesített iratai (1715) 1770–1923 (1943). 26,5 ifm.
a) Pest-Pilis megyei úrbéri perek (1715) 1770–1912 (1943). 13,7 ifm.
b) Pest-Solt megyei úrbéri perek (1723) 1856–1861 (1913). 2,7 ifm.
c) Telekkönyvek és földkönyvek 1787–1923. 5,6 ifm.
d) Úrbéri térképek (1715) 1783–1914. 4,5 ifm.

Lásd: FML IV. B. 154. Az 1856. január 30-án vármegyei Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék előtt lefolytatott úrbéri, rendezési, tagosítási és legelőelkülönözési perek. A fondba szerelés folytán az 1856. év előtt indított úrbéri perek egy része is bekerült az ún. „Befejezett polgári perek” sorozatából. Az a) állag főleg Pest-Pilis megyei községek pereit tartalmazza. Pest-Solt megyei csak elvétve fordul elő, későbbi besorolás eredményeként. A perek kizárólag a Pes-Solt megyei községekre vonatkoznak. Felettes hatósága a Pesti Úrbéri Főtörvényszék volt. A Kecskeméti Úrbéri Törvényszék úrbéri ügyekben elsőfokú bíróság volt (b állag). A c) és a d) állag a Pest-Pilis és a Pest-Solt megyei úrbéri perek irataiból tárolás végett kiemelt telekkönyveket, földkönyveket, ill. térképeket tartalmazza.

Irodalom:

PML IV. 166. Hont Vármegyei Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék iratai (1770) 1856–1860 (1903). 0,96 ifm.

A Hont Vármegyei Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék előtt megkezdett úrbéri pereket találjuk ebben a fondban.

PML IV. 168. Hont Vármegyei Cs. Kir. Megyetörvényszék iratai 1853–1854. 0,1 ifm.

PML IV. 181. Biai Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 6,98 ifm.
a) Polgári iratok 1851–1854. 6,4 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1852–1854. 0,1 ifm.
c) Fenyítő iratok 1851–1854. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201.

PML IV. 182. Szentendrei Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 5,24 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1852–1853. 0,16 ifm.
b) Polgári iratok 1851–1854. 4,62 ifm.
c) Fenyítő iratok 1851–1854. 0,32 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1851–1854. 0,14 ifm.

PML IV. 183. Budai Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1854–1861. 3,49 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860. 0,15 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1861. 3,34 ifm.

PML IV. 184. Budakülvidéki Cs. Kir. Kiküldött Bíróság iratai 1854–1861. 25,46 ifm.
a) Polgári iratok 1854–1861. 24,12 ifm.
b) Fenyítő iratok 1854–1861. 1,34 ifm.

PML IV. 185. Budakülvidéki Járási Árvabizottmány iratai 1857–1861. 13,68 ifm.
a) Iratok 1857–1861. 9,62 ifm.
b) Számadáskönyvek 1857–1861. 4,06 ifm.

PML IV. 186. Ceglédi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 2,25 ifm.

PML IV. 187. Ceglédi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 5,88 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1860. 0,3 ifm.
b) Polgári iratok 1854–1861. 3,65 ifm.
c) Fenyítő iratok 1854–1860. 1,93 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202.

PML IV. 188. Dunavecsei Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1853. 0,05 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1853. 0,03 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1851–1853. 0,02 ifm.

PML IV. 189. Dunavecsei Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1853. 0,09 ifm.
a) Polgári iratok 1851–1853. 0,07 ifm.
b) Fenyítő iratok 1852. 0,02 ifm.

PML IV. 190. Dunavecsei Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 4,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1859. 0,07 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 1,7 ifm.
c) Polgári iratok 1854–1861. 2,35 ifm.
d) Fenyítő iratok 1854–1861. 0,18 ifm.

PML IV. 191. Dunavecsei Cs. Kir. Árvabizottmány iratai 1856–1859. 0,15 ifm.
Lásd: BFL V. 43.

PML IV. 192. Gödöllői Cs. Kir. Szolgabíróság iratai (1849) 1850–1853. 0,3 ifm.
a)Közigazgatási iratok (1849) 1850–1853. 0,3 ifm.

PML IV. 193. Gödöllői Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1850–1854. 3,97 ifm.
a) Polgári iratok 1851–1854. 3,65 ifm.
b) Fenyítő iratok 1850–1854. 0,32 ifm.

PML IV. 194. Gödöllői Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1850) 1854–1861. 10,82 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1859. 0,16 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 1,14 ifm.
c) Polgári iratok (1850) 1854–1861. 8,76 ifm.
d) Fenyítő iratok (1851) 1854–1861. 0,76 ifm.

PML IV. 195. Gödöllői Járási Árvabizottmány iratai (1853) 1856–1861. 4,61 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1856–1860. 0,07 ifm.
b) Elnöki iratok 1857–1858. 0,03 ifm.
c) Általános iratok (1853) 1856–1861. 3,31 ifm.
d) Számadáskönyvek 1856–1860. 1,2 ifm.

PML IV. 197. Hajósi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 0,2 ifm.

PML IV. 198. Kalocsai Cs. Kir. Elsőosztályú Járásbíróság iratai 1851–1853. 0,49 ifm.
a) Polgári iratok 1852–1853. 0,44 ifm.
b) Bűnvádi iratok 1851–1853. 0,05 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 201.

PML IV. 199. Kalocsai Cs. Kir. Álladalmi Ügyészség iratai 1851–1854. 0,1 ifm.

PML IV. 200. Kalocsai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 4,39 ifm.
a) Elnöki iratok 1859–1859. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1858. 0,04 ifm.
c) Polgári iratok 1854–1860. 3,85 ifm.
d) Fenyítő iratok 1854–1860. 0,47 ifm.

PML IV. 201. Kalocsai Járási Árvabizottmány iratai 1856–1859. 0,1 ifm.

PML IV. 202. Kiskőrösi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1853. 0,43 ifm.

PML IV. 203. Kiskőrösi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 1,77 ifm.
a) Elnöki iratok 1860. 0,01 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1860. 0,02 ifm.
c) Polgári iratok 1854–1860. 1,6 ifm.
d) Fenyítő iratok 1855–1860. 0,14 ifm.

PML IV. 204. Kiskőrösi Járási Árvabizottmány iratai 1857–1859. 0,07 ifm.

PML IV. 205. Monori Cs. Kir. Szolgabíróság iratai (1849) 1850–1854. 0,39 ifm.

PML IV. 206. Pilisi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1853. 2,59 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1851–1853. 0,13 ifm.
b) Polgári iratok 1851–1853. 2,3 ifm.
c) Fenyítő iratok 1851–1853. 0,16 ifm.

PML IV. 207. Monori Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1851) 1854–1861. 10,44 ifm.
a) Elnöki iratok 1860. 0,05 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1861. 0,77 ifm.
c) Polgári jegyzőkönyvek 1854. 0,02 ifm.
d) Polgári iratok (1851) 1854–1861. 7,76 ifm.
e) Fenyítő iratok 1854–1861. 1,84 ifm.

PML IV. 208. Monori Járási Árvabizottmány iratai 1855–1861. 3,28 ifm.
a) Iratok 1855–1861. 2,97 ifm.
b) Számadáskönyvek 1858–1860. 0,31 ifm.

PML IV. 209. Nagykátai Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1850–1853. 0,58 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1850–1853. 0,58 ifm.

PML IV. 210. Nagykátai Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1853. 3,94 ifm.
a) Polgári iratok 1851–1853. 2,69 ifm.
b) Fenyítő iratok 1851–1853. 1,25 ifm.

PML IV. 211. Nagykátai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1851) 1854–1861 (1863). 10,12 ifm.
a) Elnöki iratok 1855–1861. 0,06 ifm.
b) Közigazgatási iratok (1852) 1854–1861 (1863). 4,17 ifm.
c) Polgári iratok (1851) 1854–1860. 3,74 ifm.
d) Fenyítő iratok (1853) 1854–1861. 2,15 ifm.

PML IV. 212. Nagykátai Járási Árvabizottmány iratai 1850–1861. 0,15 ifm.

PML IV. 213. Nagykőrösi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 9,1 ifm.

PML IV. 214. Nagykőrösi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 16,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1855–1859. 0,12 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 0,92 ifm.
c) Polgári iratok 1854–1861. 13,5 ifm.
d) Fenyítő iratok 1854–1861. 1,66 ifm.

PML IV. 215. Alsónémedi Cs. Kir. Szolgabíróság iratai 1851–1853. 0,15 ifm.
a) Elnöki iratok 1852–1853. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1851–1853. 0,12 ifm.

PML IV. 216. Alsónémedi Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1850–1854. 3,21 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1851–1852. 0,16 ifm.
b) Polgári iratok 1851–1854. 2,39 ifm.
c) Fenyítő iratok 1850–1853. 0,51 ifm.
d) Kihágási iratok 1850–1854. 0,15 ifm.

PML IV. 217. Ócsai Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1851) 1854–1861. 10,55 ifm.
a) Elnöki iratok (1853) 1854–1861. 0,21 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1861. 2,29 ifm.
c) Polgári iratok (1851) 1854–1861. 6,8 ifm.
d) Fenyítő iratok 1854–1861. 1,25 ifm.

PML IV. 218. Felsődabasi Járási Árvabizottmány iratai (1845) 1854–1861. 3,66 ifm.
a) Községi árvajegyzőkönyvek (1845) 1854. 0,11 ifm.
b) Iratok 1855–1861. 2,99 ifm.
c) Számadáskönyvek (1846) 1854–1860. 0,56 ifm.

PML IV. 219. Ráckevei Cs. Kir. Szolgabíróság iratai (1847) 1850–1853. 0,16 ifm.
a) Közigazgatási iratok (1847) 1850–1853. 0,16 ifm.

PML IV. 220. Ráckevei Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1851–1854. 1,14 ifm.
a) Polgári peres iratok 1851–1854. 1,14 ifm.

PML IV. 221. Ráckevei Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai (1852) 1854–1861. 4,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1859. 0,7 ifm.
b) Polgári iratok (1852) 1854–1861. 3,11 ifm.
c) Fenyítő iratok 1854–1861. 0,69 ifm.

PML IV. 222. Ráckevei Járási Árvabizottmány iratai (1847) 1855–1861. 0,71 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1856–1858. 0,03 ifm.
b) Elnöki iratok 1858–1860. 0,01 ifm.
c) Általános iratok 1855–1861. 0,33 ifm.
d) Számadáskönyvek (1847) 1856–1861. 0,34 ifm.

PML IV. 223. Váci Cs. Kir. Szolgabíróság iratai (1846) 1850–1853 (1855). 0,58 ifm.
a) Közigazgatási iratok (1846) 1850–1853 (1855). 0,58 ifm.

PML IV. 224. Váci Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1850–1853. 3,17 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1850–1853. 0,45 ifm.
b) Polgári iratok 1850–1853. 1,95 ifm.
c) Fenyítő iratok (1850) 1851–1853. 0,77 ifm.

PML IV. 225. Váci Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1861. 10,29 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1856. 0,05 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. 1,39 ifm.
c) Polgári iratok 1854–1861. 7,16 ifm.
d) Fenyítő iratok 1854–1861. 1,69 ifm.

PML IV. 226. Váci Járási Árvabizottmány iratai (1841) 1856–1860. 2,43 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1856–1860. 0,03 ifm.
b) Iratok 1856–1860. 1,84 ifm.
c) Számadáskönyvek (1841) 1856–1860. 0,56 ifm.

PML IV. 227. Nagykőrösi Cs. Kir. Főszolgabíróság iratai 1850–1854. 0,28 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1852. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1854. 0,26 ifm.

PML IV. 228. Nagykőrösi cs. kir. közjegyző (Magyar László) iratai 1859–1861. 0,18 ifm.

PML IV. 229. Ceglédi Járási Árvabizottmány iratai 1858–1860. 0,12 ifm.

PML IV. 251. Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1867. 5,01 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A fond a főispáni helytartó elnöki hatáskörében elintézett valamennyi ügyének iratait tartalmazza. Személyi ügyek, kinevezések, hivatalnokok elleni panaszok, tisztviselők feltűnő gazdagodásának ellenőrzése, állásfolyamodványok képezik a fond anyagát. Szervezeti ügyeket, hivatalok működésének szabályozását, hivatalok átvételét és átadását, bírósági ügykezelésének (1863–66) rendezését, valamint a katonai karhatalom igénybevételét – főleg az

állami adók behajtásával kapcsolatban – taglaló iratok szintén megtalálhatók az anyagban. A megye vagyonának (épületek fenntartása) legfőbb felügyeletével kapcsolatban is találhatunk iratokat. Mutató 1861–1867-ig van az anyaghoz.

PML IV. 252. Pest-Pilis-Solt Vármegye Bizottmányának iratai 1860–1861. 1,95 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1860–1861. 0,65 ifm.
b) Iratok 1860–1861. 1,3 ifm.

Irodalom:
Rádyné Rácz Katalin: Pest-Pilis-Solt vármegye közigazgatásának szervezeti és területbeosztási változásai 1848–1867 között. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 295–345. p.

PML IV. 253. Pest-Pilis-Solt Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1872. 7,15 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1872. 4,9 ifm.
b) Iratok 1867–1871. 2,25 ifm.

PML IV. 254. Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának iratai 1861–1867 (1871). 39,68 ifm.
a) Elnöki jegyzőkönyvek 1861–1867. 14,25 ifm.
b) Közigazgatási (elnöki) iratok 1861–1867 (1871). 25,21 ifm.
c) Újoncozási iratok 1863–1866. 0,06 ifm.
d) Alispáni bírói jegyzőkönyvek 1861–1866. 0,16 ifm.

Lásd: BéML IV. 256.

PML IV. 255. Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának iratai 1867–1871 (1872). 5,42 ifm.

Lásd: BéML IV. 256.

PML IV. 256. Pest-Pilis-Solt Vármegye Tiszti Székének iratai 1862–1865. 0,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1862–1865. 0,32 ifm.

PML IV. 257. Pest-Pilis-Solt Vármegye Felmentési Bizottmányának iratai 1864–1866. 0,16 ifm.

Katonai szolgálat alóli felmentéssel kapcsolatban hozott döntéseket ez a szerv. Megtaláljuk csatolmányként az egyes községek újonclajstromait és a régebbi (1864–1865. évi) sorozási bizottmányok iratait is. Az iratok főleg a Solti járás területére vonatkoznak.

PML IV. 258. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Ínségügyi Bizottmány iratai 1863–1869. 1,02 ifm.

Az 1863. aug. 31-én megalakult Választmány működésével kapcsolatos iratok találhatók ebben a fondban, 1865. ápr. 8-ig. A járási alválasztmányok megszervezésére, az ínségesek összeírására, a terményadományok gyűjtésére és elosztására vonatkozóan találhatunk gazdag adatokat. Az 1866–1869. évi ínségügyi bizottmány iratai is kapcsolódnak a sorozathoz, és ezeken a tárgyakon kívül még az ínségmunkákra, főleg az útépítésekre is kiterjednek.

PML IV. 259. Pest-Pilis-Solt Vármegye Számvevőségének iratai 1861–1871 (1874). 7,33 ifm.
a) Tiszti számvevőszéki jegyzőkönyvek 1861–1869. 0,16 ifm.

b) Házipénztári számadások 1861–1871. 4,65 ifm.
c) Iratok 1861–1871 (1874). 0,28 ifm.
d) Községi számadások 1861–1871. 2,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404.

PML IV. 260. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Árvatörvényszékének iratai (1859) 1861–1872. 31,76 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1872. 1,07 ifm.
b) Iratok (1859) 1861–1872. 30,36 ifm.
c) Számadási iratok 1869–1871. 0,33 ifm.

Az 1861-ben létrehozott árvatörvényszék elnöke az alispán volt; négy törvényszéki bíró, esetleg szolgabíró és esküdt, az árvaügyész és a jegyző alkotta a testületet. Kiegészítő része a megyei központi árvaszámvevőség volt. 1867 után a megyebizottmány felügyelete alatt állt. Bírósági és közigazgatási hatáskörrel is rendelkezett. Bíróságként az árvák, gyámok és gondnokok között felmerülő számadási ügyekben döntött. Mint közigazgatási hatóság gyámokat és gondnokokat nevezett ki, a rájuk bízott árvavagyonnak, árvaingatlanoknak az adásvételét engedélyezte. Ilyen határozatai és véleményezései a megyebizottmánynál megfellebbezhetőek voltak. A központi árvatörvényszék hatásköre a Pesti, a Pilisi és a Váci járásokra terjedt ki, a számadások ügyében és általános ügyekben pedig az egész megyére. Mutatók, irattári sorkönyvek segítségével kutatható az anyag.

Irodalom:

Borbély Rita Katalin: Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesített vármegyék árva- és gyámügye az első gyámügyi törvény megjelenéséig. In: Tanulmányok Pest megye múltjából. Budapest, 2006. 85–131. p.

PML IV. 261. Pest-Pilis-Solt Vármegye Kecskeméti Árvatörvényszékének iratai (1854) 1863–1867. 2,5 ifm.

Illetékességi köre a Kecskeméti járásra és Kecskemét városára terjedt ki. Hatásköre mind bírói mind közigazgatási tekintetben egyezett a központi árvatörvényszék hatáskörével az általános jellegű ügyek és a számadások felülvizsgálatának kivételével. Ítélkezett a gyámok és gondnokok között felmerült vitás ügyekben, gyámokat és gondnokokat rendelt ki, azok működésére felügyelt, véleményezett örökbefogadások és törvényesítések ügyében. 1868. szeptember 30-ig működött, október 1-jétől változatlan személyzettel, hatáskörrel és illetékességgel Cegléd székhellyel működött. Mivel az iktatás megszakítás nélkül tovább folytatódott, az összes 1868-as irat már a Ceglédi Árvatörvényszék fondjában van nyilvántartva.

PML IV. 262. Pest-Pilis-Solt Vármegye Ceglédi Árvatörvényszékének iratai 1868–1871. 1,7 ifm.

PML IV. 263. Pesti Cs. Kir. Kerületi Főtörvényszék Helyettesített Elnökségének iratai 1861–1862. 0,14 ifm.

PML IV. 264. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Polgári Törvényszékének iratai (1784) 1861–1871 (1897). 28,4 ifm.
a) Polgári perek (1784) 1861–1871 (1897). 6,88 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1861–1871. 21,52 ifm.

PML IV. 265. Pest-Pilis-Solt Vármegye Fenyítő Törvényszékének iratai 1861–1871. 19,24 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1871. 2,46 ifm.
b) Fenyítő perek 1861–1871. 16,38 ifm.
c) Ítéletek lajstromai 1861–1869. 0,4 ifm.

A központi törvényszék elnöke valamelyik alispán, tagjai legalább négy választott bíró, jegyzők és ügyészek. A törvényszék közvetlen rendelkezése alatt állt a megyei főorvos, a börtönorvos és az udvari kapitány. A Pesti Központi Fenyítőtörvényszék illetékességi köre a Pesti, a Pilisi és a Váci járásokra terjedt ki. Fellebbviteli bírósága a Magyar Kir. Ítélőtábla volt. Kutatás: mutatóval, amely név- és tárgymutató, évre és irattári sorszámra utal.

PML IV. 266. Pest-Pilis-Solt vármegye központi tiszti ügyészének iratai 1861–1871. 1,31 ifm.

PML IV. 267. Pest-Pilis-Solt vármegye központi főszolgabíráinak iratai 1861–1871. 2,46 ifm.
a) Peskó Medárd főszolgabíró polgári iratai 1861–1866. 0,37 ifm.
b) Egressy Lajos főszolgabíró polgári iratai 1864–1867. 0,18 ifm.
c) Bellágh Imre főszolgabíró polgári és fenyítő iratai 1867–1871. 1,46 ifm.
d) Kiss Miklós főszolgabíró közigazgatási iratai 1867–1870. 0,29 ifm.
e) Horváth Pál szolgabíró szóbeli peres iratai 1861–1867 (1871). 0,16 ifm.

PML IV. 268. Pest-Pilis-Solt Vármegye Kecskeméti Megyetörvényszékének iratai 1861–1867. 13,02 ifm.
a) Polgári perek 1861–1867. 5 ifm.
b) Fenyítő jegyzőkönyvek 1861–1863. 0,17 ifm.
c) Fenyítő perek 1861–1867. 7,85 ifm.

PML IV. 269. Pest-Pilis-Solt Vármegye Ceglédi Megyetörvényszékének iratai 1867–1871. 1,26 ifm.
a) Polgári perek 1867–1871. 0,33 ifm.
b) Fenyítő perek 1868–1871. 0,93 ifm.

PPS vármegye Kecskeméti Törvényszékét 1868. okt. 1-jével Ceglédre helyezték át változatlan illetékességi körrel (a Kecskeméti járás teljes területe) és változatlan hatáskörrel. Polgári keresetek, csődperek, válóperek, a járás szolgabíráitól és a rendezett tanácsú városok bíráitól (Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd) fellebbezett szóbeli perek, továbbá a Kecskeméti járás területéről a telekkönyvi ügyek tartoztak a törvényszék hatáskörébe. Kutatás: mutatókkal és iktatókönyvekkel lehetséges.

PML IV. 270. Pest-Pilis-Solt vármegye kecskeméti ügyészének iratai 1861–1863. 0,16 ifm.

PML IV. 271. Pest-Pilis-Solt vármegye vegyes központi közigazgatási és bírósági iratai 1850–1876. 1,12 ifm.

PML IV. 281. Pest-Pilis-Solt vármegye „alkotmányos szolgabíráinak” iratai 1861. 0,83 ifm.

PML IV. 282. Kecskeméti járás Abonyi kerületének (Moravcsik György főszolgabíró, Karika Pál alszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,18 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,1 ifm.
b) Polgári iratok 1862–1866. 1,76 ifm.
c) Fenyítő iratok 1862–1866. 0,32 ifm.

PML IV. 283. Kecskeméti járás Ceglédi kerületének (Zlinszky Imre al-, majd főszolgabíró) iratai 1861–1867. 3,96 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1864. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,06 ifm.
c) Polgári iratok 1861–1867. 1,2 ifm.
d) Fenyítő iratok 1862–1867. 0,67 ifm.

PML IV. 284. Kecskeméti járás Nagykátai kerületének (Tormásy Benő, Krengel Sándor alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,62 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,6 ifm.
b) Polgári iratok 1862–1866. 0,72 ifm.
c) Fenyítő iratok 1862–1867. 0,3 ifm.

PML IV. 285. Kecskeméti járás Nagykőrösi kerületének (Jalsoviczky Béla alszolgabíró) iratai 1861–1867. 0,81 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,02 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1866. 0,64 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,15 ifm.

PML IV. 286. Kecskeméti járás főszolgabírájának (Battha Andor) iratai 1867–1870. 2,7 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1870. 2,7 ifm.

PML IV. 287. Kecskeméti járás Abonyi kerületének (Török Dénes szolgabíró) iratai 1867–1871. 0,2 ifm.
a) Polgári iratok 1867–1871. 0,2 ifm.

PML IV. 288. Kecskeméti járás Alpári kerületének (Matolcsy Károly szolgabíró) iratai 1867–1868. 0,45 ifm.
a) Polgári iratok 1867–1868. 0,45 ifm.

PML IV. 289. Kecskeméti járás Ceglédi kerületének (Thúry János szolgabíró) iratai 1867–1872. 1,33 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1872. 0,9 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,12 ifm.
c) Fenyítő iratok 1870–1871. 0,31 ifm.

PML IV. 291. Pesti járás Monori kerületének (Kármán Lajos főszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,64 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1866. 0,06 ifm.

b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,84 ifm.
c) Törvénykezési iratok 1861–1867. 1,64 ifm.
d) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,1 ifm.

PML IV. 292. Pesti járás Albertirsai kerületének (Ferenczy Ferenc alszolgabíró) iratai 1862–1867. 1,66 ifm.
a) Polgári iratok 1862–1867. 1,34 ifm.
b) Fenyítő iratok 1862–1867. 0,32 ifm.

PML IV. 293. Pesti járás Alsódabasi kerületének (Sebestyén Károly, Jeszenszky Antal és Nagy Gyula alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,86 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 0,48 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1866. 0,9 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1866. 0,48 ifm.

PML IV. 294. Pesti járás Alsónémedi kerületének (Grabocsay Ignác alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,09 ifm.
a) Polgári iratok 1862–1865. 0,93 ifm.
b) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,16 ifm.

PML IV. 295. Pesti járás gyámfelügyelőjének (Szívós Zsigmond) iratai 1862–1867. 0,16 ifm.

PML IV. 296. Pesti járás főszolgabírájának (Szilassy János) iratai 1867–1872. 1,69 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1872. 1,66 ifm.
b) Polgári iratok 1870. 0,03 ifm.

PML IV. 297. Pesti járás Alsódabasi kerületének (Konkoly József szolgabíró) iratai 1867–1871. 0,67 ifm.
a) Polgári iratok 1867–1870. 0,51 ifm.
b) Fenyítő iratok 1870–1871. 0,16 ifm.

PML IV. 298. Pesti járás Alsónémedi kerületének (Kégl István szolgabíró) iratai 1867–1868. 0,02 ifm.

PML IV. 300. Pilisi járás Budai kerületének (Fisher-Halászy Ernő és Heringh Mór főszolgabíró) iratai 1861–1867. 4,88 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 1,76 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 2,43 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,69 ifm.

PML IV. 301. Pilisi járás Nagykovácsi kerületének (Pollák Mátyás, Homoky Endre, Váry-Szabó Antal, Mészáros Ferenc alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,59 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1863–1867. 0,07 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 1,36 ifm.

c) Fenyítő iratok 1862–1866. 0,16 ifm.

PML IV. 302. Pilisi járás Szentendrei kerületének (Rádler Andor alszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,13 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,53 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 1,44 ifm.
c) Fenyítő iratok (1861) 1864–1866. 0,16 ifm.

PML IV. 303. Pilisi járás Ráckevei kerületének (Horváth István, Ludaics Miksa alszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,88 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,34 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 2,2 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,34 ifm.

PML IV. 304. Pilisi járás gyámfelügyelőjének (Gyurmán Villibard) iratai 1862–1867. 0,1 ifm.

PML IV. 305. Pilisi járás főszolgabírájának (Jordán István) iratai 1867–1871. 3,22 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 3,22 ifm.

PML IV. 306. Pilisi járás Budai kerületének (Kondor Lajos, Baloghy István szolgabíró) iratai 1867–1871. 0,56 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1869. 0,16 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,4 ifm.

PML IV. 307. Pilisi járás Pomázi kerületének (Király László szolgabíró) iratai 1867–1871. 1,05 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 0,26 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,6 ifm.
c) Fenyítő iratok 1867–1871. 0,16 ifm.
d) Hagyatéki iratok 1868–1871. 0,03 ifm.

PML IV. 308. Pilisi járás Ráckevei kerületének (Szilágyi Lajos szolgabíró) iratai 1867–1871. 1,4 ifm.
a) Polgári iratok 1867–1871. 1,04 ifm.
b) Fenyítő iratok 1867–1871. 0,36 ifm.

PML IV. 309. Pilisi járás Tinnyei kerületének (Vásárhelyi Géza szolgabíró) iratai 1867–1871. 0,43 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 0,06 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,35 ifm.
c) Fenyítő iratok 1867–1871. 0,02 ifm.

PML IV. 310. Pilisi járás gyámfelügyelőjének (Végh János) iratai 1867–1872. 0,08 ifm.

PML IV. 311. Solti járás Kalocsai kerületének (Király József főszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,18 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,08 ifm.
b) Polgári iratok 1862–1864. 0,08 ifm.
c) Fenyítő iratok 1862–1867. 0,02 ifm.

PML IV. 312. Solti járás Dunavecsei kerületének (Dobos Sándor, Hegedűs Sándor alszolgabírák) iratai 1862–1866. 0,52 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1866. 0,52 ifm.

PML IV. 313. Solti járás Hajósi kerületének (Schmidt József, Szabó Alajos alszolgabírák) iratai 1862–1867. 0,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 0,6 ifm.
b) Polgári iratok 1862–1867. 0,15 ifm.
c) Fenyítő iratok 1862–1867. 0,15 ifm.

PML IV. 314. Solti járás Kiskőrösi kerületének (Safáry József alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,59 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867. 0,46 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 1,13 ifm.

PML IV. 315. Solti járás főszolgabírájának (Földváry Mihály) iratai 1868–1870. 0,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868–1870. 0,5 ifm.

PML IV. 316. Solti járás Dunavecsei kerületének (Jankovits Miklós szolgabíró) iratai 1868. 0,02 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1868. 0,02 ifm.

PML IV. 317. Solti járás Hajósi kerületének (Beniczky Attila szolgabíró) iratai 1869–1871. 0,2 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1869–1871. 0,2 ifm.

PML IV. 319. Solti járás Kiskőrösi kerületének (Szalai Antal szolgabíró) iratai 1867–1871. 1,56 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 0,42 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,82 ifm.
c) Fenyítő iratok 1867–1871. 0,32 ifm.

PML IV. 321. Váci járás Váci kerületének (Hörl Antal főszolgabíró) iratai 1861–1867 (1869). 3,37 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1866. 0,04 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 1,08 ifm.
c) Polgári iratok 1861–1867. 1,13 ifm.
d) Fenyítő iratok 1861–1867. 1,02 ifm.
e) Katonai iratok 1866–1867 (1869). 0,1 ifm.

PML IV. 322. Váci járás Acsai kerületének (Heringh Mór, Homoky Endre, Dakovil Antal alszolgabírák) iratai 1861–1867. 1,44 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1863–1867. 0,04 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1867. 1,39 ifm.
c) Fenyítő iratok 1865–1866. 0,01 ifm.

PML IV. 323. Váci járás Gödöllői kerületének (Oberrecht Ferenc alszolgabíró) iratai 1861–1867. 2,44 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,38 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1866. 1,52 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,54 ifm.

PML IV. 324. Váci járás Isaszegi kerületének (Ludig János alszolgabíró) iratai 1861–1867. 1,16 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1867. 0,04 ifm.
b) Polgári iratok 1861–1866. 0,96 ifm.
c) Fenyítő iratok 1861–1867. 0,16 ifm.

PML IV. 325. Váci járás gyámfelügyelőjének (Roykó Lajos) iratai 1861–1867. 0,42 ifm.

PML IV. 326. Váci járás főszolgabírájának (Podmaniczky Ármin, Ráday Pál) iratai 1867–1871. 1,93 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 1,93 ifm.

PML IV. 327. Váci járás Gödöllői kerületének (Plachy Bertalan szolgabíró) iratai 1867–1871. 0,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1870. 0,1 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,74 ifm.
c) Fenyítő iratok 1868–1871. 0,06 ifm.

PML IV. 328. Váci járás Péceli kerületének (Ráday Pál, Jánosy Pál szolgabírák) iratai 1867–1871. 1,55 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 0,64 ifm.
b) Polgári iratok 1867–1871. 0,71 ifm.
c) Fenyítő iratok 1867–1871. 0,2 ifm.

PML IV. 329. Váci járás Váci-újpesti kerületének (Koch Gusztáv szolgabíró) iratai 1868–1871. 0,41 ifm.
a) Polgári iratok 1868–1871. 0,4 ifm.
b) Fenyítő iratok 1870. 0,01 ifm.

PML IV. 331. Pest-Pilis-Solt vármegye járásainak vegyes iratai 1850–1876. 0,96 ifm.

PML IV. 332. Kecskeméti járás gyámfelügyelőjének (Kranitz Ferenc) iratai 1861–1864 (1871). 0,05 ifm.

PML IV. 341. Pest-Pilis-Solt Vármegye Levéltárának iratai 1850–1876. 0,41 ifm.

PML IV. 342. Jogbiztosító okmányok levéltári gyűjteménye (1838) 1861–1868. 0,16 ifm.

PML IV. 361. Pest-Pilis-Solt vármegye főispánjának iratai 1873–1876. 0,48 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 401.

PML IV. 362. Pest-Pilis-Solt Vármegye Szervezőküldöttségének iratai 1871. 0,04 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1871. 0,01 ifm.
b) I. Alválasztmány jegyzőkönyve 1871. 0,01 ifm.
c) II. Albizottság jegyzőkönyve 1871. 0,02 ifm.

PML IV. 363. Pest-Pilis-Solt Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1876. 0,73 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 417.

PML IV. 364. Pest-Pilis-Solt Vármegye Községjegyzői Vizsgálóbizottságának iratai 1873–1876. 0,16 ifm.

PML IV. 365. Pest-Pilis-Solt Vármegye Tankerületi Iskolatanácsának iratai 1869–1876. 0,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1869–1876. 0,08 ifm.
b) Iratok 1869–1876. 0,24 ifm.

PML IV. 366. Pest-Pilis-Solt vármegye alispánjának iratai 1872–1876. 5,04 ifm.
a) „Elnöki" közigazgatási iratok 1872–1876. 5,04 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 402.

PML IV. 367. Pest-Pilis-Solt vármegye tiszti főügyészének iratai 1872–1875. 0,08 ifm.

PML IV. 368. Pest-Pilis-Solt Vármegye Árvaszékének iratai 1872–1876. 16,02 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1873–1875. 0,4 ifm.
b) Iratok 1872–1876. 14,68 ifm.
c) Árvaügyészi iratok 1872–1876. 0,94 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 418. Mutatókönyv1875-ig segíti a kutatást.

PML IV. 369. Pest-Pilis-Solt Vármegye Számvevőségének iratai 1872–1876. 1,9 ifm.
a) Házipénztári számadások 1872–1876. 1,58 ifm.
b) Községi számadások 1872–1876. 0,32 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404.

PML IV. 370. Pest-Pilis-Solt Vármegye Házipénztárának iratai 1871–1875. 0,09 ifm.

PML IV. 371. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Választmányának iratai 1874. 0,04 ifm.

PML IV. 376. Pesti alsó járás főszolgabírájának iratai 1872–1876. 1,64 ifm.

PML IV. 377. Pesti felső járás főszolgabírájának iratai 1872–1876. 2,14 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1876. 1,46 ifm.
b) Sorozási iratok 1872–1876. 0,68 ifm.

PML IV. 378. Pilisi alsó járás főszolgabírájának iratai 1872–1874. 0,48 ifm.

PML IV. 379. Pilisi felső járás főszolgabírájának iratai 1872–1875. 0,32 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1875. 0,32 ifm.

PML IV. 380. Solti alsó járás főszolgabírájának iratai 1872–1874. 0,01 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1874. 0,01 ifm.

PML IV. 381. Váci alsó járás főszolgabírájának iratai 1872–1876. 0,26 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1876. 0,26 ifm.

PML IV. 382. Pesti közép járás főszolgabírájának iratai 1876.
a) Közigazgatási iratok Ld. IV. 376. alatt 1876.

PML IV. 383. Váci felső járás főszolgabírájának iratai 1874. 0,06 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1874. 0,06 ifm.

PML IV. 401. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának iratai 1876–1944. 107,43 ifm.
a) Bizalmas iratok 1882–1944. 9,97 ifm.
b) Általános iratok 1876–1944. 81,36 ifm.
c) Titkos iratok 1938–1941. 0,1 ifm.
d) Országmozgósítási bizalmas iratok 1941–1944. 0,26 ifm.
e) Közellátási kormánybiztosi iratok 1941–1944. 9,45 ifm.
f) Hadisegélyezési iratok 1914–1920. 5,41 ifm.
g) Főispáni levelezés 1913–1939. 0,1 ifm.
h) Kiállítási Mezőgazdasági Helyi Bizottság iratai 1893–1896. 0,26 ifm.
i) Vetőmag Ellenőrző Bizottság iratai 1916. 0,52 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A főispán felettes hatósága a belügyminiszter volt, hozzá intézte jelentéseit. De pl. a bizalmas sajtóügyekben közvetlenül érintkezett a miniszterelnökkel. Az 1886. évi XXI. tc. 61.§-a felhatalmazta a belügyminisztert, hogy a szükséghez képest a főispánok mellé

főispáni titkári állásokat rendszeresítsen. PPSK vármegyében ezt az állást általában betöltötték. PPSK vármegye főispánja 1876–1944 között általában Kecskemét thj. város főispáni tisztét is viselte. A főispán hatásköre az 1870 utáni időszakban tovább bővült. Az 1929. évi XXX. tc. konszolidálta a főispáni hatáskört, gyakorlatilag a dualizmus kori alapokon. Az 1942. évi XXII. tc. a főispán kezéből kivette a tisztviselők kinevezésének jogát, ezentúl az alispántól a községi jegyzőig minden törvényhatósági tisztviselőt a belügyminiszter nevezett ki. A II. világháború idején kivételes hatalma kiterjedt: ellátta pl. az országmozgósítási és közellátási kormánybiztosi teendőket.

PML IV. 402. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának, mint Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék, valamint Kecskemét város kerületi kormánybiztosának iratai 1919–1920. 0,25 ifm.

A Tanácsköztársaság bukása után a Friedrich-kormány az 1912. évi LXIII. tc. 4. §-a alapján főispáni teendőket is ellátó kormánybiztosokat küldött ki a megyékbe és a törvényhatósági jogú városokba a kormány segítése és az újjászerveződő és a régi, újjáéledő szervek ellenőrzésére. A törvényhatósági kormánybiztosok fölé ún. kerületi kormánybiztosokat is kineveztek, így lett gróf Ráday Gedeon, PPSK vm. főispán kormánybiztosa 1919. szept. 18-án, továbbá Jász-Nagykun-Szolnok vármegyék és Kecskemét thj. város kerületi kormánybiztosa. A kerületi kormánybiztosnak főhatósága a Belügyminisztérium volt. Az anyag kutatása szálanként lehetséges.

PML IV. 403. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1876–1944. 27,22 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1876–1944. 18 ifm.

b) Kisgyűlési jegyzőkönyvek 1930–1944. 8,96 ifm.

c) Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye 65-ös Bizottságának iratai 1905–1910. 0,16 ifm.

d) Régészeti és Néprajzi Bizottság iratai 1911–1915. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. PPSK vármegye Törvényhatósági Bizottsága 1876. szeptember 4-én tartotta alakuló ülését. PPSK vármegye negyedévenként tartott közgyűlést, de előfordultak rendkívüli közgyűlések is; ezeket a főispán saját hatáskörében vagy közgyűlési határozat folytán egyaránt összehívhatta. A jegyzőkönyvet a főjegyző és az aljegyzők vezették. A közgyűlés elé kerülő fontosabb ügyeket az állandó választmány készítette elő. A törvényhatósági bizottság választmányai voltak még az igazoló-, a központi-, az állandó kiváló- és a kijelölő választmány. Az 1929. évi XXX. tc. radikálisan átalakította a törvényhatósági bizottságot. Maximális taglétszámát 360-ra szállította le; tagjait a virilisták közül választották (2/5 rész), az összes választók közül választottak (2/5 rész) , a szakszerűség – pénzügyigazgató, államépítészeti hivatal főnöke, gazdasági felügyelő, tankerületi főigazgató, kir. tanfelügyelő, kir. állatorvos, OTI kerületi pénztár ügyvezetője, vármegyei számvevőség főnöke, a vármegye területén működő kir. erdőigazgatóság vezetője, és a vallásfelekezetek –, valamint az érdekképviseletek – ügyvédi, közjegyzői, mérnöki, orvosi, kereskedelmi- és iparkamarák, a vitézek képviselői – címén tagok (1/5 rész), választott örökös tagok és hivatalos állásuknál fogva tagok – alispán, főjegyző stb. – tették ki. Hatásköre a megye önkormányzati jogainak korlátozásával párhuzamosan szűkült.

A törvényhatósági bizottság közgyűlése mellé felállították a kisgyűlést, és ez meggyorsította az ügyintézést. A kisgyűlés nemcsak a megszüntetett állandó választmány előkészítő feladatkörét vette át, hanem a közgyűlés jelentős első fokú és teljes fellebbviteli hatáskörét.

A közgyűlés és a kisgyűlés működése során ülési jegyzőkönyvek keletkeztek, ezek – ellentétben a feudális koriakkal – már nem tükrözik a megyei élet teljességét. Csak olyan ügyekre terjednek ki, amelyeket a törvény a köz- ill. kisgyűlés elé utalt. Iratok nem tartoznak hozzájuk, azok a

végrehajtó szerv, az alispán irattárában találhatók. (A közgyűlési határozat általában megadja a kapcsolatos alispáni számot is.)

PML IV. 404. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Állandó Választmányának iratai 1877–1892. 0,04 ifm.

Az 1870. évi XLII. Tc. értelmében a törvényhatósági bizottsági közgyűlés elé kerülő fontosabb ügyek előkészítésére állandó választmányt kellett alakítani, amelynek létszámát a törvényhatóság saját szabályrendelete állapította meg. PPSK vármegyében 90 tag volt, akiket a bizottsági tagok közül három évre választottak.

Kutatás: 1877–1892. évi iktatókönyvek maradtak fent. Ki kell emelnünk, hogy a választmány tevékenysége tükröződik a közgyűlési jegyzőkönyvekben és az alispáni iratokban.

PML IV. 405. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai 1883–1943. 10,09 ifm.
a) Választmányi ülési jegyzőkönyvek 1933–1935. 0,03 ifm.
b) Választási jegyzőkönyvek 1929–1939. 1,1 ifm.
c) Ügyviteli iratok 1883–1943. 4,66 ifm.
d) Választási névjegyzékek 1929–1934. 4,3 ifm.

Lásd: BéML IV. 403.

PML IV. 406. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1877–1944. 87,24 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1895–1936. 0,8 ifm.
b) Általános iratok 1888–1944. 36,42 ifm.
c) Képviselőválasztási névjegyzékek 1877–1944. 38,54 ifm.
d) Mellékbüntetések nyilvántartó lajstromai 1938–1944. 2,3 ifm.
e) Választási névjegyzékből töröltek nyilvántartása 1931. 0,18 ifm.
f) Ajánlási ívek, szavazási jegyzőkönyvek 1926–1935. 9 ifm.

Lásd: SL IV. B. 404.

PML IV. 407. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Állandó Bíráló Választmányának iratai 1881–1917. 0,02 ifm.

Lásd: BéML IV. 404.

PML IV. 408. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának iratai 1876–1944 (1949). 1121,1 ifm.
a) Bizalmas iratok 1890–1944. 2,75 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1876–1944. 1025,99 ifm.
c) Kihágási iratok 1884–1944. 32,52 ifm.
d) Útlevél iratok 1904–1944. 11,52 ifm.
e) Honosításról, magyar állampolgárság fenntartásáról, elvesztéséről vezetett nyilvántartó könyvek 1882–1944 (1949). 0,56 ifm.
f) Közellátási iratok 1940–1944. 27,98 ifm.
g) Országmozgósítási iratok 1940–1944 (1945). 1,58 ifm.
h) Elnöki légoltalmi iratok 1940–1944. 0,52 ifm.
i) Külön kezelt alispáni iratok 1944. 0,04 ifm.

j) Mellékbüntetések nyilvántartása 1911–1944. 2,15 ifm.
k) Irodaigazgatói iratok 1917–1927. 0,4 ifm.
l) Házi telefonközponti iratok 1932–1944 (1947). 0,11 ifm.
m) Székházgondnoki Hivatal iratai (1887) 1905–1944. 8,16 ifm.
n) Mezőgazdasági Bizottság iratai (1893) 1895–1899 (1900). 0,3 ifm.
o) Mezőgazdasági Munkabizottság iratai 1916–1919. 3,09 ifm.
p) Takarmányozást Intéző Bizottság iratai 1917–1919. 0,45 ifm.
r) Fémátvételi Bizottság iratai 1915–1918. 0,11 ifm.
s) Műszaki Leszámoló Bizottság iratai 1919–1924. 0,26 ifm.
t) Lelkészi Jövedelmek Összeírását Felülvizsgáló Bizottság iratai 1896–1898. 0,07 ifm.
u) Alispán évnegyedes jelentések gyűjteménye 1912–1944. 2,3 ifm.
v) Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság (TAGYOB) iratai 1919. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. A törvényhatósági bizottsági közgyűlés, majd a kisgyűlés határozatait, a kormány rendeleteit a vármegyei tisztikar hajtotta végre, amelynek feje az alispán volt. Az alispánt 6 évre, majd 1929. évi XXX. tc. szerint már 10 évi időtartamra választják: az 1942. évi XXII. tc. pedig – az összes megyei tiszti alkalmazottal együtt – belügyminiszteri kinevezés alá helyezte. Helyettese az egész korszakban a főjegyző.

Az alispán működése során keletkezett iratok közül legfontosabbak az általános közigazgatási iratok. Közöttük találhatunk közgyűlési iratokat, de a kormányrendeletek végrehajtása során keletkezetteket is. Így a megye életére a legteljesebb forrás az általános iratok állaga. A nagyfokú selejtezések következtében azonban az 1914. előtti anyag csak hiányosan maradt fenn. Ezenkívül keletkeztek külön kezelt iratok. Így pl. külön iktatták a kényesebb természetű ügyeket (bizalmas iratok). Az alispán másodfokú kihágási hatóság is volt, e működés során keletkeztek a kihágási iratok. Az útlevél-kiállítási jogkörben születtek az útlevéliratok. A különleges alispáni hatáskör hozta létre az I. világháború idején a Fémátvételi Bizottság anyagát, a II. világháború idején az országmozgósítási és közellátási iratokat stb. Meg kell még jegyezni, hogy a selejtezéseken túlmenően is keletkeztek hiányok az alispáni anyagban. A háborús idők viszontagságai stb. sok kárt okoztak. A munkásmozgalomra vonatkozó fontosabb iratokat az 1950-es években kiemelték és azóta a Párttörténeti Intézet Archívumában őrzik (eredeti helyükön őrjegyek találhatók). A leventeügyi iratok a Hadtörténelmi Intézet Levéltárába kerültek.

PML IV. 409. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tiszti főügyészének iratai (1859) 1876–1944 (–1950). 24,53 ifm.
a) Közigazgatási ügyek iratai 1876–1944 (1950). 16,1 ifm.
b) Kincstári ügyek iratai 1879–1921. 2,65 ifm.
c) Fegyelmi ügyek iratai 1900–1944 (1950). 1,4 ifm.
d) Tiszti főügyészek magán iratai (1859) 1890–1944 (1950). 4 ifm.
e) Kihágási ügyek 1915–1944. 0,28 ifm.
f) Jogszabályok, szabályrendeletek gyűjteménye 1878–1944 (1947). 0,1 ifm.

PML IV. 410. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Árvaszékének iratai 1876–1944 (1964). 1 071,07 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1876–1944. 3,17 ifm.
b) Elnöki iratok 1876–1944. 2,62 ifm.
c) Általános iratok 1876–1944 (1964). 1 024,58 ifm.
d) Árvaügyészi iratok 1877–1944 (1950). 23,14 ifm.
e) Árvapénztári iratok 1877–1944 (1949). 17,56 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A vármegye törvényhatósága felsőfokon hivatalból gyámja és gondnoka a területén élő minden árvának és gondnokoltnak. Az árvaszéknek egy elnöke és legalább két ülnöke

volt, tagjai ezenkívül a tisztiügyész, a számvevő, egy jegyző és a közgyám. Az 1877. évi XX. tc. rendezte egységesen a gyámügyet. Az árvaszék szervezetileg megmaradt a törvényhatósági szervezetben, de vele szemben az alispán hatáskörét törvény korlátozta. Az árvaszék ezután az árvaszéki elnök közvetlen rendelkezése, felügyelete és ellenőrzése alatt álló szakhatóság lett, amely külön ügyviteli szabályzat alapján önállóan működött.

Irodalom:

Borbély Rita Katalin: Az első gyámügyi törvény megjelenése és hatása Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. In: Tanulmányok Pest megye múltjából II. Budapest, 2007. 45–75. p.

PML IV. 411. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tiszti főorvosának iratai 1881–1944 (1949). 27,17 ifm.

a) Általános iratok 1892–1944. 15 ifm.
b) Óvodaügyi iratok 1937–1944. 7,6 ifm.
c) Egészségvédelmi iratok 1941–1944. 2,43 ifm.
d) Vegyes nyilvántartókönyvek és statisztikák 1881–1944 (1949). 1,96 ifm.
e) Külön kezelt iratok 1936–1940. 0,18 ifm.

Lásd: BéML IV. 443. A tiszti főorvos, a megyei közegészségügy ellenőre. Tagja a közigazgatási bizottságnak is. Feladata volt figyelemmel kísérni az egészségügyi viszonyokat, javaslatokat tenni azok javítására, irányítani a fertőző betegségek elleni védekezést, az alkoholizmus, a csecsemőhalandóság és az egyke elleni küzdelmet, gondoskodni az ezt elősegítő intézmények szervezéséről. Gondoskodniuk kellett a hiányos táplálkozás, az egészségtelen lakások, a munkaártalmak megszüntetéséről. Felügyeltek az iskolák egészségügyi viszonyaira, a kórházakra, a közutakra, a gyógyszertárakra, az állami egészségvédelmi szervek személyzetére, és a magánorvosokra. A tiszti orvos nem gyógyíthatott, orvosi magángyakorlatot nem folytathatott.

PML IV. 412. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Házipénztárának iratai (1875–) 1876–1902. 1,1 ifm.

PML IV. 413. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Számvevőségének iratai (1871) 1876–1944 (–1945). 45,9 ifm.

a) Számvevőségi főnöki iratok 1878–1944. 0,12 ifm.
b) Általános iratok 1877–1944 (1945). 2,55 ifm.
c) Vármegyei, városi és községi költségvetések (1871) 1876–1943. 11,62 ifm.
d) Vármegye háztartásának számadásai 1876–1944. 12,07 ifm.
e) Alapok és alapítványok számadásai 1876–1944. 18,74 ifm.
f) Vegyes iratok 1877–1929. 0,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404.

PML IV. 414. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági állatorvosának iratai 1903–1944. 8,6 ifm.

a) Általános iratok 1930–1944. 8,45 ifm.
b) Vegyes nyilvántartások 1903–1941. 0,15 ifm.

PML IV. 415. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1944. 343,69 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1876–1944. 1,2 ifm.
b) Általános iratok 1876–1944. 228,78 ifm.

c) Gazdasági Albizottság iratai 1920–1944. 113,21 ifm.
d) Erdészeti Albizottság iratai 1881–1908. 0,23 ifm.
e) Gyámhatósági Fellebbviteli Küldöttség jegyzőkönyvei 1878–1944. 0,1 ifm.
f) Fegyelmi Választmány jegyzőkönyvei 1876–1938. 0,05 ifm.
g) Munkásügyi Albizottság jegyzőkönyvei 1898–1907. 0,02 ifm.
h) Felszólamlási Albizottság jegyzőkönyvei 1898–1908. 0,1 ifm.
i) Adóügyi Albizottság jegyzőkönyvei Ld. IV. 415-a. alatt 1937–1944.
j) Kisajátítási Albizottság jegyzőkönyvei Ld. IV. 415-a. alatt 1937–1944.
k) Közegészségügyi Albizottság jegyzőkönyvei Ld. IV. 415-a. alatt 1937–1944.
l) Népoktatási Albizottság jegyzőkönyvei Ld. IV. 415-a. alatt 1937–1944.
m) Út- és Vasútügyi Albizottság jegyzőkönyvei Ld. IV. 415-a. alatt 1937–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 420. A bizottságnak a törvény értelmében a főispán volt az elnöke, s rajta kívül még 20 tagja volt. A tagok közül 10-et a törvényhatósági bizottság közgyűlése választott. Hivatalból tagja volt 5 törvényhatósági tisztviselő – alispán, főjegyző, tiszti főügyész, árvaszéki elnök, tiszti főorvos – és 5 a törvényhatóság területén működő állami tisztviselő – kir. adófelügyelő, Államépítészeti Hivatal főnöke, kir. tanfelügyelő, kir. ügyész, posta- és távirdai kerületi igazgató. Az állami tisztviselő tagok közül a kir. adófelügyelőt az 1889. évi XXVIII. tc. alapján a pénzügyigazgató, a posta- és távírdai kerületi igazgatót az 1882. évi XX. tc. alapján a közgazdasági előadó, őt pedig az 1912. évi XXIII. tc. értelmében a vármegyei gazdasági felügyelőség vezetője váltotta fel. A bizottság hatásköre hármas: általános közigazgatási, szakigazgatási; fegyelmi és fellebbviteli.

A közigazgatási bizottság nem törvényhatósági szerv, hanem önálló hatóság. A kormányhoz intézett jelentéseit a közgyűlésnek is felterjeszti; a közigazgatási munka javítására, szabályrendeletek alkotására, határozatok hozatalára a közgyűlésnek tesz javaslatot. A közgyűlésnek felvilágosításokat tartozik adni, de annak határozatai ellen panaszt emelhet a belügyminiszternél. Részben teljes üléseket tart, havonta legalább egyszer; részben azonban már megalakulása óta albizottságokban is tevékenykedik, amelyek száma nő, hiszen a hatáskör bővül. Legkorábbi a fegyelmi választmány. Az 1870-es években alakult ki a gyámhatósági fellebbviteli küldöttség, az 1880-as évek elején az erdészeti albizottság, majd az 1890-es években a munkásügyi-, a felszólamlási albizottság stb. Az 1929. évi XXX. tc. a közigazgatási bizottságot is átszervezte. Fegyelmi eljárást rendelhet el az összes megyei, városi, községi tisztviselő ellen. Az elsőfokú intézkedési és másodfokú fellebbezési jogkört a közigazgatási bizottság albizottságai vették át.

A bizottság üléseiről jegyzőkönyvet vettek fel. A működés során keletkezett iratokat tárgyi csoportokba (kútfők) sorozva irattározták: 1902-től 14, 1929-től 10 kútfő volt. A kútfők tárgya a fentebb felsorolt albizottságok ügykörének megfelelően alakult. Az 1909–1932 közötti jegyzőkönyvek elvesztek. Az egyes albizottságoknak is keletkeztek iktatott iratai, de ezek közül csak az erdészeti albizottság 1881–1902 közötti iktató- és mutatókönyvei, a gazdasági albizottság 1919–1944 közötti iratai, valamint a gyám- és fellebbviteli küldöttség, a fegyelmi választmány, a munkásügyi- és a felszólamlási albizottság töredékes anyaga maradt fenn.

Irodalom:

A Népoktatási albizottság anyagához (l állag): Egey Tibor: Az állami (törvényhatósági) népművelés PPSK vármegyei szervezete a két világháború között. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 457–501. p.

PML IV. 421. Abonyi járás főszolgabírájának iratai 1928–1943. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414.

PML IV. 422. Aszódi járás főszolgabírájának iratai 1912–1925. 27,68 ifm.

a) Elnöki iratok 1912–1924. 0,62 ifm.
b) Általános iratok 1912–1925. 26,68 ifm.
c) Kihágási iratok 1912–1925. 0,38 ifm.

PML IV. 423. Biai járás főszolgabírájának iratai 1884–1937. 67,94 ifm.
a) Elnöki iratok 1903–1934. 0,84 ifm.
b) Általános iratok 1889–1934. 59,97 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1884–1937. 3,38 ifm.
d) Katonai iratok 1896–1919. 1,25 ifm.
e) Munkakönyvek 1891–1931. 2,5 ifm.

PML IV. 424. Budakörnyéki járás főszolgabírájának iratai (1922) 1935–1944 (1945). 87,11 ifm.
a) Elnöki iratok 1935–1944. 0,69 ifm.
b) Közigazgatási iratok (1934) 1935–1944 (–1945). 77,17 ifm.
c) Kihágási iratok 1935–1942. 3,92 ifm.
d) Katonai iratok (Állítási lajstromok) (1934) 1935–1944. 0,8 ifm.
e) Külön kezelt iratok (1922) 1935–1944. 2,89 ifm.
f) Közellátási iratok 1942–1944. 1,24 ifm.
g) Országmozgósítási iratok (1934) 1935–1944. 0,4 ifm.

PML IV. 425. Budakörnyéki járás tisztiorvosának iratai 1938–1940. 0,02 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 406.

PML IV. 426. Budakörnyéki járás állatorvosának iratai 1935–1943. 0,78 ifm.

PML IV. 427. Gödöllői járás főszolgabírájának iratai 1885–1944 (1949). 114,89 ifm.
a) Elnöki iratok 1897–1938. 0,33 ifm.
b) Általános iratok 1898–1944. 83,04 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1885–1944 (1949). 14,66 ifm.
d) Katonai iratok 1899–1944. 4,62 ifm.
e) Pénzügyi iratok 1897–1942. 4,56 ifm.
f) Kihágási iratok 1890–1943. 7,58 ifm.
g) Testnevelési Bizottság iratai 1920–1924. 0,1 ifm.

PML IV. 428. Gödöllői járás tisztiorvosának iratai 1893–1944 (1953). 0,95 ifm.

PML IV. 429. Gyömrői járás főszolgabírájának iratai 1913–1944 (1950). 16,58 ifm.
a) Általános iratok 1913–1925. 15,22 ifm.
b) Kihágási iratok 1914–1925. 1,05 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1926–1944 (1950). 0,31 ifm.

PML IV. 435. Monori járás főszolgabírájának iratai 1898–1930. 40,88 ifm.
a) Elnöki iratok 1914–1925. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1898–1925. 35,59 ifm.

c) Kihágási iratok 1899–1925. 2,56 ifm.
d) Katonai iratok 1898–1918. 0,84 ifm.
e) Külön kezelt iratok 1899–1930. 1,79 ifm.

PML IV. 436. Nagykátai járás főszolgabírájának iratai 1900–1944. 15,98 ifm.
a) Általános iratok 1907–1927. 15,19 ifm.
b) Kihágási iratok 1908–1927. 0,42 ifm.
c) Állítási lajstromok 1900–1944. 0,37 ifm.

PML IV. 437. Pesti alsó járás főszolgabírájának iratai 1877–1878. 0,08 ifm.

PML IV. 438. Pesti felső járás főszolgabírájának iratai 1877–1897. 1,92 ifm.
a) Általános iratok 1877–1897. 1,53 ifm.
b) Állítási lajstromok 1878–1896. 0,39 ifm.

PML IV. 439. Pesti közép járás főszolgabírájának iratai 1878. 0,03 ifm.

PML IV. 440. Pilisi alsó járás főszolgabírájának iratai 1879–1897. 0,87 ifm.
a) Általános iratok 1879–1896. 0,22 ifm.
b) Iparlajstromok 1884–1897. 0,03 ifm.
c) Állítási lajstromok 1887–1897. 0,62 ifm.

PML IV. 441. Pilisi felső járás főszolgabírájának iratai 1876–1897 (1904). 1,46 ifm.
a) Általános iratok 1876–1896. 0,86 ifm.
b) Iparügyi iratok 1886–1896. 0,48 ifm.
c) Katonai iratok 1878–1897 (1904). 0,12 ifm.

PML IV. 442. Pomázi járás főszolgabírájának iratai (1868) 1875–1940 (1951). 106,24 ifm.
a) Elnöki iratok 1906–1927. 0,6 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1898–1940. 86,47 ifm.
c) Választási iratok 1906–1939. 0,5 ifm.
d) Katonai iratok 1895–1940 (1942). 2,66 ifm.
e) Iparügyek 1884–1940 (1950). 10,56 ifm.
f) Kihágási ügyek 1902–1940 (1941). 4,28 ifm.
g) Pénz- és adóügyi iratok 1897–1940 (1950). 0,8 ifm.
h) Vegyes nyilvántartások 1894–1940 (1951). 0,27 ifm.
i) Szabályrendeletek gyűjteménye (1868) 1875–1933. 0,1 ifm.

PML IV. 443. Pomázi járás tisztiorvosának iratai 1905–1926. 0,33 ifm.

PML IV. 444. Pomázi járás állatorvosának iratai 1902–1917. 0,3 ifm.

PML IV. 445. Ráckevei járás főszolgabírájának iratai 1904–1944. 0,85 ifm.

PML IV. 446. Szentendrei járás főszolgabírájának iratai (1937) 1941–1944 (1950). 15,71 ifm.
a) Általános iratok (1937) 1941–1944 (1950). 14,24 ifm.
b) Kihágási iratok (1938) 1941–1944. 1,2 ifm.
c) Katonai iratok 1941–1944. 0,27 ifm.

PML IV. 447. Váci alsó járás főszolgabírájának iratai 1876–1896. 1,16 ifm.
a) Elnöki iratok 1892–1896. 0,13 ifm.
b) Általános iratok 1876–1896. 0,73 ifm.
c) Sorozási iratok 1878–1896. 0,3 ifm.

PML IV. 448. Váci felső járás főszolgabírájának iratai (1872) 1876–1897. 19,81 ifm.
a) Elnöki iratok 1895–1897. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1876–1897. 18,45 ifm.
c) Kihágási iratok 1880–1897. 0,22 ifm.
d) Iparügyi iratok (1872) 1876–1896. 0,1 ifm.
e) Katonai iratok 1879–1897. 0,12 ifm.
f) Pénzügyi iratok 1888–1896. 0,82 ifm.

PML IV. 449. Váci járás főszolgabírájának iratai (1884) 1898–1944 (1947). 77,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1944. 0,1 ifm.
b) Általános iratok (1884) 1898–1944. 70,25 ifm.
c) Kihágási iratok 1898–1929. 1,94 ifm.
d) Katonai iratok 1898–1944. 3,53 ifm.
e) Adóügyi iratok 1898–1902. 0,6 ifm.
f) Bűnügyi iratok 1900–1902. 0,11 ifm.
g) Anyakönyvi iratok 1898–1902. 0,22 ifm.
h) Iparügyi iratok (1884) 1898–1944 (1947). 0,45 ifm.
i) Pénzügyi iratok 1902–1903. 0,1 ifm.

PML IV. 450. Váci járás állatorvosának iratai 1906–1911. 0,23 ifm.

PML IV. 451. Váci járás és Vác megyei város m. kir. tisztiorvosának iratai 1930–1944 (1948). 0,1 ifm.

PML IV. 452. Szobi járás főszolgabírájának iratai 1921–1943. 0,1 ifm.

PML IV. 453. Szentendrei járás tisztiorvosának iratai 1942–1944. 0,1 ifm.

PML IV. 454. Biai járás tisztiorvosának iratai 1929–1932. 0,22 ifm.

PML IV. 455. Biai járás állatorvosának iratai 1929–1930. 0,22 ifm.

PML IV. 471. Karay Kálmán szolgabíró után maradt iratok 1936. 0,1 ifm.

PML IV. 472. Karay-Krakker Kálmán főispán után maradt iratok 1935. 0,1 ifm.

PML IV. 473. Ney Géza vármegyei főjegyző után maradt iratok 1933–1937. 0,1 ifm.

PML IV. 474. Sági József alispán után maradt iratok 1944. 0,1 ifm.

PML IV. 475. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Levéltárának iratai (1840) 1876–1944 (1964) 5,78 ifm.
a) Ügyviteli iratok (1840) 1877–1944 (1951). 1,8 ifm.
b) Levéltárnak közvetlenül megküldött iratok 1876–1944 (1945). 0,66 ifm.
c) Kőszeghy Sándor főlevéltárnok iratai 1896–1918. 0,44 ifm.
d) Bilkei Gorzó János levéltáros iratai 1926–1937. 0,66 ifm.
e) Bilkei Gorzó Bertalan vármegyei főlevéltárnok hátrahagyott iratai 1876–1944. 0,22 ifm.
f) Rexa Dezső vármegyei főlevéltárnok hátrahagyott iratai 1919–1937 (1964). 2 ifm.

PML IV. 476. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, továbbá a városok és községek szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye (1869) 1872–1944 (1950). 5,7 ifm.

PML IV. 477. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1888–1944 (1950). 6,22 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Pest vm. területén lévő községekben és városokban működött egyesületek alapszabályai. A fond nem kizárólag alapszabályokat tartalmaz, hanem az egyesületek életében történt mindenféle változásokról hozott határozatok másolatait is (névváltoztatás, alapszabály-módosítás, egyesület megszűnése). Kutatás: mutató segítségével települések szerint lehetséges.

PML IV. 478. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei tisztviselők nyilvántartásainak levéltári gyűjteménye 1883–1944 (1947). 0,91 ifm.

A vármegyei és községi alkalmazottak törzskönyvi lapjai az alkalmaztatásra vonatkozó összes személyes adatokkal.

PML IV. 479. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei alapítványokra vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye 1891–1943. 0,28 ifm.

Az alapítványok feletti felügyelet az 1715. évi LXXIV., az 1723. évi LXX. és az 1790. évi XXIII. tc.-kből következő felségjog volt. A felügyeletet módját azonban írott jogszabály nem, csak kialakult gyakorlat szabályozta. A különböző alapítványi ügyeket tárgyalta az illető községi képviselőtestület és a megyei közgyűlés is, az alapítólevelet, annak módosítását pedig jellegüktől függően a Vallás és Közoktatásügyi vagy a Belügyminiszter hagyta jóvá. A levéltárban az egyes alapítványok folyamatos sorszámot kaptak és betűrendes mutatót vezettek róluk.

PML IV. 480. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei községi legelőbirtokosságok legeltetési társulatai alapszabályainak és névjegyzékeinek levéltári gyűjteménye 1926–1944 (1947). 0,64 ifm.

Az osztatlan közös legelőkről szóló 1913. évi X. tc. rendelte el, hogy az osztatlan közös legelőkben részes felek a közösségből folyó ügyek vitelére kötelesek társulattá alakulni. A rendelkezés hatálya alá estek a volt úrbéresek és a közbirtokosságok közös legelői, a tagosítás során osztatlan közös tulajdonul kihasított legelők stb. A legeltetési társulatok tagjainak névjegyzékét és alapszabályait a társulatok alakuló közgyűlései fogadták el, ahol a megyei közigazgatási bizottság – 1930-tól: gazdasági albizottság – kiküldöttje elnökölt. A közgyűlésen elfogadott alapszabályokat a bizottság felterjesztésére, a földművelésügyi miniszter, a tagok névjegyzékét a közigazgatási bizottság, albizottság – hagyta jóvá. A jóváhagyott alapszabályok és névjegyzékek példányát megkapta: a társulat, a községi elöljáróság, telekkönyvi hatóság és a közigazgatási bizottság.

A gyűjtemény egykorúan alakult ki: a közigazgatási bizottság saját példányát megőrzésre áttette a törvényhatóság levéltárához. Az alapszabályról a levéltárban mutatót vezettek.

PML IV. 481. Törvényhatósági közutak törzskönyveinek levéltári gyűjteménye 1897–1942. 2,5 ifm.

A Pest vm. területén lévő közutak állapotáról felvett nyilvántartások, műleírások, helyszínrajzok, törzskönyvek és hitelesítő jegyzőkönyvek. Ezenfelül az 1929–1947. évi közúti költségelőirányzatok a közdűlőutak és utak építkezési, kezelési és fenntartási kiadásairól, ill. az érintett kiadások fedezésére szükséges bevételekről. A költségvetés ellen fellebbezést benyújtott városok és községek vonatkozó iratai is itt találhatóak. Végül külön kimutatások pl. a megyei úthálózatról, annak változásairól, a vicinális hálózatról, valamint közúti hálózati térképek. A fontsterling kölcsönből épített utak nyilvántartásai: helyszínrajzok, szerződések, költségvetések, véghatározatok és felülvizsgálati jegyzőkönyvek.

PML IV. 482. Pest-Pilis-Solt és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye (1800) 1828–1895. 49,65 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A fondban találhatók a Pest vm. területén az állami anyakönyvvezetés bevezetése előtt az egyes felekezeteknél vezetett anyakönyvek másodpéldányai, községenként csoportosítva, alfabetikus rendben. Az egyes községeken belül a felekezetek sorrendje: r. kat., református, ág. ev., gör. kel., izraelita. A felekezeteken belül születési, házassági, halálozási anyakönyveket találunk.

PML IV. 701. Bars és Hont k. e. e. vármegyék alispánjainak (az Ipolysági- és a Szobi járás Magyarországhoz tartozó községeire vonatkozó) iratai 1939–1944. 4,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. A trianoni béke után a csonkán maradt Nógrád és Hont vármegyéket az 1923. évi XXXV. tc. ideiglenesen Nógrád és Hont k. e. e. vm. néven egyesítette. Az 1938. november 2-i első bécsi döntés következtében Csehszlovákiából visszakerült részekkel együtt alakították ki Bars és Hont k. e. e. vármegyét (1938. évi XXXIV. tc.; 9330/1938. ME sz. rendelet). Az 1945. január 20-i moszkvai fegyverszünet után a törvényhatóságot megszüntették, a megmaradt honti részeket a 4330/1945. ME sz. rendelet ismét Nógrádhoz csatolta (Nógrád- Hont vm.), majd azokat az 1949. évi 4343 MT sz. rendelet alapján végrehajtott területrendezés Pest megyéhez sorolta be.

A fondban a volt szobi járás és a volt ipolysági járás néhány községére vonatkozó alispáni és közigazgatási bizottsági iratok találhatók. Az 1939–1944 között létező Bars és Hont vármegye

levéltárából a csehszlovák–magyar iratcsere egyezmény alapján a levéltár őrzi az alispánnak a volt Ipolysági és Szobi járás Magyarországhoz tartozó tizennégy községére vonatkozó iratait. Az anyag tárgyilag van rendezve.

PML IV. 702. Bars és Hont k. e. e. vármegyék Közigazgatási Bizottságának iratai 1939–1944. 0,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420.

PML IV. 801. Nógrád és Hont k. e. e. vármegyék községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye (Szobi és Vámosmikolai járás) 1924–1937. 0,26 ifm.

PML IV. 802. Nógrád és Hont k. e. e. vármegyék egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye (Szobi és Vámosmikolai járás) (1888) 1925–1938 (1943). 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Községek

Lásd: BKMÖL V. A községek nagy részének csak a 19. század végétől maradtak fenn iratai, csak elvétve fordul elő korábbi időkre visszanyúló anyag.

PML V. 1013. Bia Nagyközség iratai 1893–1949. 4,46 ifm.

Bia 1910-ben járási székhely volt, ami mutatja jelentőségét. Ekkor magyar és németajkúak lakták, bár a legtöbben közülük magyar nemzetiségűek és római katolikus vallásúak voltak. A római katolikus plébánia már 1775-ben fennállt. A németek aránya 10,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint. A közigazgatási iratokhoz 1917–1942-ig és 1947–1949-ig rendelkezünk mutatókönyvekkel.

PML V. 1014. Budajenői Körjegyzőség iratai (Budajenő és Telki) 1852–1950. 5,06 ifm.

Budajenő az 1910-es megyei monográfia szerint 973 római katolikus vallású német lakossal rendelkezett. Az egyik legrégebbi község a megyében. Már a tatárjárás előtt létezett, a telki apátság pusztája volt. Betelepítése 1703-ban kezdődött, de a szabadságharc félbeszakította; 1708-ban már voltak itt német telepesek. A szatmári béke után német birodalmi szászok és a frankok kerületéből sokan telepedtek le. Az 1739-es kolerajárvány miatt nagyobb részük azonban elpusztult. Ezt követően az apátság új telepeseket hozatott. A németek aránya 89,2% volt az 1941-es népszámlálás adatai szerint. A közigazgatási iratokhoz 1945, 1946, 1949-ből vannak mutatóink. Találunk az anyagban ún. „A” névjegyzék lajstromot az országgyűlési képviselő választókerületben a választásra jogosultakról (1942), de a fondban megtaláljuk a községi választók névjegyzékét (1944) is.

Telkinek 1910-ben 301 lakosa volt, valamennyien németek és római katolikusok. Ősrégi helység, a Szent István tiszteletére emelt bencés apátságát 1198-ban alapították. A németek aránya 90,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Említendő a levéltári anyagból az „A” névjegyzék lajstrom az országgyűlési képviselő választókerületben a választásra jogosultakról (1943).

PML V. 1015. Budakalász Nagyközség iratai 1854–1950 (1958). 9,75 ifm.

Dunamenti település. Az 1910-ben megjelent vármegyei monográfia nagyobbrészt római katolikus vallású németekről és szerbekről emlékezik meg. Plébániája már 1332/33-ban fennállott. A németek aránya 43,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

A közigazgatási iratokhoz mutatókönyvek állnak rendelkezésre 1926–1944-ig és az 1945, 1946, 1949. évekből. Kiemelendő még a Választási névjegyzék (1949) és a sváb kitelepítések iratai (1946–1948).

PML V. 1016. Budakeszi Nagyközség iratai 1779–1950. 11,02 ifm.

A településnek 1910-ben 4900 német ajkú lakosa volt. Plébániája 1332-33-ban már létezett. Egyik részét, Alkeszőt, 1698 táján németekkel népesítették be, Felkesző pedig teljesen elpusztult. A németek aránya 63,3% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Közigazgatási mutató 1941-ből és 1949-ből áll rendelkezésre.

PML V. 1017. Budaörs Nagyközség iratai 1780–1950. 9,1 ifm.

Az I. világháború előtt, 1910-ben 7200, főleg róm. katolikus vallású német ajkú lakosa volt a településnek. A szatmári béke után telepedtek le itt németek. Arányuk 86,1% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Forrásadottságai miatt kiemelendő a Községi választói névjegyzék (1914), a Névváltoztatási nyilvántartás (1936–1941) és a közigazgatási mutatókönyvek (1946, 1949).

PML V. 1019. Ceglédbercel Nagyközség iratai (1804) 1903–1950 (1961). 6,69 ifm.

Cegléd melletti kis település, amelynek 1910-ben 2925, főleg római katolikus német lakosa volt. II. József 1785–1787 között hannoveri németeket telepített ide, a kolerajárvány azonban nagy részüket elpusztította, a többiek pedig visszamentek Németországba. Soroksárról, Adonyból, Solymárról újabb németek, Úriból Ceglédről pedig magyarok telepedtek ekkor ide. A helyi káplánságot 1787-ben alapították. A németek aránya 32,7% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Kiemeljük anyagából a Népösszeírást (1804), valamint a közigazgatási iktatott iratok kutatását segítő mutatókönyveket (1941, 1942, 1945–1949).

PML V. 1026. Diósd Nagyközség iratai 1910–1950 (1951). 5,22 ifm.

A németek aránya 13,7% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

A közigazgatási iratok kutatását mutatókönyv segíti az 1947–1949. évekből.

PML V. 1029. Dunabogdány Nagyközség iratai 1817–1950. 6,76 ifm.

Dunabogdány 1910-ben 3463 lakossal rendelkezett, akik közül 2444 német ajkú volt. A 18. század elején németekkel gyarapodott a település. A római katolikus plébánia 1721-ben alakult meg. A németek aránya 78,3% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatókönyv az 1937, 1939, 1946, 1948, 1949. évekből van a közigazgatási iratokhoz.

PML V. 1030. Dunaharaszti Nagyközség iratai 1866–1949. 7,99 ifm.

Dunaharaszti a soroksári Dunaág melletti település. 1910-ben 3000 lakosa volt, főleg római katolikusok és elsősorban németek. Közvetlenül a szatmári béke után németek telepedtek le a helységben. Arányuk 8,4% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatók az 1946–1948. évi közigazgatási iratokhoz állnak rendelkezésre.

PML V. 1051. Iklad Nagyközség iratai 1906–1950. 1,72 ifm.

Galga-völgyi település. 985 német ajkú lakosa volt 1910-ben, akik ág. ev. hitvallásúak voltak. 1757 táján Ráday Pál telepítette be újra Stájerországból és Würtenbergből behívott evangélikus németekkel, akiknek temploma a 18. század végén épült. A németek aránya 35% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1076. Nagybörzsönyi Körjegyzőség iratai 1912–1950 (1951). 2,44 ifm.

A németek aránya 44% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1078. Nagykovácsi Nagyközség iratai 1896–1949. 7,56 ifm.

A lakosság 1910-ben 2400 német ajkú, római katolikus polgárt jelentett. A 17. század végén Hessenből és Würtenbergből jöttek ide mintegy 36 kocsin. A németek aránya 86,4% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatók a közigazgatási anyaghoz: 1918, 1920, 1924, 1928, 1937, 1939–1941. évekből vannak.

PML V. 1079. Nagymaros Nagyközség iratai (1818–1950) –1956. 31,76 ifm.

A németek aránya 38,8% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1090. Perbál Nagyközség iratai 1911–1950 (1951). 2,76 ifm.

A megyei monográfia szerint 1910-ben 2014 lakosa volt, német és szlovák ajkúak, római katolikusok. A római katolikus plébániát 1753-ban állították helyre. A németek aránya 83,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatókönyv 1947–1949-ig van a közigazgatási iratokhoz.

PML V. 1095. Pilisborosjenő Nagyközség iratai 1805–1949. 20,01 ifm.

Pilisborosjenőnek 1910-ben 1600 lakosa volt, akik erősen magyarosodó németek és római katolikusok voltak. A település a török után benépesült, 1720-ban 32 adóköteles háztartást írtak össze. Ekkor lakói csak németek voltak. A római katolikus templom 1698-ban épült. A németek aránya 82,7% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatókönyvek az 1903–1925, 1927–1944, 1946–1949. évi közigazgatási iratokhoz vannak.

PML V. 1096. Piliscsaba Nagyközség iratai 1886–1949. 0,41 ifm.

Piliscsaba lakosainak száma 1910-ben 2347 volt, akik német- és szlovák ajkúak, ill. római katolikusok voltak. A római katolikus plébániát 1711-ben alapították. A németek aránya 50, 9% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1098. Pilisszentiván Nagyközség iratai 1913–1950. 2 ifm.

Pilisszentivánnak 1910-ben 3397 lakosa volt, akik főleg német ajkúak voltak, és szinte mindenki római katolikus volt közülük. A római katolikus templom 1780-ban épült fel. A németek aránya 72,4% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1101. Pilisvörösvár Nagyközség iratai 1854–1950. 7,71 ifm.

Lakosainak száma 5185 1910-ben, akik nagyrészt németek, és 200 fő kivételével katolikusok voltak. 1720-ban 69 háztartást írtak itt össze, ekkor lakosai még mind németek voltak. A németek aránya 58,6% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutató 1940–1942, 1944, 1945–1949. évi iktatott közigazgatási iratokhoz van.

PML V. 1103. Pomáz Nagyközség iratai 1895–1950 (1952). 7,63 ifm.

Pomáz járási székhely volt a századfordulón. Lakóinak a száma 1910-ben 4500, akik nagyrészt németek és szerbek. Uralkodó vallás a római katolikus volt ekkor. A németek aránya 21,7% volt az 1941-es népszámlálás szerint. A gazdag levéltári anyagából a következőket emeljük ki: Ki- és áttelepítéssel kapcsolatos iratok, Csehszlovákiából áttelepítettekre vonatkozó iratok (1949), Községi kitelepítettekkel (németek) kapcsolatos iratok (1946), Német kitelepítettek névjegyzéke (1948), Német kitelepítettek ház ingatlanai (1946), Kitelepítettek házingatlanainak leltárai (1948–1949), Kitelepítettek üzlet és műhelyleltárai (1949), Kitelepítettek ingóleltárai (1949). Mutatókönyv az 1945. évi közigazgatási iratokhoz áll rendelkezésre.

PML V. 1109. Solymár Nagyközség iratai 1834–1949. 5,75 ifm.

Solymár lakosainak száma 1910-ben 2461 volt, akik németek és római katolikus vallásúak voltak. Az összeírásokban 1715-ben 16, 1720-ban 47 adóköteles német háztartást jegyeztek fel. A római katolikus plébánia 1716-ban alakult. A németek aránya 59,7% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

A levéltári anyagból kiemelendő a Kitelepítettek névjegyzéke. Mutatókönyv az 1946. évi közigazgatási iratokhoz áll rendelkezésre.

PML V. 1115. Szigetbecse Nagyközség iratai 1945–1950. 1,2 ifm.

A Csepel-szigeten található település. Szigetbecsének 1910-ben 900 lakosa volt, akik németek és római katolikusok voltak. 1711 táján Ausztriából és Stájerországból németek vándoroltak ide, és az addig itt lakó rácok Lórévre költöztek át. 1720-ban 5 magyar és 16 német adóköteles háztartást írtak össze. A németek aránya 77,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatókönyv az 1945–1949. évi közigazgatási iratokhoz található.

PML V. 1116. Szigetcsép Nagyközség iratai 1946–1950. 1,32 ifm.

A Csepel-szigeten lévő település. 1910-ben lakosainak száma 1500 volt, akik németek és szerbek, római katolikus és görögkeleti vallásúak voltak. A németek aránya 63,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1118. Szigetszentmárton Nagyközség iratai 1877–1950. 0,13 ifm.

Szigetszentmárton a Csepel-szigeten található település, amelynek 1910-ben 1182 lakosa volt. Ők valamennyien németek és római katolikusok voltak. A rácok kipusztulása után Mária Terézia

bajorokat telepített ide. 1720-ban egy magyar, 10 német, és 2 tót adóköteles háztartást írtak össze a településen. A németek aránya 78,9% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1120. Szigetújfalu Nagyközség iratai 1887–1950. 0,46 ifm.

Szigetújfalu a Csepel-szigeten található. A lakosok száma 1910-ben 1566 volt, akik mind németek és római katolikusok voltak. 1720-ban 22 német és 3 szlovák háztartást írtak itt össze. A németek aránya 83,1% volt az 1941-es népszámlálás szerint. A római katolikus plébániát 1742-ben alapították. Mutatókönyv az 1949. évi közigazgatási iratok kutatását segíti.

PML V. 1127. Taksony Nagyközség iratai 1881–1950. 0,68 ifm.

A település a soroksári Dunaág balpartján található. Taksonynak a 2952 lakosa volt 1910-ben, magyarok, németek, ill. római katolikusok. 1711-ben telepítették be újból, lakosai württembergi svábok voltak, de elbocsátott katonák is költöztek ide. 1715-ben 20 adóköteles német háztartást írtak össze. A plébánia 1730-ban már fennállott. A németek aránya 34,1% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

PML V. 1141. Torbágy Nagyközség iratai 1883–1950. 3,74 ifm.

1910-ben 1508 német lakosa volt, akik római katolikusok voltak. 1720-ban 32 adóköteles háztartása volt, amelyek közül csak három volt a magyar. A római katolikus plébániáról 1716-ban történik először említés. A németek aránya 69,9% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Mutatókönyv az 1943, 1944–1947, 1949. évi iktatott közigazgatási iratok kutatását segíti.

PML V. 1144. Törökbálint Nagyközség iratai 1814–1950. 26,33 ifm.

A németek aránya 54% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Törökbálintnak van Pest megyében az egyik leggazdagabb települési anyaga, amely a feudális korig nyúlik vissza. Érdemes kiemelni a „Protocollum currentale”- t (hirdetmények jegyzőkönyve), amely 1 kötet, évköre 1824–1825, s a hagyatéki leltárakat, amely 1 doboz terjedelmű és az 1829–1847-ig terjedő időszakot öleli fel. Az adókezelési és tulajdon-nyilvántartási iratokat (A, d), például a „Hadi, házi adókönyv” (1814–1847) szintén megemlítjük, a „Hadi, házi adófőkönyv” (1845–1846) szintén jelentős forrásértékkel bír. Kiemelendő még a „Körlevelek jegyzőkönyve” (Anschritliche Verordnungen) (1855–1857), amely 1 kötet (B, a). Szintén jelentős értéket képviselnek a községi vagyonleltárak (1857–1871), amely egy doboznyi anyag (B, a), és a katonai összeírások (1849–1862), amely szintén 1 doboz terjedelmű (B, b).

Mutatókönyvek a következő évi közigazgatási iratokhoz vannak: 1874, 1880–1882, 1886, 1888, 1889, 1890, 1894, 1895–1899, 1905, 1906, 1910, 1913, 1914–1935, 1938, 1940–1944, és 1945–1949. Kiemeljük még a rendkívül gazdag anyagból: Különjegyzék a nemzetgyűlési választók névjegyzékébe fel nem vett személyekről, Választási jegyzőkönyvek (országgyűlési) 1945, 1947; Választási névjegyzékek (tanácsi) 1950; „Telepítési ügyek” (névjegyzék) 1947; Sváb pótmunka 1949.

PML V. 1160. Vecsés Nagyközség iratai 1900–1950. 6,3 ifm.

A főváros közelében fekvő település, 1910-ben 7000 lakossal. Grassalkovics Antal herceg telepítette be a török után 1791–1792-ben. A plébánia 1797-ben alakult. A németek aránya 18,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatók az 1945–1949. évi közigazgatási iratokhoz találhatók.

PML V. 1163. Visegrád Nagyközség iratai 1867–1949 (1954). 7,72 ifm.

Dunamenti település. 1910-ben 2000 német és magyar ajkú lakossal, akik főleg római katolikusok voltak. A településen 1720-ban 8 magyar, 26 német és 6 szlovák háztartás volt. A németek aránya 20,1% volt az 1941-es népszámlálás szerint.

Mutatókönyvek az 1900–1916, 1918–1926, 1928, 1930–1939, 1941–1949. évi iktatott közigazgatási iratokhoz vannak.

PML V. 1164. Zsámbék Nagyközség iratai 1884–1950. 2,85 ifm.

4000, főleg német, római katolikus lakossal 1910-ben. 1720-ban 61 magyar, 37 német és 10 szlovák háztartást írtak össze a településen. A németek aránya 80,6% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Mutatókönyv az 1945, 1946, 1949. évi közigazgatási iratokhoz található.

PML V. 1166. Csobánka Nagyközség iratai 1911–1950. 2,77 ifm.

Csobánka 1910-ben 1739, főleg német ajkú lakossal bírt. A római katolikus templom 1842-ben épült. A németek aránya 70,2% volt az 1941-es népszámlálás szerint. Forrásértékük miatt kiemelendők a levéltári anyagból a választási iratok, névjegyzékek, számlálólapok (1947, 1949). Mutatókönyvek az 1933, 1948, 1949. évi iktatott, közigazgatási iratok kutatását segítik.

PML V. 1201. Városi adókönyvek levéltári gyűjteménye XIX. század–1944. 19,2 ifm.

PML V. 1202. Pest megyei községi adókönyvek levéltári gyűjteménye 1846–1950 (1951). 15,39 ifm.

PML V. 1202. Pest megyei községi adókönyvek levéltári gyűjteménye XIX. sz. –1950.

IV. Bia 1945–1948. 0,4 ifm.; V. Budajenő 1890–1946. 0,24 ifm.; VI. Budakalász 1945. 0,05 ifm.; VII. Budakeszi 1854–1946. 1,85 ifm.; VIII. Budaőrs 1924. 0,05 ifm.; IX. Ceglédbercel 1941–1948. 0,65 ifm.; XIII. Diósd 1938–1948. 0,55 ifm.; XVI. Dunabogdány 1941–1945. 0,16 ifm.; XXVIII. Nagykovácsi 1930–1945. 0,35 ifm.; XXIX. Nagymaros 1900–1944. 0,97 ifm.; XXXIV. Pilisborosjenő 1846–1944. 2,25 ifm.; XXXV. Pilisvörösvár 1887–1945. 0,15 ifm.; XXXVI. Pilisszentiván 1881–1948. 0,92 ifm.; XLIV. Vecsés 1931–1944. ifm.; XLV. Visegrád 1941–1951. 0,7 ifm.; XL. Telki 1885–1891. 0,12 ifm.; XLI. Torbágy 1947–1948. 0,11.; XLII. Törökbálint 1854–1943. 2,2 ifm.

PML V. 1203. Pest megyei községi telekkönyvek levéltári gyűjteménye 1909–1948. 2,55 ifm.

Irodalom:

Petróci Sándor: Pest megye újjátelepülése 1711–1760. In: Pest megye múltjából. Budapest, 1965. 95–155. p.

Horváth Lajos: Községi közigazgatás Pest megyében a XVII– XVIII. században. Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 137–199. p.

Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi-korban. I–II. Közread.: Bánkúti Imre. Pest Megye Monográfia Alapítvány. Budapest, 1996. Helynévmutatóval, személynévmutatóval.

Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicolaris összeírása. I–II. kötet. Budapest, 1997. Pest Megyei Levéltár. Feldolgozta és az előszót írta: Borosy András. A települések szerinti rendben.

Pest-Pilis-Solt megye XVI–XVII. századi dica- és dézsmajegyzékei. Közread.: Szakály Ferenc. Budapest, 1995. Pest Megye Monográfia Alapítvány. Településmutatóval.

Pest Solt megye 1860. település-statisztikai leírása. Közread.: Horváth M. Ferenc, Szabó Attila. Budapest, 2000. Településmutatóval.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Több mint száz fond tartozik ide. A többségében állami szakszerveket hat csoportba sorolták: belügyi igazgatás és rendészet, pénzügyi szakszervek, földművelésügyi szakszervek, kereskedelem- és közlekedésügyi szakszervek, az oktatásügyi igazgatás szakszervei és végül az egyéb szakigazgatási szervek.

PML VI. 3. Magyar Kir. Rendőrség Váci Kapitányságának iratai 1942–1944. 1,92 ifm.

Lásd: BFL Vi. Rendészeti szervek.

PML VI. 4. Pest Megyei Tűzrendészeti Felügyelőség iratai 1890–1947. 4,21 ifm.
a) Iratok 1890–1947. 4,01 ifm.
b) A tűzrendészeti felügyelő helyettesének iratai 1931–1942. 0,2 ifm.

PML VI. 101. Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság iratai (1863) 1884–1944 (1950). 52,97 ifm.
a)Főnöki iratok 1912–1944. 1,31 ifm.
b) Országmozgósítási bizalmas iratok 1939–1944. 0,3 ifm.
c) I. Elnöki ügyosztály iratai (1863) 1884–1944 (1949). 9,45 ifm.
d) II. Fogyasztási adó osztály iratai 1920–1944 (1945). 10,64 ifm.
e) III. Pénzügyőrségi osztály iratai 1909–1944 (1950). 0,8 ifm.
f) IV. Forgalmi adó osztály iratai 1919–1944. 3,74 ifm.
g) V. Italmérési osztály iratai 1912–1944 (1945). 10,36 ifm.
h) VI. Illetéki ügyosztály iratai 1921–1944 (1945). 2,97 ifm.
i) VII. Egyenes adó, Adóbehajtási és Vagyonváltság osztály iratai 1926–1944 (1945). 11,79 ifm.
j) VIII. Földadó-nyilvántartási osztály iratai 1922–1944. 1,21 ifm.
k) Esztergomi kirendeltség iratai 1929–1941. 0,1 ifm.
l) Zombori kirendeltség iratai 1922–1944. 0,3 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 101. A Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság ügyosztályokra és kirendeltségekre tagolódott; ez a fond felépítésében is tükröződik. A hivatal alárendeltségébe adóhivatalok, pénzügyőrségi és pénzügyőri biztosi kerületek tartoztak, élén pedig a pénzügyigazgató állt. Tisztviselői a számvizsgálók, a számtisztek, a számellenőrök kezdetben elláttak számvevői feladatokat is, de ezeket 1927-től a pénzügyigazgatóság mellé rendelt önálló szerv, a Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság mellett működő számvevőség (VI. 102.) vette át. Illetékessége eleinte Kecskemétre és Esztergom vármegyére is kiterjedt, de később ezeket a területeket önálló körzetté nyilvánították. Illetékességi területe kiterjedt PPSK vármegyére, Esztergom vármegyére és Kecskemét törvényhatósági jogú városra 1927-ig. Ekkor Kecskemét önálló kirendeltséget kapott. Később, 1940-ben Esztergom vármegye területe is kivált, és Hont vármegyével együtt önálló pénzügyigazgatási körzetet kapott. Az a) állag mutatóval kutatható 1913–1916., 1931–1943-ig. A c) állaghoz is van mutatókönyv (1944. évi). Kiemelendőek a következő iratok: „Bejelentés a zsidónak minősülő állampolgárok vagyonáról (1944)": községek szerinti alfabetikus rendben tartalmazza az információkat. Továbbá a „Zsidó vagyonleltárak"-ra (1944) hívjuk fel a figyelmet. Ez községek szerinti alfabetikus rendben hozza az adatokat. Az f) állaghoz a mutatókönyv 1944. évi iratokkal kapcsolatban segíti a kutatást. A g) állag az V.

Italmérési Osztály anyagát jelenti. Itt italmérési engedélyek elvonását, iparengedélyeket, illeték-kivetéseket, korlátlan kimérésre szóló engedélyeket találunk. Mutatókönyvek az 1941–1943. évekből, de kiemeljük még az italmérési engedélyek nyilvántartókönyvét. Az i) állaghoz mutatókönyv 1943–1944-ig áll rendelkezésünkre.

PML VI. 102. Budapestvidéki M. Kir. Pénzügyigazgatóság Mellé Rendelt Számvevőség iratai (1865) 1905–1944 (1946). 10,53 ifm.
a) Főnöki iratok 1914–1944 (1946). 0,13 ifm.
b) Általános iratok 1905–1944 (1946). 0,72 ifm.
c) Nyilvántartások (1865) 1920–1944. 9,68 ifm.

A b) állag, a számvevőségi általános iratok név- és tárgymutatóval kutathatóak: 1932, 1934, 1936–1937, 1940, 1942–1944.

PML VI. 103. Székesfehérvári M. Kir. Pénzügyigazgatóság Pest megyei községekre vonatkozó iratai 1935–1944 (1945). 0,04 ifm.
a) IV. Forgalmi adó ügyosztály iratai 1940–1944 (1945). 0,02 ifm.
b) VII. Egyenes adó ügyosztály iratai 1935–1944. 0,02 ifm.

PML VI. 104. Székesfehérvári M. Kir. Pénzügyigazgatóság Mellé Rendelt Számvevőség Pest megyei községekre vonatkozó iratai 1927–1944. 0,4 ifm.

Kiemelendőek a következő iratok: Érd községre vonatkozó iratok, Sóskút községre vonatkozó iratok együtt kezelve. Kimutatás a földbirtokok-rendezés során megváltott földekről: Diósd, Sóskút, Százhalombatta, Tárnok (1937-ből).

PML VI. 107. Ráckevei M. Kir. Adóhivatal iratai 1913–1945. 0,05 ifm.

PML VI. 108. Alsódabasi M. Kir. Adóhivatal iratai 1942–1944. 0,1 ifm.

PML VI. 109. Gödöllői M. Kir. Adóhivatal iratai 1931–1949. 0,1 ifm.

PML VI. 110. Monori M. Kir. Adóhivatal iratai 1934–1944 (1947). 0,27 ifm.

PML VI. 111. Nagykőrösi Pénzügyőri Szakasz iratai 1937–1945. 0,05 ifm.

PML VI. 113. Állami Földmérési Felügyelőség Nógrád és Hont megye községeire vonatkozó iratai 1864–1939 (1956). 0,7 ifm.

Kiemeljük a következő iratokat: Grenzbeschreibung (1885 Börzsöny, Nagymaros, Nógrádverőce, stb. településekre vonatkozó anyagok).

PML VI. 114. Vám- és Pénzügyőrség Közép-Dunántúli Regionális Parancsnoksága jogelődjeinek iratai XIX. század–XX. század. 15,61 ifm.

PML VI. 150. Földhivataltól átvett telekkönyvi iratok 1850–1950 (1960). 15,89 ifm.
a) Községi telekkönyvek 1850–1900. 6,71 ifm.
b) Helyszínelési jegyzőkönyvek XX. század első fele. 0,08 ifm.
c) Erdők osztályba sorozásának kimutatása 1883. 0,11 ifm.
d) Előleges osztálykivonatok XX. század első fele. 0,01 ifm.
e) Előleges tisztajövedelmi fokozat és sommás osztálykivonat 1880–1890. 0,01 ifm.
f) Járási mintaterek jegyzéke 1907. 0,24 ifm.
g) Erdei mintaterek kimutatása 1880–1930. 0,08 ifm.
h) Községi mintaterek jegyzéke 1880–1930. 0,14 ifm.
i) Mérnöki nyilvántartási jegyzék a birtokosok személyében és az adótárgyban beállott változásokról 1898–1932. 2,55 ifm.
j) I-es számú nyilvántartási jegyzékek 1891–1948. 0,3 ifm.
k) Jegyzék bejelentett adótárgy- és mívelési ág változások felett tartott helyszíni vizsgálatok eredményeiről 1900–1930. 0,06 ifm.
l) Különbözeti kimutatások XX. század első fele. 0,02 ifm.
m) Fölszólalási jegyzékek 1880–1890. 0,03 ifm.
n) Kataszteri telekkönyvek 1880–1940. 0,8 ifm.
o) Változási jegyzékek 1915–1950. 0,9 ifm.
p) Kiosztási földkönyvek és kiosztási birtokívek 1939–1947. 0,03 ifm.
q) Községi osztálykivonatok 1900–1930. 0,45 ifm.
r) Monor kataszteri birtokívek 1900–1945 (1960). 3,07 ifm.
s) Rendezés során visszamaradt iratok 1850–1930. 0,3 ifm.

PML VI. 201. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Budapest Székesfőváros és Kecskemét törvényhatósági jogú város gazdasági felügyelőjének iratai 1922–1944 (1945). 8,24 ifm.
a) Elnöki bizalmas iratok 1922–1944. 0,2 ifm.
b) Iratok 1926–1944 (1945). 8,04 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 202.

PML VI. 202. Váci járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai 1940–1943. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201.

PML VI. 204. Budapesti M. Kir. Erdőfelügyelőség iratai 1881–1944 (1951). 14,36 ifm.
a) Elnöki iratok 1916–1931. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1902–1944. 10,01 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1881–1944 (1951). 4,25 ifm.

A b) állaghoz mutatókönyv 1920–1937, 1939–1944. közötti évekkel kapcsolatban áll rendelkezésünkre. A c)4) állagból kiemeljük a következő iratokat: „Alföldi- és kopárfásítások törzskönyve” (1927–1942), „Állami kezelésbe vett erdők és kopár területek nyilvántartása” (1948).

PML VI. 206. Szentendrei M. Kir. Erdőhivatal iratai 1925–1935. 0,41 ifm.

PML VI. 207. Valkói M. Kir. Erdőhivatal iratai 1872–1944 (1947). 0,2 ifm.

PML VI. 208. Visegrádi M. Kir. Erdőhivatal iratai 1852–1943. 0,64 ifm.

PML VI. 209. Kisebb erdőigazgatósági és erdőhivatali fondtöredékek levéltári gyűjteménye 1877–1946. 0,84 ifm.
b) Budakeszi Erdőgondnokság iratai 1920. 0,07 ifm.
g) Nagymarosi Erdőhivatal iratai 1929–1943. 0,03 ifm.
h) M. Kir. Erdőhivatal iratai 1932–1946. 0,2 ifm.
i) Budakeszi Erdőhivatal iratai 1929–1934. 0,1 ifm.
k) Budapesti M. Kir. Erdőigazgatóság iratai 1930–1944. 0,01 ifm.
l) Budapesti Magyar Állami Erdőhivatal iratai 1934–1946. 0,05 ifm.

PML VI. 210. Budapesti Méhészeti Körzet felügyelőjének iratai 1941–1944. 0,1 ifm.

PML VI. 211. Pest Vármegyei M. Kir. Kertészeti Felügyelőség iratai 1938–1944. 0,41 ifm.

PML VI. 212. Magyar Állami Szőlészeti és Borászati Felügyelőség iratai 1892–1944 (1948). 1,08 ifm.

PML VI. 213. Duna-Tisza közi körzeti növénytermesztési előadó iratai 1940–1944. 0,5 ifm.

PML VI. 214. Növényegészségügyi körzetek iratainak levéltári gyűjteménye 1935–1944 (1945). 0,63 ifm.
a) Kalocsai körzet iratai 1935–1944. 0,3 ifm.
b) Központi 2. sz. körzet iratai 1942–1944 (1945). 0,13 ifm.
c) Központi 3. sz. körzet iratai 1944. 0,1 ifm.
d) Központi 4. sz. körzet iratai 1941–1944. 0,1 ifm.

PML VI. 215. Magyar Kultúrmérnöki Hivatal, Budapest iratai 1882–1944 (1950). 7,58 ifm.

A Magyar Kultúrmérnöki Hivatal feladatai közé tartozott a műszaki talajjavítások elvégzése és a vízjogi törvény végrehajtása.

Az iratok tételszámok szerint rendezettek, de a kutatás nehéz, mert a segédkönyvek szinte teljesen megsemmisültek. Tételszámok szerint rendezett anyag. A 200. t. sz. Bács-Bodrog vármegye általános ügyei, öntöző, lecsapoló társulatok iratai.

PML VI. 217. Abonyi járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai 1942–1944. 0,02 ifm.

PML VI. 218. Pomázi járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai 1936. 0,11 ifm.

PML VI. 219. Kecskeméti M. Kir. Erdőfelügyelőség iratai 1925–1944. 0,2 ifm.

PML VI. 220. Váci Járási M. Kir. Erdőgondnokság iratai 1884–1922. 0,75 ifm.

PML VI. 221. Gödöllői Járási M. Kir. Erdőgondnokság iratai 1923–1924. 0,15 ifm.

PML VI. 222. Gödöllői M. Kir. Vadászhivatal iratai 1887–1944. 1,12 ifm.

PML VI. 223. Gyömrői és Nagykátai járás m. kir. gazdasági felügyelőjének iratai 1934. 0,1 ifm.

PML VI. 401. Budapesti Államépítészeti Hivatal iratai 1877–1944 (1954). 6,25 ifm.

A közlekedési szakszervek közül Pest megyében egyedül a Budapesti Államépítészeti Hivatal iratai maradtak fenn. A hivatal végezte a vármegye területén a megyei és az országos utak fenntartását, kiépítését.

Csak az 1940 utáni segédkönyvei kerültek levéltárba, de a raktári jegyzékben fel vannak tüntetve helymegjelöléssel az egyes elvégzett munkálatok. Mutatókönyvek 1940–1949-ig kerültek levéltári őrizetbe. Forrásadottságaik miatt a területhasználati, az útterület-használati és hídhasználati engedélyeket, a közút-felülvizsgálati jegyzőkönyveket, s az állami közutak terveit érdemes az anyagból kiemelni.

PML VI. 403. Pest megyei Postahivatalok iratainak levéltári gyűjteménye 1941–1944 (1946). 0,1 ifm.

PML VI. 501. Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóság iratai 1806–1949 (1960). 18,87 ifm.
a) Bizalmas iratok 1917–1944. 1,52 ifm.
b) Általános iratok (1869) 1881–1944 (1945). 2,71 ifm.
c) Tanszemélyzet minősítési táblázatai 1931–1944. 1,1 ifm.
d) Gimnáziumi és más iskolai érettségi vizsgákról kimutatás 1884–1944. 1,8 ifm.
e) Gimnáziumi, Szakiskolai és Polgári iskolák anyakönyvei 1806–1949 (1960). 3,71 ifm.
f) Tanitó(nő)képző intézeti, gimnáziumi és polgári iskolai értesítők, évkönyvek 1894–1944 (1947). 4,04 ifm.
g) Tanító(nő)- és óvónő-képesítő vizsgálati anyakönyvek 1936–1944. 0,22 ifm.
h) Iskolai értesítők (1869) 1881–1944 (1947). 3,77 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 504. Az oktatásügyi szakszervek közül a legfontosabbnak a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgatóság tekinthető. E szerv elsősorban a középiskolákat irányította. Anyagában főleg oktatók minősítési táblázatait, gimnáziumi érettségi vizsgálati kimutatásokat, iskolai anyakönyveket, értesítőket, évkönyveket találhatunk. A b) állaghoz névmutatókönyvek tartoznak – 1938–1944. évekről név- és tárgymutatók, az 1939–1944. évekről hely- és tárgymutatók –, amelyek az 1938–1944. évi iratok kutatását segítik. A d) állag érettségi vizsgálati kimutatásokat tartalmaz települések szerint. Az e) állag polgári iskolák anyakönyveit őrzi Budaörsi, Izsáki, Turai iskolákból. Az f) állagban értesítők, évkönyvek vannak iskolatípusok szerint, azon belül pedig települések szerinti rendben.

PML VI. 502. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tanfelügyelőjének iratai 1902–1944 (1945). 5,44 ifm.
a) Elnöki iratok 1908–1944. 0,4 ifm.
b) Általános iratok 1930–1940 (1945). 1,81 ifm.
c) Tanszemélyzet minősítési táblázatai 1929–1944. 0,2 ifm.
d) Polgári iskolák anyakönyvei, előmeneteli- és mulasztási naplói, magánvizsga jegyzőkönyvek, magánvizsga anyakönyvek 1902–1935. 2,82 ifm.

e) Tanító(nő)- és óvónő képesítővizsgálati anyakönyvek 1925–1935. 0,21 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. PPSK vm. tanfelügyelőjének feladata mindenekelőtt az állami, községi, hitfelekezeti, magán és társulati alsó és felső népoktatási intézetek és a kisdedóvók ellenőrzése volt. Posztjára a kultuszminiszter nevezte ki. A népoktatási törvény végrehajtásán őrködött. A d) állagban anyakönyveket, naplókat (iskolák szerinti rendben) találunk.

PML VI. 503. Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatóság Pest megyére vonatkozó iratai 1941–1943. 0,1 ifm.

PML VI. 504. Fejér vármegye és Székesfehérvár város tanfelügyelőjének Pest megyére vonatkozó iratai 1942–1946. 0,18 ifm.

PML VI. 505. Komáromi Tankerületi Főigazgatóság Pest megyére vonatkozó iratai 1892–1945. 1,27 ifm.

PML VI. 506. Kecskeméti Tanfelügyelőség Pest megyei községekre vonatkozó iratai 1936–1937. 0,1 ifm.

PML VI. 514. Visegrád Község Állami Óvoda Felügyelőbizottságának iratai 1914–1940. 0,02 ifm.

PML VI. 515. Dunabogdányi Állami Népiskola Gondnokságának iratai 1946. 0,01 ifm.

PML VI. 551. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Iskolánkívüli Népművelési Bizottsága iratai 1937–1944. 0,1 ifm.

PML VI. 601. Budapest-környék Közellátási Bizottságának iratai 1918–1924. 0,89 ifm.

PML VI. 604. Észak-Pest Megyei M. Kir. Közellátási Felügyelőség iratai 1938–1944. 0,02 ifm.

Lásd: BéML XXIV. 601.

PML VI. 605. Váci Járás Hadsegélyező Bizottsága iratai 1918–1919. 0,1 ifm.

PML VI. 606. Magyar Kir. Faraktárgondnokság iratai 1936–1943. 0,02 ifm.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII. A bíróságok, ügyészségek, fegyintézetek, fogházak, közjegyzők anyagai tartoznak ebbe a fondfőcsoportba.

PML VII. 1. Pestvidéki Kir. Törvényszék iratai 1872–1944 (1945). 348,32 ifm.
a) Elnöki iratok 1875–1944 (1945). 0,16 ifm.
b) Peres és peren kívüli iratok 1874–1944. 127,23 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1872–1914. 220,93 ifm.

A Pestvidéki Kir. Törvényszék irataiból a telekkönyvi iratok maradtak meg a legnagyobb mennyiségben. A segédkönyvek hiányosak, kutatáskor át kellett tekinteni az anyagot, amely települések szerint van rendezve. Az a) állag esetében 1887–1898-ig mutatókönyv segíti a kutatást. A b) állaghoz is mutatókönyvek állnak rendelkezésünkre az 1874, 1916–1944. Közötti években keletkezett iratokhoz.

PML VII. 2. Ceglédi Kir. Járásbíróság iratai 1855–1949 (1952). 55,03 ifm.
a) Polgári perek iratai 1930–1944 (1945). 21,9 ifm.
b) Büntető és peren kívüli iratok 1930–1944 (1945). 31,1 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1870–1883. 1,3 ifm.
d) Elnöki iratok Ld. XXV. 22. e. alatt 1927–1944 (1945).
e) Közjegyzői iratok Ld. VII. 21. alatt 1875–1949.
f) Végrendeletek gyűjteménye 1855–1945 (1952). 0,63 ifm.
g) Felügyeleti vizsgálatok iratai 1915–1949. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. A járásbíróság iratait 1928. dec. 31-ig egységes iktatási rendszerben kezelte, ezért egységes iktatást alkalmaztak a polgári, a peren kívüli (hagyatéki) és a büntető per iratanyagánál is. Ezek a b) állagban foglalnak helyet. Az 1929 előtt keletkezett, és a b) állagban őrzött polgári peres iratok selejtezettek; a polgári perek csak hagyatéki ügyeket, elsősorban hagyatéki leltárokat tartalmaznak. Az 1918 előtti, és az 1942 után keletkezett polgári peres iratok hollétéről nem tudunk. Az iratokat a bírósági gyakorlatnak megfelelően lajstromos rendszerben kezelték, a raktári jegyzéken feltüntetett számok az egyes perek teljes iratanyagát tartalmazzák. A kutatást a polgári, a büntető és peren kívüli iratokhoz készült közös mutatókönyvek segítik 1937–1944-ig.

PML VII. 3. Nagykátai Kir. Járásbíróság iratai 1883–1944 (1947). 31,79 ifm.

PML VII. 4. Ócsai Kir. Járásbíróság iratai 1915–1944. 12,83 ifm.
a) Peres és peren kívüli iratok 1915–1944. 9,58 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1920–1934. 3,25 ifm.

PML VII. 5. Pestvidéki Kir. Járásbíróság iratai 1872–1944. 107,17 ifm.
a) Elnöki iratok 1875–1934. 0,39 ifm.
b) Polgári peres és peren kívüli iratok 1872–1921. 71,36 ifm.
c) Büntető iratok 1872–1944. 30,44 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1915–1944. 4,98 ifm.

PML VII. 6. Szentendrei Kir. Járásbíróság iratai (1857) 1874–1944 (1951). 50,63 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1944 (1951). 2,64 ifm.
b) Polgári és büntetőperes, peren kívüli iratok (1857) 1874–1944. 47,89 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1894–1930. 0,1 ifm.

A b) állaghoz főlajstrom mutatókönyv áll a kutatók rendelkezésére az 1877, az 1940, az 1943. évek irataira vonatkozóan. Névmutatók az 1923, az 1925, az 1944. évek irataihoz készültek. A c) állaghoz helyrajziszám-nyilvántartó (é. n.) készült, amely megkönnyíti a kutatást a telekkönyvi iratok között.

PML VII. 7. Váci M. Kir. Járásbíróság iratai 1875–1944 (1954). 7,39 ifm.
a) Elnöki iratok 1900–1944 (1951). 0,66 ifm.
b) Peres és peren kívüli iratok 1908–1942. 0,76 ifm.
c) Közjegyzői iratok 1875–1944 (1954). 5,97 ifm.

A b) állagban végrendeleteket (1911–1927, 1929–1939) találunk. Évek szerint rendezettek, azon belül pedig az érintettek neve szerinti alfabetikus rendben találjuk az iratokat. A c) állaghoz névmutató áll rendelkezésünkre (1875–1949), megtalálható a végrendeletek betűsoros névmutatója 1907–1936-ig, a hagyatéki mutató (1890–1907), a telekkönyvi mutató (1900–1904).

PML VII. 8. Ráckevei Kir. Járásbíróság 1900–1944. 0,4 ifm.

Az iratokhoz darabszintű raktári jegyzék készült, amivel az anyag könnyen kutatható. Mutatókönyv az 1941. évre áll rendelkezésre.

PML VII. 9. Monori Kir. Járásbíróság iratai 1910–1944 (1947). 5,13 ifm.

Hagyatéki ügyek névmutatója az 1902–1909. évek vonatkozásában segíti a kutatást.

PML VII. 10. Nagykőrösi Kir. Járásbíróság iratai 1876–1950 (1963). 39,76 ifm.
a) Polgári perek iratai 1922–1944 (1950). 8,89 ifm.
b) Büntető perek iratai 1917–1944 (1950). 23,7 ifm.
c) Peren kívüli iratok 1950. 1,2 ifm.
d) Közjegyzői iratok 1914–1944 (1963). 0,12 ifm.
e) Telekkönyvi iratok 1876–1944 (1953). 5,85 ifm.

A bíróság változó területi illetékességgel működött 1950. december 31-ig. Ekkor a 177 000/1950. IM sz. rendelet megszüntette. Feladatait a törvénykezési területbeosztásnak megfelelően a Ceglédi és a Kecskeméti Járásbíróság vette át. Nagykőrösön 1959. január 1-jétől működik újra bíróság. Az e) állaghoz, a telekkönyvi betétekhez: Telekkönyvi névmutató –Nagykőrös, Kocsér – készült.

PML VII. 11. Vámosmikolai m. kir. közjegyő iratai 1906–1943. 0,25 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Van névmutató a végrendelkezőkről.

PML VII. 12. Gödöllői Kir. Járásbíróság iratai 1923–1928. 0,01 ifm.

PML VII. 21. Ceglédi közjegyzők iratai 1875–1949. 4,97 ifm.
a) Dr. Matolcsy Károly iratai 1875–1907. 0,05 ifm.
b) Dr. Molnár Albert iratai 1907–1912. 0,51 ifm.
c) Dr. Halász László iratai 1912–1920. 0,31 ifm.
d) Dr. Fésűs György iratai 1920–1949. 0,21 ifm.
e) Dr. Kölgyessy Adrián iratai 1921–1924 (1926). 0,54 ifm.
f) Dr. Benkő Lajos iratai 1925–1944. 2 ifm.
g) Dr. Barcza Ferenc iratai 1944–1949. 0,15 ifm.

h) Hagyatéki ügyek iratai 1929–1949. 1,2 ifm.

A rendezés során a ceglédi és a nagykőrösi közjegyzők irataiból két fondot hoztak létre. A fondokon belül az egyes közjegyzők iratai külön állagokban találhatók a működésük időrendjében. Az állagon belül év, lajstromszám szerint helyezkednek el az iratok, amelyek nagyrészt közjegyzői okiratok ill. hagyatéki ügyek iratai. A segédkönyvek rendkívül hiányosan vannak meg. A nagyon hiányosan meglévő, s a közjegyzők működése alatt keletkezett hagyatéki ügyek iratai a fondok utolsó állagában foglalnak helyet; darabszintű jegyzék készült róluk. Az iratokban a kutatást az iratok szálankénti átnézésével lehet elvégezni.

PML VII. 22. Nagykőrösi közjegyzők iratai 1872–1950 (1963). 4,02 ifm.
a) Dr. Magyar Pál iratai 1875–1885. 0,5 ifm.
b) Dr. Magyar Ambrus iratai 1886–1926. 2,1 ifm.
c) Dr. Pesthy János iratai (1875) 1925–1947 (1954). 1,18 ifm.
d) Nemes Móric István iratai 1949. 0,01 ifm.
e) Dr. Erőss József iratai 1950. 0,01 ifm.
f) Hagyatéki ügyek iratai 1872–1950 (1963). 0,22 ifm.

Nagykőrösön 1950. december 31-el megszűnt a járásbíróság. Az irattárban lévő iratokat, a közjegyzői iratokkal együtt átszállították a Ceglédi Bíróságra. Onnan kerültek végül levéltári megőrzésre. A rendezés során a levéltár selejtezést végzett. A községek által a bíróságnak beküldött, a halálesetekről szóló havi jelentéseket és a haláleset felvételi íveket az intézmény kiselejtezte.

PML VII. 51. Országos Földbirtokrendező Bíróság Nagykőrösi Tárgyalóbizottságának iratai 1924–1929. 0,13 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 18.

PML VII. 61. Pestvidéki Kir. Ügyészség iratai 1917–1944 (1951). 26,75 ifm.
a) Elnöki iratok 1917–1944 (1951). 4,92 ifm.
b) Büntető iratok 1937–1944. 21,83 ifm.

Az ügyészségek közül csak a Pestvidéki Kir. Ügyészségtől érkeztek be iratok, de ezek a segédkönyvek teljes hiánya miatt csak darabszintű átnézéssel kutathatóak.

Kiemeljük az a) állagból a járásbíróságon elítéltek ügyeit (1938–1941 közötti bűnügyek is) (1943). A b) állaghoz mutatókönyvek 1933–1934. közötti és az 1937. évekből, valamint 1939–1944-ig állnak a kutatók rendelkezésére.

PML VII. 101. Váci Kir. Országos Fegyintézet iratai 1855–1944 (1951). 26,23 ifm.
a) Fegyencekre vonatkozó értesítő jegyzékek és törzskönyvek 1855–1944 (1946). 18,76 ifm.
b) Rabokra vonatkozó értesítő jegyzékek és törzskönyvek 1884–1944 (1946). 4,19 ifm.
c) Államfoglyokra vonatkozó törzskönyvek 1898–1910. 0,17 ifm.
d) Vizsgálati foglyokra vonatkozó értesítő jegyzékek és törzskönyvek 1919–1944 (1946). 0,5 ifm.
e) Közvetítős foglyok törzskönyve 1886–1944 (1948). 0,22 ifm.
f) Forradalmi Törvényszék által elítéltek értesítő jegyzéke 1919. 0,11 ifm.
g) Magyar Kir. Honvéd Bíróság által elítéltek értesítő jegyzékei 1941–1942. 0,11 ifm.
h) Vegyes nyilvántartások 1855–1944 (1951). 0,63 ifm.
i) Őrszemélyzetre vonatkozó iratok 1919–1944 (1949). 1,54 ifm.

PML VII. 102. Pestvidéki Kir. Törvényszéki Fogház iratai 1906–1944 (1949). 16,61 ifm.

Névmutatók az 1929–1937. és az 1939–1943. években keletkezett iratokkal kapcsolatban állnak rendelkezésünkre.

PML VII. 103. Ceglédi Kir. Járásbírósági Fogház iratai 1923–1944 (1950). 1,2 ifm.

PML VII. 104. Nagykátai Kir. Járásbírósági Fogház iratai 1897–1939. 1,98 ifm.

PML VII. 105. Márianosztrai M. Kir. Országos Büntetőintézet iratai 1940. 0,1 ifm.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

PML VIII. 51. Aszódi Ág. H. Ev. Petőfi Főgimnázium iratai 1903–1926. 0,05 ifm.

PML VIII. 52. Nagykőrösi Református Főgimnázium (Líceum) iratai 1790–1948 (1949). 9,13 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1900–1948. 0,12 ifm.
b) Iratok 1846–1948 (1949). 4,46 ifm.
c) Nyilvántartások 1836–1948. 2,95 ifm.
d) Számadások 1872–1897. 0,1 ifm.
e) Alapítványok iratai 1869–1941. 0,1 ifm.
f) Diákszövetség, Önképzőkör és Gyorsírókör iratai 1790–1944. 0,3 ifm.
g) Évkönyvek 1853–1947. 1,1 ifm.

A Nagykőrösi Református Főgimnázium legelső tanulóit már a 16. század eleji neves külföldi egyetemek névsoraiban is megtaláljuk (Bécs, Krakkó, Wittenberg). Az iskola iratai a 19. század közepétől állnak rendelkezésünkre. Az iktatott iratok 1846-tól előbb szórványosan, majd 1880 és 1960 között szinte hiánytalanul megmaradtak. Az 1837-től kezdődően fennmaradt tanulói nyilvántartások (előmeneteli naplók, anyakönyvek) között sokat Arany János vezetett.

Az iratanyaghoz mutatókönyv nem került a levéltár őrizetébe – valószínűleg nem is készült hozzá korabeli segédlet. Így a b) Iratok állag szálankénti átnézéssel kutatható. A leggyakrabban kutatott anyag a g) Évkönyvek állag. 1945-ig oktatási évet, ezt követően naptári évet vettek figyelembe az iktatásnál. Január 1-december 31-ig tehát folyamatosan iktattak. A XXVI. 51. a) állag 2. doboza, amiben iktatott iratok voltak az 1948. évből 501–1289-ig áthelyeztük az VIII. 52. b) állag irataiba. Az 1-es dobozon belül évenként, a 2–35. dobozon belül iskolai évenként, a 36–42. dobozban naptári évenként vannak az iratok. A 14. kötegből a VI. osztály, a 15, 16, 17, 18, 19, 20. kötetből az V. osztály anyakönyvi kötete hiányzik. Ezek a kötetek ma az Arany János Múzeumban vannak.

PML VIII. 53. Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző Intézet iratai 1858–1948 (1949). 0,88 ifm.

A tanítóképző alapítólevelének kelte 1837. május 20. Az iskola keletkezésének időpontja 1839. október 4. Az intézet 1957. augusztus 15-ig működött. Neve először „Nagykőrösi helvét hitvallású Dunamelléki egyházkerület Tanítóképző – Intézet”, majd „Nagykőrösi és Dunamelléki Református Tanítóképző – Intézet”. Felvételt nyertek 16–17 éves ifjak, akik a népiskolákat

elvégezték és nem magánúton készültek fel. A képzés 3 év és 1 gyakorlóév volt. Az iskola 1841-ben kérte a líceumi rangot, amelyet hivatalosan nem kapott ugyan meg, de a valóságban mégis megvolt a líceum jellege. Sokáig használta a „líceum”, meg a „főiskola” nevet, anélkül, hogy azt bárki is kifogásolta volna.

Az egyházkerületi tanács 1938 június 22-én 25. sz. határozata alapján Nagykőrösön is megindult a tanítóképző líceummá alakulása. A líceum négy évfolyamú, gyakorlati irányú középiskola, amelynek az a rendeltetése, hogy neveléssel kapcsolatos élethivatásokra készítsen elő. Első osztályba csak azok voltak felvehetők, akik a gimnázium vagy polgári iskola IV. osztályát sikerrel elvégezték és 17. életévüket még nem töltötték be. Az 1938. évi XIV. tc. alapján a líceumon felépülő tanítóképző akadémiát is felállítják. Ez, az elemi népiskolai tanítóképzés sajátos színhelye volt. Két évfolyamú volt az akadémia, s az volt felvehető, aki jó eredményű líceumi érettségi vizsgát tett. Az akadémia hallgatója az internátusnak kötelező tagja volt. Az akadémiai államvizsga után népiskolai tanítói oklevelet nyert a hallgató.

A nagykőrösi tanítóképző intézet iktatott iratai és nyilvántartásai (1837–1957) jelentős értéket képviselnek. Kiemelkedő források még a fondban az iskolai évkönyvek, amelyek (1858–1947) hiánytalanul fennmaradtak.

Irodalom:

Osváth Ferenc: A nagykőrösi református tanítóképző-intézet története I. Nagykőrös, 1939.
A Nagykőrösi Református Líceum Évkönyve, 1938–1939 iskolai évről I. évf.

PML VIII. 54. Zsámbéki R. K. Tanítóképző Intézet és Líceum iratai 1929–1948. 0,39 ifm.

PML VIII. 55. Zsámbéki Keresztesnővérek R. K. Leánygimnáziumának iratai 1938–1948. 0,12 ifm.

PML VIII. 56. Nagykőrösi Munkás Gimnázium iratai 1909–1910. 0,01 ifm.

PML VIII. 57. Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Reálgimnáziumának és Szent Norbert Nevelőintézetének iratai 1930–1948 (1949). 1,05 ifm.

1938–1945-ig a Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Szt. Norbert Gimnáziumában francia tagozat is működött. 1945–1946-ig a Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Gimnáziumának Budapesti tagozatában is folyt tanítás, 1946–1948-ig a Jászóvári Premontrei Kanonokrend Gödöllői Szt. Norbert Francia Általános Iskolája és Francia Gimnáziuma név alatt működött az intézmény. A jogutód 1948-1950-ig az Állami Ady Endre Gimnázium Gödöllő, majd pedig 1950-től az Ady Endre Gimnázium, Ráckeve volt. 1936–1948-ig tanév szerinti iktatás folyt az intézményben.

PML VIII. 105. Biai Ref. Elemi Népiskola iratai 1888–1914. 0,07 ifm.

PML VIII. 106. Ceglédberceli Állami Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 1,2 ifm.

PML VIII. 107. Csobánkai Állami Népiskola iratai 1944–1946. 0,02 ifm.

PML VIII. 110. Gödöllői Községi Polgári Fiúiskola iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

PML VIII. 111. Gödöllői Községi Polgári Leányiskola iratai 1908–1946. 0,19 ifm.

PML VIII. 115. Nagykovácsi Állami Elemi Népiskola iratai 1919–1944. 0,01 ifm.

PML VIII. 120. Péceli Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1928–1947. 0,08 ifm.

PML VIII. 122. Pilisborosjenői elemi népiskolák és általános ismétlő népiskolák iratai 1902–1925. 0,33 ifm.

PML VIII. 123. Pilisszentiváni Állami Elemi Népiskola iratai 1908. 0,03 ifm.

PML VIII. 125. Szigetcsépi Állami Elemi Népiskola iratai 1940–1948 (1952). 0,01 ifm.

PML VIII. 130. Vecsési Állami Elemi Népiskola iratai 1935–1943. 0,01 ifm.

PML VIII. 131. Vecsési Államsegélyes Községi Polgári Fiúiskola iratai 1928–1946. 0,08 ifm.

PML VIII. 132. Vecséstelepi R. K. Polgári Leányiskola iratai 1936–1946. 0,08 ifm.

PML VIII. 133. Visegrádi R. K. Elemi Népiskola iratai 1945–1946. 0,27 ifm.

PML VIII. 136. Gödöllői Községi Továbbképző Gazdasági Iskola iratai 1928–1934. 0,03 ifm.

PML VIII. 141. Ceglédi Állami Polgári Leányiskola iratai 1900–1948 (1949). 1,05 ifm.

1869-ben nyílt meg a polgári iskola a Vasút utcában. Az iskolának két tagozata volt: fiú és leány. 1902-ig állt fenn a polgári iskola fiú tagozata. A gimnázium felállításakor a polgári fiúosztályait beszüntette az állam. A leánytagozat tovább működött mint állami polgári leányiskola. 1902-ben állami kézimunka tanfolyamot szerveztek a polgári leányiskola keretein belül, de nem kötelező jelleggel. Ez 1929-ig működött. 1918. február 7-én a város visszaállította a polgári fiúiskolát, de már nem együtt a polgári leányiskolával, hanem külön iskolaként. Amikor a front elérte a város, a tanítás is teljesen megszűnt (1944 novemberétől 1945. február 26-ig). 1945-től nyolcosztályos általános iskolák jöttek létre az Ideiglenes Kormány 6650/1945. ME sz. rendelete értelmében. Az állami polgári leányiskolából alakult ki a Hunyadi utcai általános iskola. 1950-ben a Hunyadi utcai általános iskola egyesült a Táncsics Mihály általános iskolával.

PML VIII. 142. Ceglédi Állami Polgári Fiúiskola iratai 1905–1948. 0,82 ifm.

A nagykőrösi református egyháztanács 1928. évi április hó 25. napján tartott gyűlésén kimondta, hogy a gimnázium épületében, de külön igazgatás alatt felállítja a református polgári fiúiskola I. osztályát 1928. szeptember 1-jén. Igazgatói megbízást Olasz Imre gimnáziumi matematika tanár kapott (1928. évi iktatatlan irat). Az iskola 1945 nyaráig az 1927. XII. tc. és a Dunamelléki

református egyházkerület kecskeméti református egyházmegyéje utasításai szerint működött. A polgári iskolák az Ideiglenes Nemzeti Kormány 6650/1945. ME sz. rendelete értelmében az 1945/1946. tanévvel kezdődően fokozatosan megszűntek, és helyükre új iskolatípusként az általános iskola V–VIII. osztálya lépett. 1945–1948. jún. között a polgári fiúiskola az I. sz. általános iskola igazgatása alá tartozott, hivatalosan az 1946/47-es tanévtől (ld. 261/1946 ikt. sz. az I. sz. ref. ált. isk. iratai között), 1948-ban pedig végleg megszűnt.

Az iktatókönyv mutatóval (1935–1938-ig) segíti a kutatást.

PML VIII. 148. Nagykőrösi Ref. Polgári Fiúiskola iratai 1928–1948 (1949). 0,44 ifm.

PML VIII. 155. Érdi M. Kir. Állami Szent István Polgári Fiúiskola iratai 1931–1948 (1954). 0,24 ifm.

PML VIII. 157. Érd-Ófalui Állami Elemi Népiskola és Gazdasági Ismétlő Iskola iratai 1900–1927. 0,61 ifm.

PML VIII. 160. Tápiószecsői R. K. Elemi Népiskola, Továbbképző Gazdasági Ismétlő Fiú Népiskola és Ismétlő Leányiskola iratai 1902–1938. 0,63 ifm.

PML VIII. 167. Abonyi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1902–1948. 2,23 ifm.
a)Általános iratok 1902–1948. 2,18 ifm.
b) Abonyi Parasztdolgozók Polgári Iskolájának iratai 1947. 0,05 ifm.

1901. szeptember 23-án a Szapary Istvántól bérelt kastélyban megnyílt az első fiú és leány osztály. 1902. április hó 9-én Abony község megvásárolta az ingatlant, amelyen a község állami jellegű polgári iskolát tartott fenn.

PML VIII. 168. Irsai R. K. Polgári Iskola iratai 1924–1940. 0,3 ifm.

PML VIII. 177. Domonyi Községi Kisebbfokú Gazdasági Továbbképző Népiskola iratai 1927–1944. 0,02 ifm.

PML VIII. 199. Valkói Községi Gazdasági Népiskola iratai 1935–1944. 0,02 ifm.

PML VIII. 206. Ceglédi Miasszonyunk Kalocsai Iskolanővérek Polgári Leányiskolájának iratai 1938–1948. 0,3 ifm.

Az iskola 1946 augusztusáig működött ezen név alatt. Az aug. 26-i alakuló értekezlet jegyzőkönyvében Miasszonyunk r. k. ált. Leányiskola ill. Polgári Iskola néven jött létre az intézmény. Külön-külön vezették a jegyzőkönyvet. Közös volt tehát az igazgatása az intézménynek, de az iktatást külön végezték.

PML VIII. 209. Ceglédi R. K. Polgári Leányiskola iratai 1927–1946. 0,2 ifm.

PML VIII. 220. Ceglédi Gazdasági Népiskola iratai 1938. 0,1 ifm.

PML VIII. 234. Nagykátai Állami Polgári Iskola iratai 1920–1948. 0,42 ifm.

PML VIII. 237. Szentmártonkátai Községi R. K. Gazdasági Továbbképző Iskola iratai 1928–1938. 0,02 ifm.

PML VIII. 240. Nagykőrösi Lórántffy Zsuzsanna Községi Polgári Leányiskola iratai 1925–1944. 0,05 ifm.

PML VIII. 241. Dunaharaszti Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1920–1946. 0,08 ifm.

PML VIII. 247. Dunaharaszti Állami Elemi Népiskola iratai 1914–1923. 0,03 ifm.

PML VIII. 249. Tápióbicskei Állami Elemi Népiskola és Gazdasági Továbbképző Népiskola iratai 1931–1936. 0,05 ifm.

PML VIII. 251. Turai Társulati Polgári Iskola iratai 1934. 0,05 ifm.

PML VIII. 252. Irgalmas Nővérek Szentendrei R. K. Elemi Leányiskolájának iratai (Irgalmas Nővérek Szentendrei Intézete) 1887–1946. 0,32 ifm.

PML VIII. 254. Szentendrei R. K. Általános Leányiskola (Irgalmas Nővérek Szentendrei Polgári Leányiskolája) 1925–1948. 0,33 ifm.

PML VIII. 256. Szentendrei Ref. Jókai Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1906–1948. 0,88 ifm.

PML VIII. 258. Lajosmizsei Önálló Gazdasági Ismétlő Iskola iratai 1910–1911. 0,02 ifm.

PML VIII. 265. Nagybörzsönyi Ev. Elemi Népiskola iratai 1913–1948. 0,11 ifm.

PML VIII. 266. Nagybörzsönyi R. K. Elemi Népiskola iratai 1894–1948 (1949). 0,38 ifm.

PML VIII. 267. Nagykátai Szent Erzsébet R. K. Iskola (Zárdaiskola) iratai 1930–1948 (1949). 0,12 ifm.

PML VIII. 601. Felsőgödi Községi Iparostanonc Iskola iratai 1934–1949 (1953). 0,07 ifm.

PML VIII. 603. Nagykőrösi Községi Iparos- és Kereskedőtanonc Iskola iratai 1888–1948. 0,7 ifm.
a) Felügyelő Bizottság iratai 1891–1921. 0,12 ifm.
b) Jegyzőkönyvek, iratok 1898–1944. 0,13 ifm.
c) Nyilvántartások 1888–1948. 0,45 ifm.

PML VIII. 605. Nagymarosi Községi Általános Iparostanuló Iskola iratai 1934–1948. 0,05 ifm.

PML VIII. 606. Pomázi Községi Iparostanonc Iskola iratai 1937–1943. 0,1 ifm.

PML VIII. 607. Ráckevei Mezőgazdasági Iskola és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás iratai 1940–1948 (1950). 0,23 ifm.

PML VIII. 608. Szentendrei Községi Iparostanonc Iskola iratai 1907–1948 (1949). 0,14 ifm.

PML VIII. 615. Ceglédi Kereskedő- és Iparostanonc Iskola iratai 1934–1948. 0,2 ifm.

PML VIII. 616. Ceglédi Községi Kereskedelmi Szaktanfolyam iratai 1938–1948. 0,3 ifm.

A szaktanfolyam 1937-ben I. osztállyal és 31 tanulóval indult meg. A polgári leányiskola épületében nyert elhelyezést. A 34 032/1946. sz. rendelet alapján a Női Kereskedelmi Szaktanfolyamot Kereskedelmi Szakiskolává alakították át. 1948-tól a neve „Ceglédi Állami Kereskedelmi Szakiskola” lett az államosítást követően. 1946-tól már fiúk is járhattak ide. Az iskola iratait sorszámos rendszerben iktatták. Minden évben újrakezdték az iktatást. Az iratokhoz korabeli segédlet nincs.

PML VIII. 617. Péceli Árpádházi Szent Erzsébet R. K. Nőipari Iskola iratai 1927–1942. 0,08 ifm.

PML VIII. 618. Budaörsi Állami Iparostanonc Iskola iratai 1925–1949. 0,06 ifm.

PML VIII. 619. Tárnoki Általános Irányú Iparostanonc Iskola iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

PML VIII. 620. Érdi Állami Általános Irányú Iparostanonc Iskola iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

PML VIII. 801. Nagykőrösi Szegényápoló Intézet iratai 1847–1880. 0,1 ifm.

IX. TESTÜLETEK

Lásd: BFL IX. 1. és BFL IX. 211. Céhek, ipartársulatok, ipartestületek, legeltetési, erdőbirtokossági, vízgazdálkodási társulatok, hegyközségek és néhány köztestület iratai tartoznak ebbe a fondfőcsoportba.

PML IX. 3. Szentendrei Kerületi Királyi Kiváltságos Kereskedelmi Testület iratai 1775–1937 (1948). 0,11 ifm.

PML IX. 103. Dunaharaszti Egyesült Ipartársulat iratai 1886. 0,11 ifm.

PML IX. 105. Zsámbéki Egyesült Ipartársulat iratai 1874. 0,1 ifm.

PML IX. 202. Szentendre és Vidéke Ipartestület iratai 1891–1949. 4,74 ifm.

PML IX. 228. Békásmegyer-Csillaghegy és Vidéke Ipartestület iratai 1943–1949. 1,1 ifm.

PML IX. 233. Aszód és Vidéke Ipartestület iratai 1900–1949. 0,83 ifm.

PML IX. 234. Dunaharaszti Ipartestület iratai 1904–1949. 0,35 ifm.

PML IX. 236. Gödöllő és Vidéke Ipartestület iratai 1893–1949. 0,96 ifm.
a) Közgyűlési és elöljárósági iratok 1902–1949. 0,12 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1920–1949. 0,44 ifm.
c) Személyi iratok 1893–1949. 0,4 ifm.

PML IX. 240. Monor és Vidéke Ipartestület iratai 1885–1949. 4,16 ifm.

PML IX. 242. Nagymaros és Vidéke Ipartestület iratai 1890–1949. 1,19 ifm.

Az ügyviteli iratok kutatását mutatókönyvek segítik (1945–1946).

PML IX. 246. Pomáz és Vidéke Ipartestület iratai 1927–1949. 2,51 ifm.

Az ipartestület 1928-ban alakult, Pomáz-Budakalász-Békásmegyer és Csobánka Egyesített Ipartestület néven. A budapesti kamarai körzethez tartozott; I. fokú felügyeleti szerve a Pomázi járás főszolgabírája volt. Székhelye Pomázon volt. Működési területe Békásmegyer, Budakalász, Csillaghegy, Csobánka, Pomáz, Dunabogdány, Pilisszentkereszt, és 1938-ig Szigetmonostor is. Az ipartestület alapszabályát 1928. ápr. 18-án hagyták jóvá. A Pomáz és Vidéke Ipartestület 1943-tól mint Békásmegyer-Csillaghegy és Vidéke Ipartestület működött.

A kutatást mutatókönyvek 1928–1938-ig segítik.

PML IX. 248. Taksonyi Általános Ipartestület iratai 1920–1943. 0,64 ifm.

Az ipartestület 1925. ápr. 6-án alakult meg, de első alapszabálya 1923-ban készült. Jóváhagyása csak 1925-ben történt meg. Az ipartestület 1938-ban beolvadt a Kiskunlacháza és Vidéke Ipartestületbe.

Egy-egy mester-törzslapon előfordul 1925 előtti tanidő kezdet is. A segédnyilvántartó könyvet néhány esetben tovább rendezték az utód ipartestületnél. Illetékességi területe Taksony község volt. Mutatókönyvek 1917–1920-ig segítik a kutatómunkát.

PML IX. 251. Vecsési Általános Ipartestület iratai 1912–1949. 3,95 ifm.

Az ipartestület 1912-ben alakult meg. Illetékessége Vecsés község területére terjedt ki, azonban 1938 és 1946 októbere között ipartestületi szempontból Üllő község is a szervhez tartozott.

PML IX. 253. Zsámbék és Vidéke Ipartestület iratai (1887) 1890–1938. 0,1 ifm.

Alakult 1890-ben. Alapszabálya 1887. nov. 19-én kelt, a miniszteri jóváhagyás 1889. május 6-i. Illetékessége Zsámbék területére terjedt ki. 1919-től Perbál és Tök is ehhez a szervhez tartozott ipartestületileg. 1934-től Budajenőre és Telkire is kiterjesztette a hatáskörét. 1938-tól Zsámbék, Perbál, Tök, Tinnye iparosai is ennek az ipartestületnek az illetékességébe kerültek.

PML IX. 261. Pest megyei ipartestületek munkakönyveinek levéltári gyűjteménye XX. század első fele. 0,22 ifm.

PML IX. 302. Észak-Pest Vármegye Vitézi Székének iratai 1920–1942. 1,77 ifm.

Az anyagból forrásadottságai miatt kiemelkednek a vitézi telkekre vonatkozó birtoklapok, leltárak, határozatok, kérvények (1926–1942-ig). Névmutatókönyv (1933-tól) segíti a kutatást. A községek ügyei a község neve szerinti alfabetikus rendben lettek rendezve. A szőlő- és gyümölcsterületek, a tulajdonosok községenkénti kimutatásai szintén a községek neve szerinti alfabetikus rendben találhatóak. A különböző hegyközségek iratait is megtaláljuk a fondban: Budakalászi Hegyközség, Ceglédi Hegyközség, Ceglédberceli Hegyközség, Dömsödi Hegyközség, Dunabogdányi Hegyközség, Dunaharaszti Hegyközség, Fóti Hegyközség, Monori Hegyközség, Péceli Hegyközség, Péteri Hegyközség, Pilisi Hegyközség, Pomázi Hegyközség, Szentendrei Hegyközség, Töki Hegyközség, Üllői Hegyközség, Vasadi Hegyközség, Váci Hegyközség.

PML IX. 303. Pestvármegyei- Budapestkörnyéki Hegyközségi Tanács iratai 1924–1949. 7,02 ifm.

Az anyag magában foglalja a taghegyközségek iratait is.

PML IX. 304. Budakalászi Hegyközség iratai 1940–1944. 0,1 ifm.

PML IX. 306. Solymári Hegyközség iratai 1939–1944. 0,12 ifm.

PML IX. 311. Pest megyei legeltetési társulatok iratainak levéltári gyűjteménye 1873–1950 (1964). 1,7 ifm.

b) Dunabogdányi Gazdák Legeltetési Társulata 1936–1940 (1948). 0,23 ifm.

g) Budakalászi Közbirtokosság Legeltetési Társulata 1935–1946. 0,32 ifm.

h) Pilisborosjenői Legeltetési Társulat 1942–1943. 0,11 ifm.

l) Nagymarosi volt Úrbéres Legeltetési Társulat 1925–1949 (1964). 0,11 ifm.

PML IX. 312. Dunabogdányi Volt Úrbéres Telkes Jobbágyok és Zsellérek Erdő-Közbirtokosságának iratai 1903–1947. 0,27 ifm.

PML IX. 314. Pest Vármegyei Dunavölgy Lecsapoló és Öntöző Társulat iratai 1900–1944. 5,65 ifm.
a) Hivatali és ügyviteli iratok 1921–1944. 0,03 ifm.
b) Ingatlannyilvántartás 1900–1940. 5,62 ifm.

PML IX. 315. Perbáli Közös Erdőbirtokosság iratai XX. század első fele. 0,03 ifm.

PML IX. 318. Visegrádi Volt Úrbéres Erdőbirtokos Társulat iratai 1908–1929. 0,11 ifm.

PML IX. 323. Budakalászi Úrbéres Közbirtokosság iratai 1914–1937. 0,34 ifm.

PML IX. 326. Budaörsi Erdőbirtokossági Társulat iratai 1936–1938. 0,01 ifm.

PML IX. 327. Solymári Erdőbirtokossági Társulat iratai 1899–1944. 0,07 ifm.

PML IX. 329. Nagymarosi Volt Úrbéres Erdőbirtokossági Társulat iratai 1900–1947. 0,11 ifm.

PML IX. 330. Solymári Úrbéres Közbirtokosság iratai 1897–1950. 0,26 ifm.

Irodalom:
Héjjas Pál: Iparigazgatás és iparszervezés Pest megyében a dualizmus első évtizedeiben. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Budapest, 1990. (Pest megye múltjából 7.) 389–421. p.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X. A kulturális, gazdasági, tűzoltó, segélyező, hadigondozó, levente, sport, üdülő, fürdő, nő- és legényegyletek, vadásztársaságok tartoznak ebbe a fondfőcsoportba.

PML X. 1. Magyar Élet Pártja Pest Vármegyei Szervezetének iratai 1939–1940. 0,1 ifm.

PML X. 54. Pilisborosjenői Dalkör iratai 1924–1946. 0,1 ifm.

PML X. 61. Szentendrei Festők Társaságának iratai 1928–1949 (1951). 0,11 ifm.

PML X. 63. Vecsési Iparosok és Kereskedők Köre iratai 1931–1948. 0,25 ifm.

PML X. 67. Esztergomvidéki R. K. Népnevelők Egyesülete Esztergomi Esperesi Körének (Visegrád) iratai 1940–1947. 0,11 ifm.

PML X. 101. Közszolgálati Alkalmazottak Nemzeti Szövetsége Pest Vármegyei Csoportjának iratai 1919–1920. 0,1 ifm.

PML X. 104. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Tisztviselők Központi Beszerzési Csoportjának iratai 1917–1923. 0,33 ifm.

PML X. 111. Pest Vármegye Gazdasági Egyesületének iratai 1883–1947. 14,04 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1886–1946. 0,51 ifm.
b) Iratok 1883–1947. 11,55 ifm.
c) Pénzügyi iratok 1886–1946. 1,43 ifm.
d) Vegyes iratok 1892–1943. 0,55 ifm.

PML X. 112. Pest Vármegyei Állattenyésztési Egyesület iratai 1882–1886. 0,1 ifm.

PML X. 122. Pénzügyi, Fogalmazási Kar Országos Egyesületének iratai 1933–1936. 0,03 ifm.

PML X. 201. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Tűzoltó Szövetségének iratai 1901–1946. 3,5 ifm.

PML X. 211. Országos Egészségvédelmi Szövetség Pest Vármegyei Fiókszövetsége iratai 1941–1944. 0,22 ifm.

PML X. 221. Országos Magyar Weekend Egyesület Pest Megyei Csoportja (Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség) iratai 1935–1936. 0,1 ifm.

PML X. 222. Belügyi Számvevőségek Üdülő és Jóléti Egyesületének iratai 1930–1949. 0,1 ifm.

PML X. 230. Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesületének iratai 1919–1933. 0,2 ifm.

PML X. 246. MOVE I. kerületi felügyelőjének iratai 1933–1948. 0,2 ifm.

PML X. 252. MOVE Pest Megyei Tisztviselői Testedző Egyesület iratai 1940–1944. 0,1 ifm.

PML X. 262. Budakalászi Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat (Kör) iratai 1939–1944. 0,11 ifm.

PML X. 265. Pestvármegyei Hadigondozó Szövetség iratai (Országos Hadgondozó Szövetség Pest Vármegyei Tagozata Törvényhatósági Bajtársi Szolgálat) 1942–1944. 0,99 ifm.

PML X. 266. Ceglédberceli Mária Temetkezési Egyesület iratai 1948–1949 (1950). 0,02 ifm.

PML X. 268. A 83. Számú Attila Cserkészcsapat iratai (Vecsés) (1894) 1920–1948 (1996). 1,76 ifm.

Vecsésen 1920-ban alakult meg az első cserkészcsapat. 1925-ben a csapatot újra kellett szervezni. Az Attila Cserkészcsapat a Magyar Cserkészszövetség X. (pestvidéki) kerületébe tartozott. A Vecsés környéki cserkészcsapatok működését a vecsési Helyi Bizottság felügyelte és hangolta össze.

Az iratokat keletkezésük sorrendjének megfelelően rendezettek, mivel iktatásuk az 1946–1948-as évek kivételével hiányos. Az iktatott iratok közül is mindössze az 1946-os évhez maradt ránk iktatókönyv. Az egyes évek iratai közül az 1933-as Jamboree iratait mind a cserkészcsapat, mind a Helyi Bizottság esetében elkülönítették az 1933-as esztendő egyéb irataitól az esemény jelentősége és a hozzá kapcsolódó iratok jelentős száma miatt. Az iratok jelentős részét nem látták el pecséttel. A kutatás megkönnyítése érdekében az éves jelentések, körlevelek, naplók, pénzügyi iratok külön sorozatokba rendezettek. Az iratokhoz jól rendezett fényképalbumok tartoznak. A rajzok és kisnyomtatványok között meghívók, gyászjelentések, programajánlók találhatók. Az egyes évek iratanyagának végére az adott év iratai között fennmaradt datálatlan iratok kerültek. A fondban cserkészfolyóiratok vannak, benne a Magyar Cserkész folyóirat csaknem hiánytalanul, valamint a Vezetők Lapjának több évfolyama is.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI. Az ipari üzemek, kereskedelmi és közlekedési vállalatok, hitel és biztosítási szervek, mezőgazdasági üzemek tartoznak ebbe a fondfőcsoportba.

PML XI. 1. Budakalászi Textilművek Klinger Henrik Rt. iratai 1925–1945. 0,34 ifm.

PML XI. 4. „Ganz és Társa Villamossági-, Gép-, Wagon- és Hajógyár Rt. iratai” 1939–1942. 0,05 ifm.

PML XI. 5. Hofherr - Schrantz - Clayton - Shuttleworth Magyar Gépipari Művek iratai 1926–1940. 0,03 ifm.

PML XI. 8. Pest Vármegyei Kőbánya és Útépítő Rt. iratai 1922–1933. 3,81 ifm.

1922. január 10-én alakult meg, hogy a vármegye útépítéséhez szükséges kőanyagot biztosítsa. Székhelye Szentendrén volt. A tulajdonos Pest és Nógrád vármegyék törvényhatóságai voltak. Az alkalmazott munkások száma 1939-ben 500 fő volt. A II. világháború után szűnt meg.

A vállalati iratok rendkívül hiányos anyagát kutatni csak segédlet nélkül, az iratok egyenkénti átnézésével lehetséges.

PML XI. 14. Trethán Károly Konzervipari Gépek Üzeme (Vecsés) iratai 1945–1949. 0,15 ifm.

PML XI. 23. Haditermény Rt. iratai 1915–1922. 0,08 ifm.

PML XI. 25. Dunai Repülőgépgyár (Tököl) iratai 1941–1945. 0,12 ifm.

PML XI. 102. Zebegényi „Hangya” Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet iratai 1919–1949. 0,1 ifm.

A szövetkezet 1919-ben alakult (a Pestvidéki Kir. Törvényszék 969/1919. aktája szerint). Felügyeleti szerve 1919-ben a Pestvidéki Kir. Törvényszék volt, 1942-ben pedig az Ipolysági Kir. Törvényszék. Székhelye ekkor Zebegényben volt. Korlátolt felelősségű szövetkezeti formában működött. Működési területe, feladatköre a közellátás háztartási és gazdasági cikkekkel történő biztosítása volt. A szövetkezet termékeinek értékesítése, idegen áruk bizományi eladása is a tevékenységi körébe tartozott.

A levéltár őrizetébe került anyagot csak az iratok szálanként történő átnézésével lehet kutatni, mivel segédlet nem áll hozzá rendelkezésre.

PML XI. 103. Bleuer Dávid kereskedő iratai 1857–1858. 0,01 ifm.

PML XI. 115. Ceglédkörnyéki Gazdasági Vasút Rt. iratai 1934–1949. 0,15 ifm.

PML XI. 309. Biatorbágyi Hitelszövetkezet iratai 1952. 0,01 ifm.

PML XI. 310. Budai Járási Hitelszövetkezet iratai 1942–1950 (1952). 0,18 ifm.

PML XI. 311. Budajenői Hitelszövetkezet iratai 1944–1949. 0,05 ifm.

PML XI. 312. Budakalászi Hitelszövetkezet iratai 1904–1923. 0,11 ifm.

PML XI. 313. Budakeszi Hitelszövetkezet iratai 1897–1950. 0,56 ifm.

PML XI. 317. Diósdi Hitelszövetkezet iratai 1927–1949. 0,14 ifm.

PML XI. 319. Dunabogdányi Hitelszövetkezet iratai 1911–1950. 0,51 ifm.

PML XI. 320. Dunaharaszti Hitelszövetkezet iratai 1941–1951. 0,12 ifm.

PML XI. 331. Kevélyhegyaljai (Budakalász) Hitelszövetkezet iratai 1901–1950 (1951). 0,11 ifm.

PML XI. 339. Nagymarosi Hitelszövetkezet iratai 1927–1949. 0,33 ifm.

PML XI. 340. Nagymaros és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1926–1949. 0,22 ifm.

PML XI. 351. Piliscsabai Hitelszövetkezet iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

PML XI. 352. Pilisszentiváni Hitelszövetkezet iratai 1931–1950. 0,2 ifm.

PML XI. 353. Pilisvörösvári Hitelszövetkezet iratai 1939–1950. 0,13 ifm.

PML XI. 355. Pomázi Hitelszövetkezet iratai 1900–1950 (1952). 2,18 ifm.

PML XI. 358. Solymári Hitelszövetkezet iratai 1930–1950. 0,32 ifm.

PML XI. 364. Szigetszentmártoni Hitelszövetkezet iratai 1939–1949. 0,05 ifm.

PML XI. 366. Szigetújfalui Hitelszövetkezet iratai 1944–1949. 0,01 ifm.

PML XI. 370. Taksonyi Hitelszövetkezet iratai 1934–1949. 0,05 ifm.

PML XI. 381. Törökbálinti Hitelszövetkezet iratai 1929–1949. 0,12 ifm.

PML XI. 389. Zsámbéki Hitelszövetkezet iratai 1938–1951. 0,1 ifm.

PML XI. 390. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegyei Hitelszövetkezet iratai 1888–1890. 0,05 ifm.

PML XI. 396. Nagykovácsi Hitelszövetkezet iratai 1941–1945. 0,04 ifm.

PML XI. 400. Ceglédberceli Hitelszövetkezet iratai 1947–1948. 0,1 ifm.

PML XI. 404. Pest Megyei Közjóléti Szövetkezet iratai 1943–1945. 1,93 ifm.

PML XI. 601. Közalapítványi Javak Pest Kerületi Főtisztségének iratai 1783–1849. 2 ifm.

PML XI. 604. Közalapítványi Javak Főtisztsége Számtartói Hivatalának iratai 1818–1847. 0,09 ifm.

PML XI. 608. Telki-Jenői M. Kir. Közalapítványi Uradalom pátyi számtartójának iratai 1887–1889. 0,4 ifm.

A Telki-Jenői Közalapítványi gazdászati személyzete (a 43 167/1887. VKM sz. rendelet értelmében) egy Pátyon székelő számtartóból, egy Jenőn székelő kasznárból, és az ellenőrzéssel megbízott, Jenőn székelő írnokból állt. Az utóbbi két tiszt az uradalmi számtartóságot helyettesítő jenői kasznárságot látta el. Az uradalomhoz két gazdaság tartozott, a jenői és a pátyi (1887-ben 1636 kat. hold területe volt). A Telki-Jenői Uradalom gazdászati irányítását a Bátaszéki Közalapítványi Főtiszt látta el a VKM-en keresztül. Tehát a rendeleteket közvetlenül a minisztérium adta ki. A tiszti- és szolgaszemélyzet főnöke a pátyi számtartó volt, és ő személyében képviselte az uradalmat, s a gazdálkodást a jóváhagyott ütemterv keretében a pátyi gazdaságban közvetlenül irányította. A jenői gazdaságot szintén irányította, de azt csak a jenői kasznár javaslatainak meghallgatásával. A jenői kasznárhoz az uradalmi pénztár és az egész jenői gazdaság – magtár, szőlő, pince, téglagyár – tartozott.

PML XI. 609. Óbudai Jószágigazgatói Hivatal iratai 1865–1898. 0,5 ifm.

PML XI. 651. Telki Apátság iratai 1770–1850. 1 ifm.

Az iratanyaghoz tartozó segédkönyvek: Grundbuch der Ausmessung von Báty (Páty) (3 kötet), Grundbuch der Abteil Telki und Jenő I–X. Ried (2 kötet).

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

PML XII. 1. Váci Káptalan Hiteleshelyi Levéltára 1435–1879. 8,23 ifm.
a) Országos jegyzőkönyvek (Protocolla regicolaria) 1700–1853. 1,55 ifm.
b) Iratok 1563–1879. 5,98 ifm.
c) Nemeslevelek és diplomák 1435–1843. 0,7 ifm.

A Váci Káptalan Hiteleshelyi Levéltárát 1963. ápr. 3-án vette át a PML. A váci káptalan középkori hiteleshelyi anyaga nem maradt fent, csak az 1700-ban megújított „ifjabb" váci káptalan iratai. A különböző jogi aktusokat 1700-tól rögzítő országos jegyzőkönyvek (protocolla regnicolaria) és a hozzájuk tartozó iratok: be- és felvallások (fassiones), ellentmondások (contradictiones), tiltakozások (protestationes), meghatalmazások, ügyvédvallások (plenipotentiae), határvizsgálatok (inquisitiones metales) a korabeli segédkönyvekkel tárgy, személy és helynév szerint kutathatóak. Az a) állaghoz tárgymutató áll rendelkezésünkre az 1700–1714, 1720–1731, 1735–1766. évek irataival kapcsolatban. A b) és c) állag esetében szintén mutatókönyvek (elenchi), ill. birtoknyilvántartások (elenchi locorum) segítik a kutatást. Fontos hely- és köztörténeti források a beiktatások mutatókönyve (1700–1819, 1841–1849), valamint a birtoknyilvántartás (elenchus locorum, 1700–1879).

PML XII. 18. Kecskeméti Református Egyházmegye Hivatalos Tanítótestülete iratai 1875–1906. 0,1 ifm.

XIII. CSALÁDOK

PML XIII. 2. Földváry nemzetség közbirtokossági levéltára 1331–1876. 6,64 ifm.
a) Családülési jegyzőkönyvek 1733–1864. 2,04 ifm.
b) Jogbiztosítói iratok, osztályok, örökösödési perek 1437–1860. 2,3 ifm.
c) Úriszéki iratok 1756–1850. 0,2 ifm.
d) Birtok számadások 1752–1876. 1,7 ifm.
e) Ügyvédekhez, családtagokhoz írt levelek 1331–1853. 0,4 ifm.

A Földváry tősgyökeres Pest megyei család. Földváry Mátyás 1573-ban Miksától kapott armálist. A raktári jegyzék alapján a fond a következő településekkel kapcsolatban szolgáltat információt: Cibakháza, Dunavecse, Istvánháza, Tiszajenő.

PML XIII. 21. Wattay-Zboray család iratai 1779–1998. 0,72 ifm.

A Wattay Borsod vármegyei ősi nemesi család volt. A család 1661-ben nyert adományt Dunakeszi, Peszéradacs, Csömör, Szentlőrinc, Gubacs, Soroksár, Péteri, Oszlár, Vány, Pomáz, Nagykovácsi, Solymár, Csobánka, Garancs, Halom, Csaszlat, Must birtokokra. Az anyagból kiemelendő: térképmásolat (Pomáz) 1762), családi levelezés 1844–1962, hivatalos levelezés 1869–1940, dr. Zboray Géza pomázi főszolgabíró hivatalos iratai (betétkönyv, gazdakönyv).

XIV. SZEMÉLYEK

PML XIV. 2. Endre László iratai 1917–1944 (1945). 8 ifm.

Endre László temesrékási, majd gödöllői szolgabírónak, ill. főszolgabírónak, majd 1938-tól Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánjának politikai, társadalmi és magánterészetű iratai. A fond tartalmazza a hozzá intézett leveleket, meghívókat, partecédulákat, nyomtatványokat, brosúrákat, az Endre László személyével kapcsolatos, ill. az általa írt cikkeket, fegyelmi iratainak magánpéldányait, s részben a gödöllői főszolgabírói elnöki iratok magánvonatkozású aktáit. A hozzá intézett levelekre adott válaszainak másolatai csak részben maradtak meg.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

PML XV. 1. Erdőgazdasági üzemtervek levéltári gyűjteménye 1877–1951. 12,25 ifm.

Az erdőgazdasági üzemtervek kutatása névmutatókkal lehetséges, amelyek a raktári jegyzék kiegészítései. A jegyzék a tulajdonosok neve szerinti alfabetikus rendben utal az üzemtervekre. Ez helységnévmutatóval egészült ki. A raktári jegyzék tartalmazza az üzemtervek évkörét, az üzemterv pontos tárgyát és darabszámát.

PML XV. 4. Fényképek levéltári gyűjteménye 1900–1944. 2 ifm.

PML XV. 5. Pest Megyei Levéltár feudális és kapitalista kori iratairól készített mikrofilmek levéltári gyűjteménye XI. század – XX. század. 16 ifm.

A mikrofilmek gyűjteményéből főleg a közgyűlési összeírásokról (népesség, katonai, nemesi, plébánia-, adószedői, úrbéri jellegű összeírások) és a megyei köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvekről készített mikrofilmeket kutatják gyakran. A mikrofilmek helynévmutatóval kutathatók. Jegyzékük jelöli a dobozszámot, a MOL doboz számát, az évet, a tárgyat, a kocka számát, a Kosáry Domokos által megadott, vonatkozó jelzetet. A IV. 74. fondról – közgyűlési összeírások – készült mikrofilmek e fond c) állagában kaptak helyet. A IV. 23. – adószedői összeírások – ugyancsak itt találhatóak. Ez szintén a gépelt jegyzékkel kutatható, amely azokat a rovatokat tartalmazza, mint a fentebb felsoroltak.

PML XV. 6. Térképek, metszetek levéltári gyűjteménye 1665–1976. 1,05 ifm.

Az úrbéri térképeken kívül több száz 18–20. századi térképet őriz a levéltár. Az erdőgazdasági üzemtervek települések szerint rendezettek, raktári jegyzékkel jól kutathatók.

Irodalom:

Lakos Ágnes: Térképek a Pest Megyei Levéltárban. Budapest, 1999.

PML XV. 8. Pest megyei vonatkozású fénymásolatok levéltári gyűjteménye 1002–1854. 4,05 ifm.

PML XV. 11. Pest-Pilis-Solt vármegye és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, megyei, járási, városi, községi és vegyes feliratok pecsétnyomóinak levéltári gyűjteménye 1686–1950. 4,52 ifm.

a) Fém pecsétnyomók 1686–1950. 1,82 ifm.
b) Gumipecsétnyomók 1686–1950. 2,7 ifm.

A levéltár őrizetébe került pecsétnyomók két állagra tagolódnak. Az a) állagban kaptak helyet a fém pecsétnyomók, 528 darab. A b) állagba tartozó gumi pecsétnyomókból 956 darabot tartalmaz ez a gyűjtemény. Az anyag raktári jegyzék alapján jól kutatható, amely rovatai közül a fontosabbak a következők: „A pecsét felirata”, az „Évszám”, a „Címerrajz”, a „Darabszám”. A pecsétnyomók községek szerinti alfabetikus rendben találhatóak.

PML XV. 12. Hont vármegyére vonatkozó iratok levéltári gyűjteménye 1764–1944. 0,3 ifm.

PML XV. 17. Fővárosi Közmunka Tanács Pest megyei községekre vonatkozó tervei, térképei levéltári gyűjteménye 1920–1947. 4 ifm.

Az anyag rajtári jegyzékkel kutatható, amely tartalmazza a térképek tárgyát, s utal a térkép őrzési helyére. A dokumentumok a községek neve szerinti alfabetikus rendben helyezkednek el.

PML XV. 18. Pest megyei épületek tervrajzainak levéltári gyűjteménye XX. század. 2 ifm.

PML XV. 19. Pest megyei vonatkozású kiállítási táblázatok, kimutatások levéltári gyűjteménye XX. század. 0,02 ifm.

PML XV. 20. Családok genealógiájának és címereinek levéltári gyűjteménye XX. század. 0,1 ifm.

A gyűjtemény 84 darab jelzetet (dokumentumot) tartalmaz.

PML XV. 21. Munkásmozgalmi Múzeumtól visszakapott iratok levéltári gyűjteménye 1919–1944. 3 ifm.

PML XV. 22. Plakátok levéltári gyűjteménye 1946–1990. 0,01 ifm.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

A nemzeti bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 4. Ezen szervek főhatósága a Belügyminisztérium volt; elsődleges feladatuk a közigazgatás helyreállítása volt. A nemzeti bizottságok maguk politikai szervnek számítottak, az általuk alakított hatóságokat el kellett ismerni minden tisztviselőnek, és határozataikhoz alkalmazkodniuk kellett.

PML XVII. 1. PPSK Vármegyei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949 (1950) 2,26 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1945–1948. 0,1 ifm.
b) Iratok 1945–1949 (–1950). 2,16 ifm.

A fond kutatását mutatókönyv segíti (1945–1950).

PML XVII. 2. Monori Járási Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,16 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1945–1949. 0,02 ifm.
b) Iratok 1945–1948. 0,14 ifm.

PML XVII. 3. Ceglédi Városi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 1,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1945–1948. 0,1 ifm.
b) Iratok 1945–1949. 1,2 ifm.

PML XVII. 41. Abonyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,26 ifm.

PML XVII. 50 Biai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,24 ifm.

PML XVII. 51. Budajenői Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

PML XVII. 52. Budakalászi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,13 ifm.

PML XVII. 53. Budakeszi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,16 ifm.

PML XVII. 54. Budaörsi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

PML XVII. 56. Ceglédberceli Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,14 ifm.

PML XVII. 57. Csobánkai Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,1 ifm.

PML XVII. 63. Diósdi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,01 ifm.

PML XVII. 66. Dunabogdányi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,2 ifm.

PML XVII. 67. Dunaharaszti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,13 ifm.

PML XVII. 85. Ikladi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

PML XVII. 98. Klotildligeti Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,03 ifm.

PML XVII. 111. Nagybörzsönyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,1 ifm.

PML XVII. 113. Nagykovácsi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,06 ifm.

PML XVII. 114. Nagymarosi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,16 ifm.

PML XVII. 123. Perbáli Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,03 ifm.

PML XVII. 128. Pilisborosjenői Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,02 ifm.

PML XVII. 129. Piliscsabai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,14 ifm.

PML XVII. 131. Pilisszentiváni Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

PML XVII. 134. Pilisvörösvári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,14 ifm.

PML XVII. 135. Pomázi Nemzeti Bizottság iratai. 1945–1949. 0,1 ifm.

PML XVII. 140. Solymári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,06 ifm.

PML XVII. 146. Szigetbecsei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

PML XVII. 148. Szigetszentmártoni Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

PML XVII. 150. Szigetújfalui Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,06 ifm.

PML XVII. 155. Taksonyi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,07 ifm.

PML XVII. 169. Torbágyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

PML XVII. 171. Törökbálinti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,28 ifm.

PML XVII. 186. Vecsési Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,28 ifm.

PML XVII. 189. Visegrádi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,2 ifm.

PML XVII. 190. Zebegényi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,1 ifm.

PML XVII. 191. Zsámbéki Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,02 ifm.

PML XVII. 193. Érdliget és Diósdliget Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,05 ifm.

Igazoló bizottságok

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401. A Pest megyei bizottság megalakítása a vármegye sajátos helyzetéből adódóan eltért az országban megszokottól. A tiszti főügyész 1945. március 11-én levelet intézett az alispánhoz a közalkalmazottak beérkezett igazoló nyilatkozataival kapcsolatban. Tekintettel arra, hogy a Budapesten intézendő igazolási ügy sok van, annak indítványozását is kérte, hogy a főispán Budapesten (tehát a Vármegyeházán) szíveskedjék bizottságot felállítani. A félreértések kizárása érdekében ajánlatosnak látta a főispán figyelmét felhívnia a 15/1945. ME sz. rendelet 6. §-ának első bekezdésére. Ez előírta, hogy az igazoló bizottságok felállítása a területileg illetékes főispán feladata. Mindennek ebben az esetben azért van különös jelentősége, mert a központi alkalmazottak működési területe Pest megye területével azonos, de maga a megyeház a székesfőváros területén fekszik. A tiszti főügyész leszögezte, hogy a jogszabály a területi illetékesség kérdésénél az igazolásra ítélt közalkalmazott működési területére gondolt, nem pedig az attól esetleg eltérő lakóhelyére, vagy székhelyére. Ebből nyilvánvalónak tűnik, hogy a Pest vármegye törvényhatóságának központi épületében, de a vármegye területére vonatkozóan szolgálatot teljesítő közalkalmazottak igazoló bizottságainak a felállítására területileg a vármegye főispánja illetékes.

A feltett kérdések kitértek az igazolandók vagyoni viszonyainak alakulására 1937 és 1945. január 1-je között, az 1933 óta bekövetkezett előléptetésekre, az utolsó népszámláláskor vallott anyanyelvre, a név-visszanémetesítésekre, a Volksbund, Wehrmacht, SS-tagságra, a német katonai és rendőri hatóságokkal fenntartott kapcsolatokra, a Németországban eltöltött időszakok okaira és céljaira. Végül mindössze 2–5% volt a nem igazoltak száma. A hivatalnokok közül viszonylag kevéssel szemben hoztak olyan ítéletet ekkor, amelyik alapvetően megpecsételte volna a karrierjüket.

PML XVII. 401. Pest Vármegye I.-II. Sz. Központi Igazoló Bizottságának iratai 1945–1947. 2,42 ifm.

Az I.sz. igazolóbizottság névmutatója, a II. sz. igazoló bizottság névmutatója és az igazolási ügyek nyilvántartása segíti a kutatást. Névmutatókartonok is rendelkezésre állnak. A Budapesti Igazoló Bizottságtól a Pest Vármegyei II. sz. Igazoló Bizottsághoz illetékességből több ügyet tettek át, az átadott iratok jegyzéke az iratok mellett található.

PML XVII. 411. Ceglédi Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,6 ifm.

PML XVII. 412. Nagykőrösi Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,82 ifm.

PML XVII. 413. Szentendrei Igazoló Bizottság iratai (1944) 1945–1948. 2,22 ifm
a) Városi és Járási I. Sz. Igazoló Bizottság iratai (1944) 1945–1948. 1,52 ifm.
b) Külön Igazoló Bizottság iratai 1946–1947. 0,02 ifm.
c) II. Sz. Kereskedőket és Iparosokat Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,04 ifm.
d) Pest vármegyei VI. Sz. (Szentendrei) Igazoló Bizottság iratai 1948. 0,64 ifm.

PML XVII. 451. Abonyi Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,6 ifm.

PML XVII. 453. Aszódi Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,44 ifm.

PML XVII. 454. Budakörnyéki Járás III. Sz. Igazoló Bizottságának iratai 1945–1946. 1,43 ifm.

PML XVII. 455. Dunaharaszti Községi Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,33 ifm.

PML XVII. 457. Gödöllői (Pest Vármegyei VII. Sz.) Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,34 ifm.

PML XVII. 458. Gyömrői (Monori Járási I. Sz.) Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,33 ifm.

Az igazoló bizottság 1945. augusztus 24-én alakult. Illetékessége Gyömrő, Mende, Péteri, Tápiság, Tápiósüly, Úri településekre terjedt ki. Iparosok, kereskedők és közalkalmazottak igazolására hozták létre. 1946. augusztus 16-tól a Járásbíróság keretén belül mint II. sz. igazoló bizottság működött.

PML XVII. 459. Isaszegi (Gödöllői Járási V. Sz.) Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,22 ifm.

PML XVII. 461. Monori Járási (Pest Vármegyei III. Sz.) Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,1 ifm.

A járás területére szóló illetékességgel 1945. május 5-től működött. 1946 áprilisában külön igazoló bizottságot állítottak fel a kereskedők és iparosok igazolására. Ezeket az iratokat is tartalmazza a fond.

PML XVII. 462. Nagykátai Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 1,43 ifm.

Hatásköre a járás területére terjedt ki. 1946-ban az iparosok és kereskedők számára létrehoztak egy külön igazoló bizottságot. Az ipartestület igazoló bizottságaként működött és a községi iparosok is ide tartoztak. Az 1948-ban a járásbíróság mellett működő 1. sz. igazoló bizottság anyaga külön kezelt formában található meg az iratok között.

PML XVII. 465. Ráckevei Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1948. 0,61 ifm.

PML XVII. 466. Solymár Községi Igazoló Bizottság iratai 1945. 0,11 ifm.

PML XVII. 470. Budapesti Népbírósághoz fellebbezett igazoló bizottsági ítéletek 1946–1950. 0,55 ifm.

PML XVII. 501. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Földbirtokrendező Tanácsának iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 501.

Földigénylő bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 505. A bizottságot az alakuló ülésen, közfelkiáltással választották. Tagjainak számára nézve általános elv volt, hogy minden húsz igénylőre egy tagnak kellett jutnia, de ötnél kevesebb és harmincnál több tag nem lehetett sehol. A bizottság tagjai csak jogos földigénylők lehettek. Az elnöke csak a tagok közül kerülhetett ki, ha valaki lemondott a bizottsági tagságáról, akkor elnökké sem lehetett megválasztani. Mivel a reformhoz kapcsolódó adminisztratív feladatok jelentős munkát adtak a tagoknak, a földigénylő bizottságokat még 1947-ig fenn kellett tartani.

Az OFT 1231/1945. sz. határozatával Budajenő, Budakeszi, Perbál, Telki, Torbágy, Zsámbék, Budaörs, Nagykovácsi, Pilisszentiván, Pilisvörösvár, Solymár, Törökbálint, Dunaharaszti, Üröm, Harta, Hajós, Nemesnádudvar, Soroksár, Ceglédbercel, Budakalász, Csobánka, Dunabogdány, Pilisborosjenő, Piliscsaba, Szigetbecse, Szigetcsép, Szigetszentmárton, Szigetújfalu, Taksony, Pesthidegkút, Békásmegyer községekben a földigénylő bizottság működését felfüggesztette. A földreform gyors végrehajtása érdekében – amint azt az indoklás leszögezi – szükséges, hogy a földigénylő bizottságok az új felfogást szem előtt tartó, magyar anyanyelvű személyekből álljanak. A rendelkezés a megalakuló bizottságokat felhívta, hogy az iratokat vegyék át, és vizsgálják meg, végbementek-e az igénybevételek, és az eddigi juttatások. Felhívta a bizottságok figyelmét arra is, hogy a jövőben minden kérdéssel a megyei földhivatalhoz forduljanak, és megalakulásukat is azonnal jelentsék ott be. Pest megyében 1945 utolsó hónapjaiban − az alispáni évnegyedes jelentés tanúsága szerint − az elkobzott vagy megváltott ingatlanokhoz tartozó élő és holt gazdasági felszerelések leltározása, majd juttatása került napirendre. Az év végén pedig, a tél beálltával a bizottságok a hivatalba szorultak vissza. A fuvar- és személyi biztonság hiánya miatt a munkálatok helyszínére nem tudtak kiszállni, a gyors ügyintézéshez pedig ez elengedhetetlen lett volna.

PML XVII. 513. Budajenői Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,03 ifm.

PML XVII. 531. Piliscsabai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

PML XVII. 533. Szigetcsépi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,06 ifm.

PML XVII. 534. Szigetszentmártoni Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,05 ifm.

PML XVII. 540. Törökbálinti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,02 ifm.

PML XVII. 547. Taksonyi Földigénylő Bizottság iratai 1947. 0,02 ifm.

PML XVII. 548. Nagymarosi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,05 ifm.

PML XVII. 551. Biai Földigénylő Bizottság iratai 1946. 0,01 ifm.

PML XVII. 563. Szigetbecsei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

PML XVII. 568. Visegrádi Földigénylő Bizottság iratai 1946. 0,01 ifm.

PML XVII. 569. Budakalászi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,04 ifm.

PML XVII. 800. Nagymarosi Betelepítő Bizottság iratai 1945–1950. 0,05 ifm.

Irodalom:

Balázs Gábor: A közalkalmazottak igazolása Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében a második világháború után. In: Tanulmányok Pest megye múltjából. Budapest, 2006. 181–221. p.

Balázs Gábor: A földigénylő bizottságok működése Pest megyében 1945–1947. In: Tanulmányok Pest megye múltjából II. Budapest, 2007. 139–173. p.

XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

PEST-PILIS-SOLT-KISKUN MEGYE LEVÉLTÁRA

PML XXI. 1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye főispánjának iratai 1945–1949. 20,4 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1949. 2,2 ifm.
b) Általános iratok 1945–1949. 6,75 ifm.
c) Közellátási kormánybiztos iratai 1945–1949. 11,35 ifm.
d) Országmozgósítási iratok 1945. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A fond a) állagából forrásadottságai miatt kiemelendő: „A magyar–csehszlovák egyezmény alapján kitelepítésre kerülő magyarok elhelyezése", „Csehszlovák áttelepítés". Mutatókönyvek 1945–1949-ig állnak rendelkezésünkre. A b) állag, az általános iratok kutatását is segítik mutatókönyvek 1945–1949-ig.

PML XXI. 2. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1949. 2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417.

PML XXI. 3. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1945–1950. 57,91 ifm.
a) Központi összeíró és választási bizottságok iratai 1945–1950. 1,49 ifm.
b) Névjegyzékek, felszólalások, jegyzőkönyvek 1945–1950. 55,32 ifm.
c) Választási bíróságok iratai 1947. 1,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 207. A b) állagban választások szerint (1945, 1947, 1949, 1950), azon belül pedig a települések neve szerinti alfabetikus rendben vannak az iratok.

PML XXI. 4. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye alispánjának iratai (1943) 1945–1950. 179,75 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950. 2,32 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 158,89 ifm.
c) Alispáni titkársági iratok 1949–1950. 0,17 ifm.
d) Kihágási iratok 1945–1948. 0,11 ifm.
e) Honosítások nyilvántartása 1945–1949.
f) Közellátási iratok (1943) 1945–1949. 8,63 ifm.
g) Országmozgósítási iratok 1945–1946. 0,11 ifm.
h) Panaszhivatal iratai 1945–1949. 3,39 ifm.
i) Tagosítási iratok 1949. 0,2 ifm.
j) Mellékbüntetések nyilvántartása 1945–1949. 1,36 ifm.
k) Újjáépítési iratok 1946–1949. 2,53 ifm.
l) Alispáni évnegyedes jelentések 1945–1949. 1,14 ifm.
m) Székházgondnoki Hivatal iratai 1945–1950 (1954). 0,83 ifm.
n) Iskolagondnokság iratai 1948–1950. 0,07 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 4. Az a) állag többek között a következő tárgyú iratokat tartalmazza (ezeket az iratokat a raktári jegyzék tételesen felsorolja): „Létszámcsökkentő bizottság munkája. Összesítő kimutatások", „Kimutatás a kulákok felajánlott földingatlanairól", Nyilvántartó lapok (Népszámlálási adatok 1941, a gazdaságok adatai 1945–46). Mutatókönyvek 1945–1946, és az

1949. évi iratokhoz maradtak meg. „Személyi iratok” 1949-ből a családnevek szerinti alfabetikus rendben találhatók. Közigazgatási iratok mutatókönyve (1945–1949), községi mutatókönyv (1945–1949) áll rendelkezésünkre. A közigazgatási rendszámos iratok nyilvántartólapokkal kutathatóak. A k) állagban „Községek újjáépítési munkálatairól adatgyűjtés”: Abony–Zsámbék. Újjáépítési iratok járások és azon belül települések szerinti alfabetikus rendben. PPSK vm. újjáépítéséről készített fényképfelvételek járások szerint, azon belül pedig települések szerint betűrendben. l) Alispáni évnegyedes jelentések: a vármegye életének minden területével kapcsolatban szolgálnak információval.

PML XXI. 5. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye tiszti főügyészének iratai 1945–1950. 0,79 ifm.
a) Kincstári ügyek iratai 1948–1950. 0,2 ifm.
b) Fegyelmi ügyek iratai 1945–1950. 0,2 ifm.
c) Szabályrendeletek gyűjteménye 1945–1950. 0,39 ifm.

PML XXI. 6. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Árvaszékének iratai (1944) 1945–1950. 257,96 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (1944) 1945–1950. 0,02 ifm.
b) Elnöki iratok 1945–1949. 0,26 ifm.
c) Általános iratok 1945–1949. 257,68 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A c) állag általános családneves iratok községek szerint. A c) állagból kiemeljük a „Gyámpénztárakban kezelt háborús magyar államadóssági címletek ügyei”, „Sváb kitelepítési ügyek” iratait. A fond kutatását mutatókönyvek segítik 1945–1949-ig.

PML XXI. 7. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye tiszti főorvosának iratai (1895) 1945–1950 (1954). 17,26 ifm.
a) Általános iratok 1945–1950 (1951). 13,27 ifm.
b) Óvodaügyek iratai (1942) 1945–1949. 2,98 ifm.
c) Vegyes nyilvántartások (1895) 1945–1950 (1954). 0,9 ifm.
d) Bizalmas iratok 1945–1950. 0,11 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 443. Az a) állag kutatását mutatókönyvek segítik (1946–1949). A b) állagból kiemeljük a következő nyilvántartást „Óvodák és napköziotthonok gyermeklétszámának kimutatása” községek szerint. A kutatást célszerű a raktári jegyzék áttekintésével kezdeni, ahol a nyilvántartások tételes felsorolása szerepel.

PML XXI. 8. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Számvevőségének iratai (1929) 1945–1950. 9,44 ifm.
a) Számvevőségi főnöki iratok 1945–1950. 0,36 ifm.
b) Általános iratok 1946–1950. 0,15 ifm.
c) Költségvetések és zárszámadások iratai 1945–1950. 1,89 ifm.
d) Megyei háztartás számadásai 1945–1950. 1 ifm.
e) Illetményszámfejtő iratok 1945–1950. 3,9 ifm.
f) Nyilvántartások (1941) 1945–1950. 1,32 ifm.
g) Vegyes nyilvántartások (1929) 1945–1950. 0,82 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. Az e) állagban található illetmény számfejtési iratok az alkalmazottak neve szerint betűrendben rendezettek (1948–1950). Itt találjuk még a kinevezési iratokat A–Z (1950), az alkalmazottak besorolása A–Z (1950). A g) állagból kiemeljük még az elhagyott javak naplóját 1948–1950-ből, és Pest megye ingatlantörzskönyvét (1947).

PML XXI. 9. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye állatorvosának iratai 1945–1949. 2,03 ifm.

PML XXI. 10. Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye szociális felügyelőjének iratai 1946–1949. 6 ifm.
a) Ülési jegyzőkönyvek 1945–1950. 0,44 ifm.
b) Általános iratok 1945–1950. 14,31 ifm.
c) Gazdasági Albizottság iratai 1945–1950. 11,41 ifm.

PML XXI. 11. Pest-Pilis-Solt-Kiskun Megye Közigazgatási Bizottságának iratai 1945–1950. 26,16 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az iktatott iratokat kútfők szerint irattározták, amit a levéltárban is fenntartottak. Ennek alapján célszerűnek érezzük néhány kútfőre felhívni a figyelmet. A X. kútfő: hadigondozási ügyek, XII. kútfő: árvaügyek. Mutatókönyvek 1945–1949-ig állnak rendelkezésünkre; a rendszámos iratok kutatását nyilvántartólapok segítik. A Gazdasági albizottság iratai ingatlanforgalmi iratokat, a megváltott földek iratait, haszonbérleti iratokat tartalmaz. A kutatást jelentős mértékben megkönnyíti az ingatlanforgalmi és haszonbérleti napló (1944–1948), és a megváltott földek naplójának mutatója (1944–1949).

PML XXI. 21. Abonyi járás főjegyzőjének iratai 1945–1949. 6,19 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414.

PML XXI. 22. Abonyi járás tisztiorvosának iratai 1947–1949. 0,42 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 406.

PML XXI. 23. Abonyi járás szociális titkárának iratai 1945–1949. 0,13 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 425.

PML XXI. 24. Alsódabasi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1951). 11,33 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950. 0,25 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 9,78 ifm.
c) Ipari iratok 1945–1950. 0,08 ifm.
d) Katonai iratok 1945–1950. 0,16 ifm.
e) Kihágási iratok 1945–1950 (1951). 1,06 ifm.

PML XXI. 25. Alsódabasi járás tisztiorvosának iratai 1945–1948. 0,54 ifm.

PML XXI. 26. Alsódabasi járás állatorvosának iratai 1945–1947. 0,33 ifm.

PML XXI. 27. Aszódi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1953). 8,48 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1946. 0,11 ifm.
b) Általános iratok 1945–1950. 7,4 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1945–1950 (1953). 0,97 ifm.

PML XXI. 28. Aszódi járás szociális titkárának iratai 1949–1950. 0,1 ifm.

PML XXI. 29. Budakörnyéki járás főjegyzőjének iratai (1903) 1949–1950 (1951). 12,62 ifm.
a) Általános iratok (1903) 1949–1950 (1951). 9,55 ifm.
b) Kihágási iratok 1945–1950. 2,72 ifm.
c) Állítási lajstromok 1945–1949. 0,35 ifm.

PML XXI. 30. Budakörnyéki járás tisztiorvosának iratai (1935) 1945–1950 (1957). 1,72 ifm.

PML XXI. 31. Budakörnyéki járás szociális titkárának iratai 1945–1949. 0,25 ifm.

PML XXI. 32. Gödöllői járás főjegyzőjének iratai iratai 1945–1950 (1951). 14,34 ifm.
a) Elnöki iratok 1949–1950. 0,5 ifm.
b) Általános iratok 1945–1950. 13,44 ifm.
c) Külön kezelt iratok 1946–1950 (1951). 0,4 ifm.

PML XXI. 33. Gyömrői járás főjegyzőjének iratai (1944) 1945–1950. 11,78 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950. 0,32 ifm.
b) Általános iratok (1944) 1945–1950. 7,21 ifm.
c) Hadigondozási iratok 1945–1949. 0,35 ifm.
d) Kihágási iratok 1945–1950. 3,85 ifm.
e) Katonai iratok 1946–1950. 0,05 ifm.

PML XXI. 34. Gyömrői járás tisztiorvosának iratai 1945–1950. 0,85 ifm.

PML XXI. 35. Gyömrői járás állatorvosának iratai 1946–1949. 0,24 ifm.

PML XXI. 36. Gyömrői járás szociális titkárának iratai 1946–1950. 0,48 ifm.

PML XXI. 40. Központi járás szociális titkárának iratai 1947–1948. 0,42 ifm.

PML XXI. 41. Monori járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1951). 18,94 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1947. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 15,87 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1950 (–1951). 2,97 ifm.

PML XXI. 42. Monori járás tisztiorvosának iratai 1945–1950. 0,99 ifm.
a) Általános iratok 1945–1950. 0,88 ifm.
b) Egészségvédelmi szolgálat iratai 1949. 0,11 ifm.

PML XXI. 43. Monori járás állatorvosának iratai 1945–1949. 0,33 ifm.

PML XXI. 44. Monori járás szociális titkárának iratai 1945–1950. 0,55 ifm.

PML XXI. 45. Nagykátai járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1952). 10,96 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950 (1952). 0,22 ifm.
b) Általános iratok 1945–1948. 10,39 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1948. 0,35 ifm.

PML XXI. 46. Nagykátai járás tisztiorvosának iratai 1945–1947. 0,75 ifm.

PML XXI. 47. Nagykátai járás állatorvosának iratai 1945–1948. 0,77 ifm.

PML XXI. 48. Nagykátai járás szociális titkárának iratai 1947–1949. 0,46 ifm.

PML XXI. 49. Ráckevei járás főjegyzőjének iratai (1944) 1945–1950 (1955). 10,47 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950 (1953). 0,22 ifm.
b) Általános iratok (1944) 1945–1950 (1955). 9,7 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1950 (1955). 0,55 ifm.

PML XXI. 50. Szentendrei járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1951). 10,07 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950 (1951). 0,33 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 9,32 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1950. 0,2 ifm.
d) Katonai iratok 1946–1950. 0,22 ifm.

PML XXI. 51. Szentendrei járás szociális titkárának iratai 1947–1949. 0,11 ifm.

PML XXI. 52. Váci járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1957). 9,41 ifm.
a) Elnöki iratok 1946–1949. 0,11 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 8,25 ifm.
c) Választási iratok 1945–1949. 0,55 ifm.
d) Katonai iratok 1946–1950. 0,39 ifm.
e) Iparhatósági iratok 1945–1950 (1957). 0,11 ifm.

PML XXI. 53. Váci járás tisztiorvosának iratai 1947–1948. 0,11 ifm.

PML XXI. 54. Szentendrei járás tisztiorvosának iratai 1946. 0,11 ifm.

PML XXI. 55. Gödöllői járás tisztiorvosának iratai 1947–1949. 0,11 ifm.

PML XXI. 56. Gödöllői járás szociális titkárának iratai 1948–1949. 0,22 ifm.

PML XXI. 57. Gödöllői járás állatorvosának iratai 1948–1949. 0,22 ifm.

PML XXI. 501. Szobi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950 (1957). 6,91 ifm.
a) Szobi főjegyzői hivatal iratai 1945–1950 (1957). 5,38 ifm.
b) Vámosmikolai főjegyzői hivatal iratai 1945–1950. 1,53 ifm.

A Szobi járás főjegyzősége 1945-től 1950-ig működött. Jogelőd szerve a Szobi járás főszolgabírája volt. A főjegyzői hivatalnak két székhelye (kirendeltsége) volt. A Nagymarosi hivatal 1945-től 1949-ig működött. Illetékességi területéhez a következő községek tartoztak: Kóspallag, Márianosztra, Nagymaros, Nógrádverőce, Szob, Szokolya, Zebegény.

A Vámosmikolai hivatal 1945-től 1948-(1950-)ig működött, a következő községek tartoztak illetékességi területéhez: Bernecebaráti, Ipolydamásd, Ipolytölgyes, Kemence, Letkés, Nagybörzsöny, Perőcsény, Tésa, Vámosmikola.

A főjegyzői hivatal 1949-től Szobon székelt.

PML XXI. 502. Szobi járás tisztiorvosának iratai 1945–1950. 0,77 ifm.

A Szobi járás tisztiorvosa 1945-től 1950-ig működött. Székhelye Szob község voltak. A tisztiorvosi hivatalhoz öt körorvosi hivatal tartozott, ezek a következők: a kemencei, a nagymarosi, a nógrádverőcei, a szokolyai és a vámosmikolai körorvos.

A tisztiorvos hatáskörébe tartozott a halotti bizonyítványok ellenőrzése, a járás egészségügyi dolgozóinak bérkifizetése, a tisztiorvosi hivatal pénzügyeinek intézése. A körorvosi hivatalok egészségügyi jelentései is a tisztiorvosi hivatalhoz lettek beküldve. A hivatal 1950-ben szűnt meg.

PML XXI. 503. Szobi járás szociális titkárának iratai 1946–1949. 0,33 ifm.

A Szobi járás területén a szociális titkárság 1946-tól 1949-ig működött. Székhelye Szob községben volt. Feladatkörébe tartoztak többek között a következő ügyek: hadifoglyok segélyezése, hadirokkantak, hadiárvák szociális támogatása, szegény betegek segélyezése, közétkeztetések, szociális segélyjuttatások. A művelődési ügyek közül az analfabetizmus felszámolásáért, a továbbtanulók segélyezéséért volt felelős. A szerv már a tanácsok megalakulása előtt, 1949-ben megszűnt.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

PML XXIV. 1. Magyar Rendőrség Észak-Pestmegyei Főkapitányságának iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 13.

PML XXIV. 2. Magyar Rendőrség Ceglédi Rendőrkapitányságának iratai 1948. 0,05 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 3.

PML XXIV. 3. Magyar Rendőrség Nagykátai Járási Parancsnokságának iratai 1945. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 5.

PML XXIV. 4. Pest megyei tűzoltóparancsnok iratai 1947–1948. 0,52 ifm.

PML XXIV. 5. Váci Járási Rendőrkapitányság iratai 1950–1961. 1,17 ifm.

PML XXIV. 6. Kisoroszi Községi Tűzoltó-parancsnokság iratai 1949–1950. 0,12 ifm.

PML XXIV. 101. Budapestvidéki Pénzügyigazgatóság iratai (1922) 1945–1950 (1951). 51,27 ifm.
a) I. Elnöki Ügyosztály iratai 1945–1950. 2,1 ifm.
b) II. Fogyasztási Osztály iratai 1945–1950. 11,5 ifm.
c) III. Pénzügyi Osztály iratai 1945–1949. 0,62 ifm.
d) IV. Forgalmi adó Osztály iratai 1945–1950 (1951). 4,4 ifm.
e) V. Italmérési Osztály iratai 1945–1950. 12,95 ifm.
f) VI. Illetékügyi Osztály iratai 1945–1950. 4,58 ifm.
g) VII. Egyenesadó, adóbehajtási és vagyonváltság Osztály iratai 1945–1949. 7,51 ifm.
h) VIII. Földadó nyilvántartási Osztály iratai (1922) 1945–1949. 6,79 ifm.
i) IX. Elhagyott javak Osztály iratai 1945–1950. 0,82 ifm.

Lásd: BFL VI. 106 és BKMÖL VI. 101. A Pénzügyigazgatóságok szervezetét és hatáskörét az 1889. évi XXVIII. tc. és az 1909. évi XI. tc. alapul vételével az 1924. évi IV. tc. alapján kiadott, s a közadók kezeléséről szóló 600/1925. PM ill., 600/1927. PM sz. hivatalos összeállítás állapította meg. Általános hatáskörű középfokú hatóságai voltak ezek a szervek a pénzügyigazgatásnak. A pénzügyigazgatóságok elődei a neoabszolutizmus idején – 1850-ben – megszervezett, közvetlenül a Cs. Kir. Pénzügyminisztérium alá tartozó orsz. cs. kir. pénzügyigazgatóságok kerületi igazgatóságai voltak. 1950. VI. 15.-től a Pénzügyigazgatóság megszűnik, és a tanácsok megfelelő szakigazgatási szervei veszik át a feladatait.

Az 1910-es évek végétől kialakult ügyosztályok képezik a fond állagait. A IX. osztály foglalkozott az elhagyott javak, kitelepített németek hátrahagyott ingóságaival.

PML XXIV. 102. Budapestvidéki Pénzügyigazgatóság Mellé Rendelt Számvevőség iratai 1945–1950. 1,8 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1949. 0,05 ifm.
b) Általános iratok 1945–1948. 0,05 ifm.
c) Nyilvántartások 1945–1950. 1,7 ifm.

PML XXIV. 111. Délpestmegyei Állami Adófelügyelőség iratai 1950. 0,13 ifm.

PML XXIV. 112. Budapestvidéki Állami Adóhivatal iratai 1946–1948. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 114.

PML XXIV. 118. Diósdi Állami Adóhivatal iratai 1949. 0,4 ifm.
a) Elnöki iratok 1949. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1949. 0,3 ifm.

PML XXIV. 121. Monori Járási Adóhivatal iratai 1949. 0,07 ifm.

PML XXIV. 127. Vecsési Állami Adóhivatal iratai 1948–1950. 0,55 ifm.

PML XXIV. 128. Zsámbéki Állami Adóhivatal iratai 1950. 0,21 ifm.

PML XXIV. 134. Budajenői Állami Adóhivatal iratai 1950. 0,1 ifm.

PML XXIV. 135. Piliscsabai Állami Adóhivatal iratai 1950. 0,1 ifm.

PML XXIV. 136. Nagykovácsi Állami Adóhivatal iratai 1950. 0,1 ifm.

PML XXIV. 137. Perbáli Állami Adóhivatal iratai 1948–1951. 0,52 ifm.
a) Elnöki iratok 1949–1951. 0,1 ifm.
b) Általános iratok 1948–1951. 0,42 ifm.

PML XXIV. 138. Pilisborosjenői Állami Adóhivatal iratai 1949. 0,1 ifm.

PML XXIV. 143. Pomázi Állami Adóhivatal iratai 1949. 0,1 ifm.

PML XXIV. 156. Pilisvörösvári Állami Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,22 ifm.

PML XXIV. 169. Visegrádi Községi Adóhivatal iratai 1950. 0,2 ifm.

PML XXIV. 170. Nagybörzsönyi Állami Adóhivatal iratai 1949–1950. 0,15 ifm.

PML XXIV. 201. Észak-Pestvármegyei Földhivatal iratai 1945–1949. 8,74 ifm.
a) Megyei Földbérlő Fellebbezési Bizottság iratai 1948–1949. 0,93 ifm.
b) Általános iratok 1945–1949. 7,81 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. PPSK vármegyében a földhivatalt 1945. március 31-én szervezték meg. 1945 áprilisa és júliusa között birtokpolitikai ügyekkel is foglalkozott, ugyanis birtokjuttatási végzést és felosztási terveket is találunk az ekkor keletkezett iratokban. A műszaki osztály még nem szerveződött meg, az elvégzendő munkákat – a földek területi felosztása, új birtokhatárok kijelölése – megbízott külsősökkel végeztette el a földhivatal. Az intézmény működésének e rövid időszakát, az intézett ügyek jellegét, csak érintőlegesen lehet bemutatni, mert ebből az időszakból csak erősen töredékes, csupán egy-egy ügyre vonatkozó iratanyag került levéltári őrizetbe.

A Pest megyei Földbirtokrendező Tanács és a mellérendelt földhivatal a rájuk zúduló rengeteg üggyel nehezen tudtak megbirkózni. A hatalmas vármegye területén két földbirtokrendező tanácsot hoztak létre. Ezek mellé pedig egy-egy földhivatalt, az Észak- és a Dél- Pest Vármegyei Földhivatalt szervezték meg. Az Észak-Pest Megyei Földhivatal 1945 augusztusában kezdte meg tevékenységét. Munkáját elődjénél lényegesen nagyobb hatásfokkal és alapossággal végezte, ami az illetékességi terület csökkenése mellett az átalakult felépítésnek, a jól kialakított, a feladatokhoz jobban idomuló, osztályokra tagolt szervezetnek volt köszönhető. A megyén belüli telepítéseket a megyei földbirtokrendező tanácsok végezték, a csoportos telepítéseket pedig, amelyek az ország más területeiről áttelepülőket érintették, az Országos Földbirtokrendező Tanács intézte.

Az Észak-Pest Megyei (Pest Megyei) Földhivatal anyagában történő kutatást és keresést megnehezíti, hogy néhány évből az irattári segédkönyvek hiányoznak. Ehhez járul az is, hogy az iratok előkeresése szempontjából alapvető fontosságú mutatókönyvek maguk is hiányosak.

A Pest vármegyei FFB megalakulásáról 1948. szeptember 2-án vettek fel jegyzőkönyvet.

A Pest megyei Földhivatal még befejezetlen ügyeit megszűnése után jogutóda, a Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági osztályának Birtokrendezési Csoportja (PML XXIII. 9. b) vitte tovább.

PML XXIV. 202. Pest Megyei Földhivatal iratai (1945) 1949–1950. 10,88 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201 és 202. A Dél- Pest Megyei Földhivatalt 1949 januárjában egyesítették az Észak-Pest Megyei Földhivatallal. A 126 700/1949. FM sz. rendelet a Dél-Pest Megyei Földhivatalt megszüntette, illetékességi területét az Észak-Pest Megyei Földhivatal vette át. Mivel az egyesített földhivatal illetékessége a megye új közigazgatási határaihoz igazodott, ezért Újszász és Zagyvarékas települések ügyei a Szolnok Megyei Földhivatalhoz kerültek át. A jogelőd Észak-Pest Megyei Földhivatal szervezeti keretei között működött tovább, létszáma azonban a Dél-Pest

Megyei Földhivatal alkalmazottainak 60%-ával bővült. A földhivatal átszervezése után, 1949 januárjától a FFB azonos jogállással, a földhivatal mellé rendelt bizottságként, ill. annak haszonbérleti ügyosztályaként működött tovább, de erről az időszakról nem maradtak fenn iratok.

Némi változást jelentett, hogy a szlovákiai telepesek földhöz juttatásával járó teendők miatt a telepítési csoport osztállyá bővült, valamint új, birtokrendező osztály alakult. Ebben az időben már a földreform befejeződött, a földhivatal munkája ún. „kísérő ügyekben" merült ki, tehát, tartalékterületek hasznosításával, kiosztott, de nem telekkönyvezett ingatlanok ügyeivel, a csehszlovák–magyar lakosságcsere keretében betelepítettek juttatásával foglalkozott. Ezeknek a munkáknak a többségét a Földbirtok-politikai Osztály intézte. Működésének utolsó hónapjaiban a földhivatal már csupán olyan ügyeket vitt, amelyek csak közvetve kapcsolódtak a földreformhoz. Feleslegessé vált erre a célra külön hivatalt fenntartani, mert ezeket a hagyományos közigazgatási szervek is át tudták venni. A hivatal végül 1950 májusában szüntette be tevékenységét, feladatait a Pest Megyei Tanács Mezőgazdasági Osztályának Földbirtokrendezési Csoportja vette át.

PML XXIV. 204. Pest Megyei Ingatlanforgalmi Bizottság iratai 1949–1950. 4,92 ifm.

Az ingatlanok forgalmának állami ellenőrzését az Ingatlanforgalmi Bizottság végezte. A 13 100/1948. Korm. sz. rendelet hozta létre a mező- és erdőgazdasági ingatlanok forgalmának szabályozására. Feladata volt továbbá az is, hogy meggátolja a parasztbirtokok elaprózódását. A 33 100/1948. FM sz. rendelet értelmében ez a bizottság döntött – az örökösödés kivételével – a birtok és tulajdonjogi átruházások ügyében. Az ingatlanok tulajdonjogának átruházása tehát hatósági engedélyhez volt kötve. Ez a szerv állapította meg a vételárat is, ami nem lehetett több, mint az adott terület kataszteri jövedelmének harmincszorosa. Megállapíthatott állami elővásárlási jogot is bizonyos ingatlanra. Itt intézték az állam részére történő ingó- és ingatlan vagyon felajánlást.

Az önálló ügyosztályként működő bizottság iratait külön kezelték és iktatták: az ingatlanforgalmi ügyeket „ifr", az állam részére történő felajánlásokat pedig „Mir" megkülönböztetéssel jelölték. Mutatókönyv az 1949. évi iratok kutatását segíti.

PML XXIV. 207. Nógrád-Hont Megyei Földhivatal iratai 1945–1950. 0,6 ifm.

A községekre vonatkozó iratok a községek neve szerinti alfabetikus rendben, majd a jogi és magánszemélyekre vonatkozó iratok szintén betűrendben találhatók.

PML XXIV. 208. Dél-Pestmegyei Földhivatal iratai 1948. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 204.

PML XXIV. 211. Pest Megyei Gazdasági Felügyelőség iratai (1943) 1945–1949. 20,76 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1949. 0,2 ifm.
b) Általános iratok (1943) 1945–1949. 20,56 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201. A megyei gazdasági felügyelőség a legfontosabb mezőgazdasági szerv volt a megyében. Feladatai közé tartozott a földművelés fejlesztése, a mezőgazdasági termelés (kivéve a kertészetet és szőlészetet), az állattenyésztés, a legelőügy, a tagosítás, a mezőgazdasági hírszolgálat és részben a földbirtok-politika ügyeinek intézése. Később közhatalmi jogkört is kapott (adókedvezmények engedélyezése stb.). Az iratokon az iktatóbélyegző lenyomata: „Pest vm. Budapest szf. és Kecskemét thj. város Állami Gazdasági Felügyelősége". Jogutódja 1949-től a Mezőgazdasági Igazgatóság volt. 1949-ben gyűjtőszámokat alkalmaztak. Az iratokat a gyűjtőszámon belül betűrendben iktatták, és azok sorszámot is kaptak (pl. 300/K/2-1949.) Az iratokból lehet azt is rekonstruálni, hogy a felügyelőségen belül az alábbi osztályok működtek:

Igazgatói Ügyosztály, Terv- és Üzemgazdasági Osztály, Növénytermesztési Ügyosztály, Szövetkezeti Ügyosztály, Állattenyésztési Ügyosztály.

Az általános iratokhoz mutatókönyv áll rendelkezésünkre az 1946–1949. évekből. A munkaügyi előadó irataihoz a mutatókönyvek az 1943, 1946–1948. évek iratainak kutatását segítik.

PML XXIV. 213. Abonyi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1945–1949. 0,6 ifm.

PML XXIV. 214. Alsódabasi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1945–1947. 0,93 ifm.

PML XXIV. 215. Aszódi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1949. 0,05 ifm.

PML XXIV. 216. Gödöllői járás gazdasági felügyelőjének iratai 1949. 0,02 ifm.

PML XXIV. 217. Gyömrői járás gazdasági felügyelőjének iratai 1946–1949. 0,8 ifm.

PML XXIV. 219. Monori járás gazdasági felügyelőjének iratai 1945–1950. 1,52 ifm.

PML XXIV. 220. Nagykátai járás gazdasági felügyelőjének iratai 1945–1948. 0,84 ifm.

PML XXIV. 221. Szobi járás gazdasági felügyelőjének iratai 1945–1950. 1,2 ifm.

PML XXIV. 231. Budapesti Állami Erdőfelügyelőség iratai (1944) 1945–1949 (1950). 4,06 ifm.

Az 53 300/1935. FM sz. körrendelet az erdőrendészet és erdőigazgatás középfokú igazgatási szerveként erdőfelügyelőségek megszervezését rendelte el. Ennek megfelelően 1935. augusztus 1-jétől az ország területét 22 erdőfelügyelőségre osztották fel. Egy-egy kerület általában egy-egy megye területére terjedt ki. A 12 130/1945. ME sz. rendelet újjászervezte ezeket a hivatalokat, és a volt erdőigazgatóságok ügykörébe tartozó teendőket, valamint az erdőrendészeti ügyekben elsőfokú hatóságként teendő intézkedéseket hatáskörükbe utalta. A felügyeletet felettük az IFM gyakorolta. Feladataik közé tartozott az erdőigazgatóságok hatásköréből kiutalt elsőfokú erdőrendészeti jogkör gyakorlása, az erdészeti közigazgatással kapcsolatos egyéb tennivalók ellátása, az erdőknek és a természetvédelmi rendelkezések alapján védett területeknek a közvetlen állami felügyelete, az államerdészeti kezelésbe átvett erdők gondozása. Eljárt az erdőrendészeti hatóság elsőfokú végrehajtó szerveként, engedélyt adott fenyőgyanta gyűjtésére, kijelölte az esedékes fahasználatokat. Szervezetében erdőfelügyelő, erdőtanácsos és erdőmérnök működött.

A 10 427/1949. FM sz. rendelet megszüntette ezeket a hivatalokat, így tevékenységüket csak 1949. április 3-ig folytatták. Teendőiket az e rendelettel szervezett mezőgazdasági igazgatóságok vették át. Az erdészet igazgatása 1950-től a Pest megyei Tanács keretei között folytatódott.

Mutatókönyv: 1945–1949-ig van az anyaghoz.

PML XXIV. 232. Budapesti Erdészeti Felügyelőség iratai 1945–1953. 5,05 ifm.

PML XXIV. 233. Galgamácsai Magyar Állami Erdőgondnokság iratai 1945–1949. 0,1 ifm.

PML XXIV. 234. Gödöllői Magyar Állami Erdőhivatal iratai 1945–1966. 0,44 ifm.

PML XXIV. 235. Gödöllői Magyar Állami Erdőhivatal Mellé Rendelt Számvevőség iratai 1945. 0,03 ifm.

PML XXIV. 237. Magyar Állami Erdőigazgatóság iratai 1945–1950. 0,5 ifm.

Az erdők közvetlen kezelését az erdőgondnokságok útján a kerületileg illetékes erdőigazgatóságok végezték. Ezek a szervek 1935-től 1945. december 23-ig működtek, majd beolvadtak az Állami

Erdőgazdasági Üzemek szervezetébe. Az 53 300/1935. FM sz. rendelet 1935. augusztus 1-jétől rendelte el megszervezésüket Kaposvár, Gödöllő, Miskolc, Debrecen és Szeged székhellyel. A háború után a 80 600/1945. FM sz. rendelet (MK 1945. jún. 28. 63. sz.) július 1-jei hatállyal 11-et hozott létre Pécs, Kaposvár, Zalaegerszeg, Szombathely, Győr, Budapest, Balassagyarmat, Eger, Miskolc, Debrecen és Szeged székhellyel. Az erdőigazgatóságok az erdőgazdasági szolgálat középfokú szervei voltak, és közvetlenül a szakminisztérium felügyelete alatt működtek. Ügykörükbe tartozott az erdőbirtokok határainak kijelölése, az erdőbirtokok felméréséhez, gazdasági beosztásához és térképezéséhez szükséges mérnöki munkálatok elvégzése, s területük nyilvántartása. Az igazgatóság készítette el az üzemtervet, és végezte el a vele kapcsolatos egyéb üzemrendezési munkálatokat, kijelölte a foganatosítható fahasználatokat, ill. a szükséges erdősítéseket, s felügyelt az ezzel kapcsolatos jogszabályok megtartására. Megállapította végül az értékesíthető fakészletek és más erdei termékek mennyiségét és becsértékét, irányította és ellenőrizte az erdőgazdasági alkalmazottak szolgálatát, nyilvántartotta a tudomására jutott erdei kihágásokat, és gondoskodott a tettesek kézre kerítéséről. Engedélyezte az erdőknek erdőgazdasági művelés alól történő végleges kivonását csereterület szolgáltatásával vagy, anélkül; engedélyezte továbbá a megállapított évi vágás kétszeresét meg nem haladó, rendkívüli fahasználatot, jóváhagyta a sarjerdőkre vonatkozó ütemterveket, ill. az erdőtelepítési terveket, irányította és ellenőrizte az állami erdőgazdaságok kezelését, az erdészeti és természetvédelmi közigazgatás körében tett rendelkezések végrehajtását. Élén az erdőigazgató állt, akinek beosztottjai a főerdőtanácsos, az erdőtanácsosok, a főerdőmérnökök, az erdőmérnökök, valamint a segéderdőmérnökök voltak. Az igazgatóságok mellett számvevőség működött. A 12 120/1945. ME sz. rendelet szerint az erdőigazgatóságok beolvadtak az e rendelettel létrehozott Állami Erdőgazdasági Üzemek szervezetébe. A 12 130/1945. ME sz. rendelet megszüntette az első fokú erdőrendészeti jogkörüket, és azt az erdőfelügyelőségek hatáskörébe utalta.

PML XXIV. 292. Pest Megyei Mezőgazdasági Igazgatóság iratai 1950. 2,8 ifm.

A megyei mezőgazdasági igazgatóságokat a 2610/1949. Korm. sz. rendelet hozta létre. Az igazgatóság ügykörébe tartoztak a növénytermesztés, a növényegészségügy, az állattenyésztés, állategészségügy, a szövetkezetügy, a gépesítés, a szőlészet, a borászat, a méhészet, a selyemtenyésztés, az erdészet, a vadászat, a kertészet, az alsófokú mezőgazdasági szakoktatás. Pénzügyi munkáját a mellérendelt számvevőség látta el. A 21/1950. MT, ill. a 16 025/1950. FM sz. rendelettel megalakított járási-városi mezőgazdasági osztályok az igazgatóság alsó fokú szerveként működtek. Az igazgatóság hatáskörét a 160/1950. MT sz. rendelet alapján a megyei tanácsok vették át. Pest vármegye megosztásakor a vonatkozó ügyiratokat átadták Bács-Kiskun megyének 1950. febr. 17-én. Az iratok rendkívül hiányosak.

PML XXIV. 402. Diósdi Rádióállomás iratai 1950–1966. 0,15 ifm.

PML XXIV. 451. Pest Megyei Kereskedelmi Igazgatóság iratai 1950–1955. 0,36 ifm.

PML XXIV. 501. Budapestvidéki M. Kir. Tankerületi Főigazgatóság iratai (1944) 1945–1949. 10,45 ifm.

a) Általános iratok (1944–1948). 9,57 ifm.

b) Tanszemélyzet és altisztek minősítési táblázatai (1936) 1945–1949. 0,5 ifm.

c) Gimnáziumi és más iskolai érettségi vizsgálati kimutatások 1945–1948. 0,28 ifm.

d) Tanítóképesítő vizsgálati anyakönyvek 1945–1948. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 504. Az a) állag kutatását az általános, iktatott iratokhoz készített mutatókönyvek segítik.

PML XXIV. 502. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tanfelügyelőjének iratai 1945–1948 (1949). 7,10 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1948 (1949). 0,2 ifm.
b) Általános iratok 1945–1948. 6,8 ifm.
c) Tanítók és altisztek minősítési táblázatai 1945–1948 (1949). 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az anyag kutatását mutatókönyvek segítik.

PML XXIV. 503. Észak-Pestvármegyei tankerületi főigazgató, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye tanfelügyelője, Pest vármegye Tanfelügyelőségi Hivatalának együttesen kezelt iratai 1949–1950. 4,33 ifm.

Mutatókönyvvel az 1949. évi iratokra vonatkozóan rendelkezünk.

PML XXIV. 504. Székesfehérvári Tankerületi Főigazgatósági Hivatal Pest megyei községekre vonatkozó iratai 1945–1946. 0,1 ifm.

PML XXIV. 505. Kecskeméti Népoktatási Kerület Tanfelügyelőségének Pest megyei községekre vonatkozó iratai 1945–1949. 1,3 ifm.

PML XXIV. 506. Nógrád-Hont vármegye tanfelügyelőjének (Szobi járás) iratai 1945–1950. 0,16 ifm.

PML XXIV. 507. Dél-Pestmegyei Tankerületi Főigazgatóság iratai 1949–1950. 0,08 ifm.

PML XXIV. 511. Pest megye szabadművelődési felügyelőjének iratai 1945–1950. 2,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 504. Csak az 1948–1949-es iratokhoz vannak mutatókönyvek.

PML XXIV. 513. Pest Megyei Községi Közigazgatási Tanfolyamok Igazgatóságának iratai 1946–1948. 0,1 ifm.

PML XXIV. 514. Pestvármegyei Mezőgazdasági Szakoktatási Főigazgatóság iratai 1946–1949. 0,2 ifm.

PML XXIV. 515. Pestvármegyei Iskolán-kívüli Mezőgazdasági Szakoktatási Bizottság iratai 1948–1949. 0,1 ifm.

PML XXIV. 516. Pestvármegyei Népművelési Központ iratai 1950–1951. 0,75 ifm.

PML XXIV. 601. Földművelésügyi Minisztérium Észak-Pestvármegyei közellátási biztosának iratai 1945–1947. 0,3 ifm.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Bíróságok, ügyészségek anyagai tartoznak ebbe a fondfőcsoportba.

PML XXV. 1. Pestvidéki Törvényszék iratai (1916) 1945–1950 (1961). 46,25 ifm.
a) Elnöki iratok (1916) 1945–1950 (1961). 11,2 ifm.
b) Büntető perek 1945–1950. 32,05 ifm.
c) Polgári perek 1945–1950. 3 ifm.

PML XXV. 2. Pest Megyei Bíróság iratai 1951–1989. 121,65 ifm.
a) Elnöki iratok 1951–1961.
b) Büntető perek 1950–1961. 57,5 ifm.
b) Büntető perek 1962–1989. 30,59 ifm.
c) Polgári perek 1951–1956. 19,56 ifm.
d) Végrehajtási iratok 1955–1981. 14 ifm.

Felügyeleti szerve az Igazságügyminisztérium volt. Jogelődje, a Pestvidéki Törvényszék működése az 1950. évi 7. tvr. alapján szűnt meg. A Pest Megyei Bíróság 1951-ben kezdte meg a működését. Kiemelendőek az elnöki általánosan iktatott iratok közül a következő kimutatások: „Háborús és népellenes ügyek” kimutatása (1951) 3. doboz, a „Földbirtokreformmal kapcsolatos peres ügyek” (1946) 5. doboz, „A Szovjetunió képviselete a volt német vagyontárgyakra vonatkozó igények érvényesítésénél” (1947–1951) 8. doboz. A kutatás 1945–1950-ig névmutatóval (közös büntető és polgári mutató készült az anyaghoz) lehetséges.

PML XXV. 21. Dabasi (1950-ig Ócsai) Járásbíróság iratai (1941) 1945–1989 (1990). 78,84 ifm.
a) Együttesen kezelt iratok (1941) 1945–1948 (1949). 10,2 ifm.
b) Polgári peres iratok 1949–1975. 31,49 ifm.
b) Polgári peres iratok 1976–1978 (1979). 2,87 ifm.
c) Büntető peres iratok 1949–1956. 16,36 ifm.
c) Büntető peres iratok 1956–1978 (1979). 16,68 ifm.
d) Peren kívüli iratok 1958–1989 (1990). 1,24 ifm.

PML XXV. 22. Ceglédi Járásbíróság iratai (1927) 1945–1979. 156,56 ifm.
a) Polgári perek iratai. (1944) 1945–1969. 64,1 ifm.
b) Büntető perek. 1945–1959. 76,83 ifm.
c) Peren kívüli iratok. (1943) 1945–1969. 4,27 ifm.
d) Közjegyzői iratok. 1950–1959. 8,16 ifm.
e) Elnöki iratok. (1927) 1945–1979. 3,2 ifm.

PML XXV. 23. Ráckevei Járásbíróság iratai (1924) 1945–1976. 54,58 ifm.
a) Elnöki iratok (1924) 1945–1957. 0,6 ifm.
b) Együttesen kezelt büntető-, polgári peres és peren kívüli iratok 1945–1949. 8,28 ifm.
c) Polgári peres és peren kívüli iratok 1950–1956 (1962). 11,4 ifm.
d) Büntető peres és rehabilitációs ügyek iratai 1945–1976. 34,3 ifm.

PML XXV. 24. Pestvidéki Járásbíróság iratai (1942) 1946–1970 (1975). 78,2 ifm.
a) Elnöki és szigorúan titkos iratok 1951–1963. 0,2 ifm.
b) Együttesen kezelt peres és peren kívüli iratok (1942) 1946–1949 (1975). 1,45 ifm.
c) Büntető peres iratok (1944) 1950–1968. 29,84 ifm.
d) Polgári peres és peren kívüli iratok (1944) 1950–1970. 46,71 ifm.

Az 1871. évi XXXI. és XXXII. tc.-k hatályba lépését követően alakultak meg országszerte a járásbíróságok, köztük a Pestvidéki Királyi Járásbíróság is. Az intézmény nevéből 1946-tól elhagyták a királyi jelzőt. A bírósági szervezet újabb, szovjet típusú átalakítása 1950-ben következett be az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) szellemében. A járásbíróság első fokú igazságszolgáltatási hatóságként működött mind büntető, mind polgári ügyekben. Tevékenységüket „büntetőbíróság”-ként, „uzsorabíróság”-ként, „hagyatéki bíróság”-ként is meghatározzák az iratokban. A fellebbezések tárgyalását megyei szinten a Budapesti Felsőbíróság látta el, néhány ügy azonban eljutott a Legfelsőbb Bírósághoz is. A járásbíróság a telekkönyvi hatósági feladatokat is elvégezte, de telekkönyvi irataik 1967-ben a megalakuló földhivatalok őrzésébe kerültek.

A bírósági gyakorlatban bevett iktatási módot alkalmazták, amely szerint az egyes ügyek főlajstromszámot kaptak, a később keletkezett iratok mindegyikét, folyamatosan az ügy lezárásáig, alszámon iktatták. Az ügyirat főlajstromszáma elé került a bírósági eljárásra utaló betűjel, a büntető és polgári peres ügyiratot a „B”, míg a peren kívülieket a „Pk” jelölte. A különböző ügytípusokat − e megkülönböztetés miatt − folytatólagosan, növekvő számsorrendben tartották nyilván. A hiányzó ügyviteli segédletek pótlása érdekében, az 1946–1947. évi iratanyagra vonatkozó raktári jegyzék a lajstromszámok felsorolásával, tárgyuk megnevezésével készült. A név szerinti kutatást mutatók segítik, különvéve a peres, ill. a peren kívüli iratokat. A fond „d” állaga 494. raktári egységeként megtalálható viszont az 1944–1951. évi sorkönyv. A mellékletként feltüntetett korabeli újságok az ügymenetben bizonyítékokként szolgáltak.

PML XXV. 25. Monori Járásbíróság iratai 1945–1969. 101,71 ifm.
b) Általános együttesen kezelt iratok 1945–1969. 31,98 ifm.
c) Polgári peres és peren kívüli iratok 1950–1969. 46,35 ifm.
d) Büntető peres iratok 1949–1961. 22,86 ifm.
e) Ingatlan nyilvántartási iratok 1968–1969. 0,44 ifm.
f) Közjegyzői iratok 1945–1965. 0,08 ifm.

PML XXV. 26. Nagykátai Járásbíróság iratai (1944) 1945–1969. 48,28 ifm.
a) Együttesen kezelt büntető-, polgári peres és peren kívüli iratok 1946–1949. 2,53 ifm.
b) Polgári peres és peren kívüli iratok 1951–1969. 26,29 ifm.
c) Büntető peres iratok 1950–1961. 19,34 ifm.
d) Holttá nyilvánító végzések 1963–1969. 0,1 ifm.
e) Közjegyzői iratok (1944) 1945–1946. 0,02 ifm.

PML XXV. 27. Váci Járásbíróság iratai 1946–1969. 88,57 ifm.
a) Polgári peres iratok 1950–1969. 60,62 ifm.
b) Büntető peres iratok 1950–1957 (1969). 27,29 ifm.
c) Együttesen kezelt iratok 1946–1949. 0,4 ifm.
d) Közjegyzői iratok 1950–1955. 0,15 ifm.
e) Kegyelmi ügyek 1951–1957. 0,11 ifm.

PML XXV. 28. Gödöllői Járásbíróság iratai 1948–1969. 169,2 ifm.

a) Általános iratok 1948–1949. 21,3 ifm.
b) Polgári peres iratok 1950–1969. 77,2 ifm.
c) Büntető peres iratok 1949–1962. 70,7 ifm.

PML XXV. 29. Nagykőrösi Járásbíróság iratai 1959–1988. 11,39 ifm.
a) Polgári és perenkívüli iratok 1959–1969. 8,12 ifm.
b) Perenkívüli iratok 1963–1968. 0,15 ifm.
c) Elnöki iratok 1959–1988. 3,12 ifm.

PML XXV. 30. Szentendrei Járásbíróság iratai 1945–1956. 39,64 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1952. 0,3 ifm.
b) Együttesen kezelt peres és peren kívüli iratok 1945–1949. 15,02 ifm.
c) Polgári peres és peren kívüli iratok 1950–1956. 10,82 ifm.
d) Büntető peres iratok 1949–1956. 13,5 ifm.

PML XXV. 31. Vámosmikolai Járásbíróság iratai 1946–1950. 0,14 ifm.

PML XXV. 61. Pest Megyei Főügyészség iratai (1937) 1945–1980. 176,16 ifm.
a) Elnöki iratok (1937) 1945–1953. 7,6 ifm.
b) Büntető feljelentések iratai 1945–1957. 24,4 ifm.
c) Általános felügyeleti ügyek 1951–1978. 19,93 ifm.
d) Vegyes ügyek 1953–1957. 4,1 ifm.
e) Büntető lajstrom iratok 1958–1978. 25,3 ifm.
f) Ügyészségi nyomozás iratai 1961–1978. 16,18 ifm.
g) Polgári ügyszak iratai 1959–1978. 19,14 ifm.
h) Büntető bírósági fellebbviteli tevékenység iratai 1964–1978. 17,1 ifm.
i) Nyomozás felügyelet iratai 1958–1978. 14,63 ifm.
j) Fiatalkorúak ügyei 1960–1979. 24,15 ifm.
k) Közlekedési ügyek iratai 1960–1978. 1,63 ifm.
l) Titkos ügykezelésű iratok 1951–1980. 2 ifm.

Az ügyészség elnevezése a vizsgált időszakban változott. Ennek megfelelően 1945-ben Pestvidéki királyi Ügyészség, 1945–1951-ig Pestvidéki Államügyészség volt a szerv hivatalos neve. A megyéknél 1945–1949-ig főállamügyészségek működtek.

A fond anyagát mutatókönyvek segítségével lehet kutatni. Az a) állaghoz elnöki névmutatókönyvek állnak rendelkezésre 1948–1949-ig (1 kötet). A b) állagból kiemeljük a „Körözöttek jegyzékét” A–Zs (1947–1950). Mutatókönyv ehhez a sorozathoz az 1945–1950., 1952. évekre vonatkozóan található a levéltárban.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

PML XXXIII. 1. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 1950-től Pest megye anyakönyvi kerületei állami anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1895–1983. 174 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. Az állami anyakönyvek másodpéldánya 1895. október 1-jétől 1980. december 31-ig találhatóak meg a levéltárban. A születési és a házassági anyakönyvek egymás után, a halotti külön, helységenként betűrendben következnek. Az eredeti példányoknak és a

másodpéldányoknak mindenben meg kell egyezni. (Ha javítás volt az első példányban, azt is jelezni kell a másodpéldányban.) Hibák azonban nagy számban fordultak elő, legtöbbször a névváltozatok különböznek (Kovács-Kováts, Kis-Kiss, Pap-Papp). Az anyakönyvek formátuma 1907 előtt más, mint utána. 1907 előtt az anyakönyvek egy ill. két laposak. Miden személyről és eseményről (születés, házasság, halálozás) egy, ill. két oldalt jegyeztek be egy-egy anyakönyvbe. Ezekben több adatot találunk, mint a későbbi formulánál. 1907 után egy-egy oldalon több anyakönyvi bejegyzés található. Az állampolgárok személyi állapotában bekövetkezett változásokról (név- és állampolgárság-változás, válás, haláleset, halva születés) az anyakönyvezetőt tájékoztatni kell, aki az anyakönyvbe a változásokat bejegyzi, és erről egy jegyzéket készít, az ún. „Utólagos bejegyzések másolatának jegyzékét" a levéltárnak. Ennek rovatai megegyeznek az anyakönyv rovataival. A PML-ban 204 helység anyakönyve található. Az újonnan alakult községek, mivel 1980 után alakultak (Pilisjászfalu 1994. dec. 11-től Piliscsabából, Remeteszőlős 2003. január 1-től Nagykovácsiból, Csörög 2003. január 1-től Sződből) anyakönyvei már nem kerültek levéltárba. Az anyakönyvi kerületek többször változtak. 16 olyan anyakönyvi kerület van Pest megyében, amelyhez több község tartozik. Ilyen többek között Dabas (hozzátartozik: Alsódabas, Felsődabas, Sári, Gyón). Az a) állag a születési, a b) állag a házassági, a c) a halotti anyakönyveket jelenti. A d) az e) és az f) állagok pedig a születési, házassági és a halotti UB jegyzékeket tartalmazzák községek szerinti alfabetikus rendben.

XXXV. MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA, MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT

PML XXXV. 1. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Pest Megyei Bizottsága iratai 1948–1956. 9,34 ifm.

Lásd: BKMÖL XXXV. 1. Az MDP Pest Megyei Bizottsága területi illetékessége kezdetben, 1948-tól 1949-ig a hatalmas, 12 039 km^2 kiterjedésű PPSK vármegyére terjedt ki. A fond anyaga tehát többek között a mai Bács-Kiskun megye településeinek múltjával kapcsolatban is fontos információkat tartalmaz. Ezt követően (a 4343/1949. MT sz. rendelet alapján) alakult ki a megye mai területe, amely 1956-ig egyben a párt Pest Megyei Bizottságának az illetékességi területe is volt.

A párt Pest megyei anyagának jelentős részét a tagságra jelentkezők kérelmeinek elbírálása, káderjavaslatok, valamint fegyelmi ügyek teszik ki. Rendszeresen szerepelt napirenden a megyei mezőgazdaság helyzete, főleg az aratási, cséplési, begyűjtési munkák állása, ill. a téeszekkel, gépállomásokkal és a tagosítással kapcsolatos jelentések. A mezőgazdaság mellett természetesen az ipari termelést érintő kérdések sem elhanyagolhatók. Itt említendő, hogy a megye nagyobb üzemeiről, így például a Csepel Autógyárról is rendszeres jelentések készültek. Mindezeken felül megtalálhatjuk itt a Megyei Pártbizottság, ill. annak egyes osztályainak munkaterveit, beszámolókat a megye alsóbb pártszervei, a pártépítés, valamint a pártiskolai képzés helyzetéről. Rendkívül nagy történeti forrásértékkel bírnak az Államvédelmi Hatóság megyei osztályának az iratok között fellelhető hangulat- és helyzetjelentései. Az emberi élet számtalan mozzanatáról, például karácsonyi éjféli misék látogatásáról, szilveszteri mulatságokról készült jelentésekkel is találkozhatunk az anyagban. Jelentős számban találhatók a tervkölcsön, vagy a békekölcsönjegyzés alakulásáról készült kimutatások. Megtudható azt is, hogyan értékeltek olyan jelentős világpolitikai eseményeket Pest megyében, mint például Sztálin halála, vagy az 1956. februári XX. kongresszuson elhangzott Hruscsov-beszéd. A Pest Megyei Bizottság irataiból rekonstruálható több fontos, később országos szerepet játszó politikus – többek között Kádár János, Nyers Rezső, Házi Árpád – életpályájának egy része is.

A Megyebizottságnak több tucat különböző szerv küldött rendszeresen jelentést, amelyek döntő többsége nem pártszerv volt. Ezek beszámolói sok esetben egyedülálló, máshol elő nem forduló történeti források.

Az iratanyag kutatásának megkönnyítése érdekében a fond egy részét digitalizálták, majd ennek alapján adatbázis készült. Az anyagot először a MOL vette át, majd az 1990-es évek végén került a PML-ba mint területileg illetékes közlevéltárba. Digitalizálásra a megyei vezető testületek iratai kerültek: I. Pártértekezletek (1950–1951); II. Pártválasztmányi ülések (1948. szeptember 22–1953. december 30.); Pártbizottsági ülés (1954. szeptember 4-től); III. Pártbizottsági ülés (1948. június 2–1954. május 31.); Párt végrehajtó bizottsági ülés (1954. június 7-étől); IV. Titkársági ülések (1949. augusztus 15–1952. március 24.); V. Aktívaértekezletek (1948. július 5–1956. március 23.).

PML XXXV. 2. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Abonyi Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1950. 0,24 ifm.

PML XXXV. 3. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Alsódabasi (Dabasi) Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 1,44 ifm.

PML XXXV. 4. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Aszódi Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,99 ifm.

PML XXXV. 5. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Budakörnyéki (Budai) Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 2,88 ifm.

PML XXXV. 6. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Ceglédi Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,84 ifm.

PML XXXV. 7. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Gödöllői Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 1,44 ifm.

PML XXXV. 8. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Gyömrői Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,12 ifm.

PML XXXV. 9. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Monori Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 1,08 ifm.

PML XXXV. 10. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Nagykátai Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,6 ifm.

PML XXXV. 11. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Ráckevei Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 1,44 ifm.

PML XXXV. 12. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Szentendrei Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 1,12 ifm.

PML XXXV. 13. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Szobi Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1950–1956. 1,02 ifm.

PML XXXV. 14. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Váci Járási Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,64 ifm.

PML XXXV. 15. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Cegléd Városi Bizottsága iratai 1948–1956. 1,08 ifm.

PML XXXV. 16. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Nagykőrös Városi Bizottsága és alapszervezetei iratai 1948–1956. 0,72 ifm.

PML XXXV. 17. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Vác Városi Bizottsága és alapszervezetei iratai 1950–1956. 0,62 ifm.

PML XXXV. 18. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Csepel Autógyári Bizottsága és alapszervezetei iratai 1950–1956. 1,68 ifm.

PML XXXV. 19. Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Állami Mezőgazdasági Gépállomások Pest Megyei Központja iratai 1949–1951. 0,12 ifm.

10. rész

SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **SML**)

Cím: 7401 Kaposvár, Rippl-Rónai tér 1.
Levélcím: 7401 Kaposvár, Pf. 91.
Telefon: (+36) 82/528-200, (+36) 82/429-923
Telefax: (+36) 82/314-347
E-mail: leveltar@smarchive.hu
Honlap: www.smarchive.hu

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: hétfő–kedd: 8.00–12.00, 13.00–15.45; szerda–csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–17.45; péntek: 8.00–12.00

Ügyfélszolgálat
Nyitvatartási rend: hétfő–kedd: 8.00–12.00, 13.00–15.45; szerda–csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–17.45; péntek: 8.00–12.00

Nagyberki Részleg
Cím: 7255 Nagyberki, Fő u. 11.
Levélcím: 7255 Nagyberki, Fő u. 11.
Telefon: (+36) 82/377-087

Kutatóterem
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–16.00; péntek: 8.00–12.00, 13.00–15.00

Ügyfélszolgálat
Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–16.00; péntek: 8.00–12.00, 13.00–15.00

A SOMOGY MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A 16. század végén Somogy török uralom alá kerülvén, megszűnt önálló vármegyei életet élni, miután az 1596. évi VII. dekrétum 41. cikkelye, majd az azt megerősítő 1608. évi I. dekrétum 22. cikkelye a megyét Zala vármegyével egyesítette. Törvényesen több mint 100 esztendő után az 1715. évi LXXXVI. tc. állította vissza Somogy vármegye önállóságát, de a vármegye iratai még ezután is sokáig jobbára a megyei főjegyzők lakásán kallódtak, és azok ládáiban vándoroltak az egyes közgyűlésekre. A levéltár alapjait – mint a többi megye levéltáránál is – az 1723. évi LXXIII. tc. fektette le, amely arra kötelezte a vármegyét, hogy gyűlései és ítélőszékei tartására, a rabok elhelyezésére, s rendkívül becses kincsének, az iratoknak az őrzésére alkalmas archívumot is magában foglaló megyei székházat építsen. Lényegében ettől az időtől kezdve beszélhetünk a megyei levéltárnak mint intézménynek a történetéről. 1724-től 1735-ig az akkori megyeszékhelyen, Tapsonyban volt a levéltár. Itt kezdett a nedves helyen tárolt, s így pusztulni kezdő iratok megmentéséhez és kötetekbe másolásához Tallián János megyei főjegyző. A levéltár Tapsonyból csak 1750-ben került Kaposvárra, utóbbi megyeszékhellyé válása után.

A levéltárban az első komoly és rendszeres rendező és segédletkészítő munkák Mária Terézia uralkodása idején történtek. Ekkor kezdték meg az iratok lajstromozását, a jegyzőkönyvek letisztázását és mutatózását. E korban történt a megyei ügyvitel szabályozása is. Ekkor tett a megye komolyabb kísérleteket további iratanyag visszaszerzésére Zalából. Ezek a törekvések azonban a szomszédos vármegye – amely az iratanyag szétválaszthatatlanságára hivatkozott – ellenállása miatt rendre hajótörést szenvedtek. A második levéltárrendezési korszakban – II. József korában – tovább folytatódtak a rendezési és segédletkészítési munkálatok: ekkor választották szét az igazgatási és bírósági iratokat. A harmadik levéltárrendezés kora 1790-től 1848-ig tartott. Az 1847-ben megindult rendezési és lajstromozási munkálatokat azonban a forradalom és szabadságharc eseményei megakasztották. Az abszolutizmus (1850–1860) idején a levéltár rendezését hátráltatta az a körülmény, hogy az intézményt éveken keresztül szakemberek nélkül hagyták, a törvényszéki és megyei hivatali tisztek kezére bízták, akik a zsúfolt raktárakban szakértelem hiányában inkább tovább fokozták a zűrzavart, mintsem segítettek volna azon. Csak a vármegyei önkormányzat visszaállítása után – 1860 – kerültek újra szakemberek a levéltár élére.

A polgári kor első levéltárosának, Nagy Lajosnak (1860–1863, 1865–1890) a nevéhez fűződik a zsúfolt levéltár néhány modern segédletének elkészítése – Levéltári Kis Tükör, Levéltári leltár, Levéltári útmutató, Levéltári index, stb.–, de ugyancsak az ő működésének idejére estek azok a katasztrofális méretű selejtezések is, amelyek valósággal megtizedelték a levéltár iratait. Ekkor selejtezték ki a Miscellanea-sorozatokat, a büntető peres iratokat (1711–1849-ig), az abszolutizmus kori szolgabírói iratok nagy részét, az 1857. évi népszámlálási iratokat a Bach-kori kormánylapokat stb. E korszakban a törvényhatósági levéltárnoknak a közigazgatásba történt túlzott bevonása, önálló alispáni szakreferenssé válása, az anyakönyvi-, vízügyi-, útlevélügyek stb. intézése több időt rabolt el, mint amennyit a levéltárban fő hivatásának megfelelően dolgozhatott volna.

A levéltár anyagát az idők folyamán a tapsonyi megyeházán történt tűzvész kivételével még a II. világháború idején sem érte jelentősebb károsodás. A 19. század második felében történt selejtezések nagyobb pusztítást vittek véghez benne, mint a háborús cselekmények és az elemi

csapások. A levéltár anyagából rendszeres publikáció nem történt. Történetét önálló munkában először Kanyar József dolgozta fel 1962-ben.

Az 1942-ben törvényhatósági rangra emelt Kaposvár város, Somogy megye egyetlen városi településének levéltára részint a korábbi hanyag kezelés, részint a háborús események folytán jelentős részben megsemmisült.

1950 és 1998 között az őrzött iratanyag mennyisége a hatszorosára nőtt. Ebben a periódusban nagyarányú rendezések, selejtezések és segédletkészítések történtek, ugyanakkor az intézmény elismert kutatóhellyé vált, s e munka eredményei három saját kiadványsorozatot, valamint több önálló kötetet tartottak és tartanak életben.

Az intézményben tudományos munka és kutatás is folyik, amelyet tényszerűen bizonyít az elmúlt években kiadott kötetek száma, azok jó szakmai visszhangja. Első évkönyve, a Somogy megye múltjából, 1970-ben jelent meg; 2007-ben pedig a 38. kötete. Az évkönyvnek két repertóriuma látott napvilágot: A Somogy megye múltjából című évkönyv repertóriuma I-II. Összeállította: Domokosné Szalai Zsuzsanna. Kaposvár, 1994, 1999.

A Somogy Megyei Levéltár első, és egyetlen fondjegyzéke közel négy évtizede, 1962-ben jelent meg (Kanyar József: Somogy Megye Levéltára. Kaposvár, 1962.). 1972-től kezdte használni a levéltár kézirat formájában az előbbi javított és bővített változatát, amely belső segédletként folyamatosan frissül, de publikálására még nem került sor. Azóta a levéltár őrizetében lévő fondok száma megtöbbszöröződött, mennyiségük négyszeresére nőtt. Az elmúlt évtizedekben két ízben gyarapodott jelentősen az intézmény raktárainak kapacitása. Az 1970-es esztendők végétől kezdődött meg a nagyberki kastély feltöltése. Néhány éven belül szállították be az 1950-1970-es évek tanácsi, mezőgazdasági termelőszövetkezeti és állami gazdasági iratait. A következő jelentős iratgyarapodás az 1990-es évek elején történt. Az ekkor kapott 3500 ifm. befogadóképességű raktár a megyei tanács, a pártarchívum, a bíróságok, az ügyészségek és a rendszerváltást követően megszűnt vállalatok irataival lett feltöltve. A folyamatos selejtezések, ill. rendezések pedig alaposan megváltoztatták számos fond adatait.

1984-ben, miután a megyei múzeum elköltözött a központi épületből, a munkaszobák, s a kutató- és ügyfélszolgálat felkerült a 2. emeletre. A levéltár iratanyagát jelenleg három helyen őrzi: a Főépületben, a Nagyberki Részlegben valamint a volt FÜSZÉRT épületében – 7400 Kaposvár, Raktár u. 1.–, amit a levéltár raktárként használ.

Néhány esetben – a sajátos helyi hagyományoknak megfelelően – az V. fondfőcsoport végén külön gyűjteményes fondként szerepelnek, és így is lettek a raktárakban elhelyezve, a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek és a községi adózási iratok. Az egykori pártarchívumi iratok pedig a XXVII. fondfőcsoportba lettek besorolva. A népszavazási, valamint a képviselő-választási jegyzőkönyvek a XXIII. fondfőcsoportba kerültek.

A Somogy Megyei Levéltár fondjegyzéke az iratanyag 2008. február 1-jei állományát és rendezettségi szintjét mutatja a fondrevízió akkori állásának megfelelően. A levéltári anyag terjedelme a 2008. év végén: 17 000 ifm. volt. A levéltárnak 30 000 kötetből álló szakkönyvtára van, amely a levéltári központban működik, de minden kutatóhelyen van egy-egy kisebb kézikönyvtár.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Fond- és állagjegyzék: Somogy Megyei Levéltár fond- és állagjegyzéke. Szerk.: Bősze Sándor, dr. Kaposvár, 2008.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek:

Gőzsy Zoltán: Hitbizományi iratok (Repertórium). Öá.: Gőzsy Zoltán. Kaposvár, 2003. (Somogy megye múltjából. Segédletek 1.)

Gőzsy Zoltán – Gőzsy Gáborné: A Somogy Megyei Levéltár üvegablakai – Nemesi címerek a Somogy - Megyei Levéltár üvegablakain. Kaposvár, 2000.

Kanyar József: Somogy Megye Levéltára. Kaposvár, 1962.

Pesty Frigyes: Somogy megye helynévtára. A szöveget gondozta: Gőzsy Zoltán, Polgár Tamás. Közreműködött: Vonyó Jánosné. Kaposvár, 2001. (Fontes Comitatus Simighiensis 1.)

Szántó László, dr.: A Kaposvári Városi Tanács testületi üléseinek napirend – katalógusa 1950-1990. (Somogy megyei múltjából. Segédletek 2.)
Szántó László, dr.: Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága pártértekezleteinek napirendjegyzéke 1957–1989. (internet: www.smarchive.hu - Segédletek)
Szántó László, dr.: Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága pártbizottsági üléseinek napirendjegyzéke 1957–1989. (internet: www.smarchive.hu - Segédletek)
Szántó László, dr.: Az MSZMP Somogy Megyei Bizottsága végrehajtó bizottsági üléseinek napirendjegyzéke 1956–1989. (internet: www.smarchive.hu - Segédletek)
Vonyó Anita – Csóti Csaba: Kaposvár város 1912–1939 között keletkezett iratanyagában található, építéssel kapcsolatos dokumentáció adatbázisa. Adatfeldolgozás. (internet: www.smarchive.hu - Segédletek)

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

SOMOGY VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

A török után megindult a migráció a Dél-Dunántúlon. Somogyban az 1687 és 1740–41 közti időszakban jelentősebb német betelepülések Ladra, Németegresre, Pulára, Szigetvárra és Tabra történtek. Miklósiban (Csapody–Tallián-féle, Perneszy), Mocsoládon (Vázsonyi György) és Nágocson (Zichy) földesúri betelepítéssel is hozzájárultak a németek számának növekedéséhez. Ezekre főként összeírásokból és közgyűlési iratokból következtethetünk. A somogyi németség egy része Hessenből, Közép-Bajorországból, s a Sváb–Frank vidékről érkezett közvetlenül. Nagyobb részük azonban szekundér telepesként elsősorban Tolna német falvaiból vándorolt be. Kisebb részük Baranyából, Veszprémből költözött új hazájába, Somogyba. A 18. század végén főleg az Igali és a Szigetvári járás települései rendelkeztek nagyobb számú német lakossággal: Döröcske, Kötcse, Nágocs, Pula, Szorosad, Zics, Boldogasszonyfa, Bőszénfa, Hárságy, Homok, Kercseliget, Szigetvár és Szulok. A Kaposi járásban egy település, Mocsolád említhető meg. A 19. században tovább bővül a német lakosságú települések száma: Almamellék, Babócsa, Bagóhegy, Barcs, Belevár, Béndek, Berzence, Bize, Bonnya, Borjánc, Büssü, Csurgó, Drávatamási, Ecseny, Endréd, Gadány, Gálosfa, Hajmás, Háca, Hosszúvíz, Iharosberény, Jaba, Kapoly, Kaposvár, Kára, Kelevíz, Kereki, Kiskeresztúr, Kislak, Magyarod, Malmok, Mike, Mozsgó, Nagyberki, Németlukafa, Németújfalu, Őr, Pálfalu, Pettend, Potony, Pusztaszemes, Sántos, Szabadi és Kisgát, Szentlászló, Szil, Szomajom, Tóthváros sorakozik fel a 18. századi németek lakta települések mellé. Közgyűlési jegyzőkönyvekből, összeírásokból, úrbéri rendezés irataiból lehet erre következtetni.

Az önkormányzat visszaállításakor a vármegye két járásra oszlott. 1724-ben már három járása volt a vármegyének: a Kaposvári, a Szigeti és a Kanizsai. 1753-ben szervezték a vármegye negyedik járását s ettől kezdve a Kaposvári, a Szigetvári, a Kanizsai és az Igali járásokra oszlott. Ez a beosztás 1800-ig állott fenn. Az 1800. május 20-án tartott tisztújító közgyűlésen megváltoztatták az addigi járási beosztást. Az új beosztás szerint megszűnt az addigi Kanizsai járás elnevezés és a vármegyét öt járásra osztották fel. Az új járások székhelyei Igal, Szigetvár, Babócsa, Kaposvár és Marcali voltak, s ez a beosztás 1843-ig maradt érvényben. Sárközy alispán 1843-ban hat járást szervezett. Ennek következtében a közigazgatási beosztás a következő lett: Babócsai, Központi, Kaposvári, Marcali, Szigetvári és Igali járás. A Központi járásba a helységeket 1844-ben osztották be. 1870-ben kezdik tárgyalni az országgyűlésen a megye-reformot, amelynek alapján mindenekelőtt járásokra osztották fel a megyét. A belügyminiszter nyolc járást engedélyezett Somogyban. Ugyanazon helyeken az igazságügyminiszter járásbíróságokat állított fel. A nyolc járási székhely, amely egyben a szolgabíróságok és járásbíróságok székhelye is, a következő: 1. Kaposvár, 2. Szigetvár, 3. Nagyatád, 4. Csurgó, 5. Marcali, 6. Lengyeltóti, 7. Tab, 8. Igal. A vármegye szervezetének nevezetes fejlődésére utal, midőn a belügyminiszter engedélyezte a

kilencedik, a Barcsi járás felállítását. Még ugyanabban az évben, 1896-ban, fel is állították az új járást; a Szigetvári járásból 14 községet, a Nagyatádi járásból 11 községet csatoltak hozzá.

Irodalom:

Kanyar József: Somogy Megye Levéltára. Kaposvár, 1962.
Somogy vármegye. Szerk.: Csánki Dezső, Dr. Budapest, é. n.
Szita László: Somogy megyei nemzetiségek településtörténete a XVIII-XIX. században. Kaposvár, 1993.

SML IV. 1. Somogy vármegye nemesi közgyűlése albizottsága iratai 1454–1873. 275,1 ifm.
a) Közgyűlési iratok (Acta congregationalia) 1715–1848.108,09 ifm.
b) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocollum generalium et particularium congregationum) 1658–1849. 47,42 ifm.
e) Felkelési iratok (Insurrectionalia) 1742–1848. 1,67 ifm.
g) Úrbéri ügyek iratai (Urbarialia) 1741–1853. 4,43 ifm.
h) Összeírások (Conscriptiones) 1534–1871. 13,62 ifm.
j) Katonai iratok (Militaria) 1609–1848. 25,77 ifm.
x) Vegyes iratok (Miscellanea) 1647–1895.12,51 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az a) közgyűlési iratok a közgyűlési jegyzőkönyvek segítségével kutathatóak.

A b) az 1710. május 11-én Sziget várában vezetett és ránk csonkán hátramaradt jegyzőkönyvtől 1717-ig egy kötetbe gyűjthették a megye jegyzőkönyveit. Miután a megye jegyzőkönyvei – ha hiányosan is – 1717-től vannak egybekötve 1724-ig a „Protocollum primum”-ban, feltehető, hogy az 1717 előtti jegyzőkönyvek megsemmisültek és elpusztultak. Ezt a kötetet emlegették a későbbiek során „Protocollum antiquissimum”-nak. Miután a „Protocollum primum” is hiányos volt, a „Protocollum antiquissimum” pedig megsemmisült, ennek kiegészítésére, ill. pótlására készíttetett Tallián János egy újabb protocollumot: a „Protocollum antiquum”-ot, amelyben nemcsak jegyzőkönyvek találhatók, hanem – mint ismeretes – Zalától, vagy magánkézből megszerzett a előkerült somogyi vonatkozású iratokat is bemásoltattott. Így a „Protocollum antiquum” lényegében a megye legrégibb fellelhető iratainak s részben elveszett jegyzőkönyveinek iratokból rekonstruált másolati jegyzőkönyve. Ezt a másolt kötetet nevezte el Tallián János „Protocollum antiquumnak”, amelynek a 19. sz. elején történt átkötése alkalmával a megsemmisült ››Protocollum antiquissimum‹‹ kötetének bordafelírását az új fedőtábla borítójának belső oldalára ragasztották. E „Protocollum antiquum” részére index is készült a kötet végéhez kötve, Tallián János munkájaként. Ugyancsak ő készített az 1–10 jelzetű protocollum kötetekhez is külön mutatót, amelyben pótlólag a „Protocollum antiquum” indexét is elhelyezték. A jegyzőkönyvek köteteit a 19. században Nagy Lajos levéltáros korában sorszámmal látták el, s ebben a sorozatban a Tallián féle index nyerte az első számot, helytelenül, a „Protocollum antiquum” a 2-es, és a „Protocollum primum” a 3-as számot kapta, így az indexkötet jelzetei ma a kötetek bordázatára rávezetett eredeti számozáshoz képest két számmal eltolódva használhatók. A kutatók az anyagok állagvédelme miatt a jegyzőkönyveket és az indexeket mikrofilmen tekinthetik meg (lásd: XV. 15. SML mikrofilmgyűjteménye).

A h) állag az országos és megyei összeírásokat, az adó(sok)-, lélek-, birtokösszeírásokat, bevetett földek összeírásait, különböző mesterségek összeírásait (tanítók, kézművesek stb.), zsidó- és cigányösszeírásokat, szomszédos megyékbe, ill. Horvátországba elköltözöttek összeírásait, közmunka összeírásokat, nemtelenek összeírását, ill. vegyes összeírásokat tartalmazz. A Conscriptiones Regnicolares (1828.) anyaga mikrofilmen kutatható (lásd: XV.15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML IV. 10. Somogy Vármegye Törvényszékének (Sedria) iratai 1488–1848(1855). 58,74 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1804–1850. 2,56 ifm.

b) Polgári perek (Processus civiles) 1488–1848. 23,95 ifm.
q) Úriszék perek (Sedes dominales) 1766–1848. 1,6 ifm.
s) Különféle perek (Processus varii) 1674–1850. 3,01 ifm.
t) Választott bíróságbeli perek (Processus compromissionales) 1806–1844. 0,8 ifm.
v) Büntetőperek (Processus criminales) 1695–1848. 2,09 ifm.
x) Ítéletlevelek (Sententionales) 1718–1786. 0,04 ifm.
y) Megbízólevelek (Litterae procuratoriae) 1800–1852. 0,2 ifm.
z) Statáriális ítéletek (Processus statariales) 1800–1851. 0,15 ifm.
aa) Szóperek (Processus verbales) 1837–1853. l,6 ifm.
bb) Bírósági vizsgálatok (Inquistionales) 1654–1848. 3,7 ifm.
cc) Vallatási jegyzőkönyvek (Deutrales) 1740–1833. 0,12 ifm.
ee) Officialia 1795-1848. 0,42 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1.

SML IV. 11. Somogy Vármegye II. József-féle Bíróságának iratai (Judicium Subalternum) 1787–1790. 5,23 ifm.
a) Ülésjegyzőkönyvek (Protocolla sessionum) 1788. 0,23 ifm.
b) Periratok 1787–1790. 5 ifm.

Lásd: BaML IV. 9.

SML IV. 13. Gaál László alispán után maradt iratok 1777–1802. 0,3 ifm.

Alsószilvágyi Gaál László – aki 1790-től volt Somogy vármegye alispánja – hivatali működésével kapcsolatos iratok. Az iratanyag főként összeírásokból, toborzással, katonaellátással kapcsolatos kimutatásokból valamint vegyes levelezésből áll.

SML IV. 14. Csépán István alispán után maradt iratok 1652–1851. 0,4 ifm.

Csépán István Somogy vármegye alispánja, több vármegye táblabírája, aki 1830 februárjában halt meg Jákóban. Az iratanyag levelezésből, peres iratokból, bérleti szerződés irataiból áll.

SML IV. 17. Balázsy István tiszti ügyész után maradt iratok 1721–1883. 0,12 ifm.

Az ügyész, ill. ügyvéd tevékenységével kapcsolatos iratok vegyes levelezésekből, peres iratokból valamint szőlővel kapcsolatos iratokból áll. Németek által lakott településeket érintő fond.

SML IV. 19. Zadrubánszky János tiszti ügyész után maradt iratok 1800–1842. 0,02 ifm.

Az iratanyag vegyes levelezésekből, peres iratokból áll. Kercseligetre vonatkozó iratok is szerepelnek a fondban.

SML IV. 22. Draskóczy Lajos ügyvéd iratai 1803–1818. 0,02 ifm.

Draskóczy Lajos ügyvédi gyakorlatával, ügyvédi tevékenységével, ill. a levéltárba bekerült anyagok kikérésével kapcsolatos iratok. Draskóczy Lajos több nemes családnak lett ügyvédje Somogyban (Dávodi Bakó Farkas, Berzsenyi István, Tanyi László). Németek által lakott településeket érintő fond.

SML IV. 27. Horváth Ignác ügyvéd iratai 1800–1838. 0,01 ifm.

Az iratanyag vegyes peres iratokból, intő-kereset- és vádlevelekből, obligációkból, kontókból áll. Németek által lakott településeket érintő fond.

SML IV. 28. Horváth József ügyvéd iratai 1752–1819. 0,03 ifm.

Az iratanyag vegyes peres iratokból, intő-, kereset és vádlevelekből, dézsmabor összeírásból áll. Németek által lakott településeket érintő fond.

SML IV. 30. Németh Antal ügyvéd iratai 1630–1882. 1,8 ifm.

Németh Antal (1799–1861) 1837-ben testimonialist kapott Somogy vármegyétől. Gyöngyösmelléken birtokos lett. Tevékenysége idején számos közéleti funkciót vállalt, elismert és ismert ügyvédként a vármegye szinte minden birtokosával és tisztviselőjével levelezésben állt. 1848-ban Kaposvár polgármesterévé választották.

Az iratok nagy része az ügyvéd aktuális hivatali működésével kapcsolatos, ugyanakkor működési helyeiről több irat került hozzá, így például szigetvári és hársági tevékenysége nyomán igen sok, az említett településekre és azok környékére vonatkozó 18–19. századi irat. Gyöngyösmelléki birtokosságának köszönhetően, Gyöngyösmellékkel kapcsolatos iratok is találhatók. Az iratanyag vegyes levelezésből, számlákból, vegyes peres iratokból, jogügyletekből valamint vegyes iratokból áll. A levelek betűrendben különválogatva és kronológiai sorrendben találhatók. Az iratanyagról részletes raktárjegyzék készült.

SML IV. 35. Végrendeletek levéltári gyűjteménye (Acta testamentaria) 1735–1866. 0,3 ifm.

Somogy megyei személyek végrendeletei, ill. ezekkel kapcsolatos iratok. Az iratok egy része több kéztől származó, különböző szisztéma szerinti manuális számozással van ellátva, melyek nem követnek kronologikus rendszert.

SML IV. 101. Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottmányának iratai 1848–1849. 2,07 ifm.
a) Jegyzőkönyv 1848–1849. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási Bizottmány iratai 1848–1849. 1,05 ifm.
c) Nemzetőrségi és honvédállítási lajstromok és számadások 1848–1849. 0,2 ifm.
d) Közigazgatási Fiókbizottmány iratai 1848. 0,6 ifm.
e) Vegyes Tárgyú Fiókbizottmány iratai 1848. 0,2 ifm.

Lásd: BéML IV. Vármegyei bizottmányok.

SML IV. 102. Somogy Vármegye Középponti Választmányának iratai 1848–1849. 0,05 ifm.

Lásd: SL IV. B. 103. A Bach-korszakban, az 1850-ben életbe léptetett ideiglenes kormányzat alatt hét járásra osztották Somogy vármegyét: a Kaposvári, Igali, Iharosberényi, Karádi, Marcali, Nagyatádi és a Szigetvári járásra.

SML IV. 152. Somogy Vármegye Cs. Kir. Megyehatóságának iratai 1850–1860. 45,72 ifm.
a) Megyefőnöki elnöki iratok 1860. 0,3 ifm.
b) Megyefőnöki közigazgatási iratok 1850–1860. 43,22 ifm.
c) Útlevéliratok 1850–1860. 0,5 ifm.
d) Úrbéri kárpótlási iratok 1850–1853. 0,2 ifm.
e) Föld-tehermentesítési iratok 1855–1857. 1,5 ifm.

Lásd: BaML IV. 152.

SML IV. 156. Kaposvári Cs. Kir. Megyei Törvényszék, Comitatsgericht (Landesgericht) Kaposvár Praesidium iratai 1850–1860. 43,5 ifm.

Lásd: K-EMÖL IV. B. 154.

SML IV. 157. Kaposvári Cs. Kir. Úrbéri Törvényszék iratai (1770) 1850–1868 (1910). 20,07 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1868. 5 ifm.
b) Községekre vonatkozó úrbéri peres iratok 1700–1868. 14,77 ifm.
c) Mérnöki ügyviteli iratok, vegyes birtokkönyvek 1850–1860 (1910). 0,3 ifm.

Lásd: FML IV. b. 154.

SML IV. 159. Csurgói Cs. Kir. Járásbíróság polgári peres iratai 1850–1854. 1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201.

SML IV. 160. Iharosberényi (Csurgói) Cs. Kir. Vegyes Szolgabírói Hivatal iratai 1854–1860. 3,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 202. A Csurgói járás 1854. május 1-től Iharosberényi járás. 1854. május 1-től a II. fokú járásbíróságok megszűnésével a Csurgói Cs. Kir. Járásbíróság igazságszolgáltatási teendőit az Iharosberényi Cs. Kir. Vegyes Szolgabírói Hivatal vette át. A székhely azonban Csurgón maradt. Az Iharosberényi Cs. Kir. Vegyes Szolgabírói Hivatal jogutódja 1858 áprilisától a Csurgói Cs. Kir. Vegyes Szolgabírói Hivatal lett, mivel az Iharosberényi járás megszűnt, helyette ismét Csurgói járás lett. A közigazgatási változások ellenére az iratkezelés folyamatos volt, mivel a székhely mindig Csurgón volt.

SML IV. 161. Igali Cs. Kir. Szolgabíróság közigazgatási iratai 1850–1853. 0,25 ifm.

SML IV. 162. Igali Cs. Kir. Járásbíróság polgári peres iratai 1851–1853. 0,5 ifm.

SML IV. 163. Igali Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 2,27 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1860. 0,75 ifm.
b) Polgári peres iratok 1854–1860. 1,52 ifm.

SML IV. 168. Kaposvári Cs. Kir. Delegált (Kiküldött) Járásbíróság iratai 1854–1860. 10,75 ifm.

SML IV. 170. Karádi Cs. Kir. Járásbíróság polgári peres iratai 1850–1854. 1,7 ifm.

SML IV. 173. Marcali I. Osztályú Cs. Kir. Járásbíróság iratai 1850–1853. 0,6 ifm.

SML IV. 174. Marcali Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 3,96 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1857–1860. 1,14 ifm.

b) Polgári peres iratok 1854–1860. 2,82 ifm.

SML IV. 175. Nagyatádi Cs. Kir. Járásbíróság polgári peres iratai 1850–1853. 0,4 ifm.

SML IV. 176. Nagyatádi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 2,74 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1857–1860. 0,74 ifm.
b) Polgári peres iratok 1854–1860. 2 ifm.

SML IV. 177. Szigetvári Cs. Kir. Járásbíróság polgári peres iratai 1850–1853. 0,75 ifm.

SML IV. 178. Szigetvári Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság iratai 1854–1860. 5,13 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1854–1860. 1,38 ifm.
b) Polgári peres iratok 1854–1860. 3,75 ifm.

SML IV. 251. Somogy vármegye főispánjának iratai 1860–1861. 0,1 ifm.

A fond a Bach-korszak utáni első rövid alkotmányos időszak főispáni iratait tartalmazza. A főispán ekkor Jankovich László volt. Az iktatott iratokat a főispáni jegyzőkönyv segítségével lehet kutatni, a vegyes iratok laponkénti átnézéssel kutathatók.

SML IV. 252. Somogy vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1867. 2,25 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A fond az 1861–1865. november 30. között működő főispáni helytartó Mérey Károly, valamint az 1865. november 30–1867. április 30. között működő főispán, Jankovich László hivatali ideje alatt keletkező főispáni iratokat tartalmazza. Az iktatott iratok a főispáni elnöki mutató és iktató segítségével lehet kutatni, a vegyes iratok laponkénti átnézéssel kutathatók. A beadványokat a több fondhoz is tartozó Főispáni jegyzőkönyv 1865. október 21–1874. október 31. segédlet alapján lehet kutatni, amely a IV. 401. fondszámú főispáni fondnál került felvételre.

SML IV. 253. Somogy vármegye főispánjának iratai 1868–1871. 0,3 ifm.

A fond a kiegyezést követő alkotmányos időszak főispáni iratait tartalmazza, a polgári átalakulásig. A főispán ekkor Jankovich László volt. Az iktatott iratokat a főispáni jegyzőkönyv 1865. október 21–1874. október 31. segédlet alapján lehet kutatni

SML IV. 254. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai 1860–1861. 1,2 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1860–1861. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1860–1861. 1 ifm.
c) Folyamodványok, kérelemlevelek (Instantiae) 1861. 0,06 ifm.
d) Gazdászati választmány iratai 1861. 0,02 ifm.
e) Árvaszéki iratok 1860. 0,02 ifm.

A fond az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc utáni, első rövid alkotmányos időszak idején működő megyei bizottmány, 1860–1861 közötti iratait tartalmazza. A fondban találhatók még a megyei bizottmányból alakult gazdasági és árvaválasztmány iratait, valamint a kérelemlevelek jegyzőkönyvei és iratai is.

SML IV. 255. Somogy Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 1,67 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1871. 0,3 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1867–1871. 1,37 ifm.

Lásd: BéML IV. 254. A bizottmány a megyei közgyűlés szerepét töltötte be. Az iratanyagról mikrofilm készült (lásd: XV. 15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML IV. 256. Somogy Vármegye Központi Választmányának iratai 1861–1869. 0,6 ifm.

Lásd: SL IV. B. 254, 255 és 256.

SML IV. 258. Somogy Vármegye Alispáni Hivatalának iratai (1860) 1861–1866. 16,5 ifm.
a) Közigazgatási iratok (1860)1862–1866. 14,5 ifm.
b) Első Alispán (igazságszolgáltatási) iratai 1861–1866. 2 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. Az iratok főként különböző vitás peres ügyekben született más törvényszéki átiratokat jelentenek. Ezek főleg gazdasági tárgyú intézkedéseket, zárlatokat stb. kértek. Történeti értéke ezen iratoknak viszonylag csekély. Az 1860-as évek alispáni hivatalának működése nem tisztázott. Kérdéses a két alispán közötti munkamegosztás mikéntje is. Somogy esetében valószínűleg csak helyettesítő funkciója volt a másodalispánnak, hiszen az igazságszolgáltatási tevékenységet az iratok tanúsága szerint az első alispán végezte.

SML IV. 259. Somogy Vármegye Alispáni Hivatalának iratai 1867–1871. 14,55 ifm.
a) Elnöki iratok 1867. 0,02 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1867–1871. 13,78 ifm.
c) Első Alispán (igazságszolgáltatási) iratai 1864. 0,75 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. (lásd: SML IV. 258. b)

SML IV. 262. Somogy Vármegye Állandó Polgári Törvényszékének iratai 1861–1869. 16 ifm.

SML IV. 266. Kaposvári járás Kisasszondi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1861. 0,02 ifm.

SML IV. 270. Babócsai járás Németladi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1865. 0,14 ifm.

Lásd: BéML IV. 261.

SML IV. 272. Igali járás Igali kerülete szolgabírájának iratai 1867–1871. 0,35 ifm.

SML IV. 273. Igali járás Karádi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1865. 0,2 ifm.

SML IV. 281. Marcali járás Szakácsi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1865. 0,05 ifm.

SML IV. 283. Szigetvári járás Dombói kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1866. 0,24 ifm.

SML IV. 285. Babócsai járás főszolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,63 ifm.

SML IV. 286. Babócsai járás Csokonyai kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1867–1871. 0,22 ifm.

SML IV. 287. Babócsai járás Nagyatádi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,24 ifm.

SML IV. 288. Igali járás főszolgabírájának bírósági iratai 1861–1869. 0,53 ifm.

SML IV. 289. Igali járás Igali kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,42 ifm.

SML IV. 290. Kaposvári járás főszolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,5 ifm

SML IV. 291. Kaposvári járás Kiskorpádi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 1,05 ifm.

SML IV. 292. Kaposvári járás Pusztakovácsi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 1,27 ifm.

SML IV. 293. Központi járás főszolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,93 ifm.

SML IV. 294. Marcali járás főszolgabírájának bírósági iratai 1862–1868. 0,23 ifm.

SML IV. 295. Marcali járás Csákányi kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1865–1869. 0,1 ifm.

SML IV. 296. Marcali járás Csurgói kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1863–1871. 0,74 ifm.

SML IV. 298. Szigetvári járás Kercseligeti kerülete szolgabírájának bírósági iratai 1862–1871. 0,26 ifm.

SML IV. 300. Somogy Vármegye Büntető Törvényszékének iratai 1861–1871. 0,9 ifm.

A fond csak egyzőkönyveket tartalmaz.

SML IV. 401. Somogy vármegye főispánjának iratai 1872–1950. 35,86 ifm.
a) Bizalmas (elnöki) iratok 1886–1933, 1945–1950. 3 ifm.
b) Általános iratok 1872–1950. 26,91 ifm.
c) Közellátási kormánybiztosi iratok 1943–1948. 5,35 ifm.
d) Somogy Megyei Közellátási Felügyelőség iratai 1947–1949. 0,4 ifm.
e) Somogy vármegye kormányzótanácsi biztosának iratai 1919. 0,1 ifm.
f) Somogy Vármegye Számonkérőszékének jegyzőkönyve 1887–1891. 0,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401.

SML IV. 402. Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1950. 7,46 ifm.
a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1950. 5,59 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1872–1882. 1,87 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A közgyűlési jegyzőkönyvekről mikrofilm készült (lásd: XV.15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML IV. 403. Somogy Vármegye Központi Választmányának iratai (1848) 1872–1950 (1954). 36,15 ifm.

Lásd: SL IV. B. 404. Az iratanyag országgyűlési és nemzetgyűlési képviselőválasztói iratokból és névjegyzékekből áll.

SML IV. 405. Somogy vármegye alispánjának iratai 1872–1950. 805,9 ifm.
a) Bizalmas (elnöki) iratok 1906–1917, 1945–1950. 5,01 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1950. 751,97 ifm.
c) Kihágási iratok 1881–1949. 27,12 ifm.
d) Útlevél-kiállító hatóság iratai 1904–1944. 21,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402 és XXI. 4. Az iratanyag alispáni elnöki iratokból, járási tiszti értekezlet jegyzőkönyvéből, helyzetjelentésekből, községek adatszolgáltatásának irataiból, begyűjtési, népszámlálási (1948) iratokból, rendőrségi jelentésekből, választások irataiból, vármegyei alkalmazottak, B-listázottak kimutatásaiból, gyámpénztári nyilvántartásokból áll. A d) állag Somogy vármegye alispánjának útlevélkiadással kapcsolatos iratait tartalmazza.

SML IV. 407. Somogy vármegye tiszti főügyészének iratai 1903–1949. 24,48 ifm.

SML IV. 408. Somogy Vármegye Árvaszékének iratai 1835–1950 (1955). 200 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1938. 6,1 ifm.
b) Árvaszéki ügyészi iratok 1903–1949. 28,3 ifm.
c) Általános iratok 1872–1950 (1955). 155 ifm.
d) Elnöki iratok 1878–1935. 2,1 ifm.
e) Községi gyámügyi számadások 1872–1880. 8,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418.

SML IV. 409. Somogy vármegye tiszti főorvosának iratai 1872–1953. 4,5 ifm

Lásd: BéML IV. 443.

SML IV. 410. Somogy vármegye törvényhatósági állatorvosának iratai 1925–1944. 1,7 ifm.

SML IV. 411. Somogy Vármegye Számvevőségének iratai 1739–1950. 146,45 ifm.
c) Községbírói számadások 1800–1902. 48,67 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404.

SML IV. 412. Somogy Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1949. 202,75 ifm.
a) Általános iratok 1876–1949. 127,65 ifm.
b) Gazdasági Albizottság iratai 1918–1948. 71,6 ifm.
c) Erdészeti Albizottság iratai 1881–1902. 3,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420.

SML IV. 413. Barcsi járás főszolgabírájának iratai 1918–1944. 0,75 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az iratanyag ital-, dohány- és tűzkőárusítási engedélyekből, választási valamint hadigondozási iratokból (I. és II. világháború) áll. Az engedélyek iratanyaga községenként elkülönítve található. A választási iratok kronologikus sorrendben következnek. A

hadigondozási iratoknál az egy darab II. világháborús irat külön található, az I. világháborús hadigondozási iratok betűrend szerint lettek rendezve. A névsort alkotó személyek községei jórészt a Nagyatádi járásba tartoztak. Valószínűleg az 1950. évi járási átsorolás miatt kerültek ezek az iratok a Barcsi járás székhelyére. A fondot 18 kötet katonaállítási összeírási lajstrom zárja.

SML IV. 414. Csurgói járás főszolgabírájának iratai 1872–1944. 63 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1944.
b) Kihágási iratok 1872–1944.
c) Katonai összeírások 1874–1886.

SML IV. 415. Igali járás főszolgabírájának iratai 1872–1944 (1945). 59,66 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1921. 45,07 ifm.
b) Kihágási iratok 1890–1921. 5,56 ifm.
c) Ipari kihágási iratok 1879–1899. 0,18 ifm.
d) Iparosok és ipari segédek nyilvántartása 1886–1945. 0,85 ifm.
e) Katonai iratok 1878–1888. 7,5 ifm.
f) Községi költségvetési iratok 1905–1919. 0,5 ifm.

SML IV. 416. Kaposvári járás főszolgabírájának iratai 1871–1944. 125,1 ifm.
a) Elnöki iratok 1898–1933. 1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1871–1944. 114,72 ifm.
c) Kihágási iratok 1892–1932. 5,25 ifm.
d) Háborús iratok 1914–1919. 1,75 ifm.
e) Cselédkönyvi iratok 1872–1886. 0,88 ifm.
f) Vegyes iratok 1872–1944. 1,5 ifm.

SML IV. 418. Lengyeltóti járás főszolgabírájának iratai 1872–1950. 25,88 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1950. 24,3 ifm.
b) Kihágási iratok 1883–1944. 1,5 ifm.
c) Iparlajstromok 1901–1948. 0,08 ifm.

SML IV. 419. Marcali járás főszolgabírájának iratai 1870–1929. 20 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1870–1898. 16,27 ifm.
b) Vegyes nyilvántartások 1872–1929. 3,73 ifm.

SML IV. 420. Nagyatádi járás főszolgabírájának iratai 1873–1944. 10,17 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1874–1889. 7,24 ifm.
b) Kihágási iratok 1887–1942. 0,1 ifm.
d) Katonai iratok 1884–1885. 0,2 ifm.
e) Vegyes nyilvántartások 1873–1944. 2,51 ifm.

SML IV. 421. Szigetvári járás főszolgabírájának iratai 1862–1944. 50,32 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1944. 45,73 ifm.
b) Katonai iratok 1881–1883. 0,13 ifm.
c) Iparügyek 1881–1935. 1,08 ifm.
d) Kihágási iratok 1882–1944. 1,5 ifm.

e) Cselédkönyvi iratok 1874–1885. 1,88 ifm.

A szolgabírók anyagát (1866–1871) a régi irattári rendszert meghagyva, a főszolgabíró irattárába vonták össze. 1866-tól numerikus kurrens. 1866-tól a főszolgabíró és két alszolgabíró, Igmándy Benedek főszolgabíró, Maár Gyula és Fodor Géza alszolgabíró irányította a közigazgatást. 1850-ben 55 község és település tartozott a járáshoz. 1860-ban már 63 község igazgatását intézték. 1871-ben a Nagyatádi, majd 1896-ban a Barcsi járás létrejöttével a községek száma tovább csökkent 44-re. 1932-ben ezek 10 körjegyzőséghez tartoztak. 1950-ben a Ladi körjegyzőségen kívül (Lad és Patosfa) Baranya megye Szigetvári járását alkotja.

SML IV. 422. Tabi járás főszolgabírájának iratai 1871–1944. 25,45 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1871–1944. 11 ifm.
b) Kihágási iratok 1882–1944. 11,95 ifm.
c) Katonai összeírások 1873–1930. 0,86 ifm.
d) Vegyes nyilvántartások 1900–1944. 0,74 ifm.

SML IV. 425. Somogy vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1872–1949. 1,37 ifm.

Somogy vármegye törvényhatósága valamint Kaposvár város és a megye községei által alkotott szabályrendeletek gyűjteménye. Az anyag három állagra, a harmadik állag három sorozatra tagolódik. A vármegyei szabályrendeletek kronologikusan, a városiak tematikusan, a községiek a sorozatokon belül a helységek ábécérendjében következnek egymás után.

SML IV. 426. Somogy vármegye egyesületi alapszabályainak gyűjteménye 1832–1950. 1,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416.

SML IV. 429. Somogy vármegyei felekezeti anyakönyvek 1724–1895. 22,01 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Római katolikus, református, ág. evangélikus, izraelita, unitárius és görögkeleti születési, házassági és halotti anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye alfabetikus sorrendben. Az iratanyag mikrofilmen kutatható (lásd: XV. 15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML IV. 440. Csurgói járás gazdasági felügyelőjének iratai 1925–1934. 0,15 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Az 1941-es népszámlálás alapján azon községek, ahol a németek száma meghaladta az összlakosság 5%-át, de anyaguk nem került a levéltárba, a következők: Gadács, Kára, Somogydöröcske, Somogyszil, Szorosad.

Városok

SML V. 78. Szigetvár Mezőváros Levéltára 1604–1946. 7,8 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Az iratanyagból főként a tanácsülési, nagygyűlési, képviselőtestületi jegyzőkönyvek, iratok, contractusok, céhiratok, községi iratok, kataszteri birtokívek lehetnek jelentősebbek a kutatás számára.

Községek

Lásd: BKMÖL V.

SML V. 205. Attalai Körjegyzőség iratai 1898–1950. 0,75 ifm.

Az Attalai Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Attala, Csoma, Pula, Szabadi. Pula neve 1907-től Kapospula. A körjegyzőséget 1948-ban a Kaposvári járáshoz csatolták.

SML V. 218. Pusztaszemesi bíróláda iratai 1789–1881. 0,02 ifm.

A 18. században Pusztaszemes jelentős németlakta település volt.

SML V. 223. Barcs Nagyközség iratai 1870–1950. 4,86 ifm.

Barcs nagyközség 1911-ben alakult. Az 1886. XXII. tc. 161. §-ának 1. bekezdése alapján csatlakozott hozzá Drávapálfalva (korábban Pálfalu) és Somogytarnóca község. Barcs nagyközség 1896 előtt a Szigetvári, 1911 előtt pedig a Barcsi járáshoz tartozott, ill. a Barcsi Körjegyzőség székhelye volt. A Barcsi Körjegyzőség 1911-ben feloszlott, Barcs nagyközséggé alakult.

SML V. 224. Barcsi gazdasági elöljáró iratai 1943–1944. 0,01 ifm.

SML V. 226. Batéi Körjegyzőség iratai 1886–1949. 2,2 ifm.

A Batéi Körjegyzőség 1924-ben alakult. Községei: Baté, Kaposkeresztúr, Mosdós. A körjegyzőség községei 1924-ben váltak ki a Nagyberki Körjegyzőségből, és Baté székhellyé új körjegyzőséggé alakultak.

SML V. 227. Batéi bíróláda iratai 1767–1914. 0,17 ifm.

SML V. 239. Felsőmocsoládi Körjegyzőség iratai 1895–1950. 2 ifm.

A Felsőmocsoládi Körjegyzőség 1907-ben alakult. Községei: Ecseny, Polány, Felsőmocsolád. A községek korábban a Mocsoládi Körjegyzőséghez tartoztak. 1907-ben Mocsolád község és vele együtt a körjegyzőség neve is Felsőmocsoládra változott. A Mocsoládi Körjegyzőség 1872-ben alakult meg Ecseny, Mocsolád és Polány községekkel.

SML V. 243. Gálosfai Körjegyzőség iratai 1947–1950. 0,2 ifm.

A Gálosfai Körjegyzőség 1907-ben alakult. Községei: Bőszénfa, Gálosfa, Gyarmat, Hajmás. A körjegyzőség községei 1907-ben kiváltak a Simonfai és a Szentbalázsi Körjegyzőségből, és Gálosfa székhellyel újat hoztak létre. Gyarmat neve 1907-től Kaposgyarmat.

SML V. 248. Görösgali Körjegyzőség iratai 1945–1950. 0,75 ifm.

A Görösgali Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Görösgal, Hobol, Kistamási, Merenye, Molvány, Pettend, Tótszentgyörgy.

SML V. 250. Gyöngyösmelléki Körjegyzőség iratai 1865–1950. 4,47 ifm.

A Gyöngyösmelléki Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Bürüs, Endrőc, Gyöngyösmellék, Magyarújfalu, Németújfalu, Pettend, Szörény, Teklafalu, Várad, Zádor.

SML V. 269. Kisbárapáti Körjegyzőség iratai 1898–1948. 0,3 ifm.

A Kisbárapáti Körjegyzőség 1907-ben alakult. Községei: Bonnya, Fiad, Kisbárapáti. Kisbárapáti község és a körjegyzőség elnevezése korábban Kisbár volt.

SML V. 275. Lábodi Körjegyzőség iratai 1946-1951. 0,5 ifm.

A Lábodi Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Besenyő, Hosszúfalu, Lábod. Besenyő község neve 1907-től Rinyabesenyő, Hosszúfalu községé pedig Rinyahosszúfalu.

SML V. 285. Mikei Nagyközség iratai 1946–1949. 0,18 ifm.

Mike község 1946-ig a Csökölyi Körjegyzőséghez tartozott, majd abból kilépve nagyközségi rangot nyert el.

SML V. 286. Mozsgói Körjegyzőség iratai 1872–1950 (1951). 10,5 ifm.

A Mozsgói Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Csertő, Mozsgó, Szulimán, Tótkeresztúr, Zsibót. Tótkeresztúr neve 1907-től Almáskeresztúr.

SML V. 287. Nágocsi Körjegyzőség iratai 1908–1950. 0,5 ifm.

A Nágocsi Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Nágocs, Zics, Németegres. Németegres község neve 1931-től Somogyegres.

SML V. 290. Nagyberki Körjegyzőség iratai 1788–1951. 16,75 ifm.

A Nagyberki Körjegyzőség 1888-ban alakult meg. Községei: Baté, Kaposkeresztúr, Kercseliget, Kisberki, Mosdós, Nagyberki. A Mosdósi Körjegyzőség székhelyét 1888-ban helyezték át Nagyberkibe. Baté, Kaposkeresztúr és Mosdós községek 1924-ben ezen körjegyzőségből kiváltak, és Baté székhellyel új körjegyzőséget alakítottak.

SML V. 296. Németladi Körjegyzőség iratai 1899–1950. 1,85 ifm.

A Németladi Körjegyzőség 1872-ben alakult, 1950-ben szűnt meg. Községei: Magyarlad, Németlad, Patosfa. Magyarlad és Németlad 1950. január 1-el Lad néven egyesültek, a körjegyzőség elnevezése is Ladi Körjegyzőség lett.

SML V. 302. Simonfai Körjegyzőség iratai 1832–1950. 9 ifm.

A Simonfai Körjegyzőség 1872-ben alakult meg. Községei: Bőszénfa, Gálosfa, Simonfa, Töröcske, Zselickislak, Zselicszentpál. Bőszénfa és Gálosfa 1907-ben a körjegyzőségből kivált és a Gálosfai Körjegyzőségbe olvadt bele.

SML V. 305. Somogyhárságyi Körjegyzőség iratai 1891–1949. 1,52 ifm.

A Somogyhárságyi Körjegyzőség 1908-ban alakult. Községei: Hárságy, Béc, Magyarlukafa. 1908 előtt Somogyhárságy község neve Nagyhárságy volt.

SML V. 315. Szentbalázsi Körjegyzőség iratai 1907–1949. 2,25 ifm.

A Szentbalázsi Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Cserénfa, Gyarmat, Hajmás, Kiskeresztúr, Sántos, Szentbalázs. Gyarmat neve 1907-től Kaposgyarmat. Kaposgyarmat és Hajmás 1907-ben kivált és az újonnan alakult Gálosfai Körjegyzőséghez csatlakozott.

SML V. 316. Szentlászlói Körjegyzőség iratai 1875–1949. 8,2 ifm.

A Szentlászlói Körjegyzőség 1885-ben alakult. Községei: Almamellék, Boldogasszonyfa, Szentlászló. A Boldogasszonyfai Körjegyzőség székhelyét 1885-ben Szentlászlóra helyezték át.

SML V. 320. Szulok Nagyközség iratai 1853–1949. 0,37 ifm.

Szulok nagyközség 1872-ben alakult. A település 1875 előtt a Nagyatádi, 1875–1896 között a Szigetvári, 1896-tól a Barcsi járáshoz tartozott. Csatlakozott községe Homokszentgyörgy kisközség, amely 1898-ban elvált tőle és a Kálmáncsai Körjegyzőséghez csatlakozott.

SML V. 321. Tabi Körjegyzőség iratai 1900–1949. 0,13 ifm.

A Tabi Körjegyzőség 1872-ben alakult. Községei: Sérsekszőlős, Tab, Torvaj, Zala. Sérsekszőlős község 1921-ben alakult, a Zala községhez tartozó Sérsekhegy és Szőlős lakott helyekből, Szőlőssérsek néven. Szőlőssérsek neve 1926-tól Sérsekszőlős. A körjegyzőség 1946-ban megszűnt, Tab nagyközség lett. Sérsekszőlős, Torvaj és Zala községek Tab székhellyel „Tab vidéki” Körjegyzőséggé alakultak. 1947-ben a Torvaj községhez tartozó Lulla lakott hely községgé alakult.

SML V. 324. Taszári Körjegyzőség iratai 1946–1949. 0,7 ifm.

A Taszári Körjegyzőség 1898-ban alakult. Községei: Homok, Orci, Taszár. A körjegyzőség községei 1898-ban a Toponári Körjegyzőségből váltak ki, és Taszár székhellyel új körjegyzőséggé alakultak. Homok község neve 1907-től Kaposhomok.

SML V. 325. Teklafalui Körjegyzőség iratai 1939–1950. 0,25 ifm.

A Teklafalui Körjegyzőség 1892-ben alakult. Községei: Endrőc, Bürüs, Magyarújfalu, Teklafalu, Várad. A körjegyzőség községei 1892-ben a Gyöngyösmelléki Körjegyzőségből váltak ki, és a teklafalu székhellyel új körjegyzőséget hoztak létre. Magyarújfalu és a Gyöngyösmelléki Körjegyzőséghez tartozó Németújfalu 1927-ben Nagyújfalu néven egyesültek. A 11224/1939. BM sz. rendelet Nagyújfalut a Teklafalui Körjegyzőséghez osztotta be. Nagyújfalu neve 1942-ben Kétújfalu lett.

SML V. 335. Községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek 1859–1950 (1951). 22 ifm.

Az iratanyag képviselőtestületi ülések töredékes jegyzőkönyveiből, tervezetekből, községi szabályrendeletekből, meghívókból, névjegyzékekből áll. A jegyzőkönyvekről mikrofilm készült (lásd: XV.15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML V. 336. Községi adózási iratok 1857–1952. 15,85 ifm.

SML V. 337. Miklósi bíróláda iratai 1793–1903. 0,01 ifm.

Az iratanyag egy darab községbírói számadó könyvből áll.

Irodalom:
A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Öá.: Czibulka Zoltán, –Heinz Ervin, dr. – Lakatos Miklós, dr. Budapest, 2004.

Monográfiák:
Bősze Sándor: Nyolc évszázad krónikája – Adatok Ecseny történetéhez. Ecseny, 2000.
Kiss Tamás: Nágocs története 1945-ig. Budapest, 2000.
Marek János, dr.: Múlt, jelen és jövendő a József-hegy alatt –Somogyszil monográfiája. Kaposvár, 2005.
Sipos Imre, dr. S. J. P. – Szalay János: Zics története. Miklósi, 2003.
Tanulmányok:
Bognár Tibor: Kitelepítés Szulokból a második világháború után. Kaposvár, 1985. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 16.) 559–563. p.
Bognár Tibor: A hazai németségre vonatkozó rendelkezések végrehajtása Szulokban 1945 és 1949 között. Kaposvár, 1986. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 17.) 109–118. p.
Bognár Tibor: Fejezetek Szulok történetéből (1750–1812) – A betelepítéstől a mezővárosi cím elnyeréséig. Kaposvár, 1987. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 18.) 221–229. p.
Bognár Tibor: Nemzethűségi vizsgálat a Somogy megyei németek körében (1945–1946). Kaposvár, 1988. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 19.) 309–328. p.
Bognár Tibor: A német lakosság elleni jogfosztó és korlátozó intézkedések Somogy megyében (1946–1949). Kaposvár, 1989. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 20.) 353–362. p.
Bognár Tibor: Törvényesség és törvénytelenség a hazai németek elleni eljárásban a háború előtti és utáni jogalkotás tükrében. Kaposvár, 1990. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 21.) 263–282. p.
Bognár Tibor: Adalékok a Somogy megyei német lakta települések 1945–1950 közötti helyzetéhez. Kaposvár, 1991. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 22.) 221–238. p.
Bognár Tibor: Adalékok a Volksbunddal szembeni ellenállási törekvések történetéhez Somogy megye németlakta falvaiban. Kaposvár, 1992. (Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 23.) 253–262. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Az oktatásügyi igazgatás szakszervei

SML VI. 501. Somogy Vármegyei Tanfelügyelőség iratai 1893–1950. 32,25 ifm.
a) Általános iratok 1923–1950. 17,63 ifm.
b) Állami elemi népiskolák törzskönyvei 1895–1944. 0,12 ifm.
c) Pedagógusok minősítési lapjai 1937–1950. 2,25 ifm.
d) Tanítók helyi javadalmi jegyzőkönyvei 1893–1938. 2 ifm.
e) Bizalmas iratok 1945–1948. 0,06 ifm.
f) Nemzetiségi iratok 1930–1944. 0,24 ifm.
g) Állami iskolák ingatlanainak okmánytára 1948–1950. 1,14 ifm.
h) Vegyes iratok 1907–1950. 8,81 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az iratanyagról mikrofilm készült (lásd: XV. 15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML VI. 508. Kercseligeti R. K. Plébánia Iskolaszékének iratai 1878–1907. 0,03 ifm.

A fond az iskolaszéki gyűlések jegyzőkönyveit tartalmazza.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Bíróságok és ügyészségek

A járásbíróságok anyagait a Nagyberki Részleg őrzi.

SML VII. 3. Igali M. Kir. Járásbíróság iratai 1875–1950. 115,15 ifm.
a) Vegyes polgári peres iratok 1875–1950. 24,52 ifm.
b) Telekkönyvi hatóság iratai 1899–1949. 90,63 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. Az Igali Járásbíróságot telekkönyvi hatósággal a saját területén a 44157/1899. IM sz. rendelet ruházta fel 1899. október 1-i hatállyal. 1871–1899 között a járásra vonatkozó jogkört a Kaposvári Királyi Törvényszék látta el. A 144/1950. MT sz. rendelet megszüntette az Igali járást. Az Igali Járásbíróságot a 177 000/1950. MT sz. rendelet 1951. jan. 1-i hatállyal szüntette meg. A területén lévő községek közül Andocs, Somogyacsa, Bonnya, Fiad, Kisbárapáti, Kára, Miklósi, Somogydöröcske, Szorosad, Törökkopány a Tabi járáshoz, Attala, Kapospula, Szabadi, Büssü, Fonó, Kazsok, Ecseny, Felsőmocsolád, Polány, Gölle, Kisgyalán, Igal, Ráksi, Szentgáloskér, Magyaratád, Patalom, Somodor, Zimány és Somogyszil a Kaposvári járáshoz lettek csatolva.

SML VII. 4. Lengyeltóti Járásbíróság iratai 1907–1943. 39,63 ifm.

Büntető, polgári peres és peren kívüli iratai vannak. A Lengyeltóti Járásbíróság felállítását a Rendeletek tára 1971-es kötetében tették közzé. Az igazságügyi miniszter 1976/1871. Eln. sz. (1871. júl. 10.) rendelete telekkönyvi hatósággal ruházta fel a Marcali Járásbíróságot, amelyhez a marcali és a Lengyeltóti járás tartozott. A Lengyeltóti Járásbíróságot telekkönyvi hatósággal a 36 392/1881. IM sz. rendelet ruházta fel és a Marcali Járásbíróságtól a járás községeit ide csatolta. (Balatonboglár, Balatoncsehi, Buzsák, Edde, Faluszemes, Gamás, Jád, Kisberény, Látrány, Lelle, Lengyeltóti, Orda, Öreglak, Osztopán, Öszöd, Pamuk, Somogyvár, Szőlőskislak, Szőlősgyörök, Táska, Tótgyugy, Tótszentpál, Túr, Vámos, Varjaskér, Visz). A 144/1950. MT sz. rendelet megszüntette Lengyeltótit mint járási székhelyet és a járás székhelyét Lengyeltótiból Fonyódra helyezte át.

SML VII. 5. Nagyatádi M. Kir. Járásbíróság iratai 1869–1970. 179,63 ifm.

SML VII. 6. Szigetvári M. Kir. Járásbíróság iratai (1860) 1871–1971. 163,23 ifm.
a) Vegyes polgári peres iratok 1872–1934. 19,35 ifm.
b) Telekkönyvi hatóság iratai (1860) 1871–1971. 143,88 ifm.

A Szigetvári Járásbíróság felállítását a rendeletek tára 1871-es kötetében tették közre. Az igazságügyi miniszter 1871. július 10-én 1976. Eln. sz. rendelete telekkönyvi hatósági jogkörrel ruházta fel a járásbíróságot saját területére vonatkozóan. Ez a szervezeti beosztás 1949-ig állt fenn. A Szigetvári járást a Németladi Körjegyzőség kivételével (Németlad, Magyarlad, Patosfa), valamint a Barcsi járásból Felsőszentmárton községet (4343/1949. MT sz. rendelet) Somogy

megyéből Baranya megyéhez csatolták és a Szigetvári járásból (144/1950. MT sz. rendelet alapján) a Sellyei járáshoz csatolták az alábbi községeket: Bürüs, Drávafok, Drávakeresztúr, Drávasztára, Endrőc, Felsőszentmárton, Gyöngyösmellék, Kétújfalu, Markóc, Pettend, Révfalu, Szörény, Teklafalu, Várad, Zádor.

SML VII. 7. Tabi M. Kir. Járásbíróság iratai 1872–1933. 3,85 ifm.

A Tabi Járásbíróság felállítását a Rendeletek tára 1871-es kötetében tették közzé. Az igazságügyminiszter 36 856/1887. sz. rendelete a járásbíróságot saját területére 1888. január 1-i hatállyal telekkönyvi hatósági jogkörrel ruházta fel. E szervezeti beosztás 1950-ig állt fenn. Illetékességi területe a Lengyeltóti és az Igali járás 1950-ben történt megszüntetésekor – 144/1950. MT sz. rendelet – a megszűnt járások községeinek egy részével megnövekedett, viszont számos községe került ugyanebben az évben az újonnan felállított Siófoki járásba, melyeknek telekkönyvi hatóságát azonban a Siófoki Járásbíróság felállításáig 5/1952. IM sz. rendelet változatlanul ellátta.

SML VII. 12. Kaposvári Királyi Törvényszék iratai (1767) 1862–1950. 123,26 ifm.
a) Elnöki ügyek iratai 1879–1944. 0,6 ifm.
b) Büntető ügyek iratai 1879–1944. 5,33 ifm.
c) Polgári ügyek iratai 1886–1944. 3,88 ifm.
d) Hitbizományi iratok 1767–1948. 4,2 ifm.
e) Telekkönyvi iratok 1862–1899. 67,75 ifm.
f) Cégbírósági iratok 1875–1950. 41,5 ifm.

A d) állagban Andrássy, Festetich, Jankovich, Kund, Pallavicini, Somssich, Széchenyi, Véssey, Zichy hitbizományi iratok vannak.

SML VII. 16. Kaposvári közjegyzők iratai 1875–1949 (1954). 0,8 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Közjegyzői segédkönyvek: hagyatéki, örökösödési ügyek.

SML VII. 17. Igali közjegyzők iratai 1921–1949 (1950). 0,5 ifm.

SML VII. 18. Lengyeltóti közjegyzők iratai 1928–1948. 1,45 ifm.

A marcali közjegyző illetékessége 1874-től a Marcali Járásbíróság területe mellett, 1920-ig a Csurgói Járásbíróság, 1925-ig a Lengyeltóti Járásbíróság területére is kiterjedt. Az igazságügyminiszter 1925-ben rendszeresített közjegyzői székhelyet Lengyeltótiban (17 406/1925. IM sz. rendelet – Igazságügyi Közlöny 1925.)

SML VII. 19. Marcali közjegyzők iratai 1875–1948. 0,49 ifm.

Lásd: SML VII. 18.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII. A 110 478/1923. VKM sz. rendelet alapján három iskolatípus közül lehetett választani. Az „A” típus a kisebbségi tannyelvű, amelyben a magyar nyelv rendes, kötelező tantárgy. A „B” a kisebbségi és magyar tanítási nyelvű, amelyben a kisebbségi nyelvet

(anyanyelvet), a természetrajzot, a vegytant, a gazdaságtant, a természettant, a rajzot és a kézimunkát anyanyelven, a magyar nyelvet, a földrajzot, a történelmet a polgári jogokat és kötelességeket, a testgyakorlást magyarul; a beszéd- és értelemgyakorlatot, az írást, az olvasást, a számtant és az éneket anyanyelven is és magyarul is tanították. A „C” a magyar tanítási nyelvű, ahol a kisebbségi nyelv rendes és kötelező tantárgy. Az írást és az olvasást magyarul is és anyanyelven is oktatták, a többi tantárgyat csak magyarul.

Somogyban 1918–22-ig 23 helységben volt kisebbségi oktatás: 16-ban (Szulok, Bonnya, Ecseny, Gadács, Somogydöröcske, Szorosad, Szomajom, Mike, Boldogasszonyfa, Somogyhárságy, Kishárságy, Szentlászló, Szulimán, Sérsekszőllős, Torvaj-Lullatelep, Bőszénfa, Kercseliget) „tiszta” német, 7-ben (Barcs, Miklósi, Somogyszil, Szabadi, Kaposhomok, Kiskeresztúr) német-magyar anyanyelvű. 1923–32-ig ugyanezen helyeken csak „C” típusú oktatás volt. 1937–38-ig 26 községből 20 „C” (a fentebbiek mellett még Gadács, Nágocs, Vásárosbéc és Zics), 2 „B” (Torvaj-Lullatelep, Boldogasszonyfa-Antalszállás), 1 „A” típusú (Kercseliget), 3 pedig a magyar tanítási nyelvre tért át (Boldogasszonyfa, Bőszénfa, Kiskeresztúr).

Az 1941. február 1-jén megjelent 700/1941. ME sz. új kisebbségi iskolarendelet hatályon kívül helyezte az egységes vegyes tannyelvű iskolatípust előíró 11 000/1935. ME sz. rendeletet, és lényegében visszaállította a kisebbségi népiskolák három típusát, az „A”, „B” és „C” típust. A 25 370/1941. VKM sz. rendelet a következőkről intézkedett: Minden olyan népiskolában, amelyben az egységes oktatási rendszer szerint történik a tanítás, azokat a tantárgyakat is anyanyelven kell oktatni, amelyeket eddig magyar nyelven tanítottak. A rendelet alapján Somogy megyében a következő iskolákban kellett áttérni a „tiszta” anyanyelvi oktatásra legkésőbb 1942. március 1-ig: Ecseny ev., Gadács ev., Somogydöröcske ev., Somogyszil ev., Szabadi ev., Kercseliget r. k., Kiskeresztúr áll., Almamellék közs., Boldogasszonyfa r. k., Somogyhárságy r. k., Szentlászló r. k., Szulimán közs., Sérsekszőllős ev., Torvaj-Lullatelep ev. iskolákban.

A fondok többsége anyakönyveket, felvételi, haladási, előmeneteli és mulasztási naplókat, törzskönyveket, tananyagbeosztásokat és osztálykönyveket tartalmaz.

Polgári iskolák

SML VIII. 101. Barcsi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1923–1945. 0,66 ifm.

Az eredetileg magánkézben lévő barcsi polgári fiú-és leányiskolákat 1923-ban államosították és összevonták, de a naplókon részben még megtartották a korábbi elkülönülésre utaló „fiúiskola” és „leányiskola” elnevezéseket.

Az iratanyag a fiú- és leánytanulók anyakönyveiből áll.

Gazdasági iskolák

SML VIII. 134. Somogydöröcskei Gazdasági Továbbképző Iskola iratai 1937–1943. 0,15 ifm.

Az iskolát a Somogydöröcskei Ág. Ev. Elemi Népiskola szervezeti keretein belül a hat osztályt végzett tanulók ismereteinek bővítése céljából hozták létre. Az 1947/1948-as tanévig bezárólag működött, s az elemi iskola megszűnésével egyidejűleg a 8000/1948. VKM sz. rendelet végrehajtásáról szóló 1948. évi XXXIII. tc. alapján szüntették meg.

Elemi népiskolák

SML VIII. 200. Almamelléki Községi Elemi Népiskola iratai 1898–1947. 0,4 ifm.

A fond a magyar és német tagozat anyakönyveit is tartalmazza.

SML VIII. 201. Almamellék-Terecsenypusztai Állami Elemi Népiskola iratai 1937–1947. 0,13 ifm.

SML VIII. 202. Almamellék-Sasrétpusztai Uradalmi R. K. Elemi Népiskola iratai 1910–1946. 0,15 ifm.

SML VIII. 233. Barcsi Állami Elemi Népiskola iratai 1899–1945. 0,5 ifm.

Az eredetileg r. k. népiskola az 1912/1913-as tanévtől községi iskola lett, s az 1914/1915-ös tanévtől alakult állami iskolává.

SML VIII. 236. Barcs-Aranyospusztai Községi Elemi Népiskola iratai 1901–1948. 0,16 ifm.

SML VIII. 251. Boldogasszonyfai R. K. Elemi Népiskola iratai 1899–1948. 0,8 ifm.

SML VIII. 252. Boldogasszonyfa-Antalszállási Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1921–1948. 0,16 ifm.

SML VIII. 253. Boldogasszonyfa-Margittapusztai Községi Elemi Népiskola iratai 1939–1948. 0,05 ifm.

Az iskola az Eötvös-féle népiskolai törvény alapján községi elemi iskolaként működött az 1947/1948-as tanévig bezárólag. Az 1948/1949-es tanévben feladat- és jogkörét az általános iskola szervezése tárgyában hozott 6650/1945. ME sz. rendelet, valamint az általános iskola továbbfejlesztése tárgyában hozott 70 000/1946. VKM sz. rendelet értelmében a Boldogasszonyfai Általános Iskola vette át.

SML VIII. 257. Bonnyai Állami Elemi Népiskola iratai 1942–1949. 0,05 ifm.

SML VIII. 280. Ecsenyi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1920–1948. 0,3 ifm.

SML VIII. 283. Endrőci Községi Elemi Népiskola iratai 1946–1947. 0,01 ifm.

SML VIII. 297. Gadácsi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1936–1944. 0,02 ifm.

SML VIII. 300. Gálosfai R. K. Elemi Népiskola iratai 1895–1949. 0,28 ifm.

SML VIII. 314. Hajmási R. K. Elemi Népiskola iratai 1908–1949. 0,3 ifm.

SML VIII. 315. Hács R. K. Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 0,3 ifm.

SML VIII. 316. Hács Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1913–1952. 0,23 ifm.

Az iskola neve az 1910-es években Hács-Pettendi Ág. Ev. Elemi Népiskola volt, s ilyen pecsétet még az 1930-as években is használtak.

SML VIII. 318. Hács-Béndekpusztai R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1954. 0,04 ifm.

SML VIII. 347. Kaposhomoki R. K. Elemi Népiskola iratai 1908–1952. 0,27 ifm.

SML VIII. 348. Kaposkeresztúri R. K. Elemi Népiskola iratai 1906–1947. 0,38 ifm.
A fond rendtartáskönyveket és iskolalátogatási jegyzőkönyveket is tartalmaz.

SML VIII. 385. Kárai R. K. Elemi Népiskola iratai 1901–1949. 0,25 ifm.

SML VIII. 387. Kercseligeti R. K. Elemi Népiskola iratai 1882, 1907, 1910–1950. 0,31 ifm.

SML VIII. 395. Kisberki R. K. Elemi Népiskola iratai 1906–1948. 0,3 ifm.
A fond iparos- és kereskedőtanoncok névjegyzékét is tartalmazza.

SML VIII. 434. Mikei R. K. Elemi Népiskola iratai 1945–1952. 0,13 ifm.

SML VIII. 435. Mike-Nagyálláspusztai Állami Elemi Népiskola iratai 1932–1947. 0,02 ifm.

SML VIII. 436. Miklósi R. K. Elemi Népiskola iratai 1897–1951. 0,67 ifm.
A fond munkanaplókat is tartalmaz.

SML VIII. 453. Nágocsi R. K. Elemi Népiskola iratai 1897–1948. 0,58 ifm.
A fond végbizonyítványokat is tartalmaz.

SML VIII. 454. Nágocsi Ref. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,33 ifm.

SML VIII. 459. Németladi R. K. Elemi Népiskola iratai 1910–1948. 0,14 ifm.

SML VIII. 460. Németlad-Gyöngyöspusztai Állami Elemi Népiskola iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

SML VIII. 493. Rinyabesenyői Községi Elemi Népiskola iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

SML VIII. 505. Sérsekszőlősi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1935–1947. 0,04 ifm.

SML VIII. 521. Somogydöröcskei Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1908–1950. 0,4 ifm.

SML VIII. 534. Somogyszili R. K. Elemi Népiskola iratai 1907–1952. 0,3 ifm.

SML VIII. 535. Somogyszili Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1941. 0,06 ifm.

SML VIII. 545. Szabadi R. K. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,24 ifm.

SML VIII. 557. Szentlászlói R. K. Elemi Népiskola iratai 1899–1948. 0,64 ifm.
A fond tananyagbeosztást, iktatott iratokat és vegyes töredékeket is tartalmaz.

SML VIII. 558. Szentlászló-Betlehemi R. K. Elemi Népiskola iratai 1905–1910. 0,02 ifm.

SML VIII. 559. Szentlászló-Riticspusztai Uradalmi R. K. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,04 ifm.

SML VIII. 561. Szigetvári Állami Elemi Népiskola iratai 1877–1947. 2,16 ifm.

SML VIII. 564. Szorosadi R. K. Elemi Népiskola iratai 1899–1948. 0,4 ifm.

SML VIII. 573. Szulimáni Községi Elemi Népiskola iratai 1899–1948. 0,45 ifm.

SML VIII. 574. Szuloki R. K. Elemi Népiskola iratai 1920–1947. 0,35 ifm.

SML VIII. 580. Teklafalui Községi Elemi Népiskola iratai 1926–1949. 0,22 ifm.

SML VIII. 589. Torvaji R. K. Elemi Népiskola iratai 1907–1948. 0,24 ifm.

SML VIII. 590. Torvaji Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1902–1948. 0,15 ifm.

SML VIII. 591. Torvaj-Lullatelepi R. K. Elemi Népiskola iratai 1940–1948. 0,08 ifm.

SML VIII. 592. Torvaj-Lullatelepi Ág. Ev. Elemi Népiskola iratai 1925–1948. 0,16 ifm.

SML VIII. 616. Zicsi R. K. Elemi Népiskola iratai 1900–1948. 0,65 ifm.

Irodalom:

Bedeginé Kincses Ibolya: Alsófokú nemzetiségi oktatás Somogyban a két világháború között. Kézirat. SML, Kaposvár, 1988.

Simonné Pallós Piroska: Somogy Vármegye nemzetiségi közoktatáspolitikája a dualizmus évtizedeiben. Szerk.: Gálné Jáger Márta. Kaposvár, 1992. (Iskola és levéltár 35.)

IX. TESTÜLETEK

Céhek

Lásd: BFL IX. 1.

SML IX. 1. Andocsi céhiratok 1799–1876. 0,02 ifm.

Az iratanyag tagnyilvántartókönyvből, egyesült céh alapszabályaiból, társasági jegyzőkönyvből, mesterek lajstromából, számadáskönyvből, céhjegyzőkönyvből, Ifjúsági Társaság jegyzőkönyvéből és vegyes iratokból áll.

SML IX. 2. Barcsi céhiratok 1824. 0,02 ifm.

Az iratanyag mesteremberek céhbeli articulusából áll.

SML IX. 3. Csurgói céhiratok 1810–1877. 0,25 ifm.

Az iratanyag egyesült céh articulusából, jegyzőkönyvéből, külsőcéh jegyzőkönyvéből, német céhbeliek összeírásából, magyar céh szegődtető és szabadító lajstromából áll.

SML IX. 6. Marcali céhiratok 1815–1871. 0,06 ifm.

Az iratanyag csizmadia céh jegyzőkönyvéből, egyesült német szabó és varga céh jegyzőkönyvéből és iparos céh jegyzőkönyvéből áll.

SML IX. 7. Szigetvári céhiratok 1700–1777. 0,03 ifm.

Az iratanyag szabó, csizmadia, szíjgyártó, szűcs és üveges céhek articulusából áll.

SML IX. 17. Nágocsi vegyes céh iratai 1830–1928. 0,1 ifm.

A fond az 1829-ben alakult Nágocsi vegyes céh számadáskönyveit, tagkönyveit és éves számadási iratait tartalmazza.

SML IX. 19. Németladi Egyesült Céh iratai 1848–1861. 0,02 ifm.

Jegyzőkönyv.

Ipartársulatok, -testületek

Lásd: BFL IX. 211.

SML IX. 203. Barcs és Vidéke Ipartestület iratai 1892–1950. 2,76 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1892–1944. 0,06 ifm.
b) Tanoncszerződések 1946–1950. 0,12 ifm.
c) Tanonc- és segédnyilvántartások 1895–1949. 1,5 ifm.
d) Vegyes nyilvántartások 1893–1950. 1,08 ifm.

SML IX. 211. Igali Ipartestület iratai 1938–1950. 0,24 ifm.

SML IX. 213. Kaposvár és Vidéke Ipartestület iratai 1884–1950. 8,06 ifm.
a) Iktatott iratok 1939–1949. 1,12 ifm.
b) Szabadulási iratok 1921–1944. 0,84 ifm.
c) Tanoncszerződések 1936–1948. 0,72 ifm.
d) Tanonc- és segédnyilvántartások 1893–1949. 2 ifm.
e) Iparos-nyilvántartások 1914–1921. 0,7 ifm.
f) Vegyes nyilvántartások 1884–1950. 2,68 ifm.

SML IX. 223. Szigetvári Ipartestület iratai 1893–1950. 2,07 ifm.
a) Közgyűlési és elöljárósági jegyzőkönyvek 1893–1944. 0,18 ifm.
b) Tanonc- és segédnyilvántartások 1893–1950. 1,74 ifm.
c) Vegyes iratok 1902–1940. 0,15 ifm.

SML IX. 225. Tabi Ipartestület iratai 1908–1950. 0,56 ifm.
a) Tanoncszerződések iratai 1921–1948. 0,24 ifm.
b) Tanonclajstrom 1908–1949. 0,17 ifm.
c) Vegyes iratok 1947–1950. 0,15 ifm.

SML IX. 226. Andocsi Ipartársulat iratai 1876–1949. 0,18 ifm.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

A Kaposvári Egyházmegyét II. János Pál pápa 1993. május 30-án alapította meg Hungarorum gens kezdetű konstitúciójával az ősi Veszprémi Püspökségnek a Balatontól délre eső részéből, amely

Somogy megyét és Dél-Zalát, továbbá néhány, 1950-ben Somogytól Baranya megyéhez csatolt falut ölel fel. Így vidékünk egyháztörténete szorosan kapcsolódik Veszprémhez.

SML XII. 35. Kercseligeti Római Katolikus Plébánia iratai 1778–1962. 0,04 ifm.

Kercseliget egyházilag Attalához tartozott, 1746-ban lett önálló plébánia. Templomát 1757 után gr. Niczky Kristófné építtette, mai formáját 1895-ben Hornig püspök támogatásával érte el. 1758-től indult meg az anyakönyvezés itt. 2002-től lett filia.

Az iratanyag Canonica visitatiót, anyakönyvi iratokat, leltárakat valamint Tamásy István lelkész iratait tartalmazza.

Irodalom:

Kaposvári Egyházmegye névtára 2003. Szerk.: Fliszár Béláné. Kaposvár, 2003.

XIII. CSALÁDOK

SML XIII. 31. A Széchenyi család marcali uradalmának iratai 1786–1944. 0,18 ifm.
a) Úriszéki iratok 1786–1846. 0,08 ifm.

Az iratanyag 1989-es raktárjegyzékének elkészítésekor még 3,36 ifm volt, mert tartalmazta az uradalmi iratokat is. Később ezeket külön fondfőcsoportba helyezték át és új fondszámot kapott: XI. 607. Széchenyi család marcali uradalmának iratai 1935–1948. 3,18 ifm. Az iratanyag úriszéki ügyek peres iratait és bírói számadásokat tartalmaz.

SML XIII. 38. A Zichy család levéltára 1365–1900. 4,85 ifm.
a) Birtokiratok 1365–1836. 2,3 ifm.
b) Számadások 1707–1900. 1,62 ifm.
c) Vegyes iratok 1742–1900. 0,93 ifm.

Az iratanyagról részletes raktárjegyzék nem készült. A Zichy család Zicsre és Nágocsra telepített németeket.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

SML XV. 10. Pesty Frigyes: Somogyvármegye (fotómásolatok) 1864. 0,2 ifm.

Pesty Frigyes Somogy vármegyére vonatkozó anyaggyűjtése. Az iratanyagot feldolgozták és kiadták. (lásd: Pesty Frigyes: Somogy megye helynévtára. A szöveget gondozta: Gőzsy Zoltán, Polgár Tamás. Közreműködött: Vonyó Jánosné. Kaposvár, 2001. Fontes Comitatus Simighiensis 1.)

SML XV. 15. Somogy Megyei Levéltár mikrofilmgyűjteménye 1658–1974. 29,75 ifm.

Somogy Vármegye Nemesi Közgyűlése köz- és kisgyűlési jegyzőkönyveinek pozitív mikrofilm-másolatai 1658–1849. 7,6 ifm.

Conscriptiones Regnicolares 1828. 0,25 ifm.; Községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek mikrofilm-másolatai 1702–1951. 3,2 ifm.; Somogy Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 0,16 ifm.; Somogy Vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1872–1946. 2,54 ifm.; Kaposvári

Népbíróság iratai 1945–1950. 1,8 ifm.; Somogy Vármegye Tanfelügyelőségének iratai 1893–1950. 1,75 ifm.; Somogy megye felekezeti anyakönyveinek pozitív mikrofilm-másolatai 1711–1895. 9,4 ifm.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 4.

SML XVII. 1. Somogy Vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 1,9 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1945–1949. 0,02 ifm.
b) Iratok 1945–1948. 1,35 ifm.
c) Megbízhatósági igazolások 1945–1949. 0,1 ifm.
d) Vegyes iratok 1946–1949. 0,1 ifm.
e) Közmunka-összeírási lapok 1945. 0,33 ifm.

A Somogy megyei Nemzeti Bizottság 1945. január 19-én tartotta alakuló ülését, amelyen négy demokratikus párt (MKP, SZDP, FKGP, Polgári Demokrata Párt) képviseltette magát. A Nemzeti Parasztpárt 1945. március 23-tól kapcsolódott be a munkába. A Nemzeti Bizottság megszűnését az 1949. február 6-án tartott utolsó ülésen mondták ki.

SML XVII. 2. Barcsi Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,04 ifm.

SML XVII. 3. Csurgói Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,11 ifm.

SML XVII. 4. Igali Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,06 ifm.

SML XVII. 5. Lengyeltóti Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,04 ifm.

Az 1945. március 4-én tartott közgyűlésen alakították meg a Függetlenségi Kisgazda-, Föld-, Munkás- és Polgári Pártot, ezzel egy időben a járási és községi nemzeti bizottságot.

SML XVII. 6. Nagyatádi Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,1 ifm.

Az iratanyagban található iratok tanúsága szerint 1945. február 11-ére már megalakult a nemzeti bizottság, és 1949. február 1-ig funkcionált.

SML XVII. 7. Szigetvári Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,1 ifm.

1945. január 11-én tartotta alakuló ülését a szigetvári nemzeti bizottság, három demokratikus párt: MSZDP, MKP és a FKGP részvételével. A nemzeti bizottság záróülését 1949. február 1-jén tartották.

SML XVII. 8. Tabi Járási és Községi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1947. 0,06 ifm.

SML XVII. 37. Gadácsi Nemzeti Bizottság iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

SML XVII. 53. Kaposhomoki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

SML XVII. 56. Kárai Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 71. Miklósi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 72. Nágocsi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

SML XVII. 79. Németladi Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 96. Somogydöröcskei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 98. Somogyszili Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

SML XVII. 105. Szorosadi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 106. Szuloki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

A nemzeti bizottság 1945. május 14-én alakult. Megszűnésének időpontját és körülményeit iratok hiányában nem lehet megállapítani.

SML XVII. 115. Zicsi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 121. Almamelléki Nemzeti Bizottság iratai 1947. 0,01 ifm.

SML XVII. 123. Magyarlukafai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

SML XVII. 125. Somogyhárságyi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

SML XVII. 126. Szentlászlói Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

Igazolóbizottságok

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401.

SML XVII. 401. Barcsi Járási Igazolóbizottság iratai 1945–1948. 0,48 ifm.

SML XVII. 403. Igali Járási Igazolóbizottság iratai 1945–1946. 0,24 ifm.

SML XVII. 404. Kaposvári Járási és Városi Igazolóbizottság iratai 1945–1948. 4,8 ifm.
a) Iktatott iratok 1945–1948. 3,94 ifm.
b) Levelezések, jegyzőkönyvek 1945. 0,12 ifm.
c) Vegyes iratok 1948. 0,48 ifm.
d) Népbírósági ítéletek, fellebbezések 1947. 0,12 ifm.
e) Összesítő jegyzőkönyvek 1945–1947. 0,12 ifm.
f) Főlajstrom 1947–1948. 0,02 ifm.

SML XVII. 405. Lengyeltóti Járási Igazolóbizottság iratai 1945–1947. 0,5 ifm.
a) Iktatott iratok 1945–1946. 0,25 ifm.
b) Iparosok és kereskedők iratai 1945–1947. 0,25 ifm.

SML XVII. 406. Marcali Járási Igazolóbizottság iratai 1945–1947. 1,92 ifm.

SML XVII. 407. Nagyatádi Járási Igazolóbizottság iratai 1945. 0,84 ifm.

SML XVII. 408. Tabi Járási Igazolóbizottság iratai 1945–1946. 0,72 ifm.
a) Iratok 1945–1946. 0,55 ifm.
b) Iparosok, kereskedők iratai 1945–1946. 0,12 ifm.
c) Hirdetmények, jegyzőkönyvek 1945–1946. 0,05 ifm.

SML XVII. 409. Szigetvári Járási és Városi Igazolóbizottság iratai 1945–1947. 0,94 ifm.

XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

SML XXI. 10. Barcsi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 5,75 ifm.
Lásd: BKMÖL IV. 414.

SML XXI. 11. Csurgói járás főjegyzőjének iratai 1945–1949. 3,62 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1947. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 3,42 ifm.
c) Vegyes iratok 1945–1947. 0,1 ifm.

SML XXI. 12. Igali járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 10,65 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1949. 0,12 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 9,4 ifm.
c) Kihágási iratok 1945–1948. 1,03 ifm.
d) Építési engedély 1949. 0,1 ifm.

SML XXI. 13. Kaposvári járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 11,75 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1950. 11,25 ifm.
b) Iparügyi iratok 1950. 0,2 ifm.
c) Kihágási iratok 1946–1949. 0,3 ifm.

SML XXI. 15. Nagyatádi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 2,95 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1950. 2,75 ifm.
b) Kihágási pénztárnapló 1946–1947. 0,1 ifm.
c) Orvosi iktató 1945. 0,1 ifm.

SML XXI. 16. Szigetvári járás főjegyzőjének iratai 1945–1949. 9,9 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1949. 8,5 ifm.
b) Vegyes iratok 1945–1949. 1,4 ifm.

SML XXI. 18. Tabi járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 2,25 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1945–1946. 1,64 ifm.
b) Kihágási iratok 1945. 0,1 ifm.
c) Vegyes iratok 1946–1947. 0,13 ifm.
e) Katonai összeírások 1948–1950. 0,1 ifm.

f) Vegyes nyilvántartások, leltárak 1946–1948. 0,25 ifm.

SML XXI. 21. Marcali járás főjegyzőjének iratai 1945–1950. 2,25 ifm.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

Belügyi igazgatási és rendészeti szervek

Telepítési szervek

SML XXIV. 1. Népgondozó Hivatal Délnyugat-magyarországi Kirendeltsége Somogy Megyei Kerületének iratai 1945–1948. 0,88 ifm.
a) Nemzethűségi vizsgálat iratai 1945–1946. 0,63 ifm.
b) Telepfelügyelői iratok 1945–1946. 0,25 ifm.
Lásd: BKMÖL XXIV. 2.

SML XXIV. 9. Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság Kaposvári (15. Sz.) Kirendeltségének iratai 1947–1948. 0,5 ifm.
a) Iktatott iratok 1947–1948. 0,25 ifm.
b) Nyilvántartások 1947–1948. 0,25 ifm.
Lásd: BKMÖL XXIV. 1.

A földügyi igazgatás szervei

SML XXIV. 201. Somogy Vármegyei Földhivatal iratai 1945–1970. 99,02 ifm.
a) Iktatott iratok 1945–1950. 56,5 ifm.
b) Földreform- telepítési ügyek 1945–1950. 14,5 ifm.
c) Tagosítási, földrendezési iratok 1949–1969. 13,15 ifm.
d) Vegyes rendezetlen iratok 1950–1970. 14,87 ifm.
Lásd: BKMÖL XXIV. 201.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

SML XXV. 1. Kaposvári Népbíróság iratai 1945–1948. 3,4 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A Kaposvári Népbíróság megszervezésére a Somogy vármegyei és Kaposvári Nemzeti Bizottság 1945. május 2-i rendkívüli ülésén került sor, lényegében ettől az időponttól számíthatjuk a Kaposvári Népbíróság létrejöttét, amely 1948. augusztusi megszüntetéséig (lásd. 88 100/1948. IM sz. rendelet) végezte ítélkező tevékenységét.

A fond nem tartalmaz elnöki iratokat. A peranyag az iktatás sorszáma alapján nem teljes. Jelentős részét az 1950-es, 1960-as években a belügyi szervek átkölcsönözték és a hivatali eljárás befejezése után nem adták vissza, ill. újabb eljárás, rehabilitáció anyagához csatolták. Szintén

jelentős mennyiségben kölcsönzött iratokat a Somogy Megyei Bíróság az 1919. és az 1944. évi háborús bűncselekményeket tartalmazó periratokból. Ezek valószínűleg az akkori Pécsi Megyei Bíróság tárgyévi iratai közt lelhetők fel.

Az iratanyagról mikrofilm készült (lásd: XV. 15. SML mikrofilmgyűjteménye).

SML XXV. 2. Somogy Megyei Bíróság (korábban: Kaposvári Törvényszék) iratai 1945–1987. 77,04 ifm.
a) Elnöki ügyek iratai 1946–1987. 19,4 ifm.
b) Büntető és büntető fellebbezési ügyek iratai 1945–1974. 40,48 ifm.
c) Polgári ügyek iratai 1945–1974. 14 ifm.
d) Vegyes iratok 1945–1979. 2,88 ifm.

A fond iratanyaga állagonkénti bontásban szerepel. Az elnöki iratok jórészt statisztikákat tartalmaznak. Évsorrendben szerepelnek a C, D, Fk lapok. A büntető és büntető fellebbezési peres iratok egybeolvasztva numerikus rendben nyertek elhelyezést. A kevés polgári peres iratanyag nagy részét a házassági bontóperek és a tulajdonjoggal kapcsolatos iratok teszik ki. A vegyes iratok között a végrehajtási és rehabilitációs ügyekkel kapcsolatos iratanyag található. A fond elnöki irataihoz, sajnos segédkönyv nem áll rendelkezésre. Ez az iratanyag főképp a statisztikák sokfélesége miatt csak laponkénti átnézéssel, ill. a raktári jegyzék segítségével kutatható. Mind a büntető, mind a polgári peres iratokhoz lajstrom, mutató ad támogatást. 1953-ig a főlajstromkönyvek minden ügyet tartalmaznak.

SML XXV. 3. Barcsi Városi (korábban: Járásbíróság) Bíróság iratai (1860) 1947–1996. 43,12 ifm.
a) Iratok 1949–1996. 3,12 ifm.
b) Telekkönyvi hatóság iratai (1860) 1947–1970. 40 ifm.

Az iratanyag telekjegyzőkönyvekből, telekkönyvi betétekből, földrendezési, tagosítási, kitelepítési és államosítási iratokból és iktatott iratokból áll.

SML XXV. 4. Csurgói (korábban: M. Kir.) Járásbíróság iratai (1860) 1872–1970. 96,25 ifm.
a) Büntető, polgári és peren kívüli ügyek iratai 1947–1970. 60 ifm.
b) Telekkönyvi hatóság iratai 1872–1970. 36,25 ifm.

A Csurgói Járásbíróság 1970-ben megszűnt, jogutódja a Nagyatádi Járásbíróság lett. Az átmeneti időszakban (1970 év második fele) Nagyatádi Járásbíróság Csurgói Szerve néven működött.

Az iratanyag iktatott iratokból, földrendezés, tagosítás irataiból, telekjegyzőkönyvekből áll. A peren kívüli iratok hagyatéki ügyeket, végrehajtási ügyeket/fizetési meghagyásokat/holttá nyilvánításokat tartalmaznak.

SML XXV. 5. Kaposvári (korábban: M. Kir.) Városi (Járás-, majd Városi-Járási) Bíróság iratai 1871–1993. 110,73 ifm.
a) Elnöki iratok 1949–1990. 4,25 ifm.
b) Büntető és polgári ügyek iratai 1945–1993. 64,35 ifm.
c) Telekkönyvi hatóság iratai 1871–1972. 42,13 ifm.

A Kaposvári Járásbíróság felállítását a Rendeletek tára 1871-es kötetében tették közzé. Egyidejűleg telekkönyvi hatósági jogkörrel is felruházta. Illetékességi területébe az alábbi helységek tartoztak: Baté, Bárdudvarnok, Bodrog, Bőszénfa, Csombárd, Csököly, Edde, Gálosfa, Gige, Hajmás, Hedrehely, Hencse, Hetes, Jákó, Juta, Kadarkút, Kaposfő, Kaposfüred, Kaposkeresztúr, Kaposmérő, Kaposszentbenedek, Kaposszentjakab, Kaposszerdahely, Kaposújlak,

Kaposvár, Kercseliget, Kisasszond, Kiskeresztúr, Kiskorpád, Kőkút, Magyaregres, Mernye, Mezőcsokonya, Mosdós, Nagybajom, Nagyberki, Orci, Osztopán, Patca, Rinyakovácsi, Sántos, Simonfa, Somogyaszaló, Somogygeszti, Somogyjád, Somogysárd, Sörnye, Szenna, Szentbalázs, Szilvásszentmárton, Taszár, Toponár, Tótváros, Töröcske, Újvárfalva, Várda, Visnye, Zselickisfalud, Zselickislak, Zselisszentpál. Ez a szerkezeti beosztás 1950-ig állt fenn. Illetékességi területe az Igali járás 1950-ben történő megszűnésekor (144/1950.V.20. MT sz. rendelet) a megszűnt járás községeinek egy részével megnövekedett (Attala, Csoma, Büssü, Ecseny, Felsőmocsolád, Fonó, Gadács, Gölle, Igal, Kapospula, Kazsok, Kisgyalán, Magyaratád, Patalom, Polány, Ráksi, Somodor, Somogyszil, Szabadi, Szentgáloskér, Zimány).

Az 1971-ben alakult járási földhivatalok (1042/1971. Korm. sz. rendelet) a telekkönyvi hivatalok jogkörét vették át, és a járási telekkönyvek mint földhivatalok telekkönyvi részlegei működtek tovább önálló iktatással 1974-ig. Ezután a telekkönyvi iktatás megszűnt, és a továbbiakban a telekkönyvi ügyeket a földhivatalok intézték.

A községek iratai évenként, betűsorrendben, iktatószámok szerint vannak elhelyezve.

SML XXV. 6. Lengyeltóti (korábban: M. Kir.) Járásbíróság iratai 1872–1974. 116,45 ifm.
c) Polgári peres és peren kívüli iratok 1950–1974. 5,95 ifm.
d) Telekkönyvi hatóság iratai 1872–1973. 97,38 ifm.

SML XXV. 7. Marcali (korábban: M. Kir.) Városi (Járási-, majd Járási-Városi) Bíróság iratai (1860) 1880–1988 (1990). 283,37 ifm.
a) Elnöki iratok (1936) 1945–1988. 4,75 ifm.
b) Büntető, polgári és peren kívüli ügyek iratai 1950–1968 (1990). 61,75 ifm.
c) Telekkönyvi hatóság iratai (1860) 1880–1973. 216,87 ifm.

A Marcali Járásbíróság felállítását a Rendeletek tára 1871-es kötetében tették közzé. Az igazságügyminiszter 1976/1871. Eln. sz. rendelete a járásbíróságot saját területére 1871. július 10-i hatállyal telekkönyvi hatósági jogkörrel ruházta fel. Illetékességi területébe az alábbi helységek tartoztak: Balatonberény, Balatonkeresztúr, Balatonmáriafürdő, Balatonszentgyörgy, Balatonújlak, Boronka, Böhönye, Csákány, Csömend, Felsőzsitfa, Fönyed, Gadány, Hollád, Horvátkút, Hosszúvíz, Kelevíz, Kéthely, Kürtöspuszta, Libickozma, Marcali, Meszetgnyő, Nagygomba, Nagyszakácsi, Nemesdéd, Nemeskisfalud, Nemesvid, Nikla, Pusztakovácsi, Sávoly, Somogyfehéregyháza, Somogyfajsz, Somogysámson, Somogysimonyi, Somogyszentpál, Szenyér, Szőkedencs, Tapsony, Táska, Tikos, Tótszentpál, Vajaskér, Vése, Vörs. Ez a szerkezeti beosztás 1950-ig állt fenn. Illetékességi területének egy részét a 144/1950. MT sz. rendelet alapján a fonyódi székhellyel működő Lengyeltóti Járásbíróséghoz csatolta (Balatonberény, Balatonkeresztúr, Balatonmáriafürdő, Balatonszentgyörgy, Balatonújlak, Hollád, Tikos, Vörs).

SML XXV. 8. Nagyatádi (korábban: M. Kir.) Járásbíróság iratai (1865) 1872–1970 (1991). 51 ifm.

Büntető, polgári és peren kívüli ügyek. A peren kívüli iratok hagyatéki ügyeket, végrehajtási ügyeket/fizetési meghagyásokat/holttá nyilvánításokat tartalmaznak.

SML XXV. 10. Tabi (korábban: M. Kir.) Járásbíróság iratai 1930–1975. 105,87 ifm.
a) Polgári peres és peren kívüli ügyek iratai 1898–1969. 43,5 ifm.
b) Telekkönyvi hatóság iratai 1930–1975. 62,37 ifm.

SML XXV. 11. Kaposvári Népügyészség iratai 1945–1949. 3,96 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23.

SML XXV. 12. Somogy Megyei (korábban: M. Kir.) Főügyészség iratai (1915) 1947–1975 (1990). 106,26 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. Az ügyészség, ill. jogelődje, a Kaposvári Államügyészség iratanyagában iktatott igazgatási, felügyeleti, bűnügyi, nyomozati és polgári iratok találhatók.

SML XXV. 16. Kaposvári Járási Ügyészség iratai (1947) 1952–1990. 42,12 ifm.

Lásd: BFL VII. Csupán 2 doboz tartalmazza az 1947 és 1950 közötti időszak iratanyagát.

SML XXV. 23. Kaposvári állami közjegyző iratai (1944) 1950–1969. 32,88 ifm.

Lásd: BFL VII. 152.

SML XXV. 29. Siófoki állami közjegyző iratai 1928–1981. 24,6 ifm.

SML XXV. 30. Tabi állami közjegyző iratai 1929–1978. 24,6 ifm.

11. rész

TOLNA MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **TMÖL**)

Cím: 7100 Szekszárd, Béla király tér 1.
Levélcím: 7101 Szekszárd, Pf. 33.
Telefon: (+36) 74/311-718, (+36) 74/510-709
Fax: (+36) 74/319-473
E-mail: tolnalev@c3.hu
Honlap: www.leveltar.tolnamegye.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő–szerda: 8.00–15.00; csütörtök: 8.00–17.30; péntek: 8.00–12.30

A kutatóterem évente július második felében, valamint Karácsony és Újév között zárva tart.

Telephelyek

Cím: 7100 Szekszárd, Bartina utca 9. (raktár)
Telefon: (+36) 74/311-617

Cím: 7100 Szekszárd, Keselyűsi út 22 (raktár)
Telefon: (+36) 74/413-438

A TOLNA MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A levéltár 1727-től Simontornyán, majd a megyeszékhely Szekszárdra áthelyezésétől, 1780-tól, napjainkban is, a vármegyeháza épületében működik. Névváltozatai: 1950 előtt Vármegyei Levéltár, 1950–1968 között Szekszárdi Állami Levéltár, 1968–1991-ig Tolna Megyei Levéltár, 1991-től Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. Levéltári részlegek nincsenek. A Bartina- és a Keselyűsi úti raktárakban tárolt iratanyagot igénynek megfelelően a Béla király téri kutatóteremben kapja kézhez az ügyfél. A kutatóterem mikrofilm leolvasó berendezésekkel, fény és mikrofilm visszafordítóval felszerelt.

Levéltári anyag terjedelme 2008. december 31-én 11 584 ifm.

Tolna megye feudális kori anyaga teljesebb, a polgári kori szerényebb, a községi anyagok jelentős része töredékes. A teljes feudális- és polgári kori anyag mintegy 3500, a viszonylag teljes, 1950 után keletkezett iratanyag megközelíti a 8 000 ifm.-t. A főépületben tárolt 5 600 ifm. tartalmazza a teljes feudális- és polgári kori anyagot, valamint a gyakran használt földhivatali iktatott aktákat. A többi irat a külső raktárakban kapott helyet.

A levéltárban őrzött 200 Mohács előtti oklevélből a legrégebbi keletkezésű diploma 1238-as. A török korból gyakorlatilag nincs iratanyaga a megyének, csak a török kiűzését követő időszakból kerültek nagyobb számban iratok a levéltár őrizetébe.

A vármegyei közgyűlési általános iratok viszonylag teljesek. A közgyűlési jegyzőkönyvek 1696–1703-ig folyamatosak, az ezt követő évtizedben hiányosak, majd 1714–1849, valamint az 1867–1945 között szinte hiánytalanok. A köztük lévő abszolutizmus, neoabszolutizmus, önkormányzati, provizórium kori időszak iratai ugyancsak teljességükben megtalálhatók.

A polgári kor iránt érdeklődők gazdag törvényszéki-, polgári peres, büntető- és úrbéri peranyagot vehetnek kézbe a levéltárban.

Miközben a kiegyezést követő Tolna megyei főispáni anyag erősen hiányos, néha töredékes, addig az alispáni iratok szinte teljesek, döntő mértékben segédletekkel ellátottak, jól kutathatók.

A szekszárdi – központi –, a tamási és a völgységi – bonyhádi – főbírói iratok teljességben, a többi járás hasonló irategyüttese töredékesen áll a kutatók rendelkezésére.

A gazdag adóhivatali, államépítészeti, tanfelügyelőségi, erdőfelügyelőségi, egyleti-egyesületi, iskolai anyagok mellett a levéltár polgári kori községi iratanyaga szerényebb.

Kiemelkedő értéket képez Tolna megye történelmi családjainak 90, a jelentősebb személyeknek 40 ifm.-t meghaladó irategyüttese (Apponyi, Bezerédj, Csapó, Perczel, Sztankovánszky stb.). A levéltári gyűjteményben is unikumnak számítanak Liszt Ferenc báró Augusz Antalhoz írott levelei, Garay János levelezése, számos ismert történelmi személyiség, alkotó néhány levele.

Az utóbbi évtizedekben jelentős mennyiségű 1950 utáni bírósági, ügyészségi, közjegyzői, ügyvédi aktával gazdagodott napjainkra a levéltár.

A szövetkezeti és állami gazdasági szervek iratanyaga, elsősorban a felszámolások következtében tömegesen, de rendezetten, kutatható állapotban került a levéltárba.

A közigazgatási – tanácsi – iratok és a körzeti földhivatalok iratai egyaránt 1990-es évhatárig – Szekszárd 1993-ig – hiánytalanul, segédletekkel ellátva, eredményesen kutatható állapotban gyarapították a levéltár egész gyűjteményét.

A tudományos munka eredményei, a kutatást segítő szakmai kiadványok:

A levéltári anyag tematikus kutatását 22 kötetben megjelent másfélszáznál több tanulmány könnyíti meg, amelyekhez 2007-ben repertórium készült. A Tolna Megyei Levéltár fondjainak első jegyzéke 1973-ban jelent meg. Ezt követően a levéltár bővített, átdolgozott fond- és állagjegyzéke 1983 és 2002 között négy új kiadást ért meg. Az évenként a frissített jegyzék az interneten is megtalálható.

A levéltárban őrzött kéziratos térképekről 1968-ban és 1986-ban készült kiadvány, legújabb átdolgozása nyomdakész, de valószínűleg az interneten lesz hozzáférhető.

1996-ban jelent meg az Egyesületek Tolna megyében a kezdetektől 1950-ig kataszter és kutatási segédlet.

A Vármegyei Közgyűlési jegyzőkönyvek regesztáinak három kötetét (1695–1703, 1714–1717, 1718–1720) a levéltár 1992–2009 között jelentette meg.

Szintén a kutatói munkát segíti a Tolna Megyei Levéltár családi iratai repertóriumainak 199–-2002 között megjelent, a szakma által elismeréssel fogadott 4 kötete.

Forráskiadványként használható az 1829-es Egyed Antal féle összeírás, valamint Tolna megye történetének olvasókönyve (Kezdetektől 1944-ig), a benne található 1254 teljesen, ill. kivonatosan közölt forrással.

Hiánypótló kiadvány az 1009–1541 közötti, más levéltárakban fellelhető, 1137 db Tolna vármegyére vonatkozó oklevél regesztáját tartalmazó levéltári kötet.

Tolna megyével kapcsolatos országos és megyei összeírásokról, közgyűlési jegyzőkönyvekről, közgyűlési iratokról, anyakönyvekről, megyei, járási, községi tanácsi jegyzőkönyvekről és még számos levéltári anyagról készültek biztonsági és kutatótermi használatra mikrofilmek. Az intézmény mikrofilmes laborja nemcsak saját célra, hanem kutatói és más levéltári megrendelésre egyaránt mikrofilmez. A műhely regionális, de valójában országos feladatokat lát el, évi félmillió felvételt készít és laborál.

A Tolna Megyei Levéltár 23 ezer kötetes szakkönyvtárat működtet, amelynek számos darabja 18. századi értékes kiadvány.

Közművelődés: A levéltár minden év szeptember 1-jén szakmai konferenciát rendez. Fogadja az évről évre többtucatnyi, rendhagyó történelmi órákat, levéltári bemutató foglalkozásokat látogató általános-, közép- és főiskolás, valamint civil csoportokat. Az intézményben állandó családtörténeti kiállítás mellett alkalmi folyosói kiállítások tekinthetők meg. Időnként történelmi évfordulókhoz kapcsolódva vándorkiállítási anyagokat állítanak össze, amelyet eljuttatnak iskolákba, közművelődési intézményekbe.

Digitalizált levéltári anyagok: Tolna megye 1860 körüli kataszteri térképei, Egyed-féle összeírás, tanulmányok 21 kötete stb. hamarosan lapozhatók lesznek az interneten is.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Föglein Antal, dr.: Tolnavármegye levéltára. In: Levéltári Szemle X. évf. 1932. 67–91 p.
Hadnagy Albert, dr.: Tolna vármegye levéltárának pusztulása a II. világháború során. In: Tolna megyei levéltári füzetek 1. köt. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1991. 150–161. p.
Dobos Gyula, dr.: Tolna megye levéltárának története. In: Tolna Megyei Levéltári füzetek 7. köt. Szerk.: dr. Dobos Gyula. Szekszárd 1999. 115–144. p.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

TMÖL IV. A. 1. Tolna vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1654–1848. 128,53 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek (Protocollum congregationum) 1696–1848. 23,5 ifm.
b) Közgyűlési iratok 1657–1848. 91 ifm.
c) Beadványok jegyzőkönyv (Protocollum instantiarum) 1790–1804. 0,15 ifm.
d) Összeírások (Conscriptiones, nemtelenek, cigányok, görögök, zsidók népszaporulat, állatok, himlőoltás, nemesek, vegyes) 1720–1848. 11,05 ifm.
e) Népösszeírások (Conscriptiones animarum) 1735–1848. 0,84 ifm.
f) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek (In- et extabulationes) 1757–1848. 1,23 ifm.
g) Úrbéri rendezést végrehajtó bizottság iratai (Acta urbarialia) 1767. 0,1 ifm.
h) Kolerabizottság iratai (Acta choleratica) 1831. 0,66 ifm.

Nemes Tolna vármegye az ország középső, déli részén terült el, vagyis a török által elfoglalt országrészhez tartozott a 16–17. században. Badeni Lajos csapatai szabadították fel a vármegyét a másfél évszázadra berendezkedett török hatalom alól 1686-ban. A felszabadítás sem teremtette meg azonnal a nyugalmat, a kiegyensúlyozott életet a háború alatt szinte pusztasággá változott, elnéptelenedett vidéken. A császári katonaságnak kiszolgáltatott, megmaradt gyér lakosságnak nemcsak a nyomorral, hanem a hadsereg ellátásának nehézségeivel is meg kellett küzdenie. Az elmenekült földesurak közül csak keveseknek sikerült egykori tulajdonjogukat elismertetni az Újszerzeményi Bizottság előtt, ill. megfizetni a fegyverváltságot. Új birtokosok jelentek meg, akik az udvarnak tett szolgálataik fejében kaptak adományokat. Esterházy Pál nádor például így jutott a megye területének csaknem a feléhez. A földesurak megpróbálkoztak az új szerzeményeik benépesítésével, ám a túl magas adóterhek, a vármegyei igazgatás bizonytalanságai, a pestisjárvány miatt és nem utolsósorban a Rákóczi-szabadságharc hadi eseményei nyomán ismét elnéptelenedett Tolna vármegye. A megye történetében joggal nevezhetjük a 18. századot a „második honfoglalás” évszázadának. Előbb nagy számban rácok telepedtek le a megüresedett falvakban, majd utánuk az ország különböző részeiből és német földről érkeztek a megye új lakói. A Dőry család Biberach környékéről, Bádenből, Würtenbergből toborzott telepeseket 1712–1718 között teveli uradalma részére. A Wallis grófok, a Sinderdorf, a Kun, a Perczel, a Mercy és az Apponyi család nevéhez kötődött még telepítési akció. A német telepesek zöme Hessen és Fulda területéről származott. A Völgységnek nevezett tájegység – 1725-től Völgységi járás – majdnem teljes egészében németekkel népesült be. A vármegye Simontornyai, Dunaföldvári, az 1798-tól létező Dombóvári, és az 1845-ben megszervezett Központi járásában is található egy-egy németlakta település. A telepítés több hullámban zajlott, és 1785 táján fejeződött be. A század elején a lakosság száma alig haladta meg 3-4000 főt, míg II. József császár idején már 133 000 főt írtak össze a népszámlálás összeírói. A dimbes-dombos tolnai tájon e században a lakosság otthonra lelt, és virágzó gazdaságot, állattenyésztést, szőlőkultúrát teremtett. A birtokviszonyok is letisztultak. Az adomány, házasság, vásárlás útján birtokokat szerzett új köznemesség elfoglalta helyét a megyei közigazgatásban. A vármegye legújabb kori története a szomszédokkal folytatott határperek eredményeként jóval kisebb közigazgatási területen folytatódott.

Lásd: BKMÖL IV. 1. a) A nemesi közgyűlésen születtek a statútumok. Itt hirdették ki a törvényeket, az uralkodói rendeleteket, a nemesség elismerését, és itt történt a beadványok, az egyéni panaszok kivizsgálását is. A katonaság dolgaiban és az adózás ügyeiben hozott testületi határozatok is itt ragadhatók meg. A nemesi közgyűlés minden döntését jegyzőkönyvben rögzítették. A levéltár gyűjteményében az első közgyűlési kötet az 1696 és 1703 között keletkezett jegyzőkönyveket tartalmazza. 1714-től hiánytalan, ill. folyamatos a jegyzőkönyvek sora. A jegyzőkönyvekben a rendeletek, a kérelmek, többek között a telepítési szerződések teljes szövegét rögzítették. 1800-tól a rendeletek kivételével a közgyűlés elé kerülő ügyek csak kivonatos formában olvashatók, és a tárgyalandó ügyeket minden évben 1-es sorszámmal indítva számozták.

Az 1700–1785 és az 1790–1811 közötti évek protocollumaihoz készült index. A jegyzőkönyvek nyelve a 18. század folyamán latin nyelvű, majd a nemzeti öntudatra ébredés századának kezdetén, 1807-től magyar nyelven jegyzőkönyvezték a particularis és a generalis üléseket. A jegyzőkönyvek kizárólag mikrofilmen olvashatók.

b) A vármegye feudális kori levéltárának többségét a közgyűlési iratanyag alkotja, amely 1654-től datálódik, ugyanakkor az 1714-ig terjedő időszak töredékesnek mondható. Különböző, a 19. század elején kialakított irattári rendszerben kezelendők az akták. Az 1654–1785 és az 1810–1932 közötti iratokat kútfőbe sorolták az alábbiak szerint: 1. Katonai biztosi és adózási ügyek (Commissariatico-Contributionalia); 2. Nemesi fölkeléssel kapcsolatos ügyek (Insurrectionalia); 3. Közügyek (Publico-Politica); 4. Kereskedelmi ügyek (Commercialia); 5. Nemesi ügyek (Nobilitaria); 6. Úrbéri ügyek (Urbarialia); 7. Árvaügyek (Orphanalia); 8. Szabályrendeletek, árszabások (Normalia); 9. Tiltakozások (Protestationes); 10. Jogi ügyek, bírói parancsok (Judicialia); 11. Bűnügyi ügyek (Criminalia); 12. Körözvények (Currentalia).

E korszakok jól kutathatók név- és tárgymutató alapján, amelyek megadják az egyes akták lajstromszámát, ill. az ügyek közgyűlési jegyzőkönyvi számát. Az 1810–1832 között keletkezett iratok lajstromkönyvei is fennmaradtak. 1790–1800 közötti iratok időrendben következnek, amelyek ügyviteli, valamint levéltári segédletek hiányában csak doboz szinten kutathatók. Viszont az 1801–1809, 1833–1848 közötti évek iratai évenként induló lajstromszámmal rendelkeznek, amelyek szintén index segítségével kereshetők. Az 1801–1809 közötti évek irattári különlegessége, hogy az ügyirat lajstromszáma és a közgyűlési jegyzőkönyvi száma azonos. A Mária Terézia-féle úrbéri szerződések (1767) a 6. kútfő, azaz az úrbéri ügyek alatt lelhetők meg. A 18. században többnyire latin nyelvűek, a 19. század első felében inkább magyar nyelvűek a források, de az egész korszakot tekintve elsősorban a beadványok esetében a latin, a magyar és a német nyelv használata egyaránt elfogadott.

d) A nemesi közgyűlési irategyüttes részét képező állagok, iratsorozatok közül az összeírásokról megjegyzendő, hogy azok egy része községi összesített adatot közöl, míg például a különféle foglalkozást űző nemtelenek, valamint a himlőoltások jegyzékén nevek listája került feljegyzésre.

e) A népösszeírások csupán a községek összesített adatait tartalmazzák.

Irodalom:

Várady Zoltán: Tolna vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1696–1703. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1991.

Link Dóra: Tolna vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1714–1717. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2009.

Évszázadokon át Tolna megye történetének olvasókönyve I. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1978. 201–428. p.

Szilágyi Mihály: Tolna megye kereskedelme a török kiűzésétől 1848-ig. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből (Továbbiakban: Tanulmányok) I. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1968. 61–85. p.

Bánkúti Imre: Tolna megye a Rákóczi szabadságharcban. In: Tanulmányok II. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 87–166. p.

Horváth Árpád: Tolna vármegye és az utolsó nemesi felkelés. In: Tanulmányok III. Szerk.: Puskás Attila Szekszárd, 1972. 93–184. p.

Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686 Például 1703-ig. In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 5–124. p.

Horváth Árpád: Megyei önkormányzati szervezet Tolna megyében a XVIII. század első évtizedeiben (1703–1740). In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 125–182. p.

Gutai Miklós: Tolna megye egészségügyének története az 1801–1833. között. In: Tanulmányok VI. Szerk.: K. Balog János Szekszárd, 1974. 207–274. p.

Kozák Károly: A szekszárdi apátság és a megyeháza története. In: Tanulmányok VI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 339–384. p.

Andrásfalvy Bertalan: Duna mente népének ártéri gazdálkodása Tolna és Baranya megyében az ármentesítés befejezéséig. In: Tanulmányok VII. Szerk.: K. Balog János Szekszárd, 1975.

Horváth Árpád: Tolnavármegye és a rendi országgyűlések 1712–1805. In: Tanulmányok VIII. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 99–124. p.

Braun Sándorné: Tolnavármegye és a rendi országgyűlések 1807–1847. In: Tanulmányok VIII. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 125–174. p.

Hegedüs László: Tolna megye nyugati felének települései (1580–1704). In: Tanulmányok IX. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1979. 5–104. p.

Bél Mátyás: Notitiae Hungariae… c. művéből Tolna megye leírása. In: Tanulmányok IX. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1979. 327–364. p.
Szőke Sándorné Zsiros Mária: Az 1692. évi Kélcz Mihály féle összeírás. In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 5–32. p.
Szilágyi Mihály: Az újratelepülő Tolna megye (1710–1720). In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 33–168. p.
Bezerédj Győző. Tolna megye településeinek pecsétje a feudalizmus végén. In: Tolna Megyei Levéltári Füzetek (Továbbiakban: Füzetek) 2. Szerk.: Dobos Gyula Szekszárd, 1991. 97–120. p.
Cserna Anna: A Sztankovánszkyak birtokszerzése. In: Füzetek 4. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1994. 5–32. p.
Szita László: A lutheránus németség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a XVIII. században. In: Füzetek 5. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1996. 5–164. p.
T. Mérey Klára: Tolna megye úthálózata és a mellettük fekvő települések a 18-19. század fordulóján. In: Füzetek 6. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1997. 209–262. p.
Kéri Henrik: A Mercy grófok szerződései Tolna megyei jobbágyaikkal. Úrbérrendezés a hőgyészi uradalomban. In: Füzetek 7. Szerk.: Dobos Gyula Szekszárd, 1999. 315–346. p.
Cserna Anna: „Iparkodfó gazdaság” A lótenyésztés és lónemesítés ügye. In: Füzetek 10. Szerk.: Dobos Gyula Szekszárd, 2002. 229–250. p.

TMÖL IV. A. 4. Tolna vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai (Germanica) 1785–1789 12,4 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1785–1789. 12,2 ifm.
b) Iskolák összeírásai 1789. 0,2 ifm.

Lásd: BaML IV. 2. a) Tolna megye a IX. pécsi adminisztratív kerülethez tartozott Baranya, Somogy, Verőce és Szerém megyékkel együtt. A közigazgatás szervezeti átalakítása együtt járt az iratkezelés újraindításával. Tolnában a II. József-kori iratok kezdő dátuma 1785. november 1. Az iratanyag hiánytalanul fennmaradt ügyviteli segédkönyveivel együtt, tehát a kutatás, az ügyek keresése az ügy-könyvek (Gestions-Protocoll), valamint a név- és tárgymutatók segítségével lehetséges. Az osztrák mintára épülő közigazgatás nyelve német volt, ám a latin nyelv használatával is lehet találkozni az ügyvitelben.

b) Az iskolai összeírások településenként készültek az iskolák, a tanulók adatainak közlésével és a tanítók neveinek feljegyzésével.

Irodalom:
Hajdú Lajos: II. József igazgatási reformtörekvései és ezek végrehajtása Tolna vármegyében. In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János Szekszárd, 1974. 183–276. p.
Hajdú Lajos: Az alsófokú népoktatás fejlődése Tolna vármegyében (1770–1790). In: Tanulmányok IX. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1979. 105–228. p.

TMÖL IV. A. 5. Tolna vármegye adószedőjének iratai (Perceptoralia) 1695–1848. 15,9 ifm.
a) Országos összeírások (Domestica) 1695–1778. 1,31 ifm.
b) Conscriptio Regnicilares 1828. 0,75 ifm.
c) Adóösszeírások (Dicalis) 1772–1848. 1,82 ifm.
d) Károsszeírások (Relaxationes) 1733–1815. 2,7 ifm.
e) Katonai terhekkel kapcsolatos iratok (Lieferung) 1769–1828. 1,82 ifm.
f) Közmunka elszámolások (Praejuncturae et vecturae) 1733–1790. 7,5 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. Az a) országos összeírások a lakosság vagyoni helyzetének felmérése céljából készültek, és az adókivetés alapjául szolgáltak. A társadalomtörténeti kutatásokra és a családfakutatásokra is használható értékes iratsorozat évrendezett és lajstromozott. A lajstromszám mögött a járások sorrendjében a települések sora található. Az egyes települések lakóit és javaikat személyenként vették lajstromba az összeírók. A kutatás megkönnyítésére települési mutató áll a kutató rendelkezésére.

b) Mivel az összeírást országosan rendelték el, így egységes szempontok alapján történt az adatfelvétel. Az adózó nép személyi és vagyoni helyzetét 14 rovatban rögzítették. Az állag 83 megyei község külön-külön füzetben rögzített adatait tartalmazza. Az összes település összesített

adatát pedig a Summarium conscriptionum regnicolarium commitatus Tolnensis címet viselő kötetben összegezték. Az összeírás többek között családkutatásra is alkalmas, mivel az egyes községekben élő családokat név szerint sorolták fel. A községi füzetek legvégén egy latin nyelvű leírás is olvasható a községről, a gazdálkodás módjáról, az iparosokról, a földesúri szolgáltatásokról. Az összeírások megtekintése mikrofilmen történhet.

c) A honi és a hadiadó kivetése céljából készült rovatos összeírás. A tabellák a Dombóvári, a Dunaföldvári, a Simontornyai és a Völgységi járás községeire kivetett adó mértékéről informálnak.

d) Az iratok az adózó népet ért rendkívüli és elemi károkról, a katonaság okozta károk kivizsgálásáról, és jóvátételéről szólnak. Az iratanyag csupán évrendezett, és csak az egyes iratok átnézésével kutatható.

e) A katonaság eltartásával kapcsolatosan keletkezett ügyek. Darabszintű jegyzék segíti az iratokban való keresést.

f) Az állag év szerint rendezett, mélységében feltáratlan és segédlete nincsen. Ebben az iratsorozatban a jelenlegi ismeretek szerint a vármegyéhez benyújtott elszámolásokat, az adószedő nyugtáit és egyéb iratait gyűjtötték össze.

TMÖL IV. A. 6. Tolna vármegye számvevőjének iratai (Exactoralia) 1713–1848. 18,35 ifm.
a) Háztartási számadások (Rationes perceptorales) 1713–1848. 16,8 ifm.
b) Dunai munkálatok számadásai 1828–1840. 0,65 ifm.
c) Kaposvizi munkálatok számadásai 1826–1830. 0,25 ifm.
d) Sió–Kapos szabályozás számadásai 1821–1827. 0,5 ifm.
e) Vármegyeháza építésének számadásai 1826–1838. 0,15 ifm.

Kezdetben az adószedő feladata volt a számadások vezetése is, akit a vármegye éves elszámolásra kötelezett. Idővel az egyre bonyolultabbá váló pénzügyek adminisztrációjához alkalmazták a számvevőt (exactor). Tolna vármegyében 1775-től választott tisztségviselő a számvevő. Az iratanyag a vármegye működéséhez kötődő bevételeket és kiadásokat, valamint közérdeket szolgáló ügyek, elszámolásait tartalmazza. Az évrendezett iratokhoz sem korabeli, sem levéltári segédlet nem készült.

Irodalom:
Dóka Klára: Folyószabályozás Tolna megyében a 19. században. In: Tanulmányok IX. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1979. 229–247. p.

TMÖL IV. A. 7. Tolna Vármegye Törvényszékének iratai (Sedria) 1715–1848. 42,83 ifm.
a) Polgári törvényszéki ülések jegyzőkönyvei (Protocolla sedriae civilis) 1715–1848. 1,45 ifm.
b) Polgári perek (Processus civiles) 1722–1848. 20,29 ifm.
c) Polgári törvényszéki peren kívüli ügyek 1838–1848. 0,13 ifm.
d) Büntető törvényszéki ülések jegyzőkönyvei (Protocolla sedriae criminalis) 1790–1848. 1,99 ifm.
e) Büntető perek (Causae criminales) 1701–1848. 8,45 ifm.
f) Büntető törvényszéki peren kívüli ügyek (Sedrialia criminalia) 1723–1848. 10,65 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Az egyes ügytípusok 1-el kezdődően folyamatos sorszámot viselnek, és a megkülönböztetésükre sajátos betűjelzést alkalmaztak, a polgári ügyek esetében „i”, a polgári törvényszéki ügyek „ii”, büntető perek „iii”, a büntető törvényszéki ügyek „iv” jelzetet kapták.

b) A polgári perekhez index tartozik.

e–f) A büntető és a büntető törvényszéki ügyekhez közös mutató-, és lajstromkönyvet készítettek a betűjelek alkalmazásával.

TMÖL IV. A. 8. Tolna Vármegye II. József-féle Törvényszékének iratai (Acta Judicii Subalterni) 1787–1789 0,12 ifm.

Lásd: BaML IV. 9. A kutatás az akták egyenkénti átnézésével lehetséges. Az iratanyag töredékességének oka, hogy a II. József-kori perek többsége Tolna Vármegye Törvényszékének iratanyagában maradtak.

TMÖL IV. A. 11. Egyed Antal-féle összeírás 1829. 0,06 ifm.

Egyed Antal, dunaföldvári plébános 22 kérdésből álló összeírási ívet készített, amelyet a vármegye és a járási főszolgabírói hivatalokon keresztül juttatott el a településekre. A kérdések a lakosság származására, szórakozására, étkezési szokásaira, mentalitására, valamint a település történetére, birtokviszonyaira, gazdaságára vonatkoztak. 53 településről érkeztek meg a kitöltött kérdőívek. Az összeírás töredékes, de így is nélkülözhetetlen forrás a településkutatás számára.

Irodalom:

Cserna Anna–Kaczián János: Egyed Antal összeírása és korrajz Tolna vármegyéről. Szekszárd, 1986.

TMÖL IV. B. 101. Tolna Vármegye Bizottmányának iratai 1848–1849. 1,55 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,12 ifm.
b) Iratok 1848–1949. 1,43 ifm.
c) Be- és kitáblázási jegyzőkönyvek lásd: IV. A. 1. f) alatt

Lásd: BéML IV. Vármegyei bizottmányok. Az a) állagban az 1848. évi nemes vármegyei és a bizottmányi jegyzőkönyvek egy kötetben találhatók. 1849. február–9-ig, az első osztrák megszállásig folyamatos az ülések dokumentálása. A szabadságharc tavaszi hadjárata során felszabadult vármegyében 1849. június 12.-től, részben új tisztségviselőkkel ismét működött a bizottmány. A bizottmány az utolsó ülését 1849. augusztus 1-jén tartotta.

b) A forradalom és szabadságharc forrásaihoz tartozó név- és tárgymutató nem képez önálló kötetet, ugyanis az 1833–1849 közötti akták mutatóit az abc betűinek sorrendjét követve egybe, azaz egy-egy kötetbe kötötték.

Irodalom:

Horváth Árpád: A megyei önkormányzat működése Tolnában 1848–1872 között. In: Tanulmányok VIII. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 175–234. p.
Cserna Anna: Adatok Sztankovánszky Imre politikai tevékenységéről. In: Tanulmányok XI. K. Balog János. Szekszárd, 1987. 513–544. p.
Évszázadokon át Tolna megye történetének olvasókönyve I. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 431–523. p.
Dobos Gyula: „Emelt fővel…” Élet- és pályakép Perczel Miklósról. In: Füzetek 3. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1992. 7–32. p.
Cserna Anna: Gróf Batthyány Kázmér és Sztankovánszky Imre kormánybiztosok levelezése 1848-1849-ben. In: Füzetek 7. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1999. 347–392. p.
Tolna megye 1848–1849-ben. (Forrásgyűjtemény). Szerk.: Dobos Gyula Szekszárd, 1998.

TMÖL IV. B. 102. Tolna Vármegye Újoncozási Bizottságának iratai 1848–1849. 0,26 ifm.

A tárgy és irattípusok szerint rendezett anyagban figyelemre méltók a községi, név szerinti újoncösszeírások. Járásonként a járásokhoz tartozó községekben kiállított újoncok, önkéntesek névjegyzékei, honvédavató jegyzékek is készültek. A raktári jegyzék alapján áttekinthető a teljes iratanyag.

Irodalom:

Horváth Árpád: A Tolna megyei 1848-as szabadságharcosok nyomában. In: Tanulmányok I. Szerk.: Puskás Attila Szekszárd, 1968. 85–138. p.

TMÖL IV. B. 103. Tolna Vármegye Központi Választmányának iratai 1848. 0,13 ifm.

Lásd: SL IV. B. 103. A fondban országgyűlési választói kerületek szerint, azon belül a községek választó polgárainak névjegyzékei találhatók.

Irodalom:

Varsányi Péter István: Tolna megye az 1848-as és az 1861-es választások tükrében. In: Füzetek 4. Szerk.: Dobos Gyula Szekszárd, 1994. 59–82. p.

TMÖL IV. B. 151. Tolna vármegye cs. kir. biztosának iratai 1849. 0,73 ifm.

Az irategyüttes tartalmazza az I. és a II. osztrák megszállás, azaz a Windischgrätz és a Haynau-féle közigazgatás iratait. Mutatókönyvek alapján kutathatók a lajstromozott iratok.

TMÖL IV. B. 152. Tolna Megyei Cs. Kir. Megyehatóság iratai (Tolnaer K. k. Comitätsbehörde) 1850–1860. 38, 49 ifm.

a) Megyefőnöki iratok 1850–1860. 36,32 ifm.
b) Népszámlálás iratai 1850, 1857. 1,35 ifm.
c) Állítási lajstromok 1850–1860. 0,25 ifm.
d) Végrendeletek 1854–(1871). 0,12 ifm.
e) Útlevél ügyek (1846)–1855. 0,32 ifm.
f) Közmunka összeírás 1851–1852. 0,13 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. Az ügyintézés 1850–1853 között magyar nyelven történt. 1854-től a német nyelvű, osztrák mintára épülő közigazgatási rendszerben Tolna megye a soproni kerülethez tartozott. A megye öt járásra oszlott. A járások (kerületek) kialakításában változás történt, amely elsősorban névváltozást jelent, és nem területit. A korábban létező Dombóvári és a Simontornyai járás helyett a Hőgyészi és a Tamási járást találjuk. A Szekszárdi, Földvári és a Bonyhádi járások változatlan elnevezéssel maradtak. Az a) megyehatósági iratok irattári rendszerét tekintve az 1850–1853 közötti akták évenként 1-gyel indulva az iktatószámok növekvő sorrendjében helyezkednek el. Az egymáshoz tartozó ügyeket nem kapcsolták össze, emiatt a témák kutatása kissé nehézkes. Az 1854–1860 közötti időszakban az akták tárgyi szempontú csoportosítást kaptak. Az iratokat I–XXII. fasciculusba és subfasciculusba és azon belül évek, iktatószámok sorrendjébe rendezték. A subfasciculsokat az abc betűivel jelölték meg. Indexek, fondtörténet segítik a kutatást.

b) A népszámlálás anyaga eléggé hiányos. Felviteli ívekből áll, amelyeket családonként vettek fel, feltüntetve a családtagok életkorát, foglalkozását, családi viszonyait, tartózkodási helyét. 1850-ből csak a Bonyhádi járásból Bonyhád, Zomba, Tevel, Izmény, Mucsfa, Váralja községek összeírásai maradtak fenn. Az 1857-es népszámlálás zömében a Tamási járásban lévő községeket tartalmazza. A járási összeírás nem teljes. A Bonyhádi járás esetében néhány kisebb település, Tabód, Szerdahely, Börzsöny népszámlálási adatairól lehet információkat szerezni.

c) Az iratsorozat a katonai szolgálatra kötelezettek korcsoportok szerint összeállított és személyi adatokat is tartalmazó nyilvántartásait takarja.

d) Végrendetekből, házassági szerződésekből álló gyűjtemény, ezért a rendszere mesterséges. Jegyzék alapján kutatható

e–f) Mindkettő rendezetlen, segédletük nincsen.

Irodalom:

Horváth Árpád: Tolna megye igazgatása a neoabszolutizmus idejében. In: Tanulmányok IX. K. Balog János. Szekszárd, 1979. 169–222. p.
Glósz József: Az alsó- és középfokú oktatás története Tolna megyében az önkényuralom időszakában (1849–1867). In: Tanulmányok XI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1987. 5–54. p.
Évszázadokon át Tolna megye történetének olvasókönyve II. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1985. 5–216. p.

TMÖL IV. B. 153. Tolna Vármegye Árvabizottmányának iratai 1850–1860. 2,21 ifm.

Lásd: BFL V. 43. Irattípusok, azaz a jegyzőkönyvek, az iktatott iratok, a számadások kronologikus rendjében rendezett az árvák, gondokoltak ügyeivel foglalkozó bizottmányi iratanyag. A Bonyhádi Kerület 1857–1858-ból származó elszámolásai rendezetlenek.

TMÖL IV. B. 154. Tolna Vármegyei Cs. Kir. Számvevőség iratai (Buchhalterei, Rechnungsamt) 1850–1860 0,85 ifm.
a) Vármegyei számadások 1850–1860. 0,2 ifm.
b) Csapó Ida hagyatékára vonatkozó számadás 1856–1860. 0,65 ifm.

a) Településtörténeti kutatásokhoz használható a községek számadásait és a számvevői észrevételeket tartalmazó iratanyag.

TMÖL IV. B. 155. Tolna Vármegye Cs. Kir Törvényszékének iratai (K. k. Comitätsgericht in Tolna) 1850–1860. 30,77 ifm.
a) Polgári perek 1850–1860. 13,38 ifm.
b) Büntető perek 1852–1860. 17,39 ifm.

a) Az 1850. szeptember 13-án kelt császári rendelettel a közigazgatástól elkülönítve folyt a törvénykezés az újonnan megszervezett megyei törvényszéken. A polgári ügyeket római számokkal (I–VII, VIII) jelzett kútfőkbe sorolták. A kútfők közül a I. és II. alatt a különféle utasítások, rendelkezések, a III. és VII. alatt a polgári eljárás alá eső vagyonjogi ügyek és az ügyintézésükkel kapcsolatos akták, a IV. alatt a hagyatékok, árvaügyek, a VI. alatt a kártalanítások, betáblázások, a VIII. alatt a váltókereseti ügyek találhatók. Az ügyviteli segédletek 1854-től teljesek.

b) A büntető perek rendszere mesterséges, ugyanis az akták az elkövetők neveinek betűrendjében következnek.

Irodalom:
Katona Géza: Mozzanatok a Tolna megyei bíróságok ítélkezési gyakorlatából az abszolutizmus első szakaszában. In: Tanulmányok III. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1972. 185–224. p.

TMÖL IV. B. 156. Tolna Vármegye Cs. Kir Úrbéri Törvényszékének iratai (Tolnaer K. k. Urbarialgericht) (1700)–(1928). 11,26 ifm.
a) Úrbéri perek (1700)–(1928). 11,26 ifm.
b) Úrbéri térképek lásd: XV. 1. alatt
c) Úrbéri földkönyvek lásd: VI. 1., VII. 1. alatt

Lásd: FML IV. B. 154. A megyeszékhelyen működő törvényszék a jobbágyfelszabadítással kapcsolatos birtokvitákban, elsősorban a legelő-elkülönítési, a tagosítási és erdő ügyekben döntött Tolna megye esetében. Majd 1860-tól a megyei úrbéri törvényszék jogköre kibővült, és Bács-Bodrog megye több települése (Felsőszentiván, Hegyes-Kishegyes, Hercegszántó, Jánoshalma, Katymár, Csátalja) úrbéri perében is határozott. A 20. század elejéig is elhúzódó községi úrbéri perek és a hozzá tartozó mellékletek betűrendben találhatók, a települések iratai pedig év szerinti és tematikus rendszert alkotnak. Raktári jegyzék segíti az iratanyagban való tájékozódást.

TMÖL IV. B. 157. Bonyhádi Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Bezirksgericht in Bonyhád) 1850–1853. 4,89 ifm.

A járásbíróság polgári ügyeit őrzi a levéltár. A III., IV. és a VII. kútfő alá sorolt különféle polgári peres eljárást igénylő perek, hagyatékok, árvaügyek névmutató segítségével kutathatók.

TMÖL IV. B. 158. Bonyhádi Cs. Kir. Önálló Járásbíróság iratai (K. k. Selbstständiges Bezirksgericht in Bonyhád) 1854–1860. 13,06 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. 12,02 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1859–1860. 1,04 ifm.

a) A Bonyhádi járás területére vonatkozó hatáskörrel működött. A fennmaradt III., IV., és VII. jelzetű polgári periratok évenként a lajstromszámok növekvő sorrendjében helyezkednek el. Kutatásuk szintén névmutató alapján lehetséges.

b) Zömében telekkönyvi végzések, betűrendben.

TMÖL IV. B. 159. Földvári (Dunaföldvári) Cs. Kir. I. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Collegialgericht in Földvár) 1850–1854. 6,32 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1850. 0,03 ifm.
b) Polgári perek 1850–1854. 3,04 ifm.
c) Büntető perek 1850–1854. 3,25 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. A neoabszolutizmus időszakának bírósági szervezetében a legnagyobb változás a szolgabírói ítélőszék helyébe lépő járásbíróságok létrehozása volt. Tolna megyében a rendeleteknek megfelelően alakultak meg 1853-ig az első- és másodosztályú járásbíróságok, hat mezővárosban. Felügyeletüket a Pécsi Cs. Kir. Megyei Törvényszék látta el. A másodosztályú járásbíróságok a vegyes járásokban jöttek létre, ahol a közigazgatás és a bíráskodás nem vált szét. A Földvári járásban mint politikai (közigazgatási) járásban az első osztályú bíróságot szervezték meg. Bizonyos bűnesetekben illetékessége volt, és társasbíróságként pedig a hőgyészi és az ozorai másodosztályú járásbíróság fölé helyeztetett.

b) Névmutató alapján kereshetők az ügyek.

c) A büntető perek segédkönyv hiányában az ügyek egyes átnézésével kutathatók.

TMÖL IV. B. 160. Földvári (Dunaföldvári) Cs. Kir. Önálló Járásbíróság iratai (K. k. Selbstständiges Bezirksgericht in Földvár) 1854–1860. 9,13 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1854. 0,04 ifm.
b) Polgári perek 1854–1860. 9,09 ifm.

Az újabb bírósági reform nyomán, 1854-től az úgynevezett „végleges” időszakban a járási székhelyeken, így Földváron önálló szervezetű bíróságként működött tovább a járásbíróság. A járásbírói teendőket a törvényszék kiküldöttje látta el. A felügyeleti jogot a megyei törvényszék gyakorolta.

a) Polgári és szóbeli perekről készült jegyzőkönyveket rejt az iratsorozat.

b) A polgári perek között a III. jelzettel vagyoni jogviták, a IV. alatt hagyatékok, a VII. jelzet alatt adásvételek, szerződések stb., azaz a polgári eljárás alá tartozó ügyek maradtak fenn.

TMÖL IV. B. 161. Hőgyészi II. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Bezirksgericht in Hőgyész) 1850–1860. 9,82 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1850–1853. 0,04 ifm.
b) Polgári és büntető perek 1850–1860. 9,78 ifm.

A bírósági reform ideiglenes időszakában (1850–1853) és a végleges szervezet (1854–1860) időszakában keletkezett iratanyagot nem választották szét, így az ideiglenesen bevezetett szervezeti forma elnevezése alatt szerepel a teljes bíráskodási iratanyag. A járásbíróság működése az adott korszakban folyamatos. A hatásköri funkciók nem feltártak, illetékessége sem körülhatárolható a jelenlegi ismeretek alapján. Megjegyzendő, hogy Hőgyész státusa járási

székhely volt ekkor, és feltehetően 1854-től önállóan eljárt a hozzá beosztott települések lakosságának bírósági ügyeiben.

b) A két pertípus nem különül el a jelenlegi rendezettségi állapotban. Csak a polgári perekhez van névmutató.

TMÖL IV. B. 162. Ozorai Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Bezirksgericht in Ozora) 1850–1854. 4,44 ifm.

Csak az ideiglenes bírósági szervezet idején működött, és polgári ügyekben döntött a környező települések esetében.

TMÖL IV. B. 163. Szekszárdi Cs. Kir. I. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Collegialgericht in Szekszárd) 1850–1854. 5,51 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1850–1854. 0,4 ifm.
b) Polgári perek 1850–1854. 3,29 ifm.
c) Büntető perek 1850–1854. 1,82 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. Az a) állagban a polgári és a fenyítő ügyekről évenként és elkülönítve vették fel a jegyzőkönyveket.

b) A bírósági utasítások, rendelkezések, a vagyonjogi ügyek, a polgárok örökösödési ügyei és egyéb pénzbeli követelések ügyei találhatók.

c) A bűnügyek tekintetében mint kollegiális bírósághoz a Szekszárdi, a Bonyhádi és a Pécsváradi járás települései tartoztak. Az aktákat évenként 1-gyel indítva lajstromozták, tehát irattári rendszerük a lajstromszámok növekvő sorrendjére épül. Névmutatók nincsenek.

TMÖL IV. B. 164. Szekszárdi Cs. Kir. II. Osztályú Járásbíróság iratai (K. k. Bezirksgericht in Szekszárd) 1850–1854. 0,68 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1852–1854. 0,03 ifm.
b) Büntető perek 1850–1854. 0,65 ifm.

A járásbíróság esetében a hatáskör tisztázatlan. Az irategyüttes A, B, C és D betűkkel jelzett büntető ügyeket tartalmaz. Az A kútfő alá a feljelentések, a B alá a büntető ügyek, a C alá a büntető ügyek eljárásaival kapcsolatos akták, a D kútfőbe pedig a más bíróságok különféle megkeresései kerültek.

TMÖL IV. B. 165. Szekszárdi Cs. Kir. Városilag Kiküldött Járásbíróság iratai (K. k. Städtisch Delegiertes Bezirksgericht in Szekszárd) 1855–1860. 10,14 ifm.
a) Polgári perek 1855–1860. 7.95 ifm.
b) Büntető perek 1855–1860. 2,19 ifm.

Az alsó fokú bíráskodásnak 1854-től egy újabb szervezete a városilag kiküldött bíróság volt, amely Tolna megyében csak Szekszárdon, a megyeszékhelyen és egyben járási székhelyen működött a járás összes településére terjedő hatáskörrel polgári és büntető ügyekben.

a) A III., IV. és a VII. kútfőbe sorolt polgári perek névmutató alapján kereshetők.

b) Ebben az iratsorozatban csak a D-jelű, azaz a más bíróságoktól érkezett megkeresések, körözvények találhatók. Bűnperek ebből a korszakból nincsenek.

TMÖL IV. B. 166. Tamási Cs. Kir. Önálló Járásbíróság iratai (K. k. Selbstständiges Bezirksgericht in Tamási) 1855–1860. 6,27 ifm.

Polgári pereket, azaz a III., IV. és VII. kútfőbe sorolt aktákat tartalmaz az iratanyag. Ügyviteli segédkönyvei hiányosak. 1853-ból elnöki rendeletek mutatója, 1855-ből polgári mutató, 1857-ből büntető perek mutatója, iktatója maradt meg.

TMÖL IV. B. 251. Tolna Vármegye Bizottmányának iratai 1861. 0,08 ifm.

A császári udvar az Októberi Diplomával, valamint a Februári Pátenssel az alkotmányosság helyreállítására tett engedményeket. Tolna megyében 1860 novemberében 1848-as alapon főispánt választottak, majd megalakították az állandó bizottmányt. Az 1861. január 7. és október 30-a között alkotmányosan ülésező testület működését, valamint az ideiglenesnek bizonyult időszak eseményeit dokumentálják a jegyzőkönyvek.

TMÖL IV. B. 252. Tolna Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. 0,7 ifm.

1867. április 24-én ült össze az állandó bizottmány, miután az osztrák-magyar kiegyezés már kész ténnyé vált. Egy héttel később választotta meg a bizottmány a megyei tisztikart, amely zömmel az 1861. évi tisztségviselőkből tevődött össze. Ismét egy átmeneti megyei igazgatásnak az intézkedéseit örökítették meg a jegyzőkönyvek.

TMÖL IV. B. 254. Tolna vármegye első alispánjának iratai 1861–1871. 18,2 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1871. 17,98 ifm.
b) Állítási lajstromok 1862–1866. 0,22 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A Schmerling nevéhez fűződő provizóriumi és a kiegyezés utáni, azaz a közigazgatás reformjáig terjedő időszak megyei igazgatásának dokumentumai tartoznak az a) állagba. Minden évhez mutatókönyv készült, amely egyben az irattározás módját is tükrözi. A visszafelé haladó alapszámos iktatási rendszert alkalmazták, vagyis az ügyben elsőként keletkező aktához csatolták a későbbi keletkezésűeket. Az iratok csatolását pontosan vezették. Az irategyüttes társadalom-, község- és családtörténeti kutatáshoz egyaránt használható.

b) A családtörténeti kutatásokra is alkalmas nyilvántartásokban a katonaköteleseket korcsoportokként a személyes adataikkal jegyezték fel.

Irodalom:

Szita János: Tolna vármegye költségvetési gazdálkodása a dualizmus első éveiben (1867–1870). In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 319–352. p.
Máthé Gábor: A közigazgatás és az igazságszolgáltatás hatásköri rendezésének kérdései a dualizmus első éveiben. In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János Szekszárd, 1974. 353–372. p.

TMÖL IV. B. 258. Tolna Vármegye Központi Árvatörvényszékének iratai (Árvaszámadások gyűjteménye) (1815)–(1914). 27,92 ifm.

Az árvatári számadásokat eredeti irattári helyük rekonstruálásának lehetetlensége miatt, a levéltár gyűjteményként kezeli. A fond rendezése községenként, az iratok keletkezésének sorrendje szerint történt. A kimutatások egyik típusa az árvatári adósokról készült, s ezek tartalmazzák a tőke- és kamattörlesztéseket is. A gyámatyák évenként, számadásokban vezették a kiskorúak és gondnokoltak követeléseit, ill. az ezekből történt kifizetéseket. A számadások mellékleteként megtalálhatóak a bevételek és kiadások alapiratai, többek között hagyatéki végzések, földbérleti szerződések, árvaszéki határozatok, gyámok, ill. kiskorúak pénzkérelmei hétköznapi szükségleteik fedezésére. A fond raktári jegyzék segítségével az iratok tételes átnézésével kutatható.

TMÖL IV. B. 259. Tolna Vármegye Központi Polgári Törvényszékének iratai (1841)–1871. 22,84 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1861–1863, 1866. 0,3 ifm.
b) Polgári perek 1861–1866. 16,88 ifm.
c) Csődperek (1841)–1871. 4,18 ifm.
d) Vegyes iratok 1861–1869. 1,48 ifm.

Ezen átmeneti történeti korszakban a törvénykezés szervezete nem változott, vagy csak annyiban, hogy külön-külön törvényszék ítélkezett a polgári és a fenyítő ügyekben.

b) A polgári peres eljárásban előforduló ügyeket továbbra is az I–IV., VI. és VII. jelekkel különböztették meg tárgyuk szerint. A kutatásuk az 1861–1863 közötti évek esetében az egyes akták átnézésével, ill. a további évek esetében névmutatók segítségével lehetséges.

c) A reformkorban induló és évtizedekig húzódó csődperek is ebben a sorozatban lelhetők meg, ugyanis lajstromozásuk folyamatos. A mutatókönyv is ezen rendszerhez igazodik. Kutatásuk rossz fizikai állapotuk miatt korlátozott.

d) Az állag részben sommás pereket, részben rendezetlen iratanyagot tartalmaz.

TMÖL IV. B. 260. Tolna Vármegye Fenyítő Törvényszékének iratai 1861–1868. 7,96 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1866. 0,35 ifm.
b) Büntető (fenyítő) perek 1861–1868. 7,61 ifm.

b) Az iratanyag zömét a B jelű, azaz a bűnperek adják. Az 1861–1863 közötti évekhez és az 1866-ban keletkezett ügyekhez index is tartozik.

TMÖL IV. B. 261. Központi (Szekszárdi) járás főszolgabírájának iratai 1861–1866. 6,74 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1866. 5,61 ifm.
b) Igazságszolgáltatási iratok 1861–1866. 1,08 ifm.
c) Állítási lajstromok 1866. 0,05 ifm.

Lásd: BéML IV. 261. A járás 1796–1845 között a Dunaföldvári járás részét alkotta. Kettéosztásával, a déli részéből alakul meg a Központi járás 1845-ben.

a) A közigazgatási iratok mutató segítségével kutathatók.

b) Segédlettel nem rendelkezik, kutatása csak az iratanyag ügyiratok szerinti átnézésével lehetséges.

c) A töredékes iratanyag a katonai szolgálat alól felmentett katonák nevét közli. A felmentés okáról, valamint a család vagyoni helyzetéről is informál.

TMÖL IV. B. 262. Dunaföldvári járás főszolgabírájának iratai 1861–1866. 2,34 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1866. 1,44 ifm.
b) Igazságszolgáltatási iratok 1861–1866. 0,84 ifm.
c) Állítási lajstromok 1861–1866. 0,06 ifm.

A járás 1696-ban alakult, a megye keleti felének községeit foglalta magában az északi határától a déliig. Területének kettéosztásával a déli részekből 1845-ben létrehozták a Központi járást.

a) A közigazgatási iratok névmutató segítségével kutathatók, melyek a IV. B. 266. számú fondnál vannak elhelyezve.

b) Az igazságszolgáltatási iratok közül a III. IV. VII. jelű iratok maradtak fenn, amelyek többek közt vagyoni, hagyatéki, árvaügyi és egyéb szerződésekre vonatkozó aktákat tartalmaznak. Segédlet hiányában tételes átnézéssel kutathatók.

c) Az iratanyag töredékes, születési korcsoportonként a katonaállítás éve szerint készültek a listák. Adattartalmuk miatt a családkutatásoknál használhatóak.

TMÖL IV. B. 263. Dombóvári járás főszolgabírájának iratai 1861–1865. 0,6 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1861–1865. 0,1 ifm.
b) Igazságszolgáltatási iratok 1861. 0,48 ifm.
c) Állítási lajstromok 1861. 0,02 ifm.

A járás 1696-ban alakult, de 1700-ban már megszűnt. 1725-ig a Simontornyai járás része, 1725-ben, a Völgységi járás létrejöttekor települései az új járáshoz kerülnek. Önálló járásként 1798-tól működik ismét, gyakorlatilag lefedi a megye teljes nyugati felét. Központja Tamási. 1896-tól a járást kettéosztják. Északi felén megszervezik a Tamási járást Tamási székhellyel, a déli rész a Dombóvári járás elnevezést viszi tovább. Központja Dombóvár lesz.

a) Töredék iratanyag, kevés nyilvántartást is tartalmaz.

b) A III. és a VII. kútfő iratai maradtak fenn. Ügyenkénti áttekintés szerint kutatható.

TMÖL IV. B. 264. Völgységi (Bonyhádi) járás főszolgabírájának iratai 1861–1866. 4,16 ifm.
a) Elnöki iratok 1863–1866. 0,84 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1866. 2,74 ifm.
c) Igazságszolgáltatási iratok 1861–1866. 0,38 ifm.
d) Állítási lajstromok 1862–1866. 0,12 ifm.
e) Vegyes iratok 1861–1866. 0,08 ifm.

A Völgységi járás 1725-ben alakult, azt megelőzően a Simontornyai járás része volt. 1798-ig magában foglalja a Dombóvári járás településeinek egy részét.

a) A főszolgabírói hivatal bizalmas iratait foglalja magában. Segédlettel nem rendelkezik, az ügyiratok tételes átnézésével kutatható.

b) Az 1864–1866 közötti iratanyaghoz segédlet van, a megelőző évek iratai csak tételes átnézéssel tárhatók fel.

c) A III. és VII. kútfők iratanyaga maradt fenn; segédlettel nem rendelkezik. Az e) állagban is töredékesen találhatóak a katonaállítással kapcsolatos iratok.

TMÖL IV. B. 265. Központi (Szekszárdi) járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 4,96 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 3 ifm.
b) Igazságszolgáltatási iratok 1867–1871. 1,8 ifm.

A járás 1845-ben alakult. Ezt megelőzően a Dunaföldvári járás részét képezte.

a) Segédkönyve a IV. B. 261. jelzetű fondnál található.

b) Segédlettel nem rendelkezik, iratszintű kutatást igényel.

TMÖL IV. B. 266. Dunaföldvári járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 2,26 ifm.

Iratai mutatókönyv használatával kutathatóak. 1 doboznyi mennyiségű vegyes irataiban töredékesen honvédnyilvántartás is van.

TMÖL IV. B. 267. Völgységi (Bonyhádi) járás főszolgabírájának iratai 1867–1871. 2,04 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. 1,7 ifm.
b) Igazgatásszolgáltatási iratok 1867–1871. 0,2 ifm.
c) Állítási lajstrom 1867–1871. 0,14 ifm.

a) Segédletezettsége hiányos, dobozszintű átnézést igényel.

b) Csak iktatókönyvei maradtak fenn. Ezek egyes esetekben a részletesebb tárgymegjelölés miatt a családkutatóknak is információval szolgálhatnak.

TMÖL IV. B. 270. Simontornyai járás főszolgabírájának iratai 1861–1863. 0,21 ifm.
a) Igazságszolgáltatási iratok 1861–1863. 0,1 ifm.
b) Állítási lajstromok 1861–1863. 0,01 ifm.
c) Vegyes iratok 1861–1863. 0,1 ifm.

A járás 1696-ban alakult. 1700-tól 1725-ig a megszűnt Dombóvári járás községeit is magában foglalja.

TMÖL IV. B. 268. Tolna vármegye főispáni helytartójának iratai 1861–1866. 2,06 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1866. 1,52 ifm.
b) Közigazgatási tárgyak jegyzőkönyvei 1862–1866. 0,54 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. Az a) elnöki iratokat évenként induló egyszerű folyószámos rendszerben tartották nyilván. Az eredeti ügyviteli segédkönyvek, egy iktató- és egy mutatókönyv 1872-ig szóló bejegyzésekkel használhatók a kutatáshoz.

A b) közigazgatási tárgyak jegyzőkönyvei, vagy másképpen ügykönyvek egy felemás igazgatási rendszerhez kötődnek. A hagyományos megyei intézmények, a tisztikar továbbra is léteztek, de nem önkormányzati alapon. Bizonyos elemeket illetően visszatérés történt az önkényuralmi rendszer igazgatásához. A főispáni helytartó jelenlétében tárgyalták az ügyeket, ill. a további ügyintézésről született határozatokat jegyezték fel az ügykönyvekben.

TMÖL IV. B. 269. Tolna vármegye főispánjának iratai 1867–1871. 0,6 ifm.

Hiányos, és csupán az elnöki iratok maradtak fenn. A hozzá tartozó mutatókönyv a IV. B. 268. jelzetű fondnál keresendő.

TMÖL IV. B. 272. Tolna Vármegye Középponti Választmányának iratai 1861. 0,16 ifm.

Lásd: SL IV. B. 254. A fondban országgyűlési választói kerületek szerint, azon belül a községek választópolgárainak névjegyzékei találhatók.

TMÖL IV. B. 273. Tolna Vármegye Középponti Választmányának iratai 1865. 0,28 ifm.

Lásd: SL IV. B. 255. A fondban országgyűlési választói kerületek szerint, azon belül a községek választópolgárainak névjegyzékei találhatók.

TMÖL IV. B. 401. Tolna vármegye főispánjának iratai 1877–1950. 15,69 ifm.
a) Bizalmas iratok 1920–1944. 0,22 ifm.
b) Általános iratok 1877–1950. 11,9 ifm.
c) Közellátási Kormánybiztos iratai 1941–1950. 3,09 ifm.
d) Hadisegélyezési iratok 1914–1917. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Az a) bizalmas iratok csupán töredék iratanyag, ezért javasoljuk az akták egyenkénti átnézését. Elsősorban belügyminiszteri bizalmas leiratok, honvédelmi utasítások, ezekre adandó jelentések, a főispánnak benyújtott egyéni kérelmek szerepelnek az akták között.

b) Az 1877–1901 és 1931–1944 közötti évek iratai és segédkönyvei töredékesen maradtak meg. Az 1945 utáni időszakra vonatkozó iratok viszonylag teljességet mutatnak. Az általános iratokban lelhetők fel mindazon intézkedések, amelyek a főispánnak, mint a kormányt képviselő legfőbb

megyei tisztviselőnek a hatáskörébe tartoztak. A főispán őrködött a törvényesség felett, ügyelt a törvények végrehajtására. A megye pedig beszámolási kötelezettsége alapján tájékoztatta feljebbvalóját. Az utasítások, a jelentések, a kimutatások bőséges adalékokkal szolgálnak a II. világháború befejezését követő évek eseménytörténetének kutatásához, többek között a lakosság ki- és betelepítésének problémaköréhez. Részben indexek, részben az akták egyenkénti átnézésével kutatható az irategyüttes.

c) A háború alatti és az utána következő évek közellátásának, a beszolgáltatásnak, a gazdaságnak a nehézségei jelennek meg a hivatali ügyintézésben, mind a különböző hivatalokkal folytatott levélváltásokban, mind az egyéni folyamodványokban, kihágási aktákban.

d) Az iratsorozat családok, egyének segélyezési kérelmeiből áll, amelyek családtörténeti, kortörténeti információk gyűjtésére alkalmasak.

TMÖL IV. B. 402. Tolna Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1945 4,15 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1945. 4,15 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A törvényhatósági törvény értelmében a nemesi közgyűlés helyébe a „törvényhatóság egyetemét képviselő” törvényhatósági bizottság lépett 1872-ben, amely rendes, rendkívüli közgyűléseken tárgyalta meg a törvényhatóság dolgait, a törvényhatóság szervezetét, gazdaságát érintő kérdéseket. A bizottság teljes létszáma 396 volt. A megye területét öt járásra osztották fel, ugyanannyi szolgabíróságggal: Központi járás, a szolgabíróság székhelye Szekszárd; Dunaföldvári járás, a szolgabíróság székhelye Paks; Dombóvári járás, a szolgabíróság székhelye Tamási; Simontornyai járás, a szolgabíróság székhelye Gyönk; Völgységi járás, a szolgabíróság székhelye Bonyhád. 1896-ban a Dombóvári járás területének szétválasztásával létrejött a megye hatodik járása, vagyis a továbbiakban a Dombóvári járás szolgabíróságának a székhelye Dombóvár, az újonnan kialakított Tamási járás szolgabíróságának székhelye Tamási lett. A megyei közigazgatási szervezetben a későbbiekben változás már nem történt. A kiegyezés egy gyorsabb kapitalista fejlődésnek nyitott teret az országban. Tolna megyében jóval lassúbb az országos átlagnál az ipari fejlődés, amit az 1880-as évektől a bányaipar, a bőr- és szőrmeipar, a szövő- és fonóipar, s az élelmiszeripar demonstrált. A század végén 6 olyan iparvállalat dolgozott a vármegyében, amely 20-nál több munkaerőt foglalkoztatott. A megyei ipari termelés élvonalát a bánya-, a selyem és az élelmiszeripar képviselte. A 20. század elején az ipari üzemek száma 22-re emelkedett. Gyakorlatilag kialakult az a bázis, amely meghatározta az eljövendő évtizedek, úgymond megyei gyáriparát. Inkább a kézműipari és a kisipari tevékenység továbbélése a jellemző Tolna megyére. A 19. század végéig kiépült a vasúthálózat. 1879 őszén Szekszárdon gőzhajóállomást nyitottak a dunai vízi út hasznosítására gondolva. A kapitalista fejlődés egyik jellemzője a hitelszervezet megerősödése. A 20. század elején a megyében már 53 pénzintézetet tartottak nyilván. A megye elsősorban agrármegyének tekinthető, hiszen a lakosság zöme a mezőgazdaságból élt. A mezőgazdaságot a 19. század utolsó harmadában gyakran sújtotta természeti csapás, amely fékezte a növénytermesztés és az állattenyésztés eredményeit. Az évtizedekig tartó filoxéra az agrárválságot csak fokozta. A válság következményeképpen a lakosság 15%-a elvándorolt a megyéből. A nagyüzemi, tőkés gazdaságok, de általában a mezőgazdasági ágazat mégis megújult a következő századra. A megye kedvező természeti adottságai tették lehetővé a fejlett agrárkultúra megteremtését. A 20. század első felében a virágzó növénytermesztés mellett híres volt az állattenyésztés. Különösen a szarvasmarha- és a lótenyésztés kapott országhatárokon túli elismerést. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a megyében 273 154 lakos élt. A lakosság több mint 70%-a a föld megműveléséből, ill. a termények feldolgozásából élt. A megye mezőgazdasági arculatát tükrözte a művelési ágak megoszlása. A művelhető területek nagyobbik részét a szántóföld (417 979 kh) tette ki, de számottevőnek mondható az erdőterület (56 565 kh) és a szőlőterület (24 832 kh) aránya is. A birtokstruktúra is igen változatos volt. A mezőgazdasági területek közel 75%-a a 0–5 kh nagyságú kisbirtokok,

24,1%-a pedig az 5–1000 kh közötti birtokok kategóriájába sorolható. A 3000 kh feletti nagybirtok elenyésző, viszont a művelhető területek egyötödét foglalta el. Megyei jellegzetesség, hogy jelentős a módos és középbirtok aránya. Ezek a gazdaságok a völgységi és a Simontornyai járásban a többséget képezték. A mezőgazdaság az I. világháborús megtorpanást viszonylag gyorsan kiheverte, ám a megye II. világháborús veszteségei oly nagyok voltak emberben, terményben, állatállományban, hogy a károk felmérése, felszámolása a háború utáni éveket is meghatározta, és a nehézségek a lakosságcsere problematikájával kapcsolódtak össze.

Irodalom:

Révész T. Mihály: A közigazgatás rendezésének egyes kérdései Tolna megyében 1929-ben. Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 371–398. p.
Csizmadia Andor: Jogszabályalkotás Tolna megyében. In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 399–458. p.
Durgonicsné Molnár Erzsébet: Tolna vármegye agrárkultúrájának eszmei veszteségei a második világháború következtében. In: Füzetek 4. Szerk.: Dobod Gyula. Szekszárd, 1994. 83–116. p.

TMÖL IV. B. 403. Tolna Vármegye Központi Választmányának iratai 1872–(1949). 15,55 ifm.

a) Jegyzőkönyvek 1883–1912. 0,08 ifm.
b) Általános iratok 1878–(1949). 2,42 ifm.
c) Választási névjegyzékek 1872–1944. 11,34 ifm.
d) Szavazási jegyzőkönyvek, ajánlási ívek 1922–1939. 1,71 ifm.

Lásd: BéML IV. 405 és SL IV. B. 404. Az a) a központi választmány ülésein vezetett jegyzőkönyvek. Az összejövetelek tárgya az országgyűlési választások lebonyolításával kapcsolatos teendők megbeszélése volt.

b) Az általános iratokban leggyakrabban előforduló témák: a szavazók összeírása névjegyzékek összeállítása, a névjegyzékbe történő, egyéni kérelmek alapján való felvétel és törlés, a szavazati jogosultság megállapítása stb.

c) A megye területét 6 országgyűlési választókerületre – Bonyhád, Kölesd, Paks, Pincehely, Szakcs, Szekszárd – osztották fel még 1848-ban. 1902 után a kerületek elnevezéseikben és székhelyeikben megváltoztak. A Bonyhádi, Dombóvári, Gyönki, Paksi, Szekszárdi, Tolnai és Tamási elevezésű kerületeket alakították ki. A választási névjegyzékek irattári rendszerét tehát a kerületek, azokon belül a községek névjegyzékei adják.

d) A szavazási jegyzőkönyvek az egyes települések szavazó köreinek jegyzőkönyveit fedi le.

Irodalom:

Csekő Ernő: Törvényhatósági választások Tolna megyében 1871–1917. In: Füzetek 10. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 2002. 5–82. p.

TMÖL IV. B. 404. Tolna vármegye alispánjának iratai 1872–1950. 576,87 ifm.

a) Bizalmas iratok 1872–1950. 8,5 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1950. 544,67 ifm.
c) Kihágási iratok 1880–1949. 13,67 ifm.
d) Útlevél iratok 1872–1934. 8,25 ifm.
e) Állítási lajstromok 1875–1883. 0,04 ifm.
f) Közellátási iratok 1947–1948. 0,87 ifm.
g) Névváltoztatási iratok 1945. 0,6 ifm.
h) Honosítási iratok 1946–1950. 0,02 ifm.
i) Jegyzői Nyugdíjalap Igazgató Választmányának irata 1888–1901. 0,25 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402 és XXI. 4. Az a) bizalmas és elnöki iratok töredékanyagában az 1872–1902 közötti időszak teljesnek mondható segédkönyveivel együtt, az 1903–1944 közti évek hiányoznak, az 1945–1950 közti időszakból pedig szórvány anyag maradt meg. Ez utóbbi

korszakot viszont nagyon informatív jelentések, kimutatások reprezentálják, többek között említésre méltó a népességről, a nemzetiségekről, a földbirtokokról, az iparról, a sváb lakosságról, az egyházi iskolák államosításáról szóló stb. 1945-ből származó községi kimutatások. Darabszintű jegyzék alapján kutathatóak ezek az iratok.

b) A megyei igazgatást átfogó, intézkedéseket tartalmazó iratsorozat. Gyakorlatilag szinte minden témakör kutatásakor használható iratanyag. Ilyen értelemben elsődleges forrásbázisnak tekinthető mind a megyetörténet, mind a településtörténet, mind az egyéni élettörténetek feltárása során. Az iratok használatát név- és tárgymutatók, iktatókönyvek és sorkönyvek teszik lehetővé. Az iratanyag háborús kárt nem szenvedett, elenyésző hiányokkal teljesnek tekinthető.

c) A polgárok sokrétű kihágásait, vétségeit takarja az iratsorozat, amelynek önálló irattári rendszere és ügyviteli segédkönyvei is vannak. A szabálytalanságok többsége közlekedésrendészeti, közegészségügyi, csavargás, munkakerülés, a háború időszakából beszolgáltatás elmulasztása miatti ügyekben keletkezett.

d) Az 1920–1934 közötti évek útlevél kérelmei évenként betűrendben rendezettek. Az ezt megelőző, ill. követő évek töredéket képeznek. Az útlevél-nyilvántartó könyvek viszont majdnem teljes sorozatot alkotnak. Mindkét irattípus családtörténeti kutatásra használható. Megjegyzendő, hogy ettől függetlenül az általános iratokban is kereshetők az útlevél ügyek.

e) A Völgységi járás hadköteleseinek névjegyzékei, felmentési jogukat vesztettek jegyzékei évrendben kutathatók.

f) 1947–1948 között alispáni hatáskörbe is tartoztak közellátási feladatok, amelynek forrásai gazdaságtörténeti kutatások során jól forgathatók.

g) A névváltoztatási ügyeket külön kezelték, de a sorozat nem teljes. Az általános közigazgatási iratokban is számos névváltoztatási akta található.

h) Honosítás témakörben is inkább a közigazgatási iratok ajánlhatók.

i) A választmány üléseinek jegyzőkönyvei, a községi jegyzők befizetései, egyéb pénzügyi elszámolások szerepelnek az iratanyagban, amely elsősorban közigazgatás-történeti hivataltörténeti kutatásokhoz használható.

Irodalom:

Puskás Attila: A forradalom érése Tolna megyében az I. világháború alatt. In: Tanulmányok I. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd. 1968. 139–190. p.
Fehér István: Politikai küzdelmek Tolna megyében az első világháború végén. In: Tanulmányok I. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1968. 191–241. p.
Grósz József: A kőszénbányászat alakulása Tolna megyében az első világháború kitöréséig. In: Tanulmányok II. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 167–218. p.
Szilágyi Mihály: A Tolna megyei kereskedelem történet1848–1914-ig. In: Tanulmányok II. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1969. 267–327. p.
Puskás Attila: A Tolna megyei 1918–19-es képviselőtestületek és tanácsok tevékenysége. In: Tanulmányok III. Szekszárd, 1972. 225–267. p.
Bihari Ottó: Tolna megye közigazgatása 1945-1949 között. In: Tanulmányok V. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 459– 475. p.
T. Mérey Klára: A gyáripar Tolna megyében a két világháború között. In: Tanulmányok VI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1974. 275–338. p.
T. Mérey Klára: A gyáripar Tolna megyében a két világháború között II. In: Tanulmányok VIII. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1978. 235–372. p.
Sipter Gézáné: A kézműipar és kisipar Tolna megyében 1920–1948. In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 223–274. p.
Erdősi Ferenc: Adatok Tolna megye tömegközlekedési hálózatának kialakulásáról. In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 275–360. p.
Dóka Klára: Lecsapolások, öntözések Tolna megyében (1885–1948). In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 381–406. p.
Illés Ferenc: Adalékok a mezőgazdasági termelés történetéhez Tolna megyében 1920–1945. In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 407–462. p.
T. Mérey Klára: A gyáripar Tolna megyében. In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 463–500. p.
Szalai Károly: Tolna megye földmunkás-szegényparaszti tömegeinek helyzete és mozgalmai a századforduló táján (1890–1907). In: Tanulmányok XI. Szerk: K. Balog János. Szekszárd, 1987. 183–233. p.

Dobos Gyula: Ellenforradalom és konszolidáció. In: Tanulmányok XI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1987. 241–342. p.
Évszázadokon át Tolna megye történetének olvasókönyve II. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1985. 401–600. p.

TMÖL IV. B. 406. Tolna Vármegye Árvaszékének iratai 1872–1950. 141,86 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1920. 0,84 ifm.
b) Általános iratok 1872–1950. 135,21 ifm.
c) Gyámpénztári számadások 1872–1948. 5,81 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A vármegye árvaszéki hivatala 1872. január 11-én jött létre.

Az a) állagot, az ügyeket tárgyaló és egyben a döntést hozó árvaszéki tanácsülési jegyzőkönyvek alkotják, amelyek töredékesek, nem alkotnak teljes évsort. Az első évek jegyzőkönyvei az ügy tárgyának megjelölésével határozatot is közölnek, hagyatékok esetén megnevezik az örököst, az örökséget. 1885-től azonban információ-szegénnyé válnak, csak a tárgyalt ügyek iktatószámát jelzik.

A b) állagot az általános iratok alkotják. Az 1872–1929 közötti évek iratainál az eredeti irattári rend megszűnt, ennek helyreállítása nem volt lehetséges, így a rendezés irattípusonként történt. A nagyobb egységeknél község és név szerinti rendszerben vannak elhelyezve az iratok, kisebb egységeknél csak személynevek alapján. Az állag legnagyobb részét a hagyatéki iratok teszik ki, amelyek számos ügy esetében a kiskorú örökös felnőtté válásáig tartalmaznak adatokat. Jóval kevesebb mennyiségben állnak rendelkezésre egyéb árvaszéki ügyek, mint például: gondnoksági, nagykorúsítási, törvényesítési, állami gondozásba vételi ügyek. 1930 után, egészen a hivatal megszűnéséig, a kutatás az eredeti irattári rendszerben, a szinte egészében fennmaradt iratokban a segédkönyvekkel, az iktató- és mutatókönyvekkel könnyen elvégezhető.

A c) állagát a gyámpénztári számadások alkotják. Legnagyobb terjedelmű egységében, melyet az árvák és gondnokoltak név és egyéb azonosító adatai alapján vezette, a gyámtárban kezelt örökségekben való változásokat, ki- és bevételeket rögzítették. Az árvapénztár kölcsönforrásként is szerepet játszott a pénzügyi életben. Az adósokat, a kölcsönfelvételeket, törlesztéseket, visszafizetéseket az árvatári adósokról vezetett könyvek tartalmazzák.

TMÖL IV. B. 407. Tolna vármegye tisztiorvosának iratai 1887–1948. 1,5 ifm.

Lásd: BéML IV. 443. Településtörténeti kutatásokhoz jól hasznosíthatók a tiszti orvosi jelentések, kimutatások a különféle járványokról és a közegészségügyi állapotokról, az óvodákról. Ezen irattípusok tematikus jegyzék alapján, az iktatott iratok pedig az akták egyenkénti átnézésével kutathatók.

TMÖL IV. B. 408. Tolna Vármegye Számvevőségének iratai (1860)–(1950). 18,62 ifm.
a) Általános iratok 1892–(1950). 15,02 ifm.
b) Számvevői észrevételek (1860)–(1950). 3,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 404. A községek betűrendjében őrzött költségvetések, számadások és a számvevői észrevételek elsősorban településtörténeti kutatásokban használhatók.

TMÖL IV. B. 411. Tolna Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1950. 57,88 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1897–1913. 0,22 ifm.
b) Általános iratok 1876–1950. 57,66 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. Az évek és az alapszámok rendjében rendezett iratok mutatókönyvek segítségével kereshetők. A mutatók, néhány év kivételével teljes sorozatot alkotnak. Az iratokon

szereplő római számos jelzetek arra utalnak, hogy eredendően az iratokat kútfők szerint kezelték, de ez az irattári rendszerben már nem valósult meg.

TMÖL IV. B. 412. Központi (Szekszárdi) járás főszolgabírájának iratai 1872–1950. 39,62 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1920, 1945–1950. 30 ifm.
b) Iparügyek 1945–1950. 2,08 ifm.
c) Állítási lajstromok, katonai iratok 1878–1930, 1945–1950. 1,1 ifm.
d) Kihágási iratok 1912–1919, 1946–1949. 3,73 ifm.
e) Nyilvántartások, vegyes iratok 1872, 1945–1950. 2,47 ifm.
f) Bizalmas iratok 1945, 1949–1950. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. Az a) iratok 1920-ig, az iratok mellett fennmaradt iktató és mutatókönyvek nem alkotnak teljes sort, így egyes évek esetében ügyiratszintű áttekintést igényel az anyag. 1945–1950 között segédleteivel jól kutatható. Az 1901–1906 közötti évek iratai levéltári segédlettel rendelkeznek.

b) Az iparlajstromokon kívül, az évenként iktatószámok szerint rendezett iratok mellett, községi besorolások alapján elhelyezett ügyek is találhatók. Darabszintű kutatást igényel.

c) Az évenkénti és korcsoportok szerinti lajstromokon, sorozási iratokon kívül a II. világháborús károk kimutatásait is tartalmazza az iratanyag.

d) Jogszabályokba ütköző cselekedetek, vétségek, rendészeti jellegű kihágások iratai. A II. világháború időszakában beszolgáltatási ügyeket is tartalmazhat. Iktató- és mutatókönyvvel kutatható.

e) Nyilvántartások év szerinti rendezettségben találhatók, többek között adós- közmunka-pénzkövetelési és iparos kimutatásokat tartalmaznak. A vegyes iratok között körlevelek, cselédkönyvek, községi bizonyítványok találhatók.

f) Bizalmas iratok darabszintű kutatást igényel.

TMÖL IV. B. 413. Dombóvári járás főszolgabírájának iratai 1896–1949. 5,53 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1896–1949. 5,02 ifm.
b) Kihágási iratok 1945–1947. 1,37 ifm.
c) Állítási lajstromok 1946–1949. 0,06 ifm.
d) Vegyes iratok 1945–1947. 0,08 ifm.

A járás történetét ld. a IV. B. 263. számú fondnál. A kutatásokat 1896 előtt a Tamási járás főszolgabírájának irataiban kell elvégezni.

TMÖL IV. B. 414. Dunaföldvári járás főszolgabírájának iratai 1872–1950. 13,89 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1933, 1945–1949. 6,13 ifm.
b) Iparügyek 1937, 1939, 1945–1949. 1,68 ifm.
c) Állítási lajstromok 1877–1925, 1946–1949. 0,51 ifm.
d) Kihágási iratok 1945–1949. 2,61 ifm.
e) Vegyes iratok 1945–1949. 0,36 ifm.
f) Jegyzői kirendeltség iratai 1946–1950. 2,6 ifm.

a) A közigazgatási iratok között találhatók bizalmas iratok is. Csak az 1945–1950 közötti időszakra vonatkozóan maradtak fenn segédkönyvei, 1872–1933 között ügyirat szintű áttekintést igényel.

b) Az iratanyag 1945 előtt töredékes, utána évenként iktatószám szerint rendezett. Segédlet csak egy évből maradt fenn.

c) Az állítási lajstromokon kívül hadi ügyeket is tartalmaz 1918-ból.

e) Árvaügyeket, hadkötelesekről igazolásokat, nem iktatott iratokat, kimutatásokat, nyilvántartásokat tartalmaz.

d) A jegyzői kirendeltség iratai Dunaföldvárra és a szomszédos településekre vonatkozó közigazgatási és kihágási iratokat tartalmaz.

TMÖL IV. B. 415. Simontornyai járás főszolgabírájának iratai 1872–1949. 8,1 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1872–1949. 7,57 ifm.
b) Kihágási iratok 1945–1949. 0,53 ifm.

a) 1872–1925 között rendkívül töredékes, az iratok teljes sort csak 1946-tól alkotnak. Segédkönyvekkel kutatható.

TMÖL IV. B. 416. Tamási járás főszolgabírájának iratai 1872–1950. 32,04 ifm.
a) Bizalmas iratok 1905–1944. 2,38 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1949. 20,71 ifm.
c) Iparügyek 1886–1949. 4,80 ifm.
d) Állítási lajstromok 1872–1921 1949–1950. 0,85 ifm.
e) Kihágási iratok 1888–1947. 2,63 ifm.
f) Pénzügyi iratok 1909–1930, 1941. 0,06 ifm.
g) Vegyes nyilvántartások 1893–1935. 0,13 ifm.
h) Lakossági összeírások 1945–1950. 0,48 ifm.

c) Iparlajstromokat, iparigazolásokat segédnyilvántartásokat, tanoncszerződéseket, munkakönyvekről vezetett jegyzékeket tartalmaz évek szerint rendezve, de az évek között hiányok lehetnek

g) A vegyes nyilvántartások között bábákról, fertőzőbetegekről készült kimutatások szerepelnek többek között.

h) A településenként készült összeírások a néven, születési éven kívül adatokat közölnek a nemzetiségre, párttagságra, katonai rendfokozatra, a vagyoni helyzetre, a háborúban eltűnt családtagokra vonatkozóan is. Az ideiglenesen a településen tartózkodók esetében az érkezés időpontjára és a tartózkodás idejére is adatot szolgáltatnak.

TMÖL IV. B. 417. Völgységi járás főszolgabírájának iratai 1872–1950. 61,82 ifm.
a) Bizalmas iratok 1887–1944. 2,68 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1950. 46,59 ifm.
c) Iparügyek 1889–1939; 1948–1949. 5,35 ifm.
d) Állítási lajstromok 1872–1944. 4,15 ifm.
e) Kihágási iratok 1872–1949. 2,9 ifm.
f) Nyilvántartások 1884–1944. 0,15 ifm.

a) 1945 után a bizalmas iratok töredékesen a b) állag irataiban is találhatók.

b) Az iktató- és mutatókönyveken kívül levéltári segédlettel is rendelkezik. 1945–1947 között az iktatott iratokon kívül, a téma szerint rendezett iratokban anyanyelvi és nemzetiségi névjegyzékek, választási iratok, népszámlálási iratok is találhatók.

c) Az évenként rendezett iparügyeken kívül segédnyilvántartók tanoncszerződések, iparigazolvány-kimutatások, munkakönyvek is rendelkezésre állnak.

d) A járási szintű állítási lajstromokon kívül községenként rendezett katonai összeírási lajstromokat is tartalmaz.

f) Az anyag többek között nyilvántartásokat tartalmaz tanítókról, községi alkalmazottakról és ideiglenesen itt tartózkodó külföldiekről.

TMÖL IV. B. 421. Tolna vármegye szabályrendeleteinek gyűjteménye 1862–1942. 3,62 ifm.

Évrendben rendezett anyag; darabszintű jegyzék alapján társadalom-, gazdaság- és hivataltörténeti kutatásokhoz használhatók a vármegyei rendelkezések.

TMÖL IV. B. 422. Tolna vármegye községi szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 19–20. század. 1,44 ifm.

A települések betűrendjében, s azon belül tematikusan rendezett anyag darabszintű jegyzék segítségével tekinthető meg.

TMÖL IV. B. 423. Tolna vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 19–20. század. 1,32 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Az iratanyag rendszerét a községek betűrendjében az alapszabályok tételes felsorolása adja, amelyről részletes jegyzék tájékoztat. A darabszintű jegyzéken kívül a Tolna megyei egyesületek katasztere is segíti a feltáró munkát; ez nemcsak az egyesületek alakulási évének sorrendjében közli a településeken működött egyesületeket, hanem az egyes egyesületekre vonatkozó egyéb forráshelyeket is megjelöli.

TMÖL IV. B. 425. Cselédkönyvek, házalókönyvek, vándorkönyvek, katonakönyvek levéltári gyűjteménye 19–20. század. 1,46 ifm.

A gyűjtemény irattípusok szerint és azon belül a személynevek sorrendjében rendezett. Családtörténeti kutatások során is forgatható, használható.

TMÖL IV. B. 428. Tolna vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1827–1896. 17,34 ifm.

a) R. k. egyházközségek anyakönyvi másodpéldányai 1827–1895. 11,26 ifm.
b) Református egyházközségek anyakönyvi másodpéldányai 1827–1895. 2,94 ifm.
c) Evangélikus egyházközségek anyakönyvi másodpéldányai 1827–1895. 2,2 ifm.
d) Görögkeleti egyházközségek anyakönyvi másodpéldányai 1827–1895. 0,2 ifm.
e) Izraelita egyházközségek anyakönyvi másodpéldányai 1842–1895. 0,6 ifm.
f) Baptista hitfelekezet anyakönyvi másodpéldányai 1893–1895. 0,03 ifm.
g) Nazarénus hitfelekezet anyakönyvi másodpéldányai 1875–1895. 0,1 ifm.
h) Felekezeten kívüliek anyakönyvi másodpéldányai 1895–1896. 0,01 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Az anyakönyvek mikrofilmen kutathatók. A mikrofilm felvételek az anyakönyvi másodpéldányok alapján készültek, ezért hiányok előfordulnak egyes települések esetében, főleg az 1850-es évekből. Az anyakönyvi bejegyzések nyelve latin és magyar. A német településeken, német nyelven történt a rovatok kitöltése.

TMÖL IV. B. 429. Központi (Szekszárdi) járás állatorvosának iratai 1902–1938. 0,5 ifm.

A gazdaságtörténeti kutatásokra alkalmas anyag az iratok egyenkénti átnézésével kutatható.

TMÖL IV. B. 430. Központi (Szekszárdi) járás tiszti orvosának iratai 1946–1949. 0,96 ifm.

Láasd: BKMÖL IV. 406. A tiszti orvos hatásköre szerint felügyelte a közegészségügyet a járás területén. Intézkedései, beszámolói nemcsak e speciális területről informatívak, hanem azok társadalomtörténeti, településtörténeti vonatkozásai is figyelemre méltóak. Ügyviteli és levéltári segédlete nincsen.

TMÖL IV. B. 431. Központi (Szekszárdi) járás szociális titkárának iratai 1945–1949. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 425. A hadifogságból hazatértek segélyezése, a napközi otthonok ellátása, a gyermekvédelem, a támogatások szervezése stb., a feladatköre a járási szociális titkárnak. Kutatás az iratok egyenkénti átnézésével lehetséges.

TMÖL IV. B. 432. Dunaföldvári járás szociális titkárának iratai 1946–1949. 0,05 ifm.

TMÖL IV. B. 433. Dunaföldvári járás állatorvosának iratai 1945. 0,03ifm.

TMÖL IV. B. 434. Simontornyai járás tiszti orvosának iratai 1945–1949. 0,6 ifm.

TMÖL IV. B. 435. Simontornyai járás szociális titkárának iratai 1946–1948. 0,24 ifm.

TMÖL IV. B. 436. Tamási járás tiszti orvosának iratai 1946–1949. 1,56 ifm.

TMÖL IV. B. 437. Tamási járás szociális titkárának iratai 1949. 0,12 ifm.

TMÖL IV. B. 438. Tamási járás állatorvosának iratai 1949. 0,12 ifm.

TMÖL IV. B. 439. Völgységi (Bonyhádi) járás szociális titkárának irati 1945–1949. 0,24 ifm.

TMÖL IV. B. 442. Tolna vármegyei, járási, községi tisztviselők nyilvántartásának levéltári gyűjteménye 1892–1947. 2,64 ifm.

A gyűjtemény a vármegyei tisztségviselők törzslapjaiból és a különféle nyilvántartásokból áll. Említést érdemelnek a fizetési jegyzékek, a jegyzők, a díjnokok, az orvosok, a községi alkalmazottak, a vármegyei alkalmazottak árváinak, özvegyeinek, kegydíjasainak, nyugdíjasainak nyilvántartó könyvei, valamint az előlépési jegyzékek.

TMÖL IV. B. 444. Tolna vármegye országgyűlési képviselői-választói névjegyzékei 1945–1950. 6,48 ifm.

1945-ből és 1949–1950-ből a megyei települések választói névjegyzékei alkotnak sorozatot. 1947-ből viszont a települések szavazóköreinek névjegyzékei maradtak fenn. Az iratanyag használatát betűrendes jegyzék segíti. Az 1950. október 22-i helyi választások Népfront jelöltjeinek névsora is itt található meg.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

Tolna megye valamennyi németek által a 18–20. században lakott települése (Mözs kivételével) vagy a római, vagy az államalapítás utáni évszázadoktól már lakott helyként szerepelt. A török kor végére ezen települések részben vagy teljesen kiürültek, lakatlanná váltak. A 17. század második felétől mintegy fél évszázados időtartamra jelentős rác bevándorlás történt. Az 1710-es évek kezdetétől a spontán belső vándorlás mellett tervszerűen, elsősorban német területekről a Völgységi, a Központi és a Gyönki járás falvaiba irányuló telepítéssel megtörtént a Tolna megyei falvak újranépesítése. Elöl járt e telepítésekben a Temesköz kormányzója, Mercy von Claudius táborszernagy, aki Tolna megyei birtokai lakosságának növelését is szívügyének tekintette. A vármegye új földbirtokosai gyakran bécsi ágensek közbeiktatásával csalogatták birtokaikra a földjeik munkálásához szükséges jobbágyerőt, majd a telepítési szerződésekbe foglalt kedvezményekkel törekedtek a jobbágyok végleges megtartására.

A települések egy részében általában kevés és erősen hiányos a feudális kori iratanyag, többségében semmi sem maradt az utókorra. Ezzel szemben a polgári kori képviselőtestületi ülésjegyzőkönyvek (általában több év egybekötve) kötetekben, az 1880-as évektől a tanácsrendszer kialakulásáig többnyire teljes sorozatokkal találhatók. Gyakran a jegyzőkönyvek végén, a kötetbe kötötten név- és tárgymutatót is elhelyeztek. A községek törzsiratának tekinthető közigazgatási iktatott iratok iktató- és mutatókönyvvel ellátottak. Jelentős számban maradtak meg a községi háztartással kapcsolatos főkönyvek is. A lakosok vagyoni helyzetéről képet adónak a tulajdon-nyilvántartási pl. tagosítási iratok, a telekkönyvi végzések, a kataszteri birtokívek stb. és átruházási (többnyire marhalevél iktatók) valamint adófőkönyvek, amelyek egyetlen településen sem alkotnak évenkénti teljes sorozatot, mert az országos előírás szerint kijelölt évek maradtak csak meg a levéltárban. A számos település irattárában megtalálható telepfelügyelői iratok többnyire együtt tartalmazzák a ki- és betelepítettek dokumentumait. A községek teljes iratanyagának kutatására jól használható, levéltári dobozszintű összefoglaló raktári jegyzékek készültek, amelyekhez a települési kutatást, a működésük jogi hátterét is feltáró bevezető fondtörténet is segítséget ad. Az előzőkön kívüli, egyedibb jellegű iratokat településenként jelezzük.

Irodalom:

Puskás Attila: A Tolna megyei 1918–1919-es képviselőtestületek és tanácsok tevékenysége. In: Tanulmányok III. Szerk.: Puskás Attila. Szekszárd, 1972. 225–272. p.
Holub József: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1703-ig. In: Tanulmányok V. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1973. 5–124. p.
Horváth Árpád: Megyei önkormányzati szervezet Tolna megyében a XVIII. század első évtizedeiben (1703–1740). In: Tanulmányok V. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1973. 125–182. p.
Szilágyi Mihály: Az újratelepülő Tolna megye (1710–1720). In: Tanulmányok X. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1983. 33–168. p.
Horváth Árpád: Tolna megye igazgatása a neoabszolutizmus idején. In: Tanulmányok X. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1983. 169–223. p.
Cserna Anna – Kaczián János: Egyed Antal-féle összeírás. Szekszárd, 1986.
Dobos Gyula: Ellenforradalom és konszolidáció (1919–1924). In: Tanulmányok XI. Szerk.: K Balog János. Szekszárd, 1987. 241–342. p.
Bezerédy Győző: Tolna megye településeinek pecsétjei a feudalizmus végén. In: Füzetek 2. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd 1991. 97–156. p.
Szita László: A lutheránus németség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a 18. században. In: Füzetek 5. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1996. 5–168. p.
T. Mérey Klára: Tolna megye úthálózata és a mellette fekvő települések a 18–19. század fordulóján. In: Füzetek 6. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1997. 209–262. p.
Kéri Henrik: A Mercy grófok szerződései Tolna megyei jobbágyaikkal. Úrbérrendezés a hőgyészi uradalomban. In: Füzetek 7. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd 1999. 315–346. p.

Községek

Lásd: BKMÖL V.

TMÖL V. 701. Alsónána Nagyközség iratai 1798–1950. 8,74 ifm.
a) Feudális iratok 1798–1848. 0,05 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1890–1946. 0,25 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1849–1950. 7,54 ifm.
d) Adófőkönyvek 1875–1949. 0,9 ifm.

A kőkorszaktól lakott település lakossága a 17. század végére minimálisra csökkent. 1725-ben német telepesekkel népesül be. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 97%-a vallotta magát német anyanyelvűnek. Az 1946–1948 közötti telepfelügyelői iratokban telepes lajstrom és iktató segíti a kutatást.

TMÖL V. 702. Alsónyék Nagyközség iratai 1898–1950. 4,49 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1899–1948. 0,19 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1898–1950. 3,98 ifm.
c) Adófőkönyvek 1929–1950. 0,32 ifm.

A török hódoltság alatt teljesen elpusztult falut többségében magyarokkal, részben németekkel telepítették újra. 1873-ban a kolerajárvány nagy pusztítást végzett a településen. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 7%-a volt német anyanyelvű.

TMÖL V. 703. Aparhanti Körjegyzőség (1940-ig Apari) iratai 1850–1950. 19,27 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1911–1949. 9,53 ifm.
b) Apar község
ba) Önkormányzati iratok 1885–1944. 0,08 ifm.
bb) Közigazgatási iratok 1892–1950. 2,82 ifm.
aa) Hant önkorm. 1892–1938. 0,11 ifm.
cb) Hant közigazg. 1892–1939. 2,44 ifm.
cc) Hant adófőkönyv 1885–1939. 0,24 ifm.
da) Aparhant önkorm. 1940–1949. 1,08 ifm.
db) Aparhant közig. 1940–1940. 0,12 ifm.
dc) Aparhant adófőkönyv 1941–1949. 0,38 ifm.
ea) Nagyvejke önkorm. 1892–1944. 0,14 ifm.
eb) Nagyvejke közig. 1850–1948. 2,03 ifm.
ec) Nagyvejke adófőkönyv 1884–1949. 0,32 ifm.

A kőkorszaktól lakott települések a török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedtek. Apar és Nagyvejke 1712–1772, Hant 1741–1772 között német területről bevándorló, betelepített családokkal népesült be. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Aparhant lakóinak 95,5%-a, Nagyvejke népességének 97,8%-a volt német anyanyelvű.

TMÖL V. 705. Bátaapáti Nagyközség iratai 1884–1950. 8,13 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1890–1942. 0,19 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1884–1950. 7,44 ifm.
c) Adófőkönyvek 1935–1948. 0,5 ifm.

Bátaapáti a 11. századtól lakott település; a török korban elnéptelenedett, újratelepítésére a Mercy féle telepítés keretében 1720 körül került sor. A pontos időpont nem ismert. 1722. június 30-án keltezett telepítési szerződése publikált. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint lakóinak 96,9%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
Szita László: A lutheránus németség bevándorlása és településtörténete Tolna megyében a 18. században. In: Füzetek 5. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1996. 5–168. p. (továbbiakban: SZITA, 1996.) Bátaapáti, 41–47. p.

TMÖL V. 706. Bátaszék Nagyközség iratai 1782–1950. 9,97 ifm.
a) Feudális iratok 1782, 1824. 0,01 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1882–1942. 0,46 ifm.
c) Bizalmas iratok 1948–1950. 0,06 ifm.
d) Közigazgatási iratok 1894–1949. 7,44 ifm.
e) Gyámügyi iratok 1864–1949. 0,3 ifm.
f) Adófőkönyvek 1929–1950. 1,7 ifm.

A kelta kortól lakott, a hódoltság alatt is virágzó település lakossága 1711-ben német telepesekkel jelentősen bővült. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Bátaszék lakóinak 65%-a német anyanyelvű.

Belac (lásd: Kakasd Nagyközség iratai)

Belecska (lásd: Keszőhidegkút Körjegyzőség iratai)

TMÖL V. 707. Bikács Nagyközség iratai 1937–1949. 0,63 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1937–1944. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 0,6 ifm.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Bikács lakóinak 64%-a német anyanyelvű. A falu újratelepítése Moson megyéből 1725-ben a Rudnyászky család által odahívott német és magyar lutheránusok közül történt.

Irodalom:
SZITA, 1996. Bikács, 47–53.

TMÖL V. 709. Bonyhád Nagyközség iratai 1765–1950. 68,89 ifm.
a) Feudális iratok 1765–1849. 3 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1872–1950. 0,89 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 58,83 ifm.
d) Adófőkönyvek 1851–1949. 5,6 ifm.
e) Börzsöny község (1928-ban egyesült Bonyháddal)
ea) Önkormányzati iratok 1890–1925. 0,03 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1873–1928. 4,32 ifm.
ec) Adófőkönyvek 1858–1927. 1 ifm.
f) Ladomány község
fa) Közigazgatási iratok 1937–1938. 0,2 ifm.
fb) Adófőkönyvek 1935–1940. 0,02 ifm.

Bonyhád: A 17. század végére lakatlan pusztává váló településre a 18. század elején magyar és rác családok költöznek. 1723-tól folyamatosan érkeztek német telepesek, főleg Hessenből, Württenbergből, a Porosz Nagyhercegségből, de Ausztriából is jönnek német lutheránus és katolikus családok. Az 1941-es népszámláláskor Bonyhád lakóinak 53%-a német anyanyelvű. Iratérdekesség a községi körorvos iratai (1936–1942).

Irodalom:
T. Mérey Klára. A mai dunántúli kisvárosok a dualizmus idején, különös tekintettel Tolna megyére. In: Füzetek 2. Szerk.: Dobos Gyula. Szekszárd, 1991. 5–50. p.
Kolta László: Forberger László a polgárosodó Bonyhádért. In: Füzetek 7. Szekszárd, 1999. Szerk.: Dobos Gyula. 145–172. p.

Ladomány: A török hódoltság alatt elpusztult. 1724-ben a Dőry család birtokára többségében német ajkúakat telepített. (Az 1941-es népszámláláskor nincs külön adata!)

TMÖL V. 711. Cikó Körjegyzőség iratai 1863–1949. 17,65 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1863–1949. 13,45 ifm.
b) Cikó község
ba) Önkormányzati iratok 1891–1944. 0,15 ifm.
bb) Adófőkönyvek 1879–1949. 1,04 ifm.
c) Mőcsény község
ca) Önkormányzati iratok 1891–1944. 0,11 ifm.
cb) Közigazgatási iratok 1869–1947. 1,54 ifm.
cc) Adófőkönyvek 1880–1944. 0,24 ifm.
d) Palatinca község (1934-ben egyesült Mőcsénnyel)
da) Önkormányzati iratok 1891–1938. 0,06 ifm.
db) Közigazgatási iratok 1886–1935. 0,77 ifm.
dc) Adófőkönyvek 1884–1920. 0,29 ifm.

Cikót a török kivonulása után magyarok, majd rácok lakták. 1719-1720-tól érkeztek német lutheránus családok a településre. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Cikó lakóinak 95%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Cikó, 145–146. p.

Mőcsény: A török hódoltság után elpusztult. 1752–1772 között német telepesekkel újratelepül. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Mőcsény polgárainak 97%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 717. Dunakömlőd Nagyközség iratai 1914–1950. 0,77 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1914–1950. 0,11 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1950. 0,66 ifm.

A török alatt elpusztult. 1752–1771 között bevándorolt német családokkal népesült be.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Dunakömlőd lakóinak 95%-a német anyanyelvű volt.

TMÖL V. 722. Felsőnána Nagyközség iratai 1854–1949. 4,2 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1892–1902. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1863–1949. 3,47 ifm.
c) Adófőkönyvek 1854–1948. 0,62 ifm.

Felsőnána a középkorban Királynána néven virágzó falu volt. A 17. század utolsó harmadában elnéptelenedett. A 18. század elején német és rác telepesek lakták. A németek betelepítése 1717-re tehető. A telepesek egy része Felső-Hessenből Riedesel bárók birtokáról érkezett. A többségében lutheránus, kisebb részben kálvinista telepesek óhazája a Vogesberg vidéken lévő Lautenbach volt. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Felsőnána lakóinak 89,76%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Felsőnána, 53–59. p.

TMÖL V. 725. Gyönk Nagyközség iratai 1890–1949. 2,86 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1890–1943. 0,22 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1901–1949. 2,61 ifm.
c) Adófőkönyvek 1949–1949. 0,03 ifm.

Gyönkre 1722-ben érkezett az első német telepes csoport, de mivel Magyary Kossa Péter nem engedélyezte imaház és paplak építését, továbbvándoroltak részben Mekényesre, részben Zombára. 1723-ban Hessenből és Württenbergből települtek be református és lutheránus bevándorlók. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Gyönk lakóinak 63,5%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Gyönk, 59–65. p.

TMÖL V. 726. Györköny Nagyközség iratai 1801–1949. 4,12 ifm.
a) Feudális iratok 1801–1846. 0,08 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1890–1944. 0,23 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1851–1949. 3,64 ifm.
d) Adófőkönyvek 1937–1944. 0,17 ifm.

Györköny török hódoltság utáni újratelepítéséről, az élet megindulásáról ellentmondó szakirodalmi megállapítások olvashatók. Pesthy Frigyes szerint az 1710-ben alakuló községbe magyarok és németek kerültek, a németek Mosony megyéből költöztek, és Heidenbauer név alatt ismeretesek. Más források szerint 1719-ben történt a betelepítés. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Györköny lakóinak 64%-a volt német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Györköny, 65–69. p.

TMÖL V. 729. Hőgyész Nagyközség iratai 1796–1949. 1,79 ifm.
a) Feudális iratok 1796–1849. 0,03 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1972–1943. 0,26 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 1,5 ifm.

A korai időszaktól lakott, török alatt elpusztult települést a török után Zinzendorf, majd az Apponyiak birtokolják. Az 1721-től német telepesekkel, különösen sok iparos mesterrel benépesülő településnek 1837-től vásártartási joga volt; a környék kereskedelmi központja. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Hőgyész lakóinak 64%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 731. Izmény Nagyközség iratai 1799–1950. 9,37 ifm.
a) Feudális iratok 1799–1844. 0,12 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1891–1945. 0,11 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1865–1949. 7,76 ifm.
d) Adófőkönyvek 1865–1949. 0,61 ifm.
e) Mucsfa község
ea) Önkormányzati iratok 1934–1944. 0,03 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1905–1950. 0,69 ifm.
ec) Adófőkönyvek 1941–1949. 0,05 ifm.

A 14. század óta lakott Izmény a törökök alatt elpusztult. Újratelepítéséről ellentmondó adatokat közöl a szakirodalom. Schmidt János és Schilling Rogerius 1720-ra datálja, de az 1720-as megyei összeírásban a község neve nem szerepel. A telepítés tehát valószínűleg ezt követően (1724-ben) történt a Hessenből, Felső-Hessenből, Pfalzból és Kaiserslauternből érkező telepesekkel. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Izmény lakóinak 95%-a német anyanyelvű.

Mucsfa az apari uradalom része, 1720-tól a Mercy család birtoka. Németekkel történő betelepítése 1722-t követően történt. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Mucsfa népességének 98,8%-a német.

Irodalom:
SZITA, 1996. Izmény, 70–73. p. Mucsfa, 114–120. p.

TMÖL V. 733. Kakasd Nagyközség iratai 1890–1950. 3,93 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1890–1932. 0,11 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1938–1949. 3,46 ifm.
c) Adófőkönyvek 1936–1949. 0,2 ifm.
d) Belac község (1937-ben egyesült Kakasddal)
da) Önkormányzati iratok 1891–1936. 0,12 ifm.
db) Közigazgatási iratok 1911. 0,03 ifm.
dc) Adófőkönyvek 1901. 0,01 ifm.

A török alatt elpusztult Kakasdot 1720-tól német telepesek lakják. A jobbágyok elsőként válthatták meg magukat az országban az úrbéri kötelezettség alól.

Belac: A kőkorszaktól lakott. Honfoglalás után a királyi nép birtoka. A török időszakban jelentősen csökkent a lakossága. Ezt követően Wales gróf császári tábornok tulajdonában németekkel telepítik újjá (1725–1728). Napjainkra a két település egybeépült; Belac már nem önálló település, Kakasd része. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kakasd lakóinak 88%-a, a Belacon élők 85%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 734. Kalaznó Nagyközség iratai 1801–1949. 3,05 ifm.
a) Feudális iratok 1801–1836. 0,05 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1896–1944. 0,15 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 2,78 ifm.
d) Adófőkönyvek 1896–1930. 1,07 ifm.

A faluban a török kor után katolikus magyarok éltek, majd 1720 és 1724 között jelentős számú német telepes érkezett Nassauból, ezt követően az 1750-es évek közepéig folytatódott a betelepítés. A Kalaznóra érkező csoportok többsége Felső-Hessen térségéből érkezett. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kakasd lakóinak 95%-a német.

Irodalom:
Jékely Berta: Az építőkultúra és településhasználat változásai Kalaznón. In: Füzetek 11. 2006. Szerk.: Dr. Dobos Gyula. 225–328. p.

TMÖL V. 735. Keszőhidegkúti Körjegyzőség iratai 1891–1950. 4,47 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1891–1950. 4 ifm.
b) Belecska község
ba) Önkormányzati iratok 1922–1949. 0,04 ifm.
bb) Közigazgatási iratok 1900–1949. 0,29 ifm.
c) Keszőhidegkút község
ca) Önkormányzati iratok 1895–1939. 0,14 ifm.

Belecska: Az avar kortól lakott, a török hódoltság időszakában elnéptelenedett település. A 18. században, többségében német ajkúakkal történt az újratelepítés.

Keszőhidegkút benépesítése a falut zálogként birtokló Zsitkovszky család nevéhez fűződik. 1720 és 1724 között német protestánsokat telepítettek ide Hessenből és Darmstadt környékéről. 1726-tól Mercy birtokaként folytatódott a falu életének megszervezése. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Keszőhidegkút lakóinak 80,9%-a, a Belecskán élőknek 72,8%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Keszőhidegkút, 78–81. p.

TMÖL V. 736. Kéty Nagyközség iratai 1845–1949. 7,61 ifm.
a) Feudális iratok 1845–1849. 0,02 ifm.

b) Önkormányzati iratok 1891–1945. 0,08 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 6,3 ifm.
d) Adófőkönyvek 1867–1949. 0,5 ifm.
e) Murga község
ea) Önkormányzati iratok 1925–1945. 0,03 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1884–1949. 0,66 ifm.
ec) Adófőkönyvek 1937–1949. 0,02 ifm.

A kétyi telepítés érdekessége, hogy elsősorban a szomszédos településekről, Zombáról, Gyönkről, Felsőnánáról, Kölesdről, Majosról vándoroltak át német protestánsok 1732 körül. Őket egészítették ki a közvetlenül Hessenből érkezők. Az 1732-es telepítési szerződés ismert. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kéty lakóinak 91,5%-a német anyanyelvű.

A hódoltság alatt elvándorolt murgai magyarok helyére rácok érkeztek, akik a Rákóczi szabadságharc alatt elhagyták a falut. A 18. század első évtizedében átmenetileg szlovákok települtek Murgára, majd továbbköltöztek Bánhidára. A német etnikumúvá vált falvak között Murga 1745-ös telepítése késői szerződésnek számít. Részben a környező településekről áttelepültek, valamint Württenbergből és Hessenből kerültek a faluba. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Murga lakóinak 96%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Kéty, 81–86. p., Murga, 120–125. p.

TMÖL V. 737. Kisdorogi Körjegyzőség iratai 1792–1949. 10,07 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1861–1949. 8,32 ifm.
b) Bonyhádvarasd község
ba) Önkormányzati iratok 1906–1944. 0,2 fm
bb) Közigazgatási iratok 1896–1947. 0,33 ifm.
bc) Adófőkönyvek 1878–1949. 0,1 ifm.
c) Kisdorog község
ca) Feudális iratok 1792–1848. 0,03 ifm.
cb) Önkormányzati iratok 1899–1945. 0,2 ifm.
cc) Adófőkönyvek 1876–1949. 0,25 ifm.
d) Tabód község
da) Önkormányzati iratok 1906–1943. 0,1 ifm.
db) Közigazgatási iratok 1893–1941. 0,36 ifm.
dc) Adófőkönyvek 1851–1949. 0,18 ifm.

Bonyhádvarasd: Az Árpád korban virágzó település a török után lakatlan. A 18. század végétől népesül be, lakói túlnyomó részt németek.

Kisdorog: Korai lakott hely, a török hódoltság után 1720-1722-ben települt újra német ajkú lakosokkal.

Tabód: A 12. századtól lakott, földvárral megerősített hely a török hódoltság alatt elpusztult. 1752-ben német családokkal történt a benépesítése.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a Bonyhádvarasdon élők 98, a Kisdorogon élők 89, Tabód lakóinak 99%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 739. Kisvejkei Körjegyzőség iratai 1862–1949. 10,4 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1862–1949. 7,06 ifm.
b) Kisvejke község
ba) Önkormányzati iratok 1903–1942. 0,06 ifm.
bb) Adófőkönyvek 1866–1949. 0,27 ifm.

c) Lengyel község
ca) Önkormányzati iratok 1903–1944. 0,1 ifm.
cb) Közigazgatási iratok 1884–1949. 0,62 ifm.
cc) Adófőkönyvek 1863–1947. 0,12 ifm.
d) Závod község
da) Önkormányzati iratok 1903–1944. 0,08 ifm.
db) Közigazgatási iratok 1898–1949. 1,89 ifm.
dc) Adófőkönyvek 1863–1947. 0,2 ifm.

Kisvejke: A török alatt elnéptelenedett, majd 1712-ben újratelepült német ajkúakkal.

Lengyel: Korábban virágzó település, a török után elpusztult hely. 1723-ban német ajkúakkal népesült be.

Závod: Honfoglaláskor már lakott. A török alatt lakói szétszélednek, de a 17. század végén újra benépesült. 1719–1720-ban 25 német család költözött a településre. 92,5% német.

Mindhárom településen nyilvántartások találhatók pl. a népesség összetételéről, a foglalkoztatásról, az Országos Gazdasági Munkáspárt és Biztosító 1923–1940 közötti díjairól, kivetési lajstromairól.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kisvejke 67,7%-a, Lengyel 78,8%-a, Závod 95%-a volt német anyanyelvű.

TMÖL V. 740. Kocsola Nagyközség iratai 1799–1949. 16,63 ifm.
a) Feudális iratok 1799–1849. 0,4 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1892–1946. 0,25 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 15,44 ifm.
d) Adófőkönyvek 1854–1947. 0,54 ifm.

A korai időszaktól lakott falu a hódoltság végén lakatlanná vált. 1714 és 1733-ban részben németekkel történt újra benépesítése. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kocsola község 46%-a volt német anyanyelvű. Irataiból unikum az 1879–1910 közötti panasz jegyzőkönyvek.

TMÖL V. 742. Kölesd Nagyközség iratai 1846–1950. 10,46 ifm.
a) Feudális iratok 1846–1849. 0,01 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1872–1950. 0,14 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1856–1950. 9,77 ifm.
d) Adófőkönyvek 1844–1933. 0,11 ifm.
e) Kistormás község
ea) Önkormányzati iratok 1921–1930. 0,02 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1935–1938. 0,41 ifm.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kölesdnek és Kistormásnak együtt 30%-a német anyanyelvű volt. Kölesdet a török után kezdetben rác telepesek lakták. 1719 után jelentős volt a lutheránus magyarok betelepedése. Hozzájuk 1724-től német lutheránus jobbágyok érkeztek, részben Tormás pusztáról, részben Hessen-Darmstadból, Badenből, Württenbergből, Türingiából.

Kistormás település újratelepítése 1717–1752 között folyamatosan történt. Hessenből, Darmastadtból, Badenből, Württenbergből, stb. érkeztek lakói.

Irodalom:
SZITA, 1996. Kistormás, 97–106. p., Kölesd, 146–149. p.

TMÖL V. 743. Kurdi Körjegyzőség iratai 1903–1945. 6,01 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1921–1949. 5,86 ifm.

b) Csibrák község
ba) Önkormányzati iratok 1903–1948. 0,06 ifm.
c) Kurd község
ca) Önkormányzati iratok 1903–1949. 0,09 ifm.

Csibrák: A török kor végére néptelenné vált helyre főként németek települtek.

Kurd: A 17. század végén elpusztult helyek között szerepel, 1730 körül elsősorban német ajkú családokkal telepítették újjá. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Kurd 59,7%-a, Csibrák 92%-a volt német anyanyelvű.

TMÖL V. 746. Majos Nagyközség iratai 1762–1949. 12,3 ifm.
a) Feudális iratok 1762–1849. 2,77 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1913–1943. 0,14 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1856–1949. 9,03 ifm.
d) Adófőkönyvek 1857–1948. 0,36 ifm.

A Rákóczi szabadságharc idején néptelenedett el. Újratelepítésére Kun Ferenc 1720-ban kötött telepítési szerződést. Elsősorban Hessenből érkeztek németek, ezek egy része idővel a környező településekre vándorolt tovább. Érdekes irategyüttes az 1752–1849 közötti szerződések, végrendeletek, amelyek kutatását iktatókönyv segíti. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Majos 97%-a volt német.

Irodalom:
SZITA, 1996. Majos, 106–114. p.

TMÖL V. 747. Mázai Körjegyzőség iratai 1863–1949. 9,03 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1863–1949. 7,2 ifm.
b) Györe község
ba) Önkormányzati iratok 1911–1946. 0,08 ifm.
bb) Közigazgatási iratok 1918–1948. 0,85 ifm.
bc) Adófőkönyvek 1887–1945. 0,3 ifm.
c) Máza község
ca) Önkormányzati iratok 1895–1946. 0,14 ifm.
cb) Adófőkönyvek 1881–1949. 0,46 ifm.

Máza: A 13. századtól lakott, a török kiűzésekor elpusztult hely. A 18. századtól részben németekkel újonnan települ. A 19. században a németek számaránya megnőtt.

Györe: 12. századtól lakott település, ahol a Pécsi püspökségnek voltak jelentős birtokai. A török hódoltság alatt elpusztult. 1726-tól többségében magyarokkal, s részben németekkel települt újjá. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Máza 27%-a, Györe 41%-a német.

Irodalom:
Solymár Imre: Fejezetek Györe történetéből. In: Füzetek 6. Szerk: Dobos Gyula. Szekszárd, 1997. 5–114. p.

TMÖL V. 750. Mórágy Nagyközség iratai 1881–1949. 9,68 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1891–1945. 0,2 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1892–1949. 8,15 ifm.
c) Adófőkönyvek 1881–1949. 1,33 ifm.

A török hódoltság után elpusztult hely. 1724-től református német telepesekkel népesítik be. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Mórágy lakóinak 94,7%-a volt német.

TMÖL V. 751. Mözs Nagyközség iratai 1722–1949. 4,7 ifm.

a) Feudális iratok 1722–1849. 0,72 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1889–1932. 0,36 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1949. 3,09 ifm.
d) Adófőkönyvek 1935–1949. 0,53 ifm.

A község mai értelemben a 18. században létesült, elsősorban Németországból bevándoroltakból. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Mözs lakóinak 58,6%-a volt német.

TMÖL V. 752. Mucsi Nagyközség iratai 1814–1949. 2,35 ifm.
a) Feudális iratok 1814–1817. 0,02 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1877–1941. 0,22 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1935–1949. 2,11 ifm.

Mucsiba döntő számban német katolikus jobbágyok 1721-et követően vándoroltak. A lutheránus és kálvinista német, valamint szlovák családok ezt követően, már 1729-ben elhagyták a települést. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Mucsi lakóinak 97,6%-a német volt.

Murga (lásd: Kéty nagyközség iratai)

TMÖL V. 755. Nagymányoki Körjegyzőség iratai 1858–1949. 12,45 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1881–1949. 0,59 ifm.
b) Kismányok község
ba) Önkormányzati iratok 1903–1937. 0,06 ifm.
bb) Közigazgatási iratok 1887–1947. 1,23 ifm.
bc) Adófőkönyvek 1858–1948. 0,45 ifm.
c) Nagymányok község
ca) Önkormányzati iratok 1888–1946. 0,15 ifm.
cb) Adófőkönyvek 1858–1949. 0,97 ifm.

Kismányok a 16. század közepéig virágzó település, majd a 17. század végén átmenetileg rácok éltek a faluban. A német telepesek 1715 után folyamatosan, főleg Württenbergből érkeztek. Telepítési szerződés Mercy gróffal 1722-ben, és annak 1728-as kiegészítése ismert.

Nagymányok: Korai lakott település, a török hódoltság időszakában is létezett. 1724-től a németek betelepítését követően indult virágzásnak.

Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Nagymányok 75%-a, Kismányok 97,5%-a volt német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Kismányok, 86–96. p.

TMÖL V. 756. Nagyszékely Nagyközség iratai 1851–1949. 3,96 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1885–1922. 0,06 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1851–1949. 3,9 ifm.

Gyönk mellett a másik olyan megyei település, ahová többségében református németek telepítése történt 1720 és 1722 között. A telepesek főleg Hessenből érkeztek. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Nagyszékely lakosságának 86%-a német anyanyelvű.

Irodalom:
SZITA, 1996. Nagyszékely, 149–152. p.

TMÖL V. 759. Németkér Nagyközség iratai 1909–1946. 0,34 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1909–1938. 0,1 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1938–1946. 0,24 ifm.

Török hódoltság után elpusztult település. A 18. század folyamán német családokkal népesült be. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Németkér lakosságának 85%-a német anyanyelvű. A település irattárában csak 20. századi iratok találhatók, de azok is csak töredékek.

TMÖL V. 764. Pári Nagyközség iratai 1908–1949. 1,79 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1908–1943. 0,2 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1942–1949. 1,49 ifm.

Török hódoltság után elpusztult hely. 1723-tól német családokkal történt újratelepítése. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Pári lakosságának 91%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 767. Sárpilis Nagyközség iratai 1854–1950. 2,75 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1892–1948. 0,28 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1854–1950. 1,93 ifm.
c) Adófőkönyvek 1887–1949. 0,54 ifm.

Hódoltság után elpusztult hely. 1724-ben részben németekkel újratelepítik, de a 20. században már magyarok vannak többségben. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Sárpilis lakosságának 6%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 771. Szakadáti Körjegyzőség iratai 1781–1949. 9,59 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1860–1949. 2,13 ifm.
b) Diósberény község
ba) Feudális iratok 1781–1849. 0,02 ifm.
bb) Önkormányzati iratok 1899–1948. 0,09 ifm.
bc) Közigazgatási iratok 1850–1947. 6,51 ifm.
bd) Adófőkönyvek 1854–1938. 0,7 ifm.
c) Szakadát község
ca) Önkormányzati iratok 1907–1948. 0,14 ifm.

Diósberény: Török hódoltság alatt elpusztul. 1713-tól többségében németekkel újratelepült.

Szakadát: Török hódoltság után elhagyott hely. 1724-től főleg német családokkal újratelepítik.

Az 1941-es népszámlálás szerint Szakadát lakosságának 96,8%-a, Diósberény 89,8%-a német anyanyelvű volt. A körjegyzői iratokban találhatók Szakadát községre vonatkozó közigazgatási iratok.

TMÖL V. 774. Szálkai Körjegyzőség iratai 1792–1950. 7,36 ifm.
a) Körjegyzői iratok 1850–1949. 6,08 ifm.
b) Grábóc község
ba) Önkormányzati iratok 1899–1944. 0,08 ifm.
bb) Közigazgatási iratok 1906–1949. 0,67 ifm.
bc) Adófőkönyvek 1900–1949. 0,06 ifm.
c) Szálka község
ca) Feudális iratok 1792–1833. 0,1 ifm.
cb) Önkormányzati iratok 1890–1945. 0,1 ifm.
cc) Adófőkönyvek 1874–1949. 0,15 ifm.

Szálka: A kőkorszakban, majd a kelta kortól lakott, a török hódoltság végén elpusztult település; 1711-ben más források szerint 1715-ben történt meg újratelepítése. A körjegyzői iratokban találhatók meg a Szálka községre vonatkozó közigazgatási iratok.

Grábóc: Római kortól lakott, de a 17. század végére elpusztult, 1711-ben németekkel telepítették újra. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Szálka lakosságának 75,7%-a, Grábóc 89%-a német anyanyelvű volt.

TMÖL V. 775. Szárazd Nagyközség iratai 1929–1949. 1,98 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1929–1936. 0,03 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1945–1949. 1,95 ifm.

1735-től, elsősorban Hessenből érkezett németekkel történt újratelepítése. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Szárazd lakosságának 92%-a német volt.

Irodalom:
SZITA, 1996. Szárazd, 125–130. p.

TMÖL V. 778. Tengelic Nagyközség iratai (1931-ig Gindli-család) 1851–1950. 21,09 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1851–1941. 0,27 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1879–1950. 18,92 ifm.
c) Adófőkönyvek 1877–1949. 1,9 ifm.

Római kortól lakott, 15. században még népes község. A török időben elpusztult, majd 1752-től ismét benépesítették. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Tengelic lakosságának 13%-a német volt.

TMÖL V. 779. Tevel Nagyközség iratai 1786–1950. 6,88 ifm.
a) Feudális iratok 1786–1849. 0,16 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1907–1944. 0,1 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1859–1950. 6,1 ifm.
d) Adófőkönyvek 1937–1949. 0,37 ifm.
e) Kovácsi község
ea) Önkormányzati iratok 1907–1926. 0,05 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1917. 0,06 ifm.
ec) Adófőkönyv 1900–1906. 0,04 ifm.

Tevelt a 13. századtól lakják. A török alatt elpusztult. Mercy tábornok 1712, más források szerint 1715 után telepítteti kizárólag Németországból bevándorolt családokkal. Kovácsi az összeírásokban 1747-től szerepel. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Tevel és Kovácsi lakosságának 94,5% német anyanyelvű volt.

TMÖL V. 780. Tolna Nagyközség iratai 1763–1950. 43,19 ifm.
a) Feudális iratok 1763–1849. 0,66 ifm.
b) Önkormányzati iratok 1861–1949. 1,11 ifm.
c) Közigazgatási iratok 1850–1950. 34,37 ifm.
d) Adófőkönyvek 1850–1950. 7,05 ifm.

A római korban táborhely, a 17. század közepén virágzó város, a reformáció egyik központja. A török után a korábbi 8-10 ezer lakosból mintegy 150 maradt csupán. 1718-ban Walles császári tábornok újratelepítteti. 1721-ben vásártartási jogot nyerve gyorsan fejlődik. A Duna szabályozását követően kikötője megszűnik. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Tolna lakosságának 10,8%-a német anyanyelvű.

TMÖL V. 782. Udvari Nagyközség iratai 1890–1949. 5,02 ifm.

a) Önkormányzati iratok 1890–1939. 0,15 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1900–1949. 4,64 ifm.
c) Adófőkönyvek 1943–1949. 0,23 ifm.

Udvari a honfoglalástól lakott település, majd a hódoltság után néptelen. 1723-tól magyarokból újra benépesül, akiknek számaránya a betelepülő németekkel kiegyenlítődik. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Udvari lakosságának 61,7%-a német.

TMÖL V. 784. Váralja Nagyközség iratai 1871–1949. 8,07 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1891–1895. 0,18 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1871–1949. 7,14 ifm.
c) Adófőkönyvek 1900–1948. 0,75 ifm.

A honfoglalástól lakott, a török hódoltság alatt elpusztult település, de 1695-ben ismét lakott helyként szerepel. A 18. században jelentős a betelepülés, amely egyben e század két pestis- és az 1873-as kolerajárványának nagy veszteségeit is részben pótolta. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Váralja lakosságának 43,8%-a volt német.

TMÖL V. 785. Várdomb Nagyközség iratai 1866–1949. 2,94 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1927–1944. 0,06 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1898–1949. 2,23 ifm.
c) Adófőkönyvek 1866–1949. 0,65 ifm.

A honfoglalástól lakott, a török időkig virágzó település. Ekkor teljesen elpusztult, majd 1752 körül főleg német családokkal történt meg újratelepítése. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Várdomb lakosságának 76%-a volt német.

TMÖL V. 786. Varsád Nagyközség iratai 1923–1949. 2,39 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1923–1944. 0,04 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1939–1949. 2,27 ifm.
c) Adófőkönyvek 1947–1948. 0,08 ifm.

A török alatt elpusztult falu újranépesítése 1718-tól kezdődött meg magyarokkal, majd 1720-tól németekkel folytatódott, de még az 1780-as években is érkeztek telepesek Schlesswigből, Türingiából, Bajorországból, Hessenből, stb. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a lakosság 92,5%-a német anyanyelvű volt.

Irodalom:
SZITA, 1996. Varsád, 131–137. p.

Závod (lásd: Kisvejkei Körjegyzőség iratai)

TMÖL V. 787. Zomba Nagyközség iratai 1886–1949. 12,3 ifm.
a) Önkormányzati iratok 1888–1943. 0,15 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1890–1949. 8,54 ifm.
c) Anyakönyvi alapiratok 1895–1949. 1,68 ifm.
d) Adófőkönyvek 1949. 0,08 ifm.
e) Dőrypatlan község
ea) Önkormányzati iratok 1886–1931. 0,08 ifm.
eb) Közigazgatási iratok 1890–1939. 1,65 ifm.

Zombán már 1718-ban a német és magyar evangélikus telepeseknek közös gyülekezete volt. 1723-ban újabb német telepesek érkeztek. Az 1730-as évek közepétől a protestáns jobbágyok elvándoroltak, csak katolikus német és magyar jobbágyok maradtak. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint Zomba lakosságának 45,9%-a német.

Irodalom:

SZITA, 1996. Zomba, 160–161. p.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

TMÖL VI. 101. Szekszárdi Pénzügyigazgatóság iratai 1892–1950. 16,21 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 101. Az 1889-ben megszervezett pénzügyigazgatóság iratanyaga töredékes, ugyanis az 1944 előtti időszakból néhány település esetében a földbirtokrendezéssel kapcsolatos irattöredék (1926–1939), kisiparosi, kiskereskedői engedélyek tematikus csoportja (1906–1944) maradt csupán meg. Ügyosztályai közül csak az egyenes adóval, a törlesztésekkel foglalkozó II. ügyosztály, a fogyasztási adókkal foglalkozó IV. ügyosztály, valamint a zsidóság vagyoni ügyeivel foglalkozó VII. ügyosztály iratai csupán 1944-ből kerültek a levéltár őrizetébe. A zsidóság világháborús történetének dokumentálására a gettó leltárak, a vagyonleltárak is itt lelhetők fel. Az 1945 utáni időszak történéseinek forrásai közül a kitelepítendő németek vagyonleltárainak egy példánya is itt kapott elhelyezést. A vagyonleltárak járásonként, azon belül községi sorozatot alkotnak. Az ügyosztályok iratanyagai szintén hiányosak az 1945–1950 közötti évekből. Az iktatott iratokhoz hasonlóan az ügyviteli segédkönyvek sem képeznek teljességet. Elsősorban gazdaságtörténeti, családtörténeti kutatásokhoz használható iratanyag kutatására az iratok egyenkénti átnézése ajánlott.

TMÖL VI. 102. Bonyhádi Állami Adóhivatal irata 1926–1948. 1,62 ifm.

Lásd: VI. 108. Az adóigazgatás tekintetében 1889 előtt a megye a pécsi pénzügyigazgatóság felügyelete alá tartozott. Ekkor Szekszárdon kir. adófelügyelőség, Dunaföldváron, Hőgyészen és Szekszárdon adóhivatal működött. A pénzügyigazgatóság felállítását követően hétre emelkedett az adóhivatalok száma Szekszárd, Bonyhád, Dombóvár, Dunaföldvár, Gyönk, Paks és Tamási székhellyel. 1921-ben a forgalmi adókról szóló rendelkezés megjelenésekor a megyében 13 forgalmi adóhivatal jött létre, az említetteken kívül még Bátaszéken, Hőgyészen, Ozorán, Simontornyán, Tolnán és Zombán az állami-, köz-, egyenes- és fogyasztási adók beszedésének, kezelésének feladatkörével. A bonyhádi adóhivatal működése során keletkező iratok közül a házadó-mentességi határozatok – háztervek, egyéni kérelmekkel – mint külön kezelt iratok és az iktatott iratok – beadványok – maradtak meg, amelyek dobozszinten az iratok egyenkénti átnézésével kutathatók.

TMÖL VI. 103. Szekszárdi Állami Adóhivatal iratai 1872–1948. 4,82 ifm.

Az iratanyag tematikus rendezettségű. A leggyakrabban előforduló témakörök a körrendeleteken, különféle rendelkezéseken kívül malomellenőri, ill. egyéb ellenőrzések jegyzőkönyvei, italmérési- és dohányárusítási engedélyek, gépjármű bejelentések, adózók nyilvántartásai települések szerint csoportosítva, amelyek dobozszinten az akták átnézésével kutathatók. A nyilvántartó könyvek többsége az együttesen kezelt közadókról ad információt. Nyilvántartották a búzaföldadókat, a földadókat, vezettek számfejtő-, számla-, dézsmakönyveket, ellenőrzési naplókat, bírsági kimutatást, különféle számadásokat. Ezek vagy összesítések, vagy települések szerint az adózók megnevezéseivel készültek. Az adóhivatal iratai a jelenlegi rendezettségben nemcsak a

Szekszárdon és környékén lakók adóügyeit tartalmazza, hanem szórványban a Paksi és a Bonyhádi járás adózó polgárainak itt is fellelhetők adóügyei.

TMÖL VI. 181. Szekszárdi Földmérési Igazgatóság iratai 1851–1944. 74,34 ifm.

A fondban az egykori Földmérési Felügyelőség 1850–1867 között keletkezett iratai, valamint az 1867–1950 között működött Állami Földmérési Felügyelőség iratai találhatók. Gazdaság-, társadalom- és családtörténeti szempontból nagyon értékes forrásbázis, elsősorban a birtokviszonyok változásainak a követésére alkalmas. Tartalmazza az első, 1851–1852-ben készült községi telekkönyveket, továbbá az 1875 táján, az 1880-as és a 1900-as évek elején készült telekkönyveket, a birtokosokban beállott változások jegyzékét, a házszám- és dűlőjegyzéket, földkönyveket, határleírásokat, különféle kimutatásokat. Az iratanyag rendezettségét a megyei települések betűrendje adja. Az egyes települések dokumentumai irattípusok szerint kronologikus sort alkotnak. Fondtörténet és tematikus raktári jegyzék alapján végezhető a kutatás. A tárgyi rendezettségű iratokat kb. 16 ifm. terjedelmű, a 19. század második feléből származó községi telekkönyvi betétgyűjtemény is kiegészíti, amely rendezetlensége miatt nem kutatható.

TMÖL VI. 201. Tolna Vármegyei Gazdasági Felügyelőség iratai 1923–1949. 7,52 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 201. Az egyes mezőgazdasági szakágazatok képviseletét ellátó felügyelőség 1908-tól működő hivatal iratanyaga viszont csak 1923-tól datálódik, vagyis 1944-ig töredékes, míg az 1945–1949 közötti iratai teljes sorozatot képeznek. Az iktatott iratokhoz tatozó iktató- és mutatókönyvek hiányosak, ezért a kutatás dobozszinten a legeredményesebb.

TMÖL VI. 204. Völgységi (bonyhádi) járási kir. gazdasági felügyelő iratai 1926–1949. 1,33 ifm.

A járási gazdasági felügyelők a Tolna Vármegyei Gazdasági Felügyelőség szervezete alá tartoztak. Közvetlen felettesük a vármegyei hivatal vezetője volt. A törvény előírásai szerint kettős, azaz állami és törvényhatósági feladatkörrel rendelkeztek. Igazgatási területükön gazdasági szaktanácsadói, mezőgazdasági szakszolgálatot láttak el. A Völgységi gazdasági felügyelő a felügyelete alá tartozó, elsősorban németlakta falvak mezőgazdaságának szakirányítását végezte el. Községtörténeti feldolgozáshoz használható adalékokról informálódhat a kutató az akták átnézése alapján.

TMÖL VI. 209. Dunaföldvári járási kir. gazdasági felügyelő iratai 1945. 0,08 ifm.

Iktatott irattöredék.

TMÖL VI. 210. Központi (szekszárdi) járási kir. gazdasági felügyelő iratai 1945–1949. 0,96 ifm.

Az iktatott iratok egyenkénti átnézésével kutathatók.

TMÖL VI. 211. Simontornyai járási kir. gazdasági felügyelő iratai 1946–1949. 0,96 ifm.

Segédlet hiányában az iratok egyenkénti áttekintésével kutatható a fond.

TMÖL VI. 421. Szekszárdi Államépítészeti Hivatal iratai 1879–1950. 51,5 ifm.

Az 1879-től működő hivatal iratanyaga a tervtárból és iktatott iratokból áll. A tervtár a községek hídjainak, útjainak és középületeinek a terveiből tevődik össze, amely darabszintű jegyzék alapján kutatható. Az iktatott iratok a hivatal működését dokumentálják egyéneket és községeket érintő ügyeken keresztül, zömében elsősorban az állami utak építése, kezelése jelenik meg az aktákban. Kutatásuk mutatókönyvek segítségével lehetséges. Egy-egy iratsorozatot képeznek a személyi-, a katonai ügyek és a rendelkezések.

TMÖL VI. 501. Tolna Vármegyei Tanfelügyelőség iratai 1890–1949. 24,53 ifm.
a) Általános iratok 1890–1949. 20,72 ifm.
b) Javadalmi jegyzőkönyvek 1908–1949. 1,17 ifm.
c) Okmánytár 1945–1949. 2,64 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Tolna megyében csak 1876-ban szervezték meg az önálló tanfelügyelőséget. Előtte a megye tanügyi igazgatását Pécs székhellyel működő közös tanfelügyelőség keretében oldották meg. A tanfelügyelő közvetlenül intézkedett a községi-, állami-, magán- és társulati intézmények ügyeiben. A felekezeti iskolák esetében ellenőrzési joga volt csupán. Végső soron az összes iskolatípus ügyei megjelennek az iratanyagban.

Az a) állagban sajnálatos módon 1920-ig keletkezett iratok csak töredékben állnak rendelkezésre. 1920-tól viszont a részlegesen selejtezett iratokból átfogó képet kaphat a kutató a megye tanügyéről, a községi iskolákról, a tanítókról, az óvodákról. A kutatás elvégezhető mutatókönyvek alapján.

A b) állag a megyei településeken működött községi, felekezeti, magán iskolák, óvodák, menedékházak tanítói, óvónői javadalmairól készített jegyzőkönyvek sorozatából áll. A jegyzőkönyvek nemcsak a javadalmakról tájékoztatnak, hanem az iskolák alapításáról is közölnek adatokat.

c) Az iskolák államosításának dokumentum-gyűjteménye, amely iskolai ingatlanokról készült nyilvántartásokat, az épületek műszaki leírását, épületfotókat, alaprajzokat, leltárakat, telekkönyvi iratokat tartalmaz.

Irodalom:

Szenczi László: A népi demokrácia közoktatási rendszerének kialakítása Tolna megyében (1945–1948). In: Tanulmányok X. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1983. 501–598. p.
Szenczi László: A közoktatás fejlődése Tolna megyében 1868–1900. In: Tanulmányok XI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd, 1987. 55–182. p.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII.

TMÖL VII. 1. Szekszárdi Kir. Törvényszék iratai 1872–1949. 30,86 ifm.
a) Elnöki iratok 1925–1949. 0,72 ifm.
b) Polgári perek 1872–1949. 0,8 ifm.
c) Büntető perek 1872–1949. 5,26 ifm.
d) Tagosítási iratok (1772) 1940. 23,35 ifm.
e) Egyéb iratok 1872–1948. 0,73 ifm.

a) 1946-tól Szekszárdi Törvényszék néven működött. Az elnöki iratokban a belügyminisztériummal, más hivatalokkal folytatott levelezés, utasítások találhatók rendezetlenül.

b) A polgári ügyek témái csőd és végrehajtási ügyek, házassági perek, hagyatékok és különféle kötelezettségvállalási ügyek részben jegyzék, részben mutatók segítségével kereshetők.

c) A törvényszék hatáskörébe tartozó másodfokon tárgyalt perek anyagai, közellátási, lopási, gyilkossági témakörű periratok kerültek a levéltár őrizetébe. A polgári-kori törvénykezés kezdetétől a II. világháborúig terjedő időszakból csak szórvány perek maradtak meg. Az 1945 utáni évek periratait a bírósági ügyviteli szabályzat alapján átselejtezték. Csak azokat az ügyeket adták levéltárba, amelyek megőrzését a bírósági utasítás megengedte.

d) Tolna megye 33 (Alsónána, Alsónyék, Báta, Bátaszék, Bedegkér, Bölcske, Csibrák Dunaföldvár, Értény, Felsőireg, Felsőnyék, Gyulaj, Kocsola, Kajdacs, Koppányszántó, Kölesd, Madocsa, Medina, Mözs, Mucsfa, Magyarkeszi, Nagykónyi, Németkér, Paks, Regöly, Simonmajor (Fácánkert), Sióagárd, Szakály, Tabód, Tamási, Tengelic, Tengőd, Zomba) és Bács megye 15 településének (Bácsbokod, Bácsalmás, Bácsmonostor, Csávoly, Dantova, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Katymár, Madaras, Nagybaracska és pusztái, Rém, Szeremle, Tataháza, Vaskút) iratai szerepelnek az állagban. A tematikus raktári jegyzék alapján kutatható források nemcsak a tagosítással kapcsolatosak, hanem még az úrbérrendezés ügyletei is idekerültek. Ez indokolja az állag időhatárát. A tagosítások időpontja az egyes települések esetében más és más, tehát az állag nemcsak a Nagyatádi-féle földreformot dokumentálja. A községek betűrendjében rendezett irategyüttes igen sokféle tárgyú és típusú iratot rejt. Ezek a következők: telekkönyvi végzések, birtokrészlet lajstromok, az 1929–1937 között zajlott tagosítási iktatott iratok, tagosítási perek, költségelszámolások, úrbéri jegyzőkönyvek és iratok, kisajátítási tervek és rajzok, birtoklapok, birtokkönyv stb. A nyilvántartókönyvek többsége földkönyv, birtokkimutatás, birtokosok névjegyzéke, különböző célból készült földkimutatás.

TMÖL VII. 2. Bonyhádi Kir. Járásbíróság iratai 1861–1950. 123,25 ifm.
a) Polgári perek (1870)–1929. 13,68 ifm.
b) Büntető perek 1873–1929. 7,46 ifm.
c) Telekkönyvi iratok (1861)–1949 (1954). 100,92 ifm.
d) Egyéb iratok 1883–1949. 1,19 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. Az intézmény neve 1946-tól Bonyhádi Járásbíróságra változott. Az a–b) állagokhoz közös főlajstrom- és mutatókönyvek tartoznak. Az iratanyagban való kutatás részben a perek egyenkénti átnézésével, részben indexek segítségével végezhető el.

c) A polgárok birtokügyleteiről született telekkönyvi végzések és az ingatlan-nyilvántartás alapiratai, birtokívek, betétek gyűjteménye az iratsorozat. Családtörténeti, társadalomtörténeti kutatások kiváló forrásai kutathatók névmutatókönyvek alapján.

TMÖL VII. 3. Dombóvári Kir. Járásbíróság iratai 1914–1949. 35,37 ifm.

A járásbíróság 1914-től működött. 1946-ban a nevéből a királyi megjelölés töröltetett. A perek időhatára valójában az 1939. évvel záródik. 1940–1949 közötti időszakból pertöredékek és segédkönyvek maradtak meg. A polgári és a büntető perek nem különülnek el, évenként induló folyamatos lajstromszámot viselnek. Hiánytalan sorozatot alkotó ügyviteli segédkönyvei használhatók a kutatómunka során.

TMÖL VII. 4. Dunaföldvári Kir. Járásbíróság iratai 1872–1950. 16,65 ifm.
a) Polgári perek 1925–1950. 1,14 ifm.
b) Büntető perek 1872–1949. 2,7 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1876–1950. 11,85 ifm.
d) Elnöki iratok 1916–1944. 0,48 ifm.
e) Peren kívüli iratok 1919–1939. 0,46 ifm.
f) A bíróság mellett működött vádhatóság iratai 1950. 0,02 ifm.

A Dunaföldvári járás a megye egyik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egysége volt. A bíráskodás szempontjából a területet megosztották, és a járás északi, észak-nyugati falvai a járási székhelyen, Pakson felállított járásbíróséghoz tartoztak, míg a járás másik jelentős településén, a Dunaföldváron is működő járásbíróság elsősorban a környező településeken Bölcske, Madocsa, Németkér stb.) lakók polgári és büntető ügyeiben ítélkezett első fokon, 1946-tól Dunaföldvári Járásbíróság név alatt. 1950-ben a bírósági reform során a járásbíróságot megszüntették.

a) Hagyatékok, végrehajtási ügyek, házassági bontóperek, végrendeletek témakörben előforduló perek, és az ügyviteli segédletek sora töredékesnek tekinthető. Családi viszonylatok felderítésében azonban nélkülözhetetlen forrástípus.

b) A bűnügyek egy selejtezés utáni állapotot mutatnak, ezért egyenetlenek a különböző évek periratai. Társadalomtörténeti, településtörténeti, jogtörténeti kutatáshoz nagyon jól felhasználhatók e megmaradt pertípusok.

c) Telekkönyvi végzések, határozatok, birtoklapok, kisajátítási iratok alkotják az állagot. A telekkönyvi végzések indexek alapján kutatathatók.

d) A hivatali ügyintézést tartalmazó elnöki iratsorozat rendezetlen.

TMÖL VII. 5. Gyönki Kir. Járásbíróság iratai 1877–1949. 36 ifm.
a) Polgári és büntető perek 1882–1944. 27,56 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1893–1949. 6,86 ifm.
c) Végrendeletek 1877–(1955). 1,58 ifm.

a) 1946-tól Gyönki Járásbíróság név alatt ítélkezett az első fokú bírósági eljárás alá eső ügyekben. A polgári és a büntető perek egy iratsorozatot képeznek. Irattári rendszerük az évenként, 1-el kezdődő lajstromszámok sorrendjére épül. A bírósági lajstrom- és a mutatókönyvek szórványban maradtak meg.

b) A telekkönyvi iratokat két sorozatban őrzi a levéltár. 1944-től a községek szerint rendezett telekkönyvi végzések és a kezelésükhöz szükséges mutatók hiánytalanok. Az egykori Simontornyai járás – székhelye Gyönk – közigazgatása alá beosztott települések és lakóinak ingatlanforgalmi ügyletei tárhatók fel az iratanyag alapján.

c) Különleges figyelmet méltán érdemel a végrendeletek sorozata, amely veszteségek nélkül került a levéltár őrizetébe. A családi múlt kutatója és a társadalomtörténet kutatója egyaránt haszonnal forgathatja a valójában nagyon is magánjellegűnek tűnő, és mégis a mindennapok történetéről szóló irattípust.

TMÖL VII. 6. Tamási Kir. Járásbíróság iratai (1860)–1949. 233,38 ifm.
a) Polgári és büntető perek 1884–1946. 81,76 ifm.
b) Telekkönyvi iratok (1860)–1949. 151,52 ifm.

a) A levéltár által őrzött járásbírósági anyagok közül ez az irategyüttes a legteljesebb. 1946-ban a neve Tamási Járásbíróságra változott. A polgári és a büntető perek egy irattári rendszerben őrződtek meg. Évente 1-el induló, folyamatos lajstromszámot kaptak, természetszerűleg a lajstromkönyvek és a mutatók is közösek, amelyeknek az évsora nem teljes, emiatt a kutatási lehetőségek változóak. Ide soroltattak a 1884–1938 közötti évekből származó végrendeletek is a kutatásukat lehetővé tevő iktató- és mutatókönyvekkel együtt.

b) A teljes telekkönyvi anyag nem rendezett, a kb. 50 ifm. terjedelmű községi telekkönyvi betétek anyaga a 19. század utolsó harmadából még rendezetlen, viszont a telekkönyvi végzések, határozatok az 1905–1949 közötti időszakból komplex sorozatként az eredeti irattári rendszerében kutatható, vagyis községek szerint az akták egyenkénti átnézésével végezhető el a feltáró munka.

TMÖL VII. 7. Szekszárdi Kir. Főügyészség iratai 1904–1951. 48,74 ifm.

1946–1953-ig, az ügyészségek átszervezéséig Szekszárdi Főállamügyészség néven működött. Az 1904–1938 közötti időszakból csupán néhány akta maradt meg. 1939-től viszont teljesnek mondható az iratanyag, különösen az 1945 utáni időszak társadalomtörténetéhez nyújtanak bőséges adalékokat az egyedi akták. 1948 táján a közellátási esetek száma ugrásszerűen megnőtt, amely ügyek szintén kortörténeti források. A kutatás nehézsége, hogy a névmutatókból csak egy-egy év áll a kutató rendelkezésére.

TMÖL VII. 8. Szekszárdi Kir. Járásbíróság iratai 1901–1949 (1954). 8,04 ifm.

A járásbíróság – 1946-tól Szekszárdi Járásbíróság – iratainak 98%-a elpusztult. Az 1945–1949 közötti évekből származó polgári és büntető perekből csak néhányat őriz a levéltár. Az iratanyag nagyobb részét telekkönyvi iratok alkotják. Bátaszék, Sárpilis és Tengelic németek által is lakott települések esetében dűlők felmérése, telekkönyvek, tagosítási iratok, birtokosokban beállott változások jegyzékei maradtak meg, amelyek alapján főleg az 1945-ös földreform nyomán megváltozott birtokviszonyokra vonatkozóan lehet kutatni.

TMÖL VII. 9. Paksi Kir. Járásbíróság iratai 1927–1950. 4,81 ifm.

A járásbíróság ítélkezési iratai teljes egészében megsemmisültek. A fond csak telekkönyvi iratokat, pontosabban telekkönyvi végzéseket, határozatokat tartalmaz, amelyek névmutatók segítségével jól kutathatók.

TMÖL VII. 151. Dunaföldvári közjegyzők iratai 1877–1950. 3,61 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Az 1877–1928 között keletkezett különféle szerződések, nyilatkozatok, kötelezvények, egyezségek, végrendeletek és magán jogügyletek iratai darabszintű iratjegyzék segítségével, a közjegyzői okiratok 1935-től névmutatók alapján kutathatók.

TMÖL VII. 152 Paksi közjegyzők iratai 1876–(1955). 5,2 ifm.

TMÖL VII. 153. Dombóvári közjegyzők iratai 1923–1950. 1,27 ifm.

A közjegyzői okiratok közjegyzők szerint évek és lajstromszámok sorrendjében rendezettek, és névmutató alapján kutathatók. A közjegyzők még külön nyilvántartást vezettek az örökösödési ügyekről, az óvásokról, a bírói megbízásokról, valamint a letétekről.

TMÖL VII. 154. Bonyhádi közjegyzők iratai 1877–(1955). 6,01 ifm.

A közjegyzői okiratok közjegyzők szerint évek és lajstromszámok sorrendjében rendezettek, és névmutató alapján kutathatók. A közjegyzők még külön nyilvántartást vezettek az örökösödési ügyekről, az óvásokról, a bírói megbízásokról, hagyatékokról, tulajdonjogi beadványokról valamint a letétekről. Az anyagban a végrendeletek önálló tárgyi egységet képeznek, amelyeket az egyéb ügyektől elkülönítve vettek nyilvántartásba.

TMÖL VII. 155. Gyönki közjegyzők iratai 1900–(1955). 0,39 ifm.

Közjegyzői okiratok csak az 1946–1949 közötti évekből kerültek a levéltár őrizetébe, viszont az ügykönyvek, névmutatók, végrendeleti névmutatók teljes sorozata megmaradt az 1900–1955 közötti időszakból.

TMÖL VII. 156. Szekszárdi közjegyzők iratai 1881–(1955). 6,03 ifm.

A közjegyzői okiratok közjegyzők szerint évek és lajstromszámok sorrendjében rendezettek. Az ügykönyvek, egyéb nyilvántartások hiányosak. Névmutató az 1928–1948 között keletkezett ügyekhez használható. Végrendeleti mutató az 1924–1949, örökösödési lajstrom az 1946–1949 közötti évek kutatásához nyújt segítséget.

TMÖL VII. 157. Tamási közjegyzők iratai 1904–(1955). 0,87 ifm.

A közjegyzői okiratok közjegyzők szerint évek és lajstromszámok sorrendjében rendezettek. A végrendeletekhez tartozik külön névmutató, az egyéb iratok keresése az akták átnézésével lehetséges.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII. Az iskolai iratok nagyobb hányadát, ill. a legtöbb iskola irategyüttesét többnyire csak anyakönyvek, előmeneteli és mulasztási naplók alkotják. Nem képeznek idősorokat, de adattartalmuk azonossága miatt a hiányuk a másik megléte esetén pótolható. Ezek az iratok, a kutatás törvény általi meghatározott feltételeinek betartása mellett, kiválóan alkalmasak a családtörténetek feltárásánál. A tanuló születési adatain kívül megjelölik anyanyelvét, tartalmaznak adatokat a szülőkre, a foglakozásra, s a lakcímre vonatkozóan. Az iskolai iratok szűkössége miatt csak kevés tanintézmény története rekonstruálható. Ezek közé sorolhatóak a középiskolák. A tantestületi jegyzőkönyvek a nevelők tanári feladatairól és ezek végrehajtásáról tájékoztatnak, a statisztikák az oktatókról és a diákokról is közölnek adatokat, a leltárak az iskola felszereltségéről, a gazdasági iratok a működés feltételeiről, az önképző körök iratai a diákok tanórán kívüli tevékenységéről tudósítanak. Az iktatott iratok az iskola levelezését tartalmazzák a fenntartóval, s különböző hivatalokkal, a vegyes iratok között többek között órarendek, tantárgyfelosztások, vizsgajegyzőkönyvek találhatók. Részletes raktári jegyzékekkel kutathatók.

Középiskolák

TMÖL VIII. 51. Bonyhádi Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium iratai 1870–1945. 2,41 ifm.

TMÖL VIII. 52. Dombóvári Kir. Kat. Esterházy Miklós Nádor Gimnázium iratai (1920-ig Dombóvári Kir. Kat. Főgimnázium néven) 1913–1948. 3,09 ifm.

TMÖL VIII. 53. Dombóvári Szent Orsolya rend iskoláinak iratai 1913–1948 (1949). 2,07 ifm.
a) Tanítóképző Intézet iratai 1920–1949. 0,79 ifm.
b) Leánylyceum iratai 1938–1949. 0,14 ifm.
c) Polgári Leányiskola iratai 1915–1942. 0,74 ifm.
d) Nőipari Iskola iratai 1925–1948 (1949). 0,17 ifm.
e) Női Kereskedelmi Szaktanfolyam iratai 1915–1933. 0,03 ifm.
f) Elemi Népiskola iratai 1913–1941. 0,2 ifm.

TMÖL VIII. 54. Gyönki Református Gimnázium iratai 1861–1948. 1,66 ifm.

TMÖL. VIII. 55. Sárszentlőrinci Algimnázium iratai 1819–1869. 0,04 ifm.

A megye első gimnáziuma 1870-ben Bonyhádra települ, és ekkortól bonyhádi evangélikus gimnáziumként működik.

TMÖL VIII. 56. Szekszárdi M. Kir. Állami Főgimnázium iratai (1921-től Garay János Gimnázium néven) 1896–1988. 9,53 ifm.

TMÖL VIII. 57. Szekszárdi M. Kir. Bezerédj István Állami Felsőkereskedelmi Iskola iratai 1921–1937. 1,01 ifm.

TMÖL VIII. 58. Bonyhádi Evangélikus Kereskedelmi Középiskola iratai 1945–1948. 0,07 ifm.

Polgári iskolák

TMÖL VIII. 101. Bátaszéki Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1922–1948. 0,55 ifm.

TMÖL VIII. 102. Bátaszéki Állami Német Nyelvű Polgári Fiú-és Leányiskola iratai 1939–1944. 0,04 ifm.

TMÖL VIII. 103. Bátaszéki Magán Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1919–1921. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 104. Bonyhádi Immaculata Polgári Leányiskola iratai 1905–1948 (1949). 0,45 ifm.

TMÖL VIII. 106. Dombóvári Állami Polgári Fiúiskola iratai 1919–1948. 0,32 ifm.

TMÖL VIII. 107. Dombóvári Magán Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1930–1938. 0,15 ifm.

TMÖL VIII. 108. Dombóvári Magán Polgári Leányiskola iratai 1913–1930. 0,11 ifm.

TMÖL VIII. 110 Hőgyészi Állami Polgári Fiúiskola iratai 1921–1937. 0,46 ifm.

TMÖL VIII. 111 Hőgyészi Állami Polgári Leányiskola iratai 1923–1929. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 112. Hőgyészi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1904–1932. 0,93 ifm.

TMÖL VIII. 113. Hőgyészi Miasszonyunkról Nevezett R. K. Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1931–1948. 1,22 ifm.

TMÖL VIII. 114. Hőgyészi Német nyelvű Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1940–1945. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 115. Paksi Állami Polgári Fiúiskola iratai 1893–1942. 0,68 ifm.

TMÖL VIII. 116. Paksi Polgári Leányiskola iratai 1919–1942. 0,25 ifm.

TMÖL VIII. 117. Paksi Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1942–1949. 0,18 ifm.

TMÖL VIII. 118 Paksi Magán Polgári Leányiskola iratai 1913–1914. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 119. Szekszárdi Államilag Segélyezett Polgári Fiúiskola 1876–1948. 0,46 ifm.

TMÖL VIII. 120. Szekszárdi Államilag Segélyezett Polgári Leányiskola iratai 1876–1948. 2,36 ifm.

TMÖL VIII. 121. Tamási Vas Gereben Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1925–1948. 0,45 ifm.

TMÖL VIII. 122. Tolnai Állami Polgári Fiú-és Leányiskola iratai 1925–1947. 2,12 ifm.

TMÖL VIII. 123. Dunaföldvári Állami Polgári Fiúiskola iratai 1944–1946. 0,05 ifm.

TMÖL VIII. 124. Dunaföldvári Állami Polgári Leányiskola iratai 1927–1941. 0,08 ifm.

TMÖL VIII. 125. Dunaföldvári Állami Polgári Fiú- és Leányiskola iratai 1947–1948. 0,13 ifm.

Elemi iskolák

TMÖL VIII. 152. Alsónánai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1949 (1951). 0,2 ifm.

TMÖL VIII. 156. Apari R. K. Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 0,04 ifm.

TMÖL VIII. 162. Bátaszéki Községi Elemi Népiskola iratai 1870–1948. 3,9 ifm.

TMÖL VIII. 163. Belaci R. K. Elemi Népiskola iratai 1885–1941. 0,2 ifm.

TMÖL VIII. 164. Belecskai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1909–1948. 0,18 ifm.

TMÖL VIII. 165 Bikácsi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1926–1947. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 170. Bonyhádi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1864–1948. 0,25 ifm.

TMÖL VIII. 171. Bonyhádi Ref. Elemi Népiskola iratai 1888–1948. 0,18 ifm.

TMÖL VIII. 172. Bonyhádi R. K. Elemi Népiskola iratai 1873–1926. 0,88 ifm.

TMÖL VIII. 173 Bonyhádvarasdi R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1948 (1950). 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 177. Cikói R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1948. 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 181. Diósberényi R. K. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,19ifm.

TMÖL VIII. 187. Dőrypatlan Községi Elemi Népiskola iratai 1923–1943. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 188. Dőrypatlan-Szentgálpusztai Elemi Népiskola iratai 1929–1948 (1950). 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 198. Dunakömlődi R. K. Elemi Népiskola iratai 1913–1948. 0,28 ifm.

TMÖL VIII. 201. Dúzsi R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1947. 0,06 ifm.

TMÖL VIII. 211. Felsőnánai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1874–1948. 0,12 ifm.

TMÖL VIII. 218. Gindlicsalád-Jánosmajori Elemi Népiskola iratai 1909–1918. 0,1 ifm.
Gindlicsalád neve 1931-től Tengelic.

TMÖL VIII. 221. Grábóci R. K. Elemi Népiskola iratai 1902–1948. 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 222. Gyönki Ág. Hitv. Ev. Elemi Népiskola iratai 1906–1948. 0,08 ifm.

TMÖL VIII. 224. Gyönki Ev. Ref. Német Elemi Népiskola iratai 1900–1944. 0,6 ifm.

TMÖL. VIII. 226. Gyönki együttműködő protestánsok általános iskolájának iratai 1946–1947. 0,05 ifm.

TMÖL VIII. 227. Györei Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1905–1943. 0,12 ifm.

TMÖL VIII. 228. Györei R. K. Elemi Népiskola iratai 1881–1948 (1950). 0,28 ifm.

TMÖL VIII. 229. Györkönyi Ág. Hit. Ev. elemi iskola iratai 1894–1947. 0,19 ifm.

TMÖL VIII. 234. Hőgyészi R. K. Elemi Népiskola iratai 1863–1948. 3,78 ifm.

TMÖL VIII. 235. Hőgyészi R. K. leány népiskola iratai 1892–1902. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 241. Izményi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1884–1949. 0,5 ifm.

TMÖL VIII. 244. Kakasdi R. K. Elemi Népiskola iratai 1885–1948. 0,43 ifm.

TMÖL VIII. 245. Kaposszekcsői R. K. Elemi Népiskola iratai 1916–1948. 0,08 ifm.

TMÖL VIII. 246. Keszőhidegkúti Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,15 ifm.

TMÖL VIII. 247. Kétyi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1924–1948. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 248. Kisdorogi R. K. Elemi Népiskola iratai 1912–1948. 0,3 ifm.

TMÖL VIII. 249. Kismányoki Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1880–1947. 0,31 ifm.

TMÖL VIII. 252. Kistormási Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1924–1948. 0,04 ifm.

TMÖL VIII. 253. Kisvejkei R. K. Elemi Népiskola iratai 1928–1940. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 254 Kocsolai R. K. Elemi Népiskola iratai 1907–1946. 0,45 ifm.

TMÖL VIII. 256. Kölesdi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1942–1948. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 257. Kölesdi Ref. Elemi Népiskola iratai 1931–1947. 0,02 ifm.

TMÖL VIII. 259. Kurdi R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1948 (1950). 0,13 ifm.

TMÖL VIII. 260. Lengyeli R. K. Elemi Népiskola 1894–1948. 0,28 ifm.

TMÖL VIII. 264. Majosi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1899–1919. 0,08 ifm.

TMÖL VIII. 268. Mázai Községi Elemi Népiskola iratai 1908–1948. 0,26 ifm.

TMÖL VIII. 269. Mázai R. K. Elemi Népiskola iratai 1886–1948. 0,2 ifm.

TMÖL VIII. 272. Mórágyi Ref. Elemi Népiskola irata 1897–1949. 0,28 ifm.

TMÖL VIII. 273. Mucsfai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1948. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 277. Nagymányoki Bányatársulati Elemi Népiskola iratai 1922 (1928)–1948. 0,25 ifm.

TMÖL VIII. 278. Nagymányoki R. K. Elemi Népiskola iratai 1890–1948. 0,55 ifm.

TMÖL VIII. 279. Nagyszékelyi Ref. Elemi Népiskola irata 1929–1948. 0,6 ifm.

TMÖL VIII. 283. Nagyvejkei R. K. Elemi Népiskola iratai 1923–1944. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 285. Németkéri Elemi Népiskola irata 1887–1943. 0,08 ifm.

TMÖL VIII. 307. Pári R. K. Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 0,8 ifm.

TMÖL VIII. 313. Sárpilisi Ref. Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 0,36 ifm.

TMÖL VIII. 317. Szakadáti R. K. Elemi Népiskola iratai 1904–1948. 0,14 ifm.

TMÖL VIII. 321. Szálkai R. K. Elemi Népiskola iratai 1881–1948. 0,45 ifm.

TMÖL VIII. 322. Szárazdi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1935. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 342. Tengelici Állami Elemi Népiskola iratai 1905–1948. 0,05 ifm.

TMÖL VIII. 343. Tengelic-Szőlőhegyi Állami Elemi Népiskola iratai 1938–1946. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 344. Teveli R. K. Elemi Népiskola iratai 1858–1948. 1 ifm.

TMÖL VIII. 345. Tolnai Állami Elemi Népiskola iratai 1898–1948. 1,55 ifm.

TMÖL VIII. 346. Tolnai R. K. Elemi Népiskola iratai 1886–1948. 3,65 ifm.

TMÖL VIII. 352. Udvari Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1920–1948. 0,09 ifm.

TMÖL VIII. 353. Udvari R. K. Elemi Népiskola iratai 1914–1948 (1950). 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 357. Varsádi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1948. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 358. Váraljai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1880–1948. 0,35 ifm.

TMÖL VIII. 359. Váraljai Ref. Elemi Népiskola iratai 1899–1948. 0,35 ifm.

TMÖL VIII. 361. Závodi R. K. Elemi Népiskola iratai 1941–1946. 0,04 ifm.

TMÖL VIII. 362. Zombai R. K. Elemi Népiskola irata 1888–1948. 0,93 ifm.

TMÖL VIII. 363 Zomba-Paradicsompusztai Községi Elemi Népiskola iratai 1928–1948. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 366. Kalaznói Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1923–1948. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 368. Bátaapáti Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1902–1939. 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 380. Nagymányoki Zárdaiskola iratai 1915–1909. 0.04 ifm.

TMÖL VIII. 383. Kaposszekcsői Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1946–1948. 0,01 ifm.

TMÖL VIII. 384. Jágónaki R. K. Elemi Népiskola iratai 1913–1945. 0,25 ifm.

TMÖL VIII. 385. Csikóstöttösi Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1895–1947. 0,1 ifm.

TMÖL VIII. 389. Murgai Ág. Hit. Ev. Elemi Népiskola iratai 1920–1948. 0,04 ifm.

TMÖL VIII. 390. Murgai R. K. Elemi Népiskola irata 1934–1949. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 391. Kölesdi R. K. Elemi Népiskola iratai 1922–1948. 0,03 ifm.

TMÖL VIII. 392. Tengelic-Katalinpusztai Elemi Népiskola iratai 1923–1933. 0,02 ifm.

IX. TESTÜLETEK

Céhek

Lásd: BFL IX. 1. A kis mennyiségű céhiratok többnyire csak céhokleveleket tartalmaznak. Egyes céhek esetében ezek mellett – vagy néhol ezek hiányában – iratok, névjegyzékek, számadások, ill. jegyzőkönyvek is találhatók, amelyek a céh mindennapjaiba engednek betekintést. A protocollumok bejegyzései között kiadásokra, bevételekre, céhtagokra, legényekre vonatkozó adatok is szerepelnek. A jegyzőkönyvek nyelve német, a német nyelvűség néhol az 1874 utáni, a

céhek megszüntetése és ipartársulattá való alakulását követően is jellemző. Egyes céhek esetében az iratanyag az ipartársulati időszakba is átnyúlik.

TMÖL IX. 1. (Duna)Kömlődi Egyesült Molnár-Kovács-Asztalos Céh iratai 1837–1877. 0,03 ifm.

Céhoklevele nincs, működéssel kapcsolatos iratokkal, kiadási bizonylatokkal, számadásokkal rendelkezik.

TMÖL IX. 4. Kölesdi Takács Céh iratai é. n. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 9. Paksi Lakatos és Asztalos Céh iratai 1778–1867. 0,02 ifm.

A céh nemcsak Paks mezőváros területére korlátozódik. A tagnévsorban filiaként nevezik meg Ráckevét, Hartát, s a közeli német település Györköny és a távoli Hőgyész mesterei is megtalálhatók a szervezetben.

TMÖL IX. 10. Paksi Egyesült Bognár és Kovács Céh iratai 1779–1865. 0,06 ifm.

TMÖL IX. 11. Paksi Csizmadia Céh iratai 1803–1883. 0,26 ifm.

TMÖL IX. 12. Paksi Német Varga Céh iratai 1812–1883. 0,03 ifm.

TMÖL IX. 27. Tevel–Kisdorog Szabó-Varga-Takács Céh iratai 1843. 0,01 ifm.

TMÖL IX: 28. Tolnai Cipész Céh iratai é. n. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 29. Tolnai Csizmadia Céh iratai é. n. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 30. Tolnai Halász Céh iratai 1802–1858. 0,03 ifm.

TMÖL IX. 31. Tolnai Szabó és Szűcs Céh iratai 1777. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 33. Hőgyészi Szűr-Szabó Céh iratai 1843. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 34. (Duna)Kömlődi Takács Céh iratai 1846. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 36. Tolnai Asztalos és Pintér Céh iratai 1810. 0,01 ifm.

Köztestületek

Ipari érdekképviseletek

Lásd: BFL IX. 211. Az ipartestületek működésével kapcsolatos általános iratok: alapszabályok, közgyűlési jegyzőkönyvek, pénzügyi iratok, kimutatások, ill. egyes ipartestületeknél iktatott iratok találhatóak. Jellemzően iparos-kimutatásokkal, tanoncszerződésekkel és -lajstromokkal, munkakönyvekkel, segédnyilvántartásokkal és segédlajstromokkal rendelkeznek. Az ipartestületi iratok részletes raktári jegyzékei az egyes irattípusokról és ezek évköreiről pontosan informálnak.

TMÖL IX. 201. Bátaszék is Vidéke Ipartestület iratai 1891–1950. 2,78 ifm.

TMÖL IX. 202. Bonyhád és Vidéke Ipartestület iratai 1925–1950. 1,28 ifm.

TMÖL IX. 203. Dombóvári Ipartestület iratai 1947–1949. 0,17 ifm.

TMÖL IX. 204. Dunaföldvár és Vidéke Ipartestület iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 205. Gyönki Ipartestület iratai 1929–1949, 0,11 ifm.

TMÖL IX: 206. Hőgyész és Vidéke Ipartestület iratai 1949. 0,01 ifm.

TMÖL IX. 207. Paksi Ipartestület iratai 1938–1949. 0,02 ifm.

TMÖL IX. 209. Simontornyai Ipartestület iratai 1908–1950. 0,46 ifm.

TMÖL IX. 210. Szekszárdi Ipartestület iratai 1907–1949. 0,48 ifm.

TMÖL IX. 211. Tamási és Vidéke Ipartestület iratai 1927–1949. 0,85 ifm.

TMÖL IX. 212. Tevel és Vidéke Ipartestület iratai 1887–1949. 0,18 ifm.

TMÖL IX. 213. Tolna és Vidéke Ipartestület iratai 1892–1949. 1,58 ifm.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X. A levéltár egyesületi gyűjteményében az egyesületek szinte összes típusa képviselve van. Többek között politikai célú társulások, kulturális-, népművelő-, sportegyesületek, szakmai-gazdasági egyesületek, valamint kaszinók, iparos körök, segélyező egyesületek alkotják a sort.

E kategóriáktól eltérő egyedi és különleges szerveződések is létrejöttek, amelyek színesítik és gazdagítják az egyesületi palettát. Sajnálatos módon az egyesületek többsége esetében csak szórvány iratok kerültek a levéltár őrizetébe. A különféle irattípusokba sorolható iratok forrásértéke változó, de mindegyik alkalmas adalékok gyűjtésére mind az egyleti élet, mind a tagság társadalmi összetételére vonatkozóan. Tematikus raktári jegyzékek alapján kutathatók az egyes egyesületek iratai.

TMÖL X. 10. Bátaszéki Keresztény Munkás Egyesület iratai 1925–1946. 0,04 ifm.

A községi egyesületi szabályrendeletek gyűjteményében lévő alapszabály szerint a keresztény munkások politikai, gazdasági érdekeinek a képviseletét látta el az egyesület. Működéséről az 1925–1946 közötti időszakban készült választmányi jegyzőkönyvek alapján lehet adalékokat találni.

TMÖL X. 11. Hőgyészi Szociáldemokrata Kör iratai 1918–1919. 0,01 ifm.

A kör alakuló- és választmányi üléseinek jegyzőkönyvei maradtak meg az 1918. november 17–1919. augusztus 3. közti időszakból.

TMÖL X. 51. Bonyhádi Székely Múzeum Egyesületének iratai 1897–1947. 7,44 ifm.

Több fondképző iratanyagát rejtő irategyüttes. Magyarország II. világháborús történetéből a bácskai betelepítés epizódját, s annak háború utáni következményeit dokumentálja. Az egyesület különleges célból és körülmények között jött létre. 1947 márciusában Bodor György és számos székely származású értelmiségi alapította azzal a céllal, hogy a Tolna, Baranya és Bács megyébe letelepített bukovinai székelyek hagyományait, énekeit, meséit, szellemi és tárgyi kultúráját átörökítsék, megőrizzék. A múzeumi egyesület rövid küzdelmes léte alatt felajánlásokból, ajándékozásokból és adományokból jelentős gyűjtemény alakult ki. 1948-ban a társadalmi összefogásból született múzeum felszámolása a tulajdonjogok tisztázatlansága miatt komoly gondot okozott a hatóságoknak. Végül ideális megoldás született a gyűjtemény további sorsáról.

Az anyag Szekszárdon maradt. A muzeális tárgyak a múzeum, az iratok a levéltár, a könyvek a könyvtár őrizetébe kerültek. A Bonyhádi Székely Múzeum Egyesület fondja gyakorlatilag gyűjteményes fond, amely többek között tartalmazza a M. Kir. Országos Menekültügyi és Hazatelepítési Kormánybiztosság Újvidéki Kirendeltségének, s a Külföldi Magyarokat Hazatelepítő Kormánybiztosságnak az iratait. Ezeken kívül a fondban a Tolna megyei németség kitelepítésének figyelemre méltó forrásait találja a kutató. A téma széleskörű vizsgálatakor a Bonyhádi Telepítési Hivatal és a Völgységi Telepesek Központi Szövetkezete iratainak áttekintése feltétlenül ajánlott. A németek kitelepítése és a bukovinai székelyek letelepítése egy időben zajló eseménye a megyei történetnek a Völgység, a „Schwabische Türkei”-nek nevezett vidéken, amelyet 80%-ban németek laktak. A hazai németség felelősségre vonása összekapcsolódott a földreformmal, alapot adva a kollektív bűnösség megítélésére. A törvényi háttér késlekedése miatt Bodor György magán kezdeményezésére indult meg a ki- és betelepítés a Bonyhádi Telepítési Hivatal működésének keretében. A levéltári őrizetbe átadott iratok között találhatók községi névjegyzékek az őslakosságról a születési adatok közlésével, Volksbund tagságra vonatkozó információkkal, egyedi esetek, s a kitelepítendők és a betelepítettek mindennapi együttélésének nehézségeiről szóló akták. A Völgységi Telepesek Szövetkezete alapító okirata szerint a földhöz juttatott telepesek ügyeinek koordinálásával foglalkozott, valójában a telepítési hivatal munkáját folytatta.

TMÖL X. 52. Keszőhidegkúti Polgári Olvasókör iratai 1893–1944. 0,01 ifm.

A választmányi ülések jegyzőkönyvei alkotják az irattöredéket.

TMÖL X. 59. Váraljai Függetlenségi 48-as Olvasókör iratai 1930–1944. 0,03 ifm.

Az iratanyag jegyzőkönyvekből és egyesületi leltárból áll.

TMÖL X. 62. Mözsi Polgári Olvasókör iratai 1937–1947. 0,03 ifm.

Irattöredékként a tisztikar és a választmány névsora (1938), főkönyv, valamint különféle feljegyzések találhatók a fondban.

TMÖL X. 64. Bátaszéki Iparos Olvasókör iratai 1925–1947. 0,02 ifm.

Az olvasókör működéséről az alapszabály (1946), a tagdíjbeszedési napló, s a zárszámadások alapján lehet informálódni.

TMÖL X. 67. Tolnai Iparosok Olvasó Egyesületének iratai 1945–1950. 0,3ifm.

Közgyűlési- és választmányi ülések jegyzőkönyvei és államosítási iratok maradtak meg.

TMÖL X. 69. Tolnai 661. Sz. Cserkészcsapat iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

Az iratanyag a Magyar Cserkészszövetséggel folytatott levelezésből, számlákból, nyugtákból, tagdíjbefizetések nyilvántartásából áll. A csapat Wosinsky Mór egykori tolnai plébános és régész nevét viselte.

TMÖL X. 73. Várdombi Szabadművelődési Egyesület iratai 1946–1950. 0,12 ifm.

Iktatott irattöredékek és az 1947–1948-ból származó iktatókönyv került a levéltár őrizetébe.

TMÖL X. 75. Tolnai Lövészegylet iratai 1936–1940. 0,01 ifm.

A lövészegylet működését az alapszabály, néhány jegyzőkönyv, s a tagnévsor dokumentálja.

TMÖL X. 80 Tolnai Ifjúsági Közművelődési Egyesület Úszó Szakosztályának iratai 1936–1949. 0,01 ifm.

A fond a Magyar Úszószövetséggel váltott leveleket, és korabeli fotókat tartalmaz.

TMÖL X. 102. Tolna Vármegyei Állattenyésztő Egyesület iratai 1928–1949. 1,77 ifm.

Gazdaság- és településtörténeti kutatásokhoz használható a törzs és tenyésztési főkönyv, a községek, puszták állattenyésztési eredményeinek dokumentálása, az állatkimutatások, jelentések.

TMÖL X. 103. Tolna Megyei Gazdasági Egyesület iratai 1884–1945. 3,84 ifm.

Az egyesület működése jól dokumentálható a meglévő források (alapszabály, közgyűlési iratok, jelentések, iktatott iratok) segítségével. Az iratanyag gazdaságtörténeti adalékokkal bőven szolgál a téma iránt mélyebben érdeklődő kutató számára.

TMÖL X. 106. Nagymányok Környéki Vadásztársaság iratai 1945–(1951). 0,01 ifm.

TMÖL X. 108. Mözsi Gazdakör iratai 1946–1949. 0,01 ifm.

TMÖL X. 112. Völgységi Járás Községi Jegyzői Egyesület iratai 1920–1938. 0,04 ifm.

TMÖL X. 113. Bonyhádvidéki Méhészek Szövetségének iratai 1945. 0,04 ifm.

TMÖL X. 114. Tolna és Vidéke Méhész Egyesület iratai 1946–(1950). 0,02 ifm.

TMÖL X. 204. Tolna Vármegyei Honvédsegélyző Egylet iratai 1848–1896. 0,14 ifm.

A volt 48-as honvédek segélyezésére alakult egylet iratanyaga egyleti tagnyilvántartást, honvédigazolásokat, segélykérelmeket, adakozási íveket, különféle számadásokat, s választmányi jegyzőkönyveket tartalmaz.

TMÖL X. 206. Tolnai Vöröskereszt Egyesület iratai 1908–1921. 0,12 ifm.

Az iratok zöme: sebesült katonák névjegyzékei, kórházi jelentések, segélyezésről számadások, beszámolók az I. világháború időszakából.

TMÖL X. 212. Bonyhádi Stefánia Fiókszövetség iratai 1933–1941. 0,05 ifm.

Az anyák és csecsemők védelmével foglalkozó, államilag támogatott egyesülés pénzügyi elszámolásai maradtak meg.

TMÖL X. 213. Mázai Önkéntes Tűzoltó Testület iratai 1937–1942. 0,01 ifm.

TMÖL X. 219. Magyar Vöröskereszt Egylet Bonyhádi Fiókegyletének iratai 1924–1942. 0,01 ifm.

Az egylet alapiratai, az alapszabály, a tagnévsor, a tagnyilvántartás, zárszámadás és egyéb elszámolások képezik a töredékes iratanyagot.

TMÖL X. 225. Bátaszéki Első Temetkezési Egylet iratai 1926–1945. 0,04 ifm.

Egy kötetbe kötött jegyzőkönyvek illusztrálják az egyleti működést.

TMÖL X. 226. Tolnai Első Temetkezési Egylet iratai 1870–1908. 0,04 ifm.

Csak pénztárkönyvek kerültek a levéltár őrizetébe.

TMÖL X. 238. Mözsi Iparoskör iratai 1939–1947. 0,03 ifm.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK IRATAI

Lásd: BKMÖL XI.

Ipari vállalatok

TMÖL XI. 1. Váraljai Szénbánya iratai 1900–1902. 0,02 ifm.

Az egy kötet, többnyire németül írt könyv a bánya által küldött leveleket tartalmazza. Ezeken túl találhatók az anyagban üzemjelentések is.

TMÖL XI. 2. Bonyhádi Zománcgyár iratai 1909–1948. 3,04 ifm.

A működéssel kapcsolatos általános iratokon (pl. levelezés, statisztika), a pénzügyi (bel- és külföldi számlák) és könyvelési (leltárak, mérlegek adóügyi) iratokon kívül munkaügyi iratokkal (munkakönyvek, személyi nyilvántartási lapok,) is rendelkezik a fond. Részletes raktári jegyzékkel kutatható.

TMÖL XI. 3. M. Kir. Állami Selyemfonó és Selyemcérna Gyár iratai 1891–1949. 1,84 ifm.

A szerv működése során keletkezett gazdasági iratokon kívül a gyár levelezése a külföldi partnerekkel (Aktiengesellschaft Trudel Zürich) folytatott levelezést is tartalmazza. Rendeletkönyvébe, melyet kezdetben német nyelven vezettek, az általános rendelkezéseket foglalták bele. A gyár mellett a fiatal lányok számára létesített munkásotthon irataiból képet kaphat a kutató az otthon és a munkáslányok életére vonatkozóan. A fonodai munkásnőkről készült jegyzék a gyár munkáslétszámának változásról tudósít, a kereseti viszonyok a többkötetnyi kereseti naplóból nyomon követhetőek.

TMÖL XI. 4. Bonyhádi Pétermann–Glaser Cipőgyár iratai 1936–1949. 3,5 ifm.

Iratanyaga levelezésből, számlákból, az üzemi bizottság irataiból, valamint munkaügyi iratokból áll. Ez utóbbiak között munkásnyilvántartók, illetményjegyzékek, OTI bejelentők is léteznek. Könyvanyaga a könyvelés anyagát foglalja magában. Részletes raktári jegyzéke az évköröket is megjelöli.

TMÖL XI. 6. Csernyédi Weber Malom iratai 1860–1925. 0,02 ifm.

A hőgyészi Weber molnárcsalád iratai töredékesek. A rövid, német nyelvű naplóban a családra és a malomra vonatkozó feljegyzések is találhatók. Ezeken kívül a malom működésével kapcsolatos szerződések, kölcsön-, ill. adóügyek is fellelhetők.

TMÖL XI. 11. Tolna Községi Villamosmű Intézet iratai 1913–1921. 0,03 ifm.

A fond egy kötete a vezetőség üléseinek jegyzőkönyveit tartalmazza.

TMÖL XI. 12. Bonyhádi Hengermalom Rt. iratai 1929–1949. 1,2 ifm.

Az iratanyag nagyobb hányada levelezés; közte 1932-től 1941-ig német nyelven folytatott üzleti levelezés is található. Ezeken túlmenően az iratok tudósítanak a szociális és munkavédelmi helyzetről, valamint reklámokat is tartalmaznak.

A részletes raktári jegyzék az iratanyagban létező egyéb típusú iratokat is tartalmazza, keletkezési idejük megjelölésével együtt.

TMÖL XI. 13. Hungária Villamossági Rt. Nagymányoki Üzemfelügyelősége iratai 1927–1939. 0,02 ifm.

Az iratanyag csak biztosítási kötvényekből áll.

TMÖL XI. 14. Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Tolna-Baranyai Bányaigazgatóság Nagymányoki Üzemének iratai 1923, 1941–1942. 0,05 ifm.

Csak illetményjegyzékeket tartalmaz a fond.

TMÖL XI. 18. Tolnai Pamuttextil Rt. iratai 1925–1947. 0,01 ifm.

Az iratanyag tartalma: alapszabály, cégbírósági bejegyzések, mérleg.

Bankok, takarékpénztárak, hitelszövetkezetek

A bankok, takarékpénztárak működése nem korlátozódott területileg csak a székhely intézményei, szervezetei, lakossága pénzügyeinek lebonyolítására, iratai a környező települések lakóira vonatkozó ügyleti, ill. pénzkezelési adatokat is tartalmaznak. A bankokhoz viszonyítva a hitelszövetkezetek száma jóval nagyobb volt, mégsem volt minden településnek pénzintézete. Ezért a kutatások során célszerű a környező települések pénzintézeti iratainak áttekintése is.

A működésük során keletkezett általános iratokon túl – közgyűlési, igazgatósági jegyzőkönyvek, zárszámadások, mérlegek – rendelkezhetnek a részvényeket, üzletrészeket tartalmazó –így pl. az évenként felvett leltárak –, ill. a pénzmozgásokat rögzítő banki nyilvántartókönyvekkel – betétkönyv-nyilvántartók, főkönyvi naplók, folyószámlakönyvek, kölcsönkérelmi nyilvántartások –, amelyek ügyfeleik neveit is közlik.

Raktári jegyzékkel jól kutathatók, az irattípusokat és évhatáraikat pontosan feltüntetik.

TMÖL XI. 201. Bátaszék-Sárközi Takarék és Hitelbank iratai 1940–1941. 0,02 ifm.

TMÖL XI. 202. Dombóvár Járási Takarékpénztár Rt. (Tamási) iratai 1871, 1881–1883. 0,01 ifm.

TMÖL XI. 203. Dombóvári Takarékpénztár iratai 1940–1942, 1947–1948. 0,08 ifm.

TMÖL XI. 204. Dunaföldvári Népbank iratai 1926–1949. 0,32 ifm.

TMÖL XI. 205. Dunaföldvári Takarékpénztár és Hitelbank Rt. iratai 1917–1948. 0,37 ifm.

TMÖL XI. 207. Simontornyai Takarékpénztár Rt. iratai 1940–1942. 0,01 ifm.

TMÖL XI. 208. Szekszárdi Népbank iratai 1918–1947. 0,92 ifm.

TMÖL XI. 209. Magyar Nemzeti Bank Szekszárdi Kirendeltségének iratai 1934–1949. 1,13 ifm.

TMÖL XI. 210. Tamási Takarék és Hitelbank Rt. Iratai 1932–1949. 1,24 ifm.

TMÖL XI. 211. Tamási Takarékpénztár iratai 1915–1944. 0,72 ifm.

TMÖL XI. 212. Tamási Hitelbank Rt. iratai 1909–1939. 0,92 ifm.

TMÖL XI. 213. Déldunántúli Takarékpénztár Tolnai Fiókjának iratai 1927–1943. 0,07 ifm.

TMÖL XI. 214. Szekszárdi Takarékpénztár iratai 1846–1949. 1,12 ifm.

TMÖL XI. 232. Bátaszéki Hitelszövetkezet iratai 1925–1949. 0,07 ifm.

TMÖL XI. 235. Bonyhád és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1912–1947. 0,98 ifm.

TMÖL XI. 245. Gyönki Hitelszövetkezet iratai 1935–1947 (1950). 0,1 ifm.

TMÖL XI. 247. Hőgyész és Vidéke Hitelszövetkezet iratai 1925–1949. 0,16 ifm.

TMÖL XI. 249. Kaposszekcsői Hitelszövetkezet iratai 1913–1949. 0,32 ifm.

TMÖL XI. 250. Kocsolai Hitelszövetkezet iratai 1925–1949. 0,7 ifm.

TMÖL XI. 252. Kölesdi Hitelszövetkezet iratai 1943–1947. 0,05 ifm.

TMÖL XI. 256. Nagydorog és Vidéke Gazdasági Hitelszövetkezet iratai 1923–1949. 0,44 ifm.

TMÖL XI. 261. Paksi Hitelszövetkezet iratai 1901–1947. 0,56 ifm.

TMÖL XI: 268. Szászvári Önsegélyező Hitelszövetkezet iratai 1905–1906. 0,01 ifm.

TMÖL XI. 270. Tamási és Vidéke Hitelszövetkezet 1900–1947. 1,29 ifm.

TMÖL XI. 272. Tengelici Hitelszövetkezet iratai 1914–1947. 0,2 ifm.

TMÖL XI. 602. Dunaföldvári Közalapítványi Uradalom iratai 1742–1926. 6,12 ifm.
a) Úriszéki iratok 1742–1848. 2,47 ifm.
b) Általános iratok 1745–1858, 1893–1926. 3,65 ifm.

A török uralom alól felszabadító háború után az uradalom földbirtokosai a bencések lesznek, majd az utolsó apát halála után, 1768-ban Mária Terézia a Királyi Kamara tulajdonába juttatta a birtokot, 1769-ben pedig átadta a nagyszombati egyetem részére. 1780-ban, a jezsuita rend feloszlatása után, a létrehozott Tanulmányi Alap részét képező Egyetemi Alap lesz az uradalom új földesura. 1785-ben az uradalom két praediumát, pusztáját Kömlődöt (később Dunakömlőd) és

Kért (Németkér) a Magyar Királyi Kamara németekkel telepítette be. Addig is, az uradalom harmadik településén, Dunaföldváron, nem túl nagy számban, de élnek németek.

a) Az évenként lajstrom-, ill. iktatószámonként rendezett iratokhoz részletes raktári jegyzék tartozik, amely megjelöli a nevet és a tárgyat is. Az iratok főként német nyelvűek, de magyar és latin nyelvűek is vannak köztük.

b) Az év szerint rendezett iratok doboz szintű áttekintést igényelnek.

TMÖL XI. 603. Szekszárdi Közalapítványi uradalom iratai 1724–1938. 12,42 ifm.

A török kiűzése után nem térnek vissza a bencések az uradalomba. A területekért folytatott hosszas pereskedés után az uradalom birtokosa a szekszárdi apát lesz. Az egyházi uradalmak megszüntetése után a tanulmányi alapítványi uradalom részét képezi. A betelepítések után két németajkú települése Grábóc és Mözs.

Az iratok nagy részét az évenként rendezett levelezés, gazdasági számadás teszi ki. Az iktatókönyvek nem alkotnak teljes évsort, így célszerűbb a doboz szintű kutatás. Név szerint vezetett kimutatásai az árvatári számadások, az úrbéri lajstromok, ill. Grábóc 1868-as földkönyve. Az iratok magyar, latin és német nyelvűek.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

Hitéleti egyesületek iratai

A hitélet, az egyházak belső életét erősítő egyesületek alakítása püspöki engedéllyel történt. Az 1900-as évek elején Tolna megyében 41 különböző egyházi egyesület működött 70 településen, amelyek többsége a katolikus egyházhoz kötődött. Csupán néhány szerveződés iratait őrzi a levéltár, amelyek az olvasókör, a társaskör kategóriát képviselik. Az irattöredékekben kétféle irattípus, választmányi jegyzőkönyv és pénzügyi elszámolás jelenik meg. Tematikus raktári jegyzék segíti a kutatót.

TMÖL XII. 11. Alsónyéki R. K. Olvasókör iratai 1932–1948. 0,01 ifm

TMÖL XII. 12. Tolnai R. K. Olvasókör iratai 1900–1927. 0,05 ifm

XIII. CSALÁDOK

TMÖL XIII. 1. Apponyi család iratai 1324–1929. 16,22 ifm

Tolna megye egyetlen arisztokrata családjának származását a Nagy Iván-féle genealógiai munka a 108 honfoglaló nemzetségig vezette vissza. A tolnai ág Apponyi Lázártól vezethető le, aki 1718-ban bárói, 1739-ben grófi rangot nyert maga és utódai számára. Unokája a tolnai birtokok megszerzője. Apponyi Antal György (1751–1817) 1778-ban vásárolta meg a gróf Mercyektől a több mint 20 faluból, pusztából álló hőgyészi uradalmat. A Mercyek népesítették be az uradalomhoz tartozó településeket német földről elvándorolt telepesekkel. A családi archívum megőrizte a Mercy család időszakához kötődő, a németek letelepítésének és megtelepedésének a forrásait. Apar, Hant, Bátaapáti, (Bonyhád)Varasd, Csernyéd, Dúzs, Felsőnána, Hőgyész, Izmény, Kalaznó, Kölesd, Kistormás, Mucsi, Mucsfa, Závod, Kismányok, Kisvejke, Nagyvejke, Szakadát, Diósberény, Keszőhidegkút, Varsád települések esetében lehet kutatást folytatni a 18. és a 19.

század közepe közti időhatárban. A telepítés, az otthonra találás dokumentálása leginkább a szerződések, a gazdasági iratok és az úriszéki ügyek alapján lehetséges. A települések és az uradalom között kötött szerződések a jogbiztosító iratok tárgyi csoportjában lelhetők meg. A gazdasági iratokban találhatók a falvaknak a földesúrhoz benyújtott kérelmei, az uradalom településein lakók név- és vagyon szerinti összeírásai, az urbáriumok, amelyek családfakutatáshoz is használhatók. A településtörtén kutatásához pedig a birtoktestek betűrendjében rendezett birtokgazdálkodási iratok szolgálnak gazdag információkkal. A családi levéltárban felbecsülhetetlen értéket képviselnek az úriszéki perek. A több mint hétezer, kronologikus rendet követő peranyag darabszintű jegyzék segítségével tekinthető át. Az úriszéki bíráskodás hatáskörébe tartoztak a jobbágyok örökösödési, adóssági ügyei, a települések panaszai, a települések közti jogviták, az úrbéri szolgáltatások elleni tiltakozások, az uradalmi tisztek hatalmaskodásai miatti panaszok, a jobbágyok különféle vitás ügyei. A másfél évszázadnyi időt átfogó, teljesnek mondható peranyag kivételes forrásértékű. A családi anyaghoz többféle típusú levéltári segédlet, repertórium, raktári jegyzék készült, amelyek lehetővé teszik az iratanyagban való eligazodást.

TMÖL XIII. 37. Gindli család iratai 1436–1926. 9,61 ifm.

A Gindliek a megye egyik legtekintélyesebb köznemesi családja volt a 18. és 19. században. Gindli Orbán Fülöp Győr szabad királyi város bírája tekinthető a család tolnai ága alapítójának. A család nemességének megszerzése mellett ő a família jólétének is a megteremtője. Adományként kapta a tolnai birtokot, az akkor még puszta Tengelicet, Hidját, Hidvéget és Medinát. A bécsi udvar így honorálta hadiszállítói szolgálatát. 1887-ben a család férfi ága Gindli Rudolffal kihalt. Örökébe a Benyovszkyak léptek. Elsősorban Tengelic – 1941-es népszámlálás idején lakosságának 13%-a német – község településtörténetének feldolgozásához ajánlott áttekinteni a családi iratanyagból a birtokgazdálkodás forrásait. Repertórium és raktári jegyzék segítségével végezhető el a kutatás.

XIV. SZEMÉLYEK

TMÖL XIV. 16. Zimmerman János bátaszéki rőföskereskedő iratai 1923–1930. 0,04 ifm.

A fond üzleti könyvét, és leltárakat tartalmaz.

TMÖL XIV. 36. Schmidt János tiszteletes Gerlingenben őrzött hagyatékának másolata 18–19. sz. 0,4 ifm.

Schmidt János györkönyi tiszteletes feljegyzései az evangélikus németekről, a 18. századi német telepítésről.

TMÖL XIV. 38. Bischof Mihály bonyhádi cipőkereskedő üzleti könyve 1939–1941. 0,03 ifm.

TMÖL XIV. 48. Bodor György hagyatéka 1914–1976. 0,6 ifm.

Bodor György magán kezdeményezésére kezdődött meg a Völgységi járásban élő németek levelezése; a kitelepítés témaköréhez nyújt adalékokat. Tematikus jegyzék alapján kutatható a hagyaték.

TMÖL XIV. 55. Solymár Imre közgazdász-helytörténész hagyatéka 1962–1997. 16,75 ifm.

Solymár Imre Bonyhád és a Völgység kutatója volt. Megírta Györe, Izmény németlakta települések monográfiáit, foglalkozott a németek mentalitásával, s a hűségmozgalommal. Szerteágazó kutatását fantasztikus cédulaanyaga illusztrálja, amelyet a Tolna megyei németség történetének kutatói nagy haszonnal forgathatnak.

TMÖL XIV. 58. Tarján Jenő tamási mérnök hagyatéka 19–20. sz. 2,28 ifm.

Tarján Jenő Tamási, ill. a Tamási járás településeinek történetét kutatta. Feljegyzései, az általa gyűjtött dokumentumok, fotók kiegészíthetik a járás egyetlen németlakta faluja, Pári múltjának a feltárását. Tematikus jegyzék segíti a kutatómunkát.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

TMÖL XV. Tolna Megyei Levéltár térképeinek gyűjteménye 18–20. sz. 30,06 ifm.

A térképgyűjtemény raktári jegyzékkel, helynévmutatóval, valamint darabszintű leíró cédulákkal rendelkezik. Ezek informálnak a térkép méretéről, készítőjéről, a keletkezés idejéről, a feliratok nyelvéről, a kivitelezettség módjáról: színes, avagy csak fekete-fehér, valamint részletesen megnevezik a térképen ábrázolt és ismereteket nyújtó adatokat. Így a műtárgyakat (épületek: lakóházak, malmok, vendéglők, templomok; hidak, vasutak; épített emlékhelyek: kálvária) helyrajzi- és házszámokat, tulajdonosok nevét, művelési ágakat, vizeket.

A betű- és számok alapján rendezett térképek közül a „T” és „Tv” jelűek kéziratosak. A legrégebbiek között, nemcsak a vármegye községeiről, hanem más vármegyék, valamint kontinensek, földrajzi tájegységekről készültek is találhatók. Nyelvük magyar, latin és német.

A „K” jelű, azaz kataszteri térképek a polgári földnyilvántartás bevezetésének eredményeként születtek meg. Az elsők 1859-ben keletkeztek, színesek, s ezek a vármegye szinte összes községe esetében megtalálhatók. Nyelvük többnyire német. Megnevezik a tulajdonosokat, és pontosan ábrázolják a korabeli település szerkezetét, úthálózatát, a házak elhelyezkedését. A 19. század második felében és a 20. században keletkezett kataszteri térképek már fekete-fehér kivitelben születtek.

Az „U” jelű térképek az úgynevezett úrbéri térképek, amelyeknek nagyobb részét a megyében működött és az úrbéri állapotok végleges rendezésére felállított úrbéri törvényszék térképei alkotják. Így többségük a 19. sz. második feléből, valamint a 20. sz. elejéről származik. Változatosan részletezettek, egyes darabjai csak a földek művelési ág szerinti megoszlását jelzik, más darabjaik hasonlóan részletesek, mint a kataszteri térképek. Köztük Bács-Bodrog vármegye községeinek földjeiről készült térképek is találhatók.

A „Kö” jelű térképek főként 20. századiak; közúti és közigazgatási térképek alkotják e csoportot.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

Nemzeti Bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 4. Az 1945 kora tavaszán megalakult nemzeti bizottságok iratanyaga jegyzőkönyveket, valamint iktatott iratokat tartalmaz. Mindkét típus az irat keletkezésének ideje szerint rendezett, ezért előfordul, hogy a beadványra a válasz ettől elszakítva, csak később

található. Célszerű – s az iratok rendkívül kis mennyisége lehetővé is teszi – az iktatott iratokat a hozzájuk tartozó iktatókönyvvel együtt áttekinteni. Mivel a nemzeti bizottságokat a községben létező pártok és egyéb testületek képviselői alkotják, a politikai hatalom letéteményeseinek tekinthetőek. Ezért is találhatóak az iratokban észrevételek a német és a betelepült magyar lakosság együttélésére, s a kitelepítésre vonatkozóan, valamint mentesítési ügyekben a német lakosság kérésére kiadott igazolások, jegyzékek mentesítettekről, munkaszolgálatosokról, a hűségmozgalomban részt vettekről. Ezek mellett a háború utáni hétköznapok újraindulásáról is informálnak.

TMÖL XVII. 1. Tolna Megyei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 2. Bonyhád Községi és Járási Bizottság iratai 1945–1948. 0,07 ifm.

A Bonyhád községi és a járási iratok nem elkülönítettek az időrendi sorrendben.

TMÖL XVII. 3. Dombóvár Községi és Járási Bizottság iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

A községi és a járási iratok az időrendi sorrendben nem elkülönítettek.

TMÖL XVII. 4. Gyönki Járási Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 5. Tamási Járási Nemzeti Bizottság irata 1946. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 7. Alsónánai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 10. Bátaapáti Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 11. Bátaszéki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,36 ifm.

Az iratanyag mennyisége miatt kiválóan reprodukálható a helybeli német és magyar, valamint a megye, s az ország más területeiről és külföldről ide települt, ill. telepített magyarság együttélése.

TMÖL XVII. 13. Belecskai Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 14. Bikácsi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 16. Bonyhádvarasdi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 21. Dunakömlődi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 26. Felsőnánai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 28. Gyönki Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 29. Györkönyi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 32. Hőgyészi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 34. Izményi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 36. Kakasi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 37. Kalaznói Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 39. Keszőhidegkúti Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 40. Kétyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 41. Kisdorogi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 42. Kismányoki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 43. Kisvejkei Nemzeti Bizottság iratai 1945–1946. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 44. Kocsolai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 46. Kölesdi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,06 ifm.

TMÖL XVII. 47. Kurdi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 48. Lengyeli Nemzeti Bizottság iratai 1945–1947. 0,04 ifm.

TMÖL XVII. 51. Majosi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 54. Mórágyi Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 55. Mözsi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1947. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 56. Mucsfai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 57. Mucsi Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 58. Murgai Nemzeti Bizottság iratai 1946–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 61. Nagymányoki Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 62. Nagyszékelyi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 64. Németkéri Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 69. Pári Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 72. Sárpilisi Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 75. Szakadáti Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 78. Szálkai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 79. Szárazdi Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 80. Tabódi Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 82. Tengelici Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 84. Teveli Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 85. Tolnai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,07 ifm.

TMÖL XVII. 87. Udvari Nemzeti Bizottság iratai 1946–1948. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 88. Váraljai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 89. Várdombi Nemzeti Bizottság iratai 1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 90. Varsádi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 91. Závodi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1948. 0,01 ifm.

TMÖL XVII. 92. Zombai Nemzeti Bizottság iratai 1945–1949. 0,05 ifm.

Igazoló Bizottságok

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401. A köz- és magánalkalmazottaknak, valamint a hatósági jogosítvánnyal rendelkezőknek – iparosoknak, kereskedőknek – az 1945 előtti magatartását vizsgáló bizottságok ügyvitele során keletkezett aktái alkotják az igazoló bizottságok iratait. 1945 és 1947 között a járási székhelyeken – a Dunaföldvári járás esetében Pakson kívül még Dunaföldváron is – felállított bizottságok látták el az igazolási feladatokat. 1947-től három megyei bizottság területi beosztás szerint adta ki határozatait. Az iratok iktató- és mutatókönyvekkel kutathatóak, ezek tartalmazzák az igazolást kérők beadványait és a tárgyalási jegyzőkönyveket. Egyes bizottságok iratanyaga folyószámos iktatás szerint csoportosított, más bizottságoknál a foglakozási csoportokat római számokkal látták el, s az általános ügyeknél betűjelet használtak az egyes témák rendezésénél. Az igazolást kérők beadványa sok esetben egy 43 pontos nyilatkozat, amely a személyi adatokon kívül többek közt iskolai végzettségre, korábbi munkahelyekre, párt és különféle szervezetekben való tagságra, s a katonaságra vonatkozó adatokat is tartalmaz. Raktári jegyzék segítségével kutatható.

TMÖL XVII. 401. Tolna Megyei Igazoló Bizottság I. iratai 1947–1948. 0,72 ifm.

A fond Szekszárd megyei jogú város, Tolna megye, a Szekszárdi és a Paksi járás területén alkalmazottak, ill. iparengedéllyel rendelkezők igazoló bizottsági iratait tartalmazza.

TMÖL XVII. 402. Tolna Megyei Igazoló Bizottság II. iratai 1947–1948. 0,48 ifm.

Az iratok a Tamási és a Gyönki járás területére vonatkoznak.

TMÖL XVII. 403. Tolna Megyei Igazoló Bizottság III. iratai 1947–1948. 0,12 ifm.

Az iratok a Dombóvári járásban található községekre vonatkoznak.

TMÖL XVII. 404. Bonyhádi Igazoló Bizottság iratai 1946–1947. 0,6 ifm.

A Völgységi járás községei tartoztak az Igazoló Bizottság hatáskörébe.

TMÖL XVII. 405. Dombóvári Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,48 ifm.

A járás magyarlakta településein kívül Csibrák, Kocsola, Kurd és Mucsi lakóinak igazoló nyilatkozatait is tartalmazza a fond.

TMÖL XVII. 406. Dunaföldvári Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,48 ifm.

A Dunaföldvári járás német községei közül Németkér igazolás alá vont lakóinak iratai itt találhatóak.

TMÖL XVII. 407. Gyönki Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,6 ifm.

Hatáskörébe a Simontornyai járás községei tartoztak.

TMÖL XVII. 408. Paksi Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,72 ifm.

A Dunaföldvári járás német települései közül Bikács, Dunakömlőd és Györköny igazoló határozatait tartalmazza a fond.

TMÖL XVII. 409. Szekszárdi Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 1,44 ifm.

Iratanyaga a Központi járásra vonatkozik, így Alsónána, Bátaszék, Grábóc, Mözs, Tolna községekre is.

TMÖL XVII. 410. Tamási Igazoló Bizottság iratai 1945–1946. 0,48 ifm.

Hatásköre a Tamási járásra korlátozódik, így Párira mint német településre.

TMÖL XVII. 501. Tolna Megyei Földbirtokrendező Tanács iratai 1945–1949. 2,89 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 501. A fond jegyzőkönyvek, iktatott iratok és települések szerinti iratsorozatokból tevődik össze. A földreform lebonyolítására létrehozott hivatalként hatáskörében hozta meg az ingatlanok elkobzási és juttatási határozatait, amelyeket a jegyzőkönyvekben rögzítettek. Az 1945–1947 közötti években született határozatokhoz községi mutatók készültek. A leggyakrabban előforduló tárgyak a bejegyzések szerint a volksbundosok vagyonának elkobzási javaslatai, a községek felosztási, megváltási és elkobzási határozatai, egyéni és egyéb juttatások, telepesek juttatásainak felülvizsgálata. A felülvizsgálatokról egy külön községi mutató is fennmaradt 1946-ból. Az iktatott iratok töredéket mutatnak. Az iratkezelés az 1945-ös általános iratok alapján részben rekonstruálható, ügykörszámokat alkalmaztak. A 109 alatt a különféle juttatásokat, a 110 alatt a személyi ügyeket, a 113 alatt a rendelkezéseket helyezték el stb. A harmadik iratsorozatban a földhivatali jelzőszámot kapott és ebben a sorrendben (1–108) következő községek iratai találhatók 1945–1949 közötti évekből, ezek kutatása tematikus jegyzék alapján lehetséges. Jelzésszerű felsorolás az iratok témáiról: házigénylők kimutatása, házhelyjuttatások, telekkönyvi kiigazítások, felosztási tervezetek, földkönyv, terület-kimutatások. Német lakosságot érintő iratok: kitelepítendők listája, betelepítés elleni tiltakozás, kimutatás német származásúakról, sváb terményekről összeírás, őslakosok ügyei, fellebbezések stb.

Földigénylő bizottságok

Lásd: BKMÖL XVII. 505. A földreform végrehajtására létrehozott községi földigénylő bizottságok iratait – tekintettel arra, hogy Tolna megye jelentős számú községét egyidejűleg a német nemzetiségű és ajkú lakosok ingatlan és ingóvagyonának elkobzása is érintette – nemcsak a földosztással kapcsolatos kimutatások, nyilvántartások alkotják, hanem a németek hátrányos megkülönböztetése során keletkezett iratok is találhatóak közöttük. A részben irattípusonként rendezett iratok községenként mennyiségüket tekintve is eltérhetnek, de általánosságban a következők: mezei leltárak, névjegyzékek a kitelepítésre kötelezett német lakosságról, a nemzethűségi vizsgálat alá vontakról, a munkaszolgálatra kötelezettekről, leltárak állatokról, ingókról és ingatlanokról. Ezeken kívül a működés során keletkezett iktatott iratok is megtalálhatók, amelyek vagy iktatókönyv segítségével, vagy darabszintű átnézéssel kutathatók. Néhány község esetében kitelepítési vagonlistákat is tartalmazhat a fond. A bizottságok iratanyaga a megszüntetést követő két évből, 1949–1950-ből, is tartalmaz iratokat, amelynek oka, hogy az iratanyagot a községi elöljáróság őrizte tovább. Így kerültek hozzá még a megszűnést követően a korábbi hatáskörének megfelelő iratok.

TMÖL XVII. 502. Alsónánai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 504. Aparhanti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,36 ifm.

TMÖL XVII. 506. Bátaapáti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,06 ifm.

TMÖL XVII. 507. Bátaszéki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,72 ifm.

TMÖL XVII. 509. Belecskai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,09 ifm.

TMÖL XVII. 510. Bikácsi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 512. Bonyhádi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,74 ifm.

TMÖL XVII. 513. Bonyhádvarasdi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 515. Cikói Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 516. Csibráki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 519. Diósberényi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,36 ifm.

TMÖL XVII. 523. Dunakömlődi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,29 ifm.

TMÖL XVII. 525. Dúzsi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,09 ifm.

TMÖL XVII. 528. Felsőnánai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,08 ifm.

TMÖL XVII. 533. Grábóci Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,06 ifm.

TMÖL XVII. 534. Gyönki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 535. Györei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 536. Györkönyi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,72 ifm.

TMÖL XVII. 539. Hőgyész Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,31 ifm.

TMÖL XVII. 541. Izményi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,02 ifm.

TMÖL XVII. 543. Kakasdi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 544. Kalaznói Földigénylő Bizottság iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 546. Keszőhidegkúti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,21 ifm.

TMÖL XVII. 547. Kétyi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 548. Kisdorogi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 549. Kismányoki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,06 ifm.

TMÖL XVII. 551. Kisvejkei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 552. Kocsolai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 554 Kistormási Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,08 ifm.

TMÖL XVII. 555. Kölesdi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,09 ifm.

TMÖL XVII. 556. Kurdi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 557. Lengyel Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,09 ifm.

TMÖL XVII. 561. Majosi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,08 ifm.

TMÖL XVII. 562. Mázai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 566. Mórágyi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 567. Mőcsényi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,03 ifm.

TMÖL XVII. 568. Mözsi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,43 ifm.

TMÖL XVII. 569. Mucsfai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 570. Mucsi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,48 ifm.

TMÖL XVII. 571. Murgai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 575. Nagymányoki Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 576. Nagyszékelyi Földigénylő Bizottság irata 1945–1950. 0,45 ifm.

TMÖL XVII. 578. Nagyvejkei Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 579. Németkéri Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 584. Pári Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,18 ifm.

TMÖL XVII. 588. Sárpilisi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,04 ifm.

TMÖL XVII. 592. Szakadáti Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 595. Szálkai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 596. Szárazdi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 599. Tabódi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 601. Tengelici Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 602. Teveli Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 603. Tolnai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 605. Udvari Földigénylő Bizottság iratai 1945–1948. 0,24 ifm.

TMÖL XVII. 606. Varsádi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,48 ifm.

TMÖL XVII. 607. Várdombi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 608. Váraljai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1949. 0,08 ifm.

TMÖL XVII. 610. Závodi Földigénylő Bizottság iratai 1945–1947. 0,12 ifm.

TMÖL XVII. 611. Zombai Földigénylő Bizottság iratai 1945–1950. 0,12 ifm.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

TMÖL XXIV. 1. Tolna Megyei Népgondozó Hivatal iratai 1945–1946. 1,68 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 2. Az 1945 nyarán létrehozott hivatal eredeti neve Népgondozói Hivatal IV. Dél-nyugatmagyarországi Szekszárdi Kirendeltsége, amelyet a Tolna vármegyei és a Somogy vármegyei kerületre osztottak fel. A tolnai kerület székhelye Szekszárd volt, amelyhez további körzetek tartoztak a közigazgatási járási beosztásnak megfelelően, sőt azon belül további település-csoportok alkottak körzetet. Az iratanyag többsége a kirendeltség működését reprezentálja, vagyis a hivatal feladata volt a letelepítendő személyek elhelyezése és ellátása, valamint a volksbundosok kitelepítésével kapcsolatos teendők ellátása. Az iktatott iratok kutatása a korabeli mutatókönyv segítségével is lehetséges. Az említetteken kívül a fond még tartalmazza a Szekszárdi kerület, a Gyönki és a Bátaszéki körzetek töredék iratait. Tárgyi csoportokba kerültek a munkaszolgálatra elvitt német lakosok községsoros névjegyzékei, a Tengelic községre vonatkozó iratok, a települések lakóház jegyzékei, a telepítéssel kapcsolatos kimutatások.

Telepfelügyelők

Lásd: BaML XXIV. 35. Tolna megyében 2-3 betelepítendő község esetében neveztek ki egy-egy telepfelügyelőt. A telepesek gazdálkodásának irányítása és ellenőrzése, a telepes község vezetése, a földreformmal kapcsolatos teendők, a birtokpolitikai eljárások végrehajtása feladatkörben működő telepfelügyelők irataiban a gazdálkodás intézkedései egyáltalán nem jelennek meg, inkább a ki- és betelepítési ügyek fordulnak elő többségben.

TMÖL XXIV. 10. Alsónánai telepfelügyelő iratai 1945–1950. 0,03 ifm.

Alsónána és Bátaapáti községekre vonatkozóan lehet kutatást végezni a tematikus raktári jegyzék alapján.

TMÖL XXIV. 11. Állami telepítési felügyelő iratai 1945–1948. 5,19 ifm.

A fond a telepítési felügyelő iratain kívül tartalmazza a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság Szekszárdi Kirendeltségének az iratanyagát is. Az irategyüttes használata nem kerülhető meg a német kitelepítés témakör kutatásakor, ugyanis a telepítés a kitelepítés függvényében zajlott. Az akták egyes átnézésével értékes információkhoz juthat a kutató.

TMÖL XXIV. 12. Teveli telepfelügyelő iratai 1946–1948. 0,87 ifm.

Tevel, Tabód és Kisdorog vonatkozásában lehet adatokat gyűjteni a fond irataiból. Tematikus jegyzék alapján elvégezhető kutatás során a kutató találkozhat Volksbund tagok kimutatásával, elköltözöttek és távollevők névjegyzékével, áttelepítésre kötelezett lakosok jegyzékével, községi házjegyzékkel, sváb vagyonleltárakkal, kiosztási földkönyvvel, juttatottak ügyeivel stb.

TMÖL XXIV. 13. Györkönyi telepfelügyelő iratai 1946–1948. 0,24 ifm.

A györkönyi telepfelügyelő felügyelte Dunakömlőd, Németkér és Paks községeket is. Az iratanyag rendezetlen. Az akták egyes átnézésekor rendkívül változatos témákkal találkozhat a kutató, többek között kitelepítéssel kapcsolatos rendeletekkel, kitelepítendők névsorával, vagyonukba visszahelyezett németek listájával, tehermentesítési egyéni kérelmekkel gazdasági felszerelésekről, terményekről, borról szóló összeírással, ingatlanok juttatásával, cseréjével, lemondásával kapcsolatos ügyekkel.

TMÖL XXIV. 14. Majosi telepfelügyelő iratai 1946–1947. 0,05 ifm.

A rendezetlen iratanyag a Majos községből kitetelepítendő német lakosság ügyeit tartalmazza.

Rendőrségek

Lásd: BKMÖL XXIV. 13. A rendőrségi iratok a megyei kapitányság iratai kivételével rendkívül hiányosan maradtak fenn. A rendőrség hatásköréből adódóan iratokat tartalmaz a megyében felállított internálótáborokról, időszakonként listákat közöl a háborúból hazatért katonákról, hadifoglyokról, beszámol a németajkú és a betelepített lakosság együttéléséről. Iktatókönyvek segítségével kutatható.

TMÖL XXIV. 21. (r. XXIV. 2.) Magyar Államrendőrség Tolna Megyei Kapitányságának iratai 1945–1946. 1,83 ifm.

TMÖL XXIV. 22. (r. XXIV. 3.) Magyar Államrendőrség Dombóvári Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,15 ifm.

Iratokat nem, csak iktató- és mutatókönyveket tartalmaz a fond.

TMÖL XXIV. 23. (r. XXIV. 4.) Magyar Államrendőrség Dunaföldvári Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,34 ifm.

TMÖL XXIV. 24. (r. XXIV. 5.) Magyar Államrendőrség Központi (Szekszárdi) Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

A fond a járás rendőrőrseinek iktató- és mutatókönyveit tartalmazza, így a bátaszéki és a tolnai őrsét is, amelyekhez azonban iratok nem maradtak fenn.

TMÖL XXIV. 25. (r. XXIV. 6.) Magyar Államrendőrség Simontornyai Járási Kapitányságának iratai 1946. 0,26 ifm.

Az iktatószámok sorrendjében elhelyezett iratok tárgymutató segítségével könnyen kutathatók.

TMÖL XXIV. 26. (r. XXIV. 7.) Magyar Államrendőrség Tamási Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,06 ifm.

Irattal nem, csak iktató- és mutatókönyvvel rendelkezik az anyag.

TMÖL XXIV. 27. (r. XXIV. 8.) Magyar Államrendőrség Völgységi (Bonyhádi) Járási Kapitányságának iratai 1945–1946. 0,58 ifm.

A fond 1945-ben keletkezett iratai rendkívül hiányosak. A német lakosságot érintő irataít – amelyekről iktatószám és tárgymegjelöléssel jegyzék készült – egy ma már nem létező múzeum számára válogatták ki; további hollétük ismeretlen.

TMÖL XXIV. 101. Elhagyott Javak Kormánybiztossága Tolna megyei megbízottjának iratai 1945–1948. 1,45 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 101. Az elhagyottá vált javakról való gondoskodásra létrehozott kormánybiztosságnak Tolna megye területén a szekszárdi, a paksi és a bonyhádi körzetben működtek megbízottai. Az iratanyag az említett három megbízott irataiból tevődik össze. Az iratok az iktatás éve és az iktatószámok sorrendjében rendezettek, amelyek vagy iktatókönyvek, vagy az akták áttekintésével kutathatók. Emellett bizonyos témacsoportok, mint a bejelentések, a leltárak, a kimutatások önálló tárgyi egységet képeznek az éveken belül.

TMÖL XXIV. 131. Tolna Megyei Illetékhivatal iratai 1946–(1998). 324,9 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 131. Az irategyüttes több fond iratanyagát, többek között a járási állami adóhivatalokét is rejti. Az adóhivatalok az ingatlanforgalom, az örökösödés utáni illetékek kiszabásával is foglalkoztak. A német lakosság történetének monografikus feldolgozásához, vagy a családtörténeti vonatkozású kutatásokhoz feltétlenül átnézendők az 1946–1950 között keletkezett illeték ügyek, amelyekben mellékletként megtalálhatók a közjegyzői hagyaték-átadó végzések, az adásvételi szerződések, a különféle igazolások, s a telekkönyvi iratok is. Az akták részben korabeli mutatókönyvek, részben levéltári segédletek alapján kereshetők.

TMÖL XXIV. 201. Tolna Vármegyei Földhivatal iratai 1945–1950. 62,77 ifm.
a) Általános iratok 1945–1950. 38,65 ifm.
b) Kitelepítettek vagyonleltárai 1945–1948. 23,64 ifm.
c) Vagyonkorlátozottak összeírási ívei 1945–1948. 0,48 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. 1945-ben úgy tűnt, hogy a lehetőség megadatott a nemzeti kisebbségek jogainak jogi keretek közötti rendezésére. A nagyhatalmi politika áldásával és a belpolitikai meghatározottság alapján a telepítések megtörténtek az országban. A németek esetében a „minden nemzeti kisebbségnek jogában áll ott élni, ahova a történelem viszontagságai sodorták" elve nem igazolódott be. A hazai németség felelősségre vonása a földreformrendelet elfogadását követően lett tárgya igazán a politikai vitáknak. A pártok többsége a németek kitelepítése mellett voksolt. A megbüntetés igénye összefonódott a tiszántúli nincstelenek földhöz juttatásával, a menekültek és a bukovinai székelyek elhelyezési dilemmájával. Tolna megye különösen érintett e tekintetben. Az 1941-es összeírás szerint a megye 108 községe közül 62 helyen éltek németek 6–99%-os arányban. Kitelepítés a következő településekről történt: Alsónána, Alsónyék, Aparhant, Bátaapáti, Bátaszék, Belecska, Bikács, Bonyhád, Bonyhádvarasd, Cikó, Csibrák, Diósberény, Dunakömlőd, Dúzs,Felsőnána, Grábóc, Gyönk, Györe, Györköny, Hőgyész, Izmény, Kakasd, Kalaznó, Keszőhidegkút, Kéty, Kisdorog, Kismányok, Kistormás, Kisvejke, Kocsola, Kurd, Lengyel, Majos, Máza, Mórágy, Mözs, Mőcsény, Mucsfa, Mucsi, Murga, Nagymányok, Nagyszékely, Nagyvejke, Németkér, Pári, Szakadát, Szálka, Szárazd, Tabód, Tengelic, Tevel, Tolna, Udvari, Varsád, Várdomb, Váralja, Závod, Zomba.

a) A Tolna Vármegyei Földhivatal iratanyaga gazdag adalékokkal szolgál az 1945–1948 között zajló lakosságcseréről. A német lakosság kitelepítésének, a bukovinaiak letelepítésének és a felvidékiek áttelepítésének, valamint a földreform lebonyolításának dokumentációját az általános, vagy másképpen földreformos iratok sorozata őrzi, amely zömében és valójában a Megyei Földbirtokrendező Tanács irataiból áll az 1945–1948 közötti időszak esetében. Nem különülnek el a tisztán földhivatali és a földbirtokrendező tanács hatáskörében született akták. Az irattári rendszer kútfőkre és a földhivatali jelzőszámokat (1–108) kapott községek rendszerére épül. Az iratokhoz tartozó ügyviteli segédletek hiánytalanok. A tárgykörök és a községi iratok kutatása lehetséges névmutatók alapján.

b) A vagyonleltárban a kitelepítendő család házát, pincéjét és az ingatlanokban fellelt ingóságokat vették számba. Az állag a vagyonleltáron kívül az igazoló, azaz a nemzethűségi jegyzőkönyveket, az áttelepülők névjegyzékeit, telepítési kérdőíveket, munkaszolgálatosok, internálandók névjegyzékeit, ingóleltárakat (anyaországi telepesek, felvidéki csere-egyezményesek és menekültek, székelyek), készletleltárakat, német lakosságról kimutatásokat tartalmaz. Tematikus jegyzék alapján végezhető el a kutatás. A leltárak vagy nevek, vagy házszámok sorrendjében következnek.

c) A vagyonkorlátozottak összeírásában feljegyezték a családfő nevét, néhol a családtagokat, a ház adatait, vagyis miből készült, a lakrészek számát, a tulajdoni hányadot. A megjegyzés rovatban jelölték meg, hogy a ház visszaadásra került, vagy sem. A települések betűrendjében rendezett az állag.

TMÖL XXIV. 229. Tolna Vármegyei Ingatlanforgalmi Bizottság iratai 1948–1950. 4 ifm.

Az ingatlanok vételével, bérletével, lemondásával és állami tulajdonba történő felajánlásokkal kapcsolatban keletkezett ügyek névmutató használatával kutathatók. A nagyobb birtokok ilyen típusú aktái községi sorozatot alkotnak.

TMÖL XXIV. 251. Tolna Vármegyei Mezőgazdasági Igazgatóság iratai 1948–1950. 4,94 ifm.

Lásd: PML XXIV. 292. Az igazgatóság anyaga gazdaságtörténeti kutatások forrása lehet. A mezőgazdasági termelés mennyiségének, minőségének fokozására, a tervgazdálkodás megszervezésére, ill. a mezőgazdasági szakágak irányítására létrehozott hivatal iratai eredeti rendben, azaz évenként az iktatószámok növekvő sorrendjében rendezettek. Csak az 1950-es évhez tartozik mutatókönyv.

TMÖL XXIV. 252. Tolna vármegyei termelési miniszteri biztos iratai 1945–1946. 0,12 ifm.

A községi, városi, járási és megyei termelési bizottságok munkájának irányítására létrehozott hivatal iratai az akták egyes átnézésével kutathatók.

TMÖL XXIV. 341. Dunai Halászati Felügyelőség iratai 1945–1951. 0,36 ifm.

A felügyelőség Tolna székhellyel működött. Az iratok tartalmazzák a mohácsi és a tolnai halászati felügyelők felterjesztéseit, az alsódunai, bajai, paksi és a tolnai halászati termelőszövetkezetek kérelmeit. Az iratanyag az akták egyes átnézésével kutatható.

Körzeti földhivatalok

Az 1967-ben felállított földhivatalok 1973-ban átveszik a járásbíróságoktól a földtulajdon nyilvántartás alapját képező, községek szerint vezetett telekkönyvi betéteket, valamint a telekkönyvi végzéseket. A telekkönyvi betétek első bejegyzései a 19–20. század fordulójára vezethetők vissza és az 1970-es évek második feléig nyomon követhetők belőlük a földtulajdonlásban történt változások. Névmutató és helyrajzi szám mutató segítségével könnyen kutatható a családok és személyek ingatlanvagyona.

A II. világháború utáni, a ki- és betelepítésekkel, a földosztással lebonyolított tulajdon- és tulajdonos változásokat rögzítő kiosztási földkönyveket ugyancsak a földhivatali iratok őrzik.

TMÖL XXIV. 221. Dombóvári Körzeti Földhivatal iratai 1945–1986. 125,39 ifm.

TMÖL XXIV. 222. Szekszárdi Körzeti Földhivatal iratai 1946–1994. 268,24 ifm.

TMÖL XXIV. 223. Tamási Körzeti Földhivatal iratai 1945–1990. 220,3 ifm.

TMÖL XXIV. 224. Paksi Körzeti Földhivatal iratai 1945–1990. 155,88 ifm.

TMÖL XXIV. 225. Bonyhádi Körzeti Földhivatal iratai 1945–1992. 116,49 ifm.

A telekkönyvi betétek elődje, a birtokállási lap csak a Bonyhádi (korábban Völgységi járás) esetében maradt fenn, amelynek adatai a polgári földnyilvántartás bevezetésének idejéig, a 19. sz. közepéig nyúlik vissza.

12. rész

VAS MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **VaML**)

Cím: 9700 Szombathely, Hefele Menyhért u. 1.
Levélcím: 9701 Szombathely, Pf. 78.
Telefon: (+36) 94/313-265
Fax: (+36) 94/509-278
E-mail: leveltar@vaml.hu
Honlap: www.vaml.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő–csütörtök: 8.00–16.00; péntek: 9.30–13.30

Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fióklevéltára

Cím: 9730 Kőszeg, Jurisics tér 2.
Levélcím: 9731 Kőszeg, Pf. 23.
Telefon: (+36) 94/563-155
Fax: (+36) 94/563-155
E-mail: imre.soreim@gmail.com

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: hétfő–péntek: 8.00–15.30

A levéltár kutatótermeiben mikrofilm-leolvasók és gyorsmásoló berendezés használata is lehetséges.

A VAS MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

1950-ben a Vas megyei Közlevéltár Vas megye és Szombathely thj. város levéltárából jött létre. 1952-től Szombathelyi Állami Levéltár néven működött tovább. Ekkor kerültek egy intézménybe, a régi megyei levéltár épületébe a Vas megyében fennmaradt valamennyi város és község önkormányzatának iratanyaga, az állami területi, regionális szakszervek, intézmények, magán- és közegyesületek, valamint magánszemélyek iratai. A levéltár 1959 óta őrzi a Vasvár-Szombathelyi Káptalan hiteleshelyi jegyzőkönyveit és iratait. Az intézmény 1968 óta Vas Megyei Levéltár néven működik. Fenntartója a Vas Megyei Önkormányzat. 1972-ben Kőszegen fióklevéltár jött létre, amely Kőszeg város iratanyagát őrzi. A Vas Megyei Levéltár törzsanyagát Vas vármegye történeti levéltára adja. 1920-ig itt találhatók az I. világháború utáni Párizs környéki béke (Trianon) döntéseként Ausztriához csatolt Felsőőri és Németújvári, ill. a nagyobb részben átkerül Kőszegi és a Jugoszláviához (Szlovénia) csatolt Muraszombati járás iratai is.

A levéltár iratanyaga 2008. december 31-én: 8985 ifm. (ebből 384 ifm. a Kőszegi Fióklevéltáré).

Vas megye levéltárának legértékesebb forrásai a 705 db (692 db) Mohács előtti középkori oklevél, továbbá a megyei közgyűlési jegyzőkönyvek, amelyek 1595-től 1849-ig folyamatosak. A közgyűlés anyaga mellett említést érdemelnek a 17. századtól fennmaradt úrbéri összeírások, a Mária Terézia-féle úrbérrendezés iratai, az országgyűlési követutasítások (18–19. század), a határjárások gyűjteménye és a királyi adománylevelek. Gazdaságtörténeti szempontból külön értéket képviselnek a megye adószedőjének iratai (17–19. század). A megyei törvényszék tisztiperes anyaga (1765–1767) a jobbágyok helyzetéről és mozgalmairól ad képet. Az egyházi szervek anyagából kiemelhetők a Vasvár–Szombathelyi Káptalan hiteleshelyi levéltárának jegyzőkönyvei és iratai (1543–1874). A városok és községek fondfőcsoportjának egyik legjelentősebbike Kőszeg szabad királyi város feudális kori iratai (1529–1848). Jegyzőkönyvei 1572-től maradtak fenn folyamatosan. A titkos levéltár (három sorozat) a város régi kiváltságleveleit őrzi. A város feudális kori anyaga azért is különös érdeklődésre tarthat számot, mivel Kőszeg 1647-ig az alsó-ausztriai kormányhatóságokhoz és kamarához tartozott, és benne nem a magyar jog szerint igazgattak és ítélkeztek. Nagy értékei a fióklevéltárnak a Kőszeg 1532-es ostromára vonatkozó iratok, valamint azok a városi számadások, amelyek a kőszegi kereskedők hazai és külföldi kapcsolataira is fényt vetnek.

Szombathely város jegyzőkönyvei az 1606-os esztendővel kezdődnek. A város közigazgatási iratanyaga a kapitalista korból teljesnek mondható, közgyűlési és annak bizottsági iratait azért is érdemes külön kiemelni, mert benne találjuk a dualizmus kori városfejlődés pénzügyi és gazdasági hátterét.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

A Vas Megyei Levéltár fondjainak jegyzéke. Készítette: Felhő Ibolya et al., Budapest, 1969.
Kéziratos térképek a Vas Megyei Levéltárban. IX. Vas Megyei Levéltár. Szerk.: Muzsnai Lászlóné, Budapest, 1968.
Vas megye múltjából. Levéltári évkönyv 1. Szerk.: Horváth Ferenc. Szombathely, 1976.
Vas megye múltjából. Levéltári évkönyv 2. Szerk.: Horváth Ferenc. Szombathely, 1982.
Vas megye múltjából. Levéltári évkönyv 3. Szerk.: Kiss Mária. Szombathely, 1986.
Az élet megindulása és az újjáépítés kezdetei Vas megyében. 1945–48. Szerk.: Kiss Mária. Szombathely, 1988. (Vas megyei levéltári füzetek 1.)
Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1. 1595–1600. Szombathely, 1989. (Vas megyei levéltári füzetek 2.)

Előadások Vas megye történetéről. Szerk.: Tilcsik György. Szombathely, 1990. (Vas megyei levéltári füzetek 3.)
Fényes Elek: Vas vármegye mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben, 1836. Bev., jegyz.: Benczik Gyula, Mayer László. Szombathely, 1991. (Vas megyei levéltári füzetek 4.)
Tóth Péter: Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái. 1601–1620, 1631–1641. Szombathely, 1992. (Vas megyei levéltári füzetek 5.)
Előadások Vas megye történetéről 2. Szerk.: Tilcsik György. Szombathely, 1993. (Vas megyei levéltári füzetek 6.)
Források a szombathelyi gettó történetéhez, 1944. április 15 – 1944. július 30. Öá.: Mayer László. Szombathely, 1994. (Vas megyei levéltári füzetek 7.)
Kóta Péter: Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban. 1., Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről. Szombathely, 1997. (Vas megyei levéltári füzetek 8.)
Előadások Vas megye történetéről. Szerk.: Tilcsik György. Szombathely, 2000. (Vas megyei levéltári füzetek 9.)
Előadások Vas megye történetéről IV. Szerk.: Mayer László – Tilcsik György. Szombathely, 2004. (Archívum Comitatus Castriferrei 1.)
Bariska István: A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország, 1447–1647. Szombathely, 2007. (Archívum Comitatus Castriferrei 2.)
Vas megye az első kataszteri felmérés térképein 1856–1860. Elektronikus dokumentum. Budapest, 2006.
Források a Muravidék történetéhez 1–2. Szerk.: Mayer László – Molnár András. Szombathely–Zalaegerszeg, 2008.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

VAS VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

VaML IV. 1. Vas vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1595–1786; 1790–1848. 118,6 ifm.
a–b) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1595–1786, 1790–1848. 80,42 ifm.
Köz- és kisgyűlési iratok 1643–1786, 1790–1848.
c) Országgyűlési iratok 1708–1848. 7,43 ifm.
d) Nemességi iratok 1435–1848. 4,71 ifm.
e) Insurrectios iratok 1741, 1797–1839. 1,6 ifm.
f) Árvaügyek 1693–1848. 4,19 ifm.
g) Úrbéri iratok 1676–1848. 1,78 ifm.
h) Úrbéri összeírások 1766–1785. 1,85 ifm.
i) Katonatartásra vonatkozó iratok 1745–1845. 0,13 ifm.
j) Népesség-összeírások 1804–1832. 0,17 ifm.
m) Bírói parancsok (Acta mandatorum) 1351, 1614–1790. 0,86 ifm.
n) Adománylevelek (Donationes regiae 1401–1748. 0,07 ifm.
o) Bizonyítványok 1613–1810. 0,23 ifm.
p) Ellentmondások, tilalmazások 1595–1848. 1,07 ifm.
q) Meghatalmazások 1791–1848. 0,17 ifm.
r) Ügyvédvallások 1791–1848. 0,24 ifm.
s) Örökvallások 1364–1823. 0,05 ifm.
t) Végrendeletek 1618–1835. 0,16 ifm.
u) Világos örökösödések 1837–1848. 0,45 ifm.
v) Osztályos egyességek 1455–1833. 0,57 ifm.
z) Szerződések, egyességek 1380–1845. 0,31 ifm.
x) Cserelevelek (Cambiales) 1658–1806. 0,04 ifm.
y) Határjárások (Litterae metales) 1313–1848. 0,42 ifm.
aa) Szemléletek (Oculares revisiones) 1653–1817. 0,08 ifm.
bb) Záloglevelek (Pignoratitiae) 1486–1817. 0,2 ifm.
cc) Kötelezvények, adóslevelek 1622–1825. 0,15 ifm.
dd) Óvadékok (Cautionales) 1801–1843. 0,06 ifm.
ee) Engedmények, jótállások 1727–1838. 0,07 ifm.

ff) Zár alatt volt javak 1808–1848. 0,2 ifm.
gg) Előintések 1721–1848. 0,1 ifm.
hh) Törvényes intések 1595–1840. 1,72 ifm.
ii) Visszahelyeztetések 1806–1848. 3,81 ifm.
jj) Végrehajtások 1602–1845. 0,46 ifm.
kk) Tanúvallomások (polgári) 1631–1847. 3,32 ifm.
ll) Elegyes tárgyak 1642–1824. 0,09 ifm.
mm) Betáblázások 1729–1848. 1,21 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A Vas vármegye nemesi közgyűlésének hatáskörébe tartozó ügyek teljességét felölelő 1848-ig tartó fond, lényegében tartalmazza a vármegye feudális képviseleti rendszerének és közigazgatásának iratanyagát. A jegyzőkönyvek a–b) közül hiányzik az 1621–1631, 1706–1712, 1794–1795, 1801–1802, 1805, 1806, 1824 és 1827. évek kötetei és az a füzet, amely az 1848. szeptember 18-i ülés határozatait tartalmazhatta. A tisztázott jegyzőkönyvek mellett megtalálhatók 19. századi fogalmazatok is. A névmutatók többnyire a jegyzőkönyvek végére kötöttek, de vannak különálló kötetekben is (1595–1620, 1845–1848, 1848–1849). A 17. század elejéig nemcsak az igazgatási ügyek, hanem a bírósági ülések (Sedria) anyagai is helyet kaptak. A protocollumokhoz szorosan kötődnek a köz- és kisgyűlési iratok. Ezek 1807-től viselik az évente újra kezdett jegyzőkönyvi folyószámokat. 17. századi anyaga hiányos, a későbbiekben több sorozat ill. különgyűjtemény felállításához csoportosítottak át iratokat a rendezéssel megbízott levéltárosok. Az országgyűlési iratok c) csak a 18. századtól maradtak fenn, a köz- és kisgyűlési iratokból kiemelt különgyűjteményként. Követutasítások 1722–1848; követjelentések 1790–1812; országgyűlési jegyzőkönyvek és „irományok” 1708–1848 közötti évekből találhatók meg. Fontos állag a d) a nemességi iratokkal foglalkozó iratoké, amelyek a megye nemességének nyilvántartására és a vitás esetek, akár per útján való, eldöntése során jöttek létre. Ezek között találhatók armálisok, amelyeket a Helytartótanács 1765. évi utasítása alapján gyűjtöttek össze a vármegyei levéltárakban. Vegyes iratai a különböző, főleg 19. század második felében végzett, kutatások során kiemelt, majd vissza nem helyezett iratokból és idesorolt családi hagyatékokból keletkeztek. Érdekes lehet abból a szempontból ez az irategyüttes, hogy a megyében több neve, ill. eredete alapján németnek tekinthető nemes család is szerepelt birtokosként (pl. Artner, Fügh, Stettner stb.). Az 1741. évi összeírás mellett főként a francia forradalom napóleoni korszakában elrendelt nemesi felkelések iratai között találhatók felsőbb helyekről érkezett utasítások, parancsnoki intézkedések, összeírások és számadások. A 19. század végén történeti kutatás során emelték ki a közgyűlési iratok közül. A vármegye nemesi származású árvái ügyeinek egy részét is a köz-, ill. a kisgyűlés intézte; egy bizottságot is kijelöltek ezek felügyeletére. Ennek feljegyzései és a közgyűlési iratokból kiemelt árvákkal kapcsolatos ellátási ügyek, összeírások és leiratok alkotják az f) állagot. Az úrbéri iratok g) előzményei a 17. századig nyúlnak vissza és egészen 1848-ig tartanak, törzsanyagát azonban a Mária Terézia királynő által elrendelt összeírásokhoz kapcsolódó helyszíni szemlék, az annak betartásáról szóló községi igazolások és az 1804 és 1811 között a Helytartótanács utasítása alapján vezetett úrbéri jegyzőkönyvek teszik ki. A közgyűlési iratokból először a 18. század végén alkottak különgyűjteményt. A jobbágyi terhek egységesítése érdekében hozott királynői rendelet végrehajtása során helységenként összegyűjtött (többségében 1767. évi és néhány 1807. évi) urbáriumok, a 9 pontokra adott feleletek, a robotra menet idejének megállapítása, az azt követő időszakban összeírt irtások és hegyvámos szőlők adatai találhatók az úrbéri összeírások h) állagában. A katonatartásra vonatkozó i) állag irataiban rendeletek, utasítások, újoncállítási lajstromok és sorozási jegyzőkönyvek találhatók. A népesség-összeírások j) állag iratanyagában a nem nemes lakosságból a Németújvári járás túlnyomóan német anyanyelvű községeinek (1804–1805), ill. a járások és részben a megye összesítőit (1804–1805, 1819–1832) tartalmazza. A vármegye törvénykezési ügyeiben keletkezett iratok közül kerültek ki: m) a királyi, kormányszéki és felsőbírósági mandátumok; n) a királyi birtokadományozásokra vonatkozó iratok, amelyeket a 18. században alakították ki a közgyűlési iratokból, elsősorban a Mandatum statutoriumokra adott káptalani válaszokból valamint a fond további állagai o)–mm).

Irodalom:
Balogh Gyula: Vasvármegye nemes családjai. Szombathely, 1884.
Balogh Gyula: Az 1809. évi insurrectio és a francia megszállás Vas megyében. Szombathely, 1885.

VaML IV. 2. Vas Vármegye Gazdálkodó Választmánya iratai 1818–1848 (1882). 1,06 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1838–1848 (1882). 0,22 ifm.
b) Iratok 1838–1842. 0,84 ifm.

A 19. század első felében létrehozott gazdasági választmány a pénztári kifizetéseket, a katonatartási ügyeket, útkarbantartásokat és a kerületi biztosok ügyeit intézte. Hiányzik az 1841. évi jegyzőkönyv.

VaML IV. 3. Vas Vármegye Árvaválasztmányának iratai 1791–1848. 0,97 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1791–1848. 0,11 ifm.
b) Iratok 1842–1848. 0,86 ifm.

A vármegyei közgyűlés által választott deputáció jegyzőkönyvei és az ülésekre beérkezett tiszti jelentéseket tartalmazó iratanyag. Az árvák betűrend szerint kereshetők vissza.

VaML IV. 4. Vas Vármegye Úrbéri Táblák Javítására Kiküldött Bizottság iratai 1786–1788. 0,63 ifm.
a) Iratok 1786–1788; 1819–1821. 0,01 ifm.
b) Javított táblák 1780. 0,62 ifm.

A Mária Terézia királynő által elrendelt úrbéri kötelezettségek összeírása során kitöltött táblázatok javított változatait – amelyeket sokat használtak – külön gyűjteménnyé alakították. A bizottság iratai: utasításokat, ügyvitel levelezések stb. időrendbe, a javított táblákat a községek betűrendjébe sorolták.

VaML IV. 5. Vas Vármegye Nemességvizsgáló Bizottságának iratai 1721–1813. 1,78 ifm.

A nemességet vizsgáló bizottság a megye szolgabíráit és esküdtjeit küldték ki tanúvallomásokat felvenni egyes vitás nemességi ügyben. Az iratanyag ezekből a jelentésekből, helytartótanácsi leiratokból ill. az időről időre végrehajtott összeírások névjegyzékeiből áll.

VaML IV. 6. Vas Vármegye Egészségügyi Választmányának iratai 1831–1832. 0,52 ifm.

Az 1831–1832. évi kolerajárvány egészségügyi megelőző és gyógyító munkálatainak irányítására létrehozott választmány jegyzőkönyveit és iratait rendezték e külön gyűjteménybe.

VaML IV. 7. Vas Vármegye Országhatárt Megállapító Bizottság iratai 1753–1840. 0,36 ifm.

A fond anyagát levéltári kutatások során elkülönített közgyűlési iratokból szerkesztették külön gyűjteménybe, a bizottság munkája során keletkezett, a határviták kivizsgálásakor készült térképekből és jegyzőkönyvekből.

VaML IV. 8. Vas Vármegye Szőlőhegyi Artikulusainak Kidolgozására Kiküldött Bizottságának iratai 1820. 0,05 ifm.

1820-ban a közgyűlés elhatározta, hogy a vármegye hegyközségeinek szabályzatait egységesítik. Ennek végrehajtására egy bizottságot küldtek ki, amely munkájának első lépéseként összegyűjtette a fellelhető, írásba foglalt artikulusokat. Tovább nem is jutottak, de ezáltal értékes, a 17. századtól

induló szőlőhegyi szabálygyűjtemény maradt fenn. Ezekből néhány német nyelvű is található, pl. Althemmer, Felsőcsatár stb.

VaML IV. 9. Vas vármegye II. József-kori közigazgatási iratai 1786–1790. 7,95 ifm.

A II. József uralkodása alatt végrehajtott közigazgatási reform ügykezelése különálló gyűjtemény kialakítását tette szükségessé. Az irattári jelzetekkel ellátott iratok I–XXII. kútfőbe soroltattak, a jelzet nélküliek a Miscellanea állagba nyertek beosztást.

VaML IV. 10. Vas vármegye alispánjának iratai 1786, 1789, 1813–1848. 1,13 ifm.

Lásd: BéML IV. 4. Az alispáni jogkör és ehhez kapcsolódóan egyre inkább önállósuló hivatala elkülönülő iratkezelésével az 1810-es évek elejétől maradt fenn. Az eredetileg több sorozatból álló anyagot 1867 után egyesítették, újra jelzetelték és mutatózták. Az első alispánhoz utalt ügyek többségét mutatja a közigazgatási iratok, amely elsősorban az elnöki iratok közül került ki. Érdekes sorozat az 1848–1849. évi nyomtatott plakátok, hirdetmények és röpiratoké, amelyeket a megye, ill. katonai szervek adtak ki. Az igazságszolgáltatással kapcsolatos, többnyire a 2. alispáni feladatkörbe tartozó iratok közül az 1840. évi XV. tc. által felállított Soproni Váltótörvényszék Vas vármegyei ügyeinek kétéves gyűjteménye alkot külön állagot. Az útlevélkérelmekre adott alispáni határozatok alkotják az utolsó állagot, amelyben feljegyezték a kérelmezőknek, az útlevelekre vezetett személyi adatait.

VaML IV. 11. Vas vármegye adószedőjének iratai 1720–1848. 12,16 ifm.
a) Országos összeírások 1720–1828. 2,22 ifm.
b) Dicalis összeírások, kivetések, rectificatiok és summázatok 1673–1844. 5,63 ifm.
c) Taxatio nobilium 1647–1812. 0,42 ifm.
d) Taxatio ignobilum 1740–1763. 0,13 ifm.
f) Adókezelési iratok, ellennyugtás könyvek 1731–1734. 0,25 ifm.
g) Adószámadások (vegyes) 1672–1848. 1,09 ifm.
h) Komisszáriusi számadások (francia sarc számadásai) 1807–1840. 0,58 ifm.
i) Nemesi számadások 1800–1848. 0,41 ifm.
j) Nemesi javak összeírásai 1834, 1844. 1,43 ifm.

Lásd: BaML IV. 6. A vármegye legfontosabb anyagi jellegű nyilvántartásait tartalmazó fond, melyben az uralkodó, ill. a Helytartótanács által elrendelt országos összeírások (1720, 1728, 1744, 1828) mellett, helyi felmérések, valamint konkrét adóbefizetések listái és elszámolásai is megtalálhatók az a) állagban. Forrásértékükben kiemelkedők az országos összeírások, amelyek településenként vették fel az ottani földek, polgárok, jobbágyok, zsellérek adóképességét. Ezek közül legrészletesebb, de nem legpontosabb az 1828. évi, amelyben az előzőektől eltérően nem az összeírók útvonalának megfelelően, hanem betűrendben vették fel a helységeket. A b) dikális összeírások is adókivetés céljából készültek, amelyeket járási és megyei szinten összegeztek. A nemesi adózókról szóló c) állag, a taxás nemesek, a d) a nem nemesekről szóló az inquilinusok és libertinusok járásonkénti összeírása. Az f) állag a befizetett adók után a községeknek adott ellennyugták nyilvántartása, amelyeket a szolgabírók a kötetben láttamoztattak. A vegyes adószámadások anyagában g) a megyei adószedők által tett számadásokat tartalmazzák. A hadibefizetések, de főleg a napóleoni háború során a franciák által a vármegyére kivetett, de át nem vett hadisarc sorsának alakulása követhető a h) állag irataiban, a járási komisszáriusok számadásai alapján. A nemesekre kivetett adók (inszurrekciós, országgyűlési stb.) és a vármegyei ún. nemesi pénztár számadásait tartalmazza az i) állag. A „Nemesi javak összeírásai” a j) állag anyaga a nemesi adóképesség felderítésére végzett összeírásokat végrehajtó bizottság által, a szolgabírákkal és esküdtekkel készíttetett listák és járási összesítéseikből áll.

VaML IV. 12. Vasvármegye Törvényszékének iratai 1807–1846. 74,38 ifm.
ab) Polgári törvényszéki ülés jegyzőkönyvek 1807–1846. 0,71 ifm.
Polgári törvénykezési iratok 1807–1848.
c) Polgári perek 1615–1848. 60,06 ifm.
d) Vegyes polgári perek 1788–1848. 0,78 ifm.
e) Házassági bontóperek 1785–1843. 0,09 ifm.
f) Folyamatból kiesett polgári perek 1800–1848. 0,15 ifm.
g) Csődtörvényszéki ülés jegyzőkönyvek 1842–1847. 0,04 ifm.
h) Csődtörvényszéki iratok és perek 1842–1847. 0,67 ifm.
i) Tiszti perek 1709–1846. 1,75 ifm.
jk) Fenyítő törvényszék ülés jegyzőkönyvei 1807–1847. 1,66 ifm.
Fenyítő törvényszék iratai 1807–1848.
l) Fenyítő perek, büntető perek 1702–1848. 3,79 ifm.
m) Úriszéki perek és vegyes úriszéki iratok 1632, 1675, 1721–1848. 4,68 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A 19. századra a közigazgatás és a jogszolgáltatás a vármegyéken belül is egyre inkább elkülönült, az ítélkezési ügyeket a közgyűlés tárgyköréből kivették, és a rendszerint a 2. alispán által vezetett, ide megválasztott táblabírák segítségét igénybe vevő törvényszék tárgyalta azokat. A törvényszéknek külön polgári és büntető tagozata volt, melyek külön jegyzőkönyvet vezettek, irataikat külön gyűjtötték. A 19. századi levéltári rendezések során a közgyűlési iratokból is ide irányítottak át egyes ügyeket. A fond anyagának nagyobb részét teszik ki a többnyire anyagi alapú polgári perek. Ennek kicsi, de érdekes része a házassági bontóperek állaga, amelyben a korszakra nem különösebben jellemző, az egyházmegyei szentszék által is helyben hagyott válások iratait gyűjtötték össze. A magyarországi polgári átalakulást jelző 1840. évi XXII. tc. által rendezett csődeljárások kapcsán a megyei törvényszékeken is létrehozták az illetékes bíróságokat. Az úriszéki perek és vegyes úriszéki iratok az uradalmi bíróságok ítéletei elleni fellebbezések szolgabírók és a törvényszék által végzett vizsgálataiból áll.

VaML IV. 13. Vas Vármegye II. József-kori Törvényszékének iratai 1787–1790. 1,36 ifm.

A II. József uralkodása alatt végrehajtott közigazgatási reformmal együtt végrehajtott törvénykezési változtatások is különálló gyűjtemény kialakítását tették szükségessé. Az ülésjegyzőkönyvek és ügyviteli iratok mellett megtalálhatók a folyamodások, tudósítások valamint az ülnökök „munkakönyvei”, azaz a rájuk osztott perekben végzett tevékenységüket adminisztráló kötetek is.

VaML IV. 14. Vas Vármegye Szolgabírói Bíróságainak iratai 1836–1847. 0,12 ifm.

A megyei szolgabírák által végzett szóbeli perek jegyzőkönyvei és iratai a Szombathelyi, Körmendi és Vasvári járásból, melyek közül első kettőben találhatók németek lakta települések.

VaML IV. 16. Torkos Jánosnak, az adózók ügyvédjének iratai 1798–1815. 0,13 ifm.

VaML IV. 17. Ügyvédek után maradt iratok. 2,32 ifm.
b) Fiath János felsőőri ügyvéd iratai 1678–1842. 0,39 ifm.
e) Kovács Antal szolgabíró (Kőszegi járás) iratai 1802–1846. 0,13 ifm.

A Vas vármegyei ügyvédek irathagyatékai közül e kettőnek működési körzete esett arra a vidékre, ahol túlnyomóan német nemzetiségűek laktak a 19. század első felében.

VaML IV. 101. Vas Vármegye Képviseleti Választmányának iratai 1848. máj. 3. – dec. 14. 0,73 ifm.
ab) Jegyzőkönyvek 1848. máj. 3. – dec. 14. 0,5 ifm.
Iratok 1848. máj. 3 – dec. 14.
c) Meghatalmazások 1848. máj. 3. – dec. 14. Ld. IV. 1. q)
d) Előintések 1848. máj. 3. – dec. 14. Ld. IV. 1. gg)
e) Betáblázások 1848. máj. 3. – dec. 14. Ld. IV. 1. mm)
g) Újoncozási iratok 1848. máj. 3. – dec. 14. 0,23 ifm.

Az új, polgári törvények alapján megválasztott vármegyei közgyűlés a képviseleti választmány működése 1848. május 3-tól december közepéig, a megye osztrák megszállásáig tartott. Az ebben az időszakban végzett tevékenység iratai közül a jegyzőkönyvek, a hozzájuk tartozó iratok és az újoncozás, a honvédsereg szervezéséhez szükséges személyi állomány összeállításával kapcsolatos dokumentumok kerültek ebbe a fondba. A többi, a korábbi ügyvitellel szervesen kapcsolódó állag anyagai azoknál maradtak.

VaML IV. 102. Vas Vármegye Központi Választmányának iratai 1848. 0,23 ifm.

Lásd: SL IV. B. 103. Az első népképviseleti országgyűlésre megalkotott megyei választási körzetek Rum, Kiscell, Sárvár, Kőszeg, Felsőőr, Szombathely, Muraszombat közül utóbbi négy területén voltak nagyobb számban német nemzetiségű választók. Az iratanyag összeírásokat választási íveket tartalmaz, amelyek megadják a választásra jogosultak nevét, ill. azt, hogy milyen jogon (vagyoni, nemesi stb.) kerülhettek a listára.

VaML IV. 103. Vas Vármegye Gazdálkodó Választmánya iratai; jegyzőkönyvek 1848.

Ld. IV. 2.

VaML IV. 104. Vas Vármegye Árvaválasztmányának iratai 1848.
a) Jegyzőkönyvek 1848.
b) Iratok 1848.

Ld. IV. 3.

VaML IV. 105. Vas vármegye alispánjának iratai 1848.
a) Jegyzőkönyvek 1848.
b) Proklamációk, rendeletek 1848.

Lásd: BéML IV. 104. és VaML IV. 10.

VaML IV. 106. Vas Vármegye Törvényszékének iratai 1848.
a) Polgári törvényszéki ülés jegyzőkönyvek 1848. Ld. IV. 12. a)
b) Polgári törvénykezési iratok 1848. Ld. IV. 12. b)
c) Polgári perek 1848. Ld. IV. 12. c)
d) Vegyes polgári perek 1848. Ld. IV. 12. d)
e) Csődtörvényszéki jegyzőkönyvek és iratok 1848. Ld. IV. 12. g)
f) Fenyítő törvényszék ülési jegyzőkönyvei 1848. Ld. IV. 12. j)
g) Fenyítő törvényszék törvénykezési iratai 1848. Ld. IV. 12. k)
h) Büntető perek 1848. Ld. IV. 12. l)

VaML IV. 151. Vas vármegye cs. kir. biztosának iratai 1849–1850. 0,75 ifm.
a) Beligazgatási jegyzőkönyv 1849–1850. 0,25 ifm.
b) Beligazgatási iratok 1849–1850. 0,5 ifm.

VaML IV. 153. Vas Vármegye Árvaválasztmányának iratai (1830) 1849–1850.
a) Jegyzőkönyvek 1849–1850.
b) Iratok 1849–1850.
c) Nem nemes árvák összeírása 1830–1850.

Ld. IV. 3.

VaML IV. 154. Vas vármegye alispánjának iratai 1849.
a) Elnöki iratok 1849.
b) Proklamációk, rendeletek 1849.

Lásd: BéML IV. 104 és VaML IV. 10.

VaML IV. 155. Vas vármegye adószedőjének iratai 1848–1850. 0,18 ifm.
a) Nemesi javak megadóztatása 1848–1850. Ld. IV. 11. j)
b, c) Hadiadó számadások 1849–1850. 0,13 ifm.
d) Adóösszeírások 1849. 0,05 ifm.

VaML IV. 156. Vas Vármegye Törvényszékének iratai 1840–1849. 0,58 ifm.
a) Polgári törvényszék ülésjegyzőkönyvei 1849. Ld. IV. 12. a)
b) Polgári törvényszék törvénykezési iratai 1849. Ld. IV. 12. b)
c) Polgári perek 1849. Ld. IV. 12. c)
d) Világos örökösödések iratai 1849. Ld. IV. 1. u)
e) Zár alatt volt javakat illető iratok 1849. Ld. IV. 1. ff)
f) Meghatalmazások 1849. 0,08 ifm.
g) Ügyvédvallások 1849. Ld. IV. 1. r)
h) Előintések 1849. Ld. IV. 1. gg)
k) Betáblázások iratai 1849–1850. Ld. IV. 1. mm)
l) Büntető törvényszék ülésjegyzőkönyvei 1849. Ld. IV. 1. j)
m) Büntető törvényszék törvénykezési iratai 1849–1850. Ld. IV. 1. h)
n) Büntető perek 1849–1850. Ld. IV. 1. i)
o) Megszűnt Kőszegi Kerületi Táblától átvett, be nem fejezett polgári perek iratai. 1840–1849. 0,5 ifm.

VaML IV. 157. Vas Vármegye Cs. Kir. Megyehatóság (Eisenburger k. k. Comitatsbehörde) 1850–1860. 36,02 ifm.
a) Elnöki iratok 1853–1859. 0,17 ifm.
b–c) Általános iratok 1850–1860. és Népszámlálási iratok 1850–1852. 35,85 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. Az iratanyag a vármegye élére az uralkodó által kinevezett vezető, aki lényegében átvette az egykori megyegyűlés jogköreit és az egykori főispáni adminisztrátor szerepkörét, iratait tartalmazza. Az ügykezelés többnyire német nyelven folyt, kivételt csak a színmagyarnak számító járásokkal, településekkel való levelezés jelentett. Az általános iratok

kútfős elrendezésűek, az iktatókönyvekben 1853-ig jelzettek, a továbbiakban az akták sorkönyvek alapján kereshetők vissza.

VaML IV. 158. Bach-kori árvaszámadások (jegyzőkönyvek) (1847) 1850–1855. 10,35 ifm.

Az árvaszámadásokba egyenetlen részletességű iratanyagok tartoznak. Jelentős a Felsőőri kerületből egységesen fennmaradtak, ugyanakkor találhatók külön települési jegyzőkönyvek, pl. Oberdorf (Őrállás), Goberling (Góborfalva), töredékes és ép iktatók, mutatók.

VaML IV. 159. Vas Vármegye Cs. Kir. Számvevőség (k. k. Buchhalterei in Steinamanger) 1850–1860. 3,12 ifm.

A számvevőség saját működési iratai mellett jelentős az egyes községektől felülvizsgálatra és jóváhagyásra beérkezett számadások. Ezeket már eredetileg is járásonként gyűjtötték, betűrendes mutatókkal is ellátták a levéltárosok.

VaML IV. 160. Szombathelyi Cs. Kir. Megyetörvényszék (k. k. Comitatsgericht in Steinamanger) iratai 1850–1861. 49,01 ifm.

a) Ügyviteli, polgári és büntetőtörvénykezési tanácsülési közös jegyzőkönyvek 1850–1853. 0,82 ifm.
b) Ügyviteli iratok 1850–1853. 4,18 ifm.
c) Polgári törvényszéki (P) törvénykezési iratok és perek 1850–1853. 1,2 ifm.
d) Büntető törvényszéki (B. törvénykezési iratok és perek 1850–1853. 1,54 ifm.
e) Csődiratok 1850–1853. 0,16 ifm.
f) Örökvallások (jegyzőkönyvek és iratok) 1850–1853. 0,98 ifm.
g–h) Polgári törvényszéki ügyviteli jegyzőkönyvek (1847) 1853–1860 (1861). és Polgári törvénykezési iratok és perek 1853–1860. 14,06 ifm.
i) Váltótörvényszéki jegyzőkönyvek 1853–1858. 0,05 ifm.
j) Büntető törvénykezési ügyviteli jegyzőkönyvek 1853–1858. 0,37 ifm.
k) Büntető törvénykezési iratok és perek 1853–1860. 21,12 ifm.
l) Betáblázások iratai 1850–1860. 3,1 ifm.
m) Úrbéri törvényszék iratai 1856–1860. 1,43 ifm.

A reformkor végére Magyarországon is meghonosodott új bírósági gyakorlatnak megfelelően itt is elkülönültek a különböző ítélkezési ágak (polgári-, büntető-, váltótörvényszéki perek). A jegyzőkönyvekben ezek azonban még nem váltak szét, sőt egy kötetbe kerültek a bíróságot illető ügyviteli tárgyakkal is. Az időszak átmeneti jellegét mutatja, hogy szerepelnek benne a feudális járulékok és az egykori jobbágytelkek ingatlanainak megváltását rendező úrbéri bíróság anyagai, amiben megtalálhatók az egyes befejezett perekben meghatározott kárpótlások táblái a Felsőőri, Németújvári, Szentgotthárdi és Szombathelyi járásokból.

VaML IV. 161. Szombathelyi Cs. Kir. Megyetörvényszék (k. k. Comitatsgericht in Steinamanger) Társasbírósági Osztályának iratai 1851–1854. 1,21 ifm.

A Bach-kor első időszakában, a katonai felügyeletű közigazgatásban játszottak szerepet a társas bíróságok, amelyek nevüket az ítéleteket meghozó bírói tanácsról vették. Peres ügyeit önállóan is ellátta egy ilyen első folyamodású bíróság. Az anyagban törvényszéki jegyzőkönyvek nem, csak iratok találhatók, amelyek kutatását iktató és lajstrom segíti.

VaML IV. 162. Szombathelyi Cs. Kir. Álladalmi Ügyészség (k. k. Staatsanwaltschaft in Steinamanger) iratai 1850–1860. 4,08 ifm.

A neoabszolutizmus idején már 1850-ben bevezetett osztrák típusú igazságszolgáltatási szervezet egyik legfontosabb újdonsága volt Magyarországon az ügyészség, amelyet teljesen elkülönítettek a törvényszékektől. Ennek, az elsősorban az állam érdekeit képviselő tagja volt megyei szinten az ügyész. Jegyzőkönyvet csak az első két évben vezettek, a fond nagy része, négy római számmal jelölt kútfőbe osztott. Az 1861-ben bekövetkezhetett alkotmányos változások kapcsán szüntették meg működésüket.

VaML IV. 166. Körmendi Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (k. k. Bezirkskomissariat in Körmend) 1849–1860. 12,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854. 1,19 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 10,9 ifm.
c) Kihágási iratok 1859–1860. 0,21 ifm.

Az 1850 után végrehajtott közigazgatási és igazságszolgáltatási átalakítások hatással voltak a Vas vármegyei járási beosztásra is. A korábbinál több igazgatási egységet hoztak létre, közöttük olyanokat is, amelyeknek sem előzménye és – ahogy később kiderült – utóélete sem volt. A német anyanyelvűek által többségében lakott területeken is kialakítottak ilyeneket. Pinkafő még szerepelt székhelyként a későbbiekben is a megyei közigazgatásban, de Németszentmihály csak egy villanásnyi, alig ötéves lehetőséget kapott. Ezeken kívül a német anyanyelvűek által többségében lakott települések a Körmendi, a Kőszegi, a Muraszombati, a Németújvári, a Szentgotthárdi és a Szombathelyi járásban feküdtek.

A Bach-korszak igazgatása teljesen központosított lévén az irattárazást is pontosan szabályozták. Ennek megfelelően az egyes járási szintű közigazgatási egységek (főbiztosi hivatalok, szolgabíróságok) iratanyagaiban is árnyalatnyi eltérések lehetségesek csak. Az elnöki (praesidealis), főleg a hivatal működésével-működtetésével kapcsolatos, ill. kiemelt jelentőségű ügyeket tartalmazó iratok mellett, a tényleges feladatkört lefedő ügyeket a közigazgatási iratok névvel látták el. Kutathatóságukat jelentősen nehezíti, hogy amíg az iktatókönyvek nagy részben megmaradtak, addig a betűrendes mutatókönyvek nagyon hiányosak.

VaML IV. 167. Körmendi Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság iratai (k. k. Bezirksgericht in Körmend) 1849–1854. 16,09 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok és perek 1849–1854. 13,7 ifm.
b) Büntető törvénykezési iratok és perek 1849–1854. 2,36 ifm.
c) Telekjegyzőkönyvek 1851. 0,03 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. Az 1854-ig önállóan működő járásbíróságok ugyanolyan szigorúan centralizáltan működtek, mint a közigazgatással foglalkozó hivatalok, ezek iratanyagának kezelésében szintén csak minimális lehetett az eltérés. A polgári és büntető ügyek mellett a harmadik állagban, is novum található, a volt helyhatósági telekkönyvezés helyett belépő államilag felügyelt központosított nyilvántartás.

VaML IV. 168. Kőszegi Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (k. k. Bezirkskomissariat in Güns) 1849–1854. 13,29 ifm.
a) Elnöki iratok 1849–1854. 1,22 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 12,07 ifm.

VaML IV. 169. Kőszegi Cs. Kir. I. Oszt. Járásbíróság iratai (k. k. Bezirks-Collegialgericht in Güns) 1850–1854. 11,29 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 8,55 ifm.
b) Büntető törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 2,74 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201. Az új bírósági szervezet kialakításakor Magyarország néhány jelentősebb múlttal rendelkező települése, így Vas megyében a korábbi szabad királyi város Kőszeg és Németújvár is, I. osztályú járásbíróságot kapott, ahol az 500 forintnál magasabb értéket érintő polgári és büntető ügyeket tárgyalhatták és több járás területére is kiterjedt hatáskörük. Ennek megfelelően ebből a körzetből delegálták a bírókat az ítélőtanácsokba, amelyek legalább három tagból kellett álljanak.

Ld. még: V. 52. Kőszeg Város Társasbíróságának iratai 1850–1862.

VaML IV. 170. Kőszegi Cs. Kir. Álladalmi Ügyészi Hivatal iratai (k. k. Stattsanwaltschaft in Güns) 1849–1854. 0,31 ifm.

Lásd: BFL IV. 1013. Vas vármegyében Kőszegen és Németújváron működött magasabb szintű, lényegesen nagyobb önállósággal rendelkező, vagyis I. osztályú járásbíróság, így ezen a két helyen telepítettek melléjük ügyészséget, amelynek vezetője alügyészi rangban vezette hivatalát. A kőszegi és a németújvári is, ahogy irataik mennyisége mutatja, tényleges munkát csak csekély mértékben végzett. Iratanyagának jelentős részét az iktató-mutató füzetek teszik ki.

VaML IV. 171. Muraszombati Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (k. k. Bezirkskomissariat in Murai Szombath) 1849–1854. 9,32 ifm.
a) Elnöki iratok 1852–1854. 1,12 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 8,2 ifm.

A Muraszombati járás túlnyomó részben szlovénok – a korban őket vendeknek v. vendustótoknak nevezték – lakta vidék volt. Az északnyugati részen azonban szép számmal éltek német anyanyelvűek is, nem csak kisebbségben, de olyan községekben is, ahol túlnyomó többséget alkottak. Az 1910-ben végzett népszámlálás szerint ezek a következők voltak: Dióslak (Nuszkova, ma Nuskova) 11%; Gedőudvar (Gnitzenhof, ma Ocinje) 99%; Határfalva (Sinnersdorf, ma Kramarovci) 85%; Hegyszoros (Szottina, ma Sotina) 23%; Kismáriahavas (Füxlinc, ma Fikšinci) 98%; Kuzma (Kuzma, ma Kuzma) 10%; Muraszombat (Olsnitz, ma Murska Sobota) 5%; Seregháza (Szerdica, ma Serdica) 55%; Szarvaslak (Rogasóc, ma Rogašovci) 7%; Vashidegkút (Hidegkút, ma Cankova) 6%; Vízlendva (Szentgyörgy v. Tótszentgyörgy, ma Sveti Jurij) 5%. Ma valamennyi település Szlovéniához tartozik.

A Muraszombati járás különböző korszakokban fellelhető iratait a továbbiakban ezért vesszük fel, de ezt külön már nem indokoljuk.

VaML IV. 172. Muraszombati Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság iratai (k. k. Bezirksgericht in Murai Szombath) 1849–1854. 11,29 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok és perek 1849–1854. 9,46 ifm.
b) Büntető törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 1,76 ifm.
c) Telekjegyzőkönyvek 1851. 0,07 ifm.

VaML IV. 173. Németszentmihályi Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (k. k. Bezirkskomissariat in Gross Petersdorf) 1849–1854. 2,06 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854. 0,14 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 1,92 ifm.

A Németszentmihály (később Nagyszentmihály, ma: Grosspetersdorf, Ausztria) székhelyű „járás” mindössze 1849 és 1854 között állt fenn. Feltehetően a szinte teljesen német anyanyelvű terület közepére szerettek volna egy önálló székhelyet kreálni. Kis jelentőségét mutatja, hogy járásbíróságot nem is szerveztek mellé. 1854-től településeit és ügykörét a Felsőőri járásba sorolták. Az iratokat korábban együtt is kezelték, szétválasztásukra a levéltári fondrendszer Vas megyei kialakításakor került sor.

VaML IV. 174. Németújvári Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (Bezirkskomissariat in Güssing) 1849–1854. 13,94 ifm.
a) Elnöki iratok 1853–1854. 1,15 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 12,79 ifm.

VaML IV. 175. Németújvári Cs. Kir. I. Oszt. Járásbíróság mint Társasbíróság iratai (k. k. Bezirks-Collegialgericht in Güssing) 1850–1854. 16,34 ifm.
a) Elnöki iratok 1854. 0,03 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 14,87 ifm.
c) Büntető törvénykezési iratok és perek 1851–1854. 1,42 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1852. 0,02 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 201.

VaML IV. 176. Németújvári Cs. Kir. Álladalmi Ügyészi Hivatal iratai (k. k. Staatsanwaltschaft in Güssing) 1851–1854. 0,43 ifm.

VaML IV. 177. Pinkafői Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal iratai (k. k. Bezirkskomissariat in Pinkafeld) 1849–1854. 15,3 ifm.
a) Elnöki iratok 1851–1854. 1,15 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1849–1854. 14,15 ifm.

Az önálló Pinkafői járás is csak a Bach-kornak ebben az első időszakában létezett. Mind főbiztosi hivatalának, mind járásbíróságának ügyköre a Felsőőri Vegyes Szolgabírói Hivatal felügyelete alá került 1854-től. Az iratokat korábban együtt is kezelték, szétválasztásukra a levéltári fondrendszer Vas megyei kialakításakor került sor.

VaML IV. 178. Pinkafői Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság iratai (k. k. Bezirksgericht in Pinkafeld) 1849–1854. 17,79 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok és perek 1849–1854. 15,84 ifm.
b) Büntető törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 1,75 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1851, 1852. 0,2 ifm.

VaML IV. 181. Szentgotthárdi Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal (k. k. Bezirkskomissariat in Szentgotthárd) 1850–1854. 14,87 ifm.
a) Elnöki iratok 1852–1854. 0,79 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1854. 14,08 ifm.

VaML IV. 182. Szombathelyi Cs. Kir. Járási Főbiztosi Hivatal (k. k. Bezirkskomissariat in Steinamanger) 1850–1854. 15,33 ifm.

a) Elnöki iratok 1851–1854. 1,3 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1854. 14,03 ifm.

VaML IV. 183. Szombathelyi Cs. Kir. II. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht in Steinamanger) 1850–1854. 17,02 ifm.
a) Polgári törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 14,52 ifm.
b) Büntető törvénykezési iratok és perek 1850–1854. 2,5 ifm.

VaML IV. 185. A Felsőőri Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in Oberwart) iratai 1854–1860. 0,56 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860. Ld.: IV. 177. a)
b) Közigazgatási iratok 1854–1860. Ld.: IV. 177. b)
c) Kihágási iratok 1859–1860. 0,56 ifm.
d) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860. Ld.: IV. 178. a)
e) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860. Ld.: IV. 178. b)

Lásd: BKMÖL IV. 202. Az olmützi alkotmány szellemében végrehajtott igazságszolgáltatási reform nem válhatott tartóssá, ugyanis a két elkülönített hivatal fenntartása nagyon sokba került. Takarékossági okokból ezért 1854-től lényegében visszatértek az 1848 előtti időszakhoz. Újra szolgabírónak nevezték a járások élén álló, a közigazgatást irányító és a kisebb jelentőségű ügyekben ítélkező, többnyire jogi végzettséggel rendelkező vezetőt. A hivatal éppen e kettős funkciója miatt kapta a vegyes elnevezést. Irattárazásukban egyesítették a korábbi főbiztosi hivatalok és a járásbíróságok korábban alkalmazott rendszereit.

VaML IV. 187. Körmendi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in Körmend) iratai 1854–1860.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Kihágási iratok 1859–1860.
d) Katonaállítási iratok 1856.
e) Polgári törvénykezési iratok 1854–1860.
f) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860.

Ld. IV. 166.

VaML IV. 188. Kőszegi Cs. Kir. Politikai Szolgabíróság iratai (k. k. politisches Stuhlrichteramt in Güns) 1854–1860.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.

Ld. IV. 168.

Az 1854-ben végrehajtott igazgatási változtatás során megyénként néhány helyen, Vas vármegyében Kőszegen és Szombathelyen különálló maradt a közigazgatás és a bíráskodás. Ennek közigazgatási része volt az úgynevezett politikai szolgabíróság intézménye. Ügyvitele lényegében megegyezett a korábbi biztosi rendszerben használtakkal.

VaML IV. 189. Kőszegi Cs. Kir. Járásbíróság (k. k. Bezirksgericht in Güns) iratai 1854–1860. 0,03 ifm.
a) Polgári és törvénykezési iratok és perek 1854–1860.

b) Büntető és törvénykezési iratok és perek 1854–1860.
c) Telekkönyvi jegyzőkönyvek 1851–1859. 0,03 ifm.

VaML IV. 190. Muraszombati Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in Olsnitz) iratai 1854–1860. 0,2 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Kihágási iratok 1858–1860. 0,2 ifm.
d–e) Árvaügyek 1854–1860.
Úrbéri ügyek 1856–1860. Ld.: IV. 171. b)
f) Polgári törvénykezési iratok és perek 1854–1860.
g) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860.

Ld. IV. 171.

VaML IV. 191. Németújvári Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in Güssing. iratai 1854–1860. 0,24 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Kihágási iratok 1858–1860. 0,24 ifm.
d) Polgári törvénykezési iratok és perek 1858–1860.
e) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860.

Ld. IV. 174.

VaML IV. 193. Szentgotthárdi Cs. Kir. Vegyes Szolgabíróság (k. k. Stuhlrichteramt in St. Gotthard. iratai 1854–1860. 16,76 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Kihágási iratok 1856–1859. 0,56 ifm.
d) Polgári törvénykezési iratok és perek 1854–1860. 10,9 ifm.
e) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860. 5,3 ifm.

Ld. IV. 181.

VaML IV. 194. Szombathelyi Cs. Kir. Politikai Szolgabíróság (k. k. politisches Stuhlrichteramt in Steinamanger) iratai 1854–1860. 0,66 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1860.
b) Közigazgatási iratok 1854–1860.
c) Kihágási iratok 1858–1860. 0,66 ifm.

Ld. IV. 182.

VaML IV. 195. Szombathelyi Cs. Kir. Városilag Kiküldött Bíróság k. k. Städtisch-delegiertes Bezirksgericht in Steinamanger) iratai 1854–1861. 2,11 ifm.
a) Elnöki iratok 1854–1861. 0,05 ifm.
b) Polgári törvénykezési iratok és perek 1854–1860.
c) Büntető törvénykezési iratok és perek 1854–1860.
d) Telekkönyvi iratok és okmányok 1853–1856. 2,06 ifm.

1854-ben, szintén az államkincstári takarékosság jegyében alkották meg a megyei törvényszéki székhelyen működő járásbíróságokat, ahol a törvényszékek egyik bírája kiküldöttként (delegáltként) járt el az oda tartozó ügyekben.

VaML IV. 197. Vas Vármegye Építési Igazgatóságának iratai (Comitats Baudirection) 1850–1860. 0,3 ifm.

A megyében folyó, elsősorban közérdekű építkezések – pl. közutak, hidak, megyei és állami középületek – építése, felújítása és karbantartása felügyeletére és kivitelezésének irányítására létrehozott hivatal iratai közül csak a segédletek egy része marad fenn. Kutatni lehet a hat iktatókönyvben (1854–1860) és a két betűrendes mutatóban (1850, 1860).

VaML IV. 251. Vas vármegye főispáni helytartójának iratai (1860) 1861–1867. 5,48 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 5,36 ifm.
b) Általános iratok 1861–1867. 0,12 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A rövid alkotmányos időszakot követő úgynevezett provizórium idejéből származó hivatal irategyüttesében a megye élére az uralkodó által kinevezett főispáni helytartóhoz beérkezett felsőbb utasítások, s az általa beosztottjainak adott utasítások találhatók. Az elnöki iratokban a kiemelt jelentőségű ügyek, az igazságszolgáltatási és közigazgatási szervezet létrehozása, a hivatalnokok kinevezései, a vármegye pénzügyeivel kapcsolatos iratok találhatók. Itt nyertek elhelyezést – elkülönítetlenül – Kőszeg szabad királyi város királyi biztosának iratai is, mert 1861 végétől a főispáni helytartó egyúttal ezt a hivatalt is betöltötte. Az általános iratok között főleg a szolgabíróktól bekért jelentések, összeírások kaptak helyet. A kiegyezéssel szűnt meg a főispáni helytartói tisztség és vele együtt vármegyei hivatala is.

VaML IV. 252. Vas Vármegye Bizottmányának iratai 1860-1865. 0,7 ifm.

A kis mennyiségű anyag elsősorban a bizottmány jegyzőkönyveit, főleg az 1861. évi ülések anyagát tartalmazza.

VaML IV. 253. Vas Vármegye Középponti Választmányának iratai 1861, 1865. 1,02 ifm.

Lásd: SL IV. B. 254 és 255. Az 1848. évi törvények alapján tartott 1861. és 1865. évi országgyűlési választások felügyeletére létrehozott választmányhoz kapcsolódó iratok, a választmány jegyzőkönyveit, hivatalos levelezéseit, a választásra jogosultak összeírásait, a választási névjegyzékeket és jegyzőkönyveket őrzi. Különösen értékes anyag a német anyanyelvi területek választókerületei – Kőszeg, Felsőőr, Németújvár, Szombathely, Szentgotthárd, Muraszombat – választásra jogosult lakosainak adatai, jogosultságuk alapjai, ill. a nyílt listás szavazások jegyzőkönyvei.

VaML IV. 256. Vas vármegye alispánjának iratai 1861–1871. 10,26 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1871. 0,13 ifm.
b–d) Közigazgatási iratok 1861–1871. 10 ifm.
Déli Vaspálya iratai 1866.
Kérvények megyei szolgálatokért 1861, 1867.
e) Úrbéri bírósági iratok 1862–1871. 0,13 ifm.

Lásd: BéML IV. 256. A vármegye két alispánja hivatalának irataiból, a szokásos ügyvitel mellett két, a kor nagy jelentőségű folyamatának, a vasútépítésnek és az úrbéri rendezésnek anyagát külön kezelték. Az itt épített első vasútvonal a Sopront Nagykanizsával összekötő pálya meghatározó

volt a megye és különösen Szombathely és vonzáskörzete gazdasági életében. A csak segédkönyvek szintjén létező úrbéri bírósági iratok bepillantást engednek az úrbéri rendezés körüli bonyodalmakba, az olyan vitás kérdésekbe, amelyeket csak peres úton lehetett rendezni.

VaML IV. 257. Vas Vármegye Nemessége Vagyonát Kezelő Választmány iratai 1861–1871.
ab) ülésjegyzőkönyvek 1861–1871.
iratok 1861–1871.

Ld. V. 403. d)

A V. 11. i) állagban ismertetett nemesi pénztár kezelésére külön választmányt hozott létre a megyei bizottmány, amelynek feladata az immár kvázi alapként működő összeg felügyelete, kölcsönzés útján való gyarapítása és a felhasználásáról – segélyek, a nemességet kollektíven illető kifizetések – való döntés volt.

VaML IV. 259. Vas Vármegye Számvevőségének iratai 1861–1871.
a) Árvavagyon nyilvántartások és változásaik főkönyvei 1861–1871. Ld.: IV. 411. c)
b) Községi gyámok számadásai 1861–1871. Ld.: IV. 411. d)

Lásd: BKMÖL IV. 404. Az árvaügyek felügyelete 1861 után a kevés – 1848 előttihez viszonyítottan változtatott – igazgatási terület közé tartozott. A korábbi összetett és bonyolult rendszer helyett részben egyesítették, részben megosztották a feladatokat. A korábban helyileg és szervezetileg elkülönült nemesi és nem nemesi ügykezelést egyesítették a megye fennhatósága alatt, ugyanakkor szétválasztották a jogi és a pénzügyi felügyeletet. A vármegyei számvevőség munkája, korábbi feladatkörével ellentétben, ebben az időszakban az árvaszék feladatkörének egy részére, az árvák vagyonának felügyeletére és a gyámok számadásainak felülvizsgálatára terjedt ki.

VaML IV. 260. Vas Vármegye Árvatörvényszékének iratai 1861–1871. Ld.: IV. 407.

A köznyelvben árvaszéknek nevezett hivatal ténylegesen 1872-ben jött létre, addig a megyei törvényszék ülnökei látták el ideiglenesen, egymást váltva a feladatot. A két bíróval kialakított új törvényszék ítélkezett a gyámok és a gondnokok vitás ügyeiben, gyámokat és gondnokokat rendelt ki, azok munkájának törvényességét felügyelte. Elbírálta a törvényesítéseket és az örökbefogadásokat.

VaML IV. 261. Vas Vármegye Törvényszékének iratai 1861–1871. 36,85 ifm.
a) Polgári törvényszéki ülésjegyzőkönyvek 1862, 1870. 0,9 ifm.
b–c) Polgári törvénykezési iratok, és perek, csődiratok (1860) 1861–1871. 25,37 ifm.
d–e) Büntető törvényszéki ülésjegyzőkönyvek, iratok és perek 1861–1871. 10,58 ifm.

Az 1861-ben, a Bach-korszak előtti rendszerben, 8–8 polgári és büntető ülnökkel (13 és 8 póttaggal) létrehozott törvényszék működése csak az alkotmányos időszak végéig tartott. 1862 elejére alakította ki a főispáni helytartó az 1854 és 1860 közöttihez hasonló 10 bírós szervezetet, amelyben szervezetileg nem különültek el a kétféle ügykör perei. Ez természetesen csak a kiegyezésig működött, amikor, 1861-hez hasonlóan a régi rendszerben, a megyegyűlés által választott ülnökök látták el a bírói feladatokat.

VaML IV. 262. Vas Vármegye Törvényszéke Telekkönyvi Hivatalának iratai 1860–1871. 81,74 ifm.

VaML IV. 267. Körmendi járás Körmendi kerülete főszolgabírójának iratai 1861–1867. 4,21 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1867. 0,12 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 1,76 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1861–1867. 1,82 ifm.
d) Polgári peres iratok 1861–1867. 0,51 ifm.

A Bach-korszakot felváltó rövid alkotmányos időszak az 1848 előtti közigazgatási és igazságszolgáltatási hagyományokhoz való visszatérés jegyében Vas vármegyében is megszüntette a Bach-korban kialakított járási beosztást és visszaállította a korábbi rendszert. A járások, amelyek élén főszolgabíró állt, alszolgabírók vezette kerületekre bontottan működtek. A németek lakta községek zömében a Kőszegi és a Németújvári járásba kerültek, de a Körmendi, a Szombathelyi és a Muraszombati járás (Ld. V. 171.) egyes kerületeiben is voltak. Mivel a régi rendnek megfelelően az elsőfokú bíráskodás is visszakerült a szolgabírók jogkörébe, az iratanyagok tartalmaznak polgári és büntető peres ügyeket is. A provizórium idején ez a szerkezet nem változott, csak a választott tisztviselők helyett kinevezett hivatalnokokkal töltötte be a posztokat a főispáni helytartó, akiket a rendszer bukásával, 1867-ben váltottak le. Annyiban ugyanakkor hasonló volt az 1861 utáni éra a neoabszolutisztikus időszakkal, hogy szigorúan felülről irányított lévén a királyi biztos az adminisztrációt és az irattárazás egységességét pedánsan végeztette. Ennek megfelelően minden járásban és kerületben pontosan vezették az iktató és mutatókönyveket, amelyek a mai kutatók munkáját is könnyítik.

VaML IV. 270. Körmendi járás Pornói kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 1,79 ifm.
a) Közigazgatási iratok. (Üres állag.)
b) Újoncállítási iratok 1863–1867. 0,6 ifm.
c) Polgári peres iratok 1861–1867. 1,05 ifm.
d) Büntető peres iratok 1865–1867. 0,14 ifm.

A korábbi Körmendi járáshoz viszonyítva kibővített területű közigazgatási egységben megtalálhatók azok a Pornó-patak menti települések, amelyeknek lakói részben vagy többségükben német anyanyelvűek voltak.

VaML IV. 271. Kőszegi járás Kőszegi kerülete főszolgabírójának iratai 1861–1867. 5,71 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1867. 0,26 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 3,47 ifm.
c) újoncállítási iratok 1861–1867. 1,85 ifm.
d) polgári peres iratok 1861–1867. 0,13 ifm.

VaML IV. 272. Kőszegi járás Felsőőri kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 5,68 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 0,13 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,64 ifm.
c) Polgári peres iratok 1862–1867. 2,77 ifm.

VaML IV. 273. Kőszegi járás Pinkafői kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 5,93 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1866. 0,25 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,6 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1862–1867. 2,45 ifm.
d) Polgári peres iratok 1861–1867. 0,63 ifm.

VaML IV. 274. Kőszegi járás Rohonci kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 4,15 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1867. 0,13 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,39 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1861–1867. 1,51 ifm.
d) Polgári peres iratok 1861–1867. 0,12 ifm.

VaML IV. 275. Németújvári járás Németújvári kerülete főszolgabírójának iratai 1861–1867. 5,5 ifm.
a) Elnöki iratok 1862–1867. 0,26 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 2,61 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1865–1867. 2,1 ifm.
d) Polgári peres iratok 1864–1867. 0,53 ifm.

VaML IV. 276. Németújvári járás Füzesi kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 3,76 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 0,27 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1967. 1,81 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1865. 1,55 ifm.
d) Polgári peres iratok 1861–1867. 0,13 ifm.

A kerület székhelye Füzes (később Gyepüfüzes, ma Kohfidisch Ausztria). Környéke szinte kizárólag német anyanyelvű többségű falvakból állt.

VaML IV. 277. Németújvári járás Szenteleki kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 4,89 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 0,14 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1862–1867. 2,35 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1861–1967. 1,89 ifm.
d) Polgári peres iratok 1862–1867. 0,51 ifm.

A kerület székhelye Szentelek (ma Stegerbach, Ausztria); környéke szinte kizárólag német anyanyelvi többségű falvakból állt.

VaML IV. 278. Németújvári járás Szentgotthárdi kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 5,42 ifm.
a) Elnöki iratok 1861–1867. 0,12 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1861–1867. 3,26 ifm.
c) Újoncállítási iratok 1862–1965. 1,53 ifm.
d) Polgári peres iratok 1862–1867. 0,51 ifm.

VaML IV. 279. Szombathelyi járás Szombathelyi kerülete főszolgabírójának iratai 1862–1867. 2,24 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1862–1867.
b) Újoncállítási iratok 1865. 1,29 ifm.
c) Polgári peres iratok 1862–1867. 0,82 ifm.
d) Büntető peres iratok 1862–1867. 0,13 ifm.

VaML IV. 283. Tótsági járás Felsőlendvai kerülete alszolgabírójának iratai 1861–1867. 6,13 ifm.
a) Közigazgatási iratok. (Üres állag.)
b) Újoncállítási iratok 1865–1867. 3,63 ifm.
c) Polgári peres iratok 1861–1867. 2,35 ifm.
d) Büntető peres iratok 1862–1865. 0,15 ifm.

A korábbi Muraszombati járás ebben az időszakban nagyobb területtel a Tótsági járás nevet kapta. A korábban említett (V. 171.) német lakosságú községek a Felsőlendvai kerületbe kerültek.

VaML IV. 284. Tótsági járás Muraszombati kerülete főszolgabírójának iratai 1861–1867. 4,67 ifm.
a) Közigazgatási iratok. (Üres állag.)
b) Újoncállítási iratok 1862–1866. 2,21 ifm.
c) Polgári peres iratok 1862–1867. 2,34 ifm.
d) Büntető peres iratok 1862. 0,12 ifm.

Ebben az anyagban csak egyetlen település szerepel a V. 171. számú fondban felsoroltak közül, de az maga a székhely, Muraszombat.

VaML IV. 301. Vas vármegye főispánjának elnöki (bizalmas) iratai 1868–1871. 0,12 ifm.

VaML IV. 302. Vas vármegye főispánjának általános iratai 1867–1871. 0,6 ifm.

VaML IV. 303. Vas Vármegye Bizottmányának iratai 1867–1871. (Ld. IV. 252.)

VaML IV. 304. Vas Vármegye Középponti Választmányának iratai 1867–1871. (Ld. IV. 253.)

Lásd: SL IV. B. 256.

VaML IV. 305. Vas vármegye alispánjának iratai 1867–1871. 0,25 ifm.
a) Elnöki iratok 1870–1871. Ld. IV. 256. a)
b) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 256. b)
c) Népszámlálási iratok 1869–1870. 0,25 ifm.

Lásd: BéML IV. 256.

VaML IV. 311. Körmendi járás Körmendi kerülete főszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1870. Ld. IV. 267. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1871 Ld. IV. 267. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871 Ld. IV. 267. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871 Ld. IV. 267. d)

VaML IV. 314. Körmendi járás Pornói kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 270. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1871. Ld. IV. 270. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 270. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1870. Ld. IV. 270. d)

VaML IV. 315. Kőszegi járás Kőszegi kerülete főszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Elnöki iratok 1868. Ld. IV. 271. a.)
b) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 271. b)
c) Újoncállítási iratok 1867–1870. Ld. IV. 271. c)
d) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 271. d)

VaML IV. 316. Kőszegi járás Felsőőri kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 272. a)
b) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 272. b)
c) büntető peres iratok 1869–1871. Ld. IV. 272. c)

VaML IV. 317. Kőszegi járás Pinkafői kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 273. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1871. Ld. IV. 273. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 273. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 273. d)

VaML IV. 318. Kőszegi járás Rohonci kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 274. a)
b) Újoncállítási iratok 1868–1870. Ld. IV. 274. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 274. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 274. d)

VaML IV. 319. Németújvári járás Németújvári kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 275. a)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 275. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 275. d)

VaML IV. 320. Németújvári járás Füzesi kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 276. a)
b) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 276. b)
c) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 276. c)

VaML IV. 321. Németújvári járás Szenteleki kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
ab) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 277. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 277. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 277. d)

VaML IV. 322. Németújvári járás Szentgotthárdi kerülete alszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 278. a)
b) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 278. b)
c) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 278. c)

VaML IV. 323. Szombathelyi járás Szombathelyi kerülete főszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 279. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1871. Ld. IV. 279. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 279. c)
d) Büntető peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 279. d)

VaML IV. 327. Tótsági járás Muraszombati kerülete főszolgabírójának iratai 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 284. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1871. Ld. IV. 284. b)
c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 284. c)

VaML IV. 328. Tótsági járás Felsőlendvai kerülete alszolgabírójának iratai. 1867–1871.
a) Közigazgatási iratok 1867–1871. Ld. IV. 283. a)
b) Újoncállítási iratok 1867–1869. Ld. IV. 283. b, c) Polgári peres iratok 1867–1871. Ld. IV. 283. c)

VaML IV. 401. Vas vármegye főispánjának iratai 1871–1950. 49,1 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1945. 3,37 ifm.
b) Általános iratok 1871–1950. 42,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A főispáni iratok nagyon hiányosak. Az elnöki iratokból az első időszakban az 1872, 1875, 1878, 1890, 1893, 1894, 1896, 1897. évek elférnek egy dobozban. 1898-tól 1932-ig viszont folyamatosan és hiánytalanul megőrzöttek, 1932-től valamelyest hiányoznak, ill. részlegesek. Kutatásukat iktatók és betűrendes mutatók is csak egyes időszakokban segítik. Az általános iratok ezzel szemben nagyon szép sorozatot alkotnak. 1875-1876-ban a megyei főispán egyúttal ellátta Kőszeg város főispáni posztját is. 1875-ben ennek iratai külön számozva szerepelnek itt. A kutatást nehezíti, hogy betűrendes mutatói 1880 és 1901 között hiányoznak.

VaML IV. 402. Nyugat-magyarországi kormánybiztos iratai 1919–1922. 2,71 ifm.
a) Elnöki iratok 1919–1921. 0,4 ifm.
b–g) Általános iratok 1919–1922. 2,31 ifm.

Az 1919. augusztus 19-én létrehozott kormánybiztosság hatásköre Moson, Sopron, Zala és Vas vármegyékre, valamint Sopron törvényhatósági jogú városra terjedt ki. Vezetője ezen a területen az összes polgári közigazgatási testület fölötti rendelkezés jogát birtokolta és a külfölddel való kapcsolattartás feladatát ellátta. Az abban a korban különösen zaklatott vidéken szembe kellett szállnia a békekötés előtti területfoglalási kísérletekkel, biztosítania kellett a román katonai megszállás alatti nagyobb országrésztől való részleges elszigeteltség miatt a közélelmezés biztonságát.

VaML IV. 403. Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1870–1949. 7,07 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1949. 5,37 ifm.
c) Színházügyi Bizottságának iratai 1870–1911. 0,41 ifm.
d) Vasvármegye Nemesi Pénztárát kezelő választmány iratai 1861–1918. 1,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417. A vármegye közgyűléseinek jegyzőkönyvi sorozata hiányos, 1936 és 1939 között nem készítettek feljegyzéseket. A színházi bizottság anyaga mesterségesen létrehozott állag, ezért kerülhettek bele Kőszeg város két egyesületének (Kőszegi Színpártoló Egyesület –

1902; Kőszegi Zene Egyesület - 1859) és az ottani színházi élethez kapcsolódó iratok is. Vasvármegye Nemesi Pénztárát kezelő választmány anyaga tartalmazza a IV. 257. számú fond anyagát is. 1908-ban a következő alapok léteztek: I. Összesített francia sarc alap, II. Lycem alap, III. Hemm ösztöndíj alap, IV. Rabkápolna Alap, V. Tébolyda alap, VI. Összesített magyar nyelv alap, VII. Deák Ferenc iskolai ösztöndíj alap, VIII. Vasvármegyei hivatalszolgák ösztöndíj alapja. Témánk szempontjából a VI. számú érdekes, mivel azzal a vármegye tanítói közül a magyar nyelv oktatásában különösen nagy eredményeket elérteket jutalmazták.

VaML IV. 404. Vas Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1944. 37,64 ifm.

Lásd: BéML IV. 405 és SL IV. B. 404. A korábban ismertetett (IV. 253. és 304.) fondokhoz hasonlatos anyagból egészen a II. világháborúig végigkövethető a megye országgyűlési választásainak lebonyolítása, annak eredményei, a szavazásra jogosult társadalmi rétegek létszáma, s részben az ezt biztosító anyagi alapok.

VaML IV. 405. Vas vármegye alispánjának iratai (1870) 1872–1944 (1950). 465,51 ifm.
a) Elnöki iratok 1872–1950. 5,58 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1872–1949 (1951). 414,28 ifm.
c) Kihágási iratok 1881–1944. 11,2 ifm.
d) Az útlevélkiállító hatóság iratai 1904–1944. 6,72 ifm.
e) Közélelmezési iratok 1940–1945. 11,38 ifm.
f) Alispáni szociális szakértői iratok 1938–1945. 2,9 ifm
fa) Szociális szakértői iratok „Cs" irattár 1938–1945. 2,14 ifm.
fb) Szociális szakelőadó iratai „Cs f" irattár 1944–1945. 0,76 ifm.
g-h) Alispáni iratgyűjtemények 1843–1945. 7,09 ifm.
i) Elcsatolt területek költségvetései 1890–1947. 6,36 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402. Az elnöki iratok első évei hiányosak, az 1872 és 1877 közötti időszak mindössze egydoboznyi. Az útlevél-kiállító hatóság anyagában érdekesek lehetnek a kivándorlók által beadott kérelmek, amelyek között sokat a vármegye nemzetiségi polgárai adtak be. Az i) állagban található a Magyarországtól a trianoni békeszerződés alapján elcsatolt községek költségvetéseinek különgyűjteménye. A kutatást nehezíti, hogy betűrendes mutatója csak az 1870 és 1885 közötti évekből áll rendelkezésre.

VaML IV. 406. Vas vármegye tiszti főügyészének iratai 1900–1945 (1950). 19,88 ifm.
a) Általános iratok 1900–1945. 18,06 ifm.
b) Különiktatott ügyek 1903–1945 (1950). 1,82 ifm.

A vármegye jogi képviseletével megbízott tiszti főügyész egyúttal az árvaszék gyámügyésze is volt, ezért iratanyaga az ezzel kapcsolatos ügyeket is tartalmazza.

VaML IV. 407. Vas Vármegye Árvaszékének iratai (1861) 1872–1945 (1950). 160,41 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1861–1949. 2,05 ifm.
b) Elnöki iratok 1878–1923. 0,9 ifm.
c) Általános iratok 1861–1950. 153,8 ifm.
d) Nyilvántartások 1871–1877. 1,32 ifm.
e) Haláleset-felvételi jegyzőkönyvek 1871–1877. 2,34 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 418. A fondban 1861-ig visszamenőleg találhatók a megyei árvák ügyeivel foglalkozó iratok, amelyek a kiegyezés utáni polgári törvénykezés szerint átalakult ügymeneti

váltást őrzik. Értékes része a d) állag amelyben a haláleset-felvételi jegyzőkönyvek mellett a járásbíróságok által készített hagyatéki leltárak is megtalálhatók.

VaML IV. 411. Vas Vármegyei Számvevőség (1861) 1872–1945 (1950). 78,05 ifm.
a) Főnöki iratok 1924–1945 (1950). 0,61 ifm.
b) Hivatali irattár 1924–1943. 3,34 ifm.
c) Árvavagyon főkönyvek és nyilvántartások (1861–1871) 1872–1949) 12,1 ifm.
d) Gyámok számadásai Ld. IV. 259. b) 1861–1902. 43,26 ifm.
ef) Vas Vármegye Pénztára és Számvevőségének iratai számadási iratok 1872–1945. (1949). 18,5 ifm.
g) Leltárak 1891–1947. 0,24 ifm.

A megyei árvaszéktől különválasztott pénzügyi felügyeletet a vármegye számvevőszéke látta el. Az iratanyag jelentős részét az árvák járásonként vezetett főkönyvei, az árvák vagyonából kölcsönt felvevő adósok nyilvántartásai teszik ki. Másik része a községekben működő kijelölt gyámok számadásai, amelyek a községek nevének betűrendjében találhatók meg.

VaML IV. 415. Vas Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai (Ld. XXI. 12.) 1876–1945 (1950). 86,93 ifm.
a) Általános iratok 1876–1950. 74,06 ifm.
b) Erdészeti Albizottsága iratai 1883–1902. 6,44 ifm.
bk) 0,3 ifm.
c) Gazdasági Albizottság haszonbérleti iratai 1922–1948. 0,6 ifm.
d) Gazdasági Albizottság ingatlanforgalmi iratai 1919–1949. 2,44 ifm.
e) Árva-fellebbviteli Bizottság iratai 1878–1902. 0,24 ifm.
f) Fegyelmi Választmány iratai 1877–1902. 0,64 ifm.
g) Hadigondozó Bizottság iratai 1917–1922. 1,8 ifm.
h) Mezőgazdasági Bizottság iratai 1895. 0,12 ifm.
i) Munkásügyi Albizottság iratai 1898–1902. 0,13 ifm.
j) Mezőgazdasági Munkásközvetítő iratai 1890–1910. 0,12 ifm.
k) Árvizsgáló Bizottság iratai 1919, 1922–1923. 0,04 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 420. A közigazgatási bizottság általános iratai 1876 és 1902 között 10 betűrendben (a–k) jelzett, 1903 után 14 római számmal jelölt kútfőben elhelyezettek, 1930-től folyósszámosan iktatottak. A kútfős időszak kutatása mutatókönyv segítségével történhet, mert az iktatószám mellett az irattári jelzetet is megadja.

Az 1872-ben kialakított új közigazgatási rendszer szerint megszűntek a kerületi alszolgabíróságok, helyette a járások számát növelve csak a tényleges központokban vezettek főszolgabírói hivatalokat. Témánk szempontjából érdekes változás a Felsőőri és a Szentgotthárdi járások kialakítása. Utóbbinak létrehozása következményeként a korábbi Tótsági, ettől fogva Muraszombati járás területéről a korábban említett német nemzetiségiek lakta községek Szentgotthárdhoz kerültek. A határmenti járások történetében aztán 1921–1922-ben következett az újabb nagy változás.

VaML IV. 416. Felsőőri járás főszolgabírájának iratai 1872–1928. 37,27 ifm.
a) Elnöki iratok 1914–1928. 0,38 ifm.
be) Közigazgatási iratok 1872–1921. 33,96 ifm.
f) Kihágási iratok 1885–1918. 2,93 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 414. A Felsőőri járás volt az egyetlen, amit Vas megyéből teljes területtel Ausztriához csatoltak. A trianoni döntést követően 1924-től az egykori Kőszegi járást Kőszegi–

Felsőőri járásnak nevezték, a vármegye területi integritásának jelzésére. A fondjegyzék szerint az elnöki iratok 1928-ban záródnak, de 1922 után mindössze két, a Kőszegi járástól – valószínűleg a közös név okán tévedésből – idehelyezett levél található.

VaML IV. 419. Körmendi járás főszolgabírájának iratai 1879–1945 (1950). 42,15 ifm.
a) Elnöki iratok 1900–1950. 1,17 ifm.
bd) Közigazgatási iratok 1879–1950. 36,49 ifm.
e) Kihágási iratok 1885–1947. 3,74 ifm.

A járás északnyugati részén levő, többségében németek lakta települések az ausztriai Burgenlandhoz kerültek 1922-ben. A későbbiekben a területi igények jelzésére Körmend–Németújvári járásnak nevezték.

VaML IV. 422. Kőszegi (Írottkői) járás főszolgabírájának iratai 1872–1945 (1950). 25,62 ifm.
a) Elnöki iratok 1908–1944. 0,76 ifm.
be) Közigazgatási iratok 1872–1950. 23,02 ifm.
f) Kihágási iratok 1888–1946. 1,53 ifm.
h) Rokkantügyi irattár 1921–1924. 0,26 ifm.

A Kőszegi járás területének túlnyomó része, 38 település Burgenlandhoz került 1922-ben. Magyarországon maradt községeit – bár csak 16 maradt belőlük – továbbra is a kőszegi főszolgabíró felügyelte. A terület 1923-tól a Kőszegi–Felsőőri járás nevet kapta. Kis területe miatt 1933-ban megszüntették, de a helybeliek kitartó kérvényezésére 1938-ban Írottkői járás néven újraszervezték, amely ezen elnevezéssel 1950-ig állt fenn.

VaML IV. 423. Muraszombati járás főszolgabírájának iratai 1872–1924. 16,21 ifm.
a) Elnöki iratok 1899–1923. 0,14 ifm.
b) Közigazgatási vegyes iratok 1872–1924. 10,78 ifm.
d) Vegyes különcsomók 0,77 ifm.
e) Kihágási iratok 1890, 1901–23. 4,28 ifm.
f) Vegyes nyilvántartások 0,24 ifm.

A járás túlnyomó része 1922-ben a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett, közöttük természetesen Muraszombat is, amelynek – mint korábban említettük – jelentős németajkú lakossága volt. A járási főszolgabíró hivatalos helyiségét 1920-ban Szentgotthárdon helyezték el. A határok végleges rendezése után hivatalosan megszűnt, de három Magyarországon maradt községére tekintettel és a területi igények jelzése miatt Szentgotthárd-Muraszombati járás néven élt tovább. 1941-ben Jugoszlávia megszüntetésekor éledt újra, amikor egykori községei megint Magyarországhoz kerültek. A II. világháború végével újra Jugoszlávia része lett.

VaML IV. 424. Németújvári járás főszolgabírájának iratai 1872–1923. 11,97 ifm.
a) Elnöki iratok 1883–1923. 0,9 ifm.
be) Közigazgatási iratok 1872–1921. 11,07 ifm.

A járás területe szintén az ausztriai Burgenland része lett 1922-ben, de egyetlen település, a túlnyomóan németek által lakott, Nemesmedves Magyarország része maradt. Az elcsatolások után egy ideig hivatalosan ez a község lett a járás székhelye. 1924-től a Szentgotthárdi járáshoz tartozik. Érdekes, hogy a területi igények jelzésére ennek ellenére a Körmendi–Németújvári járás nevet alkalmazták.

VaML IV. 428. Szentgotthárdi járás főszolgabírójának iratai 1872–1945 (1949). 62,26 ifm.
a) Elnöki iratok 1904–1949. 1,53 ifm.
bh) Közigazgatási iratok 1872–1949. 56,97 ifm.
g) Kihágási iratok 1881–1949. 3,76 ifm.

Vas vármegye egyetlen olyan járása, amelynek községei 1922 után három ország területén helyezkedtek el. A délnyugati területet a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, az északnyugatit Ausztria kapta, a keleti települések Magyarország részei maradtak. Kiegészülve az egykori Muraszombati járás három községével és a volt Németújvári járáshoz tartozó Nemesmedvessel, 1924 és 1941 között a Szentgotthárd–Muraszombati járás nevet viselte. 1941-től, Jugoszlávia megszüntetésekor, az egykori magyar területek visszatértek, a Szentgotthárdi járás is újra korábbi nevét kapta. 1945-ben újra az 1924 utáni területtel működött tovább.

VaML IV. 430. Szombathelyi járás főszolgabírójának iratai 1872–1945 (1950). 51,12 ifm.
a) Elnöki iratok 1902–1950. 0,51 ifm.
bh) Közigazgatási iratok 1872–1949. 48,5 ifm.
g) Kihágási iratok 1910–1947. 2,11 ifm.

A Szombathelyi járást sem kerülte el a trianoni döntés utáni terület elcsatolás. 1922-ben 11 község került Ausztriához. 1933-ban területe kiegészült a volt Kőszegi járással, majd 1938-ban az Írottkői járás kialakításakor azok oda visszakerültek.

VaML IV. 445. Felekezeti anyakönyvek másodpéldányai 1828–1895. 28,15 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. A vármegyéknél őrzött felekezeti anyakönyvi másodpéldányok, kiegészítve a MOL-tól beszerzett a korábbi felekezeti anyakönyvekről készített diapozitívokkal, jelentős forrásai a német nemzetiségű családoknak, ill. az általuk lakott településeknek.

VaML IV. 446. Állami anyakönyvek másodpéldányai 1895–1980 (2006). 101,92 ifm.

Lásd: BFL XXXIII. 1. Az állami anyakönyvezés 1895-ben történt bevezetése óta gyűjtött másodpéldányok között megtalálható az 1922-ben elcsatolt és ma az ausztriai Burgenland tartományhoz tartozó települések anyaga is.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI JOGÚ VÁROSOK, KÖZSÉGEK

KŐSZEG VÁROS LEVÉLTÁRA

Kőszeg városát a 13. század második harmadában alapította a német eredetű Kőszegi vagy Németújvári család, akik meg nem nevezett nemzetiségű, de valószínűleg német hospeseket is letelepítettek. A lakosság nemzetiségi összetételét a későbbiekben is meghatározta a határhoz közeli helyzete és a Német Birodalommal, ill. a későbbiekben a Habsburg tartományokkal kialakult szoros kapcsolatok, ahonnan a 19. század végéig folyamatosan érkeztek német anyanyelvű lakosok, akik többnyire polgárjogot is szereztek.

A Kőszegiektől I. Károly által 1327-ben elvett város, 1328-ban királyi városi jogokat kapott az uralkodótól. 1445-től kisebb megszakítással egészen 1647-ig alsó-ausztriai zálogbirtokba került. Magyarországhoz való visszatérése után egy évvel szabad királyi városi jogokat szerzett. A Rákóczi-szabadságharcban és az azt követő pestisjárványban megtizedelt lakosság pótlására 1713-

ban a Bajorország Sváb Kerületbeli Kempten (Allgäu) környéki Kimratshofen plébániájának területéről mintegy 20-24 sváb családot telepítettek le a határban. Az általuk felépített új városrészt Schwabendorfnak, Svábfalunak, majd 1896-tól Kőszegfalvának nevezték, ill. nevezik ma is.

A város 1848-tól választókerületi központ, az 1850-es évektől járási székhely. 1872-ben törvényhatósági jogú város lett, de 1876-ban alacsony lakosságszáma miatt ez a státusza megszűnt és a rendezett tanácsú városok közé került, szabad királyi városi címének megtartásával. 1946-tól a megyei jogú városok közé tartozott.

Az 1880-ban végzett népszámlálás adatai szerint a lakosság 78%-a vallotta magát német anyanyelvűnek, mely arány 1910-re 50% alá csökkent. A két világháború között a továbbra is erősen csökkenő számuk ellenére, 1941-ben még az összlakosság több mint 15%-a vallotta magát német anyanyelvűnek, 4%-a német nemzetiségűnek.

Ezen adatok és a különböző civil, ill. katonai szervezetekhez való tartozás alapján 1946-ban kitelepítettek Kőszegről 448 személyt. Kőszegfalva népessége mintegy 20%-kal csökkent ekkor.

Lásd: BFL IV. Szabad királyi városok.

VaML V. 1. Kőszeg város királyi biztosainak iratai 1803–1838. 0,52 ifm.
a) Gr. Széchényi Lajos iratai 1803–1804. 0,13 ifm.
b) Gr. Batthyány Miklós iratai 1808. 0,13 ifm.
c) Csergheő Ferenc iratai 1834–1838. 0,26 ifm.

Kőszeg szabad királyi város uralkodó által kinevezett biztosai közül – akik a helyi adminisztrációt, a tanács és a választott polgárság döntéseinek jogszerűségeit felügyelték, valamint a fellebbviteli vagy a közvetlenül az uralkodóhoz intézett kérelmek elsőfokú elbírálói voltak – csak az állagokban megnevezettek iratanyagai maradtak fenn. Ezekben sem teljes levelezésük található, hanem csak a helyi szervekhez eljuttatott, kizárólag latin nyelvű átirataik, amelyeket a korabeli jegyzők külön gyűjtöttek.

VaML V. 2. Kőszeg város választott polgárságának iratai 1572–1848 (1850). 42,36 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1572–1848. 9,64 ifm.
b) Jegyzőkönyvi iratok 1781–1848 (1850). 28,17 ifm.
c) Országgyűlési iratok 1608–1848. 4,01 ifm.
d) Formondorok iratai 1803–1842. 0,54 ifm.

Lásd: BFL IV. 1001. A város jegyzőkönyveiben (1572–1849), – amelyek, a fond elnevezésével ellentétben, a tanácsülések határozatait tartalmazzák – és a hozzá tartozó iratokban (1783-1849) bőven található német nyelvű anyag is. A jegyzőkönyvek hivatalos nyelve 1648-ig, a város alsó-ausztriai zálogból Magyarországhoz való visszakerüléséig, német volt. Ezt követően az ügyeket magyarul fogalmazták, de a németül érkezett beadványokat, felvett tanúvallomásokat az ügyfél nyelvén írták le, egészen addig, míg az iratokat nem gyűjtötték külön. Attól fogva csak magyar nyelvű bejegyzéseket tartalmaznak a jegyzőkönyvek. A jegyzőkönyvi iratok 1844-től, a magyar nyelv államnyelvvé tétele után is jelentős mennyiségben tartalmaznak német nyelvű dokumentumokat. Kőszeg, szkv.-ként 1648-tól vehetett részt az országgyűlés munkájában. A követek utasításait, az általuk küldött pozsonyi jelentéseket, a diéta jegyzőkönyveit, a nyomtatásban megjelentetett törvényszövegeket külön helyezték el. A városi (belső) tanács és a külső tanács (választott község) közötti összekötők a „Formondorok” (Vormondor) vagy magyarul „Szószólók” voltak. Ők adhatták elő a tanács tagjai előtt megbízóik kéréseit, ill. egyes ügyekben a tanács által kikért véleményeiket. A 19. század első feléből fennmaradt német nyelvű jegyzőkönyvek (Bürgerprotocoll) és iratok alkotják a d) állagot.

Ugyanitt van: V. 41. Kőszeg Város Közgyűlésének iratai a–c) (1849–1850) 0,93 (0,1; 0,92) és V. 42. Kőszeg Város Községtanácsának iratai a–b) (1850) 0,4 (0,40 kötet).

VaML V. 3. Kőszeg Város Tanácsának iratai 1299–1848 (1947). 41,33 ifm.
a) Jegyzőkönyvek Ld. V. 2. a)
b) Jegyzőkönyvi mellékletek és fogalmazványok 1652–1848 (1850). 1 ifm.
c) Acta miscellanea (jelzetes iratok időrendi sorozata) 1527–1848 (1860). 28,25 ifm.
d) Vegyes történeti iratok 1694–1819. 0,78 ifm.
e) II. József-kori igazgatás iratok 1787–1790. 2,93 ifm.
f) Árvaügyi iratok (Protocollum orphanorum) 1696–1728. 0,11 ifm.
g) Hivatali utasítások (Formularbücher) 1560–1786. 0,52 ifm.
h) Városi szabályrendeletek (Articuli seu statuta … pro Ginz) 1649, 1679, 1786, 19. sz. 0,13 ifm.
i) Iparügyi nyilvántartások (Grundbuch über Handel und Gewerben) 1811–1848 (1859). 0,02 ifm.
j) Útlevelek jegyzőkönyve (Reisepass Protocoll) 1843–1848. 0,13 ifm.
k) Népösszeírások (Ld. V. 6. a) 1565–1846. 0,64 ifm.
l) Polgárkönyvek (Protocollum receptorum civium) 1651–1848 (1947). 0,15 ifm.
m) Hetivásár árjegyzékek (Marktpreissprotocoll) 1788–1848 (1871). 0,13 ifm.
n) Himlőoltási jegyzékek és bizonyítványok 1815–1817, 1834–1848 (1850). 0,13 ifm.
o) Közhitelű ügyletek jegyzőkönyvei 1749–1768. 0,18 ifm.
p) Örökbevallások jegyzőkönyvei. (Fassioonalbuch). 1646–1778. 0,38 ifm.
r) Osztálylevelek és végrehajtások (Divisionales et executiaeliae). 1748–1848. 5,05 ifm.
s) Váltóóvások jegyzőkönyve 1841–1848 (1871). 0,03 ifm.
t) Cselédszerződések (Diener-Register) 1609–1625. 0,02 ifm.
u) Végrendeletek 1561–1848 (1849). 1,22 ifm.
v) Királyi rendeletek 1779–1838. 0,17 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Az irategyüttes állagaiból legjelentősebb források: az „Acta Miscelleanea” és az „Osztálylevelek és végrehajtások” (Divisionales et executionaliae). Néhány nem tartalmaz német nyelvű írásokat, pl. a Polgárkönyvek két kötete, de ezek is a Kőszegen sokáig többségben levő német anyanyelvű, közöttük helybeli és Ausztriából, ill. a Német Birodalom területéről érkezett polgárok adatait tartalmazzák.

VaML V. 4. Kőszeg Város Gazdálkodó Választmányának iratai (Wirtschafts Protocoll) 1814–1839. 0,23 ifm.

A városi tanács által kinevezett a gazdálkodás fontosabb ügyeit ellenőrző választmány irataiban csak jegyzőkönyvek találhatók, mindegyik német nyelven.

VaML V. 5. Kőszeg Város Árvaválasztmányának iratai (Waisen Amtliches Comissions Protocoll) 1835–1844. 0,16 ifm.

Lásd: BFL IV. 1004. A városi tanács munkáját segítő, az árvák ügyeiben, főleg vagyonuk kezelésében döntési jogot kapott bizottság jegyzőkönyvei 1840-ig német, utána magyar nyelvűek.

VaML V. 6. Kőszeg Város Adóhivatalának iratai 1552–1848 (1850). 2,93 ifm.
a) Adóösszeírások és kivetések 1552–1848 (1850). 2,81 ifm.
b) Adópénztári naplók (Contributions Journal) 1809–1828. 0,12 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005. A túlnyomóan házadó-összeírásokat tartalmazó irategyüttesben a jegyzékek részben németül készültek. A Sziget nevet kapott külváros lakói a kezdetektől egészen az 1840-es évekig így jegyeztettek be. Fontos adatokat tartalmaznak a gabona és bortizedek listái is. A b) állag naplói kizárólag német nyelvűek.

Ugyanitt: V. 45. Kőszeg Város Adóhivatalának iratai. a–c) 0,1 (0,2; 0,8) ifm.

VaML V. 7. Kőszeg Város Telekkönyvi Hivatalának iratai 1552–1847. 1,33 ifm.
a) Telekkönyvek (Grundbuch) 1839–1846. 0,95 ifm.
b) Egyéni birtoklapok 1843. 0,26 ifm.
c) Szőlők telekkönyvei (Regestrum Liber Promontorialis; Berg Buch der königlichen Stadt Güns) 1552, 1567, 1573, 1654, 1738. Ld. V. 6. a)
d) Hegyvám lajstromok (Bergrecht Register) 1564–1847. V. 6. a)
e) Erdészeti kimutatások 1834–1839. 0,03 ifm.

A város lakótelkei mellett a szőlőingatlanok összeírását is rendszeresen elvégezték a kora újkortól kezdve. Ezek a Bergbuchok a 18. századig németül íródtak, ahogy az 1800 és 1828 között készült „Erdészeti kimutatások" is. Az itt található, első modern és teljesnek mondható telekkönyv 1839-ben készült és 1857-ig volt érvényben. Ennek nyelvhasználata is kettősséget mutat, mivel az első bejegyzések, vagyis a nevek, telekadatok magyarul, de a betáblázott kölcsönügyletek németül készültek.

VaML V. 8. Kőszeg Város Házipénztárának iratai 1577–1848 (1852). 3,54 ifm.
a) Költségvetések (Praeliminar-Ausweis) 1787–1848 (1852). 0,03 ifm.
b) Számadáskönyvek (Ober Kammerer Amts Rechnunge). 1648–1847. 1,16 ifm.
c) Zárszámadások és mellékleteik (Ertragnis Ausweis; Tabella Oeconomicum) 1787–1848 (1851) 0,39 ifm.
d) Vegyes számadások 1577–1848. 1,86 ifm.

A szabad királyi város költségvetéseit 1844-ig, a számadásokat egészen 1848-ig német nyelven készítették. A fond talán legértékesebb állaga a Vegyes számadások, amelynek sorozatai között találhatók, pl. városbírói (céhmesteri), téglainspektori, sörházi, pince-, széna- és zab-, ölfaszámadások.

Ugyanitt: V. 46. Kőszeg Város Házipénztárának iratai. a–d) 0,4 (0,01 irat; 0,39 kötet) ifm.

VaML V. 9. Kőszeg Város Árvapénztárának iratai 1720–1848 (1850). 0,72 ifm.
a) Árvaszámadások (Waisen Rechnung) 1758–1838. 0,25 ifm.
b) Árvakötelezvények lajstroma (Waisen Buch) 1720–1834. 0,06 ifm.
c) Árvahivatali számadások felülvizsgálata 1837. 0,02 ifm.
d) Vegyes árvaszámadások 1796–1848 (1850). 0,39 ifm.

A Kőszeg szabad királyi város árváival foglalkozó iratok – az egyes árvák személyes vagyonának felügyelete, a számadások ellenőrzése, az árvák számára tett alapítványok felügyelete – a teljes korszakban szinte kizárólag német nyelven íródtak.

VaML V. 10. Kőszeg Város Számvevőségének iratai 1700–1848. 1,49 ifm.
a) Alapítványi számadások 1700–1848. 1,49 ifm.

A leginkább a város közintézményeinek (templomok, kórházak) fenntartására tett alapítványok gazdálkodását felügyelő számvevőség iratai a 18. század közepének néhány évtizede és az 1844 utáni időszak kivételével németül íródtak.

Ugyanitt: V. 48. Kőszeg Város Számvevőségének iratai (1848–1872) 0,08 ifm.

VaML V. 11. Kőszeg Város Törvényszékének iratai 1737–1848 (1855). 9,78 ifm.
a) Ítéletek jegyzőkönyvei és fogalmazványai (Protocollum Sententiarium) 1816–1846. 0,26 ifm.

b) Polgári peres iratok (Acta iuridicae) 1743–1848 (1855). 2,36 ifm.
c) Törvénykezési jegyzőkönyvek (Protocollum iuridicum) 1820–1848. 0,93 ifm.
d) Törvénykezési jegyzőkönyvek iratai (Adnexa iuridicorum) 1820–1848. 4,9 ifm.
e) Városbírói kiküldetések jegyzőkönyve 1843–1848. 0,13 ifm.
f) Büntetőperek kihallgatási jegyzőkönyvei (Protocoll der Criminalverhören) 1822–1831. 0,13 ifm.
g) Szóbeli perek jegyzőkönyve 1843–1845. 0,07 ifm.
h) Tárnokszéki iratok 1737–1837. 1 ifm.

Lásd: BFL IV. 1014. A fond két fő részből áll. 18. századi a tanácsüléseken tárgyalt, a városbíró hatáskörébe utalt, annak korábban egységes anyagából kiemelt, törvényszéki büntetőperes és polgári perek iratai. A másik jelentős együttes az 1820-ban szétválasztott közigazgatási és törvénykezési anyag, amelynek jegyzőkönyvei – a közigazgatási v. politikainak is nevezett ügyvezetés hagyományaira épülve – magyarul, a mellékelt és később bekötött iratok nagyobb része németül íródott.

Ugyanitt: V. 51. Kőszeg Város Törvényszékének iratai a–e) 1848–1849. 0,07 ifm.

VaML V. 12. Kőszeg Város II. József-kori Törvényszékének (Judicium Subalternum) iratai 1786-1790. 0,13 ifm.

II. József közigazgatási reformja során, Kőszegen is szétválasztották a közigazgatást és az igazságszolgáltatást. Ennek anyaga a reform másik hatásaként német nyelven íródott.

VaML V. 13. Kőszeg Város Titkos Levéltára 1328–1848 (1944). 2,79 ifm.
a) Nagy Imre kőszegi táblai bíró által lajstromozott iratok 1341–1841. 2,4 ifm.
b) Pótsorozat I. 1328–1742. 0,12 ifm.
c) Pótsorozat II. 1533–1848 (1944) 0,24 ifm.
d) Országos oklevéltárba felvett, máshová nem sorolt kőszegi oklevelek. 1328–1517. 0,03 ifm.

A városlakók szempontjából legértékesebb iratokat, közöttük Mohács előtti okleveleket az adminisztráció a kezdetektől fogva elkülönítve tárolta. Közöttük a Kőszeg zálog időszakában felsőbb helyeken – pl. az alsó-ausztriai rendi gyűlésen, az uralkodó különböző hivatalai által írt levelek 1648-ig német nyelvűként – írottak is ebbe a történeti szempontból nagyon jelentős gyűjteménybe kerültek. Az anyag első részét az 1860-as években átlajstromozták, az ún. pótsorozatokat 1932 és 1934 között, ill. azután rendezték ill. s emelték át a városi tanács (Acta miscellanea) iratai közül e fondba.

VaML V. 41. Kőszeg Város Közgyűlésének iratai 1849–1850. 0,93 ifm.

Ld. V. 2. a–c)

VaML V. 42. Kőszeg Város Községtanácsának iratai 1850. 0,4 ifm.
a) Jegyzőkönyvek
b) Iratok

Lásd: BFL IV. 1102 és VaML V. 2. a–b.

VaML V. 43. Kőszeg Város Választmányi Közgyűlésének iratai (1837) 1861–1871. 0,79 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1871. 0,77 ifm.
b) Választási iratok (1837) 1861–1865. 0,02 ifm.

A fond első állaga az 1861 és 1871 között működő, 1862-től 1867-ig a királyi biztos által kinevezett, egyébként választott tagokból álló választmányi közgyűlés jegyzőkönyveiből áll. Iratok ebből az időszakból nem állnak rendelkezésre, mivel 1912-ben az akkori városvezetés maradéktalanul kiselejteztette azokat.

VaML V. 44. Kőszeg Város Tanácsának iratai. 1861–1872. 0,4 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek
b) Tanácsi iratok évkör

Lásd: BKMÖL IV. 1001 és VaML V. 2. a.; V. 2. b. V. 3. c–r.

VaML V. 45. Kőszeg Város Adóhivatalának iratai 1848–1855. 0,1 ifm.
a) Adóösszeírások és kivetések
b) Adószámadások
c) Vegyes adóügyi iratok

Ld. V. 6. a)

VaML V. 46. Kőszeg Város Házipénztárának iratai 1848–1879. 0,4 ifm.
a) Költségvetések
b) Számadáskönyvek
c) Zárszámadások és mellékletek
d) Vegyes számadások

Ld. V. 8. a)

VaML V. 47. Kőszeg Város Árvapénztárának iratai 1848–1892. 0,45 ifm.
a) Árvaszámadások 1848–1852. 0,19 ifm.
b) Vegyes árvaszámadások 1848–1892. ifm.

VaML V. 48. Kőszeg Város Számvevőségének iratai 1848–1872. 0,08 ifm.
a) Alapítványi számadások

Lásd: BKMÖL IV. 1111 és VaML V. 10. a. Az 1848 előtti időszak szokásaihoz visszatérve a különböző városi közalapítványok elszámolásaiban visszatértek a német nyelvhez.

VaML V. 49. Kőszeg város polgármesterének iratai 1850–1861. 7,61 ifm.
a) Elnöki iratok (Praesidealakten) 1851–1860. 0,77 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1850–1861. 5,46 ifm.
c) Kiegyezéskori iktatókönyvek és Bach-kori iratok mutatója 1851–1860. 1,38 ifm.

A Bach-korszak teljes évtizedét átívelő elnöki és közigazgatási részre bontott iratanyag szinte teljesen német nyelvű.

VaML V. 50. Kőszeg Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai 1855–1899. 0,13 ifm.

Az irategyüttes Kőszeg város választott rendőrkapitányának feladatkörébe tartozó ügyek (katonai sorozások bonyolítása, építéshatósági engedélyek stb.), erősen selejtezett anyagát, az eredetinek csak töredékét tartalmazza.

VaML V. 52. Kőszeg Város Társasbíróságának iratai 1850–1862. 4,9 ifm.
a) Polgári peres iratok 1850–1861. 3,51 ifm.
b) Büntetőperes iratok 1850–1858. 0,58 ifm.
c) Telekkönyvi iratok (Grundbuchsamt) 1850–1862. 0,81 ifm.

A Bach-korszak első időszakában, a katonai felügyeletű közigazgatásban játszottak szerepet a társasbíróságok, amelyek nevüket az ítéleteket meghozó bírói tanácsról vették. Kőszeg város peres ügyeit önállóan is ellátta egy ilyen első folyamodású bíróság. Ennek a korban szokásosan és a helyi viszonyoknak is megfelelően szinte teljesen német nyelvű iratkezelése volt. Az úgynevezett társasbíróságok helyét a közigazgatási és jogszolgáltatási rendszer 1854-ben végrehajtott polgári át- ill. visszaalakításakor vették át a kevésbé központosított, helyi jellegű bíróságok. Természetesen nem az 1848 előtti szokások szerint, hanem az osztrák szervezethez igazítva. A közigazgatás és a helyi túlnyomónak tekinthető nyelvhasználat miatt is ebben a fondban szinte kizárólag német nyelvű iratok találhatók.

Ugyanitt: V. 53. Kőszeg Város Városilag Kiküldött Bíróságának iratai (1854–1858); Ld. még IV. 169. A Kőszegi Cs. Kir. I. Oszt. Járásbíróság (k. k. Bezirks-Collegialgericht in Güns iratai) Szombathelyen.

VaML V. 53. Kőszeg Város Városilag Kiküldött Bíróságának iratai 1854–1858.

Ld. V. 52.

VaML V. 54. Kőszeg Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1850–1871. 2,66 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1861–1871. 0,46 ifm.
b) Peres iratok 1850–1871. 2,2 ifm.

Az 1861-ben bevezetett rövid alkotmányos időszak, a provizórium idején az 1848 előtti időszakban megszokott helyi bírósági rendszert vezették be újra. Ennek megfelelően kapta utólag a visszaállított törvényszék elnevezést. A testület jegyzőkönyveit magyar nyelven vezették, de beadványainak jelentős része még német nyelven készült.

VaML V. 55. Kőszeg Város Levéltárának iratai 1835–1870 0,07 ifm.

Az egykori, mára teljesen elavult, levéltári lajstromokat, mutatókat tartalmazó anyag latin és magyar nyelvű.

VaML V. 71. Kőszeg Város Képviselőtestületének iratai 1872–1944 (1949). 2,82 ifm. (0,76; 2,06)
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1944. 2,18 ifm.
b) Országgyűlési választási iratok 1932–1949. 0,52 ifm.
c) Mezőgazdasági Bizottság iratai 1930–1934. 0,02 ifm.

A kiegyezést követő közigazgatási átalakítások következtében a városok új típusú csoportosítása 1872-től lépett életbe. A szabad királyi városi cím megtartása mellett Kőszeg ettől fogva a törvényhatósági jogú városok közé került. Egy újabb változtatás miatt azonban 1876-tól a rendezett tanácsú városok közé „csúszott” vissza. A közgyűlési jegyzőkönyvek a tanácsülési jegyzőkönyvekkel (néhányszor egyes bizottságokéval is) egybekötöttek. Kutatási segédletük nagyon hiányos. Az 1900-as évekig hiányoznak az iktató, az 1910-es évek elejéig pedig a betűrendes mutatók is. Az országgyűlési választási iratok 1932-től tartalmazzák a szavazati joggal rendelkezők összeírásait. A fondszerkezet kialakításakor a mezőgazdasági bizottság alig jelentős anyagát is itt helyezték el.

VaML V. 72. Kőszeg Város Tanácsának iratai 1872–1929.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek

Ld. V. 71. a)

VaML V. 73. Kőszeg Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1884–1944 (1950). 22,19 ifm.
a) Elnöki (bizalmas) iratok 1908–1944 (1950). 0,27 ifm.
b) Közigazgatási iratok 1907–1944. 15,47 ifm.
c) Kihágási iratok 1938–1944. 1,14 ifm.
d) Iparhatósági iratok 1884–1944 (1950). 1,42 ifm.
e) Községbírói iratok 1938–1943. 0,62 ifm.
f) Országmozgósítási iratok 1941–1944. 0,24 ifm.
g) Katonaügyi iratok 1914–1922. 0,48 ifm.
h) Hadisegélyezési iratok 1922–1944 (1945). 0,24 ifm.
j) Vegyes iratok 1900–1944 (1948). 1,47 ifm.

Lásd: BéML V. 173. Az 1912-ben történt nagyarányú és a jelek szerint az 1920-as évek elejéig tartó barbár selejtezés ennek a fondnak – azon belül is a közigazgatási iratok állagának – ártott a legtöbbet. Kőszeg csaknem teljes dualizmus kori iratanyaga elpusztult. Az 1910-es évek elejéig hiányoznak, vagy hiányosak az iktató és mutatókönyvek. Az 1920-as évek közepétől kiválóan kutatható érdekes anyag, amely azonban már szinte teljesen magyar nyelvű. A többi állag a város gazdasági és adminisztratív irányításának anyaga, közülük kiemelkedő értékűek az iparhatósági iratok, amelyek az iparengedéllyel rendelkező kereskedők, iparosok és szolgáltatók működésének kiváló forrásai.

VaML V. 74. Kőszeg Város Árvaszékének iratai (1871) 1872–1944 (1954). 8,34 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1412 és BéML V. 180. A korábbi városi árvaválasztmányt és árvapénztárt váltotta fel a kiegyezés után az árvaszéki szervezet, amely 1877-től önálló, a tanácstól független hivatalként működött. Iratanyagában a 19. század végéig még gyakran fordulnak elő német nyelvű beadványok, végrendeletek ill. kisebb számban vagyonösszeírások is.

VaML V. 75. Kőszeg Város Tisztiorvosi Hivatalának iratai 1937–1944 (1947). 0,11 ifm.
a) Ügyviteli iratok 1937–1944 (1947). 0,09 ifm.
b) Közegészségügyi iratok 1937–1944 (1947). 0,02 ifm.

Lásd: BéML V. 186. Bár a városnak már a 19. század közepétől már volt tisztiorvosa, de önálló hivatalként az intézmény 1936-ban történt államosítása óta működött. A hivatal vezetője a város közegészségügyének hatósági felügyelője volt. Feladatköréhez tartozott járványok esetén a védekezés irányítása, védőoltások elrendelése, a kórházak és más egészségügyi szervek ellenőrzése. Ügyviteli irataiban a vonatkozó rendeletek, utasítások találhatók. A közegészségügyi iratok a helybeli vizsgálatok, intézkedések tára.

VaML V. 76. Kőszeg Város Adóhivatalának iratai 1875, 1915–1944 (1948). 5,78 ifm.
a) Kivetési lajstromok 1915–1944 (1946). 0,7 ifm.
b) Adófőkönyvek 1921–1944 (1948). 1,6 ifm.
c) Kataszteri birtokívek 1875, 1922–1944 (1945) 3,48 ifm.

A városi adók és illetékek kivetését, adminisztrálását, valamint az állami adó legalsó fokú kezelésével kapcsolatos helyhatósági teendőket végezte a városi adóhivatal, amelynek irataiban is

tapasztalható az 1912. évi selejtezés kártékony hatása. Érdemi anyag csak 1915-től található. A város lakóinak elsősorban ingatlanalapú adófizetései kereshetők vissza. A kataszteri birtokívek alkalmasak az ingatlanok tulajdonos váltásainak követésére.

VaML V. 77. Kőszeg Város Számvevőségének iratai (1868) 1872–1944 (1950). 8,21 ifm.
a) Bevételi főkönyvek 1910–1944. 1,78 ifm.
b) Kiadási főkönyvek 1875, 1899–1944. 3,07 ifm.
c) Költségvetési előirányzatok 1894–1944 (1947). 0,48 ifm.
d) Zárszámadások 1927–1944 (1947). 0,35 ifm.
e) Illetményszámfejtő könyvek 1907–1944 (1946). 0,78 ifm.
f) Szegények segélyeinek számfejtő könyve 1937–1942. 0,1 ifm.
g) Hadisegélyek főkönyve 1941–1944. 0,04 ifm.
h) Alapok főkönyve (1868) 1872–1944. 0,58 ifm.
i) Alapítványok főkönyve 1898–1943. 0,06 ifm.
j) Letéti főkönyvek 1899–1944 (1948). 0,53 ifm.
k) Hitelnyilvántartások, bérletek főkönyve és szerződések 1939–1944 (1945) 0,17 ifm.
g) Gondozottak és kiskorúak főkönyve 1904–1944 (1950). 0,27 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1415. Kőszeg város pénzügyeinek adminisztrációs lebonyolításával és felügyeletével megbízott számvevőség már évtizedek óta működött önkormányzati jelleggel a város vezetése által választva. Itt készítették el a költségvetést, zárszámadást, ellenőrizték az alapok, közérdekű alapítványok alapszabályszerű kezelését. A hivatalt az 1938. évi II. tc. értelmében itt is államosították, függetlenítve ezzel a város vezetésétől és a képviselőtestülettől is.

VaML V. 78. Kőszeg Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai 1874–1877.

Ld. V. 50.

VaML V. 79. Kőszeg Város Lakáshivatalának iratai 1943–1944.

Ld. XXII. 7.

Községek levéltára

A Párizs környéki békék által Magyarország új határai között Vas vármegyében alig maradt olyan település, amelynek lakosságában az 1910-ben tartott népszámlálás szerint meghatározó volt a német nemzetiség. Mivel a körjegyzőségek anyagait 1950 után gyűjtötték be, így csak ezen települések iratanyagai találhatók meg a levéltár állományában. Lásd: BKMÖL V.

VaML V. K 3. Alsószölnöki Körjegyzőség iratai 1869–1950. 4,09 ifm.

A Szentgotthárdi járásba tartozott Alsószölnöki körjegyzőségben két érintett település Alsószölnök (95%) és Szakonyfalu (8,3%) található. 1946-ban Alsószölnökről 103 személyt telepítettek Németországba. A körjegyzők elnöki és közigazgatási iratain, ill. nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken stb. kívül itt vannak a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek is: Alsószölnök (1930–1949), Szakonyfalu (1945–1948).

Szakonyfaluhoz ld. még: V. K 4.

VaML V. K 15. Felsőszölnöki Körjegyzőség iratai 1872–1950. 1,65 ifm.

A Szentgotthárdi járásba tartozott Felsőszölnöki körjegyzőségben érintett település Felsőszölnök (5,13%) található. A körjegyzők elnöki és közigazgatási iratain, ill. nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken, adóösszeírásokon stb. kívül a községi képviselőtestületi jegyzőkönyvek közül csak az 1939/1940. évi került be.

VaML V. K 59. Pornóapáti Körjegyzőség iratai 1891–1950. 1,02 ifm.

A Szombathelyi járásba tartozott Pornóapáti körjegyzőségben érintett települések: Horvátlövő (8%); Magyarkeresztes (96%); Németkeresztes (92%) (utóbbi kettő 1929-ben egyesült, ma: Vaskeresztes); Pornóapáti (77%). 1946-ban Pornóapátiból 111, Vaskeresztesből 13 személyt telepítettek Németországba. A körjegyzők elnöki és közigazgatási iratain, ill. nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken stb. kívül itt vannak, kisebb nagyobb hiányokkal a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek is: Horvátlövő (1923–1950), Vaskeresztes (1891–1941), Pornóapáti (1923–1950).

VaML V. K 61. Rábafüzesi Körjegyzőség iratai 1899–1850. 2,8 ifm.

A Szentgotthárdi járásba tartozott Rábafüzesi körjegyzőségben három érintett település Felsőrönök (99%) (1950-től Rönök), Jakabháza (81%) (1983-tól Szentgotthárd része); Rábafüzes (98%) található. 1946-ban Felsőrönökről 503, Jakabházáról 199, Rábafüzesről 622 személyt telepítettek Németországba. A körjegyzők közigazgatási iratain, ill. a nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken stb. kívül itt vannak a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek is: Felsőrönök (1947–1950), Jakabháza (1947–1950), Rábafüzes (1934–1943, 1947–1950).

VaML V. K 73. Szentgotthárd Mezőváros és Nagyközség iratai 1736–1886. 0,52 ifm.

Szentgotthárd Nagyközségi Jegyzőség iratai 1890–1950. 4,25 ifm.

A Szentgotthárd egykori mezőváros, később nagyközség iratait is tartalmazó fond és a nagyközségi jegyzőség iratai egy helyen találhatók. Az 1910-es népszámlálás alkalmával 22%-os német anyanyelvi arányt mutató település korábbi nemzetiségi viszonyairól jó képet mutat, hogy kis mennyiségű irataiban mások mellett a fennmaradt tanácsülési jegyzőkönyvek (1834–1842; 1864–1877) is német nyelven íródtak. 1946-ban 80 személyt telepítettek Németországba.

A jegyzők elnöki és közigazgatási iratain, ill. nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken stb. kívül itt vannak a nagyközségi képviselő-testület jegyzőkönyvei is 1890 és 1950 között.

VaML V. K 79. Vasszentmihályi Körjegyzőség iratai 1895–1950. 0,92 ifm.

A Szentgotthárdi járásba tartozott Vasszentmihályi körjegyzőségben három érintett település Alsórönök (55%) (1950-től Rönök), Nemesmedves (98%) (1922-ig Németújvári járásban, amelynek egyetlen Magyarországon maradt településeként annak elméleti székhelye); Vasszentmihály (6%) található. 1946-ban Alsórönökről 442, Nemesmedvesről 210, Vasszentmihályról 15 személyt telepítettek Németországba. A körjegyzők közigazgatási iratain, ill. a nyilvántartásokon, költségvetéseken, számadásokon, kataszteri birtokíveken stb. kívül itt vannak a községi képviselő-testületi jegyzőkönyvek is: Alsórönök (1925–1948), Nemesmedves (1924–1950), Vasszentmihály (1925–1950).

Alsórönökhöz ld. még V. K 61.

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

VaML VI. 103. VI. Kataszteri Helyszínelési Felügyelőség iratai 1850–1944. 15,2 ifm.
a) Általános iratok (csak segédletek) 1909–1944.
b) Műszaki iratok (ld. XV. 1. c kataszteri térképek) 1850–1919.

VaML VI. 401. Szombathelyi Államépítészeti Hivatal iratai 1854–1950. 63,79 ifm.
a) Főnöki iratok 1888–1944. 0,72 ifm.
b) Állami iratok 1862–1931. 2,95 ifm.
c) Megyei iratok 1882–1931. 2,16 ifm.
d) Általános iratok 1883–1950. 43,9 ifm.
e) Műszaki iratok 1854–1947. 14,06 ifm.

Az 1850-es évekbeli előzményekkel rendelkező hivatalt, az 1877-ben kiadott XXIV. tc. elfogadása után alakították meg Vas vármegyében is. Az 1878. január 1-től működő intézmény legfőbb feladata a közösségi – állami, vármegyei, városi és községi – költségvetésből finanszírozott beruházások felügyelete volt.

A fond legértékesebb része az e) állag, amely ugyan leginkább utak és a velük kapcsolatos tereptárgyak építéseinek dokumentumait tartalmazza, de mindezek mellett olyan, ma is magyarországi vagy ma már Burgenlandban, ill. Szlovéniában található települések, mint pl. Karácsfa (ma Hagensdorf im Burgenland), Árokszállás (ma Grafenschachen), Városszalónak (ma Stadtschlaining) templomainak; Felsőőr, Seregháza, Felsőszölnök iskoláinak terveit, költségvetéseit is őrzi.

VaML VI. 502. Vas Vármegye Tanfelügyelőségének iratai 1869–1947. 38,18 ifm.
a) Elnöki iratok 1874–1948 0,5 ifm.
b) Általános iratok 1869–1948. 37,43 ifm.
c) OM iratok 1942–1944. 0,25 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Az 1869-ben megalakított tanfelügyelőség, az első években Kőszeg központtal működött, és akkoriban Sopron vármegye iskoláira is kiterjedt a jogköre. Az 1870-es évek közepén, Vas vármegyére szűkített hatásköre mellett költözött Szombathelyre, ahol megszűnéséig székhelyét tartotta. Az összes helyi közoktatási intézményre kiterjedő iratanyag b) állagában megtalálhatók az elcsatolt területeken fekvő települések iskoláinak tanulóiról és pedagógusairól készített statisztikák, az újonnan épített tantermek tervei és költségvetései, stb. is.

Az 1869-től 1921-ig tartó időszak iratanyagának fő részét a községek betűrendjébe sorolt rész alkotja, amelyhez csatlakoznak az államsegélyekkel, építkezésekkel, javadalmazásokkal stb. kapcsolatos kisebb gyűjtemények. Fennmaradtak ugyanakkor az említett részhez tartozó iktató- és mutatókönyvek is, amelyek áttekintése az esetleges hiányok részleges feltárására alkalmas. Iktatatási rend szerint sorolt anyag található 1910-től, s ez a mutató- és iktatókönyvek alapján kutatható. Figyelemmel kell lenni ugyanakkor az 1910 és 1921 közötti évekre, amely korszakban esetlegesen mindkét említett rendszerben található irat.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII.

VaML VII. 1. Szombathelyi Királyi Törvényszék iratai [1760] 1872–1950 [1954]. 176,8 ifm.

a) Elnöki iratok 1874–1950. 9,76 ifm.
b) Fegyelmi ügyek iratai 1872–1948. 0,79 ifm.
c) Polgári és peren kívüli iratok 1872–1914. 49,61 ifm.
d) Hitbizományi iratok 1760, 1872–1948. 9,66 ifm.
e) Úrbéri ügyek iratai 1807, 1850–1932. 20,73 ifm.
f) Büntető peres iratok 1872–1914. 32,36 ifm.
g) Polgári és büntető peres iratok 1914–1950. 53,89 ifm.
h) Cégbíróság [1850] 1914–1944 [1949]. 44,27 ifm.
i) Kényszeregyezségi és csődügyek iratai 1930–1931. 0,02 ifm.

Az 1872. január 1-től működő törvényszék hatásköre eleinte Vas vármegye hét járásbíróságának területére terjedt ki. Ezek közül témánk szempontjából említést érdemlő a Felsőőri és a Kőszegi járás. 1876-ban, a Szentgotthárdi Királyi Törvényszék feloszlatásakor a Szentgotthárdi, a Németújvári és a Muraszombati járásbíróságok is ide kerültek.

Jelentős és különleges források találhatók a fondban. Például az úrbéri peres ügyek állaga, amely a hosszan elnyúló birtokrendezéseknek az 1870 utáni évtizedekre áthúzódó részét őrzi. A bíróság társas és egyéni cégeket nyilvántartó jelentős állagában, a cégbíróság irataiban, a 19. századi, többségében németek lakta közösségek vállalkozásai évtizedeken keresztül német nyelvet használtak hivatalos irataikban is. Mindez érvényes volt az alapító okiratokra, éves mérlegekre, beszámolókra is. Ilyen az egyéni cégek között a 399. sz. alatti Pinkafői Községi Hitelpénztár (ma Pinkafeld, Ausztria) iratai, amelynek alapszabályait németül fogalmazták, mérlegeit és beszámolóit 1914-ig két nyelven jelentették meg. Az Ausztriához került településeken folyamatosan továbbműködő vállalkozások iratanyaga ugyanakkor, az ottani hivatalba került.

VaML VII. 2. Szentgotthárdi Királyi Törvényszék iratai 1872–1876. 0,86 ifm.
a) Elnöki iratok 1873. 0,12 ifm.
b) Polgári és peren kívüli iratok 1872–1876. 0,62 ifm.
c) Büntető peres iratok 1872–1876. 0,12 ifm.

Az 1872-ben, Vas vármegyében másodikként létrehozott, de mindössze négy évig működő, törvényszéknek a Szentgotthárdi, a Németújvári és Muraszombati járásbíróságok területén volt hatásköre. Irataiban, a környéken nagyobb számban élő nemzetiségiek okán a polgári perekkel kapcsolatos hagyatéki ügyekben német nyelven íródott végrendeletek is találhatók. 1876-ban megszüntették, területét a Szombathelyi Királyi Törvényszékhez csatolták.

VaML VII. 3. Kőszegi Járásbíróság iratai [1856] 1872–1949. 51,1 ifm.
a) Elnöki iratok (Üres állag.)
b) Általános iratok 1862, 1872–1914. 0,93 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1856–1944. 43,91 ifm.
d) Polgári és peren kívüli iratok 1867, 1872–1914. 1,3 ifm.
e) Büntető peres iratok 1872–1911. 0,13 ifm.
f) Polgári és büntető peres iratok 1915–1949. 4,83 ifm.

Lásd: BKMÖL VII. 4. A Kőszegi Járásbírósághoz sok németek által lakott település tartozott 1922-ig. A peres iratok közül – különösen a korai években – sok keletkezett német nyelven. A bíróság mellé rendelt telekkönyvi hivatal irataiból az elcsatolt területekre eső községek anyagát átadták az illetékes ausztriai hivataloknak, de annak Kőszeg várossal foglalkozó része így is értékes forrás, főleg, mivel a korai iratok jó része német nyelven íródott, de a későbbiekben is mutat értékeket az ottani német nemzetiségieknek tekinthető polgárokkal kapcsolatban.

VaML VII. 5. Szentgotthárdi Járásbíróság iratai [1852] 1872–1949. 48,49 ifm.

a) Elnöki iratok 1873–1949. 8,42 ifm.
b) Polgári peres iratok 1863, 1872–1914. 4,23 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1865, 1930–1950. 2,11 ifm.
d) Polgári peren kívüli iratok 1852, 1872–1914. 11,23 ifm.
f) Büntető peres iratok 1868, 1872–1914. 19,72 ifm.
g) Polgári és büntető peres iratok 1915–1949. 0,24 ifm.
h) Bírói végrehajtói főkönyvek 1943–1946. 0,02 ifm.

Ahogy a Kőszegi Járásbíróság esetében, úgy ennél a szervnél is megtörtént a községeket érintő iratátadás az 1922-ben történt elcsatolás után. Szentgotthárdon a telekkönyvi hivatal anyagában azonban nem sikerült a tökéletes szétválasztás, ezért töredékesen több, ma Ausztriában található községhez kapcsolódó irat is megtalálható benne, természetesen az előbbiekben már említett, ma is Magyarországhoz tartozó, korábban német nemzetiségiek által is lakott helységek iratanyagával együtt.

VaML VII. 6. Szombathelyi Járásbíróság iratai 1872–1949 [1953]. 67,72 ifm
a) Elnöki iratok. 0,01 ifm.
b) Polgári peres iratok 1872–1914. 0,39 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1891–1949 [1953]. 61,89 ifm.
d) Polgári peren kívüli iratok 1872–1914. 0,66 ifm.
e) Büntető peres iratok 1872–1914. 0,13 ifm.
f) Polgári és büntető peres iratok 1915–1949. 4,64 ifm.

Az első évtizedek iratai között a mai Burgenland egyes községeit érintő perek is találhatók. A telekkönyvi hivatal iratai viszont csak a mai Magyarországhoz tatozó településeket fedik le.

VIII. INTÉZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

VaML VIII. 52. Kőszegi Bencés Rendi Gimnázium iratai 1689–1948. 7,56 ifm.

Az 1677-ben alapított katolikus felekezeti gimnáziumot története során a jezsuita, a piarista és a bencés rend szerzetesei vezették. A városból és környékéről érkezett a tanulók többsége, de elsősorban a nemesi származású tanítványokon keresztül hatóköre kiterjedt Zalától Sopron vármegyéig. A 19. század második feléig, már csak a nyelvkörnyezet miatt is folyamatosan erős volt a németoktatás, de az 1850-es években tanítási nyelve teljesen a német volt, s a magyar nyelvet csak második nyelvként taníthatták. A középiskolai rendszer osztrák mintájú átalakításakor csökkentették hatról négyosztályosra, 1908-ig algimnázium volt, majd nyolcosztályos, érettségit adó főgimnáziumként működött, amely a város anyagi támogatását is élvezte. Akkoriban vette fel az uralkodó, Ferenc József nevét, amelyet 1945-ig viselt. 1948-ban államosították.

A jezsuita korszaktól kezdve vezetett név-, majd az ezt váltó anyakönyveken kívül a bencés korszakból fennmaradtak az iskola működésével kapcsolatos iratok is, amelyekhez iktatókönyvek csatlakoznak. 1840 előtt latin, az 1850-es években német, ezen kívüli időszakokban magyar nyelven végezték az adminisztrációt.

VaML VIII. 53. Szentgotthárdi Állami Vörösmarty Gimnázium 1893–1950. 1,62 ifm.

Az 1893-ban algimnáziumként létrehozott, állami alapítású és fenntartású iskola az 1902/1903. tanévtől alakult át nyolcosztályos, érettségit is adó intézménnyé. 1924-től reálgimnáziumi tantervvel dolgozott. Vörösmarty Mihály nevét 1947-ben vették fel.

Tanulói elsősorban helyből és a közvetlen környékről iratkoztak be, így a közeli nemzetiségek által lakott helységekből is. Iratanyagában elsősorban a túlnyomó részt kitevő anyakönyvek az értékes források.

VaML VIII. 115. Kőszegi Városi Főtanoda iratai 1850–1877. 0,18 ifm.

Az iskola alapításának ideje egyelőre ismeretlen. A valamikori kéttanítós, magyar és német iskolamesterrel működő városi iskola, a 18. század végén a Ratio Educationis által követelteknek megfelelően alakult ún. normális iskolává. A 19. században három osztályfokon tanítottak fiúkat és külön épületben leányokat, többségében katolikus felekezetű gyermekeket, mert az evangélikusok az 1780-as évek közepén külön tanintézeteket alapítottak. A 19. század közepéig a harmadik osztály elvégzése volt a feltétele a helyi gimnáziumba való felvételnek.

Iratai csak az 1850 utáni időszakról maradtak fenn. Közöttük német nyelven vezetett tantestületi jegyzőkönyv, beiratkozási naplók, tandíj befizetési könyv stb. található.

VaML VIII. 116. Kőszegi Ág. Ev. Elemi Iskola iratai 1903–1927. 0,59 ifm.

Az 1868. évi népiskolai törvény alapján létrehozott elemi iskolát a helyi evangélikus egyházközség tartotta fenn. Iratanyaga, amely kizárólag anyakönyvekből, haladási és mulasztási naplókból áll, csak 1903-tól maradt meg. Erre az időre már nemcsak az adminisztráció, hanem a tanítás nyelve is magyar volt, bár kisegítő nyelvként még 1909-ben is használták a németet.

Az evangélikus iskolák 1876 előtti iratai a Kőszegi Evangélikus Egyházközség levéltárában találhatók.

VaML VIII. 117. Kőszegi R. K. Elemi Fiúiskola iratai 1872–1948. 0,86 ifm.

Lényegében a volt városi főtanoda helyét vette át a katolikus elemi iskola, amely 1870-ig fiú és leányiskola is volt. A tanítás nyelve csak 1887-től lett minden tárgyban magyar.

Az iratanyag anyakönyvekből és haladási és mulasztási naplókból áll.

VaML VIII. 125. Szentgotthárdi R. K. Elemi Iskola 1898–1920. 0,14 ifm.

A szentgotthárdi iskola előmeneteli és mulasztási naplói mellett ugyanilyen köteteket találunk a Rábakethelyi R. K. Elemi Népiskolából (1902–1911) is.

VaML VIII. 162. Felsőrönöki R. K. Elemi Iskola 1901–1921. 0,15 ifm.

Anyaga: előmeneteli és mulasztási naplók 1901 és 1921 között. Egy-egy évfolyam törzskönyv és osztálykönyv.

VaML VIII. 221. Rábafüzesi Elemi Iskola 1920–1921. 0,01 ifm.

Anyaga mindösszesen a fent említett iskolaév összevont 1-2. osztályának előmeneteli és mulasztási naplója.

VaML VIII. 233. Szakonyfalui R. K. Elemi Iskola 1910–1920. 0,08 ifm.

Anyaga: előmeneteli és mulasztási naplók 1910 és 1920 között.

VaML VIII. 273. Kőszegfalvi R. K. Elemi Iskola iratai 1885–1949. 0,25 ifm.

Az 1820-as években hozták létre az 1713-ban a Német Birodalomból beköltözött telepesek által épített Svábfaluban (Schwabendorf, 1896-tól Kőszegfalva) az első egytanítós iskolát. Ezt 1868-ban alakították elemi iskolává. A 19. század utolsó éveitől itt is a magyar lett a tanítás nyelve, de természetesen a németet a városrész lakosságának anyanyelve miatt soha nem tudták teljesen mellőzni.

Az iratanyagban található anyakönyveket, haladási és mulasztási naplókat ebben az időszakban már itt is csak magyar nyelven vezették.

VaML VIII. 287. Vasszentmihályi R. K. Elemi Iskola 1900–1948 [1956]. 0,25 ifm.

Anyaga: előmeneteli és mulasztási naplók 1903 és 1928 között, felvételi napló 1907/1908, és anyakönyvek 1901–1903, 1937–1956.

VaML VIII. 288. Nemesmedvesi R. K. Elemi Iskola iratai 1902–1945. 0,07 ifm.

Anyaga: előmeneteli és mulasztási naplók 1902 és 1923 között, anyakönyv 1937–1945, törzskönyv 1914/1915.

VaML VIII. 326. Domonkos rendi nővérek vezetése alatt működő Kőszegi Róm. Katolikus Elemi Leányiskola iratai 1870–1948. 0,87 ifm.

A város katolikus elemi iskolájából 1870-ben szervezte ki az igazgató-plébános a leányok tanítását, amelyet attól fogva, a városba 1868-ban telepedett domonkos apácák végeztek. A Grazból érkezett nővéreknek nem jelentett problémát az akkor még többségében németül beszélő gyermekek oktatása.

Az iratanyagot képező anyakönyveket, haladási és mulasztási naplókat itt is magyarul vezették.

VaML VIII. 611. Kőszegi Rajziskola iratai 1792–1832. 0,33 ifm.

A vasárnapi iskolaként működő, főleg kézműves inasokat és mesterlegényeket oktató speciális városi kiegészítő tanfolyamot 1796-ban alapították.

Az iratanyag szinte egészében rajzokból áll, amelyeknek egy részét, a bemutatás szándékával az első rajzmester, Schubert Károly Bécsben kiadott mintakönyvekből másolta ki. A többi, a tanulók által készített és szinte minden esetben német nyelven feliratozott alkotás, többségében mesterségekhez kapcsolódó tárgyak vagy azok díszítő motívumai.

IX. TESTÜLETEK

Lásd: BFL IX. 1. A kőszegi céhek fondjainak mindegyike tartalmaz német nyelvű iratokat, vagy csak kizárólag azokból áll. Az egészen kisméretűekben a céhlevelek találhatók, a nagyobbakban jegyzőkönyvek és egyéb adminisztrációs anyagok is lelhetők.

VaML IX. 1. Kőszegi Bérkocsis Céh iratai 1836. 0,01 ifm.

VaML IX. 2. Kőszegi Bognár Céh iratai 1627. 0,01 ifm.

VaML IX. 3. Kőszegi Csapó Céh iratai 1762. 0,01 ifm.

VaML IX. 4. Kőszegi Csizmadia Céh iratai 1684, 1728, 1762. 0,02 ifm.

VaML IX. 5. Kőszegi Fazekas Céh iratai 1710. 0,01 ifm.

VaML IX. 6. Kőszegi Fésűs Céh iratai 1828–1870. 0,11 ifm.

VaML IX. 7. Kőszegi Gombkötő Céh iratai 1672, 1722. 0,01 ifm.

VaML IX. 8. Kőszegi Kalapos Céh iratai 1618. 0,01 ifm.

VaML IX. 9. Kőszegi Kádár Céh iratai 1726, 1834. 0,03 ifm.

VaML IX. 10. Kőszegi Kerékgyártó Céh iratai 1663, 1677. 0,01 ifm.

VaML IX. 11. Kőszegi Kovács Céh iratai 1603. 0,01 ifm.

VaML IX. 12. Kőszegi Kőműves és Ács Céh iratai 1672–1871. 0,04 ifm.

VaML IX. 13. Kőszegi Lakatgyártó Céh iratai 1679, 1782–1872. 0,01 ifm.

VaML IX. 14. Kőszegi Mészáros Céh iratai 1528, 1643, 1737, 1770. 0,03 ifm.

VaML IX. 15. Kőszegi Molnár Céh iratai 1726. 0,01 ifm.

VaML IX. 16. Kőszegi Ötvös Céh iratai 1739. 0,01 ifm.

VaML IX. 17. Kőszegi Pék Céh iratai 1791, 1670, 1710. 0,01 ifm.

VaML IX. 18. Kőszegi Posztós Céh iratai 1650, 1817–1861. 0,01 ifm.

VaML IX. 19. Kőszegi Puskaműves Céh iratai 1653. 0,01 ifm.

VaML IX. 20. Kőszegi Szabó Céh iratai 1619, 1750, 1798, 1853–1870. 0,05 ifm.

VaML IX. 21. Kőszegi Szappanos Céh iratai 1795, 1834. 0,01 ifm.

VaML IX. 22. Kőszegi Szűcs Céh iratai 1696, 1731. 0,01 ifm.

VaML IX. 23. Kőszegi Timár Céh iratai 1712. 0,01 ifm.

VaML IX. 24. Kőszegi Varga Céh iratai 1612, 1640, 1650. 0,03 ifm.

VaML IX. 25. Kőszegi Vászonszövő Céh iratai 1661. 0,01 ifm.

VaML IX. 26. Kőszegi Zsinórkészítő Céh iratai 1812–1871. 0,02 ifm.

VaML IX. 27. Pinkafői Szűcs Céh iratai 1688–1863. 0,1 ifm.

A ma Ausztriában fekvő Pinkafeld, egykori mezővárosban működött céh, két keménytáblás kötetéből (Meisterbuch és Protokoll) álló fond teljesen német nyelvű.

VaML IX. 28. Rohonci Kádár Céh iratai 1687–1874. 0,02 ifm.

A rohonci (ma Rechnitz, Ausztria) kádárok céhébe belépő és onnan felszabaduló segédek nyilvántartása, két német nyelvű, keménytáblás kötetben.

VaML IX. 29. Rohonci Mészáros Céh iratai 1709–1878. 0,21 ifm.

A Rohonci Mészáros Céh ügyvitelére, szervezeti életére vonatkozó iratokból áll a fond. Szegődési-, szabadulókönyvek, mesterkönyvek és a társaság gazdálkodásával összefüggő számadások, mind német nyelven.

VaML IX. 30. Rohonci Szabó Céh iratai 1764–1869. 0,06 ifm.

A két kötetből álló iratanyag a Rohoncon bejegyzett mesterek lajstroma német nyelven.

VaML IX. 34. Szentgotthárdi Fazekas Céh iratai 1738–1884. 0,03 ifm.

A fondban két jegyzőkönyvi kötet (Protokoll) található német nyelven.

VaML IX. 35. Szombathelyi Ács Céh iratai 1773–1872. 0,1 ifm.

A három kötet (Lehrjung Buch, Auflag Buch és Protokoll) mindegyike német nyelvű.

VaML IX. 36. Szombathelyi Egyesült Bognár és Kovács Céh iratai 1765–1873. 0,1 ifm.

A fond négykötetnyi anyagából három (Protokoll 1851–1853, Gesellen Buch 1765–1873, Meister Buch 1812–1852), túlnyomóan német nyelven íródott.

VaML IX. 37. Szombathelyi Kötélgyártó Céh iratai 1779–1857. 0,05 ifm.

A két kötetet (Einpfang und Aufgabs Register és Meister Buch) német nyelven vezették.

VaML IX. 38. Szombathelyi Kovács és Patkolókovács Céh iratai 1756–1873. 0,06 ifm.

A kovácsok közösségéhez későbbiekben csatlakoztak a helybeli bognárok is. Három kötetükbe (Meister Buch, Auflag Buch, Gesellen Buch), az utolsó évek kivételével, német nyelven jegyeztek be.

VaML IX. 40. Szentgotthárdi Vegyes Céh iratai 1784–1872. 0,02 ifm.

Az egykori Szentgotthárdi Cisztercita Apátság iratai közül előkerült és onnan elkülönített, a szentgotthárdi mesterekhez szegődött inasok szerződéseit és felszabadítását igazoló bejegyzéseket tartalmazó kötet német nyelven íródott.

VaML IX. 41. Szombathelyi Ötvös és Lakatjártó, Csiszár és Szíjjártó Céh iratai 1510–1871. 0,04 ifm.

A legkorábbi ismert szombathelyi céhtársulat az ötvös, amely szabályzatát a zágrábiaktól szerezte. A fond anyagában 17–18. századi mester-, szegődés- és számadáskönyvek találhatók és későbbi, főleg az 1800-as évekből származó vegyes iratok találhatók. Ahogy a többi céhes irategyüttes, ez is töredékes. Egy része német nyelvű.

VaML IX. 43. Vas Vármegyei Szappanfőző Céh 1813–1858. 0,04 ifm.

A fond egyetlen kötetből, a céh jegyzőkönyvéből (Handwerks-Protokoll der Seifensieder Zunft in dem Eisenburger Comitat) áll.

VaML IX. 44. Vegyes céhiratok 1473–1887. 0,4 ifm.

A Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságától átvett iratanyag rendezésekor keletkezett fondban gyűjtötték össze a más céhekhez be nem osztható, önállóan fondot nem alkotó töredékeket. Benne

elkülönítették a vándorkönyveket, különböző jegyzőkönyvi kivonatokat, artikulusokat, számadásokat stb. Egy dobozba a helységekhez köthető iratokat betűrendben gyűjtötték ki. Benne olyan ma Ausztriához tartozó településekről található irat, mint pl. Alsóőr (ma Unterwart), Borostyánkő (ma Bernstein), Monyorókerék (ma Ebereu), Léka (ma Lockenhaus) stb.

VaML IX. 49. Kőszegi Asztalos Céh (Kőszegen) 1632. 0,01 ifm.

VaML IX. 207. Kőszegi Járási Ipartestület (Kőszegen) 1886–1950. 3,05 ifm.

Lásd: BFL IX. 211. Az iratanyag első része az 1885-ben alapított Kőszegi Ipartestület jegyzőkönyveiből és nyilvántartásaiból áll. Utóbbiakban a tanonc- és segédnyilvántartások, s a munkakönyv lajstromok találhatók. Az 1932. évi VIII. tc. által előírt új feltételek miatt – mivel az előírtnál kevesebb taggal rendelkeztek – fel kellett oszlatni és a járásra kiterjesztetten kellett újjáalakítani az ipartestületet. Ekkor átvették a városi adminisztráció anyagát is. Az ügykezelés a továbbiakban sem változott. Fontos része az iratanyagnak az úgynevezett tanoncszerződések, éves megoszlásban kezelt gyűjteménye.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

Lásd: BFL X.

VaML X. 215. Kőszegi Lövész Egylet (Kőszegen) 1871–1874. 0,03 ifm.

A minden bizonnyal az egykori egyesületi elnöktől, gr. Festetics Elektől fennmaradt iratok az egyes lövészeti versenyekre beszerzett anyagok számláiból, ill. a tagdíjak banki elhelyezésének igazolásaiból állnak. Ezek, mivel az egyesületnek helyben vásároltak be, kivétel nélkül német nyelvűek.

VaML X. 219. A Kőszegi Casino Egyesület iratai 1860–1884. 0,01 ifm.

Az 1833-ban alapított és az 1880-as évek második feléig működő Kőszegi Olvasó Egyesület (Günser Casino Verein), vagy helybeli közkeletű nevén „Úrikaszinó”, bár tagságának többsége, vezetékneve alapján, magyarnak tekinthető, adminisztrációját végig két nyelven, magyarul és németül vezette. Anyagában névsorok, szerződések, aláíróívek találhatók.

VaML X. 220. Kőszegi Katolikus Jótékony Nőegylet 1866–1948. 0,33 ifm.

Az 1866-ban alapított, hivatalosan 1948-ban megszüntetett, a helybeli szegényeket felkaroló társaság jegyzőkönyveit 1914-ig, elszámolásait még néhány évig német nyelven vezette. Csekély terjedelme ellenére szinte teljes képet ad az egyesület sok évtizedes működéséről.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BFL XI.

VaML XI. 3. Szentgotthárdi Kaszagyár iratai 1892–1949. 13,86 ifm.

A Szentgotthárdi Első Magyar Kasza és Sarlógyárat az ausztriai Mondsee-ből Magyarországra érkezett br. Josef Wieser (1853–1918) hozta létre 1902-ben. 1921-ben fiai, Kurt és Friedrich

részvénytársasággá alakították. Az államosítás után is folyamatosan működött, egészen 2001-ig. A szakmunkásokat 1920-ig főleg Ausztriából szerződtették, majd ezután kezdtek a környékbeli munkaerőre támaszkodni.

Az iratok nagyobb része a gyár működtetésével kapcsolatos levelezésekből áll, amelyek közül a br. Kurt Wieser által írottak és a hozzá érkezettek zömmel német nyelvűek. (Jogutódjai: Szombathelyi Mezőgazdasági Gépgyár XXIX. 3., Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár XXIX. 15., RÁBA.)

VaML XI. 9. Kőszegi Czeke és Hohenberg Ágyterítőgyár (Kőszegen) 1856–1948. 3,18 ifm.

A kőszegi Czeke és a bécsi Hochenberg családok által 1927-ben alapított gyár iratain kívül Czekéék családi és üzleti iratai is megtalálhatók a fondban. Évszázados kőszegi jelenlétük alapján közöttük a német volt az általános közvetítő nyelv, amelyet még az 1940-es években is használtak levelezésükben.

VaML XI. 24. Kőszegi Rónai Nyomdavállalat (Kőszegen) 1911–1951. 0,2 ifm.

A kőszegi Rónai (eredetileg Feigl) család az 1860-as évek elejétől folyamatosan foglalkozott nyomdászattal. A névmagyarosító legidősebb fiú által 1881-től működtetett, majd 1886-tól tulajdonolt, az apja cégével évtizedekig konkurens, nyomda iratai között fontos forrás a Kőszeg és Vidéke (1881–1939) ill. a Günser Zeitung (1882–1938) hetilapok 1910-es évekbeli előfizetési jegyzékeinek kötete, amelyeket ráadásul német nyelven vezettek. A többi irat zömében 1945 utáni.

VaML XI. 202. Kőszegi Takarékpénztár (Kőszegen) 1844–1948. 1,18 ifm.
a) Iratok 1844–1944. 0,65 ifm.
b) Mérlegek 1844–1943. 0,26 ifm.
c) Pénztárkönyvek, nyilvántartások 1844–1938. 0,27 ifm.

A Vas vármegyében elsőként alapított, 1844-től működő pénzintézet Kőszeg város, sőt egy időben az egész megye legsikeresebben működő banki jellegű vállalkozása volt. A személyzet és a város polgárainak túlnyomó nyelvhasználata miatt a 19. század utolsó harmadáig könyveiket és adminisztrációjukat német nyelven vezették.

VaML XI. 604. Szentgotthárdi Ciszterci Apátság Uradalma 13. sz. – 1949. 9,98 ifm.
a) Az Uradalom úriszéke előtt lefolytatott polgári perek 1730–1790. 0,37 ifm.
b) Az Uradalom úriszéke előtt lefolytatott polgári és büntetőperek iratai 1687–1847. 1,03 ifm.
c) Jobbágyvagyonleltárak és osztály levelek 1729–1781. 0,13 ifm.
d) Az uradalom „hiteleshelyi" tevékenységének jegyzőkönyvei, jobbágyok szerződéseinek osztálylevelei, birtok és hagyatékbecslések 1744–1848. 2,37 ifm.
e) Uradalmi jobbágyárvák pénztári számadáskönyvei 1771–1848. 0,39 ifm.
f) Úrbéri és gazdasági iratok 1718–1864. 3,38 ifm.
g) Községbírói számadások 1813–1846. 0,52 ifm.
h) Vegyes iratok 1675–1883. 0,52 ifm.
i) Gazdasági iratok 1743–1950. 1 ifm.
j) Erdőgazdasági iratok 1878–1949. 0,2 ifm.
k) Tervrajzok é. n. 0,07 ifm.

A Franciaországból érkezett ciszterci szerzeteseket III. Béla király 1183-ban birtokadományokkal telepítette le Szentgotthárdon. A barátok feladata a keresztény hit terjesztése és az abban való elmélyedés mellett, az éppen akkor megszűnőben levő gyepűrendszer gyéren lakott, de hatalmas területeinek termelésbe vonása is volt. A török időkben működése szünetelt, csak 1734-ben alakult

újjá, amikor III. Károly az ausztriai heiligenkreutzi apátságnak adományozta a birtokokat. 1878-ban választották le az osztrák rendtartománytól, és ekkortól, egészen 1950-es megszüntetéséig a magyarországi ciszterciekhez tartozott.

Az apátság jobbágyfalvai közé tartozott egykor, a most Ausztriában található: Badafalva (ma Weichselbaum), Ercsenye (ma Henndorf im Burgenland), Gyanafalva (ma Jennersdorf), Köröstyén (ma Krieselstein), Nagyfalva (ma Mogersdorf), Pocsfalva (ma Rosendorf), Horvátfalu (ma Kroboteck), Lapincsolaszi (ma Wallendorf), Raks (ma Rax), Németlak (ma Deutsch Minihof). Ezen települések történetének, lakosságuk összetételének, gazdasági viszonyainak tanulmányozásához felbecsülhetetlen források találhatók, pl. a községbírói számadásokban, az úrbéri és gazdasági iratok állagaiban.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

VaML XII. 1. Vasvár–Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára 1212–1874. 43,11 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1536–1874. 11,11 ifm.
b) Minutae expeditae 1551–1850. 14,37 ifm.
c) Minutae inexpeditae 1551–1850. 3,82 ifm.
d) Statutoriae 1542–1850. 4,74 ifm.
e) Litterae ecclesiasticae et familiares 1212–1753. 0,64 ifm.
f) Litteralia instrumenta 14–20. sz.. 7,08 ifm.
g) Metales 1130–1755. 0,38 ifm.
h) Testamentales 1562–1846. 0,5 ifm.
i) Vegyes kötetek 1549–1700. 0,47 ifm.

A minden bizonnyal a 12. század második felében már Vasváron működött Szent Mihály Társaskáptalant, amely hiteleshelyi szerepet is betöltött, az 1580. évi XX. tc. utasítására költöztették a töröktől kevésbé veszélyeztetett Szombathelyre. 1777-ben, az önálló Szombathelyi Egyházmegye létesítéskor lett székeskáptalan.

Anyagát századokon keresztül őrizték a székesegyház sekrestyéje felett kialakított levéltári helyiségben. 1944-ben a hiteleshelyi anyagot vidékre szállították és biztonságba helyezték, ezért ezt nem, de a magánlevéltárat nagyobb pusztítás érte, az 1945. március 4-én zajlott bombatámadásnál. Az 1950. évi 29. tvr. rendelkezésének megfelelően anyaga 1958-ban a Szombathelyi Állami Levéltárba, a VaML jogelődjéhez került. A fond, főleg annak e–g) állagaiban található a legtöbb Mohács előtti, országosan is nyilvántartott oklevél, a Szombathelyen őrzöttek közül. A c) állagban a beiktatási parancsok feljegyzéseiben, a családok között nem kis számban akadnak német hangzású nevek, pl. Althan, Ankerraiter, Niderlein, Stettner stb. Az iratanyag túlnyomó része jól mutatózott.

XIII. CSALÁDOK

VaML XIII. 2. Körmendi herceg Batthyány család iratai 1740–1773. 0,12 ifm.

A hatalmas Batthyány-birtokok csak kisebb gyűjteménye ez az irategyüttes, de benne található a Rohonci Uradalom 1740 és 1773 közötti német nyelvű összeírásai, amelyek jelentős forrásai a Nyugat-Magyarország gazdaságtörténetének és az ott lakóknak.

VaML XIII. 5. Chernel–Miske család iratai v. Chernelházi Chernel család iratai 1840–1943. 1,58 ifm.

Az eredetileg Sopron vármegyei köznemesi család a 18. század második felében került Kőszegre, ahol a Dunántúli Kerületi Tábla bíráiként a hivatalviselő nemesek kétlaki életét élték. Legnevezetesebb tagjai voltak: Chernel Kálmán történész, Chernel István ornitológus és br. Miske Kálmán régész. Házasság révén kapcsolódtak a gr. Festetics és a br. Miske családokhoz. Részben ezen kapcsolatok révén is kerültek nagyobb számban német nyelvű levelek, naplók is az iratok közé, de a család minden tagja rendszeresen használta, akár második anyanyelvként is a németet.

VaML XIII. 11. Gr. Erdődy Gyuláné született Széchenyi Emília iratai 1912–1938. 0,13 ifm.

Az iratanyag a kőszegi múzeum közvetítésével került a VaML-ba, éppen ezért feltételezhető, hogy a Kőszegen elhunyt gr. Erdődy Tamás (1886–1931) hagyatékának részét képezte. Ebből kerülhettek kiemelésre édesanyja, Széchenyi Emília (1866–1928) személyes iratai és levelezése. A magyar főnemesi család szinte minden tagja németül írt, közülük is kiemelendők Tamás fiának, IV. Károly király szárnysegédjének hozzá írt levelei.

VaML XIII. 22. Lukinich család iratai 1565–1872. 0,65 ifm.

Nagy Iván szerint a Lukinich család Sopron vármegyei ősökkel rendelkezett, ennek kapcsán is került német nyelvkörnyezetbe. Ennek jele a 18. századi gazdasági iratokban található német nyelvű levelezés.

VaML XIII. 23. A kőszegi Meiszner család iratai 1938–1948. 0,12 ifm.

A váci születésű, de sebesülése és nyugdíjazása után, angol feleségével Kőszegen letelepedett Meiszner Dénes (1881–1951?) huszárszázados irataiban gr. Lubinszky János irodalmi munkássága német nyelvű.

VaML XIII. 24. A taródházi Mikos család iratai 1590–1884. 0,52 ifm.

Tősgyökeres Vas vármegyei nemesi család; legnevezetesebb tagja Mikos László (1750–1838), aki a bárói címet szerzett. Mikosszéplakon, ill. a mellette épített mikosdpusztai kastélyban rendezkedett be a 19. században. Az 1700-as években családi kapcsolatba kerültek olyan, főleg nyugat-magyarországi protestáns családokkal, mint a Szeremley, Stettner stb., akiknek levelezésében és családi irataikban sok német nyelven íródott is található.

VaML XIII. 26. Miske–Gerstenberger család iratai 1811–1950. 1,1 ifm.

A család ilyen néven való említése az osztrák lovagi címmel rendelkező reichseggi Gerstenberger János (1852–1940) és br. Miske Irma házasságától vált szokásossá. Közös gyermeküket, Jenőt (1886–1945) adoptálta édesanyjának József nevű bátyja. Ennek kapcsán nyert bárói címét és a két címert a Vas vármegyei főispáni titkár, későbbi varsói követségi tanácsos 1918-ban egyesíttette.

A család osztrák gyökerei miatt a levelezésük természetszerűleg német nyelven folyt. Ebben a fondban található még br. Miske Irma második férjének, hornaui Gerbert Károly ezredesnek, a kőszegi katonai alreáliskola parancsnokának több irata is, aki szintén német anyanyelvű volt.

VaML XIII. 29. Roszeneki báró Roszner család iratai 1745–1951. 3,17 ifm.

Az osztrák származású, Magyarországon 1817-ben nemességet és bárói címet is elfogadtató család ezen ága, a gr. Zichyek Jakabházán lakó ágával kötött házasság révén került Vas vármegyébe.

Az iratok nagy része br. Roszner Józsefhez (1836–1905) és feleségéhez Zichy Karolinához (1842–1914) köthető, melyeknek német nyelvű anyaga, érdekes módon, túlnyomó részben a Zichy rokonság levelezése.

VaML XIII. 30. Zichy család levéltára 1779–1961. 1,17 ifm.

A gróf Zichy család oroszvári főágazata vázsonyi ágazatának lébényszentmiklósi ága Vas vármegyei birtokainak központját és saját elsődleges lakását a Szentgotthárd melletti jakabházi kastélyban tartotta. Közülük legjelentősebb pályát Zichy Károly és gr. Festetics Júlia Hermann nevű fia (1814–1880) járta be, aki Vas vármegye egyik vezető ellenzékijéből és 1848-as nemzetőr parancsnokságától 1864-ig eljutott, Magyarország Ferenc József császár által kinevezett udvari kancellárságáig. Közben volt Vas vármegye kormánybiztosa (1851–1852), elnöke (1852–1853), a Nagyváradi Helytartósági Osztály alelnöke (1853–1859), ugyanezen beosztásban volt Sopronban (1859–1860), Vas vármegye főispáni helytartója és Kőszeg szabad királyi város királyi biztosa (1861–1864). Feleségével Szegedy Karolinával (1817–1892) közös gyermekeik közül Hermannt (1848–1903) a körmendi kerület országgyűlési képviselőjévé választották. Karolina lányuk br. Roszner József felesége lett, ezért rájuk és a család más tagjaira vonatkozó adatok találhatók a Roszner család irataiban is (ld. XIII. 29.).

A családtagok levelezésén kívül, Zichy Hermann kancellár hivatali iratai is többségükben német nyelvűek.

VaML XIII. 38. Tuczentaller és Csatay család iratai 1742–1919. 0,51 ifm.

A felvidéki eredetű, 16. századig bizonyíthatóan nemességgel rendelkező Tuczentaller család a 19. század közepén került Vas vármegyébe. Az első áttelepedő Tuczentaller Lajos mérnök (1832–1903), aki először az Esterházy család lékai uradalmában, majd Kőszeg városában kapott állást. Az iratok nagyobb része Gyula nevű öccsére vonatkozik, aki 1883-ban kapott engedélyt nevének Csatayra való változtatására. Fia, Csatay Lajos (1886–1944) katonatiszt.

A család levelezésének, főleg a felvidéki rokonokhoz kapcsolódó, 19. századi része német nyelvű.

VaML XIII. 63. Freyberger család (Kőszeg) iratai 1799–1941. 0,04 ifm.

A 19. század elején már Kőszegen élt, német nemzetiségű család bőrkikészítéssel foglalkozott, majd a 20. század elején Freyberger Sándor szappanfőző műhelyt vásárolt. Ezután felhagyva a tímársággal szappangyártásból, ill. bőrkereskedésből tartotta el családját. A kőszegi közéletben is jelentős szerepet vállalt, pl. a katolikus hitközség német anyanyelvű tagozatának vezetőjeként. Halála után az üzletet Ferenc fia vette át, aki Szabadváryra magyarosította vezetéknevét. Ő 1942 és 1944 között a háborús igényekre alapozva nagy szappan- és gliceringyárat épített a városban.

Az iratanyag főleg a család anyagi ügyeivel kapcsolatos levelekből, számlákból, nyugtákból, végzésekből, váltókból áll, amelyet a rendezés során készített időrendi jegyzék alapján lehet kutatni.

VaML XIII. 66. Pusch–Váry család (Kőszeg) iratai 1841–1947. 0,02 ifm.

A kőszegi Pusch család a 19. század végén Ausztriából, Bécsből költözött Kőszegre; Pusch Károly és felesége sz. Kratochwill Mária két gyermekükkel telepedett le. P. Károlyné évtizedeken keresztül elnöknőként vezette a Kőszegi Katolikus Jótékony Nőegyletet. A felnőttkort egyedül megélő Erzsébet 1945-ben kötött házasságot Váry (1935-ig Weixlgärtner) Tivadar nyugállományú ezredessel.

Az iratanyag a két családot érintő, személyes adatokat tartalmazó okmányokból áll, amelyet a rendezés során készített időrendi jegyzék alapján lehet kutatni.

VaML XIII. 68. Waisbecker család (Kőszeg) iratai 1822–1925. 0,02 ifm.

Az 1820-as években a Német Birodalomból Kőszegre költözött Waisbecker Henrik kereskedő leszármazottai közül dr. Waisbecker Antal orvos, dr. Waisbecker Antalné sz. Szovják Emília és Waisbecker Jenő népfelkelő százados hagyatékával kapcsolatos, ill. néhány más, családi jellegű iratot tartalmazó fond.

XIV. SZEMÉLYEK

VaML XIV. 3. Fügh Károly kőszegi városi aljegyző iratai 1794–1890. 0,13 ifm.

Fügh Károly (1841–1921) német eredetű, de a 17. század eleje óta biztosan a városban élő, régi kőszegi, magyar nemességet szerző polgári család leszármazottjaként, jogi végzettséget szerzett. Kőszeg város aljegyzőjeként (1864–1867) kezdte pályáját, a későbbiekben a Kőszegi járás főszolgabírája, a kőszegi kerület országgyűlési képviselője (1875–1878), Kőszeg város polgármestere (1878–1889) volt. Városvezetői időszakának legfontosabb eredményei: a Kőszeg-Szombathely helyiérdekű vasútvonal kiépítése és a kőszegi magyar nyelvű sajtó megteremtése.

VaML XIV. 13. Krauthauf sárvári kereskedő iratai 1830–1847. 0,27 ifm.

A Sárvárhoz köthető, ismeretlen életrajzú kereskedő üzleti iratai és könyvei is kizárólag német nyelven íródtak.

VaML XIV. 14. Küzdi Aurél cisztercita rendtag iratai 1873–1941. 0,12 ifm.

Küzdi Aurél (szül. Kern; Budapest, 1866 – Porva, 1951) német anyanyelvű hivatalnokcsaládban született. A cisztercita rend egri gimnáziumának matematika és fizika tanára, 1938 és 1941 között igazgatója. 1912 és 1927 között a budapesti Bernardinum noviciusmagisztere, 1927-től 1933-ig igazgatója.

A család tagjainak egymás közötti levelezése szinte kizárólag német nyelven folyt.

VaML XIV. 30. Sághegyi F. Medárd gyűjteménye 1633–1973. 4,12 ifm.
a) A Kőszegi R. K. Plébánia anyakönyveinek cédula katalógusa 1633–1960. 3,64 ifm.
b) Személyes iratok 1633–1971. 0,48 ifm.

Az egykori bencés szerzetes, aki a rend feloszlatása után is Kőszegen maradt, a plébánián végzett munkája mellett feldolgozta az ott található, 1633-tól vezetett anyakönyveket. Az általa készített cédulakatalógusban, betűrendbe besorolva megtalálhatók az adott személyekre vonatkozó keresztelési, házassági és halálozási adatok. Mivel Kőszeg egészen a 17. század végéig túlnyomóan protestáns lakosságú város volt és az 1780-as évek közepéig nem különítették el a felekezeti bejegyzéseket, fontos forrásai ezek nemcsak a katolikus, hanem az evangélikus felekezetűekkel foglalkozó kutatóknak is. A b) jelű állagban nem kizárólag személyes jellegű iratok találhatók, hanem az említett anyakönyvekből végzett család- és foglalkozástörténeti gyűjtések is.

VaML XIV. 38. Lukács János ügyvéd iratai 1852–1862. 2,35 ifm.

A korszak hivatalosan kötelező német nyelvű levelezése, de az ügyfelek nagyobb része is német anyanyelvű volt, így az iratanyag túlnyomó része németül íródott.

VaML XIV. 49. Nagy László ügyvéd iratai 1850–1864. 0,13 ifm.

A korszakban hivatalosan kötelezővé lett a német nyelvű levelezés, de mivel az ügyfelek nagyobb része egyébként is német anyanyelvű volt, így a fond szinte csak németül íródott iratokból áll.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

VaML XV. 1. VaML térképeinek gyűjteménye 1850–1919. 155,56 ifm.
a) Törzsgyűjtemény (T 1–468) 18–21. sz. 22,7 ifm.
b) Úrbéri (U 1–747) ?? 93,7 ifm.
c) VI. sz. Kataszteri Helyszínelési Felügyelőség Műszaki iratok (K 1–315) 1850–1932. 39,16 ifm.

A térképek legkorábbi részét – amelyek a vármegye hivatalainak működése közben keletkeztek – 1945-ben sajnos jelentős károsodás érte. Ezeket egészítették ki az úrbéri megváltások idején keletkezett, a vitás kérdések eldöntésében segédkező, ill. az új állapotokat rögzítő térképek sorozataival. Utolsóként pedig idecsatolták a pénzügyigazgatóság földadó osztálya által készíttetett kataszteri térképek szelvényeivel és irataival együtt, amelyeket később a VI. sz. Kataszteri Helyszínelési Felügyelőség vett át és onnan került levéltárba.

Az a) és b) állagban többnyire a településeken használt nyelvnek megfelelően írták le a térképeken használt általános és egyedi elnevezéseket. Ezek az iratok digitális formában is kutathatók.

A c) állagban az anyag településekként betűrendben található. Ezen belül szerepel az 1850-ben készült határleírás, az első kataszteri felmérés Parzellen Protocoll (1856–1860), s ugyanehhez a térképek. Ezek német nyelvűek. 1910-ig itt kerültek elhelyezésre a kataszteri telekkönyvek, birtokív összesítések. Az 1856–1860 közötti felmérés térképei digitalizált formában is megjelentek.

Irodalom:
Vas megye az első kataszteri felmérés térképein 1856–1860. Elektronikus dokumentum. Budapest, 2006.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

VaML XVII. 36. Kőszegi Nemzeti Bizottság iratai 1947–1949. 0,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. Az 1946. április 16-tól egészen 1949. április 3-ig működő bizottság tagjait pártok és tömegszervezetek delegálták, feladata a képviselőtestület munkájának segítése, véleményezése és ellenőrzése volt. A testület 1946 során többször foglalkozott a németek kitelepítésével is. 1947 szeptemberétől mind személyi összetétele, mind hatásköre változott. Ezután átvette a város életének teljes körű irányítását.

Irataiban a bizottság üléseinek jegyzőkönyvei és az ehhez tartozó iratok találhatók.

VaML XVII. 403. Kőszegi Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 0,88 ifm.

Lásd: BFL XVII. 401 és BKMÖL XVII. 401. A Kőszegen felállított két bizottság közül az első iktatószám alapján, a második az igazolandók nevének betűrendjében gyűjtötte az iratokat. Mutatókönyv azonban mindkettőnél található.

VaML XVII. 405. Szentgotthárdi Járási Igazoló Bizottság iratai 1945–1947. 1,09 ifm.

Az igazolandók nevének betűrendjében találhatók az iratok.

XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

VaML XXI. 1. Vas megye főispánjának iratai 1945–1950. 4,74 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950. 1,36 ifm.
b) Általános iratok 1945–1949. Ld. IV. 401. b)

Lásd: BKMÖL IV. 401. A főispáni poszt jelentőségének csökkenését mutatja, hogy az elnöki iratokban évente alig néhány tíz iktatott irat található. Nagyobb rész foglalkozik a közellátás irányításával. Az általános iratok átkerültek a IV. fondfőcsoportba, de itt említjük, mivel kitelepítésekkel kapcsolatos iratok ebben is találhatók.

VaML XXI. 2. Vas Megye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1945–1949.

Ld. IV. 403. a–c)

VaML XXI. 4. Vas Megye Törvényhatósága Központi Választmánya iratai 1945–1950. 7,68 ifm.

A IV. fondfőcsoportban már ismertetett feladatkörű választmány egészen 1950-ig, az új alkotmányban és az 1950. évi I. tc.-ben, az úgynevezett tanácstörvényben kifejtett, alapjaiban megváltoztatott választási rendszer bevezetéséig ellátta feladatát.

Anyagában a települések betűrendjében megtalálhatók az 1945., 1947.; 1949. és 1950. évi (tanácsi) választásokhoz kapcsolódó választói névjegyzékek, ill. a még értékesebb forrásnak számító, választási jogból különböző okokból kizártak jegyzékei.

VaML XXI. 5. Vas megye alispánjának iratai 1945–1950.

Lásd: BKMÖL IV. 402 és XXI. 4. és VaML IV. 405. a–c. Ebben az iratanyagban is találhatók adatok a németek kitelepítésének végrehajtásáról.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

VaML XXIV. 201. Vas Megyei Földhivatal 1945–1950 (1952). 39,04 ifm.
a) Elnöki iratok 1945–1950. 0,12 ifm.
b) Általános iratok (benne: földigénylő bizottságok) 1945–1950 (1952). 30,02 ifm.
c) Ingatlan-felajánlások 1949–1950. 0,28 ifm.
d) Ingatlanforgalmi iratok 1949–1950. 0,9 ifm.
e) Földbérlő Fellebbezési Bizottság 1948–1950. 0,48 ifm.

f) Telepítésügyi Különbizottság (Szentgotthárd) 1945–1948. 2,04 ifm.
g) Tervrajzok 1945–1950. 5,2 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. A Vas Megyei Földhivatalnak ez a csak töredékben átvett anyaga az 1945 és 1950 közötti időszakra terjed ki. Témánk szempontjából fontos része a földigénylő bizottságok (a állag) mellett az ingatlan felajánlások (b állag egy része) iratai is. Az első az 1945-ben földhöz juttatottakról szolgáltat adatokat úgy, hogy közvetve kiderül az is, hogy kiktől és milyen okból elvett területeket adtak át. A második pedig a rendszer által elvártnál nagyobb ingatlanokon gazdálkodók „önkéntes" lemondásait mutatja, a fojtogató adóterhek, vagy akár az internálás-kitelepítés elkerülése okán. Az f) állagban találhatók az 1946 után kitelepített német nemzetiségűekkel és hátramaradt birtokaikkal foglalkozó iratok. A Szentgotthárdi járás területéről, a korábban felsorolt (V. K. 6, 7, 15, 61, 73, 79.) települések mellett néhány dokumentumban itt szerepel még: Apátistvánfalva, Csörötnek, Gasztony, Gödörháza, Kercaszomor, Kerkáskápolna, Magyarlak, Magyarszombatfa, Őriszentpéter, Rátót, Szalafő. Mindezeken túl egydoboznyi anyagban Kőszeg és Kőszegfalva is megtalálható.

Irodalom:

Zielbauer György: Adatok és tények a magyarországi németség történetéből (1945–1949). Budapest, 1989.

13. rész

VESZPRÉM MEGYEI LEVÉLTÁR

(rövidítve: **VeML**)

Központ

Cím: 8200 Veszprém, Török Ignác u. 1.
Levélcím: 8202 Veszprém 2, Pf. 835.
Telefon: (+36) 88/887-200
Fax: (+36) 88/887-200
E-mail: leveltar@veml.hu
Honlap: www.veml.hu

Kutatóterem

E-mail: kutato@veml.hu
Nyitvatartási rend: hétfő–szerda: 8.00–16.00; csütörtök: 8.00–18.00

Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára

Cím: 8500 Pápa, Széchenyi I. u. 20.
Levélcím: 8501 Pápa, Pf. 60.
Telefon: (+36) 89/511-140
Fax: (+36) 89/511-143
E-mail: papa@veml.hu
Honlap: www.veml.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd–csütörtök: 9.00–16.00

A VESZPRÉM MEGYEI LEVÉLTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

Az intézmény egy központi és egy fióklevéltárból áll. A megyeszékhelyen, Veszprémben működő központi levéltár őrzi a történeti Veszprém vármegye iratait, a történelmi városok közül Veszprém és a községek levéltárait (a Pápai járáson kívül). Itt nyertek elhelyezést a megye központi közigazgatási és jogszolgáltató szerveinek iratai, valamint a Veszprémi Székeskáptalan hiteleshelyi levéltára, a zirci ciszterci és a bakonybéli, tihanyi bencés rendházak, az egykori uradalmak, mint a nagyvázsonyi Zichy, a pápai Esterházy-, a somlóvásárhelyi közalapítványi uradalmak levéltára, a családi és személyi levéltárak. Veszprémben kutatható a legtöbb gyűjteményes fond, s ezenkívül az intézmény anyagába tartozó minden felekezeti és állami anyakönyvi másodpéldány. A Pápai Levéltár őrzi Pápa város és a volt Pápai járás területén működött és működő intézmények iratait.

Veszprém vármegye (comitatus Vesprimiensis, Wesprimer Gespanschaft) levéltárának (Veszprém Megyei Levéltár) legrégibb iratai a török időkben elpusztultak, s még a 17. századból is csak igen hiányosan maradtak ránk. Veszprém megye a 16–17. században a török hódoltság peremvidékéhez tartozott, ahol a török hatalom tartósan nem tudott berendezkedni, így a nemesség önkormányzati, politikai szervezete, a nemesi vármegye nem esett szét, ennek ellenére a megye működése időszaki és személyhez kötött maradt. A hivatalszerűség bizonyos elemei csak a 18. század közepére mutathatók ki, amikor a vármegyeháza felépülésével (1754–1763) az iratok védelmére is több gondot fordítottak. A szabályozás szerint a tisztviselők az aktákat nem tarthatták maguknál, le kell azokat adniuk a – jegyző által kezelt – archívumba. 1782-ben elkészült az a 144 fiókos levéltári nagyszekrény (ma is megvan), amelyben a vármegyei nemesi közgyűlés iratanyagát tárolták. Az első levéltárost, Ányos Antalt csak 1794-ben nevezték ki. A klasszikus feudális kori iratsorozatokat – országgyűlési iratok, nemességi iratok, úrbéri iratok – Balassa Ignác archivarius alakította ki 1820-ban. A 19. század második felétől a II. világháború végéig több jelentős veszteség érte a levéltári iratanyagot, amelynek következtében a vármegyei igazgatás 1849 és 1945 között keletkezett levéltári anyaga csak töredékesen maradt az utókorra.

A levéltárat az 1950. évi 29. számú törvényerejű rendelet alapján szervezték újjá: megyei levéltárból állami közlevéltár lett, Veszprémi Állami Levéltár elnevezéssel. Feladatköre is bővült, mert nemcsak a megye iratainak megőrzése, hanem a megye területén működő szervek történeti forrásértékű anyagának begyűjtése is kötelessége lett. Ezután egészült ki a jogelődnek tekintett régi vármegyei levéltár a megye alsóbb szintű közigazgatási szerveinek iratanyagával és ekkor kerültek gyűjtőkörébe a megye területén működő igazságszolgáltatási szervek. Az 1950–60-as években a nagy iratátvételek történtek. Ekkor vette át az intézmény Veszprém város feudális kori anyagban gazdag levéltárát, a megszűnt egyházi rendek levéltárait. Utóbbiak közül a Zirci Cisztercita Apátság gazdaságtörténetileg nagyon jelentős anyaga külön figyelmet érdemel. Ekkor került a levéltár állományába a Veszprémi Székeskáptalan hiteleshelyi levéltára és számos uradalom, iparvállalat, szövetkezet, testület, valamint nevesebb családok és személyek iratai.

Egy kormányhatározat alapján 1968-ban minisztériumi fenntartású intézményből megyei tanácsi intézménnyé vált a levéltár új elnevezéssel: Veszprém Megyei Levéltár. Az intézmény 1979-ben önálló székházba költözött (a várba), a volt piarista rendház épületébe, raktárkapacitása azonban hamarosan szűknek bizonyult. 2005-ben vette birtokba jelenlegi székházát, majd 2008 őszén

hivatalosan is megnyitotta kapuit a levéltár fiókintézménye a Pápai Levéltár. A megyei levéltár teljes épületrekonstrukcióját és a fiókintézmény létrehozását állami céltámogatás tette lehetővé.

A levéltár jelenleg 14 319 ifm. maradandó értékű iratot őriz. (2008. XII. 31-i adat.)

A középkori vármegye iratai legnagyobb részt megsemmisültek, csupán későbbi iratátvételekből (a Veszprémi Káptalan hiteleshelyi levéltárából, családi levéltárakból) sikerült pótolni hiányát. 1526 előtti oklevél jelenleg 341 db található a levéltárban. A pusztulások ellenére is a legjelentősebb irategyüttes a vármegyei levéltár feudális kori anyaga. Veszprém vármegye köz- és kisgyűlési, törvényszéki vegyes jegyzőkönyvei és iratai 1639-től 1848-ig viszonylag épségben megmaradtak, az 1849–1945 közötti polgári kori vármegyei iratanyag viszont teljesen megsemmisült. Pótlására a minisztériumi iratokból válogatott és mikrofilmre másolt dokumentumok segítik a korszak kutatóit.

Veszprém város (Szent István korától püspöki székhely) levéltára a feudális kori levéltár (mindössze 1,2 ifm.) és a polgári és nemesi kommunitás iratainak 1849-ben egy levéltárrá való egyesítésével alakult ki. A tanácsülési jegyzőkönyvek 1712-vel kezdődnek, de a jegyzőkönyveken kívül keletkezett iratok, és a hozzá tartozó mutató az 1611–1805 közötti időszakot öleli fel. A Bach-korszaktól kezdve nagyon hiányos az iratanyag, a polgári kor pedig teljesen hiányzik.

Pápa mezőváros levéltárának csak töredéke (27 ifm.) maradt az utókora, ugyanis a török kori, majd a II. világháborús hadi események, valamint az iratok felelőtlen kezelése miatt legértékesebb része elpusztult. Levéltári anyagából a legkorábbi jegyzőkönyv az 1761–1781. katonaéveket felölelő „városi bíró és currensek könyve”.

Az egykori kuriális községek archívumai közül is őriz az intézmény néhány nagyon értékes anyagot, többek között Alsóörs (1790-től) Mencshely (1741-től), Szentgál (1701-től) iratait. A német telepesfalvak közül Aszófőnek (1826–), Márkónak (1762–), Zircnek (1830–) van feudális kori iratanyaga.

A polgári kor területi szakszerveinek iratai csak töredékében találhatók meg (pénzügyigazgatóság, tanfelügyelőség, adóhivatalok). A jogszolgáltatás területét is hiányos, csonka iratsorozatok reprezentálják. Mégis kiemelésre érdemes a Veszprémi Törvényszék Úrbéri Törvényszékének (1854–1900) és a Zirci Járásbíróság telekkönyvi iratainak (1860–1944) viszonylag teljes irategyüttese. Az 1950 előtti intézetek közül kiemelkedő az alsó-, közép-, és felsőfokú tanintézetek fondjainak együttese. Az egyházi szervek iratai közül a levéltárban kutathatók a Veszprémi Káptalan hiteleshelyi levéltára (1527–1873), a Ciszterci Rend Zirc–Pilis–Pásztó és Szentgotthádi Apátságának levéltára (1295–1950), valamint a Szent Benedek Rend Bakonybéli (1825–1950) és Tihanyi Apátságának levéltára (1373–1947), amelyek forrásértéke kiemelkedő jelentőségű. Ugyancsak jelentős értéket képvisel a több mint 100 családi levéltár (pl. a gr. Erdődy, gr. Zichy, Tumler, Woita, Kluge) és a közel 80 személyi fond. A Gyűjtemények közül a Térképgyűjtemény kéziratos térképei 1030 db-ot, a kataszteri térképek gyűjteménye több ezer darabot számlál, a fényképgyűjtemény 68 737 darabból áll, míg az elpusztult iratanyag részbeni pótlásául szolgáló mikrofilmgyűjtemény több mint 1 millió felvételt tartalmaz.

Az 1950 után keletkezett iratanyagok közül fontosabbak a volt megyei tanács és a járási tanácsok iratanyagai, de igen értékesek a magyarországi németek kutatásához a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési és Birtokrendezési Osztályának (1945–1950) iratai is, amelyk a kitelepítés pontos lenyomatát őrzik. Értékes források a jelenkor kutatásához a jogszolgáltatási és pártszervek fondjai is.

A levéltár 26 998 kötetből álló szakkönyvtárral rendelkezik, amely a levéltári központban működik, de a Pápai Levéltárban is van egy kisebb kézikönyvtár.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Kéziratos térképek a Veszprém megyei Levéltárban. Budapest, 1972.
A Veszprém megyei Levéltár fondjainak jegyzéke. Budapest, 1973. (A területi levéltárak fondjegyzékei 22. rész)
Veszprém megyei állami anyakönyvi kerületek változásainak jegyzéke (1895. október 1.–1973. április 15.) Veszprém, 1973.

A Veszprém megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke. Szerk.: Jakab Réka. Veszprém, 2006.
A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai című sorozat eddig megjelent kötetei:
Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém, 1977.
Fejes Imre: Veszprém megye közigazgatási beosztásai és tanácsi vezetői (1945–) 1950–1982. Veszprém, 1982.
Hungler József: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984.
Hungler József: A török kori Veszprém. Veszprém, 1986.
Hidegkuti Mihály – Hudi József: Hidegkút története. Veszprém, 1987.
Bél Mátyás: Veszprém megye leírása. Ford.: Takáts Endre. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1989.
Lichtneckert András: A balatonfüred-csopaki borvidék története. Veszprém, 1990.
Veress D. Csaba: Felsőörs évszázadai. A község története a kezdetektől napjainkig. Veszprém, 1992.
Veress D. Csaba: A három Pécsely története. A község története a magyar honfoglalástól napjainkig. Veszprém, 1994.
Veress D. Csaba: Az évezredes Paloznak. Egy Balaton-melléki falu története a kezdetektől napjainkig. Veszprém, 1993.
Alsóörs története. Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém, 1996.
Csopak története. Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém, 1997.
A Veszprémi káptalan számadáskönyve, 1495–1534. Krónika, 1526–1558. Javadalmasok és javadalmak, 1550, 1556. Közzéteszi: Kredics László, Madarász Lajos, Solymosi László. Veszprém, 1997.
Balatonfüred és Balatonarács története. Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém, 1999.
Berhida, Kiskovácsi, Peremarton története és néprajza. Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém, 2000.
Hudi József: Lovas község története. Egy Balaton-felvidéki falu múltja és jelene. Veszprém, 2001.
Veszprém vármegye 1696., 1715. és 1720. évi összeírása. Ford.: Takáts Endre. Szerk.: Boross István. Veszprém, 2002.
Lichtneckert András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782. Veszprém, 2007.
Családtörténeti kutatás határon innen és túl. A Veszprém Megyei Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottságának Történeti Szakbizottsága által rendezett nemzetközi konferencia (2007. május 11.) előadásai. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka. Veszprém, 2009.
Lichtneckert András: Veszprém vármegye községeinek urbáriumai, úrbéri és telepítési szerződései 1690–1836. Veszprém, 2009.

IV. ÉS XXI. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

VESZPRÉM VÁRMEGYE LEVÉLTÁRA

VeML IV. 1. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének iratai 1602–1849 (1878). 108,06 ifm.
a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek 1639–1848. 12,71 ifm.
b) Köz- és kisgyűlési iratok (Acta congregationalia)1697–1848. 73,88 ifm.
c) Különféle tárgyú irományok 1602–1836. 0,7 ifm.
e) Nemességi iratok 1639–1846 (1848) 4,35 ifm.
f) A nemesi felkelés iratai (Acta insurrectionalia) 1741–1848 (1859). 2,73 ifm.
g) Úrbéri iratok (Acta urbarialia) (1760) 1765–1848. 5,01 ifm.
aa) Urbáriumok (Urbaria) 1767–1832. 1,37 ifm.
bb) Úrbéri különféle irományok (1760) 1765–1821. 0,78 ifm.
cc) Úrbéri jegyzőkönyvek és iratok 1799–1848. 1,95 ifm.
dd) Úrbéri vizitációk 1770–1787. 0,91 ifm.
h) Összeírások 1715-1848 (-1849). 0,22 ifm.
i) Árvaügyi iratok (Acta orphanalia) 1795–1825. 0,13 ifm.
j) Végrendeletek (Testamenta) 1615–1848 (1878). 0,52 ifm.
k) Osztálylevelek (Divisionales) 1624–1836. 0,26 ifm.
l) Tiltakozások (Protestationes) 1611–1786. 0,3 ifm.
m) Egyezségek és szerződések 1620–1793. 0,13 ifm.
n) Bizonyságlevelek (Testimoniales) 1617–1820. 0,29 ifm.
o) Határjárások (Metales) 1637–1848. 1,53 ifm.
p) Tanúvallatások (Inquisitiones) 1630–1848. 2,72 ifm.
q) Tilalmazások (Inhibitiones) 1627–1786. 0,13 ifm.

r) Nevelésügyi iratok 1838–1849. 0,15 ifm.

Veszprém megye legújabb kori fejlődését alapjában meghatározta az a tény, hogy a 16–17. században a török hódoltság peremvidékéhez tartozott. Veszprém megye 375 középkori falujából 111 maradt meg a török kor végére, és szinte az egész lakosság – a Somló hegy és környékének kivételével – áttért a protestáns hitre. A török kiverése után fellélegzésre alig volt idő, hiszen a Rákóczi-szabadságharc idején Heister tábornok az egész megyét végigdúlta. Valamelyes nyugalmat csak a szatmári béke (1711) hozott.

Veszprém megye újratelepítésének és rekatolizációjának munkáját a visszatérő veszprémi káptalan és püspök, a szerzetesrendek és az új világi birtokosok végezték el. Már a 17. század végétől a 18. század első két évtizedeiben megjelentek a német jövevények – Gyirót, Ihász, Koppány, Oszlop, Péterd, Tevel, Vöröstó, Zirc településeken –, de ebben az időben még az erős fluktuáció volt a jellemző. Az 1720-as évektől a 18. század végéig tart a szervezett földesúri telepítések időszaka. A 67 újratelepített falu közül 40 németekkel, 11 magyarokkal, 7 szlovákokkal és 9 vegyes lakossággal töltődött fel. A német települések a Bakonyban egységes tömbben, a megye egész területén pedig szétszórtan helyezkedtek el. A megye 165 települése közül a nemzetiségek aránya megközelítette a 30%-ot. A 18. század végére a megye lakosságának többsége visszatért a katolikus egyházba. A németekkel települt 40 helység közül 34 maradt meg német nyelvűnek a 20. század közepéig: Ajkarendek, Ácsteszér, Aka, Bakonygyirót, Bakonyjákó, Bakonynána, Bakonyoszlop, Bakonypéterd, Bakonyszentiván, Bakonyszücs, Bánd, Béb, Csékút, Esztergár, Hidegkút, Kisganna, Kislőd, Kolontár, Marcaltő, Márkó, Nagyganna, Nagytevel, Németbarnag, Németpolány, Németszentlászló, Olaszfalu, Pápanyögér, Porva, Románd, Tósokberénd, Városlőd, Veszprémfajsz, Vöröstó és Zirc.

Lásd: BKMÖL IV. 1. Veszprém vármegye (comitatus Vesprimiensis, Wesprimer Gespanschaft) levéltára legrégibb iratai a török időkben elpusztultak, és még a 17. századból is csak igen hiányosan maradtak ránk. Összefüggő iratsorozatok tulajdonképpen csak a 18. század elejétől kezdve találhatók benne.

a) Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek csak 1713-tól maradtak meg folyamatosan. Az 1639–1713 közötti időszak hiányai: 1663–64, 1679–80, 1684, 1688, 1691–94, 1700–1701. A jegyzőkönyvek nyelve 1815. november 11-ig latin, azt követően tértek át magyar adminisztrációra. A kutatáshoz a 19. század közepén készült, magyar nyelvű mutatók használatát ajánljuk.

b) Köz- és kisgyűlési iratok (Acta congregationalia) tartalmazzák a Veszprém vármegye feudális kori működésére vonatkozó legfontosabb forrásokat. Az 1697–1711 közötti iratok csak töredékesen maradtak meg. 1719-től évenként, 1742–1828-ig félévenként, majd negyedévenként számozták. 1829-től kezdve az iratokat évenként 1-gyel kezdve folytatólagos számozással látták el, amely megegyezik a jegyzőkönyvben szereplő számokkal, így a közgyűlési jegyzőkönyv és annak tárgymutatója egyúttal az iratok lajstromául is szolgál. A közgyűlési iratok 1806–1848 közötti sorozatához 2008-ban készült darabszintű lajstrom excel formátumban, ami tartalmazza az iratok jelzetét és tárgyát (rövid regeszta), dátumát, az irat nyelvét és terjedelmét.

c) Különféle tárgyú irományok a vármegyei levéltár 19. századi selejtezése során alkotott, de tárgyilag következetesen nem rendezett, többféle tárgyú iratainak gyűjteménye ez állag. Az iratanyagnak mintegy négyötöde megsemmisült vagy szétszóródott. A levéltárban mindössze a tárgymutató, s a III. és XIV. kötet maradt egyben. Ekkor kapta a III. kötet a „Királyi rendeletek (Mandata regia)”, a XIV. kötet a „Hitbéli iratok (Acta religionaria)” címet. A III. kötet jórészt királyi, kancelláriai, helytartótanácsi rendeletek, hadi, pénzügyi és közigazgatási intézkedések, de szép számmal találhatók benne megyei, nemesi és peres ügyek is. A XIV. kötetben az újonnan alapítandó plébániák összeírása és vallási tárgyú tanúvallatások találhatók az ellenreformáció idejéből. Tekintve, hogy az állag nagy része elpusztult, a tárgymutató önmagában is értékes forrás.

e) Nemességi iratok: aa) A nemességvizsgálati jegyzőkönyvek és iratok az 1713–1768 között nagy számban – közigazgatási körben – lefolytatott nemességvizsgálati eljárásokból származnak. A

jegyzőkönyvek és az iratok 2 alsorozatot képeznek, külön-külön segédlettel. A jegyzőkönyvek részben időrendben, részben helységenként felsorolva tartalmazzák az egyes nemesekre, ill. családjukra vonatkozó bejegyzéseket. Az iratok alsorozatában a nemességvizsgálati eljáráshoz bemutatott oklevelek, tanúvallatási jegyzőkönyvek találhatók a családnév betűrendjében. A bb) a vármegyében kihirdetett nemesek névsora a közgyűlésen kihirdetett nemesek, a „publicata nobilitas" neveit tartalmazza a családnév betűrendjében, ill. időrendben. Tulajdonképpen a közgyűlési jegyzőkönyvekhez szolgál mutatóul. Az aa) és bb) sorozatok kutatását (a két világháború között készített) cédulamutató segíti, amely rövid tartalmi összefoglalót is ad. Családonként külön cédulán található a nemességvizsgálati és a közgyűlési jegyzőkönyv bejegyzéseinek regesztája, gyakran a bejegyzésben szereplő családi kapcsolatok családfa-rajza, a pontos jelzet és oldalszám feltüntetésével. A cédulagyűjtemény 0,24 ifm. terjedelmű, adatai jelenleg még nincsenek számítógépen. A cc) a nemesi összeírások sorozat gyűjteményes jellegű. Első részében portaösszeírás, taxaösszeírás, insurrectionális összeírás található az 1660-as évektől 1715-ig. Az 1819–1820 és 1846 közötti összeírások a műfaj kifejlett állapotát mutatják. Járások, azon belül települések szerint veszik számba a megye nemesi lakosságát. Egyes összeírásoknak személynévmutatójuk is van.

Irodalom:

A területi levéltárakban őrzött feudális kori összeírások jegyzéke. Levéltári jegyzékek 2. Budapest, 1965.

f) A nemesi felkelés iratai (Acta insurrectionalia), a nemesi felkelő katonaságra vonatkozó iratok gyűjteménye. Az állag nagyobbik része levelezést – a vezérkar és a felkelő csapatok szervezésével kapcsolatban –, összeírásokat, mustrák (sorozások) jegyzőkönyveit tartalmazza. Az anyag legfigyelemreméltóbb részét az 1809. évi eseményekre vonatkozó iratok képezik. A korabeli mutatókönyv alapján kutatható.

g) Úrbéri iratok (Acta urbarialia): Mária Terézia 1767. január 23-án kiadott úrbéri rendeletének végrehajtása során keletkezett irategyüttes. Veszprém megye 168 települése közül 128-ban hajtották végre az úrbérrendezést, és készítették el az urbáriumot az 1768–1773 közötti években. Nem volt úrbérrendezés a nemesi, kuriális községekben, valamint Koppány, Németbarnag, Vöröstó és Márkó német lakosságú falvakban, ahol szívósan tiltakoztak a rendezés ellen, és 1741. évi szerződésük érvényben hagyását kérték. Az úrbéri iratok között 15 német nyelvű található: Aka, Bánd, Béb, Fenyőfő, Gyirót, Hidegkút, Jákó, Kisganna, Nagyganna, Nána, Németpolány, Nyögér, Szentiván, Szűcs és Zirc településekről. Az úrbérrendezés után megtelepített helységekben – Németszentlászló, Németszentkirály, Németszombathely – nem történhetett meg a rendezés és a kilenc kérdőpontra adott feleletek felvétele, mégis keletkezett vallomás 1782-ben az Esterházy Gábor által 1772-ben megtelepített Ácsteszérről. Az úrbérrendezési iratok: a kilenc kérdőpontra adott válaszok, az urbáriumok, az úrbéri és telepítési szerződések, úrbéri tabellák és hegyvámlajstromok pontos képet adnak a települések korabeli jogi, társadalmi és gazdasági viszonyairól, a paraszti vallomások hitelesen adják vissza a korabeli nyelvet, amelyet a lakosság anyanyelvén rögzítettek.

Irodalom:

Lichtneckert András: Veszprém vármegye községeinek feleletei az úrbéri kilenc kérdőpontra 1768–1782. Veszprém, 2007. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 19.)
Lichtneckert András: Urbáriumok és telepítési szerződések. Veszprém, 2009. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 21.)

h) A mesterségesen létrehozott állag országos adóösszeírásokat (1715, 1720, 1780), a Cseszneki járás 1780–81. évi lélekszám-összeírásait, az 1848–1849. évi országos zsidó-összeírás Veszprém megyére vonatkozó részét, ill. néhány jószágösszeírást, többek között Paraick Nepomuki János Ferenc pápai árvái javainak összeírását őrzi 1780-ból. Az összeírások igen szemléletes és részletekbe menő képet adnak a korabeli Veszprém megye – benne a telepített német falvak – lakosságáról, azok életkörülményeiről és a települések gazdaságának állapotáról, teherbíró képességéről.

Irodalom:

i) Árvaügyi iratok (Acta orphanalia): az Árvákra Ügyelő Deputáció hiányosan fennmaradt irattöredéke. Panaszok, kérvények, bizonyságlevelek, tanúvallatások, osztályegyezségek, jószágösszeírások, számadások. A kutatást darabszintű jegyzék segíti.

j) A vármegyei levéltárba került közel 500 végrendelet (Testamenta) elsősorban a köz- és kisnemesség, a vármegyei elit hagyatékait tartalmazza, de közülük több mint 20 végrendelet a megye német településein élő polgárok német nyelvű testamentumát is megőrizte. Az iratokhoz 2008-ban számítógépes darabszintű, excel formátumú lajstrom készült, amely tartalmazza a végrendelet jelzetét, a kiadás helyét, a végrendelkező és (családon kívüli) örökös nevét, a hagyaték típusát, az irat nyelvét és terjedelmét.

k) Osztálylevelek (Divisionales), az állag a vármegye nemesi lakossága jogi természetű ügyeinek egy részét tartalmazza, mindenekelőtt a birtokmegosztási ügyiratokat. Az ingó és ingatlan javak megosztásával kapcsolatban javak összeírásai, móringlevelek, végrendeletek kerültek archiválásra. A kutatást darabszintű jegyzék segíti.

l) Tiltakozások (Protestationes), ellentmondások, óvások gyűjteménye. Az iratok egy sorozatban, időrendben vannak elhelyezve és a korabeli segédlet alapján kutathatók.

m) Egyezségek és szerződések (transactiones et contractus) állag a megyében élt nemesi családok és személyek, közösségek, falvak és városok egészét illető egyezségek és szerződések gyűjteménye. Az iratok között található javak bérbe- és zálogba adása, megosztása, de erdőirtványra, és falutelepítésre utaló irat is. (Többek között Berénd, Marcaltő, Palota és Vöröstő német nyelvű telepítési szerződése.) Az iratokhoz 2008-ban számítógépes darabszintű, excel formátumú lajstrom készült, amely tartalmazza az iratok jelzetét és tárgyát (rövid regeszta), dátumát, a kiadás helyét, az irat nyelvét és terjedelmét.

n) Bizonyságlevelek (Testimoniales), különféle tárgyú hatósági bizonyítványok fogalmazványai. Betűrendes mutató csak az 1790–1820 közötti iratokhoz készült.

o) Határjárások (Metales), falvak, birtoktestek határainak megállapítását, bejárását, határjelek emelését, megújítását, határjárásokkal kapcsolatos tanúvallomásokat rögzítő iratok gyűjteménye. Az állag három sorozatból áll. Az A-sorozat az1637 és 1787 közt keletkezett iratokat tartalmazza. Összeállítása valószínűleg II. József uralkodása idején kezdődött. A B-sorozat zömmel 1790 és 1828 közötti iratokból áll. A sorozat maga is két párhuzamos időrendi sort alkot. A C-sorozat iratai 1790 és 1848 között keletkeztek. Feltehetőleg az előző sorozat lezárta után fellelt régibb és időközben keletkezett korabeli iratokat rendezték bele.

p) Tanúvallatások (Inquisitiones), a különféle jogi cselekmények során szükségesé vált tanúvallatások jegyzőkönyveinek gyűjteménye. Az állag három sorozatból áll, amelyek korabeli segédleteik alapján kutathatók.

q) Tilalmazások (Inhibitiones) gyűjteménye. A távolmaradó alperes a tilalmazás beadásával időt nyert és lehetőséget teremtett magának a per kedvezőbb lefolytatására. Az állag csupán töredékesen maradt meg, az eredeti mennyiség huszada. Segédlete alapján kutatható.

r) Nevelésügyi iratok elnevezésű állag Veszprém vármegye nemesi közgyűlése és Veszprém Vármegye Tisztiszéke nevelésügyre vonatkozó iratainak közös állagba való kiemelésével jött létre. Megtalálhatóak benne a nevelésügyi választmány részére az iskolák és a nevelés állapotáról – a tanítás nyelvéről – készült kimutatások, és az aljárásonként készült kimutatások az iskolák vizsgálatáról.

VeML IV. 2. Veszprém vármegye II. József-kori közigazgatásának iratai 1786–1789. 0,52 ifm.

Lásd: BaML IV. 2. A II. József-kori közigazgatás megmaradt latin és német nyelvű iratai ügyviteli naplókat (Diarium Comitatus Wesprimiensis) és jegyzőkönyveket (Gestionsprotokoll) és úrbéri jegyzőkönyveket (Gestionsprotokoll in Urbarialibus) tartalmaz. A kutatást korabeli index segíti.

VeML IV. 3. Veszprém Vármegye Törvényszékének (Sedriájának) iratai 1509–1849. 38,13ifm.

a) Polgári perek 1509–1848. 33,86 ifm.
b) Nemesedési perek 1774–1807. 1,32 ifm.
c) Úrbéri perek 1737–1849. 2,48 ifm.
d) Büntető perek (1788) 1811–1849. 0,08 ifm.
e) Tisztviselői perek 1819–1847. 0,39 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1. A VeML-ban elpusztult a büntetőperek anyagának nagy része, de viszonylag épen megmaradt a) a polgári perek együttese. Az iratokat öt sorozatban, a fel- és alperesek neve szerint csoportosítva helyezték el: I. sorozat (1509) 1612–1700, II. sorozat 1700–1787, III. sorozat 1731–1800, IV. sorozat 1756–1848, V. sorozat a besorolatlan perek és pertöredékek gyűjteménye. A 260 doboznyi peranyag a korabeli személy- és helynévmutatók alapján, valamint a II. sorozathoz 2008-ban készült excel formátumú darabszintű lajstrom segítségével kutatható. Utóbbi tartalmazza az iratok jelzetét, a felperes és az alperes személyét, a per tárgyát és évét.

b) Ez az állag a nemességvitató periratok gyűjteménye. 1768 után közigazgatási úton már nem lehetett nemességet igazolni, csupán peres úton, bírói eljárással. A 10 dobozban nevek szerint elhelyezett perek a korabeli segédlet alapján kutathatók.

c) A lefolytatott úrbéri perek iratai települések szerinti csoportosításban kutathatók.

e) A Cseszneki, Devecseri, Pápai és Veszprémi járás fő- és alszolgabíróinak szóbeli bíróságainak, mezei rendőrségeinek jegyzőkönyvei és iratai. A kutatást korabeli segédletek (névjegyzékek) segítik.

VeML IV. 4. Veszprém Vármegye Nemesi Közgyűlési Állandó Bizottságának (Pernamens Deputatio) iratai 1805–1806, 1809–1810. 0,65 ifm.

Lásd: BéML IV. Vármegyei bizottmányok. A napóleoni háborúk alatt a megyei adminisztráció rendkívüli feladatok elé került. A nádor 1809. május 18-án kiadott utasítására megszervezték a 17 tagú „Állandó Deputációt”, ami azt jelentette, hogy a megyei hivatalok működése folyamatossá vált. Feladatai közé tartozott a nemesi felkelés megszervezése – nemesség összeírása, felszerelése –, Győr és Komárom várának megerősítése – a napszámosok mozgósítása –, a gyors tájékoztatás – figyelőállások, gyorsfutárszolgálat – kiépítése és megszervezése, a közbiztonság fenntartása, katonai kórházak – Nagyvázsony, Pápa, Veszprém – létesítése és ellátása, járványok megakadályozása, a háborús költségek finanszírozása. A Veszprém Vármegyei Állandó Deputáció és az általa létrehozott albizottságok működése 1810. január 4-én szűnt meg. A jegyzőkönyvhöz számítógépes (excel) regeszta készült.

Irodalom:

Hudi József: Közigazgatás és honvédelem 1809-ben. In: Acta Musei Papensis Pápai Múzeumi Értesítő II. 2006. 199–209. p.

VeML IV. 5. „Veszprémi Centrális Deputatio a Cholera dolgában” iratai (1830) 1831–1832. 0,52 ifm.

Az 1831. évi nagy kolerajárvány leküzdésére Veszprém vármegyében is megalakult az egészségügyi választmány, a Kolera-deputáció, amelynek a hivatalos személyeken kívül – táblabírák, fő- és alszolgabírák, esküdtek – a vármegyei és a járási orvosok is tagjai voltak. Vezetője a rendkívüli jogokkal felruházott első alispán volt.

Ez a fond a vármegyei deputáció jegyzőkönyvét és iratait tartalmazza, benne a vármegyei deputációnak az országos szervekkel, más megyék deputációival és a járásbéli – részes – deputációkkal folytatott levelezése, egészségügyi, pénzügyi, szervezési rendelkezések, jelentések, statisztikai kimutatások. Az iratokból megismerhető a kolera terjedése, természete, az ellene való védekezés, a korabeli gyógymódok, a kolerások számának alakulása, a „jótevők" – adományozók – jegyzéke. Az iktatott iratanyag a jegyzőkönyv alapján kutatható.

Irodalom:

Dávid Zoltán: Az 1831. évi kolera pusztítása Veszprém megyében. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 293–313. p.

VeML IV. 101. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának iratai 1848–1849. 1,95 ifm.

Lásd: BéML IV. Vármegyei bizottmányok. A bizottmány tagjai voltak a vármegye tisztségviselői, a települések bírái, valamint a mezővárosok – Devecser, Enying, Marcaltő, Mezőkomárom, Nagyvázsony, Nagypirit, Somlóvásárhely és Zirc – jegyzői, Veszprém és Pápa elöljárói és 76 választott képviselő. Az új megyehatóság feladatai közé tartozott a közbiztonság megszilárdítása, az állandó nemzetőrség felállítása és a törvények, kormányrendeletek végrehajtása.

Az 1848. május 2.–1849. október 9. közötti időszak megyei eseményeinek és társadalmi változásainak legfontosabb dokumentumait őrzi ez a fond. Többek között a nemzetőrség felállításával kapcsolatos összeírásokat, a követválasztás jegyzőkönyveit, a honvédelem céljára tett adakozások lajstromait, az 1849-es sorozási jegyzőkönyveket és az új közigazgatási beosztás táblás kimutatásait.

VeML IV. 103. Veszprém vármegye alispánjának iratai 1848. 0,04 ifm.

Lásd: BéML IV. 104. Az 1848. április 11. és 1848. december 29. között alispánhoz érkező paraszti panaszlevelek gyűjteménye, köztük több német nyelvű kérvény. A kutatást darabszintű lajstrom segíti.

VeML IV. 155. A Veszprémi Cs. Kir. Megyehatóság (Veszpremer k. k. Comitats-behörde) iratai 1850–1861. 2,45 ifm.

Lásd: BaML IV. 152. A szabadságharc bukása után osztrák mintára szervezték át a megyei hivatalokat, katonai és polgári kerületi közigazgatást vezettek be. Veszprém vármegye 1849-1950-ben a székesfehérvári, 1851-től a soproni kerülethez tartozott, amelyet egy-egy császári-királyi főbiztos – későbbi nevén megyefőnök – irányított. Az átszervezett megyehivatal ültette át a gyakorlatba a polgári birtokviszonyokat – földrendezés végrehajtása –, vezette be a telekkönyvi nyilvántartás modern formáját – telekkönyvi nyilvántartások –, s valósította meg a közteherviselést.

A megyehatóság iratai közül a német nyelvű főnöki jegyzőkönyvek maradtak meg, amelyek a korabeli mutatók segítségével kutathatók.

VeML IV. 157. A Cs. Kir. Megyei Törvényszék iratai 1855–1860 (1868). 0,14 ifm.

A kétdoboznyi irategyüttesben Berzsenyi Mihály veszprémi lakos hagyatéki ügye (1855–1860) és bakonyi német falusi árvapénztárak adósainak ügyei találhatók 1859-ből (Bakonybél, Románd, Lókút, Zirc, Súr, Borzavár, Porva, Olaszfalu, Aka, Ácsteszér, Nagyeszetrgár).

VeML IV. 251. Veszprém vármegye főispánjának iratai 1861, 1865–1867. 0,08 ifm.

Lásd: BaML IV. 252. A megye élére az egykori császári királyi biztost, Fiáth Ferenc ajkai birtokost nevezte ki, megbízva a főispáni tisztség ellátásával és a vármegyei önkormányzat újjáalakításával. Az iratoknak csak töredékei maradtak meg.

VeML IV. 253. Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának jegyzőkönyvei 1867–1871. 0,3 ifm.

Veszprém vármegyében az alkotmányosság visszaállítása után 1867. április 30-án alakult meg a vármegyei Állandó Bizottmány, amelynek vezetője – a főispán – immár második alkalommal Fiáth Ferenc lett.

VeML IV. 259. Veszprém Vármegye Nevelésügyi Választmányának iratai 1861–1868. 0,04,ifm.

Az iratok eredetileg a vármegye Állandó Bizottmányának 1462/1861. számához tartoztak. Az iratok I. részében a Veszprém Vármegyei Néptanodai és Nevelési Választmány iratai, valamint a Veszprém Megyei Népnevelési Egylettel kapcsolatos iratok találhatók. A II. rész lajstromos vagy egyenkénti kimutatásai a községekben működő iskolák „mibenlétéről" – az épület állapotáról, a tanító jövedelméről, a tanítás eredményességéről, nyelvéről, a tanulók számáról és egyéb körülményeiről – tájékoztatnak, többek között a korabeli német anyanyelvű falvak iskoláiról és tanításáról is.

VeML IV. 401. Veszprém Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1944. 3,41 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 417.

VeML IV. 481. Veszprém megye erdészeti üzemterveinek gyűjteménye 1874–1957. 8,02 ifm.

VeML IV. 482. Veszprém vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1828–1895. 19,7 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Veszprém megyében római katolikus, református, evangélikus és izraelita felekezetű anyakönyvi másodpéldányok községek és évszámok szerint kutathatók. Külön index az anyaghoz egyelőre nem készült.

VeML XXI. 1. Veszprém vármegye főispánjának iratai 1945–1949. 4,32 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 401. Veszprém vármegye főispánjának hiányosan megmaradt irataiban a németek kitelepítésére vonatkozóan egy alapszámon elhelyezve találhatók iratok (85/1945), ezenkívül a magyar–csehszlovák lakosságcsere végrehajtásának irataiban is érintettként értékes adatok találhatók a kitelepített németekre vonatkozóan (760/1946). Az iktatott iratok kutatásában a korabeli segédletek – iktató, mutató és sorkönyvek – nyújtanak segítséget.

VeML XXI. 3. Veszprém Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1945, 1947, 1949. 4,26 ifm.

A fond az 1945, 1947 és 1949. évi országgyűlési képviselőválasztások iratait tartalmazza. Megtalálhatók benne a pártok jelölő listái, a választási bizottságok jegyzőkönyvei és a hozzájuk fentről érkezett leiratok, a részletes választói névjegyzékek – Pápa és Veszprém város, valamint a

községek járásonként csoportosítva –, egyéb névjegyzékek – internáltak, Volksbund tagok, SS katonák, nyugatosok, B-listázottak, elbocsátottak népügyészségi vád alá helyezettek – a szavazási jogosultsággal kapcsolatban. A kutatást korabeli iktatókönyv segíti.

VeML XXI. 4. Veszprém vármegye alispánjának iratai 1892–1950. 33,38 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 402 és XXI. 4. Az 1892, 1919–1944 évkörű iratokhoz elenchus készült, mivel az irattári segédletek 1945-ben elpusztultak. Az 1946–1949. évi alkalmazási iratokhoz betűsoros névmutató áll rendelkezésre. A közigazgatási iratok kutatásához a korabeli segédleteket – iktató, mutató, sorkönyv – érdemes használni.

VeML XXI. 102. Veszprém megye községi alapszabályainak és szabályrendeleteinek gyűjteménye 1875–1949. 1,5 ifm.

Községek szerinti csoportosításban kutathatók a történeti Veszprém megye és a Zala megyétől átcsatolt települések szabályrendeletei.

V. MEZŐVÁROSOK, RENDEZETT TANÁCSÚ VÁROSOK, MEGYEI VÁROSOK, KÖZSÉGEK

PÁPA VÁROS LEVÉLTÁRA

Pápa város, bár korában a források civitasként említik, 1872-ig mezőváros (oppidum) volt. Vára és a hozzá tartozó uradalom egymást követően négy nemesi család birtokában volt (Thurzó, Enyingi Török, Nyáry, Esterházy). Az Esterházy család birtokolta legtovább, háromszáz évig. Polgárai a 16–17. században mindazokat a jogokat gyakorolták, amelyek őket régebbi privilégiumaik alapján megillették. (Harmincad alóli mentesség, a városi magisztrátus bíráskodási és közigazgatási joga, birtokszerzési jog, ingatlan adás-vétel, szabad végrendelkezés, végvár lévén a 16. századtól a rovásadó alóli mentesség.) A lakosságnak, amely többségében mesteremberekből és kereskedőkből állt, nem volt semmiféle jobbágyi szolgáltatása, csupán házai után fizetett adót. Az a két úrbérpótló szerződés, amely 1730-ban és 1732-ben kelt, a kommunitás jogait a földesúrhoz való viszonylatban szabályozta. Hosszas úrbéri harc után a város végül is 1786-ban érte el, jelentős anyagi áldozatokkal, az említett kontraktusokban foglalt jogokat.

A Pápán élő németségnek két csoportját lehet elkülöníteni. Egyik – a korában – jelentős számú német katonaság, amely 1651 és 1655 között volt jelen a város társadalmában, majd nyomtalanul eltűnt, valamint a német anyanyelvű polgárság. A német reguláris katonaság feltételezhetően a harmincéves háború végeztével került a városba, amikor a nyugati hadszíntéren feleslegessé vált haderő egy részét magyarországi erődítményekben helyezték el a Habsburgok. A német polgárság első generációjának Pápára kerülése a várőrség létszámának növeléséhez, „fegyvernemei” korszerűsítéséhez köthető, erre utalnak az anyakönyvben megjelölt pattantyús, hajdú foglalkozásnevek. A német polgárság az 1660-as évektől letelepülő második generációjának foglalkozásai között olyan iparágakat találunk, mint kőműves, asztalos, takács, gyertyaöntő, cséplő és fürdős. A német kézművesek mestergenerációja zömmel osztrák eredetű volt, akik beilleszkedtek a város életébe, családi kapcsolatokat létesítettek a helyi polgársággal. A pápai németek harmadik jelentős csoportja az 1730-as években érkezett a városba, földesúri telepítés jóvoltából. Többségük az Alsóvárosban élt. 1787-ben a külvárosi Sörfőző utca, az Újváros és az alsó majorok bírái a teljes városi lakosságnak csaknem a felét képviselték s ezek nagyrészt németek voltak. Míg a belső városnak nem volt terjeszkedési lehetősége, addig a külső város

Borsosgyőr és Kéttornyúlak felé terjeszkedett, s így az ide települő németek száma egyre nőtt. Pápa városa a 17. századtól a Nyugat-Dunántúl egyik legjelentősebb ipari-kereskedelmi központja volt. Az Esterházy-uradalom szisztematikusan fejlesztett és támogatott egyes céheket és foglalkoztatottságukat is biztosította. Ez különösen jelentős volt a kőműves-, kőfaragó- és ács céhek esetében, amelyekben többségben voltak a német anyanyelvű iparosok. A céhbeliek a település vezetésének is aktív, meghatározó részesei voltak. A 17. században ismert városbírók több mint 83%-a céhbeli iparos volt. Jelentős volt Pápa külkereskedelemben játszott szerepe; különösen Bécs, Graz, Salzburg és Pozsony városaival tartott szoros kapcsolatot. A kézműipar mellett jelentős ipari üzemek létesültek a városban. A 19. század elején alapította Steingut európai porcelángyárát, volt posztó és gyapjúszövet üzem, egy kőedény- és pipagyára, nagy forgalmú szivargyár, papírmalom és enyvgyár. Műtakácsai jeles damasztszöveteket, a Kluge család kékfestőüzeme pedig évenként 5200 vég kelmét gyártott elsősorban a környék német lakosainak. 1895-ben létesítették a dohánygyárat, 1899-ben a Perutz-féle szövőgyárat. 1910-ben létesült a Pápai Húsfeldolgozó Üzem, amely a Pápa környéki német falvak lakosságának is adott munka és felvásárlási lehetőséget. A város nemcsak gazdasági, hanem igazgatási központ is volt. Jelentős járásszékhely, melyhez 8 nagyközség és 42 kisközséget magában foglaló 11 körjegyzőség tartozott.

A 1941. évi népszámláláskor Pápa 23 736 fős lakosából csak 304 (1,3%) vallotta magát német anyanyelvűnek; a német polgárság nagy része ekkorra elmagyarosodott, de mentalitásukban, kapcsolatrendszerükben jóval többen voltak németek.

A Pápa város levéltárát alkotó iratanyag összterjedelme 46 ifm., ugyanis a török kori, majd a II. világháborús hadi események, valamint az iratok felelőtlen kezelése miatt annak jelentős – legértékesebb része – elpusztult. 1594-ben a török elől Vasvárra szállított iratanyag megsemmisült, az 1751. évi tűzvész a protocollumokat és számadásokat pusztította el, majd az 1793-ban utószor rendezett „városi titkos ládácska” iratanyaga is megsemmisült. Így a feudális kori iratanyagból mindössze 0,75 ifm. maradt meg. Az 1920-as évek elején az akkori polgármester a padláson, pincében felszaporodott iratokat eladta, mivel nem tartotta történeti értékűnek. 1945-ben a városi levéltárat és az irattárat Pápakovácsiba szállították, ahol a háborús események során megsemmisült. A város megmaradt iratanyaga jelenleg a Pápai Levéltárban kutatható.

VeML V. 2–72. Pápa Város Tanácsának és Képviselőtestületének iratai 1732–1950. 2,23 ifm.
a) Jegyzőkönyvek (1761) 1794–1950. 2,11 ifm.
b) Töredékes iratok 1732–1861. 0,05 ifm.
c) Bíráskodási iratok 1837–1848. 0,07 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Pápa mezőváros magva a Belsőváros, de korán kialakul a városrészt körülzáró sáncon kívül a Külsőváros. Ebből jött létre a 17. században a Felsőújváros és az Alsó-, ill. Újváros, ahol a pápai németség lakott. 1696-ban mind a három részt említik, 1828-ban hármas beosztás volt önálló igazgatással. 1842. április 30-án határozta el a tanácsülés, hogy 1842. június 12-ei hatállyal Pápa Belső-, Alsó- és Felsőváros egyesül.

Pápán tehát mindhárom városrészben önálló tanács működött. Megvolt a külső tanács intézménye is. (Pápa Alsóvárosában két külső tanácsos működött, a Belvárosi tanácsüléseken pedig állandóan jelen volt a külső tanács vezetője és közvetítője, a népszóló.) Mint legjelentősebb városrésznek, Pápa-Belvárosnak volt legteljesebb tisztikara. Pápán 1839-ben létezett nemesi bíróság, tehát nemesi kommunitás, amely az 1848-as törvények alapján szűnt meg. Az 1848. évi XXIII. tc. értelmében szűnt meg a „választott polgárság” (külső tanács) intézménye, helyette alakult a képviselőtestület a város lakosságának számától függően. Az abszolutizmus korában a közgyűlés intézménye természetszerűleg nem működött, és a kialakított katonai-közigazgatási rendszernek megfelelően Pápa város élére is kinevezés útján kerültek a tisztviselők. A város közigazgatása új arculatot nyert, 1849. november 11-én, majd 1857-ben a tisztikar módosult. 1859-ben állították fel

az Árva Bizottmányt, amelynek hatásköre az egész járás területére kiterjedt. 1861-ben a részben visszaállított 1848-as törvények alapján választották meg a tisztviselőket. A Városi Törvényszéket 1862. május 31-én állították fel, azonban csak 1865. december 2-ig működött, amikor is megszűntették. 1872-ben Királyi Törvényszéket állítottak fel járásbírósággal, telekkönyvi hatósággal, amelyet 1876-ban ismét megszűntettek.

Miután Pápa városában 1872. július 24-én újjáalakult a városi tanács, a város elnyerte a rendezett tanácsú város címet. Közigazgatási fórumai a következők voltak: I. képviselőtestület, II. a tanács, III. árvaszék, IV. iskolaszék, V. egyes szakszolgálati tisztviselők. A képviselőtestület mellett működött az állandó választmány, a szakbizottságok: jogi, pénzügyi és gazdasági, közegészségi, építészeti és szépészeti. A tanügyi bizottságot a városi iskolaszék képezte. Az 1900-as évek elején kezdődött meg a közigazgatásban a szakszolgálatok államosítása, ennek során bontakozott ki e korban a városi igazgatásra annyira jellemző ügyosztályrendszer.

Az 1929. évi XXX. tc. a rendezett tanácsot megszüntette, s a rendezett tanácsú város neve megyei város lett. A városi tanácsok megszűntével annak feladatkörét a kisgyűlés vette át. Pápa város 1929. évi jegyzőkönyve hiányzik, városi kisgyűlési jegyzőkönyvek pedig nem maradtak fenn, ezért nem tudjuk, hogy Pápán 1929 és 1945 között létezett-e kisgyűlés. Pápa város levéltárának töredékes volta miatt – 1922 és 1941 közötti időszakból egyetlen jegyzőkönyv nem maradt fenn – közigazgatási helyzetére csak következtetni tudunk. Az 1944. április 25-ei közgyűlési jegyzőkönyvben történik említés vízügyi bizottságról és pénztárvizsgáló bizottságról. 1945. május 5-én a következő bizottságok működtek: pénzügyi, jogügyi, üzemi, közélelmezési, árvaszéki, pénztárvizsgáló, képviselőválasztók névjegyzékét összeíró, mezőgazdasági, kulturális, igazolóválasztmány, kijelölő-választmány, építési és városrendező bizottság. 1945. június 2-án az 1030/1945. ME sz. rendelet visszaállította a városi tanács intézményét az 1886. évi XXII. tc.-ben megállapított hatáskörrel.

a) Pápa Város Tanácsának jegyzőkönyvei két nagyobb sorozatból állnak: a Pápa Belső Város – mint a város magvának –, ill. Pápa Egyesült Város Tanácsának jegyzőkönyveiből, és Pápa Alsóvárosi Tanács jegyzőkönyveiből. Pápa Belső Város legkorábbi jegyzőkönyve az 1761/62–1780/81. katonaéveket felölelő „Városi bíró és currensek könyve”. A könyvben generalis- és particularis ülési jegyzőkönyvek, városi összeírások, végrendeletek, rendeletek, körözvények szerepelnek dátum szerint, számozás nélkül, s mivel a kötethez mutató nem készült, a benne való kutatás csak átolvasásával lehetséges. A tanácsülési jegyzőkönyvekhez – melyek 1794–1852 között kisebb hiányokkal megvannak – készültek mutatók. Az éveken belül az ülések napirendi pontjai folyamatosan számozottak, így a kutatásnál az évet és a napirendi pont számát kell megnevezni. Az 1853–1859. években a tanácsülési, bizottmányi ülési „tanácskozmányi” – városi bíró, tanácsosok és bizottmányi tagok vesznek részt az ülésen –, jegyzőkönyvek, valamint a városi bíró (1857), majd polgármester (1859) rendeletei, határozatai egybe vannak kötve és folyamatosan számozottak. Mutató szintén készült ezekhez a kötetekhez is. 1866 és 1876 között bizottmányi ülési, tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek szerepelnek – mutatóval –, külön kötetekben. A tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek 1878-tól 1920-ig egy kötetben szerepelnek, külön egységenként, saját mutatóval. 1922–1929, valamint 1945–1950 között csak képviselőtestületi jegyzőkönyvek maradtak fenn. Az állag három korszakra bomlik – feudális, kapitalista, szocialista –, ugyanis a jegyzőkönyvek tárgyi sorozatát külön állagra bontással nem akarták megosztani. Az 1816–1828 közötti időszakból Pápa Alsóvárosi Tanács tanácsülési jegyzőkönyveinek csak három példánya maradt fenn. A kutatást itt is a kötetek végére bekötött mutató könnyíti.

b) A töredékes iratok állaga Gr. Esterházy Ferenc Pápa Belsőváros polgáraival 1732-ben kötött szerződését, az uradalom és a Belsőváros 1782. évi kontraktusát (Status Contractualis Inferioris Oppidi Papa), az 1841–1861 között vezetett kereskedő bejegyzések könyvét, Pápa Belsőváros tisztviselőinek kötelességéről és fizetéséről szóló 1793–1824 között vezetett jegyzőkönyvet és egyéb irattöredékeket tartalmaz az 1800-1836 közötti időszakból.

c) A bíráskodási iratok állaga a csődperek (1841–1844) és a szóbeli bírósági jegyzőkönyveket (1837–1848) foglalja magában.

VeML V. 73. Pápa város polgármesterének iratai 1863–1950. 9,69 ifm.
a) Közigazgatási iratok 1869–1950. 6,22 ifm.
b) Iparhatósági nyilvántartások 1863–1957. 0,55 ifm.
c) Hadigondozási iratok 1919–1949. 0,43 ifm.
e) Állítási és összeírási lajstromok 1855–1950. 1,68 ifm.
f) Leventeügyi nyilvántartások 1929–1940. 0,08, ifm.
h) Elnöki iratok 1946–1950. 3,16 ifm.

Lásd: BéML V. 173. Az a) közigazgatási iratokból csupán egy doboznyi képviseli az 1945 előtti időszakot, a többi az 1945–1950 közötti közigazgatás iratanyaga. 1945-től iktató-, mutató- és sorkönyv segíti a kutatást, a korábbi iratokhoz darabszintű jegyzék készült. Néhány irattípus innen jól használható a pápai németek kutatásához: Pápa város szabályrendeletei, közöttük alkalmazottak és azok özvegyei és árváinak ellátásáról (1917), kocsmákról, sörházakról, pálinkamérésekről, zenélésről és zárórákról (1912), közrendészetről (1928), piaci rendtartásról (1923), szegényügyi rendezésről (1930); az önkéntes tűzoltó-egyesület alapszabálya (1938); városi alkalmazottak névjegyzékei; környezettanulmányok segélyek elbírálásához; iparengedélyek (pl. Haidinger László látszerészé, 1936.); leltárak (pl. Schier Lajos volt fonógyári igazgató Bécsbe való visszaköltözésekor felvett bútorleltár, 1938); kimutatások pápai egyesületekről 1945–1946.

b) Az iparhatósági nyilvántartások tartalmazza az A, B, C, D, E, F iparlajstromban elkülönítve, a Pápán engedéllyel dolgozó iparosok adatait (1884–1957). Megmaradt a kereskedő- és iparostanoncok lajstroma (1920–1960), a vándoripar-lajstrom és a tejellátó üzemek kimutatása (1916–1949). Nyilvántartást vezettek a gyári munkások be- és kilépéséről (1934–1944), a cselédkönyvekről (1948–1950). Betűsoros mutató készült a kiadott (1863–1926) és megszűnt (1906–1946) iparigazolványokról.

c) A hadigondozási iratok állaga a hadigondozási díjak megállapítására vonatkozó aktákat gyűjti egybe név szerint, alfabetikus sorrendben csoportosítva (1919–1947). Itt találhatók a hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák egyéni lapjai (1923–1928, 1946–1949), amelyhez betűsoros mutató is készült.

e) Állítási és összeírási lajstromok tartalmazzák a hadkötelesek összeírásait.

f) A nyilvántartások őrzik a „testgyakorlásra kötelezett” 12–21 éves, leventeköteles ifjak adatait.

h) Az elnöki iratokban találhatók többek között az áttelepülésre kötelezett és az alól kivételezett pápai lakosok névjegyzékei (1948).

VeML V. 74. Pápa Város Árvaszékének iratai 1880–1950. 3,16 ifm.

Lásd: BéML V. 180. A tanácsülési jegyzőkönyveken kívül (1884, 1910) árvaügyekkel foglalkozó általános iratokat (1919–1949), névjegyzékeket – atyai hatalom és gyámság alatt állókról, valamint a gondnokoltakról –, nyilvántartásokat – elhagyott gyermekekről, hadiárvákról, a törvényes képviselőkről, gyámokról és gondnokokról – és a gyámpénztári főkönyveket tartalmaz az iratanyag. A kutatást korabeli iktató-, mutató- és sorkönyvek segítik.

VeML V. 75. Pápa Város Adóhivatalának iratai 1924–1950. 2,53 ifm.

Lásd: BéML V. 177. A fondban olyan, a pápai németséget is érintő irattípusok vannak, mint az iparosokról, kereskedőkről és kulákokról készült adóalap-kimutatások (1949), vagyondézsma naplók és főkönyvek (1947–1950), haszonbérleti szerződések (1930), házadólajstromok (1945). A kutatást iktató- és mutatókönyvek segítik.

VeML V. 76. Pápa Város Számvevőségének iratai 1873–1950. 3,03 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1415. Pápa város Számvevőségének iratanyagában négy nagyobb sorozat különül el. I. Az iktatott iratok csak töredékesen az 1948–1950 közötti időszakból kerültek levéltárba. II. A vegyes nyilvántartások között találhatók a város költségvetései (1932–1948), zárszámadásai (1931–1949), bevételi és kiadási főkönyvei (1943–1950), alapítványok főkönyvei (1927–1943), házingatlanok törzskönyvei (1938–1945). III. A városi alkalmazottak és tisztviselők nyilvántartásaiban kutathatók az alkalmazottak törzskönyvei (1883–1948), nyugdíjügyek (1899–1923) és a velük kapcsolatos ügyintézések. IV. A vegyes, iktatatlan iratokban helyezkednek el a lakáskimutatások (1947–1948), az építési engedélyek (1947–1948), a közúti, vasúti, piaci vám iratai (1873–1934), az iskolákkal, színházzal, a városi szeretetotthonnal kapcsolatos iratok (1947–1948), az ipari üzemek iratai, többek között a Borsosgyőri Téglagyár (1945), a pápai Szövőgyár (1948) leltárai és az Áramszolgáltatási Vállalat (1903–1924) működésével kapcsolatos dokumentumok. Külön figyelmet érdemelnek a Pápán működő alapítványok szaknaplói (1938–1948).

VeML V. 77. Pápa Város Mérnöki Hivatalának iratai 1892–1950. 3,6 ifm.

A hivatal anyagában tizenkét tartalmi egységet különítettek el. I. Az iktatott iratokban az 1920–1950 közötti időszakból elsősorban építési engedélyek találhatók. A kutatást iktató- és mutatókönyvek segítik. II. A vegyes, iktatatlan iratokban különféle nyilvántartások vannak, benne a helyi németséget is érintő utcarendezési törzskönyv (1905), telekrendezési tervek (1914–1929), városi házjegyzék (1910), vízjogi ügyek: malmok engedélyei és csatornák tisztogatási tervei (1898–1915), vízmű bővítések (1895–1958). III. A gyárak, vállalatok tervrajzai között találhatók a Pápai (1910) és a Tapolcafői Téglagyár (1912) tervei, a Pápai Vágóhíd (1906–1919), a Pápai Szappangyár és Vegyipari Részvénytársaság (1923) tervrajzai, a Perutz Testvérek Fonógyárának építkezési iratai (1927–1939), a Heller-major építkezésének tervrajzai (1928), a Dohánygyár és a Hungária Műtrágya- Kénsav- és Vegyipari Rt. alaprajzai (1939). IV. A középületek tervrajzai között őrzik többek között a Számvevőségi Hivatal, a Pénzügyi Palota, az Állami Adóhivatal (1926), a Városháza (1927), a várkastély alaprajzait, a piactér és a vasútállomás környékének helyszínrajzait (1926–1932), a városi színház és mozi tervrajzait (1931–32), amelynek munkálataiban tervezőként és építőként több német származású mester részt vett. V. Az iskolai építkezésekre vonatkozó iratokban kutathatók a pápai Iparostanonc-iskola (1909–1910), a Tókerti és Öreghegyi Állami Népiskola felújításának (1941–1946), a Pápai KISOK Sportpályatelep építésének (1943) dokumentumai. VI. A szociális intézmények tervrajzai között olyan közintézmények alaprajzait találjuk, mint a Megyei Kórház (1927), a Járványkórház (1927–1929), a Szeretetház (1929–1946), az alsóvárosi gyermek-menedékház, a Csecsemővédő Intézet (1939), a Római Katolikus Ápolda, az ONCSA-lakóházak építése (1928–1942), bérház- és üzletház építkezések (1947) tervrajzai. VII. A tatarozási munkálatok irataiban a városi cédulaház (1920–1922) és az alsóvárosi temető épületeinek felújítási iratai (1938) érdemelnek figyelmet. VIII. A légoltalmi és katonai létesítmények iratai közül témánk szempontjából figyelmet érdemelnek a légoltalmi óvóhelyek (1941–1944), s a levente-otthon (1948) építési iratai. IX. Az újjáépítéssel kapcsolatos iratok között kapott helyet az építési engedélyek nyilvántartása (1928–1929), a polgármester által 1935-ben kiadott engedélyekről készült kimutatás, a pápai fakereskedők leltára (1928) és a bombasérült házakról készült kimutatás (1944, 1947). X. A térképek és vázrajzok között található Pápa város 1910-es átnézeti térképe, a Várkert és a város más részeinek térképei az 1940-es évekből. XI. A földrendezéssel kapcsolatos iratokban kutathatók a városi sírhelyek nyilvántartásai (1908–1945), a kincstári földkönyvek (1926–1928), a kiosztott földek földkönyvei (1928), a vagyonváltság összesített birtokívei, valamint a Pápai Földigénylő Bizottság által juttatott ingatlanokról és házhelyekről készített kimutatások (1945–1947). XII. Alakjuk miatt

külön helyezték el Pápa város utcarendezési törzskönyvét (1905), a város házjegyzékét (1910), és az új városháza Graf Ödön által tervezett rajzait.

VeML V. 79. Pápa Város Javadalmi Hivatalának iratai 1931–1950. 0,74 ifm.

A hivatal anyagában kutatható a város behozatali- (1931–1949), beszállítási- (1945–1948), végelszámolási- (1939–1946), vasúti- (1949–1949) és piacnaplója (1942–1944); a házbér- és földhaszonbér-kivetési és lerovási főkönyvek (1945–1948), a vigalmi adó, italmérési illetékek pénztár- és számlakönyvei (1948–1950), a mezőőrdíj-beszedési naplók (1949–1950), a víz- és szemétdíj bevételi naplók (1944–1949). Az iratok egyenkénti átnézéssel kutathatók.

VeML V. 80. Pápa Város Kapitányi Hivatalának iratai 1871–1873. 0,01 ifm.

Egyetlen peres ügyet tartalmaz: özvegy Feigl Sámuelné szitásmester és Pap József ügyét.

VeML V. 81. Pápa város orvosának iratai 1929–1951. 0,16 ifm.

A töredékes anyagban figyelmet érdemelnek a városi orvos közegészségügyi havi jelentései (1948–1951), a halottvizsgálati jegyzőkönyvek (1929–1951), az abortuszok nyilvántartásai (1946–1951) valamint a szülésznők által bejelentett halvaszületésekről és vetélésekről készült halottkémi nyilvántartások (1948–1950).

VeML V. 82. Pápa város szociális titkárának iratai 1932–1950. 0,36 ifm.

A rendeletek, jegyzőkönyvek és havi jelentések (1945–1947) iratain kívül értékes források találhatók a város szegény, segítségre szoruló rétegeiről. Többek között környezettanulmányok és családnyilvántartó-lapok a közsegélyezettekről és a közgyógyellátásra szoruló családokról és személyekről (1936–1950). Névjegyzékek a házassági kölcsönt igénylőkről (1942–1946), a közétkeztetést igénybe vevőkről (1945–1946), a cipőre szorulókról (1946), a hadifoglyokról (é. n.), a „Honvéd-családokért” mozgalom keretében segélyezettekről (1943), az ONCSA-házjuttatásban részesült családokról (1945), az UNRRA-segélyben részesülőkről. Ebben a fondban kutathatók a város szociális intézményeiről 1945-ben készült kérdőívek.

VeML V. 84. Pápa Város Községi Bíróságának iratai 1926–1951. 0,35 ifm.

Lásd: BéML V. 185. A községi bíróság töredékes irataiban kutathatók a bírói testület elé érkezett panaszok összefoglalói (1932, 1943, 1949–1951) és a bírósági ügyek 1948–1951 közötti teljes sorozata. Itt őrzik a büntetett előéletű személyek nyilvántartásait (1946–1951). A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VII. 1. b) találhatók Pápa úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1803–1876). Benne az Esterházy gróf visszaváltási perének jegyzőkönyvei a város ellen (1803–1916), valamint úrbéri, tagosítási és legelő-elkülönítési perek. A perdokumentumok mellékletei között található: a város urbáriuma (1768), örökszerződésű lakosok összeírása (1874), a legelőbecsű (1860), a település felmérési és elkülönítési birtokkönyvei. A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-252 Pápa város kéziratos térképe (1793).

Irodalom:

Kubinyi András (főszerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Pápa, 1994.
Hermann István (szerk.): Tanulmányok Pápa város történetéből 2. Pápa, 1996.
Hudi József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995.
Dunántúli egyházleírások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben. Pápa, 2002.
A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápa, 2006.

Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Szerk.: Hudi József. Pápa, 2001.

VESZPRÉM VÁROS LEVÉLTÁRA

Veszprém birtoklásán a kora középkortól egészen 1848-ig a veszprémi püspök és a Veszprémi Káptalan osztozott. A veszprémi székesegyháznak és püspökének az alapításkor (1009) adott lehetőségek – királynék koronázásának joga –, valamint az ehhez időközben járult jogok együttese – a 14. század elejétől a püspök a megye főispánja is – olyan tekintélyt jelentett, amelynek hatása Veszprém városára és lakosaira egyaránt kihatott. A város a középkor alatt az ország egyik közigazgatási és kulturális központjává vált. Ezt a fejlődést akasztotta meg a török hódítás. A törökök az 1540-es évektől állandóan veszélyeztették a várost és környezetét; ebben az időben építették át jól védhető végvárrá. A vár 150 év alatt tizenkétszer cserélt gazdát, a török azonban huzamosan nem tudta megvetni benne a lábát. Az őrség mellett mindvégig polgári népesség is lakott a városban, s itt a városi kommunitás a végvári időkben sem szűnt meg. A 18. század első évtizedeiben a veszprémi püspök mint a megye főispánja visszakapta a török és a német katonaságtól megszabadult teljes megyéjét és székhelyét, sőt 1717-ben még azt a palotát is, amelyet addig a várkapitány és katonái használtak. 1702-ben majd 1723-ban egyezséget kötött a veszprémi polgárokkal, amelyben jelentősen szűkítette jogaikat. Az 1720-as évek végétől fokozatosan emelkedett a német lakosság száma a városban. Az 1728. évi összeírásban 383 adózó közül 15 német nevű, az 1747. évi adóalap-összeírásban 81 német polgár, az 1767. évi összeírásban 828 adózó közül 158 német beköltözött szerepelt. A letelepedési kérvények szerint a folyamodók részben külföldről érkeztek: Ausztriából, Bajor- és Szászországból, Morvaországból, Sziléziából és csak kisebb részben belföldről. A 18. század elejétől egymást követő püspökök, főként Acsády Ádám (1725–1744), valamint a Pozsony vármegyei Padányi Bíró Márton (1745–1762) és a tiroli származású Koller Ignác (1762–1773) láttak hozzá az egyházmegye újjászervezéséhez, környezetük újjáépítéséhez. Földbirtokosként sajátos telepítési koncepciót képviseltek. Püspöki birtokaikra Ausztriából, Mainz környékéről, Bajorországból, Regensburg vidékéről és Sziléziából magasan képzett mesterembereket hívtak be: üvegfúvókat, vaskohászokat, fametsző molnárokat és építőmestereket, megteremtve ezzel Veszprém megye későbbi iparának alapjait. A veszprémi vár újjáépítése közel egy évszázadig munkát adott a többségében német építőmesterek egész sorának.

A 18. század második felében megjelentek a városban a kizárólag németek által űzött iparok, mint a német szabó, német varga, német szíjgyártó, de ilyennek tekinthető a kalapos, a sörfőző, a tímár is. Rajtuk kívül még a következő iparágakban dolgoztak német mesteremberek a városban: asztalos, ács, bábos, bognár, csizmadia, esztergályos, fazekas, fésűs, gombkötő, kalmár, kapcakötő, kádár, kávéfőző, kesztyűs, késes, kovács, kőműves, kötélverő, lakatos, mészáros, patikus, pék, posztókészítő, szitás, szűcs, takács, üveges, varga. A Veszprémi Székeskáptalan elsősorban földműveseket hívott és fogadott be veszprémi birtokára, akik többségében a környező német telepesfalvakból érkeztek: Bándról, Herendről, Veszprémfajszról, Rátótról, Barnagról, Vöröstóról, Városlődről, Kislődről. Veszprém paraszti társadalmának 3 rétege alakult ki, és őrződött meg. Az egyik volt az ún. Bauern, akik gyakorlatilag a Veszprémbe való érkezéskor megvásárolt földterületet örökítették tovább osztatlanul az első fiúknak, és 18-20 holdon gazdálkodtak. A másik réteg a Häuslernek nevezett, volt zsellér réteg, akik apró telkekkel, kb. 5-8 holddal rendelkeztek, s földjeiket a jobbágyfelszabadítás után a közös földekből kiosztott vagy erdőmegváltásért kapott területek alkották. Az ún. Keinhäusler, házatlan zsellérek rétege volt a harmadik – bár ezeknek is mindig volt házuk –, akik 2 hold alatti apró fölterülettel, esetleg csak telekkel rendelkeztek. A Bauern parasztréteg lakott a mai Dózsaváros „fő” utcájában – Csatár, Szilvádi utca – nagyobb telkeken, a ház mellett pajtával, gazdasági épületekkel, és ahol ezekre a pajtákra már nem volt szükség, ott folytatódott a zsellérházak sora. A kisebb kézművesek csak negyed vagy nyolcad telket kaptak a mellékutcákban.

Az 1802-es összeírás szerint Veszprém lakossága magyar és német volt. A paraszti termeléssel a káptalan területén élő németek, a püspöki területeken túlnyomó részben a magyarok foglalkoztak. Növekedett a város iparosodó rétegeinek gazdasági, vagyoni helyzete is. 1828-ban 48 céhben 577 fő dolgozott, közülük jelentős számban németek. Veszprém város népességének fejlődése a 19. századra lelassult, fejlődése messze elmaradt a többi városok fejlődési ütemétől. A megye közigazgatási és kulturális központja volt a város, de ipari tekintetben meglehetősen elmaradt és közlekedési viszonyai sem voltak kifogástalanok. Veszprém német lakossága a vármegye német községeiből jövő bevándorlásnak köszönhette utánpótlását. A 19. században azonban a város asszimilálta a német lakosság egy részét.

1900–1930 között 25%-kal növekedett a város népessége. Ez a növekedés azonban jórészben bevándorlás és nem a természetes szaporodás következménye volt. Az 1946–1947. évi kitelepítések nem érintették olyan érzékenyen a veszprémi németséget, mint a környező német falvak lakosságát. Menekülési útvonalat jelentett a jelentős munkaerőt felszívó építő- és gépipar, amely a környező települések németségéből is sokakat elvándorlásra késztetett.

VeML V. 101. Veszprém Város Közönségének iratai 1224–1848. 1,47 ifm.
c) Veszprém város régi oklevelei és jogbiztosító iratai 1224–1735. 0,24 ifm.
d) Veszprém város felségfolyamodványai 18. sz. 0,1 ifm.
e) Veszprém város perei 1723–1848. 1,01 ifm.
f) Veszprém város határára vonatkozó iratok 1743–1839. 0,12 ifm.

c) Az állag tárgyát Veszprém város jogbiztosító iratai képezik, amelyek kiváltság- és adományleveleket, kontraktusokat, nép- és adóösszeírásokat, határleveleket stb. tartalmaznak. A 18. századi iratok többsége adóösszeírás. Tekintve, hogy a tanácsülési iratok 1741-el kezdődnek, feltehetően az ezt megelőző évek tanácsi iratanyagának egy része is itt kapott helyet. A város „régi okleveleit” Csirke János városi főjegyző gyűjtötte össze az 1820-as években. Rendező munkája során az iratokat időrendbe rakta és lajstromozta, az egyes oklevelekről tartalmi kivonatokat is készített, amelyek ma is segítik a kutatók munkáját.

d) A város 18. századi felségfolyamodványait és egyéb iratait a főjegyző gyűjtötte össze és rendezte időrendbe. Kutatása darabszintű átnézést igényel.

e) A Veszprém város perei állag négy nagyobb per és kisebb periratok együttese. Az első az 1723–1728 között lefolytatott per anyaga, amelyet a veszprémi polgárság a város jogállásának kérdésében indított földesurai, a püspökség és a székeskáptalan ellen. A második Veszprém szkv.-i rangjáért folytatott százéves per mellékletei (1746–1843). A másik két per határviták tisztázását szolgálta. Veszprém városnak a káptalannal Jutas pusztáért (1746–1843) és Szentkirályszabadja községgel az „Alsó-erdő” birtokáért folytatott per anyagai (1749–1833). A város kisebb pereit (1752–1816) kötetbe másolva őrizték meg az utókor számára.

f) Veszprém város határára vonatkozó iratokat a főjegyző gyűjtötte össze és rendezte időrendbe. Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 102. 142. Veszprém Város Tanácsának iratai 1611–1871. 20,7 ifm.
a) Közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek 1712–1871. 3,33 ifm.
b) Közgyűlési és tanácsülési iratok 1741–1866. 6,24 ifm.
c) Különbféle irományok 1611–1805. 2,76 ifm.
d) Körrendeletek 1716–1848. 0,96 ifm.
h) Összeírások 1696–1857. 3 ifm.
j) Végrendeletek 1675–1881. 0,26 ifm.
k) Városi tisztségviselők iratai (Számadások) 1741–1875. 2,16 ifm.
l) Városi konvenciósok díjlevelei 1779–1856. 0,12 ifm.

o) Az 1831. évi kolerajárvány iratai 1831–1834. 0,04 ifm.
q) Veszprémi illetőségű céhlegények szabadulólevelei 1779–1807. 0,12 ifm.
r) Bíráskodási iratok 1760–1869. 0,72 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1001. Az a) Közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek állaga az 1712–1871 közötti időszak önkormányzati működésének dokumentumai. Veszprém lakóinak egyik része a veszprémi püspök, másik része a Veszprémi Székeskáptalan joghatósága alá tartozott, s bár a földesurak területileg felosztották egymás között a várost, ez nem jelentette az önkormányzat területi alapon való szétválasztását. Az önkormányzati jogokat két község gyakorolta, a mezővárosi polgárságé és a nemességé. A nemesség már a 17. század végén nagy számban élt Veszprémben, s kiváltságaik 1725-ben történt elismerésével a veszprémi püspök elősegítette önkormányzatuk kifejlődését. Önkormányzati testületük a közgyűlés volt. 1829-ig a közgyűléseken a pénztárnok (perceptor) elnökölt. 1829-től egy vármegyei statútum nyomán bírót választottak, aki ettől kezdve a perceptor helyett az elöljáróság feje lett és szóbeli perekben ítélkezett. Míg a nemesség önkormányzatába nem szólt bele a földesúr, a polgárság önkormányzati jogait korlátozta. Többek között 1748 óta a városi bírót a földesúri jelöltek közül választották. A polgárság legfontosabb önkormányzati szerve is a közgyűlés volt, amelyen a 18. században a magisztrátus tagjain kívül részt vettek a városi polgárjoggal rendelkezők. A magisztrátus a belső és a külső tanácsból és a hatvanasok testületéből állt. A tanácsüléseken mindhárom testületnek kötelező volt néhány taggal képviseltetnie magát. E három testület kialakulásának időszaka után 1848-ig alig történt változás a polgárság önkormányzatainak belső szervezetében.

A mezőváros önkormányzati irataiban a lakosság felekezeti és nemzetiségi megoszlása is tükröződik. A külső tanács létrehozásakor 1746-ban úgy határoztak, hogy a külső tanácsbeliek fele római katolikus, fele protestáns legyen. Egy-egy római katolikus és protestáns képviselte a felekezeteket a borbíróságban és a vásárbíróságban. A hatvanasok testületének kétharmadát a római katolikusok, egyharmadát a protestánsok adták. A római katolikusok között a magyar polgárság 24, a német polgárság 16 helyet kapott. A német polgárság meghatározó szerepét jelzi, hogy a 19. század első felében hosszú ideig közülük választották meg a városbírót (Treuer József, Tripammer Mátyás). Az 1838–1848 közötti időszakban a belső tanácsba 8, a külső tanácsba 4 német számázású polgár került be, többségében céhes mesterek voltak (csapó, szabó, pék, szappanos, csizmadia, asztalos, bábos, festő, szíjártó, tímár).

A feudális kori levéltár a polgári és a nemesi kommunitás iratainak 1849-ben egy levéltárrá való egyesítésével alakult ki. A nemesi kommunitás mindössze 1,2 ifm. iratanyagát a polgárság levéltára úgy fogadta be, hogy ez rendszerében átalakulást nem hozott. A jegyzőkönyvekben a hivatali éven belül (november 1– október 31.) a tárgyalt ügyek sorszámozottak és valamennyi bejegyzésről indexet készítettek a 19. század közepén, amelyek ma is a közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek és iratok egyetlen használható, bár nehézkes segédletét jelentik darabszinten.

A b) állag a köz- és tanácsülési jegyzőkönyvekhez tartozó iratokat foglalja magába. Nem öleli fel azonban az összes jegyzőkönyvekhez tartozó iratokat (külön állagban helyezték el pl. a peres és tisztviselők, intézmények, összeírások, számadások stb. gyűjtött iratait). Segédletként a jegyzőkönyvek és azok indexei használhatók, de célszerű egy-egy év teljes iratanyagát átnézni.

c) A különbféle irományok mesterségesen létrehozott állag, amely a peres iratokat és a közgyűlés elé nem került, vagy nem jegyzőkönyvezett iratokat tartalmazza. Ezeken kívül folyamodványok, magánszerződések, egyezségek, javak összeírásai, körlevelek, letelepedési levelek, céhartikulusok, currensek is találhatók benne. Az iratanyag 29, római számmal jelölt fasciculusból áll, azon belül az egyes iratok arab számos jelzetet viselnek. Az iratok rendszere időrendi. Az iratanyaghoz betűsoros mutató tartozik, amely egyben névmutató is.

d) A körrendeletek állagát Veszprém város tanácsi és közgyűlési irataiból emelték ki. Keletkezését tekintve a Veszprém vármegyei apparátus működésének eredményei. Rendszere is ezt tükrözi: elsőként az országos, majd a megyei, járási, városi és uradalmi iratok követik egymást időrendben. A currensek az 1716–1848 közötti időszakot ölelik fel. Az iratok tartalmuk szerint országos

rendeletek, megyegyűlési jegyzőkönyvek kivonatai, katonaszökevények, adósok megkeresése, katonai és adóbeszedői iratok, de található az anyagban futólevél, tudósítás, hirdetés, árszabás (limitatio), országos, városi és uradalmi leiratok. Az iratokból megállapítható a hivatali tisztségviselők neve, a tisztség elnyerésének és elvesztésének ideje, így rekonstruálható belőle a főszolgabírák és megyei tisztségviselők névsora is. A nyomtatott currensekről darabszintű jegyzék készült, a kézírásos körrendeletek darabszintű átnézéssel kutathatók.

h) Az összeírások állagba kerültek a Veszprém város tanácsi és közgyűlési irataiból kiemelt népösszeírások, a II. József-kori kataszteri felmérések iratai, az úrbéri és városi birtokösszeírások, adó és adóalap összeírások, adókivetési és beszedési lajstromok, adóhátralék-kimutatások, előfogatlajstromok. A kiemelt iratokhoz konkordancia jegyzék készült. Az állag különösen értékes részei a II. József-kori (1785–1789) népösszeírás és kataszteri felmérés háztartásonként és birtokosonként felvett ívei, amelyből országosan is alig maradt meg néhány. Hasonlóan értékes Veszprém város teljes lakosságnak népösszeírása 1848-1849-ből, az iparosok összeírásai (1756, 1768, 1847, 1848, 1851), a koldusok (1808–1818), a pipások (1761–1765) és a helységbeli idegenek tabellái (1857). Az állami adóalap-összeírások (1745–1843), az adókivetési lajstromok (1712–1849), a kilenced-, tized-, terményadó-lajstromok, a termény-, és állatösszeírások, a vidékiek birtokösszeírásai (1764–1854) kiváló forrásai a gazdaság, társadalom és demográfia kutatói számára.

j) Végrendeleteket a végrendelkezők nevének kezdőbetűi szerint fasciculusokba rendezték, s azokon belül leszámozták és mutatót készítettek hozzájuk. A lajstromot 1828-ig vezették, ezt követően az iratokon folytatták a számozást. A kutatónak a végrendelkező polgárok vagyoni állapotáról ad felvilágosítást. Végrendeletek a tanácsi iratanyagban is találhatók.

k) Városi tisztségviselők iratait ugyancsak Veszprém város tanácsi és közgyűlési irataiból emelték ki. Ennek a jelentős forrásértékű iratanyagnak a teljes kigyűjtését az indokolta, hogy a korabeli segédletekkel szinte lehetetlen volt megtalálni ezt az irattípust. Az így, funkcionális alapon létrehozott állag jól tükrözi a városi hivatalszervezetet is. Az eredeti rend rekonstruálhatóságát konkordancia jegyzék biztosítja. Az állag a következő számadástípusokat tartalmazza: adóvevői porciós könyvecskék (1737–1843), városgazdai, szabadvajdai számadások (1741–1846), a város külső gazdaságáról készített számadások (1813–1843), a város bírájának iratai, benne a purgerpénzt fizetők lajstroma (1734–1847), borbírói számadások (1742–1849), vásárbírói iratok, benne piaci árjegyzékek (1755–1875), erdőinspektori és pásztorgazdai számadások (1798–1857), gyámatyai tudósítások és árvapénztári kimutatások (1791–1844), az iskolák kurátorainak elszámolásai (1784–1851), a tűzi kassza inspektorának számadásai (1806–1833). Itt helyezték el a város malmára vonatkozó iratokat, haszonbérleti szerződéseket és leltárakat (1844–1852), a telek adás-vételi szerződéseket (1845–1846), építési iratokat (tervrajzok, szerződések) és építési megbízottak iratait (1844–1848), s a város temetőire vonatkozó dokumentumokat (1842–1855).

l) A város által fizetett tisztviselők járandóságait és a velük kötött – gyakran német nyelvű – szerződéseket tartalmazza.

o) Az 1831. szeptember 3-án alakult „Koleraügyi Választmány” üléseinek piszkozati jegyzőkönyveit és választmány működésével kapcsolatos számadásokat tartalmazza. A kolerajárvánnyal kapcsolatos utasítások, hirdetések, rendszabások viszont a tanácsülési jegyzőkönyvekben találhatók. Az iratanyagot a tanácsülési jegyzőkönyvekkel együtt darabszinten érdemes átnézni.

q) A veszprémi illetőségű céhlegények szabadulólevelei állag 310 szabadulólevelet tartalmaz. A többségében német nyelvű nyomtatott okmányokba kézzel írták be a kibocsátott céhlegény nevét, adatait, személyleírását. Az okiratok tartalmazzák még a céhmesterek nevét, pecsétjét, gyakran a kibocsátó hely grafikus ábrázolását.

r) A bíráskodási iratok állaga két nagyobb egységet tartalmaz: a városi tanács előtt befejezett 24 per iratanyagát (1760–1829) és a szóbeli bíróság jegyzőkönyveit valamint a hozzá tartozó iratokat (1840–1869). Mindkét egységhez betűsoros mutató készült.

VeML V. 103. Veszprém Városi Szegények Intézetére vonatkozó iratok 1800–1867. 0,36 ifm.

Az intézetre vonatkozó irategyüttest Veszprém Város Tanácsának irataiból emelték ki. A korábban „szegényügyi iratok" néven elkülönített fond a Szegények Intézete Felügyelő Választmányának jegyzőkönyveit (1831–1853), a választmány pénztári számadásait (1831–1854), az intézet gondviselőjének számadásait (1800–1867), a segélyekre szorulók folyamodványait (1833–1847) és az intézetre vonatkozó tanácsülési határozatokat tartalmazza. Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 104. Veszprém város Lázárházára vonatkozó iratok 1805–1885. 0,12 ifm.

A városban élő rokkant, munkaképtelen, beteg, egyedül élő emberek befogadására létrejött intézmény volt a Lázárház, amelynek működésével és fenntartásával kapcsolatos iratokat tartalmazza a fond. Az iratok között megtalálható a Lázárház jegyzőkönyve (1805–1844), alapítványok kimutatásai (1807–1885), Veszprém város adóslevelei a lázárházi alapból felvett kölcsönökről (1813–1867), a lázárházi gondviselő számadásai (1807–1855) és az adakozók jegyzékei (1808–1814). Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 106. Veszprém Város Kórházára vonatkozó iratok 1817–1899. 0,12 ifm.

A Városi Tanács 1805-ben vásárolta meg a Cigánydombon, az akkori pásztorház mellett álló épületet. Elsősorban a napóleoni háborúk során megrokkant veszprémi polgárok ellátására jött létre, de Treuer József városbíró arra is törekedett, hogy a városnak a szegények menhelye mellett egy gyógyítással foglalkozó intézménye, betegháza (ispotálya) is legyen. Az iratokban Veszprém város kórházra vonatkozó tanácsülési határozatain kívül megtalálhatók a kórházi alapítványok kimutatásai (1817–1887), Veszprém város adóslevelei a kórházi alapból felvett kölcsönökről (1828–1899), a kórház gondnokának számadásai, kérvényei, jelentései, kimutatásai (1828–1864) és kórház forgalmi naplója (1893). Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 108. A Veszprém városi német formaruhás polgárságra vonatkozó iratok 1816–1842. 0,02 ifm.

A városba érkező és ott letelepedő személyek kötelesek voltak az elöljáróság előtt megjelenni, és az idegenek – főként németek – meghatározott letelepedési díjat, purgerpénzt fizetni. A polgárjog elnyerésével együttjáró kötelesség volt a városi polgárőrségben való részvétel. Veszprémben két purger szakasz teljesített szolgálatot, a formaruhás magyar és a formaruhás német polgárok csoportja, más-más egyenruhával. Veszprém város közgyűlése 1831-ben döntött úgy, hogy a „magyarosodás előmozdítására" a német formaruhás polgárság csoportját beolvasztja a magyar polgárság csoportjába. Ennek köszönhetően a formaruhás német purgerek csoportja feloszlott, együttműködésük és írásbeli ügyeik intézése a közös javak – egyenruha, zászló, hangszerek, képek – eladására és a befolyó összeg hasznosítására szorítkozott.

A veszprémi formaruhás német polgárság közösségét az 1826–1842 közötti időszakot átfogó német nyelvű jegyzőkönyvük (Hauptprotocoll des Deutsen Bürger Corps) reprezentálja. A jegyzőkönyv tartalmazza a korszak veszprémi német polgárainak névsorát, a tisztviselők rangsorát, a polgárok hangszereit és azok beosztását, a hangszerek és felszerelések pontos leltárát. Itt követhető nyomon a német purgerek feloszlatásának dokumentumai, levelezések és az eladott javak elszámolása.

VeML V. 121. Veszprém város nemesi kommunitásának iratai 1715–1849. 1,08 ifm.
a) Közgyűlési iratok 1729–1849
b) A nemesi tanácsi ítélőszéki iratok 1839–1849

Veszprémben a török korban állandó lakossá lett nemesség a 18. században a város és földesurai között lefolyt küzdelemben kedvezőbb jogi helyzetbe került és elkülönült a polgárságtól. (1725-ben a püspök külön szerződést kötött a veszprémi nemesekkel, amely szerint a püspöki telken lakó nemesek házait és gazdaságait minden fajta földesúri teher alól mentesítette, s egyben kivette őket a városi bíró hatásköréből.) A veszprémi nemesség létszámában is jelentős közösséget alkotott. Az 1785. évi népszámlálás idején a férfilakosságból 471 fő volt nemes. Ez is indokolta, hogy a polgári kommunitástól független nemesi kommunitásba tömörüljenek, és az önkormányzati feladatok ellátására saját hivatali szervezetet hozzanak létre. A két kommunitás közötti viszonyt szerződések szabályozták. A kommunitás tagja lehetett minden Veszprémben lakó nemes az incorporatiós taxa lefizetése után, ill. a vármegye helyben lakó tisztségviselői. Legfontosabb önkormányzati szervük a közgyűlés (congregatio), amelyet tavasszal tartottak. Leglényegesebb feladata az előző évi tisztviselők számadásainak megvizsgálása és az új tisztségviselők megválasztása volt. A nemesek peres ügyeit a tanácsbírák intézik az önkormányzat keretein belül. A nemesi önkormányzat az 1848. évi XXIII. és XXIV. tc. nyomán szűnt meg és olvadt össze a polgári önkormányzattal.

a) A közgyűlési iratok állagába kerültek a közgyűlés működése során keletkezett iratok, a veszprémi és Veszprém vidéki nemesség gyűléseinek jegyzőkönyvei (1790–1849) és a nemesség „Leveles-Tára”. A „Leveles-tár” mesterséges rendszer, amelynek első része okleveleket, jogbiztosító iratokat tartalmaz (1780–1846), a második része a „Különbféle elegyes tárgyak” azonban már zömében közgyűlési iratokból – számadások, összeírások – áll (1729–1849). A „Leveles-tár” segédlete a lajstromkönyv, amely az első részhez darabszintű segédletként használható.

b) Az ítélőszéki iratok a jegyzőkönyveket és a hozzájuk tartozó iratokat tartalmazza.

VeML V. 143. Veszprém város közgyámjának iratai 1855–1870. 0,1 ifm.

Az árvasági ügyek és vagyon kezelése, a gyámi számadások elsőfokú átvizsgálása a városi tanács felügyelete alá tartozott. Veszprém városában szívesen választottak a precíz és megbízható német polgárok közül gyámatyákat. Többek között 1792–1796-ig Tripammer János, 1801–1812 között Treuer József volt a városi „Árvák Tutora”.

Veszprém közgyámjának iratai egy nagyobb számadást tartalmaz a Czekkel árvák javairól (1855–1862) és egyéb töredékes gyámpénztári és számadási okmányokat (1869–1870).

VeML V. 145. Veszprém város polgármesterének iratai 1857–1871. 0,12 ifm.

Veszprém város polgármesterének csupán töredékes iktatott iratai maradtak meg az 1857–1871 éveket felölelő korszakból. Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 146. Veszprém város bírájának iratai 1856–1869. 0,12 ifm.

Veszprém bírájának polgári kori irataiból ugyancsak töredékes dokumentumok maradtak meg. Városbírói iktatott iratok az 1866–1869 közötti időszakból, az 1862-es év anyaga a törvényszéki iratokból és az 1856–1857-es év dokumentumai a rendészeti iratokból. Kutatása darabszintű átnézést igényel.

VeML V. 172. Veszprém Város Tanácsának iratai 1872–1950. 4,66 ifm.

a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1950. 4,47 ifm.
b) Tanácsülési iratok 1872–1895. 0,12 ifm.
c) A városi Tűztorony iratai 1879, 1891. 0,02 ifm.
d) A várost elpusztító tűzvész iratai 1893. 0,05 ifm.

Lásd: BéML V. 172. Veszprém 1875-ben nyerte el az ún. rendezett tanácsú város rangot. A városi tanács és elöljáróság munkáját a szakbizottságok (pénzügyi, jogügyi, az építészeti és szépítészeti, valamint az egészségügyi) segítették. Veszprém rendezett tanácsú városi címét és jogi kategóriáját az 1929. évi XXX. tc. megyei városra változtatta.

a) A tanácsülési jegyzőkönyvek az önkormányzat működésének dokumentumai. Kutatását 1881-től betűrendes mutatók segítik.

b) A tanácsülési iratok csak töredékesen maradtak meg. Viszonylag teljesebb iratsorozat az 1873, 1890 és 1895-ös évekből kutatható.

c) A veszprémi Vigyázó-, más néven Tűztorony középkori alapokon 1810–1814 között épült Tumler György, német származású mérnök tervei szerint és a német polgárság hathatós segítségével. Az állagban a városi tűztorony építésével kapcsolatos tanácsi- és közgyűlési jegyzőkönyvi kivonatok, építészeti-szépészeti bizottsági meghívók, valamint a tűztorony felújítására és órájára vonatkozó iratok találhatók.

d) A Veszprém városát elpusztító tűzvész irataiban a tűzvész által okozott károkról és károsultakról felvett jegyzőkönyvek, a tűzkárosultak segélyügyei, töredékes számlák és pénztári iratok találhatók.

VeML V. 173. Veszprém város polgármesterének iratai 1872–1951. 47,19 ifm.

Lásd: BéML V. 173. Veszprém város polgármesterének iratai 1872–1938 közöttről töredékesen, 1939-től viszonylag teljes sorozatban kutatható. A polgármesteri iratokban töredékesen, de tükröződik a város kiegyezést követő gazdasági életének fellendülése, amelyben jelentős arányban részt kért a német polgárság: a Reihardt-féle veszprémi vajgyárat 1900-ban alapították, termékeit elsősorban Bécsbe exportálták, a Hirschfeld és Zollner Cég tűzifatelepe, a Siemens–Schuckert Művek Villamossági Rt. telepe, Nay és Berger Cég sertéshizlaldája, Steiner Jónás Ecet és Szeszgyára. Az ipari, kereskedelmi és közigazgatási területen foglalkoztatott szakemberek közül néhány meghatározó német identitású személyiség (a teljesség igénye nélkül), akik a város gazdasági életében jelentős szerepet játszottak és tevékenységük megjelenik a polgármesteri iratokban: Kesselbauer Ágoston, városi mérnök a városi vízvezeték tervezője (1902), Schölk Károly mérnök, építőmester (1907), Rainprecht Antal püspöki jószágkormányzó (1907), Ackermann Gyula gyógyszerész (1908), Winkler István tűzoltóparancsnok, Schmidt István és Kálmán építőmesterek, stb. A veszprémi németség történetének kutatásakor külön figyelmet érdemel a Veszprémbe költözött vidéki lakosok Veszprém polgárai közé való felvételének kimutatása 1895–1903 (VII. 1678/1905.), a névváltoztatási kérelmek (1938), s az osztrák, német honos személyek lakhatási engedélyei (1937). Az 1900–1937 közötti iratokhoz darabszintű elenchus készült.

VeML V. 174. Veszprém Város Árvaszékének iratai 1875–1949. 5,38 ifm.

Lásd: BéML V. 180. Az árvaszék iratanyaga hiányosan került levéltári őrizetbe. A gyámpénztár nyilvántartásai zömében a 19. század végére vonatkoznak: gyámpénztári naplók (1883–1895) valamint Brenner Lőrinc közgyám számadásai (1876–1883). Hiányosak a gondnokoltakra vonatkozó iratok is, nyilvántartás az elhagyott gyerekekről (1889–1916, majd 1932-től) maradt meg. Az iktatott iratok sorozata 1929-től mondható teljesnek, a korábbi időszakra vonatkozóan csak töredékek kerültek levéltárba. A kutatást korabeli iktató- és sorkönyvek segítik (1915-től).

VeML V. 191. Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye 1884–1949. 0,7 ifm.

Veszprém város szabályrendeletei három sorozatban kutathatók. Témánk szempontjából külön figyelmet érdemlő szabályrendeletek: idegenek kötelező bejelentésére és megadóztatására, külföldiek bejelentéséről és nyilvántartásáról alkotott szabályrendeletek, de érdekes lehet valamennyi a város működésével kapcsolatos szabályozás. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (XXI. 102.) található a Veszprémben működő Római Katolikus Rózsafüzér Temetkezési Egylet (1911) és a Veszprém és Vidéke Kiskereskedők Egyesületének alapszabályai (1949), a város utcáinak és köztereinek tisztítására valamint a piac és vásár rendjére megalkotott szabályrendeletek (1947, 1949).

Irodalom:

Kovács Alajos: Veszprém város lakosságának fejlődése és összetétele. In: Magyar Statisztikai Szemle XIV. (1936) 372–383. p.

Lichtneckert András: Veszprém társadalma és önkormányzati testületei a XIX. század közepén. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 313–336. p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.)

Mészáros Veronika: Család- és háztörténet egy Temető-hegyi régi német família tagjának visszaemlékezései alapján. In: Háztörténetek. Német sorsok a Duna mentén. Kiállítás-katalógus. Budapest, 2002. 4–11. p.

Lichtneckert András: A német polgárság betelepedése és beilleszkedése Veszprémben 1711–1767 között. In: Veszprémi Szemle 2007/1–4. 26–48. p.

KÖZSÉGEK

Lásd: BKMÖL V.

VeML V. 305. Az Aszófői Körjegyzőség iratai 1826–1950. 2,45 ifm.
c) Örvényes Kisközség iratai 1902–1950. 0,18 ifm.
aa) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1902–1950. 0,07 ifm.
bb) Iratok 1934–1949. 0,11 ifm.

Örvényes a Tihanyi Bencés Apátság ősi birtokaihoz tartozott. A török hódoltság alatt a falu életét nagy pusztulások és törések szakították meg, a 17. század közepén elnéptelenedett. 1733-ban telepített ide az akkori tihanyi bencés apát a Rajna melletti Pfalzból katolikus vallású németeket. 1773-ban a 24 családból valamennyi német anyanyelvű volt. Az 1819-es összeírásban 249 lakos szerepel. Örvényes törzslakossága a 19–20. század folyamán nem változott, viszont Fényes Elek említi, hogy „lakosai sok szőlőt bírván borral kereskedvén nagyon tehetősek”. 1920-ban a település 211 lakosából még 165 vallotta magát német anyanyelvűnek, 1941-ben 3. Örvényes 1908-ig körjegyzőségi székhely volt, majd 1945. január 1-től Balatonudvari és Tihany kisközségekkel együtt az Aszófői Körjegyzőséghez osztották be. 1946-ban a községet az Ideiglenes Nemzeti Kormány Zala vármegyétől Veszprém vármegyéhez csatolta.

Örvényes kisközség fondja két állagból áll: aa) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek kutatását tárgy- és névmutató segíti.

bb) A községi iratok közül a háztartási iratok – költségvetés, vagyonleltár, kiadások, bevételek rovatos kimutatása – maradtak meg az 1940-es évekből. A község adóiratai közül adóbeszedési napló 1948, házadó-kivetési lajstromok 1944–1946, fogyasztási adófőkönyv 1947–1949 és terménynaplók 1946, 1948 és töredékes begyűjtési iratok, gazdanyilvántartó lapok és haszonállat-összeírások (1949) kerültek levéltárba.

Örvényes 1888–1942 között alkotott szabályrendeleteinek gyűjteménye, benne községi szabályrendeletek és egyesületi alapszabályok a VeML XXI. 102. fondban kutatható. A Tihanyi Bencés Apátság Veszprém Megyei Levéltárban lévő irataiban kutathatók Örvényes község bírói számadásai 1810–1811 (VeML XII. 4. e), árvaügyei 1839–1846 (XII. 4. f), a település úriszéki iratai (XII. 4. d), az örvényesi felső malom leltára (1858), a templom és a tanítói lakás felújítására

vonatkozó számlák, levelezés 1893–1929, és az istentiszteleti nyelv magyarosítására vonatkozó iratok 1903–1910 (VeML XI. 607.). A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) Örvényes perdokumentumaiban és a mellékletek között található: a helység urbáriuma és a 9 kérdőpontra adott válasz (1768), rovásos összeírás (1838–39), erdei haszonvételi per kivonata (1857), dűlőosztályozási jegyzőkönyv (1860), az úrbéri egyezség és az azt követő birtokrendezés iratai (1870–72), valamint a maradványföldek egyéni kimutatásai (1874). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került, (XV. 11.): T-57. Örvényes kéziratos térképe, 1860. A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a Magyar Országos Levéltár (MOL S 78-79.) és a Zala Megyei Levéltár térképgyűjteményében K-498, 499. elérhetők. A Veszprémi Törvényszék telekkönyvi irataiban (VeML VII. 1. d) kutathatók az örvényesi ingatlanok tulajdonjogának változását rögzítő telekjegyzőkönyvek és telekkönyvi alapiratok 1900–1945-ig. Örvényes 1897. évi telekjegyzőkönyves térképe a VeML térképgyűjteményében (XV. 11.) a kataszteri térképek között található. Az Örvényesi Legeltetési Társulat 1944–1959 közötti iratait a VeML IX. 268. fond őrzi. Az Örvényesi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1905–1946) a VeML VIII. 258. fondszám alatt, az Örvényesi Állami Általános Iskola iratai (1946–1980) a VeML XXVI. 146. fondszám alatt, az iskolai iratok között kutatható. A családi iratok között az örvényesi Felker család töredékes telekkönyvi és adóügyi iratai az 1890–1945 közötti időszakból, 0,02 ifm. terjedelemben (VeML XIII. 59.). Örvényes német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1949 (kiosztási birtokívek, földhözjuttatottakról szóló kimutatások, kataszteri birtokívek, leltárak, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Birtokrendezési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. b) kutathatók. Örvényes felekezeti anyakönyvi másodpéldányai (1828–1895) a Zala Megyei Levéltárban; az állami anyakönyvi másodpéldányok (1895-1980) Aszófő állami anyakönyveiben (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Péterdi Ottó: A Balaton-felvidék német falvai. (Veszprémfajsz, Hidegkút, Németbarnag, Vöröstó, Szentjakabfa, Örvényes In: Századok, 1935. 189–193. p.
Veress D. Csaba: Aszófő évezredei: egy Balaton-melléki falu története. Veszprém, 1998.

VeML V. 308. Bakonyjákó Nagyközség és beosztott kisközségei iratai 1901–1950. 0,52 ifm.
a) Bakonyjákó Nagyközség iratai 1901–1950. 0,17 ifm.
b) Farkasgyepü Kisközség iratai 1946–1950. 0,03 ifm.
c) Iharkút Kisközség iratai 1940–1950. 0,1 ifm.
d) Németbánya Kisközség iratai 1947–1958. 0,2 ifm.

a) Bakonyjákó, amely a középkorban Döbrönte várához tartozott és a Himfi család birtoka volt 1545-től közel két évszázadig puszta. Új birtokosaik, a Vajda, Csuzi, Somogyi, Niczky, Daróczy és Szentgyörgyi Horváth családok csak a 18. század közepétől kezdték betelepíteni. A Vajda család indította el a terület benépesítését katolikus németekkel a régi faluhelyen 1751-ben. 1762-től a birtokostársak is lázas telepítő akcióba kezdtek. Csuzi Gáspár 1762-ben Nyögérről 5 német családot telepített. Szentgyörgyi Horváth Zsigmond 1764-ben Koppányon és Szűcsön lakó németeknek szabadított fel házhelyeket; Niczky Terézia, Vajda Ferenc felesége tíz német embernek jelölt ki házhelyet. 1765-ben Hőgyészi András öt telepessel egyezett meg két szabad esztendőt engedélyezve számukra. 1767-ben Megyesi Somogyi Márk nyolc Kiskovácsiból érkező német emberrel kötött szerződést. Ennek köszönhetően az 1769-re datált úrbéri tabellában túlnyomórészt német nevekkel találkozunk, de a népesség nagyobb része nem telkes jobbágy volt, hanem zsellér, akik favágásból és a kitermelt fa értékesítéséből, sertés- és juhtenyésztésből éltek. A község lakóinak sorsát a 19–20. században az erdő irtása befolyásolta, birtokállományukat jelentősen megnövelte. Az erdő 1857–1935 között 4200 holdról 417 holdra csökkent (8,5%). A 20. század első felében az amerikai kivándorlás, 1941 után a német nemzetiségű családok kitelepítése

nagymértékben csökkentette a lakosság számát. Az 1941. évi népszámláláskor a falu 1777 lakosából 1578 vallotta magát németnek (89%).

Bakonyjákó közigazgatásilag községi közös tanács székhelye volt a 20. század első felétől. Beosztott kisközségei voltak: Farkasgyepü, Iharkút, Németbánya.

A nagyközség polgári kori iratai közül a képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem kerültek levéltárba, csupán egy töredékes elöljárósági jegyzőkönyv maradt meg 1947-ből. Háztartási iratai közül számadási főkönyvek (1943–1947) és költségvetések (1949–1950) és egy tulajdon-átruházási jegyzőkönyv (1937–1946) érdemelnek említést. A község anyakönyvi iratai közül figyelemre méltók a bábajelentések (1914–1942) és a házasulók kihirdetésének (1938–1941) nyilvántartásai. Az iratanyag a Pápai Levéltárban kutatható.

Bakonyjákó telepítési szerződései (1757, 1764, 1765, 1767) a VeML úrbéri iratiban, az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között a IV. 290, 285-86, 288-89. számon találhatók. A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a Magyar Országos Levéltár (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében elérhetők. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Bakonyjákó vadásztársasági alapszabálya 1947-ből.

Bakonyjákó német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1949 (kiosztási birtokívek, földhözjuttatottakról kimutatások, kataszteri birtokívek, leltárak, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Birtokrendezési és Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. b–c) kutathatók. Bakonyjákó anyakönyvi adatai a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (1828–1895) (VeML IV. 842.) és az állami anyakönyvi másodpéldányokban (1895–1980) (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

b) A veszprémi püspök városlődi birtokához tartozó erdőségben Kostajger Mihály pillei „üvegbányász” 1756-ban létesített új üvegfúvó üzemet, amelynek munkásai két telephelyen Németbányán és Farkasgyepün (Koplalón) telepedtek le. 1785-ben az üveghutában a munka megszűnt, Farkasgyepüről a munkások elszéledtek és csak a 19. század elején telepített ide újra német lakosokat a veszprémi püspök (Hock, Veiland, Frischling, Keller, Leimeister, Weingartner). Új lakói a csárda körüli települést Wirtshäuzl’ (Wirtsheizel-nek), kiskocsmának nevezték. A lakosság körében a hármas névhasználat Koplaló, Wirtshäuzl’ és Farkasgyepü még a 20. században is visszatér. Az 1828. évi összeírás szerint 12 házas zsellér és 6 háznélküli zsellércsalád lakta, akik főleg épületfát és gazdasági eszközöket készítettek. 1863-ban szerepelt először önálló községként. 1935-ben a falu 1731 holdas határából 1463 volt a püspökség birtokában. 1920 után a 390 méter magaslati fekvésű, erdőkkel körülvett településen gyermek-tüdőszanatórium létesült, amely most tüdőbetegek szakkórháza. 1941-ben a falu 627 lakosából 355 (57%) vallotta magát németnek. A népesség 1941 után a német nemzetiségűek kitelepítése folytán csökkent.

Farkasgyepü töredékesen megmaradt irataiban a kisközség 1947. évi elöljárósági jegyzőkönyve, az 1946/1947-es költségvetés és zárszámadás, valamint adóbeszedési naplók, kivetési lajstromok kerültek levéltárba, amelyek Pápán kutathatók.

A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b) elérhető. A hozzá tartozó térkép a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) K-339, 340. számon elérhetők. Farkasgyepü német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1945–1950 (kataszteri birtokívek, leltárak, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Birtokrendezési és Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. b–c) kutathatók. Farkasgyepü anyakönyvi adatai (1828–1895) a bakonyjákói felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban a bakonyjákói állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Rácz István: Farkasgyepü község története, 1401–1753. Pápa, 1996. (Jókai füzetek 18.)

c) Iharkút megtelepítését az Esterházy család kezdeményezte ugodi erdőinek jobb kihasználása érdekében. Lakói favágással, építő- és szerszámfa készítéssel foglalkoztak. Községgé alakulása a 19. század közepén történt. Az 1857. évi kataszteri felméréskor Iharkút és Bakonyjákó területét együttesen vették fel, a népszámlálásban azonban már 144 lakossal az önálló községek sorában szerepelt. A település egészen 1945-ig uradalmi község, mert 3278 kat. hold határából (1935-ben) 91%, az Esterházy családé volt. Népessége a 19. század közepéig gyarapodott, 1890-ben már meghaladta a 200 főt, azóta csökken. 1941-ben 171 lakosból 88 (51%) vallotta magát németnek. 1941 után a lakosság csökkenéséhez az is hozzájárult, hogy a német nemzetiségűek egy részét kitelepítették.

Iharkút Bakonyjákóval együtt alkot közös községi tanácsot. A tanács székhelye Bakonyjákón van.

Bakonyjákó töredékesen megmaradt irataiban megtalálható az elöljárósági ülés 1947. évi jegyzőkönyve, költségvetések és zárszámadások (1946–1952), választási névjegyzékek (1950, 1956, 1958), fogyasztási adóról szóló szabályrendelet (1940) és gazda-nyilvántartólapok (1954, 1955). Az iratok a Pápai Levéltárban kutathatók.

A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a Magyar Országos Levéltár (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) K-341. számon elérhetők. Iharkút német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c), az iharkuti Volksbunk és SS tagok névjegyzéke a Veszprém Megyei Földhivatal nagyteveli telepfelügyelőjének irataiban (VeML XXIV. 207.) kutathatók. Iharkút anyakönyvi adatai (1828–1895) a bakonyjákói felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban a bakonyjákói állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

d) Német Öreg-Bánya építője Kostajger Mihály pillei (Városlőd) német „üvegbányász”. 1753. május 6-án nyert engedélyt a földesúrtól, a veszprémi püspöktől, hogy a már meglévő pillei üvegkészítő üzeme mellett újabbat állítson fel, saját és a munkások házait a püspök fájából felépíthesse. Az 1756-ban elkészült üzemet 24 évre bérbe vette és engedélyt nyert arra, hogy fehér és zöld táblaüveget állítson elő. A püspök azt is engedélyezte, hogy az üzem működéséhez szükséges fát az erdőkben szabadon kitermelhessék, állatokat tarthassanak és Kostajger kocsmát üzemeltessen. A püspök földesúri jogait átengedte a bánya bérlőjének. A huta jelentékeny számú munkást vonzott, akik mindannyian németek voltak és a bánya körül épített házakban telepedtek le. Az üveghuta negyedszázados működése alatt annyira irtották az erdőt, hogy a földesúr 1780-ban megszüntette az üzemet és megparancsolta a munkásoknak, hogy költözzenek át Városlődre, Kislődre vagy Rendekre, de a munkások nem hajtották végre a parancsot. A bánya megszűnése után földet műveltek, igásállatot és rideg marhát tenyésztettek, zsindelyt és faszerszámokat készítettek és tűzifával kereskedtek.

1829-ben lakossága 214 fő volt. A község területe a 19. század közepén még csupán 321 hold erdő. A század végére a szántóterület már 418 holdra emelkedett. A mezőgazdaság intenzívebbé válásával emelkedett a népesség száma. Az 1941-es népszámláláskor 428 fő lakott a településen, amelyből 361 (84%) vallotta magát németnek. 1947-ben a német nemzetiségű lakosságból mintegy 200 főt kitelepítettek. 1949-ben csupán 16%-al volt népesebb, mint a 19. század harmadik évtizedeiben.

Németbánya kisközség közigazgatási iratai: az elöljárósági ülés 1947. évi jegyzőkönyve, költségvetések és zárszámadások (1946–1952), vagyonleltárak (1947–1956), adókivetési és beszedési iratok (1949–1955), választási névjegyzékek (1953–1958), naplók nyilvántartása (1949), gazda-nyilvántartólapok (1953–1955). A 20. századi iratok a Pápai Levéltárban találhatók.

Németbánya 1781-ben kelt úrbéri szerződése a MOL-ban a Magyar Kamara Archívuma, Conscriptio bonorum episcopatuum vacanum iratai között található egy 1802. évi másolatban.

Az üveghuta működésére vonatkozó iratok a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban kutathatók. A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a Magyar Országos Levéltárban (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) a K-343. sz. elérhetők. Németbánya Római Katolikus Elemi Népiskolájának iratai (1900–1946) a VeML VIII. 401. fondszám alatt, a Németbányai Állami Általános Iskola iratai (1946–1975) a VeML XXVI. 270. fondszám alatt, az iskolai iratok között kutathatók. Németbánya német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c). Németbánya anyakönyvi adatai (1828–1895) a bakonyjákói felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1980 közötti időszakban a bakonyjákói állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Hudi József: Németbánya története. Egy bakonyi német falu évszázadai. = Geschichte von Deutschhütten. [német fordítás: Gáspár Elke] – Társszerző: Kiss Albertné: Adatok Németbánya néprajzához. Veszprém, Németbánya. 2003. (magyar és német nyelven)

Kiss Albertné: A lakáskultúra változása Németbányán a századfordulótól napjainkig. In: Honismereti Tanulmányok X. Veszprém, 1984. 29–38. p.

VeML V. 309. Bakonyszentiváni Körjegyzőség iratai 1900–1950. 4,21 ifm.

a) Bakonyszentiván Község iratai 1900–1950. 4,08 ifm.

aa) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1922–1950. 0,08 ifm.

bb) Iratok 1900–1950. 4 ifm.

Az Eszterházy család pápai uradalmához tartozó helységbe 1744 áprilisában telepített a földesúr katolikus németeket, egyben 3 év adómentességet és szabad menetelt adva nekik. A megtelepítés teljes sikerrel járt, a falu határában, az 1750-es években kimért 36 egész telek 278 lakossal 1770-ben mind lakott volt, s a kolonusok mellett szépszámú házas és házatlan zsellért is összeírtak. Piacra Pápára jártak és ott volt a falu bírói fóruma is, a pápai úriszék. Az 1785-ben 524 lakost számláló község népessége 1960-ra 497 főre csökkent. A csökkenés fő oka a német lakosság kitelepítése és elköltözése. 1941-ben az 569 lakosú településen 275-en vallották magukat német anyanyelvűnek (48%). Bakonyszentiván kisközség a 20. század első felében körjegyzőségi székhely volt. Beosztott kisközsége Bakonyság.

Az a) állag anyaga betekintést nyújt egy vegyes lakosságú bakonyi falu életébe a 20. század első felében. Levéltárba kerültek a bakonyszentiváni körjegyző bizalmas iratai (1931–1937), a képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1922–1950) és a közigazgatási iratok 45 doboznyi sorozata (1924–1949). A jegyzőkönyvekhez és az iktatott iratok sorozatához korabeli mutató áll rendelkezésre. Külön kezelték a hadisegély (1918–1923), a katonai és levente ügyeket. Megmaradtak a település költségvetései és zárszámadásai (1913–1950), az adóügyi iratai közül: az I. sz. nyilvántartási jegyzékek a birtokosok személyében beállott változásokról (1927–1949), a Községi Adóhivatal ellenőrzési könyve (1927–1951), az együttesen kezelt közadók főkönyvei (1945–1949), a község vagyonleltára (1937–1946). A falu lakosságának összetételéről, migrációjáról értékes nyilvántartások maradtak meg a vegyes iratok között. Többek között: az útlevél nélkül kivándoroltak (1900–1914) és a külföldről visszavándoroltak (1928–1934), a politikai jogvesztettek (1924–1948), a hadiárvák, gyámoltak és gondozottak nyilvántartásai. Készült napló a településen történt tűzesetekről (1925–1935) és a körorvosi látogatásokról (1942–1952), a településen kiadott munkásigazolványokról és szolgálati cselédkönyvekről. Összeírták 1946-ban a német nyelvű és nemzetiségű lakosok adatait, megőrizték a Pápai I. Számú Járási Német Igazolóbizottság határozatait (1947). Megmaradt a település dobolási könyve (1939–1949),

amelyből elénk rajzolódik a falu hétköznapjainak kisebb-nagyobb eseménye, tragikus fordulópontjai. Az iratok a Pápai Levéltárban kutathatók.

Szentiván 1744. évi német nyelvű telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. Az Esterházy család pápai uradalmának lajstromozott irataiban (VeML XI. 602. b) Bakonyszentiván községre vonatkozóan az 1764–1785 közötti időszakból találhatók töredékes iratok. Veszprémben kutatható a Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irategyüttese (VeML VII. 1. b), amelyben Bakonyszentiván úrbéri egyezsége (1861) található. A perdokumentumok és a mellékletek között van: a helység felmérési és tagosítási birtokkönyve 1861, 1864, a telektábla (1864), a maradványföldek egyéni kimutatásai 1862, 1864 és a legelőbecsű (1861). A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VII. 1. b) Örvényes perdokumentumaiban és a mellékletek között található: a helység urbáriuma és a 9 kérdőpontra adott válasz (1768), rovásos összeírás (1838–39), erdei haszonvételi per kivonata (1857), dűlőosztályozási jegyzőkönyv (1860), az úrbéri egyezség és az azt követő birtokrendezés iratai (1870–72), valamint a maradványföldek egyéni kimutatásai (1874). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-57. Örvényes kéziratos térképe, 1860. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b) elérhető. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Bakonyszentiván községi szervezési szabályrendelete (1912, 1938), valamint a bor, hús, sör, fogyasztási és vigalmi adóról, húsvizsgálati díjakról szóló szabályrendeletek (1924, 1938). A Bakonyszentiváni Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatal (VI. 81.) a településre érkező és onnan eltávozó személyek községben tartózkodásáról nyújt információkat. A Bakonyszentiváni Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1901–1947) a VeML VIII. 459. fondszám alatt, a Bakonyszentiváni Állami Általános Iskola iratai (1946–1974) a VeML XXVI. 310. fondszám alatt, az iskolai iratok között kutathatók. Bakonyszentiván német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c). Bakonyszentiván anyakönyvi adatai (1828–1895) a pápateszéri felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1924 közötti időszakban a pápateszéri, 1924-től 1966-ig a bakonyszentiváni állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

VeML V. 310. A Bakonyszentkirályi Körjegyzőség iratai 1849–1950. 0,3 ifm.
b) Bakonyoszlop Kisközség iratai 1849–1947. 0,06 ifm.
aa) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1930–1942. 0,03 ifm.
bb) Iratok 1849–1947. 0,03 ifm.

A falu a cseszneki vár szomszédságában, a Bakony erdejében települt. 1655-ben Cseszneket az Esterházy család szerezte meg, az adománylevélben felsorolták Oszlop pusztát is. A falu helyét és határát a hosszú lakatlanság idején – a török hódoltság alatt – benőtte az erdő. Az 1714-ben érkező új telepesek hamarosan továbbálltak és 1719-ben más katolikus német ajkúak – sziléziaiak, osztrákok stb. – érkeztek. A 18. század végén 600 lakosú település a 19. század végére 1000 főre növekedett. Nagyobb népességet azonban a kedvezőtlen adottságú földek nem tudtak eltartani, a 20. század elején sokan kivándoroltak Amerikába. Az 1941-es népszámláláskor az 1056 lakosból 831 (79%) vallotta magát németnek.

Bakonyoszlop kisközség 1945-ben a Zirci járásban Csesznek kisközséggel együtt a Bakonyszentkirályi Körjegyzőséghez tartozott. 1950-től működött tanácsi és hivatali szervezet a településen.

A Bakonyszentkirályi Körjegyzőség képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1937–1950-ig, a bakonyoszlopiak 1930–1942-ig kerültek levéltárba. A körjegyzőség 1945–1946. évi iktatott

irataiban található a kitelepítés végrehajtásának számos dokumentuma: Volksbundisták elkobzott lakóházainak kiutalása (1457/1945.), helyi egyesületek feloszlatása (1493/1946.) stb. Az iktatott iratokhoz darabszintű elenchus készült.

Bakonyoszlop község iratai töredékesen kerültek levéltárba. Megmaradt a település adókivetéséhez felvett területfelmérésének (Esterházy László birtokairól) néhány részlete (1849), a váltságkötelezettek összeírása (1871–1874), a szőlőváltsággal tartozók kimutatása (1871, 1921), adófizetési napi jegyzékek (1882–1885), tűzoltásra kötelezett személyek és fogatok összeírásai (1917, 1921, 1923), a Közmunkasegély Alap pénztári naplói (1923–1926) és adófizetési ív 1947-ből.

Oszlop 1767-ban kelt úrbéri szerződése a VeML úrbéri töredékes iratai (VeML IV. 1. g) között található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Bakonyoszlop úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1857). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma és a 9 kérdőpontra adott válaszok (1769), legelőbecsű (1854, 1857), a település felmérési és elkülönítési földkönyvei (1856–1858), és telektáblája (1859). A település kataszteri felmérésének (1923) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b) elérhető. A Bakonyoszlopi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1907–1946) a VeML VIII. 253. fondszám alatt, a Bakonyoszlopi Állami Általános Iskola iratai (1946–1980) a VeML XXVI. 136. fondszám alatt, az Esterházy-kastélyban kialakított Bakonyoszlopi Kisegítőiskola és Nevelőotthon iratai (XXVI. 636.) az iskolai iratok között kutathatók. Bakonyoszlop német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c). Bakonyoszlop anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban a bakonymagyarszentkirályi állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Kneifel Imréné Békefi Erzsébet: Bakonyoszlop története. Bakonyoszlop, 2001.

VeML V. 311. Bakonyszentlászlói Körjegyzőség iratai 1857–1950. 2,43 ifm.
a) Bakonyszentlászló Kisközség iratai 1857–1950. 2,24 ifm.
aa) Képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1946–1950. 0,03 ifm.
bb) Iratok 1857–1950. 2,21 ifm.
b) Bakonygyirót Kisközség iratai 1898–1950. 0,19 ifm.

a) Bakonyszentlászló 1892-ben alakult Magyar- és Németszentlászló községek egyesítéséből. Magyarszentlászló Csesznek várához tartozó falu volt, amelynek lakossága megfogyatkozva, de átvészelte a török hódoltság 150 évét. Régi jobbágyságából itt maradt családok alkották társadalmának magvát a 18. században is, és amikor Németszentlászló betelepült, a középkori eredetű, ősi Szentlászlót lakosairól „Magyar” jelzővel különböztették meg. Németszentlászlót 1769-ben Esterházy Gábor földesúr telepítette be katolikus vallású németekkel. Az új lakosok nem paraszttelkeken éltek, hanem irtott földön gazdálkodtak. Dézsmaköteles földjeik nem voltak, így nem volt urbáriumuk és nem kaptak úrbéri tabellát sem. Az 1828-as összeírásban csak zsellér lakói szerepeltek, akik saját határukban irtásföldeken gazdálkodtak és eljártak idénymunkára aratni és csépelni távolabbi vidékekre is. Németszentlászlón 1785-ben 276 német eredetű lakost számláltak, ez 1892-re 399-re növekedett. A két település egyesítése után a németség fokozatosan asszimilálódott.

A Bakonyszentlászlói Körjegyzőség fondjában: I. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1946–1950), II. Általános iratok (1928–1950), III. Fontosabb tárgyilag csoportosított iratok (1857–1950), IV. Háztartási iratok (1937–1950), V. Adóiratok (1938–1950), VI. Közellátási iratok (1943–1949), VII. Hadigondozási iratok (1946–1948), VIII. OMBI iratok (1940–1944), IX. Közmunka-

nyilvántartási iratok (1945–1948), X. Kataszteri nyilvántartási iratok (1943–1947), XI. Vegyes iratok, nyilvántartások (1949–1950), XII. Tulajdon átruházási iratok (1937–1950).

Szentlászló 1758-ban kelt telepítési szerződése és a település 1761. évi urbáriuma a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között a II. 147. és 166. szám alatt található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Bakonyszentlászló úrbéri birtokrendezésének iratai (1856). A periratokhoz tartozó mellékletek között található: a helység urbáriuma (1787–88) a zsellérek jegyzéke, a maradványföldek és irtások egyéni kimutatásai (1856), és a községi telektábla (1858). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-383. Bakonyszentlászló helység határának kéziratos térképe, 1857. Ezenkívül itt találhatók T-459, 460. számon a Bakonyszentlászlói Uradalom Erdőgondnokságának 1893. és 1907. évi térképei. A Bakonyszentlászlói Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1920–1949) a VeML VIII. 256. fondszám alatt, a Bakonyszentlászlói Állami Általános Iskola iratai (1948–1967) a VeML XXVI. 139. fondszám alatt kutathatók. Bakonyszentlászló német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c). Bakonyszentlászló anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1980 közötti időszakban az állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Fodor Miklós: Bakonyszentlászló helytörténeti olvasókönyve. Bakonyszentlászló, 2000.

b) Gyirót mind a közép-, mind az újkorban Csesznek vár tartozéka, ill. a Cseszneki Uradalom része volt. Az 1660-as években bekövetkező török támadás idején teljesen elnéptelenedett. Az Esterházy család 1714-ben kezdeményezte újratelepítését német anyanyelvű katolikusokkal. A falu 1748-ban már anyaegyház, Románd és Szentlászló filiákkal, anyakönyveit 1717 óta vezették. Német lakossága akkor 426 fő volt. A 19. század közepéig a népesség száma növekedett, de a 600 lelket nem haladta meg. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint az 567 fős lakosságból 457 (81%) volt német származású. Mivel a településen a Volksbund egyetlen tagot sem tudott szervezni nem történt kitelepítés. Közigazgatásilag Bakonygyirót a 20. század első felében a Bakonyszentlászlói Körjegyzőség beosztott kisközsége volt a Zirci járásban. 1950-től lett önálló tanácsi szervezete.

Bakonygyirót kisközség levéltárba került töredékes, vegyes iratai közül figyelmet érdemelnek a község szervezési szabályrendeletei (1912, 1931), hadigondozási iratok (1941–1947), a templom felújításának iratai és tervrajzai (1948), munkásigazolványok nyilvántartási könyve (1898–1944), háztartási és adóiratok, valamint a falu dobolási könyve.

Bakonygyirót telepítési és úrbéri szerződései a VeML úrbéri iratiban találhatók: az 1714. évi magyar telepítési és az 1770-ben kelt német nyelvű úrbéri szerződés az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között IV. 272-273. szám alatt, az 1750, 1765 és 1836-ban kelt úrbéri szerződések az úrbéri töredékes iratok között találhatók. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Bakonygyirót úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1861–65), a zsellérek panaszai miatt újra elrendelt birtokrendezés jegyzőkönyvei és a végzése (1890). A perdokumentumok mellékletei között található: a település úrbéri birtokainak összehasonlítása az urbárium, a telekkönyv, a kataszteri felmérés és a birtokkönyv alapján (1866). A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében K-76, 77 és K-233. elérhetők. A Bakonygyiróti Római Katolikus Plébánia irattöredéke (VeML XII. 41.) az 1754–1814 közötti időszakból kutatható. A Bakonygyiróti Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1943–1944) a VeML VIII. 473. fondszám alatt, a Bakonygyiróti Állami Általános Iskola iratai (1946–1974) a VeML XXVI. 320. fondszám alatt kutathatók.

Bakonygyirót német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c) találhatók. Bakonygyirót anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban a bakonyszentlászlói állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

VeML V. 319. A Borzavári Körjegyzőség iratai 1895–1950. 0,35 ifm.
b) Porva Kisközség iratai 1895–1950. 0,18 ifm.

Porva a közép- és újkorban a pálos rend birtokaihoz tartozott, rendházát a 15. században alapították. A barátok az 1540-es években a török elől elmenekültek és javaik a pápai konventre szálltak. A lakatlanság idején a Cseszneki várhoz tartozott, erdeit Koppány lakói bérelték. 1733-ban kelt az a szabadalomlevél, amellyel a pápai pálosok telepítésre kiadták. A konvent romjai körül 14 egész sessiót népesítettek be, amelyhez a jobbágyföldeket is kimérték. A később érkező házas zsellérek házat és hozzá kertet kaptak. A falu megszállása 1768-ra fejeződött be. Az új lakosok római katolikus vallású németek voltak. 1774-ben Bakonyoszlop, 1785-től a zirci ciszterek filiája volt. A pálos rend feloszlatása után a Tanulmányi Alap birtokába került, majd a 19. század második felében az Esterházy család, 1935-től Pejachevich Mikó Endre szerzett itt nagyobb birtokot. Porva a rossz megélhetési viszonyok ellenére 1869-ig megháromszorozta népességét. A település lélekszáma 1785-ben 330, 1869-ben 913 fő volt. Az 1941. évi népszámlálás idején a faluban élő 892 főből 619 (69%) vallotta magát német nemzetiségűnek. 1947 után a német nemzetiségűek kitelepítése következtében tovább csökkent a népesség.

Porva közigazgatásilag a Zirci járáshoz tartozott, 1872–1940 között körjegyzőségi székhely volt. 1941-től Borzavár lett a körjegyzőség központja, beosztott kisközsége Porva lett. Önálló tanács és hivatali szervezet 1950-től működött újra a településen.

A település képviselőtestületi jegyzőkönyvei nem kerültek levéltárba. Porva község bizalmas elnöki iratai 1927–1941 közötti időszakból maradtak meg. A tárgyilag csoportosított iratok között többek között nyilvántartások vannak: egyesületek (1937–1950), kereskedők és iparosok (1935–49), szabadság- vagy politikai jogvesztésre ítéltek (1926–1949), külföldiek (1948–1950), katonaszökevények (1948–1949), elkobzott és gazdátlan jószágok (1936–1948) stb. nyilvántartásai. Az iratok a raktári jegyzék segítségével kutathatók.

Porva 1733-ban kelt telepítési szerződése és az 1770, 1781, 1784-ben kelt úrbéri szerződései a Magyar Országos Levéltárban a Magyar Kamara Archívuma, Acta Paulinorum. Acta conventus Pápa iratai között a Fasc. 13. Nr. 8. 67. 81. 83. jelzeten találhatók. Az 1735-ben kiadott úrbéri szerződés a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok között (VeML IV. 1. g. aa) van. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek térképgyűjteményben (VeML XV. 11. b) K-307. számon elérhető. A Porvai Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1901–1948) a VeML VIII. 242. fondszám alatt, a Porvai Állami Általános Iskola iratai (1946–1976) a VeML XXVI. 129. fondszám alatt kutathatók. A VeML X. 212. fondszám alatt kutatható a Porvai Önkéntes Tűzoltóegyesület 1928–1933 közötti anyaga. Porva német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c) található. Porva anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1927 közötti időszakban a Zircvidéki Anyakönyvi Kerület, 1927–1980 között pedig a porvai állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXI. 1.) kutathatók.

VeML V. 325. A Csóti Körjegyzőség iratai 1852–1950. 6,62 ifm.

b) Béb Kisközség iratai 1852–1948. 0,23 ifm.

Béb a középkorban az Ugodi, a 18. századtól a Pápai Uradalom része volt. 1544 után a törökök felégették és két évszázadig elhagyott faluhely volt. A pápai Esterházy-uradalomhoz tartozó helységet 1741-ben telepítették meg lotharingiai német lakosokkal. 1773-ban német ajkú, római katolikus lakosság élt itt. Bár a község Pápa város közelében fekszik, fejlődése lassú volt. Évente átlag egy-egy házzal bővült a falu. 1829-1941 között mindössze 19%-al növekedett a népesség. 1829-ben 412, 1941-ben 491 fő lakott a településen, ebből 299 (61%) vallotta magát németnek.

Béb kisközség közigazgatásilag Csót nagyközséghez tartozott 1945 előtt. 1950-től működött a községben önálló tanács és hivatali szervezet.

Béb kisközség iratai a következő nagyobb egységekből állnak: I. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1890–1939), II. Általános, iktatott iratok, amelyekhez korabeli iktatókönyvek és mutatók is tartoznak (1888–1948), III. Háztartási iratok (pénztárnaplók) 1946, IV. Adóügyi iratok (1943), V. Tulajdon átruházási iratok (elsősorban marhalevél iktatók), VI. Gyámügyek, VII. Katonaügyi iratok: népfelkelési lajstromok, katonailag kiképzettek összeírása (1858–1946), VIII. Telekkönyvi iratok: kataszteri birtokívek, telekkönyv, mintatervek (1912), IX. Közbirtokossági iratok, a legeltetési társulat töredékes iratai (1942–1948).

Béb 1741-ban kelt német nyelvű telepítési szerződése a MOL-ban a Magyar Helytartótanács Levéltárában Dep. Urb. Úrbéri tabellák között található. Kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek térképgyűjteményben (VeML XV. 11. b) K-89, 90. számon elérhetők. A Bébi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1892–1946) a VeML VIII. 403. fondszám alatt, a Bébi Állami Általános Iskola iratai (1946–1974) a VeML XXVI. 274. fondszám alatt kutathatók. Német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának és a nagyteveli telepfelügyelőjének irataiban (VeML XXIV. 201. c) XXIV. 207.) található.

Irodalom:

Happ József: Béb község német nyelvjárásának hangtana. Budapest, 1915. (Német philológiai dolgozatok 18.)
László Péter: Béb. Pápa, 2002.

VeML V. 331. Dudari Körjegyzőség iratai 1898–1950. 0,58 ifm.
b) Bakonynána Kisközség iratai 1935–1936. 0,02 ifm.

A 18. század elején a Bottka család hűtlensége miatt elkobzott falut a Nádasdy család szerezte meg. Bakonynána református magyar lakossága átvészelte a török hódoltság korát. A béke és építés időszaka azonban nem hozott számukra nyugalmat, mert 1732-ben, a terület új földesura nyomására átköltöztek a szomszédos, ugyancsak református magyarok által lakott Dudar községbe. A földesúr helyükre 1744-ben német telepeseket hozott, akik árendások voltak és élvezték a szabadmenetel jogát. A falu a Nádasdyak kiskovácsi, ill. később lepsényi uradalmához tartozott. A falu lakossága még a 20. században is német anyanyelvű. Az 1941-es népszámláláskor a község 1204 fős lakosságából 720 (60%) vallotta magát németnek.

Bakonynána kisközség közigazgatásilag 1950 előtt a Zirci járásban, Csetény kisközséggel együtt a Dudari Körjegyzőséghez tartozott.

A Dudari Körjegyzőség képviselőtestületi jegyzőkönyvei az 1910–1949 közötti időszakból maradtak meg. A körjegyzőségi iratokban különféle nyilvántartások: a munkásigazolványokról (1898–1950), cselédkönyvekről (1907–1950) valamint tulajdon-átruházási iratok (1942–1948) találhatók.

Bakonynána Kisközség iratai között találhatók a Bakonynánai Szegényalap és a község Munkássegély Alapjának töke kimutatásai (1930–1945), a Legeltetési Társulat adókönyve (1943) és a bányabér kiosztásának jegyzékei (1939–1940).

Nána 1729-ben és 1733-ban kelt telepítési szerződései a VeML-ban az egyezségek és szerződések állagban (IV. 1. m) a 104 és 121. szám alatt, az 1762-ben kelt német nyelvű úrbéri szerződés az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között a II. 121. sz. alatt található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Bakonynána úrbéri birtokrendezésének egyezséglevele (1863). A per dokumentumaiban és a mellékletek között található: a helység úrbéri tabellája (1768), legelő- és erdőbecsű 1860 utáni földkönyv és telektábla 1861-ből. A Nádasdy hitbizomány Nánai erdőbirtokának 1887. évi térképe a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-434. számon. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b) elérhető. A Bakonynánai Római Katolikus Elemi Népiskolájának iratai (1897–1946) a VeML VIII. 244. fondszám alatt, a Bakonynánához tartozó Felsőperepusztai Iskola iratai (1911–1957) a VIII. 245., a Bakonynánai Állami Általános Iskola iratai (1946–1980) a VeML XXVI. 133. fondszám alatt kutathatók. Bakonynána anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban a dudari állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Veress D. Csaba: Bakonynána története: Egy bakonyi község múltja és jelene. = Geschichte von Bakonynána: Vergangenheit und Gegenwart einer Gemeinde im Bakonyer Wald. Veszprém, 2002.

VeML V. 335. A Gannai Körjegyzőség iratai 19–20. sz. 0,4 ifm.

a) Ganna Kisközség iratai 19. sz. vége–1950. 0,18 ifm.

b) Döbrönte Kisközség iratai 19–20. sz. 0,22 ifm.

a) Nagy – és Kisganna az Esterházy család pápai uradalmához tartozott. Nagygannára Esterházy Ferenc 1748-ban telepített dél-bajor, stájer és vasi illetőségű hospeseket. Egy 1750-es feljegyzés szerint 29 jobbágy osztozott a területen. Kisgannát 1752-ben vette birtokba 8, a badeni őrgrófságból származó család. Az elzártság – műút és vasút hiánya – gátolták a település fejlődését, a lakosság száma két évszázad alatt alig gyarapodott. A két német lakosságú, az idők folyamán összeépült települést 1940-ben egyesítették Ganna néven. 1941-ben az egyesített település lakosságszáma 876 fő volt, amelyből 849 (97%) vallotta magát németnek. A községi iratok a Pápai Levéltárban kutathatók.

Kisganna 1752. évi német nyelvű telepítési szerződése másolatban Veszprém vármegye közgyűlési iratiban maradt meg (VeML IV. 1. b) 531/1830. számon. A szerződés végén táblázatosan megismételték a jobbágyok szolgáltatásait. Nagyganna 1748-ban kelt telepítési szerződése a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Ganna úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1857–59). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma és úrbéri tabellája (1768), a legelőbecsű (1859), és a telkesek kezén lévő maradványföldek egyéni kimutatása (1859). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-535. Gróf Esterházy Móric nagygannai birtokának 1890-ben felvett térképe T-124. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térkép a térképgyűjteményben (VeML XV. 11. b) K-291. számon elérhető.

Irodalom:

Koller, Josef: Ganna. Heimat am Rande des Bakonyer Waldes. Gannaer Heimatbuch. Leimerscheim, Budig, 1982.
Meszlényi Zsolt: Amit a gannai anyakönyvek elárulnak. Ganna, 2003. (Jókai Füzetek 34.)
Meszlényi Zsolt: Részletek a 18. századi gannai források komplex elemzéséből. In: Családtörténeti kutatások határon innen és túl. Veszprém, 2009. 165–206. p. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 20.)
Schleicher Vera: Haza-történet. Egy kitelepített család házzal kapcsolatos életstratégiája. In: Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka – Mészáros Veronika. 293–308. p. (német nyelvű kiadásban is!)

b) A falut a középkorban a Himfy család birtokolta. Régi középkori várának falai ma is láthatóak, valóban jelentősebb szerepet a török időben sem játszott. A 17. században a prédiumot több család
b) Döbröntét a középkorban a Himfy család birtokolta. A 17. században a prédiumot több család birtokolta: a Nicky, Vajda, Kisfaludi, Somogyi és Hőgyész família. A 18. században német jövevényeket telepítettek le, a század végén és 1828-ban népes puszta volt német nyelvű zsellérlakossággal. Területe Ganna és Bakonyjákó községek közé beékelődve szűk, lakossága nem tudott vagyonosodni. 1941-ben 549 fős lakosságából 485 (88%) vallotta német anyanyelvűnek magát.

Döbrönte kisközség levéltárba került anyaga kizárólag kataszteri iratokból áll. Egyrészt a telekjegyzőkönyvek sorozatából (az 1850-60-as évekből), másrészt a kataszteri birtokívek sorozataiból (1880-as, 1900-as évek). Kutatásukat a korabeli segédletek segítik. A Pápai Levéltárban kutatható.

Irodalom:

Rácz István, (szerk.): Döbrönte 1367–1967. Pápa, 1967.
Rácz István: Bakonyalján, erdő szálán… Döbrönte és Ganna életének alakulása a 19. és 20. században. Pápa, 1993. (Jókai füzetek 7.)

VeML V. 339. Gyulafirátót Nagyközség és beosztott kisközsége iratai 1765–1950. 0,9 ifm.
a) Gyulafirátót Nagyközség iratai 1831–1848, 1945–1950. 0,51 ifm.

A Rátót nevét viselő falu mind a közép-, mind az újkorban egyházi birtok volt. A premontrei prépostságot a Rátót nembeli Gyulafi család alapította még a középkorban és itteni birtokrészét teljes egészében a monostornak adományozta. Így birtokán a Veszprémi Káptalannal a premontrei kolostor osztozott. A török hódoltság után a község története újra a helyreállított prépostság és a káptalan történetével és életével forrt össze. A Veszprémi Káptalan rátóti jobbágyaival 1727-ben kötött úrbéri szerződést. A falunak ez a része a veszprémi provizor igazgatása alatt állt, s a Veszprémi Úriszék gyakorolta felette a jogszolgáltatási hatalmat. A Rátóti Prépostság jobbágyaival 1768-ban kötött szerződést. A prépostság jobbágyainak Rátót volt az igazgatási és jogszolgáltatási központja. A tizedet a veszprémi püspöknek szolgáltatták. A szerződés hatására Rátót lakossága ugrásszerűen gyarapodott. Painter Mihály (jezsuita szerzetes), aki 1785 és 1826 között volt rátóti prépost kezdte meg (1791-től) a németek betelepítését Márkó és Herend vidékéről Rátótra.

A 19. századi iratok Hadnagy László gyűjteményével együtt kerültek a levéltárba. A Rátóti Prépostság töredékes iratai a rátóti gazdaság összeírásait, terméseredményeket, szolgáltatások összesítő kimutatásait tartalmazza. A 20. századi iratok a település 1945–1950 közötti iktatott iratait őrzi.

Rátót káptalani részének 1727. évi úrbéri szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között, Rátót prépostsági részének 1768 és 1772. évi úrbéri szerződései ugyancsak itt (VeML IV. 1. g. aa) találhatók. A Rátóti Prépostság töredékes iratai (XII. 30.) 1740–1937 közötti időszakból kerültek levéltárba. A prépostság további irategyüttese a Gyulafirátóti Plébánián található, de nem kutatható. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Gyulafirátót úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1856–1859). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység bemondási tábla (1853), a település felmérési és elkülönítési földkönyvei és telektáblája (1861–1862), maradékföldek egyéni kimutatásai (1856, 1862). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-305 Gyulafirátót határának kéziratos térképe (1861). A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) K-205, 272. sz. elérhetők. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Gyulafirátót vigalmi adóról és a dobolási

díjakról szóló szabályrendeletei (1948). A Gyulafirátóti Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1891–1950) a VeML VIII. 302. fondszám alatt, a Gyulafirátóti Állami Általános Iskola iratai (1945–1992) a VeML XXVI. 181. fondszám alatt kutathatók. Hadnagy László tanár, népművelő (Gyulafirátót–Veszprém) irathagyatékában (XIV. 58.) a gyulafirátóti földrajzi névgyűjtés iratai, a falu népszokásával, egyesületeivel kapcsolatos gyűjtések, fényképek, a hagyaték Bakonyi Múzeumban kerülő részében Gyulafirátót lakosságának teljes portré fotósorozata megtalálható. Gyulafirátót anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1980 közötti időszakban az állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Szőllősi Mihály: Rátóti krónika. Veszprém, 1995.

VeML V. 341. A Herendi Körjegyzőség iratai 18. sz. –1950. 3,3 ifm.
a) Herend Kisközség iratai 1881–1950. 2,5 ifm.
b) Bánd Kisközség iratai 1837–1944. 0,16 ifm.
c) Márkó Kisközség iratai 18. sz.–1950. 0,64 ifm.

a) Herend mind a közép-, mind az újkorban Vázsony vár tartozéka volt, így előbb a vázsonyi Horváth, majd a Zichy család birtokolta. Jogot formált egy részére a Veszprémi Káptalan is. Az 1526 után kétszáz évig lakatlan puszta területét Szentgál lakói bérelték. A 18. század második felében kezdték benépesíteni földesurai római katolikus vallású németekkel. A 19. század elején alapított Stingl és Mayer-féle üzemet 1839 után Fischer Mór virágoztatta fel. Az ő nevéhez fűződik a herendi porcelán világhírnevének megteremtése. Jelentős házépítések azonban csak 1910 után indultak meg, a népesség száma is csak ezután kezdett emelkedni. 1941-ben már a lakosság 60%-a iparból élt. A település 1478 fős lakosságából 1087 (74%) vallotta magát németnek.

Herend közigazgatásilag a 19. század végétől 1950-ig körjegyzőségi székhely volt. Beosztott kisközségei: Bánd és Márkó.

Herend község irategyüttese nyolc sorozatot foglal magában: I. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek öt kötetben 1881–1944. április1-ig (belső mutatóval) kerültek levéltárba; II. általános iratok 1935–1949-ig, az elnöki iratok 1948–1950-ig; III. nyilvántartások: a kiadott iparigazolványokról (1931–1938), tuberkolutikos, fertőző betegekről, siketnémákról, elmekórosokról (1928–1942), a pásztorokról stb.; IV. háztartási iratokban Herend és Márkó költségvetése (1933–1944); V. adóügyi iktató 1950-ból; VI. közellátási iratok 1945-ből; VII. vegyes iratok, közte Herend, Márkó és Bánd szabályrendeletei, háborús károk összeírása (1945), hivatalvizsgálati jegyzőkönyvek (1947–1951) és dobolási könyv 1948–1953; VIII. a telekkönyvi iratokban Herend kataszteri földkönyve (1907), birtokrészlet lajstroma és birtoklapjai.

A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Herend birtokkönyve (1893). A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek térképgyűjteményben K-277, 278, 354. szám alatt elérhetők. A Herendi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1899–1948) a VeML VIII. 259. fondszám alatt, a Herendi Állami Általános Iskola iratai (1946–1970) a VeML XXVI. 148., a Herendi Porcelánipari Szakmunkásképző Intézet iratai (1948–1969) a XXIV. 607. fondszám alatt kutathatók. A Herendi Porcelángyár irataiban (XI. 46.) Herend község porcelángyárban dolgozó szakmunkásairól, személyes adataikról, szakképzettségükről, életkörülményeikről találunk adatokat, a munkásokról fényképeket. A herendi Eckert-család (VeML XIII. 56.) levéltárba került iratai segítségével bepillantást nyerhetünk birtokviszonyaikba, mindennapi életükbe. Herend német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c) található. Herend anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1905 közötti

időszakban a Bándi Anyakönyvi Kerülethez, majd 1905-től a herendi állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Hudi József: Herend története: egy bakonyi község múltja és jelene [a néprajzi tanulmányok szerzői Arnold Mária és Köller Mónika]. Veszprém, 1998.

b) Bánd tucatnyi magyar kis- és köznemesi család (Tallián, Felsőőri Fábián, Torkos, Illés, Horváth, Peczavicz, Rohonczy, Siskey [Semsey] Oroszi, Abdai Tördös, Medgyesi Somogyi, Thorma és Kazay) birtokában volt, de maguk nem éltek a településen. Az elnéptelenedett faluhelyet birtokosai a 18. század közepén telepítették be németekkel, akik a mai Dél-Németországból, Alsó-Bajorországból, Mainz, Münichberg környékéről és a Steigerwald középhegység területéről érkeztek. Az 1941-es népszámlálás alkalmával a Bándon lakó 705 személyől 616 (87%) volt német nemzetiségű.

1872-ben az ország közigazgatási rendezése során Márkó Bánddal és Herenddel egy körjegyzőségbe került, a körjegyzőség első központja Bánd volt, de hamarost Herend lett a központ.

Bánd kisközségnek megmaradtak a képviselőtestületi jegyzőkönyvei 3 kötetben (1913–1937) és töredékesen a háztartási iratok közül a település költségvetései (1932–1944).

Bánd 1760-ban kelt telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban (VeML IV. 1. g. aa), az 1761, 1763 és 1764-ben megújított szerződései az egyezségek és szerződések (VeML IV. 1. m) között, a 212, 218, 220-221. szám alatt. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Bánd közbirtokosai között létrejött tagosítás jegyzőkönyv (1866, 1868) a tagosítás ellen a zsellérközség fellebbezése (1870), és az ügyben meghozott curiai ítélet (1871). A perdokumentumok mellékletei őrzik, Bánd felmérési birtokkönyvét 1868-ból. A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-294. Bánd belterületének és határának térképe, 1867. A Bándi Római Katolikus Elemi Népiskola és iskolaszék iratai (1886–1946) a VeML VIII. 263. fondszám alatt, a Bándi Állami Általános Iskola iratai (1946–1974) a VeML XXVI. 149. fondszám alatt kutathatók

Irodalom:

Krein Péter (szerk.): Bánd, község a Séd völgyében: Fejezetek Bándról. Bánd: Bánd Község Önkormányzata. 1998.
Bánd története I. Egy bakonyi falu múltja és jelene. Írta és szerk.: Hudi József, Bánd története. II. Így éltek és beszéltek őseink. So lebten und sprachen unsere Vorfahren. Írta és szerk.: Mádl Antal. Bánd, 2008.

c) A Veszprémi Káptalan az egymás szomszédságában fekvő három pusztáját: Márkót, Mesterit és Berét 1741-től kezdődően népesítette be. A telepítési szerződést a környéken (Nagytevel, Városlőd, Kislőd) már korábban letelepedett 9 német család kötötte meg földesurával. Hozzájuk később újabb telepesek érkeztek a mainzi hercegségből (Altenbach, Breitenbach, Eiersheim, Esselbach, Höpfingen, Kőnigshofen, Krombach, Kűlsheim, Mőnchberg, Seilauf és Steinberg településekről) és Regensburg környékéről. Kapcsolatukat a szülőfölddel megtartották, hazajártak látogatóba, újabb hospeseket hoztak magukkal és német lányokat vettek feleségül. A gyorsan gyarapodó közösség komoly összeütközésbe került földesurával és a szomszédos településekkel, de a 18. század végére a viták elcsendesültek, a márkói német lakosok beilleszkedtek új környezetükbe. Az 1941-es népszámláláskor a falu 801 lakosából 703 (88%) volt német nemzetiségű.

Márkó feudális kori iratainak egy töredékét Migray Emőd polgármester adta át a VeML-nak. Az iratok között értékes tanúkihallgatási jegyzőkönyvek találhatók a betelepülés időszakából, házassági szerződések és házbecsük a 18. századból. A település 20. századi iratai közül levéltárba kerültek a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1924-től 1942-ig három kötetben (mutatóval ellátva). A háztartási iratok közül megmaradtak a község vagyonleltárai (1938–1950), költségvetések, számadási főkönyvek (1938–1950). Az adóügyi iratokban illetmény-kimutatások, ház-, föld-, vagyonadó lajstromok (1932–1950). A vegyes fontosabb iratok közül külön figyelmet érdemelnek a ki- és betelepítési iratok (1946–1948), benne a községből kitelepített német anyanyelvű lakosság névjegyzéke, a községbe betelepültek leltári törzslapjai. Márkó kataszteri iratai között találhatók a

birtokosok személyében bekövetkezett változásokról (tehát a kitelepítésről és a lakosságcseréről) vezetett nyilvántartási jegyzékek (1927–1950).

Márkó 1741-ban kelt telepítési szerződése a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban, a Veszprémi Káptalan Magánlevéltárában a Protocolla oeconomica 2. 213–216. található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) Márkóra vonatkozóan megtalálhatók: az úrbéri birtokrendezés során keletkezett földesúri folyamodványok (1848, 1856), a helység felterjesztése (1858), tárgyalási jegyzőkönyv (1856), felperesi fellebbezés (1858), alperesi ellenészrevétel (1857), felperesi viszontválasz (1857); a tagosítás során létrejött perkivonat (1856–57), a helység felterjesztése (1856) és folyamodványa (1857). Márkó perdokumentumai és a mellékletek között kutatható: a település urbáriuma (1769), földkönyve (1840), a falu regnicolaris összeírása (1828), adóösszeírásai (1787, 1794, 1808–9, 1819, 1829–30), márkói jobbágyok birtokának földkönyve (1847), összehasonlító irományok (1847, 1857), foglalásrétek és irtások egyénenkénti kimutatása (1842), erdőbecsű (1856), mérnöki szabályozási tervek (1857, 1860). A birtokrendezési és kiosztási határtérképek (1847, 1860) méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térkép a térképgyűjteményben VeML XV. 11. b) K-356. számon elérhető. A Márkói Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1904–1946) a VeML VIII. 287. fondszám alatt, a Márkói Állami Általános Iskola iratai (1946–1969) a VeML XXVI. 165. fondszám alatt kutathatók. Német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c) található. Anyakönyvi adatai (1828–1895) a felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1980 közötti időszakban az állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Bakonyi János: Márkó telepítése és nyelvjárása. Budapest, 1940. Palaestra Calasantiana 32.
Somhegyi (Heiser) Mihály: Márkó néphagyományai. Kézirat a Piarista Rend Levéltárában. [megjelenés előtt]

VeML V. 350. A Kislődi Körjegyzőség iratai 1944–1950. 0,31 ifm.
a) Kislőd Kisközség iratai 1945–1949. 0,1 ifm.
b) Ajkarendek Kisközség iratai 1946. 0,01 ifm.
c) Bakonygyepes Kisközség iratai 1944–1950. 0,2 ifm.

a) Kislőd a középkorban gazdagon adózó mezőváros, a karthauziak birtoka volt. A „néma” barátok látták el Kis-Leweld – később Kislőd – lelki gondozását, de a török megszállás elől elmenekültek. A 17. századtól a veszprémi püspök birtoka lett, amelynek területét Koller Ignác veszprémi püspök engedélyével az 1730-as években a Rajna-vidéki Aschaffenburg környékéről érkező telepesek szállták meg. Megélhetési forrásaik sokrétűek voltak: a népességnek a földművelésen kívül jól jövedelmez a faszerszámok, edények és épületfák, különösen a zsindely előállítása. Kereseti lehetőséget nyújtott a határban lévő vas- és üvegbánya. Téglát és meszet is égettek. Gulden István kislődi plébános nevéhez fűződik 1868-ban a kislődiek német családnevének magyarosítása. Tiltakozásul a lakosság évtizedekig kettős neveket használt és még ma is tudják az eredeti családneveket. Kislőd népessége a 19. század végéig gyarapodik. Az 1941-es népszámláláskor 1652 lakosából 1368 (83%) vallotta magát németnek.

Kislőd 1872 után közigazgatási körjegyzőségi székhely lett. Beosztott kisközségek: Ajkarendek és Bakonygyepes.

A Kislődi Körjegyzőség iratai közül csak töredék került a VeML-ba. A képviselőtestületi jegyzőkönyvek megsemmisültek. A körjegyzőség 1945-1946-ból megmaradt iktatott irataiból figyelmet érdemelnek a helyi németség II. világháború utáni sorsával kapcsolatban a járási főjegyzőnek küldött jelentések: a német állampolgárok, SS-katonák és volksbundisták elszállításáról (376/1945.), a sváb birtokok felkutatására és felszámolására létesített bizottságok

munkájáról (734/1945.), valamint több kislődi és ajkarendeki lakos hagyatéki kimutatásai, iparosok és kereskedők összeírásai, pártok névjegyzékei. Az iratokhoz darabszintű segédlet készült.

Kislőd úrbéri szerződései közül az 1746, 1749, 1752, 1758. évi a Veszprémi Püspöki Levéltárban, a Conscriptio et acta bonorum episcopatus Vespremiensis 1745–1762. állagban őrzik. Az 1765, 1770, 1772. évi – német nyelvű – szerződés a VeML úrbéri irataiban az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között IV. 316, 321-322. szám alatt találhatók. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Kislőd úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1856–58). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma és a 9 kérdőpontra adott válasz (1768), dűlőosztályzati jegyzőkönyv (1856), az erdőbecsű (1856), felmérési, kiosztási és tagosítási birtokkönyvek (1856–1866) és a maradványföldek egyéni kimutatásai (1857). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-262. Kislőd tagosított határának kéziratos térképe, 1866. A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) elérhetők. A Kislődi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1932–1946) a VeML VIII. 376. fondszám alatt, a Kislődi Állami Általános Iskola iratai (1949–1969) a VeML XXVI. 246. fondszám alatt kutathatók

Irodalom:

Gulden István: A kislődi plébánia története. In: Magyar Sion 1865. 671–691. p.
Szilágyiné Kósa Anikó: Egy tömeges névváltoztatás története és tanulságai: Kislőd, 1868. In: Farkas Tamás – Kozma István: Névváltoztatás – társadalom – történelem. A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban. Budapest, 2008. 225–237. p.

b) Ajkarendek a leveldi kartauzi monostor birtoka volt 1554-ig, amikor bérlet formájában a veszprémi püspök kezére jutott majd örökös domíniuma lett. Kisszámú magyar, református népesség vészelte át a török hódoltság időszakát. A földesúr 1752-ben, majd nagyobb számban 1754-ben a Győr megyei Gyarmatról németeket hívott ide. A magyar lakosság telepítés elleni tiltakozása miatt külön falurészben adott házhelyet a német jövevényeknek. A 18. század közepén a közigazgatásilag is elkülönülő Magyar- és Németrendeken közel azonos számú német és magyar lakosság élt. A 19. század elejére a két rész összeépült, a közigazgatási különállás megszűnt és többségbe került a német anyanyelvű lakosság. Népessége 1890-ig jelentős mértékben szaporodott. Az 1941-es népszámláláskor 1001 fős lakosságából 955 (95%) vallotta magát német nemzetiségűnek.

A levéltárba került töredékes iratokban (1946) a faluban megalakult Nemzeti Parasztpárt tagnévsora, Bőhm Mihály olajmalmára vonatkozó adatok és ajkarendeki lakosok hagyatéki kimutatásai találhatók.

Rendek 1746, 1749 és 1752. évi úrbéri szerződéseit a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár Püspöki Levéltárban, a Conscriptio et acta bonorum episcopatus Vespremiensis 1745–1762. állagban őrzik. Az 1765. évi szerződés a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. bb) között van.

Irodalom:

Heffler László: Az ajkarendeki németajkúak be és kitelepítése. In: Ajkai Századok, IV. évf., 4. sz. 2007. november 44–58. p.

c) Bakonygyepes a középkorban a Csoron család birtoka volt és a Devecseri vár tartozéka. Az 1536-tól több mint kétszáz évig pusztán lévő helyet új birtokosaik a Hosszútótiak és a Mezőlaki Zámbók 1746-ban telepítették újra német, majd később magyar jövevényekkel. A kishatárú falu népessége alig növekedett a századok alatt. 1941-ben 356 fős lakosságából 53 (15%) volt német nemzetiségű.

Bakonygyepes kisközség iratai csak a 20. század közepétől, töredékesen kerültek a VeML-ba. Fontosabb iratai közül összeírások maradtak meg közmunkákról, tenyészállatdíjakról,

kéményseprésről (1945–1948). A falu költségvetései és számadásai az 1947–1950 közötti időszakból, az adóügyi iratok (föld-, illeték-, eb-, jövedelem-, búzaföld- és társulati adó) 1946–1949-ből, a tulajdon-átruházási jegyzőkönyv 1944–1950-ből adnak képet a település életéről.

Bakonygyepes 1746. évi német nyelvű telepítési szerződése a VeML úrbéri iratiban az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között IV. 269. szám alatt található. A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b) elérhető.

VeML V. 361. Magyarpolány Nagyközség iratai 1902–1950. 1,26 ifm.

Polány a Bakonybéli Bencés Apátság birtoka volt, majd a 17. század közepétől a Zirci Ciszter Apátság birtokaihoz tartozott. A török hódoltság alatt megmaradt kisszámú magyar lakosság mellé a Zirci Apátság 1752-ben Sziléziából (Heinrichau, ma: Henrykow, Lengyelország) és Felső-Ausztriából németeket telepített le a falu egy addig lakatlan, elkülönülő részébe. Ekkor kapta megkülönböztető jelzőként a Németpolány nevet. Csak 1899-ben történt meg a két falu egyesítése. A létrejött két ikerközséget az eltérő származáson, kultúrán, mentalitáson és nyelven kívül elválasztotta a valláskülönbség is. A helyben maradt magyarok a reformáció helvét irányzatának hívei, a német betelepülők pedig katolikusok voltak. A földesúr érdekes döntést hozott, amikor úgy határozott, hogy a svábok számára felépítendő katolikus templom helyét nem Németpolányban, hanem a két község határán jelöli ki. Gyaníthatóan ezzel a magyarpolányi református magyarok vallási, valamint a német telepesek nyelvi-nemzeti asszimilációját kívánta elősegíteni. A kísérlet csak részleges eredményeket hozott, hiszen a protestáns magyarok maradéka inkább elköltözött Pápára, Inotára, Tapolcafőre, Szentantalfára és helyükre a természetes szaporodása révén erősödő svábok települtek, ezzel pedig a régebbi község is fokozatosan elnémetesedett. A lelkipásztori tevékenység német nyelven folyt, főként a szentmisék nyelve igazodott a lakosság egyre nagyobb részét kitevő svábok anyanyelvéhez. 1941-ben a falu 1656 fős lakosságából 1418 (76%) volt német nemzetiségű.

Magyarpolány nagyközség 20. századi iratai közül megsemmisültek a képviselőtestületi jegyzőkönyvek, de levéltárba kerültek a település iktatott iratai 1928-tól 1949-ig. Az iratok közül figyelmet érdemelnek a községi hivatal vizsgálati naplói (1928–1950), a bábanaplók, a születések jegyzőkönyvei (1929–1949), a hagyatéki leltárak, a németek kitelepítésével kapcsolatos iratok: sváb házak bejelentése, a kitelepítettek névjegyzékei, s ingatlanaik leltára (1948).

Magyarpolány 1696-ban kelt telepítési szerződése és az 1702-ben kiadott úrbéri szerződés a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. Németpolány 1752-ben kelt német nyelvű telepítési szerződései a VeML úrbéri irataiban (VeML IV. 1. g. aa) és a Zirci Apátság levéltárában Archívum Vetus (VeML XII. 2. a) C 379. szám alatt található. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának Történeti Levéltárában (Archívum Vetus) (VeML XII. 2. a) találhatók Polány németekkel való betelepítésének dokumentumai: telepítési névsorok, úrbéri szerződések, szerződések, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, határjárások, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, polányi jobbágyok birtokainak, s állatállományuk összeírása stb. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának gazdasági irataiban az Erdőmesteri Hivatal anyagában (VeML XI. 601. b) találhatók a Polányi Uradalom erdőrendezési iratai (1804–1843), erdészeti számadások (1812–1876). A vegyes gazdasági iratokban (VeML XI. 601. c) kutathatók a plébánia elszámolásai. A régi gazdasági levéltárban (VeML XI. 601. e) az uradalom személyi állományára vonatkozó összeírások (1805–1844), konvenciós táblák (1825–1851), dézsmajegyzékek (1812–1841); bírószámadások (1812–1847) a polányi gazdaság pénzügyi elszámolásai és leltárai (1813–1771); a polányi jobbágyok ház adás-vételi szerződései, hagyatéki leltárai, házassági szerződései (19. század első fele) kutathatók. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) található Magyarpolány úrbéri pere (1846–48), a település birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1856–58). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység

funduális könyve (1830, 1832), a tagosítandó birtokokról készült kimutatás. A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-207. Magyarpolány határának kéziratos térképe (1829), T-225 erdőtérképe (1850 körül), és T-300-301 Magyar- és Németpolány határtérképei (1855 körül). A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a térképgyűjteményben (VeML XV. 11. b) K-119, 120, 121, 287. számon kutathatók. A Magyarpolányi Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1913–1946) a VeML VIII. 377. fondszám alatt, a Magyarpolányi Állami Általános Iskola iratai (1946–1966) a VeML XXVI. 247. fondszám alatt, az iskolai iratok között kutatható. A német lakosság kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1949 (kiosztási birtokívek, földhözjuttatottakról kimutatások, kataszteri birtokívek, leltárak, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Birtokrendezési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. b), a kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának és nagyteveli telepfelügyelőjének irataiban (VeML XXIV. 201. c), XXIV. 207.) található.

Irodalom:

Gulden István: A magyar-németpolányi plébánia története. In: Magyar Sion, 1866. 667–676. p.
Rainer Pál: Magyarpolány község története. Veszprém, 1990.
Ebele Ferenc: A magyarpolányi németek és a szentek tisztelete. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében II. Veszprém–Debrecen, 1997. 255–263. p.
„Mint oldott kéve…" A magyarpolányi svábok kitelepítésének története. Magyarpolányi helytörténeti füzetek 1. (Szerk.: Polt Rita.) Magyarpolány, 2008.

VeML V. 363. A Mencshelyi Körjegyzőség iratai 1741–1950. 4,06 ifm.
d) Németbarnag Kisközség iratai 1903–1947. 0,16 ifm.
e) Vöröstó Kisközség iratai 1903–1950. 0,16 ifm.

d) Barnag a közép- és újkorban Vázsonykő vára mindenkori urának – a Kinizsi, a Horváth, majd a 17. századtól a Zichy család – birtokához tartozott és osztozott a vár sorsában. A török hódoltság alatt lakossága megfogyatkozott, ezért a Zichy család már a század elején kísérletet tett német jövevények befogadására. Barnagi birtokukra 1714-ben telepítették le a dél-németországi Katzentalból érkező Czipff Sebestyént és háznépét. Az 1720-as évek közepén érkeztek újra, nagyobb számban német nyelvű jövevények a faluba, akik az 1724-ben kelt telepítési szerződés szerint Billigheim környékéről a francia–svájci–német háromszögből, Elzász déli részéről, a hagyomány szerint Svájcból és Schwarzwaldból jöttek. Számuk pár évtized alatt jelentősen növekedett. 1757-ben már 66 német családot 302 fővel és 17 magyar háztartást 102 családtaggal írtak össze. 1785-ben 467 fő volt a falu lakossága. Az 1820-as évek végéig még növekedett a népesség, majd az 1850-es évek úrbérrendezését követően a lakosság száma egyre csökkent (1869-ben 359, 1890-ben 326, 1930-ban 272), jelenleg csupán 120-an élnek a faluban. A telepítést követő időszakban Barnagon még egy ideig egymás mellett éltek magyarok és németek, a nyelvi, etnikai, vallási ellentétek miatt aztán külön falurészbe tömörültek belső vándorlás útján a különböző etnikumok, állandósult a Magyarbarnag és Németbarnag elnevezés, s az 1947-es egyesítésig közigazgatásilag is különállt a két falurész. Jóllehet 1946 után a falu német lakosságából senkit sem telepítettek ki, a mezőgazdálkodás erőszakos államosítása, ill. az ezzel járó gazdasági átalakulás nyomában a lakosság drasztikus méretű elvándorlása következett be. Az 1941-es népszámlálás adatai, miszerint a település 284 lakosából 55 (15%) német nemzetiségű, nem tükrözi az akkori valóságot. Az 1930-as népszámlálás alkalmával a 272 lakosból 173 német anyanyelvű volt.

Közigazgatásilag Németbarnag kisközség 1872 után a Mencshelyi Körjegyzőséghez tartozott Magyarbarnag és Vöröstó kisközségekkel együtt. Az állandóan fogyó Magyarbarnagot 1947-ben egyesítették a nagyobb Németbarnaggal Barnag néven.

Mencshely és azon belül Németbarnag feudális kori iratai 1981-ben kerültek be ajándékozás révén a levéltárba. Az iratok többségét a mencshelyi nemesi kommunitás levéltára alkotja, de mellette megőrizték Magyar- és Németbarnag úrbéri iratait és 19. századi kontraktusait (1818–1821). A polgári kori iratok közül kutatható a mencshelyi körjegyzőség képviselőtestületi jegyzőkönyvei (1857–1950), a közigazgatási iktatott iratok (1939–1949), a háztartási iratokban a települések költségvetései és háztartási főkönyvei (1938–1949), az adóügyi iratok (1935–1950). A körjegyzőséghez tartozó falvak társadalmi összetételéről sok adatot tartalmaznak a községben vezetett nyilvántartások (1898–1947): a cselédekről, a munkásigazolványokról, a körorvosok és bábák működéséről, a hadiárvákról, a büntetett személyekről, a kivándorlókról, a külföldről visszavándoroltakról, a betegekről, a pásztorokról, mezőőrökről, iparosokról.

Németbarnag 1714-ben és 1724-ben kelt német nyelvű telepítési szerződései a MOL-ban a Zichy család levéltárában (MOL P 707) 70 et A. nr. 1–2. található. A község kilenc kérdőpontra adott válaszai ugyanitt a 70 et A nr. 5. jelzett alatt. Az 1746-ban kelt úrbéri szerződés a VeML-ban az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között II. 115. sz. alatt található. A Zichy család Nagyvázsonyi Uradalmának irataiban (VeML XI. 608.) Németbarnagra vonatkozóan bírószámadások (1822–1831), úriszéki iratok (1791–1845), napi gazdasági (munkaelosztási) jegyzékek (1824–1828), kilenced-, tized- és robotlajstromok (1801–1855), napszámbér-jegyzékek (1798–1882), szegődménykönyvek (1877–1881) találhatók. A jobbágyháztartások vizsgálatát teszik lehetővé a barnagi jobbágynépességére vonatkozó hagyatéki leltárak (1789–1838), árvaszámadások (1795–1830). A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Barnag úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és legelőelkülönítésének iratai (1845, 1858). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1770), az úrbéri jobbágytelkek és zsellérhelyek kimutatása (1854), a legelő- és erdőbecsű, szántók és rétek osztályozási jegyzőkönyve (1856), a maradványföldek egyéni kimutatásai (1857), a település felmérési birtokkönyve és telektáblája (1858, 1860, 1896). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11.): T-310. Németbarnag volt úrbéresek erdejének 1886. évi gazdasági térképe T-429. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Barnag községi szervezési szabályrendelete (1947), valamint a bor, hús, sör, fogyasztási és fedeztetési díjakról szóló szabályrendeletek (1948).

A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) K-360. számon elérhetők.

Irodalom:

Mákusné Vörös Hajnalka: A barnagi kálvária. Veszprém, 2005. (magyar–német nyelven)

Szilágyi-Kósa Anikó: Ungarndeutsche Personennamen im Plattenseeoberland. Eine anthroponomastische Langzeitstudie in Deutschbarnag und Werstuhl [Német személynevek a Balaton-felvidéken. Történeti személynévkutatás a németbarnagi és vöröstói németek körében]. Budapest, 2008.

e) Vöröstó, a középkori falu a török hódoltság alatt elnéptelenedett, 1671-től puszta, lakói Vázsonyba költöztek. 1696-ban hat régi, ide való jobbágyot Vázsony városban írtak össze, ott már saját házuk volt, de még használták vöröstói földjeiket. A Zichy család – 1652-ben birtokadományként megkapta Vöröstó területét is – 1714-ben szlovák családokat telepített ide, de miután azok egy éven belül megszöktek 1722-ben németeket, a Honbachból származó Höckl Ádámot és társait telepítették Vöröstóra. 1780 után tömegesen jöttek németek erre a vidékre. A vöröstóiak egy része 1803-ban Nagyvázsonyba költözött át, ahol a Neustift (Újsor) néven ismert falurészt építették fel. Bár a faluhoz tartozó földterület nem a legjobb minőségű, Rómer Flóris 1860-ban a környék leggazdagabb falujaként jellemezte. A pécselyi bor jó minőségét ismerték a megyében. A falu jómódját a Stájerországba irányuló borkereskedelem alapozta meg. Az 1850-es évektől az 1940-es évekig működött a „cseregyerek” kapcsolat is, amelynek keretében legényeket vittek Stájerországba iparos szakmát tanulni. Cserébe az onnan ékezett legények a szőlőtermesztés és borkezelés fortélyait sajátították el. Vöröstó 318 főnyi lakosságából 1941-ben 57 (18%) vallotta

magát németnek, de hasonlóan a szomszédos Németbarnaghoz ez az arány nem tükrözi a valóságot. (1930-ban a falu 300 fős lakosságából 208 volt német anyanyelvű.)

A Mencshelyi Körjegyzőség feudális kori iratai között Vöröstóhoz köthető iratok: egy felségfolyamodvány, elkülönözési ügyek és a település urbáriuma érdemel figyelmet (1774-1870). A körjegyzőségi iratok ismertetését lásd Németbarnag ismertetésénél. Vöröstó kisközségből ezenkívül kevés vegyes irat (1926–1949) került a levéltárba.

Vöröstó 1718-ben és 1723-ban kelt német nyelvű telepítési szerződései a VeML-ban a Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) és az egyezségek és szerződések állagban (VeML IV. 1. m) a 95. szám alatt találhatók. Az 1746-ban kelt úrbéri szerződés a VeML-ban az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között II. 208. sz. alatt van. A Zichy család nagyvázsonyi uradalmának irataiban (VeML XI. 608.) Vöröstóra vonatkozóan bírószámadások (1822–1831), úriszéki iratok (1831–1832), napi gazdasági (munkaelosztási) jegyzékek (1824–1828), kilenced-, tized- és robotlajstromok (1801–1855), napszámbér-jegyzékek (1798–1882), adókönyvek (1832–1835), szegődménykönyvek (1877–1881) találhatók. A jobbágyháztartások vizsgálatát teszik lehetővé a vöröstói jobbágynépességére vonatkozó hagyatéki leltárak (1789–1838), árvaszámadások (1795–1830) és 19. századi vegyes iratok. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Vöröstó község bor, hús, sör, fogyasztási és vigalmi adójáról, a fedeztetési díjakról szóló szabályrendeletei (1948) és a vadásztársaság alapszabálya (1946).

Irodalom:

H. Csukás Györgyi: Pula, Márkó és Vöröstó német falvak építkezése. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményi 18. (1986) Veszprém, 1987. 647–657. p.

Pálfyné Zsiray Adrienne: A Balaton-felvidék németsége a két világháború között. In: Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok XIX. Veszprém, 2000. 133–144. p.

Molnár László: Pirgerek, purgerek a Vázsonyi-medencében. Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka és Mészáros Veronika 203–218. (német nyelvű kiadásban is!)

VeML V. 373. Nagytevel Nagyközség iratai 1854–1946. 1,74 ifm.

Nagytevel földesura a Zirci Ciszter Apátság 1718-ban szilézia, frank, morva iparosokkal és parasztokkal telepítette be a puszta faluhelyet. Az új népesség német ajkú és római katolikus vallású volt. 1718-ban kelt, majd 1719-ben megújított telepítési szerződésük szerint szabadmenetelű jobbágyok voltak, akik a gabona mellett káposztát és répát termesztettek, tűzifával kereskedtek, takácsmesterséget űztek. A lakosság száma csak kis mértékben növekedett a 19. században, majd a 20. században csökkent az Amerikába való kivándorlással. 1941-ben a 909 fős lakosságból 716 (79%) volt német nemzetiségű. 1947-ben 85 német családot telepítettek ki, akiknek helyére 56 szlovákiai család érkezett.

Nagytevel nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1885-től 1946-ig kerültek a Veszprém Megyei Levéltárba. Érdekes kortörténeti dokumentum a falu currens könyve, amely a településre érkezett és ott kihirdetett vármegyei, szolgabírói utasításokat a „híranyagot” tartalmazza (1854–1865). A község bizalmas iratai 1927-28-ból, az általános iktatott iratok 1923–1944-ig kutathatók korabeli segédletek segítségével. A település költségvetései, pénztári főkönyvei és vagyonleltárai az 1924–1945 közötti időszakból, az adóügyi iratok 1923–1942, a település kataszteri birtokívei 1912-ből maradtak meg.

A nagyteveli jobbágyok 1718-ban kelt és a nagyteveli zsellérek 1719-ben kötött telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között, az 1769-ben kelt úrbéri szerződés (valamennyi német nyelvű) az úrbéri különféle irományok (VeML IV. 1. g. bb) között II. 119. sz. alatt található. Némettevel 1795. évi német nyelvű úrbéri szerződése a Zirci Apátság irataiban Archívum Vetus (VeML XII. 2. a) C 1443. szám alatt kutatható. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának Történeti Levéltárában (Archívum Vetus) (VeML XII. 2. a) találhatók Nagytevel németekkel való betelepítésének dokumentumai: telepítési névsorok, úrbéri

szerződések, szerződések, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, határjárások, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, polányi jobbágyok birtokainak, állatállományuk összeírása, plébánialeltárak, iskolai iratok stb. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának gazdasági irataiban a vegyes gazdasági iratokban (VeML XI. 601. c) kutathatók a plébánia elszámolásai (1852–1875). A régi gazdasági levéltárban (VeML XI. 601. e) az uradalom személyi állományára vonatkozó összeírások (1818–1849), konvenciós táblák (1818–1849), dézsmajegyzékek (1807–1841); gabonatermésre vonatkozó kimutatások (1805–1812), bírószámadások (1807–1844), malomépítkezésre vonatkozó iratok (1907), a polányi gazdaság pénzügyi elszámolásai és leltárai (1812–1871) találhatók. A polányi jobbágyok ház adás-vételi szerződései, hagyatéki leltárai, házassági szerződései (19. század első fele) is fellelhetők. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Nagytevel úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1857–1864). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1770), bemondási tábla (1854), a legelő- és erdőbecsű (1854, 1857), a település felmérési és elkülönítési birtokkönyvei (1860–1868). A birtokrendezési és kiosztási térképek méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (VeML XV. 11.): T-164, 165 és 106 Nagytevel határának kéziratos térképei (1860, 1868, 1870), T-126 Nagytevel beltelkeinek térképe (1858); T-114 Nagytevel és Uzsal uradalmi birtokainak térképe (1850 körül). A település kataszteri felméréseinek (1923, 1942) szöveges anyaga az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzátartozó térképek a térképgyűjteményében K-132. számon elérhetők.

Irodalom:

Schweighofer, julius Gottfried: Siedlunggeschichte und Mundert von Deutschtevel. Nagytevel in westlichen Buchenwald in Mittelungarn. / Nagytevel község településtörténete és nyelvjárása. Budapest, 1990.

VeML V. 374. Nagyvázsony Nagyközség és beosztott kisközségei iratai 1854–1946. 1,74 ifm.
c) Úrkút Kisközség iratai 1912–1950. 0,4 ifm.

Úrkút települést legkorábban 1785-ben említik a források Úrkútbánya (Glasschmölze) néven mint gr. Zichy Károly birtokát. Lakói – 13 házban 118 fő – az itt működő üveggyárban dolgoztak. 1828-ban 325 főnyi német ajkú népességet írtak össze. Bár az 1869. évi népszámláláskor már önálló hely, területe Nagyvázsony kataszterében szerepelt. Az ajka-csinger-völgyi bánya (1868) és a mangánérc-bányászat megindítása folytán indul a hely fejlődésnek. 1910-ben lakosainak száma már elérte a 900-at. 1917-ben szénbányát nyitott a falu földesura, de amikor mangánércet találtak, áttért a jobban jövedelmező mangánérc-bányászatra. A bányászat fejlődésével összefüggő munkásvándorlás folytán főleg német anyanyelvű munkások kerültek a faluba. 1941-ben 506 magyar és 1176 német anyanyelvű lakosát írták össze. 1945-ben 95 német családot telepítettek ki.

1949. július 1-jén alakult nagyközséggé. 1909-től 1933-ig Városlődhöz, 1933-tól Nagyvázsonyhoz tartozott közigazgatásilag.

Úrkút kisközség képviselőtestületi jegyzőkönyve 1949–1950, iktatott iratai 1947–1949 közötti időszakból kerültek a VeML-ba. Vegyes iratai között kutathatók a település szervezési szabályrendeletei (1912, 1934, 1937), a község költségvetése és pénztárkönyve (1947–1948), vizsgálati jegyzőkönyvek (1948–1950).

Irodalom:

Rostási József: Úrkút története. Úrkút, 2008.

VeML V. 381. A Nemesvámosi Körjegyzőség iratai 18. sz.–1950. 1,93 ifm.
b) Veszprémfajsz Kisközség iratai 18. sz. –1950. 0,39 ifm.

Veszprémfajsz újkori birtoklása megoszlott a Veszprémi Káptalan és az Ányos család között. A török hódoltság alatt közel 150 évig lakatlan területté vált. A hosszú pusztaság alatt a világi birtokosok területe nemesi kúria lett, ezért nevezték újratelepítése után Nemesfajsznak. Mellette

egy kisebb terület, a Veszprémi Káptalan része, továbbra is paraszti jogú prédium maradt, ezt hívták a 18. század közepétől Pórfajsznak. A nemesi jogú Fajsz pusztát 1757-ben telepítették meg németekkel. Lakossága a 18. század végétől – akkor 393 fő – alig gyarapodott. 1784–1869 között egyetlen ház sem épült a községben, a 19. század második felében pedig fogyott. Az 1941-es népszámlálás alkalmával a teljesen német falu 321 fős lakosságából a tanító tanácsára csupán 52-en (16%) vallották magukat németnek, elkerülve ezzel a lakosság kitelepítését.

Közigazgatásilag az intézmény – posta, iskola, orvos, szülésznő – nélküli, vasúttól távol eső falu igazgatásilag a szomszédos Nemesvámosi Körjegyzőséghez beosztott község volt.

Veszprémfajsz kisközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1865-től 1949-ig kerültek a VeML-ba. Háztartási iratai közül megmaradtak a költségvetések, számadások (1946–1950), a szegényalap számadásai (1938), az adóügyi iratokból a községi-, megyei-, pót-, út- és ebadó főkönyvei (1910–1950), a körjegyzőségi iratokban a földhöz és házhelyhez juttatottak iratai (1926–1931), s Veszprémfajsz választótagjainak névjegyzéke.

Nemesfajsz 1752-ben kelt német nyelvű telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Veszprémfajsz úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1864–65). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1769), az úrbéri jobbágytelkek és zsellérhelyek kimutatása (1855), az erdőbecsű (1862), a felmérési telekkönyvek és a maradványföldek egyéni kimutatásai 1859 és 1863. Veszprémfajsz 1886. évi közbirtokossági erdők és 1908. évi volt úrbéres erdők gazdasági térképei méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (VeML XV. 11.): T-392-393.

Irodalom:

Veress D. Csaba: Veszprémfajsz története: A kezdetektől napjainkig. Veszprém, 1994.

VeML V. 382. A Noszlopi Körjegyzőség iratai 1925–1950. 0,61 ifm.

b) Bakonypölöske Kisközség iratai 1941–1950. 0,02 ifm.

Bakonypölöske község alapját a mai pityói és felső pölöskei puszták képezték, amelyek vagy örökösödés, vagy vétel útján a Csuzy család kezébe kerültek. Pölöske Csuzy Pálé volt, akinek további uradalmai Becsehelyen (Zala m.) és Nagyatádon (Somogy) voltak. Ő telepítette be a község lakosait 1825-ben. A betelepített családok a szomszédos, és a távolabbi német falvakból érkeztek (a falvak anyakönyveinek adatai alapján), pl. Ganna (Brunner, Kaiser, Kauker, Müller, Leszkovics, Roller, Reizer, Pincz, Kurali), Polány (Resch, Mits, Reperger), Jákó (Grieszbacher, Randstaller) Döbrönte (Feger), Béb (Primusz, Stark), Szücs (Galler, Scheibelhoffer), Kolontár (Kneisz). Még a Győr megyei Gyarmatról is érkeztek családok (más falvakon keresztül) Pölöskére (pl. Szautner, Meilinger). Az anyakönyvek adatai alapján feltételezhető, hogy az idők folyamán nagyon sok Veszprém megyei német faluból került legalább egy család Pölöskére. 1828-ban népes pusztaként tartják számon. A falu szűk határa miatt a népesség száma nem növekedett. 1941-ben a falu 773 fős lakosságából 666 (86%) vallotta magát német nemzetiségűnek.

A körjegyzőségi iratok között megmaradt az 1925. évi képviselőtestületi jegyzőkönyv, a nyilvántartások közül házjegyzékek (1941–1944), gazdalajstromok (1947–1950), bábák feljegyzései (1931–1943), munkaerő nyilvántartó lapok (1946–1948).

A Bakonypölöskei Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1933–1946) a VeML VIII. 366. fondszám alatt, a Bakonypölöskei Állami Általános Iskola iratai (1947–1969) a VeML XXVI. 236. fondszám alatt kutathatók. Német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok 1946–1948 (kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok) a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c). Bakonyoszlop anyakönyvi adatai (1828–1895) a noszlopi felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban az ugyancsak a noszlopi állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

VeML V. 384. Az Olaszfalui Körjegyzőség iratai 1886–1950. 0,24 ifm.
a) Olaszfalu Kisközség iratai 1886–1950. 0,17 ifm.
b) Lókút Kisközség iratai 1933–1950. 0,07 ifm.

a) Olaszfalu a zirci apátság régi birtoka, majorságainak egyike volt. Első vallon (francia) telepesei a török hódoltság alatt – a ciszterekkel együtt – elhagyták lakóhelyüket. A ciszterci rend visszatérésével egy időben Szilézia, Westfalia és Passau vidékéről érkeztek német ajkú és katolikus vallású telepesek , de nem a régi faluhelyet szállták meg, hanem attól északnyugatra, a mai település területét. 1732-ben köt szerződést az uraság a helybeliekkel, akik magas pénzadóval, robottal és természetbeni szolgáltatásokkal tartoztak uruknak. Az 1941-es népszámláláskor a település 1659 lakosából 650 fő vallotta magát német nemzetiségűnek.

Olaszfalu község polgári kori iratai: a képviselőtestületi jegyzőkönyvek 1886–1950 négy kötetben. A tárgyilag csoportosított iratok közül különféle nyilvántartások (1900–1950): gyámság alatt állók, munkásigazolványok, mezőgazdasági cselédkönyvek, tanítók nyilvántartásai, körorvosok ellenőrzési könyve (1948-1949) találhatók.

Olaszfalu 1732-ban kelt telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának Történeti Levéltárában (Archívum Vetus) (VeML XII. 2. a) találhatók Bakonyoszlop németekkel való betelepítésének (1752 után) dokumentumai: telepítési névsorok, úrbéri szerződések, szerződések, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, határjárások, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, olaszfalui jobbágyok birtokainak, állatállományának összeírása, plébánialeltárak, iskolai iratok stb. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának gazdasági irataiban a vegyes gazdasági iratokban (VeML XI. 601. c) kutathatók a plébánia elszámolásai (1865–1875). A régi gazdasági levéltárban (VeML XI. 601. e) úrbéri kontraktuális jövedelmek (1805–1842), erdészeti számadások (1816–1819), konvenciós táblák (1818–1849), dézsmajegyzékek (18067–1841); gabonatermésre vonatkozó kimutatások (1805–1848), bírószámadások (1812–1844); az olaszfalui gazdaság pénzügyi elszámolásai és leltárai (1811–1871); az olaszfalui jobbágyok ház adás-vételi szerződései, hagyatéki leltárai, házassági szerződései (19. század első fele) kutathatók. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Olaszfalu úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1859–1860). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1770), bemondási tábla (1854), dűlőosztályozási jegyzőkönyv (1856), a legelő- és erdőbecsű (1859), a település felmérési és elkülönítési birtokkönyvei (1859-1896), maradványföldek egyéni kimutatásai (1859, 1863). A birtokrendezési és kiosztási térképek méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (VeML XV. 11.): T-85, 84/1-2 és 86 Olaszfalu határának kéziratos térképei (1818, 1862, 1896), T-198 Olaszfalu külsőségek térképe (1784). A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Olaszfalu községi szervezési szabályrendelete (1948), valamint a bor, hús, sör, fogyasztási adóról, valamint a húsvizsgálati díjakról szóló szabályrendeletek (1948).

Irodalom:

Hudi József: Olaszfalu története. Egy magas-bakonyi község múltja és jelene. Olaszfalu, 2005.

b) Lókút középkori előzmények nélkül, a 18. század közepén települt be. Eszterházy Dániel földesúr 1759-ben szlovák nemzetiségű, katolikus jobbágyokkal kötött szerződést. Tíz esztendő múlva a cseszneki Eszterházy-uradalom újabb családok letelepedését engedélyezte Lókúton. Az újonnan érkező telepesek között egyre több volt a német nemzetiségű és a magyar. A bevándorló német lakosság zöme Bajorország északnyugati körzetéből, a Tauber folyó melletti Rothenburg környékéről érkezett. A 18. század utolsó évtizedeiben bevándorló német telepesek a 19. századra uralkodó népességgé vált Lókúton.

1762-től az 1790-es évekig üveghuta működött a faluban, de annyira irtották, pusztították az erdőt, hogy a kár nagyobb volt, mint a haszon. A szénégetés, hamuzsírkészítés, üvegfúvás ipara a 18. század végére lehanyatlott. A sovány föld és a famunkára alkalmas erdők fogyása miatt a lakosság

elszegényedett, sokan kivándoroltak Amerikába. 1941-ben a település 2217 lakosából 1610 (73%) volt német nemzetiségű.

Lókút kisközség polgári kori iratai közül csak töredékes anyagok kerültek levéltárba. Az Olaszfalui Körjegyzőség iratain kívül a kisközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei (1926–1935), számadási főkönyve és terménynaplója (1941–1947) kutatható.

Lókút 1758-ban kelt telepítési szerződése és az 1774, 1779 kelt úrbéri szerződések a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében K-201, 285. számon elérhetők. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) található Lókút községi szervezési szabályrendelete (1948), valamint a bor, hús, sör, fogyasztási és húsvizsgálati díjakról szóló szabályrendeletek (1948).

Irodalom:

Veress D. Csaba: Lókút története. Egy bakonyi község múltja és jelene. Veszprém, 1996.

VeML V. 394. A Romándi Körjegyzőség iratai 1839–1950. 1,51 ifm.
a) Románd Kisközség iratai 1839–1950. 1,35 ifm.
b) Bakonypéterd Kisközség iratai 1909–1950. 0,09 ifm.

a) Románd a török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett pusztát birtokosa, a győri püspökség 1721-ben telepítette be szabadmenetelű, német jobbágyokkal. Népessége 1829–1941 között mindössze 10%-kal növekedett. 1941-ben lakosságának 57%-a, 311 fő volt német nemzetiségű.

Románd feudális kori irataiból a templom javítási költségeinek 1839. évi kimutatása került a Veszprém Megyei Levéltárba. A Romándi Körjegyzőség iratai öt sorozatban tartalmazza a települések megmaradt polgári kori iratait. (A képviselőtestületi jegyzőkönyvek nem kerültek levéltárba.) I. Általános iktatott iratok (1945–1949), II. háztartási iratok: költségvetések, pénztárnaplók, vagyonleltárak (1930–1950), III. hadigondozási iratok (1926–1946), IV. népmozgalmi nyilvántartások (1940–1947), V. adófőkönyvek (1909–1947).

Románd 1721. évi német nyelvű telepítési szerződése a Győri Püspöki Levéltárban Capsa C. Fasc. 31. Nr. 4. jelzet alatt; az 1744-ben kelt úrbéri szerződése a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között találhatók.

b) A Pannonhalmi Apátság péterdi pusztabirtokát több 17. század végi sikertelen próbálkozás után 1715-ben telepítette be. Az új colonusok Moson megyéből és Alsó-Ausztriából érkezett németek voltak. A 19. század második felétől a lakosság gyarapodása megállt. Távol az ipari kereseti lehetőségektől, a városoktól beszűkültek a megélhetési források. 1941-ben az 522 fős lakosságból 373 (71%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Bakonypéterd kisközség polgári kori iratai közül levéltárba többnyire a község háztartási és adóiratai kerültek. Többek között a község költségvetései (1930, 1944, 1949–1950), számadási és pénztári főkönyvek (1929–1930), földhaszonbér-főkönyv (1937, 1941), alapítványok elszámolásai: Községi Közmunka, Testnevelési, Tűzoltó, Szegény, Napköziotthon Alap számadásai és vagyonleltárai (1929–1944). Az adóiratok közül az adókötelezettek összeírása (1909), földadó lajstromok (1940, 1942), bor-, sör-, szesz- és húsfogyasztás beszedési lajstromai (1947–1948).

A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Bakonypéterd úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1856–1858). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1768), tagosítási és úrbéri egyezséglevél (1856), mérnöki szabályozási terv és összehasonlító tábla (1857–58), a település felmérési és elkülönítési birtokkönyvei (1857–1858). A birtokrendezési és kiosztási térképek méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (XV. 11.): T-314 Bakonypéterd beltelkeinek

kéziratos térképe (1856), T-315 Bakonypéterd részletes birtoktérképe (1856), T-316 Nagytevel határkiosztási térképe (1856).

Irodalom:

Péterdi Ottó: A féltelkes jobbágy életszínvonala Bakonypéterden 1800 körül. In: Ethnographia 1965. 3. sz. 341–358. p.
Péterdi-Hahn, Otto: Die landwirtschafliche Lage eines Fronbauern um 1800 im deutschen Dorf Bakonypéterd in Ungarn. München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1970.
Péterdi-Hahn, Otto: Die kapitalistische Landwirschaft von 1848 bis 1945 im Dorf Bakonypéterd in Ungarn. München, Verlag des Südostdeutschen Kulturwerks, 1974.

VeML V. 400. A Szentantalfai Körjegyzőség iratai 1930–1950. 0,08 ifm.
c) Szentjakabfa Kisközség iratai 1949–1950. 0,01 ifm.

Szentjakabfa 1318-tól a Veszprémi Püspökség sümegi uradalmához tartozott. A település a török hódoltság alatt elnéptelenedett és csak 1738 után kezdték újra megtelepíteni, de a század második feléig az állandó mozgás a jellemző. Az 1770-es évektől a német anyanyelvű lakosság került többségbe, az 1773-as Lexicon Locorum már német ajkú falunak mondja a helyet. A település elnéptelenedő kis falvak – Balatoncsicsó, Óbudavár, Tagyon, Kapolcs, Mencshely – gyűrűjében fekszik. Közel 200 év alatt 20%-al csökkent a falu népessége. 1941-ben 216 fős lakosságából 96 (44%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Szentjakabfa polgári kori iratai közül csak töredék került levéltárba: általános jövedelemadó kivetési lajstromok (1949–1950) és mezőgazdaság-fejlesztési járadékról kimutatások (1950–1951).

Irodalom:

Péterdi Ottó: A Balaton-felvidék német falvai. In: Századok 1935. 341–358. p.

VeML V. 402. Szentgál Nagyközség és Jegyzői Kirendeltsége iratai 1701–1950. 9,86 ifm.
e) Hárságy–Kőrisgyőri Jegyzői Kirendeltség iratai 1900–1950. 0,18 ifm.

Szentgál Árpád-kori faluban kezdettől fogva királyi vadászok laktak és partikuláris nemesi jogot élveztek (nem gyakorolhatták az országos nemesség kiváltságait, helyzetük az egyházi prédialistákéhoz volt hasonlatos). Egyetlen feladatuk volt kezdettől fogva – a 19. század közepéig – a vadászat a Bakonyban; vadbőrök és szőrmék beszolgáltatása a királyi udvarba. Mint prédialisták, nem tartoztak a vármegye, az országos nemesek e fóruma alá, hanem megvolt a maguk külön széke, amelytől a megyéhez fellebbezhettek. Szentgál a megye legnagyobb területű községe volt. Védett fekvése a 16–17. századok háborús korszakában is bizonyos védelmet nyújtott. A 18. század végén a Bakonytól északra levő határrészekre indult meg a szomszédos német községekből a bevándorlás. Határából alakult a kiegyezés után községgé Herend. Északi, észak-nyugati határában – az anyaközségtől 16-19 km távolságra – keletkezett a 19. század végén a javarészt német ajkú zárt település, Hárságypuszta és Kőrisgyőr. Szentgál fejlődése a nemesi kiváltságok megszűntével megállt. Az 1930. évi népszámlálás szerint Szentgál külterületén lakott a község valamennyi német ajkú lakosa (akkor 1593 fő). A település egy század alatti gyarapodása majdnem kizárólag a külterületre esett, míg a belterületi őslakosság, a református nemesi őslakosság 1836-tól 1941-ig megfogyatkozott. Az 1941. évi népszámláláskor Szentgál 4579 fős lakosságából 641 (14%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Szentgál nemesi község feudális kori iratai a Veszprémi Bakonyi Múzeumtól átvett történelmi iratgyűjteményből és Lőrincze Lajos nyelvészprofesszor hagyatékából került a VeML-ba. Az iratok a nemesi kommunitás működésén túl betekintést nyújtanak a külterületekre beköltöző német lakosság életébe. A fontosabb tárgykörök: Szentgál és Veszprém vármegye közgyűlése közötti hivatali kapcsolatra vonatkozó iratok (1765–1822); határjárások Szentgál-Menyeke, Herend és Tótvázsony között (1785–1820); öreg-, törvény-, erdő-, vadász- és borbírói számadások (1760–1843); tanúvallomások bűn- és polgári ügyekben készült és lopásokról szóló feljegyzések (1798–1812); községi haszonvételek bérbeadásáról szerződések, kontraktusok (1759–1818); végrendeletek (1756–1829); árvák javainak összeírásai (1799–1829); hagyatékfelvételek, leltárak

(1814–1832); nemtelenek lélek- és vagyonkimutatásai, zsellérnévsorok (19. század). Szentgál (7,28 ifm.) polgári kori iratai ugyancsak gazdag forrásai a község bel- és külterületein élő lakosság életének. A közigazgatási iratok fontosabb csoportjai: I. képviselőtestületi jegyzőkönyvek (1863–1932), II. iktatott iratok (1872–1949) korabeli segédletekkel, III. háztartási iratok, közte a település költségvetései, a községi alapok pénztári naplói, számadási főkönyvek, iskolaszámadások és zárszámadások (1900–1950), IV. választási iratok az 1916, 1939 és 1949-es országgyűlési képviselőválasztások névjegyzékeivel, V. hadigondozási iratok: a településen élő hadirokkantak, hadiözvegyek, árvák és hadisegélyben részesülőkkel kapcsolatos nyilvántartások és levelezések (1943–1948), VI. tárgyilag csoportosított iratok, benne egyesületi alapszabályok, közösségi épületek tervrajzai, a községhez tartozó külterületi lakott helyekről térképek, kimutatások, az 1941 és 1948-as népszámlálás iratai, VII. nyilvántartások elhaltakról, örökösökről és hagyatékokról készült kimutatások (1883–1902), útlevél-, külföldiek ki- és bejelentkezésének nyilvántartásai (1922–1943), VIII. kataszteri iratok, benne a település birtokkönyvei (1866–1900) és kataszteri birtokívei (20. század eleje); Szentgál község bírósági (1876–1913) és árvaszéki iratai (1897–1905) korabeli segédletek segítségével kutatható.

e) A Hárságy–Kőrisgyőri Jegyzői Kirendeltség iratsorozatai: I. az általános iratok 1947-1948-ból töredékesen kerültek levéltárba; II. a korabeli segédletek (iktató és mutatókönyvek) tájékoztatnak a valamikor teljes irategyüttesről. III. A fontosabb iratok között nyilvántartások, kimutatások találhatók: kiskorúak (1900–1948), büntetett előéletűek (1920–1948), illetőségi bizonyítványok (1922–1948), munkásigazolványok és cselédkönyvek (1922–1944) nyilvántartásai, a hárságypusztai lakosok birtokviszonyairól szóló kimutatás (1927). IV. A háztartási iratokban a két külterületi település pénztári naplója és vagyonleltára (1926–1948). V. Az adóügyi iratokban adóbeszedési naplókivonatok (1936–1941) kutathatók.

Irodalom:

Maksay Ferenc: Szentgál népesedési viszonyai a feudalizmus korának végén. In: Történeti Statisztikai Évkönyv, Budapest 1961–1962. 22–42. p.
Vajkay Aurél: Szentgál. Egy bakonyi falu néprajza. Budapest, 1959.
Szilágyi Eszter: Hárskút története. Hárskút, 2004.

VeML V. 404. A Szücsi Körjegyzőség iratai 1922–1946. 0,07 ifm.
a) Bakonyszücs Kisközség iratai 1944–1946. 0,05 ifm.
b) Bakonykoppány Kisközség iratai 1946. 0,01 ifm.
c) Fenyőfő Kisközség iratai 1922. 0,01 ifm.

a) Az Esterházy család 1736-ban kötött telepítő szerződést az ide érkező katolikus németekkel. Ők népesítették be a falut 1736-37-ben német ajkú, bajor, württenbergi, osztrák, morva és cseh területről származó telepesekkel. Az 1941. évi népszámláláskor a 871 főnyi összlakosából 567 vallotta magát német anyanyelvűnek. A II. világháború után a lakosság több mint egyharmadát kitelepítették Németországba. A kitelepítettek helyett pedig ugyancsak szülőföldjüket vesztett Garam-vidéki magyarok találtak itt otthonra.

Jegyzőkönyv a körjegyzőség egyik községéből sem maradt meg. Bakonyszűcs kisközség irataiból egy iktatókönyv és néhány pénzügyi irattöredék maradt fenn. Az iktatókönyvet: 1944 végéig, 1945. január 24-ig, 1946 januártól-májusig vezették. A töredékes pénzügyi iratokban községi költségvetés, számadás, készpénzkezelési főnapló és egyéb szórványok (1944–1948) találhatók. Az iratok a Pápai Levéltárban kutathatók.

Szűcs 1736. évi német nyelvű telepítési szerződése a VeML úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található.

b) Bakkonykoppány török hódoltság alatt pusztává lett területét birtokosa, a pannonhalmi főapát az 1710-es években telepítette be német, morva és horvát telepesekkel. A kis határú, kevés szántóterülettel rendelkező, vasúttól, piactól távol eső település nem tudott fejlődni. Lakossága az

ötszáz főt sosem haladta meg. 1941-ben 477 főből 327 (68%) vallotta magát német nemzetiségűnek.

Bakonykoppány kisközség községi irataiban készpénzkezelési főnapló (1946. január–júliusig, tehát a forint bevezetéséig) került levéltárba, amely a Pápai Levéltárban kutatható.

Koppány 1749-ben kelt német nyelvű úrbéri szerződése a VeML úrbéri iratiban az urbáriumok között (VeML IV. 1. g. aa) található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) Bakonykoppány birtokrendezési iratai találhatók: a község tárgyalási jegyzőkönyve 1856, a földesúri keresetlevél (1856), a község válaszai (1864-65), az alispáni bírósági végirat (1865) és a törvényszéki ítéleti jegyzőkönyv (1866). A perdokumentumok és mellékletek közé került elhelyezésre a község úrbéri tabellája (1769), a helység dominális összeírása (1836), maradékföldek egyéni kimutatása (1857, 1870), felmérési birtokkönyv (1857), telektábla és elkülönítési birtokkönyv (1869). A birtokrendezési és kiosztási térképek méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (XV. 11.): Bakonykoppány helység határának kéziratos térképei T-379 (1854), T-77 (1857), T-263 (1869); a település úrbérrendezési és szabályozási térképei T-264 (1876), T 76 (1879).

c) Fenyőfő község a Pápai Uradalomhoz tartozott, területét Eszterházy Ferenc 1737-ben telepítette be németekkel. Közlekedési nehézségei miatt (vasút és műút híján) zárt, elszigetelt közösség maradt. 1941-ben 504 fős lakosságából 294-en (58%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Fenyőfő kisközségből közmunka-összeírási-, kivetési-, lerovási főkönyv (1922) került levéltárba. A Pápai Levéltárban kutatható.

Fenyőfő 1737. évi német nyelvű telepítési szerződése a VeML-ban őrzött úrbéri töredékes iratok (VeML IV. 1. g.) között található. Veszprémben kutathatók a Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki iratai (VeML VII. 1. b). Itt találhatók Fenyőfő úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1860–68). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység úrbéri tabellája (1770), az elkülönítési birtokkönyv (1872) és földkönyv (1913), az erdőbecsű (1860), és a maradványföldek egyéni kimutatásai (1860). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-278. Fenyőfő határának kéziratos térképe 1850 körül. A település 1921. évi kataszteri térképe K-270, 271.

VeML V. 410. A Tósokberéndi Körjegyzőség iratai 1890–1950. 1,42 ifm.
c) Kolontár Kisközség iratai 1898–1949. 0,12 ifm.

Kolontár-pusztát a 17. században szerezte meg az Esterházy család pápai ága, devecseri uradalmukhoz csatolták és Devecser városa használta. A településre 1743-ban telepítettek német anyanyelvű, szabadmenetelű hospeseket, akik földműveléssel foglalkoztak. A falu lakossága kisebb ingadozással 1930-ig növekedett. 1941-ben 769 fős lakosából 156 (20%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Kolontár kisközség polgári kori iratainak többségét az 1898–1950 közti időszakot átfogó képviselőtestületi jegyzőkönyvek (0,11 ifm.) képezik. Töredékes (0,01 ifm.) iktatott iratai az 1906–1941 közötti évek kutatásához adnak némi segítséget.

Az Esterházy család devecseri uradalmának lajstromozott irataiban (VeML XI. 602. a) Kolontár 1720–1747, 1813 közötti összeírásai, birtoklevelei találhatók. Nagykolontár 1743-ban kelt német nyelvű telepítési szerződése és az 1769-ben kelt úrbéri szerződés a Veszprém Megyei Levéltár úrbéri irataiban az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Kolontár úrbéri birtokrendezésének, erdő és legelő tagosításának és elkülönítésének iratai (1863–64). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység felmérési birtokkönyve (1860), az erdőbecsű (1860), az új telektábla (1867) és a tagosítási birtokkönyv (1893). A II. József-féle kataszteri felmérés térképe (1787) a térképgyűjteménybe került (VeML XV. 11. a): T-487/1-2.

VeML V. 411. Tótvázsony Nagyközség iratai 1827–1950. 1,06 ifm.

Tótvázsony magyar lakossága átvészelte a másfél évszázados török háborúk pusztításait. Nemes és jobbágy lakossága református hitre tért és csupán a német telepesek beáramlása emelkedett meg a katolikusok száma a faluban. A német lakosság valamikor az 1720–40–es évek között Rothenburg ob der Tauber környékéről, az alsó-frank nyelvjárású területről érkezett, és a mai római katolikus templom, valamint a Kereszt utca, Iskola utca környékén telepedett le. A maguk német nyelvjárásán ezt az új falurészt „Terefle”-nek (Dörflein=falucska) nevezték. Ugyancsak német telepesek lakták a Terefle-től északra kiépülő falurészt – a „Sötény”-nek nevezett házcsoportot. A későbbi, 19. századi térképen azt a két falurészt – Terefle-t és Sötény-t – „Német falunak” jelölték. Egy részük Vöröstó falu népfeleslegéből települt át ide. A 18–19. század fordulóján kialakult másik falurész – az ún. „Lódulj faluban”, mai nevén „Lódó”-ban – ugyancsak letelepedtek német parasztok. A vasút hiánya, s a veszprémi piactól való távolsága miatt azonban 1836 óta a népesség száma stagnál. Az 1941. évi népszámláláskor a faluban 1492 fő vallotta magát magyar, 194 személy német nemzetiségűnek, de ez nem tükrözi az akkori valóságot.

Tótvázsony feudális kori iratai közül a borbírói számadások (1827–1829) kerültek a VeML-ba. A nagyközség polgári kori irataiból sajnos a képviselőtestületi jegyzőkönyveik nem maradtak meg. A település iktatott irataiból csak néhány év, az 1947–1949-es tükrözi a közigazgatás működését. A tárgyilag csoportosított iratokból figyelmet érdemel Tótvázsony és Hidegkút községi szabályrendeleteinek nyilvántartása, kimutatások az egyházi birtokok bérlőiről, adóhátralékairól, a sportegyesület tagjairól, földosztással kapcsolatos iratok, a falvak költségvetései 1947–1950, a település összesített naplója (1949, 1950), közmunka-nyilvántartási lapok (1947–1949), adásvételi és ajándékozási szerződések (1940–1947) és a község jegyzőjének magánmunkálati sorkönyve és a hozzá tartozó iratok. Külön sorozatot alkotnak a település 1925–1926. évi kataszteri felmérésének iratai: felvételi birtokívek összesítése (1925), kiosztási földkönyv és birtokívek (1926), összehasonlító okirat (1926).

Tótvázsony 1773. évi úrbéri szerződése a VeML-ban az egyezségek és szerződések állagban (IV. 1. m) a 235. szám alatt található. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Tótvázsony úrbéri tagosításának és elkülönítésének iratai (1840–1844). A perdokumentumok mellékletei között található: a helység urbáriuma (1787), a település felmérési birtokkönyve és földkönyve (1837, 1841, 1862), bemondási tábla (1855), a maradékföld egyéni kimutatása (1866–67), az irtások egyéni kimutatása (1862), tagosítás előtti legelő- és erdőbecsű (1865–1866), a település felmérési és elkülönítési birtokkönyvei (1867). A birtokrendezési és kiosztási térkép mérete miatt a térképgyűjteménybe került (XV. 11.): T-282. Tótvázsony elkülönített birtokainak kéziratos térképe (1865). A település kataszteri felméréseinek (1858, 1923, 1942) szöveges anyaga (Parzellen Protocoll) az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal Veszprém megyei anyagában (VeML VI. 103. b), a hozzá tartozó térképek a MOL (MOL S 78-79.) és a VeML térképgyűjteményében (VeML XV. 11. b) K-26, 31, 317-318. számon elérhető.

Irodalom:

Veress D. Csaba: Tótvázsony múltja és jelene – Tótvázsony község német származású lakóinak néprajza [Schönwald Mária]. Veszprém, 1994.

VeML V. 418. Városlőd Nagyközség és beosztott kisközsége iratai 1910–1950. 1,3 ifm.
a) Városlőd Nagyközség iratai 1910–1950. 1,28 ifm.
b) Csehbánya Kisközség iratai 1928–1950. 0,02 ifm.

a) Városlőd a középkorban Lövöld néven város (oppidum), a karthauzi monostor birtokközpontja, a korabeli megyei közigazgatás járási székhelye, megyegyűlések és törvényszékek színhelye. A mai Városlőd területén működött a középkorban Veszprém megye legnagyobb kolostora, az 1364 táján Szent Mihály tiszteletére alapított karthauzi kolostor. A 15. században 150 szerzetes élt a

kolostor területén. 1527-ben itt szólalt meg a kiváló tudós, a „pönitencia tartó néma barát, Karthauzi Névtelen” tollából a terjedelemben legnagyobb kódexünk, az Érdy kódex. Veszprém 1552-es eleste után a törökök teljesen feldúlták. A kartauziak és az őket kiszolgáló népesség elmenekült. A konvent elhagyott birtokait a Veszprémi Püspökség szerezte meg, központi szerepe megszűnt, városi jellege is eltűnt. A kipusztult magyar népesség helyére 1728-ban Acsády Ádám veszprémi püspök német anyanyelvű, katolikus vallású családokat telepített, akik a század végére számban és gazdaságukban megszaporodtak. A település a 19. század második feléig fejlődött (1890-ben 2248 lakosa volt), majd az Ajka Herend környéki iparosítás hatására jelentős elvándorlás történt. Az 1941. évi népszámláláskor a falu 1885 fős lakosságából 1614 (86%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Városlőd nagyközség polgári kori iratainak fontosabb csoportjai: I. a képviselőtestületi jegyzőkönyvek két kötete az 1874–1894 és az 1929–1939 közötti időszakból került a Veszprém Megyei Levéltárba. II. Az iktatott iratok sorozata 1910–1949-ig maradt meg, benne az egyedi ügyeken kívül számos összeírás, többek között 1938-ból Városlőd szociális és munkaerőhelyzetére, 1942-ben az iparosokra és kereskedőkre vonatkozóan. Itt találjuk a német lakosság 1945–1947 közötti kitelepítésének dokumentumait is. III. A népmozgalmi és közigazgatási iktató az 1944–1949-es iratok kutatásához jelent segítséget. IV. A háztartási iratokban megtalálható Városlőd község vagyonleltára (1928, 1948), a község számadáskönyve (1947–1949), a körorvos számadási főkönyve (1947), a községi alapok pénztárának összesített naplója (1948). V. A nyilvántartások között kutathatók a községi épületek (kocsma, malom) és területek bérleti szerződései (1921–1949), a kötelezett tűzoltók névjegyzékei (1911–1934), házjegyzékek (1947–1949), népmozgalmi nyilvántartások (1941–1944) és a hadigondozottak iratai (1946–1950). VI. Közellátási iratok (1942–1943). VII. Városlőd 1926–27. évi kataszteri felméréséből a birtokívek és az erdei mintaterek kimutatásai kerültek levéltárba. VIII. Kiváló kortörténeti dokumentum a falu dobolási könyve (1931–1949).

Pille 1749-ben, ill. 1752-ben, Városlőd 1749-ben és 1752-ben kelt úrbéri szerződései a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban, a Veszprémi Püspökség Levéltárában a conscriptio et acta bonorum episcopatus Vespremiensis 1745–1762. állagban a 380–386. számon találhatók. Városlőd 1765, és a német nyelvű 1770, 1772, és 1778. évi úrbéri szerződései a VeML-ban az úrbéri különféle irományok között (VeML IV. 1. g. bb) a III. 204–205. szám alatt találhatók. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (VeML XXI. 102.) találhatók Városlőd hirdetési (1947), valamint a bor, hús, sör, fogyasztási és vigalmi adóról szóló szabályrendeletei (1948).

Irodalom:

S. Lackovits Emőke: A városlődi Noé-ház. In: Honismereti Tanulmányok X. Veszprém, 1984. 141–146. p.
Roth, Michael: Zur Geschichte von Waschludt / Városlőd: was war bevor die Schwaben kamen?: das unruhige Leben des 1. Pfarrers von Waschludt / Városlőd Johann Bagermann. Bad Kreuznach: Verlag Fr. Friedler. 1990.
Koppányi István: Városlőd története. Városlőd, 1991.

b) Csehbányát az 1760-as években csehországi üvegfúvók alapították, Pille és Németbánya után a harmadikként, amely Városlőd határában épült. 1771-ben már népesebb volt Németbányánál, de az üzemet 1796-ban itt is megszüntették. A munkások helyben maradtak, áttértek a földművelésre, állattenyésztésre, valamint fa építőanyag és szerszámok előállítására. Csehbánya az 1857-es népszámláláskor még Városlőd pusztája, 1869-ben már önálló hely volt 25 házzal és 237 lakossal. A 19. század utolsó évtizedeitől kezdve az erőteljes természetes szaporodás következtében gyorsan fejlődött. Az 1941-es népszámláláskor a falu 402 lakosából 299 (74%) volt német nemzetiségű.

Csehbánya töredékes irataiban megtalálható a település szociális helyzetéről 1932-ben lefolytatott vizsgálat (összefoglaló, statisztika).

A Csehbányai Római Katolikus Elemi Népiskola iratai (1917–1947) a VeML VIII. 232. fondszám alatt, a Csehbányai Állami Általános Iskola iratai (1946–1975) a VeML XXVI. 115. fondszám alatt, az iskolai iratok között kutathatók. Csehbánya német lakosságának kitelepítésével kapcsolatos iratok (1946–1948) – kitelepítettek névjegyzékei, németek által visszahagyott javak

leltárai, jegyzőkönyvek és határozatok – a Veszprém Megyei Földhivatal Telepítési Osztályának irataiban (VeML XXIV. 201. c) lelhetők fel. Anyakönyvi adatai (1828–1895) a városlődi felekezeti anyakönyvi másodpéldányokban (VeML IV. 842.), az 1895–1951 közötti időszakban ugyancsak a városlődi állami anyakönyvi másodpéldányokban (VeML XXXIII. 1.) kutathatók.

Irodalom:

Mészáros Veronika: Háztörténetek. Adalékok a csehbányai Temetőhegy házainak építkezés-történetéhez. In: Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői. Szerk: Márkusné Vörös Hajnalka – Mészáros Veronika. 81–94. p. (német nyelvű kiadásban is!)

VeML V. 425. Zirc Nagyközség és beosztott kisközsége iratai 1830–1950. 4,24 ifm.

a) Zirc Nagyközség iratai 1830–1950. 4,03 ifm.

b) Nagyesztergár Kisközség iratai 1898–1949. 0,21 ifm.

a) Zirc katolikus lakosságát a 17. század végén visszatérő cisztercita szerzetesek telepítették le. Az anyakönyvek tanúsága szerint az új lakosok az 1710-es évektől különböző helyről érkező, német anyanyelvű családok voltak. Jöttek Zircre Brandenburgból, Hartkirchenből, mások Heinrichauból, Hitzingből, Hollenbachból, Iglauból, Koburgból, Landshutból, Linzből, Röchendorfból. Több nyelvjárást beszélő, különböző szaktudású – építőmesterek, iparosok, földművesek – és kultúrájú népesség alkotta Zirc társadalmát a 18. század első felében. A település fejlődése akkor indult meg igazán, amikor I. Ferenc király 1814-ben az addig külföldi apátságoktól függő cisztercita rendet függetlenítette, s egyesítette a Pilisi, Pásztói és Zirci Apátságot, egyben a hazai cisztercita rend központjává tette Zircet. Zircre került a múlt század folyamán az addigi Cseszneki járás székhelye is s ezzel a Bakony közepén fekvő település az egész Bakony-vidék igazgatási, gazdasági és kulturális központja lett. Zirc népessége a 19. század végére megkétszereződött. 1941-ben 3062 fős lakosságából 158 vallotta magát német anyanyelvűnek, de ez jóval kevesebb a német nemzetiségű lakosság valóságos számánál.

Zirc mezőváros feudális kori irataiból számadások (1830–31, 1848–49) és adókivetési táblázatok (1846–47) találhatók ebben a fondban. A település polgári kori irataiban háztartási és adókivetési iratok (1853–1878), tanítói szerződések (1855, 1858), az 1875. évi választásokkal kapcsolatos iratok, valamint egy 1877-ben zirci árvákról készült kimutatás képviseli a kor közigazgatási munkáját. Zirc nagyközség 20. század első felében keletkezett közigazgatási iratainak nagyobb csoportjai: I. Képviselőtestületi jegyzőkönyvek és mutatók (1925–1945), II. általános iktatott iratok (1937–1949), iktató- és mutatókönyvek (1924–1946), III. fontosabb iratok, benne szabályrendeletek (1909–36), földhaszonbérleti szerződések (1923–1940), községi létesítmények tervrajzai, választói névjegyzékek (1940), IV. háztartási iratok, benne a település költségvetése (1941–1947), számadási főkönyvei (1927–1947), személyi járandóságok számlakönyvei (1927–1946), V. adóügyi iratok: föld-, jövedelem-, vagyon- és házadó kivetési lajstromok (1944–1947), adóbeszedési napi jegyzékek a szesz, sör és húsfogyasztásról (1941–42) és ellenőrzési könyvek (1939, 1947), VI. közmunkák megváltásának iratai (1942–1946), VII. nyilvántartások munkásigazolványokról (1898–1950), személyazonossági bizonyítványokról (1927–1943), árvákról és elhagyott gyerekekről (1916–1939), hadigondozottakról (1916–1930), büntetettekről (1926–1944), anarchistákról (1911–1941), lefoglalt sajtótermékekről (1933–1939), házszámok változásáról (1948) és a földhözjuttatott személyekről (1930–31).

A Cisztercita Rend Zirci Apátságának Történeti Levéltárában (Archívum Vetus) (VeML XII. 2. a) találhatók Polány németekkel való betelepítésének dokumentumai: telepítési szerződés (1718), névsorok, úrbéri szerződések és egyéb, szerződések, tanúkihallgatási jegyzőkönyvek, határjárások, egyházlátogatási jegyzőkönyvek, a zirci jobbágyok birtokainak, állatállományuknak összeírásai, s a rend építkezéseivel kapcsolatos iratok. A Cisztercita Rend Zirci Apátságának gazdasági irataiban az Erdőmesteri Hivatal anyagában (VeML XI. 601. b) található a Zirci Uradalom erdőrendezési iratai (1804–1843), faeladási és erdészeti számadások (1812–1876). A vegyes gazdasági iratokban (VeML XI. 601c) kutathatók a plébánia elszámolásai (1848–1913), a Zirci Uradalom számadásai

(20. század). A régi gazdasági levéltárban (VeML XI. 601. e) az uradalom személyi állományára vonatkozó összeírások (1805–1844), konvenciós táblák (1805–1844), dézsmajegyzékek (1812–1841); bírószámadások (1812–1847), zirci építkezések: monostor, templom, iskola (19–20. század), a polányi gazdaság pénzügyi elszámolásai és leltárai (1813–1771), a polányi jobbágyok ház adás-vételi szerződései, hagyatéki leltárai, házassági szerződései (18–19. század első fele) kutathatók. A Veszprémi Törvényszék úrbéri törvényszéki irataiban (VeML VII. 1. b) találhatók Zirc úrbéri birtokrendezésének, tagosításának és elkülönítésének iratai (1856–1859). A perdokumentumok mellékletei között fellelhető: a helység urbáriuma (1768), bemondási tábla (1854), a legelő- és erdőbecsű (1859, 1858), a település telektáblája (1862) és a maradékföldek egyéni kimutatásai (1852, 1862). A birtokrendezési és kiosztási térképek méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek (XV. 11.): T-209-210, T-255-256, T-186 Zirc beltelkeinek és határának kéziratos térképei (1850, 1862). T-152 Kisházasok legelőkiosztási földek térképe (1850 körül), T-123 Bükkös erdő térképe (1860). A zirci iskolák iratai közül a Zirci Állami Polgári Fiúiskola iratai (VeML VIII. 108.) kerültek levéltárba, amely az 1927–1929 közötti időszakból az anyakönyveket tartalmazza 0,06 ifm. terjedelemben. A Zirci Községi Iparostanonciskola iratai (VeML VIII. 606.) 0,29 ifm. terjedelemben (1891–1950), a Zirci Katolikus Népiskola iratai (VeML VIII. 28.) 0,88 ifm. terjedelemben (1835–1948) kutatható a VeML-ban. Ez utóbbi négy állagra tagolódik: a) az elemi népiskola (1882–1902), b) az elemi fiúiskola (1902–948), c) az elemi leányiskola (1902–1948) és d) az iskolaszék (1835–1946) irataira.

Irodalom:

Neuhauser Frigyes: A zirci német nyelvjárás hangtana. Budapest, 1927.
Horváth Konstantin: Zirc története. Zirc, 1930.
Tamás Ivett–Ladányi Lingl József: A zirci régió németsége = Das Deutschtum der Sirtzer Region. Zirc, 2000.

b) Nagyesztergár török hódoltság alatt elpusztult faluhelyét a 18. század közepén szerezte vissza az Esterházy családtól régi tulajdonosa, az Ányos család. A mai falu területét Ányos Ferenc telepítette meg. Az 1710-es évektől a környező településekről, belső migrációval, majd az 1751-ben kelt telepítőlevél kiadása után szervezettebben, nagyobb számban érkeztek német telepesek. 1770 és 1790 között az anyakönyvekben több mint 120 német családnév bukkant fel, s csak kis számban érkeztek szlovák és magyar betelepülők. A 19. század elején válik szét az Ányos család tagjainak birtokosztása következtében Nagy- és Kisesztergár – később Kardosrét – településrész. A 19. század közepére tehetjük a település etnikailag egységes – német –, és immár állandóságot mutató népességének kialakulását. Nagyesztergáron a lakosság többsége mezőgazdaságból, közel negyede bányászatból és iparból élt, ezen belül is Nagyesztergáron inkább gazdálkodók, míg Kardosréten iparosok, kőművesek, ácsok, tetőfedők laktak. Az 1941-es népszámláláskor az 1241 lakosból 600 (48%) volt német nemzetiségű. A falu 20. századi történetében a legnagyobb változást a felülről irányított ki- és betelepítés jelentette. A hivatalos összeírások szerint a falu 18%-át, 44 családot, 215 személyt, többségében a falu legmódosabb famíliáit telepítették ki.

Nagyesztergár kisközség polgári kori irataiból csak töredékes mennyiség került levéltárba. A községi iratok között található Nagyesztergár képviselőtestületi jegyzőkönyve (1898–1949), a község háztartási és adóügyi iratai közül a számadási főkönyv (1927), a testnevelési-, tűzoltó- és szegényalap pénztári naplója és számadása (1927), a község vagyonleltára (1938–1947), illetmény- föld- és ebadó főkönyvek (1941–1948); néhány kimutatás és névsor: többek között a mezőőri kihágások iktatókönyve (1927–1939), tűzoltók és választók névjegyzéke. Itt őrizték meg a német lakosság kitelepítésének néhány dokumentumát, egy jelentést a nemzetiségi helyzetképről, az 1945-ben kitelepített lakosok névsorát és az 1947-ben áttelepítésre kötelezettek vagyonáról készült leltárakat.

Nagyesztergár 1751. évi német nyelvű telepítési szerződése a VeML úrbéri iratiban, az urbáriumok (VeML IV. 1. g. aa) között található.

Irodalom:

Irányi László: Nagyesztergár a XVIII. században. Nagyesztergár, 2000. (magyar és német nyelven)
Irányi László: Nagyesztergár a XIX. században. Nagyesztergár, 2001. (magyar és német nyelven)
Irányi László: Nagyesztergár a XX. században. Nagyesztergár, 2002. (magyar és német nyelven)

Irányi László – Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár a XVIII. századig. Nagyesztergár, 2003. (magyar és német nyelven)
Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár társadalom-néprajza. Nagyesztergár, 2005. (magyar és német nyelven)

VeML V. 429. A Taliándörögdi Körjegyzőség iratai 1803–1949. 0,12 ifm.
b) Pula Kisközség iratai 1803–1949. 0,12 ifm.

Pula kisközség a középkorban a Rátót-, a 15. századtól a Gyulaffy család, 1542-től Csoron András, majd a 17. századtól évszázadokon keresztül az Esterházy család devecseri birtokaihoz tartozott. A török hódoltság alatt lakatlan birtokot 1751-ben telepítették be az Esterházyak német jövevényekkel. A község 1950-ig a Tapolcai járáshoz, s azzal együtt Zala vármegyéhez tartozott. Határa ékszerűen nyúlt be „zalaiságával" Veszprém megyébe, s a Veszprémi járás e déli részén csak a Zala vármegyei Pulán át lehetett eljutni a Devecseri járásba. Az 1941-es népszámláláskor Pula 465 fős lakosságából 378 (81%) vallotta magát német anyanyelvűnek.

Pula kisközség iratai csak töredékesen kerültek levéltárba. Feudális kori, német nyelvű iratainak megmentését Reményi Antal tanítónak köszönhetjük. Közvetítésével került levéltárba Pula 1803. évi határjárása, német nyelvű házleltárak (1804), az úrbéresek földjei 1838. évi elkülönítésének dokumentumai, a jobbágyfelszabadítást követő felmérések során készült kimutatások a dűlőkről a szántóföldek birtokosairól (1850-es évek), Parzellen Protocoll (1858), a község német nyelvű birtokkönyve az 1860-as évekből és a volt úrbéresek közötti egyezség 1866-ból. Pula polgári kori iratai között községi számlák (1868–1913), pénztárbizonylatok (1869–1900, 1933–1940), katona-beszállásolási pótadó főkönyv (1883), adófizetési napi jegyzékek (1887), búzakötvény-jegyzés (1942) található. Az anyagot egyenkénti átnézéssel javasolt kutatni.

Az Esterházy család pápai uradalmának lajstromozott irataiban (VeML XI. 602. b) Pula községre vonatkozóan az 1833–1858 közötti időszakból találhatók iratok. A Zichy család nagyvázsonyi uradalmának iratiban (VeML XI. 608.) Pulára vonatkozóan bírószámadások (1822–1831), úriszéki iratok (1791–1845), bérleti szerződések (1752–1819) találhatók. A községi alapszabályok és szabályrendeletek levéltári gyűjteményében (XXI. 102.) található Pula községi szervezési szabályrendelete (1930), a húsvizsgálati díjakról szóló szabályrendelet (1935), a közbirtokosság legelőrendtartása (1907) és a Levente Egyesület alakuló jegyzőkönyve (1925).

Irodalom:

Reményi Antal – Szauer István (szerk.) (Írták Reményi Antal et al.): Pula története. Pula, 1996.
Reményi Antal: Az újkori Pula településszerkezetének kialakulása s változásai (1745–2000). In: Háztörténetek. A dunántúli németek kulturális jellemzői. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka – Mészáros Veronika 57–80. p. (német nyelvű kiadásban is!)

VI. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

VeML VI. 81. A Bakonyszentiváni Népmozgalmi Nyilvántartó Hivatal iratai 1945–1946. 0,09 ifm.

A hivatal iratai iktatott rendben, de mutató nélkül vezetett nyilvántartás a településre érkező és onnan eltávozó személyek községbe érkezéséről és távozásáról, a tartózkodás indítékáról. Kiváló forrás a cselédség, az aratómunkások, s az iparosok kutatásához.

VeML VI. 103. A Veszprém Megyei Állami Földmérési és Térképészeti Hivatal iratai 1858–1950. 32,27 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 106. Az iratanyag az Állami Földmérési és Térképészeti Hivataltól került a VeML őrizetébe. Elsősorban az 1920-as években lezajlott kataszteri felmérés során keletkezett

iratcsoport: térképek, határleírási jegyzőkönyvek, birtokkönyvek, házjegyzékek, bel- és külterületi földrészleti jegyzőkönyvek, dűlőjegyzékek – gyakran német dűlőnevek feltüntetésével –, változási jegyzékek, felmérési vázlatok. Esetenként a községek anyagához csatolták az előző, 1850-es években lezajlott kataszteri felmérés településekre vonatkozó szöveges részeit. Az iratok nem csupán a volt történeti Veszprém megye településeit, hanem az 1947-ben Zala megyétől átcsatolt községek iratait is tartalmazzák. A települések birtokállományára vonatkozó kiváló forrást településenként csoportosítva helyezték el. A felmérésekhez tartozó térképeket alakjuk miatt kiemelték és a térképgyűjteményben – XV. 11. b. –, a kataszteri térképek állagában helyezték el. A térképek darabszintű jegyzék, az iratok raktári jegyzék alapján kutathatók.

VeML VI. 401. A Veszprémi Államépítészeti Hivatal iratai 1917–1950. 8,86 ifm.

Az államépítészeti hivatalok felállítását az 1877. évi XXIV. tc. rendelte el azzal, hogy egyúttal megszüntette a megyei mérnöki állásokat. Az ÁÉH-k a Minisztertanács 143/1950. (V. 18.) sz. rendeletével szűntek meg. A Veszprémi ÁÉH feladatát is az Útfenntartó NV, az Útépítő Beruházó NV, az Útigépjavító és kölcsönző NV, valamint az MTVB Építési és Közlekedési Osztálya vette át. Az ÁÉH feladata a megye területén folyó közlekedés-építési és építőipari tevékenység szakigazgatása volt, vagyis a közutak és műtárgyak építése, fenntartása, kezelése és a középítések szervezése és műszaki felügyelete. Az ÁÉH-k a Közlekedés- és Közmunkaügyi Minisztérium kerületi felügyelőinek voltak alárendelve, ugyanakkor a megye kötelékébe is tartoztak. Az ÁÉH főnöke alárendelt szolgálati viszonyban állt a főispánnal és az alispánnal, tagja volt a törvényhatósági közigazgatási bizottságnak. Az ÁÉH vezetője a hivatalfőnök – főmérnök –, alárendeltje a műszaki személyzet – beosztott mérnökök – és az irodai személyzet, valamint az állami útmesterek és a törvényhatósági útbiztosok. Az útmesterek és útbiztosok alantasai az állami és törvényhatósági útőrök és napszámosok. A magasépítési és a ritkábban adódó egyéb mélyépítési (nem útépítési) munkákat az ÁÉH központilag felügyelte. Az ÁÉH tevékenységében a II. világháború alatt a katonai ügyek, a háború után a kárfelmérési és helyreállítási munkálatok kaptak nagyobb hangsúlyt.

A Veszprémi Államépítészeti Hivatal (továbbiakban: ÁÉH) 1917 és 1950 között levéltárba került iktatott iratait központilag, sorszámosan iktatták. Az iktatókönyveket pontosan vezették, a tárgymutatót azonban eléggé szűkszavúan. Az általános iratokat alapszám szerint rakták le. Külön kezelték a Kereskedelem- és Közlekedésügyi Minisztérium körrendeleteit (1921–1944) és a személyzeti anyagot, amelyek különféle névjegyzékeket: mérnökök, irodatisztek, útbiztosok, útőrök személyére vonatkozó iratait és törzslapokat tartalmaznak (1933–1950). Ez utóbbi két tételhez betűsoros névmutató szolgál segédletként. A gazdasági iratok nagyon hiányosan maradtak fenn. Az ÁÉH ingatlan és ingó javait – útmesteri és útbiztosi – szakleltárak tartották nyilván, a pénzgazdálkodást gyűjtőnaplóban vezették, egyes rovatainak változásait pénztári naplókban rögzítették. (Az AÉH kettős függésének megfelelően állami és törvényhatósági pénzügyi alapokból gazdálkodott.) Az ÁÉH út- és műtárgyépítési és fenntartási tevékenységéből a következő iratfajták származtak: építési programok, a tervműveletek iratai – helyszínrajzok, hossz-szelvények, keresztszelvények, tömegszámítások –, a kivitelezés, egyes fázisainak dokumentációi – építési naplók, naplómellékletek –, hengerlési programok, útkorrekciók, vízelvezetési és hővédelmi munkák iratai. A magasépítési ügyek irataiban elsősorban középületek tervrajzai, építési iratai találhatók, például (kiemelve az érintett településeket): római katolikus elemi iskola és tanítólakás tervei Bakonygyepes, Bakonyjákó, Lókút, Románd, Tótvázsony, Veszprémvarsány; községháza és jegyzőlakás Bakonyszentlászlón, Herend, Vöröstó; tűzoltószertár Romándon, gyerekszanatórium Farkasgyepün. Az iratanyag tárgyi alapon, középszinten rendezett, selejtezett anyag.

VeML VI. 501. Veszprém vármegye tanfelügyelőjének iratai (1877) 1884–1950. 15,02 ifm.

Lásd: BKMÖL VI. 502. Veszprém vármegye tanfelügyelőjének iratai csak töredékesen kerültek levéltárba. Az iktatott iratok sorozata 1934-ig elpusztult és csak az 1940-es évektől mondható teljesnek az iratsorozat. Az 1884–1934 közötti iratokról csupán a megmaradt iktatókönyvek tudósítanak. Az iratanyagban a helyi németek kutatásához érdekes forrástípus lehet az iparostanonc-iskolákról készült éves statisztikai jelentések, az egyházi iskolákról készített kimutatások, valamint a megyében működő óvodák kimutatása (1940). Többek között római katolikus óvoda működött Kislődön, Pápán, Városlődön, Zircen, Bakonybélben. A tárgyilag csoportosított iratok között található a megye iskoláiról vezetett két törzskönyv, amely az 1884–1887 közötti időszak több mint 300 megyei elemi iskolájának állapotát rögzíti. Az I. törzskönyv adataiban megtalálható az iskola alapításának éve, fenntartója, a tanító adatai, a tanulók száma, az iskola épületének és taneszközeinek pontos leírása. A II. törzskönyv az iskolák vagyoni állapotát és kiadásait rögzítette. A vármegyei tanfelügyelő irataiban témánk szempontjából további nyilvántartások találhatók: a településenként csoportosított tanítói díjlevelek és javadalmak gyűjteménye, tanítói állások és javadalmak jegyzőkönyvei, óvodák és óvónők törzslapjai. Az iratanyag raktári jegyzék alapján kutatható.

Irodalom:

V. Fodor Zsuzsa: Adalékok Veszprém megye falusi elemi oktatásához a dualizmus és az ellenforradalmi korszak idejéből. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. Veszprém, 1983. 245–270. p.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

Lásd: BFL VII.

VeML VII. 1. A Veszprémi Törvényszék iratai (1730) 1788–1953. 51,77 ifm.

a) Polgári és büntetőperek (1870) 1920–1949. 10,43 ifm.
b) Úrbéri törvényszéki iratok 1854–1900. 11,07 ifm.
c) Cégbírósági iratok 1876–1953. 17,2 ifm.
d) Telekkönyvi iratok (Balatonfüredi és Veszprémi járás) (1885) 1900–1913. 13,4 ifm.
e) Hitbizományi bírósági iratok 1872–1949. 1,7 ifm.
(A gr. Esterházy-család Pápa–Ugod–Devecseri Hitbizományi Uradalmára von. iratok)
f) Kisajátítási iratok 1872–1945 (1950). 1,32 ifm.
g) Tagosítási és úrbérrendezési iratok (1730) 1788–1953. 6,26 ifm.

A királyi minisztérium az 1871. évi XXXII. tc. 1–3.§-aiban Veszprém megyében két törvényszéket hozott létre, és ezek alá járásbíróságokat rendelt. A Veszprémi Törvényszékhez tartozott a Veszprémi, az Enyingi, a Zirci és a Balatonfüredi Járásbíróság (noha ez utóbbi terület közigazgatásilag nagyrészt akkor Zala megyéhez tartozott); a Pápai Törvényszék alá került a Pápai és a Devecseri Járásbíróság. A törvényszék hatáskörébe tartoztak a váltó- és kereskedelmi ügyek, a kártérítési keresetek, az úrbéri, tagosítási és arányosítási ügyek, a bányabírói hatáskörrel felruházott törvényszéki ügyek, a föld-tehermentesítések, a cím- (cég-) bejegyzések, a bírói letétek, a sajtóügyek. A törvényszék foglalkozott a csődeljárásra, a halászati kártalanításra vonatkozó perekkel. Hatáskörében tárgyalták a hitbizományi, a tisztségviselők okozta károk miatt indított kereseteket és az állam ellen indított polgári pereket.

a) A polgári és büntetőperek iratai csak 1920-tól maradtak meg folyamatosan, de évenként ott is jelentős hiányokkal. Az 1870 és 1920 közötti időszakból csupán két doboz polgári peres – elsősorban adóssági és hagyatéki – irat, egyetlen büntetőügy és egy doboz cégügyek képviselik a kor törvénykezési gyakorlatát. A megmaradt 1920 előtti perekhez darabszintű segédlet készült. Az 1920 utáni polgári perek a korabeli segédletek, a főlajstromkönyvek és mutatóik alapján kutathatók.

b) Az Úrbéri Törvényszéki iratok állaga a jobbágyfelszabadítás végrehajtása és az úrbéri perek körüli eljárások során létrejött pertesteket és azok mellékleteit tartalmazza. A jobbágyfelszabadítás gyakorlati végrehajtását 1853 tavaszán szabályozó „úrbéri pátens” létrehozta az úrbéri bíróságokat amelyekre fontos és összetett feladat hárult: meg kellett állapítani az egykori úrbéres birtok törvényes terjedelmét és helyét (birtokrendezések), a volt földesuraknak járó állami kárpótlás alapját és összegét (kármentesítés), fel kellett mérni, és el kellett különíteni egymástól az eddig közösen használt legelő és erdőterületet (elkülönítés), egy tagba kellett összevonni a helység határában szétszórtan fekvő birtokrészeket (tagosítások), és ha a felek nem tudtak egyezség útján megállapodni, akkor úrbéri perek útján rendezni a vitás kérdéseket.

A Veszprém Megyei Császári Királyi Úrbéri Törvényszék iratai között – amely 1856 és 1860 között működött – nemcsak az úrbéri pertestek, hanem részben az előző, részben az azt követő időszakban működő egyéb bírósági szervezetek irat- és dokumentumanyagai is szerepelnek. 1848 előtti iratokat az Úrbéri Törvényszék megkeresésére a szolgabíró emelt ki a megyei levéltár feudális kori gyűjteményéből, többek között: a 9 kérdőpontra adott válaszokat, a helység urbáriumát és úrbéri tabelláját, kontraktusokat vagy ezek hitelesített másolatait, adóösszeírásokat, a rendezési-elkülönítési perekről készült úriszéki jegyzőkönyveket. 1861 után pedig az alispáni bírósághoz benyújtott keresetlevelek és válaszok, s végül az 1872 utáni évekre is elhúzódó tagosítási és legelő elkülönítési perekkel kapcsolatos iratok is gyakorta előfordulnak a pertestekben. Az iratanyag 146 – Veszprém és Zala megyei – település anyagát tartalmazza. Az úrbéri törvényszéki iratok forrásfajtáira vonatkozó példaként a Veszprém melletti, többségében német lakosságú Márkó település anyagának mintáját közöljük. Márkó perirataiban megtalálhatók: az úrbéri birtokrendezés során keletkezett földesúri folyamodványok (1848, 1856), a helység felterjesztése (1858), tárgyalási jegyzőkönyv (1856), felperesi fellebbezés (1858), alperesi ellenészrevétel (1857), felperesi viszontválasz (1857); a tagosítás során létrejött perkivonat (1856-57), a helység felterjesztése (1856) és folyamodványa (1857). Márkó perdokumentumai és a mellékletek között megtalálható: a település urbáriuma (1769), földkönyv (1840), a falu regnicolaris összeírása (1828), adóösszeírásai (1787, 1794, 1808-09, 1819, 1829-30), márkói jobbágyok birtokának földkönyve (1847), összehasonlító irományok (1847, 1857), foglalásrétek és irtások egyénenkénti kimutatása (1842), erdőbecsű (1856), mérnöki szabályozási tervek (1857, 1860). A birtokrendezési és kiosztási határtérképek (1847, 1860) méretük miatt a térképgyűjteménybe kerültek. A források használatának szempontjából külön jelentősége van annak, hogy a mellékletek nem csak községi, de a háztartások szintjéig bontott adatokat tartalmaznak. Az úrbéri törvényszéki iratok értékes forrásai a magyarországi német települések helytörténeti- és családkutatóinak, valamint a parasztbirtok 1848 utáni történeti statisztikai vizsgálatával foglakozó kutatóknak.

c) A cégbírósági iratok ugyancsak jelentős forrásértéket képviselnek. Az 1876. január 1-jén hatályba lépett kereskedelmi törvény (1875. évi XXXVII. tc.) értelmében a bejegyzési kötelezettség kiterjedt az egyéni és társas cégekre. A Veszprém Megyei Bíróságtól 1962-ben és 1973-ban átvett cégbírósági iratanyag viszontagságos utat tett meg, míg a levéltárba került. A megye határait jelentősen módosító 1946-os és 1949-es rendeletek következtében a jogutód Veszprém megyéhez kerültek a zalaegerszegi és nagykanizsai cégbíróságok iratai, a korábban Zala megyéhez tartozott Tapolcai, Sümegi és Keszthelyi járások területén működött cégek vonatkozásában. A volt Balatonfüredi járás fellebbviteli bírósága korábban is a Veszprémi Törvényszék volt, így ezen járás cégiratai eredetileg is a Veszprémi Törvényszék iratai között őrizték. Ugyanakkor a volt Veszprém vármegyétől nagy részben elcsatolt Enyingi járás cégiratait a jogutód Fejér Megyei Bíróság kapta meg. Az iratanyag többszöri szállítása annak keveredésével és részbeni pusztulásával járt együtt. Eltűnt a veszprémi egyéni cégjegyzék harmadik kötete, nem kerültek levéltárba az okmánytári iratok nyilvántartókönyvei, s egy sor egyéni és társas cég egész iratanyaga. A cégbíróságok iratai a hiányok ellenére is jelentős történeti forrásértéket képviselnek. Különösen jelentősek a Pápai járás területén működött kereskedelmi, szövetkezeti cégek, takarékpénztárak – különösen a Pápai Hitelbank Rt. – iratai. A régi Veszprém vármegye területén

itt működtek a modern gyáripar első üzemei, mint például a volt Perutz pápai Pamutfonógyár Rt., a pápai Mechanikai Fonó- és Szövőgyár (Mika), a Kossuch János Betéti Társaság (az Ajkai Üveggyár), Wittmann Ignác Borsosgyőri Téglagyára stb. Mindezen cégek és az egész megye 1945 előtti ipartörténetére nézve pótolhatatlan történeti értéket képviselnek a cégbírósági iratok. A rendezés során készült új mutatókönyvek és a régi segédletek alapján az iratanyag tökéletesen kutatható. Minden cég két helyre van mutatózva: a cégszerű elnevezéshez és a telephelyhez. A cégjegyzékbe be nem vezetett iratok az új egyéni mutatók „W" betűje alatt szerepelnek.

d) A telekkönyvi iratok vezetése (az 1868. évi LIV. tc. 19. §-a szerint) a törvényszékek hatáskörébe tartoztak, s a kezelést a telekkönyvi hivatal végezte. E jogszabályi rendelkezések jelentettek kiindulópontot az 1855-ben keletkezett a magyar igazságszolgáltatásra épülő telekkönyvezésnek. Így alakult ki a telekkönyv és lett az ingatlanok tulajdonjogának és az ehhez kapcsolódó egyes jogoknak (például jelzálog, haszonélvezet stb.) az adminisztrálására szolgáló dokumentum. Az 1871. évi XXXI. tc. alapján csak a Veszprémi és Pápai Törvényszéknél volt telekkönyvi hivatal, később a járásbíróságok is kaptak telekkönyvi hatósági jogokat. A Veszprémi Törvényszékhez tartozott a Balatonfüredi és Veszprémi járás telekkönyvi ügyeinek intézése 1900 és 1913 között. Az ide tartozó 37 település közül jelentős német anyanyelvű népesség lakott Csicsón, Kis- és Nagyhidegkúton, Németbarnagon, Örvényesen, Szentjakabfán, Veszprémben, Vöröstón és Zánkán, de más településeken is szereztek birtokrészeket német gazdák. Az 1900–1913 közötti időszakból a telekkönyvi alapiratok (például adás-vételi szerződések, hagyatéki határozatok, jelzálog kivetések) maradtak meg, amelyeket településenként és azon belül évenként rendeztek. A 111 doboz irathoz csupán a korabeli irattári sorkönyvek maradtak meg. Az iratokat településenként átnézve ajánlott kutatni.

e) Hitbizományi bírósági iratok a gr. Esterházy család Pápa–Ugod–Devecseri Hitbizományi Uradalmára vonatkozóan maradtak meg az 1872–1949 közötti évekből. Hitbizomány alapítása királyi privilégiumlevél alapján, csak szerzeményi birtokra, a fennálló öröklési jog alóli kivételként jöhetett létre a család „fényének" biztosítása érdekében. A tulajdonos a birtokot nem idegeníthette el, legfeljebb az értékének egyharmadáig terhelhette meg, a hitbizományi bíróság hozzájárulásával. A hitbizományokat szabályozó 1868. évi LIV. tc. 21. és 53. §-a a Veszprémi Törvényszéken Hitbizományi Bíróságot hozott létre, amely a vármegyében lévő hitbizományi birtokok ügyeit intézte. Az Esterházy család grófi ága 1872-ben alapított hitbizományt a Pápa–Ugod–Devecseri Uradalomra. Az uradalomhoz ebben az időben a következő települések, ill. településrészek tartoztak: Adásztevel, Bakonybél, Bakonykoppány, Bakonyszentiván, Béb, Borsosgyőr, Csót, Doba, Fenyőfő, Homokbödöge, Iharkút, Kisganna, Kup, Mihályháza, Nagyganna, Nagygyimót, Pápa és Pálháza jelentős német anyanyelvű lakossággal. A Hitbizományi Bíróság irataiban a hitbizomány leltárai, gazdálkodására vonatkozó dokumentumai: főkönyv, pénztárnapló, folyószámlák, lakbérkönyvek; az uradalom birtokrészeinek birtokívei, térképei, haszonbérbe-adási jegyzőkönyvek, káresetek leírásai, a hitbizományhoz tartozó ingatlanok eladásával összefüggő jogviták iratai találhatók. Az irategyüttes darabszintű raktári jegyzék segítségével kutatható.

f) A Veszprémi Törvényszék kisajátítási iratai az 1872–1945 közötti időszakból kerültek levéltárba. A kisajátítások ipari és hadi célokra, közutak és vasutak építésére szolgáltak. A magyarországi németek történetének kutatása szempontjából figyelmet érdemel a Bakonyi Bauxit Rt. részére iparvasút kiépítéséhez szükséges, Kolontár és Devecser községek határában fekvő területrészek kisajátítása (1943), a 82. sz. állami közút Csesznek–Bakonyszentkirály községeken átvezető szakaszának ingatlan kisajátítása (1940), Várpalota határában „Ludovika-tábor" létesítéséhez szükséges területek (1944), és Balatoncsicsó községben levente sporttelep céljára ingatlanok kisajátítása (1944). Az iratokhoz darabszintű segédlet készült.

g) A tagosítási és úrbérrendezési iratok állagába a 20. században peres úton rendezett tagosítási iratok kerültek. A Veszprém megyei németséget érintő települések: Bakonygyirót (1936), Bakonyszentlászló (1938–1943), Bakonyszombathely (1925–1938), Borzavár (1928–1930),

Tótvázsony (1921–1939), Veszprém (1916). Az iratanyag kutatásához alapszintű jegyzék áll rendelkezésre.

VeML VII. 2. A Balatonfüredi Járásbíróság iratai 1869–1944. 60,9 ifm.
a) Polgári és büntetőperek 1898–1944. 12,25 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1869–1944. 48,53 ifm.
aa) Telekkönyvi alapiratok (1869) 1914–1944. 25,45 ifm.
bb) Telekjegyzőkönyvek 19–20. sz. 15,8 ifm.
cc) Betéttervek és betétfogalmazványok 20. sz. 6,48 ifm.
dd) Telekkönyvi és kataszteri segédletek 19–20. sz. 0,8 ifm.

Az 1871-ben létrehozott Balatonfüredi Járásbírósághoz érdekes, korabeli megoldásként a Balatonfüredi járásból 8 község (közülük jelentős német lakosságú: Németbarnag, Vöröstó), míg Zala megye Tapolcai járásának keleti részéből 24 község tartozott. A bíróság székhelye Balatonfüred volt. E kettőséget 1950-ben szüntették meg, amikor a Balatonfüredi járást Zala vármegyétől közigazgatásilag is Veszprém megyéhez csatolták, majd megszüntették, és az ottani járásbíróság területe teljes egészében a Veszprémi Járásbíróságot gyarapította.

a) Polgári és büntetőperek iratai 1898-tól maradtak meg folyamatosan 1914-ig. A sorozatban büntetőperek, polgári (sommás) perek, hagyatéki (örökösödési) ügyek és polgári vegyes ügyek találhatók. 1915-től 1944-ig a büntető-, polgári peres és peren kívüli ügyek egy sorozatban, a kihirdetett végrendeletek külön sorozatban kutathatók. Az 1914 előtti perekhez darabszintű segédlet készült. Az 1915 utáni polgári perek esetében a korabeli segédletek: a főlajstromok és névmutatók könnyítik meg a kutatást.

b) A telekkönyvi iratok vezetése a törvényszék hatáskörébe tartozott. Az igazságügy-miniszter azonban felhatalmazást kapott arra, hogy a törvényszéki székhelytől messzebb eső vagy nagyobb ügyforgalommal tevékenykedő járásbíróságokat is telekkönyvi hatósági joggal ruházhassa fel. A Balatonfüredi Járásbíróság 1914-től kapott jogosultságot a telekkönyvi nyilvántartások vezetésére. Hatáskörébe a következő községek tartoztak: Balatonakali, Alsódörgicse, Alsóörs, Aszófő, Balatonarács, Balatoncsicsó (többségében német lakossággal), Balatonfüred, Balatonkövesd, Balatonszőlős, Balatonudvari, Csopak, Felsődörgicse, Felsőörs, Kisdörgicse, Kis- és Nagyhidegkút (német nemzetiségi falvak), Lovas, Magyarbarnag, Mencshely, Nagyhidegkút, Pécsely, Németbarnag (német lakosság), Óbudavár, Örvényes (jelentős német lakosság), Paloznak, Szentantalfa, Szentjakabfa (német lakosság), Tagyon, Tihany, Vászoly, Vöröstó (német lakosság), Zánka. A telekkönyvi alapiratok községenként, azon belül évenként csoportosítva kutathatók. Az alapiratokban található szerződések, hagyatéki határozatok, jelzálog kivetések, az 1920-as évek földreformjának végrehajtására vonatkozó iratok kiváló hely-, birtoklás- és családtörténeti források. A telekjegyzőkönyvek és telekkönyvi betétek, amelyek „A” (birtoklap), „B” (tulajdoni lap) és „C” (teherlap) lapokra tagozódnak, ugyancsak községenként rendezettek és kutathatók. A telekkönyvi iratokhoz a korabeli segédletek: telekkönyvi birtokosok betűsoros mutatója, birtokrész-lajstrom, kataszteri és telekkönyvi összehasonlító jegyzékek, régi és új helyrajzi-számok azonosítási jegyzéke áll rendelkezésre. A járásbíróságok mint telekkönyvi hatóságok 1971-ben megszűntek, feladatukat a körzeti földhivatalok vették át. A megszűnt betéteket, telekjegyzőkönyveket és a telekkönyvi alapiratokat a körzeti földhivatalok átadták a VeML-nak.

VeML VII. 3. A Devecseri Járásbíróság iratai 1875–1944. 30,55 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1875–1944. 28,55 ifm.
aa) Telekkönyvi alapiratok 1875–1944. 5,12 ifm.
bb) Telekjegyzőkönyvek 19–20. sz. 21,85 ifm.
cc) Telekkönyvi és kataszteri segédletek 19–20. sz. 1,58 ifm.

A Devecseri Járásbíróságot ugyancsak az 1871. évi törvény hozta létre és a Pápai Törvényszék alá rendelte. Székhelye az alapításkor Devecser volt. A székhelyközségen kívül 46 község tartozott e járásbíróság illetékessége alá, Kamondtól Kislődig, Dabronytól Halimbáig. A Pápai Törvényszék megszűnése után a Devecseri Járásbíróságnak Pápával való igazságügyi kapcsolata megszűnt és a Veszprémi Törvényszék irányában alakult ki, illetékességi területe lényegében érintetlen maradt, jelentős ide- és elcsatolások nem történtek. A telekkönyvi nyilvántartást 1875-től vezette a Devecseri Járásbíróság. Az illetékességi területéhez tartozó települések közül 10%-ot meghaladó német lakosság élt Ajkarendeken, Tósokberénden, Kislődön, Kolontáron, Németpolányban, Bakonypölöskén és Tósokon.

A telekkönyvi alapiratok irattári sorkönyve 1875-től 1944-ig, az iratok 1921-től kerültek levéltárba. A telekjegyzőkönyvek községenként rendezett teljes sorozata kiváló birtoklástörténeti forrás.

VeML VII. 4. Az Enyingi Járásbíróság iratai 1881–1946. 16,3 ifm.
a) Polgári és büntetőperek 1881–1944. 5,27 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1851–1944. 10,91 ifm.
aa) Telekkönyvi alapiratok (1851) 1896–1944. 7,38 ifm.
bb) Telekjegyzőkönyvek 19–20. sz. 3 ifm.
cc) Betéttervek és betétfogalmazványok 20. sz. 0,36 ifm.
dd) Telekkönyvi és kataszteri segédletek 19–20. sz. 0,17 ifm.

Az Enyingi Járásbírósághoz 1871. évi megalakításakor 15 község tartozott. A székhely Enying volt, de a járáshoz tartozott még Siófok is. 1950-ben szüntették meg az Enyingi járást és ezzel a járásbíróságot is. Balatonbozsok, Dég, Enying, Lajoskomárom, Lepsény, Mezőkomárom, Mezőszentgyörgy, Mezőszilas Fejér megyéhez; Balatonszabadi, Siófok és Siómaros Somogy megyéhez került, míg Balatonfőkajár, Kenese, Csajág és Küngös a Veszprémi Járásbíróság illetékességi területét növelte.

a) Polgári és büntetőperek 1921-tól maradtak meg folyamatosan 1944-ig. A sorozatban polgári peres, peren kívüli és rehabilitációs ügyek találhatók, különösen értékes a kihirdetett végrendeletek (1881–1944) sorozata. Az 1915 utáni polgári perek kutatását a korabeli segédletek: a főlajstromok és névmutatók segítik.

b) A telekkönyvi iratok 1896-tól csak töredékesen maradtak meg és kerültek levéltárba.

VeML VII. 5. A Pápai Törvényszék (1875-től Járásbíróság) iratai 1869–1946. 68,59 ifm.
a) Polgári és büntetőperek 1918–1942. 5,4 ifm.
b) Telekkönyvi iratok 1861–1946. 62,83 ifm.
aa) Telekkönyvi alapiratok (1861) 1869–1944. 31,83 ifm.
bb) Telekjegyzőkönyvek 19–20. sz. 23,27 ifm.
cc) Betéttervek és betétfogalmazványok 20. sz. 8 ifm.

A Pápai Törvényszék 1871-ben jött létre (36 jelentős községgel), ilyen minőségben azonban nem sokáig működött, mert már 1875-ben egész területével a Veszprémi Törvényszékhez csatolták s ezt követően önálló járásbíróságként működött. 1871 és 1875 között felettes bírósága volt a Pápai és a Devecsei Járásbíróságnak, viszont 1940 után rövid ideig a Győri Törvényszéknek volt alárendelve, majd a Veszprém Megyei Bíróság illetékességi területéhez visszakerült, megnövekedett területtel. Az egykori törvényszékből így alakult ki a Pápai Járásbíróság területe és illetékessége.

a) Polgári és büntetőperek 1918-tól 1929-ig maradtak meg folyamatosan 1944-ig; kutatását betűsoros névmutató segíti.

b) A telekkönyvi iratok 1869-től kerültek levéltárba. Az illetékességi területéhez tartozó települések közül 10%-ot meghaladó német lakosság élt Bakonyjákón, Bakonykoppányban, Bakonyszentivánon, Bében, Farkasgyepün, Kis- és Nagygannán, Nagytevelen, Németbányán, Szűcsön. A telekkönyvi alapiratok és a telekjegyzőkönyvek községenként rendezett teljes sorozata 1869-től 1946-ig került levéltárba.

VeML VII. 6. A Veszprémi Járásbíróság iratai 1860–1945. 55,84 ifm.
c) Telekkönyvi iratok 1860–1945. 55,02 ifm.

Az alaptörvény alapján létrehozott Veszprémi Járásbíróság területe többször változott. 1871-ben a székhelyen, Veszprémen kívül 26 település tartozott illetékességi körébe. 1872-ben járásbírósági illetékessége alá sorolták Úrkút, Városlőd, Németbánya, Csehbánya és Farkasgyepü községeket, valamennyiben jelentős német lakossággal. Közülük Farkasgyepü és Németbánya 1876-ban a Pápai Járásbírósághoz került. 1945-ben a Veszprémi Járásbírósághoz került Zala megyéből előbb a Balatonfüredi járás, majd 1950-től az Enyingi járás egy része.

A telekkönyvi iratok csak 1920-tól kerültek levéltárba. A korábbi iratok a rossz tárolás miatt elpusztultak. Az illetékességébe tartozó területen 10%-ot meghaladó német lakosság élt a következő településeken: Bánd, Csehbánya, Herend, Márkó, Nagyvázsony, Gyulafirátót, Sóly, Úrkút, Veszprémfajsz, Városlőd.

VeML VII. 7. A Zirci Járásbíróság iratai 1860–1946. 57,41 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1860–1946. 51,36 ifm.
aa) Telekkönyvi alapiratok 1868–1944. 34,94 ifm.
bb) Telekjegyzőkönyvek 19–20. sz. 14,7 ifm.
cc) Betéttervek és betétfogalmazványok 20. sz. 0,72 ifm.
dd) Telekkönyvi és kataszteri segédletek 1860–1894. 1 ifm.

A Zirci Járásbíróság hatásköre alá tartozott Zirc székhelyen kívül 27 bakonyi település, a községekhez tartozó pusztákkal. Bakonyszombathelytől Lókútig, Bakonybéltől Bakonycsernyéig terjedt ez a bakonyi terület. A 29 799/1899. IM sz. rendelet alapján a Győrszentmártoni Járásbíróság illetékességi területéből ide csatolták Bánk, Gic, Lázi, Péterd, Gyirót, Sikátor, Teleki, Románd és Varsány községeket. Majd 1950-ben a járásbíróság illetékességi területéből Aka, Ácsteszér, Bakonybánk, Bakonyszombathely, Bársonyos, Csatka, Hánta, Kerékteleki, Réde és Súr községek Komárom megyéhez kerültek.

A telekkönyvi iratok 1868-tól kerültek levéltárba és a telekkönyvi eljárás szinte minden irattípusa megmaradt. Az illetékességi területéhez tartozó területen 10%-ot meghaladó német lakosság élt a következő településeken: Ácsteszér, Bakonybél, Bakonygyirót, Bakonynána, Bakonyoszlop, Bakonypéterd, Bakonyszentlászló, Bakonyszombathely, Borzavár, Lókút, Nagyesztergár, Olaszfalu, Réde, Románd, Veszprémvarsány, Zirc. A kutatást a korabeli segédletek segítik.

VeML VII. 8. A Sümegi Járásbíróság iratai 1890–1944. 10,45 ifm.

A Sümegi Járásbíróságot ugyancsak az 1871. évi törvény hozta létre akként, hogy a Zalaegerszegi Törvényszék alá rendelte. Ide tartozott a székhelyen, Sümegen kívül 60 kisebb-nagyobb település Csáfordtól Szőcig, Hosztóttól Bazsiig. Érdekesség, hogy e járás illetékessége alá tartozott egy másik, későbbi járási székhely, Zalaszentgrót is. Az 1950. évi 46. sz. tvr. a Sümegi járást ezzel a járásbíróságot is Zala megyéből Veszprém megyébe helyezte, ezzel a Sümegi Járásbíróság fellebbviteli bírósága a Veszprém Megyei Bíróság lett. Illetékességi területe nem változott.

VeML VII. 9. A Tapolcai Járásbíróság iratai 1881–1954. 1,51 ifm.

A Tapolcai Járásbíróságot a már többször említett alapozó tc. alapján eredetileg a Zalaegerszegi Törvényszék egyik járásbíróságaként szervezték meg. Illetékességi köréhez Tapolca székhelyen kívül 57 település tartozott Lesencefalutól Monoszlóig, Taliándörögdtől Badacsonytomajig. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 4330/1945. sz. rendeletével Csicsó, Óbudavár, Szentantalfa, Szentjakabfa, Tagyon és Zánka községeket is e járásba osztotta be, majd 1950-ben az egész Tapolcai Járást Zala megyétől Veszprém megyéhez csatolta.

VeML VII. 156. A Veszprémi I. Sz. Közjegyzői Állás iratai 1876–1949. 11,15 ifm.

Lásd: BFL VII. 152. Az igazságügy-miniszter 1874. december 18-án kiadott 4164. sz. rendelete az akkori Veszprém megye területére összesen három közjegyzőt nevezett ki, kettő a Veszprémi Törvényszék területén működött, valamennyi járás közjegyzői feladatainak elvégzésére. Egy közjegyző a Pápai Törvényszék területére jutott. A Veszprém megyei közjegyzők a szombathelyi kamarához tartoztak, amely felügyelt, vitás kérdésekben döntött, s a közjegyzők fegyelmi hatósága is volt.

A közjegyzői fondok esetében alapvetően két irattípust lehet megkülönböztetni az okiratokat (végrendeletek, szerződések, jegyzőkönyvek stb.), ill. a hagyatéki tárgyalások során keletkezett iratokat (hagyatéki ügyek). A hagyatéki és az ezt követő örökösödési eljárás során keletkezett iratok érdemelnek különös figyelmet. Közvégrendeleteket 1886 után csak közjegyzőnél lehetett tenni, ezt megelőzően a járásbíróságoknál is lehetett. A kutatás számára különösen érdekes lehet a házastársak közös végrendelkezése, ahol, ha tételesen felsorolják a felek vagyonát, akkor képet kaphatunk a női és férfi vagyon természetéről egy házasságon belül. Visszavonás esetén külön szabályozás érvényes erre az esetre. A közjegyzőknél készült, vagy ott letett végrendeletek tartalmaznak ingó és ingatlan leltárakat. Hátrányuk azonban, hogy nagyobb általánosságban rendelkeznek a vagyon fölött, mint a házassági szerződések. Az iratok kutatását ügykönyvek és betűsoros mutatók segítik.

VIII. INTÉZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

VeML VIII. 51. A Szent Benedek Rend Pápai Szent Mór Gimnáziumának iratai 1790, 1870–1948. 2,27 ifm.

Az intézet alapját gróf Csáky László vetette meg, aki 1686-ban a pálosok számára székházat és iskolát létesített. E gimnázium 1721-ben négy, 1761-ben hat osztállyal működött. Amikor II. József feloszlatta a pálos rendet, a gimnázium a város tulajdonába került, majd az 1806/07. iskolai évtől a bencések intézete lett. Tanítványaik között olyan kiemelkedő személyiségeket találunk, mint Deák Ferenc, a „haza bölcse” (1812/13), gróf Esterházy Móric miniszterelnök, Horváth János, Szabó Imre, Hanauer Árpád püspökök, Villax Ferdinánd zirci cisztercita apát, Maár Bonifác, Concha Győző, Lukcsics József, Pethő Sándor, Rada István, Tauber Sándor tudósok és írók. Pápa és a környék legjelentősebb katolikus iskolájába íratták gyermekeiket a pápai német iparosok és a város meghatározó német családjai. Tudós tanáraik közül csak néhányat emelünk ki: Füssy Tamás, Sörös Pongrác történetírók, Bánovich Szulpic a „Szulpic-egylet” alapítója, Vaszary Kolos Magyarország későbbi bíboros hercegprímása. A pápai volt bencés gimnázium az államosítások után 1948-tól Pápai Állami Gimnázium, 1950-től Türr István Gimnázium néven működött tovább.

Az iratanyag elsősorban az iskola anyakönyvi naplóit őrzi 1870-től 1948-ig hiánytalanul. Ezenkívül levéltárba kerültek az érettségi anyakönyvek (1915–1948), az érettségi- javító-, magán- és különbözeti vizsgák jegyzőkönyvei (1938–1948), a tanulók személyi okmányai (anyakönyvi

kivonatok, bizonyítványok), a tantestületi jegyzőkönyvek (1943–1948), az iskola tanmenetei (1939–1943), statisztikai kimutatások (1947–48) és az iktatott iratok töredékes része (1942–1948). A tárgyilag csoportosított iratok között őrzik a volt pálos gimnázium épületének 1790-ben történt átadásakor felvett jegyzőkönyv és az iskolában működő alapítványok iratai (1870–1944). Az iskola iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

Irodalom:

Bakonyvári Ildefonz: A pápai kath. gymnasium története a pálosok idejében. Pápa, 1896. (Reprint: 1998.)

VeML VIII. 52. A Kegyes Tanítórend Veszprémi Gimnáziumának iratai 1850–1948. 3,48 ifm.

A gimnázium iratainak nagyobb része (3 ifm.) az 1850–1948-ig hiánytalanul megőrzött osztályanyakönyveket (főnévkönyveket), osztály- és osztályozónaplókat (1945–1948), valamint az érettségi vizsgák anyakönyveit tartalmazza. Ezenkívül a levéltárba kerültek a tantestületi és iskolalátogatási, szakfelügyeleti jegyzőkönyvek (1944–1948); érettségi, különbözeti, osztályozó (magán) és javítóvizsgák jegyzőkönyvei, statisztikai jelentések és az 1944–1948 közötti időszak iktatott iratai a korabeli segédletekkel együtt. Az iskola 18. századi működésének iratai a budapesti Piarista Levéltárban találhatók.

VeML VIII. 53. Az Angolkisasszonyok Veszprémi Leánygimnáziumának iratai 1947–1949. 0,12 ifm.

Az Angolkisasszonyok Veszprémi Leánynevelő Intézetét Ranolder János veszprémi római katolikus püspök (1806–1875) alapította 1860. október 3-án. A 18. században a rend több európai országban elterjedt, elsősorban Németországban, Ausztriában és Angliában. Magyarországon az Angolkisasszonyok négy zárdája működött: Budapesten, Veszprémben, Eperjesen és Egerben. A magyarországi zárdák az ausztriai Sankt Pölten-i főnöknő irányítása alá tartoztak. A nevelőintézethez kezdetben négyosztályos elemi iskola tartozott. Külső (veszprémi) és belső (az intézethez tartozó internátusban lakó) tanulók jártak az elemi iskolába. Az intézet nyilvános volt, elsősorban a polgári középosztály gyermekei kaptak felvételt.

Az intézet 1891-ben polgári iskolával (VIII. 112.), 1894-ben elemi tanítóképzővel bővült, mindkettőnek alapítója Hornig Károly megyéspüspök volt. A tanítóképző gyakorló iskolájaként 1915-ig előbb négy, majd öt, végül hatosztályos elemi iskola szolgált. Az 1915/16-os tanévtől egy hatosztályos osztatlan elemi gyakorlóiskolát szerveztek, mellette továbbra is megmaradt a hat, később négyosztályú elemi népiskola. A hatosztályú osztatlan gyakorlóiskolát az 1933/34-es tanévtől kéttagozatúvá szervezték előbb I–II, III–IV, majd 1938/39-től I–III, IV–VI elosztásban. 1940/41 bevezették a VII. osztályt, majd 1941/42-től a VII–VIII. osztályt. (VIII. 226.) Az 1918/19-es tanévtől négyosztályú női felsőkereskedelmi iskola kezdte meg működését. (lásd VIII. 62.) Az 1938/39-es tanévtől a tanítóképző intézetet leánylíceum és tanítóképzővé szervezték át. A líceum négy osztályának elvégzése után érettségit tehettek a tanulók, majd különböző iskolatípusokban tanulhattak tovább (polgári iskolai tanítóképző, főiskolák). A tanítóképzősök a IV. osztály elvégzése után nem érettségiztek, hanem az V. tanítóképzői osztály elvégzésével tanítóképesítőt tettek. (VIII. 74.)

Az Angolkisasszonyok Intézete az 1947/48-as tanévben leánygimnáziumot nyitott: a humán-klasszikus tantervű V. osztályt. Iskoláit 1948 júniusában államosították. Jogutódintézményei lettek: az Állami Leánylíceum és Tanítóképző, az Állami Általános Iskola, az Állami Leánygimnázium, s az Állami Kereskedelmi Leányiskola.

Az iskola működésére, életére, oktatási-nevelési színvonalára vonatozó legjelentősebb forrásanyagok a tantestületi jegyzőkönyvek, benne a szakmai módszerekről, nevelési szemléletről tudósító osztályozó értekezletek, a tanítóképesítő, ill. érettségi vizsgák iratai között a záró értekezleti jegyzőkönyvek, amelyekben az érettségi elnök részletesen értékeli a tanulók tudását, a

tanárok munkáját az iskola színvonalát, tükrözve a kor uralkodó nevelési-ideológiai-politikai nézeteit. A töredékesen megmaradt egydoboznyi levéltári anyagban az iskola tantestületi, iskolalátogatási és szakfelügyeleti jegyzőkönyvei; a felvételi-, magán-, különbözeti- és javítóvizsgák jegyzőkönyvei; a hitoktatásra vonatkozó iratok, a Szülői Munkaközösség dokumentumai találhatók. Hiányosan maradtak meg az általános, iktatott iratok, statisztikai jelentések, a gazdálkodásra vonatkozó iratok, a leltári bevételi naplók és az iskola eszközkészletére vonatkozó szakleltárak.

VeML VIII. 55. A Sümegi Állami Reáliskola és Gimnázium iratai 1884–1947. 0,87 ifm.

Az iskola tanulóira vonatkozó dokumentumok közül az osztályanyakönyvek (1930–1945) és az érettségi vizsgák törzskönyvei (1932–1947) kerültek levéltárba. Az iskola működésével kapcsolatos dokumentumok közül megmaradtak a tantestületi, iskolalátogatási és szakfelügyeleti jegyzőkönyvek (1919–1945); az érettségi- felvételi-, osztály- és javítóvizsgák jegyzőkönyvei (1941–1944), az igazgatói elnöki (bizalmas) iratok (1904–1939), hiányosan az általános, iktatott iratok, a személyi ügyekre vonatkozó dokumentumok (1886–1941), statisztikai jelentések és költségvetési iratok (1942–1944). Mintavételszerűen ad bepillantást a tanítás tartalmába az iskolai tantárgyfelosztás (1920–21), a tantervi útmutató (1913) és a tanításról készült zárójelentés (1920). Az iskola társadalmi szerepére, támogatottságára szolgálnak értékes adatokkal az Állami Tisztségviselők Egyesülete és az Országos Középiskolai Tanáregyesület Sümegen működő helyi szervezetének iratai (1902–1905); az iskolabizottsági iratok, amelyben foglalkoztak az iskolafejlesztéstől a Darnay-gyűjtemény gyarapításáig számos iskolán túlnyúló üggyel. Maradtak feljegyzések az iskolai kirándulásokról (1906–1914) és tanulmányutakról, iskolai rendezvényekről (1897–1908), adományozásokról és gyűjtési akciókról (1910–1918). A kutatást áttekintő raktári jegyzék segíti.

VeML VIII. 61. A Veszprémi Állami Kerkápoly Károly Kereskedelmi Fiú-Középiskola iratai 1895–1945. 0,07 ifm.

A veszprémi kereskedelmi fiúiskola anyagából csak töredékesen kerültek levéltárba iratok, így érettségi jegyzőkönyvek (1920, 1933/34, 1943), osztálykönyvek (1944/1945) és a megsemmisült iratok iktatókönyvei (1895–1913).

VeML VIII. 62. Az Angolkisasszonyok Veszprémi Római Katolikus Kereskedelmi Leány-középiskolájának iratai 1918–1948. 1,35 ifm.

A kereskedelmi leányiskola iratai az iskolai osztálykönyveket (1918–1948) és az érettségi anyakönyveket (1923–1948) tartalmazza. A megmaradt iratokban megtalálhatók az iskola tantestületi, iskolalátogatási és szakfelügyeleti jegyzőkönyvei (1919–1948); az érettségi- felvételi-, magán-, különbözeti- és javítóvizsgák jegyzőkönyvei (1921–1947); az általános, iktatott (1918–1948) és bizalmas iratok (1939–1947), statisztikai jelentések (1922–1944) és a gazdálkodásra vonatkozó iratok (1946, 1948). A kutatást a korabeli iktatókönyvek és a rendezés során készült raktári jegyzék segíti.

VeML VIII. 71. A Pápai Állami Tanítónőképző Intézet iratai 1896–1959. 7,12 ifm.

A Pápai Tanítóképző dokumentumaiból levéltárba kerültek az intézmény iktatott iratai (1902–1959), a tanári testület értekezleti jegyzőkönyvei (1949–1958), s az oktató-nevelő munkával kapcsolatos iratok: munkatervek, tantárgyfelosztás, tanmenetek, órarendek (1908–1959). Az intézet tanulóira vonatkozóan nyújtanak információkat az anyakönyvek, osztálykönyvek (1896–1959), a tanítóképesítő- vizsgák anyakönyvei (1900–1959), és a képesítővizsgálatok

jegyzőkönyvei (1905–1957). A személyi iratok között kutatható a tanítóképzőben tanító tanárok minősítési lapjai és az alkalmazottakról készült kimutatások (1945–1950), valamint a tanulók személyi okmányai: iskolai, illetőségi és vagyoni bizonyítványok. A hiányosan megmaradt költségvetési iratok között található az intézet költségvetése (1901–1902), pénztárkönyv (1940–1944), árajánlatok, szerződések (1908–1957). A vegyes iratok között található a tanítóintézet historia domusa (1906–1937), a tanítóképző intézet hősi halált halt tanítványainak emlékkönyve (1914–1918), a tanítóképzőben végzett növendékek névsora időrendi és betűsoros mutatóval (1900–1948), tanári és ifjúsági hirdetőkönyvek (1946–1947), a szakfelügyelői látogatásokra vonatkozó iratok (1936–1939) és az intézet gyakorló iskolájára vonatkozó dokumentumok (1949–50). 2006-an került levéltárba dr. Csoknyai Józsefnek, a tanítóképző volt igazgatójának visszaemlékezése „Késői rekviem" címmel, amelyhez a megíráshoz kapcsolódó levelezést és a dokumentumokat is mellékelte. Az iskola iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML VIII. 73. Az Irgalmas Nővérek Pápai Tanítónőképző Intézetének iratai 1902–1949. 1,03 ifm.

Az intézet irataiból levéltárba kerültek a tanítóképesítő vizsgálati anyakönyvek (1906–1949) és a munkamesternői vizsgálati anyakönyvek (1929–1936). Az intézet tanulóira vonatkozóan nyújtanak információkat az anyakönyvi naplók teljes sorozata (1902–1949) és a magántanulók anyakönyvei (1902–1912). Az intézmény testületi iratai között kutathatók a tantestületi, iskolalátogatási és szakfelügyelői jegyzőkönyvek (1941–1949), a vizsgairatok: képesítővizsgák, tételjegyzékek (1906–1943) valamint statisztikai jelentések (1947–1949). Az intézet iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML VIII. 74. Az Angolkisasszonyok Veszprémi Tanítónőképző Intézetének és Leánylíceumának iratai 1894–1948. 1,42 ifm.

A tantestület iratai között külön figyelmet érdemelnek a tantestületi – alakuló, módszeres, nevelési tárgyú, ellenőrző, osztályozó, záró és rendkívüli – értekezletekről készült jegyzőkönyvek (1936–1948). Az intézet általános iktatott iratai az 1939–1948 közötti időszakból kerültek levéltárba. Az iskolai működés iratai között megtalálhatók az osztály-anyakönyvek (1906–1948), a tanítóképesítő-vizsgálati anyakönyvek (1894–1948), a tanítóképesítő vizsgák iratai, benne az írásbeli szóbeli és gyakorló vizsgák tételei, dolgozatok, szaktanári jelentések, záró értekezleti jegyzőkönyvek, német nyelvi vizsgák iratai (1914–1948). A személyi iratok őrzik az intézet tanárainak kinevezési- és minősítő lapjait, megbízóleveleket, fizetési jegyzékeit (1920–1948). A vegyes iratok között találhatók az intézet órarend és tantárgyfelosztásai, kimutatások a tanulók tanulmányi előmeneteléről, statisztikai kimutatások, osztálydolgozatok éves tervei és a szülői értekezletek iratai (1920–1948).

VeML VIII. 106. Az Irgalmas Nővérek Veszprémi Ranolder Intézetének iratai 1877–1948. 3,49 ifm.

Az Irgalmas Nővérek veszprémi tanintézetét Ranolder János veszprémi megyés püspök alapította. 1854. augusztus 15-én iktatták be a Grazból érkező 12 irgalmas nővért, akik közül 8 tanító, 4 betegápoló volt. A püspök célja a város iparos – jelentős számban német – és szegényebb rétegeinek nőnevelését előmozdítani. 1854 októberében indult be az első iskolaév 4 elemi és 2 női kézimunkaosztállyal, majd az 1856/57-es tanévben elindították az elemi V. és VI. osztályt. Rövidesen – 1861-ben – internátussal bővítették az intézetet. A Szent Anna téren lévő új épületbe 1872-ben költözött az iskola, amelynek tanulólétszáma a nyilvános és kötelező oktatás bevezetése miatt jelentősen megnövekedett. 1892-ban alapították meg az intézethez tartozó óvodát. 1896-ban alakították át az elemi V-VI-VII-VIII. osztályokat polgári I-II-III-IV. osztállyá. 1929-ben újabb

épülettel bővült az iskola, az új szárnyban kapott helyet a polgári, a régi épületben az elemi iskola. 1933-ban létesült a hároméves nőipariskola, amely 1936-ban a polgári iskola épületére húzott emeleten nyert elhelyezést. Az 1941/42-es tanévben indult be az intézetben az egyéves gyors- és gépíróiskola.

Az intézet anyaga a jogutód 3. Számú Állami Általános Iskola iratanyagával került a levéltárba, mely csak töredékét képezi az egykori irategyüttesnek. A különböző iskolatípusok közül csupán az elemi, polgári és nőipariskola irattöredéke maradt meg. Az előkészítő iskola felvételi naplói (1879–1895), az elemi iskola osztályzati anyakönyvei (1877–1848), felvételi naplói (1895–1897), előmeneteli és mulasztási naplók (1899–1948), tanodalátogatási jegyzőkönyvek (1888–1898). Az ismétlőiskola működéséről az előmeneteli és mulasztási naplók tudósítanak (1904–1913). A polgári iskola tanulóiról az osztályzati anyakönyvek, osztálynaplók (1894–1948), a magántanulók anyakönyvei (1901–1948) és magánvizsgáikról felvett jegyzőkönyvek nyújtanak információt. A nőipariskola anyakönyvei, osztályozónaplói, valamint a képesítő szakvizsga anyakönyvi naplója (1938–1948) került levéltárba.

VeML VIII. 112. Az Angolkisasszonyok B(eate) M(ariae) V(irginis)Veszprémi Római Katolikus Polgári Iskolájának iratai 1916–1948. 0,04 ifm.

A polgári iskola iratai közül levéltárba kerültek a rendes és magántanulók anyakönyvei (1926–1948), osztálynaplók, mulasztási és haladási naplók (1945–1948), statisztikai kimutatások (1935/36) és a tanárok törzslapjai (1937–1946).

VeML VIII. 115. A Pápai Római Katolikus Polgári Fiúiskola iratai 1924–1948. 1,56 ifm.

Az iskola irataiból a rendes tanulók és a dolgozók anyakönyvi naplói (1924–1945) kerültek levéltárba. A tantestületi iratokból a tantestületi és vizsgabizottsági jegyzőkönyvek (1925–1948), az iktatott iratok segédletekkel (1926–1948), valamint az iskola költségvetése, számadása és az előkészítő tanfolyamok tandíjnaplói kutathatók a Pápai Levéltárban.

VeML VIII. 116. A Pápai Állami Polgári Leányiskola iratai 1875–1948. 0,78 ifm.

A pápai polgári leányiskola levéltárba került anyaga többségében anyakönyveket tartalmaz: az iskolai törzskönyvet (1875–1894), anyakönyvi naplókat (1922–1945), felvételi és osztályozó naplókat (1947–1948). A töredékesen megmaradt kétdoboznyi további anyagban az iskola tantestületi jegyzőkönyvei (1892–1948); a felvételi-, magán-, különbözeti- és javítóvizsgák jegyzőkönyvei (1944-948); a hitoktatásra vonatkozó iratok, és a tantárgyfelosztásra vonatkozó dokumentumok (1945–1948) találhatók. Hiányosan maradtak meg az általános, iktatott iratok, statisztikai jelentések, a gazdálkodásra vonatkozó iratok (1941–1948). Az iskola iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML VIII. 117. A Pápai Ranolder Intézet Polgári Leányiskolájának iratai 1888–1948. 0,71 ifm.

Az iratok többsége a rendes tanulók anyakönyveit, előmeneteli és mulasztási naplóit (1888–1948), a magántanulók anyakönyveit (1899–1940), osztályozónaplókat (1942–1943) és statisztikai kimutatásokat (1903–1948) tartalmaz. Az iskola iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

IX. TESTÜLETEK

Céhek

VeML IX. 1. A Nagyvázsonyi Takács Céh iratai 1769. 0,01 ifm.

Lásd: BFL IX. 1. A Nagyvázsonyi Takács Céh 1769. december 26-án kelt articulusait és legényrendtartását tartalmazza a szépen bekötött 13 lapos kötet, amely 1964-ben került a levéltárba. A nagyvázsonyi takácsok korábbi, 1692-ben a vázsonykői várkapitány által kiadott német nyelvű privilégiumlevele a veszprémi Bakonyi Múzeum adattárában található.

VeML IX. 4. A Zirci Csizmadia Céh iratai 1775. 0,01 ifm.

A Zirci Csizmadia Céh 1775-ben kelt Mária Terézia által kiadott, német nyelvű privilégiumlevele került korabeli másolatban a VeML-ba.

VeML IX. 5. A Pápai Kőműves Céh iratai 1792–1863. 0,02 ifm.

A Pápai Kőműves Céh német nyelvű személyi nyilvántartásai (1792–1863) és a magyar nyelvű mesterkönyv (1800–1863) a Pápai Levéltárban kutatható.

VeML IX. 9. A pápai céhlegények könyve 1768–1872. 0,04 ifm.

A Pápai Kádár Céhhez tartozó legények személyi nyilvántartásai (1768–1871) és számadáskönyvük (1796–1872) kutatható a Pápai Levéltárban.

VeML IX. 12. A Veszprémi Német Varga Céh iratai é. n. 0,01 ifm.

A Veszprémi Német Varga Céh, ill. a német varga legények articulusai (6 számozott oldal) német nyelven, másolatban, datálás nélkül kerültek a VeML őrizetébe.

Az eredeti protocollum (1753–1851), a mesterkönyv (1821–1884), a számadáskönyv (1793–1884) és egyéb személyi nyilvántartások, valamennyi német nyelven, a veszprémi Bakonyi Múzeum adattárában található.

Ipartestületek

VeML IX. 201. A Balatonfüredi Járási Ipartestület iratai 1895–1949. 2,05 ifm.

Lásd: BFL IX. 211. A Balatonfüredi Járási Ipartestület 1895-ben alakult. Székhelye Balatonfüred volt. Működési területe a Balatonfüredi járás községeit fedte le. Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken voltak: Aszófő, Balatoncsicsó, Örvényes, Szentjakabfa.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Jegyzőkönyvek, benne az elöljárósági ülési jegyzőkönyvek (1930–1948) és a Békéltető Bizottsági jegyzőkönyvek (1909–1932). II. Iktatott iratok (1930–1949) és a hozzájuk tartozó iktatókönyvek, mutatók. III. Tanoncszerződések (1925–1948). IV. Lajstromok, nyilvántartások: a) tanonclajstromok, (1895–1949), b) segédlajstromok (1895–1924), c) ipartestületi tagok törzskönyvei (1908–1949). Mindhárom lajstromhoz betűsoros mutató készült. V. Az ipartestület pénztárkönyvei (1908–1944).

VeML IX. 202. A Devecseri Járási Ipartestület iratai 1924–1949. 2,52 ifm.

A Devecseri Járási Ipartestület 1924-ben alakult. Székhelye Devecser volt, működési területe a Devecseri járás községeit fedte le. Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken voltak: Ajka, Ajkarendek, Bakonygyepes, Bakonypölöske, Kislőd, Kolontár, Magyarpolány, Tósokberénd, Tósok.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Jegyzőkönyvek, benne az elöljárósági ülési és közgyűlési jegyzőkönyvek (1924–1940). II. Ügyviteli iratok: az ipartestület alapszabályai (1928) iktatott iratok és a hozzájuk tartozó iktatókönyvek (1945–1949), mutatók (1924–1931). III. Tanoncszerződések (1924–1949), külön sorozatban az ajkai ipari tanuló szerződések (1949) IV. Felszabaduló tanoncok iratai (1924–1949) V. Lajstromok, nyilvántartások: a) segédlajstromok (1929–1944), b) tagdíjfőkönyvek (1938–1949). A tanoncszerződésekhez és a felszabaduló tanoncok irataihoz betűsoros mutató készült név, évszám és mesterség feltüntetésével.

VeML IX. 204. A Pápai (1937-től Pápa és Vidéke) Ipartestület iratai 1886–1950. 0,94 ifm.

Az 1886-ban alapított Pápai Ipartestület 1937-ben átalakult Pápa és Vidéke Ipartestületté, s hatásköre akkor már az egész járás területére kiterjedt. Székhelye Pápa volt. Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken voltak: Bakonyjákó, Béb, Bakonyszentiván, Bakonyszűcs, Bakonykoppány, Döbrönte, Farkasgyepü, Fenyőfő, Ganna, Marcaltő, Németbánya, Nagytevel, Pápa, Vaszar.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Ügyviteli irattöredékek: benne a) az elöljárósági és közgyűlési jegyzőkönyvek (1930–1936) valamint a Pápa és Vidéke Ipartestület alapszabályai 1937. b) iktatott iratok 1942–43, 1948; c) ipartestületi tisztviselők és alkalmazottak OTI-bejelentései (1941–1946); d–e) kimutatások a honvédelmi munkaszolgálatra visszatartott pápai iparosokról (1941–1946); f) ünnepélyes szegődtetés, tanonc- és segédavatás 1948. II. Tanoncszerződések, külön sorozatban a pápai mesternél tanulók (1932–1946) és a vidéki mestereknél tanulók (1937–1946). III. Munkakönyvi alapiratok, a felszabaduló tanoncok iratai (1927–1945). IV. Lajstromok, nyilvántartások: benne tanonclajstrom töredék (1891, 1900, 1921), segédlajstrom töredék (1947–1948), ideiglenes igazolványok lajstroma (1886–1911), munkakönyvek lajstroma (1886–1950), pápai iparosok munkakönyvi bejegyzéseinek lajstroma (1923–1939), vidékiek tagdíjfőkönyve (1939–1946) és az ipartestület pénztárnaplója (1942–1949). A tanonc-felszabadítási iratokhoz, a tanoncszerződésekhez, valamint a munkakönyvi bejegyzésekhez betűsoros névmutató készült a mesterségek feltüntetésével. Az iratok a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML IX. 205. A Várpalota és Vidéke Ipartestület iratai (1881) 1900–1950. 0,47 ifm.

A Várpalota és Vidéke Ipartestület 1900-ban alakult. Székhelye Várpalota volt, hatásköre a Várpalota vonzáskörzetébe tartozó községeket érintette. Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken voltak: Hajmáskér, Sóly, Várpalota.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Ipartestületi jegyzőkönyvek (1900–1949). II. Iktatókönyvek (1933–1948. III. Lajstromok, nyilvántartások: a) tanonclajstromok, (1923–1949), b) segédnyilvántartás (1932–1950), c) munkaadóknál alkalmazottak nyilvántartása (1932–1943); d) munkakönyvi (ipari és gyári) lajstrom (1938–1950). IV. Tagsági díjak főkönyve (1909–1949). A tanonc és segédlajstromokhoz, valamint a munkaadók szerinti nyilvántartáshoz betűsoros névmutató készült.

VeML IX. 206. A Veszprémi (1937-től Veszprém és Vidéke) Ipartestület iratai 1886–1950. 5,85 ifm.

Az 1886-ban alapított Veszprémi Ipartestület 1937-ben átalakult Veszprém és Vidéke Ipartestületté, s hatásköre akkor már az egész járás területére kiterjedt. Székhelye Veszprém volt.

Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken voltak: Bánd, Barnag, Csehbánya, Gyulafirátót, Hidegkút, Herend, Márkó, Nagyvázsony, Tótvázsony, Úrkút, Veszprém, Városlőd, Vöröstó, Veszprémfajsz.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Jegyzőkönyvek (1886–1937). II. Ügyviteli iratok: iktatott iratok (1899–1948), a hozzájuk tartozó iktatókönyvek, mutatók, valamint iktatatlan iratok, benne az ipartestület szakkönyvtárának jegyzéke és meghívók (1911–1937). Békéltető Bizottsági jegyzőkönyv (1887–1918), iparosok tagdíjfőkönyvei (1886–1944) és az ipartestület pénztárkönyve (1909–1922). III. Munkakönyvek (ipari, gyári) alapiratai (1910–1950), munkakönyvi nyilvántartása (1900–1950). IV. Mestervizsgák iratai (1937). V. Lajstromok, nyilvántartások: a) iparosok betűsoros névjegyzéke (1897–1949), b) iparjogosítványok nyilvántartása (1886–1927), c) tanonclajstromok (1884–1949), d) felszabadulók lajstroma (1887–1931), segédlajstromok (1886–1937), f) munkaadók lajstroma (1907–1949). A segédek és munkaadók lajstromához betűsoros névmutató készült.

VeML IX. 207. A Zirci Járási Ipartestület iratai 1905–1949. 0,46 ifm.

Az ipartestület 1923-ban alakult. Székhelye Zirc volt, hatásköre a Balatonfüredi járás településeire terjedt ki. Az ipartestület működési területén német anyanyelvű és identitású iparosok a következő településeken működtek: Ácsteszér, Bakonybél, Bakonyszentkirály, Bakonyoszlop, Bakonyszentlászló, Bakonygyirót, Bakonyszombathely, Bakonynána, Borzavár, Bakonypéterd, Kerékteleki, Lókút, Nagyesztergár, Olaszfalu, Porva, Réde, Románd, Sikátor, Veszprémvarsány, Zirc.

Az ipartestületi iratok sorozatai: I. Ipartestületi elöljárósági- és közgyűlési jegyzőkönyvek (1941–1949. II. Ügyviteli iratok: iktatott iratok (1945–1948), hadifogságban lévő iparosok jegyzéke (1946) és az Ipartestület könyvtárából kikölcsönzött könyvek jegyzéke (1941–1943). III. Tanoncszerződések (1923–1944). IV. Munkakönyvi alapiratok: a) munkakönyvek bejegyzéseiről vezetett nyilvántartás (1905–1949), b) iparossegédek törzskönyve (1923–1925). A segédlajstromokhoz és a tanonc-felszabadítási iratokhoz betűsoros mutató készült.

Hegyközségek

VeML IX. 221. A veszprémi Csatár-hegyi és Sas-hegyi Hegyközség iratai 1733–1929. 0,08 ifm.

A Veszprém melletti Csatár-hegy német nyelvű artikulusai, amelyet Tallián Ádám királyi tanácsos adott ki többször újraírva és megtoldva kiegészítésekkel. Az 1761. évi artikulus szövegét Égető Melinda közli.

Irodalom:

Égető Melinda: Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1828). In: Szőlőhegyek történetének forrásai IV. Budapest, 2006. 102–106. p.

VeML IX. 239. A Pulai Hegyközség iratai 1810–1887. 0,02 ifm.

A hegyközség között található a Pulai Hegyközség birtokosainak névsora 1812-ből, a hegyközség „birtokkönyve”, amelyet 1810-től 1848-ig németül, majd 1849-től 1874-ig magyarul vezettek és a szőlőhegyen történt birtokcseréket – elsősorban adás-vételeket – rögzítették. A hegyközség 1849–1900 között vezetett jegyzőkönyvébe a hegygyűlések jegyzőkönyveit vezették, ahol az artikulusok végrehajtásáról gondoskodtak: elöljáróság megválasztása, határok, utak, kapuk védelme, a hegy rendjének megőrzése, lopások megakadályozása, a borhamisítás megakadályozása, a munkabér és a szőlő árának limitásása. Levéltárba kerültek a földesúrnak – az Esterházy családnak –

Devecserbe szállított dézsmaborok név és mennyiség szerinti jegyzékei német nyelven (1825–1859), valamint a szőlőhegy bevételeinek és kiadásainak jegyzékei (1817–1872). Fénymásolatban került levéltárba a pulai szőlőhegy hegytörvénye a 19. század első feléből.

X. EGYESÜLETEK, (TÖMEG)SZERVEZETEK, PÁRTOK

VeML X. 67. A Bakonybéli Katolikus Kaszinó iratai 1872–1947. 0,01 ifm.

A kaszinó iratai között megtalálható az egyesület alapszabálya (1872), a választmány tagjainak jegyzőkönyve (1874), a kaszinó vagyonmérlege, pénzforgalma, zárszámadása (1943–1944) és bérleti szerződések (1942–1947).

VeML X. 202. A Herendi Polgári Lövészegylet iratai 1930–1936. 0,01 ifm.

A töredékes iratok az egylet német anyanyelvű tagjaira, a befizetett tagdíjakra és egyéb működési ügyekre nyújt kutatási lehetőséget.

VeML X. 203. A Magyarpolányi Polgári Lövészegylet iratai 1930–1940. 0,01 ifm.

A töredékesen megmaradt iratok az egylet első alakuló (1930) és második újraalakuló (1935) jegyzőkönyvét, alapszabályát, az egyesület tagjainak jegyzékeit (1935, 1937, 1938), az egyesület iktatott iratait (1935–1938), működésével kapcsolatos utasításokat és az egyesület feloszlatásáról készült jegyzőkönyvet (1940) tartalmazza.

VeML X. 207. A Pulai Levente Egyesület iratai 1930–1943. 0,01 ifm.

A töredékesen levéltárba került irat az egyesület leltárait tartalmazza: fegyvereket, tárgyakat és az egyesület könyveit.

VeML X. 278. A Pápai Polgári Kör iratai 1891–1949. 0,12 ifm.

Az egyesület közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei jelenleg a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML X. 282. A Pápai Iparos Kör iratai 1940–1951. 0,02 ifm.

Az egyesület közgyűlési és választmányi ülési jegyzőkönyvei jelenleg a Pápai Levéltárban kutathatók.

XI. GAZDASÁGI SZERVEK

Lásd: BKMÖL XI.

VeML XI. 7. A Zichy-féle Úrkúti Mangánbánya irattöredéke 1924–1948. 0,02 ifm.

Úrkúton 1917-ben nyitott szénbányát a falu földesura gr. Zichy, de amikor mangánércet találtak, beszüntette a szénbányászatot, s a jobban jövedelmező mangánérc bányászatra tért át. A bányászat

fejlődésével összefüggő munkásvándorlás folytán főleg német munkások érkeztek és telepedtek le a faluban.

Az Úrkúti Mangánbánya 1948 előtti töredékes iratanyaga gépészeti berendezések tervrajzait (1924–1948), munkásnyilvántartó-könyveket (1935–1948), termés- és szállítási nyilvántartásokat tartalmaz (1844–1948).

Irodalom:

Közlemények az úrkúti bányaművekről. In: Bányászati és Kohászati Lapok Budapest, 1922. 208. p., 1927. 205. p., 1930. 434. p., 1934. 436. p., 1935. 294. p.

VeML XI. 31. A Dunántúli Textilipari és Kereskedelmi Vállalat Leipnik és Társai Dunántúli Szövőgyárának (Pápa) iratai 1937–1948. 1,67 ifm.

A pápai Perutz gyár igazgatója, Leipnik Ábrahám az I. világháború után önállósította magát és 1921-ben megalapította a Dunántúli Textilipari és Kereskedelmi Vállalatot. A gyár nagy számban alkalmazta a Pápa környéki német települések lakosságát, értelmiségi dolgozói között is több német anyanyelvűt foglalkoztatott.

A szövőgyár iratanyaga a cég üzleti levelezését (1947–1948), főkönyvi kartonokat, számla- és pénztárnaplókat (1941–1948), gyártási könyveket (1943–1948), az értelmiségi alkalmazottak személyi lapjait (1939–1944), valamint a Leipnik cég államosítására vonatkozó iratokat (1948) tartalmazza.

VeML XI. 33. A Pápai Pamutfonógyár Rt. (Perutz) iratai 1901–1948. 0,24 ifm.

A pápai textilgyárat 1901-ben alapították a Perutz testvérek (Róbert, Frigyes, Richárd és Artúr szövő, fehérítő és festő gyárosok), akik a textilgyártásban főként az Osztrák–Magyar Monarchia cseh területén többévtizedes sikeres múltra tekinthettek már vissza. A munkáslétszám az indításkor 250 körül mozgott, 1914-re elérte a 450 főt. Saját szövőiskolában folyt a szakképzés. A folyamatosan bővülő Pápai Pamutfonó Rt. 1939-ben átalakult Pápai Textilgyár néven. Az 1930-as években bevezették a 48 órás munkaidőt, a gyár 1928-ban napközi gyermekotthont alapított, a nők részére főző- és varrótanfolyamokat szervezett, művelődési ház épült. Az 1948-as államosításkor 1300-an dolgoztak a gyárban.

Az iratanyagban a gyár tulajdonjogára, alapítására és működésére vonatkozó iratok (1901–1948), mérlegek és eredményszámlák (1939–1947), számla-osztálytáblák (1947–1948), üzemi részlettervek (1948), az Üzemi Munkaügyi Bizottság iratai (1945–1946), az értelmiségi munkakörű alkalmazottak személyi lapjai (1940–1944) és fonalmintakönyvek találhatók. A gyár iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

VeML XI. 41. A Kossuch János Betéti Társaság (az Ajkai Üveggyár) iratai 1869–1948. 1,77 ifm.

Veszprém megyében a 18–19. század folyamán nyolc üveghuta működött: Városlőd–Pillén (1715–1762), Németbányán (1757–1781), Csehbányán (1760–1796), Lókút–Óbányán (1765–1790), Pénzeskút–Újbányán (1791–1806), Úrkút–Bányán (1781–1824), Somhegypusztán (1815–1859) és újra Úrkúton (1863–1876); valamennyi üzemben Cseh- és Morvaországból származó, többségében német anyanyelvű szakmunkás dolgozott. Az utolsó még működő üveghutának volt a vezetője 1862-től Neumann Bernát, aki az Ajkai Üveggyárat alapította 1878-ban. A helyi üvegfúvók mellé bajor és szász üvegműveseket telepítettek Ajkára. Ebben az időszakban a Dunántúl egyetlen üveggyára volt. Neumann Bernát 1891-ben eladta az üzemet Kossuch János családi cégének, amely több üveghutával rendelkezett és kereskedelemmel is foglalkozott. A budapesti központon kívül Lipcsében működtettek kereskedelmi képviseletet. Az 1904-es St. Louis-i világkiállításon aranyérmet nyert a cég termékeivel. A két világháború közötti idő egyértelműen visszaesést

jelentett. A háború alatt anyaghiány miatt többször is leállt a termelés. Ekkor a Tokodi Üveggyárba jártak dolgozni a munkások. 1948-ban államosították a gyárat, akkor 409 fő dolgozója volt. Ajkai üvegesdinasztiák (Glaserbeiter) a teljesség igénye nélkül: Arnold, Eisner, Fuchs, Gürtler, Hajek, Hartinger, Jablancsek, Libisch, Obermeier, Peidl (Beitl), Rankl, Seidl, Stadler, Stanek, Stuller, Szokup, Titl.

A fond a részvényesek alaptőkefőkönyveit (Hauptbuch I–XIX.) 1869-től 1944-ig, termelési naplókat 1873-tól 1944-ig, folyószámlakönyveket 1923-tól 1928-ig, előjegyzékeket (príma-nóta) 1870-től 1935-ig, feljegyzési könyveket 1930-tól 1933-ig, a gyár pénztárkönyveit 1917-től 1936-ig, költség és tartozási számlakönyveket (szolgálati óvadékkönyveket) 1878-tól 1926-ig tartalmazza. Az Ajkai Üveggyártól 1986-ban átvett 0,12 ifm. anyagában a Betéti Társaság 1947-ben Sommer József által készített leltára, gyáripari statisztikái (1935–1948) és mérlegbeszámolói (1947–1948) kutathatók.

Irodalom:

Németh István: Az Ajkai Üveggyár alapításának története Neumann Bernáttól a Kossuch cégig 1878–1891. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 3.) 531–693. p.

VeML XI. 46. A Herendi Porcelángyár iratai 1839–1993. 85,6 ifm.

A soproni születésű német anyanyelvű Stingl Vince 1826-ban alapította meg kőedénygyártó műhelyét Herenden, de hamarosan porcelán előállítására is alkalmas üzemet hozott létre. Az állandó tőkehiánnyal küszködő Stingl a legnagyobb hitelezőt, Fischer Mórt tőkéstársként vette maga mellé, majd 1839-ben végleg átadta a céget Fischernek, aki nemzetközi hírű porcelángyárrá fejlesztette. Fischer Mór halála után dr. Gulden Gyula vette át a gyár irányítását, Fischer Emil lett a gyár műszaki, Telcs Ede szobrász pedig a művészeti tanácsadója. A porcelángyár dolgozói többségében a helyi közösségből és a szomszédos német falvakból érkeztek: Márkóról, Bándról. 1948-ban a gyárat államosították.

Az iratok a porcelánmanufaktúra megindulásától a jelen korig tartalmazzák az üzem működésére, kereskedelmi kapcsolataira vonatkozó iratokat. 1839-től megmaradtak a pénztárkönyvek (Ansgabenbuch), 1864-től a számlakönyvek (Strazza), a gyár leltárai 1867–1950, kimutatások az anyaghasználatról, pénztárkönyvek, folyószámlakönyvek, raktárkönyvek, a gyár épületéről készült alaprajzok, a gépek tervrajzai, égetési feljegyzések (1839–1950). Az igazgatók iratai között kutatható a Fischer családra vonatkozó iratok (1880–1939), Fischer Jenő iratai (1897–1925) és Gulden Gyula iratai (1925–1939). Az igazgatóság működésére vonatkozóan az igazgatósági közgyűlési és üzemvezetőségi jegyzőkönyvek, alapszabályok, szabályzatok gyűjteménye (1923–1947) kutatható. A gyár termékeire vonatkozóan fennmaradtak a gyártmányok rajzai, formák és motívumok szerint, a 20. századtól fényképes mellékletekkel. Az 1930-as évektől rendszeresen készítettek statisztikákat a termelésről, az eladott termékekről. Külön kimutatást készítettek a gyártott termékek kereskedők általi forgalmazhatóságáról, külföldi szerviz-összeállításokról. Korszakonként megvannak az árjegyzékek is. Külön kezelték a gyár jogi és peres ügyeit (1899, 1921–1958), a művészeti ügyeket, benne a kor neves ipar- és szobrászművészeivel kötött szerződések (1926–1965). A gyár dolgozóira vonatkozóan német nyelvű munkásfelvételi jegyzőkönyvek (1854-től), a német festőmesterek szerződései (1844-től), tanoncügyek (1937–1963), a műszaki alkalmazottakra vonatkozó levelezés, nyugdíj és balesetbiztosítási ügyek (1930–1948) találhatók. Fényképek a dolgozókról, műhelyekről, épületekről (1930–1948). A termékek forgalmazásával kapcsolatban levéltárba kerültek a külföldi vevők címlistái, a kereskedelmi levelezés, benne a kor uralkodóházainak és vezető politikusainak leveleivel (19. század). A 20. századi kereskedelmi levelezésben a neves kül- és belföldi partnereket sorszám szerint, külön jegyzékelve iktatták. Levéltárba kerültek a minisztériumokkal és követségekkel folytatott levelezések (1915–1963), a társvállalatokkal és szállítmányozó cégekkel folytatott levelezések (1928–1950), a szakegyletekkel, társaságokkal való kapcsolatok dokumentumai (1908–1949). Megőrizték az üzem vendégkönyveit (1883–1960), a gyárlátogatásokról készült feljegyzéseket

(1927–1959), a sajtó- és propagandaügyeket (1900–1966). Gazdag a herendi porcelán kiállítási ügyeinek irategyüttese: lipcsei, bécsi, svájci, brüsszeli, londoni párizsi kiállítások dokumentációja, a kiállításokon kapott oklevelek és emléklapok másolatai (1896, 1924–1966).

VeML XI. 601. A Ciszterci Rend Zirc–Pilis–Pásztó és Szentgotthárdi Apátságának gazdasági iratai 1714–1950. 41,11 ifm.
a) A zirci Jószágkormányzói Hivatal iratai 1911–1950. 0,2 ifm.
b) Erdőmesteri Hivatal iratai 1804–1923. 0,7 ifm.
c) Vegyes gazdasági iratok 1714–1950. 11,24 ifm.
d) Az Előszállási Uradalom iratai 18. sz. –1919. 3,82 ifm.
e) Régi gazdasági levéltár (1786) 1794–1877. 15,15 ifm.

A ciszterci rend teljes iratanyagát egy levéltárban, a zirci anyamonostorban egyesítették, amely a rend 1951-ben történt feloszlatása után a VeML-ba került. A közel 80 ifm.-nyi irategyüttest az akkori fondszerkesztési elveknek megfelelően 4 fondfőcsoportban helyezték el. Az egyházi szervek közé került a történeti levéltár és a rend önkormányzati szerveinek iratai, a kéziratok és a rendtagok hagyatékai (41 ifm.), a gazdasági szervek közé került a rend – egyébként is külön kezelt – gazdasági levéltára (41,11 ifm.). Kiemelték az anyagból a közel 500 térképet, s a tervrajzokat és a gyűjteményekbe helyezték el. Az iskolák fondfőcsoportjába került a rend főiskolájának anyaga.

A rend birtokai jövedelméből élt, tartotta el több mint 150 tagját, fizette alkalmazottait, 7 rendházát, közel 30 plébániáját, több mint 20 felekezeti iskoláját, 4 országos hírű gimnáziumát, valamint főiskoláját. Ebből hajtotta végre beruházásait, jelentette meg a rendtagok műveit. A 17. század végétől 1720-ig a gazdasági irányítás székhelye a Zircre történő visszaköltözésig Pápa volt, ahol egy jószágkormányzó intézte a napi ügyeket, de a központi irányítás külföldről történt.

1720-tól 1804-ig a ciszter birtokok egyik részét (a zirci, polányi és előszállási uradalmakat) Heinrichauból, másik részét (a pilis-pásztói, csákányi, szántói uradalmakat) Wellehrádból irányították. 1786 és 1804 között az apátságot felfüggesztették, az uradalmak a Vallásalap kezelésébe kerültek. A magyarországi cisztercita kolostorok önállósulása után közel 20 évig 1805 és 1823 között a rend gazdaságának irányítását világi inspektor látta el, mert a Helytartótanács alapelve az volt, hogy egyházi személyek ne foglalkozzanak gazdasági ügyekkel. 1823-ban megváltozott a szervezet, a gazdaságot a rend saját kezelésébe vette, a gazdasági ágak és az uradalmak élére szerzetesek kerültek, s lényegében ez a helyzet maradt a feloszlatásig.

a) A zirci Jószágkormányzói Hivatal iratai csak töredékesen kerültek levéltárba. Az 1900 előtti iratanyag megmaradt része zömmel az apátság történelmi levéltárában (Archívum Vetus XII. 2. a.) található. A főjószágkormányzó feladata volt a saját kezelésben lévő birtokok igazgatása és a bérbe adott jószágok felügyelete (a pásztói, szántói és csákányi uradalmakat a 19. század második felétől bérbe adta a rend). Apáti elintézést igényeltek az alkalmazottak ügyei, a gazda- és erdőtisztek, ispán, kasznár, írnok, vadászok kinevezései, elbocsátásuk, nyugdíjazásuk, fegyelmi ügyeik. Központi regisztratúrába tartoztak az uradalmak személyzeti kimutatásai, a „konvenciós lajstrom”, a bértáblázat, s a bérkönyv.

b) Az Erdőmesteri Hivatal iratai az 1804–1923 közötti évekből kerültek a VeML-ba.

Hatalmas értéket képviselt a rend birtokában lévő erdőállomány, elsősorban a Bakonyban, de a szentgotthárdi és csörötneki, valamint a szántói és pásztói uradalmakban is. A bakonyi (zirci és polányi) erdők rendezése az önállósulás után – a 19. század elején – kezdődött meg. Az erdészet élén 1815-ig fővadász (Oberjäger, Superior Venator), 1816–1823 között erdőmester (Waldmeister, Magister Sylvarum Dominalium) állt. A polányi erdőket 1811-ig vadász (Jäger, Venator), utána erdész (Waldbereiter, Obequitator Silvarum) kezelte. 1824-től erdőmestere az apátságnak nem volt, az erdészet vezetője a zirci alperjel lett, tanácsadója az apátság mérnöke volt. A két erdőbirtok (Zirc és Polány) élén szakemberek álltak, hol csak vadászok, hol erdészek. Alájuk voltak beosztva az erdőkerülők. A bakonyi uradalmak 7702,97 kh erdőterületéből a

jobbágyfelszabadítást követő úrbéri elkülönítés során 2147,20 kh-t hasítottak ki, de az erdészet szervezete érdemben nem változott. Az időszak végén – 1878-ban – került az apátsághoz Szentgotthárd kb. 4600 kh erdőterülettel. Az erdőtörvény – 1879. évi XXXI. tc. – bevezetése után az apátsági erdészet élére a megfelelő képzettségű erdőmester került, aki egyúttal zirci erdőgondnok is volt. Hozzá tartozott 3 erdőgondnokság – Polány, Szentgotthárd, Csörötnek –, a saját kezelésben levő előszállási, valamint a később bérbe adott szántói és pásztói erdőőri kerületek. Az erdőmester mindvégig az apátsági erdészet szakmai irányítója volt. Munkája zömét eleinte az egész erdészet vezetése, később szakmai ellenőrzés és a Zirci Erdőgondnokság kezelése tette ki. Az erdészeti tevékenység üzleti része 1890-től a jószágkormányzóhoz került. 1921-től Szentgotthárdon külön erdőfelügyelő működött, 1926-tól viszont nem volt apátsági erdőmester, csupán erdőgondnokok voltak. A pásztói erdőket a szentgotthárdi erdőgondnok kezelte. A mellékhaszonvételek, mint a legeltetés, az apátsági erdőkben másodlagos volt, viszont a vadászatot általában házi kezelésben tartották és bizonyos optimális vadlétszám elérésére törekedtek.

A feudális kori erdészeti iratokban rendeletek (1833, 1836–37, 1842, 1844), jelentések (1832–1843), erdőrendezési (1804–1843) és gazdálkodási iratok (1816–1946) találhatók. Az erdőrendezési iratokban az olaszfalui erdőkerület erdőkönyve (Forstbuch) 1819, valamint a polányi uradalom erdőrendezési iratai kutathatók. Mindkét kerület többségében német anyanyelvű lakosság által lakott terület volt. A gazdasági iratok között többek között számadások találhatók, benne Kiss János nagyteveli (polányi) erdész „számadási nehézségei” (1825–1829), valamint az erdőhivatal összesített számadásai (1835–1847). Az erdészeti pénztár irataiban (1816–1842) pénztárkönyvi kivonatok, kiadási és bevételi pénztárnaplók és adósok kimutatása találhatók. A konvenció és járadék ügyekben konvenciós ölfa-lajstromok és elszámolások (1831–1836) és bevételi járadék- és jutalék elszámolások vannak. Az erdészeti leltárakban és anyagszámadásokban a zirci és polányi uradalom ölfa és makk-becsűje (1836–37), a zirci uradalom faeladási naplói (1816–1834), Schmidt Ferenc zirci vadász faszámadása (1835–36) és a zirci erdészet 1826. évi inventáriuma érdemel figyelmet az uradalom és az ott élő németség gazdaságtörténeti kutatásához. A polgári kori erdőtörvény előtti időszak (1855–1878) gazdálkodása a zirci és polányi uradalom töredékes számadásai és az erdészeti főpénztár iratai segítségével kutatható. Az erdőtörvény utáni időszakból a rendi erdőfelügyelő (1893–1923) és az apátsági erdőmester irataiból (1885–1823) alkothatunk képet.

c) A Vegyes gazdasági iratok az 1714–1950 közötti időszakból tartalmaz töredékes, uradalmak szerint be nem sorolható gazdasági jellegű iratokat. Többek között plébániák adóügyeit és számadásait, árvapénztárak adósainak kimutatásait, hadbavonultak adókedvezmény-kimutatásait és rendtagok írásait, levelezéseit.

d) Az Előszállási Uradalom iratai a 18. század végétől 1919-ig tartalmazza a gazdasági kezelés dokumentumait. A cisztercita rendnek a Fejér megyében, Előszálláson található uradalma volt az időben legkésőbb megszervezett gazdasági egysége. 1763-ban rendi kezelésbe vették az addig csak legelőnek bérbe adott mezőföldi pusztát, Előszállás és Újmajor hatalmas területét. Előszállás az uradalom déli felének, Nagyvenyim az északi rész gazdasági központja lett. A mezőföldi uradalom északi részébe 1811-től telepítettek Veszprém és Fejér megyéből többségében német telepeseket. Új települések jönnek létre ekkor: Hercegfalva, Nagykokasd, Kis- és Nagykarácsony, Kisvenyim, Nagyvenyim, Nagyvenyim-Szőlőhegy és Mélykút puszta.

A majorsági iratok legfontosabb tételei a következők: 1. az uradalom tisztségviselőinek, cselédjeinek, számadóinak és haszonbérlőinek név- és bérjegyzékei (1804–1919). 2. Tisztiszéki jegyzőkönyvek (1804–1827). 3. A jószágkormányzó rendeletei, rendeleti könyvei (1813–1838). 4. Bevételi, kiadási és pénztári számadások kerületenként és településenként (1814–1884). 5. Növénytermesztési ügyek: vetésterület-kimutatások, terméseredmény és magtárállapot jelentések, cséplési eredmények, vetésforgó tervek (1812–1884). 6. Állattenyésztési ügyek: állatfajtánként összeírások, szaporulati kimutatások. 7. Szőlészeti, borászati ügyek: borászati számadások, pincészeti ügyek, kocsmáros könyvek, szőlődézsma-váltság és díjszerződések (1842–1907).

e) A régi gazdasági levéltár (1786) 1794–1877 őrzi a rend központjában Zircen kialakított gazdasági archívum törzsét. Mivel a gazdasági ügyek vezetője (quasi Főjószágkormányzó) a zirci perjel volt, ide futottak be az egyes uradalmak összesített kimutatásai (terméseredmények, állatállomány, vetésterület, földterület). A központi számvevő jóváhagyását igényeltek a számadások, így minden gazda- és erdőtiszti számadás a központba, Zircre került.

A zirci központi levéltárba kerültek az egyes uradalmak földesúri iratai: bírószámadások, úriszéki ügyek, adó- és dézsmaügyek, robottal kapcsolatos feljegyzések, a jobbágyok hagyatéki ügyei és egymás közötti jogügyletei (ház adás-vételi szerződések) többségében német nyelven. Ugyancsak itt találhatók a majorságok irányításával kapcsolatos iratok: növénytermesztéssel kapcsolatos vetésterületi kimutatások, terméseredmény jelentések, cséplési eredményekről, magtárállapotról szóló jelentések és kimutatások; az állattenyésztési ügyek között: összeírások állatfajtánként, szaporulati kimutatások; gazdasági üzemek és beruházások ügyei. A római szám-arab szám kombinációval jelzett iratok egy-egy uradalom földesúri iratait tartalmazzák többek között a zirci, polányi – Veszprém megyében lévő terület – és a felvidéki szántói, pásztói, csákányi – 1848-tól bérbe adott – uradalmak gazdasági iratait. Az iratok kutatását darabszintű cédulamutató segíti.

Irodalom:

Békefi Remig: A ciszterci rend millenniumi emlékkönyve. Budapest, 1896.
Bodrog György: A tőkés gazdálkodás az előszállási uradalomban. In: Agrártörténeti Szemle 1966/4. 502–543. p.
Nagy Domokos Imre: A zirci apátság erdészetének szervezete és működési alapelvei az első világháborúig 1804–1914. In: Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Szerk.: Kolossváry Szabolcsné. Budapest, 1975. 175–212. p.

VeML XI. 602. A gr. Esterházy család Pápa–Ugod–Devecseri Uradalmának iratai 1528–1858. 0,84 ifm.

a) A Devecseri Uradalom iratai 1528–1838. 0,26 ifm.
b) A Pápai Uradalom iratai 1568–1858. 0,58 ifm.

Az Esterházy család a 17. században emelkedett az ország nagybirtokkal rendelkező, katolikus főnemesi családjai közé, s ekkor szerezte meg Veszprém megyei birtokait is. Az Ugod-Devecseri Uradalmat a 17. század derekán vásárolták meg az eladósodott véglai Horváth családtól. A Pápai Uradalom gróf Esterházy Miklós (1583–1645) nádor második feleségének, Nyáry Krisztinának birtokaival került a család tulajdonába. Az uradalom szervezetének és gazdálkodásának kiépítése az 1721. évi birtokosztály után a gazdálkodást ténylegesen irányító Esterházy Ferenc (1683–1754) nevéhez fűződik. Esterházy Ferenc és felesége Pálffy Sidónia az 1720-as évektől kezdve fokozatosan betelepítette a török uralom alatt elpusztult, vagy megfogyatkozott lakosságú településeket, rendezte jogviszonyukat. A Pápai Uradalomba Pápa városán kívül Farkasgyepüre, Kis- és Nagygannára és Bébre, az Ugodi Uradalomba Fenyőfő, Iharkút, Bakonyszentiván és Bakonyszücs falvakba, az Devecseri Uradalomba Kolontár, Hidegkut és Pula, településekre telepítettek német anyanyelvű, katolikus vallású lakosokat. Pápa volt az uradalom központja, ahonnan a központi tisztviselők: a prefektus, a tiszti ügyészek, a levéltáros, a számvevő irányították a birtoktesteket. Pápán, s Devecserben is a tiszttartó (provisor) gondoskodott a központi utasítások végrehajtásáról.

A Pápa–Ugod–Devecseri Uradalom iratanyagának rendezését Hering (Héring) József archivárius végezte el 1778-79-ben. Ő választotta szét uradalmanként a dominiumbéli községek iratanyagát, és alakította ki a ma is érvényben lévő capsás rendszert.

a) A Devecseri Uradalom településenként rendezett jogbiztosító iratain túl itt találhatók a Choron család birtokaira vonatkozó oklevelek (1528–1571), Esterházy Ferenc és Padányi Bíró Márton veszprémi püspök birtokperei (1747–1748), a Devecseri Uradalom tiszttartóinak relációi és gazdasági levelezése Balázsovits Mihály prefektussal (1785), az uradalom összeírása (1770) és egyéb birtokösszeírások.

b) A Pápai Uradalom településenként rendezett birtokigazgatási és jogbiztosító iratain kívül itt található a pápai bírószámadás és az arra adott észrevételek (1749–1760) és Esterházy Károly

püspök uradalmi tisztjeivel folytatott levelezésének 1766–1771 közötti levélmásolati könyve, amelybe az uradalmat kormányzó földesúrhoz heti rendszerességgel küldött leveleik szövegét és az arra adott válaszokat másolták be. A vegyes – magyar, német és latin – nyelvű kötetek további négy könyve a MOL-ban található (MOL P 1216). A Pápai és Devecseri Uradalom iratai a Pápai Levéltárban kutathatók.

Irodalom:

Mithay Sándor: Adatok a pápai uradalom és kastély történetéhez (1738–1756). In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. 1986. 399–428. p.
Fülöp Éva Mária: A pápa–ugod–devecseri Esterházy-uradalom megszervezése és gazdálkodása a 18. század folyamán. In: Tanulmányok Pápa város történetéből I. Pápa, 1994. 225–286. p.
Hudi József: Esterházy Károly birtokigazgatása levelezése tükrében (1759–1799). In: Emlékkönyv Eszterházy Károly egri püspök, Pápa város földesura, mecénása és építtetője halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Pápa, 2000. 77–89. p.

VeML XI. 606. A Szent Benedek Rend Bakonybéli Apátsága gazdasági iratainak töredéke 1845–1946. 1,12 ifm.

A bencés rend bakonybéli gazdaságának iratai töredékesen kerültek a VeML-ba. Itt találhatók a gazdaság jószágkormányzójának iktatott iratai (1895–1940), amelynek kutatását a korabeli iktatókönyvek segítik. Az iktatatlan iratok között helyezték el a bakonybéli jószágkormányzók személyes levelezéseit (1880–1944), a bakonybéli apátság gazdasági tisztségviselői számára a rend által kiadott utasításokat (1883–1946). A tárgyilag csoportosított iratok között kutatható a bakonybéli apátság birtokainak kimutatása, a kataszteri felmérések birtokívei, telekkönyvei (1856–1931), szerződések az italmérési joggal, vízhasználattal, aratással, csépléssel kapcsolatban.

VeML XI. 607. A Szent Benedek Rend Tihanyi Apátságának gazdasági levéltára 18–20. század. 9,65 ifm.

A Tihanyi Bencés Apátság javai a Balaton északi partján Veszprém és Zala megyékben, a déli parton pedig Somogyban terültek el. Az apátság Somogyi Jószágkerületében a mezőgazdálkodás központja Szántódpusztán, az erdészeté Endréden alakult ki. A Tihany központú zalai rész birtokait Tihany, Aszófő, Fülöpi, Kis-Szőlős, Örvényes és – 1886. évi eladásáig – Tósok birtokrészei alkották. Az apátság aszófői, örvényesi és tósoki birtokaira a Rákóczi-szabadságharc után katolikus vallású, németeket telepített, akik a 20. századi kitelepítésig megőrizték nyelvüket és identitásukat.

A Tihanyi Apátság 1749–1946 évkörű irataiban a következő nagyobb egységek találhatók: Jószágkormányzói iratok, benne a Szántódi Jószágkormányzóság iktatott (1881–1921), és iktatatlan (197–1930) iratai, a Somogy-kerületi Jószágkormányzóság számadásai (1912–1923), a Zalai, ill. Zala-Somogyi Kerület iktatott (1893–1924) és iktatatlan (1865–1933) iratai és Pokorny Frigyes tihanyi jószágkormányzó levelezése (1892–1905). Az iktatott iratok kutatásában a korabeli segédletek és a legutóbbi rendezéskor készült elektronikus jegyzék nyújt segítséget. Számadási iratai (1850–1927), benne kimutatások az apátsági birtokok összes bevételeiről, kiadásairól, a központba beszolgáltatott termény értékéről (1882–1886). Különféle számadások: jószágkormányzói (1854–1965), pénztárnoki és pincemesteri (1864–1879), apáti (866–1889), tihanyi monostori gondnok (1850–1868), zalai kerület jószágkormányzói (1910–1923), patrónusi és külső patrónusi (1920–1927) ispáni, kasznári, fővadászi, uradalmi pintéri (1829–1866) elszámolások, örvényesi hegyvám-lajstrom (1863). A vegyes gazdasági iratokban robotlajstromok Endréd, Zamárdi, Teleki, Aszófő, Balatonfüred, Kapoly (1802–1830); leltárak, többek között az örvényesi felső malom leltára (1858), tósoki faelosztás (1867), az aszófői és örvényesi templom építési terve és számlái (1831–1929). Tósok úrbéri ügyei (1770–1877), az örvényesi úrbéri per fogalmazványai, az aszófői jobbágyok ügyei (1825–1933), Örvényes (1868–1898), Tósok (1873–1887), Aszófő (1868–1877) tagosítási iratai kutathatók. Itt helyezték el az apátság különféle szerződéseit, többek között: Aszófő rét-, szántó-, nádlás- és halászati-, malomszerződéseit (1851–

1888), kocsmabérletét (1862–1890), kavicsbánya (1892), Örvényes alsó, felső és középső malom és olajütő szerződéseit (1851–1894), Tósok malom, kocsma és mészárszék, legeltetés egyezségeit (1866–1881). Ide kerültek a máshova be nem sorolható vegyes ügyek, mint például a Hofstetter-féle per iratai (1866–1870), Huray István fürdőorvosra és családjára vonatkozó hagyatéki ügyek (1845–1914), Fromm Antal végrendeleti örökösének ügye (1876), az aszófői hegybíró igazolása a Pékli árvák szőlejének terméséről (1831) vagy a németek magyarosítására tett sikertelen erőfeszítés dokumentumai: az örvényesi istentisztelet megkísérlett magyarosítása (1903–1910). Találunk adatokat német vendégek fogadására: felső-ausztriai, német halászati egyesületek programjai (1879). A vegyes gazdasági iratokhoz darabszintű jegyzék készült, ami megkönnyíti a kutatást. A Tihanyi Apátság gazdasági levéltárának nagyobbik része a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltárban (PBFL) található.

VeML XI. 608. A Zichy család Nagyvázsonyi Uradalmának iratai 1694–1950. 4,76 ifm.

A Zichy család Veszprém megyei birtokait a 17. században szerezte meg. A Horváth család kihalása után a királyra visszaszállt birtokokat az uralkodó Zichy Istvánnak adományozta 1649-ben. A török kiűzése utáni első nagy összeírás idején, 1696-ban a család kezén volt Palota és Vázsonykő vára, a hozzájuk tartozó falvakkal együtt. A 18. században a család birtoklása Veszprém megyében 17 településre terjedt ki, ezek közül német anyanyelvű jobbágyokat telepítettek Vöröstóra, Németbarnagra, Úrkutra, és Herend pusztára. 1851-ben a Todesco család vásárolta meg a Vázsonyi Uradalmat, de 1913-ban ismét visszakerült a Zichy család tulajdonába, akik az államosításokig birtokolták.

A Zichy család Nagyvázsonyi Uradalmának iratait nagyobb részben sikerült az eredeti rendbe visszasorolni. Fasciculus/numerus rendben helyezték el a bérleti szerződéseket (1852–1819), a legeltetési engedélyeket (1803–1849), az uradalomhoz tartozó községek bírószámadásait (1802–1855), a nagyvázsonyi uradalom úriszékének iratait (1791–1845). Gazdaságtörténeti elemzésekre adnak lehetőséget a nagyvázsonyi gazdaság számadási főösszesítői (1788–1815), az úrkúti gazdaság iratai (1824–1859), cséplési eredmény-kimutatások (1802–1852), terménszámadások/Fütter Ausweis (1848–1870), gazdatiszti feljegyzések az 1820-as évekből, az uradalomban dolgozó iparosok költségvetései, számlái (1776–1872). A munka szervezésével kapcsolatos, többségében német nyelvű irategyüttesben találhatók: napi gazdasági (munkaelosztási) jegyzékek (1824–1828), kilenced- és tizedlajstromok (1801–1855), napszámbér-jegyzékek (1798–1882), szegődménykönyvek (1877–1881), Taglähner Buch (1877–78). A jobbágyháztartások vizsgálatát teszi lehetővé Vázsony, Vöröstó, Barnag települések jobbágynépességére vonatkozó hagyatéki leltárak (1789–1838), árvaszámadások (1795–1830). A báró Todesco-féle korszak gazdasági irataiban elsősorban évenként iktatott gazdasági levelezés található (1858–1878). Az iratok kutatását középszintű raktári jegyzék segíti.

Irodalom:

Zichy István: Adalékok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. In: Regnum 1942/43. évf. 734–764. p.

XII. EGYHÁZI SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK

VeML XII. 1. A Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára 1527–1873. 12,71 ifm.

a) Litteralia Instrumenta 1527–1873. 0,24 ifm.

d) Litterae Statutoriales 1636–1842. 0,94 ifm.

f) Testamenta Ecclesiasticarum 1704–1873 (1898). 0,12 ifm.

g) Testamenta Saecularium 1623–1870. 0,16 ifm.

i) Káptalan előtti örökvallások 1628–1850. 10,3 ifm.

A Veszprémi Káptalan és a levéltár története szorosan összefügg. A káptalan mind létrejötte, mind hiteleshelyi tevékenysége tekintetében országosan is az elsők közé tartozik, vagy talán a legelső. Először 1181-ben fordul elő egyházi testületként a veszprémi egyház konventje (prelibate ecclesie conventum) néven, amikor saját ügyében eljárva a püspökkel együtt földet és kaszálót adományoz szolgálóinak. Ezt az oklevelet a Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltárban található káptalani magánlevéltár őrzi. Szentpétery Imre szerint ez a legelső hazai oklevél, amelyet egyházi testület adott ki. A Veszprémi Káptalan tényleges hiteleshelyi tevékenységének első emléke az az általa 1214-ben kiadott oklevél, amelyben mint közhitelű testület (universus Vesprimiensis ecclesie conventus) egy megtörtént adásvételt írásban rögzít a felek kérelmére. Egy befejezett ügylet írott bizonyságként való rögzítése tekintetében ez az első ilyen magyarországi oklevél. Ezt az oklevelet a Veszprémi Káptalan első hiteleshelyi kiadványaként a Veszprém Megyei Levéltár őrzi. (VeML X. 1: TSz 93.) Az első ugyanitt őrzött olyan oklevél, amelyen a káptalan hiteleshelyi pecsétje fennmaradt, 1230-ban kelt. (VeML XV. 1. TSz 154.)

A Veszprémi Káptalan hiteleshelyi levéltára (az 1950. évi XXIX. tvr. 12. §-a alapján) 1969-ben került a Veszprémi Püspöki Levéltárból a területileg illetékes közlevéltárba, a VeML-ba és azóta itt őrzik a 18. században készült eredeti levéltári szekrénnyel együtt. A fond struktúrája az 1816-ban végzett rendezéskor kialakított rendet követi. A levéltárat két nagy sorozat alkotja: az iratoké és a jegyzőkönyveké. Az iratok csoportjába tartoznak eredetileg a hiteleshely középkori tevékenységéből fennmaradt Mohács előtti oklevelek és az 1635-ös helyreállítás után a káptalanhoz intézett vagy ott elhelyezett iratok. Ezt az iratanyagot az 1816-os rendezés során típusuknak megfelelően tíz nagyobb egységre osztották és segédletet (elenchust) készítettek hozzájuk. A hiteleshelyi iratokat 1903-ban rendezték a korszerű levéltári szempontoknak megfelelően. A korábbi rendezéshez képest történt változtatásokat a segédletekben is jelölték. A Veszprém Megyei Levéltár ma is az ekkor kialakított levéltári rendben őrzi az iratokat. Az új székházba költözéskor, 2005-ben a teljes hiteleshelyi iratanyagot az eredeti szekrényekből kiemelték és levéltári dobozokban helyezték el.

a) Litteralia Instrumenta. Az iratok első egységét azok az oklevelek alkotják, amelyek a káptalan hiteleshelyi működése során keletkeztek, ill. amelyeket nála helyeztek el. Ezek az iratok a legkülönbözőbb magánjogi ügyekben keletkeztek, legtöbb köztük a birtokügy (birtok, szőlő adás-vétel, zálog), házeladás, birtokba iktatás, tiltakozás és tilalmazás. Az iratokat a bennük szereplő birtok neve kezdőbetűjének megfelelően 24 capsába, azaz fiókba osztották és 1–374-ig számozták. Az iratokhoz készült tárolószekrény fiókjaira a bennük lévő oklevelekben szereplő településneveket feltüntető feliratokat helyeztek el. A fiókokon belül az egyes okleveleket feliratozott borítékokba csomagolták, amelyeken az oklevél száma és betűjele szerepel. Az iratokhoz készült segédlet tartalmazza az irat számát, évét, tárgyát és a capsula betűjelét.

d) A Litterae Statutoriales egységet, a birtokba iktató levelek alkotják (1636–1842). Ez az állag a káptalanhoz 1635 után érkezett birtokba iktatást elrendelő eredeti királyi parancsokat és az ezek végrehajtásával kapcsolatban keletkezett káptalani jelentések fogalmazványait tartalmazza. A 269 oklevelet időrendben, eredetileg 27 fiókban helyezték el. A hozzá készített segédletben jelölték az érintett család és birtok nevét is, többek között számtalan német, pl. a Firschtenberg, Hochburg, Odeschalchi, Schmidegg, Zinzendorff stb. családét.

f) A Testamenta ecclesiasticorum az egyházi személyek, elsősorban a kanonokok végrendeleteit (1704–1873/1898) tartalmazza. Az eredetileg 99 végrendeletet őrző egységben ma mindössze 44 oklevél van, további két oklevél a Mohács előtti gyűjteménybe került. Néhányat korábban a káptalan magánleveltárába helyeztek át. Az iratokhoz készült segédlet tartalmazza a végrendelet keltét és a végrendelkező nevét. Itt a hiteleshelyi működés megszűnése után is helyeztek el végrendeleteket.

g) A Testamenta saecularium világi személyek, általában Veszprém körzetébe tartozó nemesek végrendeleteit tartalmazza (1623–1870). A végrendelkezők közt találunk mágnást, birtokos nemest, honoráciort és városi polgárt is; sok a női végrendelkező, özvegyek és hajadonok

egyaránt. Ebben az egységben összesen 99 végrendeletet őrzünk, az eredeti számhoz képest mintegy 60 oklevél hiányzik.

i) A káptalan előtti felvallási vagy örökvallási jegyzőkönyvek a hiteleshelyi levéltárak leginkább és legnagyobb haszonnal forgatott irattípusát alkotják. A középkorban a hiteleshelyek úgynevezett registrumokat vezettek, amelyekbe bemásolták az általuk kiállított oklevelek szövegét, hogy azokból később bármikor újra kiállíthassák az oklevelet. Ilyen registrum-kötetek a Veszprémi Káptalannál nem maradtak fenn. Az újkorban ezeket a registrumokat a felvallási jegyzőkönyvek váltották fel, amelyek már nemcsak a hiteleshely által kiállított oklevelek szövegét tartalmazták, hanem a hozzá intézett fassiókat és minden ügyet, pl. a relatiókat, azaz a jelentéseket is. Tehát minden olyan ügyet bemásoltak a hiteleshelyi jegyzőkönyvekbe, amelyről a káptalan hiteles pecsétje alatt az érdekelt feleknek oklevelet adott ki. A Veszprémi Káptalan 1635 és 1850 közötti hiteleshelyi működése során 65 ilyen jegyzőkönyv keletkezett. (A legelső, 1635–1653-as évkörű jegyzőkönyv 80 éven át ismeretlen helyen volt, majd 2008 májusában került vissza eredeti helyére.) A 18. és 20. században a jegyzőkönyvek tartalmát 10 regeszta-kötetben, ún. Extractusban kivonatolták. (Az első extractust 1757-ben készítették.) Az extractusok alapján a jegyzőkönyvekhez hely- és családnévmutatót készítettek, amelyek a jegyzőkönyvekben előforduló helységeket, ill. családneveket tartalmazzák. Az évenként vezetett jegyzőkönyvekbe az ügyeket folyószám szerint másolták be. Minden bejegyzett ügyhöz rövid (általában latin nyelvű) fejregesztát írtak, amelyben jelölték az ügy típusát – pl. birtokba iktatás (statutoria), tiltakozás (contradictio), ügyvédvallás (procuratoria), stb. – és a benne szereplő személy vagy személyek nevét. A jegyzőkönyvi bejegyzések nyelve többnyire latin, de az ügy típusától függően gyakoriak a magyar és kis számban német nyelvű szövegrészek. Az ügyek típusait tekintve leggyakoribbak voltak a különböző tulajdont érintő ügyek, mint birtok, ház, szőlő adás-vételek, zálogok, bérletek; továbbá végrendelkezések; birtokkal, hatalmaskodással kapcsolatos tiltások és tiltakozások. A hiteleshely igazságszolgáltatásban betöltött fontos szerepét mutatja az általa lefolytatott tanúkihallgatások nagy száma, amelyek többnyire határvitákat voltak hivatva tisztázni. A jegyzőkönyvben a 19. századtól fordulnak elő nagyobb számban egyezségek, birtokosztályok, javak összeírásai.

Irodalom:

Lukcsics Pál: A veszprémi székeskáptalan levéltára. In: Levéltári Közlemények 8. 1930/3–4. sz. 151–181. p.
Jakab Réka: A veszprémi káptalan újkori hiteleshelyi tevékenysége az első felvallási jegyzőkönyv alapján (1635–1653) In: Levéltári Szemle 2008/3. sz. 83–90. p.

VeML XII. 2. A Ciszterci Rend Zirc–Pilis–Pásztó és Szentgotthárdi Apátságának levéltára 1295–1950. 30,56 ifm.

a) Archívum Vetus 1295–1916. 6,31 ifm.
b) A rend önkormányzati szerveinek (rendi káptalan, majd kormányzótanács) iratai 1880–1949. 0,48 ifm.
c) Az Apáti Hivatal iratai 1859–1950. 3,43 ifm.
d) A Zirci Rendház Perjeli Hivatalának iratai 1872–1945. 0,28 ifm.
e) A Zirci Esperesi és Tanfelügyelői Hivatal iratai 1866–1938. 1,52 ifm.
f) A Számvevőség iratai 1854–1947. 3,9 ifm.
g) Kézirattár 16–20. sz. 2,76 ifm.
h) Emlékkönyvek, fényképek 19–20. sz. 1,6 ifm.
i) Rendtagok hagyatékai 19–20. sz. 10,28 ifm.

A ciszterciek magyarországi letelepítése az Árpád-házi királyok, II. Géza (1141–1162), III. Béla (1172–1196) és fia Imre (1196–1204), II. András (1205–1235), valamint unokája, IV. Béla (1235–1270) érdeme. Ők alapították a rend legjelentősebb magyarországi apátságait: Cikádort, Egrest, Zircet, Pilist, Szentgotthárdot, Pásztót, Toplicát, Kercet és Péterváradot. A középkori 18, egymástól független magyarországi ciszterci apátságok közül csupán 4 – Zirc, Pilis, Pásztó és Szentgotthárd – tudott a török háborúk után újra életre kelni külföldi ciszterci apátságok

segítségével. Zirc ausztriai (Lillenfeld), majd sziléziai (Heinrichau), Pilis és Pásztó (eleve egyesítve) csehországi, ill. morvaországi (Wellehrád), Szentgotthárd ausztriai (Heiligenkreuz) apátsághoz tartozott. A rend magyarországi újjászervezését és az építkezéseket 1701-től Pápáról, majd 1726-tól Zircről irányították. A zirci közösséget és ügyeket 1750-ig az apát által kinevezett adminisztrátor vezette. Az apátság falvaiban Tevelen, Polányban, Bakonykoppányban, Tósokberénden, Olaszfaluban és Akliban felépültek a majorok, templomok, plébánia- és lakóházak. A rend a magyar református lakosság mellé német ajkú telepeseket hozott. 1763-ban rendi kezelésbe vették az addig csak legelőnek bérbe adott mezőföldi pusztát, Előszállás és Újmajor hatalmas területét. Előszállás az uradalom déli felének, Nagyvenyim az északi rész gazdasági központja lett. A Mezőföldi Uradalom északi részébe 1811-től telepítettek Veszprém és Fejér megyéből többségében német telepeseket. Új települések jönnek létre ekkor: Hercegfalva, Nagykokasd, Kisvenyim, Nagyvenyim, Nagyvenyim-Szőlőhegy és Mélykút puszta. Az apátság falvaiban, a Bakonyban és 1780 után a Mezőföldön is a zirci ciszterciek végezték a nép lelkigondozását egészen 1950-ig. A Pilis és a Pásztói Apátság birtokaihoz tartozott a csallóközi Csákány és a Hont megyei Szántó és Apátmarót. Ezek a birtokok 1920-ban Csehszlovákia területére kerültek, ezért a Zirci Apátság eladta azokat. A Pásztói Apátság fennhatósága az egri iskolára korlátozódott. A Szentgotthárdi Apátság 1734-ben került vissza a ciszterci rend kezelésébe, de csak 1878-ban vehette át a zirci apát Heiligenkreuztől az apátságot, birtokaival együtt. A négy apátság a 19. század folyamán elvált a külföldi apátságoktól és létrehozták az Egyesült Ciszterci Rendű Apátságot, amely az összes magyarországi cisztercita apátság és a II. József által megszüntetett, de helyre nem állított Wellehrádi Apátságnak is jogutódja lett. A magyarországi ciszterciek elszigetelten alakították ki szerzetesi életformájukat. A rend központi szervezete ugyanis a francia forradalom következtében megszűnt. Nem volt többé generális káptalan, és az abszolutista állami politika a Rómával való érintkezést is akadályozta. 1923-ban állította fel a pápa a Ciszterci Rend Zirci Kongregációját, amelynek konstitúcióját 1941-ben hagyta jóvá a Szentszék. A 19. század elejétől a ciszterciek egyre nagyobb számban vettek részt az ifjúság gimnáziumi oktatásában, Egerben, Székesfehérváron és Pécsett (a jezsuitáktól átvett gimnáziumokban), majd 1881-től Baján. 1866-tól Zircen, 1889-től Budapesten a rend Hittudományi Főiskoláján folyt a képzés, 1923-tól mindkét helyen. 1928 és 1939 között – Werner Adolf apát kormányzása alatt – Budán, Baján, Pécsett és Székesfehérváron új, kitűnően felszerelt gimnáziumokat épített a rend. A ciszterciek tanító és nevelő munkája ebben az időben, az egész országban megbecsülést és elismerést szerzett a rendnek. Ennek ellenére 1945-ben a rend kárpótlás nélkül elvesztette birtokait, 1948-ban iskoláit, 1950-ben pedig minden ingatlanát és ingóságát és a kommunista államhatalom a létjogosultságától is megfosztotta.

A ciszterci rend teljes iratanyagát egy levéltárban, a zirci anyamonostorban egyesítették, amely a rend 1950-ben történt feloszlatása után a VeML-ba került.

Az a) állag a Történelmi Levéltár (Archívum Vetus), amelynek jelenlegi rendszerét Szabó Ottmár apátsági levéltáros hozta létre 1895 és 1926 között. Az archívum létrehozása a proveniencia elv figyelmen kívül hagyásával történt, hiszen zirci, pilisi, pásztói és szentgotthárdi iratok egyformán vannak benne. Az ABC betűivel jelölt sorozatok egymástól eltérő témákat tartalmaznak. Az A sorozat: az egyházi főméltóságokkal folytatott levelezés. B sorozat: a világi főhatóságokkal folytatott levelezés. C sorozat: a Zirci Apátság birtokigazgatását érintő ügyek. Ebben a sorozatban található a legtöbb német falu és puszta – Zirc, Akli, Olaszfalu, Eplény, Sóly, Magyar- és Németpolány, Tósok, Berénd, Bakonygyepes, Előszállás, Hercegfalva – telepítésével, birtokigazgatásával, összeírásával és vizitációjával kapcsolatos dokumentum. D sorozat: a Pilisi Apátságra, ill. a volt pilisi, Pozsony és Hont vármegyei birtokokra – Csákány, Szentpéter, Felsőjánok, Mizsérd, Németcsuk, Szerdahely – vonatkozó iratok. E sorozat: a Pásztói Apárságra, ill. a volt pásztói birtokokra vonatkozó iratok. F sorozat: a Szentgotthárdi Apátságra, ill. a volt szentgotthárdi birtokokra vonatkozó iratok 1879-től. G sorozat: az apáti missilis levelezés anyaga.

A b) állag a rend önkormányzati szerveinek iratait, a Rendi Nagykáptalan, a Kormányzótanács (1881–1923), a Rendi Káptalan (1924–1949), a Gazdasági Tanács és az Apáti Tanács üléseinek anyagát tartalmazza.

A c) állag az Apáti Hivatal iratait gyűjti egybe. Különösen értékes részei a rendházakkal folytatott levelezések, az apátlátogatási jegyzőkönyvek Békefi Remig (1912–1923) és Werner Adolf, (1924–1933) idejéből, a rendtagok személyzeti ügyei, a rendi iskolák (Baja, Budapest, Eger, Pécs, Székesfehérvár, Bernardinum (iskola és rendház), a Zirci Hittudományi Főiskola irányításával kapcsolatos iratok és az uradalmak ingatlan és erdészeti ügyei. Az iktatott iratok kutatását iktató és mutatókönyvek segítik.

A d) állagban a Zirci Rendház Perjeli Hivatalának iratai találhatók. A rendház perjele 1823–1883 között rendi főjószágkormányzó is volt, ami külön emeli az állag forrásértékét. Az 1872–1935 közötti iktatatlan iratok általában apáti körleveleket és leveleket, az 1922–1935 közötti iktatott iratok levelezéseket, gazdasági elszámolásokat tartalmaznak. Itt találhatók még a perjeli pénztár 1903–1944 közötti költségvetései és bevételi kiadási könyve az 1901–1911 közötti időszakból.

Az e) állag a Zirci Esperesi és Tanfelügyelői Hivatal iratait gyűjti egybe. Tárgyilag rendezve ide kerültek a ciszterci plébániák – Badafalva, Bakonykoppány, Bakonynána, Borzavár, Előszállás, Gyanafalva, Hercegfalva, Istvánfalva, Kardosrét, Rábakethely, Lókút, Magyarpolány, Nagyesztergár, Nagyfalva, Nagytevel, Olaszfalu, Porva, Rábagyarmati, Szántó, Szentgotthárd, Székesfehérvár, Tósokberénd és Zirc – templomi számadásai, alapítványi számadásai, az alapítványokról készült kimutatások, plébánialeltárak. Itt találhatók az apátság által 1902–1924 között fenntartott iskolák – Aklipuszta, Bakonynána, Borsodpuszta, Borzavár, Előszállás, Eplény, Felsőperepuszta, Jásd, Kelemenhalom, Kokasd, Lókút, Nagyesztergér, Nagytevel, Nagyvenyim, Porva, Tés, Tósokberénd, Tündérmajor és Zirc – tanítóinak díjlevelei.

Az f) állag a Számvevőség iratait tartalmazza. A töredékesen megmaradt iktatott iratokból betekintést nyerhetünk az 1921–1944 között működő központi pénztár ügymenetére vonatkozóan. A tárgyilag rendezett pénzügyi és számviteli iratok tartalmazzák az egész ciszterci rend 1897/98, 1933/34 és 1943/44-es évekből megmaradt költségvetéseit és a rendházak és gimnáziumok – főleg 20. századi – költségvetéseit, számadásait, a rend I. világháború előtti vagyonváltságügyeit. Itt helyezték el a ciszterci rend (1860–1947 közötti) építkezéseinek iratait, többek között a zirci anyamonostor, a rend gimnáziumainak – Baja, a budapesti Szent Imre főgimnázium, egri, székesfehérvári és a pécsi Nagy Lajos gimnázium – és rendházainak – Budapest, Eger, Székesfehérvár, Szentgotthárd –, templomainak – Kelenföld, Eger, Hercegfalva, Porva, Zirc –, valamint gazdasági építkezéseinek – előszállási uradalmi, csörötneki és eplényi erdőőri lakások, hontszántói és zirci gazdasági épületek – építési iratait. Az építési tervrajzok, naplók, költségvetések mellett külön érdekessége az irat-együttesnek a nagy számban megmaradt, német építőmesterekkel és vállalkozókkal kötött szerződések, nyugták, árajánlatok és levelezések.

A g) állag a kéziratok gyűjteménye. A kéziratoknak a VeML-ban lévő része a kéziratos történeti munkákat foglalja magában, így többek között a ciszterci rendre vonatkozó dolgozatokat, gazdasági tárgyú műveket, peres és úrbéri iratokat, Magyarország történelmére vonatkozó eredeti iratokat. Az irodalmi vonatkozású kéziratok (pld. Kazinczy levelezése) az Országos Széchenyi Könyvtárba kerültek. A kéziratok kutatását darabszintű cédulamutató segíti.

A i) állag a rendtagok irathagyatékát tartalmazza. 1950 és 1989 között, a szétszóratás éveiben a rendtagok több mint fele elhunyt, harmincan Amerikába vándoroltak, ugyanannyian itthon hosszabb-rövidebb időt börtönben töltöttek, majd Pannonhalmára kerültek. Az eltávozó idős rendtagok személyes irathagyatéka, kutatásaik előmunkálatai, fényképek, emlékkönyvek kerültek haláluk után ebbe a gyűjteménybe. A magyarországi németek kutatása szempontjából külön figyelmet érdemel Békefi Remignek a Zirci Apátság történetére vonatkozó előmunkálatai, a rendtagokról gyűjtött életrajzi adatok, a nekrológok gyűjteménye, Horváth Konstantin apát 22 kötetes naplója, történeti feljegyzései, Brisits Frigyes, Szvorényi József, Unger Barnabás,

Schwartz Elemér, Schweighoffer Gyula gimnáziumi tanárok tanulmányai. Kutatását darabszintű jegyzék segíti.

Irodalom:

Békefi Remig, dr. szerk.: Emlékkönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsátott a hazai ciszterci rend. Budapest, 1896.

VeML XII. 3. A Szent Benedek Rend Bakonybéli Apátságának levéltára 1825–1950. 1,2 ifm.

Szent István király 1018-ban alapíthatta a Szent Mauritius tiszteletére szentelt béli bencés monostort. A zárt, hegyekkel övezett, mégis jól megközelíthető bakonyi völgyet Szent Günter, niederaltaichi bencés szerzetes ajánlotta Szent István király figyelmébe. A monostorok alapítása – az ispánságok és püspökségek mellett – a magyar államalapítás szerves részét képezte. Szent István személyéhez kötődik a Szent Márton-hegyi és a Zobor-hegyi monostorok megerősítése, a zalavári és a pécsváradi monostorok alapítása. Szent Gellért 1023-ban vonult vissza a királyi udvarból a béli remeteségbe, s ekkor már állt a monostor. Szent István király Gellérttel, Imre herceg tanítómesterével közvetve – a béli monostor által – tudott kapcsolatot tartani, ill. így tudott róla gondoskodni. A kisebbik legenda szerint Szent Gellért a béli remeteségben hét évig élt, majd a király kérésére vállalta a püspöki szolgálatot. A 16. század közepétől török hódoltsági terület része lett a Bakonybéli Apátság. A 17. század végére teljesen elpusztult a monostor épülete. 1693–1709 között Göncz Celesztin bakonybéli apát megpróbálta valóságban is életre kelteni címzetes apátságát: kis fakolostort építtetett és pár szerzetest vitt oda. A 18. század elején szlovákokat, a század végén pedig németeket telepítenek le a faluban. 1723-ban az apát a Gerencén malmot építtetett. 1724-ben indult meg a monostor újraépítése, ekkor három szerzetes élt itt. Sajghó Benedek főapát 1754-ben szentelte fel az új barokk templomot. 1781-től Novák Krizosztom a kinevezett apát, aki az önállósodás, azaz a szabad apátválasztás és az önálló noviciátus felállításának lehetőségét fontolgatta, de 1786-ban II. József feloszlatta a magyar bencés közösségeket, továbbá állami tulajdonba vette a monostori javakat. Ferenc király azzal a feltétellel engedte másfél évtizedes száműzetés után visszatelepedni a bencéseket egykori monostoraikba, ha 10 gimnázium megszervezését, működtetését vállalják. Így a hagyományos plébániai pasztoráció mellett új munkaterülettel bővül a magyar bencések élete. A tanárképzés megszervezése, a háttérintézmények kiépítése szükségessé tette a központi gazdálkodást, elosztást és a központból irányított diszpozíciót és a közös noviciátust. A reformkorban, 1832-től az évtized végéig Guzmics Izidor az apát. A tanárképző főiskola, mely 1832-től 1848-ig működött, igen jelentős szellemi pezsgést teremtett a vidéki monostorban. 1833-tól az angolpark kiépítése is megkezdődött. A kormányzó Szkalka Kandid 1839–1843-ig, majd Filperger Rudolf. Sárkány Miklós az apát 1845-től 1891-ig. A falu lelkipásztori ellátása mellett az apátság feladata volt a kajárpéci hívek gondozása. A birtok igazgatása az intézők feladata volt. 1950-ben a berendezkedő népi demokrácia megvonta a szerzetesközösségek működési engedélyét. A bencések 1950. október 8-án hagyták el Bakonybélt. A történelem abszurditása, hogy október 10-én a kilakoltatott bencések helyére közel 60 grazi irgalmas nővért internáltak. Kezdetben szigorú kijárási tilalom kötődött az állami gondoskodáshoz, majd fokozatosan konszolidálódott a helyzet, Szociális Otthon kezdett működni. A bakonybéli temetőben nyugszanak mintegy félezren, akik a zárdájuktól távol, itt a Szociális Otthonban haltak meg.

A bencés rend Bakonybéli Apátságának töredékes iratai 1951-ben, a rend feloszlatása után kerültek a VeML-ba. Az Apáti Hivatal irataiban kutathatók a bakonybéli konvent 1904–1906 közötti jegyzőkönyvei és a Szent Benedek Rend Nagykáptalanjának jegyzőkönyvei az 1841–1842, 1894–1897, 1912, 1934 és 1940-es évekből. Az Apáti Hivatal iktatott iratai 1891–1944-ig maradtak meg (sajnos csak töredékesen). Az iktatatlan iratok között külön figyelmet érdemel Sárközy Pál mint főmonostori perjel, majd bakonybéli apát és a Felső-Dunántúli Mezőgazdasági Kamara Zirci járási elnökének hivatalos és magánlevelezése az 1922–1947 közötti időszakból. Itt helyezték el a Bakonybéli Apátság kajári kisdedóvójának, iskolájának és zárdájának alapítványi

iratait, a Bakonybéli Kaszinó iratait (1872–1923), a szerzetesek gyászjelentéseit és a rendtagok töredékesen megmaradt levelezését. Az apátsági székház házgondnoki iratai elsősorban gazdasági feljegyzéseket tartalmaznak. A házgondnok pénztárnaplói, számadásai, a székház leltárai a 19. század végétől 1947-ig maradtak meg. Érdekes adalékokkal szolgálhat a kajári gazdaság 1883. évi, a bakonybéli gyümölcstelepítés 1941. évi leírása, az 1876–1896 közötti borkiállítással kapcsolatos iratok és az 1923–1932 között vezetett meteorológiai feljegyzések. A rendtagok életébe nyújt bepillantást a Bakonybéli Rendház 1905–1920 között vezetett háztörténeti és vendégkönyve, az apátság könyvtárának 1935, 1936, 1942-ben felvett jegyzéke és a rendtagok kéziratos dolgozatainak gyűjteménye a 19–20. századból. A Bakonybéli Plébánia Hivatal négydoboznyi anyagában elsősorban a plébánia 1867–1925 közötti iktatott iratai kutathatók, de itt találhatók a bakonybéli templom leltárai 1897, 1907, 1911-ból, a templom és a kegyes alapítványok számadásai és Bakonybél lakosságának lélekszám-összeírásai 1849, 1850, 1855, 1857–1864-ből. A kutatást áttekintő raktári jegyzék segíti.

Irodalom:

Sörös Pongrác: A bakonybéli apátság története I. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend Története 8.) Budapest, 1903.

VeML XII. 4. A Szent Benedek Rend Tihanyi Apátságának Levéltára 1373–1947. 13,01 ifm.
a) Acta Abbatiae Tichoniensis (Történelmi levéltár) 1373–1930. 1,84 ifm.
d) Úriszéki és uradalmi ügyészi iratok 1772–1865. 4,8 ifm.
e) Községbírói számadások (Rationes Iudicum Rusticarum) 1785–1847. 0,84 ifm.
f) Árvaügyek (Orphanalia) 1791–1847. 0,12 ifm.
g) Tisztiszéki iratok 1831–1880. 0,36 ifm.
h) Üdülőhelyi (balatonfüredi savanyúvízre és fürdőre vonatkozó) iratok 1783–1947. 2,01 ifm.

A tihanyi bencés monostort I. András király (1046–1060) alapította 1055-ben Szent Ányos és Szűz Mária tiszteletére. Az alapító királyt itt temették el 1060-ban. A kolostor alapító oklevele a magyar nyelv legrégibb írásos emléke is. A török elleni felszabadító háborúk után a Magyar Királyi Kamara a felszabadított területeken álló birtokokat csak ún. fegyverváltság kifizetése után adta vissza egykori tulajdonosaiknak. Tihanyért ezt a Magyarországi Bencés Rend nem tudta kifizetni, így 1702-ben az ausztriai Altenburg Bencés Apátságnak a tulajdonába került. A Pannonhalmi Bencés Apátság csak 1716-ban tudta visszavásárolni Altenburgtól. 1786-ban II. József a bencés rendet is felosztotta. A szerzeteseknek el kellett hagyniuk kolostorukat, csak egyetlen szerzetes maradhatott, aki ellátta a plébániai feladatokat. A rend tagjai 1802-ben térhettek vissza Tihanyba. A Tihanyi Bencés Apátság javainak nagyságát és jelentőségét tekintve a Főapátsági Uradalom után következett. 1848 után mintegy tizenhatezer kataszteri holdas földbirtokkal rendelkezett, amelyek a Balaton északi partján Veszprém és Zala megyékben, a déli parton pedig Somogyban terültek el. Az apátság somogyi jószágkerületében a mezőgazdálkodás központja Szántódpusztán, az erdészeté Endréden alakult ki. A Tihany központú zalai rész birtokait Tihany, Aszófő, Fülöpi, Kis-Szőlős, Örvényes és – 1886. évi eladásáig – Tósok birtokrészei alkották. Az apátság aszófői, örvényesi és tósoki birtokaira a Rákóczi-szabadságharc után katolikus vallású, németeket telepített, akik a 20. századi kitelepítésig megőrizték nyelvüket és identitásukat. 1950-ben a szerzeteseknek ismét el kellett hagyniuk a rendházat. A plébánia megmaradt, a rendházba először szegényház, később múzeum költözött. A bencés rend 1990-ben térhetett vissza Tihanyba, de a kolostoregyüttest csak 1994-ben kapta vissza a Magyar Államtól.

A Tihanyi Bencés Rend Levéltára 1951-ben, az államosítások után került a VeML-ba.

a) Az 1850-es években a Tihanyi Bencés Apátság történelmi levéltárát 30 capsában helyezték el. Ezek közül a 17. capsa iratanyagának nagy részét – amely a tulajdonképpeni történelmi levéltár – a Pannonhalmi Főapáti Levéltárba szállították. A többi capsában lévő középkori anyagot is kiemelték és helyette ugyanolyan szám alatt annak másolata került. A 15 dobozból álló irategyüttest az 1988-ban történt rendezés után 30 capsában helyezték el a következő rend szerint: 1. Arács (1373–1869), 2. Aszófő (1765–1858), 3. Balaton (1776–1847), 4. Endréd (1767–1854), 5.

Fülöpi (1815–1879), 6. Füred (1416–1854), 7. Füred, acidulae (1781–1868), 8. Kapoly (1788–1860), 9. Örvényes 1733–1860), 10. Szántód (1840–1865), 11. Szőlős (1781–1890), 12. Teleki (1755–1855), 13. Tihany (1417–1865), 14. Tósok (1750–1792), 15. Zamárdi (1750–1846), 16. Aedilia (1795–1846), 17. Archivalia (1802–1837), 18. Conscriptiones (1740–1807), 19. Contractus veteres (1773–1800), 20. Determinationes Comitatus (1831–1852), 21. Extirpaturae (1696–1856), 22. Inventaria parochiarum (1810–1881), 23. Metales (1231–1798), 24. Miscellanea sacra (1514–1848), 25. Miscellanea profana (1726–1849), 26. Miscellanea externa (1735–1850), 27. Missiles literae (1777–1855), 28. Rationes ecclesiarum (1834–1930), 29. Testamenta (1804–1846), 30. Libri funduales (1799–1860). A 30 capsában található iratok nagyrészt gazdasági jellegűek.

d) Az úriszék és uradalmi ügyészség működésével kapcsolatos iratok (Acta Sedium Dominalium et Fiscalatus Domini) a társadalomtörténeti kutatás szempontjából a Tihanyi Bencés Levéltár egyik gazdag kincsestára. Az irategyüttes első része (23 doboz) a Tihanyi Apátság Úriszéke előtt tárgyalt polgári- és bűnügyek jegyzőkönyveit (Protocolla et Acta Sedium Dominalium) és a hozzájuk tartozó ügyiratokat tartalmazza (1789–1847). Ezt követik az úriszék nélkül elvégzett panaszok, egyezség és osztások (4 doboz) iratai (1810–1837). Az uradalomhoz beérkezett levelek (Exhibitorum Fiscalatus Tihanyiensis) az 1797–1803 közötti időszakból, az uradalmat érintő iratok és levelezések 10 fasciculusban, azon belül számozva kerültek archiválásra (1812–1837). Az Uradalmi Ügyészi Hivatal jegyzőkönyvei és a hozzájuk tartozó iratok (2 doboz) 1837–1852 között követik a hivatal munkáját. Csak töredékesen maradtak meg a szóbeli bíróság (1837–1848) és az egyezség vagy ítélet által rövid úton elvégzett ügyek (1840–1848) iratai. A kutatást a korabeli lajstromok segítik, amelyek az iratok rövid összefoglalását is megadják.

e) A Községbírói számadások a Tihanyi Bencés Apátsághoz tartozó falvak: Aszófő, Endrőd, Kapoly, Örvényes, Zamárdi, Szöllős, Tihany, Teleki és Tósok falusi bíráinak községi számadásait tartalmazza. A számadások a községek betűrendjében és azon belül időrendben követik egymást.

f) Az Árvaügyek állag Balatonfüred, Endrőd, Kapoly, Örvényes, Teleki, Tihany, Tósok és Zamárdi települések árvagyámjainak számadásait gyűjti egybe. Itt található az apátság 1844-ben kiadott árvagyámi utasítása, valamint az 1846-ban megfogalmazott útmutató az árvapénztárak kezeléséről.

g) A Tisztiszéki iratok állaga a Tihanyi Apátság tisztiszéki, valamint a tihanyi gazdasági ülések jegyzőkönyveit és a pannonhalmi tisztiszéki és gazdasági ülések jegyzőkönyveit (1851–1856) gyűjti egybe. A jegyzőkönyvek kutatását raktári jegyzék segíti.

h) Az Üdülőhelyi (balatonfüredi savanyúvízre és fürdőre vonatkozó) iratok tárgyi csoportosításban helyezkednek el: a savanyúvíz ügyében keletkezett helytartótanácsi, vármegyei, apátsági instrukciók, javaslatok, határozatok (1783–1912); kimutatások a savanyúvízi bevételekről, kiadásokról (1828–1890), a balatonfüredi fürdőház szobaszámadásairól (1818–1888) és a kórház bevételeiről (1890); a balatonfüredi fürdő építkezésének tervrajzai, költségvetései, szerződései, számadások, számlák (1834–1873); üdülési árszabályok (1837, 1860) és a savanyúvizet népszerűsítő bel- és külföldi írások (1878–1891), orvosi jelentések, bizonyítványok (1854, 1909). Korabeli segédlete capsánként és azon belül az iratszám alatt megadja az irat rövid kivonatát.

Irodalom:

Erdélyi László: A tihanyi apátság története 1. Az apátság önállósága. 1055–1701. Budapest, 1908. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 10.)

Sörös Pongrác: A tihanyi apátság története 2. Tihany mint fiókapátság. 1070-től napjainkig. Budapest, 1911. (A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 11.)

VeML XII. 11. A Ferences Rend Pápai Rendházának iratai 1726–1949. 0,72 ifm.

A Kisebb Testvérek Szűz Máriáról Nevezett Rendtartománya Magyarországon a legősibb ferences provincia. A legvalószínűbb, hogy az első testvérek német területről 1224–27 között jöttek hazánkba Ausztrián keresztül. Források alapján tudjuk, hogy 1228-ban már éltek az ország

területén ferencesek. Kezdetben Custodia Strigoniensis, majd 1239-től Provincia Hungariae néven volt ismert a magyar ferences közösség. Addig, míg önálló tartománnyá nem lett, a német provinciához tartozott. A küzdelmekkel teljes 16. század az egykor hírneves magyar ferences tartományt (Provincia Hungariae) a török hódítás és a protestáns hitújítás terjedése következtében szinte teljesen letarolta. A káptalan adatai még a tartománynak 10 őrségben 70 kolostoráról és 1172 szerzeteséről tesznek említést. A 17. században a tartomány újjáéledt. A provincia 20. század elején létező kolostorainak alapját ebben az időben rakta le. Pozsony, Nagyszombat, Nyitra és Szombathely a régi helyükön újra fölvirágoztak. Esztergom, Kismarton, Székesfehérvár, Németújvár, Szentkatalin, Szentantal, Sümeg, Pápa, Veszprém, Bucsuszentlászló, Érsekújvár, Malacka, Boldogasszony, Pest, Andocs, Simontornya és Komárom rendházai egymás után épültek. 1950-ig Andocs, Bucsuszentlászló, Budapest, Pestszentlőrinc, Esztergom, Káptalanfüred, Kiskanizsa, Nagykanizsa, Nagyatád, Sümeg, Káptalanfüred, Pápa, Szombathely, Kapuvár, Segesd, Pápa, Veszprém és Székesfehérvár adott otthont a tartomány tagjainak. A fölöszlatás előtti évben (1949) 272 tagja volt a provinciának.

A ferences szerzetesek az 1660-as években érkeztek meg Pápára. Fő támogatójuk a város földesura, Esterházy Ferenc volt. Kolostoruk és templomuk 1680-ra készült el, amit még abban az évben konvent rangjára emeltek, jelezve, hogy pápai megtelepedésüknek állandó jellege van és főnöke a káptalanon szavazati joggal bír. A pápai ferencesek lelki tevékenysége messze túlhaladta a város határait. 1722 és 1765 között vezetett anyakönyvük bejegyzései szerint ők pasztorálták a Bakony hegység nyugati felét, továbbá a Kisalföld egy nem csekély darabját. Így Veszprém megye egyharmada és a környező megyék szélein elterülő települések katolikusai lelki központjuknak tekintették a pápai ferencesek kolostorát és nagyobb ünnepeiken a pápai híveken kívül ők is megjelentek a városban. A rendtartomány működése 1950-ben megszűnt, rendházait 1950. december 2-ig el kellett hagyniuk a szerzeteseknek.

Az államhatalom különös figyelmet szentelt az iratoknak – az 1950. szeptember 1-jei belügyi államtitkári rendelet az iratanyagot külön kezelésbe vette és az ÁVH illetékes megyei vezetőjére bízta –, másrészt viszont a végrehajtás során az iratanyag egy részét veszni hagyták. A mariánus rendtartomány központi vezetésének és a Pesti Rendház iratainak legnagyobb része a MOL birtokába került (MOL P 233) és 6,5 ifm. a terjedelme. A VeML-ba a Pápai, Veszprémi és Sümegi Ferences Rendház iratai kerültek. Az anyag egyik töredékes részét – mint megszűnt szerzetesi levéltár töredékét – az államosítás után a levéltár szállította be 1951-ben, a másik részét – többnyire a köteteket – a könyvtári központ gyűjtötte be, majd adta át 1953-ban a Veszprémi Állami Levéltárnak. A Magyar Ferences Levéltár 1995-től kezdeményezte a megyei levéltárak őrizetében lévő ferences iratanyag visszaadását és az iratanyag egyesítését.

A Ferences Rend Pápai Rendházának a VeML-ban lévő 6 doboznyi iratanyaga érdekes keresztmetszetét nyújtja a rendház és az ott élő szerzetesek tevékenységének. Az egyházi és világi hatóságok körlevelein és leiratain kívül megmaradtak a rendtagok névsorai, többek között a magyar mariánus ferences rendi klerikus és laikus professzorok betűrendes és időrendi katalógusai az 1827–1918 közötti időből és a magyarországi és külföldi rendtagok névjegyzékei 1767–1820 közöttről. Az iratokból betekintést nyerhet a kutató a pápai ferences alapítványok működésébe a megmaradt Tőkealapítványok (Liber Capitolium Fundationalium) 1854–1934, a Szent Alapítványok (Liber Sacrorum Fundatorum) 1854–1916 és a misemondásért beszedett díjak és miseintenciók (1888–1921) naplóiból. Megmaradtak a Pápai Rendház bevételi és kiadási számadáskönyvei (1885–1917), a pápai házgondnok pénztári naplói és nyilvántartó könyvei (1898–1934), a pápai konvent leltárai (1753–1898). A pápai ferencesek lelkipásztori, lélekgondozó munkájának lenyomata, és kiváló társadalomtörténeti forrás a pápai konvent 1722–1765 között vezetett születési és házassági anyakönyve. Az iratokról darabszintű számítógépes jegyzék készült.

Irodalom:

Takács Ince – Pfeiffer János: Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században. Pápa – Zalaegerszeg, 2001.

Mezei Zsolt: A pápai ferencesek története a XV–XVIII. században. In: A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. Piliscsaba – Budapest, 2005. (Rendtörténeti konferenciák 1/1.) 216–226. p.

VeML XII. 12. A Ferences Rend Sümegi Rendházának iratai 1706–1950. 1,12 ifm.

A sümegi ferences kolostort Széchenyi György veszprémi püspök (1648–1658) alapította. 1653-ban a rendnek adományozta a már meglévő kolostort és a templom épületét, s a templom védőszentjének, Sarlós Boldogasszony ünnepére búcsút kért és kapott a pápától. A ferences atyák – 1689-ig szalvatoriánus, majd mariánus szerzetesek – működési területe kiterjedt Veszprém megye keleti, és Zala, Vas megye nagy részére. 1760-ig a Sümegi Plébániát is vezették. A sümegi ferences templom búcsújáró hellyé vált. A kegyhely történetében kritikus fordulópontot jelentett az 1950-es esztendő, amikor a szerzetesrendek feloszlatása miatt a ferenceseknek – hat páternak és öt testvérnek – el kellett hagynia a kolostort. A kegytemplom lelkipásztori ellátásáról ezután a plébánia egyházmegyés papjai gondoskodtak.

A Ferences Rend Sümegi Rendházának a VeML-ban lévő 9 doboznyi iratanyaga kiváló egyház- és társadalomtörténeti forrás. A Pápai Rendház irataihoz hasonlóan megtalálhatók benne az egyházi és világi hatóságok körlevelei és leiratai: pápai dekrétumok (1724–1731), tartományi rend- és tartományfőnöki körlevelek (1706–1734), határozatok (1729–1753), enciklikák (1866–1906), a káptalani, kongregációi és definitóriumi gyűlések jegyzőkönyvei (1795–1938), püspöki körlevelek (1940–1950), királyi dekrétumok és a Helytartótanács körlevelei (1807–1853). Töredékesen, de megmaradtak a házfőnökök levelezései (1887–1949) és a lajstromozott iratok egy része, amelynek kutatását korabeli mutató segíti. A sümegi ferences alapítványok működéséről a Szent Alapítványok (Liber Sacrorum Fundatorum) jegyzőkönyve (1751–1897) tájékoztat. Gazdagnak mondható a szentmisékre vonatkozó iratok gyűjteménye: miseintenciók (1885–1917), kézimisék könyve (1926–1944), szentmisék jegyzéke (1928–1937), elfogadott szentmisék kimutatása (1937–1947), időhöz kötött szentmisék jegyzéke (1945–1947). Megmaradtak a Sümegi Rendház bevételi és kiadási számadáskönyvei (1794–1945), gazdasági és időjárási naplói (1899–1905), töredékes építkezési iratai és tervrajzok (1900–1949), valamint a sümegi konvent leltárai (1904–1943). Társadalomtörténeti szempontból külön figyelmet érdemel a Sümegi Ferencesek III. Rendjének iratai között a kordaviselők rendjébe belépettekről vezetett könyv (1764–1774). Az iratok kutatását darabszintű jegyzék segíti.

VeML XII. 13. A Ferences Rend Veszprémi Rendházának iratai 1801–1950. 0,27 ifm.

A kolduló rend tagjait Veszprémben, 1681-ben telepítette le Sennyei István püspök. A kezdeti nehézségek után csak 1730 körül tudták Szent István tiszteletére szentelt templomukat, majd pedig 1776-ban kolostorukat felépíteni. 1711–1745 között a ferences atyák látták el a veszprémi katolikus hívek lelki gondozását, a plébánia vezetését. Még jelentősebb volt a barátok szerepe a Balaton-felvidék és a Bakony német falvainak pasztorálásában. A 18. század első felében, de később is ők gondozták Márkó, Úrkút, Nagyesztergár, Kislőd, Városlőd, Barnag, Vöröstó, Ácsteszér, Lókút, Súr, Bakonyszűcs, Bakonyszentlászló települések német lakosságát.

A rendházának csak töredékes iratai kerültek a VeML-. Az apostoli levelek (1854–1950) és a házfőnökök töredékes iratain (1900–1950) kívül a tőke és Szent Alapítványok jegyzőkönyve (1801–1888), miseintenciók (1899–1911) és néhány kézirat maradt az utókorra.

VeML XII. 15. A Pálos Rend Pápai Rendházának töredékes iratai 1728–1780. 0,12 ifm.

A pálos rendet Csáky László telepítette Pápára és egészen feloszlatásukig itt éltek. Az 1638-ban Pápára telepített pálosok igen nagy vitalitásról és aktivitásról tettek bizonyságot. Szívós és céltudatos munkával visszaszerezték középkori birtokaik ekkor még hódoltságban lévő nagy részét. Jelentős szerepet biztosítottak a környék életében a kolostor számára az egyre szaporodó

házingatlanok és a növekvő mértékű föld- és szőlőbirtokok (Kisörs pusztán, ma Kővágóörs; Pátkán, ma Lovászpatona szomszédságában, a Somló hegyen és Badacsonyban), s a különösen fejlett malomgazdaságuk. Gazdasági helyzetüket és gazdálkodásuk sokoldalúságát, birtokviszonyaik tagoltságát, jövedelmi forrásaik sokrétű jellegét jól tükrözik az 1786. évi leltár felsorolásai, amely szerint a Pesti Rendház után a pápai rendelkezett a legnagyobb vagyonnal.

A pálosok töltötték be Pápán a katolikus szempontból nézve üresedésben lévő plébános feladatkörét a jelek szerint az után is, hogy 1659-től fogva ismét volt katolikus plébánosa a városnak. Pálosok vezették Pápa legkorábbi katolikus anyakönyvét 1638 és 1668 között, és feltételezhető, hogy csak ezután vette át a plébánia a szentségek kiszolgáltatásának és az anyakönyvek vezetésének a feladatát. A pálosok a város katolikus nemességét, valamint a magyar és német anyanyelvű polgárságot gondozták. Többek között ők alapították meg Pápán a Rózsafüzér Társulatot. A Társulat kezdetben magyar volt, majd 1728-ban megalakították a német Rózsafüzér Társulatot. A két társulatnak 1739-ben már 600 tagja volt a városban. Jelentős szerepe volt a pápai pálos kolostor és a város szellemi életében annak is, hogy – különösen a protestáns iskolák erőszakos bezárása után – átvették az alapfokú, majd később a középfokú oktatás feladatát. 1647-től említik a pálosok iskoláját és 1660-ban már 100 tanuló jár tanodájukba. A hazánkban lévő pálos iskolák között a pápai lett fokozatosan a leghíresebb, s amikor megalakult az algimnázium (1721), ennek az iskolának a tanterve, tanítási módszere és szellemisége irányítólag hatott a többi pálos iskolára.

A pápai pálosok VeML-ba került irata az 1728-ban megalakult német Rózsafüzér Társulat Mária Kongregációjának albuma, amelyet 1780-ig vezettek. Az albumban alfabetikus sorrendben vezették a társulati tagok nevét (az album elején a pálos testvérekét, utána a világi személyekét), amely kiváló társadalom és névtörténeti dokumentum.

Irodalom:

Márkusné Vörös Hajnalka: A pálosok szerepe a pápai kálvária építésében, a hitélet megújításában. In: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Szerk.: Sarbak Gábor. Piliscsaba, 2007. 670–686. p. (Rendtörténeti konferenciák 4/1.)

XIII. CSALÁDOK

VeML XIII. 27. A Móró család (Nagyvázsony) iratai (1850) 1874–1945. 0,06 ifm.

A nagyvázsonyi Móró család iratanyag törzsét Móró János kötélgyártó mester és felesége, Paár Mária birtokjogi (telekkönyvi) iratai alkotják. Ezek egyszerre vetnek fényt a két család – Móró és Paár – főként 19. századi birtokviszonyinak alakulására. Móró János 1880-ban kapott kötélgyártói iparengedélyt, de szakmája mellett földműveléssel is foglalkozott. Birtokait fokozatosan gyarapította, de megmaradt kisbirtokosnak. Két lánya Mária – Krusacz Miklós órás- és ékszerész felesége – és Ilona – Krusacz Antal vasesztergályos felesége – Amerikába vándorolt ki családostul. István fia hentessegéd, akit 1943-ban – rendszerellenes magatartása miatt – rendőri felügyelet alá helyeztek.

A család iratai között őrződött meg a nagyvázsonyi közkút építésére adományozott összegek kimutatása és az Esterházy család Pulai Uradalmának anyagszámadási naplója (1891–1900). A kutatást a két család genealógiai táblázata és az áttekintő raktári jegyzék is megkönnyíti.

VeML XIII. 33. A gróf Zichy család palotai ágának iratai 1754–1899. 0,48 ifm.

A Zichy család katonai érdemei elismeréseként – Zichy I. Pál és István palotai kapitány volt – 1650-ben kapta meg Palotát a hozzá tartozó birtokokkal. Az egyes családtagok a 18. század folyamán a lángi, az abonyi és az oroszvári ágat megalapítva szétaprózták az adományt, de a palotai ágat továbbvivők 1890-ig folyamatosan Palota birtokosai maradtak. Ez az ún. alsóurasági

birtok Palotát, Papkeszit, Súrt, Kutyot és Inotát foglalta magában. Központja Palotán a régi Újlaki-féle vár volt, amelyet az 1720-as és 1740-es évek nagyszabású építkezései folyamán állítottak helyre.

A VeML-ban lévő anyag egyrészt a korábban a személyi fondok közé sorolt Zichy Paulina gr. Schläger Jánosné irataiból, valamint az 1973-ban a veszprémi Bakonyi Múzeumtól átvett anyagból áll. A rendezés után a család személyes iratai családtagok szerint, a gazdasági iratok tárgyi alapon tagolódnak. Az iratok az 1750-es évektől mutatják be az itt élő Zichyek magán- és gazdasági életét. A családtagok közül levéltárba került Zichy II. Miklós (1833–1874) és felesége, Kray Mária személyes levelezése és várpalotai háztartásuk számlái, valamint lányaik, Mária, Izabella és Paulina iratai. Zichy Mária (1824-?) levéltárba került emlékkönyve a családtagok, rokonok, ismerősök és barátok emlékverseit és monogramjait tartalmazza (1889–1899). Testvéreivel való levelezése az 1842–1863 közötti időszakot öleli fel. Zichy Izabella (1828–1848) hagyatékából a Festetich Fannival való levelezés maradt meg. Zichy Paulina, Schläger Viktorné (1836–1890) hagyatékában a személyes levelezésen kívül itt őrződtek meg a salzburgi Schläger-villa meghívói. A palotai „alsóurasági" uradalom igazgatásával kapcsolatos iratok közül figyelmet érdemel az uradalom kiadásairól és a napszámosok munkabéréről vezetett 15 kötetnyi pénztárkönyv (1754–1841) és a palotai gazdaságban végzett munkákról, a mesteremberek és béresek fizetéséről vezetett kimutatás (1884). Az anyag kutatását a család genealógiai táblázata és az áttekintő raktári jegyzék segíti.

VeML XIII. 37. A Tumler család (Veszprém) iratai 1742–1839. 0,05 ifm.

A német származású Tumler családot Padányi Bíró Márton püspök hívta Veszprémbe a vár építkezéseinek munkálataihoz. Tumler György (Reiskirchen, 1722 körül – Veszprém, 1767.) ezermester molnár az 1740-es években vándorolt be hazánkba Városlődre, majd 1757-ben, püspöki engedéllyel telepedett le Veszprémben. Malmokat épített a vár alatti Séd patak vízére, de nevét azzal írta be a magyar technikatörténetbe, hogy 1766-ban Koller Ignác püspök felkérésére vállalta, hogy a veszprémi vár alatti völgyben lévő Úrkútból vízierő segítségével vizet nyomat fel a várba. A tervet elkészítette, de a kivitelezésben korai halála megakadályozta. Apja vízépítészeti tevékenységét fia folytatta. Tumler Henrik (Városlőd, 1748. – Veszprém, 1835.) először molnármesterként dolgozott, majd a Veszprémi Püspöki Uradalom mérnöke lett. Nevét akkor ismerték meg, amikor az 1770-es években apja tervei alapján megépítette a veszprémi vár vízvezetékét. Tumler Henrik a felhalmozott tőkével és a felvett hitelekkel okosan gazdálkodott: műszaki beruházásokba fogott – malomépítés – és pénzét ingatlanokba – szőlő, szántó, házingatlan – fektette. Közhasznú tevékenysége folytán 1791-ben II. Lipóttól nemesi címereslevelet kapott. Két fia (József, Antal) nem tanulta meg apja mesterségét.

A család iratait a veszprémi Bakonyi Múzeumtól átvett történeti iratgyűjteményből (XV. 2.) emelték ki 1989-ben. A német, latin és magyar nyelvű iratanyag javarészt Tumler Henrik molnármester hagyatékát tartalmazza. Külön is említésre méltó Tumler Györgyné (1799) és Tumler Henrik (1826) végrendelete és végrehajtójának jegyzőkönyve (1835–1837), Tumler Henrik második házassági szerződése (1797), javainak összeírása, sokféle szerződése, a gazdaságról, a somlói szőlőről vezetett számadások. A családi iratokhoz tartozik Tumler Pál csődügye, ingóságainak összeírásával és konvenciójának kimutatásával (1834). Az iratok jelentős értéket képviselnek, mivel rekonstruálható belőle a család gazdasági, társadalmi helyzetének alakulása közel egy évszázadon át.

VeML XIII. 38. A Woita család (Pápa) iratai 1833–1944. 0,06 ifm.

A német eredetű, pápai polgárcsalád iratai 1980-ban Woita Éva veszprémi lakos tulajdonából, iratvásárlás útján kerültek a VeML őrizetébe. A német és magyar nyelvű iratok elsősorban Woita József, pápai építőmester (1807–1896) és fia, Adolf budapesti műépítész (1834–1923) működésére

vonatkoznak. Woita Éva (1913–) második házasságával a családi iratanyag a Szomjas családéval gyarapodott. Woita József építőmestert 1832-ben vették fel a pápai polgárság tagjai közé, s attól kezdve több mint ötven éven át részt vett a város közéletében. 1835-ben Pápa rendezett tanácsú város képviselője, 1845-ben gyámatya, 1855-től évtizedeken keresztül polgármestere volt. Irathagyatékából külön figyelmet érdemel 1854-ben kiállított német nyelvű tanonclevele, építőmesterként községi épületek állapotáról készített bizonyságlevelei; felesége, Holzheim Erzsébet végrendelete (1881), pápai polgármesteri irathagyatéka (1882–1884), gazdasági feljegyzései és lelki imádságos kalendáriuma: Geistlicher Beth-Kalender. Woita Adolf 1834-ben született Pápán, ahol az elemit és a gimnázium alsó osztályait végezte. A felső osztályokat Győrben látogatta, majd Hölzel József szombathelyi építésznél tanult, azután a bécsi Politechnikumon végezte el az építész szakot. Dolgozott Ausztriában, Angliában, majd hazatért Magyarországra és sikeres pályát futott be.

Iratai közül különösen értékes 250 oldalas életrajzi írása, családi fotóalbuma, rajzai és akvarelljei, valamint 1918-ban felvett budapesti házleltára és üzletengedélyei. Woita Éva és férje, a Schürtz (Szomjas) család irataiban genealógiai feljegyzések, iskolai bizonyítványok, válóperes iratok és a család levelezése érdemel figyelmet. A kutatást leszármazási táblázat és darabszintű raktári jegyzék segíti.

VeML XIII. 56. Az Eckert család (Herend) iratai 1816–1903. 0,01 ifm.

A német nemzetiségű család iratai Pesovár János herendi lakos jóvoltából kerültek a VeML-ba. Az Eckert család a 18. század óta Herenden élt. Tagjai házas zsellérek voltak, akik e rétegből nemigen tudtak kiemelkedni a későbbiekben sem.

A fennmaradt töredékes iratok a 19. század első felében élt Eckert János és családja személyes és birtokjogi iratait – végrendelet, úriszéki ítélet eltartási perben, föld-adásvételiszerződések, tagosítási iratok – és a 19. század végén, a 20. század első felében élő Eckert József és családjának telekkönyvi iratait tartalmazza. A kutatást raktári jegyzék könnyíti meg.

VeML XIII. 58. A Hoffer család (Nagyesztergár) iratai 1892–1905. 0,02 ifm.

A német nemzetiségű Hoffer család iratai – Tóth Mihályné, született Hoffer Erzsébet nagyesztergári lakos jóvoltából – 1983-ban kerültek a VeML őrizetébe. Az iratok zömét a család 1892–1896 közötti levelezése teszi ki. Hoffer Mihály, a szinte gyermekfejjel, 16 évesen Amerikába kivándorolt (1982) mészároslegény szüleivel, testvéreivel folytatott levelezése ma is megdöbbentő élményt nyújt. A levelekből egy jómódú, de az eladósodás útján megindult magyarországi német család 19. század végi hétköznapjai tárulnak fel, s képet kapunk a kivándorlók mindennapi megélhetésért folytatott elkeseredett küzdelméről is. Külön is megemlítjük Tóth Mihályné visszaemlékezéseit, amelyet halála előtt néhány évvel, 1980 táján kezdett el papírra vetni. A 61 lapos kézirat a család 18–20. századi történetét tárja fel, de adatokat szolgáltat a rokon családok (például a híres zirci asztalos Wilde, vagy az olaszfalui Peidl család) történetére vonatkozóan is. Mivel a Hoffer család eredetileg Zircen élt, Zirc helytörténetéhez is használható e munka. A levelezés magyar–német, a visszaemlékezés magyar nyelvű. A családi iratok kutatását áttekintő raktári jegyzék segítségével lehet végezni.

Irodalom:

Márkusné Vörös Hajnalka: Nagyesztergár társadalomnéprajza. Nagyesztergári Német Nemzetiségi Önkormányzat: Nagyesztergár, 2005. (Magyar–német nyelvű)

VeML XIII. 69. A Ringhoffer család (Borzavár) iratai 1898–1944. 0,05 ifm.

A német nemzetiségű Ringhoffer család iratai 1985-ben ajándékként kerültek a VeML-ba. Az ajándékozó Borzaváron, Holczinger Ferenc házának padlásán gyűjtötte össze az iratokat. A

Ringhoffer család kisbirtokos família volt Borzaváron. Az irategyüttes a Ringhoffer Istvánné, Pleskó Katalin által megőrzött dokumentumokat tartalmazza. A fennmaradt iratokból (telekkönyvi iratok 1898–1939, adóügyi iratok 1921–1944 és a váltókölcsön elszámolásai 1929–1944) nyomon követhető a család birtokviszonyainak alakulása, anyagi helyzetének romlása. A vegyes iratok (1914–1940) közül említésre érdemes az 1919. július 10-én a Borzavári Munkástanácshoz intézett levél, amelyben az özvegy ¼ házrész megváltását kéri, részletesen beszámolva családi viszonyainak alakulásáról. Az iratanyag jegyzék alapján kutatható.

VeML XIII. 66. A Hideghéty család iratai 1411–1878. 0,02 ifm.

Jakob de Hidegket (alias de Hettendorf) 1411-ben kapott adománylevelet hideghéti birtokára. (Hideghét – Gaadendorf, Studené – 1947 óta Dunahidas része Szlovákiában.) A család évszázadokon át itt élt kisbirtokos nemesként. Hideghéty Mihály azonban szakított a kuriális nemesek hagyományos életmódjával. Hideghéty Mihály téglavetőmester a 19. század elején hagyta el szülőföldjét, s egyik uradalomból a másikba vándorolt. 1819-ben a Kisbéri Uradalomban (Tarts-pusztán) dolgozott, később, a 19. század közepén már Zircen találjuk. A mesterség három generáción át öröklődött.

A család irataiban az eredeti adománylevélen (1411) kívül anyakönyvi kivonatok és a Pozsonyi Káptalan által kibocsátott oklevélmásolat-gyűjtemény található, amely a Hideghéty családra vonatkozó másolatokon kívül több Pozsony megyei nemes család – Aranyossy, Bucsányi, Csuzi és Deseő – okleveleit tartalmazza. A Hideghéty család iratait a veszprémi Bakonyi Múzeumtól átvett történeti iratgyűjteményből a rendezés során emelték ki. A fennmaradt, töredékes iratanyag a darabszintű raktári jegyzék alapján kutatható.

VeML XIII. 81. A Kluge család (Pápa) iratai 1834–1950. 18 ifm.

A 18. század második felében a hazánktól nyugatra eső területeken a textiliparban és a festő mesterségben munkaerő-felesleg képződött. Ezért az egyéni vándorutak és a családi áttelepülések egyaránt növelték a magyarországi kékfestő mesterek számát. Így kerültek Magyarországra az evangélikus Kluge család ősei a szászországi Sorauból. Johann Friedrich Kluge Sárváron telepedett meg, majd 1777-ben a pozsonyi főcéhbe kérte felvételét. Fia Friedrich Kluge 1786-ban családjával áttelepedett Pápára. A műhelyt fia, Kluge Ferenc vette át és fejlesztette tovább. A 19. század második felében a vásározás mellett a viszonteladói hálózatot is kiépítette a cég. Ötven kilométeres körzetben 24 vásározóhelyük volt, 95 helységbe szállították vasúton és postán 108 ügyfélnek. A forgalmat 10-12 fős elárusító-gárda bonyolította le. A Kluge-cég mindemellett textil-nagykereskedői és borkereskedői jogot is szerzett magának. A cég kapcsolatai távolabbi vidékre is kiterjedtek, a sváb és a vend nemzetiségű lakosság igényeinek megfelelő kelméket is festettek. A fellendülést a II. világháború vetette vissza. 1945 után a korábbi készleteket fokozatosan felélték, a műhelyt államosították, anyagának megmentése érdekében a Művelődési Minisztérium 1954-ben államilag védett gyűjteménnyé nyilvánította. A volt tulajdonos Kluge család hét generáción keresztül vitte az üzemet, amely 1956-ban zárta be kapuját, majd 1962-ben nyitott ki mint Pápai Kékfestő Múzeum. Különlegességét az adja, hogy fennmaradt a kékfestőműhely egész épülete, teljes műszaki állaga működő állapotban, nyomódúcok, textilanyagok, klisék, bárcák, pecsétnyomók, cégjeles csomagolópapírok, bútorok, háztartási felszerelések, nagyon sok ruha, használati és dísztárgyak, gazdag szakkönyvtár.

Hasonlóan jelentős gazdaság-, társadalom- és helytörténeti értéket képvisel a Kluge-gyűjtemény családi és üzleti iratanyaga, amely a VeML-ba került két részletben, 1978-ban és 1982-ben. A 19. század közepétől megőrizték a család levelezését, feljegyzéseit, képeslapokat, iskolai füzeteket, gyermekrajzokat, meghívókat, gyászjelentéseket, fényképeket, a családtagok közéleti szereplésével kapcsolatos iratokat. Akkurátusan feljegyezték és az utókornak megőrizték a családi háztartás feljegyzéseit: bolti bevásárló-könyveket (1885–1951), húskönyveket, disznóölések

könyveit, cipészkönyvet, rövidáru-, illatszer-, benzin- és olajkönyvet, az autó naplóját, a lovak tartásával kapcsolatos kiadásokat (20. század első fele). Az 1890-es évektől megmaradtak a házi vállalkozások iratai: a család somlói és hántai szőlőinek művelésével kapcsolatos munkáskönyvek (1892–1943), a somlói szüretek terményösszesítései és a boreladásból befolyt összegek (1893–1948), pincenyilvántartások, Karcsay Béla textil-nagykereskedésének (1941–1954), Karcsay Matild és Karcsay Miklós tűzifa- és szénkereskedésének (1925–1951), Karcsay Béla rózsakertészetének iratai (porzási könyvek, ültetési tervrajzok). Folyamatosan és nagy figyelemmel vezették a kékfestőüzem gazdasági iratait. 1854-től egészen az államosításig megőrizték a pénztári főkönyveket, pénztári naplókat, folyószámla-főkönyveket, (külön vezették az adósok és hitelezők adatait), a számlakönyveket. A 20. század elejétől megmaradtak a család adókönyvei, a biztosítási, takarékpénztári és banki iratai. Precízen lefűzve tárolták az üzleti levelezés kimenő és bejövő leveleit (1864–1949), az üzletfelek címjegyzékeit (1894–1920), a postakönyveket (1914–1956). Gyáripari statisztikát készítettek (1932–1945) és lelkiismeretesen feljegyezték az alkalmazott festőmunkások adatait, valamint heti, havi fizetésüket (1887–1938), az eladónők és vásározók heti bérét (1897–1943), a cselédek és kisegítő munkásoknak kifizetett összegeket (1923–1942). Az 1910-es évektől egyéni munkakönyveket vezettek, amelyből 44 maradt meg. Feljegyezték a munkarendet, a munkásoknak és kereskedőknek adott ajándékokat. Hasonló alapossággal vezették a nyilvántartásokat a – főleg német – kereskedők megrendelésére szállított kelmékről (1888–1955), a bérmunkába készült áruk teljesítéséről és szállításáról. Leírták és megőrizték a kékfestő recepteket (1850–1913) és a család festőfeljegyzéseit, később a kódokkal ellátott színmintakönyveket. Rögzítették a kékfestőüzem gyártási munkafolyamatait a gyártási könyvekben (1886–1951), a mintázó, festő és mángorló könyvekben (1871–1955). Eltették és rendszerezték a vásáron eladott mintákat (1865–1935), a nyersáru-mintakönyveket, a Leipnik és társa kanavász mintakártyáit, a Farbwerkw Meister Lucius von Brünig mintakártyáit. Megmaradtak a vásári árjegyzékek (1900–1946) és a minták kelendőségéről vezetett feljegyzések. Teljes vagyonleltárt készítettek a családi javakról: ingatlanokról és ingóságokról (1850–1916), az üzemben használt gépekről (1940-es évek), az árubeszerzésekről, az árukészletről. A német és magyar nyelvű iratgyűjtemény kutatását középszintű raktári jegyzék segíti.

Irodalom:

Családtörténeti kutatás határon innen és túl. Szerk.: Márkusné Vörös Hajnalka, Veszprém, 2009. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 20.)

XIV. SZEMÉLYEK

VeML XIV. 4. Herrnberger Alajos veszprémi diák számadásfüzetei 1829–1838. 0,03 ifm.

A két összefűzött, német nyelvű számadásfüzet Herrnberger Alajos, veszprémi diák szisztematikusan vezetett napi kiadásait és bevételeit tartalmazza az 1829–1838 közötti időszakból. Csekély bevételei és puritán kiadásai ellenére érdekes forrás egy reformkori kisváros mikrotörténetének kutatásához.

VeML XIV. 23. Kreizer József pápai fazekassegéd munkakönyve 1863–1869, 1874–1892. 0,01 ifm.

Kreizer József 1842. március 5-én született Pápán, ahol kitanulta a fazekas mesterséget. A katolikus, német fazekassegéd 1863-ban szabadult, ekkor kérvényezte munkakönyvének kiállítását. Az 1863. június 24-én, a Pápai Polgármesteri Hivatalban kiállított kétnyelvű (magyar–német) munkakönyv, amely úti okmányul is szolgálhatott az Osztrák Birodalmi Tartományokban, értékes társadalom- és ipartörténeti forrás. Bejegyzései alapján rekonstruálható Kreizer József vándorlása és munkahelyei 1863-tól 1869-ig. A bejegyzéseket az aláírások mellett épen

megmaradt céhpecsétekkel hitelesítették. A munkakönyv hátsó lapjain Kreizer József feleségének anyakönyvi bejegyzései találhatók: hét gyermekük születési és halálozási, valamint a feleség szüleinek, nagyszüleinek halálozási dátumaival.

VeML XIV. 52. Weisz Andor budapesti szűcsmester üzleti könyvei 1948–1959. 0,05 ifm.

Weis Andor, budapesti szűcs kisiparos 1919-ban született Debrecenben. Budapesti üzletét a VII. kerületben a Murányi utca 24. szám alatt működtette. Az iratok között megtalálható a mester 1946-ban kiállított mesterlevele és iparigazolványa, pénztárkönyvei 1948-tól 1959-ig, számlatömbjei és átvételi elismervényei a vállalt munkákról (kinek, mit, mennyiért) és jegyzékek a szovjet csapatoknak 1946-tól, majd később szovjet cégeknek szállított bőrökről. A megmaradt iratokból kirajzolódik a szűcsmester korabeli vevőköre, pénzügyi helyzete, manőverezése a megváltozott viszonyok között. Érdekes kortörténeti dokumentum.

VeML XIV. 58. Hadnagy László tanár, népművelő (Gyulafirátót–Veszprém) irathagyatéka (1922) 1946–1995. 5,88 ifm.

Hadnagy László (1923–1995) a magyar és német lakosságú Gyulafirátóton született tízgyermekes vasutas családban. Iskolába Rátóton, Keszthelyen, a Győri Tanítóképzőbe járt. Szülőfalujában választották meg tanítónak. Esti tagozaton fejezte be főiskolai tanulmányait, majd az ELTE magyar-történelem szakán szerzett diplomát. A tanítás mellett két évtizedig a népművelői feladatokat is ellátta, felvállalva a falu és tágabb környezete értékeinek dokumentálását. Következetesen gyűjtötte a bakonyi német és szlovák közösségek hagyományait, több ezer fotót készített a nemzetiségi falvak lakóiról (portrék), élő szokásairól, tárgyi emlékeikről. Elindítója és aktív részese volt a megye földrajzinév-gyűjtésének. Feldolgozta Gyulafirátót és Bakonybél földrajzi neveit. Egyik fő szervezője volt a községi krónikaíró mozgalomnak. A Veszprém megyei honismereti mozgalom egyik meghatározó egyénisége volt.

Gazdag irathagyatéka 1998-ban került be vásárlás útján a VeML-ba. Személyes és hivatali iratain túl különösen figyelemre méltó Hadnagy László gyűjtései során készített saját fényképei (4 doboznyi) és a gyűjtött archív fotók (a pápai Maier család fényképei, a bakonykoppányi plébános fotói); Gyulafirátót és Bakonybél földrajzinév gyűjtése, amelyben a térképeken, levéltári forrásfeltárásokon kívül a teljes gyűjtött anyag megtalálható (1 doboz). A bakonyi németek történetének kutatása szempontjából további kincseket rejt a Hadnagy Lászlónak lektorálásra, ill. tiszteletpéldányként küldött kéziratok gyűjteménye, benne értékes falu- és ipartörténeti, s néprajzi témájú kéziratos dolgozatokkal. Az irategyüttes kutatását középszintű raktári jegyzék segíti.

VeML XIV. Széki Antal köz- és váltóügyvéd (Pest) irattöredéke 1869–1871. 0,01 ifm.

Az irattöredék a herendi porcelángyáros, Fischer Mór fiának, Leónak pénzügyi tartozására vonatkozik. Széki Antal a Hauff Ch. és társa londoni gyárosok által indított pert és annak végrehajtását képviselte Fischer Leo ellen. A német nyelvű iratok a per iratait és a Fischer család Széki Antal ügyvéddel folytatott levelezését tartalmazza. Az iratokat – amely Sebestyén Gyula hagyatékának (EAD személyi iratok) rendezése során került elő – 2005-ben vette át a levéltár a Néprajzi Múzeumtól.

XXIV. AZ ÁLLAMIGAZGATÁS TERÜLETI SZERVEI

VeML XXIV. 201. A Veszprém Megyei Földhivatal iratai 1945–1950. 21,62 ifm.
b) A Birtokrendezési Osztály iratai 1945–1950. 14,64 ifm.

c) A Telepítési Osztály iratai 1947–1950. 3,12 ifm.

Lásd: BKMÖL XXIV. 201. Veszprém megyéből a német lakosságot 3 periódusban telepítették ki. Az első szakaszban kb. 2600 főt az 1944 végétől 1945. március 23-ig visszavonuló német alakulatok szervezetten telepítettek át a birodalom területére. 1946 első felében a megye 5 községéből – Bakonyjákó, Bakonypölöske, Ganna, Kislőd, Nagytevel – 1113 főt vittek el az amerikai megszállási övezetbe. A legnagyobb arányú kitelepítés Veszprém megyéből 1948 elején és tavaszán történt, amikor 47 községből 10 670 személyt szállítottak el Németország szovjet megszállási övezetébe.

b) A Birtokrendezési Osztály irataiban településenként csoportosítva megtalálhatók a földbirtokreform végrehajtásának iratain kívül a németek kitelepítésének és cseh–magyar lakosságcsere lebonyolításának iratai: kimutatások és leltárak a kitelepített német családok által visszahagyott állatokról, bútorokról, használati eszközökről, vegyes- és gazdasági felszerelésekről, a birtokok összeírási ívek, házértékesítési kimutatások, levelezések, a kiosztott csereingatlanok iratai.

c) A Telepítési Osztály irataiban, községi csoportosításban kutathatók a Németországba kitelepítettek névjegyzékei: az I. névjegyzék, tartalmazza az áttelepülni köteles – német nemzetiségű, Volksbund-tag, SS önkéntes, magyaros nevet visszanémetesítő – személyeket és családtagjaikat, a II-III-IV. névjegyzék a kitelepítés alól mentesített személyeket, az V. névjegyzék az 1941. évi népszámlálásban német anyanyelvűnek vallott, kitelepített személyek jegyzékét. A telepítési osztály irataiban maradtak meg a svábok visszahagyott javairól készült leltárak, a terményekről, állatokról, a gazdasági eszközökről, használati tárgyakról készített táblázatos kimutatások, a hátrahagyott ingatlanok és telkek pontos felmérési rajzaival.

VeML XXIV. 207. A Veszprém Megyei Földhivatal nagyteveli telepfelügyelőjének iratai 1945–1949. 0,18 ifm.

Lásd: BaML XXIV. 35. A Veszprém megyei németek kitelepítéséért felelős márkói és nagyteveli telepfelügyelő iratai közül csak a nagyteveli Tóth Ferenc iratai kerültek – hiányosan – a Veszprém Megyei Levéltárba. Az anyag iratsorozatai: I. iktatott iratok (1946–1949) és II. kimutatások, nyilvántartások, benne Bakonyjákó, Döbrönte, Farkasgyepü, Iharkut, Nagyganna és Nagytevel Volksbunk és SS tagok és családtagjaik névjegyzéke; Béb, Magyarpolány, Nagytevel, Pápa településekről kitelepített német lakosság névsora, elkobzott házak jegyzéke, ingóságok, gazdasági felszerelések leltárai, az új tulajdonosok számára való juttatás kimutatásai (1945–1946), az 1948. évi ki- és betelepítés iratai.

Irodalom:

Előadások a Veszprém megyei németek történetéről (1946–1948). Szerk.: Hudi József. Veszprém, 1997.

XXV. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

VeML XXV. 1. A Veszprémi Népügyészség iratai 1945–1949. 0,36 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 23. 1945-ben a törvényi szabályozás az ügyészségeket is új feladatok elé állította. Az 1945. évi VII. tc., amely a korábbi – 1440/1945. és 5900/1945. ME sz. – rendeleteket törvényerőre emelte nyíltan politikai színezettel népbíróság felállításáról rendelkezett. E törvény és a rendeletek intézményesítették a közvádlói beosztást is, innen kellett vádat emelni az említett jogszabályokban leírt háborús és népellenes bűnügyek esetében. A jogszabály szerint a közvádlói tennivalók ellátásával a népügyészség szervezetén kívül álló személyt is megbízhatott, ez volt az úgynevezett politikai ügyész, demonstrálva, hogy a háborús és népellenes bűncselekmények sértettje a magyar nép. Néhány korabeli ügy működésére példa: az ügyész vádat emelt az

állítólagos kommunistákat gyalázó személy ellen, vagy fellépett a volt volksbundisták ellen (Nü. 945/1945. sz.). A Veszprémi Népügyészség iratanyagáról darabszintű segédlet készült.

VeML XXV. 3. A Veszprémi Népbíróság iratai 1945–1949. 0,75 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A II. világháború után Veszprém megyében is felelősségre vonták az ún. háborús és népellenes bűncselekmények elkövetőit, a rendes bíróságok fenntartása mellett. A Veszprémi Népbíróság (az 1945. évi VII. tc. 15–23. §-a szerint) egy szakbíró és a demokratikus pártok képviselőből tevődött össze. Új elem volt, hogy a tanács az addig rendszeresített büntetési nemek mellett kényszermunkára, vagy internálásra is kötelezhette a vádlottat. Súlyos bűnügy volt többek között a Nb. 8/1945. sz. ügy, amelyben a vádlott nagyfokú németbarátságát bizonyították, aki többek között német katonákkal szovjet katonákat fenyegetett, fogott el, vagy az Nb. 31/1945. sz. per, amelyben a vádlott 1944 szeptemberében az SS-be lépett be, s egy év hat hó börtön lett a büntetése. Sok volt az ún. volksbundos ügy, egyben (Nb. 50/1945.) a bíróság három év börtönbüntetést szabott ki. Igaz viszont az is, hogy sok volt az ilyen típusú bűnügy-kezdeményezés kellő alap nélkül, s ezek felmentéssel végződtek (46, 54, 55, 93/1945. sz. ügyek). A 3800/1948. IM sz. rendelet szüntette be az ilyen jellegű, formátumú politikai bíráskodást, amelyet azután a rendes bíróság, a törvényszék vett át. Az iratok kutatását a korabeli segédletek – főlajstromkönyvek – segítik.

VeML XXV. 151. A Veszprémi Államügyészség iratai 1945–1993. 58,29 ifm.

Lásd: BFL VII. 17. A már említett törvényi szabályozások, majd az 1953. évi XIII. tc. szerint az ügyészség független más szervektől és csak az országgyűlésnek alárendelt, külön szervtípus lett. Minden szintű bíróság mellett működött ügyészség, természetesen Veszprém megyében is. Az ügyészség feladata a kezdeti időben a korábbi koncepciós perek tisztázása, a törvényesség helyreállítása volt. A segédletek elpusztulása miatt az 1945–1964 közötti bűnügyi iratokról darabszintű segédlet készült.

Irodalom:

Tóth Vilmos: Az igazságszolgáltatás szerveinek működése, változása és fejlődése Veszprém megyében 1871-től 1982-ig. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. Veszprém, 1985. 789–812. p.
Sándor Pál: Az úrbéri peres iratok (Forrástani elemzés). In: Levéltári Szemle 1969. IX. 570–618. p.

14. rész

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **GYVL**)

Cím: 9024 Győr, Rákóczi Ferenc út 1.
Telefon: (+36) 96/312-288
Fax: (+36) 96/518-742
E-mail: leveltar@enternet.hu
Honlap: www.vleveltar.gyor.hu

Kutatóterem

Nyitvatartási rend: kedd: 12.00–15.30; szerda: 8.00–15.30; csütörtök: 12.00–18.00; péntek: 8.00–12.00

Győr Megyei Jogú Város Levéltára Műszaki Levéltári Részlege

Cím: 9024 Győr, Baross Gábor út 61–63.
Telefon: (+36) 96/423-654

Ügyfélszolgálat

Nyitvatartási rend: kedd, csütörtök: 8.00–12.00, 13.00–15.00

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A levéltár a város és a hozzá tartozó intézmények iratait őrzi 1600–2005-ig. Gyűjtőterülete és illetékessége megegyezik a fenntartó önkormányzatéval. Győr esetében az 1271-ben, V. István által kiadott kiváltságlevél teremtette meg a közjogi város létrejöttéhez vezető feltételeket. A várba telepítettek a fehérvári polgárok által élvezett jogokban részesültek (szabad bíróválasztás, vásártartás). Az okmányok sajnos a török uralom alatt megsemmisültek, így a korábbi szabadalmi jogokat tanúvallomásokkal kellett igazolni. A szabad királyi városi rangra emelés után a már korábban kialakult városi kancellária munkája a városigazgatási ügykörök bővülése révén tetemesen megnövekedett.

Minden valószínűség szerint ekkor kerültek a levéltárba tartozó iratok az 1562-ben épült, ekkor még földszintes városházára. Gyakorlatilag a helyi és a központi akarat levéltárügyben 1846-ban találkozott, amikor is Győrben kinevezték az első levéltárost. A városi levéltár azonban csak 1861-től számítható, mai értelemben is helytálló, működése. Az őrzött anyag szélesebb körű volt a különböző hivatalok által létrehozottnál. Egyre bővülő kézikönyvtár, valamint pecsétgyűjtemény is szerepelt a leltárban. Az új városháza 1897-ben történt felépítése a vele szoros egységben működő levéltár költözését is jelentette, s ekkor egy kézikönyvtár alapjait is sikerült lerakni. A 2520 műből álló könyvgyűjteményhez térképtár is tartozott. A háborús események során a levéltárat károsodás nem érte, de a légoltalmi biztonságba helyezés éveiben a pincék nyirkos levegője megtámadta a régebbi iratokat, jegyzőkönyveket. A város levéltárát 1950-ben, nem sokkal a tanácsrendszer bevezetése után központilag egybeolvasztották az egykori Győr-Sopron megyei Levéltárral. A 112/1968 MM sz. rendelettel az állami területi levéltárakat 1968. január 1-től a megyei tanácsok VB irányítása alá helyezték. Az iratkezelést, és a levéltártípusokat és illetékességüket pedig az új levéltári törvény a 27/1969. sz. tvr. a levéltárak védelméről és a levéltárakról, és a végrehajtására kiadott 30/1969. sz. tvr. szabályozta. A Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár 1969-ig vette át Győr Város Tanácsának iratait. Az államosítás után 1952-ben a városi iratokat két évtizedre a városháza alagsorában helyezték el; a jegyzőkönyvek restaurálása 1960-ban fejeződött be.

1993-ban Győr Város Önkormányzatának Közgyűlése egyhangúlag megszavazta a városi levéltár szervezeti önállóságának helyreállítását, és a régi városházát jelölte ki az új intézmény székhelyéül.

Győr Város Levéltára 1994. március 1-jétől tevékenykedik az épületben.

A levéltár jelenleg 2300 ifm. iratot őriz a raktáraiban.

A levéltár Baross úti épületében az 1945 utáni iratanyagot őrzi, az ügyfélszolgálattal kapcsolatos feladatokat is itt látja el.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:

Fondjegyzék: Városi Levéltári Füzetek; 1999/2. Szerk.: Bana József; Győr Megyei Jogú Város Levéltára; 1999. (az interneten is elérhető)

A levéltár kiadványai (a kutatási témához kapcsolódhatnak):

Bana József: A lövöldöző „Levél hordozó”: jegyzetek Győr történetének lapjaihoz. Győr, 2001.

Bana József: Győr polgármesterei. Győr, 1997.

Családok, családfák, generációk: a Győri Mediawave Fesztivál keretében 2007. május 2-3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: Bana József – Katona Csaba

Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig. Szerk.: Bana József – Márfi Attila. Győr, 2007.

Gecsényi Lajos: Gazdaság, társadalom, igazgatás: tanulmányok a kora újkor történetéből. Győr, 2008.
Gecsényi Lajos: Vázlat Győr XVI–XVII. századi történetéről. 1997.
Győri Tanulmányok; felelős szerk.: Bana József; Győr Megyei Jogú Város Levéltára; 1973- (repertóriuma a levéltár honlapján is elérhető)
Győr története a kezdetektől napjainkig. Győri millecentenáriumi előadások. Szerk.: Bana József, – Morvai Gyula. Győr, 1997.
Sáry István: Győr a szabad királyi város. Győr, 1997.
Timaffy László: Szemelvények Győr néprajzából. Győr, 1997.
Városi Levéltári Füzetek. Győr 1997/1–2., 2008/1–2.
Győri Levéltári Füzetek 2000

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK ÉS TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Lásd: BFL IV. Szabad királyi városok.

GYVL IV. A. 1001. Győr Város Tanácsának iratai 1567–1742. 12,4 ifm.
a) Győr Város Tanácsának jegyzőkönyvei (Protocolla Ordinaria Civitas Jaurinensis) 1600–1742. 3 ifm.
j) Végrendeletek (Testamenta) 1601–1742. 2 ifm.
q) Győr város telekkönyvei (Grundbücher) 1567–1703. 1 ifm.
v) Rab- és tanúvallomások (Reorum examina) 1724–1742. 0,5 ifm.
y) Perek (Processus in protocollis contentae) 1602–1712. 4 ifm.
z) Polgári perek (Processus civiles) 1603–1742. 4 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Bár Győr már a 14. században megszerezte kiváltságlevelét, ez az oklevél a törökkel vívott 15 éves háború alatt elveszett, így a város a káptalan földesúri joghatósága alá került. Ennek ellenére a 16. század második fele óta már léteztek azok a fontos intézmények, tisztségek, amelyek a szabad királyi várossá válás után is meghatározóak voltak. Ilyen intézmény volt a városi tanács is.

A káptalannal vívott hosszas küzdelem után végül 1743-ban szerezte meg Győr a szabad királyi városi rangot, amelyet az országgyűlés 1751-ben cikkelyezett be.

A város legfőbb tisztségviselőjét a bírót is ők választották hagyományosan Szent György napján. A bíró a várost irányító 12 tagú városi tanácsban is elnökölt.

1760-tól kezdett elkülönülni a tanács közigazgatási és bírói funkciója. Ennek eredményeként a városi magisztrátusból 4 ülnök az újonnan létrejött bírói hivatal tagja lett. Bár a közigazgatási és a bíráskodási funkciók szétválasztása még sokáig tartott, de a kezdetek ehhez a dátumhoz köthetők.

Az iratanyagban nagyobb hiányok nincsenek, jól kutatható.

a) Kutatni az állagban névmutatók segítségével lehet. A bejegyzéseket időrendben, évenként újra kezdődő sorszámozással látták el. 1835-ig a kötetek végén betűrendes névmutatók találhatók, amelyek a jegyzőkönyvi lap és a bejegyzés számára utalnak. 1836-tól a névmutatók külön kötetet alkotnak.

j) A végrendeletek másolati könyve is rendelkezésre áll az 1726–1783 közötti időszakra vonatkozóan (a „k” állagban találhatók).

q) Az első kötetek: az 1567, 1617, 1634-dik évi kimutatást tartalmazzák a vár, vagyis a belváros házairól (ölekben). Az 1703-dik évi kötet Újvárosról készült, a többi kimutatás az egész város területére és a külterületekre vonatkozik. Az egyes kötetek általában külön-külön városrészek adatait tartalmazzák. Kutatni évkörönként, évszámok alapján lehet.

Irodalom:

Bedy Vince: Adatok Győr város 16–17. századi lakosságának vallás szerint való megoszlásához. In: Emlékkönyv Kuncz Jenő hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Bászel Ernő – Gálos Rezső. Győr, 1934. 52–60. p.

Dominkovits Péter: Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1600-1605. Városi Levéltári Füzetek. 2001/4.
Dominkovits Péter: Győr város tanácsülési és törvénykezési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1606–1611. Városi Levéltári Füzetek. 2002/5.
Gecsényi Lajos: Győr város telek és házösszeírásai 1564–1602- Városi Levéltári Füzetek. 2003/7.
Győr története a kezdetektől napjainkig. Szerk.: Bana József – Morvai Gyula; Városi Levéltári Füzetek 1997/1.
Horváth József: Győri polgárok a végrendeletek tükrében. In: Győr története a kezdetektől napjainkig. Szerk.: Bana József – Morvai Gyula. Városi Levéltári Füzetek 1., 1997. 55–76. p.
Horváth József: Győri végrendeletek a 17. századból I– III. Győr, 1995–1997.
Morvai Gyula: Győri polgárkönyv I. 1600–1743. Városi Levéltári Füzetek. 2007/10.
Perger Gyula: Újváros 1703-as telekkönyve. Győri Tanulmányok Füzetek. 2002/8.
További tanulmányok találhatók a Győri Tanulmányokban (a repertórium a levéltár honlapján elérhető).

GYVL IV. A. 1004. Győr város adószedőjének iratai 1629–1745. 2,2 ifm.
a) Adólajstromok 1629–1745. 0,5 ifm.

A fond köteteket tartalmaz az egyes évekről; darabszinten rendezett. A kötetek borításán rendszerint az adószedő nevét is feltüntették. Az adókat az egyes telkek után vetették ki. A kötetekben városrészek (ún. fertályok) szerint találhatók az adózók nevei, és az általuk fizetett adó.

Kutatni a városrész nevének ismeretében lehet, máskülönben az adott év anyagát teljesen át kell nézni. A városrészen belül az adózók nem betűrendben kerültek felsorolásra. A kötetekhez segédkönyvek nem állnak rendelkezésre.

GYVL IV. A. 1055. Győr Szab. Kir. Város Választó Közösségének iratai (Proth. Ordinaria electae communitatis) 1743–1848. 2,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1782–1848. 0,3 ifm.
c) Tisztújítószéki jegyzőkönyvek 1743–1848. 2,3 ifm.
e) Szószólói jegyzőkönyv 1754–1789. 1 ifm.

Lásd: BFL IV. 1001. Az 1743-as kiváltságlevél megszerzése után Keller Károly királyi biztos kezdeményezésére jött létre a – minden szkv.-ban létező – választópolgári testület (electa communitas vagy selecta communitas). A 60 fős testület nem előzmények nélküli. A cím megszerzése előtt is létezett egy hasonló, de 120 fős testület polgári közösség (communitas civilis) néven. A választópolgárság feladata hagyományosan a gazdálkodás, az igazságszolgáltatás és a levéltár ellenőrzése, de ők vizsgálták felül a benyújtott írásbeli panaszokat, és választották meg a város bíráját, s a szenátorokat is. A testület élén a szószóló állt.

a) A jegyzőkönyvi bejegyzések időrendben találhatók. A legtöbb kötet végén névmutató is van, a többi átlapozással kutatható.

c) Jegyzőkönyvek (Prothocollum Restauratotium): 1743–1836. Iratok (Acta Sedis Restauratoriae): 1790–1896 hiányosak. A jegyzőkönyvek bejegyzései és az iratok sorozata az időrendet követi.

e) A szószóló a város külső tanácsának tagja, akinek feladata a város gazdálkodásának felügyelete. Jelentős szerepet játszott a döntések előkészítésében, az ülések irányításában, a határozatok végrehajtásában. A kötetben szerepelnek a házeladások, a vásári jövedelmek és az „újpolgárság” megszerzése után beszedett díjak. Kutatni a kötet átlapozásával lehet.

GYVL IV. A. 1056. Győr Szab. Kir. Város Tanácsának iratai 1743–1849. 146,2 ifm.
a) Tanácsi jegyzőkönyvek (Prot. Ordinaria) 1743–1848. 18 ifm.
y) Jogok és kötelezettségek könyve 1743–1848. 0,2 ifm.
ee) Franciák győri tartózkodására vonatkozó iratok (Acta Gallicana) 1809–1846 (1861). 2,5 ifm.
ff) Új polgárok könyve (Album neocivium) 1743–1848 (1879). 0,3 ifm.
ii) Telekkönyvek 1817–1830. 0,7 ifm.
ll) Hagyatéki iratok 1743–1854. 0,2 ifm.

nn) Birtokátírási díjak jegyzékei 1780–1850. 0,3 ifm.
oo) Felvallási jegyzőkönyvek (Prot. fassionalia) 1742–1848 (1850). 0,3 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. A fond Győr város tanácsának iratait tartalmazza az 1743-as szabad királyi városi cím megszerzése után. A város legfőbb szabályalkotó testülete a városi tanács volt, amelynek statútumai helyi szinten kötelező érvényűek voltak.

A tanács tagjait évenként április 24-én választotta meg a választópolgárság.

a) A jegyzőkönyvekben a tanácsülések az időrendet követik, ezen belül találhatók a bejegyzések az adott napirendi pontra vonatkozóan. A kötetek egy részének végén mutató található, más részükhöz külön mutatókönyv áll rendelkezésre.

y) A városi polgárokra vonatkozó kötelezettségeket és jogaikat tartalmazza. Segédkönyv nem áll rendelkezésre, kutatni a kötet átnézésével lehet.

ee) A Napóleon által 1809-ben, a demarkációs vonalon belül esett területre kivetett hadisarc felosztásáról és elszámolásáról vezetett jegyzőkönyvek találhatók eben az állagban. A kifosztott városok és a vidékiek panaszlevelei a francia katonák zsarolása miatt és egyéb, a franciák itt tartózkodására vonatkozó iratok is fellelhetőek. Az utolsó nemesi felkelés kutatásához szintén értékes információk nyerhetők az iratanyagból. A sorozat dobozai vegyes tartalmúak, mégis általában az 1., 2. számú dobozban a francia tábornokok által a város igazgatási szerveihez írt levelek, a 4. és a 7–12. dobozokban a hadisarc iratai, az 5–6. dobozokban pedig a polgárok panaszlevelei találhatók. Ezeket követik az ún. elszámolási kötetek. Bár készült egy korabeli összesítés az iratokról, de csak korlátozottan használható. Kutatni csak a dobozok, kötetek átnézésével lehet.

ff) Az állag tartalmazza a győri polgárok névsorát tartalmazó kimutatásokat és az új polgárok bejegyzései. A név mellett jelezve van a kifizetett illeték értéke is. Az első kötethez külön névmutató található, a másodikhoz a mutató hozzá van kötve.

ii) A kötetek városrészenként tartalmazzák az adatokat. Kutatni a városrész nevének és a megfelelő évszámnak az ismeretében lehet.

ll) Családok okiratai, osztálylevelei, hagyatéki leltárai, csődelszámolásai, stb. (1600–1854). Az iratok időrendben sorszámozva találhatók, 1–9550-ig terjednek. A névmutatók a személyek nevét, az irat keletkezési évét, régi elhelyezését valamint az irat számát mutatják. Kutatni a névmutató segítségével lehet (I. 1600–1843., II. 1844–1854).

nn) A felvallási jegyzőkönyvek alapján készült nyilvántartások az átírási díjak elszámolását rögzítették. A jegyzőkönyvek 1780–1850-ig terjednek. A kötetekben az egyes ügyek sorszámozva szerepelnek. 1792-től a kötetek végén névmutató van, amely 1824-ig a kötetek oldalszámára, ettől az időponttól pedig a lapszámra és az ügyszámra utal. Kutatni ezek segítségével lehet.

oo) A birtokváltozásokról vezetett jegyzőkönyvek, amelyek kizárólag a győri házakról, telkekről és földekről vezetett nyilvántartások. A köteteken belül az ügyek sorszámozva találhatók. A névmutató 1829–1844-ig a személyek neveire, a kötet lapszámára, s az ügyszámra utal. 1839-től a jegyzőkönyveket nyomtatott íveken vezették.

Irodalom:

Bay Ferenc: Amikor Napóleon Győrött járt. In: Könyvtár, kultúra, várostörténet. Válogatott írások: Bay Ferenc. Szerk.: Horváth József. Győr, 2005. 112–117. p.
Bay Ferenc: Napóleon Magyarországon. Budapest, 1941.
Deák Ferenc 1817–21. Győri Tanulmányok Füzetek. 2003/11.
Ferdi Irmfried Wöber: 1809 Schlacht bei Raab. Maria Anzbach, 2001.
Kossuth Lajos és Győr. Győri Tanulmányok Füzetek. 2002/10.
További tanulmányok a Győri Tanulmányokban, amelynek a repertórium elérhető a levéltár honlapján.

GYVL IV. A. 1063. Győr Város Kamarási Hivatalának iratai 1832–1849 (1888). 10 ifm.

a) Költségelőirányzatok 1832–1848. 0,1 ifm.

b) Házipénztári számadások 1742–1849. 5,0 ifm.
c) Ölfa számadások 1744–1789. 0,2 ifm.
d) Borszámadások 1743–1822. 0,1 ifm.
e) Serfőző számadások 1757–1771. 0,2 ifm.
f) Pálinkaszámadások 1746–1777. 0,2 ifm.
g) A városi téglaégető számadásai 1768–1805. 0,1 ifm.
h) Útvám számadások 1748–1787. 0,7 ifm.
i) Kövezetvám számadások 1743–1822. 1 ifm.
j) Vásári bevételek számadásai 1742–1816. 0,2 ifm.
k) Utcavilágítási számadások 1816–1847. 0,1 ifm.
l) Az 1831. évi kolerajárvány költségeinek számadásai 1831–1835. 0,2 ifm.
m) Temetőszámadások 1748–1839. 0,3 ifm.
n) A Camillus rk. templom számadásai 1790–1847. 0,2 ifm.
o) A szabadhegyi rk. templom számadásai 1791–1847. 0,2 ifm.
p) Az újvárosi rk. templom számadásai 1749–1847. 0,2 ifm.
q) A Kálvária alap számadási 1847. 0,1 ifm.
r) Az alapítványi pénztár számadási 1838–1839. 0,2 ifm.
s) A Hufnágel és György alap számadásai 1838–1847. 0,1 ifm.
t) A Lettmayer alap számadásai 1816–1847. 0,2 ifm.
u) Főhadnagyi számadások 1743–1776. 0,2 ifm.
v) Termény- és anyagszámadások 1778–1847 (1888). 0,2 ifm.

Lásd: BFL IV. 1006. A fond és állagai a város egyik fő bevételi forrásának tekintett városi adókról és különféle alapítványokról tartalmaz számadásokat. A város gazdasági hivatala által vezetett anyagszámadások (termények, építőanyagok, stb.) nagyalakú űrlapokon, tékákban kiterítve kaptak helyet. A bejegyzések időrendben találhatók, az űrlapokat évenként rendezték. Kutatni az űrlapok évenkénti átnézésével lehet. Az 1831. évi kolerajárvány költségeivel kapcsolatban Győr adózóira kivetett költségek számadáskönyvei: 1833–1835 közötti évekből vannak. Egy-egy kötetben egy év anyaga található. A kötetek időrendben következnek, a kutatáshoz nincs külön segédlet. A fond tartalmazza a Győr város szegény, árva és alapítványi bizottmányának működésére vonatkozó iratokat is, a bizottmány üléseiről felvett jegyzőkönyveket, továbbá a szegény- és árvaügyekre vonatkozó számadásokat, naplókat és főkönyveket. Kutatási segédlet nincs hozzá.

GYVL IV. A. 1064. Győr Város Adópénztárának iratai 1743–1848. 9,8 ifm.
b) Adólajstromok 1743–1848. 3,5 ifm.
c) Adóelszámolások 1743–1848. 3 ifm.

A fond és állagai a város adóbevételeiről adnak tájékoztatást az adózók nevei alapján. A házak úgynevezett öleire kivetett adólajstromokat és a befolyt összegekről vezetett elszámolásokat, továbbá a város által a megyének és a katonai kincstárnak átszolgáltatott adóösszegek elszámolásait (1712–1849) találhatjuk az anyagban. A nagyalakú iratok tékákban, a számadásfüzetek pedig dobozokban, időrendben lettek elhelyezve. Kutatásukhoz nincs külön segédlet.

GYVL IV. A. 1069. Győr Város Törvényszékének iratai 1743–1850. 64,3 ifm.
o) Győr város törvényszékén felvett rab- és tanúvallomások bűnfenyítő perekben (Reorum Examina) 1743–1846. 4 ifm.
p) Polgári perek 1743–1850. 25 ifm.

Lásd: BFL IV. 1014. A város törvényszékének anyagában nem csak a konkrét ügyekre vonatkozóan találhatóak iratok, de a felsőbb bírósági szervektől érkezett utasítások (Hétszemélyes

Tábla, Tárnoki Bíróság, Dunántúli Kerületi Tábla leiratai, stb.), királyi parancsok törvénykezési ügyekben, és peres ügyekben beadott felségfolyamodványok is megtalálhatóak.

o) Az iratokat időrendbe szedték és sorszámozták. Ugyanebben a rendszerben csatolták a gyűjteményhez a későbbi keletkezésű iratokat is. Az iratok 1–3383-ig terjedő sorszámmal lettek ellátva. A névmutató az érdekelt személyek neveit tartalmazza és az irat keletkezési évére, számára (eredeti elhelyezésére) utal.

p) Győr város törvényszékének üléseiről vezetett jegyzőkönyvek és a hozzájuk tartozó iratok és segédkönyvek tartoznak ide. Az anyag főképpen polgári pereket tartalmaz, bár kezdetben a bűnügyekről nem vezettek külön jegyzőkönyveket. A jegyzőkönyvek 1760-től 1850-ig terjednek. Iktató: 1836-ból és 1857-ből. Névmutató a jegyzőkönyvekhez: 1795–1812 és 1833–1842. 1843 és 1850 között teljesen egybe vannak kötve a jegyzőkönyvekkel. Iratok (polgári iratok): 1600–1849, névmutató az iratokhoz (Processus civiles): 1600–1849. A győri, abdai és magyaróvári vámok ügyében vitt perek irományai: 1823 és 1825 között egy dobozban. A győri püspökségtől 1846-ben megváltott vámok iratai (hozzákötve: acta ad excessus teloniales pertinentia) 1782–1825-ig egy dobozban találhatók. A jegyzőkönyvekben az egyes ügyek évenként újrakezdődő sorszámmal vannak jelölve. A névmutatók a jegyzőkönyv lapszámára és a bejegyzések számára utalnak. 1794-ig és 1813-tól 1832-ig nincsenek mutatók. Az iratokat időrendbe szedték és folytatólagos sorszámozással látták el; jelenleg 1–4964-ig terjedő sorszámmal vannak ellátva. A névmutató csak az irat számára utal. A jegyzőkönyv és az ügyirat közötti összefüggésre nincs utalás. A Processus in Prothocollis reperibilis sorozat iratai 1–43-ig vannak sorszámozva, ezért a dobozt a kutatónak teljesen át kell néznie. Kutatni a jegyzőkönyvekben általában a kötetek átnézésével lehet, kivéve azokat a fentebb említett éveket, ahol névmutatók is fellelhetők.

GYVL IV. B. 1102. Győr Szab. Kir. Város Tanácsának iratai 1848–1849. 12,3 ifm.
g) Új polgárok könyve 1848–1849. 0,2 ifm.

A fond Győr 1848–1849-es Városi Tanácsának iratait tartalmazza.

Az állag szorosan kapcsolódik →IV. A. 1056. ff. törzsszámú állaghoz. Csak formailag különül el tőle. A két kötet a győri polgárok névsorát tartalmazza, valamint az új polgárok nevét, az általuk kifizetett illetékkel együtt (1743–1849). Az 1848–1849-re vonatkozó bejegyzések a második kötetben találhatók, amelyhez névmutató is tartozik.

Irodalom:

Balázs Péter: Egy győri német polgár 1848–49-ben. In: Arrabona 1964. 149–185. p.
Balázs Péter: Győr a feudalizmus bomlása és a polgári forradalom idején. Budapest, 1980.
Bay Ferenc: Győri március 1848-ban. In: Könyvtár, kultúra, várostörténet. Válogatott írások: Bay Ferenc. Szerk.: Horváth József. Győr, 2005.
Bona Gábor: Az 1848-49-es honvédsereg győri származású tisztjei. Győr, 2000.
Dominkovits Péter: Életrajz Győr 1849-es védőjéről, Poeltenberg Ernő honvéd tábornokról. Győr, 2000.
Hermann Róbert: Győr város és megye hadtörténete 1848-49-ben. Győr, 1998.
Kiss Imre: Lukács Sándor, a szabadságharc kormánybiztosa. Győr, 2004.
Kossuth Lajos visszaemlékezése az 1849. június 28-i győri csatára. Szerk.: Hermann Róbert. Győr, 1996.
Sáry István: 1848 tavasza Győrött. In: Arrabona 1998. 11–13. p.
A Győri Tanulmányok és az Arrabona időszaki kiadványokban további tanulmányok találhatók. Repertórium a Győri Tanulmányok 1–10. sz. köteteihez (1873–1989); szerk.: Jászberényi Ferencné, Győri Tanulmányok Repertóriuma 11–25. sz. kötetekhez, szerk.: Jászberényi Ferencné.

GYVL IV. B. 1105. Győr Város Adópénztárának iratai 1848–1849. 0,8 ifm.
a) Adóösszeírások 1848–1849. 0,5 ifm.
b) Adófőkönyvek 1849. 0,3 ifm.

A kötetek városrészenként készültek. Ezeken belül ún. fertályonként vannak feltüntetve az adózók nevei (nem betűrendben). A kutatáshoz nem áll rendelkezésre külön segédlet.

a) A házak négyszögölenként vannak osztályozva (1–12), ezen belül néhány helyen további osztályozás is található. A kertek szintén négyszögölenként vannak osztályozva (1–2), de a szántóföldek, szőlők már holdakban. A polgári haszonvételek adminisztrálására szintén külön rovat szolgál szintúgy, mint az állatoknak (tehenek, ökrök, lovak).

b) A kötetben az adózók neve mellett találhatók a kirótt, a befizetett összegekre és a tartozásokra vonatkozó rovatok.

GYVL IV. B. 1110. Győr Város Törvényszékének iratai 1848–1849. 1,4 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek 1848–1849. 0,1 ifm.
b) Polgári perek 1848–1849. 1 ifm.
c) Büntetőperek 1848–1849. 0,1 ifm.
d) Telekkönyv 1848–1849. 0,2 ifm.

A város bíráskodási rendszere nem változott a korábbi korszakhoz képest.

a) A jegyzőkönyvekben folytatólagosan találhatók a bejegyzések az egyes ülésekről. Mindkét kötet végén névmutató található, amelyekben a bejegyzés az ügy számára és a lapra utal.

b) A dobozokban lévő iratok iratszinten rendezettek. 1848-ban 1–792-ig, 1849-ben pedig 1–662-ig terjedő sorszámmal vannak ellátva. Külön mutatókönyv nem készült hozzájuk, viszont az ügyszám azonos a törvényszéki jegyzőkönyvekben található ügyszámmal, így a kötetek végén lévő névmutató jól használható a polgári peres iratok kutatásánál is.

c) Csak kevés irat található ebben az állagban. A gyakorlatban a IV. A. 1069. q) törzsszámú állag 16. dobozában találhatók az iratok. Külön mutató nem készült hozzá, egyenkénti átnézéssel kutatható.

d) A telekkönyvben a bejegyzések városrészenként, ezen belül szakaszok és (ház)szám alapján következnek. A (ház)szám mellett található a terület leírása, és határai. A tulajdonost, a terület értékét, ill. a birtoklás jogcímét szintén feltüntették. A kötethez mutató is rendelkezésre áll, amiben a tulajdonos neve alapján lehet megtalálni az adott birtokot (házat), és a telekkönyvi bejegyzés lapszámára is van utalás.

GYVL IV. B. 1151. Győr Város Községtanácsának iratai 1850–1859. 40,2 ifm.
i) Győri illetőséggel bíró személyek könyvei 1850–1859. 12 ifm.
j) Győr városában polgári, letelepedési, vagy üzleti jogot nyert személyek névsora 1855. 0,1 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. Az állagok főképpen illetőségi kartonokat tartalmaznak. Az egyes dobozokban betűrendben foglalnak helyet a győri lakhelyű, vagy itt letelepedési, üzleti jogot nyert személyek kartonjai. A dobozok szintén betűrendbe soroltak. Kutatni a név ismerete alapján lehet. A kartonok a névre, születési helyre, időre, foglalkozásra, vallásra, a halál időpontjára utalnak. Szintúgy feltüntetik azt, hogy az illető személy mióta él a városban, s az illetőséget kimondó határozat számát és keltezését is megtalálhatjuk. A feleségre, gyermekeire vonatkozóan is hasonló információkkal szolgálnak a kartonok.

GYVL IV. B. 1157. Győr Város Adópénztárának iratai 1850–1860. 7,2 ifm.
a) Adóösszeírások 1850–1860. 3 ifm.
b) Adófőkönyvek 1850–1860. 4,2 ifm.

A neoabszolutizmus korszakában az adózási formák is megváltoztak. Új adófajták jelentek meg, amelyek már előremutatnak a modern adórendszer irányába (pl. jövedelmi adó, országos közintézmények fenntartására fizetett pótlék).

a) Az állagban városrészenként találhatók az adóösszeírások. Ezekben folyamatos számozással, de nem betűrendben szerepelnek a birtokokkal, házzal rendelkezők nevei. A kutatáshoz segédkönyv

nem áll rendelkezésre, az adott városrész nevének ismeretében a köteteket át kell nézni. A néven kívül bőséges információkkal szolgálnak a kötetek a birtokossal – háztulajdonossal – együtt élők számáról, és társadalmi, családi helyzetéről. Szintén kategorizálják az összeírtakat a fizetett adó mennyisége alapján (100, 100–200, 200–500 és 500 Ft feletti kategóriákat különböztet meg). A nőket, gyerekeket külön tüntetik fel minden birtokhoz – házhoz – tartozó személy mellett. Az újonnan kiszabott adót szintén megadja a nyilvántartás. Az egyes társadalmi, családi, végzett munka alapján kialakított kategóriák mellett egységesen az adott kategóriához tartozó adót is feltüntették. A kötetek német nyelvűek, kivéve a földadó-összeírást, amelyeket magyarul vezettek.

b) A magyar nyelvű kötetek városrészenként találhatók, ezen belül a házszámok alapján vannak felsorolva az adózók. A név mellett az összes tartozásra utalnak. Ezután következik az eddig befizetett adók adónemenkénti részletezése. Megkülönböztetek személyes kereseti adót, házadót, föld- és telekadót, marhaadót, jövedelmi adót és az országos közintézmények fenntartására kivetett pótlékot. Segédkönyv nem áll rendelkezésre a kutatáshoz, kutatni a városrész ismeretében a kötetek átnézésével lehet.

GYVL IV. B. 1160. A Győri Cs. Kir. I. Szakaszú II. Osztályú Járásbíróság iratai 1850–1854. 4,8 ifm.
a) Polgári perek 1850–1854. 3,1 ifm.
b) Bűnvádi perek 1850–1852. 0,5 ifm.
c) Telekkönyvek, betáblázások 1850–1861. 1 ifm.
d) Telekkönyvi iratok 1853–1854. 0,2 ifm.

A neoabszolutizmus korában az ország közigazgatási és bíráskodási rendszere is megváltozott. Az új bíráskodási rendszernek megfelelően Győr is új szervezetű törvényszéket kapott.

a) A polgári peres iratokhoz iktatókönyv is tartozik, a beadványi jegyzőkönyvek mutatója 1850 és 1853 közötti. Az iratokat évenként újrakezdődő számozással látták el; az anyag iratszinten rendezett. A névmutató a beadványi jegyzőkönyv sorszámára utal, amely azonos az iktatószámmal. Kutatni az iktatókönyv és a névmutató segítségével lehet.

b) Az iktatókönyv, a bűnügyi jegyzőkönyv és az iratok 1850–1852 között találhatók. Névmutató csak az 1853-as évben található. Az iratok számozása évenként újrakezdődő. A névmutató a jegyzőkönyv számára (azonos az iktatószámmal) utal.

c) A kötetek városrészenként készültek, római számmal jelölve. Városrészenként újrakezdődő sorszámmal látták el a bejegyzéseket. Segédkönyve nincs, így átnézéssel kutatható.

d) Az iratok 1-től 309-ig terjedő sorszámmal lettek ellátva 1853-ban. 1854-ből irat nem található csak iktató- és mutatókönyv. A meglévő iratok átnézéssel kutathatók.

GYVL IV. B. 1161. Győri Cs. Kir. Városilag Kiküldött Bíróság iratai 1854–1861. 25 ifm.
a) Polgári peres iratok 1854–1861. 18 ifm.

1854-ban új bíróság jött létre Győrött, s az intézmény nagyobb önállóságot élvezett, mint a korábbi törvényszék.

a) Az irategyüttes olyan polgári peres iratokat tartalmaz, amelyeket az 1861-ben feloszlatott bíróság megszűnésekor a városi törvényszéknek adtak át az 1856–1860 közötti időszakra vonatkozóan. Az iratanyag darabszinten rendezett. A teljes időszakra vonatkozóan mutatókönyv található, amely a név mellett az ügy tárgyát is tartalmazza. A benyújtott irat jegyzőkönyvi számára és az irattári jelre szintén van utalás. Az iratok magyar és német nyelvűek. Irattári jelük szerint lettek elhelyezve, ez alapján lehet kikeresni őket.

GYVL IV. B. 1207. Győr Város Adópénztárának iratai 1861–1872. 7,2 ifm.

a) Adóösszeírások 1861–1872. 3 ifm.
b) Adófőkönyvek 1861–1872. 4,2 ifm.

A korábbi, neoabszolutizmus korabeli, adózási rendszer 1861 után egyszerűbb lett. Bár a korábbi adónemek jelentős része megmaradt, de az adóösszeírásoknál már nincs annyi kategória, besorolási lehetőség az adózókra vonatkozóan, mint korábban. Az ívek áttekinthetőbbek lettek.

a) Az adóösszeírásokat 1868-ig németül vezették, de mellékeltek egy magyar nyelvű ívet is, így a különféle kategóriákat könnyű beazonosítani. A nyilvántartások az adózók neve mellett szereplő különféle kivetett adónemeket részletezik, majd ezeket összesítik. Az adózó neve mellett a házszámot és a bejegyzés sorszámát is feltüntetik, de nem betűrendben szerepelnek a nevek. Az egyes városrészekhez tartozó ívek külön találhatók. 1868-tól magyarul vezették az adóösszeírásokat. Ekkor már külön feltüntették az adóköteles tárgy nevét is (mesterség, üzlet, stb.). A bevallott- és a megállapított adónak külön oszlopot jelöltek, ezek után pedig a megállapított adót szerepeltettek. A személyi- és a jövedelemadót külön oszlopban jelzik. Összesen 3 adókategóriát állapítottak meg minden oszlophoz. Végül oldalanként összesítették a befizetett adót.

b) A magyar nyelvű kötetekbe betűrendben sorolták fel az egyes adózókat városrészenként. Egy oldalon csak egy adózót tüntettek fel foglalkozásával együtt. Egy évben 3 alkalommal kellett a községi adót leróni, ennek megfelelően 3 sor van minden adózó oldalán. Az adott alkalomra kivetett adó mellett a teljesítés időpontja, a hátralékok összege és az elengedett összegek szintén megtalálhatók ezekben a sorokban.

GYVL IV. B. 1209. Győr Szab. Kir. Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871. 28,8 ifm.
b) Polgári peres és peren kívüli iratok 1862–1869. 15 ifm.

Lásd: BFL IV. 1122. A fondban az 1861-ben feloszlatott megyei törvényszéktől a városi törvényszéknek átadott, városi illetőségű polgárokkal kapcsolatos ügyek kerültek. A kiegyezést megelőző korszak és az azt követő időszak, az új közigazgatási, bíráskodási rendszer kialakulása kezdetének iratanyaga tartozik ide. A polgári ügyiratok – 1865-ig – találhatók ebben az állagban. Az iratok alapszinten rendezettek, évenként újrakezdődő számozással vannak ellátva. Segédkönyvként a törvényszéki jegyzőkönyvi sorozat használható. Az évenként vezetett kötetek az iktatószám mellett az ügy tárgyát tartalmazzák. A beérkezés, ügyfelvétel és az irattárba helyezés dátumát szintén vezették. Az irattári jel alapján lehet az egyes ügyekre rákeresni. A kötetekben az iktatószámok sorrendjében jegyezték be az egyes ügyeket. Az irattári jelben a I. szám utal az ebbe az állagba tartozó iratokra.

GYVL IV. B. 1401. Győr Thj. Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1944. 4,3 ifm.
a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1944. 3,4 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1401. A Győr megyei németek száma az 1910-es népszámlálás alapján: 2023 fő; az 1941-es népszámlálás alapján a Győrben (a városban) élő német nyelvűek száma: 704 fő, ebből 289 fő vallotta magát németnek. Bár ez a szám alatta marad a kutatási tájékoztatóban meghatározott feltételeknek, de Győr, az ország nyugati részében fekvő városként, egy olyan területen helyezkedik ahol, meghatározó a németek aránya, így a városi németek befolyása is jelentős volt.

Az 1870. évi XLII. tc. alapján a törvényhatósági bizottság Győrben is megalakult. A testület létszáma 45–55 között volt. Fő feladata a költségvetés megszavazása, tisztségviselők megválasztása, majd beszámolóiknak értékelése volt. A bizottság feladatkörét és létszámát tekintve a választó közösség folytatásának tekinthető. A közgyűlés elnöke a mindenkori főispán volt. A közgyűlési jegyzőkönyvekben az ülések időrendben találhatók. Minden ülés előtt rendesen

feltüntetik a jelen lévő tagok névsorát. Névmutató is található az 1888 és 1944 közötti időszakra vonatkozóan. Irattári sorkönyv 1888–1920 közötti évekből van. Kezdetben az ügyeket nem sorszámozták, de az időrendet ekkor is betartották. A „közgyűlési jegyzőkönyvek sorozója” című könyv a megfelelő iratok számára utal, amelyek a városi tanács iratai között találhatóak. A kisgyűlések jegyzőkönyvei szintén megtalálhatóak e fondban.

GYVL IV. B. 1402. Győr Thj. Város Tanácsának iratai 1872–1929. 140 ifm.
d) Győri illetőségűek nyilvántartási könyve és törzslapjai 1872–1945. 12,1 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1407. Győr is a törvényhatósági jogú városok sorába lépett. Korábbi szkv.-ként közigazgatásilag továbbra is a megyével azonos szinten volt. A város élén a főispán állt. A legfőbb testület a törvényhatósági bizottság volt (ismertetését lásd a IV. B. 1401. törzsszámú fondnál). A városi tanács élén a polgármester állt. A városi tanács megszűnésével a kialakuló polgármesteri hivatal vette át feladatkörét. A Győr város alkalmazottait is érintette az a törvény, amely átmenetileg szabályozta a szolgálati viszonyt a II. világháború idején (1942. évi XXII. tc. a vármegyei, városi és községi tisztviselők alkalmazásának, valamint egyes szolgálati viszonyainak átmeneti szabályozásáról).

A vonatkozó állag csak formailag különül el a korábban már ismertetett IV. B. 1151. i) és j) törzsszámú állagoktól, a gyakorlatban egy irategyüttest képeznek. Az állagra a fent jelzett törzsszámú állagoknál írtak vonatkoznak.

GYVL IV. B. 1412. Győr Thj. Város Adópénztárának iratai 1872–1913. 25,2 ifm.
a) Adókivetési iratok 1872–1913. 18 ifm.
b) Adófőkönyvek 1873–1890. 7,2 ifm.

Az összeírások évenkénti sorrendben városrészek szerint tartalmazzák az adatokat. A későbbi korszakokban már utcák szerint is felsorolták az adózókat, az utcanevek betűrendben találhatók ezekben. Az összeírások általában a következő adatokat tartalmazzák: sorszám és az előző évi főkönyv tételszáma, név foglalkozással, a külön megállapított állami és községi adó, a fennálló esetleges tartozások. Már feltüntetik a kereskedelmi és iparkamarai illetéket is. Kutatni az egyes kötetek átnézésével lehet, ill. az előző évi adófőkönyv tételszámának megadása segíthet a visszakeresésben.

GYVL IV. B. 1414. Győr Thj. Város Számvevőségének iratai 1872–1945. 40,5 ifm.
a) Költségvetési iratok 1881–1902. 3 ifm.
b) Számadási iratok 1872–1944. 2 ifm.
c) Alapítványi főkönyvek 1884–1944. 3 ifm.
d) Szegényház és árvaház számadásai 1872–1883. 1 ifm.
e) A Camillius rk. templom számadásai 1872–1903. 1 ifm.
f) A Duna-kotrási alap számadási 1887–1904. 2 ifm.
g) Az újvárosi rk. templom számadásai 1872–1883. 2 ifm.
h) A Kálvária-alap számadásai 1872–1903. 2 ifm.
i) A Bisinger-alapítvány számadásai 1872–1906. 5 ifm.
j) A Hufnagel-alapítvány számadásai 1881–1906. 3 ifm.
k) A Lettmayer-alap számadásai 1872–1894. 2 ifm.
l) Egyéb alapok számadásai 1884–1944. 1 ifm.
m) Illetményszámfejtő főkönyvek 1914–1945. 3 ifm.
n) Györgyi-alapítvány főkönyvei 1870–1906. 1 ifm.
o) Horváth Imre-alapítvány főkönyvei 1893–1906. 1 ifm.
p) Ipariskola-alap számadásai 1885–1904. 2 ifm.

q) Kereskedelmi iskola-alap számadásai 1897–1904. 1 ifm.
r) Kórházi számadások 1872–1942. 1 ifm.
s) Nyugdíj-alap számadásai 1885–1916. 1 ifm.
t) Salvator rk. templom számadásai 1872–1906. 0,5 ifm.
u) Szegényalap számadásai 1881–1905. 0,5 ifm.
v) Útalap számadásai 1891–1945. 1 ifm.
x) Városi közművek számadásai 1900–1923. 1,5 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1415. A fondban Győr város különböző hivatali által készített számadások, elszámolások, nyilvántartások szerepelnek. A különféle, többnyire néhány kötetből álló, állagokat teljesen át kell nézni a kutatáshoz.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

GYVL VIII. 51. Győr Város Fiú Felsőkereskedelmi Iskolájának iratai 1897–1946. 5 ifm.
a) Tanári értekezletek jegyzőkönyvei 1912–1943. 0,5 ifm.
b) Érettségi és magánvizsgák 1902–1943. 0,5 ifm.
c) Ügyviteli iratok 1897–1946. 2 ifm.
d) Osztálykönyvek 1897–1913. 0,5 ifm.
e) Osztálynaplók 1915–1930. 0,5 ifm.
f) Anyakönyvek 1912–1945. 0,5 ifm
g) Érettségi anyakönyvek 1900–1946. 0,5 ifm.

Az 1897-ben alapított Fiú Felsőkereskedelmi Iskola és a jelenlegi Baross Gábor Közgazdasági és Két Tanítási Nyelvű Szakközépiskola közötti jogfolytonosság folyamatosan fennállt. Az intézmény elnevezése viszont időről időre változott: 1947–1952 Közgazdasági Középiskola majd Közgazdasági Gimnázium; 1952–1990 Közgazdasági Technikum; 1990-től a jelenlegi néven működik.

Az iratanyag és a kötetek darabszinten rendezettek, az ügyviteli iratokhoz iktatókönyvek is találhatók. Kutatni ezek segítségével lehet.

Irodalom:
100 éves a Baross Gábor Közgazdasági Szakközépiskola 1897-1997. Szerk.: Takács Zoltán. Győr, 1997.

GYVL VIII. 52. A Győri Állami Leánygimnázium iratai 1908–1942. 5 ifm.
a) Tantestületi jegyzőkönyvek 1933–1942. 0,8 ifm.
b) Válogatott iratok 1933–1942. 1,2 ifm.
c) Anyakönyvek 1908–1938. 3 ifm.

Az 1908-ben létrehozott intézmény neve ma Kazinczy Ferenc Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola. 1916-tól hétosztályos, majd 1917-től nyolcosztályos formában működik, így már az egyetemi felvételihez is megfelelő oktatást biztosított. 1927 és 1932 között leánylíceumként működött, 1932-ben lett ismét gimnázium. 1933 és 1945 között Győri Magyar Királyi Állami Apponyi Albert gróf Leánygimnázium az elnevezése. 1945 után a névváltoztatás kérdése 5 éven át húzódott. 1950 óta Kazinczy Ferenc Gimnázium néven működik az intézmény. Az egészségügyi szakközépiskola később csatlakozik az intézményi elnevezéséhez.

Az iratok darabszinten rendezettek, de külön segédkönyv nem áll rendelkezésre. Az anyakönyvek alapján viszont jól kutatható. A dobozokat át kell nézni a kutatáshoz.

Irodalom:
A Kazinczy Ferenc Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola Évkönyve 1908-1983. Szerk.: Z. Szabó Zoltán. Győr, 1984.

GYVL VIII. 53. A Győri Állami Révai Miklós Főreáliskola iratai 1861–1942. 9,25 ifm.
a) Osztálynaplók 1861–1919. 4 ifm.
b) Érettségi törzskönyvek 1876–1931. 1 ifm.
c) Anyakönyvek 1920–1937. 1,7 ifm.
d) Alapítványi főkönyv 1910–1942. 0,3 ifm.
e) Iratok 1878–1949. 2,25 ifm.

A Ratio Educationis kiadása után, 1778-ban létrejött Győri Királyi Nemzeti Főbb Iskola, és az 1787-ben alapított Győri Királyi Nemzeti Főbb Rajzoló Iskola (Révai Miklós által irányított) tekinthető az intézmény jogelődjének. Az 1787-es dátumot tartják számon mint az alapítás évét. 1853-ban alreáliskola lett az intézményből, hogy jobban ki tudja elégíteni a város iparos és kereskedő rétegeinek tanulási igényeit. Az 1872-ben történt államosítás óta működött ismét főreáliskolaként, majd. 1935-től gimnázium.

Az iratok darabszinten rendezettek, de csak 1878-ból, az 1913–1914, 1920–1921 közötti időszakból, 1931-ből, 1938-ból, és az 1940–1949 közötti évekből maradtak meg iratok. Segédkönyvek nem állnak rendelkezésre, így az iratokat kell átnézni a kutatáshoz.

Irodalom:
Bana József; A nevezetes Révai Miklós híres iskolájának két évszázada szövegekben, képekben és fénymásolatokban ismertetve: monografikus, de nem szubjektív ismertetés. Győr, 1984.
Révai Miklós Gimnázium, Győr: 200. Jubileumi évkönyv. Szerk.: Feldmayer István. Győr, 1988.

GYVL VIII. 101. Szabadhegyi R. K. Elemi Általános Iskola iratai 1893–1948. 1,8 ifm.
a) Anyakönyvek 1893–1948. 1,2 ifm.
b) Osztálynaplók 1899–1925. 0,6 ifm.

Az iskola az államosítás után a József Attila Állami Általános Iskola nevet vette fel. Ez az intézmény 1997-ben szűnt meg.

Iratai a jogelődjének tartott egyházi intézmény fondjával együtt kerültek a levéltárba. A gyakorlatban egy fondot alkotnak, egy korábbi fondszerkesztési alapelvben meghatározottak szerint lett két részre bontva az intézmény. Az iratok, anyakönyvek a levéltár Baross úti részlegében találhatóak. A kötetek darabszinten rendezettek, de nem áll rendelkezésre külön segédkönyv a kutatáshoz.

X. EGYESÜLETEK

Lásd: BFL X.

GYVL X. 201. A Győr Városi Temetkezési Egylet iratai 1846–1849. 0,3 ifm.

Az iratok között található az egylet jegyzőkönyve, amelyben időrendben találhatóak a bejegyzések, e mellett külön felvételi jegyzőkönyvet vezettek az új tagoknak (a bejegyzések szintén időrendben találhatóak). Az 1846–1847-es évből külön kimutatás is megmaradt az egyesület anyagi helyzetéről, pénztári állapotáról. Az alapszabály, alapító okirat nem található meg az iratok között. Az iratok nyelve magyar. A fond kutatásához nem áll rendelkezésre külön segédkönyv. Kutatni az iratok, kötetek átnézésével lehet.

GYVL X. 253. A Győri Polgári Lövészegylet iratai 1827–1919. 0,3 ifm.

Értékes információval bírhat az egylet működéséről a választmányi és a közgyűlési jegyzőkönyv. A választmány rendszerint egy 10-12 fős testület volt, évente 4-5 alkalommal ültek össze, ahol az egylet tevékenységéről hallgattak meg beszámolókat, költségvetési, aktuális ügyekről tárgyaltak.

A közgyűlés évente ült össze, választmányi tagokat, tisztségviselőket – pl. elnök, jegyző, pénztárnok, főlövészmester – választottak, az alapszabályok esetleges módosítása is a közgyűlés feladatai közé tartozott. A közgyűlési jegyzőkönyvből egy kötet maradt fenn, az 1873–1905 közötti időszakból. Iratok az 1827–1844 és az 1875–1880 közötti időszakokból találhatóak a levéltárban. Az iratok nyelve magyar. Külön segédkönyv nem áll rendelkezésre, kutatni az iratok, kötetek átnézésével lehet. A kétcsomónyi irat rendezetlen, a kötetekben a bejegyzések időrendben következnek.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

GYVL XV. 3. Céhiratok levéltári gyűjteménye 1624–1848. 0,8 ifm.
a) Seborvosok céhének szabályai 1765. 1 köt.
b) Borbély céh iratai 1765. 1 köt.
c) Ötvös céh jegyzőkönyve 1663–1779. 1 köt.
d) Kötélverő céh szabályai (Cachales Caehe Restiariorum) 1637–1718. 1 köt.
e) Takács céh szabályai 1649, (1625). 1 köt.
f) Kőmíves céh szabályai 1658. 1 köt.
g) Kocsis céh szabályai 1754. 1 köt.
h) Szűcs céh szabályai 1766. 1 köt.
i) Kalapos céh naplója 1680–1786. 2 köt.
j) Országos kocsis céh szabályai 1728. 1 köt.

Győrben már 1391-ben említenek mészárosokat, de a céh megalakulásának az időpontja nem ismert. Annyit tudni, hogy 1540-ben már létezett külön mészáros céh, amely a budai és a fehérvári mészárosok céhszabályzatát vette át. Az első céh valószínűleg az 1523-ben létrejött szabó-posztónyíró-szűcslegények céhe volt. A 16. században már találkozunk szűcs, varga, szabó, szíjgyártó, mészáros, kovács, kőfaragó és ötvös céhvel. A vargáknak már külön utcájuk van ekkor (platea sutorum). 1529-ben jött létre az ötvös céh; nemcsak Győrhöz, hanem Komáromhoz, Esztergomhoz, Érsekújvárhoz is tartozott, közösen hozta létre a négy település. Győr végvárrá válásával kezdett el fellendülni a céhes ipar az ideköltöző katonaság által támasztott nagyobb kereslet miatt. Viszont a hadsereggel együtt érkező német mesterek nem tartoztak betartani a már korábban is itt lévő céhek szabályait, és nem a káptalan földesúri joghatósága alá tartoztak, a regimentsoltész alá voltak rendelve, ez előnyösebb helyzetet teremtett számukra. A korabeli meghatározás szerinti német vagy magyar jelző a céh neve mellett nem feltétlenül a tagok nemzetiségére utalt, hanem a munka vagy a termék jellegére. Az viszont megállapítható, hogy a süveggyártó, asztalos, német varga, bognár, kovács, kötélverő céhekbe német nemzetiségű tagok, a fazekas, kovács és mészáros céhekbe vegyesen magyar, német és délszláv származású tagok tartoztak. A hadsereghez tartozó ún. katonai céhek tagjai között szintén kizárólag németeket találunk.

a) A nagyméretű kötet első felében található a céhszabályzat. A Mária Terézia általi latin nyelvű királyi megerősítésbe foglalták a magyar nyelvű 18 pontból álló szabályzatot.

b) Az előző állaggal azonos kötet második fele tartalmazza a magyar nyelvű céhszabályzatot, amit a városbíró által kiállított megerősítő oklevélbe foglaltak.

c) A magyarul vezetett jegyzőkönyvbe a tagok által kifizetett illetéket, a felvett tagok névsorát, s a mestermunkákról készült feljegyzéseket vezették.

d) Az I. Lipót által latin nyelvű oklevélben megerősített német nyelvű céhszabályzat több kiegészítéssel, átírással készült (1637, 1670, 1708, 1718).

e) Az I. Lipót által kiadott latin nyelvű oklevél erősíti meg a magyar nyelvű, 25 pontos szabályzatot.

f) A németül kiadott céhszabályzat 31 pontot tartalmaz.

g) A Mária Terézia által kiadott latin kiváltságlevélbe foglalva található a német nyelvű céhszabályzat.

h) A városi tanács latin nyelvű kiváltságlevelébe foglalták a 7 pontos magyar nyelvű céhszabályzatot.

i) A két német nyelvű kötet közül az elsőben az 1680 és 1752 közötti bejegyzések találhatóak, a másodikban az 1772–1786 közöttiek. A bejegyzések között többnyire a mestermunkára vonatkozó írások találhatóak.

j) A Helytartótanács által németül megerősített német céhszabályzat 27 pontot tartalmaz.

Irodalom:

Balázs Péter: A céhrendszer problémái Győrött a XIX. sz. első felében. In: Arrabona 1975/17. 279–293. p.
Bedy Vince: Adalékok a győri ipar történetéhez. In: Győri Szemle 1941. 108–119. p.
Bedy Vince: Győri fuvarosok. Győr, 1931.
Gecsényi Lajos: A győri céhek a XVI. sz. második és a XVII. sz. első felében. In: Arrabona 1979/21. 145–165. p.
Gecsényi Lajos: A nyugat-magyarországi céhek jogi- és szakmai kapcsolatának történetéhez a XVI–XVII. században. In: Győri Tanulmányok 1989/10. 7–15. p.

GYVL XV. 5. Népösszeírások levéltári gyűjteménye 1784–1869. 4 ifm.
a) Győr város lakóinak évenkénti összeírása 1819–1830. 1 ifm.
b) A II. József kori népszámlálás Győrre vonatkozó iratai 1784–1785. 1 ifm.
c) Szám szerinti kimutatások 1804–1846. 1 ifm.
d) Az 1869. évi népszámlálás iratai 1869. 1 ifm.

A fond nemcsak a népszámlálások iratait tartalmazza, hanem az adókivetés céljából történő összeírásokat is.

a) Az összeíróíveket városrészenként csoportosították. A latin nyelvű íveken személyenként (háztulajdonosonként) egy sorban találhatóak a bejegyzések. A tulajdonos foglalkozása mellett a vele élőket sorolják be életkor, társadalmi helyzet, vallás, családi állapot, ill. a szerinti kategóriákba, hogy idegen-e az illető a városban. A személyek a házszámok szerint vannak felsorolva, kutatni ennek figyelembevételével lehet.

b) A magyar nyelvű összeíró íveknél egy háztulajdonoshoz egy ív tartozik. Városrészenként, ezen belül utcánként, házszámonként vannak rendezve az iratok. A tulajdonos neve mellett külön feltüntetik a nála élő férfiakat rend és társadalmi állapot szerint. Nők esetében ilyen kategóriákat nem állapítottak meg. Férfiak esetében szintén feltüntetik a családi állapotot, ill., hogy az adott településen él-e, vagy csak átmenetileg tartózkodik ott.

c) Az adókivetés céljából készült íveket 1840-ig latinul, majd magyarul nyomtatták, de ezt leszámítva, nincs formai eltérés, így könnyen beazonosíthatók az egyes kategóriák. Az ívek városrészenként rendezettek, de a háztulajdonosok nevét nem tüntették fel külön. A házszám és a család „sorszáma” mellett az ott élőket sorolja be az adott kategóriákba. A férfiak számára részletes besorolási lehetőségeket állapít meg társadalmi helyzet, életkor, vallás és a szerint, hogy honos-e az adott községben.

d) A kiegyezés utáni első népszámlálás alkalmával, már külön gyűjtőívet is használtak a többlapos bejelentési ívhez. Egy bejelentési ív egy házra vonatkozott, ennek megfelelően városrészenként, utcánként, házszámonként lettek rendezve. A gyűjtőíven található a háztulajdonos és az adatfelvételt végzők neve. A bejelentési ív informál a lakcím mellett a ház jellegéről és helyiségeinek számáról is. Az ott élők név, születési hely, születési idő, vallás, családi állapot, foglalkozás, munkaviszony szerint szintén fel vannak sorolva. Megtudhatjuk továbbá, hogy helybeli-e a jelzett személy, valamint azt is, hogy egy hónapban mennyit van távol a háztól. Az

írni-olvasni tudásra is kitérnek a kérdések. A háznál található állatokról szintén készült felmérés a bejelentési ív kategóriái szerint. Külön kitöltési útmutató található az ívekhez.

GYVL XV. 11. Győr város szabályrendeleteinek gyűjteménye 1893–1944. 2, 5 ifm.

A fond a polgármesteri hivatal által rendeletben szabályozott tevékenységekre és intézményekre – közszolgáltatások, közintézmények, köztestületek működése, különféle munkák végzésével kapcsolatos előírások, stb. – vonatkozó szabályrendeleteket tartalmazza. A korábbi, városi statútumoknak felelnek meg ezek az iratok. Sorszám szerint lettek elhelyezve a dobozokban, de nincs hozzájuk külön segédlet, így egyenként át kell nézni. A városi rendeletekhez járul még két segédkönyv is, amelyek mutatókönyv-szerűen épülnek fel, de az adott bejegyzés mellett részletesebben ismertetik annak tartalmát is.

GYVL XV. 12. Győr városi egyesületek alapszabályainak gyűjteménye 1865–1950. 3 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 416. Az összesen 341 egyesület iratait tartalmazó fondon belül dossziékban találhatóak az egyes egyesületekhez tartozó iratok. Ez rendszerint az alapszabályokat, azok esetleges módosítását és az alakuló közgyűlésről készült jegyzőkönyveket tartalmazza. 1950-ig folyamatosan ún. katasztert is vezettek róluk, ebben 413 egyesület található, ám ez nem valós számot tükröz, mivel közöttük részvénytársaságok, ipartestületek is vannak. Az egyesületek nagy részénél a város is ott szerepel az alapítók között. 1861 és 1931 között 40 egyesületnél alapítóként, 13-nál pedig pártolóként van jelen a város. A dossziék sorszám szerint vannak elhelyezve a dobozokban, de nem betűrendben. Külön jegyzék található minden dobozban az ott található egyesületekről, és készült külön raktári jegyzék is, amelyben az összes egyesületet feltüntetik a sorszámmal együtt. Kutatni ezek segítségével lehet.

Irodalom:

Bana József: Adalékok Győr és Újváros egyesületeinek történetéhez. In: Újvárosi krónika. Szerk.: Bana József – Gyökér Lászlóné – Morvai Gyula – Perger Gyula – Vékony Béla. Győr, 2001. 29–47. p.
Bősze Sándor: A dualizmuskori egyesületek kutatásának kérdéséhez. In: Győri Tanulmányok 14–15. sz. 1992. 147–158. p.
Dominkovits Péter: Adalékok Győr város és megye egyesületinek történetéhez a reformkor második szakaszából. In: Győri Tanulmányok 14–15. sz. 1992. 165–178. p.
Horváth József: Vallásos egyesületek a XVII–XVIII. századi Győrben. In: Győri Tanulmányok 14–15. sz. 1992. 159–164. p.
Néma Sándor: Adatok a Győrvidéki Gazdasági Egylet történetéhez 1860–1884. In: Győri Tanulmányok 16. sz. 1993. 69–92. p.

XXI. TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

GYVL XXI. 502. Győr Thj. Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1945–1950. 36 ifm.

a) Igazgatási iratok 1945–1950. 30 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1410. 1945 márciusának utolsó napján ért véget Győrben a nyilas uralom. A helyi Nemzeti Bizottság 1945. április 6-án jött létre. A 14/1945. ME sz. rendelet értelmében a bizottságok feladata volt a helyi önkormányzat létrehozása. A döntés alapján Győr első 1945 utáni polgármestere Velsz Aladár volt (FKGP). 1945. április 7-én jött létre 21 osztállyal – közöttük közellátási-, közmunkaügyi-, romeltakarítási- és szociálpolitikai osztályokkal – a polgármesteri hivatal. A város első közgyűlése 1945. június 1-jén ült össze, amikor is Udvaros Istvánt választották meg polgármesternek (SZDP). 1945. július 7-től a város Nemzeti Bizottsága a megyei bizottság feladatait is ellátta. Az 1950 őszén tartott – az 1950. évi I. tc. értelmében – tartott első tanácsválasztások után szűnt meg a polgármesteri hivatal.

Az iratanyag darabszinten rendezett. Iktató- és mutatókönyv is rendelkezésre áll az iratok kutatásához.

Irodalom:

Győr. Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Dávid Lajos – Lengyel Alfréd – Z. Szabó László. Győr, 1971.

15. rész

SZÉKESFEHÉRVÁR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA

(rövidítve: **SZVL**)

Cím:	8000 Székesfehérvár, Zichy liget 10.
Levélcím:	8001 Székesfehérvár, Pf. 102.
Telefon:	(+36) 22/502-252; (+36) 22/502-253
Fax:	(+36) 22/502-252; (+36) 22/502-253
E-mail:	albaarchivum@enternet.hu
Honlap:	www.albaarchivum.hu

Kutatóterem

Cím:	8000 Székesfehérvár, Zichy liget–Malom u. sarok
E-mail:	albaarchivum@enternet.hu
Nyitvatartási rend:	hétfő–csütörtök: 8.00–15.30

SZÉKESFEHÉRVÁR MEGYEI JOGÚ VÁROS LEVÉLTÁRA RÖVID TÖRTÉNETE ÉS A LEVÉLTÁRI ANYAG ÁLTALÁNOS LEÍRÁSA

A levéltár 1992. február 15-én alakult újjá, s a rendszerváltozást követően a hajdani városi levéltári intézmények közül elsőként szerezte vissza önállóságát. A hajdani koronázóváros, szabad királyi város levéltára nagy múltú intézmény volt, ám 1950-ben a tanácsrendszer bevezetése megszüntette a törvényhatóságok, így Székesfehérvár levéltárát is. Székesfehérvár város és Fejér megye levéltári intézményeit ekkor összevonták, s 1969-ig Székesfehérvári Állami Levéltár néven működtették. Ezt követően a levéltár a megye felügyelete alá tartozott, s neve is tükrözte ezt a későbbiekben: Fejér Megyei Levéltár néven működött tovább. 1950-ben a két törvényhatóság összevonásakor a városi iratanyag továbbra is addigi őrzési helyén maradt, a városháza alagsorában, valamint a ferences rendház pincéjében, majd 1970-ben átkerült a megyei levéltár István téri épületébe. 1992-ben a szervezeti önállóság helyreállításával Székesfehérvár városa a korábbi magyar és európai joggyakorlatot követve ismét tulajdonosi jogokat gyakorol saját, valamint jogelődjeinek iratanyaga felett, s biztosítja azok őrzését. Az intézmény székhelyéül a Zichy liget 10. számú épület földszinti helyiségeinek egy részét jelölték ki, valamint a hozzá csatlakozó Honvéd utca 8. szám alatti épület szintén földszinti irodahelyiségeit. A kutatóterem bejárata a Malom utca – Zichy liget sarkán található.

Az iratanyag terjedelme a 2008. év végén 2175 ifm. volt.

Székesfehérvár város levéltárát a város török általi elfoglalása – 1543. szept. 3. – előtt a magisztrátus megkísérelte elmenekíteni. A források szerint az iratokat az ország nyugati felén szándékoztak elrejteni. Ezt erősíti meg Szamosközy István 1604. febr. 3-i levele, amely arról számol be, hogy (Budáról, Pécsről, Esztergomból) Székesfehérvárról Nagyszombatba menekítették az iratokat. Ennek ellenére az értékes anyag elkallódott. Az 1690-es években megkezdődött felkutatásuk, de eredménytelenül. Ennek következtében a Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára őrizetében lévő legrégebbi irat a város török uralom alóli felszabadulása évéből, 1688-ból származik.

A város levéltárának felügyeletét a török kiűzését követően a II. József-kori átszervezésig a főjegyző látta el. A levéltár első instrukcióját 1824-ben dolgozták ki. A 19. század végén a levéltár által kiadott 1848–49-es forrásközlések mára már megsemmisült iratok szövegét mentették meg az utókornak. A két világháború közötti időszakban az intézménynek fontos szerepe volt a várostörténet- írás fellendítésében, valamint a levéltári forrásközlések fontosságának hangsúlyozásában.

A levéltár gyűjti Székesfehérvár város feudális-, polgári, és legújabbkori önkormányzati szerveinek, közüzemek, gazdasági szervek, ipartestületek, jogszolgáltatási szervek, családok, személyek iratait. A gyűjtemény gerincét a város mindenkori önkormányzatának, ill. egyes korszakokban a várost vezető kinevezett adminisztratív szervnek, és intézményeinek iratanyaga adja. A város tanácsának 1688-tól kezdődő összefüggő irategyüttese, a tanácsülési jegyzőkönyvek és tanácsi iratok, nagy forrásértékkel bírnak. Fontos források a népösszeírások, a népszámlálási iratok, valamint a végrendeletek. Értékes irategyüttest képez a város Kamarási Hivatalának, Adó, Árva, Kapitányi és Telekhivatalának iratanyaga – benne az 1712. év alapfelvételeivel, valamint a II. József-kori földmérési iratokkal –, s a később létrejött Számvevői és Mérnöki hivatal iratai.

A tanácsülési jegyzőkönyvek nyelve 1689 és 1790 között német és latin, 1791 és 1814 között latin, 1815-től magyar. Az iratok nyelve a 18. sz. folyamán német és latin vegyesen, de a magyar nyelvű iratok sem ritkák. A II. József-kori népszámlálás iratai német nyelvűek. A magyar nyelvet a hivatali ügyintézésben hivatalossá tevő 1840. évi VI. tc.-el összhangban a város 1843-ban kérelmezte magyar köriratú pecsét használatának engedélyezését az uralkodótól, amelyet 1845-ben meg is kapott. A városi ügyintézés azonban már az ezt megelőző évtizedekben is magyar nyelvű volt.

Kiemelendő Székesfehérvár város Törvényszékének feudális kori iratanyaga (1699–1848), de jelentős értékkel bírnak a későbbi korszakokból a város Kiküldött Bíróságának (1855–1860), valamint Visszaállított Törvényszékének (1861–71) iratai is. Gazdag forrásadottságokkal bír Székesfehérvár város Bizottmányi Közgyűlésének iratanyaga is 1848–49-ből. Az 1848–49-et követő korszakból a tanácsi és polgármesteri iratok mellett, a város egyes szakigazgatást ellátó bizottmányainak és szakosztályainak (1849–1872), valamint a város szabályrendeleteinek gyűjteménye (1851–1944) érdemel említést.

Az 1870. évi közigazgatási rendezés eredményeképpen a szabad királyi város a törvényhatóságú jogú városok közé került. E korszak fontos forrásai a Törvényhatósági Bizottság iratai (1872-1944, 1945-50). A közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. tc. értelmében átalakult a város „belszerkezete”, ami az iratanyag struktúráján is tükröződik.

A II. világháború során a levéltári iratanyagot nem menekítették el a városból. Jelentős részét az ekkor épülő Horthy Miklós Kultúrház (ma Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár épülete) alagsorában és pincéjében helyezték el. Az itt tárolt iratok nem károsodtak, ellentétben a városházán maradtakkal; így például a Törvényszéki iratok acta iuridica iratanyaga (1788–1848) 19. századi részének egyharmada fertőzött lett, és szinte menthetetlen állapotba került.

A várost 1950-ben a tanácsrendszer bevezetésével – a várostörténetben példátlan módon – a járási tanács fennhatósága alá rendelték. E kötelékből csak 1954-ben szabadult ki, ezt követően a megyei tanács felügyelte az immár járási jogú várost.

Székesfehérvár életében különös jelentőséggel bír, hogy 1989 áprilisában megyei várossá, majd 1990. dec. 1-jén megyei jogú várossá nyilvánították.

A levéltár őrzi intézetek és intézmények iratait is. Igen gazdag a tanintézetek anyaga, különösen jelentős a nagy múltú Ybl Miklós Gimnáziumé (1855) 1878–1950, és a Szent Margit Leánygimnázium, a későbbi Teleki Blanka Gimnáziumé (1910–1986). Az intézmények közül értékes a Székesfehérvári Színház (1898–1993), valamint a Városi ispita (1766–1833), az Elaggott polgárok intézete (1833–1922) és Székesfehérvár város polgári kórházának (1833–1892) iratanyaga is. A testületek anyagában található fondok közül említést érdemel a Székesfehérvári iskolák Iskolaszékének iratai (1872–1921), s a székesfehérvári városi elemi iskolák felügyelő igazgatójának iratai (1890–1936).

A város-történetírás szempontjából igen értékes anyagokat találhatunk a családok (pl. Say család) és személyek (Kállay István történész, Szarka Géza író, levéltáros, várostörténész, Moenich Károly városi főlevéltáros és Kecskés Sándor kutató) irataiban is. A gyűjtemények közül kiemelt fontosságú a térképgyűjtemény, benne a városról készült legkorábbi, Wüstinger József által készített térképekkel, a plakátok és aprónyomtatványok, iskolai évkönyvek, a Székesfehérvár városközpont rendezési tervének feltáró lapjai, valamint a tervtár anyaga (1896–1992). Említést érdemel a kézirattár is, amely számos értékes várostörténeti kéziratot tartalmaz. A mikrofilmgyűjteményben a r. k. plébániák anyakönyveiről, valamint a helyi sajtóorgánumok közül többről is (pl. Székesfehérvári Friss Újság) találhatók másolatok. Vállalatok iratai – érthető módon – kevésbé vannak képviselve az intézményben, de itt említendő értékes iratanyag a Sagittarius Kft. Tervtára (1976–1984).

Az intézmény újjáalakulása óta számos tudományos konferenciát rendezett, s kiadványokkal is jelentkezett.

A levéltár anyagáról megjelent legfontosabb segédletek, kiadványok:
A levéltár két kiadványsorozatot indított: Források Székesfehérvár történetéből, valamint Közlemények Székesfehérvár történetéből címmel.
A Források-sorozatban megjelent: I. 1848–49-es forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk.: Csurgai Horváth József – Hudi József – Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 1998.
A Közlemények-sorozatban: „Akit szolgáltatok egy árva hon volt…" 1848–49. Szerk.: Csurgai Horváth József – Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 2000.
A várostörténet kutatás szempontjából kiemelkedően fontos kötet: Lauschmann Gyula: Székesfehérvár története I–IV. 895–1914. 1. kiad. 1993–1996.; 2. kiad, 1998.
A levéltár ismertetője, fond- és állagjegyzéke: „… dicsőség helyén emelkedő emlék" Levéltárismertető és fondjegyzék. Szerk: Csurgai Horváth József – Kovács Eleonóra - Takács Péter. Székesfehérvár, 2002. E kötetet a levéltár német és angol nyelven is kiadta 2003-ban: Ein Führer zur Stadtgeschichte und zum Archiv.; A Historical and Archival Guide to Székesfehérvár.
A levéltár szakkönyvtárral is rendelkezik, amelynek katalógusa a SZIRÉN könyvtári program segítségével folyamatosan karbantartott.

IV. MEGYEI TÖRVÉNYHATÓSÁGOK, SZABAD KIRÁLYI VÁROSOK, TÖRVÉNYHATÓSÁGI JOGÚ VÁROSOK

Lásd: BFL IV. Szabad királyi városok.

SZVL IV. A. 1001. Királyi biztosok iratai 1783–1845. 0,36 ifm.

a) Bajzáth György királyi biztos iratai 1840–1845. 0,12 ifm.
b) Ferenczi Antal királyi biztos iratai 1783–1784. 0,06 ifm.
c) Latinovics János királyi biztos iratai 1783–1784. 0,06 ifm.
d) A királyi komisszió iratai 1783–1792. 0,12 ifm.

A szabad királyi városok II. József halála után nem nyerték vissza széles körű önkormányzatukat, egyre inkább a Helytartótanács és a Magyar Kamara irányítása alá kerültek. A kormányszékek utasításainak végrehajtásáról, a városi önkormányzat pontosabb ellenőrzéséről a királyi biztosokon keresztül gondoskodott az udvar. Így jogkörük – 18. századi elődeikhez viszonyítva – a 19. sz. első évtizedeiben egyre sokoldalúbbá vált, és a városok életének minden területén egyre inkább beleszóltak az ügyekbe.

Az anyag tartalmazza a királyi biztosi ülések jegyzőkönyveit (1840–1845), a Helytartótanács leiratait, a királyi biztos és a városi tanács levelezését, a városi tisztviselőknek a királyi biztoshoz írt leveleit. A királyi biztosi ülések jegyzőkönyveiben számos, a város polgáraira vonatkozó adat található, így a városnak hitelt nyújtók névsora is. Különösen érdekes források a város polgárainak a királyi biztoshoz írt folyamodványai. Az iratanyag latin, német és magyar nyelvű. Az a) állag latin nyelvű, az eredeti számozás szerint rendezett. Bajzáth a keletkezés időpontját vette alapul, és az iratokat nem kapcsolta. Az anyag kis mennyisége miatt a darabonkénti átnézés sem jelent problémát a kutatónak. Az iratok közt sok a feljegyzés jellegű fogalmazvány. A királyi biztosnak a város ügyeibe való sokoldalú beleszólási jogát, és a kormányszékek személyével kapcsolatos elvárásait az irategyüttes még töredékességében is mutatja. Ahol az anyag kiegészítésre szorul, érdemes a városi tanács jegyzőkönyveit is megnézni. Bajzáth György iratait legnagyobbrészt Iszkaszentgyörgyön, birtokai központjában keltezte, és az irategyüttes a Bajzáth család iratainak (FML XIII. 2.) rendezése során került elő. Az iratok hátlapján lévő jelzet arra mutat, hogy Bajzáth György ezt az anyagot egyéb hivatalos irataitól elkülönítve kezelte. A b) állagban nagyobb mennyiségű magyar nyelvű irat is található. Itt fontos információk találhatók a fehérvári polgárjoggal rendelkezők összetételére vonatkozóan. Egyes folyamodók (1783) panaszolták, hogy csak németeket vettek be a városi polgárok sorába. Itt-ott számszerű utalásokat is találunk ezzel kapcsolatban.

SZVL IV. A. 1002. Székesfehérvár Város Tanácsának iratai 1688–1848. 90,82 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek (Protocolla Civitatis Albensis) 1689–1848. 8 ifm.
b) Tanácsi és törvényszéki ügyviteli iratok (Acta politica et iuridica) 1689–1787. 47,8 ifm.
c) Tanácsi iratok (Acta politica) 1788–1848. 496 csomó.
d) Levelezőkönyvek (Libri correspondentiarum) 1724–1785. 1 ifm.
Városi tisztviselők levelezése. 1724–1848. 2 doboz.
e) Népösszeírások 1688–1848. 0,35 ifm.
f) Népszámlálási iratok 1784–1789, 1820, 1828. 0,7 ifm.
g) Örökbevallási jegyzőkönyvek (Protocolla fassionum) 1824–1845. 0,35 ifm.
h) Végrendeletek. (Testamenta) 1740–1848. 0,13 ifm.
i) Becsüskönyvek (Schatzungs Protocoll) és iratok 1750–1848 (1856). 0,05 ifm.
j) Betáblázási jegyzőkönyvek. (Protocolla intabulationum) és iratok 1714–1848. 0,72 ifm.
k) Himlőoltási iratok 1815–1832. 0,6 ifm.
l) Gyógyszerkönyvek és vények 1806–1848. 0,8 ifm.
m) Katonai ügyek iratai (Acta militaria) 1769–1834. 1,1 ifm.
n) Kolerabizottság iratai 1831. 0,24 ifm.
o) Gazdasági Bizottság jegyzőkönyvei 1810–1847. 0,48 ifm.
p) Szépítő Bizottság iratai 1839–1848. 0,12 ifm.
r) Országgyűlési iratok. (Acta dietalia) 1715–1848. 2,04 ifm.

Lásd: BFL IV. 1002. Székesfehérvár 1688. május l9-én szabadult fel a török megszállás alól, de a város 15 évig nem nyerte vissza szabad királyi városi rangját, hanem az udvari kamarától függő kamarai adminisztráció igazgatása alá került. Első bírája nem választott, hanem kinevezett tisztviselő volt. 1692-től kétévenként történt a magisztrátus megújítása – ugyanazt a személyt nemegyszer, néhány éven belül újra bíróvá választották – arra azonban, hogy ugyanaz a bíró 6-8 évig egyfolytában helyén maradjon, csak 1754 után tudunk példákat. A szenátorok száma 1692-től általában 12, hat a magyarok, hat a németek részéről.

A töröktől visszafoglalt városba 1689–90-ben indult meg a németek nagyobb arányú beköltözése. Az osztrák tartományokból, valamint különböző német területekről – Bajor, Hessen-Nassau, Lotharingia, Szilézia – érkeztek betelepülők. A betelepítés/betelepülés elsősorban a 17. sz. végétől az 1820-as évekig volt nagyobb mértékű, a 18. század második felében már kevésbé jelentős. Székesfehérváron a német polgárság asszimilációja a 18. század vége óta folyamatosan zajlott. Fényes Elek 1830-ban még kétezer főre becsülte a fehérvári német lakosság lélekszámát. Ez a város összlakosságának kb. 10%-a volt akkor. Az asszimilációs folyamat a 19. sz. közepére befejeződött. Ezt gyorsította, hogy a betelepülő németek római katolikusok voltak. Az 1703. évi privilégium-levéllel kapta vissza Székesfehérvár régi kiváltságait, ettől kezdve az egész polgárság részt vett a bíró és a tanács megválasztásában, majd ezt a szerepet 1726 után a választott község vette át. A városi kormányzatnak, mint önkormányzati szervnek szabályalkotási, igazgatási és jogszolgáltatási jogköre volt a város területén. Ezt elsősorban testületi szervei útján gyakorolta. Legfontosabb, mindhárom feladatkört ellátó testülete a belső tanács, a magisztrátus volt, élén a bíróval. A külső tanács – élén a szószólóval – szintén 12 tanácsosból állt, a belső tanács tanácsadó szerveként működött, és elsősorban a városi kormányzat szabályalkotó tevékenységében vett részt, de szerepe volt az adó kivetésében és behajtásában, a kamarási számadások felülvizsgálatában, egyes gazdasági ágak felügyeletében és a tanácsi utasítások végrehajtásában. A tanács sokrétű igazgatási és jogszolgáltatási feladatkörének ellátását a már említett testületi szervek alárendeltségében működő egyedi szervek segítették, azaz a város tisztviselői és alkalmazottai, és az 1720 után egyre gyakrabban jelentkező városi bizottságok. 1787-ben lép hivatalába a város első polgármestere.

A városi tanács igazgatási és bíráskodási hatásköre a város minden polgárára és lakójára kiterjedt, kivéve a nemeseket, akik városi házaik után csak a királyi adót tartoztak fizetni, – a városi adó és közmunka nem terhelte őket – és bíráskodás szempontjából a megyei törvényszék joghatósága alá tartoztak. A tanács határozatai ellen a város lakosai közvetlenül a királyhoz, ill. az országos

főhatóságokhoz fellebbezhettek, így örökösödési és jelentősebb adóssági pereikben a személynöki székhez. Házassági és büntetőügyekben fellebbezést csak az 1791. évi XLIII. tc. enged meg nekik, de már a királyi táblához. A városi privilégiumlevelek a szkv.-sok számára biztosítják az igazgatási jogkör mellett az önálló bíráskodás jogát is. A töröktől felszabadult Székesfehérvár tanácsülési jegyzőkönyvei két évtizeden keresztül sokkal több perrel és bűnüggyel foglalkoztak, mint a közigazgatás körébe eső intézkedéssel. A városi törvényszék ülésein ugyanaz a városbíró elnökölt, és ugyanazok a szenátorok bíráskodtak, akik a tanácsülések testületét alkották. A 17. századi jegyzőkönyvekben a törvényszék elnevezés még nem szerepel, bűnügyekben is a tanácsülés ítélkezik. A közigazgatási és igazságszolgáltatási iratanyagot acta politica et iuridica néven együtt kezelték 1787-ig. (A pertesteket külön sorozatokba rendezetten találjuk a törvényszék iratainál.)

A fond állagainak irattári rendszere és forrásértéke különböző. Az a) állagot alkotják a tanácsülési jegyzőkönyvek (1689–1848), külön sorozatban a tisztázati és a fogalmazati példányok (1723–1845). A b) állag a tanácsi és törvényszéki ügyviteli iratokat foglalja magában az 1689–1787 közötti évekből melyhez mutatók vannak. A c) állagban az 1788–1848 közötti tanácsi iratok találhatók, hozzájuk 60 mutatókönyv van. A b) és c) állagok eredeti segédletekkel kutathatók. Míg a jegyzőkönyvek, ügyviteli iratok, a levelezés és egyes kisebb állagok keletkezésük időrendjében, sorszámok szerint rendezettek, a népösszeírások, a népszámlálási iratok és az örökbevallási jegyzőkönyvek a város települési viszonyait veszik alapul, s a városrészek helyrajzi számainak sorrendjét követik. Forrásérték szempontjából a legjelentősebb a tanácsülési jegyzőkönyvek és a tanácsi és törvényszéki ügyviteli iratok anyaga, amely a városi magisztrátus igazgatási és bíráskodási ügyintézésén keresztül a város mindennapi életére vonatkozóan sokoldalú betekintést tesz lehetővé. Hasonlóan jelentős az e) állagban található népösszeírásoknak (1688–1848) a városi polgárok névmutatójával 1802–1848-ig, és az f) állagot alkotó népszámlálási iratoknak (1784–89, 1820, 1828) az anyaga, amelyek a belváros és a külvárosok lakosságának foglalkozásbeli megoszlására, lakáskörülményeire, vagyoni helyzetére, a cselédek és mesterlegények vándorlására (Idegenek összeírása 1810–1838), s a városba településre, ill. újonnan polgárjogot nyertekre (Új polgárok összeírása 1741–1847) rendkívül sok értékes adatot tartalmaznak. A h) állagban található végrendeletek (1740–1848) eredeti segédkönyvekkel kutathatók. A mutatók 1697–1830. 3 füzet.

A tanácsülési jegyzőkönyvek nyelve 1689 és 1790 között német és latin, 1791 és 1814 között latin, 1815–1848-ig magyar. Az iratok nyelve a 18. sz. folyamán német és latin vegyesen, de a magyar nyelvű iratok sem ritkák. A II. József-kori népszámlálás iratai német nyelvűek. A végrendeletek zömében magyar, kisebb részben német nyelvűek.

SZVL IV. A. 1003. Székesfehérvár Város Kamarási Hivatalának iratai 1703–1848. 26,6 ifm.
a) Számadáskönyvek 1703–1848.
b) Számadási naplók 1734–1848.
c) Számadási mellékletek 1741–1848.
d) Tizedösszeírások 1720–1845.
e) Kórházi számadások 1769–1848.
f) Bérleti iratok (Báránd-puszta) 1734–1842.

Lásd: BFL IV. 1006. A városi kamarás (Camerarius, Stadtkammerer) lehet választott vagy kinevezett tisztviselő, legalább 4 évig, de éppen szaktudása és nagy anyagi felelőssége miatt nemegyszer egy-két évtizedig is hivatalában maradhatott. Székesfehérváron – a tanácsülési jegyzőkönyv bizonysága szerint – már 1690-ben működik, és számadást készít a kamarás, de folyamatosan csak 1724-től maradtak ránk számadáskönyvei. 1703-tól 1708-ig voltaképpen csak egy átnézeti kimutatás közöl rendkívül fontos és érdekes adatokat, de nem minden területre és nem minden évre tér ki részletesen. A kuruc háborúk eseményei miatt – amelyek a számadásokban sokoldalú összegszerűségekben is jelentkeznek, – bizonyára utólag készült el. Segédszemélyzet hiányában Székesfehérváron a 18. század közepén a tized és hadiadó összeírását, az egyházi,

kórházi és a városra szálló javak számadásait is a kamarás intézte. Helyettese az alkamarás (subcamerarius) más városokban a város ingatlanait kezelte, Székesfehérváron elsősorban az utak, hidak karbantartására felügyelt. Feladatkörét országosan 1770-ben szabályozták, amikor az utak, hidak mellett a városi épületek tatarozásának felügyelete, a kőbányák, tégla- és szénégetők ellenőrzése is kezébe került. A különböző pénztárak számadói számításaikat a számadási okmányokkal együtt mint főpénztárnoknak a kamarásnak nyújtották be, aki ellenőrzés után az összesítést elvégezte.

Az anyag forrásértékét tekintve a városi gazdálkodás egészéről, a bevételek és kiadások arányairól, összegszerűségéről és sokféleségéről a kamarási számadáskönyvek átfogó képet adnak. 1732-ben a központi ellenőrzés megkönnyítésére a Pozsonyi Kamara egységes tervezetet készített, amelyet 1733. január 1-jével vezették be. Így például már 1734-ben sok olyan jövedelemforrást neveztek meg a székesfehérvári kamarási számadások, amelyekből a városnak semmi jövedelme nem volt, mert nem léteztek ilyen természetű javai: pl. erdők, halastavak, gyümölcsösök, vadászterületek. A sémában viszont mindez szerepelt. A nagy körvonalakat jelölő számadáskönyvek mellett sok érdekes adatot tartalmaznak a város iparosaira, kereskedőire, alkalmazottaira nézve a számadási okmányok és rész-számadások. A d) állag tizedösszeírásai városrészenként tüntetik fel a lakosok nevét. Az iratanyag nyelve német, a 19. század elejétől egyre inkább magyar. Az anyag középszinten rendezett. Kb. 5–10%-ban fertőzött és sérült.

SZVL IV. A. 1004. Székesfehérvár Város Adóhivatalának iratai 1726–1849. 11 ifm.
a) Dicalis összeírások 1726–1848. 4,17 ifm.
b) Adószedési könyvek 1738–1849. 5,7 ifm.
c) Pénztári naplók (Diariumok) 1793–1812. 0,24 ifm.
d) Számadások 1787–1792. 0,09 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005. Székesfehérvár adóját szkv. lévén a nádori concursusokon vagy nádori leiratban egy összegben állapították meg, amely összeget a város tanácsa évente lebontotta az egyes adózókra. Adóköteles volt minden polgár, lakos vagy zsellér, aki a város területén ingatlannal, állatokkal rendelkezett, vagy kereskedő, kézműves foglalkozást folytatott. Az adók két nagy csoportra oszlottak. Állami adók voltak: a hadiadó és katonai szolgáltatások, az országgyűlési taxa és a királyi census. Városi adók voltak: a háziadó és a tized. Az adókat az adószedő (perceptor) hajtotta be, felelős volt kezelésükért és számadást vezetett róluk, amelyet első fokon a tanács, másodfokon a Helytartótanács ellenőrzött. Az adószedőnek az adó behajtásában Székesfehérváron a fertálymesterek segítettek, akiknek esküjében is szerepelt, hogy a belső tanácson, a bírón és a kapitányon kívül az adószedő parancsait kötelesek szem előtt tartani. A beszedett állami adókat a budai hadipénztárba kellett befizetni, de levonták belőle a katonaság részére teljesített szolgálatokat. A városi adók a házi pénztárban maradtak. A tizedet a tanács az esztergomi érsektől bérelte. Székesfehérváron a 18. század első évtizedeiben csak egy perceptor volt, aki az állami és háziadók regiszterét egyaránt vezette. Az 1763. és 1776. évi kamarai leiratok sürgették, hogy a városok külön pénztárt állítsanak fel a kétféle adófajta kezelésére. A hadipénztárt (cassa portionalis) kezelje a hadipénztár számadó (perceptor contributionalis), a házi pénztárt (cassa domestica) viszont kezelje a házi pénztár számadó (perceptor cassa domesticae). 1785-ben a Helytartótanács elrendelte a két pénztár közös kezelését. E változások az iratanyag tagolódásában is megmutatkoznak.

Az a) állagban található dicalis összeírásokon (1726–1848) belül külön sorozatban szerepelnek a hadiadó kivetés (Impositio Quanti Portionalis) 1726–1793, (26 füzet 0,52 ifm), a háziadó kivetés (Impositio Cassae Domesticae) 1742–1792, (45 füzet 0,9 ifm), valamint 1785 után a hadi- és háziadó kivetés (Impositio Contributionalis et Cassae Domesticae) 1786–1848 iratai, (45 kötet 2,75 ifm).

Az iratanyag a várostörténet szempontjából nélkülözhetetlen forrás, fényt vet a városi ingatlanok számára, nagyságára, minőségére, a városban lakó kereskedők és kézművesek számára, anyagi helyzetére, munkájuk szakmai szintjére, a városban folyó állattenyésztésre. A 18. század közepén még világosan mutatják az összeírások a lakosság nemzetiségi összetételét is. A német családok nevét gót betűkkel írták. Az anyag rendezett, 95%-ban ép állapotban van, egykorú segédlete nincs.

SZVL IV. A. 1005. Székesfehérvár Város Árvahivatalának iratai 1734–1848. 7,7 ifm.
a) Árvahivatali számadások (Waisen Rechungen) 1734–1848. 7,67 ifm.
b) Árvahivatali iratok 1776–1845. 0,03 ifm.

A szkv.-ok az árvák ingó és ingatlan vagyonát eladták, a befolyt pénzt az árvapénztárban helyezték el, ill. kamatra kiadták. A kamatokat az árvák eltartására fordították. Az árvavagyon kezelésével és a gyámok felügyeletével az árvagondnok (curator pupillorum) volt megbízva. Ő készítette a pozsonyi kamarához felterjesztett árvaszámadásokat és jelentéseket. Általában a választott község tagjaiból került ki. A pénztárat rendszerint egy belső tanácsos ellenőrizte, mint árvapénztári felügyelő. Az árvaügyek gondosabb intézését szem előtt tartva és az esetleges visszaélések elkerülésére a Pozsonyi Kamara 1756-tól megkövetelte az árvagondnokoktól, hogy a gyámoktól megkövetelt évi számadásokról jelentést tegyenek.

Az a) állagban található árvahivatali számadáskönyvek sorozata 1734 és 1757 között hiányos, s csak 1757-től folyamatos 1848-ig (14 füzet, 144 kötet, 3,9 ifm). Szintén ez az állag tartalmazza a számadási okmányokat (1752–1849) 73 csomó, 3,2 ifm, és a számadásokhoz tartozó másolati könyveket is (1820–1846) 23 kötet, 0,3 ifm. A számadások nagyrészt német és latin, az iratok magyar nyelvűek. A b) állag az árvahivatali iratokat foglalja magában (1833–1840) 0,03 ifm.

SZVL IV. A. 1006. Székesfehérvár Város Telekhivatalának iratai 1698–1847. 9,8 ifm.
a) Telekkönyvek 1698–1834.
b) II. József-kori földmérési iratok 1784–1789.
c) Teleklevelek 1820–1844.
d) Telekkönyvvezetői számadások 1755–1846.

Lásd: BFL IV. 1009. A városra egy összegben kivetett adóterheket Székesfehérvár szkv. tanácsa az ingatlanbirtokok arányában osztotta fel a polgárok között, és szedte be tőlük a király részére. A polgárok jogügyleteinek számontartása és ingatlanaik nyilvántartása, a telekkönyvek pontos vezetése tehát a városi tanács feladatai közé tartozott. A telekkönyvi jövedelmek fontos bevételt is jelentettek a városok számára. A török uralom alól felszabadult Székesfehérvár azonban 25 éven keresztül nem kapta vissza régi rangját és privilégiumait, a Budai Kamarai Adminisztráció igazgatása alá került. Egy 1688 júliusában kelt eredeti latin–német nyelvű házlevél-fogalmazvány is bizonyítja, hogy a felszabadult Székesfehérváron a házak és telkek szétosztását a Budai Adminisztráció Kamarai inspectora ill. megbízottja intézte, aki egyúttal polgárrá is felvette a háztulajdonosokat. Valószínűleg ezt a kiosztást, ill. a 10 éven belül kialakult állapotokat rögzíti 1698-ban Vánossy Lőrinc harmincados provizor, akinek telekkönyvvezetői beosztását az általa készített telekkönyv elején olvasható házlevél-formula (Hausbrief-formular) is feltünteti, sőt ugyanez jelzi a telekkönyvi felügyelő nevét is. A város telekkönyvvezetője a 17. sz. végén a kamarai adminisztrációnak alárendelt székesfehérvári provizori hivatal keretében működött. 1703-ban a városi jegyzőt küldte fel a tanács Bécsbe a városi kiváltságok és telekkönyvek visszaszerzésének kieszközlésére. A lipóti diplomával Székesfehérvár szkv. 1698. évi telekkönyvei – ill. a róluk készült egykorú másolatok – újra visszakerültek a város kezelésébe. Vezetésük a városi jegyző feladatkörébe tartozott, és a befolyó telekkönyvi díjak a kamarási számadásokban a város bevételei közt jelentkeztek. 1745-től volt a városnak önálló telekkönyvvezetője, aki rendszerint az első írnokok sorából került ki. A telekkönyvi felügyelőt (praefectus urbarii) a belső tanács saját tagjai közül küldte ki. 1777-ben a tanácsülési jegyzőkönyv

már telekkönyvi hivatalról (officium urbariale) beszél. A város telekhivatalának feladatkörébe és hatáskörébe tartozott a város kül- és belterületén minden ingatlan: ház, telek, kaszáló, szántóföld, szőlő, és azok tulajdonjogi változásainak nyilvántartása, a birtok- és teleklevelek kiadása, és erről a tanács részére adott pontos jelentéstétel. Az ide vonatkozó díjakat a hivatal beszedte, és egy összegben adta át a kamarási hivatalnak. Bizonyos években történtek csak általános felvételek, más években csak a változásokat vezették be.

Az a) állagban található telekkönyvek (1698–1834) rendkívül sok értékes adatot tartalmaznak a város lakosságára vonatkozóan is. Különösen értékesek az 1712. év alapfelvételei, amelyek szinte a középkori város rajzát adják vissza a házhelyek pontos behatárolásával, a szomszédok nevével, néhol utcák, terek, és főleg a városkapu és várfalak pontos bejelölésével. A tulajdonosnak nemcsak nevét, de foglalkozását is feltüntetik, s azt is, hogy vétel vagy örökség útján jutott a ház és a telek tulajdonába. Jelzik a hadi események során elpusztult, leégett házakat, sőt, Rákóczi híveinek elkobzott ingatlanait is. A telekkönyvek a 17–18. században és a 19. század elején német nyelvűek. Az egyes kötetek végén betűsoros mutató található. A 3 külön kötetben található index a szántóföldekre vonatkozik. A b) állagban található II. József-kori földmérési iratok együttese két sorozatból áll. Az egyikben a birtokosok egyéni lapjai találhatók városrészenként (1784–1789), a másikban a földlevelek terület szerint szerepelnek. A c) állagban teleklevelek (birtok és föld levelek) 1820–1844 között találhatóak. A teleklevelek a városi ház- és földtulajdonosok ingatlanainak adatait nyilvántartó iratgyűjtemény, amely városrészenként és helyrajzi számok rendjében van csoportosítva. A földlevelek szintén városrészenként szerepelnek. A fond d) állaga a telekkönyvvezetői számadásokat (1755–1846) tartalmazza (számadási iratok, nyilvántartó könyvek, különböző felmérések, lajstromok). Egyes részei az eredeti indexek segítségével kutathatók.

SZVL IV. A. 1007. Székesfehérvár Város Vásári Bíróságának iratai 1768–1848. 0,65 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1768–1848. 9 kötet.
b) Iratok 1778–1848. 1 csomó.

A szkv.-ok fontos kiváltsága volt a vásártartás joga. A török alól felszabadult Székesfehérváron a császári bizottság már 1689 szeptemberében megállapította, hogy a városnak joga van minden szerdán és szombaton hetivásárt, és évente négyszer éves vásárt tartani. A négy vásár idejét már az 1690. január 22-én tartott tanácsülésen meghatározták és kihirdették. 1757-ben a város megvásárolta az ötödik vásár tartásának jogát is. A vásárok idején a közrend megszegői feletti bíráskodás, a mértékek és árak felügyelete a vásárbíró (magister fori, index fori, Markricher) feladata volt. Mivel a vásárok városi határozat szerint háromnaposak voltak, a vásárbíró legfeljebb 15 napig működött évente bíráskodási jogkörében. A városnak már 1693-ban volt vásárbírája, aki a tanácsülési jegyzőkönyvben feljegyzett esküszöveg szerint a bíró és a tanács iránti hűségre, engedelmességre, a város javainak szolgálatára, és arra tett esküt, hogy hamis mértéket nem tűr meg és az árak terén tartja magát a limitatióhoz. A bíráskodás törvényes alapját az 1703. évi városi kiváltságlevél adta. A vásárbíró hatásköre széles körű volt. Bíráskodott a vásár idején a vásárban elkövetett bűncselekmények – istenkáromlás, paráznaság, lopás, becsületsértés, testi sértés, károkozó cselekmények, városi szabályrendeletek megsértése – felett, kivéve a halálbüntetést maguk után vonó bűncselekményeket. Hatáskörébe tartozott a mértékek és súlyok ellenőrzése és azok kölcsönzése, a megyei árszabás pontos betartása feletti felügyelet és a helypénz szedése. Illetékessége kiterjedt minden helybeli vagy idegen polgár és lakos személyére, aki a vásár idején a városban tartózkodott. A vásárbírót feladatai ellátásában egy külön erre a célra felesketett strázsamester és 12 vásári hajdú segítette.

A ránk maradt jegyzőkönyvek nemcsak a vásári, de a városi bíráskodásra is érdekes adatokat tartalmaznak, a két hatáskör ugyanis nem volt egészen szigorúan elhatárolva. Az anyag német, latin és a 19. század elejétől magyar nyelvű. Jelentős forrásértékkel bírnak a kiadott passusokról készült jegyzékek, amelyben a jószágot vásárló személyek neve és lakóhelye van rögzítve. Szintén

értékes névanyag található a vásári bírósági jegyzőkönyvekben a panaszt tévő helybéli és idegen kereskedőkre és árusokra vonatkozóan. Az anyag rendezett, ép állapotban van. Forrásértékére nézve bő adatokat találunk: Kállay István: A székesfehérvári vásári bíráskodás 1688–1790. In: Fejér Megyei Történeti Évkönyv 5. köt. l971. 103–125. p.

SZVL IV. A. 1009. Nemzeti iskolák helyi igazgatójának iratai 1810–1839. 0,25 ifm.

Az alsófokú iskolák ellenőrzését rendszerint a magisztrátus tagjai közül egy szenátor látta el, aki hetente meglátogatta az iskolákat. Ezt a városi iskolafelügyelőt az 1770-es évektől „director”-nak kezdik nevezni, a 19. századi levelezési anyag „localis director”-nak címezi.

Töredékes anyagában számadásokat, igazgatói jelentéseket (1810–1838), a győri főigazgató hozzá intézett leiratait, s a nemzeti iskolák részére kiadott rendszabályokat (1817–19) találunk. Kiemelten fontos az igazgatói jelentések anyaga, amely félévenként, iskolánként készült, s tartalmazza a tanulók névsorát, származási helyét, vallását, a szülők foglalkozását. Értékes információkat találunk az érdemsorozatokban a különböző tantárgyakat magyarul és/vagy németül tanulók nevére és számára vonatkozóan. Az iratanyag német, latin és magyar nyelvű. Az igazgatói jelentésekhez egy magyar nyelvű korabeli jegyzék tartozik, ami megkönnyíti az eligazodást az iratanyagban.

SZVL IV. A. 1010. Székesfehérvár Város Törvényszékének iratai 1699–1848. 44 ifm.
a) Törvényszéki jegyzőkönyvek (Gericht Protocoll) 1728–1845. 4 ifm.
b) Polgári és büntetőperek (Causae civiles et criminales) 1699–1787. 3 ifm.
c) Törvényszéki iratok (Acta iudicaria) 1788–1848. 28 ifm.
d) Vegyes törvényszéki iratok (Processus criminales et civiles) Polgári-, büntető-, csőd-, és válóperek 1750–1848. 9 ifm.

Lásd: BFL IV. 1014. A város privilégiumlevele Székesfehérvár szkv. számára biztosította az igazgatási jogkör mellett az önálló bíráskodás jogát is. A városi törvényszék ülésein ugyanaz a városbíró elnökölt, és ugyanazok a szenátorok bíráskodtak, akik a tanácsülések testületét alkották. Számuk általában 12, de a Rákóczi szabadságharc idején 5-6 tanácsosnál több nincs jelen, s az is előfordult, hogy a bíróval együtt csupán 4-en voltak jelen. A közigazgatási és igazságszolgáltatási iratanyagot acta politica et iuridica néven együtt kezelték 1787-ig, s a tanácsi iratok között találjuk. A pertestek viszont e fond b) állagában találhatóak külön sorozatba rendezetten. Külön törvényszéki ülésekről készült jegyzőkönyvek csak 1728-tól adnak önálló sorozatot, az azt megelőző közel 40 év bíráskodási ügyeit – nemegyszer részletes tanúkihallgatásokkal – a tanácsülési jegyzőkönyvekben kereshetjük.

Az a) állag a törvényszéki jegyzőkönyvek (1728–1845), ezen belül külön sorozatban a tisztázati példányok és külön a töredékes jegyzőkönyvek és fogalmazványok. A jegyzőkönyvekhez eredeti segédlet – mutató – is tartozik (1728–1838). A már említett b) állagot a polgári- és büntetőperek (Caussae civiles criminales) alkotják (1699–1787). A c) állagban találhatóak a bíráskodással kapcsolatos törvényszéki iratok (Acta iuridica) 1788–1848, amelyek eredeti segédkönyvek segítségével kutathatók. Iktatókönyvek: 1788–1790, mutatók: 1766–1848. A d) állag a vegyes törvényszéki iratokat foglalja magában (1750–1848). Ezen belül külön-külön sorozatban találhatók az adósságot követelő perek, a becsületsértési, a birtokperek, büntetőperek, bér- és díjfizetést követelő perek, csődperek, elővételi jogon alapuló perek, elsőbbséget követelő perek, hatalmaskodási, hozomány iránti, ítélet végrehajtása iránti, kártérítési, örökség iránti, számoltató, szerződésből folyó, válóperek és letét-zálogperek. Megjegyzendő, hogy a d) állag kezdő éve ugyan 1750, de elenyésző mennyiségű az 1750–1787 közötti irat. A b) és d) állaghoz új segédlet áll rendelkezésre.

Az acta iuridica iratanyaga a háborús években olyan helyen tárolódott, hogy 19. századi anyagának egyharmad része károsodást szenvedett.

SZVL IV. B. 1102. Székesfehérvár Város Bizottmányi Közgyűlésének iratai 1848–1849. 2,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–49. 0,35 ifm.
b) Iratok 1848–49. 1,95 ifm.

Lásd: BFL IV. 1101. Székesfehérváron 1848. május 24-én jött létre az új helyhatóság, amelynek iratai többségében magyar nyelvűek, de van közte német nyelvű irat is. Az a) állag jegyzőkönyveinek tisztázati és fogalmazati példányai egyaránt fennmaradtak. A jegyzőkönyvi bejegyzések sorszáma megegyezik a kapcsolódó, b) állagban található ügyirat számával, így a segédkönyvek – mutatók – számai mindkettőre vonatkoznak. Az iratanyag jelentős forrásértéket képvisel, mivel teljes áttekintést nyújt az 1848–49. évek városi történéseiről, a főhatóságok és más törvényhatóságok átiratai pedig számos jelentős országos eseménnyel kapcsolatban tartalmaznak adatokat.

SZVL IV. B. 1103. Székesfehérvár Város Községtanácsának iratai 1851–1860. 1,8 ifm.
a) Választmányi ülések jegyzőkönyvei 1851–1860. 0,5 ifm.
b) Iratok 1851–1859. 1,3 ifm.

Lásd: BFL IV. 1102. A „községi közügyek ideiglenes rendezéséről” 1851. aug. 18-án kiadott belügyminiszteri rendelet végrehajtása során a kerületi főispánok javaslatára a helytartó által 3 évre kinevezett képviselőkből országszerte megalakultak a „községtanácsok”. Székesfehérvárott 1851. nov. 27-én a megyei főnök népgyűlésen ismertette a kinevezettek névsorát, akiket a 3 év lejárta után 1855. ápr. 26-án szinte teljes számban újra jelöltek. Az „ideiglenes”-nek nevezett rend 1859. október 22-ig tartott. Ekkor iktatták be az új polgármestert, aki december 16-án „új rendet és ügymenetet” léptetett életbe, s ezen változtatást csak az 1860. évi Októberi Diploma bevezetése hozott.

A „községtanács” vagy „községi választmány” volt a városi tanács mellett a község gazdája. Önkormányzati jogköre kevés, az is ideiglenes jellegű. Feladata a városi ügyek intézése, a felsőbb helyről érkezett intézkedések végrehajtása volt. A kinevezett tisztikar a kormányzattól függött. A politikai hatalom ellenőrizte a községtanácsra átruházott jogkörök végrehajtását. Emellett a községi választmány még megmaradt helyhatósági jogkörével a külön törvény által nem szabályozott esetekben igyekezett – sokszor eredményesen – a város statútumainak, a múltban élvezett szkv.-i kiváltságainak érvényt szerezni.

1850. december 1-től Székesfehérvár a Fejér megyei főnökség közvetlen felügyelete alá került, kerületileg viszont a sopronitól a pest-budaihoz csatolták, s az anyaországi 5 kerület felett a helytartóság budai osztálya állt. A helytartó 1851-ben a polgármester, a főügyviselő, a házi pénztárnok mellett 2 fizetéses tanácsnokot és 25 képviselőt nevezett ki. A „fejedelmi” és a városi ügyek intézését a városi tisztviselők mellett a lakosság arányában 6 fizetés nélküli tanácsnok látta el, akiket a 25 képviselő saját soraiból választott. A községtanács a rendszeres, szokványos munkák elvégzésére alkalmi vagy állandó bizottságokat alakított, egy-egy tanácsnok, vagy képviselő vezetésével. 1851–1859 között Székesfehérváron a következő 16 bizottság létesült: közmunkafelhasználási, rendőrségi teendőkre és előfogatok kiszolgáltatására felügyelő, gazdasági, katonai-beszállásolási, kórházi, árva, szépítési, városi pénztárak számadását ellenőrző, iskolai és újoncozási, telekfelszólalási, marhavész, betegek-öregek intézete és a koldulás megszüntetésére alakított, csatornák és járdák készítésére felügyelő, téglaégetésre felügyelő, borfogyasztási, háztetőknek nem gyúlékony anyagokkal fedésére felügyelő bizottmány. Az 1859. december 16-án életbe léptetett „új rend” a városi hatóság munkáit egy-egy „osztályfőnök” vezetésével 3 osztályba sorolta: a város gazdaságának és pénzügyeinek intézése, a rendőrségi és peres ügyek, és a

közigazgatási munkák. Ez a felosztás túlélte a Bach-féle provizóriumot, a későbbi évtizedekben kialakult tanácsi ügyosztályok csíráinak lehet tekinteni őket.

Az a) állagban található csaknem teljes, hitelesített, évente újra kezdődő sorszámozású jegyzőkönyvek a korszak hű képét adják. Bemutatják a várost, annak mindennapi életét, a választmány hatáskörébe tartozó teendők sokrétűségét, az alkotmányjogi küzdelmeket és a polgárosodás folyamatát. A b) állagban található iratok a jegyzőkönyv tételszámával és a tárgyalás napjának feltüntetésével darabszinten rendezettek. Eredeti segédlete csak az 1853. évnek van (mutató). A kutatás megkönnyítésére az 1851–59. évekből betűrendes tárgymutató készült. Az anyagban a legkülönfélébb témák fordulnak elő pl. letelepedési kérelmek, hivatalnokok névjegyzéke, városi kötelékbe felvétel stb.

SZVL IV. B. 1104. Székesfehérvár Város Bizottmányi Közgyűlésének iratai 1861. 0,1 ifm.

Az 1860. október 20-án kiadott Októberi Diploma rendelkezései értelmében Székesfehérvár törvényhatósági bizottmányát is újjászervezték. 1860. december 27-én tartották az első bizottmányi közgyűlést. A bizottmányi közgyűlés utolsó alkalommal 1861. szept. 4-én ült össze. Az 1861. szeptember 8-ról kelt kir. udvari rendelet a város bizottmányát feloszlatta.

A fond két állagból áll. Az a) állagban közgyűlési jegyzőkönyv található, amelynek eredeti segédkönyve – mutató – is rendelkezésre áll. A b) állag, az 1861. év közgyűlési iratai a tanácsi iratok között – IV. B. 1107. b) – találhatók.

SZVL IV. B. 1105. Székesfehérvár Város Polgári Választmányának iratai 1864–1867. 0,14 ifm.

A Polgári Választmány hatásköre a Bach-korszakbeli községi tanácsi választmányéval egyezik meg. A testület tagjai a polgármester, a főbíró, a városkapitány, a tanácsnokok és a választott polgárok voltak. A testületi szervnek különösen gazdasági ügyekben, valamint a tisztikar választásában volt szerepe.

Az a) állag a jegyzőkönyveket, a b) állag az iratokat foglalja magában. Kutatásához segédlet nem áll rendelkezésre, de csekély terjedelme miatt könnyen átnézhető.

SZVL IV. B. 1106. Székesfehérvár Város Városhatósági Közgyűlésének iratai 1867–1871. 0,35 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1867–1871. 0,25 ifm.
b) Iratok 1867–1871. 0,1 ifm.

A Városhatósági Közgyűlés feladata a törvényhatóság újjászervezésére irányuló szervezőbizottmány létrehozása volt. Szerepe a Törvényhatósági Bizottság létrejöttéig van.

A fond b) állagában található iratok mellett nem maradtak fenn az eredeti segédkönyvek, de kis terjedelmük miatt könnyen átnézhetők.

SZVL IV. B. 1107. Székesfehérvár Város Tanácsának iratai 1849–1872. 23,42 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1849–1872. 2,7 ifm.
b) Iratok 1849–1872. 16 ifm.
c) Népszámlálási iratok 1850, 1857, 1869. 3,3 ifm.
d) Katonai iratok 1854–1871. 0,55 ifm.
e) Végrendeletek 1849–1871. 0,39 ifm.
f) Betáblázási jegyzőkönyvek 1849–1857. 0,12 ifm.
g) Gyógyszerkönyvek 1849–1865. 0,36 ifm.

A fond Székesfehérvár város legfontosabb közigazgatási szervének iratait tartalmazza. A városigazgatás szinte minden területét felöleli az iratanyag. A jegyzőkönyvek és iratok kutatásához eredeti segédkönyvek – mutatók – állnak rendelkezésre. Megjegyzendő, hogy a város polgármesterének általános iratai – a IV. B. 1110. fond b) állaga – az 1859. évet követően e fond b) állagában folytatódnak. Ugyancsak itt találhatók az 1861. évről a város Bizottmányi Közgyűlése iratainak b) állaga – IV. B. 1104. b) – is. Forrásadottságai miatt különösen kiemelendő a c) állag, a népszámlálási iratok anyaga, amely 3 korszakból őriz adatokat: 1850, 1857, 1869. A felvételi ívek városrészenként következnek. Az összeírólapok és a házankénti összesítések szintén városrészenként, s a házszámok sorrendjében készültek. Az 1857. évi népszámlálásban külön egységet alkot az idegenek összeírása. A d) állagban található katonai iratok között a sorozási nyilvántartásokban, valamint a szabadságolt és elbocsátott katonák nyilvántartásában értékes információk vannak. Kiemelendő még az e) állag is, a végrendeletek anyaga. Nyelvük magyar és német vegyesen. Kutatásához korabeli és új segédlet is rendelkezésre áll.

SZVL IV. B. 1108. Székesfehérvár város bizottmányainak iratai 1849–1872. 0,8 ifm.
a) Szervezési bizottmányi iratok 1866–1871.
b) Vegyes bizottmányok 1871.
c) Katonaügyi bizottmány 1861–1870.
d) Adóbizottmány 1868–1869.
e) Jogügyi Szakosztály 1868–1869.
f) Ínségügyi Bizottmány 1866–1867.
g) Ipari- és Kereskedelmi Szakosztály 1868.
h) Pénzügyi Szakosztály 1868–1893.
i) Állandó Bizottmány 1866.
j) Közegészségügyi Szakosztály 1866–1871.
k) Csőszfogadási Bizottmány 1851–1872.
l) Nevelésügyi Szakosztály 1867–1870.
p) Kölcsönrendező Szakosztály 1848–1866.
q) Árvaügyi választmányi ülés jegyzőkönyvei 1852–1856.
r) Árvaügyi Szakosztály iratai 1866–1872.
s) Árvapénztárt vizsgáló bizottmány 1870–1871.
t) Gazdasági Szakosztály 1849–1871.
u) Kórházi Szakosztály 1849–1872.

1867. március 8–11-i intézkedéseivel a kormány elrendelte a törvényhatóságok újjászervezését, s e folyamat részeként Székesfehérvárott a közgyűlés újjáalakította bizottmányait – az 1848. évi szkv.-ról szóló XXIII. tc., valamint az 1861-es jogfolytonosság alapján –, amelyek 1871–72-ig működtek.

E fondban azonban az ezt megelőző időszakból származó iratok is helyet kaptak. Kis terjedelmük, hasonló jellegük és azonos tárgyuk miatt célszerű volt együtt kezelni az iratanyagot. A fond a különféle bizottmányok és szakosztályok jegyzőkönyveit tartalmazza. Segédlet nem áll rendelkezésre hozzá.

SZVL IV. B. 1109. Székesfehérvár Város Árvabizottmányának iratai 1858–1861. 3 ifm.

Az abszolutizmus idején a birodalmi bürokrácia az árvák és gondnokoltak ügyét is szabályozta. Egy 1851. augusztus 9-én kiadott rendelet árvabizottmányok, mint első fokú gyámügyi hatóságok felállítását írta elő.

Az Árvaügyi választmány 1852-ben jött létre, amelynek iratai a IV. 1108. fond q) állagában találhatóak. E fond anyagát iratok, pénztári főkönyvek és segédkönyvek – mutatók – alkotják. Tartalmazza az árvák és özvegyek tulajdonát képező ingatlanok és ingóságok leltárait, árverési

jegyzőkönyveket, osztályegyezségeket. Forrásértéke igen gazdag, elsősorban társadalom- és családtörténeti kutatások, adatgyűjtések szempontjából jelentős.

SZVL IV. B. 1010. Székesfehérvár város polgármesterének iratai 1850–1869. 10,4 ifm.
a) Elnöki iratok 1850–1869. 3,44 ifm.
b) Általános iratok 1850–1859. 6,96 ifm.

A város polgármesterének iratai a tanácsi iratokhoz hasonlóan a városigazgatás sokszínű dokumentumai. Mindkét állagához eredeti segédkönyvek állnak rendelkezésre, az a) állaghoz mutatók, a b) állaghoz iktatók, mutatók és sorkönyvek vannak. A b) állagban található általános iratok anyaga 1859 után, másik fondban, a IV. B. 1107. fond b) állagában, a tanácsi iratok között folytatódik.

SZVL IV. B. 1111. Székesfehérvár Város Kamarási Hivatalának iratai 1848–1872. 2,5 ifm.
a) Számadáskönyvek 1849–1871. 0,95 ifm.
b) Vegyes számadások 1849–1872. 1,55 ifm.

A fond a város gazdálkodására nézve tartalmaz elsősorban adatokat, de b) állagában itt-ott érdekes névanyag is található. A város alkalmazottai, különböző szolgálattevők, a városi iskolák tanítói, haszonbérlők neve szerepel a vegyes számadások anyagában.

SZVL IV. B. 1112. Székesfehérvár Város Adóhivatalának iratai 1848–1872. 8 ifm.
a) Adófőkönyvek 1848–1872. 7,79 ifm.
b) Iratok 1850–1869. 0,24 ifm.

Lásd: BFL IV. 1005. A fond a) állagában található adófőkönyvek városrészenként rögzítik az adózók nevét. Szerepel foglalkozásuk is. A b) állagban adóbevallási ívek találhatók adótípusonként, szintén városrészenként. Az íveken szerepel az adózó neve és foglalkozása. Segédkönyve nincs, de kis terjedelme miatt könnyen átnézhető.

SZVL IV. B. 1113. Székesfehérvár Város Árvahivatalának iratai 1848–1872. 1,45 ifm.
a) Iratok 1859–1871. 0,9 ifm.
b) Számadások 1849–1858. 0,25 ifm.
c) Számadási okmányok 1849–1867. 0,3 ifm.

A 19. század elején az árvák vagyonának kezelését és a gyámok ellenőrzését a tanácson belül megszervezett árvahivatal végezte. Az abszolutizmus idején az árvaügyekkel a császári és királyi bíróságok foglalkoztak. 1861-ben visszaállították az árvahivatalt. Ebben a fondban több korszak árvahivatali iratai találhatóak. A c) állagban található számadási okmányok 1858 és 1867 között hiányoznak, a másik két állag iratai a megjelölt évkörben hiánytalanok. Az iratok eredeti segédlete hiányzik, így csak átnézéssel kutatható.

SZVL IV. B. 1114. Székesfehérvár Város Telekhivatalának iratai 1850–1883. 9,5 ifm.

Lásd: SZVL IV. A. 1006. A fond jelentős részét alkotja az 1849. X. 20-i pátensen alapuló telekkönyvi kivonatok sorozata. Szerepel az anyagban a birtokosok névjegyzéke 1851–1860, az 1851. évi telekösszeírások anyaga, valamint az 1868–1883 közötti évekből származó teleknyilvántartási birtokkivonatok.

SZVL IV. B. 1115. Székesfehérvár Város Számvevői Hivatalának iratai 1848–1872. 2,7 ifm.

A hivatal az önkormányzat vagyonával, s annak változásaival foglalkozó szakhivatal. A hivatal fontosságát mutatja, hogy 1848 júliusában Székesfehérvár város tanácsa kinyilvánította, hogy a számvevőre minden bizottságban szükség van, így tagja is lett azoknak. A hivatal új szabályozását a fond utolsó évében kezdeményezték. Ekkor a város közgyűlése bizottságot küldött ki a számvevői gyakorlat ellenőrzésére. Az 1872. évi szervezési szabályrendelet 58. §-a rendelkezik ugyan a számvevőségről, de különös változtatást nem hoz, fenntartja az egyes pénztárak önállóságát.

A fondban házipénztári iratok, házipénztári számadási okmányok találhatóak, évrendben elhelyezve. Utóbbiakban viszonylag sok név található. A nyugtákból kiderül sok fehérvári polgár foglalkozása. Kimutatásokat találhatunk a városi kifizetésekről, amelyekben az egyes foglalkozási csoportok tagjaira lelhetünk adatokat, elsősorban a nagyobb jelentőségű, város által megrendelt munkálatok esetében vannak érdemleges adatok.

SZVL IV. B. 1119. Székesfehérvár Város Törvényszékének iratai 1848–1850. 1,3 ifm.
a) Jegyzőkönyvek 1848–1850. 0,3 ifm.
b) Büntetőperek 1848–1850. 0,3 ifm.
c) Polgári perek 1848–1850. 0,7 ifm.

A márciusi törvényhozás a közigazgatás és az igazságszolgáltatás helyi feladatainak megoldásában továbbra is a törvényhatóságokra – megyei és szkv.-i – támaszkodik (1848. III. tc. 26. §.). Az igazságszolgáltatás folyamatosságát a III. tc. 27. §-a biztosotta. Így a városi törvényszék is az eddigi rend alapján működött: a közigazgatási ülések során, előtte vagy utána – de nem elválasztva tőle – folytatták le a törvényszéki üléseket. Eddig a feudális korban az önkormányzati hatalom elválaszthatatlanul fogta össze a jogalkotás, jogalkalmazás és végrehajtó-szolgálat hármas ágazatát: a szkv. közgyűlése alkotta meg a jogszabályokat, amelyeket a főbíró hajtott végre. Ugyanannak a magisztrátusnak a tagjai ültek a bírói fórumokon, amely a rendeleteket egyrészt kiadta, másrészt végrehajtotta.

Az önkormányzat szerkezetének átrendezése, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás szétválasztása azonban a kor követelménye, és a forradalmi jogalkotás egyik vívmányaként meg is valósult, amikor az első Független Felelős Minisztérium kinevezése után a belügyminiszter 1848. április 19-én elrendelte az új közgyűlések összehívását. A szétválasztás azonban nem következetes, mert a törvényhozás nem intézkedett új városi bírósági szervezet kialakításáról, hanem a korábban fennálló keretek módosításával mindössze azt tette lehetővé, hogy a képviselőtestület közgyűlésének irányítása alatt külön 2 ágazat, igazgatási egység alakuljon ki: a polgármester vezetésével a közigazgatási ágazat, és a főbíró vezetésével – de a polgármester felügyelete alatt – az igazságszolgáltatási ágazat. Viszont előrehaladást jelent az is, hogy a szétválasztás következtében a törvényszék személyi állománya is állandósult, s így maradt fenn a szabadságharc idején is.

Ez a szerkezeti változás Székesfehérvár szkv.-ban a május 11-én lezajlott tisztújító közgyűlés utáni tanácsi ülés határozata alapján az új tisztviselők első képviselőtestületi ülésén, május 24-én nyert elfogadást, amikor kimondták, hogy a büntető- és polgári pereknek gyors elrendezése érdekében állandó külön törvényszék alakuljon (elnökből, 4 közbíróból és jegyzőből). Sem a munkaköri ágazatokban, sem a hatáskör terjedelmében lényeges változás nem következett be, a polgári forradalom előtti joggyakorlat maradt továbbra is érvényben, mely gyakorlatot ők maguk, a kortársak sem érezték merőben újnak, amit legfőképpen az igazol, hogy az előbbi jegyzőkönyvet vezették tovább, a következő sorszámmal.

Fennállásának időtartama alatt Székesfehérváron a városi törvényszék elvileg két tanácsra tagolódott: a polgári és büntetőtanácsra, mindkettőnek a főbíró volt az elnöke, a gyakorlatban azonban együtt tárgyalták a polgári és büntetőperes ügyeket. A szabadságharc idején a mezei és kisebb rendőri kihágások a főkapitány hatáskörébe tartoztak. Kisebb bűntények megítélésében a

korábbi rendhez hasonlóan a büntető-bizottság járt el. A bűntető, vagy „fenyítő bizottság” állt a kapitányból mint elnökből, 1 tanácsnokból, 1 szavazattal bíró jegyzőből – ők töltötték be a bírói szerepet – és a szavazati joggal nem rendelkező tiszti ügyészből, aki a vádat képviselte. A büntető-bizottságnak a kisebb bűntények esetében hozott ítéletét – a birtokon belül – a vádló és a vádlott a törvényszékre fellebbezhette. A polgári keresetek legfőbb felelőse a főbíró volt, de a sok csekély kártérítési, kisebb becstelenítési és igen kis összegű adóssági követelések miatt a várost 9 kerületre (negyedre) osztották, ahol az illetékes tanácsnok ítélt. A tanácsnok ítélete ellen a törvényszékre lehetett birtokon kívül fellebbezni, birtokon belül csak abban az esetben, ha abban mindkét fél megegyezett.

A törvényszék, mint másodfokú joghatóság elé került a fellebbezés a városi kapitány, a büntető-bizottság, a negyedbeli tanácsnokok és a város bírájának döntése ellen. Mint elsőfolyamodású bíróság elé, ide tartozott mindaz a bűntény, amelynek várható büntetése 25 pálcánál, ill. ¼ évi fogságnál több volt, s azok a polgári perek, amelyek a fenti alsóbb fokú bíróságok hatáskörét meghaladták.

A rendőrség, az egyes bírák, hivatalnokok, szakbizottmányok ellenőrzése mellett a törvényszék feletti felügyeletet is a főpolgármester gyakorolta. A városi igazságszolgáltatás eme fórumai mellett felállították a statáriumi törvényszéket is, amelynek egyetlen üléséről tudunk – 1848. szeptember 20. –, de ezen nem hoztak halálos ítéletet. Jegyzőkönyv készült erről, utalást találtunk rá, de maga a jegyzőkönyv elveszett.

1849. január 3-án császári katonaság szállta meg a várost, betiltották a közgyűlést, a „lázadók” ellen rögtönítélő törvényszéket állítottak fel, majd hűségnyilatkozatra szólították fel a várost. Az osztrák katonaság csak április 25-én távozott Székesfehérvárról, az első közgyűlést május elsején tartották meg, de a törvényszék január 15-től folyamatosan tartotta üléseit, sőt, nemcsak az 1848-as év gyakorlata szerint hetenként két alkalommal, hétfőn és pénteken, hanem sokszor naponta. Személyi összetétele azonos volt az előző időszakéval. A forradalom alatti utolsó törvényszéki ülést a jegyzőkönyv tanúsága szerint június 16-án tartották.

Július 12-én foglalták el az osztrákok újból Székesfehérvárt, s a császári biztos aug. 1-jén új városi tisztviselőket nevezett ki, újjáalakította a tanácsot, kinevezte az új tisztviselőket. A legközelebbi törvényszéki ülést augusztus 28-án tartották, a jegyzőkönyvet ugyan folytatták, de újrakezdődő sorszámmal látták el az ügyeket. Az augusztus 1-jén kinevezett tanács 9 személyből, valójában csak 6 személyből állt (3-3 tanácsnok felváltva tevékenykedik). A szabadságharc bukása után átmenetileg megszüntették a polgári forradalom vívmányát: a közigazgatási és az igazságszolgáltatási ágazat különválasztását, hogy majd az abszolutizmus idején ismét visszaállítsák, de egészen más rendeltetéssel. A közigazgatási tárgyak nem voltak szorosan elkülönítve a törvényszékiektől, többnyire ugyanazon ülésben, azonosan tárgyalták. Némelykor külön törvényszéket tartottak, a város bírája elnökletével, mellette 3 tanácsnok, a jegyző és a tiszti ügyész vett részt. A törvényszék tagjai nemcsak törvényszéki kiküldetéssel, hanem mint a politikai adminisztráció orgánumai, a közigazgatás minden ügyével foglalkoztak. Az igazságszolgáltatás módja hasonló az előbbi időszakéhoz. Tulajdonképpen ez a törvénykezési gyakorlat marad meg 1850 áprilisáig, bár közben fontos szervezeti változás történt.

A szabadságharc leverése után az államszervezeti változtatásokkal a törvénykezés felépítése is átalakult. A császári önkényuralom nemcsak a közigazgatás hagyományos, történeti struktúráját változtatta meg, hanem az igazságszolgáltatását is. Ferenc József az 1849. november 3-i nyílt parancsban hagyta jóvá, és Haynau november 10-én hirdette ki, hogy a bírói szervezet és perrendtartás az új szabályok szerint átdolgozandó. A legfőbb törvényszék Bécsben székelt. Ez az intézkedés volt a kiindulópont ahhoz, hogy a közigazgatás végrehajtó-szolgálata az igazságszolgáltatástól elszakadjon.

Székesfehérvár szkv. a Dunántúl nagy részével együtt, az ország 5 kerülete közül a soproni főtörvényszéki kerülethez tartozott. Ennek vezetője 1849. december 22-én leiratot intézett a

városhoz, amelyben többek között kötelezte a törvényszéket, hogy működését folytassa, s a fellebbezéseket a soproni főtörvényszékhez irányítsa.

A törvényszéki iratok irattári rendszere eredeti. Középszinten rendezett, éveken belül újra kezdődő sorszám szerint (1849 januárjában és augusztus végén is 1-gyel kezdődnek az iratok). Az iratok sorszáma megegyezik a törvényes üléseken készült jegyzőkönyv vonatkozó ügyszámával. Külön mutató nem segíti a tájékozódást. Mivel azonban a törvényszéki ülések jegyzőkönyvei szinte teljes számban fennmaradtak, kutatási lehetőség a jegyzőkönyv segítségével. Az iratanyag terjedelme: 1848 januárjától 1850. április 10-ig bezárólag. Nagyobb hiányok: 1848 júniusában és szeptemberében, 1849. január – március végéig, július és augusztus hónapban. Az 1848. szeptemberi és 1849. márciusi iratanyag nagymértékben rongálódott. A törvényszéki iratok azon túl, hogy a város mindennapi életére, a lakosok ügyes-bajos dolgaira, szokásaira vetnek fényt, sok adatot, elszórt utalást tartalmaznak várostörténeti, néprajzi, gazdaságtörténeti, családtörténeti, hivataltörténeti és a társadalmi viszonyok vizsgálatának szempontjából is. A vagyonleltárak utalnak a különböző társadalmi réteghez tartozók vagyoni állapotára, az átlagos háztartás felszereltségére, az egykori lakás beosztására, az üzletek árukészletére, az egyes árucikkek, termények árára, a tulajdonos kulturális színvonalára, érdeklődési körére. Az árverezések jegyzőkönyvei sok polgár nevét, foglalkozását megőrizték, a hagyatékok leírása közben derül fény az akkori temetési és egyéb szokásokra. A különböző jelentések, kimutatások az akkori gazdasági helyzetről is tájékoztatnak. Az örökösödési ügyekből egyes családok nemzedékeken keresztüli sorsáról, esetleg társadalmi helyzetének megváltozásáról, emelkedéséről vagy elszegényedéséről kapunk képet. A napi politikai eseményekre, a hadi helyzetre, egyesek állásfoglalására vonatkozó utalások mellett találhatók adatok a városiasodás folyamatára is.

SZVL IV. B. 1120. Székesfehérvári Városilag Kiküldött Bíróság iratai 1855–1860. 0,9 ifm.

A szabadságharc leverése után az államszervezeti változtatásokkal a törvénykezés felépítése is átalakult. A Ferenc József által 1849. november 3-án jóváhagyott nyílt parancs szerinti eleinte ideiglenes igazságügyi átszervezést némi módosítással 1854-ben véglegesítették, s e rendszer szerint működtették 1861-ig.

Az iratanyag nagy része magyar, kisebb részben német nyelvű. A sorszám szerint rendezett iratok mellett egykorú segédkönyvek – mutatók – könnyítik meg az eligazodást.

SZVL IV. B. 1121. Székesfehérvár Város Visszaállított Törvényszékének iratai 1861–1871. 18,2 ifm.
a) Polgári perek 1861–1871.
b) Büntető perek 1861–1871.
c) Árvatörvényszéki iratok 1861–1871.
d) Csődiratok 1861–1867.
e) Elnöki iratok 1865–1871.
f) Főbírói iratok 1861–1868.

Lásd: BFL IV. 1122. Az 1861-es országbírói értekezlet az 1848. évi bírósági rendszert némi változással visszaállította. Az iratanyag nagy része magyar, kisebb részben német nyelvű. Eredeti segédkönyveik csupán hiányosan állnak rendelkezésre.

SZVL IV. B. 1401. Székesfehérvár város főispánjának iratai (1919) 1939–1944. 1 ifm.
a) Főispán-kormánybiztos iratai 1919.
b) Elnöki (bizalmas) iratok 1941.
c) Általános iratok 1939–1943.
d) Országmozgósítási kormánybiztos iratai 1939–1944.

Lásd: BKMÖL IV. 401. A főispán a két törvényhatósági területre – Fejér megye és Székesfehérvár szkv. – nyerte kinevezését. A polgári közigazgatás több mint 70 esztendeje alatt (1872–1944) Székesfehérvár város élén csak egy ízben (1939–1943) állott külön főispán. A főispáni hivatal iratai tehát a kapitalista kori Fejér vármegye és Székesfehérvár történetére vonatkozó legfontosabb adatokat egy irategyüttesben tartalmazzák – FML IV. B. 401. –, de 1939–1943 között városi viszonylatban külön főispáni iratok vannak. A főispáni iratok 1942-ig teljesek, az 1943–1944. évben keletkezettek hiányoznak. E fondban találjuk az 1919. évi főispán kormánybiztos iratait is. A főispán egyik különleges hatásköréhez tartozott a kormánybiztosi teendők ellátása. Az 1918. nov. 22-én a polgári demokratikus kormány által kinevezett főispán még közös a két törvényhatóságra nézve. A főispán kormánybiztos nem kezelte külön a két törvényhatóság anyagát. A városra vonatkozó iratanyag a Fejér megyei kormánybiztos főispán 1919. évi anyagában található (FML IV. B. 402.). A megyei kormánybiztos február 15-én, a városi 18-án kezdte meg működését.

Ezek után megyei és városi kormánybiztos-főispán iratairól beszélünk. Az iratok rendje iktatószámos. Segédkönyve nincs. Adatok találhatók a közigazgatásra, a közbiztonságra, a gazdasági és társadalmi viszonyokra nézve. A b), c) és d) állag iratai a fentebb már említett 1939–43 közötti korszakban keletkeztek. A b) állagban csupán egy segédkönyv – iktató – található, a hozzá tartozó iratok nélkül. A c) állag általános iratokat tartalmaz, eredeti segédkönyvei közül az iktatók maradtak meg. A d) állag az Országmozgósítási kormánybiztosi iratokat foglalja magában. Eredeti segédkönyvei nem maradtak meg.

SZVL IV. B. 1402. Székesfehérvár Város Törvényhatósági Bizottságának iratai 1872–1950. 9,52 ifm.

a) Közgyűlési jegyzőkönyvek 1872–1950.
b) Költségvetési Bizottság iratai 1873–1925.
c) Gazdasági Bizottság iratai 1923.
d) Egészségügyi Bizottság iratai 1900.
e) Reáliskolai Bizottság iratai 1874–1879.
f) Temetőrendező Szakosztály iratai 1874–1880.
g) Esküdtképes férfiak névjegyzéke 1905–1922.
h) Pénzügyi Szakosztály iratai 1872–1927.
i) Cselédügyrendező Szakosztály iratai 1901.
j) Szegényügyi Bizottság iratai 1901–1912.
k) Segítő Bizottság iratai 1930.
l) Kisgyűlési jegyzőkönyvek 1930–1950.

Lásd: BKMÖL IV. 1402. A törvényhatóság közgyűlésben határoz a törvény által hatásköréhez utalt ügyekben. A közgyűlés elnöke thj. városokban a polgármester. A polgármester helyettesét a belügyminiszter jóváhagyása mellett a városi törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg. Ugyanígy történik a közgyűlések számának megállapítása is. A közgyűlés elé tartozó bizonyos ügyek közgyűlési tárgyalásának előkészítése az ún. állandó választmány feladata, amelyet thj. városokban a városi tanács teljesített. A város vezető tisztviselőit is a közgyűlés választotta meg. Több állandó szakbizottságot alakítottak Székesfehérváron is. Hatáskörük csak a véleményadásra terjedt ki, melyet jelentésbe foglalva a tanácshoz küldtek, utóbbi azt saját véleménye kíséretében a közgyűlés elé terjesztette. Az állandó bizottmányok tagjait 3 évre választották, üléseikről jegyzőkönyvet vezettek, és minden fontosabb intézkedésükről jelentést tettek a törvényhatósági bizottságnak.

Az a) állagban található jegyzőkönyvek 1872–1944 között hiánytalanok. Kutatásukat megkönnyítik a mutatók (1872–1909, 1920–1922). Forrásadottságai miatt érdemes megemlíteni a g) állagban található esküdtképes férfiak névjegyzékét (1905–1922). Az l) állag a kisgyűlés

jegyzőkönyveit tartalmazza évrendben, mellette a kisgyűlés tárgysorozatait tartalmazó kötetek (1932–1942) könnyítik meg a kutatást.

SZVL IV. B. 1403. Székesfehérvár Város Központi Választmányának iratai 1872–1950. 3,65 ifm.

Az országgyűlési – nemzetgyűlési – általános vagy időszaki képviselőválasztásokra vonatkozó – törvényekben, s az azokat követő végrehajtási utasításokban előírt – intézkedéseket a központi választmány látta el. A központi választmányra vonatkozó alaptörvény az 1874. évi XXXIII. tc. Ennek 17. §-a elrendeli, hogy minden törvényhatóságban és minden olyan városban, amely az 1848. évi V. tc. 5. §-a alapján az országgyűlésbe képviselőt küldött, meg kell alakítani a központi választmányt. A választmány elnöke a törvényhatóság első tisztviselője, a polgármester, vagy ennek helyettese. A tagok száma arányban áll a választókörzetek számával – körzetenként legalább 2 tag –, a körzet száma pedig a lakosok számával (pl. 1938-ban 600 szavazónál több nem lehetett egy választókörzetben).

A város szavazókörzetenkénti beosztása történeti fejlődésében nézve fondunk időhatárán belül így alakult: 1874-ben a várost 6 körzetre osztották, majd amikor a törvény lehetővé tette, hogy az állandó helyi lakosok mellett a helyben birtokkal, gyárral vagy iparteleppel rendelkező vidékiek is itt szavazhassanak, felállították a 7. „vidéki lakosok” elnevezésű körzetet. A fennmaradt választói névjegyzékekben először 1894-ben találkozunk a 7. körzettel. A 35 341/1922. BM sz. rendelet alapján a városi tanács Székesfehérvárt – a 4005/1922. sz. határozattal – 14 szavazókörzetre osztotta, majd a városi lakosok számának növekedésével az 1838. XIX. tc. 6. §-a 1–2. bek. alapján BM engedéllyel felállították a 17. szavazókörzetet is.

Az általános vagy időszaki országgyűlési képviselőválasztások névsorának összeállítása a központi választmány feladata (1874. évi XXXIII. tc. 33. §.). Az összeíró-küldöttség ülései nyilvánosak. Munkájukhoz rendelkezésükre kell bocsátani az 1848–1872-es évek választási összeírásait, az egyenes adók községi főkönyveit, a földadó-telekkönyv katasztert, ahol a tagosítás megtörtént, a tagosítási telekkönyvet, ezenkívül minden hatósági köztisztviselő, elöljáró, lelkész köteles volt a szükséges, általa nyilvántartott adatokat is benyújtani. A törvényszabta feltételek – helybenlakás, életkor, állampolgárság, iskolai végzettség, a kizáró okok hiánya – betartása mellett összeállítják a választók ideiglenes névjegyzékét. Ez a névjegyzék tartalmazza körzetenként a választók nevét, lakhelyét, foglalkozását, életkorát és választójogosultságának alapját, ami lehetett régi jog, birtok (föld, ház), jövedelem vagy iskolai végzettség (oklevél). Az 1899. évi XII. tc. 1. §-a szerint a választók névjegyzékét hivatalból igazítják ki. Erre a feladatra a központi választmány évenként minden körzetben 3 tagból álló küldöttséget választ. Az összeállított névjegyzék „ideiglenes”, közszemlére teszik, ellene záros határidőn belül kifogást lehet emelni a királyi curiához, amelynek határozata alapján a központi választmány a névsort véglegesíti, majd a választás alkalmával felhasználja. A 263 000/1926. BM rendelet az 1925. évi XXVI. tc. alapján foglalkozik az országgyűlési képviselők névjegyzékének új összeírásával. A törvény újra megállapította a választói jogosultságot, a kizáró okokat, majd elrendelte, hogy a választói névsort ötévenként újra összeállítsák, a közbülső években pedig kiigazítsák. A választók ideiglenes névjegyzékét a választásra jogosultak vallomásszolgáltatása nélkül az 1925. év végén a polgármester által kinevezett összeíróbiztosok házankénti összeírásai alapján készítették el, utcanevek betűrendjében, azon belül házszámok szerint. A névjegyzékek az eddigieken kívül tartalmazták a születési adatokat, a választók szüleinek nevét is. A névjegyzékből jogtalanul kimaradtak panasszal a M. Kir. Közigazgatási Bírósághoz fordulhattak ekkortól. Az összeírással kapcsolatos fontos rendelkezés még a 199 326/1930. BM sz. körrendelet, amelynek megfelelően 1930 decemberében a népszámlálást végző számlálóbiztosok egyéb összeírólapjaik mellett az országgyűlési képviselőválasztók összeírására szolgáló összeírólapokat is kitöltették.

Az egy választókerületet alkotó Székesfehérvár egy képviselőt választott. A 35 341/1922. BM sz. rendelet szerint a város 14 szavazókörzetében külön-külön szavazatszedő küldöttségek működtek, s a szavazás szavazókörzetenként zajlott.

A hiányos, sőt töredékesnek mondható anyag forrásértéke jelentős. A választói névjegyzékek érdekes összehasonlítási alapot adnak többek között a választók összetételéről, a kerületek népességének változásáról. A választási listák elárulják, hogy mely csoportok, rétegek, kire szavaztak. Egy 1883-ból fennmaradt virilisek névjegyzéke a helyi kereskedelmi kamara tagjairól, a különböző ipart űzők számáról és jövedelméről, a töredékesen fennmaradt népességnyilvántartás pedig egy-egy kerület összes lakójáról, a lakosság összetételéről ad képet. Az anyagban megtalálhatók számlálólapok, felszólamlások, pótnévjegyzékek is. Az anyag iktatott irataihoz való eredeti segédkönyvek – iktató és mutató – az 1914–1946 közötti évekből rendelkezésre áll. A fondról készült raktárjegyzék segítségével jól áttekinthető az iratanyag.

SZVL IV. B. 1404. Székesfehérvár Város Igazoló Választmányának iratai 1931–1946. 0,24 ifm.

Az igazoló választmány a törvényhatósági bizottság megalakításával járó tennivalókat látta el, s tagjai a városi közgyűlés saját kebeléből valók. Megbízatásuk egy évre szólt. Vezetője a főispán (Fejér megyéé és Székesfehérvár thj. városé 1939–1943 közötti évek kivételével egyazon személy), előadója a törvényhatóság vezetője volt. A legtöbb adót fizetők – virilisták – névjegyzékét ötévenként, a választást megelőző szeptember 30-ig a városi adóhivatalok kimutatásai alapján a számításba jöhető adóösszegek nagyságának sorrendjében összesítették és közzétették. Ezt a jegyzéket minden év elején ellenőrizték, ha kellett javították. A bizottsági ülésen ezenkívül megállapították, hogy az egyes kérdésessé vált bizottsági tagság milyen címen illette meg az addigi bizottsági tagokat, majd a törvény értelmében az érdekelt listán a soron következő póttagot behívták. Feladatuk volt még az érdekképviseleti tagok választási jogát hivatalból megvizsgálni és véleményezni. Az anyag jellegéből adódóan a polgárság vezető rétegére vonatkozóan tartalmaz értékes információkat.

Az Igazoló Választmány iratai hiányosak (1932–1944). Az iratok mellett eredeti segédkönyvek közül mutatók 1931–1946, iktatók 1932–44 közötti évekből vannak. A hiányzó évek irataira a segédkönyvekben találunk információkat.

SZVL IV. B. 1405. Székesfehérvár Város Tanácsának iratai 1872–1929. 180,6 ifm.
a) Tanácsülési jegyzőkönyvek 1872–1912. 6,37 ifm.
b) Tanácsi iratok 1872–1929. 140 ifm.
c) Katonai iratok 1872–1929. 3,2 ifm.
d) Végrendeletek 1872–1890. 0,1 ifm.
e) A testnevelési törvény végrehajtására kiküldött tisztviselő iratai 1925–1929. 0,36 ifm.
f) Kihágási iratok 1902–1908. 30,57 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1407. A város tanácsának iratai a polgármesteri iratok mellett az egyik leggazdagabb forrásadottságokkal bíró fond a város közigazgatására vonatkozóan. Az anyagban található ügyek jellege is sokszínűséget mutat, kiterjed a városigazgatás legkülönfélébb területeire. Az a) állag jegyzőkönyvei 1896-ig hiánytalanok, 1897–1902, valamint az 1905–1907 közöttiek hiányoznak. A b) állag irataihoz rendelkezésre állnak az eredeti segédkönyvek (iktató, mutató, sorkönyv). Ugyancsak a b) állagban találhatóak a polgármester általános iratai is 1928-ig, vagyis a IV. B. 1406. fond b) állagához tartozó iratok „előzményei”. A c) állag irataiban az iktatott iratok mellett külön kötetekben szerepelnek a védkötelezettek nyilvántartásai. Az iratanyag eredeti segédkönyvei nem minden évből állnak rendelkezésre, de viszonylag sok mutató fennmaradt (az 1894–1916 közötti évek). Az iktatók 1909–1929 között hiánytalanok. A d) állagban található végrendeletek mellett megmaradt eredeti mutatója, de új segédlet is készült hozzá. Megjegyzendő,

hogy a fond egyes részei (mintegy 3 ifm.) nem az iktatószámok szerinti sorrendben találhatóak a megfelelő állagban, hanem téma szerint kigyűjtve pl. Városi Könyvtár iratai, tisztviselők fizetésének kimutatása, álláspályázatok, fegyelmi ügyek, házhelyek, területek kimutatása, névváltozások jegyzéke (1872–1907). Utóbbi anyagokhoz nincs külön segédlet, de mivel egy-egy tematikus egység terjedelme általában nem haladja meg az egy doboznyi terjedelmet, így könnyen áttekinthető.

SZVL IV. B. 1406. Székesfehérvár Város Polgármesteri Hivatalának iratai 1892–1944. 78,48 ifm.

a) Elnöki iratok 1909–1944. 3,6 ifm.
b) Általános iratok 1929–1944. 32,74 ifm.
c) Építési iratok (1838) 1891–1944 (1948–49). 8,06 ifm.
d) Kihágási iratok 1911–1944. 1,3 ifm.
e) Rendészeti iratok 1920–1944. 19 ifm.
f) Községi bírósági iratok 1935–1944. 0,5 ifm.
g) Katonai ügyosztály iratai 1930–1944. 4,5 ifm.
h) Közélelmezési ügyosztály iratai 1915–1944. 2,64 ifm.
i) Ínségakció iratai 1924–31. 6,06 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1410. Az a) állagban található elnöki iratok az iktatószámok sorrendjében rendezettek, s az eredeti segédkönyvek – iktató, mutató, sorkönyv – is rendelkezésre állnak. A b) állagban található általános iratok kezdő éve 1929, az azt megelőző évekből származó iratok a tanácsi iratokkal együtt a IV. B. 1405. fond b) állagában találhatóak. Az állagok közül a b) és c) állag anyaga az 1950-es években tematikusan lett rendezve. Emiatt az eredeti segédkönyvek alapján nem kutatható. A rendezést követően készített segédlet, valamint a közelmúltban készült új, kiegészített tematikus mutató alapján azonban viszonylag könnyen áttekinthető (pl. egyesületek, illetőségi ügyek, magyar állam kötelékéből elbocsátott személyek, állampolgárságra vonatkozó ügyek stb.). A témák könnyen fellelhetők, az egyes iratok visszakereshetősége azonban nem biztosított. A c) állaghoz –építési iratok – külön névmutató is készült. A d) és e) állag eredeti segédkönyveik alapján kutatható. A h) állag – Közélelmezési ügyosztály – irataiban a megművelt földekről, kertekről szóló kimutatásokban érdekes adatokat találunk (birtokos és bérlő neve, utca, hrsz. szám, telekkönyvi sz.).

SZVL IV. B. 1407. Székesfehérvár város tiszti főügyészének iratai 1872–1944. 2,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1411. A tiszti ügyész hivatala már a feudális korban is létezett, működését 1850–1866 között ideiglenesen felfüggesztették, véglegesen 1950-ben, a tanácsrendszer bevezetésével szűnt meg. Funkcióinak elvi alapjait az 1870. XLII. tc. 60.§-ára épülő 827-35/1872. sz. közgyűlési határozat 56. §-a határozza meg Székesfehérváron. Feladataival a város szervezési szabályrendeletei is időről-időre foglalkoztak. „Fiskus magistratualis” néven szerepelt a feudális korban, és a városi törvényszékek előtt minden büntetőperben a vádhatóságot képviselte. A polgári korban már inkább a „város ügyvéd”-jének tekinthető. Fő funkciója hármas irányú volt, s ez az iratok tárgyában is megmutatkozik: 1. Vagyonjogi kérdésekben a városi tanács jogi képviselője, a város jogtanácsosa 2. Jogügyi vonatkozásban a polgármester közvetlen referense 3. A tisztviselők elleni fegyelmi eljárásoknál vádbiztosként jár el. A közadók behajtásánál, s az ebből keletkezett elsőbbségi és igényperekben a kincstárat, a pénzügyigazgatóságot képviselte. A tiszti ügyészi hivatal a tanács, 1930 után a polgármesteri hivatal szervezetéhez tartozott. Vezetője a tiszti ügyész, vagy más néven „városi ügyész”, 1892-től tiszti főügyész. Segítőként e fond időhatárának kezdetén csak egy írnok áll mellette, kérésére 1878-ban egy joggyakornoki, majd másodügyészi állást is szerveztek mellé.

A tiszti főügyész hivatalának iratanyaga: túlnyomórészt a hozzá kiosztott tanácsi, közigazgatási bizottsági és árvaszéki – gondnoksági – ügyek, a város vagyonjogi érdekeinek megvédése érdekében keletkezett iratok, kisajátítási és lakásügyek, kielégítési végrehajtási kérelmek, sommás keresetek, haszonbérleti szerződések, kisebb részben a főügyész magángyakorlata folytán keletkezett iratok. Az iratok egy része minden irattári rendszert nélkülöz. Az iratok más része eredeti kútfős rendszerben (1-10.), kútfőnként újrakezdődő sorszám szerinti rendben található. Kútfők: 1. Haszonbérleti szerződések, 2. Egyéb szerződések 3. Kielégítési végrehajtási kérvények (1910–1929) 4. Gondnoksági ügyek (1910–1929) 5. Sommás keresetek (1866–1908) 6. Különböző ügyiratok (1866–1908) 7. Hivatalos feljegyzések (1895–1910) 8. Egyéb feljegyzések iratai 9. Lakásügyek (1919) 10. Ügyészi irományjegyzékek. A kútfő-rendszerű iratanyagból hiányzik az 1., 2., 8. és 10. kútfő anyaga. Bár vannak eredeti segédkönyvek (közigazgatási 1883–1897 és kincstári 1889–1893 iktatókönyvek és névmutató az iktatókhoz 1874–75, perkönyvi mutató és tárgymutató) az irattári rendszer nélküli anyagnál kutatni csak egyenkénti átnézéssel lehet. A kútfősnél tárgymutató könnyíti meg az eligazodást.

SZVL IV. B. 1408. Székesfehérvár Város Árvaszékének iratai 1872–1949. 20,62 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1412. és BéML V. 180. Az 1870. évi XLII. tc. 8–10. pontja kimondja, hogy a törvényhatóság hivatalból gyámja és gondnoka a területén lévő valamennyi árvának és gondnokoltnak. De az árvaügy végleges, országos rendezéséig az egyes törvényhatóságok az árvaügyek ellátására és az árvák pénzének kezelésére az eddigi gyakorlatot ideiglenesen folytathatják. Így Székesfehérvárott 1870-ben még árvaügyi bizottmányról, 1871-ben már árvaügyi szakosztályról beszélnek a közgyűlési jegyzőkönyvek.

Az árvaszék felállítására vonatkozó tervezetet a közgyűlés 1872. február 27-én fogadta el. Az árvaszék tisztviselőit az április 18-i tisztújító közgyűlés választotta meg. Az anyagi gyámsági jogot, a gyámokra és gondnokokra felügyelő hatóságok szervezetét és eljárását az 1877. évi XX. tc. szabályozta. Ehhez csatlakozott az 1879. május 12-én, majd ennek kiegészítésére 1884. február 23-án alkotott városi szabályrendelet az árva-, gyám- és örökösödési ügyek gyakorlatáról, az árvaszék személyzetéről, a munkafelosztásról, az árvapénzek kezeléséről. Utóbbi némi kiegészítéssel 1945-ig a hatályos városi szabályrendeletek között szerepelt.

Az árvaszék az árvaszéki elnök közvetlen rendelkezése, felügyelete és személyes felelőssége alatt álló szakhatóság, amely a fennálló törvények, törvényerejű rendeletek mellett – külön ügyviteli szabályok alapján – az illetékessége alá tartozó ügyekben önállóan működik, más hatóságokkal közvetlenül érintkezik, negyedévenként a közigazgatási bizottsághoz, évenként a közgyűléshez terjeszti be jelentését.

Az örökösödési eljárásról szóló törvény a hagyatékok kezelését a járásbíróságra és a közjegyzőkre ruházta át.

Szervezete: elnöke kezdettől a polgármester, később, ha a polgármesternek megfelelő jogi végzettsége nem volt, a tanácsnok; 2 előadó ülnök, jegyző – ez az aljegyzők egyike, jogi végzettségű tag – ügyész, a törvényhatóság tiszti ügyésze – ki csak véleményez, nem bír szavazati joggal, és 6 szavazó ülnök. Szakközege: a közgyám, ki kezdetben egyúttal árvapénztárnok, árvatári ellenőr, városi főszámvevő. Mivel tömeges aktával dolgozott, 1930 után is külön iktatóval rendelkezett, irattári teendőit pedig elkülönített kezelés mellett a városi levéltárnok teljesítette. Az árvaszék határozatai ellen a közigazgatási bizottsághoz, végső fokon a BM-hez lehetett fellebbezni. Ügyviteli szabályzatát az 128 000/1902. BM sz. és a 7740/1923. ME sz. rendelet módosította.

Irattári kezelésben az alapszámos rendszert követi. Valamely ügyben első ízben beérkezett első iktatószáma lett az ügy alapszáma, a több évre átnyúló ügy iratainak gyűjtőjére évről-évre ráírták az új alapszámot. Az árvaszéki iratok főbb ügykörei: hagyatéki ügyek, szerződések jóváhagyása, gyámi számadások, holttányilvánítások, tartási, atyasági, elhagyatottsági, örökbefogadási,

gondnokság alá helyezési, kölcsön, kiskorúak házasságkötési, nagykorúsítási ügyek. Eredeti segédkönyveinek egy része fennmaradt, mutatók 1872–1908 (37 kötet), iktatók 1872–1930 (54 kötet), sorkönyvek 1872–1905 (15 kötet). Kutatni azonban legcélszerűbb az új segédlet alapján. Az árvaszék iratai a családnevek betűrendjében lettek rendezve, a hozzá kapcsolódó betűrendes mutató alapján könnyű benne tájékozódni. Ez az új segédlet lefedi a teljes iratanyagot.

SZVL IV. B. 1409. Székesfehérvár Város Adóhivatalának iratai 1872–1949. (50) 15 ifm.

Az adóhivatal a városnak adóbeszedő, adóbehajtó, adókezelő és elszámoló közege. Önálló hivatalt képezett: külön pénztára, számvitele, külön pecsétje, iktató-, kiadóhivatala és irattára volt. Az adóhivatal az állami törvényhatósági és városi adókat, illetékeket és díjakat a fennálló törvények és szabályrendeletek értelmében kiveti, könyveli, nyilvántartja, behajtja és elszámolja. Összeírja a mezőgazdasági cselédeket, a közmunkára kötelezetteket, gondoskodik a közmunka-váltság beszedéséről és behajtásáról. A közadók módjára behajtandó követeléseket előírja, behajtja, elszámolja. Nyilvántartja az ingatlanokra vonatkozó birtokváltozásokat is. Az adóhivatal élén a képviselőtestület által választott adóügyi számvevő áll, aki közvetlenül a polgármester alá van rendelve, neki és a tanácsnak havonként jelentést tesz az adópénztár állapotáról, a végrehajtások eredményéről. Adóügyekben köteles a főszámvevőt mindenkor tájékoztatni, az adóhivatal által összeállított pót-adókivetési lajstromokat a számvevőségnek felülvizsgálat céljából meghatározott időn belül bemutatni. Az adóhivatal felveszi az adóügyi panaszokat és kérelmeket, azok gyors elintézéséről gondoskodik, kiállítja az adómentességi bizonyítványokat és az adófőkönyvi kivonatokat. A hivatal személyzete a hivatalt vezető adóügyi számvevőből, az alszámvevőkből, számtisztekből, gyakornokokból, napidíjasokból állt. A hivatalhoz tartoztak a végrehajtók is.

Az adóhivatal adókönyveit a város 5 kerülete szerint külön-külön vezették. Az 1930-as években (1932) 4 adókerület volt Székesfehérváron. A Közigazgatási Számvevőség államosításakor (1938) az adóhivatalt is átszervezték, 1939-ben 6 adókerületet állítottak fel a városban. A fond adófőkönyveket tartalmaz (229 kötet). A főkönyvek főbb rovatai: sor – ház – birtokív szám, név, foglalkozás, állami adótartozás (lerovás), városi adótartozás (lerovás). Kutatási lehetőség: mutató hiányában a kötetek végiglapozásával lehetséges.

SZVL IV. B. 1410. Székesfehérvár Város Számvevői Hivatalának iratai 1874–1930. 10,2 ifm.

Az önkormányzati gazdálkodás eredményességét nagymértékben elősegítik azok a szakhivatalok, amelyek az önkormányzati vagyonnal, gazdasággal, annak változásaival foglalkoznak. A kiegyezés utáni törvények e szakhivatalok szervezetével, működésével nem sokat foglalkoztak, így egymástól eltérő helyi gyakorlatok alakultak ki. Székesfehérvárott a történeti múlt tapasztalataira építve az 1878-as és az 1887-es szervezési szabályrendelet szerint a főszámvevő a pénzügyi tanácsnok felügyelete mellett végzi feladatát. Az 1886. évi XXI. tc. a képviselőtestület kötelességévé teszi a városi számadások megvizsgálását. Székesfehérvárott a 251-16426/1896. sz. közgyűlési határozatban van csak nyoma annak, hogy a főszámvevőt függetlenítve a pénzügyi tanácsadóktól, közvetlenül a tanács alá rendelték. E tanácsi határozat után adták ki a számvevőség szolgálati szabályzatát, amely az 1877/20. (a gyámoltak és gondnokoltak pénzének kezelése), az 1883/44. (az állami és városi adók), és az 1885/22. (földadó kataszter nyilvántartása) mellett teljesen „városra szabott” helyi rendelkezéseket tartalmaz.

A 408/1906. sz. közgyűlési határozat a számvevőséget 2 ügycsoportra osztotta: a közigazgatási vagy háztartási, és az adóügyi számvevőségre. A közigazgatási számvevőség maradt továbbra is ügyosztályba nem sorolt segédhivatal. Az 522-12238/1911. sz. közgy. határozatban szentesített szervezési szabályzat részletesen szabályozta a 2 önálló osztályra osztott számvevőség hatáskörét és feladatát. A 140-4808/1920. sz. közgy. határozat pedig kimondta, hogy a számvevőségi ügyvitel és a vagyonkezelés ellenőrzése a város kiemelt érdeke, újjászervezte a közigazgatási számvevőséget és felelős tisztviselőkkel látta el.

Az 1937. évi II. tc. alapján 1938-ban a városi számvevőségeket is államosították. Így elvált a szakmai felügyelet és a szolgálati ügyek végrehajtásának ellátása a városi számvevőségnél is. A számvevőség hatásköre: a polgármester, a tanács, az árvaszék és a képviselőtestület felhívására véleményt adott, saját kezdeményezéséből jelentést és javaslatot tett. Érdemileg és számszerűleg megvizsgált minden olyan ügydarabot, amely utalványozást igényelt. A felülvizsgálat és ellenőrzés a város saját vagyona és a felügyeletére bízott vagyon szabályszerű kezelésének megbírálására is kiterjedt (1911-522/12238). Nyilvántartotta a város vagyonát, követeléseit, tartozásait, a bér- és haszonbérleti szerződések lejáratát. Teljesítette a városi pénztár által vezetett naplók számszerű megvizsgálását, ellenőrizte a városi adóhivatal működését, felügyeletet tartott a fogyasztási adóhivatal felett, a gazdasági felügyelő működését számviteli tekintetben ellenőrizte. Összeállította az évi költségvetést, esetleg pótköltségvetést, a zárszámadást, és a vagyonleltárt elkészítette. A háztartás állapotáról a tanácsnak havonként részletes kimutatást terjesztett be. A számvevőség a számviteli ellenőrzés tekintetében önállóan működött, ezért csak a képviselőtestületnek felelős. A képviselőtestület ellenőrzési jogát évenként a számadást vizsgáló bizottság útján gyakorolta. A számvevőség élén a főszámvevő áll, aki közvetlenül a polgármesternek volt alárendelve. A főszámvevő mint hivatalfőnök, irányította a számvevőség működését, megállapította az ügymenetet és a munkabeosztást. A főszámvevő a pénzügyi, gazdasági bizottságnak, majd a közgyűlésnek is hivatalból előadója. Mellette a számvevőség személyzetét a számvevők, alszámvevők, számtisztek, számgyakornokok és napidíjasok tették ki.

A számvevőség fontosabb nyilvántartásai: a vagyonleltár – a város tulajdonát képező és a kezelésére bízott alapok és alapítványokról –, a segédleltár – az épületekről és egyéb építményekről, a telkekről és egyéb területekről–, a főkönyvek – a bevételekről és kiadásokról, a cselekvő tőkékről és telekvételárakról, azok kamatairól –; a számfejtőkönyvek – haszonbérekről, házbérekről, szenvedő tőkékről és azok kamatairól, értékpapírokról, egyéb átalányok, dotációk, járulékok, járandóságok, ideiglenes letétek részére –, nyilvántartások – gyűjtő rovancs, zárszámadás, önállóan kezelt alapítványokról, letétekről, birtoknyilvántartásról, házi pénztári költségelőirányzatról stb., betegintézeti naplók, háborús segélyek nyilvántartása, árvaházi pénztár, előlegnyilvántartási, számadási jegyzékek – és iktatókönyv, mert a számvevőség köteles volt a hozzá érkező ügydarabokról, számadásokról, számlákról, utalványokról és szabályrendeletekről iktatókönyvet vezetni. A számvevőség sokféle nyilvántartásának iratanyaga nem teljes. Eredeti segédkönyveinek jó része rendelkezésre áll. Iktatók 1874–1929, 89 kötet, mutatók 1892–1930, 40 kötet.

SZVL IV. B. 1413. Székesfehérvár Város Lakáshivatalának iratai 1918–1920. 0,84 ifm.

Az I. világháború alatt, de főleg a világháború után, fokozatosan romlott a város lakáshelyzete, ezért az illetékes minisztérium kivételes, rendkívüli intézkedései kiterjedtek a lakásügyekre is. De míg a 3787/1916. ME sz. rendelet csak a lakbérletekre, később a lakóbérleti bizottságokra vonatkoznak, addig a 481/1917. ME sz. rendelet már lehetővé tette az üresen álló bérlakások hatósági igénybevételét, az 5434/1918. ME sz. rendelet pedig a bérbeadási jog felfüggesztése mellett elrendelte a lakáshivatalok felállítását, megszabva azok szervezetét, működését, hatáskörét, kimondva a hatósági igénybevétel, sőt rekvirálás jogát nemcsak lakás, hanem hivatal, üzlet, sőt raktár céljára is.

A Tanácsköztársaság idején a szociális termelés népbiztosának 6. sz. rendelkezése (a lakóházak köztulajdonba vétele) után a Forradalmi Kormányzótanács 10. sz. rendelete alapján Székesfehérvárott is megalakították a kerületi lakásbizottságot, a lakásügyi politikai megbízott vezetésével. Ekkor az igénybevétel „minden lehető helyiségre” kiterjedt, a házminősítő bizottság egyes házakat munkásházaknak minősített, az ott lakó munkásokat máshová költöztették. A proletárdiktatúra leverése után a Magyar Népköztársaság kormányának 7. sz. rendelete megszüntette a lakáshivatalokat, felfüggesztette a lakásrekvirálási eljárásokat, így lehetővé vált a szabad költözés és új bérletek létrehozása. Ez olyan zavart okozott, hogy aug. 19-én (4000/1919.

ME sz. r.) a tűrhetetlen lakásviszonyok miatt megtiltották a bérletek felmondását és elrendelték a proletárdiktatúra alatti lakásrekvirálások felülvizsgálatát – de ez csak egyéni kérelem alapján történt –, majd szeptember 1-jei hatállyal (4288/1919. ME sz. r.) visszaállították a lakáshivatalokat, szabályozták a bélyegjegyekben lerovandó illeték díját, körülhatárolták a lakbérleti bizottságok munkáját, sőt a városi hatóság határozata alapján szeptemberben a székesfehérvári rendőrség ki is költöztette a város területéről a háború alatt Székesfehérvárra engedély nélkül beköltözötteket. De a rendeletek „félreérthetősége miatt" egyes városokban eltérő gyakorlat alakult ki. Az 1552/1920. ME sz. rendelet igyekszik ezeket egységesíteni, megerősítve a kötött lakásforgalmat, kimondva, hogy lakásigény tekintetében nincs különbség bérlő vagy tulajdonos között. Lakáshivatal általi igénybevételt csak az kérhet, aki a háború előtt is helybeli lakos volt. A rendelet többek között megállapítja a lakáshivatalok működését és ügyrendjét is. A lakáshivatal hatásköre kiterjedt a lakásszükség enyhítésére vonatkozó kivételes intézkedések elrendezésére és foganatosítására, a megürülő bérhelyiségek nyilvántartására, bérbeadásuk ellenőrzésére és a jelentkezés sorrendjében való kiközvetítésre, a követelhető legmagasabb bér megszabására. A lakáshivatal szervezetét tekintve 1918-ban az elnökből – a város főügyésze –, helyettéséből – a tiszti főügyészi hivatal egyik jogásza – és tiszteletbeli bizottsági tagokból állt. A tényleges hivatali teendőket a szükség szerinti időben az elnökhelyettes látta el. A lakáshivatal működését és ügyrendjét a tanács szabályozta. A város kerületeit véve alapul, a lakásbizottság albizottságokká alakulva határozott. A törvény szerint meg kellett alakítani a Székesfehérvári Járásbíróság mellett működő Lakbérleti Bizottságot is. Ide a szerződésből eredő ügyek és perek, a lakásmegosztási kérelmek, valamint a hatósági igénybevétel elleni előterjesztések tartoztak.

1919 novemberében újonnan alakítják a katonai és polgári lakásbizottságot, ez az üzemek által igénybevett helyiségek ügyét vizsgálta felül. Az 1952/1920. ME sz. rendelet 31. §-a alapján Székesfehérvárott a lakáshivatal az elnökből – főjegyző az I. fokú lakásügyi hatóság vezetője –, 1 irodai alkalmazottból és 2 fő nyomozó közegből állt. A Lakásügyi Hatóság továbbra is a Lakáshivatalból és a Járásbíróság mellett működő Lakbérleti Bizottságból állt.

Az iratokból érdekesen rajzolódik ki, hogy az új házasok mellett kik igénylik a hatósági közreműködést: akik a háború alatt elhagyva lakásukat albérletbe adták, és most szeretnének visszaköltözni; ahol a lakó elmegy, és a tulajdonos maga szeretné igénybe venni; a fontos, közérdekű állásra ide helyezettek; a háború elől ide menekülő hozzátartozók; a harctérről hazatérő iparosok munkahelyüket kérik vissza; később nagyobb tömegben a megszállt területekről elmenekült, vagy kiutasított közalkalmazottak; de a környékből is sokan elözönlik a várost. Az iratok jelentős része lakáskérés, a rekvirálás útján kiutalásra kért egy, vagy több lakás megjelölésével, nyomtatott lakásigazolvány, fogalmazványban nyomozási iratok, bérleti felmondások, lakbérmódosító kérések, lakáscserét jóváhagyó iratok, felülvizsgálati ügyek. Irattári rendszere eredeti, sorszám szerint rendezve, 1919-ben az első és a negyedik negyedévben is újrakezdődő sorsszámozással. A Tanácsköztársaság ideje alatti iratok hiányoznak. Az iratanyagon kívül sem korabeli, sem későbbi segédlettel nem rendelkezünk, kivéve az Ügyészi útmutatót, IX. fejezete (45–59. l.) „Lakásügyek" című felsorolását, amit az 1919-es lakásügyi iratok iktatókönyvének is lehet tekinteni. Kutatási lehetőség darabonkénti átnézéssel.

SZVL IV. B. 1415. Székesfehérvár Város Népmozgalmi Nyilvántartójának iratai 1939–1945. 6,24 ifm.

Az 1000/1940. Eln. sz. alatt a BM újból megállapította a személyes bejelentési kötelezettség szabályait, az ezzel kapcsolatos népmozgalmi nyilvántartás átszervezését, a 10 390/1939. ME sz. rendelet 1.§-ában foglalt felhatalmazás alapján elrendelte a népmozgalmi nyilvántartó-hivatal felállítását. Székesfehérvárott az erre vonatkozó véghatározatot 1940. február 7-én adták ki. A bejelentésre kötelezettek nyilvántartása a kikézbesített „személyi lap" alapján, az 1941-es népszámlálás előkészítésekor alkalmazott új kerületi beosztás figyelembe vételével történt (9 kerület). Minden év július 31-én a július 1-jei állapotnak megfelelő kimutatást kellett elkészítenie a

nyilvántartónak, és ezt beterjeszteni az illetékes Országmozgósítási Kormánybiztosnak, a hadtestparancsnoknak, ill. a Honvédelmi Miniszternek.

A városi rendőrkapitányság felügyelete alá tartozó rendőrségi bejelentőhivatal fenntartása mellett ez a nyilvántartás elsősorban katonai érdekeket szolgált. A nyilvántartások naprakész állapotban mutatják a városok tényleges lakóinak számát, azok szakképzettségét, a hadbavonultakat, a katonai vagy polgári munkára behívottakat, a felmentetteket, az idegen állampolgárokat és a közbiztonságot veszélyeztető elemeket. Ezért a személyi bejelentési kötelezettség – lakás, képzettség-változás – mellett a nyilvántartást vezető egyéb hivatalok is kötelesek 24 órán belül a változásokat a nyilvántartóból közölni: az anyakönyvvezetők az előforduló összes változást, a polgármesteri hivatal az állampolgárság megszerzését vagy elvesztését, az adóhivatal az összeírási szelvényt, a főjegyzői hivatal a képviselőválasztók névjegyzékét és a népszámlálás összes adatait, a polgármester-helyettesi hivatal és a légoltalmi előadó a névsorokat, a katonai ügyosztály a honvédelmi munkára igénybevett személyekre vonatkozó nyilvántartásait, állítási lajstromokat, az elsőfokú közigazgatási hatóság az iparlajstromokat és egyéb nyilvántartásait. A hivatal nyilvántartásai hivatali titok tárgyát képezték, így azok lakcím, személyi vagy más adatok megállapítására az ügyosztályok és hivatalok rendelkezésére nem állhattak. A népmozgalmi nyilvántartó állította ki az „Igénybevételi jegy”-et a katonai vagy más, különleges háborús szolgálatra nem kötelezhető, de a behívottak helyettesítésére előjegyzésbe vett személyekről; a „Honvédelmi munkajegy”-et a köz- és magánüzemeknél dolgozókról és a háborús szükségletre tekintetbe vehető összes személyről, akiknek rendes honvédelmi munkára, vagy mozgósítás esetén való behívásánál történő jelentkezését ezzel ellenőrizte a hivatal, ill. a jelentkezés elmulasztása esetén ennek alapján tette meg az illetők elleni feljelentést. Új hivatalok felállításánál, de minden személyi változásnál is, „Értesítő szelvénnyel” kellett közölni a nyilvántartóval az igényeket vagy változásokat. A népmozgalmi nyilvántartó hivatal legfelsőbb fokon a BM irányítása alatt állt, és bár az egyesített katonai és országmozgósítási ügyosztály egyik tagozata volt, de önálló hivatalt képezett. A vezetésével járó teendőket a polgármester tartozott ellátni, de személyes felügyelete és felelőssége mellett ezt a feladatot át is ruházhatta.

Székesfehérvárott a nyilvántartás vezetésével a katonai ügyosztály előadóját bízta meg a polgármester, havonkénti ellenőrzését pedig a polgármester-helyettes látta el. A népmozgalmi nyilvántartó hivatal irataiból csak nyilvántartó lapok maradtak fenn. Ezek 33 rovatot tartalmaznak, így a nyilvántartott személy nevét, személyi adatait (születés, anyanyelv, vallás, iskolai végzettség, családi állapot, foglalkozás, szakképzettség, lakás és annak változásai) mutatják ki, de felvilágosítást adnak „különös tudásról és ügyességről”, a személy hadkötelezettségéről ill. honvédelmi munkára alkalmas vagy alkalmatlan voltáról, háborúban és békében való felhasználhatóságáról is. A férfiak adatait (12–70 év között) fehér lapon, a nőkét (16–50 évig) zöld lapon tárolták. Irattári rendszere eredeti, a vezetéknév első betűje szerint rendezett. Kutatási lehetőség a betűrend alapján. Eredeti segédlet a nyilvántartólapokhoz nem készült.

SZVL IV. B. 1417. Székesfehérvár Város Közigazgatási Bizottságának iratai 1876–1949. 12,2 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1423. A közigazgatási bizottság felállítását Székesfehérváron 1876. május 2-án a törvényhatósági közgyűlésén hirdettek ki, a bizottságot pedig szeptember 28-án alakították meg. A bizottság felállításakor hatásköre még nem volt tisztázott. Elnöke a főispán – a megye és a város törvényhatóságára nézve 1939–43 kivételével azonos személy –, a tagok sorában ott voltak a területileg illetékes állami szakigazgatási szervek vezetői, képviselői. Létrehozásának fő oka az önkormányzati szervek közigazgatási és az állam szakigazgatási munkájának összehangolása volt a mindkét felet érdeklő ügyekben. Ebből adódott feladatköre: 1. konkrét közigazgatási ügyek kormányrendeletek és határozatok alapján történő végrehajtása 2. fegyelmi fellebbviteli fórum, a törvényhatóság területén működő állami és törvényhatósági közigazgatási közegek fegyelmi ügyeiben. Bár politikai kérdésekben nem volt hatásköre, de az állami szakszervek széles irányú

kiépítésével, az állami szektor erősödésével befolyása egyre szélesedett. Ebben az elnöklő főispán is nagy szerepet játszott. Székesfehérvárott 1911-ben 4 albizottsága volt (fegyelmi választmány, útadó felszámolási bizottság, árvaügyi fellebbviteli küldöttség, börtönvizsgáló bizottmány).

Hatásköre az 1929. évi XXX. tc. alapján megszervezett kisgyűléssel csökkent. Teljes ülésének széles első fokú intézkedései és másodfokú fellebbviteli jogköre megszűnt, munkaköre főrészt gazdasági kérdések megbeszélésére korlátozódott. Széles körű tevékenységére az elrendelt bizottságok, albizottságok puszta felsorolása is fényt vet: 1. fegyelmi választmány, 2. gyámügyi fellebbviteli küldöttség, 3. adóügyi bizottság, 4. gazdasági-, 5. népoktatási-, 6. útügyi-, 7. kisajátítási-, 8. telepítési-, 9. közegészségügyi-, 10. építésügyi albizottság. Szervezete az 1886. évi VI. tc. szabályai szerinti formában maradt 1944-ig. Tagjainak száma 20, fele arányban hivatalból kijelölt tagokból – részben az önkormányzat, részben az állami szakigazgatás vezetőiből, azok főhatósága által kijelölt személyekből –, részben a törvényhatósági bizottság tagjai által saját soraikból választott tagokból. A II. világháború után a 14/1945. ME sz. rendelet kimondta újjáalakítását, majd az 1030/1945. ME sz. rendelet meghatározta tagjainak számát és jogkörét. A közigazgatási bizottságokat 1950-ben, a tanácsrendszer életbelépésével szüntették meg.

Az iratok irattári rendszere eredeti, alapszámos, rendezett, de selejtezetlen. Az alapszámot az első ízben alkalmazott iktatószám adja. Az eredeti iktatókönyv is rendelkezésre áll. Kutatási lehetőség: mutatók és sorkönyvek alapján az ügy évének és alapszámának feltüntetésével. Az 1915-ös év iratanyaga, valamint az 1942–44. évi sorkönyv hiányzik. A mutatók az illető évek iktatókönyvével egybekötve hiánytalanok.

SZVL IV. B. 1419. Székesfehérvár város szabályrendeleteinek levéltári gyűjteménye 1851–1944. 3 ifm.

A gyűjtemény magában foglalja a város szervezeti, városi, valamint helyhatósági szabályrendeleteit, a városi üzemek, intézetek, egyletek, ipartársulatok alap- és szervezési szabályait és külön csoportban más törvényhatóságok szabályrendeleteit.

A város szervezeti szabályrendeletei és a városi szabályrendeletek egy része törvénycikkek alapján, miniszteri utasításra, leiratba foglalt elvi álláspont alapján jött létre, törvényhatósági közgyűlési határozat mellett és felsőbb jóváhagyással lépett életbe. A szabályrendeletek másik része a helyi, polgári fejlődés következtében vált szükségessé, s jórészt törvényhatósági, kisebb részben a város polgárainak vagy érdekcsoportjainak kezdeményezésével indult közgyűlési határozat ill. miniszteri jóváhagyás után emelkedett törvényerőre. A helyhatósági szabályrendeleteket – statutumokat – a közgyűlés alkotta meg; hatályuk szintén a megalkotó testület – Székesfehérvár szkv. – joghatósági körére terjed ki.

A város szabályrendeleteinek összegyűjtésére 1896–1897-től kezdve adott ki utasítást a városi tanács (8060/1897.), majd a polgármester (1272/1932., 14 145/1934., 2426/1935., 13 070/1937.). A főügyésznek és a levéltárosnak kiadott ismételt utasítás részben BM felhívásra is támaszkodott (7761/1936. VII.). A munka valószínűleg nehezen ment, a szabályokat nem vezették be folyamatosan az „index”-be, az összeállítások a korabeli levéltárosok jelentései szerint hiányosak voltak. Hogy elkészült-e egyáltalán a teljesnek tekinthető szabálygyűjtemény, ill. erről a jegyzék, azt a fennmaradt hivatkozásokból ma már nem lehet megállapítani. Az index és az eredeti jegyzékek elvesztek. Kiderült, hogy jórészt fogalmazványnak tekinthető jegyzéktöredékek maradtak csak, amelyekből egységes képet a megalkotott jogszabályokról, még kevésbé a levéltárban jelenleg is megtalálható szabályrendeletekről nem lehet. Így szükségessé vált az anyag rendezése (1976).

A fond anyaga jogtörténeti, várostörténeti, kultúrtörténeti és egyéb szempontból is sok információt tartalmaz. Mivel a szabályrendeletek kiterjednek a város hivatalos vezetésén kívül a városi igazgatás minden ágára, a városi hivatalok, üzemek tevékenységére, az egyesületek, társulatok és társaságok tevékenykedésére, s így a mindennapi élet minden vonatkozására is, a

szabályrendeletek tükrében érdekes képet kapunk közel 100 éves időhatáron belül többek között a városról, a városiasodásról, a lakosok életéről is. A fond rendezése során a nyomtatott szabályrendeleteket különválasztották a kézzel írottaktól, tárgyi felosztást alkalmaztak, s az egyes nagyobb kategóriákon belül a tárgyakat betűrendbe állították. A tájékozódás és a kutatás megkönnyítésére az anyag szerkezetét híven tükröző, részletes tematikus jegyzék áll rendelkezésre.

SZVL IV. B. 1420. Alapítványi iratok gyűjteménye 1853–1943. 1,08 ifm.

Az alapítvány vagyon, amelynek jövedelmét a kezelő szerv az alapítótól előírt célra köteles fordítani. Az alapítványt – bizonyos összeget, vagy annak kamatait – készpénzben (természetben), takarékbetétben, vagy értékpapírban, természetes (magán), vagy jogi személy (testület, egyesület, maga a város, vagy akár a miniszter) az alapítólevélben körülírt cél érdekében a város közönségének kezelésére bízta. A közgyűlés elfogadó határozatát az alapítvány jellege szerinti szakminiszterhez terjesztették fel, majd jóváhagyás után eredeti példánya a levéltár „leltári nyilvántartásába” került. Az alapítvány pénzügyi tennivalóit a főszámvevőség látta el: feljegyezték a főkönyvbe és az alapítványok nyilvántartásába, ettől kezdve a vele kapcsolatos intézkedés vagy jelentés sommásan jelentkezik a polgármesternek a közgyűlés elé terjesztett évi beszámolójában, a pénzügyi gazdálkodás vonalán pedig külön költségvetési tételként szerepelt. (1872-ig az alapítványokat „más pénzekkel” együtt kezelték, ekkor utasította a székesfehérvári törvényhatósági bizottság a számvevőséget az alapítványok összeírására és az alapítványi pénzek külön kezelésére.)

Az alapítványok többségének célzata jól tükrözi a kort, amelyben létrejött. Tárgyukat tekintve többségükben kulturális – iskolai, tanulmányi, jutalmazási, „szépészeti”, színpártoló – alapítványok. A kutatás szempontjából érdekes például Gőbel János György, a Fejér Megyei Tanítótestület alapítója és elnöke által létrehozott alapítvány, amely Székesfehérváron a belvárosi fiúiskola magyar nyelv elsajátításában legjobb előmenetelt tett német anyanyelvű 4. osztályos tanulói javára állapított meg jutalmat. Találhatunk emberbaráti célokat szolgáló – árvák, hadiárvák, özvegyek, rokkantak, aggok javára, szegény gyermekek felruházására és segélyezésére, kórházra – alapítványokat, de megtaláljuk a cselédlányok kiházasítási alapját, a kezdő, szegény iparosok támogatását célzó, és a női kenyérkereseti kézműves iparágak meghonosítási szándékát pártoló alapítványt is. Külön kategóriába tartoznak a síralapítványok. Ezt az alapítványtevők saját, vagy hozzátartozóik síremlékének gondozására hozták létre.

A pénz értékének romlásával, főleg a korábbi keletű alapítványok, eredeti rendeltetésüknek már nem feleltek meg, inkább csak hagyománynak, mint vagyonnak lehetett őket tekinteni, mégis 3 pénztár foglalkozott velük (iskolai alapítvány, kisebb alapok pénztára és a közigazgatási letétpénztár). Ezért, az I. világháború után, több intézkedés történt ügykezelésük egyszerűsítése érdekében. Jelentős a 171 000/1924. BM sz. rendelet, amely az elértéktelenedett alapoknak, letéteknek és kezelési ágazatoknak egy-egy kezelési ágazatba való összevonását rendelte el. Így Székesfehérvárott 80 alapítványból 11 összevont alapítványt hoztak létre. Az összevont alapítványok vagyonát és értékpapírjait egy összegben kezelték, a takarékpénztári betétek összevonása később történt. 1929-ben a Népjóléti és Munkaügyi Miniszter (186 562. sz.) két kiküldöttével a főszámvevő törzskönyvezés céljából elkészítette a minisztérium főfelügyelete alá tartozó nem egyházi kezelés alatti alapok és alapítványok összegzését. Ekkor megállapították, hogy a számvevőség még mindig 108 külön kezelt vagyont tart nyilván, jórészt elértéktelenedett összegekkel. A rendelet azonban még az elévült alapítványokat is fenntartotta, így 33 alapítvány maradt az illető miniszter felügyelete alatt. A legutolsó összegzés 1935-ből lelhető fel: 75 alapítvánnyal; de még 1943-ban is létesítettek alapítványokat a Polgármesteri Hivatal iratai szerint.

A fond irattári rendszere mesterséges: tárgyi csoportok szerint rendezett. Eredetileg az anyag rendezett része az alapítványtevő, vagy az elhalt személy nevére tett alapítványt a családi név

szerint betűrendben irattározták. A szétdőlt, mutató nélküli kötegek és az anyag jó részének rendezetlensége nem indokolta az előbbi rend helyreállítását. Így – 1976-ban – nagyobb tárgyi csoportokat alakítottak ki, s azokon belül az alapítvány neve szerint betűrendbe sorolták. Kutatási lehetőség a részletes és az anyag szerkezetét jól tükröző raktárjegyzék alapján.

SZVL IV. B. 1423. Székesfehérvár város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye 1824–1895. 3,05 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 412. Az egyházi anyakönyvek másodpéldányainak törvényhatósági levéltárba juttatását az 1827. évi XXIII. tc. rendelte el.

A levéltár őrizetében lévő lapok, füzetek, kötetek a római katolikus, a református, az evangélikus, az izraelita és a görögkeleti egyházaktól származnak. A magyaron kívül latin, német és szerb nyelvű is található köztük. Kutatásukat részletes raktári jegyzék segíti. A római katolikus plébániák anyakönyvei közül (2,65 ifm.) a belvárosi plébániáé 1824-től születési, ill. 1827-től kezdődően házassági, halotti, a felsővárosi plébánia anyakönyvei 1828-tól kezdődően könyv alakban találhatók meg. Az ezt megelőző időszakból anyakönyvek csak mikrofilmen állnak a kutatók rendelkezésére (XV. 31.) 1688-tól 1777-ig csak egy plébánia, a belvárosi működött, 1777-től már a felsővárosi plébánia is létezik. Az evangélikus egyház anyakönyvei (0,05 ifm.) 1867-től találhatók meg. Ezt megelőző időkből anyakönyvi bejegyzések a székesfehérvári református egyház anyakönyveibe, ill. a palotai (várpalotai) evangélikus gyülekezet anyakönyveibe kerültek. (A székesfehérvári ev. gyülekezet 1869-ben lett önálló, addig a Veszprémi egyházmegyebeli Várpalota leányegyháza volt.) Az 1861 előtti elhalálozások feljegyzései elsősorban a fehérvári református gyülekezet anyakönyveibe kerültek, az 1867 előtti születések és esketések pedig főként a palotai egyház anyakönyveibe. A református egyház anyakönyvei (0,16 ifm.) közül születési anyakönyv csupán 1832-ből van, halotti anyakönyveik 1845 és 1895 közötti évekből. A görögkeleti szerb egyház anyakönyvei (mindhárom típusú) 1848 és 1895 közötti évekből, (0,05 ifm.). Az izraelita orthodox hitközség anyakönyvi másodpéldányai 1845–1895 közötti évekből, (0,07 ifm.), a neológ hitközösség anyakönyvi másodpéldányai 1843–1895 közötti évekből (0,07 ifm.) találhatóak meg.

Megjegyzendő, hogy az 1895 utáni székesfehérvári állami anyakönyvek másodpéldányai a FML-ban találhatók.

SZVL IV. B. 1424. Székesfehérvár szab. kir. város testnevelési felügyelőjének iratai 1925–1939. 2,2 ifm.

A trianoni Magyarország katonai előképzésének legfontosabb színtere a levente intézmény volt. Az 1921. évi LIII. tc., a testnevelési törvénynek nevezett leventetörvény értelmében a „testnevelésben” az iskolát elhagyó ifjúság minden férfitagjának kötelezően részt kellett vennie 12 éves korától 21. életévének betöltéséig. A leventeintézmény kettős irányítás alatt működött. A kultuszminisztérium alá rendelt Országos Testnevelési Tanács (OTI') irányította, de mellette a tanács tábornoki rangú társelnöke vezette. A szakbizottság vegyesdandár-kerületenként egy kerületi testnevelési felügyelő, vármegyénként, ill. szab. királyi városonként egy testnevelési felügyelő és járásonként egy testnevelési vezető (hivatásos tiszt) közvetítésével végezte munkáját.

A fondban találhatók a testnevelési felügyelő iktatott iratain kívül a levente összeírási és nyilvántartási lajstromok az 1931–39 évekből, valamint a levente bírságok véghatározatai, nyilvántartási könyvei. Az anyagnak eredeti segédlete nincs, évek szerint az iratok számsorrendjében vannak rendezve.

SZVL IV. B. 1434. Székesfehérvár Város I. Fokú Iparhatóságának iratai 1885–1950 (1968). 0,45 ifm.

A fond a város iparosaira és segédszemélyzetükre vonatkozóan tartalmaz adatokat. Az iratanyagban iparlajstromok (1910–1957) és az iparlajstromok mutatói találhatóak 1885–1968-ig, valamint iparengedélyek a családnév betűrendjében elhelyezve. Az iparengedélyekkel kapcsolatos ügyintézés során benyújtott egyéb okmányok – bizonyítványok, munkakönyvek, igazolások – is fellelhetők az iratok között. Az iparengedélyek évköre 1910–1913. A meglehetősen hiányos anyag kapcsolatban áll a Fejér Megyei Levéltárban őrzött IX. 217. fonddal.

SZVL IV. B. 1439. Székesfehérvár város polgármesterének iratai 1945–1950. 36,43 ifm.
a) Általános iratok 1945–1949. 21,24 ifm.
b) Kihágási iratok 1945–1948. 3,48 ifm.
c) Községi bírósági iratok 1946–1949. 0,6 ifm.
d) Rendészeti iratok (Elsőfokú Közigazgatási Hatóság) 1945–1949. 3,84 ifm.
e) Katonai iratok 1945–1949. 0,9 ifm.
f) Hadigondozási iratok 1945–1949. 3,6 ifm.

Lásd: BKMÖL IV. 1410. A fond iratainak forrásadottságai igen jók a kutatás szempontjából. Az a) állagban található iratanyaghoz az eredetileg készített segédkönyvek is megvannak ugyan, de az iratok már nem ezek alapján kereshetők. A kútfők és az azokon belül tételekbe sorolt iratanyag egy, a rendezés során készített részletes raktárjegyzék alapján kutatható. Egy-egy tételen belül általában kevés irat található, az összefüggő, egy ügyiratot képező ügyiratdarabok összetartozása jól látszik. Ebben az állagban adatokat találunk pl. német javakra, hazatelepülésre, letelepedésre, menekültek ügyeire, német lakosság kitelepítésére, házhelyek igénylésére és kiosztására stb.) A d) állagban található iparügyek betűrendben következnek. Az állag eredeti segédlete mellett új segédlet – névmutató – is készült, ahol a név mellett a foglalkozás is fel van tüntetve. Az f) állag hadigondozási iratai a családnevek betűrendjében rendezettek. Egy-egy személyre vonatkozóan külön palliumokban találhatók az iratok. Számos adat maradt meg az összeírási íveken, ahol a hadbavonultról (foglalkozása), hadisegélyre igényt tartó családtagjaikról – név, szül. év, hely, rokonsági fok – találunk információkat. A hadisegély ügyek kérdőívei ugyancsak értékes adatokat tartalmaznak: bevonulás időpontja, alakulat, rendfokozat, fogság, Volksbund-tagság, állampolgárság, németesítette-e a nevét a kérelmező stb. A hadigondozási iratok eredeti névmutatója is rendelkezésre áll.

SZVL IV. B. 1440. Székesfehérvár Város Lakáshivatalának iratai 1945–1948. 3,4 ifm.

Lásd: BKMÖL XXI. 506. A fond iratai lakásigényléseket tartalmaznak. Az igénylési lapokon szerepel az igénylő neve, lakcíme, foglalkozása, a vele egy háztartásban élők száma, az igényelt lakás adatai, a lakás tulajdonosának tartózkodási helye. Az igénylési lapok mellett az ügy intézése során keletkezett egyéb iratokat is találunk (erkölcsi bizonyítványok, kérvények, véghatározat). A vitás ügyek során keletkezett kérvényekben utalások vannak a lakóközösség ellentétei kapcsán politikai véleménykülönbségekre is. Az iratok mellett az 1948-as év kivételével megtalálhatók az eredeti segédkönyvek – iktatók, mutatók – is.

SZVL IV. B. 1445. Székesfehérvár városi alkalmazottak nyilvántartásának levéltári gyűjteménye (1941) 1945–1948. 0,8 ifm.

Az iratanyag a város alkalmazásában álló – a legkülönfélébb területeken dolgozó – alkalmazottak személyi anyagát tartalmazza. Az anyag egy részét az egyének nyilvántartó lapjai teszik ki, amelyeken szerepelnek a személyes adatok, a munkába állás kezdete, valamint a szolgálati idő alatti fontosabb változások. A háború idején szolgálati helyüket elhagyott alkalmazottak neve külön listán szerepel (Nyugatra távozott, tagja volt-e a nyilas pártnak stb.). Az anyag más részében foglalkozási területenként külön szerepelnek az alkalmazottak pl. az orvosi személyzet, a

tűzoltóság stb. A tárgyi egységeken belül a személyek nevének betűrendjében kaptak helyet az iratok. Az anyag tartalmazza az igazolt tisztviselők anyagát is. Az iratanyaghoz eredeti segédlet nem áll rendelkezésre, ám a rendezés során készült raktárjegyzék jó útbaigazítást ad.

VII. A JOGSZOLGÁLTATÁS TERÜLETI SZERVEI

SZVL VII. 3. A Székesfehérvári Népbíróság iratai 1945–1947. 0,24 ifm.

Lásd: BKMÖL XXV. 16. A 81/1945. ME sz. rendelet létrehozott népbíróságok iratanyagában ún. népellenes bűntettek, háborús bűntettek aktái találhatók elsősorban, s mindössze egy állam elleni izgatás büntetőügye lelhető fel. Az esetek nagy többségében koncepciós, politikai indíttatású perekről van szó, amelyek a megfélemlítés eszközei voltak. Az anyaghoz 1997-ben készült részletes raktári jegyzék. A segédlet a pertestek szintjén készült; éves bontásban, s a népbírósági iktatószámok számsorrendjében következnek az egyes ügyek aktái. Az anyag vizsgálati dossziékat tartalmaz, benne vádirat, a vádlott, valamint a tanúk kihallgatási jegyzőkönyvei, tárgyalási jegyzőkönyvek, s az ítéletek szövege. Az iratanyagban számos dokumentum tartalmaz a helyi németségre vonatkozó adatokat. A vizsgálatok kiterjedtek a Volksbund-tagság, a Nyilaskeresztes Párt tagság, az SS katonaság vizsgálatára. Egyes iratokban a II. világháborús Székesfehérvár ostrom alatti eseményei is szóba kerülnek, valamint a korszakra vonatkozó gazdasági-, társadalmi-, kulturális és szociális állapotok is tükröződnek.

VIII. INTÉZETEK, INTÉZMÉNYEK

Lásd: BFL VIII.

Tanintézetek

Az iratanyag összetétele az egyes iskolák, iskolatípusok tekintetében sok azonosságot mutat. A legtöbb intézmény esetében az iratanyag zömét az anyakönyvek teszik ki. Középiskolák anyagában természetesen hangsúlyosak az érettségi anyakönyvek. Az elemi népiskolák, általános iskolák esetében pedig főként a következő irattípusok lelhetők fel az anyakönyvi és osztálynaplók mellett: felvételi, előmeneteli, mulasztási, haladási és osztályozó naplók, érdemsorozatok, az 1. osztályosokra vonatkozó származási összesítő lapok. (Egyes iskoláknál külön vezetve a fiú és külön a leány tanulók adatai.) Ezen iskolatípus iktatott iratai közül kevés maradt meg. Mind az elemi, mind a középiskolákra vonatkozik azonban, hogy egyes iskolák fondja gazdagabb és többféle típusú iratot őriz. Közülük fontosak a tantestületi ülésekről és értekezletekről készült jegyzőkönyvek anyagai, valamint az érettségi és osztályvizsgák, a különbözeti és magánvizsgálati jegyzőkönyvei. Kisebb részben eskütételi és óralátogatási jegyzőkönyvek is megtalálhatók. Az anyakönyvek (névkönyvek, törzskönyvek) – esetenként névmutatóval – között külön szerepel a magántanulók anyakönyvi naplója, s az osztály anyakönyvek, az érettségi, ill. képesítő vizsgát tett tanulók anyakönyvei – névkönyvei, törzskönyvei – mellett a javítóvizsgát tettek külön törzskönyvben szerepelnek. Az iratanyagban szereplő névjegyzékek között egyaránt találhatunk tanulói és nevelői névjegyzékeket is.

Külön iratcsoportot képeznek és viszonylag sok iskola fondjában fellelhetők a számadások és leltárak, köztük pénztári főkönyvek, leltárkönyvek, különböző típusú leltárak, (pl. tanári könyvtár leltárai), letéti naplók, számadások. Az iskola működése során keletkezett iktatott iratok mellett külön találhatók a nevelők személyi anyagai – kinevezések, áthelyezések, igazoló jelentések is –, a tanulókról szóló különféle kimutatások, jelentések, gazdasági ügyiratok, rendeletek és utasítások (pl. tanker. főigazgatóságtól), az iskolákról felterjesztett statisztikai adatok és jelentések, valamint szabályrendeletek, s a különböző felettes és társintézményektől az iskolákhoz érkezett levelek. Az

oktatás szakmai és szervezési kérdéseivel kapcsolatos iratok tantárgyfelosztások, iskolai nevelési tervek, tantervek, órarendek is előfordulnak. Az egyes iskolák anyagáról készült raktárjegyzékek alapján gyorsan tájékozódhat a kutató az egy-egy fondban található iratok összetételéről. Azokban a fondokban, ahol iktatott iratok is fennmaradtak, itt-ott eredeti segédkönyveik – elsősorban iktatók, s néhány mutató – közül is van néhány, amely megkönnyíti az eligazodást, ám van olyan fond, ahol az iratok tartalmáról – azok hiányában – csak a rendelkezésre álló néhány iktatókönyv alapján alkothatunk fogalmat.

Középfokú tanintézetek

SZVL VIII. 51. Székesfehérvári Ybl Miklós Gimnázium iratai (1855) 1878–1950. 4,08 ifm.

SZVL VIII. 52. Székesfehérvári Kereskedelmi Középiskola iratai 1868–1948 (1950). 2,03 ifm.

SZVL VIII. 53. Székesfehérvári Szent Margit Leánygimnázium, később Teleki Blanka Gimnázium iratai 1910–1948. 2,16 ifm.

SZVL VIII. 54. Szent István Középfokú Mezőgazdasági Tanintézet iratai 1938–1991. 28,49 ifm.
a) M. Kir. Állami Szent István Gazdasági Tanintézet, majd M. Állami Mezőgazdasági Középiskola iratai 1938–1949. 0,4 ifm.
b) A Székesfehérvári Állami Mezőgazdasági Középiskola (majd szakgimnázium) iratai 1938–1950. 0,37 ifm.
c) Székesfehérvári Mezőgazdasági Technikum majd Vántus Károly Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet (majd Szent Isván Mg. SZKI) iratai 1950–1991. 27,72 ifm.

SZVL VIII. 56. Székesfehérvár Thj. Város Felsőbb Leányiskolájának iratai 1910–1920. 0,12 ifm.

SZVL VIII. 57. Székesfehérvári Gépipari Középiskola (utóbb Széchenyi István) iratai 1941–1948. 0,25 ifm.

SZVL VIII. 58. Székesfehérvár Thj. Város Ybl Miklós Gimnázium Dolgozók Iskolájának iratai 1946–1950. 0,12 ifm.

SZVL VIII. 59. Székesfehérvári Dolgozók Gépészeti Középiskolájának iratai 1947–1948. 0,03 ifm.

Alapfokú iskolák

SZVL VIII. 101. Szent József (Belvárosi) Fiú Elemi Népiskola iratai 1818–1869. 0,02 ifm.

SZVL VIII. 102. Tóvárosi Községi Elemi Népiskola iratai 1879–1938. 1,04 ifm.

SZVL VIII. 103. Öreg utcai (Felsővárosi) Községi Elemi Népiskola iratai 1902–1932. 0,4 ifm.

SZVL VIII. 104. Ezredéves Községi Elemi Népiskola iratai 1902–1948. 0,65 ifm.

SZVL VIII. 105. Zámoly utcai (Szent Imre) Községi Elemi Népiskola iratai 1902–1922. 0,26 ifm.

SZVL VIII. 106. Deák Ferenc utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1906–1944. 1,3 ifm.

SZVL VIII. 107. IV. sz. (Maroshegyi) Állami Általános Iskola iratai 1934–(1946) 1948. 0,13 ifm.

SZVL VIII. 108. Szent István Községi Elemi Népiskola iratai 1938–1948. 0,25 ifm.

SZVL VIII. 109. I. sz. Állami Általános Iskola iratai 1943–1948. 0,13 ifm.

SZVL VIII. 110. Szőlőhegyi Községi Elemi Népiskola iratai 1944–1948 (1950). 0,12 ifm.

SZVL VIII. 111. Selyem utcai Községi Elemi Népiskola iratai 1945–1948. 0,13 ifm.

SZVL VIII. 112. II. sz. Állami Általános Iskola iratai 1945–1948. 0,04 ifm.

SZVL VIII. 113. Szárazréti Községi Elemi Népiskola iratai 1945–1948 (1950). 0,13 ifm.

SZVL VIII. 114. III. sz. (Marx téri) Általános Iskola iratai 1946–1948. 0,02 ifm.

SZVL VIII. 115. Ezredéves Általános Iskola irata 1948–1962. 0,13 ifm.

SZVL VIII. 116. Marx-téri Általános Iskola iratai 1948–1951. 0,01 ifm.

SZVL VIII. 117. Dolgozók Marx-téri Általános Iskolájának iratai 1948–1950. 0,01 ifm.

SZVL VIII. 118. Marx-téri Általános Iskola Gyógypedagógiai Iskolájának iratai 1948–1951. 0,01 ifm.

SZVL VIII. 119. Szőlőhegyi Általámos Iskola iratai 1948–1955. 0,05 ifm.

SZVL VIII. 120. Béke téri Általános Iskola iratai 1948–1949. 0,01 ifm.

SZVL VIII. 121. Szárazréti, majd Vörösmarty Mihály Általános Iskola Tagiskolájának iratai 1948–1980. 0,25 ifm.

SZVL VIII. 125. Bajcsy-Zsilinszky-téri Általános Iskola iratai 1948–1955. 0,14 ifm.

SZVL VIII. 128. Bartók Béla téri Álatlános Iskola iratai 1948–1958. 0,35 ifm.

SZVL VIII. 129. Május 1 Téri Általános Iskola iratai 1949–1996. 1,24 ifm.

SZVL VIII. 130. Szent István Állami Általános Iskola iratai 1948–1949. 0,12 ifm.

SZVL VIII. 131. A Fiú Polgári Iskola iratai 1920–1949. 1,27 ifm.

SZVL VIII. 132. Dolgozók Polgári Iskolájának iratai 1946–1949. 0,02 ifm.

SZVL VIII. 134. Polgári Leányiskola 1905–1919. 0,14 ifm.

Alapfokú szakiskolák

SZVL VIII. 3001. Kereskedő Tanonciskola iratai 1899–1948 (1950). 0,5 ifm.

SZVL VIII. 3002. Alsó fokú Iparostanonc Iskola iratai 1888–1948. 0,96 ifm.

SZVL VIII. 3003. Mezőgazdasági Népiskola iratai 1938. 0,12 ifm.

SZVL VIII. 3004. Városi Zeneiskola iratai 1901–1931. 0,12 ifm.

SZVL VIII. 601. Önálló Gazdasági Népiskola iratai 1928–1940. 0,5 ifm.

SZVL VIII. 602. Gazda- és Gazda-asszonyképző Iskola iratai 1948. 0,1 ifm.

Egészségügyi és szociális intézetek, intézmények

SZVL VIII. 801. Városi Ispita iratai 1766–1833. 0,36 ifm.

A források arra utalnak, hogy az 1717. május 11-i tanácsülés alkalmával már megteremtődött az „első alapja egy Ispotalnak”, s említés esik ennek kapcsán rokkantak, öregek és beteg árvák ellátásáról. Az iratanyagban található különböző elnevezések jól tükrözik az intézmény funkcióját: Elaggottak Intézete, Betegek és Öregek Intézete, Betegek és Szegények intézete.

A fond német, latin és magyar nyelvű iratokat tartalmaz, s benne az ispita gondviselőjének iratai mellett számadási okmányokat és azok mellékleteit is megtalálhatjuk. A bevételeket és kiadásokat megörökítő számadási könyvekben számos név merül fel, pl. a különböző jogcímeken az ispita számára befizetést tevők nevei. Ugyancsak értékes névagyag az adósok névsora is. Szintén találunk adatokat e karitatív célra adományt tevőkre és végrendelkezőkre vonatkozóan is.

SZVL VIII. 802. Elaggott Polgárok Intézete 1833–1922. 0,84 ifm.

A fond elsősorban számadásokat tartalmaz. A pénztári naplók, főkönyvek, különböző számadások és mellékleteik érdekes névanyagot őriztek meg. Az aggintézet bevételi és kiadási naplói megörökítették az intézet felé kötelezettséggel tartozók nevét. Az aggintézet járandóságai között többféle, a polgárok által fizetendő összegek szerepeltek pl. a táncvigalmak, bálok, bormérések és kocsmák díjai, az üzlet jogok, árusítási jogok után befizetett összegek. A kutatás szempontjából értékes bejegyzéseknek számítanak azok az adatok, amelyek a városba újonnan betelepülők által az intézet kasszájába fizetett összegekről szólnak, s megörökítik a betelepülő személyek nevét. Az iratok nyelve a fond első néhány évében német és latin, a későbbiekben magyar.

SZVL VIII. 803. Székesfehérvár Város Polgári Kórházának iratai 1833–1892. 1,08 ifm.

A fond a város Kórházi Bizottsága üléseinek jegyzőkönyvei mellett gazdasági vonatkozású anyagokat tartalmaz. Az ülések jegyzőkönyveiből a tárgyalt témákon túl a résztvevők és a bizottsági tagok nevét is megismerhetjük. Az anyag tartalmazza a kórházban ápolt betegek névsorát is, amelyen a beteg neve mellett szerepel, hogy ki fizet ellátásáért (itt sok rokoni kapcsolatra, és lakóhelyre utaló adat fordul elő). A betegek neve mellett, főként, ha saját maguk fizették ellátásukat, foglalkozásuk is szerepelt. Szintén fontos forrás a kórház javára befizetéseket eszközlők névsora – ki milyen okból, célból fizetett –, valamint a befizetésükkel hátralékban lévők nyilvántartása is. Az iratok nyelve a fond első néhány évében német és latin, a későbbiekben magyar.

IX. TESTÜLETEK

SZVL IX. 201. Székesfehérvári Városi Elemi Iskolák Tanítótestületének iratai 1869–1899. 0,12 ifm.

A fond tartalmazza a tanítótestület elnöki naplóit, a testület tanácskozmányi jegyzőkönyveit, tanítótestületi közgyűlési jegyzőkönyveit, valamint a Székesfehérvár város elemi iskoláiról szóló igazgatói jelentéseket. Az anyagból megismerhető a tanügyi hatóságok, valamint az egyes iskolák tanítóinak névsora; a különböző iskolák tanulóinak érdemsorozatában a tanulókra vonatkozóan találunk bőséges információkat.

SZVL IX. 202. Székesfehérvári Iskolák Iskolaszékének iratai 1872–1921. 0,5 ifm.

Az iskolaszék az 1868. évi XXXVIII. tc. értelmében „a községi népoktatási intézetek” első fokú hatósága, amelynek feladata a tankötelezettségre, valamint a működés anyagi, tárgyi és személyi feltételeire vonatkozó törvényi előírások érvényesítése, az intézet tevékenységének felügyelete és a községi elöljáróság rendszeres tájékoztatása volt. Tagjai: a közgyűlés vagy a képviselőtestület által választott tagokon kívül a helybeli lelkészek és a tanító vagy a tanítói testület képviselője, összesen legalább kilenc fő. A népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. tc. a felekezeti iskolát fenntartókra – egyházközségekre – is kiterjesztette az iskolaszék állításának kötelezettségét és pontosította jog- és feladatkörét. Az állami népoktatási intézmények első fokú hatóságai a gondnokságok voltak. Az iskolák államosításával, illetve a tanácsok megalakulásával az iskolaszékek megszűntek.

A fond elsősorban iskolaszéki jegyzőkönyveket és különböző rendeltetésű névjegyzékeket tartalmaz. Megtalálhatók az anyagban a pedagógusi álláspályázatok is, valamint a jelentkezők rangsorolása, minősítése. A tanítótestület összeírási jegyzőkönyvei, minősítési törzskönyvei – tanító neve, születési helye, éve, eddigi szolgálati helye –, a tankötelesek összeírása – iskolai kerületenként, a családnevek betűrendjében, a gyermek neve, a szülő foglalkozása, címe –, a tanulók érdemsorozata – iskolánként, osztályonként, név, vallás feltüntetésével –, iskolák felvételi naplói – név, vallás, anyanyelv – mellett külön jegyzék rögzíti az iskolai oktatásban részt vevő 15 év feletti tanulók – „felnőttek” – névsorát. A fond tartalmazza az iskolaszék elnöke hivatalos leveleinek másolati könyveit is. Az anyag segédkönyvei az 1922–26. évekből állnak rendelkezésre.

SZVL IX. 203. Székesfehérvári városi elemi iskolák felügyelő igazgatójának iratai 1890–1936. 2 ifm.

Az iratanyag elsősorban iskolai anyakönyvek másodpéldányait, valamint felügyelő igazgatói jelentéseket (1909–1935) tartalmaz. Az igazgatói jelenések átfogóan jellemzik a székesfehérvári elemi népiskolák helyzetét, bennük értékes információk találhatók alapítványok adatairól, tanítók névsoráról, egyes tantárgyak oktatásával kapcsolatban felmerülő kérdésekről. A kutatás szempontjából érdekes adat található olyan szülői kezdeményezésekről, amelyek a németül beszélő – vagy német anyanyelvű – tanulók számára a német társalgási órák bevezetését szorgalmazták. Szerepelnek az anyagban a tanügyi hatóságok névsora és az iskolai érdemsorozatok, valamint a különböző szempontú statisztikai kimutatások. Az anyag iktatókönyveket is tartalmaz az 1921–1936 közötti évekből. A hozzájuk tartozó iratanyag azonban hiányzik, az iktatókönyvekből mégis valamelyest képet alkothatunk a felügyelő igazgató által intézett ügyekről. A fond jelentékeny részét képezik az egyes iskolák anyakönyveinek másodpéldányai. Ezek értékes adatokat tartalmaznak a tanulókra és szüleikre vonatkozóan (név, születési időpont és hely, apa neve és foglalkozása, lakóhely, vallás és anyanyelv). Néhány bejegyzés német anyanyelvű növendékekkel kapcsolatosan is található.

SZVL IX. 451. Székesfehérvári Kereskedelmi Társulat iratai 1712–1904 (1937–1949). 1,24 ifm.

A fehérvári kereskedők 1710 körül kezdtek szervezkedni, hogy társulatba tömörüljenek, majd 1712. december 18-án kapták meg kiváltságlevelüket. A város tanácsa előtt ezt 1714. február 9-én tették közzé; alakuló ülésük 1714. február 24-én volt. A Társulat legfontosabb feladata a városban letelepedni szándékozó kereskedők felülvizsgálata és véleményezése volt. A város tanácsa minden ilyen esetben a Társulathoz fordult. A legfontosabb kérdés a működési engedély, a kereskedési jog megadása volt. Ez ügyben a város tanácsának és a Társulatnak együtt kellett működnie, de a tanács a Társulat ellenvéleménye ellenére is felvetethetett jelentkezőket a tagok sorába. A tanács a Társulatot biztos útján felügyelte, akinek kötelessége volt a tanácsi határozatok érvényesítése,

elsősorban a felvételek ügyében. A biztos feladata volt a különböző tanácsi és felsőbb – helytartótanácsi – rendelkezések közlése és végrehajtása. Az 1820-as évektől a kereskedői jog megadásánál mérlegelték a rendelkezésre álló alaptőkét is. 1832-ben kapta meg a Társulat új privilégiumlevelét, amely már a modern elvek szerint készült. Legfontosabb cikkelye, hogy a bukás által okozott kár kiküszöbölésére a kereskedési jogért folyamodónak kereskedési tőkével kellett rendelkeznie. A Társulat tagjai számára közös árubeszerzési és hiteltevékenységet folytatott. Védnökségük alatt kereskedelmi tanodát is felállítottak 1868-ban. Az iskola 1886-ban kereskedelmi akadémia címet kapott, 1895-től pedig a neve Felső Kereskedelmi Iskola lett. Ezen iskola mellett a Kereskedelmi Társulat a Kereskedő Tanonc Iskola fenntartója is volt. A Társulat tagjai a város gazdag és vezető rétegéhez tartoztak. A testület később még több alapszabály-módosításon ment keresztül, az utolsó 1949-ben történt. 1942-ben a Székesfehérvári és Fejér megyei Kiskereskedők Társulata beolvadt a Székesfehérvári Kereskedelmi Társulatba így, nevük ekkor Székesfehérvári és Fejér megyei Kereskedelmi Társulat lett.

A fond a Kereskedelmi Társulat iratai közül a társulat jegyzőkönyveit, pénztárkönyveit (1717–1824), kalkulációs (1820–1831, 1840–43) könyveit – mutatóval – és hitelkönyveit (1817–1832, benne névmutató) őrzi. Megtalálható a fondban az adósok könyve is (1784–1785, 1834–1839) (a nevek betűrendjében, a lakóhely és a foglalkozás feltüntetésével). A társaság üléseinek jegyzőkönyvei 1826-ig német és latin, majd magyar nyelven íródtak. Bennük adatokat találunk a tagfelvételt kérőkről, a társaságra kirótt éves adókról, amelynek kapcsán adóosztályonként felsorolták a társulat aktuális tagjait. A kereskedőktől a város magisztrátusához írott kérelmek, iratok csakúgy, mint a Társulathoz benyújtott kérelmek részei az iratanyagnak. Külön egységet képeznek azok az iktatott iratok (1801–1899), amelyeket Vértes József a Társulat titkára rendezett évrendbe az iktatószámok szerint 1936-ban; az iratokon található magyar nyelvű tartalomjelölés is ekkori. Az anyag az 1860–65 közötti évekből származó iparjegyeket is tartalmaz.

XIII. CSALÁDOK

SZVL XIII. 1. Say család iratai 1877–1936. 0,5 ifm.

Német eredetű család, amelynek őse Say Mátyás a 18. század közepén érkezett Székesfehérvárra, s mint szíjártólegény céhbeli tagságért és polgárjogért folyamodott. A család jól példázza a török után betelepült, s aztán városvezető réteggé vált német eredetű lakosság helyzetét. Say Mátyás leszármazottai közül többen fontos funkciót töltöttek be a város életében, így Say István, aki főjegyző, majd főbíró lett. Say Ferenc városi főorvos, Say Viktor ügyvéd, Say Móric gyógyszerész volt. A család rokonságban állt más nevezetes fehérvári, ill. Fejér megyei családokkal, többek között a Flits, a Karl, a Fiáth, a Dieballa családok tagjaival. A Say család tagjainak és rokonainak neve a Székesfehérvári Kereskedelemi Társulat irataiban is előfordul.

XIV. SZEMÉLYEK

SZVL XIV. 12. Dr. Kállay István egyetemi tanár hagyatéka 1966–1991. 8,64 ifm.

E fond jelentős részében azok az iratok találhatóak, amelyek dr. Kállay István Székesfehérvárra és kisebb részben Fejér megyére vonatkozó kutatásai során keletkeztek, s részben a Székesfehérvár regimentuma 1688–1848 című munka készítése során zajlott anyaggyűjtésének eredményét tartalmazzák. Az iratanyag elsősorban feltárólapokat tartalmaz, amelyek egy része tematikusan, más része kronologikusan rendezett. A feltárólapok adatai utalnak a levéltár (SZVL), valamint a Fejér Megyei Levéltár őrizetében lévő egyes irategyüttesekben található információk rövid

tartalmára, s feltüntetik az irat típusát, ill. jelzetét is. A kutatómunka évköre 1688–1848 volt. A fond más részében községtörténeti kutatások feljegyzései, valamint a MOL-ban folytatott kutatásokról, ill. a Bécsi Kamarai Levéltár anyagairól készített feltárólapok is találhatóak. A feltárólapok egy része a német betelepülőkre vonatkozó levéltári forrásokat nevezi meg. Részletes és áttekinthető raktárjegyzék alapján kutatható.

XV. GYŰJTEMÉNYEK

SZVL XV. 61. A Székesfehérvári evangélikus gyülekezet története c. kötet számára gyűjtött iratmásolatok 1703–2006. 0,36 ifm.

A fond a Székesfehérvári evangélikus gyülekezet története című kötet készítése során felhasznált iratanyagokról készített jegyzetek és iratmásolatok gyűjteménye. Az iratmásolatok jelentős része az EOL-ból más részük az OSZK kisnyomtatványai közül, valamint a Székesfehérvári és Várpalotai Evangélikus Gyülekezet irattárából származik. Az anyag számos feljegyzett jelzetet tartalmaz – évenként kigyűjtve – a fehérvári evangélikusokra vonatkozóan a levéltár (SZVL) anyagából is. Az iratmásolatok egyenkénti átnézéssel kutathatók. Értékes adatokat találhatunk az evangélikusok jelentős részének német eredetére és anyanyelvére, ennek kapcsán a városba betelepülők nemzetiségére, származási helyére és vallására vonatkozóan, valamint a külhoni evangélikus hittestvérekkel való kapcsolattartásra. Az iratok több helyütt hivatkoznak, illetve utalnak különböző SZVL-fondok tartalmára is.

SZVL XV. 62. Archontológiai gyűjtemény 1701–1945. 0,24 ifm.

A gyűjtemény elsősorban Székesfehérvár városi, de egyes fontosabb Fejér megyei tisztségviselők adatait is tartalmazza. A cédulák a családnevek betűrendjében rendezettek, rajtuk az egyes személyek által viselt hivatal adatai, a hivatalviselés ideje, a levéltári forrás – fellelhetőség – adatai, és az évszámok olvashatók. Az iratanyag a kutatás szempontjából kiegészítésül szolgálhat; pl. ismert német eredetű családok egyes tagjainak hivatalviselése ismerhető meg belőle.

XVII. NÉPHATALMI ÉS KÜLÖNLEGES FELADATOKRA LÉTREJÖTT BIZOTTSÁGOK

SZVL XVII. 2. Székesfehérvár Thj. Város Nemzeti Bizottságának iratai 1945–1949. 0,58 ifm.

Lásd: BKMÖL XVII. 4. Székesfehérvár Thj. Város Nemzeti Bizottságának iratai, elsősorban jegyzőkönyveket tartalmaz, s benne főként a tisztviselők politikai szempontú elbírálása szerepel, feltüntetve a megbízhatatlanság indokait (pl. németbarátság). A jegyzőkönyvek mellett iktatott iratok is fellelhetők az iktatószámok sorrendjében. Hadifoglyok hazaszállítása, választási ügyek, Nyugatra menekültek ügyei és névjegyzéke, politikai megbízhatósági igazolványok és ezzel kapcsolatos kérelmek, indoklások, levelek, s az igénybe vehető ingatlanok jegyzéke az iratok főbb témái. Az anyag eredeti segédkönyveinek egy része is rendelkezésre áll – iktatók –, mutató azonban csak 1946-ból van. Az iratanyag tetemes részét az igazolások teszik ki.

XXXIII. KÜLÖN INTÉZKEDÉSSEL LEVÉLTÁRBA UTALT IRATOK

SZVL XXXIII. 1. A Székesfehérvári Anyakönyvi Kerület iratai 1815–1989. 5,76 ifm.

A fond a székesfehérvári Anyakönyvi Hivatal ügyintézése során keletkezett iratokat tartalmazza. A hivatal személyi ügyei mellett, az Anyakönyvi Hivatal és a Szent György Kórház közti levelezés is megtalálható. Az anyagban külön szerepelnek a születések (törvényesítés, örökbefogadás), a házasságok, a válások és a halálozások anyakönyvi iratai évrendben és betűrendben. Egy-egy ügy kapcsán esetbejelentések, kérvények, anyakönyvi kivonatok, más hivatalok megkeresései és végzései, ill. igazolásai, valamint magánszemélyek kérvényei és bírósági végzések találhatóak az anyagban. Külön sorozatban található az utólagos bejegyzések értesítéseinek anyaga, valamint az anyakönyvi bejegyzésekről szóló összesítések és kimutatások. A fondban bábakönyvek is fellelhetők (a gyermek és a szülők neve, a születés helye és ideje, az anyakönyvi bejegyzés száma). Fontos források a vallásváltozásra és névkiigazításokra, ill. névváltoztatásokra vonatkozó iratok. A kutatás szempontjából érdekesek a névváltoztatási iratok közül a német nevű, de nem zsidó vallású, általában r. k. vagy evangélikus vallású személyek névmagyarosításai. A hivatal eredeti segédkönyvei közül az 1895–1916 közötti évekből iktatók, az 1930–1949 közötti időszakból pedig iktatók és mutatók állnak rendelkezésre. Az anyag azonban hiányos, rendezése során tematikusan, azon belül pedig a családnevek betűrendjében helyezték el az iratokat. Az ekkor készített névmutató és részletes raktárjegyzék segítségével könnyen áttekinthető. Az egyes tételek nem túl nagy terjedelmük miatt átlapozással is könnyen kutathatók. Az anyag kapcsolatban van a FML XXXIII. 98. fondjával. (Székesfehérvári anyakönyvi kerület iratai 1895–2002.)